જૈન અને વૈદિક માન્યતાનુસાર

તત્ત્વત્રયીમીમાંસા.

ખંડ પહેલો તથા બીજો

લેખક —

જૈનાચાર્ય ન્યાયાંભોનિધિ શ્રીમદ્વિજયાનંદ સૂરીશ્વરજી
(અપરનામ શ્રી આત્મારામજી) મહારાજના
લઘુશિષ્ય દક્ષિણવિહારી મુનિ
શ્રીઅમરવિજયજી મહારાજ

પ્રસિદ્ધ કર્તા -

શાહ નાથાભાઈ મોતીચંદ
શાહ હિંમતલાલ જી માસ્તર

જૈન સંઘ સમસ્ત (શિનોર)

વીર સંવત ૨૪૫૮ પ્રથમાવૃત્તિ ૧૦૦૦ આત્મ સંવત ૩૫
વિક્રમ સંવત ૧૯૮૮ કિંમત રૂ ૫-૦-૦ સને ૧૯૩૨

પ્રકાશકો

શાહ નાથાભાઇ મોતીચંદ
શાહ હીમતલાલજી માસ્તર
જૈન સંઘ સમસ્ત, શીનોર

પ્રકાશન સ્થળ

શીનોર (વાયા મીયાગામ)
૨૦-૯-૧૯૩૨

મુદ્રક

શાહ લાલચંદ નંદલાલ
વકીલ બ્રધર્સ પ્રિ. પ્રેસ
કોઠીપોળ વડોદરા

શીનોરના જૈન સંઘ તરફથી.

બે બોલ.

આ તત્ત્વત્રયી મીમાંસા નામનો ગ્રંથ-રોયલ આઠ પેજી ફારમ દોઢસોનો ખંડ બેના વિભાગથી લખાયલો, એકંદરે પૃષ્ઠ ૧૨૦૦ ના આસરેનો જનસમુદાય આગળ રજુ કરતા અમોને અત્યંત હર્ષ થાય છે કે આ ગ્રંથ જૈન-વૈદિકની તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ લખાયેલો હોવાથી મધ્યસ્થ દૃષ્ટિવાળા જનસમુદાય તથા જૈન સમુદાયને એક અપૂર્વ જ્ઞાન આપનારો નિવડશે

આ ગ્રંથની રચનામાં પરમપૂજ્ય, શ્રી વિજયાનંદસૂરિજી (પ્રસિદ્ધ નામ આત્મારામજી) મહારાજના લઘુ શિષ્ય દક્ષિણ વિહારી **મુનિશ્રી અમરવિજયજી** મહારાજના અથાગ પરિશ્રમના પરિણામનું આ ફલ જનતાના આસ્વાદન માટે મૂકતા અમોને અત્યંત હર્ષ થાય છે કે જેવી રીતે આ ગ્રંથનો લાભ અમોએ મેળવ્યો છે તેવી રીતનો અપૂર્વ લાભ લોકો પણ મેળવીને અમોને કૃતાર્થ કરે

મુનિશ્રી **અમરવિજયજી** મહારાજ તથા તેમના વિદ્વાન્ શિષ્યરત્ન મુનિશ્રી **ચતુરવિજયજી** મહારાજ તથા મુનિશ્રી **દેવવિજયજી** મહારાજનો શિનોરના જૈનસંઘ ઉપર અત્યંત ઉપકાર થએલો છે આ મહાત્માઓના પરિચયથી અત્રેના જૈન સંઘને કોઇ અપૂર્વ લાભ થતો આવેલો છે તેથી અમો ઉપરોક્ત મહારાજના અત્યંત ઋણી છીએ

મહારાજશ્રી **અમરવિજયજી** સ્વભાવે સરળ પ્રકૃતિના છે અને તેમના એ અજોડ-અદ્વિતીય ગુણપ્રભાવે ભૂતકાળમાં અત્રેની અમારી જ્ઞાતિમાં વિખવાદ અને કળહના કારણભૂત અને દૃઢમૂળ થઇ બેઠેલા ઝગડાઓ નિર્મૂળ નાશ થઇ ગયા છે અને અત્રેના જૈન સંઘ અને જ્ઞાતિમાં હાલ શાન્તિનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે

શ્રી શિનોર જૈનસંઘ ભૂમિકા ઉપર મહારાજશ્રીના શાન્તિમય અને અમૃતસમાન સતત્ ઉપદેશ જળપ્રવાહના પરિણામે (૧) શ્રી મહાવીર જૈન

યુવક મંડળ તથા (૨) શ્રી આત્માનન્દ જૈન બાળ મંડળ ઉદ્ભવ્યા છે અને તેઓ પોતાના મૂળ દૃઢ કરી હાલ નવપલ્લવિત થઇ પોતાની સેવાદ્વારા સુવાસ આપી રહ્યા છે

શ્રી આત્માનન્દ જૈન પાઠશાળાનું સજીવનપણુ એ પણ મહારાજ શ્રી અમરવિજયજીની અમોઘ દેશનાનોજ પ્રભાવ છે

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર એજ્યુકેશન બૉર્ડ (મુંબઇ) અને બાળગ્રંથાવળી (અમદાવાદ) એ બન્ને સંસ્થાઓની બબ્બે ત્રણ ત્રણ પરીક્ષા પસાર કરી પ્રમાણપત્ર તેમજ સારા પારિતોષિક મેળવવા ભાગ્યશાળી નિવડેલા અત્રેના જૈન વિદ્યાર્થિઓ પણ મહારાજશ્રી અમરવિજયજીનોજ તેમા પ્રભાવ જુએ છે

(૧)	સદર પુસ્તક લખવાનુ પ્રેરણા સ્થાન—	શિનોર
(૨)	પુસ્તક લેખનની પ્રવૃત્તિનુ સ્થાન—	શિનોર
(૩)	પુસ્તક સમાપ્તિનુ સ્થાન— અને	શિનોર
(૪)	પ્રકાશન સ્થળ પણ ”	શિનોર

આ ચાર વસ્તુઓનો વિચાર ખરેખર અત્રેના જૈન સમુદાયને મગરૂર બનાવે છે

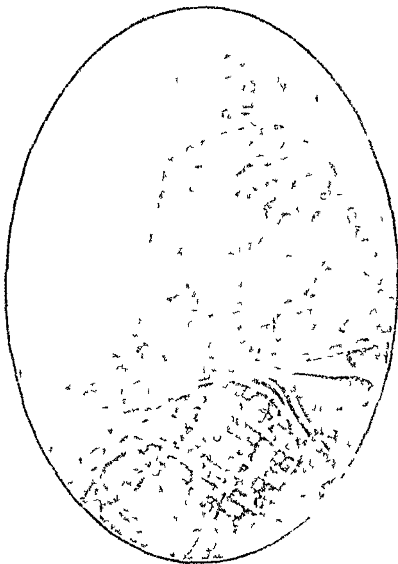
આ ગ્રંથના પ્રકાશનમા જો કે ઘણીજ કાળજી રાખવામા આવી છે છતા સ્ખલનાઓ થઇ હશે પણ તેને ક્ષન્તવ્ય ગણી હંસચંચુવત્ સાર સાર ગ્રહણ કરી જીવો પોતાના આધ્યાત્મિક વિકાશમા આગળ વધશે એટલે અમારો પ્રયાસ સફળજ છે

સુજ્ઞેષુ કિં બહુના ?

તા ૧–૯–૧૯૩૨
શીનોર.
વાયા મીયાગામ

લિ સંઘનો સેવક—
શાહ નાથાભાઇ મોતીચંદ શિનોર

જૈનાચાર્ય ન્યાયાંભોનિધિ શ્રીમદ્ વિજયાનંદ સૂરીશ્વર
(પ્રસિદ્ધનામ શ્રી આત્મારામજી) મહારાજ

શાહ નાથાભાઈ ગરબડ[illegible] [illegible]
ગુરુભક્તિ નિમિત્તે આ ફોટો [illegible]

ગ્રંથાર્પણ

જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયાનંદ સૂરીશ્વરજી

હે ગુરૂદેવ ! આપે ૧ જૈનતત્ત્વાદર્શ, ૨ અજ્ઞાનતિમિરભાસ્કર, ૩ નવતત્ત્વસંગ્રહ, ૪ તત્ત્વનિર્ણયપ્રસાદ, ૫ પ્રશ્નોત્તર સંગ્રહ, ૬ સમ્યકત્વ શલ્યોદ્ધાર, ૭ ચિકાગો પ્રશ્ન (અમેરિકાના ચિકાગો શહેરીઓનો ઉત્તર) ચતુર્થ સ્તુતિ નિર્ણય ઇત્યાદિક અનેક ગ્રંથોનુ નિર્માણ કરી લાખો ભવ્ય જીવોના ઉપર જે ઉપકાર કર્યા છે તે તો જગ પ્રસિદ્ધજ છે પરંતુ મારા જેવા તદ્દન અજ્ઞ પશુ જેવા ઉપર આપ સાહેબની અલૌકિક કિમતી સૂચનાઓની જે છાપ પડી છે તે બીજો કોણ જાણે ?

સં ૧૯૩૯ મા પંજાબથી મારવાડમા આવતા એક ગામમા આપ સાહેબને સત્ય તત્ત્વની ખુમારી ચઢતા સ્વાભાવિક રીતેજ આપે કહ્યુ હતુ કે જો કોઇ દુનિયામા સત્ય ધર્મ છે તો તે કેવળ એક જૈન ધર્મજ છે વૈદિકના પંડિતોએ જૈનોના અગીયારમા તીર્થંકરના પછીથી સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોમાથી ઉપર ચોટિયુ લઇને તેમા ઉંધુ છતુંજ કરેલુ છે અને સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમાથી લઇને તો તે તદ્દન ઉંધુજ વાળી દીધુ છે આવા આવા પ્રકારથી અનેક બાબતોની સૂચનાઓ આપના ચરણમા લોટી રહેલા આ તદ્દન પશુ જેવાના કાનમા પડતી રહેલી તે બધા પ્રકારની વાતોના શબ્દો આ સમયમા મને પરમ મંત્રાક્ષર તુલ્ય થઇ પડયા છે તેમા વળી આજકાલના દેશ પરદેશના બાહોશ પંડિતોની સાહાય્ય મળતા પરમસિદ્ધિ રૂપનાજ થઇ પડયા છે તે કેવળ વખતો વખતની આપ કૃપાનિધિની અમૂલ્ય સૂચનાઓનુ પરિણામ છે તેથી આ ગ્રંથની ભેટ આપ સાહેબના ચરણ કમલમાજ અર્પણ કરૂ છુ તે આપ સાહેબની કિંમતી સૂચનાઓનો ભાર બોજ ઓછો કરવાની ખાતરજ, બાકી આપ સાહેબના ઉપકારનો બદલો તો હુ આ અપાર સંસારથી છુટકો થતા સુધી ઉતારી શકુ તેમ તો સર્વથા નથીજ

લિ આપના ચરણનો રજરેણુ કિંકર

અમર.

चतुरविजयमुनिप्रणीता.

श्रीविजयानन्दद्वात्रिंशिका.

शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्

श्रेयःश्रीमयमव्ययमङ्गलमयं सत्कृत्यपेटीमयं
विश्वानन्दमयं समग्रसमयं वैराग्यलीलामयम् ।
सर्वं यस्य तु जीवनं स्तुतिमयं नो पङ्कशङ्कामयं
कल्याणं वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ १ ॥

स्वस्तिश्रीनिलये समृद्धिसदने सल्लोकवासस्थले
देशे पञ्चनदेऽमले च लहराग्रामेऽभिरामे श्रिया ।
यः प्राच्यां दिशि वासरेश्वर इव प्रादुर्बभूवाऽघहा
कल्याणं वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २ ॥

तातो यस्य गणेशचन्द्र इति शूरः क्षत्रियाणां शिरो-
रत्नं रत्ननिर्धभूत सुभगा श्रीरूपदेवी प्रसूः ।
सञ्जातो गुरुदत्तसिंह इति च ज्यायान् गुणी बान्धवः
कल्याणं वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ ३ ॥

श्रीमद्विक्रमवत्सरेऽनलनवाऽष्टैणाङ्कसत्ये (१८९३) शुभे
चैत्रे मासि सिते दले सुरगुरोर्वारे तिथौ पक्षतौ ।
सश्रीकोऽवततार यो हरिरिवाऽपायाज्जनान् रक्षितुं
कल्याणं वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ ४ ॥

लग्नं यस्य च कुम्भराशिरमला भानुज्ञशुक्रस्थिति-
र्वित्ते राहुनिशाचरौ सहजगौ षष्ठे गुरुक्षोणिजौ
धर्मे केतुशनैश्चरौ तु वणिजि स्फूर्जद्बलौ संस्थितौ
कल्याणं वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ ५ ॥

सम्प्राप्ते दशमेऽह्नि जन्मसमयाद् यस्य व्यतीताशुचौ
सानन्दं समहोत्सवं परिजन सन्तोष्य भोज्यादिभि ।
आत्माराम इति प्रमोदबहुलस्तातोऽभिधा तेनिवान्
कल्याण वितनोतु व' स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ ६ ॥

समग्रं समवाप्य ढुंढकमते दीक्षा वलक्षाशयो
यः कक्षीकुरुते स खेन्दुनवभूवर्षे (१९१०) शुभे वैक्रमे ।
आज्ञा मातुरवाप्य च स्वजनके गत्यन्तर सश्रिते
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ ७ ॥

योऽधीते स शतत्रय मतिमतामग्र्य प्रयास विना
श्लोकाना प्रतिवासर जपतपोध्यानादिलीनोऽपि वै ।
दृष्ट विस्मरते च नो सकृदपि प्रायेण सूत्रादिक
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिध' सूरिराट् ॥ ८ ॥

द्वात्रिंशद् धिषणाधरीकृतकवियोंऽधीत्य सूत्राणि त-
च्छङ्काशीलमनाश्च लुम्पकमत मत्वा मन.कल्पितम् ।
अत्याक्षीद् रदनन्दशीतगुमिते (१९३२) संवत्सरेऽमत्सरी
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ ९ ॥

येनोत्सूत्रवचःप्ररूपणरतश्चैकान्तपक्षाग्रही
निर्यातो भुवि शान्तिसागर इति त्यक्तव्रतो लिङ्गभाक् ।
चर्चायां निरलोठि राजनगरे स्याद्वादविद्याविदा
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ १० ॥

तत्रैवोदितपुण्यढौकितमिषाऽनेकान्तमार्गाग्रणीं
स्फूर्जत्सद्गुणिनं च बुद्धिविजय सम्प्राप्य यः सद्गुरुम् ।
हित्वा ढुंढकपन्थमुत्तममतिः सविग्नदीक्षामधात्
कल्याणं वितनोतु व स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ ११ ॥

चन्द्र. षोडशभिः कलाभिरिव यो युक्तोऽनगारैर्महो-
भृद्भिर्लुम्पकपन्थवार्दलदलप्रच्छादनत्यागत.
अत्यन्तं तपगच्छतारकपथेऽदीपिष्ट शिष्याग्रणीः
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ १२ ॥

चत्वारोऽमलसयमद्धिकलिता वर्या गुरुभ्रातर'
पार्थस्येव चतुर्दिगन्तविजयप्राप्तानदाता वभुः ।
युक्ताः शिष्यगणेन मुक्तिविजयाद्या यस्य पात्र धिया
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ १३ ॥
जीवानन्दमरस्वतीति विदितो वेदान्तविद् योगिराट्
ग्रन्थौ वीक्ष्य दिगब्धिनन्दवसुधावर्षे (१९४०) च यन्निर्मितौ ।
श्रद्धाशुद्धिमवाप्य पत्रमलिखद् य पूज्यभावान् मुदा
कल्याण वितनोतु व म विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ १४ ॥
प्रथाद् हुक्मम्रुनेश्चतुर्दश महाप्रश्नानि निष्कास्य नि-
र्णीर्योत्सूत्रमयानि तानि सुरतद्रङ्गे प्रबोध्याऽङ्गिनः ।
वर्षे नेत्रयुगाङ्कशीतगुमिते (१९४२) योऽदीदिपच्छासन
कल्याण वितनोतु व. स विजयानन्दाभिध' सूरिराट् ॥ १५ ॥
वर्षे विक्रमतोऽग्निवेदनिधिभूसख्ये (१९४३) सुयोगान्विते
पञ्चम्या दिवसे वरे मृगशिरोमासे दले श्यामले ।
सङ्घो य प्रददौ च सूरिपदवीं श्रीपादलिप्ते पुरे
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिध. सूरिराट् ॥ १६ ॥
पूर्वेवोदयशैलशृङ्गमनघ श्रीवीरतीर्थेशितु-
र्यो द्वासप्ततिसख्यक क्रमगत पट्ट समालम्ब्य च ।
सचक्राय मुद स्म राति भगवान् गोभि पुनानो जगत्
कल्याण वितनोतु वः म विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ १७ ॥
कृत्वा शङ्कितमानसश्च बहुधा प्रश्नोत्तराणि प्रभो-
र्दृष्ट्वा तत्त्वभृतास्तु सुन्दरतरान् ग्रन्थान् कृतज्ञो गुणी ।
प्रीतो होर्नलपडित श्रुततनो यस्य व्यधात् सस्तव
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिध. सूरिराट् ॥ १८ ॥
श्रीमद्राघवजीसुतं सुतत्त्वविदुर श्रीवीरचद्राभिध
य. सप्रेष्य नवाब्धिनन्दवसुधावर्षे (१९४९) चिकागोपुरे ।
विश्वेऽत्यन्तमदीदिपद् गुणनिधि' श्रीजैनधर्मं पर
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ १९ ॥

चक्रे जैनमतानुयायिन इह प्रायः सहस्रास्तनु-
भाजा पञ्चदश प्रबोध्य विदुषा वर्यो निवृत्याऽननौ ।
यः क्षान्त्यार्जवमार्दवादिगुणभाक् निर्ग्रन्थचूडामणिः
कल्याण वितनोतु व. स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २० ॥

श्रीहुस्यारपुरे पुरेऽमृतसरोऽभिरव्ने च जीराभिधे
पट्या सन्नतराभिधे च नगरे जैनप्रतिष्ठाविधिम् ।
निम्बाना बहुशस्तथाऽञ्जनशलाका यो व्यधात् शुद्धधीः
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ २१ ॥

कीर्त्तिं यस्य निशम्य सद्गुणनिधे राज्ञी च विक्टोरिया
ऋग्वेद परिपूर्णमाग्लमदसा मुद्रापित सादरम् ।
स्वद्रव्यव्ययतो विशुद्धहृदया य प्राभृतीचक्रुपी
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २२ ॥

सौम्यत्वेन विधु धियाऽमरगुरु स्थैर्येण हेमाचल
दिङ्नागान् यशसा रविं च महसा रूपश्रिया मन्मथम् ।
गाम्भीर्येण जिगाय वारिधिमर गत्या मरालं च य'
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ २३ ॥

यद्वाग्शीतलतागुणस्य समता नाऽस्तेति गाढ पयो
नो वा चन्द्रमरीचयो नच सुधा श्रीखण्डलेपोऽपि नो ।
नाऽम्भोज मलयाचलस्य च मरुन्नैनाङ्गनाङ्ग न वा
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २४ ॥

यस्मिन् गर्जति संसदङ्गणभुवि प्रोन्मादिनो वादिनो
दर्पं तत्यजुरम्बरे दिनमणौ घूका इव स्फुर्जति ।
श्रेयोधाम युगप्रधानपदवीयोग्यो गुणाना खनिः
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २५ ॥

शुद्धाचारपुषः सुदुर्मतिमुषः स्याद्वादविद्याजुष'
श्रद्धाशुद्धिमुपेयुषो गतरुषो जैनोन्नति चक्रुष ।

चत्वारोऽमलसयमर्द्धिकलिता वर्या गुरुभ्रातर
पार्थस्येव चतुर्दिगन्तविजयप्राप्तावदाता बभ्रुः ।
युक्ताः शिष्यगणेन मुक्तिविजयाद्या यस्य पात्र धिया
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ १३ ॥
जीवानन्दमरस्वतीति विदितो वेदान्तविद् योगिराट्
ग्रन्थौ वीक्ष्य दिगङ्घिनन्दनसुधावर्षे (१९४०) च यन्निर्मितौ ।
श्रद्धाशुद्धिमवाप्य पत्रमलिखद् य पूज्यभावान् मुदा
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ १४ ॥
प्रश्नाद् हुक्ममुनेश्चतुर्दश महाप्रश्नानि निष्कास्य नि-
र्णाग्योत्सूत्रमयानि तानि सुरतद्रङ्गे प्रबोध्याऽङ्गिनः ।
वर्षे नेत्रयुगाङ्कशीतगुमिते (१९४२) योऽदीदिपच्छासन
कल्याण वितनोतु व. स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ १५ ॥
वर्षे विक्रमतोऽग्निवेदनिधिभूमरये (१९४३) सुयोगान्विते
पञ्चम्या दिवसे वरे मृगशिरोमासे दले श्यामले ।
मह्यो य प्रददौ च सूरिपदवीं श्रीपादलिप्ते पुरे
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिध. सूरिराट् ॥ १६ ॥
पूर्ववोदयशैलशृङ्गमनघ श्रीवीरतीर्थेशितु-
र्यो द्वासप्ततिसरयक क्रमगत पट्ट समालम्ब्य च ।
सच्चक्राय मुद स्म राति भगवान् गोभि पुनानो जगत्
कल्याण वितनोतु व. स विजयानन्दाभिध' सूरिराट् ॥ १७ ॥
कृत्वा शङ्कितमानसस्य बहुधा प्रश्नोत्तराणि प्रभो-
र्दृष्ट्वा तत्त्वभृतास्तु सुन्दरतरान् ग्रन्थान् कृतज्ञो गुणी ।
प्रीतो होर्नलपण्डितः श्रुतवरो यस्य व्यधात् सस्तव
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ १८ ॥
श्रीमद्राघवजीसुत सुतत्त्वविदुर श्रीवीरचद्राभिध
यः सम्प्रेष्य नवाब्धिनन्दवसुधावर्षे (१९४९) चिकागोपुरे ।
विश्वेऽत्यन्तमदीदिपद् गुणनिधि. श्रीजैनधर्म पर
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिध. सूरिराट् ॥ १९ ॥

चक्रे जैनमतानुयायिन इह प्रायः सहस्रास्तनु-
भाजा पञ्चदश प्रबोध्य विदुषा यो निवृत्याऽवनौ ।
यः क्षान्त्यार्जवमार्दवादिगुणभाक् निर्ग्रन्थचूडामणिः
कल्याण वितनोतु व. स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २० ॥

श्रीहुश्यारपुरे पुरेऽमृतसरोऽभिख्ये च जीराभिधे
पट्या मन्स्वतराभिधे च नगरे जैनप्रतिष्ठाविधिम् ।
बिम्बाना बहुशस्तथाऽञ्जनशलाका यो व्यधात् शुद्धधी'
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिध. सूरिराट् ॥ २१ ॥

कीर्त्ति यस्य निशम्य सद्गुणनिधे राज्ञी च विक्टोरिया
ऋग्वेद परिपूर्णमाग्लमदसा मुद्रापित सादरम् ।
स्वद्रव्यव्ययतो विशुद्धहृदया य प्राभृतीचक्रुषी
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २२ ॥

सौम्यत्वेन विधु धियाऽमरगुरु स्थैर्येण हेमाचल
दिङ्नागान् यशसा रविं च महसा रूपश्रिया मन्मथम् ।
गाम्भीर्येण जिगाय वारिधिमर गत्या मरालं च य'
कल्याण वितनोतु व' स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ २३ ॥

यद्वाक्शीतलतागुणस्य समता नाऽभ्येति गाङ्ग पयो
नो वा चन्द्रमरीचयो नच सुधा श्रीखण्डलेपोऽपि नो ।
नाऽम्भोज मलयाचलस्य च मरुन्नाङ्गनाङ्ग न वा
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २४ ॥

यस्मिन् गर्जति ससदङ्गणभुवि प्रोन्मादिनो वादिनो
दर्पं तत्यजुरम्बरे दिनमणौ घूका इव स्फुर्जति ।
श्रेयोधाम युगप्रधानपदवीयोग्यो गुणाना खनि.
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २५ ॥

शुद्धाचारपुष' सुदुर्मतिमुषः स्याद्वादविद्याजुषः
श्रद्धाशुद्धिमुपेयुषो गतरुषो जैनोन्नतिं चक्रुष. ।

यस्यास्यामपि सेहिरे न निहुपो मूर्तिद्विपो ढुढका.
कल्याण वितनोतु व. स विजयानन्दाभिधः सूरिराट ॥ २६ ॥

दुग्धाम्भोनिधिना च रौप्यकलशेनेशक्षितिभ्रेण च
दिङ्नागैः सितपक्षिभिश्च शशिना सार्द्धं सदा स्पर्द्धते ।
कीर्त्तिर्यस्य मुनीश्वरस्य सुभगा विश्वे समुत्पत्तत
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ २७ ॥

आधायोपकृतिं घना तनुमता लब्ध्वा फल जन्मनो
ऽव्याबाधोऽनशन विधाय विधिवत् कृत्वाऽङ्गिना क्षामणाम् ।
योऽष्टम्यां त्रिशराङ्कचन्द्रशरदि (१९५३)ज्येष्ठे मिते स्वर्ययौ
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ २८ ॥

गार्हस्थ्ये गमयाम्बभूव सुखभाग् वर्षाणि योऽष्टादश
नेत्रद्वन्द्वमितानि लुम्पकमते सन्मार्गलाभ विना ।
निश्छद्मा दशकद्वय गुणनिधि' सामान्यसूरित्रयोः
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ २९ ॥

साक्षाद्दर्शनपुण्यलाभरहिताना मादृशामङ्गिना
ग्रामे वर्यसमृद्धिभाजि गुजरानालाभिधे भक्तित ।
यस्य श्राद्धवरैर्विनिर्मितमर स्तूप प्रदत्ते मुद
कल्याण वितनोतु व स विजयानन्दाभिधः सूरिराट् ॥ ३० ॥

अन्यत्रापि जना मुदा विरचयाश्चक्रुर्विशुद्धाशया
साक्षाद् यस्य यश प्रपिण्डितमिव स्तूपानि भूमण्डनम् ।
मूर्त्ता धर्मधराधिपस्य च वरेण्या राजधानीमिव
कल्याण वितनोतु व. स विजयानन्दाभिध' सूरिराट् ॥ ३१ ॥

पङ्गु कल्पतरोरल नहि फल मेरोर्गृहीतु प्रुव
पार यातुमपा पतेर्नैच जडः शक्नोति दोर्भ्यां यथा ।
मादृक् यस्य गुणास्तथाल्पधिपणो वक्तु न शक्तोऽखिलान्
कल्याण वितनोतु वः स विजयानन्दाभिध सूरिराट् ॥ ३२ ॥

यस्मादुत्कटशिष्यसन्ततिसरित् मज्ज्ञानपाथोभृता
निर्याता भवघर्मखिन्नजनताहर्षाय चोभूयते ।
श्रीतुङ्गश्च शिवाश्रयोऽमलरुचि' साक्षात्तुपागचलः
कल्याण वितनोतु नः स विजयानन्दाभिधः सूरिराट ॥ ३३ ॥

श्रीमदमरविजयमुनिपादाब्जषट्पदः ।
एना द्वात्रिंशिका चक्रे चतुरविजयो मुनिः ॥ १ ॥

પાશ્ચાત્યવિદ્વાનોના ઉદ્‌ગારો

"No man has so peculiarly indentified himself with t interests of the Jain Community as " Muni Atmaramji

He is one of the noble band sworn from the day init tion to the end of life to work day and night for the hi mission they have undertaken He is the high priest of th Jain Community and is recognized as the highest livi 'Authority' on Jain religion and literature by oriental Scholar

(World's Parliament of religions Part I page 21 Chicago

" મુનિ **આત્મારામજીની** માફક બીજા કોઇ પણ માણસે ખરેખ રીતે જૈન ધર્મ મા પોતાનુ જીવન અર્પણ કર્યું નથી તેઓ એક ઉમ વર્ગના માણસ હોઇને જેમણે જે દિવસથી ચારિત્ર લીધુ, ત્યારથી તે જીદ પર્યંત રાત્રિ દિવસ સાથે લીધેલી ઉત્તમ સદ્‌પ્રવૃત્તિનુ પાલન કર્યું છે અ તેઓ જૈન કોમમા ઉત્તમોત્તમ સાધુ પુરુષ (આચાર્ય) છે અને તેઓ (પૂર્વ દેશના) જૈન ધર્મ અને સાહિત્યના એક મહાન્ વિદ્વાન પુરૂષ તરી પૂર્વના વિદ્વાનોથી ઓળખાયલા છે

(દુનીયાની ધાર્મિક પરિષદ્ ભાગ ૧ લો, પૃષ્ટ–૨૧, **ચીકાગો**)

શ્રીમદ્ વિજયાનન્દ સૂરીશ્વરજીના શિષ્યરત્ન

દક્ષિણ વિહારી મુનિશ્રી અમરવિજયજી મહારાજ

જન્મ સં. ૧૯૨૫ ફાગણ સુદિ ૧૫, ડભોઇ

દીક્ષા સં ૧૯૩૮ વૈશાખ સુદિ ૨ લુધિયાના

શીનોરનિવાસી શાહ ત્રિભોવનદાસ પીતાંબરદાસે એ બાઇ ચંચળના
શ્રેયાર્થે તથા ગુરૂભક્તિ નિમિત્તે આ ફોટો દાખલ કરાવ્યો છે

दक्षिणविहारिसद्गुरुवर्यश्रीमदमरविजयमुनिपुङ्गव-

गुणस्तुत्यष्टकम्.

"मन्दाक्रान्तावृत्तम्"

श्रेयोलक्ष्मीं विमलहृदयोऽजोढ योऽमूढलक्ष्यो
योऽगाढाऽर्हत्समयजलधिं बुद्धिनावा गभीरम् ।
यश्चाऽगूढेन्द्रियभरमरं यो व्यपोढोपसर्गान्
सोऽयं दद्यादमरविजयः सद्गुरुर्मङ्गलं नः ॥ १ ॥

औमीद्विश्वं विमलयशसा पायसेनाऽम्बुवाहो
योऽघर्णिष्ट प्रचुरतपसा तेजसेवोष्णरश्मिः ।
यश्चाऽचर्तीत् समयमनघं मूर्तिसिद्धिप्रधानं
सोऽयं देयादमरविजयः सद्गुरुः सद्रतिं नः ॥ २ ॥

और्णावीद्योऽन्यगुणनिवहं शुद्धचेताः परेषा
मैनाऽक्रासीत् प्रतिदिनमरं चाऽक्रसीद्वर्चसा यः ।
धर्म्ये कार्येऽयसदमलधीरक्षुभन्नो खलोक्त्या
सोऽयं दिश्यादमरविजयः सद्गुरुः सन्मतिं नः ॥ ३ ॥

अस्कात्सीद्यो भवजलनिधिं वाङ्मरीचिर्विदुग्र
योऽगोपायीत् स्वनिकरमरं पापवर्त्म प्रयान्तम् ।
यश्चाऽदासीद् भविजनगणस्वान्तमहोऽवलिप्तम्
सोऽयं छिन्द्यादमरविजयः सद्गुरुर्नोऽघजालं ॥ ४ ॥

अस्फायिष्टाऽमलगुणगणैः शीतरोचिर्वरेण्यै-
र्योऽवार्चिष्टाऽऽर्हतपथि सदा मुक्तये योऽत्वरिष्ट ।
यश्चाऽभाक्षीत् स्मररिपुबलं शीलसन्नाहशाली
सोऽयं कुर्यादमरविजयः सद्गुरुर्नः सुखानि ॥ ५ ॥

अत्याक्षीद्यो गृहमघमिदे जैनदीक्षामग्राक्षीद्
भक्त्याऽभाक्षीत् सुगुरुनिजयानन्दसूरिक्रमाब्जम् ।
तानप्राक्षीज्जिनमतरहस्यानि गूढार्थभाञ्जि
सोऽयं तन्यादमरविजय. सद्गुरुर्नः प्रबोधम् ॥ ६ ॥
श्रामण्यं योऽदित हितमतिं योऽधित प्राणिवर्गे
यो नाऽखिद्याऽऽपदि सुखहृतोऽभित्त योऽन्तर्द्विषश्च ।
पाप्माऽहार्षीद् घनमसुमतां यो व्यहार्षीद्धरित्र्यां
सोऽयं भिन्द्यादमरविजय सद्गुरुर्नोऽन्तरारीन् ॥ ७ ॥
निश्वं निश्वं विमलयशसा योऽस्तरिष्टाऽकरीष्टा-
ऽन्तर्द्विट्सैन्यं सुमतिमनिशं योऽवरी प्रकामम् ।
योऽद्राप्सीन्नो निजगुणगणैर्नोऽक्रुपत् कर्हि कस्मै
सोऽयं पुष्यादमरविजय सद्गुरु सम्पद न ॥ ८ ॥
इत्थं स्फूर्जत्सुगुरुचरणाम्भोजभृङ्गायमानो
भक्त्या नुन्नश्चतुरविजयश्चेतसि प्रस्फुरन्त्या ।
दुष्क्रमाघक्षितिधरपविं तद्गुणग्रामलेशं
स्वश्रेयोऽर्थं स्तुतिपथमनैषीद् यथाशक्त्यशक्तः ॥ ९ ॥

તત્ત્વત્રયીની પ્રસ્તાવના

॥ સજ્જનો પ્રતિ મારી નમ્ર પ્રાર્થના ॥

॥ આજ કાલના ઘણાખરા પંડિતોમા અને લોકોમા એવી હુવા પસરેલી છે કે આ જમાનો સ્વતંત્રતાનો છે એમ કહીને કેટલાકો સિદ્ધાતોને બાજુપર રાખીને પોતાની સ્વતંત્રના લેખો લખી કુદકાને ભૂસકા મારે છે પણ તેવી હુવા હજુ મારામા પસરેલી નથી અને તે પ્રમાણે સ્વતંત્ર પણે લેખ લખવાની બુદ્ધિ મેં મારી ચલાવેલી પણ નથી મે મારી "તત્ત્વત્રયી મીમાસામા" જે કાઇ લખ્યુ છે તે સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા જે પ્રમાણે લખાયુ છે તેમાનું તેમના અભિપ્રાયને મુખ્ય રાખીને તેમાથી લઇ ને યતૂકિંચિત્ લખીને બતાવેલુ છે બાકી વધારાનું છોડી દીધુ છે પણ ફેરફાર કરવાની બુદ્ધિ જરાપણ ચલાવેલી નથી

વૈદિકોમા—સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસને મળતા જે લેખો લખાયા છે અને દૂરદૂરમા જઇને સબંધ વિનાના પડેલા છે તેમાથી પણ લઇને તેમનોજ અભિપ્રાય પ્રમાણે ટુક ટુક જૈનોના લેખોની સાથે જોડીને બતાવ્યા છે બાકી વધારાના વિચારો તેમના તેવીને તેવા સ્વરૂપના છોડી દીધા છે પણ આ જમાનાની ધાધલ જોઇને તે બન્ને પ્રકારના લેખોમા મે મારા સ્વતંત્રતાના વિચારો પણ લખીને બતાવેલા છે અને તેમા બીજા લેખકોની સહાયતા પણ મેળવી છે બીજાના હિશાબે ભૂલ ન થએલી હોય એમ કદાચ ન પણ બન્યુ હોય ? છતા સજ્જનોને મારી નમ્ર વિનતી છે કે હુંસ ચંચુ ન્યાયે ખીરનીરનો ભેદ સમજીને સાર સાર ગ્રહણ કરશો અને મારામા થએલી ભૂલોની ઉપેક્ષા કરશો સર્વજ્ઞો વિના બીજા ગમે તેટલા અક્ષરોના પંડિતો હોય તો પણ તેમનામા ભૂલ થવાનો સંભવતો રહે ? તેથીજ આ બધી દુનીયામા વિચિત્ર પ્રકારની બાજી પસરેલી જોવામા આવે છે તો પછી મારા જેવા અલ્પજ્ઞમા ભૂલ થવા પામી હોય તો તેમા શી નવાઇ ? સર્વજ્ઞ વિના માણસ માત્રજ ભૂલના પાત્ર ગણાય છે માટે હુંસ ચંચુનો ન્યાય હૃદયમાં ધારણ કરી સાર સાર ગ્રહણ કરશો એવી મારી અંતિમ પ્રાર્થના છે આજ કાલના ઘણાખરા પંડિતોએ તો સ્વતંત્ર પણાથી લેખો લખીને બતાવ્યા છે પરન્તુ મે તો પરતંત્રપણે રહીનેજ લખીને બતાવેલુ છે આપ સજ્જનો બીજા સ્વતંત્ર લેખકોની ભૂલોની ઉપેક્ષા કરતા રહ્યા છો, તો પછી મારા જેવા પરતંત્રના લેખ

કેની ભૂ-યોની ઉપેક્ષા કરો તે તો તમારા જેવા સજ્જનોનો ધર્મજ છે સુજ્ઞેષુ કિમધિકેન ?

આ તત્ત્વત્રયી મીમાસાગ્રથની ઉત્પત્તિ થવામાં મુખ્ય કારણ.

રેવાકાઠાના શહેર **સીનોરમા**–સવત્ ૧૯૭૯ ના અમારા પહેલા ચોમાસાના અ તે કાર્તિક પૂર્ણિમાના દિવસે ગામના બહાર બગીચામા સિદ્ધાચલજીના પટના દર્શન કર્યા પછી સેઠ ફુલચદ શિવલાલના ઘરમા ચોમાસુ બદલ્યું હતું, ત્યા પ્રતિક્રમણુ (સધ્યાક્રિયા) થઈ ગઈ એટલે મોટા પર્વનો દિવસ જાણી આસ પાસ ગામડાઓના શ્રાવકો પણ પટના દર્શન માટે આવેલા હતા, તેમાના કેટલાએક વદના કરીને અમારી પાસે બેઠા ધર્મચર્ચા કેટલીક સામાન્ય થયા પછી જરાક ત્રટકીને બોલ્યા શાહેબ ! આપતો શહેરોમા બેશીને મોટી મોટી વાતો કરો છો પણ અમારી દશા કેવા પ્રકારની થઈ રહી છે તેની ખબર આપ જેવાને કયાથી હોય ? પછી અમોએ પુછયુ ભાઈ એવુ શુ છે ? શાહેબ ? બીજુ તો શુ હોય અમો ગામડાના અભણ ધર્મના સબધે કાઇ પણ જાણીએ નહી તેથી લોકો જે કાઇ કહે તેમા હાજી હાજી કર્યા કરીએ આપણા સાધુ મહારાજ રસ્તો કાપતા કોઇકજ દિવસે આવી ચઢે અને બીજેજ દિવસે ચાલતા થાય, તો પછી આપણો ધર્મ શો છે તેની ખબર અમોને કેવી રીતે પડે ? બ્રાહ્મણલોકોતો આજીવિકાના માટે કાઇને કાંઇ ભણેલાજ હોય અને ગામના બ્રાહ્મણોતો દહાડામા દશ વખતે આવે અને લોકો બેઠા હોય ત્યારે તેઓ મરજી પ્રમાણે બોલે અને અમોને હલકા પાડે, જે કહે તે અમો સાભળ્યા કરીએ કઇપણ જાણ્યા વગર ઉત્તર શુ આપીએ ? પછી અમે તેમને પુછયુ કે ભાઇ ! શી શી વાતો કરીને તમોને હલકા પાડે છે ? શાહેબ ! એવી બધી વાતો તે કાઇ યાદ રહે ? પછી અમે કહ્યુ કે બધી વાતો યાદ ન રહે એ વાત તમારી ખરી છે પણ કોઈ મોટી મોટી વાતો યાદ કરીને કહોતો થોડો થોડો ખુલાસો કરી શકાય, પછી તેઓએ એકેકી વાત મુકવા માડી શાહેબ ! કોઈ કોઈ

(૧) સારા સારા બ્રાહ્મણોતો આપણા ધર્મની નિદા કરતા નથી પણ જૈનધર્મની વાહ વાહજ કરે છે

(૨) વળી કોઇ કોઇ બ્રાહ્મણોતો પોતાના ગર્વમા ને ગર્વમા કહે છે કે તમારા જૈનો જગતના કર્તા એવા ઇશ્વરને માનતા નથી, તેથી તમારો જૈનધર્મ પાયા વગરનો છે

(૩) વળી કોઇ બ્રાહ્મણ આવે તેતો એમજ કહેકે, તમારા જૈનો વેદોને માનતા નથી તેથી અમાગમા નાસ્તિક બતાવ્યા છે

(૪) વળી એક બ્રાહ્મણ તો ઉચુ ભાળીને એવુ બોલતો રહ્યો કે તમારા દેવ નાગા છે અને તમારા ગુરૂઓ ગદા રહે છે, નાહતા નથી અને ધોતાએ નથી

(૫) વળી એક બ્રાહ્મણ કહેવા લાગ્યો કે–અમારામા એક ગાતમ ઋષિ હતા તેમને અમારા બ્રાહ્મણોએ જાતિથી બહાર કાઢી મૂક્યા ત્યારે તેમણે આ તમારો જૈનધર્મ ચલાવ્યો તેથી આ તમારો જૈનધર્મ ઘણો જૂનો નથી

(૬) વળી એક બ્રાહ્મણ તો વિચિત્ર વાતો કરતો કરતો કહેવા લાગ્યો કે–વિષ્ણુ ભગવાને તમો જૈનોને શિક્ષા કરવા માટે એક માયાવી પુરૂષ પેદા કરી વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કર્યા

(૭) વળી તમો શ્રાવકો તમારા બાપ દાદાઓનુ શ્રાદ્ધ નથી કરતા તેથી તમો તેમના શત્રુ જેવા છો

એમ ઘણી ઘણી વાતો સભળાવે પણ અમો જાણ્યા વગર ઉત્તર શો આપીએ ? તેમની વાતોથી અમારૂ સમાધાન પણ થાય નહીં તેથી અમો મુઝાયા કરીએ છિએ.

પછી અમોએ તે શ્રાવકોને ક્રમથી સમજાવવા માડયા કે–હે ભાઇ ?

(૧) જે સારા સારા વિવેકી મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ છે અને જૈન ધર્મનો પરિચય કરવાવાળા છે તે જૈનધર્મની નિંદા કરતા નથી પણ ઘણા રાજી થઇને પ્રશસા જ કરે છે વળી જેઓ જૈનધર્મના અભ્યાસમા ઘણા ઉડા ઉતરી ગએલા હોય છે તે તો, જૈન ધર્મને બધી દુનીયાના ધર્મથી ઉત્તમ સમજી પોતાના ઉત્તમ લેખો બહાર પાડી લોકોને સમજાવવા પ્રયત્ન પણ કરી રહ્યા છે અને પોતાની સત્ય પ્રિયતાની સાથે સ્વજનતા જ પ્રગટ કરી રહ્યા છે

(૨) જે બ્રાહ્મણો ને પોતાના ઘરની પણ પૂરી ખબર હોતી નથી, તેમજ જૈનધર્મવાળાઓનો પૂરો પરિચય પણ હોતો નથી, તેઓ એમ કહી દેતા હશે કે જૈનો જગતના કર્તા–એવા ઇશ્વર ને માનતા નથી એ કથન તેમણુ તદ્દન વિચાર વિનાનું, લોક રૂઢી પ્રમાણે બોલવા પુરતુ જ હોય છે જો કદાચ આ દુનિયાનો કોઇ કર્તા હોય તો તે એકજ હોય, પણ બધા જુદા જુદા ઇશ્વરો ન

હોય, અગર જો બધા જુદા જુદા ઇશ્વરો આ દુનિયાના માલક બની જગતની રચના કરવાનો દાવો ધરાવતા હોય તો, તેમાનો કયો ઇશ્વર સાચો તારવી કાઢવો ?

બીજી વાત એ છે કે–ખ્રિસ્તીના ઇશ્વરે કહ્યુ કે–ફલાની વસ્તુ બનજાવો, બની ગઇ

વેદોમા–બ્રહ્માએ એકદમ જગત્ બનાવી દીધુ–તે એવી રીતે કે જેમ સૂર્યની કિરણો નીકલી પડે તેમ કોઇને કાઇ ખબરજ ન પડી આ વાતો શુ એક બાલકના ખ્યાલ જેવી નથી ? કુભાર માટી આદિની સામગ્રી મેળવ્યા પછી થી જ ઘડો બનાવે છે તે પણ પોતાના સ્વાર્થના માટેજ આ બધુ જગત્ બનાવવાના મશાલા ઇશ્વરે કયાથી મેળવ્યા ? અને તેણે પોતાના કયા સ્વાર્થ ના માટે બનાવ્યુ ? આ બધું શુ વિચારવા જેવુ નથી ? માટે આ બધુ જગત્ કોઇએ બનાવેલુ જ નથી પણ પ્રવાહથી અનાદિના કાળથી ચાલતુજ આવેલુ છે, એમ જે સર્વજ્ઞો એ બતાવેલુ છે તેજ સિદ્ધ રૂપનુ છે વિચાર કરશે તે અવશ્ય સારી રીતે સમજી શકશે

(૩) જે સત્ય જ્ઞાન છે તેજ ખરા વેદો છે તેવા સત્ય જ્ઞાનના પુરે પુરા હિમાયતી એવા જૈનો જગજાહેર થએલા છે, છતા કહેવુ કે જૈનો વેદોને માન આપતા નથી, તેથી તે નાસ્તિક છે આ કથન તેમણું કેટલુ સભ્યતાવાળુ, અને કેટલી વિવેકતાવાળુ છે ? પોતે પુરાણોમા ના અનેક ગપ્પ ગોલાઓમા આખ મીચામણા કરી લોકોના આગળ જેમ તેમ ગોઠવી દેટયા કરવા અને પોતાનામા આસ્તિકતા બતાવવાનો ડોલ કરવો, આવા પુરૂષોમાં સત્ય પ્રિયતા કેટલી આકવી ?

(૪) જૈનોના તીર્થકરો સ્વપરનું કલ્યાણ કરવાના માટે પોતાની રાજ્ય ઋદ્ધિનો ત્યાગ કરી પરમ યોગીઓ થયા છે, પછી સર્વજ્ઞ પણુ મેળવીને જગત્ના જીવોને સત્ય તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ કરતા રહ્યા, તેમને નાગો દેવ તરીકે ઓલખાવનારા, પોતાના દેવોને સ્રીઓમા આશક્ત રૂપે સ્થાપન કરી, નીતિથી વિરૂદ્ધ, લોક વિરૂદ્ધ, અજાણુ લોકો પાસે પુજન કરાવનારા, કેટલા બધા સત્ય પ્રિય હશે ? થોડા પણ વિચાર કરી બોલનારા છે ?

વળી જૈનોના સાધુઓ તદ્દન નિ સ્પૃહતાને ધારણ કરનારા અને સર્વ જ્ઞોના બતાવેલા સત્ય માર્ગે ચાલનારા અને તેમના જ સત્ય તત્ત્વોનો ઉપદેશ

કરનારા, તેવા મ તોને ગ દા તરીકે ઓલખાવનારા, અને જેઓ બધી વાતોથી લોભ લાલચમા ફસેલા, તેવા પોતાના મા લા ગુરૂઓને સ્વચ્છ તરીકે મનાવ વાનો પ્રયત્ન કરી રહેલાઓ, કેટલા ઉંચ્ચા દરજાનો વિચાર કરવાવાળા માનવા ? તેનુ માપ તો કોઇ સત્ય પ્રિય હોય તેજ આકી શકે ? બાકી દષ્ટિ રાગના કે પક્ષપાતના ચશ્મા ચઢાવી બેઠેલા હોય તેમનાથી કિમત કેવી રીતે આકી શકાય ?

(૫) જે ગૌતમ ઋષિને ઇર્ષ્યા દ્વેષથી બ્રાહ્મણોએ પોતાની જાતિમાથી બહાર કાઢી મૂકયા તે ગૌતમે જૈનધર્મ ચલાવ્યો નથી પર તુ ચોવીશમા તીર્થ કર શ્રી મહાવીર ભગવાનને જ્યારે કેવલજ્ઞાન થયુ ત્યારે, ગૌતમ ગોત્રીય ના ઇન્દ્રભૂતિ આદિ મોટા અગીયાર વિદ્વાન બ્રાહ્મણો, પોતાના ચુમાલીસો (૪૪૦૦) શિષ્યોના પરિવાર સાથે, શ્રીમહાવીર તીર્થ કરની પાસે આવી, પોતાની શ કાઓ દૂર કરી બધાએ તેમના શિષ્યો થઇને રહ્યા હતા, પર તુ તેઓ સ્વત ત્ર પણાથી રહેલા નથી' છતા કહેવુ કે અમારામાથી કાઢી મૂકેલા ગૌતમે તમારો જૈન ધર્મ ચલાવ્યો એવા પ્રકારની વાતો કરનારા કે પોતાના ગ્ર થોમા લેખો લખીને બતાવનારા,' બ્રહ્મજ્ઞાનીઓને કેટલા દરજાના સત્યવાદીઓ માનવા ? આવી રીતના ગ કડો'લેખો લખીને ઉધુ છ તું કરીને ગયા' છે, તે અમારા આ ગ્ર થથી આપ સજ્જનો જોઇ'શકશો'અને વિચારી પણ શકશો

(૬) તમારા જૈનોને શિક્ષા કરવાને માટે–વિષ્ણુ ભગવાને માયાવી પુરૂષ પેદા કરીને મોકલ્યો અને તમારા જૈનોને વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કર્યા આ વાતમાં કેટલી બધી સત્યતા ? અને કેટલી બધી વિચિત્રતા ? વિષ્ણુ ભગવાનનુ જૈનોએ એવુ શુ બગાડ્યું હતુ કે જેથી આટલો બધો જૂઠો પ્રપ ચ કરવો પડયો ? ગીતામા વિષ્ણુ ભગવાન પોતેજ કહી ગયા છે કે–સજ્જનો નો ઉદ્ધાર કરવા અને દુષ્ટોનો નાશ કરવા હુ યુગ યુગમા અવતાર લેતો રહુ છુ

અહી દુષ્ટો નો વિચાર કરી જોતા–જે જીવોના ઘાતક હોય,'જૂઠ બોલ નાર કે જૂઠ લખનારા અને અધર્મના પોષક હોય તેવાઓના માટે યુગ યુગમા અવતાર લેવાનુ કહી ગયા હોય તો તે કદાચ વિચારી શકાય, આપણા આર્યો પર અનાર્યોના અનેક હુમલા થએલા છે, તેવા સમયમા વિષ્ણુ ભગવાને કાઇ ' ચુ ' કે ' ચા ' કરેલુ હોય તેમ તો જાણવામા આવ્યુ નથી તો પછી સર્વ પ્રકારથી શુદ્ધ એવા જૈનોના માટે માયાવી પુરૂષને ધકેલી મૂકયો, એવુ લખ નારા કેટલા બધા પ્રપ ચના કરનારા સમજવા ?

(७) જૈનો શ્રાદ્ધ નથી કરતા, તેથી શુ તેમને બાપ દાદાઓના રી માની લેવા ? અને બ્રાહ્મણો બધી દુનિયાનુ હિત કરવાવાળા માની લેવા ?

આવા આવા પ્રકારની બધી વાતો કે જે પેટના દુખે માથુ કુટવા જેવી, અને અભણ માનસોને અફાલી મારવા જેવી છે, તેવી વાતો કરવાથી શો ફાયદો ? હા સાધુઓને અને બ્રાહ્મણોને જોઈતી વસ્તુ માગવાનો અને ગૃહસ્થોને આપવાનો ધમ છે પરંતુ સ્વાર્થના માટે ઉંધુ ચતુ લખતા કે બોલતા તેનુ માઠુ પરિણામ બોલવા જતા વિપરીતજ આવે તેથી ન તો સાધી શકાય સ્વાર્થ અને ન તો શાધી શકાય ધર્મ છતા આ દુનિયાની કોઇ એવી વિચિત્ર ગતિ છે કે આડે રસ્તે ચાલવામા જ પોતાનુ હિત માની બેઠી છે એવી અજ્ઞાન દશાનો ઉપાય જ શો ?

ઉપર બતાવેલા ક્રમથી અમે સાતે પ્રશ્નોનુ યત્કિંચિત્ સમાધાન તો કરીને આપ્યુ, પણ તે આવેલા શ્રાવકોના મનનું ખરૂ સમાધાન ન થતા બોલી ઉઠયા કે–શાહેબ ! વળી બીજી વાતો સાભળીએ એટલે અમોતો તેવાને તેવા, એમા તે અમારૂ શુ વળે ? એમ કહીને ચાલતા થયા વળી બીજા બેઠેલા હતા તે પણ ચાલતા થયા, પરંતુ ભરૂચના શાહ **મગનલાલ મેલાપચદ** કે જે સારા અભ્યાસી હતા, તે કાઇક વિચારીને બોલ્યાકે શાહેબ ! આ ગામડાઓના શ્રાવકોની ફરીયાદ ખરી છે કારણ કે–આ બધા દશાશ્રીમાલીઓ છે અને મૂલથી તેઓ જૈનમૂર્તિપૂજક હોવા છતા આજે કેટલાક હુઢીયામા, કેટલાક સ્વામીનારાયણમા, કેટલાક વૈષ્ણવાદિક સપ્રદાયોમા સપડાએલા છે કહેવત પણ છે કે " દશામા દશ ધમ " છતા–એ બધાઓમા ભાણા વ્યવહાર, કન્યા વ્યવહાર, એક સરખો ચાલુ રહેલો છે તેથી અવસરે ભેગા થતા તેમને પુછેલી વાતો તેમનામા ચર્ચાતી હોવી જોઇએ કારણ બીજા બીજા ધર્મના ગુરૂઓ તો ગામડાઓમા પ્રાયે પડયાને પાથર્યા રહેતાજ હોય, માત્ર જૈનસાધુઓ તેમને મળવા દુર્લભ થઇ પડે, તેથી આ ગામડાઓના શ્રાવકોની ફરીયાદ હું ઘણા વખતથી સાભળુ છુ, પણ આવી વાતો લક્ષમા કોણ લે ? પછી અમે ઉત્તર આપ્યો કે એનો ઉપાય વાચન અને મનન એ શિવાય બીજો શો હોઇ શકે ? ભરૂચી–શાહેબ ! આપે કહ્યુ તે તો ખરૂ છે પણ આતો ગામડાઓના અભણ માનવીઓને સમજવાની બુદ્ધિ હોત તો તેઓ આવી ફરીયાદજ શુ કરવાને કરતા ? માટે આ લોકો કાઇક સમજે તેવુ શુધ્ધુ અને સરલ થવુ જોઇએ

પેલા શ્રાવકોએ પુછેલા પ્રશ્નોના જેવા અનેક પ્રશ્નોથી અનેક વાર અમારા કાન પણ ગુનેગાર થએલાજ હતા, તેમજ ભરૂચના શ્રાવકની પણ રોજને રોજ પ્રેરણા થવા લાગી એટલે અમે નવીન નવીન વૈદિક મતના ગ્રથોનો પણ કાઇક અભ્યાસ કરવાનુ શરૂ કરી દીધુ કહેવત છે કે–" અતિમ થનથી કાઇ ને કાઇ તો મળેજ " બધા દેવોએ મળીને સમુદ્રનુ મથન કર્યું તો શુ તેમને અમૂલ્ય એવા ચઉદ (૧૪) રત્નો મેળવ્યા ન હતા ? મેળવ્યાજ હતા અને એ વાત પુરાણોથી પ્રસિદ્ધ પણ થઇ ગઇ છે તે પ્રમાણે ગ્રથ સમુદ્રનું મથન કરતા અમારા હાથમા યતકિંચિત્ જે કાઇ આવ્યુ તેમાનુ કાઇક ઉપર બતાવેલા પ્રશ્નોત્તરમા ગર્ભિત પણે રહેલુ જૈન–વૈદિક માન્યતા પ્રમાણે સૃષ્ટિનું સ્વરૂપ, તેમજ બન્નેના દેવોનુ સ્વરૂપ, તેમના ગુરૂઓનું સ્વરૂપ, તથા તેમના ધર્મનું સ્વરૂપ જૈન–વૈદિકની તુલના રૂપે લખીને બતાવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે ભાષા પ્રાયે સરલ ગામડીઆઓ પણ સમજી શકે તેવી વાપરેલી છે

॥ ઇતિ ગ્રથની ઉત્પત્તિમા નિમિત્ત ભૂત ગામડાઓના શ્રાવકોનો ને બ્રાહ્મણોનો વિચાર ॥

જે ખરા પરમાત્માને ઓળખશે તેજ સત્ય તત્ત્વને મેળવશે ?

આ મારો ગ્રથ હાથમા લેતાની સાથે કેટલાક તત્ત્વાતત્ત્વના વિચાર વિનાના અથવા પોતાના મતના દૃષ્ટિ રાગથી રગિત હશે તેઓ જરૂર કહેશે કે–આ લેખકે કાળી બાજુ ચીત્રીને શી ચતુરાઇ કરી ? એમ કહી અવજ્ઞા કરવા વાળાની ભૂલ થશે કારણ કે અમે જેનો વિચાર કરીને બતાવ્યો છે, તે કોઇ પ્રાકૃત માણસોનો કરીને બતાવ્યો નથી, પણ પરમાત્માઓ નો–પરમેશ્વરોનો, તેમજ સર્વજ્ઞ પણુ મેળવી જીવ અજીવાદિક તત્ત્વા તત્ત્વના સ્વરૂપના બતાવનારા જગત્ જતુઓના ઉદ્ધારકોનો, વિચાર કરીને બતાવ્યો છે, તો પછી તેવા પરમાત્માઓમા કાલી બાજુનો અવકાશજ કયાથી હોય ? અગર જો કોઇ પરમાત્મા પણાનો સ્વીકાર કરીને તેઓમા કાલી બાજુ માનતો હોય તો તે પિત્તલને સોનુ માનવાવાળો, અધકારને પ્રકાશ માનવાવાળો, અને ધંતુરાનું પાન કરી સર્વત્ર પીલુ પીલુ જોવાવાળો છે એમ કેમ નહી સમજવુ ? જુવો કે—

(૧) જે કામદેવને વશ થએલા હોય તેવાઓને, પરમાત્મા તરીકે અગીકાર કરવા તે શુ યોગ્ય છે ખરા ?

(૨) અથવા ક્રોધથી ધમધમાય રહેતા હોય તેવાઓને–પરમાત્મા તરીકે અંગીકાર કરવા તે શું ચોગ્ય ગણાશે ખરૂ ?

(૩) અથવા જે લોભ સાગરમા ડુબેલા હોય તેવાઓને, પરમાત્મા ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કરી શકાશે ?

(૪) અથવા જે અજ્ઞાન પણાથી જગો જગો પર ગોથા ખાઇ રહ્યા હોય તેવાઓને, આપણે પરમાત્મા તરીકે કયા ગુણથી સ્વીકારી લઇશું ?

(૫) અથવા અજ્ઞાન પણાથી ડુબેલી આ દુનિયાને પોતાની પ્રપંચી માયાથી ફસાવવા વાળાને, આપણાથી પરમાત્મા તરીકે કેવી રીતે અંગીકાર કરી શકશો ?

હે સજ્જનો ! ઉપર બતાવેલા અવગુણોથી ભરેલાઓને જ્યારે, તમો પરમાત્મા તરીકે માનવાને માગતા ન હોય છતા તેવા અવગુણ રૂપના પરમાત્મા કોઇએ લખીને બતાવ્યા હોય તો શું તેના સંબંધે આપણે વિચાર નહી કરવો ? તમો કહેશો કે વિચાર કરવો જો તમો વિચાર કરવાનું કહેતા હોય ત્યારે તો પરમાત્માના સત્ય સ્વરૂપનો વિચાર કરીને બતાવનારને કાલી બાજુનો ચિતર વાવાળો કહી, તેની અવજ્ઞા કરવામા આપણી ચતુરાઇ શી ? માટે સત્યા સત્યનો વિચાર કરવો તેમાજ આપણો પુરૂષાર્થ છે અને તેમાજ આપણું કલ્યાણ સમાયલુ છે નહી કે સ્વાર્થી લોકોના ધક્કે ચઢવામા સ્વાર્થી લોકોએ કરેલા ગોટાલાની ખબર પૂર્વ કાલમા પડતી ન હતી પણ આજ કાલ છાપાઓના સાધનથી, તેમજ લાયબ્રેરીઓના સાધનથી, પોતાનો નિર્ણય પોતાની મેલેજ કરી શકાય છે અને તેટલાજ માટે આ અમારો પ્રયત્ન છે નહી કે કોઇને ઉતારી પાડવાનો ઇતિ અલં વિસ્તરેણ ॥

॥ ઇતિ 'પરમેશ્વર' તરીકેના પરમાત્મામા કાલી બાજુનો વિચાર જ ન કલ્પી શકાય તેનો વિચાર કરીને બતાવ્યો ॥

અનાદિની આ સૃષ્ટિનો કર્તા કયો સાચો ?

આ સૃષ્ટિ ઉર્ધ્વ, અધો અને મધ્ય રૂપની પ્રત્યક્ષમા દેખાતી છે, અને તે અનંતા અનંત, નના મોટા જીવોથી વ્યાપીને રહેલી છે અને તે જીવો ...ના કરેલા કર્મના વશમા પડેલા ચોરાશી (૮૪) લાખ જીવોની યોનિયોમા

કોઈ અદ્વૈત મતવાદી કહેતો હોય કે આતો બધુ જગત્ ઈશ્વરેજ બનાવ્યુ છે અથવા ઈશ્વરની માયાથીજ બનેલુ છે તો તે કેવળ કલ્પિતજ છે, કારણ કે તે ઇશ્વરે જે પ્રથમ જીવો બનાવ્યા તે કયી વસ્તુના ? અને તે જીવો કર્મ રહિત શુદ્ધ સ્વરૂપના બનાવ્યા કે અશુદ્ધ સ્વરૂપના ? જો શુદ્ધ સ્વરૂપના બનાવ્યા માનીએ તો તે જીવોની પાછલ આ બધો કર્મનો પ્રપચ કયાથી લાગુ પડયો ? અને તે કોણે લગાડયો ? અને તે કર્મનો પ્રપચ લાગુ પડયા પછી આ ચોરાશી લાખ જીવોની યોનિમા ભટકતા કોણે કર્યા ?

જો કદાચ કહેવામા આવે—કે ઇશ્વરે જે પ્રથમ જીવોને બનાવ્યા તે માયા સહિતજ બનાવ્યા અને જે માયા છે તેજ કર્મ છે, જે ઇશ્વરે અમારી સાથે માયા મૂકીને અમોને ચોરાસી લાખ જીવોની યોનિમા ભટકતા કર્યા, તે અમારો ઈશ્વરજ નથી પણ તેણે અમારી સાથે દુશ્મનનીજ ગરજ સારી છે માટે તેવા ઇશ્વરને તો હજારો લાખો બલકન કરોડો યોજનના દૂરથી જ નમસ્કાર કરવો તેમાજ અમારૂ [illegible]ય છે પણ તે ઈશ્વરથી અમારૂ કાંઈ પણ શ્રેય થવાનુંજ નથી એમ ચોક્કસ માની લેવાનુ છે

જે પ્રજાપતિને વૈદિકોએ બ્રહ્મા રૂપે કલ્પ્યા છે તેની ખબર નતો પડી છે મોટા મોટા પ્રાચીન ઋષિઓને, તેમજ નતો પડેલી છે વિષ્ણુના સાતમાવતાર રૂપ રામચદ્રને, તે પ્રજાપતિના નામથી આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ લખાઈ, વેદોથી તે ઉપનિષદના ગ્રથો સુધી આગળ જાતા પુરાણોમા સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરવાવાળા લખાયા બ્રહ્માદિક અનેક દેવો, તેના સબધે લખાયા હજારો શ્લોકો, પછી તે ગ્રથો મોટા મોટા દેખાય તેમા શી નવાઇ ? મારા આગળ આગળના લેખોથી આપ સજ્જનો પણ સારી રીતે વિચારી શકશો

સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસના વિકાર રૂપનાજ પુરાણો.

વેદોના વિષયોને આપ ગમે તેટલા પ્રાચીન કલ્પો પણ તે યજ્ઞ યાગાદિના વિધાનથી દૂષિત થએલા આજ કાલના પડિતોને તો બાલખ્યાલ જેવાજ જણાયા છે

જૈનોના સર્વજ્ઞ પાર્શ્વનાથ ઈ સ પૂર્વે એક હજારની લગભગમા થયા છે તે સર્વજ્ઞોના તત્ત્વ વિચારો નવીન રૂપના તાજા બહાર પડતાની સાથે વૈદિકોમા મોટી ગડમથલ થવા લાગી પ્રથમ મોટા જોશમા આવી યજ્ઞ યાગાદિકની પુષ્ટિના માટે બ્રાહ્મણ ગ્રથો લખવા માડયા, પણ સર્વજ્ઞોના સત્ય તત્વો—

જેમ જેમ વધારે ફેલાતા ગયા તેમ તેમ તે બ્રાહ્મણ ગ્રંથોની કિંમત પણ નહી જેવીજ થઈ પડી પરંતુ તે વખતના કેટલાક ચતુર પંડિતોએ સર્વજ્ઞતત્ત્વોના આશયને પકડીને અને યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનોને અનાદરની દૃષ્ટિથી જોઈને ઉપનિષદોના ગ્રંથોની સરૂઆત કરી દીધી તેથી તે ગ્રંથો નાઊક લોકોમાં શોભા રૂપના ગણાવવા લાગ્યા પણ ભિન્ન ભિન્ન લેખકોના કારણે તેઓ આપસ આપસના વિરોધને ટાળી શકયા નહીં

આગળ જતા સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થતા ચાલેલા-પ્રાચીનમા પ્રાચીન ઇતિહાસના પણ વૈદિકના પંડિતોએ તેવાજ હાલ બેહાલ કરીને મુકેલા છે પરંતુ આ પ્રકાશના સમયમા આજ કાલના કેટલાક ચતુર પંડિતો પોતાના વૈદિકમતમા અનેક પ્રકારની ન્યૂનતાઓ જોતાહુવા અને પોતાના મતની પ્રાચીનતા બતાવતા હુવા એટલું તો જરૂર લખતા ગયાકે જૈન-બૌદ્ધના પંડિતોએ સુધારો વધારો કર્યો પરંતુ કેટલાક સત્ય પ્રિય પંડિતો તો જૈન-બૌદ્ધ તત્ત્વના લાંબા અભ્યાસથી ત્રણે મતના તત્ત્વની ખરી સ્થિતિ સમજીને, જ્યાં સુધી જેઓ પહોંચ્યા ત્યાં સુધીના તેઓ પોતાના સત્ય ઉદ્ગારો કહાડતા ગયા છે તે મહા પુરૂષોની સહાયતાથીજ મે આ લેખ લખવાનો ઉદ્યમ કરેલો છે, તેથી તેની ટુંકમા નોંધ કરીને બતાવી છે અને ફરી પણ એ વાતો લખીને બતાવું છું

(૧) સર્વજ્ઞોએ આ સૃષ્ટિને, અનાદિ અનંત સ્વરૂપની પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી બતાવી છે, અને છે પણ તેવાજ સ્વરૂપની, છતા વૈદિકના પંડિતોએ સર્વજ્ઞોના વિરૂદ્ધમા આવીને બ્રાહ્મણ ગ્રંથોથી તે ઠેઠ પુરાણો સુધીમા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સંબંધે એક બીજાથી વિરૂદ્ધ સ્વરૂપના બ્રહ્માદિક અનેક દેવો કલ્પી ને બતાવ્યા અને તે કલ્પના વેદ મૂલક ઠરાવવા પાછલથી પ્રજાપતિ બ્રહ્માના નામની નવીન અનેક શ્રુતિઓની રચના કરીને ઋગવેદથી તે ચોથા અથર્વવેદ સુધીમાં દાખલ કરીને બતાવેલી છે જો કદાચ આ સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ સંબંધના બધા કલ્પિત લખોનો સંગ્રહ કરવામા આવે તો અઢાર પુરાણના ઠેકાણે એક નવું મોટું ઓગણીશમું પુરાણ રૂપેજ થઈ જાય, એટલા બધા કલ્પિત લેખો લખાયા હશે? કલ્પિત લેખો લખવાવાળાને ખાડી કોતર નડે તેવું કયા હોય છે? જૈનમાન્યતા પ્રમાણે અનાદિની સૃષ્ટિનું સ્વરૂપ તત્ત્વત્રયી પૃ ૪ થી ૧૧, વૈદિકના અનેક દેવોથી ઉત્પન્ન થએની આ સૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ પૃ ૧૩ થી ૬૩ સુધી

હેટ્મુત શાહેબની કેટલીક શકાઓનુ સમાધાન.

હેટ્મુત શાહેબનુ (જૈનિઝમ) જૈનધર્મનુ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામા બહાર પડેલુ છે તેમાની કેટલીક તેમની મોટી મોટી શકાઓનુ સમાધાન આપી તેમને વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ.

(૧) પૃ ૧૪૧ મા તેમણે જણાવ્યુ છે કે—" જૈનધર્મના સિદ્ધાતો સર્વ કાલે એકના એકજ રહ્યા છે "

આ વિચારો તેમના ઘણા ઉંડાણમાથી નીકળેલા હોય તેમ જણાય છે પરન્તુ–પૃ ૯૨૯મા તેમણે જણાવ્યુ છે કે—" ભારત વર્ષના બીજા ધર્મોની પેઠે જૈનધર્મ પણ માને છે કે જીવની ૮૪ લાખ યોનિઓ છે "

આ વિષયમા તેઓ ખરો નિર્ણય કરી શકયા નથી તેથી જણાવવાનુ કે–બીજામતવાળાઓએ–જૈનોના સિદ્ધાતમાથી લઇને જૈનોના અનુકરણ રૂપે ૮૪ લાખ જીવોની યોનિઓ કલ્પિત રૂપે ઉભી કરેલી છે કારણ કે તેઓમા સપૂર્ણ જીવોનો વિષયજ આવી શકેલો નથી અને તેઓમા એક બીજાથી વિરૂદ્ધ કલ્પનાઓ થએલી છે. સાથે એ પણ નિશ્ચય છે કે સર્વજ્ઞો વિના એ વાત બીજા બતાવી શકેજ નહી (આના માટે જુવો આ ગ્રથનુ પૃ ૪૫૯ થી ૪૬૧)

(૨) પૃ ૧૪૩ મા તેમણે લખ્યુ છે કે–" જૈનધર્મના આ નિશ્ચલ ભાવને કારણે તેનામા બીજો એક ગુણ આવ્યો છે કે, બધા સિદ્ધાતોમા તમે એની એવી ખુબી આકી શકશો કે જે ખુબી સર્વ રીતે પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન જૈનધર્મને મળતી આવે "

(૩) પૃ ૧૪૬ મા–"જૈન તત્ત્વ જ્ઞાનના આ મતને કારણે એતો માનવુ જ પડે કે સર્વજ્ઞ પુરૂષો થઇ ગયા છે "

(૪) પૃ ૪૫૩ મા–હિંદુ, બૌદ્ધ અને જૈન એ ત્રણે ધર્મ એકજ મૂલમાથી નીકલ્યા છે, સૈકાઓ સુધી સાથેજ ખીલ્યા છે, અને એમણે એક એક ઉપર તીવ્ર છાપ પાડી છે "

આ બધા ઉપરના ફકરાઓથી વિચારવાનુ કે–જે મતમા આજ સુધી ચારો બાજુથી એક સરખી મળતી વાતો લખાતી આવેલી હોય, તેજ ધર્મ સર્વજ્ઞોના મૂલ રૂપનો કાયમ રહેલો છે એમ માનવામા કોઇ જાતની હરકત આવે તેમ જણાતુ નથી

પરન્તુ દુનિયામા હમેશા અજ્ઞાનપ્રવૃત્તનુ પ્રાબલ્ય વધારે જ હોય છે ઇતર ધર્મના પ્રવર્તકોમા સર્વજ્ઞોનો ઇન્કાર થએલો છે બાકી અક્ષરોના પડિતો

તો ઢગલાબંધ તે વખતમાં હાજર હતા, અને તેજ પ્રમાણે હમેશાં ઢગલાબંધ થતાજ આવેલા છે અને આજે પણ તેટલાજ મળી આવશે તેથી સર્વજ્ઞોના તત્ત્વ કથનમાંથી કે તેમના ઇતિહાસમાંથી લઇને પોતાનામાં ઉધું ચત્તુ કરવામાં તેઓ પાછલ પડે તેવા ન હતા, માટે વિચારવાનું કે-પ્રત્યક્ષની બાબતોમાં કુદરતના નિયમોથી પણ વિરૂદ્ધ, જેમનામાં લખાયું હોય તેમણે બીજામાંથી લઇને પોતાનામાં ફેર ફાર કરેલો છે તેટલો સામાન્ય વિચાર કરવાથી સત્યા સત્યનો વિચાર કરવાને શક્તિમાન થઇ શકીશું બાકી ડાલા પાખડાનો જુદો વિચાર કરતાં સત્ય માર્ગ ને મેળવી શકીશું નહીં ફલાણામાં આમ છે અને ફલાણામાં તેમ છે અને તે વાત ખરા મુદ્દા સરની છે, અને તે અસર્વજ્ઞોના સિદ્ધાંતમાં લખાઇ, જેમકે ૮૪ લાખ જીવયોનિનો વિચાર હેસ્મુત શાહેબથી થયો છે તે ભૂલ ભરેલો થયો છે માટે પ્રથમ સર્વજ્ઞોના વચન ઉપર ધ્યાન દીધા પછીથી બીજો વિચાર કરવામાં આવે તો ભૂલ થવા પામે નહીં કારણ કે ઘણા લાંબા સમયના વાતોમાં બીજો કોઇ ઉપાય જડી શકે તેવો જણાતો નથી

આપણે જે વિચાર કરવાનો છે તે-જૈન-બૌદ્ધ સમયના ઉપનિષદાદિક ગ્રંથોથી છે કારણ કે-યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનવાળા હિંસા પ્રધાન વેદોના ગ્રંથો અસર્વજ્ઞોથી પ્રવર્તેલા હતા, અને તેની પુષ્ટિના માટે લખાયલા બ્રાહ્મણ ગ્રંથો પણ તેવાજ સ્વરૂપના હતા, પણ તે ગ્રંથો આપણું ઉંચુ મત પ્રેરે તેવા ન હતા તે પહેલાના સમયમાં ન તો કોઇ અધ્યાત્મિક વિષયના ગ્રંથો, તેમજ ન તો ઇતિહાસ વિષયના ગ્રંથો, વૈદિકોમાના આપણા જોવામાં આવેલા છે, તેમજ નતો સાંભળવામાં પણ આવેલા છે તો પછી અસર્વજ્ઞોથી લખાયલા પાછળના ગ્રંથોથી સર્વજ્ઞોએ લીધું એવો વિચાર કરવામાં આવે તે શું ભ્રમમૂલક ન ગણાય? વિચારી શું તો ભ્રમ મૂલકજ ગણાશે

જુવો હેસ્મુત શાહેબના જ લેખો-જૈનધર્મ ગ્રંથના પૃ ૧૫ મા-તેમણે જ લખ્યુ છે કે-" પ્રાચીન ઉપનિષદોના ઋષિઓએ-આત્મતત્ત્વ અને અનાત્મ વચ્ચે ભેદ પાડયો નથી, અને આત્મ તત્ત્વ સંબંધે તેમણે બહુ વિચાર કર્યો નથી " પૃ ૧૬ મા-" સૌથી પ્રાચીન (બૃહદારણ્યક, છાંદોગ્ય, તૈત્તિરીય, કૌષીતકી) ઉપનિષદોમાં વર્ણવેલું આત્મ તત્ત્વનું સ્વરૂપ, એક નવીન ભાવનાને કારણે પછીના કાળના (કાઠકઆદિ) ઉપનિષદોમાં બદલાય છે એ ભાવના તે આત્મ તત્ત્વના વ્યક્તિત્વની ભાવના આત્મતત્ત્વ અને અનાત્મતત્ત્વ હવે સ્પષ્ટ રીતે ભિન્ન થયા " પૃ ૧૮ મા-" પ્રાચીન ઉપનિષદોમાં-આત્મા દેખાતો નથી "

" જૈન સંપ્રદાય પોતાના તત્ત્વ દર્શનમાં—જીવ અને પુદ્‌ગલ વચ્ચે ભેદ માને છે, અને જીવને શાશ્વત સ્વતંત્ર માને છે તેથી આત્માના નવીન સિદ્ધાંત ની સ્થાપના સમયમાં એની પ્રથમ ઉત્પત્તિ હોવી જોઇએ પ્રાચીન અને નવીન ઉપનિષદોમાં આત્મતત્ત્વ વિષેના ભેદ સંબંધના જે મત હતા તે ક્રાઇસ્ટ પૂર્વેની મહુસ્રાબ્દિની શરૂઆતના સૈકામાં સ્થિર થવા લાગ્યા, એટલે જૈન દર્શનની ઉત્પત્તિ પણ તેવામાંજ થઈ મનાય "

આ જગોપર હેર્મુત શાહેબને હું જણાવું છુ કે-સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થતા આત્મતત્ત્વના વિચારો જેવી રીતે ધીરે ધીરે ઉલટ પાલટ પણાથી ઉપનિષદ્ કારો લેતા ગયા, અને પોતાના ગ્રંથોમાં ગોઠવતા ગયા, તેવીજ રીતે સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થતા ૬૩ શલાકા પુરૂષોમાની વાતો, જે ટુંક રૂપથી લખાતી ચાલી હતી તેમાથી વૈદિકના પંડિતો ધીરે ધીરે લેતા ગયા, અને તેમા ઉંધી છત્તી કલ્પનાઓ કરીને પોતના ગ્રંથોમા લાંબી લહરક કરીનેજ ગોઠવતા ગયા છે તેથીજ તે ગ્રંથો મોટા મોટા દેખાવવા લાગ્યા છે પરંતુ તે યથાર્થ સ્વરૂપથી લખાયલા નથી બાકી અસર્વજ્ઞોનોના લેખોમાથી લઇને, સર્વજ્ઞોએ પોતાના મતના અનુકુલ રૂપે સુધારીને ઇતિહાસ લખ્યો, એવો જે આપણને ભ્રમ થયો છે, તે આ મારો ગ્રંથ દેખનાની સાથેજ કેરવવો પડશે, અને ત્યારબાદજ આપનો ગ્રંથ (જૈનિઝમ) સર્વ માન્ય થશે, એ ખાસ ધ્યાનમા લેવાનુ છે

જૈન ઇતિહાસના વિષયમા આપણને ભ્રમ થવાનુ જે કારણ છે તેમા મારૂ અનુમાન એ છે કે—બિહાર પ્રાંતમા શંકર સ્વામીએ બૌદ્ધોની સાથે જે અત્યાચાર કર્યો હતો તે વખતે ત્યાના જૈનોપર પણ અત્યાચાર કરેલો છે અને તેમના જૂના જૂના પુસ્તકો લઇને તેના પરથી પુરાણો ઉભા કરીને તે જુના પુસ્તકોનો પણ નાશ કરાવેલો છે પરંતુ ગુજરાત આદિ પ્રદેશોમા જે સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થએલો ઈતિહાસ છુટક છુટક રહેલો હશે તેનો સંગ્રહ કરી હેમચંદ્રસૂરિએ ફરીથી લખ્યો, તેથી તેને નવીન રૂપનો માનીને આપે તેવુ અનુમાન કર્યું હશે, પણ તે ભ્રમ મૂલકજ છે કારણ કે આજે બે હજાર વર્ષથી જુદા પડેલા શ્વેતાંબર—દિગંબરમા તે સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થએલો પ્રાચીન ઇતિહાસ એક સરખોજ લખાયલો, તેથી તે આધુનિક પુરાણોમાથી લઇને સુધારીને જૈનોએ પોતાની અનુકુલતા પ્રમાણે લખ્યો એવો જે વિચાર છે તે કેવળ ભ્રમ મૂલકજ ગણાશે મારૂ આ બધુ પુસ્તકજ વાચીને આપણને પણ મારા વિચાર સાથે મળતા થવુજ પડશે

કેટલાક હેર્મુત શાહેબના લેખમાના અને કેટલાક મારા લેખમાના ફકરા અહી ટાકી બતાવીને વિચારકરવાની સુગમતા કરીને આપુ છુ

જુનો કે-હેર્મુતશાહેબ અનાદિની સૃષ્ટિના નિયમ રૂપ સર્વજ્ઞોની માન્યતાને-પોતાના ગ્રંથના પૃ ૨૧૮ થી ૨૨૬ સુધી પુરેપુરી પુષ્ટિ બતાવી રહ્યા છે તેનો કિંચિત્ સારાશ

ભારતના અને બીજા દેશના મતવાદીઓ પોત પોતાના માનેલા ઈશ્વરને જગતના કર્તા હર્તા બતાવે છે તો તે બધા જુદા જુદા ઈશ્વરોમાનો જગતનો કર્તા હર્તા કયો ઈશ્વર સાચો ?

બીજી વાત એ છે કે-કર્મ ફલના નિત્ય નિયમને તો તે બધાએ મતના ઈશ્વરવાદીઓએ સ્વીકારેલો છે અને તેઓ કહે છે કે-ઇશ્વર એ નિયમને ફેરવી શકતો નથી જ્યારે એ કર્મનો નિયમ નિર્વિઘ્ને પ્રવર્તે છે ત્યારે ઈશ્વરને વચ્ચે લાવવાની જરૂર શી છે ? ઈત્યાદિ

અહી ટુક વિચારવાનુ કે-આ જગત્ કર્તાની માન્યતામા અસર્વજ્ઞોના ઈશ્વરો સત્ય રૂપના ન ઠરે તો બીજી પણ અનેક શ્રેષ્ઠ વાતો છે તે સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થઇ ને પછીથીજ બી તમા પ્રસરેલી છે એવા વિચાર ઉપર પણ આવવુ જ પડશે

જૈનોમા ૨૪ તીર્થંકરોનો ઇતિહાસ ઠામ ઠેકાણા સાથે ટુક ટુક સ્વરૂપથી લખાયો છે

વૈદિકોમા-મોટા મોટા પુરાણોમા ઠામ ઠેકાણા વિનાના મત્સ્ય, કર્મ, વરાહાદિ એકજ વિષ્ણુના ૨૪ અવતારો લખાયા છે અહી વૈદિકોનુ અનુકરણ જૈનોએ કરેલુ માનવુ કે જૈનોનુ અનુકરણ વૈદિકોએ કરેલુ માનવુ ? બન્ને તરફનાં સ્વરૂપ ટુક રૂપે લખીને બતાવ્યા છે તે સિવાય બીજો પુરાવો આપવાને હુ સમર્થ નથી આનાથી વધારાના પુરાવા કોઇ બતાવશે તો વિચાર કરવાનો અવકાશ લઇશુ

જૈનોના ૬૩ માના ૨૪ તીર્થંકરો મુખ્ય છે વૈદિકોએ પણ મત્સ્ય, કૂર્માદિક ૨૪ જ કલ્પ્યા છે, તેમનુ અનુકરણ જૈનોએ કર્યું હોય તેવો સભવ જણાય છે ખરો ? વિચારનાની ભલામણ કરૂ છુ

આગળ જૈનોમા ૧૨ ચક્રવર્તીઓ છે. વૈદિકોમા તેમાના બે ત્રણ નામ પાડી શકાય છે બીજાઓની મને ખબર પડી નથી જુવોકે-જૈનો

ઋષભદેવના પુત્ર ભરતને ચક્રવર્તી બતાવે છે વૈદિકો તેજ ભરતને જડભરત કહીને અને ઋષભદેવને પર્વતોમા ભટકી રહેલા બતાવે છે. તેના મધ્યમા મનુષ્ય, પશુ, પખી આદિ નાના મોટા જીવોને, આપણે પ્રત્યક્ષ રૂપે દેખી પણ રહેલા છિએ, અને તે જ્યોતિષ ચક્ર આપણા મનુષ્યોના પુણ્ય પાપને જનાવનારા પણ છે માત્ર અધો ભાગમા રહેલો નરકાદિકના સ્થાન આપણી દૃષ્ટિ ગોચર થતા નથી, પરતુ કોઈ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનીઓએ (સર્વજ્ઞ પુરૂષોએ) તે સ્થાન પોતાના દિવ્યજ્ઞાનથી જોયા હશે, એમ બલાત્કારથી પણ માનવુ પડે છે કારણ કે સર્વ મતોમા પ્રાયે નરકાદિકના સ્થાન મનાયલા છે જૈન સર્વજ્ઞોના તરફથી અધો ભાગમા રહેલી વસ્તુઓના સબધે ઘણુ વિસ્તારથી લખાયલુ છે

બીજી વાત એ પણ વિચારવાની છે–કે અનાદિકાલના પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી આ સર્વ વસ્તુઓમા સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ રૂપે પરિવર્તન થતુ હોવા છતા પ્રસિદ્ધમા તેવીને તેવી પણ કેટલીક વસ્તુઓ મનાતી આવેલી છે

જુવોકે–ઉર્ધ્વ લોકમાં, તેમજ અધો લોકમા, તેવી અનાદિ કાલની વસ્તુઓ ત્યાં તેવાને તેવા સ્વરૂપની પણ ઘણી રહેલી છે ઉદાહરણ તરીકે જુવો કે ઉર્ધ્વ લોકમા–સૂર્ય, ચદ્ર આદિકનાં વિમાનો સદાકાળથી ફરી રહેલા આપણે પ્રત્યક્ષપણે જોઇ રહેલા છિએ, તેથી તે સર્વજ્ઞ પુરૂષોથી શાશ્વત રૂપથી જાહેરમા મૂકાયલા છે અને તે પ્રમાણે માન્યા વગર બીજી ગતિ પણ નથી તેજ પ્રમાણે અધોભાગમા નરકાદિના સ્થાન પણ શાશ્વત રૂપનાજ હોવા જોઇએ જો તે નરકના સ્થાન સદા કાલના ન માનીએ તો ૮૪ લાખ યોનિમાં ભટકતા જીવો પોતાના કરેલા હલકામા હલકા કર્મ કયે ઠેકાણે જઈને ભોગવશે ? માટે તે સ્થાનો પણ શાશ્વત રૂપના હશેજ એમ પણ માનવુંજ પડશે

આપણા મધ્યભાગમા–આપણી દૃષ્ટિથી અગોચર પ્રાયે બધાએ મતમા એક સરખો મનાયલો મેરૂ પર્વત પણ છે તે આખી દુનિયાનું મધ્યપણુ બતાવનારો સર્વજ્ઞોએ પ્રાયે શાશ્વત રૂપનોજ બતાવેલો છે તેમા ફેરફાર થએલો કે થવાનો આજ સુધી કોઈએ પણ લખીને બતાવેલુ નથી

તેવી અનેક અનાદિકાલની વસ્તુઓ સિવાય બીજી વસ્તુઓમા ઉતરતા ચઢતા કાલના પરિવર્તન સાથે મોટા મોટા ફેરફારો થતા આવેલા છે તેવા પ્રકારની કેટલીક વાતો સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થએલી તો અમો પણ બતાવી ગયા છે વૈદિક પુરાણોમા તેમાનીજ કેટલીક વાતો ક્રમ વિનાનીજ લખાયલી છે,

જેમકે-બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણ મોટાજ દેવો કૃત, ત્રેતા અને દ્વાપર યુગના ક્રમથી લખીને બતાવ્યા છે તો કોઇ જગોપર વિષ્ણુની નાભિમાથી બ્રહ્મા, તો કોઇ જગોપર મહાદેવજીજ, બ્રહ્મા-વિષ્ણુ આદિ પેદા થએલા બતાવ્યા છે કોઇ જગોપર ત્રણે દેવો ભેગા થઇ ગએલા તો કોઇ જગોપર વિખુટા પડેલા ઇત્યાદિક સેકડો વાતો ગપડ સપડ રૂપની લખાયલી છે તેમાની કેટલીક વાતો તો મારા ગ્રથથી પણ આપ સજ્જનો વિચારશો તો સારી રીતે જોઇ શકશો જુવો કે માતસોથી નવશો સુધીમા ઉભા કરેલા પ્રાયે ઘણા પુરાણોમા ઘણી જગોપર લડાઇઓ તો થતી બતાવેલી છે દેવ-દાનવોની, પણ તેમા સપડાયલા કોઇ વખત બ્રહ્મા નાશ ભાગ ભાગ કરી-વિષ્ણુનુ શરણુ ખોળતા રહેલા બતાવ્યા છે અને વિષ્ણુ પોતે તેમનો પક્ષ કરીને તે દાનવોની સાથે હજારો વર્ષના યુદ્ધથી છેવટે નાશ ભાગ કરતાજ બતાવ્યા છે એવી કથાઓ પણ કેટલીક મારા ગ્રથથી જોવાને મળશે

અહી વિચાર થાય છે કે જગતની આદિ કરવા વાળા, જગતને વીટલાઇ જગતથી પણ * દશાગુલ વધીને રહેવા વાળા, સૃષ્ટિની આદિમા ચાર ઋષિઓને ઉત્પન્ન કરી તેમના હૃદયમા ચારો વેદોનો પ્રકાશ કરવા વાળા, અને તે ચારો વેદોથી પ્રસિદ્ધીને પામેલા, એવા જગતના સ્રષ્ટા બ્રહ્મા તે પેલા દૈત્યોથી નાશ ભાગ કરતા કેમ બતાવ્યા છે ?

અને યુગ યુગમા અવતાર ધારણ કરી, ભક્તોને રક્ષણ કરવાનું વચન આપીને ગએલા, એવા વિષ્ણુ ભગવાન પણ તે દૈત્યોથી નાશ ભાગજ કરતા લખીને બતાવ્યા છે

ત્યારે તે કાલના તે અસુરો જગતની રચના કરનારા બ્રહ્માથી અને ભક્તોના રક્ષક એવા વિષ્ણુ ભગવાનથી, કેટલા બધા જબરા હશે ? અને તે કયા બીજા દેવથી ઘડાયા હશે ? આમા સત્ય શુ છે તેનો વિચાર કોઇ સજ્જન કરીને બતાવશે ખરો કે ?

સૃષ્ટિની ઉત્પતિ કરવા વાળા ખ્રિસ્તીના ઇશ્વરે-કહી દીધુ કે ફલાની વસ્તુની ઉત્પત્તિ થઇ જાવો, એમ કહેતાની સાથે બધી વસ્તુઓ ક્રમવાર ઉત્પ ન થતી ચાલી આ વાત વાદીગરના તમાસા જેવી નથી કે ?

* ચારો વેદોમા એક સૂક્ત એવુ છે કે-વિરાટનુ સ્વરૂપ ધારણ કર્તા પ્રજાપતિએ બધા બ્રહ્માડને વીટી લીધુ પછી પોતે બ્રહ્માડથી પણ બહાર દશાગુલ વધીને રહ્યા વિચાર થાય છે કે-બ્રહ્માડની બહાર દશાગુલ જગ્યા કયી રોકી ? અને તેની પછન વધારાની બાકી કેટલી રહેલી ? અને તેનુ નામ શુ ? તે જાણવાની જરૂર છે

ઋગ્વેદના–પ્રલયદશાના સૂક્તમાં–પ્રજાપતિ–બ્રહ્માએ “આ બધી સૃષ્ટિ એકદમ એવી બનાવી દીધી કે જેમ સૂર્યની કિરણો ઉત્પન્ન થઈ જાય તેથી પાછલથી ઉત્પન્ન થએલા કોઇ પણ પંડિતને એ ખબર ન પડી કે આ સૃષ્ટિ કયા ક્રમથી ઉત્પન્ન થઇ ગઇ” એવા પ્રકારના ત્રણ ચાર સૂક્તો ઋગવેદમાંજ જૈન–બૌદ્ધની જાગૃતિના પછીથીજ કોઇ કોઇ પંડિતમાનીઓથીજ દાખલ કરવામાં આવેલા જણાય છે આના સંબંધે–દ્વિવેદી મણિલાલ નભુભાઈ લખી જણાવે છે ક–“યજ્ઞ પુરૂષ નવોજ દેવ કલ્પાયો, પ્રજાપતિ બધાના મોખરે આવી બ્રહ્મા રૂપે પૂજાતો થયો” આ પ્રજાપતિના સંબંધવાળાજ આ ત્રણ ચાર સૂક્તો નવીન રૂપનાજ દાખલ થએલા છે, એ ચોક્કસ છે, વિચારવાની ભલામણ કરૂં છું અહીં વિશેષ વિચારવાનું કે કૂર્મ પુરાણનો લેખ જોતાં તેમાં જણાવ્યું છે કે પ્રથમ જંબૂ દ્વીપ તેના મધ્યમાં મેરૂ પર્વત છે તેના પછીથી સમુદ્ર છે, એમ સાત દ્વીપ અને સાત સમુદ્રો એક એકથી વીંટલાઇને રહેલા છે તે બધાને આ એકલા પ્રજાપતિએ મસાલા વગર કયી વસ્તુથી બનાવી દીધા? અથવા તે બધી વસ્તુઓ કયા બ્રહ્માંડમાંથી લાવીને અહીં ગોઠવી?

તે સિવાય ઉર્ધ્વ લોકમાં રહેલા સૂર્ય–ચંદ્રાદિકના વિમાનો, અને અધોલોકમાં રહેલા નરકાદિકના સ્થાનો, મસાલા વગર કયી વસ્તુના બનાવી દીધા? અથવા કયા બ્રહ્માંડમાંથી લાવીને ગોઠવી દીધા? શું આ બધું વિચારવા જેવું નથી કે? આ બધી સૃષ્ટિની રચના ઇશ્વરે કરી દીધી, પણ તેની રચના કરવા વાળા એક નહીં પણ બધાએ મતના ઇશ્વરો સૃષ્ટિની રચના કરીને ચાલતા થયા, પણ તેમાંના એક પણ ઇશ્વરનો ખરો પત્તો મેળવી શકયો નહીં આ બધી વાતો શું વાદીગરના ખેલ જેવી માનવી કે બાલકોના ખ્યાલ જેવી માનવી? જ્યારે ઈશ્વરે આ બધી સૃષ્ટિ રચી ત્યારે પ્રથમ જીવો કેવા સ્વરૂપના બનાવ્યા? જો શુદ્ધ સ્વરૂપના બનાવ્યા હતા તો, તેમની પાછળ આ બધો કર્મનો પ્રપંચ કોણે જોડીને આપ્યો? અને પછી તે જીવો કર્મના વશમાં પડીને ચોરાસી લાખ જીવયોનિમાં જે ભટકતા થયા તે કયા ઇશ્વરે ભટકતા કર્યા? માટે આ જગતની સૃષ્ટિના રચનાર ઈશ્વરની વાતજ કલ્પિત છે અને તે કોઇ ખટપટ માનીઓના વિરોધમાં આવીને કલ્પિત કિલ્લોજ ઉભો કરેલો છે તે સિવાય આ વાતમાં સત્ય કાંઇજ નથી એમ ખાસ કહી શકું છું જો કદાચ જગતનો કર્તા કોઇ હતો એમ માની લઇએ તો તેના ઉપર અનેક પ્રકારના દોષોની જાલ આવી પડવાની, તેથી આ વાત કોઇ પણ રીતે સિદ્ધરૂપની નથી એમ આપ વિચારવાનું છે

અહી સુધી ૨૪ અને ૧૨-૩૬ જૈન-વૈદિકના ઇતિહાસના ફેરફારનો વિચાર થયો પણ વાસુદેવાદિકના નવત્રિકોનો (૨૭) નો કરવાનો છે તે ૧૧ મા તીર્થ કરના સમયથી ક્રમવાર સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા તદ્દન ટુ કપણાથી સૂત્રરૂપે લખાયા છે વૈદિકોના પ ડિતોએ તે નવત્રિકોને મોટા ફેરફારની સાથે ઉલટ પાલટ પણાથી મોટા મોટા લેખો લખી સ પૂર્ણ વૈદિક ઇતિહાસમા દાખલ કરી દીધા છે તે મારા તુલનાત્મક લેખોથી વિશેષ સમજવામા આવશે, છતા પણ અહી ટુ કરૂપથી સુચવુ છુ

હે સુત શાહેબે-પૃ ૨૮૧ મા અગીયારમા તીર્થ કરના સમયમા થએલા **ત્રિપુપ્રતિ શત્રુ** (જિત-શત્રુ) રાજા બતાવ્યા છે અને તેમણે પોતાની પુત્રી **મૃગાવતી** સાથે સ બ ધ કર્યો તેથી તે **પ્રજાપતિ** કહેવાયો

આની ટીપમા ત્યા જણાવ્યું છે કે-" પ્રજાપતિ શબ્દના બે અર્થ છે-પ્રજાનો પતિ એટલે રાજા અને પ્રજા એટલે સૃષ્ટિનો પતિ-એટલે **બ્રહ્મા** હિંદુ કથાપ્રમાણે બ્રહ્માએ પોતાની પુત્રી સરસ્વતી સાથે લગ્ન કર્યું હતુ "

આ વિષયમા સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા અને પુરાણોમા લખાયલા અનેક વિકૃતિના સ્વરૂપના લેખો જોતા એજ માલમ પડશે કે સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા લખાયલા જે આ રિપુપ્રતિ શત્રુ રાજા છે અને પોતાની પુત્રીની સાથે સ બ ધ કરવાવાળા છે તેજ વૈદિકોમા બ્રહ્મા તરીક કલ્પાયા છે

તે પ્રજાપતિને અદ્વૈતવાદિઓએ બ્રહ્મારૂપે કલ્પીને લોકોને ભ્રમજાળમા નાખવાને અને વેદ મૂલક ઠરાવવા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સ બ ધના નવીન રૂપના પાછલથી ત્રણ ચાર સૂક્તો જુદા જુદા પ ડિતોએ બનાવીને ઋગવેદના છેલ્લા દશમા મ ડળમા દાખલ કરી દઇને તે પ્ર જાપતિના સ બ ધનુ મોટુ સૂક્ત કે જે વિરાટ્પુરૂષવાળુ યજ્ઞ પુરૂષના નામથી રચેલુ છે તે તો પાછલથી ચારે વેદોમાજ દાખલ કરી દીધુ છે તેથી ન તો આ પ્રજાપતિ-બ્રહ્મા રૂપના સત્ય છે, તેમજ ન તો આ સૃષ્ટિ પણ કોઇની રચેલી છે જો કે પુરાણોમા આ સૃષ્ટિના કર્તા બ્રહ્માદિક અનેક દેવો કલ્પાયા છે તે બધા સાચા ઠરે તોજ આ પ્ર જાપતિ બ્રહ્મા સત્યરૂપના ઠરે, નહિ તો આ બધો કલ્પનાના કુસુમોજ વિખેરેલા છે એમ આપ ચતુર સજ્જનો સારી રીતે સમજી શકો તેમ છો

આ પ્રજાપતિની બાબતમા-ઝીણી દૃષ્ટિથી જોવાવાળા વૈદિકમતના બે ચાર મોટા પ ડિતો પણ શ કાશીલ થઇને પોતાના લેખોમા સૂચન માત્રથી ઉદ્ગારો પણ કાઢતા ગયા છે જુવો મારા ગ્ર થનુ પૃ ૪૪૧-આર્યોના તહેવા

રોના લેખકે પોતાના ગ્રંથના પૃ ૧૫૩ મા લખ્યુ છે કે–" ઇંદ્ર અને વિષ્ણુ એમના કૃત્યોનો વિચાર કરીએ તો તે કાલ્પનિક પુરૂષો ન હોતા એમ દેખાયછે?"

આ લેખથી તેમને એજ સૂચવ્યું છે કે–બ્રહ્માના, રૂદ્રોના કૃત્યોનો વિચાર કરતા એ બે વ્યક્તિઓ તેમને ઇતિહાસ સ્વરૂપની લાગેલી નથી

વળી અતિ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિવાળા–મણિલાલ નભુભાઇ દ્વિવદી પોતાના સિધ્ધાત સારના પૃ ૪૪ મા લખે છે કે–" યજ્ઞ પુરૂષ નવોજ દેવ કલ્પાયો પ્રજાપતિ બધાના મોખરે આવી સૃષ્ટિનો કર્તા, નિયતા થઇ બ્રહ્મા તરીકે પૂજાયો "

આ બન્ની વાતોથી વિચારવાનુ કે—

ઇ સ પૂર્વે' મહસ્ત્રાબ્દિના લગભગમા–જૈનોના સર્વજ્ઞ ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથના તરફથી–પ્રકાશિત જીવાદિક અધ્યાત્મિક તત્ત્વના વિષયો જાહેરમા આવવાથી, અને વૈદિકના પંડિતોને નવીન રૂપના લાગવાથી, અને વૈદિક યજ્ઞ યાગાદિકની મહત્વતા નહી જેવી થતા–તે વિષયોની જમાવટ કરવા બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ કરીને જોઇ, પણ તે મહત્વ રૂપની ન ગણાતા, તે સમયના ચતુર પંડિતોએ–સર્વજ્ઞોના તરફથી બહાર પડતા અધ્યાત્મિક વિષયનો આશ્રય પકડીને, ઉપનિષદાદિક ગ્રંથોની શરૂઆત કરી દીધી તેથી તેમને કાઇક પગ ટેકવા જેવુ થયું હોય ? પરંતુ સર્વજ્ઞોના તરફથી અનાદિની સૃષ્ટિનો વિષય ફેલાતા, તે વિષયમા બોધ્ધો કાઇ વિશેષ જણાવી ગયા હોય તેમ જાણવામા આવ્યુ નથી

પરંતુ વૈદિકો પોતાના મોટા જત્થાના અભિમાનવાળા, આ અનાદિની સૃષ્ટિના વિષયને અગમ્ય અને અત્યંત પરોક્ષ જાણીને, તદ્દન જુદા પડવાના વિચારથી, આ પ્રજાપતિન–બ્રહ્મારૂપે કલ્પીને તેને જગતના કર્તા રૂપે લખી દીધા હોય ? એવુ મારૂ ખાસ અનુમાન છે બાકી રજમાથી તેજ ખોળી કાઢવાવાળા એવા મોટા મોટા પંડિતોથી ભૂલમા લખાયું હોય એમ હુ કલ્પી શકતો નથી કારણ કે–બ્રહ્મસૂત્રના શાકર ભાષ્યનો અ ૧ પા ૧ સૂ ૧૧ ના અર્થમા જણાવ્યુ છે કે–

" બ્રહ્મા બે સ્વરૂપના જણાય છે તેમાના પહેલા નામવાળા, રૂપવાળા, વિકારવાળા, ભેદોની ઉપાધિવાળા છે તેનાથી વિપરીત બીજા સર્વ ઉપાધિથી

વર્જિત છે તેમાના પહેલા ઉપાસના કરવાને યોગ્ય છે અને બીજા છે તે જ્ઞાન કરવાને યોગ્ય છે એવો વેદાતમા ઉપદેશ આપેલો છે ”

વળી–વૃહત્ ઉપનિષદ્ શાકરભાષ્યના–૧–૪–૬ ના સૂત્રની વ્યાખ્યામા–

“હિરણ્યગર્ભ–પ્રજાપતિને ઉપાધિવશાથી સંસારીપણુ છે પણ પરમાર્થથી સંસારીપણુ નથી પોતે તો અસંસારી જ છે એજ પ્રમાણે–એકપણુ અને અનેકપણુ હિરણ્યગર્ભ પ્રજાપતિનુ છે તેજ પ્રમાણે–એકપણુ અને અનેકપણુ સર્વજીવોનુ પણ છે ”

ઉપરના બે ફકરાથી વિચારવાનુ કે–

બ્રહ્મસૂત્રના બ્રહ્માને–ઉપાધિવાળા, અને અનઉપાધિવાળા લખીને અનેક સ્વરૂપના બતાવ્યા બ્રહ્મજ બે છે તો પછી અદ્વૈત કયુ ?

ઉપનિષદના બ્રહ્માને ઉપાધિવશથી સંસારીપણું, અને અસંસારીપણુ લખીને એક અનેક સ્વરૂપના બતાવ્યા, તેજ પ્રમાણે બધાજીવોને પણ એક અનેક સ્વરૂપના બતાવ્યા અનેક રૂપના બ્રહ્મ અને જીવો છે, તો પછી અદ્વૈત કેવા પ્રકારનું ?

પણ એજ બ્રહ્મ સૂત્રના નૈકસ્મિન્નસંભવાત્ ના સૂત્રની વ્યાખ્યા કરતા એક વસ્તુમા બે ધર્મ રહી શકે નહી એમ લખ્યુ હતુ ત્યારે આ એક બ્રહ્મમા, અને એક એક જીવમા, અનેક ધર્મો કેવી રીતે લખીને બતાવ્યા ?

બીજી વાત એ છે કે–ઉપાધિવાળા ઉપાસનાને યોગ્ય છે ?

ઋગ્વેદમા–સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરવાની ઉપાધિમા પડેલા બ્રહ્માના ત્રણ મોટા સૂક્તો છે પણ તે બ્રહ્મા આજ સુધી કોઈના જોવામા કે જાણવામા આવેલા નથી અને પુરાણોમા લખાયલા ઉપાધિવાળા બ્રહ્મા, ઉપાસનાને યોગ્ય જણાતા નથી ત્યારે કયા ઉપાધિવાળા બ્રહ્માની ઉપાસના ? મણિલાલભાઈને આ પ્રજાપતિ નવીન રૂપના લાગ્યા છે અને વિચાર કરતા લાગે પણ તેમજ છે માટે આ બ્રહ્માના સબધવાળા બધા લેખોમા ધ્યાન દેવાની જરૂર છે

પ્રાચીન ગણાતા વૈદિકોએ–ઠોરી કલ્પના કરીને જગતના કર્તા અનેક દેવોને લખીને બતાવ્યા, અને કલ્પિત બ્રહ્માને–વેદમૂલક ઠરાવવા ચારો વેદો સુધીમા દાખલ કરી દીધા ત્યારે બીજા મતવાળાઓએ પણ પોત પોતાના ઇશ્વરોને આ સૃષ્ટિના કર્તા લખી જણાવ્યા પરંતુ–અનાદિની આ સૃષ્ટિ,

નાના મોટા અનતાનત જીવોથી ભરેલી, અને પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી પ્રત્યક્ષ દેખાઇ રહી છે તેના કર્તા બીજાના દેવો તો દૂર રહ્યા પણ પ્રથમ બ્રહ્માજ કે જે ચારે વેદમા દાખલ થયા છે, અને શકર સ્વામીએ જેને સ સારી પણ બતાવ્યા છે, અને જે પુરાણોમા અનેક સ્વરૂપથી લખાયા છે, તેજ પોતાના કર્મના પરવશમા પડેલા, મોટી મોટી આફતોથીજ પસાર થએલા છે એમ જોશો તો પછી તે બ્રહ્મા આ જગતની રચના શુ કરી શકવાના હતા? વિચાર કરશો તો દીવા જેવુ જ દેખાશે

જ્યારે આ જગતના કર્તા બ્રહ્માદિદેવો વેદોથી તે પુરાણો સુધીના કલ્પિતજ ઠરે ત્યારે સ પૂર્ણ વૈદિકમતના બધાએ તત્ત્વોની કિમતજ શી? અને તે કયા મર્મોથી કલ્પાયા?

સસ્કૃત સાહિત્યના લેખક-મૅકડોનલ સાહેબ-પૃ, ૧૭૬ મા જણાવે છે કે-"ઋગ્વેદના ૭ કે ૮ સાત સૃષ્ટિ વિષયક સૂકતોમા, જે ફિલસુફી ભરેલી કવિતાઓ આવે છે, તે ઘણો ગાઢો સ બ ધ ધરાવે છે, સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઇ એ પ્રશ્ન આ સ્થલે ચર્ચવામા આવ્યો છે તેમા દ તકથાના અને ધર્મ શાસ્ત્રના વિચારોની-ચુકળ ભેળ સ ભેળ થઇ ગઈ હોય, એવો સ્વાભાવિકજ છે એ કવિતાઓમા વિચારો અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમા મૂકાયલા આપણા જોવામા આવે છે"

આ મૅકડોનલ શાહેબના લેખથી પણ વિચારવાનુ કે —

પ્રાચીનમા પ્રાચીન ઋગ્વેદને-ઇશ્વરથી પ્રાપ્ત થએલો માનીએ તો તેમા લખાયલા સૃષ્ટિના કર્તાની સાથે પાછલની દ ત કથાઓના વિચારો અને પાછળથી લખાયલા ધર્મ શાસ્ત્રોના વિચારોની ભેળ સ ભેળ કયા કાળમા થવા પામી? અને તે વિચારો અસ્ત વ્યસ્ત પણાથી શા કારણથી લખાયા? મણિલાલ ભાઇને આ પ્રજાપતિ બધાને મોખરે આવેલો જણાયો તેમા અયોગ્ય શુ છે? કારણ કે શકર સ્વામીએ-જે પ્રજાપતિ સ સારી બતાવ્યા છે, અને પુરાણોમા લખાયા છે, તે અનેક આફતોથી પસાર થએલા નજરે પડે છે, તે જગત્ રચવાને સમર્થ કેવી રીતે માનવા? બીજી વાત એ છે કે-આ પ્રજાપતિની પુત્રીને-કોઇએ-સરસ્વતી, કોઇએ-સાવિત્રી, કોઇએ શતરૂપા લખી છે ખરી પણ ભાગવતવાળાએ હરિણી રૂપે લખી મૃગાવતીનોજ સબ ધ બેસતો કરી આ પ્રજાપતિનેજ હરણ રૂપે કલ્પ્યા છે એવી રીતના

અનેક લેખો જોતા બીજા કોઈ નજરે નથી પડતા પણ આ મૃગાવતી પુત્રીના પતિ રિપુપ્રતિ શત્રુ રાજાજ પ્રજાપતિ સિદ્ધ થાય છે,

આ વાતમા મારી ભૂલ થએલી કોઈ બતાવશે તો તેનો માન પર મોટો ઉપકાર થશે ઇત્યલં વિસ્તરેણ

અહીં સુધી ૨૪ને ૧૭-૩૬ અને પ્રસગમા આવેલા પ્રજાપતિને હેલ્મુત શાહેબને ઉદ્દશીને લખી બતાવ્યુ

હવે ૮૩માના જે વાસુદેવાદિકના નવ ત્રિકો છે તે તો આ ગ્રથની પ્રસ્તાવનામા પ્રસગે પ્રસગે જણાવતા જઈશુ

અતિ પ્રાચીન જૈન ધર્મમાના શ્વેતાબર અને દિગબર એ બે સપ્રદાયો જુદા પડયાને પણ આજે બે હજાર વર્ષ થવાને આવ્યા પરતુ ખાસ મુદ્દાની બાબતોમા તેઓ એક સરખાજ ચાલ્યા આવેલા છે

વૈદિકો પણ—તેમના વેદોના વિષયને બાદ કરીને વિચાર કરીએ તો તેઓ પણ જૈન ધર્મવાળાઓની સાથે મૂળમાથીજ ભીડાતા આવેલા છે છતા વૈદિકોમા જૈનોમાની તેની તેજ બાબતો અનેક સ્વરૂપવાળી, અને અનેક વિકારોથી ભરેલી અસ્તવ્યસ્ત પણાથી શાથી લખાઈ ? શોધકોને વિચાર કરવાની ખાતર કેટલીક સૂચન માત્રથી લખીને બતાવુ છુ —

(૧) જૈનોમા અનેક સર્વજ્ઞોથી નિર્ણીત, અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીકાળના સ્વરૂપવાળી, પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી, આ સૃષ્ટિ અનાદિકાળની, અનતાનત નાના મોટા જીવોથી ભરેલી, એકજ પ્રકારથી મનાઈ છે એટલુજ નહી પણ શ્વેતાબર દિગબર બન્ને સપ્રદાયોની પણ એકજ માન્યતા કાયમજ રહેલી છે

(૨) વૈદિકોમા—એકજ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિમા અનેક વિચારો થએલા છે અને અનેક દેવો સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાનો દાવો કરતા જણાવ્યા છે તેમાનો કયો દેવ સાચો તારવી કાઢવો ? તેમાની ટુક સૂચના

(૧) કૂર્મ પુરાણમા—નારાયણ દેવથી બ્રહ્મા, પછી બધી સૃષ્ટિ
(૨) બ્રહ્મ વૈવર્ત પુ મા કૃષ્ણથી બધા જગતની ઉત્પત્તિ
(૩) શિવ પુ મા—બ્રહ્માડમાથી શિવ પછી સૃષ્ટિ
(૪) દેવી ભાગવતે-આદ્યશક્તિ કાલીદેવી પછી સૃષ્ટિ

(૫) મડુક ઉપનિષદ્‌મા—**અવિનાશી પુરૂષથી** સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઇને પાછી તેમા સમાઇ જાય

(૬) મનુસ્મૃતિમા—સ્વયભૂ ભગવાને અધકારનો નાશ કરીને જલ ઉત્પન્ન કર્યું તેમા બીજ નાખ્યુ, તેથી સોનાનુ ઇડુ, તેમા બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા પછી બધી સૃષ્ટિ થઇ

(૭। ૮) ગોપથ-શતપથ બ્રાહ્મણ ગ્રથમા પ્રજાપતિ પ્રથમ તપ તાપ્યા પછીથી આ બધી સૃષ્ટિ

(૯) તૈત્તિરીય મ પૃથ્વી જલમા હતી **પ્રજાપતિ** વરાહના રૂપથી બહાર ખેચી લાવ્યા

(૧૦) ઋગવેદમા—એક આત્મા હતો તેનાથી આ બધી સૃષ્ટિ

એમ પ્રથમ ઋગ્વેદમા ચોકકસ નિર્ણય થયા વગર છ સાત સૂક્તોથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ શાથી લખાઇ? વળી બીજા ત્રણ વેદોમા તેમજ બ્રાહ્મણાદિક ગ્રથોથી તે ઠેઠ પુરાણો સુધી બ્રહ્માદિક અનેક દેવોથી આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયાનુ લખાયું, તેમા સત્યસ્વરૂપથી લખાએલી વાત કઇ અગીકાર કરવી?

(૩) જૈનોમા—ઋષભદેવથી તે મહાવીર ૨૪ પર્યંત તીર્થંકરો ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિના,જુદા જુદા કાળમા ઘણા લાબાલાબા સમયના છેટે થએલા બતાવેલા છે, તેઓનો ઈતિહાસ ક્રમવાર ઠામ ઠેકાણા સાથે ચોક્કસ પણાથી લખાયલો છે

(૪) વૈદિકોમા—વેદોમા અવતારના સબધે કઇ સૂચન માત્ર પણ નથી કદાચ તેમાની કોઇ વાત લખાઇ હશે તો તે વેદ મૂલક ઠરાવવા પાછલ થીજ લખાઇ હશે એ નિર્વિવાદજ સમજવુ

પરતુ પુરાણોમા એકજ વિષ્ણુના ૨૪ અવતારો તે પણ મત્સ્ય, કચ્છપાદિક ઠામ ઠેકાણા વિનાના લખાયા તે કોના અનુકરણથી લખાયા? *

વળી ૨૪ માથી ફરીને મત્સ્ય, કચ્છપાદિક ૧૦ અવતારો કલ્પાયા તે કોના અનુકરણથી અને તેમા સત્યતા કેટલી? તે વાતની સર્વ સજ્જનોને પક્ષ પુસ્ત પણાથી વિચારવાની ભલામણ છે

* જૈનોમા—શુદ્ધ સ્વરૂપના ૨૪ તીર્થંકરો છે અને બૌદ્ધમા દશ બોધિસત્વ પણ લખાયલા છે પૌરાણિકોએ-મત્સ્યાદિ ૨૪ અને ૧૦ એમ બે વખતે જાહેર કર્યા ત્યાર આજ કાલના પડિતોએ-એક સૂર્યની સાથેજ કલ્પીને ગના યા તે કોઇએ ઉત્ક્રાંતિ વાદ જાહેર કર્યો તપાસીને જુવો

(૫) જૈનોમા ૬૩ શલાકાપુરૂષો ગણાય છે કયા કયા તીર્થંકરના સમયમા કયો ચક્રવર્તી અને કયુ વાસુદેવાદિકનું ત્રિક, તેમના નામ, ઠામ, માતા, પિતાદિક અને તેઓના આયુષ્ય વિગેરેની સમજુતી જુદા જુદા કોઠા કરીને બતાવી છે

(૬) તેનીજ સાથમા જૈન-બૌદ્ધના અનુકરણ રૂપે કલ્પાયલા વૈદિક મતના એકજ વિષ્ણુના ૨૪ અને ૧૦ મત્સ્યાદિક અવતારોનો વિચાર કરતા પણ સમજુતીની સાથે અનેક પ્રમાણો પણ લખીને બતાવેલા છે

(૭) જૈનોમા-નાભિરાજા અને મરૂદેવી સાતમા યુગલ રૂપ કુલકર માના હતા તેમનાથી શ્રી ઋષભદેવ આ અવસર્પિણીમા પ્રથમ તીર્થંકર રૂપે ઉત્પન્ન થયા તેમનાથી યુગલ ધર્મ બધ થયો પોતે ઉત્તમોત્તમ દેવમાના ઉત્તમ ત્રણ જ્ઞાનયુક્ત જન્મેલા હોવાથી ઋષભદેવે પ્રથમ બધાએ પ્રકારના વ્યવહાર જ્ઞાનનુ મૂળ લોકોને શિખવ્યુ ત્યાર બાદ સાધુપણુ અગીકાર કરી કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું, ધર્માધર્મનો માર્ગ બતાવી મોક્ષમા ચાલ્યા ગયા

(૮) વૈદિકોમા-" નાભિરાજાએ મેરૂપર્વતની દીકરી **મેરૂ દેવીની** સાથે લગ્ન કર્યુ, યજ્ઞનો આરભ કર્યો વિષ્ણુ હાજર થયા પુત્રની યાચના કરનાર, બ્રાહ્મણોનું વચન પાળવા, વિષ્ણુ આઠમા અવતારરૂપે ઋષભદેવપણે જન્મ્યા તેમનાથી અર્હન્નો નાસ્તિક ધર્મ પ્રવર્ત્યો "

અહી થોડુક વિચારવાનુ કે-પર્વતને દીકરી કોના સયોગથી? દીકરી ! -દેવી કોણ કહે છે? વ્યવહારની અને ધર્મની પ્રવૃત્તિજ ઋષભદેવના પછીથીજ થઇ છે તો પછી નાભિરાજાનુ લગ્ન કેવુ ? તે વખતે યજ્ઞ ધર્મજ કેવો? અને યજ્ઞ કરવાવાળા બ્રાહ્મણો પણ ક્યાથી? આ બધા લેખકોની ચાતુરીનું મૂલ્ય પણ કેટલું ?

હેમ્નુત શાહેબે-પોતાના જૈનિઝમના પૃ ૪૫૮ મા જણાવ્યુ છે કે- જિન-વિષ્ણુનો અવતાર મનાય છે વિષ્ણુએ-ઋષભ-રૂપે અર્હત્ શાસ્ત્ર પ્રગટ કર્યું એમ પદ્મત ૨ ૧-૧-૪૪ થી લખ્યુ છે ભાગવત પુરાણ ૫-૩ થી અને ૧૧-૨ મા તેમજ વૈષ્ણવોના બીજા ગ્રથોમા તેવીજ રીતે ઋષભને વિષ્ણુના અવતાર માન્યા છે તેમા ઋષભના ચરિત વિષે જે કથા આપી છે તે જૈન કથા સાથે થોડેજ અંશે મળતી આવે છે પણ ઋષભની કથા વૈષ્ણવ ધર્મગ્રથમા આવે એજ હકીકત મહત્વની ગણાય "

આ ઋષભદેવનું સ્વરૂપ નામ માત્રથી ઉપર બતાવ્યું છે બન્ને તરફનું વિશેષ પ્રકરણ ૯ મા, પૃ ૧૧૫ થી ૨૨૬ સુધી જુવો તેથી વિશેષ-પદ્મપુરા આદિકનું પૃ ૩૪૫ થી ૩૫૦ સુધીમા જુવો અને યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર કરો

અહીં વિશેષ વિચારવાનું એ છે કે-વેદ સમયના પછીથી વૈદિકોમા જે ઇતિહાસ લખાયો છે તે પ્રાયે સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસની હરિફાઇનોજ છે જેમ કે તીર્થ કરોની હરિફાઇથી વૈદિકોમા મત્સ્ય, કૂર્માદિક એકજ વિષ્ણુના ૨૪ અવતારો અને કુદરતથી ઉત્પન્ન થએલા ૧૪ રત્નો જેને આવી મળે તે ચક્રવર્તી થાય તેવા ૧૨ જૈનોમા બતાવેલા છે વૈદિકોમા તેમાના બેચાર નામ રાજા તરીકે પ્રસિદ્ધ કરીને તેમના સબધના ૧૪ રત્નોને બ્રહ્માદિક દેવોના સમુદ્ર મથનથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવવાની હરિફાઇ કરેલી હોય એમ સહજથી સમજાય છે હુવે વાસુ દેવાદિકના નવ ત્રિકોમા જેવી રીતે હરિફાઈ થએલી છે તે ક્રમવાર પ્રસગે જણાવનો જઈશ અને વિશેષ મારા ગ્રથથી જોવાની ભલામણ કરીશ

(૯) ઋષભદેવજી તીર્થ કર કે વિષ્ણુનો અવતાર ? એ મથાલાથી જટાશકર જયચદ આદિલશાહે-ગુજરાતી પત્રમા પ્રગટ કરાવેલા પ્રશ્નનો લેખ તેમજ આ ગ્રથકારે આપેલા ઉત્તરનો લેખ વાચવાને માટે મુકેલો છે પૃ ૧૨૨ થી

જૈનોમાના સગર ચક્રવર્તી (પૃ ૧૨૭)

(૧૦) ઋષભદેવના પછી ઘણા લાબા કાળે બીજા તીર્થ કર થયા છે તેમના ઓરમાનભાઈ સાઠ હજાર પુત્રના પિતા **સગર**-તેમને આવીને મળેલા ૧૪ રત્નો તેમના નામ અને ઉત્પત્તિના સ્થાન બતાવ્યા છે તેથી તે ચક્રવર્તી થયા છે તેમના પુત્રો સાઠ હજાર ગગાને અષ્ટાપદની પાસે લાવતા નાગેંદ્ર દેવના કોપથી ભસ્મ થયા જન્હુપુત્ર ભગીરથે તે ગગાને સમુદ્રમા મેળવી દીધી તેથી તે જાન્હવી અને ભાગીરથી એમ બે નામથી પ્રસિદ્ધ થઇ

વદિકોમા આ સગરને રાજા કહ્યા છે તેમા ત્રણ પ્રકાર છે

(૧) વાલ્મીકીમા-"જન્હુની યજ્ઞની સામગ્રી ગગાજી તાણી ગયા તેથી જન્હુ ગગાજીને પી ગયા ભગીરથની પ્રાર્થનાથી પાછા બહાર કાઢયા"

જૈનોના અને આ લેખથી ગગા પૂર્વ પર પરાના સિદ્ધ થાય છે ફરક પી ગયાનો અને બહાર કાઢયાનો છે

આનદશકરભાઇના નીતિશિક્ષણમા પૃ ૧૨૯ થી

જૈનોમા-પ્રજાપતિનો સબધ—પૃ ૧૭૨ થી

સિંહપુરમા વિષ્ણુ રાજા—તેમના પુત્ર શ્રીશ્રેયાસનાથ—અગીયારમા તીર્થંકર થયા

તેમના સમયમા—પોતનપુરમા—જિતશત્રુ (રિપુપ્રતિ શત્રુ) મહાન રાજા થયા તેમને પ્રથમ અચલ પુત્ર, બીજી વખતે મૃગાવતી પુત્રી, ઉમર લાયક થતા રાજાએ અતેઉરમા રાખી પુત્રીનો પતિ જાણી લોકોએ—**પ્રજાપતિ** બીજુ નામ પાડયુ આ પ્રજાપતિ વૈદિકોમા બ્રહ્માના નામથી પ્રસિદ્ધિમા આવ્યા,

તેમના સબધે પુરાણોમા અનેક પ્રકારની કલ્પિત કથાઓ ગોઠવાઇ હોય એમ સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસથી જણાય છે

આ વાતોનો પુરાવો વૈદિકોમા પ્રચલિત કથાઓ પણ બતલી આપે છે

પ્રજાપતિ—બ્રહ્મા તેમના સબધે વૈદિકોમા લખાયલા અનેક પ્રકારના ઉંધા છત્તા લેખો તેની ટુક નોધ—

(૧) **ભાગવતે**—પુત્રીના મોહથી **બ્રહ્મા** ૠછનુ રૂપ ધરીને દોડયા એજ પ્રસગનો બીજા પડિતે હરણ—હરિણીનો અર્થ પણ કરીને બતાવેલો છે

(૨) **મત્સ્યપુરાણે**—શતરૂપા સાથે **બ્રહ્મા** દેવતાઓના સો સો વર્ષ સુધી ક્રીડા કરતા રહ્યા

(૩) **પદ્મપુરાણે**—બ્રહ્માએ બીજી સ્ત્રી કરી પહેલી સાવિત્રીની ક્ષમા યાચતા શાપના વશ થયા

(૪) **દેવી ભાગવતમા**—દેવીના હાથ ઘસવાથી—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ ઉત્પન્ન થઇ ગયા પછી દેવી એને ખાઇ ગઇ પણ શિવના કહેવાથી જીવતા કર્યા

(૫) વિષ્ણુપુરાણમા—મેરૂ પર્વત જેટલા ઇંડામા બધી દુનિયાને લઇને બ્રહ્મા દેવવર્ષ સુધી રહ્યા પછી બહાર નીકળ્યા ત્યાર બાદ સૃષ્ટિ રચવાનુ કામ શરૂ કર્યું

(૬) મહાભારતાદિકમા—વિષ્ણુની નાભિ કમળમાથી બ્રહ્માજી નીકળ્યા

(૭) શિવપુરાણે—સૂતેલા કૃષ્ણને જગાડી બ્રહ્માએ કહ્યુ કે હુ તારો નાથ આવ્યો છુ સતકાર કર, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે કહ્યુ કે હુ તારો નાથ, એમ હું મેં તું કરતા એવા તો લડયા કે દેવતાઓ પણ ભયભીત થઇ ગયા

(૮) વરાહપુરાણે-વિષ્ણુ કહી રહ્યા છે કે માયાબળથી હું જળમા રહુ છુ પ્રજાપતિને અને મહાદેવને હું ઉત્પન્ન કરૂ છુ અને હુંજ ધારણ કરૂ છુ તેઓ મારી માયામા મોહિત થએલા મારી માયાને જાણી શકતા નથી

અહીં જરા વિચારવાનું કે—

એક વખત દેવીના હાથ ઘસવાથી બ્રહ્મા, વળી વિષ્ણુની નાભિથી બ્રહ્મા વળી મેરૂ પર્વત જેટલા ઇંડામાથી બ્રહ્મા, બ્રહ્મા વિષ્ણુના બાપ થવા જતા બન્ને ખુબ લડયા વિષ્ણુએ મને ઉત્પન્ન કર્યા તે તો બ્રહ્માને ખબરજ ન પડી

એવા અનેક પ્રકારથી ઉત્પન્ન થએલા બ્રહ્મા તે ચારો વેદોથી જગતની ઉત્પત્તિ કરવા વાળા લખાયા ! આ બધો પ્રપચ કયાથી ખેલાયો ?

(૯) શિવપુરાણમા-બ્રમ્હા શિવની જાનમા ગયા પાર્વતીના અગુઠાનુ રૂપ દેખતા કામના વશ થયા વીર્ય નીકળી પડતા અઠ્ઠાશી (૮૮) હજાર ઋષિઓ ઉત્પન્ન થઇ ગયા

આગળ ફરીથી જણાવ્યું છે કે-વીર્ય ઓળામા ગોપવ્યું તેથી અસખ્ય બટુકો પેદા થઇ ગયા તેમા કચ્છાવાળા હજારો દડધારીઓ હતા આ અયોગ્ય વર્તન જોઈ શિવજી વધ કરવાને તૈયાર થયા બ્રમ્હાદિકોને પગમા પડી શિવજીને પ્રસન્ન કરવા પડયા કૃતયુગના બ્રમ્હા દ્વાપરના શિવની જાનમા કેવી રીતે ભળ્યા જેથી આ બનાવ બન્યો ?

(૧૦) મત્સ્યપુરાણમા-બ્રમ્હા વિષ્ણુ આદિ દેવાએ મળીને સમુદ્રનુ મથન કરતા હાથી આદિ હજારો જાનવરોનો નાશ કર્યો વિચારવાનું કે-અદ્વૈત ૧નતમા-તેમજ ચારોવેદોમા બ્રમ્હાએજ બધી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી ત્યારે શુ સમુદ્ર ઉત્પન્ન નહી કર્યો હોય ? જો કર્યો કહો તો આ પ્રપચ શાથી ? અને કયાથી ?

(૧૧) ભાગવતે—તમો મોહના વશમા નહી પડો એમ કહીને વિષ્ણુએ બ્રમ્હાને ચાર શ્લોકનો ઉપદેશ કર્યો, છતા બ્રમ્હા મોહના વશ થયા

આમા વિચારવાનું કે-બોધિસત્વે ૧૦ પારમિતાના અભ્યાન વખતે સત્યપારમિતાનો અભ્યાસ-રાજપુત્ર સુતસોમ થઇને કરતા એક બ્રાહ્મણના

બધા જગતનીજ આદિ કરવા વાળા બ્રમ્હા ચારો વેદોથી પ્રસિદ્ધિમા આવેલા ત્રેતાના વિષ્ણુ પાસે કયા કાળમા ઉપદેશ લેવાને ગયા ? અને કયા ઠેકાણે મોહના વશમા પડયા ?

(૧૨) અત્રિની સ્ત્રી અનસૂયા એકલી જાણી બ્રમ્હા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ–એ ત્રણે વૃદ્ધરૂપે કહેવા લાગ્યા કે તૂ નગ્ન થઇને અન્નદાન આપ તે પ્રમાણે તે આવી ત્યારે બાળકરૂપે થયા ખરૂ સ્વરૂપ બતાવી ત્રણ બાળકા અર્પણ કર્યા સોમ, દત્ત અને દુર્વાસ નામ સ્થાપ્યા દુર્વાસ તપ કરવા, ચદ્રમ ડલમા સોમ ગયા માત્ર દત્ત સેવામા, દત્તાત્રેયથી પ્રસિદ્ધ

જગ વિચારવાનુ કે–ત્રણ યુગના ત્રણ જ્ઞાની દેવોએ આ સ્ત્રીને નગ્ન પણે બોલાવવાનો સ કેત કયા કાળમા, કયે ઠેકાણે, શા હેતુથી કરેલો ?

(૧૩) સ્કદ પુરાણમા– બ્રમ્હાને, પુત્રીની સાથે રમવાની ઇચ્છા થતા–હરિણી અને હરણરૂપ ધરીને ચાલતા–બ્રામ્હણોએ અને દેવતાઓએ ખૂબ નિ દા પણ મહાદેવે વ્યાધરૂપ ધરીને બાણ છોડીને હરણને વી ધ્યો તે પ્રકાશરૂપે થઇ મૃગ નક્ષત્રરૂપે થયો મહાદેવે આર્દ્રા નક્ષત્રરૂપે થઇ ત્યા પણ ખુબ પીડયા અને અયોગ્યાચરણનુ ફળ આપ્યુ

અહી વિચાર થાય છે કે–જગત્ કર્તા બ્રમ્હાને અયોગ્યાચરણનું ફળ મહાદેવે આપ્યુ કૃષ્ણે પણ ગોપીઓ સાથે અયોગ્યાચરણ કરેલુ સાભળીએ છિએ મહાદેવે ઋષિપત્નીઓ સાથે અયોગ્ય આચરણ કરી ઋષિઓથી લિગ તોડાવી ફળ મેળવ્યુ હતુ, પણ મ ત્રબળથી અનેક સારી સ્ત્રીઓ સાથે અયોગ્યાચરણ કરેલુ તેનુ ફળ કોણે આપ્યું હશે ? તે સિવાય આ બધી દુનીયાના જીવોને અયોગ્યાચરણનુ ફળ કોણ આપતુ હશે ? સર્વ સજ્જનોને એકાતમા બેસીને વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૧૪) હિ દુ૦ દેવોમાથી—બ્રમ્હાએ મનુષ્ય રૂપ ધારણ કર્યુ અર્ધ ઉત્પન્ન થતા શતરૂપા બનાવી, મોહ પામી નિશ્ચલ થઇ જોવા લાગ્યા શતરૂપા સમજીને દૂર ચાલી ગઇ બ્રમ્હાથી હાલી શકાતુ ન હતુ ? તેથી જોવાને બીજુ મુખ ઉત્પન્ન કર્યું તે દિશાઓ બદલતી તેથી ચાર મુખ કરવા પડયા મૂળની સાથે પાચ થયા એક કપાઇ ગયુ ચાર મુખથી ચાર વેદો પણ ઉત્પન્ન કર્યા એમ પણ જણાવ્યુ

અહીં, જગ વિચારવાનુ કે—સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કર્યા પછી—હરિણી રૂપ પુત્રીની પાછળ હરણ રૂપે બ્રમ્હા કયા કાળમા દોડેલા ? અને આ શતરૂપાને

જોવા પાંચ મુખે કર્યા ? ગમાં અને કયા કે ણે કરેલા ? એ જગ વિચારવાનુ નથી ? બ્રાહ્મણોથી નિંદાઇને શિવજીના બાણથી વીંધાવું પડયુ તે કયા કાળમા ?

(૧૫) પાંચમુ મુખ કપાયાની વાત—એક દિવસે વિષ્ણુની સમક્ષ દેવ ઋષિઓએ પુછ્યુ કે—ત્રણ દેવામા મોટામા મોટા કોણ ? બ્રહ્માએ કહ્યુ કે હુ મોટો, (મોટો બોલતા નાધાનના વિવેકી પણ વિચાર કરે, તો પછી આ જગતના ત્રણ કરી ગત બોની ઉડયા ?) બ્રહ્મા વિષ્ણુમા મોટી તકરાર થતા વેદ વચન ઉપર આધાર રાખ્યો તે જોતા એ સન્માન શિવજીને મળ્યુ એટલે તેણે તેમ દેવા ગિરનો નામો થયા અને યદ્વા તદ્વા બોલવા લાગ્યા એટલે શિવજી મનુષ્ય રૂપે તેમની આગળ ઉભા થઈ ગયા બ્રહ્મા ફરીથી પણ યદ્વા તદ્વા બોલવા લાગ્યા એટલે શિવનો ક્રોધ ભૈરવ રૂપે નિકળ્યો, તેણે બ્રહ્માનુ પાચમુ માથુ કાપી નાખ્યુ

વિચારવાનુ કે—પોતાના ચારે મુખથી પ્રગટ થએલા વેદોમાથી શિવજી મોટા નીકળતા બ્રહ્માજ પોતાનુ માથુ કપાવીને બેઠા આ બધી વૈદિક રચના કયા મોટા જ્ઞાનીઓથી થએલી ?

(૧૬) હિંદુ૦ દેવામાથી—સરસ્વતીને તજીને બ્રહ્મા ગાયત્રીને કેવી રીતે પરણ્યા ?

બ્રહ્મા યજ્ઞ કરવા પરિવાર સાથે પુષ્કરજી પહોંચ્યા તૈયારી થી જયા પછી ઋત્વિજ સરસ્વતીને તેડવા ગયા કામના વશથી જલદી સાથી શકયા નહીં પેલના પાન ક્રિયાનુ ફળ નહીં એમ જાણી દેવ માતા કરી ગોપકન્યા મગાવી લીધી દેવાઓના સમ્મતિ મેળવીને પરણ્યા પરિવાર સાથ સરસ્વ તીજી પણ આવી પડયા ગાયત્રીને જોઈને ગેરી બ્રહ્માદિ દેવાને અને ઋત્વિજોને શાપ આપવા માડયુ બ્રહ્માની પ્રેરણાથી વિષ્ણુ અને લક્ષ્મીજી સમાવીને પાછા લાવ્યા ઇત્યાદિ

ગરી વિચારવાનુ કે—સૃષ્ટિના કર્તા બ્રહ્માએ સમુદ્રોના પહાડોના મને ... નદીઓના પૃથ્વીના ... ચારે મેળવ્યા ? ખોળ ... ના વેદો માથી પાતે ... તા શિવજીના જ્યા ઉદ્ધપદ મેળવવા સાથે યજ્ઞ થતા, બ્રહ્માએ કહ્યુ પદ મેળવવા વચનનો માન ભ કરે તે ? પ્રત્યક્ષમાં તા આ યજ્ઞનુ ફળ સરસ્વતીના શાપનુ દેખાય ... ગોપ કન્યા પરણતા બધાઓની

સમ્મતિ મેળવવી પડી ત્યારે આ બધી આટલી મોટી સૃષ્ટિની રચના કરતા કયા કયા જ્ઞાનીઓની સમ્મતિ મેળવી હશે? તે કાઇ તેણવાણા આવેલુ નથી,

(17) ૬૪ પુ૦ બ , ૯ કો પ્રાયે શ્લોક ૮૦૦ સુધી-સરસ્વતી અને ગાયત્રીના સબંધ ઘણાળો છે, તેમાથી ઇસારો—

બ્રહ્માએ મૃત્યુલોકમા યજ્ઞ કરવા શાથી નાડયો ?

નારદ બ્રહ્મલોકમા જઇ ચઢયા બ્રહ્માએ મૃત્યુ લોકની ખબર પુછી. નારદે કલિ આવ્યાની વાત જણાવી, બ્રહ્મા ખૂબ ગભરાયા અને મારૂ પુષ્કર તીર્થ કલિ નાશ ન કરે તેથી ત્યા જાવુ એવો વિચાર કરીને ભૂતલમા કમલ ફેંક્યુ તે હાટકેશ્વરમાં પડતા ત્રણ ખાડા થયા ત્યા યજ્ઞ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો પણ ત્યાના બ્રાહ્મણલોકોએ ઉત્પાત મચાવ્યો એટલે બ્રહ્માએ નમસ્કાર કરીને બ ધોબસ્ત કરી દીધો નારદ સાવિત્રીને તેડવા ગયા જલદી આવી શકયાં નહી" ફરીથી ઇદ્ર તેડવા ગયા તો પણ આવી શકયા નહી એટલે બ્રહ્માએ બીજી કન્યા લેવા ઇદ્રને મોકલ્યા તે ગોપ કન્યાને ગાયના મુખમા પ્રવેશ કરાવી યોનિથી બહાર કઢાવી પવિત્ર થએલી બધાઓની સમ્મતિથી પરણ્યા નામે ગાયત્રી ગણવામા આવ્યું આ યજ્ઞમાં બ્રહ્માને અને સાવિત્રીને એટલા બધા ઉત્પાતો થએલા બતાવ્યા છે કે તેની ગણત્રી કરતા પાર આવે નહી એ બધા વિઘ્નોની સાથે યજ્ઞની સમાપ્તિ થએલી બતાવેલી છે જિજ્ઞાસુઓએ સ્કંદ પુરાણ જોઇ લેવું

આમા જરાક વિચારવાનુ કે—જગતના નાના મોટા બધાએ જીવોના ઘાટ ઘડી, ત્રણે લોકની વ્યવસ્થા કરી, તેમા યથાયોગ્યપણે તે જીવોને સ્થાપન કરવાવાળા, અને તે ચારો વેદોથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા, એવા મહાજ્ઞાની બ્રહ્માને મૃત્યુ લોકમા કલિયુગ આવ્યાની ખબર નારદજીના કહેવાથી પડી, આતે કેટલુ બધુ આશ્ચર્ય ? (બ્રહ્મજ્ઞાનમાં અ ધારૂ ?) આ યજ્ઞનો આરભ કરતા મારે બ્રાહ્મણોને પણ નમસ્કાર કરવા પડશે, એટલુજ નહિ પણ મને કેટલા ઉત્પાતો વગેરે તેની પણ ખબર ન પડી, આ બધુ નવીન પ્રકારનુ જ્ઞાન લેખક કયા જ્ઞાનથી મેળવ્યુ હશે ? આમા કયો કયો વિચાર કરવો તેમા મારી નજર તો પહોચતી નથી, પણ કોઇ સુજ્ઞ સજ્જન બતાવે તો કાઇ યોગ્યા યોગ્યનો વિચાર કરી શકાય ? બાકી આમા શો વિચાર કરવો અને શુ શુ લખવું તેના નબધ કાંઇ પણ બનવી શકતા નથી તેથી આટલામાજ પતાવી દીધુ છે

(૧૮) ઋષિઓથી મોટામા મોટા ઠરેલા વિષ્ણુ હિંદુસ્થાનના દેવોમા થી કેનેડી શાહેબે ભાગવતમાથી લીધેલુ—તેનો કિંચિત્ સાર—" સરસ્વતીના કિનારે યજ્ઞ કરતા ઋષિઓમા તકરાર થઇ કે—ત્રણ દેવમા મોટામા મોટા દેવ કયા ? બ્રમ્હપુત્ર ભૃગુને તપાસ કરવાને મોકલ્યા તે પ્રથમ બ્રમ્હલોકમા અયોગ્ય પણે સભામા દાખલ થયા બ્રમ્હાને ક્રોધ થયો પણ પુત્ર જાણીને સમાવી દીધો પછી કૈલાશમા શિવના સ્થાનમા ગયા શિવને આલિંગન ન કરવા દીધુ તેથી શિવે મારવાને ત્રિશૂલ લીધુ ત્યા પાર્વતીએ બચાવ્યા પછી વૈકુંઠમા ગયા ત્યા સુતેલા વિષ્ણુને લાત મારીને જગાડ્યા, તો પણ વિષ્ણુએ ભૃગુને નમસ્કાર કરી અવિનયની ક્ષમા યાચી ભૃગુએ આ હકીકત ઋષિઓને જણાવી, ઋષિઓ કૃષ્ણની ક્ષમાની પ્રશંસા કરતા તેમને મોટામા મોટા દેવ તરીકે સ્થાપ્યા

આમા પણ થોડુક વિચારવાનુ કે—વેદોથી પ્રસિદ્ધ યજ્ઞ ધર્મ, તેના જાણ ઋષિઓ યજ્ઞ કરવાને બેઠા જગતના કર્તા અનાદિના બ્રમ્હાચારો વેદોમા લખાયલા, તે સ્વભાવિક રીતેજ મોટા હતા તેમની ખબર શુ ઋષિઓને ન પડી ? કે જેથી વિવાદ પર ચડી ગયા ? એટલુંજ નહી પણ વિષ્ણુના કર્તવ્યો વેદોમા જણાતા નથી, છતા વિષ્ણુને મોટામા મોટા બનાવી દીધા ત્યારે શુ તેઓએ પોતે મોટા બનવાની ઇચ્છાથી તો આ કાર્ય નહી કર્યુ હોય ? કારણ કે વિષ્ણુ ભગવાનને લાત ખાઇને પણ ભૃગુ ઋષિને ક્ષમાવવા પડયા ? તેથી તેઓએ મળીને મોટા ઠરાવ્યા

(૧૯) સ્કંદ પુ ખ ૧ લો અધ્યાય ૮ થી ૧૫ સુધીમાંના ઇસારો

'કલ્પના આંધમા મહાદેવે—ડાબા જમણા અંગથી બ્રમ્હા વિષ્ણુ ઉત્પન્ન કરી સત્ત્વાદિક ત્રણ ગુણ સુપ્રત કરી દીધા એટલે સામર્થ્યવાળા થઇ મરીચિ આદિ બ્રામ્હણોને મનથી, દક્ષિણ અંગુઠાથી દક્ષને, મુખાદિકથી બ્રામ્હણાદિક ચાર વર્ણને ઉત્પન્ન કર્યા પછી બધી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી દીધી

અ ૮–૧૦ મા—સૃષ્ટિ થઇ ગયા પછી બ્રમ્હા–વિષ્ણુમા મોટાઇપણાનો જગડો પેઠો બન્ને દેવો પોતપોતાની મોટાઇના અનેક પ્રમાણો આપી રહ્યા હતા તેટલામા તેજોમય લિંગ ઉત્પન્ન થયુ, આ શુ ? એવો વિચાર કરીને પત્તો મેળવવાના ઉદ્યમવાળા થયા

અ ૧૧–૧૨—મા બ્રમ્હાએ હંસનુ રૂપ ધરીને આકાશમા તપાસવા માડયુ વિષ્ણુ વરાહનું રૂપ ધરીને પાતાલ ઓની સાતમા પાતાલ સુધી પહોચ્યા

અ ૧૩-૧૪ મા—એક હજારવર્ષ ભટકીને વિષ્ણુ પાછા આવ્યા બ્રહ્મા એક લાખ વર્ષ સુધી ભટકયા રસ્તામા કેતકીનુ પત્ર મળતા પુછયુ, તેણે જણાવ્યુ કે લિંગ ઉપરથી પડતા મને ચાર યુગ અયુત વર્ષ લાગ્યા બન્ને દેવોએ લિંગની સત્તાજ મોટામા મોટી માની લીધી શ્લોક ૨૧૫ સુધીમા છે

આ લેખ સાથે વિચારવાનુ કે—

બ્રહ્મા પુરાણોમા અનેક સ્વરૂપથી લખાયલા જોવામા આવેલા છે

(૧) પુત્રીના મોહમા ફસેલા (૨) દેવીના હાથ ઘસવાથી ઉત્પન્ન થએલા (૩) મેરૂ પર્વત જેટલા મોટા ઇંડામાથી દેવ વર્ષ પછી બહાર આવેલા (૪)વિષ્ણુના બાપ થવા જતા વિષ્ણુની સાથે લડી પડેલા (૫) વિષ્ણુએ કહ્યુ કે હું ઉત્પન્ન કરૂ છુ પણ મારી માયામા ફસેલા મને જાણી શકતા નથી (૬) શિવની જાનમા અસખ્યાતા બટુકોના પિતા થઇ પડેલા (૭) શતરૂપાને જોવા પાચ મુખ કર્યા પણ શિવના ક્રોધ રૂપ ભૈરવથી પાચમા મુખથી રહિત થએલા (૮) લાભના માટે યજ્ઞ કરવા જતા બ્રાહ્મણોને નમવુ પડયુ, સેંકડો ઉત્પાતો સહન કરવા પડયા, અને સરસ્વતીથી શાપિત થઈ પડેલા (૯) આ ઉપરના લેખમા તો મહાદેવજીના ડાબા હાથથી ઉત્પન્ન થએલા, અને જમણા હાથથી વિષ્ણુ આ બન્ને દેવો સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી મોટા થના જતા તે સમયમા લાખુલહરક એક લિંગ જોઈ ચકિત થએલા, તેની પાછળ પડયા વિષ્ણુ સાતમા પાતાળ સુધી જઈ હજાર વર્ષે પાછા આવ્યા અને બ્રહ્મા આકાશમા એક લાખ વર્ષ સુધી ભટકીને પાછા આવ્યા

ઇત્યાદિક અનેક બાબતોના લેખો જોતા વિચાર થાય છે કે—

આ બધી વાતો કેવલ કલ્પિત હશે? કે આમા કઇ પણ સત્યતા રહી હશે? અને આ બધી વાતો કયા કયા કાળમા બની હશે? મને તો જેવો જેવો પત્તો લાગ્યો છે તેવો તેનો લખીને બતાવ્યો છે વળી આ બધી વાતોનો યોગ્ય ખુલાશો મળશે તો ફરીથી પણ વિચાર કરવાનો અવકાશ લઈશ

(૧૦) બ્રમ્હાનુ વીર્ય નીકળી પડતા હજારો વાલીખિલ્યો—

સ્કદ પુ ખ ૧ અ ૨૬ મો શ્લો ૫૩ માનો ઇસારો—

" પર્વતોની સલાહથી હિમાલય પર્વતે શિવને પાર્વતી આપી હવન વખતે વેદપાઠીઓમા વિવાદ, નારદે કહ્યુ કે—જેનાથી તમો અને આ બધુ જગત

પેદા થયું છે તે બ્રમ્હા તમારી પાસે બેઠા છે એટલે વિવાદ છોડીને યજ્ઞ શરૂ કર્યો પાર્વતીના ચરણ દેખતા બ્રમ્હાનુ વીર્ય નીકળી પડતા, તેમાથી હજારો વાલીખિલ્યો પેદા થઇ ગયા અને તાત ! તાત ! પોકારવા લાગ્યા નારદે હાથ કાઢી લજ્જિત બ્રમ્હાને આશ્વાસન આપ્યુ

આમા વિચારવાનુ કે-પહાડોએ કયા મુખથી સલાહ આપી ? હિમાલયે કયા કાનથી સાભળી ? બ્રામ્હણોને અને જગતને પેદા કરવાવાળા બ્રમ્હા,કે જે ચારો વેદોથી પ્રસિધ્ધ છે, તે કયા ઠેકાણેથી કેના સ્વરૂપથી આવ્યા, કે જે સ્ખલિત થતા હજારો વાલિખિલ્યો પેદા થઇ ગયા ? આમાનો એક અક્ષર પણ સાચો હશે ખરો ? સજ્જનોને વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૨૧) સ્કંદ પુ ખ ૫ મો-બ્રમ્હાના શિર છેદનની વાત—

' પૂર્વે એકાર્ણવ થતા ભુતાદિક કાંઇજ ન હતુ માત્ર આકાશમા એક મહાકાલજ રહ્યો હતો પાણીમા પરપોટો થતા તે સોનાનો થયો મહાકાલના ફોડવાથી-આકાશ-પૃથ્વી બે થયા મધ્યમા બ્રમ્હાદિક ત્રણ દેવો હતા 'સૃષ્ટિ કરો' કહીને મહાકાલ અતર્ધાન થયો સમજ્યા વિના બ્રમ્હા તપ કરવા લાગ્યા મહાદેવે ૬ અગ સાથે વેદો આપ્યા તો પણ બ્રમ્હા સમજ્યા નહી ફરીથી તપમા જોડાયા અતમા સૂચના થઇ કે-તૂ મને ગર્વથી પુત્ર વિચારે છે તેથી તારૂ માથુ કાપીશ અને મારા અશથી રૂદ્ર થશે તે તારી પ્રજાનો નાશ કરશે, તો પણ તૂ પિતામહના નામથી પ્રસિધ્ધ થઇશ હોમ કરતા પરસેવો લૂછીને નાખતા રૂદ્ર થયો છેવટે શિવના તેજમા બ્રમ્હાનુ તેજ દબાઇ ગયુ અને બ્રમ્હાના પાચમા મુખને કાપી નાખ્યુ શ્લો ૭૯ નો બીજો અધ્યાય જોવાની ભલામણ કરૂ છુ અને ત્રીજા અધ્યાયમાથી કાઇ લખુ છુ—

(૨૨) શિવને મારવા સ્વેદજ પ્રેર્યો તેને બ્રહ્માને પ્રાયશ્ચિત્ત—

" બ્રહ્માનુ માથુ કપાતા ક્રોધથી પરસેવો, લૂછીને પૃથ્વી પર નાખ્યો તેમાથી ધનુષ્ બાણ સાથે વીર નીકળ્યો, તેને રૂદ્રના તરફ પ્રેર્યો રૂદ્રે સ્તભિત કર્યો રૂદ્ર પોતે વિષ્ણુના આશ્રમે જઇ ભિક્ષા માગવાને લાગ્યા વિષ્ણુએ હાથ પસાર્યો ત્રિશૂલથી ભેદતા લોહીનો પ્રવાહ છુટયો, તે કપાળમા ઝીલવા માડયો તે ત્યાથી નીકળી-પચ્ચાસ યોજન લાબો અને દશ યોજન પહોળો નદી રૂપે વહ્યો તે દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી ધારણ કર્યો તમારૂ પાત્ર ભરાયુ ? એમ કહીને વિષ્ણુએ બધ કર્યો પછી દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી મહાદેવે મથન કર્યું તેમાથી હજાર હાથવાળો ધનુષ્ બાણ સાથે પુરૂષ નીકળ્યો વિષ્ણુએ શિવને

પુછયુ કે આ કોણ ? શિવે કહ્યુ કે આપણા ત્રણના તેજથી પેદા થએલો એ "નર" છે શત્રુઓને જિતવાવાળો થશે તે નરે શિવની અને વિષ્ણુની સ્તુતિ કરી કપાળમાંથી બહાર કાઢયો તે "નર અને વિષ્ણુ" નારાયણના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા રક્તજ અને સ્વેદજ એ બેનુ દિવ્ય ત્રણ વર્ષ ન્યૂન ત્રણસો વર્ષ સુધી યુદ્ધ થયું છેવટે રક્તજે સ્વેદજને ભેદ્યો વિષ્ણુએ છોડાવીને મહેશ્વરને અને સુરેશ્વરને પાલન કરવાને સોપ્યો વિષ્ણુએ-બ્રહ્માને કહ્યુ કે મહાદેવને મારવા તમે સ્વદેજને પ્રેર્યો તેનુ પ્રાયશ્ચિત લ્યો વિષ્ણુનુ વચન માન્ય રાખીને બ્રહ્માએ પ્રાયશ્ચિત લીધુ "

આ જગો પર્વ-૨૦-૨૧-૨૨ આ ત્રણ કલમો વિચારવાની- ૨૦ મા-પહાડને પુત્રી કોના સ યોગથી ? પહાડોની સલાહથી શિવજીને કેવી રીતે મળી ? યજ્ઞ વિધિમા વિવાદી વેદપાઠીઓને નારદે કહ્યુ કે-જેનાથી તમો અને આ બધુ જગત ઉત્પન્ન થયુ તે બ્રહ્મા તમારી પાસે છે એટલે ચૂપ થયા અ ગુઠો દેખતા બ્રહ્મા સ્ખલિત થયા હજારો વાલિખિલ્યો ઉત્પન્ન થઇ ગયા જરા વિચારવાનુ —પર્વતની પુત્રીને મહાદેવ કયા કાળમા પરણ્યા ? આ વાત સાચી કે કલ્પિત ? વેદપાઠીઓને અને જગતને ઉત્પન્ન કરનાર બ્રહ્મા કયાથી આવી ચઢયા ? પણ સ્ખલિત થઇ ગયા કેટલી બધી ધીરજવાળા જગતના કર્તા ? આમાની કયી વાત સાચી ?

૨૧ મા-એકાર્ણવ થતા મહાકાળજ રહ્યો ઇડુ ફોડતા આકાશ પૃથ્વી થયા તેણે કયા રહીને ફોડયુ ? તેમાથી બ્રહ્માદિક ત્રણ દેવો નીકળ્યા, કયાથી આવીને ભરાયા હતા ? કયી વાત સાચી ?

૨૨ મા-જગતના કર્તા બ્રહ્માને ક્રોધ થતા પરસેવો, તેમાથી ધનુષ બાણ સાથે વીર નીકળ્યો બ્રહ્માએ શિવને મારવા તે વીરને પ્રેર્યો પણ સ્તભિત થઈ ગયો બ્રહ્મશક્તિ કયા નષ્ટ થઇ ગઇ હતી ? શિવે વિષ્ણુનો હાથ ભેદી લોહીની નદી બનાવી દીધી તે આજ કાલ કયા વહે છે ? તેનો પ્રવાહ- પચ્ચાસ અને દશ યોજન લાબો પહોળો બતાવ્યો છે આમા સાચુ કયું છે ?

આ પ્રજાપતિના સ બ ધમા એક દર વિચારવાનુ કે—

જૈન ઇતિહાસમા ૧૧ મા તીર્થંકરના સમયે જિતશત્રુ મહાન્ રાજા પુત્રીના સ બ ધે લોકોમા પ્રજાપતિ કહેવાયો,વૈદિકોએ બ્રહ્મા તરીકે ઠરાવી સ પૂર્ણ વૈદિકધર્મમાજ દાખલ કરી દીધા છે તેથી એવુ સમજાય છે કે પાર્શ્વનાથ

તીર્થંકરના વખતે થએલા અનેક સર્વજ્ઞોના પહેલા વેદોની સ્થિતિ કેવલ યજ્ઞયાગાદિકના વિધાન વાળીજ હતે, તે વેદોની સ્થિતિ આજે તેવીને તેવી રહી નથી, પણ તેમા મોટો ફેરફાર થએલો છે કારણ કે—જેવી રીતે બ્રાહ્મણ, ઉપનિષદાદિકમા, સર્વજ્ઞોના જીવાદિક તત્વોનો મોટો ફેરફાર કરતા ગયા, તેવી રીતે વેદોમા પણ નવીન નવીન અનેક શ્રુતિઓ દાખલ કરતા ગયા છે જુવો કે ઋગવેદના દશમા (છેલ્લા) જ મડળમા સૃષ્ટિના કર્તા પ્રજાપતિને ઠગવવા એકજ વિષયની ત્રણ ચાર શ્રુતિઓ, ત્રણ ચાર જણના તરફથીજ લખાઈલી, તેની સાક્ષીની બતાવી રહી છે કોઈ સુજ્ઞ ચતુર વિચારશે તો તેને તેવી સેંકડો શ્રુતિઓ સર્વજ્ઞોના તત્ત્વાદિકનો પસાર થયા પછીથીજ વેદોમા ઘુસી ગએલી નજરે પડશે, એ નિર્વિવાદ છે આ વાતની સામાન્ય સૂચના તો મેકડોનલ સાહેબે સસ્કૃત સાહિત્યમા કરેલી છે મણિલાલભાઈએ તો ચોખ્ખુ લખીને જણાવ્યુ છે કે—પ્રજાપતિ તો બધાના મોખરે આવીને બ્રહ્મા તરીકે પૂજાયો આના સબધના વિચારો સારા ગ્રથમા જોવામા આવશે

(૨૩) આર્યોના તહેવારો પૃ ૫૦૩ થી ૫૦૫ સુધી જુવો—

'વેદકાળની ત્રિમૂર્તિની કલ્પનાનો ધીમે ધીમે એટલો બધો વિસ્તાર થયો કે—પુરાણોમા તેનુ સ્વરૂપ તદ્દન બદલાઈ ગયુ વેદના ગાયકોએ અનેક દેવોની સ્તુતિ કરી છે પણ અગ્રસ્થાન તો અગ્નિ, મરૂત અને સૂર્ય એ ત્રણ દેવોનેજ મળ્યુ છે" (પૃ ૫૦૪) "પુરાણકારોએ ત્રિમૂર્તિની કલ્પના નક્કી કરતી વખતે બુદ્ધ ધર્મની ત્રયીની મદદ લીધી હોય એ સભવિત છે" (૫૦૫) "આ જગત્ રજ, સત્ત્વ અને તમ એ ત્રિગુણોથી ભરેલુ હોવાથી પરમેશ્વર ત્રિગુણાત્મક છે એવુ ઉપનિષદ્કારોનુ મત બન્યું, પાછળ કહ્યા પ્રમાણે વેદકાળમા મુખ્યત્વે કરીને આ ત્રણ ગુણ ધારણ કરનારા બ્રહ્મણસ્પતિ, સૂર્ય અને રૂદ્રને અનુક્રમે—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એમ પુરાણકારોએ ઠરાવ્યા તે પછી અસ્તિત્વમા આવેલા ઉશાનસ, કાત્યાયન, પરાસર અને વ્યાસના ગ્રથોમા ત્રિમૂર્તિનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે"

"ખ્રિસ્તી શકના છઠ્ઠા સૈકામા શદ્રક કવિએ રચેલા મૃચ્છકટિક નાટક (અક ૬) મા પણ ત્રિમૂર્તિનો ઉલ્લેખ કરેલો છે"

'એ ઉપરથી એટલુ સ્પષ્ટ થાય છે કે આસરે એક હજાર વર્ષથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવની ત્રિમૂર્ત્તિ વિષેનો મત ચોક્કસ થતો ગયો "

અમા થોડુ ક વિચારવાનુ કે—

ચારે વેદો ઇશ્વરથી પ્રાપ્ત થએલા બતાવ્યા છે તે કલ્પના કેવળ જૂઠી કરેલી માનીએ તો પણ તે શ્રુતિઓના લખવાવાળા ઋષિઓને તો પ્રાચીનમા પ્રાચીન માનવા પડશે કે નહી ? તેઓને તો અગ્નિ, મરૂત અને સૂર્ય આ ત્રણ દેવોજ મોટા જણાયલા છે આ ત્રણ દેવોની મહત્ત્વતા જૈન બાૈદ્ધની વિશેષ જાગૃતિમા નહી જેવી થઇ પડેલી હોવાથી, ત્યાર બાદ કોઇ લાબા કાળે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણ દેવો કલ્પવા પડયા, એમ તો માનવુ જ પડશે તો વિચારવાનુ કે આ ત્રણ દેવોને ક્યા ગુણ વિશેષથી મોટામા મોટી સત્તાવાળા પુરાણોથી તે વેદો સુધીમા દાખલ કરી દીધા ? અને તે કયાં જ્ઞાનીથી મેળવ્યા ? આ ત્રણ દેવોમાના બ્રહ્મા કે જે ચારે વેદોથી જગતના કર્તા હર્તા લખાયા છે તે પાછળથી કલ્પિત રૂપે ઘુસાડેલા ખરા કે નહી ? કલ્પિત રૂપેજ ઘુસાડેલા છે એમ માનવુજ પડશે જુઓ પુરાણોમા લખાયલા બ્રહ્માના ગુણો-પુત્રીની સાથે અનીતિ કરવા વાળા, લિંગનો પત્તો નહી મળવા છતા આવીને જૂઠ બોલવાવાળા, ગોપ કન્યા પરણીને સાવિત્રીના અપરાધી બનેલા, પુત્રીની પાછળ જતા બ્રાહ્મણોથી અને દેવતાઓથી પણ નિંદાયલા, એટલુજ નહી પણ વ્યાધ રૂપ શિવના બાણથી વીંધાઇને મૃગ નક્ષત્ર રૂપે બનેલા ઇત્યાદિક અનેક વિકારવાળા બ્રહ્મા કયા ગુણ વિશેષથી જગતના કર્તા હર્તા થઇ ચારે વેદોમા ઘુસ્યા ? એ વેદોની મહત્ત્વતા કેટલી ? અને એ બધા લેખકો સત્ય-વાદી પણ કેટલા ? અને આ બધુ વાધલ કયાથી ઉઠ્યુ ? મને તો એમજ લાગે છે કે સર્વજ્ઞોના સત્યતત્ત્વોના વિરોધમાથીજ ઉઠ્યુ છે ! પ્રથમ બ્રહ્માનુંજ સ્વરૂપ ટુ ક રૂપે જણાવ્યુ છે હવે વિષ્ણુમા વિકાર કયાથી થયો? કેવી રીતનો થયો? જેવી રીતે થયો છે તેવી રીતનો ટુ ક રૂપથી જણાવીએ છિએ

જૈન વૈદિકમાના વાસુદેવાદિક ત્રિકની ટુ કમા નોંધ

વાસુદેવ કહો,વિષ્ણુ કહો એ બધા આ લોકના (ભારત લોકમા)ત્રણખ ડ રાજ્યના ભોક્તા મહાન રાજાઓજ થયા છે અનાદિકાળના નિયમને અનુસરીને આ ચાલતી અવસર્પિણીમા નવ ત્રિકોજ થએલા છે તેમનો ઇતિહાસ ક્રમવાર જૈન ગ્રથોમા તદ્દન ટુ કરૂપે લખાયલો છે તેમાનુ પહેલુ ત્રિક નીચે પ્રમાણે—

અગીયારમા તીર્થંકરના સમયમા જે પોતનપુરના રાજા જિતશત્રુ હતા, તે પુત્રીના સબ ધથી પ્રજાપતિના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા હતા તેમને જે

પ્રથમ અચલ નામને પુત્ર તે બલદેવ, બીજી વખતે મગાવતી પુત્રા, તેના સ બ ધથી જે પુત્ર તે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ થયા હતા

તેજ સમયમા રતનપુરના રાજા મયૂરગ્રીવના પુત્ર અશ્વગ્રીવ તે પ્રતિ વાસુદેવની પદવીના ધારક થયા છે

આ અવસર્પિણીમા નવ ત્રિકોમાનુ આ બલદેવાદિકનુ પહેલુજ ત્રિક થયુ છે અનાદિના નિયમ પ્રમાણે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના હાથે અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવનું મરણ થયુ છે પ્રતિવાસુદેવ લડાઇઓ કરીને ત્રણે ખ ડના રાજાઓને તાબે કરે છે પછી બલદેવ ભાઇની સાથે રહીને વાસુદેવ-પ્રતિવાસુદેવનો નાશ કરી પોતે નિર્વિઘ્ન પણે ત્રણે ખ ડના રાજ્યનો ભોગ કરે છે તેથી તે બન્ને (વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ) સદગતિના તો ભાગી થતાજ નથી પણ નરક ગતિનાજ અધિકારી બતાવેલા છે, એમ જૈન ઇતિહાસમા સર્વજ્ઞોએ જણાવેલુ છે —

(૧) વૈદિકોમા-દેવી ભાગવતે બળદેવના, અને વાસુદેવ સ બ ધને સર્વથા ઉડાવી દઇને અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવનેજ વિષ્ણુ ભગવાન્ ઠરાવી તેમનુ માથુ વાસુદેવથી કપાયા પછી ઘોડાના માથાવાળા હયગ્રીવ વિષ્ણુના નામથી પ્રસિધ્ધિમા મુકયા છે

(૨) સ્ક દ પુ૦ ના ત્રીજા ખ ડમા—દેવતાઓએ યજ્ઞનો આર ભ કર્યો, ત્યા માત્ર વિષ્ણુજ આવ્યા નહી શોધ કરતા ધનુષ બાણ ચઢાવીને ધ્યાનમા બેઠેલા જોયા ઉધઇઓના પ્રયાસથી બાણુની દોરી કપાતા વિષ્ણુનું માથુ ઉડી ગયું, તે મળ્યુજ નહી તેથી વિશ્વકર્માએ સૂર્યના ઘોડાનુ માથુ કાપી બ ધ બેસતુ કરીને આપ્યુ ત્યાથી હયગ્રીવ વિષ્ણુના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા

નવ ત્રિકોમાનુ આ પહેલવેનુ ત્રિક ૧૧મા તીર્થ કરના સમયમા થએલુ છે જૈન-વૈદિકમા લખાયા પ્રમાણે ટુ ક નોધ કરીને બતાવી છે

વિચારવાનું કે—એક વખતે ઇ દ્ર દેવતાઓ સાથે અશ્વમેધ કરના પશુઓને બાધ્યા, ઋષિઓએ આ યજ્ઞ અધર્મ્ય ગણ્યો ઇ દ્રના પક્ષમા વસુરાજા ભળતા નરકમા ગયો આ યજ્ઞ કરાવનાર ઇ દ્રની કયી ગતિ થઇ ? તે કાઇ જણાવ્યુ નથી (જુઓ અ ૧૮ મુ પૃ ૧૫૫ થી ૫૭)

આ દેવતાઓના યજ્ઞમા પણ બ્રહ્માદિક તો ભળેલાજ છે, માત્ર વિષ્ણુ આવ્યા નથી તો પણ દૂર બેઠા હતા માથા વિનાના તો થયાજ આ યજ્ઞની વાતો વિચિત્ર પ્રકારની કેવી ? આ બધા લેખકોની સત્યનિષ્ઠા પણ કેટલી ?

બારમા તીર્થંકરના વખતે-વાસુદેવાદિકનુ બીજુ ત્રિક થયુ છે—**જય** નામા બલદેવ, દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અને **તારક** પ્રતિવાસુદેવ છે વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવની લડાઇ થતા પ્રતિવાસુદેવ મરાણો છે

(૧) વૈદિકોમા-વિષ્ણુના મત્સ્યાવતારપુરાણે-તારક પ્રતિવાસુદેવને મોટા દૈત્ય ગણવી, દેવતાઓની સાથે યુદ્ધ કરવાવાળો બતાવ્યો છે આ દૈત્યે ઘણા દેવતાઓને માર્યા છે યુદ્ધમા ભળેલા ઇંદ્રો, લોકપાલો અને વિષ્ણુ આદિને પકડીને એ દૈત્યે બાધ્યા છે જેમ વાઘ મનુષ્ય-પશુઓને પકડે તેમ પકડી લીધા અને એ તારક દૈત્ય ત્રણ લોકની સપદાવાળો થઇ બેઠો

ટુકમા વિચારવાનુ કે—કલ્પિત મત્સ્યાવતારનુ લખાણ કલ્પિત ઠરે કે નહી ? યુગ યુગમા રક્ષા કરવાવાળા વિષ્ણુ તે આ એક દૈત્યના સપાટામા કેમ સપડાયા ? એટલુજ વિચારશો તો પણ બસ છે

(૨) સ્કદ પુ૦ ખ. ક ૧ લો-વજ્રાગ અસુરે-બ્રહ્માના વરદાનથી પુત્ર મેળવ્યો તેની સ્ત્રીએ હજાર વર્ષ ગર્ભમા રાખ્યો પછી તારક નામ રાખ્યું તેણે દેવતાઓને જીતના દશ હજાર વર્ષ આહાર વિનાનો તપ કર્યો બ્રહ્મા તેને વરદાન આપવાને ગયા અને જણાવ્યુ કે તૂ તરતના જન્મેલા બાળક વિના બીજાથી મરીશ નહી પછી તારક દૈત્યે-યમપુરીનો અને દેવતાઓના સૈન્યનો નાશ કર્યો વિષ્ણુએ બધા દેવતાઓને ભાગી જવાની આજ્ઞા કરી તારક ખભાતના સિહાસન પર ઇને બેઠો પણ તરતના જન્મેલા કાર્તિક સ્વામિના હાથથી મરાયો

આમા જરા વિચારવાનુ કે—હજાર વર્ષ ગર્ભમા રહે, એ સિદ્ધાત કયુ ? મોટો થયા પછી દશ હજાર વર્ષ તપ કર્યો ત્યારે તેનુ આયુષ્ય કેટલુ હશે ? અનેક આફતોવાળા બ્રહ્મા વરદાન આપવા કયાથી આવ્યા ? યમપુરી નીચે છે કે ઉપર ? કયા જઇને તેનો નાશ કર્યો ? દેવતાઓ સાથે લડાઇ કરી, તો તે સ્વર્ગમા જઇને કે ભૂતલમા ? લેખકે આ બધુ જ્ઞાન કયા જ્ઞાનીથી મેળવ્યુ માનવુ ?

(૩) તુલસીરામાયણ બાલકાડના તારકાસુર

શિવજી નમચન્દ્રનુ ધ્યાન કરવા બેઠા, તે વખતે તારકાસુર ઉત્પન્ન થયો તેણે લોકોને અને દેવતાઓને સપત્તિથી રહિત કર્યા દેવતાઓ બ્રહ્માની પાસે ગયા બ્રહ્માએ કહ્યુ કે-શિવજીના વીર્યથી ઉત્પન્ન થએલો

પુત્રજ એ દૈત્યને જીતે દેવતાઓએ સ્તુતિ કરીને કામદેવને પ્રગટ કર્યા, તેણે સર્વ દુનિયાને વ્યાકુલ કરી નાખી, પણ શિવજીએ તો બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો એટલે બ્રહ્માદિક દેવો વિષ્ણુ પાને ગયા પછી સર્વે મળીને શિવને પ્રસન્ન કર્યા લગ્ન કરવાનું નક્કી ઠરાવી શિવને નાણગાર્યા નારદાદિક ઋષિઓએ પાર્વતીની માતાને સમજાવી લગ્ન કરાવી દીધું વિલાસ કરતા કૈલાસ પર ૮ મુખવાળા કાર્તિકેય જન્મ્યા તે બાળકે તારકાસુરને માર્યો પછી બધા નિર્ભય થયા

આ તારક પ્રતિવાસુદેવમા ટુક ફી વિચારવાનુ કે—

આ બીજુ ત્રિક જૈનોના ૧૨મા તીર્થંકરના સમયમા થએલુ છે-તને મત્સ્યપુરાણવાળાએ-તારકાસુર લખીને મોટો દૈત્ય ઠરાવ્યો છે તેણે જગતના ઉદ્ધારક વિષ્ણુના સમક્ષ કરોડો દેવતાઓને માર્યા અને વિષ્ણુને પણ કેદમા પૂર્યા આ વાત કયા સુધી સત્ય લખાઈ હશે ?

સ્કંદ પુ મા—તેના બાપે બ્રહ્માના વરદાનથી તારક પુત્ર મેળવ્યો કર્મના વશથી પરાધીન પણે અફલાતા બ્રહ્મા કયે ઠેકાણે વરદાન આપવાને ગયા અને કયા કાળમા ? તે તારક હજારવર્ષ ગર્ભમા પછી દશ હજાર વર્ષ તપ કરી કોઈથી મરૂ નહી એવો બ્રહ્માથી વર મેળવ્યો પછી યમપુરીનો અને દેવતાઓના સૈન્યનો નાશ કર્યો કયે ઠેકાણે રહીને આ અકાર્ય કર્યું ? કેમ કે ખભાતની ગાદીનો માલક થઇ બેઠો છે આ વાત કયા કાળમા બનેલી ? એ વિચારવાનુ

તે બીજા ત્રિકમાનો તારક, અબજોના અબજો વર્ષ પછી રામાદિકના આઠમા ત્રિક વખતે લોકોને અને દેવતાઓને સુખ સંપત્તિથી રહિત કરતો કયાથી આવી ચઢયો કે જેને બ્રહ્માદિકોને ભ્રમિષ્ટ કરી નાખ્યા ? આ બધી વૈદિક ઇતિહાસની બાજી કયાથી રચાઇ ?

॥ જૈનોના ૧૩ મા તીર્થંકરના સમયમા-વાસુદેવાદિકનુ ત્રીજુ ત્રિક—

ભદ્ર બલદેવ, **સ્વયંભૂ** વાસુદેવ અને **મેરક** પ્રતિવાસુદેવ, મોટાભાઈ ભદ્રની સાહાય્યથી સ્વયંભૂ વાસુદેવે મેરક પ્રતિવાસુદેવને ચક્રરત્નથી માર્યો મેરક લડાઇમા મરવાથી અને સ્વયંભૂ રાજ્યના લોભથી તે ભવમા સદ્ગતિ મેળવી શકયા નથી

વૈદિકોમા બ્રહ્માંડ પુરાણે માગસર સુદિ ૧૧ના સંબંધે એવો લેખ છે કે- મુરૂ દૈત્ય સાથે શ્રીકૃષ્ણે દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી યુદ્ધ કર્યું છેવટે નાઠા તેનો સંબંધ

એવો છે કે-અર્જુને શ્રીકૃષ્ણને પુછયુ કે-માગસર સુદી ૧૧ ના વ્રતથી શું ઝાગે યજ્ઞનું ફળ શાથી? ઉત્તરમા શ્રી કૃષ્ણે જણાવ્યું કે-પૂર્વે કૃતયુગમા મુરૂ નામના દૈત્યે બ્રહ્માદિક બધા દેવોને સ્વર્ગમાંથી ભ્રષ્ટ કર્યા બ્રહ્માદિક દેવોએ શિવની પાસે પોતાનુ રક્ષણ માગ્યું પણ શિવે વિષ્ણુને બતાવ્યા બધા વિષ્ણુ પાસે ગયા. વિષ્ણુએ બ્રહ્માદિકની વાત સાંભળીને કહ્યુ કે- એવો દુષ્ટ દૈત્ય કોણ છે કે જેણે બ્રહ્માદિક દેવોને સ્વર્ગમાથી ભ્રષ્ટ કર્યા? એમ કહીને વિષ્ણુ બ્રહ્માદિકને સાથમા લઇને તે દૈત્યનો નાશ કરવાને નીકળ્યા પણ તે દૈત્યની એક હાકલ માત્રથી બ્રહ્માદિક દેવો ભાગી ગયા માત્ર એકલા વિષ્ણુએજ દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી તેની સાથે બાહુ યુદ્ધ કર્યું છેવટે વિષ્ણુ પણ નાઠા અને એકજ દરવાજાની બાર યોજનની ગુફામા જઇને સુતા મુરૂદૈત્ય ત્યા જઇને પણ મારવાને તૈયાર થયો. પણ મારા અંગથી ઉત્પન્ન થએલી કન્યાથી તે દૈત્ય મરાયો. નિદ્રામાથી ઉઠીને મે તે કન્યાને વર આપ્યો કે હે કન્યે! તને આ એકાદશીના યોગથી દૈત્ય મારવાની શક્તિ થઇ છે તેથી તારા નામથી આ એકાદશીનું વ્રત થશે એવો વર આપ્યો તેથી સંતુષ્ટ થઈ

આ મુરૂ દૈત્યમા વિચારવાનુ કે—

'વિરાટનું રૂપ ધરીને બ્રહ્માંડને ઘેરો ઘાલતા પ્રજાપતિ દશાંગુલ બહાર વધીને રહ્યા' આ સૂક્ત જૈન બૌદ્ધની વિશેષ જાગૃતિના પછી થયો વેદોમાં દાખલ કરેલુ હોય એ સ્વાભાવિકજ છે પ્રજાપતિ આ બધી સૃષ્ટિના સ્વરૂપવાળો થયો તે વખતે આ બધા જીવો કર્મવાળા બનાવ્યા કે કર્મ વિનાના? પોતે ચારવર્ણ રૂપના બન્યા ત્યારે તેમા આ મુરૂ દૈત્ય હતો કે નહી? અથવા બ્રહ્માંડની બહાર દશાંગુલ વધીને જે જગ્યા છોડી હતી તેમાથી આવીને કઇ રસ્તેથી બ્રહ્મસ્થાનમા પહોચ્યો? કે જે દૈત્યે બ્રહ્માદિકને સ્થાનથી ભ્રષ્ટ કર્યા? દેવોના હાથ ઘસવાથી અને શિવના હાથથી ઉત્પન્ન થએલા બ્રહ્માને શિવનું શરણ ન મળવાથી વિષ્ણુનુ શરણ ખોળવુ પડયુ. વિષ્ણુ પણ તે દૈત્યથી ભાગીને બાર યોજનની ગુફામા જઇને સુતા આ દૈત્ય ત્રણે દેવોથી ટકો બધો જબરો હશે? અને કોનાથી પેદા થએલો હશે? પ્રથમ બ્રહ્માનોજ ખરો પત્તો નથી તો પછી અદ્વૈત અને વિશિષ્ટાદ્વૈતની સિદ્ધિ તે તુષખંડન જેવી ખરી કે નહી?

૧૪ મા તીર્થંકરના વખતે ચોથા વાસુદેવાદિનું ચોથું ત્રિક—

સુપ્રભ-બલદેવ, પુરૂષોત્તમ-વાસુદેવ, અને મધુ પ્રતિવાસુદેવ આ ત્રણ ખંડના મોટા રાજાઓ થયા છે પ્રતિવાસુદેવ ત્રણ ખંડના રાજાઓની સ

લડાઈઓ કરીને પોતાની આજ્ઞા મનાવે પણ તેજ અરનામા થએલા વાસુદેવ પોતાના મોટાભાઇ બલદેવની સાહચ્યથી પ્રતિવાસુદેવને મારે છે પછી નિર્ભય પણે રાજ્યનો ભોગ કરે છે એક લડાઈઓના પાપથી બીજો રાજ્યના લોભથી સદ્ગતિના ભાગી થતા નથી

મધુ પ્રતિ વાસુદેવ છે અને કૈટભ તેનો ભાઇ છે

વૈદિકોમા—માર્કંડેય પુરાણે જણાવ્યુ છે કે—મધુ અને કૈટભ એ બે દૈત્યો વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થયા અને બ્રમ્હાને મારવાને દોડયા બ્રહ્માએ નિદ્રાદેવીની સ્તુતિ કરવા માડી એટલે શ્રીકૃષ્ણજી જાગી ઉઠયા અને તે દૈત્યો સાથે પાચ હજાર વર્ષ સુધી બાહુ યુદ્ધ કયુ છેવટે મારી છુટયા

આમા જરા વિચારવાનુ કે—કાનના મેલના દૈત્યોથી જગત્ના કર્તા બ્રહ્મા કે જે ચારો વેદોથી પ્રસિદ્ધ છે, તે તો ભાગ્યા પણ જગત્ના ઉદ્ધારક વિષ્ણુ ભગવાન્ પણ ભાગ્યા ! ! આમાની કયી વાત સાચી હશે ?

દુર્ગાપાઠ અ ૧ લો શ્લો ૬૭ થી—કલ્પાતે એકાર્ણવ થતા વિષ્ણુ શેષનાગની શય્યામા સુતેલા તેમના કાનના મેળથી ઉત્પન્ન થએલા મધુ અને કૈટભ નાભિકમલમાના બ્રહ્માને મારવાને દોડયા

આમા પણ વિચારવાનુ કે—ક લ્પાતોમા સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની ગડ મથલમા પડેલા બ્રહ્મા ચારો વેદોમા બનાવ્યા છે તે વખતે વિષ્ણુના કાનના મેલમા મધુ અને કૈટભ બે દૈત્યો કયાથી આવીને ભરાયા ? એકાર્ણવની વાત, વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન મધુ—કૈટભની વાત, અને તેમની નાભિમા આવીને ભરાઈ બેઠેલા બ્રહ્માની વાત, આમાની કયી વાત સાચી લાગે છે ? આ બધુ ઉંધુ ચત્તુ કયાથી લાવીને ગોઠવ્યુ છે ? જરા વિચારમા ઉતરીને જોયો ખરા કે ?

પ્રાચીનમા પ્રાચીન વાયુપુરાણના મધુ અને કૈટભ બે દૈત્યો—

વિષ્ણુએ અને બ્રહ્માએ સ્તવના કરી શિવને પ્રસન્ન કર્યા બ્રહ્માએ શિવના જેવા પુત્રની યાચના કરી વિષ્ણુએ શિવની સેવા પસદ કરી એટલે મહાદેવે કહ્યુ કે—આ જગત્ રૂદ્રમય અને નારાયણમયજ છે વિષ્ણુ જળમા પ્રવેશ કરી ગયા બ્રહ્મા પોતાના આસન પર જઈને બેઠા પછી લાબા કાળે મધુ અને કૈટભે બ્રહ્માને કહ્યુ કે—તુ અમારો ભક્ષ્ય થઈશ એમ કહીને અ ત ર્ધાન થઈ ગયા બ્રહ્મા બહુ ગભરાયા અને કમલના નાલ વડે રસાતલમા જઈ

સુતેલા હરિને જગાડીને કહ્યુ કે મારૂ રક્ષણ કરો ! હરિએ કહ્યું બીશો નહી એટલામા મધુ અને કૈટભ આવેલા જાણી પોતાના મુખથી વિષ્ણુ અને જિષ્ણુ ઉત્પન્ન કરી બ્રમ્હાના રક્ષણ માટે મુકયા પેલા બે દૈત્યો પણ–વિષ્ણુ અને જિષ્ણુના જેવુ રૂપ ધરી આવીને ઉભા. બ્રમ્હાને મધ્ય રાખી પાણીને સ્થિર કરી દેવતાના સો વર્ષ સુધી લડયા બન્ને તરફના એક લક્ષણવાળા જોઇ બ્રમ્હા વ્યાકુલ થયા પણ દિવ્યનેત્રથી જોઈને પેલા દૈત્યોને કમલ કેશરના બખતરથી બાધી લીધા ત્યા એક કન્યા ઉત્પન્ન થએલી જોઇ પેલા બે દૈત્યો ગભરાયા કન્યાને બ્રમ્હાએ પુછ્યુ કે તુ કોણ છે ? તેણે કહ્યુ કે હું વિષ્ણુના મદોને લાવનારી મોહિની નામની માયા છુ પેલા બે દૈત્યોએ એવો વર માગ્યો કે અમારૂ મરણ થાય નહી અને અમે તારા પુત્ર થઇએ, તે કન્યા તેવો વર આપી-ને યમ સદનમા લઇ ગઇ વિષ્ણુએ કૈટભને અને જિષ્ણુએ મધુને માર્યો એ પ્રમાણે બ્રમ્હાએ વિષ્ણુ અને જિષ્ણુના સાથે રહીને તે બે દૈત્યોને માર્યા

આમા પણ જરા વિચારવાનુ કે—

જગતના સ્રષ્ટા, અનાદિના બ્રમ્હા, ચારે વેદોથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા, પુત્રીમા મોહિત થતા દેવોથી અને બ્રામ્હણોથી નિંદાયલા, શિવે જેને વીધી નાખેલા, તે બ્રમ્હા શિવની પાસે પુત્ર માગવાને ગયા, આ બધી વાતો કયા કયા કાળમા બનેલી ? મા બાપ વિના અચાનક ઉત્પન્ન થએલા મધુ અને કૈટભે બ્રમ્હાને ભક્ષ્ય થવાનો ભય બતાવ્યો કયા જ્ઞાનીઓથી આ તંત્ર ઉભુ કરવામા આવેલુ અને આ બધો પ્રપંચ શાથી ઉભો કરવામા આવેલો ? સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસ પર ધ્યાન દઇ વિચાર કરો સત્ય શુ છે તે સહજે માલમ પડશે

પંદરમા તીર્થંકરના સમયમા–વાસુદેવાદિકનુ પાચમુ ત્રિક થયુ છે સુદર્શન–બલદેવ, પુરૂષસિંહ–વાસુદેવ, અને નિશુંભ પ્રતિવાસુદેવ નિશુંભ પ્રતિવાસુદેવે ત્રણે ખંડના રાજાઓની સાથે મોટી લડાઇઓ કરીને તેઓને પોતાના તાબે કરેલા પણ પોતાના મોટાભાઇ બલદેવની સાહાય્યથી પુરૂષસિંહ વાસુદેવે નિશુંભ પ્રતિ વાસુદેવનો નાશ કરીને નિર્વિઘ્ન પણે ત્રણ ખંડના રાજ્યનો ભોગ કર્યો એક લડાઇઓના પાપથી અને બીજે રાજ્યના લોભથી સદ્ગતિના ભાગી થએલા નથી આ અવસર્પિણીમા નવે ત્રિકો મહાપુરૂષોની ગણત્રીમા ગણા-વેલા છે બલદેવો તો સદ્ગતિનાજ ભાગી થએલા છે પણ વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ કેટલાક કાળ પછી કરેલા પાપને ભોગવ્યા પછી મોક્ષગતિ મેળવ નાર થવાના તેથીજ ગણત્રીમા લીધેલા છે

। વૈદિકોમા-મત્સ્યપુરાણે- શુંભ અને નમિ એ બે દૈત્યો કહ્યા છે.

વાત એવી છે કે-શુંભ અને નમિ એ બે દૈત્યો સાથે વિષ્ણુજીની લડાઈ ખુબ જામી. પ્રથમ વિષ્ણુએ શુંભને ઉમકેર્યો એટલે નમિ નામના દૈત્યે ગદા લઈને ગરૂડના માથામા મારી અને પરીઘ લઈને શુંભ નામા દૈત્યે વિષ્ણુના માથામા મારી, એટલે ગરૂડ અને વિષ્ણુ એ બન્ને મૂર્છિત થઈને પડ્યા, એટલે યુદ્ધમા ખૂમારવ થઈ પડયો તે બન્ને સચેતન થયા પછી યુદ્ધમાથી જીવ લઈને નાઠા.

આમા પણ જરા વિચારવાનુ કે—

સર્વજ્ઞોએ પુરૂષસિંહ વાસુદેવ બતાવેલા છે, નિશુંભ પ્રતિવાસુદેવ કહેલા છે અહીં વાસુદેવનું નામ ઉડાવી લઈને વિષ્ણુની પદવી માત્રથી ઓળખાવ્યા છે વાસુદેવની જે જુદી જુદી વ્યક્તિઓ હતી તેમને એકજ રૂપથી બતાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે વાસુદેવોનો સદા જય થએલો હતા વૈદિકોના પંડિતોએ હંગધડ વિનાના ચિત્રીને મૂકેલા છે જુવો-૧૧ મા તીર્થંકરના સમયમા-પહેલા ત્રિકમાં અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવનેજ વિષ્ણુ ભગવાન્ ઠરાવી માથા વિનાના બતાવી ઘોડાના માથાવાળાજ લખીને બતાવ્યા અનાદિકાળના વિષ્ણુ ભગવાન્ માનીએ તો શુ પોતાના મસ્તકની રક્ષા કરવાની સત્તા તેમનામા ન હતી? આ બધી વિચિત્રતા શાથી લખાઈ? અને આ બધી વાતો કયાથી આવી? બીજા ત્રિકમા તારક પ્રતિ વાસુદેવ છે તેને અસુર ઠરાવી વિષ્ણુને તેના કેદી બનાવ્યા, ત્યારે બીજા લેખકોએ વિચિત્ર પ્રકારનુ લખીને બતાવ્યુ તે બધા લેખો વિચારવાને માટે પણ મૂકેલા છે ત્રીજા ત્રિકમા મેરક પ્રતિવાસુદેવ તેને અગીયારસની કથામા દૈત્ય ઠરાવી તેનાથી બ્રહ્માદિકોને નષ્ટ ભ્રષ્ટ થએલા બતાવ્યા છે એટલુ જ નહી પણ વિષ્ણુ ભગવાનને પણ નાશતા ભાગતા લખીને બતાવ્યા છે આ બધી વિચિત્ર બાજી કયાથી રચાઈ?

ચોથા ત્રિકમા મધુ પ્રતિવાસુદેવ છે તેના ભાઈ કૈટભ છે વૈદિકોએ વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા છે વિષ્ણુના કાનમા એટલો બધો મેલ ભરાઈ ગયો કે તેમાથી ઉત્પન્ન થએલા દૈત્યોએ બ્રહ્માના હાલ બે હાલ કરીને મુકયા એટલુ જ નહી પણ વિષ્ણુ પોતે પણ નાશી છુટયા જરા વિચારવાની તમદી લઈ સત્યાસત્યનો વિચાર કરશો સુજ્ઞેષુ કિમધિકેન?

૧૧ મા થી ૧૫ મા તીર્થંકર સુધીમા ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવાદિકના પાચ ત્રિક

થયા છે તે જૈન-વૈદિકના ઇતિહાસ પ્રમાણે લખીને બતાવ્યા પ્રથમ ઋષભદેવ અને બીજા અજિતનાથના વખતે-ભરત અને સગર આ બે ચક્રવતીઓ થયા છે તે પણ લખીને બતાવ્યા હતા હવે ક્રમવાર પાચ ચક્રવર્તીઓ થએલા છે તે નામ માત્રથી લખીને બતાવીએ છીએ-૧૫ મા અને ૧૬ મા તીર્થકરના મ યમા ત્રીજા મઘવાન અને ચોથા સનત્કુમાર એ બે ચક્રવર્તીઓ થયા છે તેમના પછી-૫ મા, ૬ ઠા, અને ૭ મા ચક્રવર્તીઓનુ પદ ભોગવ્યા પછી-૧૬ મા, ૧૭ મા, અને ૧૮ મા તીર્થકરો પણ એજ (શાતિનાથ, કુ થુનાથ, અરનાથ) થયા છે એટલે ૧૫ મા થી તે ૧૮ તીર્થકર સુધીમા ક્રમવાર પાચ ચક્રવર્તીઓ બતાવ્યા આ પાચોના સ બ ધે જૈન-વૈદિકમા વિશેષ શુ છે તે મારા જાણવા પ્રમાણે ઇસારા માત્રથી જણાવ્યુ છે ત્રિજા મઘવાન્ ચક્રવર્તીના સ બ ધે વૈદિકોએ શુ લખ્યું છે અને કેવા સ્વરૂપથી લખ્યુ છે તેના સ બ ધે હુ કાઇ પણ માહિતી મેળવી શકયો નથી અને ચોથા સનત્કુમાર ચક્રવર્તીના માટે વૈદિકોમા સનત્કુમાર સ હિતા ઘણા મોટા પ્રમાણમા લખાઇલી છે જૈનોના સનત્કુમાર ચક્રવર્તીનો લેખ અમે અમારા ગ્ર થમા કિ ચિત્ માત્ર લખીને બતાવ્યો છે બન્ને લેખોની તુલના પ ડિતોએ કરી લેવી

પાચમા ચક્રવર્તી અને સોળમા તીર્થકરે-સમ્યકત્ત્વની (બોધિબીજની) પ્રાપ્તિ થયા પછી ૧૨ ભવ કર્યા છે તેમા ૧૦ મા ભવે **મેઘરથ** રાજા અત્ય ત દયાવાળા છ દ્રની પ્રશ શાના પાત્ર થયા છે તેથી બે દેવો તેમની પરીક્ષા કરવાને આવ્યા છે એકે કબુતરનું રૂપ ધરી મેઘરથનુ શરણ લીધુ છે બીજાએ બાજ પક્ષીનું રૂપ ધરી પોતાનુ ભક્ષ્ય માગ્યુ છે માસ વિના બીજા ભક્ષ્યને લેતો નથી છેવટે મેઘરથે કબુતરના બરોબર પોતાની જાઘનુ માસ આપવા માડયુ, પણ કોઇ રીતે પુરૂ ન થતા રાજાએ પોતાનુ શરીર કાટા ઉપર ચઢાવ્યુ રાજ્યમા હા હા કાર છેવટે દેવો પ્રશ સા કરીને ચાલતા થયા

વૈદિકોમા એકલા મહાભારતમાજ ત્રણ નામથી પ્રસિદ્ધ થએલી કથા— સ સ્કૃત સાહિત્યના ઇતિહાસ પૃ ૮૭૫ મા-"શિબિરના પુત્ર ઉશીનરના સ બ ધે, ફરીથી શિબિરનાજ સ બ ધે, અને ત્રિજીવાર શિબિરના પુત્ર વૃષદર્ભના સ બ ધે એમ ત્રણ ઠેકાણે ત્રણ નામથી મહાભારતમાજ લખાઇ છે" આ ગ્ર થકારે એવુ અનુમાન કર્યું છે કે-આ વાર્તાની ઉત્પત્તિ બૌદ્ધ ધર્મથી થઇ હોય એમ એના સ્વરૂપથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે જૈનધર્મની માહિતીના અભાવે આ અનુમાન તેમનું અયોગ્ય ન ગણાય યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર વાચકોએ કરી લેવો

૧૮ મા અને ૧૯ મા તીર્થ કરના મધ્યમા એક કરોડ વર્ષનુ અ તર પડેલુ છે તેમા પ્રથમ ૬ ઠ્ઠા વાસુદેવ, પછી ૮ મા ચક્રવર્તી અને તેમના પછી ૭ મા વાસુદેવ, એમ ક્રમવાર થયા છે એમા જે કાઈ વિશેષ છે તે જૈન અને વૈદિક પ્રમાણે ઇશારા માત્રથી લખીને બતાવુ છુ —

જૈન પ્રમાણે પ્રથમ ૬ ઠ્ઠુ ત્રિક–આન દ બલદેવ, પુરૂષપુડરીક વાસુદેવ અને બલિ નામના પ્રતિવાસુદેવ થયા છે વાસુદેવને જે કન્યા વરવાની હતી તે બલિ નામના પ્રતિવાસુદેવે હરણ કરી આન દ અને પુરૂષપુ ડરીક લડવાને ચઢયા, પણ એક વખતે પાછુ હટવુ પડયુ, બીજી વખતની ચઢાઇમા બલિ પ્રતિવાસુદેવનુ માથુ કાપી નાખ્યુ અને વાસુદેવે નિર્વિઘ્નપણે ત્રણે ખ ડનુ રાજ્ય ભોગવ્યુ બેમાના એક પણ સદ્ગતિના ભાગી થએલા નથી એવો અનાદિનોજ નિયમ બ ધાઇ ગએલો છે

વૈદિકોમા આ એકજ કથા ચાર સ્વરૂપમા છે, તે જુનો—

(૧) બલિએ સો યજ્ઞો કરી ઇ દ્રપદ મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો ૯૯ નુ પુરા થતા શ્રીકૃષ્ણને ચિ તા થઇ કે–પ્રલ્હાદને મારૂ આપેલુ ઇ દ્ર પદ જાય નહી તેમ કરૂ એટલે વામન રૂપ ધરીને બલિની પાસે સાડાત્રણ ડગલા જમીન માગી ત્રણ પગથી બધી જમીન માપીને અડધુ ડગલુ બલિના પીઠ ઉપર મૂકી પાતાળમા ખોસી ઘાલ્યો પણ બલિનુ નામ રાખના દીવાળીના ચાર દિવસ તને રાજ્ય પર સ્થાપી પોતે દ્વારપાલ થવાનુ કબૂલ્યુ

આમા વિચારવાનુ કે–દ્વારિકાના દાહ વખતે શ્રીકૃષ્ણ પોતાના કુટુ બને પણ સ ભાળી શકયા ન હતા, પોતે પણ જ ગલમાજ પ્રાણ ગુમાવી બેઠા હતા, તેમણે ઇ દ્રપદ આપવાનો અધિકાર કયાથી મેળવેલો ?

(૨) રામાયણમા–શ્રીકૃષ્ણે વામન રૂપ ધરી બલિને છળવા તેની પાસે અર્પણ જલ માગ્યુ પણ બલિના નાલવામા શુક્રાચાર્ય પેસ પાણી પડવા દીધુ નહી નાલવુ સાફ કરવા જતા શુક્રાચાર્યની આખ ફુટી આ બધા કલ્પનાના કુસુમો શા કારણથી ગુ થાયા ?

(૩) સ્ક દ પુ મા–પૂર્વ ભવના ધર્ત બલિએ ગણિકાને તાબૂલ આપવા માડયું, ભૂમીપર પડતા શિવને અર્પણ કર્યું પાપ દૂર થતા સાડાત્રણ ઘડી ઇ દ્રપદ મળયુ અગસ્તિ આદિને હાથી આદિના દાન આપ્યા તે પાછુ મેળવવા પૂર્વના ઇ દ્રે યમને પ્રાર્થના કરી અને નરકમા મોકળવા વીનવ્યા ચિત્રગુપ્તે

તેમ કરવા ના પાડી અને તે બલિને પ્રલ્હાદની સ્ત્રીના ગર્ભમા પ્રવેશ કરાવ્યો ઇદ્રે બલિના બાપનું માથુ કાપ્યુ પછી બલિનો જન્મ થયો તેણે ફરીથી સ્વર્ગનું રાજ્ય લીધુ શુક્રાચાર્યની સલાહથી ભૂમીયજ્ઞ નો યજ્ઞો કરવા માડયા ભગવાન્ ઠગવાને આવ્યા શુક્રાચાર્યે જમીન આપવા ના પાડી પણ બલિએ માન્યુ નહી, તેથી નિધન થવા ના શાપ આપ્યો ઇત્યાદિ

અહીં ટુકમા વિચારવાનુ કે—જે બલિરાજા હતા તે અહીં ધૂર્ત લખાયો અને સાડા ત્રણ ઘડીના ઇંદ્રપદવાળો થયો એ કયા સિદ્ધાતથી? પલ્યોપમ કે સાગરોપમથી ઓછા આયુષ્ય વાળા ઇંદ્ર હોતાજ નથી જુવો જૈનસિદ્ધાતમાના લેખો

(૪) ભાદરવા સુદિ ૧૧ ના ગ બ ધે સ્ક દ પુ માની કવા—

"અર્જુનના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા શ્રીકૃષ્ણે જણાવ્યુ કે-પૂર્વયુગમા મારો તથા બ્રાહ્મણાદિકનો ભક્ત બલિ નામનો દાનવ હતો તેણે ઇંદ્રનો દ્વેષી થઈ મારો આપેલો લોક અને દેવોને જીતી લીધા દેવો મારી પાસે આવ્યા મે બ્રહ્માડનું રૂપ ધરીને તેનુ સર્વસ્વ લઈ લીધુ અને બલિ પણ ઇંદ્રને સોપી દીધો યુધિષ્ઠિરે ફરીથી પુછ્યુ કે કેવી રીતે જીતી લીધો? બાળકનુ રૂપ ધરી મે બલિની પાસેથી ત્રણ ડગલા જમીન માગી લીધી પછી હુ ત્રણ લોકના સ્વરૂપ વાળો થયો એક પગથી પૃથ્વી, અને બીજા પગથી ત્રણે લોક માપીને કહ્યુ કે ત્રીજો પગ ક્યા મૂકુ? એમ કહીને તેના માથા પર પગ મૂકીને રસાતલમા ખોસી ઘાલ્યો" ઇત્યાદિ

એકદર આ બલિની કથામા વિચારવાનુ કે—

સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા-ભારત છ ખ ડના ભોક્તા ચક્રવર્તીઓ હોય, તે આ અવસર્પિણીમા ૧૨ જ થયા છે ત્રણ ખ ડના ભોક્તા વાસુદેવો હોય આ છઠ્ઠા ત્રિકમા-પુરૂષપુ ડરીક વાસુદેવ છે બલિ પ્રતિવાસુદેવને મારીને ત્રણ ખ ડના ભોક્તા થયા છે

વૈદિકોની પહેલી કથામા-બલિના સોમા યજ્ઞમા વિઘ્ન કરીને શ્રીકૃષ્ણ પક્ષપાતથી પ્રલ્હાદના ઇંદ્રપદને બચાવવા ગયા

બીજીમા-શ્રીકૃષ્ણ બલિ પાસે અર્પણજળ લેવા ગયા, ત્યા શુક્રાચાર્યે આખ ફોડાવી ત્રીજીમા-ધૂર્ત બલિએ સાડા ત્રણ ઘડી ઇંદ્રપદ મેળવ્યુ ત્યાથી

વિદાયગિરી મળતા ચિત્રગુપ્તને સોપાયા, તેમણે પ્રહ્‌લાદની સ્ત્રીના ગર્ભમા મૂકયો ફરીથી સ્વર્ગનું રાજ્ય મેળવ્યુ ભૂમિપર તો યજ્ઞો કરવા જતા બલિને છળવા ભગવાન્ આવ્યા શુક્રાચાર્યે જમીન આપવા ના પાડી ન માનતા તે પોતે નિર્ધનના શાપ વશ થયા છે આ ચોથી કથામા જણાવ્યુ છે કે–બલિ દાનવે ઈંદ્રલોક અને દેવોને છીની લીધા અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે મે બ્રહ્માંડનુ રૂપ ધરીને તેનુ સર્વસ્વ લઇ લીધુ અને બલિ ઇંદ્રને સોપી દીધો અને હુ ત્રણ લોકની સંપદા વાળો થયો

વિચારવાનું કે–સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ એ ત્રણ લોક છે આ ત્રણ લોકનુ રાજ્ય આજ સુધી કોઇએ કરેલુ નથી અને કોઈ કરવા વાળો દેખાતો પણ નથી તો પછી શ્રીકૃષ્ણ ત્રણ લોકના માલિક કેવી રીતે થયા ? શ્રીકૃષ્ણ દ્વારિકાના દાહ વખતે પોતાનું પણ સંભાળી શકયા ન હતા, તો પછી ત્રણ લોકને કેવી રીતે સંભાળી શકયા ? પ્રતિ વાસુદેવને મારીને વાસુદેવ મર્ત્ય લોકના ત્રણ ખંડના ભોક્તા બને છે તે તો યોગ્ય જણાય છે બાકી ઇંદ્રને છીનવા બલિ ગયો એ તો બધીએ બનાવટ છે અંગ્રેજો સ્વર્ગના લોકની સાથે મળવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, છતા હજી પણ સક્યા નથી તો પછી બલિ ઇંદ્રને છીનવા સ્વર્ગમા કયે રસ્તેથી ગયો ? અને કયા કાળમા આ બધા બનાવો બન્યા ? એ બધુ વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

૧૮ મા અને ૧૯ માના મધ્યમા જે છઠ્ઠુ ત્રિક થયું તે બતાવ્યુ પછી આઠમા (૮) સુભૂમ ચક્રવર્તી થયા, છે તેમની સાથમા પરશુરામ થયા છે, તે ન તો વાસુદેવ છે કે નતો પ્રતિવાસુદેવ છે માત્ર એક તાપસના પુત્ર છે તેમનો સંબંધ ટુકમા લખીને બતાવુ છુ —

વસંતપુરનો નિરાધાર અગ્નિ નામનો છોકરો તાપસાશ્રમે જઈ મોટો તાપસ થયો એ દેવતાઓ ધર્મની પરીક્ષા કરવાને નીકળ્યા છે તત્ત્વમા નિપુણ જૈનમુનિને અડગ જાણી પેલા જમદગ્નિના તરફ વળ્યા હજારો વર્ષના તપથી વધી પડેલી દાઢીમા ચકલા ચકલી રૂપે થઇ માળો કર્યો ચકલાએ દૂર જવા રજા માગી, ચકલીએ કહ્યુ કે તમો બીજીમા ફસો ત્યારે મારી શી દશા ? ચકલાએ ગૌહત્યાદિ સોગનો લેવા માંડયા, પણ ચકલીએ કહ્યુ કે જો તમો આ તાપસના પાપને અંગીકાર કરો તો રજા આપુ તાપસે બન્નેને પકડીને પુછ્યું કે હુ પાપી શાથી ? ચકલીએ કહ્યુ તમારે પુત્ર છે ? નથી, તો શુ તમારી સારી ગતિ થશે ? શાસ્ત્રવચન યાદ કરી પરણવા તરફ દોરાયા સો કન્યાના પિતા

એક રાજાને ત્યા જઈ તેમની પાસે કન્યાની માગણી કરી શાપના ભયથી કહ્યુ કે જે ઇચ્છે તેને લ્યો અ તેઉરમા અનાદર થતા તપથી કન્યાઓને કુબ ડીઓ કરી બહાર નીકળ્યા ધુળમમા રમતી છોકરીને લીધી નામ રેણુકા રાખ્યુ શાળીઓનુ કુરૂપ દૂર કેયુ અને મોટી થએ રેણુકાને પરણ્યા પુત્રના માટે બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિય બે ચરૂ માધ્યા રેણુકાએ ક્ષત્રિય ચરૂ અને તેની બેહુને બ્રાહ્મણ ચરૂ ખાધો રેણુકાને રામ, તેની બેહનને અન તવીય થી કૃતવીર્ય પુત્ર થયા વિદ્યાધરની સેવાથી રામે પરશુની વિદ્યા મેળવી

એક વખત રેણુકા બેહુનને મળવા હસ્તિનાપુરમા ગએલી ત્યા બને-વીનો સ બ ધ થતા પુત્ર થયો, મપુત્રા ઘેર આવી પરશુરામે બન્નેનુ માથુ કાપી નાખ્યુ અન તવીર્યે રામના આશ્રમને બાળી નાખ્યો પરશુરામે અન ત વીર્યનો નાશ કર્યો કૃતવીર્યે હસ્તિનાપુરનો રાજા થઈ જમદગ્નિનો નાશ કર્યો પરશુરામે કૃતવીર્યનો નાશ કરી હસ્તિનાપુરનુ રાજ્ય લીધુ સગર્ભા કૃતવી-ર્યની રાણીએ તાપસોના ગુપ્ત ગૃહનો આશ્રય લીધો ત્યા પુત્રનો જન્મ થતા સુભૂમ નામ રાખ્યુ ક્ષત્રિય ઋષિઓને છોડી દઈને પરશુરામે સાત વાર નિ ક્ષ ત્રિયા પૃથ્વી કરી અને મુખ્ય ક્ષત્રિયોની દાઢાઓનો થાળ ભર્યો નિમિત્તિયાએ કહ્યુ કે જેની દૃષ્ટિ પડતા આ દાઢાઓની ખીર થશે અને જે ખાશે તેનાથી તમારો નાશ થશે આ તરફ સુભૂમ મોટો થતા વિદ્યાધરની પુત્રીને પરણ્યો પછી માતાની પાસેથી પોતાની રાજધાની સમજીને હસ્તિનાપુરમા આવ્યો સિ હાસન પર જઈને બેઠો દાઢાઓ પર દૃષ્ટિ પડતા ખીર થઈ તે ખાવા મ ડી પડયો પરશુ લઈ રામ મારવાને આવ્યા પણ સુભૂમના પુણ્યના યોગથી વિદ્યા-દેવી ભાગી ગઈ અને પરશુ નિસ્તેજ થઈ ગયો સુભૂમે થાળ ફેંકયો, તે ચક્ર રૂપે થઈ રામનુ મસ્તક છેદી નાખ્યુ અને સુભૂમ આઠમો (૮) ચક્રવર્તી થયો

વૈદિકોમાં–ભાગવત સ્ક ધ ૯ માથી ટુ ક સાર—

ઋચીક ઋષિ–વરૂણ પાસેથી ઘોડાઓ લાવી ગાધી રાજાને આપી તેની પુત્રી સત્યવતીને પરણ્યા પુત્રના માટે બે ચરૂ ચઢાવી ઋષિ સ્નાનના માટે ગયા સત્યવતીનો ચરૂ માતાએ અને માતાનો ચરૂ સત્યવતીએ ખાધો ઋષિએ સત્યવતીને કહ્યુ કે તે નિ દિત કામ કર્યુ તારો પુત્ર દ ડધારી ઘોર સ્વરૂપનો થશે અને તારો ભાઈ બ્રહ્મજ્ઞાની થશે, સત્યવતી–એ તો ઠીક ન ગણાય ? ઋષિ–જા તારો પુત્ર નહી તો પણ પૌત્ર તો દ ડ ધારી થશેજ જમદગ્નિ પુત્ર થયો સત્યવતી–કૌશિકી નદીરૂપે થઈ જમદગ્નિ રેણુની પુત્રી રેણુકાને પરણ્યા

અને છેલ્લા પરશુરામ વાસુદેવના અંશ રૂપે થયા તેમણે દુષ્ટ ક્ષત્રિયોનો એક વીશ (૨૧) વાર નાશ કર્યો. પ્રશ્ન–કયા અપરાધથી ક્ષત્રિયોનો નાશ કર્યો ? ઉત્તર–હૈહયોનો રાજા દત્તાત્રેયની આરાધનાથી હજાર ભુજાઓ વાળો સહસ્રાર્જુન આહેડુ કરતો જમદગ્નિના આશ્રમે ગયો ઋષિએ કામધેનુના પ્રભાવથી આતિથ્યપણું કર્યું તેણે સવત્સા કામધેનુનુ હરણ કર્યું રામ પરશુથી સૈન્ય સાથે તેનો નાશ કરી કામધેનુ લઇને આશ્રમે આવ્યા જમદગ્નિએ કહ્યુ કે–રાજાનો વધ તે તો બ્રહ્મહત્યાથી મહાપાપ, માટે એક વર્ષ તીર્થયાત્રા કરી પાપનો નાશ કર! રામ તે પ્રમાણે કરી પાછા ઘેર આવ્યા ગંગાપર ગએલી રેણુકા અપ્સરાઓ સાથે ક્રીડા કરતા રાજાને જોઈને સ્પૃહાવાળી થએલી ટેમ ચૂકી, ઋષિના આગળ હાથ જોડીને ઉભી મનથી વ્યભિચારિણી જાણી ઋષિએ મારવાનો આદેશ કર્યો વાત કોઇએ કાને ધરી નહી રામને પ્રેરણા થતા માતાની સાથે ભાઈઓને પણ મારી નાખ્યા ઋષિએ વર માગવાનુ જણાવતા રામે કહ્યુ કે–મરેલાં જીવે અને પાછલી વાત યાદ ન આવે તેમ કરો ? બધા ઉઠીને ઉભા થયા સહસ્રાર્જુનના દશ હજાર પુત્રો જમદગ્નિનું માથુ કાપીને લઈ ગયા તેમની પાછળ રામે જઈ તે બધાના માથા કાપી રક્તથી નદી બનાવી દીધી પછી ૨૧ વાર નિઃક્ષત્રિય પૃથ્વી કરીને કુરૂક્ષેત્રમા લોહીના નવ કુડો ભર્યા પિતાનુ માથુ પિતાના શરીર સાથે જોડીને યજ્ઞ કર્યો અને બધી પૃથ્વી બ્રાહ્મણોને આપી પોતે પાપ રહિત થઇ ગયા

આમા જરા વિચારવાનુ કે—

વરૂણ દેવનુ સ્થાન સ્વર્ગમા મનાયુ છે કે પાતાલમા ? ઋચીક ઋષિ તેમની પાસેથી ઘોડા લાવ્યા તે કયે રસ્તેથી ? ગાધી રાજાને આપી સત્યવતીને પરણ્યા પછી તે નદી રૂપે શાથી થઇ ? આજે તેવા સ્વરૂપમા રહેલી છે ? કામધેનુ કોઇ સાક્ષાત્ રૂપે વસ્તુ જણાતી નથી કવિઓની રૂઢીમા સંભળાય છે ચરૂ ખાધો સત્યવતીએ–તેનું ફળ રેણુકાના છેલ્લા પુત્ર રામને શાથી ? જમદગ્નિએ રામ પાસે તેની માતાને અને તેમના ભાઈઓને મરાવી નાખ્યા અને પાછા જીવતા કરી દીધા એવા કર્ત્તવ્યો શુ જ્ઞાનીના હોય ? લેખકની ચાતુરાઇ પણ કેટલી ? વરૂણ દેવની સત્તા જે વેદોમા હતી તે પાછળથી નષ્ટ શાથી થઇ ? આ બધી વૈદિકોમા વિચિત્રતા કયાથી પેઠી ? વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ હુ કયા સુધી લખીશ ?

પરશુરામ અને રામનો મેલાપ–તુલસી રામાયણથી ટુંક સાર—

સીતાના સ્વયંવર મંડપમા—રામ–શિવના ધનુષને ભાગીને વરમાળા વર્યા ત્યા મુનિરૂપે આવેલા પરશુરામને જોઈ ભયથી રાજાઓ નમ્યા ધનુષના ટુકડા જોઈ પરશુરામ બોલ્યા કે– આ ધનુષ કોણે તોડયુ ? રામ–નાથ ! એ તો આપણો દાસજ હશે પરશુરામ–ધનુષને તોડનારે સમાજમાથી અલગ થવુ લક્ષ્મણ–એવા તો ઘણાએ તોડી નાંખ્યાં પરશુરામ–તારો શુ કાળ આવી પહોચ્યો છે કે ? લક્ષ્મણ–રામના–હાથનો સ્પર્શ થતા તુટયું, ક્રોધ શા માટે ? પરશુરામ–અરે શઠ ! સહસ્રાર્જુનના હજાર હાથનો છેદ કરનારો આ કુહાડો જો ? (આ જગો પર ઘણો લાંબો વિવાદ લખાયલો છે) છેવટે કુહાડો ઉગામીને મારવાને તૈયાર થયા રામે મીઠા વચનથી શાંત કર્યા પણ ક્રોધ ગમ્યો નહીં રામે કહ્યુ–એતો બાળક છે, અપરાધી તો હુ છુ, મને જે કરવુ હોય તે કરો ? પરશુરામ–અરે તું છળ છોડી દે ! નહી તો હુ તને અને તારા ભાઈને મારીસ, એમ કહીને કુહાડો ઉગામ્યો, રામે માથુ ધર્યુ , પરશુરામ–અરે છલ છોડી દે ? મારા ક્રોધરૂપી યજ્ઞમા હજારો રાજાઓને પશુ બનાવી હોમી દીધા છે રામ અમે તો બ્રાહ્મણ જાણીને માથુ નમાવ્યું અમારા આગળ તમો કોણ માત્ર છો ? એમ કોમલ અને ગૂઢ અર્થવાળા વચન સાભળતા પરશુરામના પડલ ઉઘડયા અને વિસ્મય થયા પરશુરામનો ઇશ્વરાંશ રામને ચઢી ગયો સ્તુતિ કરીને તપ કરવા વનમા ચાલ્યા ગયા

આમા જરા વિચારવાનું કે–પરશુરામ નવ ત્રિકમાના નથી મત્સ્ય, કૂર્માદિક દશ અવતારોમા–પરશુરામ છઠ્ઠા, રામ સાતમા છે ખરા, પણ જો આ બન્ને વિષ્ણુનાજ અવતાર રૂપના માનીએ તો આટલી બધી ઝઘડા ઝડી શાથી કરી ? શુ પોતે પોતાનુંજ સ્વરૂપ સમજી શકયા નહી ? આ બધુ અ ધારૂં કેટલું ? ખરૂ જોતા સુભૂમ ૮ મા ચક્રવર્તીના સમયમા પરશુરામ થયો છે માત્ર એક તાપસના પુત્ર છે તેમના પછી વચમા–દત્ત વાસુદેવનુ ૭ મુ ત્રિક થયા પછી લક્ષ્મણાદિકનુ ૮ મુ ત્રિક ઘણા લાબા કાળે થએલુ છે તો પછી પરશુરામનો અને રામનો મેલાપજ કયાથી ? આ બધી બાજી કયાવી અને કેવા રૂપની ખેલાઈ ! તે મારા પૂર્વેના લેખોથી અને આગળના લેખોથી વિચાર કરશો તો સ્પષ્ટરૂપથી સમજાશે હુ કયાંસુધી લખી શકવાનો હતો ?

૧૮–૧૯ માના મધ્યમાનું છઠ્ઠુ ત્રિક અને સુભૂમ ૮ મા ચક્રવતીના સાથમાના પરશુરામ બનાવ્યા પણ દત્ત વાસુદેવાદિકનુ ૭ મુ ત્રિક રહેલુ છે તે બતાવીએ છિએ—

નદન-બલદેવ, દત્ત વાસુદેવ, અને પ્રહ્લાદ પ્રતિ વાસુદેવ, આ નવમાનુ સાતમુ ત્રિક છે પ્રતિવાસુદેવ પ્રદ્હાદે દત્તની પાસે ઐરાવણ જેવો મોટો હાથી હતો તેની માગણી કરી પણ દત્તે આપવાની ના પાડી, તેથી મોટુ યુદ્ધ જામ્યુ છેવટે તેનાજ ચક્રથી દત્તે પ્રહ્લાદનુ માથુ કાપી નાખ્યુ પ્રહ્લાદે જે લડાઈઓ કરીને ત્રણે ખડના રાજાઓને આજ્ઞા મનાવી હતી તે બધાએ રાજાઓ દત્તના તાબામા થયા અને વાસુદેવ તરીકે પ્રસિદ્ધિને પામ્યા

વૈદિકોમા-નદન નામ, દત્ત નામો જોવામા આવે છે પણ ઘણી વિકૃતિવાળા ઇતિહાસનો નિર્ણય અમો કરી શકયાનથી પરતુ પુરાણોમા-પ્રહ્લાદની કથા એવા રૂપથી જોવામા આવે છે કે-પ્રદ્હાદ પોતે વિષ્ણુનો ભક્ત હતો, તેનો બાપ શિવનો ભક્ત હતો, તેથી વિષ્ણુ પ્રહ્લાદના પક્ષમા ભળ્યા અને નૃસિહનો અવતાર ધારણ કરીને તેના બાપને ઘણા બુરા હાલથી માર્યો અને પ્રદ્હાદને તો ઇદ્રના અધિકાર પણ સ્થાપ્યો આ કથાનો વિશેષ પ્રસગ મારા ગ્રથથી જોઇ શકશો

આમા ટુકથી વિચારવાનુ કે-જૈન પ્રમાણે પ્રહ્લાદ પ્રતિવાસુદેવ છે અને દત્તનામના વાસુદેવના હાથથી મરાયો છે પણ પારાણિકોએ આ ઇતિહાસ ઘણોજ ઉધો છત્તો કરીને મુકેલો છે પ્રથમ તો થાભલામાથી જે નૃસિંહાવતારની ઉત્પત્તિ બતાવી છે તેજ અશ્રધેય છે મારા વિચાર પ્રમાણે પુરૂષસિહ પાચમા વાસુદેવને-નૃસિહ નામ આપી થાભનામાથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા છે

વળી આમા વિશેષ વિચારવાનુ કે-છટ્ઠા ત્રિકમા-બલિ પ્રતિવાસુદેવ છે પછી ઘણા લાબા કાળે થએલા સાતમા-ત્રિકમા પ્રહ્લાદ પણ પ્રતિવાસુદેવજ છે. આ બન્ને વાસુદેવના તો શત્રુ રૂપનાજ છે છતા પ્રહ્લાદને પોતાનો ભક્ત માની ઇદ્રપદે સ્થાપ્યો તેની રક્ષા કરના વિષ્ણુ બલિને છળવા ગયા બીજી કલમમા જોતા બલિના માટે શુક્રાચાર્યે પોતાની આખ ફોડાવી કલમ ત્રિજીમાં બલિને ધૂર્ત્ત ઠરાવી સાડા ત્રણ ઘડી ઇદ્રના આસનવાળો ઠરાવી ત્યાથી પ્રહ્લાદની સ્ત્રીના ગર્ભમા ચિત્રગુપ્તદ્વારા પ્રવેશ કરાવ્યો કલમ ચોથીમા-કૃષ્ણે બલિને છળયો અને ઇદ્રને સોપ્યો અને-પોતેજ ત્રણ લોકના માલિક થઇને બેઠા આમા સત્ય શુ છે ? અને તે કયા છે ? તેનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ આ બધુ નવુ નવા કવિઓને કયાથી જડયુ ? વિચાર કરશો કે ?

ઉપર બતાવેલા દત્ત વાસુદેવના ૭ મા ત્રિક, પછી ૧૯ મા તીર્થંકર થયા છે, તેમના સમયમા કોઈ નવીન જાણવા જેવો બનાવ જણાયો નથી

તેમના પછી કોઈ લાખા કાળે ૨૦ તીર્થંકર થયા છે. તેમના સમયમા હસ્તિનાપુરના રાજા પદ્મોત્તર તેમના પુત્રો બે-મોટા વિષ્ણુકુમાર, નાના મહાપદ્મ તે ૯ મા ચક્રવર્તી થયા છે તેમના સબધમા જે વિશેષ છે તે જણાવીએ છીએ—

અવતીમા ધર્મરાજાના મત્રી નમુચિ બ્રાહ્મણ હતા, તેમનુ બીજુ નામ બલ પણ હતુ ૨૦ મા તીર્થંકરનો શિષ્ય સુવ્રતાચાર્યની સાથે વાદમા નમુચિ હાર્યો તેથી આચાર્યને મારવાની કોશીસ કરવા લાગ્યો ધર્મરાજાના જાણવામાં આવતા દેશમાંથી કાઢી મૂક્યો તે હસ્તિનાપુરમા મહાપદ્મની સેવામા રહ્યો તે નમુચિએ કોઇ કાર્યથી સતુષ્ટ કરી વર મેળવ્યો પદ્મોત્તરે અને વિષ્ણુકુમારે સુવ્રતાચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી રાજા મોક્ષમા ચાલ્યા ગયા, અને વિષ્ણુકુમાર મહાલબ્ધિપાત્ર થયા સુવ્રતાચાર્યને હસ્તિનાપુરમા આવેલા જાણી નમુચિને વૈર જાગ્યુ નમુચિએ યજ્ઞ કરવાનો બહાને મહાપદ્મની પાસે અમુક દિવસ સર્વસત્તાયુક્ત રાજ્યનો વર માગ્યો ચક્રવર્તી વર આપીને અતપુરમા ચાલ્યા ગયા નમુચિ-યજ્ઞની દીક્ષા લઈ સન્યાસીઓથી પણ ભેટ લેવા બેઠો જૈન સાધુઓને પણ બોલાવીને કહ્યુ કે-મને નમસ્કાર કરીને ભેટણુ કરો ? અગર મારા રાજ્યથી નીકળી જાવો ? અને જો રહેશો તો મારી નાખતા મને પાપ નહી લાગે એજ મારો હુકમ છે એ ખડમા તેની સત્તા હતી બાપુ કયા ? મહાપદ્મના મોટાભાઈ વિષ્ણુકુમાર રાજર્ષિ, મહાલબ્ધિપાત્ર તે વખતે મેરૂ પર્વત ઉપર હતા ત્યા જવાની શક્તિવાળા સાધુ ગુરૂની આજ્ઞા લઈ તેમની પાસે પહોચ્યા, બધો વૃત્તાંત સાભળી વિષ્ણુકુમાર રાજર્ષિ તે સાધુને લઈ ગુરૂની પાસે આવ્યા પછી રાજર્ષિ સભામા ગયા નમુચિ (બલ) વિના સર્વ સભાએ તેમનુ સન્માન કર્યુ રાજર્ષિએ ઘણા પ્રકારથી સમજાવ્યો પણ નમુચિ બલ એકનો બે ના થયો છેવટે એટલુ કહ્યુ કે તુ માન્ય કરવાને યોગ્ય છે તેથી સાડા ત્રણ ડગલા જમીન તારા માટે આપુ છુ બાકીના જે રહેશે તેને તો હુ મારીશ રાજર્ષિએ પોતાની વૈક્રિય લબ્ધિથી એક લાખ યોજનનુ શરીર બનાવી બે ડગલાથીજ બધુ રાજ્ય માપી લઈ ત્રીજુ ડગલુ નમુચિના માથા ઉપર મૂકી-ધરતીમાજ ખોસી ઘાલ્યો અને તે મરણ પામી નરકમાજ ગયો, વિષ્ણુકુમાર રાજર્ષિ શરીરનો સકોચ કરી ગુરૂથી પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ તપ જપાદિકથી મોક્ષમા ગયા

આ કથાનો સમગ પુરાણ કારોએ ઠામ ઠેકાણા વિના કોઈ વિચિત્ર

પ્રકારનોજ લખી દીધો છે આ વાતમાં હેમ્મુત શાહેબના અનુમાનનો આપેલો ઉત્તર જુવો અને વિચાર કરો

૧૮-૧૯ મા તીર્થંકરના મધ્યમા ૭ મુ ત્રિક, ૮ મા ચક્રવર્તી ને પરશુરામ, ૭ મુ ત્રિક, તે પછી ૧૯ મા તીર્થંકર, તેમના પછી ૨૦ મા તીર્થંકર તેમના સમયમા મહાપદ્મ ૯ મા ચક્રવર્તી અને નમુચિ થયા તે બતાવ્યા હવે લક્ષ્મણાદિકનુ ૮ ત્રિક થયું છે તે જુવો—

રામ બલદેવ, લક્ષ્મણ (નારાયણ) વાસુદેવ, અને રાવણ પ્રતિવાસુદેવ આ ૮ મુ ત્રિક થએલુ છે સીતાના કારણથી લડાઇ થઇ, તે જૈન-વૈદિકમા પ્રસિદ્ધ છે જે તફાવત છે તે મારા લેખથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

સર્વજ્ઞોનો ઇતિહાસ જોતા-પરશુરામ અને રામને હજારો વર્ષનું છે ટુ છે તેમનો મેલાપ વૈદિકોએ કેવી રીતે કરીને બતાવ્યો ? એ બન્નેને ૬ ૭ મા અવતાર એકેજ વિષ્ણુના બતાવી ભાન ભૂલેલાની પેઠે વાદ વિવાદમા કેવી રીતે ઉતાર્યા ? આ બધી ઉધી ફિગા કયે ઠેકાણેથી વહી ? વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

રામાદિકનુ ૮ મુ ત્રિક થયા પછી ૨૧ મ તીર્થંકર થયા છે તેમના સમયમા-હરિષેણ ૧૦ મા ચક્રવર્તી થયા છે તે પછી કેટલાક કાળે-જય નામના ૧૧ મા ચક્રવર્તી થયા છે તેમના પછી ૨૨ મા તીર્થંકર થયા તેમના સમયમા બલભદ્ર બલદેવ, શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ, અને જરાસંધ પ્રતિવાસુદેવ, આ છેલ્લુ નવમુ ત્રિક વાસુદેવાદિકનું થયુ છે આ શ્રીકૃષ્ણનો ઇતિહાસ જૈન-વૈદિકમા લખાયલો છે આ બધા ઉત્તમ પુરૂષો ગણાયલા છે, આ ઉત્તમ પુરૂષોના વિષય મા તદ્દન નીતિ વિરૂદ્ધ લખાયુ હોય તે જરૂર કોઇ વિકારી પુરૂષોના હાથથી વિકારજ પામેલુ હોય એમ મારૂ માનવુ છે

આજકાલના પંડિતો તેવા પ્રકારના વિકારી લખાણોમા પોતાની ચાતુરી બતાવી ઉંધુ છતુ લખી લોકોમા બંધ બેસતું કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તેથી સત્ય શોધકોને સંતોષ મલી શકે ખરો કે ?

૨૨ મા તીર્થંકરના સુધીમા-વાસુદેવાદિકના નવે ત્રિક પૂરા થઇ ગયા, બાવીશમા અને ત્રેવીશમાના મધ્યમા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી ૧૨ મા થતા, ચક્રવર્તીઓ પણ બારે પૂરા થઇ ગયા તેમના પછી ૨૩ મા તીર્થંકર, તેમના પછી

૨૪ તીર્થંકર થતા, ૬૩ શલાકા પુરૂષો પુરા થઇ ગયા તે જૈને ઇતિહાસમા પ્રસિદ્ધ રૂપે લખાયલા છે

આ બધો વિષય અમારા ગ્રંથમા પૂર્વે કિંચિત્ વિચાર સાથે લખીને બતાવ્યો છે અહીયા માત્ર એકજ ગાથાથી સૂચન માત્રથી લખીને બતાવીએ છિએ, તે ગાથા નીચે પ્રમાણે છે—

चक्कीदुग, हरिपणग, पणग चक्कीण केसवो, चक्की।
केसवचक्की, केसव दुचक्की, केसीअ, चक्कीअ ॥ ६२१ ॥

ભાવાર્થ—આ એકજ ગાથામા ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, અને નવ વાસુદેવાદિક, આ અવસર્પિણીમા જે થયા છે તેમાના કેટલાક તીર્થંકરોની સાથમા અને કેટલાક તેઓના મધ્યમા જે પ્રમાણે થએલા છે, તે પ્રમાણે બતાવવાનો સંકેત જણાવેલો છે ચક્કિદુગ-બે ચક્રવર્તીઓ-પહેલા અને બીજા તીર્થંકરની સાથમાં હરિપણગ-પાચ વાસુદેવો-૧૧ મા થી ૧૫ મા તીર્થંકરની સાથમા પણગચક્કીણ -પાચ ચક્રવર્તીઓ-બે ૧૫ મા અને ૧૬ માની મધ્યમા, પછી જે ત્રણ થયા તેજ ચક્રવતીઓ થઇને ૧૬ । ૧૭ । ૧૮ મા તીર્થંકરો થયા છે

केसवो चक्की केसव चक्की-૧૮-૧૯ ના મધ્યમા-ક્રમથી વાસુદેવ, પછી ચક્રવર્તી, તેમના પછી વાસુદેવ, એમ ત્રણ ક્રમવાર થયા પછી ૨૦ માની સાથમા ચક્રવર્તી केसव दुचक्की-અને તેમના પછી વાસુદેવ પછી ૨૧ માની સાથમા ચક્રવર્તી, અને તેમના પછી પણ ચક્રવર્તી. केसी अ चक्की अ ૨૨ મા તીર્થંકરની સાથમા શ્રીકૃષ્ણ, છેલ્લા નવમા વાસુદેવ થયા, અને તેમના પછી બ્રહ્મદત્ત ૧૨ મા ચક્રવર્તી થયા તેમના પછી ૨૩-અને ૨૪ માએ બે તીર્થંકરો થયા એકંદરે ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવાદિકના નવત્રિકો અને ૨૪ તીર્થંકરો, સર્વે મળી ૬૩ શલાકા પુરૂષો-તરીકે ગણાવ્યા છે આ ગાથાનો અર્થ અમો એ પૃ ૬૫-૬૬ મા જે યંત્ર કરીને ગોઠવ્યો છે ત્યાથી વિચારી લેવાની ભલામણ કરૂં છુ આ ગાથા જૈનોના ખાસ આવશ્યક સૂત્રની ૪૨૧ મી છે

આ મારા લેખનો ઉદ્દેશ એ છે કે-આ એકજ ગાથામાં જૈન ધર્મના ઇતિહાસને સૂચન માત્રથી ગર્ભિત પણે બતાવવાનો પ્રયત્ન થએલો હોય એમ જણાય છે

જૈન ધર્મમા પ્રસિદ્ધિને પામેલા, શ્રી હરિભદ્રસૂરિને-આજ ગાથા

મુખ્યપણે પ્રતિબોધ થવાના કારણ રૂપે થએલી છે કારણકે હરિભદ્રસૂરિ પ્રથમ બ્રાહ્મણજ હતા, અને પોતે ચઉદે વિદ્યામા પૂર્ણરીતે નિપુણતાજ ધરાવતા હતા એટલુજ નહી પણ વાદ વિવાદમા ઉતરીને સેંકડો પ ડિતોને પરાજિત કરીનેજ છોડતા હતા સાભળવામા આવ્યું હતુ કે વાદવિવાદનો શોખ એટલો બધો હતો કે સ્વર્ગના દેવોની સાથે અને પાતાળ વાસી દેવોની સાથે વાદ કરવાના ચિન્હ રૂપ એક નિ ભરણીપણ સાથમા લઈને ફરતા વાત ગમે તેમ હોય પણ આટલી વાતતો નિશ્ચય રૂપની જણાય છે કે તેઓ સહેરમા એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને ફરતા કે-જેનાથી હુ હારી જાઉ કે જે શબ્દનો અર્થ હુ જાણી શકુ નહી તેનો તો મારે શિષ્યજ થવુ આ પ્રતિજ્ઞા તો તેમની સત્ય રૂપનીજ હતી વાત એવી બનીકે આ બ્રાહ્મણ સહેરમા ફરતા ફરતા જૈન સાધ્વીઓના ઉપાશ્રય આગળ આવી ચૂઢયા ઉપાશ્રયના અ દરના ભાગમા એક વૃદ્ધા સાધ્વી **चक्किदुग,हरिपणग** આ ગાથાનુ પરાવર્તન કરી રહ્યા હતા, તે સાભળીને આ બ્રાહ્મણ વિચાર કરવા લાગ્યો કે-**चक्किदुग** કહેતા ઘ ટીના પડ બે, પણ સાથમા **हरिपणग** તે શુ ? એમ અનેક તર્ક વિતર્કની સાથે આ ગાથાનો અર્થ બેસા ડવા ઘણા વખત સુધી ગડ મથલ કરતા રહ્યા પણ પોતાની પ્રતિજ્ઞાને યાદ કરતા ત્યાથી જરાપણ ખસ્યા નહી છેવટે કોઈ પણ રીતે પત્તો નહી લાગવાથી તે બ્રાહ્મણે તે વૃદ્ધા સાધ્વીને બોલાવીને કહ્યુ કે હે માત ? આ તમારા ચિક્ક ચિક્કાય માન શબ્દનો અર્થ શો છે? તે વૃદ્ધાએ કહ્યુ કે હે પુત્ર ? અર્થ સમજાવવાનો અધિકાર અમારો નથી અમારા ગુરૂજી નજીકમા છે તેમની પાસે જઈને અર્થ સમજો પછી તેમના ગુરૂજીની પાસે જઈને ગાથાનો અર્થ સમજ્યા અને જૈન ધર્મની બીજી પણ અનેક ગૂઢ બાબતોને સમજી તેમના શિષ્ય રૂપે થઈને રહ્યા ત્યાર બાદ સ સ્કૃત-પ્રાકૃતાદિકના ૧૪૪૪ ગ્ર થોની રચના કરતા પ્રતિબોધના કારણ રૂપે થએલી તે સાધ્વીના ઉપકારને માન આપવા પોતાના ગ્ર થના અ તે-**याकिनी महत्तरासुनु** શ્રી હરિભદ્રસૂરિ એ નામ થીજ પોતાની પ્રસિદ્ધિ બતાવતા રહ્યા તેમના ગ્ર થના અ તમા-યાકિની મહત્તરાસૂનુ શ્રીહરિભદ્રસૂનુ અથવા વિરહ શબ્દ મુકેલો જોવામા આવશે તે પ ડિતોને લક્ષ્યમા રાખવાની ભલામણ કરૂ છુ ॥

આ દુનીયા તો અજ્ઞાનથી ડુબેલીજ છે, પર તુ પ ડિતોની પણ તેવા પ્રકારની હાલત જોઈ કાઠક ખેદ અને કરૂણાવાળા થએલા શ્રી હેમચ દ્રાચાર્ય- શ્રીસર્વજ્ઞ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીની શ્લોક ૩૨ થી સ્તુતિ કરતા શ્લો ૨૩ મા કહે છે કે—

अनाद्यऽविद्योपनिषन्निषण्णै ,
विशृंखलैश्चापलमाचरद्भि ।
अमूढलक्ष्योऽपि पराक्रिये यत्
त्वत्किंकरः किं करवाणि देव ! ॥ ७३ ॥

સામાન્યાર્થ–હે દેવ ! હે વીતરાગ ! અનાદિની અવિદ્યાના કીચડમા ખુ પેલા, શૃંખલા વિનાના (અર્થાત નાયક વિનાના) ચપલતાનુ આચરણ કરી રહેલ એ, અમૂઢલક્ષવાળા એવા મને પરાજિત કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહેલાઓને હુ તારો કિંકર સત્યતત્ત્વનુ સ્વરૂપ કેવી રીતે સમજાવી શકુ ? અર્થાત્ કેવી રીતે ઠેકાણે લાવી શકુ ?

વિશેષ વિચાર–આચાર્ય શ્રીહેમચદ્રના ઉદ્‌ગારોનો મતલબ કદાચ એવો હોય કે-વૈદિકોના અનેક પડિતોએ આમ તેમથી લઈને, ચાર લાખ શ્લોકના પ્રમાણ વાળા ૧૮ પુરાણો લખી, વેદ વ્યાસના નામે ચઢાવી દીધા તેમા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણે દેવોને મોટા મુખ્ય ગવી, નીતિ વિનાની ચાલ ચલકતવાળા લખીને બતાવ્યા એટલુજ નહી પણ જુદા જુદા સ્વરૂપથી આ બધી દુનિયાના ઉત્પન્ન કરવાવાળા પણ લખીને બતાવ્યા આ પુરાણોના લેખકો સર્વજ્ઞોનો ઇન્કાર કરવાવાળા અક્ષરોના તો મોટા પડિતો જ થએલા જણાય છે અને તેમનો પક્ષ કરવાવાળા પણ મોટા પડિતોજ હશે આવા પ્રકારના અનુચિત લેખોના વિષયોને સત્ય રૂપે સમજાવતા તે વખતના પડિતો પોતાના પક્ષના આગ્રહથી બીજાના સત્ય પક્ષને પણ તોડી પાડવાના પ્રયત્નો કરતા જોઈ, કાઇક ખેદ અને કરૂણા હૃદયવાળા થઈ આ ઉદ્‌ગારો કાઢયા હોય એમ અનુમાન થાય છે

૧ કલ્પિત પ્રજાપતિ–બ્રહ્મામા વિચારવાનુ કે—

૧ આ પ્રજાપતિના નામથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સબધવાળી જે ત્રણ ચાર શ્રુતિઓ ઋગ્વેદમા લખાઇલી છે તે જૈન અને બૌદ્ધની વિશેષ જાગૃતિના પછીથી કલ્પિત દાખલ કરવામા આવેલી છે એમ તે શ્રુતિઓનુ સ્વરૂપજ બતાવી આપે છે જુવો કે-પ્રજાપતિના ચાર અગથી ચાર વર્ણ ઉત્પન્ન થયા, અને તે યજ્ઞ પુરૂષમાથી ચારે વેદો ઉત્પન્ન થયા આ તેમાના મત્રોજ પોતાનુ કલ્પિત પણુ જાહેર કરી રહ્યા છે તેમા જે યજ્ઞ પુરૂષની શ્રુતિ કે વિરાટ્‌ના સ્વરૂપવાળી મોટી ૧૬ મત્રોની છે તે તો ચારેજ વેદોમા દાખલ કરી દેવામા આવી છે આ કલ્પિતપણુ વૈદિકના પંડિત–આર્યોના તહેવારોના લેખકને પણ જણાયુ

છે, તેથી ઇસારો કરતા ગયા છે કે-ઇન્દ્ર અને શ્રીકૃષ્ણ આ બે વ્યક્તિઓ ઇતિહાસ રૂપની હોય એમ જણાય છે આથી એજ સૂચવ્યુ કે-બ્રહ્મા અને રૂદ્ર આ બે વ્યક્તિઓ કોઇ ઇતિહાસ રૂપની હોય તેમ જણાતુ નથી, એજ એનો તાત્પર્ય નીકળે છે મણિલાલ ભાઇએ તો સ્પષ્ટ રૂપથીજ લખીને બતાવ્યુ છે કે-યજ્ઞ પુરૂષ નવોજ દેવ કલ્પાયો અને પ્રજાપતિ બધાના મોખરે આવી બધાનો નિયંતા થઇ બ્રહ્મા રૂપે પૂજાતો થયો આ બે લેખકોમાના એક લેખકે બ્રહ્મા અને રૂદ્ર આ બન્નેને જ કલ્પિત રૂપના જાહેર કર્યા મણિલાલ ભાઇએ તો ચારો વેદોમા ઘુસાડેલી પ્રજાપતિના નામની જે ત્રણ ચાર શ્રુતિઓ છે તેને જ કલ્પિત રૂપની બતાવી છે તો પછી શંકરાચાર્યના અદ્વૈત મતની સ્થાપના છે તે અને વલ્લભાચાર્યના વિશિષ્ટાદ્વૈત મતની સ્થાપના છે તે, શુ કેવલ આકાશના કુસુમ જેવી નથી ? વિચારીને જુવો સુજ્ઞેષુ કિમધિકેન ?

કાશીમા આવેલા તિલંગના પંડિતોથી જય અપાવી, કાશીના પંડિતોથી ન્યાયવિશારદની પદવી મેળવનાર, અને જૈન સંપ્રદાયમા નવીન સો ગ્રંથની રચના કરી ન્યાયાચાર્યની પદવી મેળવનાર, જૈનપંડિત યશોવિજય અપૂર્ણ શ્રીપાલનો રાસ પૂર્ણ કરી આપતા ખંડ ૪ થાની ઢાળ ૧૩ મીમા અનુભવના વિષયની કડી ૧૯ લખતા કડી છઠ્ઠીમા જણાવે છે કે—" પૂરવ લિખિત લિખે સવી લેઇ, મસી કાગળ ને કાઠો । ભાવ અપૂરવ કહે તે પંડિત, બહુ બોલે તે બાંઠો ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ–આ છઠ્ઠી કડીમા જણાવ્યુ છે કે-સ્યાઇ, કાગળ અને કલમ લઇને પૂર્વે થઇ ગએલા સર્વજ્ઞોના લેખોના ઉતારા લઇને અક્ષરોના મોટા મોટા પંડિતો ઉધુંબત્તુ કરતા આવ્યા પરંતુ સર્વજ્ઞોથી કયા આશયથી લખાયુ છે અને તેમા સત્યતા કેટલી છે અને તેમનું લખાણ કેટલુ શુદ્ધ છે આ બધા પ્રકારથી સમજીને જે પંડિતો પ્રકાશ કરીને બતાવે તેજ પંડિતો ખરા ગણાય ? આવી રીતના વિચારો કરવાનો અવકાશ લઇને યૂરોપના પંડિતોએ કાઇક સારો શ્રમ લીધો છે, એમ કહેવામા કોઇ મોટો વાધો આવે તેમ જણાતો નથી તેઓનાજ વિચારોને લઇને કેટલાક આપણા દેશી પંડિતો પણ ઘણા સારા વિચારો કરી શકયા છે તેમા તેમની બુદ્ધિની નિર્મલતા, નિષ્પક્ષપાતતા, અને છાપખાનાની સાહાય્યતા પણ નજરે પડે છે છતા કેટલાક પંડિતો વેદોની મહત્ત્વતા કેટની છે તે સમજતા હુવા પણ, મોટી મુઝવણમા પડેલા સંકોચ ભાવથી એટલુ તો જરૂર જાહેર કરતા ગયા છે કે જૈનધર્મ વાળા

ઓએ કાઇક સુધારો કર્યો પરતુ પોતે પોતાનો ખરો નિર્ણય જાહેરમા મુકી શક્યા નથી અને કેટલાક પડિતો તો આટલો બધો પ્રકાશ થવા છતા પણ હાય! બાપનો કુવો કેમ છોડાય? એવા વિચારમાજ મશગુલ બની રહ્યા છે પણ સત્યાસત્યનો વિચાર કરવા થોડો પણ અવકાશ લઇ શક્યા નથી વૈદિકોમા અક્ષરોના પડિતો કોઇ ઢગલાબધ હતા તેઓની આજીવિકા પણ તે પડિતાઈનીજ હતી તેથી કેટલાક સ્વાર્થમા લુબ્ધ થએલા સત્યતાનો પ્રકાશ કરી શક્યા નથી પણ સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોમાથી અને સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમાથી લઇને ઉધુ છત્તુંજ કરતા ગયા છે તેથી તેઓ પૂર્વાપરનો વિરોધ ટાળી શક્યા નથી અને પોતાનામાં એકવાક્યતા પણ કરી શક્યા નથી તેથીજ સત્યના ગવેષકો મુઝાઇ રહ્યા છે એવું મારૂ ખાસ અનુમાન છે, યોગ્ય લાગે તો વિચારશો અને કેટલુક તો મારા ગ્રથથી પણ મેળવી શકશો.

આપણે પ્રથમ જૈન–વૈદિકના બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ સબધ તુલનાત્મક સ્વરૂપથી થોડો થોડો વિચાર કરતા આવ્યા પરતુ રૂદ્રના સબધે સ્વતત્રપણાથી વિચાર કરેલો નથી તેથી તેમનો પણ થોડો વિચાર કરીને જોઇએ—

સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા ૧૧ રૂદ્રોની જુદી જુદી વ્યક્તિઓ જે જે તીર્થકરના સમયમા થતી આવેલી તે પ્રમાણે બતાવેલી છે તે ટુક રૂપે અમે પણ લખીને બતાવેલી છે

વૈદિકોમા તે ૧૧ રૂદ્રોના સબધે કોઇ વિચિત્ર પ્રકાર જોવામાં આવે છે તેનુ કારણ શું હશે?

સ્કદપુ૦ મા–રૂદ્ર તો એકજ છે પણ ૧૧ બ્રાહ્મણોની ભક્તિને લઇને તે ૧૧ બ્રાહ્મણોના નામથી ૧૧ રૂપે પ્રસિદ્ધ થયા એમ બતાવ્યુ છે

શતપથમા–સ્વર્ગનો મહિમા વ્યક્ત કરવા ૩૩ દેવતાઓ થયા તેમા ૮ વસુ, ૧૧ રૂદ્રો, ૧૨ આદિત્યો, ૧ ઇદ્ર, અને ૧ પ્રજાપતિ કુલ ૩૩ થયા

અહીં માત્ર ૧૧ રૂદ્રોના સબધે અને એક પ્રજાપતિના સબધેજ કાઇંક વિચાર કરવામા ઉતરીશુ

આમા જે ૧૧ રૂદ્રો છે તે ૧૦ પ્રાણ અને ૧૧ મો આત્મા તેજ ૧૧ રૂદ્રો બતાવ્યા છે

આમા પ્રજાપતિના સ બ ધે અર્થ કરીને બતાવતા છેવટમા યજ્ઞ અને પશુઓ તે પ્રજાપતિ બતાવ્યો છે

પ્રથમ રૂદ્રના વિચારમા ૧૦ પ્રાણ અને ૧૧ મો આત્મા બતાવ્યો છે પણ પુરાણોમા રૂદ્રના જે વિચિત્ર પ્રકારો બતાવ્યા છે તે બધા કયાથી આવ્યા ? અને તેમા વિચિત્રતા શાથી લખાઇ ? તે જાણવાને માટે કાઇક સૂચનાઓ કરીને બતાવુ છુ

સર્વજ્ઞ શ્રીમહાવીરના સમયમા–વિદ્યાસિદ્ધ પેઢાલ પરિવ્રાજકે પોતાની વિદ્યાઓ આપવા એક સત્યકી નામે પુત્ર પેદા કરી, પોતાની બધી વિદ્યાઓ આપી પણ આ સત્યકી મહા કામાશક્ત હોવાથી તેણે અનેક કુમારી ક યાઓને અને રાજાની રાણીઓને પણ શીલથી ભ્રષ્ટ કરી, પણ તેનુ કોઇથી નામ દેઇ શકાતુ ન હતુ છેવટે એક ઉમા વેશ્યાના સ બ ધમા આવ્યા પછી એક રાજાના પ્રપ ચથી બન્ને મરાયા તેના શિષ્યે લોકોને ડરાવી તે વેશ્યાના સ બધ સાથે ગુરૂની મૂર્તિ લોકો પાસે પૂજાવી, એમ સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસથી જણાય છે પુરાણોના અનેક લેખો જોતા આ સર્વજ્ઞોના તરફનો ઇતિહાસ અયોગ્ય થએલો જણાતો નથી જુવો ટુ ક રૂપે પુરાણોના વિચિત્ર પ્રકારના લેખો

(૧) સ્ક દ પુ મા–આ બધી દુનિયા શિવ રૂપે અને શક્તિ રૂપે બતા વતા પ્રથમ ચિન્હ લિ ગ રૂપનુ અને બીજુ ચિન્હ ભગરૂપનુ બતાવી બીજુ વિશેષ કાઇ પણ બતાવ્યુ નથી

આમા વિચારવાનુ કે–આ બે વસ્તુની પ્રવૃત્તિમા જીવોની નિવૃત્તિનો માર્ગ કયા ઉત્તમ સિદ્ધાતમા મનાયો છે ?

(૨) પદ્મ પુ મા–બ્રહ્માને ક્રોધ થતા તેના કપાલમાથી સૂર્યના જેવો અર્ધા ગના સહિત રૂદ્ર પેદા થયો

વિચારવાનુ કે–પ ડિતો ને બ્રમ્હાની વ્યક્તિ કોઇ જણાઇ નથી તો પછી તેમનો ક્રોધ કેવો અને તેમાથી અર્ધા ગના સહિત રૂદ્ર કેવો ?

(૩) ગણેશ પુ મા–પાર્વતીના અનેક મસ્તકોની માળા પહેરવાવાળા શિવ બતાવ્યા છે આમા સત્ય કયુ હશે ?

(૪) અના ચાર વાળા રૂદ્રે ઋષિઓના શાપથી લિ ગ તોડાવ્યુ, તે ધરતીમા પેઠુ તેની પાછળ રૂદ્ર પોતે પણ ગયા પૂજન કરવાનુ કબૂલ કરી બ્રહ્માદિક

મનાવીને બ્રહ્મા લાવ્યા તેની સાથે પાતાલ ગંગા પણ બ્રહ્મા લાવી (સ્કંદ પુ મા) રૂદ્રને મનાવવા બ્રહ્માની સાથે વિષ્ણુ પણ છે આ બધો ઇતિહાસ લેખકે કયા વેદોમાથી મેળવ્યો હશે ?

(૫) સ્કંદમા–બીજી વાત એવી પણ છે કે–ઋષિઓના શાપથી લિંગ તુટી ત્રણ લોકમા પસર્યું દેવોની પ્રાર્થનાથી બ્રહ્મા સ્વર્ગમા અને વિષ્ણુ પાતાલમા શોધ કરવાને ગયા પણ બ્રહ્મા આવીને જુઠું બોલ્યા તેથી મહાદેવના શાપથી અપૂજ્ય થયા

જરા વિચારવાનુ કે–"સત્તાવાળા કોણ ? શાપ આપી લિંગને તોડનાર કે તોડાવનાર ? જે લિંગ તોડાવનાર તે બ્રહ્માને અપૂજ્યતાનો શાપ આપનાર છતા એક દુનિયાનો સંહારક અને એક સર્જક આમાનુ સત્ય કયુ ?

(૬) મત્સ્ય પુ મા–શુક્રાચાર્યે–માસના ભક્ષક શિવને નમસ્કાર કર્યો છે " વિચારવાનુ કે–શિવનો ખરો પત્તો જ નથી તો પણ માસ ભક્ષણ કરતા શુક્રાચાર્યે કયા જોયા હશે ?

(૭) સ્કંદ પુ ખ પ મો–બ્રહ્મા–પાર્વતીને બેટી કહીને વર આપવાને આવ્યા ઇચ્છિત ન થતા ક્રોધ તે સિંહ રૂપ ધરીને ઉભો, તેનુ સિંહેશ્વર તીર્થ

વિચારવાનુ કે–જે બ્રહ્મા પાર્વતીને દેખીને ચ્યુત થએલા તે વર આપવાને આવ્યા આમાનુ કયુ સાચુ ? આ બનાવ કયા ઠેકાણે બનેલો ? બ્રહ્માનો ખરો પત્તો કયાથી મેળવવો ?

(૮) આર્યોના તહેવારોના લેખકે–જણાવ્યુ છે કે–" વિષ્ણુની પૂજાનો ઉદય તેના વિષયના પ્રેમને લીધે રૂદ્ર પૂજાનો ઉદય તેના બીકના લીધે રૂદ્રની સ્તુતિ ઋગ્વેદના પહેલા મંડલના ૧૧૪ મા સૂક્તમા ઘણી કરવામા આવી છે "

મારા વિચાર પ્રમાણે–આ રૂદ્રની સ્તુતિનુ સૂક્ત ઋગવેદમા જે ગોઠવાયલુ તે જૈન–બૌધની વિશેષ જાગૃતિના પછીથીજ ગોઠવાયલુ સિદ્ધ થશે

આ લેખકે–ઇશાન સંહિતાનો દાખલો મૂકી જણાવ્યુ છે કે–" બ્રહ્મા વિષ્ણુ લિંગનો અંત મેળવવા સામાસામી દિશામા ગયા અને એક વર્ષે નિરાસ થઇને પાછા આવ્યા અને આપણા કરતા શિવ શ્રેષ્ઠ છે એવી કબૂલાત કરી "

ખરૂ જોતા વિષ્ણુ ત્રણ ખંડના એક મહાન રાજા છે પણ તે કોઇ દેવ

સ્વરૂપના નથી બાકી બ્રહ્મા અને મહાદેવ ખાસ કોઇ તેવી વ્યક્તિજ નથી, છતા વૈદિકોના પડિતોએ ઘોડાને શીંગડા બતાવવા જેવુ અને લોકોને ભુલેખામા નાખવાના માટે કેટલુ બધુ સાહસ ખેડયુ છે આમા તત્ત્વની વાત કયા દેખાય છે ? કેવલ સ્વાર્થને લઇનેજ લોકોને ઉંધા દોર્યા હોય ?

(૯) જગતના ઉત્પાદક બ્રહ્મા શિવના લગ્નમા આવ્યા પાર્વતીનો અ ગુઠો દેખતા વીર્ય નીકળી પડયુ તેમાથી ૮૮ હજાર ઋષિઓ પેદા થઇ ગયા (જુવો શિવપુ જ્ઞાન સ અ ૧૬ થી ૧૮)

(૧૦) મત્સ્યપુ અ ૧૫૭ મો–અગ્નિ દ્વારા શિવનુ વીય દેવોના પેટમા પેટ ફાડી નીકળતા તેનું સરોવર, તેના પાનથી પાર્વતીને કાર્તિકેય પુત્ર આમાનુ કયુ સાચુ હશે ?

(૧૧) સ્કદ પુ ખ ૧ લો શિવ–પાવતીનો સભોગ તેના વીર્યથી જગત્ નષ્ટ થતા બ્રહ્મા અને દેવતાઓ ત્રાસ્યા, અગ્નિ દેવને મોકળીને શિવના વીર્યનું ભક્ષણ કરાવ્યુ તે દેવતાઓના પેટમા પેઠના બધાએ ગભ વાળા થઇ ગયા પછી બ્રહ્મા–વિષ્ણુ આદિ મહાદેવ પાસે આવ્યા મહાદેવે વમન કરાવી મોટા પર્વત જેટલો ઢગલો કરાવી નિર્ભય કર્યા અગ્નિ દેવે તાપના રૂપે થઇ તે વીર્ય ઋષિ પત્નીઓના શરીરમા પ્રવેશ કરાવ્યો તે પતિના શાપવાળી થતા તે વીર્ય બહાર કાઢી વાસડાઓમા ગુ ડાળી ગ ગામા નાખ્યુ તેથી કાર્તિકેય થયા ”

વિચારવાનું કે—પ્રથમ આ દેવોનોજ પત્તો નથી તો પછી કયા કાળમા ભેગા થઇને આ બધો પ્રપ ચ રચ્યો ? આમાની કયી વાત સાચી હશે ? આવા કલ્પિત લેખો કયા ધર્મના માટે લખાયા હશે ?

(૧૨) શિવ પુ જ્ઞાન સ અ ૩૨ । ૩૩ મા–હાથના મેળથી ગણેશ ઉત્પન્ન કરી પાર્વતી સ્નાન કરવાને બેઠા ભિત્તર જતા શિવને તેણે ધક્કા મારીને કાઢયા છેવટમા બ્રહ્મા–વિષ્ણુ આદિ લઇને ચઢયા, ત્યારે પોતાની કમર તોડાવીને આવ્યા

જરા વિચારવાનું—આ ત્રણે દેવો જગતના કર્તા હર્તા છે તે એક મેલના પુતળાથી નાશ ભાગ કર્તા ક્યાં ? આમા સાચુ કયુ હશે ? અને કયા ધર્મના બોધ માટે લખાયુ હશે ?

(૧૩) ઉત્તર ભવિષ્ય પુ અ ૧૨૪ મા–મહાદેવ–પાર્વતીની દિવ્ય

હજાર વર્ષ ક્રીડા થયા પછી પાર્વતીને છોકરી અને મહાદેવને છોકરો થયો આમાની કયી વાત સાચી વિચારશો ?

(૧૪) વરાહ પુ મા–" પરમેષ્ઠિના મુખથી ગણેશની ઉત્પત્તિ બતાવી છે "

જૈનામા જે મુખ્ય નમસ્કાર મત્ર છે તે પરમેષ્ઠિના નામથીજ ઓળખાય છે ત્યાથી આ કલ્પના કરી હોય એમ સમજાય છે

(૧૫) શિવ પુ જ્ઞા સ અ ૪ થી ૬ મા–"શિવના નેત્ર ઢાકતા પાર્વતીના હાથથી અધક પુત્ર થયો તે ગણેશનો નાશ કરવાવાળો જાણી શિવે પાર્વતીને કહ્યુ કે–ભાર્યે ! મારા નેત્ર ઢાકીને તે આ અકાર્ય શુ કર્યુ ? આ અધક સાથે મહાદેવનુ યુદ્ધ થતા તેમા બ્રહ્મા–વિષ્ણુ આદિ બધાએ દેવો કૂટાયલા બતાવ્યા છે " આમાની કયી વાત સાચી મનાય તેવી છે ? જરા શોચશો કે ?

(૧૬) પદ્મ પુ ખ ૧ લો અ ૪ મા–" મોહિનીનુ રૂપ ધરી વિષ્ણુએ દૈત્યોને કહ્યુ હુ તમારા ઘરમા રહીશ લોભથી તેમને અમૃત આપ્યુ તે દેવતાઓને આપી મોહિની ચાલતી થઇ "

આમાની કયી વાત સાચી છે ? તે બતાવી શકશો ખરા કે ?

(૧૭) મત્સ્યપુ અ ૧૫૪ મા–" પાર્વતીને કૃષ્ણા કહેતા જવા લાગ્યા મહાદેવે નમસ્કાર કરી ઘણી ખુશામત કરી તો પણ નીકળી પડયા "

જરા વિચારવાનુ કે–સ્કદપુ મા–સૃષ્ટિની આદિમા મહાદેવે બ્રહ્મા–વિષ્ણુને ઉત્પન્ન કરી તેમને સૃષ્ટિ રચવાનો આદેશ કરેલો છે ત્યારે આ પાર્વતી કયી સૃષ્ટિમાથી આવ્યા ?

(૧૮) પદ્મપુ ખ ૧ લો અ ૫ મો–સ્ત્રીનુ મરણ થતા મહાદેવ શોકાતુર થઇ 'હા' હા કરવા લાગ્યા નારદજીએ ઠેકાણુ બતાવ્યુ એટલે ચિત્ત ઠેકાણે આવ્યુ

આમા વિચારવાનુ કે–પહેલા તીર્થકર ઋષભદેવ ૧૩ ભવ કરતા પાચમા ભવે લલિતાગદેવ થયા છે તે દેવીના ચ્યવનથી મૂઢ થતા તેના મિત્રદેવે તે દેવીનુ ઠેકાણુ બતાવી સ્થિર કર્યા છે તેનો સબધ અહી ઉધો છત્તો ચિતર્યો હોય એવુ મારૂ ખાસ અનુમાન છે તેથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૧૯) પદ્મપુ ખ ૧ લો અ ૪૪ મા–"તપ કરવાને જતા પાર્વતીએ મહાદેવને લંપટ જાણી વીરભદ્રને રક્ષાના માટે મુકયા હતા પણ પાર્વતીનુ રૂપ ધરીને આવેલા દૈત્યને ભાન ભુલીને ખૂબ ભેટયા અને ઘણા રાજી થઈ ગયા

આ મહાદેવને સૃષ્ટિ રચનાનુ જ્ઞાન હતુ એમ તેમના કયા કર્તવ્યથી સમજી લેવુ ?

(૨૦) પદ્મ પુ ખ ૧ લો અ ૫૬ મા–" મહાદેવે તપના બહાને ગામથી દૂર કુટીયા બનાવી–ગંધર્વ-કિન્નરાદિકની સ્ત્રીઓને મંત્ર બળથી ખેંચીને તેઓની સાથે ભોગ કર્ત્તા રહ્યા "

જગતની રચના કરતા તેમણે શુ સ્ત્રીયો નહી બનાવી હોય ? છતા આટલી બધી તૃષ્ણા શાથી ? અને આ બધુ ધાધલ કયાથી અને કયા કારણથી ઉભુ કરવામા આવ્યુ ? આ બધા વિષયોમા કોઇ સત્ય વસ્તુ હોય તેમ દેખવામા આવે છે ખરી ?

(૨૧) શિવપુ જ્ઞા ન અ ૧૩ થી પાર્વતીના તપના ઠેકાણે જટિલ રૂપ ધારી મહાદેવે પૂછ્યુ કે તુ શા માટે તપ કરે છે? સખીથી ઉત્તર અપાયો કે–મહાદેવને પતિ કરવા છતા પણ મહાદેવ સાચુ કે જુઠુ પૂછવાને રહ્યા ત્યારે તે કેટલા બધા જ્ઞાની માનવા ?

(૨૨) શિવ પુ અ ૪૧ મા–" કામથી વિકલ મહાદેવ ઋષિપત્નીઓની પાછળ દોડયા તેથી દેવતાઓ પણ મોટી આફતમા આવી પડયા તે બ્રહ્મા–વિષ્ણુની પાસે ગયા વિષ્ણુએ પાર્વતીની પાસે મોકલ્યા, ત્યાર બાદ બધા શાંત થયા "

આ વિકલરૂપ મહાદેવને જગતના કર્તા હર્તા લખનાર કેટલા બધા સત્ય વાદી હશે ? આ બધી વાતો કયા વેદમાથી મેળવી હશે ?

(૨૩) શિવ પુ જ્ઞા સ અ ૪૨ મા–" માત્ર ઋષિપત્નીઓને દેખીને મહાદેવ તદ્દન નિર્લજ્જ થયા આવેલા ઋષિઓના શાપથી લિંગ તોડાવીને બેઠા "

ધન્ય છે એવા ધર્મના પ્રવર્તકોને ? બીજુ શુ કહેવુ ?

(૨૪) ભાગ સ્ક ૧૦ મો–" મહાદેવે વૃકાસુરને વર આપ્યો કે તૂ જેના 'માથા પર' હાથ મુકીશ તે બળીને ભસ્મ થશે તે દૈત્ય પાર્વતીની લાલચથી મહાદેવનીજ પાછળ પડયો સ્વર્ગ–પાતાલમા કોઇ પણ રક્ષક ન મળતા છેવટે વિષ્ણુના છળથી બચ્યા "

જગતના સંહારક મહાદેવનું જ્ઞાન કેટલું અને બળ કેટલું કે એક દૈત્યના ભયથી સ્વર્ગાદિકમાં ભાગતા ફર્યા? તો આમાનું સાચું કયું? અને લેખક સત્યવાદી કેટલો?

(૨૫) વિષ્ણુ પુ અંશ ૫ મા–" કૃષ્ણ સાથે લડતા મહાદેવ હાર્યા બાણાસુર ચઢયો પણ કૃષ્ણની સ્તુતિ કરી મહાદેવને છોડાવવો પડયો "

ત્રેતાના કૃષ્ણ, દ્વાપરના મહાદેવ કયે ઠેકાણે નડયા?

(૨૬) પદ્મ પુ ખ ૧ લો અ ૧૪ મા–" બ્રહ્માનું માથું કપાતા પરસેવો તેમાથી હુથીઆર બંધ પુરૂષ, તે મહાદેવની પાછળ પડયો છેવટે વિષ્ણુના શરણથી મહાદેવ બચ્યા "

જગતના સ્રષ્ટાએ માથું કપાવ્યું પરસેવાના પુરૂષથી જગતના સંહારક નાઠા પણ જગતના પાલક વિષ્ણુએ બચાવ્યા આમાની કયી વાત સત્યરૂપની બનેલી હશે?

(૨૭) શિવ પુ ધર્મ સ. અ ૯ મા–" દેવ દાનવોની લડાઇમા કૃષ્ણે ઘણા દૈત્યોને માર્યા નાઠેલાની પાછળ જતા અપ્સરાઓની સાથે ક્રીડા કરી પુત્ર પેદા કર્યો બ્રહ્માએ સ્વર્ગની રક્ષા માટે વિષ્ણુને બોલાવવા મહાદેવને મોકલ્યા પેલો પુત્ર સામે થતા મહાદેવે ફાડવા માડયો કૃષ્ણે જગત્ પતિ શિવને ક્ષમાવ્યા વિષયરતિ છોડવાનું કહેતા શ્રીકૃષ્ણ લજ્જિત થયા પડી ગએલા ચક્રને લેવા જતા અટકાવીને કહ્યું કે–સુદર્શન અને કાલાનલ ચક્ર આપું છું તેનાથી દૈત્યોના ગળા કાપી નાખો "

વિચારવાનું કે–દેવ દાનવોની લડાઇ સ્વર્ગમા થએલી કે ભૂતલમાં? અપ્સરાથી કૃષ્ણે પુત્ર પેદા કર્યો તે કયા કાળમા? જગતના સ્રષ્ટા કે સંહારક બ્રહ્મા કે મહાદેવ સ્વર્ગની રક્ષા કરવા સમર્થ ન થયા કે જેથી વિષ્ણુને બોલાવવા પડયા? વિષયના લંપટી વિષ્ણુને લજ્જિત થવું પડયું આ ત્રણમાનો કયો દેવ સત્યરૂપનો લાયક થએલો છે? ભક્તોને જૈનમંદિરમા જતા અટકાવ્યા તે શું આભડછેટ માનીને કે બધું પોકળ છુપાવવા? હાથી મારે તો પણ મરવું આ લેખકો કેટલા બધા ધર્મના પોષક હશે?

(૨૮) શિવ પુ " પાર્વતીના વિવાહમા બ્રહ્માનું વીર્ય જમીન પર પડતા મહાદેવ મારવા ઉઠયા બ્રહ્મા–વિષ્ણુએ પગમા પડી પ્રસન્ન કર્યા "

જગતના સષ્ટાની નાડી છુટી, સંહારક માગ્નાને ઉઠયા સષ્ટા અને પાલક પગમા પડયા આમાની કયી વાત સાચી છે ? આ ત્રણ કલ્પિત દેવોને જ્યા ત્યા લખી કેવા કેવા પ્રપંચો રચ્યા છે ?

(૨૯) રામાયણે–" જટામાથી મુક્ત ગંગાના ૭ પ્રવાહ, તેમાનો એક પવિત્ર " બીજા પવિત્ર કેમ નહી મનાયા ?

(૩૦) સ્કંદ પુ ખ ૧ લો, અ ૩૩ મા–આહેડીથી અજાણે શિવ પૂજાયા તે મર્યો કે તુરત મહાદેવના દૂતો વિમાનમા બેસાડીને શિવલોકમા લઇ ગયા "

સાચો કોઇ શિવજ નથી તો પછી આ બધી વાતો કયાથી ?

(૩૧) શિવ પુ સનત્કુમાર સં અ ૮ મા–ઋષિ બોલ્યા કે–શિવને પ્રસન્ન કેવી રીતે કરી શકાય ? બ્રમ્હા બોલ્યા કે–વિષ્ણુએ–એક કરોડ ને સાઠ હજાર વર્ષ સુધી આરાધન કરી અનેક વરો મેળવ્યા હતા "

આ લેખમા વિચારવાનુ કે–સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા આ અવસર્પિણીમા વાસુદેવોના નવ ત્રિકો થએલા છે તેમા પહેલા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવનું આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વ વર્ષનું બતાવેલુ છે પછી ક્રમથી ઉતરતા નવમા કૃષ્ણવાસુદેવનું આયુષ્ય એક ૧૦૦૦ વર્ષનુ બતાવેલુ છે, પહેલા વાસુદેવના પિતા વૈદિકોમા બ્રમ્હા કલ્પાયા છે તેમનુ આયુષ્ય પુત્રના અનુમાનથી કલ્પાય છતા ભાગવતમા–બ્રમ્હાનું આયુષ્ય ૩૧ નીલ, ૧૦ ખર્વ, અને ૪૦ અબજ બતાવ્યું છે તે કયા સર્વજ્ઞથી મેળવીને લખેલુ ? બ્રમ્હા–વિષ્ણુ અને મહાદેવ વૈદિકોમા ત્રણ યુગના ક્રમથી ત્રણ બતાવેલા છે તેથી વિચારવાનુ કે–નવ ત્રિકોમાના કયા વિષ્ણુએ એક કરોડ અને સાસઠ હજાર વર્ષ સુધી મહાદેવનું આરાધન કર્યું ? એ આરાધક વિષ્ણુનુ અને આરાધ્ય મહાદેવનુ સંપૂર્ણ આયુષ્ય કેટલુ મનાયેલુ છે એ જાણવાની ખાસ જરૂર છે જો એ વિચારો વૈદિકોમા ન મળે તો આ બધી ગપ્પાગપ્પી કોનામાથી લઇને ચલાવી ? તેનો વિચાર કરવોજ પડશે

(૩૨) શિવ પુ વાયુ સં અ ૧૭ થી ૨૦ મા–દક્ષના યજ્ઞનો ભંગ કરવા મહાદેવે વીરભદ્રાદિકોને મોકલ્યા વિષ્ણુ આદિ દેવો દક્ષના પક્ષમા ભળીને યુદ્ધ કરવાને લાગ્યા પરંતુ વીરભદ્રાદિકોએ તેમને ઘણોજ બૂરો માર માર્યો

આમા વિચારવાનુ કે-દક્ષ, વિષ્ણુ અને મહાદેવ, કયા કયા કાળમા થએલા ? અને કયા કાળમા ભેગા થઇને આ યુદ્ધ મચાવેલુ ? મહાદેવના એક સેવક માત્રથી માર ખાઇને ભાગેલા ભગવાન્ ભક્તોનુ રક્ષણ કેવી રીતે કરવાના ?

(૩૩) શિવ પુ ધર્મ સ અ ૩ મા–ત્રણ દૈત્યોએ બ્રહ્માને પ્રસન્ન કરીને ત્રણ કિલ્લાઓ કરાવી લીધા પછી દેવતાઓના બુરા હાલ કર્યા દેવતાઓ શિવના શરણે ગયા શિવે કિલ્લાઓ સાથે તેમનો સર્વથા નાશ કર્યો

આમા મારૂ અનુમાન–મહાવીરના સમયમા સત્યકી વિદ્યાધર તે પોતાના વૈરીની પાછળ પડેલો છે તેણે પોતાની રક્ષાના માટે વિદ્યાથી ત્રણ નગર બનાવ્યા હતા તે સત્યકિએ ભસ્મ કરેલા તે જૈન ઇતિહાસમા છે બાકી બ્રહ્માની કલ્પિત કલ્પનામા અનેક પ્રમાણો આપી ચુકયા છિએ

(૩૪) શિવ પુ ધર્મ સ અ. ૨ મા–" શ્રીકૃષ્ણે ૧૬ માસ તપ કરી શિવને પ્રસન્ન કરી હાથ જોડીને આ૦ વર માગ્યા "

ત્રેતાના વિષ્ણુએ દ્વાપરના શિવથી આઠ વર કયા કાળમા મેળવ્યા ?

(૩૫) શિવ પુ જ્ઞાન સ અ ૫૦ મા–કાશીમા પાપી, પશુ, પખી જે મરે તે મોક્ષમાજ જાય શ્લોક ૪૨ મા જણાવ્યુ છે કે—

विषयाशक्तचित्तोऽपि, त्यक्तधर्मरुचिनर ।
इह क्षेत्रे मृतो यो वै, संसार न पुनर्विशेत् ॥४२॥

ભાવાર્થ–વિષયમા આશક્ત ચિત્તવાળો અને ધર્મની રૂચિવિનાનો પુરૂષ હોય તો પણ આ ક્ષેત્રમા (કાશીક્ષેત્રમા) મરે તો તે ફરીથી આ સ સારમા આવેજ નહી ॥ ૪૨ ॥

આ લેખનો વિચાર કરતા જણાય છે કે–કાશીમા જ્યારે કરવત મુકવાનુ શરૂ થએલુ ત્યારે આવા શ્લોકો લખી વાળ્યા હોય ? લૂલા, લગડા, દુખિયા પોતાનો ધન માલ આપીને કરવત મુકાવતા કરવત મુકનારના હૃદય કેવા થતા હશે ?

(૩૬) ભાગ સ્ક. ૮ અ ૧૨ મા–મહાદેવે વિષ્ણુ પાસે જઈ મોહિની રૂપ જોવાની માગણી કરી તે રૂપ જોતા એવા તો વિકલ થયા કે પરિવારથી પણ નિર્લજ્જ થઈ ગયા "

જરા વિચારવાનુ કે—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણે જગતની

આદિમા ઉત્પન્ન થએલા અને જગતના સ્રષ્ટા પણ બતાવેલા છે તે શુ વિષ્ણુના મોહિની રૂપને જાણી શક્યા નહી ? કે જેથી ભાન વિનાના નિર્લજ્જ થઈ બેઠ ? આ વાત કયા કાળની અને આમાનુ સાચુ કયુ ?

(૩૭) શિવ પુ જ્ઞા મ અ ૬૫ થી—શિવારાધક અર્જુન પાને દુર્યોધને રાક્ષસને ભુડરૂપે મોકલ્યો અર્જુન શસ્ત્ર લઈને તૈયાર થયો સામેથી શિવ પણ ભિલ્લ રૂપે આવ્યા બે બાણુ સાથે છૂટતા એક મુખથી પુચ્છે, બીજુ પુચ્છથી મુખે નીકળ્યુ એટલે ભુડ તો મર્યોજ પછી અર્જુન–શિવ પણ લડયા આ વાતમા સત્યતા કયી અને કેટલી હશે ?

(૩૮) મત્સ્ય પુ અ ૧૮૭ મા—"વેદના રથ ઉપર ચઢીને શિવ દૈત્યોને મારવા ચઢયા તેમા બ્રહ્મા–વિષ્ણુ પણ હતા, શિવે દૈત્યો ઉપર અગ્નિ બાણુ છોડીને તેમનુ સર્વકુલ બાળીને ભસ્મ કર્યું માત્ર એક ત્રિપુર દૈત્ય મહાદેવનુ લિંગ માથા પર મુકીને બહાર નીકળી પડયો "

આમાની કયી વાત સારી બનેલી લાગે છે ? વિચારીને જોશો

(૩૯) સ્કંદ પુ ખ ૧ લો—શિવ વિના જે સંસાર તરવાની ઈચ્છા રાખે છે તે મૂઢ છે દક્ષના યજ્ઞમા મહાદેવના અનાદરથી મોટો ઉત્પાત દક્ષે મહાદેવને વેદબાહ્ય કહ્યા તેથી ઘણી ઝપા ઝપી થઈ દક્ષે યજ્ઞનો આરંભ કર્યો ઋષિઓ આવ્યા, બ્રહ્મા–વિષ્ણુને પણ બોલાવ્યા મહાદેવને બોલાવવાનું કહેતા દક્ષે કહ્યુ કે બ્રહ્મા–વિષ્ણુ આવ્યા છે, મસ્તની શિવનુ શુ કામ છે ? ચલાવો કામ, તમોને કેમ બોલાવ્યા નથી એમ કહીને પાર્વતી પિતા પાસે ગયા જક્કા જક્કી થતા દક્ષે કહ્યુ કે તારો પતિ વેદબાહ્ય છે, કહીને ઘણો અનાદર કર્યો કોઈ પણ રસ્તો ન જડતા ગણની સાથે બળી મર્યા શિવાજ્ઞાથી વીરભદ્ર ચઢયો ઉત્પાતો દેખી દક્ષ વિષ્ણુના શરણે ગયા છતા દક્ષનું માથુ કાપીને હોમી દીધુ શિવાજ્ઞાથી બકરાનુ માથુ ચોટાડીને દક્ષને છોડી મુકયા "

આમા જરા વિચારવાનુ કે–બ્રહ્માદિક–દેવીના હાથ ઘસવાથી, કલ્પાંતરભમાથી, મહાદેવજીથી, અને ત્રણ યુગના ક્રમથી ઉત્પન્ન થએલા જુદા જુદા ઠેકાણે લખાયલા છે પાર્વતી પહાડની પુત્રી લખાઈ છે ત્યારે મહાદેવજી દક્ષ પ્રજાપતિના જમાઈ કયા કાળમા થયા અને આ બધો ઉત્પાત કયા કાળમા મચેલો માનવો ?

(૪૦) એક વૈદિકના પંડિતજી લખે છે કે-વૈકુંઠના વિષ્ણુએ કાશીના મહાદેવને હજાર કમળો ચઢાવવાનો સંકલ્પ કર્યો શંકરે એક કમળ કેરાપી મુકી દીધું વિષ્ણુએ તેના બદલામા આખ કાઢીને આપી આ વાર્તાને પંચતંત્રના જેવી બતાવીને કહ્યુ છે કે-'પુરાણકારોએ શિવ-વિષ્ણુની અનેક વાતો રચીને પોત પોતાના દેવોનુ મહત્ત્વ વધારવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે

આ લેખકે બીજે ઠેકાણે લખ્યુ છે કે-ઇંદ્ર અને વિષ્ણુના કર્તવ્યો જોતા કાલ્પનીક પુરૂષ ન હોતા આથી એ સૂચવ્યુ છે કે બ્રહ્મા અને રૂદ્ર આ બે ઐતિહાસિક પુરૂષ તો નથી

॥ બીજા ખંડમા જે વિચારો લખાયા છે તેની પણ ટુંકમા સૂચના કરીને બતાવુ છુ—

(૧) પ્રથમ તો સામાન્ય ગુરૂનુ સ્વરૂપ માત્રજ બતાવ્યું છે

(૨) વૈદિકોમા-ગુરૂ વ્યાસ વિચિત્ર પ્રકારથી લખાયા જેમ કે-વ્યાસે ૧૮ પુરાણો બનાવ્યા, વળી-જન્મતાની સાથે મનાવી વનમા ગયા વૃક્ષને ભેટયા પછી વ્યાસનો જન્મ, વ્યાસનુ વીર્ય અરણી પર પડયુ ત્યાથી શુકદેવનો જન્મ વ્યાસની માતા માછલી તેની સાથે પારાસરે જબરજસ્ની કરી ઇશ્વરે વ્યાસનો અવતાર લઈને પુરાણો બનાવ્યા મહાદેવની સાથે લડીને વ્યાસ કાશી જુદી બનાવી બધા શાસ્ત્રો બનાવી મૂઢ થયા પછી ભાગવત બનાવ્યુ "

આવી રીતની અચોક્કસ અનેક વાતો લખાઇ તે શા કારણથી ? જરા વિચારવાની તસદી લેશો

(૩) આનંદગિરિએ-વેદમાની હિંસા વિનાનો બીજો અધર્મ બતાવ્યો બ્રામ્હણ પશુઓને યજ્ઞમા મારતા તે પશુઓ સ્વર્ગે જતા બ્રમ્હાએ યજ્ઞના માટે પશુઓ બનાવ્યા સો પુત્રની આશા બતાવી એક પુત્રને હોમાવનાર લોમશ ઋષિ (ભારત વનપર્વ) શ્રાદ્ધમા માસ ન જમે તો પશુરોમ જેટલા વર્ષ સુધી નરક બ્રામ્હણોના માટેનુ શ્રાદ્ધ તો અગસ્તિ ખાઇ ગયા શ્રાદ્ધમા માસ ખાવામા દોષ નથી "

આ બધા ઋષિઓ ધર્મ બતાવી પશુઓને સ્વર્ગે પુહચાડવાને લખતા ગયા ? કે કોઇ પ્રકારની લાલચથી ? એટલુ તો જરૂર વિચારવાનુ

(૪) પૂજિત માસ ન ખાય તે પશુ થાય યજ્ઞના માટે કે પાલણુ કરવા યોગ્ય માતપિતાદિકના માટે સારા મારા હરિણો અને પક્ષિઓને

બ્રાહ્મણ મારે યજ્ઞ-શ્રાદ્ધાદિકમા ભળીને જે માસ ન ખાય તે બ્રાહ્મણજ નહીં માસાદિકથી દેવોની તૃપ્તિ કરતા પિતરોની તૃપ્તિ ૨ તિદેવ બબે હજાર પશુઓનુ અને ગાયોનું માસ અન્ન સાથે દાન આપતો ૫૦-૨૫ પાડા બકરાથી દેવીનુ તર્પણ બ્રાહ્મણાદિક અતિથિના માટે બલદ કે બકરો પકાવે મૃગાદિકના માસથી થએલુ દશરથનું શ્રાદ્ધ મોટામોટા ઋષિઓ જમી ગયા કૌશિકના ૭ પુત્રો ગાયને ખાઇને વૈદિકબળથી નિર્ભય થયા ગેડાદિકના માસથી પિતરોને અક્ષયની પ્રાપ્તિ ઉપર લાખાયલી અનેક પ્રકારની વાતો જો ખરા ધર્મનાજ માટે થએલી હોત તો આજે તેને તેવાને તેવા સ્વરૂપમા પુસ્તકોમા રહેવા દેવાની જરૂર ન પડતી, માટે બધી વાતો ધર્મના માટે તો કેવલ લખાયેલી નથીજ

(૫) શ્રાદ્ધાદિકમા-બ્રાહ્મણોએ જીવોને ભક્ષણ કરવા જેના માસથી જેટલો વખત પિતરોની તૃપ્તિ તે પણ બતાવી છે મનુની નાશિકાનો પુત્ર, તેનો પુત્ર શ્રાદ્ધના માટે મૃગાદિક લાવ્યો યજ્ઞના અને શ્રાદ્ધના માસ ભક્ષણથી પાપ પણ બતાવ્યુ છે જેનુ માસ આપણે ખાઇએ તે પરલોકમા આપણુ ખાય એમ પણ જણાવ્યુ છે

ટુકમા વિચારવાનુ કે-માસ ભક્ષણથી પાપ છે જેનુ માસ ખાઈએ તે પરલોકમા આપણુ ખાય કર્મના યોગથી ૮૪ લાખ જીવોની યોનિમા ભટકતા જીવો છે, ત્યારે કયી કયી યોનિમા ગએલા પિતરો બ્રાહ્મણોના તે તે માસભક્ષણથી તેટલા તેટલા કાળ સુધી તૃપ્ત થાય? આ બધા લેખકો મોટા મોટા પડિતો છે, તેથી વિચારવાનુ કે આ લેખો કર્મથી ભટકી રહેલા જીવોના ઉપકાર માટે ? કે ખાસ પિતરોની તૃપ્તિના માટે ? કે કોઈ સ્વાર્થના માટે ? એટલુજ વિચાર શો તો બશ છે

(૬) નગ્ન વેશ્યાની પૂજા કરનાર સ્રીયોને પ્રિય થાય બ્રહ્માના માટે તપ કરનાર અપ્સરાઓ સાથે વિમાનમા બેસીને સ્વર્ગે જાય યજમાન સ્રીનુ પણ દાન કરે વેશ્યાઓ અર્પણ કરે તે સૂર્યલોકમા જાય બ્રાહ્મણ ચારે વર્ણની સ્રીયો સાથે ક્રીડા કરે

ઉપરની કલમોમા-જીભાદિકની લાલસાઓ ભેળવી શકાય પર તુ આમા ધર્મને કલ્પવો તે તો ડાહ્યા માણસો બતાવે તે ખરો ?

(૭) જડેલુ ધન બ્રાહ્મણ પોતે રાખે, રાજા અડધુ રાખે ૧૨ તોળા સોનાની સાથે ભાગવત આપે તે તો સર્વ બધનથી મુક્ત બ્રાહ્મણની આ

આજીવિકા હરે તે ૬૦ હજાર વર્ષ નરકકીટ બ્રાહ્મણને પરણાવનારનો શિવલોકમા વાસ મૃત્યુ નજીક જાણી રાજા દડનુ ધન બ્રાહ્મણોને આપે ગ્રહોની પ્રીતિ માટે બ્રાહ્મણોને ભોજન અને દાન યુદ્ધથી કે જમીનથી મેળવેલુ ધન રાજા બ્રાહ્મણોને આપે બ્રાહ્મણોને દાન આપે તે અપ્સરાઓ સાથે ક્રીડા કરે પ્રાયશ્ચિત આપે તે બ્રાહ્મણને વેશ્યા કામદેવ સમાન ગણે

આ બધા ઉપરના લેખોમા પ્રાય સાર એવો છે કે-બ્રાહ્મણ શિવાય અનાથાદિક કોઇ દુ ખીયાઓને યાદજ કરેલા નથી સાધુ સતોને અન્ન વસ્ત્રની ઉદારત્તા પણ બતાવેલી જણાશે નહી આટલુ જાણવાને માટે લખીને જણાવ્યુ છે બાકી આફતમા પડેલા ગમે તે માણસો પર કે પશુઓ પર ઉપકાર કરવાથી મહાફળ થાય એમ મહાપુરૂષો બતાવી ગયા છે, પક્ષપાતને લીધે તે પર ધ્યાન અપાયુ નથી

(૮) કુદરતની ગાયોના નેની સાથે-શાકર તિલાદિકની કલ્પિત ગાયોની વિધિ, તેના દાન અને સ્વર્ગાદિક ફળ બતાવી લેવાના ઉપાયો યોજ્યા છે "

(૯) બ્રહ્માદિકે નિર્માણ કરેલા ૧૮ હજાર બ્રાહ્મણો સર્વ દેવોના દેવ બ્રાહ્મણ સર્વજીવોમા શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણો ઉપર શ્રદ્ધા વગરનો દેશ અપવિત્ર ત્રણે લોકનો નાશ કરતા ઋગ્વેદીને પાપ ન લાગે ગમે તેવા પાપી બ્રાહ્મણનો દડ ન કરવો બ્રાહ્મણ ઉપર કોપ કરનારનો નાશ થાય છે પડિત કે મૂર્ખ બ્રાહ્મણ વિના બીજો કોઇ પૂજ્યજ નથી શ્રુતિ સ્મૃતિથી બહારના વ્રતધારીઓને રાજા નગરથી બહાર કાઢી મુકે "

ટુકામા વિચારવાનુ કે-પ્રથમ તો ત્રણ દેવોનો જ ખરો પત્તો જણાતો નથી તો કયા કાળમા ભેગા થયા અને કયા મશાલાથી ૧૮ હજાર બ્રાહ્મણને ઉત્પન્ન કર્યા ? કે જેથી સર્વ દેવોના દેવ થઇ પોતાની શ્રેષ્ઠતા મનાવવા લાગ્યા ? સત્ય ધર્મની શ્રદ્ધા કે પ્રવૃત્તિ વિનાનો દેશ અપવિત્ર કહેના તો પક્ષપાત વિનાનુ ગણાતુ ક્રોધ કરનારની સિદ્ધિ થની સાભળી નથી બાકી સમતાવાળો સિદ્ધિ મેળવી શકે ? તે તો ગાધી મહાત્મા પોતાનો અનુભવ લોકોને બતાવી રહ્યા છે પડિત કે મૂર્ખ બ્રાહ્મણજ પૂજ્ય બતાવી વ્રત ધારિયોને પણ તુચ્છ ગણવા તે તો સત્યતાથી દૂરનોજ લેખ છે

(૧૦) પુરાણના સાભળનારને યમ રાજાએ પ્રથમ પૂજ્યો અને પછી બ્રહ્મલોકમા પુહચાડી આપ્યો આગળ પાછળની દશ પેઢીને તારનારો

પૌરાણિક ગુરૂ હોય બ્રામ્હણના મૃતક પુત્રને લઇ જનારો યમરાજા બ્રામ્હણના શાપથી પુત્ર વિનાનો થઇ બેઠો બ્રામ્હણોના નમસ્કારથી સૂર્ય પ્રકાશે છે અને બ્રામ્હણના ક્રોધથી જગત્ ભસ્મ થાય છે

પુરાણના સાભળનારની આટલી બધી ઠાઠવેઠ કરવી પડી ત્યારે સભળાવનારની ઠાઠવેઠ યમરાજાને કેટલી બધી કરવી પડતી હશે ? સાભળનારની પાછલી દશ પેઢીઓને પૌરાણિક ગુરૂ તારી દે ત્યારે પોતાની કેટલી બધી પેઢીઓને તારી દેતો હશે ? બ્રામ્હણના એક પુત્રને લઇ જવાથી યમરાજા પુત્ર વિનાનો થઇ બેઠો ત્યારે આજસુધી અબજોના અબજો બ્રામ્હણોને અને તેમના કુટુબોને લઇ જતા યમરાજની કેવી દુદશા થઇ હશે ? બ્રામ્હણના નમસ્કારથી સૂય પ્રકાશે અને ક્રોધથી જગત્ ભસ્મ થાય તો પછી આ બધુ જગત્ કેવી રીતે ચાલતુ આવ્યુ હશે ?

મહાત્મ્ય લખાયુ હોય તો પણ સત્યનો અશ તો જરૂર હોવો જોઇએ આમા સત્યનો અશ કયો દેખાય છે ?

(૧૧) સૂર્યની સ્ત્રી ઘોડી, સૂર્ય ઘોડા રૂપે મુખથી ત્રણ પુત્રો, તેમા એક ઘોડેશ્વાર સાથે સત્યધૃતીનુ વીર્ય શર પર પડતા બે ભાગ તેથી કૃપ–કૃપી દ્રૌપદીએ એક વર માગ્યો મહાદેવે પાચ આપ્યા પુરૂષની સ્ત્રી થઇને પાછો પુરૂષ કાકભુશુડે રામના પેટમા પેશીને અનેક બ્રહ્માડ જોયા બ્રહ્માની ઇકોતરમી પેઢીએ રામ માતાને મારનાર પરશુરામ તે વિષ્ણુના છઠ્ઠા અવતાર

આમા ટુકક વિચારવાનુ કે–આ બધી વાતોમા પ્રતીતિ કરાવે તેવી કયી છે ? આટલી બધી ગપ્પા ગપ્પી શાથી ચલાવી ? અને ક્યારથી ચલાવી તે જરા વિચારવાનુ છે

(૧૨) ઇદ્રને મારવા પૃથુના પુત્રને અત્રિની આજ્ઞા તુબડીએ ૬૦ હજાર પુત્રો પેદા કર્યા કશ્યપની દીકરીઓએ હાથી ઘોડાદિ પેદા કર્યા ગાયના દોહનમાથી હાથી ઘોડા મકાનાદિક નીકળ્યા અજનીના કાનમા મહાદેવે વીર્ય મુકયું તેથી હનુમાન્ પેદા થયા પુત્રનુ બલિદાન હરિચદ્રે ન આપ્યુ તેથી તે જલોદરી, આ વાત વેદમા પણ ગોઠવાયલી જણાય છે જમીનના ઘડામાથી સીતાજી નીકળ્યા પાર્વતીજી પહાડમાથી પેદા થયા નારદે સ્ત્રી રૂપે થઇ ૬૦ પુત્રોનો જન્મ આપ્યો યમરાજાએ તિલ ઉત્પન્ન કર્યા પુરાણોની અસ્તિત્વમા ખરા ધર્મનો લોપ ”

આમા મારી સુચના-આ બધા મોટા મોટા પંડિતો છે, દુનિયાની પારનું જ્ઞાન ક્યાંથી લાવ્યા હશે? અને શા કારણથી લખતા ગયા હશે? પુરાણોના અસ્તિત્વમા ખરા ધર્મના લોપ લખનાર વૈદિક પંડિતનુ લખાણુ કેટલા બધા ઉંડાણમાંથી નીકળ્યુ હશે? એટલુ વિચારશો તો પણ થોડું નથી વૈદિકોએ ગન્બડ તો મોટીજ કરેલી છે

જુવો કે-સમુદ્રનું મંથન કરતા પાચમી વારે ચંદ્રમા નીકળ્યો ગયના પંડયાનો સમુદ્ર બની ગયો. અને હનુમાન સૂર્યને ગળી ગયો. કયી વાતો પર આસ્તા બેશાડી શકાય?

(૧૩) વેદની આના તેજ ધર્મ, ને બાકી અધર્મ પુરાણો પણ બીજો ધર્મ બતાવી શકેલા નથી દેવોને પુરાણ કથાથી જેવો સંતોષ તેવો યજ્ઞોથી નથી"

તેં યજ્ઞાદિક વેદ ધર્મને માણસો પાસે મનાવવાનો પ્રયત્ન આ વિચિત્રતા શાથી?

(૧૪) ભક્તિની સેવા કરવા નદીઓ આવતી ભાગવત ન સાભળે તે ચંડાળ ભક્તિ જ્ઞાનાદિક નાચતા પાપીઓ અને ક્રોધીઓ પણ અસાહૃથી પવિત્ર ભાગવત કથાનો આરંભ કૃષ્ણ ગયા પછી યવનોની ચઢાઇ પછીનુ તે કૃષ્ણ વખતે કયાથી? પુરાણ પછીના વેદો તે પુરાણ કથામા ભાગવત સાભળવાને પહાડ અને નદીઓ પણ આવતી"

આ બધા લેખોમા કોઈ પણ પ્રકારની મર્યાદા જળવાઇ છે?

(૧૫-૧૬) કલિમા નામ માત્રથી સિદ્ધિ ઇ. સ. પૂર્વે-નવસો કે હજારમા સર્વજ્ઞોની જાગૃતિ, પાચસોમા મહાભારતનું મૂળ તે આજે લાખ શ્લોકવાળુ. કયા સર્વજ્ઞોથી મેળવેલુ?

(૧૭) દેવોએ સૃષ્ટિ વારંવાર રચી, સ્વર્ગની ખોટ વિશ્વામિત્રે પૂરી સ્વર્ગમા જતો નહુષ, ઋષિના શાપથી અજગર થઇને પડયો

વિચારવાનું-બ્રહ્માદિક દેવોનુ જ ઠામ ઠેકાણુ નથી છતા પણ સૃષ્ટિના રચવાવાળા? વિશ્વામિત્રે સ્વર્ગની રચના કયા કાળમા કરી? આ વાતોમા સત્યતાનો અંશ પણ લાગતો નથી, છતા આવી પાયા વિનાની વાતો શાથી લખાઇ?

(૧૮) સ્વાર્થ સાધવાને માટે બ્રાહ્મણો ગ્રંથોની રચના કરતા, એવો અંગ્રેજ વિદ્વાનનો અભિપ્રાય

(૧૯) વૈદિક અને બૌદ્ધ સાહિત્યના કાળમા વધારે ફેર નવી. સૂક્તોમા આત્માના જન્માતરનું સૂચન નથી એવો અગ્રેજોએ કરેલો નિર્ણય.

કલમ ઓગણીશમા વિશેષ વિચારવાનુ કે-જીવાદિક તત્ત્વો તે જીવો કર્મના સ ંયોગથી ૮૪ લાખ જીવોની યોનિમા ભટકતા. જબૂદ્વીપાદિક, મેરૂ પર્વત, સ્વર્ગ, નર્કાદિનુ સવિસ્તર વર્ણન અણીશુદ્ધ સર્વજ્ઞોના ગ્રંથોમા આજે પણ તેનુ ને તેનુ વિદ્યમાન છે

વૈદિકોમા-તેના તે સર્વજ્ઞોના વિષયો એક એકથી મેળાણ વિનાના ઉપર ચોટીયા, અધુરા અને ઉધા છત્તા કલ્પાયલા બ્રાહ્મણ ગ્રથોથી તે પુરાણો સુધીમા જોઈ શકશો, એટલુ જ નહી પણ તેના સબધની કેટલીક શ્રુતિઓ વેદોમા પણ પાછળથી દાખલ કરી દેવામા આવી છે ઉદાહરણ તરીકે જુવો કે-પ્રજાપતિ-બ્રહ્મા પાછળથી કલ્પાયલા છે તેના સબધની શ્રુતિઓ ચારે વેદોમા દાખલ થએલી છે, વિચારી પુરૂષોને તે શ્રુતિઓજ પોતાનું સ્વરૂપ બતાવી દે છે તેવી બીજી પણ ઘણીજ નવીન શ્રુતિઓ દાખલ થએલી છે. વિશેષ વિચારીશું તો-ચોથો અથર્વ વેદજ નવીન રૂપે ઉભો કરેલો છે, કેમ કે મૂળમા તો વેદત્રયીજ મનાયલી છે.

(૨૦) કદ્રુ અને વિનતા બે બેહનો, કાશ્યપની સ્ત્રીયોથી સર્પોની અને ગરૂડોની વંશાવળીનું વિચિત્ર લખાણ, મોટા મોટા પડિતોથી લખાયુ છે તો પણ વિચારી પુરૂષોને શ્રદ્ધિત થઇ શકે તેવુ નથી. માટે ધ્યાનમા લેવાની ભલામણ કરૂ છું

(૨૧) ગાલવ મુનિએ ગરૂડની સહાય્યતાથી ૬૦૦ ઘોડા અને એક કન્યા મેળવી, વિશ્વામિત્રને ગુરૂદક્ષિણામાં આપ્યાં એ વાત વિચારવા જેવી છે તેથી મુકી છે

યયાતિ-યજ્ઞોથી ઇદ્રપદ મેળવી સ્વર્ગમા ગયો ઇદ્રે ઝડતી લઇને પાછો ધકેલી મુકયો.

કર્મોના યોગથી જીવો ૮૪ લાખ યોનિઓમા ફર્યા કરે છે પણ કોઇએ કોઇની ઝડતી લીધેલી સાભળી નથી તો પછી આ નવીન રૂપનો સિદ્ધાત કયા જ્ઞાનીથી મેળવ્યો હશે?

(૨૨) ત્રેતામા જે વાલ્મીકિ તે કલિમા તુલસીદાસ વાલ્મીકિ પાર-ધિમાથી થયા તેમણે દર્ભમાથી માણસ ઉત્પન્ન કર્યું - વૈવસ્વતની દીકરીનો

દીકરો વસિષ્ટે બનાવી દીધો નારદ દાસી પુત્ર મટી બ્રહ્માના પુત્ર થયા આ બધા નવીન પ્રકારના લેખો વિચારવાની ભલામણ કરૂ છે.

(૨૩) હાજર થઈ પ્રભુએ ગ્રુંડથી હાથીને છોડાવ્યો આ કથનને મળતી કથા જૈનોમાની વિચારવાને સૂચી છે

(૨૪) "માયાના સમુદ્રમા ડુબતા માર્કંડેય પ્રભુથી બચ્યા ધૌત નામનું તીર્થ સ્થાપી મહાદેવ બ્રહ્માના શિરછેદનના પાપથી મુક્ત થયા નર-નારાયણના તપમા વિઘ્ન કરવા ઇંદ્રે અપસરાઓ મોકળી રામચંદ્રની પાસે શિવે પોતાનું રક્ષણ માગ્યુ."

હુ કમા વિચારવાન્ કે–માર્કંડેયને પ્રભુ બચાવવાને કયા કાળમાં આવેલા? બ્રહ્માના શિરનો છે. કયા કાળમા અને પાપ મુક્ત કયા કાળમા? નરનારાયણ કયુ વિશેષ પદ મેળવવાને તપ કરવાને લાગેલા? જગત્ ઉત્પત્તિની સાથના મહાદેવ વિષ્ણુના ૭ મા અવતાર પાસે રક્ષણ માગવાને આવ્યા? શુદ્ધ સ્યાદ્વાદના સિદ્ધાતમા દૂષણ લેવા વાળાને શુ આ બધા કલ્પિત લેખોમા દૂષણ કે ભૂષણ કાઈ દેખવામા નહી આવ્યા હોય? ન જાણે હૃદયના કેટલા શુદ્ધ હશે?

(૨૫) ગાલવ મુનિએ નરમેધ યજ્ઞનો ઉપદેશ કર્યો પશુમેધ અને અશ્વમેધ પુરાણિઓનો ધર્મ વેદો હિંસા, મદિરા પાનાદિકના લેખોથી દૂષિત છે યાજ્ઞવલ્કયે ભણેલા જૂના વેદો ઓકી કાઢ્યા પછી નવીન વેદોની રચના કરી"

આ બધા પ્રકારના લેખો મોટા મોટા પંડિતોએ પુરાણોમા લખ્યા છે મે તો સત્પુરૂષોને વિચાર કરવાને માટે મુક્યા છે ભૂલ ચૂકની ક્ષમા આપી સત્યાસત્યનો વિચાર કરશો આમા હું વિશેષ વિચારવાનુ કે–આ બધુ ઉપરનું લખાણ ગુરૂને ઉદ્દેશીને લખાયુ છે લખનારા બ્રાહ્મણો છે, તેઓએ ઋગવેદમા લખ્યુ કે કે–"અમો બ્રહ્માના મુખથી ઉત્પન્ન થએલા છીએ તેથી પરમેશ્વરથી પણ માન્ય થએલા છીએ" હિંસા પ્રધાન વેદોને જે ન માને તેમને વેદબાહ્ય કહી અવજ્ઞા કરનારા છે, છતા તેઓ જગત્ ગુરૂ થઈ ન્યાયનો તોલ કેટલો કરનારા છે તે જણાવવાને તે બ્રાહ્મણોમાના જે જે ઉપદેશકોએ જેવા જેવા લેખો લખ્યા છે તેવાજ સ્વરૂપના તેમાથી લઈને લખીને બતાવ્યા છે, પણ મે મારી અક્કલ તેમા જરા પણ ભેળવી નથી બધા લેખોમા યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર કરી મારી થએલી ભૂલ મને બતાવી આપ આપની સજ્જનતા પ્રગટ કરશો તો પણ મને સતોષ છે

વેદોના સબંધની બે ચાર વાતોની સૂચના.

જૈનોના તત્ત્વો સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થતા આવેલા છે વેદાદિક કેવળ અક્ષરોના પંડિતોથી લખાયલા છે જૈનોને વેદબાહ્ય લખનાર જૈનોના તત્ત્વોથી તેમજ વેદના તત્ત્વોથી પણ સર્વથા અપરિચિત, નામ માત્રથી ભડકેલા કે નામ માત્રથી મુઝાઈ પડેલા, અથવા પોતાની ઇંદ્રિયોના વશમા પડેલા, લખતા રહ્યા હોય હાલમા પ્રચલિત વેદો તે છે કે યાજ્ઞવલ્કયે પ્રાચીન વેદોને ઓકી કાઢીને જે નવીન વેદોની રચના કરી તે ચાલે છે તેમા પણ ઘણા પ્રકારની વિકૃતિઓ થવા પામી હોય તેમ જણાઈ આવે છે. તેથી તેમાની પણ બે ચાર વાતોનો વિચાર મે માર ગ્રંથમા કરીને બતાવેલો છે તેમાની અહીં પણ ટુંકમા સૂચના કરૂં છુ

(૨૬) સર્વજ્ઞોએ બતાવેલા ચાર જાતિના દેવતાઓ, તેમના સ્થાન, તેમનામાના કેટલાક દેવતાઓની દેવીઓ હોય છે તે, તેમનામાના કેટલાક દેવતાઓનું આયુષ્ય પણ બતાવ્યુ છે

(૨૭) વૈદિકોમા—૧ ઈંદ્રલોક, ૨ કૈલાસ, ૩ વૈકુંઠ, ૪ ગૌલોક અને ૫મો બ્રહ્મલોક એમ પાંચ સ્વર્ગ મનુષ્યોના માટેજ કલ્પાયા છે બીજા જીવોના માટે વિચાર થએલો જણાતો નથી જૈન-બૌદ્ધને વેદબાહ્ય નાસ્તિક લખનારા જ્ઞાની હતા ? તેનો પણ થોડો વિચાર કરીને બતાવેલો છે ઋગ્વેદના સૂક્તો ૧૦૦૦, તેમા ઈંદ્રના ૨૫૦, અગ્નિના ૨૦૦, સોમના ૧૦૦, બાકી બીજા દેવોના, મંત્રનુ પ્રાબલ્ય બ્રાહ્મણ ગ્રંથો સુધી વધી ઉપનિષદોમા ઘટ્યું મોટા ભાગે દેવતાની સ્તુતિઓનો બનેલો ઋગ્વેદ વૈદિકમતે દેવતાઓના શરીર વિષે અચોક્કસ કલ્પના ઋગ્વેદની ફિલસુફી (તત્ત્વના સંબંધે વિચારો)”

(૨૮) નરકોના સંબંધે ઋગ્વેદથી એટલુંજ મળે છે કે—શ્રદ્ધા વિનાના માણસોને અંધકારના ખાડામા નાખવામા આવતા, વેદ પછીના સમયમા જુદા જુદા નરકોની એક ગુંચવણ ભરેલી સરણી તૈયાર કરવામા આવી દેવતાઓના જન્મ-મરણના સંબંધે વેદોથી ચોક્કસ થતુ નથી. છેવટ એમ છે કે-કલ્પના અંતે દેવતાઓ પણ નાશ થાય છે વેદોમા સોમવેલડીની ઉત્પત્તિ, તેની કથાઓથી ભરેલુ વેદસાહિત્ય તે સોમ ચંદ્રમાના રૂપમા બદલાઓ, એ ચંદ્રદેવને ૩૩ પત્નીઓ તે પ્રજાપતિની પુત્રીઓ હતી, એ ચંદ્રમાના સંબંધમા બીજી પણ અનેક કલ્પનાઓ કરવામા આવી છે આમા ટુંકથી વિચારવાનું કે—

જે નરકોની વાત વેદના ઋષિઓએ બતાવી ન હતી તે વાત પાછળથી કયા જ્ઞાનીથી ગુંચવણ ભરેલી મેળવી ? ઇંદ્ર, વરૂણ આદિ ૩૩ દેવો મુખ્ય વેદના છે કોઇએ લખ્યુ કે-ઇશ્વરનો મહિમા વ્યકત કરવાને થયા, તો તે કયાથી થયા ? અનાદિના તો મનાયા નથી, કેમ કે નર નારાયણ સુદ્ધા ઇંદ્રપદ મેળવવા તપ કરવા ગયા ભ ગાણુ કરવા ઇંદ્રે અપ્સરાઓ મોકલી છે તેમની વિચિત્ર કથાઓથી બધુ વૈદિક ભર્યુ છે, તે ચંદ્રમાના સ્વરૂપમા ફરી જઇને પ્રજાપતિની ૩૩ છોકરીઓનો પતિ થઇ બેઠેલો બતાવ્યો છે બધી ગરબડ કયા મોટા જ્ઞાનીએ કરીને બતાવી ? સોમ રસ પીનારાઓના છેવટના ઉદગારો-કહો તો સૂર્યને નિસ્તેજ કરી દઉ ? આકાશ પૃથ્વી નીચે ઉપર કરી દઉ ? મ ત્રદષ્ટા થઇ વેદવાણી પણ તે જ રચતા આ જ્ઞાન ઉચુ કેટલુ તે વિચારવાનું ?

(૨૯) યમ દેવના સ બ ધે વિચિત્ર કલ્પનાઓ—યમ નરકોનો રાજા, દક્ષિણ દિશાનો પાલક, ઋગવેદમા જે એક નરક તે અ ધારાની જગ્યાજ, આગળના ગ્ર થોમા વિચિત્ર નરકો લખાઇ છે, યમને સુખી જીવોનો મગ્દાર પણ બતાવ્યો છે સૂર્યનો પુત્ર પૃથ્વી પર પહેલો જન્મેલો ઋગ્વેદમા પહેલો મર્ત્ય બતાવેલો છે તેથી તે બીજા મર્ત્યોનો માર્ગ દર્શક થઇ સરદાર બચો મરણ પામેલા ઉપર રાજ્ય ચલાવી વિશ્રાતિનુ સ્થાન આપે છે દત કથાઓમા મૃત્યુનો દેવ ગણાયો યમ-યમી ભાઇ બ્હેન છે ભાઈ ઉપર બ્હેન આશકત થતી પણ જણાવી છે તેનો દફતરી ચિત્રગુપ્ત બતાવ્યો યમ પાસે જનાર મૃતકને ચાર કલાકને ચાલીશ મીનિટ લાગે છે મારનાર ત્યા પોતાના બાપદાદાઓ સાથે મળે છે બ્રાહ્મણપુત્રી વિજ્યા સાથે યમ પરણ્યા ખુશીમા આવે તો અપરાધીને છોડી પણ દે છે ”

આમા કેટલાક ખાસ વેદોના લેખો છે, કેટલાક પુરાણોના પણ છે એ મારા ગ્ર થમા વિચારો કરીને બતાવ્યા છે ત્યાથી જોઇ લેવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૩૦) વેદના સર્વજ્ઞ વરૂણ દેવની વિચિત્ર વાતો —

ઋગ્વેદમા—હે વરૂણ દેવ ? તારી તીવ્ર દૃષ્ટિ સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરનારી અને પ્રાણીઓની ગુપ્ત વાત શોધી કાઢનારી છે અત્ય ત પ્રતિષ્ઠિત અદિતિના ૧૨ પુત્રોમા વરૂણાદિક ચાર પાચ મુખ્ય હતા યજુર્વેદમા—ભૃગુને પરમ તત્ત્વ બ્રહ્મનો ઉપદેશ કરનાર, ઋગ્વેદમા-નારદની સલાહુથી

હરિશ્ચંદ્રે વરૂણ પાસે પુત્ર માગીને બલિદાન આપવાનુ કબૂલ્યુ, ન આપતા જલોદરી છેવટ પુત્ર બચ્યો અને રોગ પણ ગયો તે વરૂણ પુરાણોમા માત્ર અસુરનો દેવ બન્યો મહાભારતમા–ઉત્તથ્ય ઋષિની પુત્રીનુ હરણ કરનારો કહ્યો " ભાગ ગ્રંથમા વિચારો કરીને બતાવ્યા છે, ત્યાથી વાચી લેવાની ભલામણ કરૂ છુ.

(૩૧) વેદોમા અગ્નિને પણ મોટો દેવ બતાવેલો છે તેના સબંધના વિચારો—

ઋગ્વેદના ૧૦૦૦ સૂક્તોમા ૨૦૦ સૂક્તો તો અગ્નિ દેવનાં જ હશે ઇંદ્ર સિવાય બીજા દેવ કરતા અગ્નિ દેવના સ્તોત્રો વેદમા વધારે છે ઋગ્વેદમા પ્રથમજ અગ્નિના સ્તવનમા મોટામા મોટો પુરોહિત, યજ્ઞનો ઋત્વિજ, અગ્રદૂત, અને પુષ્કળ દ્રવ્યનો આપનારો કહેવામા આવ્યો છે બ્રાહ્મણ અને અગ્નિ એ બે દેવોના મુખ ગણાવ્યા છે અગ્નિને વેદમા આકાશ પૃથ્વિનો પુત્ર કહ્યો છે મૃતકને પિતરો પાસે મોકલી દેવાની અગ્નિને પ્રાર્થના કરવામા આવી છે કુમારિલ ભટ્ટ અને શંકરાચાર્ય ૮–૯ મા સૈકાના બતાવ્યા છે હિંદ તત્ત્વજ્ઞાનના ઇતિહાસના લેખકને સુધારો કરવાની સૂચના કરવામા આવી છે મારા વિચારો તો તે ગ્રંથથી જોઇ શકાશે

(૩૨) પૂર્વ પુણ્યના યોગથી જેને હાથી ઘોડાદિક ૧૪ રત્નો મહા પરાક્રમી આવીને મળે તેજ છ ખંડના ભોક્તા ચક્રવર્તી થાય એમ સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા બતાવ્યુ છે

વૈદિકોમા થોડા થોડા ફેરફારની સાથે તેજ ૧૪ રત્નો બ્રહ્માદિક દેવોના સમુદ્રમંથનથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા હોય એવુ મારૂ માનવુ છે તેથી બન્ને તરફના વિચારો ટાકીને બતાવ્યા છે તે પણ ભાગ ગ્રંથથી વિચારી લેવાની ભલામણ કરૂ છુ 'સૃષ્ટિની' ઉત્પત્તિ કરવાવાળા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવ આદિ દેવો, વેદના ઋષિઓ, વેદોમા અને પુરાણોના પંડિતો પુરાણોમાં મોટા મોટા લેખો લખી ગયા, પરંતુ માર્કંડેય ઋષિએ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરવાવાળી શક્તિ દેવી બતાવી છે, તે લખીને બતાવી છે હિંસામિશ્રિત વેદધર્મ જૈન–બૌદ્ધના પરિચય પછી પલટાતો ગયો વેદો એક વખતે રચાયા નથી, ચાર કલ્પમા વિભક્ત કરી શકાય છે, ૧ છંદોકલ્પ, ૨ મંત્રકલ્પ, ૩ બ્રાહ્મણકલ્પ, ૪ સૂત્રકલ્પ, ॥ (૧), છંદો કલ્પ—અતિબાલ્યાવસ્થાવાળો, ધર્મપદ્ધતિ વિનાનો, પ્રાચીન ઋષિઓ સ્વભાવિક ધર્મ કહેતા

(૨) મંત્ર કલ્પમાજ યજ્ઞ યાગાદિક થતાં ત્રણ વેદ રચાયા (૩) બ્રાહ્મણ કલ્પમા—ધર્મ તત્ત્વ વિષયોનો વિચાર તથા ચર્ચા ઘણીજ ઉત્પન્ન થઇ હતી ને ઉપનિષદો રચાયા હતા (૪) સૂત્ર કલ્પમા—વેદ ઉપનિષદ્‌ની ટીકા, શિક્ષાદિ છ વેદાંગ લખાયા ”

આ બધા લેખોના વિચારો મારા ગ્રંથમા કરીને બતાવેલા છે ત્યાથી વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

ઇંદ્રાદિક દેવો સજન્મા કે અજન્મા? તેનો ખરો ખુલાસો વેદોથી તે પુરાણો સુધીમા મળી શકતો નથી, કેટલાક પ્રસંગો જોતા અજન્મા પણ સિદ્ધ થતા નથી જૈનોમા તો સજન્માજ બતાવ્યા છે જુનો કલમ ૨૬ થી

ઋગ્વેદમા લખાયલા અશ્વ સ્તોત્રનો તાત્પર્ય એવો છે કે અશ્વને—રાધવાની, તેની પૂજા કરવાની, તેને કાપવાની, તે માંસ રાધ્યા પછી આહુતિ આપવાની, અને પછી તે માસ ખાવાની વિધિ આ સ્તોત્રમાથી મળી આવે છે

આમાં ગુરૂદત્ત વિદ્યાર્થી—પિન્કોટનો ખુલાસો કરતા જણાવે છે કે—અસલી બ્રાહ્મણો વ્હેમી—અંધશ્રદ્ધાળુ, વેદને ઇશ્વર પ્રણીત માનતા, બુદ્ધનો પ્રચાર થતા દલીલોથી રક્ષણ માટે દર્શન સાહિત્ય ઉત્પન્ન કર્યું આ તર્કો એવી જોડે છે કે ઇતિહાસથી અસત્ય બતા વિશ્વાસ મુકવા જેવુ છે મૅકસમ્યુલર મંત્ર યુગના ગણ ધે કહે છે કે—વિધિઓની વિગતોથી ઉભરાતા અશ્વમેધનુ સૂક્તજ બસ છે

યજ્ઞરહસ્યવાળાએ અશ્વમેધ માટે બતાવેલા અનુમાનો યજ્ઞ કારકો ઘોડેશ્વાર થઇને આવ્યા હશે, સૂર્ય ઘોડા મારફતે મુશાફરી કરે છે, છાયાની પાછળ જવા સૂર્યે અશ્વમૂર્તિ ધારણ કરી હતી, ઘોડારૂપે થઇ યાજ્ઞવલ્કયને સૂર્યે નવો યજુર્વેદ આપ્યો હતો, તેથી ઘોડા સૂર્યનો પ્રતિનિધિ ગણાતો હોય એમ અનુમાનો કરીને બતાવેલા છે

યજ્ઞાનુષ્ઠાન એજ વિષય વેદોમા પ્રધાન છે અને એમાજ વેદપદ્ધતિની પ્રતિષ્ઠા થએલી જણાવેલી છે

ઋગ્વેદના ટીકાકારો પોતાના સમયના વિચારો લખી, એક બીજાથી વિરૂદ્ધજ લખતા રહ્યા ઉદાહરણમા સ્વામી દયાનંદજીનાજ લેખો જુવો

ઋગ્વેદાલોચનના લેખકે એક બીજાથી વિરૂદ્ધમા લખાયલા મોટા મોટા તેર (૧૩) આશ્ચર્ય લખીને બતાવ્યા છે તેનો કિંચિત્ વિચાર અમે પણ કરીને બતાવેલો છે

ગાયના વધ મ બ ધે-તૈત્તિરીયમા, બૃહદારણ્યકમા, કાત્યાયન સ્મૃતિમા અને ગોભીલગૃહ્યસૂત્રમા, વિવિધ પ્રકારના લેખો લખાયા છે તેઓના વિચારો મારા ગ્ર થથી જોવાની ભલામણ કરૂ છુ

મનુષ્યના વધ મ બ ધે—કૃષ્ણ યજુર્વેદના તૈત્તરીયમા લખાયુ છે કે-વાગ્દેવતાના માટે પુરૂષનો વધ, તૃષ્ણાભિમાની દેવતાના માટે-ઋતુધર્મ નિવૃત્ત સ્ત્રીનો વધ, પ્રતીક્ષાના માટે-કુમારી કન્યાનો વધ, ઐતરેય બ્રાહ્મણમા શુન શેપના વધ સ બ ધીની કથા લખાઈ છે મહાભારતના વન પર્વમા નરમેધ યજ્ઞનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે, આ બધા લેખો માણસોના સ હારના માટે લખાયા છે

યજુર્વેદના કેટલાક મ ત્રોના અર્થો એવા લખાયા છે કે-યજમાનની સ્ત્રીની સાથે ઘોડાનો સ બ ધ કરાવતા ઋત્વિજો (યજ્ઞના કરાવવા વાળા) એવો ઉપહાસ કરી રહેલા છે કે તદ્દન નિર્લજ્જ કે જેથી મારા માણસોને નીચુ ઘાલવુ પડે, આવા તદ્દન અયોગ્ય પ્રકારના વિચારો વેદ જેવા પ્રતિષ્ઠિત ગ્ર થોમા લખીને લોકોમા પ્રસિદ્ધ કર્યું કે વેદો સૃષ્ટિની આદિમા ઇશ્વરથી પ્રાપ્ત થએલા છે આમા સત્યતા કેટલી? મને પૂછે તો ન તો કોઈ સૃષ્ટિની આદિ કરવાવાળો દેખાય છે તેમજ ન તો સૃષ્ટિની આદિમા ઇશ્વરથી વેદો પ્રાપ્ત થએલા જણાય છે જો વિચાર કરશો તો આપ સજ્જનો મારા લેખોથી સારી રીતે સમજી શકશો કદાચ મારી ભૂલ સમજાય તો મને સૂચના કરી મારા ઉપર ઉપકાર કરશો ” પોતાના સ્થાનથી ભ્રષ્ટ થતા સ્વર્ગ ના આગળ આગળ કાદવ કીચડવાળા થતા ગયા તેમ સત્ય ધર્મથી ભ્રષ્ટ થએલાઓની સ્થિતિ ભતૃ-હરિએ જણાવેલી છે તેમા મે મારા વિચારો પણ થોડા લખીને જણાવ્યા છે

વીર ભગવાન્‌ની સ્તુતિમા હેમચદ્રાચાર્ય કહે છે કે-

વેદાદિક આગમ અપ્રમાણ શાથી? અસર્વજ્ઞોથી પ્રવૃત્ત, હિ સામિશ્રિત, સ્વાર્થી લોકોજ વળગી પડેલા છે તેથી

જૈનાગમ પ્રમાણ શાથી? જીવોના હિત માટે, પરસ્પર વિરોધ વિનાનુ મોક્ષાભિલાષીઓથી ગ્રહણ થએલુ છે તેથી

અન્ય મત વાળાઓએ સરળપણે અયોગ્ય કહેલુ પણ તેમના શિષ્યોએ તદ્દન ઉલટાવી નાખેલુ એ ઉપદ્રવ જૈનાગમમા થએલો નથી એજ તેની મહત્ત્વતા છે

(૩૩) શંકર દિગ્વિજય સર્ગ ૧૬ માની બે ચાર વાતો

ભટ્ટ અને શંકર ૮-૯ મા સૈકાના છે સર્ગ ૧ લામા-બ્રહ્માદિ દેવોની શંકર દેવને ફરીયાદ કે-વિષ્ણુએ બૌદ્ધશાસ્ત્ર રચીને વેદાદિકને હાનિ પુહચાવી શંકર દેવે કહ્યુ કે હુ મનુષ્ય દેહ ધરીને જ્ઞાનકાંડનો ઉદ્ધાર કરીશ તમો વેદ મર્યાદા સ્થાપો બ્રહ્મા મંડન નામે, ઇંદ્ર સુધન્વા નામે, કાર્તિકેય ભટ્ટપાદ નામે અવતર્યા સુધન્વાની સભામા ભટ્ટપાદે બૌદ્ધોને હરાવ્યા એવી રીતે કે-ભટ્ટપાદે કહ્યુ કે-"વેદો પ્રમાણભૂત હોય તો મને આચ આવશો નહીં" એમ કહી પર્વત ઉપરથી પડતા તાજામાજા રહ્યા બૌદ્ધો હાર્યા ફરીથી ઘડામા સર્પ મગાવ્યો બૌદ્ધોએ સર્પ બતાવતા રાજાને મૂર્છા ભટ્ટે ધીરજ આપી શેષશાયી વિષ્ણુ બતાવ્યા રાજાએ બૌદ્ધોનો અને જૈનોનો નાશ કરાવ્યો બ્રહ્માદિકનો પત્તો ન મળે તો આ શંકર સ્વામીનો ઉત્પાત ગણાય કે નહી ?

સર્ગ ૨ જે-શંકરનો જન્મ-લિંગ રૂપે પ્રગટ થતા રાજાએ દેવલ બંધાવ્યુ, ફરી શિવ ગુરૂ નામે જન્મી શંકરની સેવાથી શંકરસ્વામી પુત્ર મેળવ્યો આમા બધાએ શંકર દેવ છે

સર્ગ ૩ જામા-વિષ્ણુ, પવન, વાયુ, નંદીકેશ્વર, બ્રહ્મા, બૃહસ્પતિ, અરૂણ, વરૂણાદિ દેવો, દુનિયામા જંગ મચાવવાને, સ્વર્ગમાથી ઉતરી બ્રાહ્મણ રૂપે અવતર્યા આમાના બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવનુ સ્વરૂપ કિંચિત જાણવાથી બધા દેવોનુ સ્વરૂપ સહજે સમજાશે

સર્ગ ૪ મા-ત્રીજે વર્ષે મિત્રો સાથે શંકર ભિક્ષા માટે ગયા ત્યા લક્ષ્મીને બોલાવીને તે બ્રાહ્મણીનુ ઘર સોનાના આમળાથી ભરાવી દીધુ

સર્ગ ૫ મા મા સાતમે વર્ષે ભણીને ઘેર આવ્યા નદીની સ્તુતિ કરી, આગણે વહેતી કરી, માતાની અડચણ દૂર કરી રાજશેખર રાજાને પુત્ર આપી તેની ઈચ્છા પૂરણ કરી અગસ્ત્ય આદિ દર્શનાર્થે આવ્યા માતાના પ્રશ્નોત્તરમા તમારો પુત્ર-સાક્ષાત્ શિવ રૂપ છે,૧૬ વર્ષનુ આયુષ્ય છે, પણ વ્યાસ ૧૬ વર્ષ વધારીને આપસે, એમ કહી અંતર્ધાન થયા માતાનો ખેદ ટાળવા શંકરે કહ્યુ કે કર્મ ભોગવવા જીવ સ્થૂલ દેહમા વિચર્યા કરે છે સંન્યાસ લેવા ગયા, ગુરૂએ પૂછ્યુ, તુ કોણ ? હુ લય થનાર સર્વોત્તમ ચિદાનંદ રૂપ છુ, એમ કહી ચાર મહા વાક્યનો ઉપદેશ લીધો ચોમાસામા નદીના પૂરને કમંડલુમા સમાવી દીધુ શંકરે આ બધા ચમત્કાર બતાવ્યા તેનો વિચાર

સર્ગ ૬ ઠા ૭ મામા–કાશીમા સનદન શિષ્ય કર્યો ચાર કુતરા વાળા ચડાલને નમન કરવા જતા, તેમને ચાર વેદ સાથે શિવમૂર્ત્તિ રૂપે દર્શન આપ્યુ ભણવા માટે સનદન સામુમી પારથી આવતા ગગામા પડ્યા, કમળોપર પગ મુકતા આવ્યા તેથી પદ્મપાદ નામ સ્થાપ્યુ

વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને બ્રહ્મ સૂત્રનો અર્થ કહ્યો કે–બીજા દેહમા જતા જીવને પાચ ભૂતો વિટલાઈને જાય છે, એ સાભળી વ્યાસ રૂપે પ્રગટ થઈ ૧૬ વર્ષનુ આયુષ્ય વધારીને અતર્ધાન થયા

સર્ગ ૮ મા થી ૧૦ મા મા–જૈમિનિ ઋષિએ સ્થાપેલો કર્મકાડ, તેના પક્ષી મડનમિશ્ર, તેનુ ખડન કરી જ્ઞાનકાડ મનાવ્યો મડનનો ખેદ દૂર કરવા જૈમનિ પ્રગટ થઈ કહેવા લાગ્યા કે–શકરના મતને સ્વીકારી, તરી જાવો, કહીને અતર્ધાન થયા બ્રહ્મ રૂપ મડન હાર્યા, પણ સરસ્વતી વાદ કરવા ઉભા થયા ના પાડતા શકર સાથે ૧૭ દિવસના પછી કામ કેલીનુ સ્વરૂપ પૂછ્યુ માસની મુદ્દત માગીને મૃતક રાજાના શરીરમા પ્રવેશી રાણીઓ સાથે ક્રીડ કરવા લાગ્યા લુબ્ધ થએલા જાણી શિષ્યો દોડાવી લાવ્યા રાજ તરફથી અગ્નિ સસ્કાર થતા શરીરમા પ્રવેશી ગયા નૃસિંહે અગ્નિની શાતિ કરી પછી સર સ્વતીને પણ જીતી લીધા મડનને તત્ત્વમસિ નો મત્ર આપીને અદ્વૈતમત સ્થાપ્યો

સર્ગ ૧૧ મા–શૈલપવતે કાપાલિકે શકરને કહ્યુ કે–મને ભૈરવે કહ્યુ છે કે, તુ કોઇ સર્વજ્ઞનુ કે રાજાનુ મસ્તક હોમીશ તો સદેહ સ્વર્ગે જ જઇશ માટે મારૂ ઇષ્ટ થાય તેમ કરો શકરે એકાતનો વાયદો કર્યો એકાતમા સધ્યા કરતા હતા ત્યા કાપાલિકે તરવાર ખેચી પદ્મપાદને ભાસ થતા નૃસિંહ રૂપ ધરી ચીરી નાખ્યો બીજા શિષ્યોએ બન્નેને મરણ રૂપે જોયા, સમાધિ ઉતરતા શકરે નૃસિંહ રૂપ છોડાવ્યુ

સર્ગ ૧૨ મા–મુકાબિકામા મરેલા પુત્ર માટે શોકાતુર બ્રાહ્મણના કુટુ બને જોઈ શકરને દયા થતા–"આકાશવાણી થઈ કે અસમર્થ દયા બતાવે " આચાર્યે કહ્યુ કે–અસમર્થને બોલવુ શોભે ? સમર્થ છો તો શોક દૂર કરો ! એમ કહી જીવતો કરાવ્યો વિચારવાનુ કે કુટુબ જતા જોઈ રહ્યા, પોતે ગયા, બીજાને જીવતા કરાવ્યા, એનો કોઇ સમર્થ હોય ખરો કે? આ તો છળબાજીની ચતુરાઇ બતાવી ?

સર્ગ ૧૪મા—માતાનો મંદવાડ જાણી સેવામા આવ્યા. શંકરની સ્તુતિ કરતા વિમાન લઈ દૂતો આવ્યા માતાની ના થતા પાછા ગયા પછી વિષ્ણુની સ્તુતિ કરતા તેમના દૂતો વિમાન લઈને આવ્યા તેમા બેસીને માતા વિષ્ણુના ધામમા પધાર્યા આમા સત્યતા કેટલી હશે ?

સર્ગ ૧૫મા—દિગ્વિજય કરવા હજારો શિષ્યોને અને લશ્કર સાથે રાજાને સાથમા લઈને નીકળ્યા પ્રથમજ કાપાલિકો સાથે ઝપા ઝપી થતા ગજાએ હટાવ્યા ગોકર્ણમા—દ્વૈતમતના શૈવ નીલકંઠને અદ્વૈત મત મનાવ્યો ઉજ્જયનમા—દ્વૈતમતના ભટ્ટ ભાસ્કરને અદ્વૈત મત મનાવ્યો જૈનને પિશાચ કહીને ખંડન કરવા લાગ્યા જેમા એક પણ વાત સાચી નથી છેવટે સપ્તભંગીના ખંડનમા ઉતર્યા આ વાતનો ઉત્તર ટિપ્પનકારે જણાવ્યો છે કે—સપ્તભંગીઓથી પ્રત્યેક પદાર્થમા ગમે તેવા બીજા પણ પરસ્પર વિરૂદ્ધ ધર્મોનો સમાવેશ થાય છે બીજા અનેક વૈદિક મતના પંડિતોએ જ તેમની અયોગ્યતા બતાવેલી જગો જગો પર મારા ગ્રંથથી જોઈ શકશો

(૩૪) સાધારણ વિચારો—સર્વજ્ઞોના તત્ત્વના વિકાર રૂપજ હાલનો વૈદિક ધર્મ સર્વજ્ઞોના અપરિચિત પ્રદેશમા, યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનવાળો, વેદ ધર્મ સ્વાર્થી લોકોથી ચાલી પડેલો ખરો પણ, સર્વજ્ઞોના વિશેષ પરિચય વાળા પ્રદેશમા તે નહી જેવો થઈ પડતા, સર્વજ્ઞોના તત્ત્વમિશ્રિત નવીન ગ્રંથોની રચના કરી, વેદ ધર્મ ટકાવવાના પ્રયત્નો કરતા ગયા એટલે દૂધમા કે છાસમા, પાણી કેટલુ તેનો અંદાજો ન કાઢી શકાય તેવા સ્વરૂપનો, વૈદિક ધર્મ કરીને મુકયો

વેદો એક એકથી ઘણા ઘણા છેટે, ઋષિઓથી તૈયાર થએલા, અનેક પ્રમાણોથી સિદ્ધ છે છતા સૃષ્ટિની આદિમા ચાર—ઋષિઓના હૃદયમા પ્રજાપતિથી ચારો વેદ પ્રાપ્ત થયા, તે વાત ચારો વેદોથી લખાતી ચાલી તે પ્રમાણ વિનાની તદ્દન કલ્પિત છે તે શાથી ચાલી ? અને કયારથી ચાલી ? પ્રગટ દેખાય છે કે સર્વજ્ઞોથી વિરૂદ્ધમા લખી જાણી બૂઝીને ચાલવા દીધી હોય એવુ મારૂ ખાસ અનુમાન છે આ મારા અનુમાનની પુષ્ટિમા—આનંદશંકરભાઈ ધ્રુવના, આર્યોના તહેવારોના લેખકના, અને મણિલાલભાઈ દ્વિવેદીના, ફકરાઓ ધ્યાનમા લઈ વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ અને દક્ષિણના પંડિત લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભિંડે તો સ્પષ્ટ રૂપેજ લખીને બતાવ્યુ છે કે "જૈન ધર્મ એ વિકૃત હિંદુ ધર્મ છે એમ કહેવામા આવે છે પરંતુ

સનાતન અને પુરાતન એના જૈન ધર્મનુ વિકૃત સ્વરૂપ એ હિંદુ ધર્મ છે ”

આવા આવા દેશી પરદેશી અનેક મહાન્ મહાન્ પંડિતોની, નિર્મલ બુદ્ધિનો પ્રકાશ મારા પર પડતા, મારૂ મન વૈદિક મત જોવાને પ્રેરાયુ જોતા જોતા ઘણા ઘણા પ્રકારનો વિપર્યાસ થએલો જણાતા જૈન-વૈદિકની તુલનાત્મક રૂપે ગ્રથ લખવા માડ્યો, તેમા ઘણા ખરા પડિતોના વિચારો સત્ય રૂપે થએલા પણ લાગતા ગયા તે મે મારા ગ્રથમા જાહેર કર્યા છે તે જોવાની ભલામણ કરૂ છુ આ જગો પર તો નહી જેવી સૂચના માત્રજ કરીને બતાવુ છુ

સર્વજ્ઞોએ—નાના મોટા અનતાનત જીવોથી ભરેલી, અને કર્મના સયોગથી ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોમા ભટકતી, અનાદિના કાળથી ચાલતી આવેલી આ સૃષ્ટિ બતાવેલી છે

વૈદિકોમા—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવાદિક એક એકથી વિરૂદ્ધપણે આ સૃષ્ટિની રચના કરતા બતાવેલા છે

જૈનોમા આ અવસર્પિણીમા—ઋષભદેવાદિક ૨૪ મહાન્ તીર્થકરો ધર્મના પ્રવર્તકો (નાયકો) થતા આવ્યા છે

વૈદિકોમા—મત્સ્ય, કુર્માદિક ૨૪ એકજ વિષ્ણુના અવતારો થએલા બતાવ્યા છે તેમા ઋષભદેવને ૮ મા નબરે ગોઠવ્યા છે

સર્વજ્ઞોમા—હાથી, ઘોડાદિક અગાધ શક્તિવાળા ૧૪ રત્નો આવીને મળ્યા પછી, છ ખડના રાજ્ય કરતા—ભરત—સગર આદિ ૧૨ ચક્રવર્તીઓ થએલા બતાવ્યા છે

વૈદિકોમા—તેજ ભરતને જડભરત, સગર આદિ બે ચારને, રાજા તરીકે ઓળખાવી તેમના સબધના હાથી, ઘોડાદિ ૧૪ રત્નોમા, થોડા ફેરફાર સાથે બ્રહ્માદિ દેવોના સમુદ્રમથનથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા છે સગર ચક્રવર્તીના ૬૦ હજાર પુત્રો સ્વાભાવિક હતા, તે મહાદેવથી પ્રાપ્ત થએલા બતાવ્યા છે

સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમાં ૧૧મા તીર્થંકરના સમયમા પહેલા વાસુદેવના પિતા—પુત્રીના સબધથી લોકોમા પ્રજાપતિ તરીકે જાહેર થયા છે

વૈદિકોમા—તેજ પ્રજાપતિને ચારો વેદોના બ્રહ્મા તરીકે લખીને—સૃષ્ટિની આદિ કરનારા, સૃષ્ટિની આદિમાજ ચાર ઋષિઓના હૃદયમા ચારો

વેદોનો પ્રકાશ કરનાર, અને પોતાના ચાર અંગથી ચાર વર્ણની ઉત્પત્તિ કરનારા, લખીને બતાવ્યા છે આ બ્રહ્મા એક રાજાને કલ્પેલા છે, તેના માટે વૈદિકોમા લખાયલા અનેક પ્રકારના વિચિત્ર લેખોથી જાણી શકાય તેમ છે

આ અવસર્પિણીમા–સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા–બલદેવાદિક નવ ત્રિકો થયેલા લખાયા છે તેમાનુ પહેલુ ત્રિક ૧૧ મા તીર્થકરથી શરૂ થતા–૨૦ મા તીર્થકર થયા પછી ૮ મુ રામ, લક્ષ્મણ અને રાવણનુ થયુ છે અને ૨૨ મા તીર્થકરના સમયમા–બલભદ્ર, શ્રીકૃષ્ણ અને જરાસધનુ થયુ છે વાસુદેવજ પ્રતિવાસુદેવને મારે એ નિયમ પ્રમાણે જૈનોમા લક્ષ્મણ વાસુદેવના હાથે રાવણ પ્રતિવાસુદેવ મરાયો છે વૈદિકોમા બલદેવ રામને બતાવ્યા તેટલો ફેર છે બાકી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવના હાથે જરાસધ પ્રતિવાસુદેવ મરાયો તેમા ફેર થએલો નથી આ બન્ને ત્રિકોમા મુખ્ય પાત્રોનો ફેર ઘણો નહી હોય, બાકી બીજા વિષયોમા તો ઘણો જ ફેરફાર થએલો જણાય છે તે તો બન્ને તરફના મેળાણથી જાણી શકાશે

પરંતુ–રામાદિક ૮ મા ના, અને બલભદ્રાદિક ૯ મા ના, પૂર્વેના જે સાત ત્રિકો ૧૧ મા તીર્થકરના સમયથી થતા આવ્યા, તેમા તો વૈદિકના પડિતોએ સર્વ પ્રકારના ક્રમને તોડી નાખીને, એવુ તો ઉધુ ઢંગુ કલ્પ્યુ છે કે મોટા મોટા પડિતો પણ, તે ગુચવી દીધેલુ કોકડુ ,ઉકેલી શકે નહી તે પૂર્વેના સાત ત્રિકોમા–બલદેવોના તો નામ નીશાન પણ દેખાતા નથી અને જે સાત નામના સાત વાસુદેવો થતા આવ્યા, તેમના નામ, ઠામ, ઠેકાણા, ઉડાવી દઇને એક જ વિષ્ણુ ભગવાનના નામથી જાહેર કર્યા પરંતુ તેમના પ્રતિપક્ષી રૂપ જે સાત પ્રતિવાસુદેવો હતા તેમના નામ તેવાના તેવા રૂપના મારા જોવામા આવ્યા, પણ તેમનુ સ્વરૂપ તદ્દન ફેરવી નાખ્યુ અને જુદા જુદા કવિઓએ જુદી જુદી મનમાની કલ્પનાઓ કરીને બતાવી છે 'તે જુવો કે સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા પ્રતિ વાસુદેવોના નામ––૧ અશ્વગ્રીવ,' ૨ તારક, ૩ મેરક, ૪ મધુ અને કૈટભ, ૫ નિશુંભ, ૬ બલિ, ૭ પ્રહ્લાદ અને પૂર્વે બતાવેલા ૮ મા રાવણ અને ૯ મા જરાસધ આ બેમાના એકને તો લક્ષ્મણે માર્યા અને બીજાને શ્રીકૃષ્ણે મારીને ત્રણ ખડનુ રાજ્ય સ્વતંત્ર પણે ભોગવ્યુ હતુ તેવીજ રીતે પૂર્વેના સાત વાસુદેવોના શત્રુભૂત સાત પ્રતિવાસુદેવોજ છે તેઓનુ સ્વરૂપ વૈદિકોમા જેવી રીતે ગોઠવાયુ છે તેઓની અહીં સૂચના કરીને બતાવુ છુ

૧ અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવનેજ માથા વિનાના થયા પછી ઘોડાના માથાવાળા

નીકાળ કરી જાતા તો પછી શંકરસ્વામીને આટલો બધો પ્રપંચ કરવાની શી જરૂર પડતી ?

બ્રહ્મા જગત્નાં કર્તા ચારો વેદોથી તે સંપૂર્ણ વૈદિકોના સિદ્ધાંતોથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા છે, શ્રીકૃષ્ણ પણ તેટલાજ દરજ્જાના મનાયલા છે તેથી પોતે કહી રહ્યા છે કે—" જીવ મારો અંશ છે " " શ્રીમાન્, વિભૂતિમાન્, સર્વ મારા અંશથી ઉત્પન્ન થએલા છે " અને સર્વ ભૂતોનો અંતર્યામી પણ હું જ છું "

આમાં જરા વિચાર થાય છે કે—અનંતા અનંત જીવોને ભટકવારૂપ જે જીવોની ચોરાશી લાખ યોનિઓની સ્થાપના થએલી પુરાણોમાં પણ જણાવવામાં આવી છે, તે શું બ્રહ્માએ સ્થાપેલી કે શ્રીકૃષ્ણે ? અને તે શા કારણથી મનાયલી ? શું તેવા રૂપો ધારણ કરીને તે તે યોનિયોના સુખ દુઃખ કેવા કેવા પ્રકારના છે તે જોવાને માટે પોતેજ ફરી રહેલા માનવા કે કોઇ બીજા પ્રકારના જીવો તેમાં ભટકી રહેલા માનવા ? અથવા વૈદિકોએ પોતાના સિદ્ધાંતનો મેળ મેળવ્યા વિના બીજા કોઇના સિદ્ધાંતમાંથી લઇને સમજ્યા શોચ્યા વિના પોતાનામાં લખી વાળેલા સમજવા ? આવા આવા પ્રકારના સેંકડો લખાયલા લેખોનો આપણી ટુંક બુદ્ધિથી નિર્ણય કેવી રીતે કરી લેવો ? જો કોઇ સત્ય બુદ્ધિથી લખીને બતાવે ત્યારે તો તેમનો પણ આપણા પર મોટો ઉપકાર થાય, બાકી ઉપજાઉના લેખકોએ તો દુનિયાનો દાટજ વાળ્યો છે તે જોવાની તો અમારી ઇચ્છા થતીજ નથી આજકાલ થાબડા થાબડીના લેખો પણ ઘણાજ બહાર પડી રહ્યા છે તેથી સત્યના શોધકોને કાંઇ સંતોષ ન થઇ શકે અને વિચાર વિનાઓના માટે તો સત્ય અને અસત્ય બધુએ એક સરખુ જ છે માટે સત્ય વસ્તુના જ લેખો બહાર પાડવા જોઇએ, તેવા પ્રકારના સત્ય વિચારો તો કોઇ કોઇ મહાપુરૂષના જ જોવામાં આવે છે બાકી થાબડા થાબડીના લેખો તો દગલા બંધ જોતા કેવલ વખતજ ગમાવવા જેવુ થાય છે, પણ તેમાંથી કાંઇ સત્ય મળી શકતું નથી આ જમાનો સત્ય વસ્તુના શોધકોનો લાગે છે પરંતુ થાબડા થાબડીનો મને લાગતો નથી બાકી તો વિચારો વિચારોના અનેક ભેદો છે તેથી બધાનો નિવેડો લાવી શકાય નહી

સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોનો વિશેષ પ્રચાર થતા વૈદિકોમાં બાજી પલટાઇ

કોઈ પ્રાચીન કાળમાં મુખ્યતાએ યજ્ઞ યાગાદિકના વિધિ વિધાનવાળું વેદ જ્ઞાન ઇશ્વરની પ્રેરણાથી ઋષિઓને પ્રાપ્ત થએલું લોકોને બતાવી તે કાર્ય

અમધોકારથી ચલાવ્યું પરંતુ તે ચજ્ઞ યાગાદિકનું જ્ઞાન સાક્ષાત્ સર્વજ્ઞોના તત્ત્વજ્ઞાનનો વિરોધ પ્રચાર થતા નહીં જેવું ભાસવા લાગ્યું એટલે તેનો પ્રચાર નહીં જેવો થઇ પડવાથી વૈદિકોના કેટલાક ચતુર પંડિતોએ-બ્રાહ્મણાદિક ગ્રંથોથી બાજી પલટાવવા માંડી તે એવી રીતે કે—

(૧) સર્વજ્ઞોએ-પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી આ સૃષ્ટિને અનાદિની બતાવી ત્યારે વૈદિકોના પંડિતોએ-સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમાં લખાયલા પુત્રીના પતિ પ્રજાપતિ નામના એક મહાન્ રાજાને બ્રહ્મા વર્ગેરે કલ્પીને આ સૃષ્ટિની આદિ કરવાવાળા લખીને બનાવ્યા.

(૨) સર્વજ્ઞોથી જાહેરમાં આવેલા ઋષભદેવાદિક ૨૪ તીર્થંકરોના અનુકરણરૂપે-વૈદિકોએ મત્સ્યાદિક ૨૪ અવતારો એકજ વિષ્ણુના કલ્પીને બતાવ્યા.

(૩) સર્વજ્ઞોએ-ભરત-સગર આદિ ૧૨ ચક્રવર્તીઓ બતાવેલા છે. વૈદિકોએ તે બારમાનાં બે ચાર નામ રાખીને તેમાં ઉંધુ ચત્તું લખીને બતાવ્યું છે અને તેમના સંબંધના જે ૧૪ રત્નો હતાં તેમાં ફેરફાર કરીને બ્રહ્માદિક દેવોના સમુદ્રમંથનથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા છે.

સર્વજ્ઞોએ-વાસુદેવનાં નવ (૯) ત્રિકો આ અવસર્પિણીમાં થએલાં બતાવેલા છે વૈદિકના પંડિતોએ તે બધાએ વાસુદેવોને એકજ વિષ્ણુના નામથી પ્રસિદ્ધિમાં બતાવી તેમના પ્રતિપક્ષી જે નવ (૯) પ્રતિવાસુદેવો હતા તેમાના કોઇને વિષ્ણુ તો કોઇને અસુર-દાનવ-દૈત્યો ઠરાવી તેમને દેવતાઓની સાથે લડાવી માર્યા છે એટલુ જ નહી પણ સાથમાં જગતની આદિ કરવાવાળા બ્રહ્માને અને યુગયુગમાં ભક્તોનું રક્ષણ કરવાવાળા વિષ્ણુ ભગવાનને તે દૈત્ય દાનવોથી નાશ ભાગ કરતા લખીને બતાવેલા છે તે ઘણું ચમત્કાર પેદા કરે તેવુ છે એવી રીતે પરોક્ષના વિષયની ફક્કડ નહી પણ હજારો વાતોમાં ઉંધુ ચત્તું કરી પૂર્વાપરનાં વિરોધવાળા મોટા મોટા પુસ્તકો બનાવી મોટા મોટા પંડિતોને પણ મોટી મુંજવણમાં નાખી દીધેલા છે 'સાક્ષરા' વિપરીત થએ 'રાક્ષસા' ની જે કહેવત છે તે આવા કારણથીજ પડેલી હોવી જોઇએ!

મહાભારતના શાંતિપર્વમાં—હિંસાત્મક યજ્ઞનો નિષેધ કરી આત્મયજ્ઞ બતાવતા-શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે કે—

यूपं कृत्वा पशून् हत्वा, कृत्वा रुधिरकर्दमं ।
यद्येवं गम्यते स्वर्गे, नरके केन गम्यते ? ॥ १ ॥

સર્વજ્ઞોના સત્ય તત્ત્વોનો વિશેષ પ્રચાર થતા વૈદિકનાજ પંડિતો વેદવિહિત યજ્ઞોનો નિષેધ કરી આત્મયજ્ઞ બતાવતા કહે છે કે–યૂપને સ્થાપીને, પશુઓનો વધ કરીને અને તેમના રૂધિરથી કાદવ કરીને સ્વર્ગે જવાતુ હોય, ત્યારે નરકમા કયું કર્મ કરવાથી જવાતુ હશે ?

ઉપરના શ્લોકથી સમજાય છે કે–સ્વર્ગની આશાવાળા યજ્ઞો કરતા પરંતુ બધી દુનિયાના માલક નિત્ય મોક્ષરૂપ બ્રહ્મા પણ દુનિયામા યજ્ઞો કરવાને આવતા તે નવુ કયું પદ મેળવવાને આવતા ? વિશેષ વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

વિષ્ણુપુરાણમા—

पृथिव्यामप्यहं पार्थ !, वायौ उग्नौ जलेऽप्यहं ।
वनस्पतिगतस्याहं, सर्वभूतगतोऽप्यहं ॥ १ ॥

પૃથ્વી આદિ સ્થાવરો જીવોવાળા છે એવુ સ્પષ્ટરૂપે વર્ણન વેદપુરાણોમા જોવામા આવેલુ નથી સર્વે સ્થાવરો પણ જીવો વાળા છે એ માન્યતા સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થએલી છે છતા વિષ્ણુપુરાણમા વિષ્ણુરૂપે દાખલ કરવામા આવી છે

એવા પ્રકારની માન્યતા ગીતામા પણ લખાઇ છે–જેમ કે–જીવ મારો અંશ છે (૧૫–૭), સર્વભૂતોનો અંતર્યામી આત્મા હુ છુ (૧૦–૨૦), સંસારમા જેટલી શ્રીમાન્ વિભૂતિમાન્ મૂર્ત્તિઓ છે તે સર્વ મારા અંશથી ઉત્પન્ન થએલીઓ છે

આમા વિચાર થાય છે કે–પોતપોતાના કર્મના વશમા પડેલા જીવો ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોમા અનંતા કાળથી ભટકી રહેલા છે, વિષ્ણુ ભગવાન્ કહે છે કે બધાએ ઠેકાણે હુ છુ ત્યારે શુ તે તે યોનિયોમા અનેક પ્રકારના સુખ દુઃખોનો અનુભવ કરતા વિષ્ણુ ભગવાન્ પોતે ભટકી રહેલા માનવા કે કોઈ બીજા જીવો ભટકી રહેલા મનાયા છે ?

વળી વિશેષ વાત એ છે કે–મનુસ્મૃતિમા લેખાયુ છે કે—" બ્રહ્માએ યજ્ઞના માટે પશુઓ બનાવ્યા " તો તે કયી વસ્તુના કયા કાળમા ? તેનો કાંઇ પત્તો જણાવ્યો નથી જો અમો સર્વ ભૂતોમા વિષ્ણુભગવાન્‌ને માનીએ ત્યારે તો યજ્ઞમા પણ પશુઓનો ઘાત કરતા વિષ્ણુભગવાન્‌નાજ અપરાધી ઠરીએ માટે વિચાર થાય છે કે–જીવોના સંબંધે ખરો સિદ્ધાંત ગીતાનો કે સ્મૃતિનો ?

બીજી બાજુ જોતા–બ્રહ્મા–વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણમાના એક પણ દેવનો ખગે પત્તો લાગેલોજ નથી માટે આ જીવોનો વિષય પણ સર્વજ્ઞોમાથી લઇને વૈદિકના પંડિતોએ ઉંધો છત્તો કલ્પી કાઢેલોજ હોય એજ અનુમાન પર આવીને અટકવુ પડે છે

વિશેષ વિચારવાનુ કે–સર્વજ્ઞોના લેખો તરફ અને વૈદિકોના વિચારો તરફ મારા લેખમા આદિથી તે અંત સુધી નજર ફેરવીને જોશો તો આપ સજ્જનોને માલમ પડશે કે સર્વજ્ઞોનો ઇન્કાર કરવાવાળા સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોમાથી અને તેમના ઇતિહાસમાથી જેટલુ લેવાય તેટલુ ઉપર ચોટીયું લઇને ઉંધુ છત્તુ કરીને પોતાના વૈદિક ધર્મમા ગોઠવેલુ છે

'વેદો ઇશ્વરીય પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત થએલા' છે એમ વૈદિકના પંડિતોએ જાહેર કર્યું ખરૂ પણ તેમોની કેટલીક વાતો ઘૃણા ઉત્પન્ન કરે તેવી અને કેટલીક બાલખ્યાલ જેવી છે "પ્રથમ જુવો ઘૃણા ઉત્પન્ન કરે તેવું ઋગ્વેદનુ જ અશ્વ-સ્તોત્ર, આગળ જુવો બાલખ્યાલ જેવા ઉદ્ગારો–હે પૃથ્વી ! તે મૃતક પર ઢગલો થા, હે અગ્નિ ! આ મૃતકને પિતૃઓની પામે પુહુચાવ ઇત્યાદિક અનેક વિચારો વેદોમાના જોતા માલમ પડશે કે–સર્વજ્ઞોના તત્ત્વાદિક વિશેષ પ્રચારમાં આવ્યા પછી વેદોનો કોઇ એક નેતા ન હોવાથી જાહેર કરવામા આવ્યુ કે–વેદો ઇશ્વરીય પ્રેરણાથી ઋષિઓને પ્રાપ્ત થયા છે જેમ કે–આધુનિક પુરાણોમા સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોમાથી અને તેમના ઇતિહાસમાથી પોતાની મરજી પ્રમાણે લઇને અને તેમા અનેક પ્રકારનો ફેરફાર કરી મોટા વિરોધ વાળા પુરાણો ઉભા કરીને વેદ વ્યાસના નામ ઉપર ચઢાવી દીધા તે પ્રમાણે વેદોને ઇશ્વરીય પ્રેરણાથી ઋષિઓને પ્રાપ્ત થએલા લખીને બતાવી દીધા છે પૂર્વકાળમા થએલા કેટલાક અક્ષરોના પંડિતો સર્વજ્ઞોના સંબંધમા આવેલા સર્વજ્ઞ-કથિત અતીંદ્રિય જ્ઞાનના વિષયોને જાણી શક્યા હશે ખરા પરંતુ કેવલ સ્વાર્થની બુદ્ધિવાળા પક્ષપાતમા તણાઇને તેમાથી જેટલુ લેવાય તેટલુ લઇને તેમા ઉંધુ છત્તુ કરીને લોકોને ઉંધા પાટા બંધાવવાનો પ્રયત્ન કરતા ગયા, છતા પણ કેટલાક ગહન અને અતિગૂઢ અધ્યાત્મિક વિષયોની વાતોમા પોતાનામા નહી જેવુ જ જાહેર કરીને ચાલતા થયા છે જેમ કે–સર્વજ્ઞોએ બતાવેલો (૧) પાચ જ્ઞાનનો વિષય, (૨) સર્વ જીવોના પાચ ઇંદ્રિયોનો વિષય, (૩) તે જીવોના કર્મોના બંધનો વિષય, (૪) આ સૃષ્ટિ અનાદિના કાળથી કેવા સ્વરૂપથી ચાલતી આવી તેના સ્વરૂપનો વિષય, તેમજ (૫) સર્વજ્ઞોએ બતાવેલી

કલ્પના અતીત ગણત્રીનો વિષય, (૬) સર્વજ્ઞોએ બતાવેલા સ્યાદ્વાદનો વિષય, (૭) સર્વજ્ઞોએ બતાવેલા દેવોનો વિષય, (૮) સર્વજ્ઞોએ બતાવેલા ઇતિહાસનો વિષય

ઇત્યાદિક અનેક વિષયોમા વૈદિકોએ મોટો ફેરફાર કરેલો છે તેમાના કેટલાક વિષયો તો અમો જૈન–વૈદિકની તુલના રૂપે બતાવતા આવ્યા છીએ

તત્ત્વોના વિષયની શોધ ખોળમાં મચી રહેલા આજકાલના પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો એવો નિર્ણય બતાવે છે કે—

" હિ દુસ્તાનના પ્રાચીન સાહિત્યનો ઇતિહાસ કુદરતી રીતે બે મુખ્ય વિભાગમા વ્હેચાઇ જાય છે પહેલો વિભાગ તે વેદના ગ્ર થોનો છે એ સાહિત્ય ઘણુ કરીને ઇ સ. પૂર્વે ૧૫૦૦ વર્ષ જેટલા પ્રાચીન સમયથી શરૂ થાય છે, અને એના છેટલામા છેટલા સ્વરૂપમા એ સાહિત્ય આસરે ઇ સ પૂર્વે ૨૦૦ વર્ષ સુધી પહોચે છે વૈદિક યુગના પ્રથમાર્ધનુ સાહિત્ય સર્ગ-શક્તિ અને કવિત્વથી અ કિત થયલુ હતુ અને સિ ધુ વગેરે નદીઓ જ્યા વહે છે અને હાલના સમયમા જે પ જાબના નામથી ઓળખાય છે તે મુલકમા એ સમયના સુધારાનુ મુખ્ય સ્થાન હતુ

એજ યુગના દ્વિતીયાર્ધનુ સાહિત્ય અ તર્ગત વસ્તુ તરફ જોતા ધર્મ વિષયક ચર્ચા ચલાવનારૂ અને બાહ્ય સ્વરૂપ તરફ જોતા ગદ્યમા લખાયલુ હતુ અને પ જાબને બદલે ગ ગા નદીની પાસેના પ્રદેશમા એ સમયના આધ્યાત્મિક ચિ તન માટેનુ મુખ્ય સ્થાન હતુ એ પ્રમાણે વૈદિક યુગ પ્રવર્તતો હતો એટલામાજ આર્ય લોકોનો સુધારો આખા હિ દુસ્તાનમા, એટલે સિ ધુ નદીના મુખ આગળથી તે ગ ગા નદીના મુખ સુધીના, જેની ઉત્તરે હિમાલય પર્વત આવી રહ્યો છે, અને જેની દક્ષિણે વિ ધ્યાચલ પર્વત આવી રહ્યો છે, તે વિસ્તીર્ણ પ્રદેશમા ફેલાઇ વળયો હતો

દ્વિતીય યુગના પ્રાર ભમો વૈદિક સાહિત્યના છેટલા ગ્ર થો હજી લખાતા હતા અને ઇ સ ૧૦૦૦ પછી મુસલમાનોની જીત થઇ ત્યારથી એ યુગ પૂરો થયો એ યુગ તે ખરેખરો સ સ્કૃત યુગ કહી શકાય સાહિત્યમા, મુખ્યત્વે કરીને ટીકાના ગ્ર થોમા સ સ્કૃતનો ઉપયોગ ચાલુ રહ્યો એટલે અમુક અર્થમા આ દ્વિતીય યુગ આજ દિન સુધી ટકી રહ્યો છે એમ કહી શકાય આ દ્વિતીય યુગમા બ્રાહ્મણોનો સુધારો દક્ષિણના નામથી ઓળખાતા દક્ષિણ પ્રદેશમા પ્રવેશ પામ્યો અને ત્યા ફેલાયો આ બન્ને યુગને એકઠા લઇએ તો એટલા

સમયમા હિંદુસ્તાનના સાહિત્યના લગભગ દરેક વિભાગમા સંગીન અને મહત્ત્વના ગ્રંથો લખાયા " (સંસ્કૃત સા૦ પ્રસ્તાવિક પૃ ૯)

આ ઉપરના લેખમા કાંઈ સ્પષ્ટતા કરીને બતાવુ છુ—

વેદ કાળના બે વિભાગ તેમા પહેલો વિભાગ સિંધુ નદી તરફથી ઇ સ પૂર્વે ૧૫૦૦થી શરૂ થઇ તેનો પ્રયાસ ૨૦૦૦વર્ષ સુધી થતો રહ્યો એમ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનુ કહેવુ છે ગમે તેમ હોય પણ તે તરફ તેઓને સોમવેલડીના રસના પાનની મદત મળતી હતી તેથી તે સાહિત્ય તેની માદકતાથી પણ ઉત્પન્ન થતુ પણ તેમા ભળતુ તેથી તે યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનવાળુ ઘૃણાજનક અને કેટલુક બાલખ્યાલ જેવુ તેમા ભળેવુ હોય તેવુ જણાય છે તે અમે પ્રથમજ સૂચવ્યું છે

વેદયુગના બીજા અર્ધનું સાહિત્ય ગંગા નદીના પાસેના પ્રદેશથી શરૂ થતુ બતાવ્યું છે પરંતુ આ બીજા અર્ધની શરૂઆત થતા પહેલા ઇ સ ૧૦૦૦ ના લગભગમા જૈનોના ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથ સર્વજ્ઞ તરફથી અધ્યાત્મિક વિષયોનો ઉપદેશ લોકોમા પસરી રહેલો હતો તે સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોની સ્પર્ધાથી બ્રાહ્મણાદિક ગ્રંથોમા જે ચર્ચાવાળુ લખાતુ ચાલ્યુ ત્યાથી તે અધ્યાત્મિક તત્ત્વોના મિશ્રણ વાળુ ગણાવવાને લાગ્યુ તે ૨૩ મા તીર્થંકર પછી થોડાજ વખતમા ૨૪ મોં તીર્થંકર સર્વજ્ઞ શ્રીમહાવીર થયા છે તેમનુ શાસન આજે નિષ્કલંક પણે જ પ્રવર્તી રહેલુ છે

તે ૨૪ મા તીર્થંકરના તરફથી બતાવવામા આવેલા આધ્યાત્મિક તત્ત્વોના વિષયો તેમજ પ્રાચીનમા પ્રાચીન ઇતિહાસના વિષયો તેમના શિષ્યો (ગણધરો) સાભળી પોતાના હૃદયમા ધારણ કરતા પછી તેઓ પોતાના પરિવારમા ફેલાવતા, પરંતુ તે સમયમા પ્રાયે મુખપાઠ રાખવાનો રીવાજ વિશેષ હતો પછી આગળ જેમ પુસ્તક પાના પર ચઢતુ ગયુ તેમ તે સર્વજ્ઞોના બતાવેલા આધ્યાત્મિક તત્ત્વોમાથી તેમજ પ્રાચીન ઇતિહાસના વિષયોમાથી વૈદિકના પંડિતો લેતા ગયા અને તેમા ઉંધુ ચત્તુ કરીને મોટા ફેરફારની સાથે પોતાના ગ્રંથોમા દાખલ કરતા ગયા તેમાના કેટલાક ઇતિહાસના વિષયો મારા જાણવામા આવતા ગયા તેમાના કેટલાક નહી જેવા જૈન-વૈદિકની તુલનારૂપે લખીને બતાવ્યા છે હવે તેની ખરી તુલના કરવી તે તો પક્ષપાતથી મુક્ત થએલા એવા સજ્જન, પંડિતોજ કરી શકે. બાકી મે તો કેવલ આદર્શ રૂપે લખીને જાહેરમા મુકયા છે

વેદોના વિષયોને ગમે તેટલા પ્રાચાન કલ્પો પણ તે યજ્ઞ યાગાદિક વિધાના વળા આજકાલના પડિતોને તો બાલ ખ્યાલ જેવાજ લાગેલા છે જૈનોના સર્વજ્ઞ પાર્શ્વનાથ ઈ સ પૂર્વે એક હજાર વર્ષની લગભગમા થયા સર્વજ્ઞોના ત ત્વ વિચારો નવીન રૂપના તાજા બહાર પડતાની સાથે વૈદિકોમા ગડમથલ થવા લાગી,

પ્રથમ જોશમા આવી યજ્ઞ યાગાદિકની પુષ્ટિના માટે બ્રાહ્મણ ગ્રથો લખવા માડયા પણ સર્વજ્ઞોના ત ત્વો જેમ જેમ વધારે ફેલાતા ગયા તેમ તેમ બ્રાહ્મણ ગ્રંથોની કિંમત પણ નહી જેવીજ થઈ પડી, પરતુ કેટલાક ચતુર પડિતો એ સર્વજ્ઞના આશયને પકડી ઉપનિષદોના ગ્રથોની શરૂઆત કરી દીધી તેથી તે ગ્રથો કાઇક શોભા રૂપના ગણાવવા લાગ્યા પણ ભિન્ન ભિન્ન લેખકોના કારણે આપસ આપસના વિરોધને ટાળી શકયા નહી આગળ જાતા સર્વજ્ઞોથી પ્રગટ થએલા પ્રાચીન ઇતિહાસના પણ તેવાજ હાલ કરીને મૂકેલા છે આ પ્રકાશના સમયમા આજ કાલના કેટલાક પડિતો પોતાના વૈદિકમતમા ન્યૂનતાઓ જોતા હુવા એટલુ તો જરરૂ લખતા ગયા કે જૈન બૌદ્ધના પડિતોએ સુધારો વધારો કર્યો પરતુ કેટલાક સત્યપ્રિય પડિતો તો જૈન બૌદ્ધના લાબા અભ્યાસથી ખરી સ્થિતિ સમજીને ટુક રૂપે સત્ય લખવામા પાછી પાણી પણ કરેલી નથી તેઓનીજ સાહાયથી મે જે કાઇ લખીને બતાવ્યુ છે તેનીજ નોધ ઇસારા માત્રથી ટુંક રૂપે કરીને બતાવુ છુ —

(૧) સર્વજ્ઞોએ આ સૃષ્ટિને અનાદિ અનત સ્વરૂપની પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી બતાવી છે અને છે પણ તેવાજ સ્વરૂપની છતા વૈદકના પડિતોએ સર્વજ્ઞોના વિરૂદ્ધમા આવી-બ્રાહ્મણ ગ્રંથોથી તે ઠેઠ પુરાણો સુધી સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના સબધે એક બીજાથી વિરૂદ્ધ સ્વરૂપના બ્રહ્માદિક અનેક દેવો કલ્પીને બતાવ્યા અને તે કલ્પના વેદમૂલક ઠરાવવા પાછળથી નવીન નવીન અનેક શ્રુતિઓ બનાવી ઋગ્વેદથી તે ચોથા અથર્વવેદ સુધીમા દાખલ કરીને બતાવીઓ છે તે તપાસીને જુવો ઓમા સત્યતા કેટલી છે તે પણ વિચારી ને જુવો જો કદાચ સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના બધા કલ્પિત લેખોનો સગ્રહ કરવામા આવે તો કોઈ હજારો શ્લોકોનું મોટુ પુસ્તકજ થઇ જશે પછી વૈદિકના મોટા મે ટા ગ્રંથો દેખાય તેમા નવાઇ જેવુ શું છે? કયા ખાડી કે કોતર નડે તેવુ હતુ ?

(૨) આ અવસર્પિણીમા—યુગ નવધર્મને અત લાવી વ્યવહારીક અને ધાર્મિક માર્ગના પ્રકાશક, ભરતાદિક સો પુત્રના પિતા, શ્રીઋષભદેવ, પ્રથમ તીર્થંકર જૈન ઇતિહાસમા સર્વજ્ઞોથી પ્રકાશિત જગ જાહેર છે છતા આધુનિક પુરાણે મા—વિષ્ણુના આઠમા અવતાર રૂપે કેવા વિકૃત સ્વરૂપના ચીતર્યા છે ત અન્ને મારા સામા સામી લેખોથી વિચારવાની ભળામણ કરૂં છુ

(૩) ઋષભદેવના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તી કે જેમના નામથી આ ભારત વર્ષ પ્રસિદ્ધ થયુ છતા પૌરાણિકોએ રાજા જડભરત કહી હળકા ચિત્ર્યા છે સગર ચક્રવર્તીને પણ રાજા સબોધી ૬૦ હજાર પુત્રોના પ્રાપ્તિ અને તેમના મરણના વિચારો જુદા જુદા રૂપે ગોઠવાયા તો તે શા કારણથી વિચિત્ર પ્રકારના ગોઠવાયા? ઘણા ખરા પુરાણો શાલશોથી નવશો સુધીમા લખાયા છે જુવો અમારા લેખો

(૪) સેનાપતિ, પુરોહિત, હાથી, ઘોડા આદિ નવીન ઉત્પન્ન થએલી રત્ન રૂપની ૧૪ વસ્તુઓ આવીને મળે તેજ ચક્રવર્તી પદ ભોગવે અને જેને ૭ વસ્તુઓ તે વાસુદેવનુ પદ ભોગવે આ વિષયમા વૈદિકોએ ફેરફારની સાથે તે ૧૪ રત્નોને બ્રહ્માદિકના સમુદ્રમથનથી ઉત્પ ન થએલા બતાવી ચક્રવર્તી પદ સવથા ઉડાવી દીધુ અને જુદા જુદા નવ વાસુદેવોમાના—પાછળના ૭ ત્રિકોમા દેવ-દાનવોની લડાઇમા વિષ્ણુ આદીને મારામા ગોઠવી તમને વિષ્ણુના અવતાર અને કૃષ્ણને ભગવાન રૂપે જાહેરમા મૂકયા જુવો અમારા બધા લેખો અને કરો સત્યાસત્યનો વિચાર

આ તો નામ માત્રથી બાર ચક્રવર્તીઓનો અને નવ વાસુદેવોના ત્રિકોનો ઈસારો કરીને બતાવ્યો હવે રહ્યા બ્રહ્મા અને રૂદ્રો તેમા કાઇક ઈસારો કરીને બતાવુ છુ

આર્યો ॥ તહેવારોના લેખને—ઇદ્ર અને શ્રીકૃષ્ણ આ બે વ્યક્તિઓજ ઇતિહાસ રૂપની લાગી છે પણ બ્રહ્મા અને રૂદ્રો ઇતિહાસ રૂપના લાગ્યા નથી અને દ્વિવેદી મણિલાલ ભાઇને—વેદોમા ગોઠવાયેલા—યજ્ઞ પુરૂષ અને પ્રજાપતિ બ્રહ્મા નવીન રૂપના કલ્પિતજ લાગ્યા તેમના સબધે કાઇક સૂચના રૂપે લખી બતાવુ છુ —

(૫) સર્વજ્ઞોનો ઇતિહાસ જોતા-૧૧મા, તીર્થંકરના સમયમા જિતશત્રુ રાજાએ મોહથી પોતાની પુત્રી મૃગાવતી ને અતેઉરમા દાખલ કરી તેથી તે લોકોમા પ્રજાપતિ રૂપે પ્રસિદ્ધ થયા તે પુત્રીના સબધે જે પુત્ર થયો તે આ અવસર્પિણીમા નવવાસુદેવોમાના પહિલા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ થયા અને તેમના પ્રતિપક્ષી અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવ થયા છે

વૈદિકોના લેખો જોતા તે અશ્વમીવનેજ હયગ્રીવ વિષ્ણુરૂપે જાહેરમા મૂકયા છે અને પુત્રીના સંગધવાળા પ્રજાપતિને હરિણીરૂપ પુત્રીની પાછળ હરણ રૂપે જતા બનાવ્યા છે તેમનુ આયુષ્ય ૩૬ નીલ, ૧૦ ખર્વ, અને ૪૦ અર્બનું ભાગવતમા બતાવ્યુ છે કોઈ લેખમા આ બ્રહ્માની ૩૩ પુત્રીઓ ચદ્રમાને પરણાવેલી બતાવી છે અને કોઇ લેખકે—આ પ્રજાપતિને અનાદિના બ્રહ્મારૂપે કલ્પીને સૃષ્ટિની આદિ કરવાવાળા અને ચારો વેદોના પ્રકાશ કરવાવાળા પણ લખીને બનાવ્યા છે અને તે પ્રજાપતિને હિરણ્યગર્ભરૂપે અને યજ્ઞપુરૂષ રૂપે કલ્પી તેમના સબધની નવીન રૂપની શ્રુતિઓ બનાવી—પહેલા ઋગ્વેદથી તે ચોથા અથર્વ વેદ સુધીમા દાખલ કરી દીધેલી જોવામા આવે છે

કોઇ લેખકે—આ પ્રજાપતિને યજ્ઞ કરતા પણ બતાવ્યા છે ઇદ્ર પદ મેળવવા યજ્ઞો કરવામા આવતા આ અનાદિના બ્રહ્માએ કયુ પદ મેળવવા યજ્ઞોનો આરભ કરેલો હશે ? એ ખાસ વિચારવા જેવુ છે

કોઇ લેખકે લખ્યુ કે-શિવના હાથથી પેદા થયા તો કોઇ લેખકે દેવીના હાથ ઘસવાથી પેદા થયા બતાવ્યા છે પરતુ વિષ્ણુના અવતાર રામચદ્ર જીના અને મહર્ષિ વસિષ્ઠજીના પ્રશ્નોત્તરમા તો આ બ્રહ્મનો કોઇ પત્તો પણ બતાવેલોજ નથી

આવી રીતના અનેક પ્રકારના વિચિત્ર લેખો જોતા આર્યોના વડેવારોના લેખકને વ્યકિતરૂપના ન ભાષ્યા, મને મણિનાનભાઇને કલ્પિત નવીન રૂપના ભાસ્યા તેમા અયોગ્ય શુ છે? સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસથી તો તે મહાન્ રાજા પુત્રીના પતિ-પ્રજાપતિનેજ વૈદિકોએ બ્રહ્મારૂપે કલ્પ્યા સિદ્ધ થાય છે આ જગો પર તો માત્ર નહી જેવી સૂચના કરીને બતાવી છે બાકી તો બધા મારા લેખોથી સત્યા-સત્યનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

॥ સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા—અનેક વિદ્યાઓથી મોટી શકિતવાળા થતા તે રૂદ્રના નામથી પ્રસિદ્ધ થતા તેમની શરૂઆત શ્રીઋષભદેવથી તે ૨૪ તીર્થકર સુધી ૧૧ની સખ્યા જણાવેલી છે પરતુ ૨૪ મા મહાવીરના સમયમા જે ૧૧ મા સત્યકી નામના રૂદ્ર થયા તે કામાસકત થએલા બતાવ્યા છે તેણે રાજાઓના અતેઉર સુધી અનાચાર સેવેલો પણ તે વિદ્યાના બળવાળાનુ કોઇથી નામ દઇ શકાતું નહી એક વેશ્યાના સબધથી રાજાને ખબર પડી કે સભોગ વખતે વિદ્યાઓ દૂર રહે છે ત્યા પ્રપચથી સભોગ વખતે બન્નેનો નાશ કરાવ્યો પણ વિદ્યાના બળવાળા તેના શિષ્યે ભય બતાવી સભોગ રૂપની મૂર્તિ લોકો પાસે

પૂજાવી ત્યાથી આ ભગ અને લિંગ રૂપની મૂર્ત્તિની શરૂઆત થઇ મહાદેવને દ્વાપરમા થએલા બતાવ્યા છે તેથી પણ વિચારવા જેવું છે

આ રૂદ્રના સબધમા વૈદિકોમા વિચિત્ર પ્રકારના લેખો લખાએલા છે તે નામ માત્રથી જુવો—

(૧) કો એ ૧૦ પ્રાણ અને ૧૧ મા આત્મા લખી ૧૧ ની સખ્યા બતાવી છે.

(૨) કોઇએ—બ્રહ્માના ભૃત્તકરૂપ શરીરથી ૧૧ રૂદ્રો અથવા ૧૧ નીલલોહિત લખીને બતાવ્યા છે.

(૩) કોઇએ રૂદ્ર તો એકજ પણ ૧૧ બ્રાહ્મણોના નામથી ૧૧ રૂપે પ્રસિદ્ધ થએલા લખીને બતાવ્યા છે

(૪) કોઇએ—મહાદેવ પાર્વતીના સયોગ પછી મહાદેવને પુત્ર થયો. પાર્વતીજીને પુત્રી પેદા થએલી લખીને બતાવી છે

(૫) કોઇએ—મહાદેવજી વનમા કુટીયા બનાવી મત્ર બળથી સારી સારી સ્ત્રીઓ ખેચી મંગાવી સભોગ કરતા રહ્યા લખ્યા છે

(૬) કોઇએ—મરણ થતી પાર્વતીના મસ્તકો કાપી કાપીને હારમા પરોવી પરોવીને ગળામા પહેરતા બતાવ્યા છે

(૭) કોઇએ—પર્વતની પુત્રી પાર્વતીને પરણવા જતા—જાનમા બ્રહ્મા—વિષ્ણુને પણ લેતા ગયા બતાવ્યા છે

(૮) ભિક્ષા માટે ગયા ત્યા ઋષિ પત્નીઓની લાજ લુટતા ઋષિઓના શાપથી લિંગ વિનાના થઇ બેઠા બતાવ્યા છે

(૯) કોઇએ—લિંગ ત્રુટી પાતાળમા પેઠુ તેની પાછળ મહાદેવજી પણ પાતાળમા ચાલ્યા ગયા બ્રહ્મા—વિષ્ણુ લિંગ પૂજવાનુ કબૂલ કરી પાછા મનાવી-ને લાવ્યા એમ પણ લખીને બતાવ્યુ છે

(૧૦) કોઇએ લખ્યુ કે—લિંગનો પત્તો મેળવવા-બ્રહ્મા ઉપર ગયા અને વિષ્ણુ પાતાળમા પેઠા પણ પત્તો મેળવ્યા વગર પાછા આવ્યા

(૧૧) એક અસુરને બીજા ઉપર હાથ મૂકી બાળી મારવાનો વર આપ્યો તેના ભયથી મહાદેવ પોતેજ ભાગતા ફર્યા પણ લખી બતાવ્યા.

ઇત્યાદિક અનેક બાબતોમા વિકૃત સ્વરૂપના મહાદેવને જગત્‌ની અહિંમા—બ્રહ્મા-વિષ્ણુને ઉત્પન્ન કરીને જગતની ઉત્પત્તિ કરવાવાળા પણ લખીને બતાવ્યા છે

ઇત્યાદિક હજારો બાબતો સર્વજ્ઞોના વિરૂદ્ધમા આવી લખી વાળી પછી એક વાત એવી પકડાવી દીધી કે-હાથી મારવા આવતો હોય તો તેના હાથે મરી જવુ પણ જૈનોના ઉપાશ્રયમા જઈને આપણા પ્રાણ બચાવવા નહી સત્યા સત્યના વિચાર વિનાની ભોળી દુનીયાએ આ વાત મજબૂત પકડી લીધી હવે તેમને સત્યાસત્યનો વિચાર કયે ઠેકાણેથી મળી શકે?

પોતાના સ્વાર્થની ખાતર આ બધુ ઉંધુ ચત્તુ કરવાવાળા પોતે સમજતા હતા કે-અમારી વાતનો ભેદ કોઇ જાહેરમા આવશે તો આ સર્વજ્ઞોના અનુયાયી-થીજ આવશે, બાકી અમારી ચાલાકી બીજા કોઇથી પણ જાહેરમા આવશે નહી પણ કુદરત એવી છે કે આખરમા સત્યાસત્ય જાહેરમા આવ્યા વગર રહેતુ નથી *આ અંગ્રેજોના રાજ્યમા ગ્રંથો છપાઇને બહાર પડી જવાથી અને જગો જગો પર* લાયબ્રેરીઓના સાધનથી સત્યપ્રિય સજ્જનોના હૃદયમા ખળભળાટ પેઠો, તેમના મહવાસવી ભોળી દુનીયા પણ હબક ડબક થઈ પડી આવી સ્થિતિમા સત્ય પ્રિય પંડિતો પણ પોતાના ટુક ટુક સ્વરૂપના વિચારો જાહેરમા મૂકતા ગયા એટલે આ ભોળી દુનીયા પણ કાઇક સત્યાસત્યનો વિચાર કરવાને ઉત્સુકતા ધરાવનારી થઇ, મહાત્મા ગાંધીજી જેવા સર્વજ્ઞોના મર્મના વિચારોને કાઇક ઠીક ઠીક સમજ્યા હશે પણ દુનીયાને એકત્ર સંગઠન કરવા અહિંસાત્મક રહેવુ અને સત્યપ્રિય થવુ એટલુજ બતાવી દુનીયાને એવો ચમત્કાર બતાવ્યો કે જેઓ હિંસાની હિમાયતી કરવાવાળા હતા તેઓ પણ અહિંસાત્મકના સ્વરૂપનેજ વળગી પડયા જો કદાચ આ ચાલતા વિગ્રહમા અહિંસાત્મક સ્વરૂપને વળગ્યા ન હોત તો તેમની સર્વપ્રકારની હેરાતી પણ જોખમ ભરેલીજ થઇ પડતી મે જે આ બધુ લખ્યુ છે તે સત્યપ્રિય સજ્જનોને શોધ ખોળ કરવાના માટેજ લખ્યું છે અને તે જૈન-વૈદિક બન્ને બાજુના વિચારોને મૂકીનેજ લખ્યુ છે પરંતુ એક તરફના વિચારો માત્ર લખીને બતાવ્યા નથી આગ લેખ સિવાય સર્વજ્ઞોના વિચારો ઘણા ઘણા પ્રકારના સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચારવાન બાકી છે તેમાનો એક અંશ માત્ર પણ હુ બતાવી શકયો નથી તેથી આગળ આ બન્નેના વિચારો નિષ્પક્ષ-પાત પણાથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ, હુ એક પામર કયા સુધી લખી લખીને બતાવી શકવાનો હતો?

હજારો ઋષિ પંડિતોએ-ઇંદ્ર, વરૂણ, સૂર્ય, સોમ, અગ્નિ આદિ દેવોની સ્તુતિઓ કરીને પ્રાયે તેઓ પોતાના સ્વાર્થની માગણીઓ કરતા નજરે પડે છે તે સ્તુતિઓનો જે સંગ્રહ તે વેદોના નામથી પ્રસિદ્ધમા મુકવામા આવ્યો પરંતુ તેનો કોઈ એક નિયંતા કે પ્રવર્તક જાહેરમા જણાયા નથી તેથી તેમા એક

વાક્યતા ન હોય તે તો સ્વાભાવિકજ છે છતા તે વેદો ઈશ્વરથી પ્રાપ્ત થએલા છે એમ જાહેરમા મુક્યા બીજી વાત એ છે કે ઘણા ખરા પુરાણો ૭૦૦ શૌથી તે ૯૦૦ સુધીમા લખાયલ છે તેથી તેની ઉત્પત્તિ ઈશ્વરથી ન બનાવતા વ્યાસના નામથી જાહેરમા મૂકવાનો પ્રયત્ન થયો તેથી તે સત્યનિષ્ઠાથી લખાયલા હોય તેમ જણાતા નથી આવા પ્રકારના લેખકોમા સત્યનિષ્ઠા કેટલી હોય તે સહજથી વિચારી શકાય છે

વ્યાસજીની ઉત્પત્તિ આદિ પણ વિચિત્ર પ્રકારની બનાવેલી છે કોઇએ લખ્યુ કે-અઢારે, પુરાણ વ્યાસજીએ બનાવ્યા છે, બીજાએ લખ્યુ કે-અઢારે પુરાણ જન્મતાની સાથે બનાવી વનમા ચાલ્યા ગયા, વ્યાસજીની માતા માછણી હતા ધૂમ્ર વર્ષાની પારાસરે તેમની સાથે જબર જસ્તી કરી,

વિષ્ણુએ ૨૪ અવતાર ધારણ કર્યા તેમા વ્યાસજીનો ૧૯મો અવતાર બનાવ્યો વિષ્ણુએ માયાની પુરૂષ પેદા કરી જૈન બૌ ધને નાસ્તિક ધર્મ ચલાવ્યો

દુનીયાને ઉત્પાપાટા બધાવવાને કેવા કેવા પ્રયત્નો કરેલા છે વેદ સમયના ઋષિઓ કેઈ વસ્તુના અને માંસાદિકના લાલચવાળા હશે તેથી ધર્મના બહાને તે વસ્તુઓને છુટથી મેળવવા યજ્ઞ યાગાદિકનો પ્રબધ કરી રાજરજવાડાઓમા તેની પ્રવૃત્તિ દાખલ કરી દીધી હોય તેઓની આજીવિકા પણ મુખ્યપણે વિદ્યાજ હતી તેથી રાજરજવાડાઓમા અગ્રપદ પામેલા હતા અને રાજાઓ મોટા કાર્યમા પ્રાયે તેઓની સલાહથી પ્રવૃત્તિ કરતા એમ સહજથી દેખાઇ આવે છે તેઓ યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરવામા કુશળ હતા તેથી સોમવેલડીને પણ એક મોટો દેવ કલ્પી તેની એકડો પ્રકારની શ્રુતિઓ અને વિચિત્ર પ્રકારની કથાઓ બનાવી વેદાદિકમા લખી દીધેલી હોય તે સમયના ઘણા પડિતો એકમતના થયા હોય અને તેવા કોઇ દયાળુ ત્યાગવૃત્તિવાળા સમર્થ વિદ્વાનોની રોક ટોક વચ્ચેની ન હોય તો ચાહે તો તેની યોગ્ય પ્રવૃત્તિઓ કે અયોગ્ય પ્રવૃત્તિઓ સહજથી ચલાવી શકાય છે તેથી ધર્મના બહાને યજ્ઞયાગ આદિક ની પ્રવૃત્તિઓ ચાલેલી હોય એવુ મારૂ અનુમાન છે માનવુ ન માનવુ એ તો પોત પોતાની મરજીની વાત છે કારણ કે તે સમયમા થએલા કેટલાક નિવૃત્તિ માર્ગને પસદ કરવાવાળા આજીવકપથ, બૌદ્ધ, જૈનાદિકના સમર્થ સાધુસતોને તે યજ્ઞ યાગાદિકની પ્રવૃત્તિઓ અયોગ્ય રૂપની લાગવાથી તે પ્રવૃત્તિઓને છોડવી પડી હતી, તેથી તે કલ્યાણના માટે સત્ય પ્રવૃત્તિઓ ન હતી અને જે સત સાધુઓ એ ચલાવેલી સત્ય પ્રવૃત્તિઓ છે તેનો ઇન્કાર કોઇથી પણ આજ સુધી થઇ શકેલોજ નથી તેના માટે ભર્તૃહરિ પણ કહી ગયા છે કે—

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं।
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषां ॥
तृष्णास्रोतोविभंगो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकंपा।
सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पंथा ॥

ભાવાર્થ–૧ કોઈ પણ જીવને મારવાથી નિવૃત્ત રહેવુ ૨ બીજાના ધનનુ હરણ નહી કરવુ ૩ હમેશા સત્ય બોલવાની ટેવ રાખવી ૪ વખત આવે શક્તિ પ્રમાણે દાન કરવુ ૫ પારકી સ્ત્રીયોની કથા કરવામા મૂકભાવ સેવવો ૬ અતિ તૃષ્ણાનો રોધ કરવો ૭ વડીલો હાય તેમનો યોગ્ય આદર સત્કાર કરવો ૮ સર્વ પ્રાણી માત્રની હમેશા દયા ચિતવવી આ બધી વાતો સર્વ શાસ્ત્રકારોમા એક સરખી માન્ય થએની છે તેથી ખરો કલ્યાણનો માર્ગ જ ઉપર બતાવેલો છે

આ લેખથી આપણે વિચારવાનુ એ છે કે–યજ્ઞ યાગાદિકના બહાને જે જીવ હિંસાદિકની પ્રવૃત્તિઓ થએલી છે તે ધર્મના માટેજ થએનીઓ છે એમ આપણાથી એકાત કબૂલ ન કરી શકાય ઘણી ખરી તે પ્રવૃત્તિઓ તો ધન પુત્રાદિકના લોભ લાલચથી થએનીઓ હોય એમ તે સૂક્તોથી જ માલમ પડી જાય છે બીજી વાત એ છે કે–ધર્માત્માએ જીવોના પર ઘાત ન કરવો તેજ યોગ્ય ગણાય છતા બૌધ્ધ સાથેના વાદ સમયે-रे, रे सौगत ! नीचतर ! किं किं जल्पसि ? अहिंसा कथं धर्मो भवितुमर्हति ? ઇ ત્યાદિક જે લેખ છે તે કેટલી સભ્યતાવાળો અને કેટલા વિવેકવાળો તે સહજથી વિચારી શકાય તેમ છે માંસની લાલચમા પડેલા મોટા મોટા પડિતો પણ ખરો વિચાર નથી કરી શક્યા તેથી તેઓ લખી ગયા છે કે–" બ્રહ્માએ યજ્ઞના માટે પશુઓ બનાવ્યા "

મનુષ્ય–પશુઓ સ્ત્રી–પુરૂષના સયોગથી પણ ઉત્પન્ન થતા પ્રત્યક્ષમા દેખાઈ રહયા છે તેજ પ્રમાણે પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી આ સૃષ્ટિમા બ્રહ્મા કયે ઠેકાણેથી આવીને મનુષ્ય પશુઓને ઘડી ગયા ? કદાચ વેદનુ પ્રમાણ બતાવશો ત્યારે શુ બ્રાહ્મણ ગ્રથાદિકથી પુરાણો સુધી ।। પ્રમાણો માન્ય નહી કરવા પડે ? તેમ કરતા તો એક પણ પ્રમાણ સત્યરૂપનુ નથી ઠરી શકતુ જુવો–" વૈદિક દૃષ્ટિએ જગત્ " નામનો અમારો લેખ

શ્રાદ્ધાદિકમા જે માંસ ન ખાય તેના માટે નરકાદિકની મોટી મોટી શિક્ષાઓ લખીને બતાવી છે તે શા કારણથી ?

યજ્ઞમા મરતા પશુઓ સ્વર્ગે જતા–કોઈ પૂછે કે સો પુત્રની આશા બતાવી એક પુત્રને હોમવાનુ બતાવ્યુ તે પુત્રને કયે ઠેકાણે મોકલવા ?

રતિદેવ પાસે બબ્બે હજાર ગાયો-બકરાના માસના દાન અપાવનાર માંસનો વાનચુ કેલો હોવો જોઈએ ?

આજે પણ નાત જાતોના આગેવાનો જે પોતાને પ્રિય હેય તેવી રમોઆઓ કાવના નજરે પડે છે

અતિથીરૂપ શ્રાદ્ધ શુદ્ધિકના માટે બલદ-બકરાના માંસનો ઉપદેશ તે કયા ધર્મના માટે ?

રામચંદ્રજીની પાસે અનેક જીવોના માસથી દશરથનુ શ્રાદ્ધ કરાવી જમદગ્નિ જેવા મોટા મોટા ઋષિઓ જમી ગયા

જૈન ઇતિહાસ જોતા-રામચંદ્રને અને જમદગ્નિને ઘણુ છેટુ છે

શ્રાદ્ધના માટે એવા પણ ઘણા લેખો છે કે જેવા જેવા પશુઓ તેટના તેટના માસ સુધી પિતૃઓની તૃપ્તિ માસના ખાનારા તૃપ્ત થય કે વગર ખવાય ?

કૌશિકના ૭ પુત્રો-ગાય માગીને ખાઇ ગયા, ઘરમા જણાવ્યુ કે વાઘ મારીને ખાઇ ગયો અને વૈદિક બળથી પાપથી પણ છુટી ગયા આવા લેખો શુ ખરા જ્ઞાનીઓથી પ્રગટ થયેલા હશે?

યજમાન પાસેથી સ્ત્રીઓનુ દાન, સૂર્યના બહાને વેશ્યાનુ દાન કયા હેતુના માટે લેવા દેવાનુ લખી ગયા હશે?

બ્રહ્માદિ ત્રણે દેવોએ મળીને ૧૮ હજાર બ્રાહ્મણોને નિર્માણ કર્યા પણ આ ત્રણ દેવોનોજ ખરો પત્તો નથી તો પછી આ વાત કયા કાગની અને કયા ઠેકાણા ની ?

બધા દેવોમા બ્રાહ્મણ દેવ મોટા-જેના મુખમા બેસીને દેવતાઓ હોમ ની વસ્તુઓ, પિતરો શ્રાદ્ધનુ ભોજન, કરી રહ્યા છે તેનાથી બીજો મોટો કોણ?

બ્રાહ્મણોને કોપ કરાવતો-અગ્નિ સર્વભક્ષી, સમુદ્ર અપેય, અને ચંદ્રમા ક્ષીણ થયા

જગતમા મોટા માનો પણ દેવોથી મોટા વિચારણીય છે-કેમ કે વેદોની શ્રુતિઓથી ધન પુત્રાદિકની માગણીઓ પોતે કરી રહેલા છે, તો પછી પોતે તેમનાથી મોટા શાથી? અગ્નિ સર્વભક્ષી આદિ ની વાત તો સ્વાભાવિક જણાય છે

દ્રૌપદીએ એક વર માગ્યો- મહાદેવે પાચ આપ્યા દેવનોજ પત્તો નથી તો પછી લેવા દેવાની વાત શી ? કર્માનુસાર બને છે

વિષ્ણુના છઠ્ઠા અવતાર-પરશુરામે, માતાને મારી એ કલંક કોને? આમા સત્ય શુ ?

કાશ્યપની દીકરીઓથી હાથી ઘોડા પેદા થયા
ગાયનુ દેહન કરતા હાથી ઘોડા મકાનાદિ નીકળ્યા
નાન્દને પુરૂષ મટી સ્ત્રી રૂપે થતા ૬૦ પુત્રો પેદા થયા
જમીનના ઘડામાથી સીતાજી બહાર નીકળ્યા
વિશ્વામિત્રે એક નવીન સ્વર્ગની રચના કરી

સ્વર્ગમા જતો નહુષ ઋષિના શાપથી અજગર થઇ નીચો પડયો કાશ્યપની બે સ્ત્રીઓ–કદ્રુથી સર્પો વિનતાથી ગરૂડ પેદા થયા યજ્ઞોથી ઇદ્રપદ મેળવી નહુષ સ્વર્ગે ગયો, ઇદ્રે પાછો ધકકેલી મુકયો ઇદ્રપદ આપનાર કોણ ? સત્તા આપના ની કે ધકકેલી મુકનારની ?

ઘડામા પડેલા મિત્રાવરૂણ દેવોના વીર્યથી અગસ્ત્ય મુનિ નર નારાયણ તપ કરવા લાગ્યા, વિઘ્ન કરવા અપ્સરાઓ મોકળી નરથી નારાયણ થવાના ઉપદેશકોએ નારાયણનેજ ઇંદ્રપદના માટે ફાફા મારતા બતાવ્યા ? આમા સત્ય શુ ?

સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોના તરફ બન્કિ નજરથી જોનારા પરદેશી તેમજ દેશી મહાન્ પડિતોએ જૈનોના સ્યાદ્વાદ (અનેકાત વાદ) ના સિદ્ધાતને સિદ્ધરૂપનો કહી જાહેરમા મુકયો છે તેવા અનેક મહાપુરૂષોના લેખો મે પણ લખીને બતાવ્યા છે તે સિવાય બીજી પણ સર્વજ્ઞની અનેક બાબતો માની–કોઇએ એક વાત, કોઇએ બે વાતો, એમ જે જે વાતો જેના જાણવામા આવી તે તે નિર્મલ બુદ્ધિના પડિતો પ્રકાશમા મુકતા ગયા છે તે તે વાતો જાણીને હુ પણ વેદિક ધર્મ જાણવાને પ્રેરાયો અને જે જે મોટી વાતો હુ જાણતો ગયો તે તે વાતો જૈન વૈદિકની તુલના રૂપે પૂર્વના લેખોમા બતાવતો આવ્યો છુ ફરીથી વિચાર કરતા એવો ભાસ થયો કે–મૂળના વેદોનો ધર્મ કોઇ જુદાજ પ્રકારનો હતો અને પઠન પાઠનના ધધાવાળા ભદ્રિક પરિણામી અક્ષરોના પડિતોથી ચાલતો હતો, તેઓ સૂર્યાદિક તેજસ્વી દૃશ્ય પદાર્થની પ્રાર્થના કરતા અને ઐહિક સ્વમાર્થની સિદ્ધિ થતા દેવની કૃપા થઇ એમ સમજતા પણ માસ મદિરાની લાલચથી છુટેલા ન હતા કોઇ રાજ રજવડાનો સારો આશય મળતા યજ્ઞ યાગાદિકનો ઉપદેશ આપી માસ મદિરાદિકનો છુટથી ઉપયોગ કરતા એવો જે સમય હતો તે વૈદિક સમય ગણાતો તે સમયને આજકાલના બાહોસ પડિતો તો બાલ ખ્યાલ જેવો બતાવે છે

અહીં આ વાત વિચારવાની છે કે-જ્યારે જ્યારે સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો થતા, ત્યારે ત્યારે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ થતી, અને સર્વજ્ઞોનો લાભે વિરહ પડતા તે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન ઘસાતુ ઘસાતુ નહીં જેવુ થઇ પડતુ તે પ્રમાણે જૈનોના ૨૨મા તીર્થંકરને અને ૨૩ મા તીર્થંકર ને ઘણુ લાણુ છેટુ પડવાથી તે-આધ્યાત્મિક જ્ઞાન નહી જેવુ થઇ પડેલુ તે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન ૨૩ મા પાર્શ્વનાથ સર્વજ્ઞ તીર્થંકરથી પુન પ્રવૃત્તિમા આવતા, સ્વાર્થી લોકોના તરફથી મોટા મોટા ઉપદ્રવો થવા લાગ્યા અહીં મારૂ અનુમાન એવુ થાય છે કે તે સ્વાર્થી પડિતોએ પોતાનો રોષ ઠાળવવાને માટે પ્રથમ બ્રાહ્મણ ગ્રંથો લખવા માડયા હોય? પરતુ તે સર્વજ્ઞોના તરફથી બહાર પડતુ આધ્યાત્મિકજ્ઞાન, જેમ જેમ લોકોમા વધારે ને વધારે ફેલાતુ ગયુ તેમ તેમ-યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનવાળા વેદો તો નહી જેવાજ થઇ પડયા હતા, પણ તેની પુષ્ટિના માટે લખાયેલા બ્રાહ્મણ ગ્રથો હતા તે પણ નિર્માલ્ય જેવાજ થઇ પડેલા લાગે છે તે વાત આજકાલના બાહોસ પડિતો પણ લખવાને ચુક્યા નથી અને બીજા મધ્યસ્થ પડિતો તો તે બ્રાહ્મણ ગ્રથોને બેવકુફી ભરેલાજ બતાવવાને આગળ પડયા છે

તે વેદના સમયમા હજારો પઠન પાઠનના ધધાવાળા અક્ષરોના પડિતોનુ તો સ્વતત્ર રાજ્યજ ચાલતુ હતુ, તેથી તેમનું નામ પણ દઇ શકે તેવુ કોણ હતુ ? અર્થાત્ કોઇ પણ તેઓનુ નામ દઇ શકે તેવુ હતુજ નહીં પરતુ બ્રાહ્મણ ગ્રંથોથી જ્યારે પાછા પડયા ત્યારે સર્વજ્ઞોથી અધ્યાત્મિક જ્ઞાન મેળવતા ગયા અને ઉપનિષદો નામના ગ્રંથોમા દાખલ કરતા ગયા, અને કેટલાક અત્યત પરોક્ષના વિષયમા જુદા પણ પડતા ગયા, ત્યારે સમાજમા કાઇક પગ ટેકવતા થયા હોય, તે સિવાય સર્વજ્ઞોના તરફથી અતિ પ્રાચીન-ઇતિહાસના વિષયોનો ઉપદેશ થતા, તેનો પણ સગ્રહ કરવા મડી પડયા હોય કારણ કે-ઇશ્વરની પ્રેરણાથી મેળવેલા વેદોમા-જે પ્રાચીન ઇતિહાસનુ નામ નીશાણ પણ જણાતુ નથી, તેવો અતિ પ્રાચીન ઇતિહાસ સર્વજ્ઞોનો ઈન્કાર કરવાવાળાઓએ પાછળથી કયા સર્વજ્ઞોથી મેળવ્યો ? તે વખતે સર્વજ્ઞોના સપ્રદાયમા ચઉદે પૂર્વો સુધીનુ જ્ઞાન મુખપરપરાથીજ ચાલતુ હતુ, પરતુ લખવામા આવતું એવુ જાહેર જાણવામા આવેલુ નથી

તેવીસમા સર્વજ્ઞના પછી અઢાઇસો (૨૫૦) વર્ષના આતરે ૨૪ મા તીર્થંકર ' શ્રી મહાવીર સર્વજ્ઞ ' તરતજ થયા છે તેમણે પણ ફરીથી તેજ અધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો, અને તેજ અતિ પ્રાચીન ઇતિહાસના જ્ઞાનનો ઉપદેશ

પોતાના શિષ્યોને આપેલો છે તે જ્ઞાન પણ પ્રાયે ઘણા કાળ સુધી મુખ પરપ રાથીજ ચાલતુ રહેલુ જણાય છે, પરતુ સર્વજ્ઞોનુ જ્ઞાન સપૂર્ણ તો કોઇ કાળે પણ પુસ્તક પર ચઢેલુ જણાતુ નથી, અને કોઈ કાળે ચઢવાનુ પણ નથી એ નિર્વિવાદજ છે પરતુ આ અવસર્પિણીમા છેલ્લા તીર્થંકર શ્રીમહાવીર ભગવાન્ મોક્ષે ગયા ત્યાર બાદ ૯૮૦ વર્ષ પછી તેમનુ બતાવેલુ-અધ્યાત્મિક જ્ઞાન, તેમજ અતિપ્રાચીન ઇતિહાસનુ જ્ઞાન, વિસ્મૃત થતુ જોઇ-મહોટા જ્ઞાની સાધુઓએ એ-સર્વજ્ઞોની પરપરાના શિષ્યોને એકત્ર કરીને, તેઓની પાસેથી જેટલુ જેટલુ મેળવતા ગયા, તેટલુ પાના પુસ્તક પર ચઢાવી દેવાનોજ પ્રયત્ન કરેલો છે પરતુ પોતાની નવીન કલ્પનાનો એક અશ માત્ર ઉમેરો કરેલો નથી તેથીજ તે પૂર્વાપર વિરોધ રહિત લખાયેલુ છે આજકાલ સત્ય તત્ત્વોની શોધખોળમા લાગેલા-પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો સર્વજ્ઞોના અધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો તો મત્યકારજ બનાવી રહ્યા છે પરતુ કેટલાક વિદ્વાનો-મોટા મોટા વૈદિક પુસણો જોઇને, સર્વજ્ઞોએ બતાવેલો ટુક ટુક સ્વરૂપનો-અતિ પ્રાચીન ઇતિહાસ દેખી, શકાશીલ થઇ રહેલા જોઇને મે જૈન-વૈદિકનો કેટલોક ઇતિહાસ તુલનાત્મક સ્વરૂપનો લખીને બતાવ્યો છે, તે જોઇને તેમને નિ શકિત થવાની ભલામણ કરૂ છુ.

હવે કેટલીક નહી જેવી પરચૂરણ બાબતો પણ જૈન-વૈદિકમાની વિચાર કરવાને લખી બતાવુ છુ—

સર્વજ્ઞોએ સુક્ષ્મ અસખ્ય અથવા અનત જીવોથી, વ્યાપ્ત થા અથવા થઈ રહેલા, કેટલાક પદાર્થો પોતાના જ્ઞાનમા દેખી તેવા વિશેષ પાપથી વિવેકી પુરૂષોને બચાવવા તેનુ પણ સ્વરૂપ બતાવતા ગયા છે, અને તેવા પાપથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ પણ કરતા ગયા છે જેમ કે—

मद्ये मांसे मधुनि च नवनीते तक्रतो बहिर्गते ।
उत्पद्यते विपद्यते सुसूक्ष्मा जतुराशयः ॥ १ ॥

ભાવાર્થ-મદ્યમા (મદિરામા), માસમા, મધમા, અને છાસથી બહાર કાઢયા પછી માખણમા, પણ સૂક્ષ્મ અસખ્ય જીવો થોડા થોડા વખતમા ઉત્પન્ન થતા રહે છે, અને મરણ થતા પણ રહે છે અર્થાત સૂક્ષ્મ જીવોને ઉત્પન્ન થવા માટે, અને નાશ થવાને માટે, એક સ્થાનજ બની રહે છે તેથી સાધુઓને તો સર્વથા ત્યાગજ કરવાનો ઉપદેશ કરી ગયા છે અને વિવેકી ગૃહસ્થોને તે વિશેષ પાપથી બચાવવા વિવેકપૂર્વક સમજાવી આપવાનુ બતાવતા ગયા છે પણ તેમના પર હુમનો કરવાનુ મનાવતા ગયા નથી

વૈદિકો પણ પોતાના–યજ્ઞ યાગાદિકના વિષયવાળા, વેદ ધર્મને મુખ્ય રૂપે બતાવતા, સર્વજ્ઞોના બતાવેલા તેવા પ્રકારના અનેક વિષયો પોતાનામા દાખલ કરતા ગયા છે, તે તો ઘણુ ઉત્તમજ કરતા ગયા છે પરન્તુ પોતાના વર્ણનમા ચુકવાનો કે ચુકાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો જોવામા આવતો નથી, છતા પણ તેમા વિશેષ એ છે કે સર્વજ્ઞોથી પણ અમો ઘણા જ્ઞાની હતા અને છીએ, એવુ ડોળ બતાવવા મર્યાદા રહિત, અને વિવેક વિચાર વિનાનુ, એવુ તો લખતા ગયા છે કે ન તો કોઇથી બની શકે, તેમજ ન તો બનાવી શકાય, તેમજ ન તો શ્રદ્ધિત રૂપે કરી શકાય, એવા લખાણથી પરિણામ એવુ આવે કે–વિચારી લોકો કે પડિતો, अतो भ्रष्टस्ततो भ्रष्ट જેવા થઇ પડે કેમ કે તે લેખો ન તો સર્વજ્ઞોની સાથે મળતા છે, તેમજ ન તો વેદધર્મને અનુસરતા છે તેવા કેવળ દિશામાત્ર બતાવવાને લખીને વિચાર કરવાની ભલામણ કરીશ—જુવો કે મહાભારત શાતિપર્વના પ્રથમ પાદમા–જણાવ્યુ છે કે—

देवानामयशो दत्वा, कृत्वा प्राणिवधं नरा
ये भक्षयंति मासानि, ते व्रजत्यऽधमा गतिम् ॥ १ ॥
यूप कृत्वा पशून् हत्वा, कृत्वा रुधिरकर्दम
यद्येव गम्यते स्वर्गे, नरके केन गम्यते ? ॥ २ ॥

ભાવાર્થ–દેવોના નામે જીવોનો વધ કરીને અને દેવોને કેવળ અયશજ આપીને જે માસનુ ભક્ષણ કરે છે, તે તો કેવળ અધમગતિમાજ જાય છે. અર્થાત નરક ગતિમાજ જાય છે ॥ ૧ ॥

યજ્ઞાદિકના બહાને–યૂપને (પશુઓને મારવાના થાંભલાને) રોપીને, અને જીવોના લોહિનો કાદવ કીચડ કરનારા, જ્યારે સ્વર્ગમા જશે, ત્યારે નરકમા કયા કર્મથી જવાતુ હશે? એમ યુધિષ્ઠિર પ્રતિ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્ પોતેજ કહી રહ્યા છે ॥ ૨ ॥

ઇત્યાદિક હિંસા નિષેધના વિચારોથી ભરેલા શ્લોકો જો બધા પુરાણોના ભેગા કરવામા આવે તો, તેનુ એક મોટુ પુસ્તકજ બની જાય પુરાણોના પડિતો પણ વેદનોજ પક્ષ કરવા વાળા છે વેદ ધર્મની સ્થાપના–ઇશ્વરની પ્રેરણાથી થએલી માની એ, ત્યારે પુરાણોના લેખકોને–કયા બીજા નવીન ઇશ્વરની પ્રેરણા થએલી ? આ બધાએ હિંસાનિષેધક પુરાણકારોના વિચારોની ઉપેક્ષા કરીને શકર સ્વામીએ અહિંસાના સામે જાહેરમા મોટો વિરોધ બતાવી, વેદની હિંસાનુ જે સ્થાપન કર્યું તે શુ ધર્મના માટે કે અધર્મના માટે ? આ વેદધર્મના પ્રેરક ઇશ્વર ખરા

કે પુરાણ ધર્મ ? પ્રેરક ઈશ્વર ખરા ? આ બેમાના કયા ઇશ્વરોક્ત પ્રકાર આપણે માનવો ?

વેદના ઋષિઓએ જીવોની હિંસાથી-દેવોની તૃપ્તિ કરીને સ્વર્ગમા ઘુસવાનો માર્ગ બતાવ્યો, પુરાણકારોએ તેજ માર્ગ નરક ગતિનો પણ બતાવ્યો, આ એકજ પક્ષના પડિતોમા આકાશ પાતાલ જેટલો ફરક શાથી ? તે ખાસ વિચારવાનુ ખરૂ કે નહી ? હવે આગળ વિશેષ જુવો કે—

સર્વજ્ઞોએ અનતા અનત જીવોને અનાદિના કાળથી આ સસાર સાગરમા ગોથા ખાઈ રહેલા જોઈ-વિવેકી મનુષ્યોનેજ ઉપદેશ કર્યો છે કે, જો તમારે પોતાનુ જીવન ઉચ્ચ કોટીમા મુકવાની ઇચ્છા હોય તો-અધિક અધિક પાપથી તમે તમારો બચાવ કરતા રહેશો, તેથી તેઓ પોતાના જ્ઞાનથી દેખીને બતાવતા ગયા છે કે-માસમા, મદિરામા, મધુમા, અને માખણમા, કદમૂળાદિકમા, રાત્રી ભોજનમ-અધિક પાપ જાણીને તેનો પણ ત્યાગ કરવાનુ બતાવતા ગયા છે, તેમા સસારના સસગથી છુટેલાઓને સર્વ પ્રકારથી ત્યાગ કરવાનુ સૂચવ્યુ છે, અને તે પ્રમાણે તેઓ કરી પણ રહેલા છે પરતુ બધા ગૃહસ્થોથી સાધુ પ્રમાણે ન થઈ શકવાથી, તેમને વિવેક કરવાનુ તો સૂચનેલુજ છે, અને કેટલાક ત્યાગ પણ કરી રહ્યા છે પરતુ પૌરાણીકોએ તે વાતોને લઈને-કેવા સ્વરૂપમા લખી છે તે વિચારવાને દિશા રૂપથી બતાવુ છુ માસના માટે જણાવ્યુ છે કે-

यावति पशुरोमाणि, पशुगात्रेषु भारत !
तावद्वर्षसहस्राणि पच्यते नरके नरा ॥ ॥

ભાવાર્થ-ભગવાન્ કહે છે કે-હે ભારત! (હે અર્જુન!) જે માણસ જે પશુનુ માસ ખાય છે, તે પશુના શરીર પર જેટલા રોમ (કેશ) હોય તેટલા હજાર વર્ષ તે નરકમા પચ્યા કરે છે, અર્થાત્ દુખ ભોગવે છે સર્વજ્ઞોએ માસનુ ભક્ષણ જીવોના જીવનને બગાડે છે અને અધોગતિમા લઈ જાય છે, પણ તેનુ અમુકજ ફળ છે એવો ખાસ નિર્ણય કરી ને બતાવેલો નથી

પુરાણોમા મધુના માટે લખ્યુ છે કે—

सप्तग्रामेषु यत्पाप-मग्निना मस्मसात कृते ।
तत्पाप जायते जन्तो,, मधुविंदुकभक्षणात् ॥१॥

ભાવાર્થ-જે માણસ મધુના એક બિંદુનુ ભક્ષણુ કરે છે, તે માણુસને અગ્નિ મુકીને બાળી નાખેના સાત ગામના જેટલુ પપ થાય છે, એમ પૌરાણીકોએ નિશ્ચય પણુ કરી બતાવેલો છે, તે સર્વજ્ઞોના જ્ઞાનથી અધિક પણાનો છે બાકી પપ તો સર્વજ્ઞોએ પણુ બતાવેલુ છે

રાત્રીભોજન માટે પણુ, નિષેધક શ્લોકો-ઘણા લખાયેલા છે

रक्तीभवति तोयानि, अन्नानि पिशितानि च ।
रात्रौ भोजनासक्तस्य, ग्रासे तु मांसभक्षण ॥२॥

ભાવાર્થ-રાત્રીમા પાણીને લોહીના બરોબર થતુ બતાવ્યુ, અને અન્નને માસ રૂપે થઇ જતુ બતાવ્યુ, તેથી રાત્રિનુ ભોજન કરવાવાળાને ગ્રામ ગ્રામમા લોહી માસનાજ-ભક્ષણુ કરવાવાળાજ પૌરાણિકોએ બતાવ્યા છે તેવા તેવા પ્રકારની વાતોનુ પાલન ન તો પોતે કરીને બતાવતાગયા છે તેમજ ન તો અજાણ્યા વર્ગને તેવા અયોગ્ય માર્ગથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કરીને બતાવેલો છે ત્યારે આપણે આવી બધી ઠેરે ઠેરી લખી મુકેલી વાતોથી શુ સમજવુ ? મને તો એજ લાગે છે કે-સર્વજ્ઞોના ઉપદેશમાથી લઇને, પોતે જ્ઞાની પણાનુ ડોળ કરીને તેમાનુ ઉધુ છતુ લખીને બતાવતા ગયા છે પરંતુ તેમના ખરા હૃદયનુ જ્ઞાન લોકોને બતાવેલુ નથી

હવે હુ ખાસ એકાદ મુદ્દાની વાત વિચારવાની લખીને, આ વાતથી નિવૃત્ત થવા ચાહુ છુ વિષ્ણુપુરાણુમા જણાવ્યુ છે કે—

पृथिव्यामप्यह पार्थ ! वायावग्नौ जलेऽप्यह ।
वनस्पतिगतस्याह, सर्वभूतगतोऽप्यह ॥ १ ॥
जले विष्णु स्थले विष्णु, विष्णु पर्वतमस्तके ।
ज्वालामालाकुले विष्णु, सर्व विष्णुमय जगत् ॥२॥
यो मा सर्वगत ज्ञात्वा, न च हिंसेत् कदाचन ।
तस्याह न प्रणस्यामि, स च मे 'न' प्रणस्यति ॥३॥

ભાવાર્થ—શ્રી કૃષ્ણુભગવાન પાર્થને (અર્જુનને) કહી રહ્યા છે કે-હે પાર્થ ! પૃથ્વીમા હુ રહેલો છુ, વાયુમા, અગ્નિમા, અને જળમા, તેજ પ્રમાણે વનસ્પતિમા પણુ હુ રહેલો છુ, એટલુજ નહી પણુ સર્વભૂત ગણુ માત્રમા પણુ હુજ રહેલો છુ ॥ ૧ ॥

જળમા વિષ્ણુ છે, સ્થલમા વિષ્ણુ છે, પર્વતના મસ્તક પર વિષ્ણુ છે, જ્વાલામાલાકુલે (અગ્નિમા) પણુ વિષ્ણુ છે, -એટલુજ નહી પણુ સર્વજગતજ વિષ્ણુ સ્વરૂપનુજ છે ॥ ૨ ॥

તેથી હે પાર્થ ! હુ તને કહુ છુ કે-મને સર્વ જગો પર રહેલો જાણીને જે માણસ જીવની હિંસા કોઇ દિવસે કરશે નહી, તેને હુ નમસ્કાર કરીશ નહી, અને તે મને પણ નમસ્કાર કરશે નહી ॥ ૩ ॥

આ લેખમા વિચારવાનુ કે—

પૃથ્વી, વાયુ, અગ્નિ અને જળ એ બધામા જીવોને ઉત્પન્ન થવાની જુદી જુદી લાખોના હિસાબે યોનિયો છે અને એકેકી યોનિમા અસખ્ય જીવો જીવન મરણ પામ્યાજ કરે છે અને તે બવાએ પોત પોતાના કર્મના વશમા પડેલા, ઘણા લાબા કાળ સુધી તો પ્રાયે એકજ જાતની લાખો યોનિયોમાજ ફર્યા કરે છે બીજી યોનિયોમા પણ જલદીથી પ્રવેશ કરી શક્તા નથી કોઇ અસખ્ય કાળે અવધિ પૂરી થયા પછીથીજ બીજી યોનિમા પ્રવેશ કરી શકે છે

અને વનસ્પતિના જીવોની પણ લાખો યોનિયો છે, તેમાની કેટલીક અસખ્ય અસખ્ય જીવોથી વ્યાપ્ત, અને કેટલીક અનત અનત જીવોથી વ્યાપ્ત તેથી અસખ્ય અસખ્ય કાળ સુધી, કે અનત અનત કાળ સુધી, તેની તે યોનિયામા મરણ જીવન કર્યાજ કરે છે તેથી તે અઘોર દુખમાજ પડેલા છે તે જીવો પણ અનત શક્તિ વાળાજ છે, પણ તે તેમની શક્તિ તેમના તેવા પ્રકારના કર્મોએ ઢાકી દીધેલી છે સર્વજ્ઞોની આ વાતને ધ્યાનમા લઇને, આ પુરાણકારે બધા જીવોને વિષ્ણુ ભગવાન્ રૂપે લખી દીધા છે ખરા, પણ પૂર્વાપરનો વિરોધ જરા પણ ટાળી શકયા નથી, તે યથાર્થ રૂપે નથી આ લેખકે તે બધા જીવોને-વિષ્ણુ રૂપના બતાવ્યા છે, પણ તે હાલ વિષ્ણુ રૂપના નથી તે વાત 'હુ' અને 'તે' એવા જે અતમા બે શબ્દો છે, તેજ એક સ્વરૂપની ના પાડે છે પૃથ્વી આદિની યોનિયોમા પડેલા અસખ્ય અને અનત જીવોનેજ હાલમા વિષ્ણુ તરીકે માનીએ ત્યારે તો ૮૪ લાખની યોનિયોમા ભટકવાવાળા વિષ્ણુ ભગવાન્ ઠરતા કેટલુ અયોગ્ય ગણાય ?

કદાચ આ પુરાણકારની વાતને ઉડાવી દેવાનો રસ્તો લેશે, માટે ગીતાના વાકયથી વિચારવાનુ બતાવુ છુ ગીતામા શ્રી કૃષ્ણ પોતેજ કહી રહ્યા છે કે દુષ્ટોનો નાશ કરવા, અને સજ્જનોનો ઉદ્ધાર કરવા, હુ યુગ યુગમા અવતાર ધારણ કરૂ છુ એમ કહી વિષ્ણુ પોતેજ બધા પ્રકારની સત્તા જાહેર કરે છે, તે શુ યથાર્થ છે ? બીજા અનેક પુરાણોના લેખો જોતા, તે વાત પણ કૃત્રિમ રૂપની જ લાગે છે

૧ પ્રથમ ઉદ્ધેઈઓના પ્રયોગથી વિષ્ણુ પોતે-માથુ કપાવી હયગ્રીવ વિષ્ણુના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા હતા જુવો મહાભારત જેટલુ મોટુ સ્કંદપુરાણ

૨ દેવ દાનવોની લડાઈમા-તારકાસુરે કરોડો દેવતાઓને મારી નાખ્યા અને ઇન્દ્ર-વિષ્ણુ આદિને જેમ વાઘ પશુઓને પકડે તેમ પકડી લીધા જુવો મત્સ્ય પુરાણમા

સ્કંદપુરાણમા તો તારકાસુરને હજાર વર્ષ ગર્ભમા રહેલો, અને અયુત વર્ષ સુધી તપ કરીને ત્રણ લોકને જીતનાવાળો બતાવ્યો છે

૩ મેરૂક દૈત્ય સાથે વિષ્ણુ પોતે દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી લડયા, પછી નાસી જઈને બારા યોજનની ગુફામા જઈને સૂતા જુવો બ્રહ્માડપુરાણમા આ વાત વિસ્તારથી લખેલી છે

૪ મધુ અને કૈટભ બે દૈત્યો-વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થયા ને બ્રહ્માને મારવા દોડયા, પણ વિષ્ણુએ પાચ હજાર વર્ષ સુધી તેઓની સાથે યુદ્ધ કરીને, બ્રહ્માને તો બચાવ્યા, પણ છેવટમા વિષ્ણુ પોતે નાશી છુટયા જુવો માર્કંડેય પુરાણમા

વળી પ્રાચીનમા પ્રાચીન ગણાતા વાયુપુરાણમા તો, અચાનક પણે આવેલા મધુ-કૈટભે બ્રહ્માને કહ્યુ કે તૂ અમારો ભક્ષ થઈશ, એ સાભળતાની સાથે વિષ્ણુનુ રક્ષણ માગવા પાતાળમા ગયા આ પ્રસગ ઘણાજ વિચિત્ર પ્રકારનો ચિતરેલો છે અને બ્રહ્માના દેહ ત્યાગથી ૧૧ રૂદ્રો પણ ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા છે

૫ શુભ,નમિ, એ બે દૈત્યોની સાથની લડાઈમાથી ગદાનો અને પરિઘનો માર ખાઈને ગરૂડ અને વિષ્ણુ એ બને નાશી છુટેલા બતાવ્યા છે જુવો મત્સ્યપુરાણ

આવા પ્રકારની અનેક બાબતો-મે મારા પૂર્વેના લેખમા ટુક ટુક સ્વરૂપની તુલનાત્મક રૂપે લખીને પણ બતાવી છે, અને વિશેષ સ્વરૂપ તે તે ગ્રથોથી તપાસીને નિર્ણય કરી લેવાની ભલામણ પણ કરૂ છુ

હવે એક મહત્ત્વના બાબતનો થોડોશો વિચાર કરવાનુ યોગ્ય ધારૂ છુ મહત્વની બાબત એ છે કે-સર્વજ્ઞોના ઈતિહાસમા વાસુદેવનો, અને પ્રતિવાસુદેવનો-ઇતિહાસ તદ્દન ટુક સ્વરૂપનો પણ ક્રમવાર લખાયલો છે વૈદિકોના પડિતોએ આપસ આપસના વિરોધ વાળા,

અને ચાર લાખ શ્લોકોના પ્રમાણવાળા, મોટા મોટા પુરાણો લખતા, તે સર્વજ્ઞોના તરફના ઠુઠ સ્વરૂપના ઇતિહાસને તોડી ફોડીને, અને પોતાનામા ઉધાછત્તા સ્વરૂપનો લખીને, કોઇ દૂર દૂરના જુદા જુદા વિષયમા ફેંકી દીધેલો હોવાથી, આજ સુધીમા તદ્દન અધાનામાજ પડી રહેલો હતો બીજા તો જાણી શકયા ન હતા, પણ તેમના ઘરના પડિતો પણ જાણી શકયા ન હતા તેવા સમયમા પૂન પુસ્તકો હાથ ન ચઢવાથી જૈનોના પડિતો ન જાણી શકે એ તો સ્વાભાવિકજ છે આ પ્રકાશના સમયમા—જૈનોના પડિતો આપસ આપસની ધમાલમા પડેલા હોવાથી કોણ શોધ કરી શકે? અને હેટમુત શાહેબની શકાનુ સમાધાન ન મળવાથી ઇતિહાસના વિષયમા જે જે સ્થાનમા જેવા જેવા પ્રકારનુ સમજવામા આવતું ગયુ, તેવ તેવા સ્વરૂપનુ નિ શક પણાથી લખતા ગયા પણ કોઇનો પક્ષપાત કરેલો નથી એવા સ્વરૂપની તેમની નિ પક્ષપતપણાની નિર્મલ બુદ્ધિ જોઇ મને ઘણોજ આનદ થયો અને હુ તેમને મારા સત્ય હૃદયથી ધન્યવાદ પણ આપતો રહ્યા તેમના તરફથી લખાયલો **જૈનધર્મ** નામનો ગ્રથ બહાર પડતા પહેલા મારા આ "જૈન–વૈદિકની તુલનાત્મક" સ્વરૂપનો ગ્રથ ઘણા ભાગે છપાવવાને આવેલો હતો, તેથી બ્રહ્માના સબધની તેમની શકાનો ખુલાસો વિશેષ કરી શકયો ન હતો, તેથી અહીં કાઇક કહીને બતાવુ છુ, તેથી તેઓ પોતાનો નિર્ણય કરી લેશે, અને બીજા પડિતોને પણ વિચાર કરવાનો અવકાશ મળશે

હેટમુત સાહેબના **જૈનીઝમનો** ગૂજરાતીમા તજુમો પૃ ૨૮૧ માથી,–

" શ્રેયાસના સમયમા **પોતનપુરમા** **રિપુપ્રતિશત્રુ** નામે રાજા હતો એની ભદ્રા જ્યારે ગર્ભવતી હતી ત્યારે એકવાર એણે ચાર પ્રખ્યાત સ્વપ્ન જોયા, અને થોડાજ સમયમા એક પુત્રને જન્મ આપ્યો 'અચલ' ૧ લા–બલદેવ હતા ત્યાર પછી રાણીને એક પુત્રી અવતરી તેનુ નામ–'મૃગાવતી' પાડયુ યુવતી થતા એ કન્યા એવી સુદર થઇ કે તેના પિતા તેના ઉપર મોહ પામ્યો, અને તેની સાથે લગ્ન કરવાનો એવો નિશ્ચય કર્યો ધારેલા લગ્ન વિષે લૌકિક સમ્મતિ મેળવવાને માટે એણે મોટી સભા બોલાવી, અને તેમા પ્રશ્ન કર્યો જે મારી ભૂમી માથી રત્ન જડે તો તે કોનુ ?" સૌએ ઉત્તર આપ્યો, જે " આપ પૃથ્વીના સ્વામી છો અને તેથી સર્વના સ્વામી છો " એણે ફરીવાર એનો એ પ્રશ્ન કર્યોને ફરીવાર એનો એ ઉત્તર મળ્યો, તેથી એણે ગાધર્વ લગ્નની પ્રણાલીએ મૃગ વતીની સાથે પોતાની પ્રજાને આશ્ચર્યચકિત કરીને લગ્ન કર્યું અને તેથી* પ્રજાપતિ

* પ્રજા તિ શબ્દના બે અર્થ છે પ્રજાનો પતિ એટલે રાજા અને પ્રજા એટલે સૃષ્ટિ તેના પતિ એટલે બ્રહ્મા હિદુ કથા પ્રમાણે બ્રહ્માએ પોતાની પુત્રી સરસ્વતી સ થે લગ્ન કર્યું હતુ (આ ટીપ ગ્રથકારેજ મુકેલી છે)

કહેવાયો ભદ્રાને આથી પોતાના સ્વામી ઉપર એટલો ક્રોધ ચડયો કે-પોતાના પુત્ર અચલને લઈને તે દક્ષિણ દેશમા ચાલી ગઈ અચલે **માહેશ્વરી** નામે નગરી વસાવીને માતાને ત્યા રાખી પછી પોતે પોતનપુર પાછા આવ્યા

ત્રિપુપ્રતિશત્રુને ત્યા મૃગાવતીના પેટે પુત્ર અવતર્યો તે પુત્ર ગર્ભમા હતો ત્યારે માતાએ ૭ સ્વપ્ન જોયા ને તેથી વાસુદેવના જન્મની સૂચના થઇ જન્મ પછી પુત્રનુ નામ 'ત્રિપૃષ્ઠ' પાડયુ મરીચિનો જીવ આ ત્રિપૃષ્ઠ રૂપે અવતર્યો હતો અને છેવટે ૨૪ મા તીર્થંકર મહાવીર રૂપે અવતરશે પોતાના માબાપને એકમેક સાથે અણબનાવ હોવા છતા અચલ અને ત્રિપૃષ્ઠ વચ્ચે સારો બંધુભાવ હતો અને એકમેક પ્રત્યે સંગી રીતે અનુરક્ત હતા

તે સમયે રત્નપુર' મા રાજા 'अश्वग्रीव'(हयग्रीव) હતો તે ૧ લો પ્રતિવાસુદેવ હતો अश्का ના નામ मयूरग्रीव અને તેની રાણી नीलाजना-નો એ પુત્ર હતો પૃથ્વીના મોટા ભાગને પોતાની સત્તા નીચે આણ્યા પછી એક વાર એણે નિમિત્તજ્ઞને પ્રશ્ન કર્યો જે " મને જીતીને કોઇ મારી શકશે ખરો ? ' નિમિત્તજ્ઞે ઉત્તર આપ્યો કે જે પુરૂષ તારા દૂત चड्वेगनु અપમાન કરશે ને તારા સિંહને મારી નાખશે તે પુરૂષના હાથે તારૂ મૃત્યુ થશે " આ ઉત્તર સાભળીને અશ્વગ્રીવને અતિશય ગ્લાનિ થઈ,તે રાત દિવસ વિચારવા લાગ્યો કે એ ભયકર ભાવીને કેવી રીતે દૂર કરવુ, ત્યાર પછી થોડે કાળે એણે દૂત ચડવેગને પ્રજાપતિના દરબારમા મોકલ્યો ત્યા ત્રિપૃષ્ઠે એ દૂતનુ અપમાન કર્યુ ને ત્યાર પછી અશ્વગ્રીવના સિંહનો પણ વધ કર્યો આથી અશ્વગ્રીવને ત્રિપૃષ્ઠ ઉપર ભયકર ક્રોધ ચડયો એ ક્રોધ વધવાનુ એવામા બીજુ કારણ બન્યુ વિદ્યાધરોના રાજા ज्वलनजटी ને स्वयप्रभा નામે કન્યા હતી, તેની સાથે લગ્ન કરવાની અશ્વગ્રીવને આકાક્ષા હતી, પણ તેની સાથે ત્રિપૃષ્ઠે લગ્ન કર્યુ લગ્ન થઇ ગયા પછી પણ અશ્વગ્રીવે ज्वलनजटी પાસે દૂત મોકલીને કહેવરાવ્યુ કે તારી કન્યા મારે ત્યા મોકલી દે, આમા નિરાશ થયે તેણે ત્રિપૃષ્ઠ સાથે યુદ્ધ આરભ્યુ લાબા યુદ્ધ પછી એ પરાજય પામ્યો મરાયો ને નરકે ગયો

આ વિજયથી ત્રિપૃષ્ઠને અશ્વગ્રીવનુ ભરતખડની અર્ધી પૃથ્વીનુ રાજ્ય મળ્યુ એ પોતનપુર પાછા આવ્યા ને ત્યા અર્ધ ચક્રવતી રૂપે એમને અભિષેક થયો રાજ્યના અને પોતાની ૩૨૦૦૦ હજાર રાણીઓના વિલાસમા એ નિમગ્ન થઇ ગયા એમની આસપાસ સદેવ ગવૈયા ગાન કરતા અને એ ગાનથી વાસુદેવ આનદ પામતા, શય્યાપાલને એમણે આજ્ઞા કરી હતી કે ' હુ ઉઘી જાઉ એટલે ગવૈયાને રજા દઈ દેવી,' એક વાર ગાનથી મુગ્ધ થઇ જઇને

શય્યાપાલે ગવૈયાને રજા આપી નહિ અને પોતેજ તેનો આનંદ લેવા લાગ્યો ત્રિપૃષ્ઠ જ્યારે જાગ્યા ત્યારે પોતાની આજ્ઞાનો ભંગ થએલો જોઇને એમને એવો તો ક્રોધ ચઢયો કે શય્યાપાલના કાનમાં સીસાનો ને તાંબાનો ધીગ ધીગતો રસ રેડાવી દીધો આ ભયંકર સજાથી શય્યાપાલ મરણ પામ્યો એક દરે કરેલા બધા પાપના ફળે ત્રિપૃષ્ઠનું મરણ થતાં તેમને નરકમાં પુનર્ભવ મળ્યો પોતાના ભાઇના મૃત્યુથી અચલને એટલો ખેદ થયો કે એ સાધુ થઈ ગયા ને અંતે નિર્વાણ પામ્યા"

જૈનોના ૧૧મા તીર્થંકરના સમયમાં જે 'રિપુપ્રતિશત્રુ' મહાન્ રાજા હતા તેમણે પોતાની પુત્રી 'મૃગાવતી' ની સાથે સંબંધ કરેલો તેથી તે લોકોમાં પ્રજાપતિના નામથી પ્રસિદ્ધ થએલા, તેમનો ટુંક રૂપનો લેખ તો હું લખીનેજ આવેલો છું હેર્મુત શાહેબે કાંઇક વિશેષ રૂપે લખેલો તેથી વિચારવાને ફરીથી લખીને બતાવ્યો છે મારા વિચાર પ્રમાણે તો તેજ પ્રજાપતિને વૈદિકોએ બ્રહ્મારૂપે કલ્પેલા છે

હેર્મુત સાહેબે-તે પ્રજાપતિની ટીપમાં કોઇ જુદોજ વિચાર કરીને બતાવેલો છે, તેથી યથાયોગ્ય નિર્ણય થવા ફરીથી વિચાર કરવાનો અવકાશ લઉં છું

કારણ કે-વિષ્ણુના (વાસુદેવના) જે 'નવ ત્રિકો' જૈન ગ્રંથોના ઇતિહાસમાં લખાયા છે તેમાંના પહેલા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ છે, તેમના પિતા આ પ્રજાપતિજ થએલા છે તેમના પ્રતિપક્ષી પ્રતિવાસુદેવ તે 'અશ્વગ્રીવ' થયા છે વૈદિકો એ આ અશ્વગ્રીવને વિષ્ણુ રૂપે કલ્પ્યા છે તે એવી રીતે કે—

વિષ્ણુની શોધ કરતા દેવોએ ધનુષ ચઢાવી ધ્યાનમાં બેઠેલા વિષ્ણુને જોયા જાગૃત કરાવવા જતા રાફડાથી પહોંચેની ઉધેઇઓ પાસેથી ધનુષની દોરી કપાવતા-વિષ્ણુનું માથું ઉડી ગયું, તણુ લોકમાં ન મળતા વિશ્વકર્માએ ઘોડાનું માથું બેસાડયું, ત્યાંથી ભગવાન્-હયગ્રીવ વિષ્ણુ ના, નામથી પ્રસિદ્ધ થયા

અહીં પહેલા ત્રિકમાં 'અશ્વગ્રીવ' પ્રતિવાસુદેવને જ વિષ્ણુ ભગવાન્ રૂપે ઠરાવ્યા છે બાકીના આઠ ત્રિકોમાંના આઠે વાસુદેવોને-એમજ વિષ્ણુરૂપે, ઠરાવીને તેમના પ્રતિપક્ષી આઠે (૮) પ્રતિવાસુદેવોને કોઇને-અસુર, કોઇને દૈત્ય, તો કોઇને દાનવના નામથી પુરાણોમાં લખી વાળ્યા

ખરૂં જોતા સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમાં-જુદા જુદા સમયમાં જુદા જુદા આ નવે વાસુદેવો, અને પ્રતિવાસુદેવો, લખાયલા છે, અને તેઓમાંજ મોટા મોટા યુદ્ધો આ પૃથ્વી પર થએલાં છે, તેના બદલે પ્રતિવિષ્ણુઓને-દૈત્ય-

દાનવો ઠરાવી, તેઓને દેવતાઓ ની સાથે લડાવી-કરોડો દેવતાઓનો નાશ થતો બતાવ્યો છે એટલુજ નહી પણ એ દૈત્ય-દાનવોને, એટલા બધા બલિષ્ઠ બતા યા છે કે-અનાદિકાળથી ધૂમી બેઠેલા, બ્રહ્મલોકના બ્રમ્હાને પણ, બાધ કરવાવાળા બતાવ્યા છે. બ્રહ્માનો અને દેવતાઓનો બચાવ કરવા વચમા પડેલા વિષ્ણુ ભગવાન તો પ્રાયે બધાએ-દૈત્ય દાનવેથી નાશી છુટેલા છે. તે વિષ્ણુને -યુગ યુગમા ભક્તોના ઉધ્ધારક, અને પૃથ્વી આદિ બધા જગત્મા વ્યાપક થઈ બેઠેલા બતાવ્યા છે તે તો પ્રસ ગે પ્રસ ગે સૂચનતોજ આપ્યો છુ

આ જગો પર તો કાઇક થોડુ-બ્રમ્હાના સ બધમા જ સૂચવીશ ઉપર બતાવેલા પહેલા નિપૃષ્ઠ વાસુદેવના પિતા મહાન્ ગજા પુત્રીના પતિ છે, તેનેજ વૈદિકના પ ડિતોએ- બ્રમ્હા રૂપે કલ્પીને આ બધી દુનિયાના ઉત્પાદક, અને જગત્ની આદિ કરવાવાળા, અને બ્રમ્હલોકની કલ્પના કરીને સરસ્વતીની સાથે અનાદિકાળના ત્યા બેઠેલા બતાવ્યા છે તે પ્રજાપતિની અનેક પ્રકારની શ્રુતિઓ બનાવીને, ચારો વેદોની આદિમા, અને અ તમા લખીને વેદમૂળક ઠરાવ્યા છે ત્યાર બાદ બ્રાભણ ગ્રથોમા, ઉપનિષદોમા, સ્મૃતિના ગ્રથોમા, છેવટે ચાર લાખ શ્લોકના પ્રમાણવાળા મોટા મોટા પુરાણો વેદવ્યાસના નામથી લખીને, લોકોને મોટા ભ્રમ ચક્રમા નાખી દીધા છે એટલુ જ નહી પણ બ્રમ્હ વાદીઓએ અનાદિકાળના બ્રમ્હાએ બ્રમ્હલોકમાથી પોતાની માયા ફેલાવી, પોતાના અશોથી આ બધી દુનિયા ભરી દીધેલી બતાવીને, અને પોતાના અદ્વૈતવાદની સિદ્ધિ કરી ને, પોતાની મહામાયાની જાળમા-આ બધી દુનિયાને ફસાવી મુકી છે

મનુમ્હારાજે તો પોતાની મનુસ્મૃતિના પાચમા અધ્યાયમા લખ્યુ છે કે-

प्राणस्याऽन्नमिद सर्वं, प्रजापतिरकल्पयत् ।
स्थावर जगम चैव, सर्व प्राणस्य भोजन ॥ २८ ॥
यज्ञार्थं पशवः सृष्टा, स्वयमेव स्वयभुवा ।
यज्ञस्य भूत्यै सर्वस्य, तस्मात् यज्ञे वधोऽवध । २९ ॥
यज्ञार्थं ब्राह्मणैर्वध्या, प्रशस्ता मृगपक्षिण ।
भृत्यानां चैव वृत्यर्थ-मगस्त्यो ह्याऽचरत् पुरा ॥ २२ ॥
औषध्य पशवो वृक्षा-स्तिर्यंच पक्षिण स्तथा ।
यज्ञार्थ निधनं प्राप्ता प्राप्नुवत्युत्सृती पुन ॥ ४० ॥

ભાવાર્થ—સ્થાવર જીવોની-એક ઠેકાણેથી બીજે નહી જઇ શકે તેવા જીવોની જગમ જીવોની-બીજે ઠેકાણે હરિફરી શકે તેવા જીવોની રચના પ્રજા-

પતિ કરી ગયા છે, તે સર્વ જીવેનુ ભોજન છે ॥ ૨૮ ॥ અને યજ્ઞના માટે સ્વયભૂ ભગવાન્ પશુઓની રચના કરી ગયા છે તે યજ્ઞની અને સર્વની મહત્ત્વતાના માટે છે, તેથી યજ્ઞમા થતો વધ, વધ તરીકે બનાવેલો નથી ॥ ૩૯ ॥

તેથી યજ્ઞના માટે-બ્રાહ્મણે એ સારા સ । મૃગોને અને પક્ષીઓને મારવા પૂર્વકાળમા અગસ્ત્યઋષિએ પોતાના પરિવારની આજીવિકાના માટે પણ તેમ કરેલુ છે ॥ ૨૯ ॥

ઔષધિઓ, પશુઓ, વૃક્ષો, તિર્યંચો, અને પક્ષીઓના જીવો જે યજ્ઞના માટે મરેલા છે તે બધાએ જીવો ઉચી ગતિનેજ મેળવે છે ॥ ૪૦ ॥

આ જગોપર માના જેવો તદ્દન અજ્ઞ, વિચાર કરવા ઉભો થાય તે તો કેવળ હાસ્યનુજ પાત્ર ગણાય, કારણ કે-જગતની આદિ કરનારા, પ્રજાપતિ કે જે લાખો કે કરોડો વે ના પડિતોથી માન્ય થએલા, અને જે ચારો વેદોમા દાખલ થએલા, અને બીજા વિષ્ણુ ભગવાન કે જે સર્વલોકમા વ્યાપીને રહેના, અને સપૂર્ણ વૈદિકના નાયક થઇ લાખો કે કરોડોના બનકન અબજોના અગજો પડિતોના ઉપાસ્ય થઇ ગએલા છે તેવા બે મહાન દેવોનો પણ વિચાર કરવાને ઉભો થયો છુ તેમા તો સર્વજ્ઞના તત્ત્વોજ મારા મનને પ્રેરે છે, તેથી કાઇક લખીને બતાવુ છુ આમા કેવળ મારીજ અક્કલ વાપરેલી નથી

વિષ્ણુપુરાણમાથી લખાયુ હતુ કે—पृथिव्यामप्यहं पार्थ ! ઇત્યાદિક શ્લોકોથી વિષ્ણુ ભગવાન કહી ગયા હતા કે-હે પાર્થ! મને સર્વ જગતમા વ્યાપી રહેલો જાણીને-કોઇ પણ જીવનો ઘાત કરવો નહી, અને કરશે તેનાથો હુ ઘણોજ દૂર છુ

આ જગો પર મનુમહારાજ કહે છે કે-પ્રજાપતિએ જીવોની રચના જીવોના ભોજન માટે કરી છે પૂર્વના લેખથી વિચાર કરીએ ત્યારે તો સર્વ જગોપર વિષ્ણુ ભગવાન વ્યાપીને રહેલા છે, તે વાત ખરી કે પ્રજાપતિએ સ્થાવર જ ગમ જીવોની રચના કરી તે વાત ખરી? એટલુ જ નહી પણ યજ્ઞના માટે પ્રજાપતિએ પશુઓ જુદા પશુ બનાવીને આપેલા બતાવ્યા છે

શકરસ્વામીએ-પ્રજાપતિને બે સ્વરૂપના બતાવ્યા છે ખરા પણ માન્ય તો અદ્વૈત રૂપનાજ રાખ્યા છે સસારી પ્રજાપતિનો વિચાર કરતા તો આ પુત્રીના પતિ રાજાજ સિદ્ધ થએલા છે જુવો મારો પૂર્વનો બધો લેખ.

વિષ્ણુ પણ એકજ બતાવ્યા છે પણ માથા વિનાના અશ્વગ્રીવ નામના અને દૈત્ય-દાનવો ના માર ખાઇને જગો જગોપરથી નાશી છુટેલા અનેક સ્વરૂપના બતાવ્યા છે, તેઓનો પણ વિચાર કરીને જુવો

વળી આ પુત્રીપતિના સબધે વિચારવાનુ કે—આ પ્રજાપતિ એક મહાન્ રાજાજ છે અને આ અવસર્પિણીના પહેલા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના પિતાજ છે તે પ્રજાપતિ ઋગ્વેદની આદિમા બધ જગતની આદિ કરવાવાળા, ઋગ્વેદના અતમા વારવાર જગતની ઉત્પત્તિ કરવાવાળા ત્યાથી આગળ ચારે વેદોમા ફેલેલા, પછી સપૂર્ણ જગતના માલક થઈ બ્રાહ્મણાદિક ગ્રથોમા ઘણી મહત્ત્વતાને પામેલા, અને તે પ્રજાપતિ ઉપનિષદાદિક ગ્રથોમા બધા તત્ત્વોના ઉદ્દેશક થઈ ફાલી ફુલીને રહેલા

આગળ જાતા—મહાભારતાદિકના સમયમા અને લાખો શ્લોકોના પ્રમાણવાળા મોટા મોટા પુરાણોના સમયમા તો પોતાના બ્રહ્મલોકને છોડીને ન જાણે કયા કારણથી આપણી પૃથ્વી ઉપર ઉતરી પડેલા, અને પછી મેરૂ પર્વતના જેટલા મોટા ઇંડામા આ બધા જગતને લઈને ઘણા કાળસુધી તેમા ભરાઈ બેઠેલા, પછી તે ઇંડાના બે ભાગ કરીને આકાશ રૂપે અને પૃથ્વી રૂપે ગોઠવીને પોતે ન જાણે કઈ જગોપર જઈને બેઠેલા, એક વખત આ પ્રજાપતિની મહાદેવથી માથે કોઇ તેવા કારણથી તકરાર થતા તેમનાથી પોતાનુ પાચમુ માથુ કપાવીને બેઠેલા પુત્રીનો સુદર ઘાટ જોઇ મોહ પામી તેની પાછળ દોડેલા,પોતાની સ્ત્રી સરસ્વતીની સાથે દિવ્ય સો સો વર્ષ સુધી ભોગોથી પણ નહી ધરાયલા, આગળ જાતા મોટા મોટા યજ્ઞો કરી મોટુ પુણ્ય મેળવવા જતા અનેક વ્યકિતયોની સાથે પોતે પણ શાપને વશ થએલા ઇત્યાદિક અનેક કલ્પિત વિષયોથી વેદોથી તે પુરાણો સુધી લખાયલા, પુત્રીના પતિ—પ્રજાપતિ એક મહાન્ રાજાજ છે, અને તે આ અવસર્પિણીમા નવ વાસુદેવમાના પહેલા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના પિતાજ છે, પણ બીજા કોઇ નથી, એમ હુ ભાર દઈનેજ કહુ છુ અને તે પ્રમાણે સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા લખાયલા છે અને મણિલાલ નભુભાઇ દ્વિવેદીને તેવા પ્રકારના ભાસેલા છે પણ જરા મતના મોહમા તણાયા છે જુઓ તેમનો લેખ વિચારવાનુ એટલુજ કે તે 'પ્રજાપતિ' વૈદિક ધર્મના સર્વ ગ્રથોમા—કયા કાળથી ઘુસીને બેઠા, અને બધી જગતના માલક થઇ ગયા? જો કોઇ ઇતિહાસનો વેત્તા આ પ્રજાપતિની તવારીખ કાઢીને આપે તો સમજાય કે વેદોનુ મૂળ કયાથી રોપાયુ અને સર્વજ્ઞોનો ધર્મ કયા કાળથી ઉત્પન્ન થયો છે?

આ ચાલતા વેદોની સ્થિતિ—હાલમાના સર્વજ્ઞોના પરિચયના પહેલાની ઘૃણાજનક કોઇ જુદાજ પ્રકારની હતી

સર્વજ્ઞોના પરિચયમા આવતા લોકોને તદ્દન અરૂચિ કર થઈ પડતા થી તેમા મોટી ઘાલમેલ થવા લાગી.

વેદના પક્ષકારો પોતાની મહત્ત્વતા જાળવવાને માટે—સર્વજ્ઞોના તત્ત્વ વિષયોને અને તેમના ઇતિહાસના વિષયોને ગ્રહણ કરતા ગયા અને પોતા ઇચ્છા પ્રમાણે ઉલટ પાલટપણે પોતાના નવીન ગ્રથોમા દાખલ કરી લોકોને ઉ પાટા બધાવવાનો પ્રયત્ન કરતા ગયા

આ સૃષ્ટિ—ઉર્ધ્વ, અધો અને મધ્ય, એમ ત્રણ વિભાગવાળી અનાદિ કાળથી ચલતી આવેલી, પ્રત્યક્ષ નજરે પડી રહેલી છે અને સર્વે સર્વ બતાવતા આવેલા છે એવી તાજી વાત પ્રકાશમા આવતા આ અત્યત પરોક્ષ વિષયમા વદિકના પડિતો વિરૂધ્ધમા આવ્યા

સર્વજ્ઞોએ પ્રકાશમા મુકેલા ઇતિહાસમા—ઘણા દૂરમા રહેલા પુરીના પા 'પ્રજાપતિ' ને ખોળી કાઢીને તેમને બ્રહ્મારૂપે કલ્પ્યા, અને તેમના પુત્ર અવસર્પિણીમા પહેલાજ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ થયા હતા તેમને સર્વથા છો દઇને તેમના પ્રતિપક્ષી પ્રતિવસુદેવ 'અશ્વગ્રીવ' ને ઘોડાના માથાવાળ કલ્પીને 'હયગ્રીવ વિષ્ણુ' ઠરાવી, વિષ્ણુને પણ સપૂર્ણ વૈદિક ધર્મ અધિકારવાળાજ સ્થાપતા ચાલ્યા

જુવો પ્રથમ વેદધર્મની મહત્વતા દર્શાવવાને લખવામા આવેલા બ્રાહ્મ ગ્રથો

(૧) શતપથ બ્રાહ્મણ ગ્રથમા—લખ્યુ છે કે—એકલા બ્રહ્મા બહુ થવાની ઇચ્છા થતાં—કૂર્મનુ રૂપ ધરીને આ સૃષ્ટિની રચના કરી ત્યાથી તે 'કાશ્યપી' કહેવાઇ

(૨) ફરીથી એજ શતપથમા એવુ પણ છે કે—પ્રથમ જળજ હતુ તેમા રહેલી પૃથ્વીને—બ્રહ્મા વરાહનુ રૂપ ધરીને બહાર ખેચી લાવ્યા

(૩) ગોપથ બ્રાહ્મણમા લખાયુ છે કે—બ્રહ્મા તપ તપ્યા પછી પોતાન ત્રણ અંગથી ત્રણ લોકની સ્થાપના કરી

ઋગ્વેદના એક દશમાજ મડળમા, આ પ્રજાપતિના ત્રણ મોટા સૂક્તો વિસ્તારથી લખાયા છે

(૧) પ્રલય દશાના સૂક્તમા—સૃષ્ટિની અનિર્વચનીય દશા બતાવીને જણાવ્યુ છે કે—ન કોઇ લોક હતો, ન પૃથ્વી, ન અતરિક્ષ આદિ કાઇજ ન હતુ માત્ર ગૂઢ તમજ તમ હતુ "आसीदिद तमोभूत" એમ મનુ મહાનજ પણ લખી ગયા છે પ્રશસ્તપાદ મહાભાષ્યમા પણ પ્રલય દશાનુ વર્ણન એવા સ્વરૂપનુ છે

આ સૃષ્ટિ કેવી રીતે બની તેની કોઇને ખબરજ ન પડી ઇત્યાદિ

(૨) હિરણ્યગર્ભ—પ્રજાપતિનુ બીજુ કાઇક મોટુ સૂક્ત છે તેમા જણાવ્યુ છે કે—સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પહેલા એકલા પ્રજાપતિજ હતા તેમણે પૃથ્વી, આકાશાદિક બધુએ બનાવી દીધુ અને કીડાદિ જીવો પણ બનાવી દીધા

(૩) યજ્ઞપુરૂષ—(પુરૂષ સૂક્ત) ઉપરના બે સૂક્તોથી પણ મોટુ છે તેમા જણાવ્યુ છે કે—તે આદિ પુરૂષથી બ્રમ્હાડ દેહ ઉત્પન્ન થયો, તે ચારો દિશામા બ્રમ્હાડથી પણ દશાગુલ વધીનેજ રહ્યો સર્વ જીવાદિક તેનાથીજ ઉત્પન્ન થયા ”

આમા જરા વિચારવાનુ કે—આ પુત્રીના પતિ પ્રજાપતિ સપૂર્ણ વૈદિકગ્રથોમા તરે તરેના સ્વરૂપથી લખાયા છે તો તે પુત્રીના પતિ—પુત્રીની સાથે સબધ કર્યા પછી બધે ઠેકાણે લખાયા કે પહેલા ? પુત્રીનો સબધ કર્યા પછી અનાદિના કેવી રીતે ઠરાવ્યા ? અથવા આ બ્રમ્હાને અનાદિના માનીએ ત્યારે પુત્રીના પતિના નામથી સપૂર્ણ વૈદિક ગ્રથોમા કયા કાળથી દાખલ કરવામા આવ્યા ? બ્રમ્હા પુત્રીના પતિ તો જગોજગોપર લખાયલાજ છે

આ અવસર્પિણીમા—વાસુદેવો (વિષ્ણુઓ) પણ નવ નામના—નવસ્વરૂપના જુદા જુદા કાળમા થતા આવેલા છે તેમાના પહેલા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ તે આ પ્રજાપતિના પુત્રજ થએલા છે, તે ઋગ્વેદના પહેલા મડલના ૨૨ મા સૂક્તના મત્ર ૨૦–૨૧ મા નીચે પ્રમાણે લખાય । છે—

तद्विष्णो परमपद सदा पश्यति सूर्यः दिवीव चक्षुराततं ॥ २० ॥

तद्विप्रयासो विपन्यवो जागृवास समिन्धते विष्णोर्यत् परमपद ॥

ऋ म १ मत्र २१ मो ॥

ભાવાર્થ-વિદ્વાન્ લોકજ તે વિષ્ણુના પરમપ ને અતરિક્ષમા પ્રકાશમાન્ સૂર્યની પેઠે દેખે છે ॥ ૨૦ ॥ વિષ્ણુનુ જે પરમપદ છે તેને જાગરૂક વિદ્વાનજ જાણી શકે છે

વૈજ્ઞાનિક પક્ષના પડિતો આ મત્રોને મધ્યાન્હના સૂર્યની તરફ લગાવે છે (ઋગ્વેદાલોચન દ્વિતીય પ્રકાશ પૃ ૨૦૧)

આમા પણ જરા વિચારવાનુ કે—આ વિષ્ણુ ગીતામા યુગ યુગમા ભક્તોને રક્ષણ કરવાનુ વચન આપીને ગએલા બતાવ્યા છે પુરાણો જોતા આ વિષ્ણુ અનેક જગોપર દૈત્ય દાનવોથી નાશ ભાગ કરી નાશી છુટેલા બતાવ્યા છે વિષ્ણુપુરાણમા બધા જગતના જીવોમા વ્યાપીને રહેલા બતાવ્યા છે

આમા ફરીથી વિચારવાનુ કે—ઋગ્વેદમા—જણાવ્યુ હતુ કે—
વિષ્ણુના પરમપદને વિદ્વાન્ લોકોજ સૂર્યની પેઠે દેખે છે ગીતામા ભક્તોના માટે વારવાર આ દુનીયામા આવે છે અને આમ વિષ્ણુપુરાણમા—સર્વ જગતના જીવોમા વ્યાપી રહેલા બતાવેલા છે ત્યારે કર્મના વશમા પડેલા ૮૪ લાખ જીવાની યોનિયોમા ભટકતા ક્યા જીવો મનાયલા છે

પુત્રીના પતિ પ્રજાપતિ-પ્રથમ બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા જુદા જુદા પ્રકારથી જગતના ઉત્પાદક લખ્યા

ઋગવેદના છેટલા ૧૦ મા મડળમા પણ જગતનાજ સબધના ત્રણ મોટા સૂક્તોમા જુદા જુદા પ્રકારથીજ લખાયા છે

(૧) પહેલુ પ્રલય દશાનુ, (૨) હિરણ્યગર્ભ-પ્રજાપતિનુ

(૩) યજ્ઞપુરૂષ (પુરૂષસૂક્ત) નુ એમ એકએકથી મોટા ત્રણ સૂક્તો છે

પહેલામા–બધુ અધકાર રૂપજ હતુ તે હટાવીને પ્રજાપતિએ-પૃથ્વી, આકાશાદિ બધુએ ઉત્પન્ન કરી દીધુ પણ કોઇને તેની ખબરજ પડી નહી

બીજામા-સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના પહેલા એકલા પ્રજાપતિજ હતા તેણે પૃથ્વી, આદિત્ય તથા અતરિક્ષ અને મહાન્ જળરાશિ આદિ બધુએ ઉત્પન્ન કર્યુ

ત્રીજુ–પુરૂષ સૂક્ત તે-હજારો-માથા, આખો, અને પગવાળા લખાયા છે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્ત્તમાનમા જે કાઇ દેખાય છે તે બધુએ આ પુરૂષથી જ ઉત્પન્ન થએલુ બતાવ્યુ છે આ પુરૂષ બધા બ્રહ્માડને વીટાળીને પછી ચારો દિશામા દશાગુલ પોતે વધીને રહેલો બતાવ્યો છે આ પુરૂષ સૂક્ત ચારો વેદોમા દાખલ થએલુ છે

શકર સ્વામીએ અદ્વૈત મતની સ્થાપના કરી તે વખતે જ આ પુરૂષ સૂક્ત નવીન રૂપનુ ચારો વેદોમા દાખલ કરવામા આવ્યુ હોય એવુ મારૂ અનુમાન છે અને નિષ્પક્ષપાતપણે સજ્જનોને વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

બીજી વાત એ છે કે-પ્રલય દશાના સૂક્તમા-પ્રજાપતિથી આ સૃષ્ટિ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઇ તેની તો કોઇને ખબરજ ન પડી હતી,ત્યારે મનુમહારાજને યજ્ઞના માટે પશુઓ, અને સર્વ જીવોના ભોજન માટે બવા જીવો-પ્રજાપતિએ બનાવીને આપ્યાની ખબર કયા વેદથી મળી આવી ? અને યજ્ઞમા મરેના જીવો સ્વર્ગમા જતા કયા જ્ઞાનીએ બતાવ્યા ? ત્યાથી નીકળીને તે જીવો કઇ ગતિમા જાય છે તેનો વિચાર મનુમહારાજે કેમ નહી બતાવ્યો ? સર્વજ્ઞોએ તો , ખાસ

બતાવ્યુ છે કે સર્વે જીવો પોત પોતાના કર્મના વશમા પડેલા ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોમા ઉલટ પાલટપણે ભટકયાજ કરે છે આ વાત વૈદિકમા પણ કલ્પિત રૂપે ઉઘી છત્તી લખાઇ તો જરૂર છે તે કયા જ્ઞાનીની પાસેથી લઇને લખાઇ?

હાલના પ્રચલિત વેદો સર્વજ્ઞાથી કોઇ અપરિચિત પ્રદેશમા તેવા લોકના સગ્રહ થી લખાયા હોય તેથી તે આજ કાળના બાહોસ પડિતોને બાલખ્યાલ જેવા થઇ પડયા છે

ત્યારબાદ ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથ ઈ સ પૂર્વે ૧૦૦૦ ની લગભગમા થયા તે સર્વજ્ઞના તત્ત્વો પ્રકાશમા આવતાની સાથે વેદોનો પક્ષ પકડીને બેઠેલા અક્ષરોના પડિતો ચમકી ઉઠયા એટલે પ્રથમ વેદોની પુષ્ટિના માટે બ્રાહ્મણ ગ્રથોની શરૂઆત કરી દીધી આ વિષયમા જુવો નીચેનો ફકરો—

(૧) સરકૃત સાહિત્ય પૃ ૨૬૩ થી—બ્રાહ્મણો આસરે ઇ સ પૂર્વે ૮૦૦ થી ૫૦૦—

વેદોની સહિતાઓની કવિતા જે સમયે રચાઇ ત્યાર પછીના સમયમા તદ્દન જુદાજ પ્રકારનુ સાહિત્ય બ્રાહ્મણો એ નામના ગ્રથનુ સાહિત્ય રચાયુ એ ગ્રથોના બાહ્ય સ્વરૂપનુ ખાસ લક્ષણ એ છે કે એ ગ્રથો ગદ્યમા રચાયલા છે અને એના અતસ્તત્વનુ ખાસ લક્ષણ એ છે કે એ ગ્રથોમા યજ્ઞના વિધિ સબધી ચર્ચા કરવામા આવી છે

(૨) આગળ—સ સા પૃ ૨૬૭ મા—બ્રાહ્મણ સહિત્યના વિકાશ ક્રમનુ છેવટનુ પગથીયુ ઉપનિષદોથી અકિત થએલુ છે એ ઉપનિષદોને બ્રાહ્મણ ગ્રથોને છેડે મુકવામા આવ્યા છે તે ઉપરથી એને વેદાત (વેદનો છેડો) એવુ નામ આપવામા આવ્યુ છે પાછળથી વેદોનો અતિમ ઉદ્દેશ એવો એ નામનો અર્થ સમજાવવામા આવતો હતો આ ઉપનિષદોને શ્રુતિમા ગણવામા આવતા પણ સૂત્રોની ગણત્રી સ્મૃતિના ગ્રથોમા આવતી આત્મા અથવા બ્રહ્મ (પરમાત્મા) નુ સ્વરૂપ એ સઘળા જૂના ઉપનિષદોનો વિષય છે વેદની જુદી જુદી શાખાઓ તરફથી આ મુખ્ય વિષય સબધી જુદા જુદા ખુલાસાઓ આપવામા આવ્યા છે પ્રથમ ઉપનિષદો તે એ સઘળી શાખાઓ જ્ઞાનકાડના ગ્રથો ગણાતા હતા અને બ્રાહ્મણો તે કર્મકાડના ગ્રથો ગણાતા હતા ઉપનિષદો પ્રાચીનમા પ્રાચીન છે તે બ્રાહ્મણ ગ્રથો અને સૂત્ર ગ્રથો એ બેની વચ્ચેનુ સ્થાન રોકે છે

(૩) સં સા પૃ ૨૮૩ થી—પરમાત્માના સ્વરૂપનો વિચાર એ સઘના ઉપનિષદોનુ મુખ્ય તત્ત્વ છે ઋગ્વેદના પુરુષમાથી-ધીરે ધીરે આત્મન્ ના વિચારોનો ઉદ્ભવ થયો સૃષ્ટિના રચનાર પ્રજાપતિમાથી ભૂતમાત્રના આદિકારણ એવા નિર્ગુણ બ્રહ્મનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો એ ક્રમનુ છેવટમા છેવનુ પગથીયુ તે આ ઉપનિષદોમા આપણે જોઇએ છીએ.

(૪) સ સા પૃ ૨૮૨ થી—જો કે ઉપનિષદ્ એ સાધારણ રીતે બ્રાહ્મણનોજ એક ભાગ હોય છે અને બ્રાહ્મણના વિચાર ત ત્વનો જ્ઞાનકાંડ ઉપનિષદ્મા આગળ વિસ્તાર કરવામા આવ્યો હોય છે, પણ ખરૂ જોતા ઉપનિષદ્ થી વિધાન તત્ત્વ (કર્મકાંડ) ની સાથે વાસ્તવિક વિરોધમા રહેનારા વિચારતત્ત્વ (જ્ઞાનકાંડ) ના નવા ધર્મનુ સ્થાપન થાય છે દેવતાઓના માટે કોઇ પણ રીતની ખોડખાપણ વગરના યજ્ઞો કરીને પૃથ્વી ઉપરનુ સુખ મેળવવુ એવો જે ઉદ્દેશ બ્રાહ્મણોમા (બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા) દીઠામા આવે છે તે આ ઉપનિષદોમા દીઠામા આવતો નથી પણ યથાર્થ જ્ઞાનવડે કરીને જીવાત્મા અને પરમાત્માની એકતા થતા સસારી જીવનમાથી મુક્તિ મળે એજ ઉપનિષદોનો ઉદ્દેશ જણાય છે આ કારણથી આ સ્થયે યજ્ઞનો વિધિ ભિન્ન ઉપયોગી થઇ પડયો છે અને આધ્યાત્મિકજ્ઞાન સૌથી વધારે અગત્યનુ ગણાવા માડયુ છે×

(૫) સ સા પૃ ૨૮૫ થી–ઉપનિષદોમા સૃષ્ટા તરિકેનુ સ્થાન પ્રજાપતિ ના બદલે આત્મન્ ને આપવામા આવ્યુ છે ઉદાહરણ તરીકે-બૃહદારણ્યકના પ્રથમાધ્યાયના ચતુર્થ બ્રાહ્મણમા કહ્યુ છે કે—શરૂઆતમા ' આત્મા ' અથવા બ્રહ્મ ' તેજ આ વિશ્વ હતુ તેને એકલા બ્હીક લાગવા માડી અને કઇ ગમ્યુ નહી, તેને બીજા માણસની ઇચ્છા થઇ તે સ્ત્રી અને પુરૂષ થયો તેનાથી આખી માનવજાતિની ઉત્પત્તિ થઇ પછી એજ રીતે-નરજાતિ અને નારીજાતિના પશુઓની ઉત્પત્તિ તેણે કરવા માડી છેવટે-પાણી, અગ્નિ દેવતાઓ વગેરે એણે ઉત્પન્ન કર્યા પછી ગ્રથકાર વધારે પ્રૌઢ શૈલીમા કહે છે કે—

" તે આત્મન્ અહી નખના ટેરવા સુધી સર્વત્ર વ્યાપી રહેલો છે જેમ ખોખાની અદર મૂકાયેલો અસ્ત્રો જણાતો નથી, જેમ અગ્નિને ઢકી રાખવાના સ્થાનમા મૂકાયલો અગ્નિ જણાતો નથી તેમ એને કોઈ જોઇ શકતુ નથી કારણ

× પૃ ૨૮૨ ની ટીપમા–અશોક રાજાએ બૌદ્ધ ધર્મને આશ્રય આપ્યો ત્યાર પછી પણ કેટલાક ઉપનિષદો રચાયા હતા અને એ ઉપનિષદો ઉપર બુદ્ધના નવા ધર્મની અસર થઇ હતી તો વ મને બ્રાહ્મણો અને બૌદ્ધ ધર્મના અનુયાયીઓ એક બીજાને શત્રુ જેવા ન્હોતા ગણતા

કે એ આખો જોવામા આવતો નથી જ્યારે શ્વાસ લે છે ત્યારે એ પ્રાણ કહેવાય છે જ્યારે બોલે છે ત્યારે એ વાક્ કહેવાય છે, જ્યારે જોય છે ત્યારે એ ચક્ષુ કહેવાય છે, જ્યારે સાભળે છે ત્યારે એ શ્રોત કહેવાય છે, જ્યારે મનન કરે છે ત્યારે એ મન કહેવાય છે આ સઘળા માત્ર એના કર્મના નામો છે આમાના ગમે તે એકએકની જે કોઇ પૂજા કરે છે તે (યથાર્થ) જ્ઞાન ધરાવતો નથી. આત્મા તરીકેજ એની ઉપાસના કરવી જોઈએ કારણ કે (પ્રાણ વગેરે) સર્વ એનામા એકઠા થાય છે ”

(૬) શ્વેતાશ્વતર જે એક મોડુ રચાયલું ઉપનિષદ્ છે, તેના ચતુર્થાધ્યાયનો ૧૦ મો શ્લોક—

माया तु प्रकृतिं विद्यान्मायिनं तु महेश्वरं ।
तस्यावयवभूतैस्तु, व्याप्तं सर्वमिदं जगत् ॥ १० ॥

સ સા પૃ ૨૮૬થી—“ જગત્ તે માયા છે એવો વિચાર જે પાછલા સમયની વેદાંત ફિલસુફીનો મોટામા મોટો સિદ્ધાંત છે તે પહેલીજ વાર સ્પષ્ટ રીતે મૂકાયલો આપણા જોવામા આવે છે

જગત્ તે માયા છે અને બ્રહ્મ તે એ જગતની માયાને ઉત્પન્ન કરનારો જાદુગર (मायिन्) છે એવુ એ શ્લોકમા કહેવામા આવ્યુ છે પણ આ વિચાર જૂનામા જૂના ઉપનિષદોની સાથે જોડાયલો છે ”

(૭) સ સા પૃ ૨૮૭થી—“ આ ઉપનિષદ્ ગ્રંથોમા પરમાત્માનુ ખરૂ સ્વરૂપ સમજવાને માટે સર્વત્ર ભારે ધડમથલને પરિણામે કોઇવાર એક રૂપક વાપરવામા આવ્યુ હોય તો કોઇવાર બીજુ રૂપક વાપરવામા આવ્યુ હોય એવુ બન્યુ છે ઉદાહરણ તરીકે બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્મા યાજ્ઞવલ્કય ઋષિ સંસાર છોડીને વનમા જવાની તૈયારી કરતા હોય છે તે વખતે એની સ્ત્રી મૈત્રેયી એને પ્રશ્ન કરે છે તેના જવાબમા એ કહે છે—

“ જેવી રીતે એક મીઠાનો ગાંગડો પાણીમા નાખ્યો હોય તો તે પાણીમા ગળી જાય અને તેને પાછો બહાર કાઢી શકાય નહી પણ પાણી જ્યાથી ચાખો ત્યાથી ખારૂ ને ખારૂ લાગ્યા કરે તેવી રીતે આ મહા સત્ત્વ અનંત છે, અપાર છે, વિજ્ઞાનનોજ જથ્થો છે આ મૂલતત્ત્વોમાથી બહાર નીકળીને એમાને એમ જ એ પાછુ વિલીન થાય છે મરણ પછી ચૈતન્ય રહેતુ નથી કારણ કે યાજ્ઞવલ્કયે - ગળ આગળ સમજાવ્યું છે તે પ્રમાણે જે દ્વૈતભાવ ઉપર ચૈતન્યનો આધાર રહે છે તે જતો રહ્યો એટલે ચૈતન્ય પણ જતુ રહેવુ જોઇએ

વળી એજ ઉપનિષદ્મા બીજે એક ઠેકાણે કહ્યુ છે કે–“ જેવી રીતે

કરોળિયો પોતાના તંતુઓવડે બહાર નીકળે છે, જેવી રીતે ન્હાના ન્હાના તણખાઓ અગ્નિમાથી બહાર નીકળે છે,તેવી રીતે એ આત્મામાથી સઘળા પ્રાણ, સઘળા લોક, સઘળા દેવતાઓ, સઘળા પ્રાણિયો બહાર નીકળે છે "

(૮) સ સા પૃ ૨૭૬ મા—" શતપથ બ્રાહ્મણ-સો અધ્યાયવાળુ અથવા સો રસ્તાવાળુ છે, એ ઋગ્વેદથી બીજે નબરે વૈદિક સાહિત્યના આખા ક્ષેત્રમા સૌથી વધારે અગત્યનો ગ્રથ આ છે"

(પૃ ૨૮૩) થી " પરમાત્માના સ્વરૂપનો વિચાર એ સઘળા ઉપનિષદોનુ મુખ્ય તત્ત્વ છે ઋગ્વેદના પુરૂષમાથી ધીરે ધીરે આત્મનના વિચારોનો ઉદ્ભવ થયો સૃષ્ટિના રચનાર પ્રજાપતિમાથી ભૂતમાત્રના આદિકારણ એવા નિર્ગુણ બ્રહ્મનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો એ ક્રમનુ છેવટમા છેવટનું પગથિયુ તે આ ઉપનિષદોમા આપણે જોઇએ છીએ ऋग्वेद મા आत्मन् એનો અર્થ શ્વાસ એટલોજ થાય છે ઉદાહરણ તરીકે-વાયુને વરુણનો आत्मन् કહેવામા આવ્યો છે બ્રાહ્મણોમાજ એ શબ્દનો જીવ એવો અર્થ થયો

એક ઠેકાણે आत्मन् ઉપર જેઓનો આધાર ગણવામા આવ્યો છે, તેવા प्राण ની દેવતાઓની સાથે એકતા સ્થાપવામા આવી છે અને એવી રીતે વિશ્વનો आत्मन् હોવાની કલ્પના ઉદ્ભવી છે शतपथ ब्राह्मण ના એક મોડા રચાયલા કાડમા (૧૦,૬,૩) આ आत्मन् નો વિચાર વધારે ખિલવવામા આવ્યો છે અને એ આત્મન્ વિશ્વમા સર્વત્ર વ્યાપીને રહ્યો છે એવુ એના વિષે કહેવામા આવ્યુ છે ऋग्वेद મા ब्रह्म (નાન્યતરજાતિ) એનો અર્થ 'प्रार्थना' અથવા 'भक्ति' એથી વિશેષ કાઇ પણ થતો ન્હોતો પણ જૂનામા જૂના ब्राह्मणो મા પણ પ્રાર્થના, વિપ્ર અને યજ્ઞમા પ્રગટ થતી પાર્થિવ વિશુધ્ધિનો અર્થ એ શબ્દમા દાખલ થએલો આપણે જોઇએ છિયે ઉપનિષદોમા प्रकृति ને સચેતન કરનારૂ પવિત્ર તત્ત્વ એવો એ શબ્દનો અર્થ થાય છે એ શબ્દનો પાછલો ઇતિહાસ લાબો છે અને હિદુસ્તાનના ધાર્મિક વિચારની ઉત્ક્રાતિનુ સઘળુ તત્ત્વ આ એક શબ્દના ઈતિહાસથીજ સૂચવાય છે आत्मन् અને ब्रह्म એ બેઉ શબ્દથી જે વિચારો દર્શાવાય છે તેને ઉપનિષદોમા સાધારણ રીતે એકજ ગણવામા આવ્યા છે પણ ખરૂ જોતા ब्रह्म એ વધારે પ્રાચીન શબ્દથી વિશ્વમા વ્યાપી રહેલા પરમતત્ત્વનુ સૂચન થાય છે અને आत्मन् એ શબ્દથી માનવીમા પ્રગટ થતા ચૈતન્યનુ ભાન કરાવે છે અને ज्ञात પરથી अज्ञात પર જવુ એ સિધ્ધાતને અનુસરીને આત્મન્ એ વિશેષ જાણીતા તત્ત્વને ब्रह्म એ

અજ્ઞાત તત્ત્વનો પરિચય કરાવનારા કામમા લેવામા આવ્યુ છે બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્ મા (૭,૮,૮, ને ૧૧) "अक्षर" એ નામથી आत्मन् નુ નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપવામા આવ્યુ છે

તેનો ભાવાર્થ માત્ર જુવો—

"એ-સ્થૂલ સૂક્ષ્મ, હ્રસ્વ, દીર્ઘ એમાનો એકે નથી તેમજ લોહી, ચરબી, છાયા, અંધકાર, વાયુ, અને આકાશ વગરનો છે કોઇના સગમા લપટાઇ ન જાય, સ્પર્શ ન કરી શકાય એવો એ છે એ સ્વદ, ગંધ વગરનો છે આખ કાન, વાણી, મન, તેજ, પ્રાણ મુખ માપ, અંદર અને બહાર એવુ કાંઈ નથી એ કોઇનુ ભક્ષણ કરતો નથી એને કોઇ જોનો નથી, એ સઘળુ સાભળે છે એને કોઇ મનન કરી શકતુ નથી, એ સઘળાનો મનન કરનારો છે એના વિષે કોઇને જ્ઞાન નથી, એ સકલ વસ્તુનો વિજ્ઞાતા છે એના સિવાય બીજો કોઇ જોનારો, સાભળનારો, મનન કરનારો, વિજ્ઞાતા નથી હે ગાર્ગી! એ અવિનશીની અંદર આકાશ ઓત પ્રોત થઇને રહ્યુ છે"

આખી મનુષ્ય જાતિના તત્ત્વ ચિંતનના ઇતિહાસમા પરમતત્વનુ ગ્રહણ કરાયલુ અને તેના વિષે ઉદ્ઘોષ કરાયેલો સૌથી પ્હેલો આ સ્થળે આપણે જોઇએ છીએ

પૃ ૨૮૪ થી—काठक उपनिषद् મા આત્મા વિષે જણાવ્યુ છે તેનો ભાવાર્થ—"જ્યાથી સૂર્યનો ઉદય થાય છે અને જ્યા આગળ સૂર્યનો અસ્ત થાય છે તેમા સઘળા દેવતાઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે તેની પેલી તરફ કોઇથી પણ જઈ શકાતુ નથી"

"એનુ રૂપ કદી આખથી જોઇ શકાતું નથી કોઇ પણ માણસ ચક્ષુ વડે એને જોઇ શકતો નથી હૃદયથી, મનથી, બુદ્ધિથીજ એનુ ગ્રહણ થઇ શકે છે એને જેઓ જાણે છે તે અમર બની જાય છે

(૯) સ મા પૃ ૨૯૧ થી—"આ દુનિયામા પુનર્જન્મ થાય છે"

એવા સિધ્ધાતરૂપે એ વિચાર પ્રકટ થયેલો સૌથી પ્હેલો ઉપનિષદ્દો માજ જોવામા આવે છે વળી बृहदारण्यक મા કર્મના સિદ્ધાતની શરૂઆત થયેલી પણ આપણે જોઇએ છિયે નવો જન્મ કેવી રીતનો થાય તેનો આધાર માણસના પોતાના કર્મ ઉપરજ રહે છે, એવી આ કર્મના સિદ્ધાતની મતલબ છે बृहदारण्यक મા એવું કહેવામા આવ્યુ છે કે માણસનુ શરીર જ્યારે પચભૂતમા ભળી જાય છે ત્યારે જે કર્મ વડે માણસ—

સારો કે નઠારો થાય છે તે કર્મ સિવાય બીજુ કઇ પણ એનુ રહેતુ નથી બૌદ્ધ ધર્મમા આત્માનુ અસ્તિત્વ બીલકુલ સ્વીકારવામા આવ્યુ નથી પણ મરણ પછી મનુષ્યના કર્મ ટકી રહે છે અને તે કર્મ એ મનુષ્યના નવા જન્મના નિર્ણાયક બને છે એ વાત કબુલ રાખવામા આવી છે ખરેખર આ કર્મનો સિદ્ધાંત એજ બુદ્ધના ઉપદેશનો પાયો છે

પૃ ૨૯૨ થી— कौषीतकि उपनिषद् નો વિચાર કઈક જુદી રીતનો છે એ ઉપનિષદ્ પ્રમાણે—મૃત્યુ પછી સર્વે ચદ્ર આગળ જાય છે અને ત્યાથી કેટલાક પિતૃયાનથી બ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે અને બાકીનાઓ પોત પોતાના કર્મ પ્રમાણે તથા પોત પોતાના જ્ઞાન પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યથી તે કીટ સુધીના જુદા જુદા જીવનમાથી ગમે તે એક પ્રકારનુ જીવન પ્રાપ્ત કરે છે

काठक उपनिषद् એ સૌથી વધારે ધ્યાન ખેચે એવા અને સૌથી વધારે સુદર ઉપનિષદોમાનુ એક છે, એમા મૃત્યુ પછીના જીવન વિષેનો પ્રશ્ન એક દતકથાના રૂપમા મૂકવામા આવ્યો છે नचिकेतस એ નામનો જુવાન બ્રાહ્મણ યમના રાજ્યમા જાય છે ત્યા આગળ યમ એને ગમે તે ત્રણ વરદાન માગી લેવાનુ કહે છે ત્રીજા વરદાનમા " મૃત્યુ પછી માણસ રહે છે કે નહી ? " એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ માગી લે છે મૃત્યુ એને કહે છે કે " દેવતાઓ પણ આ વિષે સશયમા પડી ગયા છે, આ વિષય ઘણો સૂક્ષ્મ છે તુ કોઇ બીજુ વરદાન માગી લે " અને આમાથી મને છુટો કર (પૃ ૨૯૩) પરમજ્ઞાનના કરતા આ પૃથ્વીના સુખ વૈભવને એ વધારે પસદ કરે એવા હેતુથી નચિકેતસને લલચાવવામા આવ્યો એ વાત ઉપરથી मार અથવા मृत्यु એ बुद्ध ને લલચાવવાના પ્રયત્ન કર્યાની જે આખ્યાયિકા છે તેની ઉત્પત્તિ થઈ હોય એ ઘણુ સભવિત છે नचिकेतस અને बुद्ध બેઉ લાલચની સ્હામે ટકી રહીને અતે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે છે

(પૃ ૨૭૫) આ કાઠક પ્રકરણોમા એક સ્થળે (तै ब्रा ३ ११) नचिकेतस् એ નામનો છોકરો હતો તે યમને ઘેર ગયો હતો તે વખતે યમ રાજા તરફથી તેને ત્રણ વરદાન આપવામા આવ્યા હતા આ વાતો ઉપરથી काठक उपनिषद् રચાયલુ છે

(૧૦) પૃ ૨૯૩ થી— અલબત સઘળા ઉપનિષદો મળીને અથવા એકેક ઉપનિષદ્માથી—વિશ્વવિષે તર્કશાસ્ત્રની પદ્ધતિ પ્રમાણે સારી રીતે ખિલવવામા આવેલા, સપૂર્ણતાવાળા અને અસગતિ વિનાના ચોક્કસ વિચારો

નીકળી આવે છે, એવુ માનવાનુ કઇ કારણ નથી અડધા કવિત્વમય, અડધા ફિલસુફીમય, વિચારો, આધ્યાત્મિક પ્રશ્નો વિષેના કામચલાઉ સવાદો અને ચર્ચાઓનુ મિશ્રણ આ ઉપનિષદોમા આપણે જોઇએ છિયે

(૧૧) પૃ ૨૯૪ થી—" એ વિચારોને સુવ્યવસ્થિત સ્વરૂપ તો વેદાતની ફિલસુફી વડે પાછળના સમયમાજ મળ્યુ એ ઉપનિષદોમાથી જે વધારે પ્રાચીન છે તેને આશરે ઇ સ પૂર્વે ૬૦૦ કરતા વધારે મોડુ રચાયલુ ભાગ્યેજ ગણી શકાશે કારણ કે એ ઉપનિષદોમા પહેલીજ વાર જોવામા આવતા કેટલાક અગત્યના સિદ્ધાતો બૌદ્ધ ધર્મની શરૂઆત પહેલા જાણીતા હોવાજ જોઇએ, એમ બૌદ્ધ ધર્મના ઇતિહાસ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે "

(૧૨) પૃ ૨૯૬ ની ટીપમાથી—પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો એકીમને એવુ કહે છે કે—' સદ્ એટલે બેસવુ તે ઉપરથી ઉપનિષદ્ એ શબ્દ થયો છે પણ આપણા ટીકાકારો એ શબ્દને સદ્ એટલે " નાશ કરવો " અથવા જવુ એ ઉપરથી વ્યુત્પન્ન થએલો માને છે યથાર્થ જ્ઞાન વડે કરીને અવિદ્યાનો જે નાશ કરે છે તે ઉપનિષદ્ બ્રહ્મ વિષયક જ્ઞાન જેના વડે આપણી પાસે આવે છે અથવા જેના વડે આપણે બ્રહ્મની સમીપ જઇએ છે તે ઉપનિષદ્ તૈત્તરીય ઉપનિષદ્મા શકરાચાર્યે વળી ત્રીજો ખુલાસો આપ્યો છે કે " ઉચામા ઉચુ શ્રેય જેમા સમાયલુ છે તે ઉપનિષદ્ "

અમારો વિચાર

॥ જૈનોના ૨૨ મા તીર્થકર સર્વજ્ઞ થયાને ઘણુ છેટુ પડી જવાથી ઘૃણાજનક વેદોની સ્થિતિ કોઇ જુદાજ પ્રકારની થઇ પડી હતી ત્યાર બાદ ૨૩ મા તીર્થકર ઇ સ પૂર્વે ૧૦૦૦ વર્ષના લગભગમા થયા ત્યારે તે સર્વજ્ઞોના તત્ત્વો પ્રકાશમા આવતા ઇ સ પૂર્વે ૮૦૦ ના સૈકા પછીના બ્રાહ્મણ ગ્રથોમા તે બાજી ફેરવવાનો પ્રયત્ન થવા માડયો અને તેની પાછળના વેદો પર પ્રજાપતિની પ્રેરણાની છાપ લગાડવામા આવી પરતુ આ પાછળના બ્રાહ્મણાદિ ગ્રથો પર તે પ્રજાપતિની પ્રેરણાની છાપ લગાડવામા આવી નથી તેથી એજ સિદ્ધ છે કે તે વખતના સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોની પ્રભા આ નવીન પ્રકારના બ્રાહ્મણાદિ ગ્રથોના ઉપર પડી જુઓ કલમ પહેલીમા—' વેદોની પછીના સમયમા તદ્દન જુદાજ પ્રકારનુ સાહિત્ય-બ્રાહ્મણો એ નામના ગ્રથોનુ સાહિત્ય રચાયુ "

સર્વજ્ઞોના તત્ત્વો વિશેષ પ્રચારમા આવતા બ્રાહ્મણ ગ્રથો પણ નિર્માલ્ય જેવા થઇ પડવાથી થોડાજ વખતમા ઉપનિષદો નામના ગ્રથોમા બાજી ફેરવાઇ, તે

એવી રીતે કે વેદોને અને બ્રાહ્મણગ્રંથોને ગૌણમા નાખીને જ્ઞાનકાંડના નામથી તે ગ્રંથોને પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યા તેનો વિચાર કરી જુવો કલમ બીજીથી

વેદોમા ઇન્દ્રાદિક દેવતાઓની પ્રાર્થનાઓ કરીને મુખ્યતાએ ધન-પુત્રાદિકની માગણીઓ પોતાના અહિક સ્વાર્થને ખાતર કરવામા આવતી તે સમયમા સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોની ફરીથી તાજી પ્રભા પડતાની સાથે બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિ કરવા દોડયા દેખી કરી મુકી તો ખરી પણ સર્વજ્ઞોના તરફથી જીવાદિક સૂક્ષ્મ તત્ત્વોનો વિશેષ પ્રચાર થતા બ્રાહ્મણગ્રંથોથી પણ પછા પડવાથી સર્વજ્ઞનાજ તત્ત્વોમાથી અથવા તે સમયના તે કેઇ બીજા મતના આશ્રયથી પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે વિષયોને ગ્રહણ કરી જ્ઞાનકાંડના નામથી ઉપનિષદો નામના ગ્રંથો લખવાનો આરંભ કર્યો પણ તે યાચિતમંડન રૂપ હોવાથી તેમા ખરો પાયો જમાવી શક્યા નથી જુવો કલમ ત્રીજીમા--

" પરમાત્માના સ્વરૂપનો વિચાર એ સઘળા ઉપનિષદોનુ મુખ્ય તત્ત્વ છે

ઋગ્વેદના પુરૂષમાથી આત્મનના વિચારો અને સૃષ્ટિના રચનાર પ્રજાપતિમાથી ભૂતમાત્રના આદિકારણ એવા નિર્ગુણ બ્રહ્માનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો એ ક્રમનુ છેવટનુ પગથિયુ તે આ ઉપનિષદોમા આવ્યુ "

(સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા પુત્રીના પતિ-પ્રજાપતિ જે એક રાજા છે તેના નામનુ આ પુરૂષ સૂક્ત ચારો વેદોમા પાછળથી દાખલ કરેલુ છે તે અમો જગો જગોપર બતાવતા આવ્યા છિયે ફરીથી વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ)

વિશેષ-સર્વજ્ઞોએ અનાદિકાળના નાના મોટા સર્વે જીવો પોતાના કર્મના વશમા પડેલા ૮૪ લાખ જીવોની યોનિમા ભટકતા રહેલા બતાવેલા છે

આ ત્રીજી કલમના પ્રજાપતિથી ભુતમાત્રની ઉત્પત્તિ માનીએ ત્યારે તે નિર્ગુણ બ્રહ્માએ કયા કાળમા આ જીવોને ઉત્પન્ન કર્યા ? અને તે એક સરખા કર્મવાળા ઉત્પન્ન કર્યા કે વિષમ કર્મવાળા ? જો તે જીવોને વિષમ કર્મવાળા ઉત્પન્ન કરી ૮૪ લાખ જીવોની યોનિમા ભટકતા કરવાવાળા હોય તો તે અમારા પ્રજાપતિ નથી પણ તે અમારો કટ્ટો શત્રુજ સિદ્ધ થશે, તેથી આ પ્રજાપતિથી ભૂતમાત્રની ઉત્પત્તિ બતાવી છે તે કેવળ કલ્પિત રૂપનીજ છે

કલમ ૪ થી મા—બ્રાહ્મણ ગ્રંથના વિચાર તત્ત્વો ઉપનિષદમા વિસ્તારવામા આવ્યા ખરા પણ તે કર્મકાંડ સાથે વિરોધમા રહેનારા હોવાથી નવા ધર્મનુજ સમર્થન થાય છે

ખોડ ખાપણ વગરના યજ્ઞો કરી પૃથ્વીનુ સુખ મેળવ્યા પછી યમના

નિવાસ સ્થાન આગળ સુખમા રહેવુ એવો જે ઉદ્દેશ બ્રાહ્મણોમા હતો તે આ ઉપનિષદોમા ફરે છેઅને યથાર્થ જ્ઞાન વડે જીવાત્મા અને પરમાત્માની એકતા થતા મુક્તિ મળે એજ ઉદ્દેશ ઉપનિષદોથી મળે છે આ સ્થળે યજ્ઞનો વિધિ બિન ઉપયોગી થઇ પડે છે અને અધ્યાત્મિક જ્ઞાનજ વધારે અગત્યનુ થઈ પડે છે.

(અમે પ્રથમ કહ્યુ હતુ કે-સર્વજ્ઞોના કે તેવા કોઇ બીજા મતના વિચારોને લઇને પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે ઉપનિષદોમા દાખલ કરવા માડયા ત્યારેજ તે વૈદિકમતના પડિતો આ દુનિયામા કાઈ પગ ટેકવતા થયા હતા)

આ બધા ઉપરના વિચારોથી એ સમજાય છે કે વેદ સમયના પડિતો ઘૃણાજનક યજ્ઞો કરીને આ લોક અને પરલોકના સુખની આશાના જ્ઞાનવાળા હતા, તે પછી બીજા જ્ઞાનીઓના સમાગમમા આવ્યા પછી બ્રાહ્મણ ગ્રથોથી ખોડ ખાપણ વગરના યજ્ઞો કરી આ લોકના સુખની સાથે પરલોકમા યમના નિવાસ સ્થાનમા જઇને સુખ શાતિ મેળવવાના જ્ઞાનવાળા થયા પરતુ આ ઉપનિષદોના સમયમા તો જીવાત્મા અને પરમાત્માની એકતાના જ્ઞાનથી સુખ શાતિ મેળવવાના જ્ઞાનવાળા થયા.

તો અહીં જરા વિચારવાનુ કે—ઇશ્વરપ્રેરિત વેદોમાનુ જ્ઞાન કેટલા દરજ્જાનુ હતુ કે જેથી બ્રાહ્મણ ગ્રથોથી ફેરવવુ પડયુ અને ઉપનિષદોમા તો તે સર્વથાજ ફરી ગયુ, તે કયા નવા જ્ઞાનીઓની પ્રભા પડવાથી ફેરવવુ પડયુ ? વિચારવાની ભળામણ કરૂ છુ

(૫) કલમ પાચમીનો વિચાર જુવો —

સ્રષ્ટા તરીકેનુ સ્થાન-પ્રજાપતિ ॥ બદલે આત્મન્ ને આપવામા આવ્યુ બૃહદારણ્યક મા કહ્યુ છે કે-શરૂઆતમા આત્મા અથવા બ્રહ્મ તેજ આ વિશ્વ હતુ, તેને એકલા બ્હીક લાગવાથી બીજાની ઇચ્છા થતા દેવતાઓ સુધીની આ બધી સૃષ્ટિ તૈયાર કરી દીધી ઇત્યાદિ

આમા જરા વિચાર કરીને બતાવુ છુ —

આ સર્વજ્ઞોના સમયના વૈદિક પડિતો-ઘૃણાજનક વેદવિધિના યજ્ઞોથી પાછા પડતા, બ્રાહ્મણ ગ્રથોમા તે બાજી ફેરવી, તેથી પણ પાછા પડતા ઉપનિષદોમા તો સર્વજ્ઞાદિક બીજા મતનાજ વિચારો દાખલ કરવા પડયા પરતુ સર્વજ્ઞોના

તત્ત્વથી આ સૃષ્ટિ અનાદિની છે, એવા વિચારો પ્રકાશમા આવતા, પોતાની સ્વતંત્રતા બતાવતા આ અત્યંત પરોક્ષના વિષયમા પોતાની જુદાજ પ્રકારની બાજી ખેલવા માટે તે એવી રીતે કે-શરૂઆતમા આત્મા અથવા બ્રહ્મ તેજ આ વિશ્વ હતુ, તેને એકલા બ્હીક લાગવાથી બીજાની ઇચ્છા થતા દેવતાઓ સુધીની આ બધી સૃષ્ટિ તૈયાર કરી દીધી

અહીં એક વાત યાદ આવે છે કે– કોઈ મોટી સભામા મીયાભાઈએ કહ્યુ કે-બાતની ગાડમા ફચ્ચર મત માગ્ના મેરા બાવા પરણ્યા જબ બારા ભેજનકા માડવા બાધ્યા થા કોઇએ પૂછ્યુ કે-સાહિબ! જબ આપ કહા થે? બારા ભેજનકા માડવા બાધતા કેઠ ખાડી ટેકરા નડા થા કે નહી? મેને પ્રથમજ કહા થા કિ બાતકી ગાડમે ફચ્ચર મત માગ્ના તેવી વાત આ જગત્ સ્રષ્ટાની પણ વિચારવા જેવી છે

વિચારવાનુ કે—શરૂઆતમા આત્મા અથવા બ્રહ્મ એકલા હતા તે તે કઇ જગોપર હતા? અને કયાથી આવ્યા હતા? કહેવામા આવે કે તે તો અનાદિના હતા? તો વિચારવાનુ કે કેટલા કાળ-સુધી બેસી રહ્યા પછી તેમને બ્હીક લાગી? કે જેથી આ બધી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાને તૈયાર થઇ ગયા? તે તો પ્રથમ એકલાજ હતા, તો પછી આટલી મોટી-વિશાલ પૃથ્વી, આ મોટા મોટા સાત સમુદ્રો, કે જે કૂર્મપુરાણમા બતાવ્યા છે તે, અને મેરૂ પર્વતાદિક મોટા મોટા પહાડો બતાવ્યા છે તે, આ બધી વસ્તુઓના મશાલા, કયા ઠેકાણેથી મેળવ્યા? આટલો ટુક વિચાર તો નાનુ છોકરૂ પણ કરી શકે તેવો છે વેદના ઋષિઓને આ આત્મા જગતના સ્રષ્ટા થશે કે કેમ એ વાત જડી ન હતી? તો પછી ઉપનિષદ્કારોના ઋષિઓને કયા નવા ઇશ્વરથી આ જગત્ સ્રષ્ટાની વાત જડી? પ્રજાપતિના બદલે સ્રષ્ટા તરીકેનુ સ્થાન આત્માને આપવામા આવ્યુ, આમા મારૂ અનુમાન તો એ છે કે-પ્રથમ ઉપનિષદેમા સ્રષ્ટા તરીકેનુ સ્થાન આત્માને આપ્યા પછી, વેદોમા પછાડીથી પ્રજાપતિને સ્રષ્ટા તરીકેનુ સ્થાન આપવામા આવ્યું છે એ વાત અમો જગો જગોપર સ્પષ્ટ કરતા આવ્યા છિયે, તો પણ આ જગોપર થોડી સૂચના કરીને બતાવુ છુ—જૈનોના ૧૧ મા તીર્થંકર સર્વજ્ઞના સમયમા આ અવસર્પિણીના–નવ વાસુદેવો (વિષ્ણુઓ) માના જે પહેલા વાસુદેવ હતા તેમના પિતા પુત્રીના પતિ થવાથી, લોકોએ પ્રજાપતિ એવું બીજુ નામ પાડયુ હતુ, ત્યાથી વૈદિકોએ તે પ્રજાપતિને બ્રહ્મા રૂપે કલ્પ્યા હતા તેમના પુત્ર જે ખાસ વિષ્ણુ હતા તેમનુ નામ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ હતુ તેમને છોડી દઇને તેમના પ્રતિપક્ષી કે જે પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવ હતા, તેમને

ઘોડાના માથાવાળા બનાવી હયગ્રીવ વિષ્ણુ સ્થાપ્યા હતા, ત્યાંથીજ આ બ્રહ્મા અને વિષ્ણુની કલ્પના ઉભી કરવામા આવી છે. અને પુત્રીના પતિ પ્રજાપતિને બ્રહ્મા તરીકે ચારે વેદોથી તે પુરાણો સુધીમા જગતના સ્રષ્ટા તરીકે કલ્પેલા છે પ્રથમ આ પુત્રીના પતિ રાજા, તે પ્રજાપતિ બ્રહ્મા રૂપે કયા ગ્રથમા ગોઠવવામા આવ્યા અને પછી કયા કયા ગ્રંથોમા ગોઠવતા ચાલ્યા, તેના સબધનો વિચાર શોધ ખોળમા અભ્યાસ ભજવનાર ઇતિહાસજ્ઞોને ખોળવાની ભળામણ કરૂ છુ અને અહી એકાદ દાખલો ટાકીને ચાલતો થાઉ છુ—

મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીએ–પોતાના સિદ્ધાતસાર નામના પુસ્તકના પૃ ૪૨ થી ૪૪ સુધીમાં જણાવ્યુ છે કે–યજ્ઞપુરૂષ નવોજ દેવ કલ્પાયો અને પ્રજાપતિ બધાના મોખરે આવી જગતના સષ્ટા થઈ બ્રહ્મા તરીકે પૂજાતો થયો વિશેષ મારો ગ્રથ જોવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૬) કલમ છઠ્ઠીથી–શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદ્ કે જે એક મોડુ રચાયલુ છે, તેમા કહેવામા આવ્યુ છે કે– " જગત્ તે માયા છે, અને બ્રહ્મ તે એ જગતની માયાને ઉત્પન્ન કરનારો છે " " આ વિચાર પાછલા સમયની વેદાતની ફિલસુફીનો મોટામા મોટો સિદ્ધાત છે તે પહેલીવાર સ્પષ્ટ રીતે મુકાયલો આ ઉપનિષદ્મા જોવામા આવે છે પણ આ વિચાર જૂનામા જૂના ઉપનિષદોની સાથે જોડાયલો છે "

વિચારવાનુ કે–જે આ બ્રહ્મ છે તેના અવયવ ભૂતથી જ આ બધુ જગત્ વ્યાપ્ત છે "तद्विष्णो परमपद" આ વેદની શ્રુતિ બ્રહ્મથી જુદી પડે છે ગીતામા આ વિષ્ણુને યુગયુગમા આવવા વાળા, પુરાણોમા સર્વ જીવોમા વ્યાપીને રહેલા, અને અવતારો લઇને ધમાલ મચાવનારા બતાવ્યા છે ત્યારે પુરાણોમા બતાવેલી ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોમ, ભટકતા બ્રહ્માને માનવા, કે વિષ્ણુને, ? આ બન્ને દેવો એક રૂપના નથી તેમજ પ્રત્યક્ષમા દેખાતા આ બધા અનતાનત જીવો પણ જ્ઞાનમા એક સ્વરૂપના નથી તો પછી આ બધી બાજી કેવા સ્વરૂપથી ખેલાઇ ?

શકરાચાર્યે–ઈદ્રાદિક બધા દેવોને એક બાજુ પર ખસેડીને અને એકલા બ્રહ્મની કલ્પના મુખ્ય રાખીને પોતાના 'અદ્વૈત' મતની સ્થાપના કરી અને જુનાં જૂના ઉપનિષદોનો અર્થ કરતા તેમા પણ આ બ્રહ્મને જોડીને બનાવ્યા અને તે બ્રહ્મને વેદમૂલક ઠરાવવા તેની શ્રુતિયો બનાવી ચારો વેદોમા દાખલ કરી હોય એવુ મારૂ અનુમાન છે, વિશેષ વિચાર કરવાનુ ઈતિહાસજ્ઞોને સોપુ છુ

(૭) કલમ સાતમી–ઉપનિષદોમા પરમાત્માનુ સ્વરૂપ સમજવાને માટે ભારે ગડમથન ચાલી રહેલી બતાવીને बृहदारण्यक ના બે ઉદાહરણ મુકયા છે પોતાની સ્ત્રીને સમજાવતા યાજ્ઞવલ્કય કહે છે કે–મીઠાનો ગાગડો પાણીમા ગળી ગયા પછી બહાર કાઢી શકાય નહી, તેવી રીતે મહાસત્વ મૂળ તત્વોમાથો બહાર નીકળીને પાછુ એમા વિલીન થાય છે મરણ પછી ચૈતન્ય રહેતુ નથી આ વિષયને આગળ સમજાવ્યા પ્રમાણે જે દ્વૈતભાવ ઉપર ચૈતન્યનો આધાર રહે છે તે જતો રહ્યો, એટલે ચૈતન્યપણુ જતુ રહેલુ જોઇએ એજ ઉપનિષદ્‌મા બીજે ઠેકાણે–કરોળિયો તતુ વડે બહાર નીકળે છે અગ્નિમાથી–ન્હાના ન્હાના, તણખાઓ બહાર નીકળે છે, તેવી રીતે–આત્મામાથી સઘળા લોક, પ્રાણ, દેવતાઓ, પ્રાણિયો, બહાર નીકળે છે

આ કલમ ૭ મી મા વિચારવાનુ કે—

જૈનોના ૨૩ મા તીર્થંકરનો પ્રાદુર્ભાવ થતા ઘૃણાજનક–યજ્ઞ યાગાદિક ની કિંમત નહી જેવી થઇ પડી એટલે પ્રથમ તેની સિદ્ધિ કરવા બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા મડી પડયા ખરા પણ તે તો ખરા દૃધની આગળ આટાના (લોટના) ધોળા પાણી જેવાજ થઇ પડયા આગળ વિશેષ જીવાત્માના, પરમાત્માના, વિચારો લોકોમા પસરતા, વેદોમાં મુખ્ય ગણાતા–અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય દેવો હતા તે પણ–બાહ્ય, અતરના, શત્રુઓને જિતવાવાળા, પ્રત્યક્ષમા દેખતા–વીતરાગ પરમાત્માઓના આગળ, નહી જેવા થઇ પડતા, તેઅતીદ્રિય જ્ઞાન વિનાના પાણીમા ગળી ગએલા મીઠાના ગાગડા જેવા અને તતુઓ વડે બહાર નીકળેલા કરોળીયાના જેવા, અને અગ્નિમાથી ન્હાના ન્હાના બહાર પડેલા તણખાઓ જેવા, પરમાત્મા બતાવવા લાગ્યા પણ તેવા કલ્પિત રૂપ પરમાત્મા બનાવી વિચક્ષણ–ચતુર મહાપુરૂષોને તો સતોષી શકયા નહીજ હોય, એટલે તે સમયના સર્વજ્ઞોના વિરૂદ્ધમા આવીને–નવીન નવીન ઉપનિષદોની રચના અને કલ્પિત સ્વરૂપના નવા નવા પરમાત્મા, લોકોને બતાવવા આગળ પડયા, તે શુ અધારામા ‘ફા’ ફા મારવા જેવુ અને ભોળી દુનિયાને ‘ફા’ ફા મરાવવા જેવુ, કરેલુ નથી કે ? તે ઉપનિષદોના અભ્યાસ કરવાવાળા આજકાલના બાહોસ પડિતોને ભારે ગડનથલ જોવામા આવે તેમા નવઇ જેવુ શુ છે ? તે ઉપનિષદોમા થએલી ગડમથલ આગળના લેખોમા બતાવે છે તે જુવો

(૮) કલમ આઠમીમા—પરમાત્માના સ્વરૂપ માટે બતાવેલી ભારી ગડમથલ તેનો ટુકામાં સાર—

શતપથ—એ ઋગ્વેદથી બીજે નબરે છે

પરમાત્માના સ્વરૂપનો વિચાર એ ઉપનિષદોનો મુખ્ય તત્ત્વ છે

ઋગ્ના પુરુષમાથી **આત્માના** વિચારો થયા, સૃષ્ટિના રચનાર પ્રજાપતિમાથી ભૂત માત્રના આદિકારણ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો વિચાર થયો એ ક્રમનુ છેવટ ઉપનિષદોમા થયુ

ઋગ્ મા—આત્માનો અર્થ—**શ્વાસ** તે વાયુ ને વરૂણનો આત્મા કહ્યો બ્રાહ્મણોમા એનો જીવ અર્થ થયો એક ઠેકાણે આત્મા ઉપર જેઓનો આધાર તેવા પ્રાણની—દેવતાઓની સાથે એકતા સ્થાપતાં, વિશ્વનો આત્મા હોવાની કલ્પના થઇ

શતપથના-એક મોડા રચાયલા કાડમા—એ આત્મા વિશ્વમા સર્વત્ર વ્યાપીને રહેલો એમ કહેવામા આવ્યુ

ઋગ્મા—બ્રહ્મનો અર્થ—પ્રાર્થના, અથવા ભક્તિ, એટલોજ હતો, પણ જૂનામા જૂના બ્રાહ્મણોમા—પ્રાર્થના, વિપ્ર અને યજ્ઞમા વિશુધ્ધિનો અર્થ, દાખલ થયો ઉપનિષદોમા—પ્રકૃતિ ને સચેતન કરનારૂ, તત્ત્વનો અર્થ થયો ધાર્મિક ઉત્ક્રાંતિનુ સઘળુ તત્ત્વ—આ એક શબ્દથી સૂચવાય છે, **આત્મા**-અને **બ્રહ્મ** એ બે, **ઉપનિષદો** મા સાધારણ રીતે એકજ ગણાય છે પણ ખરૂ જોતા બ્રહ્મથી વિશ્વમા વ્યાપી રહેલા પરમાત્માનુ સૂચન થાય છે અને આત્મા એ શબ્દથી માનવીમા પ્રગટ થતા ચેતન્યનુ ભાન કરાવે છે જાણીના આ માને અજ્ઞાત બ્રમ્હ ઉપર જવુ એ અર્થમા બ્રમ્હ લેવાય છે

બૃહદારણ્યક મા અક્ષર એ નામથી આત્મ નુ વર્ણન છે, તેમા જણાવ્યુ છે કે-એ સ્થૂલાદિકમાનો એકે નથી એ કોઇના સગમા લપટાતો નથી કોઇને સ્પર્શતો નથી એ કોઇનુ ભક્ષણ કરતો નથી કોઈ એનુ ભક્ષણ કરતુ નથી એને કોઇ જોતુ નથી એ સકલ વસ્તુનો વિજ્ઞાતા છે એના વિના બીજો કોઇજ નથી આ અવિનાશીના અદર આકાશ ઓત પ્રોત થઇને રહેલુ છે તત્ત્વ ચિન્તનના પરમતત્ત્વનો વિચાર સૌથી વહેલો આ સ્થળે જોઇએ છિયે " કાઠક ઉપનિષદ્‌મા—આત્મા વિષે જણાવ્યુ છે કે—

"જ્યાથી સૂર્યનો ઉદય અને જ્યા અસ્ત થાય છે, તેમા સઘળા દેવતાઓનો સમાવેશ થઇ જાય છે તેની પેલી પાર કોઇ જઇ શકતુ નથી

એ આખથી જોઇ શકાતો નથી હૃદયાદિકની શકયુ થઇ શકે છે જેઓ એને જાણે છે, તે અમર બની જાય છે "

કલમ ૮ મીનો સાર વિચારવાને લખી બતાવ્યો છે

હુંકમા વિચારવાનુ કે—

પૂર્વના વેદોની સ્થિતિ-ઘૃણાજનકજ થઇ પડેલી, જગ જાહેરજ હતી તેવા સમયમા જૈનોના ૨૩ મા તીર્થંકરના તરફથી અત્યંત પરોક્ષના વિષયરૂપ સૂક્ષ્મ જીવાદિક તત્ત્વોનો અત્યંત પરોક્ષના વિષયરૂપ ઇતિહાસનો, પ્રકાશ ફરીથી તાજો બહાર પડતા તે સમયના વૈદિકના પંડિતો—એકદમ જોસમા આવીને યજ્ઞ યાગાદિકનીજ સિધ્ધિ કરવા, પ્રથમ બ્રાહ્મણ નામના ગ્રંથોજ લખવા મંડી પડયા હોય પરંતુ સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોનો વિશેષ ફેલાવો થતાની સાથેજ તે નહી જેવા થઇ પડતા, કેટલાક ચતુર પંડિતોએ, તે બાજી ફેરવીને જ્ઞાનકાંડના નામે ઉપનિષદો નામના ગ્રંથો રચવાની શરૂઆત કરી દીધી હોય, એમ સેહજે સમજી શકાય તેવુ છે તેમા કેટલાક પ્રત્યક્ષમા અનુભવાતા—જીવ, કર્માદિકના વિષયોને અને જીવોની મુક્તિ બંધના વિષયોને, પોતાનામા દાખલ કરતા ગયા એટલે કાંઇક પગ ટેકવતા થયા હોય, પરંતુ સર્વજ્ઞોના તરફથી—આ સૃષ્ટિ અનાદિના જેવા અત્યંત પરોક્ષના વિષયોમા, જુદા પડવાના ઇરાદાથી અને ભદ્રિક લોકોને—ગૂચવાડામા નાખી દેવાના ઇરાદાથી, આત્માથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની કલ્પના, પ્રથમ ઉપનિષદોમા દાખલ કરી હોય ! અને ત્યાર બાદ પ્રજાપતિ આદિથી—સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિની કલ્પના થઇને જુદા જુદા પ્રકારની અનેક પ્રકારની કલ્પનાઓ થતા સંપૂર્ણ વૈદિક ધર્મ । ગ્રંથોમા ઘુમાડી દેવામા આવી હોય, એવુ મારૂ અનુમાન થાય છે તે એવી રીતે કે-પ્રથમ ઉપનિષદોમા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની કલ્પના, આત્માથી, પછી અક્ષર શબ્દના અર્થથી, ત્યાર બાદ અગીયાર (૧૧) મા તીર્થંકરના સમયમા થએલા પુત્રીના પતિ રાજા કે જે લોકોમા પ્રજાપતિના નામથી જાહેરમા આવેલા, તેનો અર્થ દુનિયાનો પતિ કલ્પીને બધા વૈદિકમા દાખલ કરવામા આવ્યા હોય

મૅકડોનલ સાહેબની ૮ મી કલમમા—એવો ક્રમ ગોઠવ્યો છે કે—
"પરમાત્માનો વિચાર એ ઉપનિષદોનો મુખ્ય તત્ત્વ છે, ઋગ૦ ના—પુરૂષમાથી, આત્માના વિચારે પ્રજાપતિમાથી ભૂતમાત્રના આદિકારણ એવા નિર્ગુણ બ્રહ્માનો વિચાર, એ ક્રમનુ છેવટનુ પગથિયુ ઉપનિષદોમા બતાવ્યુ ઋગ્૦ મા આત્માનો અર્થ-શ્વાસ થઇને, વાયુને વરૂણનો આત્મા, કહેવામા આવ્યો પણ બ્રાહ્મણોમા અર્થ—એ જીવનો થયો એક ઠેકાણે તેના પ્રાણ દેવતાઓની સાથે એકતા બતાવી એવી રીતે વિશ્વના આત્માની કલ્પના થઇ શતપથ ના એક મોડા રચાયના કાંડમા—એ આત્મા વિશ્વમા સર્વત્ર વ્યાપીને રહેલો કલ્પ્યો છે

ઋગ્૦ મા-બ્રમ્હાનો અર્થ-પ્રર્થના-ભકિત જ થયો છે જૂના બ્રાહ્મણોમા-પ્રાર્થના-વિપ્ર અને યજ્ઞની શુદ્ધિનો અર્થ થયો ઉપનિષદો મા પ્રકૃતિને સચેતન કરનારૂ ત ત્વ બન્યુ ધાર્મિક ઉત્ક્રાન્તિનુ બધુ તત્ત્વ આ એક શબ્દથી સૂચવાય છે

આત્મા અને બ્રમ્હ એ બે શબ્દોથી વિચારો દર્શાવાય છે તેને ઉપનિષદો મા એકજ ગણવામા આવે છે

ખરૂ જોતા બ્રમ્હ એ પ્રાચીન વિશ્વમા વ્યાપેલા ત ત્વનુ સૂચન છે અને આત્મા એ માનવીમા ચૈતન્યનુ ભાન કરાવે છે જાણીતા આત્માને અજ્ઞાત બ્રમ્હ ઉપર જવુ એ અર્થમા બ્રમ્હ લેવાય છે बृहदारण्यक मा अक्षर क्षरे નહી તે આત્માનુ વર્ણન વિસ્તારવાળુ છે-એ આત્મા સ્થૂલાદિકમાનો એકે ગી એને કોઈ જોતો નથી એ સઘળુ જુવે છે ઇત્યાદિ

આ બધા વિચારો વૃહદારણ્યકમા પ્હેલાજ નજરે પડે છે काठक मा સૂયના ઉદયથી તે અસ્ત સુધીમા-સઘળા દેવતાઓનો સમાવેશ થઇ જતો બતાવ્યો અને કહેવામા આવ્યુ છેકે-એ **આત્મા** આખથી જોઇ શકાતો નથી, પણ હૃદયાદિકથી ગ્રહણ થઇ શકે છે એને જેઓ જાણે છે તે અમર થઇ જાય છે"

આ કલમ ૮ મી મા-સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોથી વૈદિક પડિતોના વિચારોની સાથે, કેવા પ્રકારનો મેળ છે, તે બતાવુ છુ—

સર્વજ્ઞોએ-આ સૃષ્ટિને અનાદિની બતાવી છે અને અનાદિકાલ સુધી ચાલ્યા કરવાની પણ બતાવેલી જ છે સર્વજ્ઞોએ-કેવલ જડ પ ાર્થનુ લક્ષણ, જુદુ બતાવ્યુ છે અને કેવલ ચેતન પદાર્થોનુ લક્ષણ પણ, જુદુજ બતાવ્યુ છે જડ અને ચેતનના સયોગવાળી, થઇ રહેલી આ સૃષ્ટિ અનાદિના કાળથી ચાલતી આવેલી આપણે પ્રત્યક્ષપણે જોઈ રહ્યા છિયે વિશેષ વિચારવાનુ એ છે કે

જડની સાથે ફસેલા, અનતા અનત જીવો-૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોમા, ઉનટ પાલટ કરી ભટકી રહેલા પણ આપણે પ્રત્યક્ષપણે જોઇ રહ્યા છિએ, તો પછી આ જીવોનો કર્ત્તા કોણ ? અને તે જીવો કર્મવાળા બનાવ્યા કે કર્મ વિનાના ?

પુરૂષમાથી આત્માના વિચારો થયા, ને આત્મા શતપથમાં વિશ્વમા સર્વત્ર વ્યાપીને રહેલો બનાવ્યો તો વિચારવાનુ કે-ને નિર્મલ

અનેક પ્રકારના મ્હાસ ફટવાળી ૮૪ લાખની યોનિયોમા નુ વધારે મેળવવાને પડેલો ? અને ઋગ્વેદમા-પુરૂષ અને પુત્રીનો પતિ-પ્રજાપતિ જ કયે ઠેકાણેથી લાવીને ઘુસાડયો ? બીજી વાત એ છે કે-વિષ્ણુ ગીતામા ભક્તોના દુ ખેને દૂર કરવાનુ વચન આપીને ગએલા બતાવ્યા છે તે વિષ્ણુને પુરાણોમા સર્વ જીવોમા વ્યાપીને રહેલા બતાવ્યા, તે શુ ૮૪ લાખ યોનિયોમા રહેલા જીવોના દુ ખોનો ભાર ઓજ ઓછો કરવાના હેતુથી, તેઓમા વ્યાપીને રહેલા માનવા ? આ બધી નવીન પ્રકારની બાજી, સર્વજ્ઞો વિનાના બીજા કયા નવીન જ્ઞાનીયોથી અને શા કારણથી રચાયલી માનવી ?

આ ૮ મી કલમમા મૅકડોનલ સાહેબે-પ્રથમ ઋગવેદના પુરૂષથી બ્રહ્માનો, અને પછી પુત્રીના પતિ-પ્રજાપતિથી નિર્ગુણ બ્રહ્માનો, તે પછી શતપથમા તે આત્મા વિશ્વમા સર્વત્ર વ્યાપી રહેલાનો ક્રમ જે બતાવ્યો છે તે ઋગવેદમા દાખલ થએલી શ્રુતિઓના પરાધીન પણથી લખેલો માલમ પડે છે મારા વિચાર પ્રમાણે સર્વજ્ઞોના તરફથી અનાદિની સૃષ્ટિના વિચારો જાહેરમા ફેલાયા પછી, આ અત્યત પરોક્ષના વિષયમા ભદ્રિક લોકોને ગૂચવાડામા નાખી સર્વજ્ઞોના ભક્ત થતા અટકાવવાના ઇરાદાથી, પ્રથમ ઉપનિષદોમા વિશ્વમા વ્યાપીને રહેલા આત્મા કલ્પવામા આવ્યા હોય, ત્યાર બાદ ધીરે ધીરે ઋગ્વેદમા પ્રથમ પુત્રીના પતિ-પ્રજાપતિનુ સૂકત, તેના પછી કલ્પિત પુરૂષનુ સૂકત, વેદની મહોર છાપ લગાડવાને માટે દાખલ કરેલુ હોય આ મારા વિચારો મૅકડોનલ સાહેબના સ્વતત્ર વિચારોની સાથે મળતા આવે છે જુવો પૃ ૧૭૬ મા—" ઋગ્વેદમા ૭ કે સાત સૃષ્ટિ વિષયના સૂકતો છે તેમા-દતકથાના, અને ધર્મ શાસ્ત્રના વિચારોની પુષ્કલ ભેળસેળ થઇ હોય એ તો સ્વાભાવિકજ છે " અને તે વિચારો ઘણા અસ્ત વ્યસ્ત સ્થિતિમા મુકાયલા છે "

આ તેમના વિચારના ફકરાથી એજ સિદ્ધ થાય છે કે સર્વજ્ઞોના તરફથી-અનાદિની સૃષ્ટિના વિચારો ફેલાતા, તેમનાથી ખાસ જુદા પાડવાના ઇરાદાથી, આ અત્યત પરોક્ષના વિષયમા-પ્રથમ ઉપનિષદોમા-વિશ્વમા સર્વત્ર વ્યાપીને રહેલો આત્મા કલ્પ્યો હોય, ત્યારબાદ ધીરે ધીરે તે વિચારોને વેદ મૂલક ઠરાવવાને, વેદોમા પણ તેની અનેક પ્રકારની શ્રુતિઓ દાખલ કરતા ગયા હોય, જુવો મૅકડોનલ સાહેબના વિચારો પૃ ૧૭૬ મા લખ્યુ છે કે—

(૧) પ્રાચીન ઋષિઓ જણાવે છે કે-દેવતાઓએ સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરી

(૨) સ્વર્ગ અને પૃથ્વી એ બેઉ સઘળા દેવતાઓના મા-બાપ છે, એવો વિચાર ઘણે ઠેકાણે છે

(૩) ઇંદ્રને વિષે એવુ કહેવામા આવ્યુ છે કે-એણે પોતાના શરીરમાથી એના પિતાને અને એની માતાને જન્મ આપ્યો (મ ૧૦, સૂ ૪૫)

(૪) પૃ ૧૭૭ મા- વિરોધાભાસી વિચારોમા, વધારે ને વધારે મશગુલ રહેનારા વિપ્રવર્ગની કલ્પનાને, આ વિચાર ઘણો ગમી ગયો હતો એમ સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે

(૫) ઋગ્વેદના ધાર્મિક વિચારો-ધીરે ધીરે વિકાશ પામતા સઘળા મુખ્ય દેવતાઓથી જૂદા અને એકકે એક દેવતાઓ કરતા ચઢિયાતા, એવા એક સૃષ્ટાની કલ્પનાનો ઉદ્ભવ થયો

(૬) સૃષ્ટિ વિષયક સૂકતમા-૧ પુરૂષ, ૨ વિશ્વકર્મા, ૩ હિરણ્યગર્ભ, ૪ અને પ્રજાપતિ, એવા જુદા જુદા નામોથી એ સૃષ્ટાને-સબોધન કરવામા આવ્યુ છે

(૭) આ સૃષ્ટિ વિષયક સૂકતોમા-કોઇ મૂળ પદાર્થ ઉપરથી બનાવટ કરવામા આવી હોય અથવા કોઇ મૂળ પદાર્થમાથી ઉત્ક્રાંતિ થઇ હોય એવી રીતનુ સૃષ્ટિ વિષેનુ વર્ણન આપવામા આવ્યુ છે ”
વિશેષ તે ગ્રથથી જોવાની ભળામણ કરૂ છુ અને આમા કાઇક વિચાર કરીને બતાવુ છુ

કલમ સાતેમા વિચારવાનુ કે—

“ દેવતાઓએ સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરી ” ત્યારે તેઓ કયાથી આવ્યા હશે ? વળી આ મહાવિશાલ પૃથ્વી આદિના મશાલા કયાથી લાવ્યા હશે ? અને તે પોતે કયા ઠેકાણે ઉભા રહીને આ બધી રચના કરી હશે ?

બીજે ઠેકાણે-“ સ્વર્ગ-પૃથ્વીને દેવતાઓના-મા બાપ બતાવ્યા છે ” અહી વિચાર થાય છે કે-વનસ્પતિ-કીડાઆદિથી તે માણસ સુધીના અનત અનત જીવોના મા-બાપ કોણ મનાયા હશે ?

ત્રીજામા-“ ઇંદ્રે પોતાના શરીરથી મા-બાપને જન્મ આપ્યો ” અહીં વિચાર થાય છે કે-આવા પ્રકારની અનેક શ્રુતિયો માત્રાધિક સોમપાનના છાકમાથી પ્રગટ થએલી હોય એમ એક ભજનપદથી સમજાય છે-“ સોમવેલ રસ શુધ્ધ જે, બ્રાહ્મણ હોય તે કરે અવર વર્ણને વમન કરાવે, વેદ વાણી ઉચ્ચરે ॥ પ્રેમ રસ તેના ઉરમા ઠરે

ઉપરના જેવી અર્થ વગરની તદ્દન બેહુંગી, માત્રાધિક સોમપનના બેભાનમાથી અનેક પ્રકારની શ્રુતિયો પ્રગટ થએલી જોવામા આવે છે જે વાતો નાનુ છોકરૂ ન કરી શકે, તેવા પ્રકારની વાતો, વેદ કાલના મોટા મોટા ઋષિ પડિતો કેવા વિચારોથી કહી ગયા કે-ઇંદ્રે પોતાના શરીરથી માબાપને જન્મ આપ્યો ? મોટા દેવ તરીકે મનાયલા સોમની સ્તુતિયોવો વેદો ભરેલા છે, તેથી તેજ ઇશ્વરની પ્રેરણા ઋષિપડિતોને થએલી મનાયી હોય એટલે વિરોધાભાસની વાતો જે દેખાય છે તે-માત્રાધિક સોમપાનના પરાધીન પણાથી જ થએલી હોય, આગે તો મોટા પડિતો કહે તે ખરૂ

મૅકડોનલ શાહેબે-કલમ પાચમીમા-ઋગ્૦ ના દેવતાઓથી જુદા એક સ્રષ્ટાની કલ્પનાનો ઉદ્ભવ બતાવ્યો છઠ્ઠીમા-તે પુરૂષાદિકથી સબોધાતા બતાવ્યા સાતમીમા-તે કેઇ મૂલ પદાર્થ ઉપરથી બનાવટ થએલી બતાવી આ ત્રણે કલમેનો વિચાર ભેગો હુ આ કરીને બતાવુ છુ

મૅકડોનલ શાહેબની ૮ મી કલમ તેમાના-સૃષ્ટિ વિષયકના કેટલાક ફકરાઓનો વિચાર કરતા જેમ કે ઋગ્વેદમાના દેવતાઓથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, અને સ્વર્ગ-પૃથ્વી, દેવતાઓના મા-બાપ, આદિનો વિચાર કરીને બતાવ્યો ફરીથી તેજ વેદમાના ૫-૬-૭ મા ફકરાનો વિચાર તપાસી જોઇએ

પાચમામા-ઋગ્વે ના દેવતાઓથી જુદા એક સ્રષ્ટાની કલ્પના, છઠ્ઠામા-તે પુરૂષાદિકથી સબોધાતા, સાતમામા-તે કોઇ મૂલ પદાર્થ ઉપરથી બનાવટ થએલી એમ મૅકડોનલ શાહેબે અનુમાન કરીને બતાવ્યુ આમા મારૂ અનુમાન કરીને બતાવુ છુ સર્વજ્ઞોએ-આ સૃષ્ટિને, આદિઅત વિનાની બતાવી છે તેથી તે સર્વજ્ઞોના વિરૂધ્ધની બનાવટજ છે, એમ સહજે સમજી શકાય તેવી છે પણ તે બનાવટ સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા ૧૧ મા તીર્થંકરના સમયમા થએલા પુત્રી ।પતિ રાજા, કે જે પ્રજાપતિના નામથી લોકોમા પ્રસિધ્ધ થયા હતા, તે પ્રજાપતિને વદિકોએ અસ્તવ્યસ્તપણાથી, પ્રાયે સપૂર્ણ વદિક ગ્રથોમા દાખલ કરી દીધેલા જોવામા આવે છે જુઓ અમારી તત્ત્વત્રયીમીમાસાનો લેખ સહજે સમજી શકાય તેવુ છે

તે પ્રજાપતિને-વેદમૂલક ઠરાવવા, તેમના નવુ ચાર સૂકતો જેન કે-હિરણ્યગર્ભ નામનુ, યજ્ઞપુરૂષ નામનુ--પુરૂષસૂક્ત, પ્રથમ ઋગ્વેદથી ન જાણે કયા સમયમા દાખલ કરવામા આવ્યુ તેની શોધ કરવાનુ કામ ઇતિહાસજ્ઞ મહાપુરૂષોનુ છે આ વિષયમા-મણિલાલ નભુભાઇ દ્વિવેદી એવુ જણાવી ગયા

છે કે-યન પુરૂપ નવોજ દેવ કલ્પાયો, અને પ્રજાપતિ-બધાના મોખરે આવી, સૃષ્ટિના નિયતા થઈ-બ્રમ્હા તરીકે પૂજાનો વયે આ લેખનુ ઠામ ઠેકાણુ મારા અથથી સજ્જનો માની લીને જોઇ શકશે આ વાતને વિશેષ ન લબાવતા અહીજ અમાસ કરૂ છુ

કલમ ૯ મીમા-મેંકડોનલ્ડ શાહેબે-કર્મની વાત જણાવતા બૃહદ્દારણ્યક થી કમના સિધ્ધાતની શરૂઆત થએલી તે એવી રીતે કે-(૧) માણસનુ શરીર પચ ભૂતમા ભળી ગયા પછી કર્મ વિના બીજુ કાઇ રહેતુ નથી, (૨) બૌધ્ધમા આત્માનુ અસ્તિત્વ સ્વીકારાયલુ નથી, પાછળ મનુષ્યના કર્મ ટકી રહે છે, તેજ નના જન્મનો નિર્ણાયક બને છે કર્મનો સિધ્ધાત બુધ્ધના ઉપદેશનો પાયો છે ”

(૩) कौषितकि પ્રમાણે મૃત્યુપછી-સર્વે ચદ્ર આગળ જાય છે ત્યાથી પિતૃયાનમા, પછી બ્રમ્હને પ્રાપ્ત કરે છે બાકીના કર્મ પ્રમાણે અને જ્ઞાન પ્રમાણે મનુષ્યથી તે કીટ સુધીના જીવનમાથી, ગમે તે પ્રકારનુ જીવન પ્રાપ્ત કરે છે

(૪) કાઠકમા-મૃત્યુ પછીના જીવન વિષે એક દતકથાથી સમજાવ્યુ છે નચિકેતસ યમના ઘરમા ગયો, યમે ત્રણ વરદાન માગી લેવનુ કહ્યુ-ત્રીજા વરદાનમા- “ મૃત્યુ પછી માણસ રહે છે કે નહીં ” એ માગ્યુ, યને કહ્યુ બીજુ માગી લે મૃત્યુએ બુધ્ધને વાત કરી તેવી આ વાત છે નચિકેતસ અને બુધ્ધ લાલચ સ્હામે ટકી રહીને અતે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે છે

કલમ ૧૦ મી-ઉપનિષદોમા-વિશ્વ વિષે-તર્કપધ્ધતી પ્રમાણે ખિલવવામા આવેલા, ચોક્કસ વિચારો નીકળે તેવુ કાઇ નથી કવિત્વમય, ફિલસુફીમય વિચારો અધ્યાત્મિક પ્રશ્નો વિષેના કામ ચલાઉ સવાદો, ચર્ચાઓનુ મિશ્રણ ઉપ નિષદોમા છે ”

કલમ ૧૧ મી મા-એ વિચારોને સુવ્યવસ્થિત સ્વરૂપ તો વેદાતમા પછતા સમયમાજ મળ્યુ ।

ઉપનિષદોમા જે વધારે પ્રાચીન તે ઇ સ પૂર્વે ૬૦૦ કરતાં વધારે મોડુ ભાગ્યેજ હશે

કેટલાક અગત્યના સિદ્ધાતો બૌદ્ધની પહેલા જાણીતા હોવા જોઇએ

કલમ ૧૨ મી મા-પાશ્ચાત્યો-સદ્-બેસવુ તે ઉપનિષદ્, વૈદિક ટીકાકારો -યથાર્થ જ્ઞાનવડે કરીને અવિદ્યાનો જે નાશ કરે તે ઉપનિષદ્, જેનાવડે બ્રમ્હ જ્ઞાન આવે અથવા બ્રમ્હની સમીપ જઇએ તે ઉપનિષદ્, શકરસ્વામીએ-ઉચ્ચ મા ઉચ્ચુ શ્રેય જેમા સમાયલુ છે તે ઉપનિષદ્

આ ઉપરની કલમોમા વિચારવાનુ કે—

ઇશ્વરદત્ત કે, ઇશ્વરકૃત, વેદોના કર્તવ્યને, બાજુ પર રાખીને-જ્ઞાનકાડના નામથી ઉપનિષદો લખાઇ ખરી પણ તે જ્ઞાનની તૃપ્તિ પૂરી કરે તેવી નથી મૅકડોનલ શાહેબ કહે છે કે -ઉપનિષદોમાથી કોઇ ચોક્કસ વિચારો નીકળે તેવુ નથી. તેથી ૯।૧૦।૧૧।૧૨ આ ચાર કલમોનો વિચાર સર્વજ્ઞના તત્ત્વોની સાથે મેળવીને બતાવુ છુ—

૧ માણસનુ શરીર પાચ ભૂતોમા ભળી ગયા પછી, કર્મ વિના બીજુ કાંઇ રહી શકતુ નથી એ મત વૃહદારણ્યકનો બતાવ્યો છે બૌદ્ધો પણ કહે છે કે મનુષ્યના કર્મજ ટકી રહે છે તેજ નવા જન્મના નિર્ણાયક થાય છે એટલે ઉપનિષદોનો અને બૌદ્ધોનો મત, એક જેવો થઇ જાય છે

આ વિષયમા-સર્વજ્ઞોનુ કથન એ છે કે કર્મથી પરભવનો નિર્ણય થાય છે ખરો પણ, તે કર્મ એકલા રહેતા નથી પણ તે કર્મ જીવને સાથે લઇને જાય છે શકરસ્વામી માતાની સમજૂતિ કરતા સર્ગ ૪ મા કહે છે કે-" જીવ કર્મ પ્રમાણે સ્થૂલ દેહમા વિચર્યા કરે છે " સર્ગ ૬ ઠ્ઠા મા વૃધ્ધ બ્રાહ્મણને બ્રહ્મ સૂત્રનો અર્થ સમજાવતા કહે છે કે-" દેહ છોડીને બીજા ભવમા જતા જીવને પચ મહાભૂતો વીંટલાઇને જાય છે " " કર્મ વિના બીજુ રહેતુ નથી " એવો મત વૃહદારણ્યકનો શકરસ્વામીએ છોડી દઇને આ નવીન પ્રકારનો અર્થ કયાથી મેળવ્યો ? સર્વજ્ઞ હતા કહીને સ્વત મેળવ્યાનુ કહો તો તે સત્ય સર્વજ્ઞ ન હતા, પણ કલ્પિતજ હતા તે તેમના આચરણોના લેખથી સમજી શકાય તેમ છે

આ કર્મના અટલ સિદ્ધાતમા વૃહદારણ્યકથી શકરસ્વામીનો મત જુદો શા કારણથી પડયો ?

(૩) મૃત્યુ પછી સવે ચદ્ર આગળ, પછી પિતૃયાનમા, તે પછી બ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે કર્મ વિનાના એકલા જીવને આટલા બધા ગોથામા કોણે નાખ્યા ? કેમ કે બાકીના જીવો કર્મ પ્રમાણે અને જ્ઞાન પ્રમાણે જીવન પ્રાપ્ત કરતા બતાવ્યા છે

(૪) **નચિકેતસ** યમના ઘરમા ગયો, ત્રીજા વરદાનમા " મૃત્યુ-પછી માણસ રહે છે કે નહી " એ માગણી કરી

આ વાતમા યમે-દેવતાઓને પણ અજાણ બતાવ્યા છે, તે વાત તો ખરી માની લેવા જેવીજ છે

જુવો કે-ઇદ્રપદની લાલચો બતાવી વેદના રાજાઓની પાસે પશુ યજ્ઞો કરાવતા, એ વાતે પ્રસિદ્ધ છે ત્યારે ઇદ્ર પોતે કયુ પદ મેળવવા યજ્ઞ કરવાને આવતા માનવા ?

વસુરાજાની કથામા કહ્યુ છે કે-ઈદ્રે પશુ યજ્ઞ કરવાનો આરભ કર્યો ઋષિએ તે વાતમા આડા પડયા છેવટે વસુને મધ્યસ્થ સ્થાપ્યો ઇદ્રના પક્ષમા ભળતા રાજપદથી ભ્રષ્ટ થઇ નરકમા પડયો બતાવ્યો છે ત્યારે સાક્ષાત પશુયજ્ઞો કરાવનારનો, અને કરનારની કયી ગતી કલ્પવી ? પશુઓનો યજ્ઞ કરનાર દેવતા ઓનો રાજા, ઇદ્રજ જ્ઞાની ન મનાય, તો પછી દેવતાઓ જ્ઞાની કેવા રૂપના મનાય ? યમ તો તેમનાથી ઊંચા દરજાનો છે તો પછી યમની પાસેથી નચિકેતસે કયા પ્રકારનુ જ્ઞાન મેળવ્યુ માનવુ ?

આ ઉપનિષદોના માટે, મૅકડોનલ શાહેબજ લખે છે એમ નથી પણ એકાદશોપનિષદ્‌ના ભાષાતરકાર—છોટાલાલ પ્રાણશકર દ્વિતીય વૃત્તિ, સ ૧૯૭૮, સને ૧૯૨૨

કઠ ઉપનિષદ્‌ની ભૂમિકાના પૃ ૭૭ મા લખે છે કે—

"આત્માના નિદિધ્યાસન વડે જેમ જેમ દરેક મહાત્મા ઋષિઓને આત્મા સબધી જ્ઞાનનો પ્રકાશ થવા માડયો, તેમ તેમ તેઓ મત્ર રૂપે ઉપનિષદો વિષે ઉમેરો કરતા ગયા આમ હોવાથી–સર્વ ઉપનિષદોને સરખાવતા તેમા વિચારોની સકલના જોવામા આવતી નથી, છતા સર્વ ઉપનિષદોનુ સમ્યક્ સમીક્ષણ કરતા એક વ્યવહારિક રૂપ તથા ત્રણ કાલ્પનિક રૂપે પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાય છે

૧ પ્રથમ પ્રશ્ન એ ઉત્પન્ન થાય છે કે–મનુષ્યની ઉચ્ચતમ ધારણા શી હોય છે ?

૨ બીજો એ કે–જગતનુ સૌથી અતિમ કારણ શુ હશે ?

૩ ત્રીજો પ્રશ્ન એ કે–જગતની સાથે–આ કારણનો શો સબધ છે ?

તથા ચોથો પ્રશ્ન એ કે આપણે તે કારણ રૂપને કેવી રીતે ઓળખી શકીએ ?

પ્રથમ વલ્લીમા પ્રથમ પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરનો સમાવેશ થાય છે ટુકમા તેમા દર્શાવેલ વિચારો નીચે પ્રમાણે છે

સાધારણ રીતે એમ માનવામા આવે છે કે–વેદનુ જ્ઞાન શ્રેય સુખને પ્રદાન કરે છે પણ વેદ વિહિત કર્મોનુ અનુષ્ઠાન કરવાથી, તથા વેદ જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત

અને વેદોથી સપૂર્ણ જગત્ જેણે નિર્માણ કર્યું છે, તે વિદ્યાના તીર્થરૂપ મહેશ્વરને હુ વદના કરૂ છુ

તૈત્તિરીયોપનિષદ્નુ મગલાચરણ—

यस्माज्जात जगत्सर्वं, यस्मिन्नेव विलीयते ।
येनेद धार्यते चैव, तस्मै ज्ञानात्मने नम ॥ १ ॥

ભાવાર્થ— જે પરમાત્માથી આ બધુ જગત્ પેદા થયુ છે, અને જે પરમાત્મામા આ બધુ જગત્ પાછુ લય થઇ જાય છે, અને જે પરમાત્માએ આ બધુ જગત્ ધારણ કરી રાખ્યુ છે, તે જ્ઞાન સ્વરૂપના પરમાત્માને નમસ્કાર થઓ ॥ ૧ ॥

ઐતરેય—અને તૈત્તિરીય એ બેઉ ઉપનિષદો પરમાત્મા સિવાય અન્ય કાઇ નથી એવા વિચારથી શરૂ થાય છે (છોટાલાલ પૃ ૫૫૮–૫૫૯)

આ ત્રણે ઉપનિષદોનો સામાન્ય રૂપે વિચાર કરીને બતાવુ છુ

સવજ્ઞોએ—નાના મોટા અનતાઅનત જીવોથી અને અનતાઅનત જડ રૂપ પરમાણુઓથી વ્યાપ્ત થઇ રહેલી, આ સૃષ્ટિ પ્રવાહથી અનાદિના કાલથી ચાલતી આવેલી બતાવેલી છે, અને તેમા રહેલા સર્વે જીવો પોત પોતાના કર્મના વશમા પડેલા ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોમા જન્મમરણ કર્યાજ કરે છે આ બધુ આપણે પ્રત્યક્ષપણે પણ અનુભવથી વિચારી શકીએ છિએ

મુડકોપનિષદમા—

પરિપૂર્ણ જ્ઞાન, અને પરિપૂર્ણ સત્તાવાળા વિષ્ણુ ભગવાનની સ્તુતિ કરીને નિર્ગુણ બ્રહ્મ, જ્ઞાનેદ્રિયના વિષય નથી પણ વ્યાપક, ભૂતોના કર્ત્તા, અને આ બધી સૃષ્ટિના ઉત્પાદક છે અને છેવટમા મોક્ષ આપવાવાળા એજ છે પોતાના ગ્રથમા એવો જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરેલો છે

ઐતરેયઉપનિષદ્મા—

પરમાત્માનો જે નિશ્વાસ છે તેજ વેદો છે અને વેદોવીજ આ બધુ જગત્ છે

તૈત્તિરીયોપનિષદમા—

જેનાથી આ બધુ જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનામા જ પાછુ લય થઇ જાય છે અને તેજ જગતને ધારણ કરીને રાખે છે

ઐતરેયમા–પરમાત્મા–પરબ્રહ્મથીજ આ બધા સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ અને આત્માજ બ્રહ્મારૂપ અથવા સ્રષ્ટારૂપ છે ઐતરેય–તૈત્તિરીય એ બેઉનો એજ મત છે કે—પરમાત્મા સિવાય બીજુ કાઈ નથી એજ મતની પુષ્ટિ છે

પ્રથમ–વિષ્ણુનુ અને બ્રહ્માનુ મૂળ કયા છે અને વૈદિકોમા કેવા સ્વરૂપથી ચિતરાયુ છે તેનો કાઇક ટુક સ્વરૂપથી વિચાર કરીને જોઇએ—

૧ વિષ્ણુએ ત્રણ પગલા મુકતા–પૃથ્વી અને આકાશ બનાવતા તેની સાથે સાત–સાત લોક પણ બનાવી દીધા હતા એમ ઋગ્ના ૧–૭ મા મડલમા લખાયુ છે ફરીથી ઋગ્ના ૧૦ મા મડલમા આ બધી સૃષ્ટિના ઉત્પન્ન કરવા વાળા–**પ્રજાપતિ**–બ્રહ્માના પણ ત્રણ મોટા સૂક્તો લખાયા છે આ બેમાના કયા પરમાત્મા સૃષ્ટિના ઉત્પાદક સાચા ? આ બે પરમાત્મા મૂળના એકજ વેદના છે અપૌરૂષેયાદિ મહત્ત્વના વેદોની આ વાત વિચારવા જેવી ખરી કે નહી ? ન્યાય તો આપ સજ્જનો કરો તે વિચારવાનો બીજી વાત–" વેદો પ્રમાણ ભૂત હોય તો મને આચ આવશો નહી " એમ કહી પર્વત પરથી પડતા તાજા માજા રહી કુમારિલ ભટ્ટે બૌદ્ધોને પરાજિત કર્યા હતા " આ પ્રમાણુતા કયા પ્રકારના જ્ઞાનની મ ગાથી હશે ? કારણ–મુડકોપનિષદ્ કહે છે કે–વેદવિદ્યા નિકૃષ્ટ વિદ્યા છે છેવટે સ સારના દુખો આપનારી એમ બતાવી પોતે ઉત્કૃષ્ટ બ્રહ્મવિદ્યા આપી મનુષ્યને મોક્ષસુધી પહોચાડવાનો દાવો કરે છે

વિચાર થાય છે કે–વેદ વિદ્યાને નિકૃષ્ટ બતાવીને પોતે બ્રહ્મવિદ્યાને ઉત્કૃષ્ટ બતાવી, કયા પરમાત્માથી મેળવીને મોક્ષસુધી પહોચાડવાને તૈયાર થયા હશે ?

મુડકોપનિષદ્કારે–પરમજ્ઞાન વાળા અને પરમ સત્તા વાળા વિષ્ણુ ભગવાન્ બતાવ્યા પણ–ભૂતોની ઉત્પત્તિ અને જગતની ઉત્પત્તિ તો બ્રહ્માથીજ બતાવી છે ઋગ્ના પહેલા સાતમા મડલથી જગતના ઉત્પાદક ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુ ઠરે છે અને ઋગ્ના દશમા મડલથી બ્રહ્મા ઠરે છે માટે આ વાતમા કાઇક જુદુ વિચારવાનુ રહે છે

- વિષ્ણુ અને બ્રહ્મા, આ બેમાના એક પણ જગતના ઉ પાદક સત્યરૂપના નથી કારણ ઋગ્માજ–પાચ–સાત જગતના કર્તા લખાયા છે

(૧) પ્રથમ વિષ્ણુનેજ તપાસીને જોઈએ—

ઋગ્ના ૧ લા, ૭ મા, મડલમા–ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુએ ત્રણ પગલા મૂકતાજ ત્રણે જગત્ની ઉત્પત્તિ કરી દીધી તે કયા કાળમા ?

(૨) ગીતામા–વિષ્ણુ યુગ યુગમા ભક્તોના રક્ષણનુ વચન આપીને ગયા વાર વાર અવતાર લેનાગમાના કયા વિષ્ણુએ આ વચન આપેલુ ? આ હિમાએ વિષ્ણુની સત્તા પૂર્ણ ગણાય ?

હવે–પુરાણોના વિષ્ણુ તપાસીએ—

(૩) દેવીભાગવતે–વિષ્ણુ–પોતાનુ માથુ કપાવી ઘોડાના માથા વાળા કેમ થયા ? એને ઉતારવાનુ કહીએ તો બોજો વધ્યો છે માટે ખાસ વિચારવાની ભળામણ છે મને આમા કાઈ તર્કટ લાગે છે આથી જગના ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુ પણ વિચારવાના અને ગીતામાના વિષ્ણુ પણ વિચારવા જેવા ખરા કે નહિ ?

(૪) સ્કદ પુ ખડ ત્રીજામા—વિષ્ણુના–રોમાદિકથી દેવાદિકની દેહથી–કલ્પ–કલ્પમા જગતની ઉત્પત્તિ બતાવતા છેવટમા–ભાન ભૂલીને ઉધે ઇઓથી માથા વિનાના થતા વિશ્વકર્માએ ઘોડાના માથા વાળા કરી કાયમ રાખ્યા આ તો મને નવાઇ જેવુ લાગે છે અને સાથે તેમના ભક્તોને પણ લાગશેજ, માટે વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૫) મત્સ્ય પુ૦ અ ૧૫૨ મા—તારકાસુરથી–કરોડો દેવતાઓનો નાશ થતો વિષ્ણુ જોઇ રહ્યા, પોતે પણ કેદમા પડયા એ 'હો' તે અસુર કેટલો બધો જબરો ! ! કોણે પેદા કર્યો હશે ? ત્રિવિક્રમવાળી સત્તા કયા ચાલી ગઇ હશે ? તે વિચારવાનુ

(૬) સ્કદ પુ ખ ૧ લો અ ૧૫ થી ૧૮ બ્રહ્માએ–એક અસુરને તારક પુત્ર આપ્યો તારકે દેવતાઓનો નાશ કર્યો જગતના ઉત્પાદક બ્રહ્માને સમજ્યુ હોત તો આ કામ કરતા ? સમજ્યા નહી તેથી અનર્થ થયો ઉપનિષદ્કારો આ બ્રહ્મનુ જ્ઞાન આપવાને બહાર પડયા છે

(૭) તુલસી રામાયણમા—રામચદ્રના ધ્યાનમા શિવજી બેઠા, તે સમયે ઉત્પન્ન તારકાસુરે સુખ સપત્તિથી રહિત કરેલા દેવતાઓ બ્રમ્હા પાસે રક્ષણ માગવાને આવ્યા બ્રમ્હા ત્રીજો રસ્તો બતાવી ખસતા થયા

સ્કદ પુ મા—બ્રમ્હાનો આપેલો તારકાસુર બતાવેલો હતો આવી વિચિત્રતા જ્ઞાનીઓ કરીને બતાવે કે અજ્ઞાનીઓ ?

(૮) બ્રમ્હાડ પુ૦ અગ્યારસની કથામા–મુરૂ દૈત્યે–બ્રમ્હાદિકોને સ્વર્ગથી ભ્રષ્ટ કર્યા, તે શિવના શરણે આવ્યા શિવે વિષ્ણુ બતાવ્યા વિષ્ણુ દિવ્ય હજાર વર્ષના અતે યુદ્ધથી ભાગ્યા બાર યોજનની ગુફામા જઇને સુતા

(૧૦) દુર્ગાપાઠ શ્લો ૬૭ થી—" કલ્પના અંતે વિષ્ણુ નિદ્રામા, તે વખતે–મધુ-કૈટભ કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થઇ જગત્પતિ બ્રહ્માને મારવા દોડયા

જગતના પતિ–બ્રમ્હા વિષ્ણુને, માનવા કે તે બે દૈત્યોને ? આ બે દૈત્યોનુ સ્વરૂપ વાયુપુરાણુમા ઘણુંજ વિચિત્ર છે

આ બધા લેખકોમા–જ્ઞાની કયો છે, અને સત્યવાદી કયો છે એટલુ હુ કં સ્વરૂપ તો જરૂર વિચારશો

(૧૧) મત્સ્ય પુ અ ૧૫૧ મા—" શુભ-નશિ બે દૈત્યોથી–પોતાના વાહન ગરૂડની સાથે વિ ણુ ભગવાન્ માર ખાઇને નાશી છુટેલા બતાવ્યા છે "

આ બે દૈત્યો કેટલા જબરા હશે ? કયા બ્રમ્હાએ ઉત્પન્ન કર્યાં હશે ? પુરાણુના લેખકો પણુ વિષ્ણુ ભગવાનના કેટલા બધા ભગત હશે ? આ અનાદિના વિષ્ણુના સબધે અહીં આટલુ હુ કથીજ બતાવીને કટલીક બાબતો ની સૂચનાજ કરીને બતાવુ છુ આ અનાદિના વિષ્ણુભગવાનને જગો જગોપર વિચિત્ર પ્રકારના ચિતરતા–શીકાર ખેલતા, પરસ્ત્રીઓની સાથમાજ મજા કરતા, પણુ લખીને બતાવેલા છે

આ બધા વૈદિક મતના હજારો પડિતો, પૂર્વકાલમા થએલા અક્ષરોના પડિતો તો હતાજ, પણુ સ્વાર્થના (ઇદ્રિયોના) વશમા પડેના, તેથી તે સમયના પાચ સાત ત્યાગીઓના ટોળાથી, તેમજ સર્વજ્ઞોથી બહાર પડેલા તત્ત્વોથી, તેમજ તેમના ઇતિહાસના વિષયોથી પાછા પડી ગએલા હોવાથી, લોકોથી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાના માટે ઉપાયો ખોળવાને લાગેલા,

આ અવસર્પિણીમા ઘણા ઘણા લાબા કાનના છેટે થએલા વાસુદેવાદિકના નવ ત્રિકો, કે જે સર્વજ્ઞોએ બતાવેલા હતા, તેમા ઉધુ છતુ કરી એક જ વિષ્ણુના નામથી ભગવાન્ રૂપે જાહેર કર્યા સત્યાસત્યાનો વિચાર છોડી દઇને પ્રાયે ઘણા પડિતોએ, આ અકાર્ય જાણી બુજીને કરેલુ હોય, એમ સહજથી સમજી શકાય છે તે સમયની આ ભોળી પ્રજા તો પ્રથમથીજ, તેઓના વશમા પડેલી જ હતી, એટલે ઉંધા પાટા બધાવવાના પ્રયત્નવાળા થયા તે અધકારના સમયમા પોતાના ઘરમા કરેલી ઉધી છત્તી કલ્પનાઓની કોઇને ખબર પડતી ન હતી આ ભોળી દુનિયાને–મોટા મોટા ગ્રંથો બતાવી, તેમના કાનમા ઉધી છત્તી ફુકો મારવા માડી, જેમ કે–વિષ્ણુએ માયાવી પુરૂષ મોકળીને, જૈન–બૌદ્ધને વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરેલા છે તેથી તેઓ વેદબાહ્ય છે એમ કહી વેદના અક્ષરો કોઇના કાનમા પડવા દેતા નહી અને એવુ પણ કહેતા કે

હાથી મારવા આવે તો પણ-જૈનોના મન્દિરમા પ્રવેશ કરશો નહી કારણ તેઓ ઉધુ છતુ કરવાવાળા પોતે જાણતા હતા કે, આ અમારી રચેલી ચાલાકીની બાજી બીજા કોઇ પણ જાણી શકવાનાજ નથી અને જૈનો સિવાય બીજાથી ઉઘાડી પડવાની પણ નથી

પણ કુદરત શુ કરશે તેની ખબર કોઇને પડી શકતી નથી આ તે અગ્રેજો આવ્યા, અને છાપા છુપીથી પુસ્તકો પ્રકાશમા આવ્યા, એટલે કુદરતે પોતાની મેળે પણ પ્રકાશ કરીને મૂકયો અને તેની સાથે સત્યાસત્યનો પણ પ્રકાશ થવાને લાગ્યો અધકારના સમયમા પ્રાયે ઘણાજ પ્રકારના ગોટાળા થાય છે સૂર્યનો પ્રકાશ થતા ચોરોને પણ ભાગવુજ પડે છે કુદરત એવી છે કે-અધકારને સદાના માટે ટકાવી રાખતીજ નથી કહેવત પ્રમાણે આખરે સત્યનોજ જય થાય છે તેવો આ પ્રકાશનો સમય છે કેટલાક ઘુવડ જેવાઓના માટે પ્રકાશ વિપરીત હોય છે તો પણ સત્યપ્રિય સજ્જનોના માટે તો પ્રકાશ જ ફાયદો કરવા વાળો હોય છે

વિષ્ણુ કે જે ૨૪-અને ૧૦ અવતારો ધારણ કરીને મોટા મોટા પુરાણો-માથી ધૂમીને વેદો સુધીમા નજરે પડે છે તેમનુ સ્વરૂપ પ્રથમ કાઇક વિસ્તારથી અને પછી કાઇક ટુક સ્વરૂપથી લખીને બતાવ્યુ

તેજ પ્રમાણે પ્રજાપતિ-બ્રહ્મા પણ ચારો વેદોના પ્રકાશક, નાના મોટા બધાએ જીવે ના ઉત્પાદક, સપૂર્ણ બ્રહ્માડમા ચારો બાજુથી ઘેરો ઘાળી બ્રહ્માડથી પણ દશાગુલ વધીને રહેલા, તેવા સ્વરૂપના બ્રહ્મા ચારો વેદેથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા, અદ્વૈતમતમા તે પ્રજાપતિ-બ્રહ્મા બ્રહ્મલોકમાથી આવીને, પોતે બધા જીવોનુ સ્વરૂપ ધારણ કરીને પોતેજ આ બધી દુનિયામા પસરીને રહેલા, અને ૮૪ લાખ જીવોની યોનિઓનાં રચના કરી તેમા થઇ રહેલા સુખ દુ ખનો અનુભવ કરવાને બેઠી રહેના, (આ જગો પર एकोऽहं बहु स्या એ વેદ ની શ્રુતિ વિચારવાની) આ સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરીને પછી તેનો લય કરના ા, વળી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરીને અને ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોની બાજી રચીને પોતેજ બધા પ્રકારની મોજ મજા લુટનારા તે પ્રજાપતિ-બ્રહ્મા, ચારો વેદોથી, બ્રાહ્મણ ગ્રથોથી, અને ઉપનિષદ્ ગ્રથોથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા

ઉપનિષદ્કારો-વેદોથી પણ નવીન પ્રકારનુ જ્ઞાન આપી દુનિયાનો ઉદ્ધાર કરવાને બહાર પડેના, તે પ્રજાપતિ-બ્રહ્મનુ જ્ઞાન આપી મનુષ્યોને,તેમની સાથે મેળ કરી આપવાને મહેનત કરી રહેલા

આટલી મોટી મત્તાવાળા તે પ્રજાપતિ–બ્રહ્મા પુરાણોમા કેવા સ્વરૂપના લખાયા તેનો પણ થોડો વિચાર કરીને જોઇએ

(૧) ભાગવત–સ્કધ ૩ જો અ ૩૭ મા–પુત્રીનુ રૂપ દેખીને મોહિત થતા તે હરિણીનુ રૂપ ધરીને ભાગી બ્રહ્મા હરણ રૂપે પછળ દોડયા આ વાત અનાદિના બ્રમ્હાની કયે ઠેકાણેથી મેળવી હશે ?

(૨) મત્સ્યપુ૦ અ૦ ૩ જે–શતરૂપાની સાથે બ્રમ્હા સો સો વર્ષ સુધી કીડા કરતા રહ્યા આજે તેમની દશા કેવી હશે ?

(૩) પદ્મ પુ૦ ખ ૧ લો, અ ૧૭ મા–બ્રહ્માએ બીજી સ્ત્રી કરી પહેલીને ખમાવવા પગમા પડયા તો પણ શાપના પાત્ર થયા આ વાત કયા કાળમા બની હશે ?

(૪) દેવીભાગવતે–દેવના હાથ ઘસવાથી ત્રણ દેવો ઉત્પન્ન થતા બેને ખાઇ ગઇ મહાદેવે જીવતા કરાવ્યા શુ આ વાત બનેલી હશે

(૫) વિષ્નુ પુ૦ મા–મેરૂ પર્વત જેટલા મોટા અડમા–બ્રહ્મા બધા જગત્‌ને લઇને તેમા રહ્યા તે કયાથી આવીને તેમા ભરાયા ? અને આ વાત કયા કાલમા બનેલી ?

(૬) મહાભારતાદિકમા—અડમાથી નહી પણ વિષ્ણુના નાભિકમલમાથી નીકળેલા બતાવ્યા છે આ બધા લેખકોમાનો કયો લેખક જ્ઞાનીરૂપનો સાચો થયેલો હશે ?

(૭) વરાહ પુ૦ માયાચક્ર, અ ૧૨૫ મા—વિષ્ણુ કહે છે કે—પ્રજાપતિને અને મહાદેવને હુજ ઉત્પન્ન કરૂ છુ વિચારવાનુ કે–વેદોમા, વેદાતમા, આ પ્રજાપતિ કયા કાળમા ઘૂસ્યા ?

(૮) શિવ પુ૦ વિદ્યશ્વર સ૦ અ ૬ મા–બ્રહ્મા વિષ્ણુને કહે છે કે–હુ તારો બાપ આવ્યો છુ, કૃ્ણ કહે છે–કે હુ તારો બાપ, એમ હુ ને તુ કરતા ખૂબ લડયા દેવતાઓ ભયભીત થયા વિચારવાનુ કે–આ અવસર્પિણીમા ૧ લા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના પિતા પુત્રીના પતિ–લોકોમા પ્રજાપતિ તેને વૈદિકોમા બ્રહ્મા કલ્પી આ બધી ઉંધી છત્તી બાજી જાણી બૂજીને રચેલી છે આ બધુ ભૂલથી લખાયલુ નથી પુત્રી મૃગાવતીને હરિણી રૂપે કલ્પીને, રાજાને હરણરૂપે પાછળ દોડાવેલા, જુવો કલમ પહેલીમાં આ રાજાને બ્રમ્હા રૂપે કલ્પીને–સપૂર્ણ વૈદિક ધર્મના અને સપૂર્ણ જગત્‌ના ઉત્પાદક અને માલક તરીકે ઓસી ઘાલ્યા છે આ વૈદિક ધર્મના સચાલકો કેટલા બધા ચતુર શિરોમણિઓ હશે ?

(૯) શિવ પુ૦ જ્ઞાન ન અ ૧૭ થી ૧૮ મા—મહાદેવના લગનમા બ્રહ્માજીની નાડી છુટી જતા હજારો બટુકો પેદા થઇ ગયા અનાદિના જગતના પિતા બ્રમ્હાના શુ આવા હાલ હોય ખરા ? જુવો કેટલા બધા આ લેખકો સત્યવાદિઓ છે

(૧૦) સ્કદ પુ૦ ખ ૩ જો અ ૪૦ મો—હરિણી રૂપ પુત્રીની સાથે રમવાની ઇચ્છાથી—દેવાદિકથી નિંદાતા—બ્રમ્હા, હરણરૂપ ધરીને ચાલ્યા પણ શિવે તો બાણુ રેકી વીધીને મૃગનક્ષત્રરૂપે બનાવી પોતે આર્દ્રાનક્ષત્રરૂપે થઇ, પીડા કરવાને પાછળ ગયા

વિચાર થાય છે કે—જગતની ઉત્પત્તિ અને લય કરવાવાળા, વેદોથી પ્રસિદ્ધ, અદ્વૈત મતમા—અનાદિના બ્રહ્મસ્થાનમાથી આવીને, બધા જીવોના સ્વરૂપથી, આ બધી દુનિયામા પસરીને રહેલા, આ બ્રહ્મા મનાયા હશે કે કોઇ બીજા ? આવા પ્રકારના લેખકો કેટલા બધા ધન્યવાદના પાત્રો ?

(૧૧) શતરૂપા—બનાવી તેને જોવાને બ્રહ્માએ પાચ મુખ કર્યા પણ પાચમુ તપાયુ, તે એવી રીતે કે વિષ્ણુના સમક્ષ ઋષિઓએ બ્રહ્માને પુછયુ કે—ત્રણમા મોટો દેવ કયો ? બ્રહ્માએ કહ્યુ કે ' હુ ' વિષ્ણુએ કહ્યુ કે ' હુ ' તકરાર થતા વેદના પ્રમાણ પર જતા મોટા શિવજી ઠર્યા બ્રહ્મા યદ્વા તદ્વા કરવા જતા શિવના ક્રોધ ભૈરવે પાચમુ માથુ કાપી નાખ્યુ આ વાર્તાઓ મહાભારતાદિકમાની છે

ટુકમા વિચારવાનુ કે—આ ત્રણ દેવો જ સત્યરૂપના ન ઠરે તો પછી આ બધી કલ્પિત વાર્તાઓ સત્યરૂપની કયાથી ઠરવાની છે ? જુવો, અમારા બધા લેખો ને કરો વિચાર

(૧૨) સ્કદ પુ૦ ખ ૬ ઠો અ ૧૭૯ થી ૧૯૪ સુધી—બ્રમ્હાએ હાટ કેશ્વરમા યજ્ઞ કરવા માડયો પ્રથમ બ્રાહ્મણોનુ વિઘ્ન આવતા નમસ્કાર કરી સતોષવા પડયા સાવિત્રી ન આવી શકતા, ગાયના મુખથી ગોપકન્યા પ્રવેશી યોનીથી બહાર કાઢી તેને પરણ્યા તે યજ્ઞમા અનેક વિઘ્નો નડયા, સાવિત્રીએ બધાઓને શાપિત કર્યા

અહીં જરા વિચારવાનુ કે—યજ્ઞકર્મ ઇંદ્રપદની લાલચવાળા રાજાઓ કરતા બ્રમ્હા તો યજ્ઞોના માટે પશુ બનાવીને આપતા, એમ મનુ મહારાજે લખ્યુ છે બ્રમ્હાડને વીંટલાઇ બ્રમ્હાડથી પણ દશાગુલ વધીને રહેલા બ્રમ્હા, ચારો વેદોથી પ્રસિદ્ધમા મુકાયા અદ્વૈત મતમા બધા જીવોનુ સ્વરૂપ ધારણ

કરીને ૮૪ લાખ જીવોની યોનિમાં ભટકવાને આવેલા બતાવ્યા તે બ્રમ્હાને યજ્ઞો કરીને શું મેળવવાને આવેલા બતાવતા હશે ? આ તે બધા ધર્મો માંગ્યો હતા કે ધર્મના ધુતારાઓ ? આ બધા લેખકોમાંનો એક પણ લેખક સત્યરૂપનું લખીને ગયો હોય એમ લાગે છે ?

એક પણ વાત જૂઠ બોલનાર કે જૂઠ લખનાર અધમ ગણાય છે, તો પછી ધર્મના બ્હાને હજારો વાતોને ઉંધી છત્તી લખનારને પંડિત માનવો કે અધમ બુદ્ધિવાળો માનવો ?

પુરાણોના બ્રમ્હા અને વિષ્ણુના માટે તો, હું જૈન-વૈદિકની તુલના રૂપે માન ગ્રંથના પૂર્વ ખંડમાં, કાંઇક વિસ્તારથી જ લખીને આવ્યો છું છતાં અહીં વિષ્ણુના માટે અને બ્રમ્હાના માટે જે કાંઇ લખવું પડયું છે, તેનું કારણ એજ છે કે-ઋગ્‌ના પહેલા અને સાતમા મંડલમાં-વિચિત્ર પ્રકારના જગતના ઉત્પાદક, ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુના માટેજ કેટલીક સૂચનાઓ કરવી પડી છે

અને ઋગ્વેદના દશમા મંડળમાં બધી દુનિયાના ઉત્પાદક અને માલક થઇ પડેલા, પુત્રીના પતિ-પ્રજાપતિ, કે જે એક રાજા હતા, તે બ્રમ્હારૂપે થઇ પડેલા, તેમના માટે જ, આટલું ફરીથી લખવું પડયું છે

જો કે તે સમયના ઉપનિષદ્કારો-વેદ વિદ્યાને નિકૃષ્ટ વિદ્યા બતાવી પોતે ઉત્કૃષ્ટ વિદ્યા આપવાને બહાર પડયા છે ખરા પણ મેકડોનલ્ડ સાહેબે કહ્યું છે કે-
“ ઉપનિષદોમાં ચોક્કસ વિચારો નિકળે તેવું કાંઇ નથી

છોટાલાલભાઇએ પણ જણાવ્યું છે કે-“ સર્વ ઉપનિષદોને **સરખાવતાં, તેમાં વિચારોની સંકલના જોવામાં આવતી નથી ”**

અહીં વિચારવાનું કે-જે ઉપનિષદોના ચોક્કસ વિચારો મળતા ન હોય તેમજ વિચારોની સંકલના પણ મળતી ન હોય તેવા અનિશ્ચિત જ્ઞાનને સત્ય રૂપે કેવી રીતે સ્વીકારી લેવું ?

આ વિષયમાં અમો અનેકવાર સૂચવતા આવ્યા છિએ કે-તે અધ્યાત્મિક જ્ઞાન ઉપનિષદ્કારોના ઘરનું નથી તેમજ વેદના વિષયોમાંથી પણ તેમણે મેળવેલું નથી પરંતુ તે સમયના સર્વજ્ઞોના જ્ઞાનમાંથી ત્રુટક ફુટક યાચિતમંડનરૂપે ગ્રહણ કરીને, વેદવિદ્યાની નિકૃષ્ટ બાજી ઉભી રાખવાના માટે, પોતાની ઉપનિષદોમાં દાખલ કરેલું, તેથી તે જ્ઞાનનો મેળ કેવી રીતે બેસી શકે ?

જે પંડિત મહાશયોને-તે અધ્યાત્મિક ખરૂં જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા હોય તેમને આજે પણ વિદ્યમાન રહેલા સર્વજ્ઞોના ગ્રંથોનો, આદ્યથી તે અંત સુધી

અભ્યાસ કરી, તે અધ્યાત્મિક જ્ઞાન મેળવવાની ભલામણ કરૂં છું સાથે એ પણ સૂચવું છું કે–સર્વજ્ઞોના ગ્રથોનો અભ્યાસ કર્યા સિવાય, તમો તમારી જીદગીના અભ્યાસ સુધી તો શું પણ તેવી અનેક જીદગીયો સુધી પણ મેળવી શકશો નહી અને તમે તમારી જિજ્ઞાસા પણ પૂરી કરી શકશોજ નહી માનવું ન માનવું તે તો આપણી સ્વતત્રતા ઉપર આધાર છે

જુવો શુદ્ધ અત્ત કરણવાળા દક્ષિણ પ્રદેશના, એક પડિત **લક્ષ્મણ રઘુનાથ** ભિડે, તે પડિત મહાશયે તેવા પ્રકારનો અભ્યાસ કરી, પોતે ઉત્તમ પ્રકારનુ જ્ઞાન મેળવી, પોતાના તરફથી તેવા પ્રકારના ટુક ટુક સ્વરૂપથી દશ પ્રકારના લેખો બહાર પાડી, બધી દુનિયાના પડિતોને પણ પ્રેર્યા છે તેમના લેખોનો આન્તિ પણાથી અભ્યાસ કરી તેમનું અનુકરણ કરવાની ભળામણ કરૂ છુ

વૈદિકોના કેટલાક દુરાગ્રહી પડિતોએ–સર્વજ્ઞોના સત્ય તત્ત્વોનો વિચાર કરવાનુ છોડી દઇને, સર્વજ્ઞોમાની અનેક પ્રકારની વસ્તુઓને લઇને, કોઇ જગો પર તો અધિક જ્ઞાનીપણાનુ ડોળ કરતા, જણાવ્યુ કે–" મૂલકનુ ભક્ષણ તે પુત્રના માસ ભક્ષણ બરોબર છે "

રાત્રિભોજનના વિષયમા–" લોહી માસની તુલના કરીને બતાવી "

સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસની ફેરફારી કરતા–દરેક સમયના વાસુદેવોના નામો ઉડાવી દઇ, તેમના પ્રતિપક્ષીરૂપ–પ્રતિવાસુદેવો કે જે મહાન્ રાજાઓ થઇ ગયા છે તેઓને અસુર, દૈત્ય, દાનવના નામથી વિપરીત રૂપના લખીને; દેવ દાનવોની લડાઇ રૂપમા ગોઠવી દીધા છે

જેમ કે–તારકાસુર, મેરક દૈત્ય, મધુ કેટભના, નામથી કોઇને ઓસી ઘાલ્યા ઉત્તરમા, તો કોઇને ખોમી ઘાલ્યા દક્ષિણમા પછી મોટી મોટી કલ્પિત કથાઓ લખીને–મોટા મોટા પુરાણો બનાવી દીધા, કે જેમાથી કોઇને રસ્તોજ જડી શકે નહી આ વાત મારા લેખથી પણ આપ સજ્જનો વિચારી શકશો

ઇત્યાદિક અનેકો, હજારો બાબતો, સર્વજ્ઞોના ગ્રથમાની લઇને–જાણી બુજીને ફેધા કરતા સ્વરૂપની લખીને, એવુ તો કોકડુ ગૂચવ્યુ છે કે મોટા મોટા પડિતોને પણ મોટી ભ્રમ જાળમા નાખી દીધા છે પરન્તુ મને ખાતરી છે કે મારા ગ્રથનુ અવલોકન કરતાની સાથેજ, તેઓ નિશક થઇને તરતજ પોતાની સત્યપ્રિયતાને જાહેર કરશે એવી મને મારા ગ્રથની ખાતરી છે

આ તો માત્ર ગ્રથનુ ટુક સ્વરૂપ જોવાને માટે, **પ્રસ્તાવના** કહો કે, **પ્રવેશિકા** કહો, છે માત્ર જૈન–વૈદિકોના મુખ્ય દેવોનુ સ્વરૂપ વિશેષ જોવાની

ઇચ્છા હોય તો જુવો રોયલ આ૦ પેજી ફાર્મ ૫૯, પૃ ૪૭૨ નો "**તત્વત્રયી મીમાંસા**" નામના ગ્રંથનો ખંડ પહેલો.

આગળ હુકમા ગુરૂનું સ્વરૂપ, વેદોનું, શંકર દિગ્વિજયનું, નિ પક્ષપાતી સજ્જનોના ઉદ્ગારો, બ્રાહ્મણ ગ્રંથોનું, ઉપનિષદોનું, અને જૈનોના સ્યાદ્વાદ તત્ત્વનું સ્વરૂપ,કાઇક વિસ્તારથી જોવુ હોય તો જુવો **તત્વત્રયી મીમાંસાનો** ખંડ બીજો રોયલ આઠ પેજી ફાર્મ ૫૫ પૃ ૪૫૦ નો અને ઠરો સત્યાસત્યનો વિચાર,

વૈદિકધર્મ કોઇ સ્વતંત્રનો ધર્મ નથી કેવલ સર્વજ્ઞોમાની એક પ્રકારની વાતો ને લઇને, જાણી બુજીને તેમા ઉંધુ છતુ કરી, કલ્પિત મોટા મોટા ગ્રંથો લખી, ભોળી દુનિયાને ઉંધા પાટા બંધાવવાનો ધંધો કરેલો છે હે સજ્જનો ! આપ સત્યપ્રિય થઇ તમો તમારા આત્મકલ્યાણના માર્ગની ખોજ કરશો ! !

હે સર્વજ્ઞોના ભકતો ! શ્વેતાંબર દિગંબરના મહાશયો ! પૂર્વે અંધકારના સમયમા, તમે આપસ આપસની ફુટથી, સર્વજ્ઞ પિતા શ્રીમહાવીરના-તત્ત્વના વિષયોના, અને તેમનાથી મેળવેલા પ્રાચીનમા પ્રાચીન ઇતિહાસના વિષયેના, ખજાનામાથી કેટલો બધો ખજાનો લુંટાવ્યો છે અને તે લુંટારાઓ પોતાની સાહુકારી પ્રગટ કરી તમોને કેટલા બધા કંગાલ રૂપે લોકોમા જાહેર કર્યા છે, તે જરા આવા પ્રકાશના સમયમા તો આંખ ઉઘાડીને તો જુવો? સર્વજ્ઞોના જ વિષયોને પોતાના ગ્રંથોમા ઉંધા છત્તા લખીને, તે સમયની ભોળી દુનિયાને કેવી રીતના ઉંધા પાટા બંધાવ્યા છે, તે જરા તપાસો

તે ધર્મના ધૂતારાઓએ-એવો તો કોયડો ગુંચવેલો છે કે મોટા મોટા પંડિતો તેવા પ્રકારની ઉંધી છત્તી વાતોને સમજી રહેલા છે, તો પણ તે ગુંચવેલી જાળ ઉકેલવાને સમર્થ થઈ શકતા નથી

મે જે આ કોયડો ઘણો ઉકેલ્યો છે, તેની પ્રેરણા મને કોઇ કુદરતે કરી હોય, અથવા આજકાલના સત્યપ્રિય સજ્જનોના ભાગ્યની પ્રેરણા થઇ હોય, એમ હુ માનુછુ તેથીજ હુ કાઇ આટલા દરજા સુધી તે કોયડો ઉકેલવાને સમર્થ થયો હોય, તે સિવાય હુ મારી સત્તા કાઇ પણ જોઇ શકતો નથી

આપ સજ્જનોને મારી પ્રાર્થના એ છે કે-તે અંધકારના સમયમા બંધાવેલા ઉંધા છત્તા પાટાઓથી આજકાલની ભોળી દુનિયા પણ અત્યંત ગભરાઇ રહી છે માટે અંધકારના ખાડામા પડેલી દુનિયાને મારા ગ્રંથનો પ્રકાશ આપી બહાર કાઢી મોટુ પુણ્ય ઉપાર્જન કરો ! જો કદાચ દુનિયા સ્થિર થશે તો સર્વજ્ઞોના તત્ત્વના પ્રકાશથીજ સ્થિર થશે બાકી તેમની ભ્રાંતિ કોઈ જગોપરથી

પણ દૂર થવાની નથી જ્યારે તે દુનિયાને જૈન વૈદિકની તુલનારૂપનો લેખ જોવામા આવશે ત્યારે તેમના મનની ભ્રાતિ આપો આપ દૂર થઇ જશે બકી તે સિવાય બીજા સેકડો ઉપાયથી પણ તેમની ભ્રાતિ જલદીથી દૂર થઇ શકવાની નથી આ મારી સૂચના ધ્યાનમા નાખી હે સર્વજ્ઞના પુત્રો! આપ કટીબધ થઇ કુમેલી દુનિયાનો ઉદ્ધાર કરો!

આ તો માત્ર ગ્રથની **પ્રસ્તાવના** સમજો કે **પ્રવેશિકા** સમજો વિશેષ જોવાની ઇચ્છા હોય તો–રોયલ આ૦ પેજી દોઢસો રાન્મના જેટલા મારા ગ્રથન એ ખડ જોવાની ભલામણ કરૂ છુ

ફિલસુફી (તત્ત્વ) સબધેના વિચારો.

હિંદુસ્તાનની ફિલસુફીના સબધે યુરોપના પડિતોએ ઘણા ખારિક વિચારો કરીને બતાવ્યા છે તેમા હુ સર્વજ્ઞોના સ્વરો પૂરીને બતાવુ તો તે પણ વિચારવાને કામ લાગશે.

સર્વજ્ઞોનુ સિદ્ધાત એ છે કે—

(૧) सम्यग्‌दर्शन-ज्ञान-चारित्राणि मोक्षमार्गः

ભાવાર્થ —જે જીવે સમ્યક્–યથાર્થ-શ્રદ્ધાન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર, આ ત્રણે પુરેપુરા મેળવ્યા હોય તેજ મુક્તરૂપે થઇ શકે છે પરન્તુ કેવળ ભકિત-માત્રથી, કે કેવળ શ્રદ્ધાનમાત્રથી, કે કેવળ જ્ઞાનમાત્રથી, તેમજ કેવળ ક્રિયાકાડ માત્રથી જીવો ઉપરના દરજ્જે ચડી શકે, પરન્તુ મુક્ત રૂપે થઇ શકતાજ નથી આ સર્વજ્ઞોનો અટલ સિદ્ધાત છે

(૨) બીજી વાત એ છે કે–આ સૃષ્ટિ અનાદિના કાલથી પ્રવાહ રૂપે ચાલતી આવેલી છે અને અનાદિ કાલ સુધી જ રહેશે

આ સૃષ્ટિ નાના મોટા અનતા અનત જીવોથી ભરેલી છે, તેથી તે અનાદિ અનત કાલના સ્વરૂપવાળી જ છે, અને તે જીવો પોતાના કર્મના વશમા પડેલા ૮૪ લાખ જીવોની યોનિઓમા ભટકોજ રહેલા છે, તે આપણે પ્રત્યક્ષપણે જોઇએ પણ છિએ માત્ર જે જીવ પૂર્ણ શ્રદ્ધાનાદિક ત્રણ મેળવે તેજ ૮૪ લાખના ફેરામાથી મુક્ત થાય તેનુજ નામ મોક્ષ છે

પરન્તુ આ સૃષ્ટિ તો હાનિ વૃદ્ધિ રૂપે (અવસર્પિણી–ઉત્સર્પિણી કાલના સ્વરૂપે) સદાકાલ ચાલ્યા જ કરવાની છે તેનુ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞોના લેખથી પ્રથમ જ અમે લખીને બતાવ્યુ છે ત્યાથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

આ લેખમા કાઈક વિશેષ વિચાર કરીને બતાવુ છુ—દુનિયામા ચાલી રહેલા જેટલા મત મતાતરો નજરે પડે છે તેમાનો કોઇ પણ મતવાળો સર્વજ્ઞોના વિચારોથી આગળ વધીને ગએલો હોય તેમજ ભવિષ્યમા જશે તેવો એક પણ નજરે પડશે નહીં.

જીવ—એટલે એક ઇન્દ્રિયના-પૃથ્વીના, પાણીના અગ્નિના, વાયુના અને વનસ્પતિના-ઝાડ બીડ વિગેરેના અનતા અનત જીવોના વિચારો

બે ઇન્દ્રિયના અનેક જાતના કીડા આદિના અસખ્યાતા અસખ્યતા જીવોના વિચારો

એજ પ્રમાણે અનેક જાતિની કીડીઓ, મકોડા આદિ ત્રણ ઇન્દ્રિયના જીવોના વિચારો

એજ પ્રમાણે—અનેકજાતિની માખીયો, મચ્છરો, કરોળીયા, ભમરાઓ, તીડાદિક ચાર ઇન્દ્રિયના જીવોના વિચારો

તે સિવાય વધારાની પાચમી ઇન્દ્રિયને મેળવીને તિર્યચની ગતિમા પડેના હજારો જાતિના—સ્થલચરના જીવો, આકાશમા ફરતા અનેક જાતિના પખી આદિના અસખ્ય જીવો આપણી નજરે પડી રહેના છે તે બધાનુ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞોના શાસ્ત્રોથી જેટલુ જોઇ શકશો તેટલુ સાખ્ય આદિ કોઇ પણ મતવાળાના સિદ્ધાતથી જોઇ શકશો જ નહી

નરકના જીવો-તેમના શરીરનુ, આયુષ્યનુ, દેવતાઓના શરીરનુ, તેમના આયુષ્યનુ પ્રમાણુ સર્વજ્ઞોના સિદ્ધાતમા છે વૈદિકોમા-વેદોથી તે પુરાણો સુધીમા નથી તેઓ તે ગતિમા પડેલા આદિના છે, પણ અનાદિના નથી તેની યાચિત મડન રૂપના હોવાથી વિચારવાની જરૂર છે

વૈદિકના પડિતો ગગા નદીના પ્રદેશોમા પર્યટન કરી જે પોતાની ઉપનિષદોમા અધ્યાત્મિક તત્ત્વોના નામથી જ્ઞાનકાડ ઉભો કર્યો છે તે અને પુરાણોમા પ્રાચીનમા પ્રાચીન ઈતિહાસ લખ્યો છે તે તેમના સ્વત જ્ઞાનનો વિષય નથી પરતુ સર્વજ્ઞોના વિષયમાથી લઇને તેમા ઉધુ છતુ કરીને તેમાની કેટલીક વાતો વેદમૂળક ઠરાવવાને વેદોના આદ્યમા સુદ્ધા ઓમી ઘાલેલી નજરે પડે છે તેથી મોટા મોટા પડિતો પણ મોટા ગુચવાડામા પડી ગએલા નજરે પડે છે

મહાવિચક્ષણ અગ્રેજો કાઇક નવીન તત્ત્વ મેળવવાની આશાથી પ્રાચીનમા પ્રાચીન ગણાતા વૈદિકોના મોટા મોટા ગ્રથો જોઇ પોતાના ધનનો, તનનો મોટો ભોગ આપી, સેકડો પડિતો શોધ ખોળ કરવા મડી પડયા પણ છેવટમા પહાડ

એકતા ઉદર હુય લાગવા જેવુ વતા નિરાસ થઈને નકી જેવા સમુદાયવાળા સર્વજ્ઞોના ગ્રથો તરફ દૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા તે ગ્રથો જોતા ઠાઇક આશાવાદી થતા આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરતા રહ્યા છે પરતુ પાછળ થએલા વૈદિકના પડિતોએ સર્વજ્ઞોના વિષયોમાથી લઈને એવુ તો કોકડુ ગુચવી દીધેલુ છે કે તે ગુચ ઉકેલવાને હજુ સુધી તેઓ સમર્થ થઇ શકયા નથી પરતુ એટલુ તો જરૂર બતાવતા ગયા છે કે—"પ્રથમનુ વૈદિક સિદ્ધાત સિધુ નદના પ્રદેશથી ફેલા યલુ તે જુદા પ્રકારનુ છે અને તે ગગા નદીના પ્રદેશથી ફેલાયલુ તે જુદા પ્રકારનુ છે," આવા પ્રકારની જે શોધ કરી છે તે કાઇ સાધારણ પ્રકારની નથી

જ્યારે આપણે ખરા વિચારમા ઉતરીશુ ત્યારે એજ માલમ પડશે કે વૈદિકના પડિતો જ્યારથી સર્વજ્ઞોના પરિચયમા આવ્યા છે ત્યારથીજ તેઓ સર્વજ્ઞોમાથી લઇને પોતાની બધી બાજી ફેરવતાજ નજરે પડે છે કેટલીક વાતો પાછળથી વેદોમા પણ દાખલ કરેલી નજરે પડે છે

જુવો કે—ઋગ્વેદમા જગતના સ્રષ્ટા અનેક દાખલ કરીને પણ સતોષ ન માનતા–વિષ્ણુને પણ જગતના ઉત્પાદક તરીકે ઋગ્ના આદ્ય મડળમા દાખલ કરી દીધા છે તટલાથી જ પણ સતોષ ન વતા ઋગ્વેદના દશમા મડળમા પ્રજાપતિના ત્રણ ચાર સૂકતો દાખલ કરેલા નજરે પડે છે તે બધા પ્રકારના જગતના ઉત્પાદક શુ વાસ્તવિક સ્વરૂપના છે કે પાછળથી કલ્પિત રૂપના છે?

બીજી વાત એ પણ વિચારવાની છે કે—

સાખ્ય, નૈયાયિક, વૈશેષિક, અદ્વૈત મતાદિનુ સ્થાપન કરવાવાળા જે મતવાદીઓ છે તે બધાએ પ્રાયે વસ્તુના એક એક અશને મુખ્ય રાખીને તેનુ સ્થાપન કરવાવાળા છે સર્વજ્ઞો વસ્તુના દરેક જુદા જુદા અશોની અપેક્ષા રાખીને વસ્તુનુ સ્વરૂપ બતાવવાવાળા છે પરતુ એકજ પક્ષના દુરાગ્રહવાળા નથી તેઓ **સ્યાદ્વાદી**ના નામથી ઓળખાય છે અને તે બધાએ એકાતવાદીઓને પોતાની કક્ષામા લઇને ચાલવાવાળા હોવાથી સર્વાગ સિદ્ધ રૂપના ગણાય છે આજકાલના જેટલા વિચક્ષણ પડિતો છે તે બધાએ પડિતોએ અનેકાતના પક્ષને સહકાર જ આપેલો છે તેમાના ઘણા ખરા પડિતોના વિચારો મારા ગ્રથથી પણ જોઇ શકશો તો પછી સર્વજ્ઞોની ઉત્પત્તિ સાખ્યાદિક અસર્વજ્ઞોથી લખવામા જે આવી છે તે ભ્રમમૂલક ગણાશે પણ સત્યરૂપની ઠરશે નહીં

છેવટના બે શબ્દો.

જૈન, બૌદ્ધ અને વૈદિક એ ત્રણે આ ચાલતા સમયમા પણ હિદુસ્તાનમા ધર્મના પાયા નાખવાવાળા છે ઇ સ પૂર્વે એક હજાર વર્ષના લગભગમા ૨૩

મા તીર્થંકર હતા થેડા વખત પછી ૨૪ મા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પણ નાયક હતા મહાવીર સર્વજ્ઞપણાનો દાવો કરે છે એમ બૌદ્ધો પણ કહેતા બૌદ્ધો સર્વજ્ઞપણાનો દાવો કરતા નથી તેઓ તો કહે છે કે–सर्वं पश्यतु मा वा इष्टमर्थं तु पश्यतु । વૈદિકોમા કોઈ નાયક જણાતો નથી તેમનામા સ્વતંત્રપણાનુ જ્ઞાન યજ્ઞ યાગાદિકનુ હતુ તેથી એજ સિદ્ધ થશે કે–બીજામાથી લઈને પોતાનામા ઉભુ છત્ર કરેલુ છે સર્વજ્ઞમતથી લઈને જે ઉભુ છત્ર કર્યું છે તે તો જૈન-વૈદિકની તુલના રૂપથી કેટલુંક લખીને બતાવ્યુ છે

સર્વજ્ઞોએ અનેકાંત મતને જાહેર કરી બીજા બધાએ એકાંત પક્ષવાળા ઓને પોતાની કક્ષામા લઈને ચાલવાનુ કહેલુ છે કહ્યુ છે કે–"જિનવરમા સઘળા દર્શન છે દર્શને જિનવર ભજના", સાગરમા સઘળી તટિની સહી,તટિનીએ સાગર ભજનારે" અને તે અનેકાંતના પક્ષને આજકાલના બાહોશ પંડિતોએ નહેકારજ આપેલો છે યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર વિચક્ષણ પંડિતો કરી શકે છે એટલુ જ કહીને હુ નિવૃત્ત થાઉં .

જૈનધર્મની પ્રવૃત્તિ મહાવીરથી કે ઋષભદેવથી ?

જૈનધર્મની પ્રવૃત્તિ ઋષભદેવથી થએલી જૈનો માને છે પૂર્વેના તીર્થંકરોને ઘણુ લાંબુ છેટુ પડી ગયુ છે પરંતુ–૨૩ મા તીર્થંકર તો ઇ સ પૂર્વે ૧૦૦૦ ના સૈકામા વિદ્યમાનજ હતા આ વાતને તો ઇતિહાસકારો કબૂલજ રાખે છે તેથી એક હજારમા સૈકાથી સર્વજ્ઞોના તત્ત્વો નવીન રૂપના ફરીથી ફેલાયા પછીથીજ તે બધા દર્શનકારોની નવીન રૂપથી ઉત્પત્તિ થએલી છે એવો વિચાર કરવાથીજ ઇતિહાસકારોથી થએલી ભૂલ સુધરશે ઇ સ પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકામા ૨૪ માતીર્થંકર વિદ્યમાન હતા બીજા પણ ત્યાગીઓના ટોળા ફરતા હતા વૈદિકોમા ત્યાગી ચાલેલી જોસભર ગડમથલ ઇતિહાસકારોને દેખાઇ રહી છે તેના પૂર્વ-કાલમા સૂક્ષ્મ રૂપે ચાલેલી ગડમથલ તેઓની નજર તળે આવેલી જણાતી નથી આ ચાલુ જમાનામા ઇ સ પૂર્વે એક હજારના સૈકા પછી સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોજ દર્શનકારોની ઉત્પત્તિ થવામા મુખ્યતાએ કારણ છે, એવુ ફરીથી વિચારમા આવશે ત્યારેજ ઇતિહાસ વેત્તાઓને સત્યરૂપે સમજાશે જૈનોનો છઠ્ઠા સૈકાથી જે વિચાર કરવામા આવે છે તે ભૂલ ભરેલો ચાલે છે એમ હુ મારા અનુભવથી ચોક્કસ કહી શકુ છુ અને આ જગોપર-ડૉ હર્મન્ જેકોબીના વિચારો ટાંકી બતાવુ છુ–**જૈન સૂત્રોની પ્રસ્તાવના ભાગ બીજામા**–ડૉ જેકોબી લખે છે કે–" વૈશેષિક દર્શન સાથે જૈનોના કેટલાક વિચારો મળતા આવતા હોવાથી-જૈન-

સર્ગનની ઉત્પત્તિ તેના પછીથી થઈ છે એવો જે મત ડૉ ભાંડારકરે ઉપસ્થિત કર્યો છે તેની સાથે હું સમ્મત થઇ શકું તેમ નથી (જુવો જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન ભાગ બીજો પૃ ૭૮) આગળ પૃ ૭૯ મા—વૈશેષિક અને જૈન દર્શન વચ્ચે મૂળ સિદ્ધાંતોમા ભેદસૂચક એવા કેટલાક ઉદાહરણો નીચે પ્રમાણે છે—પહેલાના મતે આત્માઓ અનંત અને સર્વવ્યાપી (વિભુ) છે પરંતુ—બીજાના (જૈનોના) મતે તેઓ મર્યાદિત પરિમાણવાળા છે વૈશેષિકો—ધર્મ અને અધર્મ ને આત્મના ગુણો માને છે પરંતુ ઉપર જણાવ્યું તેમ જૈનો તે બન્ને એકજાતના દ્રવ્યો માને છે એક બાબતમા એક વિરુદ્ધ વશેષિક વિચાર અને તદ્‌ભિન્ન જૈન સિદ્ધાંત વચ્ચે કેટલુંક સાદૃશ્ય જોવામા આવે છે વૈશેષિક મતમા ચાર પ્રકારના શરીરો માનેલા છે—પાર્થિવ શરીર જેવું કે—મનુષ્ય—પશુ આદિનું, જલાત્મ શરીર જેમ વરૂણની સૃષ્ટિમા છે, અગ્નીય શરીર જેમ અગ્નિની સૃષ્ટિમા, અને વાયવીય શરીર જેમ વાયુના સૃષ્ટિમા મળી આવે છે આ વિચિત્ર વિચાર સાથે સદૃશતા ધરાવનારો જૈનદર્શનમા પણ એક વિચાર છે જૈનો—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય અને વાયુકાય એમ ચાર કાય માને છે આ ચાર (૪) મૌલિક પદાર્થો કે જે મૂળતત્ત્વો છે અથવા તો તેના પણ સૂક્ષ્મ ભાગો છે, તેની અંદર એક એક વિશિષ્ટ આત્મા રહેલો છે એમ તેઓ માને છે આ જડ—ચૈતન્ય વાદનો સિદ્ધાંત ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અમલ સચેતનવાદનું પરિણામ છે આ બન્નેમા જૈનમત વધારે પ્રાચીન છે (વિશેષ ત્યાથી જોઇ લેવાની ભલામણ કરૂં છુ)

એજ ડૉ જેકોબીએ—**જૈનસુત્રોની પ્રસ્તાવના** ભાગ પહેલાના જૈનોની માન્યતાવાળા "પૂર્વો" નો અર્થ સમજાવતા તેની ટીપમા જણાવ્યું છે કે—"પૂર્વ શબ્દનો અર્થ જૈનાચાર્યોએ નીચે મુજબ સમજાવેલો છે—તીર્થકરે પોતેજ પ્રથમ પોતાના ગણધર નામે પ્રસિદ્ધ શિષ્યોને પૂર્વોનું જ્ઞાન આપ્યું હતું ત્યાર પછી ગણધરોએ અંગોની રચના કરી આ કથન, પહેલાજ તીર્થંકરે અંગો પ્રરૂપેલા છે એવા આગ્રહ સાથે જેટલે અંશે અકાટ્ય ધરાવતું નથી તેટલે અંશે તે ખરેખર સત્ય ગર્ભિત લેખવા યોગ્ય છે" (જૈનેતર ભાગ બીજો પૃ ૨૪ ની ટીપમા)

ડૉ. જેકોબીના કથનનો તાત્પર્ય એ છે કે—

બીજા મતવાળાઓ કહે છે કે અમો આદિઅનાદિના ઝઘડે જનો નજીકમા થએલા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથનું પણ શાસન જાહેરમા ન બતાવતા આજે ૨૪ મા તીર્થંકર શ્રીમહાવીરનું શાસન માન્ય કરેલું બતાવે છે તેથી આ અવગ-

પિંપીમા પહેલા ઋષભદેવથી જૈન શાસ્ન ચાલ્તુ આવેલુ એમ જે જૈનો કહે છે તે સત્યરૂપનુ જ ઠરશે વૈદિકોએ વિષ્ણુના-મત્સ્ય, કૂર્માદિક ૨૪ અવતારો બતાવતા ઋષભદેવને ૮ મા અવતાર રૂપે ગોઠવ્યા છે, તે પણ ડા જેકોબીના કથનની સત્યતાની સાબીતી જ બતાવે છે કે જૈનધર્મ ઋષભદેવથી જ ચાલતો આવેલો છે પણ જૈનોનો ઇતિહાસ કલ્પિત રૂપનો નથી

॥ વૈદિક સાહિત્ય બે પ્રકારના સ્વરૂપવાળુ છે

(૧) પ્રથમનુ કોઈ અતિ પ્રાચીન મનાતુ સિંધુ નદીના પ્રદેશમા કર્મકાડના નામથી મોટી પ્રસિદ્ધિને પામેલુ

(૨) બીજા પ્રકારનુ વૈદિક સહિત્ય ગગા નદીના પ્રદેશથી જ્ઞાનકાડના નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામા આવેલુ

પ્રથમના સાહિત્યનો વિષય-અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય એ ત્રણ દેવોના નામથી ऋग्-यजु -અને साम એ વેદત્રયીથી પ્રસિદ્ધિને પામેલુ

ઇંદ્ર, વરૂણ આદિ દેવોની પાસે મ્હોટા ભાગે પોતાના સ્વાર્થની પ્રાર્થના ઓથી ભરેલુ

યજ્ઞ યાગાદિક વિધાનના લેખોથી ઐહિક પારત્રિક સુખ સપત્તિની લાલચવાળુ, રાજા મહારાજાઓથી મ્હોટા આડબરથી થતુ આવેલુ તેથી તે કર્મકાડ મ્હોટી પ્રસિદ્ધિને પામેલુ પરતુ આજ કાલના શોધક પડિતોને તમા પુનર્જન્મનો સિદ્ધાત તેમજ અદષ્ટરૂપ કર્મનો સિદ્ધાત નજરે ન પડવાથી બાલખ્યાલ જેવુ ગણી કાઢેલુ તે વૈદિક સાહિત્ય પ્રથમ પ્રકારનુ હતુ

બીજુ ગગા નદીના પ્રદેશથી જ્ઞાનકાડના નામથી પ્રસાર પામેલુ વૈદિક સાહિત્ય તે ઉચા દરજાનુ ગણવામા આવતુ જૈનોની માન્યતા પ્રમાણે એ ભુમિ પર ૨૪ તીર્થંકરો થતા આવ્યા છે પહેલા તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવથી તે ૯ મા, ૧૦ મા તીર્થંકર સુધી તો એ બ્રાહ્મણ વર્ગ તીર્થંકરોના તત્ત્વને માન્ય રાખીનેજ ચાલવા વાળો હતો પછી કોઇ કાળદોષના પ્રભાવથી સર્વજ્ઞોના શાસનનો સર્વથા લોપ થતો ગયો એટલે ઉપદેશના અધિકારવાળો બ્રાહ્મણ વર્ગજ સ્વતત્ર રૂપનો બન્યો પછીથી જે તીર્થંકરો થતા આવ્યા તેમની સાથે કેટલાક મળતા થઇ જતા તો કેટલાક વિરોધમા પણ રહેતા એમ ચાલ્યા કરતુ પરતુ તેવીશમા તીર્થંકરના સમયમા અનેકમતના ત્યાગીઓના તરફથી યજ્ઞ યાગાદિકનો અનાદર થતા ગૃહસ્થોના તરફથી પણ તે યજ્ઞ યાગાદિકનો આદર ઓછો થતા તે ત્યાગીઓના બળતા થઇ તેમનામાથીજ

પોતાની અનુકૂલતા પ્રમાણે વિષયોને લેતા ગયા અને જ્ઞાનકાંડના નામથી ઉપનિષદો તૈયાર કરવા માંડી તે કર્મકાંડની બાજી પ્રાયે બ્રાહ્મણગ્રંથોથી ફેરવતા ઉપનિષદોમાં તો તદ્દન ફરી ગએલી માલમ પડે છે મોટા ભાગે તો સર્વજ્ઞોમાંથીજ લઈને વધારે ઉંધુ છત્તુ કરેલું નજરે પડે છે ઘણાખરા વેદના પક્ષ કરવાવાળાજ સૂત્રાદિક ગ્રંથોની રચના કરવાવાળા છે જીવાદિક વાતોનું કે પાપ-પુણ્ય આદિ કર્મની વાતોનું જે વેદોમાં નામ નીશાણ પણ જણાતું ન હતું તેવા પ્રકારની વાતો પાછલના નવીન ગ્રંથોમાં કયા નવીન જ્ઞાનીઓની પાસેથી મેળવીને લખવામાં આવી ? ભલે તેઓ પક્ષમાં મોટા હશે પરંતુ સર્વજ્ઞોથી જ્ઞાનમાં તો મોટા નથી જે સર્વજ્ઞોના વિષયોમાંથી લઈને પોતે મહર્ષિક બન્યા છે તેમને જગોજગોપર હળકા ચિતરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તે તેઓની સજ્જનતા કેટલી બધી હશે ? તે તો મારા ગ્રંથથી પણ આપ સજ્જનો જોઈ શકશો ? જો કે તે સર્વે દર્શનકારોએ અને ઉપનિષદ્કારોએ સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોમાંથી લઈને પોતાના ગ્રંથોમાં ક્રમ વિનાના તે તત્ત્વો ઉંધા છત્તા લખ્યા છે તેથી પણ યૂરોપ દેશના પંડિતો ચકિત થાય છે, ત્યારે સર્વજ્ઞોમાંના ક્રમવાર તે વિષયોને જોતા તો જરૂર આનંદિત થશેજ જેમ કે-વૈદિક પંડિત વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યે-જૈન વિષે બે શબ્દો લખતા છેવટમાં લખે છે કે—" બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મો એનો જેવો જેવો સંબંધ તેઓની નજરમાં આવતો જશે તેમ તેમ આ નવીન મળેલી વિલક્ષણ રત્નોની અગાધ ખાણ દેખીને તેઓનું મન આનંદ સાગરમાં તલ્લીન થઇ જશે એટલુંજ આ ઠેકાણે કહેવું બસ છે "

વળી જુવો-દક્ષિણના વૈદિક પંડિત લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડે જૈનોના સંબંધે દશ લેખો આપતા દશમા લેખમાં લખે છે કે—" જૈનધર્મ એ વિકૃત હિંદુધર્મ છે એમ કહેવામાં આવે છે પરંતુ વસ્તુત સનાતન અને પુરાતન એવા જૈનધર્મનું વિકૃત સ્વરૂપ એ હિંદુધર્મ છે આ વાત જૈનધર્મનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થએલાઓને સ્વીકારવી પડશે "

આ ફકરાઓથી વિચારવાનું કે-જૈન ધર્મની-ઉત્પત્તિ કોઇએ વૈશેષિક મતથી, તો કોઇએ સાંખ્ય મતથી લખીને બતાવી છે ખરી પણ જ્યારે તેઓ આવા અનેક મહાપુરૂષોની પેઠે જૈન ધર્મનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજશે ત્યારે તેઓને પોતાની ભૂલો સુધારીને સર્વ દર્શનકારોમાં અને સર્વે મતાવલંબીઓમાં આદિ અનાદિના જૈન ધર્મનેજ સત્યરૂપનો સ્વીકારવો પડશે

વળી-અમારા ગુરૂવર્યના ઉપર યોગજીવાનંદ પરમહંસનો આવેલો પત્ર-તેમાંથી કિંચિત્— એક જૈન શિષ્યકે હાથ દો પુસ્તક દેખા વો લેખ

ઇતના સત્ય, વો નિ પક્ષપાતી, મુઝે દિખ પડા કે–માનો એક જગત્ છોડ કરકે દૂસરે જગતમે આન ખડે હો ગયે આબાલ્યકાલ ૭૦ વર્ષસે જો કુછ અધ્યયન કરા, વો વૈદિકધર્મ બાધે ફિરા સો વ્યર્થસા માલુમ હોને લગા પ્રાચીન ધર્મ, પરમ ધર્મ, સત્ય ધર્મ, રહા હો તો જૈન ધર્મ થા જિસકી પ્રભા નાશ કરનેકો વૈદિક ધર્મ, વો ષટ્શાસ્ત્ર, વો ગ્રથકાર ખડે ભયે થે. વૈદિક વાતે કહી વો લી/ ગઈ સો સબ જૈન શાસ્ત્રોસે નમુના ઇકઠ્ઠી કીઇ હૈ, ઇસમે સંદેહ નહી હૈ ”

(વિશેષ જુવો–જૈનેતરદષ્ટિએ જૈન પૃ ૭૮)

એ ગ્રથમા–૪૦–૪૫ મોટા મોટા પડિતોના લેખો એવાને એવા જોઇ શકશો કિમત રૂ ૧)

પુનર્જન્મના સિદ્ધાત વિષે મૅકડોનલ શાહેબના વિચારો–સ મા પૃ ૫૧૨ થી—

“ ખરેખર હિદુસ્તાનના લોકોનો પુનર્જન્મનો સિદ્ધાત જો કે આપણને વિચિત્ર લાગે એવો છે તો પણ એ સિદ્ધાતમા બે રીતની ખૂબી રહેલી છે

એક તો એ કે–જગત્‌ના નીતિમય શાસનમા ન્યાયનુ જે તત્ત્વ જરૂરનુ ગણાય તે એ સિદ્ધાત વડે પૂરૂ પડે છે

અને બીજુ એ કે દરેક માણસનુ ભાગ્ય માણસના પોતાના હાથમા છે એ અગત્યના નૈતિક નિયમનુ પણ એ સિદ્ધાતની સાથેજ આપણને ભાન કરાવાય છે કારણ કે જેમ આ જીદગીમા કરેલા દરેક પાપકર્મનુ પ્રાયશ્ચિત કર્યા વિના માણસનો છુટકો થતો નથી, તેમ દરેક પુણ્ય કર્મનુ શુભ ફળ પણ બીજી જીદગીમા એને પ્રાપ્ત થયા વગર રહેતુ નથી જે કર્મ કરાઇ ચૂકયા હોય તેના ફળ ભોગવ્યા વિના માણસને ચાલતુ નથી કારણ કે મહાભારતમા કહ્યુ છે તે પ્રમાણે —

यथा धेनुसहस्रेपु, वत्सो गच्छति मातर ॥
तथा यच्च कृत कर्म, कर्तारमनुगच्छति ॥ '

“ હજાર ગાયોમાથી પણ વાછરડુ જેવી રીતે પોતાની માતાને શોધી કાઢયા વગર રહેતુ નથી, તેવીજ રીતે આગળ કરાયલુ કૃત્ય તે કરનારની પાછળ ગયા વગર રહેતુ નથી

જીવની આ પરપરાને “સસાર” એવુ નામ આપવામા આવ્યુ છે એ “સસાર” તે અનાદિ ગણવામા આવે છે કારણ કે આ જન્મનો દરેક અનુભવ

તે આગલા જન્મના કૃત્યનુ પરિણામ છે, તે જન્મનો દરેક અનુભવ તે તેનાથી આગલા જન્મના કરેલા કૃત્યનુ પરિણામ છે, અને એ પ્રમાણે આપણે ગમે તેટલા પાછળ જઇશુ તો પણ એની એજ સ્થિતિ રહેશે પાપ-પુણ્યની ફળ આપવાની શક્તિને માટે સાધારણ રીતે "अदृष्ट" એ શબ્દ વપરાય છે, પણ ઘણી વાર એને માટે "कर्म" એ વધારે સાદો શબ્દ પણ વાપરવામા આવે છે "

સ. સા પૃ ૫૧૩થી—

"એ कर्म તે મનુષ્યના જીવનનુ નિયામક છે એટલુજ નહી પણ જગતની દરેક વસ્તુની ઉત્પત્તિ તથા વિકાસનુ નિયમન પણ એ કર્મ વડેજ થાય છે કારણ કે જે કઇ બનાવ બને છે તેની ગમે તે પણ કોઇ પ્રાણી ઉપર અસર થયા વગર રહેતી નથી અને તેથી, પાપ-પુણ્યના ફળ વિષેના નિયમ પ્રમાણે તે પ્રાણીના કોઇ આગળના કૃત્યને લીધે તે બનાવ બનેલો હોવો જોઇએ

બીજી રીતે કહીએ તો, પ્રકૃતિના વ્યાપાર તે પણ સચેતન પ્રાણીઓના પાપ-પુણ્યનુજ પરિણામ છે આ પ્રમાણે સઘળી વસ્તુઓનુ નિયમન કરનાર "कर्म" ની સત્તા આગળ ઇશ્વરના સ્વતત્ર રાજ્યને માટે બીલકુલ અવકાશ રહેતો નથી આ કારણથી, જે દર્શનોમા ઇશ્વરનુ અસ્તિત્વ સ્વીકારવામા આવ્યુ છે તેમા પણ ઇશ્વરથી પણ ન તોડી શકાય એવા પાપ-પુણ્યના ફળ વિષેનો નિયમ બરાબર જાળવીને જગતને તથા પ્રાણિમાત્રને દોરવવુ એટલુજ ઇશ્વરનુ કર્ત્તવ્ય ગણવામા આવ્યુ છે આ સિધ્ધાતને વધારે મ્હોટા પાયા ઉપર લઇ જઇને વિશ્વનો જુદા જુદા કલ્પને અતે પ્રલય અને વળી પુનરૂત્પત્તિ કલ્પવામા આવ્યા છે તે પણ "સસાર" ના સિધ્ધાતનોજ એક ભાગ છે

જેના વડે કરીને જન્મ પરપરાનો અત આવે છે તે મોક્ષનો સિધ્ધાત પણ સઘળા દર્શનોમા સાધારણ છે અને તે પુનર્જન્મના સિધ્ધાત જેટલોજ પ્રાચીન છે પ્રવૃત્તિ માત્ર ઇચ્છાને આધીન છે, અને એ ઇચ્છાની ઉત્પત્તિ "अविद्या" ને લીધે છે

લેખનો સારાશ-"कर्म' તે મનુષ્યના જીવનનુ નિયામક, દરેક વસ્તુની ઉત્પત્તિ તથા વિકાસનુ નિયમન એજ કર્મ વડે થાય છે તેથી તે પ્રાણીના આગળના કૃત્યને લીધે બનાવ હોવો જોઇએ

બીજુ—પ્રકૃતિના વ્યાપાર તે સચેતન પ્રાણીઓના પાપ-પુણ્યનુજ પરિણામ છે કર્મની સત્તા આગળ ઇશ્વરના ...

ઇશ્વરથી ન તોડી શકાય એવા પાપ-પુણ્યના નિયમને જાળવીને પ્રાણીમાત્રને દોન્વવુ એટલુજ કર્તવ્ય ગણાય જન્મ પરપરાનો અત તે મોક્ષ, સર્વ દર્શનોમા છે અને પુનર્જન્મના જેટલોજ પ્રાચીન છે પ્રકૃતિ માત્ર ઇચ્છાને આધીન છે ”

મૅકડોનલ શાહેબના વિચારો કર્મના સબધનાજ છે

કેટલાકો કર્મને અદષ્ટરૂપે કહે છે ખરા પણ તે આત્માની સાથે સૂક્ષ્મ પરમાણુઓના સબધવાળી થએલુ સર્વજ્ઞોએ દષ્ટ રૂપનુજ કહેલુ છે તેથી તેની ફેર ફારીનુ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞોએ હજારો શ્લોકોથી વર્ણન કરીને બતાવેલુ છે સર્વજ્ઞોએ તે કર્મની મૂળની ૮ પ્રકૃતિઓ કહી છે તે બધાના ઉ તર વિભાગો ૧૪૮ બતાવેલા છે તે તો તેમના ગ્રથોથીજ સમજી શકાશે પણ અહી લખવામા આવશે નહી

કેટલાકો-આત્માને વળગેલી અદષ્ટ શક્તિ, અવિકારી, પડરૂપે આત્માની સાથે જતી બતાવે છે પણ તે વસ્તુ કેવા સ્વરૂપની છે, તેનુ પરિણામ કેવા રૂપથી થાય છે તેના વિષે કઈ પણ ખુલાશો કરીને બતાવેલો નથી

વળી કેટલાકો-તે કર્મને પ્રકૃતિના ત ત્વોની અસ્પૃષ્ટ રૂપે રહેલી શક્તિ આત્માને ચોટતી નથી તો પછી તે પોતાનુ પરિબલ આત્માના ઉપર કેવી રીતે જમાવે છે ? તેનો ખુલાસો કેમ નહી કરતા ગયા હશે ?

શકરસ્વામીએ-બ્રહ્મસૂત્ર-ત્રીજા અધ્યાયના પ્રારભ સૂત્રનો અર્થ-એક વૃધ્ધ બ્રાહ્મણને સમજાવતા કહ્યુ છે કે-મરણ સમયમા એક દેહ છોડી બીજા દેહના જવુ પડે છે ત્યારે જીવને દેહનો આરભ કરનાર-પચીકૃત “ પાચ મહા ભૂતોના સૂક્ષ્મ ભાગો ચીટલાઇ ને જાય છે ” સાભળતાની સાથે તે વૃધ્ધ વ્યાસ રૂપે પ્રગટ થયા ને ખુસી થઇને ૧૬ વર્ષનુ આયુષ્ વધારીને આપ્યુ, પછી ચાલતા થયા

વિચારવાનુ કે-અનુભવની સાથે સર્વજ્ઞોનો સિધ્ધાત જોતા અનતાનત જીવોને જ્ઞાનાવરણ આદિ આતે કર્મ ચીટચાઇનેજ રહેલા છે કદાચ પરભવનુ આયુષ બાધી શક્યો ન હોય તો છેવટના ભાગમા પણ બાધીનેજ જાય એટલુજ વિશેષ છે વ્યાસે ૧૬ વર્ષનુ આયુષ વધારીને આપ્યુ તે સત્તા શુ તેમના હાથ માની હતી ? બીજુ વિચારવાનુ કે-વેદના ઋષિઓથી તે વેદવ્યાસ સુધીમા અબજોના અબજો ઋષિઓ થઇ ગયા હશે છતા કર્મના (પાપ કે પુણ્યના) સબધમા કઇ પણ વિશેષ ખુલાસો લખીને ગએલા હોય એમ જણાતુ નથી

તેથી આધુનિક શકર સ્વામીએ કેવળ નામ માત્રથી કર્મનુ સ્વરૂપ બતાવ્યુ તેટલા માત્રથી વેદ વ્યાસ ભગવાન્ મુગે મોઢે અગીકાર કરીને ખુસ થઇને ચાલતા થયા તેથી વિચાર થાય છે કે-શકર સ્વામીએ આ નામ માત્રનો પણ કર્મનો સિધ્ધાત કયા નવા ઇશ્વર પાસેથી મેળવીને વેદ વ્યાસને ખુશ કરી દીધા હશે ?

આવે એ પણ વિચારવાનુ છે કે-કેવળ જગતના કર્તા ઇશ્વર છે એવી માન્યતાવાળા વેદોને મુખ્ય રાખીને ઘણા ખરા દર્શનકારોની ઉત્પત્તિ થએલી છે તે બધા દર્શનકારોને પણ આ કર્મના સિધ્ધાતને પોતાનામા દાખલ કરવો પડયો છે કે જે કર્મની સત્તા આગળ તે બધાએ ઇશ્વરોને રાકડા જેવુ થવુ પડયુ છે તે કર્મના સિધ્ધાતને બતાવનારો ઇશ્વર મોટો માનવો કે કર્મની સત્તા આગળ રાકડા બનેલા ઇશ્વરોને મોટા માનવા ?

" ઇશ્વરથી તોડી ન શકાય એવા-પાપ-પુણ્યના નિયમને જાળવીને પ્રાણી માત્રને દોરવવુ એટલુજ કર્તૃત્વ ગણાય "

આમા વિચારવાનુ કે-જેવી રીતે તેઓ અઘોર કર્મોની સત્તાને તોડીને પોતે સર્વજ્ઞ ઇશ્વરો થયા છે તેજ સત્યતત્ત્વોનો માર્ગ અમોને પણ બતાવતા ગયા છે એ ઉપકાર કઇ અમારાપર ઓછો થએલો નથી તેથી તેમના-ધ્યાનથી ગુણગ્રામથી, અને તેમના બતાવેલા સત્યતત્ત્વોના માર્ગથી જો અમો ચાલીશુ તો અમો પણ તેઓના જેવાજ સર્વજ્ઞ ઇશ્વર બનવાનાજ જો તેઓ અમોને પોતાના સત્યતત્ત્વના માર્ગે દોરી ગયા ન હોત તો આ અનાદિકાળના અઘોર સસારમા અનેક ધુતારાઓના હાથમા ફસી પડેલા એવા અજ્ઞોની અમારી શી દશા થતી ? માટે તે થઇ ગએલા સર્વજ્ઞ ઇશ્વરોનોજ અમારા પર પરમ ઉપકાર થએલો છે અને તેટલા પ્રમાણથી તેઓ અમોને જરૂર દોરીને ગએલા છે બાકી તેઓ અમારા કર્મની સત્તામા હાથ ઘાલતા નથી તેઓનો બતાવેલો જે સત્યતત્ત્વોનો સિધ્ધાત છે તે અમોને સત્યતત્ત્વના માર્ગે દોરી જવામા અમોને ઓછા ઉપકારી થએલા નથી એજ વાત સિધ્ધ રૂપની છે

પ્રવૃત્તિ માત્ર ઇચ્છાને આધીન છે તેમ કેવળ નથી તેમા પણ કર્મ તો પ્રેરક રહેવાના એટલુ વિશેષ છે કે પૂર્વ પુણ્યના સજોગથી તેવા સત સમાગમથી સુધારા પર ચઢી શકાય છે અને પાપના યોગે અનિષ્ટ સમાગમથી નીચેના દરજ્જે પણ ઉતરી શકાય છે મનુષ્યના ભવમા એટલુ વિશેષ સાધનપણુ રહેલુ છે

સસ્કૃત સાહિત્ય પૃ ૫૧૨ માનો લેખ મેંકડોનલ્ડ સાહેબનો લખીને બનાવ્યો છે, તેનો વિચાર સર્વજ્ઞોના સિધ્ધાતથી કરીને બતાવુ છુ

જગતની નીતિમા જે ન્યાયનુ તત્ત્વ છે તેને પુરૂ પાડનારો અને અનાદિ કાળના "સંસાર" ની સ્થિતિને બતાવનારો, એવો પુનર્જન્મનો સિદ્ધાંત સર્વજ્ઞોએ બતાવેલો મૂળથીજ સિદ્ધ રૂપનો છે કદાચ વચમા વ્યવધાનવાળો થયો હશે તો પણ, જૈનોના ૨૩મા તીર્થંકર ઇ સ પૂર્વે હજારમા સૈકામા વિદ્યમાન હતા, ત્યાથી તે સતત ચાલતો આવેલો વર્તમાન કાળમા પણ દેખાઇ જ રહ્યો છે જૈનોની માન્યતા એવી છે કે જે તીર્થંકર થાય તેમનુ જ શાસન મનાય, એટલે છેટલા ૨૪મા તીર્થંકરનુ શાસન ઇ સ પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકાથી મનાતુ ચાલ્યુ એટલુ જ વિશેષ છે

આમા બીજુ વિચારવાનુ કે—૧ નરક, ૨ તિર્યંચ, ૩, મનુષ્ય, અને દેવ એ ચાર ગતિના જીવોનો વિચાર સર્વજ્ઞોના સિદ્ધાંતમા વિસ્તારથી કરવામા આવેલો છે એક એક જાતિમા અનેકો અનેક ભેદો છે બીજી તિર્યંચની ગતિમા પણ અનેક ભેદો છે તેમા જે કેવળ એકેદ્રિયના જીવો છે તેનાજ મોટા પાચ ભેદો બતાવેલા છે ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપ્કાય, ૩ તેજસ્કાય, (અગ્નિકાય) ૪ વાયુકાય, અને ૫ મો વનસ્પતિકાય આ પાચે કાયના જીવોને એકેદ્રિયના સ્વરૂપવાળાજ બતાવેલા છે તેમા જે પૂર્વના ચાર ભેદ છે તે તો અસખ્ય-અસખ્ય જીવોથી વ્યાપ્ત સ્વરૂપના બતાવેલા છે અને તે જીવો પ્રાયે અસખ્યાતા કાળસુધી પોતાની જાતિમાજ મરણ જીવન કર્યાજ કરે છે પછી કોઇ ભવિતવ્યતાના યોગથી ઉપરની ગતિઓમા ચઢતા જાય છે, પાચનો જે વનસ્પતિ કાયનો ભેદ છે તેના પણ બે મોટા વિભાગ છે ૧ પ્રત્યેક વનસ્પતિ નામનો અને બીજો સાધારણ વનસ્પતિ કાયના નામનો છે પહેલો ભેદ—વૃક્ષ કે, વેલ, આદિના નામથી ઓળખાય છે તેમા છાલ, પત્ર, ફુલ, ફળ, આદિમા જુદા જુદા જીવો રહેલા છે તેથી તે પ્રત્યેક વનસ્પતિના નામવાળો છે તેથી તે જીવો પણ પ્રાયે અસખ્યાતા કાળસુધી એકેદ્રિયની જાતિમાજ જન્મ અને મરણ કર્યા કરે છે પછી ભવિતવ્યતાના યોગથી ઉપરની જાતિમા ચઢતા જાય છે જે વનસ્પતિના જીવો એકજ પિડમા અનત જીવો વ્યાપીને રહેલા હોય છે તે સાધારણ વનસ્પતિના નામથી ઓળખાય છે અને તે જીવો પ્રાયે અનતા કાળ સુધીતેમાને તેમા જન્મ મરણ કર્યાજ કરે છે પછી કોઇ ભવિતવ્યતાના યોગથી ઉપરની પાયરીપર ચઢતો જાય છે કેટલાક જીવો બતાવેલા કાળથી ઓછા કાળમા પણ ઉપરની પાયરી પર ચઢતા જાય તેથી સર્વત્ર પ્રાય શબ્દથી સૂચના કરવામા આવી છે

આ ઉપર બતાવેલા જીવો હળકામા હળકા કેવળ પોતાના શરીર માત્રના સાધનથી નિર્વાહ કરી મગ્ણ-જીવન કરી રહેલા છે તેથી એકજ ઇદ્રિયના મનાયલા છે

તેથી અધિક પુણ્યના યોગે જેણે શરીરની સાથે જીભ મેળવી છે તેવા હાલતા ચાલતા બે ઇદ્રિયોના જીવો મનાય છે દુનિયા આખથી જોઇ શકે તેવા અનેક જાતિના કીડા

શરીર, જીભ, અને નાશિકા આ ત્રણ ઇદ્રિયો જેણે મેળવી છે તેવા જીવો-કીટિકા, માકણ, મકોડા આદિની અનેક જાતિઓ છે, તે પણ અધિક પુણ્યના યોગથી ઉપરની પાયરીએ ચઢેલાજ છે

તેથી પણ અધિક પાયરીપર ચઢેલા—શરીર, જીભ, નાસિકા અને ચોથુ ચક્ષુનુ સાધન જેને મળેલુ છે તેવા જીવો—માખીઓ, મચ્છરો, કરોળિઆ આદિની અનેક જાતિઓ છે તે પણ અધિક પુણ્યના યોગથીજ ઉપરના દરજે ચઢેલા છે

જેને શરીર, જીભ, નાસિકા, અને તેની સાથે સાભળવાના માટે કાનનુ સાધન મળેલુ છે તેવા જીવો-જળમા ફરનારા, પૃથ્વીપર ફરનારા, આકાશમા ઉડનારા, બે પગના કે ચાર પગના અથવા પગ વગરના જેટલા બધા જીવો છે તે તિર્યંચ પચેદ્રિયના નામથી ઓળખાય છે આ ઉપર બતાવેલા એક ઇદ્રિયના જીવોથી લઇને પચેદ્રિય સુધીના જીવો છે તે બધાએ તિર્યંચની જે બીજી ગતિ બતાવી છે તેનાજ ભેદો છે

વ્યકતપણે દુ ખ ભોગવવાના માટે જે આપણા પગની નીચેનુ સ્થાન છે તે નરકનુ સ્થાન બતાવેલુ છે

અને વ્યકતપણે જે સુખ ભોગવવાનુ સ્થાન આપણા મસ્તકના ઉપર દેખાઇ રહ્યુ છે તેને સ્વર્ગના નામથી બતાવેલુ છે

નારકીમાનો જીવ અને સ્વર્ગમાનો જીવ ત્યાનો જન્મ પુરો કર્યા પછી મનુષ્યની ગતિમા કે ઉપર બતાવેલી તિર્યંચની ગતિમા નવો જન્મ ધારણ કર્યા સિવાય તેઓની ફેરફારી ત્યાને ત્યા થતીજ નથી

મનુષ્ય પોતાની મનુષ્યની જાતિમા લાગ લગટ સાત કે આઠ ભવ સુધી જન્મ ધારણ કરી શકે છે પછી તો જરૂરજ માણસની યોનિ બદલવીજ પડે છે એમ સર્વજ્ઞોના સિદ્ધાતમા સ્પષ્ટ પણે બતાવેલુ છે

આ ચારે ગતિના જીવો પાપ-પુણ્યના સબધવાળા થએલા ૮૪ લાખ જીવોની યોનિઓમા અનાદિકાળથી ઉચા કે નીચા ભટકયાજ કરે છે

વેદિકોમા ૮૪ લાખ યોનિઓ લખાઇ છે ખરી પણ તે જૈનોના ૨૪ તીર્થંકરોના અનુકરણ રૂપે જેવી રીતે એકજ વિષ્ણુના મત્સ્ય, કૂર્મ, આદિ ૨૪ અવતારો ઉભા કર્યા છે તેની પેઠે કલ્પિત રૂપની ઉભી કરેલી છે

પ્રથમ પાચ પ્રકારથી એકજ ઇદ્રિયના જીવો જે બતાવ્યા છે તેમનાથી જ આ દુનિયાનો મોટામા મોટો ભાગ રોકાઇને રહેલો છે તેમાના અનત જીવો હજી સુધી પણ બહાર નીકળવાને પામ્યાજ નથી કેટલાક અનતા કાળ પછી તો કેટલાક અસખ્યાતા-અસખ્યાતા કાળ પછી ધીરે ધીરે ઉપરની પાયરી પર ચઢતા ચઢતા તિર્યંચ પંચેંદ્રિય સુધી આવી પહોચેલા આપણી નજર તળે ફરી રહેલા છે હવે તેમાના કેટલાક જીવો સમભાવના યોગથી મનુષ્યની યોનિ પણ મેળવે છે પણ ઉપરની યોનિઓ મેળવવામા ઘણીજ દુસ્કર ઘટનાઓ સર્વજ્ઞોએ બતાવેલી છે છતા પણ ૮૪ લાખ જીવોની યોનિના ચક્રમાથી છટકી જવાનો માર્ગ પણ મનુષ્યની યોનિમાથીજ મળે છે સર્વજ્ઞો થયા છે તે પણ મોટા ભાગે મનુષ્યની યોનિમાથીજ વધતા ગયા છે અને જેવી રીતે તેઓ મોક્ષના માર્ગ સુધી પહોચ્યા છે તેવાજ પ્રકારનો માગ અમોને પણ બતાવતાજ ગયા છે જો તેઓનો બતાવેલો માર્ગ અમો પકડીશુ નહી, ત્યારે તો જેવી રીતે બીજા જીવોના હાલ હવાલ થઇ રહ્યા છે તેવા હાલ અમારા પણ થયાજ કરવાના અમારી બગડેલી હાલત અમારા પુરૂષાર્થથીજ સુધરશે પણ કોઇ ઇશ્વર કે પરમેશ્વર આવીને સુધારવાનોજ નથી

સ મા પૃ ૫૧૧ થી લખાયલા લેખનો સારાશ—

"જે મહત્ત્વના લીધે દુઃખ વાદની સ્થાપના થઇ તે સિદ્ધાત ઘણો અગત્યનો છે

ઋગ ના છેલ્લા મ ડલમા-મરનારનો આત્મા પાણી તરફ કે ઔષધિઓ તરફ જાય છે, એ સિવાય ઋગ મા કઇ પણ નીશાણી નથી એક બે ઉડતા તરગોથી આવો વ્યાપક સિદ્ધાત નીકળયો હોય એ સભવિત નથી આ પ્રેરણા હિ દુસ્તાનના મૂળ વતનીઓથી થઇ હોય

મૃત્યુ પછી માણસનો આત્મા ઝાડના થડમા કે પશુઓના શરીરમા પ્રવેશ કરે છે, એવી માન્યતા જગલી લોકોમા જણાતી એ માન્યતા ઉપરાત પુનર્જન્મનો સિદ્ધાત આગળ વધ્યો નથી

આર્ય લોકોએ હિ દુસ્તાનના મૂળ વતનીઓથી લીધો હોય તો પણ જીવનની પરપરાનો સિદ્ધાત પાપ-પુણ્યના બદલાનો નૈતિક સિદ્ધાત સાથે ગાઢો

સબધ છે તે સ્થાપિત કરવામા આવ્યો તે યશ તો તેમને જ ઘટે છે સસારમા સુખ દુખનુ કારણ શુ ? એ પ્રશ્નનો ખુલાસો એ સિદ્ધાત વડે મળે છે ”

આ લેખથી વિચારવાનુ કે—

મૃત્યુ પછીના જીવનની પરપરાનો સિદ્ધાત દુનિયામા ખાસ હોવોજ જોઇએ અને તે મહત્ત્વનો છે એટલુ જ નહી પણ નૈતિક સિદ્ધાતની સાથે પણ તેનો ગાઢો સબધ છે, છતા પ્રાચીન ગણાતા ઋગ્વેદમા ઉડતા તરગ રૂપનો દેખાતો હોય તો પછી તેની પ્રાચીનતાની કિમત શી ? હિદુસ્તાનના વતનીઓ પાસેથી લીધાની જે કલ્પના છે તે કોઇ તેવા સાધારણ પાસેથી મળેલો ન હોય પણ તે સિદ્ધાત ખાસ સર્વજ્ઞોથીજ લીધેલો સિદ્ધ થશે સર્વજ્ઞોની માન્યતા મુખ્યતાએ જૈનોમા જ છે, અને તે જીવનની પરપરાનો સિદ્ધાત નવીન રૂપનો સ્થાપિત કરવામા આવેલો નથી પણ અનાદિના કાળથી સિદ્ધ રૂપનો આજે પણ જૈન સિદ્ધાતોમા તેવાને તેવા સ્વરૂપનો વિદ્યમાન છે વિશેષ એટલુ જ કે બીજા મતવાળાઓએ તે સર્વજ્ઞોમાથી ઉપર ચોટીઓ ગ્રહણ કરેલો જોવાથી આજકાલના બાહોશ પડિતો ચકિત થઇ યશવાદ આપવાને તૈયાર છે તો પછી સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોમા જો કદાચ વિશેષ ઉતરશે તો તેઓના આનદનો પાર રહેશે નહી અને અધાગમા પડેલી દુનિયાને બહાર ખેચી કાઢવામા તેઓ જરા પણ પાછી પાની કરશે નહી એમ હુ ઘણા સજ્જન પુરૂષોના નિર્મલ વિચારોથી જોઇ શકુ છુ

અ સા પૃ ૫૧૦ થી—

“ મૃત્યુ પછી દરેક મનુષ્ય-સ્વર્ગમા અથવા નરકમા અથવા માનવીઓ અને પશુઓના શરીરમા અથવા પૃથ્વી ઉપરના વનસ્પતિઓમા—નવા નવા જીવન ધારણ કરે છે અને ત્યા આગળ તેના આગલા જન્મનો પાપ–પુણ્યનો બદલો તેને મળે છે એ સિદ્ધાત ઈ સ પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકામા એવો તો ચોક્કસ સ્થાપિત થઈ ચૂકયો હતો કે બુધ્ધે કઇ પણ વિચાર કરવા ન થોભતા તત્ક્ષણ પોતાના ધાર્મિક દર્શનમા એ સિદ્ધાતનો સ્વીકાર કર્યો અને એ પ્રાચીન સમયથી તે આજદિન સુધી હિદુસ્તાનના લોકોની એ સિદ્ધાત ઉપર અચલ શ્રદ્ધા રહી છે આ વિચિત્ર સિદ્ધાત જેની સત્યતા ફિતસુરીની ગીત પ્રમાણે કદી સાબીત કરવામા આવી નથી, તે કેવળ જડવાદીઓ સિવાય હિદુસ્તાનના પ્રત્યેક દર્શનમા અને પ્રત્યેક ધર્મમા ૨૫૦૦ વર્ષ સુધી સ્વત—સિદ્ધ તરીકે સ્વીકારવામા આવ્યો એવો બનાવ માનવ બુદ્ધિ વ્યાપારના અખિલ ઇતિહાસમા કદાચ બીજો શોધ્યો જડશે નહી આ સિદ્ધાતનુ પરિણામ એ આવ્યુ કે સ્વર્ગના શાશ્વત સુખ ભર્યા જીવનના રમણીય સ્વપ્નો વેદમા જોવામા આવતા હતા તેને સ્થાને ”

મુખ્ય સિદ્ધાતો છે આની સાથે નિરીશ્વરવાદી આનુષગિક ફિલસુફી ઉત્પન્ન થઇ તે ઈ સ પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકામા–બૌદ્ધ અને જૈન એ બે મોટા નાસ્તિક ધર્મોના પાયા રૂપે થઇ પડી હતી

આ ફકરામા વિચારવાનુ કે—

ઋગ્વેદના છેલ્લા મડલના–સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના ત્રણ મોટા સૂકતોજ પોતાનુ કલ્પિતપણુ જાહેર કરે છે

(૧) પ્રલય દશાનુ સૂકત કહે છે કે–' પ્રજાપતિએ આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરી તેની તો કોઇને ખબરજ ન પડી "

વિચાર થાય છે કે—લેખકને ખબર તો પડીજ નથી તો પછી ઋગ્વેદના છેલ્લા મડળમા કયાથી લાવીને ખોસી ઘાલી ?

(૨) " હિરણ્ય ગર્ભ–પ્રજાપતિ એકલોજ હતો "

વિચાર થાય છે કે—કોઇ પણ જાતની સામગ્રી તો હતીજ નહી તો પછી કયા મસાલાથી આ ત્રણ લોક ઉત્પન્ન કરી દીધા ?

(૩) " વિરાટ્ પુરૂષ–પુરૂષ સૂકત–આ સૂકત ચારો વેદોમા છે

આ પુરૂષ તે (પ્રજાપતિજ) ગોળકરૂપ બ્રહ્માડને ઘેરો ઘાલીને તેનાથી પણ દશાગુલ વધીને જ રહ્યો છે

" पुरुष एवेद यच्च भूत यच्च भाव्य

જે આ બધી દુનિયા થઇ ગઇ છે અને થવાની છે તે આ પુરૂષના સ્વરૂપની જ છે "

વિચાર થાય છે કે—આ અમો પ્રત્યક્ષમા દેખાતા શુ તે પુરૂષ સ્વરૂપના છિએ ? જો તેમ હોય તો અમારી દુર્દશા કોણ કરી રહેલો છે આ સૂકત કેટલા બધા પ્રૌઢ વિચારથી લખાયુ છે ? પુરૂષ વિના બીજો કોઇ પદાર્થજ નથી એમ જો ઋગ્વેદની શ્રુતિઓ કહેતીઓ હોય તો આ ફિલસુફી નથી પણ હિદુસ્તાનની ફજેતીજ થએલી છે

વિચાર કરો કે—આ એકજ પ્રજાપતિના એકજ વેદમા છેલ્લા ત્રણ સૂકતો શાથી ? આ પ્રજાપતિ તે પુત્રીનો પતિ રાજાજ છે વેદની છાપ લગાડવા પાછળથી ખોસી ઘાલ્યો છે મણિલાલભાઇ–સિદ્ધાતસારમા લખે છે કે–યજ્ઞ પુરૂષ નવો જ દેવ કલ્પાયો (તે પુરૂષ સૂકત જ) અને પ્રજાપતિ જગતનો નિયતા થઇ બધાના મોખરે આવી બ્રહ્મા તરીકે પૂજાતો થયો

વેદ જેવા પ્રતિષ્ઠિત ગ્રંથોમા આવી અનેક ખોટી વાતો લખનારાઓને વેદની શ્રદ્ધા કેટલી બધી હશે ?

પાપ-પુણ્યના વિચારો વિનાના વેદોમા કેવળ પક્ષપાત કરનારા તે આસ્તિકો અને બધી દુનિયાને માન્ય થએલા એવા અનુભવગમ્ય-પાપ-પુણ્યના વિચારોને બતાવનારા તેમને નાસ્તિકના કહેનારા શું સત્યવાદીઓ છે ?

આ અનાદિકાલથી ચાલતો આવેલો સસાર, અનતા અનત જીવોથી ભરેલો, તે જીવો પોતાના પાપ-પુણ્યના સજોગથી ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોમા ઉચા-નીચા ભટકી રહેલા છે, તેમા કલ્પના થઇ કે-એકજ પ્રજાપતિએ આ બધી દુનિયાને ઉત્પન્ન કરી, વેદમૂળક ઠરાવવા ઋગ્વેદના છેલ્લા ૧૦ મા મડલમા તે લખાયા એટલુજ નહી પણ ત્રેતાયુગમા થએલા વિષ્ણુ કે જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના નામથી જાણીતા હતા તેઓ તો ત્રણ પગલા મૂકતા ત્રણે લોકની રચના કરતા ગયા એમ ઋગ્વેદના ૧-૭ મા, મડલમા લખાયા હતા તે કયા કાળમા લખાયા હતા ? અને આ પ્રજાપતિએ ફરીથી કયા કાળમા આ સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરી ? વિષ્ણુના હકમા પ્રજાપતિએ શા કારણથી હાથ ઘાલ્યો ? પુરાણોના લેખો જોતા બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ આ બન્ને દેવો-દૈત્ય, દાનવોની મોટી આફતોમા આવી પડેલા બતાવ્યા છે, માટે પડિતોને સત્યાસત્ય વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ કે જેથી સત્યનો પ્રકાશ બહાર પાડે

પૃ ૫૦૯ થી-સ સા મા મૅકડૉનલ શાહેબના વિચારો

ઉપનિષદોની ફિલસુફી અવ્યવસ્થિત દશામા છે પણ આશરે ઇસ્વીસનના પહેલા સૈકાથી માડીને ધીમે ધીમે આ તેમજ બીજા વિચારોને સુવ્યવસ્થિત કરીને ગ્રથના રૂપમા મૂકવામા આવ્યા હતા, બધા મળીને નવ દર્શનો જોવામા આવે છે તેમાના કેટલાકની ઉત્પત્તિ ઇસ્વીસન પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકામા થઇ ચુકી હતી એમ ચોકકસ જણાય છે

જે ૭ દર્શનો આસ્તિક કહેવાય છે તેમાના આખા ચાર અગાઉ નિરીશ્વરવાદી હતા, અને એક તો હમેશાજ નિરીશ્વરવાદી રહ્યુ હતુ આ વાત પ્રથમ દર્શને કદાચ નવાઇ ભરેલી અને આશ્ચર્યકારક લાગશે પણ બ્રાહ્મણ વર્ણના અધિકારનો સપૂર્ણ અને વેદના પ્રામાણ્યનો નામનો પણ સ્વીકાર કરવામા આવે એટલુજ આસ્તિકપણાને માટે અપેક્ષિત છે અને વેદના દરેક દરેક સિદ્ધાતને પુરેપુરો કબુલ કરવો અથવા તો ઇશ્વરના અસ્તિત્વને માન્ય રાખવુ એવુ કઇ આસ્તિકપણાને માટે બીલકુલ જરૂરનુ નથી એવી તે વખતની સાર્વત્રિક માન્યતા

હતી તેનો આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણને આશ્ચર્ય પામવાનુ કઇ પણ કારણ હેતુ નથી બ્રાહ્મણ વર્ણના અધિકારને માન આપવામાં આવે અને વેદનુ પ્રામાણ્ય અમે સ્વીકારીએ છિએ એટલુ બહારથી પણ દર્શાવવામા આવે તો પછી બ્રાહ્મણ ધર્મમા મનુષ્યના વિચારો ઉપર બીજી કોઇ પણ રીતના અકુશો હોતા અને તેઓને તત્ત્વચિતનના વિષયમા સ્વતત્ર વિચાર કરવાની છુટ હતી અને પરિણામે ફિલસુફીની નિરકુશ ચર્ચાઓ અને લોકમાન્ય ધર્મને અનુસાર વર્તન એ બેઉ એકઠી વખતે બીજા કોઇ પણ દેશના કરતા હિદુસ્તાનમા વિશેષ જોવામા આવતુ આસ્તિક દર્શનોમા વેદાતનો વિશ્વદેવતાવાદ અને સાખ્યનો નિરીશ્વરવાદ એ સૌથી વધારે અગત્યના છે વેદાતમા ઉપનિષદોના સિદ્ધાતોને ચાલુ રાખવા । આવ્યા છે, તેને લીધે વેદોનો સમય પુરા થયો ત્યારથી તે અત્યાર સુધી એ દર્શને હમેસા બ્રાહ્મણ ધર્મની ઉત્કૃષ્ટ ફિલસુફી તરીકે સબલ સામ્રાજ્ય મેળવ્યુ છે અને સાખ્ય દર્શને જગતના ઇતિહાસમા પહેલીજ વખતે માનવ બુદ્ધિનુ સપૂર્ણ સ્વાતત્ર્ય સ્થાપતિ કર્યુ છે અને તત્ત્વચિતનના ગભીર પ્રશ્નોનો કેવળ બુદ્ધિ વડેજ નિર્ણય કરવાનો એણે પ્રયત્ન કર્યો છે

પૃ ૫૨૦ થી—સાખ્ય દર્શન ઉપરથી બૌદ્ધ અને જૈન એ બે નાસ્તિક દર્શનોની ઉત્પત્તિ થઇ એ દર્શનોમા વેદનુ પ્રામાણ્ય સ્વીકારવામા આવ્યુ નથી અને બ્રાહ્મણોની વર્ણવ્યવસ્થાનો તેમજ યજ્ઞયાગાદિકનો તિરસ્કાર કરવામા આવ્યો છે

અહિ વિચારવાનુ કે—

જૈન દર્શનની ઉત્પત્તિ સર્વજ્ઞોના સ્વતત્ર જ્ઞાનમાથી થએલી છે એમ આજ કાલના બાહોસ પડિતોથી જગજાહેર થઇ ચૂકી છે યજ્ઞયાગાદિકના પક્ષમા ભળીને સાખ્યાદિમતવાળા આસ્તિક થવા ગયા હોય તો ભલે તેઓ જાય પરતુ બધા જગતના જીવોનુ કલ્યાણ ઇચ્છનારા એવા જૈન—અને બૌદ્ધ તેવા પ્રકારની આસ્તિકતા મેળવવાને જાય તેવો સભવ જણાતો નથી જો કદાચ તે સમયના વૈદિકના પડિતો સર્વજ્ઞોના અધ્યાત્મિક તત્ત્વોમાથી લઇને ઉપનિષદાદિકના ગ્રથ ઉભા ન કરતા અને સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમાથી લઇને ઉધો છત્તો પણ ઇતિહાસ પોતાનામા દાખલ ન કરતા તો તેમનુ આસ્તિકપણુ કેવા પ્રકારનુ લોકોમા રહેતુ તે વિષે કાઇ કહી શકાય તેમ નથી જો કદાચ તેઓનુ આસ્તિકપણુ સત્ય સ્વરૂપનુ હોત તો આજકાલના યૂરોપના બાહોશ પડિતો જરૂર તેવા

પ્રકારનુ આન્તિકપણુ જાહેર કરતા,પરંતુ તેમ આપણા જાણવામા આવેલુ નજર પડતુ નથી તેનુ શુ કારણ ? સર્વજ્ઞોની આસ્તિકતા આજ હાલના પંડિતો છુટથી જાહેર કરી રહ્યા છે તે સમયના વૈદિકના પંડિતોએ પોતાનામા જે આન્તિકપણુ કલ્પ્યુ છે તે પક્ષપાતનુ જ પરંતુ વાસ્તવિકપણાનુ નથી એમ સહજથી સમજી શકાય તેમ છે ભલે તેઓ પક્ષમા મોટા હતા પણ આસ્તિકપણામા કે જ્ઞાનમા મોટા હોય તેમ લાગતુ નથી

વૈદિકોમા ઉંધા છત્તા સ્વરૂપથી સર્વજ્ઞોમાંની હજારો વર્ષોની છૂપીને રહેલી હજારો વાતો.

ધૃણાજનક વેદોને અધાનામા નાખીને વૈદકના કેટલાક આગ્રહી પંડિતોએ સર્વજ્ઞોમાની સત્યવસ્તુનુ ગ્રહણ સત્યરૂપે ન કરતા તેઓની હજારો વાતોને લઇ તેમા ઉધુ છતુ લખીને એવુ તો કોકડુ ગૂચવ્યુ છે કે કેટલાક મોટા મોટા પંડિતો પણ તે કોકડુ ઉકેલવાને આજ સુધી સમર્થ થયા નથી, પણ તેઓ મોટી મુજવણમા પડેલા છે તેવા સત્યહૃદયના પંડિતોની મુજવણ ઓછી થવાના હેતુથી અહીં જૈન-વૈદિકોમાની બે ચાર વાતો સૂચના માત્રથી લખીને બતાવુ છુ અને મારો લખેલો ' તત્વત્રયી મીમાંસા " નામનો ગ્રથ વાચવાની ભલામણ કરૂ છુ અને જૈનોના પંડિતોને સર્વજ્ઞપિતા શ્રીમહાવીરના ખજાના માથી શુ શુ ગયુ, આજ સુધી કેટલુ પ્રકાશમા આવ્યુ અને બીજુ કેટલુ હજુ અંધારામા રહ્યુ છે તેની વિશેષ શોધ કરી લોકોના જાણ માટે બહાર પાડવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૧) જૈનોમા ઋષભદેવના પહેલા યુગલ ધર્મ ચાલતો હતો નાભિરાજા સાતમા કુલકર હતા, તે મેરૂદેવીની સાથે જન્મેલા હતા તેમના પુત્ર ઋષભદેવ–ત્રણજ્ઞાન યુક્ત જન્મ્યા તેમણે યુગલ ધર્મનુ નિવારણ કરી લોકોને વ્યવહાર માર્ગમા દાખલ કર્યા પછી તેઓ દીક્ષિત થઇ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સત્યધર્મનો પ્રકાશ પણ કરતા ગયા અને પોતે આ અવસર્પિણીમા પહેલા તીર્થંકર થઇ મોક્ષમા ચાલ્યા ગયા

વૈદિકોમા–નાભિરાજાએ-મેરૂ પર્વતની * દીકરી, મેરૂ દેવીની સાથે લગ્ન કર્યું પુત્રના માટે × યજ્ઞારંભ કર્યો

* પર્વતને દીકરી કોના સયોગથી ? દીકરીને દેવી કેમ કહે છે ? વિચારવાનુ
× સર્વજ્ઞોનો ઇતિહાસ જેના પશુયજ્ઞાદિકના વિચારોમાં નારદ ઋ, પિપ્પલાદ, વસુ રાજા, પર્વત આદિના પછીથી જ વેદોમા ધૂમેલા નજરે પડે છે

ત્યા × વિષ્ણુ આવ્યા, પુત્રપણે થવાનુ કબૂલ કરીને પછી ઋષભદેવ પણે જન્મ્યા તે આઠમા અવતાર રૂપે થયા લોકોને શિક્ષા આપી સન્યાસી થયા પછી ગાંડા થઇને કુટકાચલ પર ગયા, ત્યા દવથી બળી મુઆ બતાવ્યા છે આમા સત્યાસત્યનો વિચાર કરવાની ભલામણ છે

(૨) જૈનોમા-ઋષભદેવના મોટા પુત્ર ' ભરત ' આ અવસર્પિણીમા પહેલા ચક્રવર્તી થયેલા બતાવ્યા છે

વૈદિકોએ-તે ભરતને એક રાજા તરીકે જાહેર કરી જડ ભરતના નામથી પ્રસિદ્ધિમા મુકયા છે

(૩) સર્વજ્ઞોમા—સ્વાભાવિક રીતે સાઠ (૬૦) હજાર પુત્રના પિતા **'સગર'** બીજા ચક્રવર્તી થએલા, તેમના પુત્રો ગગાને અષ્ટાપદના ઘેરાના માટે લાવતા નાગકુમાર દેવતાના કોપથી ભસ્મ થએલા બતાવ્યા છે

વેદિકોમા-મહાદેવના વરદાનથી સાઠ હજાર પુત્રના પિતા **સગર** રાજાને યજ્ઞ કરતા બતાવી, તેમના પુત્રો ઘોડો લેવાને ગયા, ત્યા કપિલના નેત્રાગ્નિથી બળીને ભસ્મ થયા ચોથી પેઢીના ભગિરથે-ગગા સ્વર્ગમાથી ઉતારી, તેઓને લાખો વર્ષ પછી સ્વર્ગમા પહોચતા કર્યા તેમના પુત્રોને કે, ભસ્મને ? એટલુ જરૂર વિચારવાનુ

(૪) સર્વજ્ઞોમા—૧૧ મા તીર્થંકરના સમયમા **'જિતશત્રુ'** એક મહાન્ રાજાએ-પોતાની પુત્રી મૃગાવતીની સાથે, સબધ જોડયો તેથી લોકોએ **પ્રજાપતિ** બીજુ નામ પાડયુ

વેદિકોમા—તે પ્રજાપતિને-**બ્રહ્મા** રૂપે ઓળખાવી હરિણીરૂપ પુત્રીની પાછળ હરણ રૂપે દોડતા બતાવ્યા બીજાપણ અનેક વિકૃતિવાળા સ્વરૂપથી ચિત્રીને, તે **પ્રજાપતિને** ચારો વેદોમા, જગતના કર્તા હર્તા રૂપે દાખલ કરી દીધા હોય, એમ સમજાય છે આ બધી વાતોમા સાચુ શુ હશે ? વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૫) સર્વજ્ઞોમા—આ અવસર્પિણીમા—વાસુદેવના નવ ત્રિકો, આજસુધીમા થએલા બતાવ્યા છે

તેમા પહેલા ત્રિકનુ મડાણ પુત્રીના પતિ પ્રજાપતિથી શરૂ થતા ૮ મુ, ત્રિક-રામ લક્ષ્મણ અને રાવણનુ છે ૯ મુ, ત્રિક-બલભદ્ર, શ્રીકૃષ્ણ અને જરાસધનુ થવા નવે ત્રિકો સમાપ્ત થએલા છે

× આ અવસર્પિણીમા—પહેલા વાસુદેવ ૧૧ મા તીર્થંકરના સમયથી થયા છે ત્યાથી 'વિષ્ણુ' ની કલ્પના અને તેમના પિતાથી-'પ્રજાપતિની,' કલ્પના

પરંતુ પહેલા ત્રિકમાં આ પ્રજાપતિવી-અચલ-બલદેવ, ત્રિપૃષ્ઠ-વાસુદેવ છે તેમના શત્રુભૂત અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવ છે પ્રતિવાસુદેવ વાસુદેવના હાથથીજ મરે એવો અનાદિનો નિયમ છે તે પ્રમાણે આ અવસર્પિણીમા નવે ત્રિકોમા બનેલુ છે, અને તે પ્રમાણે સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા લખાયલુ પણ છે હાલ ઉદાહરણમા-લક્ષ્મણના હાથે રાવણનુ, અને શ્રીકૃષ્ણના હાથે જરાસંધનુ, મરણ થએલુ વિચારવાને સુઠેલુ છે.

આ પ્રજાપતિથી લઇને નવે ત્રિકોનો વિષય વૈદિકોમા વેદોથી લઇને પુરાણો સુધીમા-કેવા વિકૃતિના સ્વરૂપથી લખાયો છે, તેના સંબંધે કાઇક નહી જેવુ થોડુ ઇસારા માત્રથી અહીં સૂચના રૂપે લખીને બતાવુ છુ —

(૧) ૧૧ મા તીર્થંકરના સમયમા થએલુ પ્રજાપતિના સાથે સબંધવાળુ—અચલ-બલભદ્ર અશ્વગ્રીવાદિકનુ પહેલુ ત્રિક નામમાત્રથી તો લખીનેજ બતાવ્યુ છે

(૨) ૧૨માના સમયમા-વિજય, દ્વિપૃષ્ઠ અને તારક આ ત્રણનુ બીજુ ત્રિક છે

(૩) ૧૩ માના સમયમા-ભદ્ર, સ્વયભૂ અને મેરક આ ત્રણનુ ત્રીજુ ત્રિક છે

(૪) ૧૪ માના સમયમા-સુપ્રભ, પુરૂષોત્તમ અને મધુકૈટભ આ ત્રણનુ ચોથુ ત્રિક છે

(૫) ૧૫ માના સમયમા-સુદર્શન, પુરૂષસિંહ અને નિશુભ આ ત્રણનું પાચમુ ત્રિક છે

આ પાચે ત્રિકો ૧૧ માથી તે ૧૫ મા સુધી ક્રમવાર તેમના સાથમાજ થતા આવ્યા છે

છઠ્ઠુ-સાતમુ આ બે ત્રિકો ઘણા લાબા સમયના છેટે થએલા છે, તેથી હાલ અહીં સૂચનામા લીધા નથી આઠમુ નવમુ ત્રિક જે થયુ છે તે બે આપણા નજીકમાના છે અને જૈન-વૈદિક બન્નેમા તેઓના ઈતિહાસ લખાયલા છે તેથી આગળ પર સૂચવવામા આવશે

બલદેવ અને વાસુદેવ, આ બે તો એકજ બાપના બે પુત્રો હોય અને પૂર્ણ પ્રેમવાળા જ હોય, ત્રીજા પ્રતિવાસુદેવની સાથે શત્રુભાવ થતા લડાઇ થાય પણ બલદેવ ભાઇની સાહાય્યથી વાસુદેવના હાથથીજ પ્રતિવાસુદેવનુ મરણ થાય

તે પ્રમાણે આ બધા નવે ત્રિકોમા થએલુ છે આ તો સર્વજ્ઞોના લેખથી સૂચન માત્રથી લખીને બતાવ્યુ છે

વૈદિકોમા—બધા વાસુદેવોને પ્રાયે એકજ વિષ્ણુના નામથી ઘણા ઠેકાણે ઓળખાવવામા આવેલા છે પ્રતિવાસુદેવોના નામ, પ્રાયે સર્વજ્ઞોના લેખમા બતાવેલા નામ પ્રમાણે, તેવાને તેવાજ રહેલા આપણી નજરે પડે છે માત્ર કાર્ય ક્રમમા ભેદો થએલા આપણા જોવામા આવે છે

જેમ કે-(૧) અશ્વગ્રીવ (હયગ્રીવ) (૨) તારક, (૩) મેરક, (૪) મધુકૈટભ, (૫) અને નિશુંભ ઈત્યાદિક આ બધા નવે પ્રતિવાસુદેવોજ છે, અને વાસુદેવોના (વિષ્ણુના) શત્રુભૂતના જ થએલા છે તે આપ સજ્જનો મારા લેખથી જોઈ શકશો

હવે જે કાર્ય ક્રમમા ભેદ છે તે સૂચના માત્રથી બતાવુ છું-સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા-પ્રતિવાસુદેવોને, ત્રણે ખડના રાજાઓની સાથે લડાઇ કરીને તે બધાએ રાજાઓને પોતાને તાબે કરનાર બતાવેલા છે અને જે વાસુદેવો થાય તે પ્રતિવાસુદેવોનો નાશ કરીને પોતે ત્રણે ખડના રાજ્યનો નિર્વિઘ્નપણાથી ભોગ કરે પણ એ બન્ને આ ભૂતલપરના અર્થાત્ આ પૃથ્વીપરના મહાન્ રાજાઓ જ છે એ વાત ખાસ ધ્યાનમા રાખી લેવા જેવી જ છે

સર્વજ્ઞોમા—અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવને ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે મારેલો છે

વૈદિકોમા—આ જગો પર ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવનુ કોઇ પણ સ્વરૂપમાં નામ નિશાન પણ જણાતુ નથી માત્ર પ્રતિવિષ્ણુ અશ્વગ્રીવને જ માથુ કપાયા પછી ઘોડાના માથા વાળા ઠરાવી હયગ્રીવ વિષ્ણુના નામે દેવીભાગવતથી, 'અને સ્કંદપુ૦ ખ૦ ૩ ના અ ૧૪-૧૫મા પ્રગટરૂપે લખેલા મારા ગ્રંથથી જોઇ શકશો પહેલા અશ્વગ્રીવ-પ્રતિવાસુદેવ માથા વિનાના થયા પછી હયગ્રીવવિષ્ણુના નામથી જાહેરમા આવેલા વૈદિકોના બતાવ્યા

(૨) તારક, (૩) મેરક, (૪) મધુ-કૈટભ, (૫) મા નિશુભ, આ ચાર પ્રતિવાસુદેવોને-દૈત્ય-દાનવોના નામથી, વિષ્ણુના સબધવાળા, વૈદિકોના પડિતોએ, કેવા પ્રકારથી વિકૃત સ્વરૂપના ચિત્રીને, લોકોને ઉધાપાટા ભણાવ્યા છે, તે અહી ટુક રૂપે સૂચના માત્રથી જણાવુ છુ

(૨) તારકાસુરે-કરોડો દેવતાઓને માર્યા, એટલુ જ નહીં પણ વારે ચડેલા વિષ્ણુને પકડી લઇને કેદમા પૂરી દીધા અને તે તારકાસુર જગો જગો પર અનેક વિકૃતિના સ્વરૂપથી લખાય પ્રથમ જુવો-મત્સ્ય પુ૦ અ ૧૫૨ મા,

૨૬૬ પુ૦ ખ ૧ લા ના અ. ૧૫ થી ૧૮ મા, ગમાયણાદિકમા પણ અનેક વિકૃતિના સ્વરૂપના લખાયા છે

આમા જગ્ વિચારવાનુ કે–વિષ્ણુ જબગ કે તારકાસુર ? પૂર્વકાળમા થએલા વૈદિકોના પડિતોએ પોપાબાઇનુ રાજ્ય ચલાવેલુ છે કે નહી ? વધારે શુ લખુ ?

(૩) મેરક પ્રતિવાસુદેવને–કોઇ અત્યત પૂર્વ કાળમા થએલા મુર દૈત્ય ઠરાવી–કૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે કે–તે દૈત્યે બ્રહ્માને બ્રહ્મસ્થાનથી ભ્રષ્ટ કર્યા વારે ચઢેલા વિષ્ણુને બારા ગોજનની ગુફામા તગેડયા.

વિચારવાનુ કે–બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મુર દૈત્ય–આ ત્રણમા મોટી સત્તાવાળો સત્ય રૂપનો થએલો ગણતીમા કોને રાખવો ? જુવો બ્રહ્માડ પુ૦ માગસર સુદિ ૧૧ નો કથામા

(૪) મધુ–કૈટભ–પ્રતિવાસુદેવને–વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થએલા, બે દૈત્યો ઠગવી–બ્રહ્માને મારવા દોડેલા બતાવ્યા વારે ચઢેલા વિષ્ણુ પણ પાચ હજાર વર્ષ યુદ્ધના અતે નાઠા આ બધા લેખકો કેટલા બધા સત્યવાદીઓ હશે ? અને આ બધુ તૂત કોણે ઉભુ કર્યું હશે ? (જુવો–માર્કડેય પુ૦ અ ૭૮ મો અને દુર્ગાપાઠ અ ૧ લાના શ્લો ૬૭ થી ૬૯ મા)

(૫) નિશુભ–પાચમા પ્રતિવાસુદેવ–પુરૂષસિહ વાસુદેવના હાથે ૧૫ મા તીર્થંકરના સમયમા મરેલા છે આ જગોપર નિશુભ–નમિ બે દૈત્યો લખીને, સાક્ષાત્ ગરૂડ સાથે વિષ્ણુને યુદ્ધમા ઉતારી, નાશતા ભાગતા બતાવી, તે બે દૈત્યોની સત્તા મોટી બતાવી, ઉધા પાટા બધાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો, પ્રત્યક્ષ રૂપે દેખાય છે (જુવો–મત્સ્ય પુ અ ૧૫૧ મો)

૯ ત્રિકોમાંના પાચ ત્રિકો બતાવ્યા આગળ બાકી રહેલા ચાર ત્રિકો અવસર આવ્યેથી સૂચવીશ

આ પ્રજાપતિ–બ્રહ્મામા અને ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુમા, હુ કયી વિચારવાનુ કે–

ઋગ્વેદના–૧ લા, ૭ મા, મડળના **ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુ**, કે જે વિષ્ણુએ ત્રણ પગલા મૂકતા, ત્રણ લોકની રચના કરી દીધેલી છે અને **ગીતામા** યુગ યુગમા અવતાર ધારણ કરી, ભક્તોને રક્ષા કરવાનુ વચન આપી, પોતાના વૈકુંઠમા ચાલ્યા ગયા છે, તે વિષ્ણુનો વિચાર કરવાનો છે

અને બીજા પ્રજાપતિ–બ્રહ્મા કે, જે **ઋગ્વેદના** દશમા મડળમા–પ્રલય દશા થયા પછી, એકદમ સૂર્યના કિરણોના પ્રકાશની પેઠે, આ બધી સૃષ્ટિની

રચના કરી દીધી છે, તે પ્રજાપતિ–બ્રહ્માનો, અને વિરાટનુ રૂપ ધરીને–બધા બ્રહ્માંડને ઘેરો ઘાલી, તેનાથી પણ દશાંગુલ વધીને, ચારો દિશામા પોતે રહેલા છે, તે પ્રજાપતિ–બ્રહ્માનો વિચાર કરતા, આપણે સપૂર્ણ વૈદિક ધર્મનો, વિચાર કરવાને સમર્થ થઇ શકીશું

અહી હવે હુ મારા વિચારો કરીને બતાવુ છુ—

(૧) ઋગ્વેદના–૧ લા, ૭ મા, મડળમા, જે વિષ્ણુને ત્રણ પગલા મૂકતા ત્રણ લોકની રચના કરવાની સત્તાવાળા બતાવ્યા છે, તે શુ સત્યરૂપના લખાયા છે ? મને તો વિષ્ણુના બીજા કાર્ય જોતા, આ વાત કોઇ બીજી વાત ઉપરથી કલ્પના કરીને, કોઇએ આ ઋગ્વેદમા ખોસી ઘાલેલી છે

મારા બતાવેલા વિચારો ઉપરથી આપ સજ્જને પણ વિચાર કરવાને શક્તિમાન્ થશો

(૧) જો વિષ્ણુને ત્રણ પગલા મૂકતા, ત્રણ લોકની રચના કરવાની સત્તાવાળા સત્યરૂપના માનીએ, ત્યારે શું તે વિષ્ણુના સમક્ષ એક તારકાસુર કરોડો દેવતાઓને મારી શકતો ખરો કે ? અરે એટલુજ નહી તેણે તો વિષ્ણુને પણ કેદમાજ પૂરી દીધા આ બધા લેખકો મોટા પડિતો છે, તેથી ખાસ વિચારવા જેવુ છે

(૨) બીજી વાત એ પણ વિચારવાની કે—

જે વિષ્ણુ વૈકુંઠમા જતા–ભક્તોને રક્ષા કરવાનુ વચન ગીતાથી આપતા ગયા છે, અને તે વિષ્ણુ દેવતાઓની વારે ચઢેલા છે, છતા તેમના દેખતા, એક તારકાસુરે કરોડો દેવતાઓને મારી નાખ્યા, છતા પોતે કાઇ ન કરી શકયા, પણ ઉલટા તેના કેદી રૂપના બન્યા, તે વિષ્ણુ અમારી રક્ષા કરવાને આવશે એવી આશા રાખી બેસવાથી અમારૂ શુ વળશે ? આ બધા પડિતોએ સત્યરૂપનુ લખ્યુ છે કે કોઇ સત્ય જ્ઞાનીઓના વચનોમાથી લઇને ઉધુ છતુ કરીને લખેલુ છે ? આ બધુ સજ્જનોને વિચારવાને સુકયુ છે મારા પર રોષ ન કરતા, તેવા મોટા મોટા પડિતોની સત્ય નિષ્ઠા કેટલી બધી હતી, તેનો ખરો ખ્યાલ કરીને, સત્ય તત્ત્વોની ખોજ કરવાનો પ્રયત્ન કરશો

(૩) મેરુ પ્રતિવાસુદેવ સર્વજ્ઞોમા છે, તેને વૈદિકોએ સુર દૈત્ય લખીને પ્રલય દશામા એકદમ બધા જગતની રચના કરી દેવાની મહા સત્તાવાળા, અને બધા બ્રહ્માડને વીટલાઇને તેનાથી પણ દશાગુલ વધીને ચારો દિશામા ઘેરો ઘાલીને બેઠેલા, અને તે ચારો વેદોથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા, એવા પ્રજાપતિ–બ્રહ્મા-

ને તે દૈત્યે બ્રહ્મસ્થાનથી ભ્રષ્ટ કર્યા, તે રાક જેવા થઇ સમર્થ વિષ્ણુના શરણે આવ્યા, સમર્થ વિષ્ણુ પણ તેની સાથે દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી યુદ્ધ કરીને છેવટે નાશી જઇને બાર યોજનની ગુફામા જઇને સુતા, ત્યારે આ સુરદૈત્ય બ્રહ્મા-વિષ્ણુથી કેટલી બધી મોટી સત્તાવાળો હશે? અને કયા નવીન રૂપ બ્રહ્માડમાથી આવ્યો હશે? અને તે કોણે પેદા કર્યો હશે? અને આ બધુ તૂને તુન કયા નવીન જ્ઞાનીથી ઉભુ કરવામા આવ્યુ હશે? વેદોથી તે પુરાણો સુધીમા લખાયલા-બ્રહ્મા વિષ્ણુ આ બે મહાન્ દેવો-તારક, મુરૂ આદિ દૈત્યોના બળથી કયા કાળમા નાષ્ટ ભ્રષ્ટ થતા આવ્યા હશે? કોઇ ઇતિહાસવેત્તા ઇતિહાસ ખોળીને બતાવશે?

(આ બધો લેખ બ્રહ્માડ પુ૦ મા, માગસર સુદિ ૧૧ ની કથામા છે)

(૪) મધુ-પ્રતિવાસુદેવ છે, તેના પક્ષના કૈટભ છે એમ સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમા છે

વૈદિકોમા-પ્રાચીન ગણાતા વાયુપુરાણ અ ૨૫ મા આ મધુ અને કૈટભ કોઇ વિચિત્ર પ્રકારના લખાયા છે પરતુ-માર્કંડેય પુ૦ મા અને દુર્ગાપાઠમા મધુ-કૈટભ બે દૈત્યોના સ્વરૂપથી વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થઇ બ્રહ્માને મારવા દોડયા ભયભીત બ્રહ્માની વારે ચઢેલા વિષ્ણુ પણ પાચ હજાર વર્ષ યુદ્ધના અતે નાઠા બતાવ્યા છે આ ત્રણેમા મોટી સત્તાવાળા કોને માનવા?

(૫) સર્વજ્ઞોમા-નિશુભ પ્રતિવાસુદેવ છે, નમિ તેના પક્ષના છે પુરૂષ સિહ વાસુદેવના હાથે નિશુભ મરેલા છે

વૈદિકોમા-શુભ-નમિ બે દૈત્યેથી ભક્તવત્સલ વિષ્ણુ ગરૂડ સાથે માર ખાઇને નાઠા (મત્સ્ય પુ૦ અ ૧૫૧ મા લખાયા છે) આમા સત્ય માનવા જેવુ શુ છે?

(૬-૭) છઠ્ઠુ-સાતમુ ત્રિક-બલિ અને પ્રહ્લાદના સબધવાળુ ઘણાજ લાબા કાળના છેટે થએલુ સર્વજ્ઞોમા લખાયલુ છે વૈદિકોમા ઉલટ પાલટના લાબા વિકારવાળુ લખાયલુ મારા તુલનાત્મક ગ્રથથી જોવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૮) રામ, લક્ષ્મણ અને રાવણના સબધવાળુ આઠમુ ત્રિક છે

(૯) બલભદ્ર, શ્રીકૃષ્ણ અને જરાસધના સબધવાળુ નવમુ ત્રિક છે આ બન્ને ત્રિકો જૈનોમા અને વૈદિકોમા કાઇક ન્યૂનાધિક રૂપે વિસ્તારથી લખાયલા જ છે ત્યાથી જોવાની ભલામણ કરૂ છુ અને આ બધામા જે કાઇ વિશેષ સૂચનાઓ કરવા જેવી છે તે સ્પષ્ટ રૂપે થવાને માટે ફરીથી પણ લખીને બતાવુ છુ

સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસ પ્રમાણે-વિષ્ણુઓ-અને પ્રતિવિષ્ણુઓ

(૯) વાસુદેવોના નામ	(૯) પ્રતિવાસુદેવોના નામ
૧ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ	૧ અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવ
૨ દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ	૨ તારકનામા પ્રતિવાસુદેવ
૩ સ્વયભૂ વાસુદેવ	૩ મેરકનામો પ્રતિવાસુદેવ
૪ પુરૂષોત્તમ વાસુદેવ	૪ મધુ-કૈટભ પ્રતિવાસુદેવ
૫ પુરૂષસિંહ વાસુદેવ	૫ નિશુંભ પ્રતિવાસુદેવ
૬ પુડરીક વાસુદેવ	૬ બલિનામા પ્રતિવાસુદેવ
૭ દત્ત નામા વાસુદેવ	૭ પ્રલ્હાદ પ્રતિવાસુદેવ
૮ લક્ષ્મણ વાસુદેવ	૮ રાવણ પ્રતિવાસુદેવ
૯ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ	૯ જરાસંધ પ્રતિવાસુદેવ

આ ત્રિપૃષ્ઠાદિક નવે વાસુદેવો છે અને અશ્વગ્રીવાદિક નવે પ્રતિવાસુદેવો છે. (વિષ્ણુ-પ્રતિવિષ્ણુઓ છે) ૧૧ માં તીર્થંકરના સમયથી જે પ્રમાણે થતા આવ્યા તે પ્રમાણે-નામ, ઠામ, ઠેકાણાની સાથેજ સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસથી લખીને આવ્યા છિએ પ્રતિવિષ્ણુઓનો મરણ વિષ્ણુઓના હાથથીજ થએલા તે પણ બતાવતાજ આવ્યા છિએ

આ અવસર્પિણીમાં-છએ ખંડના ભોક્તા તરીકે ૧૨ ચક્રવર્તીઓ અને આ નવ ત્રિકોજ, અર્ધ ભરતના-ત્રણ ખંડના, મહર્ધિક પુરૂષો થએલા છે પણ બીજા કોઈ પણ એટલા બધા ઉચા દરજાના રાજ પુરૂષો થએલા જ નથી તેથીજ એ બધા (૨૭) મહર્ધિકપણાથી જાહેરમા આવેલા છે

વૈદિકોના પંડિતોએ-સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમાથી લઇને, તેમા અનેક પ્રકારની ઉંધી છત્તી કલ્પનાઓ કરીને, તે સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસનેજ પોતાના શેખલ કરેલો છે પણ તેમના કોઈ ખરા જ્ઞાનીના તરફથી ખરો ઇતિહાસ લખા ગલો નથી એવી ખરી ખાતરી બતાવવાના હેતુથી, તેનું સ્વરૂપ ફરીથી અહી ટુક રૂપે સૂચવુ છું

૯ આ અવસર્પિણીમા-વાસુદેવો અને પ્રતિવાસુદેવો-જુદી જુદી વ્યક્તિના કોઇ ઘણા ઘણા લાખો કાલે નવ ત્રિકોના-સ્વરૂપવાળા જ આજ સુધીમાં થએલા છે તે-અમોએ નામમાત્રથી તો ઉપરજ લખીને બતાવ્યા છે

વૈદિકોના પંડિતોએ-તે વાસુદેવોને એક વિષ્ણુના નામથી જ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે

પરતુ—અશ્વગ્રીવ આદિ પ્રતિવાસુદેવોના નામો સર્વજ્ઞોના બતાવ્યા પ્રમાણે નવે નામો કાયમ રાખેલા છે જો તે પ્રતિવાસુદેવોના નામ વૈદિકોના પડિતોએ કાયમ રાખેલા ન હોત તો સર્વજ્ઞોના સત્ય ઇતિહાસનો ખરો પત્તો મેળવી આપવાને અમો ત્રણ કાળમા પણ સમર્થ થઇ શકતાજ નહિ

જુવો કે—૧૧ મા તીર્થંકરના સમયથી તે આજ સુધીમા —પ્રજાપતિ આદિ જે મોટી મોટી વ્યક્તિઓ પ્રસિધ્ધિમા આવેલીઓ છે તે બધી વ્યકિત ઓમા વૈદિકોના પડિતોએ કેવા કેવા પ્રકારથી ઉધુ છન્નુ કરી લોકોને ઉધા પાટા બધાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે તેનુ સ્વરૂપ સૂચનમાત્રથી અહીં ફરીથી લખીને બતાવુ છુ

જુવો કે પ્રજાપતિની વાસુદેવોની અને પ્રતિવાસુદેવોની ઉંધી છત્તી રચાતી આવેલી બાજી ૧૧ મા તીર્થંકરના પુઠીથી કેવા સ્વરૂપની છે, તેનુ સૂચન કરીને બતાવુ છુ કે(૧) પહેલા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના પિતા જિતશત્રુ મહાન્ રાજા છે પોતાની પુત્રી મૃગાવતીનો સબધ કરવાથી તે રાજા લોકોમા—પ્રજાપતિના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા વૈદિકોના પડિતોએ સર્વજ્ઞોના વિરૂદ્ધમા આવીને તે પ્રજાપતિને બ્રહ્મા રૂપે કલ્પીને જગતના સ્રષ્ટા તરીકે પ્રથમ —બ્રાહ્મણ ગ્રથોમા દાખલ કર્યા હોય, પછી ઉપનિષદોમા દાખલ કરી તે પ્રજાપતિને વેદમૂળક ઠરાવવા તેની કલ્પિત શ્રુતિઓ ચારે વેદોમા દાખલ કરી હોય ત્યાર બાદ સપૂર્ણ વૈદિકોના ગ્રથોમા જગત્સ્રષ્ટાની કલ્પના થવા પામી હોય

વૈદિકોના અનુકરણ રૂપે,બીજા મત વાળાઓએ પણ પોતપોતાની ઇશ્વરો ને જગતના સ્રષ્ટા તરીકે કલ્પ્યા હોય આ મારૂ અનુમાન—બતાવવામા આવતી સૂચનાઓથી આપ સજ્જનો પણ સત્ય વિચારમા ઉતરીને ભુલેલી દુનિયાના ઉદ્ધારના માટે સત્ય માર્ગનો પ્રકાશ કરવા જરૂર બહાર પડશો, એવી મને આશા છે

(૧) એક મહાન રાજા પુત્રીના પતિ—પ્રજાપતિ તે વૈદિકોમા બ્રહ્મા તેમના પુત્ર પહેલા વાસુદેવને સર્વથા ઉડાવી દઇને તેમના શત્રુભુત અશ્વગ્રીવને માથુ કપાયા પછી હયગ્રીવવિષ્ણુ રૂપે બતાવ્યા ગીતામા તે વિષ્ણુને અવતાર ધારણ કરી યુગ યુગમા ભક્તોના રક્ષક રૂપે જાહેર કર્યા

આ પ્રજાપતિ—બ્રહ્મા અને માથુ કપાયા પછી જાહેરમા આવેલા હયગ્રીવ વિષ્ણુ સત્ય સ્વરૂપના જ છે ? કે કોઇ બીજા પ્રકારની સત્ય વસ્તુમાથી લઇને વૈદિકોના પડિતોએ તેમા કઇ છ તુ કરીને મુકેલુ છે વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ (આ હયગ્રીવ વિષ્ણુ—હેત્રી ભા૦ અને ૨૬૬ પુ૦ ખ ૩ થી માલમ પડે છે

(૨) તારકાસુરના સબધે એકજ વાત વિચારૂ છુ કે—

ઋગ્વેદમા લખાયલા ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુ કે- ત્રણ પગલા મુકતા ત્રણ લોકની રચના કરી દેવાની સત્તાવાળા લખાયા છે તે વિષ્ણુના દેખતા એક તારકાસુરે કરોડો દેવતાઓને મારી નાખ્યા અને તે વિષ્ણુને પણ કેદમા પૂરી દીધા આ તારકાસુરે કયા બ્રહ્માડમાથી આવીને આટલો બધો મોટો ઉત્પાત મચાવ્યો હશે ? આના સબધે બીજી પણ ઘણી વિચિત્ર વાતો લખાયલી ઘણી જગો પર નજરે પડે છે (જુવો-મત્સ્ય પુ૦ અ ૧૫૨ સ્કદ પુ ખ ૧લો)

(૩) મેરકના ઠેકાણે મુરૂદૈત્યની કથા-બ્રહ્માડ પુ૦ મા-શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુનના સવાદરૂપથી લખાયલી છે તેમા મુરૂદૈત્યની સત્તા એટલી બધી મોટી બનાવી છે કે-એ મુરૂદૈત્યે બ્રહ્મસ્થાનમાથી બ્રમ્હાને, નજીકમાના દેવતાઓને ભ્રષ્ટ કર્યા તે બધા વિષ્ણુના શરણે આવ્યા વિષ્ણુ શિક્ષા કરવાને ગયા તેની હાકળમાત્રથી બ્રમ્હાદિક તો ભાગ્યા વિષ્ણુ-દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી યુધ્ધ કરીને નાઠા ને બાર યોજનની ગુફામા જઇને સૂતા

અહી વિચાર થાય છે કે—

પ્રજાપતિ બ્રમ્હા-બ્રમ્હાડને ઘેરો ઘાલી દશાગુલ બહાર વધીને રહેલા, સૃષ્ટિ રચી દેવાની મોટી સત્તાવાળા,અદ્વતમતે જડ-ચેતન રૂપથી જગતમા પસરીને રહેલા, ચારે વેદોથી મોટી પ્રસિદ્ધિને પામેલા, એવા અનાદિના બ્રમ્હાને મુરૂદૈત્યે કયા નવીન બ્રમ્હાડમાથી આવીને બ્રમ્હસ્થાનમાથી ભ્રષ્ટ કર્યા ?

તે મુરૂદૈત્યથી-ત્રણ લોકની રચના કરી તેનાપર, ત્રણ પગલા મૂકવાની સત્તાવાળા, યુગયુગમા ભક્તોની રક્ષા કરવાનુ વચન આપીને ગએલા, જલે વિષ્ણુ સ્થલે વિષ્ણુ ના સ્વરૂપથી બધાએ જીવોના સ્વરૂપથી પોતે જગતમા વ્યાપીને રહેલા, તે વિષ્ણુ ૧૨ યોજનની ગુફામા જઇને સુતા, તો પછી દુનિયાને શરણ કોનુ ? શુ આ બધુ સત્ય રૂપનુ લખાયલુ છે ? કે સર્વજ્ઞોમાથી લઇને વિકાર રૂપનુ ઉલુ કરવામા આવેલુ છે ? સજ્જનોને વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ (જુઓ-શ્લો ૧૨ હજાર ના પ્રમાણવાળુ-બ્રમ્હાડ પુ૦)

(૪) મધુ-પ્રતિવાસુદેવ છે, તેના ભાવી કૈટભ છે તેઓને વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા આમા વિશેષ ખૂબી છે તે જુઓ-તેઓ ઉત્પન્ન થતાની સાથે જગતના સ્રષ્ટા એવા બ્રમ્હાને મારવા દોડયા, બ્રમ્હા ભયભીત થયા એટલુજ નહી પણ ત્રણ પગલા મુકતા ત્રણ લોકની રચના કરવાની સત્તાવાળા, વિષ્ણુ પણ તેઓથી નાશી છુટયા આ બધા પ્રકારની વાતો

કેટલા દર્જ્જાની સત્યરૂપની ભાસે છે ? આ બધુ ધાધલ જાણી બૂજીને સર્વજ્ઞો-માથી લઇને ઉધુ છ તુ કલ્પિતરૂપનુ ઉભુ કરેલુ છે કે નહી ? આપ સજ્જન પડિતો પણ અધાર પીછેડો ઓઢાવ્યા કરો તેથી આપણા ભરૂશે અજાણ પ્રજા કુટાયા કરે તે શુ આપની સજ્જનતાને શોભે ? મારી સમજ તો એ છે કે-સત્યવસ્તુની સ્થિતિ લોકોમા પ્રકાશીએ ત્યારેજ સત્યપ્રિયતાનો ખરો લાભ મેળવી શકીએ ?

(૫) નિશુભ-પ્રતિવાસુદેવ છે તેના ઠેકાણે વૈદિકોમા-શુભ-નમિ બે દૈત્યો લખાયા છે તેઓથી વિષ્ણુ ગરૂડ બન્ને માર ખાઇને નાઠેલા બતાવ્યા છે (વિચાર થાય છે કે ત્રણ પગલા મુકતા ત્રણ લોકની રચના કરવાની સત્તાવાળા, અવતારો ધારણ કરવાવાળા, ભક્તોની રક્ષા કરવાવાળા, પેલા બે દૈત્યોથી વિષ્ણુ ગરૂડ સાથે માર ખાઇને કેમ નાઠા ? (જુવો-શ્લો૦ ચઉદ હજારના પ્રમાણવાળા મત્સ્યપુ અ. ૧૫૧ મો)

(૬–૭) છઠ્ઠા-બલિ, સાતમા-પ્રલ્હાદ, એ બન્ને જુદા જુદા સમયના બન્ને પ્રતિવાસુદેવો છે વૈદિકોમા તેઓના સબધે ઉધી છત્તી અનેક પ્રકારની કલ્પનાઓ કરેલી છે તેમાની માત્ર એકજ સૂચના બતાવુ છુ બે નામના જુદા જુદા વિષ્ણુના (વાસુદેવના, શત્રુભૂત તો એ બન્ને હજ પણ પ્રલ્હાદને તો વિષ્ણુએ પોતાનો ભક્ત માની, ઇદ્રાસન પર બેઠાવ્યો છે સો યજ્ઞ કરી ઇદ્રાસન લેવાની ઇચ્છાવાળા બલિને અટકાવવા વિષ્ણુ તેને છળવાને આવ્યા છે, તે એવી રીતે કે-વિષ્ણુએ વામન રૂપ ધરી બલિના પાસે ત્રણ પગલા જમીન માગી, વિકરાલ રૂપ ધરીને ત્રણે લોકને માપી લીધા, છેલ્લુ પગલુ બલિના માથા પર મૂકીને તેને પાતાલમા ખોસી ઘાલ્યો અને પ્રલ્હાદને ઇદ્રાસન પર કાયમ રાખ્યો વળી કોઈ લખે છે કે-શિવભક્ત પ્રલ્હાદના બાપને નૃસિહ રૂપે થાભલામાથી નીકળીને ચીરી નાખ્યો એવી અનેક પ્રકારની બહાદુરીની વાતો વિષ્ણુના સબધે લખાઇ છે ગ્રથાતરથી જુવો

(૮) આઠમુ ત્રિક—રામ, લક્ષ્મણ અને રાવણનુ છે

(૯) નવમુ ત્રિક—બલભદ્ર, શ્રીકૃષ્ણ અને જરાસંધનુ છે. આ બન્ને ત્રિકોના મુખ્ય પાત્રોમા કદાચ મોટો ફેરફાર નહી થયો હોય, પણ તેના અતરમા તો મોટા વિકારો થએલા નજરે પડે છે નવીન કવિઓથી નવા વિકારો વધારેજ ઘુસતા ગયા છે થોડા ઘણા માગ ગ્રથથી જોઇ શકશો છેવટમા એટલુ તો જરૂરજ કહુ છુ કે વૈદિકોના ઉપનિષદાદિકના ગ્રથોમા જે આધ્યાત્મિક

વિષયોના વિચારો, ત્રુટક ફુટક સ્વરૂપના દેખાય છે તે, અને પ્રાચીન રૂપ ઇતિહાસના વિષયો કે જે જગોજગોપર ઉધા છત્તા સ્વરૂપના દેખાય છે તે, સર્વજ્ઞોના કથનમાથી લઇને-તેમા ઉધુ છત્તુ કરીને, તેવા કોઈ મૂળના લેખકોએ જાણી બુઝીને લોકોને ઉધા પાટા બધાવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે અને પ્રમાણ વિનાના મોટા મોટા ગ્રંથો લખીને, લોકાને ભ્રમિષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરતા ગયા છે તેથી આજકાલની વિચક્ષણ પ્રજા ભ્રમિષ્ટ થઇ રહી છે બીજા સજ્જનો પણ મારી પેઠે અભ્યાસ કરીને જોશે તો, તેઓ પણ જરૂર સત્યાસત્યનો વિચાર કરી શકશે, એમ હુ પૂર્ણ ખાતરીથી કહી શકુ છુ

આ તો માત્ર નવ ત્રિકોના સબધની સૂચના થઇ

બીજી વાત જુવો કે--પહેલા વાસુદેવના પિતા કે જે પુત્રીના સબધથી લોકોમા-પ્રજાપતિના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા હતા, તેનેજ વૈદિકોના પડિતોએ બ્રમ્હા રૂપે કલ્પીને-ચારે વેદોમા, બ્રામ્હણ ગ્રથોમા, ઉપનિષદોમા, જગતના માલક બનાવી દઇને, સપૂર્ણ વૈદિકોના ગ્રંથોમાજ ઘોસી ઘાલ્યા છે

વળી ત્રીજી વાત જુવો કે—વાસુદેવો નવ (૯) થયા છે, કેટલાક તેમાના નામો સર્વથા ઉડાવી દઇને એકજ વિષ્ણુના નામથી-સર્વજ્ઞ તીર્થકરોના અનુકરણ રૂપે-મત્સ્ય, કૂર્માદિક ૨૪ અવતારો કલ્પીને તેમા સાચી જૂઠી કલ્પ નાઓ ભેળવીને-મત્સ્ય પુ૦ કૂર્મ પુ૦ વરાહ પુ૦ આદિના નામથી મોટા મોટા કલ્પિત લેખો લખી, ચાર લાખ (૪૦૦૦૦૦) શ્લોકના પ્રમાણવાળા ૧૮ પુરાણો ઉભા કરી દીધા છે અમો આદિ અનાદિના છિએ, એવુ ડોળ બતાવવાના માટે, જૂઠે જુઠુ ઘાઘલ કેવા સ્વરૂપનુ ઉભુ કરી દીધુ છે?

કેવલ અજ્ઞાન પ્રજાનો લાભ લઇને, આ બધા અક્ષરોના પડિતોએ દુનિયાને ઉધા પાટા બધાવવાને માટે કેવુ વિપરીત સાહસ ખેડયુ છે?

વળી એક ચોથી વાત જુઓ કે--આ અવસર્પિણીમા, ચક્રવર્તીઓ ૧૨ થએલા સર્વજ્ઞોએ બતાવેલા છે જેને પુણ્યના યોગથી-હાથી, ઘોડાદિ, મહાપરાક્રમી ૧૪ રત્નો આવીને મળે તેજ ચક્રવર્તી થાય, તેવા ૧૨ જ થએલા છે

વૈદિકોએ-તેમાના ભરત, સગર, સનત્કુમારાદિ, એ ચાર નામોને સાધારણ રાજાઓ તરીકે લખીને, તેઓના ઇતિહાસમા ઉધુ છત્તુ ચિત્રીને, તેમના સબધના ૧૪ રત્નોને, બ્રમ્હાદિક દેવોના સમુદ્રમથનથી ઉત્પન્ન થએના બતાવ્યા છે

આ ઉપર બતાવેલી અનેક પ્રકારની સૂચનાઓથી સહજે સમજી શકાય તેવુ છે કે-વૈદિકોના પંડિતોએ, જે ઇતિહાસ લખ્યો છે તે, સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસમાથી લઇને, તેમા ઉધીછત્તી કલ્પનાઓ કરીને અજાણ વર્ગને ઉધા પાટા બધાવવાનોજ પ્રયત્ન કરેલો છે બાકી વૈદિકોમા પાછળથી લખાયલો પ્રાચીન ઇતિહાસ ન તો કોઇ ભૂતનો બતાવેલો છે કે, નતો, કોઇ સુતનો ? એમ શાણા પડિતોને તો ચોખ્ખું દેખાઇ આવશે એટલુજ નહી પણ મધ્યમ વર્ગ પણ નિર્ણય કરી લેવાની ઇચ્છાવાળો, આ પ્રકાશના સમયમા, બીજાની સહાયતા વિનાજ, નિર્ણય કરી લે તેવા પ્રકારનો આ સમય છે કારણ કે લાયબ્રેરીયોના સાધનથી, કોઇને પૂછવાની પણ જરૂર પડે તેમ નથી માત્ર નિ પક્ષપાત બુદ્ધિથી વિચારવાની જરૂર છે

અહીં સુધી જૈન-વૈદિકના ઇતિહાસની તુલના કરીને જોતા, વિકારી સ્વરૂપનો ઇતિહાસ, કોનામાથી લઇને કોણે ઉભો કર્યો છે, એ સહજથી વિચારી શકાય તેવુ છે

હવે આપણે પ્રાચીન ગણાતા વેદોની મૂળની સ્થિતિનો વિચાર દુકથી તપાસીને જોઇએ—

વેદોમા—યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનવાળુ તત્ત્વજ્ઞાન કેટલુ બધુ ઉચ્ચા દરજાનુ હતુ, તે તો આપ સર્વે જાણો છો છતા તેની મહિમા જોતા—વેદો અનાદિના છે, સૃષ્ટિની આદિમા—બ્રહ્માએ પોતાના ચારો મુખથી, ચારે વેદોનો પ્રકાશ કર્યો એવા પ્રકારની અનેક વાતો, કેટલા સત્ય દરજાની સત્ય રૂપની ભાસે છે ?

વૈદિકોના પડિતો સર્વજ્ઞોના પરિચયમા વિશેષ આવતા, સર્વજ્ઞોના તરફનુ સત્ય વસ્તુનુ જ્ઞાન સત્ય રૂપે ન ગ્રહણ કરતા,કેવળ સ્વાર્થના તરફ દોરવાઇને બીજી અજ્ઞાન પ્રજાને પણ ઉધા પાટા બધાવવાનોજ પ્રયત્ન કરતા ગયા તે વાત તો આપ સાગ તુલનાત્મક લેખોથી કબુલજ કરશો

સર્વજ્ઞોના અધ્યાત્મિક તત્ત્વોમા પણ તેવાજ પ્રકારની બાજી ખેલાઇ છે, પરન્તુ તે અધ્યાત્મિક તત્વ જ્ઞાનના વિષયમા, ઇતિહાસના વિષય જેવી, પુરેપુરી બાજી ખેલી શકયા નથી માત્ર ઉપર ચોટીયુ ગ્રહણ કરી તેમા ઉધુ છતુ તો જરૂર કરતા ગયા છે જેમ કે-મડુકોપનિષદ્મા—

(૧) " નદીઓ વહેતી વહેતી જેવી રીતે સમુદ્રમા અદર્શન થાય છે, અને પોતાનો નામ તથા રૂપ છોડી દે છે, તેવી રીતે વિદ્વાન માણસ, નામ તથા રૂપથી વિમુકત થઇ, પરથી પણ પર એવા દિવ્ય પુરૂષમા લીન થઇ જાય છે "

(સસ્કૃત સાહિત્ય પૃ ૭૯૮ થી)

સર્વજ્ઞોનુ સિદ્ધાત જોતા-જેણે બોધિબીજ મેળવ્યુ હોય, અર્થાત્ સત્-જ્ઞાન અને સત્દર્શનની રૂચિ થઇ હોય, અને રાગાદિ આતરના ષટ્રિપુઓથી સર્વથા છટકી ગયો હોય,તેવા મહાપુરૂષો,થોડા વખત મુકત રૂપે થઇ, દિવ્ય પુરૂષોની સાથે મળી શકે છે અગર જો તે ષટ્રિપુઓથી સપડાતો રહેતો હોય તો અબજોના અબજો વર્ષો સુધી કે અનેકાઅનેક ભવો સુધી પણ, સસારમા રખડવુજ પડે છે ઉદાહરણમા—ઋષભદેવના પુત્રના પુત્ર 'મરીચિ' પૂર્વકાળના મનુષ્યના ભવમા સદ્બોધની રૂચિ થયા પછી પણ એક કુળમદરૂપ શત્રુના સપાટામા સપડાતા એક કોટા કોટિ સાગરોપમ સુધી, સસારમા ભટકયા ત્યારબાદ ૨૪મા તીર્થંકર રૂપે થયા તો પછી સત્જ્ઞાનની રૂચિ વિનાનો કેવળ અક્ષરોના જ્ઞાનથી વિદ્વાન્ ગણાતો, અને કેવળ દુરાગ્રહમા પડેલાની જલદીથી મુકિત થઇ, દિવ્ય પુરૂષોમા મળી જવાનુ, જૈન સિદ્ધાત સ્વીકારતુ નથી

(૨) બૃહદારણ્યકમા—એક ઠેકાણે યાજ્ઞવલ્કય-આત્માને અતર્યામી તરીકે વર્ણવે છે—

" જે સર્વ પ્રાણીઓની અદર રહે છે, જે સર્વ પ્રાણીએથી જુદો છે, જે સર્વ પ્રાણીઓ પર અદરથી રાજ્ય ચલાવે છે, તે ત્હારો આત્મા છે, તે અતર્યામી છે, તે અમૃત છે "

વિચારવાનુ કે-સર્વજ્ઞોમા-નાના મોટા સર્વે જીવો, કર્મથી પરાધીન પણે, જન્મ અને મરણ વારવાર પ્રાપ્ત થતા, પોત પોતાનુ શરીર નવુ નવુ ધારણ કર્યાજ કરે છે તો પછી સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર અદરથી રાજ્ય ચલાવનારો બીજો આત્મા અતર્યામી થએલો, તે શુ બધા જીવોને ૮૪ લાખ જીવોની યોનિમા ગબડાવ્યા કરે છે ? યાજ્ઞવલ્કયે આ માન્યતા કયા બીજા સર્વજ્ઞથી મેળવી ?

(૩) સ સા પૃ ૨૯૧-બૃહદારણ્યકમા એવુ પણ કહેવામા આવ્યુ છે કે-" માણસનું શરીર જ્યારે પચભુતમા ભળી જાય છે, ત્યારે જે કર્મ વડે માણસ સારો કે નઠારો થાય છે, તે કર્મ સિવાય બીજુ કઇ પણ એનુ રહેતુ નથી "

આ ઉપનિષદ્કાર ઉપરના લેખમા કહે છે કે-સર્વ પ્રાણીઓ પર, અદરથી રાજ્ય ચલાવે છે તે ત્હારો આત્મા છે, તે અતર્યામી છે આ જગોપર કહે છે કે—" જે કર્મ વડે માણસ સારો કે નઠારો થાય છે, તે કર્મ સિવાય બીજુ કઇ પણ એનુ રહેતુ નથી "

વિચાર થાય છે કે-જ્યાથી એ જીવ માણસ રૂપે થવાને આવ્યો ત્યાથી કર્મ લઈને આવ્યો હશે કે કર્મ વિનાનો ? અને અહીં એકલા કર્મને મુકીને પોતે કયે ઠેકાણે જઈને ઘુસી બેઠો ? અને તે એકલા કર્મ કેવુ સ્વરૂપ ધારણ કરીને ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોમા ભટકવા લાગ્યા ? અને તે કર્મના વડે પોતે કેવા સ્વરૂપથી તે ગતિમા પ્રાપ્ત થતા સુખ દુખનો, અનુભવ કરવાને લાગ્યો ? આ ઉપનિષદ્કારો શુ લોકોને બ્રહ્મજ્ઞાન આપવાને નીકળ્યા છે કે, અગડ બગડ લખીને-દુનિયાને ભ્રમજાળમા ભટકાવી મારવાને, ઉભા થયા છે પુકતપણે વિચારવાની ભલામણ કરુ છુ

આ જગોપર—મૅકડોનલ્ડ શાહેબ-સં સા ના પૃષ્ટ ૨૮૭ મા કહે છે તે, ફરીથી વિચારવાને મુકુ છુ—

" આ ઉપનિષદ્ ગ્રંથોમા-પરમાત્માનુ ખરૂ સ્વરૂપ સમજવાને માટે, સર્વત્ર ભારે ગડમથલ ચાલી રહેલી જોવામા આવે છે, અને એ ગડમથલને પરિણામે-કોઈવાર એક રૂપક વાપરવામા આવ્યુ હોય તો, કોઈવાર બીજુ રૂપક વાપરવામા આવ્યુ હોય, એવુ બન્યુ છે—ઉદાહરણ તરીકે-બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્મા યાજ્ઞવલ્કય ઋષિ, સસાર છોડી વનમા જવાની તૈયારી કરતા હોય છે તે વખતે, એની સ્ત્રી મૈત્રેયી એને પ્રશ્ન કરે છે, તેના જવાબમ એ કહે છે-જેવી રીતે એક મીઠાનો ગાગડો, પાણીમા નાખ્યો હોય તો તે પાણીમા ગળી જાય, અને તેને પાછો બહાર કાઢી શકાય નહી, પણ પાણી જ્યાથી ચાખો ત્યાથી ખારૂને ખારૂ લાગ્યા કરે, તેવી રીતે મહાસત્ત્વ અનત છે, અપાર છે, વિજ્ઞાનનો જથ્થો છે, આ ભૂતતત્ત્વોમાથી બહાર નીકળીને, એમાને એમાજ એ પાછુ વિલીન થાય છે, મરણ પછી ચેતન્ય રહેતુ નથી, કારણ કે યાજ્ઞવલ્કયે આગળ આગળ સમજાવ્યુ છે તે પ્રમાણે, જે દ્વૈતભાવ ઉપર ચેતન્યનો આધાર રહે છે, તે જતો રહ્યો, એટલે ચૈતન્યપણુ જતુ જ રહેવુ જોઈએ

વળી એજ ઉપનિષદ્મા-બીજે એક ઠેકાણે કહ્યુ છે કે-જેવી રીતે કરોળિયો, પોતાના તતુઓ વડે બહાર નીકળે છે જેવી રીતે ન્હાના ન્હાના તણખાઓ-અગ્નિમાથી બહાર નીકળે છે, તેવી રીતે એ આત્મામાથી-સઘળા પ્રાણ, સઘળા લોક, સઘળા દેવતાઓ, સઘળા પ્રાણિયો બહાર નીકળે છે "

અહીં મારા વિચારો—વેદકાળના સમયમા-લોકો વૈદિકપડિતોના બતાવ્યા પ્રમાણે-યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનથી, પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ થતી માનીને, તે કાર્ય કરતા હોય પરતુ એક તરફ સર્વજ્ઞોનો, અને બીજી તરફ

એ ચાગ તેવા ત્યાગીઓનો પ્રદુર્ભાવ થતા, તેઓના પરિચયવાળા લોકોની, યજ્ઞયાગાદિકની ભાવના છુટવા લાગી હોય એટલે તેવા ધધાવાળા પડિતોને, સ્વાર્થ પણ અટકી પડવા લાગ્યો હોય, અર્થાત્ કર્મકાડના વિધા વાળુ વેદજ્ઞાન પણ નહી જેવુ થઇ પડેલુ હોય, એટલે તે સમયના ચતુર પડિતોએ વેદ વિદ્યાને નિકૃષ્ટ વિદ્યા બતાવીને જ્ઞાનકાડના નામથી ઉત્કૃષ્ટ વિદ્યા બતાવવાના હેતુથી ઉપનિષદોની રચના શરૂ કરી દીધી હોય, જે મતના વિચારો જેને ગોઠતા અવતા, તેમા પોતાની મરજી મેળવી લખવા માડયુ તેથી તેમા ગડમથલ થએલા જેવુ લાગે તે, સ્વાભાવિકજ છે પરતુ હુ સર્વજ્ઞોના વચનને અનુસરીને, પૂર્વેના લેખોમા જે પ્રમાણે લખતો આવ્યો તે પ્રમાણે, અહીં લખીને બતાવુ તો તે અયોગ્ય નહીં ગણાય

અહીં યાજ્ઞવલ્કયનાજ વિચારો જુવો—

(૧) "જે સર્વ પ્રાણીઓપર અદરથી રાજ્ય ચલાવે છે તે ત્હારો આત્મા અતર્યામી છે"

(૨) બીજી વાત—'જે કર્મ વડે માણસ સારો કે નઠારો થાય છે તે કર્મ સિવાય બીજુ કઇ પણ એતુ રહેતુ નથી"

(૩) ત્રીજી વાત—"મહાસત્ત્વ બહાર નીકળીને પાછો એમાને એમા વિલીન થાય છે જેમ મીઠાનો ગાગડો પાણીમા ગળી ગએલો બહાર કાઢી શકાતો નથી

(૪) ચોથી વખતે એજ ઋષિએ-કરોળીયાના તતુના દૃષ્ટાતથી, અને અગ્નિના ન્હાના ન્હાના તણખાઓના દૃષ્ટાતથી જણાવ્યુ છે કે-આત્મામાથી સઘળા પ્રાણ, સઘળા લોક, સઘળા દેવતાઓ, અને સઘળા પ્રાણિઓ બહાર નીકળે છે"

આ યાજ્ઞવલ્કય ઋષિનીજ, ચારે વાતોનો વિચાર ક્રમથી સર્વજ્ઞોના વચનને અનુસરીને બતાવુ છુ—

(૧) સર્વ પ્રાણિઓનો અતર્યામી બનેલો આત્મા, જ્ઞાની હશે કે અજ્ઞાની? જો તે જ્ઞાની છે તો અમારી પીડાઓ શા માટે નિવારણ નથી કરતો? અદર બેઠો બેઠો શા માટે તમાશો જોયા કરે છે? કહેવામા આવે કે પોતાના કર્મથી જીવો પીડાઓ ભોગવે છે, તો પછી અમારા અતર્યામી બનેલા આત્માએ અમારૂ શુ ઉકાળ્યુ? માટે આ થએલી કલ્પના કેઇ જ્ઞાનીની છેજ નહી ॥૧॥

(૨) "સારા કે નઠારા કર્મ સિવાય માણસનુ બીજુ કઇ રહેતુજ નથી"

આ કલ્પના પણ અત્યત અનિષ્ટજ થએલી છે આમા તો કર્મનો કરવાવાળો જીવજ શુન્ય થઇ જાય છે, તો પછી કર્મનો ભોગ ભોગવનારજ કોણ? કરેલા કર્મ જડ રૂપના જડરૂપમા મળી ગયા આ કલ્પના શુ આસ્તિક રૂપની કે કેવલ સર્વથા નાસ્તિક સ્વરૂપની?

(૩) ' મહાસત્ત્વ-બહાર નીકળીને પાછો એમાને એમા વિલીન થાય છે મીઠાનો ગાગડો પાણીમા ગળી ગએલો બહાર કાઢી શકાતો નથી "

આ કલ્પના પણ કોઇ મહા અજ્ઞાન દશાની ઘેલછામાથી પ્રગટ થએલી જણાય છે આ દુનિયામા-અનતા અનત જીવો, પોતાના કર્મના વશમા પડેલા, ૮૪ લાખ જીવોની યોનિમા, અનતા અનત કાળથી ભટકી રહેલા, અને નાના પ્રકારના અઘોર દુખોને સહન કરી રહેલા, પ્રત્યક્ષમા દેખાઇ રહેલા છે તે શુ પેલો મહાસત્ત્વ-પોતેજ ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોમા, દુખોનો અનુભવ લેવાને નીકળેલો માનવો? આ કલ્પના કેટલી બધી અનિષ્ટ થએલી છે? ઉપર બનાવેલા વિચારો, સિવાય અનેક વિચારો વૈદિકના ગ્રથોમાથી પણ, ઉધા છત્તા કલ્પેલા મળી આવશે

(૪) આ ઉપનિષદ્કારે ચોથા ફકરાથી પરમાત્માનુ જ્ઞાન બનાવના એવુ બતાવ્યુ છે કે—

આત્મામાથી—સઘળા પ્રાણ, સઘળા લોક, સઘળા દેવતાઓ, અને સઘળા પ્રાણીઓ, બહાર નીકળે છે "

આ ઉપનિષદ્કાર યાજ્ઞવલ્કય એક મહાન્ ઋષિ મનાયલા છે તેમના આત્માના સબધના બે ચાર વિચારો જોતા, એવુ સમજાય છે કે-દુનિયામા કોઇ એક-મહાસત્ત્વ છે, તે પોતેજ પોતાના સ્વરૂપથી બધી દુનીયાના જીવોના સ્વરૂપથી પસરીને રહે છે તેના સિવાય બીજો કોઇ પણ મોટી સત્તાવાળો હોય એમ તેમના કથનથી સમજાતુ નથી પરતુ આગળ પાછળનો વિચાર કરી જોતા આ યાજ્ઞવલ્કયનુ કથન કોઇ સદ્જ્ઞાનના વિચારમાથી પ્રગટ થએલુ હોય એમ સમજાતુ નથી આપ સજ્જનો પણ જો સદ્વિચારમા ઉતરશો તો, આ મારી વાતને કબૂલજ કરશો

તે સિવાય-કીડા, મકોડા, પશુઓ, પખીયો, જલચર, થલચર, આદિ અનેકાઅનેક યોનિયોમા અનેક પ્રકારના છેદ ભેદન આદિના અઘોર દુખોને સહન કરી રહેલા, અનેકા અનેક જીવો પ્રત્યક્ષપણે, આપણે દેખી પણ રહેલા છિએ

પુરી દીધા ? અને કયા કાળમા છોડી દીધા ? તેની તો હજુ ખબરેજ નથી પડી ન જાણે ચઉલોકની રચના કરતા પહેલા પુરી દીધા હતા કે પછીથી ?

બીજી વાત એ છે કે-મુરૂદૈત્યે અનાદિકાળના પ્રજાપતિ બ્રહ્માને બ્રહ્મસ્થાનમાથી કયા કાળમા ભ્રષ્ટ કર્યા ? અને ફરીથી તેમણે પોતાનુ બ્રહ્મસ્થાન કયા કાળમા મેળવ્યુ ? અને કયા કાળમા પાછો બ્રમ્હાડને ઘેરો ઘાલીને બેઠા ?

અનાદિકાળના વિષ્ણુ તારક દૈત્યની કેદમા પડયા અને અનાદિકાળના પ્રજાપતિ બ્રમ્હા મુરૂદૈત્યથી બ્રમ્હસ્થાનમાંથી ભ્રષ્ટ થયા અને આ બન્ને મહાન્ દેવો અનાદિકાળના ઋગ્વેદથી પ્રસિદ્ધિમા આવેલા છે તેથી વિચાર થાય છે કે આ બે દૈત્યો, કેટલાક જબરા હશે ? અને કોણે પેદા કરેલા હશે ? આ બધા પ્રસગો વિચારવા જેવા ખરા કે નહીં ?

બ્રહ્મજ્ઞાન વિષે બે બોલ—

ચાર ઋષિઓના હૃદયમા ચારે વેદોનો પ્રકાશ કરતા પ્રજાપતિ બ્રમ્હાએ તેમા પોતાના બ્રમ્હજ્ઞાનનો પ્રકાશ નહી કર્યો હોય ? કે જેથી આ બધા ઉપનિષદ્કારોને ઘણા લાબા કાળના છેટે બ્રહ્મજ્ઞાન આપવાને બહાર આવવુ પડયુ ? અને તેઓ કયા નવીન ઇશ્વરથી મેળવીને આવ્યા ?

બીજી વાત-યાજ્ઞવલ્કયે ભણેલા વેદોનુ જ્ઞાન ગુરૂને પાછુ આપવાને માટે ઓકી કાઢીને કહ્યુ કે, લ્યો તમારૂં જ્ઞાન એમ કહીને સૂર્યની ઉપાસના કરી, પછી સૂર્યના ઘોડાના કાનમા રહી સૂર્યથી નવીન વેદોનુ જ્ઞાન મેળવ્યુ તેમા પણ સૂર્ય બ્રમ્હજ્ઞાન આપવનુ ભૂલી ગયા હશે કે જેથી આ ઋષિને વૃહદારણ્યક શાસ્ત્રની રચના કરીને ફરીથી બ્રમ્હજ્ઞાન આપવાને બહાર આવવુ પડયુ ? અને તે કયા દેવની પાસેથી મેળવીને આવ્યા ?

ત્રીજી વાત-ઋગ્વેદમા મોટી સત્તાવાળા વરૂણદેવ સર્વજ્ઞે પોતાના પુત્ર ભૃગુને બ્રમ્હજ્ઞાન શિખવ્યુ હતુ, તે બ્રમ્હજ્ઞાન ઉપયોગમા ન લેતા આ ઉપનિષદ્કારો નવીન પ્રકારનુ બ્રમ્હજ્ઞાન આપવાને શા કારણથી બહાર આવ્યા ?

જો કે વેદોમાં વરૂણ દેવને-સર્વજ્ઞ બ્રહ્મજ્ઞાની અને ભૃગુપુત્રના પિતા બતાવ્યા છે કોઇ લેખકે ભૃગુને બ્રહ્માના પુત્ર લખ્યા છે ખરા પણ સર્વજ્ઞાના સિધ્ધાતથી એક પણ વાત સત્યરૂપની ઠરતી નથી એટલુજ નહી પણ વૈદિકોના લેખોથી પણ અસત્યજ નીવડે છે

જુવો કે-આ વરૂણ દેવે હરિશ્ચંદ્રને પુત્રનુ વરદાન આપી તેનુ બલિદાન લેવાને તૈયાર થયા, તે ન મળવાથી જલોદરના રોગથી પીડિત કર્યા છે અને મહાભારતાદિકમા ઉતથ્ય ઋષિની પુત્રીનુ હરણ કરવાવાળા બતાવ્યા છે છેવટમા એક સમુદ્રના દેવ તરીકે વર્ણવ્યા છે આવા પ્રકારના અનીતિના કાર્ય-સર્વજ્ઞ, કે બ્રહ્મજ્ઞાની, કરી શકે ખરા ? આ બધો ફેરફાર શાથી ? મારી સમજ પ્રમાણે તો યાચિત મડન રૂપે ગ્રહણ થએલા હોય તેથી હશે ?

એક તરફ સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોનો અને સર્વજ્ઞોના ઈતિહાસનો, બારિક અભ્યાસ કરી જોનારા નિપક્ષપાતી પડિતોને એજ કબુલ કરવુ પડશે કે વૈદિકોમા જે જે ઉત્તમ તત્ત્વો અને પ્રાચીન ઈતિહાસનો વિષય વેદોના પછીના ભાગમા લખાયો છે તે કોઇ તેમના જ્ઞાનીના તરફથી સ્વતત્રનો ઉત્પન્ન થએલો મને લાગતો નથી તેમજ આ બ્રાહ્મણ વર્ગ પણ મૂળમા સ્વતત્રથી ઉત્પન્ન થએલો જણાતો નથી

સર્વજ્ઞોના ઈતિહાસ જોતા-ઋષભદેવના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીથી એક ઉપદેશક વર્ગ સ્થાપવામા આવેલો, તે બ્રાહ્મણ શબ્દથી પ્રસિધ્ધિમા આવ્યો તે વર્ગ-નવમા, દશમા, તીર્થંકર સુધી તો ઘણા મોટા ભાગે એકજ નિષ્ઠાથી ચાલતો આવેલો નજર પડે છે પછી સર્વજ્ઞોના શાસનના વિચ્છેદના પ્રસગો પ્રાપ્ત થતા, તે બ્રાહ્મણવર્ગ સ્વતત્ર રૂપનો બનતો ચાલ્યો એટલે નાયક વિનાનો થઇ પડયો પછી ઇન્દ્રિયોના વિષયમા પડી જવાથી-ખાન પાનના નિયમથી પણ રહિત થતો ગયો લાલચમા પડેલા માણસોને, એકદમ વ્યસન છોડી દેવુ તે ઘણુ દુષ્કર હોય છે તેથી સર્વજ્ઞોના ઉપદેશોનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થતા પણ કેટલાકો તો અનાદરજ કરતા રહ્યા પરતુ છેવટના આ બે સર્વજ્ઞોના સમયમા-કેટલાક બીજા મહાત્માઓ પણ નિવૃત્તિ માર્ગને પસદ કરવાવાળા જાહેરમા આવતા ગયા તેથી આ બ્રાહ્મણ વર્ગને, અનિચ્છાએ પણ તે મહાત્માઓના અનુકરણ રૂપે પોતાનુ વળણ ફેરવવાની જરૂર પડી હોય તે બ્રાહ્મણ વર્ગનુ પૂર્વ કાળનુ ધાર્મિક સ્વતત્ર સબધી જ્ઞાન જોતા, મોટા ભાગે યજ્ઞ યાગાદિકના સબધવાળુજ નજરે પડે છે પરતુ તે યજ્ઞ યાગાદિકનુ જ્ઞાન અનેક મહાત્માઓના નિવૃત્તિમય જીવનના આગળ નિસ્તેજવાળુ લાગવાથી, યજ્ઞ યાગાદિકમા ફેરફાર કરેલો મૂળમા તેઓ અક્ષરોના તો પડિતો હતાજ, તેથી બીજાના વિચારો-પોતાની અનુકૂલના પ્રમાણે પોતાનામા નાખલ કરી લેવામા બાહોશજ હતા, પરતુ પોતાની મહત્વતાનો ફાંકો ગયો ન હતો, ઘણા મોટા ભાગે તો સર્વજ્ઞોના વિષયોમાથીજ

લઇને પોતાનામા ઉધુ છતુ ન્ગી ગએલા છે તેનુ દિગ્દર્શન-તુલનાત્મકના લેખવા અમો કરાવતાજ આવ્યા છિએ તેની પિષ્ટપેષણ કરવા ની કઇ જરૂર નથી મે જે વિચાર કરીને બનાવ્યો છે તે ખાસ મુદ્દાઓના પાત્રોનોજ કર્યો છે બાકીના પાત્રોના વિચારોમા પ્રાયે ઉતર્યોજ નથી તેથી સત્યના શોધકોને વિચાર કરવાની ભલામણ કરીને હું આ મારા લેખની પણ સમાપ્તિ જ કરૂ છુ

॥ ઇતિ શ્રી વિજયાનદસૂરીશ્વરજી (પ્રસિદ્ધનામ આત્મારામજી) મહારાજના લઘુશિષ્ય મુનિ શ્રી અમરવિજય, દક્ષિણ વિહારી વિરચિત "તત્ત્વત્રયી મીમાસા નામના ગ્રથની પ્રસ્તાવના (પ્રવેશિકા) સપૂર્ણ ॥

ગ્રથ મળવાના ઠેકાણા

૧ મા હિંમતલાલ માસ્તર જૈન જ્યોતિષી મુબાઇ નબર ૨ ને ઠે પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ,—ગોપાલ ભુવન

૨ નબાબ સારાભાઇ મણીલાલ, અમદાવાદ ઠે નાગજી ભુધરની પોળ

તત્વત્રયી મીમાંસા.

ખંડ પહેલો.

અનુક્રમણિકા.

ખંડ પહેલો.

પ્રકરણ	ગ્રંથનો વિષય	પૃષ્ઠ
	બે ટુકડા કરી બહાર આવ્યા એકની પૃથ્વી, બીજાનો આકાશ, પછી સૃષ્ટિ (મનુસ્મૃતિમા)	”
”	(૭) બ્રહ્મા તપ તપ્યા-પછી પગથી પૃથ્વી, ઉદરથી આકાશ, મસ્તકથી સ્વર્ગ પછી બધી સૃષ્ટિ (ગોપથ બ્રા મા)	૧૫
”	(૮) પ્રજાપતિ એકલા હતો, બહુ થવાની ઇચ્છા થતા આ બધી સૃષ્ટિની રચના કરી (શતપથ બ્રા. મા)	”
”	(૯) વેદોમા કૂર્મ પ્રસિદ્ધ છે, પ્રજાપતિએ કૂર્મનુ રૂપ ધરીને, આ બધી સૃષ્ટિને રચી દીધી (એજ શત પથ બ્રા૦ મા)	”
”	(૧૦) પ્રથમ જળજ હતુ, પ્રજાપતિ તેમા વાયુ રૂપે ફર્યા પૃથ્વી દેખી, વરાહ રૂપ ધરીને બહાર એંચી લાવ્યા (એજ શતપથમા)	”
”	(૧૧) પ્રથમ આ માત્ર હતો, તેણે આ બધી સૃષ્ટિની રચના કરી દીધી (મુખ્ય ઋગ્વેદમા)	”
”	(૧૨) તે સર્વવિત્ પિતાએ—આકાશ પૃથ્વી આદિ સર્વ બનાવી દીધા (એ પણ મુખ્ય ઋગવેદ મા)	૧૬
”	(૧૩) વિરાટ્ પુરૂષથીજ આ બધી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થઇ (યજુર્વેદમા)	
”	(૧૪) પ્રથમ જળજ હતુ—તેમા ગર્ભ રૂપે બ્રહ્માજી આવ્યા અને ચૌ૦ (૧૪) ભુવન રૂપે સ્થિર થયા (એજ યજુર્વેદમા)	”
”	(૧૫) પરમાત્માએ જળમા ગર્ભ ધારણ કર્યો, તેમાથી બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા પછી બધી સૃષ્ટિ (એ પણ યજુર્વેદમા)	”
	હવે વેદોના સૂક્તાર્થ સાથ વિશેષ વર્ણન	૧૭
”	हिरण्यगर्भ समवर्त्तताऽग्रे० (ઋગ્વે –મડળ ૧૦ મુ સૂક્ત ૧૨૧ મુ મત્ર ૧૦ મુ) હિરણ્ય ગર્ભ-પ્રજાપતિએ આ બધી સૃષ્ટિની રચના કરી દીધી ॥	
”	ऋतंच सत्य ઇત્યાદિ અઘમર્ષણમત્ર (ઋગવેદ મ ૧૦ મુ સૂ ૧૯૧ મુ મત્ર ૩ નુ) પરમાત્માએ સૃષ્ટિ પૂર્વે જેવી હતી તેવી બનાવી દીધી	૧૮
”	नाऽसदासीन्नो सदासीत्तदानीं ઇત્યાદિ (ઋગ્વે –મ ૧૦ મુ સૂ. ૧૨૯ મુ મ ૭ નુ) પ્રલય દશામા પૃથ્વી આકાશ, સમુદ્ર આદિ કંઇ ન હતુ, માત્ર અધકારજ હતો બ્રહ્માની મહિમાથી આ બધી સૃષ્ટિ એક દમ એવી ઉત્પન્ન થઇ કે કોઇને ખબરજ ન પડી.	૧૯

પ્રકરણ	ગ્રંથનો વિષય	પૃષ્ઠ

ભક્ત હતો પણ ઇંદ્રનો દ્વેષી થઇ તેમણે બધુ લઇ લીધુ તે મારી પાસે આવ્યા મે બાનક રૂપ ધરી ત્રણ પગના જમીન માગી લીધી પછી મે ત્રણ લોક સુધી દેહવધાર્યું બે ડગનાથા બધુ માપી લીધુ, ત્રિજા પગનાની નીચે બલિએ મસ્તક ધર્યું, મે ગસાતનમા બેસાડી ધા યો. પણ તેની પાસે રહેવા વચન આપેલુ તેથી અષાઢ ૧૧ થી કાર્તિક ૧૧ સુધી સુતા રહેવુ પડે છે

(૩૪) જૈન પ્રમાણે છદ્માત્રિક પછી. પરશુરામ અને ૮ મા ચક્રવર્તીથયા છે-સબધ નીચે પ્રમાણે છે— ૨૪૫

" બે દેવો ધર્મની પરીક્ષા કરતા જૈન મુનિને તપસ્યા પછી, મોટા તપસ્વી જમદગ્નિની પાસે ગયા, પુત્ર વિના તમારી ગતિ નથી કહ્યા, તેથી પરણ્યા પુત્ર થયો, તે પરશુરામથી પ્રસિદ્ધ થયો. ક્ષત્રિયો સાથે વિરોધ થતા સાતવાર નિક્ષત્રીયા પૃથ્વી કરી ક્ષત્રીય પુત્ર સુભૂમ ચક્રવર્તીએ ૨૧ વાર નિબ્રાહ્મણ પૃથ્વી કરી "

" વૈદિક ભાગવતે-સહસ્રાર્જુને-જમદગ્નિની કામધેનુનુ હરણ કર્યુ તેથી વાસુદેવના અશરૂપ તેમના પુત્ર પરશુરામે, તે રાજાના કુટુબનો નાશ કરી કામધેનુ પાછી લાવ્યા અને ૨૧ વાર નિક્ષત્રીયા પૃથ્વી કરી ૨૪૭

" વૈદિક-તુલસી રામાયણથી લીધેલી બાબતો— ૨૫૧

જમદગ્નિએ-રેણુકાનો માનસિક વ્યભિચાર જાણી, નાનાપુત્ર પરશુરામને મારવાની આજ્ઞા કરી પરશુરામે ભાઇઓની સાથે માતાને મારી નાખી "

સહસ્રાર્જુનના પુત્રોએ-જમદગ્નિને માર્યો પરશુરામે એકવીશવાર નિક્ષત્રીયા પૃથ્વી કરીને માતાની શાંતિ કરી "

સીતાજીના સ્વયવર મડપમા-રાજાઓની સમક્ષ વિષ્ણુના ૭ મા અવતાર રામે શિવનુ ધનુષ તોડયુ છઠ્ઠા અવતાર પરશુરામની આખો લાલ થતા મોટી ઝક્કા ઝક્કી "

(૩૫) જૈન પ્રમાણે-૮ મા ચક્રવર્તી થયા પછી-દત્ત વાસુદેવાદિકનુ સાતમુ ત્રિક થયુ છે ૨૫૪

દત્ત નામના વાસુદેવ અને પ્રલ્હાદ નામના પ્રતિવાસુદેવ છે

વૈદિકોએ-આ સાતમા ત્રિકમાંના પ્રલ્હાદને પાચમા પુરુષસિહને નૃસિંહ નામ આપી સ્થાભનામાથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા છે તે સ્વરૂપ આગળ બતાવવામા આવશે

પ્રકરણ	ગ્રથનો વિષય	'પૃષ્ટ'
	તેમાથી બ્રહ્મા મોટા નાંનાની તકરારમાં, શિવે સત્યભાષી વિષ્ણુને મોટા ઠરાવ્યા	
,,	વિષ્ણુને ઋષિ મેવાથી પણ મોટાઇ મળી-વાત એવી છે કે-દેવોની પરીક્ષા માટે બ્રહ્મલોકાદિકમા બ્રહ્માના પુત્ર ભૃગુને મોકલ્યા વૈકુંઠમા આદર પામ્યા, તેથી વિષ્ણુને જ લાયક ઠરાવ્યા	૩૧૧
,,	પુરાણોની અયોગ્યતા વિષે યુરોપના પંડિતોનો ખેદ	૩૧૨
,,	કૃષ્ણ રાજા હતા તે પાછળથી દેવ થયા પંડિતોના મતો	૩૧૪
,,	શ્રીકૃષ્ણના માટે બાબૂ-વંકીમચંદ્રે કરી બતાવેના વિચારો-દુર્ગુણોથી દૂષિત જગદીશ્વર હોય ? જુવો કે ગોપીઓની લાજ લુંટનાર ઠગાઇ કરનાર ભગવાન હોય ?	,,
,,	કૃષ્ણ રાજા કે પરમાત્મા ? આ લેખમા બાબૂજીએ-બતાવેના પુરાણોના વિચારો, આપણા લોકોનો અજ્ઞાનતાનો ખેદ, યૂરોપના લોકોનો ઉદ્યમ વિચાયો છે	૩૧૬
,,	બાબૂજીના લેખમાથી કલમ ૧૫ લીધેની કે જે કૃષ્ણના સબંધમા વિચારેલી તેની નોંધ.	૩૧૮
,,	(૧) ખુદ મહાભારતજ વિશ્વાસને પાત્ર નથી.	૩૧૯
,,	(૨) ચોવીસ હજાર શ્લોકનુ મહાભારત તે એક લાખ	,,
,,	(૩) ઇશ્વરને માનવ શરીર ધારણ કરવાનું પ્રોજન શુ ?	,,
,,	(૪) જગદીશ્વર માણસજ ન થાય તો પછી મત્સ્યાદિક ક્યાથી ?	૩૨૦
,,	(૫) કૃષ્ણના બાબતમા બીન કુદરતી નવરા બ્રાહ્મણોએ લખ્યુ	,,
,,	(૬) પુરાણોના કર્તા કોણ ? એક નથી પણ અનેક છે	૩૨૧
,,	(૭) ભારતમા કે વિષ્ણુ પુ૦ મા ગોપીઓની કે દહી માખણની વાતો નથી	,,
,,	(૮) કૃષ્ણના સ્પર્શથી બે ઝાડના બે કુબેર પુત્રે થયા	૩૨૨
,,	(૯) ત્રણ અસુરોનો વધ પાયા વિનાનો	,,
,,	(૧૦) કૃષ્ણ સાથે કનિષ્ટ પુરાણીએ કલ્પેલી રાધા	,,

પ્રકરણ	ગ્રંથનો વિષય	પૃષ્ઠ
,,	શ્રી કૃષ્ણના સ્પર્શથી અજગરનો–ઉદ્ધાર	,,
,,	વિષ્ણુના મ ભ ધે અનુચિત લેખોમાં દ્રષ્ટિપાત	..૬
,,	શિવપુ મા–નૃસિંહે–હિરણ્યકશ્યપનુ લોહી પીધુ	,
,,	વિષ્ણુપુ મા–કૃષ્ણે–પશુદાનથી પર્વત પૂજાવ્યો	,,
,	વીરભદ્ર દ્વારા નૃસિંહનુ ચામડુ શિવે ધારણ કર્યુ	૩૩૭
,,	શરભપક્ષીનુ રૂપ ધરીને વીરભદ્રે નૃસિંહને મારી નાખ્યા	,,
,,	નૃસિંહ અવતારનુ થાભલામાથી પે ા થવુ	,,
,,	પ્રહ્લાદની એકવીશ પેઢીનો ઉદ્ધાર નૃસિંહના વરદાનથી	,,
,,	નૃસિંહરૂપ–કેશવને સ્નાન કરાવે તે વિમાનમા બેસી સ્વર્ગે	,,
,,	મધુપાન સાથે કૃષ્ણનો પરસ્ત્રી ભોગ (પદ્મ પુ.)	૩૩૯
,,	ગોપીઓના દારૂ માંસથી કૃષ્ણ પૂજાયા	,,
,,	સ્ત્રિયો વિના દેવો નથી રહ્યાના દૃષ્ટાંતથી વિધવાનો બચાવ.	,,
,,	કૃષ્ણ–ગોપીના લેખો–વિષ્ણુ પુ આદિમા પણ છે	૩૪૦
,,	ભાગવતે–કૃષ્ણ ભગવાનને આહેડુ કરતા બતાવ્યા છે	૩૪૧
,,	વિષ્ણુ પુ દારૂ માંસથી દેવો પૂજાવતા કૃષ્ણને બતાવ્યા છે	,,
,,	શીકાર કરતા કૃષ્ણને નારદે જોયા (ભાગવતે)	,,
,,	શીકારનુ પાપ કૃષ્ણ પોતેજ બતાવી રહ્યા છે (ભાગવતે)	૩૪૨
,	મત્સ્યે–શ્રી કૃષ્ણ શીકાર કરવાને ગયા	,
,,	શ્રી કૃષ્ણે કોઇનુ હરણ કરીને દશ પુત્રો પે ા કર્યા (ભાગ)	,,
,,	સ્ત્રીનું રૂપ ધરી દર્પણમા જોતા કૃષ્ણ રાગવાળા થયા	૩૪૩
,,	રાસ ક્રીડાથી ભગવાન દેવાંગનાઓને પણ મોહી લેતા	,,
,,	રામ સદ્ગુણી કૃષ્ણ–વિષયી નિર્માદી	,,
,,	મહાભારતે–મહાદેવે વિષ્ણુનેજ જગતના આધારભૂત શ્રેષ્ઠમા શ્રેષ્ઠ બતાવ્યા છે	૩૪૪
,,	વૈદિક–જૈન બૌદ્ધોની ઉત્પત્તિના લેખો ૯ નુ સ્વરૂપ	
	(૧) કૃષ્ણ ભગવાને માયાવી પુરુષથી જે દૈત્યોને વેદધર્મથી ભ્રષ્ટ કરા ા તે જૈન બૌદ્ધાદિક થયા (પદ્મ, શિવ, ભાગ૦)	૩૪૫
,,	(૨) ઇંદ્રના પ્રેર્યા વિ ણુ બુદ્ધ થયા અને યજ્ઞોને નિંદ્યા	૩૪૬
,,	(૩) કૃષ્ણાદિકે બુદ્ધ ધર્મ બતાવી અધર્મ રૂચિ ઉત્પન્ન કરી વિષ્ણુએ દિવોદાસને નિંદાપૂજાવી સ્વર્ગે મોકલ્યો (સ્કંદે)	,,
,	(૪) હિંદુ દેવો–બુદ્ધાવતાર વિષ્ણુની બધા ાની બહ રનો	૩૪૭
,,	(૫) શિવ પુ૦ કૃષ્ણે માયાવીથી હજારો દૈત્યોને વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરાવ્યા (તે જૈન બૌદ્ધાદિક)	૩૫

પ્રકરણ	પ્રશ્નનો વિષય	પૃષ્ઠ
,,	સ્વભાવથી ઉત્પન્ન અને નાશ થતા પદાર્થોને ફેરબદલ કરવાને કોણ સમર્થ છે?	૩૯૫
,,	ભિન્ન વિચારોના ઇશ્વરો પરમજ્ઞાનીઓ હોય?	૩૯૬
(૪૨)	જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે ૧૧ રુદ્રોનું સ્વરૂપ	૩૯૮
,,	દશમા પૂર્વમા વર્ણવેલા અગીઆર રુદ્રોનો કોઠો	૩૯૯
,,	વૈદિકમતે ૧૧ રુદ્રોનું સ્વરૂપ	૪૦૦
,,	સ્કંદપુ૦મા—એકજ રુદ્ર અગીયાર (૧૧) મુનિઓના નામથી અગીયાર રુદ્રો થયા,	,,
,,	ગુરુદત્ત વિદ્યાર્થીના લેખમા—રડવું તે ઉપરથી રુદ્ર ૧૦ પ્રાણ, ૧૧ મો આત્મા જતા તેના સગા રડે છે	૪૦૨
,,	જૈન પ્રમાણે મહાદેવજીની ઉત્પત્તિનું સ્વરૂપ	૪૦૪
,,	વૈદિકમતે બ્રહ્મા—વિષ્ણુ પછી મહાદેવ વિષયની માન્યતા	૪૦૭
,	પદ્મપુ૦મા—શિવ પાર્વતીની ઉત્પત્તિ-બ્રહ્માના ક્રોધથી	૪૦૮
,,	પાર્વતીના મસ્તકોની માલાધારી શિવ (ગણેશપુ૦)	૪૦૯
,,	ગલે ખોપરીનો હાર, માંસ મદિરાના સેવી શિવ (શિવપુ૦)	૪૧૦
,,	શિવલિંગના અનેક ચમત્કારો (સ્કંદપુ૦)	૪૧૧
,,	લિંગોત્પત્તિનું સ્વરૂપ (સ્કંદપુ૦)	,,
,,	પાર્વતીના ક્રોધનો સિદ્ધ તેનું સિદ્ધેશ્વરતીર્થ (સ્કંદપુ૦)	૪૧૩
,	લિંગનો પત્તો બ્રહ્મા-વિષ્ણુ પણ મેળવી શક્યા નહી (શિવે)	,,
,,	ત્રણ દેવોમા મોટા શિવ—ઋગ્વેદમા, ૩દ્રીમા, અથર્વ શીર્ષ ઉપનિષદ્‌મા રુદ્રના ઘણા વખાણ (આર્યોના૦)	૪૧૪
,,	શિવના લગ્નમા બ્રહ્માની નાડી છુટી જતા—અઠાસી હજાર મુનિઓ. આગળજતા અસંખ્યાતા બટુકો બનાવ્યા છે	૪૧૫
,,	દેવતાના પેટમાથી નીકલી શિવના વીર્યનું સરોવર તેના પાનથી પાર્વતીને કાર્તિકેય (મત્સ્ય પુ)	૪૧૬
,,	વળી વિચિત્ર પ્રકારથી કાર્તિકની ઉત્પત્તિ (સ્કં૦ પુ,)	૪૧૭
,,	હાથના મેલથી અને પરમેષ્ઠીના મુખથી-ગણેશની ઉત્પત્તિ	૪૧૯
,,	મહાદેવજીને છોકરો પાર્વતીને છોકરી (ભવિષ્ય પુ)	૪૨૦
,,	શિવના નેત્ર ઢાકતા પાર્વતીના હાથથી અંધક પુત્ર (શિવે)	૪૨૧
,	અનેક સંકટોમાથી વિષ્ણુએ શંકરને છોડાવ્યા (પદ્મ)	૪૨૨
	શિવને અંધક દૈત્યનું દુઃખ વિષ્ણુથી ગયું (મત્સ્યે)	,,
,,	મોહિનીરૂપ વિષ્ણુમ-મહાદેવની લંપટતા (ભાગવતે)	૪૨૩

પ્રકરણ.	ગ્રંથનો વિષય	પૃષ્ઠ
,,	વિષ્ણુએ મોહિનીનુ સ્વરૂપ ધરીને દૈત્યોને ઠગ્યા (પદ્મ)	૪૨૬
,,	શિવ નમન કરી પગે પડયા તો પણ પાર્વતી ન રહ્યા (મત્સ્ય)	૪૨૫
,,	સ્ત્રીના મરણથી શિવ શોકાતુર (પદ્મ)	,,
,,	આમા ઋષભદેવના પ્રાચીનભવનુ અનુમાન છે	,,
,,	પરસ્ત્રીના લપટી તો પણ મહાદેવ તે કયા ગુણથી ? (પદ્મ)	૪૨૭
,,	મહાદેવજી મત્રના બળથી સ્ત્રિયો ખેચી મગાવતા (પદ્મ)	૪૨૮
,,	પાર્વતીના તપના ઠેકાણે શિવજીનુ શું કામ ? (શિવ)	,,
,,	મહાદેવને વચનથી ભયકર વિકટના (શિવ)	,,
,,	મહાદેવજીનુ નિર્લજ્જ પણે ઋષિપત્નીઓની પાછળ દોડવુ	૪૨૯
,,	વૃકાસુરના ભયથી જ્ઞાની શિવ ભટકયા (ભાગ)	,,
,,	કૃષ્ણની સ્તુતિ કરી બાણાસુરને શિવે છોડાવ્યો (વિષ્ણુ પુ)	૪૩૦
,,	શિવ-પગસેવાના પુરૂષથી ભાગી વિષ્ણુના શરણે ગયા	૪૩૧
,,	મહાદેવની વર્ણવેલી મોટી સત્તા	૪૩૨
,,	બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને દક્ષની આજીજીથી શિવનું પ્રસન્ન થવુ	૪૩૩
,,	જટામાથી મુકત ગગાના ૭ પ્રવાહ તેમાનો એક પવિત્ર	,,
,,	અજાણે આહેડીથી શિવ પુજાયા તો પણ શિવવિમાન (સ્કદે)	૪૩૪
,,	પાપીમા પાપી બ્રાહ્મણને પણ મોક્ષ શિવપુરાણે આપ્યુ	,,
,,	એક કરોડ છાસઠ હજાર વર્ષ આરાધન, શિવનુ વિષ્ણુએ કરેલુ	૪૩૫
,,	મહાદેવના ગણોથી વિષ્ણુ આદિ દેવો કુટાના	૪૩૬
,,	દૈત્યોએ બ્રહ્માથી કિલ્લાઓ મેળવ્યા તે શિવે તોડ્યા	,,
,,	કૃષ્ણજીએ ૧૬ માસ તપસ્યા કરી, શિવને પ્રસન્ન કર્યા	૪૩૭
,,	કાશીમા-પાપી, પશુ પખી પણ મરે તો મોક્ષે જાય	૪૩૮
,,	શિવ ભિલ્લ રૂપથી અર્જુનની રક્ષા કરવા આવ્યા	૪૩૯
,,	શિવની સેવાથી શ્રી કૃષ્ણે સુદર્શન ચક્ર મેળવ્યુ	,,
,	ઉપરના લેખમા વૈદિક મતના પડિત ॥ અભિપ્રાય.	૪૪૦
,,	આ બધા લેખોમા જૈનોની માન્યતા	૪૪૧
,,	વેદના રથ ઉપર ચઢી, શિવ દૈત્યોને મારવા ચઢવા	,,
,,	દક્ષના યજ્ઞમા મહાદેવના અનાદરથી મોટો ઉત્પાત	૪૪૨
,,	શિવે વીરભદ્ર પાસે દક્ષનું માથુ કપાવ્યુ બકરાનુ ચોટાડ્યુ	૪૪૪
,,	જૈન અને બૌદ્ધના આશ્રયથી લખાએલો, પુરાણ ઇતિહાસ	૪૪૫
,	પુરાણનો લેખ આપના આનદ શકરભાઇનો અભિપ્રાય	૪૪૬
,,	પુરાણાદિકના સબધમા-આર્યોના તહેવારોના વિચારો	૪૪૮
(૪૩)	પુરાણોના સબધે વૈદિક પડિતોના અનેક પ્રકારના વિચારો	૪૫૦
,,	પૂર્ણજ્ઞાન વિના-ઇચ્છિત ઉદ્ગારોમા સત્યના આશા શી ?	૪૫૩

॥ ઇતિ પ્રથમ ખંડની ટુંકરૂપે અનુક્રમણિકા

ॐ અર્હમ્

[1]તત્ત્વત્રયી—મીમાંસા.

અથવા

તુલનાત્મક દષ્ટિએ જૈન અને વૈદિક દેવ–ગુરુ–ધર્મનું દિગ્દર્શન

ખંડ ૧

પ્રકરણ ૧ લું.

મંગલાચરણ.

"યસ્ય નિખિલાશ્ચ દોષા ન સન્તિ સર્વે ગુણાશ્ચ વિદ્યન્તે।
બ્રહ્મા વા વિષ્ણુર્વા હરો જિનો વા નમસ્તસ્મૈ ॥"—આર્યા

—શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત લોક તત્ત્વ નિર્ણય.

ભાવાર્થ—કામ, ક્રોધ, લોભ, માન, મદ, અને હર્ષ આ છએ મહાન દોષો (જીવોના અંતરંગ શત્રુઓ) જગત્ પ્રસિદ્ધ છે, તે જેનામાં નથી અને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ પરમ ગુણો જેનામાં યથાર્થ રૂપે રહેલા છે તે, નામથી ચાહે બ્રહ્મા હો, વિષ્ણુ હો, મહાદેવ હો કે જિન હો તેવા પરમેશ્વરને અમારો નમસ્કાર છે

---

૧ જૈનોમા સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્ર અથવા–દેવ, ગુરુ, અને ધર્મ વૈદિકોમા–વેદોમા–અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય પુરાણોમા–બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ અથવા દેવ ગુરુ અને ધર્મ એ સર્વે જુદા જુદા રૂપે તત્ત્વત્રયી મનાય છે

ગુણી દેવની શોધ કેમ નહી કરવી ?

" अवश्यमेषा कतमोऽपि सर्वविद्,
जगद्धितैकान्तविशालशासन ।
स एव मृग्यो मतिसूक्ष्मचक्षुषा,
विशेषमुक्तै किमनर्थपण्डिते ? ॥ "

—લો. ત. નિર્ણય

ભાવાર્થ—ઉપર બતાવેલા દેવોમાંથી કોઈને કોઈ સર્વજ્ઞ અને જગતનું હિત કરનાર છે શાસન (સિદ્ધાંત) જેમનું, એવા દેવને આપણે આપણી મતિરૂપ સૂક્ષ્મચક્ષુથી જરૂર શોધવો જોઈએ બાકી અર્થ વિનાનું ઘણું કહીને અનર્થને જ કરવાવાળા પંડિતોથી આપણા આત્માનું હિત શું થાય ?

દોષો કે ગુણો જાણવાનું સાધન—

' प्रत्यक्षतो न भगवानृषभो न विष्णु-
रालोक्यते न च हरो न हिरण्यगर्भ' ।
तेषां स्वरूप-गुणमागमसम्प्रभावात्
ज्ञात्वा विचारयथ कोऽत्र परापवाद ? ॥

—લો. ત. નિર્ણય

ભાવાર્થ—ભગવાન્ ઋષભદેવ (જૈનોના પ્રથમ તીર્થંકર), વૈદિકમતના વિષ્ણુ, મહાદેવ અને બ્રહ્મા આ દેવમાંના એક પણ દેવને આપણે પ્રત્યક્ષ જોયા નથી પણ તેમનું સ્વરૂપ–તેમની મૂર્તિઓ અને તેમના ગુણો તેમના જ સિદ્ધાંતોથી આપણે તપાસીએ તેમાં તેમની નિંદા શી ?

નેત્રથી દોષો ટાળીએ તો પછી બુદ્ધિથી કેમ ન ટાળીએ ?

" नेत्रैर्निरीक्ष्य विष-कण्टक-सर्प-कीटान्
सम्यक् पथा व्रजति तान् परिहृत्य सर्वान् ।
कुज्ञान-कुश्रुति-कुदृष्टि-कुमार्गदोषान्
सम्यग् विचारयथ कोऽत्र परापवाद ?

—લો. ત. નિર્ણય

ભાવાર્થ—ઐહિક હિતને માટે ઝેર, કાંટા, સર્પો અને કીડા વિગેરેનો નેત્રથી બચાવ કરીનેજ આપણે આપણી સર્વ પ્રવૃત્તિઓ કરીએ છીએ, તો પછી જન્મોજન્મના હિત માટે આપણે વિચાર કેમ નહી કરવો જોઈએ ? અનેક દેવોથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિરૂપ કુજ્ઞાનના, ધર્મના નામે હિંસાપોષક કુશ્રુતિઓના

અજ્ઞાનાદિ દોષોથી દૂષિતને દેવાધિદેવ તરીકે માનનારૂપ કુદષ્ટિના અને એકાંત નિત્યત્વાદિ પક્ષના કદાગ્રહરૂપ કુમાર્ગના દોષોને કેમ ન વિચારીએ ? અને એવા દોષોનો ત્યાગ કરી સત્યધર્મના તત્ત્વોને શોધીયે તેમા કયા પ્રકારની નિંદા કરી ગણાય ?

હવે પોતાનુ ખરૂ ધ્યેય બતાવે છે—

> " त्यक्तस्वार्थं परहितरत सर्वदा सर्वरूप
> सर्वाकार विविधमसम यो विजानाति विश्वम् ।
> ब्रह्मा विष्णु भवतु वरद शङ्करो वा जिनो वा
> यस्याचिन्त्य चरितमसम भावतस्त प्रपद्ये ॥'
>
> —લો ત નિર્ણય

ભાવાર્થ—અન્ય ભવ્ય જનોના હિતને માટે ત્યાગ્યો છે પોતાનો સ્વાર્થ જેમણે અર્થાત્ લીધી છે દીક્ષા જેમણે અને તપોબળથી સર્વજ્ઞપણું પ્રાપ્ત કરી, જડ, ચેતનથી વ્યાપ્ત, અને અનાદિ અનત હોવાથી સર્વદા સર્વરૂપ ઉર્ધ્વ, અધ અને મધ્ય લોકના ભેદથી (સ્વર્ગ, નરક અને મનુષ્યલોકરૂપ) સર્વાકાર, ઉત્પત્તિ, નાશ અને નિશ્ચળતામય (ઉત્પાદ, વ્યય, અને ધ્રૌવ્ય લક્ષણરૂપ હોવાથી) વિવિધ પ્રકારનું, અને આજ સુધી સર્વજ્ઞ સિવાય કોઇથી પણ ન જોઇ શકાયુ હોય તેવુ જાણ્યુ છે વિશ્વ (જગત્) જેમણે, અને કોઇની સાથે ઉપમા કે સામ્યતાથી બાંધ બેસતુ ન કરી શકાય તેવુ અચિંત્ય છે ચરિત-(વર્ણન) જેમનુ તે, નામથી ચાહે તો બ્રહ્મા હો, વિષ્ણુ હો, વરના આપનાર બુદ્ધ હો, શંકર હો, યા ચાહે તો જીન હો તેવા પરમ પરમાત્માને ભાવથી-ખરા જીગરથી (તન મન અને ધનથી) અંગીકાર કરવા અમો સદાકાલ તત્પર છીએ

॥ ઇતિ ગ્રંથોદ્દેશ મંગલાચરણરૂપ પ્રકરણ ૧ લુ ॥

પ્રકરણ ૨ જું

જૈન દૃષ્ટિએ જગત્

ગત્ કહો, દુનિયા કહો કે સંસાર કહો એ બધા શબ્દો એક જ અર્થને સૂચવે છે. આ જગત્ અનાદિ કાળથી સ્વાભાવિક રીતે જ અનંત જીવો અને અનંત પરમાણુઓના પરિવર્તનરૂપે ચાલતું આવેલું છે. તેવીજ રીતે ભવિષ્યકાળમાં પણ અનંત કાળ પર્યંત ચાલ્યા કરશે. પણ એ કોઇએ બનાવેલું સંભવતું નથી.

સંસારમાં અનેક પ્રકારની ચઢતી પડતીના ક્રમો ચાલ્યા જ કરે છે. જૈન શાસ્ત્રમાં એ ચઢતી પડતીના ક્રમને 'ઉત્સર્પિણી' અને 'અવસર્પિણી'ના નામથી ઓળખાવેલ છે. પ્રત્યેક અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીનું પ્રમાણ દશ દશ કોટાકોટી સાગરોપમ કહેલું છે. ઉત્સર્પિણીના શરૂઆતમાં અને અવસર્પિણીના અંતમાં જગતની સ્થિતિ ઘણીજ ખરાબ હોય છે. ઉત્સર્પિણીમાં આગળ જતાં એ ખરાબ સ્થિતિ ધીરે ધીરે સુધરવા માંડે છે, અને છેવટે સારામાં સારી સ્થિતિએ પહોંચે છે. ઉત્સર્પિણીનો દશ કોટા કોટી સાગરોપમ સમય પૂર્ણ થતાં અવસર્પિણીની શરૂઆત થાય છે. અવસર્પિણીની શરૂઆતની સ્થિતિ ઘણી જ શ્રેષ્ઠ હોય છે. પરંતુ સમય જતાં ધીરે ધીરે એમાં ન્યૂનતા આવતી જાય છે. વર્તમાન સમય એ અવસર્પિણી કાળનો છે.

જૈન શાસ્ત્રકારોએ અનાદિ નિયમને અનુસરીને પ્રત્યેક અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીના છ છ ભાગ (છ આરા) બતાવેલ છે. તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે —

અવસર્પિણી કાળમાં	ઉત્સર્પિણી કાળમાં
૧ સુષમ સુષમ	૧ દુઃષમ દુઃષમ
૨ સુષમ	૨ દુઃષમ
૩ સુષમ દુઃષમ	૩ દુઃષમ સુષમ
૪ દુઃષમ સુષમ	૪ સુષમ દુઃષમ
૫ દુઃષમ	૫ સુષમ
૬ દુઃષમ દુઃષમ	૬ સુષમ સુષમ

વર્તમાન સમયનો યુગ અવસર્પિણી કાળનો હોવાથી જૈન ગ્રંથોમા સ્વાભાવિક રીતે જ આ યુગનો ઇતિહાસ વિગતવાર લખાએલો છે

વર્તમાન સમયનો-અવસર્પિણીનો યુગ સુષમ સુષમ નામના પહેલા આરાથી શરૂ થાય છે એ આરાની શરૂઆતમા સુખ, શાન્તિ, આરોગ્ય, સગવડતા અને સ્વતંત્રતા હતી મનુષ્યો સુદર ઘાટના અને અલ્પ વિષય કષાયવાળા હતા તે સમય ઉચ્ચ નીચના વ્યવહારથી કે રાજા પ્રજાના ભેદથી રહિત હતો કષાય રહિતપણે એમનુ જીવન સુખમા, ઉપભોગમા અને અનેક પ્રકારની મન પસંદ ક્રીડામા વ્યતીત થતુ હતુ અસિ, મષી અને કૃષિ રહિત તે સમયનો લોક વ્યવહાર હોવાથી તેમને કાઇ કામ કે વ્યવસાય કરવો પડતો નહી તેમ જ પ્રબળ પુણ્યના સયોગે દશ[1] જાતિના કલ્પવૃક્ષો એમને જે કાઇ જોઇતુ તે બધુ આપતા હતા પૃથ્વીમા સાકર કરતા પણ અધિક મીઠાશ હતી, પાણી પણ અમૃત કરતા વધારે મધુરતાવાળુ હતુ આયુષ્ય પણ વિશેષ લાબુ એટલે ત્રણ પલ્યોપમના પ્રમાણવાળુ, ને શરીરની ઉચાઇ પણ ત્રણ ગાઉની હતી બાળક અને બાળિકા એક સાથે જન્મતા અને જન્મ્યા પછી લગભગ સાત અઠવાડિયામા તેઓ સ્નેહનો ઉપભોગ કરવાને લાયક થઇ જીવન પર્યંત તે યુગલ-પતિપત્ની રૂપે રહેતા વાઘ, સિંહ, જેવા ક્રૂર પ્રાણિઓ પણ તે સમયમા અલ્પ કષાય વાળા હતા ચાર કોડા કોડી સાગરોપમના પ્રમાણ વાળો એ આરો પૂર્ણ થતા ત્રણ કોટાકોટી સાગરોપમના પ્રમાણવાળા સુષમ નામના બીજા આરાની શરૂઆત થઇ

પહેલા આરાની શરૂઆતની સ્થિતિમા કાળના દોષે કરી ન્યૂનતા થતી આવી બીજા આરાના પ્રારભમાના મનુષ્યોનુ આયુષ્ય બે પલ્યોપમ અને શરીર ઓછુ થતા થતા બે ગાઉના પ્રમાણવાળુ રહ્યુ પૃથ્વી, પાણી તેમજ વનસ્પતિ વિગેરેમા પણ પહેલા આરાની શરૂઆત કરતા રસકસ ઓછા થયા ક્રમે કરીને કાળના સ્વભાવથી સમયના વહેવા સાથે એમા પણ ન્યૂનતા થતા બીજા આરાના અતમા અને ત્રીજા આરાની શરૂઆતમા એક પલ્યોપમનુ આયુષ્ય અને એક ગાઉનુ શરીર પ્રમાણ થયુ પૃથ્વી આદિમા પણ પ્રથમના કરતા રસકસની ન્યૂનતા થઇ

[1] દશ કલ્પ વૃક્ષોના નામ અને ગુણો—

૧ મદ્યાંગ—માદક વસ્તુ આપનાર
૨ ભૃગાંગ—ભાજન આપનાર
૩ તુટિતાંગ—વાદ્ય આપનાર
૪ દીપશિખા—ઉદ્યોત આપનાર
૫ જ્યોતિ—પ્રકાશ આપનાર
૬ ચિત્રાંગ—માલ્યાદિ આપનાર
૭ ચિત્રરસ—સ્વાદુ ભોજન આપનાર
૮ ભવન—ગૃહ વિગેરે આપનાર
૯ મણ્યંગ—ભૂષણાદિ આપનાર
૧૦ અનગ્ન—વસ્ત્રાદિ આપનાર

એ કોટાકોટી સાગરોપમના પ્રમાણવાળો સુષમદુ ષમ નામનો ત્રીજો આરો બેઠો કાળના પ્રભાવે કરી એમા પણ ન્યૂનતા થતા થતા લગભગ ત્રીજા આરાના અંત સમયમા **વિમળવાહન** નામના પુરૂષને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ એ સમયમા કલ્પવૃક્ષો કરમાવા લાગ્યા એટલે તે સમયના મનુષ્યોમા કષાયની પ્રવૃત્તિ થવા લાગી, તેઓ મારૂ, તારૂ કરવા લાગ્યા તેથી તે બધાઓએ મળીને **વિમળવાહનને** (તેનામા અધિકતા જોવાથી) મોટો કરી સ્થાપ્યો એ રીતે ત્રીજા આરાના અંતમા **વિમળવાહન** પહેલા કુલકર થયા

એ **વિમળવાહનની** વંશપરંપરામા અનુક્રમે સાત[૧] કુલકર થયા તેમા છેલ્લા કુલકર **નાભિ** રાજા થયા એ **નાભિરાજાના પુત્ર** જગત્પ્રસિદ્ધ **ઋષભદેવ** થયા એ અરસામા મનુષ્યોમા વિષય કષાયની પ્રવૃત્તિ દિન પ્રતિદિન અત્યંત વધતી જતી હોવાથી કુલકરોને જુદી જુદી નીતિનુ બંધારણ કરવાની જરૂર પડી હતી

જગત્પ્રસિદ્ધ **ઋષભદેવના** સમયમા કાળના દોષે કરીને મનુષ્યોમા અનેક પ્રકારની રાગ દ્વેષાદિકની પ્રવૃત્તિ જણાવા લાગી જેથી એક રાજાની તેમને જરૂર જણાઇ, વળી કલ્પવૃક્ષો પણ ઓછા થઇ જવાથી તેમજ અલ્પ ફલ આપવાથી મારૂ, તારૂ એ રીતનુ મોહબંધન એમનામા વધી ગયુ આ પ્રમાણેના અનેક કારણોથી **ઋષભદેવને** પહેલા રાજા નિમવામા આવ્યા એમણે અનેક પ્રકારના સુધારા વધારા કરી પુરૂષોની બહોતેર અને સ્ત્રીઓની ચોસઠ કળા, તેમજ શિલ્પ આદિ અનેક કળાઓ બતાવી વ્યવહાર-ધર્મની શરૂઆત કરી

અત્યાર સુધી બાળક-બાળકી સાથે જન્મતા તે મનુષ્યો ' યુગળીયા ' એ નામથી ઓળખાતા હતા અને પતિપત્નીની તરીકે જીવન પર્યન્ત રહેતા પરંતુ હવે બાળક બાળકી સાથે જન્મતા ન હોવાથી **ઋષભદેવે** લગ્નપ્રણાલિકાની શરૂઆત કરી અને ઉચ્ચ નીચ એવા માણસોના ચાર કુળ પાડયા ત્રીજા આરાના અંતમા એવી રીતે યુગલિક ધર્મ દૂર થતા વ્યવહારિક ધર્મની શરૂઆત થઇ ઘણા કાળ પર્યંત **ઋષભદેવ** રાજ્યપદ ભોગવીને પછી પહેલા સાધુ થયા

અત્યાર સુધીમા લોકો યુગળીયા મટી જઇને વ્યવહાર-ધર્મમા નિપુણ થયા હતા **ઋષભદેવના** રાજ્યતત્ત્વની શરૂઆતથી જ ગ્રામ, નગર વિગેરે વસી ગયા હતા, **ઋષભદેવે** સ્થાપેના જુદા જુદા રાજાઓ હાથી ઘોડા,

[૧]–૨ જુઓ પ્રકરણ ૧૧ મુ

વિગેરેનો સગ્રહ કરવા લાગ્યા હતા એવી રીતે વ્યવહાર-ધર્મની પ્રવૃત્તિમા તે સમયના લોકો પરિપૂર્ણ હતા છતા ધર્મ-માર્ગની રીતિથી તેઓ અજ્ઞાન હતા તે ધર્મ માર્ગ **ઋષભદેવે** સાધુ થઇને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી દર્શાવ્યો સાધુ-ધર્મ અને શ્રાવક ધર્મની શરૂઆત કરી જગતને જૈન ધર્મ શીખવ્યો સમસ્ત ભારત વર્ષમા રાજ્ય ધર્મ કહો, કે રાષ્ટ્રધર્મ કહો પણ એક જ જૈન ધર્મ પ્રથમ શરૂ થયો

ત્રીજા આરાના ૮૯ પખવાડીયા બાકી રહેતા **ઋષભદેવ** નિર્વાણ પદ (મોક્ષ) પામ્યા રાજાઓની પરંપરા પણ **ઋષભદેવ**થી શરૂ થઇ **ઋષભદેવ**ની પાટે તેમના મુખ્ય પુત્ર **ભરત** અયોધ્યા (વિનીતા) ના તખ્ત ઉપર આવ્યા તે પહેલા ચક્રવર્ત્તી થયા

ત્રીજા આરાના અતમા અને ચોથા આરાની શરૂઆતમા મનુષ્યોનુ આયુષ્ય અને શરીરાદિક ઘટતા ઘટતા ક્રોડપૂર્વ અને ૫૦૦ ધનુષ્ય શરીર પ્રમાણ રહ્યુ

બેતાલીસ હજાર વર્ષ ન્યૂન કોટાકોટી સાગરોપમનો ચોથો આરો બેઠો આ 'દુ ષમસુષમ' નામના ચોથા આરામા પણ કાળના પ્રભાવે કરીને સ્થિતિ બગડતી ચાલી રોગ, શોક, સતાપ, આધિ, વ્યાધિ, ને ઉપાધિ સર્વ કાઇ દિન પ્રતિદિન વધવા લાગ્યા ને આયુષ્ય, બળ, શરીર વિગેરે હીન થતા ચાલ્યા આ આરામા રાષ્ટ્રધર્મ તરીકે જગત્ પ્રસિદ્ધ થએલા જૈન ધર્મમાથી અનેક પ્રકારના ફિરકાઓ (ફાટા) નીકળ્યા, તેમજ બાકીના ત્રેવીસ, તીર્થંકરો, **ભરત** મહારાજા શિવાયના અગ્યાર ચક્રવર્ત્તી, નવ બળદેવ, નવ વાસુદેવ અને નવ પ્રતિવાસુદેવ આદિ મહાપુરુષો પણ આ ચોથા આરામા જ થયા છે, એવી રીતે ચોવીસ તીર્થંકર, બાર ચક્રવર્ત્તી, નવ વાસુદેવ, અને નવ બળદેવ, તેમજ નવ પ્રતિવાસુદેવ, એ ત્રેસઠ શલાકાપુરુષો જૈન શાસ્ત્રમા અવસર્પિણીના એક યુગમા થએલા વર્ણવાયા છે, એજ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી યુગમા પણ થાય તે શીવાય નવ નારદ અને અગ્યાર રૂદ્ર પણ દરેક યુગના થાય છે

એ ચોથો આરો એવી રીતે પૂર્ણ થતા એકવીસ હજાર વર્ષના પ્રમાણે ' દુ ષમ 'નામનો પાચમો આરો બેઠો આ આરાની શરૂઆતમા આયુષ્ય, બળ, અને શરીરાદિક ઘટતા ઘટતા પ્રાય ૧૨૦ વર્ષનુ આયુષ્ય અને સાત હાથનુ શરીર પ્રમાણ રહે છે સાત હાથના દેહ પ્રમાણવાળા ચોવીસમા તીર્થંકરના મોક્ષ ગમન પછી ૮૯ પક્ષ પૂર્ણ થયે આ પાચમા આરાની શરૂઆત થાય છે એકવીસ

હજાર વર્ષના પ્રમાણવાળા આ પાંચમા આરામાં બહુધા કૃષ્ણપક્ષીયા અને વક્ર જડ જીવો હોય છે જે સરળતાથી ધર્મ ન પામતા અસત્ય તરફ ઝટ આકર્ષાય છે. આ આરામાં બળ, બુદ્ધિ, સૌભાગ્ય, સમૃદ્ધિ અલ્પ હોવા છતાં કષાયોની અધિકતા હોય છે. વિષય-કષાયોમાં રક્ત એવા જીવો આધિ, વ્યાધિ, ને ઉપાધિઓથી મુંઝાએલા છતાં શુદ્ધતત્ત્વ ને પામી ધર્મ આચરી શકતા નથી. બલ્કે પોતાને અનુકૂળ એવા નવીન ધર્મોની પ્રરૂપણા કરી જગતના અન્ય જીવોને આકર્ષી ઐહિક સુખમાં જ મશગુલ બનીને જીવનની સાર્થકતા માને છે. આનું વિશેષ સ્વરૂપ અન્ય જૈન ગ્રંથોથી જાણી લેવું.

એકવીસ હજાર વર્ષના પ્રમાણવાળો પાંચમો આરો પૂર્ણ થતાં તેટલા જ વર્ષના પ્રમાણ વાળો છઠ્ઠો આરો દુષમદુષમ નામે આવે છે. પાંચમા આરાના અંતમાં અને છઠ્ઠા આરાની શરૂઆતમાં મનુષ્યના આયુષ્ય ઓછા થતા થતા વીસ વર્ષ પ્રમાણના અને શરીર એક હાથ પ્રમાણનું હોય છે. પાંચમા આરાના અંતમાં જૈનધર્મ વિલય પામે છે, તેમ રાજ્ય-વ્યવસ્થા પણ અવ્યવસ્થિત થાય છે. આ સંયોગો વચ્ચે છઠ્ઠા આરાની શરૂઆત થાય છે. જે દિવસે આ આરો બેસે છે તે દિવસની શરૂઆતમાંજ એટલે તેજ દિવસે અનેક પ્રકારના એવા કુદરતી ઉત્પાતો થાય છે, કે તે ઉત્પાતમાં અનેક મનુષ્યોનો સંહાર થઈ જાય છે. તેમ ગ્રામ, નગર વિગેરેનો પણ નાશ થઈ જાય છે. એ ઉત્પાતથી બચેલા મનુષ્ય (સ્ત્રી-પુરુષો) સૂર્યનો પ્રચંડ તાપ ન સહન કરી શકવાથી ગંગા અને સિંધુના બિલોમાં (ગુફાઓમાં) જઈને નિવાસ કરે છે અને મત્સ્યાદિક ઉપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે (એ ઉત્પાતને અન્યધર્મ વાળાઓ પ્રલયકાળની ઉપમા આપે છે) આ છઠ્ઠા આરામાં પુરુષનું ઉત્કૃષ્ટ વીસ વર્ષનું અને સ્ત્રીઓનું સોળ વર્ષનું આયુષ્ય પ્રમાણ હોય છે. એ અરસામાં પણ પુત્રના પુત્રો જોવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, કેમકે છ વર્ષની સ્ત્રી તે વખતે ગર્ભ ધારણ કરતી હોવાથી અનેક પુત્રોને ઉત્પન્ન કરે છે. વળી લોકો નગ્ન, રોગી અને માતપિતાના સંબંધથી રહિત તિર્યંચ જેવા હોય છે. જેથી ભાઈ-બ્હેન, કે માતા-પુત્રનો વ્યવહાર તેમનામાં હોતો નથી. રોગી, દુઃખી, દુર્ભાગી છતાં વિષયમાં જ રક્ત તથા માતા અને બેનની સાથે પણ વિષયસેવન કરનારા તે જીવો મરણ પામીને બહુધા દુર્ગતિમાં જ જનારા હોય છે. આ આરાના અંતે તો શરૂઆત કરતા પણ અધમ સ્થિતિ હોય છે, તેમ જ આ છઠ્ઠો આરો પૂર્ણ થતા અવસર્પિણીકાળ પણ પૂરો થાય છે. તે પછી ઉત્સર્પિણી કાળની શરૂઆત થાય છે. અવસર્પિણીના અંતમાં, ને ઉત્સર્પિણીની શરૂઆતમાં એક સરખી સ્થિતિ હોય છે.

અવસર્પિણી એટલે ઉતરતો-પડતો કાળ, એમા અનુક્રમે મનુષ્યોના આયુષ્ય બળ, બુદ્ધિ, શરીર વિગેરે ક્ષય પામતા જાય છે તેમ ઉત્સર્પિણી કાળમા એથી ઉલટા ક્રમે કરી વૃદ્ધિ પામતા જાય છે

ઉત્સર્પિણી કાળનો પહેલો આરો ('દુષમ દુષમ' નામે) એકવીસ હજાર વર્ષ પ્રમાણનો હોય છે એની સ્થિતિ પણ અવસર્પિણીના છઠ્ઠા આરા જેવી હોય છે ફેર માત્ર એટલોજ કે જેમ અવસર્પિણીમા ક્રમે કરીને અપક્રાંતિ થતી આવે છે, તેમ ઉત્સર્પિણીકાળમા ઉત્ક્રાંતિ થતી જાય છે ઉત્સર્પિણીનો પહેલો આરો પૂર્ણ થતા અને બીજા આરાની શરૂઆતમા પૂર્વના ક્રમ પ્રમાણે મનુષ્યનુ એક હાથનુ શરીર અને વીસ વર્ષનુ આયુષ્ય હોય છે

દુષમ નામના બીજા આરામા પણ એ ઉત્ક્રાંતિનો વેગ આગળ વધતો જાય છે, આ આરાનુ પ્રમાણ પણ અવસર્પિણીના પાચમા આરાની માફક એકવીસ હજાર વર્ષના પ્રમાણવાળુ હોય છે આ આરામા પહેલા આરા કરતા જગતની સ્થિતિ સારી હોય છે અને તેમા પણ કાળના પ્રભાવે કરીને સુધારો થતો જાય છે બીજા આરાના અતમા, ને ત્રીજા આરાના પ્રારભમા મનુષ્યોનુ શરીર સાત હાથનુ, ને આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટપણે પ્રાય ૧૨૦ વર્ષનુ પૂર્વના ક્રમે કરીને થાય છે ત્રીજા આરાની શરૂઆતમા ૮૯ પક્ષ ગયા બાદ પ્રથમ તીર્થંકરનો જન્મ થાય છે તે પછી પશ્ચાનુક્રમે કરીને સર્વ ૨૪ તીર્થંકરો,[1] ચક્રવર્તિઓ,[2] વાસુદેવો,[3] બળદેવો તેમજ [4] પ્રતિવાસુદેવો એ ત્રેસઠ શલાકાપુરુષો આ આરામા ઉત્પન્ન થાય છે આ 'દુષમ સુષમ' નામના ત્રીજા આરાનુ પ્રમાણ અવસર્પિણીના ચોથા આરાની માફક બેતાલીસ હજાર વર્ષ ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમનુ હોય છે એવી રીતનો એ આરો પૂરો થતા 'સુષમદુષમ' નામનો ઉત્સર્પિણીનો ચોથો આરો બે કોડા કોડી સાગરોપમના પ્રમાણવાળો બેસે છે આ આરાનુ પ્રમાણ અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાની માફક સમજવુ ફેર એટલોજ કે અવસર્પિણીમા ક્રમે કરીને જેમ હાનિ થતી જાય છે, તેમ આ ઉત્સર્પિણીકાળમા વૃદ્ધિ થતી જાય છે આ ચોથા આરાના ૮૯ પક્ષ જયે ચોવીસમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે એ ચોવીસમા તીર્થંકરના મોક્ષ ગમન બાદ કેટલાક સમય પછી લોકો બહુ સુખી, સતોષી, અલ્પકષાયવાળા, અલ્પવિષયવાળા, સરળસ્વભાવી અને સમૃદ્ધિવત હોવાથી નાનામોટાનો વ્યવહાર દૂર થાય છે સર્વ કોઈ સરખા બળ, બુદ્ધિ, રૂપ, સૌભાગ્ય અને સુખી હોવાથી ધર્મના પ્રમાદી થતા જૈનધર્મનો લોપ થાય છે કાળના પ્રભાવે હવે કલ્પવૃક્ષો પ્રગટ થવા માડે છે અને બાળક, બાળકીનો જોડલા રૂપે જન્મ થાય છે અને એજ આપસ આપસમા સ્નેહ ધારણ કરીને પતિ

પત્ની રૂપે રહે છે એવી રીતે અનુક્રમે અર્ધ અવતાર નાશ થતા ઉત્સર્પિણી કાળના ચોથા આરામા કેટલોક કાળ ગયા બાદ યુગળિક ધર્મ પ્રગટ થાય છે

એ ચોથો આરો પૂર્ણ થતા 'સુષમ' નામનો ત્રણ કોડાકોડી સાગરો-પમનો પાચમો આરો બેસે છે એ આરાની શરૂઆતમા અવસર્પિણીના બીજા આરાના અંતની માફક એક ગાઉનુ શરીર અને એક પલ્યોપમનુ આયુષ્ય હોય છે ક્રમે કરીને તેમા વૃદ્ધિ થતા બીજા આરાના અંતમા તે ઉત્સર્પિણી કાળમા બે ગાઉનુ શરીર, ને બે પલ્યોપમનુ આયુષ્ય થાય છે તેની સાથે રૂપ સૌભાગ્ય, બળ, સમૃદ્ધિ વિગેરે પણ વૃદ્ધિ પામે છે તે પછી ઉત્સર્પિણીનો છઠ્ઠો આરો 'સુષમસુષમ' નામનો આવે છે, તેમા પણ સારા કાળના પ્રભાવથી વૃદ્ધિ થતા થતા એના અંતમા મનુષ્યનુ ત્રણ ગાઉનુ શરીર અને ત્રણ પલ્યો-પમનુ આયુષ્ય થાય છે મનુષ્યને અનુસરીને ગાય, ભેસ, હાથી, ઘોડા વિગેરે તિર્યંચોમા પણ એ ક્રમ સમજવો ચાર કોડાકોડી સાગરોપમનો ઉત્સર્પિણીનો છઠ્ઠો આરો પૂરો થતા વળી પાછો અવસર્પિણીનો ચાર કોડાકોડી સાગરોપમનો સુષમાસુષમ નામે પહેલો આરો બેસે છે ત્યારથી વૃદ્ધિ થતી અટકીને ઉતરતા કાળની શરૂઆત થાય છે

એવી રીતે દશ કોડાકોડી સાગરોપમની અવસર્પિણી અને દશ કોડાકોડી સાગરોપમની ઉત્સર્પિણી મળીને વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનુ એક **કાળચક્ર** થાય છે એવા કાળચક્રો ભૂતકાળમા અનતા થઈ ગયા છે અને અનતા ભવિષ્યકાળમા થશે આવી રીતે ઉન્નતિ અને અવનતિના ક્રમથી જગતની સ્થિતિ બદલાયા કરે છે, પણ એની ઉત્પત્તિ કે સર્વથા નાશ થતો નથી તેમ આવુ વિશાળ, શાશ્વતુ જગત (જેમા સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળનો સમાવેશ થાય છે એને) કોઈ અમુક વ્યક્તિએ બનાવ્યુ એવી કલ્પના પણ વિચારક વિદ્વાનોને હાસ્યાસ્પદ લાગે તેવી છે આથી વિશેષ જાણવાની જિજ્ઞાસા રાખનાર વિદ્વાનોએ અન્ય જૈન ગ્રથો જોઈ લેવા

॥ઇતિ જૈન પ્રમાણે અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણી (ઊતરતા ચઢતા) કાલથી આદિ અંતવિનાના જગતનુ સ્વરૂપ નામનુ પ્રકરણ ૨ જુ ॥

પ્રકરણ ૩ જું.

તીર્થંકરોની ઉત્પત્તિનો સમય—

" कालदुगे ति-चउत्था
    डरगेसु एगूणनउइपक्खेसु ।
सेसि गएसु सिज्झति
    हुति पढमतिमजिणिंदा ॥ १०० ॥

— શ્રી રાજશેખર સુરિકૃત ક્ષેત્રસમાસ

ભાવાર્થ—એક કાળચક્રમા અવસર્પિણી (ઉતરતો કાળ) અને ઉત્સર્પિણી (ચઢતો કાળ) નામે બે વિભાગ હોય છે તે દરેકના છ આરા (છ વિભાગ) હોય છે, તેમા અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાના નવ્યાસી (૮૯) પક્ષ બાકી રહે ત્યારે પહેલા તીર્થંકર મોક્ષે જાય, અને ચોથા આરાના નેવ્યાસી પક્ષ (૮૯) બાકી રહે ત્યારે છેલ્લા ચોવીસમા તીર્થંકર મોક્ષે જાય બીજા ઉત્સર્પિણી કાળમા ત્રીજા આરાના નેવ્યાસી (૮૯) પક્ષ જાય તે વારે પ્રથમ તીર્થંકર જન્મ પામે અને ચોથા આરાના નેવ્યાસી (૮૯) પક્ષ જાય ત્યારે અંતિમ ચોવીસમા તીર્થંકરનો જન્મ થાય

આ ઉપરોક્ત ગાથામા અવસર્પિણીના ત્રીજા અને ચોથા આરાના નેવ્યાસી (૮૯) પક્ષ શેષ રહે તે વખતે પહેલા અને ચોવીસમા તીર્થંકરનો મોક્ષકાળ બતાવ્યો અને ઉત્સર્પિણીના ત્રીજા અને ચોથા આરાના નેવ્યાસી (૮૯) પક્ષ જાય તેવારે પહેલા અને ચોવીસમા તીર્થંકરનો જન્મકાળ બતાવ્યો તેથી એમ સમજવાનુ કે એક કાળચક્રમા બેજ ચોવીસીઓ થાય, પણ તેમા વધારો કે ઘટાડો નજ થાય આ પ્રમાણે અનાદિ કાળનો નિયમ ચાલતો આવે છે

કાળ અનાદિથી ચાલતો આવે છે તેથી અનતા કાળચક્રો થઇ ગયા છે તે ની સાથે ધર્મના પ્રવર્તક તીર્થંકરોની ચોવીસીઓ પણ અનંતી થઇ ગઇ છે અને આગળ પણ અનતી ચોવીસીઓ થયા કરવાની એમ જૈન સિદ્ધાતમા આજથી હજારો વર્ષ પહેલા ચોખ્ખે ચોખ્ખુ લખાઇ ગયુ છે

જૈનોના આ નિયમને અનુસરીનેજ પ્રાય ઘણા ખરા મતોમા ૨૪ અવતારોની કલ્પના યોજવામા આવી હોય એમ માલૂમ પડે છે કારણ કે ઇતર મતવાળાઓમા કાલક્રમ કે પુરૂષક્રમ ચોક્કસપણાથી (વિગતવાર રીતે) કહેવામા આવેલો જણાતો નથી કાકા કાલેલકર પણ ૨૪ અવતારોની કલ્પના જૈનોના અનુકરણરૂપે હોવાનુ દાખવે છે પૂર્વરંગ પૃષ્ઠ ૫૮ મા તેઓ લખે છે કે – " જેમ બૌદ્ધ ધર્મમા બોધિસત્ત્વની કલ્પના છે તેમ જૈન ધર્મમા તીર્થંકરની કલ્પના છે, અને તેનીજ રીતે વૈદિક ધર્મે જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મની નકલ કરી અવતારની કલ્પના ઉભી કરી છે એવો કેટલાકનો મત છે વિષ્ણુના દશ અવતાર છે એમ મનાય છે, બીજી ગણત્રી પ્રમાણે ચોવીસ અવતાર ગણાય છે દશ અવતારમા બુદ્ધાવતાર ગણાય છે અને ચોવીસ અવતારમા ઋષભદેવ છે એ ધ્યાનમા લેવા લાયક છે "

। ઇતિ જૈન પ્રમાણે અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી કાલમા તીર્થંકરોની ઉત્પત્તિના સમયનો નિર્ણય નામ પ્રકરણ ૩ જુ ॥

પ્રકરણ ૪ થું

પૌરાણિક અને વૈદિક દષ્ટિએ જગત.

કલમ ૧૫ થી

દિક ધર્મમા પુરાણ, સહિતા, ઉપનિષદો અને વેદ એમ ઉત્તરોત્તર મહત્વપૂર્ણ અને માનનીય ગ્રથો ગણાય છે કેટલાક લોકો પુરાણોને શ્રધ્ધેય ગણતા નથી પરન્તુ વેદ-વાકય તો પ્રમાણ ભૂત અને માન્ય માને છે, તેથી આ પ્રકરણમા પુરાણોના સૃષ્ટિ સબધિના વિચારો, અને વેદોમા વર્ણવેલુ સૃષ્ટિ રચના સબધિ સ્વરૂપ આપવામા આવે છે

(૧) કૂર્મપુરાણમા લખ્યુ છે કે—

હુ **નારાયણ** દેવ છુ, મારા માટે શરૂઆતમા રહેવાની જગ્યા ન હોવાથી મે **શેષનાગની** શય્યા કરી તેની ઉપર હુ રહ્યો મારી દયાથી ચતુર્મુખ **બ્રહ્મા** અકસ્માત્ પેદા થયા એમણે પોતાના મનથી પોતાના જેવા **૧ સનક, ૨ સનાતન, ૩ સનદન, ૪ રૂદ્ર અને ૫ સનત્કુમાર** એ નામના પાચ પુરુષો ઉત્પન્ન કર્યા તેમણે પોતાના મનને ઇશ્વરમા આસક્ત કરી આ સૃષ્ટિની રચના કરવા માડી ત્યારે **બ્રહ્મા** પાછા મોહવશ થવાથી **વિષ્ણુએ** પોતાના પુત્ર **બ્રહ્માને** ઉપદેશ કર્યો તેથી **બ્રહ્માએ** પુન ઉગ્ર તપ કર્યો ઘણા કાળ પર્યંત તપ કરવા છતા કાઇ ઇષ્ટસિદ્ધિ ન થવાથી એમને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો ને આખમાથી પાણી નીકળ્યુ, તેથી પાપણો વાકી વળી ગઇ, તેમાથી **મહાદેવ** ઉત્પન્ન થયા **બ્રહ્માની** આજ્ઞાથી **મહાદેવજીએ** ભૂત પ્રેતાદિ ગણો ઉત્પન્ન કર્યા, તે ભૂતપ્રેતાદિ ગણ ઉત્પન્ન થતાની સાથે જગતનુ ભક્ષણ કરવા લાગી ગયા, તે દેખી **બ્રહ્માજી** પણ વિસ્મિત થયા

(૨) **બ્રહ્મવૈવર્ત** પુરાણમા લખ્યુ છે કે—

આ બધા જગતની રચના **કૃષ્ણ** ભગવાનથી થઇ છે કારણ કે **કૃષ્ણજીના** જમણા હાથથી **વિષ્ણુજી**, ડાબા હાથથી **શિવજી** અને એમની નાભિમાથી **બ્રહ્માજી** ઉત્પન્ન થયા છે એ ત્રણે દેવોએ **કૃષ્ણજીને** પૂજી, એમની આજ્ઞા મેળવી સૃષ્ટિની રચના કરી

(૩) શિવપુરાણમાં વર્ણવ્યું છે કે—

આ બ્રહ્માંડમાંથી પ્રથમ **શિવજી** ઉત્પન્ન થયા એ **શિવજી**ના ડાબા હાથથી **વિષ્ણુ** અને **લક્ષ્મી** પ્રગટ થયા, અને જમણા હાથથી **બ્રહ્મા** અને **સરસ્વતી** પેદા થયા પછી ગુણ સંયુક્ત પ્રકૃતિ **શિવજી**ના જોવામાં આવી તે પ્રકૃતિએ **શિવજી**નું સામર્થ્ય ધારણ કરી મહ વાદિ ઉત્પન્ન કર્યા તેમાંથી સાત્વિક, રજસ, અને તમસ્ એ ત્રણ અહંકાર ઉત્પન્ન થયા સાત્વિકમાંથી દેવતાઓ, રજસમાંથી ઇંદ્રો, અને તમસ્માંથી પાંચ તત્ત્વ ઉત્પન્ન થયા એ પાંચ તત્ત્વોથી બધા બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ થઇ

(૪) **દેવીભાગવતમાં** લખ્યું છે કે—

કાળી દેવીએ કહ્યું કે જગતમાં હું આદ્ય શક્તિ થઇ, તેથી જગતના બીજ રૂપ (કારણ ભૂત) હું છું પ્રથમ **શિવ** અને શક્તિ રૂપે પ્રગટ થઇ પછી **વિષ્ણુ** અને વિષ્ણુની શક્તિ રૂપે ઉત્પન્ન થએલી હોવાથી આ સૃષ્ટિ મારાથીજ ઉત્પન્ન થએલી છે

તથા **કાળી** દેવી એ આદ્ય શક્તિ છે એણે ત્રણ ઇંડા ઉત્પન્ન કર્યા એમાંથી **બ્રહ્મા, વિષ્ણુ** અને **મહાદેવ** બહાર નિકળ્યા એમણે જગતની રચના કરી એમ અન્ય ગ્રંથોમાં પણ કહ્યું છે

(૫) **મંડૂક ઉપનિષદ્માં** કહ્યું છે કે—

જેમ કરોળીઓ પોતાની મેળે પોતે જાળું ઉત્પન્ન કરી પાછું તેને પોતાનામાંજ સમાવી દે છે, તેજ પ્રમાણે જે એક અવિનાશી પુરુષ છે, તેમાંથીજ આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને પાછળથી તે અવિનાશી પુરુષમાંજ પાછી સમાઇ જાય છે

(૬) **મનુસ્મૃતિના** પ્રથમાધ્યાયના શ્લો ૫ માંથી લખ્યું છે કે—

પ્રથમ તો એક અંધકારજ વિદ્યમાન હતો તેનો નાશ કરવા વાળા સ્વયંભૂ ભગવાન્ ઉત્પન્ન થયા તેમણે જળ ઉત્પન્ન કરી તેમાં બીજ નાખ્યું, તેથી સોનાનું ઇંડું ઉત્પન્ન થયું એ ઇંડામાં સર્વ લોકના પિતામહ **બ્રહ્માજી** ઉત્પન્ન થઇ કઇ નિખવ વર્ષ સુધી તેમાંજ રહ્યા આખર ઇંડાના બે ભાગ કરી **બ્રહ્મા** બહાર આવ્યા એ બે ટુકડામાંથી એક ટુકડાનો આકાશ અને બીજાથી પૃથ્વી બની ગઇ તે પછી અગ્નિ, વાયુ, અને સૂર્ય એ ત્રણ દેવો ઉત્પન્ન થયા

યજ્ઞ સિદ્ધિને માટે ત્રણ દેવો ઉત્પન્ન કરી તપાદિ, ક્રોધાદિ ઉત્પન્ન કરી સુખદુ ખાદિકની યોજના ઘડી કાઢી મુખ, હાથ, જંઘા અને પગથી ચારે વર્ણ ઉત્પન્ન કર્યા પછી બ્રહ્માજીએ પોતાના શરીરના બે ભાગ કરી સ્ત્રી અને પુરુષરૂપે બની વિરાટરૂપે થઇ ૧૦ મુનિ, ૭ મુનિ, દેવતાઓ અને કીટ પતગાદિકની ઉત્પત્તિ કરી

(૭) **ગોપથબ્રાહ્મણ** પૂ પ્ર ૧, બ્રા ' મા લખે છે કે—

પ્રજાપતિ (બ્રહ્માજી) એ તીવ્ર તપ કરીને પોતાના આત્માને ખૂબ તપાવીને તેમાથી (આત્મામાથી) જ ત્રણ લોકની રચના કરી પોતાના બે પગથી પૃથ્વીલોક, ઉદરથી આકાશલોક, અને મસ્તકથી સ્વર્ગલોક પછી એ ત્રણે લોક પાસે તપ કરાવી અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય એ ત્રણ દેવો ઉત્પન્ન કરાવ્યા

(૮) **શતપથ** બ્રાહ્મણ કા ૧૧, અ ૫, બ્રા ૩ ક ૧–૨–૩ મા લખ્યુ છે કે—

પ્રથમ નિશ્ચયથી એક **પ્રજાપતિ** હતો તે પ્રજાપતિને ઇચ્છા થઇ કે- " **एकोऽहं बहु स्याम्** "–હુ એક છુ તેથી અનેક રૂપવાળો થાઉ પછી તેણે શાતપણાથી તપ કરવા માંડયો તપના પ્રભાવથી તેણે ત્રણ લોક (સ્વર્ગ–મર્ત્ય અને પાતાળ) ની રચના કરી એ ત્રણે લોક પાસે પ્રજાપતિએ તપ કરાવ્યો તેમના તપના પ્રભાવથી ત્રણ જ્યોતિ (પ્રકાશ) રૂપવાળા ત્રણ દેવતા ૧અગ્નિ, ૨વાયુ, અને ૩સૂર્ય નામે ઉત્પન્ન થયા

(૯) એજ **શતપથ** બ્રાહ્મણના કા ૭ અ ૫ બ્રા ૧ ક ૫ મા લખ્યુ છે કે-

વેદામા કૂર્મ પ્રસિદ્ધ છે પ્રજાપતિ પરમેશ્વર કૂર્મનુ રૂપ ધારણ કરી આ બધા જગતની રચના કરી પોતાને કરવાનુ હતુ તે કરવાથી 'કૂર્મ' કહેવાયા તે કૂર્મ કશ્યપના નામે પ્રસિદ્ધ હોવાથી ઋષિઓ સપૂર્ણ પ્રજાને કાશ્યપી કહે છે

(૧૦) **તૈત્તરીયસહિતા** કા ૭, પ્ર ૧, અનુ૦ ૫ મા લખ્યુ છે કે—

શરૂઆતમા જળ, જળ ને જળ હતુ તે જળમા પ્રજાપતિ વાયુનુ સ્વરૂપ ધારણ કરી ફરવા લાગ્યા ફરતા ફરતા એકદા આ પૃથ્વીને જળની અદર દેખવાથી પોતે વરાહ (શૂકર) રૂપ ધારણ કરીને જળની બહાર ખેચી લાવ્યા

(૧૧) **ઋગ્વેદમા** લખ્યુ છે કે—

શરૂઆતમા એક આત્મા શિવાય ચળ અને સ્થિર વસ્તુમાની કોઇ પણ વસ્તુ નહોતી એક સમયે આત્માને વિચાર થયો કે ' હુ જગતની રચના કરૂ '

એ વિચાર થતા પ્રથમ જ્યોતિષ આદિ બનાવ્યા, તે પછી એની રક્ષા કરવાનો વિચાર ઉત્પન્ન થતા જળમાથી એક પુરુષ ઉત્પન્ન કર્યો તે પુરુષનુ મુખ ખુલ્લુ થતા તેમાથી અગ્નિ પ્રગટ થયો પછી નાક ખુ તુ થતા શ્વાસ અ વવા જવા લાગ્યો તેથી આકાશની ઉત્પત્તિ થઇ ત્યાર બાદ આખો ઉઘડી એટલે જ્યોતિષ પ્રગટ થઇ એ જ્યોતિ થી સૂર્ય પ્રગટ થયો એમ અનુક્રમે ઝાડ-બીડ, મર્ત્ય વિગેરે તે પુરુષથીજ ઉત્પન્ન થયા

(१२) વળી એજ ઋગ્વેદ, મ १०, ८२, १મા લખ્યુ છે કે—

તે મનવિત્ પિતાએ સ્પષ્ટ અવલોકન કર્યુ અને પૂર્ણ વિચાર કરી આકાશ અને પૃથ્વી જળમય આકૃતિવાળા, અને એક બીજાને સ્પર્શ કરતા બનાવ્યા તેઓની મર્યાદા વિસ્તૃત થઇ ત્યારે આકાશ અને પૃથ્વી જુદા પડયા

(હિંદુસ્તાનની સસ્કૃતિ (પૃ ७८)

(१३) યજુર્વેદમા લખ્યુ છે કે—

વિરાટ પુરુષથી આ વિશ્વની રચના થઇ છે જે વખતે વિરાટ્પુરુષને સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા થઇ તેજ વખતે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને એકજ સ્વરૂપથી ઉત્પન્ન થઇ ગયા, ને તે જુદા પડી સ્ત્રી ભર્ત્તારૂપ બની ગયા ત્યાથી તેમનાથી મનુષ્યની પરપરા શરૂ થઇ વળી પતા પુરુષ અને સ્ત્રીએ જે જે જાતિનુ સ્વરૂપ ધારણ કર્યુ તે તે જાતિનો વિસ્તાર વધતો ગયો

ઋગ્વેદ વિગેરેમા પણ આજ મતલબનો ઉલ્લેખ નજરે પડે છે

(१४) એજ યજુર્વેદના વા મ અ १७ મ ३ (બ્રહ્મકુશળ ઉદાશીકૃત હિંદી અનુવાદ) મા લખ્યુ છે કે—

આ સૃષ્ટિની શરૂઆતમા માત્ર જળજ હતું તણે ઋતુકાળ પ્રાપ્ત થતા ગર્ભ ધારણ કર્યો તે વિશ્વના કારણભૂત ગર્ભરૂપ બ્રહ્માજીમા સર્વ દેવતાઓ ઉત્પન્ન થઇ વ્યાપી રહ્યા છે જન્માદિકથી રહિત અજની નાભિકમળમા સર્વ જગતના બીજરૂપ બ્રહ્માજી ઉત્પ ન થયા તેમનામા ચૌદ ભુવન સ્થિર રહ્યા *

* શ્રીયુત્ માન સ સ્વતી-એ ક ના આનો નવીન અર્થ-

મનુષ્યોએ એનુ ક તુ જોઇએ કે જે જગતનો આધાર સાગીઓને ર ક્ષક અતર્યામિ પોતાનો આપા મરમા વ્યાપ્ત છે, તેની સા મન ના -

(૧૫) વળી એજ **યજુર્વેદના** વા સ અ ૨૩, મ ૬૩ મા લખ્યુ છે કે–
'સુભૂ' (સુદર ભવન છે જેનામા તે), **સ્વયભૂ** (ઇચ્છાથી શરીર ધારે તે) પરમાત્મા, પ્રાપ્ત કાળે મહાજળસમૂહમા હતા તેમણે ગર્ભ ધારણ કર્યો તેમાથી બ્રહ્માજી ઉત્પન્ન થયા

§ વેદોમાથી વિશેષ વર્ણન

ઋગ્વેદાલોચન દ્વિ૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૨૦૫ થી મૂલ

હિરણ્યગર્ભ પ્રજાપતિ—

"हिरण्यगर्भ समवर्त्ततग्रे' (ऋ० १०, २१, १-१०) इत्यादि (पृ २०७)

ભાવાર્થ—સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના સમયે એકલા હિરણ્યગર્ભ પ્રજાપતિ પરમાત્મા ઊપસ્થિત હતો (હાજર હતો) તેજ એકલો આ વિસૃષ્ટિનો સ્વામી હતો તેણેજ દ્યૌ, ભૂમિ અને અતરિક્ષને ધારણ કર્યુ હતુ આવો, તેજ દિવ્ય ગુણ યુક્ત પ્રજાપતિને આપણી પાસે જે કાઇ છે તે અર્પણ કરીયે ॥ ૧ ॥

જે આત્માને દેવાવાળો, બળને દેવાવાળો, સર્વ વિદ્વાન્ જેની ઉપાસના કરે છે, જે સ્વય અમૃત છે કિતુ જેમની છાયાજ મૃત્યુ છે તેજ પ્રજાપતિને ભેટ કરીયે ॥ ૨ ॥

જે પ્રજાપતિ એકલાજ પોતાની મહિમાથી પ્રાણિમાત્રના રાજા થયા જે દ્વિપાદ તથા ચતુષ્પાદ પ્રાણિયોનો સ્વામી છે, આવો, તેમને આપણે સર્વ કાઇ અર્પણ કરીયે ॥ ૩ ॥

જે હિમાચ્છાદિત મોટા મોટા પર્વત, જે સમુદ્ર, જે નદિઓ જેમની છે, દિશા અને વિદિશાઓ જેમની–બાહુઓ છે તેનેજ પૂજીયે ॥ ૪ ॥

જેણે અતરિક્ષ, દૃઢ પૃથિવી, સ્વર્લોક, આદિત્ય તથા અતરિક્ષસ્થ મહાન જલરાશિને નિર્માણ કર્યા તેમને ભજીયે ॥ ૫ ॥

જેણે પોતાના અભિધ્યાનથીજ આ વિસ્તૃત પ્રકાશમાન દ્યૌ અને પૃથિવીને બનાવી અને ઉદિત થયા, જેના પ્રકાશથી સૂર્ય પ્રકાશિત થાય છે, આવો, તેજ પ્રજાપતિને પૂજીયે ॥ ૬ ॥

જેના અભિધ્યાનથી પ્રલય કાલમા દોધૂયમાન જલરાશિએ સર્વને વ્યાપ્ત કરી રાખ્યા હતા ફરી જેમાથી પૃથિવી આદિ નિકલ્યા અને જે પ્રજાપતિથીજ ઉત્પન્ન થએલા દેવાદિકમા પ્રાણ સચાર થયો આવો, તેનેજ સર્વ પૂજીયે ॥ ૭ ॥

જેણે તે પ્રલયકાલીન મહાજલ પ્રચયને પોતાની મહિમાથી દેખ્યો અને જે સર્વ દેવોમા એક અદ્વિતીય દેવ છે તેનેજ પૂજીયે ॥ ૮ ॥

---

§ આ વિશેષ વર્ણન ન વૈ શાસ્ત્ર, વૈ તીર્થ (જ્વાલાપુ) કૃત 'ઋગ્વેદાલોચન' નામના હિદી ગ્રથમાથી આપવામા આવ્યુ ,

૨

જેણે પૃથિવીને ઉત્પન્ન કરી, જે સત્યધર્માએ અંતરિક્ષને બનાવ્યો, જેણે આલ્હાદ કારક જલરાશિને બનાવ્યો, તે અમોને ન મારે, આવો આપણે તેજ પ્રજાપતિને પૂજીયે ॥ ૯ ॥

હે પ્રજાપતે ? તારા વિના કોઇ નથી, જે આ સમસ્ત પ્રાણિ વર્ગને ઉત્પન્ન કરી શકે, અમો જે ફલની વાસનાથી એ યજ્ઞ યાગાદિ કરીએ છીએ તે ફલ અમોને મળે અને અમે વિવિધ ધનોના સ્વામી થઇએ ॥ ૧૦ ॥

॥ અઘમર્ષણમંત્ર—(ઋ૦ ૧૦ ૧૯૦–૧–૩) પૃ ૨૦૮ તેજ પરમા ત્માના અભિધ્યાનથી ઋત અને સત્ય, દિન અને રાત્રિ, સમુદ્ર અને મહાસાગર સંવત્સર, સૂર્ય, ચંદ્ર, દ્યૌ, પૃથિવી, અંતરિક્ષ, ઉત્પન્ન થયા તેણે આ બધા ને સૃષ્ટિ પૂર્વ જેવીજ બનાવી

ઋગ્વેદ ૧૦ મુ મંડલ, તેના એક સો એકવીસમા સૂક્તના દશ મંત્રનો હુંકમાર –

સૃષ્ટિ ઊત્પત્તિના સમયે એકલા બ્રહ્મદેવજ હતા તેણે દ્યૌ, ભૂમિ અને આકાશ ધારણ કર્યા જે આત્માને અને બળને દેવાવાળો, દ્વિપાદ ચતુષ્પાદના સ્વામી, જેણે આકાશ, પૃથ્વી અને સ્વર્લોકનો નિર્માણ કર્યો જે દ્યૌ પૃથ્વી બનાવી ઊન્નત થયા જેનાથી પ્રલય કાલમાં જલ રાશિથી ફરી પૃથ્વી આદિ થઇને નીકલ્યા, શ્રી પ્રજાપતિથી ઊત્પન્ન થએલા દેવાદિકોના પ્રાણ સંચાર થયો જેણે મહા પ્રલયને આપણી મહિમાથી દેખ્યો જેણે પૃથ્વી, આકાશ અને જલરાશિને બનાવ્યા તેવા હે પ્રજાપતે ? તારા વિના આ સમસ્ત પ્રાણિ વર્ગને ઉત્પન્ન નહિ કરી શકે ? ફલની આશાયે યત્ન કરી રહ્યા છે તેનુ ફલ વિવિધ ધનના સ્વામી થઇએ તેવુ આપો

દ્વિતીય પ્ર૦ પૃ ૧૯૨–૩ માં– ૧ પૃથ્વીના અંતનુ, ૨ ભુવનના નાભિનુ, ૩ આદિત્યના વીર્યનુ, ૪ વચનના સમુદ્રનુ એ ચાર પ્રશ્ન તેના ઊત્તરમા ૧ યજ્ઞની વેદી, ૨ યજ્ઞ, ૩ સોમરસ, ૪ બ્રહ્મ–સાયણાચાર્યે બતાવ્યા હતા

આગળ પૃ ૨૦૧– સૃષ્ટિકર્તાના આહ્વાનના અર્થ–' જે પરમાત્મા ચરાચરના સ્વામી, બુદ્ધિના દાતા, ઇચ્છાની પૂર્તિ કરતા, તેનુ આ જ્ઞાન સ્વરૂપ માટે, સ્વપુષ્ટિના માટે, અને સ્વવૃદ્ધિ કલ્યાણના માટે' એમ કરવામા આવ્યુ છે

વિદ્વાન લોક વિષ્ણુના પરમ પદને આકાશમા પ્રકાશમાન સૂર્યની પેઠે જુવે છે તેને વિદ્વાનજ જાણે છે

* આથી સ્પષ્ટ છે કે પ્રવાહ પથી આ સૃષ્ટિ નિત્ય છે

વૈજ્ઞાનિકો મધ્યાહ્નનો સૂર્ય બતાવે છે ॥

પૃ ૨૦૭ થી—પ્રલય દશાનો લેખ જુવો-પૃથ્વી, આકાશાદિક કાંઇ જ ન હતુ એકલો બ્રહ્મજ હતો તેને સૃષ્ટિ ઊત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા થવાની સાથે સૃષ્ટિ થઇ ગઇ તેથી પાછળથી થએલા વિદ્વાનોને ખબર પડી નહી ઇત્યાદિ

ઋગ્વેદાદિકમા—પ્રલયદશાનુ વર્ણન

ઋગ્વેદાલોચન—દ્વિતીય પ્રકાશ પૃ ૨૦૭ મા મૂલ

સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના પૂર્વ નુ હતુ ?

નાऽसदासीन्नोसदासीत्तदानीं ઇત્યાદિ (ऋ १०।१२९।१-७) પૃ ૨૦૩ થી

ભાવાર્થ—પ્રલય દશામા સૃષ્ટિના મૂલ કારણનો પત્તો નહીં હતો, અને ન નહો હતી એવુ પણ નહીં સદ અસતથી વિલક્ષણજ કોઇ અનિર્વચનીય દશા હતી, ન કોઇ લોક હતો, ન પૃથ્વી, ન અંતરિક્ષ, અને ન અંતરિક્ષના ઉપરનો ગુલોક આદિ, જ્યારે કોઇ આધાર ન હતો તો એનો આવરણ= ઢાકવા વાળાજ કયાથી આવ્યા ? તે સમય જીવોની પણ અદષ્ટ અર્થાત્ સુખ દુખોના સાક્ષાત્કાર કરાવવાવાળા ધર્માધર્મનો, નાશ હોવાના કારને પ્રલય દશાજ હતી ઉપાધિના વિલયથી ભોક્તા જીવ પણ વિલીન જ હતા-અર્થાત્ ન ભોગ્ય હતુ, ન ભોક્તા કાઇ પત્તો નહીં લાગતો હતો ગભીર, ગહન, જલનાધિ, સમુદ્ર, મહાસમુદ્ર આદિ કાઇ ન હતુ ॥ ૧ ॥

તે સમયે ન મૃત્યુ હતુ, ન અમૃત, ન રાત્રિનુ ચિન્હ હતુ, ન દિનન, સૂર્ય, ચંદ્રમા જ નહીં હતા તો પછી અહોરાત્ર કયાથી હોય ? કેવલ એક નિરુપાધિક× આનીત્ અર્થાત સબના પ્રાણન કર્ત્તા શુદ્ધસત્ત્વ બ્રહ્મજ હતા, જે એકલા પોતાના આશ્રયમા જ સ્થિત હતા બસ તેમને છોડીને બીજુ કોઇ હતુ જ નહીં ॥ ૨ ॥

સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિની પૂર્વ જ્યા જોઇએ ત્યા ગૂઢ અંધકાર જ હતો એજ કારણે કાઇ પણ પત્તો નહીં દેખાતો હતો જેમ જલને ભરાઇ જવાથી નીચેની વસ્તુઓનો પત્તા નથી જણાતો, જેમ નીરમિશ્રિત જલમા નીર—ક્ષીરનો વિવેક કઠિણ થઇ જાય છે એ પ્રકારે તે તુચ્છ તમથી આવૃત દશામા કાઇપણ જ્ઞાન થતુ નહતુ આ જે કાર્યરૂપ જગત્ ઉત્પન્ન થયુ તે, તે સત્ત્વ બ્રહ્મની પર્યાલોચનની મહિમાથીં જ ઉત્પન્ન થયુ ॥ ૩ ॥

× ' आसादिदं तमाभूतम " (मनु० १–५) ઇત્યાદિ

પ્રશ્નપા આગમા મદાનથન જ્ઞાન પણ આનાથી મળતા જેવુ જ કે

આ સૃષ્ટિને આ રૂપમા આવવાના પૂર્વે તે સત્ત્વ બ્રહ્મના મનમા સિસૃક્ષા- આ જગતને ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા હતી તેજ આ સૃષ્ટિના બીજભૂત થઇ કેમકે અતીત કલ્પમા પ્રાણીયોદ્વારા કરેલુ કર્મ તે સમયે હતુ એટલાજ માટે સર્વ ફલદાતા, સાક્ષી કર્માધ્યક્ષ, પરમેશ્વરના મનમા સિસૃક્ષા થઇ કવિ–અર્થાત્ ક્રાન્તદર્શી વિદ્વાન્ જ આ જગતના બંધન હેતુ ગતકલ્પગત કર્મ સમૂહને પોતાની વિવેક દૃષ્ટિથી જાણી લે છે ॥ ૪ ॥

જે કર્મ સમૂહના કારણ કર્માધ્યક્ષના મનમા સિસૃક્ષા ઉત્પન્ન થઇ તે સિસૃક્ષા એકદમ એવી વ્યાપ્ત થઇ જેમકે સૂર્યની રશ્મિઓ એકદમ સર્વત્ર વ્યાપ્ત થઇ જાય છે ફરી એ પત્તો ન મળ્યો કે સૃષ્ટિક્રમ કયાથી પ્રારંભ થયો, નીચેથી ઉપરથી, કે મધ્યથી, કાઇ જાણી શકાયુ નહીં–અર્થાત્ સિસૃક્ષાના સમકાલ જ સર્વત્ર સર્ગક્રિયા પ્રારંભ થઇ જીવોમા કોઇ ભોક્તા હતા, કોઇ કર્તા હતા, અને તેમના લીધેજ મહાન્ વિયદાદિ પચમહાભૂતોની સૃષ્ટિ થઇ એ પ્રકારે પરમાત્માએ માયાસહિત ભોક્તૃ ભોગ્ય રૂપથી સૃષ્ટિ રચી ॥ ૫ ॥

કયો પુરૂષ ખરેખર બતાવી શકે છે અથવા જાણી શકે છે? કે સૃષ્ટિ કયા નિમિત્ત અથવા ઉપાદાન કારણથી બની? વિદ્વાન તો એ વાતને બતાવી શકશે? વિદ્વાન કેવા પ્રકારે બતાવી શકશે? તે તો સૃષ્ટિ ઊત્પત્તિના અનન્તર (પછી) ઊત્પન્ન થયા તે પોતાથી પૂર્વ કાલમા વિદ્યમાન દશાનો બોધ કેવી રીતે કરાવી શકશે? ॥ ૬ ॥

આ સૃષ્ટિ કયા નિમિત્તથી અથવા ઉપાદાન કારણથી બની? અથવા એના ધારણ કરવાવાળા કોઇ છે કે નહી? એ વાતને કાઇ જાણતો હશે તો તેજ એક કર્માધ્યક્ષ, સ્વર્ગાધ્યક્ષ પરમાત્મા જાણતા હશે ॥ ૭ ॥

આ ઋગ્વેદના સૂક્તનો ઢુંક સાર—

પ્રલય દશામા—પૃથ્વી, આકાશ, દ્યુલોક આદિ કાઇ જ ન હતુ, જીવ પણ વિલીનજ હતા, ભોગ્યજ ન હતુ તો ભોક્તા જીવ ક્યાથી હોય? અરે સમુદ્ર મહાસમુદ્ર આદિ કાઇ જ ન હતુ સૂર્ય ચન્દ્રજ ન હતા તો પછી દિવસ રાત્રિ કયાથી હોય? માત્ર એકલા બ્રહ્મજ પોતાના આશ્રયમા સ્થિત હતા, ગૂઢ અંધકારમા કાઇ ભાનજ ન થઇ શકતુ હતુ બ્રહ્મને સૃષ્ટિ ઊત્પન્ન કરવાની જે ઇચ્છા તે જ બીજ, પૂર્વ કલ્પના કરેલા જીવોના કર્મ વિદ્વાન પોતાની વિવેક દૃષ્ટિથી જાણી લે છે સૃષ્ટિ રચવાની ઇચ્છા એવી પસરી કે જાણે સૂર્યની કિરણો તેના રૂપની ખબર જ ન પડી જીવોમા કોઇ ભોક્તા તો કોઇ કર્તા,

તેમના જ લીધે આકાશાદિક પચ મહાભૂતોની સૃષ્ટિ થઇ કયા નિમિત્ત કયા ઉપાદાન કારણથી આ સૃષ્ટિ બની એ કોણ વિદ્વાન્ બતાવી શકે ? કેમકે તે વિદ્વાનો તો પાછળથી ઉત્પન્ન થયા, કેવી રીતે બતાવી શકે ? એને ધારણ કરવા વાળો કોઇ છે કે નહી તે તો તે પરમાત્માજ જાણતો હશે

આમા થોડા અમારા વિચારો—પ્રલય દશામા પૃથ્વી, આકાશ અને દ્યુલોકાદિક કોઇ પણ ન હતુ તેવા પ્રકારની દશા કેટલા કાલ સુધી રહી ? સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ કોઇ પણ પદાર્થ આકાશ વિના રહી શકતો નથી તો આકાશ વિના એકલો બ્રહ્મ કયે ઠેકાણે રહ્યો ? ।

બ્રહ્મની જે ઇચ્છા તે સૃષ્ટિનુ બીજ ઇચ્છા સદા કાળની કે પ્રલયના સમયે નવીન ઉત્પન્ન થએલી ? । પૂર્વ કલ્પમા કરેલા જીવોના કર્મ વિદ્વાન વિવેક દૃષ્ટિથી જાણી શકે છે, તો કર્મ વસ્તુ શી ચીજ છે ? તે જીવોની સાથે કેવા સ્વરૂપથી રહે છે ? અને તે વિદ્વાન્ કયા જ્ઞાનથી જાણી લે છે ? એકદમ સૃષ્ટિની રચના પ્રસરતા ક્રમની ખબર ન પડી, પૂર્વ કલ્પમા કરેલા જીવોના અતિસૂક્ષ્મ કર્મોને જાણનાર વિદ્વાનને આટલી મોટી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના ક્રમની ખબર ન પડી એ પણ એક મહાન આશ્ચર્યજ ?

'સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કયા નિમિત્તે અને કયા ઉપાદાન કારણથી થઇ ત પાછલથી થએલા વિદ્વાનોને કેવી રીતે ખબર પડે ?' આમા જરા વિચારવાનુ કે બ્રહ્માએ ચાર વેદોના જ્ઞાનની ફુક મારતી વખતે ઋષિ જ્ઞાનની ફુક મારેલી કે નહી? આ લેખો તે કોઇ જ્ઞાનીના જેવા કે તદ્દન બાલક જેવા ? જુઓ જૈન દૃષ્ટિએ જગતના **નામનુ પ્રકરણ બીજુ** અને સાથે ખૂબ વિચાર કરી લેવુ

વિરાટ્પુરુષ

ઋગ્વેદાલોચન દ્વિ પ્ર પુરુષ સૂક્ત પૃ ૨૦૯

सहस्त्रशीर्षा पुरुष सहस्राक्ष सहस्रपात्। इत्यादि (ऋ० १०-९०)

આ સૂક્ત ચારો વેદોમા આવ્યુ છે કિંતુ ક્રમમા થોડો ફેર છે

શ્રી સાયણાચાર્યજીનો અર્થ એ છે કે સર્વ પ્રાણિઓનો સમષ્ટિ રૂપ જે બ્રહ્માડ દેહ છે તેજ વિરાટ્ પુરુષ છે તેના અનત માથા, ચક્ષુ, અને પાદ છે તે પુરુષ બ્રહ્માડ ગોલક રૂપના ચારે તરફ ઘેરો કરી દશ અગુલ વધેલો છે અર્થાત્ તે આ બ્રહ્માડ લોકથી પણ બહાર છે ॥ ૧ ॥ જેમ આ કલ્પમા પ્રાણી માત્ર વિરાટ્ પુરુષના અવયવ છે તેમ પૂર્વ કલ્પમા પણ હતા અને ભવિષ્ય કલ્પમા પણ થશે તે અમૃતતત્ત્વનો સ્વામી પણ છે કમકે પ્રાણિ માત્રના ભોગ્ય અન્નથીજ તે સદૈવ વધતો રહે છે પોતાની કારણ અવસ્થાથી નિકળીને તે આ

પરિદૃશ્યમાન જગદવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે તેથીજ પ્રાણિયોના કર્મ ફલ ભોગના માટે જગદવસ્થાનો સ્વીકાર કરે છે એટલા માટે ખરી રીતે તેનું આ રૂપ નથી ॥ ૨ ॥ ભૂત ભવિષ્ય, વર્તમાન રૂપ જેટલું આ જગત્ છે તે સર્વ તેનીજ મહિમા અર્થાત સામર્થ્ય વિશેષ છે એથી પણ અધિક તેની મહિમા છે કાલત્રયવર્ત્તી સમસ્ત પ્રાણિજાત તેના એક ચતુર્થાંશ સ્વરૂપ સ્વપ્રકાશમાં સ્થિત છે અને જે અવિનાશી છે ॥ ૩ ॥ આ જે આ સંસારથી બહિર્ભૂત એટલાજ માટે સંસાર સ્પર્શ-રહિત ત્રિપાત્ પુરુષ છે તેનો આ એકપાદ અર્થાત ચતુર્થાંશ સૃષ્ટિસંહાર રૂપથી પુનઃ પુનઃ ઉત્પન્ન અને નષ્ટ થાય છે અને તેજ ચરાચર રૂપમાં વ્યાપ્ત થઈને રહે છે ॥ ૪ ॥ તેજ આદિ પુરુષથી વિરાટ બ્રહ્માંડ દેહ ઉત્પન્ન થયું છે તેજ વિરાટ્ દેહનો આશ્રય લઈ દેહાભિમાની પુરુષ ઉત્પન્ન થયો અર્થાત સ્વમાયાથી બ્રહ્માંડરૂપ વિરાટ દેહને ઉત્પન્ન કરીને તેમાં તે બ્રહ્માંડાભિમાની જીવરૂપ થયા આ ઉત્પન્ન થએલો દેવ-તિર્યંક, મનુષ્ય આદિ રૂપ વાળો થયો ભૂમિને ઉત્પન્ન કર્યાબાદ જીવોના શરીર બનાવ્યા ॥ ૫ ॥ જ્યારે પૂર્વ ક્રમથી સૃષ્ટિ થઈ ત્યારે બીજુ કોઈ સાધન ન હોવાથી દેવોએ મનથી તેજ પુરુષ સ્વરૂપને હવિની કલ્પના કરીને યજ્ઞ કર્યો ત્યારે તે યજ્ઞમાં વસન્તઋતુજ ઘી હતુ, ગ્રીષ્મજ ઇધ્મ અર્થાત્ અગ્નિ, અને શરદ્ઋતુજ હવિ હતી ॥ ૬ ॥ તે માનસયજ્ઞમાં દેવોએ તે પુરુષ પશુનું પ્રોક્ષણ કર્યું અને સૃષ્ટિ સાધન-યોગ્ય પ્રજાપતિ આદિ દેવોએ યજ્ઞ કર્યો ॥ ૭ ॥ તેજ માનસ યજ્ઞથી સર્વદધ્યાદિ ભોગ્યજાત પદાર્થ ઉત્પન્ન થયા તેનાથી વાયુપ્રધાન આરણ્યક અર્થાત્ જંગલી હરિણાદિ પશુ અને ગ્રામ્ય અશ્વાદિ ઉત્પન્ન થયા ॥ ૮ ॥

તેજ માનસ યજ્ઞથી—ઋગ, યજુ, સામ અને [1]ગાયત્ર્યાદિ છંદ ઉત્પન્ન થયા ॥ ૯ ॥ તેનાથી અશ્વાદિ અને બન્ને તરફ દાંતવાળા પશુ ઉત્પન્ન થયા તેનાથી ગાયો, બકરિયો તથા ઘેટા ઉત્પન્ન થયા ॥ ૧૦ ॥ પ્રજાપતિના પ્રાણરૂપ દેવોએ જ્યારે સંકલ્પદ્વારા વિરાટ પુરુષની ઉત્પત્તિ કરી ત્યારે તે વિરાટ પુરુષને કેટલા ભાગોમાં વિભક્ત કર્યો? તેનુ મુખ કયુ હતુ? બાહુ કઈ હતી? ઉરૂ અને પાદ કયા કેવા રૂપના હતા? ॥ ૧૧ ॥ બ્રાહ્મણ તેના મુખરૂપ, ક્ષત્રિય બાહુરૂપ, વૈશ્ય ઉરૂસ્વરૂપ, અને શૂદ્ર તેના પાદસ્વરૂપ હતા-અર્થાત તે વિરાટ્ પુરુષમાં તેમાં આ પ્રકારે મુખાદિ વિભાગ કર્યા ॥ ૧૨ ॥ જે પ્રકાર સમસ્ત ભોગ્યજાત વસ્તુઓ, ગવાદિ પશુ ઋગ્વેદાદિ વેદ, બ્રાહ્મણાદિ મનુષ્ય, તેનાથી ઉત્પન્ન થયા, તેજ પ્રકારે પ્રજાપતિના મનથી ચંદ્રમા, ચક્ષુથી સૂર્ય, મુખથી અગ્નિ, અને પ્રાણથી વાયુ ઉત્પન્ન થયા ॥ ૧૩ ॥ નાભિથી અંતરિક્ષ, શિરથી દ્યૌ, અર્થાત્ દ્યુલોક, પગોથી ભૂમિ,

[1] ગાયત્ર્યાદિ છંદ જેના દેવતા છે એવા અથર્વવેદ

શ્રોત્રાદિથી (કાનથી) દિશા તથા અન્ય લોક લોકાતર ઉત્પન્ન થયા ॥ ૧૪ ॥ આ સાંકલ્પિક યજ્ઞની ગાયત્ર્યાદિ સાત છંદ પરિધિયા હતી અર્થાત્ ઐષ્ટિક આહવનીયની ત્રણ પરિધિયા, ઉત્તરવેદિકાની ત્રણ પરિધિયા અને સાતમા આદિત્યરૂપે એકવીશ સમિધાઓ હતી અર્થાત્-બાર માસ, પાચ ઋતુ (હેમત અને શિશિરને એક માનીને) ત્રણ લોક આદિત્ય પ્રજાપતિના પ્રાણેન્દ્રિયરૂપ દેવોએ માનસ યજ્ઞ કરતા વિરાટ્ પુરુષનેજ પશુ માની લીધુ અને યજ્ઞનો વિસ્તાર કર્યો ॥ ૧૫ ॥ પ્રજાપતિના પ્રાણસ્વરૂપ દેવોએ આ માનસ યજ્ઞથી યજ્ઞ સ્વરૂપ પ્રજાપતિની પૂજા કરી તે સમયે જગદ્રૂપ વિકારના ધારક તેજ ધર્મ મુખ્ય હતા, તે પુરુષ તે વિરાટ્ પ્રાપ્તિરૂપ સ્વર્ગને પ્રાપ્ત થાય છે જ્યા પુરાતન વિરાટ્ પુરુષની ઉપાસના કરવાવાળા સાધક દેવ રહે છે ॥ ૧૬ ॥

આ વિરાટ્ પુરુષમા વિચાર—

૧ સર્વ પ્રાણિઓનો બ્રહ્માડ દેહ તે વિરાટ કયી દશાગુલ જગ્યામા વધેલો ? અને તે જગ્યાનુ નામ શુ ? કાકભ્રુશુંડાદિકમા અનત બ્રહ્માડ વેદ વિરુદ્ધ કયાથી આવ્યા ? ॥ ૧ ॥

૨ પ્રાણિમાત્ર તેના અવયવો, છે પ્રાણિયોના હાલવાથી તે હાલે કે નહિ?

૩ પ્રાણિયોના ભોગ્ય અન્નથી વધે, તેના કર્મ ફલ ભોગના માટે જગદ્વસ્થાનો સ્વીકાર કરે-કારણ વખતે કયે ઠેકાણે પોતે અને કયે ઠેકાણે જીવો ?

૪ ત્રણે કાલમા તેની મહિમા, પ્રાણિજાત તેના ચતુર્થાશના પ્રકાશમા, પોતે મસાણથી ત્રિપાદ, બહાર તેનો ચોથો પાદ ઉત્પન્ન અને નષ્ટ કેવા સ્વરૂપથી ? આજ સુધી કેટલી વખત ઉત્પન્ન અને નષ્ટ થયો ?

૫ તેજ આદિ પુરુષે પોતાની માયાથી બ્રહ્માડ દેહ ઉત્પન્ન કર્યું પુરુષ તો અનાદિનો, માયા આદિની કે અનાદિની ? બ્રહ્માડ દેહમા મસાલો કયો મેળવ્યો ?

૬ તેમા તે બ્રહ્માડાભિમાની જીવરૂપ થયા, અને આ ઉત્પન્ન થયેલો દેવ તિર્યગાદિ રૂપ વાલો થયો તેમા વધારાનો મસાલો કયો ભેલવ્યો ? અને ત કયા બ્રહ્માડમાથી લાવ્યો ?

૭ ઉપરનુ બની ગયા પછી પૃથ્વી બનાવી ? ત્યારે માટી કયાથી લાવ્યા ?

૮ પૃથ્વી થઇ ગયા પછી જીવોના શરીર બનાવ્યા તો જીવો કયાથી લાવીને તેમા મુકયા ?

૯ સૃષ્ટિ થયા પછી માનસ યજ્ઞના તે વિરાટ્ પુરુષ પશુનું પ્રાક્ષણ કર્યું અને સૃષ્ટિ સાધન યોગ્ય-પ્રજાપતિ આદિ દેવોએ-યજ્ઞ કર્યો તેવી દધિ આદિ ભોગ્ય પદાર્થ, હરિણ, અશ્વાદિ પશુ અને ચાર વેદો ઉત્પન્ન થયા એ પ્રકાર બધી સૃષ્ટિ જ થઇ ગઇ

૧૦ મંત્ર પથી વિરાટ્ની ઉત્પત્તિ કર્યા પછી તેના વિભાગ કર્યા બ્રાહ્મણ મુખ, ક્ષત્રિય બાહુ, વૈશ્ય ઉરૂ, અને શૂદ્ર પગ પછી પ્રજાપતિના મનથી ચંદ્રમા આદિ બધો લોક ઉત્પન્ન થઇ ગયો આગળ સ્વામીજીના અર્થને તપાસીએ

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીજીએ— ઋગ્વેદગત-પુરુષ સૂક્તનો અર્થ નથી કર્યો કેમકે ત્યાં સુધી તેમના ભાષ્યને પુહચતા પોતે પહિનાજ દિવંગત થઇ ગયા હતા, કિંતુ તેમણે યજુર્વેદગત પુરુષ સૂક્તનો અર્થ કર્યો છે અને સમસ્ત સૂક્તનો અર્થ આ પ્રકારે વર્ણન કર્યો છે

સહસ્રશીર્ષા આ મંત્રમાં પુરુષ શબ્દ વિશેષ્ય અને અન્યપદ તેના વિશેષણ છે પુરુષ તેને કહે છે કે જે આ સર્વ જગતમાં પૂર્ણ વ્યાપ્ત થઇ રહ્યા છે અર્થાત્ જેણે પોતાની વ્યાપકતાથી આ જગતને પૂર્ણ કરી રાખ્યું છે પુર કહેતાં બ્રહ્માંડ અને શરીર, તેમાં જે સર્વત્ર વ્યાપ્ત અને જીવના અંદર પણ વ્યાપક અર્થાત્ અંતર્યામી છે આ અર્થમાં નિરુક્ત આદિના પ્રમાણ સંસ્કૃત ભાષ્યમાં લખ્યા છે તે જોઇ લેવા

સહસ્ર નામ છે-સંપૂર્ણ જગતનું અને અસંખ્યાતનું પણ નામ છે તે જેના વચમાં સર્વ જગતના અસંખ્યાત શિર આંખ અને પગ સ્થિર રહેલા છે તેને સહસ્રશીર્ષા સહસ્રાક્ષ અને સહસ્રપાત્ પણ કહીયે છીએ કેમકે તે અનંત છે જેમ આકાશના વચમાં સર્વ પદાર્થ રહે છે અને આકાશ સર્વથી જુદો રહે છે અર્થાત્ કોઇની સાથે બંધાતા નથી તે જ પ્રકારે પરમેશ્વરને પણ જાણો " स भूमिं सर्वत स्पृत्वा " તે પુરુષ સર્વ જગતથી પૂર્ણ થઇ પૃથ્વી તથા લોકને ધારણ કરી રહ્યો છે (अत्यतिष्ठत्) દશાંગુલ શબ્દ બ્રહ્માંડ અને હૃદયનો વાચક છે અંગુલી શબ્દ અંગનો અવયવ વાચી છે પાંચ સ્થૂળ ભૂત અને પાંચ સૂક્ષ્મ એ બે મલીને જગતના દશ અવયવ થાય છે તથા પાંચ પ્રાણ, મન, બુદ્ધિ ચિત્ત અને અહંકાર એ ચાર અને દશમો જીવ અને શરીરમાં જે હૃદય દેશ છે તે પણ દશ અંગુલના પ્રમાણથી ગણાય છે જે આ ત્રણેમાં વ્યાપક થઇ એના ચારે તરફ પણ પરિપૂર્ણ રહ્યો છે તેથી તે પુરુષ કહેવાય છે કેમકે જે તે દશાંગુલ સ્થાનને પણ ઉલ્લંઘન કરીને સર્વત્ર સ્થિર છે તે સર્વ જગતનો બનાવવાવાળા છે

॥ ૧ ॥ (પુરુષ એવેદ૦) તે-જે જગત્ ઉત્પન્ન થયુ હતુ, જે ઉત્પન્ન થશે અને જે આ સમય છે એ ત્રણે પ્રકારના જગતને તે પૂર્વોક્ત વિશેષણ સહિત પુરુષ અર્થાત્ પરમેશ્વર છે તેજ રચે છે, તેનાથી ભિન્ન બીજો કોઇ જગતને રચવાવાળો નથીજ કેમકે તે (ઇશાન) અર્થાત્ સર્વશક્તિમાન છે (અમૃત) જે મોક્ષ છે તેને આપનાવાળો એક તેજ છે બીજો કોઇ નથી તે પરમેશ્વર (અન્ન) અર્થાત્ પૃથ્વ્યાદિ જગતની સાથે વ્યાપક થઇ સ્થિત છે અને તેનાથી જુદો પણ છે કેમકે તમા જન્મ આદિ વ્યવહાર નથી અને પોતાના સામર્થ્યથી સર્વ જગતને ઉત્પન્ન કરે છે અને પોતે કદી જન્મ લેતા નથી ॥ ૨ ॥

(એતાવાનસ્ય) ત્રણે કાલમા જેટલો સસાર છે તે સર્વ એ પુરુષની જ મહિમા છે પ્રશ્ન—સર્વ તેની મહિમાનો પરિમાણ છે તો અત પણ હશે ? (અતો જ્યાયાશ્ચ પુરુષ) તે પુરુષની અનત મહિમા છે કેમકે (પાદોઽસ્ય વિશ્વાભૂતાનિ) જે આ સપૂર્ણ જગત્ પ્રકાશિત થઇ રહ્યુ છે તે આ પુરુષના એક દેશમા વર્તે છે (ત્રિપાદસ્યાઽમૃત દિવિ) અને જે પ્રકાશગુણવાળુ જગત્ છે તે તેનાથી ત્રણ ગણુ છે તથા મોક્ષ સુખ પણ તેના જ્ઞાન સ્વરૂપ પ્રકાશમા છે અને તે સર્વ પ્રકાશને પણ પ્રકાશ કરવા વાળો છે ॥ ૩ ॥

(ત્રિપાદૂર્ધ્વઉદૈત્પુ૦) પુરુષ જે પરમેશ્વર છે તે પૂર્વોક્ત ત્રિપાદ જગત્થી ઉપર પણ વ્યાપક થઇ રહ્યા છે તથા પ્રકાશ સ્વરૂપ સર્વમા વ્યાપક અને સર્વથી અલગ પણ છે

(પાદોસ્યેહાભવત્પુન) એ પુરુષની અપેક્ષાથી આ જગત્ કિંચિન્માત્ર દેશમા છે અને જે આ સસારના ચાર પાદ હોય છે તે સર્વ પરમેશ્વરના વચમાજ રહે છે આ સ્થૂલ જગતનો જન્મ અને વિનાશ સદા થતો રહે છે અને પુરુષ તો જન્મ અને વિનાશ આદિ ધર્મથી જુદો અને સદા પ્રકાશમાન છે

(તતો વિશ્વઙ્ વ્યક્રામત્) અર્થાત્ આ નાના પ્રકારનુ જગત્ તેજ પુરુષના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થયુ છે (સાશના) તે બે પ્રકારે છે એક તો ચેતન કે જે ભોજનાદિ માટે ચેષ્ટા કરે છે અને જીવસયુક્ત છે અને બીજુ અનશન અર્થાત્ જે જડ અને ભોજનના માટે બનેલુ છે કેમકે તેમા જ્ઞાન જ નથી અને પોતે પોતાની મેળે ચેષ્ટા પણ નથી કરી શકતા, પરતુ તે પુરુષનુ અનત સામર્થ્યજ આ જગતને બનાવવાની સામગ્રી છે જેથી આ જગત્ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે તે પુરુષ સર્વ હિતકારક થઇ તે બે પ્રકારના જગતને

+

અનેક પ્રકારથી આનંદિત કરે છે અને તે પુરૂષ આને બનાવવાવાળો સંસારમા સર્વત્ર વ્યાપક થઇ ધારણા કરીને જોઇ રહ્યો છે અને તેજ સર્વ જગતને સર્વ પ્રકારથી આકર્ષણ કરી રહ્યો છે ॥ ૪ ॥

(ततो विराडज्जायत) તેજ વિરાટ કે જેનુ બ્રહ્માંડના અલંકારથી વર્ણન કર્યું છે જે તેજ પુરૂષના સામર્થ્યના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થયુ છે

જેને મૂલપ્રકૃતિ કહીયે છીયે જેનુ શરીર બ્રહ્માંડના સમતુલ્ય છે સૂર્ય ચંદ્રમા જેના નેત્ર સ્થાયી છે વાયુ જેના પ્રાણ છે અને પૃથ્વી જેના પગ છે-ઇત્યાદિ લક્ષણવાળો જે આ આકાશ છે તે વિરાટ્ કહેવાય છે તે પ્રથમ કલારૂપ પરમેશ્વરના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થઇ પ્રકાશમાન થઇ રહ્યો છે (विराज्ञोअधि०) તે વિરાટ્ના તત્ત્વોના પૂર્વ ભાગોથી સર્વ અપ્રાણી અને પ્રાણીયોના દેહ પૃથક્ પૃથક્ ઉત્પન્ન થયા છે અને તેથી સર્વજીવ વાસ કરે છે અને જે દેહ તેની પૃથ્વી-આદિના અવયવ અન્ન આદિ ઔષધિયોની વૃદ્ધિયોને પ્રાપ્ત થાય છે (स जातो अत्यरिच्यत) તે વિરાટ પરમેશ્વરથી જુદા અને પરમેશ્વરથી પણ આ સંસાર રૂપ દેહથી સદા જુદાજ રહે છે (पश्चाद्भूमि मथोपुर) ફરી ભૂમિ આદિ જગતને પ્રથમ ઉત્પન્ન કરીને પશ્ચાત્ જે ધારણ કરી રહ્યો છે ॥૫॥

(तस्माद्यज्ञात्स०) આ મંત્રનો અર્થ વેદોત્પત્તિ પ્રકરણમા કાંઇક કરી દીધો છે પૂર્વોક્ત પુરૂષથીજ (सम्भृत पृषदाज्यम्) સર્વ ભોજન વસ્ત્ર, અન્ન, જલ આદિ પદાર્થોને સર્વ મનુષ્ય લોકોએ ધારણ અર્થાત્ પ્રાપ્ત કર્યા છે કેમકે તેનાજ સામાર્થ્યથી એ સવ પદાર્થ ઉત્પન્ન થયા છે અને તેનાથીજ સર્વના જીવન થાય છે તેથી સર્વ મનુષ્ય લોકોને ઉચિત છે કે તેને છોડીને કોઇ બીજાની ઉપાસના ન કરે (पशूस्ताश्चक्रे) ગાય અને વનના સર્વ પશુઓને તેણેજ ઉત્પન્ન કર્યા છે તથા સર્વ પક્ષીયોને પણ બનાવ્યા છે બીજા પણ સૂક્ષ્મ દેહધારી-કીટ, પતંગ આદિ સર્વ જીવોના દેહ પણ તેણેજ ઉત્પન્ન કર્યા છે ॥ ૬ ॥

(तस्माद्यज्ञात्सर्व०) તે પરમ બ્રહ્મ પુરૂષથી— ऋग, यजु, साम, અને છંદ અર્થાત્ અથર્વ વેદ ઉત્પન્ન થયા છે ॥ ૭ ॥

(तस्मादश्वा अजायत) તેજ પુરૂષના સામર્થ્યથી-અશ્વ અર્થાત ઘોડા અને વિદ્યુત્ આદિ સર્વ પદાર્થ ઉત્પન્ન થયા

(ये के चोभयादित) જેના મુખમા બન્ને તરફ દાંત હોય છે તે પશુઓને ઉભયદંત કહે છે તે-ઉંટ, ગધેડા, આદિ તેનાથીજ ઉત્પન્ન થયા છે

(गावोहज) તેનાથીજ—ગોજાતિ અર્થાત ગાય, પૃથ્વી, કિરણ અને ઇંદ્રિયો ઉત્પન્ન થયા છે (तस्माज्जाता अ०) એજ પ્રકારે—બકરી અને ઘેટા પણ તેના કારણથીજ ઉત્પન્ન થયા છે, (त यज्ञ उहि०) જે, સર્વથી પ્રથમ પ્રકટ હતા, જે સવ જગતનો બનાવવા વાળો છે અને સર્વ જગતમા પૂર્ણ થઇ રહ્યો છે તે, યજ્ઞ અર્થાત્ પૂજનને યોગ્ય પરમેશ્વરને જે મનુષ્ય હૃદયરૂપ પ્રકાશમા સારી રીતે—પ્રેમ, ભક્તિ સત્ય આચરણો વડે પૂજન કરે છે તેજ ઉત્તમ મનુષ્ય છે.

ઇશ્વરનો આ ઉપદેશ સર્વના માટે છ (तेन देवा अयजत सा०) તેજ પરમેશ્વરના વેદોક્ત ઉપદેશોથી દેવા જે વિદ્વાન્ (साध्या) જે જ્ઞાની લોક (ऋषयश्च ये) ઋષિલોક જે વેદમંત્રોનો અર્થ જાનવા વાળા અને અન્ય ગણ મનુષ્ય જે પરમેશ્વરના સત્કારપૂર્વક સર્વ ઉત્તમ જ કામ કરે છે તેજ સુખી થાય છે કેમકે સર્વ શ્રેષ્ટ કર્મો કરવાના પૂર્વે તેનુ સ્મરણ અને પ્રાર્થના અવશ્ય કરવીજ જોઇયે અને દુષ્ટ કર્મ કરવા તે કોઇને ઉચિતજ નથી ॥ ૯ ॥

(यत्पुरुष) પુરૂષ તેનેજ કહે છે કે જે સર્વ શક્તિમાન્ ઇશ્વર કહેવાય છે (कतिधाव्य०) જેના સામથ્યનુ અનેક પ્રકારથી પ્રતિપાદન કરીયે છીએ કેમકે તેમા ચિત્ર વિચિત્ર ઘણા પ્રકારનુ સામર્થ્ય છે અનેક કલ્પનાઓથી એનુ કથન કરીયે છીએ

(मुख किमस्यासीत्) આ પુરૂષનુ મુખ અથોત્ મુખ્ય ગુણોથી આ સસાર શુ ઉત્પન્ન થયુ છે ? (किं बाहू) બલ, વીર્ય, શૂરતા અને યુદ્ધ આદિ વિદ્યા ગુણોથી આ સંસારમા કયા પદાર્થ ઉત્પન્ન થયા છે ? (किमूरू) વ્યાપાર આદિ મધ્યમ ગુણોથી કઇ વસ્તુની ઉત્પત્તિ થઇ ? (पादा उच्येते) મૂર્ખપણ આદિ નીચ ગુણોથી કોની ઉત્પત્તિ થાય છે ॥ ૧૦ ॥

એ ચાર પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે—

(ब्राह्मणोऽस्यमुखमासीत्) આ પુરૂષની આજ્ઞાના અનુસાર જે વિદ્યા સત્યભાષણાદિ ઉત્તમગુણ અને શ્રેષ્ઠ કર્મોથી બ્રાહ્મણવર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે તે મુખ્ય કર્મ અને ગુણોથી સહિત હોવાને લીધે મનુષ્યોમા ઉત્તમ કહેવાય છે (बाहू राजन्य कृत) અને ઇશ્વરે એ બલ પરાક્રમાદિ પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત ક્ષત્રિયવર્ણને ઉત્પન્ન કર્યા છે (ऊरू तदस्य) ખેતી, વ્યાપાર અને સર્વ દેશોની ભાવનાઓને જાણવા તથા પશુપાલન આદિ મધ્યમ ગુણોથી વૈશ્યવર્ણને ઉત્પન્ન

કર્યા છે (पद्भ्या शूद्रो०) જેમ સર્વથી નીચ અંગ છે તેથી મૂર્ખતા આદિ નીચ ગુણોથી શૂદ્રવર્ણ સિદ્ધ થાય છે ॥ ૧૧ ॥

(चन्द्रमा) તે વિરાટ પુરૂષના મનન અર્થાત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ સામર્થ્યથી ચંદ્રમા અને તેજ સ્વરૂપથી સૂર્ય ઉત્પન્ન થયા છે (श्रोत्राद्वा०) શ્રોત્ર અર્થાત્ અવકાશરૂપ સામર્થ્યથી આકાશ અને વાયુ પ સામર્થ્યથી વાયુ થયો છે તથા સર્વ ઇંદ્રિઓ પણ પોત પોતાના કારણથી ઉત્પન્ન થઇઓ છે ॥ ૧૨ ॥

(नाभ्या आसीद्त०) આ પુરુષના અત્યંત સૂક્ષ્મ સામર્થ્યથી–અંતરિક્ષ અર્થાત્ જે ભૂમિ અને સૂર્યાદિલોકના વચમાં છે તે પણ નિયત કરેલો છે. (शीर्ष्णो) અને જેના સર્વોત્તમ સામર્થ્યથી સર્વ લોકોને પ્રકાશ કરવાવાળા સૂર્ય આદિ લોક ઉત્પન્ન થયા છે (पद्भ्या भूमि) પૃથ્વીના પરમાણુ કારણરૂપ સામર્થ્યથી પરમેશ્વરે પૃથ્વી ઉત્પન્ન કરી છે તથા જલને પણ તેના કારણથી ઉત્પન્ન કર્યું છે (दिश श्रोत्रात्) તેણે શ્રોત્રરૂપ સામર્થ્યથી દિશાઓને ઉત્પન્ન કરી છે

(तथा लोकॉ अकल्पयन्) એજ પ્રકારે સર્વલોકોને કારણ રૂપ સામર્થ્યથી પરમેશ્વરે સર્વલોક અને તેમાં વસવાવાળા સર્વ પદાર્થોને ઉત્પન્ન કર્યા છે ॥ ૧૩ ॥

(यत्पुरुषेण) દેવ અર્થાત્ જે વિદ્વાન લોક હોય છે તેમને પણ ઇશ્વરે પોતપોતાના કર્મોના અનુસાર ઉત્પન્ન કર્યા છે અને તે ઇશ્વરના આપેલ પદાર્થોને ગ્રહણ કરીને પૂર્વોક્ત યજ્ઞનું અનુષ્ઠાન કરે છે અને જે બ્રહ્માંડનું રચન, પાલન અને પ્રલય કરવા રૂપ યત્ન છે તેનેજ જગત્ બનાવવાની સામગ્રી કહિયે છીએ

(वसन्तो०) પુરૂષે ઉત્પન્ન કરેલો જે આ બ્રહ્માંડ રૂપ યત્ન છે એમ વસંતઋતુ અર્થાત્ ચૈત્ર અને વૈશાખ–ઘૃતના સમાન છે (ग्रीष्म इध्म) ગ્રીષ્મઋતુ–જેઠ અને અષાડ–ઇધન છે શ્રાવણ અને ભાદરવો–વર્ષાઋતુ। આસો અને કાર્તક–શરદ્ઋતુ। માગસર અને પૌષ–હિમઋતુ। અને મહા તથા ફાગણ–શિશિરઋતુ કહેવાય છે જે આ યજ્ઞમાં આહૂતિ છે તે ઇહા રૂપકાલંકારથી સર્વ બ્રહ્માંડનું વ્યાખ્યાન જાણવું જોઈએ ॥ ૧૪ ॥

(सप्तास्या) ઇશ્વરે એક એક લોકના ચારે તરફ સાત સાત પરિધિ ઉપર ઉપર રચી છે જે વસ્તુના ચારે તરફ એક સૂત્રથી માપીને જેટલું પરિમાણ થાય છે તેને પરિધિ કહે છે તે જેટલા બ્રહ્માંડ લોક છે તે ઇશ્વરે એક એકના

ઉપર સાત સાત આવરણ બનાવ્યા– એક સમુદ્ર, બીજુ ત્રસરેણુ, ત્રીજો મેઘમંડલનો વાયુ, ચોથુ વૃષ્ટિજલ, અને પાચમો વૃષ્ટિજલના ઉપર એક પ્રકારનો વાયુ, છઠ્ઠો અત્યંત સૂક્ષ્મ વાયુ જેને ધનંજય કહે છે, સાતમો સૂત્રાત્મા વાયુ કે જે ધનંજયથી પણ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, એ સાત પરિધિ કહેવાય છે (त्रिसप्त समिध) અને આ બ્રહ્માંડની સામગ્રી ૨૧ પ્રકારની કહેવાય છે જેમાથી પ્રકૃતિ, બુદ્ધિ અને જીવ એ ત્રણે મલીને એક છે કેમકે એ અત્યંત સૂક્ષ્મ પદાર્થ છે બીજુ શ્રોત્ર, ત્રિજી ત્વચા, ચોથુ નેત્ર, પાચમી જીહવા, છઠ્ઠી નાસિકા, સાતમી વાક્, આઠમા પગ, નવમા હાથ, દશમુ ગુદા, અગીઆરમુ ઉપસ્થ જેને લિંગ ઇંદ્રિય કહે છે ૧૨ મો શબ્દ, ૧૩ મો સ્પર્શ ૧૪ મુ રૂપ ૧૫ મો રસ, ૧૬ મો ગંધ ૧૭ મી પૃથ્વી, ૧૮ મુ જલ, ૧૯ મો અગ્નિ, ૨૦ મો વાયુ, ૨૧ મો આકાશ એ એકવીશ સમિધા કહેવાય છે

(देवाय०) જે પરમેશ્વર પુરૂષ આ જગતનો રચવાવાળો સર્વને દેખવાવાળો અને પૂજ્ય છે તેમને વિદ્વાન્ લોક સુણીને અને તેનાજ ઉપદેશથી તેનાજ કર્મ અને ગુણોનુ કથન, પ્રકાશ અને ધ્યાન કરે છે તેને છોડીને બીજા કોઇને ઇશ્વર નહી માનવો અને તેના ધ્યાનમા પોતાના આત્માઓને દૃઢ બંધનથી કલ્યાણ જાણે છે ॥ ૧૫ ॥

(यज्ञेन यज्ञम०) વિદ્વાનોને દેવ કહે છે અને તે સર્વના પૂજ્ય હોય છે કેમકે તે સર્વદિન પરમેશ્વરનીજ સ્તુતિ, પ્રાર્થના, ઉપાસના અને આજ્ઞા-પાલન આદિ વિધાનથી પૂજા કરે છે આથી સર્વ મનુષ્યોને ઉચિત છે કે વેદ મંત્રોથી પ્રથમ ઇશ્વરની સ્તુતિ, પ્રાર્થના કરીને શુભ કર્મોનો આરંભ કરે (तेहनाक०) જે જે ઇશ્વરની ઉપાસના કરવાવાળા લોક છે તે તે સર્વ દુખોથી છુટીને સર્વ મનુષ્યોમા અત્યંત પૂજ્ય થાય છે (यत्र पूर्वे सा०) જ્યા વિદ્વાન લોક પરમ પુરૂષાર્થથી જે પદને પ્રાપ્ત થઇને નિત્ય આનંદમા રહે છે તેનેજ મોક્ષ કહે છે, કેમકે તેનાથી નિવૃત્ત થઇને સંસારના દુખોમા કદિ નથી પડતા ॥ ૧૬ ॥

પરમાત્માને જ્યારે સિસૃક્ષા અર્થાત્ સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા થાય છે અને અભિધ્યાનદ્વારા જ્યારે તે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવા લાગે છે ત્યારે પણ તે પ્રજાપતિ કહેવાય છે જ્યારે તે આ જગતને ઉત્પન્ન કરે છે ત્યારે તેટલા અંશમા વ્યાપ્ત પુરૂષને વિરાટ્ પુરૂષ કહે છે તેજ વિરાટ પુરૂષનુ રૂપકથી આ સૂક્તમા વર્ણન છે

સાયણાચાર્યે કરેલા વિરાટ્ પુરૂષના અર્થનો સાર—

" પ્રાણીયોનો બ્રહ્માંડ દેહ તે વિરાટ્ તેના અનંત માથાં આદિ છે તે ગોલક રૂપ બ્રહ્માંડનો ઘેરો કરી બ્રહ્માંડથી પણ દશ અંગુલ બહાર વધ્યો ॥ ૧ ॥ આ કલ્પમાં પ્રાણીમાત્ર વિરાટ્ના અવયવ છે તેમ ભૂતકાળમાં હતા, ભવિષ્યમાં થશે પ્રાણીઓના ભોગ્ય અન્નથી વધતો કારણાવસ્થાથી નિકળી દશ્યમાન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે—પ્રાણીઓના કર્મફલ ભોગના માટે જગત્ અવસ્થા સ્વીકારે છે આ તેનું ખરૂં સ્વરૂપ નથી ॥ ૨ ॥ ત્રણે કાલનું જગત્ છે તે તેનીજ મહિમા છે—સામર્થ્ય વિશેષ છે એથી પણ અધિક મહિમા એ છે કે પ્રાણી જાતનો ચતુર્થાંશ તેના પ્રકાશમાં છે તે અવિનાશી છે ॥ ૩ ॥ સંસારથી બહાર, સંસારના સ્પર્શથી રહિત ત્રિપાદ પુરુષ છે તેનો આ એકપાદ—ચતુર્થાંશ સૃષ્ટિ-સંહારથી પુનઃ પુનઃ ઉત્પન્ન અને નષ્ટ થાય છે અને તેજ ચરાચર રૂપમાં વ્યાપ્ત થઇને રહે છે ॥ ૪ ॥ આદિ પુરૂષથી વિરાટ્—બ્રહ્માંડ દેહ, તેજ દેહનો આશ્રય લઇ દેહાભિમાની પુરૂષ અર્થાત્ સ્વમાયાથી બ્રહ્માંડરૂપ વિરાટ દેહને ઉત્પન્ન કરી તેમાં તે બ્રહ્માંડાભિમાની જીવરૂપ થયા આ ઉત્પન્ન થએલા દેવ—તિર્યક્, મનુષ્ય આદિ રૂપવાળો થયો તેણે ભૂમિને ઉત્પન્ન કર્યા બાદ જીવોના શરીર બનાવ્યા ॥૫॥ જ્યારે પૂર્વક્રમથી સૃષ્ટિ થઇ ત્યારે બીજું સાધન ન હોવાથી દેવોએ મનથી તેજ પુરૂષ સ્વરૂપને હવિની કલ્પના કરીને યજ્ઞ કર્યો તે યજ્ઞમાં—વસંતઋતુ ઘી, ગ્રીષ્મ અગ્નિ, અને શરદ્ હવિ હતી ॥ ૬ ॥ તે માનસ યજ્ઞમાં દેવોએ તે પુરૂષપશુનું પ્રોક્ષણ કર્યું અને સૃષ્ટિ સાધન યોગ્ય પ્રજાપતિ આદિ દેવોએ યજ્ઞ કર્યો ॥ ૭ ॥ તેજ માનસ યજ્ઞથી—સર્વ દધ્યાદિ ભોગ્યજાત પદાર્થ ઉત્પન્ન થયા તેનાથી જંગલી—હરિણાદિ પશુ, ગ્રામ્ય—અશ્વાદિ પશુ ઉત્પન્ન થયા ॥ ૮ ॥ તેજ માનસ યજ્ઞથી ચારો વેદ ઉત્પન્ન થઇ ગયા ॥ ૯ ॥ તેનાથી અશ્વાદિ ગાય ઉંટાદિ ઉત્પન્ન થઇ ગયા ॥ ૧૦ ॥ પ્રજાપતિના પ્રાણરૂપ દેવોએ સંકલ્પદ્વારા વિરાટ્ની ઉત્પત્તિ કરી ત્યાં વિરાટના કેટલાક ભાગોમાં વિભક્ત કર્યા તનું મુખ કયું ? બાહુ કઇ ? ઉરૂ કયું ? અને પગ કેવા થયા ? ॥ ૧૧ ॥ ઉત્તર—બ્રાહ્મણ તેના મુખરૂપ, ક્ષત્રિય તેની બાહુ, વૈશ્ય તેના ઉરૂ, અને શૂદ્ર તેના પગરૂપ વિભાગ કર્યા ॥ ૧૨ ॥ જે પ્રકારે સર્વ ભોગ્યજાત, ગવાદિ પશુ ઋગાદિ વેદ, અને બ્રાહ્મણાદિ તેનાથી ઉત્પન્ન થયા, તેજ પ્રકારે પ્રજાપતિના મનથી ચંદ્રમા, ચક્ષુથી સૂર્ય, મુખથી અગ્નિ, અને પ્રાણથી વાયુ ઉત્પન્ન થયા ॥૧૩॥ નાભિથી અંતરિક્ષ, મસ્તકથી દ્યૌ, પગથી ભૂમિ, અને કાનથી દિશા વિગેરે અન્યલોક લોકાંતર ઉત્પન્ન થયા ॥૧૪॥ આ સાંકલ્પિત યજ્ઞની—ગાયત્ર્યાદિ સાત છંદ પરિધિયો હતી અર્થાત્ ઐષ્ટિક આહવનીયની ત્રણ, ઉત્તરવેદિકાની ત્રણ, અને સાતમા આદિત્ય ૨૧ સમાધિઓ—૧૨ માસ,

૫ ઋતુ, ૩ લોક અને આદિત્ય એ ૨૧, પ્રજાપતિના પ્રાણરૂપ દેવોએ માનસ યજ્ઞ કરતા વિરાટ્‌ને પશુ માની યજ્ઞનો વિસ્તાર કર્યો ॥ ૧૫ ॥ પ્રજાપતિના પ્રાણરૂપ દેવોએ આ માનસ યજ્ઞથી યજ્ઞરૂપ પ્રજાપતિની પૂજા કરી તે સમયે જગદ્રૂપ વિકારના ધારક તેજ ધર્મ મુખ્ય હતા, તેજ પુરુષ—તે વિરાટ્ પ્રાપ્તિ રૂપ સ્વર્ગને પ્રાપ્ત થાય છે જ્યા પુરાતન વિરાટ્ પુરૂષ ઉપાસના કરવાવાળા સાધક દેવ રહે છે ॥ ૧૬ ॥ એ ૧૬ મંત્રોના અર્થનો સાર કહ્યો ॥

ઋગ્વેદનાનુ વિરાટ સૂક્ત, સાયણાચાર્યના અર્થનો ટુંક સાર લખીને બતાવ્યો

યજુર્વેદમા લખાએલુ તેજ વિરાટ સૂકત છે તેનો અર્થ સ્વામી દયાનંદજીએ કરેલો છે તે બતાવી દીધો છે માત્ર સામ સામી જોવા તેનો ટુંકમા સાર લખીને બતાવુ છુ—મંત્ર ૧૬ ના નો

" પુરૂષ વિશેષ્ય બાકીના વિશેષણ—પુર—બ્રહ્માંડ અને શરીર એ બન્નેમા વ્યાપક તે પુરુષ આકાશના વચમા સર્વ પદાર્થ છે છતા તે જુદો છે તેજ પરમેશ્વર છે સ્થૂલ સૂક્ષ્મ પાચ પાચ ભૂત, પ્રાણોની સાથે આત્મા, અને હૃદય એ ત્રણેમા વ્યાપક તેનુ ઉલ્લંઘન કરી જગતને બનાવવા વાળો છે ॥ ૧ ॥

પૂર્વોક્ત વિશેષણવાળા પરમેશ્વરથી જગત્ થયુ, થશે, ને છે મોક્ષને આપવા વાળો સર્વની સાથે છે, જગત્ ઉત્પન્ન કરે છે પણ પોતે જન્મ લેતો નથી ॥ ૨ ॥

ત્રણે કાલનો સસાર છે તે પુરૂષની મહિમા છે અને તે અનંત છે જગત પ્રકાશી રહ્યુ છે, પુરૂષ એકે દેશમા છે, જગત્ તેનાથી ત્રણ ગણુ છે, મોક્ષ સુખ તેના જ્ઞાન સ્વરૂપ પ્રકાશમા છે સર્વ પ્રકાશનો કરવા વાળો છે ॥ ૩ ॥

ત્રિપાદ જગતથી ઉપર વ્યાપક સર્વની ભીત્તર અને તેથી અલગ પણ તેની અપેક્ષાથી જગત્ કિંચિત્ છે સસારના ચાર પાદમા તે પરમેશ્વર વચમા છે, સ્થૂલ જગતનો જન્મ અને વિનાશ થતો રહે છે પ્રકાશમાન્ પુરુષ જુદો છે તેના સામર્થ્યથી જગત્ ઉત્પન્ન થયુ તે બે પ્રકારનુ છે—ભોજનાદિ માટે ચેષ્ટા કરે છે તે જીવ સયુક્ત છે, બીજુ—જડ કે જે ભોજનના માટે બનેલુ છે પુરૂષનુ સામર્થ્યજ જગત્ બનાવવાની સામગ્રી છે તે હિતકારક થઈ બન્ને પ્રકારના જગતને આનંદિત કરે છે, વ્યાપક થઇ ધારણ કરે છે, અને આકર્ષણ પણ કરે છે ॥ ૪ ॥ વિરાટ્ જેનુ બ્રહ્માંડના અલંકારથી વર્ણન કર્યુ છે જે તેજ પુરૂષના સામર્થ્યના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થયુ છે જેને મૂલ પ્રકૃતિ કહીયે છીયે,

જેનુ શરીર બ્રહ્માંડના સમતુલ્ય, જેના સૂર્ય ચંદ્રમા નેત્ર, વાયુ જેના પ્રાણ, પૃથ્વી જેના પગ, ઇત્યાદિ લક્ષણવાળો જે આકાશ છે તે વિરાટ કહેવાય છે તે પ્રથમ કલારૂપ પરમેશ્વરના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થઇ પ્રકાશમાન થઇ રહ્યો છે તે વિરાટ્ તત્ત્વોના પૂર્વ ભાગોથી સર્વ પ્રાણી અને પ્રાણીયોના દેહ પૃથક્ પૃથક્ ઉત્પન્ન થયા છે તેથી તેમા સર્વ જીવ વાસ કરે છે, જે દેહ તેની પૃથ્વી આદિના અવયવ અન્નાદિ ઔષધિયોની તૃપ્તિયોને પ્રાપ્ત થાય છે, તે વિરાટ્ પરમેશ્વરથી જુદા અને પરમેશ્વરથી, આ સમાન દેહથી જુદા રહે છે કરી ભૂમિ આદિ જગત્‌ને પ્રથમ ઉત્પન્ન કરીને પછી જે ધારણ કરી રહ્યો છે ॥ ૫ ॥

આ છઠ્ઠા મંત્રનો અર્થ વેદોત્પત્તિ પ્રકરણમા કાઇ કરી દીધો છે પૂર્વોક્ત પુરુષથીજ-સર્વ ભોજન, વસ્ત્ર, અન્ન, જળ, આદિ પદાર્થોને પ્રાપ્ત કર્યા છે-તેના સામર્થ્યથીજ સર્વ પદાર્થ ઉત્પન્ન થયા છે માટે તેને છોડીને બીજાની ઉપાસના ન કરે ગાય આદિ, કીટ, પતંગાદિ તેણે જ ઉત્પન્ન કર્યા છે ॥ ૬ ॥

જે બ્રહ્મ પુરુષથી ચારો વેદ ઉત્પન્ન થયા છે ॥ ૭ ॥

તેજ પુરુષના સામર્થ્યથી-ઘોડા, વિદ્યુત્ આદિ, ગોજાતિ-ગાય, પૃથ્વી, અને ઇંદ્રિઓ ઉત્પન્ન થયા છે, જે સર્વથી પ્રથમ પ્રકટ હતો, જે જગત્‌ને બનાવવા વાળો છે, જગત્‌ના પૂર્ણ થઇ રહ્યો છે, તે યજન-પૂજન ને યોગ્ય, પરમેશ્વરને પ્રેમ ભક્તિ, સત્યાચરણ કરીને પૂજન કરે છે તે ઉત્તમ છે તેનો આ ઉપદેશ સર્વના માટે છે, તેનાજ વેદોક્ત ઉપદેશોથી-જે વિદ્વાન્ જ્ઞાની લોક-વેદ મંત્રોના અર્થ જાણવા વાળા અને અન્ય પણ સત્કાર પૂર્વક ઉત્તમ કામ કરે છે તે સુખી થાય છે દુષ્ટ કર્મ કરવા ઉચિત નથી ॥ ૮-૯ ॥

પુરુષ સર્વ શક્તિમાન્ ઇશ્વર છે જેનુ ઘણા પ્રકારનું સામર્થ્ય છે

તેનુ સુખ—મુખ્ય ગુણોથી શુ ઉત્પન્ન થયુ છે ?

તેની બાહુ—બળ વીર્યાદિ ગુણોથી કયા પદાર્થ ઉત્પન્ન થયા છે ?

તેનુ ઉરુ—મધ્યમ ગુણોથી કઇ વસ્તુની ઉત્પત્તિ ?

તેના પાદ—મૂર્ખપણાદિ નીચ ગુણોથી કોની ઉત્પત્તિ થાય છે ?

ઉત્તર—આ પુરુષની આજ્ઞાનુસાર કર્મોથી બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થાય છે તે સુખ બળ વીર્યાદિ ગુણ યુક્ત ક્ષત્રિય ઉત્પન્ન કર્યા-તે બાહુ ખેતી વ્યાપારાદિ ગુણવાળા વૈશ્ય ઉત્પન્ન કર્યા-તે ઉરૂ મૂર્ખપણાદિ ગુણવાળા તે શુદ્ર પગથી ઉત્પન્ન થયા એમ સિદ્ધ થાય છે ॥ ૧૧ ॥ વિરાટ્‌ના જ્ઞાન સ્વરૂપ સામર્થ્યથી ચંદ્રમા, તેજથી સૂર્ય, અવકાશ પરી આકાશ, વાયુથી વાયુ ઇંદ્રિયો પોતે

પોતાના કારણથી ઉત્પન્ન થાય ॥ ૧૨ ॥ અત્યંત સૂક્ષ્મથી અંતરિક્ષ, જેના સર્વોત્તમ સામર્થ્યથી સૂર્યાદિલોક, પરમાણુ કારણરૂપ સામર્થ્યથી પૃથ્વી, જલને પણ તેના કારણથી, શ્રોત સામર્થ્યથી દિશાઓ, કારણરૂપ સામર્થ્યથી સર્વ લોકને, સર્વ પદાર્થોને ઉત્પન્ન કર્યા ॥ ૧૩ ॥ દેવ-વિદ્વાન તેમને પણ તેમના કર્માનુસાર ઉત્પન્ન કર્યા છે તે ઇશ્વરના આપેલા પદાર્થોને લઇ યજ્ઞાનુ ષ્ઠાન કરે છે. અને જે બ્રહ્માંડનુ રચન, પાલન, અને પ્રલય કરવા રૂપ યજ્ઞ છે તેનેજ જગત્ બનાવવાની સામગ્રી કહીયે છીયે પુરુષ ઉત્પન્ન કર્યો જે આ બ્રહ્માંડ યજ્ઞ છે એમા ઋતુઓ ઘીઆદિ છે રૂપાલંકારથી સર્વ બ્રહ્માંડનુ વ્યાખ્યાન જાણવું ॥ ૧૪ ॥

ઇશ્વરે એક એક લોકના ચારે તરફ સાત સાત પરધિ ઉપર ઉપર રચી છે

એક એક ॥ ઉપર સાત સાત આવરણ બનાવ્યા—૧ સમુદ્ર ૨ ત્રસરેણુ, ૩ મેઘમંડલવાયુ ૪ વૃષ્ટિજલ, ૫ વૃષ્ટિજલના ઉપર એક પ્રકારનો વાયુ, ૬ અત્યંત સૂક્ષ્મવાયુ જેને ધનંજય કહે છે, ૭ સૂત્રાત્માવાયુ ધનંજયથા અત્યંત સૂક્ષ્મ, એ સાતને પરિધિ કહે છે

આ બ્રહ્માંડની સામગ્રી ૨૧ પ્રકારની છે—૧ પ્રકૃતિ, બુદ્ધિ, જીવ એ ત્રણે મળીને એક અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, ૨ શ્રોત્ર, ૩ ત્વચા, ૪ નેત્ર, ૫ જીભ્હા, ૬ નાસિકા, ૭ વાક્, ૮ પગ, ૯ હાથ, ૧૦ ગુપ્ત ૧૧ લિંગ ૧૨ શબ્દ, ૧૩ સ્પર્શ, ૧૪ રૂપ, ૧૫ રસ, ૧૬ ગંધ, ૧૭ પૃથ્વી, ૧૮ જલ, ૧૯ અગ્નિ, ૨૦ વાયુ, ૨૧ આકાશ, એ ૨૧ સમિધા કહેવાય છે જે જગતનો રચવાવાળો રચવાવાળો પૂજ્ય છે તેમને વિદ્વાન લોક સુણીને તેનાજ ઉપદેશથી, તેનાજ કર્મ, ગુણોનુ-કથન, પ્રકાશ, ધ્યાન, કરે છે બીજાને ઇશ્વર નહી માનતો તેના ધ્યાનમા દૃઢ બંધનથી પોતાના આત્માનુ કલ્યાણ જાણે ॥ ૧૫ ॥

વિદ્વાનોને દેવ કહે છે, તે સર્વના પૂજ્ય હોય છે, આથી મનુષ્યોને ઉચિત છે કે વેદમંત્રોથી સ્તુતિ, પ્રાર્થનાદિ કરીને શુભ કર્મોનો આરંભ કરે

જે ઇશ્વરની ઉપાસના કરવાવાળો છે તે સર્વ દુઃખોથી છુટીને પૂજ્ય થાય છે વિદ્વાન જે પદને પ્રાપ્ત થઇ નિત્ય આનંદમા રહે છે તેનેજ મોક્ષ કહે છે તે નિવૃત્ત થઇ દુઃખમા પડતા નથી ॥ ૧૬ ॥

પરમાત્માને જ્યારે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા થાય અને જ્યારે તે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવા લાગે ત્યારે પણ તે પ્રજાપતિ કહેવાય છે ત્યારે ઉત્પન્ન કરે છે ત્યારે

તેટલા અંશમાં વ્યાસને વિરાટ્ પુરુષ કહે છે તેનો ટુંકમાં આ સૂક્તમાં વર્ણન છે ”

આ વિરાટ્ પુરુષ સૂક્તના મંત્ર ૧૫ માં માં જરા વિચારવાનું કે—સાયણાચાર્યે અર્થ એવો કર્યો છે કે—‘ આ સાંકલ્પિક યજ્ઞની ગાયત્ર્યાદિ સાત છંદ પરધિયા હતી અર્થાત્–ઐષ્ટિક આહવાનીયની ત્રણ, ઉત્તર વેદિકાની ત્રણ, અને સાતમી આદિત્યની

સ્વામી દયાનંદજીએ–એજ ૧૫ માં મંત્રનો અર્થ એવો કર્યો છે કે—“ ઇશ્વરે એક એક લોકના ચારો તરફ સાત સાત પરિધિ ઉપર ઉપર રચી છે એક એકના ઉપર સાત સાત આવરણ બનાવ્યા–૧ સમુદ્ર, ૨ ત્રસરેણુ ૩ મેઘ મંડળ વાયુ, ૪ વૃષ્ટિ જલ ૫ વૃષ્ટિ જલ ઉપર એક પ્રકારનો વાયુ, ૬ અત્યંત સૂક્ષ્મ વાયુ જેને ધનંજય કહે છે, ૭ સૂત્રાત્મા વાયુ ધનંજયથી અત્યંત સૂક્ષ્મ. એ સાતને પરિધ કહે છે ”

આમાં જરા વિચારવાનું કે–સાયણાચાર્યે–ગાયત્ર્યાદિ સાત છંદની પરધિયા બતાવી ત્યારે સ્વામી દયાનંદજીએ–એક એક લોકના ચારો તરફ સમુદ્રાદિક સાત સાત આવરણ બતાવ્યા આ વિશેષ જ્ઞાન સ્વામીજીએ કયા વેદોથી સંપાદન કર્યું? અમારી સમજ મુજબ તો જૈનોના નવીન પુરૂષોએ અનાદિકાનના લોકનું જે સ્વરૂપ બતાવ્યું છે તેમાંના વિષયને જોયા પછી તેમાં ઉથું ઉત્તર કરી ઇશ્વરે એક એક લોકના ઉપર સાત સાત પરિધિ રચીના સ્વરૂપથી લખીને બનાવ્યું પ્રથમ તો વિરાટ્ પુરૂષજ એક લોકના સ્વરૂપવાળો બતાવ્યો છે તેમાં બીજા બીજા લોકોજ કયાંથી માન્યા? પ્રાયે આ વિરાટ પુરૂષનું સૂક્ત જૈન અને બૌદ્ધના તત્ત્વો વિશેષ જાહેરમાં આવ્યા પછીજ વેદોમાં દાખલ થએલું હોય એમ વિચાર કરતા જણાઇ આવે છે કારણ–જૈન, બૌદ્ધ, અને વૈદિક આ ત્રણ મતો એક વખતે મોટી અવ્યવસ્થામાં પડયા હતા તે વખતે અનેક પ્રકારના વિષયોના મોટી મોટી ચર્ચાઓ ઉભી થએલી જણાય છે યત્ન પ્રધાન વૈદિકધર્મ નહી જેવો થઇ પડેલા હતો તે વખતે વૈદિકોએ ઉપનિષદાદિક પોતાના ગ્રંથોમાં મોટો સુધારો કરી દીધેલો એમ જણાઇ આવે છે બૌદ્ધોએ જગતના નિબંધે પ્રાયે મૌનજ સ્વીકારી લીધું હતું વૈદિક પંડિતોએ–પોતાના વેદોથી તે પુરાણો સુધી જગતના નિબંધ જેને જે ગોઠતું આવ્યું તે તે પ્રમાણે પોતાના ગ્રંથોમાં ગોઠવતાજ આવ્યા તેથીજ તેમના ગ્રંથોમાં જગો જગોપર પ્રત્યક્ષપણે વિરાધ દેખાઇ રહ્યો છે આ મારી કલ્પના અલ્પ બુદ્ધિથી કરેલી વિચારી પુરૂષોને સર્વથા અયોગ્ય નહી લાગે એમ હું મારા ટુંક અનુભવથી માનું છું

સંસ્કૃત સાહિત્ય પૃ ૧૭૬ થી ૧૮૮ સુધીમા બતાવેલ.

ઋગ્વેદના સૃષ્ટિ વિષયક સૂક્તોમાનો કિંચિત્ સાર—

પૃષ્ટ ૧૭૬મા ઋગ્વેદમા છ કે સાત સૃષ્ટિ વિષયક સૂક્તો છે તેમા દંતકથા અને ધર્મશાસ્ત્રના વિચારોની પુષ્કલ ભેળભેળ થઈ હોય એ સ્વભાવિક છે એ કવિતાઓમા વિચારો ઘણા અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમા મુકાયલા આપણા જોવામા આવે છે.

પ્રાચીન ઋષિઓના અભિપ્રાય પ્રમાણે દેવતાઓએ "સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી" કેટલીક વખતે એ સૂક્તોમા સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનાર તરીક જુદા જુદા દેવતાઓના નામ આપવામા આવ્યા છે

સ્વર્ગ અને પૃથ્વી એ બેઉ સઘળા દેવતાઓના મા બાપ છે એવો વિચાર ઘણે ઠેકાણે દર્શાવવામા આવ્યો છે એ વિચારથી તદ્દન ઉલટો છે એટલે "બાલકોએ પોતાના મા બાપને ઉત્પન્ન કર્યા" એવી રીતના વિરોધમા વેદના ઋષિઓ આવી પડે છે ઉદાહરણ તરીકે-ઇંદ્રના વિષેમા ચોક્કસ શબ્દોમા એવુ કહેવામા આવ્યુ છે કે એણે એના પોતાના શરીરમાથી એના પિતાને અને એની માતાને જન્મ આપ્યો (મં. ૧૦, સૂ ૫૪) "यन्मातरच पितरच साक अजनयथास्तन्व स्वाया "

વિરોધાભાસી વિચારોમા વધારે ને વધારે મશગુલ રહેનાર વિપ્રવર્ગની કલ્પનાને આ વિચાર ઘણો ગમી ગયો હતો એમ સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કારણ કે સૃષ્ટિ વિષય-સૂક્તોમા જગતની ઉત્પત્તિનો ક્રમ વર્ણવવામા આવ્યો છે તેમા એક બીજાથી થએલી ઉત્પત્તિનુ કથન એક કરતા વધારે વખત કરવામા આવેલુ જણાય છે ઉદાહરણ તરીકે દક્ષનો જન્મ અદિતિથી થયો અને અદિતિનો જન્મ દક્ષથી થયો એવુ કહેવામા આવ્યુ છે (મ ૧૦, સૂ ૭૨) **अदितेर्दक्षो अजायत दक्षाददिति परि ॥** ઋગવેદના ધાર્મિક વિચારો ધીરે ધીરે વિકાસ પામતા સઘળા , મુખ્ય દેવતાઓથી જુદા અને એકકે એક દેવતાના કરતા ચઢિયાતા એવા એક સ્રષ્ટાની કલ્પનાનો ઉદ્ભવ થયો સૃષ્ટિ વિષયક સુક્તોમા પુરુષ, વિશ્વકર્મા, હિરણ્યગર્ભ, પ્રજાપતિ એવા જુદા જુદા નામોથી એ સ્રષ્ટાને સંબોધન કરવામા આવ્યુ , છે વિશેષ પ્રાચીન સૂક્તોમા जन् એટલે ' ઉત્પન્ન કરવુ ' એ ક્રિયાપદના કોઈ રૂપની સાથે હમેશા જનનના કુદરતી વ્યાપાર તરીકે સૃષ્ટિ વિષે લખવામા આવ્યુ છે પણ આ સૃષ્ટિ વિષયક સૂક્તોમા કોઈ મૂલ પદાર્થ ઉપરથી બનાવટ કરવામા આવી હોય અથવા કોઈ અમુક પદાર્થમાથી ઉત્ક્રાંતિ થઈ હોય એવી રીતનુ સૃષ્ટિ વિષેનુ વર્ણન આપવામા

આવ્યું છે એમાંનું એક સૂક્ત (મં ૧૦, સૂ ૯૦) " પુરુષ સૂક્ત " એ નામથી ઘણું જાણીતું થએલું છે એ સૂક્તમાં પણ દેવતાઓને સૃષ્ટિના કર્તા તરીકે વર્ણવામાં આવ્યા છે તો પણ તેની જ સાથે એક પ્રથમ પુરુષના શરીર રૂપી પદાર્થ ઉપરથી સૃષ્ટિ રચવામાં આવેલી એવું પણ કહેવામાં આવ્યું છે એ પુરુષને હજાર માથાં છે અને હજાર પગ છે, અને જગતને ઢાંકી દઈને ભૂમિ ઉપરાન્ત પણ એનું શરીર ફેલાઈ વળે છે

આ ગ્રંથકારે બતાવેલો અર્થ પૃ ૧૭૮ થી ૧૮૦ સુધી નીચે પ્રમાણે છે—

" એક વિરાટ પુરુષના શરીરમાંથી આ જગત્ રચાયું છે એ મૂળ વિચાર અત્યંત ઘણો જૂનો છે, અને અનેક પ્રાચીન દંતકથાઓમાં એ વિચાર આપણા જોવામાં આવ્યા વગર રહેતો નથી પણ એ વિચાર જે રીતથી આ સ્થલે મૂકવામાં આવ્યો છે તે રીત કંઈ છેક જૂની નથી બ્રાહ્મણોમાં વિધાનને યજ્ઞ તરીકે કલ્પવામાં આવ્યો છે, અને તે જ શૈલીને અનુસરીને આ સૂક્તમાં સૃષ્ટિના કર્મને એક યજ્ઞના વિધિ તરીકે ગણવામાં આવ્યું છે અને મૂળ પુરુષને યજ્ઞના પશુ તરીકે કલ્પીને તેના શરીરના જુદા જુદા કાપનાઓને વિશ્વના જુદા જુદા ભાગો ગણવામાં આવ્યા છે, એ સૂક્તમાં આપણને કહેવામાં આવ્યું છે કે એનું મસ્તક તે આકાશ થયું, એની નાભિ તે અન્તરિક્ષ થઈ, એના પગ તે પૃથ્વી થયા, એના શ્રોત્ર તે દિશાઓ થયા, અને એના મનમાંથી ચંદ્ર ઉત્પન્ન થયો, એની આંખમાંથી સૂર્ય ઉત્પન્ન થયો, એના મુખમાંથી ઇન્દ્ર અને અગ્નિ ઉત્પન્ન થયા એના શ્વાસમાંથી વાયુ ઉત્પન્ન થયો " એવી રીતે તેઓએ (દેવતાઓએ) જુદી જુદી દુનિયાઓને ઘડી "

એ સૂક્તને વિશ્વદેવતાવાદનો રંગ લાગ્યો છે તે ઉપરથી પણ એ સૂક્ત વધારે મોડું રચાયલું છે એમ માલૂમ પડે છે કેમકે કારણ કે એ સૂક્તમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—પુરુષ તે જ આ સઘળું જગત છે અત્યારે જે કંઈ છે અને હવે પછી જે કંઈ હશે તે સઘળું પુરુષ જ છે અને એનો ચોથો ભાગ તે સઘળાં પ્રાણીઓ છે અને બાકીના ત્રણ ભાગ તે દ્યુલોકમાં રહેનારી અમર લોકોની દુનિયા છે બ્રાહ્મણોમાં પુરુષ અને સૃષ્ટિનો રચનાર પ્રજાપતિ એ બેઉને એકજ ગણવામાં આવ્યા છે અને ઉપનિષદોમાં એ પુરુષનું આખા વિશ્વની સાથે તાદાત્મ્ય ગણવામાં આવ્યું છે એથી પણ વિશેષ આગળ જતાં, સાંખ્ય ફિલસૂફીના દ્વૈતવાદમાં પુરુષ એ " આત્મા " નું નામ છે એવું ગણવામાં આવ્યું છે, અને એ પ્રકૃતિ થી ભિન્ન

છે એવુ પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે पुरुष सूक्त મા ' વિરાજ ' એ નામના તત્વ વિષે એવુ કહેવામા આવ્યુ છે કે પુરૂષમાથી એ વિરાજની ઉત્પત્તિ થઇ છે—" तस्माद् विराळ जायत પાછળના સમયની વેદાન્ત ફિલસુફીમા વિરાજ એ સૃષ્ટિના રચનાર (સગુણ બ્રહ્મ) નુ નામ છે અને બ્રહ્મ એ નિર્ગુણ તત્ત્વથી એનુ સ્વરૂપ જુદુ પડી આવે છે ત્યારે पुरुष सूक्त ને હિંદુ સ્થાનના વિશ્વદેવતાવાદની જૂનામા જૂની રચના તરીકે આપણે ગણી શકીએ તેનીજ સાથે, એ ऋग्वेद ના સમયની સૌથી મોડી લખાયલી કવિતાઓમાની એક છે એ પણ આપણે સ્વીકારવુ પડશે કારણ કે ત્રણ જૂનામા જૂના વેદો સબધી જ્ઞાન એ સૂક્ત પહેલાજ અસ્તિત્વ ધરાવતુ હતુ એમ એ સૂક્ત ઉપરથીજ માલમ પડે છે એ સૂક્તમા એ ત્રણે વેદો વિષે નામ લઇનેજ કહેવામા આવ્યુ છે —

तस्माद्यज्ञात् सर्वहुत ऋच सामानि जज्ञिरे ।
छन्दांसि जज्ञिरे तस्मात् यजुस्तस्मादजायत ॥

વળી એ સૂક્તમા પહેલીજ વાર ચાર વર્ણો વિષે કહેવામા આવ્યુ છે આખા ऋग्वेद મા ચાર વર્ણો વિષે જેમા કહેવામા આવ્યુ હોય એવુ સૂક્ત એ એકલુજ છે એ સૂક્તમા કહ્યુ છે કે–આ પુરૂષનુ મુખ તે બ્રાહ્મણ થયુ, એના બાહૂ તે રાજન્ય (લડવૈયા) થયા, એની સાથ તે વૈશ્ય (ખેડૂત) થઇ, અને એના પગ તે શૂદ્ર (દાસત્વ કરનાર) થયા

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિને લગતી બાકીની લગભગ સઘળી કવિતાઓમા ' દેવતાઓ ' એમ સામાન્ય રીતે નહીં, પણ અમુક ચોક્કસ દેવતાનુ નામ દઇને તેને સૃષ્ટિના રચનાર તરીકે વર્ણવવામા આવ્યો છે બીજા સૂક્તોના ઘણા મત્રો ઉપરથી એવુ માલમ પડે છે કે ઉત્પત્તિના કાર્યમા આગળ પડતો ભાગ લેનાર તરીકે સૂર્યને ઋષિઓ ઘણો અગત્યનો ગણતા ઉદાહરણ તરીકે એને " હાલતી અને સ્થિર રહેની સઘળી વસ્તુઓના " આત્મા " તરીકે વર્ણવવામા આવ્યો છે (મ ૧, સૂ ૧૧૫) —

सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥ અને એના વિષે કહેવામા આવ્યુ છે કે – एक सद्विप्रा बहुधा वदन्ति ॥ " એ એકજ હોવા છતા વિપ્રો એને જુદા જુદા નામથી બોલાવે છે " (મ ૧, સૂ ૧૬૪)

આવા આવા વચનો ઉપરથી એવુ માલમ પડે છે કે સૂર્યના અનેક લક્ષણોમાથી એનુ સૃષ્ટા તરીકેનુ વ્યક્તિત્વ એ સમયે ધીરે ધીરે આગળ

તારવી કાઢવામાં આવતું હતું વિશ્વકર્મન્ "સર્વનો રચનાર" એ દેવની ઉત્પત્તિ આવીજ રીતે થઇ હશે એ ઘણું સંભવિત જણાય છે

બે સૃષ્ટિ વિષયક સૂક્તો (મં૦ ૧૦, સૂ ૮૧–૮૨) માં એ વિશ્વકર્મન્‌ને સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે એ બેમાંના આગળા સૂક્તમાં સાત મંત્રો આપેલા છે તેમાંના (૨–૩–૪) એ ત્રણ મંત્રોનો અર્થ માત્ર આપીએ છીએ—

જે વખતે વિશ્વકર્મા એ સઘળું જોનારા દેવતાએ પોતાના બળ વડે કરીને પૃથ્વીને ઉત્પન્ન કરી અને આકાશને પ્રકટ કર્યું તે વખતે એવું અધિષ્ઠાન શું હતું ? એણે શી વસ્તુ વડે પોતાના કર્મનો આરંભ કર્યો ? કેવી રીતે એણે પોતાનું કર્મ કર્યું ? જેની આંખ સઘળી દિશામાં છે, જેના મુખ સઘળી દિશામાં છે, જેના બાહૂ સઘળી દિશામાં છે જેના પગ સઘળી દિશામાં છે એવો એક દેવતા આકાશ અને પૃથ્વીને ઉત્પન્ન કરીને પોતાના બાહુ વડે અને પોતાની પાંખો વડે તેને જોડી દે છે કોઇ કહેશો કે એવું કયું વન હતું, એવું કયું વૃક્ષ હતું કે જેમાંથી આકાશ અને પૃથ્વીને તેઓએ ઘડયાં ? હે ઋષિઓ ? ત્હમારા મનમાં ત્હમે જરા વિચાર કરો કે જુદા જુદા ભુવનોને જે વખતે એ ધરી રહ્યો હશે તે વખતે એ શેના ઉપર ઉભો રહ્યો હશે ?

"વન" એ જે શબ્દ અહીં વાપરવામાં આવ્યો છે તેજ શબ્દ ગ્રીક ફિલસુફીમાં પણ "મૂળ પદાર્થ" (hule) ને માટે હમેશાં વપરાયલો દીઠામાં આવે છે એ વાત ખાસ લક્ષ ખેંચે એવી છે

બીજા સૂક્ત (મં૦ ૧૦ સૂ. ૮૨) માં એવો સિદ્ધાંત મુકવામાં આવ્યો છે કે વસ્તુઓનું પ્રથમ બીજ આ વિશ્વ અને સઘળા દેવતાઓનું આદિકારણ આપ (પાણીની દેવીઓ) થી ઉત્પન્ન થયું છે (મંત્ર ૩–૫–૬ ॥ નો અર્થજ મુકીએ છીએ)

"જે આપણો પિતા, આપણો જનિતા, આપણો વિધાતા છે જે સઘળાં ધામને અને સઘળાં પ્રાણીઓને પિછાને છે, જે એકલો જુદા જુદા દેવતાઓને જુદાં જુદાં નામ આપવાને સમર્થ છે, તેના તરફ પ્રશ્ન પુછતાં બીજાં સઘળાં પ્રાણીઓ વળે છે આપ—પાણીની દેવીઓએ એવો પ્રથમ ગર્ભ કયો ધારણ કર્યો કે જેમાં સઘળા દેવતાઓએ પોતાની જાતને એકઠી મળેલી જોઇ, જે આ પૃથ્વી પર છે, જે આકાશથી પર છે, જે બળવાન દેવતાઓના ગૂઢ નિવાસ સ્થાનથી પણ પર છે ? તે પ્રથમ ગર્ભને આપ — પાણીની દેવીઓએ ધારણ

કર્યો કે જેમા સઘળા દેવતાઓ એકઠા મળ્યા, જે એક અજની* નાભિમા અર્પિત થયો છે, જેની અદર સઘળા ભુવનોનો સમાવેશ થઇ ગયો છે જેણે આ ભુવનોને ઉત્પન્ન કર્યા તેને તમે શોધી શકશો નહીં, જે તમારી પાસે આવે છે તે એનાથી જુદો છે ”

(પૃ ૧૮૩ થી—

એક સૃષ્ટિ વિષયક કવિતા (મ ૧૦ સૂ ૧૨૧) વળી ખૂબીદાર છે તેમા વળી સૃષ્ટિના રચનારને માટે “ हिरण्यगर्भ ” એવુ નામ વાપર્યું છે ઉગતા સૂર્ય ઉપરથી આવુ નામ આપવાનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો હશે એમા કશો પણ સશય નથી આ સ્થલે પણ અગ્નિની ઉત્પત્તિના સબધમા आप (પાણીની દેવીઓ) ને સઘળા પ્રકારના જીવનનુ બીજ ધારણ કરતી વર્ણવવામા આવી છે

(એ સૂક્તના ૧૦ મત્રોનાના ૧૨–૭–૮ મત્રોનો અર્થ નીચે પ્રમાણે)

“ હિરણ્યગર્ભ પ્રથમ અસ્તિત્વમા આવ્યો પ્રાણી માત્રના એક પતિ તરીકે એનો જન્મ થયો હતો, એણે પૃથ્વીને અને આ આકાશને ટકાવી રાખ્યા કયા દેવની હવિઓ વડે હમે સેવા કરીશુ ? જે જીવવાની શક્તિ આપનારો છે અને જે બળ આપનારો છે, જેની આજ્ઞાને સઘળા દેવતાઓ નમન કરે છે, જેની છાયા એ મૃત્યુ છે અને અમરત્વ છે કયા દેવની હવિઓ વડે હમે સેવા કરીશુ ? જે વખતે બળવતી आप પાણીની દેવીઓ—સઘળા ગર્ભને ધારણ કરતી અને અગ્નિને ઉત્પન્ન કરતી આવી તે વખતે દેવોનો આત્મા એક ઉત્પન્ન થયો કયા દેવની હવિઓ વડે હમે સેવા કરીશુ ? જે પોતાના પ્રભા વડે કરીને બુદ્ધિને ધરનારી અને યજ્ઞને ઉત્પન્ન કરનારી आप —પાણીની દેવીઓ—ઉપર નજર રાખે છે, જે એક દેવ સઘળા દેવોના કરતા વધારે ચઢિયાતો છે કયા દેવની હવિઓ વડે હમે સેવા કરીશુ ? ”

આ સૂક્તના દરેક મત્રની છેલ્લી પક્તિમા તેનો તે પ્રશ્ન જે પુછવામા આવ્યો છે તેનો જવાબ દશમા મત્રમા એવો આપવામા આવ્યો છે કે ‘ એ અજાણ્યો દેવ તે પ્રજાપતિ છે ’ એ છેલ્લો મત્ર આ સૂક્તની સાથે પાછળથી જોડી દેવામા આવેલો જણાય છે

* ‘ અજ એ શબ્દ ’ સૂર્ય ના અર્થમા આ સ્થળે વપરાયો હોય એવુ જણાય છે (સૂર્યની ગીપમાથી ઉતારા કે)

(પૃ ૧૮૫ થી) બીજા બે સૃષ્ટિ વિષયક સૂક્તોમા ફિલસુફીની ઢબથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વિષે એવી સમજુતી આપવામા આવી છે કે અસત્ માથી સત્ નો આવિર્ભાવ થયો એમાના એક સકતમા (મ ૧૦, સૂ ૭૨), સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વિષે જે કઇક ગુચવણ ભરેલો વૃત્તાન્ત આપવામા આવ્યો છે તે ઉપરથી ઉત્પત્તિના ત્રણ ક્રમ વર્ણવવામા આવેલા આપણા જોવામા આવે છે-પ્રથમ જગતની ઉત્પત્તિ થઇ, પછી દેવતાઓની ઉત્પત્તિ થઇ, અને સૌથી છેલ્લી સૂર્યની ઉત્પત્તિ થઇ એ સૂક્તમા પણ ઉત્ક્રાંતિવાદ અને સૃષ્ટિવાદ × એ બેઉ એક બીજાની સાથે ભળી ગયલા હોય એવુ જોવામા આવે છે-

ब्रह्मणस्पति रेतास कर्मार इवाधमत् ।
देवाना पूर्व्ये युगे असत सदजायत ॥

લુહારની પેઠે બ્રહ્મણસ્પતિ-પ્રાર્થનાના પતિએ આ વિશ્વને બગબર જોડા યલુ રહે તેવી રીતે ઘડયુ દેવતાઓના પ્રાચીન યુગમા જે ન્હોતુ-અસત્-તેમાથી જે છે તે-સત્-ઉત્પન્ન થયુ

આના કરતા ઘણું વધારે ચઢિયાતુ સૂક્ત ૧૨૯ મુ છે—

(આ ગ્રથકારે મત્ર 'પ'મો, છાડીને મુકેલુ સૂક્ત તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે)

" અસત -તે વખતે ન્હોતુ, તેમ સત્ પણ ન્હોતુ, તે વખતે અન્તરિક્ષ ન્હોતુ, અને અતરિક્ષની પેલી તરફ જે આકાશ છે તે પણ તે વખતે ન્હોતુ તે વખતે ગતિ શઇ હતી ? કયા હતી ? કાનાથી હતી ? પાણી, અને ઉડા ખાડાઓ, તે શુ તે વખતે હતા ? તે વખતે મૃત્યુ ન્હોતુ, તેમ અમરત્વ પણ ન્હોતુ, રાત કે દહાડો એ બેમાથી એકેકનુ નામ નિશાન પણ તે વખતે ન્હોતુ તે એક પુરૂષ વાયુ વિના પોતાની મેળે શ્વાસ લયા કરતો હતો, તે એક પુરુષ સિવાય બીજી કોઇ પણ વસ્તુ તે વખતે ન્હોતી પ્હેલા અધકાર તે અધકારથી છવાઇ ગયો હતો આ આખુ વિશ્વ ઓળખાય નહીં એવુ અને પ્રવાહી હતુ ખાલી સ્થાન શૂન્યતાથી ઢકાઇ રહ્યુ હતુ ત્યા તે એક પુરુષ તપના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયો તે વખતે પ્રથમ કામ એનામા ઉત્પન્ન થયો કામ એજ એ આત્માનુ પ્હેલુ રેત હતુ કવિઓએ પોતાના ડહાપણ વડે કરીને હૃદયમા

× ઉત્ક્રાંતિવાદ-અમુક પદાર્થ હતો તેની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થઇ, તેને ધડવામા આવ્યો તેની ઉત્ક્રાંતિ કરવામા આવી એવો વા

સૃષ્ટિવાદ-કઇ ન્હોતુ ત્યા આગળ કઇ નહિ દેવતાઓએ પાતાના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન કર્યુ એવો વાદ (મતની દીપમાથી)

સાહિત્યદૃષ્ટિએ જોતા આ કવિતા વણી ખૂબીદાર છે, એટલુજ નહીં પણ એ પ્રાચીન સમયમા પણ જે ડિગત ભર્યા વિચારો આ સૂક્તદ્વારા પ્રદર્શિત કરવામા આવેલા આપણે જોઇએ છિયે તેને લીધે એ કવિતા આપણુ ખાસ લક્ષ ખેચે એવી છે પણ હિંદુસ્તાનની ફિલસુફીના જે મુખ્ય દોષો છે– સ્પષ્ટતા અને અવિરોધ (Consistency) ની ખામી, ચર્ચા ચલાવવામા કેવળ શબ્દને વધારે મહત્વ આપી દેવાનુ વલણ, એ દોષો આ સ્થળે પણ આપણા જોવામા આવ્યા વગર રહેતા નથી એકના એક વિષયને વળગી રહીને જરા લબાણથી ચર્ચા ચલાવવામા આવી હોય એવુ સૂક્ત આખા ઋગ્વેદ મા આ એ લુજ છે, અને સાખ્યદર્શનના પરિણામવાદનુ ચોક્કસ સ્વરૂપ જેને પ્રાપ્ત થયુ તે પ્રકૃતિનુ મહાત્મ્ય સ્થાપનારી ફિલસુફીનો પ્રારભ આ સૂક્તમા થયલો આપણા જોવામા આવે છે વળી, આર્ય લોકોના ફિલસુફી ભરેલા વિચારોના પ્રાચીનમા પ્રાચીન નમૂના તરીકે આ સૂક્ત હમેશા અગત્યનુ ગણાયા વિના રહેશે નહીં અસત માથી સત્ નો ઉદ્ભવ થયો ત્યાર પછી પ્રથમ પાણી આવ્યુ, અને ત્યાર પછી તપવડે કરીને ચૈતન્યનો પ્રાદુર્ભાવ થયો એવો જે સિદ્ધાત આ સૂક્તમાથી નીકળે છે તેની સાથે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના જે જે વર્ણનો બ્રાહ્મણોમા આપવામા આવ્યા છે તે મળતા આવે છે એ બ્રાહ્મણોમા પણ અસત્ તે સત થયુ અને એ સત્ નુ પ્રથમ સ્વરૂપ પાણી હતુ એવુ વર્ણવવામા આવ્યુ છે એ પાણી ઉપર હિરણ્યગર્ભ એ સુવર્ણનુ ઇંડુ તરે છે, અને તે ઇંડામાથી જે ચૈતન્ય ઇચ્છા કરે છે અને વિશ્વને રચે છે તેનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે બ્રાહ્મણોમા સૃષ્ટિના કર્તા તરીકે પ્રજાપતિને આગળ કે પાછળ પણ હમેશા ગણાવવામા આવ્યો છે કેટલાક વર્ણનોમા એને પહેલો ગણાવવામા આવ્યો છે, અને કેટલાક વર્ણનોમા પાણીને પહેલુ ગણાવવામા આવ્યુ છે સૃષ્ટિવાદ અને ઉત્ક્રાંતિવાદ એ બેને ભેળી દેવામા આવ્યાથી આવી રીતનો પ્રાથમિક વિરોધ બ્રાહ્મણગ્રથોમા આપણા દીઠામા આવે છે, પણ સાખ્યદર્શનમા એ વિરોધ દૂર કરવામા આવ્યો છે એ દર્શનમા, પુરુષ અથવા આત્માને નિષ્કર્મ સાક્ષી તરીકે ગણવામા આવ્યો છે, અને પ્રકૃતિ અથવા મૂળ પદાર્થનો ધીરે ધીરે પરિણામ થતો જાય છે એવુ વર્ણવવામા આવ્યુ છે આ પ્રમાણે ઋગ્વેદ ના સૃષ્ટિ વિષયક સૂક્તો એ હિંદુસ્તાનની ફિલસુફીનો, એટલુજ નહીં પણ પુરાણો, કે જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિનુ વર્ણન આપવાનો છે, તેનો આરભકાળ સૂચવે છે

પ્રો મૅકડોનલે—ઋગ્વેદમાથીજ આપન આપઅમા વિરોધ રૂપ ા સૃષ્ટિવિષયક છ સાત સૂક્તો બતાવતા જણાવ્યુ છે કે—

વિશેષ પ્રાચીન ઋષિઓના અભિપ્રાય પ્રમાણે-દેવતાઓએ સૃષ્ટિ ઉત્પ ા કરી છતા કહેવામા આવ્યુ કે-સ્વર્ગ અને પૃથ્વી અ બઉ દેવતાઓના-મા બાપ છ

ઉત્પન્ન કરનાર મા બાપ ગણાય પણ ઉત્પ ન થયના દેવો મા બાપ શી રીતે ?

ઋ મ ૧૦, સૂ ૫૪ થી જણાવવામા આવ્યુ કે-ઇંદ્રે પોતાના શરીર-માથી પોતાના મા બાપને ઉત્પન્ન કર્યા ઋ મ ૧૦, સૂ ૭૨ થા દક્ષનો જન્મ અદિતિથી થયો અને અદિતિનો જન્મ દક્ષથી થયો એ પણ વિચારવા જેવુ છે

ઋ મ ૧૦, સૂ ૯૦ મુ-પુરુષ સૂકત છે તેનો અર્થ પ્રો મૅકડોનલે સાયણાચાર્યે તેમજ સ્વામી દયાનંદજીએ-યજુર્વેદના એજ સૂક્તનો અર્થ કર્યો છે એ ત્રણેના અર્થમા જે તફાવત છે તે વિચારી જોઇએ —

પ્રો મૅકડોનલ-આ સૂકતમા દેવતાઓને સૃષ્ટિના કર્તા વર્ણવ્યા છે પણ પ્રથમ પુરુષના શરીર ઉપરથી સૃષ્ટિ રચવામા આવી એ પુરુષને હજાર માથા હજાર પગ, ભૂમિને ઢાકયા પછી ભૂમિ ઉપરાત તેનુ શરીર ફેલાઇ વળે છે—

એક રાક્ષસી પુરુષના શરીરમાથી રચાયુ એ વિચાર જૂનો છે પણ આ રીત જૂની નથી બ્રાહ્મણોમા-વિષ્ણુને યજ્ઞ તરીકે કલ્પવામા આવ્યો છે તે શૈલીથી અહિ-સૃષ્ટિના કર્મને યજ્ઞના વિધિ તરીકે, પુરુષને પશુ તરીકે, કલ્પી તેના શરીરના જુદા જુદા ભાગો જણાવતા-તેનુ માથુ તે-આકાશ, નાભિ તે-અતરિક્ષ, પગ તે-પૃથ્વી, શ્રોત્ર તે દિશાઓ, મનમાથી ચદ્ર, આખમાથી-સૂર્ય, મુખથી ઇદ્ર અને અગ્નિ, શ્વાસથી વાયુ એવી રીતે દેવતાઓએ જુદી જુદી દુનિયાઓને ઘડી

એ સૂકત મોડુ રચાયલુ છે એનો ચોથો ભાગ પ્રાણીઓ છે અને બાકીના ત્રણ ભાગ તે અમર લોકની દુનિયા છે

બ્રાહ્મણોમા-પુરુષ અને પ્રજાપતિ એકજ છે ઉપનિષદોમા પુરુષને વિશ્વની સાથે તાદાત્મ્ય ગણ્યો છે સાખ્યમા દ્વૈત-પુરુષ એ આત્મા, એ પ્રકૃતિથી ભિન્ન ગણ્યો છે વેદાંતમા-પુરુષમાથી સૃષ્ટિ રચનાર (સગુણબ્રહ્મ) વિરાજની ઉત્પત્તિ જણાવી છે

આ કવિતા ઋગ્વેદથી મોડી લખાએલી એના સૂક્તથીજ માલમ પડે છે—એમા ત્રણ વેદો ઉત્પન્ન થયાનુ બતાવ્યુ છે વળી ચાર વર્ણોની કવિતા આખા ઋગ્વેદમા અહીં પ્રથમજ છે

સાયણાચાર્યના અર્થમા વિશેષ—

સર્વ પ્રાણીઓનો બ્રહ્માંડ દેહ તે વિરાટ્, બ્રહ્માંડથી દશાંગુલ વધીને રહ્યો, પ્રાણીમાત્ર તેના અવયવો છે, પ્રાણીઓના ભોગ્ય અન્નથી તે વધે છે, પ્રાણીઓના કર્મ ફલ ભોગના માટે જગદવસ્થાનો સ્વીકાર કરે છે ત્રણે કાલનુ જે જગત્ છે તે તેની મહિમા—સામર્થ્ય વિશેષ છે, એથી અધિક મહિમા—ત્રણે કાલના પ્રાણીજાત તેના ચતુર્થાંશના પ્રકાશમા અવિનાશી છે સંસારથી બહિર્ભૂત સંસાર સ્પર્શ રહિત ત્રિપાદ છે, માત્ર તેનો ચોથો પાદજ સૃષ્ટિ—સંહાર રૂપ—ઉત્પન્ન નષ્ટ રૂપ થયા કરે છે આદિ પુરુષથી—વિરાટ્ બ્રહ્માંડ દેહ, તેના આશ્રયથી દેહાભિમાની પુરુષ—જીવરૂપ—તિર્યંક્, મનુષ્ય રૂપ થયા ભૂમિને ઉત્પન્ન કર્યા બાદ જીવોના શરીર બનાવ્યા સૃષ્ટિ તૈયાર થઇ ત્યારે દેવોએ પુરુષને હવિ કલ્પી યજ્ઞ કર્યો તે જ પુરુષ પશુનુ પ્રોક્ષણ કરી પ્રજાપતિ આદિ દેવોએ યજ્ઞ કર્યો

તે યજ્ઞથી—દધ્યાદિ ભોગ્ય પદાર્થ, પશુઓ, ચાર વેદો ઉત્પન્ન કર્યા દેવોએ વિરાટ્ને ઉત્પન્ન કર્યા બાદ તેના અંગોના વિભાગથી ચાર વર્ણ, ચંદ્ર, સૂર્ય, અગ્નિ, વાયુ આદિ ઉત્પન્ન કર્યા આ યજ્ઞની સાત પરિધિયા—૩ ઐષ્ટિક, ૩ ઉત્તરવેદી, સાતમો આદિત્ય ૨૧ સમિધાઓ—૧૨ માસ, ૫ ઋતુ, ૩ લોક, ૧ આદિત્ય એ ૨૧ થઇ યજ્ઞ કરતા દેવોએ વિરાટને પશુ માની યજ્ઞનો વિસ્તાર કર્યો

હવે આપણે યજુર્વેદના એજ પુરુષ સૂક્તથી સ્વામીજીના અર્થનો સાર તપાસીએ—

"બ્રહ્માંડ અને શરીર એ બન્નેમા વ્યાપક તે પુરુષ, પદાર્થોથી જુદો આકાશની પેઠે છે ભૂત, પ્રાણ, અને હૃદય એ ત્રણેનુ ઉલ્લંઘન કરી જગતને બનાવવા વાળો તેનાથી જગત—થયુ, થશે અને છે મોક્ષને આપવાવાળો છે જગતને ઉત્પન્ન કરે છે, પોતે જન્મ લેતો નથી ત્રણે કાળમા તે પુરુષની મહિમા છે પુરુષથી જગત્ ત્રણ ગણુ છે, મોક્ષસુખ તેના જ્ઞાનપ્રકાશમા છે, તેની અપેક્ષાથી જગત્ કિંચિત છે, સંસારના ચાર પાદ તેના વચમા છે, જગતનો જન્મ અને વિનાશ થતો રહે છે તેનાથી ઉત્પન્ન જગત્ બે પ્રકારનુ છે

ચેતન અને જડ એ બે પ્રકારમાં વ્યાપક થઈ ધારણ અને આકર્ષણ કરે છે તે જ પુરુષના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન તે મૂલ પ્રકૃતિ કહીયે છિયે જેનુ શરીર બ્રહ્માંડ તુલ્ય જેના સૂર્ય, ચંદ્રમા નેત્ર છે વાયુ પ્રાણ છે, પૃથ્વી પગ છે ઇત્યાદિ લક્ષણ વાળો આકાશ તે વિરાટ, પરમેશ્વરના સામર્થ્યથી પ્રકાશમાન છે તે વિરાટ્ના પૂર્વ ભાગોથી પ્રાણી અને તેના દેહ જુદા જુદા છે, તેમાં સર્વ જીવ વાસ કરે છે જે દેહ તેના અવયવ તે વિરાટ પરમેશ્વરથી જુદો, પરમેશ્વરથી સંસાર જુદો ફરી ભૂમિ આદિ ઉત્પન્ન કરી ધારણ કરી રહ્યો છે આપણે આગળ છઠ્ઠા મંત્રનો અર્થ વેદોત્પત્તિ પ્રકરણમાં કાંઈ કહ્યો છે પુરુષથીજ સર્વ ભોજન, વસ્ત્ર, અન્ન, જલ આદિ પ્રાપ્ત કર્યા છે, તેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે માટે તેને છોડીને બીજાની ઉપાસના ન કરે ગાય, પશુ, કીટ, પતંગ આદિ તેણેજ ઉત્પન્ન કર્યા છે

જે બ્રહ્મથી ચારો વેદો ઉત્પન્ન થયા છે તે પરમેશ્વરને સત્યાચારણથી પૂજે તે ઉત્તમ છે તેનાજ વેદોક્ત ઉપદેશોથી જે-વિદ્વાન્ જ્ઞાની લોક વેદમંત્રોના અર્થ જાણવાવાળા તેજ સુખી થાય છે, દુષ્ટ કર્મ કરવા ઉચિત નથી તેના મુખાદિકથી ચાર વર્ણ ઉત્પન્ન થયા છે

દેવ-વિદ્વાન્ તેમને પણ તેમના કર્માનુસારજ ઉત્પન્ન કર્યા છે જે બ્રહ્માંડનુ રચન, પાલન, અને પ્રલય કરવા રૂપ યજ્ઞ છે તેનેજ જગત્ બનાવવાની સામગ્રી કહીયે છિયે ॥ ૧૪ ॥

ઇશ્વરે એક એક લોકના ચારો તરફ સાત સાત પરધિ રચી છે સાત સાત આવરણ બનાવ્યા છે તેના નામ—૧ સમુદ્ર, ૨ ત્રસરેણુ, ૩ મેઘમંડલ વાયુ, ૪ વૃષ્ટિ જલ, ૫ વૃષ્ટિ જલના ઉપર એક પ્રકારનો વાયુ, ૬ સૂક્ષ્મ વાયુ જેને ધનંજય કહે છે, ૭ ધનંજયથી પણ સૂક્ષ્મ વાયુ સૂત્રાત્મા એ સાત સાત એક એક લોકની પરધિ છે

બ્રહ્માંડની સામગ્રી ૨૧ પ્રકારની છે—૧ પ્રકૃતિ, બુદ્ધિ, જીવ, એ ત્રણે મળીને એક અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, ૨ શ્રોત, ૩ ત્વચા, ૪ નેત્ર ૫ જીવ્હા, ૬ નાશિકા, ૭ વાક્, ૮ પગ, ૯ હાથ, ૧૦ ગુપ્ત, ૧૧ લિંગ, ૧૨ શબ્દ, ૧૩ સ્પર્શ, ૧૪ રૂપ, ૧૫ રસ, ૧૬ ગંધ, ૧૭ પૃથ્વી, ૧૮ જલ ૧૯ અગ્નિ, ૨૦ વાયુ, ૨૧ આકાશ એ ૨૧ બ્રહ્માંડની સામગ્રી તે સમિધા કહેવાય છે

જે જગતને રચવાવાળો, દેખવાવાળો તે પૂજ્ય છે તેમને વિદ્વાન્ લોક સુણીને તેના ઉપદેશથીજ તેના કર્મ, ગુણોનુ કથન, પ્રકાશ કરે, ધ્યાન કરે,

તેના સિવાય બીજાને ઇશ્વર નહી માનવો, તેના ધ્યાનમા દઢ બધન થઈ પોતાના આત્માનુ કલ્યાણ જાણે ॥ ૧૫ ॥

વિદ્વાનો તે દેવ, તે સર્વના પૂજ્ય હોય છે, આથી મનુષ્યોને ઉચિત છે કે વેદ મત્રોથી–સ્તુતિ, પ્રાર્થનાદિ કરીને શુભ કર્મોનો આરભ કરે જે ઇશ્વરની ઉપાસના કરવાવાળો છે તે સર્વ દુ ખોથી છૂટીને પૂજ્ય થાય છે વિદ્વાન્ જે પદને પ્રાપ્ત થઇ નિત્ય આનદમા રહે છે તેનેજ મોક્ષ કહે છે તે નિવૃત્ત થઇ દુ ખમા પડતા નથી ॥ ૧૬ ॥

પરમાત્માને સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા અને ઉત્પન્ન કરવા લાગે ત્યારે તે પ્રજાપતિજ ગણાય જ્યારે સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરી તેટલા અશમા વ્યાસ થાય ત્યારે તે વિરાટ્ પુરૂષ કહેવાય છે તેના રૂપકથી આ સૂક્તમા વર્ણન કરેલુ છે

જૈન જગતમા કિચિત્ પરામર્શ—

જૈનોની માન્યતા એ છે કે—આ જગત્ પ્રવાહરૂપથી અનાદિ કાળનુ ચાલતુ આવેલુ છે અને ભવિષ્યમા અનાદિ કાળ સુધી ચાલ્યાજ કરવાનુ તેમા એક અવસર્પિણીનો કાલ, અને બીજો ઉત્સર્પિણીનો કાળ (એક ઉતરતો કાળ અને બીજો ચઢતો કાળ) એ બન્ને મળીને વીશ કોટાકોટી સાગરોપમના વર્ષોનુ એક કાળચક્ર મનાય છે એ બેની મધ્યમા અનેક ઉત્પાત વાળો જે નિકૃષ્ટમા નિકૃષ્ટ કાળ તે પ્રલય દશા રૂપે મનાય છે, પણ તેમા સર્વથા બીજ રૂપ વસ્તુઓનો નાશ થતો નથી એવી રીતના કાળચક્રો અનતા થઇ ગયા અને ભવિષ્યમા થયા કરવાના તેનુ સ્વ પ અમોએ જૈન દષ્ટિએ જગત્ નામના બીજા પ્રકરણમા દિશા રૂપથી બતાવી દીધુ છે તે ફરીથી વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

વૈદિક જગતની માન્યતામા પરામર્શ—

વૈદિક જગતની માન્યતામા અનેક પ્રકારો જોવામા આવે છે તેનો કાઇક વિશેષ ખુલાશો કરવાનો ધાર છુ—

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ–પૃ ૨ મા જણાવ્યુ છે કે—

"તૈત્તિરીય બ્રાહ્મણમા–વિશ્વની અનતતા માટે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ મળી આવે છે– તૂ લોક છે, સ્વર્ગ છે, અનત છે, અપાર છે, અક્ષિત છે, અને અક્ષય્ય છે"

આ લેખથી એજ સિદ્ધ થાય છે કે-પ્રવાહ રૂપથી આ લોક અનાદિ કાળથીજ ચાલતો આવેલો છે અને ચાલ્યાજ કરવાનો છે

પણ પૃ ૩૭ મા લેખકે એમ પણ જણાવ્યુ છે કે—

"મનુષ્ય લોકની ગણત્રા પ્રમાણે-ચાર અબજ અને બત્રીશ હજાર વર્ષ પુરા થશે ત્યારે જગતના કર્તા તરીકે માનેલા બ્રહ્મદેવનો એક દિવસ થશે, એવી રીતે બ્રહ્મદેવના સો વર્ષો પુરા થશે ત્યારે તેનો અને તેની સૃષ્ટિનો નાશ થશે જગતની ઉત્પત્તિ થયે હમણા બ્રહ્મદેવના ૫૦ વર્ષ પુરા થયા છે" ઇત્યાદિ

આ લેખથી લેખકે એમ પણ જણાવ્યુ છે કે-આ સૃષ્ટિ બ્રહ્માએ ઉત્પન્ન કરી અને તેને બ્રહ્મદેવની ગણત્રી પ્રમાણે આજે પચ્ચાસ વર્ષ પુરા થયા, આગળ તેટલા વર્ષ બીજા થતા તેનો (બ્રહ્માનો) અને તેની સૃષ્ટિનો નાશ થશે પણ તે પ્રથમ કેવા સ્વરૂપથી ઉત્પન્ન થઇ,? અને તેનુ મધ્યમા કેવુ સ્વરૂપ? અને અતમા નાશ સમયે તેનુ કેવુ સ્વરૂપ રહેશે? તેનો બોધ થાય તેવુ કોઇ પણ વાક્ય આમા જણાતુ નથી માટે વિચારવાનુ કે આ અનાદિની સૃષ્ટિમા કાઇ વિશેષ વિચારવા જેવુ ન હોય એમ કેમ ન બને? પૂર્વ કાળના ઋષિ મહર્ષિઓની જે મોટી મોટી સત્તાઓ લખાઇ છે તે પણ કોઇ તેવા કાળના સ્વભાવથીજ લખાઇ હશે માટે વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

આ અનાદિની સૃષ્ટિ જેવા અગમ્ય પદાર્થોનુ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ પુરુષો વિના ગમે તેટલા અક્ષરોના પડિતો પણ સપૂર્ણ જાણી શકે જ નહી એવો અમારો નિશ્ચય છે વૈદિકોએ સર્વજ્ઞ પુરુષોનો ઇન્કાર કરી આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ દેવોથી થયાનુ કહ્યુ છે તેનો પણ કિંચિત્ પરામર્શ કરીને બતાવુ છુ તેમા પ્રથમ વેદ-વ્યાસના નામથી જાહેરમા આવેલા પુરાણોના સૃષ્ટિ કર્તા તપાસીએ—

(૧) કૂર્મ પુરાણે—મૂળમા નારાયણ, તેમનાથી બ્રહ્મા, બ્રહ્માથી મહાદેવ અને મહાદેવથી ભૂતાદિક ઉત્પન્ન થવાની સાથે જગતનુ ભક્ષણ કરવા લાગ્યા બ્રહ્માજી વિસ્મિત થયા

(૨) બ્રહ્મવૈવર્ત્તે—મૂળમા કૃષ્ણ, જમણા ડાબા હાથથી-વિષ્ણુ-શિવ, નાભિથી બ્રહ્મા, કૃષ્ણની આજ્ઞાથી એ ત્રણે મળીને સૃષ્ટિની રચના કરી.

(૩) શિવપુરાણે-મૂળમા શિવ-ડાબાહાથથી વિષ્ણુ—લક્ષ્મી, જમણાથી

બ્રહ્મા-સરસ્વતી, ત્રણ ગુણ યુક્ત પ્રકૃતિ શિવે જોઇ પછી પાચ તત્વોથી બધા બ્રહ્માડની ઉત્પત્તિ થઇ

(૪) દેવીભાગવતે-કાલીદેવીએ કહ્યુ જગત્‌ના બીજ રૂપે હુ છુ શિવ, વિષ્ણુની શક્તિ રૂપે બની પછી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઇ
બીજે એવુ છે કે-દેવીએ ત્રણ ઇડા ઉત્પન્ન કર્યા તેમાથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ નિકળ્યા તેમણે સૃષ્ટિની રચના કરી

(૫) મડૂક ઉપનિષદમા-અવિનાશી પુરુષે પોતાનામાથી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી કરોળીયાની પેઠે પોતાનામાજ સમાવી દીધી

(૬) મનુસ્મૃતિમા-મૂળમા અધકાર, તેનો સ્વયભુએ નાશ કરી જલ ઉત્પન્ન કર્યું, તેમા બીજ નાખ્યુ તે સોનાનુ ઇડુ તેમા બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા ઇડાના બે વિભાગ તે આકાશ પૃથ્વી પછી બધી સૃષ્ટિ થઇ

(૭) ગોપથમા-બ્રહ્મા તપ તપ્યા, આત્મામાથી ત્રણ લોક-પગથી પૃથ્વી ઉદરથી આકાશ, મસ્તકથી સ્વર્ગ એ ત્રણથી-અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય ઉત્પન્ન થયા.

(૮) શતપથમા-પ્રજાપતિને અનેક થવાની ઇચ્છા થતા તપ તપ્યા તપથી ત્રણ લોક, ત્રણ લોકથી-અગ્નિ, વાયુ, સૂર્ય ઉત્પન્ન થયા

(૯) એજ શતપથમા-ફરીથી-વેદોમા કર્મ પ્રસિદ્ધ છે, પ્રજાપતિએ કર્મનુ રૂપ ધારણ કરીને આ જગત્‌ની રચના કરી તેથી ઋષિઓ સપૂર્ણ પ્રજાને કાશ્યપી કહેવા લાગ્યા

(૧૦) તૈતરીય સહિતામા—શરૂઆતમા જલજ હતુ તેમા પ્રજાપતિ વાયુ રૂપથી ફર્યા ત્યા પૃથ્વીને દેખી, વરાહનુ રૂપ ધરીને બહાર ખેચી લાવ્યા ઈત્યાદિ

(૧૧) ઋગ્વેદમા—પ્રથમ એક આત્મા શિવાય કાઇજ ન હતુ તે આત્માને જગત્‌ની રચના કરવાનો વિચાર થતા જ્યોતિષાદિ બનાવ્યા તેઓની રક્ષાના માટે જલમાથી પુરુષ ઉત્પન્ન કર્યો તેના મુખમાથી-અગ્નિ, નાકથી શ્વાસ લેતા—આકાશ, આખોથી જ્યોતિ, પછી તે પુરૂષથી બધુએ થયુ

(૧૨) ફરીથી એજ ઋગ્વેદમા—તે સવવિત્ પિતાએ-આકાશ પૃથ્વી

જલમય આકૃતિવાળા એક બીજાથી સ્પર્શ કરતા બનાવ્યા મર્યાદા વિસ્તૃત થતા તે બન્ને જુદા પડયા

(૧૩) યજુર્વેદમાં—વિરાટ્ પુરુષથી વિશ્વની રચના થઇ ઋગ્વેદમાં પણ એજ મતનુ પુરુષ સૂક્ત છે–સાયણાચાર્યનો અને સ્વામી દયાનંદજીનો કરેલો અર્થ અમોએ આપેલો છે ત્યાંથી વિચાર કરવાની ફરીથી ભલામણ કરૂં છું

વૈદિકના દેવોમાં જગત્કર્તાની માન્યતા સત્યરૂપે થઇ હશે કે અસત્ય રૂપે ? તેમાં કિંચિત્ મારા વિચારો—

(૧) પ્રથમ ક્રમ પુરાણના નારાયણ દેવ, તે તો વિષ્ણુ ભગવાન જ ભાસે છે તેમણે તો એક સમયે ધનુષ બાણ ચઢાવી ધ્યાનમાં બેઠા પછી જંગલની ઉધઇઓની કારાગનથી પોતાનુ માથુ કપાવ્યુ, વિશ્વકર્માએ સૂર્યના ઘોડાનુ માથુ કાપી બંધ બેસતુ કરીને આપ્યુ ત્યારથી હયગ્રીવ વિષ્ણુના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા તો પછી તેમનાથી બ્રહ્મા અને મહાદેવ કી રીતે ઉત્પન્ન થયા ? અને તેમણે જગતની રચના કયા કાલમાં અને કેના સ્વરૂપથી કરી ? આ વાત શુ તદ્દન અસંભવિત નથી ?

(૨) બ્રહ્મ વવર્તના પંડિતે તો નેવાના પાણીજ મોભે ચઢાવ્યા–કેમકે નાભિ રાજાએ પુત્રની ઇચ્છાથી યજ્ઞ કર્યો વિષ્ણુ ભગવાને ઋત્વિજોની નમ્ર પ્રાર્થનાથી ઋષભદેવ પણે ઉત્પન્ન થવાનુ કબૂલ કર્યું અને તે પ્રમાણે આઠમો અવતાર ધારણ કર્યો એ પ્રમાણે કૃષ્ણ સુધીના ત્રેવીશે અવતારો વિષ્ણુએજ લીધા છે તો પછી કૃષ્ણથી વિષ્ણુ કેવી રીતે ? જે કવિને આટલી સામાન્ય વાતની ખબર નથી તે શુ જગતની સ્થિતિનુ સ્વરૂપ બતાવવાને લાયક છે ?

(૩) શિવપુરાણવાળાએ પણ મોભેજ પાણી ચઢાવ્યા છે કેમકે–શિવજી ઠાપરના–વિષ્ણુ બ્રહ્મા–ત્રેતા–કૃત યુગના, કેવી રીતે ઉત્પન્ન કર્યા ?

(૪) દેવીભાગવત વાળાએ પણ ગપ્પ મળતી ગપ્પજ ગોઠવી દીધી વિચાર કરીને પુછે એવુ જ કોણ હતુ ? વિચાર જણાવવાની જરૂર પણ નથી જોતો

(૫) મંડૂકઉપનિષદમાં–અવિનાશી–આદિના કે અનાદિના ? રૂપ રંગ વિનાના અવિનાશી માનીએ તો–પહાડો, પર્વતો અને સમુદ્રો વાળી

પૃથ્વી કરોલીયાની પેઠે પોતાનામાથી ઉત્પન્ન કરી શકેજ નહી કારણ કરોલીયો જે સૂક્ષ્મ તારે ખેંચે છે તે પોતાના શરીર પ્રમાણે બહારની મદદથીજ ખેચે છે ઝીણો કરોલીયો ઝીણા અને મોટા કરોલીયા જાડા તારો ખેચે છે અવિનાશીને બહારની મદદ જણાતી નથી તો પછી આટલી મોટી વિશાલ પૃથ્વી કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકે ?

(૬) મનુસ્મૃતિમા—મૂલમા અધકાર, તે પૂર્વે કેટલા કાલસુધી વ્યાપીને રહેલો ? અને તે કેમા રહ્યો ? કેમકે આકાશ પૃથ્વી તો ઇડુ ફૂટયા પછી બન્યા બીજમાથી સોનાનુ ઇડુ–તેમા બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા, ઇડાના બે ભાગ કર્યા તેજ આકાશ અને પૃથ્વી પછી બધી સૃષ્ટિ થઇ તે યથાર્થ છે ?

(૭) પુરાણોની, ઉપનિષદ્‌ની, અને મનુસ્મૃતિની સૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ તપાસીને જોયુ બ્રાહ્મણ ગ્રંથોની સૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ તપાસી જોઇએ—
ગોપથમા—બ્રહ્મા તપ તપ્યા–તો તે કેટલા કાલ સુધી ? અને કયા કાલમા ? કેવા સ્વરૂપથી ? પગથી–પૃથ્વી, ઉદરથી–આકાશ, મસ્તકથી–સ્વર્ગ, તે બ્રહ્મા તેવા ને તેવા સ્વરૂપે આજે ખડા હશે ? વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૮) શતપથમાથી જાણ વિશેષ—પ્રજાપતિ એકલાજ હતા, અનેક થવાની ઇચ્છાથી તપ તપ્યા ત્રણલોકથી બહાર હતા ? કે ત્રણ લોકમા ? કેમકે–તપ તપ્યા પછી ક્રમથી ત્રણ લોકની ઉત્પત્તિ થઇ છે બાકીનો વિશેષ વિચાર વાચકોએ કરી લેવો

(૯) ફરીથી એજ શતપથમા જણાવ્યુ છે કે–પ્રજાપતિએ કૂર્મનુ (કાચબાનુ) રૂપ ધારણ કરીને આ જગત્‌ની રચના કરી તેથી ઋષિઓ પ્રજાને " કાશ્યપી " કહેવા લાગ્યા પ્રથમ પ્રજાપતિ પૂર્વકાળમા કયા હતા ? કેટલા કાળ પછીથી આવીને કૂર્મનુ રૂપ ધારણ કર્યુ ? અને કયા કાલમા આ જગત્‌ની રચના કરી આ બધુ વિચારવા જેવુ ખરૂ કે નહી ?

(૧૦) સહિતામા–શરૂઆતમા જલજ બતાવ્યુ છે બ્રહ્મા વાયુ સ્વરૂપથી તેમા ફર્યા, પૃથ્વી દેખી, વરાહનુ રૂપ ધારણ કરી બહાર ખેચી લાવ્યા

જલમય જગતના પૂર્વે બ્રહ્માજી કયે ઠેકાણે હતા ? અને કેટલા કાળ સુધી આ તમાનો જોતા રહ્યા ? પોતાના દિવ્યજ્ઞાનથી પૃથ્વીને કેમ જોઇ શકયા નહી ? બ્રહ્માને જગત્ રચનાનુ જ્ઞાન હતુ એમ પણ કેવી રીતે માની શકાય ? માટે આ વૈદિક મતમા કોઇ મોટો ભેદ રહેલો છે અને અત્યજ્ઞાનથી વેગળોજ રહેલો હોય તેમ જણાય છે તેથી કલ્પિત લેખો લખાયા હોય તેમ જણાય છે

કેટલાક સજ્જનો પુરાણોથી તે સંહિતા સુધીના વિચારોથી સતોષ ન માનતા વેદોના પ્રમાણો માગશે તો હવે સાથે સાથે તેનો પણ વિચાર કરીને બતાવીએ છીએ

સર્વ વેદોનુ મૂલ ઋગ્વેદ છે તેનો વિચાર કરતા બધાએ વેદોનો વિચાર થઇ જશે માટે સૃષ્ટિ વિષયના સબધે તેમા શુ લખેલુ છે, અને તે કેટલા સ્વરૂપના વિચારવાળુ છે, તેનો વિચાર કરીને જોઇએ—

ઋગ્વેદના સૃષ્ટિ વિષયક સૂક્તોનો વિચાર કરતા, પ્રથમ ડૉ મૅકડોનલે સસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ લખતા પૃ ૧૭૬મા જે વિચારો બતાવ્યા છે તેનો કિચિત્ પરામર્શ કરીને આગળ ચાલીએ—

" ઋગ્વેદના છ કે સાત સૃષ્ટિ વિષયક સૂક્તોમા જે ફિલસુરી ભરેલી કવિતાઓ આવે છે તે ઘણો ગાઢો સબધ ધરાવે છે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઇ એ પ્રશ્ન આ સ્થળે ચર્ચવામા આવ્યો છે તેમા દતકથાના અને ધર્મશાસ્ત્રોના વિચારાની પુષ્કળ ભેળસેળ થઇ ગઇ હોય એ તો સ્વાભાવિકજ છે એ કવિતાઓમા વિચારો ઘણા અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમા મુકાયલા આપણા જોવામા આવે છે તો પણ પાછળના સમયના તત્ત્વચિતનની જુદી જુદી સરિતાઓ જે મૂલમાથી નીકળી તેનુ દર્શન આ પ્રાથમિક ચર્ચાઓમા થતુ હોવાને લીધે એ દૃષ્ટિથી જોતા એ ચર્ચાઓ ઘણુ કુતૂહલ ઉપજાવ્યા વિના રહે નહી એવી છે એમાના ઘણાખરા સૂક્તોમા—સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઇ, એ વિષય ધર્મશાસ્ત્રની રીત પ્રમાણેજ ચર્ચાયો છે, માત્ર એકજ સૂક્તમા કેવળ તત્ત્વચિતકની દૃષ્ટિએ એ વિષય ઉપર વિચાર ચલાવવામા આવ્યો છે "

આમાના કેટલાક વાકયોનો અર્થ ખુલ્લો કરીને બતાવીએ તો બુદ્ધિકોને સમજતા અને સમજાવતા ઠીક પડે—

" ઋગ્વેદમા—સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિનો પ્રશ્ન સ્થળે સ્થળે ચર્ચવામા આવ્યો છે તેમા દતકથાના અને ધર્મશાસ્ત્રોના વિચારોની ભેળસભેળ થઇ ગઇ હોય "

આ ફકરાથી વિચાર કરવાનુ કે—વેદોને ઇશ્વરકૃત માનીએ તો—સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, જુદા જુદા સ્વરૂપથી—સ્થળે સ્થળે શા કારણથી લખાઇ ?

જનકથાઓ—એટલે લોકમા ચાલતી કથાઓ, પ્રાચીનમા પ્રાચીન ઋગ્વેદ છે—તેમા કેવી રીતે ઘુસી ગઇ ? વળી ધર્મશાસ્ત્રો—એટલે બ્રાહ્મણગ્રથો, સહિતાઓ, ઉપનિષદો, સ્મૃતિઓ, અને પુરાણો—ગણવામા આવે છે અને તે પ્રાયે વેદોના પછીથીજ લખાએલા છે, તેમા લખાએલા સૃષ્ટિની ઉત્પતિના વિચારો અનાદિના વેદોમા કેવી રીતે દાખલ થવા પામ્યા ? ડા મૅકડોનલે ઉપરના જ ફકરામા જણાવ્યું છે કે– " સૂક્તોમા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિનો વિષય ધર્મશાસ્ત્રની રીત પ્રમાણેજ ચર્ચાયો છે " તેના વિચારોજ અમોએ પૂર્વના લેખમા આપેલા છે તે તપાસીને જુવો તેમા સત્યતા કેટલી છે ?

પુરાણોમા—એકજ વિષ્ણુના કલ્પિત ૨૪ અવતારો, જૈનોના ભિન્ન ભિન્ન રૂપે, ભિન્ન ભિન્ન સમયે થયેલા, ચોવીશ (૨૪) તીર્થંકરોના અનુકરણરૂપે, અને ફરીથી એજ વિષ્ણુના ૧૦ અવતારાની કલ્પના બૌદ્ધોના દશ બોધિસત્ત્વના અનુકરણરૂપે લખાયા તેજ અરસામા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સબધે પણ કલ્પિત સૂકતો વેદોમા દાખલ કરવામા આવ્યા હોય એવુ મારૂ અનુમાન છે કારણ કે–વેદ કાલના ઋષિઓ દૃશ્ય પદાર્થોમા શ્રદ્ધા રાખી અનેક પ્રકારની ઇચ્છાઓને તાબે થએલા સૂક્તોના ગાનથી ઇંદ્રાદિક દેવોની પ્રાર્થનાઓ કરતા પોતાના કાર્યની સિદ્ધી થતા દેવોની કૃપાથી થયુ માનતા તેજ પ્રમાણે સકટસમયે પણ સૂક્તો રચી દેવોની પ્રાર્થનાઓ કરતા કાર્યની સફલતા થતા દેવોનીજ કૃપા સમજતા એવી શ્રદ્ધાવાળા સરલ સ્વભાવી હશે પરતુ અતીદ્રિયજ્ઞાનના અભાવે આત્મા કયાથી આવે છે, કયા જાય છે, નરક સ્વર્ગાદિક શુ ચીજ છે, આ સૃષ્ટિ કેવા પ્રકારથી ચાલી આવી છે અને કેવા પ્રકારથી ચાલતી રહેશે ઇત્યાદિક વિશેષ વિચારો કરી શકયા હોય તેમ વેદોથી જણાતુ નથી કારણ સૃષ્ટિ વિષયક મોટા મોટા સૂકતો પ્રાયે ઋગ્વેદના છેલ્લા દશમા મડલમાજ જોવામા આવે છે અને તે ઘણું મોડુ જ લખાએલુ છે જૈનોના સર્વજ્ઞ બાવીશમા તીર્થંકર થયા પછી લાબા કાલે ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રી **પાર્શ્વનાથ** અને ચોવીશમા સર્વજ્ઞ **શ્રી મહાવીર** એ તીર્થંકરો થોડાજ અતરમા થયા છે તેમના સમયમા—બૌદ્ધ, આજીવક, આદિ ત્યાગ માર્ગના ઉપદેશકોમા આત્મા ક્યાથી આવ્યો, કયા જાય છે, નરક સ્વર્ગ શુ ચીજ છે, કયે ઠેકાણે છે, સૃષ્ટિ કેવા સ્વરૂપથી ચાલતી આવે છે અને કેવા સ્વરૂપની કયાસુધી રહેશે ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારના વિષયોની ચર્ચાઓ ઉપસ્થિત થતા, સૃષ્ટિના વિષયમા ગૌતમ બુદ્ધે કાઇ પણ વિશેષ રૂપે ઉત્તર આપેલો હોય તેમ

જણાતું નથી અને વૈદિક ધર્મીઓ તો નહી જેવાજ થઇ પડેલા હોવા છતાં આડા અવલા ફાંફા મારતા અને વેદોમાં નવી નવી કલ્પિત શ્રુતિઓ દાખલ કરી દેતા તે સમયમાં સૃષ્ટિ વિષયક સૂક્તો દાખલ કરેલા હોય, તેથી અસ્ત વ્યસ્ત રૂપે અનેક સૂક્તો લખાયા હોય, એવું મારૂં જે અનુમાન છે તે સજ્જનોને વિચારવા યોગ્ય છે સૃષ્ટિના સબંધે બીજા બધાએ વિચારોને છોડી દઇને માત્ર એક પ્રલય દશાના સૂકતનેજ વળગીને થોડા વિચારો કરીને બતાવું છું—

ઋગવેદ-મંડલ છેલ્લું-દશમું-સૂકત ૧૨૯ મું, તે પણ મંડળના અંત-ભાગનું **સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના પૂર્વે** શું હતું ? પ્રલય અવસ્થા-તેમાં જણાવ્યું છે કે-" ન લોક હતો, ન પૃથ્વી હતી, આકાશાદિક કાંઇજ ન હતું બ્રહ્માને સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા થતાની સાથે એકદમ ઉત્પન્ન થઇ ગઇ આ સૃષ્ટિ કયા નિમિત્તથી, કયા ઉપાદાન કારણથી થઇ તે વાત પાછળથી ઉત્પન્ન થએલા વિદ્વાનો પણ જાણી શકયા નથી "

આ વાત ઇશ્વરકૃત વેદોમાં ગપ્પ ગોળા જેવી કેવી રીતે ઘુસી ગઇ ? સૃષ્ટિનું સ્વરૂપ જાણ્યા જોયા વગર વિદ્વાનોએ લખ્યું હોય તો પણ તે ગપ્પ ગોળામાં ખપે ? સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સબંધે બ્રાહ્મણ ગ્રંથોથી તે વેદો સુધી જે વિચારો થયા છે તેમાંનો કયો વિચાર સજ્જનોને સંતોષ આપે તેવો છે ? ઋગ્વેદ જેવા મુખ્ય ગ્રંથમાં-આ પ્રલયઅવસ્થાનું સૂકત કયા જ્ઞાનીથી કયા કાળમાં દાખલ થવા પામ્યું ? નાસ્તિકો અદૃશ્ય પદાર્થોનો ઇન્કાર કરીને દૃશ્યમાન પાંચભૂતોની સત્તાને અનાદિની કબૂલ કરે છે વૈદિકમાં પૃથ્વી, આકાશાદિક દૃશ્ય પદાર્થોનો પણ ઇન્કાર-તે કેટલા દરજાનો ? સ્વામી દયાનંદજી ચાલુ જમાના પ્રમાણે વેદનો અર્થ કરી, ત્રિકાલ અબાધિત-વેદોને મનાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે વેદતીર્થ નરદેવ શાસ્ત્રીજી-આજ સુધીમાં જેટલા પૂર્વેના પંડિતો વેદોના અર્થ કરી ગયા છે તે બધાએ પંડિતોને બાજુ ઉપર છોડી દઇને-આજ કાલના પંડિતોને નવીન અર્થો કરવાનો ઉપદેશ આપી રહ્યા છે, આ તે વેદ (જ્ઞાન) કે વિટંબના ?

'**આર્યોના તહેવારનો ઇતિહાસ**' ના લેખકે તૈત્તિરીય સંહિતાના કથનથી-" તું લોક છે, અનંત છે, અપાર છે, અક્ષય છે " એમ પ્રથમ જણાવી તેની સાથે બ્રહ્માએ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કર્યાને-આજે બ્રહ્માના પચ્ચાસ વર્ષ થયા અને આગળ બીજા પચ્ચાસ વર્ષ પુરા થતા, તેનો (બ્રહ્માનો) અને તેની સૃષ્ટિનો પણ નાશ થશે આ વાત કયા પ્રમાણથી લખીને બતાવી ?

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સબધે વિશેષ તર્ક વિતર્ક કરવાનુ છોડી દઈને આત્ર સમાન્ય વાતજ લખીને બતાવીએ છીએ—

વૈદિક ધર્મને ટકાવી રાખવા જે પાછલથી બ્રાહ્મણાદિક ધર્મ શાસ્ત્રો લખાયા છે તેમા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સબધે અનેક દેવો કલ્પવામા આવ્યા છે, તેજ રીતિને અગીકાર કરી પાછળથી અનેક સૂત્રોની કલ્પિત રચનાઓ કરી વેદોમા તે ગોઠવી દેવામા આવેલી હોવાથી યથાર્થપણે એક પણ સૂક્ત લખાએલુ જણાતુ નથી જે બ્રાહ્મણાદિક ગ્રંથોના લેખકો હતા તેજ વેદોને ફેરવવાવાળા હતા વેદોના સૂક્તોમા એટલી વિશેષ ચતુરાઇ વાપરી છે કે–વિષ્ણુ, અને મહાદેવને બાજુ ઉપર રાખી બ્રહ્માના નામથી સૂક્તો ગોઠવી દીધા અનુભવના પ્રત્યક્ષ વિષયોની ચાતુરીમા તેઓ ફાવતા, પરતુ અતીંદ્રિય જ્ઞાનના વિષયોમા વૈદિક પડિતો વખતો વખત ભૂલાજ પડતા આવેલા છે હુ સર્વજ્ઞ પુરુષોનો આશ્રિત છુ પણ સર્વજ્ઞ નથી તેથી મારી ભૂલ હશે તો સજ્જનોની પાસેથી ક્ષમા યાચી સુધારી લઇશ

આ જગો પર વિશેષ વિચારવાનુ છોડી દઈને સૂચના કરૂ છુ કે– અમો પાછલના ભાગમા જૈનેતર અનેક પડિતોના લેખો આપવાના છીએ, તેનો વિચાર કરશો તેની સાથે "જૈન અને જગત્" મથાલાથી લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડે નામના પડિતના પણ અનેક લેખો–આપવાના છીએ, તેમા **"જૈન ધર્મ એ વિશ્વવ્યાપી ધર્મ છે"** તેના પ્રારભમા–**"જૈનધર્મ એ વિકૃત હિંદુ ધર્મ છે, એમ કહેવામા આવે છે પરતુ વસ્તુત સનાતન અને પુરાતન એવા જૈન ધર્મનુ વિકૃત સ્વરૂપ એ હિંદુ ધર્મ છે"** ઇત્યાદિક લેખ વિશેષ મનન પૂર્વક વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ પોતાના મતમા મુઝાઇ રહેલાઓને સક્ષિપ્તના લેખોથી ખરો સતોષ થતો નથી તેમની વિશેષ સમજૂતી થવાના હેતુથી મે મારા ગ્રથમા કાઇક વિશેષ લખવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે

આ બધી સૃષ્ટિ પ્રવાહથી અનાદિકાળની છે છતા વૈદિક મતવાળાઓએ–વેદોથી લઈને બ્રાહ્મણ ગ્રથાદિક અનેક ધર્મગ્રથોમા સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરવાવાળા બ્રહ્માદિક અનેક દેવોને કલ્પીને બતાવ્યા છે તેમાનો એક પણ લેખ પ્રમાણવાળો થયો હોય તેમ જણાતુ નથી કારણ રામચદ્રજીએ વસિષ્ટજીને પુછયુ હતુ કે–બ્રહ્મા કોણ ? અને કેવા ? તેનો નિર્ણયજ ન થઇ શકયો હતો તો પછી બ્રહ્માએ બધી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી એ કયા પ્રમાણથી માની લેવી ? તેમજ અનેક પુરાણોના લેખો જોતા–બ્રહ્માની, વિષ્ણુની અને મહાદેવની જે

પ્રવૃત્તિ લખીને બતાવી છે તે એક સાધારણ માણસને પણ ન શોભે તેવી છે તેમણે આ બધી સૃષ્ટિની રચના કરી તે કયા કાળમાં ? અને તેને રચવાને મસાલા કયા બ્રહ્માંડમાંથી ખોળીને લાવ્યા ? આ જગો પર અનાદિકાળના પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી આ સૃષ્ટિના સ્વભાવને અંગીકાર કરતા કાળાદિક પાંચ કારણ-વાદીઓ કહે છે કે, ઇશ્વરકર્તાના હિમાયતી પંડિતો સૃષ્ટિ કર્તાના સંબંધે કોઇ પણ પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણ આપી શક્યા નથી તો પણ દુનીયાએ તે વાતને ચલાવી લીધી, તો પછી પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણ વાળી અમારી વાતને સાચી તરીકે માન કેમ નહીં આપે ? એવો વિચાર કરીને કાળાદિ પાંચે કારણ વાદીઓ પોત પોતાના પ્રમાણો લઇને જાહેરમાં ઉતરી પડે છે તેના પ્રથમ નામ નીચે પ્રમાણે—

પહેલો કાલવાદી, બીજો સ્વભાવવાદી, ત્રીજો નિયતિવાદી (ભવિતવ્ય તાવાદી,) ચોથો પૂર્વકૃત કર્મવાદી, (જેને દૈવ કહેવામાં આવે છે)પાંચમો ઉદ્યમવાદી

આ પાંચે કારણવાદીઓ વસ્તુનું સ્વરૂપ સંપૂર્ણ સમજ્યા વગર પોત પોતાની એકાંગી બુદ્ધિથી ખેંચાતાણ કરતા અંધ ગજ ન્યાયનાજ પાત્ર રૂપે ગણાય ? જેવી રીતે અદ્વૈતાદિક વાદીઓ-ખેંચાતાણ કરી, પોતપોતાના પક્ષની સિદ્ધિ કરવાને માટે, પ્રમાણોની જાળ પાથર છે, તે પ્રમાણે આ કાલાદિક પાંચ કારણ વાદીઓ પણ-પોતપોતાના પ્રમાણો રજુ કરવાને-જાહેરમાં ઉતરી પડે છે તે ક્રમવાર લખીને બતાવીએ છીએ

પહેલો કાળવાદી-પોતાના મતની પુષ્ટિ કરતા કહે છે કે—એવો પદાર્થ દુનીયામાં કયો છે કે-જેના ઉપર મ્હેં આક્રમણ નથી કર્યું ? અર્થાત્ સર્વ પદાર્થોના ઉપર મ્હેં આક્રમણ કરેલું જ છે કેટલાક મતવાદીઓ જગતના કર્તા ઇશ્વર કહે છે પણ તે કયી વસ્તુને કરતા જણાયો ? અને તે અનાદિના બ્રહ્મને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરતા કોણે જોયો ? કારણ-પ્રલય દશાના સૂક્તમાં ચોખ્ખું જણાવ્યું છે કે-" સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયા પછી વિદ્વાનો ઉત્પન્ન થયા તે આ સૃષ્ટિ કયા નિમિત્તથી, કયા ઉપાદાનથી થઇ તે કેવી રીતે જાણી શકે ? " માટે આ સૃષ્ટિ પ્રવાહથી અનાદિકાળની ચાલતી આવેલી છે પણ તેનો-પળે પળે ફેરફાર કરતા મને શું તમો જોઇ શકતા નથી ? એમ કહી કાળવાદી પોતાના પ્રમાણો રજુ કરે છે—જુવો કે-ભૂતોને પેદા કરવા વાળો હું જ છું અને હું જ પ્રજાનો નાશ કરૂં, અને સૂતેલાઓને જાગૃત પણ હું જ કરૂં છું, ચીઓ પ્રાપ્ત કાળેજ

ગર્ભ ધારણ કરે છે, પછી ક્રમથી વધે છે જન્મે છે, દાતકાળમા દાત આવે છે, પછી બોલતા, ચાલતા, કાળક્રમથીજ થાય છે અને કાળ પ્રાપ્ત થતા મરણ પણ થાય છે આ બધુ શુ આપણે પ્રત્યક્ષ જોતા નથી ? શીતકાળમા ઠંડી, ઉષ્ણ કાળમા તાપ અને વર્ષા કાળમા વર્ષા મારા વિના બીજો કોણ કરે છે ? સર્વજ્ઞપુરુષોએ બતાવેલા આ અવસર્પિણીના ત્રીજા અને ચોથા આરાની મધ્યમા–૨૪ તીર્થંકરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવાદિકના નવત્રિક મળીને ત્રેશઠ શલાકા પુરુષો બતાવ્યા છે– તેઓને ઉત્પન્ન કરવાવાળો પણ હુ જ છુ અને તેઓનો નાશ કરવાવાળો પણ હુજ છુ તે સિવાય વૈદિકોમા પ્રસિદ્ધ–બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહાદેવને ત્રણ યુગાદિકના ક્રમથી મેજ ઉત્પન્ન કર્યા છે તેમજ વિષ્ણુના ૨૪ અને દશ–અવતારોની પ્રસિદ્ધિ તો મેજ કરેલી છે, અને તે બધા-ઓનો નાશ પણ મેજ કરેલો છે તો પછી બ્રહ્માદિક દેવો ને જગતની ઉત્પત્તિ કરવા વાળા કયા પ્રમાણથી લખીને બતાવ્યા ? કદાચ તમો જણાવશો કે–પ્રલય દશામા પ્રજાપતિએ આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી ત્યા પણ આશ્રય તો મારોજ લેવો પડશે, કારણ તેવા પ્રકારનો જ્યારે કાળ આવે છે ત્યારેજ તેઓ તેમ કરી શકે છે ને ? તેથી ત્યા પણ હુ (કાળ) તો હાજરજ રહીશ, ત્યારેજ તે કામ થવાનુ છે માટે એકજ દૃષ્ટિથી સૂક્ષ્મપણે જોશો તો–તમો મને જ્યાને ત્યા હાજરજ જોશો જેમ અદ્વૈતવાળા અદ્વૈત અને દ્વૈતવાળા દ્વૈત જુવે છે તે પ્રમાણે તમો મને સર્વ સ્થાનમા વ્યાપ્ત થએલો સુખેથી જોઇ શકશો

॥ ઇતિ પહેલો કાળવાદી ॥

ઉપર મુજબ કાળવાદીનો હઠાગ્રહ જોઈ બીજો સ્વભાવવાદી બોલ્યો કે–હે ભાઇ કાળ ? જો વસ્તુઓમા–ફેરફાર થવાનો, સ્વભાવજ ન હોય તો તુ એકલો રાકડો શુ કરવાને સમર્થ છે ? માટે ખરૂ કાર્ય કરવાવાળો હુ એકલો સ્વભાવજ છુ ? કાળને મારી પાછળ પાછળ ફરવુ હોય તો ભલે ફર્યા કરે, બાકી ત્રણ કાળમા પણ કાર્ય કરવાને સમર્થ થઇ શકે તેમ નથી જુવો કે–પતિનો સયોગ સદાકાળ હોવા છતા વાઝણીને બાળક જન્મે છે ? સ્રીને મુછ આવે છે ? હથેલીમા કેશ ઉગે છે? લીમડાને કેરી આવે છે ? વસત ઋતુ વિના બાગો પ્રફુલ્લિત થાય છે ? મોરના પિછા કોણ ચીતરે છે ? સધ્યારાગ કોણ કરે છે ? બધા વનચર જીવોના જુદાજુદા પ્રકારના–મુખ, જુદા જુદા પ્રકારના કાન, હાથ, પગ, નખ મારા વિના (સ્વભાવ વિના) બીજો કોણ કરવાને આવે છે ? હરણીના નેત્ર સુશોભિત, બોરડીનો અણીદાર કાટો, એમ સુધો અને બીજો વાકો

માગ વિના (સ્વભાવ વિના) બીજો કોણ કરવાને આવે છે ? અનેક જાતની વનસ્પતિઓના–પાનાના અનેક પ્રકારના ઘાટ, અનેક પ્રકારના રંગ, અનેક પ્રકારના ગુણો, કોણ બનાવે છે ? તેમજ તે વનસ્પતિઓના ફુલોની અનેક પ્રકારની પાખડીઓ, તેના જુદા જુદા પ્રકારના ઘાટ, સુગંધ દુર્ગંધ, એજ પ્રકારે તેના ફળોના નાના મોટા ઘાટ, તેના સ્વાદોમા ફેરફાર, આ બધા વિચિત્ર પ્રકારના ફેરફારો માગ વિના (સ્વભાવ વિના) કરવાને કોણ સમર્થ છે ? ઝેરનો નાશ કરનારો સર્પના મસ્તકમા મણિ, પર્વતો સ્થિર, ચાલતો પવન, અગ્નિની જ્વાળા ઉંચી, માછલા અને તુબડા–પાણીમા તરતા, કાંગડા અને પથ્થરો ડુબતા, પખીઓ આકાશમા ઉડતા, વાયુહરણ સૂઠ, રેચક હરડ, સૂર્ય ગરમ, ચંદ્ર શીતળ, આ બધુ બનાવનાર મારા વિના (સ્વભાવ વિના) બીજો કયો કારીગર તમો જુવો છો ? આવા પ્રકારની એક દૃષ્ટિ રાખી સૂક્ષ્મ વિચાર કર્યા કરશો તો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષરૂપે જ્યા જોશો ત્યા મને ને મનેજ દેખશો કાળ તો મારો ગુલામ છે, મારી પંછળ પાછળ ફરે છે ખરો પણ મારા કાર્યમા એક ત્રણખલુ તોડવાને પણ સમર્થ નથી

॥ ઇતિ બીજો સ્વભાવવાદી ॥

ત્રીજો **નિયતિવાદી** (ભવિતવ્યતાવાદી) પોતાનો મત જાહેર કરે છે સ્વભાવવાદીએ કાળવાદીને તોડી નાખ્યો, એટલે નિયતિ વાદી હાજર થયો– અને કહેવા લાગ્યો કે–મારી સત્તા આગળ કાલ અને સ્વભાવ એ બન્ને ગરીબડા છે માટે મારી સત્તા શુ છે તે ખૂબ તપાસીને જુવો—

કોઇ સમુદ્રની પેલી પાર જાય કે બધાએ જગલો ફરી વળે પણ ભવિતવ્યતા સારી ન હોય તો શુ કરી શકે ?

વસતમા આબાને ડાળે ડાળે મોર આવે છે, કેટલાક ખરી પડે છે, કટલાક નરવા થાય છે–કાળ અને સ્વભાવ હાજર હોવા છતા મારી સત્તા વિના ટકાવી રાખવા સમથ થતા નથી

જે સ્ત્રીને જેટલા સતાન થવાના હોય તેટલા મારી સત્તાથીજ થવાના મારા આગળ કાળ કે સ્વભાવ કાઇ જોર મારી શકે તેવા છે ?

કોડીઓ હાથમાથી ફેકીયે તેમાથી કોઇ ઉંધી, તો કોઇ છત્તી–જે પડે છે તે ભવિતવ્યતાના યોગથીજ પડે છે અહીં કાળ અને સ્વભાવ શુ કરવાને સમથ છે ?

વળી જુવો—જો હુ ભવિતવ્યતા (તુષ્ટમાન) થાઉ તો–તડાકાબધ

વસ્તુઓ મેળવીને આપુ અને કોપાયમાન થાઉ તો-હતુ ન હતુ જેવુ થોડાજ વખતમા કરીને મુકુ કાળ અને સ્વભાવ ભલેને આખો ફાડીને જોતા જ રહે.

વળી જુઓ—ઝાડ ઉપર ચકલી બેઠી-ઉપરથી બાજ પખી ભક્ષણ કરવાને આવ્યો, પારધીએ નીચેથી બાણ તાકયુ- યા મે પારધીને સર્પથી ડસાવ્યો, પરવશ કરી બાજ ઉપર-બાણથી બાજન મરાવ્યો, અને ચકલીને નિર્ભય કરી, અને, મારા સ્વભાવ એ બન્નેને લજ્જિત કર્યા

જ્યા હુ (ભવિતવ્યતા) જઈને ઉભી રહુ ત્યા કાળ અને સ્વભાવ ટકીજ ન શકે તો પછી કાર્ય શુ કરી શકવાના હતા ?

॥ ઇતિ ત્રીજો ભવિતવ્યતા વાદી ॥

હવે ચોથા **કર્મવાદી**—કાળ, સ્વભાવ અને ભાવતવ્યતાને તિરસ્કારની નજરથી જોતો આવે છે અને કહે છે કે—

અરે ! મારા આગળ તમો કાળાદિના પક્ષકારકો કોણ માત્ર છો ? જુવો કે—સત્તા માત્રથી બધાએ જીવો એકજ સરખી સત્તાવાળા છે અને બ્રહ્મવાદીઓએ બધાએ જીવોને-બ્રહ્મસ્વરૂપથીજ ઓળખાવ્યા પણ છે છતા અસખ્ય જીવો મારા વશમા પડેલા પુરાણોમા લખીને બતાવેલી તલ વિતલ રૂપ નરકોમા અઘોર દુખોને ભોગવી રહ્યા છે તિર્યચ ગતિમા અનતા જીવો મારી સત્તાથી એવી તો અઘોર દિશામા જઇને પડેલા છે કે-પૂરો શ્વાસોશ્વાસ પણ લેઇ શકતા નથી, અને તે જીવોની સાથે કાળાદિકો પણ પીડાયાજ કરે છે, પણ કઇ કરવાને કોઇ સમર્થજ થઇ શકતા નથી દેવગતિમા પણ મે મારી સત્તાથી ઇદ્રાદિક દેવોને દેહના કાળથીજ પુરી રાખ્યા છે, જ્યારે હુ તેમને છોડવાને ધારીશ ત્યારેજ તેઓ છુટી શકવાના છે મનુષ્ય ગતિમા મે કેટલાએને દાખલ કર્યા પણ થોડો થોડો સમય રાખીને કોઇને હસતા તો કોઇને રોતા વિદાયજ કરી દીધા છે

જો હુ તુષ્ટમાન થાઉ તો કીડીને હાથી, અને રુષ્ટમાન થાઉ તો હાથીને કીડી રૂપે બનાવી દઉ ! મારી સત્તામા હાથ કોણ ઘાલી શકે તેવો છે ? રામચદ્રને મે વનમા વસાવ્યો, સીતાને મે અસતીપણાનુ કલક ચઢાવ્યુ, રાવણના રાજ્યનો મે સર્વથા નાશ કરાવ્યો

જૈનોના ઋષભદેવને મે એક વર્ષ દિવસ સુધી આહાર અને પાણી વિનાજ

ભટકાવ્યા, છેલ્લા તીર્થંકર શ્રીમહાવીર ભગવાનને ગોવાળીયાઓની પાસે મે કાનમા ખીલા ઠોકાવ્યા

જેમના ભ્રૂભંગમાત્રથી–પર્વતો તુટી પડતા, તેમનાથી જ્યારે હું વાંકો થયો ત્યારે મે વખતો વખત–તેમને ભિક્ષા પણ નથી મળવા દીધી જુવો કે–વિષ્ણુના અવતાર રામચંદ્રજીને–રાજ્યથી ભ્રષ્ટ સ્વજનથી દૂર, સીતા સતીનો ત્યાગ, પુત્રના મરણથી શોક ઇત્યાદિક સઘળુ મેંજ કરાવ્યુ હરિશ્ચંદ્ર રાજાને રાજ્યથી ભ્રષ્ટ કર્યો, અને તેની રાણીને ચડાળના ઘરમા પાણી ભરતી પણ મેજ કરી

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્ યુગ યુગમા ભક્તોને ઉદ્ધાર કરવાનુ વચન આપતા ગયા છે ખરા, પણ દ્વારિકાના દાહ વખતે બળતા કુટુંબથી છોડાવી તેમનો ઉદ્ધાર તો મેજ કર્યો હતો

બ્રહ્માને આ બ્રહ્માડમા કુંભાર સ્વરૂપે મે સ્થાપ્યા વિષ્ણુને દશાવતારના સંકટમા મે નાખ્યા મહાદેવને ખોપરી આપી ભિક્ષા મે મંગાવી સૂર્યને ગગનમા ભમતો મે કર્યો માટે મને (કર્મને) જ તમારે નમસ્કાર કરવો ઉચિત છે?

જુવો કે જૈનોના તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવને, શ્રીમહાવીરને વૈદિકોમા જગતના કર્તા હર્તા મનાતા–બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવને મે મારી સત્તાથી જરા પણ ચહકવા દીધા નથી તો પછી બીજા જીવો કોણ માત્ર છે કે જે મારી સત્તાનુ થોડુ પણ અપમાન કરી શકે?

॥ ઇતિ ચોથો કર્મવાદી ॥

હવે પાચમો ઉદ્યમવાદી પોતાનુ બળ પ્રગટ કરતો કહે છે કે–

મારા આગળ–કાળ, સ્વભાવ, ભવિતવ્યતા અને કર્મ એ ચારો શુ કરવાને સમર્થ છે? અરે! હુ એકલોજ એ ચારોને ઉખેડીને એક ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાજ ફેંકી દઉ તેવો છુ ઉદ્યમમા લાગેલા પુરુષો શુ ન કરે? જુવો કે–રામચંદ્રજીએ ઉદ્યમ કરી સમુદ્રને તર્યો અને લંકાનુ રાજ્ય પણ લીધુ સત્ત્વ હીન હોય તેજ ભવિતવ્યતાનો અને કર્મનો આશ્રય લેતા ફરે છે સાત્ત્વિકો તો જરા પણ દરકાર કરતાજ નથી ગુફામા બેસી રહેતા વાઘના મુખમા કોણ જઇને પડે છે? ઉદ્યમ કરી તલને પીલ્યા વગર તેલ થાય? ન જ થાય અરે! જાતિની એકજ ઇંદ્રિય છે છતા વેલડીઓ ઉદ્યમ કરી વાડયો ઉપર અને છાપરાઓ ઉપર ચઢીને બેસતી નથી?

જુવો કે ઉદ્યમની પાછલ નાત અને હિરમ મંડેલા અંગ્રેજોએ કયુ કાર્ય કરીને નથી બતાવ્યુ ? મોટા મોટા પુલો બાધીને બતાવ્યા, બળદ વિના લોઢાન પાટા ઉપર ગાડીઓ ચલાવી, મોટી મોટી મીલો બાધિઓ, સડકો પણ બાધીએ, ટેલીગ્રાફ, સીનેમા આદિ હજારો હુન્નરો તૈયાર કરી–ભવિતવ્યતા વાદીઓને અને કર્મવાદીઓને શુ સુગ્વરૂપના બનાવી દીધા નથી ? અરે! અનેક પ્રકારના પકવાને બનાવી જુદા જુદા પ્રકારના સ્વાદો લઇ રહ્યા છે તે પ્રતાપ કોનો ?

ઉદ્યમને દેખતાની સાથે ભવિતવ્યતા અને કર્મ તો લજ્જિતજ થઈ જાય છે તો પછી કાર્ય કરવાને સમર્થ શુ થવાના છે? જુવો કે–ઋષભદેવ ભગવાને–પ્રથમ તપ,જપ, શીલ, સંતોષાદિમા ઉગ્રપણે ઉદ્યમ કર્યો, અને લોકોને પણ શીખવ્યો પોતે મોક્ષમા ચાલ્યા ગયા, અને પોતાના માર્ગે ચલાવી અસખ્ય પુરુષોને અને અસખ્ય સ્ત્રીઓને પણ–મોક્ષમા લેતા ગયા તે બધો પ્રતાપ મારોજ સમજજો ? ઋષભદેવની પાછળ થતા આવેલા બધા તીર્થંકરોએ તેજ માર્ગનુ સેવન કર્યું, અને બીજાઓને પણ તેજ માગ બતાવતા આવ્યા પોતે મોક્ષમા ચાલતા થયા અને બીજાઓને પણ સાથમા લેતાજ ગયા

હવે છેલ્લા થયા અમારા નિકટવર્તી ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રીમહાવીર ભગવાન્ તેમણે પણ તપ, જપ, શીલ, સંતોષાદિકનો ઉદ્યમ આચરી સર્વજ્ઞપણું મેળવ્યુ અને તેજ માગનો ઉદ્યમ કરવાનુ બતાવી પોતે મોક્ષમા ચાલ્યા ગયા અને બીજા અનેક ભવ્ય જીવોને સાથે લેતા પણ ગયા આ જગો પર ઉદ્યમ વાદી ખૂબ જોર શોરથી બોલ્યો કે–કાળાદિકના પક્ષપાતીઓ–ગમે તટલો બકવાદ કર, પણ છેવટ મારા વિના કાર્યની સિદ્ધિ કરવાને કોઇ પણ સમર્થ થાય એવો છે ?

આ કાળાદિક પાચે કારણ વાદીઓનુ સ્વરૂપ અમોએ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે કિચિત્ દિશા માત્રથીજ લખીને બતાવ્યુ છે જો કદાચ એક એક પક્ષવાળાની સાથે ભીડાવીને લેખો લખવામા આવે તો મોટા મોટા ગ્રથોજ બની જાય–કારણ આ પાચ કારણવાદીઓ જો પોતપોતાના પક્ષની સિદ્ધિ કરવાને મડી પડે તો અદ્વૈતાદિક એક એક પક્ષ વાદીઓના કરતાં ઘણાજ સબળ રૂપના છે બારીક નજરથી જોશો તો આપ સજ્જન પુરુષો પણ જોઇ શકશો આ જગો પર કોઇ પડિત હાથીના એક એક અગને જોવાવાળા જન્મના પાચ અધ પુરુષોનુ દૃષ્ટાંત આપે છે અને કહે છે કે—શુડના જોવાવાળાએ મોટા સામેલાના જેવો મહીને બતાવ્યો, અને કાનને જોવાવાળાએ સુપડા જેવો, પીઠના ઉપર હાથ

-ફેરવવા વાળાએ ચોતરા જેવો, પુઠડાને જેવાવાળાએ મોટી જાડી ભોગળના જેવો, અને પગના જેવાવાળાએ થાભલા ॥ જેવો કહીને બતાવ્યો અને આપસ આપસમા ઝગડા કરવાને લાગ્યા પરતુ નિર્ણય ઉપર આવી શક્યા નહીં છેવટે હાથીના મહાવતે એક એક અગનુ જૂદ જૂદ સ્વરૂપ બતાવીને 'જ્યારે બધાએ અગો એકત્ર મળે ત્યારેજ સત્ય સ્વરૂપનો હાથી બને ' એમ કહીને તે પાચે જણોના વિવાદનો અત લાવીને આપ્યો તેજ પ્રમાણે અદ્વૈતાદિક જેટલા પક્ષો ચાલે છે તેનો વિચાર અપેક્ષા સહિત કરવામા આવે તોજ વસ્તુનુ સ્વરૂપ સત્યરૂપથી સમજાય ?

આ જગો પર સર્વજ્ઞ પુરુષોના તરફથી જે નિર્ણય અપાયો છે તે માત્ર એકજ ગાથાથી અપાયો છે તે ગાથા બતાવી આ પ્રકરણની સમાપ્તિ કરીએ છીએ ગાથા—

कालो १, सहाव २, नियई ३, पुव्वकय ४, पुरिसकारणे ५, पंच ।
समवाए सम्मत्त, एगते होइ मिच्छत्त ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—પહેલા કાલ, બીજો સ્વભાવ, ત્રીજી નિયતિ (ભવિતવ્યતા) ચોથુ–પૂર્વકૃત કર્મ (જે દૈવ તરીકે આળખાય છે) પાચમો પુરિસકાર એટલે ઉદ્યમ **समवाए सम्मत्त** ઉપર બતાવેલા કાળાદિક પાચે કારણ–અપેક્ષાથી વિચારાય તો સમ્યકત્વ રૂપે ગણાય–અર્થાત્ યથાર્થ સ્વરૂપનાજ ગણાય ? **एगते होइ मिच्छत्त** એકાતે–એક એક પક્ષને જુદા જુદા રૂપથી વિચારવામા આવે તો મિથ્યાત્વ રૂપનાજ–અર્થાત્ અસત્ય રૂપનાજ ગણાય.

આ જગો પર સર્વજ્ઞ પુરુષો એ બતાવેલો સ્યાદ્વાદનો સિદ્ધાત પ્રગટ થાય છે જેને અપેક્ષાવાદ પણ કહેવામા આવે છે

જો વસ્તુઓનુ સ્વરૂપ તે તે અપેક્ષાઓથી વિચારવામા આવે ત્યાર તો તે સત્યરૂપનાજ ગણાય જેમ એકજ પુરુષને કોઇ કહે કાકો, તો કોઇ કહે મામો, એજ પ્રમાણે પિતા, પુત્ર, ભાઇ, માસો, ફુવો, ભત્રીજો, ભાણેજ આદિ અનેક ગુણોથી બોલાવતા હોય પણ ભત્રીજાની અપેક્ષાથી કાકો, ત્યારે ભાણેજની અપેક્ષાથી મામો પણ ખરો એ પ્રમાણે એક બીજાનો અનાદર કર્યા વગર અપેક્ષાઓથી વસ્તુઓનુ સ્વરૂપ વિચારવામા આવે તો તે સત્યરૂપમાજ ગણાય, અગર જો એક બીજા ગુણોનો અનાદર કરી ખેચાતાણુથી પાતાના કુનયકને પોષવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવે ત્યારે તો તે મિથ્યાત્વ રૂપના અર્થાત્ અસત્ય રૂપનાજ

વિચારો જણાય એજ જૈનોના સ્યાદ્વાદના સિદ્ધાન્તનો ધોરી માર્ગ છે જૈનોના સ્યાદ્વાદનુ સ્વરૂપ અમો આગળના લેખોમા બતાવવાના છીએ ત્યાથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ અને આ વિષયની અહીં સમાપ્તિ કરૂ છુ

અહિ જગતના કર્ત્તા સબધિ એકેકથી ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપવાળી વૈદિક ગ્રથોમાની ૫૬ર કલમો અમોએ લખી જણાવી છે, તે શિવાય બીજા પણ અનેક પ્રકારના ભિન્ન ભિન્ન વિચારો જોવામા આવે છે તેમાના કેટલાક વિચાર ભેદો આ જ પુસ્તકમા પ્રસગને અનુસરી લખાએલા આગળ ઉપર વાચકવર્ગના જોવામા આવશે. તે લેખોનો પણ વિચાર કરવાની ભલામણ કરી આ પ્રસગથી મુક્ત થાઉ છુ

જગત્કર્તા વિષે વિવિધ મતોનુ પદ્ય—

(રચનાર દક્ષિણ વિહારી **મુનિશ્રી અમરવિજયજી મહારાજ**)

અવધૂ સો જોગી ગુરુ મેરા—એ ચાલ

સૃષ્ટિ કબ કિસીને બનાઇ ? મતો ? કબ કિસીને બનાઇ ?
વાકી ખોજ કિસીને ન પાઇ, સૃષ્ટિ કબ એ ટેક
વેદ, પુરાણુ, કુરાણુ, વૈબલમા, ભિન્ન ભિન્ન કર ગાઇ ।
એક એક સબ ભિન્ન કહત હૈ, મિળત ન મેળી મળાઇ વા૦ ૧
ઋગ્વેદ કે ઐતરીય આરણ્ય મે, આત્મસે ઉપજાઇ ।
યજુર્વેદકો ખોલકે દેખા, વિરાટ્ પુરુષે પસરાઇ ॥ વા૦ ૨
મડૂક ઉપનિષદ્ કહત હૈ, મકડી જાલકે ન્યાઇ ।
કૂર્મ પુરાણે વિચારી જોતા, નારાયણુ મૂળ નિપાઇ ॥ વા૦ ૩
મનુસ્મૃતિ કે પહિલે અધ્યાયે, તમ માત્ર બતલાઇ ।
વહાસે પ્રગટે સ્વયભૂ સ્વામી, તાતે તિમિર મિટાઈ ॥ વા૦ ૪
કોઇ કહે કાલીકી શક્તિ, વાકી ન્યારી ન્યારી ચતુરાઇ ।
લિંગ પુરાણે શિવજીકે વદનસે, વિષ્ણુ બ્રહ્માદિક ઠાઈ ॥ વા૦ ૫
બ્રહ્મ વિવર્ત પુરાણુ યુ બોલે, એતો કૃષ્ણુકો ચતુરાઇ ।
ભિત્તર ભેદકા પાર ન પાવે, કયા ફિતુરી કરે ફિતુરાઇ ॥ વા૦ ૬
વેદકા પણ કોઇ ભેદ ન પાવે, કયા કરે ગડમથલાઇ ।
મારગ છોડ ઉન્મારગ જાકે, કેવળ ધૂમ મચાઇ ॥ વા૦ ૭
મત મમતાકો છોડકે દેખો, કોઇ પુરુષ અતિસાઇ ।
પૂછ પાછ કર ભિત્તર ખોજે, પીછે આતમ કાજ સધાઇ ॥ વા૦ ૮
ગુરુ કૃપાસે સૃષ્ટિ સબધકા, કિંચિત્ ભેદકો પાઇ ।
અમર કહે હમ અમર ભયે હે અતર ભરમ ગમાઇ ॥ વા૦ ૯

૧૬	શાંતિનાથ	શાંતિનાથ (૫)	०	०	०
૧૭	કુંથુનાથ *	કુંથુનાથ (૬)	०	०	०
૧૮	અરનાથ *	અરનાથ (૭)	०	०	०
	०	०	પુંડરીક (૬)	આનંદ (૬)	અગ્નિનામા ( )
	०	સુભૂમચક્રવર્તી (૮)	०	०	०
	०	०	દત્તવાસુદેવ (૭)	નંદબળદેવ (૭)	પ્રહ્લાદ (૭)
૧૯	મલ્લિનાથ	०	०	०	०
૨૦	મુનિસુવ્રત	મહાપદ્મ (૯)	०	०	०
	०	०	લક્ષ્મણ (૮)	રામ (૮)	રાવણ (૮)
૨૧	નમિનાથ	હરિષેણ (૧૦)	०	०	०
	०	જયચક્રવર્તી (૧૧)	०	०	०
૨૨	નેમિનાથ	०	શ્રીકૃષ્ણ (૯)	બળભદ્ર (૯)	જરાસંધ (૯)
	०	બ્રહ્મદત્ત (૧૨)	०	०	०
૨૩	પાર્શ્વનાથ	०	०	०	०
૨૪	શ્રીમહાવીર	०	०	०	०

* આ નિશાની વાળા તીર્થંકરોએ પ્રથમ અનુક્રમથી પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમા ચક્રવર્તીની પદવી ભોગવી, છખંડનું રાજ્ય કરી, દીક્ષા લઇ તીર્થંકર પદવી પણ ભોગવેલી છે તેથી ચક્રવર્તી અને તીર્થંકર બન્નેમાં નામ આપવામાં આવેલ છે

જૈનોના ૨૪ તીર્થંકરોની એકવીશ-એકવીશ

બાબતોનું કોષ્ટક.

	જિનનામ	ઋષભ ૧	અજિત ૨	સંભવ ૩	અભિનંદન ૪	સુમતિ ૫	પદ્મપ્રભ ૬
૧	ચ્યવનવિમાન	સર્વાર્થસિદ્ધ	વિજયવિ	ઉપરિ ગ્રૈવે નીચલે વિ	જયંતવિ	જયંતવિ	ઉપરિ ગ્રૈવે
૨	જન્મનગરી	વિનીતા	અયોધ્યા	શ્રાવસ્તી	વિનીતા	કૌશલપુર	કૌશાબી
૩	પિતાનામ	નાભિકુલકર	જિતશત્રુ	જીતારિ	સંવરરાજા	મેઘ રાજા	ધર રાજા
૪	માતાનામ	મરૂદેવા	વિજયા	સેના	સિદ્ધાર્થ	મંગના	સુસામા
૫	જન્મનક્ષત્ર	ઉત્તરાષાઢા	રોહણી	મૃગશિર	પુનર્વસુ	મઘા	ચિત્રા
૬	જન્મરાશી	ધનુ	વૃષ	મિથુન	મિથુન	સિંહ	કન્યા
૭	લંછન	વૃષભ	ગજ	અશ્વ	કપિ	ક્રૌંચ	કમળ
૮	દેહમાન	૫૦૦ ધનુ	૪૫૦ ધનુ	૪૦૦ ધનુ	૩૫૦ ધનુ	૩૦૦ ધનુ	૨૫૦ ધનુ
૯	સર્વાયુ	૮૪ લાખપૂર્વ	૭૨ લા પૂ	૬૦ લા પૂ	૫૦ લા પૂ	૪૦ લા પૂ	૩૦ લા પૂ
૧૦	દેહવર્ણ	પીતવર્ણ	પીત	પીત	પીત	પીત	રક્ત
૧૧	અંતર		૫૦ લા કો સાગરોપમ	૩૦ લા કો સાગરોપમ	૧૦ લા કો સાગરોપમ	૯ લા કો સાગરોપમ	૯૦ હજાર કો સાગરોપમ
૧૨	દિક્ષા " , ,	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી ૪ હ સાથે વિનીતામા	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગર	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે
૧૩	દીક્ષાતપ	છઠ્ઠ તપ કરી	છઠ્ઠ તપ	છઠ્ઠ તપ કરી	છઠ્ઠ તપ કરી	નિત્યભક્ત	છઠ્ઠ તપ કરી

	જિનનામ	ઋષભ ૧	અજિત ૨	સંભવ ૩	અભિનંદન ૪	સુમતિનાથ ૫	પદ્મપ્રભ ૬
૧૪	પારણા ,, ,,	શ્રેયાંસના હાથે ઇક્ષુરસથી વર્ષના અંતે	બ્રહ્મદત્તના હાથે પરમાન્ન થી બીજે દિને	સુરેંદ્રદત્તના હાથે પરમાન્ન ની બીજે દિ	ઇંદ્રદત્તનાહ થે પરમ ન્નથી બીજે દિવસે	પદ્મના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	સોમ થી પરમાન્નથી બીજે દિનસે
૧૫	જ્ઞાનસ્થાન જ્ઞાનતપ ચૈત્યવૃક્ષ	પુરિમતાલે અઠ્ઠમ તપથી ન્યગ્રોધવૃક્ષ	પ્રવજ્યાસ્થાને છઠ ભત્ત સપ્તપર્ણ	પ્રવજ્યાસ્થાને છઠ ભત્ત શાલ	દીક્ષાસ્થાને છઠ ભત્ત પ્રિયંગુ	દીક્ષાસ્થાને છઠ ભત્ત પ્રિયંગુ	દીક્ષાસ્થાને છઠ ભત્ત છત્રાભ
૧૬	ગણધરમાન	૮૪	૯૫	૧૦૨	૧૧૬	૧૦૦	૧૦૭
૧૭	સાધુસંખ્યા	૮૪ હજાર	૧ લાખ	બે લાખ	ત્રણ લાખ	૩ લા ૨૦ હ	૩ લા ૩૦ હ
૧૮	આર્યાસંખ્યા	૩ લાખ	૩ લા ૩૦ હ	૩ લા ૩૬ હ	૬ લા ૩૦ હ	૫ લા ૩૦ હ	૪ લા ૨૦ હ
૧૯	યક્ષનામ	ગોમુખ	મહાયક્ષ	ત્રિમુખ	ઇશ્વિર	તંબુરૂ	કુસુમ
૨૦	યક્ષણીનામ	ચક્રેશ્વરી	અજિતા	દુરિતારિકા	કાલી	મહાકાલી	શ્યામા
૨૧	સિદ્ધિસ્થાન સિદ્ધિતપ સિદ્ધિપરિવાર	અષ્ટાપદપર્વત ૧૦ ભક્ત તપ ૧૦ હ સાથે	સમ્મેત શિખર માસિક તપ સહસ્ર સાથે	સમ્મેત શિખર માસિક તપ સહસ્ર સાથે	સમ્મેત શૈલ માસિક તપ સહસ્ર સાથે	સમ્મેત શિખર માસિક તપ સહસ્ર સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક તપ ૮૦૦

	જિનનામ	સુપાર્શ્વ ૭	ચંદ્રપ્રભ ૮	સુવિધિ ૯	શીતલ ૧૦	શ્રેયાંસ ૧૧	વાસુપૂજ્ય ૧૨
૧	ચ્યવનવિમાન	મધ્યગ્રૈ ત્રિકનું ઉપરલુ	વૈજયંત	આનતવિ	પ્રાણતદે	અચ્યુતવિ	પ્રાણતવિ
૨	જન્મનગર	વારાણસી	ચંદ્રપુરી	કાકંદી	ભદ્દિલપુર	સિંહપુર	ચંપાપુરી
૩	પિતાનામ	પ્રતિષ્ઠ	મહાસેન	સુગ્રીવ	દઢરથ	વિષ્ણુ	વસુપૂજ્ય
૪	માતાનામ	પૃથિવી	લક્ષ્મણા	રામા	નંદા	વિષ્ણુદેવી	જયા દેવી
૫	જન્મનક્ષત્ર	વિશાખા	અનુરાધા	મૂલ	પૂર્વાષાઢ	શ્રવણ	શતભિષા
૬	જન્મરાશિ	તુલા	વૃશ્ચિક	ધનુ	ધનુ	મકર	કુંભ
૭	લંછન	સ્વસ્તિક	ચંદ્ર	મકર	શ્રીવત્સ	ખડ્ગિ	મહિષ
૮	દેહમાન	૨૦૦ ધનુ	૧૫૦ ધનુ	૧૦૦ ધનુ	૯૦ ધનુ	૮૦ ધનુ	૭૦ ધનુ
૯	સર્વાયુ	૨૦ લા પૂ	૧૦ લા પૂ	૨ લા પૂ	૧ લા પૂ	૪ લાખ વર્ષ	૭૨ લા વ.
૧૦	દેહવર્ણ	સ્વર્ણવર્ણ	શ્વેત	શ્વેત	પીત	પીત	રક્ત
૧૧	જિનાંતર	૯ હજાર કો સાગરોપમ	૯૦૦ કોટી સાગરોપમ	૯૦ કોટી સાગરોપમ	૯ કોટી સાગરોપમ	૬૬ લા ૨૬ ૧૦૦ વર્ષ હીન સા કો કોટી	૫૪ સાગર
૧૨	દીક્ષા ,, ,, ,,	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	કુમારા * વિવાહકરી ૬૦૦ સાથે જન્મનગરે
૧૩	દીક્ષાતપ	છઠ તપ કરી	૧ર તપ કરી	છઠ તપ કરી	છઠ તપ કરી	છઠ તપ કરી	ચઉત્થ ભત્ત

* રાજ્યભાર લીધા વગર જે દીક્ષિત થયા તે કુમારો ગણાયા છે

	જિનનામ	સુપાર્શ્વનાથ ૭	ચંદ્રપ્રભ ૮	સુવિધિનાથ ૯	શીતલનાથ ૧૦	શ્રેયાંસનાથ ૧૧	વાસુપૂજ્ય ૧૨
૧૪	પ્રથમ પારણા ,, ,,	મહેન્દ્રના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	સોમદત્તના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	પુષ્પના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	પુનર્વસુથી પરમાન્નથી બીજે દિવસે	નંદના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	સુનંદના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે
૧૫	જ્ઞાનસ્થાન જ્ઞાનતપ ચૈત્યવૃક્ષ	દીક્ષાસ્થાને ૭' ભત્ત શિરીષ	દીક્ષાસ્થાને છઠ્ઠ ભત્ત નાગ	દીક્ષાસ્થાને છઠ્ઠ ભત્ત મલ્લિકા	દીક્ષાસ્થાને છઠ્ઠ ભત્ત પ્રિયંગુ	દીક્ષાસ્થાને છઠ્ઠ ભત્ત તિંદુ-	દીક્ષાસ્થાને ચઉથભત્ત પાડલ
૧૬	ગણધરમાન	૯૫	૯૩	૮૮	૮૧	૭૬	૬૬
૧૭	સાધુસંખ્યા	૩ લાખ	અઢી લાખ	બે લાખ	એક લાખ	૮૪ હજાર	૭૨ હજાર
૧૮	આર્યાસંખ્યા	૪ લા ૩૦ હ	૩ લા ૮૦ હ	૧ લા ૨૦ હ	૧ લા ઉપર ૬	૧ લા ૩ હ	૧ લાખ
૧૯	યક્ષનામ	માતંગ	વિજય	અજિત	બ્રહ્મા	મનુજ	સુરકુમાર
૨૦	યક્ષિણીનામ	શાંતા	જ્વાલા	સુતારા	અશોકા	શ્રીવત્સા	પ્રવરા
૨૧	સિદ્ધિસ્થાન સિદ્ધિતપ સિદ્ધિપરિવાર	સમ્મેત શૈલે માસિક હજાર સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક હજાર સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક હજાર સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક હજાર સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક હજાર સાથે	ચંપાપુરી માસિક છસો સાથે

	જિનનામ	વિમલ ૧૩	અનંત ૧૪	ધર્મનાથ ૧૫	શાંતિનાથ ૧૬	કુંથુનાથ ૧૭	અરનાથ ૧૮
૧	ચ્યવનવિમાન	સહસ્રારવિ	પ્રાણતવિ	વિજયવિ	સર્વાર્થસિદ્ધિ	સર્વાર્થસિદ્ધિ	સર્વાર્થ-સિદ્ધિ
૨	જન્મનગરી	કાંપિલ્યપુર	અયોધ્યા	રત્નપુર	હસ્તિનાગપુર	ગજપુર	ગજપુર
૩	પિતાનામ	કૃતવર્મા	સિંહાસન	ભાનુ	વિશ્વસેન	શૂર	સુદર્શન
૪	માતાનામ	શ્યામા	સુયશા	સુવ્રતા	અચિરા	શ્રી	દેવી
૫	જન્મનક્ષત્ર	ઉત્તરભા ૫	રેવતી	પુષ્ય	ભરણી	કૃત્તિકા	રેવતી
૬	જન્મરાશી	મીન	મીન	કર્ક	મેષ	વૃષ	મીન
૭	લંછન	શૂકર	શ્યેન	વજ્ર	હરિણ	છાગ	નંદાવર્ત
૮	દેહમાન	૬૦ ધનુ	૫૦ ધનુ	૪૫ ધનુ	૪૦ ધનુ	૩૫ ધનુ	૩૦ ધનુ
૯	સર્વાયુ	૬૦ લા વર્ષ	૩૦ લા વર્ષ	૧૦ લા વર્ષ	૧ લા વર્ષ	૯૫ હ૦ વર્ષ	૮૪ હ. વ
૧૦	દેહવર્ણ	પીત	પીત	પીત	પીત	પીત	પીત
૧૧	જિનાંતર	૩૦ સાગર	૯ સાગરોપમ	૪ સાગરોપમ	ત્રિભાગહીન સાગરોપમ	પલ્યોપમાર્ધ	[illegible]
૧૨	દીક્ષા „ „ „	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે
૧૩	દીક્ષાતપ	છઠ તપ કરી	છઠ તપ કરી	છઠ તપ કરી	છઠ તપ કરી	છઠ તપ કરી	છઠ તપ ક

	જિ ।નામ	વિમન ૧૩	અનત ૧૪	ધર્મનાથ ૧૫	શાતિનાથ ૧૬	કુથુનાથ ૧૭	અરનાથ ૧૮
૧૪	પારણા ,, ,,	જયના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	વિજયના હાથે પરમાનથી બીજે દિવસે	ધમસિહના । હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	સુમિત્રના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	વ્યાઘ્રસિહના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	અપરાજિત હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે
૧૫	જ્ઞાનસ્થાન જ્ઞાનતપ ચૈત્યવૃક્ષ	દીક્ષાસ્થાને છઠ ભત્ત જબૂ	દીક્ષાસ્થાને છઠ ભત્ત અશ્વત્થ	દીક્ષાસ્થાને છઠ ભત્ત દધિપર્ણ	દીક્ષાસ્થાને છઠ ભત્ત નંદીવૃક્ષ	દીક્ષાસ્થાને છઠ ભત્ત તિનક	દીક્ષાસ્થાને છઠ ભત્ત ૫ ચક
૧૬	ગ ણુધર	૫૭	૫૦	૪૩	૩૬	૩૫	૩૩
૧૭	સાધુસ ખ્યા	૬૮ હજાર	૬૬ હજાર	૬૪ હજાર	૬૨ હજાર	૬૦ હજાર	૫૦ હ
૧૮	આર્યાસ ખ્યા	૧ લા ૮૦૦	૬૨ હજાર	૬૨ હ ૪૦૦	૬૧ હ ૬૦૦	૬૦ હ ૬૦૦	૬૦ હ
૧૯	યક્ષનામ	ષણ્મુખ	પાતાલ	કિન્નર	ગરૂડ	ગ ધર્વ	યક્ષે નામા
૨૦	દેવીનામ	વિજયા	અ કુશી	પ્રજ્ઞપ્તિ	નિર્વાણી	અચ્યુતા	ધરણીય
૨૧	સિદ્ધિસ્થાન સિદ્ધિતપ સિદ્ધિપરિવાર	સમેત શૈલે માસિક ૬ હ સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક ૭ હ સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક ૮૦૦ સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક ૯૦૦ સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક હજાર સાથે	સ શૈલે માસિક હ સાથે

	જિનનામ	મલ્લિનાથ ૧૯	મુનિસુવ્રત ૨૦	નમિનાથ ૨૧	નેમનાથ ૨૨	પાર્શ્વનાથ ૨૩	શ્રી વર્ધમાન ૨૪
૧	ચ્યવનવિમાન	જયંતવિ૦	અપરાજીત	પ્રાણતક ૫	અપરાજીત	પ્રાણત૦	પ્રાણત૦
૨	જન્મનગરી	મિથિલા	રાજગૃહ	મિથિલા	સૌર્યપુર	વારાણસી	ક્ષત્રિયકુંડ ગ્રામ
૩	પિતાનામ	કુંભ	સુમિત્ર	વિજય	સમુદ્રવિજય	અશ્વસેન	સિધ્ધાર્થનૃપ
૪	માતાનામ	પ્રભાવતી	પદ્મા	વપ્રા	શિવા	વામા	ત્રિશલા
૫	જન્મનક્ષત્ર	અશ્વિની	શ્રવણ	અશ્વિની	ચિત્રા	વિશાખા	ઉત્તરા ફાલ્ગુની
	જન્મરાશિ	મેષ	મકર	મેષ	કન્યા	તુલા	કન્યા
૭	લંછન	કલશ	કચ્છપ	નીલોત્પલ	શંખ	સર્પ	સિંહ
૮	દેહમાન	૨૫ ધનુ	૨૦ ધનુ	૧૫ ધનુ	૧૦ ધનુ	૯ હાથ	૭ હાથ
૯	નવાયુ	૫૫ હ૦ વર્ષ	૩૦ હ વર્ષ	૧૦ હ વર્ષ	૧ હ વર્ષ	૧૦૦ વર્ષ	૭૨ વર્ષ
૧	દેહવર્ણ	નીલવર્ણ	શ્યામ	પીત	શ્યામ	નીલ	સ્વર્ણવર્ણ
૧૧	જિનાંતર	૧ હજાર કોડ વર્ષ	૫૪ લાખ વર્ષ	૬ લા વર્ષ	૫ લા વર્ષ	૮૩ હજાર ૭૫૦ વર્ષ અધિક	૨૫૦ વર્ષ
૧૨	દીક્ષા " " "	કુમાર, અપરિણીત ૩૦૦ સ્ત્રી અને ૩૦૦ પુરુષ જન્મ નગર	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી સહસ્રસંગે જન્મનગરે	રાજ્ય કરી વિવાહ કરી હજાર સાથે જન્મનગરે	કુમાર અવિવાહિત સહસ્ર સાથે દ્વારિકામા	કુમાર વિવાહ કરી ૩૦૦ સાથે જન્મનગરે	કુમાર વિવાહકરી એકાકી જન્મનગરે
૧૩	દીક્ષાતપ	અષ્ટમ તપ	છઠ્ઠ તપ	છઠ તપ કરી	છઠ તપ કરી	અષ્ટમ તપ	છઠ તપ કરી

	જિનનામ	મહીનાથ ૧૯	મુનિસુવ્રત ૨૦	નમિનાથ ૨૧	નેમિનાથ ૨૨	પાર્શ્વનાથ ૨૩	મહાવીર ૨૪
૧૪	પારણા " "	વિશ્વસેનના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	બ્રહ્મદત્તના હાથે પ માન્નથી બીજે દિને	દિનના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	વરદિનના હાથે પરમાન્નથી બીજે દિવસે	ધન્યના હાથે પ માન્નથી બીજે દીવસે	બહુલવિપ્ર ના હાથે પરમાન્નથી બીજે દી
૧૫	જ્ઞાનસ્થાન જ્ઞાનતપ ચૈત્યવૃક્ષ	દીક્ષાસ્થાને અષ્ટમાંતે અશોક	દીક્ષાસ્થાને પષ્ઠતપાંતે ચંપક	દીક્ષાસ્થાને ૭૬ ભક્ત બકુલ	દીક્ષાસ્થાને અષ્ટમાંતે વેતસ	દીક્ષાસ્થાને અષ્ટમાન્તે ધવવૃક્ષ	જુવાલુકા નદી ૭૬ ભક્ત શાલવૃક્ષ
૧૬	ગણધરમાન	૨૮	૧૮	૧૭	૧૧	૧૦	૧૧
૧૭	સાધુસંખ્યા	૪૦ હજાર	૩૦ હજાર	૨૦	૧૮ હજાર	૧૬ હજાર	૧૪ હજાર
૧૮	આર્યાસંખ્યા	૫૫ હજાર	૫૦ હજાર	૪૧૦	૪૦ હજાર	૩૮ હજાર	૬ હજાર
૧૯	યક્ષનામ	કુબેર	વરુણ	ભ્રકુટિનામા	ગોમેધ	વામન	માતંગ
૨૦	યક્ષણીનામ	વૈરોટયા	દત્તા	ગાંધારી	અંબા	પદ્માવતી	સિદ્ધાયિકા
૨૧	સિદ્ધિસ્થાન સિદ્ધિતપ સાધુપરિવાર	સમ્મેત શૈલે માસિક ૫૦૦ સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક હ સાથે	સમ્મેત શૈલે માસિક હજાર સાથે	ગિરનાર માસિક ૫૩૬ સાથ	સમ્મેતશિખર માસિક ૩૩ મુનિસાથે	પાવાપુરી ૭૬ તપથી એકાકી

આ એકવીશ-એકવીશ બાબતો નો-પ્રાચીનગ્રંથ સિદ્ધસેન સૂરિકૃત મૂલ-અને અમારા શિષ્ય મુનિ ચતુવિજય કૃત ટીકા-

એક આનાની ટીકટો મોકલી-અમારી પાસેથી અથવા-શા મગનલાલ મેલાપ. ઠે સીનોર-રેવાકાંઠા વાયા મીયા ગામથી મેલવવો

જેવી રીતે આ એકવીશ બાબતો એક એક તીર્થંકરના સબંધે છે તેવીજ રીતે-એકસો સીત્તેર બાબતોનો સપ્તતિશત સ્થાન પ્રકરણ નામનો પણ ગ્રંથ છે

મળવાનુ ઠેકાણુ-ભાવનગર જૈન-આત્માનંદ સભા તેથી ઘણી બાબતોને ખુલાશો મલશે ॥

૫. શ્રીક્ષિમાવિજયના શિષ્ય પં જિનવિજયજી વિરચિત ચતુર્વિંશતિજિન પરિવારસ્તવન.

[આ સ્તવનમા વર્ત્તમાન ચોવીસીના ઋષભાદિ ચોવીસે તીર્થંકરોના નામ ૧, તે સર્વેના ગણધરો ૨, પવિત્ર મુનિઓ ૩, કેવળજ્ઞાનીઓ ૪, અવધિજ્ઞાનીઓ ૫, મનપર્યવજ્ઞાનીઓ ૬, ચૌદપૂર્વધારીઓ ૭, વૈક્રિયલબ્ધિવતો ૮, વાદીઓ ૯, સામાન્ય સાધુઓ ૧૦, સર્વસાધ્વીસખ્યા ૧૧, શુદ્ધ શ્રાવકો ૧૨, અને શુદ્ધ શ્રાવિકાઓની સખ્યાનુ વર્ણન છે]

(મત કોઇ હેરો રે કાન્હ પડયો છે કેડે એ દેશી)

ભાવે વદૂ રે ચોવીસે જીનચદા
ઋષભ (૧) અજીત (૨) સભવ (૩) અભિનદન (૪)
સુમતિનાથ (૫) સુખકદા ભાવે૦ આકણી

પદમપ્રભ (૬) ને સુપાસ (૭) ચદપ્રભ (૮)
સુવિધિ (૯) શીતલ સ્વામી (૧૦)
શ્રેયાસ (૧૧) વાસુપૂજ્ય (૧૨) વિમળ (૧૩) અનતપ્રભુ (૧૪)
ધર્મનાથ (૧૫) શુભ ધામી ભાવે૦ ૨

પાચમા છઠ્ઠા સાતમા ચક્રી
શાતિ (૧૬) કુથુ (૧૭) અર (૧૮) દેવા
એકણ ભવ માહે હોય પદવી
પુણ્ય પ્રકૃતિના મેવા ભાવે૦ ૩

મલ્લિ (૧૯) મુનિસુવ્રત (૨૦) નમિ (૨૧) નેમિ (૨૨)
પુરુષાદાની પાસ (૨૩)
વર્ધમાન જીનવરને નામે (૨૪)
વર્ધમાન સુખવાસ ભાવે૦ ૪

પુંડરીક પ્રમુખ ગણધારી
    ચઉદ સયા બાવન (૧૪૫૨)
લાખ અઠ્ઠાવીસ સહસ અડયાલિસ (૨૮૪૮૦૦૦),
    મુનિવર પાવન મન્ન ભાવે૦ ૫

એક લાખ હજાર બહોત્તર,
    એક શત (૧૭૨૧૦૦) કેવલનાણી
એક લાખ તેત્રીસ સહસ ચઉસય (૧૩૩૪૦૦),
    અવધિ વર નાણી ભાવે૦ ૬

મનપરજવ નાણી એક લખ,
    અધિકા સહસ પણયાલા
પણ સય એકાણુ (૧,૪૫,૫૯૧) જિન નમિયે
    ચરણ કરણ સુંઢાળા ભાવે૦ ૭

તેત્રીસ સહસ નવ સય અઠ્ઠાણુ (૩૩,૯૯૮),
    ચઉદશ પૂરવધારી
દો લખ સહસ પણયાલ બસે અડ (૨,૪૫,૨૦૮),
    વૈક્રિય લબધિ ભંડારી ભાવે૦ ૮

એક લાખ સહસ છવીસને દો શત (૧,૨૬,૨૦૦)
    વાદી શ્રુતવિસ્તારી
જિન મત થાપન કુમતિ ઉત્થાપન
    મયગળ જિમ મદ ધારી ભાવે૦ ૯

ઓગણીસ લાખ બત્તીસ સહસ ને
    એકાવન (૧૯,૩૨૦,૫૧) અધિકેરા
નવિજિનના સામાન્ય મુનીસર
    ટાળ્યા ભવ ભવ ફેરા ભાવે૦ ૧૦

લાખ ચૌઆલીસ સહસ છયાલીસ
    ચાર સયા ષટ્ (૪૪,૪૬,૪૦૬) વંદો
સાધ્વીનો પરિવાર મનોહર
    પ્રણમી પાપ નિકંદો ભાવે૦ ૧૧

લાખ પચાવન સહસ અડચાલીસ (૫૫,૪૮૦૦૦),
શ્રાવક સમકિત ધારી
એક કોડિ પણ લખ અડત્રીસ સહસ (૧,૫,૩૮૦૦૦)
શ્રાવિકા શુદ્ધ વિચારી. ભાવે૦ ૧૨

ચોવીસે જિનવરનો પરિકર,
ગહ ઉઠી પ્રણમીજે.
ખિમાવિજય પડિત ગુણ ઠાણે
જિન પદ રંગ રમીજે ભાવે૦ ૧૩

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે ૨૪ શે તીર્થંકરોના ગણધરાદિના પરિમાણ

સ્તવન.

બાર ચક્રવર્તીઓ અને તેમના નગર આદિનો કોઠો. ૧

	નામ	નગરી	પિતા	માતા	ઉંચાઇ	આયુષ્ય	ગતિ
૧	ભરત	વિનીતા	ઋષભદેવ	સુમંગળા	૫૦૦ ધનુષ્ય	૮૪ લાખપૂર્વ	મોક્ષ
૨	સગર	અયોધ્યા	સુમિત્ર	યશોમતિ	૪૫૦	૭૨ લાખપૂર્વ	,,
૩	મઘવા	શ્રાવસ્તી	વિજય	ભદ્રા	૪૨ા ,,	૫ લાખ વર્ષ	ત્રીજા દેવલોકમાં
૪	સનત્કુમાર	હસ્તિનાપુર	અશ્વસેન	સહદેવી	૪૧ા ,,	૩ ,,	,,
૫	શાંતિનાથ	,,	વિશ્વસેન	અચિરા	૪૦ ,,	૧ લાખ વર્ષ	મોક્ષ
૬	કુંથુનાથ	,,	શૂર	શ્રીદેવી	૩૫	૯૫ હજાર વર્ષ	,,
૭	અરનાથ		સુદર્શન	મહાદેવી	૩૦ ,,	૮૪ ,,	,,
૮	સુભૂમ	તાપસાશ્રમ *	કૃતવીર્ય	તારા	૨૮ ,,	૬૦ ,,	૭ મી નરકે
૯	મહાપદ્મ	હસ્તિનાપુર	પદ્મોત્તર	જ્વાલા	૨૦	૩૦ ,,	મોક્ષ
૧૦	હરિષેણ	કાંપિલ્યપુર	મહાહરિ	મહિષી	૧૫ ,,	૧૦ ,,	,,
૧૧	જય	રાજગૃહ	વિજય	વપ્રા	૧૨	૩	
૧૨	બ્રહ્મદત્ત	કાંપિલ્યપુર	બ્રહ્મરાજ	ચૂલની	૭ ,,	૭૦૦ વર્ષ	૭ મી નરકે

નવ વાસુદેવો અને તેમના નગર આદિનો કોઠો. બીજો

	નામ	નગર	પિતા	માતા	ઉંચાઈ	ગતિ	આયુષ્ય વર્ષ
૧	ત્રિપૃષ્ઠ	પોતનપુર	પ્રજાપતિ	મૃગાવતી	૮૦ ધનુષ્ય	૭ મી નરક	ચોરાસી લાખ પૂર્વ
૨	દ્વિપૃષ્ટ	દ્વારાવતી	બ્રહ્મરાજા	ઉમા	૭૦ ધનુષ્ય	૭મી નરક	× મહોત્તેર લાખ પૂર્વ
૩	સ્વયંભૂ	દ્વારાવતી	રૂદ્રરાજા	પૃથ્વી	૬૦ ધનુષ્ય	,,	સાઠ લાખ પૂર્વ
૪	પુરુષોત્તમ	દ્વારાવતી	સોમરાજા	સીતા	૫૦ ધનુષ્ય	,,	ત્રણ લાખ
૫	પુરુષસિંહ	અશ્વપુર	શિવરાજા	અમ્બકા	૪૫ ધનુષ્ય	,,	એક લાખ
૬	પુરુષપુંડરીક	ચક્રપુર	મહાશિરા	લક્ષ્મવતી	૩૯ ધનુષ્ય	,,	૬૫ હજાર
૭	દત્ત	વાણારસી	અગ્નિ શિખ	શેષવતી	૨૬ ધનુષ્ય	૫ મી નરકે	૫૬ હજાર
૮	લક્ષ્મણ	અયોધ્યા*	દશરથ	સુમિત્રા	૧૬ ધનુષ્ય	૪ મી નરકે	૧૨ હજાર
૯	કૃષ્ણ	દ્વારિકા*	વસુદેવ	દેવકી	૧૦ ધનુષ્ય	૩ જી નરકે	૧ હજાર

‡ નવ બલદેવો અને તેમના નગર આદિનો કોઠો ત્રીજો

	નામ	નગર	પિતા	માતા	ઉંચાઈ	આયુષ્ય વર્ષ	ગતિ
૧	અચલ	પોતનપુર	પ્રજાપતિ	ભદ્રા		૮૫	મોક્ષ
૨	વિજય	દ્વારિકા	બ્રહ્મરાજા	સુભદ્રા		૭૫	,,
૩	ભદ્ર	દ્વારિકા	રૂદ્રરાજા	સુપ્રભા		૬૫	,,
૪	સુપ્રભ	દ્વારિકા	સોમરાજા	સુદર્શના		૫૫	,,
૫	સુદર્શન	અશ્વપુર	શિવરાજા	વિજયા		૧૭	,,
૬	આનંદ	ચક્રપુર	મહાશિર	વૈજયંતી		૮૫	,,
૭	નંદન	વાણારસી	અગ્નિશિખા	જયંતી		૬૫	,,
૮	પદ્મ(રામ)	અયોધ્યા*	દશરથ	કૌશલ્યા (અપરાજીતા)		૧૫	,,
૯	બલભદ્ર	દ્વારિકા *	વસુદેવ	રોહિણી		૧૨	૫ મો બ્રહ્મ દેવલોક

× બીજું નામ દ્વારિકા + ત્રિશષ્ટિ શલાકા પુરુષ ચરિત્રમાં ૭૪ લાખ લખેલું છે

* લક્ષ્મણ અને રામનું જન્મસ્થાન રાજગૃહિ, કૃષ્ણની મથુરા અને બલભદ્રની શૌર્યપુર

‡ બલદેવોના શરીરની ઉંચાઈ જુદી લખેલી નથી, જેથી તેઓ તેમના નાના ભાઈ વાસુદેવના પ્રમાણે ઉંચાઈમાં હોવાનું અનુમાન થાય છે

નવ પ્રતિવાસુદેવો અને તેમના નગર આદિનો કોઠો ચોથો

	નામ	નગર	પિતા	માતા	ઉંચાઇ §	આયુષ્ય	ગતિ
૧	અશ્વગ્રીવ	રત્નપુર	મયુરગ્રીવ	નીલાંજના			૭ મી નરકે
૨	તારક	વિજયપુર	શ્રીધર	શ્રીમતી	૭૦	૭૨	૬ ઠી નરકે
૩	મેરક	નંદનપુર	કેશરી	સુંદરી	૬૦	૬૦	,, નરકે
૪	મધુ	પૃથ્વીપુર	વિલાસ	ગુણવતી	૫૦	૩૦	,, નરકે
૫	નિશુંભ	હરિપુર			૪૫	૧૦	,, નરકે
૬	બલી	અરિંજય			૨૬	૫૦	,, નરકે
૭	પ્રહ્લાદ	તિલકપુર					નરકે
૮	રાવણ	લંકા * *	રત્નશ્રવા	કૈકસી	૧૬ થી કાંઇક વધારે		૪થી નરકે
૯	જરાસંઘ	રાજગૃહ	વૃહદ્રથ				૪થી નરકે

§ પ્રતિવાસુદેવોમાં કેટલાકની ઉંચાઇ તથા આયુષ્ય જણાવેલ નથી જેથી તેમના વખતમાં વાસુદેવો પ્રમાણે તે હોવાનું અનુમાન કરી શકાય છે

* * રાવણનો જન્મ પાતાલ લંકામાં

ઇતિ ૬૩ માના ૨૪-૧૨ નવનવના ત્રણત્રિક સબંધી કેટલીક બાબોતોના વિચારોનું પ્રકરણ ૫ મું સમાપ્ત

વૈદિક મતના ૨૪ આદિ અવતારોનું પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠું

પૌરાણિક મતે ચોવીસ અવતારો.

વૈદિક સપ્રદાયમા પ્રસિદ્ધિ પામેલા ભાગવતાદિ પુરાણોમા વિષ્ણુના ૨૪ અવતારોનુ વર્ણન આવે છે વિષ્ણુએ શુક્રાચાર્યની માનુ માથુ કાપી નાખ્યુ ત્યારે શુક્રે શાપ આપ્યો કે તમે આ સસારમા સાતવાર મનુષ્ય શરીર ધારણ કરશો ત્યારથી વારવાર વિષ્ણુ જ મલે છે તેમના ચોવીસ અવતારોમા પણ દસ અવતારો મુખ્ય ગણાય છે

સ્વધર્મનિષ્ઠ દૈવીજીવન ગ્રથમા પૃ ૨૫ થી જે ચોવીસ અવતારોનુ વર્ણન આપવામા આવ્યુ છે, તે નીચે મુજબ છે —

×૧ સનકાદિ અવતાર — પરમાત્માએ પ્રથમ બ્રહ્માથી સનકાદિ કુમારોનો અવતાર લઇ, બ્રાહ્મણ થઇ, દુ ખથી પાળી શકાય એવુ અખડિત બ્રહ્મચર્ય પાળ્યુ

૨ વરાહ અવતાર. — બીજે અવતારે આ જગતની ઉત્પત્તિને માટે, રસાતળમા ગયેલી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરવા માટે યજ્ઞના સ્વામી શ્રીહરિએ વરાહનુ શરીર ધારણ કર્યું હતુ

૩ નારદ અવતાર — ત્રીજે અવતારે તે પરમાત્માએ ઋષિના જન્મમા નારદનો અવતાર ધારણ કરી અન્યને નારદ પચરાત્ર કહ્યુ

૪ નર નારાયણ — ચોથા અવતારે ભગવાનને ધર્મની સ્ત્રીથી નર અને નારાયણ નામના ઋષિરૂપે જન્મીને અત કરણની શાતિ આપનારૂ તપ કર્યું

૫ કપિલ અવતાર — પાચમો અવતાર કપિલનો ધારણ કરીને સિદ્ધપુરૂષોના ઇશ્વર થયા, અને આસુરી નામના બ્રાહ્મણોને સાખ્યશાસ્ત્ર શીખવ્યુ

× એ ચાર અવતારોના—રામ, ઠામાદિ મને છે બીજાઓનો પત્તો કેમ નથી જણાતો? આ અવતારોની શરૂઆત કયા સમયથી ? પ્રત્યથી માનીએ તો તે કેવા સ્વરૂપનો ? અને આ ચાલતો કેટલામો ?

નવ પ્રતિવાસુદેવો અને તેમના નગર આદિનો કોઠો. ચોથો

	નામ	નગર	પિતા	માતા	ઉંચાઇ §	આયુષ્ય	ગતિ
૧	અશ્વગ્રીવ	રત્નપુર	મયુરગ્રીવ	નીલાજના			૭ મી નરકે
૨	તારક	વિજયપુર	શ્રીધર	શ્રીમતી	૭૦	૭૨	૬ ઠી નરકે
૩	મેરક	નદનપુર	કેશરી	સુંદરી	૬૦	૬૦	,, નરકે
૪	મધુ	પૃથ્વીપુર	વિલાસ	ગુણવતી	૫૦	૩૦	,, નરકે
૫	નિશુંભ	હરિપુર			૪૫	૧૦	,, નરકે
૬	બલી	અરિંજય			૨૬	૫૦	,, નરકે
૭	પ્રહ્લાદ	તિલકપુર					નરકે
૮	રાવણ	લકા * *	રત્નશ્રવા	કૈકસી	૧૬ થી કાંઇક વધારે		૪થી નરકે
૯	જરાસંધ	રાજગૃહ	વૃહદ્રથ				૪થી નરકે

§ પ્રતિવાસુદેવોમા કેટલાકની ઉંચાઇ તથા આયુષ્ય જણાવેલ નથી જેથી તેમના વખતમા વાસુદેવો પ્રમાણે તે ટોચાનું અનુમાન કરી લાકય છે

* * રાવણનું જ મ પાતાલ લંકામા

ઇતિ ૬૩ માના ૨૪-૧૨ નવનવના ત્રણત્રિક સબધી કેટલીક બાબોતોના વિચારોનુ પ્રકરણ ૫ સુ સમાપ્ત

વૈદિક મતના ૨૪ આદિ અવતારોનું પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠું

પૌરાણિક મતે ચોવીસ અવતારો.

દિક સપ્રદાયમા પ્રસિદ્ધિ પામેલા ભાગવતાદિ પુરાણોમા વિષ્ણુના ૨૪ અવતારોનુ વર્ણન આવે છે વિષ્ણુએ શુક્રાચાર્યની માનુ માથુ કાપી નાખ્યુ ત્યારે શુક્રે શાપ આપ્યો કે તમે આ સસારમા સાતવાર મનુષ્ય શરીર ધારણ કરશો ત્યારથી વારવાર વિષ્ણુ જન્મે છે તેમના ચોવીસ અવતારોમા પણ દસ અવતારો મુખ્ય ગણાય છે

સ્વધર્મનિષ્ઠ દૈવીજીવન ગ્રથમા પૃ ૨૫ થી જે ચોવીસ અવતારોનુ વર્ણન આપવામા આવ્યુ છે, તે નીચે મુજબ છે —

×૧ સનકાદિ અવતાર — પરમાત્માએ પ્રથમ બ્રહ્માથી સનકાદિ કુમારોનો અવતાર લઈ, બ્રાહ્મણ થઈ, દુઃખથી પાળી શકાય એવુ અખડિત બ્રહ્મચર્ય પાળ્યુ

૨ વરાહ અવતાર. — બીજે અવતારે આ જગતની ઉત્પત્તિને માટે, રસાતળમા ગયેલી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરવા માટે યજ્ઞના સ્વામી શ્રીહરિએ વરાહનુ શરીર ધારણ કર્યુ હતુ

૩ નારદ અવતાર — ત્રીજે અવતારે તે પરમાત્માએ ઋષિના જન્મમા નારદનો અવતાર ધારણ કરી અન્યને નારદ પચરાત્ર કહ્યુ

૪ નર નારાયણ — ચોથા અવતારે ભગવાનને ધર્મની સ્ત્રીથી નર અને નારાયણ નામના ઋષિરૂપે જન્મીને અતઃકરણની શાતિ આપનારુ તપ કર્યુ

૫ કપિલ અવતાર — પાચમો અવતાર કપિલનો ધારણ કરીને સિદ્ધપુરૂષોના ઇશ્વર થયા, અને આસુરી નામના બ્રાહ્મણોને સાખ્યશાસ્ત્ર શીખવ્યુ

× એ ચાર અવતારોના—રામ, કૃષ્ણાદિ મતે છે બીજાઓનો પત્તો કેમ નથી જણાતો ? આ અવતારોની શરૂઆત કયા કાળથી ? પ્રત્યક્ષ માનીએ તો તે કેવા સ્વરૂપનો ? અને આ ચારનો કેટલામો ?

૬ દત્તાત્રેય અવતાર — છઠ્ઠે અવતારે અનસૂયા તથા અત્રિ ઋષિની પ્રાર્થના ઉપરથી તેમને ત્યાં દત્તાત્રેય ભગવાન પુત્રરૂપે અવતર્યા, અને અલર્ક રાજાને તેમ પ્રહ્લાદાદિ ભક્તજનોને આત્મવિદ્યાનો ઉપદેશ કર્યો

૭ યજ્ઞાવતાર — સાતમા અવતારે રુચિ ઋષિથી આકુતિ નામની સ્ત્રી વિષે યજ્ઞાવતાર ધારણ કર્યો, અને યામ વિગેરે પુત્રો અને દેવો સાથે સ્વયભુ મન્વતરનુ પાળણ કર્યું

૮ ઉરૂક્રમ (ઋષભદેવ) અવતાર — આઠમા અવતારે નાભિ રાજાની મેરૂદેવી નામની સ્ત્રીથી 'ઉરૂક્રમ' (ઋષભદેવ) જન્મ્યા અને પરમહંસનો માર્ગ બતાવ્યો

૯ પૃથુઅવતાર — નવમો અવતાર પૃથુરાજનો થયો, જેમણે પૃથ્વીમાંથી

૧૦ હંસાવતાર — ઔષધિઓનુ તથા સર્વ વસ્તુઓનુ દોહન કર્યું

૧૧ ઇશ્વરાવતાર. — તેમ હંસાવતાર, અને હરિના ઇશ્વર અવતારો પણ થયા

૧૨ મત્સ્યાવતાર — ચાક્ષુષમન્વતરમા જ્યારે સમુદ્રો એકત્ર થવાથી પ્રલય થયો ત્યારે ભગવાને મત્સ્યાવતાર ધારણ કરી પૃથ્વીરૂપ નૌકામા વૈવસ્વત મનુને બેસાડી તેમની રક્ષા કરી એ બારમો અવતાર છે

૧૩ કચ્છપાવતાર — તેરમા અવતારે દેવો અને દાનવો સમુદ્રનુ મથન કરવા લાગ્યા ત્યારે ભગવાને કાચબાનુ રૂપ ધરી પીઠ ઉપર મંદરાચલને ધારણ કર્યો

૧૪ ધન્વતરી — ચૌદમો અવતાર ધન્વતરીનો ધારણ કરીને અમૃત આપ્યુ

૧૫ મોહિની અવતાર — પંદરમો અવતાર મોહિનીનો ધારણ કરી સ્ત્રીના (મોહિનીના) રૂપથી દાનવોને મોહિત કરી દેવોને અમૃત પાયુ

૧૬ નૃસિંહાવતાર — સોલમો નૃસિંહાવતાર ધારણ કરી મદમત્ત હિરણ્યકશિપુ દૈત્યને ચીરી નાખ્યો

૧૭ વામન અવતાર — સત્તરમો અવતાર ધારણ કરી બલિ રાજાના યજ્ઞમા જઇ તેના પાસેથી સ્વર્ગ પાછુ લેવા ત્રણ ડગલા પૃથ્વી માગી

૧૮ પરશુરામ અવતાર — અઢારમો અવતાર **પરશુરામનો** ધારણ કરીને ૨૧ વાર પૃથ્વી નિ ક્ષત્રિય કરી

૧૯ વેદવ્યાસ અવતાર — ઓગણીસમા અવતારે **પરાશર** ઋષિથી **સત્યવતીના** પેટે ભગવાન્ **વેદવ્યાસ** જન્મ્યા

૨૦ રામ અવતાર — વીસમો અવતાર દેવતાઓનુ કામ કરવાની ઇચ્છાથી **રામ** રૂપી રાજાનો અવતાર થયો, અને સમુદ્રનિગ્રહ વિગેરે પરાક્રમો કર્યા

૨૧ બલરામ — એકવીસમા અને બાવીસમા અવતારે **બળરામ** અને

૨૨ અને કૃષ્ણ અવતાર — કૃષ્ણ એવા નામથી **વિષ્ણુ** કુળમા અવતાર લઇને પૃથ્વીનો ભાર ઉતાર્યો

૨૩ બુદ્ધાવતાર — તે પછી ત્રેવીસમા અવતારમા અસુરોનુ બળ વધ્યુ તેમને મોહિત કરવા માટે ભગવાન્ 'કિકટ 'દેશમા–' ગયા ' પ્રદેશમા **બુદ્ધને** નામે અવતર્યા હતા

૨૪ કલ્કી અવતાર — તે પછી ચોવીસમો અવતાર "કલ્કી" ભગવાનનો થશે

	ચોવીસ અવતારોનો ક્રમ	દશ અવતારોનો ક્રમ	
૧	શનકાદિ	૨૮ મા કયા કયા નબરના	
૨	વરાહ અવતાર	વગાહરુ બીજે નબર છે	૩
૩	નારદ અવતાર		
૪	નર–નારાયણ		
૫	કપિલ અવતાર		
૬	દત્તાત્રેય		
૭	યજ્ઞ અવતાર		

૮	ઉરૂક્રમ-ઋષભદેવ		
૯	પૃથુરાજા		
૧૦	હંસાવતાર		
૧૧	હંયગ્રીવાવતાર		
૧૨	મત્સ્યાવતાર	મત્સ્ય અવતાર પેહેલે નંબરે છે	૧
૧૩	કચ્છપ વતાર	કચ્છપા અવતાર બીજે નંબરે છે	૨
૧૪	ધનવંતરી અવતાર		
૧૫	મોહિની અવતાર		
૧૬	નૃસિંહાવતાર	નૃસિંહાવતાર ચોથે નંબરે છે	૪
૧૭	વામનાવતાર	વામનાવતાર પાચમે નંબરે છે	૫
૧૮	પરશુરામાવતાર	પરશુરામાવતાર છઠે નંબરે છે	૬
૧૯	વેદવ્યાસાવતાર		
૨૦	રામાવતાર	રામાવતાર સાતમે નંબરે છે	૭
૨૧	બળરામાવતાર		
૨૨	શ્રી કૃષ્ણાવતાર	શ્રી કૃષ્ણાવતાર આઠમે નંબર છે	૮
૨૩	બુદ્ધાવતાર	શ્રી બુદ્ધાવતાર નવમે નંબરે છે	૯
૨૪	કલ્કી અવતાર (હજુ થવાનો)	કલ્કિ (ભવિષ્ય અવતાર) દસમે નંબરે છે	૧૦

આ ૨૪ મા-મત્સ્ય અને કછપ-બારમા અને તેરમા છે તે દશમા પહેલા બીજા નંબરે છે અને ૨૪ મા વગાહ બીજે નંબરે છે તે દશમા ત્રીજે નંબરે કલ્પાયા છે તેનો વિચાર કરવાને માટે આ કોઠો લખીને બતાવ્યો છે

॥ ઇતિ વૈદિકે ૨૪ મા ના ૧૦ અવતારો ક્રમ રહિત જોવાનો કોઠો

વૈદિકે દશ અવતારોનાં કાર્યક્રમ

દશ અવતારોનુ વર્ણન

નામ—

"मत्स्य १ कूर्मो २ वराहश्च ३ नृसिंहोऽथ ४ वामन ५ रामो॥
६ रामश्च ७ कृष्णश्च ८ बुद्ध ९ कल्की १० च ते दश" ॥

દશ અવતારોના કાર્યો—

"वेदानुद्धरते १ जगन्निवहते २ भूगोलमुद्बिभ्रते ३ दैत्य दारयते
४ बलिं छलयते ५ क्षत्रक्षय कुर्वते ६ पौलस्त्य जयते ७ हलं कलयते
८ कारुण्यमातन्वते ९ म्लेच्छान् मूर्च्छयते १० दशाकृतिकृते
कृष्णाय तुभ्य नम ॥१॥"

(गीत गोविंद)

१ वेदान् उद्धरते

શંખ નામનોદૈત્ય ચારે વેદોને લઇને પૃથ્વી તળમા પેસી ગયો, ત્યારે કૃષ્ણ ભગવાને 'મત્સ્ય' નો અવતાર લઇ શંખની પાછળ પાતાળમા જઇને તેની પાસેથી ચારે વેદોને લઇ પાછા પૃથ્વી ઉપર લાવીને મૂકયા

પ્રથમ મત્સ્યાવતારનુ સ્વરૂપ

२ जगन्निवहते

એક વખતે પૃથ્વી પાતાળમા જવા લાગી, ત્યારે કૂર્મ કાચબાનો અવતાર ધારણ કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાની પીઠ ઉપર તેને ધારણ કરી રાખી

બીજા કચ્છપાવતારનુ સ્વરૂપ

३ भूगोलमुद्बिभ्रते

પછી વરાહનુ રૂપ ધારણ કરીને પોતાની બે દાઢાઓથી આ પૃથ્વીને પકડી રાખી

ત્રીજા વરાહાવતારનુ સ્વરૂપ

४ दैत्य दारयते

સર્વે દૈત્યો (દાનવો) શિવના ભકત હતા, પરંતુ હિરણ્યકશિપુ

ચોથા નૃસિંહાવતારનું સ્વરૂપ

નો પુત્ર પ્રહ્લાદ વિષ્ણુનો ભક્ત બ યો હતો, તેથી તેના બાપે તેને ખૂબ માર્યો તોપણ પ્રહ્લાદ મુખથી વિષ્ણુ-વિષ્ણુજ પોકારતો રહ્યો તેથી તેને વાગ્યુ નહી વિષ્ણુએ ઇંદ્રપદ પ્રાપ્ત થવાનો વર આપ્યો તેથી તે ઇંદ્રપદને પ્રાપ્ત થયો તો પણ તે પ્રહ્લાદનો બાપ તેને પીડા કરવા લાગ્યો, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણજીએ નૃસિંહાવતાર ધારણ કરી પ્રહ્લાદના બાપ (હિરણ્યકશિપુ) ને નખોથી ફાડી-મારી નાખ્યો આ ઉપર બતાવેલા ચારે અવતારો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પહેલા કૃતયુગ (પૌરાણિક અને જ્યોતિષના મતે ૧૭૨૮૦૦૦ વર્ષના પ્રમાણ વાળા યુગ) મા કરેલા

૫ बलिं छलयते

પાંચમા વામનાવતારનું સ્વરૂપ.

બલિનામના દૈત્યે ઇંદ્રપદને મેળવવા શતક્રતુ (૧૦૦ યજ્ઞ) નો પ્રારંભ કર્યો તેમા ૯૯ યજ્ઞ પુરા થઇ ગયા ત્યારે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને વિચાર થયો કે— મારૂ પ્રહ્લાદને આપેલુ ઇંદ્રપદ જતુ રહે તે ઠીક નહી માટે બલિનો સોમો યજ્ઞ પૂરો થવા દેવો નહી, એવો વિચાર કરીને, વામન રૂપ લઇ, બલિની પાસે આવી દાન માગ્યુ બલિએ કહ્યુ કે—હે બ્રાહ્મણ તુ શુ માગે છે ?

વામને કહ્યુ કે—રહેવા માટે સાડા ત્રણ ડગલા જમીન માગુ છુ

બલિએ આપવા હા પાડી, તે વખતે કોઇએ કહ્યુ કે-સાહેબ ! એ બ્રાહ્મણ નથી વામનરૂપે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન છે. એમ જાણ્યા પછી બલિ ગુસ્સે થયો એટલામા વામને ત્રણ ડગલામા બધીએ પૃથ્વી માપી લઇને અડધુ ડગલુ બલિની પીઠ ઉપર મૂકીને તેને પાતાલમા ખોસી ઘાલ્યો, તે વખતે બલિએ કહ્યુ કે—મારૂ નામ રાખો, ત્યારે ભગવાને વર આપ્યો કે-દિવાળીના ચાર દિવસોમા તુ રાજા થઇશ, અને હુ તારો દ્વારપાળ થઇશ ઇત્યાદિ

૬ क्षत्रक्षय कुर्वते

છઠ્ઠા પરશુરામાવતારનું સ્વરૂપ

સહસ્રાર ક્ષત્રિયની બહેન રેણુકાને જમદગ્નિ ઋષિ બળાત્કારથી પરણ્યા ઋષિના આશ્રમે સહસ્રાર ગયો ત્યારે ઋષિ અને તેની પત્નીનો ઝગડો થતો જોયો ક્ષત્રિએ ઋષિને સતાવ્યો, અને રેણુકાને પણ દુ ખિની કરી,

તેથી વિષ્ણુ ભગવાને તેજ તાપસના ઘરમા **પરશુરામ**નો અવતાર ધારણ કરી સહસ્રારને માર્યો અને પછીથી ૨૧ વાર નિ ક્ષત્રિય પૃથ્વી કરી

૭ पौलस्त्य जयते

રાવણ નામના દૈત્યે યજ્ઞનો નાશ કરવાને ઉપદ્રવો કર્યા, ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાને **રામ**નો અવતાર લઇ **રાવણ**નો સર્વથા નાશ કર્યો

રામાવતારનુ સ્વરૂપ

આ ત્રણ અવતારો ૧૨૯૬૦૦૦ વર્ષના પ્રમાણવાળા ત્રેતાયુગમા થયા છે

૮ हल कलयते

કંસા દિક દૈત્યોનો નાશ કરવાને ' દ્વારિકા ' નગરીમા શ્રી કૃષ્ણજીના સ્વરૂપે સાક્ષાત અવતાર પણે આવ્યા

આઠમો કૃષ્ણાવતાર

९ कारूण्य मातन्वते

શ્રી વિષ્ણુ ભગવાને નવમો અવતાર **બુધ્ધ**નો લીધો, તે વખતે દયા ઉપન્ન થવાથી યજ્ઞમા થતી હિંસાની નિંદા કરી, અને બધા મ્લેચ્છોના મ દિરોની વૃદ્ધિ કરી

બુદ્ધાવતારનુ સ્વરૂપ

આ બે અવતારો ૮૬૪૦૦૦ વર્ષના પ્રમાણવાળા દ્વાપર યુગમા થયા

१० म्लेच्छान् मूर्च्छयते

આ દશમો અવતાર થયો નથી, પણ આગળ ઉપર મ્લેચ્છોનો નાશ કરવાને માટે કલિકાળમા શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન **કલ્કી**નો અવતાર ધારણ કરવાના છે

દશમો કલ્કી અવતાર

આ પ્રમાણે દશ અવતાર ધારણ કરી જગતના ઉદ્ધારક શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને **ગીતગોવિંદ** ગ્રથના કર્તા (જયદેવ) નમસ્કાર કરે છે

૧૦ અવતારોમાના પહેલા ચાર કૃતયુગમા થએલા બતાવ્યા છે તેમા વરાહ ત્રિજે છે, અને ૨૪ મા વરાહ બીજે નબરે છે એ ક્રમ જોતા ચોવીશે અવતારો કૃતયુગથીજ થવા લાગ્યા જણાય છે પરતુ આ ચાલતા ચાર યુગના પહેલા અવતારોના સબધે વૈદિકોમા કેવા પ્રકારની વ્યવસ્થા ચાલતી હતી ?

॥ ઇતિ-વૈદિકે એકેજ વિષ્ણુના દશ અવતારોનુ કિંચિત્ વર્ણન કરીને બતાવ્યુ ॥

૩ આગથી પાયની જે ચતુષ્પાદ પશુ તેનો દાખલો "વરાહ"

૪ એ પછી 'નરસિંહ' નર પશુનુ એકીકરણ પૂર્ણ અવસ્થાએ પહોચેલો, મનુષ્યના પહેલાનો

૫ અપૂર્ણ દશાએ પહોચેલી માનવી આકૃતિ યાચકરૂપ "વામન"

૬ પછી તામસી વૃત્તિથી ભરેલ બલવાન્ પૂર્ણ રીતે વધેલો મનુષ્ય "પરશુરામ"

૭ તમસીવૃત્તિનો લોપ થઇને સાત્વિકવૃત્તિની વૃદ્ધિવાળા "રામ"

૮ પછી જેમનામા સત્વ, રજસ્, તપ, રાગ, દ્વેષ નથી એવો કેવળ, સત્યના જોર ઉપર જુઝનારો પરતુ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી નિષ્કામ કરનારો મુત્સદ્દી "કૃષ્ણ છે"

૯ રામ કરતા પણ ઉપલે દરજ્જે પગથીએથી ચડેલો જગતમા સુખ દુખ તરફ સમ ભાવે જોનારો એ જીવનમુક્ત પુરૂષ છે પોતાની જાતે જીવનમુક્ત થવામા કાઇ વિશેષ નથી, પરતુ આત્મબળથી આખા માનવ સમાજને પૂર્ણ અવસ્થાએ પહોચાડવો જોઇએ એવુ પ્રતિપાદન કરનારો પૂર્ણપ્રજ્ઞ 'બુદ્ધ' તે પછી થયો

અર્થાત્ '**મત્સ્ય**' પછી 'કૂર્મ' ક્રમે ક્રમે '**વરાહ**' '**નૃસિહ**' થયા શરૂઆતમા પૂર્ણદશાએ નહી પહોચેલો મનુષ્ય તે જ '**વામન**' ત્યાર પછી રાગદ્વેષથી ભરેલો મનુષ્ય તે '**પરશુરામ**' તેનાથી સાત્વિક તે '**રામ**' **રામ** કરતા ઉચ્ચ સમાજીક પ્રગતિ બતાવનાર '**શ્રી કૃષ્ણ**' અને સર્વ જગતનો ઉદ્ધાર કરવાની મહત્વાકાક્ષા કરનારો મનુષ્ય તે '**બુદ્ધ**' એવી રીતે આ અવતારોની સકળના છે એવુ ઉત્ક્રાંતિવાદી હિદુઓ કહે છે"

આગળ જતા પૃ ૮૪-૮૫મા લખે છે કે-

"કેટલાક કારણોને બતાવીને કહ્યુ હતુ કે-**રામ**નો અવતાર ગણવાનો વિચાર વાલ્મિકીનો હોય એમ લાગતુ નથી ઇ સ ના ૧૩મા સૈકામા ઉપાસના ચાલુ હતી

† **ગીતારહસ્ય** ભાગ ૪ પૃ ૫૪૯મા લોક માન્ય તિલક મહાશય લખે છે કે—

---

† ગુજરાતીમા ભાષાંતર કર્તા-ઉત્તમલાલ કે ત્રિવેદી

" ભાગવત પુરાણ અને પંચરાત્ર આ બન્ને ગ્રંથોમા બુદ્ધને વિષ્ણુનો અવતાર કહેલો છે, પણ નારદીય આખ્યાનમા વર્ણવેલા દશ અવતારમા બુદ્ધની ગણના નથી અને પહેલો અવતાર ' હંસ ' અને આગળ જતા ' કૃષ્ણ ' પછી એકદમ કલ્કી કહેલો છે (મ ભા શા શ્લો ૩૩૯, ૧૦૦,) "

(૩) + વેદાંત મતનાવલી આપણા પુરાણો પૃ ૧૭ મા લખે છે કે—

" વિષ્ણુ એકલાજ દેવ છે કે જેને ભૂમિ ઉપ અવતાર ધારણ કરવાનો સપૂર્ણ હક્ક છે આ ઉપરથીજ સુપ્રસિદ્ધ અવતારવાદ ઉપસ્થિત થાય છે જો કે તેઓની સખ્યા દશનીજ ગણાય છે તથાપિ ભાગવત અને અન્ય પુરાણોમા તેમને યુક્તિપુ સર અસખ્ય ગણવામા આવે છે

આધુનિક વૃદ્ધિક્રમવાદ પ્રમાણે મનુષ્યને મત્સ્યથી આરભી ઉચ્ચ ઉચ્ચ સ્થિતિમા ઘટાવી લેવાની વાત આગળ દશની સખ્યાથી નિયત થએલો અવતાર વાદ તદ્દન હેતુ શિવાય નથી પોતાના કિરણ નીચે વિસ્તારતા તથા સર્વત્ર જીવન પ્રાણ બીજને વાવતા સૂર્યથી ઉર્ધ્વમૂળ અને અર્વાકૂશાખ એમ વેદો ઉપનિષદો, તથા ભાગવત, ગીતામા વર્ણવાતા વિષ્ણુનો પ્રિયવૃક્ષ, અશ્વત્થ પીપળાના રૂપકનો વિશેષ ખુલાશો થાય છે " ઈત્યાદિ

× કાળા કૃષ્ણની ધોળી બાજુ (પૃ ૨૯) મા લખે છે કે—

"હુ પ્રભુના અવતારના જે માન્યતા ધરાવું છું તે જુદીજ છે મારી માન્યતા એવી નથી કે માત્ર મચ્છ, કચ્છપાદિ પ્રભુના દશ કે ચોવીશ અવતાર છે જો એમ હોય તો સર્વ જીવ માત્ર પ્રભુજ છે એમ જે શાસ્ત્રો કહે છે તે ખોટુ પડે " વળી પૃ ૬૮-૬૯ મા ભાગવત અધ્યાય ૨ નુ ભાષાતર કરતા શ્લો ૨૬ માના ભાષાતરમા જણાવે છે કે-" બ્રહ્મા, સદાશિવ, નારદાદિક મુનિઓ, અને અનુચર સહિત દેવતાઓએ ત્યા આવીને મનોરથ પુરનારા ભગવાનની સુદર વાકયોથી આ પ્રમાણે ગર્ભસ્તુતિ કરી × × × "

શ્લો ૩૯-૪૦ લખે છે કે-" હે નિત્યમુક્ત ! પરમેશ્વર ! આપ અજન્મા છો તેથી તમારે જન્મ ધરવાનુ કારણ માત્ર ક્રીડા વિના બીજુ કશુ અમે ધારતા નથી કેમકે જીવને પણ 'જન્મ, મરણ અને સ્થિતિ માત્ર આપના સ્વરૂપના

+ ગુજરાતીયોજનાર-વિશ્વવિહારી અનુજ, નડીયાદ, ૧૯૦૧

× આ ગ્રથના કર્તા અને પ્રકાશક વકીલ બળવતરાય રઘુનાથ દેશાઈ

અજ્ઞાનથી થાય છે, પણ વાસ્તવિક નથી ત્યારે આપને તો એ જન્માદિક ન જ હોય એમા શુ કહેવુ ? ॥ ૩૯॥ હે યદુકુલમા ઉત્તમ ! મત્સ્ય, અશ્વ, કચ્છપ, વ રાહ, હ‌ંસ, રાજા, બ્રાહ્મણ, અને દેવતાઓમા અવતાર ધરીને આપે બીજા સમયમા જેવુ અમારૂ અને ત્રૈલોક્યનુ રક્ષણ કર્યુ છે તે પ્રમાણે હમણા પણ કરો ? અને પૃથ્વીનો ભાર ઉતારો ? હે ઇશ્વર ! અમે આપણને પ્રણામ કરીએ છીએ ૪૦"

આ ૩૯–૪૦ શ્લોકનુ આધ્યાત્મિક રહસ્ય પૃ ૭૩ મા લખતા જણાવ્યુ છે કે–" જીવમા રહેલી સર્વ દૈવી સપત્તિઓ જાગૃત થઇ જાય છે તે આત્મા આનદના અવતારમા તેઓને અધિકાધિક આનદ લાગવા માટે છે અને તેથી પોતેજ પોતાની દૈવી ગુણોથી પોતાને કૃતાર્થ થએલુ મન પોતાનીજ સ્તુતિ કરે છે

આ શ્લોકનુ આધ્યાત્મિક રહસ્ય આજ પ્રમાણે છે એમ ૩૫ મા શ્લોકથી સ્પષ્ટ થાય છે વળી એ પછીના શ્લોકમા પણ આત્મસ્વરૂપનુ યથાથ વર્ણન કર્યુ છે, તે પણ એમજ સિદ્ધ કરે છે કે અહિ જે ભગવાનનો અવતાર કહ્યો છે, તે બ્રહ્મ જીજ્ઞાસાના અર્થમા છે "

॥ ઇતિ વૈદિક પડિત–બળવતરાયે–૧૦ અને ૨૪ એ અવતારો બ્રહ્મ જિજ્ઞાસાના અથમા ગોઠવેલા છે

ધર્મ વર્ણન—ગાયકવાડની આજ્ઞાથી તૈયાર કરનાર

પ્રોફેસર—આનદશકર બાપુભાઇ ધ્રુવ પ્રકરણ ૧૪ મુ પૃ ૯૨

" અવતાર—વિષ્ણુ જગતનો પાલન કર્તા છે, અને તેથી એને જગતના રક્ષણ માટે જગતમા ઊતરી–પ્રગટ થઇ વિવિધ કાર્યો કરવા પડે છે એ ઉતરવુ તે કોઇ અન્ય સ્થળેથી અત્રે આવવાનુ નથી કારણ કે વિષ્ણુ તો સર્વ વ્યાપક છે પણ પોતાના અનત સ્વરૂપમાથી ઊતરી આ જગતમા મ્હોટી મ્હોટી વિભૂતિ રૂપે પ્રગટ થવુ એનુ નામ અવતાર

વિષ્ણુના દશ અવતાર ગણવામા આવે છે તે નીચે પ્રમાણે—

(૧) મત્સ્ય —મત્સ્ય જળની બહાર દેખાતો નથી પણ જળની અદર સચરે છે તેમ પરમાત્મા આ વિશ્વમા ન દેખાતા છતા પણ અદર રહેલો છે

(૨) કૂર્મ —કાચબો જેમ પોતાના અગો સકોચે છે અને પસારે છે તેમ પરમાત્માપણ પોતાના અગના સકોચ વિકાશથી જગત સજે છે અને સહારે છે

(૩) વરાહ —જેને યજ્ઞ વરાહ પણ કહે છે જલમા ડુબેળી પૃથ્વીને એ ઉદ્ધારે છે એ વરાહ ' તે આદિત્ય યજ્ઞમૂર્તિ વિષ્ણુ

(૪) નરસિંહ —પરમાત્માના નર અને સિંહ–માનુષ્ય અને વિકરાલ ઉભયરૂપનો આમા સમાવેશ થાય છે

(૫) વામન —પરમાત્મા ન્હાનામા ન્હોનો અને મ્હોટામા મ્હોટો પણ થાય છે આખુ બ્રહ્માડ એના ત્રણ પગના માટે પણ બસ થતુ નથી (જુઓ ઋગ્વેદ સહિતા)

(૬) પરશુરામ —અભિમાની અને દુરાચારીને ઉચ્છેદ કરનાર પરમાત્માનુ સ્વરૂપ આમા બતાવ્યુ છે

(૭) રામ —પરમાત્માના ન્યાય અને સત્યવચન રૂપી ધર્મનુ રામા વતારમા દર્શન થાય છે

(૮) કૃષ્ણ —કૃષ્ણાવતારમા ગોકુલના કૃષ્ણ અને ભારત યુદ્ધના કૃષ્ણ એ બે ભાવનાઓ એકઠી ભળી છે ગોકુલ મથુરાના કૃષ્ણ તે ' ગોપ ' કૃષ્ણ, અને ભારત યુદ્ધના કૃષ્ણ તે અર્જુનના ' સખા ' કૃષ્ણ પરમાત્મા સબધી આ બે ભાવનાઓ —' ગોપ ' ની અને ' સખા ' ની, છેક ઋગ્વેદસહિતાથી ચાલી આવે છે ત્યા આદિત્ય (વિષ્ણુ) ને ' ગોપ ' વિશેષણ લગાડયુ છે, અને જીવાત્મા અને પરમાત્માને બે સખા–જોડીયા કહ્યા છે એજ ' નર ' અને ' નારાયણ, ' અને એના અવતાર અર્જુન અને કૃષ્ણ કૃષ્ણાવતારમા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ અને કર્મયોગનો ઉપદેશ થાય છે

(૯) બુદ્ધ —બુદ્ધાવતારમા બોધ, શાન્ત, સમતા, દયા, વગેરે દયાળુ જ્ઞાની અને યોગીના ગુણો પ્રકટ થાય છે

(૧૦) કલ્કિ —કલ્કિ અવતાર એ સત્ય ન્યાય અને ધર્મના વિજયની મનુષ્યે બાધેલી આશાની ભાવના "—

આ અવતારોના સબધે મારા બે બોલ

જૈનમત પ્રમાણે સૃષ્ટિ અનાદિની છે તેમજ વૈદિક અને તૈત્તરીય બ્રાહ્મણમા—लोकोसि। स्वर्गोसि। अनतोस्यऽपारोसि। अक्षितोस्यऽक्षय्योसि। આ પાઠથી પણ સૃષ્ટિ અનાદિની સિદ્ધ થાય છે છતા પણ બ્રહ્માદિક અનેક કર્તાઓ કલ્પાયા, તે સૃષ્ટિ કર્તાના પાઠો પણ અમોએ બતાવ્યા છે

બીજી વાત—પ્રાચીન કાળના ઇંદ્ર, વરૂણ વગેરે દેવોના ઠેકાણો પુરાણકારોએ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવ કલ્પ્યા પ્રાચીન કાળ માનીએ તો પુરાણકારોથી જુદા કેવી રીતે પાડી શકાશે ? તેઓ વેદને વળગીનેજ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને **શિવ** એ ત્રણે દેવોની કથાઓ લખી રહ્યા છે

ત્રિજી વાત—મત્સ્યાદિક અવતારોમા અનેક મતો પડેના છે સર્વવ્યાપક વિષ્ણુ અમારામા પ્રવેશ ન કરતા મત્સ્યાદિકમા પ્રવેશ શા કારણથી કરી ગયા ? એ **બધા** પડિતોનુ કહેવુ શુ છે તે અમો સમજી શકતા નથી

વળી—નરસિંહ—મનુષ્ય અને સિંહરૂપ એ **પ્રપચ** શા માટે ? સ્થાન ઉપર બેઠા ધારેલુ કરવા સમર્થ ન હતા ?

વળી—ત્રણ ડગલાથી ભરતક્ષેત્રને માપનાર વિષ્ણુકુમાર સાધુ જુદા છે કથા આગળ ઉપર અમોએ આપી છે તે જુઓ

જે અભિમાની અને દુરાચારીને ઉચ્છેદ કરવાની સત્તાવાળો પરમાત્મા માનીએએ ત્યારે તો તે અમારા અતરમા સદા બેઠો કમ નથી કરતો ? વળી ધર્મનીગ્લાનિ અને અધર્મનો ઉઠાવો થાય છે ત્યારે હુ મને પોતાને પ્રકટ કરૂ છુ એમ જો પરમાત્મા પોતે કહેતા હોય તો પણ વિચારવા જેવુ છે ધર્મની ગ્લાનિ વિગેરેનુ જ્ઞાન જો સ્થાન ઉપર બેઠા પરમાત્માને થતુ હોય ત્યારે તો ત્યા બેઠા કાર્ય કરવામા કયો વાધો નડે તેમ છે ?

અમારા વિચાર પ્રમાણે—આ બધા લેખો સત્ય સ્વરૂપના નથી પણ પૂર્વે કોઇ ચાલતા સત્ય ધર્મથી ફુટાઇ પડિતમાનીઓથી લખાએલા છે બાપનો કક્કો ખરો કરવા પડિતોને ઉધી ચતી કલ્પનાઓ કરવી પડે છે તે સિવાય વિશેષ તત્વ અમો જોતા નથી અને તે પડિતો પણ જોઇ શકેલા નથી તેથી પોતાની જુદી કલ્પનાઓ કરી રહ્યા છે

॥ ઇતિ વૈદિક પડિત–આનદશકરભાઇ ધ્રુવે બતાવેલા દશાવતારોના સ્વરૂપમા અમારા બે બોલ કહ્યા

દશ અવતારોના વિષયમા કિચિત્ પરામર્શ.

ગીતગોવિદની વ્યાખ્યામા—મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ અને નૃસિંહ આ ચાર અવતારો ૧૭૨૮૦૦૦ વર્ષના પ્રમાણવાળા કૃતયુગમા શ્રી વિષ્ણુ ભગવાને ધારણ કરેલા તેમા–'મત્સ્ય'નો અવતાર પાતાલમા ગયેલા વેદોને પાછા લાવવાને માટે, વળી બીજે ઠેકાણે મનુ ઋષિના ઉદ્ધારના માટે–મત્સ્યાવતાર લેવાનુ બતાવ્યુ

બીજો 'કૂર્મ'નો તે પાતાલમા ગરક થતી પૃથ્વીને ધારણ કરવાના હેતુથી, વળી બીજે ઠેકાણે દાનવોનો નાશ કરાવવા આ અવતાર ધારણ કર્યો હતો

ત્રિજો 'વરાહ' નો તે પોતાની દાઢો ઉપર પૃથ્વીને પકડી રાખવા માટે હતો

ચોથો 'નૃસિંહ નો' પોતાના ભક્તનો પક્ષ કરી શિવના ભકતને મારવા માટેનો હતો

અહી વિચાર થાય છે કે—મુખ પાઠે રહેતા એવા વેદોની હૈયાતી આજથી ચાર હજાર વર્ષના આસપાસની પડિતોએ કલ્પી છે કદાચ દશ વીસ હજાર વર્ષની હયાતી કલ્પીએ તો પણ આજથી લાખો વર્ષ ઉપર કેવા સ્વરૂપમા રહેલા વેદોને દૈત્ય પાતાલમા લઇ ગયો ? 'ખેર' જો કદાચ પ્રથમ વેદોને લેતા કે પાતાલમા પેસતા વિષ્ણુભગવાને તે દૈત્યને અટકાવ્યો હોત તો—મત્સ્યનો અવતાર લેવાની જરૂર પડતે કે ?

કોઇ કહેશે કે વિષ્ણુને પ્રથમ ખબર ન પડી, તો તે વિષ્ણુ જ્ઞાની કેવી રીતે ? અને પૃથ્વીના અને જગતના ઉદ્ધારક કેવી રીતે થયા ?

૪ હિરણ્ય કશિપુ શિવ નો તો ભક્તજ હતોને, તો શુ વિષ્ણુ એ શિવની સાથેનુ વેર લેવાને તેણે માર્યો ? જો વેર લેવાનુ કહીએછીએ ત્યારે તો માનેલા દેવત્રયીનો અર્થજ જુદો ઠરે છે તો પછી આ બધા પ્રકારના બનાવોનો અર્થ શો ?

૫ પ્રહ્લાદને વિષ્ણુએ પોતાનો ભક્તમાની—તેના ઇંદ્ર પદને કાયમ રાખવા વામનનો અવતાર લઇ બલિરાજાને પાતાલમા ખોસી ઘાલ્યો, શુ આવા પ્રકારનો પક્ષપાત ભગવાનને હોય ?

પૌરાણિકોએ જૈનોના ગ્રંથોનો આશ્રય લઇ પોતાના લેખોમા ઉધી છત્તી કલ્પનાઓ સિવાય વિશેષ શુ કર્યુ છે ? જુઓ જૈન અને વૈદિકના સબધમા લખાએલા અમારા આગળપર આવતા લેખો

૬ જમદગ્નિ ઋષિએ ક્ષત્રીની કન્યા બલાત્કારથી પરણી તે પત્નીનો ઝગડો પત્નીના ભાઇએ જોયો અને તે બન્નેને સતાપ્યા તેમા વિષ્ણુભગવાનને શુ લાગ્યુ કે ઋષિને ત્યા પોતે જન્મ ધારણ કરી બધા ક્ષત્રીઓનો એકવીશ વાર નાશ કર્યો ? આ કથાનો સાર જુવો જૈનોમા

૭ રાવણ નો નાશ કરવા વિષ્ણુએ રામનો અવતાર લીધો આ બધુ ધાંધલ થયુ ત્રેતા યુગમા

હવે આગળ દ્વાપરમા—કંસનો નાશ કરવા વિષ્ણુએ કૃષ્ણનો અવતાર લીધો તેમના પછી નવમો બુદ્ધનો છે તે વિષ્ણુનો અવતાર જગતનો ઉદ્ધાર કરવા અને વેદ વિધિથી થતી હિંસાના પાપથી બચાવવા આ અવતાર વિષ્ણુ ભગવાને દયાથી લીધો

આ છેલ્લા અવતારથી તો એજ સિદ્ધ થાય કે જગતનુ જે ભલુ થયુ હોય તો આ બુદ્ધના અવતારથીજ થયુ

પુરાણકારોએ કલ્પેલા બુદ્ધાવતાર

હિંદુસ્તાનના મુખ્ય ધર્મો-પૃ ૧૦૫ થી-

" વિષ્ણુને પ્રાણીઓની દયા આવવાથી વેદકાલના કાળમા થતા યજ્ઞ ઉપર અશ્રદ્ધા ઊત્પન્ન કરવા સારૂ તેણે બુદ્ધનો અવતાર લીધો "

વીલ્કીન્સ કહે છે કે-' બ્રાહ્મણ લેખકો એટલા બધા વિચક્ષણ હતા કે-તે એમ કહેતા કે જે કોઇ બુદ્ધના જેવા-મનુષ્યોને ઉપદેશ કરી આકર્ષણ કરે તે પરમેશ્વરનો અવતાર હોવોજ જોઇએ અને તેની અસર તેમના પોતાના ઉપદેશની વિરૂદ્ધ હતી તેથી તેઓ યુક્તિ વાપરીને એમ કહેતા કે-દેવતાઓના શત્રુને ખોટે રસ્તે દોરવા સારૂ બુધ્ધે પોતાના મતનો પ્રસાર કર્યો છે અને તેનો હેતુ એ હતો કે તે શત્રુઓ પોતાના પાપથી નબળા અને પાપી થાય અને તેમનો જલદી નાશ થાય

આમા જરા વિચારવાનુ કે-દયા ક્ષમાદિ ઉત્તમ ગુણોના ઊપદેશક બુદ્ધને અવતાર તરીકે બતાવનાર અમારા પૌરાણિકો, તે વિષ્ણુના અવતાર રૂપ બુદ્ધના ઉપદેશથી શત્રુઓને નબલા પડવાનુ કહી તેમનો નાશ કરાવે છે યજ્ઞના બહાને નિરપરાધી જીવો પર જુલમના ગૂજારનારને ધર્મીંત રીકે લખનાર કયા સજ્જનનો માનવો ? સજ્જનો ! બ્રાહ્મણીસત્તાના બ્રાહ્મણોમા કોઇ ન્યાય કે નીતિનો સભવ હતો એમ દેખાય છે ખરો કે ? તદન જૂઠ લખતા જેમને જરા પણ વિચાર ન હોય તેવા લેખકો ને કઇ કોટીમા મૂકવા તે અમો સમજી શકતા નથી

પ્રથમ ' कारुण्य मातन्वते ' એ **ગીતગોવીદના** પાઠથી જણાવ્યુ હતુ કે વિષ્ણુ ભગવાનને દયા ઉત્પન્ન થવાથી બુદ્ધનો અવતાર લઇ યજ્ઞમા થતી હિંસાની નિંદા કરી અને બધા મ્લેછોના મદિરોની વૃદ્ધિ કરી. "

આ લેખથી વિચાર થાય છે કે યજ્ઞમા નિર્દયના કાર્ય થતા હતા, છતા પણ વિષ્ણુ ભગવાન ઘણા લાબા કાળ સુધી તે વાતમા સમ્મત રહ્યા, પછી દયા ઉત્પન્ન થવાથી વિષ્ણુ ભગવાને બુદ્ધનો અવતાર લઇ તે યજ્ઞમા થતી હિસાની નિંદા કરી તે સો અયોગ્ય ન ગણાય? પણ બધા મ્લેછોના મદિરોની વૃદ્ધિ કરવાનો સબ ર દયાની સાથે ન જુડતા હિસાની સાથે લાગુ પડે, માટે બુદ્ધિમાનોને વિચારવાનુ રહે છે

આગલ હિંદુસ્તાનના દેવોના લેખમા જણાવ્યુ છે કે—' દોષોનો પ્રચાર કરવા વિષ્ણુએ બુદ્ધનો અવતાર લીધો "

આમા વિચારવાનુ કે—બુદ્ધાવતારમા તો શાંતિ, ક્ષમા, દયાદિ ગુણો તેનામા પૌરાણિકના દેવોથી તો ઘણાજ ઉત્તમ જોવામા આવે છે તો પછી દોષોનો પ્રચાર કરવા વિષ્ણુએ બુદ્ધનો અવતાર લીધો એમ પૌરાણિકો કયા હિસાબથી કહેતા હશે? ખરૂ જોતા દોષોના પ્રચારકોજ પુરાણો છે જુઓ કે કાશીમાનુ કરવત, કલિકત્તામા કાલિકાના ભોગો, વિગેરે **દોષોને** ગુણો અને ગુણોને દોષો લખીને બતાવનારાઓની બુદ્ધિઓ કેટલી નિર્મલ હશે?

આગળ ભાગવતવાળાએ જણાવ્યુ છે કે—" બુદ્ધ તરીકે વિષ્ણુ નાસ્તિકોને ખોટે માર્ગે દોરવે છે "

બુદ્ધમાતો—ક્ષમા, દયાદિ ગુણો ઘણા ઉત્તમ જોવામા આવે છે તેથી વિપરીત અવગુણો પૌરાણિકના બ્રહ્માદિ દેવોમા જોવામા આવે છે તો પછી વિષ્ણુએ બુદ્ધનો અવતાર લઇ નાસ્તિકોનો ખોટો માર્ગ ચલાવ્યો પૌરાણિકોએ કેવી રીતે લખીને બતાવ્યો? અગર જો વિષ્ણુએ બુદ્ધનો અવતાર લઇ નાસ્તિકોના માર્ગ ખોટો ચલાવ્યો માનીએ ત્યારે તો વિષ્ણુ ભગવાન પોતેજ નાસ્તિક રૂપ ઠરે કે નહી? માટે ન તો વિષ્ણુએ બુદ્ધનો કે જૈનોના **ઋષભદેવનો** અવતાર લીધાનુ સત્ય છે તેમજ ન તો ૨૪ અને દશ અવતારો લીધાનુ સત્ય છે માત્ર સર્વ સ્થળો પર કલ્પિત સ્વરૂપ લખી **દુરાગ્રહીઓએ** પોતાના દુરાગ્રહનુ જ પોષણ કરેલુ હોય એમ મધ્યસ્થ દષ્ટિના મહાત્માઓને **ચોખ્ખે ચોખ્ખુ દેખાઇ** આવે તેમ છે

દશાવતારોમા અધિકારે કરી બતાવેલો કિંચિત્ પરામર્શ

॥ ઇતિ વૈદિકમતના અવતારોના સબંધી પ્રકરણ ૬ ઠુ ॥

જૈનોના આદ્યતીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ સબંધી પ્રકરણ ૭ મુ

જૈનોના આદ્ય તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ.

કોણ હતા ને ક્યાથી આવ્યા ?

આ ચાલતા અવસર્પિણીના કાળના, આ 'ભારત'મા પ્રથમ કોઇ અસખ્ય વર્ષો સુધી માણસોમા યુગલિક વ્યવહાર ચાલતો હતો, તે કાળની ફેરફારીના સમયમા શ્રીઋષભદેવ ભગવાને લોકોને બધાએ પ્રકારને વ્યવહાર પ્રથમ શીખવ્યો, અને પછી ઘણા વર્ષો સુધી રાજ્ય પાલી, તેનો ત્યાગ કરી યતિવ્રત લીધુ સપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ્યા પછી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ સત્ય ધર્મનો માર્ગ પણ તેમને બતાવ્યો,

કોઇ પૂછશે કે તે ઋષભદેવ કોણ હતા? અને કયાથી આવ્યા? અથવા નિત્ય (મોક્ષ) પદમાથી કોઇ પરમાત્મા ઉતરી આવેલા હતા ? આપણે સમજવુ શુ ?

જૈન માન્યતા પ્રમાણે મોક્ષમા ગયેલા જીવો પાછા સસારમા આવતાજ નથી તેમજ એટલે એક કોઇ ઇશ્વર માલેકી ધરાવીને બેસી રહેલો છે તેમ પણ નથી કિન્તુ આ અનાદીકાળના સસારમા મોક્ષનો પ્રવાહ પણ અનાદિકાળથીજ ચાલ્યો આવે છે મોક્ષમા અનતા જીવો જઇ ચૂકયા છે, અને ભવિષ્યમા પણ અનતા જીવો મોક્ષે જવાના પણ ખરા

આ સસારમા જીવો અનતા છે, જીવોને પ્રથમ ઉચ્ચ કોટી ઉપર ચઢવાનુ સાધન દાન-દયાદિક સદ્નીતિ હોય છે પછી ચઢતા ચઢતા અને પડતા અનેક ભવો કરતા સત્યધર્મનો પાયો તેના હાથે આવે છે, છતા પણ જો તે જીવોની સ્થિતિ પરિપકવ ન થઇ હોય તો કેટલાક કાળ સુધી સસારમા-ઉચ્ચ નીચ યોનિઓમા ભટકે છે, તેમા કોઇ સારી યોનિ પ્રાપ્ત થતા યતિપણુ કે સન્યસ્તપણુ ગ્રહણ કરી તપ જપાદિથી પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરતા કરતા છેવટે સત્ય ધર્મના તત્ત્વોને પ્રાપ્ત કર્યા પછીજ પોતાના આત્માને મોક્ષરૂપ બનાવે છે

પૂર્વ કાળમા થએલા ઋષભદેવાદિ ઉત્તમ પુરૂષો પણ આપણા જેવાજ હતા અનાદિ કાળથી સસારમા ભટકતા, ધીરેધીરે ઉચ્ચ પાયરી પર ચઢતા

ચઢતાજ તે કાળમા (ત્રીજા આરાના) અતિ ઉચ્ચકોટી ઉપર ચઢી આવવાથી તેમનો આ સમારથી છુટકારો થઇ ગયો, અને આપણા છુટકારાનો હજુ પત્તો નથી

॥ ઇતિ જૈનોના પ્રથમ તીર્થંકરશ્રી ઋષભદેવ કોણ હતા ?
કયાથી આવ્યા ? નુ સ્વરૂપ

શ્રી ઋષભદેવના પૂર્વજ (કુલકરો)

આ દુનિયા અનાદિ કાળથી ચાલતી આવે છે, અને મહાકાળ આજ સ્વરૂપમા રહેવાની, અનતા કાળચક્રો થઇ ગયા, અને ભવિષ્યમા પણ અનતા કાળચક્રો થયા કરવાના. દરેક કાળચક્રમા એક અવસર્પિણી (ઉતરતો) કાળ, અને બીજો ઉત્સર્પિણી (ચઢતો) કાળ હોય છે અને એકેકના છ–છ આરા (વિભાગ) હોય છે અવસર્પિણીના પહેલાના ત્રણ આરા, અને ઉત્સર્પિણીના પાછળના ત્રણ આરા ઘણાજ સુખરૂપ હોય છે (વિશેષ માટે જુઓ બીજુ પ્રકરણ)

આ ચાલુ કાલ અવસર્પિણીનો છે આના પણ પ્રથમના ત્રણ આરામા રાજા પ્રજાની વ્યવસ્થા વગર લોકો સ્વતત્રપણે સુખરૂપે વિચરતા ત્રીજા આરાના અતે કાળની ફેરફારી થતા ક્રમથી નાયક રૂપે સાત કુલકરો થયા (તેમને પૌરાણિકોએ સપ્ત મનુના નામથી ઓળખાવેલા છે)

એમના નામ.		પત્નીના નામ
૧ વિમળવાહન કુલકર		ચદ્રયશા ૧
૨ ચક્ષુષ્માન્	,,	ચદ્રકાતા ૨
૩ યશસ્વાન્	,,	સુરૂપા. ૩
૪ અભિચદ્ર	,,	પ્રતિરૂપા ૪
૫ પ્રશ્રેણિ	,,	ચક્ષુ કાતા ૫
૬ મરૂદેવ	,,	શ્રીકાતા ૬
૭ નાભિરાજા	,,	મરૂદેવી ૭

આ સાતે કુલકરો ' ગગા ' અને ' સિધુ ' નદીના મધ્ય ભાગમા થયા છે બીજા વશના કુલકર ગણિએ તો ઋષભદેવ વિના ૧૪ કુલકર થાય છે અને ઋષભદેવ પદરમા કુલકર ગણાય છે

કુલકર થવાનુ કારણ પ્રથમના સર્વ યુગલિયાનો નિર્વાહ કલ્પવૃક્ષોથી થતો પણ ત્રીજા આરાના અતમા કાળની હાનિ થતા કલ્પવૃક્ષો ઓછા થઇ ગયા એટલે તે કલ્પવૃક્ષોની યુગલિકો માલેકી કરવા જતા તેમનામા ઝગડા થવા લાગ્યા પણ હવે તેમનો ન્યાય કોણ કરે ?

એવામા ધોળા હાથીએ કોઇ એક યુગનને પૂર્વ ભવના પ્રેમથી પોતાની પીઠ ઉપર ચઢાવ્યુ નામ વિમળ વાહન રાખ્યુ તે જોઇ બધાએ મળીને તે યુગનને ન્યાયાધીશ બનાવી મુખ્ય તરીકે સ્થાપ્યુ આ યુગનને શા કારણથી હાથીએ પીઠ ઉપર ચઢાવ્યુ વિગેરે જૈનોના વિસ્તૃત કથાનુ યોગથી જાણવુ

પહેલા **વિમળવાહન** કુલકરે યુગલિકોને કલ્પવૃક્ષો વહેંચી આપ્યા છતા જ્યારે કોઇ ગરબડ કરતુ ત્યારે શિક્ષારૂપે આટલુજ કહેવામા આવતુ કે ' હા ! આ શુ ? ' એટલુ કહેતા તેવુ કામ ફરીને તેઓ ન કરતા

આ ' હા 'કારની દડનીતિ **વિમલવાહનના** પુત્ર **ચક્ષુષ્માન્** સુધી ચાલી પછી તેમની બે પરપરા સુધી એટલે છઠા મરૂદેવ સુધી સાધારણ અપરાધ વાળાને ' હા 'કાર અને વિશેષ અપરાધીને ' મ 'કાર કહેવામા આવતુ પછી તેમની ત્રીજી પેઢીના **નાભિકુ**લકર સુધી હા'કાર, 'મ'કાર અને છેવટે ' ધિક્કાર' એમ ત્રણ પ્રકારના દડ ચાલ્યા

છઠ્ઠા કુલકર **મરૂદેવના** પુત્ર સાતમા **નાભિકુલકરની** ભાર્યા * **મરૂદેવીની** કુક્ષિમા ' સર્વાર્થસિદ્ધિ ' નામના સર્વોત્તમ દેવલોકમાનો દેવ શ્રી **ઋષભદેવનો** જીવ આવીને ઉત્પન્ન થયો

બાલ્યાવસ્થામા **ઋષભદેવ** કલ્પવૃક્ષનો આહાર કરતા, પછી મનુષ્ય વેષે આવેલા ઇંદ્રે હાથમા ઇક્ષુદડ ગ્રહણ કરી નમન કર્યું **ઋષભદેવે** ઇચ્છાથી હાથ લબાવ્યો ઇંદ્રે ઇક્ષુદડ આપ્યો અને તેમનો ' ઇક્ષ્વાકુ ' વશ સ્થાપ્યો તેમના ગોત્રનુ નામ **કાશ્યપ** હતુ પછી એમને રાજ્યપદ મળ્યુ સ્ત્રીઓની ૬૪ કળા, અને પુરૂષની ૭૨ કળા, તથા સો શિલ્પ શીખવ્યા યૌવન અવસ્થામા **સુનદા** અને **સુમગલા** સાથે લગ્ન થયા પછી છ લાખ પૂર્વ સુધી સસાર વ્યવહાર કરતા સુમગલાથી **ભરત** અને **બ્રાહ્મી** એ બેનુ યુગલ ઉત્પન્ન થયુ, પછી **સુનદાથી બાહુબળી** અને **સુદરીનુ** યુગલ ઉત્પન્ન થયુ ત્યાર બાદ **સુમગલાથી** ૪૮ યુગલ પુત્રનાજ ઉત્પન્ન થયા એકદરે બે પુત્રી અને ૧૦૦ પુત્ર પેદા થયા ††

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે પ્રથમ યુગલ ધર્મમા સાતમા કુલકર શ્રી નાભિ તેમના પુત્ર પ્રથમ તીર્થકર શ્રી ઋષભદેવનુ સ્વરૂપ

* નીજીવન (પૃ ૬૬) મા ભાગવતપુરાણના આધારે આગ્નિધ્રરાજાના પુત્ર નાભિરાજાને લખ્યો છે અને મરૂદેવીને મેરૂપર્વતની દીકરી લખી છે પરતુ પર્વતની દીકરી અને દીકરીને દેવી કહેવી એ બ ને વાત શુ સૃષ્ટિ વિરૂદ્ધ નથી ?

†† ભાગવત પુરાણ સ્કધ ૫, અધ્યાય ૪, ના શ્લોક ૮ મા સોપુત્રોમાના ૮૧ પુત્રો બ્રાહ્મણ કહ્યા છે તો તે રાજપુત્રો બ્રાહ્મણ કેવી રીતે થયા ? આ બધો વિચાર કરવાનુ વાચકોને સોંપુ છુ

ચોવીસ તીર્થંકરોના ભવોની ગણત્રી

"પ્રથમ તીર્થંકર તણા હુઆ, ભવ તેર કહીજે
શાંતિ તણા ભવ બાર સાર, નવ ભવ નેમ લહીજે (૧)
દશ ભવ પાસ જીનદાના, સત્તાવીશ વીર
શેષ તીર્થંકર ત્રિહુ ભવે, પામ્યા ભવજળ તીર (૨)
જીહાથી સમકિત ફરસીયુ, તિહાથી ગણીયે તેહ
ધીરવિમળ પંડિત તણો **'નય'** પ્રણમે ગુણ ગેહ " (૩)

આ ત્રણે દુહાનો ભાવાર્થ એવો છે કે — જે ભવમાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઇ હોય, અર્થાત્ ખરા સત્યતત્ત્વના માર્ગે ચઢયા હોય ત્યારબાદ ભવની ગણત્રી ગણવામા આવે છે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી **ઋષભદેવના ૧૩** ભવ થયા. સોળમા **શાન્તિનાથે** બાર ભવ કર્યા બાવીસમા **નેમિનાથે** નવભવ, ત્રેવીસમા **પાર્શ્વનાથે** દશ ભવ અને ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રી **મહાવીરે** સત્તાવીસ ભવ કર્યા આ શિવાય બાકીના ઓગણીશ તીર્થંકરો એ ત્રણ ત્રણ ભવોજ કર્યા છે

પુરાણકારોએ ચોવિસ અને દશ અવતારો જે કલ્પ્યા છે, તે કેવળ અનાદિકાળના એક વિષ્ણુનાજ કલ્પ્યા છે પરંતુ જૈનોમા નિરંજન નિરાકાર થએલી કોઇ એકની એક વ્યકિત ફરી ફરી અવતાર લેછે તેમ નથી જેઓ આપણાથી પહેલા સત્ય માર્ગે ચઢી ગયા તેઓ પહેલા દુખનો અંત કરીને બેઠા અને આપણે હજુ સંસારમા રખડીએ છીએ ! જે જીવોએ સત્યમાર્ગે ચઢયા પછી ઉચ્ચમા ઉચ્ચ દરજ્જો મેળવ્યો તે તીર્થંકર થયા

પુરાણકારોએ **ઋષભદેવજીને** વિષ્ણુના આઠમા અવતાર રૂપે કલ્પ્યા છે પણ જૈન ગ્રંથોમા અનાદિ કાળથી ભટકતા આપણા જેવા અનંતા જીવોમાના તેઓને પણ એક જીવ રૂપે માનેલ છે કર્મના સંજોગથી પરતંત્ર પણે સંસારમા અનંતાકાળસુધી ફરતા સત્ય તત્ત્વનો બોધ (સમ્યકત્વ) મેળવ્યા પછીજ ખરા સુકૃતના માર્ગે ચઢયા ત્યાર બાદ બાર ભવના અંતે તેરમા ભવમાજ પહેલા તીર્થંકર **ઋષભદેવ** નામે થયા

ઋષભદેવના ૧૩ ભવનુ સ્વરૂપ.

धण १ मिहुण २ सुर ३ महब्बल ४ ललियंग ५ वयरजंघ ६ मिहुणो ७ य ।
सोहम्म ८ विज्ज ९ अच्चुय १० चक्की ११ सव्वट्ठ १२ उसमे १३ य ॥ १६७ ॥"
(आवश्यक सूत्र)

ભાવાર્થ — શ્રી ઋષભદેવનો જીવ પ્રથમ ભવમાં 'જંબુદ્વીપ'ના પશ્ચિમ 'મહાવિદેહ'માં સુપ્રતિષ્ઠિત રાજાના રાજ્યમાં ધન નામે સાર્થવાહ હતો. તે ઘણો સાથ લઈ વસંતપુર જવા લાગ્યો. શેઠને પૂછી સાધુઓ પણ સાથે ચાલ્યા. અડધા માર્ગે વર્ષાઋતુ આવતાં સર્વેને રહેવું પડયું, ભાતું ખુટયું ફળ ફળાદિકથી લોકોએ નભાવ્યું, સાધુઓને તપો વૃદ્ધિ થઈ. કેટલોક કાળ વ્યતીત થતાં શેઠને સાધુઓ યાદ આવ્યા હા! મ્હેં સાધુઓને બોલાવ્યા પણ સંભાળ લીધી નહીં મુખ કેવી રીતે બતાવું ? લજ્જાથી પણ સાધુને મળ્યા અપરાધની ક્ષમા માગી ઉપદેશ સાંભળી સમ્યકત્વ ધર્મ મેળવ્યો. પૂર્ણ પ્રેમથી ઘૃતનું દાન આપ્યું. વર્ષાકાળ ટળે વસંતપુર ગયા કાર્ય કરી પાછા વળ્યા. પરોપકારાદિ સદ્‌નીતિનું પાલણ કરી છેવટે ભદ્ર પરિણામથી કાળ ધર્મ પામ્યા (૨) બીજા ભવે 'કુરૂક્ષેત્ર'માં યુગલિક થયા ત્રીજા ભવે 'સૌધર્મ' દેવલોકમાં દેવતા પણે ઉત્પન્ન થયા ચોથા ભવમાં પશ્ચિમ 'મહાવિદેહ' ક્ષેત્રમાં 'ગંધિલાવતી' વિજયના શતબલ નામના રાજાની ચંદ્રકાંતા રાણીથી તેમના પુત્ર મહાબલ નામના રાજા થયા. વિષયોમાં અત્યંત લુબ્ધ હોવાથી ધર્મની વાત પણ સાંભળતા ન હતા. કેવળ ગીતગાનાદિકમાંજ મસ્ત રહેતા. એક દિવસે ચાલતા નાટકમાં રાજાને બોધ કરવાના ઉદ્દેશથી સ્વયંબુદ્ધ નામના મંત્રીએ કહ્યું કે " સર્વ ગીત માત્ર વિલાપ છે, નાટકો વિટંબના રૂપ છે અને સર્વ આભરણો ભાર રૂપ છે એમ સર્વ વિષયો દુઃખરૂપજ છે, " આ વાત સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે મંત્રિન્! પ્રસંગ વિના તેં આ શું કહ્યું ? મંત્રીએ ઉત્તર આપ્યો કે–હે રાજન્! બે ચારણ* મુનિઓએ મને કહ્યું કે તમારા સ્વામી મહાબલનું આયુષ્ય હવે માત્ર એક માસનું છે. રાજાએ કહ્યું–હે! ત્યારે શું કરૂં ? મંત્રીએ કહ્યું કે એક દિવસના વ્રતથી પણ કાર્ય સાધી શકાય છે.

રાજાએ સાત ક્ષેત્રમાં ધન વાપરીને દીક્ષા લીધી, બાવીસ દિવસ પાળીને આયુષ્ય પૂર્ણ કરી 'ઈશાન' દેવલોકમાં લલિતાંગ નામે દેવતા પણે ઉત્પન્ન થયો. (૫) પાંચમા ભવે–લલિતાંગને ત્યાં સ્વયંપ્રભા દેવીનો સંબંધ થયો. તે ચ્યવી જવાથી વિયોગને લીધે મૂર્ચ્છિત થયો. તેમજ રૂદન કરવા લાગ્યો. તે વખતે

* જંઘાના બળથી કે વિદ્યાના બળથી જે મુનિઓને આકાશ માર્ગે ઉડવાની શક્તિ હોય તે ચારણમુની કહેવાય છે. વિશેષ માટે જુઓ ભગવતી શ. ૨૦ ઉ. ૯ મો.

ત્યાજ દેવપણે ઉત્પન્ન થએલા **સ્વયબુદ્ધ** મત્રીએ અવધિજ્ઞાનથી. પૂર્વભવના સ્વામી જાણીને ધર્મ સભળાવીને કહ્યુ કે અહિથી ચ્યવીને તે † 'ધાતિકી' ખડના પૂર્વ ' મહાવિદેહ ' ના ' નહિ 'ગામમા **નાગિલાની** ભાર્યા **નાગશ્રીની** સપ્તમી પુત્રી પણે ઉત્પન્ન થઇ છે અને નિર્ધન હોવાથી તે **અનામિકા** ભૂખી તરસી કાષ્ઠ લેવા જતા માર્ગમા કેવળીના મુખથી બોધ પામી, અનશન કરી રહી છે ત્યા જઇ તેને તારૂ રૂપ બતાવ, તે તને ઇચ્છતા તપના પ્રભાવથી ફરી **સ્વયપ્રભા** દેવી થઇ તને મળશે **લલિતાગે** તેમ કર્યું અને તે પ્રમાણે બન્યુ (૬) છઠ્ઠા ભવમા–' જબૂદ્વીપના પૂર્વ મહાવિદેહમા ' લોહાર્ગલ'નગરના રાજા **સુવર્ણજઘની** રાણી **લક્ષ્મી**ના **વજ્રજઘ** નામના પુત્રપણે **લલિતાગ**નો જીવ ઉત્પન્ન થયો અને **સ્વયંપ્રભા**નો જીવ તેજ વિજયમા **પુડરીકિણી**ના ચક્રવર્તી **વજ્રસેનની** પુત્રી **શ્રીમતી** થઇ ત્યા કેવળીને વદનાર્થે આવતા દેવતા અને દેવીઓને દેખી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન § થયુ પૂર્વ ભવના સ્વામી **લલિતાગ**ના જીવને પતિ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો પોતાના પૂર્વ ભવનુ ચિત્ર, ધાવ માતાને આપી દેખાડતા **લલિતાગ**ના જીવને પણ જાતિ સ્મરણ થયુ અને પાણિગ્રહણ થયુ છેવટે દીક્ષાના ભાવથી સુતેલા ત્યા પુત્રે કરેલા વિષ ધુમ્રના પ્રયોગથી મરણ થયુ

(૭) સાતમા ભવમા—કુરૂક્ષેત્રમા રાજા રાણીનુ યુગળ થયુ

(૮) આઠમા ભવમા—તે યુગળ મરી બે મિત્ર દેવો થયા

(૯) નવમા ભવમા—**વજ્રજઘ**નો જીવ ' મહાવિદેહ'ના ' સુપ્રતિષ્ઠિત' નગરમા **સુવિધિ** વૈદ્યના પુત્ર **જીવાનદ** થયા તેમના ચાર મિત્રો **(પ્રસન્નચદ્ર, સુબુદ્ધિ, ગુણાકાર અને પુર્ણભદ્ર)** રાજા, મત્રી, શેઠ, અને સાર્થવાહના પુત્રો થયા અને **શ્રીમતી**દેવીનો જીવ શેઠનો પુત્ર **કેશવ** થયો

જૈન સિદ્ધાતમા ૧ મતિ, ૨ શ્રુત, ૩ અવધિ, ૪ મન પર્યવ અને ૫ કેવળજ્ઞાન એમ જ્ઞાનના પચ ભે જણાવેલા છે વિશેષ માટે જુઓ નદિ અને આવશ્યક સૂત્ર

† જબુ દ્વીપ, ધાતકીખડ અને પુષ્કરદ્વીપનો અર્ધ ભાગ, એમ અઢી દ્વીપમાજ મનુષ્યની વસ્તી હોય છે

§ જાતિસ્મરણ એ મતિજ્ઞાનનો પેટા ભાગ છે

૯ વૈદિકમતમા શિવ અને પાર્વતી દક્ષ પ્રજાપતિની પુત્રી જે લખીને બનાવી છે તે આ પ્રસગથી કલ્પના કરી હોય ?

એ છએ મિત્રો વૈદ્યના ઘરમા બેઠા છે તે વખતે ત્યા આવેલા કુષ્ટ રોગી સાધુને જોઇને રાજકુમારે વૈદ્ય પુત્રને કહ્યુ કે–આ સાધુની દવા કરોને ? વૈદ્યપુત્રે જણાવ્યુ કે લક્ષપાક તેલ છે પણ ગોશીર્ષચદન અને રત્નકબલ નથી પછી ધન ભેગુ કરી સર્વ મિત્રો વૃદ્ધ વાણિઆને ત્યા ખુટતી સામગ્રી લેવા ગયા તેણે પણ કિમત વગર ધર્માર્થે બે ચીજો આપી તે લઇ પ્રયોગ કરી સાધુને નીરોગ કર્યા છેવટે છએ મિત્રોએ દીક્ષા લીધી

(૧૦) દશમા ભવમા–છએ મિત્રો બારમા દેવલોકમા દેવતા પણે ઉત્પન્ન થયા

(૧૧) અગ્યારમા ભવમા—'જબુદ્વીપ' પૂર્વ 'મહાવિદેહ'ની 'પુડરીકણી' નગરીના રાજા વજ્રસેનની રાણી **ધારણીની** કુક્ષીથી **જીવાનદનો** જીવ **વજ્રનાભ** ચક્રવર્તી પણે ઉત્પન્ન થયા, રાજપુત્ર **બાહુ**, મત્રિનો પુત્ર **સુબાહુ**, શેઠનો પુત્ર–**પીઠ**, અને સાર્થવાહનો પુત્ર–**મહાપીઠ** નામે એ ચારે વજ્રનાભ ચક્રીના ભાઇ થયા તેમજ કેશવનો જીવ **સુયશા** નામે ચક્રવર્તીનો સારથી થયો ચક્રવર્તિએ છએ ખડનુ રાજ્ય ભોગવ્યુ, છેવટે છએ જણાએ દીક્ષા લીધી **વજ્રનાભે** તીર્થંકર નામ કર્મ બાધ્યુ બાહુના જીવે ચક્રવર્તિપણુ **સુબાહુ** એ અત્યત બલિપણુ મેળવ્યુ અને **પીઠ** તથા **મહાપીઠે** સ્ત્રી પણુ ઉપાર્જ્યુ

(૧૨) બારમા ભવમા–છએ મિત્રો 'સર્વાર્થસિદ્ધ' દેવલોકમા દેવ થયા

(૧૩) તેરમા ભવમા—**વજ્રનાભનો** જીવ **ઋષભદેવ**, **બાહુનો** જીવ તેમને પુત્ર **ભરતચક્રવર્તી**, **સુબાહુનો** જીવ **બાહુબલી**, **પીઠ** અને **મહાપીઠનો** જીવ **બ્રાહ્મી** અને **સુદરી** અને સારથીનો જીવ **શ્રેયાસકુમાર** નામે **ઋષભદેવનો** પ્રપૌત્ર થયો

શ્રી ઋષભદેવને રાજ્યાભિષેક

(૨) શ્રી **ઋષભદેવનો** જન્મ થયા બાદ દિન પ્રતિદિન કાળમા ફરક પડતા લોકો હાકારાદિ નીતિનુ ઉલ્લઘન કરવા લાગ્યા તેથી તેમની ફરીઆદો સાભળી પોતાના અવધિજ્ઞાનથી રાજ્યસ્થાપનનો સમય જાણી તેમને કહ્યુ કે **નાભિકુલકરની** પાસે તમે રાજાની માગણી કરો તેમણે પ્રાર્થના કરતા ની સાથે **ઋષભદેવનેજ** અભિષેક કરી રાજા બનાવવાની આજ્ઞા થઇ યુગલિકે અભિષેક માટે પાણી લેવા ગયા એટલામા ઇંદ્રાસન કપાયમાન થતા ઇદ્રે પોતાનો કલ્પ (આચાર) જાણીને ત્યા આવીને **ઋષભદેવને** અભિષેક કરી અલકાર પહેરાવી ઉચ્ચાસને બેસાર્યા એટલામા અભિષેક માટે જળ લેવા ગએલા યુગલિકો કમલોમા પાણી ભરી (લઇ) ને આવ્યા પણ પ્રભુને અલકાર યુક્ત જોઇ તેમના

પગે પર પાણી ઢોળ્યુ ઇદ્રે તેમને વિનીત જાણી, વૈશ્રમણ દેવને હુકમ કરી નગરી વસાવી 'વિનીતા' નગરી નામ સ્થાપન કર્યું અને જગલમાથી લાવીને હાથી-ઘોડાદિકનો પણ સગ્રહ કર્યો પ્રભુએ ચાર વશની સ્થાપના કરી તે આ પ્રમાણે

દડાદિકના કરનારાતે ઉગ્રવશ (૧) ના થયા, જેમને મોટા કરી માન્યા તે ભોગવશના (૨), મિત્ર તુલ્ય ગણ્યા તે રાજન્ય (૩) અને તે શિવાય બાકી રહ્યા તેમને ક્ષત્રીયવશના (૪) નામે ઓળખાવ્યા

આહાર પાકાદિ લોક વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ

૩ મોટુ થતા બાળકને જેમ માતાનુ દૂધ મળતુ બધ પડે તેમ કાળના પ્રભાવથી હવે યુગલિકોને કલ્પવૃક્ષના ફળ મળતા બધ પડયા, એટલે લોકો કદ, મુલ, પત્ર, ફલાદિક ખાઇને અને સેલડી આદિનો રસ પીને નિર્વાહ ચલાવા લાગ્યા, પણ કાળ જતા પાચનમા વાધો પડવા લાગ્યો તેથી **ઋષભદેવને** કહ્યુ, ત્યારે હાથથી મસલી છોડા કાઢીનાખીને ધાન્યાદિ ખાવાનુ બતાવ્યુ તેમ કરવાથી પણ દિવસો જતા વાધો મટયો નહી ત્યારે પાણીમા ભીજવી ખાવાનુ કહ્યુ, એમ અનેકવિધિઓકરતા પણ પાચનમા પૂર્ણ સુધારો મેળવી શકયા નહી એવામા વાસની નાળના ઘર્ષણથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો તૃણાદિકમા પ્રસરતા તેને અપૂર્વ રત્ન જાણી લોકો પકડવા લાગ્યા હાથ બળવાથી **ઋષભદવ** ને ખબર આપી, તેમણે અગ્નિ લાવવાની વિધિ બતાવી, તે પ્રમાણે તેઓ અગ્નિ ઘરોમા લાવ્યા પછી હાથી ઉપર બેસી માર્ગે જતા **ઋષભદેવે** માટી મગાવી કુભસ્થળ ઉપર કુડુ બનાવી જેમને આપ્યુ તે કુભકાર (પ્રજાપતિ) ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા તેઓ અનેક પ્રકારના વાસણ ધીરે ધીરે બનાવતા શીખ્યા અને લોકો તેમા પકાવી ખાવા લાગ્યા આ પ્રમાણે પ્રથમ કુભકારની વિધિ શરૂ થઇ,

'**પ્રશ્ન—ઋષભદેવ** તો જ્ઞાની હતા તો પછી અગ્નિની વિધિ પ્રથમ કેમ ન બતાવી?

ઉત્તર—કાળના વાધાથી બતાવ્યુ કામ આવે તેમ ન હતુ

ત્યાર બાદ લોહકાર, વણુકર અને હજામ એમ મુખ્ય ચાર શિલ્પોની પણ પ્રવૃતિ થતા, આગળ તેના વીસ વીસ ભેદો થયા તેથી એકદર ૧૦૦ શિલ્પની પ્રવૃતિ થઇ ત્યાર બાદ ખેતી કરવાનુ, વેપાર કરવાનુ, અને ધનનો સગ્રહ કરવાનુ પણ જણાવ્યુ પછી પોતાના પુત્ર ભરતને પુરૂષની ૭૨ કળા શીખવી અને સ્ત્રીઓની ૬૪ કળાઓ શીખવી તે શિવાય જે બીજી કળાઓ જોવામા આવે

છે તે તેના આવાતર ભેદો થયેલા જ છે ત્યાર બાદ પોતાની પુત્રી બ્રાહ્મીને જમણા હાથથી ૧૮ પ્રકારની લિપીઓ શીખવી તેના પણ બીજા અનેક અવાતર ભેદો થયા તથા પોતાની પુત્રી સુંદરીને ડામા હાથથી અંકવિદ્યા (ગણીતવિદ્યા) શીખવી એટલે બધાએ પ્રકારના વ્યવહારની શરૂઆત થઇ છતા પણ સંયોગને લઇને કોઇ વખત લુપ્તપ્રાય, તો કોઇ કાળે વિસ્તાર રૂપ અને એક બીજાના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલી નવી જેવી લાગની, પણ તે ભાષા નવીછે એમ કાંઇ નથી

આ ચાલુ અવસર્પિણીના કાળમા ત્રીજા આરા સુધી ભાઇ અને બહેન સાથે ઉત્પન્ન થઇને સંસારનો વ્યવહાર કરતા તે હવે શ્રી ઋષભદેવથી દૂર થઇને વિવાહ કરવાની પદ્ધતિ ચાલુ થઇ પ્રથમના રાજા પણ પોતેજ થઇને ઘણા કાળ સુધી રાજ્ય કર્યું અને પ્રજાને સર્વ પ્રકારની સુખ સગવડતા કરી આપી, તેથી તેમને જગતના કર્તા, ઇશ્વર, અધીશ્વર, જગદીશ્વર, પરમેશ્વર, આદીશ્વર, યોગીશ્વર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, તીર્થંકર, પ્રથમ બુદ્ધઆદિનામોથી સંબોધી જે સ્તુતિ કરવામા આવે છે અર્થાત્ ગુણ ગાવામા આવે છે તે બધા શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન્‌ના ગુણાનુવાદજ છે બાકીકોઇ આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના કર્તા તરીકે માનીને ગુણ ગાતા નથી

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે જગતનો વ્યવહાર ચાલુ કરાવ્યા પછી મોટા પુત્ર ભરતને વિનીતા નગરીનુ રાજ્ય, બાહુબલીને 'તક્ષશિલા' (ગિજની) નુ રાજ્ય અને બાકીના પુત્રોને બીજા દેશોના રાજ્ય આપ્યા અત્યારે જે અંગદેશ બંગદેશ (બંગાળ) મગધદેશ વિગેરે દેશોના નામ છે તે સર્વ શ્રી ઋષભદેવના પુત્રોના નામથીજ પડેલા છે

આ બધી વ્યવસ્થા કર્યા પછી પોતે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, તેમની સાથે કચ્છ, મહાકચ્છ મામતાદિક ચારહજાર પુરૂષોએ પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરી, પરંતુ તે વખતના લોકો

શ્રી ઋષભદેવની દીક્ષા

શુદ્ધભિક્ષા આપવાનુ સમજતા ન હતા તેથી શ્રી ઋષભદેવ એક વર્ષ દિવસ સુધી શુદ્ધ ભિક્ષા ન મળતા નિરાહાર પણે રહ્યા કચ્છમહાકચ્છાદિકને પણ આહાર લેવાની વિધિ જણાવેલી ન હોવાથી તેઓ પણ ભૂખે મરવા લાગ્યા અંતે ભૂખ સહન ન થવાથી કંદ, મૂળ, ફળ, ફુલ, પત્ર, ફૂલાદિકનો આહાર કરી, જટાને વધારતા, 'ગંગા' નદીના તટ ઉપર તાપસ થઇ બ્રહ્માદિશબ્દોથી ઋષભદેવનો જાપ, ધ્યાન, કરવા લાગ્યા એક વર્ષના અંતે શ્રી ઋષભદેવજી વૈશાખ સુદિ ૩ ને દિવસે હસ્તિનાપુરમા આવ્યા ત્યા તેમના પ્રપૌત્ર

શ્રેયાસકુમારને શ્રી ઋષભદેવને જોતા, જાતિસ્મરણજ્ઞાન થતા ભિક્ષાને માટે ફરતા જાણી સેલડીના રસનુ પારણુ કરાવ્યુ અને લોકોને પણ પોતાના જાતિ સ્મરણથી જાણેલા પ્રભુ સાથેના આઠ ભવનો સબધ સમજાવી જાણીતા કર્યા

વિદ્યાધર વશની ઉત્પત્તિ

ત્યાર બાદ શ્રી ઋષભદેવજી એક હજાર વર્ષ સુધી વિચરતા રહ્યા, તે અવસ્થામા કચ્છ મહાકચ્છના પુત્ર નમિ અને વીનમિએ ઘણી ભક્તિ કરી તેવામા પ્રભુની પાસે આવેલા ધરણેદ્રે તેમને ૪૮૦૦૦ વિદ્યાઓ આપીને 'વૈતાઢય' પર્વતની દક્ષિણ તથા ઉત્તરની શ્રેણિનુ રાજ્ય આપ્યુ, તેથી તે વિદ્યાધરો કહેવાયા એજ વિદ્યાધરોના સતાનમા રાવણ કુભકર્ણાદિ, વાલી સુગ્રીવાદિ, તેમજ પવન હનુમાનાદિક વિદ્યાધરો થએલા

હવે છદ્મસ્થ અવસ્થામા ફરતા ઋષભદેવ 'તક્ષશિલા' નગરીમા આવી ગામની બહાર ધ્યાનમા ઉભા રહ્યા તે વાતની બાહુબલીને ખબર મળતા મોટા આડબરથી વાદવા જવાના વિચારથી બીજે દિવસે તે પ્રમાણે ત્યા ગયા, પણ ભગવાનને વિહાર કરી ગએલા જાણી ઘણાજ ઉદાસ થયા પ્રભુના પગલાની જગ્યા ઉપર ધર્મચક્ર તીર્થની સ્થાપના કરી તે તીર્થ વિક્રમ પછી અનેક મતોની ગરબડથી નષ્ટ થઇ ગયુ

વાલ્હીક, જોનક, અડબ ઇલ્લાક, સુવર્ણભૂમિ, પલ્લવાદિક જે જે દેશોમા પ્રભુ ફર્યા અને જેમણે એમના દર્શન કર્યા તે સર્વ જીવો ઘણા ભદ્રક સ્વભાવવાળા થયા બાકી બીજા દેશો નિર્દયી, અને અનાર્ય જેવા રહ્યા

કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ અને ચતુર્મુખ

એક હજાર વર્ષના અતે વિહાર કરતા 'વિનીતા' નગરીના 'પુરિમતાલ' નામના બાગમા ત્રણ ઉપવાસ કરી વડવૃક્ષ નીચે રહેલા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીને ફાગણ વદિ ૧૧ ના દિવસે પહેલાજ પહોરમા કેવળજ્ઞાન થયુ, અર્થાત્ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળના સર્વપદાર્થોના જાણવા દેખવા રૂપ આત્મજ્ઞાન પ્રગટ થયુ તેથી ૬૪ ઇદ્રો અને દેવતાઓ આવ્યો, તેમણે સમવસરણની રચના કરી, તેના મધ્યભાગમા સિહાસન ઉપર પૂર્વ દિશામા મુખ કરી ભગવાન્ ઋષભદેવ વિરાજમાન થયા બીજી ત્રણ દિશાઓમા પ્રભુજીના સ્વરૂપની ત્રણ મૂર્તિઓ દેવોએ સ્થાપી લોકો ચારે દિશામા ભગવાન્નેજ દેખતા તેથી શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન્ ચારમુખવાળા બ્રહ્માના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા

શ્રીઋષભદેવને કેવળ જ્ઞાન થયાનું સાંભળી ભરતરાજા સપરિવાર આવ્યા વંદન કરી ઉપદેશ સાંભળી ભરતના પાંચશો પુત્રોએ, સાતસો પ્રપૌત્રોએ અને ઋષભદેવની પુત્રી બ્રાહ્મી આદિ તેમજ અન્ય સ્ત્રીઓએ પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરી મરૂદેવી માતા તો સમવસરણની ઋદ્ધિ જોઈ, વાણી સાંભળીને તરત કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષમાં ચાલ્યા ગયા ભરતના મોટા પુત્ર જે ઋષભસેન (પુંડરીક) હતા તે 'સોરઠ'દેશના 'શત્રુંજય'પર્વત ઉપર મોક્ષે ગયા તેથી તે પર્વતનું નામ પુંડરીકગિરિ એવું પડયું કેટલાક કાળ સુધી વિચરી ઋષભદેવ ભગવાન્ પણ મોક્ષે ગયા ત્યારબાદ ભરત અને બાહુબલી પણ કેવળજ્ઞાન મેળવી મોક્ષે ગયા

શ્રી ઋષભદેવની પાટે ૧ ભરત, ૨ સૂર્યયશા, ૩ મહાયશ, ૪ અતિબળ, ૫ મહાબળ, ૬ તેજવીર્ય, ૭ કીર્ત્તિવીર્ય, અને ૮ દંડવીર્ય આ આઠે મહારાજાઓ તો ક્રમથી પોતપોતાના પિતાની ગાદી ઉપર આવતા ગયા અને ભરતથી અડધું (એટલે ત્રણ ખંડના રાજ્યના ભોક્તા થયા તેમણે પણ દીક્ષા લઈ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને મોક્ષમાં ગયા ત્યારબાદ ઋષભદેવની જ પરંપરા અસંખ્યાત પાટ સુધી અવિચ્છિન્ન પણે ચાલી અને એજ પરંપરામાં છેવટે જીતશત્રુ રાજા થયા આ જીતશત્રુ રાજાની પાટે બીજા તીર્થંકર અજીતનાથ ભગવાન્ અને સગર ચક્રવર્ત્તિ થયા (એમના ઇતિહાસ માટે જુઓ આગળનું પ્રકરણ)

स्तुति ।

" आदि ही को तीर्थंकर, आदि ही को भिक्षाचर,
आदिजिन आदि राय चा नाम आदि आदि ।
पचमो ऋषभनाम पूरे सब इच्छा काम
कामधेनु कामकुम कीने सब मादि मादि ।
मनको मिथ्यात्व मेटी भावसों जिनद भेटी

पानो ज्यु अनत सुख भावो गुण वादि वादि ।
साची धर्म सीष धार आदि ही को सबे थार
आदिकी दुहाई भाई, जो न बोले आदि आदि.

× × ×

तु उपकार करे जु अपार अनाथ आधार सबे सुख कदा
जिते जगदेव, करे तुज सेव, जिनेश्वर नाभिनरेशके नदा ।
देखे मुखनूर मिटे दुख दूर नसें अधकार ज्यु देख दिणदा
श्री धर्मसिंह कहे निस दीस ए उदय कार सघको आदि जिणदा ॥''

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે તેરમા ભવે શ્રી ઋષભ દેવનો ૧ જન્મ, ૨ રાજ્યાભિષેક
૩ વ્યવહાર પ્રવૃત્તિ, ૪ તેમની દીક્ષા, ૫ વિદ્યાધર ઉત્પત્તિ, ૬ કેવલજ્ઞાન,
અને અંતે ૭ સ્તુતિ એમ કલમ સાતથી પ્રકરણ ૭ મુ ॥

પ્રકરણ ૮ મું.

શુદ્ધ વેદો અને બ્રાહ્મણોત્પત્તિ.

જે દિવસે ઋષભદેવને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ તે દિવસેજ ભરત રાજાની આયુધ શાળામા ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયુ તેના બળથી ભરતચક્રિએ સર્વ રાજાઓની પાસે પોતાની આજ્ઞા મનાવી તેથી પૃથ્વીના એક ભાગ ગણાતા આ ખડનુ નામ ભરતખડ એમ પ્રસિદ્ધ થયુ જ્યારે નાના ૯૮ ભાઇઓ પાસે પણ પોતાની આજ્ઞા મનાવવા ભરતે દૂતો મોકલ્યા ત્યારે તે બધા ભેગા થઇ એવા વિચાર ઉપર આવ્યા કે પિતાજી કહે તેમ કરવુ આથી તેઓ ભગવાન્ પાસે ગયા ભગવાને પોતાના જ્ઞાનથી તેમની સ્થિતિ પાકેલી જોઇ તેમને એવો વૈરાગ્યનો ઉપદેશ કર્યો કે તે બધાએ દીક્ષાજ અગીકાર કરી પણ ભરત રાજાની તો ઘણી અપકીર્ત્તિ થઇ તેથી ભરત રાજાએ પકવાનના પાચશો ગાડા ભરાવી ભાઇઓને ભોજન કરાવી ક્ષમા માગવાના ઇરાદાથી પોતે ભગવાન્ પાસે ગયા ભગવાને ભરતને જણાવ્યુ કે ત્યાગી સાધુઓ રાજ્યપિડ ગ્રહણ કરે નહી ત્યારે ભરત રાજા ઘણાજ ઉદાસ થયા તેથી શક્રેન્દ્રે કહ્યુ કે તમારાથી ગુણાધિક વ્યક્તિઓને ભોજન કરાવો, તેમના વચનથી ભરતે ગુણવાન શ્રાવકોને ભોજન કરાવી પોતે કૃતાર્થ થયા અને તે શ્રાવકોને કહ્યુ કે તમો ધધો રોજગાર છોડી દઇ, પઠન પાઠન કરી કરાવી ધર્મના કાર્ય કરતા રહો, અને મારા રસોડે ભોજન કર્યા કરો વળી મારા દરવાજાની પાસે બેસી મને હમેશા ચેતવણી કરતા રહો કે–" जितो भवान् वर्द्धते भय तस्मान् मा हन मा हन (અર્થ–તુ કર્મથી જીતાએલો છે, ભય વધે છે તેથી જીવોને માર નહી, માર નહી) ભરત રાજાની આ ઇચ્છાને તેઓએ માન્ય કરી અને તેમની સૂચના મુજબ તેમને ઉપદેશ કરતા રહ્યા, તેથી ભરત વિચાર કરતો કે હુ વિષયોથી અને કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓથી સદા જીતાયો છુ એવો વિચાર થતા પાછા સાવચેતીમા આવતા

કેટલાક સમય સુધી આવી પ્રથા ચાલ્યા પછી રસોયાઓનો પોકાર થયો સાહેબ ! જમનારાઓનુ ટોળુ ઘણુ વધી પડયુ છે અને ખરા ખોટાની ગણના

રહી નથી જેથી ભરત રાજાના હુકમથી શ્રાવકોના આચાર વિચાર પૂછીને જે ખરા હતા તેમને કાકિણી રત્નથી ચિહ્ન કરી દાખલ કરવામા આવતા અને છ છ મહિનાએ તેમની પરીક્ષા પણ લેવાતી 'जितोभवान्' થી શરૂ થતા ઉપદેશના અંતે તે શ્રાવકો 'મા હન' 'માહન' શબ્દ બોલતા તેથી તેમનુ નામ 'मा हन' (બ્રાહ્મણ) પ્રસિદ્ધ થયુ પ્રાકૃતભાષામા આજે પણ બ્રાહ્મણ શબ્દના ઠેકાણે માહન શબ્દ ઘણી જગ્યા પર લખાએલો જોવામા આવે છે

આ બ્રાહ્મણોના પઠન પાઠન માટે ભરત રાજાએ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના ઉપદેશાનુસાર શ્રી ઋષભદેવના ગુણોની સ્તુતિ રૂપ, શ્રાવકધર્મના સ્વરૂપથી ગર્ભિત અને નવનયના વિચારોથી સર્વ પદાર્થોનુ કથન છે જેમા એવા ચાર **આર્યવેદોની** રચના કરી તેમના નામ—૧ સસાર દર્શન વેદ, ૨ સસ્થાપન પરા મર્શવેદ, ૩ તત્વાવબોધ વેદ, અને ૪ વિદ્યાપ્રબોધ વેદ આ ચાર વેદો ભરતે પોતે સ્થાપેલા બ્રાહ્મણ શ્રાવકોને અર્પણ કર્યા જેથી તેમની પરપરામા આ ચારે આર્યવેદોનુ પઠન–પાઠન ચાલતુ રહ્યુ

જૈન પ્રમાણે શુદ્ધવેદોની અને બ્રાહ્મણોની ઉત્પત્તિ

વેદમા વિકારની શરૂઆત.

રત ચક્રવર્તિના મોટા પુત્ર **સૂર્યયશા** (**આદિત્યયશા**) ના સતાનોની પરપરા તે સૂર્યવશના નામે, અને **બાહુબલીના** મોટા ચદ્રયશાના વશજો ચદ્રવશના નામથી આ ભરતખડમા પ્રસિદ્ધ થયા તેમજ ઋષભદેવના પુત્ર કુરૂના વશજો કુરૂવશના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા (કૌરવ અને પાડવો આ જ વશમા ઉત્પન્ન થયા હતા)

ઉપરના પ્રકરણમા જણાવેલા બ્રાહ્મણ શ્રાવકો પોતાના પુત્રને દીક્ષા અપાવતા કે પઠન પાઠન કરાવી શ્રાવક ધર્મમા સ્થાપિત કરતા આ પ્રમાણેની રીતિ **ભરત** રાજા હતા ત્યા સુધી ચાલુ રહી જ્યારે **ભરતના** પછી તેમની ગાદી ઉપર **સૂર્યયશા** આવ્યા ત્યારે તેમણે કાકિણી રત્નના પ્રભાવે સોનાની જનોઇઓ પહેરાવી અને બાકીની સાગવાર ભરતરાજાની પેઠે કરતા રહ્યા પછી **સૂર્યયશાના** પુત્ર મહાયશ ગાદી ઉપર આવ્યા ત્યારે તેણે ચાદીની જનોઇઓ પહેરાવી. પછી તેમના સતાનોએ ક્રમે કરી પચરગની અને છેવટે સૂત્રની પહેરાવી એમ

ભરતની આઠ પાટ સુધી બ્રાહ્મણોની ભક્તિ રાજ્ય તરફથી થતી રહી અને "यथा राजा तथा प्रजा" ના અનુસારે પ્રજા પણ બ્રાહ્મણોની ભક્તિ કરતી રહી અને સર્વ લોકો બ્રાહ્મણોને પૂજનીય માનતા રહ્યા આઠમા તીર્થંકર ચન્દ્રપ્રભ સુધી તો તે બ્રાહ્મણો વ્રતધારીઓ અને જૈન ધર્મની દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા પાક્કા શ્રાવક થતા રહ્યા અને જૈન ધર્મ પણ અવિચ્છિન્નપણે ચાલતો રહ્યો આઠમા તીર્થંકર અને નવમા તીર્થંકરના મધ્યમા ઘણા લાંબા કાળ સુધી ન તો કોઇ સાધુ, તેમજ ન તો કોઇ શ્રાવક, કે ન હતો કોઇ જૈન ધર્મનો ગ્રંથ અર્થાત્ જૈનધર્મનો સર્વથા લોપજ થઇ ગયો હતો

હવે લોકો ધર્મનો રસ્તો કોને પૂછે ? આ સ્થિતિમા સત્યશ્રદ્ધાથી રહિત અને કેવળ સ્વાર્થ પૂરતાજ ગ્રંથોનુ પઠન-પાઠન કરી પ્રજાથી નિર્વાહ કરવાનો ધંધો લઇ બેઠેલા બ્રાહ્મણોનેજ ધર્મનો રસ્તો પૂછવાનો વખત આવ્યો એટલે તેઓ ધર્મના નેતાનું અભિમાન ધરાવતા, અવસર પ્રમાણે પોતાના લાભનો (સ્વાર્થનો) જ ધર્મ લોકોને બતાવતા અને પુસ્તકો પણ તેવાજ પ્રકારના લખીને મૂકતા હતા

જ્યારે નવમા તીર્થંકર સુવિધિનાથ (પુષ્પદંત ભગવાન્) સર્વજ્ઞ થઇ અનાદિના સત્યતત્ત્વોનો પ્રકાશ કરવા લાગ્યા ત્યારે તે બ્રાહ્મણોમાના કેટલાક નેતૃત્વના અભિમાનને ધરાવતા, ઇંદ્રિયોના વિષયને માટે પ્રજાથી અનેક પ્રકારના લાભોને મેળવતા અને ત્યાગ વૈરાગ્યનો તિરસ્કાર જાહેર કરતા તેમ દ્વેષબુદ્ધિથી સાધુઓની પણ અવજ્ઞા કરવા લાગ્યા એટલુજ નહી પણ ભરતરાજાથી ચાલતા આવેલા વેદોના વિષયને પણ ફેરવી નાખી પોતાની અનુકુળતા પ્રમાણે તેમા ગોઠવણ કરી લીધી અને તેના નામો પણ બદલી નાખી બીજા નામોથી તે પ્રસિદ્ધ કર્યા

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે-શુદ્ધ વેદોમા વિકારની શરૂઆત

સાંખ્યમતની ઉત્પત્તિ.

ઋષભદેવને કેવળજ્ઞાન થયા બાદ 'વિનીતા' નગરીમા ભરતના પાંચસો પુત્રોએ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી હતી તેમા મરીચિ નામે પણ એક તેમના પુત્ર હતા તેણે પોતાથી જૈન દીક્ષાનુ પાલન ન થવાથી પોતાના મનથી એક નવીન વેશ કરાવ્યો તે એવી રીતે કે-સાધુઓ મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ દંડથી વિરક્ત છે હુ

એવો નથી તેથી મારે ત્રિદંડ (કાષ્ટનુ એક જાતનુ એવુ ઉપકરણ) જોઇએ ૧, સાધુઓ દ્રવ્ય, ભાવથી, મુડિત છે હુ એવો નથી એમ વિચારી તેણે મસ્તક મુડાવી માથા ઉપર શિખા રાખી ૨, સાધુને સર્વ પ્રકારની હિસાના ત્યાગી જાણીને પોતે સ્થુળ હિસાનો ત્યાગ કર્યો ૩, સાધુઓ નિ કચન અને પોતે તેમ ન હોવાથી પવિત્રકાદિ યુક્ત થયા ૪, સાધુઓ શીલસુગધિત અને હુ એવો નથી એમ વિચારી ચદનાદિ લેપ કરી સુગધવાળા થયા ૫, સાધુને મોહાદિ આવરણ રહિત જાણી પોતે તેમ ન હોવાથી છત્રાચ્છાદિત થયા ૬, સાધુઓને પગરખા વગરના જાણી પોતાથી તેમ ન બની શકવાથી લાકડાની પાવડી ધારણ કરી ૭ સાધુઓ નિ કષાય (ક્રોધ, માન, માયા અને લોભથી રહિત,) નિર્મળ હોય છે તેથી તેઓ ધોળા વસ્ત્ર રાખે છે કષાય યુક્ત હુ છુ તેથી મારે કષાયિક (ગેરૂથી રગેલા) વસ્ત્ર રાખવા ૮, સાધુઓ સચિત પાણીના સર્વથા ત્યાગી હોય છે પણ મારે વસ્ત્રથી છાણી (ગાળી) ને પાણી પીવુ તેમજ સ્નાનના ઉપયોગમા પ્રમાણ યુક્ત પાણી વાપરવુ ૯, એવી રીતે સ્થૂળ મૃષાવાદાદિકથી વિરક્ત થઇ પોતાનો નિર્વાહ કરવા લિગ (વેષ) બનાવ્યો અને ભગવાન્ ઋષભદેવની સાથે વિચરતા રહ્યા વેષનો ફેરફાર જોઇ લોકો પૂછતા ત્યારે સાધુનો યથાર્થ ધર્મ કહેતા અને આ મારો વેષ કલ્પિત છે એમ પણ જણાવી દેતા તેમજ કોઇને દીક્ષા લેવાનુ મન થતુ ત્યારે તેને ભગવાનના સાધુઓની પાસે મોકલતા એમ કેટલાક સમય સુધી ચલાવ્યુ"

એક વખતે **મરીચિને** પોતે રોગગ્રસ્ત (માંદા) થતા વિચાર થયો કે હુ અસયની છુ તેથી સાધુઓ મારી વૈયાવૃત્ય કેવી રીતે કરે ! અને મારે પણ તેમના પાસેથી કરાવવી યોગ્ય ન ગણાય તેથી અવસરે એકાદ યોગ્ય ચેલો કરૂ તો ઠીક થાય

કેટલાક સમય બાદ ઋષભદેવ નિર્વાણ પામ્યા (મોક્ષે ગયા) તેવામા મરીચિના પાસે કપિલનામા રાજપુત્ર ધર્મ સાભળવાને આવ્યો, ત્યારે તેને સાધુનો યથાર્થ માર્ગ કહી બતાવ્યો **કપિલે** પુછ્યુ કે–તમારો વેષ વિલક્ષણ કેમ ? **મરીચિએ** જવાબ આપ્યો કે મારાથી સાધુપણુ નહી પળવાથી હુ આ કલ્પિત વેષથી નિર્વાહ કરૂ છુ **કપિલે** કહ્યુ કે તે સાધુઓનો ધર્મ મને રૂચતો નથી, તમારી પાસે કાઇ ધર્મ છે કે નહી ? તે કહો ત્યારે **મરીચિને** વિચાર થયો કે જો આને શિષ્ય કરૂ તો મારા યોગ્ય થાય પછી તેનુ મન સતોષવને કહ્યુ કે ' ત્યા પણ ધર્મ છે અને મારા પાસે પણ કઇક છે ' પછી તે **કપિલ** રાજકુમાર **મરીચિનો** શિષ્ય થયો

જૈનધર્મના ઉપર પ્રમાણે **કપિલ** મુનિની ઉત્પત્તિ કહી બતાવેલી છે કપિલ મુનિ પાસે તેવું કંઇ ખાસ પુસ્તક ન હતું, માત્ર **મરીચિનો** બતાવેલો આચારજ તે પાળતો **મરીચિએ** પોતે આ અસત્ય ભાષણથી એક કોટાકોટી સાગરોપમ સુધીના જન્મ મરણની વૃદ્ધિ કરી, તે પાપનો અંત છેવટે ચોવીસમા તીર્થંકર થતા છેલ્લા ભવમા આણ્યો.

હવે **મરીચિના** મરણ બાદ **કપિલ મુનિનો આસુરી** નામા મુખ્ય શિષ્ય થયો તે પણ **કપિલે** બતાવેલો આચારજ પાળતો, ત્યાર બાદ કપિલને તેના શિવાય બીજા પણ ઘણા શિષ્યો થયા હતા પોતે શિષ્યના મોહથી મરણ પામી પાચમા 'બ્રહ્મદેવ' લોકમા દેવતા પણે ઉત્પન્ન થય, ત્યા અવધિજ્ઞાનથી **આસુરીનામા** પોતાના શિષ્યને ગ્રંથ જ્ઞાન વિનાનો જાણી, આકાશમા પંચવર્ણના મંડળમા રહીને ઉપદેશ કર્યો કે 'અવ્યક્તથી વ્યકત ઉત્પન્ન થાય છે' ઇત્યાદિ તેના ઉપદેશાનુસાર-**ષષ્ટિતંત્ર** શાસ્ત્રની રચના કરી તેમા એવી રીતે વર્ણન કર્યુ કે પ્રકૃતિથી મહાન, મહાનૂથી અહંકાર અને અહંકારથી ગુણષોડશ ઉત્પન્ન થાય છે તે ગુણષોડશથી-પંચતન્માત્રા અને તેથી-પંચભૂત, ઇત્યાદિ

તેના સંપ્રદાયમા એક આચાર્ય **શંખ**નામા થયો, જેના નામથી એ મતનું નામ **શાખ્યદર્શન** પડયું શાખ્યદર્શનનું મૂળ જોતા **મરીચિથી** શરૂઆત થએલુ છે શાખ્યમતના તત્વેનો ફેલાવો **ભગવદ્ગીતા** અને ભાગવતાદિ ગ્રંથોમા થએલો છે જૈનમતના ગ્રંથો શિવાય બીજા દરેક જાતના ગ્રંથોમા સાખ્યમતના તત્વોએ પ્રવેશ કરેલો દેખાઇ આવે છે

જૈન પ્રમાણે-શાખ્યમતની ઉત્પત્તિ

। ઇતિ જૈન પ્રમાણે આદ્ય તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવનુ પ્રકરણ ૮ મુ ॥

પ્રકરણ ૯ મું.

વિષ્ણુના આઠમા અવતાર શ્રી ઋભદેવ

ભાગવતાદિ વૈદિક પુરાણોમા ઋષભદેવને ઉરૂક્રમના નામે વિષ્ણુના આઠમા અવતાર રૂપે કલ્પ્યા છે જૈનોના ઋષભદેવ અને પૌરાણિકના (વિષ્ણુના ૮મા અવતાર) ઋષભદેવ એક છે કે ભિન્ન એમ કેટલાક વિદ્વાનોના મનમા સશય થાય છે, પરતુ તેમના પિતાનુ નામ નાભિરાજા, માતા મરૂદેવી (પૌરાણિક મત પ્રમાણે મેરૂદેવી) તેમના સો પુત્રો, અને ઉચ્ચ દરજ્જાના યોગીશ્વર હોવાનુ બન્ને મતમા માન્ય છે તેથી અમારા મતવ્ય મુજબ બન્ને ઋષભદેવ એકજ વ્યકિત સભવે છે હરકોઇ માણસ એક ની એક ચીજને ભિન્નરૂપે બતાવવા ઇચ્છતો હોય તો તેને તેમા કઇ ને કઇ ફેરફાર અવશ્ય કરવોજ પડે પુરાણકારોએ ઋષભદેવની પૂર્વેના સાત અવતારો મત્સ્યાદિક પશુજાતિના કલ્પ્યા છે ત્યારે જૈન મતમા તેમના પૂર્વે સાત કુલકરો (હકારાદિ નીતિના ચલાવનાર) થયાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નજરે પડે છે (જુઓ આગ્રથમા) તે સાત કુલકરોના હિસાબે ગણવા જઇએ તો ઋષભદેવ આઠમાજ છે એ ખાસ ધ્યાનમા લેવા જેવુ છે (વિશેષ માટે જુઓ આજ પુસ્તકમા શ્રીયુત્ જટાશકર જયચદ્ર આદિલશાહના પ્રશ્નો ઉત્તર)

(૧) પૌરાણિક મતે નાભિરાજા

સ્વધર્મનિષ્ટ દેવી જીવન-પૃ ૬૬મા લખ્યુ છે કે-" અગ્નિધ્રરાજાના મરણ પછી તેમના પુત્ર નાભિરાજાએ મેરૂપર્વતની દીકરી મેરૂદેવી સાથે લગ્ન કર્યું ભગવાને યજ્ઞપુરૂષનુ યજન કરવા માટે યજ્ઞનો આરભ કર્યો રાજાની શ્રદ્ધા ઉપરથી પોતાનુ મનોહરરૂપ પ્રગટ કર્યું ભગવાનના દર્શન કરીને ઋષિઓ સ્તુતિ કરવા લાગ્યાકે-" હે ઉત્તમોત્તમ મહાપુરૂષ ! અમે લોકો મૂઢ છીએ, તથા ખરૂ કલ્યાણ શુ છે તે જાણતા નથી સર્વ પાપોનો નાશ કરનારા તમારા નામો અમારી વાણીમા વાસ કરો

વળી બીજો વર માગીએ છીએ કે-આ અમારા રાજર્ષિ પુત્રની કામનાવાળા છે જેથી આપને સતાન માટે સેવે છે, માટે હે દેવના દેવ ! તમે તેમની કામના પૂર્ણ કરો એવી પ્રાર્થના છે ભગવાન્ બોલ્યા કે હે ઋષિઓ તમે સત્યવાદી એવા આ રાજાને મારા જેવો પુત્ર થાય એવો અતિદુર્લભ વર માગ્યો પણ એક અદ્વિતીય રૂપ હોવાથી મારા જેવોહુંજ છુ અર્થાત્ બીજો કોઇ નહી

તથાપિ બ્રાહ્મણોનુ બોલવુ મિથ્યા થવુ ન જોઇએ કેમકે ઉત્તમ બ્રાહ્મણોનુ ફળ મારૂજ મુખ છે તેથી તેમનુ બોલવુ સત્ય થવુ જોઇએ મારા જેવા બીજો ન મળવાથી હુ પોતે નાભિરાજને ઘેર ૭૮૫ અશવડે પુત્ર થઇને અવતરીશ આ પ્રમાણે કહી ભગવાન્ અતર્ધાન થયા તે પછી ભગવાન્ વિષ્ણુ નાભિરાજાનુ કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છાથી નાભિરાજાના અતપુરમા તેમના સ્ત્રી મેરૂદેવીના ઉદરથી શુદ્ધ સત્ત્વગુણી રૂપ અવતર્યા ' —

(૭) ઇશ્વરાવતાર ઋષભદેવ—

આજ પુસ્તકના પૃ ૬૭ મા લખ્યું છે કે– "ઇશ્વરનો આઠમો અવતાર ઋષભદેવનો થયો હતો નાભિરાજાને ત્યા ભગવાનનો પુરૂષરૂપે જન્મ થયો તેથી સર્વને અત્યત હર્ષ થયો તે પુત્રના હાથ, પગ, ઉપર શખ ચક્ર, રથ, પતાકા વગેરે ભગવાનના ચિન્હો જોવામા આવ્યા સાથે તેમનો મહિમા દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો તેના તેજ, બળ, લક્ષ્મી, યશ, વીર્ય, તથા શૌર્યને જોઇ પિતાએ પુત્રનુ નામ ઋષભ (શ્રેષ્ઠ) એવુ નામ પાડયુ

એક વખતે ભગવાન્ ઇદ્રે તેમની સાથે સ્પર્ધા કરીને તેમના દેશમા વૃષ્ટિ કરી નહી તે જાણીને યોગીશ્વર એવા ભગવાન્ ઋષભે તેમની મૂખતા ઉપર હસીને પોતાની યોગમાયાના બળથી અજનાભ નામના પોતાના ખડમા વૃષ્ટિ કરી નાભિરાજા માયાવડે ' આ મારો પુત્ર છે ' એવી રીતે આનદના ઉભરાથી લાડ લડાવી આનદ માનવા લાગ્યા પછી ઋષભદેવને રાજ્યાભિષેક કરી પોતે મેરૂદેવીની સાથે બદ્રિકાશ્રમમા જઇ તીવ્ર તપવડે નર અને નારાયણની ઉપાસના કરતા જીવનમુક્ત થયા

ત્યાર પછી ઋષભદેવ લોકોને ધર્મ કર્મનુ આચરણ શીખાવવા માટે પોતે ગુરૂને ઘેર રહી વિદ્યાભ્યાસ કર્યો અને ગુરૂએ તેમને વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો તે પછી તેમણે ઇદ્રની કન્યા જયતી સાથે લગ્ન કર્યું અને પોતાની સ્ત્રી વિષે પોતાના જેવાજ સો પુત્રોને ઉત્પન્ન કર્યા જે તેમાં સર્વથી મોટા, ઉત્તમ ગુણવાળા ભરત નામના પુત્ર હતા તેમના નામ ઉપરથી આ ખડને ભારતવર્ષ એમ કહે છે બીજા પુત્રો પણ વિનયવાળા, વેદ વિદ્યામા નિપુણ અને શુદ્ધ અતકરણ વાળા હતા

ભગવાન ઋષભદેવ સ્વતત્ર હતા અનર્થની પરપરાઓ પોતાની મેળેજ

તેમનાથી નિરંતર દૂર રહેતી તે સમદૃષ્ટિવાળા, શાંત ગુણવાળા સર્વ પ્રાણીઓ સાથે મિત્રતા રાખનારા, તથા મહાદયાલુ હતા તેમ કેવલ આનંદનો અનુભવ કરનારા એક ઇશ્વર હતા, તો પણ પ્રાકૃત મનુષ્યોની પેઠે કર્મો કરતા હતા અને નાશ પામેલા ધર્મોનું પોતે આચરણ કરીને અજ્ઞાની લોકોને તે પ્રમાણે ધર્માચરણ કરતા શીખવતા હતા તેમ ધર્મ, અર્થ, યશ, પ્રજા, વૈભવનો ઉપભોગ તથા મોક્ષ આ સર્વનો સગ્રહ કરીને બીજા લોકોને ગૃહસ્થાશ્રમમા સ્થાપવા લાગ્યા કેમકે–આ જગતમા મહાપુરૂષોના આચરણોને લોકો માન્ય કરે છે આ પ્રમાણે ઋષભદેવ વેદનુ રહસ્ય જાણતા હતા, તથાપિ પ્રજાનુ પાલણ કરવા લગ્યા તેમણે સર્વયજ્ઞો સો સો વખત કર્યાં હતા એ વખતે કોઈ પણ પુરૂષ બીજાની પાસેથી કોઇ પણ વસ્તુ લેવાની ઇચ્છા કરતા નહી સર્વ કોઇ પોતાના રાજા ઋષભદેવજી ઉપર વધુ સ્નેહનો વિકાશ થાય તેવુ ઇચ્છતા હતા

એક વખતે ઋષભદેવજી ફરતા ફરતા બ્રહ્માવર્ત્તનામના દેશમા આવ્યા અને ત્યા મોટા બ્રહ્મઋષિઓની સભામા પોતાના પુત્રોને ઉપદેશ આપવાનાં મિષથી પ્રજાને ઉપદેશ આપવા માટે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા

જે દુ ખકારક વિષયો ભુડાને પણ મળે છે તેવા દુ ખકારી વિષયો ભોગવવાને મનુષ્ય લોકમા તમારૂ અત કરણ શુદ્ધ થાય અને અત કરણની શુદ્ધિથી તમને પરબ્રહ્મનુ અનત સુખ મળે, મહાપુરૂષોની સેવા એજ મુક્તિનુ દ્વાર છે અને સ્રીઓના સગીનો સગ કરવો એજ નરકનુ દ્વાર છે જે સમાન-ભાવવાળા છે તેઓને મહાત્મા જાણવા પુરૂષ જ્યારે ઇંદ્રિયોને પ્રસન્ન કરવા માટે કર્મ કરે છે ત્યારે તે ભાનવિનાનો થઇને જરૂર પાપ કર્મ કરે છે અને પાપકર્મને લીધે આ દેહ ઉત્પન થાય છે તે દેહ મિથ્યા છે છતા પણ દુ ખ આપે છે, માટે પાપકર્મ કરવા નહી જ્યારે અવિદ્યા વડે આત્મસ્વરૂપ ઢકાઇ જાય છે ત્યારે કર્મ મનને વશ કરે છે અને મન પુરૂષને કર્માધીન કરી મૂકે છે, માટે પુરૂષ જ્યા સુધી વાસુદેવ એવા હુ તેના વિષે પ્રીતિ કરતો નથી ત્યા સુધી તે દેહના બધનમાથી છુટતો નથી પુરૂષ તથા સ્રી એકઠા મળીને દપતી ભાવથી રહેવા માટે છે, ત્યારે તેઓની વચ્ચે બીજી નવી અભિમાનરૂપી એક દૃઢ ગાઠ બધાય છે એમ વિદ્વાનો કહે છે અને અભિમાનને લીધે ઘર, મિત્ર, પુત્ર, સગા સબધી, તથા ધન વિષે ' હુ અને મારૂ ' આવો મોહ થાય માટે મનુષ્ય જ્યારે કર્મથી બધાયલી ગાઠને પોચી કરે છે ત્યારે તે દપતીપણામાથી છુટે છે અને પછી અહકારનો ત્યાગ કરી, તેમાથી મુક્ત થઇ પરમપદને પામે છે તેને માટે ઇશ્વર વિષે ભક્તિ, ગુરૂની સેવા, તૃષ્ણાનો ત્યાગ, સુખદુ ખને

સહન કરવા, આ લોકમા દુ ખ છે એમ જાણવું, તત્ત્વ જાણવાની ઇચ્છા કરવી તપ, સકામકર્મનો ત્યાગ, ઇશ્વર નિમિત્તેજ કર્મ કરવા, સત્સગ કરવો, ઇશ્વરના ગુણો ગાવા, વૈરનો ત્યાગ કરવો, સર્વ ઉપર સમદષ્ટિ રાખવી, શરીર અને ઘર ઉપરની અહંતા–મમતાનો ત્યાગ કરવો, પ્રાણ, ઇદ્રીયો અને મનને વશ કરવા, વાણીને નિયમમા રાખવી, યોગ, ધૈર્ય, પ્રયત્ન, અને વિવેક એ ઉપાયો વડે પોતાના અહંકારનો ત્યાગ કરવો

હે પુત્રો ! તમે સર્વ મારા સત્ત્વગુણી સગીરમાથી ઉત્પન્ન થયા છો માટે તમો મત્સરનો ત્યાગ કરી, મોટા ભાઇ સહોદર બધુ ભરતની સેવા કરજો, તેની સેવા એજ મારી સેવા સમજવી તે પછી તેમને નેત્રોને ઉપદેશ આપ્યા પછી પોતાના સો નેત્રોમાથી મોટા ભરતને રાજ્યાભિષેક કર્યો અને પોતે રાજ્ય ખટપટનો ત્યાગ કરી ઉન્મત્ત પુરૂષની પેઠે નગ્ન થઇ, છુટા કેશ મુકી, એક શરીર સાથેજ બ્રહ્માવર્તમાથી બહાર નાકળી પડયા અવધૂતના વેશમા ફરતા ઋષભ દેવ, તે પછી લોકમા મૂર્ખ આધળા, બહેરા, અને ભૂતપિશાચ માફક વર્તવા લગ્યા મૌનવ્રત લઇ સર્વ સ્થળે ફરવા લાગ્યા, પોતે આત્મા અને અનાત્માના અનુભવ વડે પોતાના સ્વરૂપમાજ રહેતા તેથી તેમને આ દેહ ઉપર જરાપણ અભિમાન નહોતુ અને મન એક અખડાકાર વૃત્તિમા રહેતુ હતુ શરીરની સભાળ ન લેવાથી શરીર મલીન થઇ ગયુ હતુ તે પછી કેટલાક વખતે તેમને અજગરનુ વ્રત ધારણ કરીને સુતા સુતા જ ખાવા પીવાની ક્રિયા કરવા માડી પોતે મોક્ષના પતિ તથા અખડ એવા ઉત્તમોત્તમ બ્રહ્માનદના અનુભવી હતા છતા લોકોનો વ્યવહાર ત્યાગ કરવા માટે યોગિઓએ આમ કરવુ જોઇએ એમ લોકોને દેખાડવા માટે આવી યોગ ચર્ચા કરતા હતા તે દેહાદિક ઉપાધિવાળા હતા છતા તેનાથી મુક્ત હતા અને સ્વત સિદ્ધ સર્વ પદાર્થોથી પરિપૂર્ણ હતા, આકાશમા ઉડવાની ગતિ, શરીરનો મનના જેવો વેગ, અતર્ધાન થઇ જવુ, પારકી કાયામા પ્રવેશ કરવા, દૂરની વાર્તા જાણવી, દૂરના પદાર્થો ગ્રહણ કરવા વિગેરે યોગસિદ્ધિઓ દૈવેચ્છાથી પોતાની મેળે તેમની પાસે આવી હાજર થતી તો પણ હે રાજા ! તે હૃદયથી તે સિદ્ધિઓનો ખરેખર રીતે સત્કાર કરતા ન હોતા

બુદ્ધિમાન પુરૂષો ચચલમનનો વિશ્વાસ કરતા નથી જે યોગીમનનો વિશ્વાસ કરે છે તે યોગીનુ મન કામને તથા તેની પછળ ક્રોધાદિક શત્રુઓને અવકાશ આપીને તે કામ ક્રોધાદિક દ્વારા તે યોગીને યોગમાથી ભ્રષ્ટ કરે છે

૧ કામ, ૨ ક્રોધ, ૩ મદ, ૪ લોભ, ૫ શોક, ૬ મોહ, ૭ ભય એ કર્મના બધન છે અને આ સર્વનુ કારણ મન છે તે મનની સાથે કયો વિવેકી પુરૂષ મિત્રતા કરે ?

આ પ્રમાણે ઋષભદેવે પણ મનનો વિશ્વાસ ન કરતા અનેક દેશોમા ગાડાની પેઠે ફરતા કુટકાચલના ઉપવનમા જઇ ચઢયા તે પછી તે વનમા દાવાનળ સળગ્યો અને તે દાવાનળમા ઋષભદેવનો દેહ પણ બળી ગયો

આ પછી કોક વે , અને કુટક દેશના રાજા ' અર્હ ' ને તે તે દેશના લોકો પાસેના ઋષભદેવનુ ચાન્ત્ર સાભળીને અધર્મ વૃદ્ધિ થતા જૈનપથને પ્રવર્તાવ્યો તે મત વેદ તથા ધર્મશાસ્ત્રમા કહેલી પવિત્રતા તથા સદાચારનો ત્યાગ કરશે એવુ ભાગવતમા છે તે મતમા પોતાની ઇચ્છાથી ન્હાવુ નહી, આચમન કરવુ નહી પવિત્રતા રાખવી નહી, માથાના કેશ ચુટી કાઢવા વિગેરે નિયમો છે

જૈનો ઋષભદેવને પોતાના પ્રથમ તીર્થંકર માને છે તે વાત હવે પછી આવશે

આ ભગવાનનો અવતાર રજો ગુણી લોકોને મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ રવાને માટે થયો હતો

આ પ્રમાણે ઋષભદેવ ભગવાને પરમહસ થવાનો બોધ પોતાના ચારિત્રથી પ્રજાને આપ્યો હતો

આગળ જતા પૃ ૪૮૦ ઉપર પ્રકરણ ૭૨ મામા લખે છે કે—

(૩) " જૈનધર્મ પ્રવર્ત્તક અર્હંત–અરિહત

જૈનધર્મ પ્રવર્ત્તક અર્હંતનો જન્મ બિહાર પ્રાતના પટણા શહેરમા થયો હતો જૈનધર્મ પરલોકને માનતા નથી મહાત્મા ઋષભદેવ પરમહસ થયા ત્યારે કોક, બક નામે દેશના રાજાઓ તેમના બાહ્યાચાર જોઇ બાહ્યકર્મનો ત્યાગ કરી તેમની પાસે દીક્ષા લીધી હતી એ વખતથી જૈનધર્મ શરૂ થયો તેમને બૌદ્ધના જગત ક્ષણિક છે તે મતનુ ખડન કરી પોતાનો ધર્મ સ્થાપ્યો હતો

તેમનો સિદ્ધાત એવો છે કે–જગતનો કર્તા એવો કોઇ ઇશ્વર સિદ્ધ થઇ શકતો નથી જે મુક્ત થઇ ગયા છે તેજ ઇશ્વર છે તેને 'જિન' અર્થાત્ અરિહત હે છે આત્મા સર્વવ્યાપી કે એક પણ માનતા નથી જીવ અને અજીવ બન્ને

અનંત છે જીવ પ્રતિશરીર ભિન્ન છે અનાદિ સિદ્ધ દ્રવ્ય શક્તિ, પદાર્થોનો સ્વભાવ જડ ચેતનાદિ બતાવે છે, અને કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, કર્મ અને પુરૂષાકાર એ પાંચ ઉપાદાન મળવાથી વસ્તુમાત્ર બનતી જાય છે ॥ ઇત્યાદિ ॥

॥ ઇતિ વૈદિકે-૧ નાભિરાજા, ૨ ઇશ્વરાવતાર, ૩ જૈનધર્મ પ્રવર્તક-અર્હંત-એમ કલમત્રણનું સ્વરૂપ

જૈન અને પૌરાણિકમતના ઋષભદેવની સમીક્ષા.

આ અનાદિકાળના જગતમાં જીવો અને પરમાણુઓ અનાદિના છે, માત્ર ઇશ્વર પ્રેરક છે આ મત સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીજીએ પ્રકાશ્યો છે પરંતુ જૈનો ઇશ્વરની પ્રેરણાને ઠેકાણે સ્વકૃત પુણ્ય પાપના યોગે (સૂક્ષ્મ જડના સંબંધથી) ઉચ્ચનીચ યોનિમાં જીવો ભટકે છે' એમ કહે છે અને અદ્વૈતમવાળા બે સૂક્ષ્મ શરીર જીવોનો સાથે રહેવાનું નામ માત્રથી બતાવે છે તેને જૈનો તેજસ્ અને કાર્મણ શરીરથી ઓળખાવી લાખો શ્લોકથી વિચાર કરીને બતાવે છે

વીસ કોટાકોટી સાગરોપમના પ્રમાણવાળા એક કાળચક્રમાં અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણી-રૂપ બે વિભાગ છે એકકના છ છ આરા છે તે દરેકના ત્રીજા અને ચોથા આરામાં ધર્મની પ્રવૃત્તિનો કાળ જોશ ભગ્નો હોય છે

આ ચાલુ કાળ અવસર્પિણીનો છે, એના ત્રીજા આરાના અંતમાં તે અનાદિકાળના ભટકતા જીવોમાંથી તેવા પુણ્યના યોગવાળા સાત કુલકરો થયા તેમાં સાતમા (છેલ્લા) નાભિરાજા હતા તેમના પુત્ર ઋષભદેવથીજ યુગધર્મબંધ પડીને સર્વ પ્રકારના વ્યવહારની તેમજ સત્ય ધર્મની પ્રવૃત્તિ થવાથી મોક્ષ-માર્ગની પ્રવૃત્તિ પણ શરૂ થએલી છે

દશ હજાર શ્લોકના પ્રમાણવાળા નગરપુરાણના ભવાવતાર નામના ચૌદમા શતકમાં પણ નીચે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે—

कुलादिबीजं सर्वेषां, प्रथमो विमल वाहन (१)।
चक्षुष्मांश्च २ यशस्वी ३ चाऽभिचन्द्रो४ऽथप्रसेनजित् ५॥
मरुदेवश्च ६ नाभिश्च७ भरते कुलसत्तमा।
अष्टमो मरुदेव्या तु नाभेर्जात उरुक्रम॥
दर्शयन् वर्त्म वीराणा सुरासुरनमस्कृत।
नीतित्रयस्य कर्ता यो युगादिप्रथमो जिन॥

ભાવાર્થ—આ ચાલતી દુનિયાના બધાએ કુળોના બીજભૂત ૧ વિમળ વાહન, ૨ ચક્ષુષ્માન્, ૩ યશસ્વી, ૪ અભિચંદ્ર, ૫ પ્રસેનજીત્, ૬ મરૂદેવ અને ૭ નાભિ આપણા ભરતક્ષેત્રમા યુગલ ધર્મના અતમા પહેલવહેલા આ સાત કુલકરો થયા છે આ સાત પછી આઠમા–નાભિરાજા અને મરૂદેવીથી ઉરૂક્રમ (ઋષભદેવ) થયા જેમને સુર અને અસુરો પણ નમ્યા છે અને જેમણે અર્થ, કામ અને ધર્મ એ ત્રણે પ્રકારની નીતિનો રસ્તો, વીરપુરૂષના આગળ પ્રકાશ કરી આ બધી દુનિયાને દરેક પ્રકારનો રસ્તો બતાવ્યો છે, અને પોતે આ યુગધર્મના આદ્યમા પહેલા (જિન) તીર્થંકર થયા છે

ભાગવત પુરાણમા આ સાત કુળકરોના ઠેકાણે વિષ્ણુના મત્સ્યાદિ સાત અવતારો કલ્પીને ઋષભદેવને આઠમા અવતારરૂપે ઠરાવ્યા છે

જૈન અને પૌરાણિક ઉલ્લેખનો તફાવત—

જૈન માન્યતા મુજબ ઋષભદેવના પહેલા અબજોના અબજો વર્ષો સુધી યુગળ ધર્મજ ચાલતો રહ્યો હતો કાળના સયોગે યુગળ ધર્મ પલટાવવાના સમયમા પણ તે યુગલ ધર્મમાજ સાત કુલકરો થયા ત્યા સુધી બીજો કોઇ વ્યવહારજ નહોતો તેમજ ન તો કોઇ બીજો ધર્મ પણ હતો, તેથી નાભિકુલકર પણ યુગલિક વ્યવહારીજ હતા છતા પણ ભાગવતવાળાએ મરૂદેવીના ઠેકાણે 'મેરૂપર્વત'ની દિકરી મેરૂદેવીની સાથે લગન થવાનુ લખી બતાવ્યુ' પર્વતને દીકરી કોના સયોગથી થઇ હશે? અને પર્વતે પરણાવી પણ કેવી રીતે? આ વિચારવા જેવુ છે

દરેક પ્રકારનો વ્યવહાર પહેલવેલો ઋષભદેવેજ લોકોને બતાવ્યો હતો, તો પછી નાભિકુલકરના સમયમા યજ્ઞકર્મ ક્યાથી આવ્યો? યજ્ઞમા ઋષિમુનિઓ ભેગા થઇ નાભિકુલકરના પુત્ર માટે વિષ્ણુ ભગવાનને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા, જેથી વિષ્ણુભગવાને પોતે અલ્પાશે અવતાર લેવાનુ કબુલ કર્યું, અને ઋષભદેવપણે આવીને અવતર્યા વિષ્ણુ પોતે પૂર્ણજ્ઞાને અવતર્યા કે અલ્પજ્ઞાને અવતર્યા? અલ્પજ્ઞાને અવતર્યા હોય તો આપણે બધાએ વિષ્ણુના અવતાર ઠરીએ કે નહી?

ગુરૂ પાસે ભણીને લોકોને ધર્મ શીખવ્યો તો તે ચાલતા વિષયમા ઋષભદેવે નવુ શુ કર્યુ?

જૈનમત પ્રમાણે દેવતાઓને ફરજન હોતુજ નથી તો પછી ઇંદ્રની કન્યા ઋષભદેવ કેવી રીતે પરણ્યા?

ભરતને રાજ્ય આપી ઋષભદેવ બહાર નીકળી પડયા પછી મૂર્ખ, આંધળા, બહેરા, અને ભૂતપિશાચ માફક વર્તવા લાગ્યા ભાગવત મતે વિષ્ણુ પોતેજ ઋષભદેવ છે તો પછી આંધળા, બહેરાદિક વિશેષણુવાળા કેમ થયા ?

દેશોમા ગાડાની પેઠે ફરતા કુટકાચલમા જઇ ચઢયા અને ત્યા દાવાનળમા બળી મુઆ શુ વિષ્ણુનાજ અવતારને આટલુ પણ ન સૂઝયુ ?

દૂરની વાર્તા જાણુવાની શક્તિઓ, તથા અનેક સિદ્ધિઓ ઋષભદેવને હતી એમ ભાગવતાદિકમા લખ્યુ છે પરંતુ આવી શક્તિઓ ગાડાઓને થતી હશે કે ડાહ્યાઓને ?

પોતે વિષ્ણુ ભગવાન્ રૂપે હતા અને દૂરથી જાણુવાની શક્તિ હતી તો પછી અજાણુપણે દાવાનળમા કેમ બળી મુઆ ? આવા ભગવાનથી આપણે કલ્યાણ કેવી રીતે મેળવવુ ?

સ્વધર્મનિષ્ઠ દૈવી જીવનના પ્રકરણ ૭રમા ' જૈનધર્મ પરલોકને માનતા નથી ' ઇત્યાદિ લખ્યું છે તે જૈનધર્મ સબધી લેખકનુ તદ્દન અજ્ઞાનજ સૂચવે છે આ પ્રમાણે જૈન અને પૌરાણિકના લેખો ઉપર રહે મારો કિંચિત્ વિચાર કરી બતાવ્યો છે અને તે બન્ને પ્રકારના લેખો વાચકોના સન્મુખ આદર્શરૂપે મૂકેલા છે ત્યાથી વિશેષ વિચાર કરી લેવાની ભલામણુ કરીને હુ આ મારા વિષયથી મુક્ત થાઉ છુ ॥

વૈદિકે-ત્રણુ કલમથી કલ્પેલા આઠમાવતાર શ્રી ઋષભદેવની સમીક્ષા

શ્રી ઋષભદેવજી તીર્થંકર કે વિષ્ણુનો અવતાર ?

[ગુજરાતી માસાહિક પત્ર તા ૧૯મી ડીસેબર સને ૧૯૨૬ ના અકમા પૃ ૧૯૯૭ ઉપર શ્રીયુત જટાશકર જ્યચદ્ર આદિલશાહનો ઉપરોક્ત હેડીંગ (મથાળા) નો લેખ પ્રગટ થએલો તેનો ઉત્તર એજ પત્રના આગામી અકમા પ્રગટ કરવા માટે તરતજ લખી મોકલેલો પરંતુ તે પત્રના અધિપતિએ ગમે તે કારણે તે પત્ર પ્રગટ નહી કરવાથી અમોએ સોમવાર, ત ૧૭મી જાનેવારી સને ૧૯૨૭ ના સાન્જવર્તમાન દૈનિક પેપરમા (પૃષ્ઠ ૧૪) પ્રગટ કરાવેલો તે પ્રશ્ન તથા ઉત્તર નીચે પ્રમાણે—]

પ્રશ્ન—ઋષભદેવજી તીર્થંકર કે વિષ્ણુનો અવતાર ?

સાહેબ ! જૈનોના પહેલા તીર્થંકરનુ નામ ઋષભદેવ છે અને વિષ્ણુના (આઠમા !) અવતારનુ નામ પણ ઋષભદેવ છે આ બેઉ એકજ છે કે જુદા જુદા પ્રભુ છે ? અને તેનુ પ્રમાણ શુ ? જૈન અને સનાતની પડિતો પ્રમાણ સુક્ત તેમના જીવન ચરિત્ર ટુકમા પ્રગટ કરે તો ખુલાશો તરત નહી થઇ જાય ?

શ્રીમદ્ ભાગવતમા ઉરૂક્રમનો અર્થ ઋષભદેવ કરેલ છે, અને બીજા પુસ્તકમા ઉરૂક્રમ એટલે વામન એમ વાચેલુ છે ત્યારે ઉરૂક્રમ એટલે ઋષભદેવ કે વામન ?

શ્રીમદ્ ભાગવતમા આઠમા અવતારનુ નામ ઉરૂક્રમ લખ્યુ છે, અને પદરમા અવતારનુ નામ વામન લખ્યુ છે એ રીતે ઉરૂક્રમ ને વામન જુદા છે. એકજ નથી ત્યારે ભાગવતમાનુ ખરૂ કે પેલા પુસ્તકમાનુ ખરૂ ?

વિષ્ણુના ચોવીસ અવતારમા ઋ (ઋ) ષભદેવજીનુ જે ચિત્ર છાપ્યુ છે તે જૈનના પ્રથમતીર્થંકરની મૂર્તિ જેવુજ છે, તેજ પ્રમાણે વિષ્ણુના બુદ્ધાવતારનુ ચિત્ર પણ બુદ્ધની મૂર્તિ કે જૈનોના તીર્થંકરની મૂર્તિ જેવુજ છે મારી પાસે જુદા જુદા બે ચિત્રપટ છે તે બન્નેમા આમજ છે

ઋષભદેવનુ ચરિત્ર શ્રીમદ્ ભાગવતના પાચમા સ્કધના ચોથા અધ્યાયથી છઠ્ઠા અધ્યાય સુધીમા પણ આપ્યુ છે આ છઠ્ઠા અધ્યાયમા અર્હંનનો પણ પ્રસગ છે જૈનો અર્હંનને માને છે જુઓ—

> सर्वज्ञो जितरागादिदोषस्त्रैलोक्यपूजित ।
> यथास्थितार्थवादी च देवोऽर्हन् परमेश्वर ॥

અર્હંન બુદ્ધધર્મના મહાપુરૂષને કહે છે જૈન શબ્દનો અર્થ જૈન અને બુદ્ધ બેઉ થાય છે મહાવીર વરાહાવતારને પણ કહેલ છે આ બધુ બૌદ્ધ, જૈન ને વૈષ્ણવ ધર્મનુ ઐક્ય દર્શાવે છે   (જટાશંકર જયચંદ્ર આદિલશાહ)

ઉત્તર

શ્રી ઋષભદેવજી તીર્થંકર કે વિષ્ણુનો અવતાર ?

(ઉત્તર લખનાર દક્ષિણવિહારી મુનિશ્રીઅમરવિજયજી ભરૂચ)

"શ્રીયુત્ જટાશંકર જયચદ્ર આદિલશાહે 'શ્રી ઋષભદેવજી તીર્થંકર કે

વિષ્ણુનો અવતાર ?' ના હેડિંગવાળો લેખ લખી જૈનોને અને સનાતનીઓને ઉત્તર આપવા પ્રેર્યા છે તેથી મે મારા જાણવા પ્રમાણે લખી મોકલ્યુ છે આથી ઘણા લોકો સત્યાસત્યનો વિચાર કરવાનો અવકાશ લેશે માટે યોગ્ય સ્થાન આપી પ્રસિદ્ધ કરશો એવી આશા છે "

તેમણે લખ્યુ છે કે—" જૈનોના પહેલા તીર્થંકરનુ નામ ઋષભદેવ છે અને વિષ્ણુના (આઠમા) અવતારનુ નામ પણ ઋષભદેવ છે આ બેઉ એકજ કે નોખા નોખા પ્રભુ છે ? અને તેનુ પ્રમાણ શુ ? જૈન અને સનાતની પંડિતો પ્રમાણ યુક્ત તેમના જીવનચરિત્ર ટુકમા પ્રગટ કરે તો ખુલાસો તરત નહી થઇ જાય?"

આ વિષયમા પ્રમાણ બીજુ કયુ ? બન્ને તરફનો ઇતિહાસજ ગણાય બાકી તો વિચારોજ મુકી શકાય તે શિવાય બીજુ પ્રમાણ જડી શકે નહી

બન્ને તરફનો ઇતિહાસ જોતા આ અવસર્પિણીના ચાલતા કાળમા પહેલા ઘણા લાબા કાળ સુધી યુગળધર્મજ ચાલતો હતો, અને તે, વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ વિનાનોજ રહ્યો હતો પછી યુગલધર્મના અતમા વિમળવાહન આદિ સાત (૭) કુલકરો થયા, તે પણ યુગલધર્મીજ હતા છતા પણ તેમનાથી કિંચિત્ વ્યવહારની શરૂઆત થતી ચાલી

સાંભળવા પ્રમાણે આ વાત દશ હજાર શ્લોકના પ્રમાણવાળા નગરપુરાણના ભવાવતાર નામના ચૌદમા શતકમા પણ છે—

" कुलादिबीज सर्वेषा प्रथमो विमलवाहन ' ઇત્યાદિ

અર્થાત્ આપણા આ ભરતખંડમા બધાએ કુલકરોના બીજભૂત પહેલવેના ' વિમલવાહન ' નામનાજ કુલકર થયા છે

આ સાત કુલકરોના અંતમા છેલ્લા કુલકર નાભિરાજા જણાવ્યા છે જૈનો પણ આ સાત કુલકરોને તેજ પ્રમાણે માન આપે છે

જૈનો આ સાતમા નાભિકુલકરને અને મરૂદેવીને પણ યુગલ ધર્મીજ બતાવે છે અર્થાત લગ્ન વ્યવસ્થા વિનાનુ જોડલુ હતુ એમ કહે છે, ત્યારે ભાગવત પુરાણમા નાભિરાજાએ મેરૂપર્વતની દીકરી મેરૂદેવીની સાથે લગ્ન કર્યાનુ બતાવ્યુ છે તેમજ યુગના આરંભમા વિષ્ણુ ભગવાન્ સાક્ષાત્ પધાર્યાનુ જણાવ્યુ છે જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે મેરૂપર્વતની દીકરી મેરૂદેવી નથી પણ નાભિકુલકરની

સાથે યુગળરૂપે જન્મેલી મરુદેવી છે તેમજ વ્યવહારાદિક સર્વ પ્રકારનો ધર્મ તેમના પુત્ર ઋષભદેવેજ પ્રવર્ત્તાવેલો છે તેથી નાભિકુલકરના વખતે યજ્ઞ ધર્મ ક્યાથી હોય ?

મુક્ત જીવો દુનિયામા પાછા આવતા નથી, તેમનો અશ પણ જુદો પડતો નથી ' नैन छिन्दन्ति शास्त्राणि ' नैन दहतिपावक , नचैन क्लेदयत्यापो न शोषयति मारुत (गी २ २३) આ ગીતાજીના શ્લોકથી પણ તેમ સમજાય છે, તેથી વિષ્ણુ પોતે અશરૂપે નાભિકુલકરને ઘેર ઋષભદેવ પણે જન્મ્યા એ પણ વિચારવા જેવુ છે

ઋષભદેવને ભરત આદિ ૧૦૦ પુત્રો, જૈનો અને પુરાણો બન્ને સમ્મત રાખે છે, છતા ભાગવતમા ક્ષત્રિયોના ઠેકાણે એકાશી (૮૧) પુત્રોને બ્રાહ્મણરૂપે કલ્પ્યા છે તે પણ વિચારવા જેવુ છે

જૈન માન્યતા મુજબ છેવટે અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર છ દિવસના ઉપવાસની સમાધિ લઇને ઋષભદેવજી મોક્ષપદને વર્યા છે ત્યારે ભાગવતમતે ગાડાની પેઠે ફરતા કુટકાચલે જઇ ચઢયા અને ત્યા દાવાનળથી બળી મુઆ

જે વિષ્ણુ ભગવાન તેજ ઋષભદેવ છે તો શુ વિષ્ણુ ભગવાન ગાડા હતા? શુ ભાનવિનાના હતા ? કે જેથી દાવાનળમા બળી મુઆ ?

જૈન અને પુરાણના ઋષભદેવ જુદા છે એમ પણ નથી જણાતુ કેમકે તે સર્વજ્ઞ છે, જીત રાગાદિ છે, અર્હંત છે અને યથાસ્થિતાર્થવાદી છે જૈનોને પણ એ સમ્મત છે અને ભાગવત વાળાએ પણ એ વાત માન્ય કરેલી છે ત્યારે ભિન્નતા કયા રહી ? ત્યારે શુ ભાગવતમાથી લઇને આ ઋષભદેવની કથા જૈનોએકલ્પી કાઢી એમ માની શકાય ? તે કહેવુ પણ વગર વિચાર્યુજ થાય

દુનિયાના બધાએ ધર્મનુ મૂળ વિચારીશુ તો શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથીજ ચાલેલુ છે અને તે વાતને અબજોના અબજો વર્ષ થઇ ગયા છે, તે પ્રમાણે આજ કાલના મધ્યસ્થ પડિતો પોતાની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી પણ જોઇ શક્યા છે

મિ કન્નુલાલજી જોધપુરી પોતે એક પ્રસગે જણાવે છે કે- "जैन धर्म एक ऐसा प्राचीन धर्म है कि उसकी उत्पत्ति तथा इतिहासका पत्ता लगाना एक बहुतही दुर्लभ बात है ॥ એજ પ્રમાણે શ્રીયુત તુકારામ કૃષ્ણશર્મા લટ્ટુ બી એ પી એચ ડી એમ આર એ એસ એમ એ એસ બી એમ જી ઓ એસ (B A P H D M R A S M A S B M G O S) પ્રોફેસર સસ્કૃત

શિલાલેખાદિક વિષયના, અધ્યાપક ક્વિન્સ કોલેજ બનારસ, પોતા ા એક વ્યાખ્યાનમા કહે છે કે–सबसे पहिले इस भारत वर्षमें ऋषभदेवजी ' महर्षि उत्पन्न हुए थे दयावान् भद्र परिणामि पहेले तीर्थंकर हुए है

જ્યારે બધા દેવોથી અને બધાએ મતોથી પહેલવેલા શ્રી ઋષભદેવજી અનેક પ્રમાણોથી સિદ્ધ થતા હોય તો પછી આઠમા અવતાર રૂપે કલ્પેલો ભાગવત વાળાનો મત યોગ્ય છે એમ કેવી રીતે માની શકાય ?

તે શિવાય સર્વ માન્ય પડિત દત્તાત્રય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર પોતાના ' પૂર્વરંગ ' નામના પુસ્તકના પૃ ૫૮ મા લખે છે કે–જેમ બૌદ્ધધર્મમા બોધિ સત્વની કલ્પના છે, તેમ જૈનધર્મમા તીર્થંકરની કલ્પના છે, અને તેત્રીજ રીતે વૈદિક ધર્મે જૈન અને બૌદ્ધધર્મની નકલ કરી અવતારની કલ્પના ઉભી કરી છે એવો કેટલાકનો મત છે વિષ્ણુના દશ અવતાર છે એમ મનાય છે બીજી ગણત્રી પ્રમાણે ચોવીસ અવતાર ગણાય છે દશ અવતારમા બુદ્ધઅવતાર ગણાય છે, અને ચોવીસ અવતારમા ઋષભદેવ છે એ ધ્યાનમા લેવા લાયક છે

પાક ઉપર ચઢાવેલા મણ અધમણ દાણામાના એક દાણાને ચાપવા જેવો (થોડાથી ઘણા પ્રકારનુ જ્ઞાન કરી શકાય તેવો) આ મારો ટુક લેખ છે જૈનોના ગ્રથો–સસ્કૃત, પ્રકૃત તેનજ બીજી અનેક ભાષાઓમા બહાર પડી ચૂકયા છે જીજ્ઞાસા ધરાવનાર સજ્જન પુરૂષો પોતાનો નિશ્ચય પોતાની મેળે કરી શકે તેવો આ જમાનો છે પરી સત્યાસત્યનો વિચાર કર્યા વિના અમારા પૂર્વજો એ કહ્યુ હોય તે ખરૂ એમ જેઓ માનતા હોય તેમના માટે આ મારો પ્રયાસ નથી અને તેમને મનાવવાનો મારો આગ્રહ પણ નથી ॥

૮માવતાર શ્રી ઋષભદેવના સબધે પુછેલા–જટાશકર જયચદ આદિવ-શાહના પ્રશ્નનો ઉત્તર

॥ ઇતિ વૈદિક મતે-વિષ્ણુના ૮મા અવતાર **શ્રી ઋષભદેવ, તેમનુ સ્વરૂપ તેની સમીક્ષા** અને જટાશકરના પ્રશ્નોત્તર, પ્રકરણ ૯મુ સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૧૦ મુ

જૈનોના બીજા તીર્થંકર અને બીજાસગરચક્રવર્ત્તી.

અયોધ્યા નગરીનુ બીજુ નામ વિનીતા નગરી હતુ તેની ગાદી ઇક્ષ્વાકુવંશના (ઋષભદેવના પુત્ર) ભરત ચક્રવર્ત્તીને મલ્યા બાદ તેની અસખ્ય પાટપરપગને અંતે જિતશત્રુ રાજા થયા તેમના નાના ભાઇ સુમિત્ર યુવરાજ હતા. જિતશત્રુનીવિજયાદેવી રાણીને ઉત્તમ ચૌદ સ્વપ્નસૂચિત અજિતનાથ નામના પુત્ર થયા, અને સુમિત્રની રાણી યશોમતિને પણ ચૌદ સ્વપ્નસૂચન પૂર્વક સગર નામનો પુત્ર થયો હતો

આ બન્ને પુત્રો યૌવાનવયના થયા ત્યારે જિતશત્રુએ અને સુમિત્રે દીક્ષા લીધી અને મોક્ષમા ગયા અજિતનાથ રાજા થયા અને સગર યુવરાજ થયા કેટલાક સમય સુધી રાજ્ય કર્યા પછી અજિતનાથ તીર્થંકર હોવાને લીધે પોતાનો સમય જાણી પોતાની મેળે દીક્ષા લઇને તપ કરવા લાગ્યા પછી કેવળ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને બીજા તીર્થંકર થયા અને સગર રાજા થઇ ૧૪ રત્નોની* પ્રાપ્તિ થતા બીજા ચક્રવર્ત્તી પદે આવ્યા ભરતની પેઠે છ ખડનુ રાજ્ય ભોગવતા તેમને

* ચક્રવર્તીના ૧૪ રત્નોના નામ	તેની ઉત્પત્તિનુ સ્થળ
૧ સેનાપતિ	પોતાના નગરમા
૨ ગાથાપતિ	”
૩ પુરોહિત	”
૪ ગજ	વૈતાઢપર
૫ ઘોડો	”
૬ વર્ધકી (સુથાર)	પોતાના નગરમા
૭ સ્ત્રી	રાજકુલમા
૮ ચક્ર	આયુધ શાળામા
૯ છત્ર	”
૧૦ ચર્મ	લક્ષ્મીના ભડારમા
૧૧. મણિ	”
૧૨ કાકિણી	”
૧૩ ખડગ	આયુધ શાળામા
૧૪ દડ	,

જન્હુ કુમારાદિ સાઠ હજાર પુત્ર થયા તે સાઠ હજાર પુત્રોએ દંડ રત્નના પ્રભાવથી ગંગા નદીના પ્રવાહને અષ્ટાપદ (કૈલાસ)ની ચારેબ જુ ખાઇ ખોદીને તેમાં નાખ્યો હતો

ગંગા નદીના પ્રવાહને અષ્ટાપદની આસપાસ લઇ જવામાં તેમણે એ વિચાર કર્યો હતો કે-અમારા પૂર્વજ ભરતચક્રવર્તીએ આ પર્વત ઉપર મંદિરો બંધાવી તેમાં ઋષભાદિ ચોવીસ તીર્થંકરોની સુવર્ણાદિ ધાતુમય, શરીર પ્રમાણ યુક્ત પ્રતિમાઓ બનાવીને મૂકી છે તેની રક્ષા થાય, પણ આમ કરવા જતા પાતાળમાં રહેલા નાગકુમારોને ઉપદ્રવ થયો તેથી નાગેન્દ્રે ક્રોધમાં આવી જઇ તેમને બાળીને ભસ્મ કર્યા આવી રીતે ખોદીને વાળવા માંડેલો ગંગાનો પ્રવાહ સગર પુત્રોના આકસ્મિક મરણથી અનિયન્ત્રિતપણે વહેવા લાગ્યો જેથી તેના પાણીથી ખેતરો અને અન્ય ભૂમીભાગને અતિશય નુકશાન થયા કર્યું

આ બધા ઉપદ્રવો ટાળવાને માટે જન્હુના પુત્ર ભગીરથે પોતાના દાદા સગરની આજ્ઞાથી દંડવડે ભૂમિને ખોદી ગંગા નદીને પાછી સમુદ્રમાં મેળવી દીધી તેથી તે ગંગા નદીના, જાન્હવી અને ભાગીરથી એવા પણ નામો પડયા

સગર ચક્રવર્તીએ શત્રુંજય ઉપર ભરત રાજાએ બનાવેલા શ્રી ઋષભદેવના મંદિરનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો વળી બીજા પણ જૈન તીર્થોના અનેક ઉદ્ધારો કરાવ્યા હતા વળી સમુદ્રને પણ દેવતાના સાહાયથી ભરતક્ષેત્રમાં લાવ્યા હતા

— વૈતાઢય પર્વતના ઘનવાહન રાજા સગરની આજ્ઞાથી લંકાના ટાપૂના પહેલા રાજા થયા હતા ઘનવાહનનો વંશ રાક્ષસ નામે હોવાથી લંકા ટાપૂનું નામ પણ રાક્ષસદ્વીપ પડયું હતું અને એજ વંશમાં રાવણ બિભીષણાદિક થયા છે

છેવટે સગર ચક્રવર્તી બીજા તીર્થંકર અજિતનાથ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરીને, કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા, અને શ્રી અજિતનાથ ભગવાન્ પણ સમેત શિખર પર્વત ઉપર શરીર છોડીને મોક્ષે ગયા

શ્રી ઋષભદેવના નિર્વાણથી પચ્ચાસ લાખ કોટી સાગરોપમ વર્ષ પછી શ્રી અજિતનાથ મોક્ષે ગયા

સગર ચક્રવર્તિનો બીજો વિશેષ ઇતિહાસ ત્રિષષ્ઠિશલાકા પુરૂષ ચરિત્ર વિગેર મોટા ગ્રંથોથી જાણી લેવો ——

॥ઇતિ જૈન પ્રમાણે—બીજા અજિતનાથ તીર્થંકર અને બીજા સગર ચક્રવર્તીનું (સ્વરૂપ) પ્રકરણ ૧૦ મું ॥

પ્રકરણ ૧૧ મું

વૈદિક મતે–સગરરાજા

(પ્રો આનંદશંકર બાપુભાઇ ધ્રુવકૃત નીતિશીક્ષણ પૃ ૯૫ માંથી)

ગર નામના સૂર્યવંશી રાજાને બે રાણીઓ હતી શિવજીના વરદાનથી એકને એક છોકરો અને બીજીને સાઠ હજાર છોકરા ઉત્પન્ન થયા એ એક છોકરાનુ નામ અસમજસ હતુ તે ઉછાછલો અને ક્રુર હતો, રડતા બાળકોને નદીના કાંઠે ઘસડી જઇ નદીમા નાખી દેતો પ્રજાની ફરીયાદથી પ્રધાનોએ રાજાની આજ્ઞાથી તેને દેશથી બહાર કાઢી મૂકયો

હવે પેલા સાઠ હજાર પુત્રોનુ પરાક્રમ સાંભળો, તે પણ ક્રુર કર્મના કરનારાજ હતા

એક વખતે સગરરાજાએ અશ્વમેધ આરાધ્યો યજ્ઞના નિયમ પ્રમાણે અશ્વને છુટો મૂકયો જે એ અશ્વને બાંધે તેની સાથે વિજય મેળવવો જોઇએ તેની પાછળ સાઠ હજાર પુત્રો ગયા સગરની આજ્ઞાથી તેમણે ઘોડાને બે ત્રણ વખત શોધ્યો પણ જડયો નહી છેવટે કપિલમુનિના આશ્રમમા ઝાડ નીચે બાંધેલો પેલો ઘોડો જોયો આ જ ચોર છે એને બાધીને મારો કપિલમુનિ સમાધિમાંથી જાગ્યા તેઓના તરફ નેત્ર ફેરવ્યુ નેત્રની અગ્નિથી સાઠે હજાર છોકરા ક્ષણવારમા બળીને ભસ્મ થઇ ગયા એ વાત રાજાને કાને જતા તે સમજગયો કે–સાઠ હજાર બળીમૂઆ, એકને દેશનિકાળ કર્યો છે, અને યજ્ઞ પુરો થયો નથી હવે કરવુ શુ ? અસમજસને અંશુમાન્ પુત્ર હતો, તે રાજા પાસે રહેતો એ પુત્રને બોલાવી રાજાએ કહ્યુ કે–તારા પિતા દેશ વટે છે, તારા કાકાઓ કપિલમુનિના ક્રોધથી ભસ્મ થયા મુનિપાસે યજ્ઞનો ઘોડો છે તૂ લઇ આવે તો યજ્ઞ પૂરો થાય અને હુ સ્વર્ગે જાઉ દાદાની આજ્ઞા માથે ચઢાવી મુનિપાસે જઇ પ્રણામ કરી ઘોડો માગ્યો મુનિએ પોતે ઘોડો બાધ્યો જ ન હતો અંશુમાનને ઘોડો છોડી લઇ જવા કહ્યુ ઋષિ રાજપુત્રનો વિનય અને ધર્મ જોઇ બહુજ પ્રસન્ન થયા જેથી એને વરદાન આપ્યુ કે તારો પૌત્ર ભગીરથ સ્વર્ગમાથી ગંગા ઉતારી લાવશે અને એના જળથી પવિત્ર થઇ તારા કાકાઓ સ્વર્ગે જશે અંશુમાન્ ઘોડો લાવ્યો અને સગરનો યજ્ઞ પુરો થયો

સગર પછી **અશુમાન્** અને અશુમાન્ પછી **દિલીપ** રાજા ગાદીએ આવ્યો દિલીપે સ્વર્ગમાંથી ગંગા ઉતારવા બહુ પ્રયત્ન કર્યો પણ તે સફળ થયો નહીં દિલીપ પછી એનો પુત્ર **ભગીરથ** ગાદીએ આવ્યો એણે અત્યંત તીવ્રતપશ્ચર્યા કરીને ગંગાજીને પ્રસન્ન કર્યા પણ પૃથ્વી ઉપર એ પડે ત્યારે એમનો ભાર કોણ ઝીલે ? તેથી બીજીવાર તપશ્ચર્યા કરીને શિવજીને પ્રસન્ન કર્યા એમણે સ્વર્ગમાંથી પડતી ગંગાને પોતાના મસ્તકે ધરી અને ત્યાંથી તે પૃથ્વી ઉપર પડીને સમુદ્ર તરફ ચાલી સમુદ્ર કાંઠે સગરના પુત્રોની રાખને પોતાના જલથી પવિત્ર કરી અને સગરના પુત્રોને સદ્‌ગતિએ પહોંચાડ્યા **ગંગા ભાગીરથી** કહેવાઇ અને સગરના પુત્રોએ ખોદેલો સમુદ્ર **સાગર** કહેવાયો ”

સમીક્ષા—

શિવજીએ એક સ્ત્રીને એક પુત્ર અને બીજીને સાઠ હજાર પુત્ર થવાનુ વરદાન આપ્યુ તો બન્ને સ્ત્રીઓને સમાન ભાગે પુત્રો થવાનુ વરદાન કેમ નહી આપ્યુ હોય ? અને શિવજીના આપેલા પુત્રોને કપિલમુનિથી બાળી મરાયજ કેમ ? અશ્વમેધાદિક યજ્ઞોની વાતો જૈનમત પ્રમાણે સગરના પછી ઘણા લાબા કાળ પછીથીજ ચાલેલી છે તે આગળ જણાવવામા આવશે ભરતના પુત્ર મરીચિ તેના પછી કપિલમુનિ થયા છે સગર વખતે સભવ જણાતો નથી તો પછી બાળી મારવાનુ કેવી રીતે બની શકે ?

શિવજીના વરદાનથી પ્રાપ્ત થએલા સાઠ હજાર પુત્રો સગર પિતાના જીવતાજ બળી મુઆ તો, જે શિવજીએ આપ્યા હતા તેમનીજ આરાધના કરીને જીવતા કેમ ન કરાવ્યા ? શુ શિવજીને આપવાની સત્તા હતી, તેવી રીતે પાછા જીવતા કરવાની સત્તા ન હતી ? ખેર

સગરનો પુત્ર અશમજસ, તેનો પુત્ર **અશુમાન્**, તેનો પુત્ર **દિલીપ** અને સગરની ચોથી પેઢીએ દિલીપનો પુત્ર **ભગીરથ**. તે ભગીરથે તપશ્ચર્યાથી ગંગાનદીને પ્રસન્ન કર્યા તેનો ધોધ ઝીલવા ફરી તપ કરી શિવજીને પ્રસન્ન કર્યા ત્યારબાદ ગંગાનદીનો ધોધ શિવજીના મસ્તકપર પડી પૃથ્વી ઉપર પડયો અને સમુદ્ર તરફ વહન થતો સગરના પુત્રોની રાખને પવિત્ર કરી સાઠ હજારને સ્વર્ગે પહોંચાડયા એમ પુરાણોમા જણાવ્યુ છે પણ તે સગરના સમયમા માણસોના શરીર ઘણા ઉચા હતા અને આયુષ્ય પણ ઘણા લાબા કાળના હતા છતા પણ સગર રાજાની ચોથી પેઢી ઉપર થએલા ભગીરથે તે સાઠ હજાર **મુડદાની રાખ**

ગગાના પાણીથી ભીંજવીને સર્વેને જીવતા કરી સ્વર્ગમા પહોચાડયા કે રાખના પરમાણુઓને સ્વર્ગમા પહોચાડયા ?

વિશેષમા, સગરના પુત્રોની સખ્યાને લઇને રામાયણ અને ભાગવતમા એક તુબડીથી પણ ૬૦૦૦૦ પુત્રો પેદા થવાનુ લખી બતાવ્યુ છે (જુઓ શકાકોષ શકા ૩)

આ સર્વ બાબતમા મારાથી કઇ ચોક્કસ નિર્ણય નહી થઇ શકવાથી જૈન અને પુરાણનો લેખ આદર્શ રૂપે રજુ કરી વિશેષ વિચાર કરવાનુ કાર્ય સત્પુરૂષોને (મધ્યસ્થ દૃષ્ટિના વાચકોને) સોપુ છુ

॥ વૈદિક સગરના સાઠ હજાર પુત્ર અને તેની સમીક્ષા ॥

વૈદિકે—તુલસીદાસ રામાયણના—સગર

શ્રી તુલસીદાસજી કૃત રામાયણ બાલકાડ પૃ ૨૦૫ થી ૨૮૨ સુધીમા સગરરાજાનુ વિસ્તૃત વર્ણન છે તેનો કિચિત્ સાર નિચે મુજબ--

રામ, લક્ષ્મણ અને વિશ્વામિત્ર ગગાજી ઉપર આવ્યા રામે ગગાજીની ઉત્પત્તિના સબધે પુછતા વિશ્વામિત્રે કહ્યુ કે-તમારા કુલમા પૂર્વે સગર રાજા થયા હતા તેમને કેશિની અને સુમતિ નામે બે રાણીઓ હતી તે રાણીઓ સાથે સગર વનમા ગયો ત્યા તપશ્ચર્યા કરતા ભૃગુ ઋષિને જોયા સ્તુતિ કરી એટલે ભૃગુ મુનિએ ઇચ્છિતવર માગવા કહ્યુ રાણીઓએ કહ્યુ કે આપની ઇચ્છા પ્રમાણે આપો ભૃગુએ કેશિનીને એક પુત્રનુ અને સુમતિને સાઠ હજાર પુત્ર થવાનો વર આપ્યો પછી તે સ્ત્રીઓની સાથે સગર ઘેર આવ્યો મુનિના કહેવા પ્રમાણે પુત્રો થયા એટલે ઘીથી ભરેલા ઘડાઓમા સાઠ હજાર પુત્રોને રાખ્યા મોટા થયા પછી ક્રીડા કરવા લાગ્યા સગરના મોટા પુત્ર અસમંજસે બાગમા ભરી ગામના છોકરાને સરયૂ નદીમા ડુબાડી દીધા પ્રજાનો પોકાર થતા સગરે અસમજસને દેશ નિકાળ કર્યો, અને તેના પુત્ર અશુમાનને પોતાની પાસે રાખ્યો

હવે અશ્વમેધ યજ્ઞના સમયે છુટા મુકેલા ઘોડાને પોતાના પદની રક્ષા માટે ઇંદ્રે પાતાળમા કપિલ મુનિના આશ્રમે બાધ્યો ઘોડો પાછો ન આવતા સાઠે હજાર પુત્રો ખોળવા નીકળ્યા છેવટે ધરતી ખોદી પાતાળમા પેઠા ત્યા કપિલ મુનિના આશ્રમમા ઘોડાને દેખી તેમને ઘણા કઠોર વચનો બોલતા મુનિએ સામુ

દેખી બાળીને ભસ્મ કર્યા પછી અંશુમાન્ કાકાઓની ખબર લેવા નીકળ્યો ત્યાં સાઠ હજારના મામા ગરૂડજીથી બળી મુઆની ખબર મળતાં જળાંજલી મૂકી, ત્યારે ગરૂડજીએ કહ્યું કે-ગંગાજીનું જળ મળવાથી સાઠ હજારનો ઉદ્ધાર થશે પછી ગરૂડજીની સાથે જઈ મુનિના આશ્રમમાંથી ઘોડો છોડાવી લાવ્યા યજ્ઞ પૂરો કરી, અંશુમાનને રાજ્ય સોંપી, સગર તપ કરવા લાગ્યા પછી અંશુમાનના પુત્ર દિલીપ ગાદી ઉપર આવ્યા તેમણે ઘણાં વર્ષો સુધી તપ કર્યો પણ પત્તો લાગ્યો નહીં પછી તેના પુત્ર ભગીરથે પોતાના પુત્ર કકુત્સ્થને ગાદી સોંપી એક હજાર વર્ષ સુધી તપ કરી બ્રહ્માજીને પ્રસન્ન કર્યા ગંગાજીની પ્રાર્થના કરી, પણ બ્રહ્માએ શિવની સહાય્ય લેવાનું બતાવ્યું તેથી દેવતાઓના વર્ષ સુધી ફરીથી તપ કરી શિવને પ્રસન્ન કર્યા પછી શિવે ગંગાને માથે ઝીલવાનું કબુલ રાખી, બ્રહ્માનું ધ્યાન કરી, ગંગાને છોડાવી ગંગાએ શિવને પાતાલમાં ખોસી ઘાલવાનો વિચાર કર્યો પણ શિવે જટામાંથી એક વર્ષ સુધી ગંગાને ચમકવાજ ન દીધી પછી ભગીરથની પ્રાર્થનાથી બિંદુ બિંદુ છોડતાં ત્રણ ધારાથી આકાશ, પાતળ અને પૃથ્વી એમ ત્રણે લોકને પાવન કરતી ગંગાએ સગરના સાઠ હજાર પુત્રોને તારી દીધા પછી દેવતાઓની સાથે આવીને બ્રહ્માએ ભગીરથની સ્તુતિ કરી" ઇત્યાદિ

ગંગાનું જાન્હવી નામ પાડવાનું કારણ

માજ તુલસીદાસ રામાયણના બાલકાંડ ૪ ૨૧૮ ની ટીપમાં વાલ્મિકીય રામાયણનું અવતરણ મુકેલું છે તેમાં લખ્યું છે કે—

" ગંગાજી માર્ગમાં જન્હુ રાજાની યજ્ઞ સામગ્રીને તાણી ગયા હતા તેથી જન્હુ ક્રોધ કરી ગંગાને પી ગયા હતા પણ પછી ભગીરથેસ્તુતિ કરી ત ઉપરથી જન્હુએ પોતાના અંગમાંથી ગંગાને પાછા કહાઢયા હતા તેથી જાન્હવી પણ કહેવાય છે

વૈદિકે-તુ રામાયણના-સગર અને જન્હુનું સ્વરૂપ

જૈન અને વૈદિક સગરના પુત્રો અને ગંગાના વર્ણન ઉપર સમીક્ષા

આ અવસર્પિણીમાં એક કોટાકોટી સાગરોપમ કાળના પ્રમાણવાળા ચોથા આરાનો અડધો ભાગ (પચાસ કોટાકોટી) વ્યતીત થયા બાદ બીજા તીર્થંકર અજિતનાથ અને બીજા ચક્રવર્તી સગર થયા હતા તેમનો તથા તેમના સાઠ

હજાર પુત્રોનો યતકિંચિત્ ઇતિહાસ અમોએ જૈન પ્રમાણે ઉપર આપ્યો છે તેમજ વૈદિક ગ્રંથોમાથી પણ ત્રણ લેખો ટુકામા આપ્યા છે હવે તેના અંતરગનો વિચાર ટુકામા કરીએ—જૈન પ્રમાણે પુત્રો સ્વાભાવિક રીતે પેદા થયા હતા જ્યારે વૈદિકનો પહેલો લેખ જોતા શિવજીના વરદાનથી પુત્રો થયા હતા કપિલ મુનિએ તેમને બાળી મુકયા અને ગગાના પાણીથી ત્રિજી ચોથી પેઢીએ તેમનો ઉદ્ધાર થવાનુ ભવિષ્યપણ કપિલમુનિએજ સૂચવી દીધુ હતુ હવે બીજો તુલસીદાસજીકૃત રામાયણનો લેખ જોતા ભૃગુમુનિના વરદાનથી પુત્રોની પ્રાપ્તિ અને પાતાળમા રહેલા કપિલમુનિએ બાળી નાખ્યાનુ જણાય છે બાળી નાખ્યાની ખબર સુમતિ રાણિના ભાઇ ગરૂડે (સાઠ હજાર છોકરાઓના મામાએ) આપી હતી, તેમજ ગગાના પાણીથી ઉદ્ધાર થવાનુ ભવિષ્ય પણ ગુરૂડજીએ કહીને બતાવ્યુ છે

અસમજસના પુત્ર અંશુમાને ગગાજીને લાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય એમ બન્ને લેખોથી જણાતુ નથી પછી અંશુમાનના પુત્ર દિલીપે ઘણા કાળ સુધી તપ કર્યો પણ તેઓ ગગાજીને લાવી શકયા ન હતા જ્યારે દિલીપના પુત્ર ભગીરથે પોતાના પુત્રને ગાદી સોંપી હજારો વર્ષના તપને અંતે બ્રહ્માજીને પ્રસન્ન કર્યા પણ બ્રહ્માજીએ કહ્યુ કે-જો શિવજી ગગાનો પ્રવાહ ઝીલવાનુ કબુલ કરે તોજ ગગાજીને નીચે લાવી શકાય? ભગીરથને ફરીથી દેવતાના વર્ષ તપ કરી શિવને પ્રસન્ન કરવા પડયા, પછી શિવજીએ ધોધ ઝીલવાનુ કબુલ રાખી, ધ્યાન કરી બ્રહ્માજીને જાગૃત કર્યા અને સ્વર્ગમાથી ગગાને છોડાવ્યા ગગાજીને ગર્વ થયો કે ધોધથી શિવને પણ પાતાળમાજ ખોસી ઘાલુ, પણ ગગાજીનુ ધાર્યુ ન થવા દેતા શિવજીએ પોતાની જટામા ગગાજીને એવાં તો ગુગળાવી નાખ્યા કે એક વર્ષ દિવસ સુધી તો ચસકવાજ દીધા નહી છેવટે ભગીરથે પ્રાર્થના કરી જટામાથી મુક્ત કરાવ્યા, એટલે ગગાજી ત્રણે લોકોને પાવન કરતા સગરના સાઠે હજાર પુત્રોનો પણ ઉદ્ધાર કરી સ્વર્ગમા પહોચાડી દીધા અહિં ટુકામા વિચાર કરવાનુ એટલુજ છે કે-જે બળી ગએલાની રાખ તેપણ તે કાળ પ્રમાણે લાખો વર્ષ થઇ ગયા હતા તેમને સ્વર્ગે કેવી રીતે પહોચાડેલા સમજવા?

હવે વાલ્મીકીય રામાયણનો ઉલ્લેખ એવો છે કે-'જન્હુ રાજાના યજ્ઞની સામગ્રી ગગાજી તાણી ગયા તેથી જન્હુ ગગાજીને પી ગયા જ્યારે ભગીરથે જન્હુ રાજાની સ્તુતિ કરી ત્યારે જન્હુએ પોતાના અગમાથી બહાર કઢાડયા તેથીજ જા હ્નવીના નામથી લોકમા પ્રસિદ્ધ થયા

વાલ્મિકીયનો આ લેખ જોતા વૈદિકીય પ્રથમના બન્ને લેખો તદ્દન રદ થઇ જાય છે કેમકે-જન્હુ પિતા, અને ભગીરથ પુત્ર હતા એમ જે જૈનોએ બતાવેલુ છે તેની સાથેજ તે સબંધ ઘનવે છે તેમજ ગગાજી પણ હતા એ પણ સ્વત સિદ્ધ છે માત્ર જન્હુ ગગાજીને પી ગયા અને ભગીરથે બહાર કઢાવ્યા એટલી વાત જૈનોની સાથે મળતી નથી, પણ ગગાજી તો હતાજ તેથી બ્રહ્માને કે શિવજીને આરાધવાની જરૂર પડેલી હોય તેમ પણ જણાતું નથી આ લેખમા મૂળની વાત કયા પ્રકારની હતી અને તેમા ફેરફારી કોણે કરી તેનો વિચાર કરવાનુ તો વાચક વર્ગને સોપી દઇ આ પ્રસગથી વિરમુ છુ

જૈન વૈદિકના સગરમા પડેલી ભિન્નતાની સમીક્ષા

સાઠ હજાર પુત્રોની હિંસાના પાપથી કપિલની મુક્તિ

(સ્કધ પુરાણ ખડ ૫ મો, અધ્યાય ૧૭૫ મો પત્ર ૩૦૨ અને શ્લોક ૧૯ નો સાર)

જેને પુરાણોમા સનાતન વાસુદેવ કહેલા છે તે પાચમા અવતારે કપિલ મુનિત્વને પ્રાપ્ત થઇ સાતમા પાતળમા જઇને વસ્યા ત્યા દેવોથી અને સિદ્ધોથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવરૂપે પૂજાયા પણ તેમના આગળ જઇ ચઢેલા સગરના પુત્રો તો નાશને પ્રાપ્ત થયા તે બળી મરેલાના પાપનો શોક કરતા વિચારવા લાગ્યા કે હુ સર્વ સગત્યાગી, નિર્વિકર છતા મારાથો આ સાઠ હજારનો નાશ થયો તે અયોગ્ય થયુ, પણ થઇ ગયુ તેનુ હવે શુ કરવુ ? એવો વિચાર કરીને તે કપિલ ઋષિ નમદાનદીના તીર ઉપર આવ્યા અને વ્રત ઉપવાસાદિકની સાથે સ્નાન, દાન અને રૂદ્રના પૂજનથી તેણે પોતાન આત્માને તે લાગેલા પાપથી છોડાવીને નિર્વાણપદને પ્રાપ્ત કર્યું બીજા પણ તે તીર્થમા સ્નાન કરી જે ૫ મેશ્વરને પૂજશે તે પણ હજાર ગાયના દાનના પુણ્યને પ્રાપ્ત થાય " ઇત્યાદિ વિશેષ ત્યાથી જોઇ લેવુ

આમા વિચાર—

સનાતન વૈકુઠના માલિક વાસુદેવ (વિષ્ણુ ભગવાન પોતે) ૨૪ અવતારો ધારણ કરતા પાચમા અવતારે કપિલમુનિ રૂપ થયા, તેમણે પોતાના નામ નાજ તીર્થમા વ્રતાદિક કરી રૂદ્રને પૂજ્યા ત્યારે તેઓ પાપથી છુટી નિર્વાણ પદને વર્યા તો તે કપિલના પાચમા અવતાર પછી પાછા ફરીથી વાસુદેવે ઓગણીસ (૧૯) અવતાર ધારણ કરેલા છે તો તે કયા સ્થાનથી આવીને ધારણ કરેલા ?

આ ઉપરના લખાણમા હુ કોઇ પણ પ્રકારથી મારી સમજુતી કરી શકયો નથી તેથી પડિતોને આ સબધમા જરા થોભીને વિચાર કરવાની ભલામણ કરુ છુ

॥ વિષ્ણુના પાચમાવતાર કપિલે આઠ હજાર પુત્રોને મારી પ્રાયશ્ચિત લીધુ પ્રકરણ ૧૧ મુ સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૧૨ મુ ત્રિજાથી નવમા તીર્થંકર.

ત્રિજા તીર્થંકર સભવનાથ ૩ — બીજા તીર્થંકર અજિતનાથના નિર્વાણ પછી ત્રીસલાખ કોટિ સાગરોપમ વર્ષ જતા શ્રાવસ્તી નગરીમા ઇક્ષ્વાકુ વશમા જિતારિ નામના રાજા થયા તેમણી રાણી સેના હતી તેમના પુત્ર સભવનાથ નામે ત્રિજા તીર્થંકર થયા *

ચોથા તીર્થંકર અભિનદન — અયોધ્યા નગરીમા ઇક્ષ્વાકુ વશમા સવર રાજા થયા, તેમની રાણી સિદ્ધાર્થા તેમના પુત્ર અભિનદન ચોથા તીર્થંકર થયા

પાચમા તીર્થંકર સુમતિનાથ — અયોધ્યા નગરીમા ઇક્ષ્વાકુ વશમાજ 'મેઘ' નામે રાજા થયા તેમની રાણી સુમગલા હતી તેમના પુત્ર સુમતિનાથ તે પાચમા તીર્થંકર થયા

છઠ્ઠા તીર્થંકર પદ્મપ્રભ — કૌસાબી નગરીમા ઇક્ષ્વાકુ વશમા **શ્રીધર** નામે રાજા થયા તેમની રાણી સુસીલા હતી તેમના પુત્ર પદ્મપ્રભ (પદ્મનાભ) નામે છઠ્ઠા તીર્થંકર થયા

સાતમા તીર્થંકર સુપાર્શ્વનાથ — વાણારસી (બનારસ) નગરીમા ઇક્ષ્વાકુ વશમાજ **પ્રતિષ્ઠ** રાજા થયા તેમની રાણી પૃથ્વી નામની હતી તેમના પુત્ર સુપાર્શ્વનાથ હતા તે સાતમા તીર્થંકર થયા

---

* આ સર્વ તીર્થંકરોના થવામા એકેકથી અતર જાણવા માટે જુઓ પ્રકરણ પાચનુ આ બધાએ તીર્થંકરો સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થયા પછી ત્રણ ત્રણ ભવ કરીને મોક્ષે ગયા છે પરતુ દરેકના ભવો લખતા ઘણો વિસ્તાર થાય તેથી લખ્યા નથી જાણવાના ઇચ્છા-વાળાએ ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરૂષચરિત્ર વિગેરે અન્ય જૈન ગ્રંથો જોવા

આઠમા તીર્થંકર ચંદ્રપ્રભ — ચંદ્રપુરી નગરીમા ઇક્ષ્વાકુ વંશમા મહાસેન રાજા હતા તેમની લક્ષ્મણા રાણી હતી તેમના પુત્ર શ્રી ચંદ્રપ્રભ હતા તે આઠમા તીર્થંકર થયા

નવમા તીર્થંકર સુવિધિનાથ — કાકંદી નગરીમા ઇક્ષ્વાકુ વંશમાજ સુગ્રીવનામે રાજા થયા તેમની રાણી રામા નામની હતી તેમના પુત્ર સુવિધિનાથ થયા તે નવમા તીર્થકર થયા

આ ત્રિજા તીર્થકરથી નવમા તીર્થંકરના સમય સુધી ન તો કોઇ ચક્રવર્ત્તી થયા, તેમજ ન તો કોઇ વાસુદેવાદિક થયા છે તેમજ નતો કોઇ ધર્મમા વિશેષ ફેરફાર થએલો હોવાથી અખંડ રૂપે જૈન ધર્મજ ચાલી રહેલો હતો તેથી આ જગ્યેપર વિશેષ વિસ્તાર કરવાનો અવકાશ લીધો નથી કારણ બધાએ તીર્થ કરો તત્વના ઉપદેશમાતો એક સરખાજ હોય છે માત્ર દેશ અને કાળ પ્રમાણે સુધારા વધારા બતાવે છે તેથી તેમા વિશેષ કહેવાનુ આપણને શું હોય?

બ્રાહ્મણોએ બદલેલું ધર્મનું સ્વરૂપ.

જૈનોના ઇતિહાસ પ્રમાણે નવમા તીર્થંકર સુવિધિનાથ થયા ત્યા સુધી 'મા હન' શબ્દથી પ્રસિદ્ધિ પામેલા બ્રાહ્મણોમા ભરતચક્રવર્ત્તિએ આપેલા આર્ય ચાર મહાવેદોનુ પઠન પાઠન યથાર્થ રીતે ચાલતુ હતું તેથી જૈનધર્મમા અને વૈદિક ધર્મમાં કોઇ પણ પ્રકારનો વિશેષ ફેરફ ન હતો જો કે તેમના સમયમા કપિલમુનિનો મત ચાલતો હતો ખરો પણ તેઓ મહાચારનુ પાલન કરતા અને મહાચારનોજ ઉપદેશ કરી શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનુજ ધ્યાન કરવાનુ લોકોને બતાવતા હતા અને જૈન ધર્મ પણ અખંડિત પણાથીજ ચાલતો આવેલો હતો પરંતુ નવમા તીર્થંકર સુવિધિનાથના નિર્વાણ પછી કેટલોએક કાળ ગયે જીવોના દુર્ભાગ્યને લીધે અનિષ્ટકાળના પ્રભાવથી જૈન ધર્મનો સર્વથા લોપ થઇ ગયો હતો, તે સમયે ન તો કોઇ જૈન ધર્મના પાલન કરવાવાળા સાધુ હતા, ન તો કોઇ શ્રાવક, તેમજ ન તો કોઇ સુવિધિનાથ ભગવાનના ઉપદેશના તત્ત્વના પુસ્તકો રહ્યા હતા, તેથી દશમા તીર્થ કર શીતલનાથના થતા પહેલા, ઘણા લાંબા કાળ સુધી પોતાની આજી

વિકાને માટે પઠન પાઠન કરવાવાળા પેલા બ્રાહ્મણોનેજ ધર્મનુ સ્વરૂપ લોકો પૂછવા લાગ્યા, એટલે તે બ્રાહ્મણો પોતાના સ્વાર્થમિશ્રિત વ્યવહાર ધર્મ માત્રનોજ વિશેષ ઉપદેશ કરતા થયા અને દિન દિન પ્રતિ નેતૃત્વનુ અભિમાન ધરાવતા, લોકોના પાસેથી મનમાની ભેટો લઇ વિષયાદિકમા વધારે ને વધારે મગ્ન થતા શિથિલતામા ઉતરતા ગયા

હવે જ્યારે દશમા તીર્થંકર શ્રી શીતલનાથ ભગવન્ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શ્રી ઋષભદેવની પેઠે ખરા તત્વોનો ઉપદેશ કરવા લાગ્યા, ત્યારે કેટલાક ભદ્રિક બ્રાહ્મણો તેમના પાસેથી યથાર્થ તત્ત્વો સાભળી (સમજી) ને દશમા તીર્થંકરના માર્ગને અનુસર્યા હતા, પરંતુ જે બ્રાહ્મણો પડિતમાની થઇને લોકોના પાસેથી મનમાની ભેટ લઇને નેતૃત્વના અભિમાનવાળા થઇ બેઠા હતા તે બ્રાહ્મણોને ત્યાગ વૈરાગ્યરૂપ આત્મ કલ્યાણનો માર્ગ પસદ નહી પડવાથી તેઓ ત્યાગી, વૈરાગી સાધુઓને તિરસ્કારની નજરથી જોવા લાગ્યા, એટલુજ નહી પણ તેમને લોકોમા હલકા પાડવાને માટે ' દાસ, દસ્યુ નાસ્તિક, અને વેદબાહ્ય કહીને લોકોને પણ ભટકાવવા લાગ્યા એટલામાત્રથી સતોષ ન પામતા પ્રાચીન કાળથી ચાલતા આવેલા ઇતિહાસોમા પણ ધીરે ધીરે અનેક પ્રકારના ફેરફારો કરીને પોતાની માન્યતાને અનુકૂળ પડતા પ્રયત્નો કરવા લાગ્યા જો કે દશમા તીર્થંકરના સમયમા કોઇ પણ મોટા પ્રકારનો ફેરફાર કરી શક્યા નહી હોય, પણ આપણે જેમ જેમ આગળ આગળના પુસ્તકોના વિષય ઉપર નજર ફેરવીશુ તેમ તેમ ઘણા પ્રકારની વિચિત્રતાઓ આપણે જોઇ શકીશુ જેમકે ' યજ્ઞના વિષયને મુખ્ય રાખીને જીવોનો સહાર કરી માસ ભક્ષણ કરવાનુ, માતૃ મેધ, પિતૃમેધાદિક યજ્ઞોમા તેમનો સહાર કરી અંગત વેર સાધવાનુ, એજ પ્રમાણે શ્રાદ્ધાદિકમા યજમાનના બાપ દાદાઓને અનેક જીવોના માસ ભક્ષણથી વર્ષ દિવસ સુધી તૃપ્ત રાખવાનુ વિગેરે વિગેરે અનેક પ્રકારની વિપરીતતા ધર્મના બહાનાથી કરેલી આપણે જોઇએ છીએ આટલુ બધુ અધેર ચલાવતા છતા પોતાના વશમા પડેલા અજ્ઞાની લોકોને શીખવતા ગયા કે " જૈનો વેદોને માનતા નથી, શ્રાદ્ધને માન આપતા નથી તેથી જૈનો નાસ્તિક છે " પછી તે તત્ત્વાતત્ત્વને નહી સમજનારા જેના વશમા પડેલા હોય તે જે કહે તે સમજે અને કહે બાલકમા અને અજ્ઞાનીમા કાઇ ફરક હોતો નથી કોઇ કવિએ કહ્યુ પણ છે કે–

" ટુકડી મસુદા બાસ્તા, તીનોકા એક ગોત
જીનકો જૈસા ગુરૂ મિલા, ઉનકા વૈસા પોત ? "

મતલબ એવો છે કે–ટુકડી (ખાદી), મસુદા (મધ્યમ કપડુ) બાસ્તા (સારા

લોકોને પહેરવા યોગ્ય ઉંચુ કપડું) આ બધાયે લુગડા તો રૂઇનાજ બને છે ફરક કેમ પડયો ? તો કે–જેને જેવો કારીગર મળ્યો તેણે તેવું બનાવ્યું એજ પ્રમાણે જેને જેવા ગુરૂ મળ્યા તેણે પોતાના સેવકોને તેવા બનાવ્યા પણ જ્યારે ખરા કારીગરના હાથમાં તે વસ્તુ જાય છે ત્યારે તેની ખરી કિંમત થાય છે બીજુ કારણ એ પણ છે કે 'ગતિ પ્રમાણે જીવોની મતિ થાય છે' બાકી વાસ્તવિક ધર્મ, તો એજ છે કે–કોઇ પણ જીવોને દુખ આપવું ન જોઇએ, તેમજ પોતાને અને બીજાને જે હિત, મિત, અને પથ્યરૂપ હોય તેજ પ્રમાણે બોલવું પારકી સ્ત્રીને મા, બહેન, બેટી, તરીકે માન આપવું, બીજાના ધનને જબરજસ્તીથી લેવું નહી, તેમજ લોભના વસમાં પડી ધન ભેગું કરવાની હાય હાય નહી રાખવી ઇત્યાદિ જે નીતિનો માર્ગ છે, તે બધાએ ધર્મને માટે એક સરખોજ છે

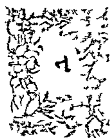
છતા આવા ઉત્તમ નીતિના ધર્મથી છોડાવીને પોતાના વિષયો પોષવાને માટે, કે સ્વાર્થના માટે બીજા જીવોના ઉપર જુલમ ગુજારવામા ધર્મ બતાવવો તે કયા પ્રકારનો ધર્મ ? વાસ્તવિક વિચાર કરીએ તો તે ધર્મ નથી, પણ ધર્મમા વિકાર થયેલો કહી શકાય જ્યારે સત્યધર્મમા ભેદ થાય છે ત્યારે તેના નેતાઓને તત્ત્વોમા પણ ફેરફાર કરવાની ફરજ માથે આવી પડે છે પછી તેમના ગ્રંથોમા વસ્તુના નામોનો ફેરફાર, દેવોની આકૃતિમા ફેર, ગુરૂઓના વર્તનમા ફેર, એવી રીતે જ્યા જોઇશુ ત્યા અનેક પ્રકારની વિષમતાઓ (વિકૃતિઓ) આપણા જોવામા આવશે, પરંતુ મધ્યસ્થ વૃતિ ધારણ કરી સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી સત્યાઽસત્યનો વિચાર કરીને જોઇશુ તો મુખ્ય મુદ્દાઓમા થોડાજ ફરક જોઇ શકીશુ આથી કેટલાક વૈદિક ધર્મના વિષયો તે તે ગ્રંથોમાથી લઇને લોકોના આગળ આદર્શરૂપે મુકવાનો મારો આ પ્રયત્ન છે પરંતુ નિર્ણય કરવાનું કાર્ય પંડિતોએજ કરી લેવું

ઇતિ—નવમા તીર્થંકરની પછી—ભરતચક્રીના સ્થાપેલા બ્રાહ્મણોએ ધર્મનું સ્વરૂપ પલટાવ્યું પ્રકરણ ૧૨ મું—સંપૂર્ણ

પ્રકરણ ૧૩ મું

દશમા તીર્થંકર શીતળનાથ અને તેમના શાસનમાં હરિવંશની ઉત્પત્તિ

નવમા તીર્થંકર સુવિધિનાથના નિર્વાણ પછી ઘણા લાંબા કાળે ભદ્દિલપુર નગરમા ઇક્ષ્વાકુ વંશના દૃઢરથ રાજા થયા, તેમની રાણી નંદાનામની હતી, તેમના પુત્ર શીતળનાથ ભગવાન દશમા તીર્થંકર થયા તેમના નિર્વાણ પછી તેમનાજ શાસનમા **હરિવંશની** ઉત્પત્તિ થઇ તેનો સબંધ નીચે મુજબ —

કૌશંબી નગરીમા વીરનામનો કોળી હતો તેની સ્ત્રી વનમાળા ઘણીજ રૂપાળી હતી તેથી તે નગરના રાજાએ તેણીને જબરજસ્તીથી પોતાની રાણી બનાવી લીધી સ્ત્રીના વિરહથી તે કોળી ગાંડો થઇ ગયો અને હા વનમાળા! હા વનમાલા! કરતો શહેરમા ભટકવા લાગ્યો

એક વખત વર્ષાકાળમા વનમાળાની સાથે રાજા ગોખમા બેઠો હતો તેવામા પેલા વીર કોળીને હા! હા! કરતો બાવરો થઇ ગએલો જોઇ રાજા રાણી (વનમાળા) ને ઘણોજ પશ્ચાતાપ થતા તેઓ પોતાના આત્માને ધિક્કારવા લાગ્યા તેજ સમયે એકદમ તેમના ઉપર વિજલી પડવાથી કાળ કરીને હરિવર્ષ ક્ષેત્રમા તેઓ સ્ત્રી પુરૂષ રૂપે યુગલ પણે ઉત્પન્ન થયા

રાજા રાણીનુ મરણ સાંભળીને કોળી ખુશીમા આવીને સાવચેત થઇ ગયો પછી તાપસ થઇને તપ કર્યો તે તપના પ્રભાવથી કિલ્વિષ* દેવતા પણે ઉત્પન્ન થયો, ત્યા અવધિજ્ઞાનથી જોતા રાજા રાણીને યુગલિક પણે ઉત્પન્ન થયેલા જોઇ વિચાર કરવા લાગ્યો કે—આ યુગલિક× ભદ્રક પરિણામી અને અલ્પારંભી હોવાથી મરીને દેવતા પણે ઉત્પન્ન થશે તો પછી હુ મારૂ વૈર કેવી રીતે લઇ શકીશ ? માટે એવો ઉપાય કરૂ કે જેથી એ બન્ને મરીને નરકમા જાય તે એવો વિચાર કરે છે ત્યારે તેટલામા ભરતક્ષેત્રમા ચંપાનગરીના રાજા ઇક્ષ્વા

* આ દેવજાતિ નીચ કોટિની છે

× જૈન સિદ્ધાંતમા એવો નિયમ જણાવેલ છે કે દરેક યુગલિક મરીને સ્વર્ગમાજ જાય

કુવંશીય ચંદ્રકીર્તિનું અપુત્રિયા પણે મરણ થવાથી ત્યાંના લોકોને વિચાર થયો કે હવે આપણે રાજા કોને સ્થાપવો તે વખતે પેલા દેવતાએ તે યુગલના શરીરનો દેવમાયાથી સંકોચ કરીને ત્યાંથી ઉઠાવ્યું અને ચંપાનગરીના લોકોને સોંપીને કહ્યું કે આને તમારો હરિનામા રાજા અને હરિણીનામા રાણી બનાવો અને એમને ફલમિશ્રિત માંસ ખાવાને આપજો, તેમ શિકાર કરવાનું પણ શીખવજો કહી અંતર્ધાન થઇ ગયો લોકોએ તે રાજા રાણીને તેના કહ્યા પ્રમાણે આચરણ કરાવ્યું તેથી તે બંને મરીને પાપના પ્રભાવથી નરકમાં ગયા યુગલિક કદિપણ નરકમાં જાય નહિ છતાં અહિં તેમ બન્યું તેથી આ અનિષ્ટકાળમાં આશ્ચર્ય રૂપે મનાયું છે

આ રાજાની વંશપરંપરા થઇ તે હરિવંશના નામથી પ્રસિદ્ધ થઇ એજ વંશમાં વસુરાજા થયો હતો (જુઓ પ્રકરણ આવતામાં)

શ્રી સુવિધિનાથ તીર્થંકરના શાસની પેઠે શ્રી શીતલનાથનું શાસન પણ આગળ જતાં કેટલાક કાળે સર્વથા વિચ્છેદજ ગયું એવીજ રીતે નવમ તીર્થંકરથી લઇને પંદરમા તીર્થંકર ધર્મનાથ સુધી વારંવાર જૈન ધર્મનો વિચ્છેદજ થતો રહ્યો તેમ તેમ ઉત્તરોત્તર બ્રાહ્મણ ધર્મનું પ્રાબલ્ય વધતું ગયું

દશમા તીર્થંકર શીતલનાથ, પછી હરિવંશની ઉત્પત્તિ.

નવીન વેદોની રચના

જૈનોના ઇતિહાસ પ્રમાણે હિંસામિશ્રિત વેદો બનાવનારામાં યાજ્ઞવલ્કય, સુલસા, પિપ્પલાદ અને પર્વત આદિ મુખ્ય હતા આમાંથી પ્રથમના ત્રણનો ઇતિહાસ આ પ્રકરણમાં આપીશું અને સાથે સાથે વૈદિક ગ્રંથોમાંથી તે કથનને ટેકો આપતા ઉલ્લેખોનો પણ નિર્દેશ કરીશું પર્વતનું વર્ણન વસુરાજાના સંબંધવાળા પ્રકરણમાં કહેવામાં આવશે.

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યકૃત ત્રિપષ્ઠિશલકા પુરૂષ ચરિત્ર-પર્વ ૮માના બીજા સર્ગમાં આ ત્રણેનો ઇતિહાસ આપેલો છે તે નીચે મુજબ—

કાશપુરીમાં સુલસા અને સુભદ્રાનામે વેદ વેદાઆદિકમાં અત્યંત નિપુણ બે સંન્યાસિણી બહેનો હતી તેમણે વાદ વિવાદમાં અનેક વાદિઓને જીતેલા

પણ યાજ્ઞવલ્કયના વાદમા ' જે હારે તે સેવક બને ' એવી પ્રતિજ્ઞા હતી અને યાજ્ઞવલ્કયે સુલસાને જીતી તેથી તે તેની સેવિકા થઇ રહી તેમા બન્નેનો સયોગ થતા પુત્ર પેદા થયો, તેઓ તે પુત્રને પીપલના વૃક્ષ નીચે મુકીને ચાલતા થયા સુલસાની બહેન સુભદ્રાને આની ખબર પડતા તે પીપલા તરફ ગઇ સ્વાભાવિકપણે પીપલાનુ ફલ બાલકના મુખમા પડતા તે મુખ હલાવી રહ્યો હતો આથી તેનુ નામ પિપ્પલાદ રાખ્યુ તેને યત્નથી પાળી વેદવેદાગાદિ શાસ્ત્રો ભણાવ્યા

પિપ્પલાદે અભિમાનથી અનેક વાદિઓને હગાવ્યા છેવટે માસીના કહેવાથી પોતાના માત પિતાની ખબર પડતા ઉગ્ર ક્રોધ થયો કે અરે ! તેઓ નિર્દય થઇ મને જગલમા છોડીને ચાલ્યા ગયા આથી તેની સાથે વાદમા ઉતરી તેણે માતૃમેધ અને પિતૃમેધની સિદ્ધિ કરીને તે બન્નેનો તેમા હોમ કર્યો

આ પિપ્પલાદ મીમાસકમતના મુખ્ય આચાર્ય થયા તેમને બાતલી નામે શિષ્ય થયો તેનાથી યજ્ઞ યાગાદિ (જીવોની હિસાની) ની પ્રવૃતિ વિશેષ પણે ચાલુ થઇ

વેદોના સબંધે વૈદિક માન્યતા—

વૃહત્ આરણ્યક ઉપનિષદ્ના ભાષ્યમા લખ્યુ છે કે ' યજ્ઞોના કહેવા વાલા ' યજ્ઞવલ્કય ' અને તેનો જે પુત્ર તે યાજ્ઞવલ્કય ' આથી યજ્ઞોની વિધિ પ્રાય યાજ્ઞવલ્કયથીજ ચાલેલી હોવી જોઇએ તેમજ ઘણે ઠેકાણે याज्ञवल्क्येति हो वाच (અર્થાત્ યાજ્ઞવલ્કયે એમ કહેલુ છે) આવો ઉલ્લેખ જોવામા આવે છે એથી પણ યાજ્ઞવલ્કયજ વેદોના કર્તા કલ્પી શકાય છે વળી વૈદિક શાસ્ત્રોમા એમ પણ લખાએલુ છે કે ' યાજ્ઞવલ્કયે પૂર્વની વિદ્યા વામી (ઓકી કાઢી) ને સૂર્યની પાસેથી નવીન વિદ્યા શીખી ' આનો અર્થ પણ એજ થઇ શકે કે યાજ્ઞવલ્કયે પ્રાચીન વેદોનો ત્યાગ કરીને નવીન વેદો બનાવ્યા

આ વાતનો વિશેષ પુરાવો સ્કદ પુરાણ ખડ છઠ્ઠો, અધ્યાય ૧૨૯, શ્લોક ૭૩ (પ ૧૪૪) થી પણ મળે છે તેનો સારાશ નીચે મુજબ—

' બૃહત્કલ્પમા વેદ, વેદાતના પારગામી શાકલ્યમુનિ ઘણા શિષ્યોને ભણાવતા હતા અને રાજાનુ પૌરોહિત્ય પણ કરતા તેથી રાજાનુ શાતિક કર્મ

પોતે કરતા અને ક્રમવાર શિષ્યો પાસે પણ કરાવતા એક દિવસે વેશ્યાનાં † નખોથી શરીર પર લિસોટા પડેલા છતા પણ લાજ છોડીને યાજ્ઞવલ્કય શાન્તિ કર્મ કરાવવાને ગયો એવા સ્વરૂપથી આવેલો જોઇ લોકો હાસી કરવા લાગ્યા અને રાજા પણ ઋષિને આવી સ્થિતિવાળો જોઇ તેના હાથનું પાણી ગ્રહણ ન કરતા લાકડાને છાંટવાનું કહ્યું લાકડા ઉપર છાંટતા તે પ્રફુલ્લિત થઇ ગયું રાજાએ ચકિત થઇ પાણી માંગ્યું પણ અભિમાની યાજ્ઞવલ્કયે આપ્યું નહી ને પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યો ગયો બીજે દિવસે શાકલ્ય મુનિના તરફથી શાંતિક કર્મ થયા બાદ રાજાએ યાજ્ઞવલ્કયની માગણી કરી શાકલ્ય ઋષિએ યાજ્ઞવલ્કયને શાન્તિકર્મ કરવાની આજ્ઞા કરતા હઠે ચઢેલા તેણે ગુરૂને પણ તરછોડી નાખ્યા તેથી ગુરૂએ પણ ઘણો તિરસ્કાર કરીને કહ્યું કે—' મારી વિદ્યા પાછી આપીને તારે જવું જવુ હોય ત્યાં ચાલ્યો જા ' એમ કહી મંત્રેલું પાણી પાયું તેથી આકુલવ્યાકુલ થઇ બધી વિદ્યાઓ ઓકી કાઢી અને કહેવા લાગ્યો કે તમારો આપેલો એક પણ અક્ષર હવે મારા પેટમા રહ્યો નથી તેથી તમે મારા ગુરૂ નહી અને હું તમારો શિષ્ય પણ નહી એમ કહી યાજ્ઞવલ્કય હાટકેશ્વરમાં ગયો, અને ત્યા જઇ સૂર્યની ઉપાસના કરવા લાગ્યો એટલે એક વર્ષના અંતે સૂર્યે પ્રસન્ન થઇ વરમાગવાનું જણાવ્યું ત્યારે યાજ્ઞવલ્કયે વેદ વિદ્યા ભણવાની પ્રાર્થના કરી સૂર્યે કહ્યું કે—મારા તેજરાશિનાથી ટકી શકાશે નહી છેવટે સૂર્યે લઘિમા વિદ્યા આપી અને તે વિદ્યાના પ્રભાવથી લઘુ શરીર ધારણ કરીને સૂર્યના ઘોડાના કાનમાં પેસી સૂર્યના મુખથી બધી વેદ વિદ્યા ભણ્યા પછી સર્વ ઉપનિષદો બનાવી રાજાઓને અને લોકોને ભણાવી પછી પોતાના કાત્યાયન પુત્રને ભણાવી ભણાવી પોતે બ્રહ્મ તેજની મધ્યે પોતાનું તેજ જોડી દીધુ ''

આ શિવાય બીજા પણ અનેક ઋષિઓએ વેદોની જુદી જુદી ઋચાઓ બનાવેલી છે એના પુરાવા માટે જુઓ આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૩૯૨ થી તેમાં જણાવ્યું છે કે—

" વેદ રચનાનું કાર્ય આસરે પાંચસે વર્ષ સુધી ચાલ્યુ અને તે રચવામા અનેક ઋષિઓએ મહેનત લીધી પુરાણકાળમા અનેક ઋષિઓ થઇ ગયા તે બધાએ વેદનું રક્ષણ કર્યું અને વેદ ધર્મનો પ્રચાર કર્યો + × ×

† મૂળમા આ બાબતનું વર્ણન અત્યન્ત વિસ્તારથી કરેલ છે પરંતુ આ પ્રસંગનો શ્લોક નીચે પ્રમાણે છે —सोऽपि तारुण्यगरण वेश्याकरजविक्षत ।
सर्वांगेषु च निर्लज्ज प्रस्टागो जगाम है ॥ १४ ॥

સર્વ વેદમા મુખ્ય જે ઋગ્વેદ તેના દશ પ્રકરણ અથવા મડલ છે, તેમા પહેલુ અને છેવટનુ મડલ અનેક ઋષિઓને હાથે રચાયેલુ છે, ભ્રુગુકુલોત્પન્ન ગૃત્સમદ અને તેના વશજોએ બીજુ મડળ વિશ્વામિત્રે ત્રીજુ, વામદેવે ચોથુ અત્રિએ પાચમુ ભારદ્વાજે છઠુ તથા સાતમુ કાણ્વે આઠમુ અને અગીરસે નવમુ

એ પ્રમાણે વચલા આઠ મડલો જુદા જુદા ઋષિઓએ રચ્યા તેમણે જુદા જુદા તેત્રીસ × દેવતાઓની સ્તુતિ કરેલી છે પરતુ એ સ્તુતિનુ પરિણામ 'ઇશ્વર એકજ છે' એ ભાવમા થએલુ છે વેદકાળમા એકદર ૯૧ ઋષિઓ થઇ ગયા એવુ મત્સ્યપુરાણમા કહેલુ છે "

આ વાતની પુષ્ટિમા ડૉ મૅકડોલન 'સસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ' નામના ગ્રથમા પૃ ૭૫ ઉપર લખે છે કે– 'ઋગ્ વેદમા જે સૂક્તો દીઠામા આવે છે, સઘળાને અસ્તિત્વમા આવતા કઇ સેકડો વર્ષો થયા હોવા જોઇએ' ઇત્યાદિ

જે જે ઋષિઓ વેદોની રચના કરતા તેમના નામની અનેક શાખાઓ પ્રસિદ્ધિમા આવતી ગઇ તેથી આ પ્રચલિત વેદો નવીન નથી એમ કેવી રીતે કહી શકાય ?

ઇતિ દશમા તીર્થંકર થયા પછી નવીન વેદો રચાયાનુ સ્વરૂપ

સ્વચ્છદતાથી ભરેલા બ્રાહ્મણ ગ્રથો —

ડૉ મૅકડોનલ, સસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ વેદોના સમયનુ સાહિત્ય નામના બીજા પ્રકરણમા (પૃ ૩૮ મા લખે છે કે —

" વેદના મત્રો અને યાગનોવિધિ એ બેઉના પરસ્પરનો સબધ કેવી રીતનો છે, અને એક બીજાની અપેક્ષાએ એ બેઉનો ગૂઢ અર્થ શો છે તે સમજાવવુ એ બ્રાહ્મણોના મુખ્ય ઉદ્દેશ છે એમા પ્રસગ વશાત્ જે દતકથાઓ, અને ધ્યાન ખેચે એવા વિચારો આવે છે તે જો બાદ કરીએ તો એ ગ્રથો સાહિત્યની રચના તરીકે કઇ પણ રમણીય લાગે છે એમ આપણાથી કહી

× તે ગ્રથકારે ટીપમા નીચે પ્રમાણે જણાવ્યુ છે—
" આ ૩૩ પ્રકારના દેવો પરથી પુરાણકારોએ દેવોની સખ્યા તેત્રીસ કરોડની કરી "

શકાશે નહી એ ગ્રથોમા વિધિની જે સમજુતી આપવામા આવી હોય છે, તેની પુષ્ટિના માટે વ્યાખ્યા સબધી ભાષા સબધી, અને ઉત્પત્તિ સબધી કેટલાક વચનો પણ સાથે સાથે સકલી દેવામા આવ્યા હોય છે અને જગતની સૃષ્ટિવિષેના, તથા એ સૃષ્ટિના રચનાર વિષેના પ્રગટ કનયના વિચારોના સમર્થનમા દત કથાઓ અને ફિલસુફીની ચર્ચાઓ પણ આપવામા આવી હોય છે

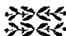
વિપ્રોની સ્વચ્છદ કલ્પનાઓથી ભરેલા અને જુદી જુદી વસ્તુઓમા તુરગીપણે, રે ! બેવકુફી ભરેલી રીતે બીજે કોઇ પણ સ્થળે નજ દીઠામા આવે એવુ એકતાનુ આરોપણ કરનાર ઉપરકિયા અને અડગરવાળા વિવેચનોનો સમૂહ એ ગ્રથોમા થયેલો છે ”

આના કિચિત્સારા વિચારો —

આ વેદોના વિષયમા આપે પ્રથમ સ્કદપુરાણના લેખથી જોયુ કે-શાકલ્ય ગુરૂના તિરસ્કારથી યાજ્ઞવલ્ક્યે જુના વેદોનુ વમન કર્યુ તો શુ ભણેલા જ્ઞાનને ઓકી કઢાય ખરૂ ? એનો તો અર્થ એજ થાય કે જુના વેદોનો ત્યાગ કરી યાજ્ઞવલ્કયે નવા વેદોની રચના કરો આર્યોના તહેવારોના લેખકે પણ જણાવ્યુ છે કે-વેદોની રચના કરવામા અનેક ઋષિઓએ પાચસો વર્ષ સુધી મહેનત લીધેલી છે, અને મત્સ્ય પુરાણવાળાએ ૯૨ ઋષિઓની સખ્યા લખી બતાવી છે ડૉ મૅકડોનલ પણ આવાની પુષ્ટિ કરી રહ્યા છે તે સમયે બ્રાહ્મણગ્રથો પણ તરત જ જોડી દેવામા આવ્યા છે તે પણ અનેક બ્રાહ્મણોની સત્તા જામેલી હોવાથી તેઓ, જે કાઇ લખે અગર કહે તેના સબધે કોઇ પુછવા વાળુ હતુજ નહી પણ તે સ્વચ્છદી પણાનુ લખેલુ આજે અગ્રેજ પરીક્ષકોના સમયમા તેવા ગૌરવ વાળુ થઇ શકયુ નથી પરતુ જૈનગ્રથોના માટે તેવો પ્રકાર બન્યો નથી પણ આજે આખી દુનિયા ગૌરવની સાથે અમૃતોદ્દગારથી જૈનોનાગ્રથોને વધાવી રહી છે તે તેના સત્ય તત્ત્વોનેજ આભારી છે

વેદો ઉપર રચાએલા બ્રાહ્મણ ગ્રથો માટે અગ્રેજોનો મત

પ્રકરણ ૧૩ મુ સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૧૪ મું

જીવોના રક્ષકોને રાક્ષસો કહેવાની ધૃષ્ટતા.

(રાવણ અને નારદ)*

લંકાનો રાજા રાવણ જ્યારે દિગ્વિજય કરવાને નીકળ્યો ત્યારે લાકડીઓના મારથી ગભરાતો અને પોકાર કરતો નારદ મુનિ રાવણની પાસે આવ્યો રાવણે પુછયુ કે તમને કોણે માર્યા ? ત્યારે નારદે કહ્યું કે– રાજપુરનો રાજા મરૂત બ્રાહ્મણોના ઉપદેશથી યજ્ઞ કરવા લાગ્યો, તેમા નિરપરાધ ગરીબ પશુઓને મારતા જોઇ હુ આકાશમાથી ઉતરી બ્રાહ્મણોની પાસે બેઠેલા મરૂત રાજાની પાસે ગયો અને મે કહ્યુ કે—હે રાજન્ ! તુ આ શુ કરવા લાગ્યો છે ? ત્યારે મરૂતરાજાએ મને જવાબ આપ્યો કે–આ બ્રાહ્મણોના ઉપદેશથી દેવતાઓની તૃપ્તિકરવા અને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ માટે પશુઓનુ બલિદાન આપી ધર્મનુ કાર્ય કરૂ છુ પછી મ્હે મરૂતને કહ્યુ કે– હે રાજન્ ! વેદોમા જે યજ્ઞ કરવાનો કહ્યો છે તે તુ સાભળ–યજ્ઞ કરવાવાળો જે આત્મા તેજ યષ્ટા, તપરૂપ અગ્નિ, જ્ઞાન રૂપી ઘી , કર્મ રૂપિ લાકડા, કામ, ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભરૂપી પશુઓ, સત્ય બોલવા રૂપ યજ્ઞસ્તંભ, જીવોની રક્ષા કરવી તે દક્ષિણા, અને સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયી તે વેદિકા આ પ્રમાણે યજ્ઞ કરવાનો વેદોમા કહેલો છે જે યોગાભ્યાસમા રહી કરે છે તે મુકત રૂપ થાય છે, અને જે **રાક્ષસ** જેવા થઇ પશુઓનો યજ્ઞ કરે છે તે તો મહાઘોર નરકમા જાય છે અને મહાદુઃખો ભોગવે છે હે રાજન્ ! તુ ઉત્તમ વશનો છે, બુદ્ધિમાન્ છે માટે આ અઘોર કર્મનો ત્યાગ કરવો તને ઉચિત છે જો જીવોનો નાશ કરવાથી સ્વર્ગલોક મળતુ હોય તો થોડાજ દિવસોમા આ લોક શૂન્ય થઇ જાય આ મારૂ વચન સાભળી ઉગ્રક્રોધ કરતા બ્રાહ્મણો મને લાકડીઓથી મારવા લાગ્યા, તેથા હું ત્યાથી નાશીને તમારા શરણે આવ્યો છુ, પણ બિચારા ગરીબ પશુઓ માર્યાજાય છે તેનો તમે બચાવ કરો રાવણ ને પણ દયા ઉત્પન્ન થવાથી વિમાનથી નીચે ઉતરીને મરૂત રાજાની પાસે તે ગયો મરૂતે પણ ઘણુ સન્માન કર્યું

* રાવણ અને આ નારદ વીસમા મુનિસુવ્રત તીર્થકરના સમયમા થયા છે, અને અહિ તો નવમા તીર્થકર ના સમયનો સબધ ચાલે છે પરતુ પ્રસગને અનુસરીને આ પ્રકરણ ને અહિ સ્થાન આપવામા આવેલ છે

રાવણે મરૂત રાજાને કહ્યુ કે-અરે મરૂત !, નરકને આપવાવાળો આ યજ્ઞ કરવા તુ કેમ તૈયાર થયો છે ? જગતનુ હિત કરવાવાળા સર્વજ્ઞ મહાપુરૂષોએ કહેલો અહિંસારૂપજ ધર્મ સત્ય છે આ નિરપરાધી જીવોનો નાશ કરીને તુ કેવી રીતે સુખી થઇશ ? આ યજ્ઞકર્મ તો તને આ લોક અને પરલોકમા (બન્ને ભવમા) અહિતકારક છે માટે તુ આ ગરીબ પશુઓને છોડી દે જો તુ નહી માનીશ તો હુ તને તારા આ યજ્ઞકર્મનુ ફળ આ લોકમાજ આપીશ અને તારો નરકમા વાસ થશે તે વખતે રાવણની પ્રચંડ આજ્ઞાને માન આપ્યાં વગર છુટકોજ ન હતો, તેથી મરૂતરાજાએ યજ્ઞનો આરંભ બધ કરીને બ્રાહ્મણોને વિદાય કર્યા

બ્રાહ્મણો કહે છે કે-પ્રથમ રાક્ષસો યજ્ઞનો નાશ કરતા હતા, તે વાતની ખાત્રી આ કથાથી થાય છે પુરાણાદિક શાસ્ત્રોમા તે બળવાન્ જૈન રાજાઓને રાક્ષસોજ લખી જણાવ્યા છે ગરીબ જીવોના રક્ષકોને જો રાક્ષસો કહેવામા આવે તો તેમનો નાશ કરવાવાળાઓને કયો ઇલકાબ આપવો ?

તેમજ પુરાણકારોએ એવી પણ વાત લખી છે કે નારદ ઋષિએ માયાથી જૈનનુ રૂપ ધારણ કરી યજ્ઞમા થતી હિંસાની નિંદા કરી, તે પણ આ કથાનુ રૂપાંતર હોય એમ જણાય છે

ઇતિ યજ્ઞમા હોમાતા જીવોના રક્ષક રાવણને રાક્ષસ કહેવાની ધૃષ્ટતા

પ્રકરણ ૧૪ મુ

પ્રકરણ ૧૫ મું

જૈન પ્રમાણે વેદોમાં હિંસાની શરૂઆત

(નારદ, પર્વત) અને વસુરાજા,)

એક વખતે રાવણે નારદને પુછયુ કે-પશુઓના ઘાત રૂપ આ પાપાત્મક યજ્ઞની પ્રવૃતિ કયાંથી ચલુ થઇ ? નારદે કહ્યું કે હે રાવણ ! આ પાપાત્મક યજ્ઞની પ્રવૃત્તિનુ મૂળ સાંભળ શુકતિમતી નદીના તટ ઉપર શુક્તિમતી નગરી હતી તેમાં હરિવંશના કુલમા વીસમા તીર્થંકર શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી થયાં તેમની પરપરામા અભિચંદ્ર રાજા થયા તેમના પુત્ર વસુ નામે હતા એજ નગરીમાં ક્ષીરકદંબક નામના ઉપાધ્યાય અને તેમનો પુત્ર પર્વત નામનો હતો

વસુ, પર્વત અને હુ (નારદ) એમ ત્રણે જણ પાઠ કરીને અગાસી ઉપર ઉંઘી ગયા ઉપાધ્યાયજી જાગતા હતા તેવામા આકાશમાર્ગે જતા જ્ઞાનવાન્ બે ચારણમુનિઓ પરસ્પર એવી વાત કરવા લાગ્યા કે-આ ત્રણ છાત્રોમાથી બે નરકમાં અને એક સ્વર્ગમા જશે આ વાત સાભળતા ઉપાધ્યાયજી વિચાર ગ્રસ્ત થયા કે શુ મારા ભણવેલા છાત્ર નરકે જશે? અને આ ત્રણેમા સ્વર્ગનો અધિકારી કયો? એવો વિચાર કરી પરીક્ષા કરવામાટે પીઠાના (લોટના) ત્રણે કુકડા બનાવી ત્રણેને એકેકો અપીને કહ્યુ કે-જ્યા કોઇપણ જુએ નહી ત્યા જઇને એને મારો અમે ત્રણે તે કુકડા લઇને જગલમાં ગયા વસુ અને પર્વત એ બે તો મનુષ્ય વગરના જગલમા જઇ મારીને પાછા આવ્યા હુ જગલમા ગયો પણ વિચાર કરવા લાગ્યો કે-'-કોઇ-દેખે નહી ત્યા જઇને મારો' એવી ગુરૂજીની આજ્ઞા છે, પ્રથમ તો હુજ દેખુ છુ તેમજ વનપાલ, લોકપાલ, ગ્રહો, નક્ષત્રો અને જ્ઞાનીઓ પણ એ દેખી રહ્યા છે એવી કઇ જગ્યા છે કે-જ્યા કોઇ દેખેજ નહી? માટે ગુરૂજીની આજ્ઞા મારવાની નથી, માત્ર આપણી પરીક્ષા કરવાને માટેજ આ કાર્ય અમોને સોપ્યુ હોય એવો વિચાર કરી હુ કુકડાને અખડિતજ લઇ પાછો ગુરૂજીની પાસે ગયો નહી મારવાના બધા કારણો કહી બતાવ્યા ગુરૂજી મને સાધુ સાધુ (સારૂ-સારૂ) કહી ઘણા હર્ષથી પોતાની છાતીએ લગાવી ભેટ્યા

વસુ અને પર્વત પણ એટલામા આવી પહોચ્યા તે કહેવા લાગ્યા કે મારતી વખતે અમોને કોઇએ પણ દેખ્યા નથી ગુરૂજી ઘણા ખિન્ન થઇ બોલ્યા કે-અરે મૂર્ખાઓ! તમો જાતે જોતા હતા કે નહી? તેમજ વનપાલો, લોકપાલો, ગ્રહો, નક્ષત્રો, તારાઓ અને જ્ઞાનીપુરૂષો પણ દેખતા હતા પાપિષ્ઠો તમે કેવી રીતે માગીને આવ્યા?

છેવટમા વિચાર કર્યો કે-પાણી જેવા પાત્રમા પડે છે તેવા સ્વરૂપનુ બને છે, વિદ્યાનો પણ એવોજ સ્વભાવ છે અરે મારા ભણવેલા અને પ્રાણથી પ્યારા મારા છાત્રો થઇને નરકમા જશે? એમ બધા સસારને શૂન્ય જાણી દીક્ષા ગ્રહણ કરી સદ્ગતિમા ગયા અભિચદ્ર રાજાએ પણ રાજ્ય છોડી સાધુવૃત્તિ અગીકાર કરી

અભિચદ્રની ગાદી ઉપર વસુ બેઠા, ઉપાધ્યાયજીની ગાદી પર્વતને મળી અને હુ (નારદ) માગ સ્થાન ઉપર ચાલ્યો ગયો

વસુ રાજા હમેશા સત્યજ બોલતા તેથી તેઓ સત્યવાદી તરીકે જગતમા પ્રસિદ્ધ થયા. વિશેષ પ્રખ્યાતિમા મુખ્ય કારણ એ પણ હતુ કે-વસુ રાજાને સ્ફટિક રત્નનુ એક એવુ ગુપ્ત સિહાસન મળ્યુ હતુ કે તે સૂર્યના પ્રકાશમા

બિલકુલ દેખાતુ નહી, જાણે રાજા અદ્ધરજ બેઠેલા હોય તેમ લોકો દેખતા તેથી વિશેષ પ્રસિદ્ધિ એવી થઇ કે–સત્યના પ્રભાવથી વસુરાજાને દેવતાઓ અદ્ધરજ રાખે છે દૈવી ડરથી બીજા રાજાઓ પણ વસુરાજાની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા કેમકે સાચી કે જુઠી, ઉત્તમ પ્રસિદ્ધિ જય કરવા વાળી હોય છે અને ખોટા કામની પ્રસિદ્ધિ કોઇ પ્રસગે દુ ખ આપનારી પણ થાય છે

એક વખતે ફરીથી હુ (નારદ) સૂક્તિમતીમાં આવ્યો અને પર્વતને મળવા ગયો ઋગ્વેદ ભણાવી રહ્યા હતા, તેમાં 'अजैर्यष्टव्यम्' આ શ્રુતિનો અર્થ 'બકરાનો હોમ કરવો' એવો પર્વતે કર્યો મે કહ્યુ કે–ભાઇ! તુ ભ્રાંતિથી એવો અર્થ કેમ કરે છે? ગુરૂમહારાજે તો 'ત્રણ વર્ષના ધાન્યનો હોમ કરવો' એવો અર્થ કહી બતાવ્યો હતો કેમકે– न जायन्त इत्यजा (વાવવાથી જે ન ઉગે તે ધાન્ય અજ કહેવાય) સો ધાન્યનો હોમ કરવાનુ ગુરૂજીએતો કહ્યુ હતુ તે વાત પર્વતે માની નહી અને જિદ્દથી અજનો અર્થ બકરી સિદ્ધ કરવા લાગ્યો ત્યારે મે કહ્યુ કે શબ્દોના અર્થ ગૌણ અને મુખ્ય એમ બે પ્રકારે થાય છે ખરા, પણ ગુરૂનુ વચન અને શ્રુતિનો અર્થ અન્યથા કરે છે તેથી મહાપાપ થાય છે છેવટે અમે બન્ને સહાધ્યાયી વસુરાજાને મધ્યસ્થ ઠહરાવી જીભ્હાછેદની પ્રતિજ્ઞા ઉપર આવ્યા મે પણ કબુલ કર્યુ (કેમકે મને સત્યવાદી વસુરાજા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો

પર્વતની માતાએ ખાનગી પણે પર્વતને કહ્યુ કે બેટા! તુ તારા હઠને છોડી દે નારદનુ કથન સત્ય છે મે પણ ધાન્યનોજ અર્થ સાભળેલો છે પર્વતે કહ્યુ કે માતાજી હવે તો જે થવાનુ હોય તે થાય, પણ મારાથીતો ફરી શકાયજ નહી પર્વતની માતા ઘણીજ દુ ખીની થઇ છેવટે પુત્રના બચાવને માટે વસુરાજાની પાસે ગઇ વસુરાજાએ ઘણો સત્કાર આપી કહ્યુ કે–માતાજી! મને આજ્ઞા કરો શુ આપુ? ત્યારે બ્રાહ્મણીએ કહ્યુ કે– મારે બીજુ કઇ પણ જોઇતુ નથી માત્ર મને પુત્રની ભિક્ષા આપ વસુરાજા પણ આ વાત સાંભળીને બોલી ઉઠયો કે–હે માતાજી! ગુરૂના પુત્રની સાથે ગુરૂજીની પેઠેજ વર્તવુ જોઇએ એવો શ્રુતિસ્મૃતિનો પણ આદેશજ છે તોપછી મારા ભાઇને કોણુ મારી શકે તેમ છે? હુ તો એમજ સમજુ છુ કે મારા ભાઇને મારનારને યમરાજનુ તેડુ જ થએલુ છે માતાજી મને બધી વાત કહો ત્યારે બ્રાહ્મણીએ નારદ અને પર્વતનો બધો સવાદ કહી બતાવ્યો, અને છેવટમા કહ્યુ કે–જો તારા ભાઇની રક્ષા કરવી હોયતો અજ શબ્દનો અર્થ બકરો કે બકરી કરી બતાવે તોજ થાય તેમ છે, મહાત્માઓ પરોપકારના માટે પોતાના

પ્રાણ પણ આપી દે છે, તો પછી એક વચનથી થતો ઉપકાર કેમ નહી કરે? આ બધી વાત સાભળીને વસુ રાજાએ કહ્યુ કે-માતાજી સત્ય વાદીઓ પોતાના પ્રાણ જતા સુધી પણ જુઠુ બોલતા નથી આવાતમાતો ગુરૂના વચનનો લોપ થાયછે, અને શ્રુતિસ્મૃતિનો અર્થ પણ અન્યથા કરવો પડે છે, માટે આ કામ મારાથી કેવી રીતે થઇ શકે? છેવટે પર્વતની માતાએ કહ્યુ કે-તારી વાત બધીએ ખરી છે, અને હુ પણ સારી રીતે જાણુ છુ કે- આ વાત સર્વથાજ અયોગ્ય છે, છતા પણ છેવટમા કહેવાનુ એટલુ કે જો તુ તારા સત્યવાદીપણાને વળગી રહીશ ત્યારે મારા પુત્ર (પર્વત) ના પ્રાણજ જશે અને હુ પણ મારા પ્રાણ તનેજ અર્પણ કરીશ કેમકે પુત્ર વિનાની હુ ઘેર જઇને પણ શુ કરવાની છુ? વસુરાજા ઘણોજ મુઝાયો, કોઇ પણ રસ્તો ન જડવાથી છેવટે જુઠી સાક્ષી પૂરવાનુ કબુલ કર્યુ ત્યારે બ્રાહ્મણી ખુશી થઇ પોતાને ઘેર ચાલી ગઇ

હુ નારદ અને પર્વત રાજસભામા આવ્યા, મોટા મોટા પડિતોને પણ રાજસભામા બોલાવ્યા વસુરાજા પણ સ્ફટિકના અદૃશ્ય સિહાસન ઉપર સભાપતિ થઇને બેઠા મે મારો પક્ષ કહી બતાવ્યો અને પર્વતે પણ પોતાના પક્ષની જમાવટ કરી, છેવટે સભાપતિ વસુરાજાને કહેવામા આવ્યુ કે-હે રાજન્ તુ સત્યવાદી છે માટે અમારા બનેના અર્થમા ગુરૂમહારાજે કયો અર્થ કરીને અમોને સમજાવેલો હતો તે કહો મધ્યસ્થ પડિતોએ પણ વસુરાજાને કહ્યુ કે-સત્યથીજ વર્ષા વર્ષે છે અને સત્યથી દેવતાઓ પણ સતુષ્ટ થાય છે તેમજ સત્યના પ્રભાવથી આ લોક પણ ટકી રહેલો છે અને તુ પણ સત્યના પ્રભાવથીજ સૂર્યની પેઠે તપી રહેલો છે માટે તને સત્ય કહેવુ તેજ ઉચિત છે કોઇની પણ શરમને લીધે તુ તારૂ સત્યવાદીપણુ છોડીશ નહી આથી વધારે કહેવુ તે તારામાટે અમોને ઉચિત નથી

આ બધાઓનુ કહેવુ સાભળી, ગુરૂમહારાજના કહેવા પ્રમાણેજ મ્હે (નારદે) અર્થ કરેલો છે એ પોતે જાણતો છતા પણ ધૃષ્ટતા ધારણ કરીને अजान् मेषान् गुरुर्व्याख्यत् इति અર્થાત્ અજનો અર્થ બકરા ગુરૂજીએ કર્યો હતો એવી હલાહલ જુઠીજ સાક્ષી પૂરી

વસુરાજાના આ અસત્ય ભાષણથી ત્યા અદૃશ્યપણે રહેલ વ્યતર દેવતાને પણ ઘણોજ કોપ થયો અને તેજ વખતે સ્ફટિકના સિહાસનને તોડી નાખીને વસુરાજાને પણ ઘણોજ માર માર્યો, તેથી તે મરીને સાતમી નરકે ગયો એટલુજ નહી પણ ૧ પૃથુવસુ, ૨ ચિત્રવસુ, ૩ વાસવ, ૪ શકત, ૫ વિભાવસુ,

૬ વિશ્વાવસુ, ૭ સૂર, અને ૮ મહાસૂર આ આઠે વસુરાજાના પુત્રો ક્રમથી ગાદી ઉપર બેસવાને આવ્યા તે બધાને પણ તે વ્યતર દેવતાએ મારી નાખ્યા

વસુરાજાનો નવમો પુત્ર સુવસુ નામે હતો તે સૂક્તિમતીથી નાશી જઇને નાગપુરમા વસ્યો અને દશમો પુત્ર બૃહદ્ધ્વજ મથુરામાં જઇને રાજ્ય કરવા લાગ્યો આ બૃહદ્ધ્વજના સતાનમા ઘણોજ પ્રસિદ્ધ યદુનામે રાજા થયો તેથી હરિવશનુ નામ બદલાઇને તે યદુવશના નામથી પ્રસિદ્ધ થયુ

જૈન પ્રમાણે વૈદિકે હિંસાની સરૂઆત—નારદ પર્વત અને વસુરાજા ની કથા.

પ્રકરણ ૧૫ મુ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૧૬ મુ—યદુવશની ઉત્પત્તિ

(પ્રસગથી)

વસુરાજાનો નવમો પુત્ર સુવસુ સૂક્તિમતીથી ભાગીને નાગપુરમા ગયો, અને દશમો પુત્ર બૃહદ્ધ્વજ મથુરામા જઇ રાજ્ય કરવા લાગ્યો તેના સતાનમા યદુનામે ઘણોજ પ્રસિદ્ધ રાજા થયો તેથી હરિવશના ઠેકાણે યદુવશ નામે પ્રસિદ્ધિ થઇ તેનો વંશજો યદુવશી યાદવો કહેવાયા

યદુરાજાને 'સૂર' નામે પુત્ર હતો તેનો મોટો પુત્ર શૌરી અને નાનો પુત્ર 'સુવીર' એમ સૂરરાજાને બે પુત્રો હતા. સૂરના પછી શૌરીએ મથુરાનુ રાજ્ય સુવીરને સોપ્યુ અને પોતે કુશાવર્ત્તમાં જઇને પોતાના નામથી શૌરીપુર વસાવી ત્યા રાજ્ય કરવા લાગ્યો

શૌરીને અધકવિષ્ણુ આદિ પુત્રો થયા અધકવિષ્ણુને દશ પુત્રો થયા તેમના નામ—

૧ સમુદ્રવિજય,	૨ અક્ષોભ્ય,	૩ સ્તિમિત
૪ સાગર,	૫ હિમવાન્	૬ અચલ
૭ ધરણ	૮ પૂર્ણ	૯ અભિચદ્ર
૧૦ વસુદેવ. (એ દશે દશાર્ણ કહેવાયા)		

પહેલા સમુદ્રવિજયના મોટા પુત્ર અરિષ્ટનેમિ (જૈનોના બાવીશમા

તીર્થંકર નેમિનાથ) થયા અને છેલ્લાના (દશમા વસુદેવના) પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ પદવી ધારક, અને બલદેવ નામે બલદેવ પદવી ધારક ઘણાજ પ્રતાપી થયા તેમજ રાજગૃહીમા વાસુદેવના હાથે મરવાના અચલ નિયમવાળો જરાસંધ નામે પ્રતિ વાસુદેવ (પ્રતિ વિષ્ણુ) થયો

મથુરાના રાજા સુવીર હતા તેમના મોટા પુત્ર ભોજવૃષ્ણિ અને ભોજવૃષ્ણિના ઉગ્રસેન નામે પુત્ર થયા અને તેનો પુત્ર કંસ થયો

નાગપુરમાં જઇ વસેલા, વસુરાજાના નવમા પુત્ર સુવસુના પુત્ર બૃહદ્રથે રાજગૃહીમા જઇને રાજ્ય કર્યું તેનો પુત્ર જરાસંધ થયો (વિશેષ તે પ્રસંગે)

જૈન પ્રમાણે પ્રસંગથી યદુવંશની ઊત્પત્તિનુ સ્વરૂપ પ્રકરણ ૧૬ મુ

પ્રકરણ ૧૭ મુ (૧) વસુના પછી પર્વતે શુ કર્યું ?

વસુરાજા જુઠી સાક્ષી પુરી નરકમા ગયા પછી નગરના લોકોએ અને પંડિતોએ પર્વતનો ઘણોજ તિરસ્કાર કરીને કહ્યુ કે તુ તદ્દન જુઠો છે તારી જુઠી સાક્ષી પુરનાર વસુ રાજાને દેવતાના કોપથી વગર મોતે મરવુ પડયુ તો પછી તારાથી વધારે પાપી બીજો કોણ ? એમ અનેક પ્રકારથી નિર્ભર્ત્સના કરીને તેમણે તેને નગરીથી બહાર કાઢી મૂકયો પરંતુ બનવા કાળને લીધે તેવામા મહાકાળ નામનો અસુર પોતાનો લાગ ખોળતો પર્વતને સહાય્ય (મદદ) રૂપે મળી આવ્યો

નવણે પુછયુ કે, એ મહાકાળ અસુર કોણ હતો ? અને પર્વતને મળવાનુ કારણ તેને શાથી થયુ ? તેનો સબંધ નારદ કહેવા લાગ્યો કે –

ચરણ યુગળ નામના નગરમા અયોધન નામનો રાજા હતો, તેને દિતિ નામે ભાર્યા હતી તેમની પુત્રી સુલસા ઘણીજ રૂપાળી હતી તેના સ્વયંવરના મંડપમા ઘણા રાજાઓ આવ્યા હતા, તે રાજાઓમા મોટામા મોટો સગર રાજા હતો તેના અંતેઉરના દરવાજે મંદોદરી નામની રખવાળિની હતી, તે સગરની આજ્ઞાથી અયોધન રાજાના મહેલમા હરરોજ જતી આવતી હતી એક દિવસે એવુ બન્યુ કે દિતિ પોતાના ઘરના બાગમાના કદલી ઘરમા ગઇ, તેની પાછળ તેની પુત્રી સુલસા પણ ગઇ તે મા બેટીની વાતો સાભળવા, પાછળથી આવતી મંદોદરી ત્યા છુપીને ઉભી રહી

દિતિ સુલસાને કહેવા લાગી કે હે પુત્રી! તારા સ્વયંવરના સંબંધે મારા મનમા મોટો શલ્ય છે, પણ તેનો ઉદ્ધાર કરવો તે તારા હાથમા છે માટે મારી વાત તું જરા ધ્યાનમા લે, જોકે મૂળમાં ઋષભદેવને ભરત બાહુબલી નામે બે મોટા પુત્ર હતા ભરતને સૂર્યયશા અને બાહુબલીને ચંદ્રયશા પુત્ર થયા તે બન્નેના નામથી સૂર્યવંશ અને ચંદ્રવંશ આ દુનિયામા પ્રસિદ્ધ થયા ચંદ્રવંશમા મારો ભાઇ તૃણબિંદુ નામનો થયો છે અને સૂર્યવંશમા તારા પિતા આયોધન થયો છે આયોધનની બહેન સત્યયશા, તે તૃણબિંદુની ભાર્યા છે તેના પુત્ર મધુપિંગળ તે મારો ભત્રીજો છે, જો તું તેને વરે તોજ મારો શલ્ય મારા મનમાથી નીકળી શકે પોતાની માતાની આ વાત સુલસાએ પણ અંગીકાર કરી લીધી.

આ બધી વાત પેલી મંદોદરીએ સાભળી અને જઇને સગરને કહી દીધી સગર રાજાએ એ વાત પોતાના પુરોહિત વિશ્વભૂતિને કહી બતાવી. વિશ્વભૂતિ મોટો કવિ હતો સગરનો આદેશ મેળવીને રાજાના લક્ષણોની સંહિતા તત્ક્ષણે એવી બનાવી કે સગર રાજા તો શુભલક્ષણોવાળો સિદ્ધ થાય અને મધુપિંગળ અશુભલક્ષણોવાળો સિદ્ધ થાય આ સંહિતાનુ પુસ્તક ધૂમાદિકના પ્રયોગથી જુનું દેખાય તેવા સ્વરૂપનુ કરીને પેટીમા મૂકયુ

જ્યારે બધા રાજાઓ સ્વયંવર મંડપમા ભેગા થયા ત્યારે સગર રાજાએ પ્રસંગને લઇને એવી વાત મૂકી કે–હે સરદારો ! મારી વાત સાભળો આપનામા જે કોઇ રાજ્ય લક્ષણોથી હીન હોય તેને મારવો અગર મંડપમાથી બ્હાર કાઢી મૂકવો આ વાત બધા સરદારોએ માન્ય કરી લીધી એટલે સગરની આજ્ઞા થવાથી વિશ્વભૂતિએ પેટીમાથી રાજ્ય લક્ષણોની સંહિતા બહાર કાઢીને સભામા સંભળાવવા માડી, જેમ જેમ વંચાતી ગઇ તેમ તેમ મધુપિંગળ પોતાનામા તે તે અપલક્ષણો સમજતો, લજાને પામતો પોતાની મેળેજ સભા મંડપમાથી બહાર નીકળી ગયો ત્યારે સુલસા સગર રાજાને વરી અને બીજા રાજાઓ પોતપોતાના સ્થાનમા ચાલ્યા ગયા.

પોતાના આવા અસહ્ય અપમાનથી મધુપિંગળે બાલ તપ કર્યું અને ત્યાંથી મરીને સાઠ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળો કાળનામા અસુર પરમાધાર્મિક યોનિમા દેવતા થયો ત્યાં અવધિજ્ઞાનથી પોતાનો પુર્વ ભવ જોતા, સુલસાના સ્વયંવરમાં સગર રાજાએ પોતાના પંડિત વિશ્વભૂતિના પાસે જુઠું પુસ્તક બનાવડાવી પોતાનુ જે અપમાન કરાવ્યુ હતુ તે જોયુ તેથી સગર રાજાની સાથે વેર

વાળવાના ઉપાયો ખોળવા લાગ્યો તેવામા સૂક્તિમતી નગરીની પાસે નિરાધાર બનેલા આ પર્વતને જોયો બ્રાહ્મણના વેષે તેને મલ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે હે પર્વત ! હુ તારા પિતાનો મિત્ર શાડિલ્ય બ્રાહ્મણ છુ તારો પિતા અને હુ ગૌતમ ઉપાધ્યાયના પાસે ભણતા હતા મ્હે સાભળ્યુ કે નારદે અને લોકોએ પર્વતને ઘણો દુખી કર્યો છે પણ તુ ફિકર કરીશ નહી હુ તારા પક્ષમા રહીને મત્રોથી લોકોને વિમોહિત કરીશ એમ કહી પર્વતની સાથે રહ્યો લોકોને નરકમા નાખવાને માટે ઘણા ઘણા પ્રકારથી વ્યામોહિત કર્યા કોઈને આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, અને ભૂતાદિકના દોષો લગાડી લોકોને આકુલવ્યાકુલ કરતો રહ્યો જે લોકો પર્વતનો આદર સત્કારકરતા, તેનુ વચન માનતા તેને સારૂ કરી દેતો અને શાડિલ્યની આજ્ઞાથી પર્વત પણ લોકોને સારૂ કરી દેતો એવી રીતનો ઉપકાર કરીને લોકોને પોતાના પક્ષમા મેળવતો

હવે પેલા કાળ નામના અસુરે સગર રાજાને અને તેની રાણીઓને ભયકર રોગોમા સપડાવી દીધા એટલે તેમને પર્વતને તેડાવ્યો અને તેની આજ્ઞા પણ માન્ય કરી ત્યારે શાડિલ્યની સાથે મળીને તેણે તે બધાના રોગોની શાતિ કરી આપી પછી પર્વતે પણ ઉપદેશ આપવાનુ શરૂ કર્યું તેના મુખ્ય મુદ્દાઓ આ પ્રમાણે છે —

સૌત્રામણી નામનો યજ્ઞ કરી તેમા મદ્યપાન કરવાથી (શરાબ દારૂ પીવાથી) કોઇ પણ દોષ લાગતો નથી

ગોસવ નામના યજ્ઞમા અગમ્યસ્ત્રી (ચડાલાદિ કુળમા જન્મેલી નારી) આદિ તથા માતા, બ્હેન, બેટી વિગેરેની સાથે વિષય સેવન કરવુ જોઇએ

માતૃમેધ યજ્ઞમા માતાનો વધ, અને પિતૃમેધમા પિતાનો વધ, અતર્વેદી કુરૂક્ષેત્રાદિકમા કરે તો કાઈ દોષ નથી

તથા કાચબાની પીઠ ઉપર અગ્નિ સ્થાપન કરવો, કદાચિત્ કાચબો ન મળે તો બ્રાહ્મણના માથાની ખોપરી ઉપર અગ્નિ સ્થાપન કરીને હોમ કરવો, કારણ કે જે ખોપરી હોય છે તે કાચબાના જેવીજ હોય છે

આ પ્રમાણે યજ્ઞ કરવામા કાઇ દોષ લાગતો નથી કેમકે વેદોમા લખેલુ છે કે —

सर्वं पुरुषैवेद यद्भूत यद् भविष्यति।
ईशानोऽय मृतत्वस्य, यदन्नेनातिरोहति॥

ભાવાર્થ —આ દુનિયામા જે કાઇ દેખાય છે તે સર્વ બ્રહ્મરૂપજ છે જ્યારે એક બ્રહ્મ રૂપજ છે તો પછી એક બીજાને મારવાવાળો કોણ છે ? તે માટે યથારૂચિ (ઇચ્છા પ્રમાણે) યજ્ઞમા હિસા કરીને જીવોના માસનુ ભક્ષણ કરો એમા કોઇ પણ પ્રકારનો દોષ નથી કેમકે યજ્ઞમા દેવોદ્દેશ (દેવતાઓના માટે) કરવાનુ હોવાથી માસ પવિત્ર થઇ જાય છે

પર્વતે આવી રીતનો ઉપદેશ આપીને સગર રાજાને પોતાના મતમા સ્થિર કર્યો અને સગરની પાસે અનેક પ્રકારના હિસક યજ્ઞો કરાવતો રહ્યો હવે પેલો કાલાસુર પોતાનુ વૈર વાળવાને લાગ જોઇને સગર રાજાની પાસે રાજસુયાદિક યજ્ઞો પણ કરાવવા લાગ્યો અને યજ્ઞમા મરાતા જીવોને વિમાનમા બેસાડતો હોય તેવો દેખાવ દેવમાયાથી દેખાડતો લોકોને પ્રતીતિ કરાવવા લાગ્યો એટલે પછી લોકો નિ શ ક પણે જીવોની હિસારૂપ યજ્ઞો કરવાને પ્રવૃત્તમાન થયા તેથી પર્વતના મતનો પ્રસાર થતો ગયો સગર રાજા પણ યજ્ઞો કરવામા તત્પર થયો આવા પ્રકારના અનેક અઘોર કર્મ કરીને સુલસા અને સગર એ બન્ને મરીને નરકમા ગયા ત્યારે પેલો મહાકાળ નામનો અસુર ત્યા નરકમા સગર રાજાના જીવને ઘણા પ્રકારની વિટબના કરીને પોતાનુ વૈર લેતો રહ્યો

આ બધી વાત કહેતા નારદે છેવટમા કહ્યું કે હે રાવણ! આ જીવોની હિસા રૂપ યજ્ઞોની પ્રવૃત્તિ વિશેષે કરીને તો આ પાપી પર્વતથીજ ચાલેલી છે પણ આ વખતે તે અટકાવ્યો

આ વાત સાભળ્યા પછી રાવણે પ્રણામ કરીને નારદને વિદાય કર્યો

આ ઇતિહાસ જૈનોના આવશ્યક સૂત્રમા, આચારદિનકરમા, ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરૂષ ચરિત્ર વિગેરેમા વિસ્તારથી લખાયેલ છે ત્યાથી જોઇ લેવો

આ સગર રાજા અને સાઠહજાર પુત્રના પિતા સગરચક્રવર્તી આ બન્નેમા અબજોના અબજો વર્ષોનુ છેટુ જૈન ઇતિહાસથી જણાય છે એ વાત ખાસ ધ્યાનમા રાખવા લાયક છે

ઇતિ જૈન પ્રમાણે-વસુ પછી પર્વતની દશા, કાલાસુરની સાહાય્યથી સગરની પાસે કરાવેલા પાપો પ્રકરણ ૧૭ મુ

શ્રાદ્ધની હિંસાના પ્રસંગે સ્કંદપુરાણની ટીપમા આપેલો વસુગજાનો લેખ.

પ્રકરણ ૧૮ મુ

સ્કંદપુરાણ ખંડ ૬ઠો, અધ્યાય ૨૧૫ થી ૨૨૬ પત્ર ૨૪૮ થી ૨૬૩ સુધી શ્રાદ્ધના સંબંધે ઘણા વિસ્તારથી લખવામા આવ્યુ છે

જેવી રીતે પુરાણકારોએ તેમજ સ્મૃતિકારોએ શ્રાદ્ધમા જુદા જુદા જાનવરોના માંસાદિક બ્રાહ્મણ ભોજનમા આપનારને જુદા જુદા ફળો બતાવેલા છે તેવીજ રીતે આ સ્કંદ પુરાણવાલાએ પણ ફળ બતાવેલા છે પણ પત્ર બસોને સત્તાવનમા (૨૫૭) मद्धं, माम नी ટીપ આપતા ખુલાસો કરીને બતાવેલો છે તે નીચે પ્રમાણે

"શ્રાદ્ધમા માસનો પ્રચાર હતો પણ તે કોઈ યુગના માટે પ્રશસ્ત હતો પણ કલીયુગમા તો દેવરથી પુત્રોત્પત્તિ, મધુપર્કમા પશુનો વધ, શ્રાદ્ધમા માસનુ દાન, અને વાનપ્રસ્થાશ્રમ, એ ધર્મોને કલિયુગમા વર્જવા એમ પારાસર સ્મૃતિના પાચમા અધ્યાયમા કહેલુ છે અને તેના બારમા અધ્યાયમા જે જીવોનો વધ કરી તેના માસથી પીતૃઓની તૃપ્તિ કરે છે તે ચદન બાલી ને અંગારનો ધધો કરે છે અને બાલકને કુવામા નાખીને ફરી લેવાની ઇચ્છા કરે છે વળી—

अग्निहोत्र गवालम्भम्, संन्यास पलपैटकम् ।
देवराच्च सुतोत्पत्ति , कलौ पञ्च विवर्जयेत् ॥

એમ ઐતરેય બ્રાહ્મણ દ્વિતીય પચાસિકામા પ્રત્યક્ષ નિષેધ છે, તેથી શ્રાદ્ધમા જે માસનો પ્રચાર છે તે કોઇ પણ રીતે સારો નથી એવી રીતે અજાદિક બીજા જીવોને માટે જે પ્રશસ્તતા બતાવેલી છે તે ભલે યુગાંતરને માટે હોય પણ માગના સ્થાનમા અડદનોજ ઉપયોગ કરવો

આ પ્રસંગથી બીજી વાત પણ સજ્જનોને વિચારવા જેવી છે "हिंसा यज्ञस्याऽधाऽधर्मजनकत्वमेव " અર્થાત્ યજ્ઞની પણ જે હિંસા છે તેપણ અધર્મ-

પૌરાણિક મતે–બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવના જન્મ યુગાદિકનો કોઠો

ત્રણ મોટા દેવો	૧ બ્રહ્મા	૨ વિષ્ણુ	૩ મહાદેવ
જન્મયુગ	પહેલો કૃતયુગ	બીજો ત્રેતા યુગ	ત્રીજો દ્વાપર યુગ
જન્મનગરી	મથુરા	દ્વારિકા	રાજગૃહી
પિતાનામ	પ્રજાપતિ	વસુદેવ	પેઢાલ
માતાનામ	પદ્માવતી	દેવકી	સત્યકી
જન્મ નક્ષત્ર	અભિજિત્	રોહિણી	મૂલ
વાહન	હંસ	ગરૂડ	બળદ
દેહવર્ણ	લાલ	કાલો	ધોળો
વિશેષ ચિન્હો	ચાર મુખ	ચાર ભુજાઓ શંખ ચક્ર, ગદા, પદ્મ	ત્રણનેત્ર હાથે ત્રિશૂલ, ખોલામા પાર્વતી
યુગના વર્ષોનુ પ્રમાણ	૧૭૨૮૦૦૦ નો કૃતયુગ૧	૧૨૯૬૦૦૦ ત્રેતા યુગ ૨	૮૬૪૦૦૦ દ્વાપર યુગ ૩

જૈન વૈદિક પ્રમાણે–સૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ–ઋષભદેવ–સગરચક્રવર્તી આદિથી લઈ દશમા તીર્થંકર સુધીનુ કિંચિત્ સ્વરૂપ બતાવ્યુ હવે ૧૧ મા તીર્થંકરથી લઈ બ્રહ્માદિકનુ સ્વરૂપ બતાવીએ છિએ

પ્રકરણ ૧૯ મું

પુરાણકાલ અને તેમા લખાએલો ઇતિહાસ

મહાભારત અને પુરાણો

સંસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ ૩૬૪ થી—

"મહાભારતનુ મૂલસ્વરૂપ આસરે ઇ. સ. પૂર્વે પાચમા શતકમા ઉત્પન્ન થયુ, એવુ કદાચ આપણે માની લઇએ તો તે ખોટુ કહેવાશે નહી મહાભારતનો ગ્રંથ કોઇ સ્વરૂપમા પણ અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય તેને માટે જૂનામા જૂનુ પ્રમાણ આપણને અશ્વલાયનના ગૃહ્યસૂત્રમાથી મળી આવે છે આ ગૃહ્યસૂત્રમા ભારત અને મહાભારત વિષે કથન કરવામા આવ્યુ છે એ ઉપરથી પણ ઇ સ પૂર્વે પાચમા શતકમા એ ગ્રંથની ઉત્પત્તિ થયાના અનુમાનને ટેકો મળે છે

ત્યાર પછીના સમયમા ગવૈયાઓ દ્વારા ઉતરી આવેલુ એ કાવ્ય વધારે વિસ્તાર પામીને તેના આસરે ૨૦,૦૦૦ શ્લોક થયા એ કાવ્યમા હવે વિજયી પાડુઓને વધારે આગ ચિતરવામા આવ્યા અને બ્રહ્માની સરખી પદવીના મ્હોટા દેવતાઓ તરીકે શિવ અને ખાસ કરીને વિષ્ણુ જેના અવતાર તરીકે કૃષ્ણ જેવામા આવે છે તેને આગળ પડતુ સ્થાન આપવામા આવ્યુ ооооо એ ઉપરાત હિન્દુલોકોના મન્દિરો તેમજ બુદ્ધના અવશેષ જ્યા સાચવી રાખવામા આવે છે તે દુગરો વિષે પણ કથન કરવામા આવ્યુ છે આ પ્રમાણે મૂલ કાવ્યનો કઇક વિસ્તાર ઇ સ પૂર્વે ૩૦૦ વર્ષ પછી અને ઇસ્વીસનની શરૂઆતના અર મામા થયો હોવો જોઇએ એવુ માલમ પડે છે

પ્રાચીન કાવ્યની જે મ્હોટી પ્રતિષ્ઠા હતી તેનો લાભ લઇને લોક ઉપર અને ખાસ કરીને રાજાઓ ઉપર અમર થાય એવી રીતે વીપ્ર વર્ગના સિદ્ધાતોને ધીરે ધીરે મૂળ કાવ્યમા કેવી રીતે ઘુસાડી દેવા એ બ્રાહ્મણોને સારી રીતે આવડતુ હતુ ”

મ સા પૃ ૩૭૯ થી—“ પુરાણો આપણને જાણીતા છે તે તો સઘળા એક દરે મહાભારતથી મોડા રચાયલા છે અને તેમા જે પ્રાચીન સમયની વાર્તાઓ આપવામા આવી છે તે ઘણી ખરી મહાભારત માથીજ લીધેલી છે તો પણ એ ગ્રંથોમા જેને આપણે પ્રાચીન કહી શકીએ એવુ પણ ઘણુ છે અને **મહાભારત** અથવા મનુસ્મૃતિનાજ શ્લોકો એ ગ્રંથોમા પણ દીઠામા આવતા હોય તે પરથી એ શ્લોકો મહાભારત અથવા મનુસ્મૃતિમાજ લેવાયલા છે એમ માની લેવુ એ શકય નથી જૂની સ્મૃતિઓ અને વેદોની સાથે એ ગ્રંથોને ઘણો સબધ છે અને **એજ વર્ગના વિશેષ પ્રાચીન ગ્રંથોમાથી એની ઉત્પત્તિ** થઇ હોય એ પણ ઘણુ બનવા જોગ છે

પુરાણોનો જે ખાસ વિષય તે જ્યા આગળ આપવામા આવ્યો હોય છે ત્યા આગળ જુદા જુદા પુરાણોની વચ્ચે એટલુ સરખાપણુ જેવામા આવે છે ઘણી વારતો પાનાના પાના સુધી શબ્દે શબ્દ તેના તેજ જેવામા આવે છે–કે એ **સર્વની ઉત્પત્તિ વધારે પ્રાચીન એવા કોઇ એકજ સગ્રહમાથી થઇ હશે** એવા અનુમાન ઉપર આવ્યા વગર આપણાથી રહેવાતુ નથી. પુરાણની ઘણી વાર્તાઓનો પ્રારભ બરાબર મહાભારતની પેઠેજ કરવામા આવ્યો છે નૈમિશારણ્યમા યજ્ઞના પ્રસગે લોમહર્ષણના પુત્ર ઉગ્રશ્રવસ્ તરફથી એ વાર્તાઓ કહેવામા

આવેલી એવી રીતનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે ઘણા ખરા પુરાણોનો ઉદ્દેશ વૈષ્ણવ ધર્મનું મહત્ત્વ વધારવાનો છે જો કે કેટલાક પુરાણો શિવ પૂજા તરફ પણ પક્ષપાત રાખે છે

જગતની ઉત્પત્તિ સિવાય પૃથ્વી વિષેના પુરાણો વર્ણનો, પ્રાચીન દેવતાઓ, સાધુઓ અને લડવૈયાઓના પરાક્રમો, વિષ્ણુના અવતાર વિષેના વૃત્તાંતો સૂર્યવંશ, તથા ચંદ્રવંશના રાજાઓની નામાવળીઓ અને વિષ્ણુ અથવા શિવના સહસ્ર નામની ગીપો એ સઘળા પુરાણોમાં આપવામાં આવ્યું હોય છે વળી પ્રાર્થના, ઉપવાસ, નૈવેદ્ય, ઉત્સવ, યાત્રા આદિ સાધનો વડે દેવતાઓની પૂજા કરવાના નિયમો પણ એ ગ્રંથોમાં આપેલા હોય છે

મ સાં પૃ ૩૮૦ થી—" વાયુ પુરાણ એક જૂનામાં જૂનું પુરાણ છે તેનો અમુક ભાગ મહાભારતની સાથે મળતો આવે છે, પણ હરિવંશની સાથે એ પુરાણનો સંબંધ એના કરતાં પણ વધારે છે, અને જગતની ઉત્પત્તિનું વર્ણન જ્યાં આગળ આપવામાં આવ્યું છે ત્યાં આગળતો હરિવંશના અને એના શબ્દે શબ્દ તેના તેજ જોવામાં આવે છે"

એજ પ્રમાણે મત્સ્ય પુરાણ પણ મહાભારત અને હરિવંશની સાથે ઘણા ગાઢ સંબંધથી જોડાયલું છે મનુ અને મત્સ્યની વાર્તાથી એ પુરાણની શરૂઆત થાય છે

કૂર્મ પુરાણમાં વિષ્ણુના જુદા જુદા અવતાર જેમાંનો એક કૂર્માવતાર પણ છે તેની હકીગત આપવામાં આવી છે, અને દેવતાઓ તથા રાજાઓની વંશાવળી અને બીજી પણ કેટલીક હકીગતો આપવામાં આવી છે તે ઉપરાંત મહાભારત અને અન્ય પુરાણોના સૃષ્ટિવિષયક વિચારોને અનુકૂલ રહીને સૃષ્ટિનો સવિસ્તર અહેવાલ પણ આપવામાં આવ્યો છે એ પુરાણમાં જુદા જુદા સમુદ્રોવડે એક બીજાથી છુટા પડેલા અને જેનું મધ્યબિંદુ એકજ છે એવી સાત ટાપુઓની દુનીયા બનેલી છે એવું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે એમાંનો મુખ્ય ટાપુ, જેની મધ્યમાં મેરુ પર્વત આવેલો છે, તે જંબુદ્વીપ છે અને ભારતવર્ષ 'ભરતલોકોનો દેશ" અથવા હિંદુસ્તાન એ એનો મુખ્ય વિભાગ છે

પુરાણાનુક્રમણિકા લે દુર્ગાશંકર કેવલરામ શાસ્ત્રી વસંત માસિક વર્ષ ૭ અંક ૫ મો સં ૧૯૮૪ જેષ્ટ માસ પૃ ૧૮૨ થી લખતા પૃ ૧૮૭ માં—લખે છે કે—

'પુરાણાનુ ક્રમણિકાઓનો સમય–ઘણા ખરા પુરાણોમા ૧૮ પુરાણોના નામાવળી પુરાણાનુક્રમણિકા મલે છે એટલે ૧૮ પુરાણો રચાયા પછી અનુક્રમણિકા તૈયાર થઇ હોવી જોઇએ અને બધા પુરાણો એક સાથે રચાયા ન હોય, કેટલાક પહેલા અને કેટલાક પછી રચાયા હોય દા ત વિષ્ણુપુરાણ ભાગવત પહેલા રચાયુ છે અને ભાગવત–બ્રહ્મવૈવર્ત પહેલા રચાયુ છે વળી વાયુપુરાણ વિષ્ણુ, અને ભાગવત એ ચેથી જુનુ છે તો જુના પુરાણોમા અનુક્રમણિકા પાછળથી ઉમેરાઇ હોવી જોઇએ અને બન્યુ છે પણ એમજ

વાયુપુ૰ મા અને વિષ્ણુપુ૰ મા પુરાણાનુક્રમણિકા પાછળથી ઉમેરાયલી પૂર્વાપર સબધ જોતાં સ્પષ્ટ દેખાય છે

અનેક પુરાણોની પુરાણાનુક્રમણિકામા એક સરખા નામો મળે છે એ જોતા અઢાર પુરાણ નામો પ્રસિદ્ધ થયા પછી પહેલી અનુક્રમણિકા તૈયાર થઇ હોય અને એ વખતે ઉપલબ્ધ પુરાણોમા દાખલ થઇ ગઇ હોય એમ જણાય છે

અલબીરૂની (ઇ સ ૧૦૩૦) ના વખતમા ૧૮ કરતા વધારે પુરાણ નામો પ્રસિદ્ધ હતા એ ઉપર જોયુ છે એથી જૂના કાલમા ઉત્તરતા જેનો સમય નિશ્ચિત હોય એવા કોઇ લેખકે ૧૮ પુરાણોના નામો નોધ્યા હોય એમ મારા જાણવામા નથી ફકત કવિરાજશેખરે અષ્ટાદશ પુરાણોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને એ રાજશેખરનો સમય ચોક્કસ છે કારણ કે એ કવિ કનોજના રાજા મહેન્દ્રપાલ (લગભગ ઇ સ ૮૯૦ થી ૯૦૭) ના ગુરૂ હતા

રાજશેખરના ઉલ્લેખ ઉપરથી નવમા શતકમા પુરાણો અઢાર હોવાની પ્રસિદ્ધિ પ્રચારમા આવી હોય એમ માનવામા વાધો નથી

સાતમા શતકના બાણ કવિએ અનેક સ્થળે પુરાણોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે પણ કોઇ સ્થળે ૧૮ નો નિર્દેશ નથી કર્યો શકરાચાર્ય, બાણ, આપસ્તબ વગેરેના ઉલ્લેખો જોતા વાયુ વગેરે કેટલાક પુરાણો જુ ના કાળમા હતા એમા શકા નથી પણ સાતમાથી નવમા શતક સુધીમા અનેક નવા પુરાણો રચાયા હોય અને નવમા શતકમા અઢારની સખ્યા પ્રસિદ્ધ થઇ હોય એમ લાગે છે પહેલી પુરાણુક્રમણિકા પણ એ અરસામા અર્થાત્ નવમા શતકના અતમા રચાઇ છે એમ માનીએ તો મને બહુ વાધો લાગતો નથી

છેવટે આ લેખકે અનેક તર્ક વિતર્કના અતે જણાવ્યુ છે કે–નારદીય પુરાણનુક્રમણિકાનો સમય ઇ સ ૫૦૦–૬૦૦ જેટલો જૂનો ઠરાવવા માટે કાઇ આધાર રહેતો નથી અને મને તો ઉપર કહેલા કારણોથી એ અનુક્રમણિકા બારમા તેરમા શતકની લાગે છે "

આર્યોના તદ્દેવાલયોનો ઇતિહાસ—પૃ ૯૫ મા-લખે છે કે-(૧) " પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપરથી એમ જણાય છે કે-વેદકાલમાં દેવાલય અથવા દેવની મૂર્ત્તિ ન હોતા, પ્રાચીન આર્યો જે પંચમહાભૂતની પ્રાર્થના કરતા હતા તે મહાભૂતો મંદિરો અથવા દેવાલયોમા સમાઇ શકે તેવા ને હતા ”

(૨) પૃ ૯૬ મા-હિંદુઓને **મૂર્ત્તિ પૂજાનો પહેલો પાઠ** બુદ્ધના અનુયાયીઓએજ શીખવ્યો છે એમ પ્રાચીન ઇતિહાસ સાક્ષી આપે છે

(૩) પૃ ૯૭ મા-"બીજા અનેક મંત્રો નિર્માણ થયા અને તે ઠેકાણે અનેક દેવાલયો જુદા જુદા પૌરાણિક સમયના દેવોને માટે બાંધવામાં આવ્યા ”

(૪) પૃ ૯૭ મા–આ પ્રકારે વેદકાલ પછી બૌદ્ધ ધર્મની વખતે પ્રથમ મૂર્તિપૂજાનો રિવાજ પડયો અને પછી પુરાણો રચાયા તે કાલમા એટલે ખ્રિસ્તી શકના પ્રારંભથી સુમારે પાંચસો છનો વર્ષ દરમિયાન જ્યાં ત્યાં દેવાલયોજ નજરે પડવા લાગ્યા ”

(૫) પૃ ૯૮ મા-" છઠ્ઠા સૈકામા એટલે પુરાણો અસ્તિત્વમા આવવા લાગ્યા ત્યાર પછી " દેવતાઓની મૂર્તિઓ " બનાવવાનો રિવાજ પડયો હતો એવું દેખાય છે **વરાહ મિહિરે** (ઇ સ ૫૦૫-૫૮૭) વૃહત્સંહિતામાં-રામ, બલી, વિષ્ણુ, બલદેવ, ભગવતી, સાંબ, બ્રહ્મા, ઇંદ્ર, શિવ પાર્વતી, સૂર્ય, લિંગ, યમ, વરુણ, કુબેર, ગણેશ વગેરે દેવતાઓની મૂર્ત્તિ કેવી હોવી જોઇએ એનુ વિવેચન કર્યુ છે આમાની કેટલીક વાત અમો પ્રસંગથી બતાવી ગયા છે છતા પણ કાંઇ વિશેષ વિચારના માટે ફરીથી લખીને બતાવી છે

ઇ સ ૮૦૦ ના પૂર્વે-જૈનોના ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથનુ શાસન વિદ્યમાન હતુ કેવલ ઇતિહાસનીજ દૃષ્ટિથી જોવાવાળા પંડિતો પણ આ વાતને તો કબૂલજ કરે છે પરંતુ જૈનોના આંતર તત્ત્વોનો વિચાર કરવાવાળા ડૉ હર્મન જેકોબી જૈન સૂત્રોની પ્રસ્તાવના કરતા તેના પહેલા ભાગની ટીપણીમા જણાવે છે કે-" ૧ પૂર્વ શબ્દનો અર્થ જૈનાચાર્યો એ નીચે મુજબ સમજાવેલો છે-તીર્થંકરે પોતેજ પ્રથમ પોતાના ગણધર નામે પ્રસિદ્ધ શિષ્યોને પૂર્વનુ જ્ઞાન આપ્યુ હતુ, ત્યારપછી ગણધરો એ અંગોની રચના કરી આ કથન પહેલાજ તીર્થંકરે એ ગો પ્રરૂપેના છે એવા આગ્રહ સાથે જેટલે અંશે ઐક્ય ધરાવતુ નથી તેટલે અંશે તે ખરેખર સત્યગર્ભિત લેખવા યોગ્ય છે ” (જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન ભાગ ૨ જો,-પૃ ૨૪ માની ટીપમા)

૧ પૂર્વ —એટલે જૈનોમા જે ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાનનુ સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે તેનો અર્થ સમજાવે

આ કારણથી–ડૉ શાહેબે એ જણાવ્યુ કે–નવીન મતવાળાઓ બીજા મતના અનેક તત્ત્વોનો સ ગ્રહ કરતા તેમા ઉધી છતી કલ્પનાઓ કરી પોતે પોતાના મતને અનાદિના ઇશ્વર પ્રણીત ઠરાવવા મોટી ધમપછાડ કરી મુકે છે તે પ્રમાણે જૈન મતવાળાઓએ કરેલુ નથી તેથીજ જૈનોનુ કથન સત્ય લેખવા યોગ્ય છે

જૈનોની માન્યતા એ છે કે–દરેક અવસર્પિણીમા અને ઉત્સર્પિણીના સત્યતત્ત્વોના પ્રકાશ કરવાવાળા, સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો નિયમ પ્રમાણે ચોવીશ, ચોવીશ, થયાજ કરે છે અને તે બધાએ તીર્થંકરોના કથન કરેલા તત્ત્વો એકજ સ્વરૂપના હોય છે જે વખતે જે તીર્થંકર થયા હોય તે વખતે તેમણુજ શાસન મનાય ઉદાહરણ તરીકે જેમ કે આ અવસર્પિણીમા ૨૩ મા શ્રી પાર્શ્વનાથ અને ૨૪ મા શ્રી મહાવીર આ બે તીર્થંકરોના વચમા અ તર માત્ર વર્ષ ૨૫૦ નુજ છે તો પણ આજે શ્રી પાર્શ્વનાથ તીર્થંકરનુ શાસન નહી મનાતા ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીનુજ શાસન મનાય છે જે પાર્શ્વનાથના ગણધર કેશી સ્વામીના શિષ્યો હતા તે પણ આજ શાસનમા ભલ્યા તેમના નામથી પર પરા જે ચાલી તે આજ વિદ્યમાન છે

ઇ સ ૮૦૦ પૂર્વે તો–યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનવાળા–વેદો અને તેની પીઠને થાબડનારા બ્રાહ્મણ ગ્રંથોજ પ્રસિદ્ધિમા હતા અને અનાદિના ઇશ્વરની પ્રેરણાથી ઉત્પન્ન થયાની છાપ પણ તેના ઉપરજ મારવામા આવી હતી પરતુ તત્ત્વ દૃષ્ટિના કે ઇતિહાસની દૃષ્ટિના કોઇ ગ્રથો હતા એવુ એક પણ પ્રમાણ જડી આવતુ નથી પણ ઇ સ ૫૦૦ પૂર્વેની આસપાસમા તત્ત્વના વિષયમા ઉપનિષદોનો નામ અને ઇતિહાસના વિષયમા ભાગ્ મહાભાગ્ત અને રામાયણના નામ પ્રસિદ્ધમા મુકાયાં છે તેથી વિચારવાનુ કે–ઉપનિષદોથી જે તત્ત્વોના વિચારો પ્રગટ થયા ત અને ભાગ્તાદિકથી જે પૂર્વકાલનો ઇતિહાસ પ્રગટ થયો તે વૈદિકોના પડિતો કયા અનાદિના ઇશ્વરની પ્રેરણાથી મેળવેલા બતાવે છે? આ વાત શુ વિચારવા જેવી નથી ?

એકદરે અનેક સુજ્ઞ પડિતોના વિચારો જોતા અમારૂ અનુમાન એ છે કે–જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મની વિશેષ જાગૃતિના સમયમા નિદ્યરૂપ યજ્ઞ યાગાદિકના કાર્યક્રમને બાજુ ઉપર છોડી દઇને તે સમયના વૈદિકમતના ચતુર પડિતોએ જૈન અને બૌદ્ધ મતના અનુયાયીઓની સાથે ઘાલમેળ થતા અરસપરસના વિચારોનુ સમિશ્રણ કરી તત્ત્વ વિષયના સબધમા ઉપનિષદ્ ગ્રંથોનો અને ઇતિહાસ વિષયના સબધમા ભારતાદિક ગ્રંથોનો કાર્યક્રમ ઉભો કર્યો હોય

મૂલમા તે ગ્રંથોનુ પ્રમાણુ અલ્પ હોવા છતા ઉત્તરોત્તર વધી જતા ચચ્ચારગણુ થવા પામ્યુ એટલુજ નહી મૂલના વેદોમા પણ અનેક પ્રકારની નવી નવી શ્રુતિઓ દાખલ થવા પામી તેથી તે બધા ગ્રંથોમા અનેક પ્રકારના વિષમવાદના વિષયોને સ્થાન મલતુ ગયુ ઉદાહરણ તરીકે-જગતકર્તાના એકજ વિષયને જુવો—

પ્રાચીનમા પ્રાચીન જે ઋગ્વેદ છે તેમાજ છ સાત પ્રકારના વિષમ વિષયોને સ્થાન મળતા ઉત્તરોત્તર-બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા, ઉપનિષદ્ ગ્રંથોમા, સ્મૃતિ ગ્રંથોમા, છેવટ પુરાણના ગ્રંથોમા તો સૃષ્ટિ કર્તાના વિષમ વિચારોનો કોઈ અંતજ રહેલો નથી

વિચાર કરો કે-આ બધા પ્રકારની વિષમતા પેદા થવાનુ કારણ શુ ?

વૈદિકોએ જ્યારથી યાચિત મંડન કરવા માંડ્યુ ત્યારથી તેઓ અનેક પ્રકારના અયોગ્ય વિષયોને પોતાના ગ્રંથોમા સ્થાન આપતા ગયા છે જુવો કે-જૈનોના ૨૪ તીર્થંકરોના અનુકરણ રૂપે-એકજ વિષ્ણુના ૨૪ અવતારોને, અને બૌદ્ધના દશ બોધિ સત્વના અનુકરણ રૂપે ફરીથી દશ અવતારોને પોતાના ગ્રંથોમા દાખલ કર્યા, એમ સમજી શકાય તેમ છે કે નહી ? અનાદિના ઇશ્વર પ્રેરિત વેદોમા જે જે વાતનુ નામ નિશાણુ નથી તેવા પ્રકારના વિષયો પાછળના ગ્રંથોમા કયા વિશેષ જ્ઞાની પુરૂષના મુખથી ગ્રહણ કરી ઉધા છત્તા લખાયા ? શુ આ બધી વાતો વિચારવા જેવી નથી ?

દૃશ્ય પદાર્થોના વર્ણનવાળી, ધન પુત્રાદિકના લેવડ દેવડ માટે વારવાર ઇંદ્રાદિક દેવોની કરવામા આવેલી પ્રાર્થનાવાળી, નિરપરાધી જીવોના ઘાત મિશ્રિત યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનવાળી, અનેક ઋષિઓના મુખથી ઉચ્ચરાયલી શ્રુતિઓના સંગ્રહવાળા વેદોને અનાદિના એકજ ઇશ્વરની પ્રેરણાથી પ્રગટ થયાનુ પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યુ તેનુ શુ કારણ ?

કેમકે વેદોના પછીવ્યાકરણના ગ્રંથો, ન્યાયના ગ્રંથો, છંદના ગ્રંથો, જ્યોતિષના ગ્રંથો, ઉપનિષદોના ગ્રંથો, સૂત્રાદિકના ગ્રંથો, વૈદિકના અનેક પંડિતોએ જે જે લખ્યા છે તે તો તેમને પોત પોતાના નામથીજ પ્રસિદ્ધ કર્યા છે

ત્યાર બાદ વેદાનુયાયી પંડિતોએજ-વેદ સમયના અગ્નિદેવ, વાયુદેવ અને સૂર્યદેવ (ઇંદ્રદેવ) આ ત્રણ મુખ્ય દેવોને ગૌણરૂપમા બાજુપર રાખી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણ દેવોને આગળ કરી-વિષય વાસનાને લલચાવનાર સ્વાર્થ વૃત્તિને સાધનારા, દેવદેવીના અઘોર કર્મને બતાવનારા, પ્રાચીન સત્ય

સ્વરૂપના ઇતિહાસને ઉઘાડત્તા સ્વરૂપથી જણાવનાર, બ્રહ્માદિક અનેક દેવોથી આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિને કથન કરનાર, નીતિથી વિરૂદ્ધ અને કુદરતથી પણ વિરૂદ્ધના વિષય ને પોષનાર, વૈદિકના અનેક પડિતોએ અનેક પુરાણો લખી પોતાના નામોને છુપાવી નિર્દોષ એવા વ્યાસના નામ ઉપર ચઢાવી તેમને કલકિત શા કારણથી કર્યા ?

ઇશ્વર પ્રણીત વેદોના આગ્રહ કરવાવાળા પડિતો અને સત્ય શોધક સજ્જન પુરૂષો મધ્યસ્થ દ્રષ્ટિથી વિચાર કરે અને દુનીયામા સત્યવસ્તુનુ સ્વરૂપ કયા મતમા રહેલુ છે તે શોધવાનો પ્રયત્ન કરે સુજ્ઞેષુ કિમધિકેન ?

વેદકાલ–ઘણા વિદ્વાનોના મતથી બાલ કાલતરીકેની ગણત્રીમા ગણાયો છે વેદના પછી વેદોની પુષ્ટિ માટે બ્રાહ્મણ ગ્રંથો રચાયા છે એજ અરસામા જૈન, બૌદ્ધ અને આજીવકાદિ પાચ છ પથો ચાલતા હોવાનુ પડિતોએ જાહેર કરેલુ છે જૈન તત્વોના આતરિક વિચારકોએ જૈન ધર્મ ઘણા લાબાકાલથી ચાલતો આવેલો છે એમ જગ જાહેર કરેલો છે અને તે પાચ છ પથોમા જૈન અને બૌદ્ધ આ બે મહત્વનાજ ગણાયા છે આ બેની વિશેષ જાગૃતિમા વૈદિક ધમ વાળાઓ સાથે ધર્મની બાબતમા મોટા યુદ્ધો મડાયા હતા, પરતુ ધર્મના નામે તદ્દન અયોગ્ય હિંસામા ધર્મના સ્થાપનાર બ્રાહ્મણો હલકા લેખાયા હતા આ તરફ જૈન બૌદ્ધના તત્વોની ગોઠવણ પુસ્તક ઉપર થતી ચાલુ હતી તેમના પરિચયમા સારી પેઠે આવ્યા પછી વૈદિક બ્રાહ્મણોએ–ઉપનિષદોની રચનાનો માર્ગ શરૂ કર્યો હતો તેમા આત્મ તત્ત્વની વાતો લખતા વૈદિક હિંસા ક્રિયાઓની હલકાઇ પણ જાહેરમા બતાવતા ચાલ્યા અહિંસુધી વૈદિક ધર્મમા ઇતિહાસની બાબતનો પ્રચાર વિશેષ કોઇ પણ ગ્રથોથી જણાતો નથી ત્યાર બાદ ઘણા કાળ પછી જૈનોના સર્વજ્ઞ કથિત ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરૂષોના ચરિત્રોના પરિચયમા આવ્યા પછી કેટલાએક બ્રાહ્મણ પડિતો જૈનોના ઇતિહાસને ગ્રહણ કરી તેમા ઉઘીછતી કલ્પનાઓની ગોઠવણ કરતા ગયા અને એક પછી એક પુરાણોની રચના કરતા ગયા અને પોતાના નામોને છુપાવી વેદવ્યાસના નામે તે વાતો પ્રસિદ્ધ કરતા ગયા આગળ અઢારની સખ્યા થતા એકીમતે લખી દીધુ કે વ્યાસે જન્મ ધરતાની સાથે અઢારે પુરાણોની રચના કરી તરતજ જગલમા ભાગી ગયા આ એકજવાત પુરાણોના લેખોના સબધમા સત્યતા કેટલી પ્રગટ કરે છે ? મૂલથી ચાલતા હિંદુ ધર્મમા વેદ સમયના ઋષિયો કે જે બાળકાળના સમય જેવા ગણાયા છે તે હિંદુ ધર્મમા હજારો વર્ષ વઇ ગયા પછી પુરાણના લેખકોમા અબજોના અબજો વર્ષના પૂર્વ કાળના સબધવાળો

ઇતિહાસ ક્યાથી આવ્યો? અને તે ઇતિહાસ જગો જગો પર અશ્રદ્ધેયના સ્વરૂપ વ જો બીભત્સ શાથી લખાયો? માટે વિચારવાનુ કે–જરૂર કોઇ બીજા ઠેકાણેથી પ્રસિદ્ધ થએલા ઇતિહાસનુ સ્વરૂપ મરજી પ્રમાણે ઉધુ છતું કરી લખલબાય માન લખી લોકોને ભ્રમજાળમા નાખવા પોતાના સત્ય ધર્મને એક બાજુ ઉપર મુકી આ પુરાણોનો પ્રપચ ઉભો કર્યો હોય? આ મારૂ અનુમાન નિષ્પક્ષપાત સજ્જન પુરૂષોને સર્વથા અયોગ્ય થએલુ છે એમ નાહિ લાગે કારણકે–વેદ સમયના ઋષિઓના હાથથી લખાએલો કોઇ વિશેષ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધિમા આવેલો પણ જણાતો નથી તો પછી અતીંદ્રિયના જ્ઞાન વિનાના પુરાણકારો તે ઇતિહાસ લાવ્યા ક્યાથી? કોઇ પુછશે કે જૈનો ક્યાથી લાવ્યા? ઉત્તર એટલોજ કે તેઓ સર્વજ્ઞ પુરૂષોની પરંપરાના કથનથી પ્રાપ્ત થએલો માને છે અને એકજ સ્વરૂપે લખાએલો શુદ્ધ છે માટે આમા સવાલનો અવકાશજ રહેતો નથી વળી જૈન તત્ત્વોની શુદ્ધતા માટે અનેક દેશી પરદેશી વિદ્વાનોના મતો બહાર પડી ચુકયા છે કેટલાક લેખો અમોએ પણ "જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન" નામના પુસ્તકથી પ્રસિદ્ધિમા મુકયા છે વળી બીજા પણ કેટલાક ફકરાઓ આ પુસ્તકમા પાછળથી મુકવાનુ ધારીએછીએ તો પણ આ શૂન્ય સ્થાનની પૂર્ત્તિના માટે એક વિદેશી વિદ્વાનના લેખમાનો એક ફકરો ટાંકી બતાવીએછિએ

જૈન ધર્મનો સિદ્ધાંત—જર્મનભાષાના લેખક ડો હેલ્મુત ગ્લાસેનૅપ, બર્લિન અનુવાદક નગીનદાસ પટેલ

જૈનયુગ પુસ્તક ૧ લાનો અંક ૧ લો સં ૧૯૮૧–ભાદ્રપદ માસ પૃ ૨૦ થી ચાલુ પૃ ૨૬ મા નીચે પ્રમાણે—

"આગળ મે જૈન દર્શન વર્ણવવાનો સામાન્ય પ્રયત્ન કર્યો છે એના ઉપર દૃષ્ટિ કરીએ તો એની સર્વ માન્યતાથી આપણને આશ્ચર્ય થાય ખરી રીતે ભારતના દાર્શનિક, ધાર્મિક વિચારોના સમસ્ત પ્રદેશ ઉપર એણે દૃષ્ટિ નાખી છે અને કોઇપણ પ્રશ્નને ચર્ચ્યા વિના મુકયો નથી એના બધા પ્રદેશોમા એ ધર્મે એવા ચોક્કસ નિર્ણયો આપ્યા છે કે દરેક દરેક વિષયને ઝીણામા ઝીણી રીતે ચર્ચ્યો છે—વિશ્વના વિસ્તાર વિષે, જુદા જુદા પ્રકારના દેવો ના ધામ વિષે, તેમજ કાળની લંબાઇ વિષે, તેમજ ભૂતકાળના તથા ભવિષ્યકાળના મહા પુરૂષોના મત વિષે, પણ જૈન દર્શને આજનુ પરિપૂર્ણ અને ચોક્કસ સ્વરૂપ આપવાને માટે જમાનાના જમાના સુધી જૈન દર્શનકારોએ પ્રયત્ન કર્યો છે, અને છતા એ જૈન સાહિત્યના ઐતિહાસિક વિકાશ ઉપર આપણે દૃષ્ટિ નાખીએ તો જાણીએ કે જુદા જુદા સમાના અમુક અમુક

લેખકોના મત અમુક અમુક વિષયમા જુદા પડે છે, પણ એકદરે પ્રાચીન મૂલમા તેમજ અર્વાચીન ગ્રથોમા કશો ફેરફાર થયો નથી સાચી વાત તો એ છે કે અત્યારના મોજુદ ધર્મશાસ્ત્રો રચાયા (ઇ સ ૫૦૦ પછી) ત્યાર પછી એના મૂલ તત્ત્વોમા હજી કશો ફેરફાર થયો નથી–હિંદુ, બૌદ્ધ, ખ્રિસ્તિ અને બધા ધર્મોથી એ જુદોજ રહ્યો છે આ બાબતમા જૈનો આજે પણ પ્રમાણ આપે છે કે અમારો ધર્મ સૌથી સારો છે કારણકે બીજા ધર્મોમા ફેરફાર થયા છે, પણ જમાનાઓ વીત્યા છતા અમારા ધર્મમા કશો ફેરફાર થઇ શક્યો નથી અને અમને મળેલુ ધન એવુ પરિપૂર્ણ છે કે અમારો એ વારસો શુદ્ધ રીતે ને વગર ફેરફારે સચવાઇ રહેલો છે

આ કોહાડો છોડવો આપણે માટે કઠણ છે આપણે તો એટલુજ સ્વીકારી શકીએ કે એ ધર્મનુ સ્વરૂપ અને વિકાશ ઊપર કાળનો પડદો ફરી વળ્યો છે અને એ સ્વરૂપ તથા વિકાશ જાણવા માટે આપણી પાસે કશો પુરાવો નથી, આપણી પાસે પ્રાચીનમા પ્રાચીન જે ગ્રથો છે તેમા એનુ મહત્વનુ સ્વરૂપ ફુટી નિકલ્યુ છે, અને પછી બધા કાળમા અમુક અમુક વિષયોને વિકાસવાના અને સમસ્ત દર્શનમા મહત્વવિનાના ફેરફાર કરવાનાજ પ્રયત્નો થયા છે

એ ધર્મના શ્વેતાંબર અને દિગબર એ બે સપ્રદાયો ધર્મના મહત્વના વિચારોમા એક બીજાને પુરેપુરા મળતા છે, તેથી ખરી રીતે એમજ માની શકાય કે ઇસ્વીસનની શરૂઆતમા એ બે સપ્રદાયો જુદા પડયા તે પહેલેથીજ આજે છે તે પ્રમાણેનુ ધર્મ સ્વરૂપ બધાઇ ગયુ હતું સપ્રદાય જુદા પડતા પહેલા મહાવીર સ્વામીના ધર્મ ઉપર કેવો ને કેટલો વિકાશ થયો હતો તે જાણી શકાતુ નથી એજ પ્રકારના કે એને મળતા પ્રકારના ધર્મના મુખ્ય વિચારો મહાવીરસ્વામી પૂર્વે પણ પ્રવર્તતા હતા એમ માનવાને પણ કશો બાધ આવતો નથી મૂલ તત્વોમા કઇ સ્પષ્ટ ફેરફાર થયો છે એમ માનવાને કશુ કારણ નથી અને તેથી, મહાવીરસ્વામી પહેલા પણ આખુ જૈનદર્શન હતુ એવી જે જૈનોની માન્યતા તે સ્વીકારી શકાય જો આ માન્યતા સ્વીકારીએ તો એવુ ઠરે કે મહાવીરસ્વામીએ જૈન ધર્મ સ્થાપ્યો નથી, પણ એમની પૂર્વે ૨૫૦ વર્ષ પહેલા થઇ ગયેલા પાર્શ્વનાથના ધર્મને એમણે સ્વીકારીલીધો અને એને સમયોચિત સ્વરૂપ આપ્યુ હોય, કઇ વસ્તુ સ્થિતિને આધારે આ મત બધાયો છે એમ માનવાને આપણી પાસે સ્પષ્ટ પુરાવો તો નથી પણ એની વિરૂદ્ધ જાય એવો કશો પુરાવો નથી જૈન ધર્મનુ સ્વરૂપજ આ વાતને ટેકો આપે છે "ઇત્યાદિ" ઇતિ પુરાણકાલ તેમા લખાએલો ઇતિહાસ પ્રકરણ ૧૯ મુ

પ્રકરણ ૨૦ મુ–વૈદિકોએ–પાછળથી પુરાણો લખી કલ્પી કાઢેલા બ્રહ્માદિક દેવો

ભગ શબ્દના અર્થ વાળો, ઉત્પત્તિ આદિના જ્ઞાનવાળો તે ભગવાન કોઈ પુરાણોમા છે ?

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવની કલ્પના

ધર્મ વર્ણન પૃ ૯૦ થી ત્રિમૂર્તિ–પચાયતન

૧ "પરમાત્મા એ જગતની સૃષ્ટિ, સ્થિતિ અને લયનુ કારણ છે અને એ ત્રણ કર્મોને લઈ એના (૧) બ્રહ્મા, (૨) વિષ્ણુ અને (૩) શિવ એ ત્રણ રૂપે કલ્પાએલા છે પરમાત્માની બધળી લીલા આ ત્રણ કર્મમા આવી જાય છે, અને તેથી પ્રાચીન કાળના ઇંદ્ર વરૂણ વગેરે દેવોને ઠેકાણે પુરાણના સમયમા આ ત્રણ દેવો મુખ્ય ગણાયા છે

૨ બ્રહ્માની કલ્પના વેદના 'ब्रह्मन्' ઉપરથી થઈ છે આપણે જોયુ કે 'ब्रह्मन्' એટલે ધાર્મિક શબ્દ, સ્તુતિ, વેદ–જે વિશ્વમા વ્યાપીને વિશ્વને વૃદ્ધિ પમાડે છે એનો અધિષ્ઠાતા દેવ તે ब्रह्मा' જે પરમાત્માના શબ્દથી આ આખુ બ્રહ્માડ સર્જાયુ છે તેજ પરમાત્મા એમા પેશીને (विश्–પેસવુ ધાતુ ઉપરથી) એનુ પાલન કરે છે એ રૂપે એ 'વિષ્ણુ' કહેવાય છે અને એ પાલન માટે પરમાત્માએ આ જગતમા આવી ભક્તને સહાય થવુ પડે છે અને કષ્ટોનો વિનાશ કરવો પડે છે તેથી વિષ્ણુનાવિવિધ અવતાર થયા મનાય છે પરમાત્માનુ ત્રીજુ સ્વરૂપ 'રૂદ્ર' અથવા 'શિવ' કહેવાય છે તોફાની પવનમા પ્રકટ થતી પરમાત્માની ઊગ્ર મૂર્ત્તિને વેદમા 'રૂદ્ર' નામ આપવામા આવેલુ હતુ તથા એની અગ્નિ સાથે એકતા કરવામા આવી હતી. અગ્નિ સર્વ વસ્તુને ભસ્મ કરી નાખે છે અને એ સહારનો દેવ છે તેથી રૂદ્ર પણ પરમાત્માની સહારની મૂર્ત્તિ બને છે અગ્નિની ઊભી જ્વાલા એ એની મૂર્ત્તિ (શિવલિગ) છે અગ્નિની શિખાની આસપાસ વીટાતો ધૂમ એ એની જટા છે અગ્નિની વેદીએ એની જલાધારી છે અને એની ભસ્મ તે એના ઉપાસકોએ ધારણ કરવાનુ ચિન્હ છે પણ અગ્નિ એ કેવળ સહારનોજ દેવ નથી આપણે પૂર્વે જોયુ છે કે એ ઘેર ઘેર વસતુ પરમાત્માનુ તેજ છે–ઘરનુ કલ્યાણ એના ઊપર આધાર રાખે છે અને તેથી એ 'શિવ' કહેતા મગલ અને શકર કહેતા સુખકર પણ કહેવાય છે"

(લેખક—આનદશંકર બાપુભાઇ ધ્રુવ)

જેમનામા શાસ્ત્ર દર્શિત ગુણો હોય તેજ બન ભગવાન્

તુલસી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૮૩ ની ટીપમાથી

"ભગવાન્ શબ્દને અર્થ—ઐશ્વર્ય ૧, ધર્મ ૨, યશ ૩, લક્ષ્મી ૪, જ્ઞાન ૫, વૈરાગ્ય ૬, એ ૭ ભગ કહેવાય છે, અને એ છ ભગ જેને હોય તે ભગવાન્ કહેવાય છે"

"પ્રાણીઓની—ઉત્પત્તિ, પ્રાણીઓનો પ્રલય, પ્રાણીઓનુ પરલોકમા જવુ, પ્રાણીઓનુ પરલોકમાથી આવવુ, વિદ્યા અને અવિદ્યા એઓને જે જાણે તે ભગવાન્ કહેવાય છે એમ પણ એક પ્રવમાં કહ્યુ છે"

આમા વિચાર વિચારવાનુ કે રામાયણની ટીપમા—ભગ શબ્દનો અર્થ ઐશ્વર્યાદિક છ ગુણ વિશેષ જેનામા હોય તે ભગવાન્ વળી બીજુ લક્ષણ મુકતા જણાવ્યુ છે કે પ્રાણીઓની ૧ ઉત્પત્તિ, તેમનો—૨ પ્રલય, તેમનુ—૩ પરલોકમા જવુ, ૪ અને પરલોકમાથી આવવુ, તેમજ વિદ્યા અવિદ્યાને જાણે તે ભગવન્ એમ બે પ્રકારથી ભગવાનના લક્ષણો બતાવ્યા છે ॥ શ્રીયુત આનંદશંકર બાપુભાઇએ—ત્રણ કર્મોથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને શિવ એ ત્રણની કલ્પન કરી છે તો રામાયણવાળા ભગવાનના લક્ષણો બ્રહ્માદિ ત્રણ દેવોમા ગણવા કે કોઇ બીજા દેવોના ? બીજી વાત એ છે કે રામાયણમા બતાવેલા લક્ષણો જૈનોના દેવમા ઘટે છે તો શુ તેમના ગ્રંથોમાથી લઇને તે લક્ષણો લખીને બતાવેલા સમજવા ? હુ આ ગ્રંથમા—જિનેશ્વરદેવ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહાદેવ એ મુખ્ય ગણાતા ચારે દેવોનો વિચાર કરવા પ્રવૃત્ત થયો છુ તેથી જેમના ગ્રંથોમા જે પ્રમાણે તે તે દેવોનુ સ્વરૂપ લખાયુ છે તે પ્રમાણે ક્રમ વાર લખીને બતાવુ તો તે અયોગ્ય નહિ ગણાયને ? જે દેવના વિષયમા જે જે ફકરો લખાય તે તે ફકરાની સાથે ઉપર બતાવેલા પરમદેવના લક્ષણો મેળવતા જશો તો સત્ય શુ છે અને અસત્ય શું છે તે ડગલે ને પગલે આપ સજ્જનોના ખ્યાલમા આવ્યા વગર રહશે નહી અને સાથે એ પણ માલમ પડશે કે આ બધુ ધાધલ કોણે ઉભુ કર્યું ? જેને જેવા સ્વરૂપમા પોતાના દેવોને ચિતર્યા છે તેવા સ્વરૂપમા તેમના લેખો લખીને બતાવતા હુ દોષોનો ભાગી થઇ શકુ નહિ વિશેષમા જે સજ્જનો બાપના કુવાનો ખ્યાલ દૂર રાખી પોતાની મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી જોશે તેઓને સાચે ખરો ખ્યાલ આવ્યા વગર રહેસે નહીં એમ મારૂ માનવુ છે બાકી તો જોનારની ભવિતવ્યતાના ઉપર આધાર છે એટલુ કહી આ લેખથી વિરમુ છુ

ભગ આદિના અર્થ વાળો ભગવાન્ પુરાણોમા જણાતો નથી જેનામા રાગાદિક અઢાર દોષો ન હોય તેજ ખરા પરમાત્મા કે ખરા ભગવાન્

દૂષણોથી દૂર ગુણોથી ભરપુર તે દુનીયાનો દેવ.

१ २ ३ ४ ५
राग द्वेष–कषाय–मोह मथनो निर्दग्धकर्मेंधनो

६ ७ ८
लोकाऽलोकविकाश–केवलगुणो मुक्तायुद्धो निर्भय'

९ १० ११ १२ १३ १४ १५
शापाऽनुग्रह वर्जितोऽरति रति क्रीडा–जुगुप्सा–जरा–

१६ १७ १८
निद्रा–हास्य विलास–शोक रहितो देवाधिदेवो जिनः ॥ १ ॥

ભાવાર્થ–સ્વજનાદિકમા કે ઇંદ્રિયોના ઇષ્ટ પદાર્થમા–રાગ (૧), શત્રુઓ કે ઇંદ્રિયોના અનિષ્ટ પદાર્થો પર–દ્વેષ (૨), ક્રોધ, માન વગેરે કરવા તે–કષાયો (૩), સ્ત્રી, પુત્ર, ધનાદિકમા જે મમત્વ ભાવ તે–મોહ (૪), એ ચારે દુર્ગુણો જીવોને સસારમા ભટકાવવા વાલા છે તેમનું કર્યું છે મથન જેમને તેમજ એ

કારણ કે—જેટલા જેટલા અંશથી જીવોને રાગ અને દ્વેષ અધિક હોય તેટલો તેટલો તે પક્ષપાતમા પડે છે, અને કર્મોથી ભારી થતો જાય છે અને તેમ તેમ આ સસારના ચક્રમા રખડયા કરે છે માટે રાગદ્વેષથી રહિત હોય તેજ જીવ પવિત્ર બને છે એમ ઉપનિષદોથી તેમજ અદ્વૈત સિદ્ધાતના મતથી પણ નિર્વિવાદ સિદ્ધજ થાય છે ૧૨। (૩) તેમજ જીવોને જેટલા પ્રમાણમા ક્રોધ માનાદિક અધિક હોય તેટલાજ પ્રમાણમા તે વિવેકાવિવેકથી ચૂકે છે પણ જેના ક્રોધાદિક નષ્ટ થયા છે તે વિવેકાદિકથી ચૂકે ? નજ ચૂકે, તેથી તે પવિત્ર આત્મા પરમાત્મા છે ૩, (૪) તેમજ જેટલા પ્રમાણમા જીવોને મોહ અધિક હોય તેટલાજ પ્રમાણમા તે સ્ત્રી, પુત્ર, ધનાદિકમા લપટાય છે, અને કર્મથી પણ ભારી થાય છે માટે સર્વથા મોહ નષ્ટ થએજ પરમાત્મા બને ૪, (૫)(૬) જ્યારે જીવો-રાગ, દ્વેષ, કષાય અને મોહરૂપી મળને બાળીનાખે ત્યારેજ તે પવિત્ર બને, ૫, એવી રીતે કર્મરૂપી મળ બળી ગયા પછી દેદીપ્યમાન થએલા આત્માને સર્વ પદાર્થોને જાણવાનુ અને દેખવાનુ-જ્ઞાન અને દર્શન પ્રાપ્ત થાય, તેજ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી આ દુનીયાને સત્ય ધર્મની પ્રવૃત્તિ બતાવે છે તે સત્ય ધર્મની પ્રવૃત્તિ થયા પછી, કેટલાકો વિષયોમા લુબ્ધ થએલા પોતાને પડિતમાની, તે મહાપુરૂષોના વિરોધી બની, તેમનાજ વચનોનો આશ્રયલઇ, જુઠી સાચી કલ્પનાઓ કરી, અજ્ઞાન વર્ગને પોતાના તરફ દોરેછે પાદ (૭૮) જેમણે-રાગ, દ્વેષ, કષાય, અને મોહ સર્વથા નષ્ટ કરી સર્વજ્ઞપણુ, અને સર્વ શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરી છે, તેમને કોઇનો ભયજ નથી તો પછી શસ્ત્રોની જરૂર શીછે ? ૭૮ (૯।૧૦) કર્મોની વિચિત્રતાને જાણવાવાલા સર્વજ્ઞો-શાપ કે અનુગ્રહમા શા માટે પ્રેરાય ? ।૯।૧૦।। (૧૧।૧૨,-સર્વ પદાર્થોના સ્વરૂપને યથાવસ્થિત જાણવાવાળાને નવુ અને જૂનુ શુ કે જેથી ખુશી અને દીલગીરી પેદા થાય ? ।૧૧।૧૨।। (૧૩) જેમનો મોહજ સર્વથા નષ્ટ થઇ ગયો છે તેમને સ્ત્રી આદિની ક્રીડા હોયજ શાની ? ।।૧૩।। (૧૪) સર્વ પદાર્થોનુ સુગધનુ દુર્ગધમા, અને દુર્ગધનુ સુગધમા, પરિવર્તન થયાજ કરે છે એવુ જાણવાવાળાને દુર્ગછા શી ? ।।૧૪।। (૧૫) નિદ્રા કર્મનો નાશ કરનારને નિદ્રા હોયજ શાની ? ।૧૫। (૧૬) સર્વજ્ઞોના માટે નવી વસ્તુ શી કે જેથી હાસ્ય ઉત્પન્ન થાય ? ।।૧૬।। (૧૭) જ્ઞાનના વિલાસીઓને પોતાના આત્માની લીનતા સિવાય બીજુ વિલાસનુ સ્થાન કયુ ? ।૧૭। (૧૮) સર્વ પદાર્થોનુ સ્વરૂપ યથાવસ્થિત પોતાના જ્ઞાનથી જોઇ રહ્યા છે તેમને ઇષ્ટ કઇ અને અનિષ્ટ કઇ ? કે જેથી શોક ઉત્પન્ન થાય ? ।।૧૮।। આ અઢારે દૂષણોથી મુક્ત થઇ જે જીવન મુક્ત જીવે આ દુનીયાને તત્ત્વો બતાવ્યા છે તેજ પરમાત્મા દુનીયાને પૂજનિક છે. બાકી બીજો કોઇ પૂજનિક નથી

ઇતિ ૧૮ દૂષણોથી રહિત અનેકેવળજ્ઞાનાદિકથી ભૂષિત તે દુનીયાનો દેવ પ્ર ૨૦મુ

પ્રકરણ ૨૧ મું

અગીયારમા તીર્થંકર. પહેલા બલદેવ તથા વાસુદેવ તેમના પિતા પ્રજાપતિ વૈદિકોએ કલ્પેલા બ્રહ્મા.

આ ભરત ક્ષેત્રમા દશમા તીર્થંકર પછી ઘણા લાબા કાળે સિંહપુર નગરમા ઇક્ષ્વાકુવંશમાં વિષ્ણુ રાજા થયા હતા તેમની રાણી વિષ્ણુશ્રી હતી તેમની કુક્ષિમા નલીન ગુલ્મ નામના રાજા કે જેમણે રાજ્ય છોડી દીક્ષા ગ્રહણ કરી વીશ સ્થાનક તપના આરાધનથી તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતુ, તે ત્યાથી સાતમા દેવલોકમા જઇને ઘણાકાળ સુધી દેવતાનુ સુખ ભોગવ્યા પછી આજ ભરતમા અગીઆરમા તીર્થંકર **શ્રી શ્રેયાસનાથ**પણે ઉત્પન્ન થયા રાજ્ય ભોગવ્યા પછી દીક્ષા લઇને સર્વ તીર્થંકરની પેઠે સનાતન તત્ત્વોનો ઉપદેશ કરી તેઓ મોક્ષમા ગયા,

હવે **અગીયારમા તીર્થંકરના સમયમા** જે જે બનાવો બન્યા છે તે જણાવીએ છીએ —

પોતનપુર નગરમા હરિવંશી જિતશત્રુ નામના રાજા થયા તેની રાણી ભદ્રા હતી તેમની કુક્ષિમા–અનુત્તર વિમાનનો દેવ ચાર સ્વપ્ન સૂચિત **અચલ** નામના આ અવસર્પિણીમા પહેલા બળદેવ પણે આવીને ઉત્પન્ન થયા બીજી વખતનો **મૃગાવતી** નામની કન્યાનો જન્મ આ પુત્રી ઉપર રાજાને રાગ થતા ગાધર્વ વિવાહ કરી લીધેલો તેથી લોકોએ તેનુ પ્રજાપતિ એવુ બીજુ નામ પાડયુ " प्रजापति वैं स्वादुहितर मभ्यध्यायत् ' એવી જે વેદોમા શ્રુતિ લખાએલી છે તે આ જીતશત્રુ રાજાને ઉદ્દેશીને લખાએલી હોય એમ જૈન ઇતિહાસથી જણાય છે પણ આ શ્રુતિનો અર્થ પૂર્વે થએલા પંડિતો ઘણા લાબા કાળ સુધી એવો કરતા રહ્યા કે પ્રજાપતિ–બ્રહ્મા પોતાની પુત્રીની સાથે વિષયનુ સેવન કરતા રહ્યા આ વાત તદ્દન અયોગ્ય લાગવાથી–આચાર્ય શ્રી કુમારિલ ભટ્ટે આ શ્રુતિનો અર્થ ફેરવવાને માટે ઘણા ઘણા પ્રકારની કલ્પનાઓ કરી છે તેજ પ્રમાણે સ્વામી દયાનન્દજીએ પણ પોતાની અનુકુળતા પ્રમાણે અર્થ કરવામા બાકી રાખી નથી પણ પુરાણકારોએ જે તે શ્રુતિના સબન્ધે મોટી મોટી કથાઓ બનાવી લોકોમા પ્રસિદ્ધ કરી દીધી હતી, તે બધા ઠેકાણેથી કેવી રીતે કાઢી શકાય? તે સિવાય આ વાત **યોગવાશિષ્ટમા** એવી છે કે–" રામચદ્રાવતારે વશિષ્ટ ઋષિજીને પૂછયુ કે–બ્રહ્મા કોણ ? અને કેવા હતા ? ઉત્તરમા વશિષ્ઠજીએ કહ્યુ કે હુ પણ શકિત છુ આ પ્રશ્ન–શુકદેવજીએ વ્યાસજીને પુછયો હતો એમ કહીને નિર્ણય ઉપર આવી શકયા નહિ " આમા વિચાર એ થાય છે કે–રામચદ્ર સાક્ષાત્ વિષ્ણુના

અવતાર હતા, વશિષ્ઠજી મહર્ષિ હતા તોપણ બ્રહ્મા કોણ? અને કેવા હતા? તેનો નિર્ણય કરી શક્યા નહિ ત્યારે શુ જૈન સાહિત્યમા પ્રજાપતિના નામથી પ્રસિદ્ધ થએલા જીતશત્રુ રાજાને તો બ્રહ્મા તરીકે નહિ કલ્પ્યા હોય? જૈન અને પુરાણોનો ઇતિહાસ જોતા આ શંકા સર્વથા ખોટી નથી. બાકી ખરો ખુલાશો તો કોઇ જ્ઞાની પુરૂષ બતાવે તે ખરો! પુત્રોની સાથે સબન્ધ કરવાથી જિતશત્રુનુ નામ પ્રજાપતિ પડયુ તેને ×બ્રહ્મારૂપે કલ્પી વેદમા સ્તુતિ દાખલ કરી અને પુરાણોમા કથાઓ ગોઠવાઇ છે તે પણ જાણવી જોઇએ અમો તેને આ સ્થળે જણાવીએ છીએ—

જૈન પ્રમાણે જિતશત્રુ રાજા પુત્રીના સબધથી પ્રજાપતિ,

વૈદિકોએ કલ્પેલા બ્રહ્મા તેના અવતરણો પાચ

મ. મી પૃ ૧૦૩ મા–ભાગવત, સ્કધ ૩, અધ્યાય ૩૭, શ્લો ૩૩ નુ આપેલુ અવતરણ

"(૧) બ્રહ્માજી પોતાની પુત્રીને દેખી મોહિત થયા રીંછનુ રૂપ ધરીને દોડયા

(૨) શકાકોષકાર શ ૧૧૦ પૃ ૧૫ મા ભાગવત ભાષા ટીકા અગ દ શાસ્ત્રીકૃત શ્લોક ૨૩ ના આધારે જણાવે છે કે–

"બ્રહ્મા જ્યારે પોતાની પુત્રી ઉપર મોહિત થયા ત્યારે એ બન્ને બાપ અને દીકરીએ– હરિણ* હરિણીના રૂપ ધારણ કર્યા " ઇત્યાદિ

આ વાત ઉપરથી બીજી પણ વાતો ઘણા પ્રકારથી ઉલટ પાલટપણે ગોઠવાયલી પુરાણોમા જોવામા આવે છે તે જુવો નીચે પ્રમાણે—

(૩) મ મી પૃ ૧૨૧ મા–મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૩ જો પત્ર ૧૦ માનો ઉતારો—

"બ્રહ્માજી કામથી પીડિત થઇને શતરૂપા નામની સ્ત્રીની સાથે દેવતાઓના 'સો' 'સો' વર્ષ સુધી ક્રીડા કરતા રહ્યા"

અનાદિ કાળના બ્રહ્મા છે એમ માનીએ તો આ ઇતિહાસ કયા કાળનો કલ્પવો?

× ભાગવતમા–બ્રહ્માનુ આયુષ્ય–(૩૧) એકત્રીશ નીલ, (૧૦) દશ ખર્વ, અને (૪૦) ચાલીશ અર્બ જણાવેલુ છે (ત શકા ૨૬૨ મી)

*પ્રજાપતિની પુત્રીનુ નામ મૃગાવતી છે તેથી હરિણી રૂપે કલ્પી શકાય તેમ છે

(૪) મ મી પૃ ૧૦૨–પદ્મ પુ પ્રથમ સૃષ્ટિ ખંડ અધ્યાય ૧૭ મા પચ્ચાસમા પત્ર ઉપર શ્લોક ૪૨ થી ૪૪ નો ભાવાર્થ જુવો–

"બ્રહ્માજીએ બીજી સ્ત્રી કરી પહેલી જે સાવત્રી હતી તેને મનાવવા અપરાધની ક્ષમા માગી કે ફરીથી એવુ નહિ કરૂ પગમા પડયા તોપણ ક્રોધથી શાપ દેવા તૈયાર થઇ" ઇત્યાદિ

આ ઉપર લખેલી વાતો ખરી છે કે ખોટી તે તો લેખ લખનાર જાણે પણ આવા અતિ કામાશક્ત પુરૂષોને દેવના દેવ તરીકે પુરાણકારોએ કેવી રીતે કલ્પી લીધા હશે?

---

(૫) વળી જુઓ શ કા કોષ–શ કા ૨૪ મી પૃ ૩ મા દેવી ભાગવતથી "દેવીના હાથ ઘસવાથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ ઉત્પન્ન થઇ ગયા એ ત્રણ-માથી–બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ એ બન્નેને ખાઇ ગઇ પુન. મહાદેવના કહેવાથી તેમને દેવીએ જીવતા કર્યા"

આ ત્રણે દેવો અનાદિના મનાયા છે બીજી રીતે જોતા ત્રણ યુગના ક્રમથી પણ એ ત્રણે દેવો થયેલા મનાયા છે ત્યારે આ દેવીથી ઉત્પન્ન થયેલા તે ત્રણે દેવો તેજ માનવા કે બીજા? અને આ બનાવ કયા કાળમા બનેલો માનવો? આ વાતોનો ખુલાશો કોઇ યોગ્ય રીતે કરીને આપે તો કાંઇક સમજાય, નહી તો કલ્પેલુ છે એજ વિચાર ઉપર આવીને અટકવુ પડે છે વૈદિકથી–ભાગ–મત્સ્ય–પદ્મ–દેવીભાગવતમાના બ્રહ્માના અવતરણો પાચ

ફરીથી બ્રહ્માના સબન્ધે અવતરણો ૪

(૧) હિંદુસ્થાનના દેવો–પૃ ૧૨૭ વિષ્ણુપુરાણમા અદ્દભુત અંડ વિષે વાર્તા

"તેની યોનિ મેરૂ પર્વત જેટલી વિશાલ હતી અને પર્વતોની બનેલી હતી મોટા સાગરોપમના જળથી તેનુ પોલાણ ભરાઇ ગયુ હતુ એ અંડમા ખંડો, સમુદ્રો અને પર્વતો હતા ગ્રહો અને વિશ્વના વિભાગો, દેવો, રાક્ષસો અને મનુષ્ય જાતિ હતા સ્રષ્ટા એ અંડમા એક હજાર વર્ષ (એક "દૈવ" વર્ષ) રહ્યા ત્યારપછી તે અંડ ફોટયુ અને ધ્યાનથી બ્રહ્મા તેમાથી બહાર નિકળ્યા અને સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાનુ કામ શરૂ કર્યું" (વિન્કિન્સ કૃત 'હિંદુ પુરાણ' પૃ ૧૦૦)

---

(૨) " મહાભારતાદિ બીજા પુરાણોમા બ્રહ્માને અંડમાથી નહિ પણ વિષ્ણુના નાભિ કમળમાથી નિકળેલા વર્ણવ્યા છે "

---

(૩) મતમીમાસા–પૃ ૧૧૮–વરાહપુરાણ–માયાચક્ર નામના અધ્યાય ૧૭૫ શ્લોક ૫૧–૫૨, ભાવાર્થ —

" વિષ્ણુ ભગવાન કહી રહ્યા છે કે–હુ જે જળમા રહુ છુ તે માયાના બળથી રહુ છુ અને પ્રજાપતિને (બ્રહ્માને) અને મહાદેવને હુજ ઉત્પન્ન કરૂ છુ અને હુંજ ધારણ કરૂ છુ તો પણ તે બ્રહ્મા અને મહાદેવ આદિ મારી માયામા મોહિત થએલા મારી માયાને જાણી શકતા નથી "

(૪) મતમીમાસા પૃ ૧૦૪। **શિવપુરાણ**–વિદ્યેશ્વર સહિતા અધ્યાય ૬મા એવુ લખ્યુ છે કે–"એક દિન બ્રહ્માજીએ સુતેલા કૃષ્ણજીને ઉઠાડીને કહ્યુ કે–તૂ ઉન્મત્ત જેવો દેખાય છે હુ તારો નાથ આવ્યો છુ છતા મારૂ આરાધન નથી કરતો તેથી તૂ પ્રાયશ્ચિતનો અધિકારી છે, તે વખતે ક્રોધમા આવીને કૃષ્ણજીએ કહ્યુ કે–વત્સ ? આ પીઠ ઉપર બેશ ત્યારે બ્રહ્માજી બોલ્યા–અરે શુ માનમા આવી ગયો કે ? હે વત્સ ! હુ તારો ત્રાતા છુ અને જગતનો પણ રક્ષક છુ વિષ્ણુજી કહે છે કે–હુ તારો નાથ, બ્રહ્માજી કહે છે હુ તારો નાથ। એમ આપસ આપસમા હુ અને તૂ કરતા લડી પડયા । છેવટે એકેકને મારી નાખવા નેજ તૈયાર થયા તે વખતે બ્રહ્માજીની અને વિષ્ણુજીની એવી લઢાઇ થઇ કે દેવતાઓ પણ ભયભીત થઈ ગયા " ઇત્યાદિ

સમીક્ષા—

(૧) વિષ્ણુ પુરાણવાળા અંડના લેખનો વિચાર–એક દિવ્ય વર્ષ સુધી બ્રહ્મા તેમા રહ્યા તો તે ક્યાથી આવીને તેમા ભરાયા હશે ? અને દિવ્ય એક વર્ષની ગણત્રી લેખકે કયા કાળથી કરી હશે ? બીજુ લોક તો હતોજ નહિ તો તે અંડ કયા રહેલુ ? આ લેખથી બ્રહ્માનો કે દિવ્ય વર્ષનો પત્તો મેળવી શકાય તેમ જણાય છે ?

(૨) બીજા મહાભારતના લેખમા–વિષ્ણુની નાભિ કમળમાથી બ્રહ્માજી નીકળ્યા –જો તેમ હોય તો વિષ્ણુજ અનાદિના ઠરે, ત્યારે બ્રહ્મા કોણ ? અને કયાથી આવ્યા ! એ પ્રશ્ન વશિષ્ઠ ઋષિજીને રામચદ્રે પૂછેલો પણ તેનો નિર્ણય તેઓ કરી શકેલા નથી

(૩) ત્રીજા વરાહપુરાણના લેખનો વિચાર–વિષ્ણુ માયાના બળથી જલમા રહ્યા તો તે કયા કાળથી ને કેટલા કાળ સુધી રહ્યા? બ્રહ્માને અને મહાદેવને ઉત્પન્ન કરી ધારણ પણ કર્યા તો તેમને કઇ વસ્તુથી ઉત્પન્ન કર્યા અને શેમા ધારણ કર્યા? બીજા અનેક લેખોમાતો બ્રહ્માને શ્રેષ્ઠ અને સ્વતત્ર બતાવી બધા જીવોના સૃષ્ટા પણ કહ્યા છે તો પછી આ બધી વિચિત્ર વાતોનો પત્તો ક્યાથી અને કયા ઠેકાણેથી મેળવવો?

(૪) વિષ્ણુપુરાણમા જણાવ્યુ હતુ કે–બ્રહ્મ જીએ અડમાથી નીકળ્યા પછી બધી સૃષ્ટિ રચી મહાભારતમા જણાવ્યુ કે બ્રહ્માજી વિષ્ણુની નાભિકમળ માથી નીકળ્યા વરાહપુરાણે જણાવ્યુ કે બ્રહ્માને અને મહાદેવને પણ વિષ્ણુએ પેદા કર્યા ખરા પણ તેમની માયાની તો તેમને ખબરજ નપડી, ત્યારે સૃષ્ટિ રચનાનુ જ્ઞાન તેમને હતુ એમ પણ કેવી રીતે માની શકાય?

હવે આ ચોથો શિવપુરાણનો લેખ જણાવે છે કે–બ્રહ્માજીએ સૂતેલા કૃષ્ણજીને જગાડીને કહ્યુ કે–હુ તારો બાપ આવ્યો છુ ત્યારે કૃષ્ણજીએ કહ્યુ કે હુ તારો બાપ એમ રકઝક કરતા એકેકને મારી નાખવાનેજ તેઓ તૈયાર થઇ ગયા એટલુજ નહિ, પણ દેવતાઓ પણ ભયભીત થઇ ગયા આ બધા પ્રકારના લેખો જોતા ત્રણે મોટા દેવોમાના એક પણ દેવનો પત્તો મેળવી શકાય તેમ છે? તે વિચારીને જુઓ એટલુજ કહેવુ આ ઠેકાણે બસ છે

વળી બીજી વાત વિચારવાની એ છે કે–મૃગાવતી પુત્રીની સાથે સબધ કરવાથી જિતશત્રુ રાજાનુ નામ–પ્રજાપતિ પડ્યુ હતુ તેમને પુરાણકારોએ બ્રહ્મા ઠરાવેલા, તેમના પુત્ર ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ (વિષ્ણુ) થયા બ્રમ્હા વિષ્ણુને કહેતા આવ્યા કે હુ તારો બાપ આવ્યો છુ, ત્યારે વિષ્ણુએ કહ્યુ હુ તારો બાપ એમ પુરાણકારોએ કલ્પના કરી આ કથા ઉભી કરી હોય વળી બીજી વાત એ છે કે આજ ઉપરની કથાના ભાગને લઇ ઉધી છની ગોઠવી–બ્રમ્હાને, વિષ્ણુની નાભિ કમળથી ઉત્પન્ન થવાનુ લખી દીધુ હોય? આ વાતનો વિચાર કરવાનુ કાર્ય પણ પડિતોને સોંપુ છુ

વૈદિક બ્રહ્માના કરીથી સમીક્ષા સાથે અવતરણ ચાર બતાવ્યા

"વળી ફરીથી બ્રહ્માના સબન્ધે ત્રણ અવતરણો

મતમીમાસા પૃ ૩૫ સે શિવપુરાણ જ્ઞાનસહિતા અધ્યાય ૧૬ ૧૭ ૧૮ ના લેખો જુવો–

(૧) "મહાદેવજી પોતાનુ સ્વરૂપ તદ્દન કદરૂપ (બેઢગુ) બનાવી જાન લઇને પરણવ ને ગયા તેવુ કદરૂપ દેખીને પાર્વતીજીની માતાને ઘણુજ દુ ખ

થયુ ઇત્યાદિક વર્ણન કરતા આ જગોપર કામ વિષયનુ પોષણ ઘણુજ ક
છેવટે વિવાહ થવા લાગ્યો તે વખતે પાર્વતીના પગના અગુઠાનુ રૂપ
સાથે બ્રમ્હાજી કામને વશ થઇ ગયાને તુરતજ વીર્ય નીકળી પડયુ અને
અઠ્યાસી હજાર ઋષિઓ ઉત્પન્ન થઇ ગયા આ અયોગ્ય વર્તન દેખવાથી
દેવજીને ઘણોજ ક્રોધ ઉત્પન્ન થઇ ગયો" ઇત્યાદિ

(૨) મતમીમાસા પૃ ૧૦૩ । શિવપુરાણ જ્ઞાનસહિતા અધ્યા
મો શ્લોક ૬૨ થી જુવો —

મહાદેવજીએ લગ્ન વખતે અગ્નિના ચાર ફેરા ફર્યા તે વખતે પાર્વ
અગુઠાને દેખવાથી બ્રમ્હાજીનુ વીર્ય નીકળી પડયુ તેણે પોતાના
ગોપવી રાખ્યુ તેથી જનોઇવાળા અસખ્યાતા બટુકો (છોકરાઓ) ઉત્પ
ગયા તેમા કછાવાળા અને દડ ધારેલા હજારો હતા તે બ્રમ્હાને નમસ્કાર
બ્રમ્હાની આગળ આવીને ઉભા થઇ ગયા

(૩) શકાકોષ–શકા ૩૩૬ મી પૃ ૪૮ મા જુવો–

" એક વિવાહમા બ્રમ્હાજીનુ વીર્ય જમીન ઉપર પડયુ મહાદેવે
વધ કરવા ધાર્યું ત્યારે બ્રમ્હા વિષ્ણુ પગમા પડયા તેમજ દક્ષે બહુ ખુ
કરી ત્યારે મહાદેવનુ પ્રસન્ન થવુ"

ઉપરની ત્રણ કલમોમા કિંચિત્ વિચાર –સત્યયુગના બ્રમ્હા,
યુગના મહાદેવનો મેળાપ પુરાણકારોએ કેવી રીતે મેળવીને આપ્યો ? જ
કર્તા સર્વજ્ઞ રૂપ બ્રમ્હા–પોતાના જ્ઞાનથી બધી દુનીયાને દેખવાવાળા, જ
આખથી અગુઠો દેખી વિહવલ કેમ બની ગયા ? એક જગોપર બ્રમ્હાના
એઠ્યાસી હજાર ઋષિયો, બીજે ઠેકાણે અસખ્યાતા બટુકો તેમા હજારો કછ
દડ સાથે માડવામા ઉત્પન્ન થઈ ગયા એ કેવી રીતે ? મહાદેવજી
ઉઠયા–બ્રમ્હા, વિષ્ણુ પગમા પડયા, છેવટે શિવના સસગ દક્ષની ખુશા
શાન્તિ થઇ આ બધી વાતો વિચારવા જેવી નથી ? ભૂલચુકની ક્ષમા ચાહુ

॥ ઇતિ વૈદિક બ્રમ્હાના અવતરણો પાઠાઉ મલી ૧૨ તેનો
પ્રકરણ ૨૧ મુ

પ્રકરણ ૨૨ મું

વળી ફરીથી બ્રહ્માના સંબંધમાં અવતરણો ૮

(૧) શંકાકોષ શંકા ૩૩ મી પૃ ૫ માં-વિષ્ણુએ બ્રહ્માને ૪ શ્લોકનો ઉપદેશ કરવો અને પુનઃ—કદી મોહને પ્રાપ્ત નહિ થાઓ એવો વર આપવો અને પુન બ્રહ્માનું મોહવશ થવું (ભાગવત)

(૨) મતમીમાંસા-પૃ ૧૬૭-મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૨૪૮ નો ભાવાર્થ
"બ્રહ્માજીની પ્રેરણાથી દૈત્યોની સાથે દેવતાઓ મળીને સમુદ્રનું મંથન કર્યું તેમાં વિષ્ણુજી પણ સાથે મળ્યા એ મંથન ક્રિયા કરતા-હજારો હાથી વિગેરે જાનવરોનો પણ નાશ થઈ ગયો," ઇત્યાદિ

(૩) શંકા કોષ શંકા ૫૬ પૃ ૮-ભાગવતમાંથી—
"બ્રહ્માએ વછડાની ચોરી કરી પુનઃ બ્રહ્મા જ્યારે વાછડા ચોરી ગયા ત્યારે શ્રી કૃષ્ણજીએ એટલાજ વાછડા એજ રૂપ રંગના પેદા કર્યા-કે જેની કોઇને ખબર પડી નહિ તે એટલે સુધી કે તે વાછડાની માતાઓ (ગાયો) ને પણ ખબર ન પડી કે આજ મારા છોકરા કે બીજા છે"

(૪) આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૪૯૯ દત્તજયંતિ માગસર સુદિ ૧૫ નો કરવામાં આવે છે આ દેવ વિષે ભિન્ન ભિન્ન ગ્રંથોમાં ભિન્ન ભિન્ન માહિતી મળી આવે છે"

મહર્ષિ અત્રીની પતિવ્રતા સ્ત્રી અનસૂયા, આશ્રમમાં એકલી હતી તે વખતે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એ ત્રણ દેવો વૃદ્ધ બ્રાહ્મણના વેશે તેના આશ્રમમાં આવ્યા "નગ્ન થઇને અમને અન્નદાન આપ" એવી વિચિત્ર માગણી કરી તેનું મન દુભાયું, પણ ગૃહસ્થધર્મ પાળવા દાન આપવા ઘરમાંથી બહાર આવી, ત્યારે દેવોએ બાળરૂપ કર્યું સંતુષ્ટ થઇ ત્રણે દેવોએ ખરૂં રૂપ પ્રગટ કર્યું અને તે ત્રણે બાળકો તેને અર્પણ કર્યા તેના નામ-સોમ દત્ત અને દુર્વાસ એવા રાખવામાં આવ્યા કાળે કરીને મોટા થયા-દુર્વાસ તપ કરવા લાગ્યો સોમે ચંદ્રમંડળમાં પ્રયાણ કર્યું દત્ત માત્ર માબાપને સુખ આપતો રહ્યો આ ત્રેયદત્ત અથવા દત્તાત્રેયના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો અત્રીએ એકવાર આ મૃત્યુલોકમાંથી પ્રયાણ કર્યું પરન્તુ ચાલુ વવસ્વત મન્વંતરની શરૂઆતમાં અત્રિના નામેથી તે પાછો જન્મ્યો તેને-સોમ, દત્ત દુર્વાસા અને અર્યમા એમ ચાર પુત્રો થયા અને 'અમલા' નામની એક કન્યા એમ પાંચ બાળકો થયા" ઇત્યાદિ ॥ ॥

॥ ઇતિવૈદિક બ્રહ્માના સંબંધે-અવતરણોચાર

હરિણરૂપ બ્રહ્માને શિવે વિન્ધ્યા તે નક્ષત્ર રૂપે થયા
સ્કંદપુરાણ ખંડ ૩ જો અધ્યાય ૪૦-પત્ર ૭૫ માં

"આ ગાયત્રીની અને સરસ્વતીની કથા સાંભળતા અને પઠન કરતા મુકિતનેજ આપવા વાળી છે સાંભળો બ્રહ્માને વાક નામની પોતાની પુત્રીની સાથ

ગમણ કરવાની ઇચ્છા થતા તેનીએ હરિણીનુ રૂપ ધારણ કર્યુ બ્રહ્મા પણ હરિણનુ રૂપ ધારણ કરી પાછળ ચાલ્યા આ અકાર્ય જાણીને દેવોએ અને બ્રાહ્મણોએ નિંદા જગતના પતિનુ આ અકાર્ય જોઇને શિવે વ્યાધ રૂપ ધરી બાણથી ધનુષ ટેકયુ અને હરિણ રૂપ ધારીને વીંધી નાખ્યો કે તુરતજ ભૂમિ ઉપર પડયો ત્યારબાદ તેના દેહથી જ્યોતિ રૂપ (પ્રકાશ રૂપ) નીકળીને મૃગ નામનુ નક્ષત્ર બન્યુ **આર્દ્રા** નક્ષત્રનુ રૂપ ધરી મહાદેવજીએ પાછા જઇ ત્યા પણ ખૂબ પીડયા આજે પણ જુઓ મૃગશીર્ષ નક્ષત્રની સાથે આર્દ્રા નક્ષત્ર છે હવે ગાયત્રીએ અને સરસ્વતીજીએ પતિના જીવન માટે શિવને ઉદ્દેશીને તપ કર્યો અને મહાદેવજીની સ્તુતિ કરી પછી મહાદેવજીએ પ્રસન્ન થઇ બ્રહ્માને સજીવન કર્યા પછી બ્રહ્માએ પણ મહાદેવજીની સ્તુતિ કરી તો પણ બ્રહ્માજીને મહાદેવે કહ્યુ કે હે બ્રહ્મન્ ? જે ઉન્માર્ગમા જાય તેને હુ શિક્ષા કરવાવાળો છુ ફરી ગાયત્રીને અને સરસ્વતીને મહાદેવે કહ્યુ ' મારી પ્રસન્નતાથી તમારા પતિ બ્રમ્હા પાછા આવ્યા છે, તમો પણ બ્રમ્હલોકમા જાઓ, વિલબ ન કરો, ઇત્યાદિક શ્લોક ૬૧ સુધીમા વર્ણન કરીને બતાવેલુ છે

આમા જગ મારોવિચાર –પુત્રીની સાથે ભોક્ત કરતા બ્રમ્હ રૂપ પિતા–દેવ, મનુષ્યોથી નિંદાયા પરન્તુ સમર્થ શિવેતો વિંધીજ નાખ્યા તેથી તેમને મૃગ નક્ષત્ર રૂપે થવુ પડયુ એટલુજ નહિ પણ તે અકાર્યના પાપનુ પ્રાયશ્ચિત આપવા શિવ પોતે આર્દ્રા નક્ષત્ર રૂપે થઇને પણ નડયા' ત્યારે મૃગ અને આર્દ્રા જે આજે દેખાય છે તે બ્રમ્હા અને શિવના સ્વરૂપના સમજવા ? જો એવાત સિદ્ધ રૂપની ન હોય તો બ્રમ્હા અને શિવના સબન્ધે પુરાણકારોએ જે મોટા મોટા લેખો લખીને બતાવ્યા છે તે સત્યરૂપના કેવી રીતે મનાય ? " मूल नास्ति कुत शाखा " ના સ્વરૂપવાળા ન ગણાય ? અમારા વિચાર પ્રમાણે તો જરૂર કોઇ વિકાર રૂપની વસ્તુને ગ્રહણ કરી તેમા અનેક વિકારો મેળવી મોટા મોટા પુરાણો ઉભા કરેલા હશે ? શિવના વેધથી બ્રમ્હા નક્ષત્ર **રૂપ થયા તેનો વિચાર**

ભાગવત–મત્સ્યાદિક–પુરાણના બ્રહ્માદિકની સમીક્ષા

પ્રથમ દેવી ભાગવતથી જણાવ્યુ હતુ કે–દેવીના હાથ ઘસવાથી–બ્રમ્હા વિષ્ણુ, અને મહાદેવ પેદા થઇ ગયા પણ બ્રમ્હા, વિષ્ણુને તો દેવી સાપિણીની પેઠે ખાઇ ગઇ બચી રહેલા મહાદેવજીએ પાછા સજીવન કરાવ્યા આ લેખનો

પ્રકરણ ૨૨ મું

વળી ફરીથી બ્રહ્માના સબંધમા અવતરણો ૪

(૧) શકાકોષ શકા ૩૩ મી પૃ ૫ મા–વિષ્ણુએ બ્રહ્માને ૪ શ્લોકનો ઉપદેશ કરવો અને પુન —કદી મોહને પ્રાપ્ત નહિ થાઓ એવો વર આપવો અને પુન બ્રહ્માનુ મોહવશ થવુ (ભાગવત)

(૨) મતમીમાસા–પૃ ૧૬૭–મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૨૪૮ નો ભાવાર્થ
" બ્રહ્માજીની પ્રેરણાથી દૈત્યોની સાથે દેવતાઓ મળીને સમુદ્રનુ મથન કર્યુ તેમા વિષ્ણુજી પણ સાથે મળ્યા એ મથન ક્રિયા કરતા–હજારો હાથી વિગેરે જાનવરોનો પણ નાશ થઇ ગયો, " ઇત્યાદિ

(૩) શકા કોષ શકા ૫૬ પૃ ૯–ભાગતમાથી—
" બ્રહ્માએ વછડાની ચોરી કરી પુન બ્રહ્મા જ્યારે વાછડા ચોરી ગયા ત્યારે શ્રી કૃષ્ણજીએ એટલાજ વાછડા એજ રૂપ રગના પેદા કર્યા–કે જેની કોઇને ખબર પડી નહિ તે એટલે સુધી કે તે વાછડાની માતાઓ (ગાયો) ને પણ ખબર ન પડી કે આજ મારા છોક । કે બીજા છે "

(૪) આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૪૯૯ દત્તજયતિ માગસર સુદિ ૧૫ નો કરવામા આવે છે આ દેવ વિશે ભિન્ન ભિન્ન ગ્રંથોમા ભિન્ન ભિન્ન માહિતી મળી આવે છે "

મહર્ષિ અત્રીની પતિવ્રતા સ્ત્રી અનસૂયા, આશ્રમમા એકલી હતી તે વખતે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એ ત્રણ દેવો વૃદ્ધ બ્રાહ્મણના વેશે તેના આશ્રમમા આવ્યા " નગ્ન થઇને અમને અન્નદાન આપ " એવી વિચિત્ર માગણી કરી તેનુ મન દુભાયુ, પણ ગૃહસ્થધર્મ પાળવા દાન આપવા ઘરમાથી બહાર આવી, ત્યારે દેવોએ બાળરૂપ કર્યુ સતુષ્ટ થઇ ત્રણે દેવોએ ખરૂ રૂપ પ્રગટ કર્યુ અને તે ત્રણે બાળકો તેને અર્પણ કર્યા તેના નામ–સોમ દત્ત અને દુર્વાસ એવા રાખવામા આવ્યા કાળે કરીને મોટા થયા–દુર્વાસ તપ કરવા લાગ્યો સોમે ચદ્ર મડળમા પ્રયાણ કર્યુ દત્ત માત્ર મબાપને સુખ આપતો રહ્યો આ ત્રૈયદત્ત અથવા દત્તાત્રેયના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો અત્રીએ એકવાર આ મૃત્યુલોક માથી પ્રયાણ કર્યુ પરન્તુ ચતુ વવસ્વત મન્વતર ની શરૂઆતમા અત્રિના નામથી તે પાછો જન્મ્યો તેને–સોમ, દત્ત દુર્વાસા અને અર્યમા એમ ચાર પુત્રો થયા અને 'અમલા' નામની એક કન્યા એમ પચ બાળકો થયા " ઇત્યાદિ ॥ ॥

॥ ઇતિવૈદિક બ્રહ્માના સબધે–અવતરણોચાર

હરિરૂપ બ્રહ્માને શિવે નિન્દ્યા તે નક્ષત્ર રૂપે થયા
સ્કદપુરાણ ખડ ૩ જો અધ્યાય ૪૦ પત્ર ૭૫ મા

" આ ગાયત્રીની અને સરસ્વતીની કથા સાભળતા અને પઠન કરત મુકિતનેજ આપવા વાળી છે સાભળો બ્રહ્માને વાડ નામની પોતાની પુત્રીની સાથ

ગમણ કરવાની ઇચ્છા થતા તેનીએ હરિણીનુ રૂપ ધારણ કર્યું બ્રહ્મા પણ હરિણનુ રૂપ ધારણ કરી પાછળ ચાલ્યા આ અકાર્ય જાણીને દેવોએ અને બ્રાહ્મણોએ નિંદા જગતના પતિનુ આ અકાર્ય જોઇને શિવે વ્યાધ રૂપ ધરી બાણથી ધનુષ ફેંક્યુ અને હરિણ રૂપ ધારીને વીંધી નાખ્યો કે તુરતજ ભૂમિ ઉપર પડયો ત્યારબાદ તેના દેહથી જ્યોતિ રૂપ (પ્રકાશ રૂપ) નીકળીને મૃગ નામનુ નક્ષત્ર બન્યુ આર્દ્રા નક્ષત્રનુ રૂપ ધરી મહાદેવજીએ પાછળ જઇ ત્યા પણ ખૂબ પીડયા આજે પણ જુઓ મૃગશીર્ષ નક્ષત્રની સાથે આર્દ્રા નક્ષત્ર છે હવે ગાયત્રીએ અને સરસ્વતીજીએ પતિના જીવન માટે શિવને ઉદ્દેશીને તપ કર્યો અને મહાદેવજીની સ્તુતિ કરી પછી મહાદેવજીએ પ્રસન્ન થઇ બ્રહ્માને સજીવન કર્યા પછી બ્રહ્માએ પણ મહાદેવજીની સ્તુતિ કરી તો પણ બ્રહ્માજીને મહાદેવે કહ્યુ કે હે બ્રહ્મન ? જે ઉન્માર્ગમા જાય તેને હુ શિક્ષા કરવાવાળો છુ પછી ગાયત્રીને અને સરસ્વતીને મહાદેવે કહ્યુ ' મારી પ્રસન્નતાથી તમારા પતિ બ્રહ્મા પાછા આવ્યા છે, તમો પણ બ્રહ્મલોકમા જાઓ, વિલબ ન કરો, ઇત્યાદિક શ્લોક ૬૧ સુધીમા વર્ણન કરીને બતાવેલુ છે

આમા જગત માગેવિચાર -પુત્રીની સાથે મોહ કરતા બ્રહ્મ રૂપ પિતા-દેવ, મનુષ્યોથી નિદાયા પરન્તુ સમર્થ શિવેતો વિધીજ નાખ્યા તેથી તેમને મૃગ નક્ષત્ર રૂપે થવુ પડયુ એટલુજ નહિ પણ તે અકાર્યના પાપનુ પ્રાયશ્ચિત આપવા શિવ પોતે આર્દ્રા નક્ષત્ર રૂપે થઇને પણ નડયા ત્યારે મૃગ અને આર્દ્રા જે આજે દેખાય છે તે બ્રહ્મા અને શિવના સ્વરૂપના સમજવા ? જો એવાત સિદ્ધ રૂપની ન હોય તો બ્રહ્મા અને શિવના સબન્ધે પુરાણકારોએ જે મોટા મોટા લેખો લખીને બતાવ્યા છે તે સત્યરૂપના કેવી રીતે મનાય ? ' मूल नास्ति कुत सारवा " ના સ્વરૂપવાળા ન ગણાય ? અમારા વિચાર પ્રમાણે તો જરૂર કોઇ વિકાર રૂપની વસ્તુને ગ્રહણ કરી તેમા અનેક વિકારો જોડવી મોટા મોટા પુરાણો ઉભા કરેલા હશે ? શિવના વેધથી બ્રહ્મા નક્ષત્ર રૂપ થયા તેનો વિચાર

ભાગવત-મત્સ્યાદિક-પુરાણના બ્રહ્માદિકની સમીક્ષા

પ્રથમ દેવી ભાગવતથી જણાવ્યુ હતુ કે-દેવીના હાથ ઘસવાથી-બ્રહ્મા વિષ્ણુ, અને મહાદેવ પેદા થઇ ગયા પણ બ્રહ્મા, વિષ્ણુને તો દેવી સાપિણીની પેઠે ખાઇ ગઇ બચી ગએલા મહાદેવજીએ પાછા સજીવન કરાવ્યા આ લેખનો

વિચાર કરતા તે ત્રણે મોટા દેવો તો તદ્દન પરવશમાજ પડેના જણાય છે ન જાને કયાથી આવે છે અને કયા ગુમ થઈ જાય છે ?

આપણે બ્રમ્હાનો વિચાર કરવા બેઠા છીએ–તો તે એક વખતે સાવિત્રીના શાપથી અપૂજ્ય બન્યા વળી કામવશ થઇ પાચ મુખ કર્યા ત્યારે મહાદેવજીના ભૈરવે પાચમુ મુખ કાપી નાખ્યુ

પુત્રીની સાથે અનીતિ કર્યાનો દંડ દેવતાઓએ કર્યો મદ્યનુ પાન કરવાથી પણ બધાના અપરાધી બન્યા અમત્ય બોલવાથી બ્રમ્હા બાલિશ અને મંદબુદ્ધિના ઠર્યા છતા પણ મનુસ્મૃતિમા જીવોના કલ્પવાવાળા સ્રષ્ટા કહીને બતાવ્યા ત્યારે શુ આ બ્રમ્હા કોઇ વ્યકિત રૂપ છે ? અથવા શુ કોઇ કલ્પિત વસ્તુ છે ? કે કોઇ ઉત્પાત રૂપની વસ્તુ છે? આમા સત્ય શુ સમજવુ ?

આગળ વિષ્ણુપુરાણવાળાએ–અદ્દ્ભુત અંડની વાર્તા કહી, અંડમાથી નીકળ્યા પછી સૃષ્ટિ રચવાનુ કહી બતાવ્યુ

વરાહપુરાણવાળાએ–બ્રમ્હા અને મહાદેવ એ બન્નેને વિષ્ણુજીના રમકડા ઠરાવ્યા

શિવપુરાણવાળાએ–બ્રમ્હાને અને વિષ્ણુને એકેકના બાપ બનાવી લડાવી માર્યા

અહિ સુધી શોધખોળ કરતા આવ્યા પણ આપણને ત્રણ મોટા દેવોમા એક પણ દેવનો ખરો પત્તો મળ્યો નહિ ત્યારે હવે આગળ આ નવીન પ્રકરણના ચાર ફકરાઓમા તપાસીએ

(૧) ભાગવતવાળાએ લખ્યુ કે-વિષ્ણુએ ચાર શ્લોકથી બ્રમ્હાને બોધ કર્યો છતા પણ બ્રમ્હાજી મુઝાઇ પડયા કૃતયુગના બ્રમ્હા છે ત્રેતાના વિષ્ણુ છે ભેગા કયા કાળમા થયા ? જગતના સ્રષ્ટા એવા બ્રમ્હા શુ ચાર શ્લોકનુ જ્ઞાન કરવામા મુઝાઈ પડયા ? આ વિચાર શુ સંતોષ આપે તેમ છે

૨ બીજા મત્સ્યપુરાણના લેખમા—કૃતયુગના બ્રમ્હાએ સમુદ્રનુ મંથન કરાવ્યુ ત્રેતાના વિષ્ણુ પણ જઇને ભળયા ! અનાદિકાળના બ્રમ્હા કે વિષ્ણુ ? જો બન્નેને કર્તા, હર્તા માનીએ તો શુ સમુદ્રો તેમને નથી બનાવ્યા બનાવ્યા છે એમ કહો ત્યારે—શુ મેળવવાને મંથન કરાવ્યુ ?

વળી ભાગવતનો લેખ કહે છે કે–બ્રમ્હાએ વાછડા ચોર્યા કૃષ્ણજીએ કરીથી બીજા એવા બનાવ્યા કે તેની માતાઓ પણ ઓળખી ન શકી? સજ્જનો! કયાના બ્રમ્હા અને કયાના કૃષ્ણ! શુ વાત વિચાર જેવી નથી? શુ દ્વારિકાના દાહ વખતે તે કૃષ્ણજી ન હતા? તે વખતે તેઓ શુ કરી શકયા હતા? (૪) આ ચોથા લેખમા–અત્રીની સ્ત્રી અનસુયાનુ શૂન્ય આશ્રમ જોઇ ત્રણે યુગના ત્રણે દેવો વૃદ્ધપણાના સ્વરૂપથી તેમા પધાર્યા વિચારવાનુ કે–કયા કાળમા ભેગા થઇને એક મતો કર્યો માનવો? ઉપર આવેલા લેખો સિવાય બીજા અનેક લેખોમા પણ પુરાણકારોએ એ ત્રણે મોટા દેવોને પ્રાયે જ્ઞાનથી શૂન્યપણાનાજ ચિતર્યા છે તેથી આ બધા લેખો સત્યસ્વરૂપના નથી પણ બીજી ઐતિહાસિક વ્યક્તિઓ જે થઇ ગઇ છે તેમનુ સ્વરૂપ તેમના નામો ફેરવી દેવોના નામથી કલ્પેલા છે તેથી કોઇપણ પ્રકારથી મેળ મેળવી શકાતો નથી કેટલાક અમારા આગળના લેખોથી સત્યશોધક સજ્જનોને વિચાર કરવાનો **માર્ગ જડશે એવી અમારી** ધારણા છે

॥ ઇતિ ભાગવતાદિક બ્રમ્હાની સામાન્યરૂપે સમીક્ષા જુદા જુદા પુરાણોના બ્રમ્હા પ્રકરણ ૨૨ મુ સપૂર્ણ ॥

પ્રકરણ ૨૩ મુ.

મહાભારતાદિ પુરાણોના પાચ મુખના બ્રહ્મા

બ્રમ્હાના સબધમા કેવા કેવા પ્રકારના લેખો લખાયા છે તે પણ આ પ્રસગને લઇને ટુકામાં ટાકી બતાવુ છુ—હિદુસ્તાનના દેવો–પ્રકરણ બીજુ પૃ ૧૨૮ થી ૧૨૯ જુવો

બ્રમ્હાના પાચ મુખની સમજુતી આપવા નીચેની વાર્તા આપવામા આવે છે

" બ્રમ્હાએ મનુષ્યરૂપ ધારણ કર્યુ અને તેનુ અર્ધ શરીર ઉત્પન્ન થયુ એટલે તેણે તેમાથી એક કાન્તીવતી શતરૂપા બનાવી પણ તેમ કરવામા તેના શરીરનો જરાએ ભાગ ઓછો થયો નહિ તે એવી તો સુદર હતી કે તેના રૂપથી તે તેના ઉપર મોહ પામ્યા, પણ તે પોતાના શરીરમાથી જન્મી હતી તેથી તેણે પોતાની પુત્રી વિચારી અને પોતાના વિકાર માટે લજ્જા પામ્યા, કામ અને શરમની વચ્ચે લડાઇ થતી હતી ત્યારે તેની તરફ પોતાની આખ સ્થિર રાખી તે નિશ્ચલ થઇ રહ્યા શતરૂપા આ સ્થિતિ સમજી ગઇ અને તેની દ્રષ્ટિથી દૂર થવા ત્યાથી ચાલી ગઇ બ્રમ્હાથી હાલી શકાતુ ન હતુ પણ હજી તેને જોવાને આતુર હોવાથી તે જે દિશાએ ગઇ તે દિશા તરફ એક મુખ ઉત્પન્ન કર્યુ તેણે ચારવાર જગા બદલી અને પૃથ્વીની ચાર દિશા તરફ તેટલાજ મુખ બ્રમ્હાના માથામાથી ઉત્પન્ન થયા" (મૂરકૃત હિદુ સર્વદેવો)

" એમ કહે છે કે તેના ચાર મુખમાંથી ચાર વેદો નીકળ્યા "

' એક મુખ તો મૂળનું અને શતરૂપાને જોવા નવા ચાર ફરીથી કર્યા તે એમ પાંચ મુખ હતા તેમાંથી એક કપાઈ ગયું તેથી ચાર મુખજ રહ્યા "

(૨) પાંચમું મુખ કેવી રીતે કપાયું ?

હિંદુસ્તાનના દેવો–પૃ–૧૨૯ થી બ્રમ્હાનું પાંચમું મુખ કપાયું તે વિષે મહાભારતમાં નીચે પ્રમાણે છે

એક દિવસ વિષ્ણુની સમક્ષ ઋષિઓએ (દેવર્ષિઓએ) બ્રમ્હાને પૂછયું કે—બ્રમ્હા, શિવ અને વિષ્ણુ એ ત્રણેમાં મોટામાં મોટું કોણ ? બ્રમ્હાએ કહ્યું કે હું મોટો, તે ઉપરથી બ્રમ્હાને વિષ્ણુની વચ્ચે લડાઇ થઇ આખરે તેમને એ વિષે વેદનું પ્રમાણ જોવા કબુલ કર્યું પવિત્ર વેદ પુસ્તકમાંથી એમ જણાયું કે એ સન્માન શિવનું છે બીજા બે દેવો સામા થયા અને બોલી ઉઠયા કે 'ભૂતોનાપતિ' શ્મશાનમાં આનંદ માનનાર, આખે ડીલે ભસ્મ ચોળેલી એવા નગ્ન ભકત, ઝરડાઇ ગયેલા દેખાવ વાળા, જટાધારી ને સર્પથી ભૂષિત થયેલા એવા શિવ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ શી રીતે હોય ? તેઓ આમ કહેતા હતા એટલામાં મનુષ્યરૂપ ધારણ કરી વિકરાળ અને ભયંકર રૂપમાં શિવ તેમના મ્હો આગળ ખડા થયા તેમને જોઇ બ્રહ્માનું પાંચમું માથું ક્રોધથી રકત થઈ ગયું અને મે કહ્યું–હે ચંદ્રશેખર ! હું તમને સારી પેઠે ઓળખું છું, કારણ કે તમે મારા માથામાંથી ઉત્પન્ન થયા છો અને તમે રોયા માટે તમને રૂદ્ર કહ્યા તેટલા માટે તમે જલ્દી મારે પગે પડો, એટલે હે પુત્ર ! હું તારૂં રક્ષણ કરીશ, આ અભિમાનના શબ્દ સાંભળી શિવને ઘણો ક્રોધ ચઢયો અને તેના ક્રોધમાંથી ભૈરવ નામનું ભયંકર સ્વરૂપ ઉભું થયું તેણે ડાબા હાથના અંગુઠા વડે બ્રહ્માનું માથું કાપી નાખ્યું " (વિલ્કિન્સકૃત ' હિંદુપુરાણ ' પૃ ૧૦૨)

અનીતિથીપુત્રીનું મુખ જોતા બ્રમ્હાનું પાંચમું મુખ કપાયું,

(૧) ઉપરના લેખોની સમીક્ષા—

શતરૂપાને જોવા બ્રહ્માએ ચાર નવીન મુખ કર્યાં ત્યારે ભયંકર ભૈરવે પાંચમું માથું કાપી નાખ્યું ને ? આમાં અનીતિભૈરવની કે બ્રમ્હાની ?

બ્રહ્માએ સંપૂર્ણ જીવોને અન્નરૂપે કલ્પ્યા છે એમ મનુસ્મૃતિના અધ્યાય પાંચમામાં જે બ્રમ્હા બતાવ્યા છે તે આ બ્રમ્હા હશે કે કોઈ બીજા ?

જો તે મનુસ્મૃતિવાળા અને આ બ્રહ્મા એકજ હોય તો તે સર્વોપરિ સત્તાવાળા શતરૂપાને બનાવી શકે તેમા આશ્ચર્ય ન ગણાય દેવાગનાઓ પણ તેમનેજ બનાવી હશે ને ? તો તે ઘણીજ સુદર ગણાય છે જો તેમાની કોઇ અતિ સુદર પસદ કરી લેતા તો આ નહિ ઇચ્છવાવાળી શતરૂપાને જોવા નવીન ચાર મુખ બનાવીને પોતાનો કજેતો શુ કરવાને કગવી લેતા ?

બ્રમ્હા-બધા જીવોના નાના પ્રકારના સુદર અને અતિ સૂક્ષ્મઘાટ ઘડતા જરાપણ ચૂકયા નહિ તો તેમની કેટલી બધી નિપુણતા ? તો આ એક શતરૂપાના વિચારો જાણવાની વખતે તે બધી નિપુણતા તેમની કયા ગઇ ?

હવે બીજા લેખની સમીક્ષા—

બ્રહ્માના ચારે મુખથી ચારે વેદો ઉત્પન્ન થયા અને જેમા દુનિયાના બધાએ તત્ત્વોનુ સ્વરૂપ છે એમ બ્રાહ્મણ લોકો જાહેર કરે છે ત્યારે શુ તે વેદોમાથી ત્રણ મુખ્ય ગણાતા દેવોનુ સ્વરૂપ પણ ન નિકળ્યુ, તેથી તેમને પોતાનુ માથુ કપાવવુ પડયુ ? કૃત, ત્રેતા અને દ્વાપર એ ત્રણ યુગના ક્રમથી તો એ ત્રણે દેવોની ઉત્પત્તિ બ્રામ્હણો પણ કહેતા રહે છે તો પછી આ ત્રણે દેવો કયા યુગમા એકઠા થઇને લડયા ? સજ્જનો ! આવા બનાવટી લેખોનો મેલ કેવી રીતે મેળવી શકાય ? તેથી વધારે કહેવાની જરૂર નથી

વળી મહાભારતમા બ્રમ્હાના પાચ મુખની વાત એવી પણ છે કે-"દેવતાના એક હજાર વર્ષ સુધીનો તપ બ્રમ્હાએ કરવાને માડયો સ્ત્રીના લોલુપી જાણી ઇદ્રે તિલોત્તમાને મોકલી નૃત્યારભ કર્યો બ્રમ્હાનુ મન ડગેલુ જાણી બીજી દિશા તરફ ફરી એમ ચાર દિશા તરફ ચાર મુખ કરી જોવાને માડયુ છેવટે આકાશમા અધરપણે નાચવા માડયુ તે જોવાને પાચમુ મુખ કરવુ પડયુ એટલે મહાદેવજીએ તીક્ષ્ણ નખથી છેદી નાખ્યુ "

વૈદિક ધર્મમા જગો જગોપર બ્રમ્હાને અનાદિના કહે છે અને દુનીયાના સર્જક પણ કહે છે તો પછી વધારાનુ શુ મેળવવાને તપ કરવાને ગયા હતા ? બ્રમ્હાના સબધે આપણે ઘણા ઘણા લેખો તપાસ્યા છતા પણ કોઇ પત્તો મેળવી શકયા નહિ ત્યારે કહેવુજ પડશે કે-પ્રાચીન કાળમા કોઇ ચાલતા સત્ય ધર્મથી વિરૂદ્ધ થઇને પુરાણકારોએ આ બધુ તર્કટ ઉભુ કરેલુ હોય

જૈનોના મુખ્ય ઇતિહાસમા કે તેમના મુખ્ય તત્ત્વોમા આજ સુધી કોઇ પણ પ્રકારની ગરબડ થએલી નથી એમ અનેક જૈનેતર પડિતો પોતાની મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી જૈન તત્ત્વના અભ્યાસીઓ સારી રીતે જોઇ શકયા છે અને તે

શકયા નહિ ફરીની ઈંદ તેડવાને ગયા મત્સુત્તગ મદયો કે-પાર્વતી, લક્ષ્મી ઇંદ્રાણી વિગેરે આવે તો આવુ વખત ઘણુ જતા ઇંદ્રને બીજી કન્યા લેવાને મોકલ્યા એટલે ૬ શની મટકીવાળી ગોપ કન્યાને પકડી લાવ્યા

गोपकन्या विदित्वेमा, गोवक्त्रेण प्रवेश्य चआकर्षिता च, गुह्येन पावनार्थं चतुर्मुख?

ભાવાર્થ-આ ગોપકન્યાને ગાયના મુખમા પ્રવેશ કરાવી તેની યોનીથી બહાર કાઢી છે તેથી હે ચતુર્મુખ ! પવિત્ર થયેલીને તમે પ હો પછી બ્રમ્હા બધાઓનો આજ્ઞા મેળવીને પરણ્યા, તેનુ નામ ગાયત્રી પાડયુ અને યજ્ઞમા લઇને બેઠા તે વખતે **અનેક ઉત્પાતો થવા લાગ્યા** એક બાટમરૂપે માથાની ખોપરી નાખી તેને બહાર ફેંકી દેતા બીજી આવીને પડી એમ લાખો ઉત્પન્ન થતી રહી, મહાદેવજીની પ્રસન્નતા મેળવ્યા પછી તે અરિષ્ઠ શાન્ત થયુ બીજે દિવસે બટુકે નાખેના સર્પથી હોતાને થએલો ઉપદ્રવ નાગતીથના સ્થાપનથી શાન્ત થયો ત્રીજે દિવસ અતિથિના વાદવિવાદમા વિઘ્નવાળો થયો, અને છેવટે અતિથિ તીર્થ સ્થપાયુ ચોથે દિવસે એક ગક્ષસે યાજ્ઞિક પશુના ગુદાનુ માસ ભક્ષણ કરી વિઘ્ન કર્યુ જ્યારે બ્રમ્હાએ તેના બધા કુટુબની તૃપ્તિતનુ સાધન કરીને આપ્યુ ત્યારે તે વિઘ્નની શાન્તિ થઇ એમ અનેક ઉત્પાતો થતા રહ્યા છેવટે-સખિઓ અને દેવાગનાઓની સાથે યજ્ઞ મડપમા આવતા સાવિત્રીને પણ અનેક ઉત્પાતોની સાથે અપશુકનો થવા લાગ્યા નારદે જણાવ્યુ કે ગાયત્રીની સાથે, વિવાહ થઇને કામ ચાલુ થઇ ગયુ છે, પણ ગૌરીના કહેવાથી નાન્દનુ સાચુ નહિ માનીને યજ્ઞ મડપમા આવ્યા

આટલુ વણન આપીને આગળ એક સજ્જનના લેખથી આપીશુ ત્યાથી વિશેષ જોઇ લેશો

આનુ વર્ણન ૮૦૦ થી હજાર શ્લોકના લગભગ સુધી પુરાણકારે કરેલુ છે અહિં અમે એનો ટુક સારાશ માત્ર આપેલો છે

ઇતિ યજ્ઞ કરતા બ્રમ્હાના અવતરણો એ

---

(૨) યજ્ઞ કરતા બ્રહ્માની સમીક્ષા

આ દુનિયા અનાદિ કાળથી ચાલતી આવેલી છે અને તેજ પ્રમાણે સદાકાળ ચાલતી રહેવાની પણ છેજ જૈનોની માન્યતા એવી છે કે ૨૪ તીર્થંકરો એક નિયમિત કાળમા સદા કાળ નિયમ પ્રમાણે થયાજ કરે છે તેમના સમયમા ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, અને વાસુદેવાદિ નવનુ નિક વિગેરે પણ થયાજ કરે છે એ પણ એક અનાદિ કાળનો નિયમજ છે તેજ પ્રમાણે આ ચાલતા કાળમા પણ તીર્થંકરાદિકો થયેલાછે પણ તે સર્વ વ્યક્તિઓ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપનીજ

હોય છે અને મોક્ષ રૂપે થએલા જીવથી આ દુનિયામા તો પાછા આવતાજ નથી એ પણ સર્વે વિચારી લેવાનુજ છે પણ પૂર્વે કરેલા પોતાના સુકૃત દુષ્કૃત કર્મના યોગથી જે જે દરજ્જો મેળવ્યો હોય તેજ દરજ્જાને લઇને જીવો સસારમા ફરે છે પણ પોતાના વશથી કોઇપણ જીવ આ દુનિયામા ફરી શકતોજ નથી જે જીવે પોતાના સુકૃતના યોગથી તીર્થંકર પદ મેળવ્યુ હોય તેજ તીર્થંકર થાય આમા વિશેષ એટલુ છે કે-પૂર્વેના ભવોમા ઉત્તમોત્તમ સુકૃતના સચયથી મેળવેલુ કે તીર્થંકર પદ પણ બકાતમા રહેલા પાપકર્મો ભોગવવાને તેમને પણ ત્રણ નરકો સુધીમા જવુ પડે છે તેથી પહેલી ત્રણ નરકોમાથી નીકળેલો કે દેવગતિમાથી આવેલો જીવ તીર્થંકર થાય છે, તેથી તે ગતિમા જેવા જેવા પ્રકારના ત્રણ જ્ઞાન હોય તેવા તેવા પ્રકારના ત્રણે જ્ઞાન સહિત તે તીર્થંકરની પદવીવાળાજ જન્મે છે પણ ચક્રવર્તિઓ કે વિષ્ણુ આદિ બીજા જીવો પાછલના ભવનુ જ્ઞાન લઇને આવતા નથી, માત્ર પોતાના કર્મનેજ લઇને આવે છે

વૈદિકમતવાળાઓએ-બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ એ ત્રણેને ત્રણ વ્યકિતઓ કલ્પીને ઉભા છતા અનેક રૂપમા ગોઠવીને, પ્રમાણ વિના પરસ્પર વિરોધવાળા અનેક લેખો લખીને બતાવેલા છે, તેમાના કેટલાએક લેખો પ્રસગે પ્રસગે અમોએ બતાવ્યા છે અને વળી હજી પણ કેટલાક બતાવવાના છે તે ઉપરથી સજ્જન પુરૂષોએ વિચાર કરી લેવો વિષ્ણુ, પ્રતિવિષ્ણુના સબન્ધે પરમાત્મા અને અસુરા, વૈદિક ધર્મવાળાઓએ જણાવી જગો જગોપર લડાઇઓ કરવાવાળાજ લખીને બતાવ્યા છે, પણ જૈન ઇતિહાસ એમ જણાવે છે કે પ્રતિવિષ્ણુઓ ત્રણે ખડના રાજાઓની સાથે લડાઇઓ કરીને ત્રણે ખડ પોતાના વશમા કરે છે વિષ્ણુ થાય છે તે એક પ્રતિવિષ્ણુને મારીનેજ ત્રણે ખડના ભોકતા બને છે પણ તેમને દેવ કે અસુર તરીકે ન માનતા મહાન્ રાજાઓ તરીકેજ વર્ણવેલા છે

પણ આપણે આ સ્કન્દપુરાણના બ્રહ્માનો પ્રસગ પ્રથમ જોવાનો છે બ્રહ્મા લોકના પિતામહ છે, દુનિયાનો ઘાટ ઘડનાર મહાન્ જ્ઞાનવાન્ છે પણ નારદ મુનિને પૂછવા લાગ્યા કે-તુ કયાથી આવ્યો? કયા ભર્યો? મૃત્યુલોકમા રાજાઓ કેવા છે? ત્યા વ્યવહાર કેવો ચાલે છે? આ પ્રશ્નો સાધારણ માણસો જાણી શકે તેવા છે તો શુ ત્રિકાલ જ્ઞાનીને કે દુનિયાની વસ્તુઓનો ઘાટ ઘડનારને પૂછવાની જરૂર પડે? ભૂતલમા કલિ આવ્યો, એમ સાભળતા હાથ મારૂ તીર્થ

કલિ ન હોય ત્યાં સ્થાપું, ત્યારે શું કલિ એમના લક્ષથી બહાર હતો? બ્રહ્માને દુનીયાને બનાવવાની સત્તા હતી ત્યારે શું કલિને હઠાવવાની સત્તા ન હતી?

એક કલિના માટે અનેક વિઘ્નોના જોખમે યજ્ઞનો આરંભ સ્વીકાર્યો, ત્યારે દુનીયાને બનાવતા કેટલું જોખમ ખેડેલું માનવું? યજ્ઞમાં વિઘ્ન કરવાને તૈયાર થયેલા બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરી તેમની આજ્ઞા મેળવવી પડી, ત્યારે સર્વસત્તાવાળા બ્રાહ્મણો કે બ્રહ્મા? ગાયના મુખથી પ્રવેશ કરાવી ગુહ્ય પ્રદેશથી બહાર કઢાવી ગાયત્રીને પરણ્યા થોડા વખતમાં સાવિત્રી આવીને તોફાન મચાવશે તેનો વિચાર શું ત્રિકાળજ્ઞાની થઇને થોડો પણ ન કરી શક્યા? ગાયત્રી પરણું કે નહિ તેનો વિચાર માણસોને પૂછવો પડ્યો ત્યારે સૃષ્ટિ બનાવતા કયા જ્ઞાનીનો વિચાર લીધેલો માનવો? સજ્જનો! આ લેખોમાં કેટલી સત્યતા! અને કયા ઇતિહાસોનો ફેરફાર કરી લખાએલા છે તેનો વિચાર મારા કિંચિત્ માત્રના લેખથી કરશો? હું કેટલું લખીને બતાવીશ? ઇત્યલં વિસ્તરેણ વિશેષ આગેના લેખમાં જુવો.

આ સ્કંદપુરાણના બ્રમ્હા કયા? અનાદિકાળના કે સત્તર લાખ અને અઠાવીશ હજાર વર્ષના કૃતયુગમાં થયા તે? આ બે બ્રમ્હમાં યજ્ઞ કયા બ્રમ્હે કરેલો? અને તે કયા કાલમાં? કેમકે સરસ્વતીએ કહ્યું છે કે-તમે દેવો મુનિઓના મોટા પિતા થઇને નિર્લજ્જ કામ કર્યું તેથી આ બ્રમ્હા અનાદિના છે તે માનવા કે કૃતયુગમાં થયા તે માનવા? ઈંદ્ર કન્યા લાવ્યા-વિષ્ણુએ અને રુદ્રે લગ્ન કરાવ્યું ત્યારે શું અનાદિના જે વિષ્ણુ વારંવાર અવતાર લે છે તેમને, બ્રમ્હાનું ગાયત્રીની સાથે લગ્ન કરાવ્યું કે ત્રેતાયુગમાં થયેલા વિષ્ણુએ કૃતયુગના બ્રમ્હાનું લગ્ન કરાવ્યું? આ બ્રમ્હાના લગ્નમાં રૂદ્ર પણ સામેલ હતા તો પછી દ્વાપરમાં થએલા રૂદ્ર, કૃતયુગમાં થયેલા બ્રહ્માની પાસે કેવી રીતે જઇ ચઢયા સાવિત્રીએ શાપો ઓછા કરતા કહ્યું કે-બ્રહ્માના ભક્તોને સુખ મળશે અને છેવટે એક રૂપ થશે તો વિચારવાનું કે-તે કયા કાળે અને કયા ઠેકાણે એક રૂપ થવાનું? કારણ કે આ બ્રમ્હા છે તે પોતેજ યજ્ઞો કરીને લાભ મેળવવાને હજી ફાફા મારે છે તો શું બ્રમ્હપદથી કોઇ વિશેષ લાભ દુનિયામાં રહેલો છે.

પહેલા બ્રમ્હા કે સરસ્વતીજી? એ બેમાં વિશેષ શક્તિ કોની માનવી? કેમકે સરસ્વતીજીના શાપથી બ્રમ્હા પોતે પોતાની પૂજ્યતા ગુમાવી બેઠા

ઇંદ્ર કેદી રૂપના શાપને વશ થયા વિષ્ણુને ઢોરોના પાલક રૂપે થવાનુ થયુ શુ આ બધો લેખ સત્યરૂપે ભાસે છે? અમોને તો કલ્પિત રૂપ ભાસે છે અગર કોઇ યથાર્થ સમજાવશે તો માન્ય કરવામા કોઇ પણ પ્રકારનો વાધો નથી

ઉપરના લેખને મળતો એક બીજો પણ લેખ છે તે આ જગોપર દાખલ કરુ છુ

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૧૭૨મા જુવો—

"પુરાણ કાળમા નદીઓની મહત્તા ધાર્મિક દૃષ્ટિથી વધતી ગઇ નદીઓમા મુખ્ય દેવતાઓનો અંશ છે એમ પુરાણોમાની એક કથામા લખેલુ છે—એક વખત બ્રહ્માદિક સર્વ દેવતાઓએ એક શુભ કાર્યના આરભ વખતે સાવિત્રીનુ અપમાન કર્યુ તે વખતે ગુસ્સામા સર્વ દેવતાઓને તેણે શાપ આપ્યો કે—તમે નદીઓ થશો તે પ્રમાણે—વિષ્ણુની—**કૃષ્ણાનદી**, મહાદેવની—**મહાનદી** અને બ્રહ્મદેવની **બ્રહ્મપુત્રા** નદી બની, બીજા દેવતાઓની પણ નદીઓ થઇ"

એક સમય એવો હતો કે પુરાણકારો પ્રમાણ વિના જુઠ સાચ પોતાની મરજી પ્રમાણે લખી દેતા હતા—જેમકે પોતાના માન્ય દેવોને પણ દુરાચારી, વ્યભિચારી અને જડ રૂપે બનાવી દીધા તોપણ કોઇ પૂછવાવાળા ન હતા તો પછી જૈનોને અને બૌદ્ધોને નાસ્તિક રૂપે લખતા તેમને પૂછવાવાળુ કોણ હતુ? હવે આ અગ્રેજોના રાજ્યમા જેમ જેમ પુસ્તકો છપાઇને બ્હાર પડવા લાગ્યા તેમ તેમ પુરાણાદિકોનુ પોકલ જાહેર થતુ ચાલ્યુ જૈનોમા પોકલ નથી પણ બધુ સત્યરૂપે છે એમ હુ મારા અનુભવથી કહુ છુ તે પ્રમાણે મધ્યસ્થ પડિતો પણ જોઇ શકયા છે

ઇતિ યજ્ઞ કરતા બ્રમ્હા અને તેની સમીક્ષા

પુન સ્કદપુરાણના પ્રશ્ન.

સ્કદપુરાણ ખડ ૧ લો અરૂણોદયનો અધ્યાય ૮-૯-૧૦ થી ૧૫ સુધી પત્ર ૨૪૩ થી

(૧) અધ્યાય ૮-માનો કિંચિત ભાવાર્થ—પૂર્વે કલ્પના પ્રારભમા

મહાદેવજી નિર્વિકલ્પ બેઠા હતા પણ જગત્ પેદા કરવાની ઇચ્છા થતા–ડાબા જમણા અંગથી બ્રમ્હા, વિષ્ણુ પેદા કરીને રજોગુણ અને સત્વગુણ ક્રમથી મૂકી દીધા, એટલે સામર્થવાળા થઇ–મરીચિ આદિ દશ બ્રાહ્મણોને મ નથી, દક્ષિણ અગુંઠથી દક્ષને, મુખથી બ્રાહ્મણોને, હાથથી ક્ષત્રીઓને જંઘાથી વૈશ્યોને અને પગથી શૂદ્રોને પ્રથમ ઉત્પન્ન કર્યા, પછી ક્રમથી બધી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી દીધી ઇત્યાદિક અધ્યાય ૮ મામા ઘણો વિસ્તાર છે

(૨) આગળ અધ્યાય ૯ મામા–આ સૃષ્ટિ તૈયાર થઇ ગયા પછી બ્રમ્હા અને **વિષ્ણુમા મોટાઇપણાનો ઝગડો** પેઠા બ્રમ્હાએ કહ્યુ કે, હે કેશવ ! તે મધુ, કેટભ ને પેદા કરીને માર્યા તેથી તુ દૈત્યારી થયો બીજી વાત એ છે કે તને બનાવતા જે મારા હાથને પીડા થઇ તે હજી ગઇ નથી વળી જો કે દૈત્યના ભયથી તુ જળાશયમા જઇને સુવે છે, તો પછી તુ મારાથી મોટો કેવી રીતે ?

વળી જો કે મારા ચાર મુખથી ચાર વેદો, ઉત્પન્ન થયા ચેતનરૂપ શક્તિ, અને મારી સ્ત્રી સરસ્વતી ઉત્પન્ન થઇ, સ્થાવર જગમ રૂપ આ બધી સૃષ્ટિ મે ઉત્પન્ન કરી છે તો પછી મારાથી તુ કેવી રીતે મોટો ? પછી વિષ્ણુ પણ હસીને બોલ્યા હે બ્રમ્હન્ ! તૂ મારી નાભિના કમળથી ઉત્પન્ન થયો છે જો મધુ કૈટભને મે માર્યો ન હત તો તે તારો નાશ કરત વળી તારક આદિ દૈત્યોને મે મત્સ્યાદિકના સ્વરૂપથી ધારણ કર્યા તો પછી હે બ્રમ્હન્ ! તુ મારાથી મોટો કેવી રીતે ?

(આ **મધુ** અને **કૈટભ**ને પુરાણોમા વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થયેલા જગોજગોપર લખીને બતાવ્યા છે જૈનોમા **ચૌદમા તીર્થ** કરના સમયમા થએલા ચોથા પુરૂષોત્તમ વાસુદેવ અને તેમના સમયમા–"મધુ" પ્રતિવાસુદેવ, તેનો ભાઇ કૈટભ મોટા રાજા થએલા છે તેમનો લેખ અમોએ આગળ જતા આપેલો છે ત્યાથી વિચાર કરી લેવો)

(૩) હવે આગળ ૧૦ મા અધ્યાયનો કિંચિત્ ભવાર્થ –

એમ જે જે પુરાણોમા જે જે કર્તવ્યો તેમના વિષયમા લખાએલા હતા તે તેમને કહી બતાવ્યા પછી–એક લિંગ તેજોમય એવુ પેદા થયુ કે તે જોતજોતામા ત્રણે લોકમા ફરી વળ્યુ હવે પોતાનો ગર્વ છોડી દઇ બ્રમ્હા અને વિષ્ણુ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ લિંગ તો આપણી પરીક્ષા કરવાને પેદા થયુ હોય તેમ લાગે છે પછી તેના મૂળનો અને અંતનો પત્તો મેળવવાના ઉદ્યમવાળા થયા એમ દશમા અધ્યાયમા ઘણા વિસ્તારથી કહેવામા આવ્યુ છે

૪ હવે આગળ ૧૧ મા અધ્યાયમા—બ્રહ્મા હંસનુ રૂપ ધરીને આકાશમા ઉડયા અને વરાહનુ રૂપ ધરીને વિષ્ણુએ પાતાલને ભેદવા માડયુ અને સાત પાતાળને ભેદી નાખ્યા પણ કાંઇ લિંગનુ મૂળ જડયુ નહિ એમ વરાહના રૂપથી એક હજાર વર્ષ સુધી પાતાળમા ફર્યા એમ આ સ્કંધમા અગીઆરમા અધ્યાયમા ઘણો વિસ્તાર છે ॥

૫ હવે ૧૨ અને ૧૩ મા અધ્યાયમા હંસરૂપે બ્રહ્માને "वर्षाणा शतसाहस्र" (એક લાખ વર્ષ સુધી) ભટકતા કેતકીનુ પત્ર આવ્યુ તેણે કહ્યુ છે કે- "चतुर्युगा च्युतयात ततो निपततो मम" મને ચાર યુગ અચ્યુત ઉપરથી પડતા લાગ્યા તો પછી હે બ્રમ્હન્ ! તુ લિંગના છેડાનો પત્તો કેવી રીતે મેળવીશ? એમ ૧૨ મો અને ૧૩ મો અધ્યાય વિસ્તારથી કહેલ છે (૬-૭) આગે-૧૪મા ૧૫ મા અધ્યાયમા-બ્રમ્હાએ અને વિષ્ણુએ મહાદેવની સ્તુતિ કરતા કહ્યુ છે કે-જે કોઇ દુનિયામા વસ્તુ છે તે સર્વ કાઇ હે ભગવાન તુજ છે એમ મોટામા મોટા અને સર્વ પ્રકારની સત્તા વાળા મહાદેવજીનેજ જણાવ્યા છે એકંદર ૮ માથી ૧૫ મા અધ્યાય સુધીમા શ્લોક ૨૧૫ સુધીમા વર્ણન છે તે જોઇ લેવુ

ઇતિ-સ્કંદ પુ અધ્યાય ૮ થી ૧૫ સુધી બ્રમ્હા આદિનુ સ્વરૂપ

---

(૧) બ્રમ્હાના શિર છેદનનો પ્રકાર બીજો

સ્કંદપુરાણ-ખંડ-૫ માના બીજા અધ્યાયમા-બ્રમ્હાના શિર છેદનુ કિંચિત વર્ણન

પૂર્વે એકાર્ણવ થતા ભૂતો નક્ષત્રાદિક કાઇપણ ન હતુ, માત્ર એક મહાકાલજ આકાશમા રહી ગયો એક પરપોટો જોરથી વધતા સોનાનો થયો મહાકાળના ફોડવાથી તેના બે ભાગ થતા આકાશ અને પૃથ્વી બે બની ગયા તેના મધ્યમા બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહાદેવ પણ હતા સૃષ્ટિ કરો એમ કહી તે અંતર્ધાન થઇ ગયો બ્રમ્હાને સુજ ન પડતા તપ કરવા લાગ્યા એટલે મહાદેવે છ અંગની સાથે વેદો આપ્યા તો પણ ગમ ન પડતા ફરીથી તપમા જોડાયા છેવટે મહાદેવની સ્તુતિ કરતા અંતમા સૂચના થઇ કે હે બ્રમ્હન્ ! તુ ગર્વથી મને પુત્ર વિચારે છે તેથી તારૂ માથુ કાપીશ, અને મારા અંશથી જે રૂદ્ર થશે તે તારી પ્રજાનો નાશ કરશે, પણ તે ભક્તિથી મારૂ સ્મરણ કર્યુ છે તેથી પિતામહના નામથી પ્રસિદ્ધ થઇશ. એમ શાપ અને વર બે મળ્યા પછી પોતાના તેજની અગ્નિમા હોમ કરતા પરસેવો થતા લૂછીને નીચે નાખતા નીલલોહિત વર્ણનો

રૂદ્ર પેદા થયો પછી સૃષ્ટિની રચના કરતા-પહેલા સાત માનસો થયા, પછી બધી સૃષ્ટિ તૈયાર થતા લોકો તે નીલલોહિતનીજ સેવા કરવા લાગ્યા બ્રહ્માએ પોતાની અપૂજ્યતા જાણીને હિમાલયમાં જવાનુ જણાવતા તે નીલલોહિત ચાલ્યો ગયો પછી ગવમા આવી ચાર મુખથી ચાર વેદો અને પાચમા મુખથી સાગોપાગ ઇતિહાસો કહ્યા પોતાનુ તેજ દબાએલુ જાણીને દેવોએ મહાદેવની સ્તુતિ કરી પ્રત્યક્ષ દર્શન માગ્યુ શિવ પ્રગટ થતા શિવના તેજમા બ્રહ્માનુ તેજ દબાઇ ગયુ પછી અટ્ટહાસ્ય કરી નર્યે દેવોના દેખતા બ્રહ્માના પાચમા મુખને કાપી નાખ્યુ ઇત્યાદિક કહી ૭૬ શ્લોકમા બીજો અધ્યાય પૂરો કર્યો છે

પાર્વતીનાં ચરણ દર્શનથી-બ્રહ્માનું વીર્ય નીકળતા હજારો વાલખિલ્યો

સ્કંદપુરાણ-ખંડ-૧-લો શ્લો ૫૩ નો અધ્યાય ૨૬ મો ૫૨ ૫૫ થી ૫૮

બધા પર્વતોની સલાહથી હિમાલયે પાર્વતી કન્યા શિવજીને આપી વેદિકા આગળ જોડણુ બેઠુ બ્રહ્મા, ઋષિઓ અને બ્રાહ્મણો પણ બેઠા હવન શરૂ થતા કોઇ કહે એમ તો કોઇ કહેએમ તત્ત્વ વિનાના તે વેદપાઠીઓ વિવાદ કરવા લાગ્યા છેવટે નારદે કહ્યુ, કે હે બ્રાહ્મણો ! જેણે આ વિશ્વ કરાવ્યુ છે જેમા વિશ્વ લીન થાય છે અને જેના મુખથી તમો પેદા થઇ દ્વિજશ્રેષ્ઠ થયા છો તે તો તમારી પાસેજ બેઠા છે એમ નારદના કહ્યા પછી તે બ્રાહ્મણોએ યજ્ઞ શરૂ કર્યો, ત્યા પાર્વતીના ચરણ દેખતા બ્રહ્માનુ વીર્ય નીકળી પડયુ અને હજારો વાલખિલ્યો ઉત્પન્ન થયા તાત તાત ! પોકારવા લાગ્યા તે વખતે નારદે કોપ કરી તે વાલખિલ્યોને ગંધમાદન પર્વત ઉપર મોકલી દીધા અને લજ્જિત થએલા બ્રહ્માને આશ્વાસન આપ્યુ ઇત્યાદિ ”

સ્કંદ-૫૦-ના લેખનો વિચાર-મહાકાલે-સોનાનો પરપોટો ફોડીને બે ભાગ કર્યા, તેના આકાશ અને પૃથ્વી બની ગયા ત્યારે તેને પ્રથમ કયા આકાશમા રહીને પરપોટો ફોડયો ? વળી જ્ઞાન કરવા મહાદેવે છ અંગની સાથે વેદો બ્રહ્માને આપ્યા તો પણ તેમને કાઇ સૂઝયુ નહિ ત્યારે જીવોની કતલ કરવાનુ બ્રાહ્મણોને કયા વેદોથી સૂઝયુ ? શુ બ્રહ્માએ ગર્વ કરીને ફરીથી ચારમુખથી ચાર વેદો અને પાચમા મુખથી સાગોપાગ ઇતિહાસ કહ્યો તેમાથી સૂઝયુ ?

જૈનો વેદો માનતા નથી તેથી વેદ બાહ્ય નાસ્તિક એમ લખવા વાળા આ ગ્રંથકારોજ છે તેમને કયા આસ્તિકની પંક્તિમા ભેળવવા ?

નીચેના બીજા લેખમા—બધા પર્વતોની સલાહથી પોતાની કન્યા પાર્વતીજી શિવજીને આપી બ્રહ્માદિક પરણાવવાને બેઠા વિશ્વના કર્તા પાસેજ હવન કરવામા બ્રાહ્મણોનો મોટો વિવાદ આમા મોટો દરજ્જો કોનો માનવો ? વિશ્વકર્તાનો કે બ્રાહ્મણોનો ? વળી પાર્વતીનો અંગુઠો દેખતાં વિશ્વકર્તાનુ વીર્ય નીકળી પડયુ આ બધા લેખોનો વિચાર કઇ બાજુથી કરવો ? આ બધુ ધતીન્ગ તેમને કેવી રીતે ચલાવ્યુ ? જરા સ્થભીને વાચકોને વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ આવા લેખોનો વિચાર કરવામા અમારી બુદ્ધિ કુંઠિત રહે છે તેથીજ વાચકોને વિચાર કરવાની ભલામણ કરી છે

॥ ઇતિ–બ્રમ્હાના શિરછેદનુ અને સ્ખલિત વીર્યનુ સ્વરૂપ તેનો વિચાર,

---

શિવને મારવા બ્રમ્હાએ સ્વેદજને પ્રેર્યો તેથી તેમને પ્રાયશ્ચિત

સ્કંદ પુરાણ ખંડ ૫ મો અધ્યાય ત્રિજાનો કિંચિત્ ભાવાર્થ—

બ્રમ્હાનુ માથુ કપાતાની સાથે બ્રમ્હાને ક્રોધ થતા પરસેવો થયો, તે લુછીને પૃથ્વી ઉપર નાખતા ધનુષ્યબાણ સાથે એક વીર ઉત્પન્ન થયો બ્રમ્હાએ રૂદ્રના તરફ પ્રેર્યો પણ રૂદ્રે તેને હુંકાર માત્રથી સ્તંભિત કર્યો અને તેમને પોતે વિષ્ણુના આશ્રમમા જઈ ભિક્ષાની યાચના કરી રૂદ્રને દેખી વિષ્ણુએ જમણો હાથ પ્રસાર્યો શિવે શૂલથી ભેદતા લોહિનો પ્રવાહ છુટયો તેને પોતાના કપાળમા ઝીલવા માડયો પણ ત્યાથી નીકળી **પચ્ચાસ યોજન લાંબો અને દશ યોજન પહોળો** નદીરૂપે થયો તે પ્રવાહને× **દિવ્ય એક હજાર વર્ષ** સુધી કપાલમા ધારણ કર્યો પછી વિષ્ણુએ કહ્યુ કે તમારૂ પાત્ર ભરાયુ ? એમ કહીને પ્રવાહ બંધ કર્યો પછી મહાદેવે **દિવ્ય એક હજાર વર્ષ** સુધી કપાલમા દૃષ્ટિ રાખી અંગુલીથી મંથન કર્યુ પછી તેમા પરપોટો થતા તેમાથી એક **હજારના હાથવાળો ધનુષ બાણ સાથે** અર્જુન જેવો પુરૂષ પેદા થઇ ગયો વિષ્ણુએ શિવને પૂછયુ કે આ તમારા

× દિવ્ય એકજ વર્ષના લાખો કરોડો વર્ષ આપના હિસાબે પુરાણ કારોએ બતાવ્યા છે ત્યારે દિવ્ય હજાર વર્ષના વર્ષો આપના હિસાબે કેટલાં થાય તે વિચારવાનુ

કપાલમાં કોણ છે? મહાદેવે કહ્યું કે એ નર છે વિષ્ણુએ કહ્યું તમે નર કહ્યો છે તેથી એ નરજ થશે મહાદેવે કહ્યું કે તમે નર નારાયણના નામથી પ્રસિદ્ધ થશો અને તમોને ઘણા ઠેકાણે સાહાય્ય કરવાવાળો થશે માટે એનું રક્ષણ કરજો કારણ કે-બ્રમ્હાના માથાનું તેજ, તમારા લોહીનું તેજ અને મારી દ્રષ્ટિનું તેજ, એમ ત્રણેના તેજથી પેદા થએલો આ નર શત્રુઓને જીતવાવાળો થશે પછી તે નરે મહાદેવની અને વિષ્ણુની સ્તુતિ કરી પછી તે નરને કપાલમાંથી બહાર કાઢીને કહ્યું કે મારા હુંકાર માત્રથી મોહ નિદ્રામાં પડેલા સ્વદેજ પુરૂષને જાગ્રત કર એમ કહીને અંતર્ધાન થઇ ગયા પછી તે સ્વદેજને લાત મારીને ઉઠાડતા રોષથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો તે દિવ્ય યુદ્ધ ત્રણ વર્ષ ન્યૂન ત્રણસો વર્ષ સુધી ચાલ્યું છેવટે રક્તજે સ્વેદજને ભેદ્યો પછી વિષ્ણુએ છોડાવીને-મહેશ્વરને અને સુરેશ્વરને પાલન કરવા સ્વેદજને સોંપ્યો પછી વિષ્ણુએ બ્રમ્હાજીને કહ્યું કે તમોએ મહાદેવજીને મારવાની ઇચ્છા કરી તે ઘણુંજ અયોગ્ય કામ કર્યું છે માટે તેનું પ્રાયશ્ચિત લ્યો પછી વિષ્ણુના વચનને માન્ય રાખી બ્રમ્હાજી એ પ્રાયશ્ચિત લીધું

આમાં કિંચિત્ વિચાર —બ્રમ્હાએ શિવના અપરાધી થઇ પોતાનું માથું કપાવ્યું શિવને મારવા તેમને સ્વેદજ પુરૂષ પ્રેર્યો, શિવે વિષ્ણુનો હાથ ભેદી લોહિનો પ્રવાહ ચલાવી પોતાના ખપ્પરમાં ઝીલ્યો વળી તેમાંથી રક્તજ પુરૂષ પેદા થયો, તેને પેલા સ્વેદજને ભેદ્યો, તોપણ વિષ્ણુએ બ્રમ્હાને પ્રાયશ્ચિત લેવડાવ્યું શું આ બધો પ્રસંગ સત્ય છે? જો આ વાત સત્ય હોય તો તે ત્રણે દેવોને દૂરથીજ અમારો નમસ્કાર અસત્ય હોય તો એ પુરાણના લેખકને ધન્યવાદ આમાં બીજું શું લખું?

॥ ઇતિ શિવને મારવા બ્રહ્માએ સ્વેદજને પ્રેર્યો તેનું પ્રાયશ્ચિત

બ્રહ્માના ઉપર દોષા રોપો

હિંદુસ્તાનના દેવો પ્રકરણ-૨ જુ પૃ. ૧૩૦-૩૧ થી "તે ત્રણે લોકના સર્જનહારે પોતાની પુત્રી સાથે અનીતિનું કામ કર્યું અને એ ભયંકર અપરાધ માટે તેને બાકીના દેવોએ શિક્ષા કરી કે-તમારી પૂજા કરવામાં નહિ આવે"

"વળી મદ્ય પાનનો બીજો અપરાધ પણ તેને શિર મૂકવામાં આવે છે"

" તેમજ સ્કદ પુરાણમા એક નિર્લજ્જ વાત છે તેમા અસત્ય બોલવાનો દોષ તેને લગાડયો છે ને સાબીત કરવામા આવ્યો છે તેની પૂજા લગભગ બધ થઈ છે તેનુ આ પણ એક કારણ છે "

" તમે બાલિશ રીતે અને મદ બુદ્ધિથી અસત્ય બોલ્યા છો તેથી હવે પછી તમારૂ કોઇ પૂજન કરશે નહિ "

આગળ–શકા કોષ–શકા–૩૫ મી શીવપુરાણમાની પણ એક વાત લખાઇ છે–" બ્રહ્માનુ જુઠુ બોલવુ કે હુ લિગનો થાહ લઈ આવ્યો તેથી શાપિત થવાથી જગતમા તેની પૂજા ન થઇ "

પુત્રી નો કે સ્રી નો સબધ અનાદિના બ્રહ્માને કયાથી ? છતા પુરાણકારોએ કોઇ પ્રસગ લઇને બ્રહ્માના નામને જગો જગોપર કલકિત કર્યા છે તે પ્રસગ જૈન ઇતિહાસથી અમોએ પ્રથમથીજ ટાકી બતાવ્યો છે અને તે સિવાય બીજો કોઈ પણ માગ નથી.

જો કે ઇ સ ૧૯૦૧ મા–નડીઆદના– વિશ્વવિહારી અનુ જે–" વદાત્ત મનનાવલી " આપણા પુરાણો " નામના લેખના પૃ–૧૦મા–લખ્યુ છે કે–

" વૈદિક જ્ઞાનનિધિ બ્રહ્મા, પોતાની પુત્રી ' વાચ ' પરમાર્થિક રહસ્યરૂપ સાથે પ્રેમમા ફસાય તો તેમા પણ અધમ ભાવનાનુસાર અવલોકન કરવા મડી જવુ તે પણ હાસ્યાસ્પદ છે "

જો કે વિશ્વવિહારી અનુજ બ્રહ્માની પુત્રીને વાચ ઠરાવી બીજાઓને હાસ્યાસ્પદ ઠરાવતા હોય તો તે યોગ્ય ન ગણાય કારણ કે મૂળના ગ્રથકારોજ મોટી મોટી કથાઓમા–પુત્રી રૂપે અને સ્રી રૂપે મરજી પ્રમાણે લખતા ગયા અને તે પ્રમાણે પૂર્વ થએલા પડિતો અર્થ પણ તેવા પ્રકારનો કરતા આવ્યા, પછી તે પ્રમાણે બીજાઓ લખીને બતાવે તેમને ખોટી ભાવના કરવાવાળા કહેવા એ તો નિશાણુના તાકવા વાળાને છોડી દઇ નિશાનની વસ્તુને દોષિત ઠરાવવા જેવુ કેમ ન ગણાય ? માટે બીજાઓને દોષિત ન ગણતા મૂળના લેખકોને તપાસવાની ખાસ જરૂર છે

ઇતિ બ્રહ્માના ઉપર અનેક દોષારોપણનો વિચાર. પ્રકરણ ૨૪ મુ

પ્રકરણ ૨૫ મું

બ્રહ્માના ઊપમહારની સાથે ત્રિમૂર્ત્તિનો વિચાર-

બ્રમ્હા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ-આ ત્રણ મોટા દેવોના સબધે વેદોમા કોઇ વિશેષ ઉલ્લેખ નથી પણ પુરાણ કારાએ એની કલ્પના કરેલી હોય એમ લાગે છે પહેલા વાસુ દેવના પિતા કે જે પોતાની પુત્રીનો સબધ કરવાથી પ્રજા પતિના નામથી ઓળખાયા હત તેમને બ્રમ્હાના નામથી પ્રસિદ્ધ કરેલા હોય અને જે તેમના સમયમા આ અવસર્પિણીમા પ્રથમ વાસુદેવ અને પ્રતિ વાસુદેવ થયા છે તેમનો સબધ ઉલટપાલટ કરી-વિષ્ણુ ભગવાનના નામથી પ્રસિદ્ધી ચલાવી હોય જૈન ઇતિહાસને આધારે લખેલા અમારા આગળના લેખોથી નિ પક્ષ પતી અને પોતાની બુદ્ધિથી જોવાવાળા વાચકો આ જોઇ શકશે

વેદોમા ત્રિમૂર્ત્તિના સબધે જે લખવામા આવ્યુ છે તે નીચે મુજબ છે

(૧) હિદુસ્તાનના દેવો-પૃ-૫૦ મા

" વેદામાના ત્રણ પ્રધાન દેવોમાના-સૂર્ય એક છે અને અગ્નિને વાયુ મેળવીને પ્રાચીનમા પ્રાચીન હિદુ ત્રિમૂર્ત્તિ બને છે એનુ પ્રાચીન નામ-પ્રજા પતિ " પ્રાણીઓનો પતિ " છે

(૨) આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ એ ગ્રથમાના પૃ- ૫૦૩ મા " વેદકાળની ત્રિમૂર્ત્તિની કલ્પનાનો-ધીમે ધીમે એટલો બધો વિસ્તાર થયોકે-પુરાણોમા તેનુ સ્વરૂપ તદન બદલાઇ ગયુ વેદ ગાયકોએ અનેક દેવોની સ્તુતિ કરી છે પણ અગ્રસ્થાન તો અગ્નિ, મરૂત અને સૂર્ય એ ત્રણ દેવોનેજ મળ્યુ છે "

પૃ-૫૦૪,-" પુરાણ કારોએ ત્રિમૂર્ત્તિની કલ્પના નક્કી કરતી વેળા બુદ્ધ ધર્મની ત્રયીની મદદ લીધી હોય એ સભવિત છે "

પૃ ૫૦૫-" આ જગત્- રજ, સત્વ અને તમ એ ત્રિગુણોથી ભરેલુ હોવાથી પરમેશ્વર ત્રિગુણાત્મક છે એવુ ઉપનિષદ્ કારોનુ મત્ત બન્યુ પાછલ કહ્યા પ્રમાણે-વેદકાળમાં મુખ્યત્વે કરીને આ ત્રણ ગુણ ધારણ કરનારા-બ્રહ્મણસ્પતિ, સૂર્ય અને રૂદ્રને અનુક્રમે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એમ પુરાણકારોએ ઠરાવ્યા તે પછી અસ્તિત્વમા આવેલા ઉશાનસ, કાત્યાયન, અને વ્યાસના ગ્રથોમા ત્રિમૂર્ત્તિનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે

ખ્રિસ્તી શકના છઠ્ઠા સૈકાના અરસામા—શૂદ્રક કવિએ રચેલા—મૃચ્છ કટિક નાટકમા (અક ૬) પણ ત્રિમૂર્ત્તિનો ઉલ્લેખ કરેલો છે ”

„ એ ઉપરથી એટલુ સ્પષ્ટ થાય છે કે આશરે એક હજાર વર્ષથી બ્રમ્હા, વિષ્ણુ અને શિવની ત્રિમૂર્તિ વિષેનો મત ચ ક્રમ થતો ગયો ”

વેદોમા—સૂર્ય, અગ્નિ અને વાયુ તે પુરાણોમા બ્રમ્હાદિ ત્રણ

ઋષિઓએ મોટામા મોટા ઠગવેલા વિષ્ણુ

હિદુસ્તાનના દેવો પૃ ૧૩૯થી **ભાગવતની કથાઓનો** કિચિત્ સાર—

“ સરસ્વતીને કિનારે ઋષિઓ યજ્ઞ કરતા હતા ત્યારે ત્રણે દેવોમા કયો દેવ શ્રેષ્ઠ તે વિષે તકરાર થઇ તેમણે **બ્રમ્હાના પુત્ર ભૃગુને** નક્કી કરવા મોકલ્યા તેઓ પ્રથમ બ્રહ્મ લોકમા ગયા સત્ય જાણવા આચાર કર્યા વિના સભામા દાખલ થયા તેથી બ્રમ્હાને ક્રોધ ચઢયો નાશ કરવાનીતૈયારી કરતાં ભૃગુને પોતાનો પુત્ર જાણી ક્રોધને સમાવી દીધો

પછી ભૃગુ શિવના સ્થાનમા ગયા શિવને આલિગન કરવા ન દેતા પાછા હઠયા તે જોઇ શિવે મારવા ત્રિશૂળ લીધુ પાર્વતીએ શિવના પગમા પડી ભગુના પ્રાણ બચાવ્યા પછી ભૃગુ વકુઠમા ગયા સુતેલા વિષ્ણુને છાતીમા લાત મારી નિદ્રામાથી ઉઠાડયા. એટલે વિષ્ણુએ ભૃગુને નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે—મહારાજ ! આપને વદન કરૂ છુ, આપ આસન પર બેસવા કૃપા કરો, મે યોગ્ય માન નથી આપ્યુ તેની ક્ષમા કરો, આપના પગને ઇજા થઇ હશે તેની પણ ક્ષમા કરો એમ કહી વિષ્ણુએ ભૃગુ ઋષિના પગ ચાપ્યા અને કહ્યુ કે આજ હુ અત્યત સન્માન પામ્યો છુ હે ભગવન ! તમારા પગની પાપનાશક રજ તમે મારી છાતી ઉપર મૂકી છે, વિષ્ણુનો આ જવાબ સાભળી ભૃગુને એવી તો શરમ લાગી કે રોતા રોતા ઋષિ લોકો પાસે દોડી ગયા તેમણે (ઋષિઓએ) આ હકીકત જાણી એકદમ ઠરાવ કર્યો કે વિષ્ણુ સર્વમા મોટામા મોટા દેવ છે, કેમકે અક્ષમા અને ક્રોધથી મુકત છે ” (કેનેડી કૃત “ હિદુપુરાણ ” પૃ ૨૪૦)

આમા જરા **સારો વિચાર**—ત્રણ દેવોમાના મોટા દેવની ખબર બધા ઋષિઓને પડી નહી, પણ બ્રહ્માના પુત્ર ભગુને પડી નહી ? અરે ! જગતનો ઘાટ ઘાડનાર સર્વજ્ઞ રૂપ બ્રહ્મા તે પણ પોતાના પુત્રનુ ભાન ભૂલીને મારવા તૈયાર થયા તે કેટલુ આશ્ચર્ય ? બ્રહ્મ લોકમાથી નીકળી ભગુ શિવ પાસે ગયા, આ ભૃગુ અમારી પરીક્ષા કરવા આવ્યો છે એમ સર્વજ્ઞ એવા શિવ પણ, સમજ્યા વગર ત્રિશુલ લઇ મારવા ઉઠયા ? ત્યાથી ભાગીને ભૃગુએ વૈકુઠમા જઇ સુતેલા વિષ્ણુની

છાતીમા લાત મારી, તેમને જગાડયા છતા પણ વિષ્ણુએ નમસ્કાર કર્યો, આસન આપ્યુ, લાત મારતા થએલી ઇજાની ક્ષમા માગી, ભૃગુના પગ ચાપ્યા, એટલુજ નહિ પણ લાત મારતા છાતી ઉપર પડેલી ભૃગુના પગની ધૂળને પાપની નાશક માની ? સાક્ષાત્ વિષ્ણુ ભગવાને ભૃગુની લાત છાતીમા ખાધી અને સેવાપણુ તેટલી ઉઠાવી, ત્યારે તેમને બધા દેવોમા મોટામા મોટા ઋષિઓએ ઠરાવ્યા વળી **મહાભારતમાની** એક વાત એવી પણ સાભળવામા આવી છે કે–સુધિ ઠરના યજ્ઞમા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની પાસે બધા બ્રાહ્મણોએ પોતાના પગ ધોવડાવ્યા હતા આવા આવા પ્રકારના લેખે જોતા વિચાર થાય છે કે-પૂર્વ કાળમા થએલા તે બધા ઋષિઓ અને બ્રાહ્મણો-બ્રમ્હાદિક દેવોના ભગત થયા હશે કે મદારીની પેઠે નચાવનારા થયા હશે ? બ્રમ્હાદિકને નીતિ વિનાના લખનારા શુ જ્ઞાનીઓ હશે ?

ઋષિઓએ ઠરાવેલા મોટામા મોટા દેવ વિષ્ણુ તેમનો વિચાર

વળી–હિદુસ્તાનના દેવો–પૃ ૪૨૭ થી

" એ વાત ખરી છે કે હિદુસ્તાનમા લાખો મર્દો, સ્ત્રીઓ, અને છોકરા– અર્ધા માણસ અને અર્ધા પક્ષી એવા ગરૂડના વાહન પર આરૂઢ થયલી કે નાગ પર શયન કરતી ચતુર્ભુજ વિષ્ણુની પત્થરની પ્રતિમાઓ આગળ દડવત્ પ્રણામ કરે છે, તેઓ વૃષભપર નગ્ન આરૂઢ થયલા, ભૂષણ તરીકે કપાલમાલા ધારણ કરનાર, ત્રિનેત્રવાળા, રાક્ષસ ભૂત શિવની પૂજા કરે છે, એ પણ ખરી વાત છે એવા મનુષ્ય છે કે તેઓ હજી પણ મયૂર પર સવાર થતા, હાથમા ધનુષને બાણ ધારણ કરતા, છ મુખવાળા લડાઇના દેવ કાર્તિકેયને માને છે, અને હાથીના માથાવાળા, મૂષક વાહન, ચતુર્ભુજ ગણેશનુ આવાહન કરે છે 'રે' એ વાત ખરી છે કે ઓગણીશમા સૈકાના પૂર્ણ પ્રકાશમા કાલિકાદેવીની આકૃતિને તેના પોતાનાજ શહેર કલકત્તાના મહોલામાથીલઇ જાય છે, તે સમયે તેના છુટા વિખરાયલા કેશ પગ સુધી પહોચે છે તેણે મનુષ્યના માથાની માળા પહેરેલી હોય છે, તેની જીભ મુખમાથી બહાર નીકળેલી હોય છે, અને તેનો કમ્મર પટો લોહીથી ખરડાયલો હોય છે આ બધુ ખરૂ છે, પરતુ લખી, વાચી કે વિચાર કરી શકે એવા ગમે તે કોઇ હિદુને પુછો કે તમે શુ આજ દેવોને માનો છો ? આ પ્રશ્ન સાભળી નગ્નતજ તમારા ભોળપણા–દરેક વસ્તુ ખરી માની દેવાના સ્વભાવ તરફ તેઓ હસસે હિદુસ્તાનમા પ્રજાકીય ધર્મ આ પ્રમાણે જીવતો મુએવો છે તે કયા સુધી ટકશે તે કોઇથી કહી શકાશે નહી "

ઇતિ બ્રમ્હાના સબધનો વિચાર સપૂર્ણ પ્રકરણ ૨૫ મુ

પ્રકરણ ૨૬ મુ.

બલદેવ વાસુદેવાદિકનુ પહેલુ ત્રિક.

જૈનોના ત્રિપૃષ્ટ વિષ્ણુ અને અશ્વગ્રીવ પ્રતિવિષ્ણુ.

અગીઆરમા તીર્થંકરના સમયમા–પોતનપુરના રાજા **જિતશત્રુ** કે જે **મૃગાવતી** પુત્રીના સબંધથી **પ્રજાપતિપણે** પ્રસિદ્ધ થયા હતા અને વૈદિકોએ જેને બ્રહ્માતરીકે ઓળખાવ્યા હતા, તેજ રાજાની રાણી મૃગાવતીની કુક્ષિમા તત્વના બોધની પ્રાપ્તિ થયા પછી ત્રિજા ભવે ભરતચક્રીના પુત્ર મરીચિ, કર્મના સંજોગે નીચ ઉચ્ચ યોનિમા ભટકતા સત્તરમે ભવે વિશ્વભૂતિ થઇ અઢારમા ભવે સાતમા દેવલોકે ગયા અને ઓગણીસમા ભવે 'ત્રિપૃષ્ટ' નામા આ ચાલતી અવસર્પિણીમા પહેલા વાસુદેવ (વિષ્ણુ) પણે આવીને ઉત્પન્ન થયા

એજ અરસામા રતનપુર નગરના રાજા **મયૂરગ્રીવ** થયા તેમની રાણી નીલાજના હતી તેમની કુક્ષિથી 'અશ્વગ્રીવ' નામના પ્રતિવાસુદેવ (પ્રતિવિષ્ણુ) પણે ઉત્પન્ન થયા હતા બળદેવ, વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ એ ત્રણે જ્યારે ત્યારે એકજ અરસામા ઉત્પન્ન થાય છે તેમાના જે **પ્રતિવાસુદેવ** છે તે ત્રણે ખડના રાજાઓની સાથે લડાઇ ટટાઓ કરી તેમને પોતાના તાબે કરી લે છે, પણ મોટાભાઇ બળદેવની સહાય્યથી વાસુદેવ છે તે **પ્રતિવાસુદેવને મારે** છે અને પછી તે નિર્વિઘ્નપણાથી રાજ્યનો ભોગ કરે છે આ આપણો અવસર્પિણીનો કાળ છે તેમા **નવ બળદેવ નવ વાસુદેવ** અને **નવ પ્રતિવાસુદેવ** આજ સુધીમા થયા છે અને આગળ ઉત્સર્પિણીમા પણ એજ પ્રમાણે થવાના છે ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી એ બે મલીને એક કાલચક્ર ગણાય છે આ અનાદિ કાળના સસારમા એવા કાળચક્ર અનતા થઇ ગયા છે અને આગળ ભવિષ્યમા પણ અનતા થવાના છે પણ આ અવસર્પિણીમા–આ **અચલ** બળદેવ, **ત્રિપૃષ્ટ** વાસુદેવ અને અને **અશ્વગ્રીવ** પ્રતિવાસુદેવ એ ત્રણનુ જોડલુ પહેલવહેલુ અગીઆરમા તીર્થંકરના સમયમા થએલુ છે ત્યાર બાદ બીજા પણ એવા જોડલા આઠ થયેલા છે તેમનુ પણ વર્ણન અવસરે અવસરે આપતા જઇશુ અને સાથે પોરાણિકોએ કરેલા ફેરફારો પણ અમારા જાણુવા પ્રમાણે જણાવતા જઇશુ

એટલે તેની યોગ્યતા અયોગ્યતાનો ખ્યાલ વાચક વર્ગ પોતાની મેળેજ કરી લે

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે ૧૧ મા તીર્થ કરના સમયે નવ વાસુદેવાદિકમાનુ ત્રિક પહેલુ

પુરાણમા અશ્વગ્રીવ સબધે નીચે મુજબ મળી આવે છે

(૧) શકાકોપ-શકા ૫૫ મી પૃ ૯ મા દેવી ભાગવતથી "વિષ્ણુ ભગવાનનુ શીર કપાઇ જવું, પુન તેમના શીરની જગ્યાએ ઘોડાનુ શીર લગાવવુ કે જેથી 'હયગ્રીવ વિષ્ણુ' એવુ નામ પડયુ"

જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે વાસુદેવાદિક નવ ત્રિકમાનુ ઉપર બતવેલુ પહેલ વહેલુ ત્રિક છે

પરન્તુ પુરાણકારોએ દરેક સમયના જુદા જુદા વાસુદેવોને એકજ વિષ્ણુ રૂપે કલ્પ્યા છે અને પ્રતિવાસુદેવોને પ્રાયે જુદા જુદા અસુરો રૂપે કલ્પ્યા છે અને તેમા મનમાની કલ્પનાઓ પણ ભરી દીધી છે પરતુ આ પહેલા લેખમા તો-અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવનેજ વિષ્ણુ રૂપે કલ્પી માથુ કપાવવાવાળાજ બનાવી દીધા છે અને ઘોડાનુ માથુ લગાડી હયગ્રીવ વિષ્ણુ કહી દીધા છે ત્યારે જે ગીતામા-ભકતોના રક્ષક અને દુર્જનોના નાશક રૂપ સર્વ પ્રકારની સત્તા ધરાવનાર વિષ્ણુ કહ્યા છે તેમને શુ પોતાનુ માથુ કપાવ્યુ? આ વાત વ્યવહારથી અને યુકિતથી પણ વિરુદ્ધ શુ નથી? એટલુજ કહીને હુ હવે આ લેખથી વિરમુ છુ

---

(૨) સ્કદ પુરાણના હયગ્રીવ વિષ્ણુ

સ્કદપુરાણ ત્રિજો બ્રહ્મખડ અધ્યાય-૧૪-૧૫ મો પૃ ૧૨૮ થી ૧૩૧ શ્લો ૬૧-૮૧નો કિચિત્ ભાવાર્થ

"વ્યાસ અર્જુનને કહે છે કે પૂર્વે સ્કદે મહાદેવને પુછયુ હતુ કે વિષ્ણુ ભગવાન કે જે ત્રણ લોકના નાથ, યુગયુગમા ભકતોનુ રક્ષણ કરી દુષ્ટોનો નાશ કરનાર પોતાનુ માથુ કપાવી હયગ્રીવ કેમ થયા ?

એટલુજ નહિ પણ બીજા અનેક સામાન્ય તેમને કરીને બતાવેલા છે જુવો કે—

(૧) જેના રોમથી—દેવો, વૃક્ષો, પન્નગો અને પર્વતો થયા છે
(૨) જેની દેહથી કલ્પકલ્પમા સર્વ જગત ઉત્પન્ન થઇ જાય છે
(૩) જેણે પ્રલય થએલી **વિદ્યા** અને **યજ્ઞો** આ દુનીયામા પાછા લાવીને મૂકયા
(૪) જેણે દુષ્ટ દૈત્યોનો નાશ કરી વેદોને પાછા લાવીને મૂકયા
(૫) જેણે લીલા વડે આખી પૃથ્વીને પોતાની પીઠ ઉપર ધારણ કરી
(૬) જેના શરીરમા સ્થાવર અને જગમરૂપ સર્વ જગત રહેલુ છે
(૭) જેણે વરાહનુ સ્વરૂપ ધારણ કરી હિરણ્યકશ્યપને માર્યો છે
(૮) જેણે સમુદ્રમા પેસીને સાગર અને પર્વત સાહિત પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કર્યો છે
(૯) જેણે દાઢા ઉપર પૃથ્વીને ધારણ કરી
(૧૦) જેણે વરાહનુ રૂપ ધરી કપિલનો શોક દૂર કર્યો
(૧૧) જેણે ભયકર **નૃસિહનુ** રૂપ ધરી ભકત **પ્રહલાદનુ** રક્ષણ કર્યુ
(૧૨) જેણે રાતોરાતમા દુષ્ટ હિરણ્યાકશિપનો નાશ કરી પ્રલ્હાદને ઇદ્રના આસન ઉપર બેસાડી દીધો
(૧૩) વળી જેઓ વિરોચનના પુત્ર (બલિ) ના આગળ યાચક રૂપે બન્યા
(૧૪) અશ્વમેધ યજ્ઞમા જેનુ પૂજન બલિ રાજાએ કર્યુ તો પણ જેણે ત્રણ ડગલા માત્રથી બધી પૃથ્વીનુ હરણ કરી લીધુ
(૧૫) જેણે વિશ્વરૂપ બનીને બલીને પાતાળમા ઓમી ઘાલ્યો
(૧૬) જેણે એકવીશવાર નિ ક્ષત્રીય પૃથ્વી કરીને બ્રાહ્મણોને આપી
(૧૭) જેને હૈહયનો નાશ કર્યો અને પોતાની માતાને પણ મારી નાખી
(૧૮) જેણે બાલ્યાવસ્થામા દુરાચારવાળી તાડકા નામની રાક્ષસીને મારી
(૧૯) જેણે કૌશિકના પ્રસાદથી વિશ્વામિત્રના યજ્ઞમા લીલાવડે મનુષ્ય દેહ ધારણ કરીને ચૌદહજાર રાક્ષસોને એકી સાથે ઠાર કર્યા
(૨૦) જેણે સૂર્પનખા અને ત્રિશિરાનો પણ નાશ કર્યો
(૨૧) જેણે સુગ્રીવના રૂપને ધરવાવાળા જુઠ્ઠા વાલીને હણી સત્ય સુગ્રીવને સહાય કરી
(૨૨) જેણે સમુદ્રમા સેતુ બનાવી રાવણનો નાશ કર્યો અને ધર્મારણ્યમા બ્રાહ્મણોની પૂજા કરી

(૨૩) જેણે ઘણા ગામના પટા (શાસનપત્ર) આપીને ધર્મ વાવડીમા સ્નાન કર્યું અને ઘણુ બ્રાહ્મણો ને ઘણા પ્રકારના દાન આપ્યા

(૨૪) જેણે સત્પુરૂષોનુ પાલન અને દુષ્ટ પુરૂષોનુ નિગ્રહણ કર્યું

(૨૫) જેણે યાદવ વશમા જન્મ લઈને પૂતનાનો અને શકટ દૈત્યનો નાશ કર્યો

(૨૬) જેણે ૧ અરિષ્ટ દૈત્યનો, ૨ કેશીનો, ૩ બકાસુરનો, ૪ વૃકાસુરનો, ૫ શકટાસુ નો, તૃણાવર્ત્ત ધેનુક અને મન્નનો નાશ કર્યો

(૨૭) જેણે કસને તથા જરાસધને માર્યા છે

(૨૮) જેણે તારકાસુર માટે છ અયુત* વર્ષ સુધી યુદ્ધ કર્યું

(૨૯) જે સર્વ ભક્તોના ત્રાતા, દુરાત્માઓને હણતા એવા મહાન્ કાર્ય કરવાવાળા જે વિષ્ણુ ભગવાન તે **અશ્વમુખવાળા** કેમ થયા ? એ અમને ઘણુજ આશ્ચર્ય થાય છે

હવે મહાદેહજીએ ઉત્તર આપ્યો કે–હે પુત્ર સ્કદ ? સાવધ પણે સાભળ એક વખત દેવતાઓએ પૃથ્વી ઉપર યજ્ઞનો આરભ કર્યો, ત્યા સર્વ રૂદ્રોના પુરોહિતો આહવાન કરવા લાગ્યા બધાએ દેવો હાજર થઇ ગયા પરતુ વિષ્ણુ હાજર થયા નહિ, તેથી વૈકુઠમા સમુદ્રમા અને પાતાલાદિક સર્વ સ્થાનોપર તપાસ કરાવી તો પણ બ્રહ્મરૂપ વિષ્ણુ ભગવાનના દર્શન થયા નહિ છેવટે નમન કરીને દેવોએ બૃહસ્પતિને પૂછયુ બૃહસ્પતિએ ધ્યાનના તપાસતા ધનુષ્ય બાણ સાથે ધ્યાનમા બેઠેલા જોયા ધ્યાનથી જાગૃત કરવાનો ઉપાય ખોળતા દેવો ને ઉદેહીઓ (ઉધઇઓ) એ કહ્યુ કે–ધનુષ દોરી કાપી નાખોતો ધ્યાનથી જાગૃત થશે દેવોએ કહ્યુ કે સમાધિસ્થને વિઘ્ન કેમ કરાય ? બ્રહ્માજીએ દેવતાઓને કહ્યુ કે જો તમો આ કાર્ય કરોતો સર્વ ભક્ષ્ય વસ્તુના અધિકારી બનો અને યજ્ઞની પણ સિદ્ધિ થાય દેવોએ ઉધેઇઓને કહ્યુ કે તમો આ કાર્ય કરી આપો ઉધેહીઓએ કહ્યુ કે અમારે યજ્ઞની કે દેવોની જરૂર નથી અમોને સર્વ યજ્ઞોમાથી ભાગ આપોતો કાર્ય થાય દેવતાઓએ તે વાત કબુલ કરી એટલે ઉધેહીઓએ એકત્ર મલીને ધનુષની દોરી કાપવા માડી અને ધનુષની દોરી સુધી પર્વત જેટલો રાફડો બનાવી દોરીનુ ભક્ષણ કર્યું એટલે દોરી તુટતા ધનુષથી વિષ્ણુ ભગવાનનુ માથુ કપાઇ ગયુ અને ઉછળીને સ્વર્ગમા ચાલ્યુ ગયુ

* ૭ અયુત એટલે સાઠ હજાર વર્ષ

દેવો ઘણા ઉદ્વિગ્ન થયા અને માથાની ખોજ કરવા દોડયા પણ કોઈ જગ્યાથી પત્તો મેળવી શક્યા જ નહિ ત્યારે નવુ માથુ જોડી આપવા વિશ્વકર્માને દેવોએ પ્રાર્થના કરી વિશ્વકર્માએ કહ્યુ કે–યજ્ઞમાથી ભાગ આપવાનુ કબુલ કરો અને માથુ લાવીને આપો તો એ કાર્ય કરીને આપીએ દેવોએ ભાગ આપવાનુ કબૂલ કરીને કહ્યુ કે માથુ જડતુ નથી એટલામા મધ્યાન્હના સૂર્યે દેખાવ દીધો અને દેવોએ મલીને સૂર્યના રથના ઘોડાનુ માથુ કાપી વિશ્વકર્માને સોપ્યુ તે ઘોડાનુ માથુ લઇ વિશ્વકર્માએ વિષ્ણુના માથે ચોડીને આપ્યુ એટલે ત્યાથી વિષ્ણુ **હયગ્રીવના નામથી** પ્રસિદ્ધ થયા દેવોએ વિષ્ણુ ભગવાનની સ્તુતિ કરી અને બ્રહ્માદિકોએ યજ્ઞકર્મ પૂર્ણ કર્યુ ત્યાંથી ઉદ્દેહીઓને અને વિશ્વકર્માને યજ્ઞમાથી ભાગ મળવા લાગ્યો ” ભાગમા માંસાદિકમાથી લેવા દેવાનુ શુ તે જણાવ્યુ નથી

આ લેખમાં અમે સ્કંદ પુરાણના ત્રિજા ખંડના ૧૪ મા અને પંદરમા અધ્યાયનો કિંચિત્ સાર માત્રજ કહ્યો છે જીજ્ઞાસુઓએ વિશેષ સ્કંદપુરાણ જોઇ લેવુ

સ્કંદ પુરાણના હયગ્રીવ વિષ્ણુની સમીક્ષા

એકાશી હજાર શ્લોકના પ્રમાણવાળુ મહાભારત જેટલુ આ સ્કંદપુરાણ વ્યાસનુ બનાવેલુ નથી પણ વિક્રમ સંવત તેરમા ચઉદમા શતક પછી કોઇ પંડિતે બનાવી વ્યાસના નામ ઉપર ચડાવી દીધેલુ છે તે વાતની ખાતરી રાજા કુમારપાળ અને આમ રાજાની કથા અમોએ આ સ્કંદપુરાણમાથીજ લખીને બતાવી છે ત્યાથી કરી લેવી

હવે આ સ્કંદ પુરાણના **હયગ્રીવ વિષ્ણુનો** કિંચિત્ વિચાર કરીએ

જૈનોના ઇતિહાસ પ્રમાણે અગીઆરમા તીર્થંકરથી તે બાવીશમા તીર્થંકરના સમય સુધી વાસુદેવાદિકના નવ ત્રિક થયા છે તેમાનુ પહેલુ ત્રિક **અચલ–બલદેવ ત્રિપૃષ્ટ–વાસુદેવ,** અને **અશ્વગ્રીવ–પ્રતિવાસુદેવ** તેમનો કિંચિત્ વૃત્તાંત પૂર્વના પ્રકરણમા લખી બતાવ્યો છે પૌરાણિકોએ બળદેવ અને વાસુદેવને છોડી દઇને કેવળ **અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવનેજ વિષ્ણુ ભગવાન** ઠરાવી તેમનો પોતાના ધનુષ્યની દોરીથીજ માથા વિનાના કહીને બતાવ્યા પછી દેવોની પ્રેરણાથી વિશ્વકર્માએ સૂર્યના ઘોડાનુ માથુ લઇ વિષ્ણુના માથાના ઠેકાણે બંધ બેસતુ કરી આપ્યુ, ત્યારબાદ હયગ્રીવ વિષ્ણુના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા એમ પુરાણકારોએ લખીને બતાવ્યું માથુ કપાયા પછી માણસ જીવી શકે ખરો ? કહેવામા આવે કે એ તો ભગવાન્ છે તો પણ વિચારવાનુ

કે પેલી જગતની ઉધેઇઓને ધનુષની દોરી કાપવાનુ જેટલુ જ્ઞાન હતુ તેટલુ પણ જ્ઞાન શુ સનાતન કાળના વિષ્ણુ ભગવવાનને ન હતુ ? એમ કેવી રીતે માની શકાય ?

વળી વિશેષ એ છે કે—આ સ્કદપુરાણવાળાએ (૨૯) ઓગણત્રીશ ક્રમો લખી વિષ્ણુ ભગવાનની જે બહાદુરી જાહેર કરી છે તેમાની કેટલીકતો બીજા પુરાણકારોએ જે તદ્દન કલ્પિત લખી છે તેમાની લઇને આ પુરાણવાળાએ લખીને બતાવીછે અને કેટલીક વાતો પરશુરામના સબન્ધે બનેલી અને કેટલીક વાતો રામના સમયમા બનેલી અને તે સિવાયની બીજી (૨૨) બાવીસમા તીર્થંકરના સમયમા થએલા નવમા વાસુદેવ શ્રી કૃષ્ણ મહારાજના સબધે બનેલી વાતો તે આ અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવ કે જૈનોના અગીઆરમા તીર્થંકરના સમયના અબજોના અબજો વર્ષ ઉપર થયા છે તેમની સાથે ગોઠવીને બતાવેલી છે આવી રીતના સબન્ધ વિનાના લેખોનો મેળ મોટા મોટા પડિતો પણ કેવી રીતે મેળવી શકે ? જો આપ પક્ષપાતને દૂર રાખી વિચાર કરશોતો આ મારી અલ્પબુદ્ધિથી લખાએલો લેખ પણ આપ સજ્જનોને અયોગ્ય નહિ લાગે ? આ વાસુદેવાદિકનુ ત્રિક આ અવસર્પિણીમા પહેલવહેલુ છે અને તેનુજ દિગદર્શન કરાવ્યુ છે હવે આગળ આઠ ત્રિક બીજા લખવાના છે તે યથાક્રમે ક્રમવાર યોજવા ધારૂ છુ તેનો યોગ્ય વિચાર કરશો એવી મારી નમ્ર વિનતી છે

॥ ઇતિ વૈદિકના હયગ્રીવ વિષ્ણુની સમીક્ષા પ્રકરણ ૨૬ મુ

પ્રકરણ ૨૭ મું

૧૨ તીર્થંકર તથા બીજુ વાસુદેવાદિકનુ ત્રિક.

(૧) **૧૨ મા તીર્થંકર**—અગીઆરમા તીર્થંકરના પછી ઘણા લાબા કાલે ચપાનગરીના ઇક્ષ્વાકુવશી રાજા વસુપૂજ્યની રાણી જયાની કુક્ષીમા—દશમા દેવલોકનો દેવ દેવાયુષ ભોગવ્યા પછી શ્રીવાસુપૂજ્ય નામના બારમા તીર્થંકર પણે આવીને ઉત્પન્ન થયા તેમનાજ સમયમા

જય નામા બલદેવ, દ્વિપૃષ્ટ વાસુદેવ, અને તારક નામા પ્રતિવાસુદેવ આ ત્રિક બીજુ થયુ છે

જય નામના બળદેવાદિના પૂર્વભવનો સબધ એવો છે કે-પૃથ્વીપુરના રાજા પવન વેગે રાજ્ય છોડીને દિક્ષા લીધી દુષ્કર તપ કર્યો પછી લાંબા આયુષ્ય વાળા અનુત્તર વિમાનના દેવ થયા

હવે આ તરફ વિધ્યપુર નગરમા વિધ્યશક્તિ નામનો બળવાન રાજા હતો તેને સાકેતપુરના રાજા પર્વતની પાસે ગુણમજરી નામની વેશ્યા અતિરૂપવતી હતી તેની માગણી કરી પર્વતે આપવાની ના પાડી છેવટે વિધ્યરાજાએ લડાઇ કરી જબરજસ્તીથી લીધી પર્વતરાજાએ કષ્ટથી દીક્ષા લઇ દુષ્કરતપ કરતા એવુ નિદાન કર્યું કે હુ વિધ્યશકિતને મારવાવાળો થાઉ તપના પ્રભાવથી દેવ પણે ઉત્પન્ન થયો

હવે વિધ્યશકિતના જીવે પણ અનેક ભવોમા ભ્રમણ કરી છેવટે મનુષ્યનો ભવપામી દીક્ષા લઇ તપ કર્યો તપના પ્રભાવથી દેવતા પણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાથી ચ્યવીને-વિજયપુરના રાજા **શ્રીધર** તેની રાણી **શ્રીમતી** હતી તેની કુક્ષીથી **તારક** નામના **પ્રતિવાસુદેવ** પણે બારમા તીર્થંકરના સમયમા થયો

આ તરફ દ્વારિકાના રાજા **બ્રહ્મ** નામના છે તેમને બે રાણીઓ છે એક **સુભદ્રા** અને બીજી **ઉમા** છે જે **પવન વેગનો** જીવ હતો તે સુભદ્રાની કુક્ષીથી જયનામા બલદેવ પણે ઉત્પન્ન થયા અને જે **પર્વતનો** જીવ હતો તે ઉમાની કુક્ષીથી **દ્વિપૃષ્ટ** નામના **વાસુદેવપણે** ઉત્પન્ન થયા આ બન્ને ભાઇઓને બળવાન્ જાણી-તારક નામના પ્રતિવાસુદેવે તેઓને મારવાનો વિચાર કર્યો તેઓ વચ્ચે મહાયુદ્ધ થયુ જેમ દ્વિપૃષ્ટ વાસુદેવના હાથથી તારક પ્રતિવાસુદેવજ મરાયો ને નરક ગતિમા ગયો

વિશેષ અધિકાર ૩૫૦૦૦ હજાર શ્લોકના પ્રમાણવાળા -ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્રના પર્વ (૪) ચોથાના બીજા સર્ગમાથી જોઇ લેવો

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે બીજા દ્વિપૃષ્ટ વિષ્ણુ, તારક પ્રતિવિષ્ણુ,

વૈદિક મતે પ્રતિવિષ્ણુ તે તારકા સુર.

(૧) મત્સ્યપુરાણના-તરકાસુર

મતમીમાસા પૃ ૧૩૬ મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૧૫૨ શ્લોક ૨૩૩ થી

"તારકાસુર દૈત્યનો-દેવતાઓની સાથે ઘણી ભારી લડાઇ થઇ તેમા બન્ને સેનાના ઘણાજ સૈનિકો માર્યા ગયા પછી તારકાસુરે પોતે રથથી ઉતરીને કેટલા કોને પોતાના હાથથી અને કેટલાકોને પગની એડીઓથી એ પ્રમાણે કરોડો દેવતા

ઓને મારી નાખ્યા, જ્યારે બીજાઓ નાશીને ભાગી ગયા ત્યારે મધ્યમા રહેલા–ઇંદ્રાદિક, લોકપાલો, અને વિષ્ણુ આદિકને જેમ વાઘ મનુષ્યોને અને પશુઓને પકડે તેમ પકડીને બાંધ્યા પછી તારકાસુર રથમા બેશીને પોતાના સ્થાન પર ચાલ્યા ગયા દેત્યો અને અપ્સરાઓની સ્તુતિની સાથે રાજ્ય આસન ઉપર બેસી ત્રણ લોકની સંપદા ભોગવતો–ગાંધર્વાદિક સ્ત્રીઓની સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યો ઇત્યાદિ

તારક દૈત્યની સમીક્ષા

સજ્જનો જૈન ઇતિહાસથી જે **તારક** નામનો પ્રતિવાસુદેવ કહ્યો હતો તેનો જ ક્રમ પલટાવીને મનુષ્યરૂપને અસુર કહીને દૈત્યરૂપે ઠરાવ્યો હોય એવો ભાસ થાય છે કે નહિ? બીજુ મનુષ્યોના યુદ્ધના ઠેકાણે આ પુરાણકારે દેવતાઓનુ યુદ્ધ ગોઠવ્યુ અને જે **'દ્વિપૃષ્ટ'** વાસુદેવ હતા તેમને વિષ્ણુ ભગવાન ઠગાવ્યા જેમ પહેલા **'અશ્વગ્રીવ'** પ્રતિવાસુદેવને માથુ કપાયા પછી ઘોડાનુ માથુ લગાડીને 'હયગ્રીવવિષ્ણુ' કહ્યા હતા તેજ પ્રમાણે આ બનાવ બનેલો જોઇ લ્યો કદાચ માની લઇએ કે દૈત્ય દેવોની લડાઇ થઇ હોય પણ તે કયા કાળમા અને કયા ઠેકાણે? શું આ વાત વિચારવા જેવી નથી? બીજી વાત એ છે કે–અનાદિ કાળના વિષ્ણુ, જો ભગવાનરૂપે સત્ય હોય તો, દેવ દૈત્યોની લડાઇમા પડવાની તેમને શી જરૂર હતી? કદાચ માનીએ કે દેવતાઓનો બચાવ કરવા વચમા પડયા, તો પછી **તારક** દૈત્યના હાથે કરોડો દેવતાઓનો નાશ શુ કરવાને થવા દીધો? એટલુજ નહિ પણ પોતે જગતના ઉદ્ધારક હોવા છતા પેના તારક વાઘના સપાટામા પશુરૂપ થઇ ટેકી રૂપ કેમ બન્યા? આપણે સાંભળીએ છીએ કે વિષ્ણુ ભગવાને અનેક અવતારો લઇને અનેક કામો કર્યા છે કોઇ અવતારમા પહાડો ઉચકીને ફેંકી દીધા છે, તો કોઇ અવતારમા પૃથ્વીને પાણીમાથી બહાર ખેંચી લાવ્યા છે વળી નૃસિંહનુ રૂપ ધરીને તો દૈત્યને ચીરી નાખ્યો છે, અને ગીતામાતો દુખી ભક્તોનો ઉદ્ધાર કરવાનુ વચન આપીને વૈકુંઠમા ગયા છે, તો તે બધાએ પ્રકારની સત્તા આ એક તારક દૈત્યના આગળથી ભાગીને કયા ચાલી ગઇ? સજ્જનો! આના સત્ય શુ છે તેનો વિચાર કરશો કે?

॥ ઇતિ વૈદિકે–મત્સ્ય પુરાણના તારકાસુર અને તેની સમીક્ષા

પુનઃ સ્કંદ પુરાણના તારકાસુર

સ્કંદપુરાણ ખંડ પહેલો પત્ર ૧૦૫ થી ૧૧૧, અધ્યાય ૧૫ થી ૧૮ સેના શ્લોક ત્રણસોના આસરે છે તેનો કિંચિત્ સાર—

" વજ્રાંગ અસુરે પુત્રના માટે તપ કરવા માંડયો બ્રમ્હાએ અટકાવી તેને પુત્રનો વર આપ્યો તે પછી તેની સ્ત્રીએ-" पूर्णे वर्षसहस्त्र तु दधारोदरएव हि" એક હજાર વર્ષ સુધી ગર્ભે ધારણ કરેલા, તારક નામના પુત્રનો જન્મ થયો દૈત્યોના તરફથી રાજ્યાભિષેક થયા પછી કહેવા લાગ્યો કે-હુ તપ કરીને દેવતાઓને જીતી ત્રણે લોકને છોડાવીશ એમ કહી ગુફામા જઇ તપ કરવા લાગ્યો- " निराहार पचतपा वर्षांऽ युतममूत्किल " આહાર લીધા વગર અયુત વર્ષ સુધી તપ કર્યો દેવતાઓ ભયભીત થયા પણ બ્રમ્હા વર આપવાને ગયા તારક બોલ્યો કે જો તમારે વર આપવો હોય તો એટલોજ આપો કે હુ કોઇથી પણ મરૂ નહી ? પછી બ્રમ્હાએ કહ્યુ કે સાતદિવસના બાળક વિના તને કોઇ મારી શકેજ નહિ પછી તપ બધ કરી સૈન્ય લઇ દેવતાઓને જીતવા જતા પ્રથમ યમનો નાશ કર્યો (આગળ પત્ર ૧૧૪ વો અધ્યાય ૨૧ માના શ્લોક ૯૦ નો કિંચિત્ સાર) તારકાસુરે દૈત્યોની સાથે મળીને દેવતાઓના સૈન્યનો નાશ કર્યો વિષ્ણુએ બધા દેવોને ભાગી જવાની આજ્ઞા કરી તારકાસુર ખભાત બદર સિહાસન ઉપર બેઠો

(આગળ પત્ર ૧૨૯ થી ૧૪૨ અધ્યાય ૭૭ થી ૩૨ શ્લોક ૬૨૧ નો કિંચિત્ સાર)

તારકાસુરથી ત્રાસેલા દેવોએ-પાર્વતીની સ્તુતિ કરી ત્યારે પાર્વતીએ પોતાના અગના મેલથી 'ગણપતિ' બનાવીને આપ્યો તેણે દૈત્યોને વિઘ્ન કર્યુ મહાદેવે પાર્વતીને કાલી કહી તેથી ગૌરત્વ પ્રાપ્ત કરવા તપ કરવા જતા શિવને લપટ જાણી વિરકાને રક્ષક રૂપે મુકીને પાર્વતી ગયા તોપણ આડી નામનો દૈત્ય પાર્વતીના સ્વરૂપે પેઠો મૈથુન કરતા આસુરી માયા જાણી લિંગમા રૌદ્ર શસ્ત્ર કરી તેનો વધ કર્યો ગૌરત્વ મેળવી પાર્વતી આવીને મળ્યા સુરતારંભ કર્યો દેવોની પ્રેરણાથી કબુતર રૂપે આવેલા અગ્નિને મહાદેવે વીર્ય ભક્ષણના માટે પ્રેર્યો અગ્નિની પત્ની સ્વાહાએ તે વીર્ય લઇને સરના સ્તભમા નાખી દીધુ ત્યાથી ઉત્પન્ન થએલો જે કાર્તિકેય તેણે તારકાસુરને મારવા સર્વ દેવોએ મહીસાગરના સગમે (ખભાતમા) સેનાધિપતિ બનાવ્યો તરત જન્મેલા તે કુમારને લઇને તારકાસુરને મારવા દેવો ચઢયા તારકાસુરને બ્રહ્માએ આપેલો વર યાદ આવ્યો તો પણ રણમા ચઢયો આ સગ્રામમા તારકાસુરે વિષ્ણુ રૂદ્રાદિક બધાએ દેવોને જર્જરીભૂત કરી નાખ્યા જ્યારે મહાદેવના સામે આવવા લાગ્યો ત્યારે આકાશ વાણી થતા કુમાર કાર્તિકયને મારવાની ઇચ્છા થઇ છેવટે તુરતના બાલકે તે તારકાસુરનો નાશ કર્યો

કહ્યુ-દિકરી ! ગમે તેમ થાય પણ આ વરની સાથે તો તારૂ લગ્ન નહિ કરૂ આ સમાચાર નારદને મળતા સપ્ત ઋષિઓની સાથે હિમાલયને ઘર આવ્યા પૂર્વની કથાથી સમજૂતિ કરવા લાગ્યા તમારી દિકરી સનાતન કાળથી શિવની શક્તિ, અવિનાશી, અર્ધાંગમાં રહેનારી છે અને જગતની-ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય કરનારી ઇચ્છા પ્રમાણે શરીરને ધરનારી છે પ્રથમ દક્ષને ઘેર જન્મી, નામ સતી હતુ શંકર સાથે વિવાહ થયો હતો એક વખતે રામ ચંદ્રજીના દર્શન થતા મોહ પામી સીતાનો વેષ લીધો તેથી શિવે ત્યાગ કર્યો પછી દક્ષના યજ્ઞહોમમા બળી મુઆ અને હમણા તમારે ત્યા જનમ્યા, શિવના માટે દારૂણ તપશ્ચર્યા કરી છે, તેથી એ શિવના પત્નીજ છે પછી સર્વેને આનંદ થયો તરેહતરેહના ભોજન વિષ્ણુ અને બ્રહ્માદિક જમ્યા લગ્ન સમયે શીવજી બ્રાહ્મણોને નમન કરી, રામચંદ્રનુ સ્મરણ કરી સિંહાસન ઉપર બેઠા મુનિઓની આજ્ઞાથી ' ગણપતિનુ ' પૂજન શિવે કર્યું વિવાહ પહેલા ગણપતિ સંભવે કેમ ? એવી શંકા કરવી નહિ દેવતાઓની પદવીઓ અનાદિ કાળથી ચાલતી આવે છે હાથ મેળાપ થયો. ગાડાને ગડા દાયજો મલ્યો કૈલાશ ઉપર આવ્યા, વિલાસ કરતા છ મોઢાવાળા કાર્તિકેય જન્મ્યા કે જે કાર્તિકેયે તારકાસુરને માર્યો કાર્તિકેયનો જન્મ અને કર્મ વેદોમા, પુરાણોમા પ્રસિદ્ધ છે યાજ્ઞવલ્કના મુખથી મહાશીવનુ ચરિત્ર સાભળી ભારદ્વાજ સુખ પામ્યા શિવનો સ્નેહ તેજ રામ ભક્તનુ લક્ષણ છે

રામાયણના તારકાસુરની સમીક્ષા

સજ્જનો ! મત્સ્ય પુ૦ અને સ્કંદ પુ૦ ના તારકાસુરથી આપ જાણીતા થયા હવે રામાયણના તારકાસુરમાથી જે સત્ય મળે તે વિચારીએ

જૈનોના આગમા તીર્થંકરના સમયમા જે દ્વિપૃષ્ટ વાસુદેવાદિકનુ બીજુ ત્રિક લખીને બતાવ્યુ તેમાના આ તારક નામના પ્રતિવાસુદેવ છે અને દ્વિપૃષ્ટ વાસુદેવના હાથથી મરેલા છે અનાદિકાળનોજ એવો નિયમ છે કે-વાસુદેવના હાથથીજ પ્રતિવાસુદેવ મરે તે પ્રમાણે અશ્વગ્રીવ (પૌરાણિકના હયગ્રીવ) અને તારક પ્રતિવાસુદેવ (પૌરાણિકોના તારકાસુર) નો બનાવ આપે જૈન ઇતિહાસથી લખાએલો જોયો હવે આગળ સાત વાસુદેવાદિકના બનાવો લખાશે તે પણ લક્ષમા લેતા જશો હવે આ લક્ષ્મણ વાસુદેવાદિકનુ ત્રિક જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે આઠમુ છે અને તે જૈનોના ૨૦મા અને ૨૧ મા તીર્થંકરના મધ્યકાળમા થએલુ છે તેથી રામ લક્ષ્મણાદિકનો અધિકાર તે સ્થાન ઉપરજ કિંચિત્ લખીને બતાવીશુ

હાલ તો આ રામાયણમા તારકાસુરનુ સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનુ ગોઠવ્યુ છે તેમાથીજ કિંચિત્ વિચારીએ-

પૌરાણિકોનો ખરો મત તપાસીસુ તો-રામચદ્રજીના પછીથીજ શિવજી થયાનુ જણાશે આ ખ્યાલ અમારા આગળના લેખથી પણ આપ સાહેબો કરી લેશો તો પછી રામચદ્રજીનુ ધ્યાન કરવા તે સમયમા શિવજી બેઠાનુ કેમ સભવે? વળી તેમના ધ્યાનના સમયમા મોટો ઉત્પાત કરવાવાળો માબાપ વિનાનો **તારકાસુર** પેદા થઇ ગયો તે પણ વિચારવાનુ? ત્રાસી ગએલા દેવતાઓ-જગતના કર્તા બ્રહ્મા પાસે ફરીઆદ કરવા ગયા ત્યારે તેમને જે શિવજીના ધ્યાનથી અચાનક ઉત્પાત કરનાર થયો તેનો નાશ તેના પુત્રથી થવાનુ જણાવ્યુ બ્રહ્માને ભવિષ્યનુ જ્ઞાન હોત તો પોતે વારવાર તેમનાથી નીચા દરજ્જાના લોકોથી શાપિત શુ કરવાને થતા? જુઓ અમારો આગળ પાછળનો લેખ, મહાદેવે કામદેવને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો અને વલી પાછા અદ્ભુત રૂપવાલી જાન ગણગારીને પરણવાને ગયા શુ આ આશ્ચર્ય ન ગણાય? પાર્વતીજીતો પતિને લપટ જાણી રક્ષક મૂકી તપ કરવા ગયા હતા વળી પરણવાની હોમમા બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરી પટલા ઉપર બેઠા મોટા મોટા દેવો પણ બ્રાહ્મણોને જ નમસ્કાર કરે ને?

બાકીનો વિચાર ઉપર આવેલા રામાયણના લેખથીજ વાચક વર્ગે કરી લેવો અને સત્ય વસ્તુની તપાસ કરવી

॥ ઇતિ વૈદિક-રામાયણના તારકાસુર અને તેની સમીક્ષા પ્રકરણ ૨૭ મુ

પ્રકરણ ૨૮ મું

તેરમા તીર્થંકર અને ત્રિજા વાસુદેવનુ ત્રિક.

(ભદ્ર- બળદેવ સ્વયભૂ-વાસુદેવ, અને મેરૂક-પ્રતિ વાસુદેવ) ત્રિષષ્ઠિ૦ પર્વ ૪ સર્ગ ૩ જો

તેરમા તીર્થંકરનો જીવ પૂર્વ ભવે-ધાતકી ખડમાના પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્રના ભરતમા મહાપુરી નામના નગરનો રાજા **પદ્મસેન** હતો તે રાજ્ય છોડી દીક્ષા લઇ અર્હદાદિકની ભકિત પૂર્વક મહાતપ કરી બારમા દેવલોકમા દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા પછી ત્યાના લાબા આયુષ્યના અતે ચ્યવીને કાપિલ્યપુરના રાજા-**કૃતવર્મા**

'તેમના પટ્ટરાણી-શ્યામા ' હતી તેમની કુક્ષીથી તેરમા તીર્થંકર **વિમળનાથ** પણે ઉત્પન્ન થયા

હવે આ તેરમા તીર્થ કરનાજ સમયમા જે બળદેવાદિક થયા છે તેમના પૂર્વ ભવોનો વૃતાન્ત કિંચિત્ ઇસારા માત્ર રૂપે અહિં લખીએ છીએ—

જબુદ્વિપના પશ્ચિમ મહાવિદેહમા-આનદકરી નગરીનો રાજા **નદી સુમિત્ર** નામે હતો તેને છેવટે રાજ્ય છોડીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી, દુષ્કર તપ તપ્યા અને છેવટે અનુત્તર વિમાનના દેવતા થયો

હવે આગળ આ ભરતમા શ્રાવન્તિ નગરીનો રાજા-**ધનમિત્ર** હતો તેમની નગરીમા બલિ નામનો રાજા અતિથી પણે આવીને રહ્યો હતો તે બન્ને રાજાઓ દ્યુત (જુગાર) ના વ્યસનમા પડયા જે પ્રથમનો ધનમિત્ર હતો તે રાજને હાર્યો નિરાધાર પણે ભટકતા એક મુનિની પાસે દીક્ષા લઇ ઉગ્ર તપ કરતા તેણે બલિ રાજાને મારવાનુ નિદાન કર્યું અને મરીને બારમા દેવલોકમા દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો

હવે બલિરાજા પણ રાજ્ય છોડીને સાધુ થયા અન્તે મહર્દ્ધિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયા ત્યાના લાંબા આયુષ્યના અતે નદપુરના રાજા **સમરકેશરી** રાણી **સુદરી** તેની કુક્ષિથી **મેરૂક** નામા પ્રતિવાસુદેવપણે ઉત્પન્ન થયા હવે આગલ દ્વારિકા નગરીના રાજા રૂદ્રનામના હતા તેમને **સુપ્રભા** અને **પૃથ્વી** નામની બે રાણીઓ હતી

નંદિ મિત્રનો જીવ -અનુત્તર વિમાનથી ચ્યવીને-સુપ્રભાની કુક્ષીથી-**ભદ્ર** નામા બળદેવ પણે ઉત્પન્ન થયા

અને ધનમિત્રનો જીવ બારમા દેવલોકથી ચ્યવીને-પૃથ્વી રાણીની કુક્ષીથી-**સ્વયભૂ** નામે વાસુદેવ પણે ઉત્પન્ન થયા

ભદ્ર અને સ્વયભૂ-નગરની બહાર ક્રીડા કરતા હતા તેવામા હાથી ઘોડાનુ મોટુ સૈન્ય જતુ જોઇને તેના મુખીને પૂછતાં તેણે કહ્યુ કે અમો શશિ સૌમ્ય રાજાના માણસો છીએ જીવિતની આશાથી આ સૈન્ય મેરકને આપવા જઇએ છીએ આ વાત સાભળી તે બન્ને ભાઇએ મેરકને નહિ ગણતા તે સૈન્ય પોતાના તાબામા લઇ લીધુ મેરકને ખબર પડતા મોટુ યુદ્ધ થયુ તેમા-સ્વયભૂ વાસુદેવના હાથે મેરક પ્રતિવાસુદેવ મરાણો

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે-ત્રિજા સ્વયભૂ વિષ્ણુ, અને મેરક પ્રતિવિષ્ણુ

વૈદિક મતે મુરૂ દૈત્યની કથા.

મુરૂ દૈત્યની સાથે દિવ્ય હજાર વર્ષના બાહુ યુદ્ધથી કૃષ્ણ નાશી છુટયા બ્રહ્માડ પુરાણમાથી માગર શુદિ એકાદશીની કથા શ્લોક ૧૪૩ માનો કિંચિત સાર–છવીશ એકાદશીમાની પહેલી

॥ શ્રી કૃષ્ણને અર્જુને પૂછયુ કે–માગસર શુદિ અગીઆરસના વ્રતથી હજાર યજ્ઞનુ ફળ શાથી ? શ્રી કૃષ્ણે ઉત્તરમા જણાવ્યુ કે–પૂર્વે કૃતયુગમા–મુરૂ નામના દૈત્યે ઇંદ્ર, બ્રહ્માદિ બધાએ દેવતાઓને સ્વર્ગમાથી ભ્રષ્ટ કર્યા એટલે પૃથ્વી ઉપર આવી મહાદેવજીની પાસે પોતાનુ રક્ષણ માગ્યુ મહાદેવે વિષ્ણુ બતાવ્યા એટલે તેઓએ જલ મધ્યે સુતેલા વિષ્ણુને સ્તુતિ કરીને જગાડયા અને બધી હકીકત કહી બતાવી, એટલે વિષ્ણુ બોલ્યા કે એવો દુષ્ટ દૈત્ય કોણ છે ? કે જેણે બધાએ દેવતાઓને સ્વર્ગમાથી ભ્રષ્ટ કર્યા ? બતાવો તેનુ નામ, ઠામ, ઠેકાણુ પછી ઇંદ્રે કહ્યુ કે ચંદ્રવતી નગરીમા બ્રહ્મવંશના નાડીજંઘનો પુત્ર મુરૂ છે તેને બધાએ વિશ્વને જીતી લીધુ અને એણે અમારા દેવતાઓનો પણ નાશ કર્યો આ વાત સાભળતા વિષ્ણુ ભગવાને તેનો નાશ કરવાનુ વચન આપ્યુ અને બધાએ દેવતા ઓને લઇ ચંદ્રવતીમા લડવા ગયા પણ દેવતાઓ તો તે દૈત્યના એકજ સપાટાથી નાશી ગયા છેવટે વિષ્ણુ ભગવાન તે દૈત્યની સાથે દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી બાહુ યુદ્ધમા પડયા પણ થાકયા તેથી નાશીને બદરિકાશ્રમમા એકજ દરવાજાવાળી બારયોજનની ગુફામા જઇને સુતા–મુરૂ દૈત્ય પણ પાછળ ત્યા જઇને મારવા તૈયાર થયો તે વખતે મારા અંગમાથી એક કન્યા ઉત્પન્ન થઇ તેની સાથે લડતા છેવટે તે મુરૂ નામનો દૈત્ય મરાણો એટલે મારી નિદ્રા પુરી થતા ઉઠીને જોવા માડયુ તો તે દૈત્યને મરેલો જોયો અને નમ્ર રૂપે તે કન્યાને જોઇ પૂછયુ કે આ દૈત્ય કોણે માર્યો કન્યાએ કહ્યુ કે મે માર્યો છે પછી મે સતુષ્ટ થઇ કન્યાને વર માગવાનુ જણાવ્યુ કન્યાએ કહ્યુ જો આપ મને વર આપતા હોય તો જે આ એકાદશીમા મને દૈત્યને મારવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઇ છે તે એકાદશીનુ લોકો વ્રત કરે ? એટલે વિષ્ણુ ભગવાને તે વર આપ્યો માટે આ માગસરસુદિ એકાદશીનુ વ્રત કરતા હજારા યજ્ઞોનુ ફળ મળે છે "ઇત્યાદિ" વિશેષ બતાવેલા ગ્રંથોમાથી જોઇ લેવુ

જૈન વૈદિકના મુરૂની સમીક્ષા

જૈન પ્રમાણે આ અવસર્પિણીમા બલદેવની સાથે વિષ્ણુ પ્રતિવિષ્ણુના

નવત્રિક થએલા છે તેમાનુ પહેલુ અને બીજુ ત્રિક—અગીઆરમા અને બારમા તીર્થંકરના સમયમા થએલુ બતાવી દીધુ છે હવે તેરના તીર્થકરના સમયમા ભદ્ર બળદેવની સાથે સ્વયભૂ વાસુદેવ અને મુરૂ નામનો પ્રતિવાસુદેવ થયો છે એ બન્ને મહાન રાજાઓ છે મુરૂએ રાવણની પેઠે લડાઇ ઝગડાઓ કરી ત્રણે ખડના રાજાઓની પાસે પોતાની આજ્ઞા મનાવી છે તે અરસામા થએલા સ્વયભૂ મહાન રાજાએ પોતા ॥ ભાઇ બળદેવની સહાયથી મુરૂનો નાશ કરી પોતે ત્રણ ખડના ભોક્તા વાસુદેવ થયા છે પ્રતિવિષ્ણુને વિષ્ણુજ મારે એનો અનાદિનો નિયમ છે તેથી સ્વયભૂ નામના વિષ્ણુએ મુરૂ નામના પ્રતિવિષ્ણુને સા૦ હજાર વર્ષના આયુષ્યના અન્તે માર્યો છે

પુરાણકારોએ આઠમુ ત્રિક લક્ષ્મણાદિકનુ અને નવમુ ત્રિક શ્રી કૃષ્ણાદિનુ તેમનામાના નામાદિક કેટલાક કાયમ રાખી પૂર્વ કાળમા થએલા વિષ્ણુના નામો ઉડાવી દઇને તેમના સમયમા થએલા પ્રતિવિષ્ણુઓ (વિરોધીઓ) ને દાનવો (દૈત્યો) ના નામથી પ્રસિદ્ધમા મુકી તેમના ઇતિહ સોમા આસમાન જમીનના જેટલો મોટો ફેરફાર કરીને મૂકેલો છે તેમાનુ પહેલુ ત્રિક બળદેવની સાથે મૂકેલુ ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ અને અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવનુ અને બીજુ ત્રિક બલદેવની સાથેનુ મૂકેલુ દ્વિપૃષ્ટ વાસુદેવ અને તારક નામના પ્રતિવાસુદેવનુ અગીઆરમા અને બારમા તીર્થંકરના સમયમા થએલુ તેનો સબધ જૈન અને વૈદિકમાથી જે લખીને બતાવ્યો છે તેને તપાસીને જુવો, કેટલો બધો ફેર થએલો છે એટલે ખાત્રી થશે

હવે હુ આ ત્રીજા ત્રિકમાના મુરૂદૈત્યનો વિચાર કિંચિત કરીને બતાવું છુ—મુરુિંગને શ્રી કૃષ્ણ પોતેજ કહે છે કે-પૂર્વે કૃતયુગમા મુરૂ નામના દૈત્યે બ્રહ્માદિક બધાએ દેવતાઓને સ્વર્ગમાથી ભ્રષ્ટ કર્યા પૃથ્વીપરના શિવને શરણે ગયા પણ શિવે વૈકુઠના વિષ્ણુ બતાવ્યા એટલે તે બધા બ્રહ્માદિક દેવતાઓએ સમુદ્રમા સુતેલા શ્રી કૃષ્ણને જગાડી બનેલી વાત કહી બતાવી શ્રી કૃષ્ણે મુરૂનો નાશ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી બ્રહ્માદિક બધાએ દેવતાઓને લઇને વિષ્ણુ ભગવાન્ પાતે ચઢયા પણ દેવતાઓતો મુરૂના તાપથી ભાગ્યા માત્ર શ્રી કૃષ્ણજ દિવ્ય હજાર વર્ષ બાહુ યુદ્ધ સુધી ટક્યા, પણ થાકીને કાશી જઇ-બાર યોજનની ગુફામા સુતા મુરૂ પણ સુતેલા કૃષ્ણને મારવા તૈયાર થયો ત્યાર તેમના અગથી પેદા થએલી કન્યાએ શ્રી કૃષ્ણને બચાવ્યા વિચારી પુરૂષોને આ કથા કેટલી શ્રદ્ધેય થઇ શકે ? આધુનીક કેળવણીના સમયમા આવા

આવા પાયા વગરના સેકડો લેખો જોઇ લોકો પુરાણોને જુઠા કહે તેમા શી નવાઇ ?

પુરાણમા મુરૂના મરણથી–જૈનોમા કલ્યાણકોથી એકાદશીની મહિમા

મુરૂ પ્રતિવાસુદેવને સ્વયભૂ વાસુદેવે માર્યો એમ જૈન ઇતિહાસથી લખીને બતાવી દીધો પૌરાણિકોએ–મુરૂનુ મરણ કન્યાથી બતાવી તે અગીઆરસના દિવસને મોટો બતાવ્યો જૈનોમા એક એક તીર્થંકરના ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવળજ્ઞાન અને છેવટે મોક્ષ એ પાચ કલ્યાણકના દિવસોને ઉત્તમોત્તમ માનવામા આવ્યા છે તે અઢાઇ દ્વીપના ૧૫ ક્ષેત્રમા થએલા કે થવાવાળા ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એમ ત્રણે કાળના તીર્થંકરોમાનો કોઇનો જન્મ, તો કોઇનો દીક્ષા તો કોઇને કેવળજ્ઞાન, કોઇ તીર્થંકરનુ એક કલ્યાણક, તો કોઇના બે ત્રણ આ માગસર સુદી ૧૧ ના દિવસે થએલા ગણાવ્યા છે

એકદરે ત્રણે કાળના અઢાઇદ્વીપના તીર્થંકરોના કલ્યાણક ૧૫૦ થએલા ગણાવ્યા છે કલ્યાણકના દિવસો ઉત્તમ મનાએલા તેથી આ માગસર સુદિ (૧૧) અગીઆરસ મોટી મનાએલી છે આ સબન્ધે જૈનોના સસ્કૃત, પ્રાકૃત તેમજ ભાષાના અનેક લેખો લખાએલા છે અને તેમાના છપાઇને પણ ઘણા બહાર પડી ગએલા છે ત્યાથી વિચાર કરી લેવાની ભલામણ કરૂ છુ જો કે આ અમારો લેખ ચાલતા પ્રસગનો નથી પણ વૈદિકોએ મુરૂ દૈત્યના સબન્ધથી આ અગીઆરસના દિવસને કેવા પ્રકારનો ગોઠવી જાહેર કર્યો છે તેટલુ બતાવવા પુરતોજ છે આ વિષયમા જૈન અને વૈદિકના ઇતિહાસ સિવાય બીજુ સાધન અમારી પાસે નથી વૈદિકોમા મુરૂના મરણ પ્રસગથી મોટો દિવસ ગણવામા આવ્યો અને જૈનોમા તીર્થંકરોના કલ્યાણકના દિવસોના કારણથી મોટો ગણવામા આવ્યો એટલોજ વિચાર કરીને જોવાનુ છે इत्यलं प्रसगेन ?

॥ ઇતિ વૈદિક–બ્રહ્માડે–માગસર સુદિ ૧૧ ના સબધવાળી મુરૂ દૈત્યની કથા, અને તેની સમીક્ષા પ્રકરણ ૨૮ મુ સપૂર્ણ

નહિ ? આ પણ એક મહાન્ આશ્ચય જેવુ ખરૂ કે નહિ ? વળી પાચમી વાત એ છે કે–કૃતયુગ પછી ત્રેતા– બ ર લાખ અને છ નુ હજાર વર્ષનુ થયુ છે તેમા શ્રી કૃષ્ણજી થયા છે ત્યારે બ્રમ્હાજીએ કૃષ્ણ ભગવાનને કયા કાલમા જગાડયા ?

વળી છઠ્ઠી વાત એ છે કે–જેવી રીતે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન વિષ્ણુના અવતાર રૂપે ગણાય છે તેવી રીતે વિષ્ણુ ભગવાનના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થએલા આ બે દૈત્યોને ગણવા કે કોઇ જુદા રૂપના ગણવા ?

સજ્જનો ! પુરાણકારોનુ આ બધુ તર્કટ કેવા રૂપનુ સમજવુ ? કેમકે–જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે તો **મધુ** નામા પ્રતિવિષ્ણુરૂપ એક મહાન્ રાજા છે શલાકાપુરૂષની ગણત્રીમા ગણાએલા છે અને અનાદિના કાળના નિયમ પ્રમાણે **પુરૂષોત્તમ** વાસુદેવના હાથે મરાણા છે અને મધુનો ભાઇ **કૈટભ** તેમના સેનાનીના હાથે મરાણો છે તેમનુ સ્વરૂપ પુરાણકારે કેવુ પ્રમાણ વિનાનુ ચિતર્યું છે ? સપૂર્ણ ઇતિહાસ જોવાની ઇચ્છાવાળા સજ્જનોએ ત્રિષષ્ઠિ શલાકાના પર્વ ચોથાનો ચોથો સર્ગ જોવો ”

વિષ્ણુના કાનના મેલથી મધુ કૈટભ દૈત્યો

(૨) દુર્ગાપાઠ અધ્યાય ૧ લાના શ્લોક ૬૭ થી ૬૯ નો ભાવાર્થ

“ કલ્પના અન્તે જ્યારે આ જગત્ એકાર્ણવરૂપે થયુ ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાન શેષ નાગની શય્યા કરી યોગ નિદ્રામા લીન થયા

તે વખતે **મધુ** અને **કૈટભ** એ બે દૈત્યો વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થઇ બ્રમ્હાને મારવા દોડયા જગત્પતિ બ્રમ્હા તે વખતે વિષ્ણુની નાભિ કમળમા હતા અને શ્રી વિષ્ણુ સુતેલા હતા ઇત્યાદિ ’

આ **મધુ** અને **કૈટભ** બે દૈત્યોની વિશેષ સમીક્ષા આ દુર્ગાના પાઠમા બતાવેલા બે દૈત્યોમા વિશેષ એમ સમજાય છે કે વિષ્ણુ શેષનાગની શય્યા કરી યોગ નિદ્રામા લીન થએલા હતા તે વખતે તેમના કાનમાથી નીકળી તેમની નાભિકમળમા બેસી રહેલા બ્રમ્હાને મારવા દોડયા કેમકે તે વખતે બીજુ કોઇ તેમના હાથમા આવે તેમ ન હતુ વિચાર એ થાય છે કે નિમિત્તવિના ઉત્પન્ન થએલા તે બે દૈત્યોમા એટલુ બધુ બળ કયાથી આવી ગયુ કે જગતના સ્રષ્ટા એવા બ્રમ્હાને પણ ભયભીત કરી નાખ્યા ?

॥ ઇતિ વૈદિકે-માર્કંડેય અને દુર્ગાપાઠના-વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થએલા મધુ કૈટભની સમીક્ષા

વાયુપુરાણના મધુ અને કૈટભ.

વાયુપુરાણ અધ્યાય ૨૪ મા મહાદેવની સ્તુતિ વિસ્તારથી કરેલી છે

અધ્યાય ૨૫ મા મધુ અને કૈટભનુ વર્ણન-પૃ ૧૭૯ થી મૂળ અને પૃષ્ઠ ૧૮૩ થી-બદરીનાથ ત્ર્યબકનાથ તર્ક વાચસ્પતિ કૃત ભાષાતર સ ૧૯૧૪ મા છપાએલુ વડોદરા તેનો કિંચિત્ સાર નીચે પ્રમાણે—

દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કરનારો ઉમાપતિ—વિષ્ણુ અને બ્રમ્હાનુ પાન કરતો હોય તેમ પોતાની સ્તવનાથી પ્રસન્ન થયો તે મોટા ભાગ્યવાળા મહાદેવે જાણતા છતા પૂછયુ કે—હિતને ઇચ્છનારા તમે બન્ને મહાત્મા કોણ છો ? તે વખતે એક બીજાના સામુ જોઇ કહેવા લાગ્યા કે હે મત્યરૂપ સર્વજ્ઞ ! તમે શુ અજ્ઞાત છો ? અમને તમારા વિના સુખ કયા છે ? તે સમયે રૂદ્રદેવે કહ્યુ કે-હે હિરણ્ય ગર્ભ ! અને હે કૃષ્ણ ! આ તમારી ભક્તિથી હુ પ્રસન્ન થયો છુ તમને કયુ વરદાન આપુ ? પછી વિષ્ણુએ બ્રમ્હાને કહ્યુ કે તમે જે વરદાન ઇચ્છતા હોય તે માગો, બ્રમ્હાએ પુત્રની ઇચ્છા જણાવી ત્યારે વિષ્ણુએ કહ્યુ કે-હે દેવનાદેવ ! તમે મહેશ્વરને પુત્રપણા વડે દો બ્રમ્હાએ કેશવનુ વચન માન્ય રાખ્યુ અને તેમને સાથે રાખી બ્રમ્હાએ રૂદ્રને નમન કરીને કહ્યુ કે-હે વિશ્વાત્મા ! તુ મારો પુત્ર થા ?

અથવા તારા જેવો ભાર વહન કરનારો પુત્ર થાય પછી ભગ નામના દૈત્યને હણનારા રૂદ્રે એમ કહયુ કે "એમ થાઓ" એ પ્રમાણે રૂદ્રે બ્રહ્મા ઉપર કૃપા કરી પછી વિષ્ણુને વર માગવાનું કહ્યુ ત્યારે વિષ્ણુએ કહ્યુ કે-જો તે આ બધુ કર્યુ છે તો તારામા મારી અચળ ભક્તિ રહો વિષ્ણુનુ કથન સાભળી મહાદેવે કહ્યુ-" જે આ બધુ સ્થાવર જગમ છે તે સઘળુ જગત્ રૂદ્રમય છે અને નારાયણ રૂપ છે-હુ અગ્નિ છુ, તૂ ચદ્ર છે, તુ રાત્રી અને હુ દિવસ ઇત્યાદિ-યુગના વખતે આપણા બે સિવાય બીજો કોઇ આશ્રયભૂત નથી હે વિષ્ણુ ! તૂ પ્રકૃતિ અને હુ પુરૂષ છુ તૂ મારૂ અર્ધુ શરીર છે ઇત્યાદિ તૂ સઘળા કાર્યનો કર્તા છે અને હુ તેનો અધિદેવતા છુ, ઇત્યાદિ કહીને રૂદ્ર અતર્ધાન થયા અને પૃથ્વીના પાળક વિષ્ણુએ જળમા પ્રવેશ કરી શયન કર્યુ બ્રમ્હા બ્રમ્હાસન ઉપર જઇ બેઠા ત્યાર પછી ઘણા લાબા કાળે મધુ અને કૈટભ બે ભાઇઓએ બ્રહ્માને એવુ કહ્યુ કે—

તું અમો બન્નેનો ભક્ષ થઇશ, એવુ કહીને જલમા અતર્ધાન થયા બ્રહ્માએ વિશેષ જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ વિશેષ જાણી શકયા નહિ, ત્યારે કમળના નાળવડે રસાતળમા ઉતર્યા ત્યા પાતાળમા હરણના ચામડાનુ ઉતરીય (વસ્ત્ર) ઓઢેના હરિને સુનેલા જોયા જગાડીને કહ્યુ કે–મને પ્રાણીઓનો મોટો ભય છે માટે મારૂ રક્ષણ કર, વિષ્ણુએ કહ્યુ–"બ્હીશ નહિ–બ્હીશ નહિ" તુ પ્રાણીઓના વાકય વડે દૈત્યોનો નાશ કરીશ ત્યાર પછી ૧× અનત ભગવાને મધુ કૈટભને પુન આવેલા જાણી પોતાના મુખથી વિષ્ણુ અને જીષ્ણુ એ ભાઇઓને ઉત્પન્ન કરીને કહ્યુ કે તમો બ્રહ્માનુ રક્ષણ કરો તે બે દૈત્યો વિષ્ણુ અને જીષ્ણુના મનુષ્ય રૂપ ધારણ કરી વિષ્ણુ અને જીષ્ણુના સન્મુખ આવી ઉભા રહ્યા તે સમયે તે બન્ને દૈત્યોએ બ્રહ્માને કહ્યુ કે અમો બન્ને લડીએ છીએ, તૂ સભ્ય થા એમ કહી તે બન્ને દૈત્યો જલમા પેઠા અને માયાવડે જલને સ્થિર કરી ઇચ્છા પ્રમાણે યુદ્ધ કરવાને લાગ્યા લડતા દેવના ૨ સો વર્ષનો વીતી ગયા પણ ગર્વ હઠ્યો નહિ સરખા લક્ષણવાળા જોઇ વ્યાકૂલ થઇ બ્રહ્માએ ધ્યાન ધર્યું અને દિવ્ય નેત્રવડે અતર જાણ્યુ અને વિષ્ણુ, જીષ્ણુના શરીરને કમલન કેશરથી ઉત્પન્ન થએલા બખ્તરથી બાધી દીધુ અને તે મત્ર બોલવા લાગ્યા મત્ર ભણતા કમળને ધારણ કરનારી **સતી** કન્યા ઉત્પન્ન થઇ કન્યાને જોઇ દૈત્યો ગાભરા થયા ત્યારપછી બ્રહ્માએ કહ્યુ કે તૂ કન્યા કોણ છે ? કન્યાએ કહ્યુ કે હુ વિષ્ણુનો સંદેશો લાવનારી મોહિની નામે **માયા** છુ હે બ્રમ્હ ! તે મારૂ કીર્તન કર્યું તેથી તારી પાસે આવી છુ પછી બ્રહ્માએ ગૌણ નામો પાડયા–" મહાવ્યાહૃતિ " મસ્તક ભેદી ઉત્પન્ન થઇ તેથી–સાવિત્રી અને કાશા, અને બીજા નામો કર્મથી ઉત્પન્ન થશે ત્યારબાદ દૈત્યોએ એવો વર માગ્યો કે–અમારૂ મરણ થાય નહિ અને અમે તારા પુત્ર થઇએ દેવી 'તથાસ્તુ' કહી યમસદનમા લઇ ગઇ

વિષ્ણુએ કૈટભને અને જીષ્ણુએ મધુને માર્યા

એ પ્રમાણે બ્રહ્માએ લોકના હિતમાટે વિષ્ણુ અને જીષ્ણુ સાથે રહી બન્ને દૈત્યોને માર્યા

સુતે કહ્યુ કે હે ઋષિઓ ! રૂદ્ર બ્રમ્હાના પુત્ર થયા તે હવે કહુ છુ મધુ અને કેટભ સાથે યુદ્ધ થયા કેડે બ્રમ્હાએ વિષ્ણુને કહ્યુ કે–હે દેવ ! આજ સો વર્ષ પુરા થયા, પ્રલયનો સમય થયો છે, હુ સ્થાનપર જાઉ છુ બ્રમ્હાનુ એવુ વચન

× ૧ અનત ભગવાન તે અનાદિના વિષ્ણુ ભગવાનજ સમજવા

૨ દેવના સો વર્ષો એટલે કરોડોના કરોડો અથવા અબજોના અબજો પણ ગણત્રીમા આપણે હિસાબે કહી શકાય

આભજી વિષ્ણુએ પૃથ્વીને સ્થાવર વિનાની કરી જંગમોનો પ્રકૃતિમા લય કર્યો બ્રમ્હાએ ગોવિંદને આશીર્વાદ આપ્યો અને કહ્યુ કે તે જગત્ બ્રમ્હમય કર્યુ હવે મને કરવા જેવુ હોય તે કહો વિષ્ણુએ કહ્યુ કે હે કમલયોનિ મારૂ વચન સાભળ, હે દેવ ! તે પુત્રની ઇચ્છાથી ઇશ્વર પાસેથી જે કૃપા મેળવી તે તુ સફલ કરી માનાથી ઋણ રહિત થા પછી ઇચ્છા હોય તો ચાર પ્રકારના પ્રાણીઓજ સરજ અથવા તો છોડી દે, પછી બ્રમ્હાએ ગોવિંદથી કાર્યનો સકેત જાણી ઉગ્ર તપ કરવા માડયુ, તપ કરતા ઘણો વખત થયો પણ ફળ થયુ નહિ દુખી થવાથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો તેથી નેત્રમાથી આસુ પડયા અને તે બિંદુઓથી ઝેરી સર્પો ઉત્પન્ન થયા પ્રથમ સર્પો ઉત્પન્ન થએલા જોઇ બ્રમ્હા પોતાને નિંદવા લાગ્યા, મારા તપને ધિક્કાર છે અરે ! પ્રારભમાજ લોકોને નાશ કરનારી પ્રજા ઉત્પન્ન થઇ બ્રમ્હાને ક્રોધની શાન્તિ ન થવાથી મૂર્છા આવી અને પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો પછી બ્રમ્હાના દેહથી રડતા અગીઆર (૧૧) રૂદ્રો પેદા થયા સઘળા પ્રાણીઓમા રહેલા પ્રાણને રૂદ્ર સમજવા અગીઆર નીલલોહિત બ્રમ્હાના લલાટથી ઉત્પન્ન થઇ બ્રમ્હાને પુન સજીવન કર્યા પુત્રરૂપ રૂદ્રે બ્રમ્હાને સજીવન કર્યો ત્યારે કાઇંક સચેત થએલા બ્રમ્હાને રૂદ્રે વચન કહેવાને માડયુ હે બ્રમ્હા તૂ મારી પાસે કાઇ માગ ! અને તૂ પોતાને સ્મરણ કર, હે પ્રભુ હુ રૂદ્ર નામે તારો પુત્ર છુ તુ મારા ઉપર કૃપા કર, રૂદ્રનુ વચન સાભળી સજીવન થએલો બ્રમ્હ સ્નેહયુક્ત કહેવા લાગ્યો કે હે દેવ અગીઆર રૂપવાળો તૂ કોણ છે ? રૂદ્રે નમન કરીને કહ્યુ કે હે બ્રહ્મા ? તે "વિષ્ણુ સાથે મારી પાસે" હે દેવ તુ મારો પુત્ર થા અથવા તારા જેવો ભાર વહન કરનારો પુત્ર આપ. એ પ્રમાણે વર માગ્યો હતો હે દેવ આ સઘળા પુત્રો વડે કાર્ય કરવાને યોગ્ય છે માટે ખેદ છોડી દે અને તૂ લોકને સરજ ? એ પ્રમાણે રૂદ્રનુ કહેવુ સાભળી બ્રમ્હા પ્રસન્ન મનવાળો થયો અને લોકના અતમા-કૃષ્ણ અને શુકલવર્ણવાળા રૂદ્રને ફરી કહેવા લાગ્યો કે હે પ્રભુ તુ મારા કાર્યને વિષે સહાય થા ?

અને મારી સાથે તુ પ્રજા ઉત્પન્ન કર ? તૂ સર્વ પ્રાણીઓના બીજ-વાળો છે તે પ્રમાણે તુ તે કાર્યમા યુક્ત થા ? શકરે 'અસ્તુ' કહી તે વાત ગ્રહણ કરી ત્યાર પછી કાળા મૃગચર્મ વડે શોભતા બ્રમ્હાએ પ્રથમ 'મન' ને ઉત્પન્ન કર્યુ પછી પ્રાણીઓની 'ધારણાને' ઉત્પન્ન કરી પછી જીભ અને પછી સરસ્વતીને સર્જાવી પછી ભૃગુ, અગીરા, દક્ષ, પુલસ્ત્ય પુલહ, ક્રતુ, અને વશિષ્ઠ નામે સાત માનસ પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા પ્રમાણે

પોતાના જેવા વિશ્વને ઉત્પન્ન કરનાર બીજા પણ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા તેના ક્રમ વડે ફરી તેણે મુખથી ગાયો ઉત્પન્ન કરી ત્યાર પછી ઓકાર જેમા મુખ્ય છે એવા વેદ, અને તેની અભિમાની દેવતાઓ ઉત્પન્ન કરી બ્રહ્માએ એ પ્રમાણે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી અને ઉપર કહેલા દક્ષ વિગેરે સમર્થ માણસ પુત્રોને કહ્યુ કે હે પુત્રો તમો રૂદ્ર સાથે પ્રજા સર્જો તમારૂ કલ્યાણ થાઓ તે સમયે પ્રજાના પતિઓએ રૂદ્રની પાસે જઇને કહ્યુ કે હે મહેશ્વર ! તમે રૂદ્ર સાથે પ્રજા સર્જો એવો તમારા ઉપર બ્રહ્માનો સંદેશો છે માટે અમે તારી સાથે પ્રજા સર્જવાને ઇચ્છીએ છીએ દક્ષ વિગેરેનુ એવુ કહેવુ સાભળી રૂદ્ર બોલ્યા કે હે બ્રહ્માના પુત્રો ! તમો મારા પ્રાણુ ગ્રહણ કરી અને મારા બ્રાહ્મણ પુત્રોને અગ્રેસર કરી-બ્રહ્માથી આરભી સ્તભ (ઘાસનો ડાડા) પર્યંતના મહરૂપમય સાત લોકોને સર્જવા યોગ્ય છો, માટે મારા વચનથી જાઓ એવુ કહેવુ સાભળી-દક્ષ વિગેરે પ્રજાપતિઓએ આદિ રૂદ્રને પ્રત્યુત્તર કહ્યો કે હે દેવ ! તમો જે પ્રમાણે આજ્ઞા કરો છો તે પ્રમાણે થશે ત્યારપછી પ્રજાપતિઓ દક્ષને કહેવા લાગ્યા કે હે દેવ ! તૂ મોટો પ્રજાપતિ છે માટે તને આગળ કરીને અમો પ્રજાઓ સર્જીશુ દક્ષે 'એ પ્રમાણે થાઓ' એવુ વચન કહ્યુ પ્રજાની ઇચ્છાવાળા બ્રહ્માએ તે પ્રજાપતિઓ સાથે સૃષ્ટિ રચવાનો આરભ કર્યો

હે ઋષિઓ ! થઇ ગયેલા સાતમા કલ્પમા બ્રહ્માના-ઋભુ અને સનત્ કુમાર નામે તપલોકમા રહેનારા બે પુત્ર થયા ત્યારપછી તે બ્રહ્માએ બીજા મહર્ષિ એવા માનસ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા

" મધુ, કૈટભની ઉત્પત્તિ અને વિનાશનુ વર્ણન નામે પચીસમો અધ્યાય " ૫૮

ઇતિ વૈદિકે-પ્રાચીન વાયુ પુ૦ મા-વિચિત્ર પ્રકારે-મધુ અને કૈટભનુ, અને જગતની ઊત્પત્તિનુ સ્વરૂપ

આમા કિંચિતવિચાર-મધુ અને કટભ આ બે ભાઇઓ મોટા રાજાઓ જૈન ગ્રથોમા કહ્યા છે વૈદિક માર્કંડેયમા-વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પત્તિ બતાવી છે ના વાયુપુરાણમા વાયુદેવે-એમ જણાવ્યુ કે-આ બે ભાઇઓએ અચાનક પણે ઉત્પન્ન થઇ બ્રહ્માને એવુ કહ્યુ કે-તુ અમો બન્નેનો ભક્ષ થઇશ, પણ તે બન્ને કયાથી આવ્યા અને શા કારણથી ભક્ષ થવાનુ કહી ગયા ? બીજા સર્વને છોડી બ્રહ્માને જ ભક્ષરૂપે ખોળ્યો તે વિચારવા જેવુ થાય છે વળી સૃષ્ટિ રચવાના પૂર્ણ જ્ઞાન

વાળા બ્રહ્મા તે ભયકર બે દત્યોને જાણી શકયા નહિ, તેથી ભયનુ રક્ષણ માગવા પાતાળમા હરિને શરણે ગયા ફરીથી મધુ અને કૈટભને આવેલા જાણી હરિએ વિષ્ણુ અને જીષ્ણુને ઉત્પન્ન કરવાની ખટપટ કરી શુ રક્ષા કરવાને પોતે સમર્થ ન હતા ? વળી તે બે દૈત્યોએ વિષ્ણુ જીષ્ણુનુજ સ્વરૂપ ધારણ કરી બ્રહ્માને ભક્ષ્ય ગણી દેવતાઓના સો વર્ષો સુધી લડયા અને બ્રહ્માનુ પણ ભાન ભુલવ્યુ તેથી તેમને ઓળખવા ધ્યાન કરવુ પડયુ (ધ્યાન કોનુ તે આમ નથી) ધ્યાનથી જાણી કમલ કેશરના બખ્તરથી વિષ્ણુ જીષ્ણુનુ શરીર બાધી દીધુ અને મત્ર બોલતા રહ્યા તેથી વિષ્ણુનો સદેશો લાવનારી કન્યા ઉત્પન્ન થઇ ગઇ તેની પાસે પેલા બે દૈત્યોએ તેનાજ પુત્ર થવાનો વર માગ્યો તે પેલી કન્યાએ આપ્યો આ કૃત્રિમની કન્યામા વર આપવાની સત્તા કયાથી ? છેવટે તે કૃત્રિમ બે દૈત્યોને–કૃત્રિમ વિષ્ણુ જીષ્ણુએ માર્યા પણ બ્રહ્માદિક ત્રણે મોટા દેવોમાના કોઇએ કાઇ કર્યુ હોય તેમ જણાતુ નથી તેથી આ લેખ આરે તરફથી વિચારવાનુ પડિતોને જણાવુ છુ

આગળ–બે દૈત્યો મરાણા પ્રલયનો સમય જાણી બ્રહ્માએ રજા માગી વિષ્ણુએ પૃથ્વીને સ્થાવર વિનાની કરી જગમનો પ્રકૃતિમા લય કર્યો વિચાર થાય છે કે–કૃત્રિમ દૈત્યોને મારવા કૃત્રિમ વિષ્ણુ જીષ્ણુને ભળાવ્યા તેનો અત દેવતાઓના સો વર્ષે આવ્યો તો આખી પૃથ્વીને સ્થાવર જગમ વિનાની કરતા કેટલો વખત લાગ્યો હશે ! અને તે કોની પાસે કરાવ્યો હશે ? શુ આ વાત વિચારવા જેવી નથી ? સૃષ્ટિની રચના કરવા માટે તપ કર્યું, ફળ ન આવતા આસુ પડયા, તેના ઝેરી સર્પો થયા તેથી તપને ધિક્કારી છેવટે બ્રહ્માએ મૂર્છાથી પ્રાણ ગુમાવ્યા, ત્યાર બાદ મુડદામાથી અગીયાર રૂદ્રો ઉત્પન્ન થયા તે પ્રાણ થયા ફરી તે મુડદાના લલાટથી ૧૧ નીલલોહિત ઉત્પન્ન થયા તેણે બ્રહ્માને સજીવન કરી વર માગવાનુ કહ્યુ બ્રહ્માએ પૂછયુ કે તૂ કોણ છે? ત્યારે ઇશ્વરે કહ્યુ કે હુ તારો પુત્ર છુ છેવટે લોકના અતમા–કૃષ્ણની અને રૂદ્રની સહાય લેવા ગયા આ બે વખતે ઉત્પન્ન થએલા રૂદ્રો કયા ? અને સર્જવાનો લોક કયો ? આટલુ ટુક માત્રજ લખી બાકીનો વિચાર કરવાનુ વાચક વર્ગને સોપુ છુ

॥ ઇતિ વાયુ પુરાણના મધુ અને કૈટભનો વિચાર ॥ પ્રકરણ ૨૯ મુ સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૩૦ મું.

પંદરમા તીર્થંકર અને પાંચમા પુરૂષસિંહ વાસુદેવાદિકનું ત્રિક

(બળદેવ-સુદર્શન, વાસુદેવ-પુરૂષસિંહ, પ્રતિવાસુદેવ-નિશુંભ)

૧૫ મા તીર્થંકરનો જીવ પૂર્વ ભવમાં ધાતકીખંડ પૂર્વ મહાવિદેહના ભરત ક્ષેત્રમાં-ભદ્દિલ નગરના રાજા-**દઢરથ** હતા તેમને વૈરાગ્ય થવાથી યતિ દીક્ષા લીધી દુષ્કર તપ તપી તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું અન્તે વૈજયંત વિમાનના દેવતા થયા ત્યાંથી ચ્યવીને આ ભરત ક્ષેત્રમાં રત્નપુર નામના નગરના રાજા ભાનુ રાણી **સુવ્રતાની** કુક્ષિથી પંદરમા **ધર્મનાથ** તીર્થંકર પણે ઉત્પન્ન થયા

હવે બળદેવાદિકના પૂર્વ ભવનો ઇસારો-જંબૂદ્વીપ-પશ્ચિમ વિદેહ ક્ષેત્રમાં અશોક નામની નગરી હતી તેના રાજા **પુરૂષવૃષભ** નામના હતા વૈરાગ્ય થવાથી તેમને મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી અને દુષ્કર તપ તપ્યા અન્તે આઠમા સહસાર દેવલોકના અઢાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતા થયા આ દેવતાના સોળ સાગરોપમ વિતી ગયાના સુમારે પોતનપુર નામના નગરમાં '**વિકટ**' નામનો એક રાજા થયો તેને **રાજસિંહ** નામના રાજાએ જીતી લીધો વિકટ રાજાએ દિક્ષા લીધી તીવ્ર તપ કરતાં રાજસિંહ રાજાને મારવાનું નિદાન કરી અંતે બીજા દેવલોકમાં **બે સાગરોપમના** આયુષ્યવાળો દેવતા થયો

હવે રાજસિંહ રાજા પણ સંસારમાં અનેક ભવોમાં ભમી છેવટે હરિપુર નામના નગરમાં ત્રણ ખંડને સાધવાવાળો **નિશુંભ** નામનો પ્રતિવાસુદેવ થયો હવે આ તરફ અશ્વપુર નગરનો રાજા **શિવ** નામનો હતો તેને **વિજયા** અને **અમકા** નામની બે રાણીઓ હતી જે **પુરૂષવૃષભનો** જીવ હતો તે આઠમા દેવલોકથી ચ્યવીને વિજયા નામની રાણી હતી તેમની કુક્ષીથી **સુદર્શન** નામના બળદેવપણે, અને **વિકટનો** જીવ બીજા દેવલોકથી ચ્યવીને **પુરૂષસિંહ** નામના વાસુદેવ પણે જન્મ્યા કોઇ ગવિષ્ટ સીમાડાના રાજાને તાબે કરવાને સૈન્ય સાથે સુદર્શનને શિવરાજાએ મોકલ્યા પાછળથી સ્નેહને લીધે વાસુદેવ પણ ગયા બળદેવે વચમાં રોક્યા ત્યાં પિતાના દાહજ્વરનો પત્ર મળ્યો, વાસુદેવ ભુખ્યા અને તરસ્યા અતિ દુઃખથી પિતાને મળ્યા પતિના વિયોગે માતા પણ મરવા પડી વાસુદેવ પણ મુર્છા ખાઇને પડયા વળી પાછા પિતાના મરણથી મૂર્છા ખાઇને પડયા છેવટે સાવચેત થઇ પ્રેતકાર્ય

મ્યુ પત્ર પહોચનાની સાથે સીમાડાના ગજાને તાબે કરીને બળદેવ વાસુદેવને મળ્યા ભેટીને ખૂબ રોયા એટલામા બન્ને ભાઇને તાબે થવા નિશુંભે દુત મોકલ્યો તાબે ન થવાથી નિશુંભ સાથે મોટી લડાઇ જામી તેમા પુરૂષસિંહ વાસુદેવના ચક્રરત્નથી નિશુંભ પ્રતિવિષ્ણુ મરાણો અને વાસુદેવ ત્રણે ખડના ભોકતા થયા ધર્મનાથની દેશનાથી વાસુદેવને સમ્યકત્વપણુ, બળદેવને શ્રાવકપણુ, અને વાસુદેવ છઠ્ઠી નરકે અને બળદેવ દિક્ષા લઇ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષમા ગયા અહિ સુધી પાચ વાસુદેવાદિકના ચરિત્રો કહી બતાવ્યા

ઇતિ જૈન પ્રમાણે-પુરૂષસિંહ વિષ્ણુ અને નિશુંભ પ્રતિવિષ્ણુનુ સ્વરૂપ

વૈદિકે મત્સ્યપુરાણના શુંભ અને નમિ બે દૈત્યો.

મતમીમાસા પૃ ૧૪૯ મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૧૫૧ મા

" શુંભ અને નમિ નામના બે દૈત્યોની સાથે વિષ્ણુજીની લડાઇ જામી પ્રથમ વિષ્ણુજીએ શુંભને ઉમઠેર્યો એટલે નમિ નામના દૈત્યે મોટી ગદા લઇને પ્રથમ ગરૂડના માથામા મારી અને પરીઘ લઇને શુંભ નામના દૈત્યે વિષ્ણુના માથામા મારી એટલે ગરૂડ અને વિષ્ણુ બન્ને મૂર્છિત થઇ પડયા અને યુદ્ધમા ખૂમાન વઇ પડયો પછી ગરૂડ અને વિષ્ણુ બન્ને સચેતન થયા પછી તે યુદ્ધમાથી નીકળી નાઠા ઇત્યાદિ

(૧) શુંભ અને નમિદૈત્યની સમીક્ષા

સજ્જનો ! જૈન ઇતિહાસ જોતા-પુરૂષસિંહ નામના વાસુદેવ અને નિશુંભ નામના પ્રતિવાસુદેવ પદરમા તિર્થંકરના સમયમા થયા છે અને દ્વારિકાના શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ કે જે ગરૂડના ચિન્હવાળા બાવીશમા તિથકર શ્રી નેમનાથના સમયમા થયા છે બન્ને વાસુદેવને લાખો કરોડો વર્ષોનુ છેટુ છે બધાએ વાસુદેવોની વ્યકિતઓ જુદા જુદા સ્વરૂપે મનુષ્ય પણાની છે એજ પ્રમાણે પ્રતિવાસુદેવોની વ્યકિતઓ પણ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે મનુષ્યના સ્વરૂપનીજ છે છતા પણ પુરાણકારોએ આખો મીચીને વાસુદેવોને એકના એક વિષ્ણુ રૂપે લખ્યા અને પ્રતિવાસુદેવોને જુદા જુદા રૂપના અસુરો અને દાનવો ઠરાવી ચારે આચળનો લોચો વાળી દીધો હોય એમ જણાય છે કેમકે પદરમા તિર્થંકરના સમયમા જે પ્રમાણે વાસુદેવને વિષ્ણુરૂપે ચિત્ર્યા છે તેજ પ્રમાણે બાવીશમા તિર્થંકરના સમયના વાસુદેવથી કૃષ્ણને પણ ચિત્ર્યા જુવો કે હરિવંશ પુરાણના બીજા ખડમા શ્રી કૃષ્ણની એક કથા નીચે પ્રમાણે છે—

29

"શ્રી કૃષ્ણ મહારાજે દ્વારકા વસાવી ત્યારે એ ઇચ્છા થઇ કે–જે વસ્તુઓ રાજા ઇંદ્રને ત્યા સ્વર્ગમા ઉપસ્થિત છે તે મધળી લાવીને આ દ્વારિકાપુરીને સ્વર્ગતુલ્ય બનાવી દઉ એવો વિચાર કરીને શ્રી કૃષ્ણ ગરૂડ ઉપર સવાર થઇને સ્વર્ગમા ગયા ત્યા રાજા ઇંદ્ર સાથે મોટુ યુદ્ધ થયુ તેમા જીતી કલ્પવૃક્ષ ઉખાડીને તથા નંદન વનને ઉખાડી ગરૂડ ઉપર મુકીને દ્વારિકા તરફ ચાલવા લાગ્યુ માર્ગમા એક દૈત્યની (૧૬૦૦૦) સોળ હજાર કન્યાઓ હતી તેમને પણ ગરૂડ ઉપર સવાર કરી દીધી અને ત્યાથી અઠનક માલ લઇ તે પણ ગરૂડ ઉપર ભરી દ્વારિકા આવી પહોચ્યા શુ આવી અરેબીયન નાઇટ્સને હઠાવે તેવી વાતો સભવિત છે કે? (શકા કોષ શકા ૪૮ મી પૃ ૭ માથી)

પૂર્વના ત્રણે લેખોનો કિંચિત વિશેષ વિચાર–જૈનોએ પ્રતિવિષ્ણુને નિશુભ નામથી કહ્યો હતો ત્યારે મત્સ્ય પુરાણવાળાએ શુભ નામથી દૈત્યપણે ઓળખાવ્યો પણ વાસુદેવનેતો વિષ્ણુરૂપેજ કહ્યો છે હરિપુરાણ વાળાએ લાખો કરોડ વર્ષના આતરે થએલા ગરૂડના વાહનવાળા શ્રી કૃષ્ણનેજ વિષ્ણુભગવાન રૂપ ઠરાવી-સ્વર્ગના ઇંદ્રને પણ જીતવાવાળા બતાવ્યા છે એટલુજ નહિ પણ પોતાનુ સવ કાર્ય કરીને પણ આવ્યા છે ત્યારે મત્સ્યપુરાણવાળાએ તેજ વિષ્ણુ ભગવાનને પોતાના ગરૂડની સાથે પોતાની કમર બે દૈત્યોથી તોડાવીને યુદ્ધમાથી ભાગવાવાળા જણાવ્યા છે ગીતાવાળાએ—તેજ વિષ્ણુને વારવાર અવતાર લઇને ભક્તોના ઉદ્ધાર કરવાવાળા કહ્યા છે ત્યારે આ બધી વાતો સત્યરૂપે સમજવી કે જૈન મતના ઇતિહાસથી લઇને તર્કટરૂપ ઉભી કરલી સમજવી? આમા સમજવુ શુ?

ઉપરના પ્રકરણોમા–૧૧ માથી ૧૫મા તીર્થંકરના સમય સુધીમા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવાદિકનાં પાચત્રિક થયા તે કહીને બતા યા પ્રથમ ઋષભદેવના સમયે ભરત ચક્રવર્તી અને બીજા તીર્થંકરના સમયે સગર ચક્રી થયા તે પણ કહી બતાવ્ય હતા હવે આગળ એકના પછી બીજા એમ પાચ ચક્રવર્તીઓ થયા છે તેમનો કિંચિત્ વિચાર લખીને બતાવીએ છીએ

॥ ૧૧ થી ૧૫ તીર્થંકરો અને પાચ વાસુદેવના ત્રિક થયા તે બતાવ્યા ॥

॥ ઇતિ વૈદિક મત્સ્ય પુરાણના શુભ અને નમિ દૈત્યો અને તેની સમીક્ષા પ્રકરણ ૩૦ મુ સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૩૧ મું

૧૫ મા અને ૧૬ મા તીર્થંકરના મધ્યકાળમા ત્રિજા અને ચોથા ચક્રવર્તીઓ

(૧) ત્રિજા ચક્રવર્તી—'મઘવા' થયા છે તેમના પૂર્વ ભવનો ઇસારો

બારમા તીર્થંકરના સમયમા **નરપતિ** નામના રાજા થએલા તેમને રાજ્ય છોડીને યતિદીક્ષા ગ્રહણ કરી શુદ્ધપણે વ્રતનુ પાલન કર્યું ત્યાથી કાળ કરીને મધ્ય ગ્રૈવેયકના દેવલોકમા અહમિંદ્ર પણે દેવતા થયા

ઘણા કાળ સુધી ત્યાનુ સુખ ભોગવ્યા પછી અન્તે **પદરમા** તીર્થંકર થયા

તેમના પછી શ્રાવસ્તી નામની નગરીના રાજા **સમુદ્ર વિજય**, રાણી ભદ્રા તેમની કુક્ષિથી '**મઘવા**' નામના ત્રિજા ચક્રવર્તી થયા તેમને પચીશ હજાર વર્ષ કુમાર વયમા, પચીસ હજાર વર્ષ મડલીકપણામા, દશ હજાર વર્ષ, દિગ્વિજયમા, ત્રણ લાખને નેવુ હજાર વર્ષ ચક્રવર્તીપણામા અને પચ્ચીસ હજાર વર્ષ તપારાધનમા એમ એકદર પાચ લાખ વર્ષનુ આયુષ્ય નિર્ગમન કરીને અન્તે **સનત્કુમાર** નામના દેવલોકમા મહર્દ્ધિક દેવતા પણે ઉત્પન્ન થયા પ્રથમના જે ભરત અને સગર એ ચક્રવર્તીઓ થયા હતા તે મોક્ષમા ગયા હતા પણ આ ત્રિજા ચક્રવર્તી તો દેવલોકમાજ ગયા છે એટલુ વિશેષ છે આ ચક્રવર્તીના સમયમા પદરમા તીર્થંકરનુ શાસન ચાલતુ હતુ પણ તીર્થંકરની હૈયાતી ન હતી

(૨) ચોથા સનત્કુમાર ચક્રવર્તી

ત્રિજા **મઘવા** ચક્રવર્તી થયા પછી કેટલોક કાળ વીત્યાબાદ પદરમા તીર્થંકરના શાસનમાજ ચોથા **સનત્કુમાર** ચક્રવર્તી પણ થયા છે અને શિવ પુરાણાદિકમા—સનત્કુમાર સહિતાના નામથી સનતકુમારનુ વર્ણન કરેલુ છે તેની સાથે આદર્શરૂપે જોવાને અમો જૈન ઇતિહાસથી કિંચિત્ માત્ર સ્વરૂપ લખીને બતાવીએ છીએ તેનુ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે—

કાચનપુરમા પાચસો રાણીઓનો પતિ **વિક્રમયશા** રાજા થયો હતો અને તેજ નગરમા સપત્તિનો ભડાર **નાગદત્ત** નામે સાર્થવાહ પણ રહેતો હતો તેની સ્ત્રી વિષ્ણુશ્રી અતિ રૂપવતી હતી તે વિક્રમયશાને નજરે પડતા કામથી તેણે તેનુ હરણ કર્યું રાજાએ કેટલોક કાલ સુખમા અને નાગદત્તે દુ ખમા

નિર્ગમન કર્યો પણ વિષ્ણુશ્રી બીજી રાણીઓને કાવત્રાથી ક્ષીણ થતી મરણ પામી રાજા પણ સાથવાહની પેઠ વિકળ થયો અને મુડદાને પકડીને અનેકવિલાપો કરવા લાગ્યો નજર ચુકાવીને મંત્રીઓએ શગને જંગલમા ફેંકાવી દીધુ હા કયા ગઇ, હા કયા ગઈ એમ ત્રણ દિવસ અન્ન પાણી લીધા વગર રાજા ઉન્મત્તની પેઠે ફરવા લાગ્યો છેવટે આ રાજા મરી જશે એમ જાણીને તેમના કારભારીઓએ શબ જગલમા પડેલુ બતાવ્યુ પણ તે અનેક પખીઓના અને જાનવરોથી કુથીત થએલુ જોઇ છેવટ વૈરાગ્ય થયો દીક્ષા ગ્રહણ કરી દુષ્કર તપ તપ્યો અન્તે સનન્તકુમાર નામના ત્રિજા દેવલોકમા દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો પણ ત્યાથી ચ્યવીને–રત્નપુરમા જૈનશ્રેષ્ઠિનો પુત્ર **જિનકુમાર** નામે થયો

આ તરફ નાગદત્ત પણ અતિદુઃખથી મરણ પામી તીર્યચાદિ અનેક યોનિયોમા ભમ્યા પછી–સિંહપુરમા **અગ્નિશર્મા** નામે બ્રાહ્મણનો પુત્ર થયો છેવટે ત્રિદડીના વેશે રત્નપુરમા આવ્યો છે ત્યાના **હરિવાહન** નામના રાજાએ પેલાત્રિદડીને પારણાને માટે બોલાવ્યો છે દૈવયોગે ત્યા આવેલો પેલો વણિકપુત્ર **જિનકુમાર** ત્રિદડીની નજરે પડતા તેના નેત્ર લાલચોળ થઇ ગયા અને રાજાને કહ્યુ કે આ શ્રેષ્ઠિના પૃષ્ઠ ભાગ ઉપર ઉષ્ણ દુધપાકનુ પાત્ર મુકી ભોજન કરાવે તોજ કરૂ છેવટે એકનો બે ન થવાથી રાજા પણ તેનો ભક્ત હોવાથી તેમ કબુલ કર્યુ રાજાની આજ્ઞાથી જિનકુમાર પોતાના પૂર્વ કર્મના ફળનો વિચાર કરતો પોતાની પીઠ ધરી ભોજન કરાવવા માડયુ પણ તાપના યોગથી લોહિ માસ ખદખદી જવાથી પાત્ર પોતાની મેળે ખસી પડયુ છૂટો થઇને ઘરે ગયો, સર્વને ક્ષમાવી દીક્ષા ગ્રહણ કરી પર્વત ઉપર ચઢી ધ્યાનમા રહેવા લાગ્યો રાષ કર્યો વગર પીડા સહન કરતો મરણ પામી સૌધર્મ કલ્પે ઇંદ્ર પણે ઉત્પન્ન થયો પેલો ત્રિદડી પણ મરણ પામી, આભિયોગિક કર્મ વડે તે ઇદ્રનો ઐરાવણ નામે હાથી પણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાથી ચ્યવીને તે ત્રિદડીનો જીવ અનેક ભવોમા ભ્રમણ કરી છેવટે **અસિતનામે યક્ષરાજ થયો**

હવે આ તરફ હસ્તિનાપુરના રાજા **અશ્વસેન** રાણી **સહદેવીની** કુક્ષિથી જીનકુમારનો જીવ પહેલા દેવલોકથી ચ્યવીને ચોથો **સનત્કુમાર** ચક્રવર્તી પણે ઉત્પન્ન થયા

પોતાના **મહેંદ્રસિંહ** મિત્ર સાથેની ઉદ્યાન ક્રીડા છોડી દઇ પિતાની પાસે ભેટ તરીકે આવેલા અનેક અશ્વોમાંથી એક **જલધિકલ્લોલ** નામના અશ્વ ઉપર સનત્કુમાર ચઢયા ઉલટી શિક્ષાવાળો અશ્વ જેમ લગામ ખેચે તેમ અધિક દોડતા ક્ષણવારમા અદ્રશ્ય થઇ ગયો

છેવટે અશ્વસેન રાજા અશ્વની સેના લઇ પગલે પગલે પાછળ પડયા પણ અતિમહન પવન ધુલીથી સર્વ સૈન્ય આકુળવ્યાકુળ થઇ ગયુ છેવટે અશ્વસેન રાજાને પાછાવાળી મહેંદ્રસિંહ પોતાના સૈન્ય સાથે મોટી વિકટ અટવીમા પડતા સૈન્ય પાછળ પડી જવાથી પોતે એકલોજ છએ ઋતુનો અનેક સકંટોનો અનુભવ કરતો એક વર્ષ દિવસ તક ભટક્યો. છેવટે અનેક રમણીઓના ગીતગાન સાભળતા પોતાના મિત્રને જોયો. (આ ઠેકાણે ઘણુ લાણુ અને આશ્ચર્ય જનક વર્ણન છે) પણ આ તીથી ઓળખી શકયો નહિ. છેવટે વૈતાલિકના મુખથી–અશ્વસેન રાજાના પુત્ર સનત્કુમાર ! તમારો જય ! જય ! એવા શબ્દો સાભળી નિશ્ચય થવાથી–હર્ષ અને વિષાદની સાથે ભેટયો છેવટે મહેંદ્રસિંહ પ્રત્યે બોલ્યો કે પ્રિય મિત્ર અહિં શી રીતે આવ્યા ઇત્યાદિક અનેક પ્રશ્નોના ઉત્તર થયા પછી વિદ્યાધરોની રમણીઓ પાસે સ્નાન ભોજનાદિક કરાવ્યુ પછી મહેંદ્રસિંહે પણ અનેક પ્રશ્નો પૂછયા તેનો ઉત્તર પોતે ન આપતા વિદ્યાથી જાણનારી બકુલમતીને ભલામણ કરી, પોતે નિદ્રાના મિષથી અદરના ભાગમા ગયો એટલે બકુલમતી કહેવા લાગી કે–તે વખતે તમારા સઘાના દેખતા વેગથી ચાલતા અશ્વે ભયકર અટવીમા પ્રવેશ કર્યો, છેવટે જીભ્હા બહાર કાઢતો અશ્વ દેખી તમારા મિત્ર ઉતરી પડયા જીન વિગેરે છોડી નાખ્યુ કે તુરતજ તે ઘોડાના પ્રાણ નીકળી ગયા છેવટે તમારા મિત્ર પણ અટવીમા આમ તેમ ફરતા આકુળવ્યાકુળ થઇ એક આડ નીચે જઇ પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડયા પણ તે વનના અધિષ્ઠાયક યક્ષે જળ વિગેરે છાટી સચેતન કર્યા પછી પાણી પાયુ પછી તમારામિત્રે પૂછયુ કે તને કોણ છો ? અને જળ કયાથી લાવ્યા ? યક્ષે કહ્યુ કે હુ અહિ વસનારો યક્ષ છુ અને માન સરોવરથી જળ લાવ્યો છુ પછી તમારા મિત્રે કહ્યુ કે ત્યા સ્નાન કરવાનુ મલે તો મારો દાહ શાન્ત થાય. છેવટે કદલીપત્રમા બેસારી સ્નાન કરાવી શ્રમ દુર કરાવ્યો.

તે વખતે પૂર્વ જન્મનો વૈરી અસિતાક્ષ નામનો યક્ષ ત્યા આવીને અનેક પ્રકારે કર્યા છેવટે પવન અને ધુલીથી અધકારમય જગત કરીને–ભયકર રૂપવાળા અનેક પિશાચો વિકુર્વી આર્યપુત્ર ઉપર દોડાવ્યા પણ તેથી નિષ્ફળ નિવડી નાગ પાશના બધનથી બાધ્યા, તે પણ ક્ષણમા તોડી નાખ્યુ છેવટે તે યક્ષની સાથે અનેક પ્રકારનુ યુદ્ધ થતા છેવટે તે નાશી છુટયો દિવસના અન્તે ત્યા આવેલી એચર કન્યાઓએ દીઠા કામદષ્ટિથી જોવા લાગીઓ તમારા મિત્રે પૂછયુ કે તમે કોણ છો? તેમને ઉત્તર આપ્યો કે અમો વિદ્યાધરના રાજા ભાનુવેગની આઠ પુત્રીઓ છીએ એમ કહી નજીકમા પોતાના પિતાની નગરીમા લઇ ગઇઓ

અને પિતાની પાસે મોકલી આપ્યા વિદ્યાધરે પણ અતિ આગ્રહથી કહયુ કે મારી આઠ પુત્રીઓનુ પાણીગ્રહણ કરો ! છેવટે પરણ્યા, રતિગૃહમા નિદ્રાવશ થયા પછી અસિતાક્ષ યક્ષે ઉપાડીને અટવીમા ફેંકયા જાગ્યા પછી આ શુ થયુ એમ વિચાર કરી ફરતા આઠ માલનો મહેલ જોયો નજીકમા જતા કોઈ સ્ત્રીનુ રુદન સાભળ્યુ છેવટે સાતમી ભૂમી સુધી ચઢતા સાભળ્યુ કે હે કુરુવશી સનતકુમાર ? જન્માતરમા પણ તમે મારા ભર્તાર થજો છેવટે તેણીને તેઓએ પૂછયુ કે તુ કોણ છે ? અને અહી એકલી કેમ રહે છે? અને તને દુઃખ શુ છે ? તે બોલી કે હુ ચદ્રયશા રાજાની સુનદાપુત્રી છુ, સનતકુમાર મારા મનોરથવડે ભર્તાર થએલા છે અને માતાપિતા પણ આપી ચૂકયા છે પણ કોઇ વિદ્યાધર મારૂ હરણ કરી આ સાત માળનો મહેલ વિકુર્વી મને મૂકી ગયા ગયો અને આગે શુ થશે તે હુ જાણુતી નથી સનતકુમારે કહયુ કે તે તારો પતિ તેજ હુ છુ એટલુ સાભળતાજ ખુશી થઇ ગઇ એટલામા ત્યા આવેલા તે વજ્રવેગ વિદ્યાધરે ઉચકીને આકાશના ફેંકયો અને હા નાથ ! હા નાથ ! કહેતી તે બાળા પૃથ્વી ઉપર પડી, પછી કુમારે પોતાની મુષ્ટીથીજ તે વિદ્યાધરને માર્યો અને તે બાળાનુ પાણીગ્રહણ કર્યુ “સ્ત્રી રત્ન થશે ” એવી નિમિત્તિઆઓની સૂચના થઇ હવે કોપ કરતી વજ્રવેગની બહેન આવી પણ તારા ભાઇને મારનાર તારો પતિ થશે એવુ જ્ઞાનીનુ વચન સાભળતા શાન્ત થઇ ગઇ અને તેને પણ ગાધર્વ વિવાહથી પરણ્યા

તેટલામા કોઇ બે વિદ્યાધરોએ બકતર અને મહારથ આપીને કહ્યુ કે—વજ્રવેગનો પિતા મોટા સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરવાને આવે છે અમો ચદ્રવેગ અને ભાનુવેગ જે તમારા સસરા છે તેના અમો માણસો છીએ તમારા સસરાઓ પણ સૈન્ય સાથે આવે છે એમ કહેતની સાથેજ આકાશ માર્ગથી આવીને ભેગા થયા એટલામા વજ્રવેગનો પિતા અશનિવેગ પણ આવી પહોચ્યો અને મોટો કોલાહલ થયો વધ્યાવલીએ પ્રજ્ઞપ્તિ નામની વિદ્યા કુમારને આપી છેવટે મોટુ યુદ્ધ થતા બન્નેના સૈનિકો ભાગ્યા છેવટે બન્ને નયકોના યુદ્ધમા અશનિવેગનો હાથ કપાયો પણ યુદ્ધ છોડયુ નહિ છેવટે વિદ્યાદેવીના આપેલા ચક્રથી સનતકુમારે અશનિવેગનુ માથુ છેદી નાખ્યુ અને જય જયકાર થયો પછી બધા વિદ્યાધરોની સાથે વૈતાઢય પર્વત ઉપર ગયા ત્યા વિદ્યાધરોના રાજાનો કુમારને અભિષેક થયો પછી નદીશ્વર દ્વીપે આડબરથી અષ્ટાન્હિક મહોત્સવ કર્યો

એક વખતે મારા પિતા ચદ્રવેગે જ્ઞાની મુનિને પૂછેલુ કે, મારી પુત્રીઓનો પતિ કોણ થશે ? તે જ્ઞાનીએ કહેલુ કે બકુલમતી વિગેરે, તમારી

આ પુત્રીઓનો પતિ ચોથા ચક્રવર્તિ સનત્કુમાર થશે આ વાત કેમ બનશે એમ વિચાર કરતા હતા પણ ભાગ્યયોગે તે સહજ આવી મળ્યા એ હું વિગેરે ઓ કન્યાઓ પરણ્યા અનેક ક્રીડાઓથી કાળ નિગમન કરતા આજેજ અહી આવતા તમારા મેળાપથી તમારા મિત્ર આનંદ પામ્યા

આટલી વાત થઈ કે તુરતજ સનત્કુમાર પણ મહેલથી બહાર આવ્યા અને મિત્રને લઈ વૈતાઢ્યે ગયા કેટલાક કાળ પછી મહેન્દ્રસિંહે માતા પિતાને યાદ કરાવ્યા કે તુરતજ વિદ્યાધરો, મિત્રો, સ્ત્રીઓ સહિત આવીને માતાપિતા વિગેરેને પણ અત્યંત આનંદિત કર્યા અશ્વસેન રાજાએ સનત્કુમારને ગાદીએ અને મહેન્દ્રસિંહને સેનાપતિ પદે સ્થાપન કરી કોઈ વૃદ્ધ સાધુની પાસે દીક્ષા લઈ સ્વકાર્યને સાધ્યું

રાજ્યનું પાલન કરતા કુમારને સૌધર્મેન્દ્રે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના સ્થાનપરના પૂર્વના ઇંદ્ર જાણી-કુબેરને જણાવીને અનેક વસ્તુઓ આપવાનું કહી ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કરવાની આજ્ઞા કરી તેમના તરફનો અભિષેક થયા પછી ફરીથી સર્વ રાજાઓના તરફથી પણ અભિષેક થયો.

એક વખત સૌધર્મ સભામાં દેવ નાટક થતા ઇશાન કલ્પનો અતિરૂપવાન એક સંગમ નામનો દેવતા આવેલો જોઈ દેવતાઓએ ઇંદ્રને પૂછ્યું કે-આ દેવ અતિરૂપ કેમ પામ્યો? ઇંદ્રે કહ્યું કે-પૂર્વે કરેલા તપના પ્રભાવથી તો શું આવા રૂપવાળા બીજા કોઈ હશે? હા, એથી પણ અધિકરૂપવાળા સનત્કુમાર ચક્રવર્તી છે શ્રદ્ધા ન થવાથી બે દેવો બ્રાહ્મણના વેશે આવીને કુમારને રૂપ જોવાની ઇચ્છા બતાવી અલંકાર વિનાનું પણ રૂપ જોવાથી ઘણા ચકિત થયા કે દિવસે ! શૃંગાર કર્યા પછી જોવાને આવજો તે રૂપ ફરીથી જોતા એમને ખેદ થયા સનત્કુમારે પૂછ્યું ખેદિત કેમ? દેવતાઓએ કહ્યું કે હવે શરીર રોગગ્રસ્ત થયું છે, તેની ખાત્રી કરાવીને પોતાનું સ્વરૂપ પણ જણાવ્યું પછી અન્તર્ધાન થઈ ગયા

પછી ચક્રીએ શરીરને ક્ષીણ જાણી દીક્ષા લઈ ઘોર તપસ્યા કરી અને અનેક લબ્ધીઓ પ્રાપ્ત કરી છતા પણ શરીરની દરકાર ન કરી ઇંદ્રે ફરીથી પ્રશંસા કરી જે પોતાની લબ્ધીઓથીજ રોગ દૂર કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થવા છતા પણ ? મને રોગ સ્વની દરકાર કરતા નથી. પ્રથમના દેવતાઓજ આશ્ચર્યથી વૈદ્યનું રૂપ ધારણ કરી ચક્રી સાધુની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે-આપના શરીરમાં ઘ . રોગો છે જો આજ્ઞા હોય તો અમો ક્ષણમાં રોગો દૂર કરીએ સનત્કુમારે કહ્યું

ડ-દ્રવ્યરોગો અને ભાવરોગોમાંથી કયા રાગોને દૂર કરશો ? છેવટે કેહેવા લાગ્યા કે ભાવરોગોને દૂર કરવાનું સામર્થ્ય અમારામાં નથી ચક્રીએ કહ્યું કે દ્રવ્યરોગના ચિકિત્સા તું કરે તે જુવો એમ કહીને પોતાના કદનું બિંદુ પોતાની કુરવાંગી આગળીને લગાડી સુવર્ણના જેવી કરી બતાવી. છેવટે દેવતાઓ નમસ્કાર કરી પોતાનું સ્વરૂપ બતાવી અંતર્ધાન થઈ ગયા છેવટે સનત્કુમાર રાજર્ષિએ અનશન વ્રત ગ્રહણ કરી અન્ત દેવલોકમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા. આ સનત્કુમાર ચક્રવર્તીના ચરિત્રનો વિશેષ ભાગ ત્રિષષ્ટિના ચોથા પર્વ સંપૂર્ણ જોઈ લેવો. ઇત્યલં વિસ્તરેણ ।

મઘવા અને સનત્કુમારના સંબંધમાં કિંચિત્ વિચાર.

પહેલા ઋષભદેવના સમયમા-ભરતચક્રવર્તી બીજા અજિતનાથના વખતે સગરચક્રવર્તી થયા તેમના સ્વરૂપનો અને તે શિવાય બીજી પણ ઘણી બાબતેનો વિચાર કરીને બતાવ્યો તે આપ સજ્જનોએ જોયો ત્યારબાદ ૧૧મા તીર્થંકરના સમયની સાથે જોડાયલું અને વિવિધ પ્રકારના વિચારોના ઉછાળાવાળુ બ્રહ્માજીનું સ્વરૂપ લખાયું તે પણ જોયું ત્યારબાદ ૧૫મા તીર્થંકરના સમય સુધીમા વાસુદેવાદિકના થએલા પાચ ત્રિકનું સ્વરૂપ તે પણ આપ સજ્જનોએ જોયું અહિં સુધીનું બધું સ્વરૂપ તો પ્રાયે જૈન અને વૈદિકના મત પ્રમાણે તુલના સ્વરૂપથી લખાયું છે તે પ્રમાણેજ આપ સજ્જનોએ જોયું.

હવે આગળ પંદરમા તીર્થંકર મોક્ષમાં ગયા પછી તેમના અલતાજ શાસનમાં-ત્રિજા મઘવા અને ચોથા સનત્કુમાર એ બે ચક્રવર્તીઓ થયા છે તેમનું પણ કિંચિત્ સ્વરૂપ જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે લખીને બતાવ્યું

ત્રિજા મઘવા ચક્રવર્તીનો ઇતિહાસ પુરાણકારોએ કેવા સ્વરૂપનો ગોઠવ્યો તેના વિચારમાં અમે ઉતર્યા નથી ચોથા સનત્કુમાર ચક્રવર્તીનો ઇતિહાસ સનત્કુમાર સંહિતાના નામથી શિવપુરાણાદિકમા લખાએલો છે તેની સાથે જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે લખીને બતાવેલા વિષયની સાથે મેળવી સત્યાસત્યનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરું છું

ઇતિશ્રી જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે ત્રિજા મઘવા અને ચોથા ચક્રવર્તી સનત્કુમારનું કિંચિત્ સ્વરૂપ પ્રકરણ ૩૧ મું સંપૂર્ણ ॥

પ્રકરણ ૩૨ મું.

પાચમા ચક્રવર્તી ૧૬ મા તીર્થંકર, શ્રી શાતિનાથ

એમને પૂર્વ ભવમા કરેલી કબૂતર ઉપર દયા.

૧૫ મા, -અને ૧૬ તીર્થંકરના મધ્યમા ત્રિજા મઘવા અને ચોથા સનત્કુમાર એ બે ચક્રવર્તીઓ જુદા જુદા સમયમા ક્રમવાર, છએ ખડના ભોક્તા થયા તેમણુ સ્વરૂપ કિંચિત કહીને બતાવ્યુ

ત્યારબાદ લાબા-લાબા કાલના છેટે ક્રમવાર-૫મા, ૬ઠા અને સાતમા જે ચક્રવર્તીઓ થયા છે તેઓજ, છએ ખડના રાજ્યનો ત્યાગ કરી-૧૬ મા, ૧૭ મા, અને ૧૮ મા, તીર્થંકરના પદનો ભોગ કરી મોક્ષમા ચાલ્યા ગયા છે

તેમા જે પાચમા ચક્રવર્તી અને સોલમા તીર્થંકર થયા છે તેમને ધર્મના બોધની પ્રાપ્તિ થયા પછી-બાર ભવો કરેલા છે, તેમાના ૧૦ મા ભવે-બાજ પખીના સપાટામાથી એક કબૂતરને પોતાના શરીરના ભોગથી બચાવેલો છે તેથી તેમના બાર ભવનુ સ્વરૂપ કિંચિત માત્ર લખીને બતાવીએ છીએ

(૧) પહેલા ભવમા-જબૂદ્વીપ, ભરતક્ષેત્રના રત્નપુરમા શ્રીષેણ રાજા થયા અભિનદિતા, શિખિનદિતા બે રાણીઓ અભિનદિતાને સૂર્ય ચદ્ર જેવા ઇદુષેણ, બિદુષેણ બે પુત્રો વરવાને આવેલી રાજકન્યા, તેની સાથે આવેલી વેશ્યાને જોતા બન્ને ભાઇઓનુ મોટુ યુદ્ધ શ્રીષેણને સસાર ઉપર ધિક્કાર ઝેરના પ્રયોગથી મરણ (૧)

(૨) બીજા ભવે-જબૂદ્વિપના ઉત્તરકુરૂમા-રાજા રાણીનુ પુરૂષ સ્ત્રી રૂપે યુગલ

(૩) ત્રિજા ભવમા પહેલા સૌધર્મ દેવલોકમા દેવપણે ઉત્પન્ન થવુ

(૪) ચોથા ભવમા જબૂદ્વીપ ભરતક્ષેત્ર વૈતાઢય પર્વતના રથનૂપુર ચક્રવાલના રાજા-અર્કકીર્તિ રાણી જ્યોતિમાળા તેમના પુત્ર અમિતતેજ થયા રાજ્ય ભોગવી અતે દીક્ષા ગ્રહણ ત્યારબાદ

(૫) પાચમા ભવે-૧૦મા પ્રાણત દેવલોકમા મણિચૂલ નામના દેવતા થયા

(૬) છઠ્ઠા ભવમાં—જંબૂદ્વીપ, પૂર્વ મહાવિદેહે, રમણીય વિજય, સુભા નામની નગરીના રાજા—સ્તિમિત સાગર રાણીઓ બે-વસુધરા અને અનુદ્ધાર વસુધરાની કુક્ષિથી—અમિત તેજનો જીવ દશમા દેવ લોકથી ચ્યવીને ચાર સ્વપ્ન સૂચિત બળદેવપણે-**અપરાજિત** નામે ઉત્પન્ન થયા ૮૪ પૂર્વ લક્ષાયુષ પ્રાંતે સોળહજાર રાજાઓની સાથે દીક્ષા

(૭) સાતમા ભવમા બારમા અચ્યુત દેવલોકમાં **ઈંદ્રપણે** ઉત્પન્ન થયા

(૮) આઠમા ભવે—જંબૂદ્વીપ, પૂર્વમહાવિદેહે મંગલાવતી વિજયમાં રત્નસંચયા નગરીનો રાજા **ક્ષેમંકર** અને થએલા તીર્થંકર તેમની રાણી રત્નમાળા તેમના પુત્ર **વજ્રાયુદ્ધ** નામના ચક્રવર્તી થયા અન્તે દીક્ષા લઇ અનશન કર્યું

(૯) નવમા ભવે—ત્રિજા **ગ્રૈવેયકમાં** આહમિંદ્રપણાનું અદ્ભુત પદ પ્રાપ્ત કર્યું

(૧૦) દશમા ભવે—જંબૂદ્વીપ—પૂર્વમહાવિદેહ, પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરિકીણી નગરીનો રાજા—**ઘનરથ** તીર્થંકર રાણી પ્રિયમતી તેમના પુત્ર **મેઘરથ** નામે ઉત્પન્ન થયા મેઘરથને રાજ્ય સોંપી ઘનરથ તીર્થંકર થઇ મોક્ષમાં ગયા

એક દિવસે **મેઘરથ** રાજા પૌષધવ્રત લઇ ધર્મોપદેશ કરવા લાગ્યા તેવામાં કપતુ કબુતર તેમના ખોળામાં ભરાઇને માનુષ્ય ભાષાથી બોલ્યું હે રાજન્ ! મારૂં રક્ષણ કરો ! મેઘરથે કહ્યુ હે પક્ષી તૂ જરાપણ ભય કરીશ નહિ એટલામાં બાજપક્ષી દોડતું આવ્યું હે રાજન્ ! મારા ભક્ષને છોડી દે ? મારા પ્રાણ જાય છે આ ઠેકાણે ઉત્તર પ્રત્યુત્તર ઘણા થયા છે બાજ પક્ષીએ કહ્યું કે માંસવિના હું કંઇપણ ખાતોજ નથી છેવટે **મેઘરથ** રાજાએ પોતાના શરીરનું માંસ કાપી કાપીને કબુતરના ભારોભાર આપવા માંડયું પણ કોઇપણ રીતે ત્રાજવું નમેજ નહિ છેવટે મેઘરથ પોતાનું બધું શરીરજ ગોઠવ્યું તે વખતે બધા પરિવારનો હાહાકાર અરે ! એક પક્ષીના માટે આપ શું કરવા બેઠા છો ? એટલામાં અલંકારયુક્ત એક દેવ હાજર થયો અને કહેવા લાગ્યો કે—હે મેરૂના જેવાધીર ! આ દુનીયામાં પુરૂષોમાં તમોજ એક પુરૂષ છો ઇશાનેંદ્રે આપણી પ્રશંસા કરી માનાથી સહન ન થઇ તેથી પરીક્ષા કરવા આવ્યો હતો મને મારા અપરાધની ક્ષમા આપો ! એટલું કહી અંતર્ધાન થઇ ગયો

છેવટે મેઘરથ રાજા-પોતાના પિતા ઘનરથ તીર્થંકરની પાસે દીક્ષા લઇ અનશન કરી સર્વાર્થસિદ્ધના દેવપણે ઉત્પન થયા એ અગીઆરમે (૧૧)

(૧૨) બારમા ભવે-સોળમ તીર્થંકર શાન્તિનાથ ભગવાન પણે થયા તે હસ્તિનાપુરીના રાજા વિશ્વસેન, રાણી અચિરા, તેમની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થએલા પ્રથમ ગૃહસ્થાવાસમા પાચમા ચક્રવર્તીની પદવી ભોગવ્યા પછી દીક્ષા લઇ સોળમા તીર્થંકર થયા એમ એકી સાથે બન્ને પદવીઓ ભોગવ્યા પછી છેવટે મોક્ષમા ગયા

ઇતિ જૈન પ્રમાણે પાચમા ચક્રવર્તી, અને તેજ સોળમા તીર્થંકર

---

(૧) કબુતરની દયા વિષયે ત્રણ નામથી ભાગતમા થએલો ઉલ્લેખ

ડૉ મૅકડોનલ્ડ સસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ લખતા પૃ ૩૭૫ મા લખે છે કે—" શિબિનો પુત્ર રાજા ઉશીનર—જેને એક કબુતરને શકરાના સપાટામાથી બચાવવાને માટે પોતાના પ્રાણનો ભોગ આપ્યો તેની વાર્તા ખાસ આનદ આપે તેવી છે એજ વાર્તા-(મહાભારતના) ત્રિજા પર્વના એક બીજા ભાગમા-શિબિના પોતાના સબધમા અને તેરમા પર્વમા શિબિના પુત્ર 'વૃષદર્ભ'ના સબધમા કહેવામા આવી છે એ વાર્તાની ઉત્પત્તિ બૌદ્ધધર્મથી થઇ હોય એમ એના સ્વરૂપ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે "

સમીક્ષા—સગર ચક્રવર્તીના સાઠહજાર પુત્રોની વાત જૈન ઇતિહાસથી સિદ્ધી સટ હતી ત્યારે પુરાણકારે મહાદેવજીના વરદાનથી મેળવ્યાનુ અને રામાયણમા ભૃગુના વરદાનથી મેળવ્યાનુ લખીને બતાવ્યુ અને રામાયણ અને ભાગવતવાળાએ એક તુબડીથીજ સાઠ હજાર પુત્રો પેદા થવાનુ લખીને બતાવ્યુ તેનુ કારણ ચાચિત મડન રૂપ હોવાથી ચોક્કસ ન કરી શકયા ?

તેવીજ રીતે આ કબૂતર અને શકરાની વાત મહાભારતમાજ-એક લેખકે શિબિરનો પુત્ર ઉશીનર કહયો ત્યારે બીજા લેખકે વૃષદર્ભ કહી બતાવ્યો ત્રિજા લેખકે ખુદ શિબિરાજ હતો એમ કહીને બતાવ્યુ

જૈનનો ઇતિહાસ—ખાસ એક-ચક્રવર્તી અને તીર્થંકરની પદવી મેળવનાર પુરૂષજ કરૂણાના ભડાર રૂપ બનીનેજ આટલી બધી સાહસિકતા કરી શકયા છે અને એ વાત ત્રિકાળ જ્ઞાનીના મુખથી નીકળેલી છે આપણા લેખક

ભિન્ન ક્ષેત્રમા બનેલી છે તેમજ કાલથી પણ અબન્નેના અબન્ને વખની વાત છે આ વાતમા બન્ને તરફના ઇતિહાસ વિના બીજો આધાર નથી પણ અનિશ્ચિત લેખ હોય તે જરૂર વિચારને યોગ્યજ થઇ પડે તેની કોઇથી ના પાડી શકાય નહિ તેથીજ ડૉક્ટર સાહેબે જૈન ધર્મના વિશેષ પરિચય વિના-આ વાર્તાની ઉત્પત્તિનુ અનુમાન બૌદ્ધ ધર્મથી કરીને બતાવ્યુ છે કારણ વૈદિક મતવાળા આટલી બધી દયા સુધી પહોચે તેવી તેમની પ્રણાલિકા નથી

શિબિના સબધે પરેવાની કથા જે મહાભારતમા છે તે -તુલસી રામાયણ અયોધ્યા કાડ પૃ ૪૦૨ મા મૂકેલી છે તે નીચે પ્રમાણે—

" ઇંદ્ર બાજનુ અને અગ્નિ હોલાનુ રૂપ ધરીને શિબિ રાજાની પરીક્ષા લેવાને ગયા હતા બાજની ઝપટથી ભાગેલો હોલો શિબિ રાજાના ખોળાના આવીને બેસતા—બાજ બોલ્યો કે-હે રાજા ! હુ ભુખથી મરૂ છુ અને મારા મરવાથી મારૂ કુટુબ પણ મરી જશે માટે તમે હોલાને છોડી દ્યો રાજા બોલ્યો કે "હુ શરણાગતનો ત્યાગ નહિ કરૂ" આના બદલામા તારે જે કાઇ જોઇતુ હોય તે લે "બાજ બોલ્યો કે આ હોલા બરાબર તમારૂ માસ તમે તોળી આપો" રાજાએ કાટના એક પલ્લામા હોલાને મૂકી બીજા પલ્લામા પોતાનુ માસ કાપી કાપીને મૂકવા માડયુ પણ જ્યારે શરીરનુ માસ એના બરોબર ન થયુ ત્યારે પોતાનુ માથુ કાપવાની તૈયારી કરી ત્યારપછી ઇંદ્રે પોતાનુ રૂપ ધરી રાજાનો હાથ પકડયો અને અગ્નિ તથા ઇદ્રે રાજાના શરીરને સાજુ કરી વરદાન દઇને ચાલ્યા ગયા "

(૮) પચમા ચક્રવર્તી થઇ શાન્તિનાથ સોળમા તીર્થંકર થયા તેમની જૈન કવિયે કરેલી સ્તુતિ નીચે પ્રમાણે

દાન દિયો જિણે આપણી દેહકો, લીનો પારાપત જીઉ લૂકાઇ,
આવત હી અચિરા ઉદરે, સબ દેશમે શાન્તિ જિણે વરતાઇ,
પાયો છ ખડકો રાજ જિણે, જિનરાજ ભયો પદવી દોઇ પાઇ,
સેવો હો ભાવ ભળે ધર્મસી કહે, શાન્તિ જીનદ સબે સુખ દાઇ (૧)
શાન્તિકી દુહાઇ ભાઇ, જો ન બોલે શાન્તિ શાન્તિ,
છોરિ ષટ ખડ ભાગ, ચોસઠી (૬૪) હજાર નારી,
છન્નુ કોરી ગામ છોરી તોરી નેહ શાન્તિ શાન્તિ,
બાજત બાજે તીન લાખ, લાખ અભિલાષ તજી
તજી કે ચોરાશી લાખ, તેજી -થ દતી દતી

ચિત્તમેં વૈરાગ્ય ધાર, વિત્ત કે ભંડાર છાર
લિનો ઉપશાન્તિ રસ, કીનો કર્મ અસી અતી   ॥ ૨ ॥
યા કે ગુણ હૈ અનંત ધર્મસી કહે રે સંત
મતકી દુહાઇ ભાઇ, જો ન બોલે શાન્તિ શાન્તિ × ॥ ૩ ॥

ઇતિ વૈદિકે-કબૂતરની દયાના સંબંધે ત્રણ મતં તેની સમીક્ષા, અને સ્તુતિ

હવે-૬ઠ્ઠા, અને ૭ માં જે ચક્રવર્તીઓ તેજ ૧૭મા, અને ૧૮ મા તીર્થંકરો તેમનો કિંચિત્ વિચાર—

(૧) ૧૭ મા તીર્થંકર શ્રી **કુંથુનાથ** તેમનો પૂર્વભવ

જંબુદ્વીપના પૂર્વમહાવિદેહમા—ખડગી નામની નગરી હતી તેના રાજા સિંહાવહ નામના હતા તેમને પોતાનુ રાજ્ય છોડીને સંવરાચાર્યની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી તીવ્રપણે વ્રતનુ પાલન કરતા અર્હંતાદિક અનેક સ્થાનકોનુ આરાધન કરી તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું અન્તે મૃત્યુ પામીને સર્વાર્થ સિદ્ધ નામના વિમાનના દેવતા પણે ઉત્પન્ન થયા લાબા કાળ સુધી ત્યાંનુ સુખ ભોગવ્યા પછી—

જબૂદ્વીપ—આ ભરતના હસ્તિનાપુર નામના નગરમા—સૂર્યના જેવો રાજા **સૂર** હતો તેમની રાણી લક્ષ્મીના જેવી “**શ્રી**” નામની હતી તેમની કુક્ષીથી—સર્વાર્થસિદ્ધના દેવતા કે જે સિંહાવહ નામના રાજાના જીવ હતા તે આવીને ઉત્પન્ન થયા તેમનુ નામ **કુંથુનાથ** પાડવામા આવ્યુ તેઓ ગાદી ઉપર આવ્યા પછી છએ ખંડના રાજાઓને પોતાના તાબામા કરીને આ અવસર્પીણીમા છઠ્ઠા ચક્રવર્તીનુ પદ ભોગવ્યુ અને પછી દીક્ષા લઇને સત્તરમા તીર્થંકરનુ પદ પણ ભોગવ્યુ જેવી રીતે સોળમા તીર્થંકરે એકજ જન્મમા ચક્રવર્તીપણુ અને તીર્થંકર પદ ભોગવ્યુ તેવીજ રીતે આ સત્તરમા તીર્થંકર પણ બન્ને પ્રકારના અધિકારી થઇનેજ મોક્ષમા જઇને પોતાના જન્મ મરણનો અન્ત કરી દીધો

× શાન્તિનાથ એકજ ભવમા પાચમા ચક્રવર્તી થઇ તીર્થંકર થયા એમ બે પદવીઓ ધારણ કર્યાપછી મોક્ષમા ગયા છે વાસુદેવ (વિષ્ણુ) થી ચક્રવતીની શક્તિ બેગણી તેમનો ઋદ્ધિ બમણી પ્રાયે હોય છે તેનો અન્દાજો સમજવા અમોએ આ કવિના રચેલી સ્તુતિઓ મૂકેલી છે

(૨) ૧૮મા-તીર્થંકર **અરનાથ** થયા તેમનો પૂર્વ ભવ—

જબૂદ્વીપ પૂર્વવિદેહ વત્સવિજય તેમાં સુસીમા નામની નગરી તેના રાજા ધનપતિ-થયા તેમને રાજ્ય છોડીને કોઈ મુનિ પાસે દીક્ષા લીધી તીવ્ર તપસ્યાની સાથે-અર્હંતાદિક સ્થાનકોનું આરાધન કરતા-તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જ્યું અન્તે નવમા ગ્રૈવેયકના દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા લાંબા કાળ સુધી તે દેવલોકનું સુખ ભોગવ્યા પછી

જબૂદ્વીપ-ભરતક્ષેત્ર-નગર હસ્તિનાપુરના રાજા-**સુદર્શન** રાણી **મહાદેવી** તેમની કુક્ષિથી-નવમા ગ્રૈવેયકના દેવતા કે જે ધનપતિ રાજાના જીવ હતા તે આવીને ઉત્પન્ન થયા નામ '**અરનાથ**' રાખવામાં આવ્યું રાજ્ય ગાદી ઉપર આવ્યા પછી-સોળમા અને સત્તરમા તીર્થંકરની પેઠે--પ્રથમ સાતમા ચક્રવર્તીનું પદ અને પછી અઢારમા તીર્થંકરનું પદ ભોગવ્યા પછી જ મોક્ષમાં ગયા સોળમા સત્તરમા અને અઢારમા-એ ત્રણે ચક્રવર્તીઓ તીર્થંકરો પણ થયા છે તેથી બીજા એકવીશ તીર્થંકરોથી આટલું વિશેષ સમજવું ।

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે છઠ્ઠા અને સાતમા ચક્રવર્તીઓ તેજ ૧૭ મા અને ૧૮ મા તીર્થંકરો પ્રકરણ ૩૨ મું સંપૂર્ણ

પ્રકરણ ૩૩ મું

છઠ્ઠા વાસુદેવાદિકનું ત્રિક.

કોઈ પણ એક ક્ષેત્રનો વિચાર કરતાં એક તીર્થંકરના સમયમાં ચક્રવર્તી કે વાસુદેવ બેમાંના એક થઈ શકે છે અથવા તીર્થંકરોના મધ્યકાળમાં પણ થાય છે પરન્તુ ચક્રવર્તીના સમયમાં વાસુદેવ અને વાસુદેવના સમયમાં ચક્રવર્તી એકી સાથે અને એકજ કાળમાં તો થાયજ નહિ. એવો એ અનાદિકાળનો નિયમજ છે

હવે આ અઢારમા અને ઓગણીશમા તીર્થંકરની વચમાં એક હજાર કોટિ વર્ષનું અંતર પડેલું તેના મધ્યમાં ક્રમથી છઠ્ઠા **પુરૂષપુંડરીક** વાસુદેવાદિક, ત્યારબાદ **સુભૂમ** નામા આઠમા ચક્રવર્તી અને ત્યાર બાદ સાતમા **દત્ત** નામના વાસુદેવાદિક થયા છે તેમનું કિંચિત્ વૃત્તાંત અહીં આપીએ છીએ

(૧) અઢારમા તીર્થંકર થયા પછી-છઠ્ઠા **આનંદ** બળભદ્ર, **પુરૂષ**

પુંડરીક વાસુદેવ અને બલિ નામના પ્રતિવાસુદેવ જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે કોણ હતા ? અને કયાથી આવ્યા ? તેમનો કિંચિત્ ઉલ્લેખ —

વિજયપુરના રાજા સુદર્શને જૈની દીક્ષા લઇ મોટી તપસ્યા કરી અન્તે સહસ્રાર નામના આઠમા દેવલોકના દેવતા થયા.

ક્ષેત્રક્ષેત્ર-પોતનપુરના રાજા પ્રિયમિત્ર હતા તેની રાણીનું હરણ સુકેતુ નામના રાજાએ કર્યું પ્રિયમિત્રે દીક્ષા લીધી આકરી તપસ્યા કરીને નિશ્ચય કર્યો કે મારી સ્ત્રીનું હરણ કરનારનો વધ કરવાવાળો થાઉં અન્તે ચોથા માહેંદ્ર કલ્પ દેવલોકમા દેવતા થયા.

હવે આગળ અરિંજય નગરમા-મેઘનાદ વિદ્યાધરના વંશમા-પેલો સુકેતુ નામનો રાજા અનેક ભવોમા ભ્રમણ કરી બલિ નામે પ્રતિવાસુદેવ પણે આવીને ઉત્પન્ન થયા ને પચ્ચાસ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળ, કૃષ્ણવર્ણી, છવીશ ધનુષ્યની કાયાવાલા, ત્રણ ખંડ પૃથ્વીનો ભોક્તા થયો,

આ જબૂદ્વીપના-ભરતમા-ચક્રપુર નગરનો રાજા મહાશીર નામે હતો તેની રાણીઓ બે વૈજયંતી અને લક્ષ્મીવતી હતી સુદર્શનનો જીવ કે જે આઠમા દેવલોકમા હતો તે વૈજયંતીની કુક્ષિથી ચાર સ્વપ્ન સૂચિત, બળ ભદ્રની પદવીને સૂચવતો આનંદ નામનો ઉત્પન્ન થયો

પ્રિયમિત્રનો જીવ-ચોથા દેવલોકથી ચ્યવીને લક્ષ્મીવતીની કુક્ષિથી પુરૂષપુંડરીક નામે વાસુદેવપણે જન્મ્યો. ઓગત્રીશ ધનુષ્યની ઉંચી કાયાવાળો થયો ગરુડ અને તાડવૃક્ષના ચિન્હવાળા, નીલ અને પીત વસ્ત્રને ધરનારા બન્ને ભાઇ થયા રાજેંદ્રપુરના રાજા ઉપેંદ્રસેનની કન્યા પદ્માવતી પુરૂષપુંડરીક વાસુદેવને વરી રૂપવાળી સાંભળીને બલિ પ્રતિવાસુદેવે હરણ કરી આનંદ અને પુરૂષપુંડરીક યુદ્ધમા ચઢયા એક વખતે બલિથી હઠવુ પડયુ પણ બીજી વખતે પુરૂષપુંડરીકના હાથે બલિએ પોતાનું માથુ ચક્ર રત્નથી કપાવ્યુ દિગયાત્રાએ ચઢીને તે બન્ને ભાઇઓએ ત્રણે ખંડનુ રાજ્ય પોતાને સ્વાધીન પણે કર્યુ એક દરે પાસઠ હજાર વર્ષના અન્તે વાસુદેવ છઠ્ઠી નરકમા ગયા પચાસી હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા આનંદ બળભદ્રે સુમિત્ર મુનીની પાસે દીક્ષા લઇ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષમા ગયા ॥ આ પ્રમાણે આનંદાદિક ત્રયનો નબન્ધ કહ્યો

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે પુરૂષ પુંડરીક વિષ્ણુ અને બલિ પ્રતિવિષ્ણુ

હવે પુરાણના વિષ્ણુ અને બલિ

વિષ્ણુના દશ અવતારોમાં પાચમો અવતાર **વામન** રૂપનો લખ્યો છે તેના સબન્ધે ગીત ગોવિંદમાં એવુ કહેવામા આવ્યુ છે કે-" वलि छलयते " તાત્પર્ય નીચે મુજબ —

બલિ નામના દૈત્યે ઇંદ્ર પદને મેળવવા સો (૧૦૦) યજ્ઞોનો પ્રારંભ કર્યો તેમા નવાણુ (૯૯) પુરા થઇ ગયા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને વિચાર થયો જે—મારૂ આપેલુ ઇંદ્રપદ પ્રહ્લાદનુ જાય તે યોગ્ય નહિ માટે સોમો યજ્ઞ પુરો થવા દેવો નહિ બ્રાહ્મણના વેષે વામનરૂપ ધરીને બલિની પાસે દાન માગ્યુ બલિએ કહ્યુ કે હે બ્રાહ્મણ ! તુ શુ માગે છે ? વામને કહ્યુ મા ! ત્રણ ડગના જમીન રહેવાને આપ બલિએ હા પાડી ત્યા બલિને કોઇએ કહ્યુ કે-અરે એ વામનરૂપ બ્રાહ્મણ નથી એ તો શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન આવેલા છે સાભળતાની સાથેજ બલિને ગુસ્સો થયો એટલામા તો બધીએ પૃથ્વી ત્રણ ડગલાથી માપી લઇને કહ્યુ કે હે રાજન્ ! બોલ, અડધુ ડગલુ ક્યા મુકુ એમ કહીને અડધુ બલીની પીઠ ઉપર મૂકીને પાતાલમા બેસી ઘાલ્યો તે વખતે બલિ બોલી ઉઠયો કે-અરે મોટ કઇ તો નામ રાખો ? ત્યારે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને વરદાન આપ્યુ કે દીવાળીના ત્રણ દિવસોમા-તુ રાજા અને હુ તારો દરવાન ઇત્યાદિ

(આ બલિનો ઉલ્લેખ અમો દશાવતારના સબન્ધે કરી જતા છીએ. અહિ પ્રસગ નવો ઉપસ્થિત થતા ફરી જણાવવાની જરૂર પડી છે)

---

(૨) **રામાયણ**મા આ બલિના વિષયમા કઇ જુદોજ પ્રકાર છે જુવો શ્ર ૨૧૧ મા

' જે સમયે બલીને છલવા **વામન** ભગવાન આવ્યા તે વખત બલીએ જલ આપવા માડયુ ત્યારે શુક્રાચાર્ય કમડલના નાલચામા પેઠા કે દાન ન આપી શકે પાણી ન પડયુ ત્યારે કોઇએ સાફ કરવા નાલચામા સળી ઘાલી તેથી શુક્રાચાર્યની આખ ફુટી શુ આ સભવિત છે કે ?

પછીથી જ્યારે છલીને વામને છલ્યો ત્યારે બલીએ કહ્યુ, ખેર જે થયુ તે થયુ પરન્તુ હુ એક વરદાન માગુ છુ તે એ કે મારા ઘરને (૫૨) બાવન દરવાજા છે અને હુ નિશ્ચય નથી કરી શકતો કે હુ ક્યા દરવાજેથી નીકળુ તેથી હુ જે દરવાજેથી નીકળુ ત્યા તમારે દર્શન આપ્યા કરવા ભગવાને કહ્યુ

'एवमस्तु' કહે નિત્યપ્રતિ ભગવાનને–૫૨ (બાવન) રૂપ ગખવા પડતા હતા કેમકે ભગવાનને માલમ ન હોતુ કે રાજા બલી કયા દરવાજે નીકળશે રી સખ્ત જેલની કમબખ્તી ભગવાનને આવી પડી ? પુરાણીઓ રાજા બલિને અમર કહે છે અને પાતાલમા વાસ બતાવે છે, તો હાલ પણ પાતાળ અર્થાત્ અમેરિકામા બલિ મોજુદ હોવો જોઈએ તથા તે ૫૨ (બાવન) દરવાજાનુ મકાન તથા ભગવાનનો પેરો પણ જોઈએ તો પૌરાણીઓ તાર ટાગળ દ્વારા કેમ ખબર અતર લેતા નથી અગર જાતે જઈ દર્શન કરી મુક્ત કેમ થતા નથી અહિ દેશનુ સત્યનાશ કરી રહ્યા માટે રહ્યા છો ?"

॥ ઇતિ વૈદિક રામાયણના વિષ્ણુ અને બલિનુ સ્વરૂપ લીધેલુ શકાકેશથી

સ્કંદપુરાણ પ્રથમખંડ અધ્યાય ૧૮ મો ૧૯ મો

"બલિ રાજા પૂર્વ ભવમા એક ધૂર્ત હતો, ગણિકાને તાબૂલ આપતા ભૂમિ ઉપર પડ્યુ તે શિવને અર્પણ કર્યું તેથી તેનુ બધુ પાપ નાશ પામ્યુ મરણ પછી યમની આજ્ઞાથી સાડાત્રણ ઘડી ઇંદ્રનુ પદ મળ્યુ અગસ્તિ આદિને ઐરાવણાદિકનુ દાન આપ્યુ સાડા ત્રણ ઘડી પછી પૂર્વેના ઇંદ્રે પોતાનુ સ્થાન લીધુ, દાનમા આપેલા હાથી આદિક મેળવવા ઇંદ્રે યમને પ્રાર્થના કરી યમે ચિત્ર ગુપ્તને આદેશ કર્યો કે હાથીઆદિક પાછા મગાવો અને બલિને નરકમા મોકલો ચિત્રગુપ્તે કહ્યુ કે બલિ નરકને યોગ્ય નથી એમ કહી પ્રલ્હાદની સ્ત્રીના ગર્ભમા પ્રવેશ કરાવ્યો ઇંદ્રે બ્રાહ્મણ રૂપથી બલિના બાપ વિરોચનનુ માથુ માગ્યુ પછી બલિનો જન્મ થયો બલિએ ઇંદ્રાદિકને હરાવ્યા અને સ્વર્ગનુ રાજ્ય લીધુ પણ શુક્રાચાર્યની સલાહથી બલિ ભૂમિ ઉપર આવી નર્મદાના તીર ઉપર રહ્યા અશ્વમેધાદિક (૧૦૦) યજ્ઞો કરવા માડયા અદિતિના તપથી સતુષ્ટ થઈ ભગવાન બટુકરૂપે યજ્ઞમા ગયા અને બલિની પાસે ત્રણ પગલા જેટલી ભૂમિની યાચના કરી આપતી વખતે શુક્રાચાર્યે ના પાડી પણ માન્યુ નહિ ત્યારે શાપ આપ્યો કે ગુરુ વિનાનો નિશ્રીક 'થા' ભગવાને બેજ પગલાથી બધુ માપી લીધુ અને કહ્યુ કે ત્રિજુ પગલુ કયા મૂકુ ? તેવામા બલિની સ્ત્રીએ પ્રાર્થના કરી તેથી બલિને સુતલા પૃથ્વીમા જવાની આજ્ઞા કરી બલિએ કહ્યુ મારે તો તમારા દર્શનની જરૂર છે ભગવાને પણ બલિની પાસે રહેવાનુ કબુલ કર્યું ઇત્યાદિક ઘણુ વિવેચન છે તે જોઇ લેવુ

શિવપુરાણનો દેવરાજ બ્રાહ્મણ.

વળી શિવપુરાણ તરફ દ્રષ્ટિપાત કરી જોતા આ બલિ રાજાના પૂર્વભવનુ

સ્વરૂપ લઇનેજ દેવરાજ બ્રાહ્મણના નામથી કથા ગોઠવાઇ હોય તેનો ભાસ વિચારી પુરૂષોને સહજ થઇ શકે તેમ છે જુવો શિવપુરાણ મહાત્મ્ય અધ્યાય પહેલા અને બીજામા--

પહેલા અધ્યાયમા શિવપુરાણનો મહીમા એટલો બધો કહેવામા આવ્યો છે કે-મોક્ષ આપવામા ન તો અશ્વમેધાદિક યજ્ઞો છે નતો બીજા પુરાણો છે તેમજ નતો વેદાદિક શાસ્ત્રો પણ છે માત્ર એક શિવપુરાણજ કલ્યાણ કરવાવાળુ છે

એમ કહીને બીજા અધ્યાયમા કથા મૂકી છે તેનો સાર એ છે કે--

દેવરાજ નામના બ્રાહ્મણે ચારે જાતિના માણસોને મારીને ધન ભેગુ કર્યું માતાદિક સર્વેને મારી નાખી છેવટે વેશ્યાની સાથે એક પાત્રમા ખાતો રહ્યો છેવટે શિવપુરાણ સાભળતા તાવથી મુઓ યમના દૂતો અને શિવના ગણો લેવાને આવ્યા ખેચાતાણી થતા છેવટે શિવનાગણો શિવપુરીમા લઇ ગયા ઇત્યાદિક ઘણુ લખાણ છે

વૈદિક મતથી એકાદશીના સબધે બલિદાનવની કથા

ભક્ત એવા બલિને પાતાળમા બેસી ભગવાન તેની પાસે રહ્યા સ્કદપુરાણમાથી ઉધરેલી ભાદરવા શુદિ ૧૧ ની કથા શ્લો ૩૮ નો સાર

" શ્રી કૃષ્ણ યુધિષ્ઠિરના પ્રશ્નમા કહે છે કે-પૂર્વે ત્રેતાયુગમા બલિ નામનો દાનવ થયો તે મારો ભક્ત હતો મારી અને બ્રાહ્મણોની પૂજા કરતો અને યજ્ઞ કર્મ પણ કરતો હતો પરન્તુ ઇન્દ્રનો દ્વેષી થઇ બધાએ દેવોને તેણે જીથી લીધા અને મારો આપેલો આ લોકપણ તેણે જીતી લીધો દેવતાઓ દેવઋષિઓને લઇ મારી પાસે આવ્યા અને મારી પુજા સ્તુતિ કરી, પછી મે વામનરૂપ પાચમા અવતારે બાળક રૂપથીજ બ્રહ્માડનુ રૂપ ધરી તેનુ જે કાઇ હતુ તે બધુ લઇને ઇન્દ્રને સોપી દીધુ અને બલિ પણ ઇન્દ્રના સ્વાધીન કરી દીધો પછી યુધિષ્ઠિરે પૂછ્યુ કે તમોએ વામનરૂપથી તે બલિને કેવી રીતે જીતી લીધો ? ઉતરમા ભગવાન કહેવા લાગ્યા કે-મે અલીક બાળકરૂપ ધારણ કરી પ્રાર્થના કરી કે હે બલિ ! તુ મને ત્રણ પગલા જમીન આપ ? જ્યારે મે દબાણ કર્યું ત્યારે તેણે ત્રણ પગલા જમીન આપવાનુ કબુલ કર્યુ પછી મે સકલ્પ માત્રથી દેહને વધાર્યુ એટલે ત્રિવિક્રમ રૂપે થયુ-ભૂલોકમા બે પગરૂપ, ભુવર્લોકમા બે જાનુરૂપ, સ્વર્ગલોકમા કટિરૂપ, મહર્લોકમા ઉદર રૂપ, જનલોકમા હૃદયરૂપ, તપોલોકમા-કંઠરૂપ, સત્યલોકમા મુખરૂપ, અને ઉર્ધ્વમા માથા રૂપ

મારૂ શરીર બની ગયુ એટલે સૂર્યાદિક, ઇંદ્રાદિક અને શેષાદિકોએ મારી સ્તુતિ કરી પછી મે બલિનો હાથ પકડીને-એક પગથી પૃથ્વી અને બીજા પગથી ત્રણે લોક માપીને કહ્યુ કે-હે બલિ ? મને ત્રિજો પગ મૂકવાને સ્થાન આપ ? એટલે બલિએ મસ્તક ધર્યું મે તેના ઉપર પગ મૂકીને રસાતાલમા ચાંપી વાલ્યો તે દાનવ વિનયથી નમ્ર મારી પૂજા કરવાવાળો હતો તેથી મે તેને વચન આપ્યુ કે હુ તારી પાસે સદા રહીશ, તેથી અષાઢ સુદિ ૧૧ ના શયન દિવસથી એક મૂર્તિ બલિના આશ્રયથી અને બીજી મૂર્તિ ક્ષીરસમુદ્રના શેષનાગના પૃષ્ટ ઉપર સુતી રહે છે તે કાર્તિક માસ સુધી તેથી આ ભાદરવા સુદિ અગીઆરસ મહા પવિત્ર છે પિતામહની પૂજા કરતા મોક્ષમા જાય છે

સજ્જનો ? છઠ્ઠા પુરૂષપુંડરીક નામના વિષ્નુરૂપે કૃષ્ણની પેઠે મહાનજા થએલા છે તેમના સમયમા=પ્રતિવિષ્ણુરૂપે બલિ પણ મહાન્ રાજા થએલા છે વાસુદેવની સ્ત્રીનુ હરણ રાવણની પેઠે કરેલુ તેથી પુંડરીકના હાથે બલિરાજા મરાણો તે સત્યરૂપના લેખને પુરાણકારોએ કેવી રીતે અસત્યરૂપે ગોઠવેલા છે તે વિચારપૂર્વક જોશો ? બીજુ વધાર શુ કહુ ! એકાદશીના ચોથી કલમના બલિનો વિચાર આપ સજ્જનોજ કરી લેશો હુ ક્યા સુધી લખીશ

॥ ઇતિ વૈદિકમતના વિષ્ણુ અને બલિના સબધની કથાઓ

છઠ્ઠા વિષ્ણુ. પ્રતિવિષ્ણુની સમીક્ષા.

જૈનોના ઇતિહાસ પ્રમાણે—આ અવસર્પીણીના કાળમા ઋરભદેવાદિક ૨૪ તીર્થંકરો, ભરતાદિક બાર ચક્રવર્તીઓ અને ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવાદિક નવનુ ત્રિક થએલુ છે એજ પ્રમાણે દરેક ચોવીશ ચોવીશ તીર્થંકરો પરત્વે ૬૩ શલાકા પુરૂષો સદાકાળ નિયમ પ્રમાણે ભિન્ન વ્યક્તિરૂપે થતા આવ્યા છે અને ભવિષ્યમા પણ થયા કરવાનાજ કેમકે આ સસારની નથી તો આદિ તેમજ નથી તેનો અત આ વાતની સૂચના અમો વારવાર કરતા આવ્યા છીએ તેથી જણાવવાનુ એ છે કે-અઢારમા તીર્થંકર સુધીમા-સાત ચક્રવર્તીઓ અને પાચ વિષ્નુ, પ્રતિવિષ્ણુંનું ત્રિક ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિરૂપે કહી બતાવ્યુ છે હવે આગળ પાચ ચક્રવર્તીઓ અને ચાર વિષ્ણુ, પ્રતિવિષ્ણુનુ ત્રિક કહેવાનુ બાકી રહેતુ હતુ તેથી આ ૧૮મા અને ૧૯ મા તીર્થંકરના અતરમા થએલા આ છઠ્ઠા વિષ્નુ પ્રતિવિષ્ણુંનુ ત્રિક કહી બતાવ્યુ છે આના સબધે જુદા જુદા પુરાણકારોના લેખ પણ લખીને બતાવ્યા છે માત્ર તેના સબન્ધે કિંચિત્ વિચાર કરીને બતાવીએ છીએ

જૈનોના ઇતિહાસ પ્રમાણે—તે વખતના ભગવાન **સુકેતુએ પ્રિય-મિત્રની** રાણીનું હરણ કરી અન્યાય કર્યો તે પાપના યોગથી અબજોના અબજો વર્ષ તક સંસારમાં ભ્રમણ કર્યા બાદ બલિ નામના મહાન્ રાજા પ્રતિવિષ્ણુરૂપે થયા લડાઈઓ કરી ત્રણ ખંડનું રાજ્ય મેળવ્યું

આ તરફ **પ્રિયમિત્રના** જીવે ક્રોધના વશમાં પડીને તપ કર્યો તપના પ્રભાવથી દેવગતિના સુખ ભોગવ્યા ત્યાંથી નીકળીને **પુરૂષપુંડરીક** નામના વિષ્ણુરૂપે થયા બાદ સુકેતુના જીવ બલિને માર્યો, તેથી બન્ને શખશોને નરકના દુઃખમાં પડવું પડયું આ બધું તેમના કર્મના વશે થયું પણ સ્વાધીનપણે કાંઇ થયું નથી પછી આગળ પોતાના આત્માનો સુધારો કરી મોક્ષમાં જાય તેની ના કોણ પાડી શકે તેમ છે ? પરન્તુ ક્રોધાદિકના વશમાં પડેલાઓની મુક્તિ તો નજ થાય આ જગોપર તેમજ બીજા બધાએ ઠેકાણે જૈન ધર્મના સિદ્ધાતની શું ખુબી છે તે પણ ધ્યાનમાંજ રાખી લેવા જેવી છે

(૧) હવે આપણે **પુરાણોના** લેખેને તપાસી જોઈએ-

પહેલા લેખમાં વિચારવાનું કે-પ્રહ્લાદને પોતાનો ભકત માનીને વિષ્ણુએ ઇંદ્રપદ આપ્યું તો તે કયા કાળમાં આપેલું માનવું ? પોતાના કર્તવ્યથી ઇંદ્રપદ મેળવનાર બલિને છળવાનો પ્રયત્ન કરવો એ કાંય શું ભગવાનને શોભે ખરૂં કે ? જ્યારે બલિને છળવાનોજ વિચાર હતે ત્યારે ચાર દિવસની ગુલામગીરી શા માટે વ્હોરી લીધી

(૨) હવે **બીજો** લેખ જુવો —ભગવાન બલિને છળવા આવ્યા ત્યારે શું શુક્રાચાર્યે આંખ રોડાવી? આ કાર્ય ભગવાનના જાણપણે થયું કે અજાણપણે ? જ્યાં ભગવાન હોય ત્યાં શાન્તિ હોય કે ઉપદ્રવ ? એટલુંજ નહિ પણ બલિની ગુલામગીરી પોતે પણ સદાને માટે વોરી લીધી ? આ વાતો શું વિચારવા જેવી નથી ?

(૩) **ત્રિજો** લેખ જોતાં —એક ધૂર્તે વેશ્યાને તાંબુલનું બીડું આપવા માંડયું ભૂમિ ઉપર પડયું એટલે શિવને અર્પણ કર્યું, તેથી બધુંએ તેનું પાપ દૂર થઈ ગયું તેથી યમરાજાએ તે ધૂર્તને સાડાત્રણ ઘડીનું ઈંદ્રપદ આપ્યું તે ધૂર્ત ઇંદ્રપણે સાડાત્રણ ઘડીવાર સ્વર્ગમાં કેવા સ્વરૂપથી રહ્યો હશે ? ઇંદ્રના આયુષ્ય તો ઘણા લાંબા કાલના હોય છે ઇંદ્રપદ આપવાનો અધિકાર પહેલા લેખથી વિષ્ણુનો જણાય છે ત્યાર તે અધિકાર યમરાજાએ કયા કાળમાં પચાવી પાડયો ? અદિતિની પ્રાર્થનાથી દેવતાઓની રક્ષાના માટે બલિને છળવા ભગવાન ગયા પણ તેમાતો પોતેજ

સદાની ગુલામગીરી અગીકાર કરીને ઠગાયા યમરાજ પણ કેટલા બધા જ્ઞાની કે દાનમા આપેલી ચીજને પાછી મગાવીને મૃતને નરકમા મોકલવા ચિત્રગુપ્તને આદેશ કર્યો ચિત્રગુપ્તે કહ્યુ કે એ નરકને યોગ્ય નથી વિષ્ણુ, યમ અને ચિત્રગુપ્ત એ ત્રણમા પદવી આપવાનો અધિકાર કોનો ? અને વિચારપૂર્વક કાર્યને કરવાવાળો કોણ ?

ઇતિ વૈદિકના વિષ્ણુ અને બલિની સમીક્ષા પ્રકરણ ૩૩ મુ સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૩૪ મુ

જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે પરશુરામ અને આઠમા સુભુમચક્રવર્તી.

છઠ્ઠા વાસુદેવાદિકનુ ત્રિક થયા પછી ૧૮ મા અને ૧૯ મા તીર્થકરના મધ્યકાળમાજ **પરશુરામ** અને આઠમા સુભૂમ ચક્રવર્તી થયા છે

વસન્તપુરમા—માબાપ વિનાનો અગ્નિ નામા છોકરો એક મોટા સાથમા દેશાન્તર જતા ભૂલો પડીને તાપસાશ્રમે જઇ ચઢયો તાપસ થઇ મોટો તપસ્વી થયો, જૈન જૈનેતર બે દેવો ધર્મની પરીક્ષા કરવા નીકળ્યા છે જૈન પદ્મરથ રાજર્ષિ મિથિલાથી ચપામા જતા મળ્યા દેવમાયાની એક માર્ગે કાટા અને બીજા માર્ગે જીવો કરી મૂકયા મુનિએ દયાભાવથી કાટાનો રસ્તો લીધો કરી ગીતગાનના લોભથી પણ ન ક્ષુભાયા એમ અનેક ઉપદ્રવો કર્યા પણ મુનિ પોતાના નિશ્ચયથી ડગ્યા નહિ દેવો ચાલતા થયા પેલા બે દેવે પછી જમદગ્નિ તરફ વ ળ્યા હજારો વર્ષના તપથી વધી પડેલી દાઢીમા ચકલા ચકલી રૂપે માળો કરીને રહ્યા ચકવાએ ચકલી પાસે હિમવત પર્વતે જવાની રજા માગી ચકલીએ કહ્યુ રજા નહિ આપુ તમો બીજીમા રમો તો મારા શા હાલ. ચકવાએ બીજીમા નહિ રમવાના માટે ગૌહત્યાદિક અનેક સોગનો ખાધા તો પણ માન્યુ નહિ છેવટે જમદગ્નિનુ પાપ માથે ચઢાવ્યુ ત્યારે ચકલીએ જવાની રજા આપી તપસ્વીએ બન્નેને પકડીને પૂછયુ મને પાપી કેમ કહ્યો ? ચકલાએ કહ્યુ ગુસ્સો ન કરો, સાભળો !

" अपुत्रस्यगतिर्नास्ति " જેની શુભગતિજ નહિ તેનાથી અધિક પાપી કોણ ? શાસ્ત્ર વચન યાદ આવતા પરણવા તરફ મન દોડયુ આ સ્થિતિ સમજીને બન્ને દેવો એક વિચારના થયા અને ત્યાથી ચાલતા થયા

હવે તાપસે નેમિકોષ્ટકના—રાજા **જિતશત્રુની** પાસે જઇને કન્યા માગી, રાજાએ ગાજાએ સો (૧૦૦) પુત્રીઓમાથી ઇચ્છે તેને લેવાનુ કહ્યુ કન્યા મહેલમા જઈ મારી ધર્મપત્ની કોઈ થશો શુ શુ ઘરડા ઠુચરને લજ્જાથી નથી તપસ્વી કોપિત થઇ વિદ્યાના યોગથી કુબડીઓ બનાવી બહાર નીકળ્યો ત્યા ધૂળ ,

રમતી રાજાની નાની છોકરીને બીજોરૂ ધર્યું અને વાંછે છે ? કહીને ઉપાડી લીધી ૭ ચથા રાજાએ ધન આપીને વિવાહી દીધી શાળીઓનુ કુરૂપ દૂર કરી આશ્રમે ગયો રેણુકા નામ રાખી મોટી થએ ટગીયો પરણ્યો પુત્રના માટે બે ચરૂ સાધ્યા ક્ષત્રાય ચરના ભક્ષણથી રેણુકાના રામ થયા બ્રાહ્મણ ચરૂના ભક્ષણથી હસ્તિના પુ મા અનતવીર્યને આપેલી રેણુકા ની બ્હેનને કૃતવીર્ય પુત્ર થયો જેગથી આકાશ ગામિની વિદ્યાને ભૂલલા વિદ્યાધરના રેવા કરી ને મે પરશુની વિદ્યાલઇ સાધી, તેથી પરશુરામ થયા બ્હેનન મળવા હસ્તિનાપુરમા ગએલી રણુક ને અનત વીર્યના બળ થકી પુત્ર થયો તો પણ જમદગ્નએ લાવીને આશ્રમમા રાખી ક્રોધમા આવીને પરશુરામે પરશુ લઇ માતાનુ તેમજ છોકરાનુ માથુ કાપી નાખ્યુ

ખબર પડતાની સાથે આવીને અનતવીર્યે આશ્રમને ભસ્મસાત કરી નાખ્યુ પરશુરામે પરશુ થી તેના સાથે અનતવીયનો નાશ કર્યો હસ્તિનાપુરનો રાજા થઇ કૃતવીર્યે જમદગ્નિનો નાશ કર્યો પરશુરામ હસ્તિનાપુરમા જઈને કૃતવીર્યનો નાશ કરી રાજગાદી ઉપર ચઢી બેઠો મગર્ભા કૃતવીયની રાણી તા ।એ નાશીને તાપસોના ભોયરાનુ શરણ લીધુ ત્યા ચક્રવર્તીના પદને સૂચવતા ચાદ સ્વપ્નપૂર્વક પુત્રનો જન્મ આપ્યો **સૂભૂમ** નામ રાખ્યુ

હવે **પરશુરામ** ક્ષત્રીયના સબન્ધે જાજ્વલ્યમ ન થતા કુહાડાથી તેમને કાપી નાખતો ફરતા ફરતા **તારા** રાણીના સ્થાન ઉપર આવી ચઢયો કુહાડો દેદીપ્યમાન થતા તાપસોને પૂછયુ અહિ ક્ષત્રિય કોણ છે ? ઉત્તર આપ્યો કે ગૃહ સ્થાશ્રમમા અમો હતા માત્ર ઋષિઓને છોડી દઈને **સાતવાર નિક્ષત્રીય** **પૃથ્વી કરી** મુખ્ય મુખ્ય ક્ષત્રીઓની દાઢાઓ ભેગી કરી એક મોટો થાળ ભર્યો પછી શા ત થયો પણ મનમા ભય પેસી જવાથી ગુપ્તપણે નિમિત્તિઆ એને પૂછયુ કે મારૂ મરણ કાનાથી થશે નિમિત્તિઆઓએ કહ્યુ, કે—જેની દૃષ્ટિથી આ દાઢાઓની ખીર થશે અને સિહાસન ઉપર બેસીને ખાસે તેનાથી તમાર મરણ થશે હવે નિર્ણય થવા દાનશાળા મડાવી ત્યા સિહાસન ઉપર તે ભરેલો સ્થાળ મૂકાવ્યો

હવે આ તરફ **સુભૂમ** મોટો થાય છે તે વખતે **મેઘનાદ** વિદ્યાધરે 'પદ્મશ્રી' પુત્રીના વરના માટે નિમિત્તિઆઓને પૂછયુ તેમને સુભૂમ વર બતાવ્યો મેઘનાદે બધી હકીકત મેળવીને પુત્રી પરણાવી, પછી તે સુભૂમની પાસે આવીને રહ્યા

આ તરફ સુભૂમે માતાને પૂછયુ શુ લોક આટલોજ છે? માતાએ કહ્યુ ઘણોએ બધો છે સાભળ હસ્તિનાપુરના તારા પિતા રાજા હતા તેને મારીને પરશુરામ રાજા થયા છે, તેના ભયથી હુ ગુપ્તપણે અહિ રહી છુ આ વાત સાભળતાની સાથેજ ધમધમાટ કરતો હસ્તિનાપુરમા આવ્યો, ભવ્ય સ્વરૂપ જોઇ લોકોએ પૂછયુ અહયા તુ કોણુ છે ? બાલકે ઉત્તર આપ્યો કે હુ ક્ષત્રીય છુ અરે બળતી આગમા કેમ આવ્યો ? બાળકે ઉત્તર આપ્યો કે પરશુરામને મારવા આવ્યો છુ લોકોએ બાળખ્યાલ સમજીને વાત કાઢી નાખી પણ આતો સિધે સિદ્ધો જઇ સિહાસન ઉપર ચઢી બેઠો દેવયોગે દાઢની ખીર બની જતા જપાજપ ખાવા મડી પડયો ત્યાના રખવાળા બ્રાહ્મણો મારવા ઉઠયા પણ પાછળ આવેલા તેના સસરા મેઘનાદે મારીને કાઢી મૂકયા

પરશુરામને ખબર પડતા પરશુ લઇને મારવા ચઢયો પણ સુભુમના પુણ્ય પ્રબલથી પરશુની અધિષ્ટાતૃ વિદ્યાદેવી ભાગી જવાથી પરશુ નિસ્તેજ થઇ ગયો શસ્ત્રના અભાવથી સુભૂમે ઉચકીને થાળ ફેકયો તે સ્થાળ ચક્રરૂપે થઇને પરશુ-રામનુ મસ્તક છેદી નાખ્યુ તે ચક્રના બળથી **સુભૂમ આઠમો ચક્રવર્તી** થયો

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે–પરશુરામ અને આઠમ ચક્રવર્તી સુભુમના સબધ વાલી કથા

વૈદિક મતે **જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામ**

ભાગવત–૯ સ્કધ અધ્યાય ૧૫, ૧૬, નો કિચિત ભાવાર્થ

" ततः पचदशो गाधि रेल्पुत्राऽन्वयेऽजनि। यद्दोहिनस्तुतो राम कार्तवीर्यमऽहन्नरपा ॥

ઋચીક ઋષિ વરુણદેવ પાસેથી ઘોડાઓ લાવ્યા ગાધિ રાજાને આપ્યા પછી તેની પુત્રી **સત્યવતીને** પરણ્યા સત્યવતીની પ્રાર્થનાથી પુત્રના માટે બે ચરૂ ચઢાવીને ઋષિ સ્નાનને માટે ગયા સત્યવતીનો ચરૂ શ્રેષ્ટ જાણી તેની માતાએ ખાધો અને માતાનો ચરૂ સત્યવતીએ, આ વાત જાણીને ઋષિએ સત્યવતીને કહ્યુ આ કામ તે અતિનિદિત કર્યુ, તારો પુત્ર દડધારી અતિઘોર સ્વરૂપનો થશે અને તારો ભાઇ બ્રહ્મ જ્ઞાની થશે સત્યવતીએ કહ્યુ–(मैवं भुदिति भार्गव, ॥ अथतर्हि भवेत्पौत्रः) એમ થાય તે તો ઠીક નહિ ત્યારે ઋષિએ કહ્યુ તારો પુત્ર નહિ થાય તો પૌત્ર દડધારી થશે પછી જમદગ્નિ પુત્ર થયો અને સત્યવતી

કૌશિકા નામની નદી રૂપે થઇ હવે જમદગ્નિ રેણુની પુત્રી રેણુકા સાથે પરણ્યા અને વસુમાદિ પુત્રોમા રામના પરશુરામ થયા તે વાસુદેવના અંશ રૂપે થયા તેમને પૃથ્વીના ભારભુત દુષ્ટ ક્ષત્રીઓનો ૨૧ વાર નાશ કર્યો રાજાએ પૂછ્યુ હે બ્રહ્મન્ ? રાજાઓએ રામનો શો અપરાધ કર્યો ? કે જેથી પરશુરામે ક્ષત્રીઓનો વારવાર નાશ કર્યો ત્યારે શુકદેવજીએ કહ્યુ કે હે રાજન્ ! હૈહયોના રાજા સહસ્રાર્જુને દત્તાત્રેયની આરાધના કરી, તેથી તે હજાર ભુજવાળો અને અણિમાદિક અનેક સિદ્ધિઓવાળો અતિદુર્ધષ થયો તે એક દિવસ આહેડુ કરતો જમદગ્નિના આશ્રમે જઇ ચઢ્યો, જમદગ્નિએ કામધેનુના પ્રભાવથી સૈન્ય સાથે તેનુ આતિથ્યપણુ કર્યુ, પણ પોતાનાથી અતિશયવાળુ ઋષિનુ ઐશ્વર્ય જોઈને તેને સવત્સા કામધેનુને હરણ કરી તે વાતની ખબર પડવાથી રામ પરશુ લઇ સહસ્રાર્જુનની પાછળ જઇ સૈન્ય સાથે તેનો નાશ કર્યો અને તેના દશ હજાર પુત્રો ભયથી ભાગી ગયા રામ કામધેનુ લઇ પોતાના આશ્રમે આવ્યા જમદગ્નિએ કહ્યુ કે હે રામ ! તે રાજાનો વધ કર્યો તે તો બ્રહ્મહત્યાથી પણ અધિક પાપ કર્યુ, માટે એક વર્ષ તીર્થયાત્રા કરીને પાપનો નાશ કર ! (આ પદરમા અધ્યાયનો કિંચિત્ સાર કહ્યો) હવે આગળ ૧૬ મા અધ્યાયનો કિંચિત સાર—

પિતાની આજ્ઞાથી ' રામ ' તીર્થયાત્રા કરી એક વર્ષે પાછા આવ્યા હવે એક દિવસે—રેણુકા ગંગાજી ગયા, ત્યા અપ્સરાઓની સાથે ક્રીડા કરતા ચિત્રરથ ગાંધર્વ રાજાને જોઇ સ્પૃહાવાળી થએલી, હોમની વેળાને ભૂલી ગઇ શાપની શંકાવાળી થએલી મુનિના આગળ ઘડો મૂકી હાથ જોડીને ઉભી રહી મનથી વ્યભિચારિણી જાણીને કહ્યુ—હે પુત્રો આ પાપિનીને મારો ? આ વાત કોઇએ કાને નહિ ધરી, ત્યારે રામને પ્રેર્યો, ત્યાર તેણે ' भ्रातृमात्रासहाऽवधीत् ' માતાની સાથે ભાઇઓને પણ મારી નાખ્યા એટલે જમદગ્નિએ વર માગવાનુ કહ્યુ રામે મારેલાને જીવાડવાનો અને મારેલાની સ્મૃતિ ન થાય તેવો વર માગ્યો કે તરતજ નિદ્રામાથી જાગી ઉઠે તેમ બધાએ ઉઠીને ઉભા થયા

હવે પેલા સહસ્રાર્જુનના પુત્રો છિદ્ર જોઇ જમદગ્નિનુ માથુ કાપીને લઇ ગયા પિતાનો દેહ ભાઇઓને સોંપીને રામ પરશુને લઇ તે સહસ્રાર્જુનના પુત્રોના પાછળ જઇ તેમના માથા કાપીને મોટો પર્વત કરી દીધો અને તેના રક્તથી મોટી ઘોર નદી બનાવી દીધી અને એકવીશ વાર નિઃક્ષત્રીય પૃથ્વી કરીને સ્યમતપચકે (કુરૂક્ષેત્રમા) લોહિના નવ કુંડો કર્યા અને પાછુ અણેલુ પિતાનુ મસ્તક લઇ તેમના શરીર સાથે જોડીને યજ્ઞ કર્યો અને બધી પૃથ્વી બ્રાહ્મણોને આપી દીધી અને પોતે પાપ રહિત થઇ ગયા

(આ વાત નો કેટલો વિચાર–રવિશંકર જેષ્ટારામના તરફથી મુબાઇમા સવત ૧૯૮૨ મા છપાવેલા તુલસી રામાયણ–બાલકાંડના પૃ ૨૭૧ ની ટીપમાથી મળશે)

॥ ઇતિ વૈદિક ભાગવતના પરશુરામની કથા

જૈન અને ભાગવતના જમદગ્નિના પરશુરામની સમીક્ષા

આ વિષયમા પ્રત્યક્ષનો પુરાવો તો કોઇની પાસે પણ નથી માત્ર બન્ને તરફના ઇતિહાસથીજ જોવાનુ છે

(૧) ઘોડાઓની ઇચ્છાવાળા ગાધી રાજાને જાણી ઋચીક ઋષિએ વરૂણ (દેવ) પાસેથી ઘોડાઓ લાવી આપ્યા અને સત્યવતીને પરણ્યા, પણ વરૂણ પાસેથી ઘોડાઓ લાવ્યાજ કેવી રીતે ?

(૨) ચરૂના ભક્ષણથી સત્યવતીને ઘોર સ્વરૂપના પુત્રનુ ફળ થવાનુ હતું, તે ફળ સત્યવતીના પુત્ર જમદગ્નિને ન થતા રેણુકાના છેલ્લા પુત્ર રામને કેવી રીતે થયુ ?

(૩) સતી સત્યવતીને કોઇ અપરાધથી નદીરૂપે જડના પ્રાપ્ત થઇ કે સ્વાભાવિકપણે તે જડતા પ્રાપ્ત થઇ ?

(૪) દત્તાત્રેયની આરાધનાથી–સહસ્રાર્જુન રાજાને હજાર ભૂજાઓ શુ નવી રૂપે પેદા થઇ ગએલી ? અને થયા પછી શુ તે રાજા હજાર ભૂજાઓની સાથેજ ચાલતો ?

(૫) જમદગ્નિએ કામધેનુના પ્રભાવથી આવેલા રાજાનુ આતિથ્યપણુ કર્યું પણ તેવી કેટલીક વાતો કવિઓની રૂઢીમાજ ચાલુ રહેલી મનાઇ છે ? તો પછી જમદગ્નિને ત્યા સાક્ષાત્ કામધેનુજ ક્યાથી ? કે જેના સબન્ધે રામને અવતાર લઇ બધા ક્ષત્રિઓનો નાશ કરવાનો પ્રસગ આવ્યો ?

(૬) ભાગવતવાળાએ અવતાર વાદ ઉભો કરી **પરશુરામને** વિષ્ણુના અવતારૂપે કલ્પ્યા છે પણ આ બધો અવતારવાદજ કલ્પિત છે એમ દેશી તેમજ પરદેશી પડિતો ઘણાજ એકમતના થએલા છે અને તે પ્રમાણે અમારા લેખોથી પણ કદાગ્રહથી દૂર રહેલા સજ્જન પુરૂષો મધ્યસ્થ દ્રષ્ટિથી જોશે તો જરૂર તે વાતની સત્યતા જોઇ શકશે એમ અમોને અમારી આસ્થા છે

(૭) અવતારી પુરૂષો પાપ કરે ? પાપનુ પ્રાયશ્ચિત લે ? અગર ન

કરે તો આપણી પેઠે પાછા સંસારના ગોથામાં ગબડે પણ ખરા ? જો તેઓ ગબડે તો પછી એ અવતારી પુરૂષોજ કેવા ?

(૮) એક રાજાને મારી તેના પ્રાયશ્ચિતના માટે પરશુરામને એક વર્ષ સુધી તીર્થોમાં ભટકવું પડયું, પણ પાછળથી તેમને લાખો રાજાઓને મારી નાખ્યા તેના પ્રાયશ્ચિતના માટે સંસારમાં કેટલા કાળ રખડવાના ?

(૯) કદાચ કહેશો કે—યજ્ઞ કરીને બધી પૃથ્વી બ્રાહ્મણોને આપી દીધી તેથી સર્વ પાપનો નાશ થઇ ગયો ત્યારે શું તે બધા પાપનો બોજો બ્રાહ્મણો એ માથે ચઢાવી લીધેલો માનવો કે ? જો એ રીતે બધા પાપનો નાશ થઇ જતો હોતતો–રાજા ભર્તૃહરિ, રાજા ગોપીચંદ, આદિ રાજ્ય છોડી દઇને યોગીપણું શું કરવાને અંગીકાર કરતા ? અને તપ, જપ, ધ્યાન ધારણાદિક ક્રિયાઓની માથાકુટ યોગીનાઓ શું કરવાને કરતા ? અમોએ આટલો કિંચિત્ માત્રનોજ વિચાર કરીને બતાવ્યો છે બાકી તો વિશેષ વિચાર વાચકોએ જ બન્ને તરફના લેખોને તપાસીને પોતાની બુદ્ધિથી કરી લેવો આટલી ભલામણ કરી હું મારા આ લેખની સમાપ્તિ કરૂં છું." જૈનઇતિહાસમાં–સુભૂમે જ ૨૧.વાર નિ બ્રાહ્મણ પૃથ્વી કરેલી બતાવી છે અને પરશુરામે સાતવાર નિ ક્ષત્રિય પૃથ્વી કર્યાનું જણાવેલું છે પણ નિરાપરાધી જીવોને મારવા રૂપ અઘોર કાર્યથી બન્નેને અધોગતિનાજ પ્રાહુણા થએલા બતાવેલા છે પરન્તુ અવતારરૂપે બનાવેલા નથી આ વાત ધ્યાનમાં લઇ વિચારવા જેવી છે

જમદગ્નિની કામધેનુ સહસ્રાર્જુન લઇ ગયો તેથી પરશુરામે માર્યો

તુલસી રામાયણ પૃ ૫૯૪ ની ટીપમાંથી (ભાગવત નવમસ્કંધ)

" દત્તાત્રેયની કૃપાથી હજાર હાથ અને મોટું બલ પામેલો સહસ્રાર્જુન રાજા એક દિવસે પોતાની સેના સહિત જમદગ્નિના આશ્રમમાં ગયો ત્યાં જમદગ્નિએ પોતાની કામધેનુની સહાયતાથી એ રાજાની તથા તેની સેનાની અપૂર્વ અને મોટી મહેમાનગીરી કરવી, રાજાએ કામધેનુથી આશ્ચર્ય પામીને જમદગ્નિને કહ્યું કે–તમારી ગાય મને આપો જમદગ્નિએ ના પાડતા મોટામદ વાળો સહસ્રાર્જુન બળાત્કારથી ગાય છોડી લઇને ત્યાંથી ચાલતો થયો આ વાતની જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામને ખબર પડતા તેમણે પાછળ જઇને કુહાડાથી **સહસ્રાર્જુનને કાપી** નાખ્યો હતો

જમદગ્નિએ–પરશુરામની માતાને અને તેના ભાઇઓને તેની પાસે મરાવી પોતે જીવતા કર્યા (એજ ભાગવત નવમ સ્કંધ)

તુલસી રામાયણ પૃ ૨૭૮ ની ટીપમાથી

"એક દિવસ પરશુરામની મા રેણુકા જલ ભરવાને ગયા હતા ત્યા નદીના કોઇ ગધર્વને સ્ત્રીઓની સાથે વિહાર કરતો જોઇ તેમા કાઇક મન લલચાવાથી તેમને વાર લાગી જમદગ્નિએ આ માનસિક વ્યભિચાર જાણી ક્રોધયુકત થઇને પરશુરામથી મોટા સઘળા પુત્રોને રેણુકાનો વધ કરવાની આજ્ઞા કરી કોઇએ પણ વધ કરવાની હા પાડી નહિ ત્યારે જમદગ્નિએ પરશુરામને આજ્ઞા કરી કે–તમે તમારા સઘળા ભાઇઓને તથા માને પણ મારી નાખો પરશુરામે તુરતજ સર્વેને મારી નાખ્યા આથી જમદગ્નિએ પ્રસન્ન થઇ વર માગવાનુ કહેતા પરશુરામે માગ્યુ કે–" ભાઇઓ તથા મા જીવતા થાય અને કોઇને પણ આ વાતાનુ સ્મરણ પણ નરહે " જમદગ્નિએ તથાસ્તુ કહીને તપોબળથી સર્વેને જીવતા કર્યા

પરશુરામે—સહસ્રાર્જુનના પુત્રોએ પોતાના પિતા જમદગ્નિને મારી નાખ્યા હતા તેથી રેણુકા બહુજ વિલાપ કરતા હતા તેમને શાન્ત કરવાને વાસ્તે પૃથ્વીને એકવીશવાર નિ ક્ષત્રિય કરી હતી "

વૈદિક ઇતિહાસ પ્રમાણે વિષ્ણુના ૬ઠ્ઠા ૭મા અવતાર રૂપ પરશુરામ અને રામનો મેળાપ અને તેમનો ઝગડો

તુલસીદાસકૃત રામાયણ બાળકાડ પૃ ૨૫૨ થી ૨૮૬ તકમાનો સાર "સીતાજીના સ્વયવ મડપમા રામે સદાશિવના ધનુષ્યને તોડી નાખ્યુ સીતાજીએ રામના ગળામા વરમાળા નાખી આવેલા રાજાઓએ મોટો ખળભળાટ કરી મુકયો મુનિના સ્વરૂપે ત્યા **પરશુરામજી** આવ્યા રાજાઓ ભયભીત થઇ નમ્યા વિશ્વામિત્રે રામ લક્ષ્મણને ચરણમા મૂકયા અને રામને એકી ટશે જોયા, બીજી તરફ જોતા ધનુષ્યના બે ટુકડા જોઇ બોલી ઉઠયા કે–અરે મૂર્ખ જનક ? બોલી દે ! આ ધનુષ્ય કોને તોડયુ ? એટલે રામચદ્રજી બોલ્યા હે નાથ ? હે પરશુરામજી ? આ સદાશિવના ધનુષને ભાગી નાખનારા આપણો કોઇ દાસજ હશે, શી આજ્ઞા છે ! પરશુરામ ક્રોધ કરીને બોલ્યા કે જેને ધનુષ્ય તોડયુ છે તેને તો હુ સહસ્રાર્જુન જેવો મારો શત્રુ સમજુ છુ. શત્રુએ સમાજમાથી અલગ થવુ નહીતર સર્વ રાજાઓ માર્યા જશે, પછી અપમાન ભરેલા વચનોથી લક્ષ્મણજી બોલ્યા કે–હે સ્વામી ! અમોએ બાલ્યાવસ્થામાતો ઘણાએ ધનુષ તોડી નાખ્યા તો પછી આ ધનુષની મમતાનો શો હેતુ ? પછી ક્રોધથી પરશુરામ

બોલ્યા કે-અરે રાજપુત્ર ! તારી શું હાજી આવી પહોંચ્યો છે ? બોલતા જના મ સંભાળ રાખ ? સદાશિવનુ ધનુષ તે શું બીજા સમાન ગણાય ? લક્ષ્મણજી બોલ્યા કે-રામે નવુ જાણી હાથમા લીધુ સ્પર્શ થતા તુટી ગયુ તેમા ક્રોધ શા માટે કરો છો પરશુરામ-અરે શઠ ? તૂ મારા સ્વભાવને જાણતો નથી કે હું ક્ષત્રિયોના કુળનો વૈરી છુ અરે જડ ? સહસ્રાર્જુનની હજાર ભુજાના છેદન કરનારા આ કુહાડાને જો ? લક્ષ્મણ-આપણો કુહાડો જોઇનેજ બોલાચુ છે આપ બ્રાહ્મણ છો ક્ષમા કરો ? છવટે પરશુરામે વિશ્વામિત્રને કહ્યુ તોપણ લક્ષ્મણે વાદ વિવાદ છોડયો નહિ એટલે કુહાડો બતાવી મારવાને તૈયાર થયા પછી મીઠા વચનોથી રામચદ્રજીએ શાન્ત કર્યા, પણ ક્રોધ નહિ સમવાથી બોલ્યા કે-તારો ભાઇ મોટો પાપી, મોઢામા ઝેર વાળો હજુ હઠતો નથી છેવટે હાથ જોડી રામચદ્રજી બોલ્યા કે-હે નાથ ! બાળકના વચન કાનપર નહિ દ્યો જે કાઇ કરવુ હોય તે મને કરો અપરાધી હુ છુ હે રામ ! તારો ભાઇ તારી સમ્મતિથીજ બોલે છે અને તૂ છળથી હાથ જોડીને છળ કરે છે આ બધુ છળ છોડી દે નહિ તો હુ તને અને તારા ભાઇને મારી નાખીશ એમ કહી કુહાડો લીધો-રામે માથુ નમાવ્યુ અને કહ્યુ, કે મને અનુચર જાણી આપણી રીસ ઉતરે તેમ કરો, જા, જા, ? આ બધુ છળ છોડી દે અને રામનામ છોડી દે ? રામ બોલ્યા કે-મારૂ નામ રામ અને તમે પરશુરામ તેથી અમો હારેલાજ છીએ માટે અપરાધના ક્ષમા કરો ! પછી પરશુરામ બોલ્યા કે-તૂ મને બ્રાહ્મણરૂપે સમજે છે પણ મારા ક્રોધરૂપી યજ્ઞમા મોટા મોટા રાજાઓને પશુરૂપે બનાવીને હોમી દીધા છે, મારો પ્રભાવ તુ જાણતો નથી તેથી ગર્વ ધરીને બોલ્યા કરે છે પછી રામચદ્રજી બોલ્યા કે હે મુનિ ! જરા વિચારીને બોલો ? અમે તો તમોને બ્રાહ્મણ જાણી માથુ નમાવ્યુ છે પણ તમારાથી ડરીને નહિ અમારા આગળ કોઇપણ ઉભા રહેવાને સમર્થ નથી તો પછી તમે કોણ માત્ર છો ? આવા કોમળ અને ગુઢ અર્થવાળા વચનો સાભળતાજ પરશુરામના પડલ ઉઘડયા અને બોલ્યા કે આ વિષ્ણુનુ ધનુષ ચઢાવો અને ચઢાવો એમ કહી ધનુષ આપતાજ એની મેળેજ ચડી ગયુ અતે પરશુરામના મનમા વિસ્મય થયો અથવ ધનુષ દેતા-પરશુરામનો પોતાનો ઇશ્વરાશ ચઢી ગયો અને વિસ્મય થઇને સ્તુતિ કરી પછી વનમા તપ કરવાને ચાલ્યા ગયા આ વિવાદ ઘણો મોટો છે તે રામાયણથી જોઇ લેવો

॥ ઇતિ વૈદિક રામાયણે-૬ ઠા અવતાર પરશુરામ અને સાતમા રામ બેના મેલાપે અધ્યાય

---

(૧) એકજ વિષ્ણુના–છઠા અવતાર **પરશુરામ** અને સાતમા અવતાર રામ તેમના મેળાપની સમીક્ષા

જૈનોના અને પુરાણોના લેખો આદર્શરૂપે મૂકયા છે પ્રત્યક્ષપ્રમાણ કોઇ નથી આકર્ષરૂપે ઇતિહાસ કયો? તેટલુ જુનો

જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે **પરશુરામ** પછી **રામચદ્રજી** લાખો વર્ષના છેટે થએલા છે તેનો વિચાર અમો આગળપર જણાવીશુ જમદગ્નિએ સાઠ હજાર વર્ષ તપના અંતે રેણુકાની સાથે લગ્ન કર્યું છે તેમના પુત્ર **પરશુરામ** થયા છે અને તે પરશુરામના છેલ્લા સમયે બાળકરૂપ સુભૂમ નામના આઠમા ચક્રવર્તીના હાથે મરાણા છે અને તે સુભૂમ પણ સાઠ હજાર વર્ષના અન્તે મર્યો છે તેથી પરશુરામ અને રામનો સબન્ધ વિચારવા જેવો છે તે શિવાય જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે ૧૧ રૂદ્રોની જુદી જુદી વ્યક્તિઓ જુદા જુદા કાળમા થએલી છે અને સ્કદપુરાણવાળાએ એકજ રૂદ્રના અગીઆર સ્વરૂપ અગીઆર બ્રાહ્મણના સબન્ધે પ્રગટ થએલા જણાવેલા છે તેનો લેખ આજ ગ્રથમા અમોએ આપેલો છે તે જુવો તે સિવાય કુમારપાળ રાજાનો લેખ પણ એજ ગ્રથથી અમોએ આપેલો છે તેથી સ્કદપુરાણ આધુનિકજ ગણાય વળી આ ગ્રથના પૃ ૨૨૧ મા–બ્રહ્માના પ્રાણ ગયા એટલે તેમના દેહથી ૧૧ રૂદ્રો પેદા થયા એમ પણ જણાવ્યુ છે તેથી વિચારવાનુ કે–સોળમા તીર્થંકર સુધીમા ૧૦ રૂદ્રો થઇ ગયા છે અને ૧૧ મા ૨૪મા તીર્થંકરના સમયમા થયા છે અને **પરશુરામ** અને **સુભૂમ** ૧૮ મા અને ૧૯ મા તીર્થંકરના મધ્યકાળમા થયાનો આ અધિકાર આપણે લખી રહ્યા છીએ તેથી રૂદ્રના ધનુષનો સબન્ધ રામાયણમા લખેલો વધારા પડતોજ ગણાય બીજી વાત એ છે કે **પરશુરામ** અને, રામ વિષ્ણુના અવતાર રૂપે હોત તો શત્રુઓની પેઠે સામસામી ઘણા લાબા કાળસુધી જાક્ષા જક્ષીજ શુ કરવાને કરતા? શુ પોતે પોતાના સ્વરૂપને પણ ઓળખી શકયા નહિ? એ વાત આપણાથી માની શકાશે ખરી કે? ×વળી બીજો વિચાર એ પણ છે કે એકજ વિષ્ણુને એકજ કાળમા બે અવતારો લઇ શત્રુઓની પેઠે સામસામી અજ્ઞાનીઓની પેઠે અથડાવવાની શી જરૂર પડી હતી? આ ઇતિહાસમા કેટલી સત્યતા છે અને કયાથી ઉઠાવીને કયા ગોઠવ્યો છે અને કેવા સ્વરૂપમા મૂકી દીધો છે તેનો

× આરસીમા–પોતાનો પડછાયો જોઇ–અજ્ઞાની પખીયો ચાચો મારતા જોયા છે પણ માણસો જોયા નથી આતો સાક્ષાત્ ભગવાન્ પોતાના બે રૂપમા ભૂલા કેમ પડયા? જરા વિચાર કરશો કે?

વિચારકરીને જોશો વળી અન્તમા લખ્યુ છે ' વાદવિવાદના અન્તમા **પરશુરામનો અંશ રામચંદ્રજી**મા પ્રવેશ કરી ગયો એટલે પરશુરામ વનમા ચાલતા થયા આ વાત પણ વિચારવા જેવી છે જ્યારે પરશુરામનો અંશ રામ ચંદ્રજીમા પ્રવેશ કરી ગયો ત્યારે મુડદુ રૂપના પરશુરામ પોતાની મેળે વનમા કવી રીતે જઇ શકયા જો મુડદા પોતાની મેળે વનમા જતા હોય તો ઠાઠડી બાંધીને લઇ જવાની શી જરૂર પડે ? પુરાણોમા લખાએલા મધ્યામની કે પ્રકરણની સમીક્ષા આપણે યથાર્થપણે કરી શકીશુ નહિ, કારણકે પુરાણકારોએ જૈનોનાપ્રાચીન ઇતિહાસને ઉંધો છતો ગોઠવી એના તો શુ ગળાવી માર્યો છે કે આપણે જુદો જુદો વિચાર કરતા શુદ્ધ રસ્તે ચઢી શકીશુ જ નહિ શોધખોળની ઇચ્છા વાળાઓએ વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યેની પઠે કે લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડેની પેઠે જૈનોના ઇતિહાસને અને જૈનોના તત્ત્વનો ક્રમથી તપાસ કરી નિશ્ચય કરી લેવો વાસુદેવ ઉપાધ્યેના જૈનોના સબન્ધે લખેલા બે મોટા લેખો અમોએ " જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન " નામના પુસ્તકમા આપ્યા છે તે સિવાય બીજા અનેક વિદ્વાનોના લેખો પણ અમોએ છપાવી બ્હાર પાડેલો છે તે સિવાય આ ગ્રંથના પાછલા ભાગમા અનેક પંડિતોના લેખો પણ આપવાના છે ત્યાંથી વિચાર કરી પોતાનો નિશ્ચય કરી લેવાની ભલામણ કરી આ લેખની શાન્તિ કરી દઉં છુ

॥ ઇતિ વૈદિકે રામાયણના **પરશુરામ** અને **રામાવતાર**ના ઝગડાની સમીક્ષા પ્રકરણ ૩૪ મુ સંપૂર્ણ

પ્રકરણ ૩૫ મુ.

૧૮ મા તીર્થંકર પછી દત્ત-વાસુદેવાદિકનુ સાતમુ ત્રિક.

નંદન, બળદેવ, દત્તવાસુદેવ, પ્રલ્હાદ પ્રતિવાસુદેવ

અરનાથ તીર્થંકર થયા પછી પુરુષપુંડરીક વાસુદેવાદિકનુ છઠ્ઠું ત્રિક થએલુ તે તો બતાવી દીધુ છે ત્યાર બાદ જમદગ્નિના **પરશુરામ** અને **સુભૂમ** ચક્રવર્તી થયા તેમનો વિચાર પણ આ પૂર્વના લેખમાજ થઇ ગએલો છે હવે આગળ ૧૮ મા તીર્થંકરના અંતરમા અને ૧૯ મા તીર્થંકરના પહેલા- **નંદન** નામના બળદેવ, **દત્ત** નામના વસુદેવ અને પ્રલ્હાદ નામના પ્રતિવાસુ-દેવનુ સાતમુ ત્રિક પણ થએલુ છે તેમનો વિચાર કિંચિત્ લખીને બતા વીએ છીએ

આ જબૂદ્વીપના પૂર્વવિદેહમા—સુમીમા નગરીના રાજા વસુધર ઘણા કાળ સુધી રાજ્ય ભોગવી પછી સુધર્મ મુનીનિ પાસે દીક્ષા લઇ શુદ્ધપણે પાલન કરી અન્ત પાચમા બ્રમ્હદેવલોકમા દેવતા પણે ઉત્પન્ન થયા

હવે આગળ આ જબૂદ્વીપના દક્ષિણ ભરતમા શીલપુર નગરમા **મદરધીર** રાજા થયા તેમનો પુત્ર-**લલિતમિત્ર** મહાગુણવાન્ હતો છતા પણ ખલ નામના મત્રીએ તેના ભાઇને યુવરાજ પદવી આપી દીધી આ પરાભવથી લલિતમિત્રે ઘોસસેન મુનિ પાસે દીક્ષા લીધી ખલ મત્રીને મારવનો નિશ્ચય કરી—ઘોર તપશ્ચર્યા કરવા માડી, આલોચના કર્યા વિના અન્તે મરણ પામી સૌધમ દેવલોકમા મહર્ધિક દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા

હવે પેલો ખલ નામા મત્રી ઘણા કાળતક સસારમા ભમ્યા પછી આ જબૂદ્વીપના વૈતાઢય ગિરિ ઉપર ઉત્તર શ્રેણિમા—તિલકપૂર નામના નગરમા વિદ્યાધરનો ઇદ્ર **પ્રલ્હાદ** નામે પ્રતિવાસુદેવ પણે થયો

હવે આ જબૂદ્વીપના ભરતમા વારાણસી નગરીમા ઇક્ષ્વાકુવશી **અગ્નિસિહ** નામનો રાજા હતો તેણે **જયતી** અને **શેષવતી** એમ બે રાણીઓ હતી હવે પેલો વસુધરનો જીવ પાચમા દેવલોકથી ચ્યવીને ચાર સ્વપ્ન સૂચિત **નદન** નામે બળદેવ પણે ઉત્પન્ન થયા અને લલિતમિત્રનો જીવ શેષવતીથી સાત સ્વપ્ન સૂચિત—**દત્ત** નામના વાસુદેવપણે ઉત્પન્ન થયા

હવે એક દિવસે—**નદન** અને **દત્તની** પાસે અરાવણ જેવો હાથી સાભળીને **પ્રલ્હાદ** નામના પ્રતિવાસુદેવે તેમની પાસેથી માગણી કરી તે ન મળવાથી સામસામી મોટુ યુદ્ધ થતા છેવટે પ્રલ્હાદે દત્તવાસુદેવ ઉપર ચક્ર મૂકયુ પણ તે નિષ્ફળ નિવડતા દત્તે પ્રલ્હાદ ઉપર છોડયુ તેથી તેનુ મસ્તક અને ધડ જુદા થઇને પડયા પછી દત્ત ત્રણ ખડને તાબે કરી ૭મા વાસુદેવપણે થયા કૌમાર પણે ૯૦૦ મો, મડલિકપણામા અને દિગ્વિજયમા પચ્ચાસ પચ્ચાસ વર્ષ અને વાસુદેવપણામા ૫૫૦ ૦ હજાર એકદર ૫૬૦૦૦ હજાર વર્ષના અન્તે મરીને પાપના યોગથી પાચમી નરકમા ગયા અને તેમના મોટા ભાઇ નદન નામના બળદેવ ભાઇના મૃત્યુ પછી દીક્ષા લઇ શુદ્ધ વ્રતનુ પાલન કરી ૬૫૦૦૦ હજાર વર્ષના અન્તે મોક્ષમા ચાલ્યા ગયા ત્રિષષ્ઠિના છઠ્ઠા પર્વના પાચમા મર્ગમા આ અધિકાર છે આ દત્તાદિક વાસુદેવનુ ત્રિક સાતમુ છે તેથી પૂર્વે પૂર્વે થએલા વાસુદેવાદિકના શરીર બળ, આયુષ, સુખ અને મપત્તિ આદિ ચઢતા ચઢતા હતા અને તે કયા કયા તીર્થંકરોના મમયમા થતા આવ્યા

તેના સંબંધે અમો ક્રમવાર લખતા આવ્યા છીએ જો કે આ ટુંક લેખમાં તેમના શરીરાદિકનો વિચાર વિગતવાર આપી શકયા નથી, પણ જૈન ગ્રંથોમાં અવિસ્તર છે જૈનો પોતાની પ્રવૃત્તિ સર્વજ્ઞ પુરૂષોથી થયેલી માને છે અને આજ કાલના જૈનતત્વના અભ્યાસી પ્રખર વિદ્વાનો તે વાતને પ્રગટ પણ કરી રહ્યા છે એકંદર ઇતિહાસના વિષયમાં તેમજ તત્ત્વોના વિષયમાં સત્યતા અને વિશેષતા વિચારી યોગ્યતા કયાં છે તેનો વિચાર કરવાનો ખાસ ભલામણ કરૂં છું **सुज्ञेपु किमधिकेन**

આઠમા **દત્ત** વાસુદેવ અને પ્રલ્હાદ પ્રતિ વાસુદેવની સમીક્ષા

પુરાણોમાં—**દત્તનામ** તેમજ **નંદન** નામ જોવામાં આવે છે પરંતુ તેઓનું સ્વરૂપ-પ્રલ્હાદના સંબન્ધથી છુટું પડી ગએલું હોવાથી અને ઘણી વિકૃતિના સ્વરૂપવાળું થઇ જવાથી અમો ખરો નિર્ણય કરી શકયા નહિ તેમજ ઘણા ઉંડા પણીમાં ઉતરવાનો પ્રયાસ પણ કર્યો નહિ તેથી કેવળ જૈનોનોજ લેખ પંડિતોને આદર્શરૂપે જોવા મૂકી દીધો છે પણ તેના સંબન્ધે વિવેચન કરવાને અમોએ અવકાશ લીધો નથી

બાકી પુરાણોમાં એવા રૂપે છે કે-પ્રલ્હાદ પોતે વિષ્ણુનો ભગત હતો, તેનો બાપ શિવનો ભગત હતો તેથી વિષ્ણુ ભગવાને પ્રલ્હાદના પક્ષમાં ભળી નૃસિંહનો અવતાર ધારણ કરી તેના બાપને ઘણા ક્રૂર હાલથી માર્યો અને પ્રલ્હાદને તો ઇંદ્રપણાનો અધિકાર આપ્યો આ કથાનો પ્રસંગ અમારા ગ્રંથમાં આપ જોઇ શકશો ઇત્યલં વિસ્તરેણ

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે-દત્ત નામના વિષ્ણુ તેમની સમીક્ષા પ્રકરણ ૩૫ મું સંપૂર્ણ

પ્રકરણ ૩૬ મું

૧૯મા અને ૨૦ મા તીર્થંકર, ૯મા મહાપદ્મ ચક્રવર્તી

૧૯ મા તીર્થંકર મિથુલા નગરીમાં ઇક્ષ્વાકુવંશી **કુંભી** રાજા હતા તેમની રાણી, **પ્રભાવતી** હતી તેમની પુત્રી **મલ્લિનાથ** નામા ઓગણીશમા તીર્થંકરપણે થયા તેમના નિર્વાણ બાદ ૫૪ લાખ વર્ષના આંતરે વીશમા તીર્થંકર થયા છે

૨૦ મા **મુનિસુવ્રત**—રાજગૃહ નગરીમા હરિવંશી રાજા **સુમિત્ર**, રાણી **પદ્માવતી**, તેમના પુત્ર **મુનિસુવ્રત** તીર્થંકર થયા એમના સમયમા મહા પદ્મનામા ચક્રવર્તી થયા અને તેમના ભાઇ **વિષ્ણુકુમાર** થયા ચક્રવર્તીને વૃત્તાત પ્રસગ પુરતો નિચેના વર્ણનમા આવશે, વિશેષ ગ્રથાતરથી જોઇ લેવો

વિષ્ણુકુમારના સબન્ધે કિચિત્ લખીને બતાવીએ છે હસ્તિનાપુરના રાજા પદ્મોત્તર, તેની રાણી જ્વાલાદેવી તેને બે પુત્રો થયા મોટા **વિષ્ણુકુમાર** નાનો મહાપદ્મ હતો

એજ સમયમા—અવતીનો રાજા **શ્રીધર્મ** થયો છે તેનો મત્રી '**નમુચિ**' હતો તેનુ બીજુ નામ '**બલ**' હતુ અને તે બ્રાહ્મણ હતો

વીશમા તીર્થકરના શિષ્ય **સુવ્રતાચાર્ય** હતા તેમની સાથે વાદ કરતા તે **બલ** હાર્યો તેથી તે આચાર્યને મારવાની કોશીશ કરવા લાગ્યો રાજાના જાણવામા આવતા તે **નમુચિને** પોતાના દેશથી કાઢી મુક્યો આ નમુચિ અવતીમાથી નીકળીને હસ્તિનાપુરમા ગયો, ત્યા ભવિષ્યમા ચક્રવર્તી થવાવાળા **મહાપદ્મની** સેવામા રહ્યો આ મહાપદ્મે નમુચિના કોઇ કાર્યથી તુષ્ટમાન થઇને વર આપ્યો **પદ્મોત્તરે** અને **વિષ્ણુકુમારે** સુવ્રતાચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી પદ્મોત્તર મોક્ષમા ગયા વિષ્ણુકુમાર તપના પ્રભાવથી મહાલબ્ધિવાન્ થયા હવે **સુવ્રતાચાર્ય** ફરીથી હસ્તિનાપુરમા આવ્યા છે ? પેલા **નમુચિએ** વેર લેવાનો લાગ જોઇ મહાપદ્મ ચક્રવર્તીના પાસેથી યજ્ઞ કરવાના બ્હાને પૂર્વોક્ત વર એવા પ્રકારનો માગ્યો કે મને અમુક દિવસ સત્તા સહિત રાજ્ય આપો ? મહાપદ્મ તેની ઇચ્છા મુજબ રાજ્ય સોપી પોતે અતપુરમા ચાલ્યા ગયા

હવે નમુચિ યજ્ઞની દીક્ષા લઇ સન્યાસી વિગેરે તમામ લોકોના નમસ્કારની સાથે ભેટ લેવા બેઠો જૈન સાધુઓ નથી આવ્યા જાણી પોતાનુ માણસ મોકલીને કહેવડાવ્યુ કે—હે જૈન સાધુઓ ! તમો ઘણા અભિમાની છો અને યજ્ઞના નિંદક છો માટે નમસ્કારની સાથે ભેટાણું કરો કે મારા રાજ્યથી નીકળી જાઓ આ પ્રમાણે હુકમ થયો સાધુઓ વિચારવા લાગ્યા કે—એનુ રાજ્ય તો છએ ખડમા છે તો આપણે હવે જાવુ કયા ? એવો વિચાર કરી, મુખ્ય આચાર્ય નમુચિની, પાસે ગયા અને કહ્યુ કે—અમારો તેવો આચાર નહિ હોવાથી અમો આવ્યા નથી નમુચિએ કહ્યુ કે ભલે ન આવ્યા

તોપણ મારા રાજ્યમાંથી સાત દિવસમાં નીકળી જાઓ અને રહેશો તો તમોને મારી નાખતાં મને પાપ નહિ લાગે આ જગોપર આચાર્યનું સમભાવનું કહેવું અને નમુચિનું ઉદ્ધતપણાથી બોલવું ઘણું વધ્યું છે છેવટે એકનો બે ન થયો ત્યાર આચાર્ય તપોવનમાં આવી સાધુઓની સાથે વિચાર કરવા લાગ્યા અને છેવટે એવો વિચાર થયો કે-આ મહાપદ્મ ચક્રવર્તીના મોટાભાઈ દીક્ષિત અને લબ્ધિવાળા **વિષ્ણુકુમારને** બોલાવી લાવવા આ વખત વિષ્ણુકુમાર મેરૂ પર્વત ઉપર હતા ત્યાં કોણ જાય? તે વખતે એક સાધુએ કહ્યું કે મેરૂપર્વત ઉપર જવાની તો શક્તિ મને છે પણ પાછા આવવાની શક્તિ નથી ગુરૂએ કહ્યું તું જા! વિષ્ણુકુમાર તને પાછા લઈને આવશે હવે ગુરૂની આજ્ઞાથી તે લબ્ધિવાળા સાધુ થોડાજ વખતમાં વિષ્ણુકુમાર પાસે પહોંચ્યા સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો **વિષ્ણુકુમાર** રાજર્ષિ તે સાધુને લઈને ગુરૂની પાસે આવ્યા ગુરૂને વાંદ્યા, ગુરૂની આજ્ઞા લઈ પોતે એકલાજ રાજસભામાં ગયા ત્યાં એક નમુચિ-બલ વિના સભાના બધા લોકોએ વંદન કર્યું વિષ્ણુકુમાર મુનિએ ધર્મોપદેશ આપતાં કહ્યું કે-નિઃસંગી સાધુઓની સાથે વૈર રાખવું તે ઘણું અયોગ્ય અને નરકનું કારણ થાય છે સાધુ કોઈની નિંદા કરતા નથી તેથી નમસ્કાર કરવાને યોગ્ય છે છતાં તેમની પાસે નમસ્કાર કરાવવાનો હઠ કરવો એ તદ્દન અયોગ્ય છે છેવટ નમુચિ બલને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે હે નમુચિ બલ! તું આ અકાર્યને છોડી દે! આ જગોપર ઘણી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરવામાં આવી છે પણ નમુચિ બલ એકનો બે ના થયો છેવટે કહ્યું કે ચોમાસાના દિવસોમાં સાધુ કયાં જાય? પછી તું કહીશ તેમ સાધુઓ કરશે છેવટે નમુચિબલ કટકીને બોલ્યો કે તું માન્ય કરવા યોગ્ય છે તેથી તારા માટે ત્રણ પગલાં (ત્રણ ડગલાં) જગ્યા આપું છું બાકી જે કોઈ પણ સાધુ મારા રાજ્યમાં રહેશે તો હું તેને જીવતો નહિ રહેવા દઉં છેવટે વિષ્ણુકુમાર મુનિએ વિચાર કર્યો કે-આતો કોઈ મહાપાપી સાધુઓનો ઘાતજ ઇચ્છે છે તેથી કોઈ પણ પ્રકારથી સમજે તેવો નથી માટે હવે તો તેની જડ જાય તો બચાવ થાય તેમ છે હવે **વિષ્ણુકુમાર** મુનિ કોપમાં આવી પોતાની વૈક્રિય લબ્ધિથી એક લાખ જોજનનું શરીર બનાવી, એક ડગલાથી ભરત ક્ષેત્રાદિક માપી લીધું, બીજા ડગલાથી પૂર્વ પશ્ચિમના સમુદ્રને માપી લીધો અને ત્રિજું ડગલું નમુચિબલના માથા ઉપર મુકી સિંહાસનથી નીચે નાખી નમુચિબલને ધરતીમાંજ ખોસી ઘાલ્યો અને મરીને નરકમાંજ ગયો વિષ્ણુમુનિને દેવતાઓએ મધુર ગાયન સંભળાવી શાન્ત કર્યા પછી પોતાના શરીરનો સંકોચ કરી ગુરૂની પાસે પાપનું પ્રાયશ્ચિત લઈ વિહાર કરી ગયા તે મુનિ તપ જપાદિકની સાથે સંયમનું પાલન કરી મોક્ષમાં ગયા

આ કથાનો સબધ **નમુચિ બલ** બ્રાહ્મણ અને **વિષ્ણુકુમાર** જૈન સાધુના પ્રસગથી બનેલો છે ત્યારે પુરાણકારોએ વિચિત્ર પ્રકારથી ગોઠવેલો છે

॥ ઇતિ-૧૯ મા પછી ૨૦ મા તીર્થંકર અને મહાપદ્મ નવમા ચક્રવર્તીના સમયે મુનિઘાતના વાછક નમુચિનો થએલો નાશ ॥ પ્રકરણ ૩૬ મુ

પ્રકરણ ૩૭ મું.

હવે ૨૦-૨૧ માના મધ્યમા-લક્ષ્મણવિષ્ણુ આદિનુ આઠમુ ત્રિક જૈન પ્રમાણે કિંચિત્ બતાવી વૈદિકમાથી પણ કિંચિત્ બતાવીશુ

૨૦।૨૧ માના મધ્યમા લક્ષ્મણાદિકનુ આઠમુ ત્રિક, **પદ્મ** (રામ) બલદેવ, **નારાયણ** (લક્ષ્મણ) વાસુદેવ, **રાવણ** પ્રતિવાસુદેવ

રામ, લક્ષ્મણ, અને રાવણ એ ત્રિક જગત પ્રસિદ્ધ છે તેમજ જૈન અને વૈદિકમા તફાવત પણ છે તેથી જૈન પ્રમાણે કિંચિત વિશેષ પણે લખીને બતાવીએ છીએ

બીજા તીર્થંકર શ્રી **અજિત** નાથના વખતમા **ભીમ** રાક્ષસપતિ એ લવણ સમુદ્રમા રાક્ષસ દ્વીપ મધ્યે પર્વત ઉપર લકા નામે નગરી વસાવી હતી અને નીચે પાતાલ લકા નામે પ્રાચીન નગરી હતી આ દ્વીપ રાક્ષસપતિ ભીમે **મેઘવાહન** નામના પોતાના અજ્ઞાત રહેલા પુત્રને આપ્યો સાથે નવમણિનો એક દિવ્ય હાર અને રાક્ષસી વિદ્યા પણ આપી આથી મેઘવાહનના વશજો રાક્ષસવશના નામથી ઓળખાયા, એ વશમા વીશમા મુનિસુવ્રત સ્વામી તીર્થંકરના થયા પછી **રાવણ** નામે પ્રતિવાસુદેવ થયો, તેનો પિતા રત્નશ્રવા રાક્ષસદ્વીપ અને લકા નગરી ગુમાવી-તેની માતા કૈકસી સાથે પાતલ લકામા રહેતો હતો. રાવણ જન્મ વખતે સુતીકા શય્યામા સુતો હતો તેવામાજ તેના પૂર્વજોએ આપેલો નવમણિહાર કે જેની તેના વશજો તેને પહેરવા અશક્ત થઇ પૂજા કરતા હતા અને જેનુ રક્ષણ એક હજાર નાગકુમારો કરતા હતા તે તેને કરડીયામાથી ખેંચી કાઢી પોતાના ગળામા પહેરી લીધો ? જે હારમા તેના મુખના પ્રતિબિબ સ્પષ્ટ પડતા તે દશમુખ લાગવા લાગ્યો આથી તેના પિતાએ તેનુ **દશમુખ** એવુ લક્ષણ સૂચક નામ રાખ્યુ રાક્ષસદ્વીપની નજીકમા વાયવ્ય દિશાએ વાનર નામના દ્વીપમા આદિત્ય રાજા અને ઇદુમાલિનીનો **વાલી** નામે પુત્ર હતો વાલીને સુગ્રીવ અને શ્રીપ્રભા નામે બીજા ભાઇ બ્હેન હતા

(ાક્ષસદ્વીપવાસી જેમ રાક્ષસ સંજ્ઞાથી ઓળખાતા તેમ વાનર દ્વીપવાસી વાનરના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા એ વંશોત્પત્તિ નીચે મુજબ છે અગીયારમા શ્રી શ્રેયાંસ તીર્થંકરના વખતમા-કીર્તિધવલ રાજાએ પોતાના સાળા શ્રીકંઠને વાનરદ્વીપ આપી ત્યાંની કિષ્કિંધા નગરીના રાજ્ય સિંહાસન ઉપર તેને બેસાડયો એ દ્વીપમા વાનરો ઘણા હતા તેનો જનપણ સંહાર ન કરતા તે માનુ અન્ન પાનથી રક્ષણ કરતા આથી એ દ્વીપના બધા માણસો જ્યા ત્યા વાનરોનીજ આકૃતિ ચિતરતા વાનરદ્વીપના રાજ્યથી અને જ્યા ત્યા વાનરોના ચિન્હથી તે દ્વીપના માણસો પણ વાનરના નામથી ઓળખાતા

દશમુખે (રાવણે) વાલીરાજને કહેવરાવ્યુ કે—તમારા પૂર્વજ શ્રીકંઠને મારા પૂર્વજ કીર્તિધવલે વાનરદ્વીપમા લાવી રાખ્યા હતા ત્યારથી તમો અમારી આજ્ઞા માનતા આવ્યા છો તો તમે મારી આજ્ઞા સ્વીકારશે, એમ કહેવડાવતા બન્ને વચ્ચે મોટુ યુદ્ધ થયુ તેમા રાવણ હાર્યો વાલી પોતાના ભાઇ સુગ્રીવને રાજ્ય આપી અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર તપ આદરી ધ્યાનસ્થ ઉભા હતા ત્યા રાવણ તેમને જોવાથી દ્વેષનો માર્યો, અષ્ટાપદ પર્વત સહિત તમને ઉચકી ફેકી દેવા લાગ્યો આથી વાલીમુનિએ પર્વતને પગથી દબાવતા દશમુખ મુંઝાઇ રડવા લાગ્યા ! આથી તે દિવસથી તેનુ બીજુ નામ રાવણ પડયુ

અયોધ્યાના દશરથ રાજા રાવણના ત્રાસથી અયોધ્યા છોડી રાજગૃહમા રહેતા હતા ત્યા તેમને અપરાજિતા જેનુ બીજુ નામ 'કૌશલ્યા પટ્ટ રાણીથી પદ્મ (રામ) બળદેવની પદવીવાળો પુત્ર થયો અને સુમિત્રાથી-લક્ષ્મણ વાસુદેવનો જન્મ થયો જેનુ રાજાએ-નારાયણ એવુ નામ પાડયુ હતુ આ બે પુત્રોના પરાક્રમથી દશરથ રાજા ઇક્ષ્વાકુવંશના રાજાઓની રાજધાની પોતાની અયોધ્યા નગરીમા પાછા આવ્યા, ત્યા કૈકયીએ ભરતને જન્મ આપ્યો

મિથિલાના જનક રાજાને મ્લેચ્છ રાજાઓએ આવી પીડવા માડયો આથી જનકે પોતાના મિત્ર રાજા દશરથની સાહાય્ય માગી જેથી રામ અને લક્ષ્મણે ત્યા જઇ તેઓનો નાશ કર્યો આ પરાક્રમથી સતુષ્ટમાન થઇ જનક રાજાએ પોતાની અતિ રૂપવતી પુત્રી સીતા રામને આપી પણ નારદ એક વખત જનકરાજાના અંતઃપુરમા ગએલા ત્યા સીતાએ તેમને દીઠા તેથી તે ભયપામીને બૂમો પાડવા લાગી, આથી દાસી વર્ગે, નારદને સતાપ્યા નારદે વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર આવી રથપુર નગરીના રાજા ચદ્રગતિના પુત્ર ભામડલને સીતાનુ ચિત્ર બનાવ્યુ ચિત્ર જોઇ ભામડલ સ્નેહવશ થતા, ચદ્રગતિએ જનક

ને બોલાવી સીતાની માગણી કરી જનકે રામને આપ્યાની વાત કર્યાથી ચદ્રગતિ કહેવા લાગ્યો જો રામ મારી પાસે દુ સહ તેજવાળા હજાર યક્ષોથી અધિષ્ટિત બે ધનુષ્યો છે તેને ચઢાવે તો ભલે પરણે

આથી નિરૂપાયે જનકે પોતાને ત્યા સ્વયવર રચી દેશ દેશના રાજાઓને નિમ ત્રી તેમને ધનુષ્ય ચઢ વી કન્યા પરણવા કહ્યુ **રામે** વજાવર્ત ધનુષ્ય ચઢાવ્યુ ને સીતાએ તેમના કઠમા વરમાળા આરોપી **લક્ષ્મણે** અર્ણવાર્ત્ત ધનુષ્ય ચઢાવ્યુ તેમને વિદ્યાધરોએ પોતાની અઢાર મહારૂપવતી કન્યાઓ પરણાવી

કેકેયીના વચનથી—રામ, લક્ષ્મણ અને સીતા સાથે વનવાસ નિકળ્યા ત્યાથી રાવણ સીતાને હરી લકા લઇ ગયો

સાહસગતિ વિદ્યાધર—સુગ્રીવની સ્ત્રી તારાની ઇચ્છાથી, ઇચ્છિત રૂપ કરવાની વિદ્યા સિદ્ધ કરવા—હિમાલયમા તપ કરવા લાગ્યો તેને તે વિદ્યા પ્રાપ્ત થતા કિષ્કિધા પુરીમા આવી સુગ્રીવ ક્રીડા કરવા બહાર જતા અ ત પુરમા દાખલ થયો સુગ્રીવ પાછો આવતા પોતાના રૂપ ધારી સુગ્રીવને અ ત પુરમા દાખલ થએલો જાણ્યો વાલિના પુત્રે ભાઇ જાતનો વિપ્લવ થવા ન પામે તે માટે બન્ને જણને અ ત પુરમા દાખલ થતા અટકાવ્યા, બન્ને વચ્ચે યુદ્ધ થયુ તે તેમા એક બીજાને જીતવા અસમર્થ થતા બન્ને દૂર જઇ ઉભા સાચા સુગ્રીવે **પવનજય** અને **અજનાના** પુત્ર **હનુમાનને** પોતાની મદદમા બોલાવ્યા પણ તેઓ બે વચ્ચેનો ભેદ સમજી શક્યા નહિ આથી નવા યુદ્ધમા બનાવટી સુગ્રીવે ખરા સુગ્રીવને કુટી નાખ્યો સુગ્રીવ ખેદ પામી કોઇ મહાબળવાનની શોધ કરવા લાગ્યો તેમને **રામ લક્ષ્મણની** મદદ લેવાનો વિચાર કર્યો સુગ્રીવે પાતાલ લકાથી રામ લક્ષ્મણને તેડી લાવી માયાવી સુગ્રીવને લઢવા બોલાવ્યો રામ બન્ને વચ્ચેનો ભેદ સમજી શક્યા નહિ પણ તેની પરિક્ષા કરવા માટે પોતાના વજાવર્ત્ત ધનુષ્યનો ટકાર કર્યો આથી માયાવી સુગ્રીવની વિદ્યા ભાગી ગઇ રામે તેના અસલ રૂપને જોઇ તેને અત્યત તિરસ્કાર પૂર્વક મારી નાખ્યો

સુગ્રીવે સીતાની શોધ કરવાનુ માથે લઇ, તેનો પત્તો રામને મેળવી આપ્યો હનુમાનને રાવણ પાસેથી સીતાને પાછી લેવા મોકલ્યા રાવણના ભાઇ બીભીષણ અને પત્ની મદોદરીના કહેવા છતા તે તેને આપી નહિ જેથી રામ લક્ષ્મણે હનુમાન અને સુગ્રીવની સેના સાથે રાવણ ઉપર ચઢાઇ કરી રણ

ભૂમિમા ગવણનુ માથુ લક્ષ્મણે તેનાજ ચક્રરત્નવડે કાપી નાખ્યુ સીતાને સ્વાધિનમા લીધી અને ગવણના ત્રણ ખડના ગજ્યને તેઓએ કબજે કર્યું"

લક્ષ્મણનુ રામના કૃત્રિમ મરણના સમાચારથી હૃદય ક્ષોભ થતા મરણ થયુ રામને આથી ભાઇના વિયોગનો ઘણો આઘાત લાગ્યો વૈરાગ્ય પામી ગમે સર્વત્યાગ કરી દીક્ષા લઇ બાકીની જીદગી તપ અને ધ્યાનમા વ્યતીત કરી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષ પદને પામ્યા

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે લક્ષ્મણ વાસુદેવાદિકનુ આઠમુ ત્રિક

જૈનમા–પાલકના પાપે દડક દેશના નાશે દડકારણ્ય

દડકારણ્ય વિષયે જૈનોનો ઇતિહાસ

જૈન રામાયણ સર્ગ ૫ મો જટાયુપક્ષીનો સબન્ધ

"રામ વનવાનમા ફરતા–દડકારણ્યના પર્વતની ગુફામા આવીને

દુષ્ટપાલકે દડક રાજાને એકાન્તમા કહ્યુ કે–આ સ્કધક પાચશો યોદ્ધાની સાથે તમારૂ રાજ્ય લેવાને આવેલા છે જુઓ મુનિઓના સ્થાનમા શસ્ત્રો દાટેલા છે, તપાસતા દુષ્ટના દાટેલા મળ્યા દડકે શિક્ષાનુ કામ દુષ્ટ પાલકનેજ સોપ્યુ તેને મનુષ્ય પીલન યત્રથી સાધુઓને સ્કધકને દેખતા પીલવા માડયા સમતાથી પીલાતા છેવટે તે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષમા ગયા એક નાનો સાધુ રહેતા સ્કધકે હુ મને પીલ્યા પછી આને પીલ ? તે ન સાભળતા અધિક દુષ્ટાઇ વાપરી પહેલો પીલ્યો ? સ્કધકને આથી રાષ થતા નિયાણુ કર્યું કે–જો આ તપાસ્યાનુ ફળ હોય તો હુ "આ દડક તથા પાલક તેમજ તેના કુલ અને દેશનો નાશ કરનારો થાઉ" આ રીતે સ્કધકે પીલાઇ ત્યાથી કાળ કરી વન્હિકુમાર જાતિમા દેવતા થયા આ તરફ પોતાની બ્હેન પુરદર યશાએ આપેલી કાળલીનો મુનિએ બનાવેલો રજોહરણ (સાધુના વેષનુ ચિન્હ) લોહીથી ખરડાએલુ પક્ષીએ ઉપાડયુ, તે દવયોગે- ડકની રાણી પુરદરયશા ની પાસે જઇ પડયુ તેણે ભાઇનુ રજોહરણ ઓળખ્યુ પાલકે પીલ્યાની ખબર પડતા રાજા રાણીમા મોટો કલેશ થયો રાણીને શાસનદેવે ઉપાડી મુનિસુવ્રત તીર્થંકરની પાસે મૂકી તેણે દીક્ષા લીધી

આ તરફ અગ્નિ કુમારપણે થએલા દેવ–સ્કધના જીવે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના જન્મનો વૃત્તાત જાણી, પાલકને તથા નગરસહિત દડક રાજાને ભસ્મસાત્ કરી નાખ્યા તે દડક રાજા પોતાના પાપથી અનેક યોનિયોમા પરિભ્રમણ કરતો આ ગધ નામનો રોગી પક્ષી, અમારા દર્શનથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળો અને ચરણસ્પર્શથી રોગમુક્ત થયો છે

આ પ્રમાણે જૈનોમા દડક રાજાના પાપથી દડકારણ્યની ઉત્પત્તિ છે
॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે—પાલકના પાપે દડક દેશના નાશથી દડકારણ્ય

દડકારણ્ય માટે વૈદિકમતમા ભિન્ન ભિન્ન થએલી કલ્પનાઓ

ગૌતમને કલક આપાવા ગણપતિ, બ્રાહ્મણોમા ભળ્યા
તુલસી રામાયણ અરણ્ય કાડ પૃ ૬૬૯ ની ટીપમા

(૧) "ગૌતમની ઉપર ઇર્ષ્યાથી ઘેરાએલા બ્રાહ્મણોએ ગૌતમને પતિત ઠરાવવાને વાસ્તે–ગણપતિની પ્રાર્થના કરતા, ગણપતિ-વૃદ્ધ અને દુર્બળ ગાયનુ રૂપ ધરીને ગૌતમના ખેતરમા પેઠા ગૌતમે આવીને તેણે હાકી કાઢવા વાસ્તે હાથનો સ્પર્શ કરતાજ તે ગાય મરી ગઇ આથી બ્રાહ્મણો ગૌતમને પતિત ઠરાવીને ત્યાથી ચાલ્યા ગયા ગૌતમે એ અગ્રગણ્ય

પોતાનું અનિષ્ટ થયું જોઇને અરણ્યને સુકાઇ જવાનો શ્રાપ આપ્યો હતો '
(શિવપુરાણ)

પ્રથમ આ ગણપતિજી કલ્પિત છે તે માગ લેખથી આપ સમજી શકશો ખેર, ઇર્ષાલુ બ્રાહ્મણોમા ઇર્ષા હોય પણ માંગલિક કાર્યમા ભાગ લેનારા ગણપતિ–આ અનિષ્ટ કાર્યમા શા માટે જોડાયા? પ્રથમ ગણપતિએ મહામાયા કરાવી ગૌતમ જેવા મહાઋષિને ફોગટના સતાવ્યા? અરણ્યનો નાશ કરાવી હજારો પશુ પખીઓના આશ્રય ભાગી નાખ્યા બીજા ઇર્ષાલુ તો ન સમજે પણ જ્ઞાની ગણપતિ કેમ ન સમજ્યા?

આમા જ્ઞાની ગૌતમની પણ એક મોટી ભૂલ થઇ, જો કાઇપણ કરવાનુ હતુ તો તે અપરાધીઓના માટે કરવાનુ હતુ પણ નાહક ઝાડ બીડને સુકવી હજારો પશુ, પખીઓના આશ્રયનો ભગ કરી તેમના શાપ રૂપ શા ભાગી શા માટે થયા?

આ વિષયમા બીજો લેખ જોતા જ્ઞાની ગણપતિ કે જ્ઞાનિ ગૌતમ ભૂલેલા જણાતા નથી, પણ બીન પાયાની જુઠી વાતો લખનારાજ ભુલેલા છે તેથી દેવને કે ઋષિને દોષ આપવા તે તદ્દન વૃથા છે

---

(૨) ' દડક રાજાએ—પોતાના ગુરૂ ભૃગુ મુનિની પુત્રીનો બલાત્કારથી સભોગ કરતા, ભૃગુ મુનિએ ક્રોધ કરીને દડક રાજાના આખા દેશને ઉજ્જડ તથા શુષ્ક થઇ જવાનો શાપ આપ્યો તે ઉપર રેત થવાથી એ આખો દેશ વેરાન જગલરૂપ થઇ ગયો વૃક્ષાદિક પણ સુકાઇ ગયા આથી એ દેશ **દડકારણ્યના** નામથી ઓળખાવા લાગ્યો

(વાલ્મીકીય રામાયણ ઉત્તર કાંડમાથી લીધેલો ઉતારો),

ઉપરના ત્રણે લેખોના સબન્ધે કિંચિત્ મારા વિચાર

જૈન ઇતિહાસ જોતા પાનક બ્રાહ્મણના પાપનુ પ્રાયશ્ચિત દડક રાજાને નડયુ ક્રોધના વશમા પડી સ્કંધક મુનિએ પોતાના તપનુ મોક્ષરૂપ ફળ ગુમાવી સસારમા ફરવાનુ વધાર્યું

વૈદિકમતે બે ઋષિઓના શાપથી **દડકારણ્ય** બનેલુ બનાવ્યુ છે શિવપુરાણવાળાએ **ગૌત્તમ**ના શાપથી બનેલુ બતાવ્યુ છે આ વાત 'એવા' રૂપમા પણ મૂકાય છે કે આ ગૌત્તમ અમાગમાથી કાઢી મૂકયા પછી મહાવીરના શિષ્ય થયા હતા 'મહાવીર હજારો વર્ષ ઉપર થયા, દડકારણ્ય લાખો વર્ષ ઉપર થયુ

બન્નેનો મેળ કેવી રીતે મેળવી આપતા હશે ? પુરાણકારો ગમે તે લખે-કેમકે તેમને તો ઇશ્વર તરફથી બધી છુટજ મળેલી હોય છે **આજ પુરાણકારે** લખ્યુ છે કે-શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને માયાવી પુરૂષ મોકલી વેદધર્મથી ભ્રષ્ટ-જૈન ધર્મ ચલાવ્યો આ વાત કૃષ્ણ ભગવાનજ તેમને કહી ગયા હશે ને ? બીજો લેખ જોતા **ભૃગુના** કારણથી **દડકારણ્ય** થએલુ બતાવ્યુ છે આ **ભૃગુ** કયા ? કોઇ જગોપર બ્રહ્માના પુત્રતો કોઇ જગોપર વરૂણના પુત્ર આ બેમાના કયા ભૃગુઋષિએ શાપ આપીને દડકારણ્ય બનાવ્યુ ?

જે મતમા વારવાર લખાવટનો તફાવત થતો રહેતો હોય ત્યા એજ અનુમાન બધાય કે-બીજાના લેખો જોઇ પોતાની મરજી પ્રમાણે તેમને કલ્પનાઓ કરેલી હોય પણ પોતે વાસ્તવિક પણે લખી શકાયજ નથી

॥ ઇતિ વેદિકે-દડકારણ્ય થવામા-ગૌત્તમ અને ભૃગુ એ બે કારણ રૂપે બતાવ્યા તેની સમીક્ષા

યુગયુગમા ભક્તોના ઉદ્ધારક વિષ્ણુ, જેના તેનાથી શાપિત ? અને નારદના શાપથી મુક્ત, શિવના બે ગણ, તે રાવણ અને કુભકર્ણ

તુલસી રામાયણ બાલકાડ પૃ ૧૧૮ થી ૧૨૭માથી કિચિત્ માત્ર

" કામદેવને જીતવાથી ગર્વિષ્ટ થએલા **નારદે** પોતાની બધી વાત શિવજીને કહી બતાવી શિવે કહ્યુ આ વાત ભૂલે ચુકે **વિષ્ણુજીને** સભળાવશો નહિ હાથમા વીણા લઇ ગીત ગાન કરતા નારદ ક્ષીર સમુદ્રમા નારાયણ પાસે ગયા આદરસત્કારથી ત્યા બેઠા શિવે ના પાડી હતી છતા કામદેવનુ સ્વરૂપ વિષ્ણુને કહી બતાવ્યુ વિષ્ણુ મોઢુ ઠેકાણે રાખી બોલ્યા કે-તમો જ્ઞાની, વૈરાગી, તમોને કામદેવ પીડા કરી શકે ખરા કે ? ગર્વિષ્ટ નારદજી બોલી ઉઠ્યા કે પ્રભુ આપણી દયા છે હવે **વિષ્ણુએ** માયાને પ્રેરી તેણે સો યોજનનુ વૈકુઠથી પણ અધિક નગર બનાવ્યુ તેમા **ગુણનિધિ** રાજા અને તેની પુત્રી **વિશ્વમોહિની** થઇ સ્વયવર મડપ થયો નારદજી પણ જઇ ચઢ્યા કન્યા દેખી મોહમા પડ્યા હવે એ મને શી રીત વરે તેની ચિતામા પડ્યા થોડા વખતમા તપ જપાદિ ન બની આવે, માટે વિષ્ણુની પાસે જઇને વર માગુ પહોચ્યા વિષ્ણુ પાસે વિષ્ણુએ કહ્યુ-તમારૂ હિત થાશે તેમ કરીશ (આ છળનુ વચન નારદજી સમજ્યા નહિ) સ્વયવર મડપ ભરાઇ ગયો નારદ પોતે પોતાનુ રૂપ પ્રભુ જેવુ દેખીને રાજી થયા રાજાઓ તેમને મુનિ રૂપ જુવે છે કન્યા વૃદ્ધ વાનર રૂપે જુએ છે

શિવના બે ગણો બ્રાહ્મણરૂપ નારદજીના બધા ભેદો જોતા ફરે છે અને નારદજીની પાસેજ સભામા બેઠા અને મશ્કરી કરવા લાગ્યા કે—રાજક યા આપણને સાક્ષાત્ વિષ્ણુ જાણીને વરશે? રાજકન્યાતો વાદર જેવા જોઇ પીઠ દઇને આગળ ચાલી અને વિષ્ણુના ગળામા વરમાળા નાખી નારદજી વિહ્વલ થઇ ગયા હવે પેલા શિવગણોએ કહ્યુ તમો તમારૂ મોઢુ તો જુવો કહીને શાપના ભયથી ભાગી ગયા દર્પણ ન મળતા પાણીમા મુખ જોતા કુરૂપ જોયુ તે બે ગણોને રાક્ષસ થવાનો શાપ આપ્યો વિચાર કરતા નારદ વિષ્ણુ પાસે ગયા કાતો શાપ આપુ કે બ્રહ્મહત્યા આપુ એટલે પરિવાર સાથે વિષ્ણુએ બોલાવ્યા કે—વ્યાકુળ જેવા કયા ચાલ્યા? આટલુ સાભળતાજ ભભકી ઉઠયા કે—હે નારાયણ? તમારામા ઇર્ષ્યા અને કપટ ઘણુ છે તમે સમુદ્રના મથન વખતે શિવને ઝેર આપ્યુ તમે ઠગી ઠગીને પારકી વસ્તુઓને લઇ સમૃદ્ધિવાન થયા છો તમાર સાથ કોઇ જણાનો નથી તમે મારી મશ્કરી કરી છે તેથી તમાર દેહ ધરવા પડશે અને તમે મારી આકૃતિ વાનરા જેવી કરી તેથી તમોને વાનરાઓજ સાહાય્ય કરશે અને સ્ત્રીની હાનિરૂપ અપકાર કર્યો છે તેથી સ્ત્રીના વિયોગથી દુ ખી થાઓ? વિષ્ણુએ નારદજીનો શાપ માથેચઢાવી લીધો અને પોતાની માયાને નારદજી ઉપરથી ખેચી લીધી એટલે લક્ષ્મી કે રાજકન્યા નારદજીના જોવામા આ યા નહિ એટલે નારદજી બોલ્યા કે હે પ્રભુ! મારા શાપ મિથ્યા થાઓ! વિષ્ણુજી બોલ્યા કે એ તો મે મારી ખુશીથી અગીકાર કરી લીધો છે નારદજી બોલ્યા કે—મારા પાપ કવી રીતે દૂર થાય? વિષ્ણુએ કહ્યુ શિવજીના શો નામનો જાપ કરો, સવ પાપની શાન્તિ થશે શિવમા અમો બધાએ દેવો આવીજ ગયા

પછી પેલા બે શિવના ગણો આવ્યા, નારદને પાપથી મુક્ત કરવા વિનતી કરી, નારદે કહ્યુ શાપ મુક્ત નહિ થાઓ પણ તમો મોટી ઋદ્ધિવાળા થઇ જગતને જીતશો અને વિષ્ણુના હાથથી મરીને મોક્ષમા જશો એટલે સસારનો ફરો રહશે નહિ સમય પ્રાપ્ત થતા રાવણ અને કુભકર્ણ એ બે રાક્ષસો પેદા થયા"

આમા પણ જરા મારો વિચાર—ઇસારાથી વાતને સમજે તે પંડિત ગણાય પણ કહેલી સમજે નહિ તેમા જ્ઞાન કેટલુ? શિવજીએ ના પાડી હતી છતા નારદ વિષ્ણુને કામદેવની વાત કહેવા ગેઠા, વિષ્ણુએ કરેલી મશ્કરી તે પણ સમજ્યા નહિ વળી શિવના બે ગણે મશ્કરી કરી તે પણ ના દ ન સમજ્યા ગોથા ખાધા ત્યાર સમજયા અને શિવના ગણને રાક્ષસ થવાનો શાપ

આપ્યો અરે ? વિષ્ણુને પણ શાપ આપ્યો કે તમો દેહ ધારણ કરશો તમારી સ્ત્રીનું હરણ થશે અને વાનરો તમોને મદદગાર થશે. જે નારદ પ્રથમમા જગોજગોપર રોતા ખાતા રહ્યા છે તેમનામા ભવિષ્યનુ જ્ઞાન ક્યાથી આવ્યુ ?

વળી પેલા બે નક્ષમીઓએ પોતાના શાપથી મુકત થવા કહ્યુ ત્યારે તેમને ભવિષ્યના મોક્ષ થવાનુ કહી બતાવ્યુ ? જે માણસ પ્રત્યક્ષમા જગોજગોપર રડતો હોય તે ભવિષ્યવેત્તા હોય ખરો કે ? મારા આ વિચારથી સત્ય શુ છે ? તેનો વિચાર ફરી જુવો ? ફોરેફોરા શ્રદ્ધાથી આપણી બુદ્ધિમતા શુ કામની ?

વળી જુવો નારદે કૃષ્ણજીને ઠગ કહયા, શિવજી ઠગાયા આ બધાઓમા વધારે જ્ઞાની કોણે સમજવા ? વળી વિચારવાનુ કે જૈન પ્રમાણે-**રામ લક્ષ્મણ અને રાવણ એ આઠમુ ત્રિક છે અને શ્રી કૃષ્ણાદિકનુ નવમુ ત્રિક** બાગળ કહેવાનુ છે

વૈદિકે દશા વતારમા-**રામ સાતમા** અને શ્રી **કૃષ્ણ આઠમા** અવતાર એટલે રામ તો પૂર્વે થએલા છે તો પછી આ રામાયણવાળાએ ઉધો છતો મેળ કેવી રીતે મેળવીને આપ્યો હશે ? સજ્જનો જરા મુકત પણે વિચાર કરશો ?

॥ ઇતિ વૈદિકે નારદના શાપે શ્રી વિયોગી વિષ્ણુ અને શિવગણ એ શાપથી મુકત

વિભીષણના પ્રશ્નના ઉત્તરમા—જયભષણ કેવલીએ કહી બતાવેલા રામ સીતાદિકના પૂર્વભવો જૈન પ્રમાણે—

જૈન રામાયણ સર્ગ ૧૦ માથી નીચે પ્રમાણે

' ક્ષેમપુર નગરમા **નયદત્ત** વણિકના **ધનદત્ત** અને **વસુદત્ત** બે પુત્રો હતા આ બન્નેને યાજ્ઞવલ્કય નામનો બ્રાહ્મણ સાથે મિત્રાઇ હતી તેજ નગરમા **સાગરદત્ત** વણિકને-**ગુણધર** પુત્ર અને **ગુણવતી** પુત્રી હતી આ ગુણવતીને પિતાએ ધનદત્તને આપી, તેની માતાએ ધનના લોભથી ધનાઢય શ્રીકાન્તને આપી યાજ્ઞવલ્યને ખબર પડતા નયદત્તના પુત્રોને ખબર આપી પેલા વસુદત્તે રાત્રે શ્રી કાન્તને મારી નાખ્યો અને શ્રીકાન્તે પણ ખડ્ગવડે વસુદત્તને મારી નાખ્યો તે બન્ને મરી વિન્ધ્યાટવીમા મૃગલા થયા ગુણવતી કુવારીજ મરણ પામી અને તેજ વનમા મૃગલી થઇ ત્યા પણ તેને માટે બન્ને યુદ્ધ કરીને મર્યા એવી રીત પરસ્પર વૈરથી ઘણા કાળ સસારમા રખડયા

આ તરફ ધન ક—આનો મરણથી પીડિત થઈ ભટકવા લાગ્યો ભૂખે દુઃખાર્થીરીતે સાધુ પાસે ભોજન માગ્યું સાધુએ કહ્યું રાત્રે સાધુ પાસે ન હોય એમ કહી ધર્મ બોધ આપતા પક્કા શ્રાવક થયો મરણ થયા પછી સૌધર્મ દેવના થયો ત્યાંથી ચ્યવીને મહાપુરમાં—મેરુ શ્રેષ્ઠી શ્રી ધારિણીના પદ્મરુચિ પુત્ર શ્રાવક થયો આ પદ્મરુચિ ઘોડા ઉપર બેસી ગોકુળમાં જતા રસ્તામાં ઉતરી મરણ દશામાં પડેલા બળદને નમસ્કાર મંત્ર સંભળાવ્યો. તેના પ્રભાવથી એ બળદ તેજ નગરના છત્રછાય રાજાની શ્રીદત્તા રાણીને વૃષભધ્વજ નામે પુત્ર થયો આ કુમાર ફરતા ફરતા તે બળદની મરણભૂમિ પાસે આવ્યો તે જોઈ તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું ત્યાં તેણે એક ચૈત્ય કરાવી તેની એક ભીંત ઉપર—મરણ પામતા તે બળદનું, તેના કાનમાં મંત્રના સંભળાવનારનું, અને સાથે તેના ઘોડાનું, પણ ચિત્ર કરાવી રક્ષકોને કહેતો ગયો કે આ ચિત્ર જે ઓળખે તેની ખબર મને તુરત આપજો આ તરફ પદ્મરુચિ ત્યાં આવી વંદન વિધિ કરી ચિત્ર જોતા બોલ્યો કે આ વૃત્તાંત બધુ મને લાગુ પડે છે રક્ષકોથી ખબર મળતા વૃષભધ્વજ ત્યાં તરત જ આવ્યો અને તેણે પદ્મરુચિને પૂછ્યું આ ચિત્રનો વૃત્તાંત તમે જાણો છો? તેણે કહ્યું—'હા' કોઈ જાણીતા પુરુષે અહિં આલેખ્યું છે તે સાંભળી વૃષભધ્વજ નમસ્કાર કરી બોલ્યો કે એ બળદનો જીવ હું આ રાજપુત્ર થયો છું તમે મારા ગુરુ છો, રાજ્ય તમે ભોગવો એમ કહી વૃષભધ્વજ શ્રાવકના વ્રત પાળતો પદ્મરુચિની સાથે અભેદપણે વર્તી બન્ને મરણ પામી બીજા દેવલોકમાં મહર્દ્ધિકપણે દેવતા થયા

હવે **પદ્મરુચિનો** જીવ, દેવલોકમાંથી ચ્યવીને—મેરુથી પશ્ચિમના વૈતાઢ્ય ઉપર— નંદાવર્ત નગરના રાજા **નંદીશ્વર,** તેની રાણી **કનકપ્રભાના** પુત્ર **નયનાનંદ** થયા ત્યાં રાજ્ય ભોગવી પછી દીક્ષા લઈ ચોથા દેવલોકમાં દેવતા થયા ત્યાંથી ચ્યવીને પૂર્વવિદેહની ક્ષેમાપુરીના રાજા **વિપુલવાહન** તેમની રાણી **પદ્માવતીથી શ્રી ચંદ્રનામા** કુમાર થયા રાજ્ય ભોગવ્યા પછી સમાધિગુપ્ત મુનિની પાસે દીક્ષા લઈ કાળ કરી પાંચમા દેવલોકમાં ઇંદ્રપણે ઉત્પન્ન થયા ત્યાંથી ચ્યવીને તેમનો જીવ, આ મહાભાગ્યવાન્ બળભદ્રની પદવીવાળા **રામચંદ્ર** થએલા છે આ પ્રમાણે રામચંદ્રજીનો ટુંક પૂર્વભવ કહી બતાવ્યો

અને **વૃષભધ્વજનો** જીવ અનુક્રમે આ **સુગ્રીવ** રાજા થએલ છે

હવે પેલા **શ્રીકાન્તનો** જીવ અનેક ભવમાં ભમતા ફરી **મૃણાલકંદ** નામના નગરમાં—શંભુ રાજા અને તેની રાણી હેમવતીનો પુત્ર વજ્રકંઠ, નામે થયો

અને પેલો **વસુદત્તનો** જીવ અનેક ભવમા ભ્રમણ કરી શભુ રાજાના પુરોહિત **વિજય** તેની સ્રી રત્નચૂડાનો **શ્રીભૂતિ** નામે પુત્ર થયો

પેલી ગુણવતીનો જીવ અનેક ભવોમા ભ્રમણ કરી શ્રી ભૂતિની સ્રી સરસ્વતી, તેની પુત્રી **વેગવતી** નામે થઇ તેણે યૌવન વયે સુદર્શન નામના એક ધ્યાનસ્થ સાધુના ભક્તોને હાસ્યથી કહ્યુ કે આ સાધુને મે પૂર્વે સ્રીની સાથે ક્રીડા કરતા જોયો હતો અને તે તમે શુ વદના કરો છો? આ વાત સાભળીને લોકો વિષમ પરિણામી થઇ કલ કની ઉદઘોષણા કરતા સતા તે મુનિને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા એટલે જ્યા સુધી આ કલક મારા ઉપરથી ઉતરશે નહિ ત્યા સુધી હુ મારૂ ધ્યાન છોડીશ નહિ એવો તે મુનિએ અભિગ્રહ કર્યો

પછી કોઇ શાસન દેવતાએ કોપથી વેગવતીનુ મુખ રોગગ્રસ્ત કર્યુ અને સાધુના ઉપર મુકેલા કલ કની વાત તેના પિતાના જાણવામા આવતા વેગવતીનો ઘણોજ તિરસ્કાર કર્યો એક તરફ પિતાનો રોષ, બીજી તરફ રોગથી ભય પામીને વેગવતીએ સુદર્શનમુનિ પાસે આવી સર્વ લોકોની સમક્ષ ઉચ્ચે સ્વરે આ પ્રમાણે કહ્યુ–હે સ્વામિ તમે સર્વથા નિર્દોષ છો મે તમારી ઉપર આ ખોટો દોષ આરોપણ કરેલો છે માટે હે ક્ષમાનિધિ! મારો એ અપરાધ ક્ષમા કરો?" તે વચન સાભળી લોકો પાછા ફરીથી તે મુનિને પૂજવા લાગ્યા ત્યાર પછી વેગવતી પરમશ્રદ્ધાળુ શ્રાવિકા થઇ શભુ રાજાએ તેની માગણી કરી શ્રી ભૂતિએ કહ્યુ કે હુ મારી કન્યા મિથ્યાદષ્ટિને આપીશ નહિ તે સાભળી શભુ રાજાએ શ્રી ભૂતિને મારી નાખીને વેગવતીની સાથે બળાત્કારથી ભોગ કર્યો તે વખતે વેગવતીએ શાપ આપ્યો કે હુ ભવાતરમા તારા વધના માટે થઇશ પછી શભુ રાજાએ તેને છોડી દીધી એટલે હરિકાન્તા (સાધ્વી) આર્યાની પાસે દીક્ષા લઇ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી વેગવતી સાધ્વી પાચમા બ્રહ્મ દેવલોકમા ગઇ ત્યાથી ચ્યવીને તે જનકરાજાની પુત્રી **સીતા** થઇ અને પૂર્વના શાપના વશથી શભુ રાજાના જીવ રાક્ષસપતિ રાવણના મૃત્યુના માટે તે થઇ પછી પૂર્વે સુદર્શનમુનિ ઉપર ખોટો દોષ આરોપણ કરવાથી આ સીતાના ભવમા તેના ઉપર લોકોએ ખોટુ કલક મૂક્યુ.

"જૈન ગ્રંથો પ્રમાણે રામસીતાદિકના પૂર્વ ભવનો ટુક વિચાર લખી બતાવ્યો"

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે–રામ સીતાદિકના પૂર્વ ભવોનુ સ્વરૂપ

वेदमां खेती अथवा कृषिकार्यना देवोनी प्रार्थना.

हिंदु संस्कृति प १९ मां—" खेती अथवा कृषिकार्यना देवोने संबोधीने रचायेलुं नीचेनुं स्तुतिगीत अति जाणवा लायक छे ते वेदोमां 'सीतानुं' नाम पण मळी आवे छे अने त्यां सीता शब्दनो अर्थ पाक उत्पन्न करनार खेतीनुं 'हळ' एवो करवामां आव्यो छे समय जतां आ "हळ"—'देवी'ने प्राचीन हिंदना बे महान् वीर काव्यो पैकीना एक "रामायण" नामना वीर काव्यमां नायिका तरीके जोवामां आवे छे

"क्षेत्रना नायकनी मददथी आपणे क्षेत्र (रणसंग्राममां) विजय मेळवशुं आपणी गायो तथा घोडाओनुं रक्षण करनार आपणो नायक (ईश्वर) आपणुं कल्याण करे

"आ पर्जन पिता? अमारा उपर मिष्ट वरसाद वर्षावो गायना दूध जेवा ते शुद्ध अने विपुल जोईए तेने माखण जेटलो मीठो करो"

"मंगळकारी सीतादेवी! अमे वीनवीए छीए के आगळ चालो के जेथी अमे सुखी थई अनाज सारी रीते उगाडी शकीए" विगेरे (ऋग् मं ५७)——

ते वखतना देशी खेडुत पद्धतिनी आ प्रार्थनाओ छे आमां ईश्वरने प्रयोजन कयुं हतुं? ईश्वर कृतवेदो कया हिसाबे?

॥ ऋषिओना लोहीनो घडो खेत्रमां, तेमांथी सीता ॥

जमीनमांथी सीतानी उत्पत्तिमां कारणभूत ऋषिओ

तुलसी रामायण बालकांड पृ १९६–१९७ मांथी लीधेलो सार

(१) "ऋषिओनी पासेथी कर लेवाने रावणे चार दूतोने मोकल्या ऋषिओए–शरीरमांथी लोहि काढी घडो भरीने दूतोने आपीने कह्युं के–आ घडो घाडतां तमो परिवार सहित क्षय थशो घडो रावणने सोंपी दूतोए ऋषिओनो श्राप पण संभळावी दीधो सांभळतानी साथे रावणने दाह थयो. एक वखत रावण शिवनी सभामां ×वेदांतना विचारमां जनक राजाथी हारी गयो हतो तेथी जनकनुं अनिष्ट करवा आ घडो जनकनी नगरी पासे क्षेत्रमां दटाव्यो जनकना देशमां दुष्काळ पडतां वृष्टिना वास्ते यज्ञनो आरंभ कर्यो अने सुवर्णना हळथी भूमि

× रामना समयमां नाना प्रि... ... प्रक्रियादनी तो पछी शिवनी सभा क्यां?

ખેડાવતા પૃથ્વીમાથી અદ્દભુત તેજવાળુ સિહાસન પ્રગટ થયુ સિહાસનની ચારે દિશાએ ચાર સખિઓ મારેછલ ધરીને ઉભી રહેલી અને મધ્યમા પવિત્ર ગુણવાળા ભૂમિપુત્રી (સીતાજી) બીરાજ્યા હતા જનકની પ્રાર્થનાથી સખિઓ સહિત સિહાસનનો લોપ થઇ ભૂમિ પુત્રી કન્યા થઇ ગયા અને રાજાએ *જાનકી નામ રાખ્યુ પણ નારદ આવીને સીતા કહ્યા ”

(ટીપમા જણાવ્યુ છે હળના લીટાનુ નામ સીતા છે તેથી સીતા થયા)

“ જનકે તપ કરી શિવની પાસેથી ધનુષ મેળવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે આ ધનુષ તોડે તે આ કન્યાને વરે ? ઘણા દટાવ્યા પછી રાવણને ચારે દિશાઓમા પરાજય થતો તો પણ ત્રણે લોક પોતાના વશમા કર્યો ”

(૨) ઋગ્વેદમા બતાવેલી સીતા સસ્કૃત ભા પૃ ૩૯૪ માથી

“ સીતાનો વૃત્તાત તે પણ ઋવેગદની સાથે જોડી શકાય તેમ છે કારણ કે હળ ખેડ્યાથી જમીનમા પડેલી ચાસને માટે ચેતનત્વનુ આરોપણ થવાથી દેવી તરીકે એનુ આવાહન કરવામા આવેલુ ઋગ્વેદમા આપણે જોઇએ છે કેટલાક ગૃહ્યસૂત્રોમા પણ ખેડાએલી જમીનની દેવતા તરીકે એ સૂત્રોમા એની સ્તુતિ કરવામા આવી છે અને ઇંદ્ર અથવા પર્જન્યની સ્ત્રી તરીકે એને ગણવામા આવી છે સીતાની ઉત્પત્તિ આવી રીતે વર્ણેલી તેનુ સૂચન રામાયણની અદર જ થએલુ છે ”

રાવણનો નાશ કરવા ફરીથી જન્મેલી સીતા

(૩) હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૧૭૧ થીજ

“ મિથિલાના રાજા જનકને એક ઘણીજ ખુબસુરત કન્યા હતી તેની ઉત્પત્તિ તેની કાન્તિના જેવીજ અદ્દભુત હતી, એક વખત રાજા ખેતર ખેડતો હતો એવામા તેનો હળ જે જમીન ઉપર ફરી વળ્યો હતો તે ઉપરથી બાળક ઉત્પન્ન થયુ અને એથી તેનુ નામ તેણે સીતા (ચાસ) પાડયુ તેના આવા અદ્દભુત પ્રકારના જન્મને લીધે તેને લક્ષ્મીનુ સ્વરૂપ માનવામા આવે છે પૂર્વ જન્મમા જે રાવણે તેનુ અત્યત અપમાન કર્યું હતુ તેના પર વેર વાળી તેના નાશ કરી તેણે ફરી અવતાર લીધો હતો

* જનકની પુત્રી જાનકી એ ગૌણનામ સ્વાભાવિક જ ગણાય ? વિશેષ શુ ?

(૪) **સીતાની** ઉત્પત્તિની કથા રામાયણનો ઉત્તરકાંડ સર્ગ ૧૭ પૃ પ૯૪ માં નીચે પ્રમાણે જણાવેલી છે,

(હિં દે પૃ ૧૭૦ની ટીપમાંથી)

"રાવણ-હિમાલયના વનમાં તપ કરતી કન્યાને પૂછે છે કે તું કોણ છે? ઉત્તરમાં (કુશધ્વજ ઋષિની પુત્રી, ઋષિના વેદાભ્યાસ વખતે જન્મી તેથી **વેદવતી** નામે છું દેવોએ વર પસંદ કરવાનું મને કહ્યું પણ મારા પિતાએ વિષ્ણુને આપવા ઇચ્છેલી છે આવા નિશ્ચયવાળા તેણીના પિતાને રાવણે મારી નાખ્યો કન્યાની માતા રાવણનું આલિંગન કરી બળી મરી, તો પણ રાવણે રમણની પ્રાર્થના કરીને કહ્યું કે હું વિષ્ણુથી ચઢીયાતો છું કન્યાએ કહ્યું તારા શિવાય એ દેવનો કોઈ તિરસ્કાર કરશે નહિ એવું સાંભળી રાવણે તેણીના ચોટલાનો આંગળીના અગ્રભાગથી સ્પર્શ કર્યો કન્યાએ ચોટલો કાપીને કહ્યું કે હું જીવીશ નહિ તેં મારૂં આ અપમાન કર્યું છે માટે હું તારા નાશના માટે જન્મ લઇશ, એમ કહી તે કન્યા બળી મરી, એજ કન્યાએ જનક રાજાને ત્યાં જન્મ લીધો છે અને તે તારી (વિષ્ણુની) સ્ત્રી થઈ છે તે તારી શક્તિથી તેણે હણ્યો છે (રાવણને) હણ્યો છે)"

આમાં માત્ર એ બોલ-વૈદિક મત પ્રમાણે સીતના સંબંધે ચાર લેખનાના ત્રણ તો જૈનોના લેખની સાથે કિંચિત્ માત્ર પણ સબંધ ધરાવતાજ નથી એવા લેખનાની સાથે પણ વિષમતા છે તે એવી રીતે કે-જૈનોના જયભૂષણ સવઃ રામ સીતાદિકના પૂર્વભવો બે ચાર મોટા બતાવતા સીતાનો પૂર્વભવ-શંભુ રાજાના પુરોહિતના પુત્રની પુત્રી **વેગવતી** થએલી બતાવેલી છે તેના બાપને શંભુ રાજાએ મારી નાખીને **વેગવતીની** સાથે બળાત્કાર કરવાનું જણાવ્યું છે અને શંભુ રાજાથી છુટીને તેણીએ દીક્ષા લીધી છે અને ત્યાંથી મરણ પામીને પાંચમા સ્વર્ગે ગઈ અને ત્યાંથી ચ્યવીને જનક રાજાને ત્યાં સીતાપણે જન્મી છે વૈદિકમતના સીતાનો માત્ર એજ ભવ બતાવતા નામાદિકને તેમજ વિષયને ફેરવેનો હોય એમ સહજ વિચાર કરતા જણાઇ આવે છે, છતાં પંડિતો તેમ આંખ મીંચામણાં કરે છે તે જુદી વાત છે?

રાવણની ઉત્પત્તિનો બીજો પ્રસંગ

તુલસી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૧૫૪ ની ટીપમાંથી

"બ્રહ્માના પુત્ર પુલસ્ત્યમુનિ-મેરૂ ઉપર તૃણબિંદુના આશ્રમના તપ

કરતા હતા, ત્યા અનેક કન્યાઓ આવી કલકલ કરતા જોઇ પુલસ્ત્યે કહ્યુ-જે કન્યા મારી સામે આવશે તે ગર્ભવતી થશે પછી કન્યાઓએ જવુ બધ કર્યુ પણ તૃણબિંદુની કન્યા ભૂલથી ત્યા જતા ગર્ભવતી થઇ તેથી વિશ્રવા ઋષિનો જન્મ થયો વિશ્રવા કોઇ ઋષિની કન્યાને પરણ્યા તેમાથી કુબેરજીનો જન્મ થયો કુબેરજીના તપથી પ્રસન્ન થઇને બ્રહ્માએ તેને પુષ્પક વિમાનનુ તથા ભડારનુ અધ્યક્ષપણુ અને તેના પિતાને રહેવા લકાપુરિ આપી કે જે રાક્ષસોના જતા રહેવાથી ખાલી પડી હતી કુબેરજીને સર્વોત્તમ જોઇ **સુમાલી** નામના એક રાક્ષસે પોતાની **કૈકસી** નામની કન્યાને વિશ્રવાની પાસે મોકલી વિશ્રવા કૈકસીને જોઇ બોલ્યા કે-તુ સધ્યા સમયથી પુત્રની ઇચ્છાથી આવી છે માટે તને ઘોર રાક્ષસ પુત્ર ઉત્પન્ન થશે, આથી રાવણ વિગેરેની ઉત્પત્તિ થઇ (અધ્યાત્મ રામાયણ)

આમા જરા વિચાર—પૂર્વના લેખમા શિવના બે ગણોને રાવણ—કુભકરણ થવાનુ કહી નારદે શાપ મુકત કર્યા આ જગો પર વિશ્રવાએ કેકસીને ઘોર રાક્ષસ પુત્ર (રાવણ) થવાનુ કહી બતાવ્યુ ? આ બેમા સાચુ કયુ ?

રાવણ—કુબેરજી, વરૂણ, યમ, એ ત્રણેને જીતી ઇદ્રને જીતવા ગયો

તુલસી રામાયણ બાલકાડ પૃ ૧૭૦ ની ટીપમાથી

"રાવણ-કુબેરજીને, વરૂણને તથા યમને જીત્યા પછી ઇદ્રને જીતવા ગયો લડાઇમા રાવણ પકડાવવાની તૈયારીમા હતો, તેટલામા મેઘનાદે-ઇદ્રને પકડી લીધો લકામા લાવી કેદ કર્તા-બ્રહ્માએ ત્યા આવી મેઘનાદને અનેક વરદાન તથા અમોઘ શક્તિઓ આપીને ઇદ્રને છોડાવ્યો મેઘનાદને ઇદ્રજિત એ નામ પણ બ્રહ્માએ આપ્યુ હતુ" (વાલ્મીકીય રા ઉત્તરકાડ)

જૈન રામાયણ જોતાં-વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર રથનુપુર નગરના અશનિવેગ રાજાના પુત્ર સહસ્રાર રાજા તેની રાણી ચિત્તસુદરીને ગર્ભ સમયે ઇદ્રના સભોગના દોહદથી થએલા પુત્રનુ નામ ઇદ્ર પાડેલુ તે પોતાને ઇદ્ર માનીને સોમ, યમ, વરૂણ અને કુબેર ચાર દિશાના ચાર વિદ્યાધરોને દિગ્પાલ સ્થાપી પોતે રાજ્ય કરતો હતો, તેઓની સાથે રાવણનુ યુદ્ધ થયુ હતુ પણ સાક્ષાત્ ઇદ્રની સાથે નથી થયુ ત્યા બ્રહ્મા આવ્યા, વરો આપ્યા, વગેરેની વાત પાયા વિનાની લાગે **છે તે અમારા લેખોથી** વિચારી જો જ્યો

કૈલાસ ઉપાડવા જતા શિવના દબાણથી નાતા રાવણ થયો

તુલસી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૧૫૭ ની ટીપમાં

" રાવણનું આવવું સાભળી કુબેરજીએ લંકાને ખાલી કરી અલકાપુરીને વસાવી હતી એમ વાલ્મીકીય રામાયણમાં કથા છે

રાવણે કેલાસને ઉઠાવતા મહાશિવે પગના અંગુઠાથી કૈલાસ દબાવ્યો તેથી નીચે હાથ ભીંસાતા રાવણ રોયો હતો તેથી તેનું નામ રાવણ પડયું હતું પહેલા દશકંધર નામ હતું આ સમયે મહાશિવે તેણે કેટલાક વરદાન પણ આપ્યા હતા (વાલ્મીકીય ઉત્તરકાંડ)

આમાં વિચારવાનું કે જૈન રામાયણમાં જણાવી ગયા છે કે–રાવણ અને વાલી આ બેનું યુદ્ધ થતા રાવણ હાર્યો છે વાલી પોતાના ભાઈ સુગ્રીવને રાજ્ય સોંપી અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર તપ કરવા ગયા છે વિમાન લઈને જતા રાવણે ત્યા વાલીને જોયા, દ્વેષથી પર્વત સહિત દાટી દેવાનો વિચાર કરે છે એટલે વાલીમુનિએ પગના અંગુઠાથી પર્વત દબાવ્યો નીચે દબાણમાં આવતા ખુદાયો અને રોયો ત્યાથી રાવણ નામ પ્રસિદ્ધ થયું

બીજી વાત એ છે કે –' શિવ ' દ્વાપર યુગમાં થયા છે અને રાવણ ત્રેતામાં થયા છે ત્યા મહાદેવજી આવ્યા ક્યાથી ? માટે આ વાત વિચારવા જેવી છે ?

પુષ્પક વિમાનવાળા કુબેરજીને દેખી રાવણ તપ કરવા લાગ્યો.

તુલસી રામાયણ બાળકાંડ પૃ ૧૫૫ ટીપમાંથી–

" એક સમયે પુષ્પક વિમાનમાં બેસીને પિતાની પાસે આવેલા કુબેરજીને જોઈ–રાવણે પોતાની માતાને પૂછયું " આ કોણ છે " ? માતાએ કહ્યું–આ તારો સાવકો ભાઈ છે અને તપ કરીને દેવ પદવી પામ્યો છે તારો જન્મ વૃથાજ છે કે તું આળશુ થઈને ઘરમાંજ પડયો રહ્યો છે આથી ચાનક ચઢતા રાવણ –કુંભ કર્ણને તથા વિભીષણને સાથે લઈને તપ કરવા લાગ્યો (વાલ્મીકીય રામાયણ ઉત્તરકાંડ)

કેટલાકો કહે છે કે–કુંભકર્ણને ઇંદ્રાસન લેવું હતું તેને બદલે બ્રહ્માએ નિદ્રાસન આપ્યું "

આમાં વિચારવાનું કે– પૂર્વના લેખથી જોયું હતું કે–કુબેરાદિક ત્રણને તો રાવણે જીતી લીધા હતા, તો પછી આ પુષ્પક વિમાન લઈને આવેલા રાવણના

કુમેર ભાઇ કયા ? અને રાવણ ભાઈઓને લઇ કયા કારણે તપ કરવા ગયા ? એ વિચારવા જેવુ છે

॥ વૈદિકે–રાવણોત્પત્તિ, ઇદ્રજય, કુબેરભાઇ આદિનો વિચાર

વૈદિકમતે–કાકભુશુડે ગરૂડજીને કહી બતાવેલી–રામકથા.

તુલસી રામાયણના ઉત્તરકાડમા–કાકભુશુડે ગરૂડજીને કહી બતાવેલી રામચદ્રજીની અદ્દભુત કથા પૃ ૧૧૫૯ થી તે પૃ ૧૨૩૪ સુધીમાથી લીધેલો કિચિત્ ભાગ—

" સદાશિવજી કહી રહ્યા છે કે હે પાર્વતી ! મે મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે રામચદ્રજીની કથા કહી સભળાવી રામચદ્રજીનુ ચરિત્ર સો કરોડ શ્લોકમા રચાયેલુ છે તેથી સરસ્વતીજીને કે શેષનાગને પણ પાર મળે એમ નથી કેમકે રામચદ્રજી અનત છે, તેમના ગુણો અનત છે અને તેમના જન્મો તથા કર્મો પણ અનત છે તેથી રામના ચરિત્રો ગણી શકાય એમ નથી, તેથી જે પ્રમાણે **કાકભુશુડે ગરૂડજીને** કથા કહી સભળાવી હતી તે પ્રમાણે મે તમને કહી સભળાવી હે સદાશિવ ? કાકભુશુડે ગુરૂડજીને એ કથા કહી સભળાવી એ ઘણુ આશ્ચર્ય છે ?

विरतिज्ञान विज्ञान द्रढ, रामचरण अतिनेह वायसतनु रघुपति भगति, मोहि परम संदेह ७८

કાકભુશુડ કે જે કાગડાના શરીરવાળો તેમા વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, દઢ વિજ્ઞાન રામચદ્રજીમા અત્યત સ્નેહ ભક્તિ એ કેમ સભવે ? આ વિષયમા મને પરમ સદેહ છે પ્રથમ **કાગડાનો અને ગરૂડનો સવાદજ** કેમ થયો ? તે કહો પછી મહાદેવજી કહેવા લાગ્યા કે–દક્ષના યજ્ઞમા અપમાન થવાથી ' તે ' દેહને ત્યાગ્યો મને પણ અત્યત શોક થયો પછી ભટકતો ભટકતો **નીલપર્વતના** તલાવ ઉપર આવ્યો ત્યા કાગડાના શરીરવાળો એક **ભુશુડ** રહેતો હતો તે ચાર યુગના પ્રમાણે–રામચદ્રજીનુ ધ્યાન, યજ્ઞ, પૂજન અને ભજન કરતો રામકથા સાભળવાને પશુ પખીઓ પણ આવતા મે પણ હસનુ રૂપ ધરી તળાવમા નિવાસ કરી રામનુ ચરિત્ર સાભળ્યુ પછી કૈલાસ ઉપર આવી તે બધુ ચરિત્ર મે તને સભળાવ્યુ હવે **કાગડાનો અને ગરૂડનો સબન્ધ** થયો તે સાભળો રામચદ્રજી ઇદ્રજીતના નાગપાસથી બધાણા તે ગરૂડ કાપી નાખીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે–રામમા ઇશ્વર ગુણ હોત તો મારે બધન કાપવા શા માટે આવવુ પડતુ ? અને ઇશ્વર નાગપાસથી બધાયજ કેમ ? ઇત્યાદિક મોહને વશ થયા

અને પછી ગરૂડજી નારદજીને મળ્યા નારદે કહ્યુ કે રામની માયાની તમને ખબર નહિ પડે અરે! મને પણ અનેક વાર મોહમા નાખી દીધો છે હે ગરૂડજી? તમે બ્રહ્માની પાસે જઇને સદેહ પૂછો બ્રહ્માને પૂછતા તે પણ વિચારમા પડી કહેવા લાગ્યા કે–અરે! પ્રભુની માયાનો પાર નથી તેમને મને પણ ઘણીવાર નચાવ્યો છે હે ગરૂડજી? તમે શિવને પૂછશો તો તમારા સશયનો નાશ થશે? શિવજીને જઈને મળ્યા તેમને કહ્યુ કે એમ માગમા ખુલાશો ન થાય માટે તમો સત્સગમા જઇને રહો એમ કહીને નીલપર્વત ઉપર જ્યા કાકભુશુડ–પશુ પખીઓમા કથા કરતો હતો ત્યા ગરૂડજીને મોકલ્યા હે પાર્વતી? મે ગરૂડને જાતે બોધ ન આપ્યો તેનુ કારણ સાભળ? ગરૂડ અભિમાન કરેલુ તેનો નાશ કરવાની ઇચ્છા પ્રભુ કરતા હતા મારા બોધથી તે અભિમાન ગરૂડનુ જાત નહી તેથી મે તેને કાકભુશુડની પાસે મોકલ્યો? **પ્રભુની માયાથી મોહ ન** પામે એવો દુનીયામા કોણ છે? પ્રભુની માયા બ્રહ્માને અને મને પણ છોડતી નથી તો પછી બીજા કોણમાત્ર છે? હવે ગરૂડજી કાકભુશુડને જઇને મળ્યા આદર સત્કાર થયો કેમ પધાર્યા છો? ગરૂડે કહ્યુ કે મને રામ કથા સભળાવો? હવે **કાકભુશુડજી રામચરિત્ર સભળાવા લાગ્યા** પ્રથમ માનસચરિત્ર, પછી નારદને થએલા મોહનુ, પછી રાવણ–રામના અવતારનુ, બાલપણાનુ, રાજ્યાભિષેકનું ઇત્યાદિકના ક્રમથી સાભળતા છેવટે વનવાસથી પાછા આવીને ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય કર્યું ત્યા સુધી કહી બતાવ્યુ એમ સર્વ ચરિત્ર સાભળ્યા પછી ગરૂડજી બોલ્યા કે–હે કાકભુશુડજી? રામચરિત્ર સાભળતા મારો સદેહ દૂર થયો પ્રથમ નાગપાસથી બધાએલા જોઇ મને સદેહ થયો હતો પણ તે મારા હિતને માટે હતો પછી કાકભુશુડજી બોલ્યા કે–હે ગરૂડજી? તમોને મોહ થાય તેમા આશ્ચર્ય નથી –કેમકે જે નારદ, શિવ, બ્રહ્મા સનકાદિક તથા બીજા 'આત્મવાદી' મુનીશ્વરો છે તેઓને પણ માયા મોહિત કરી નાખે છે જગતમા મોહે કોને કોને અધ કર્યા નથી? કામદેવે કોને નમાવ્યા નથી? તૃષ્ણાએ બાવરા, ક્રોધે બાળ્યા, લોભથી વિટબાતા, લક્ષ્મીના મદે વક, ઐશ્વર્યના મદે બધિર,હે ગરૂડજી! ઇત્યાદિક **માયાના કુટુબથી–શિવ બ્રહ્મા પણ ડરે છે** ત્યારે બીજા જીવો તો શા લેખામા છે? એ માયા માત્ર રામચદ્રનીજ દાસી છે, મિથ્યા છે, એમ સમજ્યા હોય પણ રામચદ્રજીની કૃપા વિના તે છુટતી નથી માત્ર સર્વ ગુણોના ભડાર થી રામચદ્રજીને મોહ થાય તેવુ કશુ 'કારણ નથી અધકાર સૂર્યની પાસે જઈ શકે ખરો કે? જેમ નટ અનેક વેશો ધરી અહભાવને પામતો નથી તેમ પ્રભુ ભક્તોના માટે અનેક અવતારો ધરી લીલા કરતા–તે તે છાજતા ભાવો બતાવે છે પણ અહભાવ પામતા નથી હે ગરૂડજી! રામવિરોધી આસુરી લોકો મોહ પામે છે

અને ભક્ત લોકો સુખ માને છે હે ગરૂડજી હુ નાના કાગડાનુ રૂપ ધરી તેમના ઘણા ખેલો જોઉ છુ અને એમાણુ જુઠાણુ ઉપાડીને ખાઉ છુ રામચદ્રે એક વખત એવુ વિલક્ષણ ચરિત્ર કર્યું કે સ્મરણ કરતા ભ્રમાચિત થઇ જાઉ છુ (આ જગોપર તેમના સોનાના ઘરનુ, તેમના રૂપનુ, આભરણોનુ અદભુત સ્વરૂપ લખીને બતાવ્યુ છે) પ્રભુ પોતાના પ્રતિબિંબો જોઇ નાચતા, પ્રભુ મને પકડી લેવા દોડતા, હુ જતો ત્યારે માલપુવો બતાવી લલચાવતા પ્રભુની આવી લીલા જોઇ મને સશય થયો પ્રભુ આવુ ચરિત્ર શા માટે કરતા હશે ? એટલો સશય થતા રામ ચદ્રજીએ પ્રેરેલી માયા મારામા વ્યાપી ગઇ, પણ બીજાઓની પેઠે જન્મ મરણમા નાખનારી ન થઇ જ્યારે મને સશયથી ચકિત થયેલો જોયો ત્યારે રામચદ્રજીએ હાસ્યજ કર્યું અને મને પકડવાને દોડ્યા મને ઉડી જતો જોઇ ભુજાઓ લાબી કરતા હુ જેમ દૂર ઉડતો તેમ ભુજાઓ નજીકમા દેખવા લાગ્યો છેવટે હુ બ્રહ્મ લોક સુધી ચઢીને પાછુ જોવા લાગ્યો તો ભુજાઓને અને મારે બે આગળનો જ અતર રહેલો જોયો મારી જ્યા સુધી ગતિ થઇ ત્યા સુધી ગયો પણ પ્રભુની ભુજાઓ તો મારી પાછળ જ હતી તે જોઇને તો હુ વ્યાકુળ જ થઇ ગએલો પછી મે આખો ઉઘાડીને જોયુ તો હુ અયોધ્યામાજ દેખાયો મને જોઇને રામચદ્રજી હસ્યા અને તે હસતાજ મારૂ શરીર તેમના મુખમા પેસી ગએલુ મે જોયુ હે ગરૂડજી ! મે **રામચદ્રજીના ઉદરમા અપરિમિત બ્રહ્માડો** જોયા—તે એવા જોયા કે વિચિત્ર રચનાવાળા અને એક એકથી અધિક ગોઠવણવાળા અનેક લોકો દીઠા કરોડો બ્રહ્માઓ, કરોડો મહાશિવો, અગણિત નક્ષત્રો, અગણિત સૂર્યો, અગણિત ચદ્રો અગણિત લોકપાલો, અગણિત યમો, અગણિત કાલો, અગણિત પર્વતો અને અગણિત વિશાળ પૃથ્વીઓ મારા જોવામા આવ્યા સમુદ્રો, નદીઓ, વનો, વિવિધ પ્રકારની સૃષ્ટિઓના વિસ્તારો, દેવતાઓ, મુનિઓ, સિદ્ધો, નાગો, નગરો, કિન્નરો, જરાયુજ અને અડજ, સ્વદેજ તથા ઉદભિજ્જ એ ચાર પ્રકારના ચરાચર જીવો પણ અસખ્યાત જોવામા આવ્યા * જે કયાય દીઠુ ન હતુ, જે કયાય સાભળ્યુ ન હતુ અને મનમા પણ કદી આવ્યુ ન હતુ તેવુ સઘળુ અદ્દભુત મારા જોવામા આવ્યુ એ સઘળાનુ હુ કયા પ્રકારથી વર્ણન કરી શકુ ? હુ એક એક બ્રહ્માડમા સો સો વર્ષ સુધી રહ્યો એ પ્રમાણે અનેક બ્રહ્માડોને જોતો જોતો હુ ફર્યો પ્રત્યેક લોકમા—ભિન્ન ભિન્ન

* વૈદિકમા નહી જોએલુ પણ જૈનગ્રંથો જોયા પછી આશ્ચર્ય મગ્ન થઇ ઉદુ ભુતુ કલ્પી કાકભુશુડના મારફતે રામચદ્રજીના ઉદરમા પ્રકાશમાન થએલુ બતાવ્યુ હોય ?

બ્રહ્માઓ, વિષ્ણુઓ, શિવો, મનુઓ, દિક્પાળો અને એવીજ રીતે ભિન્ન ભિન્ન મનુષ્યો, ગંધર્વો, ભૂતો, વૈતાલો, કિનરો, રાક્ષસો, પશુઓ, પક્ષીઓ, દેવતાઓ, દૈત્યો, તથા અનેક જાતના પ્રથમ ગણો, મારા જોવામાં આવ્યા પ્રત્યેક બ્રહ્માંડમાં મેં મારા રૂપો પણ અનેક દીઠા અને માના સંબન્ધના આ નીલ પર્વત તથા તળાવ આદિ પદાર્થો પણ અનેક અને અનુપમ દીઠા પ્રત્યેક બ્રહ્માંડમાં–અયોધ્યા નગરીઓ, દશરથ રાજાઓ, કૌશલ્યા, આદિ માતાઓ અને ભરતજી આદિ ભાઈઓ પણ મારા જોવામાં આવ્યા કે જેઓના રૂપો વિવિધ પ્રકારના હતા પ્રત્યેક બ્રહ્માંડમાં–રામચંદ્રજીના અવતારો તથા તેમની અપાર બાલલીલાઓ, મારા જોવામાં આવી હે ભગવાનના વાહનરૂપ ગરૂડજી ! હું અગણિત બ્રહ્માંડોમાં ફર્યો અને તે બ્રહ્માંડોમાં ભિન્ન તથા અનિર્વચિત્ર પદાર્થો દીઠા પણ સર્વ બ્રહ્માંડોમાં –રામચંદ્રજી એકના એક પ્રકારનાજ જોવામાં આવ્યા અનેક બ્રહ્માંડો ભમતા ભમતા જાણે એક સો કલ્પો વ્યતીત થઈ ગયા હોય એવું મને જણાયું ફરતા ફરતા હું આશ્રમમાં આવ્યો ત્યાં થોડો કાળ વ્યતીત કર્યો. ૦૦૦ મને અનેક કલ્પો વ્યતીત ગયાની ભ્રન્તિ થઈ વાસ્તવિક રીતે તો એ સઘળું બે ઘડીની અંદરજ જોવામાં આવ્યું હતું.-હે ગરૂડજી ? મને વિકલ થએલો જોઈને રામચંદ્રજી હસ્યા કે તુરતજ હું તેમના મુખથી બહાર આવી ગયો (વાસ્તવિક જોતાં તો આ બ્રહ્માંડ પણ વિરાટ્ પુરૂષના ઉદરમાંજ છે)

રામચંદ્રજી ફરીવાર મારાથી બાલલીલા કરવા લાગ્યા પણ મને વિશ્રામ મળ્યો નહિ. તેમની પ્રભુતા જોઈ ભાન વિનાનો ધરતી પર પડી ગયો રક્ષણ કરો રક્ષણ કરો એમ બોલવા લાગ્યો મને વ્યાકુલ થએલો જોઈ મારા માથા ઉપર હાથ ધરીને મારૂં દુઃખ હરી લીધું મેં હાથ જોડી વિનતી કરી એટલે દાસ જાણી ગંભીર વચન બોલ્યા કે–હે કાકભુશુંડજી ? ઇચ્છા હોય તે માગી લે ? મેં તર્ક વિતર્ક કરી અખંડ ભક્તિ માગી ' તથાસ્તુ ' કહીને બોલ્યા કે " મને ભક્તિ પ્યારી છે તેમાં તું અવિચલ પ્રેમ કરજે ' હવે તું મારો સિદ્ધાંત સાંભળ ! મારી માયાથી સ્થાવર જંગમ જીવો પેદા થયા છે, તે મારા અંશો રૂપ હોવાથી મને સદા પ્યારા છે–તેમાં મનુષ્યો અધિક પ્યારા છે તેથી બ્રાહ્મણો, તેથી વેદપાઠી, તેથી નીતિને અનુસરનારા, તેથી વધારે પ્યારા મને મારા દાસ છે જો ભક્તિ વગરનો બ્રહ્મા હોય તો પણ તે બીજા જીવો જેવોજ છે જેમ એક પિતાને ઘણે તેટલા છોકરા હોય પણ ભક્તિ વાળો અજ્ઞ છતાં વધારે પ્યારો હોય તેમ મૂર્ખ ભક્ત મને પ્યારો લાગેજ છે જો તું મારૂં ભજન કરીશ તો મૃત્યુ પણ તને પહોંચશે નહિ એમ કહી મારી સાથે બાલલીલા કરવા લાગ્યા અને ભૂખ્યા જાણી માતાએ સ્તનપાન કરાવ્યું અને પછી હું મારા આશ્રમમાં આવ્યો હે

ગરૂડજી ? મે મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે પ્રભુના પ્રતાપનો મહિમા કહી બતાવ્યો. આમા મે મારી કશી કલ્પના કરી નથી ઇત્યાદિક

॥ ઇતિ વૈદિક રામાયણમા-ગરૂડને-રામ કથા કહેનાર કાકભુશુંડ,

કાકભુશુંડે કહેલી રામકથાની કિંચિત્ સમીક્ષા.

" જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે રામ-લક્ષ્મણ અને રાવણ તે બલદેવ, વાસુ- અને પ્રતિવાસુદેવની પદવીના ધારકનુ આઠમુ ત્રિક છે અને તે સર્વજ્ઞ પુરૂષોએ કહેલુ છે છતા વૈદિકોએ વાત એવી બનાવી કે-ગરૂડજીને ઉદ્દેશીને-રામચદ્રજીની કથા કાકભુશુંડે કહી અને તે વાત શિવે પણ સાભળી ઇશ્વરના જ્ઞાન કરતા શુ કાગડામા જ્ઞાન વધારે માની શકાય ખરૂ કે ? '

આ અનાદિના સસારમા-ચોરાસી લાખ યોનિયોમા ભટકતા અનત જીવોમાના રામચદ્રજીના જીવે પોતાની ઉચ્ચ કરણીના યોગથી પોતાની શુદ્ધિ મેળવતા, ચથા ત્રેતાયુગમા બળદેવની પદીનો દરજ્જો ઉચો મેળવ્યો છે, તથી હવે તેમને અનત રૂપો અને અનત જન્મો હોય ક્યાથી ? પુર્વે બતાવેલા જૈન ઇતિહાસના નિયમ પ્રમાણે-વાસુદેવના હાથે પ્રતિવાસુદેવ મરાય છે તેથી લક્ષ્મણના હાથે રાવણ મરાણા છે પણ બળદેવની પદીવાલા રામચદ્રજીના હાથે મરાણા નથી

(૧) જગતમા ઉચામા ઉંચી પદી જગદીશ્વરની છે જો **નારદ, શિવ, બ્રહ્મા** અને સનકાદિકોએ જગદીશ્વરતા મેળવેલી હોત તો તેમને મોહ મોહિત કેવી રીતે કરી શકે ? જો કદાચ મોહ મોહિત કરતા હોય તો તેમનામા જગદીશ્વરની પ્રાપ્તિ થએલી નથી ?

(૨) પોતાનુ પ્રતિબિબ જોઈ-પશુપખીઓ ધમપછાડ કરતા જોઇએ છીએ પણ મનુષ્યો તેમ કરતા જોવામા આવતા નથી આ રામચદ્રજી તો જગદીશ્વર મનાયા છે પોતાના પ્રતિબિબમા શી એવી અદ્દભુતતા હતી કે તેઓ નાચતા ?

(૩) કાગડાએ કહ્યુ કે-પ્રભુએ પ્રેરેલી માયા મારામા વ્યાપી ગઇ પણ બીજાઓની પેઠે જન્મ મરણમા નાખનારી ન થઇ

વિચારવાનુ એ છે કે -ભદ્રિક જીવોને માયામા નાખી દે તે શત્રુ ગણાય કે પ્રભુ ?

(૪) નાગે કહ્યુ કે મને અયોધ્યામા જોઇ રામચંદ્રજી હસ્યા એટલે મારૂ શરીર તેમના મુખમા પેશી ગએલુ મે જોયુ, એટલુજ નહિ પણ તેમના પેટમા અપરિમિત બ્રહ્માંડો જોયા, તેમા કરોડો-બ્રહ્મા અને શિવો જોયા અગણિત નક્ષત્રો, સૂર્યો, ચંદ્રો, લોકપાલો, યમો, કાલો, પર્વતો અને પૃથ્વીઓ છેવટે મે કોઇ દિવસે દેખેલી નહિ, સાભળેલી નહિ, તેવી અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ જોઇઓ અને સો કલ્પો વ્યતીત થઇ ગયા હોય એવુ મને જણાયુ પણ તે બધી ભ્રાન્તિ હતી વાસ્તવિક રીતે ત્યા બે ઘડીની અંદરજ જોવામા આવ્યુ હે ગરૂડજી ? મને વિકલ થએલો જોઇને રામચંદ્રજી હસ્યા કે તુરતજ હુ તેમના મુખમાથી બહાર આવી ગયો

આ કાગડો કહી રહ્યો છે કે- રામચંદ્રજી હસ્યા એટલે હુ પેટના પેશી ગયો અને ત્યા અપરિમિત બ્રહ્માંડો અને કરોડો-બ્રહ્મા અને સદાશિવોને જોયા આ બધુ રામચંદ્રજીના પેટમા હતુ એમ આપણુથી માની શકાય તેવુ છે ? વળી તે બ્રહ્માંડો જોતા સો કલ્પો વ્યતીત થવાની ભ્રાન્તિ થઇ પણ બધુ બે ઘડીમા જોયુ આવી રીતે પેના કાગડાએ બે ઘડીમા જે અપરિમિત બ્રહ્માંડો જોયા તે કોઇ ઇંદ્રજાલીયાએ દેખાડેલા માનવા કે સત્યરૂપથી જોએલા માનવા ? વળી કહ્યુ છે કે-શિવે હંસરૂપ ધરીને તે કથા સાભળી જ્ઞાની શિવને માનવા કે કાગડાને ? મારા વિચાર પ્રમાણે વૈદિક પરપરાથી આ રામચંદ્રજીનુ ચરિત્ર શુદ્ધ આવેલુ હોય તો અયોગ્ય કલ્પનાઓ ન હોતી ? માટે સત્ય રામચંદ્રજીના ચરિત્રની ખોજ કરી નિષ્પક્ષપાતથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ હુ આ એક ટુકા લેખમા કેટલુ લખવાના હતા ?

॥ ઇતિ વૈદિકે-કાકભુશુંડે કહેલી રામ કથા અને તેની સમીક્ષા

રામચંદ્રજીએ-બ્રહ્માદિક બધા દેવાને બોલાવ્યા સ્કંદપુરાણ ત્રીજો ખંડ અધ્યાય ૩૩ મો પત્ર ૧૫૦ થી

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવાદિક બધાએ દેવો-રામચંદ્રજીના સ્મરણ માત્રથી હાજર થઇ ગયા ધર્મારણ્ય ક્ષેત્રના જીર્ણોદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા રામચંદ્રજીએ જણાવી અને બધાએ દેવોની આજ્ઞા મેળવી અને મોટી શાળા તૈયાર કરાવી તેમા ધાન્ય, ધન અને રત્નાદિક ભરી દીધા અને ચુમાલીશો (૪૪૦૦) ગામો બ્રાહ્મણોને આપ્યા અને ૩૬ ૧ વાણિઆઓને તેમજ સવાલાખ પોતાના માડલિકોને અને તેમની આજ્ઞામો વર્તતા વાણિઆઓને પણ શ્વેતા અશ્વ, ચામર, આદિ વસ્તુઓનુ અર્પણ કરી બ્રાહ્મણોની સેવા કરવાની આજ્ઞા કરી દીધી

અને છેવટે તેના સબન્ધે તામ્રપત્ર પણ કરીને રામચન્દ્રજીએ આપ્યા અને હનુમાનને રક્ષા કરવાની આજ્ઞા કરી દીધી છેવટે જીર્ણોદ્ધાર કરી-દેવતાઓનો અને બ્રાહ્મણોનો આશીર્વાદ ગ્રહણ કરી બધા પોત પોતાને ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા આ તેત્રીશમો અધ્યાય શ્લોક ૫૮ થી પૂરો કરેલો છે ત્યાથી વિશેષ જોઇ લેવુ

આ લેખમા વિચારવાનુ કે-રામચન્દ્રજીના સ્મરણ માત્રથી-બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવાદિક બધાએ દેવો હાજર થઇ ગયા

વિષ્ણુ તો રામચન્દ્રના અવતાર રૂપેજ છે ત્યારે રામના સ્મરણથી ક... બીજા વિષ્ણુ હાજર થયેલા માનવા ? વળી વિચારવાનુ કે વિષ્ણુ જ્યારે અવ... લેતા હતા હશે ત્યારે શુ બધા દેવો ની આજ્ઞા લેવી પડતી હશે કે સ્વતન્ત્ર... જો રામ સ્વતન્ત્રપણે છે તો પછી બીજા દેવોની આજ્ઞા લેવાની જરૂર શી રહી ? વળી વાત એ છે કે-પ્રમાણ તરફથી લખાએલા-બ્રહ્માના લેખો, ત્યારબાદ ... સબધીના લેખો, અને ત્યારબાદ જુદા મહાદેવજીના લેખો-આ ... કયો દેવ પોતે પાર પહોચી બીજાઓને પાર પહુચાડે તેવો છે ... કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

વૈદિક સ્કંદપુરાણે-રામના સ્મરણથી બ્રહ્માદિ બધા દેવો હાજર ...

---

(૧) બાલ રામ ચન્દ્રે માતા કૌશલ્યાને વિરાટ્ સ્વરૂપ દે...

તુલસી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૧૯૭ થી

રામચન્દ્રજીએ પોતાની માતા કૌશલ્યાને-પોતાનુ ... વિરાટ સ્વરૂપ દેખાડયુ

"તે એવી રીતે કે -જેના રોમ રોમમા-કે... હતા માતાએ વિરાટ સ્વરૂપમા-સૂર્ય ચન્દ્ર, શિવ ... સમુદ્ર, પૃથ્વીઓ, વનો, કાલો, કર્મો, ગુણો, ... જે પદાર્થો કદી પણ સાભળ્યા ન હતા સર્વ ... માયા કે જે જીવોને નચાવે છે તેને પણ ... હાથ જોડીને ઉભેલી દીઠી અને જેઓને મા... પણ દીઠા અને તે જીવોને માયાના બધન... ગીડી આ રૂપ જોઇ શરીરમા રોમાંચિત ... વચનો પણ નીકળી શકતા ન હતા એવી ...

માથું નમાવ્યું, માતાજી સ્તુતિ પણ ન કરી શક્યા અને ભય પામવા લાગ્યા કે–મેં જગતના પિતાને પુત્ર કરીને માન્યા છે એ મારો અપરાધ છે આ સમયમાં રામચંદ્રજીએ ઘણાએ સમજાવ્યા અને ભલામણ કરીને કહ્યું કે માતાજી! આ વાત કોઈ જગે પણ કહેશો નહિ કૌશલ્યા હાથ જોડીને વાર-વાર વિનય કરવા લાગ્યા કે પ્રભુ! આપણી માયા હવે પછી મારા હૃદયમાં વ્યાપ્ત ન થાય એવી કૃપા કરો રામચંદ્રજીએ ઘણા ઘણા પ્રકારના બાલચરિત્રો કર્યા અને તેથી દાસલોકોને અતિ આનંદ આપ્યો

---

(૨) યમના અને નારાયણના દૂતોની, પાપી માટે તાણાતાણ

રામાયણની કથા ચાલતી હતી ત્યાથી એક પાપી નીકળ્યો કાંઈક સાંભળતો ચાલ્યો ઠોકર ખાઈ મરણ પામ્યો યમના દૂતોએ પાસથી બાંધવા માંડ્યો એટલામાં નારાયણના દૂતોએ ધમકી આપીને છીનવી લીધો આ જીવે રામાયણ સાંભળ્યું છે એમ કહી વિમાનમાં બેસાડીને લઈ ગયા વ્યાકુળ દૂતોને યમે પૂછયુ ત્યાં તે ત્રટકીને બોલ્યા, પુછતા લાજ નથી આવતી કે? તુલસીદાસ રામાયણ રચી છે તે પાપી, માંસાહારી અને સુરાપાની ભણશે, સાંભળશે, તો પછી તમારી પાસે કોણ આવશે? લ્યો તમારા પાસો એટલામાં બીજા દૂતે પોકાર કર્યો કે લ્યો તમારી નોકરી યમ બોલ્યા કે વાત સમજાવો? શું જાણતા નથી કે? તુલસી રામાયણે પાપીઓને પવિત્ર કરી દીધા? અમો એક પાપીને ઘેર ગયા ત્યાં વાનરાએ અમને ભારે દુ ખી કરી, પ્રતિજ્ઞા કરાવી કે રામાયણ હોય ત્યાં તમારે જવું નહિ ત્યારબાદ અમોને છોડયા યમ પણ ગભરાઈને બોલ્યા કે ભાઈઓ? અજામિલના છોકરા–નારાયણની વાત યાદ કરી તેવા સ્થાનકો છોડી દેજ્યો (તુલસી રામાયણ–મહાત્મય પૃ ૪૨ થી)

---

(૩) નારાયણ છોકરાને બોલાવતા, પાપી અજામિલની મુક્તિ

ભાગવતના છઠ્ઠા સ્કંધમાં એક એવી કથા છે કે–અજામિલ નામનો કનોજીઓ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તે ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈ વેશ્યાના ઘરમાં રહેતો તેણે વેશ્યાના પેટથી જન્મેલા દશ પુત્રોમાં નાના પુત્રનું નામ–નારાયણ હતું પાપી અજામિલે પોતાના મરવાના સમયમાં સ્નેહથી હે 'નારાયણ' આવ, એવા શબ્દથી પુત્રને બોલાવ્યો પણ તેમાં પ્રભુનું નામ લેવાથી તે અજામિલને મુક્તિ થઈ હતી

(તુલસી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૩૩ ની ટીપમાં જુવો)

॥ ઇતિ વૈદિકે– ગર્ભે માતાને બતાવેલુ વિરાટ્ સ્વરૂપ, યમના અને નારાયણના દૂતોની ઝપાઝપી, છોકરા નારાયણના નામથી મુક્તિ

આ રામાયણના [illegible] લેખોની કિંચિત સમીક્ષા

" જો કે સદાશિવ કૃત રામાયણમાથી ઉદ્ધૃત કરીને કેટલાએક સ્થળોમા –ચારવેદ છ શાસ્ત્ર પુરાણો તથા સાહિત્ય ગ્રંથોનો સાર લઈને અર્વાચીન કાળમા એટલે વિક્રમના સત્તરમા સૈકામા–તુલસીદાસે આ રામાયણ રચી છે છતા પણ યૂરોપ આદિ દેશોમા પ્રખ્યાત પામેલી છે, એમ પ્રસ્તાવનામા જણાવ્યુ છે જો કે પ્રસિદ્ધિને પામેલી છે અલંકારાથી ભૂષિત છે અને પંડિતાઈવાળી પણ છે તેમા અયોગ્યતા કહી શકાય નહિ પણ આવા ઉત્તમ પુરૂષોના ચરિત્રોના ઘણાએક ઠેકાણે જે તરંગિત વિષયો દાખલ કરવામા આવે છે તે વિચારે પુરૂષોને વિચારમા નાખી દે તેવા યોગ્ય ન ગણાય ?

(૧) રામચંદ્રજીના વિરાટ્ સ્વરૂપમા–કૌશલ્યાએ તેમના [illegible] કોટિ કોટિ બ્રહ્માંડો ભમતા જોયા, અગણિત સૂર્ય, ચંદ્રાદિક જોયા શુ [illegible] વ્યાજબી હોય એમ લાગે છે ? એટલુજ નહિ પણ રૂપ રંગ વિનાની [illegible] તેવાજ સ્વરૂપની ભક્તિને પણ સાક્ષાત્ રૂપે જોઇ આ વાતને [illegible] મા મૂકી હોત તો વિચાર કરવાની શી જરૂર પડતી ?

(૨) આગળ બીજા લેખની કથામા–યમના દૂતોએ–[illegible] બાધવા માડયો વિચાર થાય છે કે–વેદ, પુરાણમા જીવને [illegible] કે જેથી પાસથી બાધી યમના દૂતોને લઇ જવો પડે છે ? [illegible] ભાવ ભક્તિ વિના રામાયણના બે ચાર અક્ષર સાભળ્યા હશે [illegible] પક્ષ કરવા નારાયણના દૂતો આવ્યા અને યમના દૂતોને [illegible] બેસારી સ્વર્ગમા લઇ ગયા જેમ આ લોકમા અ[illegible] ઘરમા અને નારાયણના ઘરમા પણ શુ અધારૂજ [illegible] કે અધર્મીનો વિચાર કર્યા વગર ખેચતાણ કરવા [illegible] કે ॥ આવા પ્રકારના લેખોની કિંમત શી [illegible] વિક્રમના–સત્તરમા સૈકામા બન્યુ છે ત્યા સુધી [illegible] દૂતોની દોડા દોડી થતી હતી એમ માનીએ [illegible] તેમની દોડાદોડી થતી માલમ પડવી જોઇએ [illegible] માન્યતા એ છે કે–જે જીવે જે ગતિમા જવ[illegible] સિદ્ધો એક પાપણના પલકારાની અંદર [illegible] તેજ પાશ બીજો કોઇ પાશજ નથી

(૩) હવે અજામિલ કે જે ધર્મથી ભ્રષ્ટ છે દુ ખી હાલતમાં-નારાયણ પુત્રને બોલાવે છે તો પણ ભગવાને મુક્ત કરી દીધો જૈનોમાં દુષ્કર તપ કરવાથી પણ મુક્તિ મળી શકતી નથી તો પછી એની મુક્તિ લેવાને કોણ ઉભો રહે ? આવા લેખોમાં તત્ત્વ શો ? પોતાની જાળમાં ફસાવાનો કે બીજો ? અન્ય જનો ? જરા સત્યાસત્યનો વિચાર કરશો

ઇતિ વૈદિકે-વિરાટ સ્વરૂપ, હતોની જપા જપી, અને છોકરાના નામથી મુક્તિ એ ત્રણેની સમીક્ષા

---

(૧) દેવતાઓમાં ગણેશને પૂજ્યપદ કોને આપ્યું ?

તુલસી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૭૭ ની ટીપમાંથી

" દેવતાઓ પરસ્પરમાં કલહ કરવા લાગતા-બ્રહ્માએ તેઓને કહ્યુ કે-તમારામાંથી પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરીને જે પ્રથમ મારી પાસે આવે તેને હું પૂજ્ય પદવી આપુ આ ઉપરથી સર્વ દેવતાઓ પોતપોતાના વાહનોપર ચઢીને દોડતા ઉંદર ઉપર ચઢેલા ગણપતિ પાછળ રહી ગયા અને ગભરાવવા લાગ્યા, પછી નારદજીના ઉપદેશથી પૃથ્વી ઉપર ' રામ ' નામ લખીને, નામને પ્રદક્ષિણા કરીને બ્રહ્માની પાસે ગયા એટલે બ્રહ્માએ તુરતજ તેમને પૂજ્ય ઠરાવ્યા

ઇતિ ગણપતિની પૂજ્યતા

---

(૨) એજ ટીપમાં બીજી વાત એવી છે કે-

" મહાદેવજી પોતાની સાથે ભોજન કરવાને વાસ્તે પાર્વતીજીને પોકારતા પાર્વતીજી બોલ્યા કે-હુ હમણા વિષ્ણુ સહસ્ર નામનો પાઠ કરૂ છુ તે પા૦ પૂરો થયા પછી ભોજન કરવા આવીશ મહાદેવજીએ કહ્યું કે- " सहस्रनाम तत्तुल्य रामनाम वरानने " હે સુંદરિ ? રામનામ એ એકજ નામ હજારો નામ જેવુ છે માટે તેનુ ઉચ્ચારણ કરીને જમવા આવો ' આ ઉપરથી પાર્વતીએ તે પ્રમાણે કર્યું હતુ '

ઉપરના બંને લેખો ઉપરથી ઉદ્ભવતા વિચારો

આ બધો લોક-દેવતાઓ, મનુષ્યો, તિર્યંચો અને નારકીઓના જીવોની તેમજ જડ પદાર્થોની પ્રવૃત્તિને લઈનેજ અનાદિનો ચલાયેલો છે અને એ બધા પ્રકારના જીવો-પોતાના કરેલા સત્ અસત્ કર્મના યોગથી ઉચ્ચ નીચ યોનિમાં

જઇને ઉત્પન્ન થાય છે અને તે તે કુળમા કે જાતિમા યોગ્ય અવસરે પોત પોતાના અધિકારને પણ પ્રાપ્ત થતા જોઇએ છીએ અને તેનાજ માટે ૮૪ લાખ યોનિઓ વૈદિકોએ અને જૈનોએ માન્ય કરેલી છે તો પછી દેવતાઓને પદવી આપવાનો અધિકાર—બ્રહ્માની પાસે કયારથી આવેલો સમજવો ? કદાચ દુની- યાના કર્તા માની દેવતાઓને પદવી આપવાનો અધિકાર બ્રહ્માનો હતો એમ માનીએ, પણ તે પોતે બ્રહ્માજ પોતાના અસત્ કર્મના યોગથી તેજ દેવતાઓથી વારવાર શાપિતજ શુ કરવાને થતા ? ત્રેતાયુગમા રામ થયા છે ગણપતિ શિવના પુત્ર છે તેમને રામના નામથી પૂજ્યપદ મેળવ્યુ ત્યારે સત્યયુગમા અને દ્વાપરયુગમા એ પૂજ્યપદ કોને મળેલુ માનવુ ?

પાર્વતીના વખતે પણ—સત્યયુગના બ્રહ્મા, અને ત્રેતાયુગના વિષ્ણુ કયાથી હોય ? પૌરાણિકોએ આ બધા લેખો કોઇ પ્રાચીન કાળમા ચાલતા ઇતિહાસ- માથી લઇને ઉંધા, છતા ગોઠવી દીધેલા હોય એમ સહજ વિચાર થઇ આવે તેમ છે કે નહિ ? વિચાર કરીને જુવો

॥ ઇતિ રામનામની મહિમાની બે કલમોનો વિચાર

વૈદિક મતે અહલ્યાના લેખો

પ્રથમ વાલ્મીકીય રામાયણ બાલકાંડનો મત

(૧) બ્રહ્માએ અહલ્યાને ઉત્પન્ન કરીને ગૌતમ ઋષિને સોપી અને પછી ગૌતમનેજ પરણાવી ગૌતમની ગેરહાજરીમા ગૌતમના સ્વરૂપે—ઇદ્રે ભોગવી અહલ્યા ઇદ્ર છે એમ જાણ્યા છતાં બોલી નહિ

ગૌતમનુ આવવુ ઇદ્રનું નીકળવુ બન્નેની દુષ્ટતા જાણીને—ઇદ્રને નપુ- સક થવાનો અને અહલ્યાને પથ્થર થવાનો શાપ આપ્યો, તેથી શુન્યાશ્રમમા શિલારૂપે થઇને પડી પછી અનુગ્રહ થવાથી કહ્યુ કે જા રામના ચરણ સ્પર્શથી તારો ઉદ્ધાર થશે વિશ્વામિત્રના કહેવાથી રામે ચરણ સ્પર્શ કરતા પાછી અહલ્યા સ્વરૂપે જોઇ નપુસક રૂપ ઇદ્રને ઘેટાના અડકોશ ખવરાવીને તેની ચિકિત્સા કરી ” ઇત્યાદિ

(૨) વળી બીજે ઠેકાણે—“ ગૌતમના શાપથી ઇદ્રના શરીરમા સહસ્ર ભગ થઇ ગયા તે પાછા યજ્ઞ કરવાના પ્રભાવથી સહસ્ર નેત્રો રૂપ થયા એમ પણ કહેવાય છે

ભાગવતના નવમા સ્કધમા—અહલ્યા મૌદ્ગલ્ય ગોત્રના બ્રહ્મક્ષત્રિયની કન્યા હતી અને ભાઇનુ નામ દિવોદાસ હતુ ”

(૩) કુમારિલભટ્ટે તો–અહલ્યાના અને ઇંદ્રના વૃત્તાંતને એક જાતનું રૂપકજ ઠરાવ્યું છે "

(૪) યોગ વાસિષ્ટમાં–અહલ્યાને અપ્સરા કહી છે "

(આ લેખો તુલશી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૨૦૩ ની ટીપમાંથી જુવો)

અહલ્યાના લેખમાં ઉદ્ભવતા વિચારો

અહલ્યાને બ્રહ્માએ પેદા કરી તો તે સત્યયુગમાં થએલા બ્રહ્માને સમજવા કે કોઈ બીજાને ? બ્રહ્માએ ગૌતમ ઋષિને સોંપી તો તે ગૌતમ કયા કાળના સમજવા ? શાપથી અહલ્યા પથ્થર થઈને પડી તો તે કેટલા કાળતક પથ્થર રૂપે રહી ? વિશ્વામિત્રના કહેવાથી રામે ચરણ સ્પર્શ કર્યો તો તે ચરિત્રના નાયક હતા કે બીજા ? ચરિત્રના નાયક ત્રેતામાં થયા છે ઘેટાના અંડકોશથી ઇંદ્રની ચિકિત્સા કોને કરી ?

વળી બીજે ઠેકાણે લખાયું કે–યજ્ઞના પ્રભાવથી સહસ્ર ભગના સહસ્ર નેત્રો થઇ ગયા એ યજ્ઞ કઇ વિધિથી અને કયે ઠેકાણે કર્યો ?

વળી ત્રીજા લેખમાં–ક્ષત્રિયની પુત્રી ઠરાવી, તેનો ભાઈ દિવોદાસ બતાવ્યો વળી–યોગવશિષ્ટમાં અપ્સરા કહીને બતાવી

છેવટમાં જે કુમારિલ ભટ્ટ થયા તેમને તો એક જાતનું રૂપક ઠરાવી બધીએ વાતોને ઉડાવી દીધી તો હવે સમજવાવાળાએ શું સમજવું ?

આ બધા લેખોના લખવાવાળા મોટા મોટા ઋષિઓ છે તો શું તર્કોની અથડામણિ થતા તેઓ પોતાને મનગમતું ગોઠવતા ગયા હશે કે કાંઈ સત્ય રૂપનું હશે ?

॥ ઇતિ વૈદિકે અહલ્યામાં પડેલા ચાર મતો અને તેનો વિચાર

જનકના પૂર્વજ નિમિ, માણુસોની પોપણોમાં રહ્યા

તુલસી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૨૩૫ ની ટીપમાંથી

" જનકના પૂર્વજ નિમિ રાજાએ યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છાથી વસિષ્ઠને બોલાવ્યા હતા વસિષ્ટ વરણ કરાવીને ઇંદ્રને ત્યાં યજ્ઞ કરવાને ચાલ્યા જતા નિમિએ બીજાને પુરોહિત સ્થાપીને યજ્ઞ કરી લીધો વસિષ્ટ ઇંદ્રલોકમાંથી

આવી તકરાર કરવા લાગતા રાજાએ તેમને દર્શન પણ દીધુ નહિ વસિષ્ટે રાજાને શરીર પડી જવાનો શાપ દીધો અને રાજાએ પણ વસિષ્ટને પડી જવાનો શાપ દીધો વસિષ્ટે બીજા દેહને ધારણ કર્યો બ્રાહ્મણોએ નિમિરાજાને જીવાડવાનો યત્ન કરતા નિમિ રાજાએ માણસોના નેત્રોની પાપણોમા નિમેષરૂપે રહેવાનુ સ્વીકાર્યું

(ભાગવત નવમ સ્કધ)

આમા જરા **વિચારીએ**—વસિષ્ટજી ઇંદ્રનો યજ્ઞ કરવા ક્યા રસ્તાથી ગયા ? ઇંદ્રલોક આજે હશે ખરૂ ? યજ્ઞની ધામધૂમ કેમ નહિ દેખાતી હોય ? નિમિએ માણસોની પાપણોમા કેટલા કાળ સુધી રહેવાનુ સ્વીકાર્યું ? પોતે એકલા બધા માણસોની પાપણોમા કેવી રીતે પહોચી વળ્યા ? બ્રાહ્મણોમા જીવાડવાની સત્તા હતી ખરી કે ? જો હતી તો તે સમયે પોતાના માણસોને જીવતા કેમ નહિ રાખ્યા હોય ?

આમા કઇ બાજુથી **સત્ય** મેળવવુ ? વાચકો વિચાર કરે ॥ ઇતિ જનકના પૂર્વજ નિમિ માણસોની **પોપણોમા** રહ્યા તેનો વિચાર

પતિથી વિપરીત ચાલનારી હુ, દુષ્ટ અવતારોમા ફરી કૈકેઇ થઇ

તુલસી ગ અયો પૃ ૨૭૪ ની ટીપમા (આનદ રામાયણમાથી) " સહ્યાદ્રિ પાસેના કરવીર પુર નામના નગરમા **ધર્મદત્ત** નામનો એક બ્રાહ્મણ, રાત્રે પૂજનની સામગ્રી લઇને દેવપૂજન કરવા જતો હતો ત્યા તેને એક વિકરાલ રાક્ષસી જોવામા આવતા તેણે ભયભીત થઇને તે રાક્ષસીની ઉપર તુલસીદલ યુક્ત પાણી છાટયુ, આથી નિ પાપ થએલી તે રાક્ષસી પ્રણામ કરીને બોલી કે " હુ સૌરાષ્ટ દેશના રહેવાસી ભિક્ષુ નામના બ્રાહ્મણની સ્રી હતી હુ સ્વામીથી વિરૂદ્ધ ચાલતી હતી પોતે મિષ્ટાન્ન ખાઉ સ્વામીને સુકુ ભોજન દેતી હતી અને સ્વામી જે કઇ કહે તેથી પ્રતિકુલ જ કરતી હતી " મારા સ્વામીએ વિચાર કરીને એવી ટેવ રાખી કે જે કામ કરવાની પોતાની રૂચિ હોય તે કામ કરવાની નાજ પાડે હુ સ્વામીના કહ્યાથી વિપરીત કરતી હતી તેથી સ્વામીના મનોરથ પૂર્ણ થવા લાગ્યા છેવટે મારાથી કટાળીને સ્વામીએ બીજો વિવાહ કરતા મે ઝેર ખાઇને શરીરનો ત્યાગ કર્યો હુ એ પ્રમાણે સ્વામીથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરવા રૂપ પાપથી અનેક દુષ્ટ અવતારોમા ફરી ફરીને હાલ રાક્ષસી થઇ છુ હવે મારા ઉદ્ધારનો ઉપાય કરો આ સાભળી પેલા દયાળુ ધર્મદત્ત બ્રાહ્મણે પોતાના એ વ્રતનુ અર્ધું ફળ તેણે આપ્યુ અને દ્વાદશાક્ષર મન્ત્રથી તેના ઉપર અભિષેક કર્યો આથી તે રાક્ષસી રાક્ષસપણાથી મુક્ત થઇ વિમાનમા

બેસી સ્વર્ગમાં ગઇ અને તે પાછી પોતાના પુણ્યનો ક્ષય થતાં **દશરથ રાજાની રાણી કૈકેયી થઈ** ’

બોધના માટે કલ્પિત વાતોનો વિરોધ શાસ્ત્રજ્ઞો માનતા નથી પણ ઐતિહાસિક વ્યક્તિ સાથે વિરોધ છે, માટે વિચારવાનું-વર્મદત્ત ભયભીત થઇ રાક્ષસીને તુલસીદલ યુક્ત પાણી છાંટયું એટલે નિષ્પાપ થઇને તેણે પોતાનું પાપ કયા જ્ઞાનથીકહી બતાવ્યું ? અને પોતાના ઉદ્ધારની માગણી કરી ? ધર્મદત્તે પોતાના વ્રતનું અર્ધું ફળ આપી મન્ત્રાક્ષરથી અભિષેક કર્યો તેથી રાક્ષસપણાથી મુક્ત થઇ-વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગે ગઇ આ વિમાન કોણે મોકલેલું ? પોતાના વ્રતનું ફળ બીજાને આપી શકાય ખરૂં કે ? જો એમ થતું હોય તો-પોતાના વાળા પતિને સ્ત્રી, વાલાપુત્રને માબાપ, કે પુત્ર મા બાપને, પોતના દાન પુણ્યાદિકનું ફળ આજકાળ કેમ આપતા નહિ હોય ? તેથી કૈકેયીની સાથે લાગુ પાડવી આ કથા યથાર્થ નથી

॥ ઇતિ પતિવિપરીતા ભવોમાં ભટકતી રાક્ષસી વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગે ગઇ

બ્રહ્મા વરદાન આપવા રાવણાદિકની પાસે આવ્યા

તુલસી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૧૧૫ થી

“ રાવણ, **કુંભકરણ** અને **બિભીષણ** એ ત્રણે બ્રહ્માને ઉદ્દેશીને તપ કર્યો બ્રહ્મા-**રાવણને** વર આપવાને ગયા રાવણે કહ્યું વાનર અને મનુષ્ય છોડીને હું કોઇથી મરૂં નહી ? તે પ્રમાણે વર આપીને **કુંભકરણ** પાસે ગયા તેણે છ માસ જાગવાનો અને એક દિવસ ઉંઘવાનો વર માગ્યો, તે ઠીક ન લાગવાથી સરસ્વતીની પાસેથી તેની બુદ્ધિ ફેરવી નખાવી, તેથી જાગવાને ઠેકાણે ઉંઘવાનો અને ઉંઘવાના ઠેકાણે જાગવાનો વર માગ્યો, તે આપીને **બિભીષણને** વર આપવાને ગયા તેણે તો બ્રહ્મામ પ્રીતી માગી લીધી એ ત્રણે વર આપીને બ્રહ્મા પોતાના લોકમાં ચાલ્યા ગયા ”

આ લેખમાં જરાપણ સત્યતા છે ? રાવણાદિક તપ તપ્યા બ્રહ્મલોકથી બ્રહ્મા દોડીને આવ્યા અને રાવણને ઘેર ગયા વર આપ્યો બીજાથી ન મરૂં વાનર મનુષ્યો વિના, વાનર અને મનુષ્યોથી તો મરવાનોજ હતો આમાં આપવા લેવાનું શું હતું ? કુંભકરણના માગણીમાં બ્રહ્માએ સરસ્વતીને મોકલી ઉંધી બુદ્ધિ અપાવી તેથી આમાં એજ સિદ્ધ થાય છે કે ન તો રાવણાદિકે તપ કર્યો છે અને ન તો બ્રહ્મા દોડીને આવ્યા છે પ્રથમ બ્રહ્માદિ દેવોનોજ પત્તો નથી લાગતો કાંઇ તો કહે છે કે દેવીના હાથ ઘસવાથી ત્રણે દેવ ઉત્પન્ન થયા

બેને ખા‌ઇ જઇ કોઇ જણાવે છે કે શિવની ડાબી, જમણી ભુજાથી બ્રમ્હા, વિષ્ણુ ઉત્પન્ન થયા ઇત્યાદિક અનેક પ્રપચ જોવામા આવે છે તેથી બ્રમ્હા આવ્યા અને વાનર મનુષ્યના હાથે મરવાનો રાવણે વર માગ્યો આમા સત્યતા શી છે ?

વાચકોજ વિચાર કરીને જુવે ?

॥ ઇતિ બ્રહ્મા રાવણાદિકને વરદાન આપવાને ગયા તેનો વિચાર

નારાયણના ઉપદેશથી ઇદ્રે દધીચીના હાડનુ વજ્ર બનાવી વૃત્રાસુરને માર્યો (ભાગવત સ્કધ ૬ઠ્ઠો)

તુલસી રામાયણ અયોધ્યા કાડ પૃ ૪૦૨ માથી ઉતારો—

'ઇદ્ર વૃત્રાસુરના હાથથી મરી જતા, તે ઇદ્રને નારાયણે કહ્યુ કે–તુ દધીચી ઋષિના હાડકામાથી વજ્ર નામનુ અસ્ત્ર બનાવીને તેથી વૃત્રાસુર માર તો મરે, આ ઉપદેશથી ઇદ્રે દધીચીની પાસે જઇ તેમને વચનથી બાધી લઇને તેના હાડકાની માગણી કરતા દધીચિએ હા પાડીને યોગથી પોતાનુ શરીર છોડી દીધુ ઇદ્રે દધીચિના હાડકાઓનુ વજ્ર બનાવીને તેથી વૃત્રાસુરને માર્યો"

આ લેખમા કિચિત્ વિચાર– જૈન સિદ્ધાત પ્રમાણે–દેવ જાતિના અને નરક જાતિના જીવો પોતાના આયુષ્યને પૂરણ કર્યા વગર બીજાના હાથથી મરતા જ નથી એવુ તે ગતિઓનુ બધારણ છે તેથી ન તો વૃત્રાસુર ઇદ્રને કે ઇદ્ર વૃત્રાસુરને મારવા સમર્થ થઇ શકે તેમ છે છતા નારાયણ ભગવાને ઇદ્રને એવો ઉપદેશ આપ્યો કે તુ દધીચિ ઋષિના હાડકાનુ વજ્ર બનાવી વૃત્રાસુરને માર ! એક તરફ ઋષિઘાતનુ અને બીજી તરફ વૃત્રાસુરના વધનુ પાપ ભગવાને ફોગટ શા માટે વોરી લીધુ હશે ?

॥ ઇતિ ઇદ્રે દધિચિના હાડકાનુ વજ્ર બનાવી વૃત્રાસુરને માર્યો

માત પિતાના સબધથી જન્મ તેમા બ્રહ્માનુ શુ કામ ?

તુલસી રામાયણ બાલકાડ પૃ ૨૫૮મા અને તેની ટીપમા જુવો

"સીતાના સ્વયવરમા–કોઇપણ રાજા ધનુષનો ભગ કરી શક્યો નહિ ત્યારે ત્યા જનક રાજા બોલ્યા છે કે મારી કુવરીને મેળવનાર વિધાતાએ કોઇ રચ્યોજ નથી કોઇ રચ્યોજ નથી એની ટીપમા—રામચદ્રજીને બ્રમ્હાએ રચ્યોજ

નથી તેથી જનક રાજાનુ આ વચન કોધથી બોલાયા છતા પણ ખરૂ જ પડવાનુ છે (મનમા-આપ પ્રગટ ભયે, વિધિ ન બનાયે)

આમા જરા વિચારવાનુ કે —રામાયણના મૂળકારે જણાવ્યુ કે –' આપ પ્રગટ ભયે, વિધિ ન બનાયે " ટીપ્પનકાર જણાવ્યુ કે.—રામચંદ્રજીને બ્રમ્હાએ બનાવ્યા જ નથી તો શુ લક્ષ્મણાદિક બીજી બધી તે વખતની પ્રજા બ્રહ્માએ રચી હતી ખરી કે ? જો એમ હતુ તો આજ કાળના માણસોને રચવા બ્રમ્હા આવે છે ખરા કે ? માતપિતાથી થતા પ્રત્યક્ષના જન્મમા પ્રમાણ આપવાની જરૂર પડે કે વિચારવાની ? આવા લેખો જ્ઞાનીયોના હોય ? જરા ઉંડા ઉતરીને જોવાની ભલામણ કરૂ છુ ॥

ઇતિ રામને બ્રહ્માએ પેદા નથી કર્યા ? તેનો વિચાર

વિષ્ણુએ વામનરૂપ ધરી બલિને મારી ત્રૈલોકયનુ રાજ્ય ઇંદ્રને આપ્યુ

તુલસી રામાયણ અયોધ્યા કાંડ પૃ ૪૦૨ ॥

" વામનજીએ બલિ રાજાની પાસે જઇ ત્રણ પગલા પૃથ્વી માગી અને રાજાએ તે આપવાનુ સ્વીકારી લીધુ પછી વામનજી બે પગલામા સઘળુ ત્રૈલોકય માપી લેતા, રાજાએ ત્રિજા પગલાના બદલે પોતાનુ માથુ આપવાનુ કહ્યુ આથી વામનજીએ પ્રસન્ન થઇ તેને પાતાળમા મોકલી દીધો અને ત્રૈલોકયનુ રાજ્ય ઇંદ્રને આપ્યુ (ભા અષ્ટમ સ્કંધ)

આમા કિંચિત્ વિચારવાનુ કે –બલિએ ત્રણ પગલા પૃથ્વી માગતાની સાથે આપી વામન રૂપ વિષ્ણુએ છલ કરી બલિને પાતાળમા બોસી ઘાલ્યો એમા ભલમનસાઇ કોની ? બલિની કે વામન રૂપ વિષ્ણુની ? બીજુ સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ, આ ત્રણ લોક પ્રસિદ્ધ છે એ ત્રણે લોકનુ રાજ્ય તો વામને ઇંદ્રને આપી દીધુ તેથી બલિને પાતાલ પણ કેવી રીતે આપી શકાય ? પ્રસન્ન થઇને પાતાળનુ રાજ્ય નથી આપ્યુ પણ બન્ધન આપ્યુ છે આ કથાનુ સ્વરૂપ *જૈનના લેખમાનુ જુવો અને સત્યાસત્યનો વિચાર કરો.

॥ ઇતિ વૈદિક રામાયણના બલિ, અને વિષ્ણુ તેનો વિચાર જૈન વૈદકમાના વિષ્ણુ પ્રતિ વિષ્ણુ નુ આઠમુ નિક કિચત પ્રકરણ ૩૭ મા કહી બતાવ્યુ ॥

---

*જૈન સાધુઓના ઘાતના વાઠક–નમુચિબલ બ્રાહ્મણને નમર્થ એવા વિષ્ણુકુમાર મુનિએ શિક્ષા કરી છે તે કથા પૃ ૨૫૭ થી આમા આપી છે તુલના કરીને જુવો

પ્રકરણ ૩૮ મુ

હવે અમો જૈન વૈદિકમાના શ્રી કૃષ્ણનુ સ્વરૂપ કિંચિત્ કહી બતાવીએ છીએ—

૨૧ મા તીર્થંકર તેમના સમયે ૧૦ મા ચક્રી, પછી ૧૧ મા ચક્રવર્તી મિથુલા નગરીમા ઇક્ષ્વાકુવંશી વિજયસેન રાજા રાણી વિપ્રા તેમના પુત્ર નમિનાથ નામા એક વીશમા તીર્થંકર થયા તેમના સમયમા **હરિષેણ** નામા દશમા ચક્રવર્તી થયા હવે ૨૧ મા અને ૨૨ મા તીર્થંકરના મધ્ય કાળમા અગીયારમા **જય** નામા ચક્રવર્તી થયા તેમનો અધિકાર ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્રથી જોઇ લેવો

૨૨ મા તીર્થંકરના સમયમા કૃષ્ણ વાસુદેવાદિકનુ નવમુ ત્રિક

બળદેવ **બળભદ્ર**, વાસુદેવ **શ્રી કૃષ્ણ**, પ્રતિવાસુદેવ **જરાસંધ**

શૌરીપુર નગરમા હરિવંશી રાજા **સમુદ્રવિજય**, રાણી શિવાદેવી તેમના પુત્ર શ્રી **અરિષ્ટનેમિ** નામા બાવિશમા તીર્થંકર થયા

તેમનાજ સમયમા તેમના કાકાના પુત્રો બળદેવ **બળભદ્ર**, વાસુદેવ શ્રી કૃષ્ણ અને પ્રતિ વાસુદેવ **જરાસંધ** આ વાસુદેવાદિકનુ નવમુ ત્રિક (આ અવસર્પિણી સમયના તીર્થંકરોના સબન્ધે છેલ્લુ ત્રિક છે)

શ્રી કૃષ્ણ અને **બળભદ્ર** આખી દુનીયામા પ્રસિદ્ધ છે પુરાણકારોએ શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવને સાક્ષાત્ ઇશ્વર, ઇશ્વરના અવતાર, વારંવાર અવતાર લઇ દુષ્ટોના નાશક અને ભક્તોના ઉદ્ધારક, લખી બનાવ્યા છે પણ તેનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ જૈન ગ્રંથોમા નીચે પ્રમાણે છે

પુરાણોમા શ્રી કૃષ્ણને દેવ શાથી કલ્પ્યા ?

શ્રી કૃષ્ણ ત્રણ ખંડ રાજ્યના ભોકતા મહાન્ રાજા હતા તેમને કુસંબી વનમા પોતાનો દેહ ત્યાગો કાલકરી વાલુપ્રભા *પૃથ્વીમા (પાતાલમા) ત્રીજી જન્મ લીધો જે **બળભદ્રજી** હતા તેમને જૈન દિક્ષાનુ પાલન સો વર્ષ સુધી

* પૌરાણિકોએ વિષ્ણને-મહાદેવજીના લિન્ગની શોધ કરવા પાતાળમા ગમાનુ જણાવ્યુ છે તે આ વિષયને લઇને કલ્પેલુ કેમ ન હોય ?

કર્યું ત્યારબાદ કાળકરી પાંચમા બ્રહ્મદેવલોકમાં જઈને ઉત્પન્ન થયા ત્યાં અવધિજ્ઞાનથી પોતાના ભાઈ શ્રી કૃષ્ણને પાતાળની ત્રીજી પૃથ્વીમાં જોયા ભાઈના સ્નેહથી વૈક્રિય શરીર બનાવી શ્રીકૃષ્ણની પાસે ગયા ત્યાં તેમનું આલિન્ગન કર્યું હું તમારા પાછલ્યા જન્મનો ભાઈ છું હું કાળ કરી પાંચમા દેવલોકમાં ગયો છું માત્ર હું તમોને મળવા આવ્યો છું તમારા સુખના વાસ્તે હું શું કરૂં ? એવું કહી તેમનું શરીર હાથમાં લેવા જતા પારાની પેઠે દન્તરી શુદ્ધ પડી ગયું પાછું નીચે ભેગું થઈ ગયું

આવી રીતે આલિન્ગન, પૂર્વનો વૃત્તાંત અને હાથ ઉપર ઉઠાવવાથી કૃષ્ણજીએ પણ પૂર્વ ભવનો અતિ વલ્લભ છે એમ જાણી સંભ્રમથી ઉઠી નમસ્કાર કર્યો ત્યારે બળભદ્રે કહ્યું હે ભાઈ ! તે વખતે **શ્રી નેમિનાથ** ભગવાને કહ્યું હતું કે–આ વિષયસુખ મહાદુઃખ આપનારા છે તે તને આ પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયા વળી કર્મથી નિયન્ત્રિત એવા તને હું સ્વર્ગમાં પણ લઈ જવાને સમર્થ નથી પણ તારા સ્નેહને લઈને તારી પાસે રહેવાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે કૃષ્ણજીએ કહ્યું કે–હે ભાઈ ! તારા રહેવાથી વધારે શું ? મારા કરેલા કર્મતો મને અવશ્ય ભોગવવાજ પડવાના છે, પરન્તુ મને આ નરકના દુઃખ કરતાં, તે દુઃખ ઘણું થાય છે કે, જે દ્વારિકા બધા પરિવારની સાથે બળતી છોડી હું એકલો કુસુંબી વનમાં જરાકુમારના તીરથી મર્યો આવા પ્રકારના અચાનકના બનાવથી મારા શત્રુઓનો હાસ, મારા મિત્રોને થએલું દુઃખ, તેમજ યદુવંશના કુળને કલંક લાગ્યું છે તે મારા મનમાંથી જતું નથી માટે હે ભાઈ ? તું ભરતખંડમાં જઈ– સુદર્શન ચક્ર, શાર્ઙ્ગ ધનુષ્, શંખ, ગદાને ધારણ કરી, પીળા વસ્ત્ર પહેરી, ગરૂડની ધ્વજાવાળું મારૂં સ્વરૂપ ધારણ કર ! તેજ પ્રમાણે નીલવસ્ત્ર, તાલધ્વજ અને હળ, મુશળ શસ્ત્રને ધારણ કરી, તારૂં સ્વરૂપ પ્રગટ કરી, વિમાનમાં બેસી આપણા બન્ને ભાઈઓનું સ્વરૂપ લોકોને દેખાડી જણાવ કે–**શ્રીકૃષ્ણ** અને હું **બલભદ્ર** એમ અમે બન્ને ભાઈઓ અવિનાશી પુરૂષ છીએ અને અમો અમારી મરજી પ્રમાણે દુનીયામાં ફરવાવાળા છીએ જ્યારે આવા પ્રકારનું સ્વરૂપ લોકો પ્રત્યક્ષપણે જોશે અને તેમની ખાત્રી થશે ત્યારે–અમારા શત્રુઓએ કરેલો હાસ, અને મિત્રોને થએલું દુઃખ, તેમજ યદુવંશના કુળને લાગેલું કલંક દૂર થશે માટે તું આટલું કાર્ય કર આ પ્રકારનું કથન શ્રીકૃષ્ણનું સાંભળીને, ત્યાંથી નીકળી બળભદ્રજી ભરતખંડમાં આવ્યા અને શ્રીકૃષ્ણના અને પોતાના પૂર્વભવના સ્વરૂપને ધારણ કરી વિમાનમાં બેસી લોકોને બતાવી કહેવા લાગ્યા કે હે લોકો ! તમો શ્રીકૃષ્ણની અને બળભદ્રની અર્થાત્ અમારા બન્ને ભાઈઓની મૂર્તિ બનાવી

પૂજો કેમકે આ જગતના કર્તા, હર્તા, અમોજ છીએ અને અમો અમારી ×ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વર્ગ (વૈકુ૦) થી અહિયા આવીએ છીએ અને અમારી ઇચ્છા પ્રમાણે પાછા સ્વર્ગમા ચાલ્યા જઇએ છીએ જુઓ કે આ દ્વારિકા અમોએજ બનાવી અને અમોએજ નાશ કરી, કેમકે જ્યારે અમોને વૈકુઠમા જવાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે અમો અમારા બધા પરિવારની સાથે દ્વારિકાનો નાશ કરી, પાછા વૈકુઠમા ચાલ્યા જઇએ છીએ, તે તમોએ બધાએ પ્રત્યક્ષ જોયુ છે માટે અમારા સિવાય આ દુનીયાનો બીજો કોઇ કર્તા હર્તા છેજ નહિ આ પ્રમાણે બળભદ્રનુ કહેલુ સાભળીને શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્રની પ્રતિમા બનાવી લોકો પૂજવા લાગ્યા અને તે પ્રતિમા પૂજકોમા કેટલાકને બલભદ્રજીએ ધનાદિકથી સુખી પણ કર્યા તેથી ઘણા લોકો શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત બન્યા

આ પ્રમાણે જગો જગોપર બળભદ્રજીએ પોતાની મૂર્તિઓની સ્થાપના કરાવી પછી જે જેના ભક્તો થાય તે તેમના ગુણ ગાય એ સ્વાભાવિક છે, આવા કારણથી વધેલા ભક્ત લોકોએ શ્રીકૃષ્ણને પૂર્ણ બ્રહ્મ, પરમાત્મા, ઇશ્વર અને યુગયુગમા અવતાર ધારણ કરી ભક્તોના રક્ષક અને દુષ્ટોના નાશ કરવાવાળા તરીકે પુસ્તકો પર પણ લખી દીધા આ વાત ચાલુ થયાને પ્રાયે પાચેક હજાર વર્ષનો અદાજો થયો છે અને લોકો પણ શ્રીકૃષ્ણ થયાનો કાળ તેટલો કલ્પે છે

આ પ્રમાણે જૈનગ્રથમા ઇતિહાસ બતાવ્યો છે તે પ્રમાણે અમોએ લખીને બતાવ્યો છે અશેજૈનુ માનવુ શુ છે તે પણ અમો આ સ્થાનપર આગળ જતા લખીને બતાવીશુ

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે-પુરાણકારોએ શ્રી કૃષ્ણને દેવ શાથી કલ્પ્યા? તેનુ સ્વરૂપ

જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે **શ્રી** કૃષ્ણનુ ચરિત્ર કિચિત્સવિસ્તર

શ્રી કૃષ્ણ લોકોમા **ભગવાન** તરીકે, જૈનોમા નવમા **વાસુદેવ**, તરીકે અને તે સમયના રાજા **જરાસધ** પ્રતિવાસુદેવ તરીકે મનાયા છે તેથી તેમનો ઇતિહાસ કિચિત્સવિસ્તર આપીએ છીએ

મથુરા નગરીમા યદુવશમા શૂર નામે રાજા થયો તેને **શૌરી** અને **સુવીર** બે પુત્રો થયા શૌરીએ મથુરાની ગાદી ઉપર પોતાના ભાઇને બેસાડી તે

× "**युगेयुगे भविष्यामि**" વાળો જે ગીતામા શ્લોક છે તે આ વિષયને લઇ કલ્પનામા આવ્યો હોય એવુ મારૂ અનુમાન જાય છે

કુશાર્ત્ત દેશમા ગયો ત્યા તેને શૌર્યપુર નગર વસાવ્યુ શૌરીને અંધકવૃષ્ણિ વિગેરે પુત્રો થયા સુવીર પછી ભોજવૃષ્ણિ મથુરાની ગાદી ઉપર આવ્યો તેને ઉગ્રસેન નામે એક પુત્ર થયો

અંધક વૃષ્ણિને સુભદ્રાથી દશપુત્રો-સમુદ્રવિજય વસુદેવ વિગેરે થયા અને કુંતી તથા મદ્રી બે પુત્રીઓ થઇ, કુંતી પાંડુ રાજાને અને મદ્રી દમઘોષ રાજાને આપી

ભોજવૃષ્ણિ પછી મથુરાની ગાદી ઉપર તેમના પુત્ર ઉગ્રસેન આવ્યા તેમને તેમની ધારણી રાણીથી પૂર્વ જન્મનો વૈરી કંસ નામે પુત્ર થયો તેનુ દુષ્ટપણુ તેની માને ગર્ભમાજ જણાતા પતિભક્તા પત્નીએ પુત્ર જન્મતાજ કાંસાની પેટીમા મૂકી યમુનામા તેને ફેંકી મૂક્યો

તે પછી તણાતા શૌર્યપુર જઇ પહોચતા સુભદ્રવણિકના હાથે ચઢતા તે પોત ને ઘર લાવ્યો, તેમાથી તે બાળકને કાઢી, ઉછેરીને મોટો કર્યો તે દશવર્ષનો થતા વસુકુમારને સેવક તરીકે સુભદ્ર અર્પણ કર્યો

આ અરસામા શુક્તિમતી નગરીનો રાજા વસુ કે જેણે નારદ અને પર્વતના વેદ અર્થમા જૂઠો ન્યાય આપતા તેને દેવોએ સિંહાસન ઉપરથી પાડી નાખી મારી નાખ્યો હતો (જે વાત અમો હિંસક વેદવાળા પ્રકરણમા કહી ગયા છીએ) તેનો પુત્ર નાસીને નાગપુર ગયો હતો તેને વૃહદ્રથ પુત્ર થયો અને તેનો પુત્ર જરાસંધ થયો તેણે ત્રણ ખંડ સાધી પ્રતિવાસુદેવપણુ મેળવ્યુ તે નવમો (છેલ્લો) થયો

જરાસંધે સમુદ્રવિજયને વૈતાઢ્ય ગિરિના સિંહરથ રાજાને બાંધી લાવવા આજ્ઞા કરી અને સાથે જણાવ્યુ કે જે એને બાંધી લાવશે તેને હુ મારી જીવયશા પુત્રી આપીશ વસુદેવે કંસની સાથે જઇ સિંહરથ સાથે લઢાઇ કરી તેમા કંસે સિંહરથને બાંધી લીધો આ પરાક્રમથી કંસને જીવયશા કન્યા મળી અને રોષથી પોતાના પિતા ઉગ્રસેનની મથુરા જરાસંધ પાસે માગતા તે તેને આપી કંસે ઉગ્રસેનને પાંજરામા પુર્યો

હસ્તિનાપુરમા કોઇ શ્રેષ્ઠિ રહેતો હતો તેનો લલિત નામે પુત્ર હતો તે માતાને ઘણો વલ્લભ હતો શેઠાણીને સંતાપદાયક ગર્ભ રહ્યો તેને પડાવવા ઘણા ઘણા પ્રયત્ન કર્યા પણ ગર્ભ પડયો નહિ

પુત્રમાને પ્રસવ થતા તેણે તજી દેવા દાસીને આપ્યો શેઠને ખબર થતા તેણે છાનો ઉછેર્યો ઉત્સવનાદિવસે લલિતના આગ્રહથી તેણે પડદામા રાખી

જમાડવા માડયો ત્યા અકસ્માત્ પડદો ખસી જવાથી તે તેની માના જોવામા આવ્યો આથી તેને તેની માએ ક્રોધથી માર મારી ખાળમા ધકેલી દીધો શેઠે સાફ કરી તેને કેટલોક બોધ આપ્યો મા દીકરાના વૈરનુ કારણ શેઠે જ્ઞાનવાન મુનિને પૂછ્યુ મુનિએ કહ્યુ કે લલિત અને ગંગદત્ત પૂર્વે બે ભાઈઓ હોઇ વનમાથી લાકડા ભરી ગાડી હાકી લાવતા હતા મોટોભાઈ આગળ હતો, તેણે ચીલામા પડેલી સાપેનને જોઇ, તેથી ગાડુ ફેરવી સાપેનને બચાવી અને પાછળના નાના ભાઈને કહ્યુ કે ભાઈ ચીલામા સાપેન છે માટે તેને બચાવજે પણ નાનાએ તેને માનવાના ઉમંગમ ગાડુ તેના ઉપર ચલાવ્યુ સાપેન મરી તમારી પત્ની થઈ અને એ બે ભાઇઓ મરી તમારે ત્યા પુત્ર થયા નાનાએ પૂર્વે સાપેનને મારી તેથી તેઓને વચ્ચે વૈર છે આ પછી ત્રણે જણે ચારિત્ર લીધુ તેઓ મરણ પામી મહાશુક્ર દેવલોકમા દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા ગંગદત્તે માનુ અનિષ્ટપણુ મભારી વિશ્વ વલ્લભ થયાનુ નિયાણુ કર્યુ

વસુદેવ કે જે નગર છોડી પરદેશ ચાલ્યા ગયા હતા તેઓ દેશ દેશના રાજાઓની બહોતેર હજાર કન્યાઓ પરણ્યા હતા તેરાની એક રોહિણી કે જે અરિષ્ટપુરના **રુધિર** રાજાની પુત્રી હતી તેણે પેટે **લલિતનો** જીવ **બળભદ્રના** પદને સૂચવતો અવતર્યો વસુદેવે તેનુ નામ **રામ** પાડ્યુ જેઓ બળભદ્રના નામથી લોકોમા વિખ્યાત થયા

એક વખતે કંસે સ્નેહથી વસુદેવને મથુરામા આવવા વિનતી કરી, વસુદેવ સમુદ્રવિજયની આજ્ઞાથી ગયા ત્યા કંસે વસુદેવને પોતાના કાકા **દેવક** જે મૃતીકાવતીના રાજા હતા, તેની પુત્રી દેવકીને પરણવાનુ કહ્યુ આ લગ્નને માટે કંસ અને વસુદેવ મૃતીકાવતીમા આવ્યા પણ દેવકે કન્યાનુ માગુ કરવાનો રિવાજ નથી, એમ તેમને ના કહી પણ નારદે દેવકી પાસે આવી વસુદેવના ગુણગાન કર્યા તેથી તે બાળા વસુદેવ ઉપર સ્નેહ રાગવાળી થઇ હતી, તેની આ રૂચિ જોઇ દેવકે વસુદેવને પોતાની પુત્રી આપી પહેરામણિમા અનેક ધન સાથે દશ ગોકુળના પતિ નદને, કોટિ ગાય સાથે આપ્યો તે બધા મથુરામા પાછા આવ્યા, જ્યા કંસે પોતાના મિત્રના વિવાહની ખુશાલીને લઇ, મોટો મહોત્સવ આરભ્યો

આ અરસામા કંસના અનુજ બન્ધુ અતિમુક્ત કે જેને સંસાર ત્યાગ કરી શ્રમણપણુ લીધુ હતુ, તે તપથી કૃષ્ય થઇ ગએલા કંસને ઘેર પારણાને માટે આવ્યા જીવયશાએ ઉત્સવના આનંદ તરીકે મદિરા પાન કર્યુ હતુ, તેણે આ મુનિની કોટે વળગી આવો દીયર વખતસર ઠીક આવી પહોચ્યા આપણે

ગીત નૃત્ય વિગેરે કરીએ, આમ સંસારી મનુષ્ય માફક તે મુનિની કદર્થના કરી મુનિએ કહ્યું કે જેના નિમિત્તથી આ ઉત્સવ થાય છે તેનો સાતમો ગર્ભ તારા પતિને મારશે જીવયશાએ ગભરાટથી ત તજ આ વાત પોતાના પતિને કહી કંસે વસુદેવ પાસેથી દેવકીના સાતગર્ભની માગણી કરી, તે આપવા વસુદેવ બંધાયા

એ સમયમા ભદ્દિલપુરમા નાગ નામે શેઠ હતો તેને સુલસા નામે સ્ત્રી હતી, તે બન્ને પરમ શ્રાવક હતા, અતિમુક્ત નામના ચારણ મુનિએ સુલસાની બાલ્યવયમા કહ્યુ હતુ કે આ બાલાને મૃત પુત્રો થશે તે સાભળીને ઇન્દ્રના સેનાની નૈગમેષી દેવની આરાધના કરી દેને દેવકીના સાત ગર્ભો કંસે જે માગ્યા હતા તે સુલશાને આણી આપવા જણાવ્યુ તે પ્રમાણે દેવકીના ગર્ભો તે દેવ દેવ શક્તિથી સુલશાને આપે અને સુલસાના મૃતપુત્રો દેવકીની પાસે મૂકીદે તેને પત્થર સાથે અફાળી કંસ રાજી થવા લાગ્યો દેવકીના પુત્રો સુલસાને ત્યા મોટા થયા તેમનાનામ-૧ અણીકયશ, ૨ અનતસેન, ૩ અજિતસેન, ૪ નિહતારિ, ૫ દેવયશા, ૬ અને શત્રુસેન રાખવામા આવ્યા

એક વખત ઋતુસ્નાનવાળી દેવકીએ રાત્રિના અન્તે સિંહ સૂર્ય, અગ્નિ, ગજ, ધ્વજ, વિમાન અને પદ્મ સરોવર, એમ સાત મહામંગળિક સ્વપ્નો જોયા તે વખતે પેલા ગંગદત્તનો જીવ મહશુક્ર દેવલોકમાથી ચ્યવીને દેવકીના ગર્ભમા અવતર્યો દેવકીએ શ્રાવણ વદિ ૮ ના દિવસે તે પુત્રને જન્મ આપ્યો તે વખતે કંસે બ ચોકસ્ત માટે મૂકેલા પહેરગીરો ઉંઘી ગયા હતા તેમ દેવોની બીજી અનેક સાહાય્ય થવાથી અને દેવકીના કહેવાથી તે પુત્રને નંદને ત્યા તેની ભાર્યા યશોદાને વસુદેવે સોપ્યો

સ્વચ્છ નીલમણિ જેવી તેની કૃષ્ણ કાન્તિ જોઇ તેનુ નામ કૃષ્ણ રાખ્યુ વસુદેવે યશોદાને પુત્રી જન્મી હતી તે લઇ દેવકીને આપી પછી પહેરગીરો જાગતા તે પુત્રી લઇ કંસને આપી કંસે આ ક્ષુદ્ર જીવ મને શુ મારનાર છે એમ કરી તેની એક નાસિકા છેદી છોડી દીધી

દેવકીને એક માસ પછી પુત્રને જોવાની ઇચ્છા થઇ આવી

" વસુદેવે કહ્યુ એમ સાધા ણ રીતે જતા કંસને બધી ખબર પડી જશે, આથી દેવકીએ ગાય પૂજવાનું મીસ કાઢી નંદને ત્યા જઇ કૃષ્ણને જોતા દેવકી આ રીતે વારવાર આવતી તેથી લોકોમા ગોપૂજનની પ્રથા શરૂ થઇ એકવા રહેતા તેણે ઘણા વિઘ્નો આવતા આથી નંદે યશોદાને એકલા રાખવાનો

નિષેધ કર્યો પણ એક વખને યશોદાએ કામ પ્રમગે જતા દોરડીથી કૃષ્ણનુ પેટ બાધી તે દોરડી ખાણીઆને બાધી, આ જોઈ ગોવાલોએ તેમનુ ઉદર અને દામ ઉપરથી **દામોદર** નામ પાડયુ વસુદેવે કૃષ્ણની રક્ષા કરવા રોહિણીથી થએલા પુત્ર **બલદેવ**ને નદગોપાલને ત્યા મોકલ્યા

સૂર્યપુરમા **સમુદ્રવિજય** રાજાને **શિવાદેવી** રાણીથી ચૌદ સ્વપ્નથી તીર્થંકરપદ સૂચક **અરિષ્ટનેમિ** નામે પુત્ર થયો કસે પોતાના મરણની હકીકત નિમિત્તિયાના મુખથી સાભળી, તેની તેણે બતાવ્યા પ્રમાણે પરીક્ષા કરવા માડી કૃષ્ણને બળદેવના કહેવાથી પોતાની યથાર્થ સ્થિતિની ખબર પડતા, કૃષ્ણ અને બળદેવ બન્ને કસને મારવા મથુરામા આવ્યા ત્યા તેમને મલ્લયુદ્ધ કરી મલ્લોનો સહાર કરી, કસનો કૃષ્ણે વધ કર્યો સમુદ્રવિજય વિગેરે રાજા એ પ્રમગે ત્યા આવ્યા હતા તેઓ મધળા ઉગ્રસેનને બધી ખાનાથી છોડી સાથ લઈ પશ્ચિમ તરફ જરાસધથી નિરૂપદ્રવ થવા ચાલ્યા ઉગ્રસેને પોતાની પુત્રી સત્યભામા કૃષ્ણને આપેલી તેને રસ્તામા ગિરનારની પશ્ચિમમા બે પુત્રોનો જન્મ આપ્યો ત્યા કૃષ્ણે સમુદ્રદેવને પ્રત્યક્ષ કરી પુરાણાવાસુદેવની દ્વારિકા નગરી જે સમુદ્રમા ડુબી ગઈ હતી તે કાઢી આપવા કહ્યુ દેવે ઇન્દ્ર આજ્ઞાથી તે કાઢી, તેમા કુબેરે સવ સામગ્રી પૂરી

જરાસધની પુત્રી **જીવયશા** પોતાના પતિ કસના વધથી ક્રોધાધ થઈ પિતાને ઘેર ગઈ, તેના મુખથી બધી વાત જાણી **જરાસધે** બળદેવ અને કૃષ્ણનો નાશ કરવા પોતાના પુત્ર **કાલને** પાચશો રાજાની સાથે મોટુ સૈન્ય આપી મોકલ્યો જાદવો મથુરા છોડી ચાલ્યા ગએલા હોવાથી, દેવોએ એક મોટી અગ્નિની ચિતા રચી અને એક સ્ત્રીનુ રૂપ વિકુર્વી તે ચિતા પાસે બેસી કાલકુમારને દેખી રડવા લાગી કે, આ ચિતામા જાદવો તારા ભયથી પેસી ગયા અને હુ પણ બળદેવ અને કૃષ્ણના વિયોગથી આ અગ્નિમા પેસુ છુ દેવનુ કાર્ય જોઈ કાલકુમાર પણ—બળદેવ અને કૃષ્ણને પકડવા અદર પડયો અને બળીને ભસ્મ થયો

કૃષ્ણે **રૂક્મણીનુ** શિશુપાળ સાથે લગ્ન થતા હરણ કર્યુ અને જાબૂવતી આદિ અનેક કન્યાઓ તે પરણ્યા રૂક્મણિથી **પ્રદ્યુમ્ન કુમાર** થયો, જાબૂવતીથી **શામ્બ** થયો અને સત્યભામા વિગેરે રાણીઓથી બીજા અનેક પુત્રો થયા

ઋષભદેવના પુત્ર કુરૂથી કુરૂક્ષેત્ર કહેવાય છે તેના પુત્ર હસ્તિએ હસ્તિનાપુર વસાવ્યુ હસ્તિરાજાના સતાનમા **અનતવીર્ય**, તેનો પુત્ર **કૃતવીર્ય**, 'અને

तेनो पुत्र **सुभूम** चक्रवर्ती राजा थयो ते पछी असंख्य राजाओ थया, पछी शान्तनु राजा थयो तेने गंगा नामनी स्त्रीथी **भीष्म** अने सत्यवतीथी **चित्रांगद** अने **चित्रवीर्य** पुत्रो थया **चित्रवीर्यना** धृतराष्ट्र, पांडु अने विदुर धृतराष्ट्रने **दुर्योधन** वगेरे सो (१००) पुत्रो अने **पांडुने** युधिष्ठिर वगेरे पांच पुत्रो थया, ते **पांडव** कहेवाया तेमने कांपिल्य पुरना राजा **द्रुपदनी** पुत्री **द्रौपदीए** स्वयंवर मंडपमां वरमाळा नाखवाथी पूर्व कर्मना बळे ते तेमनी पत्नी थई जुगारमां राजपाट हारी, देश छोडी, तेओ कृष्ण पासे द्वारिका पहोंच्या त्यां दशार्होए तेमने लक्ष्मीवती, वेगवती, सुभद्रा विगेरे पांच कन्याओ आपी

एक दिवस यवन द्वीपथी केटलाक धनवान् वणिको रत्नकांबळ लई द्वारिकामां आव्या, त्यां रत्नकंबळ न वेचतां हस्तिनापुरमां गया त्यां जीवयशाए तेमना मुखथी कृष्ण बळदेव जीवता छे अने तेओ द्वारिका वसावी त्यां रहे छे तेम सांभळी पोतना पिताने पोते अग्निमां बळी मरवानुं कह्युं तेणे तेम करती अटकावी **जरासंध** कृष्णने मारवा पोताना आश्रित राजाओ अने बीजुं मोटुं सैन्य लई चढयो **शिशुपाळ, कौरवो, कर्ण, रुक्मी** विगेरे राजाओ तेनी साथे हता कृष्णने आ वातनी मार्गथी खबर पडतां ते पण तैयार थई पांडवो विगेरे साथे सामे आव्या बन्ने लश्करो सामसामे थतां पांडवोना हाथे करण अने दुर्योधन वगेरे कौरवो मराया अने कृष्णना हाथथी जरासंधनुं तेनाज चक्ररत्नथी माथुं कपायुं **शिशुपाळ** पण कृष्णना हाथथी मरायो आ विजयपछी कृष्णे छ मासमां अर्ध भारत साधी वासुदेव थया **सोळहजार** राजाओए अनेक रत्नो अने बब्बे उत्तम कन्याओ वासुदेवने अर्पण करी, तेमां सोळहजार कृष्ण परण्या आठहजार बळदेव परण्या अने आठहजार बीजा कुमारो परण्या नेमिनाथ भगवानने परणवा माटे समुद्रविजय राजाए अने शिवादेवीए आग्रह कर्यो त्यारे तेमने कह्युं के योग्य स्त्री मळे तेम करीश **प्रद्युम्नने** वैदर्भी नामनी स्त्रीथी **अनिरुद्ध** नामे पुत्र थयो तेणे शुभनिवासना बाण नामना उग्र खेचरनी 'उषा' नामनी कन्यानुं हरण कर्युं उषाने गौरी विद्या प्रसन्न हती अने बाणे गौरीविद्यापति शंकरदेवनुं आराधन करी तेनी पासे युद्धमां अजेयपणानुं वरदान मेळव्युं हतुं गौरीने आ वातनी खबर पडतां शंकर देवने कह्युं के मे उषाने पहेलुं वरदान आप्युं छे तेथी आ आपे ठीक न कर्युं शंकरे बाणने कह्युं के त स्त्री विषय सिवाय बीजे प्रसंगे अजेय थईश उषाना हरण कर्यानी वात जाणतां बाण **अनिरुद्ध** साथे लडवा आव्यो कृष्णने आनी खबर पडतां बाणने लडाईमां मार्यो भगवान **नेमिकुमार** आ जन्म ब्रह्मचारीज रहेवा मागता हता अने

તે પ્રમાણે રહ્યા તેમને પરણાવવા તેમના માતાપિતા ઉપરાન્ત કૃષ્ણ અને તેમની પત્નીઓએ ઘણા ઘણા આગ્રહપૂર્વક પ્રયત્ન કર્યો અને પરણવાની કબૂલાત હા પડાવી કન્યા શોધતા કૃષ્ણને સત્યભામાએ કહ્યુ કે મારી **રાજીમતી** નામે નાની બ્હેન છે તે નેમિકુમારને બરાબર યોગ્ય છે કૃષ્ણે ઉગ્રસેન પાસે રાજીમતીની માગણી કરતા તેમણે ઘણા આનદ પૂર્વક હા કહી અને તુરતજ લગ્ન કરવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા શ્રાવણ શુદિ ૬ નો દિવસ નક્કી કર્યો તે દિવસે નેમિકુમાર સર્વ પરિવારની સાથે ઉગ્રસેનને ત્યા પરણવા ગયા પણ ત્યા તેમને લગ્ન ભોજન માટે પશુઓને એકઠા કરેલા જોયા દયાવીર નેમિકુમારે તે પશુઓને છોડી મૂકાવ્યા અને પોતે રથ પાછો વળાવી ઘેર આવ્યા વર્ષપર્યંત અમોઘ દાન આપી નેમિકુમારે રેવતાચળના સહસ્ત્રામ્રવનના ઉપવનમા દીક્ષા અગીકાર કરી, તેમની સાથે એક હજાર રાજાઓએ પણ દીક્ષા લીધી દેવકીના નાના પુત્ર ગજસુકુમારે યૌવન વયમા પોતાની બન્ને ભાર્યાની સાથે નેમિપ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી, ધ્યાન માટે તેઓ સ્મશાનમા રાત્રે ઉભા હતા ત્યા તેમના બ્રાહ્મણ સસરા સોમ શર્માએ તેમના માથા ઉપર અગારા ભરેલી ઠીબ મુકી, જેઓ શુભધ્યાનથી કેવળજ્ઞાન પામી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મોક્ષમા ગયા, આ મરણના સમાચાર તેમના કુટુબને પડતા વૈરાગ્યપામી વસુદેવ શિવાય નવ દશાર્હોએ તથા પ્રભુની માતાએ અને કૃષ્ણના અનેક કુમારોએ વળી નેમિનાથના ભાઇઓએ પણ દીક્ષાલીધી તેમજ રાજીમતીએ તેમના પરિવારે બીજો ભર્તા કરવા કહ્યા છતા અને નેમિપ્રભુના નાના ભાઇ રથનેમિએ તમની માગણી કરવા છતા તેનો તિરસ્કાર કરી તેણે બોધ આપી દીક્ષા લીધી

નેમિકુમારને દીક્ષા લીધા પછી ચોપનમે દિવસે કેવળજ્ઞાન થયુ હતુ કૃષ્ણ મહારાજાએ એક વખત પૂછ્યુ કે આ દ્વારિકા નગરીનો, યાદવોનો અને મારો નાશ શી રીતે થશે ઉત્તરમા ભગવાને કહ્યુ કે—દ્વીપાયન ઋષિને શામ વિગેરે કુમારો દારૂ પી હેરાન કરતા તે યાદવો સહિત દ્વારિકાને બાળી નાખનારો થશે અને તમારા ભાઇ જરાકુમારથી તમારૂ મૃત્યુ થશે તે પ્રમાણે શાબ પ્રમુખ કુમારોએ દારૂ પી મત્ત થઇ દ્વીપાયન ઋષિને સતાપ્યો તેણે દ્વારિકા યાદવો સહિત બાળી નાખવાનુ નિયાણું કર્યું અને તે ઋષિ મરી અગ્નીકુમાર નામે દેવ થયો, તેણે પૂર્વવૃત્તાત જાણી આખી નગરી અને તેમાના બધા માણસોને બાળી ભસ્મ કર્યા માત્ર કૃષ્ણ અને બળદેવજ બહાર નીકળવા પામ્યા કૃષ્ણ-તૃષા લાગવાથી ઝાડ નીચે સૂતા હતા ત્યા જરાકુમારે મૃગ જાણી બાણ માર્યું જેથી તેમનો કાળ થયો અને તેમનો આત્મા—ત્રીજી પાતાળ ભૂમિમા ગયો બળદેવ તેમના માટે પાણી લેવા ગયા હતા તે પાછા આવતા ભાઇને મરેલો જાણ્યા છતા ભાઇના સ્નેહથી કૃષ્ણના શરીરને છ માસ સુધી, લઇને ફર્યા છેવટે

દેવતાઓના સમજાવ્યાથી તે રાગને છોડી વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી ઘણા ભાગે વનમા રહેતા ત્યા એક મૃગ તેમનો ભકત થયો હતો, તે વનમા કેટલાક સુથારો લાકડા કાપવા આવ્યા હતા તેમને એક મોટા ઝાડની અડધી ડાળ કાપી, ખાવા નીચે ઉતર્યા મૃગ બળદેવને આહાર માટે આ સુથારો તરફ દોરી ગયો સુથારોએ આ તપસ્વીને આદર પૂર્વક આહાર આપવા માડયો ત્યા એકદમ પવનના સપાટાથી ડાળ ભાગી, તે દાનદાતા સુથાર, મૃગ અને તપસ્વી બળદેવ, એ ત્રણેના ઉપર પડતા મરણ થયા અને પાચમા દેવલોકમા દેવના પણે ઉ પ ન થયા

ભગવાન્ નેમિનાથ પ્રાણીઓને બોધ આપી ગિરનાર ઉપર દેહત્યાગ કરી મોક્ષે ગયા

પ્રદ્યુમ્ન , શાબ વગેરે કુમારો, કૃષ્ણની આઠે પટરાણીઓ, ભગવતના બધુઓ, રાજીમતિ વગેરે દ્વારિકાના દહન પહેલા નેમિનાથ ભગવાન્ પાસે દીક્ષા લીધી હતી તેઓ પણ મોક્ષમા ગયા

વસુદેવ, રોહિણી અને દેવકી, નેમિપ્રભુનું ધ્યાન ધરતા, કૃષ્ણ બળભદ્રે એમને બહાર કાઢવાને ઘણો પ્રયત્ન કરવા છતા પણ દ્વારિકામા અગ્નિથી બળી ગયા અને સ્વર્ગે ગયા

શિવાદેવી, અને સમુદ્રવિજય માહેદ્ર દેવલોકમા ગયા અને બીજા દશાર્હો મહર્ધિક દેવો થયા

પાડવો કે જે કૃષ્ણનુ મૃત્યુ સાભળી અનાર ત્યાગ કરી દ્રૌપદી સાથે ચાલુ થતા હતા તેઓ નેમિપ્રભુને વાદવા માટે વિહાર કરતા કરતા ગિરનાર આવતા હતા તેમણે ભગવાન્ નેમિનાથનુ મૃત્યુ જાણી અત્યત ખેદ થયો, તેઓ સિદ્ધાચળ ઉપર ધ્યાનસ્થ રહ્યા, ત્યા કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા અને સાધ્વી દ્રૌપદી કાળ કરી બ્રહ્મદેવલોકમા ગઇ

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે બળદેવ બળભદ્ર, વાસુદેવ **શ્રી કૃષ્ણ**, અને પ્રતિ વાસુદેવ **જરાસંધનું**, છેલ્લુ નવમુ ત્રિક કહી બતાવ્યું

પુરાણોમા લખાએલો દ્વારિકાનો નાશ

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૨૦૧-૨૦૨ થી–

" એ વૃત્તાતને અતે એક મસ્ત મદ્યપાન ક્રીડા થાય છે તેમા તેઓ

પોતાના આખા યાદવકુલનો નાશ કરે છે બીજા અસખ્ય રાજાઓ, અને સત્ળ સદ્દગુણવાળી ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે પ્રભાસમા આનદયાત્રા કરવા ગયો ઊદનામમા એથી પણ વધારે વૃદ્ધિકરવા એ આનદના ભાગ લેવા કૃષ્ણે અપ્સરાઓને (ઇદ્રના સ્વર્ગનીનૃત્ય કરની સ્ત્રીઓને) બોલાવી ગજાઓ તત્તજ મદ્યપાન અને મોજશોખમા મસ્ત બની ગયા છેવટના બનાવની હકીકત **વિષ્ણુપુરાણુમા** નીચે પ્રમાણે આપી છે

"**યાદવોએ** (કૃષ્ણના પુત્રોએ) મદ્યપાન કર્યુ તેથી તેમનામા માહોમાહે લડવાથી કજીઆનો નાશ કારક વહ્નિ પ્રગટયો, અને ગાલિપ્રદાન રૂપી બલતણવી એ વહ્નિ ને પોષણ મળ્યુ દિવ્ય અમરથી તેમનામા જુસ્સો પ્રગટવાથી તેઓએ એક બીજાપર અસ્ત્રો ફેકયા તે ખૂટયા ત્યારે તેમને ઊચી ઊગેલી ઝાડીઓનો આશ્રય લેવો પડયો એ ઝાડીઓ તેમના હાથમા વજ્ર રૂપ થઇ અને તેમણે તે વડે એકબીજાને નાશ કારક પ્રહાર કર્યા તેમને તેમ કરતા અટકાવવા કૃષ્ણ વચ્ચે પડયા પરતુ તેમણે ધાર્યું કે તેઓ દરેકનો પક્ષ કરે છે તેથી તેઓ એ લડયા કર્યુ પછી ગુસ્સે થઇ તેમનો નાશ કરવા કૃષ્ણે બે ચાર ડાળીઓ લીધી, તે લોઢાની ગદાજેવી થઇ પડી, તે વડે તેમણે ઘણા યાદવોનો નાશ કર્યો અને બાકીનાઓએ માહોમાહે જુસ્સાથી લડી એક બીજાનો નાશ કર્યો થોડા વખતમા તેજસ્વી કૃષ્ણ અને દારૂક શિવાય એક પણ યાદવ જીવતો રહ્યો નહિ"

પછી અકસ્માત્ એક શિકારીના બાણથી તેઓ ઘાયલ થાય છે એક વખત કૃષ્ણે **દુર્વાસાઋષિનો** સત્કાર કર્યો હતો પણ ઋષિના પગપર ભોજનનો શેષ રહ્યો હતો તે ધોઇ નાખવાનુ ભૂલીગયા હતા આ અપમાનથી દુર્વાસાએ ભવિષ્ય ભાખ્યુ હતુ કે પગ પર ઘા થવાથી કૃષ્ણનુ મરણ થશે, તેમના ગયા પછી કૃષ્ણ વિચારમા મગ્ન રહ્યા યોગને અનુકૂલ એક આસનરચી તેમણે પોતાનો ડાબો પગ જમણી જાઘ પર નાખ્યો, એટલે પગની એડી બહાર પડતી રહી દૈવયોગે જરા નામના એક શિકારીએ કૃષ્ણના પગ પર દૂરથી નજર કરી ભૂલથી તે પગને હરણ ધાર્યુ અને લોઢાનુ અણીવાળુ બાણ એડીમા વીંધાય એવી રીતે માર્યુ પછી પોતાની ભૂલ માલમ પડવાથી જરા કૃષ્ણને પગે પડયો, અને ક્ષમા યાચી તેને કૃષ્ણે જવાબ દીધો કે "લગાર પણ બીશમા" શિકારી, જા, મારી કૃપાથી તુ દેવોના નિવાસ, સ્વર્ગમા જઇશ" તરતજ વિમાન આવ્યુ તેમા તે શીકારી સ્વર્ગે ગયો પછી કૃષ્ણે માનવ દેહનો ત્યાગ કર્યો

(પૃ ૨૦૩ થી) કૃષ્ણ જીવનના છેલ્લા બનાવ ધર્મના એક સ્વરૂપની

સૂચના કરે છે, તે ઘણીવાર સમજાવવામાં આવેલું નથી તેઓ પોતાના ભાઈના મરણ વખતે હાજર છે, તેઓ પોતાના પુત્રોને જેન્બધ યુદ્ધ કરતા જુવે છે અને એકપણ બાકી રહેતો નથી ત્યાસુધી પરસ્પર ક્ષય કરવામાં મદદ કરે છે અને પોતે જાતે એકિલીસની પડે એક શિકારીના બાણુવો પગની એડીમા ઘાયલ થઈ નાશ પામે છે આ સ્વરૂપ બાર્થ કહે છે ૧—' કવિએ કૃષ્ણનું ચારિત્ર્ય ગમે તેવું પ્રિય કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તો પણ આ વાર્તાના મૂલમા કઇક શોક અને નિર્દયતાનો પણ પાયો જણાય છે વિનાશના આ બધા કૃત્યો, પોતે હાસ્ય કરતા હોય એવીરીતે નીહાળે છે પોતાના યાદવકુલનો નાશ પાસે આવ્યો છે એમ પોતે હસતા જુએ છે અને તેને માટે તૈયાર થાય છે શિવના કરતા ઓછા વિકરાળ છે તો પણ પોતાના ચારિત્ર્યના એક અંશમા વિષ્ણુ કઠણ હૃદયવાળા દેવ છે, એ પણ સર્વ ભક્ષક કાળરૂપ છે ”

॥ ઇતિ પુરાણોમા બતાવેલો દ્વારિકાનો નાશ હિંદુ દેવોથી

---

૧) રામ કૃષ્ણાદિકના અવતારોની સિદ્ધિ માટે પ્રમાણો

સ્કંદપુરાણની પ્રસ્તાવના પત્ર ૪ થી આપેલો વિચાર

“ **વરાહવતાર**ની સિદ્ધિના માટે બે પ્રમાણો આપ્યા છે એક તૈત્તરીય સંહિતાનું બીજું **શતપથ** બ્રાહ્મણનું (૧૪–૧। ૨–૧૧૦)

પરશુરામાવતારની સિદ્ધિના માટે-**અંતરેય** બ્રાહ્મનું । **કૃષ્ણાવતારની** સિદ્ધિના માટે-છાંદોગ્યનુ તેમજ **તૈત્તરીયા** રણ્યકનુ ॥ **વામનાવતાર**ની સિદ્ધિના માટે-**ઋગ્વેદ**માના વિષ્ણુ સૂકતનું તથા **શતપથ** બ્રાહ્મણનું (૧–૨॥ ૫–૭) ॥ રૂદ્રનું વર્ણન-અથર્વવેદ ' (૧૧) કાંડે ૨ બીજા પ્રપાઠકે૦ ૬૬ મા મંત્રે, તૈત્તરીયારણ્યકમા પણ છે ॥ **ગણપતિ**ની સિદ્ધિના માટે-**ઋગ્વેદનું શુકલયજુર્વેદનું** પણ ॥ **સૂર્ય**ની સિદ્ધિના માટે પણ વેદોના અનેક પ્રમાણો આપ્યા છે

આવી રીતે સ્કંદ પુ૦ ની પ્રસ્તાવનામા—વરાહની, પરશુરામની, કૃષ્ણાવતાર ની, વામનાવતારની, રૂદ્રદેવની, ગણપતિની અને સૂર્યની સિદ્ધિના માટે ઉપર બતાવેલા પ્રમાણો આપી લખી જણાવ્યું છે કે “ **પુરાણોમા** વર્ણવેલા દેવો છે તે **વેદમૂલક** છે પણ મૂળ વિનાના નથી એમ સ્કંદ પુ ની પ્રસ્તાવનામા લખી બતાવ્યું છે

આ ઉપર બતાવેલા વરાહદિક અવતારો-વૈદિક મતનાજ અનેક વિદ્વાનોને

સત્ય સ્વરૂપના ભાસેલા નથી તેવી તેઓ પોત પોતાના અભિપ્રાયો જુદા જુદા પ્રકારના પ્રગટ કરતા ગયા છે તેમાના કેટલાક પ્રમાણો અગો પણ બતાવતા આવ્યા છીએ, છતા જો વરાહાવતારની સિદ્ધિ—તૈત્તરીય અને શતપથ જણાવતા હોયતો તે ગ્રથોપણ કાલ્પનીક ગ્રથોની ગાથમાજ કલ્પી શકાય ? તો પછી તે ગ્રથોને પ્રમાણ રૂપમા કેવીરીતે મૂકી શકાય ? એક દરે વિચાર કરી જોતા ધર્મની બાબતમા તેમજ ઇતિહાસની બાબતમા વૈદિકોએ ઘણીજ બાબતમા બીજાઓમાથી લઇને કલ્પિતજ ગોઠવી દીધુ છે એમ અનેક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના લેખોથી જાહેર થઇ ગયુ છે છતા સત્યવસ્તુના શોધક ન બનતા જૂઠની સિદ્ધિ કરવા મથ્યા રહેવુ એમા કઇ પડિતાઇ ?

॥ ઇતિ વરાહ, વામનાદિકની સિદ્ધિમા—વેદના પ્રમાણો તેનો વિચાર

---

૮ દિક્પાલ, ૭ દ્વીપ, ૯ ખડ અને સાત પાતાલના નામ તુલસી રામાયણ બાલકાડ પૃ ૧૫૯ ની ટીપમાથી—

" ૧ ઇન્દ્ર, ૨ અગ્નિ, ૩ યમ, ૪ નિર્ઋતિ, ૫ વરુણ, ૬ વાયુ, ૭ કુબેર અને ૮ ઇશાન એ આઠ દિક્પાલ કહેવાય છે "

" ૧ જબૂ, ૨ શાલ્મલી, ૩ કુશ, ૪ ક્રૌચ, ૫ શાક અને ૬ પુષ્કર એ નામના સાત દ્વીપ છે " (એકનુ નામ રહી ગએલુ જણાય છે)

" ૧ ઈલાવૃત, ૨ રમ્યક્, ૩ હિરણ્યમય, ૪ કુરૂ, ૫ હરિવર્ષ, ૬ ભારત, ૭ કેતુમાલ, ૮ ભદ્રાશ્વ, અને ૯ કિપુરૂષ, એ નામના નવ ખડ છે "

" ૧ અતલ, ૨ વતલ, ૩ સુતલ, ૪ તલાતલ, ૫ મહાતલ, ૬ રસાતલ, અને ૭ પાતાલ એ નામના સાત પાતાલ છે "

જૈનમા—દિક્પાલના સબન્ધે, જબદ્વીપાદિક અસખ્ય દ્વીપ સમુદ્રોના સબન્ધે, ભરતાદિક નવ ખડના સબન્ધે અને સાત નરકોના સબન્ધે, મોટા મોટા ગ્રથોમા વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન કરેલુ છે, તે આ ટુક લેખમા લખી શકાય નહી માટે તે વિષયોના સબન્ધે જૈન ગ્રથોને જોવાની ભલામણ કરૂ છુ, તે જોવાથી વાચકોને ખબર પડે કે ફક્ત દરતુ આ બધુ ચક્ર કયાથી આવ્યુ અને કેવા સ્વરૂપમા ફેરવાયુ ? આમા વધારે શુ લખીને બતાવુ ?

ઇતિ વૈદિકે—૮ દિક્પાલ, ૭ દ્વીપ, ૯ ખડ, ૭ પાતાલ તે જૈનોમા છે તેનો વિચાર

જૈનોમા જાતિ સ્મરણ છે વૈદિકોમા કયા જ્ઞાનનો ભેદ ?

જાતિ સ્મરણવાળા શૃગાલ અને વાનર

૨૬૬ પ બ્રહ્મખડ અધ્યાય ૩૪ મો પત્ર ૬૧ થી

" એક જગલમા—શગાલ અને વાનર એ બેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થઇ જતા આપસ આપસમા પૂછવા લાગ્યા કે–વાનર પૂછે છે કે હે શૃગાલ ! તુ દુર્ગધ વસ્તુનુ ભક્ષણ કરવાવાળો કેમ થયો ? શગાલે જવાબ વાળ્યો કે–મે બ્રાહ્મણને એક આઢક ધાન્ય આપવાનુ કહી ને આપ્યુ નહિ તેથી હુ શૃગાલ (શિયલીઓ) થયો શગાલે પૂછ્યુ કે ભાઇ ! તુ વાનર કેમ થયો ? મે પૂર્વ ભવમા બ્રાહ્મણોનુ શાક ચોર્યુ હતુ તેથી હુ વાનર થયો પછી તે બન્ને ઋષિના કહેવાથી ધેનુ કોટિ તીર્થના સ્નાનથી પાપ મુક્ત થયા અને વિમાનમા બેસી સ્વર્ગમા ચાલ્યા ગયા

આમા વિચારવાનુ કે–જાતિ સ્મરણ વૈદિક મતમા કયા જ્ઞાનનો ભેદ મનાયો છે ? અમારા વિચાર પ્રમાણે જૈનોથી ઉઠીતો લીધેલો હોય ! બીજી વાત પાણીના સ્નાનમાત્રથી પાપ મુક્તિ અને વિમાનમા બેસી સ્વર્ગે ગયા ! શરીર છાડીને કે તેના તે શરીરથી ? વળી વિમાન લઇને કોણ આવ્યુ ? મોટા મોટા પુણ્યાત્માઓ ઘણાએ થઇ ગયા પણ વિમાનમા બેસી કોઇ સ્વર્ગે ગયા જણાતા નથી, તેમ પુરાણકાર સિવાય કોઇએ લેખીને પણ બતાવ્યા હોય એમ પણ જણાતુ નથી ખુદ પુરાણકારોનેજ લેવા કો વિમાન લઇને આવેલુ જણાતુ નથી કલ્પિત કથા પણ કઇ યોગ્યતાવાળી હોવી જોઇએ

ઇતિ જૈનોમા જાતિ સ્મરણ છે, વૈદિકમા કયા જ્ઞાનનો ભે તેનો વિચાર

જ્યા ત્યા યજ્ઞના નામે વિષ્ણુ તા પ્રાયે દોડતા બન ?

૨૬૭ પુ બ્રહ્મખડ અધ્યાય ૩૭ મો પત્ર ૬૮ થી

" કુરુ ગામમા મુદ્ગલ મુનિએ યજ્ઞ કરવા માડયો ત્યા મહાવિષ્ણુ પધાર્યા વિશ્વકર્મા દ્વારા મુદ્ગલના આશ્રમમા કુડ ખોદાવ્યો ગાયને દૂધની ધારા કરવાની આજ્ઞા કરી તેથી કુડ પુરાઇ ગયે ક્ષીર સાગર નામ આપી ભગવાન અતર્ધાન થઇ ગયા "

આ મુદ્ગલ મુનિના રમગગી યજ્ઞના કુડનો ક્ષીર સાગર બનેલો તે કાયમ રહેલો હશે કે વિષ્ણુ ભગવાન પાછો ઉઠાવીને લઇ ગયા હશે ? પૌરાણિકો જ શોધ કરીને આપે તે ખરુ ?

જુનામા જુનુ વાયુ પુ—અવતારો, સાત સમુદ્રો, કૂર્મ પુ મા—

સસ્કૃત સા પૃ ૩૮૦ થી—

જગતની ઉત્પત્તિ શિવાય—પૃથ્વી વિષેના પુરાણા વર્ણનો, પ્રાચીન દેવતાઓ, સાધુઓ અને લડવઇઆઓના પરાક્રમો, વિષ્ણુના અવતાર વિષેના વૃત્તાતો, સૂર્યવશ તથા ચદ્ર વશના રાજાઓની નામાવળીઓ અને વિષ્ણુ અથવા શિવના સહસ્ર નામની ટીપો, એ સઘળુ પુરાણોમા આપવામા આવ્યુ હોય છે વળી પ્રાર્થના, ઉપવાસ, નૈવેદ્ય ઉત્સવ, યાત્રા, આદિ સાધનોવડે દેવતાઓની પૂજા કરવાના નિયમો પણ એ ગ્રથમા આપેલા હોય છે

વાયુપુરાણ જે એક જુનામા જુનુ પુરાણ છે, તેનો અમુક ભાગ મહાભારતની સાથે મળતો આવે છે, પણ હરિવશની સાથે એ પુરાણનો સબધ એના કરતા પણ વધારે છે અને જગતની ઉત્પત્તિનુ વર્ણન જ્યા આગળ આપવામા આવ્યુ છે ત્યા આગળ તો હરિવશના અને એના શબ્દે શબ્દ તેના તેજ જોવામા આવે છે

મત્સ્યપુરાણ પણ મહાભારત અને હરિવશની સાથે ઘણા ગાઢા સબધથી જોડાએલુ છ મનુ અને મત્સ્યની વાર્તાથી એ પુરાણની શરૂઆત થાય છે

કૂર્મપુરાણમા વિષ્ણુના જુદા જુદા અવતાર જેમાનો એક કૂર્માવતાર પણ છે, તેની હકીકત આપવામા આવી છે અને દેવતાઓ તથા રાજાઓની વશાવળી અને બીજી પણ કેટલીક હકીકતો આપવામા આવી છે તે ઉપરાન્ત મહાભારત અન્ય પુરાણોના સૃષ્ટિ વિષયક વિચારોને અનુકૂળ રહીને સૃષ્ટિનો સવિસ્તર હેવાલ પણ આપવામા આવ્યો છે, એ પુરાણમા જુદા જુદા સમુદ્રવડે એક બીજાથી છુટા પડેલા અને જેનુ મધ્ય બિદુ એકજ છે એવી સાત ટાપુઓની દુનીયા બનેલી છે, એવુ વર્ણન આપવામા આવ્યુ છે એમાનો મુખ્ય ટાપુ જેની મધ્યમા મેરૂ પર્વત આવેલો છે તે જબુદ્વીપ છે અને ભારતવર્ષ " ભારતલોકોનો દેશ " અથવા હિદુસ્થાન એ એનો મુખ્ય વિભાગ છે

॥ ઇતિ વૈદિકે—યજ્ઞકુડનો સમુદ્ર, અવતારો ને સમુદ્રોનુ સ્વરૂપ

---

(૧) વૈદિકમતે ધરણી વરાહનો સવાદ

સ્કદ પુ બીજો વૈષ્ણવ ખડ, શ્લોક ૧૦૫ નો અધ્યાય પહેલો પત્ર ૧ થી ચાર સુધી, પૃથ્વી વરાહનો સવાદ તેમાનો કિચિત્ સાર

"મેરૂ પર્વત ઉપર હજાર જોજન પિપળાના ઝાડ નીચે, એક ભવ્ય મકાનમાં વસિષ્ટ, અત્રિ, માર્કંડેય આદિ ઋષિઓથી અને ઇંદ્ર લોકપાલાદિકથી સેવિત વરાહ ભગવાન પાસે–પૃથ્વી આવી, જેના સ્તન મેરૂપર્વત જેટલા છે, તેની ઇલા પિંગલા બે સખિઓએ વરાહ ભગવાનને વધાવ્યા, ભગવાને પૃથ્વીનું આલિંગન કરી કુશલતા પુછી, પછી કહેવા લાગ્યા કે હે દેવિ ? મે શેષનાગના માથા ઉપર સ્થાપીને તારા ઉપર લોક સ્થાપ્યો, તારી સાહાય્ય માટે હું આવ્યો હતો, પણ તું શું કરવાને આવી ? પછી દેવીએ કહ્યું કે–આપે મને પાતાલમાંથી ઉદ્ધરીને, શેષનાગના ફણાના રત્ન પીઠ ઉપર સ્થિર કરી અને મારા ઉપર પર્વતોને સ્થાપ્યા અને તે પર્વતો મને ધારણ કરવાને સમર્થ છે, પણ તેમાં મુખ્ય પર્વતો કયા ? તે મને જણાવો ? પછી આગળ મેરૂપર્વતાદિક પર્વતો ગણાવ્યા છે તે બધો અધિકાર પહેલા અધ્યાયથી જોઇ લેવો "

---

(૨) આગળ એજ ખંડનો બીજો અધ્યાય શ્લોક ૨૭ ના છંદમાં પૃથ્વીએ વરાહને પૂછ્યું કે–હે ભગવાન્ ! આપ કયા મંત્રની આરાધનાથી પ્રસન્ન થાઓ ? પછી વરાહ ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે–

ॐ नमः श्री वराहाय, धरण्युद्धरणाय च ।
वह्निजाया समायुक्तं, सदा जप्यो मुमुक्षुभिः ॥१०॥

હે દેવિ ! આ મંત્રનો દેવતા હું જ છું એનો ચાર લાખ વખત, જાપ કરી પછી હોમ કરવો અને પછી શંખ ચક્રાદિના સ્વરૂપે મારૂં ધ્યાન કરવું સર્વ કામનાની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થઇ, અન્તે મોક્ષમાં જાય

પૃથ્વીએ ફરીથી પૂછ્યું કે–એ મંત્રથી પૂર્વે કોને કોને ફળ મેળવ્યું ? ઉત્તરમા વરાહ ભગવાન્ પોતે કહે છે કે–હે પૃથ્વી ! પૂર્વે કૃતયુગમાં એક બ્રહ્માએ એ મંત્રનો જાપ કર્યો, પછી મને દેખીને મારાથી વર મેળવી મારાપદને પ્રાપ્ત થયો વળી દુર્વાસ ઋષિના શાપથી સ્વર્ગથી ભ્રષ્ટ થએલો–ઇંદ્ર એ મંત્રથી પાછો ઇંદ્રપદને પ્રાપ્ત થયો તેમજ બીજા અનેક મુનિઓ પણ આ મંત્રના જપથી પરમગતિને પ્રાપ્ત થયા વળી શેષનાગ કશ્યપ ઋષિથી એ મંત્રને પ્રાપ્ત થઇને અને શ્વેતદ્વીપમાં જાપ કરીને ફરી પાછો ધરણીધર થયો માટે એ મંત્રનો જાપ મનુષ્યોએ જરૂર કરવો ઇત્યાદિ

---

(૩) ડુબેલી પૃથ્વીને–નાકમાથી નીકળી વરાહ લાવ્યા

ભાગવત તૃતીય સ્કંધ પત્ર ૩૮ થી   (મ. ગી પૃ ૯૩)

"જલમા ડુબેલી પૃથ્વીને જોઇ વિષ્ણુજીએ ઘણો કાળ સુધી વિચાર કર્યો કે આ પૃથ્વીને કેવી રીતે ઉપર લાવુ અને લોકો કેવી રીતે ફરીથી તેના ઉપર વશે ! પણ વિચાર કર્યો કે—જેને મને પેદા કર્યો છે તે મને મદદ કરો એ વિચારની સાથેજ બ્રહ્માજીની નાકમાથી અગુઠા જેમાણું વરાહનું બચ્ચુ નીકળ્યું થોડીવારમાજ મોટું થઇ ગયુ અને પછી જલમા જઇ હિરણ્યાક્ષનુ શરીર ચીરી નાખ્યું રૂધીરથી ભરેલી પૃથ્વીને ઉપર લાવી લીલા કરવા લાગ્યા ઇત્યાદિ"

(૪) ઇશ્વરે મેરૂપર્વત પોતાની પીઠ ઉપર રાખ્યો વળી જુવો—ભાગવત સ્કંધ ૧૦ મો અધ્યાય ૩ જો (શ ૩૭૨ પૃ ૫૪)

"ઇશ્વરે 'કછપ' અવતાર ધારણ કરી મદ્રાચલ પોતાની પીઠ ઉપર રાખવો શુ ઉચિત છે ?"

॥ ઇતિ વૈદિકના-ધરણી વેરાહનો સવાદ અને વરાહના મત્રથી પરમ જાતિ આદિ કલમો ૪

કલમો ચારનો વિચાર—વેદોમા જેનુ નામ નિશાન નથી તે વાતો આધુનિક પુરાણોમા ક્યાથી આવી ?—સ્કદ પુ ની એ, એ ભાગવતની. પ્રથમ વરાહ અવતાર—ઘણા વૈદિક પંડિતોથી અશ્રદ્ધિત થએલો છે તો પછી મેરૂ પર્વત ઉપર વરાહ ભગવાનજ ક્યાંથી ? વળી વિચારવાનુ કે—વસિષ્ટ, અત્રિ, માર્કંડેય આદિ જેવા ઋષિઓ એક સમયમા થએલા મનાયા છે ? આવા આવા પ્રકારની તદ્દન બનાવટી વાતોના લખવાવાળા પુરાણકારો લોકોનુ કલ્યાણ કરવાની બુદ્ધિવાળા હતા ?

બીજી કલમમા—હે વરાહ ભગવાન્ ? આપ કયા મત્રથી પ્રસન્ન થાઓ? જડરૂપ પૃથ્વીએ પ્રશ્ન કર્યું વરાહ ભગવાને પોતાના નામનો મત્ર આપી મોક્ષનુ ફળ પણ બતાવી દીધું અને કૃતયુગમા થએલો બ્રાહ્મણ તે મંત્રના જાપથી વિષ્ણુ પદને મેળવવાવાળો થઇ ગયો ગણાવ્યો બીજા ઉદાહરણમા—દુર્વાસાના શાપથી પદભ્રષ્ટ થએલા ઇંદ્રે તે મત્રના જાપથી ફરી ઇંદ્રપદ મેળવ્યુ આમા જુવો— દુર્વાસા કયા કાળના ? તેમને શાપ કયા કાળમા આપ્યો ? અને ફરીથી ઇંદ્રે કયા કાળમા ઇંદ્રપદ મેળવ્યુ ? આ બધુ વિચારવાનુ છે વળી એ મત્રથી અનેક મુનિઓને મોક્ષપદ અને શેષનાગને ધરણીધર પ્રાપ્ત થવાનુ બતાવી દીધુ છે (૨ સ્કંધ પુ૦)

---

* વસિષ્ટ-રામના સમયના, મર્કંડેયપુરાણના કર્તા—માર્કંડેય પ્રસિદ્ધ છે

આગળ જુવો કલમ બે ભાગવતની ડુબેલી પૃથ્વીને ઉપર લાવવાનો વિચાર કરતા વિષ્ણુએ વિચાર્યું કે મને પેદા કરવાવાળો મદદ કરશે કે તુરતજ બ્રહ્માના નાકમાથી વરાહ પેદા થઇ પૃથ્વીને ઉપર લાવી લીલા કરવા લાગ્યા

આમા વિચારવાનુ–બ્રહ્માથી વિષ્ણુ પેદા થયા અને બ્રહ્માના નાકમાથી વરાહ કઇ બાજુનુ સાચુ ? કચ્છપના અવતારે જળમા પ્રવેશ કરી મંદરાચળને પીઠ ઉપર ધારણ કર્યો ? વૈદિક મતનાજ પંડિતો અવતારોના સંબન્ધે વિચારોના તરંગોમા ગોથા મારી રહ્યા છે અને પુરાણકારો મરજી પ્રમાણે ઠોકંબે ઠોક કરી રહ્યા છે **આ ખેલ કેવો માનવો ?**

॥ ઇતિ ધરણી વરાહના સંવાદાદિક કલમો ૪ નો વિચાર

ફરીથી કલમ ત્રણના વિચારવાળુ–

(૧) પૃથ્વીના સંપૂર્ણ જીવ એક કુવ ઉપર રહ્યા **શંકાકોષ** શંકા ૩૮૯ મી પૃ ૫૭ મા

' જ્યારે હિરણ્યાક્ષ પૃથ્વીને પાતાળમા લઇ ગયો હતો તે વખતે, જેટલો સમય પૃથ્વી પાતાલમા રહી તેટલા સમય સુધી પૃથ્વીના સંપૂર્ણ જીવ એક કુલ ઉપર બેસી રહ્યા, પછી બ્રહ્માની પ્રાર્થનાથી ભગવાને કહેવુ કે–પાતાલમાથી હુ પૃથ્વી લાવી આપુ છુ, સંભવિત છે કે ? પૌરાણીઓ બતાવશે કે તમામ જીવો શા રૂપે (કેવા રૂપે) કુવ ઉપર રહ્યા ? કુવ કેટલુ મોટુ હતુ ? (ભાગવત સ્કંધ અધ્યાય ૧૩ મો ”

---

(૨) પૃથ્વી વરાહે દાઢ ઉપર રાખી **શંકાકોષ** શંકા ૪૯ મી પૃ ૭માથી

" વરાહે હિરણ્ય કશ્યપુ પાસેથી પૃથ્વી છીનાવી લઇને દાઢ ઉપર રાખી પછી તે બન્નેને યુદ્ધ થયુ હતુ તે પૌરાણીઓ કહેશે કે તે બન્ને શાના ઉપર ઉભા રહી લડયા હશે ? (ભાગવત દશમ સ્કંધ) '

---

(૩) વરાહ સાતમાપાતાલમાથી પૃથ્વીને લાવ્યા

સ્કંદ પુ ખંડ રજો, અધ્યાય ૨૬ મો શ્લોક ૧૫નો, ૫ન ૪૮ થી ૪૯ સુધી તેમાનો કિંચત્ વિચાર—

'ભારદ્વાજ કહે છે કે-પૂર્વ કાલમા પાણીથી ગને ઉઠેલા-મધુસૂદનને (કૃષ્ણને) વિચાર થયો કે પૃથ્વી વિના ભૂતોને કોણ ધારણ કરે? એવો વિચાર કરી ધ્યાનથી પૃથ્વીને પાતાલમા જોઇ, પછી વરાહનુ રૂપ ધારણ કરી ખોળતા ખોળતા સાતમા પાતાળમા ગયા ત્યા પૃથ્વીને ધ્રુજતી જોઇ પછી ત્યાથી લાવીને સમુદ્રના મધ્યમા સ્થાપી તે વખતે મગલ તુર થયા અને સનકાદિ સર્વે ખુશી થયા પછી વરાહની આજ્ઞાથી બ્રહ્માએ યથાસ્થાન તેની ગોઠવણ કરી ઇત્યાદિ

સ્વર્ગ, મૃત્યુ, અને પાતાલ એ ત્રણ લોક અને તેમા રહેલા જીવાદિક પદાર્થો અનાદિ કાળના છે નહિ તો કોઇએ ઉત્પન્ન કર્યા છે તેમજ નતો કોઇ તેનો નાશ કરવા સમર્થ છે માત્ર નિમિત્ત મળવાથી ઉત્પન્ન અને નાશ (અદલ બદલ) થતા આપણે પ્રત્યક્ષપણે જોઇ રહ્યા છીએ છતા પણ પૌરાણીકોએ "પૃથ્વી પાતાલમા ગઇ" વિગેરેની તદ્દન પાયા વગરની વિચિત્ર કલ્પિત કલ્પનાઓ કરી આ દુનીયાને ઉધે રસ્તે ચઢાવી દીધી છે જુવો ઉપરના પૃથ્વી સબધેના ત્રણે લેખો કયા લેખથી શાન્તિ મળે તેમ છે ?

॥ ઇતિ પૃથ્વી, પાતાલમાથી લાવ્યા તેનો વિચાર

---

(૧) વળી ત્રણે દેવોમા મોટા નાનાની તકરારમા વિષ્ણુજ મોટા ઠર્યા

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૧૪૦ થી ૨૬૬ પુરાણનો લેખ આપી જણાવ્યુ છે તેમાનો કિંચિત્ સાર-

"આખી પૃથ્વી જળમય થઇ હતી વિષ્ણુ સહસ્રમુખ શેષનાગની છાતી ઉપર લાબા થઇને સુતા હતા, ત્યારે તેમની નાભિમાથી એક કમળ ઉત્પન્ન થયુ અને તેનુ ઉચુ જતુ ફુલ તરતજ પાણીની સપાટી લગણ પહોચ્યુ અને તે ફુલ માથી બ્રહ્મા નીકળ્યા, બ્રહ્માએ આસપાસ જોયુ અને અપાર વિસ્તૃત આકાશમા કાઇ પ્રાણીને જોયુ નહિ, તેથી તેમણે પોતેજ પ્રથમ જન્મ્યા છે અને બીજા બધા પદાર્થો કરતા ઉચા દરજ્જાના થવા યોગ્ય છે એમ ધાર્યુ તો પણ તેમણે પ્રથમ સમુદ્રમા શોધ કરવાનો, અને મારી સાથે શ્રેષ્ટ પદ માટે કોઇ તકરાર કરનાર છે કે નહિ, તે નક્કી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો તેથી તે (બ્રહ્મા) કમળ નાળ તરફ ચાલ્યા અને વિષ્ણુને ઉઘતા જોયા બૂમ પાડીને પૂછ્યુ કે 'તમે કોણ છો ?

---

૧ આ જગોએ જુવો નૈન છિંદન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈન દહતિ પાવક ગીતાવાળા શ્લોકનો વિચાર કરો ?

વિષ્ણુએ કહ્યું 'હું પ્રથમ જન્મ પામનાર છું' પણ બ્રહ્માએ એ વાત સ્વીકારી નહિ એટલે બન્ને વચ્ચે ભાર કજીઓ થયો, એ તકરાર ચાલ્યા કરી એટલામાં શિવ બન્ને યોદ્ધાઓની વચ્ચે પડયા અને ગુસ્સાથી બોલ્યા 'હું ખરેખરો પ્રથમ જન્મેલો છું, પણ તમારા બેમાંનો જે મારા માથાની ટોચપર કે પગને તળીએ પહોચી શકશે તેને હું મારૂં શ્રેષ્ટ પદ આપી દઇશ બ્રહ્મા એકદમ ચઢયા પરંતુ અપાર સ્વરૂપના પ્રદેશમાં ચઢી ચઢીને થાકયા ને કંઇ વળ્યું નહિ, તથાપિ શ્રેષ્ટ ગર્વવાનું માન છોડી દેવા નાખુશ હોવાથી, જુઠું બોલ્યા કે મેં શિવના માથાનો મુકુટ જોયો '

અભિમાન ને અનર્થના આ બેવડા પાપ માટે શિવે નિર્માણ કર્યું કે-બ્રહ્માની પૂજા, કે પવિત્ર ક્રિયા, કોઇ કરશે નહિ વિષ્ણુ પાછા ફર્યા અને કબુલ કર્યું કે હું મહાદેવના (શિવના) પગ જોઇ શકયો નહિ તે ઉપરથી શિવે કહ્યું કે 'તમે દેવોમાં સર્વથી પ્રથમ જન્મ્યા છો અને સર્વથી ઉંચુ પદ પામવા યોગ્ય છો આ પ્રમાણે વિષ્ણુ અગ્રે જન્મ પામ્યા તે અને નીતિમાં સર્વોપરિ છે તે વાત સિદ્ધ થઇ (મુરડૂક 'હિંદુ સર્વ દેવ' પૃ ૧૮)

આમાં જરા વિચાર-- મા પૃથ્વી અનાદિકાલનીજ છે તે પણઆખી પૃથ્વી જળમય થયાનું પુરાણકારોએ કેટલી વખતનું કલ્પેલું છે? અને આ ત્રણ દેવે મોટાઇ લેવાને માટે કયા કાળમાં વડયા? વિષ્ણુ શેષનાગ ઉપર સૂતા તે કયા કાળમાં? ઇચ્છા વિના નાભિમાંથી કમળ નીકળ્યું, તેમાં અચાનક પણે બ્રહ્મા આવીને ભરાયા, પણ તે વખતે શિવજી કઇ દિશામાંથી ન્યાય કરવાને આવી પહોંચ્યા? બીજે ઘણે ઠેકાણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે-શિવે પોતાના લિંગનો છેડો લેવા ઉપર નીચે બ્રહ્મા અને વિષ્ણુને મોકલ્યા છે, તેમાં બ્રહ્મા જુઠું બોલ્યા અને વિષ્ણુએ આવીને કહ્યું કે મને તમારા લિંગનો છેડો મળ્યો નથી, તેથી વિષ્ણુને મોટું પદ મળેલું છે આ કથામાં મુકુટ અને પગનો છેડો મળ્યો નહિ, આ વિચારો તો કોઇ નવા જ્ઞાનીથીજ કલ્પાએલા હોય એમ જણાય છે? જેમાં એક પણ બાજુથી સત્ય જણાય નહિ ત્યે કઇ બાજુથી વિચાર કરવો?

॥ ઇતિ વૈદિક સ્કંદે, ભ નવિનાના બ્રહ્મા વિષ્ણુ મોટે લડયા તેનો વિચાર

વિષ્ણુને ઋષિ સેવાથી પણ મોટાઇ મળી ?

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૧૩૯ થી **ભાગવત** પુરાણની કથા આપી છે તેમાનો કિંચિત સાર.

" સરસ્વતીને કિનારે **ઋષિઓ** યજ્ઞ કરતા હતા, ત્યાર ત્રણ દેવામા **કયો મોટો દેવ**, તે વિષે તકરાર થઇ તેમને બ્રહ્માના પુત્ર **ભૃગુને** નક્કી કરવા મોકલ્યા તેઓ પ્રથમ **બ્રહ્મલોકમા** ગયા, સત્ય જાણવા આચાર કર્યા વિના સભામા દાખલ થયા આથી બ્રહ્માને ક્રોધ ચઢયો નાશ કરવાની તૈયારી કરતા ભૃગુને પોતાનો સમજતા ક્રોધ સમાવી દીધો પછી ભૃગુ **કૈલાસમા** ગયા ત્યા શિવને આલિંગન કરવા ન દેતા પાછા હઠયા તે જોઇ શિવે મારવા ત્રિશુલ લીધુ પાર્વતીએ શિવના પગમા પડી ભૃગુના પ્રાણ બચાવ્યા ત્યાથી નીકળી ભૃગુ **વૈકુંઠમા** ગયા સુતેલા વિષ્ણુની છાતીમા લાત મારી નિદ્રામાથી ઉઠાડયા એટલે વિષ્ણુએ ભૃગુને નમસ્કાર કરી કહ્યુ કે–મહારાજ ! હુ આપને વંદન કરુ છુ આપ આસન પર બેસવા કૃપા કરો મે યોગ્ય માન ન આપ્યુ તેની ક્ષમા કરો આ પણા સુકોમળ પગને ઇજા થઇ હશે તેની પણ ક્ષમા કરો એમ કહી વિષ્ણુએ ભૃગુ ઋષિના પગ ચાપ્યા અને કહ્યુ કે આજ હુ અત્યત સન્માન પામ્યો છુ, કેમકે હે ભગવાન ! તમારા પગના રજ તજ તમે મારી છાતી ઉપર મુકી છે અપમાનના સબધમા આ જવાબ સાભળી ભગુને એવી તો શરમ લાગી કે રોતા રોતા તે ઋષિ લોકો પાસે દોડી ગયા તેમણે આ સર્વ હકીકત જાણી એકદમ ઠરાવ કર્યો કે વિષ્ણુ સર્વમા મોટામા મોટા દેવ છે કેમકે અક્ષમા અને ક્રોધથી મુકત છે   (ઠેનોડીકૃત ' હિંદુ પુરાણ ' પૃ ૨૪૦)

આમા જનાક સહજ વિચાર– ત્રિકાળ જ્ઞાની બ્રહ્મા, જીવોનો ઘાટ ઘડવા વાળા છે ભૃગુતો તેમનો માનસિક પુત્રજ કહેવો છે, આને મારી પરીક્ષાના માટે ઋષિઓએ મોકલ્યો છે, એટલી ખબર શુ બ્રહ્માને ન પડી કે જેથી ક્રોધ કરી પોતાનુ મોટાઇપણુ ગુમાવ્યુ ? શિવનો ભોળા તેથી તેમને ખબર ન પડે ત્રણે દેવોમા વિષ્ણુ પાકા હશે ? આમા પણ જરા વિચાર આવે છે કે, એક વખત સ્રીના શાપ વશ થઇ પત્થર થયા, વળી ભયથી સુન્ન થવા ભૃગુની સ્રીનુ માથુ કાપી ભૃગુનાજ મુખથી સાત જન્મના શાપને વશ થયા, તે વિષ્ણુને ઋષિઓએ એકદમ એકીમતે ઠરાવ કરી મોટામા મોટા બનાવી દીધા ધન્ય છે લેખકોને અને ધન્ય છે ઋષિઓને, કે જે અનાદિકાળના પરમેશ્વરોને પણ નાના મોટા બનાવવાની સત્તા ધરાવે છે ? આમા કયુ અને કેટલુ સત્ય હશે, તેનો તોલ તો કોઇ સજ્જન પુરુષજ કરી શકશે ? બાકી અમારી અક્કલતો આવા લેખોમા બુઠીજ રહે છે

॥ ઇતિ ઋષિઓની સેવાથી વિષ્ણુને મોટાઇ મળી, તેનો વિચાર

(૧) યૂરોપના વિદ્વાનો કહે છે કે નીતિપોષક પુરાણો કે અનીતિપોષક?

હિંદુસ્તાનના દેવો—પૃ ૪૨૪ માંવી—

"હિંદુપુરાણની નીતિ સંબન્ધી અને બુદ્ધિ સંબંધી યોગ્યતાની ખરી કિંમત આંકવી અને તેની વિવેકથી તુલના કરવી એ અત્યંત અગત્યનું છે મોટા હિંદુસમાજના બંધારણમાં તેનો કેટલો અંશ છે? અપૂર્ણ જ્ઞાનવાળા લાખો ભટકતા લોકોએ પોતાના અણીના અને જરૂરના સમયમાં જે પુરાણ તરફ દૃષ્ટિ કરી છે તેમને જીવનમાં તેનાથી શો દિલાસો, શી આશા, અને શી પ્રેરણા મળ્યા છે? હિંદુ પુરાણમાં નીતિની યોગ્યતા છે એમ કહી શકાય? શું એથી નીતિની સમજ ઊંધાની થવા નથી પામતી? એથી નીતિની સમજ નષ્ટ જેવી થાય છે એમ યૂરોપના વિદ્વાનો એકીમતે સાક્ષી પુ છે

(૨) હિંદુ પુ ૪૨૭ થી

બીજા મોટા વિદ્વાનો હિંદુ પુરાણોની નીતિ સંબંધી યોગ્યતા વિષે આથી પણ ઓછા અનુકુળ છે

૧૮૭૩ ના ડીસેમ્બરની ત્રિજી, તારીખે વેસ્ટ મિન્સ્ટર અબિના મધ્ય ભાગમાં આપેલા ધર્મપ્રચારક મંડલ વિષેના એક ભાષણમાં **મેક્સમ્યૂલર** કહે છે કે—"ધર્મ તરીકે બ્રાહ્મણ ધર્મ—દિવસનો પ્રકાશ ખમી શકતો નથી હાલના જ્ઞાન પ્રકાશની કસોટીમાં ઉતરી શકતો નથી શિવ વિષ્ણુ કે અન્ય લોક પ્રિય દેવોની પૂજા જ્યુપિટર, એ પૉલો અને મિનર્વાની પૂજાની જેવીજ છે 'રે' ઘણી બાબતોમાં એથી પણ વધારે અધમ અને જંગલી સ્વરૂપની છે જે વિચાર ભૂમિકા આપણા પગતળે ક્યારનો દબાઇ ગઇ છે તે ભૂમિકાને લગતી એ પૂજા છે સિંહ અને વાઘની પેઠે તે જીવતી રહે પણ ખરી પરંતુ સ્વતંત્ર વિચાર અને સુધરેલા જીવનના શ્વાસ માત્રથી તે નાશ પામશે"

(૩) યૂરોપના વિદ્વાનોને પુરાણોના માટે પૂરેપુરો ખેદ

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૪૨૮ થી

"હવે બુદ્ધિ વિષયક દ્રષ્ટિબિંદુથી જોતા શુ પુરાણો હિંદુઓને સંસ્કારી બનાવી શકે છે અને ઉન્નતિમા લાવી શકે છે ? જે વિચારો ઘણીવાર ખોટા અને બાલિશ હોય છે, તેને પુરાણ ઉન્નત કેરવે છે અને તેમા અદ્‌ભુત સૌંદર્યનો પ્રકાશ જોવામા આવે છે, તો પણ તેના બોધથી મન હમેશ અજ્ઞાનની સ્તિતિમા રહેવાનો ખરેખરો સંભવ છે

સર **મોનિઅર વિલિઅમ્સ** બ્રાહ્મણ સત્તા વિષે કહે છે કે–" બુદ્ધિનો વિકાસ અટકાવવાની અને ઉતરતી જ્ઞાતીઓને હમેશ બાલ્યાવસ્થામા–અજ્ઞાનમા રાખવાની તેની યુક્તિ હોવાથી તણે યૂરોપની અતિમનસ્વી પરીઓની વાર્તાઓમા ક્ષંતવ્ય ગણી શકાય તેના કરતા વધારે વિસ્તારવાળી અને મુર્ખાઇ ભરેલી અતિશયોક્તિના વર્ણન માટે લોકોની તૃષ્ણા ઉત્તેજિત કરી જેમ કોઇ વાત વધારે અસંભવિત, તેમ તેથી બાલિશ આનંદ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ, વખતનુ વર્ણન લાખો વર્ષથી અને જગ્યાનુ લાખો માઇલથી થાય છે, તેમજ યુદ્ધનુ વર્ણન કરવુ હોય તો લાખો યોદ્ધાઓ અને હાથીઓને રણક્ષેત્રમા લાવ્યા વગર તે વર્ણનનો વિચારજ થઇ શકેનહિ

એજ પ્રમાણે **લૉર્ડ મૅકોલે** કહે છે કે–" બ્રાહ્મણોએ લખેલા પુરાણ એવા તો મુર્ખાઇ ભરેલા છે કે જેઓ તે સાચા છે એમ સ્વીકારે છે તેમનુ મન અવશ્ય અધમ થાય છે "

સર મૉનિઅર **વિલિઅમ્સે** બ્રાહ્મણ સત્તા વિષે જણાવ્યુ છે કે–" બુદ્ધિનો વિકાશ અટકાવવાની અને ઉત્તરતી જ્ઞાતિઓને હમેશ બાલ્યવસ્થામા–અજ્ઞાનમા રાખવાની તેની યુક્તિ હોવાથી વધારે વિસ્તારવાળી અને મુર્ખાઇ ભરેલી વાર્તા બ્રાહ્મણોએ લખીવાળી છે " આ વાત તેમની ખાસ વિચારવા જેવી છે કારણ પૂર્વકાળમા વિચારવાનુ સાધન મોટા પંડિતોને પણ મળી શકતુ ન હતુ આજે છાપાઓના સાધનથી મળી શકે છે, પણ એક પંડિત કયા સુધી પહોચી વળે ? સ્વાર્થમા લુબ્ધ થએલા વૈદિકમતના પંડિતોએ, પૂર્વે કોઇ ચાલતા સત્ય ધર્મની વાતોને ગ્રહણ કરી, તેમા જુઠ, સાચ ભેળવી, એવી તો ઉંધી છત્તી ગોઠવી છે કે ગમે તેવો કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળો પણ પહોચી શકે નહિ તોપણ જૈન અને વૈદિકમા જે જે મોટી મોટી વાતોનો ફેરફાર મારા જાણવામા આવ્યો તે મામા સામી ટાકી જણાવતો આવ્યો છુ, તેથી વાચક વર્ગ બીજા પણ વિચારો જરૂર શોધી કાઢશે, જૈન તત્વોના ગ્રંથો જોતા અને તેમનો ઇતિહાસ જોતા વૈદિકમતવાળાઓએ તેમની ઘણીજ વાતોનો ફેરફાર કરેલો હોય તેમ જણાઇ આવે

છે વૈદિકોમા જે કથા સગ્િત સાગર છે તે અને સરસ્વતીચંદ્રના જે ભાગો છ તેમા પણ નામઠામાદિકના ફેરફાર સાથે ઘણી કથાઓ જૈનોની લખાએલીઓ છે તેથીજ તે લોકપ્રિય થઈ પડેની છે બાકી પૂરાણકારોની કથાઓએ તો દુનીયાને ઉધા પાટાજ બધાવી દીધા હોય એમ જણાઇ આવે છે આ મારી વાતને જેઓ જૈન સાહિત્યમા વધારે ઉતરીને જોશે તેઓ જરૂર મ ની રીતે જોઈ શકશે, એમ હુ મારા ટુંક અભ્યાસથી જાણી શકુ છુ અને કહી પણ શકુ છુ ઇત્યલ

॥ ઇતિ પુરાણોના લેખોના માટે ખેદિત થએલા યૂરોપના ચાર પાચ વિદ્વાનોના મતો તેનો વિચાર

કૃષ્ણ રાજા હતા તે પાછળથી દેવ થયા.

" હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૧૯૦--૧ માથી

" એ ઘણું ૨ કય છે કે જો કોઇ ખરો હિંદુ ઇતિહાસ શોધી કાઢી શકાયતો કૃષ્ણના જીવનનો લખાએલો ઘણો ખરો વૃત્તાંત તે નામના હિંદુ રાજાને લગતો છે એમ માલમ પડે, કારણકે કૃષ્ણ માનવવંશના હતા એમા કાઇ શક નથી **પ્રોફેસર ગોલ્ડસ્ટકર** કહે છે કે " આ વિષ્ણુનો અતિ રસિક અવતાર છે, કારણકે એથી એક શૂરવીર માનવનુ એક મુખ્ય દેવના પ્રતિનિધિમા ધીમે ધીમે પરિવર્તન કેવી રીતે થાય છે તે હિંદુ પ્રાચીન ખાણોમા શોધી કાઢવાનો પ્રસંગ મળે છે "

આ પરિવર્તન જે ક્રમે થયુ તે ક્રમો હિંદુ સાહિત્યમા સ્પષ્ટ જણાય એવા પ્રથમતો બ્રાહ્મણ ગ્રથોમા શૂરવીર કૃષ્ણ વિષે ટુંકુ સૂચન છે **મહાભારત** જુદા જુદા ગ્રથકારોનુ ઘણુ મોટુ મિશ્ર પુસ્તક છે તેમા પાછળથી દાખલ કરેના ઘણા ભાગો છે ટુંકામા ટુંકા અને તેના માટે ઘણુ કરીને પ્રાચીનમા પ્રાચીન વાર્તા સગ્રહમા કૃષ્ણનુ વર્ણન માત્ર શૂરવીર પુરૂષ અલૌકિક બળ માટે પ્રસિદ્ધ એવા દ્વારકાના રાજા તરીકેનુ છે મહાભારતની વધારે પરિશ્રમથી લાબી લખેલી વાર્તામા **શિવનુમહાત્મ્ય** સ્વીકારતાં અર્ધદેવપુરૂષ તરીકે તેમનુ વર્ણન છે

આગળ જતા તે એ વિષ્ણુનો અવતાર થાય છે, તેથી પણ વધારે આગળ આશરે ઇ સ ૭૦૦ મા લખાએલી **ભગવદ્‌ગીતામા** તેમની એથી પણ વિશેષ સ્તુતિ છ અને પરમેશ્વર તરીકે તેમનુ પ્રદર્શન છે ગીતામાના તેમના શબ્દો મનુષ્યને ઉપદેશ કરવા ' માનવ આકાર ધારણ કરી પરમેશ્વરે અવતાર લીધેલો

છે, તેમના વચન તરીકે સ્વીકારાયા છે **પુરાણોમા** વર્ણવેલા કૃષ્ણના આચરણ વિષે **ગીતામા** કઇ સૂચન નથી, કૃષ્ણ ત્યા પોતાના અવતારનુ પ્રયોજન કહી બતાવે છે કે "સાધુ પુરૂષોના સરક્ષણને માટે, દુષ્ટ આચરણવાળાના વિનાશને માટે અને ધર્મનુ સસ્થાપન કરવા માટે હુ દરેક યુગમા ભાગવત જન્મ લઉ છુ"

પુરાણોમા અને મુખ્યત્વે ભાગવત પુરાણોના દશમ સ્કધના હિદી અનુવાદ '**પ્રેમ સાગર**' જેમાથી આ પ્રકરણમા આપેલી એમના જીવનની મુખ્ય હકીકત ઘણે ભાગે લીધેલી છે તે 'પ્રેમસાગ મા' વર્ણવેલા કૃષ્ણ ગીતામા વર્ણવેલા શુદ્ધ અને કૃષ્ણથી લક્ષણમા તદ્દન જુદા છે ગીતામા એમ ।। જીવનની સવિસ્તર હકીકત આપી નથી તેથી પુરાણમાઆપેલુ ચારિત્ર્યનુ વર્ણન આપણે સ્વીકારીશુ"

।। ઇતિ કૃષ્ણરાજા તે પાછળથી દેવ થયા

દુર્ગુણોથી દૂષિત જગદીશ્વર હોય ?

કૃષ્ણ ચરિત્રે પૃ ૪ થે બાબૂ વકિમચદ્ર લખે છે કે—

" કૃષ્ણ એ પોતેજ ભગવાન છે એવુ ઘણા હિદુએનુ [illegible] અને તેથીજ—કૃષ્ણનુ નામ, કૃષ્ણની કથા, કૃષ્ણની પૂજા અને તેરા [illegible] ઉન્નતિના સાધન ગણે છે પરતુ એ લોકો કૃષ્ણને—કૃષ્ણના [illegible] કેવી રીતે જુવે છે ?

બાલ્યાવસ્થામા જે દહી માખણની ચોરી [illegible] વ્યભિચારી હતો, જેણે હજારો ગોપીઓનુ પતિવ્રતાપણુ [illegible]-વસ્થામા જે ઠગાઇ અને શઠતાનો શિરામણિ થઇ [illegible] દ્રોણ વિગેરેના જીવ લેવડાવ્યા હતા, તેવા [illegible]

હવે જો એ વાત ખરી હોય તો [illegible] આપણાથી કબુલ રખાય ? સબળ ઇશ્વર [illegible] જે કેવળ શુદ્ધ, સત્વ, જેના નામમાત્રથી [illegible] પાપ, દૂર નાશે તે ભગવાન શુ [illegible] કરે ? " ઇત્યાદિ "

આમા માગ બે [illegible] ભગવાન તરીકે કબૂલ ન [illegible] પોતાનીજ પુત્રીને [illegible] દોડી કરનારા, અને [illegible] રાળ, એવા બ્રહ્મા [illegible]

રાખી શકાશે ? તે સિવાય—**મહાદેવજી** તપના બહાને જ ગલમા કુટીયા બનાવી નજી પ્રજાની સારી સારી સ્ત્રીયોને મ ત્રના બળથી ખેચી તેઓની સાથે વિષયનુ સેવન કરવાવાળા મોટાદેવ હતા એમ આપણે તેમણે કયા ઉત્તમ ગુણથી માની લેવા ? આ વિષયમા જુવો મારાથી લખાએલો બ્રહ્માજીનો લેખ તેમજ જુવો મહાદેવજીનો લેખ આ ત્રણે દેવોમાનો કયો દેવ ઉત્તમ ગુણવાળો સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે ? માટેજ અમો કહીએ છીએ કે-વૈદિક મતવાળાઓએ પૂર્વે કોઈ ચાલતા સત્ય ધર્મથી વિપરીત થઈ બિચારા અજ્ઞાન લોકોને જરૂર ઉધે રસ્તે દોરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે એમ કહેવામા હરકત શુ આવે તેમ છે ? તેનો વિચાર, પૂર્ણ નિશ્ચિતપણાથી કરીને જુવો વધારે શુ લખુ ?

। ઇતિ દૂષણોથી દ્વાપત જદીશ્વર હોય ? ન હોય તેનો વિચાર

કૃષ્ણજી મહારાજા કે પરમાત્મા ?

કૃષ્ણ ચરિત્ર કેવુ હતુ અને તેને જાણવાના સાધન શા છે ?

કૃષ્ણચરિત્ર લખતા બા**બૂ કિમચંદ્ર**, પ્રકરણ બીજુ પૃ ૮ મા લખે છે કે

" **મહાભારત, હરિવ શ** અને **પુરાણ** એ પ્રાચીન પુસ્તકોમા કૃષ્ણને લગતુ વૃત્તાત મળી આવે છે

પુરાણની સખ્યા અઢારની છે પરતુ તે સઘળામા કાઈ કૃષ્ણને વિષે હકીકત જણાવેલી નથી માત્ર-**૧** બ્રહ્મપુરાણ, **૨** પદ્મપુરાણ, **૩** વિષ્ણુપુરાણ, **૪** વાયુપુરાણ, **૫** શ્રીમદ્ભાગવત, **૧૦** બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણ, **૧૩** સ્કદપુરાણ, **૧૪** વામન પુરાણ અને **૧૫** કૂર્મ પુરાણમાજ એ સબધે વર્ણન મળી આવે છે

આગળ પૃ ૯ મા **હરિવશ**માજ કહેલુ છે કે-કૃષ્ણના જીવનના બાકીના ભાગની હકીકત મહાભારતમા નથી, માટેજ **હરિવ શ** રચ્યો છે ભાગવતમા પણ એમજ જણાવેલુ છે

વ્યાસે નારદને-મહાભારત અસ પૂર્ણ છે એવુ કહ્યુ તે ઉપરથી **નારદે** વ્યાસને કૃષ્ણ ચરિત્ર પુરેપુરૂ રચવા ઉપદેશ કર્યો કેટલાકોનુ તો એવુ જ કહેવુ છે કે-**મહાભારત હરિવ શ** તથા **અઢારે પુરાણ**, એ એકજ માણસે એટલે **વેદવ્યાસેજ** રચેલા છે એ મત ખરો છે કે ખોટો તે જોવાનુ આપણે અત્યારે કાઈ પ્રયોજન નથી આપણે આગળ જતા જોઈશુ કે **મહાભારતમા** કોઈપણ પ્રકારની ઐતિહાસિકતા છે કે નહિ, જો ખુદ મહાભારતમાજ તે ન હોય તો પછી હરિવશાદિ ગ્રંથોમા તે હોવાનો સભવજ નથી

પૃ ૯–૧૦–મા આ દેશના વતનીઓના મગજમા અસલથીજ જે અભિપ્રાય ઘુમી ગયો છે તે, અને તે એ છે કે–સસ્કૃત ભાષામા જે જે કાઇ લખાએલુ, જે જે કાઇ રચાએલુ છે, તે તે સઘળુ નિર્વિવાદ ઋષિઓનીજ કૃતિ છે, અને તે સઘળામા સદેહ રહિત સત્ય સમાએલુ છે–ચારવેદ, લાખ શ્લોકથી ભરેલુ મહાભારત, હરિવશ, અઢારે પુરાણો, એ સઘળુ એકજ માણસે (પૃ ૧૦ થી) રચ્યુ છે તે પણ કલિયુગના પ્રારભે આસરે પાચ હજાર વર્ષપર અને તે રચનાર વેદવ્યાસનુ લખાણ તેવી ને તેવી સ્થીતિમા, કાઇપણ સુધારા વધારા સિવાય હજુસુધી જળવાઇ રહેલુ છે આ સસ્કારે કેટલાએકના ઉપર તો એવી એક તરેહની અસર કરી મૂકી છે કે, જો કોઇ તેની વિરૂદ્ધ દલીલ કરવા જાય તો, તે દલીલ સાભળવાની વાત તો આઘી રહી પણ તેવી દલીલ કરનારને તેઓ મહાપાપી, ચડાલ, તથા દેશદ્રોહી ગણે છે બીજી બાજુની આફત તે વિલાયતના લોકોના પાડિત્યની નડે છે તે છે યૂરોપ અમેરિકાના કેટલાક પડિતોએ સસ્કૃતનુ શિક્ષણ લીધુ છે અને પ્રાચીન સસ્કૃત ગ્રથોમા કાઇ તવારીખી સચ્ચાઇ છે કે નહિ, તે શોધી કાઢવા તેઓ મડી પડેલા છે પરતુ પરાધીન, દુર્બલ, હિદુઓ કોઇ કાલે પણ સુધરેલા હોઇ શકે ? અથવા તેમનો સુધારો ઘણા પ્રાચીન કાળનો હોય એ વાત તેમનુ મન કબૂલ કરી શકતુ ન હોવાથી, બે ચાર જણ સિવાય બીજા સઘળાઓ પ્રાચીન ભરતખડનુ ગૌરવ તોડી પાડવા મચ્યા રહ્યા છે અસલ હિદુસ્થાનમા રચાયલા ગ્રથોનો સઘળો (માત્ર હિદુ ધર્મના વિરોધી બૌદ્ધ ધર્મોમાના ગ્રથોમાની હકીકત સિવાયને) આધુનિક હાલ થોડા વખતપર રચાયેલો છે અને હિદુઓના પુસ્તકોમા જે જે કાઇ છે તે ખોટુ છે, અસત્ય છે, અથવા તો તે બધુ પારકાદેશમાથી ચોરી લીધેલુ છે, એવુ સાબિત કરવા તેઓ યત્નપૂર્વક મડયા રહ્યા છે ”

આગળ પૃ ૧૧ મા બાબૂજી લખે છે કે– “ ખેદની વાત એટલીજ છે કે હિદુસ્તાનના કેળવાએલા વર્ગમા પણ, એ વિદ્વાનોના મતને ખરો માનનારા ઘણે મ્હોટે ભાગે મળી આવે છે

ઘણાઓ પોતે તે વિષયપર બિલકુલ પણ વિચાર કરવાની તસ્દી લીધા સિવાય, આખો મીંચી યુરોપના પડિતોનો મત તે પોતાનો મત એમ સ્વીકારી લે છે ”

આમા વિચારવાનુ–“ ખેદની વાત એટલી છે કે–હિદુસ્તાનના કેળવાએલા વર્ગમા એ વિદ્વાનોના (યુરોપના વિદ્વાનોના) મતને ખરો માનનારા ઘણે મ્હોટે ભાગે મળી આવે છે ”

આ ખેદ બાબૂજીનો એકાંત કેળવાએલા વર્ગ ઉપર યથાર્થ રૂપે નથી કારણ પૂર્વકાલના ઋષિઓએ કરેલા ગોટાળાનો પ્રતિકાર બાબૂ પોતેજ કરી રહ્યા છે અને તે કેળવાએલો વર્ગજ સમજી શકયો છે? તેમાં જેઓ સ્વાર્થ વિનાના અને સત્ય હૃદયનાછે તેમણેજ પોતાના સત્ય ઉદ્‌ગારો બહાર પાડયા છે? જો ખનિલા અગ્રેજોએ આપણા વર્ગની આંખ ઉઘાડી ન હોત તો, આપણા વર્ગમાંનો આંખ ઉઘાડીને જોવાવાળો કોણ હતો? આજે પણ જુવો-આટના બધા પ્રકાશમાં સ્વાર્થી પંડિતો બાપ દાદાઓના કક્કાને ખરો મનાવવા પોતાની કલ્પનાના ઘોડા ઓને છુટથી કેવી રીતના દોડાવી રહ્યા છે? એકજ વાત જુવો કે દશ અવતારોના વિષયમાં-કોઇએ કલ્પના કરી સૂચની, બીજાએ બીજી, ત્રિજાએ ત્રિજી, એમ જેટલા લેખકો તેટલીજ કલ્પનાઓ થઇ જેમને સત્ય હૃદયથી જોયું તેમને લખી બતાવ્યું કે-વૈદિકોમાં ૨૪ અને દશ અવતારોની કલ્પના જૈન અને બૌદ્ધોની સંખ્યાને ગ્રહણ કરી કલ્પિત ઉભી કરેલી છે એવા સત્યવાદિઓતો ધન્યવાદના પાત્ર ગણાય પણ ખેદના પાત્ર ન ગણાય? એવા અનેક સત્યવાદિઓના લેખો- અમારા તરફથી બહાર પડેલા "જૈનેતર દ્રષ્ટિએ જૈન" અને "સ્યાદ્વાદની સાર્થકતા" નામના ગ્રંથમાં જુવો તે સિવાય બીજા પણ અનેક સત્ય હૃદયના લેખકો આ પુસ્તકમાં પણ જોશો, આપ મજાનો પણ સત્ય હૃદયથી જોશો તો જરૂર તેમની પ્રશંસા કરશો જેઓ ખરા ભાગ્યશાળીઓ, અને જેમનો સંસાર થોડો બાકી રહેલો હોય તેવા મહાપુરૂષોજ સત્ય વસ્તુને સત્ય રૂપે જોઈ શકે છે? એમ જૈન સિદ્ધાંતની માન્યતા છે પછી ખેદનો વિષયજ કયાં રહયો?

॥ ઇતિ વૈદિકે-કૃષ્ણ ચારિત્ર જાણવાના સાધન, બાબૂજીનો ખેદ તેનો વિચાર

કૃષ્ણના સંબંધે—"બાબૂના લેખમાંથી ૧૫ કલમ

"વૈદિક મતવાળાઓએ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણે દેવોને જગતના કર્તા હર્તાદિક લખી મોટામાં મોટી સત્તાવાળા પરમાત્મારૂપે, દુનીયાને મનાવેના હોવા છતાં તેમના સંબંધે સાધારણ માણસોને પણ ન છાજે તેવા નિ મર્યાદ, આપસ આપસમાં વિરૂદ્ધ, તદ્દન અસંગત લેખો શાથી લખ્યા હશે? શું મૂળમાંજ તે દેવો કલ્પિત ગોઠવ્યા હશે તેથી? અથવા શું મૂળમાં કોઇ સર્વજ્ઞ નેતા ન હોવાથી, આમ બન્યું હશે? અથવા શું તે લેખકોનું વર્તન નિ ર્મર્યાદ હોવાથી આમ બન્યું હશે? એમ ત્રણે દેવોના સંબંધે વિચાર કરવા જેવો હોવા છતાં કેટલાક પંડિતોએ તેમ ન કરતા માત્ર શ્રી કૃષ્ણના સંબંધેજ વિચાર કરીને બતાવેલો જોવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે બાબૂ બંકિમચંદ્રે પણ કેટલાક ખુલાસા

કરીને બતાવેલા છે તેમાના યતકિચિત્ વિચારો અમો પણ ટાકીને બાતાવીએ છીએ

(૧) ખુદ **મહાભારત** વિશ્વસને પાત્ર નથી ?

કૃષ્ણ ચરિત્ર પ્રકરણ ૩ જાના પૃ ૧૨-૧૩ મા જુવો-

" જે મઘળા પુસ્તકોમા કૃષ્ણનુ ચરિત્ર મળી આવે છે તેમા સૌથી પહેલવહેલુ **મહાભારત** છે પરતુ મહાભારત ઉપરજ પુરેપુરો વિશ્વાસ મૂકી શકાય ખરો ?

પૃ ૧૩ મા— હિદુસ્તાનમા લખાયલા મઘળા પ્રાચીન ગ્રથોમા માત્ર **મહાભારત અને રામાયણનેજ** ઇતિહાસ એ નામ મળ્યુ છે અને જ્યારે મહાભારત ઇતિહાસ પદ ગ્રહણ કરે છે અને રામાયણ સિવાય બીજો કોઇ પણ ગ્રથ નામ ધરાવતોનથી ત્યારે જરૂર તેમા ખાસ અ તિહાસકતા રહેલી હોવી જોઇએ

એ વાત ખરી છે કે—મહાભારતમા એવા ઘણા પ્રમગો વર્ણવેલા છે કે જે કેવળ નિરૂપયોગી, અસભવિત અને અનૈતિહાસિક હોય એમ જણાઇ આવે છે "

(૨) ચોવિશ હજાર શ્લોકનુ મહાભારત તે એક લાખ.

કૃષ્ણચરિત્ર પ્રકરણ ૯ મુ પૃ ૪૨ મા બાબુજી લખે છે કે "એ પ્રાચીન મહાભારતમા કથા વિગેરેનો એટલો ઉમેરો થઇ ગયો છે કે તેમા અસલ ગ્રથ ડુબી ગયો છે તો તે વાત આપણે માન્ય રાખી શકીએ ખરા ?

પૃ ૪૫ મા " चतुर्विंशति साहस्त्री चक्रे भारतसहिता " વિગેરે આદિ પર્વ ૧૦૧-૧૦૩ ,

પ્રથમ આ ભારતરૂપી સહિતા વ્યાસજીએ ચોવીશ હજાર શ્લોકોની કરી અને પછી મહાત્માપુરૂષોના આખ્યાન લખ્યા તેથી એ ભારત એક લાખ શ્લોકનુ થયુ " '

(૩) ઇશ્વરને માનવ શરીર ધારણ કરવાનુ પ્રયોજન શુ ?

પ્રકરણ ૧૨ માના પૃ ૫૫ મા બાબૂજી લખે છે કે-" વળી તે ઉપરાત કૃષ્ણના પોતાના પણ કેટલાક અસાધારણ કામોપર અણવિશ્વાસ આવવાનુ કારણ છેઅને તે પણ તેમને ઇશ્વરનો અવતાર ગણવા છતા-કારણ મનુષ્ય દેહ ધારણ કરી કોઇક અસ્વાભાવિક કામ તે કરે તો તે પોતાનની ઇશ્વરી યા દૈવી શક્તિ વડેજ કરી શકે, પણ જો તેમ હોય તો પછી માનવ શરીર ધારણ કરવાનુ તેમને

પ્રયોજનજ શું રહે? જે સર્વના કર્તા, સર્વ શકિતમાન, જેની ઇચ્છા પર આખા વિશ્વની સૃષ્ટિ અને નાશનો આધાર છે તે શું મનુષ્ય દેહ ધારણ કર્યા સિવાય માત્ર પોતાની ઇચ્છા દ્વારા કોઇ અસુર અથવા માણસનો સંહાર કરવા અથવા કાંઇ બીજું કામ તેમને ધાર્યું હોય તે સંપાદન કરવા શકિતમાન ન હતા? કારણ જો એ દૈવી શકિતવડે તે સઘળા કામ કરી શકે તો પછી તેમને માણસનું શરીર ધારણ કરવાની અગત્ય રહે નહિ અને જ્યારે પોતાની મરજીથીજ તેઓ માણસ દેહ ધારણ કરે તો પછી દૈવી શકિત મારફત પ્રયોગ કરવા એ તેમનો ઉદ્દેશ હોઇ શકેજ નાહે માટે એ દેહ ધારણ કરવાનું પ્રયોજન શું? એવું કયું કામ છે કે જે જગદીશ્વર જો મનુષ્ય દેહ ધારણ ન કરે તો તેનાથી થઇ શકે નહિ, પારપડે નહી?"

બાબુજીના ઉપરના વિચારો—" सम्भवामि युगे युगे ' વાળો જે ગીતાનો શ્લોક છે તે અયોગ્યજ ઠરાવે છે ઇચ્છા પ્રમાણે કાર્ય કરવા વાળા ઈશ્વરને યુગ યુગમાં જન્મની મહાવિટંબનામાં પાડવાની શી જરૂર? ઘેર બેઠા કાર્ય કરનારને ટાગડાતોડની મુશાફરી શા માટે?

(૪) જગદીશ્વર માણસજ ન થાય તો પછી મત્સ્યાદિક કયાથી?

કૃષ્ણ ચરિત્ર પ્રકરણ ૧૨ મું પૃ ૫૨ માં—

" જગદીશ્વર માણસનું રૂપ લે એ વાત સંભવિત છે ખરી?" વળી પ્રકરણ ૧૩ માંના પૃ ૬૩ માં બાબુજી લખે છે કે—" સ્હેજ બુદ્ધિવાળો માણસ પણ સમજી શકે કે-મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ વગેરે વાર્તા જેવી કથાઓના વિષયભૂત પશુગણને ઇશ્વરાવતાર જોડે કાંઇ દાવો દાવીજ નથી"

(૫) કૃષ્ણની બાબતમાં બીનકુદરતી, નવરા બ્રાહ્મણોએ લખ્યું

પ્ર ૧૩ મું પૃ ૬૩ માંજ—" કૃષ્ણનું જે મૂલ વૃત્તાંત છે તેમાં કોઇ રીતના બિન કુદરતી બનાવો નથી મહાભારત અને બધા પુરાણોમાં હાલના નવરા બ્રાહ્મણોએ ઘણી નિરર્થક વાતો રચી ભરી દીધેલી છે"

અમારા વિચાર પ્રમાણે-વિષ્ણુના ૨૪ અને ૧૦ અવતારોની કલ્પના જૈન બૌદ્ધના અનુકરણ રૂપે-મત્સ્ય, કૂર્મ અને વરાહ જેવા પશુ ગણને જે ભગવાન ઠરાવ્યા તે પણ નવરા બ્રાહ્મણોએ ઇશ્વરની ફજેતી કરેલી જણાય છે કે કાંઇ સત્યરૂપનું લખેલું છે?

જુવો અમારો સંપૂર્ણ લેખ અને તટસ્થ રૂપે કરો ન્યાયસત્યનો વિચાર વધારે શું લખું!

(૬) પુરાણોના કર્તા કોણ ? એક નથી પણ અનેક છે

કૃષ્ણચરિત્ર પ્રકરણ ૧૪ મુ પૃ ૮૮ મા–" દેશીઓ એમ કહે છે કે બધા પુરાણો એકજ માણસે રચ્યા છે યુરોપીયન એમ કહે છે કે દરેક પુરાણ જુદા જુદા માણસનુ બનાવેલુ છે "

આગળ પૃ ૯૯ મા–" " ખરી વાત તો એમ છે કે-દરેક પુરાણની અંદરનો મજકુર એકજ માણસને હાથે રચાયેલો નથી કારણ હાલના પુરાણો તો માત્ર એક જાતનો સગ્રહ છે અને તે સગ્રહમા જુદા જુદા વખતમા રચાયેલી વાતો ભેગી થએલી છે "

(૭) ભારતમા કે વિષ્ણુ પુ૦ મા–ગોપીઓની કે દહી માખણની વાતો નથી

કૃષ્ણચરિત્ર ખડ ૨જો. પ્રકરણ ત્રિજુ પૃ ૯૪ મા

" ભાગવતમા એમ પણ કહેલુ છે કે–કૃષ્ણને ચાલતા આવડયુ એટલે તેણે ગોપીઓને ઘેર જઇને બહુ તોફાન કરવા માડયુ અને બીજા તોફાનમા–દહિ માખણ, ચોરી ખાવાનુ મુખ્ય હતુ એ વાતો નથી વિષ્ણુપુરાણમા કે નથી મહાભારતમા "

પૃ ૯૫ મા–" હરિવંશમા એ વાતનો થોડો પ્રસગ છે ખરો પરન્તુ ભાગવતમા તે વિસ્તારથી લખેલો છે "

" જે નાના બચ્ચાને જન્મતી વખતે ધર્મ કે અધર્મ તેનુ જ્ઞાન હોય નહિ તે ખાવાના પદાર્થ ચોરી ખાય તેમા કાઇ દોષ ગણાય નહિ પરન્તુ જે કૃષ્ણને તમે ઇશ્વરના અવતાર તરીકે ગણતા હોય તેને નાનપણમા કે મોટપણમા કોઇ પણ જાતનુ જ્ઞાન ન હોય એવુ માની શકાય નહિ આનો જવાબ કૃષ્ણના ભક્તો એવી રીતે આપે છે કે જે ઇશ્વર કરે તે ચોરી કહેવાય નહિ જે આખા જગતનો માલિક છે, આખી પૃથ્વીનુ ઘી, માખણ, દહિ જેણે પોતે બનાવ્યુ છે તે વળી કોઇનો માલ લઇ લે તે ચોરી કહેવાય ? ન કહેવાય કારણ સર્વસ્વ તેનુજ છે ઇત્યાદિ "

આમા જરા મારા વિચારો—તે વખતના ઇશ્વર દહિ, માખણ ચોરીને ખાતા તો શુ તેમનો ખજાનો તર ન હતો ? અથવા શુ લોકોને અનીતિ શિખવવા ? જો ભગવાન ઇશ્વરરૂપે આવેલા હોય તો શુ તેમના અજ્ઞાનીના જેવા અકાર્ય હોય ? ચોર તો પણ ભગવાન્, જાર તો પણ ભગવાન્, શુ એ વિચારવા જેવુ નથી ?

(૮) કૃષ્ણના સ્પર્શથી બે ઝાડના બે કુર પુત્રો થયા ?

કૃષ્ણ ચરિત્ર ખંડ ૨ જો. પ્રકરણ ત્રિજુ પૃ ૯૬ મા જુઓ

" યમલાર્જુન નામના ઝાડનો નાશ-એક વખતે કૃષ્ણે બહુ તોફાન કર્યાથી જશોદાએ તેમને પેટે દોરડું બાંધી એક લાકડાના ખાંડણીઆ સાથે તેમને બાંધી રાખેલા કૃષ્ણ ખાંડણીઆને તાણતા તાણતા આગળ ચાલ્યા, રસ્તામા ચાલતા ચાલતા " યમલનાર્જુન " નામના બે ઝાડ આવ્યા અને ખાંડણીઓ તેમની વચમા ભરાઇ ગયો પણ કૃષ્ણના જોરે તે બન્ને ઝાડ ભાગી ગયા-મૂળથી ઉખડી ગયા અને કૃષ્ણે આગળ ચાલવા માંડયુ. "

" આ વાત વિષ્ણુપુરાણમા છે તેમ મહાભારતમા શિશુપાલના તિરસ્કાર યુક્ત ભાષણમા પણ છે

પરંતુ આપણે જોયુ છે કે-ભાગવત લખનાર અમર વાર્તાઓ પર મરી મસાલો ભભરાવવામા બિલકુલ ઊણુ રાખતો નથી. એ બન્ને ઝાડને તે કુબેરના પુત્ર કહે છે શાપને માટે તેઓને ઝાડનુ રૂપ લેવુ પડેલુ, તેઓને કૃષ્ણનો સ્પર્શ થવાથી તેઓ શાપ મુક્ત થઇ પોતાને પોતાના ધામે પાછા જતા રહ્યા કૃષ્ણને બાધવા આખા ગોકુળના દોરડા ભેગા કર્યા તોપણ તેનુ પેટ બાંધી શકાયુ નહિ છેવટે તેણે દયા કરી જશોદાને પોતાનુ પેટ બાંધવા દીધુ "

આમા પણ મારા બે બોલ-નાના છોકરા પણ ગભીર સ્વભાવના તોફાન કરતા નથી ભગવાનને બાંધવા આખા ગોકુલના દોરડા ભેગા કરવા પડયા અને માતાને પણ કેટલો બધો શ્રામ ? છતા કવિ કહે છે કે સ્પર્શમાત્રથી બે ઝાડ શાપ મુક્ત થઇ પોતાના ધામે પહોચ્યા આમા કઇ બાજુથી સત્યતા ?

(૯) ત્રણ અસુરોનો વધ પાયાવિનાનો

કૃષ્ણચરિત્ર ખંડ ૨ જો પ્રકરણ ૪ થુ " ભાગવતમા કહ્યુ છે કે-વૃંદાવનમા આવ્યા પછી કૃષ્ણે ત્રણ અસુરોનો વધ કર્યો

(૧) **વત્સાસુર**, (૨) **બકાસુર**, અને (૩) **અઘાસુર**, પહેલો વાછરડાના રૂપે, બીજો પક્ષીનારૂપે અને ત્રિજો શાપનારૂપે આવ્યો હતો પરંતુ એ ત્રણમાથી એકે બનાવનુ વર્ણન વિષ્ણુપુરાણમા કે ભારતમા છે નહિ તેમજ હરિવંશમા પણ નથી તેથી તેને બીન પાયાદાર ગણી આપણે છોડી દઇશુ "

---

(૧૦) કૃષ્ણ સાથે કનિષ્ઠ પુરાણીએ કલ્પેલી **રાધા**

કૃષ્ણ ચરિત્ર ખંડ ૨ જો પ્રકરણ ૧૦ મુ પૃ ૧૩૪ માની-રાધા

" ભાગવતના એ રાસ અધ્યાયમા રાધાનુ નામ કોઈ જગાએ જડતુ નથી પરતુ **વૈષ્ણવ આચાર્યોની નસે નસમાં** એ નામ વ્યાપી રહ્યુ છે તેમની ટીકા, તેમની ટીપણીઓમા રાધાનુ નામ ડગલે ડગલે મળી આવે છે પણ મૂલમા કયાએ એ નામ જડતુ નથી

આગળ પૃ ૧૩૫ થી—" રાસ પંચાધ્યાય તો શુ પણ ભાગવતમા પણ કોઈ જગાએ રાધાનુ નામ નથી તેમજ વિષ્ણુપુરાણ, હરિવંશ અને મહાભારતમા પણ તેનુ નામ નથી .

" વૈષ્ણવના કેટલાક આચારોમાતો કૃષ્ણ કરતા રાધાની વિશેષ પૂજા થાય છે તો એ રાધા આવી કયાથી ?

' રાધાનુ નામ પહેલવેલુ– બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણમા આવે છે, એ પુરાણને વિષે–વિલ્સન સાહેબનો એવો મત છે કે સર્વ પુરાણો કરતા એ કનિષ્ટમાં કનિષ્ટ છે તેની રચના જોતા તે આજ કાલના કોઈ ભટ્ટાચાર્યે લખ્યુ લાગે છે"

એમા મારો વિચાર–સર્વ પુરાણોમા બ્રહ્મવૈવર્ત કનિષ્ટમા કનિષ્ટ છે ત્યારે પ્રમાણુ કોટિમા મુકવા જેવુ કયુ પુરાણ છે ?

(૧૧) માયાવી કૃષ્ણનો વધ થતા માયા કૃષ્ણ ગયા

કૃષ્ણચરિત્ર ખડ ૪ થો. પ્રકરણ. ૧૧ મુ પૃ ૨૬૫ માથી

" સૌભ નામની એક રાજધાની હતી, તે આકાશમા ઉડતી [illegible] અને શાલ્વ ત્યા રહી યુદ્ધ કરતો એવી રીતે કૃષ્ણ જોડે લડાઈ કરતા [illegible] રડવુ પડયુ કારણ શાલ્વે એક માયાવી– ખોટો વાસુદેવ [illegible] કૃષ્ણને એ જોઈ મૂર્છા આવી ગઈ આ ન જગીશ્વરનુ ચરિત્ર [illegible] માણસનુ કહેવાય " (આ વાર્તા મહાભારતમા [illegible])

આ૨ । મારો કિંચિત્ વિચાર—હુ અહિયા [illegible] વસુદેવ છે જે પોતે જગદીશ્વર થઈ પ્રત્યક્ષપણામા [illegible] અવતાર લઈ જગતમા ઉદ્ધારક હતા અને [illegible] થએલો છે એમ આપણાથી કેવી રીતે કબુલ [illegible] "

(૧૨) ભીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ [illegible] મા હલકા છે

કૃષ્ણચરિત્ર ખડ [illegible] યુદ્ધ

" હવે મહાભારતનુ [illegible] યુદ્ધની [illegible] પર્વમા વર્ણવી છે ત [illegible]

ભીષ્મપર્વ, દ્રોણપર્વ, કર્ણપર્વ, અને શલ્યપર્વ રાખેના છે આ યુદ્ધ પર્વો મહાભારતનો હલકામા હલકો ભાગ છે પુનરૂકિત, અણગમો ઉપજાવે તેવા લાંબા લાંબા વર્ણન, અસ્વાભાવિકતા, અત્યુકિત અને અસંગતિ વિગેરે ઘણા દોષો તમા નજરે પડે છે એનો ઘણોજ થોડો ભાગ અસલ મહાભારતમા હશે પણ તે કયો તે નક્કી કરવુ બહુ અઘરૂ છે જ્યા આખુ વન કાંટાથી ભરેલુ હોય ત્યા ફુલ વિણવા એ બહુ દુસાધ્ય છે છતા એ ભાગમા જ્યા જ્યા કૃષ્ણને લગતું કાંઇ કહેવુ હશે ત્યા ત્યા આપણે તે અસલ છે કે નહિ તે નક્કી કરવા પ્રયત્ન કરીશુ”

(૧૩) ભારતમા વિકારવાળુ કૃષ્ણ ચરિત્ર

કૃષ્ણ ચરિત્ર પૃ ૩૨૦—નવીન ભાગ દાખલ કરનાર કવિ—

“અત્યારસુધી આપણો રસ્તો સરળ હતો તેથી વગર મુશ્કેલીએ તે આપણે કાપી શકયા પરન્તુ હવેથી મોટી ગુંચવણ શરૂ થાય છે મહાભારત એક દરીયો છે છતા અહિ સુધી તેના સ્થિર પાણી પર કોમળ મધુર શબ્દો સાંભળતા સાંભળતા સુખે મુસાફરી કરી આપણુ વાહન આપણે લઇ આવ્યા છીએ પણ હવે તોફાની પવનથી ઉછળતા મોજાને લીધે આપણે ઉચે ઉછળવુ ને નીચે પડવુ પડશે કારણ હવે આપણે મુખ્ય કરીને મહાભારતનો બીજો થર ચણનાર કારીગર કવિના હાથમા આવી પડયા છીએ તેને હાથે કૃષ્ણચરિત્રનુ રૂપજ બધુ ફેરવાઇ ગયુ છે, જે ઉદાર હતુ તે હવે સાંકડુ ને નાનુ થતુ જાય છે જે સરળ હતુ તે હવે કૌશલ્ય ભરેલુ કુટિલ થઇ પડે છે, જે સત્યમય હતુ તે હવે અસત્ય અને ઠગાઇની ખાણ થઇ જાય છે જેનાપર ન્યાય અને ધર્મ બન્ને દીપી નીકળતા હતા તે હવે અન્યાય અને અધર્મના ડાઘથી કલુષિત થઇ જાય છે એ કવિના હાથમા ’કૃષ્ણચરિત્ર એવો વિકાર પામે છે”

(૧૪) કલ્પિત લેખોના સાગરમા ડુબેલુ કૃષ્ણચરિત્ર

કૃષ્ણચરિત્ર પૃ ૩૯૩ મા—ઉપસંહારમા બાબૂજી લખે છે કે—

“કૃષ્ણચરિત્રમા સત્યનુ નવુ સંગઠન કરવુ એ બહુ મુશ્કેલ કામ છે કારણ ખોટી અને અસ્વાભાવિક હકીકતોની ભસ્મથી એ અગ્નિ એટલો તો ઢંકાઇ ગયો છે કે તે શોધી કાઢવો પણ આકરો થઇ પડે છે જે સાધનોથી ખરૂ કૃષ્ણ-ચરિત્ર ઘડીને ઉપજાવી કાઢી શકાય તે સઘળા ખોટાપણાના સાગરમા ડુબી ગએલા છે માટેજ તેનુ સત્ય સ્વરૂપ જેટલુ બની શકયુ તેટલુ ઉપરના પૃષ્ઠોમા ઘડી બતાવ્યુ છે”

આમા મારો કિંચત્ વિચાર—

નવા સગઠનનો અર્થ એજ કરી શકાય કે કલ્પિત, નીતિ વિરૂદ્ધ અને અસ્વાભાવિકતાવળી લખાણુ કાઢીને, શુદ્ધ સ્વરૂપનુ જણાવવુ ? પુરાણકારોએ જૈન ધર્મના ઇતિહાસમાના લેખોને ગ્રહણ કરી, તેમા અનેક પ્રકારની ઉધી છતી કલ્પનાઓ કરી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ એ ત્રણે દેવોના સબન્ધે કલ્પિત, નીતિવિરૂદ્ધ, અને અસ્વાભાવિકતા વાળા લેખો લખ્યા છે તેથીજ તેમના સબન્ધે સત્યરૂપે લેખો લખાયા નથી માટે સત્યધર્મને ખોલવાની જરૂર છે અને તે સત્યરૂપ જૈનધર્મ આજે પણ તેવા ને તેવા સ્વરૂપનો દ્રષ્ટિગોચર થાય છે તેના સબન્ધે અનેક દેશી પરદેશી જૈનેતર પડિતોના લેખો " જૈનેતર દ્રષ્ટિએ જૈન " નામના ગ્રથમા અમોએ પ્રગટ કરી દીધા છે અને બાકીના બીજા પણ અનેક લેખો અમારા હાથમા ફરીથી આવેલા છે તે પણ લખીને બહાર પાડવાના છીએ, ત્યાથી સત્ય શોધકોએ સત્યાસત્યનો વિચાર કરી લેવો

૧૫ બાબૂજીએ પુરાણકારોના લખેના નીતિ વિરૂદ્ધના લેખો બતાવ્યા તો પણ પક્ષપાત નડયો

કૃષ્ણચરિત્ર પ્રકરણ ત્રિજુ પૃ ૧૪ મા—બાબૂજી લખે છે કે—

" અન્યદેશના લેખકો યશ મેળવવા અથવા એવી કોઇ બીજી તૃષ્ણાથી ગ્રન્થ રચતા અને તેથી હમેશા પોતાની કૃતિ પોતાનેજ નામે ઓળખાવવા તેમનો ઉદ્દેશ રહેતો પારકાની કૃતિમા પોતાની કૃતિ ડુબાડી દઇ પોતાના નામનો લોપ કરી નાખવા તેમને ઇચ્છા થતીજ નહિ પરન્તુ ભરતખડના બ્રાહ્મણો તો નિસ્વાર્થી અને નિષ્કામ રહીનેજ પોતાનુ કામ કરતા લોકનુ ભલુ (પૃ ૧૫ થી) કરવુ એ સિવાય બીજા યશના ભૂખ્યા હતા જ નહિ આ દેશમા એવા ઘણા ગ્રથો છે કે જેના બનાવનારનુ નામ હજુ સુધી કોઇપણ જાનતુ નથી આવા લેખકો મહાભારત જેવા લોકપ્રિય ગ્રથ મારફતે, પોતાની કૃતિ પણ લોકમા વિશેષ ફેલાય એવા વિચારથી, તે ગ્રથમા પોતના લેખ દાખલ કરી દેતા આવા આવા કારણોને લીધે મહાભારતમા કલ્પિત કથાઓ ઘણી છે પણ તેટલા ઉપરથી એમ કહેવુ કે એ પ્રસિદ્ધ ગ્રથમા કોઇ ઐતિહાસિક વાર્તા છેજ નહિ એ ઘણુ અનુચિત છે "

આમા મારા કિંચિત્ વિચારો—

ભરતખડના બ્રાહ્મણો નિસ્વાર્થ અને નિષ્કામ રહીનેજ લોકોનુ ભલુ કરવા પોતાનુ નામ ન જણાવતા આ વિચારમા બાબૂજીની અને અમારી દ્રષ્ટિમા

ફેર છે અમારા વિચાર પ્રમાણે તો—પૂર્વ પરંપરાથી ચાલતા આવેલા કોઇ સત્ય રૂપજૈનધર્મથી છૂટાઇને ગોળી ગોળા ગબડાવવાને માટેજ બ્રાહ્મણો પોતાના નામોને છુપાવતા ? અને પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ કરતા જુવો પૃ. ૯ ૧૦ મા બાબૂજી નોજ લેખ—ચાર વેદ—લાખ શ્લોકોથી ભરેલુ મહાભારત, હરિવંત, અઢારે પુરાણો એ સઘળુ એકજ માણસે રચ્યું છે અને તેવીને તેની સ્થિતિમા જળવાઇ રહ્યુ છે જો આ વાત સાચી હોત તો કૃષ્ણના માથે ચઢાવેલા દૂષણોનો ઉદ્ધાર કરવા બાબૂજીને બધા ગ્રંથોનુ ડોવાણુજ શુ કરવા કરવુ પડતુ ? તેથી એજ વિચાર ઉપર આવવુ પડે છે કે—પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાના માટે કોઇ ચાલતા સત્યધર્મથી છૂટાઇ ઉંધુ છતુ લખી લોકોનુ વલણ પોતાના તરફ દોરવવા સત્ય વસ્તુનો ફેરફાર કરતા અને પોતાના નામોને છુપાવતા નહિ કે લોકોના ભલાને માટે ? ॥ ફરીથી જુવો કે પુરાણકારોએ વિષ્ણુના ૨૪ અને ૧૦ એમ બે વખતે અવતારોની કલ્પના ઉભી કરી છે તે શુ સાચી છે ?

જો સાચી હોત તો પૃ. ૬૩ મા બાબૂજીને એમ શા માટે લખવુ પડતુ કે —"સ્હેજ બુદ્ધિવાળો માણસ પણ સમજી શકશે કે–મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ વગેરે વાર્તા જેવી કથાઓના વિષયભૂત પશુગણને ઇશ્વરાવતાર જોડે કાઇ દાવો દાવોજ નથી વળી જુઓ કે—આ અવતારોની કલ્પના જૈનોના ૨૪ તીર્થંકરોથી ૨૪ ની તેમજ બૌધાના દશ બોધિસત્વથી દશની ઉભી કરીને પુરાણકારોએ પોતાના નામ છુપાવી લોકોને ઉંધે માર્ગેજ દોરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે ? નહિ કે લોકોના ભલાને માટે ? તેથી બાબૂજીના અને અમારા વિચારમા તફાવત પડે છે તેનો પણ વિચાર વાચકોએજ કરી લેવાનો છે ?"

॥ ઇતિ પંદર કલમવાળો બાબૂજીનો લેખ—૧ ભારત વિશ્વાસ પાત્ર નથી ૨ ચોવીશ હજારનુ લાખ ૩ જગદીશને માણસ દેહ ધરવાનુ શુ પ્રયોજન ૪ માણસજ ન થાય તો મત્સ્યાદિક કયાથી ? ૫ નવરા બ્રાહ્મણોએ લખ્યુ ૬ પુરાણો વ્યાસેરચ્યા નથી ૭ ભારત, વિષ્ણુ પુ મા–ગોપીઓની કે રુક્મિણીની વાતો નથી ૮ બે આડના બે કુમેરપુત્રો ૯ ત્રણ અસુરોનો વધ પાયા વિનાનો ૧૦ કનિષ્ટ પુરાણીએ કલ્પેલી રાધા ૧૧ માયાવી કૃષ્ણના વધે સાચા રોયા ૧૨ ભીષ્માદિક ચાર પર્વ હનકામા હડકા ૧૩ વિકારવાળુ ભારત ૧૪ કૃષ્ણચરિત્ર કલ્પિત સાગરમા ડુબેલુ ૧૫ છેવટે બાબૂજીને પક્ષાપાત નડયો એમ પંદર કલમથી શ્રી કૃષ્ણના સબંધવાળો લેખ છે, તેનો યોગ્ય વિચાર અમોએ કરીને બતાવી દીધો છે

આર્યોના તહેવારોથી કલમ પાચ.

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૩૪૯ થી

" કૃષ્ણવિષેની સાચી નરચી વાતો પુરાણકારોએ સમાજમા પ્રચલિત કરી તેમણા લખાણોનો વિચાર કરીએ

(૧) **પુરાણોની** વ તો એક બીજાને મળતી નથી આવતી

કૃષ્ણનો ઉલ્લેખ જેટલો હરિવ શમા છે એટલો વિષ્ણુપુરાણમા નથી કૃષ્ણની લીલાનુ વર્ણન ભાગવતમા વધારે છે

બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણમા તેની લીલાનુ વર્ણન છટાદાર કરેલુ છે પરન્તુ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ એ બધુ **કઇજ કામનુ નથી**

ગોપીઓ સાથે **રાસક્રીડા** કર્યાનુ વર્ણન **વિષ્ણુપુરાણમા** છે પરન્તુ તેમા રાધાનો ઉલ્લેખ નથી બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણમા બ્રહ્માએ મધ્યસ્થ રહી રાધા સાથે કૃષ્ણનો વિવાહ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે એ બન્ને લીલામા રાસલીલાનુ વર્ણન છે પરન્તુ **ભાગવતમા** તે વધારે **વિસ્તારપૂર્વક** કરેલુ છે એ ઉપરથી એટલુ સિદ્ધ થાય છે કે ભાગવત અને બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણના લેખકોએ પોતાની કલ્પના ચાતુર્યથી આ લીલાનુ વર્ણન કરેલુ છે

હરિવ શમા-કૃષ્ણે પોતાના આયુષ્યના છેલ્લા ભાગમા કરેલા કાર્યોનુ તેણે ભારતીય યુદ્ધમા કરેલા પરાક્રમોનુ અથવા અનીતિમા પડેલા પોતાનાજ ભાઇઓ યાદવોનો નાશ કર્યાનુ વર્ણન **નથી** પોતાના શત્રુનો સહાર કર્યા પછી વ્રજમા જઇને નદયશોદાની મુલાકાત કરીને, ઋષિનુ દર્શન કરવા પુષ્કર તીર્થ ગયા, એટલુજ હરિવ શમા કહેલુ છે

ભારત અને **વિષ્ણુપુરાણમા** પણ સપૂર્ણ કૃષ્ણ ચરિત્ર મળતુ નથી

આગળ પૃ ૩૫૦ મા **ભાગવત** એ એક ઉત્કૃષ્ટ અને સમ્પૂર્ણ ગ્રન્થ છે એ સહુ કોઇને માન્ય છે પરન્તુ આપણે ધારીએ છીએ એટલો તે પ્રાચીન નથી લગભગ ૪૦૦ વર્ષ પહેલા બગાળામા મુસલમાનોના રાજ્યના વખતમા થઇ ગએલા **"બોપદેવ"** નામના વિદ્વાને એ ગ્રથ લખ્યો છે કૃષ્ણભક્તિનો પ્રચાર એ ગ્રથથી વધ્યો એ ખરૂ પરન્તુ એ ઇતિહાસ નથી એ વાત ધ્યાનમા રાખવી જોઇએ કૃષ્ણની લીલાના અનેક અર્થ કરવામા આવે છે "

વળી જુવો શકાકોષ શકા ૩૭૮ મા

" आश्रमा यवनै रुद्धा स्तीर्थानिसरितस्तथा देवतायातयान्य 5 त्र दुष्टै निंद्यानि भूरिश ! શુ આ શ્લોકથી એ મિદ્ધ નથી થતુ કે ભાગવત ઔરગઝેબના વખતમા બન્યુ છે ? (ભાગવત સ્કધ અ ૧ શ્લોક ૩૬)"

॥ ઇતિ પુરાણોની વાતો મલતી નથી ભાગ્ત વિષ્ણુ પુ મા સપૂર્ણ કૃષ્ણ ચરિત્ર નથી ૧

( ) વિષ્ણુના–ધોળા અને કાળા વાળના–બળદેવ ને કૃષ્ણ.

હિદુસ્તાનના દેવો પૃ ૧૯૧ થી લીધેલો સાર

" કશના ત્રાસથી ત્રાહી ત્રાહી કરતી પૃથ્વી ગાયનુ સ્વરૂપ લઇને ઇદ્રની પાસે ગઇ અને ફરીયાદી કરી કે-ધર્મ અને ન્યાય નાશી ગયા છે મને રજા આપો તો હુ પણ પાતાળમા જાઉ " બધા દેવતાઓની સાથે ઇદ્ર વિષ્ણુના **શરણે** ગયા અને પૃથ્વીને ત્રાસમાથી છોડાવવા પ્રાર્થના કરી વિષ્ણુએ પોતાના માથામાથી એક **સફેદ** અને એક **કાળો** એમ બે કેશ તોડયા અને દવતાઓને કહ્યુ કે આ મારા કેશ પૃથ્વી ઉપર ઉતરશે અને પૃથ્વીને દુખના ભારમાથી મુકત કરશે "

સફેદ કેશે—**બલરામનો**, અને કાળા કેશે **કૃષ્ણનો** અવતાર લીધો ત્યારબાદ વસુદેવ, ઋષિ અને તેમની પત્ની દેવકીને, કશ પોતાના રથમા બેસાડીને લઇ જતો હતો તે વખતે આકાશમા શબ્દ થયો કે-હે મૂર્ખ ? જે સ્ત્રીને તૂ લઇ જાય છે તેનો આઠમો ગર્ભ તારા પ્રાણ લેશે, તે સાભળી કશે દેવકીના પ્રાણ લેવા તરવાર ખેચી, પણ વસુદેવે છોકરો સોપવાનુ કહીને બચાવી કશને સતોષ થયો ભૂલ ન થવા માટે ચોકી રાખી પણ તે આઠમો ગર્ભ બદલાઇ ગયો કશે ગોવાળીયાના છોકરાને પથર સાથે અફાળ્યો અને તે વખતના જન્મેલા છોકરાનો પણ નશ કરવાનો હુકમ કર્યો હતો, છતા તેની શોધમાથી બાલકૃષ્ણ છટકી ગયા હતા ઇત્યાદિ"

વગી—શકાકોષ, શકા ૧૩ મી પૃ ૨ માં કૃષ્ણની **કાલા વાલથી** ઉત્પત્તિ પુન તેમને સાક્ષાત ભગવાન્ કહેવા શુ કદી પણ યુકત કહેવાશે ? (ભાગવત)

॥ ઇતિ ધોલા કાના કેશના-બલદેવ અને વિષ્ણુ હિ દે થી ૨॥

---

(૩) કૃષ્ણે—માટીના ઠેકાણે પેટમાં બ્રહ્માડ દેખાડયુ .

કૃષ્ણ ચરિત્ર ખડ ૨ જો પ્રકરણ ત્રિજુ પૃ ૯૪ મા બાબુ વકિમચદ્ર લખે છે કે—" કૃષ્ણે એક વખત માટીખાધેલી અને તે વાત ના કબૂલ કરવાથી જશોદાએ તેનુ મોહુ ઉઘાડી જોવા માડયુ, કૃષ્ણે મોહુ ઉઘાડયુ તો તેમા—બાબુ બ્રહ્માડ જશોદાને જણાયુ આ પણ કેવળ ભાગવત કારની બનાવી કાઢેલી વાત છે " ॥ ઇતિ માટી ખાઇ કૃષ્ણે માતાને બ્રહ્માડ દેખાડયુ ૩॥

---

(૪) કૃષ્ણે અર્જુનને વૈરાટ્ સ્વરૂપ દેખાડયુ

વળી જુઓ ગીતામા   (શ ૪૨૮ મી, પૃ ૬૫ મા)

" શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને વૈરાટ્ સ્વરૂપ દેખાડયુ શુ આ સભવિત છે ? જો સભવિત હોય તો પૌરાણીઓ કહેશે કે અર્જુને શી રીતે તે સ્વરૂપ જોયુ ? જ્યારે વૈરાટ્ સ્વરૂપ જોયુ ત્યારે અર્જુન વૈરાટ્ની બહાર હતો કે અદર ? "

॥ ઇતિ અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણે વિરાટ્ સ્વરૂપ દેખાડયુ ૪॥

---

(૫) ઘટોત્કચના પ્રાણ ગયા ને કૃષ્ણ નાચ્યા

કૃષ્ણચરિત્ર પૃ ૩૨૯ થી ૨૭ મા બાબૂ વકિમચદ્ર લખે છે કે—

" તે (કવિ) કહે છે કે-ઘટોત્કચ મરાયો, તે સાભળી પાડવો શોક કરવા લાગ્યા, પણ કૃષ્ણ તો રથ ઉપર ચઢી નાચવા માડયુ

તે હવે નાના સરખા ગોવાળીયા ન હતા તેમના છોકરાને ઘેર છોકરા થયા હતા તેમજ તેમને અકસ્માત વાયુનો રોગ થયો હતો એવુ પણ કવિ કહેતો નથી કે જેથી એમ સમજાય કે તે રોગને લીધે તેમણે એવુ કરવા માડયુ હશે "

" ત્યારે એ રથ ઉપર ચઢી નાચ્યા શા માટે હશે ? માત્ર નાચતા ન હતા એટે મોટી બૂમ પાડી હાથના તખોટા—તાલીઓ પાડતા હતા " અર્જુને પુછયુ કે " તમને થયુ છે શુ ? નાચો છો કેમ ? કૃષ્ણે કહ્યુ કે-કરણની પાસે જે શક્તિ હતી અને જે તારી સામે વાપરવા તેણે સઘરી રાખી હતી તે ઘટોત્કચ સામે તણે વાપરી દીધી છે તેથી હવે તને કાઇ બીક નથી "

આ વાતમા-શકાકાર શકા ૨૬૫ મી પૃ ૩૭ મા—

" શ્રી કૃષ્ણજી નાચતા હતા. વાહ ! ! પૌરાણીયોના ઇશ્વર નાચતા પણ હતા ? (ભાગવત સ્કંધ ૧૦, અધ્યાય ૩૩ મા) "

ઇતિ-૧ પુરાણોની વાતો મળતી નથી ભારત, વિષ્ણુ પુ મા સંપૂર્ણ કૃષ્ણ ચરિત્ર નથી આપ્યો તહ । ૨-ધોલા કાલા કેશના-બલદેવને કૃષ્ણ હિ દે । ૩-માટી ખાઇ માતાને બ્રહ્માંડ દેખાડયુ બાબ્રુ । ૪-અર્જુનને વિરાટ્ સ્વરૂપ દેખાડયુ ગીતામા । ૫-ઘટોત્કચના પ્રાણ જતા નાચ્યા બાબૂ એમ કૃષ્ણના સંબંધવાલી કલમ પાચનો વિચાર કરીને બતાવ્યો.

કૃષ્ણના સબંધે વિચિત્ર પ્રકારની ફરીથી કલમ ૧૧

સ્ત્રીના શાપથી વિષ્ણુ પથ્થર થયા.

શકાકોષ શકા ૧૫ મી પૃ ૨ (પદ્મપુરાણ કાર્તિક મહાત્મ્ય)

(૧) " વિષ્ણુનુ જાલધરની સ્ત્રી વિંદા (વૃંદા) ઉપર મોહિત થવુ પુનઃ વિષ્ણુનુ શાપ વશ પથ્થર થઇ જવુ માનો છો કે નહિ ? તો કહીએ ઇશ્વર કદી પથ્થર થઇ શકે છે ? "

વળી જુઓ સ્ત્રીનો ભગ કરી તેના પતિને મરાવ્યો શકાકોષ શકા ૧૬ મી પૃ ૬૧ મા—

" જાલધર જ્યારે શિવજીની લડાઇમા ન મર્યો ત્યારે ભગવાને (શ્રી કૃષ્ણે) તેની સ્ત્રી વૃંદાનો પતિવ્રત ધર્મ નષ્ટ કર્યો ત્યારે તે મર્યો હવે પૌરાણીઓ બતાવશે કે—ઇશ્વર કે જે સર્વ શક્તિમાન્ અને સત્ય છે તેના ઉપર પ્રમાણેના કર્મ હોય ખરા ? "

આ વિષયમા રામાયણમા નીચે પ્રમાણે છે—

તુલસી રામાયણ બાલકાંડ પૃ ૧૧૩ । ૧૧૪ । ૧૧૫ મા નીચે પ્રમાણે છે

" વૈકુંઠમાં નારાયણના જય અને વિજય એ ભાઇઓ દ્વારપાળો હતા બ્રાહ્મણોના શાપથી હિરણ્ય કશિપુ અને હિરણ્યાક્ષ રૂપ અસુરપણે પ્રાપ્ત થયા નૃસિંહ અને વરાહનુ રૂપ ધરીને ક્રમથી બન્નેને પ્રભુએ માર્યા

નૃસિંહ અવતારે હિરણ્ય કશિપુને મારીને તેના પુત્ર-મહાભક્ત પ્રહ્લાદનુ રક્ષણ કર્યુ એ કથા ભાગવત સ્કંધ ૭ મા વિસ્તારથી છે અને ત્યાથી મરીને કશિપુ-રાવણ, અને હિરણ્યાક્ષ—કુંભકરણ, થયા

વળી પૃ ૧૧૪ । ૧૫ મા-એક કલ્પમા જાલંધરથી દેવતાઓને દુખીયા દેખીને, સદાશિવે જાલંધરને મારવાનો ઘણો ઉદ્યમ કર્યો પણ મર્યો નહિ જાલંધરની સ્ત્રી સતી હતી તેથી તે કોઇથી મરે એવો ન હતો, ત્યારે પ્રભુએ (વિષ્ણુએ) છલકપટથી વૃંદાના સતીપણાનો ભંગ કરી દેવતાઓનુ કાર્ય કરીને આપ્યુ આ સઘળો મર્મ વૃંદાના જાણવામા આવતા તેણે કોપ કરીને પ્રભુને (વિષ્ણુને) શાપ આપ્યો.

આ લેખની ટીપમાં નીચે પ્રમાણે જણાવવામા આવ્યુ છે–

" જાલંધરની સ્ત્રી વૃંદાના સતીપણાને લીધે તે જીતી શકાતો ન હતો વિષ્ણુ તેના દ્વારપર સાધુ થઇને બેઠા, યુદ્ધની વાત પુછતા જાલંધરના ટુકડા તે સતીની પાસે આવીને પડયા તેને જોડી દેવાની સલાહ આપતા જીવતો થયો, એટલે તે સાધુના ચરણ દબાવતા સતીપણાના ભંગથી જાલંધર માર્યો ગયો વિષ્ણુનુ કપટ જાણીને વૃંદાએ શાપ આપ્યો કે, મારો સ્વામી તારી સ્ત્રીનુ હરણ કરશે અને તૂ દુખી થઇશ '

ઇતિ શીલનો ભંગ કરતા ભગવાન પણ શાપિત થયા પદ્મ પુ ભાગવતાદિ (૧)

---

(૨) બ્રાહ્મણોએ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન પાસે પગ ધોવરાવ્યા. ભાગ ૦ શકા કોષ શકા ૪૩૨ મી પૃ ૯૭ મા

" શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને બ્રાહ્મણોના પગ ધોવા શુ આ સભવિત છે કે? (ભાગવત સ્કંધ ૧૦, અધ્યાય ૫૩ મા) "

કૃષ્ણચરિત્ર ખંડ ૪ થો પ્રકરણ ૯ મુ પૃ ૨૪૭ થી બાબુ-બંકિમચંદ્ર લખે છે કે—" યુધિષ્ઠિરના રાજસૂય યજ્ઞની શરૂઆત થઇ સઘળાઓ જુદા જુદા કામોપર ગોઠવાઇ ગયા પરંતુ શ્રી કૃષ્ણે કયુ કામ માથે લીધુ ? બીજા બધાના કામ સાથે એમનુ પણ કામ મહાભારતમા કહેવામા આવ્યુ છે, તેમને બ્રાહ્મણોના પગ ધોવાનુ કામ સ્વીકાર્યુ આનો અર્થ શો? ચાકરોને કરવાના કામપર શ્રી કૃષ્ણને શા માટે નીમ્યા હશે? જે બ્રાહ્મણોના વશજો આજે રસોઇઆનુ કામ કરે છે, તે બ્રાહ્મણોના પગ ધોવાનુ કામ તે શુ આદર્શ પુરૂષને શોભે ? માટે જો ખરીવાત એમજ હોયતો તેમને એ કામ ઘટતુજ ન હતુ, એ આપણે વગર સાથકે કહી શકીએ

આગળ પૃ ૨૪૮ । એ વિષે ખુલાસા ઘણા આપવામા આવે છે બ્રાહ્મણો તરફથી અપાયેલા અને હાલમા મનાતો ખુલાશો એ છે કે—બ્રાહ્મણોની મોટાઈ વધારવાના ઈરાદાથી કૃષ્ણે બીજા બધા કામ છોડી એ કામ માથે લીધેલુ, પરતુ એ ખુલાસા ઉપર આસ્થા બેસે એવુ નથી

વનપર્વમા—દુર્વાસા ઋષિના અતિથ્યની જે કથા છે, તે જો મૂળ મહાભારતનો ભાગ ગણાય તો, તે ઉપરથી જણાશે કે તેમને બ્રાહ્મણોને ગળચી માહી પાડવાના આશ્રમ આગળથી બહાર કાઢી મૂકયા હતા

તે તો બહુ જબરા સામ્યવાદી, સૌને સરખા ગણનાર હતા ગીતાનો ધર્મજ જો કૃષ્ણનો કહેલો હોય તો—विद्याविनयसपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि शुनि चैव श्वपाके च पण्डिता समदर्शिन ॥ ૯ । ૧૭ ।

તેમના મત પ્રમાણે—વિદ્વાન, તથા, વિનયવાળા બ્રાહ્મણ, ગાય, હાથી, કુત । અને ચડાલ સૌ સમાન ગણવા જોઇએ, તેમ હોવાથી માત્ર બ્રાહ્મણોનુ ગૌરવ વધારવાનેજ તેમના પગ ધોવાનુ માથે લે એ સભવતુ નથી ઇત્યાદિ ”

॥ ઇતિ–બ્રાહ્મણોએ ભગવાન પાસે પગ ધોવરાવ્યા નો વિચાર ભારત૦ ભાગ ૦। (૨)

---

(૩) પ્રદ્યુમ્ને દેવીનુ સ્તનપાન કરી પુત્રો પેદા કર્યા

ભાગવત સ્કધ ૧૦ મો અધ્યાય ૫૫ મો (શ ૩૯૨ પૃ ૫૭)

“ પ્રદ્યુમ્ને નારદના ઉપદેશાનુસાર માયાદેવીના સ્તનપાન કરી, પછી તેને સ્ત્રી કરવી અને તેનાથી પુત્ર પેદા કરવા શુ માનવા લાયક છે ? આજના પૌરાણીઓ તેમ કરતા હશે કે ? ”

॥ ઇતિ પ્રદ્યુમ્ને દેવીનુ સ્તનપાન કરી પુત્રો પેદા કર્યા નો વિચાર ભાગ૦ (૩)

---

(૪) કૃષ્ણ સ્વર્ગમા લડયા વસ્તુઓ દ્વારિકામા લાવ્યા—

(શકાકોષ શ ૪૮ મી, પૃ ૭) હરિવંશપુરાણ બીજા ખડમા લખ્યુ છે કે—“ શ્રી કૃષ્ણ મહારાજે જ્યારે દ્વારિકા વસાવી ત્યારે એ ઇચ્છા થઇ કે, જે વસ્તુઓ રાજા ઇંદ્રને ત્યા સ્વર્ગમા ઉપસ્થિત છે, તે સઘળી લાવીને આ દ્વારિકાપુરીને સ્વર્ગતુલ્ય બનાવી દઉ, એવો વિચાર કરીને શ્રી કૃષ્ણ ગરૂડ ઉપર સ્વાર થઇને સ્વર્ગમા ગયા ત્યા રાજા ઇંદ્ર સાથે મોટુ યુદ્ધ થયુ તેમા જીતીને, કલ્પવૃક્ષ ઉખાડીને, તથા નંદનવનને પણ ઉખાડી, ગરૂડ ઉપર મૂકીને દ્વારિકા તરફ

ચાલવા માડયુ માર્ગમા એક દૈત્યની ૧૬૦૦૦ સોળહજાર કન્યાઓ હતી તેમને પણ ગરૂડ ઉપર સ્વાર કરી દીધી અને ત્યાથી અઢળક માલ લઇ, તે પણ ગરૂડ ઉપર ભરી, દ્વારિકા આવી પહોચ્યા શુ આવી અરેબીયનનાઇટસને પણ હઠાવે તેવી વાતો સભવિત છે કે ?"

॥ ઇતિ કૃષ્ણ સ્વર્ગમા જઇ લડયા, ત્યાથી ધન દ્વારિકામા લાવ્યાનો વિચાર હરિવશપુ૦ (૪)

---

(૫) મણિના માટે કૃષ્ણ અને બળભદ્રના પ્રેમમા ભગ

મત્સ્યપુરાણ અશ ૪ થો અધ્યાય ૧૩ માનો ભાવાર્થ મ મી પૃ ૧૭૦)

"કૃષ્ણજીએ 'સ્યમતક મણિ લેવાના માટે **શતધન્વાને** માર્યો આ અધિકાર ભાગવતમાનો લખીને બતાવ્યો છે વિશેષ-" કૃષ્ણજીએ બળભદ્રને કહ્યુ કે—શતધન્વાને મે માર્યો ખરા પણ તેની પાસેથી મણિ નીકળ્યુ નહિ બળભદ્રજીના મનમા એવુ આવ્યુ કે પોતે મણિને છુપાવવા માટે જુઠુ બોલે છે તેથી એકેકનો પ્રેમ ઘટી ગયો કૃષ્ણજીએ સોગન ખાધા પણ બળભદ્રનો વહેમ ન ગયો, તેથી વિદેહ પુરીમા ચાલ્યા ગયા અને કૃષ્ણજી દ્વારિકામા આવી ગયા"

જૈનમતના ગ્રથોમા—દુનીયા અનાદિની છે અને એક તેવા મધ્યમ કાળમા **વાસુદેવાદિકના નવ ત્રિક** નિયમ પ્રમાણે થયા કરે છે, બેમા પૂર્ણ પ્રેમ અને એકની સાથે શત્રુતા હોય તેજ પ્રમાણે આ અવસર્પિણીમા થએલા બતાવ્યા છે તેથી **મત્સ્યપુરાણમા** લખેલા પ્રેમ ભગની વાત વિચારણીય છે જુવો અમારા એ સબધના બધા લેખો

॥ ઇતિ-વાસુદેવ અને બળભદ્રના પ્રેમના ભગનો વિચાર મત્સ્યપુ૦ (૫)

---

(૬) કૃષ્ણે મોહિની રૂપથી ઠગી દૈત્યોના પ્રાણ લીધા **મત્સ્યપુરાણ** અધ્યાય ૨૫૦ મો (મ મી પૃ ૧૬૭)

"શ્રી કૃષ્ણજીએ મોહિનીનુ રૂપ ધારણ કરી દૈત્યોને ઠગ્યા અને તેમની પાસેથી અમૃત લઇ દેવતાઓને પાઇ દીધુ અને વળી પોતાના સુદર્શન ચક્રથી હજારો દૈત્યોને મારી નાખી તેમનો નાશ પણ કર્યો

॥ ઇતિ શ્રી કૃષ્ણે મોહિનીનુ રૂપ ધરી દૈત્યોને ઠગ્યા અને માર્યા મત્સ્યપુ૦ (૬)

---

(૭) ભૃગુની સ્ત્રીનું માથુ કાપતા કૃષ્ણને સાત જન્મનો શાપ

મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૪૭ મો શ્લોક ૯૭ થી ૧૦૩ નો ભાવાર્થ

(મ મી પૃ ૧૧૨)

"ભૃગુ ઋષિની સ્ત્રી અને શુક્રાચાર્યની માતા—ઇંદ્રને કહે છે કે હે ઇંદ્ર ! હું મારા તપોબળથી કૃષ્ણની સાથેજ તમોને બાળીને ભસ્મ કરી નાખીશ તે વચન સાભળીને ઇંદ્ર અને કૃષ્ણ ભયભીત થઈને વિચાર કરવા લાગ્યા ઈંદ્ર કૃષ્ણને કહ્યુ કે હે કૃષ્ણ ! જો તમો આ સ્ત્રીને મારી નાખો તો આપણો છુટકારો થાય આ ઇંદ્રનુ વચન સાભળી શ્રી કૃષ્ણ સ્ત્રીના વધનુ મહાપાપ જાણતા છતા પણ સુદર્શન ચક્રથી તે સ્ત્રીનુ માથુ કાપી નાખ્યુ આ સ્ત્રીના વધનુ ઘોર પાપ જોઇ ભૃગુઋષિએ શ્રી કૃષ્ણને એવો શાપ આપ્યો કે હે કૃષ્ણ ! તે આ ઘોર પાપ કર્યું છે તેથી તુ સાતવાર મનુષ્યમા આવીને ઉત્પન્ન થઇશ "

ભૃગુ સત્યયુગમા થએલા બ્રહ્માના પુત્ર મનાયા છે શ્રી કૃષ્ણ દ્વાપરમા થએલા છે ભૃગુની સ્ત્રીએ કૃષ્ણની સાથે ઇદ્રને બાળી મારવાનુ કયા કાળમા કહેલુ ? અને સ્ત્રી હત્યાનુ પાપ તેમને કયા કાળમા માથે ચઢાવી લીધેલુ ? અને દ્વારિકાના દાહ પછી શ્રી કૃષ્ણે સાત જન્મ કયા કયા લીધેલા ? એ બધુ વિચારવા જેવુ ખરૂ કે નહિ ?

॥ ઇતિ ભૃગુની સ્ત્રીનુ માથુ કાપતા શ્રીકૃષ્ણે સાત જન્મ કર્યા મત્સ્યપુ૦ (૭)

---

(૮) કૃષ્ણે શતધનુનુ માથુ કાપ્યુ મણિ મળ્યુ નહિ

ભાગવત દશમ સ્કધ ઉત્તરાર્દ્ધ અધ્યાય ૫૭ મો પત્ર ૨૦૩, શ્લોક ૨૧ થી ૨૩ (મ મી પૃ ૮૦)

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને એક મણિના લોભથી—શતધનુનુ માથુ ચક્રથી કાપી નાખ્યુ પણ તેની પાસેથી મણિ નીકળ્યુ નહિ શતધનુને ફોગટ માર્યો કેમકે મણિ તો તેની પાસેથી નીકળ્યુ નહિ બળભદ્રજીએ કહ્યુ કે કોઇને આપી દીધુ હશે આગળ તપાસ કરો ઇત્યાદિ "

॥ ઇતિ શ્રી કૃષ્ણે મણિના લોભથી શતધનનુનુ માથુ કાપ્યુ, મણિ ન મળ્યુ ભાગ (૮)

---

(૯) ધાવતા કૃષ્ણે પૂતનાના પ્રાણ લીધા

ભાગવત દશમ સ્કધ અધ્યાય ૬ ઠો (શ પ્ર મી પૃ ૮)

'પૂતના મથુરામાથી ગોકુળમા ગઇ નદરાયના વ્રજમા જઇને ત્યાથી શ્રી કૃષ્ણને ધવરાવવા લીધા શ્રી કૃષ્ણે ધાવતા ધાવતા તેના પ્રાણ ચુસીને મારી નાખી મરતા તે પોતાનુ રાક્ષસી રૂપ ધારણકરીને પડી કે તે રાક્ષસીદેહ પડવાથી છ કોશ અદરના વૃક્ષ ભાગી ભુકો થઇ ગયા, તે પછી કૃષ્ણને ગોપીઓએ તેની છાતી ઉપરથી લઇ લીધા ! હવે પુરાણીઓ કહેશે કે હાલ ગોકુલ મથુરાને કેટલુ છેટુ છે ? હાલ મથુરાને ગોકુલને માત્ર ૪ માઇલ છેટુ છે તો બતાવશો કે ઝાડ ભાગી પડયા ને ઘર કેમ ન ભાગ્યા ? તથા માણસો કેમ ન મર્યા ?"

॥ ઇતિ ધાવતા કૃષ્ણે પૂતનાના પ્રાણ લીધાનો વિચાર ભાગ૦ (૯)

---

(૧૦) ગામથી શાબેલુ તેના પાનથી યાદવકુળનો નાશ

શકાકોષ શકા ૪૬૦ મી પૃ ૭૪ (ભાગવત સ્કધ ૧૧ મો અ ૧)

"કૃષ્ણના પુત્ર શાબને, ગર્ભવતી સ્ત્રીરૂપ ધારણ કરાવી

'આ સ્ત્રી શુ જણશે ? એમ બ્રાહ્મણોને પૂછવાથી બ્રાહ્મણોએ કહેવુ કે—' આ સ્ત્રી તમારા કુળનો નાશ કરે એવુ મુશળ જણશે" તુરતજ બીજા છોકરાઓએ શાબનુ પેટ છોડીને જોયુ તો મુશળ જોવામા આવ્યુ શુ આ માનવા લાયક છે ?

તે મૂશળને ભાગીને સમુદ્રમા નાખવુ તેનાથી "પાન" ઉગની અને તે પાનથી યાદવકુળનો સહાર થનો શુ વાસ્તવિક છે કે ?"

॥ ઇતિ–શાબેલાને પાન ઊગ્યુ, તેથી યાદવકુળનો નાશ ભાગ૦ (૧૦)

---

(૧૧) શ્રી કૃષ્ણના સ્પર્શથી અજગરનો વિદ્યાધર

શકાકોષ શ, ૪૩૩ મી પૃ ૬૭ મુ ભાગવત સ્કધ ૧૦ અ ૩૪ મો–

"શ્રી કૃષ્ણનો પગ અડવાથી અજગરનુ શરીર મટીને તેનુ સુદર્શન નામનો વિદ્યાધર થવો શુ માનવા લાયક છે ?"

॥ઇતિ–૧ સ્ત્રીના શાપથી વિષ્ણુ પથ્થર પદ્મપુ૦ ભાગવતાદિ । ૨ બ્રાહ્મણોએ ભગવાન પાસે પગ ધોવરાવ્યા ભાગ્ત, ભાગવતાદિ । ૩ પ્રધુમ્ને દેવીનુ સ્તનપાન કરી પુત્રો પેદા કર્યા ભાગ૦ । ૪ કૃષ્ણ સ્વર્ગમા જઇ લડયાને ત્યાથી ધન દ્વારિકામા લાવ્યા હરિવશપુ૦ । ૫ મણિના માટે બલદેવના પ્રેમનો ભગ મત્સ્યપુ૦ । ૬ દૈત્યોને ઠગવા મોહિનુ રૂપ ધર્યું મત્સ્ય૦ । ૭ ભ્રગુની સ્ત્રીનુ માથુ કાપ્યુ તેથી સાત

ન્મ મત્સ્યપુ૦ । ૮ શતધર્નુનુ માથુ કાપતા મણિ ન મળ્યુ ભાગ૦ । ૯ ધાવતા
તનાના પ્રાણ લીધા ભાગ૦ । ૧૦ શાળથી નાખેલુ તેને પાન ઊગ્યુ તેથી જાદવ
ાનો નાશ ભાગ૦ । ૧૧ કૃષ્ણના સ્પર્શથી અજગરનો વિદ્યાધર ભાગ૦ એમ
૧ કલમનો વિચાર

વિષ્ણુના સબધે અનુચિત લેખોમા દ્રષ્ટિપાત

(૧) નૃસિહકાવતારનુ કાય તે પરમેશ્વરને છાજે ?

શિવપુરાણ, જ્ઞાનસહિતા અધ્યાય ૬૧ મો શ્લોક ૨૨ થી (મ મી
. ૪૦)

" નૃસિહ અવતારમા કૃષ્ણજીએ હિરણ્ય કશ્યપને પકડયો અને પોતાન
ાળામા ઘાલીને નખોથી લોહિ કાઢયુ અને ગર્જારવ કરીને તેનુ લોહિ પીવુ
ને તેના આતરડા કાઢીને ગળામા નાખ્યા આવા પ્રકારથી બધાએ દેવતાઓના
ખતાજ પ્રાણ લીધા ઇત્યાદિ "

બધાએ જીવોનો ઇશ્વર થઇ, આવા અયોગ્ય કાયમા પડે તો પછી તે
ુકૃતજ નાનો ?

॥ ઇતિ–નૃસિહ આતરડા કાઢયા શિવ૦ (૧)

---

(૨) કૃષ્ણે પશુઘાતથી પર્વતપૂજા કરાવી કયા પદના માટે ?

વિષ્ણુપુરાણ પાચમો અશ અધ્યાય ૧૦ મો શ્લો ૩૮ થી ૪૪ તક—

" શ્રી કૃષ્ણજીએ વ્રજના લોકોને ગોવર્ધન પર્વતની પૂજાનો મેધ્ય એટલે
શુ માગવ નો ઉપદેશ આપ્યો અને તે પ્રમાણે તે લોકોએ દહી, દૂધ અને માસ
ી પૂજા કરી અને સેકડો હજારો બ્રાહ્મણોને જમાડયા ઇત્યાદિ " (મ મી પૃ ૭)

શ્રી કૃષ્ણજીને જગત પરમેશ્વર વિષ્ણુરૂપે માનીએ તો પછી આ કાય
ાયુ પદ મેળવવાને મ કે ?

॥ ઇતિ પશુઘાતથી પર્વત પૂજાનો વિષ્ણુપુ (૨)

---

(૩) નૃસિહાવતાર ભાગવતના
ભાગ ત સ્કધ ૧૭ મો, અધ્યાય ૮ ર
" શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને નૃસિહનુ રૂપ

એક હજાર સુભટોને ઘણા બુરા હાલથી માર્યા અને લોહિ લાગવાથી મુખ લાલ ચોળ થઇ ગયુ અને લોહીવાળા પોતાના હોઠ જીંહ્વાથી ચાટયા અને દૈત્યોના આતરડા કાઢીને ગળામા પહેર્યા ઇત્યાદિ ”

આગળ નવમા અધ્યાયના શ્લોક પહેલાનો ભાવાર્થ

“ આ અઘોર કાર્ય કરતી વખતે એવો ક્રોધ ચઢયો હતો કે--બ્રહ્મા, **મહાદેવ** અને દેવતાઓ પણ શ્રી કૃષ્ણજીની પાસે જઇ ન શકયા ? ”

॥ઇતિ-નૃમિહે--એક દૈત્યનો અને હજારો સુભટોના પ્રાણ લીધા ભાગવત

નૃસિહમા પાચ વિરૂદ્ધ લેખો

નૃસિહ અવતારના માટે આપસ આપસમા વિરૂદ્ધ પાચ લેખો તેની નોધ

(૧) શકાકોષ શકા ૩૯૬ મી પૃ ૫૮ મા

“ જ્યારે અધર્મને મટાડવા અવતારનુ થવાનુ ગીતામા લખ્યુ છે તો નૃસિહવતારની દુગતિ કેમ થઇ? કે જેનુ ચર્મ અને કપાળ વીરભદ્રદ્વારા શિવજી ધારણ કરી બેઠા છે ? શુ આ માનનીય છે કે ? (લિગપુરાણ) ”

(૨) શકાકોશ. શકા ૪૦૮ પૃ ૬૦ મા

“ જ્યારે નૃસિહજી પોતે ઇશ્વર હતા ત્યારે વીરભદ્રે શરભપક્ષીનુ રૂપ ધરીને તેમને કેમ મારી નાખ્યા ? (લિગપુરાણ) ”

(૩) શકાકોષ શકા ૪૩ મી પૃ ૭ મા નૃસિહઅવતારનુ થાભલામાથી નીકળવુ શુ સભવિત થઇ શકે છે ? (ભાગવત) ” *

(૪) વળી જુવો– શકાકોષ શકા ૪૪ મી પૃ ૭ મા “ પ્રહ્લાદની ૩ પેઢી થવી નૃસિહના વરદાનથી એકવીશ પેઢીનો ઉદ્ધાર થવો શુ કદી સભવિત થઇ શકે છે ? ”

(૫) શકાકોષ શકા ૩૯૭ મી પૃ ૫૩ મા “ **માર્કંડેય** (સહસ્રા નીકજીથી) કહે છે કે-હે રાજન્ ! નૃસિહરૂપ ધારણ કરેલા કેશવ ભગવાન ઉપર તુલસી, પુષ્પમાળા નિર્માલ્ય ઉતારી જે જલથી સ્નાન કરાવે છે તેના તમામ

---

* પુરુષસિહ-પાચમા વાસુદેવ છે, નિશુંભ પ્રતિવાસુદેવ છે આ વાત પૃ ૨૨૪ થી જુવો પુરુષના ઠેકાણે “ નૃ ' શબ્દ ગોઠવી, થાભલામાથી ઉત્પન્ન કરી કેવી વિચિત્ર વાતો ગોઠવી દીધી છે

પાપ મટી જાય છે અને તમામ તીર્થોનું ફળ મળે છે અને વૈમાનમાં બેસી સ્વર્ગે જાય છે શું સંભવિત છે ? (લિંગપુરાણ અધ્યાય ૪૨ મો)"

નૃસિંહમાં કિંચિત્ વિચાર—પ્રથમ **શિવ** પુ૦ માં નૃસિંહે હિરણ્યકશ્યપનું લોહી કાઢીને પીધું, આંતરડાં કાઢી ગળામાં નાખ્યાં અને બધા દેવોને દેખતાં પ્રાણ લીધા

ભાગવતમાં—શ્રી કૃષ્ણે નૃસિંહરૂપ ધરીને—હજારો સુભટોની સાથે હિરણ્યકશિપુના બુરા હાલ કરી લોહિવાળા પોતાના હોઠ પોતાની જીભ્હાથી ચાટયા અને દૈત્યોના આંતરડાં ગળામાં પહેર્યાં અને તેમના ભયથી બ્રહ્માદિક પણ દુરજ રહ્યા

લિંગપુરાણમાં—વીરભદ્રે શરભપક્ષીનું રૂપ ધરીને નૃસિંહને મારી નાખ્યા અને તેમનું ચામડું અને કપાળ શીવજી ધારણ કરી બેઠા

વળી એજ લિંગપુરાણવાળો—નૃસિંહનું પૂજન કરાવી તમામ તીર્થોનું ફલ અપાવે છે અને વૈમાનમાં બેસાડી સ્વર્ગમાં પુચાડે છે આમાં સાચું કયું ?

અમોએ—**પંદરમા** તીર્થંકરના સમયમાં થએલા—પુરૂષસિંહ વાસુદેવાદિકનું પંચમું ત્રિક બતાવેલું છે, તે પુરૂષસિંહને ઠેકાણે નૃસિંહ નામ ગોઠવી જુદા જુદા પુરાણકારોએ કેવા કેવા પ્રકારનો ઉંધો છત્તો સંબંધ લખ્યો છે તે વિચારી જુવો

પ્રથમ **અશ્વગ્રીવ** પ્રતિવિષ્ણુને વિષ્ણુ ઠરાવી પોતાનીજ ધનુષદોરીથી માથાવિનાના ઠરાવી વિશ્વકર્માની પાસે સૂર્યના ઘોડાનું માથું ચોટડાવી **હયગ્રીવ** **વિષ્ણુ** કહી બતાવ્યા હતા બીજા **તારક** પ્રતિવિષ્ણુને–તારકાસુરથી પ્રસિદ્ધમાં મૂકી કેટલું બધું ઉંધું છતું લખીને બતાવ્યું છે ત્રિજા **મેરૂક** પ્રતિવિષ્ણુને પુરાણકારે દાનવ ઠરાવી તેનાથી વિષ્ણુને ભાગતા બતાવ્યા છે ચોથા **મધુ** પ્રતિવિષ્ણુ અને તેના ભાઇ કેટભને વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવી બ્રહ્માને મારવા દેડાવ્યા છે આ બધા જૈનોના અને વૈદિકોના લેખો વાચતા આવો અને સત્યાસત્યનો વિચાર કરો

॥ ઇતિ અનુચિત લેખોમાં દૃષ્ટિપાત કરતાં શિવ પુ ભાગવત લિંગ પુરાણાદિકના જુદા જુદા નૃસિંહનો વિચાર

મધુપાન સાથે કૃષ્ણનો પર સ્ત્રી ભોગ.

પદ્મપુરાણ ઉત્તરખડ અધ્યાય ૮૩ મો શ્લોક ૫૪ । ૫૫ થી

(૧) "દિવ્ય આસન ઉપર બેસીને કૃષ્ણજીએ અને તેમની સાથમા આવેલી સ્ત્રીઓએ મધુપાન કર્યું દરૂના નશાથી બે ભાન બનેનાઓએ અકેકથી હાથ ભીડાવ્યા છેવટે અતિકામવશ થએલા કુજગહન ઝાડીમા પેશી ગયા" (મ ભી પૃ ૭૬)

॥ ઇતિ મધુપાનથી મત્ત શ્રી કૃષ્ણ સ્ત્રીઓ સાથે ઝાડીમા પેઠા પદ્મ પુ

---

(૨) ગોપીઓના દારૂમાસથી કૃષ્ણ પૂજાયા

શકાકોપ શકા ૩૫૬ મી પૃ ૫૭ મા

"શ્રી કૃષ્ણજી કહે છે કે–આ સઘળી ગોપીઓએ–કશના વધ કરવા અર્થે–દહિ, દુધ, સુરા (દારૂ) માસ આદિથી મારૂ પૂજન કર્યું છે આપ પૌરાણીઓ તો આ સત્ય માનતાજ હશે ?"

આમા મારા બે બોલ–શ્રી કૃષ્ણ ત્રણ ખડના ભોક્તા મહરાજા હતા, આમા તો કોઇનો વાધો છેજ નહિ છતા પુરાણકારોએ જગતના કર્તા હર્તા, અને ગીતામા યુગયુગના ઉદ્ધારક ભગવાન ઠરાવ્યા છે પણ તેમના સબધે જૂઠ લખતા એક બાળક જેટલો પણ વિચાર કર્યો હોય તેમ જણાતુ નથી શ્રી કૃષ્ણને ત્રણ ખડના રાજા માનીએ તો પણ, તેમને એકલા લગ્ગા જેવા ફરતા હતા એમ કેમ રીતે લખી શકાય ? જો એટલો વિચાર કરી કલમ ચલાવી હોત તો કદી પણ એમ લખી શકતા ખરા કે ? અતિ કામવશ થયેલા કુજગહન ઝાડીમા પેશી ગયા ? આમા વધારે શું લખીને બતાવુ ?

કોઇ ગામમા વિધવા બ્રાહ્મણીનો કોઇ પુરૂષની સાથે સબધ થતા લોકોએ ભાડવા માડયા તે બાઇના સબધીઓને ઘણી શરમ ભરી વાત લાગતા તે બાઇને ઘણુ દબાણ કરવા લાગ્યા, ત્યારે તે બાઇએ છેવટનો ઉત્તર એવો આપ્યો કે— **આપણા બધા દેવો** બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવાદિક **બાયડીઓ વિના** એક ઘડી ભરતો રહી શકયા નથી, તો પછી તમો બધા મને શુ કરવાને હેરાન કરી રહ્યા છો ? છેવટે તેઓ ચૂપ થઇ ગયા

પુરાણકારોએ લેખો લખતા દુનીયાનીજ નીતિનો વિચાર કર્યો હોત તો પોતાના કલ્પિત દેવાના સબધે પણ આવા અનીતિ ભર્યા તદ્દન જૂઠા લેખો લખી શકતા ખરા કે ? તેમને ધર્મનો ભય છોડયો તો છોડયો પણ અયોગ્ય લેખ લ-

ખતા દુનીયાનો ભય સા માટે છોડયો ? તેનો પણ વિચાર સાથમા કરી જુવો

॥ ઇતિ (૨) મધુપાનથી મત્ત અને દારૂમાસથી પૂજ્ય કૃષ્ણ, સબધના વિચાર અનેક પ્રકારના કરી બતાવ્યા

---

(૩) પર સ્ત્રીન લાલચુ શુ જગદીશ્વર હતા ?

વિષ્ણુપુરાણ અશ પાચમો અધ્યાય ૧૩ મો શ્લોક ૫૮ મો (મ મી પૃ ૭૮)

" તે ગોપાગનાઓના પતિઓએ, ભાઇઓએ, અને પિતાઓએ ઘણીએ નિવારણ કરી તો પણ ન માન્યુ અને રાત્રીએ કૃષ્ણજીની સાથે ક્રીડા કરતીઓ રહી ઇત્યાદિ "

॥ ઇતિ–ગોપીઓ સાથેની ક્રીડા, વિષ્ણુપુ (૩)

---

(૪) ફરીથી વિશેષ પદ્મપુરાણ ઉત્તરખડ અધ્યયા ૨૪૫ મો પત્ર ૨૫૮ શ્લોક ૧૭૦–૧૭૧ નો ભાવાર્થ (મ મી પૃ ૭૮)

" પોતાના પતિઓનો, પુત્રોનો અને ભાઇઓનો પણ કરેલો છે ત્યાગ તેમજ પોતાના કુળની મર્યાદાનો પણ કર્યો છે ત્યાગ, કામદેવના બાણુથી પીડાને પામેલીઓ તે બધીએ ગોપીઓ, સાથે મળીને કૃષ્ણજીની પાસે આવીઓ અને પોતાની ભુજાઓથી કૃષ્ણનુ આલિગન કરી ભોગ ભોગવવાને લાગીઓ જેમ દેવતાઓ અમૃતનુ પાન કરે તેમ અધરપાન કરતા રહ્યા ઇત્યાદિ "

॥ ઇતિ–ગોપીઓ સાથેની ક્રીડા ફરીથી પદ્મપુ (૪)

---

(૫) ફરીથી વિશેષ શકાકોશ શકા ૧૬ મી, પૃ ૨ માથી—

" ગોપીઓના સ્નાન કરતી વખતે વસ્ત્રાદિ લઇને કૃષ્ણનુ સતાવવુ અને પાણીમા ઉભે રહીને ગોપીઓએ પ્રાર્થના કરવી કે–મહારાજ કૃપા કરીને વસ્ત્ર આપી દો નવીન સનાતન ધર્મના ઇશ્વર કૃષ્ણનુ એ કહેવુ કે તમે જળમાથી નગ્ન નીકળી અને વસ્ત્ર લઇ લ્યો શુ આ નિર્લજ્જપણું નથી ? (ભાગવત) "

॥ ઇતિ–ગોપીઓના વસ્ત્ર હરણ ભાગવત (૫)

વિષ્ણુ, પદ્મ અને ભાગવત—આ ત્રણે પુરાણકારોએ શ્રી કૃષ્ણને ભગવાન રૂપે ઠરાવી પરસ્ત્રીના દૂષણથી દૂષિત લખ્યા છે ખત પણ આજકાલ

વૈદિકમતના પડિતોજ આ વાત પાયા વિનાની જાહેર કરી રહ્યા છે જૈનો તો વાસુદેવની પઢીના ધારક, ત્રણખડના લોકના જેવી રીતે પૂર્વકાળમા આઠ મહારાજાઓ થઇ ગયા છે તેની રીતના આ નવમા કૃષ્ણ પણ મહારાજા જ હતા એમ સ્પષ્ટપણે બતાવી રહ્યા છે આમા સત્ય શુ છે તે વિચારી જુવો

॥ઇતિ પદ્મ પુ વિષ્ણુ પુ ભાગવતાદિકથી–મધુપાન માથે સ્રીના ભોગાદિકનો વિચાર કલમ પાચથી

કૃષ્ણ ભગવાનને આહેડી લખનાર તે કેવો ?

ભાગવત–દશમસ્કધ ઉત્તરાર્ધ અધ્યાય ૫૮ મો પત્ર ૨૦૬ શ્લોક ૧૪ થી ૧૬ નો ભાવાર્થ–(મ મી પ ૭૬)

(૧) ' જે વનમા હાથીઓ અને મૃગો ઘણા હતા, તે વનમા શ્રી કૃષ્ણજી અર્જુનને સાથમા લઇ શીકાર કરવાને ગયા ત્યા વાઘ, સૂયર, પાડા, શરભ, રોજ, ગેડા, ખરગોશ, આદિ ઘણા જાનવરોને બાણોથી વિધી નાખ્યા પછી તે જાનવરોને નોકરો રાજાની પાસે લઇ ગયા ગજા તૃષાથી પીડિત યમુના નદી ઉપર ચાલ્યા ગયા ઇત્યાદિ ”

॥ ઇતિ–શ્રી કૃષ્ણે શીકાર ખેલ્યાનો વિચાર ભાગ ૦ થી (૧)

---

(૨) દારૂમાસથી કૃષ્ણ શુ દેવીને પૂજાવે ?

વિષ્ણુપુરાણ અશ પાચમો અધ્યાય ૧ લો શ્લો ૮૩ થી ૮૬ નો ભાવાર્થ

' યોગમાયાને શ્રી કૃષ્ણજી કહે છે કે–હે દેવિ ! આર્યા, દુર્ગા, દેવગર્ભા, અબિકા, ભદ્રા, ભદ્રકાળી ક્ષેમ્યા, ક્ષેમકરી તૂ છે અને જે નમ્ર થઇને તારી સ્તવના સાજ સવાર કરશે તેના ઇચ્છિત કાર્ય મારા પ્રસાદથી થશે અને તુ પણ દારૂ, માસ અને ભક્ષ્ય ભોજનથી પૂજિત થએલી, પ્રસન્ન થઇને સર્વ કાર્ય કરીશ ? હે સર્વદા ભદ્રે ! તે લોકો મારા પ્રસાદથી નિ સદેહ થશે, તુ જા ઇત્યાદિ ” (મ મી પૃ ૭૭ થી)

॥ ઇતિ–શ્રી કૃષ્ણે દારૂમાસથી દેવીને પૂજાવી વિષ્ણુ પુ૦ (૨)

---

(૩) કૃષ્ણના શીકારમા નારદની સાક્ષી

ભાગવત–દશમ સ્કધ ઉત્તરાર્ધ અધ્યાય ૬૯ પત્ર ૨૪૬ (મ મી પૃ

૮૦) " શ્રી કૃષ્ણજીને શીકાર કરતા નારદજીએ પણ જોયા હતા એમ તેમા જણાવેલુ છે "

॥ શીકાર કરતા શ્રી કૃષ્ણને નારદે જોયા ભાગ૦ (૩)

---

(૪) શીકારનુ પાપ કૃષ્ણ પોતેજ બતાવી રહ્યા છે

ભાગવત દશમસ્કંધ ઉત્તરાર્ધ અધ્યાય ૫૧ મો પત્ર ૧૮૧ શ્લોક ૬૪ મો

ભાવાર્થ " શ્રી કૃષ્ણજી પોતેજ- રાજા મુચુકુંદને શીકાર કરવાનુ પાપ બતાવી રહ્યા છે કે હે રાજન ! તે ક્ષત્ર ધર્મમા રહીને શીકારથી-ઘણા જીવોને માર્યા છે તેવી હવે તૂ મારો આશ્રય લે અને સમાધિસ્થ થઇને તપશ્ચર્યા દ્વારા તે કરેલા પાપનો તુ નાશ કર ? " (મત મીમાંના પૃ ૮૦ થી)

॥ ઇતિ—કૃષ્ણ પોતે રાજા મુચુકુંદને શીકારનુ પાપ કહે છે ભા૦ (૪)

---

(૫) કૃષ્ણજી શીકારનો અભ્યાસ કરતા રહ્યા

મત્સ્યપુરાણ૦ અધ્યાય ૪૫ મો શ્લોક ૧૨ માનો ભાવાર્થ

શ્રી કૃષ્ણજી સ્વાભાવિક રીતે શીકાર કરવાને ગયા ત્યા ઘણા કાળ સુધી અભ્યાસ કરીને પછી પાછા આવ્યા (૧૨) " (મતમીમાંસા પૃ ૧૨૨ મા)

॥ ઇતિ-કૃષ્ણને શીકારના અભ્યાસનુ મત્સ્યપુ૦ કહે છે (૫)

ઇતિ -કૃષ્ણે શીકાર ખેલ્યો ભા (૧) દારૂ માંસથી દેવી પૂજાવી વિષ્ણુપુ (૨) ના શીકારખેલતા નારદે જોયા ભા (૩) ના કૃષ્ણે શીકારનુ પાપ બતાવ્યુ ભા (૪) ના મત્સ્યે-ખેલવાનુ બતાવ્યુ એમ કલમ પાચ

શ્રી કૃષ્ણે ફોઇનુ હરણ કરી દશ પુત્રો પેદા કર્યા

શંકાકોષ શંકા ૨૯૭ મી પૃ ૩૭ માથી

(૧) " શ્રી કૃષ્ણે પોતાના બાપની બ્હેન (ફોઇ) કે જે રાજાઅધિદેવની પુત્રી-મિત્રવિંદાનુ હરણ કરી વિવાહ કર્યો અને તેથી દશ ૧૦) પુત્રો ઉત્પન્ન થયા શુ આ સંભવિત છે ? (ભાગવત સ્કંધ ૧૦ મો અધ્યાય ૫૮ મો)

ઇતિ કૃષ્ણે ફોઇનુ હરણ કરી ૧૦ પુત્રો પેદા કર્યા ભા૦ (૧)

---

(૨) સ્ત્રીનુ રૂપ ધર્યુ તેને દર્પણમા જોયુ, કૃષ્ણ પોતેજ મોહી પડયા ઉપદેશ રત્નાકર પૃ ૫૯ માથી

दर्पणार्पित मालोक्य मायास्त्रीरूपमात्मन आत्मन्येवाऽनुरक्तो य श्रिय दिशतु केशव ॥

ભાવાર્થ–કેશવ (શ્રી કૃષ્ણ) માયાથી સ્ત્રીનુ રૂપ ધરીને દર્પણમા જોવા લાગ્યા અને તેમા પોતે રાગવાન થઇ ગયા તેવા ભગવાન અમારૂ કલ્યાણ કરવા વાળા થાઓ ”

આ સ્તુતિકારની સ્તુતિ બનાવટી વાતો ઉપરથી વિચાર વિનાની થએલી જણાય છે જગદીશ્વર હોય તે એવા ભાન ભૂલેલા હોયજ કેમ ?

॥ ઇતિ દર્પણમા પોતાનુ સ્ત્રી રૂપ જોતા મોહિત (૨)

---

(૩) ભગવાન રાસક્રીડાથી દેવાગનાઓને મોહી લેતા શકાકોશ શકા ૬૩૪ મી પૃ ૬૭ મા—

“ ભગવાનની રાશક્રીડા જોવાથી દેવતાઓની સ્ત્રીઓનુ પણ કામાતુર થવુ શુ આ સભવ છે કે ? શુ કૃષ્ણે કોઇ પૌ ાણી પાસે મોહિની કે વશીકરણના જપ કરાવ્યા હશે ? કે જેથી ઘણી સ્ત્રીયો મોહી પડતી હતી ? (ભાગવત) ”

રાસક્રીડા શુ ભવાઇ જેવી ન ગણાય ? તે શુ ભગવાન કરતા ? ન જાણે પુરાણકારોએ કયા હિસાબથી એ વાત લખી હશે ?

ઇતિ–રાસક્રીડાથી દેવાગણાઓ મોહિત ભાગવત (૩)

---

(૪) રામ સદ્ગુણી, કૃષ્ણ વિષયી નિર્મયાદી હિંદુસ્તાનના દેવો પ્રક રણ ૬ ઠુ પૃ ૧૮૭ થી રોમેશદત્ત કૃત ‘ મહાભારત ’ ઉપરથી પૃ ૩૫ થી

“ ધાર્મિક વૃદ્ધિ માટે વિષ્ણુના અવતારો તરીકે રામ અને કૃષ્ણ વચ્ચે ઘણો લાબો વખત હોવો જોઇએ બન્નેમા અદ્ભુત શક્તિ અને લડાયક બળ લાગુ પાડવામા આવે છે, પણ એમાનો એક સદ્ગુણ અને વિનયનો આદર્શરૂપ હતા અને બીજા વિષયી પણા અને નિર્મર્યાદ અનીતિના નમુના હતા ”

પૃ ૧૮૮ થી “ હિંદુસ્તાનના મોટા ભાગના, એ (કૃષ્ણ) માનીતા દેવ છે અને તરૂણ વર્ગ એમને ઉત્તમમા ઉત્તમ દેવ ગણે છે

“ વાસ્તવિક રીતે જોઇએ તો–વ્હેમ અને શ્રદ્ધાળુપણાના પ્રાચીન

દુર્ગમાથી, અર્વાચીન વિચારની વૃદ્ધિએ હિંદુ ધર્મને, હાંકી કાઢયો છે તેથા તેને આ રાસ રમતા, કામપ્રિય, શૃંગ, દેવપુરૂષના સ્વરૂપ નીચે આશ્રય લે છે અને એમના વિષયી મસ્ત આનંદને ધાર્મિકરૂપ આપી, નવીન રચનામા આવવા પ્રયત્ન કરે છે ”

(૫) આગળ પૃ ૧૮૯ થી નીચેના ઉતારામા-**મહાદેવ** પણ કૃષ્ણની કીર્તિ ગાતા જોવામા આવે છે- “ **બ્રહ્માથી** પણ શ્રેષ્ઠ એવા હરિ શાશ્વત પુરૂષ શ્રી કૃષ્ણ છે સુવર્ણ જેવા પ્રકાશમાન, વાદળા વગરના આકાશમા ઉગેલા સૂર્યના જેવા છે તેમને દશ બાહુ છે, તેઓ મહાતેજસ્વી છે, દેવોના શત્રુના નાશ કરનાર છે અને સર્વ દેવો તમને પૂજે છે બ્રહ્મા તેમના ઉદરમાથી, હુ તેમના માથામાથી, નક્ષત્રો તેમના માથાના કેશમાથી, સુર અને અસુરો તેમના રૂવા માથી અને ઋષિયો અને શાશ્વત દુનિયા તેમના શરીરમાથી ઉત્પન્ન થયા છે તેઓ માનના આપનાર છે, દેવોના કાર્યો સદગત કરવા જન્મ લે છે અને માનુષ રૂપ ધારણ કરી યુદ્ધમા સર્વ પ્રાણીઓનો નાશ કરશે કારણ કે ત્રિવિક્રમ (જેમને ત્રણ પગલા ભર્યા છે) વિના બધા દેવગણો નાયક વિનાના હોઈ દેવકાર્યો કરવા શકિતમાન નથી એ દેવ પુંડરીકાક્ષ છે શ્રીના ઉત્પન્ન કરનારા છે અને શ્રીની સાથે રહેનાર છે હે દેવો ? તમારે સ્તુતિની ઉત્તમ અને પૂજાની માળાએ સાથે એમની પાસે જઈને શાશ્વત બ્રહ્માની પેઠે એમની ઉચિત છે તે પ્રમાણે પૂજા કરવી જોઇએ કારણ કે જે મારૂ અને પિતામહ-બ્રહ્માનુ દર્શન કરવા ઇચ્છતા હોય તેમને પ્રતાપી અને તેજસ્વી વાસુદેવનુ (કૃષ્ણનુ) દર્શન કરવુ તેમનુ દર્શન થયુ એટલે મારૂ દર્શન થયુ કે દેવના પિતામહ બ્રહ્માનુ દર્શન થયુ એ વિષે મને કાંઇ શક નથી હે તપ ! જેમનુ ધન છે એવા દેવો ! તમે એમ જાણો ’ ×

॥ ઇતિ-૧ કૃષ્ણે દેહિનુ હરણ કર્યુ, ૨) દર્પણમા પોતાનુ શ્રી રૂપ જોતા મોહિત ૨) રાસક્રીડાથી દેવાગનાઓ મોહિત ૩) રામ નઠગુણી કૃષ્ણ વિષયી નિર્મ યાદી, ૪, મહાદેવે પણ કૃષ્ણની કીર્તિ ગાઇ એમ પાચ કલમથી

વદિકે જૈન બૌદ્ધની ઉત્પત્તિના લેખો ૯ નુ સ્વરૂપ

વિષ્ણુએ જૈનાદિ મતો સ્થપાવી યજ્ઞોને નિંદ્યા.

કૃષ્ણે વૃહસ્પતિને માયાવીરૂપી દત્યોને વેદધર્મથી ભ્રષ્ટ કર્યા ॥ પદ્મપુરાણ પ્રથમ સૃષ્ટિખંડ અવતાર ચરિત્ર નામના અધ્યાય ૧૩ મો તેમા નીચે પ્રમાણે છે

---

૧ × અનુશાસન ૫૧, મહાભારત (અધ્યાય ૨૫૧ નાપાતર કર્તા)

" બૃહસ્પતિએ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું ચિંતવન કર્યું, એટલે કૃષ્ણજીએ માયાવી પુરૂષ પેદા કર્યો અને બૃહસ્પતિને કહ્યુ કે તમો જાઓ આ, માયાવી પુરૂષ જ બધાએ દૈત્યોને વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરી દેશે તમે ફીકર કરશો નહિ ઇત્યાદિ "

પછી આગળ જતા આ પદ્મપુરાણના લેખકે–તે માયાવી પુરૂષના વેષનુ વર્ણન કરતા–દિગબરના સાધુના વેષનુ વર્ણન કરીને બતાવ્યુ છે અને શિવ પુ૦ ના લેખકે–શ્વેતાબર સાધુના વેષનુ વર્ણન કરીને બતાવ્યુ છે

તેથી પદ્મપુરાણનો લેખક, દક્ષિણ આદિના પ્રદેશમા દિગબરની વસ્તિમા થએલો સિદ્ધ થાય છે

અને બીજો શિવ પુ૦ નો લેખક ગૂજરાત આદિના પ્રદેશમા કે જ્યા શ્વેતાબરની વિશેષ વસ્તિ છે તે પ્રદેશમા થએલો સિદ્ધ થાય છે

વળી વિશેષ એ છે કે પુરાણકારોએ કૃષ્ણના માયાવી પુરૂષથી દૈત્યોને+વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરવાનુ લખીને બતાવ્યુ છે ખરુ પણ તેઓ શાસ્ત્રના સકેતથી ચૂકેલા છે કારણકે ધર્મમાર્ગની પ્રવૃત્તિ મનુષ્યો વિના બીજા પ્રાયે કરી શકતા નથી એમ જૈનગ્રથોમા સ્પષ્ટ રીતે લખીને બતાવેલુ છે અને તેવા લેખો પુરાણકારોએ પણ ઘણા ઠેકાણે લખીને બતાવ્યા છે, તેથી પણ આ બધા લેખો કલ્પિતજ ઠરે છે

મારા વિચાર પ્રમાણે જૈનધર્મનો તેમજ બૌદ્ધ ધર્મનો ઇતિહાસ ચોકકસ ગોઠવાઇ ગયા પછી પુરાણકારોએ ૨૪ અને દશ અવતારો કલ્પી ચોવીશમા ઋષભદેવને–આઠમા, અને દશમા બુદ્ધને નવમા અવતાર રૂપે કલ્પી આ બધી ઉધી, છતી કલ્પનાઓ ગોઠવેલી હોય એમ જણાઇ આવે છે આના પ્રમાણમા જુવો અમારો સપૂર્ણ લેખ નિચ રી પુરૂષોના ધ્યાનમા સહેજે આવી શકે તેમ છે

વળી જુવો–ભાગવત પચમ સ્કધ અધ્યાય ૬ ઠો અને પત્ર ૨૦ મુ જેવી રીતે શિવપુ૦ વાળાએ–કૃષ્ણના માયાવી પુરૂષથી દૈત્યોને વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરવાનુ લખ્યુ છે તેવાજ ઇરાદાવાળુ લખાણ આ ભાગવતમા થએલુ છે તેથી તે કૃષ્ણના માયાવી પુરૂષનો વિચાર ત્યાથીજ કરી લેવો

॥ ઇતિ કૃષ્ણે બૃહસ્પતિને માયાવી સોપી, દૈત્યોને વેદધર્મથી ભ્રષ્ટ કર્યા તેનો વિચાર (૧)

+ માસને ખાવા વાળી તેનુ ભક્ષણ કરનાર તેજ ખરા દૈત્યો ગણાય ? જેનો તે નિષેધક છે તે પછી તે ત્યાથી ?

(૨) ઇંદ્રના પ્રેર્યા વિષ્ણુ બુદ્ધ થયા અને યજ્ઞોને નિંદ્યા

શકકોષ શકા ૪૦૧ મી પૃ ૫૯ (ભાગવત)

" એક રાજાએ અશ્વમેધ યજ્ઞનો આરભ દૃઢ પ્રતિજ્ઞાથી કર્યો તેથી ઇંદ્રને ચિતા થઇ, તેથી વિષ્ણુ પાસે પ્રાર્થના કરી, તેથી વિષ્ણુએ બુદ્ધ અવતાર લઇ યજ્ઞની નિંદા કરી જૈનમતની અહિંસા સિદ્ધ કરી શુ ઇશ્વર અવતાર પણ યજ્ઞની નિંદા કરે છે કે ? ઇત્યાદિ"

॥ ઇતિ–ઇંદ્રના પ્રેર્યા વિષ્ણુ બુદ્ધ થયા ભાગવતે. (૨)

---

(૩) કૃષ્ણ, લક્ષ્મી, અને ગરૂડ ક્રમથી બુદ્ધ, પરિવ્રાજિકા અને શિષ્ય થયા

વળી જુઓ સ્કંદ પુરાણ ખડ ૪ થો. અધ્યાય ૫૮ મો ન ૨૪૫ થી

" શ્રીપતિએ (**શ્રી કૃષ્ણે**) સૌગતનુ (બુદ્ધનુ) રૂપ ધર્યું, લક્ષ્મીએ પરિવ્રાજિકાનુ રૂપ ધર્યું અને ગરૂડ વિષ્ણુના શિષ્ય બન્યા પછી તેમને બૌદ્ધ ધર્મ ચલાવ્યો અને પ્રજાને અધર્મ રૂચિ કરાવી. પછી ગણેશની પ્રેરણાથી વિષ્ણુએ બ્રાહ્મણનુ રૂપ ધરીને, રાજાની પાસે શિવલિંગ સ્થાપન કરાવ્યુ તે લિંગનુ પૂજન કરીને દિવોદાસ રાજા વિમાનમા બેસીને કૈલાસપુરમા ચાલ્યા ગયા ઇત્યાદિ "

॥ ઇતિ કૃષ્ણ બુદ્ધ, લક્ષ્મી–પરિવ્રાજિકા, ગરૂડ–શિષ્ય સ્કંદ પુ (૩)

ઉપરની કલમ ૨ નો વિચાર પોતાનુ પદ રાખવા ઇંદ્રે વિષ્ણુની પાસે બુદ્ધાવતાર લેવડાવી યજ્ઞની નિંદા અને જૈન ધર્મની અહિંસા સિદ્ધ કરાવી, પણ " अहिंसा परमो धर्मः ' એ તો વેદની શ્રુતિથી અનાદિનીજ અહિંસા સિદ્ધ છે આમા નવુ તો એટલુજ મનાય કે જેઓ સ્વાર્થના વશમા પડી નિરાપરાધી જીવોનુ ભક્ષણ કરી નરકમા પડતા હતા તેમને બચાવ્યા એ ઉત્તમ કાર્ય કરતા વિષ્ણુએ શુ અયોગ્ય કાર્ય કર્યું કે જેથી લખીને બતાવ્યુ ?

આગળ ત્રિજી કલમમા–સ્કંદપુરાણવાળો જણાવે છે કે–" **શ્રી કૃષ્ણે** બૌદ્ધ ધર્મ ચલાવી પ્રજામા અધર્મ રૂચિ કરાવી, પછી **ગણેશની** પ્રેરણાથી વિષ્ણુએ બ્રાહ્મણનુ રૂપ ધરીને રાજાની પાસે શિવલિંગ સ્થાપન કરાવ્યુ

સજ્જનો ? અનાદિ કાલના વિષ્ણુ ભગવાનને શુ બાળક જેવા અજ્ઞાની માનવા ? બુદ્ધનુ રૂપ ધરીને પ્રજામા અધર્મરૂચિ કરાવી અને બ્રાહ્મણ રૂપ ધરીને લિંગ સ્થપાવ્યુ આમા કયું સત્ય છે ?

વૈદિકો અથવા પુરાણકારો અક્ષરોના પડિતો હતા પણ સત્ય ધર્મના કે સત્ય તત્ત્વોના પડિતો હોય એમ જણાતુ નથી કારણ જેઓ-જાણીબુજી પોતે ઉધે રસ્તે પડી, બીજાઓને ઉધા પાટા બધાવવા પ્રયત્ન કરતા હોય તે પડિતોને કયા પ્રકારના માનવા ?

ઇતિ-વિષ્ણુએ-બુદ્ધ થઈ જૈનની અહિસા સિદ્ધ કરી ભાગ ૨, ૧ ૩ ૨૬૬ પુરાણે-પ્રજાને અધર્મ રૂચિ કરાવી તેનો વિચાર

(૪) બુદ્ધાવતાર વિષ્ણુની મર્યાદાની બહારનો.

હિદુસ્તાનના દેવોમા-દશ અવતારોનુ વર્ણન આપના પૃ ૧૬૫ થી ૧૬૭ સુધી બુદ્ધાવતાર માટે નીચે પ્રમાણે છે

" બુદ્ધનો અવતાર પ્રથમ વિષ્ણુના અવતાર ચક્રની બહાર હતો અને તેટલા માટે કેટલાક પુરાણોમા તેને વિષે બહુ થોડી સૂચના છે એવી સૂચના કરવામા આવી છે ત્યા બૌદ્ધ ધર્મ બ્રાહ્મણ ધર્મનો એવો વિરોધી નથી કે બેની વચ્ચે કઇ સમાધાન થાયજ નહિ એમ દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરી બે ધર્મ વચ્ચે કાઇ સમાધાન કરવાનો ઇરાદો હોવો જોઇએ ૧ બૌદ્ધ ધર્મના વિરોધને લીધે બ્રાહ્મણો એવો ઉપદેશ કરે છે કે, દોષોનો પ્રચાર કરવા માટે વિષ્ણુએ બુદ્ધનો અવતાર લીધો-આ વાત આપણે સ્મરણમા રાખીએ તો હિદુઓના પુસ્તકમા બુદ્ધને વિષે ઘણીજ થોડી કે ક્ષુદ્ર હકીકત છે તેથી આપણને આશ્ચર્ય પામવાનુ નથી ભાગવત પુરાણમા કહ્યુ છે કે-" બુદ્ધ તરીકે પોતાના શબ્દોથી વિષ્ણુ નાસ્તિકોને ખોટે માર્ગે દોરવે છે "

આ કેવી ભયકર કલ્પના ? અવતારી દેવ તિરસ્કારવા લાયક દોષોનો ઉપદેશ કરે છે તો પણ લોકોને બૌદ્ધ માર્ગના થતા અટકાવવાને બ્રાહ્મણોએ એ ઉપાય યોજ્યો હતો. આ તિરસ્કારનુ કારણ આપવા માટે એ અવશ્ય યાદ રાખવુ જોઇએ કે, એક વખત આખા ઉત્તર હિદુસ્તાનમા હિદુધર્મને બદલે બુદ્ધ ધર્મ પ્રધાન તરીકે ચાલતો હતો. કેટલાક સૈકા પ્રાધાન્ય ભોગવ્યા પછી, બૌદ્ધ ધર્મ તેની અદર રહેલા દોષો, તેના વિભાગો, મઠજીવન, અને પ્રવૃત્તિના અભાવથી ક્ષય પામ્યો જે વિશાળ ગગાના મેદાનમા બુદ્ધે જન્મ લીધો અને પવિત્ર ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો, ત્યા આજે ભાગ્યેજ એક પણ બૌદ્ધ જોવામા આવે છે બધાની સાથે સમાધાન થાય એવા વ્યાપક હિદુધર્મમા બુદ્ધ ૨ પોતાનો

* ચેમ્બર્સના એન્સાઇકલો પીડિયામા ગોલ્ડ સ્ટકર વિગેરેનો લેખ જુવો

૨ બુદ્ધના જીવનની વાત ભા ૩ પૃ ૭

મનાયો અને બ્રાહ્મણોના પુરાણોમા વિષ્ણુના અવતાર તરીકે તેને માટે સ્થાન થયુ આ પ્રમાણે બૌદ્ધધર્મ પરાજય પામ્યો છે અને હિંદુધર્મમા ડુબી ગયો છે, તો પણ તેણે તેના વિરોધીઓ ઉપર કદી પણ જતી ન રહે એવી નિશાની મૂકી છે આજે હિંદુ તેમજ બૌદ્ધ બનેના વિચારમા સરખી રીતે બધી બાબતમા પ્રવૃત્તિના જીવન કરતા નિવૃત્તિના યોગમય જીવન તરફ વધારે વલણ છે એમિઅલ કહે છે કે–" પ્રવૃત્તિએ અશુદ્ધ તરફ વળેલો વિચાર છે " તેટલા માટે પૂર્વની પ્રજા નિવૃત્તિ પસદ કરે છે જીવન એ આત્મનો પરિશ્રમ અને સતાપ છે અને મરણ ભયને ઉત્પન્ન કરવાને બદલે ઇચ્છવા લાયક પદાર્થ છે જીવનની સર્વ પ્રવૃત્તિનો છેવટનો હેતુ પરમાત્મામા એક રૂપ થવાનો છે, જન્મ પહેલા આત્માની જેવી સ્થિતિ હતી તેવી પામવાને એટલે પરમાત્માથી અવિભક્ત, અભિન્ન થવાનો એકત્વ પામવાનો છે "

॥ ઇતિ–દોષોનો પ્રચાર કરવા વિષ્ણુ બુદ્ધ થયા તેને વિચાર

---

(૫) કૃષ્ણે માયાવી પુરુષથી દૈત્યોને વેદધર્મથી ભ્રષ્ટ કર્યા શિવપુ

શિવપુ ાણુ જ્ઞાનસહિતા અધ્યાય ૨૧ મો (મ ગી પૃ ૧૦૫)

" શિવપુરાણુમા લખ્યુ છે કે–શ્રી કૃષ્ણુજીએ પોતાના શરીરથી એક માયાવી પુરુષ પેદા કર્યો અને આજ્ઞા કરી કે તમો જાઓ અને દૈત્યોને× વેદ ધર્મથી રહિત કરો ? તે આનાં મલવાની સાથે તે માયાવી પુરુષે હજારો દૈત્યોને વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કર્યા, ઇત્યાદિ ઘણુ લખ્યુ છે "

(સમીક્ષા) કૃષ્ણુજી એક પોતે મોટા રાજા છે તેનો વણુ ખડના લોકતા વાસુદેવ કહે છે, માત્ર તે વખતના અક્ષરોના પડિતોએ–પાતાનો સ્વાર્થ સાધવા ઇશ્વરરૂપે લખી દીધા હોય, એમ આજકાલના અનેક પડિતોના મતથી પણ સિદ્ધ થાય છે તેથી ન તો તેમનામા માયાવી ઉત્પન્ન કરવાની સત્તા છે, કે ન તો કોઇ ઉત્પન્ન કરેલો જણાય છે, આ તો પુરાણુકારોએ કેવળ ગપ્પ ચલાવી છે બીજી વાત એ છે કે બ્રાહ્મણોએ ચલાવેલો વેદધર્મ હિંસાદિક પાપોથી દૂષિત થએલો છે; તેથી તેમનામા સત્યરૂપ વેદ ધર્મ રહ્યોજ નથી તો પછી વેદધર્મથી ભ્રષ્ટ કરવાનુ રહ્યુજ કયા? કદાચ માનીએ કે માયાવી પુરુષે વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કર્યા, તો વિચારવાનુ કે—સત્યધર્મથી ભ્રષ્ટ કરનાર કે કરાવનાર પોતે જ

× વેદધર્મ એટલે જ્ઞાનધર્મ, તેનુ જુદુ નામ નથી જીવે નાશ પ્રાણ વગરનુ મનાતા હોય તે દૈત્યો કે જીવોનુ રક્ષણ મનાય ॥ ?

ધર્મથી ભ્રષ્ટ થએલો પરમાત્માની પંક્તિમાજ કેવી રીતે દાખલ કરી શકાય? તેથી ચોખ્ખેચોખ્ખુ આ તૂત ઉભુ કરેલુ સિદ્ધ થાય છે

॥ ઇતિ કૃષ્ણના માયાવી પુરૂષે-દૈત્યોને વેદ ધર્મથી ભ્રષ્ટ કર્યા તેનો વિચાર (૫)

(૬) પૃથુના યજ્ઞનો ભગ કરવા ઇન્દ્રે જે જે રૂપ લીધા તે જૈન બૌદ્ધાદિક થયા

ભાગવત-સ્કધ ૪ થો અધ્યાય ૧૯ મો (શ ૪૪૯ મી પૃ ૭૦)

"પૃથુનો યજ્ઞ ભગ કરવા ઇન્દ્રે જે જે રૂપ લઇને મૂકી દીધા હતા તે ઉપરથી-જૈન, બૌદ્ધ અને કાપાલિક વિગેરે પાખડ (પા-પાપ અને ખડ-નિશાની) પથો ઉત્પન્ન થયા" "ઇન્દ્રે યજ્ઞ તોડવાની ઇચ્છાથી કેટલા બધા મોટા પાખડના માર્ગો ઉત્પન્ન કર્યા ?" શુ આ માનવુ ઉચિત છે ? જો ઉચિત હોય તો, ઇન્દ્ર કે જે સવ સનાતન ધર્મી દેવલોક છે તેનો રાજા છે, તો તેના ઉત્પન્ન કરેલા પથ પાખડ પથ શી રીતે હોઇ શકે ? ઇન્દ્રના ઉત્પન્ન કરેલા પથ અમારા પૌરાણીઓએ અવશ્ય પાળવાજ જોઇએ, કેમકે ઇન્દ્ર તેમનો પૂજ્ય દેવજ છે ! આ જગાએ જૈન, બૌદ્ધ અને કાપાલિક પાખડ પથ શબ્દો આવ્યા છે તો જરૂર આ ભાગવત જૈન, બૌદ્ધવિગેરે ધર્મ, ચાલ્યા પછીજ કોઇ પૌરાણીએ વ્યાસના નામથી રચેલુ હોય એમ કેમ ન મનાય ? કેમકે વર્તમાનમા તો માત્ર વર્તમાન અને ભૂતકાળનાજ દાખલા આપી શકાય છે જો અમારા પૌરાણીઓ તરફથી એમ બચાવ લાવવામાં આવે કે એતો ભવિષ્યના શબ્દો છે તો તેમ પણ મનાય એમ નથી કેમકે "પથો ઉત્પન્ન થયા" એવા શબ્દ છે "પથો ઉપન્ન થશે" આ શબ્દો નથી માટે તે પથો ચાલ્યા પછી ભાગવત રચાયેલુ સાબિત થાય છે તેમજ જો ભવિષ્યના એ શબ્દો છે એમ એ મીનિટ માટે માની લઇએ તો, સવાલ એ ઉભો થાય છે કે,-ઇસુખ્રીસ્તીનો ધર્મ જે હાલ હિદમા ચાલે છે, થીઓસોફી, પ્રાથના સમાજ, દાદુપથી વિગેરે પથો થશે એમ કેમ ભાગવત કર્તાએ કોઇ જગોએ લખ્યુ નથી ? માટે ચોક્કસ સિદ્ધ થાય છે કે ભાગવત જૈન વિગેરે પાખડ પથ ચાલ્યા પછી અમારા પોપજીઓએ વ્યાસના નામથીજ લખી નાખેલુ હોવુ જોઇએ પૌરાણીઓ ખુલાશો કરશે કે ?"

વળી આગળ શ,-૪૪૭ માનો લેખ જુવો—"એ પ્રમાણે ઇન્દ્ર પથો ચલાવ્યા અને "લોકો તેમા તણાઇ જાય છે તે જુવો" શુ ઇન્દ્રે પાખડ પથ ચલાવ્યા ત્યારથીજ કઇ વગર વિચાર કરેજ લોકો તેમા ઘુસી ગયા કે ? સત્યાસત્યનો વિચારજ નહિ કર્યો હોય કે ? આ જગોએ સાફ જણાય છે કે જૈન, બૌદ્ધ મતમાં

પ્રવર્તાવશે એવી ભવિષ્યવાણી આ ત્રિજા પ્રકરણમા આવી છે

આગળ પૃ ૯૨ ના છેલ્લા ભાગમા–"યુગપુરાણ શાલિશુકને સપ્રતિની હયાતિમા સૌરાષ્ટ્રનો રાજા કહે છે અને વાયુપુરાણ એને દશરથનો ઉત્તરાધિકારી લખે છે તે એમ બતાવે છે કે–શાલિશુક કુમારાવસ્થામા પશ્ચિમમા સૌરાષ્ટ્રના સાશકનો અધિકાર ભોગવતો હતો અને પછીથી, સપ્રતિની હયાતીમાજ પૂર્વમા દશરથની ગાદીએ આવ્યો હતો સુહસ્તિએ કરેના પ્રતિબોધથી સપ્રતિ રાજાએ જૈનધર્મ અગીકાર કર્યો હતો તેની સાથે નાનો ભાઈ શાલિશુક પણ જૈન થયો સભવે છે અને તેણે જૈન શાસનના સ્થાપન અર્થ જ સપ્રતિએ સૌરાષ્ટ્રનો શાસક નીમ્યો સભવનીય છે સપ્રતિ અને કુમારપાળની પ્રશસા જૈન ગ્રથકારો મુક્ત કઠે કરે છે તે યોગ્ય છે પરન્તુ આ દેશમા જૈન ધર્મને પ્રથમ પ્રચાર કરવાનો જસ તો યુગપુરાણ જણાવે છે તે પ્રમાણે નાના ભાઈ શાલિશુકને ઘટે છે "

આગળ પૃ ૧૦૨ મા—'કર્તા અને કૃતિ'ના સબધે–યુગપુરાણ—જેનો અતિમ અધ્યાય છે તે ગર્ગ સહિતા પ્રો૦ રેપ્સન (મોડુ લખાએલુ પુસ્તક કહે છ) પ્રખ્યાત પાશ્ચત્ય પડિત મેક્સ મુલરના મતવ્યને અનુસરી ઐતિહાસિક સ્મિથ તેને ઇસ્વીસનના બીજા, ત્રિજા સૈકામા મૂકે છે પરતુ ગર્ગાચાર્ય કાણ્વવશના સમયનાજ અહેવાલથી અટકે છે તે ઉપરથી પ્રસ્તુત સહિતા સુશર્મા પછી બહુ મોડી નહી રચાયી હોય એમ માનવાને કારણ મળે છે

પૃ ૧૦૩ મા—ઉપલબ્ધ વાચના અત્યત ભ્રષ્ટ છે, તે ઉપરથી ભ્રષ્ટ વાણીમા મૂલે ગ્રથ રચાયો હશે

પૌરાણિક યુગવ્યવસ્થામા–કૃષ્ણ ભગવાન સ્વધામ પધાર્યા ત્યારથી કલિયુગનો આરભ કહ્યો છે ભાગવત પુરાણમા સચવાઈ રહેલો લોક નીચે મુજબ છે

યસ્મિન્, કૃષ્ણોદિવ યાતસ્તસ્મિન્નેવ તદાઽહનિ ॥
પ્રતિપન્ન કલિયુગ મિતિ પ્રાહુ પુરાવિદ ॥

આગળ પૃ ૧૦૩ માજ–પુરાણોના એ સપ્રદાયને યુગપુરાણ કલિયુગના વર્ણનમા અનુસરે છે તે સળગ ઇતિહાસ આપતુ નથી પરતુ અસાધારણ બનાવો સક્ષેપમા નોંધે છે એમા એક તરફ શાલિશુકે સૌરાષ્ટ્રમા બળથી જૈન ધર્મ સ્થાપ્યાનો તેમ બીજી તરફ પુષ્યમિત્રે યવન કર્યા માટે ઝગડો મડાવ્યાનો પણ નિર્દેશ છે સ્થવિરો ઘરબારીનુ સર્વસ્વ ધર્મલાભના મિષે ખાઈ ખલાસ કરતા હતા એ વિષે કહ્યુ છે તેની સાથે ત્રૈવર્ણિકો શૂદ્ર જેવા બની ગયા હતા તે વિષે પણ કહ્યુ છે તે ઉપરથી કર્તાની પક્ષપાત રહિત દૃષ્ટિની કાંઈક પ્રતીતિ થાય છે

હવે લેખના અંતમા જણાવ્યુ છે કે–ઉપરના સંશોધનમા ક્વચિત ભળતા, ક્વચિત શક્ય, ક્વચિત સંભાવ્ય ક્વચિત અનુમાન પ્રાપ્ત, ક્વચિત સુગણ લબ્ધ, ને ક્વચિત ઇતિહાસ સિદ્ધ પાઠ ગોઠવ્યા છે તે એટલાજ ઉદ્દેશથી કે જોઇએ યુગપુરાણની ગ્રંથ થોડી કે ઉકેલે છે? મોતીની લિપ્સાએ દરિયામા ડુબકી મારનાર મરજીવાની મુઠીમા લોકો કહે છે તેમ અંધારે અજવાળુ કરનાર એક પણ રત્ન આવે તો શ્રમ પાણીમા ગયો ન કહેવાય "

કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ

।। ઇતિ જૈનોના શાલિશુક વિષે યુગપુ૦ ની ભવિષ્ય વાણી (૮)

પંડિત કેશવલાલ ભાઇએ યુગપુરાણનો વિચાર કરીને બતાવ્યો, થોડુ હુ પણ લખીને બતાવુ છુ

ગર્ગ સંહિતાના અન્તમા–યુગપુરાણ નષ્ટ, ભ્રષ્ટ જેવુ લખાયુ તેથી એ ભવિષ્યવાણી પાછળથી કોઇ પંડિત માનીએ લખી હોય એવુ અનુમાન ન કરી શકાય ?

બીજી વાત–યજ્ઞકર્મનો ધ્વંસ કરવાની વૃત્તિવાળો, અધર્મી, ભ્રષ્ટ બુદ્ધિવાળો, શાલિશુક રાજા થશે એ ભવિષ્યવાણી નિ પક્ષપાતવાળી છે ? કદાચ યજ્ઞમા હોમાતા નિરપરાધી જીવો ઉપર દયા થતા તેમનો બચાવ કરવા પ્રયત્ન કરેલો હોય તેટલા માત્રથી અધર્મી અને ભ્રષ્ટ બુદ્ધિનો કહી શકાય ખરો કે ? ' वेदाविनिंदितायेन ' એ ગીત ગોવિંદના વાક્યમા બુદ્ધને ભગવાન બતાવ્યા છે પણ વેદની હિંસા નિંદતા નિંદ્યા નથી તો પછી તમે તેમને ભ્રષ્ટ શાથી લખો છો ?

આજે વર્તમાન કાળમા–જીવોના ઘાતકોને શુદ્ર તરીકે ઘણા લોકો માનશે અને કહી પણ દેશે. અને વ્રતનિષ્ટમા રહેનારા, જીવોના રક્ષકોને, લોકો પૂજ્ય કહે અથવા માને તેમા યુગપુરાણવાળાને ખુચવા જેવુ શુ હતુ ?

આ યુગપુરાણનો લેખક કોઇ પંજાબી હોવો સંભવે છે કારણ જૈન સાધુઓને પૂજ્ય કહેવાની પ્રથા પંજાબમા આજસુધી ચાલુ છે

આગળ જણાવ્યુ છે 'કે–" ધર્મલાભતુ મિષ પોકારતા સ્થવિરો નિર્ભય પણે સંસારીનુ ખાઠ ખલાસ કરશે " આ ભવિષ્યવાણી નિ પક્ષપાતપણુ સૂચવે છે ખરી ? વૈદિક મતના લાખો સાધુઓ કે જે ગૃહસ્થોથી નિર્વાહ કરનારા અને તેમનાથીજ ઘણા માનદાન બનેલા તેમા આટામા લૂન જેટલા પણ નહી જેવા

જૈનોના સ્થવિરો નિર્વાહપુરતુ સિદ્ધાન્નજ ગ્રહણ કરનાર ગ્સારીનુ ખાઇ ખલાશ કરવાવાળી ભવિષ્યવાણી કેટલી સાચી ? ખરુ જોતા જેઓ પુત્રાદિકના પરિવારવાળા થએલા, બીજા કુટુંબોથી નિર્વાહ ચલાવવા આશા ધરી બેઠા હોય તેઓજ સસારીનુ ખાઇને ખલાસ કરવાવાળા હોય, તેમને છોડી દઇ સ્થવિરોને લખીને બતાવ્યા તેમા લેખકની ભૂલ થએલી માનવી કે હિંસા મૂઢતા થએલી માનવી ? છતા લખવુ કે કર્તાની પક્ષપાત રહિત દ્રષ્ટિની પ્રતીતિ થાય છે એ કયા વિચારથી કલ્પી લીધુ ?

લેખના અતમા જણાવ્યુ છે કે–" મોતીની લિપ્સાએ દરિયામા ડુબકી મારતા અધારે અજવાળુ કરનાર એક પણ રત્ન આવે તો શ્રમ પાણીમા ગયો ન કહેવાય "

આ લખવુ અધારામા ફાંફા મારવા જેવુ ન ગણાય કે ? કારણ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ હિદુધર્મના ચારે વેદો, બ્રાહ્મણ પુસ્તકો અને ઉપનિષદો ખૂબ ફેદી ફેદીને જોયા અધારામા અજવાળુ કરવાવાળુ એક પણ રત્ન તેમના હાથમા ન આવ્યુ છેવટે ચાર લાખ શ્લોકના પ્રમાણવાળા પુરાણોને જુઠા કહીને બતાવ્યા તો પછી આ યુગપુરાણ કે જેમા નષ્ટ ભ્રષ્ટ જેવુ કોઇ પડિતમાનીના લેખથી જૈન ધર્મને હલકો પાડવાની ખોટી નજર થએલી શુ કામ આવશે ? અગ્રેજો જૈન ધર્મને માન આપી રહ્યા છે તે તેમની સત્ય નિષ્ઠાથી આપી રહ્યા છે ? નહી કે જોર જુલમથી ?

અનાદિના અથવા ઇશ્વરકૃત વેદાદિક શાસ્ત્રોમાથી, અધારે અજવાળુ કરે તેવુ એક પણ રત્ન કોઇ ન મળવાથી, નષ્ટ ભ્રષ્ટ જેવા યુગપુરાણમા ખોલવાનો પ્રયત્ન તે નીચેના દ્રષ્ટાત જેવો ન ગણાય ? ઉષ્ણકાળમા અત્યત તૃષાક્રાત માણસ સ્નિગ્ધ છાયાના ઝાડ નીચે જઇ સુતો, સ્વપ્નમા બધા સમુદ્રોનુ પાણી પીધુ છતા તેની તૃષા શાન્ત ન થઇ છેવટે તૃણ ઉપર પડેલા ઓસના પાણી ચાટીને તૃષા શાન્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો, તેથી તેની તૃષા શાન્ત થાય ખરી ?

પડિતજીને અમારૂ કહેવુ એ છે કે-સત્ય કયા છે તે જોવાને પ્રયત્ન કરવો તે શ્રેષ્ટ છે બાકી તો આ પ્રકાશના સમયમા જુઠા ફાફા મારવા જેવુ ગણાશે ?

॥ ઇતિ યુગપુરાણમા બનાવેલા ભવિષ્યનો વિચાર (૮)

---

(૯) બ્રાહ્મણોનો વેદ ધર્મ તે હિસાથી કલુષિતજ

વેદનો અર્થ જ્ઞાન છે તેથી આત્મિક જ્ઞાનનો ધર્મ તેજ વેદધર્મ છે પરન્તુ બ્રાહ્મણ ધર્મ તેવો શુદ્ધ રહ્યો નથી કેમકે તે તો હિંસા કર્મથી દૂષિત ઠરેલો છે

જુવો—પદ્મપુરાણ ક્રિયાયોગ સાર સપ્તમ ખંડ ગંગાસાગર મહાત્મ્ય વર્ણન નામ અધ્યાય. છઠ્ઠો પત્ર ૧૪ મા (મ મી પૃ ૧૧૨)

वेदा विनन्दिता येन विलोक्य पशुहिंसन ॥
सकृपेन त्वया येन तस्मै बुद्धाय ते नम

ભાવાર્થ—યજ્ઞોમા ઘણા પશુઓનો નાશ થતો જોઇ-શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને દયા ઉત્પન્ન થઇ તેથી પોતે બુદ્ધનો અવતાર ધારણ કરીને હિંસક વેદોની નિંદા કરી તે બુદ્ધ ભગવાનને અમારો નમસ્કાર થાઓ ! ”

સમીક્ષા—અનાદિના વેદ, અનાદિનાજ કૃષ્ણ ભગવાન, ત્યારે બુદ્ધાવતાર પહેલા શું જીવોને હોમવામા ભગવાન સામેલ હતા ? એમ આપણાથી માની શકાય ખરૂં કે ? પદ્મપુરાણનો લેખ જણાવે છે કે-ભગવાનને દયા ઉત્પન્ન થવાથી બુદ્ધાવતાર ધારણ કરીને તે વેદની હિંસાને નિંદી ત્યારે શું પહેલા હિંસામા સામેલ હતા ? ભગવાનતો સામેલ નજ હતા તેથી આ લેખ કોઇ પણ બાજુથી વિશ્વાસને પાત્ર થતો નથી અગરજો બુદ્ધને કૃષ્ણના અવતારજ માનતા હોતતો બુદ્ધ ધર્મનો નાશ કરવા શંકરાચાર્ય એટલુ બધુ ધાધલજ શું કરવાને મચાવતા? આતો લોકોને બતાવવાના દાતજ જુદા છે માટેજ અમો કહીએ છીએ કે-આ ચાલતો બ્રાહ્મણનો વેદધર્મ છે તે શુદ્ધ સ્વરૂપનો છેજ નહિ.

ઇતિ વૈદિક પદ્મપુરાણકારે-હિંસાથી દૂષિત વેદ ધર્મના ઉદ્ધારક બુદ્ધને કરેલો નમસ્કાર

॥ ઇતિ-જૈનોના ૨૨ મા તીર્થંકર શ્રી નેમનાથ, તેમના સમયે થએલુ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવાદિકનુ નવમુ છેલ્લુ ત્રિક, જૈન અને વૈદિક ઇતિહાસ પ્રમાણે કિંચિત વિચાર બતાવી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવનો સબંધ પુરો કર્યો છે. ॥

પુરાણ ૧૮ ના નામ અને તેના શ્લોકની સંખ્યા

સ્કંદપુરાણની પ્રસ્તાવનામાંથી,

આ ૧૮ રે પુરાણના નામ અને તેના શ્લોકની સંખ્યા ભાગવતના બારમા સ્કંધમા નીચે પ્રમાણે જણાવેલી છે.

(૧) બ્રહ્મ	(બ્રહ્મપુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૧૦ હજાર
(૨) પાદ્મ	(પદ્મ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૫૫ હજાર
(૩) વૈષ્ણવ	(વિષ્ણુ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૨૩ હજાર
(૪) શૈવ	(શિવપુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૨૪ હજાર
(૫) ભાગવત	(ભાગવત પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૧૮ હજાર
(૬) નારદીય	(નારદ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૨૫ હજાર
(૭) માર્કંડેય	(માર્કંડ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૯ હજાર
(૮) આગ્નેય	(અગ્નિ પુરાણ,)	શ્લોક સંખ્યા	૧૫૪૦૦ હજાર
(૯) ભવિષ્ય	(ભવિષ્ય પુરાણ,)	શ્લોક સંખ્યા	૧૪૫૦૦ હજાર
(૧૦) બ્રહ્મવૈવર્ત	(બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા,	૧૮ હજાર
(૧૧) લિંગપુ	(લિંગ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૧૧ હજાર
(૧૨) વરાહ	(વરાહ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૨૦ હજાર
(૧૩) સ્કંધ પુ	(સ્કંદ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૮૧૧૦૦ હજાર
(૧૪) વામન	(વામન પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૧૦૦૦૦ હજાર
(૧૫) કૂર્મ	(કૂર્મ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૧૭૦૦૦ હજાર
(૧૬) મત્સ્ય	(મત્સ્ય પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૧૪૦૦૦ હજાર
(૧૭) ગરૂ	(ગરૂડ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૧૯૦૦૦ હજાર
(૧૮) બ્રહ્માંડ	(બ્રહ્માંડ પુરાણ)	શ્લોક સંખ્યા	૧૨૦૦૦ હજાર

સર્વ સંખ્યા–ચાર લાખ શ્લોકની પુરાણકારોએ જણાવી છે તે પ્રમાણે લખીને બતાવી છે આ ૧૮ પુરાણોની ટીપ્પણી સાથે ઘણા પુરાણોમા હોય છે

આ પુરાણોના માટે સુજ્ઞ સજ્જનોને મારી નમ્ર વિનતી

૧ વરાહ, ૨ વામન, ૩ કૂર્મ, અને ૪ મત્સ્ય—ક્રમથી શ્લોક–૨૪ ૧૦ ૧૭ અને ૧૪ હજાર સર્વ સંખ્યા ૬૫ હજાર ની આ ચારે વિષ્ણુએ લીધેલા અવતારો મુખ્ય દશમાંના છે આ અવતારો અંનેક પંડિતોથીઅશ્રદ્ધેય ગણાયા છે, આ કલ્પિતઅવતારોના નામથી ઊભા કરેલા પુરાણોમા સત્યતા કેટલીકહો ?

આગળ–બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને શિવ ક્રમથી શ્લોક–૧૦ ૨૩ ૨૪ સર્વે મલીને ૫૭ હજાર છે એ ત્રણ દેવોનો પણ ખરો પત્તો નથી જુવો અમારા લેખો તો પછી તે ત્રણ દેવોના નામથી પુરાણોમા પણ સત્યતા કયાંથી આવશે ?

ભવિષ્યોત્તર પુરાણમા—માઘ કૃષ્ણ દશીની કથા આપતા લખ્યુ છે કે "ઇદ્ર સભામા પચાસ કોટી નાયિકાઓનો નાચ થઇ રહ્યો હતો ત્યા-પુષ્પવતી અને માલ્યવાનૃ અનુ રાગવાલા થતા ઇદ્રના શાપથી મર્ત્ય લોકમા દુખી થયા તેવામા માઘ કૃષ્ણની જયા નામની એકાદશી આવી, તે દાઢયમા ભુખે રહ્યા-તેથી શ્રી કૃષ્ણના પ્રભાવથી પૂર્વના સ્વરૂપમા આવ્યા અને **વિમાનમા** બેસીને સ્વર્ગે ગયા ઇદ્રે પુછયુ કે તમાર પિશાચ પણ કેવી રીતે દૂર થયુ ? તેમને ઉત્તરમા જણાવ્યુ કે—શ્રી કૃષ્ણના પ્રભાવથી અને એકદશીના વ્રતથી પછી ઇદ્રે તેઓની પૂજા કરી ", ઇત્યાદિ

આમા વિચારવાનુ કે—દ્વારિકાનો દાહ અને પોતાના સર્વકુટુબના નાશ વખતે શ્રી કૃષ્ણ પ્રત્યક્ષ હતા છતા તેમના પ્રભાવથી કોઇપણ પ્રકારનો બચાવ ન થયો હતો તો પછી પુષ્પવતી અને માલ્યવાનૃમા કૃષ્ણનો પ્રભાવ કયા હિસાબથી પહોચી ગયો ?

આ લેખના હિશાબથી ભવિષ્ય પુરાણમા સત્યતા કેટલી હશે ?

કૂર્મ પુરાણમા—યુધિષ્ઠરે કૃષ્ણને પુછયુ કે-વૈશાખ શુકલ એકાદશીનુ ફલ શ્યુ ? ત્યારે શ્રી કૃષ્ણે-વસિષ્ઠજીએ રામને કહેલી કથા સભલાવી કે-સીતાના વિરહથી દુખી રામે વસિષ્ઠજીને પુછયુ, વસિષ્ઠજીએ કહ્યુ કે-હે રામ ? તમારા નામથી મનુષ્ય પવિત્ર થાય તો પણ હુ કહુ છુ કે-સરસ્વતીના તીરે દ્યુતિમાન રાજાના રાજ્યમા ધનપાલ શ્રેષ્ઠિ તેણે પાચ પુત્રો હતા, સર્વથી નેષ્ટ નીતિવાળા પાચમા પુત્રને કાઢી મુકયો તેજ નગરમા ચોરી કરીને પેટ ભરતો, અનેક વખતે પકડાતા માર ખાધો છેવટે નાસીને કોડીન્યઋષિના આશ્રમે પહોચ્યો, કોડીન્યના વસ્ત્રના સ્પર્શથી પાપ મુકત થયો, પછી કોડીન્યના ઉપદેશથી વૈશાખ શુકલ એકાદશી કરી દિવ્ય શરીરવાળો થઇ ગરૂડના ઉપર બેસી વૈષ્ણવ લોકમા પહોચ્યો વિચારવાનુ કે-વસ્ત્રના સ્પર્શ માત્રથી પાપ મુકત થવાય ? વૈષ્ણવલોક કયે ઠેકાણે છે ? અને ત્યાથી ગરૂડ મોકલ્યો કોણે ?

આપણે પુરાણોના સબધે વિચાર કરીએ—

વરાહ, વામન, કૂર્મ, મત્સ્ય આ ચાર નામના પુરાણો-કલ્પિત અવતારોના સબધવાળા કલ્પિત ગણાય કે નહી ? ।

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને શિવ-આ ત્રણ દેવો ખરા સિદ્ધ થતા ન હોય ત્યારે ગરૂડ અને લિંગ એ બે અને ત્રણ દેવોના સબધવાલા એક દર એ પાચ પુરાણો પણ સત્ય કેવી રીતે માની શકાય ? એક દરે આ નવ પુરાણો કલ્પિત ઠરે ત્યારે તો બીજા રહેલા નવ પુરાણો પણ કલ્પિત ઠરે કે નહિ ।

આજકાલના પંડિતો પુરાણોને કલ્પિત જ કહે છે

પચાવન હજાર શ્લોકના પ્રમાણવાળા× પદ્મપુરાણમાં પાર્વતીજીને મહાદેવજી કહી રહ્યા છે કે-તામસ શાસ્ત્રો કયા કયા છે? મહાદેવજીએ ઉત્તર આપ્યો કે—

જેના સ્મરણ માત્રથી **જ્ઞાનીઓનો** પણ અધઃપાત થઇ શકે છે તે **તામસ** શાસ્ત્રોના નામ આ છે-પાશુપત વગેરે-શૈવ શાસ્ત્રો, કણાદ રચિત વૈશેષિક, ગૌતમ રચિત ન્યાય શાસ્ત્ર, કપિલનું સાંખ્ય શાસ્ત્ર, બૃહસ્પતિ રચિત ચાર્વાક શાસ્ત્ર, બુદ્ધ પ્રણીત બૌદ્ધશાસ્ત્ર, અને નગ્નમત, નીલપટમત, માયાવાદ તથા જૈમિનીય શાસ્ત્ર, હે ગિરિજે! એ બધા **તામસ** શાસ્ત્રો છે! **તામસ** પુરાણો પણ છે-જેના નામ આ છે ૧ મત્સ્ય, ૨ કૂર્મ, ૩ લિંગ, ૪ શિવ, ૫ સ્કંદ, ૬ અગ્નિ-એ છ **તામસ** પુરાણો છે

૧ વિષ્ણુ, ૨ નારદીય, ૩ ભાગવત, ૪ ગરૂડ, ૫ પદ્મ, ૬ વરાહ એ છ સાત્વિક! ૧ બ્રહ્માંડ, ૨ બ્રહ્મવૈવર્ત, ૩ માર્કંડેય ૪ ભવિષ્યત્, ૫ વામન, તથા ૬ બ્રાહ્મણ એ છ **રાજસ**

અને એજ પ્રકારે સ્મૃતિઓ પણ ત્રણ પ્રકારની છે—૧ વસિષ્ટ સ્મૃતિ, ૨ હારિત સ્મૃતિ, ૩ વ્યાસ સ્મૃતિ, ૪ પરાસર સ્મૃતિ, ૫ ભારદ્વાજ સ્મૃતિ, અને ૬ કાશ્યપ સ્મૃતિ એ છ **સાત્વિક** સ્મૃતિઓ છે।

૧ યાજ્ઞવલ્કય, ૨ આત્રેય, ૩ તૈત્તિર, ૪ દાક્ષ, ૫ કાત્યાયન, અને ૬ ઠી વૈષ્ણવ, એ છ સ્મૃતિઓ **રાજસ** છે। તથા ૧ ગૌતમ, ૨ બૃહસ્પતિ ૩ સંવર્ત ૪ યમ, ૫ શંખ, અને ઊશનસ એ છ સ્મૃતિઓ **તામસ** છે

(આનંદાશ્રમ અ ૨૬૩ ભાગ ૪, શ્લો ૧ થી ૯૧)

સાત્વિક કયા હિસાબથી? તેમાં પણ ગંદા પણું ઓછું નથી જુવો અમારે બનો પૂર્વનો લેખ ॥

આ ઉપરના લેખમાં કિંચિત્ વિચાર-જેના સ્મરણ માત્રથી જ્ઞાનીનોઓ

× આ પદ્મપુરાણમાં—મત્સ્ય, કૂર્મ, લિંગ, શિવ, સ્કંદ, અને અગ્નિ-એ છ ને તામસ પુરાણો કહ્યા સર્વ સંખ્યા-એક લાખ સાઠી બાસઠ હજારના શ્લોકના સ્મરણથી તો જ્ઞાનીઓનો પણ અધઃપાતજ થવાનું કહી બતાવ્યું અને-વિષ્ણુ, નારદીય, ભાગવત, ગરૂડ, પદ્મ, અને વરાહ

પણ અધ પાત થાય–એટલે તેનુ પઠન પાઠન કરવાવાળો દુર્ગતિમા પડે એજ અર્થ કરી શકાય કે બીજો ?

ચાર્વાક, બૌદ્ધ, નગ્ન મત, નીલ પટ–આતો વેદ બાહ્ય જુદા મૂકી દઇએ બૌદ્ધાદિક શાસ્ત્રનો વિચાર તો ઘણા પડિતોએ કરી બતાવેલો છે

પરતુ જે શાસ્ત્રો વૈદિક મત સાથે સબધ ધરાવનારા હોવા છતા તામસ ગણાવેલા છે–અને જેના પઠન પાઠનથી દુર્ગતિ મનાતી હોય તેનો વિચાર કરવાની જરૂર છે—૧ પાશુપત વગેરે શૈવ શાસ્ત્રો, એટલે શિવના નામથી રચાએલા શાસ્ત્રોના પઠન પાઠન કરનારાઓનો અધ પાત મનાય ?

૧ વૈશેષિક, ૨ ન્યાય શાસ્ત્ર, ૩ સાખ્ય, ૪ માયાવાદ, ૫ જૈમિનીય આ પાચ જાતના શાસ્ત્રો પણ વૈદિક મતના (વેદને વળગીને ચાલવાવાળા) પ્રચલિત છે અને તે બધા શાસ્ત્રોના પઠન પાઠન કરવા વાળાઓનો પણ અધ પાત થવાનો એમ મહાદેવજી પાર્વતીજીને કહી રહ્યા છે, શુ એ વાત સાચી લખાએલી હશે ?

આગળ ૧૮ પુરાણોમા ૭ પુરાણો તામસ છે-૧ મત્સ્ય, ૨ કૂર્મ, ૩ લિગ ૪ શિવ, ૫ સ્કદ, અને ૬ ઠુ અગ્નિ આ છ પુરાણોના શ્લોકની સખ્યા ક્રમથી ૧૪, ૧૭, ૧૧, ૨૪, ૮૧, ૧૫ હજાર આ બધા છ તામસ પુરાણોની સખ્યા દોઢ લાખ ઉપર થવા પામે છે, તેના કર્તા શુ વ્યાસજી હતા ? કે કોઇ બીજા સત્ય માર્ગથી ઉધા માર્ગે પડી, બીજા જીવોને ઉધે માર્ગે પાડનારા હતા ? આ બધુ કથન મહાદેવજીનુ છે ? મહાદેવજી કોઇ ખરા દેવ તરીકે હતા કે કેવલ બનાવટી હતા ? આ બધો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

૧ વિષ્ણુ, ૨ નારદીય, ૩ ભાગવત, ૪ ગરૂડ, ૫ પદ્મ અને ૬ ઠુ વરાહ, આ છ પુરાણો સાત્વિક બતાવ્યા છે ખરા પણ આમા સાત્વિકપણુ કયા ઠેકાણે છે ? અમારા બધા પૂર્વેના લેખો જુવો સાત્વિક પણુ સિદ્ધ થાય છે ॥

ગૌતમાદિક છ સ્મૃતિઓને તામસ બતાવી, અને તેના પઠન પાઠનથી અધ પતન થતુ પદ્મપુરાણવાળાએ, જાણ્યુ હોય તે તો તે જાણે, પરતુ વસિષ્ઠાદિક છ સ્મૃતિઓમા સાત્વિક પણુ કયા હિસાબથી કહી બતાવ્યુ હશે ? આ સાત્વિક સ્મૃતિઓમા પણ–હિસાદિકના વિધાનથી ઉત્પન્ન થતા–માસાદિકનુ ભક્ષણ તો લખીને બતાવેલુ છે માટે આ પદ્મ પુરાણના લેખનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ ॥

આ અવસર્પિણીમાના તીર્થંકર ૨૨ મા અને કૃષ્ણ વાસુદેવાદિકનુ છેલ્લુ

નવમું ત્રિક કહી બતાવ્યું હવે ૨૨ માના પછી અને ૨૩ માના પહેલા બારમા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી છેલ્લા થયા છે તેમનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે-

બારમા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી

ચિત્ર અને **સંભૂત** બે ચંડાળ ભાઈઓ, **નમુચિનામના** મંત્રી પાસેથી સંગીત વિગેરે કળા શીખી ઘણા પ્રવીણ થયા પણ લોકો તેમના ચંડાળપણાની અવજ્ઞા કરતા હોવાથી વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી તેઓ **હસ્તિનાપુરમાં** આવતા સંભૂત આહાર માટે નગરમાં ગયો ત્યાં **નમુચિ** કે જે આ બે મુનિની માતા સાથે કુસંબંધમાં આવ્યો હતો અને જેથી તેને નાશી જવું પડયું હતું તે આ નગરમાં **સનત્કુમાર** ચક્રીનો પ્રધાન થયો હતો. તેણે આ મુનિને મારી નગર બહાર કાઢવા માંડયો પણ મુનિના મુખમાંથી તેજોલેશ્યાથી અગ્નિની જ્વાલાઓ નીકળતા આખું નગર ભયભીત થયું સનત્કુમારને આની ખબર પડતા મુનિને ક્ષમાવ્યા તેનું સ્ત્રીરત્ન **સુનંદા** પણ વાંદવાને આવી તેના કેશ સંભૂત મુનિને અડતા, તેણે નિયાણું કર્યું કે જો મારા તપનો પ્રભાવ હોય તો હું આવી સ્ત્રીરત્નનો ભોક્તા થાઉં ત્યાંથી મરી તે બ્રહ્મદેવલોકમાં **દેવ** થયો ત્યાંથી ચ્યવી તે કાંપીલ્ય નગરમાં રાજા **બ્રહ્મની** સ્ત્રી **ચુલનીને** પેટે પુત્રપણે અવતર્યો બ્રહ્મરાજા મરણ પામતા તેની દેખરેખ માટે તેનો મિત્ર રાજા **દીર્ઘ** ત્યાં રહેવા લાગ્યો દીર્ઘ ચુલનીની સાથે પ્રેમ સંબંધમાં પડયો. આની **ધનુમંત્રીને** ખબર પડતા બ્રહ્મદત્તને વાત કરી બ્રહ્મદત્તે તેમનો સંબંધ છોડાવવા યુક્તિ પ્રયુક્તિથી સમજાવ્યા આથી તેઓને તેને મારી નાખવા પ્રયત્ન કરવા માંડયો લાક્ષાગૃહમાં તેણે વધુ સાથે મોકલી બાળી નાખવાની ગોઠવણ કરી ધનુમંત્રીને આની ખબર પડતા તેણે તે ઘરથી બે ગાઉ સુધીની સુરંગ ખોદાવી અને પોતે તેના છેડા આગળ દાનશાળા મંડાવી રહ્યો ચુલનીએ લાક્ષાગૃહમાં બ્રહ્મદત્તને તેની વધૂ સાથે રાત્રે મોકલ્યો, ધનુમંત્રીએ તેને બચાવવા પોતાના પુત્ર **વરધનુને** સાથે મોકલ્યો મોડી રાત્રે ઘર સળગ્યું એટલે વરધનુએ સુરંગ વાટે બ્રહ્મદત્તને બહાર કાઢયો સવારે દીર્ઘરાજાએ ઘરમાં એક લાશ જોતા, બાકીના બે નાશી ગયાનું જાણી, તેમને શોધી મારી નાખવા માણસો દોડાવ્યા, અનેક રીતે બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુ તેમના હાથમાં ફસાતા તેમાંથી છુટી તેઓએ નાશવા માંડયું બ્રહ્મદત્ત જ્યાં જાય ત્યાં આદર સત્કાર અને કન્યાઓ મેળવવા લાગ્યો પછી સૈન્યને લઈને પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો અને દીર્ઘરાજા સાથે યુદ્ધમાં **ચક્રરત્ન** ઉત્પન્ન થતા તે ચક્રથી તેણે દીર્ઘનું માથું કાપી નાખ્યું

બ્રહ્મદત્ત આપત્તિમાં રખડતો હતો ત્યારે એક **બ્રાહ્મણે** તેના ઉપર ઉપ

કાર્ય કર્યો હતો બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી થતા તેની પાસે આવ્યો ઉપકારના બદલામા બ્રહ્મદત્તે તેને કાઇ માગવા કહ્યુ, ત્યારે બ્રાહ્મણે તમે જમો છો તે રસોઇ મને જમાડો. ચક્રીએ કહ્યુ કે તને પચશે નહિ, પણ બ્રાહ્મણે હઠ કરી રાજાને અનેક મેણા માર વાથી રાજાએ તે પોતાનુ ભોજન તેણે તેના કુટુમ્બ સાથે જમાડયુ આથી તેઓ ઉન્માદમા આવી જઇ રાત્રે માતા, પુત્ર, પુત્રી, પિતા અને ભાઇ બ્હેન વિગેરેના સબધ ભૂલી જઇ પરસ્પર કામ ચેષ્ટા કરી સવારે આથી તેઓ એકબીજાને મોઢુ બતાવતા શરમાવવા લાગ્યા બ્રાહ્મણે રાજા ઉપર ક્રોધ કરી નિશ્ચય કર્યો કે આજે મને માદક પદાર્થ ખવાડી હેરાન કર્યો આથી તેણે રાજાને નુકશાન કરવાનો વિચાર કર્યો તે શહેર બહાર ગયો હશે ત્યા તેને એક ભરવાડને કાકરીઓ તાકી પીપળાના પાન કાણો કરતા જોયો તેણે તે ભરવાડને બોલાવી રાજાની આખો ફોડી નાખવા ધન આપી સમજાવ્યો તે ભરવાડે ભીતની ઓથે સતાઇ રહીને હાથી ઉપર બેસી જતા ચક્રવર્તીની આખો ઉપર કાકરા તાકી તેની બન્નેઆખો ફોડી નાખી ભરવાડને પકડતા તેણે બ્રાહ્મણની હકીકત કહી દીધી બ્રહ્મદત્તને આથી બ્રાહ્મણ જાતિ ઉપર અત્યત તિરસ્કાર આવ્યો જેથી મત્રીને હુકમ કર્યો કે બ્રાહ્મણોની આખો કાઢી તેવો વિશાળ થાળ મને આપો મત્રીએ શ્લેષમાતક ફલથી થાળ ભરી રાજાને આપ્યો, રાજા તે ફળોને આખો સમજી ખુબ ક્રૂર ભાવથી તેણે હાથવતી મસળ્યા કરતો દુષ્ટવૃત્તિથી સો વષનુ આયુષ્ય પુરૂ કરીને સાતમી નરકે ગયો.

॥ ઇતિ જૈન પ્રમાણે-૧૨ મા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીનુ કિંચિત્ સ્વરૂપ તેની સાથે શ્રી કૃષ્ણના સબધવાળા પ્રકરણ ૩૮ માની સમાપ્તિ.

પ્રકરણ ૩૯ મું

૨૪ મા તીર્થંકર શ્રી મહાવીરના થએલા ૨૭ ભવ

જૈનોના બોધિસત્વનો (સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિવાલાનો) કિંચિત્ વિચા

આ સૃષ્ટિ અનાદિકાળની પ્રવાહરૂપથી ચાલતી આવેલી છે તેમા ભમ
કરતા અનંત એકેંદ્રિયના જીવોથી લઇ પંચેંદ્રિય તકના જીવો આ ૮૪ લા
જીવો યોનિયોમા પોતાના કર્મના વશમા પડેલા ભટકયાજ કરે છે તેમાથ
જે જે જીવો પોતાની ભવિતવ્યતાથી કે, પોતાના સત્કર્મના યોગથી, ઉપર
કોટિમા ચઢતા છેવટે સદ્‌ગુરૂના સંયોગથી બોધબીજ (સમ્યક્ત્વ)
પ્રાપ્તિ મેળવી સર્વજ્ઞ પણુ મેળવ્યા પછીથીજ મોક્ષમા ગયા અર્થાત્ સ
દુખોથી મુક્ત થયા એ પ્રમાણે જૈનોની માન્યતા છે તે પ્રમાણે આજ સુધીમ
અનંત જીવો મોક્ષમા ગયા છે તેમા પણ વખતો વખત ભૂલેલા ધર્મને બતાવના
એક તેવા પ્રકારના મધ્યમ કાળમા ચોવીશ જ ધર્મના નાયકો થાય છે,
અનાદિકાળનો કુદરતીનોજ કાયદો બધાઇ ગએલો છે આ ચાલુ અવસર્પિણી
પૂર્વે તેવા તેવા મધ્યના સમયમા તેવા ધર્મના નાયકોની ચોવીશીઓ
અનંતી થઇ ગઇઓ છે, પણ તે બધાઓનો પત્તો મેળવી શકીએ તે
નથી માત્ર આ ચાલુ અવસર્પિણીમા થએલા ૨૪ ધર્મના નાયકો જે પોથ
પાને ચઢી ગયા છે તેમનો વિચારજ કિંચિત્ કરી શકીએ તેમ છે
કેમકે આ ૨૪ ધર્મના નાયકોની ગણત્રી મુખ્ય મુખ્ય ગણાતા ધર્મોમ
દાખલ થએલી છે જુવો કે-હિંદુઓમા ચોવીશ અવતારોના નામથી છે બૌદ્ધમા
ગૌતમની સાથે પચીશ ધર્મના નાયકો ગણાવ્યા છે મુશલમાનોમા-૨
પેગેબરોથી મનાયા છે અને જૈનોમા ૨૪ તીર્થંકરોના નામથી પ્રસિદ્ધ છે આ
ચોવીશ ધર્મના નાયકોની માન્યતા જોતા પૂર્વે જરૂર કોઇ એકજ ધર્મ હશે
પાછળથી પૂર્ણજ્ઞાનના અભાવે પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે ભેદ પાડતા ગયા
હોય એમ ૨૪ ધર્મના નાયકોથી કલ્પી શકાય તેમ છે

જૈનોમા ૨૪ માના પહેલા **ઋષભદેવ** છે અને છેલ્લા ચોવીશમા
મહાવીરસ્વામી બુદ્ધના સમકાલીન થએલા જગ જાહેર છે

આ અવસર્પિણીના કાળમા અનાદિ કાળથી ભટકતા અનંત જીવોમાના

ધર્મના મ ર્ગનો રસ્તો બતાવનાર થયા છે તેમના સો પુત્રોમાના મોટાપુત્ર ભરતચક્રવતીના નામથીજ આ ભારતખડની પ્રસિદ્ધી થએલી છે

હાલના ચાલતા વેદોમા અવતારોના સબધે લેખ જણાતો નથી છતા જૈનોના ચોવીશ તીર્થંકરોથી ૨૪ ની, અને બૌદ્ધોના દશ બૌધિસત્વથી દશની સખ્યાને ગ્રહણ કરીને વૈદિકોના પુરાણુકારોએ ૨૪ અને દસ અવતારો કલ્પ્યા અને આ અવસર્પિણીમા પહેલવહેલો ધર્મનો માર્ગ બતાવનાર એવા શ્રી ઋષભદેવને વિષ્ણુના ચોવીશ અવતારમા આઠમા અવતારરૂપે ગોઠવ્યા અને મત્સ્ય, કુર્માદિક દશ અવતારમા બુદ્ધને નવમા અવતાર રૂપે ગોઠવ્યા. આવા પ્રકારના લેખોમા સત્યતા કેવા પ્રકારની સમાએલી હશે ? મોટા મોટા પુરાણુના લેખકોના માટે માગ જેવા અજ્ઞ લેખકે શુ લખવુ ? હવે બુધ્ધના સમકાલીન શ્રી મહાવીર તે પણ અ નાદિ કાળના અનત જીવોમાનાજ એક જીવ છે અને બોધબીજની પ્રાપ્તિ થયા પછી પણ કર્મના પરાધીન પણે મોટા સત્તાવીશ ભવના અતેજ ૨૪ મા તીર્થંકર પણે થાય છે તેથી તેમના સત્તાવીશ ભવ નામ માત્રથી લખીને બતાવીએ છીએ

॥ ઇતિ જૈનોના બોધિસત્વોનો (સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિવાળાનો) વિચાર

ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીરના સત્તાવીસ ભવ.

પહેલા તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવજી સત્ય ધર્મની પ્રાપ્તિ થયા પછી તેરમા ભવે આ અવસર્પિણીના કાળમા પહેલ વહેલા ધર્મના નાયક પણાનો હોદો ભોગવી આ ચાલતી દુનીયાને ધર્મના માર્ગે પાડી પોતે મોક્ષમા જઈને બીરાજ્યા તેવીજ રીતે બીજા તીર્થંકરો પણ થોડા ઘણા ભવો કરીને ભૂલેલા ધર્મમા પાછા લોકોને જોડીનેજ પોતે મોક્ષમા જઇને બીરાજ્યા છે, અને છેવટમા થએલા શ્રી મહાવીરસ્વામી તો સત્યધર્મની પ્રાપ્તિ થયા પછી પણ કર્મના પરાધીનપણે મોટા સત્તાવીશ ભવ કર્યા પછીજ ચોવીશમા તીર્થંકરપણે બુદ્ધના સમકાલીનપણે થયા છે તેમના ભવ સબધે કિંચિત લખીને જણાવુ છુ

पूर्वं त्व नयमारभूपति १ रभू सौधर्मऽदारक २। श्च्युत्वा नाम मरीचि ३। रत्र सुमना स्त्व पचम ४। कौशिक ५। देव प्रागुदिवि ६। पुष्पमित्र ७। मिति य सौधर्मकल्प सुरो ८। ऽग्निद्योत ९। स्त्रिद'गो द्वितीयतविय १०। विप्रोग्नि भूत्याह्वय ११। गीर्वाणस्तु सनत्कुमारतत्रिपे विप्राग्रणीर्नामतो भारद्वाजगृही १३। चतुर्थतविपे स्त्खो द्विज स्थावर. १५। नात्री पचमके सुरालयवर १६। श्री विश्वभूतिर्नृप १७। शुके निर्निरकुजरों १८। ऽत्र भरत विष्णुस्त्रिद्श्री १९। भव ॥ ॥ सप्तम्यां भुवि नरको २०। मृगपति २१। स्तुर्याऽनरनो नारकी २२। चक्रीच प्रियमित्रक २३। सुरवर शुके २४। नृपो नदन २५। श्री पुष्पोत्तरके विमान

કર્વ શ્રી પ્રાણત સ્વર્ગ નાત્રી ૨૬। કીર્તિત સપ્તવિંશતિભવો મૂરા શ્રી વીરશ્રિય ૨૭॥

આ ત્રણ કાવ્યનો કિંચિત સાર-અનાદિકાળના અનત જીવો મ સારમા કર્મના સ જોગથી ફર્યાજ કરે છે પણ સમ્યકત્વની (સત્યધર્મની) પ્રાપ્તિ થયા પછી તે જીવ મોક્ષની યોગ્યતામા દાખલ થાય છે કદાચ ફરીથી મિથ્યા ભ્રમમા પડી જાય તો પણ કોઈ હદવાના સમયમા મોક્ષના રસ્તે પડી જાય છે

તે પ્રમાણે બુદ્ધના સમકાલીન થએલા ચોવીશમા તીર્થંકર સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થયા પછી **સત્તાવીશમા ભવે શ્રી મહાવીર** ભગવાન થયા છે

૧-૭ પહેલા ભવે-જ બૂદ્વિપના વિદેહની વિપ્રા વિજય મા જયતી નગરીના રાજા શત્રુમર્દન, તેમના તાબાના ગ્રામાધિપતિ **નયસાર**-રાજાના આદેશથી વનમા લાકડા લેવાને ગએલા ત્યા ભુલા પડેના સાધુને આહારાદિકથી સતોષી તેમની પાસેથી સત્યધર્મનો બોધ મેળવી જીવતા સુધી પાળ્યો (૧)

ત્યાથી **બીજાભવે** સૌધર્મ દેવલોકમા-એક પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા **દેવતાપણે** ઉત્પન્ન થયા (૨)

ત્યાની સ્થિતિ પૂરી થયા પછી **ત્રિજા ભવે** આ અવસર્પિણીમા પહેલ-વહેલા સત્ય ધર્મના પ્રવર્તક શ્રી ઋષભદેવ, તેમના મોટા પુત્ર ભરત ચક્રવર્તી તેમના પુત્ર **મરીચિ** નામે ૮૪ પૂર્વ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા થયા ઋષભદેવની પાસે વ્રત લીધુ, પાલન કરવામા અશક્ત બનવાથી ત્રિદડીનો વેષ કલ્પ્યો, પણ શુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ આપી લોકોને ઋષભદેવની પાસે મોકલતા એક વખતે ઋષભદેવે ભવિષ્યમા થનારા ત્રિષષ્ઠિ (૬૩) શલાકા પુરુષના નામ ભરત આગળ જણાવતા પ્રશ્ન થયો કે આપણી પરિષદમા તેમાનો કોઈ જીવ છે

ઋષભદેવે-**મરીચિને** આ ભારત ક્ષેત્રમા ત્રિપૃષ્ટ નામે પહેલા **વાસુદેવ** અને વિદેહમા **પ્રિયમિત્ર** નામે ચક્રવર્તી થયા પછી પાછા આ ભરતમા ૨૪ મા **શ્રી મહાવીર** તીર્થંકર થવાનુ જણાવ્યુ ભરતે મરીચિને કહ્યુ કે-વાસુદેવ અને ચક્રવર્તી થઈ તીર્થ કર થશો તે છેલ્લા પદને મારૂ આ વદન છે પણ આ તમારા ત્રિદડીના વેષને નથી

એમ સાભળતા મરીચિને કુળનો મદ થતા ભુજા સ્ફોટન કરી મકલાતા બોલ્યા કે આ હા ! હુ વાસુદેવ, ચક્રવર્તી અને તીર્થંકર થઈશ ? આ હા ! મારૂ કુળ કેવુ ઉત્તમ ! વળી હુ વાસુદેવમા **પહેલો**, પિતા ચક્રવર્તીમા **પહેલા**, અને પિતામહ (દાદા) તીર્થંકરોમા **પહેલા**

આ પ્રમાણે કુલના અભિમાનથી તેમને નીચગોત્ર નામના કર્મને ઉપાર્જન કર્યું

ઋષભદેવ મોક્ષમા ગયા પછી એક વખતે–કપિલ નામા કુલપુત્રને **મરીચિએ** ઋષભદેવનો કહેલો માર્ગ સંભળાવ્યો કપિલે કહ્યુ તમે કેમ પાળતા નથી ? હુ અશક્ત છુ ત્યારે શુ તમારામા ધર્મ નથી ? પોતાના લાયક શિષ્ય જાણીને કહ્યું કે મારા માર્ગમા પણ ધર્મ છે કહી **કપિલને** શિષ્ય કર્યો એમ તીર્થંકરના માર્ગથી જુદા ધર્મનુ સ્થાપન કરતા કોટાકોટી સાગરોપમના કાલસુધીના સંસારના ભ્રમણરૂપ બોજામા ઉતર્યા, અને પાપની આલોચના કર્યા વગર બ્રહ્મચર્યાદિક પુણ્યના યોગથી ચોથેભવે **બ્રહ્મદેવ** લોકમા દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા ॥ ૩ । ૪ ભવ ॥

(પ્રસંગિક)–કપિલપણ આસુરી વિગેરે શિષ્યો કરી બ્રહ્મદેવલોકમા દેવતા પણે ઉત્પન્ન થયો, પરંતુ અવધિ (વિભગજ્ઞાન) થી સ્વરૂપ જાણી મતના મોહથી પૃથ્વી ઉપર આવી આસુરી વિગેરેને પોતાના તત્ત્વો શીખવી સાંખ્યમતની પ્રવર્તી કરાવી સુખ સાધ્યમા લોકો જલદી પ્રવર્તે છે જૈનોમા ઋષભદેવના ચાલતા શાસનમા કપિલ થયાનુ છે અને ઋષભદેવના પછી પચ્ચાસ કોટિ સાગરોપમના અન્તરે બીજાતીર્થંકર **અજિતનથા** અને બીજા ચક્રવર્તી **સગર** થયા છે અને સગરના સાઠ હજાર પુત્રો પણ બતાવેલા છે

પુરાણકારોએ—સગરના સાઠ હજાર પુત્રોને બાલનાર કપિલ મુનિ લખ્યા છે અંતર ઘણો લાંબો છે સગર ચક્રવર્તીનો સબંધ લખતા કેટલુક અમોએ લખીને જણાવ્યુ છે તેનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

આતો પ્રાસંગિક કપિલ મુનિનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ

હવે મહાવીરના સબધને કહીએ છીએ

મહાવીરનો જીવ **ચોથા ભવે** બ્રહ્મદેવલોકમા હતા ત્યાના સુખરૂપ આયુષ્યના અંતે **પાચમા ભવે** કોલ્લાક નામના ગામમા એસી (૮૦) લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળા પાચમા ભવે **કૌશિક** નામે બ્રાહ્મણ થયા અને ત્રિદંડી થયા બાદ મરણ પામી છઠા ભવે સૌધર્મ દેવલોકમા **દેવતાપણે** ઉત્પન્ન થયા પછી **સાતમા ભવમા**–સ્થુણ નામના ગામમા **પુષ્યમિત્ર** નામે બ્રાહ્મણ થયા છેવટે ત્રિદંડીપણુ અંગીકાર કરી બહોતેર (૭૨) લાખ પૂર્વનુ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી **આઠમા ભવે** પણ સૌધર્મ દેવલોકમા મધ્યમા સ્થિતિના **દેવતાપણે** ઉત્પન્ન

થયા અહી સુધી પાચમો, છઠો, સાતમો, અને આઠમો ભવ કહી બતાવ્યો ૫, ૬, ૭ અને ૮ મહાવીરના ભવ થયા

આઠમા ભવે પહેલા સૌધર્મ દેવલોકમા દેવપણે હતા ત્યાથી ચ્યવીને **નવમા ભવે** ચૈત્ય નામના ગામમા (૬૪) ચોસઠ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળા **અગ્નિદ્યોત** નામે બ્રાહ્મણ થયા તે ભવમા પણ ત્રિદડી થઈ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી **દશમા ભવમા**–બીજા ઇશાન દેવલોકમા દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા

ત્યાથી ચ્યવીને **અગીયારમા ભવમા** મદિર નામના સનિવેશમા **અગ્નિભૂતિ** નામે બ્રાહ્મણ થયા આ ભવમા પણ ત્રિદડી થયા અને છપ્પન લાખ પૂર્વનુ આયુષ્ય ભોગવી મરણ પછી **બારમા ભવમા** ત્રિજા સનત્કુમાર દેવલોકમા મધ્યમ દેવતા થયા હવે ત્યાથી ચ્યવીને **તેરમા ભવે** શ્વેતબી નગરીમા ભારદ્વાજ નામે બ્રાહ્મણ થયા તે ભવમા ત્રિદડી થઇ ચુમાલીશ (૪૪) લાખ પૂર્વ આયુષ્યના અંતે મરણ થયા પછી **ચૌદમા ભવે** ચોથા માહેદ્ર દેવલોકમા મધ્યમ દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા ત્યાથી ચ્યવીને બીજા કેટલાક ભવોમા ભ્રમણ કર્યા બાદ **પદરમા ભવે** રાજગૃહીમા **સ્થાવર** નામે બ્રાહ્મણ થયા તે ભવમા પણ ત્રિદડી થઇ ચોત્રીશ (૩૪) લાખ પૂર્વ આયુષ્યના અંતે મરણ પછી **સોલમા ભવે** પાચમા બ્રહ્મદેવલોકમા મધ્યમ દેવના થયા ત્યાથી ચ્યવીને બીજા ઘણા ભવોમા ભ્રમણ કર્યા પછી **સત્તરમા** ભવમા કેટલુક જાણવા જેવુ વિશેષ થયુ છે તે બતાવીએ છીએ

રાજગૃહિમા–રાજા **વિશ્વનદી**, રાણી પ્રિયગુ તેમનો પુત્ર **વિશાખાનદી**, રાજાનો નાનોભાઇ વિશાખાભૂતિ, સ્ત્રી **ધારણી** છે હવે મરીચિનો જીવ બીજી ગતિઓના **ભ્રમણથી** નીકળી સત્તરમા ભવમા ધારણીના પુત્ર વિશ્વભૂતિ નામે થયા પુખ્ત વયે અતપુર સાથે પુષ્પ કરડક નામના ઉદ્યાનમા ક્રીડાના માટે પેઠા પાછળથી કાકાનો પુત્ર **વિશાખાનદી** પણ ક્રીડાને માટે ત્યા જઇ ચઢયો પણ તે બહારની બાજુ ચોભી રહ્યો

તે સમયે પ્રિયગુ રાણીની દાસીઓ ત્યા પુષ્પો લેવા ગયેલીઓ પણ લીધા વગર ઘેર આવી આ બનાવ રાણીને કહ્યો પુત્રના અપમાનથી રાણીને ક્રોધ ચઢયો રાજાને ખબર પડતા કલેશની શાન્તિના ઉપાય માટે લડાઇની ભેરી વગડાવી તે સાભળી વિનીત **વિશ્વભૂતિ** સભામા આવ્યો રાજાની આજ્ઞાથી લશ્કર લઇ તાબાના **પુરૂષસિહની** પાસે ગયો પણ તેણે આજ્ઞાવંત જોઇ પાછા આવ્યા ફરીથી ઉદ્યાનમા જતા–દ્વારપાળે કહ્યુ કે અદરમા **વિશાખાનદી** છે

એમ સાભળતા વિચાર થયો કે મને ઉદ્યાનમાથી બહાર કાઢવા આ કપટ રચ્યુ એમ જાણી કોઠીના થડમા મુઠી મારી બધા કોઠા નીચે પાડીને દ્વારપાળને કહ્યુ કે—જો મને પિતાની ઉપર ભક્તિ ન હોતી તો આ કોઠીના ફળોની પેઠે તમારા બધાઓના મસ્તકો ભૂમિ ઉપર પાડતો છેવટે ઠગાઇવાળા ભોગોને ધિક્કારી પરદેશમા જઇ સભૂતિ નામના મુનિ પાસે દીક્ષા લઇ લીધી વિશ્વનદી રાજા, નાનાભાઇને લઇ તેમની પાસે ગયા નમસ્કાર કરી ક્ષમા યાચી રાજ્ય લેવાને પ્રાર્થના કરી પણ મુનિ લોભાયા નહિ તેથી બધાએ ઘેર પાછા આવ્યા **વિશ્વભુતિ** મુનિ જ્ઞાનાભ્યાસમા વધી તપશ્ચર્યામા લીન થતા કૃષ શરીર થયા ગુરૂની આજ્ઞાથી એકલ વિહાર કરતા મથુરામા આવ્યા ત્યા રાજાની પુત્રીને પરણવા અનેક રાજાઓમા **વિશાખાનદી** પણ આવેલો છે હવે માસની તપસ્યાના અન્તે આહારના માટે ફરતા મુનિ વિશાખાનદીના પડાવ આગળથી નીકળ્યા, તેમના માણસોએ હાસપૂર્વક કહ્યુ કે જુવો પેલો વિશ્વભૂતિ કુમાર જાય છે, એમ કહી ચેષ્ટા કરવા લાગ્યા વિશાખાનદીએ પણ શત્રુની દૃષ્ટિએ જોયા તેવામા ગાયની અથડામણી થતા મુનિ પૃથ્વી ઉપર પડયા તે જોઇ હાસી પૂર્વક બોલ્યા કે—" કોઠીના ફળોને પાડનારૂ તારૂ બળ કયા ગયુ " તે સાભળતા મુનિને કોપ ચઢયો અને પોતાનુ બળ બતાવવા ગાયને શીંગડાવતી પકડીને આકાશમા ફેકી દીધી અને **વિશાખાનદી** ઉપર આતર વૈરના લીધે નિયાણુ (સકલ્પ) કર્યો કે—" આ મારા ઉગ્ર તપના પ્રભાવથી ભવાતરમા હુ એને મારવાવાળો થાઉ " આ વિશ્વભતિ મુનિ કોટિ વર્ષનુ આયુષ્ય પુરૂ કરી વિશાખાનદી સાથેના વૈરનુ આલોચન કર્યા વગર મરણ પામી અઢારમા ભવે સાતમા શુક્રદેવલોકમા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા

શ્રી મહાવીર ભગવાનના પ્રથમ નયસારના ભવથી લઇ શુક્રદેવલોકના દેવતા સુધી ૧૮ ભવ થયા હવે ૧૯ મા ભવે આ અવસર્પિણીમા જે નવ વાસુદેવાદિકના ત્રિક થએલા છે તેમા પહેલવહેલા વાસુદેવ અગીયારમા તીર્થંકરના સમયમા થયા તે આ મહાવીરનો જીવજ થએલો છે તેનો કિચિત વિચાર તે સ્થાનમા આપેલો છે તો પણ વીર ભગવાનના ૨૭ ભવનો સબધ અખડિત રાખવા આ સ્થાનમા પણ કિચિત સબધ લખીને બતાવુ છુ

અગીયારમા તીર્થંકર શ્રી શ્રેયાસનાથના શાસનમા નીચેના બનેલા બનાવો

આપણા ભરતક્ષેત્રના પોતનપુરમા—રાજા **જિતશત્રુ**, રાણી ભદ્રા હતી

તેમને ચાર મહાસ્વપ્ન સૂચિત-**અચલ** નામે પુત્ર થયો તે આ અવસર્પિણીમા પહેલવહેલા બળદેવ પણે થયા છે

બીજી વખને ગણી ભદ્રાને-**મૃગાવતી** નામની પુત્રી થઇ છે અતિ સૌંદર્યતાના મોહથી લોકાપવાદ ન ગણતા **જિતશત્રુ** રાજાએ ગાંધર્વ વિવાહ મૃગાવતીની સાથે કરી લીધો આ અનુચિત બનાવ જોઇ લોકોએ **પ્રજાપતિ** બીજુ નામ પાડયુ (પોતાની પ્રજાનો પતિ) આ મૃગાવતીના ગર્ભમા-મહાવીરનો જીવ સાતમા દેવલોકથી ચ્યવીને **ઓગણીશમા** ભવે સાત મહાસ્વપ્ન સૂચિત-પહેલ વહેલા વાસુદેવ **ત્રિપૃષ્ઠ** નામે થયા અને ૮૪ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા થયા

આ અચળ બળદેવ અને ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અતિ બલિષ્ટ થયા છે અને એકજ પિતાના પુત્ર છે તેમજ ગાઢ પ્રેમવાળા છે, તેથી લોકોમા ઘણી પ્રતિષ્ટા ફેલાઇ છે

હવે એજ અરસામા-રતનપુરમા **મયૂરગ્રીવ** રાજાની નીલાંજના રાણીથી અનેક ભવોમાં ભટકયા પછી, પોતાના પુણ્યના યોગથી **વિશાખા નદીનો** જીવ **અશ્વગ્રીવ** નામે પહેલા **પ્રતિવાસુદેવ** પણે આવી ઉત્પન્ન થએલા છે આ અશ્વગ્રીવનુ શરીર (૮૦) ધનુષનુ અને આયુષ્ય ૮૪ લાખ વર્ષનુ થએલુ છે અને ઉપર બતાવેલા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના હાથે આ અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવ મનાણા છે **પુરાણકારોએ** આ **અશ્વગ્રીવ** પ્રતિવાસુદેવને **વિષ્ણુરૂપે** કલ્પી માથુ કપાયા પછી ઘોડાનુ માથુ લગાડયા પછી હયગ્રીવ વિષ્ણુ પણે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે

દરેક કાળમા પ્રતિવાસુદેવ વહેલા જન્મી, મોટા કલેશમા પડી ત્રણ ખંડના રાજાઓને પોતાની આજ્ઞા મનાવે છે અને તેમના પછીથી જન્મેલા વાસુદેવ, મોટાભાઇ બળદેવને સાથે રાખી જુદ્ધમી પ્રતિવાસુદેવનો નાશ કરી ત્રણ ખંડનુ રાજ્ય પોતે સુખેથી ભોગવે છે

આ અવસર્પિણીમા તેવા નવત્રિક થએલા છે તેમાનુ આ ત્રિક **પહેલુ** છે દરેક ત્રિકમા ઝગડાના કારણો એકજ હોતા નથી

ઉદાહરણમા-**રાવણ રામ** અને **લક્ષ્મણ** આ આઠમુ ત્રિક છે રાવણ પ્રતિવાસુદેવ, રામ બળદેવ, અને લક્ષ્મણ વાસુદેવ છે **જૈનમા** લક્ષ્મણના હાથે રાવણ મરાણો છે **પુરાણકારોએ** રામના હાથે મરાણો લખ્યો છે એ ફેર છે આ **ત્રિક આઠમુ** છે

એજ પ્રમાણે નવમા ત્રિકમાં—જરાસંધ, બળભદ્ર અને કૃષ્ણ થયા તે જરાસંધ પ્રતિવાસુદેવ, બળભદ્ર બળદેવ અને કૃષ્ણ વાસુદેવ છે અને શ્રી કૃષ્ણના હાથે જરાસંધ મરાણો છે

પુરાણકારોએ—આઠમા ત્રિકના બળદેવ—રામને, ચોવીશ અવતારોમા વીશમા અને દશમા સાતમા અવતાર રૂપે કલ્પયા છે છતા તેમાનાજ પંડિતોમા મતભેદ પડેલા છે અને નવમા ત્રિકના શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવને ચોવીશ અવતારોમા બાવીશમા અને દશમા આઠમા અવતાર કલ્પ્યા છે

જૈન અને પુરાણકારોમા—આ વસુદેવાદિકના નવે ત્રિકોમા ઘણા પ્રકારના ફેરફારો થએલા જોવામા આવે છે તેમાનો કિંચિત વિચાર પૂર્વે અમોએ બતાવેલો છે વિશેષ વિચાર કરવાનુ કામ પંડિતોનું છે

પ્રતિવાસુદેવને વાસુદેવજ મારે છે એક કુરતાથી અને બીજો રાજ્યના લોભથી મરણપામી નરકના દુઃખોજ ભોગવે છે એવો એક અનાદિનો નિયમ છે

તે પ્રમાણે શ્રી મહાવીરનો જીવ પણ ઓગણીશમા ભવે વાસુદેવ થયા તે ઉપર આપેલા શ્લોકના હિસાબે છે ત્રિષષ્ટિના હીસાબે વાસુદેવનો ભવ અઢારમો થાય છે કારણ પાચમા કૌશિકના ભવ પછી તિર્યંચ મનુષ્યોના થએલા ભવો ગણાવ્યા નથી શ્લોકકારે છઠ્ઠો ભવ દેવતાનો સુદ્ધી સાતમો ભવ પુષ્યમિત્રનો લખ્યો છે તે પ્રમાણે અમોએ લખી બતાવ્યો છે ૧૮ મો ભવ

હવે ઓગણીશમા ભવે મહાવીર સ્વામીનો જીવ પણ ઠેઠ સાતમી નરકે તેત્રીશ (૩૩) સાગરોપમના લાબા કાળ સુધી અઘોર દુઃખનાજ ભાગી થયા છે ત્યાના દુઃખોના અન્તે વીશમા ભવે સિંહની યોનિમા જઈને ઉત્પન્ન થયા છે ૧૯ । ૨૦

હવે—સિંહના ભવમા કેવળ હિંસા કર્મના આચરણથી નીકળી એક વીશ (૨૧) મા ભવે ચોથી નરકે દુઃખોનાજ ભાગી થયા છે વળી ચોથી નરકથી નીકળ્યા પછી તિર્યંચ અને મનુષ્યોના ઘણા ભવોમા ભટકયા, ત્યારબાદ બાવીશમા ભવે રથપુર નગરીના રાજા પ્રિયમિત્ર, રાણી વિમળાના પુત્ર વિમલ નામે ઉત્પન્ન થયા કલામા કુશળ થઇ છેવટે રાજ્ય ગાદી ઉપર આવ્યા ત્યા સુસમતિની જાગૃતીથી અનેક સતકર્મમા પ્રવેશ કર્યો, એક વખતે ક્રીડા માટે ઉદ્યાનમા ગએલા ત્યા શિકારીઓના પાશમાથી હરણોને છોડવી અભયદાન અપાવ્યુ છેવટે રાજ્ય છોડી, દીક્ષા ગ્રહણ કરી ઉગ્ર તપનુ સેવન કર્યુ છેવટે એક માસ

પ્રકરણ ૪૦ મું

દયાદિક ૧૦ વસ્તુનો બુદ્ધે સ્વયં કરેલો અભ્યાસ.

મહાવીર બોધિ પછી કર્મની પરતંત્રતાથી ૨૭ મા ભવે મુક્ત થયા બુદ્ધ સ્વતંત્રતાથી દશમાભવે નિર્વાણ તે બતાવીએ છીએ

હવે જૈનના મહાવીરના સમકાલીન બુદ્ધ નામે થયા છે તે લાખો વર્ષ પૂર્વે થએલા **દીપકર** નામના બુદ્ધના સમયમા **સુમેધ** નામના બ્રાહ્મણ હતા તેઓ ઘરબાર છોડીને સમાધિસ્થ થયા હતા તેમને જોઇને દીપકર બુદ્ધે કપિલ વસ્તુમા બુદ્ધ તરીકે થશે એમ પોતાના શિષ્યોને કહીને ચાલતા થયા હતા ત્યાર બાદ આ સુમેધે લોકોને કહ્યુ કે હુ બુદ્ધ થઇશ ખરો પણ મારે અનેક જન્મો સુધી દાન શીલાદિક દશ પારિમિતાનો અભ્યાસ કરવો પડશે એમ પોતે પોતાની ભવિષ્યવાણી કહી બતાવે છે અને સ્વતંત્રપણે તે દશ પારિમિતાનો અભ્યાસ કરવા સંસારચક્રમા પડે છે તેનો કિંચિત વિચાર,આ ઠેકાણે કરીને બતાવીએ છીએ

દયાદિક દશ પારિમિતાના અભ્યાસે થએલા બુદ્ધ

બુદ્ધલીલામારસંગ્રહ લેખક ધર્માનંદ કૌસંબી, અનુવાદકનીલકં૦ ઇશ્વરદાસ છપાએલો સં ૧૯૭૯, બોધિસત્વની ૧૦ કથાઓમાથી કિંચિત્

(૧) **સુમેધ કથા**–લાખો વર્ષ પૂર્વે આ જંબુ દ્વિપમા અમર નામના નગરમા–" **સુમેધ** " નામનો એક કરોડાધિપતિ બ્રાહ્મણ પોતાનુ ધન યાચકોને આપી સમાધિ નિમગ્ન થયો

તે સમયે **દીપકર** નામના બુદ્ધ ઉત્પન્ન થએલા છે તેની ભિક્ષાન માટે અપૂર્ણ રાજ નગર શૃંગારેલુ બચેલુ માત્ર એક ખાબોચીયુ જોઇ ત્યા સુમેધ ભક્તિના માટે લાંબો પડી ગયો, ત્યા આવેલા દીપકરે પોતાના ભિક્ષુકોને કહ્યુ કે–આ ઉંધો પડેલો લાખો વર્ષ પછી કપિલ વસ્તુમા સુદ્ધોદનની માયાદેવી રાણીથી જન્મી કરોડો લોકોનો ઉપકારી થશે

દીપકર ગયા પછી **સુમેધ** તાપસ બોલ્યો–ભવિષ્યમા હુ બુદ્ધ થઇશ ખરો પણ અનેક જન્મમા લોકના હિત માટે હદ પારનો પ્રયત્ન કરીશ તોજ બુદ્ધત્વ પ્રાપ્ત થશે પરંતુ આત્મ પરહિત સાધનારા ગુણો મને નીચેના દશ જણાયા

૧ દાન, ૨ શીલ, ૩ નૈષ્કર્મ્ય, ૪ પ્રજ્ઞા, ૫ વીર્ય, ૬ ક્ષાંતિ, ૭ સત્ય, ૮ અધિષ્ટાન, ૯ મૈત્રી, ૧૦ ઉપેક્ષા

સુમેધ બોલ્યો કે મને જો બુદ્ધત્વ પ્રાપ્ત થવાનુ છે તો મારે આ દશ પારિમિતાનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ અને તે ૧૦ પારિમિતાનો અભ્યાસ અનેક જન્મના અભ્યાસથીજ પ્રાપ્ત થશે

બુદ્ધત્વ પ્રાપ્ત થવાનો નિશ્ચય કર્યો તેથી બોધિસત્વ (ભાવિબુદ્ધ) એ સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થઇ ॥

પુત્ર, પુત્રી, સ્ત્રી આપી દાનાભ્યાસ.

(૨) **વેસ્સમતર**–તે સુમેધ–દેહ વિસર્જન કરી જુદી જુદી યોનિયોમા જન્મ લઇ **વેસ્સતર** નામનો રાજપુત્ર થઇ યુવરાજ થયો તેણે હાથી ઉપરથી ઉતરી હાથીનુ દાન બ્રાહ્મણોને આપ્યુ, તેવા કારણોથી રાજાએ કાઢી મૂક્યો, તો પણ ગરીબોને તે દાન આપતો, પરિવાર સાથે રથ ઉપર ચઢીને જાતા તે પણ યાચકોને આપી વનમા ચાલતા બધા ગયા એક બ્રાહ્મણ તેના પુત્ર અને પુત્રીનુ દાન લઇ તે પુત્ર પુત્રીઓ વેસ્સતરના બાપને સોપી ધન લાવ્યો સ્ત્રીનુ પણ દાન આપશે તે ભય મટાડવા ઇંદ્રે તાપસના વેશે માગી સ્થાપના રૂપે તેની પાસે સુદી ચાલતો થયો તે બોધિસત્વે **વેસ્સતરના** ભવમા પુત્ર, પુત્રી, અને સ્ત્રીનુ દાન આપી **દાનાભ્યાસ** કર્યો ॥ ૨ ॥

પરાર્થ કાર્ય કરી **શીલનો** અભ્યાસ

(૩) **મઘની વાત**–હજારોવર્ષ પૂર્વે તે બોધિસત્વ–ખેડુના ઘરે **મઘનામે** જન્મ્યો લોકોનુ સ્વાર્થીપણુ દેખી પોતે રસ્તા સાફ કરવા, ખાડ ફેડી દેવુ ઇત્યાદિ લોકોપયોગી કાર્ય કરતા એક શિષ્ય મળ્યો–શીલ (કુમાર્ગથી નિવૃત્તિ) નો ઉપદેશ કર્યો, એવા બીજા ૩૦ શિષ્યો મળ્યા, આ લોકોના ઉપદેશથી દારૂવાળા કચેરીયોવાળા નવરા થયા તેમને રાજ્યમા ફરીઆદિ કરી ત્રીસેને રાજ્યના માણસો પકડી ગયા તપાસ વિના ઉધા સુવાડી હાથી ચલાવાનો હુકમ થયો મઘે દૃઢ રહેવા શિષ્યોને ઉપદેશ કર્યો હાથી બે ત્રણવાર ચલાવ્યો પણ તેમના ઉપર ધસ્યો નહિ તપાસ થતા મઘને અધિકાર અને ફરિયાદિઓને ગુનેગાર ઠરાવ્યા, પણ મઘે છોડાવ્યા છેવટે સર્વ કામ પૂરા કરી દેહ છોડી દેવલોકમા દેવોનો રાજા થયો ॥ આ ભવમા શીલ અને મૈત્રીનો પુરો અભ્યાસ કર્યો, તેમ બીજા ભવમા પણ એજ અભ્યાસ કર્યાનુ જણાવ્યુ છે ૩ ॥

થયા વિશ્વાસ થતા બ્રહ્મદત્તે અનુકેવદને પાસે રાખ્યો આ તરફ બોધિસત્વે પોતાના સિક્કાના-કિંમતી આભૂષણો, વસ્ત્રો, બ્રહ્મદત્તના કારભારીઓ પાને મોકલી જુજ કિંમતમા આપી અનાજ મગાવવા માંડયુ, થોડુ આપતા શુ થવાનુ છે સમજી આપતા અને માલ વહેચી લેતા

બ્રહ્મદત્તે-અનુકેવદને પુછયુ-હજુ વિદેહ તાબે કેમ નથી થતો? અનુકેવદે કહ્યુ કે મહૌષધથી ભેટયો લઇ આપણા કારભારીઓ પુટયા છે આ વાત જાણવા દરબાર ભરાવ્યો નવા વસ્ત્રો અને આભૂષણો પહેરીને સભામા આવ્યા અને તે ઉપર મહૌષધની છાપ પણ જોઇ બ્રહ્મદત્ત ગભરાયો અનુકેવદે ધીરજ આપી બે ઘોડા તૈયાર કરાવ્યા અને રાત્રિએજ તેના ઉપર સ્વારી કરી બન્ને ભાગ્યા બ્રહ્મદત્ત શાથી ભાગ્યા તેની ખબર કોઇને પડી નહિ તેથી લશ્કર પણ ઉપડી ગયુ

હવે વિદેહરાજાને તાબે કરવા-કેવદ્દમત્રી સાથે ભેટણુ મોકલી કહેવરાવ્યુ કે કાયમ મત્રી થવા મારા છોકરી ટયો? વિદેહ રાજા લલચાયો, ચારે મત્રીઓની સલાહ મળી માત્ર મહૌષધને એ વાત યોગ્ય લાગી નહિ તેથી ઘેર જઇને બેઠો અને કહેવરાવ્યુ તમો લગ્ન લાભા મુહૂર્તનુ રાખો, વિદેહે તે વાત માન્ય નખી

મહૌષધ પચાલમા જઇ-મકાન બધાવવાની તૈયારી કરતા પ્રથમ ઢોટ નખાવ્યો અને થોડા દિનમા તૈયારકરાવ્યુ બ્રહ્મદત્તની છોકરી પરણવા વિદેહ પચાલમા જઇ મહૌષધના બનાવેલા મકાનમા ઉતર્યા અને ત્રિજેજ દિવસે બ્રહ્મદત્તે ઘેરો ઘલાવ્યો અને બધાએ ગભરાયા હવે શુ કરવુ? એક મત્રીએ-બની મરવાનુ, બીજાએ મારીને મરવાનુ, ત્રિજાએ ઝેર પીવાનુ, ચોથાએ મહૌષધની સલાહ લેવાનુ કહ્યુ મહૌષધે કહ્યુ હુ ખેડુતનો છોકરો, કહીશ તે છુટી પડવાનુ ભાઇ જે થયુ તે થયુ પણ હવે છુટવાનો ઉપાય બતાવ કહી બધાએ રોઇ પડયા મહૌષધે બ્રહ્મદત્તની લુચ્ચાઇ સમજીને મકાનમા બે ભોયરા કરાવી રાખ્યાં હતા રસ્તા બે હતા, એક ગગાના કાઠા સુધી અને બીજો ગજમહેલના દાદરા સુધી ઘેરાની ખબર પડતાંની સાથેજ રાજમહેલથી બ્રહ્મદત્તની-માતા, વહુ, છોકરી અને એકનો એક છોકરો સમજાવી ગગા કાંઠાના રસ્તે પહોચાડી દીધા હતા વિદેહાદિકોને પણ તેજ રસ્તે મોકલી ઠેઠ મિથિલામા પહોચાડી દીધા આ સર્વ રાત્રિમાજ પતાવી દીધુ સવારે બ્રહ્મદતે વિદેહના રાજાને પકડવાની ધામધૂમ કરી મહૌષધે જુવાબ આપ્યો કે તે તો બધા ઠેકાણે પહોચી ગયા, એમ સાભળતાની સાથેજ હુકમ થયો કે-એ હરામ ખોરના બુરા હાલ કરો? જુવાબ વાળ્યો કે-મારા જેવા હાલ કરશો તેવાજ હાલ તારી માતાદિક ચારના થશે તપાસ કરતા ચારમાનુ એક પણ મળ્યુ નહિ

ત્રણવખતે ક્રોધને શમાવી બધી ખીના જાણી લઇ પોતાની પાસે રહેવાની માગણી કરી પણ મહોષધે કબૂલ કરી નહિ

મોટી ભેટ આપી મિથિલામા મોકલી દીધો ત્યા પણ મોટા મહોત્સવના સાથે ભેટણા લીધા એમ બુદ્ધિબળથી બન્ને રાજાઓની કૃપ મેળવી આ જન્મમા પ્રજ્ઞા પારિમિતાનો અભ્યાસ કર્યો ॥ ૬ ॥

નિશ્ચયથી નહિ ડગવા રૂપ અધિષ્ટાનનો અભ્યાસ

૭ તેમિય–વાગણસી નગરીમા કાશી રાજા, રાણી ચદ્રા દેવીને, અનેક માનતાઓથી પુત્ર થતા રાજાએ વર આપ્યો. ભડારમા રખાવ્યો જોષીઓએ ચક્રવતી થવાનુ જણાવ્યુ નામ તેમિય રાખ્યુ

રાજાએ જુજ ગુન્હા માટે ચાર જણને ભયકર શિક્ષા કરેલી જોઇ તેમિયને ઉદ્વેગ થયો ભાગી જવાનો ઉપાય જડે નહિ તેમિયની પૂર્વ જન્મની માતા રાજ્યની દેવીએ ગાંડો થવાનો ઉપાય બતાવ્યો તેથી શૂન્ય જેવો થઇ બેઠો, ઘણા ઉપાયોથી કાઇપણ વળ્યુ નહિ છેવટે તેને દાટી દેવાના નિશ્ચય પર આવતા દુ ખિણી રાણીએ–વંગની માગણીથી આઠ દિવસનુ રાજ્ય તમિયને અપાવ્યુ જુદી ઘેનછા માની નાણીએ–ઘણા પ્રકારથી જોયુ પણ કાઇ વળ્યુ નહિ છેવટે ઘણો વિલાપ કર્યો મુહર્ત પુરી થતા અમગળ રથમા બેસાડી તેમિયને દાટવા ચાલ્યા ખાડો ખોદવા માંડયો ત્યા તેમિય બોલ્યો કે–હુ બેરો, મુગો કે જડ ભગત નથી મને દાટી અધર્માચરણ કરીશ નહિ સારથી ચકિત થયો– જોષીઓએ, વૈદ્યોએ જડ કહી દાટવા સોપાવ્યો તેને આવી મધુર ભાષા ફુટી ક્યાથી? તેમિય બોલ્યો અરે ભૂતાદિકનો વ્હેમ કરીશ નહિ હુ રાજાનોજ પુત્ર છુ સારથીએજ કહ્યુ આવી મધુરવાણી તારા માતા પિતા આગળ ; બોલ્યો કેમ નહિ ? હે સારથી ? સાભળ હું પૂર્વ જન્મમા વીશ વર્ષ રાજ્ય કેરી ૮૦ હજાર વર્ષ નરકમા પડયો હતો જેનુ સ્મરણ થવાથી છુટવા મે આ બધી ઘેલછા કરી છે જો એમ છે ત્યારે તો મને પણ શિષ્ય કરો ? જા રથ સોપીને પાછો આવ જતા પ્રથમ ચદ્રાદેવીજ મળ્યા સારથીએ કહ્યુ કે–તમારા છોકરાને રોગાદિક કાઇ પણ નથી માત્ર રાજ્યથી છુટવા માટેજ આ વ્રત અગિકાર કર્યુ હતુ બધા જગલમા મળવા ગયા તેમિયે સત્કાર કર્યો અને કહ્યુ તમારા આગમનથી હુ ખુશી થયો છુ રાજા–બેટા ! તે તારા નિશ્ચયની હદવાળી તપ કરવાનો સમય મારો છે તારો નથી માટે રાજ્યપદ સ્વીકાર ! છેવટે કાઇપણ વળ્યુ નહિ ॥ જન્મમા પોતાના નિશ્ચયથી ન ડગતા અધિષ્ટાન પરિમતાનો અભ્યાસ કર્યો ॥ ૭ ॥=

સત્યતાનો પૂરો અભ્યાસ

૮ સુતસોમ-દેશકુરૂ, ઇંદ્રપ્રસ્થમા કૌરવ્ય રાજા પટરાણીનો પુત્ર સુતસોમને અભ્યાસ માટે તક્ષશિલામા જતા, માર્ગે કાશી રાજાનો પુત્ર બ્રહ્મદત્ત મળ્યો મૈત્રી થઇ એકજ આચાર્ય પાસે ભણ્યા બીજા પણ ઘણા રાજકુમારો હતા સુતસોમે અગ્રપદ મેળવી બીજાઓને ભણાવવા માડયુ પુરા અભ્યાને ગુરૂ દક્ષિણા, આપી રજા લેનારાઓને કહ્યુ હુ બ્રાહ્મણ નથી કહી સુતસોમે કુમારોની દક્ષિણા લીધી નહિ, પણ એક વસ્તુની માગણી કરી કે તમો બધા ઉપોસથ × વ્રતનુ પાલન કરજો કબૂલ કરી બધા ઘેર ગયા પિતાના પછી બ્રહ્મદત્ત રાજા-ઉપોસથ વ્રતના દિવસે-વધ ન કરવાનો હુકમ કરતો, પણ પોતે પહેલા દિવસનુ મગાવેલુ માસ ખાતો એક દિવસે તે માસ કુતરો ખાઇ ગયો તેથી રસોઇઆએ પ્રથમ દિવને શુલી ઉપર ચઢાવેલા માણસનુ માસ લાવીને પીરસ્યુ પૂર્વ ભવના અભ્યાસથી સ્વાદિષ્ટ લાગતા અભય આપી રસોઇયાને પૂછી તેવા માણસની આજ્ઞા કરી ફાસીએ ચઢેનાને રોજ છુપી રીતે લાવતો પણ તે ખૂટતા ચોઘડીયા વાગવાને સમયે જીવતાને પકડવાનો હુકમ થતા, તે પ્રમાણે કરવા માડયુ હાહાકાર થતા લોકો બ્રહ્મદત્ત પાસે ગયા હું નગર રક્ષક નથી કહી વિદાય કર્યા કાલહસ્તી સેનાપતિ પાસે ગયા તપાસ કરીશ, કહી તેજ રાત્રે માણસો છોડયા માસની ટોપલી સાથે રસોઇયાને પકડી સેનાપતિ પાસે મૂકયો અરે ! રાજાનો માનીતો થઇ તે આ શુ કર્યું ! મે તો હુકમથી કર્યું તુ તે પ્રમાણે કહીશ ? હા, બ્રહ્મદત્ત પાસે ઉભો કર્યો સેનાપતિએ કહ્યુ આ કહે છે કે હુ રાજાને માટે કરૂ છુ, તે કેમ ? બ્રહ્મદત્તે કહ્યુ સાચુ છે વાત ફેલાતા લોકો ઉપડયા સેનાપતિએ હથિઆરો આપી રસોઇઆની સાથે નગરથી બહાર કાઢી મુકયા રસ્તાથી દૂર વડના ઝાડ નીચે ઝુપડુ બાધી રહ્યા ત્યા રસ્તાપરના માણસો પકડતો લોકોએ રસ્તો બદલ્યો એક દિવસ ભક્ષ ન મળવાથી રસોઇયાનુ ભક્ષ કરતા એકલાજ રહ્યા

એક ધનાઢય બ્રાહ્મણ માણસો રાખી તે રસ્તેથી નિકળ્યો હુ નર ભક્ષક ? એમ હાકથી ગભરાવી બ્રાહ્મણને ખાધે ચઢાવી ચાલ્યો પાછળ આવતા માણસો દેખી આડો માર્ગ લેતા કાટો ભાગ્યો બ્રાહ્મણને છોડી દુ ખથી સ્થાનકે પહોચ્યો

× ઉપોસથ-એ આઠમ, પૂર્ણિમા, કૃષ્ણ ચતુર્દશ-માસના દિન ચારમા-વધાદિ પાપ ન કરવા, ૬ મધ્યાન્હ પછી ન જમવુ ૭ નૃત્યાદિ સુગધાદિ ન સેવવા ૮ મોટી પથારીએ ન સુવુ, એ આઠ નિયમ પૂર્વે બુદ્ધોમા ચાલતા

મારૂ થશે તો સો રાજપુત્રોનો યજ્ઞ કરીશ તેમ વડની દેવતાની માન્યતા રાખી સ્વાભાવિકજ સાત દિવસમા શાન્તિ થતા શિકાર માટે નીકળ્યો પૂર્વભવનો મિત્ર એક યક્ષ મળ્યો, તેને સાથે આવવાનુ કહેતા બાધાની નડતર જણાવી પવન વેગથી જવા આવવાનો મત્ર શિખાવી યક્ષ ચાલતો થયો હવે બ્રહ્મદત્ત રોજ પાચ દશ રાજકુમારો પકડી હથેલીમા કાણુ પાડી દોર ભરવી વડ સાથે બાધી દેતો માત્ર સુતસોમને છોડી અઠવાડીયામાજ સો (૧૦૦) રાજકુમારોને પકડી યજ્ઞ કરવા તૈયાર થયો મને પાપ ન થાયના વિચારથી–દેવતાએ ઈદ્રને કહ્યુ ઇદ્રે સુતસોમના મેલાપનુ જણાવ્યુ ભિક્ષુવેષે દેવતા બ્રહ્મદત્ત પાસે આવતા મારવા દોડયો પકડાયો નહિ અરે! ભાગે છે કેમ? અરે તુજ તારા પાપથી દોડતો ફરે છે બ્રહ્મદત્ત બોલ્યો–પાપી છુ પણ વચન પાળુ છુ ભિક્ષુવેષે–સુતસોમ વિના યજ્ઞ પ્રમાણ નથી કહી અતર્ધાન થતા દેવતા છે એમ સમજ્યો. બ્રહ્મદત્ત સુતસોમને પકડવા કમળોની પાછળ જઈ બેઠો બીજે દિવસે સુતસોમ પુષ્પ નક્ષત્રનુ સ્નાન કરવા જતા રસ્તામા તક્ષશિલાના બ્રાહ્મણે ચાર શ્લોક સાભળવા જણાવ્યું સુતસોમે કહ્યુ કે ઘેર જા! આવીને સાભળીશ સ્નાનમાટે તળાવમા ઉતરતાજ બ્રહ્મદત્ત તેને પકડીને ચાલ્યો સુતસોમના આસુ પડતા બ્રહ્મદત્તે પૂછયુ કેમ રોવે છે? સુતસોમે કહ્યુ બ્રાહ્મણને આપેલુ વચન પળાતુ નથી તેથી વળી કહ્યુ તેને વિદાય કર્યા પછી હે બ્રહ્મદત્ત? જે કરવુ હોય તે કરજે છેવટે બ્રહ્મદત્ત સોગન ઉપર તેને છોડયો સોમસુત ઘેર ગયો, બ્રાહ્મણના× ચાર શ્લોક સાભળી ચાર હજાર કર્ષાપણ આપી વિદાય કરતા તેના ઉપર કૌરવ્ય રાજા ગુસ્સે થયો સુતસોમે કહ્યુ હવે એવો ખર્ચ નહિ થાય, હવે હુ નરભક્ષક પાસે જવાનો છુ કૌરવ્ય જવાની શી જરૂર છે? સુતસોમે કહ્યુ મારાથી વિશ્વાસઘાત નહિ થાય છેવટે નરભક્ષકને મળ્યો તેણે પ્રથમ બ્રાહ્મણવાળી ગાથા સાભળવાનુ કહેતા જણાવ્યુ કે–તારા જેવા પાપીને શા કામની છે? બ્રહ્મદત્ત તુ છુટેલો ક્ષત્રી નીતિ ચુકીને કેમ આવ્યો? સુતસોમ–હુ સત્યના માટે આવ્યો

બ્રહ્મદત્તે કહ્યુ બધા નાશના માટે સત્યનુ હુહુ એ શુ મૂર્ખપણું નથી કે? સુતસોમે કહ્યુ કર્મમા ચુક પડવા દીધી નથી તો પછી ભય શો? આ બધી ચાતુર્યતા અને ધૈર્યતાને જોઇને બ્રહ્મદત્ત કહેવા લાગ્યો કે હુ દુષ્ટ છુ પણ

× વિષ્ણુએ બ્રહ્માને ચાર શ્લોકનુ જ્ઞાન આપતાં મોહમા નહી પડવાનુ કહ્યુ છતા મોહમા પડયા ભાગવતમાની આવાત પૃ ૧૮૦ મા અમોએ આપી છે તે આ સુતસોમના પ્રસગની લઇને ઉધી છતી ગોઠવી હોય એવો ભાસ થાય છે વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

ગાથાઓ તો સાંભળીશજ, ઘણો આગ્રહ થવાથી કાશ્યપના મુખથી નીકળેલી તે ગાથાઓ સંભળાવી

અર્થ નીચે પ્રમાણે-જો એકવાર સજ્જનનો સંગ થાય તો પણ તે માણસને તારીને પાર ઉતારે છે દુર્જનનો સમાગમ હમેશનો તો પણ તે નકામો છે ॥ ૧ ॥ જે હંમેશા સાધુજનના સંગમાં રહે છે અને તેમની પ્રેમથી મૈત્રી કરીને તેમનો ધર્મ સ્પષ્ટ જાણી લે છે તે માણસ સુખ પામે છે. અને તેનું દુઃખ નાશ પામે છે ॥ ૨ ॥, રાજાના ચિત્રવિચિત્ર રથો જીર્ણ થાય છે. માણસના શરીર સહેજમાં વૃદ્ધ બને છે, પણ સજ્જનનો ધર્મ જુનો થતો નથી એમ સજ્જન હમેશા કહે છે ॥ ૩॥

આકાશથી પૃથ્વી દૂર છે અને સાગરનો કિનારો તેથી દૂર છે, તેવીજ રીતે સજ્જનનો ધર્મ અસદ્ધર્મથી ખરેખર ઘણોજ દૂર છે. ॥ ૪ ॥

બતાવેલા ગાથાનો અર્થ સમજી ઠંડો થઇ સુતસોમને ચારવર આપવાનું જણાવ્યું સુતસોમે કહ્યુ-અરે તારામાં શક્તિ ક્યાંથી? મને તું આપી ન શકે તો જગડો?

બ્રહ્મદત્ત-પ્રાણુંજતા સુધી આપવા તત્પર છું, પુરો આગ્રહ જોઇ સોમસુતે વર માગ્યા

(૧) હું સો વર્ષ તને નિરોગી અને સુખી જોવા સમર્થ થાઉં ૨ આ રાજકુમારોને જીવિતદાન આપ? ૩ અને તેમને તેમના ઠેકાણે પહોચાડી દે? ૪ તું નરભક્ષકપણું છોડી દે?

બ્રહ્મદત્ત-ચોથાના ઠેકાણે તું બીજો વર માગ? સુતસોમે અરે મે પહેલેજ કહ્યુ હતુ કે જગડો થશે બ્રમ્હદત્તે શરમાઇને તે પણ કબુલ રાખ્યો સુતસોમે-કુમારોને કહ્યું જો, તમો બ્રમ્હદત્ત સાથે પ્રેમ રાખવાનુ કબૂલો તો છોડાવું તેમણે પૂર્ણ પ્રેમ રાખવાનું કબુલ્યુ બધાને છોડી દઇ તેમના ઘરોમાં પહોચતા કરાવ્યા અને બ્રમ્હદત્તને નરમાંસ છોડાવી રાજમહેલમાં દાખલ કરાવ્યો સોમસુત ત્યાં માસ રહી બીજા અનેક કાર્યો કરી પોતાના ઠેકાણે પહોંચી ગયો ॥ ૮ ॥

દેવોની પ્રેરણાથી બોધિસત્વે બુદ્ધ થવાનુ કબુલ્યુ.

બુદ્ધચરિત્ર ભાગ બીજો પૃ ૧૧૫ થી

"દીપંકર બુદ્ધ થયા પછી ભિન્ન ભિન્ન કલ્પોમાં કૌડિણ્યાદિક ચોવીશ બુદ્ધ થયા એ સઘળાની કરકીર્દિમાં આપણા બોધિસત્વ એક એક

પારમિતાને પૂર્ણ કરવા રોકાયા હતા અને તે પૂર્ણ કરવામા,અનેક જન્મ ધારણ કર્યા છેવટના જન્મે તે તુષિત નામના દેવલોકમા જન્મ્યો આ વેળાએ ભૂતલ ઉપર બુદ્ધ ઉત્પન્ન થવા જોઇએ એવી તાલાવેલી સૌ દેવોને લાગી રહી હતી અને અનેક ચક્રાવળમાથી દેવો એકઠા થયા તેમને-બોધિસત્વને મનુષ્ય લોકમા જન્મ લેવાનો ખૂબ આગ્રહ કર્યો અને કહ્યુ કે હે મિત્ર ? (હે બોધિસત્વ ?) તે આજ સુધી દશ પારમિતાનો અભ્યાસ કર્યો તે ઇન્દ્રાદિક પદના માટે નહિ પણ મનુષ્ય લોકમા જન્મ લઇ બુદ્ધ પદ પ્રાપ્ત કરવુ અને તે દ્વારા મનુષ્યનો ઉદ્ધાર કરવો, એ માટે અનેક જન્મ લઈને તે દશે પારમિતામા પારગતા સપાદન કરી છે અને હવે બુદ્ધ થવાનો સમય નજીક આવ્યો છે માટે આ સુખ છોડી મનુષ્ય લોકના દુખ ભોગવવાને તૈયાર થા ? હવે બોધિસત્વે કહ્યુ કે-હે મિત્રો ? લોકોદ્ધાર માટે મને દુખમા જેટલો આનદ આવે છે તેટલો આ તુષિત ભવન મા-નદનવનમા મળતો નથી પરતુ મનુષ્ય લોકમા જન્મ લેતા પહેલા મારે કેટલોક વિચાર કરવો જોઇએ મારો શો નિશ્ચય થાય છે તે હુ થોડાજ વખતમા તમને જણાવીશ દેવો સ્થાનકે ગયા બોધિસત્વે છેવટમાં વિચાર કર્યો કે-જે વખતે હુ બોનુ પુરૂ ભાન નથી હોતુ પણ હવે અવધ સો વર્ષની છે તેથી સદ્ધર્મના પ્રસારને માટે આજ સમય મ્હને યોગ્ય લાગે છે પણ કયા ખડમા જન્મ લેવો ? છેવટ વિચાર એ થયો કે ભારતખડમા-વિંધ્ય અને હિમાલયના પ્રદેશમા આ મધ્ય દેશમા પ્રાચીન કાલમા મોટા સાધુ સતો ઉત્પન્ન થયા છે માટે શાક્ય રાજાના કુળમા જન્મ લેવો તે મારા માટે યોગ્ય લાગે છે શુદ્ધોદન રાજાની સ્ત્રી માતા થવાનો યોગ્ય છે. હવે ઢીલ કરવાનુ કારણ નથી જાણી લઇ દેવોને પણ પોતાનો નિશ્ચય જણાવી દીધો ત્યાજ દેવોના આયુષ્યની મર્યાદા પુરી થઇ હતી તેમને બુદ્ધના શિષ્ય થવાને, માટે મધ્ય દેશમા જન્મ લેવાનો નિર્ધાર,કર્યો

કપિલ વસ્તુ નગરમા આષાઢી। સાત દિવસના ઉત્સવના અંતે માયાદેવી ઘણુ દાન આપી ધર્મ શ્રવણ કરી સુતી ત્યા સ્વપ્ન આવ્યું કે-ચારે દિશાના દેવો હિમાલય પર લઇ જઇ શાલવૃક્ષ નીચે મૂકી તેમની દેવીઓએ સ્નાનાદિક કરી સુવાડી ત્યા એક ધોળો હાથી સુવર્ણ પર્વતથી નીચે ઉતરી સૂઢમા શ્વેત કમળ ઘાલી દેવીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ જમણી કુખવી પેટમા પેઠો આ વાત બીજે દિવસે રાજાને જણાવી બ્રાહ્મણોને તે સ્વપ્નનો અર્થ પૂછતા તેમને ગૃહસ્થાશ્રમમા રહેતો ચક્રવર્તી અને સન્યાસ લેતો જગતનુ અજ્ઞાન દૂર કરશે, એવા પુત્રો થશે એમ જણાવ્યુ પછી રાજાએ સત્કાર કરી વિદાય કર્યા આ બધો લેખ કિચિત માત્ર છે વિશેષ બુદ્ધચરિત્રથી જોવો -

દીપકરના પહેલાની સ્થિતિ જાણવાની જિજ્ઞાસા

વર્તમાન બુદ્ધના સમયથી લાખો વર્ષ પૂર્વે—દીપકર નામના બુદ્ધ તે (૨૪) ચોવીશ બુદ્ધમાના પહેલા બુદ્ધ થયા તો તેના પહેલા આ દુનીયાની સ્થિતિ કેવા પ્રકારનની હતી અને આ અનાદિ કાળની દુનીયામા કેવા કેવા પ્રકારના પલટા થતા આવેલા મનાયા છે, તેના સબધે જો કોઇ બુદ્ધ ગ્રંથોના ઉંડા અભ્યાસીઓના તરફથી બહાર પાડવામા આવે તો બીજા ઘણા પ્રકારના ખુલાસા મેળવી શકાય ?

જેમ જેમ બીજા મતોનો અભ્યાસ વધતો જાય છે તેમ તેમ ખાત્રી થાય છે કે–કરોડો નહિ પણ અબજોના અબજ વર્ષોની પૂર્વે જરૂર પૂર્વ કાળમા સર્વ દૂષણોથી રહિત અને સર્વ તત્વોથી પૂર્ણ નિર્મલ ધર્મ ચાલતો હતો એમ સમજાય છે પણ પાછળથી તેવા કોઇ વિકૃત કાળના સયોગ વશથી તે સત્યધર્મના સચાલકોની ગેર હાજરીમા અનેક વિષયોમા ફેરફાર થતા અને જુદા જુદા પથોનુ બધારણ થતા સત્ય તત્વોમા ભિન્નતા ઘૂસી ગઇ એમ સહેજ વિચાર કરતા જણાઇ આવે છે

માટે સત્યધર્મના ગવેષકોએ ટુકમા એટલો વિચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે કે–જે ધર્મમા–તેમના શાસ્ત્રોના લેખથી તેમજ તેમના સમુદાયના આચરણથી સર્વ જીવોપરની દયાલુતા, પરોપકારતા, નીતિની વિશુદ્ધતા, તત્વના વિષયોની બારિકતા, ઇદ્રિયોના વિષયોને કાબૂમા રાખવાના ઉપદેશની પ્રબલતા, અને તપ, જપ ધ્યાનાદિકના વિષયોને આપવામા આવેલી પુષ્ટતા વિગેરે નિવૃત્તિના માર્ગનેજ વારવાર પોષવામા આવ્યો હોય, તેજ ધર્મ ઉચ્ચ કોટીનો હતો એવો સામાન્ય વિચાર કરી– શુદ્ધ નીતિના અવલબનથી યથાશક્તિ પરોપકારાદિકમા પ્રવૃતિ કરવી, ઇદ્રિયોના વિષયોમા દોડતી તૃષ્ણાને કાબૂમા રાખવી, એજ ખરો માર્ગ આત્માની ઉન્નતિનો છે અને એજ માર્ગને સર્વમતના સાધુ સતોએ સેવેલો છે તેથી નિવૃત્તિનો માર્ગ છે તેજ ધોરી છે તેમા પણ–સત્ય તત્વોની ખરી ખોજ કરી દુનીયામા પ્રકાશ પાડવાવાળા સાધુ સતોનો દરજો સત્યતત્વ ગવેષક સજ્જન પુરૂષોથી ઘણો કિમતી મનાએલો છે–તેવા સાધુ સતો કયા હશે ? તેનો વિચાર કરવાને માટે અગ્રેજોના રાજ્યમા ઘણા સાધનો મળી આવે તેમ છે તે સાધનોના પ્રભાવથી સત્યવસ્તુના ગવેષક સજ્જન પુરૂષોએ પ્રથમ બૌદ્ધ ગ્રંથોના અભ્યાસથી નીતિની ઉચ્ચતા, બૌદ્ધોની વખાણી અને ત્યાર બાદ જૈન ગ્રંથોના અભ્યાસમા ઉંડા ઉતરતા નીતિની ઉચ્ચતાની સાથે જીવાદિક પદાર્થોની

વ્યાખ્યાનુ અલૌકિક સ્વરૂપને જોઇ દુનીયાના સર્વ તત્વોથી ઉચ્ચતા જૈનીનીજ બતાવી છે તે પડિતોના વિચારોને જાણવાની ઇચ્છાવાળા સજ્જન પુરૂષોએ અમારા તરફથી બહાર પડેલા "જૈનેત્તર દૃષ્ટિએ જૈન" અને સ્યાદવાદ (અનેકાત વાદ) ની સાર્થકતા" નામના બે પુસ્તકો જોઇ લેવા તેમજ આ પુસ્તકથી પણ વિચાર કરવાની ભલામણ કરી આ લેખની સમાપ્તિ કરૂ છુ.

જૈનના તીથ કર અને બૌદ્ધના બોધિસત્વની પ્રક્રિયાનો ભેદ

જૈનોના બોધિસત્વો (સત્યધર્મના બોધની પ્રાપ્તિવાળા) ધર્મનાયકો અર્થાત્ તીર્થ કરો પોતાના સ સારની ખરી સ્થિતિ કોઇ સર્વજ્ઞ પુરૂષોના કહેવાથી આવતા ભવમા જાણી શકે છે પર તુ પોતાને ભવિષ્ય કાળના વિશેષ જ્ઞાનના અ-ભાવે બીજા થવાના અનેક ભવો સુધી સ્મરણમા રાખી શકતા નથી પણ તે તે ભવોમા કરેલા પોતાના સત્ અસત્ કર્મના સ યોગોના વશથી નીચ ઉચ યોનિ યોમા દુ ખ સુ ખાદિક પરવશપણાથી ભોગવે છે અને સ સારમા ભટકે છે છેવટે પોતાની ભવિતવ્યતાનો અ ત આવ્યેથી યોગ્ય અવસરે પોતાના કર્મનો નાશ કરી સર્વજ્ઞપણું મેળવી મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે

તેના ઉદાહરણમા—ચોવીશમા તીર્થ કર શ્રી મહાવીર ભગવાનજ બસ છે કેમકે તેમને બોધબીજની પ્રાપ્તિ થયા પછી પણ પોતાની બાકી રહેલી ભવ સ્થિતિ પૂરી કરવાને માટે સત્ અસત્ કર્મના સ યોગોના વશથી હજારો લાખો ભવસુધીમા ભટકયા તેમાના મુખ્ય સત્તાવીશ મોટા ભવો કે જે જૈન સિદ્ધાતકા-રોએ લખીને બતાવ્યા છે તેમાથી યત્ કિ ચિત્ સ્વરૂપ ગ્રહણ કરીને અમોએ વાચકવર્ગની સામે ઉપસ્થિત કર્યું છે. ત્યાથી વિચારવાની ફરીથી ભલામણ કરીએ છીએ ॥

હવે બૌદ્ધોના બોધિસત્વની પ્રક્રિયાનો ખ્યાલ કરીને બતાવીએ છીએ

ભકિતના માટે ઉધા પડેલા **સુમેધ** નામના તાપસને ઉદેશીને દીપકર નામના બુદ્ધે પોતાના ભિક્ષુકોને કહ્યુ છે કે—આ **સુમેધ** કપિલ વસ્તુમા શુદ્ધોદન રાજાની માયાદેવીથી જન્મ લઇ કરોડો લોકોનો ઉપકારી થશે એમ કહી પોતે પોતાની ભિક્ષાના માટે ચાલતા થયા છે તેમના ગયા બાદ તે **સુમેધ** નામના તાપસ પોતે બોલયા કે ભવિષ્યમા હુ બુદ્ધ થઇશ ખરો પણ અનેક જન્મમા લોકોના હિતના માટે હદપારનો પ્રયત્ન કરીશ તોજ મને બુદ્ધત્વ પ્રાપ્ત થશે પર તુ—આત્મ પર હિત સાધનાગ ગુણો મને દયાદિક દશ જણાયા છે એમ કહી ક્રમવાર મરજી મુજબ લાખો વર્ષ સુધી સાધના કરવામા પ્રવૃત્તિ કરી અને છેવટે

પણ પોતાની મરજી મુજબ બુદ્ધપણે જઇને ઉત્પન્ન થયા એમ તેમના ચરિત્રમા જણાવ્યુ છે

તેનો વિચાર દેવોની પ્રેરણાથી બુદ્ધ થયાના લેખમાથી જુવો કે—

દીપકરના પછીથી ત્રેવીશ બુદ્ધ થયા, તે બધાએ બુદ્ધોના સમયથી તે **સુમેધ** નામના બોધિસત્વ પોતાની મરજી મુજબ **દશ પારિમિતાનો** અભ્યાસ કરવા અનેક જન્મો ધારણ કર્યા અને છેવટમા તુષિત નામના દેવલોકમા જઇને બેઠા એટલે ત્યા અનેક ચક્રવાલના દેવોએ તે બોધિસત્વને મનુષ્ય લોકમા જન્મ લેવાનો આગ્રહ કરીને કહ્યુ કે–તે જે દશ પારિમિતાનો અભ્યાસ કર્યો છે તે ઇંદ્રાદિકની પદવીના માટે નથી કર્યો, પણ મનુષ્યોના ઉદ્ધાર માટે કરેલો છે અને બુદ્ધ થવાનો સમય નજીક આવેલો છે માટે આ દેવતાના સુખને છોડીને મનુષ્યોના દુ:ખો ભોગવવા તૈયાર થા ? તે વાત દેવોની સાભળી અને કબુલ રાખીને કહ્યુ કે–મનુષ્ય લોકમાં જન્મ લેતા પહેલાં કેટલોક વિચાર કરવાનો છે તે પછીથી મારો જે નિશ્ચય થશે તે હુ થોડા વખતના જણાવીશ તેટલુ સાભળી દેવો પોતપોતાના સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા પછી બોધિસત્વે બધાએ પ્રકારનો વિચાર કરતા એવોજ નિશ્ચય કર્યો–કે મારે શાક્ય રાજાના કુળમાજ જન્મ લેવો, છેવટે તે નિશ્ચય દેવોને પણ જણાવી દીધો ઇત્યાદિ વિશેષ વર્ણન બુદ્ધલીલાસાર સગ્રહથી જોઇ લેવુ ॥

જૈન બૌદ્ધના બોધિસત્વની પ્રક્રિયાનો ભેદ તો વાચક વર્ગ સમજી લીધો હશે તો પણ બે બોલ લખીને વિશેષ સ્પષ્ટ કરીને બતાવું છુ

જૈનોના **પ્રથમ તીર્થંકર** શ્રી ઋષભદેવના ઠેકાણે કલ્પાએલા–**દીપકર** નામના બુદ્ધને ભવિષ્યનુ જ્ઞાન થએલુ હોય ! અને **સુમેધના** માટે ભવિષ્યમા બુદ્ધ થવાનુ તેમને જણાવ્યુ હોય એમ આપણે માની લઇએ પરતુ ભક્તિના માટે ઉત્સુક થએલા **સુમેધ** તાપસને કયું વિશેષ ભવિષ્યનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થએલુ માની લેવુ ? કે જેથી પોતે દીપકરથી પણ આગળ વધીને કહી બતાવ્યુ કે–હુ લાખો વર્ષ સુધી અનેક જન્મોમા દશ પારિમિતાનો અભ્યાસ કરીશ તે પછીથીજ મને બુદ્ધત્વ પ્રાપ્ત થશે.

જૈન પ્રક્રિયા જોતા–જેને સર્વજ્ઞપણુ પ્રાપ્ત થાય તેજ લાબા કાળના ભવિષ્યને નિશ્ચયપણાથી કહી બતાવે અને તેજ ભવમા પોતાના સસાર ચક્રનો પણ અતજ લાવે અર્થાત્ ફરીથી સસાર ચક્રમા પડેજ નહિ

તેવા પ્રકારનો વિચાર બુદ્ધના બોધિસત્વના લેખમા થએલો નથી તેથી વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

આગળ તુષિત દેવપણાનો બનાવ પણ ભેદવાળો છે—દેવતાઓ, અવધિ જ્ઞાનીયો કે તેથી વિપરીત (વિભન) જ્ઞાનીયો મનાયા છે અને તે દેવો પોત પોતાના જ્ઞાનની હદથી વધારે જાણવાની કે જણાવવાની શક્તિ ધરાવતાજ નથી તો પછી સર્વજ્ઞ પુરૂષોની પેઠે પહેલા બુદ્ધથી તે ત્રેવીશમા બુદ્ધ સુધીનો ઇતિહાસ સુમેધે કયા વિશેષ જ્ઞાનથી કહીને બતાવ્યો ?

ઇતિ બુદ્ધની ૧૦ પારિમિતાનો અધ્યાત્મનુ પ્રકરણ ૪૦ મુ સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૪૧ મુ

સુક્ષ્મ જતુથી લઇ મનુષ્ય તકના જીવો સત્તા માત્રથી એકજ સ્વરૂપના

આ અનાદિ કાળનો મહાગહન સમાન સૂક્ષ્મ એકેદ્રિયના જીવેથી લઈને પચેદ્રિય તકના અનતાનત જીવોથી ભરેલો છે અને તે ૮૪ લાખ જીવેની યોનિરૂપથી મપાએલો છે અને તે જૈન ધર્મમા અને વૈદિકધર્મમા માન્ય થએલો છે સૂક્ષ્મ જીવો પોતપોતાની હલકી યોનિયોમા કેટલાક અનતા કાળ સુધી એક સ્થાનમાથી બીજે અને બીજા સ્થાનમાથી ત્રિજે રખડયાજ કરે છે પણ ઉપરની યોનિયોમા જલદીથી ચઢી શકતા નથી કારણકે સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ આદિના અનતાનત જીવો એકજ ઇદ્રિય । છે અને તે સૂક્ષ્મ જીવોથી આખુ બ્રહ્માડજ ભરેલુ છે આગળ બે ઇદ્રિયના કીડાદિ હાલતા ચાલતા જે આપણી નજરે પડી રહ્યા છે તે પણ સખ્યાથી રહિતનાજ છે એજ પ્રમાણે—કીડિઓ મકોડાદિ, ત્રણ ઇદ્રિયોના મખીયો, મચ્છરો, કરોલીયા વિગેરે ચાર ઇદ્રિયોના જીવોની પણ ગણત્રી થઇ તકે તેમ છેજ નહિ આગળ જાતા પાચ ઇદ્રિયોના જીવોમા જલના મછલા આદિ, આકાશમા ઉડતા પક્ષીઓ, ધરતી ઉપર ફરતા ચાર પગના પશુઓની અનેક જાતિયો, તેમજ અનેક જાતિના સર્પો, આ બધા જીવે પણ ઉપર બનાવેલી ૮૪ લાખ જીવોની યોનિમાજ છે

આ બધા જીવોમાના જે સૂક્ષ્મ એકેદ્રિયના જીવો છે તે પ્રાયે અનતા કાળે ભવિતવ્યતાના યોગથીજ ઉપરની યોનિનોમા પ્રવેશ કરી શકે છે

આગળ-સ્થુળ વનસ્પતિ આદિના, તેમજ બે ઇદ્રિય આદિના જીવો—છેદન, ભેદન, તાડન, તર્જન, શીત, તાપાદિક નાના પ્રકારના દુઃખો વારવાર સહન કર્તા હુવા અકામ નિર્જરાના યોગથી અસખ્યાતા અસખ્ય કાળે પોતાની હલકી યોનિયોમાથીજ પ્રાયે એકેકી પાયરી ચઢતા જાય છે પણ શીઘ્રપણે ચઢી શકતા નથી

આપણને આ મનુષ્યનો અવતાર જે મળ્યો છે તે પણ ઉપર બતાવેલા સર્વ જીવો પ્રાયે અનતાનત કાળસુધી રખડતા રખડતા અને અનેક પ્રકારના

ટુ એને સહન કરતા કરતા, કોઇ સહજપણાથી પરોપકારાદિક ઉત્તમ કાર્ય કરવાનો પ્રસંગ મળવાથીજ મળી આવેલો હોય, એમ સર્વજ્ઞ પુરૂષોના વચનથીજ આપણે જાણી શકીએ છીએ હવે આ મનુષ્ય જન્મમા પણ તત્વાતત્વના જ્ઞાનથી ચ્યુત, ન્યાય નીતિથી વિરૂદ્ધાચરણ, તેમજ પોતપોતાના મતના કદાગ્રહીઓ પણ ડગલે ડગલા મળી આવે છે, તેથી તેવા પ્રકારના માણસો પાછા ઉપર બતાવેલી હલકી યોનિયોમા પોતપોતાના કર્તવ્યોના અનુસારે ઉતરી પડવાનો સંભવ છે અને આજસુધી કી આપણી આ સ્થિતિમા–આ અનાદિ કાળથી ચાલતા આવેલા સંસાર ચક્રમા તે નીચલી યેનિયોમા ઉતરી પડવાના પ્રસંગો એકવાર નહિ પણ અનંતીવાર આપણને પ્રાપ્ત થયા હશે તે સર્વજ્ઞ પુરૂષોના વચનથી તેમજ અનાદિ કાળના સંસારમા આજસુધી આપણે બેઠેલા હેવાથી પણ સિદ્ધરૂપજ છે જીવોની મુકિત થએજ સંસાર ભ્રમણ મટે છે એ સિદ્ધાત આસ્તિકમતના સર્વ સિદ્ધાતોમા મનાએલુ છે તેથી પણ વિચારવાનુ છે–વેદાદિકના સિદ્ધાતોથી લઇને પુરાણાદિકના ગ્રંથો સુધી જે ઇશ્વરકૃત જગત્ લખાતા–કોઇએ–બ્રહ્મકૃત, દેવીકૃત વિગેરે જેટલા જગતના વિષયમા કર્તૃવાદો લખાયા છે તે બધાએ વાદો આ ૮૪ લાખ જીવોની યોનિની માન્યતાથીજ કલ્પિત રૂપનાજ ઠરે છે અગર કર્તૃવાદ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરશો તો પણ બ્રહ્માદિક અનેક કર્તાઓની માન્યતાથી પણ આ કર્તૃવાદ અયોગ્યજ લખાએલો છે, એમ વૈદિક સિદ્ધાતકારોની માન્યતાવાળા વિચક્ષણ પડિતોને માન્યજ કરવુ પડશે, તો પછી જગત કર્તાના વિષયને ખડન કરવાની જરૂરજ કયા રહે છે ? આ અમારો લેખ મધ્યસ્થ સજ્જન પુરૂષોને વિચરવા માટે છે

પૌરાણિકોના ૨૪ અને ૧૦ અવતારોમા મોટી ગરબડ

વૈદિકમતે–અનેક પૌરાણિકોએ–એકજ વિષ્ણુના ૨૪ અને દશ અવતારોની કલ્પના કરી ૨૪ ની સખ્યા પ્રથમ જૈનોની ગ્રહણ કરી બૌદ્ધમતની પ્રાબલ્યતાના વખતે, બૌદ્ધોના દશ બોધિસત્વની સખ્યા ગ્રહણ કરી, ફરીથી એકજ વિષ્ણુના દશ અવતારની કલ્પના ઉભી કરી શુદ્ધ હૃદયથી જૈન ધર્મના અભ્યાસી વૈદિક પડિતોએ ૨૪ અવતારોની કલ્પના જૈનોથી લેવાઇ એમ માન્યજ કરેલી છે પણ જે પડિતો જૈન ધર્મના વિશેષ અભ્યાસમા નહિ ઉતરેલા અને વૈદિક મતમા થએલી દશ અવતારોની કલ્પના યથાર્થ પણે નહિ લાગવાથી પોતાની જુદીજ કલ્પનાઓમા ઉતરી ગયા જેમ વડોદરાના વિદ્વા-

ધિકારી કચેરીવાળા જયસુજલાલે પોતાના ગ્રથમા–તુલનાત્મક એક લેખ લખતા જણાવ્યુ છે કે—

"વિષ્ણને લગતી દશ અવતાર વિષયક કથાઓ સૂર્યની વિવિધ દિન ચર્ચા વિષે થતી દશાઓ તથા, ક્રિયાઓ ઉદ્દેશીને લખાએલા રૂપકો સિવાય બીજુ કશુ પણ નથી"

(આ વાત મોટા વિસ્તારથી લખાએલી તેમના ગ્રથથી જોઇ લેવી)

વળી આર્યોના તહેવારોના ઇતિહાસના લેખકે ઊતક્રાતિ વાદનો આશ્રય લઇને લખ્યું છે કે–"મત્સ્ય તે હાથ પગ વગરનો અને કૂર્મને હાથ પગવાળો એમ ચઢતા ચઢતા નવમા અવતાર રૂપ બૌદ્ધને પૂર્ણતાને પહોચેલો લખીને બતાવ્યો"

વિચારવાનુ કે જ્યારે નવમા બુદ્ધાવતારને પૂર્ણતાને પહોચેલો અવતાર છે એમ માનીએ ત્યારે પ્રાચીન પૌરાણિકોએ વેદોના વિરોધી તરીકે બુદ્ધને લખ્યો તેથી શુ વેદોમા ગરબડ થએલી કે બુદ્ધ ભગવાને જુઠી ગરબડ મચાવેલી સમજવી?

પ્રાચીન પૌરાણિકો બુદ્ધને ભગવાન માની વેદોનો વિરોધી લખી નાસ્તિકપણે જાહેર કરે છે નાતા તો મારી ખરી પણ વાઝણી છે આ કેવા પ્રકારનો ન્યાય?

જૈનોના ૨૪ તીર્થંકરોનો ઇતિહાસ ટુકમા અમોએ ક્રમવાર, નામ, ઠામ આદિથી આપ્યો છે વિશેષ ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષના ચરિત્રથી જોઇ લેવો

જરથોસ્તી ધર્મમા જીવોના ગુનાહની દેખરેખ કરનાર ત્રેત્રીશ ફિરસ્તાઓ—

સાજ વર્તમાન—શનિવાર તા ૧૧ મી સપટેબર ૧૯૨૯ પૃ ૧૫મા જરથોસ્તી ધર્મે ફરમાવેલા–ગુનાહ નામના લેખમા

દુનિયામા દીસતી કુદરતની તમામ પેદાશ સાથ જો કોઇ ગુનાહ થયા હોય તો તેની તોજેશ કેમ કરવી

આપણે જાણીએ છેએ કે–આપણા ધર્મમા ત્રેત્રીશ ફિરસ્તાઓ જણાવ્યા છે અને તે દરેકને કાઇને કાઇ કામ નિરમાણ કરી આપ્યુ છે

થોડા દાખલાઓ દાખલ–"અહુરમજદ" તે જગતનો પિતા "બહમન" બુદ્ધિ "અરદીબહેસ્ત" આતશ, "અસપન દારમદ" એટલે

જમીન ઉપર તે "ગવલક" ઉપરી છે જમીન ઉપર ગદી વસ્તુ નાખી અને ઝાડપાનના નાહક પાદડા તોડી "તીરયજદને" "અમપન દાગ મદ" અમસાસ્પદને આપણે દીનગીર કરતા હોઇશુ વગી કોઇની અદ્દાવને હીની સે કોઇની મજાક મશકેરીથી હોરમજદને બહમનના દીલ દુખવતા હોઇશુ. આવા ગુનાહો આપણે ગજ નજીવા દાખલ કરીએ છીએ, આવા ગુનાહ આપણી નજરે નજીવા જેવા લાગે છે ખરા મગર કુદરતની દ્રષ્ટિએ એ સૌથી બેહદ મોટા ગુનાહ છે, કુદરતની પેદાયશ સાથ ગુનાહ કરવાથી કેવળ તેવાજ નહિ પણ તે ચીજ ઉપર ગવકલ રહેલા અમમાસ્પદો, યજદે, મીનોને ફીરેસ્તાઓનો વટીક આપણે ગુનેહ તે કરીએ છીએ ત્રેત્રીસ ફિરેસ્તાઓ કુદરતની તેત્રીશ ચીજો પર ગવકલ છે એટલે બનવા જોગ છે કે-રોજીંદુ કામ કરતા એ સરતાથી પરોગાનૂ થઇ શકાય નહિ એ માટેનુ એક તે સુભષુતરા-મહગી ઘણુ પુરાણુ વખતમા આપણા,વડિલોએ બોલી છે જેમા પ્રત્યેક ફિરેસ્તા વિષે લખ્યુ છે તે નીચે મુજબ-છે" (જેનો પાઠ ન આપતા અમો તેનો અર્થજ કરેવો બતાવીએ છીએ)

૧ ઓ પાક **પરવરદેગાર**! તૂ મોટો પાદશાહ! ગેબી મદદનો કરનાર હાલની અને ભવિષ્યની જીદગીનો રક્ષણહાર, ઓ ખુદા, તૂ મારી મદદે પહોચ તુજથી મને સુખ, રજક, રોજી જીદગી ને દઉલત મળે છે અને તુજથીજ મારી સર્વ સ્વહાજતો પુરી પડે છે, તેથીજ ઓ ઇશ્વર મને તૂ સહાય થા?॥

૨ ઓ **બહમન**, બુદ્ધિના બહમન અમમાસ્પદ? મારા હૃદયમાથી લોભ લાલચ અને ક્લેશ કાઢી નાખ અને મારી બુદ્ધિને નુર ભરેલી તેજસ્વી કર?॥

ઓ **અરદી બહેસ્ત**? અહુરમજદના પવિત્ર પુત્ર? આતશ હુ નિત્ય ઇશ્વરની ભકિતમા લીન રહુ એવી શક્તિ મુજમા ઉતાર મને તેની મુલાકાત કરવા મને સત્યવાદી કર!॥

૪ ઓ **શહેરેવર**? કરૂપાની દરૂએ તૂ મને દઉલત ને સુખ બક્ષ? અને પ્રેમથી મારા ભણી તૂ જોઇ કાઇ રહેમ કર!

૫ ઓ **સપદારમદ**? જમાનાના સરદાર! તારી શકિતથી મને તૂ જગતની આફત અને દુખમાથી બચાવ અને આ અપવિત્ર અવનીના કચવાટી સ્થળેથી પવિત્ર સ્થાને લઇ જા ઇત્યાદિક તેમના ગ્રંથોથી જોઇ લેવુ"

તેત્રિશ ફિરેસ્તાઓના વિષયમા મારા બે બોલ

તેત્રિશ ફિરેસ્તાઓને કામનુ નિર્માણ કોને કરીને આપેલુ ? અને તે કયા કાળમા નિર્માણ કરવામા આવેલુ ? અને તે આજસુધી તેના તે ર્‌હેતા હશે કે બદલાતા ર્‌હેતા હશે ? જો આ સૃષ્ટિ અનાદિની છે એમ માનવામા આવે તો આ બધા પ્રકારનો વિચાર કરવાની જરૂર ખરી કે નહિ ? જો તેઓને એક જાતના અધિકારવાળા માનીએ ત્યારે તો તેઓનો ફેરફાર થવોજ જોઇએ અને તેમનો કાલ પણ મુકરર હોવોજ જોઇએ જેમ આ દુનીયામા રાજાઓ અને મોટા મોટા હોદ્દાદારો થાય છે તે કોઇ એકના એક હોતા નથી, તે પ્રમાણે આ તેત્રીશ ફિરેસ્તાઓના સબધે વિચારવા જેવુ ખરૂ કે નહિ ?

બીજી વાત એ છે કે-હિંદુધર્મના મૂળવેદોમા મુખ્યપણે તેત્રીશ દેવો મનાયા છે તે પ્રમાણે નમાદિના ફેરફારથી આ ફિરેસ્તાઓ મનાયા હોય એવુ અનુમાન કરવામા આવે તો આ પરાવર્તન કોનમાથી કોનામા થએલુ કલ્પવુ ? પુરાણકારોએ તેત્રીશ દેવતાઓના વેદના ઠેકાણે તેત્રીશ કરોડની સખ્યા પાછળથી ગોઠવી એમ ઘણા પડિતોના મતથી નિર્ણય થયા જેવુ છે

ત્રિજી વાત એ છે કે-માન્ય કરેલા અગર થઇ ગએલા પરમ પૂજ્ય દેવોની જે પ્રાર્થનાઓ કરીએ છે તે રાગદ્વેષાદિકથી મલીન થએલા આપના આત્માઓને નિર્મલ બનાવવામા પરમ સાધન રૂપ છે જે જે ઉત્તમગુણો આપણે મેળવવાને ચાહતા હોય તો તે ગુણોનુ સ્મરણ જેમ જેમ અધિક કરતા રહીશુ તેમ તેમ આપણે આપણા આત્માને નિર્મલ બનાવવાનાજ અને અન્તે કાલાંતરમા પૂર્ણ ગુણની પ્રાપ્તિ પણ મેળવવાનાજ માટે પૂજ્ય પુરૂષોની પ્રાર્થના મહાગુણને મેળવી આપનારી છે પણ નિરર્થક રૂપની નથી એમ એ વાત દરેક મતમા માન્યજ થએલી છે

ખ્રીસ્તી ધર્મમા સૃષ્ટિ કર્તાની માન્યતા.

ખ્રીસ્તી બાઇબલના પહેલા પ્રકરણ ‘ જીનીસીસ મા કહ્યુ છે કે—

" આરભમા ઇશ્વરે પૃથ્વી અને સ્વર્ગ સરજ્યાં તે પહેલા પ્રલય કાળના સમુદ્ર ઉપર અધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો, તેમાથી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરી તેને સાકાર બનાવી પછી પરમેશ્વરે કહ્યું કે-પ્રકાશ થાઓ ? એટલે સર્વ સ્થળે જ્યોતિર્મય

પ્રકાશ વ્યાપી રહ્યો પ્રભુએ તે જોયુ, તે સુદર લાગ્યુ તેથી પ્રકાશમાથી અધ કાર જુદો પાડી પ્રકાશને દિવસ અને અધકારને રાત્રી એવુ નામ આપ્યુ

બીજે દિવસે પ્રભુએ આકાશ ઉપજાવી પાણીથી અને પૃથ્વીમાથી આકાશ જુદુ પાડયુ અને આકાશનુ નામ સ્વર્ગ આપ્યુ

ત્રિજે દિવસે–આકાશ નીચેના પાણીને એક સ્થળે એકત્ર કર્યા તે પાણીના સમૂહને **સમુદ્ર** કહ્યો અને સુકી જમીન રહી તેનુ નામ **પૃથ્વી** આપ્યુ આ રચના ઇશ્વરે જોઇ, તેના સૌંદર્યથી તેમને સતોષ થયો પૃથ્વીમાથી, ઘાસ અને ઝાડ ઉગાડયા અને ઇશ્વરને ઊદ્‌ભિજ સૃષ્ટિની સુંદરતા જણાઈ

ચોથા દિવસે–આકાશમા પ્રકાશ પાડવા બે જ્યોતિ પૂજ પ્રકટાવ્યા એક દિવસના માટે **સૂર્ય** અને બીજો નાની માટે તે **ચદ્ર**, તે બન્નેનુ પૃથ્વી ઉપર પણ તેજ પડવા માડયુ અને તે રચના પણ સુંદર લાગી

પાચમે દિવસે– પાણીમા જીવ પેદા કર્યા તે માછલા થયા અને આ કાશમા ઉડતા પક્ષી પેદા કર્યા અને મત્સ્ય અને પક્ષીની વશ વૃદ્ધિ થવા હુકમ કર્યો, અને આ અડજ સૃષ્ટિમા પણ સૌંદર્ય જણાયા

છઠ્ઠે દિવસે–યોનિજ સૃષ્ટિ પેદા કરી, જમા પેટે ઘસડાતા પ્રાણી અને પશુ ઉપજાવ્યા પછી પોતાનીજ આકૃતિ ઉપરથી પ્રભુએ મનુષ્યને ઘડી કાઢયો અને પ્રભુના અશવાળો જીવાત્મા આ પ્રમાણે સર્જાવી તેને ઉદ્‌ભિજ, અડજ યોનિજ સર્વ સૃષ્ટિ ઉપર અધિકારના સ્થળે સ્થાપ્યો, અને તેના પણ બે ભાગ કરી એક પુરૂષ અને બીજી સ્ત્રીની રચના કરી તેમને સૃષ્ટિના પ્રધાન પદે સ્થાપી તેમનો આહાર માટે સર્વ યોજના કરી વશ વૃદ્ધિને માટે તેમને પણ આજ્ઞા કરી ફળરૂપ થવાની આશીષ આપી, આ સર્વ રચના પ્રભુને અતિ સુદર લાગી અને તે આનદથી સતુષ્ટ થઇ **સાતમે** દિવસે પ્રભુએ વિશ્રાતિ લીધી ઇત્યાદિ ”

આ અગ્રેજોના રાજ્યોમા નોકરોને રવિવારે રવિવારે રજાઓ પાળવામા આવે છે તે તેમના પ્રભુના શાન્તિનો દિવસ માનીને અપાતી હોય એમ અનુમાન થાય છે

આમા જરા વિચારવાનુ કે—

આપણા હિંદુસ્તાનમા હિદુ વિગેરેના ઘણા મતો ચાલી રહેલા છે અને તે બધાએ મતવાળાઓ પ્રાયે પોતે માન્ય કરેલા ઇશ્વરોને જગતના કર્તા તરીકે

બતાવી રહેલા છે જૈનો અનાદિકાળથી ચાલતી આવેલી અને તેજ પ્રેમાણે ચાલ્યા કરવાની આ સૃષ્ટિને બતાવે છે તે લેખ અમોએ આ ગ્રથમા પ્રથમથીજ બતાવી દીધેલો છે

વૈદિકે–ઘણા ઇશ્વરો જગતની રચના કરવાનો દાવો કરતા પોતપોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે લખીને બતાવતા ગયા છે, તેમાનુ કિંચિત્ સ્વરૂપ અમોએ લખીને પણ બતાવી દીધુ છે

તેજ પ્રમાણે પારસીઓમા, મુસલમાનોમા, ઇસુખ્રીસ્તઓમા પણ પોતાના દેવજ આ બધી સૃષ્ટિ બનાવીને મૂકી ગયાનુ જણાવી રહ્યા છે આ બધા ઇશ્વરો જગતના કર્તા સાચા છે એમ તો કોઇના પણ ગળે ઉતરે તેમ જણાતુ નથી તેમજ આમાનો ફલાણો ઇશ્વર જગતનો કર્તા સાચો, એવો પણ ખરો નિર્ણય આજ સુધીમા થઇ શકેલો નથી છતા પણ બધાએ મતવાળાઓ પોતાનાજ ઇશ્વરને જગતના કર્તા તરીકે સાચા માનીને બેઠેલો છે

આ ચાલતો પ્રસગ ઇસુ ખ્રિસ્તનો છે–તેમા પ્રથમ વિચારવાનુ કે સમુદ્રમાથી ઉદ્ધાર કરી ઇશ્વરે પૃથ્વીને આકાર બનાવી પણ **સમુદ્ર** અને **ઇશ્વર** આ બે કઇ વસ્તુના ઉપર રહેલા હતા? કેમકે પૃથ્વી અને આકાશ આ બે તો ઇશ્વરે પછીથી બનાવેલા છે આ વાત પ્રથમ વિચારવા જેવી ખરી કે નહિ? જ્યારે આ વાતનો પ્રથમ ખુલાશો થાય ત્યાર પછીથીજ બીજી વાતનો વિચાર કરી શકાય? ॥

હવે આપણે બધાએ જગતના કર્તા દેવોના સબધે **ભેલો વિચાર કરીએ** કે–આમાનો કોઇ પણ દેવ જગતનો કર્તાતો જરૂર હોવો જોઇએ? એમ માનીએ ત્યારે તો તે દેવના સબધે કાલનો નિર્ણય અને તેની સાથે આ સૃષ્ટિની રચનાનો કાળ પણ જરૂર વિચારવો પડશે. અને તે દેવે ક્યા ક્યા મસાલાથી કયી કયી વસ્તુઓ બનાવી? અને તે મસાલા કયે ઠેકાણેથી પેદા કર્યા? આ બધોએ વિચાર કરવાની આપણને જરૂર પડશે કદાચ તે દેવને અનાદિનો બતાવીને છેડા છોડાવી દઇશુ, પણ તેને બનાવેલી વસ્તુ ક્યા મસાલાથી બની અને તે મસાલાને દેવે કયે ઠેકાણેથી મેલવ્યા અને તે કયા કાળમા આ સૃષ્ટિ બનાવી આ બધો વિચાર તો જરૂર કરવો પડશે?

અમારા વિચાર પ્રમાણે–જગત કર્તાના સબધે વૈદિકોએ ઉપરચોટીયા વિચારો ઘણા લખીને બનાવ્યા છે, અને છેવટે–બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવને ભેગા મેળવી દીધા તેમા પણ ગોઠતુ ન આવતા વેદોમા એકલા બ્રહ્માને કાયમ રાખવાનો

પ્રયત્ન કર્યો પણ, બ્રહ્મા કોણ ? અને કેવા ? રામચંદ્રાવતારે વશિષ્ટજીને પૂછતા નિર્ણય મેળવી શક્યા નથી તો પછી બ્રહ્મા જગતના કર્તા હતા તેનો નિર્ણય ક્યાથી થઇ શકવાનો હતો ? જુવો અમારો બ્રહ્માના સંબંધનો લેખ જેવી રીતે પીરાણાપંથવાળાઓએ વૈદિકમાં મનાએલા મત્સ્યાદિક દશ અવતારોને ગ્રહણ કરી પોતાના પીરાણા પંથની સાથે જોડીને બતાવ્યા છે તેવી રીતે બીજા બધા મત વાળાઓએ પોતાના દેવનું નામ પ્રગટ કરી તેણેજ જગતના કર્તા તરીકે ગોઠવી દીધા છે એમ કહેવાને બાધ શો આવે તેમ છે ? માટે આ વિષયમાં બધાએ સત્ય શોધકોને વિચાર કરવાની ભલામણ કરી આ વિષયથી જુદા લઉં છું

"રામાનંદ અને વૈષ્ણવ ધર્મના પ્રવર્તકો

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૨૭૨ થી જુનો

"રામાનંદ, વૈષ્ણવ ધર્મના પ્રવર્તક ખ્રીસ્તી શકના ૧૪ શૈકામ, તેમના ઘણા શિષ્યો પૈકી ૧૩ પ્રસિદ્ધ થયા એક રજપુત, એક મુસલમાન (કબીર) એક હજામ, એક નટ, એક ચમાર એમ જુદી જુદી જાતના હતા પદ્માવતી નામની એક સ્ત્રી, આ શિષ્ય મંડળમાં હતી **કબીરે** રામભક્તિનો પંથ વધાર્યો વાલ્મીકિના અવતાર ગણાતા **તુલસીદાસે** રામચરિત્ર લખીને ઉત્તર હિંદુસ્તાનના લોકોને રામ ભક્તિમાં લગાડયા પછી **વલ્લભાચાર્યે** લોકોમાં પુષ્ટિ માર્ગ નામનો સંપ્રદાય ચાલુ કર્યો અને વિષયોપભોગને તિરસ્કારવો નહિ એવું કહેવાથી વલ્લભીપંથ નીતિ માર્ગથી પડયો "

આગળ હિંદુસ્તાનના મુખ્ય ધર્મો–પૃ ૯૯ મા–" જગન્નાથની પૂજા ૧૬ મા સૈકાની શરૂઆતમાં ચાર થએલી છે અને ચૈતન્યે ઘણો ખરો તેનો પ્રચાર કર્યો છે ચૈતન્યના મરણ પછી તેમાના કેટલાક ભોગ ધર્મનો ઉપદેશ કર્તા અને કેટલાક શારિરિક પ્રેમના વિચારને વધારે અગત્ય આપતા

આગળ પૃ ૧૦૦ મા સોલમા સૈકામા **વલ્લભ** સ્વામી મુખ્ય હતો, તેને **આઠ જાતની પૂજાની** ક્રિયા સ્થાપી જેમા કૃષ્ણની મૂર્તિ બાળક તરીકે માનીને નવડાવવામાં આવતી, લેપ થતા, સારાપોશાક પહેરાવવામાં આવતા અનેજેમા ખૂબસુરત સ્ત્રીઓ અને ઇંદ્રિય, ભોગને વધારે મહત્તા અપાતી, એવો ધર્મ પૈસાદાર શોખીન અને વિષયાશક્ત મનવાળા માણસોને ઘણોજ ખેંચતો અને મનુષ્યની પોતાની આશક્તિના બ્હાના તરીકે ગણાતો "

આમા મારા બે બોલ-ઘણા મતવાળાઓ પરસ્ત્રીના સગીને નરકના અધિકારીઓ બતાવે છે તો પછી ભગવાનની ભકિતના બ્હાને પરસ્ત્રીનો સગી પોતાના આત્માને અધોગતિમા નાખવાવાળો કેમ નહિ ? પરસ્ત્રીના સગથી જ્યાણુ થતુ હોય ત્યારે તો કૌલિકમત (કાચનીઓ મત) કયા ઓછા દરજ્જાનો છે ? પૂર્વ કાળમા થએલા મોટા મોટા ઋષિ મહાત્માઓના મત જોતા ધર્મની થોડી પણ શ્રદ્ધાવાળો ભગવાનના નામે આવુ અકાર્ય કરવાને લલચાય ખરો ? આ મતથી ભવિષ્યમા સસારના મહાચક્રમાં (ચોગશીના ફેરમા) નાખવાવાળોજ થાય

વિષયના લાલચુઓ વેશ્યાની દુકાને ખેંચાય પણ તે તરફ ખેચાયા પછી તેના જાન માલની શી હાલત થાય ? જો આપણે પૂર્વના મહાત્માઓના વચનોને વિચારીએ ત્યારે તો પેવા વેશ્યાના સગીથી આ ધર્મના બ્હાને ઠગાતો અને બીજાઓને ઠગનો ઘણો હલકામા હલકા લેખાય માટે ધર્મની ઇચ્છાવાળા સજ્જનોને હુ મારી ટુક બુદ્ધિથી ચોગ્યાડ ચોગ્યનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

દૂષિત વસ્તુના દુગ્રહમા બીજા શા માટે પડે ?

જોકે પૌરાણાદિકના કર્તાઓએ આ દુનીયામા એવો પ્રઘોષ કરી મુકયો હતો કે વેદો અનાદિના છે, ઇશ્વર કૃત છે અથવા ઇશ્વર દત્ત છે અને સર્વ-તત્ત્વના ખજાના રૂપે છે અને તેના આશ્રયથી બનેલા-બ્રાહ્મણ ગ્રથોના, ઉપનિષદ્ ગ્રથોના, સ્મૃતિના ગ્રથોના અને પુરાણના લેખ સબધે તર્ક વિતર્ક ન કરતા કહ્યા પ્રમાણે માન્યજ કરી લેવુ તેના સબધે કહી પણ ગયા છે કે—

पुराण मानवो धर्म सागो वेदश्चिकित्सित
आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हतव्यानि हेतुभि ॥ १ ॥

ભાવાર્થ-અઢાર પુરાણ, મનુ ઋષિનો કહેલો ધર્મ, બધા અગોની સાથે વેદો, અને વૈદક આ ચાર જાતના શાસ્ત્રોમા જે પ્રમાણે કહેલુ હોય તે પ્રમાણે સર્વ માન્ય કરી લેવુ પણ તેમા કોઇએ તર્ક વિતર્ક કરીને તેનુ ખડન મડન કરવુ નહિ. ॥ ૧ ॥

આગળ જતા બીજા ઠેકાણે વેદાદિકના જાણ પડિતોજ તર્ક વિતર્કમા ઊતરતા સત્ય તત્ત્વોના માર્ગનો ખરો પાયો હાથ ન આવતા પોતાના મનથી સુ કહીને લખતા ગયા છે કે—

श्रुतयोऽपिभिन्ना स्मृतयोविभिन्ना । नैकोमुनिर्यस्य वच प्रमाण धर्मस्य तत्त्व निहित गुहाया । महाजनो येन गत स पथा ॥ २ ॥

ભાવાથ—**વેદની** શ્રુતિઓ તે પણ ભિ ન ભિન્ન સ્વરૂપ વાળીઓ, પ્રમાણ વિનાની, અનેક ઋષયોના હાથથી લખાએલીઓ છે, તેમજ સ્મૃતિકારોના મત પણ એકકથી એક મલતા આવતા નથી તેમજ આ બધા લેખકોમા તેવો કોઇપણ એક મહાપુરૂષ થએલો નથી કે જેનુ વચન સર્વ માન્ય થએલુ હોય ? ન જાને તે બધા શ્રુતિકારો અને સ્મૃતિકારો, ધર્મનો તત્ત્વ કઇ ગુફામા મુકીને ગયા છે તે કાઇ સમજાતુ નથી છેવટે થાકીને એમજ કહ્યુ કે મોટા પુરૂષો જે રસ્તે ગયા છે તેજ રસ્તે ચાલ્યા જવુ ? ॥ ૨ ॥

જૈન ધર્મ એકજ સર્વજ્ઞ પુરૂષનો કહેલો, તત્ત્વોથી ભરેલો, પૂર્વાડપર વિરોધ રહિત જૈનેતર અનેક તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોથી માન્ય થએલો, કદાચ તે પડિતોના જોવામા આવ્યો ન હોય તેથી આવા નિરાશાના ઊદ્ગારો કાઢવા પડયા હોય ? પણ આજે અગ્રેજોના રાજ્યમા તેવો પ્રસગ જનાતોથી માત્ર નિ પક્ષપણે સત્ય તત્ત્વનો ખોજ કરનારજ પહોચી શકે એ નિર્વિવાદ છે

દોષથી દૂર રહી ગુણ ગ્રહણ કરવા તેમા નિદાશી ?

લોક તત્ત્વ નિર્ણય નામના ગ્રથમા **શ્રી હરિભદ્ર** સૂરિ કહે છે કે—

" नेत्रैर्निरीक्ष्य विष-कटक-सर्प-कीटान् सम्यक् पथा व्रजति तान् परिहृत्य सर्वान् । कुज्ञान-कुश्रुति-कुदृष्टि-कुमार्गदोषान् सम्यग् विचारयथ कोऽत्र परापवाद" ॥ २१ ॥

ભવાર્થ—જુઓ કે–ઝેર, કાટા, સર્પો, અને કીડાઓનો,–નેત્રથી કે વિચારથી પોતાનો બચાવ કરીનેજ આપણે આપણી પ્રવૃત્તિ ઓ કરીએ છીએ તેજ પ્રમાણે–અનેક પ્રકારથી સૃષ્ટિ ઊપત્તિની કલ્પના રૂપ–કુજ્ઞાનના, જીવોની હિસા કરવાથી પણ ધર્મ જનાવનાર–કુશ્રુતિઓના, રાગ, દ્વેષ, મોહ અજ્ઞાનાદિકથી દૂષિતને પણ દેવ તરીકે માનવારૂપ–કુદષ્ટિના, અને એકાત નિત્યાદિક પક્ષના કદાગ્રહરૂપ કુમાર્ગના, દોષોને વર્જિને પૂર્વાડપર વિરોધ રહિત સત્ય ધર્મના માર્ગને શોધિએ તો તેમા કયા પ્રકારની નિદા ગણાય ? તેનો જરા વિચાર કરીને જુવો ? (તે ગ્રથનો શ્લોક ૨૧ મો છે) (આ શ્લોક પ્રસગ પ્રાપ્ત થતા ફરીથી લખવાનો જરૂર પડી છે)

એજ ગ્રથકારે ૨૦ મા શ્લોકમા વિચારના સાધન બતાવ્યા છે

श्रोतव्ये च कृतौ कर्णौ, वाग् बुद्धिश्च विचारणे।
य श्रुत न विचारेत स कार्यं विंदते कथ ॥ २० ॥

ભાવાર્થ—સાભલવાને માટે બે કાનો મલેલા છે તેમજ–જૈન, વૈદિક અને બૌધ્ધ એ ત્રણ આર્ય ધર્મના વાગ્ એટલે શાસ્રો પણ વિદ્યમાન છે તેમજ વિચાર કરવાને બુદ્ધિ પણ મલેલી છે અને એ ત્રણે શાસ્રકારોના મતમા કેટલાક મતભેદો પડેલા નજરે પડે છે તે સાભળીને જે મત્યાડ સત્યનો વિચાર નથી કરતા તે સત્ય તત્ત્વોને કેવી રીતે મેલવી શકવાના છે ? બીજા બધા મતો સ્વત-ત્રતાના નથી પણ તેમના ફાટા રૂપના છે તેથીજ એ ત્રણેમા તપાસવાનુ જણાવેલુ છે

જૈનો પોતાના શાસ્રોની પ્રવૃત્તિ સર્વજ્ઞ પુરૂષોથી થએલી માને છે અને વાસ્તવિક રીતે છે પણ તેમજ વૈદિક અને બૌદ્ધ ધર્મ વાલા મૂલમા સર્વજ્ઞનો ઇનકાર કરીને બેઠેલા છે તેથી તેમના શાસ્રોના લેખોમા એકજ વિષયમા અનેક મતભેદો આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ તેથી તેમનામા થયેલા મતભેદો બતાવી યોગ્ય વિચાર કરવાની તક આપવાના માટે આ અમારો પ્રયાસ છે

પ્રત્યક્ષ વિરૂદ્ધના લેખો વેદોના પણ કેમ ન વિચારવા ?

બુદ્ધિમાનોના માટે નીતીમા કહ્યુ છે કે—

केवल शास्त्र माश्रित्य न कर्तव्यो विनिर्णय
युक्तिहीनविचारेतु धर्महानि प्रजायते ॥ १ ॥

ભાવાથ કોઇપણ વાતનો કે તત્ત્વનો જો વિચાર કરવો હોય તો પ્રથમ પોતાના સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચાર કર્યા વગર કેવલ શાસ્રના લેખ માત્રથી પોતાનો નિર્ણય કરી લેવો નહિ કારણ તે શાસ્રનુ કથન જો પ્રત્યક્ષમા યુકિતથી હીન–વિચાર વાલુ હોય, તેમજ લોક વ્યવહારથી પણ વિરૂદ્ધ વિચાર વાલુ હોય તો, તેવા શાસ્રથી આપણને ધર્મની પ્રાપ્તિ ન થતા ઉલટી ધર્મની હાનિજ થાય માટે આ સર્વ સધારણ નીતિને આપણા મનમા ઠસાવ્યા પછી પોતાના મતનો દુરાગ્રહ દૂર રાખી મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી વિચાર કરતા અને તે તે શાસ્રોના વિચારોમા ઉતરતાજ આપણને સત્ય કથાઓનો કે સત્ય તત્ત્વોનો સાર સહજ મલી આવે છે

સ્વભાવથી ઉત્પન્ન અને નાશ થતા પદાર્થોને ફેર બદલ કરવાને સમર્થ કોણ છે ?

સ્કદપુરાણ ખડ ૧ લો અધ્યાય ૧૪ મો પત્ર ૧૦૫ મા જુઓ—

ऋषयो मनुजा देवा शिव ब्रह्म मूखा अपि
भाव्यऽर्थ नाऽ तिवर्तते वेला मिव महोदधे ॥ ८५ ॥ ३

ભાવાર્થ—ચાહે આ લોકમા મોટા-**ઋષિઓ** હોય, કે **મનુષ્યો** હોય, કે ચાહે **દેવતાઓ** હોય, એટલુજ નહી પણ સાક્ષાત્ દુનીયાના કર્તારૂપે મનાએલા **બ્રહ્માજ** કેમ ન હોય, અગર સાક્ષાત્ **મહાદેવજ** કેમ ન હોય, અરે સાક્ષાત્ વિષ્ણુ ભગવાન કે જે ત્રણ લોકના નાથ મનાયા છે તેજ કેમ ના હોય પણ જે પદાર્થો જે પ્રમાણે પોતાના સ્વભાવથી થતા આવ્યા છે, અને આગળ ભવિષ્યમા થયા કરવાના છે તે પદાર્થોમા ફેરફાર કરવાની સત્તા કોણી છે ? અર્થાત આ બધા બતાવેલા મહાપુરૂષોમાથી કોઇની પણ સત્તા છેજ નહિ

જુવો કે સમુદ્રની ભરતી અને ઓટ અનાદિકાલથી યથાક્રમે સ્વભાવથી થયાકરતીનો ફેરફાર કોણ કરી શકયો છે ? અર્થાત્ કોઇપણ કરી શકયોજ નથી તેજ પ્રમાણે અનેક સ્વરૂપના પદાર્થો સ્વભાવથી થતાનો ફેરફાર કરવાને સમર્થ કોઇ છેજ નહી તેથી અમો વિચારપૂર્વક સર્વજ્ઞોના વચનથી કહીએ છીએ કે બ્રહ્માના, વિષ્ણુના, મહાદેવના અને ઋષિઓના સબધે જે મોટી મોટી સત્તાઓ જેમકે બ્રહ્મા બ્રહ્માડને વીટાઇ વળ્યા, અડમા આવીને ભરાયા, મડન મિશ્રપણે જન્મ વિષ્ણુ–ભકતોના માટે અવતાર લેતા રહ્યા, દૈત્યોનુ લોહી પીતા રહ્યા મહાદેવે સાઠ હજાર પુત્રો આપી દીધા વગેરે જે વાતો બતાવીઓ છે તે પ્રાયે પુરાણકારોએ કલ્પિત અને આલપપાલ રૂપોનીજ લખીને બતાવેલીઓ જણાય છે મારા વિચાર પ્રમાણે મારા લેખોથી આપ સજ્જનપુરૂષો પણ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોઇ શકશો એવી મારી ધારણા છે આગળ તો જીવોની ભવિતવ્યતા ઉપર આધાર હોય છે

ભિન્નવિચારના ઇશ્વરો પરમ જ્ઞાનીઓ હોય ?

સર્વમતોમા ધર્મના પાયા જે ખરા નીતિના નખાયા છે તે તો સર્વ માન્ય થયાજ હશે, અને તે કોઇ પરમ જ્ઞાનીના તરફથીજ નખાએલા છે એમ સર્વેને માન્ય કરવુજ પડે છે જેમકે–કોઇ જીવને દુખ ન દેવું, જૂઠ ન બોલવુ, ચોરી ન કરવી, પરસ્ત્રીને મા બહેન ગણવી, ધનનો સતોષ રાખવો, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઇર્ષ્યા, દ્વેષાદિક જેટલા પ્રમાણમા અધિક તેટલાજ પ્રમાણમા દુખ આપનારા છે એમ સર્વ મતવાળાઓએ માન્યજ રાખેલા છે, તેથી તે બધાએ મતો એક કોઇ સત્ય ધર્મનાજ ફાટા છે એમ કહેવામા શી હરકત ? અને તે સત્યનીતિમા જે જે મતમા વિપરીત ભાસ થતો હોય તે એક પ્રકારનો વિકા

રજ ગણાય ? તે સિવાય-પરોક્ષના વિષયમા નિતિથી દુર અને બુદ્ધિના વિષયથી અયોગ્ય—કેવળ ઇશ્વરની લીલા કે સત્તા આગળ ધરી પ્રમાણોથી વિરૂદ્ધ, લોક નીતિથી વિરૂદ્ધ, વિષયો લખાયા હોય તો તે પ્રમાણ રૂપથી કેવી રીતે માની શકાય ?

તેના ઉદાહરણમા-આ સૃષ્ટિ કર્તાનોજ વિષય જુઓ-બ્રહ્માદિક જુદા જુદા દેવોના નામથી કેવો વિચિત્ર પ્રકારનો ગોઠવ્યો છે, તે અમારા તરફથી મહાર પડાવેલા " જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન " નામના પુસ્તકથીજ વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ અને માત્ર સામાન્ય વાત જ જણાવુ છુ-મુશલમાનોના ગ્રથોમા સૃષ્ટિના કર્તા ખોદા, ઇસુખ્રિસ્તીમા ઇશ્વર, હિદુ શાસ્ત્રામા—કોઇ કહે છે કે આ સૃષ્ટિ બ્રહ્માએ રચી, બીજા-વિષ્ણુને, મહાદેવને, દેવીને, રામને એમ જેના ભકતોએ જે દેવ માન્યા તેજ આ બધી સૃષ્ટિના ઉત્પન્ન કરવાવાળા અને બધાએ પ્રકારની સત્તાવાળા પણ તેજ આ સૃષ્ટિના કર્તાઓમાનો કયો સર્વ સત્તાવાળો આપણે તારવી કાઢવો

જૈન ગ્રથકાર કહે છે કે-આ સૃષ્ટિ અનાદિ કાલથી એકની એકજ પ્રવાહ રૂપથી ચાલતી આવેલી છે જેમ **એકજ દિવસમા**-સવાર, બપોર અને સાજ **એક વર્ષમા**-શિયાળો, ઉનાળો, અને વર્ષાકાલ રૂપ ચક્ર કુદરતથી મહાકાલ થતા આપણે પ્રત્યક્ષપણે જોઇએ છીએ, ને પ્રમાણે **સત્ય યુગાદિક** કાલના ચક્ર લાબા કાલવાળા પુરાણકારોએ પણ બતાવેલા છે અને સૃષ્ટિનો ભોગવટો કરવાવાળા અનતા અનત રાજાઓ થતા આવ્યા છે અને આગળ પણ અનતાઓજ થવાના તે પ્રમાણે આ સૃષ્ટિમા **ધર્મના પ્રવર્તકો** પણ અનતા અનત થઇ ગયા અને આગળ ભવિષ્યમા પણ થવાના પરતુ આ અવસર્પિણીના દુ:ખદ કાલમા વર્ત્તમાન સ્થિતિના કેટલાક ધર્મના પ્રવર્તકોના અનુયાયીઓએ પોતાના માનેલા પ્રભુને આ સૃષ્ટિના કર્ત્તા અને સર્વ સત્તાવાળા લખીને બતાવ્યા તે કલ્પના રૂપે માનવા કે સત્યરૂપના ? આ વાતનો વિચાર સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી પડિતોને કરવાનો છે ?

જો કે-**કુભકાર** ઘડો બનાવે છે તોજ બને છે અને રાજાઓથી રૈયત મર્યાદિત પણે રહે છે તેમ સૃષ્ટિના કર્તા અને તેના નિયતા પણ એક હોવોજ જોઇએ. આવા પ્રકારની દલીલો મુકી, પોતે પોતાના પ્રભુને સૃષ્ટિના કર્તા, મરજી પ્રમાણે આકાશ અને પાતાલને ગોઠવી ગયેલા, અને પોતાના જેવી સત્તા ધરાવનારોનો નાશ કરીને ગયેલા, એવા પ્રકારના મનાએલા પ્રભુઓમાના કયા પ્રભુને શ્રેષ્ઠ માનવો ? કુભાર ઘડા બનાવે છે તે આજીવિકાના માટે અને રાજાઓનુ

ગજ્ય માઝ શોધના માટે—માટી આદિ અનેક સાધનો મેળવ્યા પછીથીજ તે તે કાર્યમા પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે તેમ મુક્તાત્માને આજીવિકા કઇ ? અને મોઝ શોખ શી ? અ કાશ પાતાલ હતા નહી અધકાર શેમા વ્યાપ્યો હશે ? અને તેવા ઘોર અધકારમા પ્રભુ પોતે કયા ઠેકાણે અને કેટલા કાલ બેસી રહ્યા પછી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી હશે ? આ બધુ આપણે વિચારવાનુ છે કે નહી અને કોઇ પણ પ્રકારના અત વિનાની આ વિશાલ પૃથ્વી (સૃષ્ટિ) બનાવવાના સાધનો કયા બ્રહ્માડમાથી લાવીને આ દેખીતિ સૃષ્ટિમા મુકયા હશે ? તેમજ સૃષ્ટિના કરવા વાળાબધાએ ઇશ્વરો જુદી જુદી દિશાઓ બતાવી રહ્યા છે સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના કાલનુ પ્રમાણ કોઇએ ચોક્કસ બતાવ્યુ નથી, તો પછી સત્ય વસ્તુના શોધકોને પૃથ્વીના કર્તા કયા ઇશ્વરથી સતોષ માની લેવો ?

હવે કિચિત્ ચાલુ વિષયનો વિચાર —પ્રલય પછી સમુદ્ર ઉપર અધકાર શાથી ? અને પ્રલય કોને કરેલો ? અને તે કઇ કઇ વસ્તુનો ? અને તે કેટલા કાલ રહેલો ? આકાશ પૃથ્વી તો પછી બનાવ્યા અધકાર શેમા વ્યાપેલો ? તે અધકારમા ઇશ્વર કેટલા કાલ સુધીબેસી રહ્યા પછી કયે ઠેકાણે ઇશ્વરે પ્રકાશ થવાનો આદેશ કરેલો ?

માછલા પશુ, પક્ષીઓ બનાવી વશ વૃદ્ધિનો હુકમ કર્યો, તો તે બધા પુણ્ય પાપ વિનાના બનાવ્યા કે પુણ્ય પાપવાળા ? વશવૃદ્ધિના આદેશથી વૃદ્ધિ થતી આવી તો તે બધા નવા નવા જીવો આજ સુધી કયા ઠેકાણેથી આવતા રહેલા સમજવા ?

ઇત્યાદિક અનેક બાબતો સૃષ્ટિ કર્ત્તાના સબધે વિચારવાની છે, તે ન્યાય બુદ્ધિના પડિતોએજ વિચારવી ઇતિ અનેક બાબતોના વિચાર સ્વરૂપનુ પ્રકરણ ૪૧ મુ સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૪૨ મું

જૈન ઇતિહાસ પ્રમાણે ૧૧ રૂદ્રોનુ સ્વરૂપ

પ્રદ્યુમ્ન સૂરિ કૃત–વિચારસાર પ્રકરણ પૃ ૧૦૩ થી ગાથા ૪૭૩ થી ૪૭૦

પ્રથમ **૧૧ રૂદ્રોના નામ**–૧ ભીમાવલી, ૨ જીતશત્રુ, ૩ ભદ્ર ૪ વિશ્વાહલ, ૫ સુપ્રતિષ્ટ, ૬ અચલ, ૭ પુડરીક, ૮ અજીતધર, ૯ અજીતનાથ, ૧૦ પેઢાલ, ૧૧ સત્યકિસુત, આ અગીઆરે વ્યકિતઓ રૂદ્રના નામથી જૈન ગ્રંથોમા પ્રસિદ્ધ છે તેઓ તીર્થકરોના પરમ ભકત હોઇ અગ (વિદ્યા ન ધરણ કરવાવાલા હતા આ નામવાની ગાથા ૪૭૩ અને ૪૭૪ મા આપેલ છે તેનોજ અર્થ નીચે પ્રમાણે છે

તે કયા કયા તીર્થંકરના સમયમા કોણુ કોણુ થયા તે બતાવીએ છીએ પહેલો ભીમાવલી, પહેલા ઋષભદેવના સમયમા થયો

બીજો જિતશત્રુ, બીજા અજિતનાથ તીર્થંકરના સમયમા થયો

હવે આગળ ૩ ભદ્ર, ૪ વિશ્વાહલ, ૫ સુપ્રતિષ્ટ, ૬ અચલ, ૭ પુડરીક, ૮ અજિતધર, ૯ અજિતનાથ, અને ૧૦ મો પેઢાલ, એ ક્રમથી–નવમા સુવિધિનાથ તીર્થંકરના સમયથી તે સોલમા શાન્તિનાથ તીર્થંકર સુધી, એકેકા તીર્થંકરના સમયથી એકેકા થતા આવ્યા છે ત્યારબાદ અગ્યારમો રૂદ્ર જે સત્યકિસુત છે તે ૨૪ મા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર ભગવાનના સમયમા થયા છે. આ અગીઆરે રૂદ્રોનુ કથન દશમા પૂર્વમા વિસ્તારથી કેહેલુ છે આ અર્થ ગાથા ૪૭૫–૪૭૬ નો કરીને બતાવ્યો છે

દશમા પૂર્વમા વર્ણવેલા અગીઆર રૂદ્રોનો કોઠો.

૧૧	રુદ્રોના નામ	તે કયા કયા તીર્થંકરના સમયમા થયા	
૧	ભીમાવલી	ઋષભદેવના વખતે	૧
૨	જિતશત્રુ	અજિતનાથના ,,	૨
૩	ભદ્રનામા	સુવિધિનાથના ,,	૯
૪	વિશ્વાહલ	શીતલનાથના ,,	૧૦
૫	સુપ્રતિષ્ઠ	શ્રી શ્રેયાસનાથના ,,	૧૧
૬	અચલ	શ્રી વાસુપૂજ્યના ,,	૧૨
૭	પુડરીક	શ્રી વિમલનાથના ,,	૧૩
૮	અજિતધર	શ્રી અનતનાથના ,,	૧૪
૯	અજિતનાથ	શ્રી ધર્મનાથના ,,	૧૫
૧૦	પેઢાલનામા	શ્રી શાન્તિનાથના ,,	૧૬
૧૧	સત્યકીસુત	શ્રી મહાવીરના ,,	૨૪

આ ૧૧ રૂદ્રોના સબંધે કિંચિત્ વિચાર—

આ અવસર્પિણી કાળમા એક કોટાકોટિ સાગરોપમનો જે ચોથો આરો ગણાવ્યો છે તેમા જેવી રીતે-૨૪ તીર્થ કરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, અને બળદેવ, વિષ્ણુ પ્રતિવિષ્ણુના નવના ત્રિક થયા છે તેવીજ રીતે આ અગીઆર રૂદ્રપણ ગણાવેલા છે વખતો વખતે ભુલતા ધર્મના માર્ગને બતાવનાર તે તીર્થંકરો, છ એ ખડના રાજાઓને તાબે કરનાર તે ચક્રવર્તીઓ, ત્રણે ખંડના રાજ્યને તાબે કરનાર જેના હાથેથી મરાય તે વિષ્ણુ (વાસુદેવ) અને જે મરે તે પ્રતિવિષ્ણુ (પ્રતિવાસુદેવ) તેવીજ રીતે અગ (વિદ્યા) ને મેળવી રૂદ્ર પદને ધરનાર તે રૂદ્ર સમજવા પરતુ તે વ્યકિતઓ એકની એકજ હતી તેવી માન્યતા જૈનોની નથી માન્યતા એવી છે કે–જે જીવે જેવા પ્રકારનુ પુણ્ય મેળવ્યું તેને તેવા તેવા પ્રકારની પદવી પ્રાપ્ત થઇ છે આ બધા મોટા હોદ્દાદારોમાથી કેટલાક તો મોક્ષમા ચાલ્યા ગયા અને બાકીના જવાના તેથીજ ગણત્રીમા લઇ લીધેલા સમજવા ઇત્યલ વિસ્તરેણ ઇતિ જૈન પ્રમાણે ૧૧ રૂદ્રો થયા છે તે બતાવ્યા

વૈદિકમતે ૧૧ રૂદ્રોનુ સ્વરૂપ

સ્કદપુરાણ ખડ ૬ ઠા અધ્યાય ૨૭૬ મો, પત્ર ૩૧૯ થી

" સુતે કહુ કે હાટકેશ્વરમા અગીઆર રૂદ્રો છે આ વાત સાભળીને ઋષિઓ બોલ્યા કે–ગૌરી છે ભર્યા અને સ્કદ છે જેમને પુત્ર, એવા રૂદ્રતો અમે એકજ સાભળ્યા છે સુતે કહુ તમારી વાત સાચી છે રૂદ્રતો એકજ છે પણ અગીઆર કેવી રીતે થયા તે સાભલો—

વારાણસીના મુનિઓને હાટકેશ્વરના દર્શન કરવાની ઇચ્છા થતા, પહેલો જાણે પહેલુ દર્શન હુ કરૂ અને બીજો જાણે પહેલુ દર્શન હુ કરૂ એમ સ્પર્ધા કરતા ચાલ્યા હાટકેશ્વરે તેમનો અભિપ્રાય જાણીને, તે ઋષિઓને પોતાનુ દર્શન એકીસાથે આપવાને માટે–ત્રિશૂલ, ત્રણનેત્ર, જટા, અર્ધચદ્ર, અને રૂડમાલાના સ્વરૂપે, પાતાલમાથી નાગલોકના છિદ્રે એકીસાથે નીકળી, બધા ઋષિઓને જુદે જુદે ઠેકાણે દર્શન આપ્યા પેલો જાણે મને પ્રથમ દર્શન મલ્યા અને પેલો જાણે મને પ્રથમ દર્શન મળ્યા એમ જાણી એકાદશે તાપસો પતાવમા પેગી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા પછી રૂદ્રે બ્રાહ્મણોને કહુ કે હે તાપસોત્તમ ! હુ એકાદશ પ્રકારનો તમારી ભકિતથી તુષ્ટમાન થયો છુ, જે તમારી ઇચ્છા હોય તે વરને માગો ! ત્યારે તે તાપસોએ કહુ કે–જો આપ તુષ્ટમાન થયા છો તો, આપ અમારા વાસ્તે

આ દુનીયામા અગીઆરે સ્વરૂપવીજ રહો, અમો પણ હાટકેશ્વરમા રહીને આ-પણી આરાધના કરીશું પછી મહાદેવે કહ્યુ કે જ્યારે તમારી ઇચ્છાજ એવી છે તો જાનો હુ પણ આ અગીયારે મૂર્તિઓના સ્વરૂપથી મહાકાળ રહીશ પણ એક મૂર્તિથી કૈલાસમા રહીશ, એટલુ કહીને ત્રિનેત્ર ભગવાન અદૃશ્ય થઇ ગયા પછી તેમની સેવાના ફલોનુ વર્ણન છે આ અધ્યાય શ્લોક ૪૩ થી પૂરો કર્યો છે

' આગળ ૨૭૭ મા અધ્યાયમા-સુતને ઋષિઓએ પૂછ્યુ કે વાનારસીથી આવેલા બ્રાહ્મણો ક્યા કયા નામના હતા ? કે જેમની ભકિતથી **એક રૂદ્રના અગીઆર** પ્રકારના રૂદ્રો થઇ ગયા ? પછી સુતે કહ્યુ કે-૧ મૃગવ્યાધ, ૨ સર્વસત્ત, ૩ નિદિત, ૪ મહાયશ, ૫ અજૈકપાદ, ૬ અહિર્બુધ્ન, ૭ પીનાકી, ૮ પરતપ, ૯ દહન, ૧૦ ઇશ્વર, ૧૧ કપાલી

આ ઉપર બતાવેલા બ્રાહ્મણો જે નામના હતા તેજ નામ રૂદ્રોના પણ રાખવામા આવ્યા હતા "પછી તે તે રૂદ્રોના નામના દર્શન, જપ, કરવાનુ વિસ્તારથી લખીને બતાવ્યુ છે અને ૨૭૭ મો અધ્યાય પૂરો કર્યો છે"

કિંચિત્ સમીક્ષા-જૈનોના અગીઆર રૂદ્રો ઘણા લાબા લાબા કાળે તીર્થંકરોના ભકતો, ભિન્ન ભિન્ન વ્યતિકના,તેમજ નામથી પણ ભિન્ન સ્વરૂપના બતાવ્યા છે આ તરફ વૈદિક મતમા એકજ સમયમા એકજ રૂદ્ર ભકત બ્રાહ્મણોના નામથી પ્રસિદ્ધિવાળા લખીને બતાવ્યા છે તે પણ પાતાળ ફોડીને ન જાણે કયાથી આવ્યા અને આ વાત કયા કાલમા બની ? આ મા કોઇપણ પ્રકારનો પત્તો આપણે મેળવી શકીએ તેમ નથી આગળ તો વાચકો વિચાર કરીને બતાવે ને ખરા

પંડિત ગુરૂદત્ત વિદ્યાર્થીના લેખો-અનુવાદક ચદ્રશકર નર્મદાશકર પડયા-બીએ એલ એલ, બી વકીલ હાઇકોર્ટ મુબાઇ ઇ સ ૧૯૧૪ વડોદરા લુહાણામિત્ર પ્રેસમા છપાએલુ—

પૃ ૧૧૮ થી ૧૧૯-**શતપથ** બ્રાહ્મણમા લખ્યુ છે કે—

મહ યાજ્ઞ વલ્કય શાકાલ્યને કહે છે કે—

" ઇશ્વરનો મહિમા વ્યકત કરનાર **તેત્રીશ દેવતાઓ** છે-૮ વસુ, ૧૧ રૂદ્ર, ૧૨ આદિત્ય, ૧ ઇદ્ર, અને એક પ્રજાપતિ કુલ ૩૩

આઠવસુ નીચે મુજબ-૧ અગ્નિ, ૨ પૃથ્વી, ૩ વાયુ, ૪ અંતરિક્ષ ૫ આદિત્ય ૬ દ્યૌ ૭ ચંદ્રમા, ૮ નક્ષત્ર, એ આઠવસુ કહેવાય છે કારણકે-સર્વ પદાર્થો તેમાં રહે છે, અને જે કાંઇ જીવે છે, હાલે ચાલે છે, અને વિદ્યમાન છે, તે સર્વેના નિવાસ તે છે ॥

૧૧ રૂદ્રો નીચે મુજબ-૧૦ પ્રાણ અને ૧૧ આત્મા આ રૂદ્ર (રૂદ્ એટલે રડવું તે ઉપરથી) કહેવાય છે કારણકે જ્યારે તે દેહ છોડીને જાય છે ત્યારે તે મરી જાય છે અને મરનારના સગાઓ રડે છે ॥

૧૨ આદિત્ય તે ૧૨ મહિના જે સમયની ગણત્રી કરે છે, તેઓ આદિત્ય એટલા માટે કહેવાય છે કે તેઓ પોતાની ગતિથી માપ કરે છે અને તેથી બધા પદાર્થોના વિનાશનો ક્રમ નિર્ણીત કરે છે અર્થાત્ દરેક પદાર્થના સમયનો વ્યય નિર્ણીત કરે છે આદિત્ય એટલે તેવા વ્યયનું કારણ ॥

ઇંદ્ર-એટલે સર્વવ્યાપી શક્તિ અથવા વિદ્યુત

પ્રજાપતિ-એટલે યજ્ઞ (અર્થાત્ કલાના માટે આવશ્યક પદાર્થોના સંગ્રહ, અથવા શીખવા શીખવવાને માટે માણસોનું એકત્ર થવું) એનો અર્થ પશુઓ પણ થાય છે યજ્ઞ અને પશુઓ પ્રજાપતિ કહેવાય છે કારણ કે તેવા કાર્યોથી અને ઉપયોગી પ્રાણીઓથી જગત ને પોતાના નિર્વાહના સાધનો મળે છે ॥

શાકલ્ય પુછે છે કે-" ત્યારે ત્રણ દેવતા કયા ? " યાજ્ઞવલ્કય ઉત્તર દે છે કે-" ત્રણ લોક " (અર્થાત્-સ્થાન, નામ, અને જન્મ) " તેણે પુછયું કે-" બે દેવતા કયા ? " યાજ્ઞવલ્કયે ઉત્તર દીધો કે " પ્રાણ અને અન્ન " તેણે પુછયું કે-' અધ્યર્ધ શું ? ' યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યું કે-" અધ્યર્ધ એટલે સર્વ વ્યાપી વિદ્યુત્ જગતને પોષનાર કે જે સૂત્રાત્મા નામે ઓળખાય છે ॥

છેવટે તેણે પુછયું કે એક દેવતા કયો ? યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યું-' બ્રહ્મ " જેને અદિતિ કહે છે "

પૃ ૧૨૦ **શતપથ** બ્રાહ્મણમાં કહેના-આઠ વસુઓ તે આઠ સ્થાનો છે, અગીયાર રૂદ્રોમાં-આત્મા અને દશ પ્રાણ કે જે મનના સ્વયંભૂ વ્યાપરો કહેવાય તેમનો સમાવેશ થાય છે ॥

બાર આદિત્યમાં સમય આવી જાય છે ॥ વિદ્યુત્ એ સર્વ વ્યાપી શક્તિ છે જ્યારે પ્રજાપતિમાં (યજ્ઞ તથા પશુઓ)

મનના ઇચ્છા પૂર્વક વ્યાપારો આવી જાય છે એમ ગણી શકાય

પૃ ૧૨૧-**મૅક્સ મ્યુલર** લખે છે કે-જો આપણે પારિભાષિક શબ્દો વાપરવા હોય તો વેદોનો ધર્મ-અનેકેશ્વર વાદનો છે, એકેશ્વર વાદનો નહી ઋગ્વેદના પ્રથમ અષ્ટકના ૨૭ મા સૂક્તના અંતમા છે કે-મહાન્ દેવો તરફ ભક્તિભાવ તથા નાના દેવો તરફ ભક્તિભાવ, ન્હાનાઓ તરફ ભક્તિભાવ વૃદ્ધો તરફ ભક્તિભાવ અમ્હે બને તેટલી ઇશ્વરની ઉપાસના કરીએ છીયે અમ્હે વૃદ્ધ દેવોની સ્તુતિ ન કરીએ તો ? ” પૃ ૧૨૨-શરૂઆતમા હિરણ્યગર્ભ સોનેરી જંતુ-ઉત્પન્ન થયો તે આખા વિશ્વનો જન્મથીજ પતિ હતો ત્હેણે પૃથ્વી અને આકાશ સ્થાપ્યા-કયા દેવને અમ્હે અમ્હારો યજ્ઞ અર્પણ કરીએ ? ” મેક્સ મ્યુલર ઇત્યાદિ ॥ ”

આમા વિચારવાનુ કે-શતપથનો લેખ પ્રાચીનમા પ્રાચીન ગણાય છે તેમા -અગ્નિ આદિ દેવોને આ૦ સ્થાન કહી આઠ વસુ તરીકે ઓળખાવ્યા છે । ૧૨ આદિત્યથી સમય ધર્મ જણાવ્યો છે ।

૧૧ આત્મા સાથે દશ પ્રાણ તે અગીયાર રૂદ્રો તરીકે બતાવ્યા છે ઈંદ્ર તે સર્વવ્યાપી શક્તિ, અથવા વિદ્યુત, એમ બે અર્થ બતાવ્યા છે યજ્ઞ તથા પશુઓને-પ્રજાપતિ તરીકે ઓળખવ્યા છે ॥—

આમા ફરીથી વિચારવાનુ કે-વેદકાલમા આ તેત્રીશ (૩૩) દેવતાઓ મનાયા હતા અને ઋષિઓ તેમની પ્રાથનાઓ કરી-વેદોમા સૂકતો ને સૂકતો ભરી દેતા બ્રાહ્મણ કાલમા-૮ વસુ તે આ૦ સ્થાન થયા ૧૨ આદિત્ય તે-સમય (કાલ) સ્વરૂપ ના થયા । આત્મા અને તેના દશ પ્રાણ તે ૧૧ રુદ્રો થયા । ઇદ્ર હતા તે-સર્વવ્યાપી શક્તિ અને વિદ્યુત સ્વરૂપના થયા અને જે પ્રજાપતિ હતા તે-યજ્ઞ સ્વરૂપના અને પશુઓના સ્વરૂપના બની ગયા ॥ આ બ્રાહ્મણ કાલમા વિષ્ણુનુ નામ નિશાન પણ ખોલ કરતા જનાતુ નથી ॥

હવે આપણે પુરાણ કાલ તપાસીએ-વેદ અને બ્રાહ્મણ કાલ સુધી જે દેવતાઓની સંખ્યા તેત્રીશની હતી તે પુરાણોમા તેત્રીશ કરોડની થઇ વેદ કાલમા ૧૧ રૂદ્રો જુદા સ્વરૂપના હતા, તે બ્રાહ્મણ કાલમા-દશ પ્રાણ સાથે એકઆત્મા રૂપે ગોઠવાયા, ત્યારે, પુરાણોમા-એકજ રૂદ્ર અગીયાર જનના નામથી પ્રસિદ્ધ થઇ અનેક ઉ પાતોના મચાવનાર થયા તેનુ સ્વરૂપ આ ગ્રંથથીજ જોઇ શકાશે ॥

ॐ જૈન મહોક ધાર્મિક પુરાણ, ભાગ ૩ વૈદિક હિંદુધર્મ

વેદમા જે પ્રજાપતિ-સોનાના ઇંડાથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા—તે શત પથમા યજ્ઞ સ્વરૂપના અને પશુઓના સ્વરૂપથી લખાયા, ત્યારે પુરાણોમા તેમને જગતની ઉત્પત્તિ કરવા વળા ઠરાવ્યા, શત રૂપાને ઘડતા વ્યભિચારની ઇચ્છા વાળા થયા તેથી જગો જગો પર વગોવાયા જુઓ અમારા બ્રમ્હા સબધી પૂર્વનો લેખ એટલુજ નહી પણ બ્રહ્માથી જગતની ઉત્પત્તિ થયાના બે ચાર સૂકતો ચારો વેદોમા પાછળથી ગોઠવ્યા આ વાત મણીલાલ નભુભાઇ દ્વીવેદીના લેખથો વિચારો ॥ ॥ વેદમા વિષ્ણુ છે કે નહી પણ—શતપથમા તો નામ નીશાણ જણાતુ નથી, તે વિષ્ણુને પુરાણમા ને ગીતામા વારવાર અવતાર લઇ આ દુનિયા નો ઉદ્ધાર કરવાવાળા લખીને બતા યા આ બધી વાતો કયાથી લાવ્યા અને વિચિત્ર રૂપે શાથી ગોઠવાઇ ? સજ્જનો ? જરા વિચાર કરીને જોશો ! ॥

જૈન પ્રમાણે મહાદેવજીની ઉત્પતિનુ સ્વરૂપ.

તીર્થ કરોના સેવકો બે પ્રકારના—અહિસાદિક વતના પાળકો તે શ્રાવકો અને ભકિતમાત્રનાજ કરનારા તે ભકતો મહાવીર સ્વામીના ભકતોમાના એક **સત્યકી** નામા પણ ભકત હતો

તેનુ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે —

વિશાલા નગરીના રાજા ચેટક, તેની નહી પુત્રી સુજેષ્ઠા—કુમારીજ સાધ્વી થઇ કોઇ વખત પોતાના મકાનમા આતાપના લેતી એવા અવસરમા-વિદ્યાસિદ્ધ **પેઢાલ** નામનો પરિવ્રાજક-પોતાની વિદ્યા આપવા બ્રહ્મચારિણીના પુત્રરૂપ પાત્ર ખોલવા લાગ્યો તેને રાત્રિના સમયમા શીતની આતાપના લેતી સુજેષ્ઠાને નગ્નપણે દેખી તે સન્યાસીએ પોતાની ધુપ વિદ્યાથી અધકાર રેનાવી, તે સાધ્વીને બેભાન કરી તે ની ચોનીમા પોતાના વીર્યનો સચાર કર્યો સુજેષ્ઠાને ઋતુધર્મ આવી ગએલો હતો તેથી તેને ગર્ભ રહી ગયો

આ વાતની ચર્ચા સાધ્વીઓમા થવા લાગી પણ અતિશય જ્ઞાનીના મુખથી તે સન્યાસીનુ કાર્ય માલુમ એટલે બધાની શકા દૂર થઇ સુજેષ્ઠાને પુત્ર થયો તે શ્રાવકોને સોપ્યો તેનુ નામ **સત્યકી** રાખ્યુ આ સત્યકી **મહાવીર નો ભક્ત** હતો એક વખત **કાલસદીપક** નામના વિદ્યાધરે ભગવાનને પૂછયુ કે મને ભય કોના થકી છે ? ભગવાને કહ્યુ કે સત્યકી નામના છોકરાથી તને ભય છે કાલસદીપક તેની પાસે ગયો વદના કરી પોતના

પગમા ઘાલ્યો પણ તેના પિતા પેઢાલે છોડાવ્યો અને પોતાની બધી વિદ્યાઓ તેણે સત્યકીને આપી **સત્યકી** રોહિણી વિદ્યાનુ સાધન કરવા લાગ્યો

મહારોહિણી વિદ્યા સાધવામા સત્યકીનો આ સાતમો ભવ થયો છે આ રોહિણી વિદ્યાએ પાચ ભવસુધી તો સત્યકીના જીવને મારી નાખ્યો અને છઠ્ઠા ભવમા એને સાધવાની ઇચ્છા પણ ન થઇ પરન્તુ આ સાતમા ભવમા વળી વિદ્યા સાધવાનો ઉદ્યમ કર્યો તેની **વિધિ નીચે પ્રમાણે**

અનાથ મૃતક મનુષ્યને ચિતામા બાળે અને લીલા ચામડાને પોતાના શરીર ઉપર વીટીને ડાબા પગના અગુઠાના આધારે ઉભા રહી જ્યા સુધી પેલી ચિતાના લાકડા બળે ત્યા સુધી તે વિદ્યાનો જાપ કરે એવી રીતે સત્યકી તે રોહિણી વિદ્યાને સાધી રહ્યો હતો તેવા અવસરમા કાલસદીપક વિદ્યાધર પણ ત્યા આવી ચઢયો, તેને પેલી ચિતામા લાકડા નાખ નાખ કર્યા તેથી તે અગ્નિ સાત દિવસ સુધી બળતી રહી ત્યા સુધી સત્યકી-વિદ્યાનો જાપ કરતો હતો આવા પ્રકારનુ તેનુ ધૈર્ય જોઇ રોહિણી વિદ્યા હાજર થઇને વિઘ્નકારક તે કાલસદીપકને હઠાવ્યો અને સત્યકીને કહ્યુ કે હુ તને સિદ્ધ છુ તુ બોલ કે તારા શરીરમા હુ કયાથી પ્રવેશ કરૂ ? તેની માગણી પ્રમાણે વિદ્યાને મસ્તકમાથી પ્રવેશ કરતા ત્યા ખાડો પડી ગયો પણ તુષ્ટમાન વિદ્યાએ તે સ્થાનમા નેત્ર બનાવી દીધુ, તેથી તે સત્યકી વિદ્યાધર ત્રણ નેત્રવાળો પ્રસિદ્ધ થયો

પછી તેને પોતાની માતા રાજકુમારી કન્યાને બગાડનાર પોતાના બાપ **પેઢાલને** પણ અન્યાયી જાણીને માર્યો તેથી લોકોએ તેનુ નામ રૂદ્ર (ભયાનક) પાડયુ હવે પેલા કાલસદીપકને વૈરી જાણી તેની પાછળ પડયો તે ભાગી નાઠો સત્યકી તેની પાછળ પડયો તે ઉચો, નીચો, ઘણો ભાગ્યો છેવટે તેને સત્યકીને ભુલાવામા નાખવા વિદ્યાથી ત્રણ નગરો બનાવ્યા પણ સત્યકીએ પોતાની વિદ્યાથી તે ત્રણે નગરોને બાળી ભસ્મ કરી નાખ્યા કાલસદીપક ત્યાથી ભાગી લવણ સમુદ્રના પાતાલ કલશામા ચાલ્યો ગયો છેવટે સત્યકીએ ત્યા જઇને પણ તેના પ્રાણ હરી લીધા અને તેથી તે વિદ્યાધરોનો ચક્રવર્તી થઇ પડયો

આ સત્યકીને તીર્થંકરોની ઉપર ભક્તિ હોવાથી ત્રણે સધ્યાએ તીર્થંકરોને વદના કરી નાટક કરતો તેથી આ **સત્યકીનુ નામ ઇદ્રે-મહેશ્વર** આપ્યુ. હવે એ મહેશ્વરને બે શિષ્યો થયા એક **નદીશ્વર** નામે અને બીજો **નાદીયા** નામે હતા જે આ **બીજો શિષ્ય** નાદીયા નામે હતો તે પોતાની વિદ્યાથી બળદનુ રૂપ બનાવી લેતો તેના ઉપર ચઢીને મહેશ્વર અનેક ક્રીડા કતુહલ

કરતો આ મહેશ્વર મહાવીરનો ભક્ત હતો, તેમજ કામી પણ પુરો હતો બ્રાહ્મણોની સાથે તેને વેર થઇ ગયુ હતુ તેથી બ્રાહ્મણોની કુમારી કન્યાઓ સાથે લોકોની અને રાજાઓની વહુ બેન બેટીઓ સાથે કામક્રીડા કરતો રહેતો, પણ તેની પાસે વિદ્યાઓનુ બળ હોવાથી કોઇ બોલી શકતા નહિ અગર કોઇ તકરાર કરતુ તો આ સત્યકી તેને મારી જ નાખતો વળી આ મહેશ્વરે વિદ્યાના બળથી એક પુષ્પક નામનુ વિમાન બનાવ્યુ હતુ, તેમા બેસી ઇચ્છા પ્રમાણે ફરતો

એક વખત આ **મહેશ્વર ઉજ્જયન** નગરમા ગયા છે ત્યા **ચંદ્રપ્રદ્યોત** રાજાની એક શિવા નામની રાણીને છોડી બીજી બધી રાણીઓની સાથે ભોગ કર્યો અને તેવોજ ત્રાસ તે શહેરમા વર્તાવ્યો તેથી ચંદ્રપ્રદ્યોતને ઘણીજ ચિંતા થઇ અને આને મારવાનો ઉપાય સોધવા લાગ્યો પણ તેની વિદ્યાના આગળ કોઇનુ કાઇ ચાલી શકતુ નહિ

આ ઉજ્જયનમા–ઉમા નામની એક **વેશ્યા** ઘણીજ રૂપાળી હતી, તે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે ધન લેતી, તેની સાથે ભોગ કરતી એક દિન આ મહેશ્વર તેને ઘેર જઇ ચઢયો તે ઉમાવેશ્યાએ બે પુલો બનાવી તે મહેશ્વરના આગળ મૂકયા, એક ખીલેલુ અને બીજુ કલી રૂપતુ, મહેશ્વરે ખીલેલા પુલ તરફ હાથ પ્રસાર્યો પણ ઉમાએ કલી રૂપતુ ફુલ હતુ તે આપીને કહ્યુ કે આ ફુલ તારા યોગ્ય છે મહેશ્વરે પૂછયુ કે આ કમળ મારા યોગ્ય સાથી ? ત્યારે ઉમાએ ખુલાશો કર્યો કે તુ તો કુમારી કન્યાઓનો ભોગી છે, હુ ખીલેલા ફુલ જેવી છુ ત્યારે મહેશ્વરે કહ્યુ કે–તુ મને ઘણી વલ્લભ છે એમ કહી તેની સાથે ભોગ કરવા લાગ્યો અને **તેનાજ વશમા થઇને રહ્યો** ચંદ્રપ્રદ્યોત **રાજાને** ખબર પડતા તે ઉમાને બોલાવી, ઘણુ ધન આપી સત્કાર કરીને કહ્યુ કે–તુ મહેશ્વરને એટલુ પૂછી લે કે કાઇ એવો સમય છે કે તમારી વિદ્યા તમારી પાસે રહેતી ન હોય ? ત્યાર પછી પ્રસંગોપાત ઉમાએ પૂછયુ અને મહેશ્વરે કહ્યુ કે–ભોગ કરતી વખતે મારી વિદ્યાઓ મારી પાસે રહેતી નથી ઉમાએ આ વાતની ખબર ચંદ્રપ્રદ્યોતન રાજાને આપી રાજાએ ઉમાને કહ્યુ કે–જે વખતે તારી સાથે ભોગ કરશે તે વખતે અમો તે મહેશ્વરને મારીશુ ઉમાએ કહ્યુ કે મને મારશો તો ? રાજાએ કહ્યુ તને મારીશુ નહિ પછી **રાજાના** માણસો તે વેશ્યાના ઘરમા છુપાઇ રહ્યા મહેશ્વર ભોગ કરવા લાગ્યો કે તરતજ **તે માણસોએ મહેશ્વર** અને **ઉમાને** કાપી નાખ્યા અને તે બધા નગરના ઉપદ્રવની શાન્તિ કરી નાખી હવે મહેશ્વરની બધી વિદ્યાઓ નદીશ્વર નામનો શિષ્ય જાણતો હતો તેણે ગુરૂની વિટંબના થએલી

જાણી, ઉજ્જયન ઉપર મોટી શિલા વિદ્યાથી બનાવી અને કહેવા લાગ્યો કે 'અરે મારા દાસો ? હવે તમે કહા જાશો ?'' હુ તમોને સર્વેને મારીશ, હુ સર્વ શક્તિવાળો છુ તેથી કોઇનો મારેલો મરવાનો નથી આવી આવી બધી વાતો સાભળતા લોકો ભયભીત થઇ, તે નદીશ્વરની આજીજી કરો તેના પગમા પડી અપરાધની ક્ષમા માગી, છેવટે **નદીશ્વરે** કહ્યુ કે જો તમો ઉમાની ભગમા મહેશ્વરનુ લિગ સ્થાપન કરી પૂજન કરવાનુ કબુલ રાખો તોજ તમોને જીવતા છોડુ ભયના માર્યા તે નિસત્વ લોકોએ તે પ્રમાણે ભગલિગનુ સ્થાપન કરી પૂજવા માડયુ અને પોતાનો બચાવ કરી લીધો ત્યારબાદ નદીશ્વરે ગામગામમા જઇ લોકોને ડરાવી ડરાવીને **ભગ** અને લિગ સ્થપાવી **પૂજાની** પ્રવૃત્તિ ચલાવી

ઉપર પ્રમાણે મહાવીરના ભક્ત મહેશ્વરની ઉત્પત્તિ જૈન ગ્રથકારોએ બતાવેલી છે

આમા આપણે **વિચારવાનુ** એ છે કે-જો કે વિદ્યાના બળથી સત્યકી વિદ્યાધર મહેશ્વરના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો ખરો પણ તદ્દન મર્યાદા રહિત નીતિથી બહારનોજ હતો તે વખતના નિસત્વ લોકોએ પોતાના બચાવ માટે અકાર્ય કર્યું જેમ મ્લેચ્છોના ઉપદ્રવથી આર્યો મ્લેચ્છો બન્યા તે કાર્ય શુ યોગ્ય તરીકે થએલુ મનાશે ? યોગ્ય તો નજ મનાય તે પ્રમાણે આ કાર્ય બનેલુ છે

પણ આ બાબતમા આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે-આ સત્યકીના મર્યાદા વિનાના તદ્દન અયોગ્યાચરણોને વિચિત્ર પ્રકારના લખી પુરાણકારોએ લોકોને પરમેશ્વર તરીકે મનાવવા ક્યા વિચારથી પ્રવૃત્તિ કરેલી માનવી ? આ સત્યકીને મહાદેવ ઠરાવવા પુરાણકારોએ જે જે લેખો લખ્યા છે તેમાના કેટલાક ટુક ટુક વિચારો લખીને પુરાણોના લેખકોનો અને એ મહાદેવની યોગ્યાયોગ્યનો ખ્યાલ કરવાનુ વાચકોને સોપીશ

વેદિક મતે બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ પછી **મહાદેવ** વિષયની માન્યતા

પ્રચલિત વૈદિક મતમા-બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ એ ત્રણ દેવોને સર્જક, પાલક અને સહારકના ગુણવાળામાની પુરાણકારોએ પ્રધાનપણે બતાવ્યા છે છતા પણ બ્રહ્માના તેમજ વિષ્ણુના વિષયમા અનેક મતો પડી ગએલા છે તેમાથી કેટલાએક મતો અમારા જાણવા પ્રમાણે લખીને બતાવતા આવ્યા છીએ તેથી હવે આ ત્રિજા **મહાદેવના** વિષયને જાણવાની ઇચ્છા પણ સ્વાભાવિકજ થાય તેના સબધે કિંચિત વિચાર પુરાણકારોના લેખોથીજ કરીને બતાવીએ છીએ

સ્કંદપુરાણ ખંડ પહેલો અધ્યાય ૧૩ મો, પત્ર ૧૦૧, શ્લોક ૪૨ મો

शिवशक्तिमयं ह्येतत् प्रत्यक्षं दृश्यते जगत् ॥
लिंगाकं च भगाकं च नाऽन्यदेवांकितं क्वचित् ॥ ૧-૨

ભાવાર્થ–આ બધી દુનીયા શિવરૂપે અને શક્તિરૂપે, પ્રત્યક્ષપણે દેખાઇ રહી છે ? તેનુ પ્રથમ ચિન્હ લિંગરૂપથી જુવો, અને બીજુ ચિન્હ ભગ રૂપનુ છે તે જુવો લિંગ અને ભગના સ્વરૂપ સિવાય બીજુ ઠેકાણુ વિશેષ ચિંહ દુનીયામા છે ? કેહેવુજ પડશે કે નથી માટે લિંગની અને ભગની પૂજા છોડીને જે બીજા જીવો જગો જગોપર ભટકે છે, તેમનો નિસ્તાર કોઇ પણ પ્રકારથી થવાનોજ નથી એવી રીતે આ વિષયમા ઘણા દાખલાઓ આપીને પુષ્ટ કરીને બતાવેલો છે ॥

આમા જરા વિચારીએ–દક્ષિણમા કહેવત છે કે " દગડ એટલા દેવ " આ સ્કંદપુરાણનો લેખ જોતા લિંગના ચિન્હવાળા પુરૂષો અને ભગના ચિન્હવાળી સ્ત્રીઓ તેમા–માણસો, પશુઓ, પખીઓ વિગેરે આવી જાય છે, તે બધા શુ મહાદેવ તરીકે મનાય ખરા ? કેમકે ઉપરના લેખમા જણાવવામા આવ્યુ છે કે લિંગની અને ભગની પૂજાને છોડી જે બીજાની પૂજા કરવાવાળા છે તેના નિસ્તાર થવાનુજ બતાવ્યુ નથી વળી કાચળીઓ મત (કૌલિક મત) જે દુનીયામા ચાલી રહ્યો છે તે શુ સ્કંદપુરાણના લેખથી ઉદ્ભવ્યો હશે ? એવો વિચાર સહજ થઇ આવે છે વળી પણ બ્રહ્મ પ્રકરણમા મહાદેવજીની ડાબી, જમણી ભુજાથી બ્રહ્મા વિષ્ણુની ઉત્પત્તિ જે અમોએ આ સ્કંદપુરાણના આઠમા અધ્યાયથી લખીને બતાવી છે તે ન જાણે કયા વિચારથી લખીને બતાવી માનવી ? તેનો વિચાર કરવાનુ પણ વાચકવર્ગને સોપુ છુ

શિવ પાર્વતીની ઉત્પત્તિ બ્રહ્માના ક્રોધથી.

પદ્મપુરાણ પ્રથમ સૃષ્ટિ ખંડ અધ્યાય ૩, પત્ર ૭, શ્લોક ૧૭૧ થી ૧૭૪

" ત્રણ લોકને બાળી મારે એવો બ્રહ્માને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેમના કપાલથી મધ્યાન્હ સૂર્યના જેવો **રૂદ્ર અર્ધાંગના સહિત** ઉત્પન્ન થયો બ્રહ્માએ તેમને કહ્યુ કે તમો બન્ને જુદા પડો ? એટલુ કહી બ્રહ્મા અંતર્ધાન થઇ ગયા ત્યાથી સ્ત્રી અને પૂરૂષની પ્રવૃત્તિ શરૂ થઇ ઇત્યાદિ " (મતમીમાંસા પૃ ૯૪)

આમા કિંચિત્ વિચાર–બ્રહ્મ પ્રકરણમા પૃ ૧૮૯થી સ્કંધ પુરાણનો જે લેખ અમોએ આપ્યો છે તેમા જણાવવામા આવ્યુ હતુ કે–યુગના આરંભમા

મહાદેવજી નિર્વિકલ્પ એક હતા તેમને જગત્ પેદા કરવાની ઇચ્છા થતા તેમના ડાબા જમણા અગથી બ્રહ્મા એને વિષ્ણુ ઉત્પન્ન થઇ ગયા, ત્યારબાદ બ્રહ્મ થી બધી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયા પછી એ ત્રણે દેવોમા મોટા અને નાના, કોણે માનવા તે સબન્ધી મોટા ઝગડો જાગ્યો છે ઇત્યાદિક વિશેષ ત્યાથી જોઇ લેવુ

આ ત્રણે દેવોના વિષયમા આવા આવા પ્રકારના વિચિત્ર લેખો જોતા નતો બ્રહ્માનો, કે નતો વિષ્ણુનો, તેમજ નતો મહાદેવજીનો, પણ ખરો પત્તો મેળવી શકાય છે તો પછી આ બધા પુરાણકારોએ આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થવાનો પ્રકાર કયે ઠેકાણેથી મેળવેલો સમજવો ? આ વિષયમા જુવો જૈનોની માન્યતાવાળુ જગત્ પ્રકરણ બીજાથી અને તેનીજ સાથમા આપનુ પ્રકરણ ચોથુ વૈદિકોની માન્યતાવાળુ જગત્ અને પછી કરો સત્યાસત્યનો વિચાર ? હાથમા કકણ હોય તો પછી આરસીની જરૂર શી ? સુજ્ઞેષુ કિમધિકેન

પાર્વતીના મસ્તકોની માલા ધારી શિવ

શકાકોષ શકા ૨૨૨ મી પૃ ૩૦ જુઓ ગણેશ પુરાણનો લેખ

" એક વખતે મહાદેવજીને પાર્વતીએ પુછ્યુ કે આપ આ મુડમાલા શા માટે ધારણ કરો છો ? આ વખત મહાદેવજી કાઇ બોલ્યા નહિ, તેથી પાર્વતીએ હઠ પકડી, તેથી મહાદેવજીએ કહ્યુ કે જ્યારે જ્યારે તુ મરી જતી ત્યારે તારા મસ્તક કાપી કાપીને આ મુડમાલામા પરોવુ છુ અને તે પહેરૂ છુ ત ઉપરથી પાર્વતીજીએ કહ્યુ કે શુ ત્યારે આપ મરતાજ નથી આ ઉપરથી મહાદેવજીએ કહ્યુ કે મને ઇશ્વરે એક મત્ર બતાવ્યો છે તેથી હુ મરતો નથી (શુ ત્યા મહાદેવ પોતે ઇશ્વરતો નહીજ, તેમનો ઇશ્વર પણ કોઇક બીજોજ જણાય છે ખરો કે ?) ત્યારે પાર્વતીએ કહ્યુ કે એ મત્ર મને બતાવો, ત્યારે મહાદેવે કહ્યુ કે—તમને બતાવ્યાથી બધા પાહાડના જીવો સાભળે અને તેથી તેઓ અમર થઇ જશે પાર્વતીએ કહ્યુ—શુ આટલા પાહડના જીવોને નસાડી મેલવાની આપનામા શક્તિ નથી ? તે ઉપરથી મહાદેવે ઘણા જોરથી—ડમરૂ વગાડયુ કે જેના ભારે અવાજથી તમામ જીવ નાસી ગયા માત્ર એક ઇંડુ કે જે ફુટવાની તૈયારીમા હતુ તેનાથી નાસી જવાયુ નહિ ત્યાર બાદ પાર્વતીને મત્ર સભળાવવા માડયો થોડીવાર પછી સાભળતે સાભળતે પાર્વતી સુઇ ગયા તે વખતે પેલુ ઇડુ ફુટયુ અને પાર્વતીને બદલે તેને હુકારો દેવો શરૂ કર્યો પછીથી થોડીવારે પાર્વતી જાગી અને કહ્યુ કે—મહારાજ ! મે તો થોડુ ચરિત્ર

નાખ્યું અને દ્વાણી જગોથી બાકી છે તો ફરીથી સંભળાવશો, ત્યારે મહાદેવે કહ્યું કે હુંકારો કોણે ભર્યો, તે ઉપરથી મહાદેવે નિજુ નેત્ર ખોલીને જોયું તો પેલું ઇંડુ દેખાયું તેથી તેને શિક્ષા કરવા મહાદેવ દોડયા ઇંડું અગાડી નાઠું અને એક સ્ત્રીના મોઢામાં પેસી ગયું અને પુનઃ માઘ માસમાં છોકરારૂપે થઇને પેદા થયો, શું આ વાત સંભવિત છે ?”

આ લેખમાં ઉદ્‌ભવતા કિંચિત્ વિચારો—

“ મુંડમાલાના ચિન્હથી રાક્ષસપણું કે ઇશ્વર પણું ? તેવાને તેવા સ્વરૂપથી પાર્વતી જન્મ લેતી ત્યારે બીજા જીવો ઢેવા સ્વરૂપથી જન્મ લેતા માનવા ? તેવાને તેવા સ્વરૂપથી જન્મ થતા હોય તો દાનના અને શ્રાદ્ધના ફળ ખોટા માનવા કે ખરા ? લિંગનો છેડો ન લાવતા બ્રહ્માએ અને વિષ્ણુએ-શિવનેજ મોટા માની લીધા હતા, તો હવે આ ચોથો ઇશ્વર કયો હતો કે જેનાથી શિવે મંત્ર મેળવ્યો ? સર્વજ્ઞ એવા મહાદેવ-જ્ઞાનથી કે બે નેત્રોથી જોઇ શકયા નહિ તેથી ત્રીજું નેત્ર ખોલવાની જરૂર પડી કે ? આવી રીતે ચારે બાજુથી વિચારોને જુઓ આવા પ્રકારના લેખો કેવળ કલ્પિત માન્યા સિવાય બીજો કોઇ ઉપાય છે ? ”

ગળે ખોપરીનો હાર, માંસ–મદિરાના સેવી શિવ

(૧) “ મહાદેવની સવારી પોઠીઓ, ગળે આભૂષણ સર્પો, મુડદાની ખોપરીઓનો હાર, માથા ઉપર ચંદ્રમાનું હોવું શું સંભવિત હોઇ શકે ? (શંકા કોશ શંકા ૯૬ મી પૃ ૧૩)

---

(૨) શિવપુરાણ-ધર્મ સંહિતા અધ્યાય ૧૦ મા (સ મી પૃ ૫૫)

‘ શિવજીના વિષયમાં ઘણું અયોગ્યપણાથી લખાએલું છે પણ શ્લોક ૧૭૫, ૧૭૬ મા તો માંસ–મદિરા ખાધા પીધાનું લખી દીધું છે ”

---

(૩) મત્સ્ય પુરાણ અધ્યાય ૪૭ મો શ્લો ૧૪૪નો ભાવાર્થ

“ શુક્રાચાર્ય શિવજીની સ્તુતિ કરતા કહે છે કે–

‘ માંસના ભક્ષણ કરવાવાળા, સર્વમેધ, વિદ્યુત્ , વ્યાવૃત્ત, વારંવાર પુષ્ટિ કરવાવાળા એવા તમોને નમસ્કાર છે ” (સ મી પૃ ૧૭૪)

શિવ લિગના અનેક ચમત્કાર

લિગ ત્રુટી ત્રણ લોકમા પ્રસર્યું તેથી પૂજાયુ

સ્કંદપુરાણ ખંડ ૧ લો, અધ્યાય ૬ નો, કિંચિત્ ભાવાર્થ

શકરની પૂજા છોડીને લિગની પૂજા કેમ ? તેનુ કારણ જણાવતા જણાવ્યુ છે કે—નગ્નપણે શકર ભિક્ષાને માટે ગયા ત્યા મુનિઓની સ્ત્રીઓ મોહિત થઇ તેમની પાછળ ચાલીઓ, બહારથી આવતા શૂન્યાશ્રમ દેખી ઋષિઓએ પાછળથી જઇને શિવને શાપ આપ્યો, તેથી લિગ ત્રુટી પડયુ અને ત્રણે લોકમા પ્રસરી ગયુ

ચકિત થએલા દેવોએ-બ્રમ્હાની અને વિષ્ણુની પ્રાર્થના કરી તેથી બ્રમ્હા સ્વર્ગમા અને વિષ્ણુ પાતાલમા તેનુ મૂળ શોધવાને નીકળ્યા, પણ બ્રમ્હા મેરૂ પર્વત સુધી ગયા ત્યા ગાય અને કેતકી બે મલ્યા તેની સાથે પાછા આવી લિગનો અન્ત લાવ્યાની જૂઠી સાક્ષી ભરાવી અને સાથે ભૃગુ આદિ પણ મલ્યા તેથી ગાયને અપવિત્રતાનો, કેતકીને સ્વોપરિ નહિ ચઢવાનો અને બ્રમ્હા આદિને અપૂજ્યતાનો મહાદેવે શાપ આપ્યો ત્યાર બાદ બધાએ લિગને શરણે ગયા ત્યાથી લિગની પૂજ્યતા પ્રવૃત્તિ ” ઇત્યાદિ

આ લેખમા પણ થોડો વિચાર—પુરાણકારોએ-શિવનુ સ્વરૂપ ભયાનક બતાવેલુ છે તો પછી મુનિઓની સ્ત્રીઓ શાથી મોહી પડીયો ? મુનિઓના શાપથી શકરનુ લિન્ગ ત્રુટીને ત્રણ લોકમા પ્રસર્યું, ત્યારે શકિતમા વધારે શકર કે મુનિઓ ? નાના મોટા જીવોના ઘાટ ઘડનારા પૂર્ણ જ્ઞાનવાળા બ્રમ્હા ત્રણ લોકમા પસરેલા લિન્ગને જ્ઞાનથી જોઇ શકયા નહિ, પણ જાતે ફરીને પણ જોઇ શકયા નહી તે જગ આશ્ચર્ય જેવુ ન ગણાય ?

જેમ કોઇ અજ્ઞાનપણે અફળાતો કૂટાતો અનેક જણોનો અપરાધી થઇ પડે તેવા હાલ શુ બ્રમ્હજ્ઞાનીઓના થાય ? આ ત્રણ દેવોમાના એકપણ દેવનો ખરો પત્તાજ નથી મળી શકતો તો પછી આ બધી વાતો કયા ઠેકાણેથી લઇને લખાઇઓ ? તેનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરુ છુ

લિગોત્પત્તિનુ સ્વરૂપ.

સ્કંદપુરાણ નગર ખડ ૬, અધ્યાય ૧ લો, લિગોત્પત્તિ વર્ણન પ્રથમ લિગને બ્રમ્હાદિકોએ પૂજ્યુ

આનર્ત્ત વિષયે તાપસોના આશ્રમમાં-રૂદ્ર ભગવાન નગ્ન રૂપે ભિક્ષાને માટે ગયા એટલે ઋષિઓની સ્ત્રીઓ મોહિત થઇને પાછળ ફરવા લાગીઓ પછી ક્રોધમાં આવેલા ઋષિઓએ કહ્યું કે-અરે પાપી ! તે તો અમારા આશ્રમની વિટંબનાજ કરી તેથી તારૂં લિન્ગ ત્રુટી પડો ? એમ શાપની સાથેજ મહાદેવનું લિન્ગ ત્રુટીને જુદું પડયું અને **ધરતીને ભેદીને પાતાલમાં** પેસી ગયું મહાદેવ પણ લજ્જિત થઇ બાલકનું રૂપ ધરીનેલિ ગના ગર્તે **પાછળ ચાલ્યા** ગયા એટલે ત્રણે લોકમાં મોટા ઉત્પાતની સાથે ખલભલાટજ થઇ ગયો, એટલુંજ નહી પણ ભયભ્રાંત થએલા દેવો-ઇંદ્ર વિષ્ણુ આદિકને સાથમાં લઇ બ્રહ્મા ની પાસે ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે-હે બ્રહ્માન્ ! આ શુ પ્રલય કાળ આવ્યો ? પછી ધ્યાન ધરી તપાસી બ્રહ્માએ કહ્યું કે-અરે આતો પેલા ઋષિઓના શાપથી લિંગ ત્રુટી પડયું તેનો ઉત્પાત છે અને તેથી ત્રણ લોક વ્યાકુળ થઇ ગએલું છે ? હવે તે ઉત્પાતની શાન્તિના માટે **બ્રહ્મા**, વિષ્ણુ આદિ બધાએ દેવો તે **બીલના માર્ગે** પાતાલમાં ગયા, ત્યાં મહાદેવજીને બાળકરૂપે સુતેલા જોયા પછી દેવોએ સ્તુતિ કરી કે હે મહાદેવ ? બ્રહ્મારૂપે તો અને વિષ્ણુરૂપે તો તૂ એકજ છે, એટલુંજ નહિ પણ તારા વિના દુનીયામાની કોઇ વસ્તુજ નથી માટે કૃપા કરી લિન્ગને ધારણ કરો શિવે કહ્યું દેવતાઓ અને બ્રાહ્મણો પુજવાનુ કબુલ કરે તો ધારણ કરૂં પછી બ્રહ્માએ કહ્યું કે-પ્રથમતો હું જ પૂજીશ તો પછી બીજા બધા પૂજે તેમાં નવાઇ શી છે ? પછી ત્યાં પાતાલમાં પેસીને-**બ્રહ્મા**, વિષ્ણુ અને ઇંદ્રાદિકોએ મલીને પ્રથમ મહાદેવના લિન્ગની **પૂજા** કરી ઇત્યાદિક વિશેષ ખંડ ૬ ઠાના, અધ્યાય ૧ લાથી જુવો

" આગળ એજ ખંડના બીજા અધ્યાયમાં જણાવ્યું છે કે-તે લિન્ગને ઉપાડીને **બહાર** કાઢતાં તેની સાથે **પાતાલ ગંગા** પણ બહાર નીકળી આવી અને ચંડાલપણાને પ્રાપ્ત થએલો ત્રિશંકુ નામનો રાજા તેમાં સ્નાન કરીને રાજ્યને ઉચિત શરીરવાળો થઇ ગયો ઇત્યાદિ "

આ બાબતમાં કિંચિત્ વિચાર-પ્રથમ સ્કંદ પુરાણના લેખથીજ જોયું હતું કે-લિંગ તુટયા પછી ત્રણ લોકમ પસર્યું અને દેવતાઓની પ્રેરણાથી બ્રહ્મા સ્વર્ગમાં અને વિષ્ણુ પાતાલમાં પત્તો મેળવવા ગયા, પણ પત્તો મેળવ્યા વગરજ પાછા આવ્યા હતા ફરીથી આ સ્કંદપુરાણવાળો જણાવે છે કે-લિંગ ત્રુટીને જુદું પડતાં ધરતીને ભેદીને પાતાલમાં પેઠું, શિવજી પણ તેજ લિન્ગના રસ્તેથી પાતાલમાં જઇને સુતા ભયથી દેવોએ બ્રહ્માને જઇને પુછયું, ધ્યાનથી

તપાસી બ્રહ્માએ લિન્ગ તુટવાથી ઉત્પાત થએલો જણાવ્યો આ ઉત્પાતની શાન્તિને માટે બ્રમ્હાદિ બધાએ દેવો તે લિગનાજ માર્ગે પાતાલમા ઉતર્યા સ્તુતિ કરીને સુતેલાનેજગાડયા અને ફરીથી લિન્ગ ધારણ કરવાને વિનતિ કરી, ફિરે બ્રમ્હા ઋષિની પાસેથી પૂજવાનુ કબૂલ કરાવી લિગને ધારણ કર્યું આગળના અધ્યાયમા જણાવ્યુ છે કે-લિગને બહાર ખેચી કાઢતા સાથે પાતાલ ગગા પણ બહાર આવ્યા વિષ્ણુના ૧૯ મા અવતાર એવા વ્યાસે અઢાર પુરાણો લખ્યા એમ માની શકાય ખરૂ ?

પાર્વતીના ક્રોધનો સિંહ, તેનુ સિંહેશ્વર થવુ.

સ્કંદપુરાણ ખડ ૫ મો અધ્યાય ૫૫ મો શ્લોક ૩૬ નો સાર, પત્ર ૧૩૫

" પાર્વતીને મહાદેવ કહી ગયા છે કે-તે મારા માટે તપ કર્યો તપના પ્રભાવથી બ્રહ્મા આવ્યા, બેટી ? તારે શુ જોઇએ છીએ ? તે કહ્યુ પતિ તો છે પણ વશ કરવાને ચાહુ છુ બ્રહ્માએ કહ્યુ જા ? વશ થશે તે કહ્યુ કયાર ? બ્રહ્માએ કહ્યુ કોઇ કાલમા, એટલે તને ક્રોધ થયો તે સિંહનુ સ્વરૂપ ધરીને બહાર આવ્યો અને તે તારૂજ ભક્ષણ કરવાને કૂદ્યો, પણ તપના પ્રભાવથી તને જોવાને સમર્થ થયો નહિ પછી તને દયા આવી તેથી તે સ્તનોથી દૂધ પાયુ તે સિંહ તારા તેજથી બળતો કહેવા લાગ્યો કે મે દુષ્ટ ભાવથી તને ખાવાનો વિચાર કર્યો તેથી મારે નરકમા જવુ પડશે પછી તે કહ્યુ-પાપનો નાશ કરવાવાળા મહાકાલ તીર્થમા જા પછી તે સિંહ ત્યા જઇ લિન્ગના દર્શન કરી દિવ્ય શરીરવાળો થઇ ગયો પછી દેવોની સાથે બ્રહ્મા ત્યા આવ્યા અને પાર્વતીને કહ્યુ કે-તારા ક્રોધથી ઉત્પન્ન થએલો સિંહ છે તે તારૂ વાહન થશે ઇત્યાદિ "પછી આગળ સિંહેશ્વર લિગનુ મહાત્મ્ય વર્ણન કરેલુ છે "

આમા વિચાર-એમીને દેખતા બ્રહ્માચ્યૂત થયા ત્રણ દેવામાના એક પણ દેવનો ખરો પત્તો મેળવ્યા વિના શિવજીનો ભાખેલો ભૂતકાળ, બ્રહ્માએ આપેલો વર, વિના કારણ પાર્વતીનો ક્રોધ, તે ક્રોધનો સિંહ થઇ પાર્વતીજીને મારવા ગયાનુ સત્ય માની શકાય ? જ્યારે આ બધુ વિચારવાનુ રહે છે, ત્યારે તેણે ધવડાવીને શાન્ત કર્યાનુ કેમ માની શકાય ? કદાચ તે વખતના ભદ્રિક શ્રદ્ધાળુ લોકોએ-આ કથા સાભળી સિંહેશ્વર લિગનુ સ્થાપન કર્યું હોય, તો તેમા આપણે બીજો વિચાર શુ કરી શકીએ ? નજ કરી શકીએ તો પણ આ કથાનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ કે જેથી સત્યથી વચિત ન રહીએ

૪ લિંગનો પત્તો બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ પણ મેળવી શક્યા નહિ

શિવપુરાણ વિદ્યેશ્વર સંહિતા અધ્યાય ૬–૭ મા જુવો

"અગ્નિ સમાન તેજસ્વી લિંગનો અંત લેવા-બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ઉપર અને નીચે ઘણાજ ફર્યા, પણ પત્તો મેળવી શકયાજ નહિ ઇત્યાદિ ઘણુજ અયોગ્ય એ ત્રણે દેવોના માટે લખાએલું છે

———

શંકાકોષ શંકા ૩૬ મી પૃ ૫ મા જુવો

"મહાદેવનું લિંગ એટલું બધું વધ્યું કે-બ્રહ્મા વિષ્ણુ તેનો થાહ (છેડો-અંત) લેવા ગયા, તો નાચેનો થાહ ન મળ્યો કે પૃથ્વી ફોડીને તે લિન્ગ કયાં ગયું છે તેમજ ન મલે ઉપરનો થાહ કે ઉંચે કયાં સુધી ગયું છે શું આવી વાતો માનવી યોગ્ય છે કે?

———

(૫) ત્રણ દેવોમાં મોટા શિવ

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે કહે છે—

પૃષ્ઠ ૫૪૫ "વિષ્ણુની પૂજાનો ઉદય તેના વિષયના પ્રેમના લીધે થયો તેમ રૂદ્ર પૂજાનો ઉદય તેના વિષેની બીકને લીધે થયો, એમ કહેવાને હરકત નથી રૂદ્રની સ્તુતિ ઋગ્વેદના પહેલા મંડલ ૧૨૪ મા સૂક્તમાં ઘણી કરવામાં આવી છે '

આગળ પૃ. ૫૪૭ મા-**શતરૂદ્રીમાં** રૂદ્રના વખાણ કરેલાં છે, તે પછી પુરાણકારોએ જુદી જુદી કથાઓમાં લીધેલું છે "

આગળ પૃ ૫૪૯ મા "**અથર્વ શીર્ષ ઉપનિષદમાં રૂદ્રનું** ખૂબ મહત્ત્વ વર્ણવવામાં આવ્યું છે "

આગળ પૃ ૫૫૫ મા- "શિવરાત્રિની ઉત્પત્તિ જે કારણોને લીધે થઇ તે વિષેની કથા **ઇશાન સંહિતા**, શિવ પુરાણ વગેરે ગ્રંથોમાં મલે છ બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ કરતાં શિવ શ્રેષ્ટ છે એવું સિદ્ધ કરવા માટે બન્ને જણા તે દિવસે શિવ લિન્ગનો આદિ અને અંત શોધી કાઢવા માટે સામસામી દિશામાં ગયા અને કેટ વર્ષ પછી તેજ દિવસે તેઓ નિરાશ થઇને પાછા વળ્યા અને શિવ આપણા કરતાં શ્રેષ્ટ એવી કબુલાત કરી એમ **ઇશાન સંહિતામાં** કહેલું છે "

આમા મારો કિંચિત્ વિચાર-કૃતયુગના-બ્રહ્મા, ત્રેતાના વિષ્ણુ, અને દ્વાપરના મહાદેવજી તો પછી બે ઢગતા શિવજી મોટા કયા પ્રકારથી? શુ લિંગ મોટુ હોવાથી મોટા? કે કોઇ બીજા પ્રકારથી? વેદોમા-ઇંદ્ર, સૂર્ય, અગ્નિ, વાયુ, યમ, વરૂણાદિક દેવો વર્ણવેલા છે તેથી આ બ્રહ્માદિક ત્રણ દેવો મોટામા મોટી સત્તાવાળા-જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને નાશના કર્ત્તવ્યવાળા સર્વજ્ઞ તરીકે આખા વૈદિક મતમા મનાએલા છે છતા આદ્યના બે દેવો એક લિન્ગના માટે એક વરસ દિવસ સુધી ભાનવિના ભટકયા તો આમા સત્ય શુ? તે કાઇ અમો સમજી શકતા નથી

---

(૧) શિવના લગ્નમા બ્રમ્હાની નાડીનુ છુટી જવુ

શિવપુરાણ જ્ઞાનસંહિતા અધ્યાય ૧૬।૧૭।૧૮ મા (મ મી પૃ ૩૫)

" મહાદેવજી પોતાનુ સ્વરૂપ તદ્દન કદ્રૂપ (બેઢંગુ) બનાવી જાણ લઇને પરણવાને ગયા તેવુ કદ્રૂપ દેખીને પાર્વતીની માતાને ઘણુ દુખ થયુ (આ ઠેકાણે શૃંગાર રસનુ પોષણ બે હદનુ કરેલુ છે) છેવટે વિવાહ થવા લાગ્યો તે વખતે પાર્વતીના પગના અંગુઠાનુ રૂપ જોવાની સાથેજ બ્રમ્હાજી કામદેવનેજ વશ થઇ ગયા એટલે પોતાનુ વીર્ય નીકળી પડયુ અને તેનાથી અઠયાસી (૮૮) હજાર ઋષિઓ ઉત્પન્ન થઇ ગયા બ્રહ્માજીનુ આ અયોગ્ય વર્તન દેખવાથી મહાદેવજીને ઘણોજ ક્રોધ ઉત્પન્ન થઇ ગયો. ઇત્યાદિ "

બ્રહ્મા અનાદિના કહો, ચાહે સત્યયુગના કહો પણ તે દ્વાપરમા વએના મહાદેવજીની જાનમા કયાથી? આ વાતોની કિંમત બુદ્ધિવાન સત્પુરૂષોમા થાય તેમ છે? વિચાર એ થાય છે કે આવા તદ્દન અયોગ્ય લેખો લખવાળા કેવા પ્રકારની બુદ્ધિવાળા હશે?

વળી આ લેખકે-શિવ પુ જ્ઞાન સં ના અધ્યાય ૧૮ મા શ્લોક ૬૨ થી ૬૫ મા એવુ લખ્યુ છે કે—

" મહાદેવજીએ લગ્ન વખતે અગ્નના ચાર ફેરા ફર્યા, તે વખતે પાર્વતીના અંગુઠાને દેખવાથી બ્રમ્હાનુ વીર્ય નીકળી પડયુ, તેને પોતના ખોળામા ગોપવીને રાખ્યુ તેથી જણોઇવાળા અસખ્યાતા બટુકો પેદા થઇ ગયા તેમા કળા-

વાળા અને દંડ ધારેલા હજારો હતા તે બ્રહ્માને નમસ્કાર કરીને બ્રહ્માની આગળ આવીને ઉભા થઇ ગયા ઇત્યાદિ ”

બટુકો હતા એટલુજ નહી પણ હજારો તો દંડ, કછા સહિત હતા એમ ચોક્કસ પણે લખીને બતાવ્યુ છે તે લગ્નનો માંડવો કે જેમા અસંખ્યાતા બટુકો પણ સમાઇ ગયા ? આની આની અનેક કલ્પિત વાતો-પુરાણકારો લખતા ગયા અને પોતાના નામો છુપાવી નિર્દોષ અને પવિત્રરૂપ વ્યાસજીને નામે પોતાના શ્રેયો ચઢાવી તેમને વૃથા કલંકિત કર્તા ગયા છે આ મારી ધારણાને સજ્જનો પણ માન્ય રાખશે એવી આશા છે

કલમ પહેલીમા વિશેષ જગતના કર્તા-બ્રહ્મા માનીએ તો દુનીયાના બધાએ ઘાટ તેમના જ્ઞાનથી અજાણ્યા કેમ હોય ? એક નેત્ર માત્રથી પાર્વતીજીનો અંગુઠો દેખવાથી એટલા બધા વિકલ બની ગયા કે એક વખતે ખલિત વીર્યથી અઠયાસી (૮૮) હજાર ઋષિઓ ઉત્પન્ન થયાનુ બતાવ્યુ એજ પુરાણવાળો ફરીથી અસંખ્ય બટુકો ઉત્પન્ન થયાનુ બતાવે છે તો શુ અઠયાસી હજારથી સંતોષ ન થવાથી અસંખ્યાત બટુકો લખીને બતાવ્યા કે ફરીથી નવા ઉત્પન્ન થએલા લખીને બતાવ્યા ? એ જરા વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૭) દેવોના પેટમાથી નીકલી શિવના વીર્યનુ સરોવર, તેના પાનથી પાર્વતીને કાર્તિકેય

મત્સ્ય પુરાણ અધ્યાય ૧૫૭ મો શ્લોક ૨૦ થી ૪૧ નો સાર (મ મી પૃ ૧૪૦)

"વીરભદ્રે પાર્વતીને મનાવ્યા બ ને (શિવ-પાર્વતી) એકાન્તમા ગયા દેવતાઓ દર્શન કરવાને આવ્યા એકાન્તમા છે એમ કહી વીરભદ્રે પાછા કાઢયા હવે એક **હજાર વર્ષ પછી** દેવોએ ખબર લેવા **અગ્નિને** મોકલ્યો, તે પોપટનુ રૂપ ધરીને કોઇ છિદ્રમાથી અંદર પેઠો, રમણ થઇ રહ્યુ હતુ પણ શિવ અને પોપટની નજર મેલો થતા શિવે કોપથી કહ્યુ કે તે જે મને વિઘ્ન કર્યું છે તે વિઘ્ન તારા ઉપર આવી પડશે ?

અગ્નિ-પોપટ તો અંજલીથી શિવના **વીર્યનુ પાન** કરતો ગયો તે-**દવતાઓના પેટમા** પેઠતા પેટ ફોડીને બહાર નીકળ્યુ તેથી શંકરના આશ્રમમા મોટા વિસ્તારવાળુ (સરોવર) **તલાવ** રૂપે થયુ

તેમા તપાવેલા સોના જેવુ પાણી છે, કમલો ફુલી રહ્યા છે, પખીઓ ખેલી રહ્યા છે પાર્વતીને ખબર પડતા સખિઓ સાથે જલ કેલી કરવા ગયા કેલી કરી કમળો માથામા ખોસી કીનારા પર જઈ બેઠા પાણી પીવાની ઈચ્છાથી ફરીથી પાર્વતી ગઇ તો, સ્નાન કરતી કૃતિકા જોઇ વાર્તાલાપ થતા કૃત્તિકાએ કહ્યુ કે—આ પાણી પીતા જે પુત્ર થાય તે મારા નામથી, પ્રસિદ્ધ કરે તો તને પાણી પીવા દઉ પાણી પીધુ ગર્ભ રહ્યો, જમણી કુક્ષિ ફાડીને બહાર નીકળ્યો તે સૂર્યના જેવો દેદિપ્યમાન, શકિત અને શલ યુકત, છો મુખવાલો, અદ્ભુત, ઉત્પન્ન થયો (આગળ અધ્યાય ૧૫૮ મા નો સાર) હવે અગ્નિ દેવના વીર્યના પ્રભાવથી—ડાબી કુખ ફાડીને બીજુ બાળક નીકળ્યુ, પણ કૃત્તિકાએ તે બન્ને બાળકો જોડી દીધા તેથી વિશાખા, ષણ્મુખ, સ્કદ, અને કાર્તિકેયના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા—**ચૈતર સુદિ પાચમના** દિવસે શરોના વનમા તે બન્ને બાળકો જન્મ્યા અને તેજ દિવસે ભેગા કરી દેવામા આવ્યા અને **બીજેજ** દિવસે (ચૈતર સુદિ છઠ્ઠને દિવસે) બ્રહ્મા, ઇદ્ર, સૂર્ય, અને દેવતાઓએ મલીને કાર્તિકેય સ્વામીને **રાજ્યાભિષેક** કરી—ગધ, પુષ્પ, ધૂપ, છત્ર, ચામર અને આભૂષણાદિકથી ભૂષિત કર્યા અને ઇદ્રે " દેવસેના " નામની પોતાની પુત્રીને પણ ઘણા આડબરથી પરણાવી દીધી વિષ્ણુ ભગવાને શસ્ત્રો આપ્યા કુબેર ભડારીએ—દશ લાખ યક્ષોને આપ્યા અગ્નિદેવે—પોતાનુ તેજ આપ્યુ ! વાયુદેવે વાહન આપ્યાં ત્વષ્ટા દેવે (વિશ્વકર્માએ) કામદેવ જેવો કુકડો રમવાને આપ્યો ઇતિ મત્સ્ય પુ ના કાર્તિકેય

---

(૩) વળી વિચિત્ર પ્રકારથી કાર્તિક સ્વામીની ઉત્પત્તિ

સ્કદપુરાણ ખડ ૧ લો પત્ર ૫૬ થી ૫૮, અધ્યાય ૨૭ મો શ્લોકો ૧૧૦ નો કિચિત સાર

" પાર્વતીનો વિવાહ થયા પછી વિષ્ણુએ પર્વતોને પૂજ્યા, બ્રહ્માને સાથે રાખી યથોચિત કર્યું પછી ગધમાદન પર્વતે શિવ પાર્વતીનો અદ્ભુત સભોગ તેમના વીર્યથી જગત્ નષ્ટ થતા, બ્રહ્મા, દેવતાઓ ત્રાસ્યા અગ્નિને બોલાવી શિવ મદિરમા મોકલ્યો લઘુ સ્વરૂપથી પેશી તેણે ભીક્ષા માગી ત્રિશૂલથી મારવા જતા શિવજીને હઠાવી પાર્વતીજીએ ભીક્ષા આપી તે ત્યાજ ખાઇ ગયો એટલે પાર્વતીજીએ શાપ આપ્યો કે જા તુ સર્વભક્ષી થઇશ ? અને વીર્યથી પીડાને પ્રાપ્ત થઇશ પછી શિવના વીર્યનુ ભક્ષણ કરી સ્વર્ગે જઇ બધી વાત તેણે બ્રહ્માને તથા દેવતાઓને કહી બતાવી અગ્નિનો ભક્ષ્ય બધા દેવતાઓને

પ્રાપ્ત થતા ગર્ભવાળા થએલા ચિંતાથી પીડિત થયા પછી વિષ્ણુના શરણે જઇ કહેવા લાગ્યા કે હે ભગવાન્ ! તુ અમારી રક્ષા કર ? વિષ્ણુએ શંકરના પુત્રથી નિર્ભય થવાનુ બતાવ્યુ પછી બધાએ દેવોએ વિષ્ણુને આગળ કર્યા બ્રહ્મા, ઋષિઓ પણ સાથે લીધા અને શિવની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા બાદ મહાદેવજીએ વમન કરવાનુ કહ્યુ એકી સાથે વમન કરતા તપેલા સોનાના જેવો એક મહાપર્વત જેવો ઢગલો થયો એક અગ્નિ વિના બધાએ દેવગણો સુખી થઇ ગયા પછી અગ્નિએ કહ્યુ કે હુ શુ કરવાથી સુખી થાઉ ? ત્યારે બધાએ દેવગણોને સાંભળતા મહાદેવજી બોલ્યા કે–હે અગ્નિ ? તુ એ વીર્ય યોનિમા કાઢી નાખ પછી અગ્નિ હસીને બોલ્યા કે તમારૂ જાજ્વલ્યમાન વીર્ય માવાણ્ય માણસો કેવી રીતે ધારણ કરી શકે ? પછી મહાદેવે કહ્યુ કે–માહ માસમા તાપ લેનારના દેહમા તેજ મૂકતો જજે પછી તે અગ્નિ સવારમા તાપના રૂપે થતો, સ્નાનથી ધ્રુજતી કૃત્તિકાદિ સ્ત્રીઓ તાપ લેવા બેસતી, તેમના શરીરમા રોમકુપોમા પરમાણુઓના સ્વરૂપથી પ્રવેશ કરી વીર્ય વિનાનો થઇ સુખી થયો પણ ઋષિપત્નીઓ પતિના શાપથી એ ચરીઓ બની ગઇ, આ વ્યભિચારથી દુ:ખીનીઓએ તે વીર્ય હેમગીરિની પાછળ જઇ કાઢી નાખ્યુ અને વાસડાઓમા ગુડાલી ગંગામા નાખ્યુ તેનુ પણ્મુખ (કાર્તિકેય) બાળક થએલુ જાણી દેવતાઓ ખુશી થયા આ બાલક જન્મ્યો કે તુરતજ પાર્વતીના સ્તનોમાથી દૂધ ઝરવા લાગ્યુ પાર્વતીજીએ મહાદેવજીને કારણ તપાસવાનુ કહ્યુ પણ, પોતે સર્વજ્ઞ હોવા છતા અજ્ઞ જેવા થઇ ગયા એટલામા નારદે આવીને કાર્તિકેય પુત્ર થયાની વધામણી આપી પછી મોટી ધામધુમથી તે બાળકને જોવા ચાલ્યા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, દેવગણો અને ગંધર્વો પોતપોતાના વાહન ઉપરથી ઉતર્યા કોઇએ દંડવત્ કર્યા કોઇએ માથુ નમાવ્યુ, પછી શાન્તિપાઠ થયા શિવ પાર્વતી પણ બળદ ઉપરથી ઉતર્યા શિવ ભેટયા પાર્વતીએ સ્તનપાન કરાવ્યુ આ પ્રમાણે કાર્તિકેય સ્વામીની ઉત્પત્તિ બતાવેલી છે ॥ ઇતિ સ્કંદપુ ના કાર્તિકેય ॥

કલમ બીજી–મત્સ્ય પુરાણના કાર્તિકેય–શિવપાર્વતીનુ એકાન્ત કહી વીરભદ્ર દર્શનના માટે આવેલા દેવતાઓને પાછા કાઢયા એક હજાર વર્ષ વીત્યા પછી દેવોએ અગ્નિ દેવને તપાસવા શિવ પાસે મોકલ્યો, વિઘ્નોને દૂર કરી તેણે પીધેલુ શિવવીર્ય દેવતાઓના પેટમા પેઠુ "अग्नि मुखा देवा" (કેમકે અગ્નિ છે તે દેવતાઓનુ મુખ છે) તે દેવતાઓના પેટને ફોડી બહાર નીકળ્યુ અને શિવનાજ આશ્રમે આગળ જઇ તે વીર્યનુ મોટુ સરોવર બની ગયુ તેમા પાર્વતીનુ સ્નાન

અને તેનુ પાન કરતા રહેલો ગર્ભ, તે જમણી કુક્ષિને ફોડીને બહાર નીકળ્યો અગ્નિ દેવના પ્રભાવથી બીજુ બાળક ડાબી કુક્ષિને ફોડીને બહાર નીકળ્યુ કૃત્તિકાએ બનેને જોડી દીધા તેથા તે કાર્તિકેયના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો

કલમ ત્રિજીમાં—સ્કંદપુરાણવાળો જણાવે છે કે-પર્વત ઉપર શિવ પાર્વતીનો ભોગ થતા, જગત નષ્ટ થતુ જોઇ, દેવોએ અગ્નિ દેવને ત્યા મોકલ્યો તે અનેક આફતોથી બચીને શિવના વીર્યને ભક્ષણ કરી ગયો તે વીર્ય બધા દેવતાઓ ને પ્રાપ્ત થતા ગર્ભવાળા થઇ ગયા રોગી વૈદ્યને યાદ કરે તેમ દેવોએ વિષ્ણુને સંભાર્યા વિષ્ણુએ તેમની ચિન્તા દૂર કરવા શકર દેવને બતાવ્યા એટલે બધા-દેવો શકરની પાસે ગયા શકરે વમન કરાવી દેવતાઓને સુખી કરી દીધા, માત્ર અગ્નિ દેવજ દુખી રહ્યો, તે પણ શિવની સૂચનાથી તાપણી રૂપે થયો તાપ લેવાવાળી ઋષિપત્નીઓના અ ગમા શિવ વીર્યનો પ્રવેશ કરાવી દઇને નિર્ભય થઇ ગયો પણ ઋષિપત્નીઓ પતિના શાપથી ખેચરીઓ બની જઇ તે પોતાના પાપને દૂર કરવા હેમગીરિની પાછળ જઇને તે વીર્યનુ વમન કરી વાસડાઓ-મા રાુ ડાલી ગ ગાજીમા પધરાવી દીધુ, એટલે તેમાથી ષણ્મુખ કાર્તિકેય રૂપથી ઉત્પન્ન થયો આમા બીજો બધો વિચાર મૂલના લેખોથી મેળવીને વિચાર કર-વાની ભલામણ કરૂ છુ

---

(૪) હાથના મેલથી અને પરમેષ્ઠિના મુખથી ગણેશ ઉત્પન્ન થયા.

શિવપુરાણ જ્ઞાનસહિતા અધ્યાય ૩૨ । ૩૩ મા (મ મી પૃ ૩૩)

" પાર્વતીએ પોતાના હાથના મેલથી ગણેશ ઉત્પન્ન કર્યો દરવાજા ઉપર બેસાડી પોતે સ્નાન કરવાને બેઠી મહાદેવજી ભિત્તરમા જાવા લાગ્યા ત્યારે ગણેશજીએ રોકયા જબરજસ્તીથી પેસવા લાગ્યા ત્યારે ધકકા મારીને બહાર કાઢયા પછી મહાદેવજીએ પોતાના ગણને લડવા મોકલ્યા, તેમને પણ ભગાવ્યા પાછા ગણને લઇ પોતે સાથે ગયા તો પણ ગણેશજીથી ફાવ્યા નહિ, ત્યારે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને ઇંદ્રાદિક બધાને લઇને મહાદેવજી લઢવાને ચઢયા, પણ ગણેશજીએ પરીઘ લઇને મહાદેવજીની કમર (કેડ) ભાગી નાખી, એટલે બધાએ દેવો નાશી છુટયા છેવટે વિષ્ણુના છલથી મહાદેવજીએ ત્રિશૂલથી માથુ કાપી નાખ્યુ

આગળ—મ મી પૃ ૧૧૪ માની ટીપનીમા વિશેષ જુઓ -

" આ શિવ પુરાણમા ગણેશજીની ઉત્પતિ પાર્વતીના હાથના મેલથી

લખીને ખતાવી છે પરન્તુ વરાહ પુરાણના અધ્યાય ૨૨ મા એવુ લખ્યુ છે કે-**ગણેશજી પરમેષ્ઠિના સુખથી** ઉત્પન્ન થયા અને તેનુ રૂપ દેખીને **પાર્વતીજી મોહિત** થઇ ગયા તેથી કોપાયમાન થએલા મહાદેવજીએ ગણેશ-રૂપ છોકરાને શાપ આપ્યો ઇત્યાદિ ”

આમા જરા વિચાર–હાથના મેલથી ગણેશજી ઉત્પન્ન થયા તે વિચારવા જેવુ છે તેથી વિશેષ વિચારવાનુ ઘરમા પેસતા પોતાના પિતા મહા દેવજીને ધક્કા મારી બહાર કાઢવાનુ છે વળી વિશેષ વિચારવાનુ એ છે કે-ત્રિજી વખતે જગતના કર્તા **બ્રહ્માદિ દેવોને** લઇને ચઢયા ત્યારે ગણેશજીની ભોગ-લથી મહાદેવજીએ પોતાની કમર તોડાવી અને બ્રહ્માદિક ભૂઠા પડીને ભાગી ગયા આ જગોપર વિચાર કરવાનો કે-બ્રહ્માદિક દેવોએ શુ એટલો પણ વિચાર નહિ કર્યો હોય કે આ મેલ માત્રથી ઉત્પન્ન થએલા ગણેશજીથી આપણે કાવીશુ કે નહિ ? આ બધો વિચાર કરીને જોતા ગણેશજીનો કે મહાદેવજીનો તેમજ બ્રહ્મા વિષ્ણુ દેવોનો ખરો પત્તો મેળવી શકાય તેમ છે ? વિચાર કરીને જુવો ॥

નીચેના બીજા ફકરામા–વરાહપુરાણવાળાએ–**પરમેષ્ઠિના સુખથી જે ગણેશજીની ઉત્પત્તિ** ખતાવી છે તેમા અમારૂ અનુમાન–જૈનોમા નમસ્કાર મહામત્રને મહામગલરૂપ ગણવામા આવેલો છે તે **નમસ્કારને પચપ-રમેષ્ઠિની સજ્ઞા** જૈનોમા જાહેર છે તે સિવાય ચોવીશ તીર્થંકરોમા–પહેલા **ઋષભદેવ**, સોલમા **શાન્તિનાથ**, બાવીશમા **નેમનાથ**, ત્રેવીશમા **પાર્શ્વ**નાથ અને ચોવીશમા **મહાવીર**સ્વામી એ પાચ તીર્થંકરોને પણ પરમેષ્ઠિની સજ્ઞા અપાએલી છે એ પાચ તીર્થંકરોની સ્થાપના તે પચતીર્થીના નામથી ઓળખાય છે આ મહા મગલિક રૂપની વાતને લક્ષમા રાખી **વરાહપુરાણ**વાળાએ પરમેષ્ઠિના મુખથી **ગણેશજીની** ઉત્પત્તિ કલ્પી કાઢી હોય આગળ જાતા તેનુ સ્વરૂપ બગાડવા પાર્વતીજી મોહિ પડયાનુ કલક ખોસી ઘાલ્યુ છે આ મારૂ અનુમાન સત્યના શોધકોને અયોગ્ય નહિ લાગે એમ મારૂ ધારવુ છે ?

---

(૫) મહાદેવજીને-છોકરો, પાર્વતીજીને-છોકરી

ભવિષ્ય પુરાણુ ઉત્તરાર્ધ અધ્યાય ૧૨૪ મો (શ ૩૬૪ પૃ ૫૩)

“ એક સમયે મહાદેવજી અને પાર્વતીજીને એક ખાટના ઉપર કામક્રીડા

ઝરતા દિવ્ય ૧૦૦૦ વર્ષ વ્યતીત થઇ ગયા જ્યારે બન્ને જુદા પડયા ત્યારે તેજ વખતે પાર્વતીજીથી એક છોકરી, અને મહાદેવજીથી એક પુરૂષ પેદા થઇ ગયા શુ આ વાત માનવા લાયક છે ?"

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૩ ઉપર એવુ જણાવવામા આવ્યુ છે કે–મનુષ્ય લોકની ગણત્રી પ્રમાણે–ચાર અબજ અને બત્રીશ હજાર વર્ષ થાય ત્યારે બ્રહ્મ દેવનો એક દિવસ થાય

જો એ બ્રહ્મદિવસને દિવ્ય દિવસ ગણવામા આવતો હોયતો, તેવા એક દિવ્ય વર્ષના વર્ષોની ગણત્રી કરવી મહા કઠીન થઇ પડે, તો પછી દિવ્ય હજાર વર્ષના વર્ષોની ગણત્રી કેવી રીતે થઇ શકે ? બાકી કોઇ તેવા પ્રકારનુ અનુમાન કરવાને તેમ લખતા હરક્ત કરી શકાય નહિ

આમા વિચાર એટલોજ કે–બ્રહ્માના સો વર્ષ પુગ થતા બ્રહ્માનો અને તેની સૃષ્ટિનો નાશ થવાનુ તેમા લખીને બતાવ્યુ છે ત્યારે શુ દશ સૃષ્ટિઓનો નાશ થતા સુધી શિવ અને પાર્વતી ભોગમા પડી રહેલા માનવા ? તેમા બીજુ આશ્ચર્ય એ પણ છે કે–જુદા પડતાની સાથે પાર્વતીને પુત્રી અને મહાદેવજીને પુત્ર થઇ ગયા આ લેખ લખનારની બુદ્ધિ કેટલી બધી નિર્મળ માનવી ?

---

(૬) શિવના નેત્ર ઢાકતા પાર્વતીના હાથથી અંધકપુત્ર

શિવપુરાણ ધર્મસંહિતા અધ્યાય ૪ થી ૬ સુધી

" પાર્વતીએ પર્વત ઉપર બેઠેલા શિવના નેત્ર પ્રેમથી ઢાકયા અને અંધકાર છવાયો શિવજીના હાથના સ્પર્શથી પાર્વતીજીના હાથમાથી મદજલ (વીર્ય) ઝરવા લાગ્યુ, અને ઢાકેલા નેત્રની અગ્નિથી વિશેષ ઝર્યુ તેથી હાથના અગ્રભાગમા ગર્ભરૂપે થયુ આ થએલો ગર્ભ ગણેશનો પણ નાશ કરવાવાળો થયો તે ગર્ભ એવા સ્વરૂપનો હતો કે–ક્રોધથી ધમધમાટવાળો, દાઢીમૂછો યુકત, કાલો ભમર, મહાડરામણો, કેશયુક્ત ત્વરૂપજટીલ જેવો, ગાયે, રોવે, હસે, જીભ કાઢે અને બરાડા પણ પાડે તેવા સ્વરૂપનો પેદા થયો આ અદ્ભુત સ્વરૂપનો પુત્ર જોઇ, શિવજી હસીને પાર્વતીજીને કહેવા લાગ્યા કે હે ભાર્યે ! તે મારા નેત્ર ઢાકીને આ અકાર્ય શુ કર્યુ ? અને તુ મારાથી ભયભીત કેમ થાય છે ? પાર્વતીજીએ હસીને નેત્ર ઉઘાડી દીધા, એટલે પ્રકાશ થયો પેલો પુત્ર અંધ-

ારમા ઉત્પન્ન થયો તેથી અંધકજ રહ્યો આ વિકરાળ સ્વરૂપ દેખીને ાર્વતીએ શિવને પૂછ્યુ કે-આ કોણુ છ ? અને કયા નિમિત્તથી પેદા થયો ? ાને કોને પેદા કર્યો ? અને એ કોનો પુત્ર છે ? પછી શિવજીએ કહ્યુ કે-એ ા અદ્ભુત કર્મ ચડાળ છે, તે મારા નેત્ર ઢાકયા તેથી અધકાર થયો, અને ાથના મદ જલથી એ ઉત્પન્ન થઇ ગયો એનુ નામ અધકજ પડશે

વાસ્તવિકપણે તો એ મારાથીજ ઉત્પન્ન થએલો છે ઇત્યાદિક ઘણુ ખાણુ લખેલુ છે છેવટમા અધક અને શિવનુ મોટુ યુદ્ધ થએલુ બતાવેલુ , તેમા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ આદિ બધાએ દેવો કુટાયાનો ખ્યાલ આપેલો છે

અનેક સકટોમાથી વિષ્ણુએ શકરને છોડાવ્યા

(૭) અધકદૈત્યના દુખથી શિવે સૂર્યને સ્તવ્યા પદ્મપુરાણ-પ્રથમ ષ્ટિ ખડ અધ્યાય ૪૬ મો પત્ર ૧૪૬ (મ મી પૃ ૭૦)

" અંધક દૈત્યની સાથે મહાદેવનુ યુદ્ધ થયુ દૈત્યે ગદા મારી મહાદેવજી છિંત થઇને પડયા પછી સાવચેત થઇ, પરશુ લઇ મારવાને દોડયા પણ તે દૈત્યે ામસી માયા ફેલાવી તેથી તે દેખાઇ શકયો નહિ પછી સવ દેવતાઓ અને હાદેવજી ભેગા મલીને સૂર્યની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા છેવટે સૂર્યના તરફથી વો ઉત્તર મળ્યો કે એ પાપીનો ત્રિશલથી નાશ કર ? ઇત્યાદિ "

---

(૮) શિવને-અધક દૈત્યનુ દુખ વિષ્ણુથી ગયુ

મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૧૭૮ મો શ્લો ૩૪ થી (મ મી પૃ ૧૪૫)

" અધક નામના દૈત્યની સાથે મહાદેવજીની ભારે લડાઇ થઇ તે લડા ાાથી ભાગીને મહાદેવે વિષ્ણુનુ શરણુ લીધુ વિષ્ણુએ શુષ્ક રેવતીને ઉત્પન્ન ી તેને બધાએ અધક દૈત્યોનુ લોહી પીવા માડયુ જેમ જેમ તે લોહી પીતી ય તેમ તેમ શુકી બનતી જાય, એવી રીતે કૃષ્ણુ ભગવાને બધા અધક દૈત્યોનો શ કરાવ્યો પણ જે મુખ્ય અધક દૈત્ય હતો તેને વિષ્ણુ ભગવાને પકડીને શૂલાગ્રે પરોવી દીધો ત્યાર પછી શકર ભગવાન ખુશી થયા ઇત્યાદિ "

શિવપુ૦ ધર્મસહિતાના અધકનો વિચાર-પાર્વતીએ નેત્ર ઢાકયા હતા ણ સૂર્યને ઢાક્યો ન હતો તો પછી અંધકાર કયાથી ? હાથના અગ્રભાગથી પુત્ર

બહાર કેવી રીતે આવ્યો ? વળી તેનુ અજાયબી ભરેલુ વિકરાળ સ્વરૂપ હોવા છતા પાર્વતીને પુત્રની ખબર ન પડી, તેથી પ્રશ્ન કર્યા–એ કોણુ ? કયા નિમિત્તથી ? કોણે પેદા કર્યો ? શિવે કર્મચડાલાદિક કહી ઉત્તરો આપી દીધા આ અધકની સાથે મોટુ યુદ્ધ થતા સાથમા રહેલા બ્રહ્માદિ દેવો પણ કુટાયા પદ્મપુરાણુવાળો કહે છે કે–અધકે ગદાનો પ્રહાર કરી મહાદેવજીને મૂર્છિત કર્યા, સચેત થઇ તેની પાછળ દોડતા તેને જોઇ ન શકયા બધા દેવોએ મલી, સૂર્યની સ્તુતિ કરી ત્યારે સૂર્યે ત્રિશૂલથી મારવાનુ બતાવ્યુ શુ સર્વજ્ઞરૂપ મહાદેવજીને ન સુજ્યુ ?

વળી મત્સ્યપુરાણુવાળો કહે છે કે–યુદ્ધમાથી નાશી જઇને–મહાદેવે વિષ્ણુનુ શરણ લીધુ વિષ્ણુએ શુષ્ક રેવતી ઉત્પન્ન કરી, બધા અધક દૈત્યોનુ લોહિ પીવડાવ્યુ ઇત્યાદિ વિચારી જુઓ—

શિવપુ૦ અને પદ્મપુરાણુથી પાર્વતીની અગુલીના અગ્રભાગથી ઉત્પન્ન થએલો અધક એકજ માલમ પડે છે, પણ આ મત્સ્યપુરાણુથી તો અધક દૈત્યોનુ મોટુ ટોળુ માલમ પડે છે ?

જો બ્રહ્માદિક ત્રણે દેવોને બધા દેવોથી મોટા જ્ઞાની અને મોટી સત્તાવાળા માનોએ તો–પાર્વતીના હાથના મેલથી ઉત્પન્ન થએલા એક ગણેશ માત્રથી અને અગુલીના ટેરવા માત્રથી ઉત્પન્ન થએના એક અધક માત્રથી તેઓ માર ખાઇને નાશતા, ભાગતા, કેમ ફર્યા ? શુ આ બધુ લખાણુ સત્ય રૂપનુ હશે કે કલ્પિત ? અથવા કોઇ કથામાનો ભાગ લઇ ઉધી, છની કલ્પના કરેલી હોય તો તે અમારી જાણુની બહારની હશે માટે વાચકોએ તપાસ કરવી. બાકી ત્રણે પુરાણુકારોના લેખો ગણેશ સબધના, અધક સબધના કે બ્રહ્માદિ ત્રણે દેવોના સબધના સત્યની પ્રતીતિ કરાવી શકે તેમ નથી તો પછી આ ત્રણે દેવોની પ્રતીતિ કયાથી મેલવવી ?

---

(૧) મોહિની રૂપ વિષ્ણુમા–મહાદેવની લપટતા

ભાગવત–સ્કધ ૮ મો અધ્યાય ૧૨ મો મોહીનીનુ સ્વરૂપ

" શિવજીએ સાભળ્યુ કે વિષ્ણુએ મોહિનીનુ સ્વરૂપ ધારણુ કરી દૈત્યોને ઠગ્યા અને અમૃત લઇ દેવતાઓને પાઇ દીધુ તે રૂપ જોવાને મહાદેવજી પાર્વતીને, પોતાના ગણોને, સાથે લઇ વિષ્ણુની પાસે આવ્યા શિવજીએ ઘણી સ્તુતિ કરીને કહ્યુ કે તમોને જોવાની ઇચ્છા છે, માટે તે મોહનીનું સ્વરૂપ અમને બતાવો વિષ્ણુએ કહ્યુ કે તમોને જોવાની જો કે ઇચ્છા છે પણ કામના વશ થઇ જશો,

એટલુ કહીને અદૃશ્ય થઇ ગયા કેટલોક વખત ગયા પછી, એક પ્રફુલ્લિત વનમા–અત્યત સુદરાકાર એક સ્ત્રીને જોઇ (આ ઠેકાણે મર્યાદા વિનાનો શૃગાર રસ અત્યત પોસ્યો છે) તે મોહનીના કટાક્ષથી શિવજી એવા તો વિકળ થઇ ગયા કે બધાએ પરિવારને તદ્દન ભૂલી જઇ તેની પાછળ દોડયા મોહની દડો ઉછાલતી ચાલી, તે દડો વેગળે જઇને પડયો લેવા જતા વસ્ત્રરહિત થઇ, સામામાંથી જોતાંની સાથેજ શિવજીતો જ્ઞાન શૂન્યજ બની ગયા અને તેની પાછળ દોડયા તે મોહની જાણી જોઇને શિવજીના હાથે પકડાઇ અને હાથ છોડાવીને ચાલતી થઇ, તે વખતે અતિ કામાતુરતાથી મહાદેવજીનુ **વીર્ય નીકળી પડયુ** આ વર્ણનમા–શિવનુ અને મોહનીનુ સ્વરૂપ એવુ તો મર્યાદાહીન ચિત્ર્યુ છે કે સજ્જનોને તો નીચુ ઘલાવે તેવુ જ છે "

(આ મોહનીનુ સ્વરૂપ શબ્દકોષ શકા ૪૦ પૃ ૬ ઠામા રસયુકત લખ્યુ છે તે જોવાની ભલામણ કરૂ છુ)

પ્રથમ વિષ્ણુએ મોહનીનુ રૂપ ધરીને દૈત્યોને કેવી રીતે ઠગ્યા તેનુ સ્વરૂપ પણ આ પ્રસગે કિચિત્ જાણવુ જોઇએ તેથી લખી બતાવુ છુ

(૨) વિષ્ણુએ મોહનીનુ સ્વરૂપ ધરીને દૈત્યોને ઠગ્યા–**પદ્મપુરાણ** પ્રથમ સૃષ્ટિ ખડ અધ્યાય ૪ થો શ્લો ૭૩ થી ૭૬

" વિષ્ણુએ કપટથી સ્ત્રીનુ સ્વરૂપ ધર્યું પછી દૈત્યોને મોહિત કરીને કહ્યુ કે હુ તમારા ઘરમા રહીશ તે દૈત્યોએ અદ્ભુત રૂપવાળી સ્ત્રીના લોભથી તણાઇને અમૃત આપ્યુ, તે અમૃત લઇ દવતાઓને આપી પોતે મોહિની ચાલતી થઇ "

આમા મારો વિચાર —

સામાન્ય પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ પણ જુઠનુ કે ઠગાઇનુ કાય કરતા ખચાય સત્પુરૂષો તો પ્રાણાન્તે પણ અયોગ્ય કાર્ય કરતા નથી વિષ્ણુતો વૈદિકમતની માન્યતા પ્રમાણે અનાદિના ભગવાન છે તો પછી ઉપરના બન્ને લેખો પ્રમાણે વિષ્ણુ ભગવાને કરેલુ કાર્ય યોગ્ય હતુ એમ આપણાથી માની શકાય તેમ છે ?

આ લેખકોએ ન જાણે કયા વિચારથી લખ્યુ હશે, તેનો વિચાર તો મોટા પડિતોજ યથાર્થ કરે ?

(૩) શિવ નમન કરી પગે પડયા, તોપણ પાર્વતી ન રહ્યા.

મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૧૫૪ મો   (મ મી પૃ ૧૩૯)

" મહાદેવે પાર્વતીને કૃષ્ણા કહી, તેથી તેણે રીસ ચઢી ને નીકળી જવા લાગી, શિવે ઘણી સમજાવા છેવટે નમસ્કાર કર્યો સૂર્યના સામે હાથ જોડીને પણ ઘણી ખુશામત કરી પણ કોઇ વાત માની નહિ. અને ગૌરત્વ મેળવવાને માટે તપ કરવા નીકળી પડી "

---

(૪) સ્ત્રિના મરણથી શિવજી શોકાતુર

પદ્મપુરાણ પ્રથમ સૃષ્ટિ ખડ દક્ષ યજ્ઞ વિધ્વંશ નામક અધ્યાય પાચમો પત્ર ૧૧ મુ શ્લો ૯૦ થી ૯૫ મા (મત મીમાસા પૃ ૭૦ થી) " સતી નામની પોતાની સ્ત્રીનુ મરણ થવાથી મહાદેવજી શોકાતુર થયા હા મારી સ્ત્રી ક્યા ગઇ ? પછી નારદજીએ તે સ્ત્રીની ખબર આપી કે ફલાણા ઠેકાણે છે ત્યાર બાદ મહાદેવજીનુ ચિત્ત ઠેકાણે આવ્યુ   ઇત્યાદિ

આ લેખમા મા- અનુમાન

આ પદ્મપુરાણમા જે મહાદેવની સ્ત્રીનો વિયોગ કલ્પ્યો છે તે જૈનોના પહેલા તીર્થંકરે બોધી મેળવ્યા પછી પૂર્વ કાળમા બાર (૧૨) ભવ કર્યા પછી

તેરમા ભવે આ અવસર્પીણીના કાળમા પહેલા તીર્થંકર ઋષભદેવ પણે થયા છે પૂર્વે તેમનો પાચમો ભવ લલિતાગ નામના દેવ ભવનો થયો છે, તેમની દેવી સ્વયપ્રભાના ચ્યવનથી આ બનાવ બનેલો છે, તેનો સબધ ઉધો છતો કલ્પી આ પુરાણકારે ગોઠવેલો હોય એવુ મારૂ અનુમાન છે કેમકે જે દક્ષનો યજ્ઞ પુરાણકારોએ લખ્યો છે તે પણ ઋષભદેવના અધિકારમાથી ઉધી છત્તી કલ્પનાઓ કરી હોય એવુ પણ મારૂ અનુમાન છે, તે પડિતોએ વિચારવાનુ છે

કેમકે આજ પુરાણકારે-શિવ પાર્વતીની ઉત્પત્તિ બ્રહ્માના ક્રોધથી થએલી બતાવી છે અને તે લેખ અમોએ આ ગ્રથમા આપેલો છે તે જુવો અને ઋષભદેવના પૂર્વ ભવનુ વ્રતાત આપતા-લલિતાગ દેવનો ટુક વૃત્તાત પણ અમોએ આપેલો છે તે જુવો અને વિશેષ જૈન ગ્રથાતરોથી જોવાની ભલામણ કરૂ છુ ॥

આ પદ્મપુરાણના મહાદેવની કથામા-જૈનોના ઋષભદેવજીની કથાના એક વિભાગનો આભાસ તે નીચે પ્રમાણે —

અત્યંત પ્રાચીન કાળમાં ઋષભદેવનો જીવ–સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થયા પછી તેરમા ભવે મોક્ષે ગયા છે તેનાનો પાંચમો ભવ લલિતાંગ દેવ અને સ્વયંપ્રભા દેવીના સંબંધવાળો થયો છે દેવતાઓના આયુષ્યથી દેવીઓનું આયુષ્ય અર્ધું હોય છે, તેથી તે દેવી ત્યાંથી ચ્યવીને એક નિર્ધન બ્રાહ્મણને ત્યાં સાતમી પુત્રી પણે ઉત્પન્ન થઇ છે

યોગ્ય વયે ભૂખી અને તરસી અતિ દુઃખિની વનના લાકડા લેવા ગયેલી ત્યાં કોઇ ગુરૂના ઉપદેશથી અનશન (ખાવા પીવાનું બંધ) કરી સુતી છે આ તરફ લલિતાંગ દેવ, દેવીના વિરહથી વિહ્વલ થતાં તેના પૂર્વ ભવના મિત્રદેવે પોતાના અવધિજ્ઞાનથી તે દેવીનું સ્વરૂપ જાણીને લલિતાંગને જણાવીને કહ્યું કે તારી સ્વયંપ્રભા દેવીનો જીવ જે અનશન કરીને પડી છે તેને તારું દિવ્ય સ્વરૂપ જઇને બતાવે તો તે **નિદાનપૂર્વક** (મને આવતા ભવે ફલાણાનો સંબંધ થાય) મરણ પામતા તપના પ્રભાવથી ફરીથી દેવ લોકમાં ઉત્પન્ન થતાં તારા સંબંધવાળી થાય આવા પ્રકારથી ઋષભદેવના જીવને લલિતાંગપણાના પાંચમા ભવે, તે સ્વયંપ્રભા દેવીનો ફરીથી સંબંધ થયો છે

આ અવસર્પિણીમાં પહેલવહેલો ધર્મ બતાવનાર તે ઋષભદેવજી છે તેમના પૂર્વભવોના સંબંધે બનેલી પ્રાચીનમાંની પ્રાચીન આ કથા છે પુરાણકારે મહાદેવના સંબંધમાં એવા સ્વરૂપમાં લખી કે– 'સતી સ્ત્રીના મરણથી મહાદેવજી શોકાતુર થયા એટલે નારદજીએ ઠામ ઠેકાણું બતાવી મહાદેવજીનું ચિત્ત ઠેકાણે આણ્યું "

આમાં જરા વિચાર—**મહાદેવજી દ્વાપરમાં** થયાનું પુરાણકારો બતાવે છે છતાં તમને ખરો પત્તો આજ સુધી પુરાણોથી પણ મળી શકતો નથી છતાં આ પદ્મપુરાણ વાળાએ પાર્વતીના ઠેકાણે મહાદેવજીની સતી સ્ત્રી બતાવી પણ વરાહ પુરાણવાળાએ **પરમેષ્ટિના મુખથી** ગણેશજીની ઉત્પત્તિ બતાવી પાર્વતીજીને તેનામાં મોહિત થએલા બતાવી અસતીપણાનો દોષ આરોપેલો છે વળી એક લેખથી ગણેશજી પાર્વતીના પુત્રપણાથી પણ પ્રસિદ્ધ થયા છે તેથી પુત્રમાં મોહિત થયાનું કેમ સંભવે ?

સ્કંદપુરાણવાળાએ જણાવ્યું હતું કે–દક્ષ પ્રજાપતિએ પોતાના જમાઇ મહાદેવજીને અકુલીનતાદિક અનેક દોષોનો આરોપ મુકી પોતાના યજ્ઞમાં બોલાવ્યા ન હતા, તેથી પાર્વતીજી સમાધાન કરવા પિતાની પાસે ગયા પણ અપમાન

પામી પાછા આવીને બળી મર્યા અને મહાદેવજીની સાથે ફરીથી મગધવાળા થયા.

શિવપુરાણવાળાએ જણાવ્યુ છે કે—પાર્વતીના તપના ઠેકાણે મહાદેવજી જટીલ રૂપ ધરીને ગયા અને પૂછયું કે તું તપ શા માટે કરે છે? પાર્વતીએ સખિથી ઉત્તર અપાવ્યો કે મહાદેવજીને પતિ કરવા

ગણેશપુરાણનો લેખ જોતા—પાર્વતીજીએ મહાદેવજીને પુછ્યું કે આપ આ મુંડમાળા શા માટે ધારણ કરો છો? ત્યારે મહાદેવજીએ ઉત્તર આપ્યો કે જ્યારે જ્યારે તું મરી જતી ત્યારે તારા મસ્તક કાપી કાપીને આ મુંડમાળામા પરોવુ છુ

આ બધી વાતોમાની કઇ વાત ગ્રહણ કરવાને લાયક છે?

જૈન અને વૈદિકના ગ્રંથો સિવાય બીજો આધાર ક્યાથી લાવવો? આ બધી વાતો કયે ઠેકાણેથી ગ્રહણ કરી ઉંધુ છતુ કર્યું? તેનો પણ ખ્યાલ કરવાની ભલામણ કરૂ છુ હુ બધુ લખી લખીને ક્યાસુધી બતાવી શકવાનો છુ? આથી વધારે લખીને શુ બતાવુ?

---

(૫) પરસ્ત્રીના લંપટી, તો પણ મહાદેવ? તે કયા ગુણથી?

પદ્મપુરાણ પ્રથમ સૃષ્ટિખંડ અધ્યાય ૪૪ મો પત્ર ૧૩૭ શ્લો ૩૨થી

" વીરભદ્રને પાર્વતીજીએ કહ્યુ કે હુ ગૌરીત્વ પ્રાપ્ત કરવા તપ કરીશ મહાદેવજી લંપટ છે તેમની પાસે કોઇ સ્ત્રીને આવવા દઇશ નહિ આગળ એજ અધ્યાયના શ્લો ૬૪ થી જુવો

આડી નામનો દૈત્ય પાર્વતીનુ સ્વરૂપ ધારણ કરીને મહાદેવજીની પાસે ગયો, શિવજી ઘણા ખુશી થઇને ભેટયા છેવટે બોલ્યા કે તું આવી તો ઘણું સારૂ થયુ તારા વિના મને ત્રણ લોક શૂન્ય દેખાય છે ઇત્યાદિ (મત મીમાસા પૃ ૭૧ થી)

આમા જરા વિચાર-મોટામા મોટા દેવ મહાદેવ, તેમને તેમની સ્ત્રી પાર્વતીજી લંપટ બતાવી રહ્યા છે? કોઇ પૂછે કે મોટા શ્યાથી? કત્રિમ સ્ત્રીને જાણી શકયા નહી તેથી?

સ્કંદપુરાણવાળાએ—સૃષ્ટિની આદ્યમા જગત સર્જવાની ઇચ્છા થતા જેમના જમણા—ડાબા અંગથી બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા છે સ્કંદપુરાણ એકાશીહજાર શ્લોકના પ્રમાણવાળુ મહાભારત જેટલુ છે, તેમા બતા

વેલા આ મહાદેવને જ્ઞાન કેટલુ બધુ હોવુ જોઈએ ? છતા પાર્વતીનુ રૂપ ધરીને આવેના દૈત્યને ઓળખી ન શકયા ? આ બધુ તર્કટ કયાથી ઉત્પન્ન થયુ અને શા કારણથી ઉત્પન્ન થયુ, તે વાતનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

---

(૬) મહાદેવજી મત્રના બલથી સ્ત્રીયોને ખેચી મગાવતા

પદ્મપુરાણ–પ્રથમ સૃષ્ટિ ખડ. અધ્યાય ૫૬ મો પત્ર ૧૭૦

" મહાદેવજી કામના વશ થઈ–ગધર્વ, કિન્નર, અને મનુષ્યોની રૂપવાળી સ્ત્રીઓને મત્રના બળથી ખેચી ખેચીને તપનુ મીષ (બહાનુ) કરી ગામથી ઘણા છેટે સારી કુટીયા બનાવીને તે સ્ત્રીયોની સાથે ભોગ કરતા રહ્યા ઇત્યાદિ (મત મીમાસા પૃ ૭૩)

આ પદ્મપુરાણવાળા પડિતજી લખીને બતાવે છે કે–રૂપાળી રૂપાળી સ્ત્રીયોને મત્રના બળથી ખેચી ખેચીને મહાદેવજી તેમની સાથે ભોગ કરતા રહ્યા બધા દેવોમા મોગમા મોટા એવા મહાદેવજી એટલો બધો પ્રભાવવાળો મત્ર કયા બીજા મોટા દેવ પાસેથી લાવ્યા હશે ? આ બધી વાતોમા કાઈ થોડુ ઘણુ સાચુ હોય એમ આપણુ મન કબુલ કરી શકે તેવુ છે ?

---

(૭) પાવતીના તપના ઠેકાણે શિવનુ શુ કામ ?

શિવપુરાણ–જ્ઞાનસહિતા અધ્યાય ૧૩, ૧૪ (મ, મી પૃ ૩૪)

" પાવતી તપ કરતી હતી યા જટીલનુ રૂપ ધરી શિવજી ગયા મહાત્મા જાણી પૂજન કર્યુ જટીલે પુછયુ તુ શા માટે તપ કરે છે ? ત્યારે સખિના મુખથી ઉત્તર અપાવ્યો કે મહાદેવજીને પતિ કરવા ત્યારે જટીલે ફરીથી પુછયુ કે તમારી સખિ શુ સત્ય કહે છે કે હાસીથી કહે છે ? ઇત્યાદિ "

---

(૮) મહાદેવજીને થયેલી ભયકર વિકલતા

શિવપુરાણ અધ્યાય ૪૧ મો (શ ૩૯ પૃ ૫ માથી)

" મહાદેવજીનુ ઋષિપત્નીઓની પછવાડે દોડવુ આથી અગાડીનુ વૃત્તાત લખવુ એ લજ્જાને પણ લજ્જા આવે તેવુ છે પછી સપૂર્ણ દેવતાઓને આફતમા નાખવા જ્યારે આવી વિકલતા થઇ ત્યારે સપૂર્ણ દેવતાઓ તથા પૌ

ગણીઓનુ બ્રહ્મા પાસે જવુ વિષ્ણુએ કહ્યુ કે તમે પાર્વતીજીની પાસે જાવો જ્યારે પાર્વતી પાસે સર્વે ગયા અને હાથ જોડીને પ્રાથના કરી તેથી પાર્વતીજીએ કઇ કર્યુ શુ આ સભવિત છે કે ? ”

(૯) “ મહાદેવજીનુ નિર્લજ્જપણે ઋષિપત્નીઓની પાછળ દોડવુ ”

શિવપુરાણ જ્ઞાનસહિતા અધ્યાય ૪૨ (સ ભી પૃ ૩૬ માથી)

“ દારૂ વનમા શિવના ભક્ત ઋષિઓ વસેલા, તે વનમા લાકડા લેવાને ગયેલા કેવળ સ્રીયો માત્ર દેખીને મહાદેવજીએ હાથમા પુરૂષ ચિન્હ પકડીને તે ઋષિપત્નીઓને ઘણા પ્રકારનો ત્રાસ આપ્યો, વનમાથી આવતા ઋષિઓ આ બનાવ જોઇને શિવજીને લિગ ત્રુટી પડવાનો શાપ આપ્યો ઇત્યાદિક ઘણુ બિભત્સ લખાણ કરેલુ છે ”

(૧૦) વૃકાસુરના ભયથી જ્ઞાની શિવ ભટકયા.

ભાગવત સ્કધ ૧૦ મો અધ્યાય ૮૮ મા (સ ભી પૃ ૯૨ થી,)

‘ વૃકાસુરને તેની માગણી પ્રમાણે મહાદેવજીએ વરદાન આપ્યુ અને કહ્યુ કે તુ જેના ઉપર હાથ મુકીશ તે મરણને પ્રાપ્ત થશે હવે તે દૈત્ય, પાર્વતીનેજ લેવા મહાદેવજીને મારવા દોડયો શિવજી દૈત્યના ભયથી ભાગ્યા સ્વર્ગ, પાતાળના ચારે ખુણા સુધી નાશા ભાગ કરી પણ શિવજીને કોઇ રક્ષક મળ્યો નહિ છેવટે વૈકુઠમા કૃષ્ણજીની પાસે પહોચ્યા કૃષ્ણજીએ યોગમાયાથી બ્રહ્મચારીનુ રૂપ ધરી વૃકાસુરને વદન કર્યું અને પુછ્યુ કે-હે શકુનીના પુત્ર ? તુ આટલો બધો લાબો કેમ આવ્યો ? કાર્ય હોય તો જણાવ, તને સાહાય્ય આપીને પાર પાડી આપીશ પેલા દૈત્યે મિષ્ટ વચનથી લોભાવાઇને પાર્વતીજીને લેવા સુધીનુ બધુ વૃત્તાત કહી બતાવ્યુ એટલે કૃષ્ણજીએ કપટથી કહ્યુ કે-શિવના વરદાનનુ વચન અમે સાચુ નથી માનતા, કેમકે શિવતો દક્ષના શાપથી પિશાચ બન્યો છે છેવટે છલથી તેનોજ હાથ તેના માથા ઉપર મુકાવીને કૃષ્ણજીએ તે વૃકાસુરનો નાશ કર્યો, ત્યારેજ મહાદેવજીના જીવમા જીવ આવ્યો ”

આ કલ્પિત કથામા શિવનુ મહત્વ અને જ્ઞાન કેટલુ ? કુપાત્રને વરદાન આપી ભયથી ભાગવા જેટલુ કે વધારે ? લેખકે મહાદેવને જ્ઞાની બનાવ્યા કે જ્ઞાન શૂન્ય ?

વેલા આ મહાદેવને જ્ઞાન કેટલુ બધુ હોવુ જોઈએ ? છતા પાર્વતીનુ રૂપ ધરીને આવેલા દૈત્યને ઓળખી ન શકયા ? આ બધુ તર્ક ટ કયાથી ઉત્પન્ન થયુ અને શા કારણથી ઉત્પન્ન થયુ, તે વાતનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

---

(૬) મહાદેવજી મંત્રના બલથી સ્ત્રીયોને ખેંચી મગાવતા

પદ્મપુરાણ–પ્રથમ સૃષ્ટિ ખંડ. અધ્યાય ૫૬ મો પત્ર ૧૭૦

" મહાદેવજી કામના વશ થઈ–ગંધર્વ, કિન્નર, અને મનુષ્યોની રૂપવાળી સ્ત્રીઓને મંત્રના બળથી ખેંચી ખેંચીને તપનુ મીષ (બહાનુ) કરી ગામથી ઘણા છેટે આગી કુટીયા બનાવીને તે સ્ત્રીયોની સાથે ભોગ કરતા રહ્યા ઇત્યાદિ (મત મીમાંસા પૃ ૭૩)

આ પદ્મપુરાણવાળા પંડિતજી લખીને બતાવે છે કે–રૂપાળી રૂપાળી સ્ત્રીયોને મંત્રના બળથી ખેંચી ખેંચીને મહાદેવજી તેમની સાથે ભોગ કરતા રહ્યા બધા દેવોમાં મોટામાં મોટા એવા મહાદેવજી એટલો બધો પ્રભાવવાળો મંત્ર કયા બીજા મોટા દેવ પાસેથી લાવ્યા હશે ? આ બધી વાતોમાં કાંઇ થોડુ ઘણુ સાચુ હોય એમ આપણુ મન કબુલ કરી શકે તેવુ છે ?

---

(૭) પાર્વતીના તપના ઠેકાણે શિવનુ શુ કામ ?

શિવપુરાણ–જ્ઞાનસંહિતા અધ્યાય ૧૩, ૧૪ (મ, મી પૃ ૩૪)

" પાર્વતી તપ કરતી હતી યા જટીલનુ રૂપ ધરી શિવજી ગયા મહા રમા જાણી પૂજન કર્યુ જટીલે પુછયુ તુ શા માટે તપ કરે છે ? ત્યારે સખિના મુખથી ઉત્તર આપાવ્યો કે મહાદેવજીને પતિ કરવા ત્યાર જટીલે ફરીથી પુછયુ કે તમારી સખિ શુ સત્ય કહે છે કે હાંસીથી કહે છે ? ઇત્યાદિ "

---

(૮) મહાદેવજીને થયેલી ભયંકર વિકલતા

શિવપુરાણ અધ્યાય ૪૧ મો (શ ૩૯ પૃ ૫ માંથી)

" મહાદેવજીનુ ઋષિપત્નીઓની પછવાડે દોડવુ આથી અગાડીનુ વૃત્તાંત લખવુ એ લજ્જાને પણ લજ્જા આવે તેવુ છે પછી સંપૂર્ણ દેવતાઓને આફતમા નાખવા જ્યારે આવી વિકલતા થઇ ત્યારે સંપૂર્ણ દેવતાઓ તથા પૌ

રાણીઓનુ બ્રહ્મા પાસે જવુ વિષ્ણુએ કહ્યુ કે તમે પાર્વતીજીની પાસે જાવો ત્યારે પાર્વતી પાસે સર્વે ગયા અને હાથ જોડીને પ્રાથના કરી તેથી પાર્વતીજીએ કઇ કર્યુ શુ આ સભવિત છે કે ? ”

---

(૯) “ મહાદેવજીનુ નિર્લજ્જપણે ઋષિપત્નીઓની પાછળ દોડવુ ”

શિવપુરાણ જ્ઞાનસહિતા અધ્યાય ૪૨ (મ મી પૃ ૩૬ માથી)

“ દારૂ વનમા શિવના ભક્ત ઋષિઓ વસેલા, તે વનમા લાકડા લેવાને ગયેલા કેવળ સ્ત્રીયો માત્ર દખીને મહાદેવજીએ હાથમા પુરૂષ ચિન્હ પકડીને તે ઋષિપત્નીઓને ઘણા પ્રકારનો ત્રાસ આપ્યો, વનમાથી આવતા ઋષિઓ આ બનાવ જોઇને શિવજીને લિગ તુટી પડવાનો શાપ આપ્યો ઇત્યાદિક ઘણુ બિભત્સ લખાણ કરેલુ છે ”

---

(૧૦) વૃકાસુરના ભયથી જ્ઞાની શિવ ભટકયા.

ભાગવત સ્કધ ૧૦ મો અધ્યાય ૮૮ મા (મ મી પૃ ૯૨ થી,)

‘ વૃકાસુરને તેની માગણી પ્રમાણે મહાદેવજીએ વરદાન આપ્યુ અને કહ્યુ કે તુ જેના ઉપર હાથ મુકીશ તે મરણને પ્રાપ્ત થશે હવે તે દૈત્ય, પાર્વતીનેજ લેવા મહાદેવજીને મારવા દોડયો શિવજી દૈત્યના ભયથી ભાગ્યા સ્વર્ગ, પાતાળના ચારે ખુણા સુધી નાશ ભાગ કરી પણ શિવજીને કોઇ રક્ષક મળ્યો નહિ છેવટે વૈકુઠમા કૃષ્ણજીની પાસે પહોચ્યા કૃષ્ણજીએ યોગમાયાથી બ્રહ્મચારીનુ રૂપ ધરી વૃકાસુરને વદન કર્યુ અને પુછયુ કે-હે શકુનીના પુત્ર ? તુ આટલો બધો લાબો કેમ આવ્યો ? કાર્ય હોય તો જણાવ, તને સાહાય્ય આપીને પાર પાડી આપીશ પેલા દૈત્યે મિષ્ટ વચનથી ભોળવાઇને પાર્વતીજીને લેવા સુધીનુ બધુ વૃત્તાત કહી બતાવ્યુ એટલે કૃષ્ણજીએ કપટથી કહ્યુ કે-શિવના વરદાનનુ વચન અમે સાચુ નથી માનતા, કેમકે શિવતો દક્ષના શાપથી પિશાચ બન્યો છે છેવટે છલથી તેનોજ હાથ તેના માથા ઉપર મુકાવીને કૃષ્ણજીએ તે વૃકાસુરનો નાશ કર્યો, ત્યારેજ મહાદેવજીના જીવમા જીવ આવ્યો ”

આ કલ્પિત કથામા શિવનુ મહત્વ અને જ્ઞાન કેટલુ ? કુપાત્રને વરદાન આપી ભયથી ભાગવા જેટલુ કે વધારે ? લેખકે મહાદેવને જ્ઞાની બનાવ્યા કે જ્ઞાન શૂન્ય ?

પોતાનુ કાર્ય–પશુ, પખી અને સ્ત્રીઓ પણ પ્રાયે છળકપટથીજ કરી લે છે તેમ કૃષ્ણજીએ તે કાર્ય કરી લીધુ તેમા મોટી સત્તાની સિદ્ધિ કઇ ?

આગે તો સજ્જનો નિર્ણય કરી આપે તે ખરો ?

શકા કોષ શકા ૨૦ મી પૃ ૩ મા નીચે પ્રમાણે જણાવ્યુ છે

" મહાદેવનુ એવુ અનગઢ બે જોડ (ઢગધડા વગરનુ વિચાર વગરનુ) વરદાન ભસ્માસુરને આપવુ અને પછી તેનાથી ભાગતા ફરવુ શુ આ વાત સભવિત છે ? "

આમા મારો યતકિંચત્ વિચાર–જૈન ઇતિહાસ જોતા **બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ** એ ત્રણે મોટા દેવો હતા એમ જણાતા નથી બ્રહ્મા અને વિષ્ણુના સબન્ધે અગીયારમા તીર્થંકરના સમયથી બતાવેલો અમારો લેખ જુવો તે લેખો જોતા, ત્રિપૃષ્ટ જે પહેલા વાસુદેવ થયા છે, તેમના પિતા જીતશત્રુ રાજા થયા છે, તેમનો પુત્રીના સાથે સબધ થવાથી લોકોએ પ્રજાપતિ એવુ બીજુ નામ પાડેલુ, તેમને બ્રહ્મા તરીકે કલ્પી વૈદિકોએ જગતના રાજ તરીકે કરેલુ હોય તેથી આજકાલની દુનીયાને અત્રદેવ રૂપે થઇ પડેલુ છે ॥ તે સિવાય ઘણા લાબા લાબા કાળે અનુક્રમથી–નવ વાસુદેવના ત્રિક થયા છે તેમણામા ઉધી છત્તી અનેક જુઠી કલ્પનાઓ કરી તેમને એકના એક વિષ્ણુ ભગવાન રૂપે ઠગારી આ બધા પુરાણો ઉભા કર્યા હોય એમ જૈન ઇતિહાસથી જણાય છે અને જે **સત્યકી** વિદ્યાધર થયો છે તેને મહાદેવ રૂપે ઠગવી તેની સાથે અનેક અનાચારની વાતો લખી પુરાણકારોએ લોકોને મોટી મુઝવણમા નાખી દીધા છે આ વિષયમા જૈનોનો અને વૈદિકોનો ઇતિહાસ તપાસીને જુવો ગરબડ વિનાનો અને મોટી ગરબડવાળો ઇતિહાસ કયો ભાસમાન થાય છે ? જૈનો પોતાનો ઇતિહાસ સર્વજ્ઞ પુરૂષોથી પ્રાપ્ત થએલો માને છે વૈદિકો પોતાની મતિ કલ્પનાથી દોડયા દોડ કરી રહ્યા છે એમ મારૂ માનવુ છે કોનામાથી લેવાઇ કોનામા ફેરફાર થયો છે તે વિચાર કરવાનુ કામ પડિતોનુ છે

---

(૧૧) કૃષ્ણની સ્તુતિ કરી બાણાસુરને શિવે છોડાવ્યો.

વિષ્ણુપુરાણ અશ પાચમો અધ્યાય ૨૩ મા (મ મી પૃ ૧૭૧)

" શ્રી કૃષ્ણજીનુ અને મહાદેવજીનુ યુદ્ધ થયુ તેમા મહાદેવજી

હારી ગયા ૫ છી મહાદેવજીનો ભક્ત **બાણાસુર** લડવા ગયો કૃષ્ણજીએ ચક્રથી મારવાનો વિચાર કર્યો છેવટે મહાદેવજીએ કૃષ્ણની સ્તુતિ (ખુશામત) કરી ત્યારે તે છુટયો ”

આ કલમ અગીયા ખીમા વિચાર–ત્રેતાયુગના કૃષ્ણજી, દ્વાપરના મહાદેવજી, એ બન્ને કયા કાળમા લડયા ? તેમજ જગતના કર્ત્તા હન્તા હોવા છતા એકેકનુ કાઇ કરી શકયા નહિ પણ મહાદેવજી હારી ગયા, એટલે મહાદેવનો ભક્ત અપદાયો છેવટે, મહાદેવને ખુશામત કરવી પડી બીજા પુરાણો જોતા–મહાદેવજીથી ઉત્પન્ન થએલા બ્રમ્હા અને વિષ્ણુતો મહાદેવજીના પરિવારનાજ ગણાય ? આવા આવા પ્રકારના લેખો લખતા પુરાણકારોએ કેવા પ્રકારના સદ્બુદ્ધિ વાપરી હશે ?

---

(૧૨) શિવ–પરસેવાના પુરૂષથી ભાગી વિષ્ણુના શરણે ગયા

પદ્મપુરાણ–પ્રથમ સૃષ્ટિ ખડ અધ્યાય ૧૪ મો પત્ર ૩૬ મા (મ ભી પૃ ૭૪)

“ મહાદેવજીએ બ્રમ્હાનુ પાચમુ માથુ કાપી નાખ્યુ તેથી બ્રહ્માજીને **પરસેવો** થયો લુછીને પૃથ્વી ઉપર ફેંકયો તેથી હથીઆર સહિત પુરૂષ ઉત્પન્ન થઇ ગયો તેને હુકમ માગ્યો કે–આજ્ઞા ફરમાવો ! આજ્ઞા થવાની સાથેજ મહાદેવજીની પાછળ દોડયો ભયભીત થઇને મહાદેવજી ભાગ્યા છેવટે વિષ્ણુજીના શરણથીજ બચ્યા ! ઇત્યાદી ”

આમા પણ જરા વિચારીએ —સત્યયુગના બ્રમ્હાનુ માથુ, દ્વાપરના મહાદેવે જઇને કાપી નાખ્યુ છતા બ્રમ્હાજી જીવતા રહ્યા ? અને પરસેવો લુછીને પૃથ્વી ઉપર નાખતા તેમાથી ઉત્પન્ન થએલા માણસે મહાદેવજીને ભગાવ્યા

વિચાર એ થાય છે કે–શુ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણે દેવો જ્યારે લડયા ત્યારે માહોમાહજ લડયાના લેખો વાચીએ છીએ કે–દેવતાઓએ અસુરોના સગ્રામમા દોડયા દોડ કરી મુકેલી હોય, એમ ઘણા લેખોથી જણાઇ આવે છે ત્યારે શુ એ દેવોને લડવા માટે માણસો મળેલા નહિ હોય ? અથવા આટલો બધો મોટો લાબો કાલ ગયો તેમા શુ માણસોની લડાઇ નહી થઇ હોય ? આ વાત પણ સજ્જનોને વિચારવા જેવી છે

(૧૩) મહાદેવની વણવેલી મોટી સત્તા.

દૈત્યોની પાછળ જતા લંપટ કૃષ્ણને શિવનો ઠપકો

શિવપુરાણ—ધર્મસંહિતા અધ્યાય ૯ મો (મતમીમાંસા પૃ પર)

" દેવ દૈત્યોની લડાઇમાં કૃષ્ણજીએ ઘણા દૈત્યોને માર્યા બચેલા પાતાલમાં પેસી ગયા વિષ્ણુજી તેમની પુઠ લઇને ચાલ્યા ત્યાં અપ્સરાઓ જોઇને કામક્રીડા કરવા લાગ્યા તેથી બળવાન એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

આ તરફ બ્રહ્માએ શિવને કહ્યું કે—સ્વર્ગની રક્ષાના માટે વિષ્ણુને લાવો હુકમની સાથે બળદ ઉપર ચઢયા ભયાનક ગર્જારવથી લંકામાં પેઠના ત્યાન્ અંતપુર પડી ગયું તે વખતે પેલો કૃષ્ણપુત્ર ક્રોધાયમાન થઇ લડવાને તયાર થઇ ગયો, પણ તે બળદ રૂપ શિવજીએ-ખુરીથી અને શિંગડાથી તેને ફાડવા માંડયો મરણ ભેગો થતો જાણી વિષ્ણુએ દિવ્ય શસ્ત્રો ફેંક્યા પણ બધાએ શસ્ત્રોનો ગ્રાસ કરી નાખ્યો.

પછી કૃષ્ણજી સમજ્યા કે આતો જગતપતિ શિવજી છે પછી નમ્રતાથી બોલ્યા કે હે ભગવન્ ક્ષમા કરો ? ઇત્યાદિ, છેવટ શિવજી બોલ્યા-કે તમો તમારા સ્વરૂપને જાણતા નથી કે તમો જગતના કારણરૂપ છો ? મારી આજ્ઞાથી હવે આ વિષયરતિ છોડી દ્યો ! લજ્જિત થઇ કૃષ્ણજી કહેવા લાગ્યા કે મારૂં પડેલું ચક્ર લઇને આવું છું શિવજીએ કહ્યું કે તમારૂં ચક્ર પડી રહેવા દ્યો હું તમોને દશ-હજાર સૂર્યના તેજવાળું સુદર્શન અને કાલાનલ નામનું ચક્ર આપું છું, તેનાથી દૈત્યોના ગળા કાપી નાખો એ ચક્ર મળ્યા પછી દેવતાઓને કૃષ્ણજીએ કહ્યું કે પાતાલમાં તે યોવનવતી વિદ્યમાન છે તેનો સાથે જે ક્રિયા કરતા રહ્યા છો તે જઇને કરો પછી બધાએ દેવતાઓ વિષ્ણુ સાથે પાતાલમાં પેસવાની ઇચ્છાવાળા થઇને ચાલવા માંડયું, આ બધી ચેષ્ટા જાણવામાં આવતા શિવે અપ્સરાઓનું હરણ કરી આઠ યોનિના દેવતાઓને એવો શાપ આપ્યો કે-શાન્ત મુનિ, દાનવ અને મારા અંશથી ઉત્પન્ન થએલાઓને છોડીને જે કોઇ બીજો આ સ્થાનમાં પ્રવેશ કરશે તેનો તુરત નાશ થઇ જશે આવો શિવનો ઘોર શાપ સાંભળીને તિરસ્કાર વાળા બધાએ દેવતાઓ પોતપોતાના સ્થાન ઉપર ચાલવા લાગ્યા ઇત્યાદિ "

આ લેખમાં જરા વિચારીએ—દેવ દૈત્યોની લડાઇમાં શ્રીકૃષ્ણજી ભળ્યા અને તેમને ઘણા દૈત્યોનો નાશ કર્યો પુઠ લઇ પાછળ જતા વચમાં અપ્સરાથી બળવાન્ પુત્ર પેદા થયો આતરફ સ્વર્ગની રક્ષા માટે બ્રહ્માએ કૃષ્ણ

જીને લાવવા શિવને પ્રેર્યા શિવજી બળદ ઉપર ચઢી મોટા ધડાકાની સાથે લકામા પેસતા, કૃષ્ણના આ નવીન પુત્રની સાથે લડાઈ જામતા, કૃષ્ણજીએ શસ્ત્રો છેડયા, બધા નિષ્ફળ નિવડતા પછી સમજ્યા કે-આતો જગતપતિ શિવજી છે, એમ જાણી ક્ષમા માગી એટલે મહાદેવજીએ શ્રી કૃષ્ણને અકાર્ય છોડવાનુ જણાવ્યું ઉપર કહેલા બીજા લેખો વિચારીને મેળવી જુવો હમણાજ પૂર્વના લેખોમા આપણે વિચારી ગયાછીએ કે વૃકાસુરને વરદાન આપી મહાદેવજી ભાગતા ફર્યા ત્યારે શ્રી કૃષ્ણજીએ બચાવ્યા હતા વળી મહાદેવજીનુ અને કૃષ્ણજીનુ યુદ્ધ થતા મહાદેવજી ખુશામત કરીને છુટયા હતા વળી બ્રહ્માનુ માથુ કાપ્ય પછી પરમે વાના પુરૂષથી ભાગ્યા ત્યારે પણ શ્રી કૃષ્ણજીએજ બચાવ્યા હતા શુ જગતપતિના આવા હાલહવાલ ? પુરાણકારોએ આ બધુ સત્યનિષ્ઠાથી સત્યસ્વરૂપનુ લખ્યુ છે એમ આપણુ મન કબૂલ કરી શકે તેમ છે ?

---

(૧૪) બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને દક્ષની આજીજીથી શિવનું પ્રસન્ન થવું

શબ્દકોષ શબ્દ ૩૩' પૃ ૪૮ મા એજ વાતમા લખે છે કે—

" એક વિવાહમા બ્રહ્માજીનુ વીર્ય જમીન ઉપર પડયુ મહાદેવે તેમનો વધ કરવાનુ ધાર્યું ત્યારે બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ પગમા પડયા તેમજ દક્ષે પણ બહુ ખુશામત કરી ત્યારે મહાદેવનુ પ્રસન્ન થવુ શુ સભવિત છે કે ? " શિવપુરાણ

---

(૧૫) જટાથી મુક્ત ગગાના ૭ પ્રવાહ તેમાંનો એક પવિત્ર.

રામાયણ બાલકાડ–સર્ગ ૪૩ મો (શ શ ૪૪૨ મી પૃ ૬૯)

" મહાદેવે પોતાની જટામાથી ગંગાને મુક્ત કરી ત્યારે તેના સાત પ્રવાહ થયા જેમાની-હલાદિની, સુચક્ષુ, સીતા, સિધુ વિગેરે જુદી જુદી દિશામા નદીઓ ચાલી તો પછી એકજ ગગાના સાત પ્રવાહ તેમા બીજી નદી જેવી કે " સિધુ " તેનુ, તથા તે વિના બીજી પાચનુ કઇ મહાત્મ્યજ નહિ ? કઇ પુણ્યજ નહિ ? અને તે પ્રવાહ પૈકીનો એકજ પ્રવાહ (સામટો પ્રવાહ) ગગાજ પવિત્ર શુ આ સભવિત છે ? બીજી નદીઓના મહાત્મ્ય લખવા અમારા પૌરાણી ઓ ભૂલી ગયા હશે ? પૌરાણીઓ જવાબ આપશે કે ?

આમા જરા વિચાર—પ્રાચીનમા પ્રાચીન વાલ્મીકી રામાયણમા જન્હુ રાજાની પૂજાનો સામાન ગગાજી તાણી ગયા, તેથી જન્હુ ગગાજીને પી

ગયા પણ ગંગાજીતો સદાના હતા તો પછી મહાદેવજીએ ગંગાજીને જટામાથી બહાર કેવી રીતે કાઢયા ? અને તેના સાત પ્રવાહ કેવી રીતે મનાયા ? પ્રથમતો ખરો પત્તો મહાદેવજીનોજ નથી તો પછી કઇ શ્રેષ્ટ બુદ્ધિથી આ વાત લખાઇ ?

---

(૪) અજાણે આહેડીથી શિવ પુજાયા તો પણ શિવ વિમાન.

સ્કંદપુરાણ પ્રથમખંડ અધ્યાય ૩૩ મો પત્ર ૬૬ થી ૬૯ શ્લો ૧૦૦ મા કથા તેનો સાર

" ચંડનામનો આહેડી મૃગનો વધ કરવાને ગયો, વધ ન મળવાથી ગરે બિલ્વના વૃક્ષ ઉપર જઇને રહ્યો સ્વાભાવિક પણે પત્ર તોડતા નીચે રહેલા શિવના ઉપર પડયુ કોગળા કરતા શિવનુ સ્નાન થયુ સવારે તેની ભાર્યા નદી ઉપર ભોજન લાવેલી તે કુતરૂ ખાઇ ગયુ હતુ, તેથી ખાધુ તો હતુજ નહિ એટલે સ્વાભાવિકપણે દાન અને તપ થયો આ બધુ અજાણપણેજ થયુ તોપણ શિવના ગણો વિમાન લઇને આવ્યા અને વિમાનમા બેસાડીને શિવ લોકમ લઇ ગયા ઇત્યાદિ "

આમા જરા વિચાર

શિવનુ પૂજન, દાન, તપ કે જપ સદ્બુદ્ધિ થયા વિના કયા ભકતનુ કાર્ય થયુ જણાયુ છે ? અજાનપણે શિવનુ પૂજન અને ભાતુ કુતરૂ ખેંચી જવાથી દાન, થતાની સાથે શિવગણો વિમાન લઇને આવ્યા અને ચંડ નામના આહેડીને વિમાનમા બેસાડીને શિવ લોકમા લઇ ગયા આ લેખક કેટલો સત્યવાદી હશે ? આ બધુ તદ્દન પાયા વગરનુ લખતા લેખકે કઇ બુદ્ધિ વાપરેલી ? આવા લેખકો ઉપર સત્ય વસ્તુના શોધકોને કેટલી પ્રીતિ થાય ?

---

(૫) પાપીમા પાપી બ્રાહ્મણને પણ મોક્ષ—શિવપુરાણે આપ્યુ

શિવપુરાણ મહાત્મ્ય અધ્યાય ૧લો, શ્લો ૩૯ થી (મ મી પૃ ૩૦)

" જયાસુધી શિવપુરાણ કાનમા નથી પડયુ ત્યા સુધી સંસારમા રખડે છે શિવ પુરાણજ મુકિત આપવાને સમર્થ છે, તો પછી ભ્રમ પેદા કરવાવાળા બીજા પુરાણોનુ શુ કામ છે ? હજારો અશ્વમેધ, સેંકડો વાજપેય, શિવપુરાણની સોળમી કળાને પણ પહોચે તેમ નથી જયા સુધી શિવપુરાણ સાભળતો નથી ત્યા સુધીજ પાપમા પડયો છે ગંગા, સપ્તપુરી, ગયાદિ કોઇપણ વસ્તુ શિવપુરાણ બરોબર નથી વેદ ઇતિહાસાદિ શાસ્ત્રોમા પરમ કલ્યાણકરવાવાળુ શિવપુરાણજ જાણવુ જોઇએ

આગળ જુવો-પાપી બ્રાહ્મણ યમથી છુટી શિવપુરીમાં ગયો

એજ મહાત્મ્ય અધ્યાય બીજાના શ્લો, ૩૭ થી કિંચિત્ માત્ર

" દેવરાજ નામનો બ્રાહ્મણ મહાપાપી કે જેને ચારે જાતિના માણસોને મારીને ધન ભેગુ કર્યુ હતુ છેવટ માતા, પિતા સ્ત્રી અને ભાઈઓને પણ મારી નાખીને વેશ્યાની સાથે એક પાત્રમા ખાતો રહ્યો દૈવયોગથી પ્રતિષ્ઠાન પુરમા શિવમંદીરમા શિવપુરાણ સાભળતા તાવની બીમારીથી મરણ પામ્યો યમના દુતો બાધીને યમપૂરીમા લઈ ગયા પણ શિવનો ગણ ત્યાથી છોડાવીને શિવપુરીમા લઇ ગયા ઇત્યાદિ વિશેષ ત્યાથી જોઇ લેવાની ભલામણ કરૂ છુ "

આ લેખમા કિંચિત- બધા પુરાણો ભ્રમ પેદા કરવાવાળા છે એમ શિવપુરાણવાળાએ જે લખ્યુ છે તે સર્વથા જુઠમા કાઢી શકાય તેમ નથી તેમજ આ શિવપુરાણવાળો ઉચા પ્રકારની બુદ્ધિવાળો હતો એમ પણ માની શકાય તેમ નથી કેમકે સૈકડોને પતિ કરવાવાળી સ્ત્રી-સતી તેમજ આબરૂ સર્વને નિંદે, તે પ્રમાણે આ શિવપુરાણવાળાએ કર્યુ છે કેમકે મહાપાપીને પણ યમપૂરીમાથી શિવપુરીમા પહોચાડી દીધો છે, આ લેખક કેટલો બધો સત્યવાદિ અને કેટલા સદ્વર્તનવાળો હશે? તેનો વિચાર કરવાનુ કાર્ય સજ્જન પુરૂષો કરે એટલે બસ થશે

---

(૯) એક કરોડ છાસઠ હજાર વર્ષ આરાધન શિવનુ-વિષ્ણુએ કરેલુ

શિવપુરાણ સનત્કુમાર સંહિતા અધ્યાય ૮ મો (ત્રી પૃ ૪૬)

" ઋષિ બોલ્યા કે શિવજીને પ્રસન્ન કેવી રીતે કરી શકાય? બ્રહ્માજીએ કહ્યુ કે-હે બ્રાહ્મણો! શિવજીને પ્રસન્ન કરવા વિષ્ણુએ એક કરોડ છાસઠ હજાર વર્ષ તક આરાધન કર્યું ત્યારે પ્રસન્ન થઇને અનેક વર આપ્યા અને કહ્યુ કે-યુદ્ધમા જીતવાવાળા મહાચક્રધારી બળવાન તમો થાઓ, તમો મારી ભક્તિ અધિક કરશો અને મારી પેઠે તમે ગવાશો શિવજીના પ્રસાદથીજ અજેય વિષ્ણુ પૃથ્વીની રક્ષા કર છે

આમા પણ જરા વિચાર કરીને જોઇએ-શિવજી દ્વાપર યુગમા થયા એમ પુરાણોમા જણાવવામા આવ્યુ છે, અને તે યુગ ૮૬૪૦૦૦ વર્ષના પ્રમાણવાળો છે તો પછી વિષ્ણુએ એક કરોડ અને છાસઠ હજાર વર્ષ સુધી શિવજીનુ આરાધન કયા કાળમા કરેલુ સમજવુ ? અને યુદ્ધમા જીતવાનુ ચક્ર કયા

યુગમા મેળવેલુ ? ચાર યુગના વર્ષોને ભેગા કરીએ તોપણ તેટના વર્ષો થઈ શકે તેમ નથી જ્યારે એક કરોડ અને આઠ હજા વર્ષ શિવના આરાધનમા વિષ્ણુએ કાઢયા હતા ત્યારે ત ટાળમા વિષ્ણુનુ આયુષ્ય કેટલુ મોટુ મનાએલુ હશે ? જૈનોમા તો એક હજાર વર્ષનુ લખાયુ છે જુઓ પૃ ૭૮ નો કોઠો એવ પ્રકારના લાબા લાબા આયુષ્ય બ્રહ્મા—નારકાદિક દૈત્યોદિકના પણ લખીને બતાવ્યા છે તે કયાથી લાવ્યા હશે ? આ બધા પ્રકારનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરુ છુ અને **શિવપુરાણના** લેખકને ધન્યવદ આપી વિરમુ છુ ધન્યવાદ શા માટે ? જણાવવાનુ એટલુજ કે જૈનોમા વિષ્ણુ પ્રતિવિષ્ણુ આદિ **નવ ત્રિક** ઘણા લાબા કાળના ક્રમથી થએલા છે તેમના લાબા આયુષ્યની સિદ્ધિ પુરાણકારોએ આસરાગત કલ્પિતપણે લખીને બતાવેલી જણાય છે

---

(૭) મહાદેવના ગણોથી વિષ્ણુ આદિ દેવો કુટાના

શિવપુરાણ વાયુસહિતા અધ્યાય ૧૭ થી ૨૦ તક (મ મી પૃ ૪૮)

" દક્ષના યજ્ઞનો ભગ કરવા મહાદેવજીએ વીરભદ્રાદિકોને મોકલ્યા, તે અન્ન માસ ખાતા ગયા અને ફેકતા ગય તે વખતે વિષ્ણુ આદિ દેવો દક્ષનો પક્ષ લઈ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા પરન્તુ વીરભદ્રાદિકોએ તેમને વણોજ બૂરો માર માર્યો ઇત્યાદિ "

---

(૮) દૈત્યોએ બ્રહ્માથી કિલ્લાઓ મેળવ્યા, તે શિવે તોડયા

શિવપુરાણ ધર્મસહિત અધ્યાય ૩ જો (મત૦ મીમાના પૃ ૫૦)

" તારક્ષ ૧, વિદ્યુન્માલી ૨ અને કમલાક્ષ, ૩ એ ત્રણે દૈત્યોએ અઘોર તપસ્યા કરીને **બ્રહ્માજીને પ્રસન્ન** કર્યા તારે કહ્યુ કે હે ભગવન્ દેવતાઓથી ભેદાય નહી તેવો—સુવર્ણનો કિલ્લો, વિશ્વકર્મા અમારા વાસ્તે બનાવે ?, વિદ્યુન્માલીએ—લોઢાના કિલ્લાની ૨, કમલાક્ષે—ચાદીના કિલ્લાની ૩—માગણી કરી ફરીથી માગણી એ કરી કે આ દિવ્ય લોકમાજ અમારૂ સ્થાન થવુ જોઇએ

બ્રહ્માજીની આજ્ઞાથી વિશ્વકર્માએ ત્રણેને ત્રણ નગર બનાવીને આપ્યા પછી તે દૈત્યોએ દેવતાઓના ઘણાજ બૂરા હાલ કર્યા ત્યારે દેવતાઓ **શિવજીના શરણમા** જઇને ખૂબ કરગર્યા ત્યારે શિવજીએ દેવતાઓનો પક્ષ લઈ ક્રોધાધ થઇને તે દૈત્યોના ત્રણે નગરોમા રહેલી સ્ત્રીયો, તેમના બાળ બચ્ચા આદિ સર્વ ભસ્મસાત્ કરી નાખ્યુ ઇત્યાદિ "

આ કથામા વિચારવાનુ કે-કાલમ દિપક વિદ્યાધર ૨૪ મા તીર્થંકર શ્રીમહાવીરને પુછ્યુ કે મને ભય કોનાથી છે ? ઉત્તરમા-સત્યકીથી બતાવ્યો ત્યારે તે છોકરાને મારવા કાલસદીપકે પગમા ઘાલ્યો, પણ તેના પિતા પેઢાલે છોડાવ્યો પછી વિદ્યાની સાધના વખતે વિઘ્ન કરતા વિદ્યાદેવીએ પેલા કાલસદીપકને હઠાવ્યો અને તે સત્યકીને સિદ્ધ થઈ, પછી સત્યકી તેની પાછળ પડયો ઉચો, નીચો ઘણો ભાગ્યા પછી સત્યકીને ભુલાવામા નખવા કાલસદીપકે પોતાની વિદ્યાથી ત્રણ નગર બનાવ્યા પણ સત્યકીએ પોતાની વિદ્યાથી બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યા પછી ત્યાથી નાશીને તે લવણ સમુદ્રના પાતાળ કળશામા જઇને ભરાયો, પણ સત્યકીએ ત્યા જઇને તે કાળસદીપને માર્યો, આ બધો વિચાર અમોએ મહાદેવજીની ઉત્પત્તિના પ્રકરણમા સવિસ્તર આપ્યો છે તે જુવો અને વિચારશો. હવે આ શિવપુરાણ મા એ કથા કેવા રૂપમા ગોઠવાઇ તે વિચારીએ-ત્રણ દૈત્યોએ તપસ્યા કરી બ્રહ્માજીને પ્રસન્ન કર્યા ત્યાર બાદ બ્રહ્માએ-વિશ્વકર્માને આજ્ઞા કરી, એટલે તેને સોનાના, લોઢાના, ચ દીના-ત્રિક્લા સ્વર્ગમાજ બનાવીને આપ્યા અને તે મહાદેવજીએ જઇને બાળી ભસ્મ કરી નાખ્યા અને સાથે તે ત્રણે દૈત્યોના બાળ બચ્ચાને પણ ભસ્મજ કરી નાખ્યા પ્રથમ જ્યા સુધી બ્રહ્મા અને મહાદેવ ચોક્કસ રૂપે સત્ય સ્વરૂપના સિદ્ધ ન થાય ત્યા સુધી શિવપુરાણવાળાએ ગોઠવેની વાત સત્યરૂપે કેવી રીતે માનીશકાય ?

---

(૯) કૃષ્ણજીએ ૧૬ માસ તપસ્યા કરી, શિવને પ્રસન્ન કર્યા

શિવપુરાણ ધર્મસંહિતા અધ્યાય ૭ મો (સ મી પૃ ૪૯)

" શ્રી કૃષ્ણજીએ સોળ માસ સુધી તપ કરીને શિવજીને પ્રસન્ન કર્યા અને હાથ જોડીને દુર્લભ એવા આઠ વર માગવાને લાગ્યા ઇત્યાદિ "

આ શિવપુરાણના લેખથી પ્રથમ જોયુ હતુ કે-શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને એક કરોડ અને સાઠ હજાર વર્ષો સુધી શિવની આરાધના કરી અનેક વરો મેળવ્યા હતા અને ફરીથી એજ પુરાણવાળો લખીને જણાવે છે કે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને સોળ માસ સુધી તપકરીને શિવજીને પ્રસન્ન કર્યા, ત્યારબાદ હાથ જોડીને દુર્લભ એવા આઠ વર માગવાને લાગ્યા આમા જરા વિચાર થાય છે કે-આ ત્રણ દેવોમા મોટા કયા મનાયા હશે ? એક વખતે બ્રહ્માજી મોટા થવા ઉભા થયા, ત્યારે તેમણે પોતાનુ મસ્તક ગુમાવ્યુ હતુ અને દક્ષ પ્રજાપતિએ મહાદેવજીને

અકુલીનતાદિક અનેક હલકા વિશેષણો આપી નાસ્તિક અને વેદ બાહ્ય સુધી ઠરાવી દીધા હતા તો પછી યુગ યુગમાં અવતાર ધારણ કરી દુષ્ટોના નાશક અને સજ્જનોના ઉદ્ધારક એવા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને એવી શી જરૂર પડી કે-વેદથી બાહ્ય રૂપે ગણાયેલા મહાદેવજીની એક કરોડ અને સાઠ હજાર વર્ષ સુધી આરાધના કરવી પડી ? વળી ૧૬ માસની તે કયા જગતના ઉદ્ધાર માટે ?

---

(૧૦) કાશીમાં પાપી પશુ, પખી પણ મરે તો મોક્ષે જાય

શિવપુરાણ-જ્ઞાન સંહિતા અધ્યાય ૫૦ મો, (મ મી પૃ ૩૭)

" પ્રથમ કાશી નગરનું વર્ણન ઘણું શ્રેષ્ઠ આપી-મહાદેવ પાર્વતીને કહે છે કે-આ નગરી મારૂ ગુપ્તમાં ગુપ્ત ક્ષેત્ર છે અને સર્વ જીવોને મુક્તિનુંજ કારણ છે ॥૭॥ પુનઃ શ્લોક ૨૨ થી-પાપવાળો કે પાપ વિનાનો ગમે તેવા કર્મ બંધનમાં પડેલો હોય પણ આ કાશી ક્ષેત્રમાં જે મરે તે અવશ્ય મોક્ષેજ જાય ॥૨૨॥ સ્વેદજ, અંડજ, ઉદ્ભિજ, જરાયુજ (વૃક્ષ, પશુ, પક્ષી સર્પ, મનુષ્યાદિ) સર્વ જીવો આ કાશીમા મરે તે તો મોક્ષે જાય, બીજા તીર્થોમા મરે તો કંઇકજ ॥૨૩॥ કર્મના બંધનમા પડેલા જીવને આ ક્ષેત્રમા મોક્ષમા મોકલવા કલ્પીએ તો નતો જ્ઞાનની જરૂર છે, તેમજ નતો ધ્યાનની જરૂર છે ॥૨૪॥ તેમજ મારા (શિવના) નામની, તેમજ તેના સ્વજનોની પણ કોઇ જરૂરજ નથી કેમકે જે વખતે આ તીર્થમા મર્યો કે તુરતજ મોક્ષ એમા કોઇ પ્રકારથી સંદેહ કરવાનું રહેતુંજ નથી ॥૨૫॥

આગળ શ્લોક ૩૯ થી ૪૧ નો ભાવાર્થ —મહાદેવજી પાર્વતીજીને કહી રહ્યા છે કે-વૈકુંઠપતિ નારાયણ લક્ષ્મી, અને દેવર્ષીઓ સહિત-બ્રહ્મા, વસુ, સૂર્ય, દેવરાજ ઇંદ્ર, બીજા પણ દેવતાઓ આ કાશી નગરીમા મારૂં વ્રત ધારણ કરીને મારી શેવા કરે છે મહાયોગી પોતે પોતાનો વેષ છુપાવીને મારા વ્રતના માટે એક ચિત્તથી સેવા કરે છે ૩૯-૪૦-૪૧। આગળ ૪૨ મો જુઓ-विषयाशक्त चित्तोपि, त्यक्त धर्मरुचिर्नर ॥ इह क्षेत्रे मृतोयो वै ससार न पुनर्विशेत् ॥ ४२ ॥

ભાવાર્થ —ચાહે તો વિષયનો લંપટ હોય, એટલુંજ નહિ ચાહે ધર્મની શ્રદ્ધાવિનાનોજ હોય ને, તો પણ મારા કાશી ક્ષેત્રમા મરેલો ફરીથી તો આ સંસારમાજ આવે નહિ ॥ ૪૨ ॥

એજ અધ્યાયના શ્લોક ૧૫ મા-પાર્વતીને શિવે કહ્યું હતું કે-" આ કાશી ક્ષેત્રના માટે વધારે શું કહું પણ હું માદેવ, વિષ્ણુ અને બ્રહ્મા એમ અમો

ત્રણે દેવો–અમારા આત્માને પવિત્ર કરવા માટે હજુ સુધી એ કાશીક્ષેત્ર તીર્થના દર્શનની ઈચ્છા કરી રહ્યા છીએ " ॥ ૧૫ ॥

આમા પણ જરા વિચારીએ,—કાશીમા જ્યારે મનુષ્યો ઉપર કરવત મૂકાતા હશે તેવા સમયમા–આ શિવપુરાણવાળાની નીમણુક થયેલી હોય એમ આ લેખથી સહજ અનુમાન થઈ આવે છે કારણ કે તે સમયમા લુના, લગડા, આધળા ઇત્યાદિક અનેક દુખી માણસો આ કાશી અધ્યાયનુ શ્રવણ કરી પોતાનો ધનમાલ તે મદિરના કારભારીઓને સોપી, પોતાના દેહ ઉપર કરવત મૂકાવતા હતા, આવી લાલચમા પડી આ પુરાણકારે આ ક્ષેત્રમા મનુષ્યોની મુક્તિ થયાનુ લખીને બતાવ્યુ હોય? એટલુજ નહિ પણ ના ા, ધ્યાનાદિ વિનાના પશુ, પખીઓની અને તેની સાથે ત્યા ઉગેલા વૃક્ષોની પણ મુક્તિજ બતાવી દીધી વધારામા શિવજી પોતાના આત્માને, તેમજ બ્રહ્મા–વિષ્ણુના આત્માને પવિત્ર કરવાની ઇચ્છા કરી રહ્યાનુ પણ જણાવી રહ્યા છે? શુ આ વાતો વિચારવા જેવી નથી? આ લેખ જરા પણ સત્ય નિષ્ટાથી લખાએલો છે? દુનીઆમા જે કનમના કસાઈઓ ગણાય છે તેમા આવા પ્રકારના લેખકો ગણી શકાય કે નહિ?

---

(૧૧) શિવ ભિલ્લરૂપથી અર્જુનની રક્ષા કરવા આવ્યા

શિવપુરાણ જ્ઞાન સહિતા અધ્યાય ૬૫, ૬૬ મો (મ મી પૃ ૪૧)

" અર્જુન શિવનુ આરાધન કરવા વનમા તપ કરતો હતો ત્યા દુર્યોધને મુક નામના રાક્ષસને ભુડના રૂપે મોકલ્યો અર્જુન સમજ્યો કે આ કોઇ શત્રુ લાગે છે " દુખ દેવાવાળાને મારવો એવુ વ્યાસજીએ કહેલુ છે " તેથી શસ્ત્ર લઇને તૈયાર થઇ ગયો સામી બાજુથી શિવજી પણ પરિવાર સાથે ભિલ્લોનુ સ્વરૂપ ધારણ કરી અર્જુનની રક્ષા કરવાને માટે આવી રહ્યા છે વચમા ભુડ સપડાયો છે અર્જુને જે બાણ માર્યું તે મુખથી પુછડે નીકળ્યુ અને શિવજીનુ બાણ પુછડેથી મુખે નીકળ્યુ, એટલે ભુડ તરફડીને મરણ પામ્યુ પછી ભિલ્લરૂપ શિવજી અર્જુન સાથે પણ લડયા ઇત્યાદિ "

વિચાર–દુર્યોધને રાક્ષસને ભુડરૂપે શિવના ધ્યાનમા રહેલા અર્જુનની પાસે મોકલ્યો ધ્યાની અર્જુનની રક્ષા માટે શિવ ભિલ્લરૂપે આવ્યા માનીએ તો પછી સેવક સાથે શત્રુવટ કરી લડયા શા માટે? આમા સત્ય શુ?

---

(૧૨) શિવની સેવાથી શ્રી કૃષ્ણે સુદર્શન ચક્ર મેળવ્યુ

શિવપુરાણ-જ્ઞાનસંહિતા અધ્યાય ६૯-७० (મત મીમાંસા પૃ ४३)

" કૃષ્ણજીએ-શિવનું આરાધન કરી પ્રસન્નતા મેળવીને કહ્યું કે હું દૈત્યોથી પીડિત છું અને આપના શરણમાં આવ્યો છું ઇત્યાદિ "

આગળ ७० મા અધ્યાયમાં—વિષ્ણુએ સહસ્ર નામથી સ્તુતિ કરતા શિવજીને તેટલાજ કમળ ચઢાવ્યા, પણ તેમાથી એક કમળ શિવજીએ ચોરી લીધેલું હોવાથી ઓછું થયું એટલે કૃષ્ણજીએ પોતાનું નેત્ર કઢાડીને ચઢાવવા માંડ્યું ત્યારે શિવજી પ્રગટ થયા છેવટે ઘણી ગારજી કરાવ્યા પછી સુદર્શન ચક્ર આપ્યું ઇત્યાદિ "

આમાં જગ વિચારીએ —આ શિવપુરાણ જ્ઞાનસંહિતાના અધ્યાય ૪ માંમાં આ શિવની આરાધનાને માટે વિષ્ણુ પાસે-એક કરોડ અને ૬૦ હજાર વર્ષ તક શિવની સેવા ઠગવી હતી વળી-ધર્મ સં ના અધ્યાય બીજામા વિષ્ણુ પાસે સોળ માસ તપ કરાવી શિવની પ્રસન્નતા મેળવ્યાનું લખી બતાવ્યું હેતુ હને મા જ્ઞા ન સં અધ્યાય ૬ મા દૈત્યોથી પીડિત થ્રો વિષ્ણુ શિવજીની આજીજી કરવાવાળા બતાવ્યા અને ७० મા અધ્યાયમા —સહસ્ર નામથી સ્તુતિ કરતા સહસ્ર કમળ ચઢાવવા વાળા બનાવી એક કમળ શિવની ૫ સેવી ચોરાવી વિષ્ણુ ભગવાનને કાણા થવાનો પ્રસંગ બતાવ્યો આ પુરાણનો લેખક કેટલો બધો સત્યવાદિ હશે ? અને આમા કઇ વાત સાચી મનાય તેવી છે ? જો કોઇ એકાદ વાત સાચી બતાવશે તો તેનો ઉપકાર અમાન ઉપર ઘણો થશે. આ ઠકાણે એટલુંજ કહેવું બસ છે

---

(૧૩) ઉપરના લેખમા વૈદિક મતના પંડિતનો અભિપ્રાય
આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ४८३-४८४ મા જુવો

" કાર્તિક શુદી ૧૪ ને વૈકુંઠ ચતુર્દશી કહે છે સનત્ કુમાર સહિતામા એવી કથા છે કે-વિષ્ણુ વૈકુંઠમાથી કાશી ક્ષેત્રમાં આવી કાશી વિશ્વેશ્વરને હજાર કમલો ચઢાવવાનો તેમને સંકલ્પ કર્યો, ચાલતી પૂજામાથી એક કમલ શંકરે કોરે મૂકી દીધું (આગળ પૃ ४८४ મા) શિવનું કમલને સંતાડવું અને વિષ્ણુને તેના બદલામાં પોતાની આંખ કાઢી આપવી, એ વાત પંચતંત્રની વાર્તા જેવી લાગે છે આવી કથાઓથી ઇશ્વર વિષે પૂજ્યત્વ ભાવ વધવાનો નથી

પુરાણકારોએ શિવઅને વિષ્ણુની અનેક વાર્તાઓ રચીને પોતપોતાના પ્રિય દેવતાનુ મહત્વ વધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે ઇત્યાદિ "

આજ ગ્રથકારે–પૃ ૧૫૩ મા લખ્યુ છે કે–" ઇદ્ર અને વિષ્ણુ, એમના કૃત્યોનો વિચાર કરીએ તો તે કાલ્પનીક પુરૂષ ન હોતા પણ અતિહાસિક પુરૂષ હતા એમ દેખાય છે "

---

(૧૪) આ બધા લેખોમા જૈનોની માન્યતા છે તે જુવો–ઇદ્રો છે તે સ્વર્ગીય દેવતાઓના રાજાઓની પદવીના ધારક મોટા દેવતાઓજ છે પણ તે એક નથી, અનેક છે મૃત્યુલોકમા–અખડિત ત્રણ ખડના પાલક રાજાઓને વિષ્ણુ કહો, વાસુદેવ કહો, કે ચાહે તો અર્ધચક્રીઓ કહો પણ તે બધા મહાન્ રાજાઓજ છે અને તે પ્રતિવિષ્ણુઓને મારી પોતે સુખના ભોગ ભોગવવા વાળાજ છે ઉદરા ખોદે અને ભોરીન્ગ ભોગવે તેવા ન્યાયરૂપે થયેલુ છે પરન્તુ તે વાસુદેવો (વિષ્ણુઓ) તે સમયમા પરમાત્માના સ્વરૂપને મેળવવાળા મનાએલા નથી આ અવસર્પિણીના કાળમા જુદા સમયમા અને જુદી જુદી વ્યક્તિ રૂપેના બધા મેળવતા અનાદિના નિયમ પ્રમાણે ગણત્રાના નવજ થયા છે તેમનો કિચિત્ વિચાર અમોએ આ ગ્રથમાજ આપેલો છે તેને જુવો અને સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરો ?

---

(૧૫) વેદના રથ ઉપર ચઢી ' શિવ ' દૈત્યને મારવા ચાલ્યા

મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૧૮૭ મો શ્લો ૧ થી ૫૬ સુધીનો ભાવાર્થ

" મહાદેવે ત્રિપુર નામના દૈત્યને મારવાનો વિચાર કર્યો અને ચાલવાની તૈયારી કરી, તેમા વાસુકી સર્પની ધનુષ દોરી બનાવી, ચાર વેદોના ચાર ઘોડા અને રથપણ વેદોનોજ બનાવ્યો, અશ્વની કુમારોને ઘોડાની લગામ રૂપે બનાવ્યા, રથના ધૂરાપર ઇદ્રને બેસાડયા અને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ આદિ સર્વ દેવતાઓનો પરિવાર સાથે લઇને ચાલ્યા છેવટે ત્રિપુર દૈત્યોના ઉપર–અગ્નિ બાણ છોડી–અપરાધી, નિરપરાધી, પશુઓ, પખીઓ, પુરૂષો સ્તનપાનબચ્ચાની સાથે સ્ત્રીયો આદિ તેમજ તેમના ઘરબારા, વાડીઓ, વાવડીઓ આદિ સર્વ બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યુ

બાણાસુર નામનો દૈત્ય પણ પોતાનુ ત્રિપુર બળતુ જોઇને કહેવા લાગ્યો કે–" યત્કિચિત્ પરાક્રમવાળા દેવતાઓ એના જે મારો નાશ કર્યો છે તે

કેવળ "શિવનોજ પ્રતાપ છે" બાકી કોઇપણ માર્ગે નાશ કરવાને સમર્થ થઇ શકે તેમ છેજ નહિ એમ કહીને પુત્રાદિક સર્વ પરિવાર છોડી દઇને "મહાદેવજીનું લિંગ" માથા ઉપર ચઢાવીને નગરની બહાર નીકળી ગયો" ઇત્યાદિ ઘણા વિસ્તારથી લખેલું છે તે ત્યાંથી (મત્સ્યપુરાણથી) જોઇ લેવું"

આમાં જરા વિચાર-દક્ષે રૂદ્રોને વેદ બાહ્ય, જ્ઞાનશુન્ય અને નિરાચાર વિનાના, સ્કંદપુરાણવાળાએ લખીને જણાવ્યા છે, **મત્સ્ય** પુરાણવાળો આ મહાદેવને વાસુકી સર્પની દોરી, વેદોનો રથ અને ચારે વેદોના ચાર ઘોડા, છતાંને મારથી, અને બ્રહ્મા વિષ્ણુ આદિ સર્વ દેવતાઓના લશ્કર વાળા લખીને બતાવે છે, અને અગ્નિનુ બાણ છોડી બધા દૈત્યોની સાથે પશુ પખીઓને મારવાવાળા પણ લખીને બતાવે છે? માત્ર બાણાસુર જ્યારે **મહાદેવજીનુ લિંગ** માથા ઉપર ચઢાવ્યું ત્યારે તે બચવા પામ્યો

પ્રથમ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ કે મહાદેવ આ ત્રણમાંના ખરા કયા? તેનોજ પત્તો લાગતો નથી તો પછી તે બધા લશ્કરમાં કયાંથી આવ્યા? અને પેલા બાણાસુરે મહાદેવજીનું લિંગ કયા ઠેકાણેથી લઇ માથા ઉપર ચડાવ્યું?

---

(૧૬) દક્ષના યજ્ઞમાં મહાદેવના અનાદરથી મોટો ઉત્પાત

સ્કંદપુરાણ પ્રથમ ખંડના પહેલા ભાગમાંથી લીધેલો કિંચિત્ માત્ર અધ્યાય ૧ લા નો શ્લોક સત્તરમાનો અર્થ

શિવ વિના જે સંસાર તરવાની ઇચ્છા રાખે છે તે મૂઢ છે મહાપાપી છે ૧૭॥ જે શિવે ગરનું ભક્ષણ કર્યું, દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કર્યો અને કામનું દહન કર્યું ૧૮॥

દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કર્યો તેનો કિંચિત્ સાર-

"દક્ષ નૈમિષારણ્યમાં આવ્યા, ઋષિઓએ પૂજ્યા માત્ર મહાદેવેજ આદર કર્યો નહિ, તેથી દક્ષે કહ્યું-આ શિવ ભૂત અને પિશાચ જાતને તરવા વાળો દુરાત્મા છે હે બ્રાહ્મણો? એ વેદ બાહ્ય છે નંદીએ કહ્યું હે બ્રહ્મન્? તમે મારા સ્વામીને વેદ બાહ્ય કેમ કહ્યો? મારા સ્વામી વિના-તપ, જપ, દાન, હોમાદિ તમારૂં બધુએ નિષ્ફળ છે હે બ્રાહ્મણાધમ? તમોએ શાપ કેમ આપ્યો?

પછી દક્ષે કહ્યુ કે–તમો રૂદ્રો સર્વે વેદ બાહ્ય છો ? કેમકે વેદમાર્ગના ઋષિઓએ તમોને ત્યાગ્યા છે કેમકે તમો પાખંડીઓ છો શિષ્ટાચારથી રહિત છો, કાળમુખા અને પાન કરવામા રક્ત છો ત્યારે શિવના ગણોએ કહ્યુ–તમો બ્રાહ્મણો વૈદિકનો માગ આગળ ધરીને શુદ્ર યાજક છો, દરિદ્રો, ઘર ઘરમા ભટકતા બ્રહ્મ રાક્ષસો થશો

મહાદેવજીએ કહ્યુ–બ્રાહ્મણોને એમ ન કહેવાય કેમકે વેદ વાદમા રત છે, અને ગુરૂઓ છે પછી રોષયુક્ત ઋષિઓની સાથે દક્ષ સ્વસ્થાનમા ગયા (અહિં પહેલો અધ્યાય થયો)

(૨) હવે બીજા અધ્યાયમા–દક્ષે **યજ્ઞનો આરંભ કર્યો**, તેના વશિષ્ઠ, અગસ્ત્ય, કશ્યપ, વામદેવ, ભૃગુ, દધીચિ, વ્યાસ, ભારદ્વાજ, ગૌતમાદિ ઋષિઓ ભેગા થયા પછી સાતમા લોકથી બ્રહ્માને અને વૈકુંઠથી વિષ્ણુને પણ બોલાવ્યા તેમજ લોકપાલો, ગાંધર્વો અને છેવટે અપ્સરાઓનો ગણ પણ ભેગો થયો ઇંદ્રાણીની સાથે ઇંદ્ર અને રોહિણીની સાથે ચંદ્રાદિક સર્વ દેવો આવ્યા વિશ્વકર્માએ ભવન પણ બનાવ્યા દક્ષે સર્વેનો સત્કાર કર્યો ત્યા **દધીચિએ** કહ્યુ કે મહાદેવ વિના તમારો યજ્ઞ શોભા પાત્ર નથી એમ વિષ્ણુએ અને ઇંદ્રે પણ કહ્યુ આપણે બધા શિવને લેવા ચાલીએ તે વારે દક્ષે હસીને કહ્યુ કે જે દેવોના દેવ વિષ્ણુ કે જેમા–વેદો અને યજ્ઞો બધુએ રહ્યુ છે તે તો આવેલા છે તેમજ વેદો, ઉપનિષદો અને આગમોની સાથે સત્યલોકથી લોકપિતામહ બ્રહ્મા પણ આવેલા છે તો પછી ભૂત પિશાચનો પતિ કે જે નષ્ટાત્મા અને મૂઢ અને મત્સરી એવા શિવને બોલાવીને શુ કરવો છે ? અવાનો કામ, માત્ર એક **દધીચીએ** કહ્યુ કે–શિવ વિના કાર્યમા વિઘ્ન થશે, માટે ઠીક નથી એમ કહી યજ્ઞમંડપમાથી નીકળી ગયા દક્ષે કહ્યુ કે જાવા દ્યો વેદ બાહ્યોને, અવાવો કામ ?

સખિઓની સાથે ક્રીડા કરતી દાક્ષાયણીએ (પાર્વતીએ) તમાશો જોઇ શિવને કહ્યુ " માગ બાપે તમોને કેમ બોલાવ્યા નથી " તમો ત્યા જાવો શિવે ઉત્તર આપ્યો કે પ્રિયે ! માન, પાન વિના જાવુ તે મને ઠીક નથી લાગતુ શિવની આજ્ઞા લઇ પાર્વતીજી પિતા દક્ષની પાસે પહોચ્યા " (અહિં બીજો અધ્યાય પૂરો થાય છે)

(૩) હવે અધ્યાય ત્રિજાની બીના કિંચિત લખી બતાવીએ છીએ

"પાર્વતીજીએ દક્ષને કહ્યું કે હે તાત ? શંભુ વિના આ બધું તમારૂં અપવિત્ર છે, તેમના વિના આ તમારો યજ્ઞ થયજ કેમ ? પછી પાર્વતીજી બધા ઋષિઓને શ્રી કૃષ્ણને સંબોધીને કહેવા લાગ્યાં કે–તમો બધા મહાદેવને શું ઓળખતા નથી કે હે બ્રહ્મન્ ? તમે પાંચ મુખના ચાર મુખ કરાવીને બેઠા તે શું ભૂલી ગયા ? એવી રીતે સઘળાઓની નિર્ભત્સના કરી ત્યારે દક્ષે કહ્યું કે તારો પતિ વેદ બાહ્ય છે અને અકુલીન છે ઇત્યાદિ ઘણીજ નિંદા કરી, તેથી પાર્વતીને નતો પતિ પાસે જવાનું સૂઝ્યું, ન તો પિતા દક્ષની પાસે રહેવાનું સૂઝ્યું છેવટે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીને બળી મર્યાં તેમની સાથે બધા ગણો હતા તે પણ બળી મર્યા, તેથી મહાદેવને પણ ઘણોજ ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો એટલે જે વીરભદ્ર હતો તે શિવની આજ્ઞા લઈને દક્ષના યજ્ઞ તરફ ચઢયો અને ત્યાં અનેક પ્રકારના દુર્નિમિત્તો દેખ્યા–લોહિની વર્ષા, ઉલ્કાપાતાદિ દેખીને યક્ષને પણ ભય પેદા થયો અને તુરતજ વિષ્ણુને શરણે ગયા પણ વિષ્ણુ કાંઇપણ કરવાને સમર્થ ન થયા છેવટે વીરભદ્રે દક્ષનુંજ માથું કાપીને હોમી દીધું અને પછી શંકર ભગવાને આવીને પાછું સજીવન કર્યું"

આ દક્ષના યક્ષનો સબન્ધ અમોએ કિંચિત્ સૂચના માત્રજ લખીને બતાવ્યો છે સવિસ્તર સ્કંદપુરાણથી તેમજ ભાગવત ચતુર્થ સ્કંધથી પણ જોવાની ભલામણ કરૂં છું

---

(૪) શિવે વીરભદ્ર પાસે દક્ષનું માથું કપાવ્યું બકરાનું ચોંટાડાવ્યું

સ્કંદપુરાણ–ખંડ ૪ થો, અધ્યાય ૮૯ મો પત્ર ૩૩૮ થી

"શિવના ગણ વીરભદ્રે દક્ષ પ્રજાપતિના યજ્ઞનો નાશ કરીને દક્ષનું માથું કાપી નાખ્યું પછી શિવની આજ્ઞા થવાથી બકરાનું માથું ચોંટાડીને દક્ષને છોડી મૂક્યો" આ વાતનો વિસ્તાર સ્કંદ પુરાણથી જોઈ લેવો

વિષ્ણુના નામથી સંસાર તરવાની ઇચ્છાવાળો પણ મહાપાપીજ ગણાતો હશે કે ? વિચાર કરી જોતા કલ્પના આરંભે બ્રહ્માદિ ત્રણે દેવો એકી સાથે ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા છે તેમાં મહાદેવજીને ત્રિજા નંબરે ગણ્યા છે તો તે શિવજ મોટા શા કારણથી ? કહેવામાં આવે કે–દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કર્યો તેથી શિવ મોટા, ત્યારે યજ્ઞનો નાશ કરનાર પુણ્યાત્મા ગણાય ખરો કે ? વળી કાળનો નાશ કર્યો તેથી શિવ મોટા, કાળ તો રૂપ રંગ વિનાનો આજે પણ સર્વ પદાર્થો ઉપર

પોતાની સત્તા જમાવીનેજ બેઠેલો છે તો પછી કાળનો નાશ કયા પ્રકારથી મનાયો ? વળી કહો કે ઝેર પીધાથી શિવ મોટા, તો આજે પણ ઘણા ઝેરને ખ વાવાળા જોઇએ છીએ

હવે દક્ષના યજ્ઞનો નાશ વિચારીએ —

દક્ષે યજ્ઞ કયા કાળમા કરવા માંડેલો ? કારણ કે દક્ષના યજ્ઞમા વશિષ્ઠાદિ ઋષિઓ હાજર થએલા બતાવ્યા છે એક વશિષ્ટજી રામચન્દ્રજીના સમયમા રામચંદ્રના ગુરૂ તરીકે પણ બતાવેલા છે વળી વિચારવાનુ કે—સાતલોકથી બ્રહ્મા, વકુંઠમાથી વિષ્ણુ, પોતપોતાની સ્ત્રીઓ સાથે તેમજ ચન્દ્રમા, ઈંદ્ર વગેરે સવે દેવતાઓ આવેલા બતાવ્યા છે તો તેમને કોણ બોલાવી લાવ્યુ હશે ? કદાચ કોઇ પુણ્યાત્માના પુણ્યથી દેવતાઓ ખેચાઇને પોતાની મેળે આવે પણ આ દક્ષના યજ્ઞમા એવુ કાઇ કારણ જણાતુ નથી કારણ કે—બ્રહ્માદિક આવ્યા પછી પાર્વતીના શાપથી શાપિત થઇ રાક જેવા થઇ બેઠા હતા વળી વીરભદ્રે તો મોટો ઉત્પાત મચાવી દક્ષનુ માથુ કાપી નાખ્યુ છે આ દક્ષના યજ્ઞમા ઉત્પાત થવાનો છે એવુ જ્ઞાન ન તો આવેલા ઋષિઓમા જણાય છે તેમજ નતો સાતમાલોકમાથી આવેલા બ્રહ્માને કે વેકુંઠમાથી આવેલા વિષ્ણુને સમજાયુ છે તો પછી ઇન્દ્રાદિકને ન હોય તેમા તો કહેવાનુજ શુ ? વિચાર કરીને જોતા આ દક્ષના યજ્ઞ સબન્ધીનો લેખ સત્યરૂપથી લખાએલો હોય એમ જણાતો નથી ? પણ કેવળ કલ્પિતજ લખાએલો હોય એમ સમજાય છે આ લેખમા સત્યપણું કયુ છે, તેનો વિચાર કરવાનુ આજકાલના શોધક પડિતોને સોપું છુ કદાચ આ ટીકા કરવામા મારી ભૂલ થઇ હોય તો હુ મારી ભૂલ સુજ્ઞ સજ્જનોની પાસે કબુલ કરવા તૈયાર છુ

વળી સ્કદપુરાણના ચોથા ખડનો જે આ બીજો લેખ છે તેનો વિચાર પણ ઉપર બતાવેલા વિચારોથીજ મેળવી લેયો વારવાર શુ લખી બતાવુ

જૈન અને બૌદ્ધના આશ્રયથી લખાએલો—પુરાણ ઇતિહાસ.

વૈદિક ધર્મમા યજ્ઞ યાગાદિક ક્રિયાકાડ જે સમયમા જોર શોરથી ચાલતા હતા તે સમયમા ક્રિયાકાડના બ્રાહ્મણ ગ્રથોજ વધારે પ્રસિદ્ધિમા આવેલા હતા એમ જણાય છે પરતુ તે સમયમા વૈદિક ધર્મમા ઇતિહાસના ગ્રંથો હતા. એમ પ્રસિદ્ધિમા આવેલા જણાતા નથી વૈદિક મતમા ઇતિહાસનો ગ્રથ જુનામા જુનો

મહાભારત જ ગણાય છે તે પણ વ્યાસ થઈ ગયા પછીથી વિસ્તારવાળો ઘણા લાબા કાલે લખાયો છે, છતા પણ તે ગ્રંથ વ્યાસના નામથીજ પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યો છે તે પછી પુરાણો તો ઘણાજ લાબાકાલે લખાયા છે છતા પણ તે અઢારે પુરાણો વ્યાસના નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યા છે આ વિષયમા કોઈ પુછશે કે તે પુરાણો વ્યાસે તો લખ્યા નથી તો પછી વ્યાસના નામ ઉપર ચઢાવી દેવાનુ પ્રયોજન શુ હશે? વેદોનુ બધારણ જોતા પ્રયોજન એવુ સમજાય છે કે–જે કાળે ખોરાકમા માસાદિકનો પ્રચાર વિશેષપણે ચાલતો હશે, તે વખતે વર્ગના બહાને છુટથી માસ મેળવવા માટે સુગમતાવાળો રસ્તો બનાવવા અતીંદ્રિય જ્ઞાન વિનાના સ્વાર્થી પંડિતો, કુદરતના બનાવોને લક્ષમા લઈ ઋચાઓ રચતા ગયા હોય, અને હોમ હવન કરી નાચે પોતાનુ પણ ગુજરાન ચલાવતા ગયા હોય, તેવી તેમને પૂર્વકાલના ઇતિહાસનુ વિશેષ જ્ઞાન હોય એમ જણાતુ નથી તેથીજ તે કાળ વિશેષને આજ કાલના વિદ્વાનો બાળકાળ તરીકેની ગણત્રીમા ગણી કાઢે છે જૈનોના તીર્થંકરો ૨૪ સર્વજ્ઞો, એક એકથી એક ઘણા ઘણા લાબા કાલે થયા છે તેમાના જે ત્રેવીશમા પાર્શ્વનાથ, અને ચોવીશમા મહાવીર સ્વામી, તેમનો જ સબધ નીકટપણે રહેલો છે, તે કાનને ગણત્રીમા ગણી આજકાલના વિદ્વાનો ઇ સ પૂર્વેના આઠમા સૈકામા તો અવશ્યજ મુકે છે, જૈનોના તત્ત્વો અને ઇતિહાસો પણ તે સમયથીજ ચોક્કસ થઈ ચુકેલા મનાયા છે અને તે સર્વજ્ઞોના મુખથી પ્રગટ થએના છે તે જૈનોના ઇતિહાસમા –૨૪ તીર્થંકરો, ભરતાદિ (૧૨) બાર ચક્રવર્તીઓ, અને વાસુદેવાદિકના નવ ત્રિકો વિગેરે અનેક કથાઓનો સગ્રહ છે આ આપણા ચાલતા ઇતિહાસના પૂર્વેનો કાલ કેવા પ્રકારનો ચાલતો હતો તેમજ ભવિષ્ય કાલમા પણ કેવા પ્રકારનો કાલ થવાનો છે એ બધાએ પ્રકારનુ વિવેચન ચોક્કસ સ્વરૂપથી કરીને બતાવેલુ છે તે જૈનોના ગ્રથોમાથી, અને તેજ પ્રમાણે બૌધોના ગ્રંથોમાથી બ્રાહ્મણ પંડિતો અનેક પ્રકારના વિષયોને ગ્રહણ કરતા ગયા, અને તે પુરાણોમા મન કલ્પિત દીધા છત્તા સ્વચ્છદપણાથી ગોઠવતા ગયા તેથી તે બધાએ ઇતિહાસ આજકાલના શોધક પંડિતોને અશ્રધ્ધેય રૂપનો થઈ પડયો છે વૈદિક મતમા જૂનામા જૂનુ ઇતિહાસનુ પુસ્તક મહાભારતજ ગણાય છે તે પણ જૈનોના ઇતિહાસ કરતાથી ત્રણસો વર્ષથી પાછળનોજ છે તેથી આમા વિચારવાનુ કે અતીંદ્રિય જ્ઞાન વિનાના તે વૈદિકમતના પંડિતો પૂર્વકાલનો વિશેષ ઇતિહાસ કયાથી લાવ્યા ?

ધર્મ વર્ણન પૃ ૮૯ વિષય ૩૩ મો આનદ શકર બાપુભાઈ ધ્રુવ

પુરાણનો લેખ આપતા પાચ કલમો નીચે પ્રમાણે—

૧ 'પુરાણ' નામના ગ્રંથો એક રીતે બહુ જુના છે અને બીજી રીતે નવા છે જુના એવી રીતે કે-આમાની કેટલીક કથાઓ ઘણીજ પુરાણી છે એટલુજ નહિ, પણ એ કથાઓ સબંધી છેક બ્રાહ્મણ અને ઊપનિષદ્‌ના કાલ મા પણ 'પુરાણ' નામના ગ્રંથો હતા એમ જોવામા આવે છે પણ અત્યારે જે રૂપમા એ ગ્રંથો દેખાય છ તે તો બેશક નવુ છે તે એટલે સુધી કે હિંદુસ્તાનની પડતીની દશામા શિવ અને વિષ્ણુની ભક્તિના અજ્ઞાન અને ધર્માંધ અનુયાયીઓ વચ્ચે જે વિરોધ ઉત્પન્ન થયો તેને પરિણામે એ બે દેવની નિન્દાના વચનો ઠામ ઠામ ગ્રંથોમા ઘુસાડી દેવામા આવ્યા છે

૨ તે ઉપરાંત હિંદુસ્થાનમા-જેમ નવા નવા યાત્રાના સ્થાન, નવા નવા દેવલો, નવા, નવા, વ્રત, અને નવા નવા જ્ઞાતિના મંડળ સ્થપાતા ગયા તેમ તેમ એ સૌ વિષયોને લગતી કથાઓ પુરાણમા દાખલ થતી ગઇ

૩ આ સઘળો ઉમેરો ખોટોજ થયો છે એમ કાંઇ નથી સૃષ્ટિના સુંદર અને અદ્‌ભુત દેખાવ જેમ જેમ વધારે જડતા જાય તેમ તેમ ત્યા યાત્રા કરવાનો મહિમા ઉત્પન્ન થાય અને જુદી જુદી ઋતુઓના વૈદિક યજ્ઞ થતા બંધ થયા એટલે એને સ્થાને બીજા વ્રત અને ઉત્સવો કરીને લોક પરમાત્માની ભક્તિ સાથે આનંદ કરે એ પણ સ્વભાવિક છે

૪ વળી આ ઉપરાંત પુરાણોમાથી બીજુ ઘણુ જાણવા જેવુ મળે છે એક પ્રસિદ્ધ લક્ષણ પ્રમાણે-'પુરાણ' મા (૧) સર્ગ (સૃષ્ટિ) (૨) પ્રતિસર્ગ (પ્રલય) (૩) દેવતાઓ, પ્રજાપતિઓ-વગેરેના વંશો, (૪) મન્વંતરની કથાઓ અને (૫) સૂર્ય અને ચંદ્ર વંશના રાજર્ષિઓના ચરિત્રો-આ પાંચ વિષયો આવે છે આ ઉપરાંત વર્ણાશ્રમ-ધર્મનુ નિરૂપણ, સાંખ્ય-યોગ-વેદાન્ત વગેરે શાસ્ત્રનો બોધ, ભગવાનના અવતારોની કથા, અને જ્ઞાન, ભક્તિ, અને વૈરાગ્યને લગતા સ્તોત્રો, ઉપદેશો વગેરે વસ્તુઓ સ્થળે સ્થળે નજરે પડે છે

૫ પુરાણો અઢાર છે તેમા વિષ્ણુપુરાણ, **શિવપુરાણ**, ગરૂડપુરાણ, **માર્કંડેયપુરાણ**, અને **શ્રીમદ્ ભાગવત** વગેરે કેટલાક વધારે પ્રસિદ્ધ છે એ સર્વ વ્યાસજીના રચેલા કહેવાય છે પણ ખરૂ જોતા ઉપર કહ્યુ તે પ્રમાણે કાલ જતા એમા અનેક જાતનો ઉમેરો થયો છે, આ ઉમેરો સૌ કરતા સ્કંદપુરાણ અને **પદ્મપુરાણમા** વિશેષ થએલો નજરે પડે છે

આનંદશંકર બાપુભાઇ ધ્રુવનો પુરાણ નામનો લેખ મધ્યસ્થ દ્રષ્ટિથી

મહાભારત જ ગણાય છે તે પણ વ્યાસ થઇ ગયા પછીથી વિસ્તારવાળો ઘણા લાંબા કાલે લખાયો છે, છતાં પણ તે ગ્રંથ વ્યાસના નામથીજ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે તે પછી પુરાણો તો ઘણાજ લાંબાકાલે લખાયા છે છતાં પણ તે અઢારે પુરાણો વ્યાસના નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે આ વિષયમાં કોઇ પુછશે કે તે પુરાણો વ્યાસે તો લખ્યા નથી તો પછી વ્યાસના નામ ઉપર ચઢાવી દેવાનું પ્રયોજન શું હશે? વેદોનું સાધારણ જોતાં પ્રયોજન એવું સમજાય છે કે–જે કાળે ખોરાકમાં માંસાદિકનો પ્રચાર વિશેષપણે ચાલતો હશે, તે વખતે ધર્મના બહાને છુટથી માંસ મેળવવા માટે સુગમતાવાળો રસ્તો બનાવવા અતીંદ્રિય જ્ઞાન વિનાના સ્વાર્થી પંડિતો, કુદરતના બનાવોને લક્ષમાં લઇ કથાઓ રચતા ગયા હોય, અને હોમ હવન કરી સાથે પોતાનું પણ ગુજરાન ચલાવતા ગયા હોય, તેવી તેમને પૂર્વકાલના ઇતિહાસનું વિશેષ જ્ઞાન હોય એમ જણાતું નથી તેથીજ તે કાળ વિશેષને આજ કાલના વિદ્વાનો બાળકાલ તરીકેની ગણત્રીમાં ગણી કાઢે છે જૈનોના તીર્થંકરો ૨૪ સર્વજ્ઞો, એક એકથી એક ઘણા ઘણા લાંબા કાલે થયા છે તેમાંના જે ત્રેવીશમા પાર્શ્વનાથ, અને ચોવીશમા મહાવીર સ્વામી, તેમનો જ સંબંધ નીકટપણે રહેલો છે, તે કાલને ગણત્રીમાં રાખી આજકાલના વિદ્વાનો ઇસ પૂર્વે ૬ ઠ્ઠા સૈકામાં તો અવશ્યજ મુકે છે, જૈનોના તત્ત્વો અને ઇતિહાસો પણ તે સમયથીજ ચોક્કસ થઇ ચુકેલા મનાયા છે અને તે સર્વજ્ઞોના મુખથી પ્રગટ થએલા છે તે જૈનોના ઇતિહાસમાં –૨૪ તીર્થંકરો, ભરતાદિ (૧૨) બાર ચક્રવર્તીઓ, અને વાસુદેવાદિક ૯ નવ ત્રિકો વિગેરે અનેક કથાઓનો સંગ્રહ છે આ આપણા ચાલતા ઇતિહાસના પૂર્વેનો કાલ કેવા પ્રકારનો ચાલતો હતો તેમજ ભવિષ્ય કાલમાં પણ કેવા પ્રકારનો કાલ થવાનો છે એ બધાએ પ્રકારનું વિવેચન ચોક્કસ સ્વરૂપથી કરીને બતાવેલું છે તે જૈનોના ગ્રંથોમાથી, અને તેજ પ્રમાણે બૌધોના ગ્રંથોમાથી બ્રાહ્મણ પંડિતો અનેક પ્રકારના વિષયોને ગ્રહણ કરતા ગયા, અને તે પુરાણોમાં મન કલ્પિત ઉંધા છત્તા સ્વચ્છંદપણાથી ગોઠવતા ગયા તેથી તે બધોએ ઇતિહાસ આજકાલના શોધક પંડિતોને અશ્રધ્ધેય રૂપનો થઇ પડયો છે વૈદિક મતમાં જુનામાં જુનું ઇતિહાસનું પુસ્તક મહાભારતજ ગણાય છે તે પણ જૈનોના ઇતિહાસ કાલથી ત્રણસો વર્ષથી પાછળનોજ છે તેથી આમાં વિચારવાનું કે અતીંદ્રિય જ્ઞાન વિનાના તે વૈદિકમતના પંડિતો પૂર્વકાલનો વિશેષ ઇતિહાસ ક્યાંથી લાવ્યા?

ધર્મ વર્ણન પૃ ૮૬ વિષય ૩૩ મો આનંદ શંકર બાપુભાઇ ધ્રુવ પુરાણનો લેખ આપતાં પાંચ કલમો નીચે પ્રમાણે—

૧ 'પુરાણ' નામના ગ્રથો એક રીતે બહુ જુના છે અને બીજી રીતે નવા છે જુના એવી રીતે કે–આમાની કેટલીક કથાઓ ઘણીજ પુરાણી છે એટલુજ નહિ, પણ એ કથાઓ સળગી છેક બ્રાહ્મણ અને ઉપનિષદ્ના કાલમા પણ 'પુરાણ' નામના ગ્રથો હતા એમ જોવામા આવે છે પણ અત્યારે જે રૂપમા એ ગ્રથો દેખાય છે તે તો બેશક નવુ છે તે એટલે સુધી કે હિદુસ્તાનની પડતીની દશામા શિવ અને વિષ્ણુની ભક્તિના અજ્ઞાન અને ધર્માંધ અનુયાયીઓ વચ્ચે જે વિરોધ ઉત્પન્ન થયો તેને પરિણામે એ બે દેવની નિન્દાના વચનો ઠામ ઠામ ગ્રથોમા ઘુમાડી દેવામા આવ્યા છે

૨ તે ઉપરાત હિદુસ્થાનમા–જેમ નવા નવા યાત્રાના સ્થાન, નવા નવા દેવલો, નવા, નવા, વ્રત, અને નવા નવા જ્ઞાતિના મડળ સ્થપાતા ગયા તેમ તેમ એ સૌ વિષયોને લગતી કથાઓ પુરાણમા દાખલ થતી ગઇ

૩ આ સઘળો ઉમેરો ખોટોજ થયો છે એમ કાઇ નથી સૃષ્ટિના સુદર અને અદ્ભુત દેખાવ જેમ જેમ વધારે જડતા જાય તેમ તેમ ત્યા યાત્રા કરવાનો મહિમા ઉત્પન્ન થાય અને જુદી જુદી ઋતુઓના વૈદિક યજ્ઞ થતા બધ થયા એટલે એને સ્થાને બીજા વ્રત અને ઉત્સવો કરીને લોક પરમાત્માની ભક્તિ સાથે આનદ કરે એ પણ સ્વભાવિક છે

૪ વળી આ ઉપરાત પુરાણોમાથી બીજુ ઘણુ જાણવા જેવુ મળે છે એક પ્રસિદ્ધ લક્ષણ પ્રમાણે–'પુરાણ' મા (૧) સર્ગ (સૃષ્ટિ) (૨) પ્રતિસર્ગ (પ્રલય) (૩) દેવતાઓ, પ્રજાપતિઓ–વગેરેના વશો, (૪) મન્વતરની કથાઓ અને (૫) સૂર્ય અને ચદ્ર વશના રાજર્ષિઓના ચરિત્રો–આ પાચ વિષયો આવે છે આ ઉપરાત વર્ણાશ્રમ–ધર્મનુ નિરૂપણ, સાખ્ય–યોગ–વેદાત વગેરે શાસ્રનો બોધ, ભગવાનના અવતારોની કથા, અને જ્ઞાન, ભક્તિ, અને વૈરાગ્યને લગતા સ્તોત્રો, ઉપદેશો વગેરે વસ્તુઓ સ્થળે સ્થળે નજરે પડે છે

૫ પુરાણો અઢાર છે તેમા વિષ્ણુપુરાણ, શિવપુરાણ, ગરૂડપુરાણ, **માર્કંડેયપુરાણ**, અને શ્રીમદ્ ભાગવત વગેરે કેટલાક વધારે પ્રસિદ્ધ છે એ સર્વ વ્યાસજીના કરેલા કહેવાય છે પણ ખરુ જોતા ઉપર કહ્યુ તે પ્રમાણે કાલ જતા એમા અનેક જાતનો ઉમેરો થયો છે, આ ઉમેરો સૌ કરતા સ્કદપુરાણ અને **પદ્મપુરાણમા** વિશેષ થએલો નજરે પડે છે

આનદશકર બાપુભાઇ ધ્રુવનો પુરાણ નામનો લેખ મધ્યસ્થ દાહથી

લખાએલો વિચાર કરવાને યોગ્ય છે તેથી કેટલાક મારા અને બીજાના વિચારો મુકતા અયોગ્ય નહિ ગણાય

કલમ પહેલીમા–" પુરાણ ગ્રંથો જુના નવા છે અત્યારે જે રૂપમા દેખાય છે તે બેશક નવુ છે " આમા વિચારવાનુ કે–અત્યંત પ્રાચીન વેદ કાલના મોટા મનાતા ઋષિઓ પાસે પણ જે જ્ઞાન ન હતુ તે જ્ઞાન અતીંદ્રિય જ્ઞાન વિનાના પુરાણિકારો કયાથી લાવ્યા ? માનવુજ પડશે કે–જૈન સર્વજ્ઞના વચનો પુસ્તકારૂઢ થયા પછીકે બૌદ્ધાદિકના સમાગમ થયા પછી તેમના વિષયોને લઇ પૌરાણિકોએ પોતાને મનગમતા પુરાણોમા ગોઠવ્યા ઉદાહરણમા જુઓ અમારો પૂર્વનો લેખ અથવા પૌરાણિકોએ કલ્પેલા ૨૪ અને દશ અવતારો જૈનોના આદ્યતીર્થકર શ્રી ઋષભદેવને–આઠમા, અને દશમા બુદ્ધને–નવમા અવતાર રૂપે પૌરાણિકોએ ગોઠવ્યા વિચારકોને ચોખ્ખુ દેખાય તેમ છે કે જૈન બૌદ્ધના અનુકરણ રૂપે પૌરાણિકોએ અવતાર ગોઠવી પુરાણો રચ્યા

ત્રિજી કલમમા–" જુદી જુદી ઋતુઓના વૈદિક યજ્ઞ થતા બંધ થયા " આ યજ્ઞોના સબંધી કૂર કર્મ પણ જૈન બૌદ્ધોની વિશેષ જાગૃતીથયા પછીથીજ ઉડ્યુ હતુ એ અનુમાન આપણું અયોગ્ય નથી ?

ચોથી કલમના લખેલી પાચ બાબતો અતીંદ્રિય જ્ઞાન વિનાના પૌરાણિકો લાવ્યા કયાથી ? તેનો વિચાર કરીને જુઓ ?

પાચમી કલમમા–અઢાર પુરાણ વ્યાસજીના કરેલા કહેવાય છે તે વાત પણ યથાર્થ નથી. તેના સબંધે નીચેના લેખો વિચારવા જેવા છે

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ—

(૧) પૃ ૯૭ મા–" વેદકાલ પછી બૌદ્ધધર્મની વખતે પ્રથમ મુર્તિ પૂજાનો રીવાજ પડયો અને પછી પુરાણો રચાયા તે કાલમા એટલે ખ્રિસ્તી શકના પ્રારંભથી સુમારે પાચસો છસો વર્ષ દરમિયાન જ્યા ત્યા દેવાલયોજ નજરે પડવા લાગ્યા જ્યારે બૌદ્ધ ધર્મના ઉપાસકોનુ અનુકરણ કરીને હિંદુઓએ દેવાલય સ્થાપન કર્યા ત્યારે તેમને સ્વભાવિક રીતે નેહ પ્રણિત યજ્ઞ યાજ્ઞાદિકનો ત્યાગ કર્યો "

(૨) વળી–પૃ ૯૮ મા–" છઠ્ઠા સૈકામા એટલે પુરાણો અસ્તિત્વમા આવવા લાગ્યા ત્યાર પછી "દેવતાઓની મૂર્તિઓ" બનાવવાનો રીવાજ પડયો

હતો એવુ દેખાય છે વરાહ મિહિરે (ઈ સ ૫૦૫-૫૮૭) વૃહત્સહિતામા રામ, બલી' વિષ્ણુ, બલદેવ, ભગવતી, શાબ, બ્રહ્મા, ઇન્દ્ર, શિવ, પાર્વતી, સૂર્ય લિંગ, યમ, વરૂણ, કુબેર, ગણેશ, વગેરે દેવતાઓની મુર્તિ કેવી હોવી જોઇએ એનુ વિવેચન કર્યું છે "

(૩) વળી પૃ ૯૯ મા-ખાસ પ્રસગે ભાવિક લોકો ત્યા જઇને પોતાના ઉપાસ્ય દેવને માટે પ્રેમ વ્યકત કરવા લાગ્યા મતલબ કે બૌદ્ધ ધર્મે વેદ પ્રણિત્ત યજ્ઞ યાગાદિકનુ મહત્વ કમી કર્યું અને તેનુ પુનરૂજ્જીવન પુરાણ કાલમા પણ થઇ શકયુ નહિ "

આ ત્રણ કલમના લેખક-પુરાણોની અસ્તિત્વ, ઇ સ પાચમા છઠ્ઠા સૈકામા બતાવી રહ્યા છે તો પછી આમા વેદ વ્યાસ કયાથી આવ્યા ? આ લેખક ખાસ વૈદિક મતના છે અયોગ્ય લખ્યુ એમ પણ કેવી રીતે કહી શકાય ?

ભગવતના માટે તો તેઓ-પૃ ૩૫૦ મા-નીચે પ્રમાણે લખે છે—

' ભાગવત એ એક ઉત્કૃષ્ટ અને રસ પૂર્ણ ગ્રથ છે એ સહુ કોઇને માન્ય છે પરતુ આપણે ધારીયે છીએ એટલો તે પ્રાચીન નથી લગભગ ૪૦૦ વર્ષ પહેલા બગાલામા મુસલમાનોના રાજ્યના વખતમા થઇ ગયેલા " વોપદેવ " નામના વિદ્વાને એ ગ્રથ લખ્યો છે કૃષ્ણ ભકિતનો પ્રચાર એ ગ્રથથી વધ્યો એ ખરૂ પરતુ એ ઇતિહાસ નથી એ વાત ધ્યાનમા રાખવી જોઇએ કૃષ્ણની લીલાના અનેક અર્થ કરવામા આવે છે "

ઇતિ જૈન અને વૈદિક મતમા લખાયલા અગીયાર (૧૧) રૂદ્રોના સ્વરૂપનુ પ્રકરણ ૪૨ મુ સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૪૩ મું

પુરાણોના સંબંધે વૈદિક પંડિતોના અનેક પ્રકારના વિચારો

મૂર્તિપૂજાનો પાઠ હિંદુઓ બુદ્ધ પાસે શિખ્યા

આર્યોના તદ્દેવારોન ઇતિહાસ નામના ગ્રંથના પૃ ૯ મા-" બૌદ્ધ ધર્મ નાસ્તિકવાદી હોવાને લીધે તે ધર્મને અને દેવપૂજા મૂર્ત્તિપૂજા અથવા દેવાલયને કશો સંબંધ હોય એમ સંભવતુ નથી પરંતુ હિંદુઓને મૂર્ત્તિપૂજાનો પહેલો પા૦ બુદ્ધના અનુયાયીઓએજ શિખવ્યો એમ પ્રાચીન ઇતિહાસ સાક્ષી આપે છે "

ઉપરના લેખમા-આનંદશંકર બાપુભાઇ લખે છે કે-" પુરાણગ્રંથો એક રીતે બહુ જૂના છે, બીજી રીતે નવા છે જૂના એટલા માટે કે કેટલીક કથાઓ ઘણીજ પુરાણી છે, બ્રાહ્મણ અને ઉપનિષદ્ કાલમા એ ગ્રંથો હતા એમ જોવામા આવે છે અત્યારે જે દેખાય છે તે બેશક નવુ છે "

આમા વિચારવાનુ કે-બ્રાહ્મણ અને ઉપનિષદ્ કાળમા જો પુરાણ ગ્રંથો હોત તો તે ગ્રંથોની સાથમા શુ તેના નામો પ્રકાશના ન આવતા કે ? માટે આ કલ્પના યથાર્થ નથી, પણ ખાસ વિચારવા જેવી છે કલમ ચોથીમા જણાવ્યુ છે કે-પુરાણોમા સૃષ્ટિ, પ્રલય, દેવતાઓ, પ્રજાપતિઓ વિગેરેના વંશો, મન્વંતરની કથાઓ, સૂર્ય અને ચંદ્ર વંશના રાજર્ષિઓના ચરિત્રો આ પાંચ વિષયો આવે છે કાલ જતા અનેક જાતનો ઉમેરો થયો છે આ ઉમેરો સૌ કરતા સ્કંધ પુ પદ્મપુ મા વિશેષ થએલો નજરે પડે છે

પુરાણોમા લખાયલી સૃષ્ટિ, પ્રલયાદિકની પ્રાચીનમા પ્રાચીનજે વાતો દેખાય છે તે વેદ સમયના ઋષિઓતો બતાવી ગયાજ ન હતા તો પછી આ અતીદ્રિય જ્ઞાન વિનાના પુરાણકારો કયા ઇશ્વરની પાસેથી ખોલીને લાવ્યા ? અને તે લખાયલી વાતો આપસ આપસના મેળથી નીતિ રીતિવાળી છે ? કે દૃષ્ટિ સૃષ્ટિના સ્વરૂપથી વિરૂદ્ધરૂપે લખાયલી છે ? આ બધુ વિચારવા જેવુ છે કે નથી ? વળી કાલ જતા તેમા અનેક જાતનો ઉમેરો થયો છે તે પણ કયા ઇશ્વરની પાસેથી મેળવીને કરેલો સમજવો ?

ઋષિકૃત શ્રુતિઓમા ઉદાત્ત, અનુદાત્ત અને સ્વરિત સંજ્ઞાઓ અનેક પંડિતોએ મલી દાખલ કરી-ઇશ્વરની પ્રેરણા બનાવી એકેકથી એક વિરૂદ્ધ

પડિતોએ પુરાણો લખી વેદવ્યાસને કલકિત કર્યા તેનુ શુ કારણ? શુ આ વાત વિચારવા જેવી નથી?

વૈદિકોમા ધર્મની બાબતના ગ્રથોમા મૂલના વેદોથીજ વિરૂદ્ધતા ચાલી આવે છે માટે એજ વિષય ખાસ વિચારવા જેવો છે

વેદિક મતના કેટલાક નામીચા પડિતોએ પોતાના લેખોમા એવુ પણ જાહેર કરેલુ છે કે-વૈદિક મતમા કેટલીક અશુદ્ધતાઓ હતી તે જૈનોના જે મહાવીર થયા તેમને સુધારી આ તેમનુ જે કથન છે તે પોતાના વૈદિક ધર્મની મહત્ત્વતા બતાવવા પુરતુ છે, પરતુ સત્યવસ્તુની સ્થિતિને બતાવવાવાળુ નથી કારણ કે-પુરાણોમા લખાયલા બ્રહ્માદિદેવોના સબધના લેખો, તેમજ મોટા મોટા ઋષિઓના સબધના લેખો-ન્યાયથી વિરૂદ્ધ, નીતિથી વિરૂદ્ધ, લોકવ્યવહારથી વિરૂદ્ધ, કાલ ક્રમથી વિરૂદ્ધ, પૂર્વાપર સબધ વિનાના અનેક પ્રકારના લેખો દેખીને તેમા આખ મીચામણા કરી હોય તો તેમના લેખો સત્ય વસ્તુની સ્થિતિને પ્રગટ કરવાને માટે લખાયા છે એમ કેવી રીતે માની શકાય?

જૈન અને બૌદ્ધની વિશેષ જાગૃતી થયા પછી કેવળ પુરાણોમાજ નવુ ઉમેરાયુ એમ નથી પરતુ બ્રાહ્મણ ગ્રથોમા, તેથી વિશેષ ઉપનિષદાદિક ગ્રથોમા પણ-યજ્ઞ યાગાદિની માન્યતા વાળા પ્રાચીન વેદોથી ઘણુ ફેરફાર વાળુ લખાણ થએલુ છે એટલુજ નહી પણ ખાસ વેદોમા પણ અનેક પ્રકારની નવીન નવીન પ્રકારની શ્રુતિઓ બનાવીને દાખલ કરવામા આવી છે એમ હુ મારા અનુભવથી કહુ છુ અને આ વાત મણિલાલ નભુભાઇ દ્વિવેદી પડિતજીના ખ્યાલમા આવવાથી પોતાના સિદ્ધાત સાર નામના પુસ્તકના પૃ ૪૩-૪૪મા નીચે પ્રમાણે લખી ગયા છે-**યજ્ઞ પુરૂષ** નવોજ દેવ કલ્પાયો અને **પ્રજાપતિ** બધાના મોખરે આવી બ્રહ્મા રૂપે પૂજાતો થયો આ વાતથી વિચાર કરો કે-સૃષ્ટિ કર્ત્તાના સબધ વાળી જે યજ્ઞ પુરૂષના નામથી અને પ્રજાપતિના નામથી શ્રુતિઓ લખાઇ છે તે નવીન રૂપથી લખાઇને ઋગવેદના દશમા મડલમા દાખલ નથી થઇ એમ કયો સુજ્ઞ પુરુષ કહી શકે તેમ છે? એટલુજ નહી પણ યજ્ઞ પુરુષની શ્રુતિ વિરાટ્ પુરુષના નામથી પ્રાયે ચારો વેદોમા દાખલ કરી દેવામા આવી છે

અને પ્રજાપતિના સબધવાળા લેખો કોઇ વિચિત્ર પ્રકારથી અનેકાનેક ગ્રથોમા છપાયલા છે તે મારા આ ચાલુ ગ્રથથી પણ જોઇ શકાશે

મોટા મોટા પડિતો થઇ સત્યવસ્તુના શોધનો ખ્યાલ છોડી દઇને આપ

દાદાનો કક્કો ખરો કરવાના પ્રયત્ન વાળા જણાય તો પછી આથી વધ રે શોચનીય શુ ? અને મારા જેવો અજ્ઞ વધારે શુ લખી શકે ?

હુ તો એમજ સમજુ છુ કે–વેદ સમયના ઋષિઓ ભદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ પોત પોતાના પરિચિત ઇન્દ્રાદિક દેવોની પ્રાર્થનાઓ કરતા અને સ્વાભાવિકપણે કાયની સફલતા થતા દેવોની કૃપા થએલી સમજતા અને તેવા તેવા પ્રકારની ઇચ્છાઓને આધીન થએલા વખતે વર્ણન પ્રાર્થનાઓ કર્યા કરતા તેઓ અનેક પ્રકારની વ્યવહારિક વિદ્યાઓ સારી રીતે જાણતા તેથી વિદ્યાર્થિઓને પણ ભણાવતા અને પોતાનો સુખે સુખે નિર્વાહ કર્યા કરતા

પરન્તુ જૈનોના સર્વજ્ઞ શ્રી મહાવીર પ્રભુનો–તત્ત્વ પ્રધાન ધર્મ અને બૌદ્ધોનો નીતિ પ્રધાન ધર્મ–રાજા મહારાજાઓમા વાયુવેગે પ્રસરતો જોઇ વૈદિક મતના પડિતો તેમના સામે પડયા પરતુ છેવટે તેઓ બન્નેથી હલકા પડી જતા પોતાના વૈદિક મતને ટકાવવા જૈન અને બૌધ મતના વિષયોનો આશ્રય પકડી નવીનરૂપ ઉપનિષદોનો માર્ગ સરૂ કરતા જેમ જેમ તેમનામાથી હાથ લાગતુ ગયુ તેમ તેમ પોતાની અનુકુલતા પ્રમાણે પોતાના ગ્રથોમા દાખલ કરતા ગયા તેથીજ તેઓ ઉપનિષદોની એક વાકયતા કરી શકયા નથી શકરાચાર્યના અત્યાચાર પછી જૈનોના પુસ્તકો હાથ ચઢતા તેમના ઇતિહાસને ઉધો છત્તો લખી અઢાર પુરાણો વ્યાસજીના નામથી જાહેર કરી તેમને કલકિત કર્યા છે આ મા વાસ્તવિક સત્ય શુ છે તેનો વિચાર કરો

તો પછી વૈદિક ધર્મની અશુદ્ધતામા મહાવીરે સુધારો કર્યાની વાત કય ટીકી શકે તેમ છે ? પ્રસિદ્ધમા મુકેલો જુવો પુરાણાનુ ક્રમણિકાનો લેખ જૈનોના મહાવીરે વૈદિક ધર્મમા સુધારો કર્યાની વાત કોઇપણ રીતે બધ બેસતી કરી શકાય તેમ છે કે નથી પરતુ વૈદિક ધર્મવાળાઓએ જૈન અને બૌદ્ધધર્મના વિષયો માથી લઇ વેદોથી તે પુરાણો સુધીમા મોટા ફેર ફારની સાથે ઉધુ છત્તુ કરી તત્ત્વના વિચારકોને એવા તો ગુચવાવી દીધા છે કે તેમને કોઇપણ પ્રકારથી સત્યતાનો માર્ગ જલદી હાથજ આવી શકે નહી બન્ને તરફના ગ્રથોનો વિચાર કરી જોતા એજ નિર્ણય ઉપર આવીને અટકવુ પડે છે જોકે તેઓ હતા તો સાક્ષરો પરતુ સર્વજ્ઞતાનો ઇન્કાર કરી પોતાની સત્યનિષ્ઠને બાજુ પર રાખી, વિપરીત સ્વરૂપને ધારણ કરી, પોતાની મરજી પ્રમાણે પોતાના ગ્રથોમા લેખો લખતા ગયા બન્ને તરફના ઇતિહાસરૂપ આ મારા ટુક લેખથી પણ આપ સજ્જનો સપૂર્ણ વિચાર કરી શકશો

પૂર્ણ જ્ઞાન વિના ઇચ્છિત ઉદ્ગારોમા સત્યની આશા શી ?

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૩૮ થી—

' આપણી ચાલુ સ્થિતિ ધ્યાનમા લઇએતો એમ જણાય છે કે–બીજા સુધરેલા રાષ્ટ્રો સાથે સરખામણિ કરતા–સાપત્તિક દૃષ્ટિથી આપણે બહુ પડતી સ્થિતિમા છીએ બીજી બાબતો (તત્ત્વજ્ઞાન, શોધ, શાસ્ત્રીયજ્ઞાન) મા પણ આપણી સ્થિતિ સતોષકારક નથી એનુ કારણ એટલુજ કે આપણે આપણી પોતાની દૃષ્ટિનો ઉપયોગ ન કરતા પુરાતન કાલમા થઇ ગએના–ઋષિઓ, સૂત્રકારો, અને સ્મૃતિકારોની દૃષ્ટિનો ઉપયોગ કરીએ છીએ સ્મૃતિકાર, શ્રુતિના મત્ર દ્રષ્ટા, સૂત્રકાર, પુરાણકાર, અને ઇતિહાસકારોમા–પગલે પગલે મતભેદ હોવાનુ જોવામા આવે છે એનુ કારણ એટલુજ છે કે–તે જે જે કાલમા થઇ ગયા તે તે કાલને અનુસરીને તેમના વિચાર હતા પરતુ આપણે તેનો ખ્યાલ ન કરતા રૂઢી પરત્વે જે મતો આપણે ગ્રહણ કર્યાછે તેનેજ વળગીને રહેવાનો યત્ન કરીયે છીએ

બે હજાર વર્ષ પહેલાનુ નાણુ આજે કેવી રીતે ચાલશે ? શોખ ખાતર તે સઘરવુ, અથવા ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ તે મહત્વનુ છે એમ સમજીને તેને પાસે રાખવુ એ વિષે કોઇ ના નથી કહે તુ પરતુ આજે તે ચલાવવાની ખટપટ કરવી એ તદ્દન દુરાગ્રહ છે જે પ્રમાણે કનિષ્કનુ નાણુ શિવાજી મહારાજની કારકીર્દીમા ચાલવુ શકય ન હોતુ તેજ પ્રમાણે શિવરાઇ નાણુ આજે ચાલે એ બનવા જોગ નથી સ્મૃતિમાના કાયદાઓની પણ એવીજ સ્થિતિ સમજવી પૂર્વની સ્થિતિ ફરીથી પ્રાપ્ત કરી લેવી એજ પરમધ્યેય છે એવુ કહેનારા ભવિષ્યની મહત્ત્વાકાક્ષાને જુદા પ્રકારનુજ વલણ આપે છે, એમ મોટી દીલગીરી સાથે કહેવુ પડે છે શ્રુતિ સ્મૃતિમાથી આધાર આપીને તેને માટે નકામી માથા કુટ કરવી તેના કરતા સ્વાનુભવ અને દેશનો ઇતિહાસ શુ કહે છે તેનો વિચાર કરવો એજ વધારે ફાયદાકારક છે જુના ગોદડાને થીંગના લગાડીને તેનુ મૂળ સ્વરૂપ પણ બદલી નાખ્યુ એ શુ બશ થયુ નથી ? એ પ્રમાણે વર્તીનેજ પૂર્વજોનુ અભિમાન રાખવુ જોઇએ એમ કહેનારા આપણા હિદુ ભાઇઓની સ્થિતિ ખરેખર દયાજનક છે જુનાને માન આપવુ ખરૂ પરતુ નવામાથી યોગ્ય વસ્તુ લેતા શરમાવવુ ન જોઇએ "

———

પહેલી પુરાણનુક્રમણિકા પણ એ અરસામા અર્થાત્ નવમા શતકના અતમા રચાઇ છે એમ માનીએ તો મને બહુ વાધો લાગતો નથી

છેવટે આ લેખકે–અનેક તર્ક વિતર્કના અતે જણાવ્યુ છે કે

" નારદીય પુરાણનુક્રમણિકાનો સમય ઇ સ ૫૦૦–૬૦૦ જેટલો જુનો ઠરાવવા માટે કાઇ આધાર રહેનો નથી અને મને તો ઉપર કહેના કારણો થીએ અનુક્રમણિકા બારમા તેરમા શતકની લાગે છે "

ચારયુગની ચોકડી, ૭૧ ચોકડીએ મન્વતર ૧૪ મન્વતરે દિવસ.

બ્રહ્માના એક દિવસનુ પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે જણાવેલુ છે

" સત્ય, ત્રેતા, દ્વાપર, અને કલિ એ ચારે યુગો મલીને એક ચોકડી કહેવાય છે એવી ઇકોતેર (૭૧) ચોકડીનુ એક મન્વતર કહેવાય છે એવા ચઉદ (૧૪) મન્વતર વીતી જાય ત્યારે બ્રહ્માનો એક દિવસ, અથવા એક કલ્પ કહેવાય છે "

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૩ મા બ્રહ્માનો એક દિવસ—

" મૃત્યુ લોકમાના મનુષ્ય પ્રાણીની ગણત્રી પ્રમાણે જ્યારે—

ચાર અબજ અને બત્રીશ હજાર વર્ષ પુરા થશે ત્યારે જગતના કર્તા તરીકે માનેલા બ્રહ્મદેવનો એક દિવસ થશે. એવી રીતે બ્રહ્મદેવના સો વર્ષો પુરા થશે, ત્યારે તેનો અને તેની સૃષ્ટિનો નાશ થશે જગતની ઉત્પત્તિ થયે હમણા બ્રહ્મદેવના ૫૦ વર્ષ પુરા થયા છે આ ઉપરથી કેટલા વરસ અગાઉ જગત્ ઉત્પન્ન થયુ તેની ગણત્રી કરી લેવી બ્રહ્મ દેવનો એક દિવસ પુરો થતા સુધી ૧૪ મન્વતર થાય છે તે પૈકી સ્વયભુ, સ્વારાચિષ, ઉત્તમ, તામસ, રૈવત, અને ચાક્ષુષ આ મન્વતરો વીતી જઇ હાલમા વવસ્વત મન્વતર ચાલે છે આ પછી સાવર્ણી, દક્ષ સાવર્ણી, બ્રહ્મ સાવર્ણી, ધર્મ સાવર્ણી, રૂદ્ર સાવર્ણી, વેદ સાવર્ણી અને ઇદ્ર સાવર્ણી, એ મન્વતરો આવવાના છે દરેક મનુ ૭૧ મહાયુગનો હોય છે અને એક મહાયુગ ૩૩,૨૦,૦૦ વર્ષ સુધી ચાલે છે આજસુધી ૨૭ મહાયુગ થયા અને હાલમા ૨૮ મો મહાયુગ ચાલે છે આ ૨૮ મા મહાયુગમાના કૃતયુગ (૧૭,૨૮,૦૦૦ વર્ષ) ત્રેતાયુગ (૧૨, ૯૬૦૦૦ વર્ષ) દ્વાપર (૮, ૬૪૦૦૦ વર્ષ) આ ત્રણ નાના યુગ પુરા થઇ હમણા ચોથો કલિયુગ ચાલે છે કલિયુગ ૪, ૩૨,૦૦૦ વર્ષ સુધી ચાલશે તે પૈકી હમણા ૫,૦૧૦ વર્ષ પુરા થયા છે,

આ હજારોની નહિ પન્તુ લાખોની ગણત્રીના આકડા ઉપરથી જગતની અનાદ્ય નતતાની કલ્પના સાધારણ રીતે થવા જેવી છે ”

આ જગોપન “ જૈન દૃષ્ટિએ જગત્ ” એ નામનો લેખ બીજા પ્રકરણથી જુવો–આ જગત્ અનાદિકાલથી કેવા સ્વરૂપથી ચાલતુ આવેલુ છે અને કેવા સ્વરૂપથી ચાલ્યુ જવાનુ છે તેનો તુલના દૃષ્ટિથી ખ્યાલ અને મનન કરી મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર કરો ॥

પુરાણોના વિષયમા પડિતોના મતો.

પડિત ગુરૂદત્ત વિદ્યાર્થિના લેખો પૃ ૯૧। ૯૨ થી જુવો–“ ઉપનિષદો–તત્વશાસ્ત્રના દર્શનો ઇ સાથે પુરાણોની પહેલાના છે જ્યારે આપણે આ બધુ ધ્યાનમા લઇએ છીએ ત્યારે એવા અનુમાન ઉપર આવ્યા વગર રહેવાતુ નથી કે બીજે કહીં નહિ તો–હિદુસ્તાનમા તો વેદોના પ્રાચીન જીવનમય ધર્મના ભ્રષ્ટ અવશેષ રૂપે પુરાણો ઉત્પન્ન થયા છે

જ્યારે મનુષ્યોના અજ્ઞાનથી વૈદિક શબ્દોના યૌગિક અર્થોનુ વિસ્મરણ થઇ ગયુ અને તે શબ્દોના વિશેષ નામ રૂપે અર્થ કરવામા આવ્યા ત્યારે એવા ભ્રષ્ટ પુરાણ ઉભા થયા કે જે હાલના મૂર્તિપૂજક હિદુસ્તાનને શાપ રૂપે છે ” “ પ્રાચીન શબ્દોના પ્રાથમિક અર્થોનો લોપ થવાથી આ પ્રમાણે પુરાણો ઉત્પન્ન થઇ શકે ” એમ પ્રો૦ મેક્સ મ્યૂલર પણ કબૂલ કરે છે તેઓ જણાવે છે કે–સત્યનુ પુરાણમા ભ્રષ્ટ રૂપાતર એવી પદ્ધતિથી થાય છે કે જેને “ વિવાદની વૃદ્ધિ, અને અધ પાત અથવા ધર્મનુ વિવાદાત્મક સ્વરૂપ કહી શકાય ”

(પૃ ૯૨।૯૩ મા) પોતેપ્હેલેથી માની લીધેલા ખ્યાલો છોડી દેવાને યૂરોપીયન વિદ્વાનો એટલી બધી આનાકાની કરે છે કે–ફ્રેડરિક પિન્કાટ–મ્હને એ અમન્ના તરીકે ઇગ્લડથી લખે છે કે–

“ જે ભાષ્યકારોની હાલ અત્યત પ્રશસા કરવામાં આવે છે તેઓની પાસે વૈદિક શબ્દ મત્રાનુ જ્ઞાન મેળવવાના આપણી પાસે હાલ છે ત્હેમના કરતા વધારે સાધનો ન્હોતા–એ તમ્હારો મત મને ખરો લાગે છે એ અને તમ્હે પુરાણો ને અર્વાચીન ગ્રથો ગણો છો તેમા તમ્હે તદ્દન ખરા છો પરન્તુ હિદુસ્તાનના પૌરાણિક ખ્યાલો પુરાણોમાથી આવ્યા એમ અનુમાન કરવામા તમ્હે ખોટા છો ઋગ્વેદ પોતેજ કે જે હિદુસ્તાનનો પ્રાચીનમા પ્રાચીન ગ્રથ છે ત્હેમાજ પુષ્કલ પૌરાણિક બાબતો છે ”

પુરાણોના પંડિતોના મતમાં જૈનોની માન્યતા

પંડિત ગુરૂદત્તના દાખલ કરેલા લેખોના વિચાર—

"વેદોના પ્રાથમિક અર્થોનો લોપ થવાથી પુરાણો ઉત્પન્ન થયા"

પરંતુ લાખો બ્રાહ્મણોમાં ઘણા કાલથી હિંસક રૂઢી ક્યાંથી આવેલી? વેદોમાંથી કે પુરાણોમાંથી?

વેદોની હિંસાને અયોગ્ય ઠરાવનારી—ઉપનિષદો અને તેના પછીથી પુરાણો એમ ઘણા પંડિતોના મત છે માટે વિચારવાનું કે—

લાખો વર્ષ પૂર્વે—સર્વજ્ઞ પુરૂષોથી પ્રચલિત સત્ય ધર્મના પ્રવાહનો બોધ વખતો વખત અટકી પડવાથી સ્વાર્થી બ્રાહ્મણોએ પોતાના અજ્ઞાન પણાથી મૂલના વેદો જ હિંસા દોષથી દૂષિત કરેલા ચાલતા આવ્યા વચમાં સારા યોગ સમયે સર્વજ્ઞ પુરૂષોના તત્ત્વો પ્રકાશમાં આવતા—હિંસા એ અધર્મ છે એમ ઉપનિષદોના પ્રાદુર્ભાવથી ઠરાવતા ગયા અને તે સમય વિત્યા બાદ સર્વજ્ઞ પુરૂષોથી પ્રકાશિત—વિષ્ણુ અને પ્રતિવિષ્ણુ રૂપે શબ્દના મહારાજાઓના ઇતિહાસને ગ્રહણ કરી, વિષ્ણુ ને ભગવાન તો કોઇ જગો પર પ્રતિ વિષ્ણુને ભગવાન—અથવા વિષ્ણુને ભગવાન પ્રતિ વિષ્ણુને અસુરો ઠરાવી મોટા મોટા યુદ્ધના પ્રસંગો ચિત્રી પુરાણો લખી વાળ્યાં પરંતુ વિષ્ણુ પ્રતિવિષ્ણુ મહાન્ રાજાઓ છે અને તે મનુષ્યરૂપના છે તેઓની લડાઇઓ વખતો વખત થતી આવેલી છે તેના ઠેકાણે દેવ, દાનવોની લડાઇઓમાં વિષ્ણુને ભગવાન ઠરાવી તેમાં સામેલ કરી લોકોને મોટી ભ્રમણામાં નાખી દીધા દેવો અને દાનવો આ દુનીયામાં લડવા ક્યારે આવ્યા? અને પૌરાણિકોએ ક્યાંરે જોયા? અને તેમની લડાઇમાં અનાદિકાલના વિષ્ણુ ભગવાન શા માટે મળ્યા? તેનો પ્રસંગ આજ સુધી વિચારવામાં આવ્યો નથી પરંતુ આ અંગ્રેજોના રાજ્યમાં છાપા દ્વારા પુસ્તકો પ્રગટ થવાથી વૈદિક મતના અનેક પંડિતોએ કરેલા અનેક પ્રકારના ગોટાના પ્રત્યક્ષ રૂપે દેખાઇ આવ્યા તે ઢાકવા યૌગિક શબ્દો અને વિશેષ નામોનો ભેદ બતાવી ઢાંક પિછોડ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે પણ જ્યાં બધા એ અંગ વાંકા હોય ત્યાં એક ઢાંકતા બીજુ અંગ ઉઘાડું થવાનું તેથીજ—ફ્રેડરિક પેન્કોટે પંડિત ગુરૂદત્તને લખીને જણાવ્યું કે—હિંદુસ્તાનના પૌરાણિક ખ્યાલો પુરાણોમાંથી આવ્યા એમ અનુમાન કરવામાં તમો ખોટા છો—ઋગ્વેદ પોતે જ કે જે હિંદુસ્તાનનો પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ગ્રંથ છે તેમાજ પુષ્કળ પૌરાણિક બાબતો છે એમ લખી જણાવ્યું તેથી પણ વિચાર કરવાનું કે—પૂર્વકાલમાં ચાલતા સર્વજ્ઞોના સત્યધર્મથી વિપરીત

૭ ગોઘા ઓઠાદ મડલથી આ નવીન વેદોનુ બનાવાણુ થએલુ તેવીજ આજકાલના પંડિતો ખાલખ્યાલ વાણુ કહે છે તે રી સત્ય ધર્મનુ સ્વરૂપ—ન તો વેદોથી બધ બેસતુ કરી શકાય, તેમજ ભિન્ન ભિન્ન દિશાને બતાવનારી ઉપનિષદોથી પણ બધ બેસતુ ન કરી શકાય હવે—બાકીમા રહ્યા પુરાણો તેને તો દુનીયા દેખવાને પણુ આતુર નથી

જૈન અને વૈદિક માન્યતા પ્રમાણે ૮૪ લાખ જીવાયોનિ.

જૈન માન્યતા પ્રમાણે—

એક વર્ણ, એક ગધ, એક રસ અને એકજ સ્પર્શ હોય તેવા સ્થાનમા ઉત્પન્ન થતા જીવોની યોનિ એકજ ગણાવેલી છે, જ્યા વણ ગધાદિક ફરી જાય ત્યા બીજી યોનિજ ગણાય જો તેમા એક જાતિથી બીજી જાતિના જીવો ઉત્પન્ન થએલા હોય તો તેમના કુલ જુદા જુદા હોય પણ તેમની યોનિ તો એકજ માનવામા આવે છે એજ પ્રમાણે યોનિ અને કુળના ભેદનુ સ્વરૂપ સવત્ર સમજવુ એકજ યોનિમા કુલો અનેક હોય છે તે બીજા ગ્રથોથી જાણી લેવુ, અહિ તો માત્ર દયા જીવોની કેટલી યોનિયો હોય છે તેનીજ ગણત્રા નામ માત્રથી જણાવીએ છીએ

જીવોના ભેદના નામ	યોનિસખ્યા
પૃથ્વીના જીવોની	સાત લાખ યોનિઓ (૭૦૦૦૦૦)
પાણીના જીવોની	સાત લાખ યોનિઓ (૭૦૦૦૦૦)
અગ્નિ જીવોની	સાત લાખ યોનિઓ (૭૦૦૦૦૦)
વાયુ જીવોની	સાત લાખ યોનિઓ (૭૦૦૦૦૦)
પ્રત્યેક વનસ્પતિ જીવોની	દશ લાખ યોનિઓ (૧૦૦૦૦૦૦)
સાધારણ વનસ્પતિ જીવોની	ચૌદ લાખ યોનિઓ (૧૪૦૦૦૦૦)
બે ઇદ્રિય જીવોની	બે લાખ યોનિઓ (૨૦૦૦૦૦)
ત્રણ ઇદ્રિયોવાળા જીવોની	બે લાખ યોનિઓ (૨૦૦૦૦૦)
ચાર ઇદ્રિયોવાળા જીવોની	બે લાખ યોનિઓ (૨૦૦૦૦૦)
ચારે પ્રકારના દેવતાના જીવોની	ચાર લાખ યોનિઓ (૪૦૦૦૦૦)
સાતે પ્રકારના નારકીના જીવોની	ચાર લાખ યોનિઓ (૪૦૦૦૦૦)
તિર્યચ પચેદ્રિય જીવોની	ચાર લાખ યોનિઓ (૪૦૦૦૦૦)
મનુષ્ય દેહધારી જીવોની	ચૌદ લાખ યોનિયો (૧૪૦૦૦૦૦)
	૮૪૦૦૦૦૦

સર્વનો સરવાળો કરતા આ ૮૪ લાખ યોનિઓ તમામ જીવોની મળીને થાય છે એમ જૈન ગ્રથોમા અત્યત ખુલાસા પૂર્વક વર્ણવેલુ છે અને જૈનોના ઘણા નાના બાલકો પણ કહી બતાવવામા અચકાશે નહી

૪ વનસ્પતિના બે ભેદ છે જે પત્ર, ફલ ફુલાદિકમા એક શરીરમા એકેક જીવ હોય તેને પ્રત્યેક વનસ્પતિના નામે ઓળખાવેલ છે અને તે શિવાય શરણ બટાકા ગાજર મુળાદિકની જે કદ જાતિઓ છે તેના એકજ પિંડમા અનતા જીવો ઉત્પન્ન થઇને રહેલા હોવાથી તેને સાધારણ વનસ્પતિના નામે જણાવી છે

વેદિક માન્યતા પ્રમાણે—જુઓ-વેંશુની સુબોધ રત્નમાલા તથા મરાઠી કાશ બોધ આદિ ગ્રંથોમા જુદી જુદી માન્યતા રૂપે ૮૪ લાખ જીવયોનિનુ સ્વરૂપ,

૯ લાખ જળચર
૧૦ લાખ આકાશ પક્ષીઓ
૧૧ લાખ કીડાઓ
૨૦ લાખ ઝાડ પાલાના
૩૦ લાખ ચારપગા પશુઓ
૪ લાખ મનુષ્યયોનિ

૮૪ લાખ એ સર્વે મળીને ૮૪ લાખનુ પ્રમાણ કરી બતાવ્યુ છે

સમીક્ષા—

પૌરાણિકોએ ૮૪લાખ જીવો કહી બતાવ્યા કે યોનિઓ ? જો સર્વે જીવો બતાવેલા હોય તો એક પણ જીવ બહાર રહેવો જોઇએ નહી જો યોનિઓ બતાવી હોય તો એક પણ યોનિ ઓછી ન રહેવી જોઇએ

કેમ કે—વેદમા વર્ણવેલા ૩૩ દેવતાઓ અને પૌરાણિકોએ ૩૩ કોટ કહી બતાવ્યા છે તે સિવાય પુરાણોમા નરકોનુ વર્ણન પણ આવે છે, તો તે જીવોની સખ્યા કે યોનિનુ વર્ણન આ ૮૪ લાખમા કેમ કરવામા આવ્યુ નથી ?

જૈનો પૃથ્વી અને પાણીમા પણ જીવો માને છે અને તેમની યોનિની સખ્યા પણ જૈનગ્રથોમા બતાવેલી છે એ પૃથ્વી અને પાણીમા રહેલા જીવોને આજે વિજ્ઞાનવેત્તા (રસાયણ શાસ્ત્રી) ઓએ પણ સિદ્ધ કરી બતાવી જૈનગ્રથોને પુષ્ટિ આપી છે, છતા તે જીવો કે યોનિઓનુ સ્વરૂપ વૈદિકમા મુદ્દલ જણાતુ નથી તેમજ પુરાણોમા પણ સપૂર્ણ વર્ણન મળતુ નથી તેનુ કારણ શુ ?

વિચાર કરતા કારણ એજ સિદ્ધ થાય છે કે એ પૌરાણિકોએ જૈનશાસ્ત્રોને અનુસરીને તેમા ફારફેર કરી આ બધુ કલ્પિત ઉભુ કર્યુ છે કારણ કે ૮૪ લાખ યોનિનુ સ્વરૂપ દુનિયાના સર્વ જીવોને આશ્રયી તે જૈનગ્રથોમા જેવુ સ્પષ્ટ બધારણ જણાવેલુ છે તેવુ બીજા કોઇ પણ ધર્મગ્રથોના જોવામા આવતુ નથી તેથીજ પૌરાણિકોએ ફારફેર કરીને બતાવેલી યોનિઓમા દેવતા કે નારકીની યોનિઓ, તેમજ પૃથ્વીના જીવોની, પાણીના તેમજ અગ્નિકાયના જીવોની અને વાયુના જીવોની યોનિઓનુ ઉપરના લેખમા નામ નિશાન પણ જણાતુ નથી

પજાબ, જીલ્લા જાલધર, ગામ હિમત ભડાવમા સવત ૧૯૮૫ શુજ

રાતના સ ૧૯૮૪ મા ચાતુર્માસ રહેલા સ્વામી વિશુદ્ધાનદની સાથે સીનોરના સા મગનલાલ મેલાપચદના નામથી અમારો પત્રવ્યવહાર ચાલતો હતો તેમના એક પત્રમા તેઓ પોતાના અનેક પ્રકારના અભિપ્રાયો સ્વભાવિક પણે લખીને બતાવતા એક પત્રમા ચોરાસીલાખ જીવોનીયોનિનુ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે લખી બતાવ્યુ છે

૨૦ લાખ–થળચર,	૧ લાખ–જલ,
૧૬ લાખ–વનસ્પતી,	૧ લાખ–વાયુયોનિ
૧૯ લાખ–જલચરયોનિ,	૬ લાખ–દેવયોનિ,
૧૯ લાખ–નભચરયોનિ,	૯ લાખ–નર્ક દૈત્યયોનિ,
૧ લાખ–અગ્નિ,	એમ ૮૪ લાખયોનિ–પ્રત્યેક બ્રહ્માડ
૧ લાખ–પૃથ્વી	અપને અપને સૂત્ર કે આસપાસ ઘૂમતે હૈ

ઉપર પ્રમાણે લખીને કોઇ ગ્રથમાથી સ્વામી વિશુદ્ધાનદે બતાવ્યુ છે તે પ્રમાણે અમોએ લખીને બતાવ્યુ છે પરતુ પૂર્વના લેખથી ઘણા ફેરફારવાળુ છે–

પૂર્વના લેખમા–જલચર નવ લાખ, આમા ૧૯ લાખ? એવી રીતે જીવોની યોનિઓના નામથી ફેર અને એકેકથી એકેકની સખ્યામા ફેર વૈદિકમતવાળાઓએ ગોઠવ્યુ છે, તે જૈનોના લેખની સાથે મેળવી જુવો એક સરખી બાબત કોનામા છે? જેનામા એક સરખી બાબત ન હોય તે બીજામાથી લીધેલુ સિદ્ધ થાય કે નહી?

જૈન ગ્રથોમા–વાયુને જીવોના શરીર રૂપે માનેલા છે વધારામા તેજસ અને કાર્મણ આ બે શરીર સસારના સર્વ જીવો સાથે હોય છે તેવી રીતે આ વાયુકાયના જીવો પણ સાથે રહેલા છે અને તે સૂક્ષ્મ અનતા અનત પરમાણુના સમૂહના બનેલા છે, તેથી વાયુ રૂપ રહિત નથી પણ રૂપવાળો છે અને તે વાયુના અસખ્યાતા જીવોથી બનેલા ઉદ્ભ્રામક અને સવર્તકાદિ વાયુકાયના શરીરોને આપણે સ્પર્શન ઇન્દ્રિયના સબધથી જાણી શકીએ છીએ જે કોઇ વસ્તુ કોઇપણ ઇન્દ્રિયના સબધથી જાણી શકાય તે વસ્તુ રૂપ વાલીજ હોય પણ રૂપ વિનાની હોયજ નહી એવો જૈનોનો અટલ સિદ્ધાત છે તેથી વાયુને રૂપવાલોજ માનેલો છે

આ વિષયમા નૈયાયિક અને વૈશેષિકોના મતમા એવુ સૂત્ર રચવામા આવ્યુ છે કે "रूपरहित स्पर्शवान् वायु" આ વિષયમા અગ્રેજોએ હૈડ્રોજન વિગેરે અનેક ભેદો બતાવી તે વાયુના જુદા જુદા તોલથી માપ કરીને બતાવ્યા છે રૂપ રહિત વસ્તુનુ માપ થઇ શકે ખરૂ? નજ થાય તેથી વિચારવાનુ કે વાયુના વિષયમા સત્યતા કોનામા છે? ઇત્યલ વિસ્તરેણ

બીજી વાત શબ્દના વિષયમાં પણ વિચારવાની છે—જૈનોના ગ્રંથોમાં "પાદ્‌ગલિક" શબ્દ ત્યારે નયાયિક વૈશેષિકોએ શબ્દગુણમાકાશ તરીકે પોતાના સૂત્રોમાં લખીને બતાવ્યો છે આકાશ રૂપવિનાનો છે તેના ગુણો -પ વિનાન જ હોય પણ રૂપવાળા તો હોયજ નહીં શબ્દ છે તે પરમાણુના સમૂહવાલો છે તેથીજ કર્ણ ઇંદ્રિયના વિષયવાલો થએલો રૂપવાલોજ છે, અને તે અગ્રેજોએ ટેનોગ્રાફ આદિના પ્રયોગથી વારવાર સ્મરણ કરવી પૌદ્‌ગલિક વસ્તુના સ્વરૂપ વાળો સિદ્ધ કરીને બતાવ્યો છે એવી રીતે અનેક પ્રકારના જૈન અને વૈદિક મતના વિષયોમાં ફરફાર જે દેખવામાં આવે છે તે વિચારવા જેવા છે અને તે સત્ય ઠ્યા છે અને અસત્ય સ્વરૂપ કોનામાં ગોઠવાયુ છે તેનો પુરો ખ્યાલ કરવાની ભલામણ કરૂં છુ આ મારૂ કથન સત્યના શોધક મહાપુરૂષોના માટે છે ?

ભગવદ્ ગીતાના સંબંધે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના કેટલાક વિચારો—

પ્રથમ ભગવદ્ ગીતા રચાઇ કયારે ? સંસ્કૃત સાહિત્યના ઇતિહાસમાં પૃ ૪૦૪ થી શરૂ થતા–પૃ ૪૦૬ મા જણાવવામાં આવ્યુ છે કે–એ ગ્રંથ સંસ્કૃત સાહિત્યના સમય પહેલાનો અને ઉપનિષદ્ સાહિત્યના સમયની પાસે પાસેનો છે

(૧) વેદ તરફ ભગવદ્ ગીતાકારને પૂજ્યભાવ છે પણ એ પૂજ્યભાવ વિશેષ પ્રકારનો છે ગીતાકારના વચનોનુ તાત્પર્ય એ છે કે અમુક વર્ગના અમુક માનસિક અને આધ્યાત્મિક સ્થિતિના, માણસોને માટે વેદનો ઉપદેશ અનુકૂળ છે એટલે અંશે વેદનુ પ્રામાણ્ય અબાધિત છે પણ વેદને વળગી રહેનારાઓ તરફથી વેદના સંબંધમાં જો એથી કંઇ પણ વિશેષ દાવો કરવામાં આવતો હોય તો તે ભગવદ્ ગીતાકારને સમ્મત નથી ભગવદ્ ગીતાકાર તો એટલે સુધી કહે છે કે વેદના વચનોનેજ વળગી રહેવુ એ પરમશ્રેયની સિદ્ધિમાં વિઘ્ન કરતા છે ઉપનિષદોનો ઉપદેશ આ વિચારની સાથે બરાબર મળતો આવે છે **મેક્સ મ્યુલર** કહે છે તેમ "ધર્મ વિધિઓની અનર્થતા દર્શાવવી, અભિલાપથી રચેલા યજ્ઞ કર્મો પ્રતિ તિરસ્કાર બતાવવો, દેવતાઓના મહાત્મ્યનો અસ્વીકાર કરવો અને પરમાત્માનુ જ્ઞાન એ સિવાય જીવાત્માના મોક્ષને માટે બીજુ કંઇપણ સાધન નથી એવો ઉપદેશ કરવો એ ઉપનિષદોનો હેતુ છે

આ ઉપરથી પણ ભગવદ્‌ગીતા એ ઉપનિષદના સમયનો ગ્રંથ છે એમ જણાય આવે છે

આગળ જતા—પૃ ૪૦૮મા—" આપસ્તબ ઇ સ પૂર્વે ત્રિજા શતકના પહેલા થઇ ગયો છે, એટલે ભગવદ્ગીતાનો ગ્રથ ઇ સ પૂર્વે ત્રીજા શતકના પહેલા રચાયો હોવો જોઇએ ૦૦૦

ગીતાની અદર બ્રાહ્મણના ધર્મ નીચે પ્રમાણે ગણુવવામા આવ્યા છે —

" शमो दमस्तप शौच क्षातिरार्जनमेव च
ज्ञान विज्ञानमास्तिक्य ब्रह्म कर्म स्वभावज '

આપસ્તબના ગ્રથમા—" अध्ययन, अध्यापन, यजन, याजन, दान અને प्रतिग्रह એ સુવિખ્યાત ષટ્ધર્મો ગણાવવામા આવ્યા છે પછી અનેક તર્ક વિતર્કના અતે—પૃ ૪૧૦ મા—મૂળના બ્રાહ્મણ ધર્મ ઉપર બૌદ્ધધમની અસર થવા લાગી હતી તે વખતે બ્રાહ્મણુ ધર્મના જે ઓછા નબળા અગો હતા તેને સુદૃઢ બનાવવાને અને જે વધારે નબળા અગો હતા તેને દૂર કરવા માટે ગીતા રચાઇ એમ હોય

મિ ટેલગને આ બીજો ખુલાસો માન્ય લાગતો નથી, અને એ ધારે છે કે—મૂળ બ્રાહ્મણોનો પ્રાચીન ધર્મ, પછી ઉપનિષદોની ફિલસુફી, પછી ગીતા, અને પછી બૌદ્ધધર્મ એ ક્રમમાજ હિદુધર્મની પ્રગતિ થઇ હતી " આના ઉપર કેટલુક વિવેચન કરેલુ છે

આગળ જતા પૃ ૪૧૩ ના અતે જણાવવામા આવ્યુ છે કે—

" આ સઘળી દલીલો ડેવિસ સાહેબના મગજમા બીલકુલ ઉતરતી નથી એ સાહેબ તો એમજ માને છે કે—ભગવદ્ ગીતામા જે પ્રૌઢ વિચારો દર્શાવવામા આવ્યા છે તે હિદુ ધર્મમા કયાથી આવી શકે ?

હિદુ ધર્મનુ કોઇ બીજુ પુસ્તક લો, કોઇ પુરાણનો ગ્રથ લ્હમે વાચો તે તેમા વિષયવાસના વાળા અને ક્રૂરતાથી ભરેલા દેવતાઓના માહાત્મ્ય વર્ણવાયલા લ્હમારા જોવામા આવશે ' કાળી ચામડીની, લોહી જેમાથી ટપકતુ હોય એવા બીહામણા ચ્હેરાની, સર્પોથી વિટાયલી, ખોપરીઓને ધારણ કરનારી, અને દરેક રીતે દેવીના કરતા વિકરાળ રાક્ષસીને વધારે મળતી આવતી " શિવની સ્ત્રી કાલીનુ પણ હિદુસ્તાનમા પૂજન થતુ, અને ધર્મની એવી અધમ સ્થિતિને લીધે ઠગવિદ્યા અને ખૂનના કર્મો ઘણા આધારણ થઇ ગયા હતા ભગવદ્ ગીતાનુ વાતાવરણ એનાથી ઘણુજ ઉચુ છે, અને તેનુ કારણ એજ કે હિદુસ્તાનમા જે ધર્મ ચાલતો હતો તેના કરતા કોઇ વધારે ઉચા અને પવિત્ર ધર્મનો પરિચય

ગીતાના રચનારને થયો હતો ખ્રિસ્તી સંવત્ શરૂ થયા પછી ભગવદ્ગીતા રચાઇ હતી એ મતને ટેકામા ડેવિસ સાહેબ ત્રણ દલીલો આપે છે

૧ કૃષ્ણની પરમેશ્વર તરીકે પૂજા મહાભારતના વિશેષ પ્રાચીન ભાગમા એવી પૂજા જોવામા આવતી નથી શિશુપાલ જેવો પુરૂષ એની પૂજ્યતા વિષે ચોકખો અનાદર દર્શાવે છે, અને જો કે ભીષ્મ એની પૂજ્યતા સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તો પણ શિશુપાલના વિચારના માણસો પણ તે વખતે થોડા નહી હોય એવુ સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે

વળી, કૃષ્ણ પોતેજ પરમેશ્વર તરીકે મહાદેવની અને બ્રહ્માની પૂજા કરે છે સઘળી વસ્તુઓનો ઉદ્ભવ એનાથી થયો છે એવુ કૃષ્ણને વિષે મહાભારતમા કોઈ કોઇ સ્થળે કહેવામા આવ્યુ છે ખરૂ, પણ જ્યા જ્યા એવા ફકરાઓ જોવામા આવે છે ત્યા ત્યા એવુ લાગે છે કે એ ફકરાઓ મહાભારતમા પાછળથી ઘુસાડી દેવામા આવેલા

કૃષ્ણની પરમેશ્વર તરીકેની પૂજા ખરેખરી પુરાણોમાજ જોવામા આવે છે ભાગવતપુરાણ, પદ્મપુરાણ, વિષ્ણુપુરાણ એ ગ્રથોમાજ એને પરમેશ્વર તરીકે વર્ણવ્યો છે એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ભગવદ્ ગીતાનો ગ્રથ પુરાણના ગ્રંથો જે વખતે રચાયા તે અરસામાજ રચાયો હોવો જોઇએ

૨ પુરાણની અંદર દેવતાઓના જે ચિન્હો અને સાહિત્યો ગણાવવામા આવ્યા છે તેજ ગીતાના દશમા અધ્યાયમા ગણાવવામા આવ્યા છે —

સમુદ્ર મથનથી ઉત્પન્ન થયલો ઉચ્ચૈઃશ્રવસ નામનો ઇંદ્રનો ઘોડો, વરૂણ જેના ઉપર સ્વાર થાય છે અને કામદેવ જેને પોતાના ધ્વજ ઉપર ધરી રાખે છે તે મકર, ઇંદ્રનો હાથી ઐરાવત, વિષ્ણુ જેના પર સ્વાર થાય છે તે વૈનતેય–એ સર્વ પૌરાણિક મહત્વના પ્રાણીઓને ગીતામા ગણાવવામા આવ્યા છે વળી મહાભારતના નલોપાખ્યાનમા વરૂણને સમુદ્રના રાજા તરીકે વર્ણવવામા આવ્યો છે, ત્યારે ગીતામા તેને માત્ર જળચર પ્રાણીઓનો સરદારજ કહેવામા આવ્યો છે

ભૂતોની પૂજા ઉપરથી પણ પુરાણના સમયનુજ સૂચન થાય છે વળી, સામવેદને સઘળા વેદોમા શ્રેષ્ઠ ગણવામા આવ્યો છે તે પરથી જણાય છે કે યજ્ઞને પ્રસંગે સામવેદના મંત્રો ભણવામા આવતા હશે એવા સમયમાજ–એટલે મનુના પછી લાંબો વખત રહીને–ભગવદ્ ગીતા રચાઇ હોવી જોઇએ

(૩) ભગવદ્ ગીતાની ભાષા ઉપરથી પણ એની અર્વાચીનતા જણાઇ આવે છે "कल्प "मन्वतर" "द्वन्द्व" "माया (એટલે ચિન્હ) "योग" 'विभूति' "माया' એ સઘળા શબ્દો પુરાણ ગ્રંથોમા જ નામા ચ વપરાયના થઇ ગયલા જોવામા આવે છે

વળી ભગવદ્ ગીતાની ભાષા તે કાલીદાસની "શકુન્તલા" મા વપરાયલી ભાષા જેવી લાગે છે "

આ સઘળા "પ્રમાણુ" ઉપરથી મિ ડેવિસને લાગે છે કે ઇસ્વીસનના ત્રીજા સૈકા પહેલા ભગવદ્‌ગીતા રચાઇ હશે નહી અને એ સમય પહેલા તો હિંદુસ્તાનમા ખ્રિસ્તી ધર્મનો ઉપદેશ થવા માડયો હતો તેની અસર પણ એ ગ્રથ ઉપર થઇજ હશે "

પુરાણોનો અને ગીતાનો પ્રાદુર્ભાવ જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મની વિશેષ જાગૃતિના પછીથીજ થયો છે આ વિષયમા–જૈન હરિ વિક્રમ ચરિત્ર સસ્કૃત ગ્રથનુ મરાઠી ભાષામા લખતા–વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યે– ' પ્રસગને અનુસરી જૈન ધર્મ વિષયે બે શબ્દો " ના લેખમા પોતે જણાવે છે કે —

" ભારતીય લોક સમાજમા–જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મ એટલો બધો વ્યાપી ગયો છે કે–પૌરાણિક ધર્મમા અને પછીના પથમા તેમાના વિચારોનુ, આચારોનુ, અને તેઓની ધર્મપદ્ધતિનુ તાદાત્મ્ય થઇ ગયુ છે એ ભગવદ્‌ગીતાદિ ગ્રથોમા બૌદ્ધોના નિર્વાણાદિ શબ્દો જે બિલકુલ લીન થઇ ગયા છે તે ઉપર તુરત ધ્યાન આપવા જેવુ છે પછી જૈન ધર્મનો દ્વેષ કરતા કરતા અમારા આચાર વિચાર ઉપર, સધ્યા પૂજાદિ વિધિઓ ઉપર, હમેશા બોલવાના સ્તોત્રો વિગેરે ઉપર પણ તેનો અસર થયેલો છે એ જૈન અને બૌદ્ધોના સર્વગ્રથોનુ કાલજી પૂર્વક અવલોકન કરીએ તો તરતજ ધ્યાનમા આવી જશે "

(આ લેખ–" જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન " ના પૃ ૧૮ મા જુવો)

ભગવદ્ ગીતાના માટે કેટલાક મારા વિચારો.

ભગવદ્ ગીતાની ઉત્પત્તિ માટે ડેવિસન સાહેબનુ કહેવુ એવુ થયુ છે કે

" ભગવદ્ ગીતામા જે પ્રૌઢ વિચારો દર્શાવવામા આવ્યા છે તે હિંદુ ધર્મમા કયાથી આવી શકે ? " એમ કહી જે અનેક પ્રમાણો આપ્યા છે

શ્રુતિઓના દ્રષ્ટા જે મહાન ઋષિઓ તેમને તો આ અવતાર વાદની પ્રેરણા થએલી નથી તો પછી આ પુરાણકારો કયા ઇશ્વરની પાસેથી ઉતરાવાદ લાવ્યા ? પક્ષ પાતના ચસ્મા ઉતારીને જુવે તેને ચોખ્ખુ દેખાય ? ॥

સ્કંદપુરાણના રાજા-આમ અને કુમારપાલ

સ્કંદપુરાણ. ત્રિજો બ્રહ્મખંડ તેના બીજા ભાગના અધ્યાય-૩૬।૩૭।૩૮ સુધી શ્લોક-૨૦૮।૭૫।૮૪। પ ૧૫૪ થી ૧૬૧ સુધી તેનો કિંચિત્ સાર—

પૂર્વે નારદે બ્રહ્માને પુછેલુ તે વાત અત્યાસૅ સુધિ તેને કહી બતાવેલી કે ધર્મારણ્ય તીથનો જીર્ણોધાર રામચંદ્રજીએ કરાવેલો.

તાત્પર્ય કે-તે તીર્થનો ભંગ થએલો ? ઉત્તરમા-વ્યાસજી કહેવા લાગ્યા કે-આ કલિકાલ આવતા કાન્ય કુબ્જમા આમ રાજા થઇ ગયો " जामाता तस्य दुष्टो च नाम्ना कुमारपालक' તેનો જમાઇ કુમારપાલ થયો इंद्र सूत्रेण जैने न प्रेरितो बुद्धधर्मिणा તે કુમારપાલને બુદ્ધધર્મના ઇંદ્રસૂત્ર જૈને પ્રેર્યો તેથી તેને રામચંદ્રે આપેલા શાસન પત્રનો લોપ કર્યો આ કુમારપાલને મેઢેરકનુ રાજ્ય સાસરા તરફથી મલેલુ, તેથી મોઢેરકના બ્રાહ્મણો શાસનપત્રનુ પાલન કરવાની આજ્ઞા આમ પાસેથી લાવ્યા છતા પણ તેણે સાસરાની તેમજ રામચંદ્રની આજ્ઞા માન્ય રાખી નહી અને ઉલટો કહેવા લાગ્યો કે કોઇ હનુમાનનો પ્રત્યક્ષ (પડચો) બતાવો પછી અઢાર હજાર બ્રાહ્મણો રામેશ્વર જવા નીકલ્યા કુમારપાલે તેને અટકાવવા છત્રીશ હજાર પ્રજા મોકલી પણ તે શાપના ભયથી મૌન રહી પછી પાછળથી ચડાઉ જેવા શુદ્ર જૈન ધર્મીઓએ ઉંધુ છતુ સમજાવી પંદર હજારને પાછા ફેરવ્યા પણ નિશ્ચયવાળા ત્રણ હજાર ભુખ્યા અને તરસ્યાને રામેશ્વરના માર્ગમા રામની પ્રેરણાથી વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ રૂપે હનુમાન મલ્યા ખાવાને જલો આપ્યા પછી પોતાનુ સ્વરૂપ પ્રગટ કરીને કાર્યની સિદ્ધિના માટે બે બગલોના કેશની બે પુડીઓ આપી બ્રાહ્મણો જાત્રા કરી સ્થાન ઉપર આવ્યા કુમારપાલને હનુમાનની ઇચ્છા છે એમ ઘણુ કહી બતાવ્યુ પણ હઠે ચડેલા રાજાએ માન્યુ નહી છેવટે તે બ્રાહ્મણોએ ડાબા બગલના કેશની પુડી રાજદ્વારમા ફેંકી તેથી સર્વ બલીને ભસ્મ થઇ ગયુ 'सर्वं तज्ज्वलितं दृष्ट्वा नग्नक्षपणका स्तदा धृत्वा करेण पात्राणि नष्टा सर्वे दिशो दश । તે તેરાજ નગ્નક્ષપણકો (જૈન સાધુઓ) હાથમા પાત્રા લઇને દશે દિશામા ભાગીને નાઠા અને કુમાર

તેની પહેલી કલમમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે-"હિંદુસ્તાનમાં જે ધર્મ ચાલતા હતા તેના કરતાં કોઇ વધારે ઉચ્ચ અને પવિત્ર ધર્મનો પરિચય ગીતાના રચનારને થયો હતો" આ ઉપરથી પણ જણાવવાનું કે-જૈન અને બૌદ્ધોનો ઇતિહાસ ચોક્કસ રૂપે બહાર પડી ગયા પછી પુરાણો પછી અને તેના અન્તમાં ગીતાની ઉત્પત્તિ થઇ છે એ વાત સત્ય છે-કેમકે

જૈનોના ૨૪ તીર્થંકરો અને બૌદ્ધોના દશ બોધિસત્વના અનુકરણ રૂપે પૌરાણિકોએ ૨૪ અને દશ એમ બે વખતે વિષ્ણુના અવતારોની કલ્પના ઉભી કરી તેમાં જૈનોના ૨૪ માંના આદ્યતીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ છે તેમને પુરાણકારોએ પોતાના ૨૪ માં આઠમા કલ્પ્યા અને બુદ્ધને પોતાના દશ અવતારોમાં નવમા કલ્પ્યા પુરાણકારોએ જૈનોના શ્રી ઋષભદેવને અને બૌધોના બુદ્ધને પોતાના અવતારોની કલ્પનામાં કયાથી લાવીને ગોઠવ્યા ? પ્રથમ દશ બોધિ સત્ત્વના અનુકરણ રૂપે-મત્સ્યાદિક દશ અને પાછળથી જૈનોના ૨૪ તીર્થંકરોના અનુકરણ રૂપે ૨૪ અવતારો પુરાણકારોએ ગોઠવેલા હોય ? આ મારૂં અનુમાન વિચારવાની ભલામણ કરૂં છું તે સત્ય રૂપ જ બનશે

એજ વિષ્ણુના ૨૪ અને દશ અવતારોની કલ્પના મનમાં ધારણ કરી ગીતાકારે લખ્યું કે-"હે ભારત ? જ્યારે જ્યારે ધર્મની ગ્લાનિ (ક્ષય) થાય છે, અને અધર્મનો ઉઠાવો થાય છે ત્યારે હું મને પોતાને પ્રકટ કરૂં છું સત્પુરૂષોના રક્ષણ અર્થે અને દુષ્ટોના વિનાશ તથા ધર્મને બરાબર સ્થાપવા અર્થે હું યુગે યુગે જન્મ લઉં છું"

આમાં આપણે જરા વિચાર કરી જોઇએ—

જો વિષ્ણુ ને અનાદિકાલના પરમાત્મા કે પરમેશ્વર રૂપે આપણે માનીએ તો તેમના માટે સત્પુરૂષો કયા ? અને દુષ્ટ પુરૂષો કયા ?

શું હિંસક યજ્ઞના કાર્યોમાં મચી રહેલા પુરૂષોને સત્પુરૂષો તરીકે માનવા ? કે શમ, દમ, દયા, પરોપકાર આદિ કર્મોના ઉપદેશક અને પાલક ને સત્પુરૂષો તરીકે ગણવા ? અથવા આ બેમાંથી દુષ્ટ કોને માણવા ? અથવા વિષ્ણુ ભગવાન અવતાર લઇ આ બે વર્ગનાથી કયા વર્ગનો નાશ કરે ? પુરાણ કારો એ તો— શમ, દમાદિકના ઉપદેશકો અને પાલકો એવા જૈન અને બૌધ આ બે વર્ગના લોકોને નાસ્તિક બનાવવા માટે વિષ્ણુ ભગવાને અવતાર લેવાનો ઉદ્યમ કરેલો બતાવ્યો છે શુ આ લખવુ, પુરાણકારોનું સત્ય છે કે ? વળી ઇશ્વર પ્રરિત

શ્રુતિઓના દ્રષ્ટા જે મહાન્ ઋષિઓ તેમને તો આ અવતાર વાદની પ્રરણા થએલી નથી તો પછી આ પુરાણકારો કયા ઇશ્વરની પાસેથી અવતારવાદ લાવ્યા ? પક્ષપાતના ચસ્મા ઉતારીને જુવે તેને ચોખ્ખું દેખાય ? ॥

સ્કંદપુરાણના રાજા-આમ અને કુમારપાલ

સ્કંદપુરાણ ત્રિજો બ્રહ્મખંડ તેના બીજા ભાગના અધ્યાય-૩૬।૩૭।૩૮ સુધી શ્લોક-૨૦૮।૭૫।૮૪। ૫ ૨૫૪ થી ૧૬૧ સુધી તેનો કિંચિત્ સાર—

પૂર્વે નારદે બ્રહ્માને પુછેલુ તે વાત વ્યાસે યુધિષ્ઠિરને કહી બતાવેલી કે ધર્મારણ્ય તીર્થનો જીર્ણોધાર રામચંદ્રજીએ કરાવેલો.

તાત્પર્ય કે-તે તીર્થનો ભંગ થએલો ? ઉત્તરમા-વ્યાસજી કહેવા લાગ્યા કે-આ કલિકાલ આવતા કાન્ય કુબ્જમા આમ રાજા થઇ ગયો " जामाता तस्य दुष्टो वै नाम्ना कुमारपालक ' તેનો જમાઇ કુમારપાલ થયો इंद्र सूत्रेण जने न प्रेरितो बुद्धधर्मिणा તે કુમારપાલને બુદ્ધધર્મના ઇંદ્રસૂત્ર જૈને પ્રેર્યો તેથી તેને રામચંદ્રે આપેલા શાસન પત્રનો લોપ કર્યો આ કુમારપાલને મોઢેરકનુ રાજ્ય સાસરા તરફથી મલેલુ, તેથી મોઢેરકના બ્રાહ્મણો શાસનપત્રનુ પાલન કરવાની આજ્ઞા આમ પાસેથી લાવ્યા છતા પણ તેણે આમરાની તેમજ રામચંદ્રની આજ્ઞા માન્ય રાખી નહી અને ઉલટો કહેવા લાગ્યો કે કોઇ હનુમાનનો પ્રત્યક્ષ (પરચો) બતાવો પછી અઢાર હજાર બ્રાહ્મણો રામેશ્વર જવા નીકલ્યા કુમારપાલે તેને અટકાવવા છત્રીશ હજાર પ્રજા મોકલી પણ તે શાપના ભયથી મૌન રહી પછી પાછળથી ચડાલ જેવા શુદ્ર જૈન ધર્મીઓએ ઉંધુ છતુ સમજાવી પંદર હજારને પાછા ફેરવ્યા પણ નિશ્ચયવાળા ત્રણ હજાર ભુખ્યા અને તરસ્યાને રામેશ્વરના માર્ગમા રામની પ્રેરણાથી વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ રૂપે હનુમાન મલ્યા ખાવાને ફલો આપ્યા પછી પોતાનુ સ્વરૂપ પ્રગટ કરીને કાર્યની સિદ્ધિના માટે બે બગલોના કેશની બે પુડીઓ આપી બ્રાહ્મણો જાત્રા કરી સ્થાન ઉપર આવ્યા કુમારપાલને હનુમાનની ઇચ્છા છે એમ ઘણુ કહી બતાવ્યુ પણ હઠે ચડેલા રાજાએ માન્યુ નહી છેવટે તે બ્રાહ્મણોએ ડાબા બગલના કેશની પુડી રાજદ્વારમા ફેંકી તેથી સર્વ બલીને ભસ્મ થઇ ગયુ ' सर्वं तज्ज्वलित दृष्ट्वा नग्नक्षपणका स्तदा धृत्वा करेण पात्राणि नष्टा सर्वे दिशो दश । કે તરતજ નગ્નક્ષપણકો (જૈન સાધુઓ) હાથમા પાત્રા લઇને દશે દિશામા ભાગીને નાઠા અને ‹ કુમાર

પાલ બ્રાહ્મણોના ચરણમા જઇને આજીજી કરવા લાગ્યો- " वन्हि प्रशाम्यता विप्राः ? शासन ते ददाम्य हं " હે વિપ્રો ! આ લાગેલી અગ્નિની શાંતિ કરો હું તમાને શાસન પત્રો આપીશ એવી રીતે જ્યારે ઘણી આજીજી કરી ત્યારે તે બ્રાહ્મણોએ— अया या पुटिका चासीत् सा दत्ता शापशान्तये હનુમાને જે જમણા બગલના કેશની પુડી આપી હતી તે શાપ શાંતી કરાને માટે આપી એટલે રાજ્યનો સર્વ ખટલો જેવો હતો તેવોને તેવા થઇ ગયા પછી કુમારપાલ બ્રાહ્મણોનો ભક્ત થયો શાસન પત્રો બધા લખીને આપ્યા અને બધા રાજ્યનો અધીકાર પણ તે ત્રણ હજાર બ્રાહ્મણોનેજ સોપ્યો અને તે વેદબાહ્ય નગ્નક્ષપણકોને પોતાના રાજ્યમાથી હાકી કઢયા " निष्कासितास्तु पापडा " પછી તો તે વેદ બાહ્યો પોતાની મેળેજ ભાગવા લાગ્યા, वेदबाह्या प्रनष्टास्ते उत्तमाऽधम मध्यमा ॥ ઇત્યાદિક ઘણુજ એ સબંધ અને અયોગ્ય લખેલુ છે તે સ્કંદ પુરાણથી જોઇ લેવુ ઇત્યલ વિસ્તરેણ ॥

રાજા આમ અને કુમારપાલની કિંચિત સમીક્ષા

સ્કંદપુરાણ હજારો અધ્યાયથી વ્યાસ, ૮૧ હજાર શ્લોકના પ્રમાણવાળુ છે તેથી મહાપુરાણજ ગણાય પણ તેમાના વિષયોની તપાસ કરતા ભાગ્યેજ એકાદ વિષય સત્યરૂપે મલી શકે—કારણ તેમા મહાદેવજીના લિંગ વિષયનોજ પ્રાયે વિચાર કરવામા આવ્યો છે પણ આગળ જતા એજ પુરાણના પાચમા ખડના બીજા અધ્યાયમા-બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહાદેવ એ ત્રણ દેવો પાણીના પરપોટામાથી એક સોનાનુ ઇડુ થતા તેમાથી ઉત્પન્ન થએલા જણાવ્યા છે તો પછી મહાદેવજીનુ લિંગજ એટલી બધી મહત્વતાવાળુ શાથી ? શુ બીજા બે દેવોના લિંગ ન હતા ? તે લેખનો સાર અમોએ આ ગ્રથમા આપેલો છે તે જુવો બીજીવાત એ છે કે-દરેક પુરાણકારે પોતાનુ નામ છુપાવી વ્યાસજીને કલકિત કર્યા છે કેમકે તેઓ અક્ષરોના પડિતો છતા પણ દુનીયાને તો ઊંધે રસ્તે દોરવાનો જ પ્રયત્ન કરેલો હોય એમ સમજાય છે જે ગ્રથકારો સત્યનિષ્ઠાથી લેખ લખવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે છડેચોક પોતાનુ નામ આપતા આપણે જોઇએ છીએ

હવે આપણે રાજા આમનો અને રાજા કુમારપાલનો વિચાર કરીએ-આમ રાજા આ ચાલતા વિક્રમ સવતના નવમા સૈકામા અને કુમારપાલ બારમા સૈકામા થયા છે તેથી ઓછામા ઓછુ ત્રણસો વર્ષનુ છેટુ છે તો પછી તે બને રાજાએ સાસરા જમાઇ કેવી રીતે થઇ શકે ? કુમારપાલ પાટણના જગ જાહેર છે છતા

આ પુરાણકાર મેઢિરકના લખી બતાવ્યા છે જૈન હેમચદ્રાચાર્યના પ્રતિબોધિત છે તેના ઠેકાણે " જૈન ઇદ્ર ગુરુબૌદ્ધ ધર્માએ પ્રેર્યો " આમા સત્યતા કેટલી ?

વળી બીજી વાત એ છે કે—વ્યાસજીએ યુધિષ્ટિરને કહ્યુ કે—" आमो नाम्ना नृप ध ह " આમ રાજા થઇ ગયો તો શુ રાજા આમ અને કુમારપાલના પરીચો વ્યાસજી થએલા માનવા ?

આગળ બ્રાહ્મણોએ બહાદુરી કરી તે પણ જુવો —

તેઓ રામેશ્વરમા રામની ચીઠી લેવા જતા રસ્તામા હનુમાનજીએ સત્કાર કરીને બે બગલો ના કેશની બે પુડીઓ આપી તેમાથી ડાબા બગલના કેશની પુડી લઇને કુમારપાલના રાજદ્વારમા ફેકી કે તરતજ સૈન્ય સાથે અતેઉર સુધા બળીને ભસ્મ થઇ ગયુ અને નગ્ન ક્ષપણકો જીવ લઇને ભાગ્યા અને કુમારપાલને તે દાનજ બતાવી દીધો ખેર (તત્વોને સમજાવીને કે તોફાન મચાવીને ?) કૃષ્ણ ભગવાનની પાસે પગ ધોવડાવનારાઓ બ્રહ્મપુત્રો કુમારપાલને દાસ બનાવે તેમા આશ્ચર્ય શુ ?

જે મોટા મોટા પુરાણોના લેખકો આધુનીક પ્રત્યક્ષ જેવા ઇતિહાસોમા પણ ઉધુ છતુ લખીને દુનીયાને ઉંધા પાટા બધવવાને જરા પણ પાછી પાણી નથી કરતા, તેવા પુરાણકારો સત્યનિષ્ઠા રાખી પ્રાચીન ઇતિહાસોના વિષયો સત્ય રૂપે લખી ગયા હોય એમ માની શકાય ખરૂ કે ?

અસત્યાગ્રહ છોડી સત્યને શોધે તે પડિત ?

વસત વર્ષ ૨૭ મુ અક ૧૨ મા પોષ સવત્ ૧૯૮૫ ના માસિકમા પૃ ૪૭૦ થી યાદવોનુ કુલ એ નામના લેખમા—દુર્ગાશકર કેવલરામ શાસ્ત્રી પૃ ૪૭૧ મા નીચે પ્રમાણે જણાવે છે—

" બુદ્ધના સમયની ગણતમા આ રીતની પરીક્ષા શકય હોવાથી આ દેશના ઇતિહાસના અન્વેષકોએ ઇ સ પૂર્વે ૬૦૦ પછીના વખત માટે પુરાણોક્ત વશોને ખૂબ કસી જોયા પછી એનો આ દેશનો ઇતિહાસ ઉકેલવામા ઘણો લાભ લીધો છે, પણ એ સમયના વશોમાયે પુરાણોમા ગરબડ થઇ છે પ્રદ્યોતો અને શિશુ નાગોને મગધના વશમા અનુક્રમમા પુરાણો મુકે છે જ્યારે બૃહત્કથા, પ્રાચીન

બૌદ્ધ અને જૈન સાહિત્ય વગેરેથી પ્રદ્યોતોનું અવંતીમાં અને શૈશુનાગોનું મગધમાં એક કાલે રાજ્ય હતું એમ સિદ્ધ થાય છે જુવો—

Cambridge History of India, VI, Ch 1.

આમાં માત્ર બે બોલ—પુરાણકારોએ બુદ્ધના સમયમાં ગરબડ કરી એટલું જ ક્યાં માટે મહાભારત જેટલા સ્કંદપુરાણકારે તો આધુનિક તેરમા ચઉદમા સૈકાના કુમારપાલ રાજાને આમ રાજાના જમાઇ લખીને કેટલી ગરબડ કરી છે ? તે સિવાય પ્રાચીન કાલના જૈન ઇતિહાસોમાં છએ ખંડના ભોક્તા ૧૨ ચક્રવર્તીઓ અને ત્રણ ખંડના સ્વામી વિષ્ણુ, પ્રતિવિષ્ણુઓને મોટા રાજાઓ બતાવ્યા છે તેમની સાથના બધાએ સંબંધોને તોડી નાખીને પુરાણકારોએ કોઇને વિષ્ણુ ભગવાન તો કોઇને દાનવો, અસુરો ઠરાવી તેમની સાથમાં બ્રહ્મા અને મહાદેવના નામો જોડી આપીને મૃત્યુલોકથી સ્વર્ગના દેવોની સાથે મોટી લડાઇઓ કરવાવાળા લખીને બતાવ્યા છે

પુરાણકારોએ સમયાનુકૂલ ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરવા પૂર્વકાલમાં મરજી પ્રમાણે લખીને બતાવ્યું પરંતુ આ પ્રકાશના સમયમાં પણ વર્તમાન કાલના કેટલાએક પંડિતો પોતાનું અને બીજાઓનું સમાધાન કરવા નવીન નવીન જુદી જુદી કલ્પનાઓ કરવા કમર કસી છે તેઓ શી સિદ્ધિ કરવા માગતા હશે ?

સમયાનુકુલતો વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ કરી શકાય પણ ધર્મના અટલ સિદ્ધાંતોમાં કેવી રીતે ફેરફાર કરી શકાય ? મોટા મોટા પંડિતો થઇ દુરાગ્રહનું દોરડું ખેચ્યા કરે તેથી શું સિદ્ધ કરી લેવાના હતા ? સત્ય શું છે તે જોવાની બુદ્ધિ રાખો તેજ કલ્યાણકારી છે ?"

ઇતિ શ્રી **વિજયાનંદ સૂરીશ્વર** (પ્રસિદ્ધ નામ આત્મારામજી) ના લઘુ શિષ્ય—દક્ષિણ વિહારી મુનિ અમર વિજય વિરચિત " તત્ત્વત્રયી મીમાંસા " નામના ગ્રંથે (જૈન અને વૈદિકના દિગ્દર્શન રૂપે) જગત્ કર્તા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવના સ્વરૂપ નામનો પ્રકરણ ૪૩ ના સ્વરૂપવાળો પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત ॥

આ પ્રથમખડના વિષયની ટુકમા રૂપરેખા

જૈન માન્યતા પ્રમાણે–સ્વાભાવિક રીતે ઉતરતા–ચઢતા કાલના સ્વરૂપથી ચાલતી આવેલી–આદિઅ ત વિનાની આ સૃષ્ટિ તેમા ૭ વિભાગથી ઉતરતો–અવ સર્પિણીનો, તેજ પ્રમાણે ૭ વિભાગથી ચઢતો–ઉત્સર્પિણીનો આ ઉતરતા અને ચઢતા બન્ને કાલનુ પ્રમાણ ૨૦ કોટા કોટિ સાગરોપમનુ થાય તેજ પ્રમાણે કુદરતથી સદા કાલ થતુ આવ્યુ અને ભવિષ્યમા થયા કરવાનુ આમા સમજવા નુ સ્વાભાવિક ઋતુઓના ઉદાહરણથી આ ચાલતા અવસર્પિણીના ૭ વિભાગની ટુકથી સમજૂતી—

(૧) ચાર કોટાકોટી સાગરોપમના પ્રમાણવાળો તેમા મોટામા મોટી–કાયા, અને લાબામા લાબા આયુષ્યવાળા, ધર્મ અને કર્મ વિનાના, અત્ય ત સુખી યુગ લિક માણુસો થાય (૧ સુષમ સુષમ નામ)

(૨) ત્રણ કોટાકોટિ સાગરોપમના પ્રમાણવાળો, પહેલાના કરતા કાયામા અને આયુષ્યમા ઘટતા, ધર્મ–કર્મ વિનાના, યુગલિક માણસો, નિરતર સુખમા જ રહેવાવાળા (૨ સુષમ નામ)

(૩) બે કોટાકોટિ સાગરોપમના પ્રમાણવાળો તેમા બીજા વિભાગવાળાના કરતા કાયામા અને આયુષ્યમા ઘટતા, ધર્મ–કર્મથી પણ રહિત, છેવટના વખતના માણસોથી કિંચિત ફેરફાર થતો યુગલિક માનસોમાથી સાત કુલ કરોની ઉત્પત્તિ થઇ છેવટમા સાતમા નાભિ કુલકરને ત્યા ત્રણ જ્ઞાન સહિત શ્રી ઋષભ દેવ તીર્થકર થયા ત્યાથી યુગલિક ધર્મ દૂર થવા લાગ્યો અને ધીરે ધીરે વ્યવહાર પ્રવૃત્તિની સરૂઆત થવા લાગી પછી તેમને દીક્ષા ગ્રહણ કરી તપના યોગથી કેવલ જ્ઞાન (સર્વજ્ઞ પણુ) મેલવી લોકોને ધર્મનો માર્ગ બતાવ્યો ત્યાથી ધર્મ કર્મની પ્રવૃત્તિની સરૂઆત થતી આવી ચોથા વિભાગના પહેલા અને ત્રિજાનો થોડો વિભાગ બકાત રહેતા શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન્ મોક્ષમા ચાલ્યા ગયા (૩ સુષમ દુષમ નામ)

(૪) ત્યાર બાદ–એક કોટાકોટિ સાગરોપમમા બેતાલીશ (૪૨) હજાર વર્ષ ની ન્યૂનતાના પ્રમાણવાળા ચોથા વિભાગમા જે જે બનાવ્યો બન્યા છે તેના વિચારો અમો અમારા આ ચાલુ ગ્રથમા પ્રાયે ક્રમવાર જ કરતા

આવ્યા છે તે એવી રીતે કે–યુગલિક ધર્મ સર્વથા નાબુદ થયા બાદ કર્મની પ્રવૃત્તિ અને ધર્મની પ્રવૃત્તિ જેમજેમ મરૂ થતી ચાલી તે ચોથા વિભાગના અડધા કાલ સુધી તો શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના બતાવેલા ધર્મનોજ પ્રભાવ ચાલ્યા કર્યો ત્યારબાદ બીજા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયા તેમનો પ્રભાવ ચાલતો રહ્યો એમ આઠમા તીર્થંકર સુધી તો એકજ સ્વરૂપનો સર્વજ્ઞ મહાપુરૂષેનો બનાવેલો ધર્મ લોકોમાં ચાલતો રહ્યો પછી તે આજ સુધી કેવી રીતે બદલાતો અને કેવી કેવી રીતના પલટાયાતો આવ્યો તેનું સ્વરૂપ અમોએ શ્રી ઋષભદેવથી લઇને ૨૪ મા મહાવીર સુધીનું ક્રમવાર કિંચિત્ કિંચિત જૈન વૈદિકની તુલનાત્મક સ્વરૂપથી લખીને બતાવ્યું છે

જો કે ખંડન મંડનના ગ્રંથો જૈન વૈદિકમાં આપસ આપસમાં ઘણા લખાયા છે પરંતુ તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી લખાયલો મારા જોવામાં આવ્યો નથી તેથી આ ગ્રંથ વાંચતાં વાચકને આલ્હાદની સાથે જ્ઞાન પણ અપૂર્વ મળતું જશે અને બુદ્ધિમાનો પોતે પોતાની મેળેજ સત્યા સત્યનો નિર્ણય કરી લેશે આ બધું સ્વરૂપ જૈનોના સર્વજ્ઞને અનુસરીને અમોએ લખીને બતાવ્યું છે

જેવો આ અવસર્પિણીનો કાલ ચાલતો આવ્યો છે તેવો ઉત્સર્પિણીનો થશે પણ આટલા બધા વિક્ષેપો નહિ થાય એમ સર્વજ્ઞોના વચનથી જાણીને હું લખું છું

આ જગત્ કોઇ બનાવીને મૂકી ગએલો નથી તેમજ તેનો નાશ કરવાને પણ કોઇ પાકેલો નથી જેઓએ સત્ય સત્ત્વ મેળવી સર્વજ્ઞપણું મેળવ્યું અને પોતાના આત્માને મુક્ત રૂપે બનાવ્યો છે તેમનેજ આ દુનીયાનો અંત આવ્યો છે બાકી તો કોઇપણ આ દુનીયાનો અંત કરવાને જન્મેલોજ નથી

॥ ઇતિ ટુંકરૂપે પ્રથમ ખંડના સ્વરૂપની રૂપરેખા

ઇતિ દક્ષિણ વિહારી મુનિ અમરવિજય વિરચિત–જૈનવૈદિક તુલનાત્મકરૂપે મુખ્ય દેવોના સ્વરૂપનો પ્રથમ ખંડ

તત્વત્રયી મીમાંસા.

ખંડ બીજો.

અનુક્રમણિકા.

ખંડ બીજો.

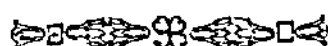
પ્રકરણ	પ્રશ્નનો વિષય	પૃષ્ઠ
,	વેદમા મરેનાને કહેવામા આવ્યુ કે—પેલા પથથી તુ વધ્યો જા, પિતૃઓ જ્યાં ગયા છે ત્યા તુ જા ? (મ ૧૦,સૂ ૧૪)	૮૯
૨૮	શ્રધ્ધા વિનાના માણસોને માટે-ઋગ, અથર્વનો વિચાર ભેદ (સંસ્કૃત સા પૃ ૧૪૯)	૯૦
,	અથર્વવેદથી-મૃત્યુ પછી શિક્ષા કરવાનુ સ્થાન માલમ પડે છે ઋગ્વેદથી એટલુ જ કહી શકાય કે-શ્રદ્ધાવિનાના માણસોને અંધકારના ખાડામા નાખવામા આવતા	,,
,,	સજન્મ દેવતાઓના સબધે મારા વિચારો	,,
,,	વેદમાં બનાવેલી સોમની ઉત્પત્તિ (હિંદુ દેવો પૃ ૮૨ થી)	૯૨
,,	જ્યારે 'સોમ' પ્રથમ દેવોના જોવામા આવ્યો ત્યારે પહેલો ઘુટડો કોણે લેવો, તેની તકરાર થઇ (મૂરકૃત સસ્કૃત મૂળ ગ્રથનાં વચન)	૯૩
,,	(૧) અર્વાચીન નિયમ શીન હિંદુમા વેદના સામની પૂજા બધ થઇ	૯૪
,	(૨) ચદ્રમા કાપ્યા છે તે અમૃત છે આ દેવને ૩૩ સ્ત્રીયો તે પ્રજાપતિની પુત્રીઓ હતી (હિંદુ દેવો પૃ ૮૩)	,,
,	(૩) ગણપતિના શાપથી ચદ્રમા કળા ઓછી વતી થએલી	,,
,,	(૪) સ્ત્રી હરણના કારણે ચદ્રને ગુરૂએ જોડો માર્યો તેથી તેમા કાળો દાગ સ્ત્રીને પથ્થરનો શાપ (હિંદુ દેવો પૃ ૮૪)	૯૫
,	ચદ્રને શિવે કપાળપર ધાર્યો ત્યારે તે પુરૂષ થયો (હિંદુ દેવો પૃ ૭૯)	૯૭
,	સોમરસ પીવાવાળાની ગતિનુ વર્ણન (ઋગ્વેદ લોચન પૃ ૨૩૩)	૯૮
,	માસાહારની છુટ હતી યજ્ઞોમા મોટા પ્રમાણમા થતો (હિંદુસ્તાનની સંસ્કૃતિ પૃ ૧૧)	૧૦૦
,,	સોમ લાવવાની આખ્યાયિકાઓથી (કથાઓથી) વૈદિક સાહિત્ય પૂર્ણ થઇ રહ્યું છે (યજ્ઞ રહસ્ય પૃ ૯૭ થી ૧૦૨)	૧૦૧
૯	યમદેવ	૧૦૩
,	યમ રાજા ન્યાય કરે છે ત્યારપછી દુષ્ટોની દશા થાય છે (હિંદુ દેવો)	,,
	ઋગ્વેદમા-માત્ર એક નરક વર્ણવેલુ છે એ અધારાથી ભરેલી જગ્મા છે ભિજાવવાની જગા નથી (ઋ ૯।૭૩ મા જુવો)	,,
,,	યમ એ મરણ પામેલા મુખી જીવોનો સરદાર છે (સસ્કૃત સા પૃ ૧૪૯)	૧૦૪
,,	ઋગ્વેદમા-યમ અને એની બ્હેન યમીનો સવાદ (મ ૧૦, સૂ ૧)	૧૦૬
	મરણ પામેલાનો ન્યાય અને શાસન કરનાર યમદેવ (હિંદુ દેવો પૃ ૮૭)	૧૦૭
,,	મહાન્ યમ રાજાને હવિ અને સન્માન આપો (ઋગ્વેદ ૧૦ મા)	૧૦૮
,	શરીર છોડી આત્મા યમ તરફ જાય છે ત્યા બાપદાદાઓ સાથે સુખ ભોગવે છે હે અગ્નિ ! મરે કે તુરત પિતૃઓના સ્થાનમા મોકલ ।	૧૧૧
,	તેની વિધવાને-જા ખુની હોય તેની પત્નિ થા (ઋગ-મ ૧૦ ૧૬।૧।।=મ ૧૦।૧૮।૮।।) (મનસુખ મોહન)	,,

પ્રકરણ	ગ્રંથનો વિષય	પૃષ્ઠ.
	માર્ગ-શુદ્ધમત, અનાર્યોના વિધિઓના મેળના મિશ્રણ રૂપ હિંદુત્વ	,,
,,	હાલે હિંદુમા ઘણા રીત રીવાજો મૂકશ છે. જગન્નાથનો રથોત્સવ તે બૌદ્ધના વરઘોડાની નિશાની છે અનાર્યથી પણ ઝુડાની, અનઘડપથ્થરની, ઝાડની પૂજા લીધી છે.	,,
,,	આનંદશંકર ભાઇએ-કૃષ્ણ, ગૌતમ અને મહાવીરનો કરી બતાવેલો વિચાર એ ત્રણના સમન્વય વિનાનો ધર્મધ્વજ	૧૨૬
,,	નર્મદાશંકરને જૈનના લેખમા સુધારાની સૂચના.	૧૨૭
(૩૨)	સેનાપતિ આદિ ૧૪ ઉત્તમ વસ્તુઓ આવી મળે તેજ ચક્રવર્તી પદ ભોગવે જૈન પ્રમાણે.	૧૨૯
,,	બ્રહ્માદિકોના સમુદ્રમંથનથી લક્ષ્મી આદિ ઉત્પન્ન થએલા ૧૪ રત્નો વૈદિકોમા.	૧૩૨
,,	સૃષ્ટિના કર્તા બ્રહ્માદિક હતા પણ શક્તિ કહે છે-હૂંજ વારવાર અવતાર ધરૂ છુ (માર્કંડેયપુ)	૧૩૪
,,	હિંસામિશ્રિત વેદધર્મ ચાર કલ્પમા વિભક્ત થાય છે	૧૩૬
,,	(૧) છંદો કલ્પમા અતિ બાલ્યાવસ્થા પ્રાચીન ઋષિઓનો સ્વાભાવિક ધર્મ યાગ-યજ્ઞાદિક ન હતા (વિવિધ જ્ઞાન માળા પૃ ૫)	૧૩૭
,,	(૨) મંત્ર કલ્પમાજ યજ્ઞ યાગાદિક ને ત્રણ વે૦ રચાયા (પૃ. ૬)	,
,,	(૩) બ્રાહ્મણ કલ્પમા-છન્દિહાસ, ધર્મ, ઈશ્વરતત્ત્વાદિ ધર્મ ચર્ચા ઘણી થએલી છે એ વખતે જ્ઞાન ભાવથી ઉપનિષદો રચાયા	,,
,,	(૪) સૂત્ર કલ્પમા—વે૦-ઉપનિષદાદિક ની વ્યાખ્યા અને વેદાંગ લખાયા	,,
,,	ઋગ્વેદ-શૈશવાવસ્થામા રચાયો અને અજ્ઞાનને લીધે કુદરતની પૂજા૦ ઋગ્ના પહેલા અષ્ટકમા ૧૨૩ સૂક્તો તેમા ૩૭ અગ્નિના, ૪૫ ઇંદ્રના, ૧૧ મરૂતના, ૧૧ અશ્વિનના, ૪ ઉષાના, બાકીના ૪ સમસ્તના	૧૩૮
,,	વેદોમા ઇંદ્રદિક અજન્મા તો જણાતા નથી મનુષ્યોને વિપત્તિ આદિથી બચાવે છે તેમ પાપથી પણ બચાવે છે	,,
,,	ઘોડાને કેવી રીતે-રાધના, પૂજતા, કાપતા, આહુતિ આપી માસ ખાતા તેની ઋચા ૨૭ નુ સ્તોત્ર અને અર્થ (ઋગ્માથી)	૧૩૯
,,	૫ ગુરૂદત્તને-મી. પીન્કોટનો ખુલાસો કે-બુધ્ધનો પ્રસાર થતા રક્ષણ માટે દર્શન સાહિત્ય થયુ, આ તર્ક અસત્ય છે છતા તેના યુક્તિથી વિશ્વાસ મુકવો પડે છે મૅક્સમ્યુલર-છંદને મંત્રની જુદા પાડી કહે છે કે-અશ્વમેધનુ સૂક્ત નમુના તરીકે બસ થશે	૧૪૦
,,	અગ્નિ સ્થાપ્યા પછી દેવ-પિતૃઓની તૃપ્તિ અગ્ન્યાધાનમા એક ઘોડાની જરૂર પડતી (યજ્ઞરહસ્ય. પૃ ૨૭ । ૨૮ । ૨૯)	,

પ્રકરણ	અર્થનો વિષય	પૃષ્ઠ
,,	બૌદ્ધ દર્શન-ક્ષણિક એકાતવાદ બેઐ છે, પણ અનેકાંતનાં તો સ્પષ્ટરૂપેજ દાખલ કરેલો છે	૨૯૧
,,	શકરસ્વામી-માયા જડ, બ્રહ્મ ચેતન, બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી અભિન્ન નથી તેથી તે અનિર્વચનીય બતાવે છે ભાષ્યકાર કહે છે કે-માયા ન હોય તો બ્રહ્મ સૃષ્ટિજ નથી રચી શકતા, તેથી માયા કોઇને કોઇ રૂપમા તો છેજ અહી અનેકાત વિ ॥ બીજી ગતિજ નથી	૨૯૪
,,	અનેકાતવાદમા પડેના ભ્રમની નિવૃત્તિ	૨૯૬
,,	એક વિદ્વાન્ કહે છે કે-જૈનોના અનેકાતવાદની સાથે પૂર્વેના કેટલાક આચાર્યો અન્યાયજ કરી ગયા છે	૩૦૭
,,	શકર સ્વામીથી ભાસ્કરાચાર્ય જુદા વિચારનાજ હતા પણ જૈનોના અનેકાતવાદના ખડનમા એકજ વિચારના થયા છે તેથી બન્ને મોટા આચાર્યના લેખનો વિચાર કતા બીજા બધાએ આચાર્યોનો વિચાર સહજથી થઇ જશે	૩૧૧
,	જૈનો-વસ્તુને સત્ અસત્ કેવા પ્રકારથી માને છે	૩૧૭
,,	જૈન-વૈદિકના દર્શનકારોના કાળનો નિર્ણય ચોક્કસ નથી પણ જૈનાચાર્ય ઉમાસ્વાતિનો વિક્રમની શરૂઆત, વૈદિકના પતજલિનો ઇ સ પૂર્વનો બતાવે છે	૩૨૨
(૩૬)	મધ્ય કાળના શકરસ્વામીએ અને ભાસ્કરાચાર્યે પોતાના ગ્રંથમા આવીને એકાતવાદની અયોગ્ય સ્થાપના કરી જૈનોના અનેકાતવાદનુ અયોગ્ય ખડન કર્યું પણ આજકાલના અનેક બાહોશ પડિતોએ તે વાતને અયોગ્યજ જાહેર કરી છે તેવા દશ બાર મહાન્ પડિતોના વિચારો પણ ટાકીને બતાવ્યા છે	૩૩૪
,,	અદ્વૈતાદિક એકાતવાદના નામ અને તેનુ ટુકમા સ્વરૂપ તે એક એક પક્ષના વિચારથી પદાર્થોનુ સત્યસ્વરૂપ સમજાય નહી એવો બતાવેલો નિર્ણય	૩૪૪
૩૭	જૈન તત્ત્વોનો વિકાર-હિંદુ ધર્મ, સમજના પડિતો	૩૬૧
,,	"જૈન ધર્મના સિદ્ધાત" હેલ્મુન શાહેબનો વિસ્તારથી લેખ તેઓ લખે છે કે-એ (જૈનધર્મ) સૌથી પ્રાચીન આર્ય તાત્વિક દર્શન છે	,,
,,	પડિત અમોઘચરણ લખે છે કે-આધુનિક વિદ્વદ્વર્ગ પણ હીરા સમાન જૈનધર્મથી વચિતજ છે પ્રથમની માફક પુન પોતાનુ ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે	૩૭૦
,,	સત્ય હૃદયના મોટા મોટા બાહોશ પડિતો કે જૈન સાહિત્યમા ઉડા ઉતરી પોતાના સત્ય ઉદ્ગારો લોકોમા પ્રગટ કરતા ગયા છે તેવા ૨૫-૩૦ મહાન્ પડિતોના ફકરા કે જે મારા હાથે ચઢ્યા છે તેઓની પણ ટુક ટુક નોધ ઉપકારની સાથે લીધેલી છે, ત્યાથી જૈન સાહિત્યની સત્યતા અને મહત્ત્વતા વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ	૩૭૪

પ્રકરણ	ગ્રંથનો વિષય	પૃષ્ઠ

ખંડ બીજો.

સામાન્યરૂપે ગુરૂનું સ્વરૂપ

પ્રકરણ ૧

ધર્મનો માર્ગ પોતે આચરી પછી બીજાને બતાવે તે ગુરૂ

अधयमुक्ते पथि य प्रवर्तते प्रवर्तयत्यऽन्यजनच निस्पृह
सएव सेव्यो स्वहितैपिणा गुर स्वयतरँ स्तारयितु क्षम पर ॥

ભાવાર્થ—જે ધન ધાન્યાદિકના સંગ્રહથી નિસ્પૃહ બનેલો છે તે હિંસા, જુઠ, પારકાધનની ઈચ્છા તેમજ સ્ત્રીઓનો વિલાસ અને ખેતીવાડી આદિની કડાકુટથી રહિતજ થએલો હોય, તેજ ધર્મમા પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે અને બીજાઓને પણ ધર્મમા પ્રવૃત્તિ કરાવી શકે છે તેથી તે આ સંસારથી તરવાને અને લોકોને તારવાને પણ સમર્થ જ હોય છે માટેજ પોતાના આત્માના હિતની ઇચ્છાવાળાઓએ તેવા સ્પૃહા વિનાના ગુરૂઓની સેવા અવશ્યજ કરવી કારણ તેવા નિસ્પૃહ ગુરૂઓના સમાગમ વિના જીવોને આ દુઃખમય સંસારથી તરવાનો રસ્તો મળી શકતોજ નથી, તેથીજ તેવા ગુરૂઓની સેવા કરવાની જરૂર છે બાકી જે ધન ધાન્યાદિકના સંગ્રહ કરવાવાળા અને પાચે ઇંદ્રિયોના સુખને ઢુંટવાવાળા તે નતો પોતે સંસારથી તરવાનો માર્ગ પકડી શકે છે તેમજ નતો બીજાને પણ તેવા માર્ગે ચઢાવી શકે છે આ સ્થૂલ વાત સર્વને માન્ય થાય તેવીજ છે માટે તેવા નિસ્પૃહ થએલા ગુરૂઓની સેવા અવશ્યજ કરવી અને તેમ કરવાથીજ સત્ય માર્ગ મલી આવે છે તેમજ દુનીયામા એક એવી વાત પણ પ્રસિદ્ધ છે કે-દુહો -ગુરૂલોભી ચેલા લાલચી, દોનુ ખેલે દાવ, દોનુ ડુબે બાપડે, બેઠ પથ્થરકી નાવ ॥ ૧ ॥ એ વાત ધ્યાનમા રાખવા જેવી છે—

મહાચારવાળો જ્ઞાની તેજ વિશેષ ગુરૂ ?

विदल्यति कुबोध बोधयत्याऽऽगमार्थ
सुगति कुगतिमार्गौ पुण्यपापे व्यनक्ति
अवगमयति कृत्याऽकृत्यमेद गुरुर्यो
भवजल्धिपोत स्त विना नास्ति कश्चित् ॥

ભાવાર્થ—પ્રથમ અસત્ય સિદ્ધાંતોના વચનો સાભળવાથી થએલા કુબુદ્ધનો નાશ કરવાને સમર્થ હોય, તે કુબોધનો નાશ કરીને પછી–આગમાર્થ એટલે સત્યસિદ્ધાતના અર્થનો બોધ કરાવે, ત્યાર બાદ–સારી અને નઠારી ગતિમા લઇ જનાર પુણ્ય અને પાપના માર્ગનો પ્રકાશ કરે તે પછી દાન, પુણ્ય, પરોપકાર આદિ પુણ્ય કૃતોના ભેદોનો અને હિંસા, જુઠ, ચોરી, પરસ્રીગમન, લોભ આદિ પાપ કૃત્યોના ભેદોનો જેમકે–એક સાધુ માર્ગના કૃત્યોના ભેદોનો અને બીજા ગૃહસ્થ માર્ગના કૃત્યોના ભેદોનો ભિન્ન ભિન્ન પણાથી સમજાવી બોધ કરાવવાને પણ સમર્થ હોય, તેજ જ્ઞાની આ સસાર રૂપ સમુદ્રમા જહાજ (નાવરૂપે) જીવોને તારવાને સમર્થ ગણાય તેવા ગુરૂવિના બીજો કોઇ જહાજ રૂપે નથી હવે એ ગુરૂ સબધના બન્ને કાવ્યનો ટુકમા સાર એ છે કે પ્રથમ હિંસાદિકના પાપથી રહિત થએલો અને બીજા જીવોને પણ તેવા અઘોર પાપ કર્મોને છોડાવતો પોતે આ સસાર સમુદ્રથી તરે છે અને બીજા જીવોને પણ તારે છે પોતે તરે તેજ બીજાને તારે જેમ જહાજ બીજી વાત એ છે કે, જ્ઞાની ગુરૂ વિના શિષ્યમા જ્ઞાન હોતુ નથી તેમ ગુરૂના સદ્‌વર્તન વિના શિષ્યમા પણ સદ્‌વર્તન આવેજ નહિ એ નિર્વિવાદ છે માટે પ્રથમ ગુરૂઓનુ સદ્‌વતન હોવુ જ જોઇએ તોજ પરપરામા સદ્‌વર્તન ટકી શકે છે માટેજ અમો તેવા ઉત્તમ પુરુષના સદસદ્વર્તનનો વિચાર કરીને બતાવવાનો પ્રયત્ન કરીએછીએ

॥ ઇતિ ધર્મનો માર્ગ પોતે આચરી પછી બીજાને બતાવે તેમા
જ્ઞાની હોય તે વિશેષ ગુરૂ ખડ બીજે પ્રકરણ ॥ ૧ ॥

વૈદિકમતના ગુરૂ વ્યાસ ઋષિ. કલમ પાચથી.

પ્રકરણ (૨) વેદવ્યસના માટે પુરાણકારોના ભિન્ન ભિન્ન અભિપ્રાયો

૧૮ પુરાણોના કર્તા–વ્યાસ સ્કધ પુ–

(૧) સ્કધ પુરાણ–ચોથો કાશીખડ અધ્યાય ૧ લો શ્લો ચોથો

अष्टादश पुराणानां कर्ता सत्यवती सुत
सुताऽग्रे कथयामास कथा पापाऽपनोदिनीं ॥४॥

ભાવાર્થ —અઢારે પુરાણોના કર્તા વ્યાસ હતા અને તેવ્યાસે પાપને દુર કરવા વાળી કથા કહી બતાવી હતી ૪॥

(૨) જ મતાજ ૧૮ પુરાણુ બનાવી વનમા ગયા ભાગવત્ શકાકોષ શકા ૧૮૧ મી પૃ ૭૩ મા

"વ્યાસજીનો જન્મ માતાના પેટથી થયો કે તુરતજ ૧૮ પુરાણુ બનાવી જમીનથી ઉઠીને જગલમા નહાસી ગયા પૌરાણીઓ બતાવશે કે શા ભયથી ન્હાસી ગયા ?

વ્યાસજીના સબધે કિંચિત વિચાર—કોઇપણ માણસ પોતાના વિચારોના પ્રથમ બહારના વિચારોને ભેળવીને પછી તે (પોતાના વિચારો બીજી વસ્તુમા કલ્પે છે જૈનોની માન્યતા ખાસ એવી છે કે જે કોઇ તીર્થંકર થવાના હોય તે પૂર્વના ભવમા પોતાના સુકૃત્ય યોગથી જે ત્રણુ જ્ઞાન મેળવેલા હોય તે ત્રણુ જ્ઞાન સાહતજ જન્મ લે છે, તેથી તેમને તીર્થંકરના ભવમા કલા કૌશલ્યાદિક કોઈપણુ વ્યવહારિક જ્ઞાન બીજાની પાસે શીખવાની જરૂર પડતી નથી પણુ તેઓ તેમા સ્વત સિદ્ધરૂપનાજ હાય છે આ જૈનોની માન્યતાને ગ્રહણુ કરી પુરાણુકારે વ્યાસજીના સબધમા ગોઠવી એવુ લખી દીધુ હોય કે વ્યાસ જન્મતાની સાથે અઢારે પુરાણુ બનાવી જગલા ચાલ્યા ગયા એમ મારૂ ખાસ અનુમાન છે કારણુ (૨૪) ચોવીશ અવતારોમા વ્યાસજીને (૧૯) ઓગણીસમા નબરે ગોઠવેલા છે તેમના પૂર્વ કાળમા કલ્પેલા અવતારોમા કે કોઇ પણુ ઋષિમા આવી કલ્પના કરવામા આવેલી જણાતી નથી માત્ર વ્યાસ ભગવાનમાજ કરવાનુ શુ કારણુ ? જન્મતા અઢારે પુરાણુ બનાવવાનુ તો દૂર રહ્યુ પણુ તેમની આખી ઉમરમા પણુ બનાવ્યાનુ સભવતુ નથી આતો કોઇ કોઇ પાછળથી થએલા બ્રાહ્મણુ પડિતોએ બીજા મતોના સઘર્ષણુમા આવ્યા પછી તે તે મતના વિષયોને પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે ગ્રહણુ કરી સ્વેચ્છતાથી ઉધુ છતુ પુરાણોમા ગોઠવી પોતાના નામ છુપાવ્યા છે અને પોતે મહાત્મા બની લોકોને ઉધે રસ્તે દોરવાનો પ્રયત્ન કરેલો હોય ? એમ આ કેલવણીના સમયમા દરેક વિચારી પુરૂષોને જણાઇ આવે છે

(૩) વ્યાસની માત એ વૃક્ષને ભેટી પુત્ર પેદા કર્યો ભાન્ત શકાકોષ–શકા ૧૨૨ મી પૃ ૧૬ સુ

(૪) "વ્યાસનુ વીર્ય અરણીની લાકડીઓ ઉપર પડવાથી તે લાકડીઓને ગર્ભાશય નહિ હોવા છતા શુકદેવજીના જન્મ થયો શુ આ પણુ સભવિત છે કે?"

(૫) વ્યાસની માતાની ઉત્પત્તિ માછલીથી, તેમની સાથે પારાસરની જબર જસ્તી, ભાગવત ર઼ા ૧૨૭ મી પૃ ૧૭

" વ્યાસની માની ઉત્પત્તિ પ્રથમ માછલીથી થવી પછી તે મત્સ્યોદરીથી પારાશરે ધુમર વરસાવી અધકાર કરી જબર જસ્તી કરવી શુ સભવિત છે કે ? તે દિવસે બલાત્કાર સભોગની કલમ કે કોર્ટ નહિ હશે કે ?

આમા વિચારવાનુ કે–જૈન પ્રમાણે મહાદેવજીની ઉત્પત્તિની કથામા–ચેટક રાજાની પુત્રી સુજેષ્ટા સાધ્વીની સાથે પેઢાલ નામના પરિવ્રાજકે પોતાની ધુધ વિદ્યાથી અધકાર ફેલાવી અકાર્ય કરેલુ તેથી સત્યકીની ઉત્પત્તિ જણાવેલી છે, તો તે સબધ ઉલટ પાલટ કોણમાથી કોણે કર્યો તે વિચારવાનુ કામ ઇતિહાસજ્ઞોનુ છે અમોએતો જૈનઅને વૈદિક એમ બન્ને તરફનો ઇતિહાસ બતાવી દીધો છે

॥ ઇતિ—(૧) વ્યાસ ૧૮ રે પુરાણનાકર્તા, સ્કધ–પુ ૦ (૨) જન્મતાજ બનાવી વનમા ગયા, ભાગ ૦ (૩) વૃક્ષને ભેટવાથી સત્યવતીને વ્યાસપુત્ર ભારત (૪) વીર્ય અરણી પર પડતા શુકદેવ, ભાગ ૦ (૫) માતાની ઉત્પત્તિ માછલીથી તેમની સાથે પારાસરની જબરજસ્તી, ભાગ ૦ એમ કલમ પાચથી વ્યાસનો વિચાર

ફરીથી કલમ ચાર

(૧) વ્યાસના અવતારરૂપે ઇશ્વરે પુરાણ બનાવ્યા ભગવત શ ૩૭૬ પૃ ૫૪,

" ઇશ્વરે વ્યાસનો અવતાર લઇને પુરાણ બનાવ્યા શુ ઉચિત છે કે ? "

(૨) મહાદેવથી લડી વ્યાસે વ્યાસકાશી બનાવી શ ૨૪૪ ની પૃ ૩૪ કાશીખડ

" વ્યાસનુ મહાદેવજીની સાથે લડવુ અને વ્યાસકાશી અલગ બનાવવી શુ સભવિત છે ? " આ વાતનો વિચ - સ્કધ પુ૦ ૪ થો ખડ **તેના બીજા ભાગનો** અધ્યાય ૯૬ મો, પત્ર ૩૩૫ મા જુવો

(૩) વેદાદિક બનાવી વ્યાસ મૂઢ થયા પછી ભાગવત બનાવ્યુ શ ૩૪૦ ની પૃ ૪૮ મુ દેવી ભાગવત સ્કધ ૩ જો

वेदशाखा पुराणानि वेदात भारत तथा ॥
कृत्वा समोहमसूढोऽ भव राजन् ! मनस्यऽपि ॥

ભાવાર્થ–વેદોની શાખા, અને પુરાણ તથા વેદાંત સૂત્ર અને ભારત બનાવી હું વ્યાસ મોહથી મૂઢ થઇ ગયો ત્યારે ભાગવત બનાવ્યુ તો ભલા એ માન્તીય અને પ્રમાણિક શી રીતે માની શકાય ?"

(૪) બધા શાસ્ત્રોથી ભાગવતને ઘણુ હલકુ જણાવ્યુ છે પદ્મપુરાણ

(શ્ ૨૪૪ પૃ ૩૫)

"वेदविहीना प्रपठति शास्त्रं, शास्त्रेण हीनाश्च पुराणपाठा ,पुराणहीना कृषिणो भवन्ति, भ्रष्टास्ततो भागवता भवति ॥

વેદથી વિહીન હોય તે શાસ્ત્ર ભણે છે શાસ્ત્રથી વિહીન હોય તે પુરાણ ભણે છે અને જે પુરાણથી વિહીન હોય તે ખેતી કરનાર હોય છે અને એ બધાથી જે વિહીન હોય છે તે ભાગવતી બને છે શુ આશ્લોકાનુસાર ભાગવત વાચવાવાળા ભ્રષ્ટ નથી શુ ?"

વ્યાસના સબધમા કિંચિત્ વિચાર–સ્કધ વાળાએ અઢારે પુરાણના કર્તા વ્યાસ એમ ચોથા ખડમા લખીને બતાવ્યા તો આ સ્કધ પુ૦ અઢારમા ગણાય કે નહિ ?

ભાગવતવાળાએ—જન્મતાજ અઢારે પુરાણ બનાવી વ્યાસને વનમા નાસી જવાનુ લખીને બતાવ્યુ અને એજ પુરાણવાળાએ–વનમા ગયા પછી વ્યાસનુ વીર્ય અરણીમા પડયા પછી શુકદેવજીની ઉત્પત્તિ બનાવી વળી ભાગવત વાળાએ–વ્યાસને ઇશ્વરના અવતારમા ગોઠવી ફરીથી પણ અઢાર પુરાણના કર્તા લખીને બતાવ્યા, તારે દેવી ભાગવત્ વાળાએ- વેદ, વેદાંત, અને પુરાણોના અન્તે ભાગવત બનાવ્યાનુ લખીને બતાવ્યું છેવટે પદ્મપુરાણ વાળાએ–ભાગવતને ભ્રષ્ટ સ્વરૂપનુ દાખીને બતાવ્યુ મહાભારતવાળાએ વૃક્ષનુ આલીગન કરી ચરૂ ખાધા પછી સત્યવતી થી વ્યાસની ઉત્પત્તિ બતાવી ભા વાળાએ–પારાસરે ધુમ્ર વર્ષાવી મત્સ્યોદરીથી વ્યાસની ઉત્પત્તિ બતાવી આબધી વાતોમાથી આપણે કઇ વાતને નતારૂપે ગ્રહણ કરવી ? અને આ બધા લેખકોમાનો કયો સાચો ?

॥ ઇતિ—(૧) ઇશ્વરે વ્યાસ થઇ પુરાણ બનાવ્યા ભાગ૦ (૨) મહાદેવ સાથે વ્યાસ લડયા તેથી વ્યાસકશી જુદી, સ્કધ પુ૦ (૩) વેદાદિકમા મૂઢ થયા પછી ભાગવત૦ (૪) શાસ્ત્રોમા હલકુ ભાગવત, પદ્મપુરાણ૦ એમ કલમ ચાર તેનો વિચાર વિષ્ણુએ વ્યાસનો અવતાર લઇ જન્મતાજ ૧૮ પુરાણો બનાવ્યા આમા સત્ય કયુ ?

ખડ ૨ જો પ્રકરણ બીજુ

પ્રકરણ ૩ જુ-વેદોમા હિંસા છે તે ધર્મ છે, શકર દિગવિજયમા તેનો આગ્રહ, શકર દિગવિજય પ્રકરણ ૨૯ મા, આનદગિરીજી લખે છે કે—

'रे, रे, सोगत! नीचतर! किं किं जल्पसि? अहिंसा कथं धर्मो भवितुमर्हति। यागीय हिंसाया धर्मरुपत्वात्-तथाहि अग्निष्टोमादि क्रतु छागादि पशुमान्, यागस्य धर्मरुपत्वात्। सर्व देव तृप्ति मूलकत्वा च। तद्द्वारा स्वर्गादिफलदर्शनाच्च। पशुहिंसा श्रुत्याचारस्तत्परै रगीकरणीया तद्व्यतिरिक्तस्येव पाषडत्वात् तदाचाररता नरकमेव याति-" छेदनिंदा परा ये तु, ये तदाचार वर्जिता, ते सर्वे नरके यान्ति, यद्यपि ब्रह्मबीजजा "इति मनुवचनात्। हिंसा कर्तव्येत्यत्र वेदा सहस्र प्रमाण यतते। ब्रह्म, क्षत्र-वैश्य, शूद्राणा वेदेतिहास पुराणाचार प्रमाणमेव तदऽन्य पतितो नरकगामी चेति"

ભાવાર્થ—બૌદ્ધ સાથેના સવાદમાં ત્યા આનદગિરી જણાવે છે કે-ભારત વનપર્વનો અધ્યાય ૧૨૭ મા સોમક રાજાએ પોતાના જતુ નામના પુત્રનો યજ્ઞ કરેલો છે, માટે રે, રે, બૌદ્ધ? નીચમા નીચ? તુ શુ કહી રહયો છે અહિંસા રૂપ ધર્મ કેવી રીતે થઇ શકે? યજ્ઞ સબધી હિંસા છે તે ધર્મ રૂપની છે, કેમકે છાગાદિ પશુથી થતા અગ્નિષ્ઠોમાદિ યજ્ઞને ધર્મરૂપ કહેલો છે અને તે ધર્મ સર્વ દેવોના તૃપ્તિ મૂલનો છે અને તેના દ્વારા સ્વર્ગાદિકનુ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે શ્રુત્યાચારમા તત્પર રહેવાવાળાઓએ-પશુહિંસા અગીકાર કરવી અને શ્રુતિ આચારવિનાનો ધર્મ છે તે પાખડ રૂપનો છે અને તેવા ધર્મના આચારવાળાઓ નરકમા જાય છે– " છેદની નિંદા કરનારા, તેના આચારને વર્જનારા યદ્યપિ તે બ્રહ્મબીજથી ઉત્પન્ન થએલા હોય તો પણ તે બધા નરકમાજ જાય છે " એમ મનુઋષિએ કહેલુ છે માટે હિંસા કરવી, આમા હજારો વેદોનુ પ્રમાણ છે તેથી બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્રોએ વેદ, ઇતિહાસ અને પુરાણના આચારોને પ્રમાણ કરવો તેથી બાકીના બધાએ પતિત થએલા નરકમાજ જાય છે તેથી તેમનો ધર્મ આચારજ નથી ઇત્યાદિ "

આમા માન બે બોલ–આ લેખનો લખવાવાળો ભલે અક્ષરોના પડિતો માનો મોટો પડિત હશે, પણ સત્ય બુદ્ધિના પડિતોમાનો પડિત તો નહિજ હોય? અગર જો સત્ય બુદ્ધિનો પડિત હોત તો આ બીચારા ગરીબ પશુઓના ઉપર આટલી બધી કુરતા ન વાપરતો? અગરજો નિરપરાધી જીવોના પ્રાણ લેતા સ્વર્ગ મળી જતુ હોય ત્યારે તો મહાકષ્ટથી સધાય એવા યમ, નિયમ, ધ્યાન, ધારણાદિક જે હિંદુ શાસ્ત્રોમા લખાયા છે તેની શી જરૂર હતી? માટેજ આ

લેખ સત્યબુદ્ધિથી લખાએલો હોય એમ જણાતો નથી મોટા પુરૂષોને વધારે આપણે શુ કહેવુ ?

વેદોમા હિંસા બતાવી ધર્મ બતાવનાર—શંકર દિગ્વિજય

માંસાદિ માટે કરેલો હિંસક યજ્ઞોપદેશ.

(૧) યજ્ઞોમા પશુઓને બ્રાહ્મણો મારતા, ભાગવત સ્કંધ ૪ થો અધ્યાય ૪ થો પત્ર ૧૦ મુ શ્લો ૬ ઠા (મ મી પૃ ૧૦૯)

"જ્યા ચારે તરફ બેઠેલા બ્રાહ્મણો વેદ ધ્વનિ કરીને યજ્ઞના પશુઓને મારી રહ્યા છે, અને દેવતાઓ પણ ત્યા બેઠેલા છે માટીના, કાષ્ટના, લોઢાના, સુવર્ણના, કુશના, અને ચામડાના બનાવેલા પાત્ર મુકેલા છે તે યજ્ઞમા સતી પહોચી ઇત્યાદિ"

(૨) માસ ભક્ષકો યજ્ઞના જીવોને સ્વર્ગ બતાવે છે ? શ ૨૧૩ મી પૃ ૨૮ મુ (વિષ્ણુ પુરાણ)

પુરાણોમા લખ્યુ છે કે—યજ્ઞમા જે પશુ મરાય છે તે સ્વર્ગે જાય છે તો પૌરાણીઓ પોતાના બાપને મારી સ્વર્ગે કેમ નથી મોકલતા ?"

(૩) બ્રહ્માએ યજ્ઞના માટે પશુઓને બનાવ્યા છે મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૫ મો શ્લોક ૩૯ મો અને ૪૦ મો   (મ મી પૃ ૧૮૫ થી)

બ્રહ્માએ પોતાની મેળે યજ્ઞના માટેજ બધાએ પશુઓની રચના કરી છે અને યજ્ઞ છે તે સપૂર્ણ સિદ્ધિઓના માટે છે તેથી યજ્ઞમા જે પશુઓનો વધ કરવામા આવે છે તેને વધ સમજવો નહિ ૩૯ કેમકે બધી ઔષધીઓ, પશુઓ વૃક્ષો, તિર્યંઓ અને પક્ષીઓ જે જે યજ્ઞના માટે મરણ થએલા છે તે બધાએ ઉચી ગતિમાજ જાય છે ૪૦ ॥"

આમા માગ વિચારો—પ્રથમ જીવોનો વધ કરવો તે આર્યોનો ધર્મજ નથી જે ચાલતો યજ્ઞ ધર્મ છે તે આત્મિક ધર્મથી તદ્દન વિરૂદ્ધ સ્વરૂપનો છે ? બ્રહ્માની ઉત્પત્તિ પુરાણોમા અનેક પ્રકારથી અનિયમિત પણાથી બતાવેલી છે એટલુંજ નહિ પણ મહાદેવથી, સાવિત્રીથી, અને દેવતાઓથી વારવાર શાપિત થવાથી બ્રહ્મા સત્તા વિનાના થઇ બેઠેલા છે છતા જણાવવામા આવ્યુ છે કે મુખાદિકથી બ્રાહ્મણાદિક પેદા થઇ ગયા, અને પશુઓ આદિને પેદા કર્યા કોઇ

પુછે કે કયા કાળમા અને કયા સ્થાનમા ? તો એનો કઇ ઉત્તર છે કે ? અમારા વિચાર પ્રમાણે તો વિષયાભિલાષીઓએ લોકોને આત્મિક ધર્મ છોડાવી ઉધ માર્ગે ચઢાવેલા હોય એમ સમજાય છે ? જો એમ ન હોત તો આત્મિક ધર્મની જાગૃતિના સમયમા યજ્ઞ ધર્મને શુ કરવાને ઢાકી મુકવો પડતો ? તેથી ઉપરનુ લખાણ કોઇપણ પ્રકારથી યોગ્યપણે થએલુ હોય એમ આપણાથી કબુલ રાખી શકાય તેમ છે ? વિચાર કરીને જુઓ સુજ્ઞ પુરૂષોને વધારે શુ કહેવુ !

(૪) એક પુત્ર હોમો, સો પુત્ર થશે, લોમેશ ઉપદેશ મહાભારત વનપર્વ અધ્યાય ૧૨૭ મો (શ ૪૫૨ પૃ ૭૨)

" સોનક રાજાને સો પુત્ર ઉત્પન્ન કરવા માટે, લોમશ ઋષિએ સોનકના પુત્ર જતુને કાપી–તેનો યજ્ઞમા હોમ કર્યો શુ આ માનવા લાયક છે ? જીવતા માણસને કાપીને યજ્ઞમા હોમવુ, અને તેથી દેવતાનુ પ્રસન્ન થવુ શુ આ અઘોરીઓના કર્મ જેવુ નથી ? શુ એવા ભોગ લેનારને દેવતા પદવી આપવી યોગ્ય છે ? આવા મનુષ્યના ભોગ આપવા માડયા હશે ત્યારેજ દયાળી બુદ્ધદેવે અહિંસા ધર્મ કહાડયો હશે આજના પૌરાણીઓ ઘણા પુત્રવાળા થવા (વસ્તી વધારવા) કેમ પોતાના એક છોકરાને યજ્ઞમા હોમતા નથી ? શુ આ વાકય ભગવાન વ્યાસજીના છે ? ઇત્યાદિ "

આ લેખમા જરા વિચારવાનુ કે લોમશ ઋષિએ સો પુત્ર થવાની આશા બતાવી સોમક રાજાના પુત્ર જતુનો હોમ કરાવ્યો આમા કોઇ ધર્મની બાબત હોય તેમ જણાતુ નથી માત્ર સ્વાર્થ પુરતીજ હશે એમ લાગે છે

દુનીયા સ્વાર્થના માટે વિજયાદિકમા–એક એકના નાશના માટે અનેક પ્રકારની ખટપટો કરતી આવી છે અને વર્તમાનમા પણ થતી જોઇએ છિએ જેણે જેવા પ્રકારનો લાગ જડી આવે તે તેવા પ્રકારના ઉપાયો યોજી ગયા છે અને યોજી પણ રહ્યા છે તેવા પ્રકારના વિચારોના મુખ્યપણે રાજ્યમા પુરોહિતોની સલાહ પણ લેવાતી હતી ગાદીની માલિકીનો હક મોટો પુત્ર હોય તેનો ગણાય છે તેમા અણબનાવ થતા આવા પ્રકારના ઉપાયો યોજી શકાય કે નહિ ? કહ્યુ પણ છે કે " शीघ्र नरकवाञ्छा चेत् दिनमेकं पुरोहित " જેને નરકમા જલ્દી જવાની ઇચ્છા હોય તેણે એકજ દિન પુરોહિતનો અધિકાર સ્વીકારવો

જુઓ કે વેદોમા–માતૃમેધ, પિતૃમેધ, પણ લખાયો છે અને તે પ્રમાણે પીપવાદે પોતનાજ માતાપિતાને યગમા હોમાવી પોતાનુ વર દીધેલુ એમ પ્રાચીન ઇતિહાસથી જણાય છે જો કદાચ તેવા યજ્ઞોથી મોટા ફળની આશા રખાતી આવી હોત તો આજ સુધીમા તેવા યજ્ઞો સેકડો નહિ પણ હજારો થઇ ગયા હોત ! અને તેના પુસ્તકો મોટા મોટા સેકડો લખાઇને બહાર પડી ગયા હોત આ મારૂ દુકપણાનું અનુમાન સજ્જન પુરૂષોએ વિચારવા જેવુ છે જો કદાચ આ મારા વિચારો અયોગ્ય લાગતા હોય તો તે સજ્જનો પોતાના ખરા વિચારો બહાર પાડશે તો તે વિચારોને વળગી પડવા એક નહિ પણ આખી દુનીયાનાજ લોકો તેણે વળગી પડશે સ્વાર્થમા અધ બનેલી દુનીયા કયુ અકાર્ય કરતા પાછી પડે તેવી છે ? માટે પૂર્વકાળમા થએલા આ બધા યજ્ઞો ધર્મના માટે થએલા હોય એમ જણાતુ નથી પણ ધર્મના રસ્તાથી ચુકીને થએલા હશે એમ મારૂ અનુમાન થાય છે તે સમયમા બ્રાહ્મદેવોનુ રાજ્ય સ્વતત્ર હતુ તેથી તેમણે તે સમયમા કોઇ પુછે તેવુ ન હતુ ઇત્યલ ॥

---

(૫) શ્રાદ્ધમા માસ ન જમે તો, પશુરોમ વર્ષ જેટલા સુધી નરક,

વસિષ્ટ સ્મૃતિ પૃ ૪૩ મુ શ્લો ૩૧ મો

" શ્રાદ્ધનુ નોતરૂ માની લઇ ત્યા ગએલાને માસ પીરસ્યુ હોય અને જો તે માસ ન ખાય તો તે બ્રાહ્મણ કે મુનિ–પશુના શરીરમા જેટલા રોમ (સુક્ષ્મ કેશ) હોય તેટલા વર્ષો સુધી નરકમા જઇને પડે ૩૧॥ "

આ લેખ–ત્યાગીઓના ઉપદેશથી ત્યાગી થએલા બ્રાહ્મણોને નરકનો ભય બતાવી પોતાની પક્તિમા ભેલવવા માટે લખાએલો હોય એમ સમજાય છે નહી તો દયાલુઓને નરક શી ? જો એમ હોય તો અહિંસા પરમો ધર્મ રૂપ જે વેની ‌ ‌તિ છે તેનો અર્થજ શો ?

---

(૬) માસાદિકથી બ્રાહ્મણો માટેનુ શ્રાદ્ધ તે અગસ્તિ ખાઇ ગયા ભવિષ્ય પુરાણ પૃ ૪૯૯–શ્લો–૩૫૭–પૃ ૫૨)

" એક દિવસે ઇલ્વલે અગસ્તિ મુનિએ શ્રાદ્ધમા જમવાને આમત્રણ કયુ ત્યારે અગસ્તિ મુનિએ કહ્યુ કે તે જે તમામ વિપ્રોના માટે માસાદિ ભોજન

એકત્ર કર્યું છે તે સઘળું હું એકલોજ ખાઇશ ઇલ્વલે તે માગણી કબૂલ રાખી અને અગસ્ત મુનિજીની આગળ સંપૂર્ણ માંસ પીરસી દીધું અને અગસ્તિ ગુરૂ જ્ઞાની ચટ કરી ગયા શું આ વાત યથાર્થ છે કે ?"

---

(૭) શ્રાદ્ધાદિમાં માંસ ખાવામાં દોષ નથી યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ અધ્યાય ૧ લો શ્લો ૧૬૯ મો (મ ભી પૃ ૧૯૦)

"અન્નના અભાવમાં માંસ ભક્ષણ કર્યા વિના પ્રાણ જતા હોય તો રોગમાં, નિમંત્રિત કરેલું શ્રાદ્ધમાં, અને પ્રોક્ષણ નામવાળા (વદોક્ત સંસ્કારવાળા) યજ્ઞમાં માંસ ભક્ષણ કરતા હુવા, તેમજ દેવતાનું અને પિતરોનું પૂજન કરતાં બચેલા માંસને ખાવાવાળા દોષને પ્રાપ્ત થતા નથી ઇત્યાદિ "

અનાથ, ગરીબ, નિરપરાધી જીવોને મહાત્રાસ આપ્યા વિના માંસ કયા પ્રકારથી પ્રાપ્ત થાય ? તો પછી મહાત્રાસ આપતાં દોષ નથી એમ કેવી રીતે કહી શકાય ? દેવતા અને પિતરો શું માંસ ખાય છે ? કહેશો કે ખાતા નથી તો પછી આ બધો પ્રપંચ શાના માટે ?

ઇતિ-(૧) યજ્ઞોમાં બ્રાહ્મણો પશુઓને માગતા ભાગ ૦ (૨) માંસ ભક્ષકો તે જીવોને સ્વર્ગે જવાનું કહેતા વિષ્ણુ પુ૦ (૩) બ્રહ્માએ યજ્ઞના માટે પશુઓ બનાવ્યા મનુસ્મૃતિ ૦ (૪) એક પુત્રના હોમથી સો પુત્રોની આશા, ભારત ૦ (૫) શ્રાદ્ધના માંસ ન જમે તે નરકમાં, વશિષ્ટ ૦ (૬) બ્રાહ્મણોના માટેનું માંસાદિક અગસ્તિ ખાઇ ગયા ભવિષ્ય પુ ૦ (૭) શ્રાદ્ધાદિકમાં માંસ ખાતાં દોષ નથી, યાજ્ઞવલ્ક્ય ૦ એ કલમ સાતનો કરી બતાવેલો વિચાર ખંડ-બીજે પ્રકરણ ત્રીજું સં૦ ॥

॥ કલમ ૧૫ થી કરેલા વિચારવાળું પ્રકરણ ૪ થું

માંસાદિકના શ્રાદ્ધથી શું પિતૃઓ તૃપ્ત થતા હશે કે બ્રાહ્મણો !

(૧) પૂજિત માંસને ખાતાં દોષ નથી, ન ખાય તે પશુ થાય

મનુસ્મૃતિ-અધ્યાય ૫ મો, શ્લો ૩૨ મો અને ૩૫ મો(મ ભી પૃ ૧૮૪)

" વેચાતુ લાવેલુ માસ, જીવોને મારીને પેદા કરેલુ માસ, અથવા પિતરોનુ પૂજન કરી લેવે પછી તે માસને ખાવાવાળો દુષિત થતો નથી ૩૨ । શ્રાદ્ધમા અને મધુપર્કમા શાસ્ત્રની મર્યાદાથી બનેલુ માસ જે ખાતો નથી તે મરીને પરલોકમા ૨૧ વાર પશુનો જન્મ લે છે ૩૫ ॥ "

આમા જૈન વિચાર—માસના લાલચુઓએ માસને અદૂષિત ઠરાવ્યુ છતા તેવા પુણ્યાત્માને ઘૃણા ઉત્પન્ન થતા ન ખાય તો તેણે પોતાની પકિતમા ભેળવવા જે એકવીશવાર પશુ યોનિમા ઉત્પન્ન થવાનો ભય બતાવ્યો તે વિચારના જેવો શુ નથી ?

પૂર્વના મોટા મુનીઓ શુ હિસકજ હશે ?

(૨) મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૫ મો શ્લોક ૨૨, ૨૩ મો

(મ મી પૃ ૧૮૨)

" યજ્ઞના માટે, તેમજ પાલન કરવાને યોગ્ય માતા પિતા આદિના માટે સાન સારા હરિણો અને પક્ષીઓને બ્રાહ્મણ મારે કેમકે પૂર્વકાળમા થએલા અગસ્ત્ય મુનિએ તે પ્રમાણે કરેલુ છે અને તેનાથી પણ પૂર્વ કાળમા બ્રાહ્મણોના તેમજ ક્ષત્રિયોના, યજ્ઞમા પણ જે હરણો અને પક્ષિઓ હતા તેનાથી પુરોડાસ થઇ ગએલા છે માટે તેમ કરવાને હરકત નથી "

આમા જૈન વિચાર—દુનીયામા ચાલુ વ્યવહાર હોય તેનો ઉપદેશ દેવાની જરૂર, મહાત્માઓન હોતી નથી ? તેમા અનીતિ કે અયોગ્ય હોય તેણે અટકાવવાનો ઉપદેશ મહાત્માઓ કરે ? તો પછી જે અઘોર કર્મ હોય તેનો ઉપદેશ મહાત્માઓથી કેવી રીતે કરી શકાય ? તેવા અઘોર કાર્યમા તો જીવો પોતાના પૂર્વ કર્મના અનિષ્ટ સયોગોમા પડેલા સ્વભાવિકપણાથીજ કરી રહેલા છે તેવા અનિષ્ટ કાર્યમા મહાત્માઓ ઉપદેશક બની જાય તેતો અનિષ્ટમા અનિષ્ટજ ગણાય એમ જૈન સિદ્ધાતનો ઉપદેશ છે વૈદિક મતના કેટલાક ઉપદેશકો પોતાના વિષયોની લાલચમા પડેલાઓમા ઉલટીજ ગગા વહેતી હોય

તેવા લેખો આપણી નજરે જોવામાં આવે છે બાકી અનિષ્ટ કાર્યમાં ઉપદેશ દેવાની જરૂર મહાત્મા પુરૂષોએ સ્વીકારીજ નથી તો પછી કેવી રીતે લખી શકાય કે-હરિણો અને પક્ષીઓ બ્રાહ્મણ મારે?

---

(૩) યજ્ઞ શ્રાદ્ધાદિકમા ભળીને જે માંસ ન ખાય તે બ્રાહ્મણજ નહિ
વ્યાસ-સ્મૃતિ પૃ ૭૫ મા શ્લો ૫૬ મો (મ મી પૃ ૧૯૭)

" યજ્ઞમા કે શ્રાદ્ધમા જોડાએલો બ્રાહ્મણ માંસ નથી ખાતો તે બ્રાહ્મણ પણાથી રહિત થાય છે તેમજ પિતૃદેવતાઓનુ પૂજન કરીને શીકારથી મેળવેલુ માંસ જે ખાતો નથી તે પણ બ્રાહ્મણપણાથી રહિતજ થાય છે ૫૬ "

કોઇ પંડિતે લખ્યુ કે-શ્રાદ્ધમા કે યજ્ઞમા ભળીને જે માંસ નથી ખાતો તે નરકમા જાય, ત્યારે બીજા પંડિતે બ્રાહ્મણપણાથી ભ્રષ્ટ કહ્યો એવા આવા પ્રકારના લેખો જોતા એમ સમજાય છે કે-આ લોકના સુખમા મગ્ન થએલા પંડિતોએ ધર્મના બ્હાને આ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ ચલાવેલી હોવાથી ઘણા લોકોને માન્ય જણાતી નથી

---

(૪) વેદાદિભણે-માંસાદિકથી દેવોની તૃપ્તિ કરતા પિતરાની તૃપ્તિ

યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ અધ્યાય ૧લો, શ્લોક ૪૫ ૪ મો (મ મી પૃ ૧૮-)

" જે બ્રાહ્મણ દિન દિન પ્રત્યે પ્રશ્નોત્તરવાળા વેદ-વાકયોને ભણે છે અને બ્રાહ્મ આદિ પુરાણોનો પાઠ કરે છે અને મનુઆદિ ધર્મશાસ્ત્ર, રૂદ્ર, દૈત્યમંત્ર, યજ્ઞોની કથા, ભારતાદિ ઇતિહાસ વિદ્યા, એ બધા શાસ્ત્રોને શક્તિને અનુસાર નિત્ય ભણે છે અને માંસ દુધ ભાતથી દેવતાઓને તૃપ્ત કરે છે તે મધ અને ઘૃતથી પિતરોની તૃપ્તિ કરે છે ૪૫ । ૪૬ । "

જીવોની ગતિ કર્મને અનુસરતી માનીએ તો-પિતરોની ગતિ કઇ થઇ માનવી? માંસાદિકથી તૃપ્ત થતા દેવો ઉચ્ચ કોટિના હોતા નથી માટે શમ દમાદિકનો માર્ગ છોડી બીજે માર્ગે જતા આત્માને લાભ મળી શકતો નથી માટે ઉપરનો લેખ વિચારવા જેવો છે

॥ ઇતિ (૧) પૂજિત માસ ન ખાય તો પશુ થાય, મનુ૦ ।

(૨) પૂર્વેના મોટા મુનિઓ શુ નિંદક હશે ? મનુ૦ ।

(૩) યજ્ઞ શ્રાદ્ધાદિકમા મ સ ન ખાય તે બ્રાહ્મણજ નથી વ્યાસ૦ ।

(૪) માસદિકથી દેવોની તૃપ્તિ કરતા પિતરોની તૃપ્તિ થાય યાજ્ઞ

વલ્કય૦ । એમ કલમ ચારનો વિચાર ।

જ્યા જોઇએ ત્યા માસની લાલચનાજ લેખો રોજે બે હજાર ગાયોને મગવી દાન દેનાર રતિ દેવ

(૫) મહાભારત વનપર્વ અધ્યાય ૨૦૮ મો શ્લોક ૮ થી ૧૦ (મ ભા પૃ ૧૬૦)

" હે બ્રાહ્મણ ? રાજા રતિદેવ રસોડામા નિરતર બે હજાર પશુઓ અને બે હજાર ગાયોને મારીને તેના માસની સાથે અન્નાદિક અપાયા કરતુ તેથી તે રાજાની અતુલ કીર્તિ સર્વ જગોપર ફેલાઇ હતી ઇત્યાદિ "

આમા કિંચિત્ વિચાર--રતિદેવ ચાર હજાર જીવોનો સહાર કોઇના ઉપદેશથી કરતો હશે કે પોતાની મેળે ? જો પોતાની મેળે કરતો હોત તો તેના ભક્તો અને પ્રશસકો દયાવાળા ઉત્તમ તો ન હોત ? તેથી આવી પાપમય પ્રવૃત્તિ કરનાર કરાવનાર શિષ્ય ગુરૂમા તરણ તારણ કયો ? તેનો વિચાર સાધારણ માણસ પણ કરી શકે તેમ છે ?

(૬) ૫૦, ૨૫ પાડા, બકરાથી તર્પણ કોનુ થાય ? ભવિષ્ય પુરાણ ઉત્તરાર્ધ અધ્યાય ૧૨૬ મો (શ્લો ૬૫ પૃ ૫૩

" મહાનવમીના વ્રતમાં એમ લખ્યું છે કે--આઠમના રાત્રીના જાગરણની વિધિ--નટ, વેશ્યા આદિનો નાચ કરાવી રાત્રી વ્યતીત કરી સવાર થતાજ સો અગર પચાસ, અથવા પચ્ચીશ--પાડા, બકરા વિગેરે બલીદાનમા ચઢાવે અને

દારૂના ઘડાથી પરમેશ્વરીનુ તર્પણ કરે વહજી વાહ ! ! અમારા પૌરાણીજીઓને તે પૂજ્ય કરાવતા ચકાચક થતી હશે ? મફતનો દારૂ અને માસ મળે તે શુ કામ છોડે ? ”

આ પુરાણકારના વિચારો કેટલા હલકા અને કેવા નિર્દયપણાના હશે ? આવા આવા અનિષ્ટ લેખોથી દુનીયામા પાપનો પ્રચાર થયો હોય એમ અનુમાન ન કરી શકાય ? તેવા અનિષ્ટ લેખકો ધર્મની પ્રવૃત્તિને ચલાવવાનો દાવો કેવી રીતે કરી શકતા હતા ? તે સુજ્ઞોને વિચારવાનુ છે

(૭) શય્યાદિકના દાનમા પણ દૂધ, માછલી ન ચુકયા

યાજ્ઞવલ્કય અધ્યાય ૧ લો શ્લો ૨૧૪ મો (મ માં પૃ ૧૯૧)

(૮) ગણેશની ભેટના બ્હાને માસ લેવાનો પ્રયત્ન

યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ અ ૧ લો શ્લો ૨૮૭ થી ૨૮૯ (મ મી પૃ ૧૯૩)

“ કાચો અને પકાવેલો ભાત, તિલોની પીઠીની સાથે મળેલુ અન્ન, મચ્છ, પકાવેલુ માસ, કાચુ માસ, વિચિત્ર પ્રકારના ફુલ, સુગંધી વસ્તુ, ત્રણ જાતની મદિરા, મૂલી, પુરીઓ, પુડા, એરંડાની માલા, દહીભાત, ગોલવાળી ખીર લાડવા, એ બધાને ભેગા કરી ગણેશજીને ભેટ આપે ગણેશ પાર્વતીજીની સ્તુતિ કરે અને પૃથ્વી ઉપરે માથુ નમાવીને નમસ્કાર કરે ૨૮૭, ૮૮, ૮૯ નો અર્થ ”

પ્રથમ ગણેશની ઉત્પત્તિ–પાર્વતીના હાથના મેલ આદિથી બતાવેલી, નિર્ણય વિનાની છે દેવો નૈવેદ્ય ખાતા નથી પણ પૂજકોના નિર્વાહ માટે હોય તો તેવા પ્રકારનુ નૈવેદ્ય તેમના માટે શુ અયોગ્ય ન ગણાય ? આ ભેટમા ત્રણ જાતની મદિરા અને કાચુ પાકુ માસ લખ્યુ તે કોના માટે ? એ વિચારવા જેવુ છે

---

(૯) ભગીના પાત્રમાથી માસાદિક લેતા શુદ્ધ

અત્રિસ્મૃતિ પૃ ૪૪મા શ્લોક ૨૪૯ મો (મ મી પૃ ૧૯૭)

" લીલુ માસ, ઘૃત, તૈલ, અને ફળથી ઉત્પન્ન થએલુ તેલાદિ, ભગીના પાત્રમા નાખેલા હોય પણ તેના પાત્રમાથી આપણા પાત્રમા લઇ લઇએ કે શુદ્ધ થઇ જાય ૨૪૯ ॥ "

ભગીના નામથી ભડકવાવાળા બ્રાહ્મણને પોતાના પાત્રમા પડતાની સાથે લોહિથી પચપચુ લીલુ માસ શુદ્ધ શા કારણથી ?

॥ ઇતિ (૫) દિનપ્રતિ બે હજાર ગાયોના માસનુ દાન દેનાર રતિદેવ, ભારત ૦, (૬) ૨૫-૫૦ પાડા, બકરાનુ તર્પણ કોનુ ? ભવિષ્ય ૦ પુ૦ (૭) શય્યાદિ દાનમા પણ દુધ, માછલી ન મૂકયા, યાજ્ઞવલ્કય ૦ (૭) ગોશાળી પૂજાના બહાને માસ લેવાનો પ્રયત્ન, યાજ્ઞવલ્કય ૦ (૮) ભગીના પાત્રમાથી માસાદિક લેતા શુદ્ધ, અત્રિસ્મૃતિ ૦ કલમ ૫ થી ૯ ના વિચારનુ સ્પષ્ટીકરણ

---

(૧૦) બ્રાહ્મણાદિ અતિથીના માટે બળદ કે બકરો પકાવે

વશિષ્ટ સ્મૃતિ પૃ ૨૦, ૨૧ મા કલમ ૮ મીનો ભાવાર્થ (મ મી પૃ ૧૯૬)

" અને જે શ્રુતિમા લખ્યું કે આવેલા બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, રાજા અથવા અતિથીના માટે-મોટા બળદને અથવા મોટા બકરાને પકાવે, એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણાદિક અતિથીનો સત્કાર કરે ૮॥ "

બ્રાહ્મણ કે અતિથી (સાધુ) ના માટે ખાસ ઉપયોગી જાનવરોના નાશ કયા ગુણને માની બતાવ્યો હશે ? શુ સત્કારના માટે બીજી ઉત્તમ ચીજો મહાત્માને નહિ દેખાઇ હોય ?

---

(૧૧) ઋષિઓ પ્રાણ લેવાનુ કહે, જીવોને કોનુ શરણ ?

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૭ ડો શ્લોક ૧૮ મો (મ મી પૃ ૧૮૨)

" શ્વાવિધ, (સેહ) શલ્ય-સેહની તુલ્ય મોટા મોટા કેશવાળા ગોધા, ગેડા, કાચબા, શશલા, પાચ નખવાળા એ પાચ અને ઉટને છોડીને બીજા એક તરફના દાતવાળા ભક્ષણ કરવાને યોગ્ય છે એમ મનુ ઋષિ કહે છે "

આ ગિચાગ નિન્પરાધી જીવો–પરવશપણુથી અનાની પશુઓના તો લાક્ષજ થઈ રહ્યા છે, પણ મોટા નાનીઓ અને મહાત્માઓ તેમનો ભક્ષ કરવા લલચાય ત્યાર જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીઓમા ફરક કયા મોટા ગુણથી માનવો ? તે વાત અમો ખરી રીતે સમજી શકતા નથી

(૧૮) બ્રહ્માએ બધા જીવો ખાવાને રચ્યા માની શકાય ?
મનુ સ્મૃતિ અધ્યાય ૫ મો શ્લોક ૨૮ થી ૩૦ સુધી (મ મી પૃ ૧૮૩)

" બ્રહ્માએ સપૂર્ણ જીવોને અન્નરૂપે કલ્પેલા છે ચોખા આદિ સ્થાવર જીવો છે અને પશુ પંખી આદિ જગમ જીવો છે આ બધુ સપૂર્ણ જીવોનુ ભોજન છે અર્થાત પોતાના પ્રાણની રક્ષા માટે ભક્ષણ કર પણ સદાકાળ ભક્ષણ કરે નહિ જેમકે–ચર જીવો (મૃગાદિક) ના માટે, અચર જીવ વસ્તુ (તૃણાદિક છે) અને દષ્ટા વિનાના હરણ આદિના માટે અને હાથવાળા મનુષ્યાદિકોના માટે, હાથ વિનાના જે મચ્છાદિકો છે તે, અને સિંહાદિક શૂરવીર જીવોના માટે ભીરૂ હાથી આદિક એ સર્વ પ્રાણીઓ એકેકના ભક્ષ્ય છે તેથી ખાવાવાળા જીવો ખાવાને યોગ્ય પ્રાણીઓને ખાય તેથી તે દૂષિત થતા નથી કારણકે બધાએ પ્રાણીઓને ખાવાના માટેજ બ્રહ્માએ રચેલા છે " ૨૮, ૨૯, ૩૦ "

પ્રથમ તો આપણે બ્રહ્માનીજ ઉત્પત્તિ વિચારીએ–એક વખત દેવીના હાથ ઘસવાથી વળી બીજો લેખ જોતા એક ઇડાથી વળી ત્રીજે લેખ જોતા વિષ્ણુની નાભિ કમલથી વળી ચોથો લેખ જોતા શિવજીની બાહથી એમ અનેક પ્રકાર પરવશતાથીજ ઉત્પન્ન થએલા જણાય છે તો પછી તેમને સપૂર્ણ જીવોને અન્ન રૂપે કલ્પેલા છે અને બધાએ જીવો ખાવાને માટેજ રચેલા છે એમ કયા પ્રકારથી સિદ્ધ કરી શકાય ? વળી કહેવુ કે–ખાવાને યોગ્ય જીવોને ખાવાથી દૂષિત થતા નથી આ લખનો અર્થ શો ? શુ તેવા માંસના ભક્ષક જીવો મોક્ષમા જતા હશે કે સ્વર્ગમા ? પુણ્ય પાપને માનવાળા ડાહ્યા પડિતોના નિર્દયપણાના આવા લેખો હોય ખરા કે ?

વળી જુઓ–આ સૃષ્ટિ અનાદિકાળથી ચાલતી આવેલી છે અને ભવિષ્યમા ચાલ્યા કરવાનીજ છે જુવો 'જૈન દૃષ્ટિએ જગત" સબધીનો પહેલો લેખ અને સૃષ્ટિ કર્તાના સબધનો જુવો બીજો વૈદિક મતનો લેખ સૃષ્ટિ કરવાનો દાવો કેટલા દવો કરી રહ્યા છે વિચારીને જુવો–તેમાનો કયો સાચો ? વસ્તુની સ્થિતિનો વિચાર શુ આ મહાત્માએ નહિ કર્યો હોય ?, જો પોતાનાજ સિદ્ધાતનો વિચાર

ર્યો હોત તો આ બધુ બ્રહ્માએજ પેદા કર્યુ એવુ નજ લખી શકતા માટે આ લેખજ વિચાર પૂર્વક યોગ્ય લખાયો છે એમ અમોને જરાપણ લાગતો નથી આપ મજજનો પણ વિચાર કરશો તો ગરાજ મતને મલતા થશો કે કોઇ સત્ય વસ્તુ એક સ્વરૂપવાળી બનાવી સતોષ આપશો ”

---

(૧૩) મૃગાદિકના માસથી દશરથનુ શ્રાદ્ધ ઋષિઓ જમ્યા

પદ્મપુરાણ પ્રથમ સૃષ્ટિ ખડ અધ્યા ૩૩ મો પત્ર ૯૭ મુ શ્લોક ૭૭ થી ૮૪ સુધીનો સાર-(મ મી પૃ ૧૦૭)

" ઋષિએ એ-રામચદ્રજીને કહ્યુ કે તમો રાજા દશરથનું શ્રાદ્ધ કરો તેમા પવિત્ર માસ, અને ધન્યાદિકથી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવો તે સાભળીને રામચદ્રજીએ લક્ષ્મણજીને કહ્યુ કે-માસાદિકથી ભોજનની તૈયારી કરાવો ત્યારે લક્ષ્મણજી-ખરગોસ, મૃગાદિ, જાનવરોને મારીને લાવ્યા બીજી સામગ્રી પણ તયાર કરી સીતાજીએ રસોઇ બનાવી ઋષિઓ, બ્રાહ્મણો ભારદ્વાજ આદિ સ્નાન કરીને આવ્યા પૂર્વોક્ત ભોજન જમવા પછી દક્ષણા લઇને ચાલના ગયા ઇત્યાદિ

આ શ્રાદ્ધમા-જમદગ્નિ, ભારદ્વાજ, લોમશ, દેવરાત, શમીક, આદિ પણ હતા અને એ બધાએ મોટા મોટા ઋષિઓએ માસ ખાધુ હતુ ” આમા થોડો વિચાર " अहिंसा परमो धर्म " એ વેદની શ્રુતિનુ પાલન કરવા માસાદિકના ત્યાગી તે નાસ્તિક કયા પ્રકારથી ? અને માસાદિકના લાલચુઓ તે અસ્તિક કયા પ્રકારથી ? અને તે ગુરૂના ગુરૂવાળા પણ કયા પ્રકારથી ?

---

(૧૪) કૌશિકના ૭ પુત્રો ગાયને ખાઇ નિર્ભય થયા

પદ્મપુરાણ-સૃષ્ટિ ખડ અધ્યાય ૧૦ મો શ્લોક ૫૬ । ૫૭ (મ મી પૃ ૧૦૮)

વળી કૌશિક ઋષિના સાત પુત્રોએ એક ગાયને મારી નાખી, પછી શ્રાદ્ધ કરી તેનુ માસ ભક્ષણ કરી ગયા પછી શકા રહિત થઇને ગુરૂજીને કહેવા લાગ્યા કે હે ગુરૂદેવ ! ગાયને તો વાઘ ખાઇ ગયો આ વાછરડો બચી ગયો છે તે લઇ લ્યો આવી રીતે તે સાતે જણાએ વૈદિક બળનો આશ્રય લઇને ક્રૂર કર્મમા પણ નિર્ભય થઇને ગાયને ખાઇ ગયા ઇત્યાદિ ”

વળી જુવો—એજ કૌશિકના સાત પુત્રોનો અધિકાર.

મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૨૦ મા (મ મી પૃ ૧૯૯)

"એજ કૌશિકના સાતે પુત્રો ગાયને મારીને ખાઇ ગયા અને ગુરૂજીને આવીને કહ્યુ કે—ગાયને વાઘ મારીને ખાઇ ગયો ઇત્યાદિ "

આમા કિચિત્ વિચાર—આ ગાયના વધમા ત્રણ પાપ મુખ્ય છ ૧ નિરપરાધી ગાયના વધનુ, (૨) ગુરુદ્રોહિપણાનુ અને (૩) તદ્દન જુઠ બોલવાનુ વૈદિક બ્રા ા આશ્રયથી કેવી રીતે છુટી ગયા તે વિચારવાનુ છે

---

(૧૫) ગેડાદિકના માસથી પિતરોને અક્ષય ફળની પ્રાપ્તિ.
યા સ્મૃતિ અ ૧ લો શ્લોક ૨૬૦-૬૧ મા (મ મી પૃ ૧૯૭)

"ગેડાનુ માસ, મહા શલ્ક મછનુ માસ, મધ અને શ્યામક આદિ અન્ન, મુનિઓને, વળી લાલ બકરાનુ માસ, કાલાશાક, ગરડા અને ધોળા વર્ણવાળા બકરાનુ માસ, એ સર્વ જે પિતરોના માટે આપે છે અને ગયાજીમા જે કાઇ શાક ફલાદિક પિતરોના વાસ્તે આપે છે, એ સર્વ અક્ષય ગુણવાળુ થઇ જાય છે, અને ભાદરવા વદિ તેરસના દિવસે અથવા મધા નક્ષત્ર યુક્ત તેરસના દિવસે, જે કાઇ વસ્તુ દાનમા પિતરાના માટે અપાય તે બધુ અનત ગુણવળુ થઇ જાય છે "

આ બધા પ્રકારના માસનુ દાન લેતા શુ તેમને ઘૃણા ઉત્પન્ન નહિ થતી હોય ? જે જીવોના પ્રાણ લેવામા આવતા હશે તેમના તરફનો આશીર્વાદ અક્ષય સુખને આપવાવાળો મળતો હોય તેમ આપણાથી કબુલ કરી શકાય તેમ છે ? ન જાણે તે વખતના મુનિઓ અને બ્રાહ્મણો કેવા પ્રકારનો ધર્મ અને કેવા પ્રકારની અધાધુધી ચલાવતા હશે તે આજે સર્વ કોઇને વિચારવાનો વિષય થઇ પડયો છે

॥ ઇતિ-(૧) અતિથીના માટે બળદ કે બકરો પકાવે વશિષ્ઠ ા (૨) ઋષિઓ પ્રાણ લેવાનુ કહે તો જીવોને શરણ કોનુ મનુ૦ (૩) બ્રહ્માએ બધા જીવો ખાવાને રચ્યા તેમ માની શકાય ? મનુ૦ (૪) મૃગાદિકના માસથી દશરથનુ શ્રાદ્ધ ઋષીઓ જમ્યા પદ્મપુરાણ૦ (૫) કૌશિકના સાત પુત્રો ગાયને ખાઇ નિર્ભય થયા પદ્મ અને મત્સ્યપુ૦ (૬) ગેડાદિકના માસથી પિતરોને

અક્ષયની પ્રાપ્તિ, યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃ એમ કલમ ૪ ૫ થી ૯, ૧૦ થી ૧૫ સુધીનો કરેલો વિચાર ખડ બીજે પ્રકરણ ૪ થુ ॥

પ્રકરણ ૫ મુ.

(૧) શ્રાદ્ધાદિકમા બ્રાહ્મણોએ જીવોને ભક્ષણ કરવા.

યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ અધ્યાય ૧ લો શ્લોક ૧૭૭ મો

(મ ગી પૃ ૧૯૦)

"પાચ નખોવાલા જગલી જીવો-સેધા, ગોધા, કાચબા, શલ્લક, અને શશલા અને મચ્છ જાતિના-સિંહ જેવા મુખવાળા મકો, લાલ રગવાળી માછલી, ટીપના આકારવાળા જીવો આ બધા કહેલા જીવો શ્રાદ્ધ આદિકમા બ્રાહ્મણોએ ભક્ષણ કરવા શ્લો. ૧૭૭ આમા અડધા શ્લોકનો અર્થ વધારેનો લીધેલો છે"

મનુસ્મૃતિની સાથે આ સ્મૃતિનો ઉપદેશ પણ મલતા જેવો છે શ્રાદ્ધના કે યજ્ઞના બહાને પશુઓના પ્રાણ લેતા ધર્મ કેવી રીતે? બ્રાહ્મણોને પશુઓના પ્રાણ લેતા, પરસ્ત્રીનો કે વેશ્યાનો સબધ કરતા પાપ નહિ શુ બ્રાહ્મણો ઇશ્વરના નાનીલા તેથી કે ઇશ્વરને વશ કરી લીધેલા તેથી? પુરાણોના લેખો જોતા બ્રહ્મા પણ પાપના પ્રાયશ્ચિતવાળા થયા છે તો પછી બ્રાહ્મણને પાપ લાગે નહિ તો એ ધર્મ અને એ પક્ષપાત કયા પ્રકારનો?

(૨) જેના માસથી જેટલો વખત પિતરોની તૃપ્તિ, તે બતાવે છે યાજ્ઞવલ્કય અધ્યાય ૧ લો શ્લોક ૨૫૮-૨૫૯ મો (મ ગી પૃ ૧૯૧)

"તિલ, જવ અને અડદ આદિ હવિષ્ય અન્નથી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવે તો તેના પિતરોની તૃપ્તિ એક મહિના સુધી રહે છે અને જે ક્ષીરથી ભોજન કરાવે તેના પિતરોની તૃપ્તિ એક વર્ષ સુધી રહે છે અને ૧ મચ્છ, ૨ લાલ હરણ, ૩ મીંઢા, ૪ પક્ષી, ૫ બકરા, ૬ બિંદુવાળા મૃગ, ૭ રોજ, ૮ જગલી સૂવર (ભુડ), ૯ શશલાના માસથી એક મહિનાની વૃદ્ધિના ક્રમથી જેમકે હવિષ્ય અન્નથી એક મહિનો તો-મચ્છના માસથી બે મહિના, એમ એકેક મહીનાની વૃદ્ધિના ક્રમથી-હરણથી ત્રણ, મીંઢાથી ચાર, પક્ષીથી પાચ બકરાથી ૭, મૃગથી સાત, રોજથી આઠ, સુવરથી નવ, અને શશલાથી દશ માસ સુધી તેમના પિતરોની તૃપ્તિ રહે છે ૨૫૮-૨૫૯ નો ભાવાર્થ કહ્યો છે"

વિચારો કે હવિષ્ય અન્નથી શ્રાદ્ધ કર્યું તેમના પિતરો એક માસ તૃપ્ત રહ્યા તો પછી ૧૧ માસ તેમના કેવી રીતે જતા હશે? આ પ્રમાણે બધે વિચારવાનું ખરકે નહિ? બીજી વાત એ છે કે-મુસલમાને સૂવરનુ નામ લેવુ તે પણ અયોગ્ય સમજે છે ત્યારે વૈદિક મતમા સૂવરના માંસથી પિતરાની તૃપ્તિ નવ માસ તકની બતાવી, લોલુપતા કેટલી?

---

(૩) શ્રાદ્ધમા જેવુ બ્રમ્હભોજન તેવી પિતૃઓને તૃપ્તિ

મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૧૭ મો શ્લોક ૩૦ થી ૩૯ (મ મી પૃ ૧૬૭)

"જે માણસ-દહી, દૂધ, અને અન્નનુ ભોજન બ્રાહ્મણને કરાવે તેના પિતરો માત્ર એકજ મહિના સુધી તૃપ્ત રહે છે

અને જે માછલીના માંસથી ભોજન કરાવે તેના પિતરો બે મહિના સુધી તૃપ્ત રહે છે। એજ પ્રમાણે હરણના માંસથી ત્રણ મહિના। ઘેટાના માંસથી ચાર મહિના। બકરાના માંસથી છ મહિના। ચિત્રવાળા હરણના માંસથી સાત મહિના। એણ જાતિના હરણના માંસથી આઠ મહિના। ભૂંડ અને ભેંસોના માંસથી દશ મહિના। શસલાના અને કાચબાના માંસથી અગીયાર મહિના। ગાયના દૂધની ખીર થી એક વર્ષ। ગૈરવ નામના હરણના માંસથી પંદર માસ। મેંઢા અને ગેંડાના માંસથી બાર વર્ષ। કાલ શાગથી અને ખડગના માંસથી અનંતા કાલ સુધી તેના પિતરો તૃપ્ત રહે છે"

૩૦ થી ૩૯ નો ભાવાર્થ

આમા જરા વિચારવાનુ કે—જીવોની ગતિ કર્મને અનુસરતી થાય છે તો પછી પિતૃલોકની સાથેનો સંબંધ જ કેમ ટકી શકે છે? બ્રાહ્મણના પેટમા જવાથી જ્યારે જમાડનારાના પિતૃઓ તૃપ્ત રહે છે ત્યારે શું બામ તેમના વંશજોના ખાવાથી તેમના પિતૃઓની તૃપ્તિ કેમ નહી થઇ શકે? આવા પ્રકારના લેખો તો માત્ર જીહ્વાના લાલચુઓએ સ્વચ્છંદપણાથી લખેલા જણાય છે બાકી કોઇ વિશેષ તત્ત્વ હોય એમ સમજાતુ નથી

---

(૪) મનુની નાશિકાના પુત્રનો પુત્ર શ્રાદ્ધને માટે મૃગાદિ લાવ્યો

વિષ્ણુ પુ૦ ચતુર્થાંશ અધ્યાય ૨ જો, પત્ર ૪ થુ (મ મી પૃ ૧૬૯)

"મનુજીને છીંક આવી એટલે તેમની નાસિકામાથી ઇક્ષ્વાકુ નામનો પુત્ર પેદા થઇ ગયો આગળ જાતા એવુ જણાવવામા આવ્યુ છે કે—એ

ઇક્ષ્વાકુને ' વિકુક્ષી ' નામનો પુત્ર થયો, તેની પાસે આઠના શ્રાદ્ધના માટે માસની જરૂર કહી બતાવી, એટલે તે વિકુક્ષી વનમા જઇને મૃગાદિક અનેક જાનવરોને મારીને લાવ્યો ઇત્યાદિ ”

આમા વિચારવાનુ કે—મનુજીની નાશિકાના પુત્રનો પુત્ર-મૃગાદિકોને મારીને લાવ્યો અને તેથી આઠનુ શ્રાદ્ધ થયુ આમા કઇ બાજુની વાત સાચી માનવા જેવી ? વાચકો વિચાર કરે

(૫) વળી ઉપર પ્રમાણે શ્રાદ્ધથી પિતૃઓની તૃપ્તિ

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ત્રીજો શ્લોક ૧૨૩ મા મા-અન્વહાર્યનો અર્થ બતાવ્યો છે પછી આગળ શ્લો ૨૬૭ થી ૨૭૨નો ભાવાર્થ-(મ મી પૃ ૧૮૧ થી)

" પિતરોના માસિક શ્રાદ્ધને પડિતો અન્વાહાર્ય કહે છે તે શ્રાદ્ધને સર્વ પ્રકારના શ્રેષ્ટ માસથી કરવુ ૧૨૩॥ હવે આગળ શ્લોક ૨૬૭ થી તે ૨૭૨ સુધીનો લેખ-મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૧૭ માના લેખને મળતો હોવાથી ત્યાંથી વિચારવાની ભલામણ કરીએ છીએ જેમકે-દહિ, દુધથી એક માસ પિતરોની તૃપ્તિ વળી આગળ એ માસાદિક લી, તે પ્રમાણે આ મનુસ્મૃતિના લેખમા પણ લખીને બતાવ્યુ છે તેથી તે પુરાણથી વિચારી લેવુ ”

આજ કાલ ઘણા દેશોમા માસથી શ્રાદ્ધ કરવાનો રીવાજ જણાતો નથી તો પછી સર્વ પ્રકારના શ્રેષ્ટ માસથી શ્રાદ્ધ કરવાનુ કેમ લખાયુ ? પૂર્વ કાળના ઋષિઓ શુ માસાહારી હતા ? કહેવામા આવે કે કલિયુગમા અનિષ્ટ વાતોનો નિષેધ છે જો એમ હોય તો તેવી અનિષ્ટ વાતોનુ વિધાન શ્રેષ્ટ યુગમા હોયજ કેમ ? તેથી વિચારવાનુ કે આ વિધાન સર્વ પ્રકારથી શ્રેષ્ઠ નથી પણ તેવા લાલચુઓએ પોતાનો સ્વાર્થ ભેળવીને લખી વાળેલુ ચોખ્ખે ચોખ્ખુ દેખાઇ રહ્યુ છે

(૬) યજ્ઞના અને શ્રાદ્ધના માસ ભક્ષણનુ પાપ

ભાગવત સ્કદ ૪ થો અધ્યાય ૨૫ મો (મ મી પૃ ૧૮૭)

" પ્રાચીન બર્હિ રાજાને નારદ ઋષિએ એવો ઉપદેશ આપ્યો છે કે હે રાજન્ ! નિર્દય થઇને તે યજ્ઞમા જે પશુઓના પ્રાણ લીધા છે તે પશુઓ ક્રોધાયમાન થએલા લોઢાની મુદ્‌ગર લઇ તારૂ માથુ છેદન કરવાને માટે પરલોકમા તારી વાટ જોઇને બેઠા છે ઇત્યાદિ ”

મનુસ્મૃતિમા કહ્યુ કે-બ્રહ્માએ યજ્ઞના માટે પશુઓની રચના કરી અને યજ્ઞમા મારેલા સ્વર્ગમા જાય છે પરન્તુ આ અવતાર સ્વરૂપના નારદજી ગહિ રાજાને કહી રહ્યા છે કે હે રાજન્ ! ને જે યજ્ઞમા પશુઓને માર્યા છે તે તારૂ માથુ છેદન કરવા લોઢાની મુદ્દગર લઇને તૈયાર થઇ રહ્યા છે તો આ બે પ્રકારના લેખમાનુ સાચુ કયુ ?

---

(૭) જેનુ માંસ ખાઇએ તે પરલોકમા આપણ ખાય

મનુસ્મૃતિ–અધ્યાય ૫ મો શ્લોક ૫૫ । ૫૬ મો (મ મી પૃ ૧૮૭

" મા "–સ,–મા, એટલે મને, સ, એટલે તે ખાશે તાત્પર્ય–જેનુ માસ હુ આ લોકમા ખાઉ છુ તે મારૂ માસ પરલોકમા ખાશે, એવો વ્યર્થ પંડિતોએ નિરૂક્તપણાથી માસનો કરેલો છે ૫૫ ।

માસ ખાવામા, મદિરા પીવામા, અને મૈથુન સેવનમા–દોષ લાગતો નથી કેમકે એ તો જીવોની સ્વભાવિક પ્રવૃત્તિ છે, પણ જે જે એ કાર્યને છોડી દે છે તેને મહાફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ૫૬ ॥ "

પચ્ચાવનમા શ્લોકથી માંસ ખાવાવાળાને એકેકનુ માસ ખાવાવાળા બતાવ્યા તો શુ જીવોના પ્રાણ લેતા તેમને દુ ખ થતુ નથી ? કહેશો કે દુ ખ થાય છે ત્યારે તો પાપ પ્રગટરૂપજ છે, તો પછી કેમ કહી શકાય કે માસાદિકના સેવનથી પાપજ નથી ? અગર જો માસાદિકના સેવનથી પાપજ નથી તો પછી છોડવાની જરૂરજ શી ? અને છોડવાથી મહાલાભ કયા પ્રકારનો ?

॥ ઇતિ (૧) શ્રાદ્ધાદિકમા બ્રાહ્મણોએ જીવોને ભક્ષણ કરવા, યાજ્ઞ । (૨) જેના માસથી જેટલો વખત પિતરોની તૃપ્તિ, યાજ્ઞ । (૩) શ્રાદ્ધમા જેવુ ભોજન તેવી પિતરોની તૃપ્તિ, મત્સ્ય પ્રમાણે મનુ મા ૦। (૬) યજ્ઞના અને શ્રાદ્ધના માંસ ભક્ષણમા પાપ ભાગ ૦। (૭) જેનુ માસ ખાઇએ તે પરલોકમા આપણ ખાય, મનુ ૦। એમ કલમ સાતના વિચારનુ, ખંડ બીજે પ્રકરણ પમુ ૦॥

પ્રકરણ ૬ ઠુ

માસાદિકથી મસ્તોને—સીધે મેળવવાનો પ્રયત્ન

(૧) નગ્ન વેશ્યાની પૂજા કરનાર સ્રીયોને પ્રિય.

ભવિષ્ય પુ પૃ ૯૦ મા (શ ૩૬૩ પૃ ૫૩)

" ચોથને દીવસે એકાત સ્થાનમા નગ્ન વેશ્યાની પૂજા કરે તો તે સ્ત્રીયોને અતિપ્રિય થાય છે શુ આપ આ વાતને ઠીક માનો છો કે ?

---

(૨) બ્રહ્મા માટે વ્રત કરનાર અપ્સરાઓ સાથે વિમાનમા બેસી સ્વર્ગે જાય ભવિષ્ય૦ પુ૦ (શ ૩૬૧ પૃ પર)

" બ્રહ્માજીના નિમિત્તે પડવાને દિવસે જે પુરૂષ વ્રત પાલન કરે છે તે શરીરાત પછી આભૂષણોથી યુક્ત થઇને અપ્સરાઓ (વેશ્યાઓ સાથે) વિમાનમા બેસી સ્વર્ગે જાય છે શુ આ વાત મુસલમાનોની હુરવ ગિલમોના મળવા બરાબર છે કે નથી ? "

---

(૩) યજમાન સ્ત્રીનુ પણ દાન બ્રાહ્મણને કરે

ભવિષ્ય પુરાણ પૃ ૫૫૭ (શ ૩૬૯–પૃ ૫૩)

" યજમાન પોતાની સ્ત્રીનુ પણ દાન કરીને બ્રાહ્મણને સોપી દે વાહરે પોપજીઓ વાહ ! ! ખૂબ કરી ! ! પોતાની સ્ત્રીનુ પણ દાન ? શુ આ વાત માનવા લાયક છે ? "

આમા જરા મારો વિચાર—આ એક સ્ત્રી માત્રના દાનથી કોનુ કલ્યાણ વિચારવુ ? દાન લેનારનુ, કે યજમાનનુ ?, કે તે સ્ત્રીનુ ?

---

(૪) સૂર્યને વેશ્યાઓ અર્પણ કરે તે સૂર્ય લોકમા જાય

ભવિષ્ય–પુરાણ પૃ ૧૯૧ (શ ૩૫૫ પૃ ૫૧)

" ઉત્તમ વેશ્યાઓના સમૂહને સૂર્યનારાયણને અપણ કરે તે સૂર્યલોકમા જાય છે શુ સનાતન ધર્મીઓના સૂર્યદેવને પણ વેશ્યાઓનો ખપ પડે છે કે ? "

આમા મારા બે બોલ–બ્રાહ્મણો, મૃતકનુ બારમુ હરાવી–ખાટલો, ગોદડુ વિગેરે લઈ જઇ તમારા બાપ દાદાઓને પહોચાડે છે, અને શ્રાદ્ધમા માલાદિકનુ ભોજન કરી તેમને તૃપ્ત કરે છે તે પ્રમાણે આ વેશ્યાઓને લઇ જઇને સૂર્યને પહોચાડતા હશે કે કેમ ?

---

(૫) બ્રાહ્મણ ચાર વર્ણની સ્ત્રીઓ સાથે ક્રીડા કરી શકે
વળી જુઓ—વરાહપુરાણ અધ્યાય ૬૮ મા (મ ભી પૃ ૧૧૯)

'चतुर्गामी भवेत् विप्र' આ પદનો ભાવાર્થ એ છે કે—બ્રાહ્મણ ચારે વર્ણની સ્ત્રીયોની સાથે ક્રીડા કરી શકે છે

આ વાક્યથી વિચાર થાય છે કે—બ્રહ્મચર્યનો મહિમા સર્વ મતોના મહાત્માઓએ બતાવેલો છે અને બ્રહ્મચર્યમા કાયમ રહેનાઓના પક્ષમા દેવતાઓ પણ રહેલા છે તે સિવાય હલકામા હલકી પ્રજા પણ—બ્રહ્મચર્યના ગુણગાતી જોઇએ છીએ, ત્યારે આ વરાહ પુરાણવાળો મહાત્મા લખે છે કે—બ્રાહ્મણ ચારે જાતિની સ્ત્રીઓનુ ગમન કરે ? પર સ્ત્રી લપટીઓના બુરા હાલ જગોજગોપર આ દુનીયામા થઇ રહેલા આપણે સાભળીએ છીએ, તો પછી ચારે જાતિની સ્ત્રીયોના ભોગથી બ્રાહ્મણને કયો લાભ આપવાનો આ પુરાણકારે ધારેલો હશે ?

ઇંદ્રિયોના વિષયમા તો પ્રાયે બધાએ જીવો ઘસડાઇ રહેલા છે તેના ઉપદેશની જરૂર શી હતી ? આવા પ્રકારના ઉપદેશો વિષયને વધારવા જેવા કેમ ના ગણાય ?

આ પુરાણકારના ઉપદેશનો ભાસ એવો થાય છે કે—વિષયોની લાલસામા કુદકા મારી રહેલા મનરૂપી વાદરાને વિછુનો ડખ આપી દેવા જેવો થએલો છે પરન્તુ કોઇ ગુપ્ત વિશેષના માટે થએલો હોય એમ અમોને ભાસતો નથી આવા આવા મોટા પડિતોના માટે અમારે વધારે શુ લખવુ ?

॥ ઇતિ (૧) નગ્ન વેશ્યાની પૂજા કરનાર સ્ત્રીઓને પ્રિય (૨) બ્રહ્માના માટે નૃત્ય કરનાર અપ્સરાઓ સાથે વિમાનમા બેસી સ્વર્ગે (૩) યજમાન સ્ત્રીનુ દાન આપે (૪) સૂર્યને વેશ્યાઓ અર્પણ કરે—એ ચારે કલમો ભવિષ્યપુરાણની (૫) બ્રાહ્મણ ચારે વર્ણની સ્ત્રીઓનુ ગમન કરી શકે વરાહ પુરાણ એમ કલમ પાચના વિચારનુ ખડ બીજે પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠુ ॥

પ્રકરણ ૭ મુ

ભોગો ધનથી મળે તે મેળવવાનો પ્રયત્ન

(૧) જેટલુ ધન બ્રાહ્મણ પોતે રાખે, રાજા અડધુ રાખે

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૮ મો શ્લોક ૩૭।૩૮ મો (મ મી પૃ ૧૭૫)

" કોઈનુ દાટેલું ધન વિદ્વાન બ્રાહ્મણના હાથે ચઢી જાય તો તે બધુએ ધન તે બ્રાહ્મણ લઈ લેવે કેમકે તે બ્રાહ્મણ બધાનો પ્રભુ (માલક) છે અગર જો તેવુ દાટેલુ ધન રાજાના હાથે ચઢી જાય તો તેમાથી અડધુ બ્રાહ્મણોને આપી દે પણ બધુ ધન પોતાના ભડારમા મૂકી દે નહિ ?

(૨) વાડી, ગાડી આપે તે જજમાન સુખી ?

યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ—અધ્યાય ૧ લો શ્લોક ૨૨૧ મો (મ મી પૃ. ૧૯૭ થી)

" ઘર, ધાન્ય, અભય, જુતી, (જોડા) છત્રી, ફુલ, ચદન, સ્વારી (ઘોડા ગાડીઆદિ) વૃક્ષ, આબાદિ પોતાને પ્રિય હોય તે વસ્તુ શય્યા એ બધી વસ્તુઓનુ દાન કરવાવાળા અત્યન્ત સુખી થાય છે "

(૩) વળી જુઓ ભાગવત મહાત્મય (શ ૩૮૩ મી પૃ ૫૫) જે માણસ ૧૨ તોલા સોનાના (હાલની કિમતે ૨૨૮ ની કિમતનુ સોનુ થયુ તેનુ) સિહાસન ઉપર ભાગવતની પોથી મૂકીને વસ્ત્ર અલકાર સાથે દક્ષણા સહિત આપવુ તેથી તે આપનાર સર્વ બધનથી મુક્ત થાય છે શુ આ વાકય સ્વાર્થી નથી કે ? "

(૪) વળી જુઓ–બ્રાહ્મણની આજીવિકા હરે તે ૬૦ હજાર વર્ષ નરક કીટ

ભાગવત સ્કદ ૧૦ મો અધ્યાય ૬૪ મો (શ ૪૩૦ પૃ ૬૬)

" બ્રાહ્મણની આજીવિકા નુ જે હરણ કરે તે માણસ સાઠ હજાર વર્ષ નરકમા કીડો થાય છે શુ આ વાત સત્ય છે કે ? પૌરાણીઓએ પોતાનુ ચોક્કસ સાચવ્યુ છે હો ? બ્રાહ્મણનુ ચોરવુ મરણ અને બીજાનુ ચોરવુ શુ ઠીક છે કે ? સિધીભાઈને નિધીભાઈના વાલા, કેમ ખરૂને ?, "

(૫) બ્રાહ્મણને પરણાવનારનો શિવલોકમા વાસ

મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૧૯૧ મો પૃ ૭૭૨, શ્લો ૩૭।૩૮, (મ મી પૃ ૧૬૫)

" અનાથ, ગરીબ અથવા સનાથ બ્રાહ્મણને જે તીર્થના ઉપર પરણાવી દે

તેનુ ફલ એ છે કે-જેટલા તે બ્રાહ્મણના શરીર ઉપર રોમ (છીણા કેશ) હોય અને આગળ તેના પરિવારના શરીરના રોમ હોય તેટલા હજાર વર્ષ તક તે ભક્ત શિવલોકમા વાસ કરીને રહે છે ?"

પરોપકારથી પુણ્ય બતાવતા તો વિચારવાની જરૂર શી પડતી ? આતો જેટલા શરીરના રોમ તેના અને તેના સંતાનના, તેટલા હજાર વર્ષ શિવલોકમા વાસ તો શુ આ શિવલોક બ્રહ્મ અને વિષ્ણુ લોકથી કોઈ જુદો છે ! જો એ ત્રણ લોક જુદા જુદા હોય તો તે બધાઓનો વૈદિકમત એક શાથી ? અરે સ્વાર્થમા પણ કિંચિત્ તો સત્ય હોવુ જોઇએ ?

---

(૬) મૃત્યુ નજીક જાણી રાજા દડનુ ધન બ્રાહ્મણોને આપે

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯ મો શ્લોક ૩૨૩ મો (મ. મી પૃ ૧૮૦)

" રાજાને કોઇ ઉત્તમ જ્ઞાન થયુ હોય, કે અસાધ્ય વ્યાધિ થવાથી મૃત્યુ નજીકમા આવ્યુ હોય, તો મહાપાતકીના દડનુ ધન વરજીને બાકીના સર્વ દડનુ ધન બ્રાહ્મણોને અર્પણ કરી દે અને પુત્રને ગાદીએ બેસાડી ઉત્તમ ફલની પ્રાપ્તિના માટે સંગ્રામમા અથવા રોગાદિકમા ભોજનનો ત્યાગ કરી પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે ૩૨૩ ॥"

કોઇ પૂછશે કે શુ આ દાનની બાબત ઉત્તમ નથી ? ઉત્તમ છે પણ આમા ન તો કોઇ સાધુ સંતોને, તેમજ ન તો ગરીબ ગરબાઓને, યાદ કરેલા છે કેવળ પક્ષપાતીયુ અને સ્વાર્થીયુ હોવાથી, યોગ્યતા વિનાનુ છે તેથીજ અમારે ટાકવુ પડ્યુ છે ?"

---

(૭) ગ્રહોની પ્રીતિ માટે બ્રાહ્મણોને ભોજન અને દાન

યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ અધ્યાય ૧ લો શ્લોક ૩૦૪ થી ૩૦૬ (મ મી પૃ ૧૯૪)

" સૂર્યાદિ નવ ગ્રહોની પ્રીતિ માટે ક્રમથી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવે અને સાથે દાન પણ આપે

જેમકે-૧ ગોળવાળુ ૨, ખીરનુ, ૩ ઘૃતનુ, ૪ દુધનુ, ૫ સાઠી ચોખાનુ,

૬ દહી ભાતનુ, ૭ ઘૃત મારે ચોખાનુ, ૮ તીલના પીઠાનુ, અને ૯ મુ માંસનુ, આ તો ભોજન થયુ હવે ક્રમથી દાન–૧ દુધવાળી ગાયનુ, ૨ શંખનુ, ૩ બળદનુ, ૪ સોનાનુ, ૫ પીળા વસ્ત્રનુ, ૬ ઘોડાનુ, ૭ કાળી ગાયનુ, ૮ લોઢાનુ, ૯ બકરીનુ એમ નવે ગ્રહોની પ્રીતિ થવાના માટે કહેલુ ભોજન અને દાન બ્રાહ્મણોને આપે"

જૈન દાનના વિરોધી નથી પણ અનાથ ગરીબ, લુલા, લંગડા આદિને યાદ કર્યા વગર સ્વાર્થપુરતું હોવાથી અને માંસ મદિરાથી દૂષિત થએલા હોવાથી વિચારમા મૂકયુ છે અને કેવલ સ્વાર્થની લોલુપતા બતાવી છે

---

(૮) યુદ્ધથી કે જમીનથી મેળવેલુ ધન રાજા દાનમા આપે

યા સ્મૃતિ અ ૧ લો શ્લો ૩૧૫, ૩૨૩, ૩૩૪ (મ મી પૃ ૧૯૫)

"રાજા બ્રાહ્મણોને ભોગો આપે અને સોના, ચાદી વિગેરે ધન આપે કેમકે બ્રાહ્મણોના વાસ્તે જે દ્રવ્ય અપાય તે દાનના કારણથી રાજાઓના ખજાના અક્ષયગુણવાળા થઇ જાય છે ૩૧૫ ॥"

"યુદ્ધથી ઉપાર્જન કરેલુ ધન તે બ્રાહ્મણોને આપે, અને પ્રજાવર્ગને અભય આપે એ બે કાર્યથી બીજો વધારાનો રાજાનો ધર્મ છેજ નહિ ૩૨૩ ॥"

"રાજાને કોઇ દાટેલા ધનનો ખજાનો મળી જાય તો તેમાથી અડધો ખજાનો બ્રાહ્મણોને આપી દેવે. અગર જો વિદ્વાન બ્રાહ્મણને તેવો ખજાનો મળી જાય તો તે બધાએ ખજાનાને બ્રાહ્મણજ રાખી લેવે કેમકે તે બધાનો પ્રભુ છે ઇત્યાદિ ૩૩૪ ॥"

રાજાના આવા મોટા મોટા દાનમા પણ અનાથાદિક કોઇનો વિચાર ન કરતા કેવળ સ્વાર્થનેજ પોષ્યો એ શુ વિચારવા જેવુ નથી ?

---

(૯) બ્રાહ્મણોને દાન આપે તે અપ્સરાઓ સાથે ક્રીડા કરે

મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૯૯ મો અને પહેલા અધ્યાયોમા (મ મી પૃ ૧૨૪)

"બ્રાહ્મણોનેજ અનેક પ્રકારના દાન તે નીચે પ્રમાણે—

તેનું ફલ એ છે કે-જેટલા તે બ્રાહ્મણના શરીર ઉપર રોમ (ઝીણા કેશ) હોય અને આગળ તેના પરિવારના શરીરના રોમ હોય તેટલા હજાર વર્ષ તક તે ભક્ત શિવલોકમાં વાસ કરીને રહે છે ?"

પરોપકારથી પુણ્ય બતાવતા તો વિચારવાની જરૂર શી પડતી ? આતો જેટલા શરીરના રોમ તેના અને તેના સંતાનના, તેટલા હજાર વર્ષ શિવલોકમાં વાસ તો શું આ શિવલોક બ્રહ્મ અને વિષ્ણુ લોકથી કોઈ જુદો છે ! જો એ ત્રણ લોક જુદા જુદા હોય તો તે બધાઓનો વૈદિકમત એક શાથી ? અને સ્વાર્થમાં પણ કિંચિત્ તો સત્ય હોવું જોઇએ ?

---

(૬) મૃત્યુ નજીક જાણી રાજા દંડનું ધન બ્રાહ્મણોને આપે

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯ મો શ્લોક ૩૨૩ મો (મ. મી પૃ ૧૮૦)

" રાજાને કોઇ ઉત્તમ જ્ઞાન થયું હોય, કે અસાધ્ય વ્યાધિ થવાથી મૃત્યુ નજીકમાં આવ્યું હોય, તો મહાપાતકીના દંડનું ધન વરજીને બાકીના સર્વ દંડનું ધન બ્રાહ્મણોને અર્પણ કરી દે અને પુત્રને ગાદીએ બેસાડી ઉત્તમ ફલની પ્રાપ્તિના માટે સંગ્રામમાં અથવા રોગાદિકમાં ભોજનનો ત્યાગ કરી પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે ૩૨૩ ॥"

કોઇ પૂછશે કે શું આ દાનની બાબત ઉત્તમ નથી ? ઉત્તમ છે પણ આમાં ન તો કોઇ સાધુ સંતોને, તેમજ ન તો ગરીબ ગરબાઓને, યાદ કરેલા છે કેવળ પક્ષપાતીયું અને સ્વાર્થીયું હોવાથી, યોગ્યતા વિનાનું છે તેથીજ અમારે ટાંકવું પડયું છે ?"

---

(૭) ગ્રહોની પ્રીતિ માટે બ્રાહ્મણોને ભોજન અને દાન

યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ અધ્યાય ૧ લો શ્લોક ૩૦૪ થી ૩૦૬ (મ મી પૃ ૧૯૪)

" સૂર્યાદિ નવ ગ્રહોની પ્રીતિ માટે ક્રમથી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવે અને આધિ દાન પણ આપે

જેમકે-૧ ગોળવાળું ૨, ખીરનું, ૩ ઘૃતનું, ૪ દૂધનું, ૫ સાઠી ચોખાનું,

૬ દહી ભાતનુ, ૭ ઘૃત સાથે ચોખાનુ, ૮ તીલના પીઠાનુ, અને ૯ મુ માસનુ, આ તો ભોજન થયુ હવે ક્રમથી દાન–૧ દૂધવાળી ગાયનુ, ૨ શખનુ, ૩ બળદનુ, ૪ સોનાનુ, ૫ પીળા વસ્ત્રનુ, ૬ ઘોડાનુ, ૭ કાળી ગાયનુ, ૮ લોઢાનુ, ૯ બકરીનુ એમ નવે ગ્રહોની પ્રીતિ થવાના માટે કહેલુ ભોજન અને દાન બ્રાહ્મણોને આપે ”

જૈન દાનના વિરોધી નથી પણ અનાથ ગરીબ, લુલા, લગડા આદિને યાદ કર્યા વગર સ્વાર્થ પુરતું હોવાથી અને માસ મદિરાથી દૂષિત થએલા હોવાથી વિચારમા મૂક્યુ છે અને કેવલ સ્વાર્થની લોલુપતા બતાવી છે

---

(૮) યુદ્ધથી કે જમીનથી મેળવેલુ ધન રાજા દાનમા આપે

યા સ્મૃતિ અ ૧ લો શ્લો ૩૧૫, ૩૨૩, ૩૩૮ (મ ભી પૃ ૧૯૫)

“ રાજા બ્રાહ્મણોને ભોગો આપે અને સોના, ચાદી વિગેરે ધન આપે કેમકે બ્રાહ્મણોના વાસ્તે જે દ્રવ્ય અપાય તે દાનના કારણથી રાજાઓના ખજાના અક્ષયગુણવાળા થઇ જાય છે ૩૧૫ ॥ ”

“ યુદ્ધથી ઉપાર્જન કરેલુ ધન તે બ્રાહ્મણોને આપે, અને પ્રજાવર્ગને અભય આપે, એ બે કાર્યથી બીજો વધારાનો રાજાનો ધર્મ છેજ નહિ ૩૨૩ ॥ ”

“ રાજાને કોઇ દાટેલા ધનનો ખજાનો મળી જાય તો તેમાથી અડધો ખજાનો બ્રાહ્મણોને આપી દેવે. અગર જો વિદ્વાન બ્રાહ્મણને તેવો ખજાનો મળી જાય તો તે બધાએ ખજાનાને બ્રાહ્મણજ રાખી લેવે કેમકે તે બધાનો પ્રભુ છે ઇત્યાદિ ૩૩૪ ॥ ”

રાજાના આવા મોટા મોટા દાનમા પણ અનાથાદિક કોઇનો વિચાર ન કરતા કેવળ સ્વાર્થનેજ પોષ્યો એ શુ વિચારવા જેવુ નથી ?

---

(૯) બ્રાહ્મણોને દાન આપે તે અપ્સરાઓ સાથે ક્રીડા કરે

મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૯૯ મો અને પહેલા અધ્યાયોમા (મ ભી પૃ ૧૨૪)

“ બ્રાહ્મણોનેજ અનેક પ્રકારના દાન તે નીચે પ્રમાણે—

ફલાની તિથિમા ફલાના વ્રતનુ દાન, અને ફલાની તિથિમા ફલાના વ્રતનુ દાન આપવુ તેથી તે સ્વર્ગમા અપ્સરાઓની સાથે ક્રીડા કરે છે એમ ઘણા વિસ્તારથી લખેલુ છે ”

કોઈ પુછશે કે-જૈનો શુ દાનના વિરોધી છે? ના, વિરોધી નથી પણ પરોપકારના માટે લાખોના નહી પણ કરોડોના દાન જૈનોએ આપેલા જગત પ્રસિદ્ધ છે વિચારવાનુ એ છે કે-બ્રાહ્મણ સિવાય શુ દુનીયામા બીજુ કોઈ પાત્ર નથી? કહેશો કે, છે તો પછી તે નરકોમા પડેલા સાધુ સતાનો વિચાર કેમ કરવામા આવ્યો નથી? એટલુજ નથી પણ એજ પુરાણના (૯૯) અધ્યાયના શ્લોક ૪૨ થી વિશેષ જુવો—

વેશ્યાના કર્મની શુદ્ધિ નીચે પ્રમાણે બતાવી છે—“વેદાદિક શાસ્ત્રના જાણુ બ્રાહ્મણને પોતાના ઘરમા બોલાવી, પુષ્પ, ધૂપ અને નવેદ્યાદિકથી સ્રીની પૂજા કરે, પછી ધૃતના પાત્ર સાથે શેર ચોખાના પાત્રને લઈને—“માધવ ભગવાન પ્રસન્ન હો” કહીને બ્રાહ્મણને પોતા ના મનથી “કામદેવ” સમાન માનીને ઇચ્છા ભોજન કરાવે અને તે બ્રાહ્મણ જે જે વસ્તુની ઇચ્છા કરે તે તે સર્વ અને હાસ્યવતી સુદર સ્રીને તે બ્રાહ્મણની તૃપ્તી સુધી આપે, એ પ્રમાણે દર રવીવારે તેર મહિના સુધી કરે જ્યારે તેરમો મહિનો આવે ત્યારે-તે બ્રાહ્મણને સામગ્રી સહિત શય્યા દાન કરે જેમકે-ઉત્તમ તકીયો, ઉપર બીછાણો દીપક, જોડા, છત્રી, પાવડીયો, ધોતીજોડા, આસનથી શોભિત એવી શય્યા સ્રી સમેત તે સપત્નિક બ્રાહ્મણને આપે તે સિવાય-ઉત્તમ રેશમી વસ્ત્ર, સોનાનુ ભૂષણ, બાજુબધ આપીને-ચદનાદિકથી કામદેવની પૂજા કરે

સ્રી સહિત કામદેવની મૂર્તિ બનાવી ગોળથી ભરેલા પાત્રમા તે મૂર્તિ ત્રાંબાના પાત્ર ઉપર મૂકે, સોનાની આંખો લગાવે, વસ્ત્ર પહેરાવે પછી તે મૂર્તિનુ અને ઉત્તમ દૂધવાળી ગાયનુ દાન કરે તથા મત્ર પઢે “હુ વિષ્ણુમા અને કામદેવમા ભેદભાવ રાખતી નથી તથી સદા કાળ વિષ્ણુ ભગવાન મારા મનોરથની સિદ્ધિ કરે ”

હે ભગવાન? જેમ લક્ષ્મીજી તમારાથી જુદા નથી તે પ્રમાણે મને પણ તમારા શરીરમા લીન કરો! પછી સુવર્ણની મૂર્તિને ગ્રહણ કરતો હુવો બ્રાહ્મણ-“क इ कस्मादिति” વેદ મત્ર ભણે પછી દક્ષણા આપીને વિદાય કરે શય્યા દાનાદિક તે બ્રાહ્મણના ઘરમા પુહચાડી દેવે ”

હવે આગળની વિશેષ વિધિ—" તે પ્રાયશ્ચિતને આપવાવાળો બ્રાહ્મણ રમણ કરવાની ઇચ્છાથી રવિવારને દિવસે ઘેર આવે તો પ્રસન્ન થઈને તેનુ પૂજન કરે એમ તેર મહિના સુધી તેની તૃપ્તિ કરતી રહે તે પ્રાયશ્ચિતના દેનાર બ્રાહ્મણને પરદેશમા જવુ પડે તો તેની આજ્ઞાથી બીજા બ્રાહ્મણની પણ તે પ્રમાણે પૂજા કરે, તોતે વેશ્યા વિષ્ણુ લોકમા પુહચી જાય છે ઇત્યાદિ "

આમા કિંચિત્ મારા વિચારો સજ્જનો ? પ્રાયશ્ચિતને લેવા વાળી ભોળે ભાવે પુરાણોનો લેખ સાચો માની અને પાપથી ડરતી હુઇ અથવા આ ભવના સુખની લાલચથી કામદેવની મૂર્ત્તિનુ, તેમજ શય્યાદિકનુ દાન કરતી હુઇ કદાચિત્ કિંચિત્ પાપ ઓછુ કરી લેતી હોય તો તે કોઇ જ્ઞાની હોય તો તે કહી શકે ? પરતુ પેલા પ્રાયશ્ચિતને આપવાવાળા વેદાદિકના જાણક ધર્મના બહાને પ્રત્યક્ષપણે વેશ્યાગમન કરી કયા લોકમા જતા હશે ? તેનો તો વિચાર કાઇ જણાવ્યો નથી ? કેમકે પુરાણોમાજ લખેલુ છે કે—પરસ્ત્રીના ગમનથી મહાપાપ થાય છે તો શુ વેશ્યાગમનનુ પાપ નહિ થતુ હોય ? અથવા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવને જેવી રીતે ચોરી, જારી, માંસભક્ષણ, મદિરા પાનાદિક કરવાની છુટ લખીને બતાવી છે તેવી રીતે શુ બ્રાહ્મણોએ પણ તે દેવોની પાસેથી છુટ મેળવી લીધી હશે ? અથવા ચોરી, જારી આદિ કરવાવાળાને શુ કાઇ પાપ લાગતુજ નહિ હોય ? અગરજો એમજ હોય તો તેનુ પાપ દુનીયાને પણ લાગવુ નજ જોઇએ ? આ બધા પુરાણકારોનુ લખાણ શા હેતુથી થયુ હશે ? કોઇ મહાપુરૂષ વિચાર કરીને સતોષ આ લેખ ઉપર આપે તેમ છે ?

॥ ઇતિ (૧) જડેલુ ધન બ્રાહ્મણ પોતે રાખે, રાજા અડધુ રાખે, મનુ ૦ા (૨) વાડી, ગાડી બ્રાહ્મણોને આપે તે યજમાન સુખી, યાજ્ઞ ૦ા (૩) સોનાના સિહાસન સાથે ભાગવત આપે તો મુક્ત થાય, ભાગવત ૦ા (૪) બ્રાહ્મણની આજીવિકાનુ હરણ કરે તે નરકમા પડે, ભાગ ૦ા (૫) બ્રાહ્મણને પરણાવનારનો શિવલોકમા વાસ, મત્સ્ય પુ ૦ા (૬) મૃત્યુ નજીક જાણી રાજા દડનું ધન બ્રાહ્મણોને આપે, મનુ ૦ા (૭) ગ્રહોની પ્રીતિ માટે બ્રાહ્મણોને ભોજન અને દાન, યાજ્ઞ ૦ા (૮) યુદ્ધથી કે જમીનથી મળેલુ ધન રાજા દાનમા આપે, યાજ્ઞ૦ા (૯) બ્રાહ્મણોને દાન આપે તે અપ્સરાઓ સાથે ક્રીડા કરે, મત્સ્ય પુ ૦ા એમ કલમ નવના વિચારોનુ ખડ બીજે પ્રકરણ ૭ મુ ॥

પ્રકરણ ૮ મું

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ–પૃ ૧૬૫ મા લખ્યુ છે કે—

"જેઠ સુદિ ૧ થી ૧૦ સુધી ગગા અથવા બીજી નદીમા સ્નાન કરવુ ગગાની પ્રતિમા દેવીની માફક તૈયાર કરી તેની પૂજા કરવી તેજ પ્રમાણે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ મહેશ્વર, સૂર્ય હિમાલય અને ભગીરથની પૂજા કરીને–દશ સેર તેલ, દશ સેર જવ અને દશ ગાયો બ્રાહ્મણોને આપવી એમ કરવાથી દશ જન્મના દશ પાતક નષ્ટ થાય છે એવુ સ્કધપુરાણમા લખેલું છે"

---

(૧) નાના પ્રકારની ગાયોનુ દાન અને તેનુ ફળ (મ. મી પૃ ૧૧૫)

વરાહ–પુરાણ શ્વેતવિનીતોપાખ્યાન–અધ્યાય ૯૯મો શ્લોક ૯૦થી

"બ્રાહ્મણોને તિલની ગાય બનાવીને આપવાની વિધિ

વિનીતાઽશ્વ પૂછે છે કે–હે બ્રહ્મ ? તિલની ગાય કેવી રીતે કરીને અપાય કે જેથી સ્વર્ગના સુખ મળે? હોતાએ ઉત્તર આપ્યો કે હે નરાધિપ?–વિધિ એ છે કે ચાર કુડવનુ એક પ્રસ્થ થાય છે, તેવા સોલ પ્રસ્થ તિલની એક ગાય બનાવવી અને ચ ર પ્રસ્થતિલનો વાછરડો પછી સુગધી વસ્તુની નાશિકા, ગોળની જીભ, વ ટા આભરણથી ભૂષિત, સોનાના શીંગડા, ચાદીના ખુરો અને રત્નોથી જડિત દોર બાધીને તે ગાય બ્રાહ્મણને આપવી તેથી તે આપનાર સ્વર્ગના સુખ મેળવે છે ઇત્યાદિ"

જળધેનુ, રસધેનુની વિધિ (મ મી પૃ ૧૧૫) એજ વરાહ. પુરાણ અધ્યાય ૧૦૦ મા–

"જળધેનુ, આપવાની વિધિ–પાચ જાતના પાણીથી ઘડો ભરી તેમા રત્નોને નાખી બ્રાહ્મણોને આપે

---

૭ વળી આગળ ૧૦૧ મા અધ્યાયમા–રસધેનુનિ વિધિ

પ્રથમ પૃથ્વીને લીપે, તેના ઉપર કાળુ ચામડુ પાથરી ને પછી ડાભનો ઘાસ નાખી તેના ઉપર સેલડીના રસથી ભરેલો ઘડો મુકી, તેમા ગાયની કલ્પના

ઠવી અને તેના ચોથા ભાગમા વાછરડાની, પછી સોનાના શૃગ ચાંદીના ખુરો અને રત્નજડિત દોર બનાવી ને બ્રામ્હણ ને આપે—

વળી આગળ ૧૦૨મા અધ્યાયમા–' ગુડધેનુનુ વર્ણન છે " વળી આગળ ૧૦૩ મા અધ્યાયમા–શકરધેનુ (શાકરની ગાયનુ) વર્ણન છે વિધિ ઉપર પ્રમાણે છે છતા વિશેષ એ છે કે–કોઇ જગોપર તો ગાયની આખો ખરા મોતીની લગાવીને તે બ્રામ્હણને આપવી "

એજ પ્રમાણે–અધ્યાય ૧૦૪ થી તે ૧૧૨ મા અધ્યાય સુધી-બ્રાહ્મણને ફલાણી વસ્તુ આપવી, અને ફલાણી વસ્તુ આપવી, એમ અનેક પ્રકારના દાન આપવાનુ બતાવીને છેવટે તેના ફલમા સ્વર્ગના સુખજ બતાવી દીધા છે

પરન્તુ આગળ જતા અધ્યાય ૧૧૯ માના શ્લોક ૧૨ થી ૧૮ મા સુધીમા જે ભાવાર્થ છે તે જુવો જે જે ભગવાન વરાહજીને પ્રિય છે તેને હુ લઇશ

ભગવાન વરાહજીને શુ શુ પ્રિય છે ? તે બતાવે છે–હરણનુ માસ, બકરાનુ માસ, શશલાનુ માસ,અને પશુઓનુ માસ, માત્ર પશુઓમા ભેસનુ માસ વર્જ્યુ " પછી લાવક, બટેગ, કપિજલ એ બધા અને બીજા પણ હજારો મારા કર્મમા યોગ્ય છે તે મે કથન કરીને બતાવ્યા છે, માટે મારા કથનનો સાર જાનીને તે પ્રમાણે કર્મ કરે ઇત્યાદિ "

સજ્જનો ? આ પુરાણકારો કેવી અધમ દશામા લઇ જઇને મુકે છે ? લોકોના ધનથી તૃપ્ત ન થતા, બીજા હજારો જીવોના પ્રાણ લેવડાવી પોતે તૃપ્ત થવા માગે છે વિષ્ણુ ભગવાનના અવતારરૂપે વરાહને કલ્પી, તેમને પણ સર્વ જીવોના માસ ભક્ષી બતાવે છે ? આવા પ્રકારના પુરાણકારોના લેખોમા કેટલી યોગ્યતા અને કયા પ્રકારનો ધર્મ ? તેનો વિચાર કરવાને અમારી પાસે પૂરતા શબ્દોજ નથી માટે વાચકોએ પોતાની મેળેજ વિચાર કરી લેવો ઇત્યલ વિસ્તરેણ

" ઇતિ (૧) નાના પ્રકારની ગાયોનુ દાન અને તેના ફલ, ફલનુ વર્ણન વરાહપુરાણ અધ્યાય ૯૯ થી ૧૦૦ મા, ૧૦૧ મા, ૧૦૨ મા, ૧૦૩ મા, ૧૦૪ મા અને ૧૧૨ મા, ૧૧૯ મા તેનો વિચાર ખડ બીજે પ્રકરણ ૮ મુ "

પ્રકરણ ૯ મુ

બ્રાહ્મણાદિકથી પેદા થએલા મનાવી, સર્વ સત્તાનો હક સ્થાપનાર બ્રાહ્મણો

(૧) બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહાદેવે નિર્માણ કરેલા અઢાર હજાર બ્રાહ્મણ.

સ્કંદપુરાણ ત્રીજો બ્રાહ્મખંડ-તેનો બીજો ભાગ અધ્યાય ૫ મો પત્ર ૧૧૩ થી જુઓ

धर्मारण्येषु ये जाता ब्राह्मणाः शुद्धवंशजाः अष्टादशसहस्रा स्र काऽजेशैश्च विनिर्मिता ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—ધર્મારણ્ય ક્ષેત્રમાં જે અઢાર હજાર બ્રાહ્મણો શુદ્ધવંશથી પેદા થએલા છે તે (काऽजेश) ક-બ્રહ્મા, અજ-વિષ્ણુ, અને ઇશ-મહાદેવ એ ત્રણે દેવોએ મલીને વિનિર્માણ કરેલા છે ॥૨॥

એ ત્રણ દેવો કયા કાળમાં ભેગા થએલા અને કયા કાળમા એ અઢાર હજાર બ્રાહ્મણોને નિર્માણ કરેલા હશે ? એટલો વિચાર કરવા જેવો છે

सदाचारा पवित्राश्च ब्राह्मणा ब्रह्मवित्तमा तेषादर्शनमात्रेण मह पापं विमुच्यते ॥३॥

ભાવાર્થ—તે ત્રણે દેવોએ મળીને નિર્માણ કરેલા-બ્રાહ્મણો સદાચાર-વાળા પવિત્ર અને બ્રહ્મજ્ઞાનને જાણવાવાળા છે તેમના દર્શન કરવા માત્રથી પણ લોકજનો મહાપાપથી છુટી જાય છે ॥૩॥

આમા જરા મારા વિચારો-પ્રથમ બ્રહ્માનો, કે વિષ્ણુનો, અથવા મહાદેવ નોજ ખરો પત્તો-નથી વેદોમા, કે નથી પુરાણોમા, તો પછી તે ત્રણે દેવોએ મળી અઢાર હજાર બ્રાહ્મણોને કયે ઠેકાણે બનાવ્યા ? અરે ભાગ્યશાળીઓ ? કિંચિત્ માત્ર પણ જો સત્ય લખ્યુ હોત તો શુ તમારી પૂજ્યતા ઘટી જાતી ? આવુ તદ્દન અયોગ્ય લખતા તમારી કલમ કેવી રીતે ચાલી ? અમારૂ હૃદય તો તેવા અયોગ્ય લેખો જોતા સ્વાભાવિક રીતેજ કપી ઉઠે છે ન જાણે આવા પાડતોના હૃદય કેવી રીતના ઘડાયા હશે ?

---

(૨) સર્વ દેવોના દેવ કોણ ? તો કે બ્રાહ્મણ

શબ્દકોષ શ્લોક ૩૪૬ પૃ ૫૦ મા

दैवाधीन जगत् सर्व मन्त्राधीनाश्च देवता
ते मन्त्रा ब्राह्मणाधीना स्तस्मात् ब्राह्मण दैवतं ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—આ બધુ જગત્ દેવતાઓના આધીનમા (વશમા) છે (વેદોના મુખ્ય દેવો-સૂર્ય, અગ્નિ અને વાયુ એ ત્રણ છે બાકીના ઈંદ્ર, વરૂણ, યમ આદિ બીજા પણ દેવતાઓ છે પુરાણોના મુખ્ય દેવો બ્રમ્હા વિષ્ણુ અને મહાદેવ છે બાકીના ગણેશજી, હનુમાન, લિંગ આદિ છે) અને આ બધુ જગત્ તેમના આધીનમા (વશમા) બતાવેલુ હોય એમ સમજાય છે હવે આ બધા મંત્રાધીન (મત્રના વશમા) બતાવેલા હોય ? અને આ બધા મત્રોની રચના કરવી અને બધાએ દેવતાઓને બોલાવવા તે બધુ બ્રામ્હણોનોના આધીનમા (વશમા) જણાવેલુ હોય ? તે કારણથી બધાએ દેવોના દેવ બ્રામ્હણોને જણાવેલા હશે ? વળી પુરાણોમા ઘણા એક ઠેકાણે એવુ પણ જણાવવામા આવેલુ છે કે પુરાણવાચક બ્રામ્હણની પુજા કરવાથી બ્રમ્હાદિક દેવો પૂજાઇ જાય છે અને સતુષ્ટમાન થઇ જાય છે તે આ શ્લોકના પ્રમાણથી લખાયુ હોય ? વળી બ્રાહ્મણોના રચેલા શાસ્ત્રોમા જે પ્રમાણે લખાયુ હોય તે પ્રમાણે માની લેવુ પણ કોઇએ તર્ક કરવી નહિ કેમકે જે બ્રામ્હણોએ દેવોને વશ કરેલા છે તેમના આગળ બીજા શા હિસાબમા ? જુવો—પુષ્કરજીમા બ્રમ્હાએ બ્રામ્હણોને નમસ્કાર કર્યો ત્યારે બ્રમ્હાને યજ્ઞ કરવાની રજા મળી હતી ? યુધિષ્ઠિરના યજ્ઞમા-કૃષ્ણ ભગવાને બ્રાહ્મણોના પગ ધોયા હતા એમ જણાવેલુ છે અને વળી બ્રાહ્મણોએ શાપ આપીને મહાદેવજીનુ લિન્ગ તોડયુ હતુ તે પણ પ્રસિદ્ધજ છે આવા આવા પ્રકારના બધા લેખો જોતા બ્રામ્હણોની સત્તા આગળ દેવોની સત્તા કાઇજ ન હતી તે પણ આ શ્લોકથી સમજાય છે

---

(૩) સર્વ જીવોમા શ્રેષ્ટમા શ્રેષ્ટ બ્રામ્હણ

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૧લો શ્લોક ૯૫–૯૬ પત્ર ૩૮ (મ મી પૃ ૧૭૪)

" જે બ્રામ્હણના મુખમા બેસીને દેવતાઓ હવ્ય (હોમની વસ્તુઓ) અને પિતરો કવ્ય (શ્રાદ્ધનુ ભોજન) સદા ખાઇ રહ્યા છે તે બ્રામ્હણથી અધિક (મોટો) દુનીયામા બીજો પ્રાણી કોણ છે ? અર્થાત્ તપસ્વી પણ બ્રામ્હણથી મોટો નથી ૯૫ સ્થાવર જીવોમા-જગમ (ચાલતા હાલતા) જીવો શ્રેષ્ટ છે ચાલતા હાલતા જીવોમા બુદ્ધિવાળા જીવો શ્રેષ્ટ છે, અને બુદ્ધિવાળા જીવોમા મનુષ્યો શ્રેષ્ટ છે અને મનુષ્યોમા બ્રામ્હણો શ્રેષ્ટ છે ૯૬.

પુરાણોના કે સ્મૃત્તિઓના લેખકો કદાચ બાહ્ય પ્રવૃત્તિથી જોતા શ્રેષ્ટ દેખાતા હશે પરન્તુ તેમના લેખો જોતા તેમના અન્તરની પ્રવૃત્તિ શ્રેષ્ટ હતી એમ કબૂલ કરતા આપણુ મન જરૂર અટકશે.

---

(૪) બ્રાહ્મણો ઉપર શ્રદ્ધા વગરનો દેશ અપવિત્ર

ભાગવત-સ્કધ ૧૧ મો જુવો—(શ ૪૬૧ પૃ ૭૫)

" બ્રાહ્મણો ઉપર શ્રદ્ધા વગરનો જ દેશ હોય તે અત્યત અપવિત્ર છે. શુ આ સત્ય છે ? પવિત્રતો નામ હિદુસ્તાનજ કે જ્યા અસખ્ય બ્રાહ્મણો નામ ધારી પણ છે શુ આવા વાક્ય સ્વાર્થી ન કહેવાય ? "

---

(૫) ત્રણે લોકનો નાશ કરતા ઋગ્વેદીને પાપ ન લાગે

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૧૧ મો, શ્લોક ૨૬૧ મા (મ મી. પૃ ૧૮૦)

" આ ત્રણે લોકનો નાશ કરે, અને ગમે તેનુ અન્ન ખાય તોપણ ઋગ્વેદને ધારણ કરવાવાળા બ્રાહ્મણને જરાપણ પાપ લાગે નહિ. "

દેવતાઓ હવ્ય લઈને, અને પિતરો કવ્ય લઈને ગુલામ બન્યા તેવા બ્રાહ્મણથીજ બીજો કોઈ મોટો નથી તો પછી ઋગ્વેદના પાઠીથી બીજો કોઇ મોટો શેનો હોય ? જૈન સિદ્ધાત તો એમ કહે છે કે ચાહે સર્વજ્ઞ તીર્થંકર થવાના હોય તો પણ કરેલા કર્મને ભોગવ્યા વિના તો થાયજ નહિ આમા ઉદાહરણ જગ-જાહેર ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીનુ જ બસ છે

---

(૬) ગમે તેવા પાપી બ્રાહ્મણનો દડ કરવો નહિ

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૮ મો શ્લોક ૩૭૯, ૩૮૦, ૩૮૧, (મ. મી. પૃ ૧૭૬)

" બ્રાહ્મણનો પ્રાણાત દડ કરવાનો હોય તો તેનુ માથુ મુડાવી નાખવુ પ્રાણાન્ત દડ બીજી ત્રણ જાતીઓનો થાય પણ બ્રાહ્મણનો દડ તેવો થાય નહિ ૩૭૯ ॥ કદાચ બધાએ પ્રકારથી બ્રાહ્મણ પાપી હોય તોપણ તેને એક ક્ષત

માત્ર પણ ન કરતા તેનુ ધન હોય તે તેણે આપી દઈને રાજા પોતાના દેશથી બહાર કાઢી મૂકે ૩૮૦ ॥ બ્રાહ્મણને મારવાથી અધિક પાપ પૃથ્વી ઉપર બીજુ કોઇ નથી તે કારણથી સંપૂર્ણ પાપોના કરવાવાળા બ્રાહ્મણને પણ મારવાનો વિચાર રાજા મનથી પણ કરે નહિ ૩૮૧ ॥

---

(૭) બ્રાહ્મણ ઉપર કોપ કરવો નહિ, કર્મનાસ્નો નાશ થાય છે

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯ મો શ્લોક ૩૧૩, ૩૧૪ (મ મી પૃ ૧૭૮)

"બ્રાહ્મણથી ગમે તેટલી આપદા થઇ હોય તો પણ રાજા બ્રાહ્મણને કોપ ન કરાવે કેમકે કોપાયમાન થએલો બ્રાહ્મણ બલ અને વાહનની સાથે નાશ કરે છે જુવોકે બ્રાહ્મણના કોપથી—અગ્નિને સર્વભક્ષી, સમુદ્રને અપેય, અને ચન્દ્રમાને ક્ષિણ, થવુ પડયું માટે બ્રાહ્મણને કોપ કરાવી કોણ નાશને પ્રાપ્ત નથી થયો? ૩૧૩, ૩૧૪,

સજ્જનનો? આપણે બ્રાહ્મણોના શાસ્ત્રોને માન આપીને વિચાર કરીએ તો પણ—અગ્નિ, સર્વ ભક્ષી, સમુદ્ર અપેય, અને ચન્દ્રમાની હાનિ વૃદ્ધિ એ બધુ બ્રહ્માદિકનુ કરેલુ માનવુ કે બ્રાહ્મણોનુ? આતો લોકોને ડરાવીને કેવળ સ્વેચ્છાચારે વર્તવાનું જણાવ્યુ હોય એમ જણાય છે બાકી આમા તત્ત્વ શો છે?

---

(૮) પંડિત કે મૂર્ખ બ્રાહ્મણ વિના બીજો કોઇ પૂજ્ય નથી

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯ મો શ્લોક ૩૧૭ થી ૧૯ (મ મી પૃ ૧૭૯)

"શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી સ્થાપન કરેલો કે નહિ સ્થાપન કરેલો પણ અગ્નિ મોટો દેવ છે તે પ્રમાણે પંડિત કે મૂર્ખ, બ્રાહ્મણ દેવતા રૂપનાજ છે તેથી કોઇ પણ પ્રકારથી બ્રાહ્મણની અવજ્ઞા ન કરવી જોઇએ ૩૧૭। તેજસ્વી અગ્નિ મુડદાને બાળતા પણ દૂષિત થતો નથી અને તે અગ્નિ પાછો યજ્ઞમા આવેલી વૃદ્ધિનેજ પામે છે ૩૧૮। તે પ્રમાણે ગમે તેવુ અકાર્ય કરવાવાળો બ્રાહ્મણ તો પણ તે પુજ્યજ છે કારણકે બ્રાહ્મણ છે તે પરમ દેવતા છે ૩૧૯।"

ખરા બ્રહ્મતત્વને પ્રાપ્ત થએલો અકાર્ય કરેજ નહિ અગર કરે તો તે ખરો બ્રાહ્મણજ નહિ. બાકી અકાર્યના યોગથી તો બ્રહ્માને પણ વારવાર શાપિત થવુ પડયુ છે તો પછી નામધારી બ્રાહ્મણ તે કયા હિસાબનો? માટે આ લખાણુજ પક્ષપાતવાળુ યોગ્ય નથી

---

(૯) શ્રુતિ સ્મૃતિથી બહારના મતધારીઓને કાઢી મુકે મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯ મો શ્લોક ૨૨૫ મો (મ. મી. પૃ ૧૭૭)

" દ્યૂત, (જુવા) આદિ ખેલવાવાળા, કિતવ (ધુત્ત), નર્ત્તક, અને ગાવાવાળા, પાખંડીઆ વેદના વિરોધીઓ, વિકર્મ સ્થિત એટલે-શ્રુતિ સ્મૃતિથી બહારના વ્રતોને ધરવાવાળા, મદિરાના પીવાવાળા, એ સઘળાઓને રાજા પોતાના નગરમાંથી બહાર કાઢી મુકે ૨૨૫

આમાં બે બોલ-જો આપણે દેવી ભાગવતના ૧૮ મા અધ્યાયવાળા શુકદેવજીના કથનનો વિચાર કરીએ ત્યારે તો-જીવ હિંસા, મદિરાપાન, જુઆ ખેલવાદિક વેદાદિકની શ્રુતિઓથી ગરૂ થતુ જણાય છે, તો પછી તેની પ્રવૃત્તિઓના વિરોધીઓને વેદાદિકના વિરોધીઓ કેવીરીતે ગણવા ? અમારૂ માનવુ એ છે કે-શ્રુતિ સ્મૃતિમા લખાએલા હિંસાદિક પાપોથી છુટી બીજાઓને છોડાવનાગઓ શ્રુતિ સ્મૃતિના વિરોધીઓજ નથી માત્ર જે વેદનો આશ્રય બતાવી અનીતિમા ચાલી બીજાઓને ચલાવનારા છે તેમનેજ શ્રુતિ સ્મૃતિના વિરોધીઓ ગણીએ તો તે અયોગ્ય ન ગણાય ?

બ્રમ્હાદિકથી પેદા થએલા મનાવી સર્વ સત્તાનો હક સ્થાપનારા બ્રામ્હણોનો કલમો ૯ થી વિચાર—

(૧) બ્રમ્હા, વિષ્ણુ અને મહાદેવે નિર્માણ કરેલા અઢાર હજાર બ્રામ્હણો, ૨૬૬ પુ ૦

(૨) સર્વ દેવોના દેવ કોણ ? તો કે બ્રામ્હણ, શ ૦ ૩૪૬

(૩) સર્વ જીવોમા શ્રેષ્ટમા શ્રેષ્ટ બ્રામ્હણ મનુ ૦

(૪) બ્રામ્હણો ઉપર શ્રદ્ધા વગરનો દેશ અપવિત્ર, ભાગ ૦

(૫) ત્રણે લોકનો નાશ કરતા છતાં વેદીને પાપ ન લાગે, મનુ ૦

(૬) ગમે તેવા પાપી બ્રામ્હણનો પ્રાણાંત દંડ કરવો નહિ, મનુ ૦

(૭) બ્રામ્હણ ઉપર કોપ કરવો નહિ, કરનારનો નાશ થાય છે, મનુ ૦

(૮) પંડિત કે મૂર્ખ બ્રામ્હણ વિના બીજો કોઈ પૂજ્ય નથી, મનુ ૦

(૯) શ્રુતિ સ્મૃતિથી બહારના મતધારીઓને કાઢી મૂકે, મનુ ૦

બ્રામ્હણ સત્તાના સબંધની કલમો નવના વિચારોનુ ખંડ બીજે પ્રકરણ ૯ મુ ॥ સંપૂર્ણ

પ્રકરણ ૧૦ મું.

(૧) પુરાણના સાભલનારને–યમે પૂજી બ્રહ્મલોકમા પુહચાડયો.

શિવપુરાણ ધર્મસહિતા અધ્યાય ૨૩ મો શ્લોક ૪૪થી (મ મી પૃ ૬૭)

" એક મનુષ્ય પુરાણીની પાસે ધર્મ સાભળવાને આવ્યો પછી શ્રદ્ધા ભક્તિથી પુરાણીને પ્રદક્ષિણા દઇને એક માસા સોનુ આપ્યુ રસ પાત્રના દાનથી વિમાનમા બેસીને ધર્મ રાજાની સભામા ગયો ધર્મ રાજાએ તેનુ પૂજન કરીને બ્રહ્મલોકમા મોકલ્યો, અને દેવર્ષિ સન કુમારને કહ્યુ કે–જેને શ્રદ્ધા ભક્તિથી પુરાણના વાચવાવાળાની પૂજા કરી તેને–બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ એ ત્રણે દેવને પૂજ્યા અને જે શ્રાદ્ધમા ઉત્તમ ભક્ત ભોજનથી પૂજે છે તેનાથી તો હુ પદર વર્ષ સુધી પૂજિત રહુ છુ, અને જે સત્કારથી ભોજન કરાવે છે તેનાથી તો હુ બસો વર્ષ સુધી તૃપ્તિ પામુ છુ, એટલુજ નહિ પણ સપૂર્ણ દેવતાઓ અને સર્વ ઇદ્રો પણ પ્રીતિવાળાજ થઇ જાય છે હે મુનિશ્રેષ્ટ ! કથાનો કહેવાવાળો તે સાક્ષાત્ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ એ ત્રણે દેવોના સ્વરૂપ વાળોજ હોય છે ? તેથી તેની પ્રસન્નતાથી બધા દેવો પ્રસન્ન થઇ જાય છે તેમા કોઇપણ પ્રકારનો સદેહજ નથી ? ઇત્યાદિ "

આમા જરા વિચાર–" એક માસા સોનુ પુરાણીને મળ્યુ તો તે ઠીક, પણ વિમાન આવ્યુ તે શુ પુરાણીની ચિઠ્ઠી જવાથી ? કદાચ વિમાનમા બેસતા પુરાણીએ જોયો હોય ? પણ ધર્મરાજાએ પૂજી બ્રહ્મલોકમા મોકલ્યો તે અને પછી સનત્કુમારના સાથની વાતો પુરાણીએ કેવી રીતે જાણી ? કેમકે અતીંદ્રિય વસ્તુનુ જ્ઞાન તો બ્રહ્માદિક દેવોને પણ ન હતુ, તો પછી પુરાણીને ક્યાથી ? માટે આ બધુ વિચારી જોતા જરૂર કેઇ ચાલતા સર્વજ્ઞના ધર્મથી વિપરીત પડિત માનીઓએ અસત્ કલ્પનાઓ કરી આ પુરાણ ધર્મ ઉભો કર્યો હોય ? ધર્મના બહાને પુરાણીઓ મોજમજાહ ઉડાવે અને ધર્મરાજાને વગર પૈસે લોકોની ઠાઠમાઠ કરવી પડે ? એટલુજ નહિ પણ બસે બે વર્ષ સુધી ખાધા પીધા વગર ઓઇયા કરીનેજ બેસી રહેવુ પડે ? આવા લેખો શુ જ્ઞાનીઓના છે ? આગળતો વાચકો જે વિચાર કરે તે ખરા ?

(૨) આગળ પાછળની દશ પેઢીને તારનાર પુરાણિક ગુરૂ

શિવપુરાણ ધર્મસહિતા અધ્યાય ૨૭ મો શ્લોક ૫૦ થી (મ
મી પૃ ૬૪)

બધાએ લોકોને બોધ કરવાવાળો તે ગુરૂ હોય છે તેથી તે પૂજ્યનો પણ પૂજ્ય છે, તેમા પણ પુરાણોનો જાણવાવાળો તે સર્વ પાત્રોમા શ્રેષ્ઠ છે (૫૦) નરકાદિકમા પડતા જીવોને ધારણ કરે છે તેથી તે પાત્ર છે-તેમને ધન, ધાન્ય, સોનુ, નાના પ્રકારના વસ્ત્રો આપે છે તે પરમગતિમા જાય છે અને ગાય, રથ, ભેંસ, હાથીઓ ઘોડાઓ જે શ્રેષ્ટ બ્રાહ્મણને આપે છે તેના પુણ્યનુ ફળ સાભળો અક્ષય અને સપૂર્ણ કામનાઓને પ્રાપ્ત કરી અશ્વમેધ યજ્ઞના ફળને મેળવે છે ૫૧। ૫૨। ૫૩। અને જે ખેડેલી, અથવા ફળવાળી પૃથ્વીનુ દાન કરે છે તે પોતાના પૂર્વના દશવશ અને આગળના દશ વશને સસાર સમુદ્રથી તારે છે (૫૪)"

આમા અમારા બે બોલ-સસાર સમુદ્રથી તારનાર ગુરૂ હોય છે પણ તે ત્યાગવૃત્તિવાળો હોય તોજ તારી શકે છે બાકી પુરાણોનો જાણ લોભી ગુરૂ તારી શકે નહિ કારણ પ્રથમ તો પુરાણોના વિષયોજ વિશ્વાસને પાત્ર નથી, તો પછી તેના સભળાવનાર વિશ્વાસના પાત્ર કેવી રીતે ? જુવો અમારો આ બધો પૂર્વનો લેખ આમા સત્યતા કેટલી છે ?

વળી વિચારવાનુ કે-આગળના દશવશને તારનારમાની લઇએ પરન્તુ પાછળના દશ વશને તારનાર પુરાણિક ગુર કેવી રીતે ?॥

---

(૩) અતકપુત્રને લઇ જનાર યમ બ્રાહ્મણના શાપથી નિ પુત્રીઓ
સ્કદપુરાણ ખડ છઠ્ઠો અધ્યાય ૧૩૯ મો પત્ર ૧૫૫ થી શ્લોક ૬૪ નો કિચિત સાર—

"એક ઉપાધ્યાયને વૃદ્ધપણે પુત્ર થયો પાચમે વર્ષ મરણ પામ્યો પોતાના પુત્રને ધર્મરાજાના ઘરમાં જોયો પછી તે બ્રાહ્મણે યમ રાજાને શાપ આપ્યો કે-તે, મને અપુત્રીયો કર્યો, જા તૂ પણ તે વિનાનોજ થઇશ યમે બ્રહ્માને કહ્યુ કે-હુ તમારો અધિકાર નાખીશ નહિ પહેલે માડવ્યના શાપથી હુ શુદ્ર થયો અને આ વખતે પુત્ર વિનાનો થયો

બ્રમ્હાને ઈંદ્રે કહ્યુ–આમા યમનો શો વાક ? બ્રમ્હા રાક થઇને બોલ્યા કે બ્રમ્હ શાપ માગથી ન ફેરવાય ? પછી બ્રમ્હાએ–રોગોને બોલાવીને કહ્યુ કે યમ મોકલે ત્યા તમારે જવુ યમને કહ્યુ કે ગતાયુની પાસે રોગોને મોકલવા એટલે હે યમ ! તમારે માથે અપવાદ ચઢશે નહિ યમે રોગોને કહ્યું કે–ચિત્ર-ગુપ્તને પુછીને તમારે પૃથ્વી ઉપર જવુ ! પણ હાટકેશ્વરમા જવુ નહિ યમ બ્રાહ્મણ રૂપે તે પુત્રને લઇને હાટકેશ્વરમા ગયો, જીવતા પુત્રને જોઇને બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે જ્યાથી કોઇ પાછુ આવતુ નથી ત્યાથી તૂ કેવી રીતે આવ્યો ? અને આ બ્રામ્હણ કોણ છે ? પુત્રે કહ્યુ કે–આ યમ રાજા છે, તેને શાપથી મુક્ત કરો ! પછી બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે–દ ખથી નીકળેલુ વચન જુઠુ નહિ થાય, તેથી દેવયોનિમા પુત્ર નહિ થાય–મનુષ્યમા થશે ઇત્યાદિ ”

આ ૨૬૬ પુ૦ લેખને જરા વિચારીએ–મરણ પામેલા પોતાના પુત્રને ધર્મરાજાના ઘરમા બ્રામ્ણે જોયો તો તે કયા સ્વરૂપથી જોયેલો માનવો ? તે બ્રાહ્મણે યમરાજાને અપુત્રીયાનો શાપ આપ્યો યમે બ્રમ્હાને કહ્યુ કે હુ તમારા અધિકારથી માડવ્યના શાપથી શુદ્ર થયો અને આ વખતે પુત્ર વિનાનો થયો ઈંદ્રે બ્રમ્હાને કહ્યુ યમનો શો વાક ? બ્રમ્હા રાક થઇને બોલ્યા કે–બ્રમ્હશાપ માગથી ન ફેરવાય આ બધી વાતોમા ખરી વાત કયી ? છેવટે યમ પુત્રને પાછો સોપી શાપ મુક્ત થવા તે બ્રામ્હણ પાસે આવ્યો બ્રામ્હણે પોતાના પુત્રને પાછો લઇને યમને કહ્યુ કે–તને દેવયોનિમા પુત્ર નહિ થાય પણ મનુષ્યયોનિમા થશે એ કયા જ્ઞાનથી કહીને બતાવ્યુ માનવુ?
અને આ બધી વાતોમા કઇ વાતને સત્ય માનવી ?

---

(૪) બ્રામ્હણોના નમસ્કારથી સૂર્યનો પ્રકાશ અને ક્રોધથી જગત ભસ્મ

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૧૩૯ બ્રામ્હણોના નમસ્કારને લીધે સૂર્ય પ્રકાશે છે એમ વનપર્વમા કહ્યુ છે અને તે ક્રોધાયમાન થાય તો સવ જગત ભસ્મ કરી નાખે એવુ અનુશાસન પર્વમા કહ્યુ છે

આમા પણ જરા વિચારવાનુ કે–બ્રામ્હણે યમ રાજાને શાપ આપી નિપુત્રીઓ કરી નાખ્યો ત્યારે બ્રમ્હાએ રાકડાપણુ બતાવ્યુ પણ યત્ કિંચિત્ ન્યાય કરવા સમર્થ ન થયા બ્રામ્હણોના આગળથી બ્રમ્હાની સત્તા કયા ચાલી જતી હશે ? અરે ! યમ રાજા પણ ડર્યો અને પુત્રને પાછો સોપી શાપથી મુક્ત

થવાને તેની પાસે આવ્યો તો પછી કોપાયમાન થએલો બ્રાહ્મણ બધા જગતને ભસ્મ કરી નાખે તો તે વખતે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ એ ત્રણે દેવો મોટામા મોટા હોવા છતા આમાનો કયો દેવ આ દુનિયાની રક્ષા કરી શકે તેવો છે ? જ્યારે બ્રહ્માદિક દેવો એક બ્રાહ્મણ માત્રથી નિ સત્વ થઇ બેસે ત્યારે બીજા પક્ષપાત રહિત દેવોના શરણે જવાનુ અમારે રહે કે નહિ ?

પક્ષપાતી દેવોને અમો દૂરથીજ નમસ્કાર કરવાના ?

ઇતિ બ્રાહ્મણોની સત્તાના સબધે ફરીથી કલમો ચારનો વિચાર—

(૧) પુરાણ સાભળનારને યમે પણ પૂજીને બ્રહ્મલોકમાં પુહચતો કર્યો, શિવ પુ ।

(૨) આગળ પાછળની દશ પેઢીને તારનાર પુરાણિક ગુરૂ, શિવ પુ ।

(૩) મૃતકપુત્રને લઇ જનાર યમ, બ્રાહ્મણના શાપથી નિ પુત્રીયો થયો શિવ પુ ।

(૪) બ્રાહ્મણોના નમસ્કારથી સૂર્યનો પ્રકાશ અને તેના ક્રોધથી જગત ભસ્મ, અનુશાસન પર્વ ।

એમ ફરીથી બ્રાહ્મણોની સત્તાના સબધે કલમો ચારનો વિચાર ખડ બીજે પ્રકરણ ૧૦ મુ ॥

કલમ ૧૦ થી આશ્ચર્યક જનક પુરાણકારોની વાતો.

પ્રકરણ ૧૧ મુ

(૧) સૂર્યની સ્ત્રી ઘોડી થઇ, સૂર્ય ઘોડો થઇ પાછળ ગયા

(શ ૬૯ થી ૭૧ પૃ ૧૦ મુ) ભાગવત અને માર્કંડેય

" સૂર્યની સ્ત્રીએ-છાયારૂપ સ્ત્રીને ઘરમા રાખી પોતે ઘોડી બનીને વનમા ગઇ શુ આ સભવિત છે ? (૬૯)

જ્યારે સૂર્યને ખબર પડી કે મારી સ્ત્રી ઘોડી થઇ ગઇ છે તેથી પોતે ઘોડો થઇ ગયા શુ આ સભવિત છે ? જો સભવિત હોય તો પૌરાણિકોના ઘરમા તે વખતે શાનો પ્રકાશ થયો હશે ? (૭૦)

પુન ' તેજ ઘોડા ઘોડીથી અશ્વિની કુમારની ઉત્પત્તિ થવી શુ અસંભવિત છે ? (૭૧)

માર્કંડેય પુરાણ અધ્યાય ૭૫ મો પત્ર ૧૯૯ મા (મ ભી પૃ ૯૫)

" સૂર્યની સ્ત્રી-ઘોડીનુ રૂપ ધરીને તપસ્યા કરવાને ગઇ સૂર્યે-ઘોડાનુ રૂપ ધરીને ભોગ કરવાની ઇચ્છા કરી ઘોડીએ પરપુરૂષ જાણી મુખ સામુ કર્યું એટલે મુખથી ત્રણ પુત્રો પેદા થયા તેમાનો એક ઘોડે ચઢેલો, હાથમા ઢાલ-તરવાર તથા બાણતૃણ સાથે જન્મ્યો "

પહેલાના બે અશ્વિન કુમારો વેદમૂલક ઠરાવવા ' નાસ્ત્યૌ ' શ્રુતિ ઋગમા દાખલ કરી અર્થમા ભેદ પડતા ચાસ્કાચાર્યે નાસિકાથી ઉત્પન્નનો અર્થ કર્યો

આ માર્કંડેયે ત્રિજો હથીયાર બાંધ વધ્યો એની સેકડો શ્રુતિઓ વેદોમા પાછળથી દાખલ થએલી નજરે પડે છે

---

(૫) મત્સ્યધૃતિનુ વીર્ય, તેના સરથી બે ભાગ, જેના કૃપ-કૃપી

વિષ્ણુપુરાણ અશ ૪ થો. અધ્યાય. ૧૯ મો. પત્ર ૩૭ મુ (મ ભી ૧૭૦)

" અપ્સરાઓને જોવાથી મત્સ્યધૃતિનુ વીર્ય નીકળીને એક સરના ઉપર પડવાથી તેના બે ભાગ થઇ ગયા તેથી એક તરફ છોકરો અને બીજી તરફ છોકરી પેદા થઇ ગયા ત્યા શીકાર કરવાને આવેલા શતધનુ રાજાને દયા ઉત્પન્ન થવાથી તે બન્નેને પોતાના ઘરમા લઇ જઇને-' કૃપ, અને કૃપી ' નામ રાખ્યુ જે કૃપી હતી તે દ્રોણાચાર્યની સ્ત્રી થઇ. તેણીએ અશ્વત્થામા નામનો પુત્ર પેદા કર્યો ઇત્યાદિ "

સજ્જનો ! પુરાણકારોએ-બ્રહ્માદિક દેવોના માટે તેમજ મોટા મોટા ઋષિઓના સબધે તદ્દન અયોગ્ય અને અનુચિત વાતો જે લખીને બતાવી છે તે આપણાથી કબુલ રાખી શકાય તેવી છે ? અમારા વિચાર પ્રમાણે તો જરૂર કોઇ ચાલતા સત્ય ધર્મથી વિપરીત થઇને કેટલુક કલ્પિત ઉભુ કર્યુ હોય એમ લાગે છે આગે તો વાચકોની ધ્યાનમા આવે તે ખરૂ

---

(૬) દ્રૌપદીએ એક વર માગ્યો મહાદેવે પાચ આપ્યા

મહાભારત   (શ ૩૯૩ પૃ ૫૭)

દ્રૌપદીએ મહાદેવજી પાસે એક પતિ માગવો છતા પચપતિનુ વરદાન આપ્યુ ભગવાન કેટલા ઉદાર " બ્રહ્માદિક ત્રણે દેવો આપસ આપસમા તો ઘણી

વખતે લડયા અને દેવ દૈત્યોને લડાવી માર્યા અને જગો જગોપર વર આપવામાં કેટલા બધા ઉદાર થઇ પડયા આવા લેખોમાં સત્યપણું કયે ઠેકાણેથી શોધવું

(૭) પુરૂષની સ્ત્રી બની, પાછી તેજ સ્ત્રી, પુરૂષ ભાગવત
(અ ૭૨–૭૩ મી)

'વવસ્વત મનુની ઇલા નામે કન્યા, સ્ત્રી મટી પુરૂષ થઇ ગઇ શું સૃષ્ટિ નિયમ વિરૂદ્ધ થઇ શકે? કે જેનું પાછળથી—સુદ્યુમ્ન નામ રાખવામાં આવ્યું હતું (૭૨) પુનઃ સુદ્યુમ્નને પુરૂષ મટી સ્ત્રી થઇ જવું શું સૃષ્ટિ ક્રમ વિરૂદ્ધ નથી? (૭૩)

(૮) રામના પેટમાં પેશી કાકભુશુંડે જગત જોયું
રામાયણ (બાલકાંડ) (શ ૧૦૫ પૃ ૧૪

" શું કાગભુશુંડનું રામચંદ્રના પેટમાં પેસીને સંપૂર્ણ લોક લોકાન્તર જોવા અને ઘણા દીન પર્યંત પેટમાંજ ભ્રમણ કરવું શું સંભવિત છે કે?"

આ કાકભુશુંડની કથા અમોએ રામનો ઇતિહાસ લખતા કેટલાક વિસ્તારથી આપેલી છે તે જુવો અને વિચાર કરો કે જેથી સત્યાસત્યની ખબર પડે

(૯) બ્રહ્માથી ઇકોતેરમી (૭૧) પેઢીએ રામ શ ૧૯ મી પૃ ૩
જ્યારે વાલ્મીકિ રામાયણના અયોધ્યા કાંડના લેખાનુસાર—રામચંદ્ર બ્રહ્માની ઇકોતરમી પેઢીએ છે તો પૌરાણીઓ ક્યા કરીને બતાવશે કે રામચંદ્ર કયા ત્રેતામાં થયા? અને જ્યારથી સૃષ્ટિ થઇ ત્યારથી આઠમો મન્વંતર હોવ છે કે જેમાં આસરે ૫૦૦ વાર ત્રેતાયુગ આવી ચુકયા તો કયા ત્રેતામાં રામચંદ્ર થયા?"

(૧૦) પરશુરામાવતારે માતાને મારી તે ધર્મ કે અધર્મ?
રામાયણ બાલકાંડ (શ ૧૮ મી પૃ ૩)

" પરશુરામાવતારે પોતાની માતાને મારી નાખી આ ધર્મ કે અધર્મ જે આવા કામ કરે તે શું ઇશ્વર કહી શકાય?"

આ પરશુરામ અને રામ એ બન્ને અવતારો એકજ વિષ્ણુના સાથમાં થએલા છે છતાં એક એકને જોઇ મૂઢ જેવા બની ઓળખી શકયા નહિ એ કેટલું બધું આશ્ચર્ય? એટલુંજ નહિ પણ એક એકને મારવા તૈયાર થઇ ગયા

આ લેખ અમારો ખાસ વિચારવા જેવો છે તે જોઇ સત્યાસત્યનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

॥ ઇતિ-(૧) સ્ત્રી ઘોડી, સૂર્ય ઘોડા થઇ પાછળ વનમા ગયા ત્યા બે અશ્વિની કુમારોની ઉત્પત્તિ, ભાગવતે૦ માર્કંડેયે ઘોડા ઘોડીના મુખના મેલાપથી બન્ને પુત્રો તેમા એક હથીઆર બધ ઘોડેસ્વાર '૧

(૨) ગુરૂની સ્ત્રી સાથે—ચન્દ્રે કરેલો ભોગ, પુત્ર થતા બન્નેમા ઝઘડો

(૩) ગૌતમની સ્ત્રી સાથે ઇંદ્રે કરેલો ભોગ, રામાયણ ૦૧

(૪) પૃથ્વીરૂપી ગાયનુ ત્રણ જણે ત્રણ વખતે દોહન કર્યું ભાગ ૦૧

(૫) સત્યધૃતિનુ વીર્ય, તેના સરથી બે ભાગ, તેના કૃપ, કૃપી, વિષ્ણુ પુ૦

(૬) દ્રૌપદીએ એક વર માગ્યો, મહાદેવે પાચ આપ્યા, ભારત ૦૧

(૭) સ્ત્રીનો પુરૂષ થયા પછી તેજ સ્ત્રી થઇ, ભાગ ૦૧

(૮) રામના પેટમા પેસી કાકભુશુંડે જગત જોયુ રામાયણ ૦૧

(૯) બ્રહ્મા ની ૭૧ મી પેઢીએ રામ થયા, રામાયણ ૦૧

(૧૦) પરશુરામે માતાને મારી તે ધર્મ કે અધર્મ ? રામા ૦૧

એમ આશ્ચર્યજનક પુરાણકારોની દશ કલમના વિચારોનુ—ખડ બીજે પ્રકરણ. ૧૧ મુ ૦॥

પ્રકરણ ૧૨ મું.

(૧૧) ઇદ્રને મારવા પૃથુના પુત્રને અત્રિની આજ્ઞા

શકાકોષ શકા ૪૪૫ પૃ ૭૦|મુ (ભાગવત)

" અત્રિ ઋષિએ ઇદ્ર (કે જે દેવતાઓનો રાજા મનાય છે તે) ને મારી નાખવા પૃથુના પુત્રને આજ્ઞા કરી શુ આ સત્ય છે ? "

---

(૧૨) એક તુબડીથી સાઠ હજાર પુત્રો પેદા થયા

રામાયણ અને ભાગવત-(શ ૩૭ પૃ ૧ લુ) એક તુબડીથી સાઠ હજાર પુત્રોનુ પેદા થવુ શુ સભવિત થઇ શકે છે ?

---

(૧૩) વળી–કાશ્યપની દીકરીઓથી–હાથી ઘોડાદિ પેદા થયા

રામાયણ અને ભાગવતમા જુવો– (શ ૪૧ મી પૃ ૬ મા)

કાશ્યપની દીકરીઓથી– હાથી, ઘોડા, ઉટ, વાઘ, ગરૂડ, પશુ, પક્ષી, સાપ, વૃક્ષ, પુલ, ફેલ, ઉત્પ ન થયા શુ સભવ છે ? ”

---

(૧૪) વળી જુઓ–ગાયનુ દોહન કરતા હાથી, ઘોડા, મકાનાદિક નિકળ્યા–નૃસિંહપુરાણ અધ્યાય ૪૬ મો (શ ૩૯૯ પૃ ૫૪)

" એક મુનિએ પોતાની ગાયને દોહી તો તેમાથી વિવિધ પ્રકારના હાથીઓ, ઘોડાઓન રહેવાના અને મનુષ્યોના રહેવાના મકાન, રાજાઓને યોગ્ય બહુ જાતના વસ્ત્રઆદિ નીકળ્યાં શુ સભવિત છે કે ? ”

---

(૧૫) વળી જુવો–મહાદેવે અજનીના કાનમા વીર્ય ફુકયુ હનુમાન પેદા થયા–ભાગવત (શ ૯૧. પૃ ૧૩)

" મહાદેવે અજનીના કાનમા વીર્યનુ ફુકવુ અને તેથી હનુમાનનુ પેદા થવુ શુ આવી ક્રીયસુકી પણ મહાદેવ જાણતા હતા કે ?

---

(૧૬) વળી જુવો પુત્રનુ બલિદાન ન આપવાથી હરિશ્ચદ્ર જલોદરી થયા —ભાગવત—(શ ૬૪ પૃ ૧૦)

" હરિશ્ચદ્રે પ્રથમ પુત્રનુ બલીદાન આપવાનુ કહેવુ પુન બલીદાન ન આપવાથી જલોદરથી ગ્રસીત થવુ શુ સભવીત છે કે ?

---

(૧૭) વળી જુવો જમીનના ઘડામાથી સીતાજી નીકળ્યા રામાયણ (શ ૩૨ પૃ ૫)

" પૃથ્વીને ખેડતા તેની અદર એક ઘડામાથી સીતાજીનુ નીકળવુ શુ માનવા લાયક છે ? ”

---

(૧૮) વળી જુવો–પાર્વતી–પહાડથી પેદા થયા
ભાગવત–(શ ૩૧ પૃ ૫)

" પાર્વતીજીનુ પહાડથી પેદા થવુ શુ સભવિત છે ? "

---

(૧૯) વળી જુઓ–નારદથી ૬૦ પુત્રો થયા.
ભાગવત–(શ ૪૬ પૃ ૭)

" નારદનુ સ્ત્રીરૂપમા ફરી જવુ અને તે પછી તેમને ૬૦ પુત્ર પેદા થવા શુ આ વાત સભવિત છે ? "

---

(૨૦) વળી જુઓ–યમરાજાથી તલની ઉત્પત્તિ, આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૫૧૮ મા–" તલની ઉત્પત્તિના સબધી એક કથા છે તે ઉપરથી તે યમરાજાની તપશ્ચર્યને લીધે પેદા થયા એવુ દેખાય છે તેથીજ યમ પ્રીત્યર્થે બધા કાર્યમા શ્રેષ્ટ ગણવામા આવે છે "

---

(૨૧) વળી જુઓ–પુરાણોના અસ્તિત્વમા ખરા ધર્મનો લોપ એજ ગ્રથકાર પૃ ૪૩૨ મા લખે છે કે –

" પૌરાણિક કાળમા અનેક ધર્મ ગ્રથ અસ્તિત્વમા આવ્યા, તેનુ પરિણામ એ આવ્યુ કે લોકોમા ખરા જ્ઞાનનો લોપ થયો અને સ્વાર્થી લોકોએ તીર્થ મહાત્મ્ય, મેત્ર મહાત્મ્ય, ધર્મ વિધિ, ઉપપુરાણાત્મક કથાઓ વગેરે ઉત્પન્ન કરીને લોકોને અધમ દશામા લાવી મુકયા. "

આમા થોડો વિચાર–ખરો ધર્મ એક બાજુ ઉપર તટસ્થરૂપે વિદ્યમાન છે નષ્ટ નથી થયો તેના નિર્ણય કરવાવાળા સુજ્ઞ પડિતો સામાન્યરૂપે પ્રકાશમા મુકી રહ્યા છે અલ્પજ્ઞો સમજી શકતા નથી સ્વચ્છદી સ્વાર્થી લોકો જોવા જાણવા છતા ઢાક પીછોડા કરી રહ્યા છે તેમના કર્મની વિચિત્રતા સિવાય નોબીજો શો વિચાર કરવો ? તેથી પણ હલકા વિચારના નાસ્તિક જેવા સત્યધર્મને દૂષિત કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે જીવોના કર્મની ગતિ ઘણા પ્રકારની હોય છે

---

(૩) દેવોને પુરાણ કથાથી સતોષ, તેવો યજ્ઞોથી નથી શિવપુરાણ ધર્મસહિતા, અધ્યાય ૨૮ મો શ્લો ૫૫ થી ૬૧ (મ મી પૃ ૬૫)

" દેવતાઓ—બલિ, પુષ્પની પુજા યુક્ત પુરાણાદિક પુસ્તકના વાચનથી જેવી રીતે સતોષ પામે છે તેવી રીતે નાટકના જેવા યજ્ઞોથી સતોષ પામતા નથી માટે વિષ્ણુના કે શિવના મદિરમા અથવા સૂર્યના મદિરમા જે પુરાણોની કથા વચાવે છે તે સર્વ કામનાઓને પ્રાપ્ત થઇ પછી સૂર્ય લોકને ભેદી બ્રહ્મલોકમા જાય છે ત્યા સેકડો કલ્પતક રહી પછી ભૂતળમા આવી રાજા થાય છે અને હજારો અશ્વમેધ યજ્ઞોથી જે ફળ મળે છે તેટલુજ ફળ—મહાભારત, અઢાર પુરાણ, વિષયના ગ્રથોને વચાવવાથી મેળવે છે માટે ગમે તે પ્રકારથી પણ પુરાણાદિક ગ્રથોને વચાવવાજ કેમકે તે પુરાણાદિકના ગ્રથોને વચાવવાથી જે ટલી પ્રીતી મહાદેવજીને અને દેવતાઓને થાય છે તેટલી પ્રીતિ બીજી કોઇ પણ વસ્તુથી થતી નથી માટે પુરાણાદિકની કથા અવશ્ય વચાવવી ઇત્યાદિ "

આમા માગ બે બોલ—નાટકીયાના તમાસા જેવા યજ્ઞો છે ત્યારે પુરાણોમાં કયા પ્રકારની વિશેષતા ? તેમાનુ લખાણ જોતા—કામદેવસ્વરૂપ નાટકીયાએ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ એ ત્રણે દેવોને નચાવી દુનીયાની સામાન્ય નીતિમા પણ રહેવા દીધા નથી તે પુરાણોના સાભળવાથી સૂર્યલોક ભેદી બ્રહ્મલોક સુધી કેવી રીતે પુહચવાના ? વળી ત્યા સેકડો કલ્પ રહીને પછી ભૂતળમા રાજા થવાના તે જાણવાનુ જ્ઞાન નતો બ્રહ્માદિકમા હતુ તેમજ ન તો લેખને થએલુ જણાય છે જેથી આ લેખ લોકોના કલ્યાણ માટે થએલો હોય એમ જણાતુ નથી માટે માટે વિચાર કરીને જુવો

॥ ઇતિ— ॥ (૧) વેદની આજ્ઞા તે ધર્મ, બાકીનો અધર્મ ભાગવતે । (૨) ધર્મના માટે પુરાણો કે અધર્મના માટે જુવો મત્સ્ય । (૩) દેવોને પુરાણ કથાથી સતોષ, તેવો યજ્ઞોથી નથી શિવ પુ, ।

એમ કવમ ત્રણના વિચારનુ—ખડ બીજે પ્રકરણ ૧૩ મુ ॥

પ્રકરણ ૧૪ મું

(૧) વળી જુઓ—ભક્તિની સેવા કરવા નદીઓ આવી, ભાગવત મહાત્મ્ય (શ્ર—૩૮૦ પૃ ૫૫)॥

' ભક્તિ નામની સ્ત્રી કહે છે કે-યમુના, ગગા આદિ નદીઓ સ્ત્રીરૂપ વર્ગને માગી તકેનાતમા આવી શુ સભવિત છે ?"

---

(૨) વળી જુઓ—ભાગવત ન સાભળે તે ચડાળ

ભાગવત મહાત્મ્ય (શ્ર-૩૮૫ મી પૃ ૫૬)

' મનુષ્યનો જન્મ લઇ જે ભાગવત ન સાભળે તેને ચડાળ સમજવો જોઇએ."

---

(૩) વળી જુઓ—ભક્તિ જ્ઞાનાદિક નાચ્યા

ભાગવત મહાત્મ્ય (શ્ર ૪૨૦ થી પૃ ૬૩)

" ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ ત્રણે નટની પેઠે નાચવા લાગ્યા " ખુબ કરી ! ભક્તિ, જ્ઞાન અને વરાગ્યના પણ શરીર છે કે ? આમાર પૌરાણિઓ સાક્ષાત્ ઇશ્વરને નચાવે તો ભક્તિ વગેરેને નચાવે તેમા શુ વિશેષ ! અને પછી આમાન ભોળા ભાઇઓને આગળીના ટેરવા ઉપર નચાવે તેમા શુ આશ્ચર્ય છે ?"

---

(૪) વળી જુઓ-પાપીઓ ક્રોધીઓ સપ્તાહથી પવિત્ર

ભાગવત મહાત્મ્ય (શ્ર ૪૦૮ મી પૃ ૬૨)

" જે માણુસો સર્વદા પાપ કરનારા, મહા દુરાચારમા લાગેલા, કુમાર્ગે જનારા, ક્રોધરૂપ અગ્નિથી બળેલા, કુટિલ અને કામી હોય તેઓ પણ કલિયુગમા સપ્તાહરૂપી યજ્ઞથી પવિત્ર થાય છે " શુ આ સત્ય છે કે ? જ્યારે ભાગવતની કથા શ્રવણથી દરેક જાતના પાપ મટીને મોક્ષ પણ મળે છે તો પાપ કરવા ને ભાગવત સાભળવુ ! બસ બેડો પાર ! શુ આવા વાક્ય પાપકર્મ કરવાને ઉત્તેજન નથી આપતા કે ?"

---

(૫) ભાગવતની કથાનો આરભ કૃષ્ણના ગયા પછી

પા ૪૨૧ મી પૃ ૬૩ મુ ભાગવત મહાત્મ્ય—

" ભાગવતની કથા પહેલવેલી શુકદેવે પરીક્ષિતને કહી અને તે કથાનો આરભ શ્રી કૃષ્ણના પધારી ગયા પછી કલિયુગમા ત્રીશ કરતા કઇક વધારે

7

વર્ષ થયા હતા ત્યારે ભાદરવા માસની નોમથી શુકદેવજીએ કથાનો આરંભ કર્યો હતો. ઇત્યાદિ

(૬) યવનોની ચઢાઇ પછીનુ ભાગવત કૃષ્ણ વખત કયાથી ?

શ-૩૭૮ મી પૃ ૫૫ મા ભાગવત સ્કંધ અધ્યાય ૧ લો શ્લોક ૩૬ મો

आश्रमा यवनरुद्धा तीर्थानि सरितस्तथा ।
देवतायतना यत्र दुष्टैर्नष्टानि भूरिश ॥ ३६ ॥

ભાવાર્થ —દુષ્ટ યવનોએ આશ્રમો, તીર્થો, નદીઓ તો પોતાના કબજે કર્યા અને ઘણા દેવમંદિરોનો નાશ કર્યો

આ લેખથી યવનોની ચઢાઈ પછીનુ ભાગવત શુકદેવના વખતમા કયાથી કે જેથી કથાનો પ્રારંભ થયો ?

(૭) પુરાણ પછીના વેદો પુરાણ કથામા હોજ- શ -૫૩ મી પૃ ૩૫ મુ પદ્મપુરાણ

ब्रह्मणा सर्वशास्त्राणा पुराण प्रथम स्मृतम् ॥

ભાવાર્થ-શાસ્ત્રોમા પ્રથમ પુરાણ અને પછીથી બ્રહ્માએ વેદો ઉત્પન્ન કર્યા શું આ સંભવિત છે ? ”

વળી શ ૩૪૧ મી પૃ ૪૯ મુ પદ્મપુરાણ

वेदातानिच वेदश्च मत्रस्तत्राणि सहिता ।
दशसप्तपुराणानि षट्शास्त्राणि समाययु ॥

અર્થાત્-વેદાંત, વેદ, મંત્ર, તંત્ર, સંહિતા, ૧૭ પુરાણ, ૬ શાસ્ત્ર એટલા ભાગવતની કથા સાભળવા આવ્યા શુ આ સંભવિત છે ? શુ આ લેખ હેમાદ્રિકૃત ચતુર્વર્ગ ચિંતામણિ જેવો લેખ નથી ? ”

(૮) શ ૫૦ મી પૃ ૮ મા ભાગવત મહાત્મ્ય “ ભાગવતની કથા શ્રવણ કરવા પાહાડ અને નદીઓનુ આવવુ શુ સંભવિત છે ? ”

॥ ઇતિ-નિર્મર્યાદ પુરાણોનો મહિમા પણ નિર્મર્યાદ (૧) ભક્તિની સેવા કરવા નદિઓ આવી । (૨) ભાગવત ન સાભળે તે ચંડાળ ।(૩) ભક્તિ

જ્ઞાનાદિક નાઠ્યા । (૪) પાપીઓ, ક્રોધીઓ સમાકરી પવિત્ર । (૫) કૃષ્ણ ગયા પછી ભાગવત કથાનો આરંભ । (૬) યવનોની ચઢઈ પછીનુ ભાગવત । (૭) પુરાણ પછીના વેદો । પદ્મપુ । (૮) ભાગવતનુ શ્રવણ કરવા પહાડ અને નદીઓનુ આવવું આઠમી કલમ વિના બાકીની સાત કલમો–ભાગવત મહાત્મ્યથી તેના વિચારનુ ખંડ ત્રીજે પ્રકરણ ૧૪ મુ ॥

કલિમા હરિનામથીજ મોટુ ફળ અને વિદ્યાના નામ ભાગવતાદિ

પ્રકરણ ૧૫ મુ કલમ બેનુ.

(૧) પૂર્વકાળમા–યોગાદિકથી જે ફળ ન મળતુ તે કલિમા નામથી

તુલસી રામાયણ ઉત્તર કાંડ પૃ ૧૨૦૨ મા જુવો.

कृतयुग त्रेता द्वापरहु पूजा मख अरूयोग ।
जो गति होइ सो कलि हरि हि नाम तें पावहि लोग ॥

અર્થ —સત્યયુગમા યોગ કરવાથી, ત્રેતા યુગમા–યજ્ઞ કરવાથી, અને દ્વાપરમા પૂજા કરવાથી જે ગતિ થાય છે તે ગતિને કલિયુગમા લોકો કેવળ હરિનુ નામ લેવાથી પામે છે ? ”

कृते यद् ध्यायतो विष्णु त्रेतायां यजतो मखैः द्वापरे परिचर्यायां कलौ तद्धरिकीर्तनात् ॥ (भागवते एकादशे स्कंधे)

સત્યયુગાદિકમા—યોગાદિકથી જે ફળ મળે તે કલિયુગમા કેવળ હરિના નામ માત્રથીજ ફળ મળે છે ત્યારે તો આપણે માટે કલિયુગજ મોટોને ? કલિમાનો ઠગણાજી કરવાવાળા વધારે જોવામા આવે છે તો પછી કલિ કાલ એક હરિ નામ માત્રથી સત્ય યુગાદિક જેટલુ ફળ આપવાવાળો કયા ગુણ વિશેષથી મનાયો હશે ? સ્વાર્થ ગુણ વિશેષથી તો આટલુ મોટુ ફળ નહિ લખાયુ હોય ?

---

(૨) ગપ્પ (૧૪) વિદ્યાના નામ)

તુલસી રામાયણ પૃ ૧૫ ની ટીપમાથી

" ૧૪ વિદ્યા—પુરાણ ૧, ન્યાય ૨, મીમાસા ૩, ધર્મશાસ્ત્ર ૪, શિક્ષા ૫, કલ્પ ૬, વ્યાકરણ ૭, નિરૂક્ત ૮, છદ ૯, જ્યોતિષ ૧૦, ઋગ્વેદ ૧૧, યજુર્વેદ ૧૨, સામવેદ ૧૩, અને અથર્વવેદ ૧૪, એ ચૌદ વિદ્યાઓ કહેવાય છે "

पुराण न्याय मीमासा धर्मशास्त्राग मिश्रिता ।
वेदा स्थानानि विद्याना धर्मस्य चतुर्दश ॥ श्लो० ३ ॥

(યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ આચારાધ્યાય શ્લો ૩ મો)

॥ ઇતિ—કલિયુગમા હરિના નામથીજ મોટુ ફળ મળે ભાગ ૯ ચાર વિદ્યા ॥ નામ ચતુર્થ ખડ ખીજે પ્રકરણ ૧૫ મુ ॥

પુરાણો—ભારતથી પાછી માડા સ્થાયા અથેજે "

પ્રકરણ ૧૬ મુ.

વિદ્વાનોના મતથી કલ્પાએલો મહાભારતનો કાળ

સસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ પૃ ૩૬૪-૩૬૫—

" મહાભારતનુ મૂળ સ્વરૂપ આસરે ઇ સ પૂર્વે પાચમા શતકમા ઉત્પન્ન થયુ એવુ કદાચ આપણે માની લઈએ તો તે ખોટુ કહેવાશે નહિ મહાભારતનો ગ્રથ કોઇ સ્વરૂપમા પણ અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય તેના માટે જુનામા જુનુ પ્રમાણ આપણને આશ્વલાયન ગૃહ્ય સૂત્રમાથી મળી આવે છે એ ગૃહ્ય સૂત્રમા-ભારત અને મહાભારત વિષે કથન કરવામા આવ્યુ છે જે ઉપરથી પણ ઇ સ પૂર્વે પાચમા શતકમા એ ગ્રથની ઉત્પત્તિ થયાના અનુમાનને ટેકો મળે છે ॥

એ ઉપરાત હિન્દુ લોકોના મન્દિરો તેમજ બુદ્ધના અવશેષ જયા સાચવી રાખવામા આવે છે તે ડુગરો વિષે પણ એમા કથન કરવામા આવ્યુ છે આ પ્રમાણે મૂળ કાવ્યમા કઇક વિસ્તાર ઇ સ પૂર્વે ૩૦૦ વર્ષ પછી અને ક્રીસ્તનની શરૂઆતના અરસામા થયો હોવો જોઇએ એવુ માલુમ પડે છે ॥

પૃ ૩૬૫ નીચેની ટીપમા જણાવવામા આવ્યુ છે કે-" મહાભારતના રચનારનુ નામ ' વ્યાસ ' એવુ નામ પડયુ તેનુ કારણુ એવુ જણાવવામા આવે છે કે એણે વેદોની વ્યવસ્થા કરી (વેદાન્ વિવ્યાસ) મહાભારતની એણે વ્યવસ્થા કરી એવુ કોઇપણ ઠેકાણે કહેવામા આવ્યુ નથી ॥

પૃ ૩૭૯ થી-" પુરાણો આપણને જાણીતા છે તે તો સઘળા એકદરે મહાભારતથી માડા રચાએના છે તેમા જે પ્રાચીન સમયની વાર્તાઓ આપવામા આવી છે તે ઘણીખરી મહાભારતમાથીજ લીધેની છે તો પણ એ ગ્રથોમા જેને આપણે પ્રાચીન કહીએ એવુ પણ ઘણુ છે અને મહાભારત અથવા મનુસ્મૃતિનાજ શ્લોકો મહાભારત અથવા મનુસ્મૃતિમાથીજ લેવાએલા છે એમ માની લેવુ એ શકય નથી જુની સ્મૃતિઓ અને વેદોની સાથે એ ગ્રથોને ઘણો સબધ છે ॥અને એજ વર્ગના વિશેષ પ્રાચીન ગ્રંથોમાથી એની ઉત્પત્તિ થઇ હોય એ પણ ગનવા જોગ છે

પુરાણોનો જે ખાસ વિષય તે જયા આગળ આપવામા આવ્યો હોય છે ત્યા આગળ જુદા જુદા પુરાણોની વચ્ચે એટલુ મળતાપણુ જોવામા આવે છે- ઘણીવાર તો પાનાના પાના સુધી શબ્દે શબ્દ તેના તેજ જોવામા આવે છે એ સર્વની ઉત્પત્તિ વધારે પ્રાચીન એવા કોઇ એકજ મસકમાથી થઇ હશે એવા અનુમાન ઉપર આવ્યા વગર આપણાથી રહેવાતુ નથી

આમા મારા વિચાર—ઇ સ પૂર્વે પાચમા સેકાનુ મહાભારત છે જૈનોના સર્વજ્ઞો પહેલાના બાજુ પર રાખીએ પણ ૮ મા સેકાના પૂર્વેના પાર્શ્વનાથ તો સિદ્ધજ છે તેમના પછીનુ જ મહાભારત છે જેમા ઇતિહાસનુ નામ નીશાણુ નથી તો પછી મહાભારતમા કયા જ્ઞાનીથી મેળવ્યો ?

અને વેદોમા કોઇ કોઇ બાબત નામ માત્રથી છે તે પાછલથી જ દાખલ કરવામા આવી છે

Cહાહરણમા જૂનો બ્રહ્મા નામ ઠેકાણા વિનાના વેદોમા આદિથી તે અત સુધીમા બધી દુનિયાના શિરોમણિ તરીકે દાખલ કરી દીધા છે તે સિવાય બીજી સેકડો બાબતો વેદોમા પાછલથી દાખલ કરી દીધેલી છે આ વિષયમા જુવો મણિલાલભાઇનો લેખ-" યજ્ઞપુરૂષ નરોજ દેવ કલ્પાયો અને પ્રજાપતિ બધાના મોખરે આવી ઉભો ઇત્યાદિ

॥ ઇતિ-પુરાણો-મહાભારતથી માડા રચાયા-અશ્રેજોના મતથી ખડ બીજે પ્રકરણ ૧૬ મુ ॥

વિશ્વામિત્રે નવુ સ્વર્ગ બનાવ્યુ શાના ? સ્વર્ગે જતો નહુષ અગસ્ત્યના શાપથી અજગર

પ્રકરણ ૧૭ મુ ક્લમ બેનું.

(૧) દેવોએ વારંવાર સૃષ્ટિ રચી, સ્વર્ગની ખોટ વિશ્વામિત્રે પુરી

તુલસી રામાયણ અયોધ્યા કાંડ પૃ ૫૬૪ ની ટીપમાથી—

"ત્રિશંકુ રાજાને ઇચ્છા થઇ કે—સદેહ સ્વર્ગમા જાઉ એવો યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા વશિષ્ટજીને જણાવતા તેમને ના પાડી પછી વશિષ્ટના પુત્રો પાસે ગયો તેમને ગુરૂના વચનનો અવિશ્વાસી જાણી ચંડાલ થઇ જવાનો શાપ આપ્યો પછી ત્રિશંકુ વિશ્વામિત્રની પાસે ગયો વિશ્વામિત્રે વશિષ્ટના દ્વેષથી તેવો યજ્ઞ કરવાનો આરંભ કર્યો એ યજ્ઞમા દેવતાઓ ભાગ લેવા નહિ આવતા વિશ્વામિત્રે તપોબળથી ત્રિશંકુને સદેહ સ્વર્ગમા મોકલી દીધો પણ દેવતાઓએ તેને ધકેલીને ત્યાથી ઉંધે માથે ફેંકી દીધો વિશ્વામિત્રે નવુ સ્વર્ગ બનાવીને તેમા રાખ્યો

(વાલ્મીકીય રામાયણ બાલકાંડમાથી લીધેલો ઉતારો)

આ કથામા તપાસવાનુ કે—ત્રિશંકુના યજ્ઞ કરનાર વિશ્વામિત્ર જો ગાલવમુનિની પાસેથી છસો ઘોડાની સાથે એક કન્યા ગુરૂ દક્ષિણામા લેનાર હોય તો વિચારવાનુ કે—બ્રહ્મચર્યનો ભંગ કરી ક્રોધ કે દ્વેષ ધારણ કરનારા મુનિએ આ નવુ સ્વર્ગ બનાવવાની શક્તિ હોય ખરી કે ? બનાવીને તે નવુ સ્વર્ગ કયે ઠેકાણે ગોઠવ્યુ ? ત્રિશંકુને ત્યા રાખ્યો તે એકલને કે બીજાઓની સાથે ? તેને રહેવાની અવધિ કરી આપી કે સદાને માટે રાખ્યો ? જો આ બધી વ્યવસ્થા પૂર્વક ત્રિશંકુને રાખ્યો હોય ત્યારે તો બ્રહ્માદિ દેવોથી પણ વિશ્વામિત્રનો દરજ્જો ઓછો ન ગણાય ? જેવી રીતે આ દુનીયાની ઉત્પત્તિ કરવાની સત્તા ધરાવનાર અનેક દેવો જાહેરમા મુકાયા છે તેમાનો જો એકજ સાચો ઠરાવીને આપો ત્યારેજ વિશ્વામિત્રે સ્વર્ગ બનાવ્યુ સાચુ મનાય નહિ તો જુઠમા એક વધારાનુ જુઠ્ઠ્જ છે અનાદિકાળના પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી આ દુનીયાની ઉત્પત્તિ કરવાનો દાવો કરનાર કેટલા બધા દેવ થયા ? આમાનો કયો સાચો માનવો ? એકાંતમા બેસી જરા વિચાર કરીને બતાવો

આ ત્રિશંકુના માટે એવુ પણ લખવામા આવ્યુ છે કે જ્યારે દેવત, આએ સ્વર્ગમાથી ધકેલી મુકયો ત્યારે અધવચ લટકયો અને તેના નાકમાથી કર્મનાશા નદિ વહી "

આ લેખકે કયા દિવ્યજ્ઞાનથી જોઈને લખ્યુ હશે?

---

(૨) સ્વર્ગના જતો ' નહુષ, ઋષિના શાપથી અજગર થઇ પડયો

તુલસી રામાયણ અયોધ્યા કાંડ પૃ ૪૨૮ (મહાભારત-વનપર્વતમાથી)

" કોઇ સમયે ઇંદ્ર બ્રહ્મહત્યાના ડરથી છુપી જતા મોટા પુણ્યથી ' નહુષ ' નામે ઇંદ્ર થયો હતો નહુષે ઇંદ્રાણીનો ભોગ કરવાની ઇચ્છા કરી ત્યારે ઇંદ્રાણીએ હઠ પકડીને કહ્યુ કે જો બ્રાહ્મણોએ ઉપાડેલી પાલખી પર બેસીને

આવો તો હુ તમારી સ્ત્રી થાઉ રાજાએ ઋષિઓને બોલાવી પાલખીમા લગાવી તેમા પોતે બેસીને ચાલ્યો ને ચાલતા શીઘ્રતાના વાસ્તે અગસ્ત્યના માથામા પગ માર્યો તેથી અગસ્ત્યે શાપ દીધો કે " તુ અજગર થઇને પૃથ્વી પર પડ " આથી નહુષ અજગર થઇને પડયો "

આમા પણ થોડુ વિચારીએ-ઇંદ્ર થયા પછી 'નહુષે' ઇંદ્રાણીની ઇચ્છા કરી ઇંદ્રાણીના હઠથી પાછા પૃથ્વીપર આવ્યા, તો તે ઇંદ્રના સ્વરૂપે કે નહુષના સ્વરૂપથી ? ' ખેર ' ઋષિઓને બોલાવી પાલખી ઉપડાવી તેમા બેસીને પાછા સ્વર્ગમા ચાલ્યા ઇંદ્રનુ સ્વર્ગ, ઉપર મનાયુ છે કે નીચે ? ઉપર હોયતો પાલખી ઉપાડી માર્ગ વિના ઋષિઓ કેવી રીતે ચાલ્યા ? કદાચ માનીએ કે પોતાના તપોબળની શક્તિથી ચાલ્યા જો તપોબળની શક્તિ હોતતો નહુષના ભારજ શા હતા કે ઋષિઓની પાસેથી પોતાની પાલખી ઉપડાવી શકતા ? જો નહુષ મરણ પામી ઇંદ્ર થયા પછી પૃથ્વી ઉપર આવ્યો માનીએ તો દેવોના બાવેના આયુષ્યમા કોઇથી ફેરફાર થઇ શકતોજ નથી તો પછી અગસ્ત્ય ઋષિના શાપથી અજગર થવાની વાતજ કયા રહી ? માટે આ લેખ જ્ઞાની પુરૂષથી લખાએલો નથી તેમ વાત પણ સત્યરૂપની નથી વિચારી જુવો અમારા આ વિચારો, તમો પણ સમજશો

॥ ઇતિ-વિશ્વામિત્રે નવુ સ્વર્ગ બનાવ્યુ તેમા ના સ્વર્ગે જતો નહુષ રાજા અગસ્ત્ય મુનિના શાપથી અજગર થઇ પૃથ્વીપર પડયો ખડ બીજે પ્રકરણ ૧૭ મુ ॥

લોકોના કલ્યાણ માટે નહિ પણ દાસ બનાવવા ગ્રંથ રચના અગ્રેજો

પ્રકરણ ૧૮ મુ

પ્રથ રચવામા બ્રાહ્મણોને સ્વાર્થ સાધવાનો આરોપ

સસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ પૃ ૩૩૫ થી

સૂત્રો વડે નિયત્રિત થતા ધર્મ વિધિઓ તથા રીતરિવાજોના મોટા સમૂહ તરફ આપણે પાછા ફરીને દૃષ્ટિ કરીએ છીએ તો સ્વાભાવિક રીતે આપણને એવુ માનવાની લાલચ થઇ આવ્યા વગર રહેતી નથી કે–હિંદુ લોકોની બુદ્ધિને દાસત્વમા આણવાને માટે અને ધર્મના વિષયમા તેઓ હમેશા એવીને એવી દાસત્વનીજ સ્થિતિમા રહે, એટલા માટે કંઇ પણ ઉદ્યોગ વગરના વિપ્રલોકોએજ જાણી જોઇને એ બધુ કામ કરેલુ છે પણ દિનપ્રતિદિન જે શોધખોળો થતી જાય છે તેને પરિણામે હવે જણાવવા માડયુ છે કે વિપ્રોનુજ જેમા વિશેષ કામ એવા બ્રાહ્મણ વિધિઓનો પણ મૂલ આધાર તો લોકમા પ્રચાર થએલા ધર્મ વિધિઓ ઉપરજ હતો જો એમ ન હોય તો હિંદુસ્તનના લોકો ઉપર બ્રાહ્મણ ધર્મની આટલી સત્તા કેવી રીતે સ્થાપિત થઇ અને તે અત્યાર સુધી કેવી રીતે ટકી રહી તે સમજવુ મુશ્કેલ થઇ પડે જે વિધિઓ પહેલેથીજ અસ્તિત્વમા હતી તેને વધારે વિસ્તૃત તથા સુવ્યવસ્થિત કરવામાજ બ્રાહ્મણોની સર્વ શક્તિનો ખરખરો ઉપયોગ થયો હતો અને તેઓએ જે કામ માથે લીધુ તેમા, નિઃસશય બીજે કોઇ પણ સ્થળે કદી નથી જોવામા આવ્યો એવો વિજય તેઓએ પ્રાપ્ત કીધો

આમા માનવો ભેદ—જૈનોના શ્રી ઋષભદેવ તીર્થંકર પહેલા, તેમના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તી પહેલા, જેમના નામથી આ ભરત ભારતના નામથી પ્રસિદ્ધ થયુ તેમને આ બ્રાહ્મણ વર્ગ ઉપદેશના માટે સ્થાપેલો તેમના સતાનની પરપરા તીર્થંકરના શુદ્ધ તત્ત્વોનો ઉપદેશ કરતી અને રાજા પ્રજાથી પોતાની આજીવિકા મેળવતી આ પ્રથા જૈનોના નવમા દશમા તીર્થંકર સુધી ચાલતી રહી પછીના તીર્થંકરોના સમયમા તે સ્થિતિ પલટાઇ (આ ઠેકાણે ૧૧ મા તીર્થંકરથી તે આજ સુધીનો જુઓ અમારો લેખ) કેટલાક સ્વાર્થના વશથી સત્યનિષ્ઠા છોડતા ગયા પઠન પાઠન કરાવતા, રાજા પ્રજાને વ્યવહાર પુરતુ પઠન કરાવી પોતાના તાબામા રાખવા પુસ્તકોની રચના કરી સ્વાર્થના પાટા બધાવતા * પછીથી થતા

* સીમાર જૈનોનો એ ગજાનો ધર્મ છે આ સીમાર ધર્મ આત્માના કલ્યાણ માટે ... થયા ત્યારે એજ ઉઘાડા પાડ્યા

આવેલા સર્વજ્ઞ પુરૂષોના કે સત્ય અર્થજ્ઞના ઉપદેશકોના સામા થઇ ત્રણ જાણુવર્ગને ઊંધુ છતુ ભણી પોતાના તાબમા કરી લેતા કહેવત છે કે-" જેનો મોટો પક્ષ તેની જીત ' એટલે તે સ્વાર્થી બ્રાહ્મણોજ ફાવતા અને તે પ્રમાણે ચાલતુ આવેલુ આજે પણ આપણે જોઇ રહ્યા છીએ ખરૂ જોતા અંગ્રેજોથી પ્રકાશમા વધારો થતા ગયો એમ સત્યશીલ પંડિતો પણ માની રહ્યા છે આ ઠેકાણે આટલુ કહેવુ વધારે પુરતુ નહિ ગણાય?

॥ ઇતિ—બ્રાહ્મણોએ લોકોને દાસ બનાવવા ગ્રંથો રચ્યા ખંડ બીજે પ્રકરણ ૧૮ મુ ॥

વૈદિક અને બૌદ્ધ સાહિત્યના કાલમાં વધારે ફેર નથી સુકતોમા આત્માના જન્માતરનુ સૂચન નથી અંગ્રેજો

પ્રકરણ ૧૯ મું. ક્લમ બેનુ

(૧) વૈદિક અને બુદ્ધ સાહિત્યના સબધે પાશ્ચાત્યોનો નિર્ણય

સસ્કૃત સાહિત્યના પ્રસ્તાવિક પૃ ૧૨ મા એવુ જણાવવામા આવ્યુ છે કે—

" હિદુસ્તાનમા વૈદિક યુગના પ્રારભનુ સાહિત્ય અને બૌદ્ધ ધર્મના સમયનુ સાહિત્ય એ બેની વચ્ચે વધારે ફેર છે એમ ભાગ્યેજ ગણાશે "

વિચારવાનુ-જો કે આ વાતમા મત ભેદો ઘણાછે પણ જણાવવાનુ એ છે કે-વૈદિક અને બૌદ્ધ સાહિત્યમા ઉતરેલા વિદ્વાનો બૌદ્ધના સાહિત્યને પાછળી વિચાર કરે છે પણ પાઠકથી જે વિદ્વાનો જૈનોના સાહિત્યમા વધારે ઉતર્યા છે તેઓ બૌદ્ધ કરતા જૈનોના સાહિત્યને ઘણો પૂર્વકાળનુજ બતાવે છે એટલુજ ધ્યાન ખેચવાને ઉપરનો ફકરો ટાકી બતાવ્યા છે.

---

(૨) જૈન બૌદ્ધના સ્પર્શથી વદિકમા મોટી ગરબડ

હિદુસ્તાનના દેવો-પૃ ૨૭મા જુવેર્ન્સિગ મોની અગ વીલી અર્મ્સ કેટલીક અગત્યની બાબતો ઉપર ઘણુ વિચાર કરીને એવા સાર ઉપર આવ્યા છે કે-" વેદના સુક્તમા આત્માના જન્માતરના સિદ્ધાત સબધી કોઇપણ સૂચન

કરયુ જણાતુ નથી આ સિદ્ધાત પાછળના કાળના હિંદુના ધર્મનુ પ્રસિદ્ધ લક્ષણ છે ”

આમા મારા વિચારો-જૈનોના આત્માના જન્માતરનો સિદ્ધાત સર્વજ્ઞાથી પ્રગટ થતો અને તેમણુ શાસન ચાલતુ ત્યા સુધી તે ચાલતો, તેમના શાસનના અભાવમા નષ્ટ ભ્રષ્ટ જેવો થઇ જતો અને એ વિષય અનાદિ કાળથી ચાલતો આવેલો મનાયો છે જૈનોના છેલા તીર્થકર શ્રી મહાવીર સર્વજ્ઞ ભગવાનનો કથન કરેલો આત્માના જન્માતરનો સિદ્ધાત અખડિત અને અગાધિક આખી દુનીયાને ચકિત કરે તેવો હાલમા વિદ્યમાન છે

જૈન બૌદ્ધની જાગૃતિના સમયમા વૈદિકોએ જૈનોમાથી ગ્રહણ કરી તે આત્માના જન્માતરના વિષયને ઉપનિષદાદિકમા ત્રુટક ફુટક રૂપે ગોઠવવા માડયો તેથી આત્માના જન્માતરનો સિદ્ધાત પાછળના હિંદુ ધર્મના લક્ષણ રૂપે ગણાયો ખરો પરન્તુ એ સિદ્ધાતની ગણનાના પ્રવાહનુ મૂળ કયા છે એ વિચારવાની ખાસ ભલામણ કરૂ છુ જૈન ગ્રથોના અભ્યાસક પડિતોએ પોતાના વિચારો પ્રગટ કર્યા છે અને તે છપાઇને બહાર પણ પડી ગયા છે તે સિવાય બીજા પણ લેખો આ ગ્રથના અન્તે આપ લોકો જોઈ શકશો, આ ઠેકાણે એટલુજ કહેવુ બસ છે

॥ ઇતિ-વૈદિક અને બૌદ્ધ સાહિત્યના કાળમા વધ રે ફેર નથી

વેદોના સૂકતોમા આત્માના જન્માતરનુ સૂચન નથી પ્ર ૨૯ મુ ॥

કદ્રુથી સર્પો, વિનતાથી ગરૂડો ૨૬૯૫૦

પ્રકરણ ૨૦ મુ કલમ ત્રણનુ

(૧) કદ્રુને-વિનતા-સર્પને ગરૂડની માતા

સ્કદપુરાણ ત્રીજો બ્રહ્મખડ, અધ્યાય ૩૮ મો પ ૭૦ થી—

" સર્પોની માતા કદ્રુ અને ગરૂડની માતા વિનતા એ બે બહેનો હતી પણ શોકયરૂપે કાશ્યપની સ્ત્રીઓ હતી એઓને પરસ્પરમા વિવાદ થયો કદ્રુએ કહ્યુ કે સૂર્યના ઘોડાના પુછડા શ્યામ છે અને વિનતાએ કહ્યુ કે સફેદ છે આમા જે હારે તે દાસી થાય એવી બોલી થઇ કદ્રુએ સર્પોને પુછડે વિટાવવાનુ કહ્યુ

પણ સર્પોએ માન્યુ નહિ તેથી કદ્રુએ શાપ આપ્યો માત્ર એક કર્કોટ નાગે પોતાની ફણ ઢાકીને નીલુ પુછ કરીને બનાવ્યું એટલે વિનતાને કદ્રુની દાસી થઇને રહેવુ પડયુ

માતાનુ દાસ્યપણુ છોડાવવા ગરૂડે અમૃત લેવા જવા ભાથુ માગ્યું વિનતાએ સમુદ્રના શબરનુ ભક્ષ બતાવ્યુ તેનુ ભક્ષ કર્યું પણ તૃપ્તિ ન થવાથી પોતાના પિતા કાશ્યપની પાસે ભક્ષ માગ્યુ, કશ્યપે વિભાવસુ અને સુપ્રતીક એ બે ભાઇ પરસ્પરના શાપથી ગજ અને કછપના જન્મને પ્રાપ્ત થયા હતા, તેમનુ ભક્ષણ કરવાની રજા આપી, તેમને ગરૂડ રોહિણી વૃક્ષ ઉપર બેસી ખાવા જતા ત્યા વાલિખિલ્યાદિ ઋષિઓ અવલબીને રહેલા, તેથી તે ડાળી પડવા લાગી તેને છોડી ગરૂડે મધ્યમા બેસી ગજ-કછપનુ ભક્ષણ કરવા માડયુ, પછી ગરૂડે અમૃત લેવા સ્વર્ગમા જવા માડયુ અનિષ્ટ ઉત્પાતો દેખી ઇંદ્રે બૃહસ્પતિને પુછયુ ત્યારે બૃહસ્પતિએ વાલિખિલે દીધેલા શાપનો કાળ બતાવ્યો ગરૂડ સ્વર્ગમા ગયા ત્યા દેવતાઓની સાથે યુદ્ધ થયું. વિષ્ણુએ છલથી વાહન માટે ગરૂડને પ્રાર્થના કરી ઇંદ્રે વર આપ્યો સ્વર્ગમાથી અમૃત લાવી ગરૂડે કુશમા સર્પની પાસે મુકી માતાનુ દાસ્યપણુ છોડાવ્યુ નાગો સ્નાન કરવા ગયા એટલે ઇંદ્રે અમૃત લઇ લીધુ પછી કુશને ચાટતા સર્પોની જીભ્હાના બે ભાગ થઇ ગયા

આ કથા મહાભારતમાથી લઇ રામાયણના પૂ ૩૯૨ની ટીપમા-કેટલાક ફેરફારથી લખી તેમા જણાવ્યુ છે કે-" ગરૂડે માતાના દાસીપણાની વાત જાણી સર્પોને અમૃત લાવી દેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી પોતાની માતાને દાસીપણામાંથી છોડાવી દર્ભોપર અમૃતનો કુભ મુકાવી સર્પો નાહવા લાગ્યા ઇંદ્ર કુભ ઉઠાવીને લઇ ગયા સર્પો આવીને દર્ભો ચાટવા લાગ્યા તેથી તેમની જીભ્હાના બબે ભાગ થઇ ગયા અમૃત મુકવાને લીધે તે દિવસથી દર્ભો પવિત્ર ગણાયા"

આમાં વિચારવાનુ કે—કશ્યપ ઋષિ જે પ્રસિદ્ધ થયા છે તે આ કદ્રુ અને વિનતાના પતિ સમજવા કે બીજા ? અને કદ્રુ અને વિનતા તે મનુષ્ય સ્વરૂપની હતી કે પશુના સ્વરૂપની ? કારણ તેમના વશની વૃદ્ધિ પશુરૂપની છે માટે મનમા સદેહ રહે કે વિનતાએ પોતાના પુત્ર ગરૂડને સમુદ્ર મધ્યના સબરનુ ભક્ષ બતાવ્યુ છે તે કયા જ્ઞાનથી બતાવ્યુ હશે ? અને કાશ્યપે-બે ભાઇ મરીને ગજ અને કછપ થએલાનુ ભક્ષ ફરીથી બનાવેલુ છે તે પણ કયા જ્ઞાનથી બતાવ્યુ હશે ? રોહિણી વૃક્ષની ડાળીએ વાલિખિલ્યાદિ ઋષિઓ શા કારણથી લટકીને રહેલા હતા ? અને આ સઘળુ કયા કાળમા કોના વખતમા બનેલુ ?

આ બધી વાતોનો વિચાર કરતા આ લેખ બનાવટી લાગે છે અગર કોઇ ખરો ખુલાશો બતાવે તો અમારે તેનો કોઇ હઠ પકડવી નથી પણ આ લેખ વિચારી પુરૂષોને વિચારવા જેવો જરૂર છે ॥

---

(૨) કશ્યપની દીકરીઓથી, હાથી, ઘોડાદિ પેદા થયા

શંકા કોષ-શંકા ૪૧ મી પૃ ૬ ઠ્ઠો ભાગવત અને રામાયણથી

"કશ્યપની દીકરીઓથી-હાથી, ઘોડા, ઉંટ, વાઘ, ગરૂડ, પશુ, પક્ષી, સાપ, વૃક્ષ, ફુલ, ફલાદિ ઉત્પન્ન થયા શુ સભવ છે ?"

એક કશ્યપ ઋષિ દક્ષના યજ્ઞમાં હાજર થએલા જણાવ્યા છે તે ઋષિ આ કે બીજા ? આ ઋષિને બે પત્નીઓ તમાથી એકે સર્પો પેદા કર્યા અને બીજીથી ગરૂડ પેદા થયા ગરૂડજી માતાનું દાસ્યપણું છે ડાવવા સ્વર્ગમા અમૃત લેવા જતા ભાથુ માગ્યુ માતાએ સમુદ્ર મધ્યના શાગરનુ ભક્ષ બતાવ્યુ તે ભક્ષ લઈ રોહિણી વૃક્ષ ઉપર પડોચ્યા, પણ ત્યા વાલિ ખિલ્ય દિ ઋષિઓ લટકી રહેલા જોઇ ગરૂડજી ભાગ્યા ને ભક્ષથી તૃપ્તિ ન થતા પિતા કશ્યપની પાસે ભક્ષ માગ્યુ ત્યારે તેમને હાથી અને કાચબાનુ ભક્ષ બતાવ્યુ તે ખાધા પછી ગરૂડજી તૃપ્ત થયા વિચારવાનુ કે-ઋષિ પત્નીને અને ઋષિને સમુદ્રના મધ્યમા પડેલા નગર આદિઓનુ ભક્ષ કયા જ્ઞાનથી જડી આવ્યુ ? કે જેથી ગરૂડને બતાવી આપ્યુ ? આ વાતમા કિંચિત્ પણ સત્ય હોય તેમ લાગે છે ખરૂ ! ખેર

જો આ બીજા લેખમા—ભાગવતવાળાનુ અને રામાયણવાળાનુ બતાવેલુ કશ્યપના દીકરીઓથી હાથી, ઘોડા, ઉંટ, આદિ પેદા થયાનુ સાચુ હોય તો કશ્યપની સ્ત્રીઓથી સર્પો ઉત્પન્ન થયાનુ અને ગરૂડ ઉત્પન્ન થયાનુ સાચુ કેમ નહિ માનવુ ? આ વાતનો ન્યાય કોઇ ખરો પડિત આપે તો કાઇ સમજાય નહિ તો ગપ્પજ લખીને ગતાવેલી હોય એમ લાગે છે

---

(૩) અગસ્ત્યમુનિએ સૂર્યના રસ્તા રોકતા વિંધ્યને અટકાવ્યો
તુલસી રામાયણ અયોધ્યા કાડ પૃ ૧૧૯ની ટીકામાંથી

"વિધ્યાચલે મેરૂની બરાબરી કરવાને સારૂ વધીને સૂર્યના રસ્તાને રોકી લેતા, સભ લોકના દેવતાઓની વિજ્ઞપ્તિ ઉપરથી અગસ્ત્ય મુનિએ જઇને વિન્ધ્યાચળને કહ્યુ કે તુ હમણા નીચો નમી જઇને મને રસ્તો દે અને હુ પાછો

આવુ ત્યા સુધી નીચોજ રહેજે અગસ્ત્ય મુનિના કહેવાથી ઉંચો વધેલો વિધ્યાચળ લાબો થઇને સુઇ ગયો અને અગસ્ત્ય દક્ષિણ દિશ માંથી ફર્યાજ નહિ જેથી આજ દિવસ સુધી એ પ્રમાણેજ રહેવો છે." (કાશીખડ)

આપણે લોકોમા અનેક જગોપર સાભળીએ છીએ કે–ઇદ્ર રાજા પોતાના વજ્ર નામના શસ્ત્ર વડે અનેક પર્વતોને તોડી નાખતો હતો તો શુ આ વિધ્યાચળને તોડવાની શકિત તેનામા ન હતી? આ વિધ્યાચળતો કોઇ સેકડો ગાઉ સુધી લાબો થઇને પડયો છે તો પછી કયા ઠેકાણે ઉભા રહીને આ એક જડરૂપ પહાડની સાથે અગસ્ત્ય મુનિએ વાતો કરી માનવી?

॥ ઇતિ–કદ્રુથી સર્પો, વિનતાથી–ગરૂડ ઉત્પન્ન થયા સ્કદ પુ૦

કશ્યપની દીકરીઓથી–હાથી, ઘોડા, ઉટ, આદિ પેદા થઇ ગયા ભાગ૦ રામા૦ અગસ્ત્યમુનિએ વિધ્યને આડો પાડયો રામા૦ એ ત્રણ કલમનો વિચાર ખડ બીજે પ્રકરણ ૨૦ મુ ॥

પ્રકરણ ૨૧ મુ.

(૧) ગાલવ મુનિએ ગુરૂ દક્ષણામા વિશ્વામિત્રને ૬૦૦ ઘોડા અને એક કન્યા આપી

તુલસી રામાયણ અયોધ્યા કાડ પૃ ૪૨૮ માની ટીપમાથી–" ગાલવ મુનિ વિશ્વામિત્રનો શિષ્ય હતો તેણે વિદ્યાભણીને ગુરૂદક્ષણા આપવાનો હઠ કરતા વિશ્વામિત્ર બોલ્યા કે–જેઓનો એક એક કાન કાળો હોય એવા આઠસો ઘોડા લાવી દો ગાલવ ચિતા કરતો કરતો ગરૂડજીની સાથે–યયાતિ રાજાની પાસે ગયો યયાતિએ ઘોડા ન હોવાથી એક કન્યા દઇને કહ્યુ કે–જે બસો (૨૦૦) ઘોડા આપે તેને આ કન્યામા પુત્ર ઉત્પન્ન કરવા દેવો પ્રસવ થયા પછી પણ આ કન્યા કન્યાજ રહેશે પછી ગાલવ તે કન્યા લઇ જઇ ત્રણ રાજાઓથી ત્રણ પુત્ર ઉત્પન્ન કરાવી છસો (૬૦૦) ઘોડા લાવ્યો અને બસો ન મળ્યા તેના બદલામા તેણે એ કન્યાજ વિશ્વામિત્રને આપી દીધી ".

આમા વિચારવાનુ કે—ગાલવ મુનિ ગરૂડને લઇ યયાતિની પાસે ગયા ઘોડાના બદલામા તેણે કન્યા આપી તે કન્યાથી બસો બસો ઘોડા લઇ ત્રણ રાજા

એથી ત્રણ પુત્રો ઉત્પન્ન કરાવી પાછી લાવ્યા અને ૬૦૦ ઘોડાઓની સાથે તે કન્યા વિશ્વામિત્ર ગુરૂને આપી વિચારવાનું કે-ગુરૂએ કન્યા સાથે કેવા પ્રકારનો વ્યવહાર રાખેલો ? સ્વર્ગમાંથી જે યયાતિને ઇંદ્રે ધક્કેલી મુકયો તે ગાલવ મુનિને કન્યા આપવાળો કે કોઇ બીજો ?

---

(૭) યજ્ઞોથી ઇંદ્રપદ મેળવી યયાતિ સ્વર્ગમાં ગયો, ઇંદ્રે પાછો ધકેલ્યો

તુલસી રામાયણ અયોધ્યા પૃ ૪૯૫ ની ટીપમાં-(મહાભારત આદિ પર્વ)

' યયાતિ રાજા અનેક યજ્ઞો કરી ઇંદ્ર જેવું ઐશ્વર્ય પામી ને સ્વર્ગમાં જતાં ઇંદ્રે તેમને પૂછયું કે-તમે કયા કર્મો કરવાથી અહિં આવ્યા છો ? રાજાએ અભિમાન ધરીને પોતાના સઘળા પુણ્યોનું વર્ણન કર્યું તેથી પુણ્યો ક્ષીણ થઇ જતાં ઇંદ્રે તેમને ધકકેલીને પૃથ્વી પર નાખ્યા હતા ”

આમાં પણ થોડું વિચારવાનું કે-મરેલાનો ન્યાય કરવાનું કામ વેદોમાં યમ રાજાને સોંપાયું છે તો પછી ઇંદ્રે યયાતિને કયા અધિકારથી પૂછયું ? બીજી વાત-યયાતિ શરીર છોડીને સ્વર્ગમાં ગયો કે શરીર લઇને ? એ જુદા પડયા પછી એકલા શબ સાથે કે જીવાત્મા સાથે વાતો થયાનું કોઇ પણ શાસ્ત્રથી પ્રસિદ્ધ નથી તો પછી ઇંદ્રની સાથે યયાતિની વાતો કયા પ્રકારથી થયેલી ? વળી એજ મહાભારતમાંની સત્યવાન અને સાવિત્રીની કથામાં-સત્યવાનના અંગુઠા જેવડો આત્મા હોત તો-હિંદુ શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ-રૂપ રંગ વિનાની હવાનું માપ કરીને બતાવનારા અંગ્રેજો તમારા અને બધાઓના જીવોને પકડી લઇ પોતાના જ-તાળામાં કરી લેતા પણ યમરાજાના ઘેર સુધી પુહચવાજ ન દેતા ? મહાભારત જેવા માન્ય ગ્રંથમાં લખાએલી આવી વાતો કેટલી કિંમતી છે ? તેને ન્યાય બુદ્ધિથી વિચારો અને સત્ય કયાં છુપાએલું છે તેને તપાસો ?

॥ ઇતિ વિશ્વામિત્રે ગાલવથી ૬૦૦ ઘોડા । અને કન્યા લીધી । રામા ।

ઇંદ્રપદ મેળવી યયાતિ સ્વર્ગે ગયો, ત્યાંથી ધકકેલી મુકયો ભાર૯ના તેનો વિચાર ખંડ બીજે પ્ર ૨૧ મું ॥

જે વાલ્મીકી તેજ તુલસીદાસ પારધિમાંથી અને રાફડામાંથી વાલ્મીકી

તેમણે દર્ભમાંથી માણસ પેદા કર્યું । તુલસીએ અને વશિષ્ટે પુત્રીને પુત્ર બનાવ્યો।

પ્રકરણ ૨૨ મું

(૧) ત્રેતામા જે વાલ્મીકી તેજ કલિમા તુલસીદાસ
તુલસી રામાયણ તુલસી જીવન ચરિત્રના પૃ ૪૦ મા

" ત્રેતાયુગમા જે વાલ્મીકી હતા તેજ આ કલિયુગમા તુલસીદાસજી રૂપે જન્મ્યા વાલ્મીકિ સો કરોડ રામાયણ રચી હતી તેનુ મથન કરી આ સૂક્ષ્મ રામાયણ બનાવી છે " ઉત્તર કાંડના પૃ ૧૧૫૯ મા—

" राम चरित शतकोटी अपारा श्रुति शारदा न बरणे पारा "

અર્થમા લખ્યુ છે કે–" શ્રી રામચંદ્રજીનુ ચરિત્ર સો કરોડ શ્લોકમા રચાએલુ છે તેથી તેનુ વર્ણન કરવામા શેષ નાગને કે સરસ્વતીને પણ પાર મળે એમ નથી "

રામયણ શતકોટી–શતકોટી અર્થવાળુ કહેતા તો કદાચ નભી જાતુ પણ રામાયણ શતકોટી શ્લોકના પ્રમાણવાળુ લખી બતાવ્યુ તે કેટલુ બધુ અનુચિત? પુરાણકારોના લેખે પ્રાયે ઘણાજ એવા સ્વચ્છંદી છે માટે આટલુ સૂચનમાત્ર લખી જણાવ્યુ છે ?

---

(૨) પારધિના ભવમાથી નીકળી વાલ્મીકજી તુલસી થયા રા બાલકાંડ પૃ ૬ ઠાની ટીપમાથી—

" વાલ્મીકીજીએ રામચંદ્રને કહ્યુ કે–પ્રથમ હુ પારધિનુ કામ કરતો અનેક જીવોની હત્યા કરી કુટુબનુ પોષણ કરતો એક દિવસે માગમા સાત ઋષિઓનો સમાગમ થતા હુ તેમને મારવાને તૈયારથયો તેઓએ મને કહ્યુ કે–જેઓના વાસ્તે તુ પાપકર્મ કરે છે તેઓ તારા પાપમા ભાગીદાર થશે કે નહિ ? એવો જવાબ સાભળી ઋષિઓની પાસે જતા તેઓએ મને તમારૂ નામ સ્મરવાનો ઉપદેશ કર્યો પછી હુ ભૂલથી 'મારા–મારા' એવો જપ કરવા લાગ્યો તેથી પણ આવી ઉત્તમ સ્થિતિ મળી અને આપ માન સ્થાનપર પધાર્યા "

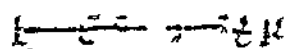
વાલ્મીકજીએ પોતાનો પૂર્વ ભવ–રામના ઠેકાણે 'મારા માર' કરવાળો શબ્દ રામને કહી બતાવ્યો તો તે કયા જ્ઞાન વિશેષથી ? રામચંદ્રજી કયારે થયા અને વાલ્મીકજી કયારે થયા ? આટલુ વિચારવા જેવુ ખરૂ કે નહિ ? જૈનોમા જુદા સ્વરૂપમા એક એવી કથા છે તેને જાણીને વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

હાથીની સદ્ બુદ્ધિ થતા ગમે તે વન દેવતાએ આવીને સાહાય્ય કરી હોય તો તે બનવા જોગ છે કારણ સત્યપ્રિય અને પરોપકારીની પડખે રસ્તાનો ચાલનો ગમે તે પણ સાહાય્યભૂત થઇ જશે જેમકે વલ્લભભાઇ પટેલની પડખે આખી દુનીયા હતી એમ કહીએ તેમા ખોટુ શુ છે ? બાકી પ્રભુ આવ્યાનુ લખવુ તે તો તદ્દન અજ્ઞાનપણુ જ છે

જૈનોમા—મેઘકુમારની કથા એવી છે કે—જે પૂર્વભવમા હાથી હતો છતા બે ત્રણ દિવસ સુધી પગ નીચે ભગએના જીવની રક્ષા કરી પુણ્યના યોગે શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર થઇ દીક્ષા લીધી, કષ્ટ પડતા ઘેર જવાની ઇચ્છા થઇ, મહા વીર ભગવાને હાથીના ભવનો વૃતાંત સંભળાવી સ્થિર કર્યો આ કથા પુરાણકાર ઉધી છત્તી ગોઠવી ભગવાન આવ્યાની કલ્પના કરી હોય ! સંભાવ્યાસભવનો વિચાર પડિતો કરે

બાકી આધાર લીધા વગર કથાઓ ઉધી કે છત્તી લખી શકાતી નથી એ નિર્વિવાદ છે

જે નવ વાસુદેવાદિકના સબધવાળી કથાઓ હતી તેનો વિચાર અમોએ કરીને બતાવ્યો છે બાકી સબધ વિનાની કથાઓ અનેક જૈનોની લઇ પુરાણ કારોએ ઉધી છત્તી ગોઠવેલી છે, પણ તે સઘળો બધો વિચાર કરી શકાય નહિ તેથી પડિતોને ભલામણ કરુ છુ કે પુરાણકારોની કથાઓમા જ્યા તદ્દન અસભવિત જેવુ લાગે અને તે કથાઓ જૈન ગ્રથોમા હોય તો તેની સાથે મેળવીને વિચાર કરી લેવો અને તેની સાથે સત્યાસત્યનો વિચાર કરવો તેવી કથા એક નહિ પણ પુરાણોમા અનેક મળશે. એમ હુ મારા અનુભવથી જણાવી શકુ છુ ઇત્યલ

(૨) અસુરો સૂર્યને ઘેરે છે પણ બ્રાહ્મણોના અર્ઘથી છુટે છે

તુલસી રા અરણ્યકાડ પૃ ૬૭૭ ની ટીકામાથી—

" શ્રુતિમા કહ્યુ છે કે—પ્રભાતમા ઉગતા સૂર્યનારાયણને અસુરવામી મંદેહ નામના અસુરો ઘેરી લે છે પણ પાછળથી તેઓ બ્રાહ્મણોએ આપેના અર્ઘોના જળના બિંદુઓથા પ્રહાર પામીને વિખેરાઇ જાયછે "

બ્રાહ્મણોના અર્ઘો વિના સૂર્ય ઉગતો અટકી પડેલો આજ સુધી કોઈએ જાણ્યું જોયું હતું ખરૂ ? આ લેખમાં કેવળ, પોતાની મહત્ત્વતાના સિવાય વધારાનું શું છે ?

॥ ઇતિ–પ્રભુએ ગુડથી હાથીને છોડાવ્યો ભાગ ૦ા બ્રાહ્મણોના અર્ઘથી સૂર્ય અસુરોથી છુટે છે ૦ા એ કલમ–એનો વીચાર ખડ બીજો પ્રકરણ ૨૩ મું

---

(૧) સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ સાથે બ્રહ્માદિક । (૨) બ્રહ્માના શિર છેદનું પ્રાયશ્ચિત શિવે લીધું । (૩) નરનારાયણના તપમા ઇંદ્રે વિઘ્ન કર્યું । એ ત્રણે સ્કંદપુ ।

પ્રકરણ ૨૪ મું.

માયાના પ્રલય સમુદ્રમા ડુબતા માર્કંડેય પ્રભુથી બચ્યા ભાગ૦ ।

(૧) સ્કંદપુ પાચમો અવંતી ખંડ અધ્યાય ૨ જો તેના પત્ર ૨ થી–

" કલ્પારંભે–સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, તેની સાથે–બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ ઉત્પન્ન થઇ ગયા એમ વિસ્તારથી લખ્યું છે ત્યાંથી જોઇ લેવું "

–જેની ઉત્પત્તિના માટે, આરંભ, તેનો અન્ત હોયજ, સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની સાથે બ્રહ્માદિક ઉત્પન્ન થયા તો તે કાલ કયો ? અને કેવા પ્રકારનો ? અને તેનું પ્રમાણ કઇ રીતે સમજવું ? વળી સૃષ્ટિના આરંભ કેટલા થયા ? અને તેના અંત કેટલા થયા ? બીજી સૃષ્ટિઓની ઉત્પત્તિઓની સાથે બ્રહ્માદિક બદલાતા હશે કે એના એ ફરીથી ઉત્પન્ન થતા હશે ? આટલા ટુંક વિચારની સાથે જૈનોની જગત્ની માન્યતાવાળો પ્રથમનો લેખ ફરીથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

---

(૨) સ્કંદ પુ૦ ખંડ ૫ મો અધ્યાય ૧૮૪ મો પત્ર ૩૦૯ થી–

" બ્રહ્માના શિરનો છેદ કરવાથી બ્રહ્મહત્યાનું પાપ લાગવાથી, મહાદેવે ધૌતપાપ નામના તીર્થનું સ્થાપન કર્યું. "

જીવોની સાથે બ્રહ્માદિક ઉત્પન્ન થયા ત્યારે તો જે ગતિ જીવોની તેજ ગતિ બ્રહ્માદિકની મનાઈ હશે ? તેથીજ મહાદેવે બ્રહ્માનુ માથુ કાપ્યુ ને ? અને પ્રાયશ્ચિત લેવાની ફરજ તેથીજ પડીને ? જો એમ હોય તો પછી આ ત્રણે મોટા દેવો તરીકે કયા હિસાબથી મનાયા ?

---

(૩) સ્કંદ પુ૦ ખંડ ૫ મો અધ્યાય ૧૯૨ મો પત્ર ૩૧૩ થી—

" નરનારાયણ તપ કરવા લાગ્યા તપમાં વિઘ્ન કરવા ઇંદ્રે અપ્સરાઓ મોકલી "

નરથી નારાયણ થવા દુનીયા પ્રયત્ન કરી રહી છે તે નારાયણ આ હશે કે બીજા ? તે જો આજ હોય તો વિચારવાનુ કે—તપ કરીને વધારે શુ લેવાને ગયા ? નારાયણની પદવી કરતાં ઇંદ્રની પદવી વધારે છે ? કહેશો કે નથી તો પછી ઇંદ્રને અપ્સરાઓ મોકલવાની જરૂર શાથી પડી ?

---

(૪) ભાગવત દશમ સ્કંધમાં—નરનારાયણે માયાથી દેખાડેલા પ્રલયના સમુદ્રમાં ડુબી જતા માર્કંડેય મુનિ તે સમયે જોવામાં આવેલા વડના એક પાંદડાના પડીયામાં પોઢેલા બાળકરૂપ પ્રભુના પ્રભાવથી બચ્યા હતા

કોઇ વ્યંતરાદિકે માયા બનાવી હોય તો તે બનવા જોગ છે બાકી માર્કંડ મુનિ હજાર પંદરસો વર્ષની અંદરના જ છે તેથી પડિયામાં પોઢેલા પ્રભુ જોયાની વાત વિચારવા જેવી છે કેમકે જેવી રીતે બીજા પુરાણો ગોટાળા ભરેલા છે તેવીજ રીતનુ માર્કંડેય પુરાણ છે તો પછી તેમના માટે પડિયામાં સુતેલા પ્રભુ ક્યાંથી આવી ગયાં ? કદાચ નરસી મ્હેતાની વાત મુકો તો વિચારવાનુ કે તેમના માટે પણ પ્રભુ તો આવેલા છે જ નથી પરન્તુ નરસી મહેતા જેવા ગમે તે સત્યપ્રિય, નિખાલસ અને પરોપકારની દ્રષ્ટિવાળા પુરૂષને સંકટ સમયે તે દેવતા સાહાય્યરૂપે થઇ જાય છે એ વાત નિર્વિવાદ છે તે પ્રમાણે મ્હેતાના માટે થએલુ હોવુ જોઇએ બાકી ખગ ભગવાનને જગોજગોપર ભટકવાની જરૂરજ શી છે ?

---

(૫) રામચંદ્રની પાસે શિવે પોતાનુ રક્ષણ માગ્યુ

તુલસી રામાયણ લંકા કાંડ પૃ ૧૦૯૫ માં—

" મવળા દેવતાઓ પુંષ્પોની વૃષ્ટિ કરી પોતાને સ્થાન કે ગયા પછી એકાતમા મહાવિચક્ષણ × સદાશિવ તેમની (રામની) પાસે આવ્યા મહાશિવ બન્ને હાથ જોડી રોમાચિત થઇ ગદ ગદ વચનથી વિનય કરીને બોલ્યા કે–હે રઘુકુળનાયક ? હે ભકત જનોને રાજી કરનારા મારૂ રક્ષણ કરો ?

× (આની ટીપમા નીચે લખી જણાવ્યુ છે કે–" મારા શિષ્ય રાવણથી પ્રભુને બહુ સકટ થયુ હતુ તેથી પ્રભુ રખેને મહુ સાભળતા ઠપકો આપે એવી શકાવી એકાતમા આવ્યા)

સ્કદપુરાણમા જણાવ્યુ હતુ કે–કલ્પના આરભમા–સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની સાથે બ્રહ્માદિક ત્રણે દેવો ઉત્પન્ન થઇ ગયા હતા તો વિચારવાનુ કે–રામાવતાર ચોવીસમા વીસમાવતાર, દશાવતારોમા સાતમાવતાર, તો તે રામ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થયા પછી કેટના કાળે ઉત્પન્ન થએલા માનવા ? જે રામને સૃષ્ટિની સાથે ઉત્પન્ન થયેલા મહાદેવ એકલા એકાતમા મળવાને આવ્યા? અને વળી અતિ નમ્ર થઇ પેતાનુ રક્ષણ માગ્યુ ? શુ આ વાત સાચી હોય એમ લાગે છે ખરી ? જરાક મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ–આવી રીતના સેકડો પુરાણોના લેખો જોતા એવો જ વિચાર થઇ આવે છે કે–પ્રથમ સર્વજ્ઞોના તરફથી પ્રગટ થએલા સત્ય ઇતિહાસનો આશ્રય લઇને પછી પોતાની મરજી પ્રમાણે પોતાના લેખોમા ઉધો છતો ગોઠવી સત્ય ઇતિહાસની, અને સત્યતત્વોની અમારા વૈદિકભાઇઓએ દુર્દશાજ કરીને મુકી હોય એજ સિદ્ધ થાય છે ઇત્યલ વિસ્તરેણ

॥ ઇતિ–સૃષ્ટિની સાથે બ્રમ્હાદિક ઉત્પન્ન થયા સ્કદ પુ૦ । બ્રમ્હાના શિર છેદનનુ પ્રાયશ્ચિત શિવે લીધુ સ્ક ૦ । નર નારાયણના તપમા ઇંદ્રે વિઘ્ન કર્યુ સ્ક ૦ । માયાના પ્રલય સમુદ્રમા ડુબતા માર્કંડેય મુનિ પ્રભુથી બચ્યા ભાગ૦ । શિવે રામચદ્ર પાસે પોતાનુ રક્ષણ માગ્યુ રામા૦ । કલમ પાચનો વિચાર ખડ બીજે પ્રકરણ ૨૪ મુ૦ ।

॥ ॥ ॥

(૬) નરમેધના ઉપદેશક ગાલવ ૦ । (૨) દેવી ભાગવતે–વેદોમા જાનવરોનુ મારવાનુ

પ્રકરણ ૨૫ મું.

(૧) ગાલવ મુનિએ નરમેધ, યજ્ઞનો ઉપદેશ કર્યો.

પદ્મપુરાણ બ્રહ્મખંડ અધ્યાય ૧૨ મો (મ મી પૃ ૧૧૨)

" ગાલવ મુનિએ " નરમેધ " યજ્ઞ કરવાને ઉપદેશ આપ્યો છે આ બારમો અધ્યાયજ એ વિષયનો છે ત્યાંથી જોઇ લેવુ " +

+ આમા વિચારવાનુ કે—પીપલાદ ઋષિએ રાજ્ય બળ મેળવી પોતાનાજ માતપિતાને યજ્ઞમા હોમી દઇ પોતાનુ વેર લીધેલુ ત્યાથી માતૃમેધ અને પિતૃમેધ ની પ્રસિદ્ધિ થએલી તેનો સબંધ કિંચિત અમારા જાણવા પ્રમાણે લખી બતાવ્યો છે આ ગાલવ મુનિએ રાજ્યના અનુરોધથી અથવા પોતાનુ વેર લેવા આ નરમેધનો ઉપદેશ આપ્યો તેના સબંધે ખરૂ અમા સમજવામા આવ્યુ નથી પરન્તુ એટલુ અનુમાનતો થાય છે કે આ નરમેધનો ઉપદેશ કોઇ મોટા ધર્મ કાર્યના માટે તો થએલો નહિ હોય અગર જો ધર્મના માટે થએલો હોત તો આજ સુધીમા તેવા નરમેધ એક નહિ પણ હજારો લાખો નરમેધ થવાની ગણત્રી બહાર આવી હોત આ મારૂ અનુમાન સર્વથા જુઠું નથી પણ વિચારવા જેવુ છે કદાચ આમા મારી ભૂલ થએલી હશે તો સજ્જનોના આગળ હાથ જોડીને ક્ષમા યાચીશ ? ॥

આર્ય પ્રજાને છાજે તેવો વામમાર્ગીનો ધર્મ છે ?

શંકાકોષ—શંકા ૨૬૪ મી પૃ ૩૭ મા (ભાગવત સ્કધ ૪ થો અ ૨૭ મો)

" પશુમેધ અને વામમાર્ગીઓનો અશ્વમેધ પૌરાણીઓના ધર્મ છે અને તે ઉચિત છે ? "

હિંસા—મદિરાપાનાદિકના લેખોથી દૂષિત વેદો

દેવી ભાગવત-મહાપુરાણ પ્રથમ સ્કંધ અધ્યાય ૧૮ મો (મ મી પૃ ૧૧૨)

" શુકદેવજી રાજા જનકને કહી રહ્યા છે તે કથનથી વેદોમા—જાનવરોને મારવાનુ, મદિરાપાન કરવાનુ, જુગાર ખેલવાનુ, માસ ભક્ષણ કરવાનુ સિદ્ધ

થાય છે યજ્ઞમા એટલા બધા જાનવરો મરાતા કે તેમના ગામડાઓના પહાડ બની જતા હતા ”

આ દેવી ભા ના લેખમા કિંચિત વિચાર–સજ્જનો ! રજપુતાદિકોની વસ્તિમા પ્રાયે બ્રાહ્મણોની વસ્તી હોય આજીવિકાના માટે કાઇક ભણેલા પણ હોય, સાધારણ વ્યાકરણી કોઇ ગર્વિષ્ઠ થએલો પોતાને વેદાદિકનો પારગામી માની જેનો તેનો અનાદરાજ કરતો હોય અને જૈનોને તો વેદ બાહ્ય કહી નાસ્તિકજ માનતો, નીચુ પણ ન જોતો હોય તેવા ગર્વિષ્ઠોએ–શુકદેવજી અને જનકવાળો પ્રસગ જોવાનો પ્રયત્ન કરવો, વેદોમા–જાનવરોને મારવાનુ, મદિરા-પાન કરવાનુ જુગાર ખેલવાનુ, અને માસ ભક્ષણ કરવાનુ અસ્તિકોએ લખેલુ કે નાસ્તિકોએ ? જૈનોએ ઉપર બતાવેલી નિંદ્ય વાતોનો ઇન્કાર કરેલો છે બાકીની સારી વાતો જ્ઞાનની વાતો તો જૈનોને માન્યજ છે તો પછી જૈનોને નાસ્તિક કહેવાળા તેવા જુઠા ગર્વિષ્ઠોને કયી ઉપમા આપવી ? લોકોમા એવુ ચાલે છે કે-જે વ્યભિચારિણી છિનાલ હોય તે સતીને નિંદે તેવા પ્રકારનો–અન્યાય જૈનો ઉપર થએલો અને થતો આવેલો અને વર્તમાનમા થઇ રહેલો મનાય કે નહિ ? આ માગ ટુક લેખનો વિચાર કરીને સત્યપ્રિય સજ્જન પુરૂષો જરૂર ન્યાય આપશે ? આથી વધારે હુ કાઇપણ કહેવાને માગતો નથી સત્યને સત્યની દૃષ્ટિથી જુવો એટલે બસ છે

॥ ઇતિ–નરમેધયજ્ઞનો ઉપદેશ માનવમુનિએ કર્યો પદ્મ પુ૦ દેવી ભાગવતે–વેદોમા જાનવરોને મારવાનુ બતાવેલ છે તેનો વિચાર -

યાજ્ઞવલ્કયે ભણેલા વેદો વમીને નવીન રચ્યા

યાજ્ઞવલ્કયે પ્રાચીનવેદ વિદ્યાને વમી નવીન વેદો રચ્યા ।

સ્કદ પુ૦ ખડ છઠ્ઠો અધ્યાય ૧૨૯ મો પત્ર ૧૪૪ થી શરૂ તેમાનો કિંચિત્ સાર—

“ આજ્ઞાનો ભગ કરવાથી શાકલ્ય ગુરૂને થએલો ક્રોધ, તેથી યાજ્ઞવલ્કય શિષ્યે-ગુરૂની પાસેથી ભણેલા વેદાદિક સર્વ ગ્રથની વિદ્યાનુ વમન કરીને ગુરૂને પાછી સોપી અને પછી ગુરૂની પાસેથી નીકળીને હાટકેશ્વરમા જઇને ગયા ત્યા રહીને સૂર્યની ઉપાસના કરતા–રૂધિમાદિ વિદ્યા મેળવી, પછી લઘુરૂપ ધરી

સૂર્યના ઘોડાના કાનમાં પેસી, સૂર્યના મુખમાંથી નીકળેલા 'વેદો' યાજ્ઞવલ્કયે ભણ્યા જ્યારે સર્વ વિદ્યા જાણી લીધી ત્યાં પછી વેદના અર્થને જણાવવા વાળી ઉપનિષદોની રચના કરી ”

આ લેખોનો કિંચિત વિચાર-વેદોનો અર્ધ-જ્ઞાન, ઘણા પંડિતોથી પ્રસિદ્ધમાં આવેલો છે, જ્યારે નિર્દયપણાથી મનુષ્યને અગ્નિમાં નાખવામાં આવે ત્યારે દયાળુ પુરૂષોના મનમાં-અરે ! અરે ! ના ઉદ્‌ગારો સિવાય બીજું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ખરૂં ? વળી જીવતા મનુષ્યોનો યજ્ઞ કરવાનો ઉપદેશ ગાલવમુનિ કરવા બેઠા, કયું જ્ઞાન આપવા ? નરમેધ કરવો તે પોતાના માણસોનો કે પરાયા માણસોનો ? આ વાતો વિચારવા જેવી ખરી કે નહિ ?

વળી બીજા ભાગવતના-પશુમેધથી અને અશ્વમેધથી દયાળુ પુરૂષોના હૃદયને કંપારા સિવાય કયા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ?

વળી નિજે દેવી ભાગવતનો લેખ જોતા-શુકદેવજી પોતેજ રાજા જનકને વેદોમાંના જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરી રહ્યા છે કે-જાનવરોને મારવાનું, મદિરાપાન કરવાનું, વળી તેથી વધારે જુગાર ખેલવાનું અને માંસ ભક્ષણ કરવાનું એ બધાએ પ્રકારનું જ્ઞાન વેદોમાં ભરેલું છે આ લીલા કેવા પ્રકારની હશે ?

આ ચોથો સ્કંદ પુ. નો લેખજ જણાવી રહ્યો છે કે-ખરા વેદો રહ્યા નથી યાજ્ઞવલ્કય ઋષિએ વેદોનું વમન કર્યું એનો અર્થ શો ? ખરા વેદોનો નાશ કરી હિંસા મિશ્રિત વેદોનું ઉચ્ચારણ કર્યું, એ સિવાય બીજો કયો અર્થ કરી શકાય ? પ્રત્યક્ષની ભૂલમાં ખેંચાતાણી સજ્જનોને ન છાજે ? ઇત્યલ વિસ્તરેણ

॥ ઇતિ-યાજ્ઞવલ્કયે ભણેલા જુના વેદો ઓકી કાઢયા અને પાછળથી નવા વેદોની રચના કરી તેનો વિચાર

મરતા-રામને મારવાની બુદ્ધિ છતા રાવણની મુક્તિ

રામે રાવણને વિશ્વરૂપ દેખાડયું

તુલસી રામાયણ લંકા કાંડ પૃ ૧૦૮૦ માં

“ રાવણનું ધડ ધરતી પર પડવાના સમયમાં ભારે ભયંકર ધડાકો થયો અને તે સમયમાં આકાશમાં રહેલા રાવણના માથાઓએ-રામ કયાં ગયો ? જો નજરે પડે તો પડકારીને મારી નાખીએ એવું ઉચ્ચારણ કર્યું. ”

(આ પક્તિની ટીપમા-લખી જણાવ્યુ, છે કે-મરતી વખતે રામ નામના ઉચ્ચારણના મહીમાથી રાવણની મુક્તિ થઇ)

આ ઉપરના લેખમા વિચારવાનુ કે રામ નજરે પડે તો પડકારીને મારૂ, મ વા સુધી એવા પ્રકારની દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા રાવણની મુક્તિ થયાનુ લખી બતાવનારની સત્ય બુદ્ધિ હતી એમ માની શકાય ખરૂ કે ? આ વિષયમા જુવો રામાયણનો લેખ આમા સત્ય શુ છે તે નજરે પડશે વધારે શુ લખીને બતાવુ?

તુલસી રામાયણ લકાકાડ પૃ ૧૦૭૯ની ટીપમા લખી જણાવ્યુ છે કે-" વળી એમ પણ કહેવાય છે કે રાવણને અ ત સમયમા રામચદ્રજીએ-વિશ્વરૂપ દેખાડયુ હતુ "

સાક્ષાત્ વિશ્વરૂપ જે સર્વજ્ઞપણુ મેળવે તેજ જોઇ શકે કે બીજાનુ દેખાડેલુ વિશ્વસ્વરૂપ મચોના જ્ઞાનથી જોઇ શકાય પણ સાક્ષાત્રૂપે વિશ્વરૂપ બીજાને કેવી રીતે દેખાડી શકાય ? આ વાતની પુરાણિકોએ એક ગપ્પજ ગોઠવી મુકેલી છે આમા વાસ્તવિકપણુ કાઇ દેખાતુજ નથી ॥

॥ ઇતિ-રામ કયા ગયો નજરે પડે તો મારૂ કહેનાર રાવણની મુક્તિ અને રાવણને અન્ત સમયે વિશ્વરૂપ દેખાડયુ તેના વિચારની સાથે જૈન અને વૈદિક ગુરૂના કર્તવ્યોના સબધે દ્રઢ રૂપે ખડ બીજે પ્રકરણ ૨૫ નો વિચાર સપૂર્ણ

પ્રકરણ ૨૬ મું.

જૈન અને વૈદિક દેવતાદિકના સબંધવાળા ટુંક ટુંક રૂપના કેટલાક વિચારો નીચે પ્રમાણે—

જૈનોની માન્યતા પ્રમાણે દેવતાઓ અને દેવીઓ.

જૈનગ્રથોમા ચાર પ્રકારના દેવતાઓ બતાવ્યા છે—૧ ભવનપતિના, ૨ વ્યતર જાતિના, ૩ જ્યોતિષ મડલના, અને ૪ **વૈમાણિકના.**

પહેલા ભવનપતિના અસુરાદિક **દશભેદ** છે. બીજા વ્યતરની જાતિના **આઠભેદ** છે, ત્રીજા જ્યોતિષ મડલના **પાચભેદ** છે અને ચોથા વૈમાનિકના **બારભેદ** છે આ બધા દેવતાઓ પોત પોતાના અધિકાર પ્રમાણે કર્ત્તવ્યોના કરવાવાળા હોવાથી કલ્પવાસી કહેવામા આવ્યા છે

જે આ ચાર પ્રકારના દેવતાઓના દશ આદિ ભેદો બતાવ્યા છે તેના એક એક ભેદમા પણ દશ દશ પ્રકાર હોય છે તે નીચે પ્રમાણે—૧ઇંદ્ર-એટલે જે અનાદિકાલના (સદા કાલના) વિમાનો છે તેનો મુખ્ય અધિકારી જેમ રાજ્ય ગાદી પર આવેલો રાજા તે પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયેલો તે ઇદ્ર મનાય છે ૧

૨ **સામાનિકા**-એટલે ઇદ્રના જેટલા દરજ્જાવાળા પદવી વિનાના
૩ **ત્રાયસ્ત્રિશા**-એટલે મત્રી પુરોહિતના દરજ્જાવાળા.
૪ **પારિષદ્યા**-એટલે ઇદ્રની સાથે મિત્ર તરીકેનો દરજ્જો ભોગવના ।
૫ **આત્મરક્ષા**-એટલે ઇદ્રની બધી વાતે રક્ષા કરવાવાળા
૬ **લોકપાલા**-એટલે પોતાના સ્વામી ની શરહદના ચોકીદારો
૭ **અનિકાધિપતિઓ**-એટલે-ઇદ્રસેનાના મુખ્ય અધિકારીઓ
૮ **પ્રકીર્ણકા**-એટલે નગરના લોકોની પેઠે વિમાનમા વસનારા
૯ **આભિયોગ્યા**-એટલે દાસ પણાનુ કામ કરવાવાળા
૧૦ **કિલ્બિષિકા**-એટલે ત્યાની જગ્યાઓના સાફ સુફ કરવાળા

આ ઊપર બતાવેલા જુદા જુદા દેવલોકમાના જે દશ દશ ભેદ છે તેમા નો ત્રીજો ભેદ કે જે મત્રી પુરોહિતના દરજાવાળો, અને છઠ્ઠો ભેદ જે પોતાના સ્વામીની શરહદના ચોકીદાર વાળો, આ બે ભેદો વ્યતરની જાતિમા અને જ્યોતિષ મડલના દેવતાઓમા હોતા નથી તેથી-વ્યતર અને જ્યોતિષમા બાકી રહેલા આઠ ભેદ જ હોય છે

મુખ્ય ચાર પ્રકારના દેવતાઓ કહ્યા–તેમાના પહેલાનું નિવાસ સ્થાન આપણી **ભૂમીથી નીચેના** ભાગમા છે, તેથી તેમને **ભવનપતિ** કહેલા છે (વૈદિકમતમા પાતાલવાસી તરીકે કલ્પેલા છે) બીજી **વ્યતર** જાતિ ભૂત પ્રેતાદિ, ત્રીજા **જ્યોતિષ**–સૂર્ય ચદ્રાદિ, તે આપણી હદમા એટલે **મધ્યલોકમાં** વસન ન દેવતાઓ ગણાય છે ચોથા **વિમાનવાસી** તે સૌધર્માદિ વિમાનોના નામથી ઓળખાવાય છે તે જ્યોતિષના દેવતાઓની ઉપર એક એકથી ચઢીયાતા બાર જાતિના ગણવામા આવ્યા છે.

આ ચારે જાતિના અસંખ્ય દેવતાઓ ઉપર અને અનાદિકાળથી સાશ્વત પણે રહેલા લાખો વિમાનો ઉપર અધિકારના ભોગવનાર તે ઈંદ્રો કહેવાય છે તે બધાનો સર્વાલો મેળવતા ચોસઠ (૬૪) ઇદ્રો જ થાય છે ઇદ્રાદિકનું આયુષ્ય પુરણ થતા ત્યાથી ચવીને મનુષ્ય ગતિમા કે તીર્યચગતિમાજ ઉત્પન્ન થાય પછી ચારે ગતિમા જવાની છુટ થાય છે મનુષ્યમા આવ્યા પછી કોઇ કોઇ મોક્ષમા પણ ચાલ્યા જાય છે કારણ દેવતા પણાથી ચવી દેવતા થતા નથી તેમ નરકમા પણ જતા નથી તે ઇદ્રના સ્થાનમા વળી કોઇ બીજોતેવો પુણ્યાત્મા થોડા વખતમા આવીને ઉત્પન્ન થાય પણ સ્થાન શૂન્ય રહેતુ નથી

ઉપર પ્રમાણે આપણા લોકની પેઠે ત્યા પણ રાજા પ્રજાનો વ્યવહાર ચાલે છે, જન્મ મરણ ચાલુ છે પણ ત્યા ના જે સાશ્વતા સ્થાન છે તે તો સદા તેવાને તેવા જ રહે છે

આથી પણ ઉપરના દરજાના—**નવ ગૈવયકના અને પાચ અનુત્તર** વિમાનના દેવતાઓ છે તેમને મરણ જન્મ તો હોય છે, પણ તેમનામા રાજા-પ્રજાનો વ્યવહાર હોતો નથી તેથી તે કલ્પાતીત કહેવાય છે જેમ જેમ ઉપરના દરજાના દેવતાઓ તેમ તેમ–તેમના આયુષ્યમા વધારો, સુખ સપત્તિમા વધારો, અને તેમના જ્ઞાનમા પણ વધારો સમજવો

કેટલાક દેવતાઓના આયુષ્યનું પ્રમાણ.

दसवास सहस्साइ भवणवईण जहन्नठिई
(छाया-दशवपसहस्राणि भवनपतीना जघन्यस्थिति)

ભાવાર્થ–ચાર જાતિના દેવોમાના પહેલા **ભવનપતિ** છે ત્યાના દેવતાઓનુ અને તેમની દેવીઓનું જઘન્ય એટલે ઓછામા ઓછું આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષનુ હોય છે દેવતાઓનુ અને નારકીના જીવોનુ આયુષ્ય (૧૦૦૦૦) દશ હજાર વર્ષથી ઓછું હોતુજ નથી

આપણાથી નીચેની ભૂમીમા વસનારા ભવનપતિ–દક્ષિણ ખંડમા દશ અને ઉત્તર ખડમા દશ એમ બે વિભાગથી જુદા જુદા છે ।

દક્ષિણદિશામાના પહેલાનો ઇંદ્ર ચમરેદ્ર છે, તેનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ એક સાગરોપમનુ છે ઉત્તરદિશામાના પહેલાનો ઇંદ્ર બલીંદ્ર નામનો છે, તેનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ એક સાગરોપમથી કાઇક અધિક છે દક્ષિણ ખડના કરતા ઉત્તર ખડના કાઇક ઉંચા દરજ્જાના ગણાય છે એ રીતે બધા મળીને ભવનપતિના વીશ ઇદ્રો થાય છે વિશેષ સ્વરૂપ જૈન ગ્રથોથી જોઇ લેવુ ॥

હવે બીજા વ્યતરોના આયુષ્યનુ કિંચિત્ સ્વરૂપ

वतरियाणजहन्न दसवाससहस्स पलिय मुक्कोस देवीण पलिअद्ध ॥
(छाया व्यतराणा जघन्य दशवर्षसहस्र-पल्य मुत्कृष्ट। देवीना पल्यार्द्ध)

ભાવાર્થ—હવે બીજા વ્યતર જાતિના દેવતાઓનુ જઘન્ય આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષનુજ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ વધારામા વધારે એક પલ્યોપમ સુધીનુ હોય છે પણ તેમની દેવીઓનુ આયુષ્ય તે દેવતાઓથી અડધુ જ હોય છે

હવે ત્રીજા જ્યોતિષ દેવતાઓનુ આયુષ્ય

पलिय अहिय ससिरवीण ॥ ५ ॥ लख्खेणसहस्सेण य । वासाण गहाण पलियमेयसि ठिइ अद्ध देवीण कम्मेण नरकत्ततारण

६ (छाया-पल्यमधिक शशि रवीणा ॥ ५ ॥ लक्षेण सहस्रेण वर्षाणा। ग्रहाणा पल्य मेतेषा स्थिति अर्ध देवीना क्रमेण नक्षत्रताराणा ॥ ६ ॥

ભાવાર્થ—ચદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા આ પાચ જાતિના દેવતાઓ જ્યોતિષના હોય છે અને તેમની દેવીઓ પણ હોય છે એમનાથી નાના નાના દેવતાઓનુ જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય છે તે આ મોટા દેવતાઓનુ પ્રાયે જઘન્ય સ્વરૂપનુ ગણાય છે તેથી આ ચદ્ર અને સૂર્યનુ જઘન્ય આયુષ્ય ન બતાવતા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બતાવે છે ચદ્રમાનુ અને ચદ્રમાના વિમાનમા બીજા દેવતાઓનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક પલ્યોપમ અને ઉપર અધિક એક લાખ વર્ષ સુધીનુ હોય છે । સૂર્યનુ અને સૂર્યના વિમાનના બીજા દેવતાઓનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક પલ્યોપમ અને એક હજાર વર્ષ અધિક સુધીનુ હોય છે ગ્રહોનુ અને તેમના વિમાનમા બીજા દેવતાઓનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક પલ્યોપમ સુધીનુ હોય છે તારા એટલે તેતે દેવતાઓની દેવીઓ તેમનુ આયુષ્ય તેમનાથી અડધુ અડધુ હોય છે વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાઓએ જૈનોના સગ્રહણી સૂત્રાદિકથી જાણવુ

ચોથા વૈમાનિકમા–કર્તવ્યકારી તે કલ્પવાસી, જે સ્વતત્ર તે કલ્પ વિનાના એમ બે ભેદ છે જ્યોતિષ્ ચક્રની ઉપર એક એકથી ઉચા ઊચા વિમાનોમા વસનાર છે કલ્પવાળાના ૧૨ ભેદ, કલ્પવિનાના નવ અને પાચ ભેદ, નામ માત્રથી પ્રથમ પણ જણાવ્યા હતા

પહેલા કલ્પના ઇદ્રસુધર્મા તેના **ચાર લોકપાલ** આપણી આ ભૂમીની ચારે દિશાના રક્ષકો છે તેમનુ આયુષ્ય માત્ર બતાવીએ છીએ—

सोम-जमाण सतिभागपलिय । वरुणस्सदुन्निदेसूणा ।
वेसमणे दोपलिया । एस ठि- लोगपालाण ॥ १८ ॥

(छाया-सोमयमयो सत्रिभाग-पल्य वरुणस्य द्वे देशोने ।
वैश्रमणे द्वे पल्ये । एवा स्थिति लोकपालाना ॥ १८ ॥

ભાવાર્થ—**પૂર્વ** દિશાનો લોકપાલ-રક્ષક **સોમ** છે દક્ષિણ દિશાનો લોકપાલ **યમ** નામનો દેવ છે આ બન્નેનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક પલ્યોપમના ત્રિજા ભાગ સહિત એક પલ્યોપમનુ છે । **પશ્ચિમ** દિશાનો રક્ષક **વરૂણ** નામનો લોકપાળ છે તેનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય દેશઉણુ (કાઇક ઓછુ) બે પલ્યોપમનુ છે **ઉત્તર** દિશાનો રક્ષક **વૈશ્રમણ** (કુબેર ભડારી) તેનુ ઇત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બે પલ્યોપમનુ પુરૂ છે

દેવતાઓ પોતાનુ આયુષ્ય પુરણ કર્યા પછી મનુષ્યની કે તીર્યંચની ગતિ સિવાય બીજી ગતિમા ઉત્પન્ન થતાજ નથી તેમના વિમાનો સાસ્વતા (સદા કાલના) કાયમના છે તે વિમાનોમા તેની પાછળ તે અધિકારને ભોગવનાર તેવો પુણ્યસાળી થોડા વખતમા બીજો આવીને ઉત્પન્ન થવાનો પણ તે એકનો એક કાયમનો રહેતો નથી એમ સર્વ લોકદેવની સ્થિતી સમજવી

આ ઉપર બતાવેલા ચારે જાતીના દેવતાઓ જન્મ અને મરણ વાળાજ છે તેથી તેમની–૧ આયુષ્યની સ્થિતિનુ, ૨ ઉત્પન્ન થવાના વિમાનોનુ, ૩ એક દેવ ઉત્પન્ન થયા પછી બીજો દેવ કેટલો કાલ ગયા પછી ઉત્પન્ન થાય તેનુ, ૪ એક દેવ ચવ્યા પછી બીજો દેવ કેટલો કાલ ગયા પછી ચવે તેનુ, ૫ એકી સાથે ચવે તો કેટલા દેવો ચવે તેન, ૭ મરણ થયા પછી કયો દેવ કઇ ગતિમા જઇને ઉત્પન્ન થાય તેનુ, તેમજ ૮ કઇ કઇ ગતિમાથી આવી કયો દેવ ઉત્પન્ન થાય તેનુ આ વિગેરે બીજા ઘણા પ્રકારનુ સુવ્યવસ્થિત અને સુઘટિત વર્ણન વિસ્તારથી જૈન ગ્રંથોમા આપેલુ છે વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાઓએ તે તે વિષયના ગ્રથોથી જોઇ લેવુ

ઇતિ જૈન પ્રમાણે ઇદ્રાદિક દેવો અને તેમના આયુષ્યાદિકનો સામાન્ય વિચાર ખ ૨ જો પ્રકરણ ૨૬ મુ

ઋગ્વેદ કે જે વૈદિકોનું મૂલ છે તેમાંના કેટલાક વિચારો

જેમાં અનેક મંત્રો હોય તે સૂક્ત ગણાય છે

મસ્કૃત સા૦ પૃ ૬૭ થી–" ઋગવેદના સૂકતોમા–મંત્રો આપવામા આવ્યા હોય છે, તેની સખ્યા ઓછામા ઓછી ત્રણની અને વધારેમા વધારે અઠ્ઠાવનની જોવામાં આવે છે પણ સાધારણ રીતે એક સૂક્તમા દશ કે બાન્થી વધારે મંત્રો હોતા નથી "

સસ્કૃત સા૦ પૃ ૫૭મા–ઋગવેદમા જે સૂક્તો દીઠામા અવે છે તે સઘળાને અસ્તિત્વમા આવતા કઇ સેકડો વરસો વયતા હોવા જોઇએ "

મસ્કૃત સા૦ પૃ ૫૯ મા–" બીજા ગ્રંથો તો માત્ર ધર્મની નવી ઊત્પન્ન થયલી જરૂરિયાતો પુરી પાડવાને માટે જ મ્હોટે ભાગે ઋગ્વેદમાથી સૂકતો લઇને અને તે સૂક્તોના સ્વછદી પણે બબ્બે કે એકેક મંત્રના કકડા કરીને રચાયલા હતા "

મત્રનુ પ્રાબલ્ય બ્રાહ્મણોમા વધી ઉપનિષદોમા ફર્યું

પ્રથમના છદો કલ્પમા–હિંદુ સમાજની અતિ બાલ્યાવસ્થા પડિતો એ કલ્પી છે મત્ર કલ્પમા–યજ્ઞ યાગાદિક વધ્યા તે બ્રાહ્મણ ભાગ સુધી જોર શોરથી ચાલ્યા પરતુ એ સમયમા–પુન જૈન અને બૌદ્ધના નાયકોનો પ્રાદુર્ભાવ થતા અને તેમના તત્ત્વોનો પ્રકાશ લોક સમાજમા ફેલાતા–યજ્ઞ યાગાદિકની હિસા એ ધર્મ નથી પણ અધર્મ છે એવી માન્યતા થતા ઉપનિષદોની રચનામા યજ્ઞ યાગાદિકનુ સ્વરૂપ ફેરવાયુ જુવો હિંદુસ્તાનના મુખ્ય ધર્મો–પૃ ૪૫ મા– " મૅકસ ચ્યુલર ઉપનિષદ્નો હેતુ શો છે–તેનો સાર આપતા લખે છે કે–તેમા બતાવેલુ છે કે + ધર્મક્રિયાઓ તદ્દન નકામી છે, એટલુજ નહી પણ ઊપદ્રવ કરે એવી છે બદલો મળવાની આશાથી કરેલા યજ્ઞ સબધી દરેક કાર્યને તેમા ધિક્કારી કાઢેલુ છે દેવની હયાતી વિષે તો તેમા ના કહેવામા તો આવી નથી પણ તેમનામા અલૌકિક અને ઉચ્ચ લક્ષણ હોવાની ના કહેવામા આવે છે અને એવો ઊપદેશ કરવામા આવે છે કે–જ્યા સુધી મનુષ્યનો આત્મા ખરા પરમાત્માને ઓળખતો નથી, અને જેના સિવાય બીજે કોઇ પણ ઠેકાણે આરામ મળતો નથી તેનામા વિસામ પામ્યા વિના મોક્ષની આશા રાખવી નહી "

+ ધર્મ ક્રિયાઓ એટલે યજ્ઞ યાગાદિકની ક્રિયાઓ

સસ્કૃત સાહિત્ય પૃ ૧૪૯ થી—" ઋગવેદના કેટલીક મંત્રોમા પિતૃઓ અથવા મરણ પામેલા પૂર્વજોનો પથ અને દેવતાઓનો પથ એ બે જુદા છે, એવુ દર્શાવ્યુ છે, તેનુ કારણ ખચિત એ છે કે–અગ્નિદાહ અને યજ્ઞ એ બેની ક્રિયાઓ તદ્દન જુદી જુદી છે એમ સ્પષ્ટ જોવામા આવતુ હતુ

બ્રાહ્મણોમા પિતૃઓ અને દેવતાઓ એ જુદા જુદા સ્થાનમા વસે છે, એવુ માનવામા આવેલુ જણાય છે કારણ કે " સ્વર્ગલોક " અને " પિતૃલોક " ની વચ્ચેનો શો ભેદ છે તે એ ગ્રંથોમા દર્શાવવામાં આવ્યું છે "

આમા વિચારવાનુ કે–મરણ પામેલા પૂર્વજોનો પથ, અને દેવતાઓનો પથ, એ બે જુદા જુદા ઋગવેદના મંત્રોમા છે અને બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા પિતૃઓના અને દેવતાઓના જુદા જુદા વાસસ્થાન બતાવ્યા છે ત્યારે એકેંદ્રિયથી લઇ પંચેંદ્રિય તકના જીવોના વિચાર કેમ નહી બતાવ્યો હોય ?

જૈનોમા–કીડા, મકોડાદિ, પશુ, પખી, આદિના પથોનો વિચાર કરવામા આવ્યો છે પણ મરણ પામેલા પૂર્વજનો અમુક પથ ન બતાવતા કર્મના અનુસરતો માર્ગ બતાવ્યો છે, પણ તેમના સ્વાધીન પણાનો બતાવેલો નથી આટલુ વિશેષ વિચારવા જેવુ જાણી સૂચના કરીને બતાવી છે

ધર્મવર્ણન–સ ૧૯૭૯ ની આવૃત્તિ બીજીમાં આનંદશંકર બાપુભાઇ પૃ ૬ થી ઋગવેદ સહિતાનો ધર્મ લખતા પૃ ૭ મા લખે છે કે—

" તથા બીજા બલિદાન આપતા, અગ્નિ એ દેવોને દૂત કહેવા તો કારણ કે એના વડે યજમાન અને દેવો વચ્ચે સબધ બધાતો આ ઋષિઓ પરલોક માનતા પુનર્જન્મ પણ કદાચ માનતા હોય એમ જનાવનારા કોઇ કોઇ અસ્પષ્ટ વચનો મળે છે પણ આ લોકમાથી મનુષ્યો પિતૃલોક તથા દેવલોકમા જાય છે એ માન્યતાતો તેઓની સ્પષ્ટ દેખાય છે "

આ લેખથી વિચાર થાય છે કે–ચારો વેદોનો આધારભૂત ઋગ્વેદ કે જે ઇશ્વરની પ્રેરણાથી મહાન્ ઋષિઓને પ્રાપ્ત થએલો તેમા પુનર્જન્મના સબંધે અસ્પષ્ટતા તો પછી વેદના પગળે ચાલનારા આધુનિક ગ્રંથ કરો પુનર્જન્માદિક અનેક પ્રકારના બાબતો કયા નવીન્ ઇશ્વરથી મેલવીને બતાવતા ગયા ?

(૧) ઋગવેદ સહિતાની દેવતાઓ ગણાવતા પૃ ૧૩ મા " યમ " આ જીવનની પાર બીજુ–પર જીવન છે અને અમૃત જીવન છે એ જીવનમા આપણા પૂર્વજ પિતરો ગયા છે એ જીવનનો માર્ગ પ્રથમ **યમે** શોધી કાઢ્યો

છે અને તેથી યમને પિતૃ લોકનો દેવ માનવામા આવે છે. યમ તે વિવસ્વાન્–સૂર્યનો પુત્ર છે એ અને એની બ્હેન યમી તે આદ્ય સ્ત્રી પુરૂષનું જોડું છે ”

(૨) એજ પૃ ૧૪ મા યમ નીચે–રૂદ્ર વિશ્વમાં ઘોર શબ્દ કરતું પરમાત્માનું સ્વરૂપ તે પ્રચંડ વાયુમા દર્શન દે છે વાયુ રૂપે એ સુગંધિ અને પુષ્ટિ વર્ધક પણ છે ભડભડતો અગ્નિ પણ એનુંજ રૂપ છે એ અગ્નિની જ્વાલા તે એની દેવીઓ છે ધૂમ એની જટા છે અગ્નિ કલ્યાણકારી પણ છે અને એ રૂપમા આગળ જતા “ શિવ બને છે ”

(૩) પૃ ૨૨ મા–અથર્વ સંહિતામા ઘણું નવું જાણવા જેવું છે, બીજા કોઇ વેદમા નહી તેવી કેટલીક બાબતો એમા છે દાખલા તરીકે–તાવ, ક્ષય વગેરે રોગ કાઢવા સાપ વગેરેના ઝેર ઉતારવા, શત્રુને મારવા, ભૂત પિશાચ હાંકવા, ટુમણ કરવા અને સ્હામેથી અટકાવવા ઇત્યાદિ અનેક વિષયોને લગતા જાદુ પ્રયોગના મંત્રો અથર્વ સંહિતામા છે

આ સર્વ આર્યોના અજ્ઞાન અને નીચલા વર્ગની ક્રિયાઓ હોય અથવા તો આર્યો અનાર્યો જોડે સંબંધમા આવ્યા ત્યાર પછી મૂલ અનાર્યોનો ધર્મ આર્યોમા દાખલ થવા લાગ્યો હોય પણ આ શિવાય આ સંહિતમા ઘણો ઉમદા ભાગ પણ છે ”

આ ત્રણે કલમોમા વિચારવાનુ કે—જૈનોના સર્વજ્ઞો–દેવ દેવીઓ બતાવે છે, સંતાન થવાનુ બતાવતા નથી અને સૃષ્ટિને અનાદિની બતાવે છે ઋગ્વેદમા પર જીવનનો માર્ગ યમે પ્રથમ શોધી કાઢયો, યમ સૂર્યનો પુત્ર, યમી તેની બ્હેન ત્યારે સૂર્ય કોનો પુત્ર ? યમ–યમીનો જન્મ સૂર્યની કેટલી ઉમરે થએલો ? અને યમે કેટલી ઉમર પછી આ પરજીવનનો માર્ગ શોધી કાઢયો ? અને આ સ્ત્રી પુરૂષની આદિ કયા કાલથી ?

૨ રૂદ્ર પરમાત્માનું સ્વરૂપ, પ્રચંડ વાયુમા દર્શન દે છે, ત્યારે સામાન્ય વાયુ કોનુ સ્વરૂપ ? ભડભડતો અગ્નિ એનુંજ રૂપ, એટલે પરમાત્માનુ રૂપ, તે આગળ જતા શિવ બને છે તાત્પર્ય રૂદ્ર તે વાયુ, પછી અગ્નિ, અને અગ્નિ શિવ આ બધી ફેરફારી પરમાત્માએ કરી કે લેખકો એ ? આ બધા વાતો ઋગ્વેદની સ્પષ્ટ રૂપે સમજાતી નથી આ ઋગ્વેદ ચારો વેદોનું મુલ હોવાથી વીચારવાની જરૂર છે

૩ અથર્વ સહીતામા—" જાદુ પ્રયોગના મંત્રો અનાર્યોનો ધર્મ તે આર્યોમા દાખલ થવા લાગ્યો હોય "

અનાર્યોની અયોગ્ય વાતો પવીત્ર વેદોમા દાખલ કરનારા અને પુરાણોમા સત્ય ઇતીહાસ રૂપ વાસુદેવાદિના ત્રિકમા ઉધુ છતુ કરી કોઇને ઘોડાના માથાવાળા તો કોઇને વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થએલા બતાવનારા મોટા મોટા પડિતો જ હશે ને? ' સાક્ષરા ' તે વિપરીત ' રાક્ષસા ' કહેવામા આવે છે તે કયુ અકાર્ય કરનારા કહેવાતા હશે?

મોટા ભાગે દેવતાદિકની સ્તુતિઓનો બનેલો ઋગ્વેદ

સંસ્કૃત સાહિત્ય પૃ ૧૫૭ થી–" ઋગ્વેદની કવિતાઓનો મ્હોટો ભાગ દેવતાઓની અથવા દેવતા તરીકે જેને ગણવામા આવતા હોય તેવા પદાર્થોની સ્તુતિઓનો બનેલો છે એ કવિતાઓમા કોઇ કોઇ સ્થળે ભૂત કાળના બનાવોનું અસ્પષ્ઠ અને ભાગ્યુ તૂટ્યુ વર્ણન જેમા આપવામા આવ્યુ હોય એવા સવાદોના રૂપની દત કથાઓ આપણા જોવામા આવે છે, એવી દત કથાઓ બધી મળીને ડજનેક છે, અને તેમાથી ઘણી ખરી દસમા મડળમા આપવામા આવી છે એ કવિતાઓમા વર્ણવેલો વૃત્તાત શ્રોતાજનોથી પુરેપુરો સમજાય તેટલા માટે ગદ્યાત્મક વર્ણનો પણ પ્રથમ એની સાથે જોડવામા આવેલા હશે, પણ એ કવિતાઓને ऋग्वेद संहिता એ નામના સૂક્ત સગ્રહમા મૂકવામા આવી ત્યાર પછી પેલા ગદ્યાત્મક, વર્ણનો ગુમ થઇ ગયા હશે, એ ઘણુ સભવિત છે એવા વર્ગની એક કવિતા (મ. ૪, સૂ. ૪૨) મા ઇદ્ર અને વરૂણનો સવાદ આપવામા આવ્યો છે, તેમા એ બેઉ દેવતાઓ પોત પોતાની શ્રેષ્ટતા સાબીત કરવાના પ્રયત્ન કરતા જોવામા આવે છે એવી એક બીજી કવિતામા (મ ૧૦, સૂ. ૫૧) વરૂણ અને અગ્નિનો સવાદ આપવામા આવ્યો છે તેમા એક મત્રમા વરૂણ બોલે છે, અને બીજા મત્રમા અગ્નિ બોલે છે એવી રીતનુ ચાલ્યા કરે છે એના પછી જે સૂક્ત (મ ૧૦, સૂ. ૫૨) છે તેમા દેવતાઓ અને અગ્નિ વચ્ચે ચાલેલો સવાદ વર્ણવવામા આવ્યો છે, એમા અગ્નિ પોતાનુ યજ્ઞનુ કર્મ કરાવથી કટાળી ગયલો દીઠામા આવે છે પણ છેવટે એ પોતાનુ કામ કર્યા કરવાની કબૂલાત આપે છે "

સિદ્ધાંતસાર-પૃ ૪૨ મા-મણિલાલ નભુભાઇ દ્વિવેદી લખે છે કે—

(૧) " વેદમંત્રોમાં પદે પદે **યજ્ઞની** વાત જણાવવામાં આવે છે અને જે **પુરૂષ સૂક્તમાં** ઉત્પત્તિ માત્ર યજ્ઞથી થએલી જણાવેલી છે, તેને આપણે **પ્રાચીન ન ગણીએ** તો પણ ઘણા પ્રાચીનમાં પ્રાચીન મંત્રોમાં એ યજ્ઞ ભાવનાના ચિન્હ વારંવાર જણાયા કરે છે મંત્રો દેવતાના બોલાવવાના, સંતોષવાના સાધન માત્ર છે પણ તેમનો ઉપયોગતો મંત્ર પ્રયોક્તાએ અપેલા બલિરૂપ પારિતોષમાં છે યજ્ઞાર્થે મંત્રોગ્નિ છે એ ન માનીએ તો વેદમાત્ર વ્યર્થ જેવોજ થઇ જાય વાસ્તવિક રીતે ઘટે છે પણ એમજ વેદ કે વેદમંત્રો યજ્ઞાર્થકજ હોવા જોઇએ " ———

(૨) પૃ ૪૩ મા-" યજ્ઞ ભાવના-મંત્રોમાં પ્રધાનપણું પામવા લાગી તે એટલે સુધી કે ધીમે ધીમે કેવલ યજ્ઞને ઉદ્દેશીનેજ આખો **યજુર્વેદ** ઋગ્ મંત્રો ઉપરથી રચાતો ચાલ્યો. એમજ દેવતાઓની ગાનાદિ તૃપ્તિ અર્થે **સામવેદ** થયો "

(૩) પૃ ૪૪ મા-'બ્રાહ્મણો' અર્થવાદથીજ ભરેલા છે અમુક મંત્રનો અમુક ઉપયોગ છે વા અમુક અર્થ છે અમુક દેવતાનુ નામ અમુક ઠરાવાનુ આ કારણ છે, પેલુ કારણ છે, અમુક વિધિ અમુક પ્રકારેજ પ્રવર્તે, ઇત્યાદિ પુસ્તામા આપતા વિચિત્ર વિચિત્ર અર્થવાદરૂપ કલ્પનાઓ રચાયલી છે, આમાંની ઘણી ખરી બ્રાહ્મણોમા સમાયલા **ધર્મ વિચાર** માટે આપણને ઉંચુ મત પ્રરે તેવી નથી તથા કેટલીક તો કેવલ નિર્માલ્ય અને બાલિશ ભાવ યુક્ત હોય તેવી જ છે આવો યજ્ઞની મહત્તા સમજાવવાનો પ્રયત્ન ચાલતો થયો તેમા ઘણાખરા પ્રાચીન દેવતાઓના સ્વરૂપ ને **ધર્મ** ઉલટ પાલટ થઇ ગયા કેટલાક નવા દેવ પણ થયા, વા જૂના વધારે પ્રધાન પણાને પામ્યા અગ્નિ અને સોમ હવે મુખ્ય પદવી એ ચઢયા તેમ વરૂણ ફક્ત રાત્રિનો અને જલનોજ દેવ થઇ ગયો ત્યારે સૂર્ય અને ઇંદ્ર છાયામાજ પડી ગયા સોમને ધીમે ધીમે ચંદ્ર સાથે મેલવવાનો પ્રયત્ન યતો ચાલ્યો **યજ્ઞપુરૂષ** નવોજ દેવ કલ્પાયો **પ્રજાપતિ**-સર્વથી મોખરે આવી બધાનો નિયંતા થઇ યજ્ઞનો પ્રવર્તક, ઉપદેશક, અધિષ્ઠાતા થયો, **એજ બ્રહ્મા** રૂપે પણ પૂજાતો થયો. " આ બધુ લખીને-પૃ ૪૫ માં-કલ્પનાના કુસુમો વેરીને જણાવ્યુ છે કે-કોઇ પ્રકારની ગતિ થતાજ સૃષ્ટિ કર્મનો આરંભ થવા લાગે છે આ વાત ઋષિઓને જડેલી જણાય છે

આ ઉપરના ત્રણ ફકરામા વિચારવાનુ કે—

ઋગ્૦ મ ૧૦ મા-જગતની ઉત્પત્તિના જ સબધના ત્રણ મોટા મોટા સૂક્તો છે પ્રલયા વસ્થાનુ-સ ૧૨૯ મત્ર ૭ નુ હિરણ્ય ગર્ભ-પ્રજાપતિનુ સ ૧૨૧ મત્ર ૧૦ નુ છે અને આ પુરુષ સૂક્ત-મત્ર ૧૬ નુ છે, તે તો ચારો વેદોમા લખાયલુ છે અને ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન એમ ત્રણે કાલના જગતની ઉત્પત્તિ આ પુરુષ યજ્ઞથી જ થએલી જણાવી છે તે સિવાય બીજા પણ બે ચાર સૂકત જગની ઉત્પત્તિના સબધના ઋગ્વેદમા લખાયલા છે આ બધા વેદ વાકયોનો અનાદર કરી બ્રાહ્મણાદિક ગ્રથોમા નવીન રૂપે જગતની ઉત્પત્તિ જુદા જુદા અનેક દેવોથી શા કારણથી કલ્પાઇ?

શુ બ્રાહ્મણાદિક ગ્રંથકારોને વેદ વાકયો પર શ્રદ્ધા ન હોવાથી? અથવા શુ તે વેદ વાકયો કલ્પના રૂપે લાગવવાથી? વળી મણિલાલભાઇએ જણાવ્યુ છે કે "આ પુરુષ સૂક્તને આપણે પ્રાચીન ન ગણીએ" એટલે આધૂનિક જ માનવુ પડે ત્યારે શુ જૈન ધર્મની જાગૃતીના પછીથી આ પુરુષ સૂકત ચારો વેદોમા દાખલ કરવામા આવ્યુ? આ વાતમા ખરો પરમાર્થ શો? વૈદિક ધર્મ વાળાઓએ વેદોનો આશ્રય પકડી પાછલથી બ્રાહ્મણાદિક ગ્રથો બનાવ્યા તેમા પણ તેમને પોતાની સ્વતત્રતા વાપરી મણિભાઇ લખે છે કે "ધર્મ વિચાર માટે બ્રાહ્મણ ગ્રથો ઉચુ મત પરે તેમ નથી કેટલાક તો નિર્મૌલ્ય બાલિશ ભાવયુકત છે અને દેવતાઓના સ્વરૂપ ને ધર્મ ઉલટ પાલટ થયા અને કેટલાક નવા દેવ પણ થયા યજ્ઞ પુરુષ નવો જ દેવ કલ્પાયો, પ્રજાપતિ સર્વથી મોખરે આવી બધાનો નિયતા થઇ યજ્ઞનો પ્રવર્તક, ઉપદેશક, અધિષ્ઠાતા થયા" આ બધા પ્રકારનો ફેરફાર પાછળના ગ્રથોમા શા કારણથી થયો? મારા વિચારમા તો એજ આવે છે કે જૈન અને બૌધાદિકની જાગૃતિ થયા પછી વેદ વાકયોને એક કોરાણે મુકી આ બધુ નવીન રૂપે કલ્પાયુ હોય? અને તેમાની કેટલીક વાતો શ્રુતિ રૂપે લખી પાછલથી વેદોમા પણ ઘુસાડવામા આવી હોય આ વાત વિચારકો સમજી શકે એમ છે જુવો વૈદિક સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના સબધે-પ્રકરણ ૪ થુ પૃ ૧૩ થી ૬૩

વૈદિકમતે દેવતાઓના શરીર વિષે અચોક્કસ કલ્પના

સસ્કૃત સાહિત્ય પૃ ૮૬ થી "વેદના દેવતાઓના શરીર વિષે એવી કલ્પના કરવામા આવી છે કે તેઓના શરીર માનવીના જેવા હોય છે માથું મ્હો, આખ, કાન, હાથ, પગ, અને બીજા માનવદેહના અવયવો તેઓને પણ હોય છે એવુ માનવામા આવ્યુ છે પણ તેઓના સ્વરૂપનો પુરેપુરો ખ્યાલ વેદના વર્ણનો

ઉપરથી આપણને આવી શકતો નથી, અને તેઓના અવયવો ગણાવવામા આવ્યા હોય છે તે ઘણીવાર તેઓની મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ અલંકારિક ભાષામા વર્ણવા મ ટેજ ગણાવવામા આવ્યા છે ઉદાહરણ તરીકે, અગ્નિદેવની જીભ અને અવયવો તે તેની જ્વાલાઓ સિવાય બીજુ કઇ પણ નથી, સૂર્યદેવના કર તે તેના કિરણો સિવાય બીજુ કઇ પણ નથી અને તેની આખ તેના ગોળા સિવાય બીજુ કઇ પણ નથી આ પ્રમાણે દેવતાઓના બાહ્ય સ્વરૂપ વિષે અચોકકસ કલ્પનાઓજ કરવામા આવી હતી, તેનીજ સાથે કુદરતના દેખાવોની સાથે તો તેનો સબધ હજી ઘણુ ખરૂ ઉઘાડો માલમ પડી આવે એવો રહયો હતો એટલે ऋगवेद મા કોઇ પણ સ્થળે દેવતાઓની મૂર્તિઓ વિષે અથવા જ્યા આગળ એ મૂર્તિઓને રાખવામા આવી હોય એવા દેહરાઓ વિષે કઇ કહેવામા નથી આવ્યુ તેનુ કારણ સ્હેલાઇથી સમજી શકાશે મૂર્તિ વિષેના સૂચનો સુત્રોમા સૌથી પ્હેલીજવાર થયલા જણાય છે " *

આમા મારી એક સુચના—આ ઋગ્વેદના લેખથી—અગ્નિદેવની જીભ અને અવયવો તે તેની જ્વાલાઓ સમજાય છે આનંદશંકર બાપુભાઇના લેખથી જ્વાલાઓ તેની દેવીઓ સમજાય છે, આવી રીતે એકજ વસ્તુનો વિચાર એક જ વેદથી થએલામા વિરોધતા કેમ જણાતી હશે ?

ઋગ્વેદની ફિલસુફી (ત ત્વના સબધે વિચારો) સસ્કૃત સાહિત્યમાથી લીધેલા ઉતારા પૃષ્ટ ૧૪૮ થી

મૃત્યુ પછી **માણસની શી ગતિ** થાય છે તે સબધમા વેદના વિચાર એવા જણાય છે કે—મરનારનો આત્મા પિતૃઓ જે માર્ગથી જાય છે તે માર્ગથી સનાતન **જ્યોતિના ધામ તરફ** પ્રયાણ કરે છે ત્યા આગળ સ્વર્ગની ઉંચામા ઉંચી ભૂમીમા પિતૃઓને મૃત્યુના રાજા યમની સાથે રમતા× અને દેવતાઓની સાથે જમતા એ જોય છે

---

* પ્રો મેકસ મ્યુનરનો મત પણ એવો છે કે વેદના સમયમા બીલકુલ મૂર્તિપૂજા ન્હાતી પણ બોલનસનનો અભિપ્રાય એનાથી ઉલટો છે દેવતાઓને માટે " दिवोनर (સ્વર્ગનો નર) અથવા नर (નર) એવા નામ વાપરવામા આવ્યા છે તે પરથી नृपेशस् (ન ના જેવી આકૃતિના) એ વિશેષણ ઉપરથી અને કેટલાક મત્રોમા મૂર્તિઓનુ સ્પષ્ટ સૂચન કરવામા આવ્યુ છે તે પરથી વેદના સમયમા મૂર્તિપૂજા હતી એવુ સિદ્ધ થાય છે, એમ ડૉ બોલનસનનુ કહેવુ છે (મૂલનીજ ટીપમાથી લીધેલુ છે)

(× ટીપમા જણાવ્યુ છે કે—' ઋગવેદમા કોઈ પણ સ્થાને યમને ન્યાય આપનાર અથવા શિક્ષા કરનાર તરીકે વર્ણવવામા આવ્યો નથી એ વાત લક્ષ ખેચે એવી છે")

(ગ્રથકારની ટીપમાથી લીધેલો ઉતારો છે)

મૃત્યુ સબંધી એક સૂક્ત (મ ૧૦, સૂ ૧૪) મા મુવેલા માણસોને નીચે પ્રમાણે સંબોધન કરવામા આવ્યુ છે—

"પેલા પૂર્વના પંથથી તું વધ્યો જા ! આપણા ઓગલા પિતૃઓ જ્યા ગયા છે ત્યાં આગળ તુ જા ! યમ અને વરૂણ દેવ એ બેઉને હવિઓ વડે હરખાતા ત્યા આગળ તું જોઈશ"

એ સ્થલે એક વૃક્ષની શાખાઓ ફેલાઈ રહી છે તેની છાયામા દેવતાઓની સાથે બેસીને યમ રાજા સોમરસનુ પાણ કરે છે, અને વાંસલીના તથા ગાયનોના સ્વર ત્યા આગળ સંભલાય છે એ સ્વર્ગનુ જીવન કોઇ પણ રીતની અપૂર્ણતા વિનાનુ છે કોઇપણ રીતની શરીરિક નિર્બલતાથી રહિત છે, અને સર્વ પ્રકારે આનંદમય છે, ક્ષત્રિયવર્ગ, નહીં પણ વિપ્રવર્ગની કલ્પનામા સુખની સામગ્રીના જે જે વિષયો આવી શકયા તે તે વિષયો ત્યા આગળ ભરેલા વર્ણવવામા આવ્યા છે.

યુદ્ધમા જેઓ પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે તેઓને પોતાના હિંમતના બદલા તરીકે સ્વર્ગનુ સુખ મળે છે, પણ સૌથી વધારેતો જેઓ વિપ્રોને ઉદારતાથી દક્ષિણા આપે છે અને યજ્ઞમા દાન કરે છે તેઓને એ સુખ મળે છે"

આમા કિંચિત્ વિચાર—"મરનારનો આત્મા પિતૃઓ જે માર્ગથી જાય છે તે માર્ગથી સનાતન જ્યોતિના ધામ તરફ પ્રયાણ કરે છે." જૈનોમા જીવોના કર્મને અનુસરતી ગતિ બતાવી છે અને વૈદિકોમા પાછલથી લખાએલા ઉપનીષદાદિ ગ્રંથોમા પણ તે પ્રમાણે મનાએલી છે અને આજે પણ તે પ્રમાણે મનાતી ચાલતી આવેલી છે તો પછી વેદોની માન્યતામા ભેદ કેમ પડયો? મ ૧૦ માના સૂક્તમા—"પેલાપૂર્વના પંથથી તુ વધ્યો જા ? પિતૃઓ આગળ તું જા ?" જૈનન્યાય અને વર્તમાનની સ્થિતિનો વિચાર કરતા કર્મના વશમાં પડેલો મરનારનો જીવ, પોતાના સ્વાધીન પણે પિતૃઓની તરફ જવાને પોતે સમર્થ છે? "યમ અને વરૂણ હવિઓ વડે હર્ષોના જોઈશે" આજકાલ ઘણાભાગે હવિઓ બંધ જેવી છે, તો શું યમ અને વરૂણ ઉદાસ ભાવે મનાયા છે? વિપ્ર વર્ગની સુખની સામગ્રીના વિષયો ત્યા ભરેલા છે" વગેરે બધા ત્યા જતા આજે મનાયા છે? આ બધા વેદોનો અર્થ—ઉપનિષદાદિક ના ગ્રંથોમા સમન્વય કેવીરીત નો કરીને બતાવેલો છે? તે વેદોના અર્થને જોડી બતાવવાને ખરૂ સાધન આજે કોઇ છે? ખરૂ સાધન મળી શકતુ ન હોય તો પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ બતાવેલા બાલખ્યાલ

જેવા માની લેવાં આમા સત્ય શુ છે તે કોઈ પંડિત જાહેર કરી શકશે? વૈદિકે ગોટાલા થયાની વાત જૂઠી હોય તેમ લાગતુ નથી

ઇતિ પૌરાણિક અને વેદની માન્યતા સંબંધનો વિચાર ખંડ ૨ જે પ્રકરણ ૨૭ મુ

પ્રકરણ ૨૮ મું.

શ્રદ્ધા વિનાના માણસોને માટે ઋગ્, અથર્વ,નો વિચાર ભેદ ।

સંસ્કૃત સાહિત્ય પૃ ૧૪૯ થી–" મૃત્યુ પછી જ્યા આગળ શિક્ષા કરવામા આવતી હોય એવુ કોઇ સ્થાન છે એમ 'અથર્વવેદ' ઉપરથી તો ચોક્કસ માલમ પડે છે, પણ ઋગ્વેદમાથી જે પ્રમાણ આપણને મળી આવે છે તે ઉપરથી વધારેમા વધારે આપણાથી એટલુ જ કહી શકાય એમ છે કે શ્રદ્ધા વગરના માણસોને **મૃત્યુ પછી અંધકારના ખાડામા** નાખવામા આવતા એવો વિચાર ઋગ્વેદના સમયમા સ્વીકારવામા આવ્યો હતો.

ખરેખર એ સબંધમા ઋષિઓએ એટલુ તો થોડુ કહેલુ છે અને જે થોડુ તેઓએ કહેલુ છે તે પણ એટલુજ તો અસ્પષ્ટ છે કે–**રાથ સાહેબ** એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા હતા કે–મૃત્યુપછી દુષ્ટ જનોને તદ્દનજ વિનાશ થાય છે એવુ ઋગ્વેદના સમયમા મનાયું હતુ મૃત્યુ પછી શિક્ષા કરવામા આવે છે એવા હિંદુસ્તાનના પ્રાચીન વિચારો ધીરે ધીરે વિકાશ પામતા ગયા, અને અંતે **વેદ પછીના સમયમા** જુદા જુદા નર્કોની એક ગુંચવણ ભરેલી સરણી તૈયાર કરવામા આવી "

આમા વિચારવાનુ કે—શ્રદ્ધા વિનાના માણસોને અંધકારના ખાડામા કોણ નાખતુ ? અને વાઘ સિંહાદિકના માટે કયો ખાડો કલ્પાયો હશે ? અને વેદ પછીના સમયમા નરકોની સરણી કેમ કલ્પવી પડી ? અને તે "જ્ઞાન" કયાથી મેળવ્યુ ? એ બધો વિચાર કરવાનુ બાકી રહે કે નહિ ?॥

સજન્મ દેવતાઓના વિષે વૈદિક ઋષિઓની માન્યતા

સંસ્કૃત સાહિત્ય પૃ ૮૯—" વૈદિક ઋષિઓના વિચાર પ્રમાણે **દેવતાઓ પણ માણસોની પેઠે** જન્મ પામતા હતા, કારણકે આકાશ તથા પૃથ્વીના બાળક તરીકે, અથવા કેટલીક વાર બીજા દેવતાઓના બાળક તરીકે તેઓને વર્ણવવામા આવ્યા છે આ ઉપરથીજ દેવતાઓના જુદા જુદા જમાનાઓ

હોવા જોઈએ એવુ એ ક્રમ અનુમાન થઈ શકે છે, પણ તે ઉપરાંત એવા પણ કેટલાક ફકરાઓ મળી આવે છે કે જેમા વિશેષ પ્રાચીન દેવતાઓનું સ્પષ્ટ કથન કરવામા આવ્યુ હોય એ પ્રમાણે દેવનાઓને જન્મ લેનાર ગણવામાં આવ્યા છે, તેવીજ રીતે તેઓને મૃત્યુ પામનાર પણ ગણવામા આવ્યા છે પ્રથમ દેવતાઓને સ્વભાવથી અમર ગણવામા આવતા નહિ, કારણકે અગ્નિ અને સવિતા જેવા વિશિષ્ટ દવતા તરફથી અમરત્વનુ દાન કરવામા આવ્યુ હોય અથવા સોમરના પાનને લીધે અમરત્વની પ્રાપ્તિ થઈ હોય એવુ કેટલેક સ્થળે કહેવામા આવ્યુ છે ઇદ્ર અને બીજા દેવતાઓ વિષે કહેવામા આવ્યુ છે કે "તેઓને ઘડપણ આવતુ નથી" પણ દેવતાઓનુ કદી પણ મરણજ થતુ નથી એવુ એ ઋષિઓ માનતા હતા કે નહિ તેનો નિર્ણય કરવાના સાધન મળી આવતા નથી વેદ પછીના સમયનો વિચાર તો એવો હતો કે દેવતાઓનુ અમરત્વ નિરપેક્ષ નહી પણ સાપેક્ષ છે અને દરેક કલ્પને અતે એ દેવતાઓનો પણ વિનાશ થાય છે"

આમા મારા બે બોલ—દેવતાઓ માણસોની પેઠે જન્મ પામતા ત્યારે તો તેમનુ મરણ પણ અવશ્ય હોયજ છતા મરણના નિર્ણયના સાધન વેદોમા મળી આવતા નથી વેદ પછીના સમયે અમરત્વ સાપેક્ષ મનાયુ, અને કલ્પના અતે વિનાશ થતો મનાયો ? જ્યારે વેદના ઋષિઓ દેવતાઓના જન્મ અને મરણનો વિષય બતાવી શકયા નથી ત્યારે શું પાછળથી બીજાઓના તરફથી મેલવીને ગોઠવાયો ?

જૈન ધર્મમા દેવતાઓના જન્મનુ તેમના શરીરનુ, અને આયુષ્ય આદેનુ પ્રમાણુ વિગતવાર સ્પષ્ટપણે કહેવામા આવ્યુ છે

જુદા જુદા વખતે જન્મેલા માણસોનુ મરણ જુદા જુદા વખતે થતુ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છે તેમ દેવતાઓનુ કેમ ન થવુ જોઈએ ? તેવો વિચાર ન બતાવતા કલ્પના અતે એકી સાથે તેમનુ મરણ કયા હિસાબથી લખાએલુ સત્ય રૂપનુ માની લેવુ ?

વેદોના દેવતાઓના સબધે મારા વિચારો

વૈદિક હિંદુઓ પોતાના મતને પ્રાચીનમાં પ્રાચીન માની વેદોને મોખરે ધરી રહ્યા છે અમે તે ચાર વેદો-ઇદ્રાદિક તેત્રીશ દેવતાઓની સ્તુતિઓ અને પ્રાર્થનાઓથી મુખરિત થઈ રહેલા છે અને તે દેવતાઓને અજન્માતો બતાવેલા

નથી ત્યારે તે કોઈ જગ્યા પરથી આવીને ઉત્પન્ન થતા હશે કે નહી ? અને તે ઉપન્ન થાય છે તો કેવા સ્વરૂપથી અને કયા પ્રકારથી ? આ બાત પ્રથમ વિચારવા જેવી છે

જ્યારે તે દેવતાઓ આ ચાલતા સસારના ચક્રમા ગણાતા હોય ત્યારે તો તેઓના આયુષ્યનો અને સાથે તેમના મરણનો પણ વિગ્રહ થવો જોઈતો હતો કારણ કે જન્મ હોય ત્યા મરણ અવશ્ય હોય એ સસારના ચક્રનો નિયમજ છે માત્ર જે મુક્તાત્માઓ ગણાયા છે તેજ જન્મ મરણના ભયથી રહિત ગણાયા છે એમ આપણા હિન્દુ શાસ્ત્રોમા સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ જ છે. છતા ઇન્દ્રાદિક દેવતાઓના આયુષ્ય કે મરણના સબધે વેદોમા કે વેદના આધીન સાહિત્યમા કોઈ વિશેષ ઉલ્લેખ થએલો હોય એમ જોવામા આવતો નથી તેનુ કારણ શુ ?

ઉપનિષદોમા બતાવેલા ખરા પરમાત્માઓ કયા ? કદાચ-બ્રહ્મા, વિષ્ણુ કે મહાદેવ બતવાવામા આવે તો સાધારણ માણસોના ગુણ જેટલા ગુણવાળા તે દેવો જણાતા નથી જુવો અમારા પૂર્વના લેખો સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની સાથે દેવતાઓની ઉત્પત્તિ અને તેના નાશની સાથે તેઓનો નાશ જે બતાવ્યો છે તે પણ યથાર્થ નથી, કારણ કે-ઇન્દ્રપદને ચાહનાર ઋષિઓને તપથી ભ્રષ્ટ કરવા ઇન્દ્ર વારવાર ઉપાયો યોજેલા છે જો દેવતાઓના પદવી કાયમની હોય તો તેમણે પોતાના પદના નાશનો ભય શાથી ? વેદોમા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સબધની બે ચાર પ્રકારની જે શ્રુતિઓ દાખલ થઈ છે તે ઘણુકરીને જૈનાદિક મતોની જાગૃતિ પછીથીજ દાખલ કરેલી હોય એમ સમજી શકાય તેમ છે કારણ-તૂ લોક છે, અનત છે, અપાર છે, અક્ષય છે, ઇત્યાદિક જે તૈત્તિરીય સહિતાનો લેખ-પૃ ૫૨ મા અમોએ બતાવેલો છે તે આ સસારનુ અનાદિપણુ જણાવી રહયો છે તો પછી કલ્પ કલ્પમા એક સાથે પૃથ્વી આદિની ઉત્પત્તિ અને તેનો એકદમ નાશ તેમજ દેવતાઓની ઉત્પત્તિ અને નાશ માનવો એ તો પ્રત્યક્ષ વિરોધવાળી વાત ચાહે ખાસ વેદોની હોય તો પણ તે પાછળથી ઘુસાડેલી વિચાર કરવાને યોગ્યજ છે

વેદમા બતાવેલી સોમની ઉત્પત્તિ.

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૮૨ થી "સોમની ઉત્પત્તિ વિષે વેદમા આ પ્રમાણે હકીકત આપી છે ઇંદ્રના સ્વર્ગમા ગવૈયા ગધર્વોમા સોમ રહેતો હતો

જ્યો એના દૈવી ગુણો જાણતા હતા, તેથી તેમની મરજી મેળવવાની થઇ પ્રથમ બ્રહ્માની પત્ની ગાયત્રીએ એક પક્ષીનુ રૂપ ધારણ કરી એને લઇ આવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ એના રક્ષક ગંધર્વોએ તેને એમ કરતા અટકાવી, પછી (વાણીની દેવી) સરસ્વતીએ કહ્યુ, ગંધર્વોને સ્ત્રીઓ પર પ્રેમ છે મને જવા દો હુ એને લઇ આવીશ 'દેવોએ કહ્યુ '' અમને તારા વગર કેમ ચાલે ?' તેણે જવાબ દીધો 'હુ એ દેવને મેળવીશ એટલે જ્યારે તમારે મારૂ કામ હશે ત્યારે હુ પાછી આવીશ ' ગંધર્વો એના મોહક સૌંદર્યની આશામા થઇ શક્યા નહિ તેમણે તેને સોમ લઇ જઇ દેવોને આપવા દીધો

"જ્યારે 'સોમ' પ્રથમ દેવોના જોવામા આવ્યો ત્યારે એનો પહેલો ઘુટડો કોણે પીવો તેને માટે તેઓમા તકરાર થઇ આખરે શરત રમી એ વાતનો નિર્ણય કરવાનુ ઠર્યું શરતમા વાયુ પહેલો આવ્યો ને ઇંદ્ર બીજો આવ્યો ઇંદ્રે સર્વથી પહેલા આવવા બહુ મથન કર્યું અને લગભગ જીતવાના સ્થળ આગળ આવી પહોચ્યા એટલે એમ દરખાસ્ત કરી કે આપણે સાથે પહોચીએ અને તમે એ તૃતીયાંશ સોમરસ લે જો વાયુએ કહ્યુ, " ના, હુ એકલો જીતીશ " ત્યારે ઇંદ્રે કહ્યુ " આપણે સાથે જઇએ તમે મને એક ચતુર્થાંશ સોમરસ આપજો " આ વાત વાયુએ કબુલ કરી અને એ રીતે બન્નેએ સોમરસ વેહેચી લીધો "

(સુરકૃત સસ્કૃત મુલ ગ્રથના વચન, અ ૫, પૃ ૧૪૪)

આમાં વિચારવાનુ કે-બ્રહ્માના સબધેના બધા લેખો જોતા પ્રથમ બ્રહ્માનોજ ખરો પત્તો મળતો નથી તો પછી બીજી વાતનો વિચાર કેવી રીતે કરવો? બ્રમ્હપત્ની સોમ લાવવા નિષ્ફલ નીવડયા સરસ્વતીજી ગંધર્વ લોકમાંથી લઇને આવ્યા આ વાત ગમે તેમની હોય પણ આ વાત બનેલી કયા કાળમા ? કેમકે-આ સસારનુ ચક્રતો અનાદિ કાળથી ચાલતું આવેલુ છે, અને દેવતાઓના વિમાનો પણ અનાદિ કાળનાજ છે તે વિમાનોના માલીકો અસખ્યાતા અને અનતા આજસુધીમા થઇ ગયા, અને આગળ ભવિષ્યમા પણ એજ પ્રમાણે થયા કરવાના તેથી તે વેલડી કયા કાળમા લાવવામા આવી ? એવી જિજ્ઞાસા થાય તે સ્વાભાવિકજ છે ?

બીજી વાત એ પણ વિચારવાની કે-તેનો પહેલો ઘુટડો લેવાને માટે દેવોમા તકરાર ઉત્પન્ન થઇ તો તે કયા કાળમા ઉત્પન્ન થએલી માનવી ? જો કે તેવા લાબા કાળનુ માપ વર્ષોની ગણત્રીથી તો નજ આપી શકાય પણ બ્રહ્મ દેવના દિવસાદિકથી તો જરૂર અદાજો બતાવી શકાય અથવા જૈનોની અવસર્પિણી કે ઉત્સર્પિણીના લેખાથી તો જરૂર જણાવી શકાય માટે વિચારવાનુ જણાવ્યુ છે

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૮૩ થી—

(૧) " અર્વાચીન સમયમા હિંદુ પ્રજા ખાન પાનમાં નિયમ શીલ છે અને વેદમા વર્ણવેલા સ્વરૂપમા **સોમની પૂજા** થતી બંધ થઇ છે તો પણ ચંદ્રની સાથે હજી એ નામ ચંદ્રમાને આપવામા આવે છે * પાછલા વેદ મંત્રોમા સોમ શબ્દ એ **અર્થ**મા વપરાય છે–માદક **રસપાનના** દેવના અર્થમા કે રાત્રીના અધિપતિ **ચંદ્રના** અર્થમા રાત્રીના અધિપતિનુ છુપી રીતે ભૂલથાપ દેવાનુ સ્વરૂપ આનુ કારણ હોઇ શકે વેદના એક મંત્રમાથી આ વિચારને પુષ્ટિ મળે છે –

" **સૂર્ય**નો સ્વભાવ અગ્નિ જેવો, ને **ચંદ્ર**નો સોમ જેવો છે " વળી ચંદ્રના પ્રકાશિત ડાવાઓમા અમૃત છે એમ ધારવામા આવતુ, અને દેવો એ છુપા રસનુ પાન કરે માટે વિષ્ણુના વાહન (મનુષ્યાકારના કલ્પિત પક્ષી) ગરૂડને તે લેવા મોકલ્યો હતો

(૨) એમ વર્ણવવામા આવે છે કે **આ દેવને ૩૩ પત્નીઓનુ** સુખ હતુ, એ **પ્રજાપતિની પુત્રીઓ** હતી ઘણી પત્નીવાળા પૂર્વના રાજાઓને હાલ જે દુખ પડે છે તેવુ જ દુઃખ એને વેઠવુ પડયુ તેનાથી બધી સ્ત્રીઓ સાથે સમતાથી વર્તી શકાયુ નહિ તેણે રોહિણી પ્રત્યે ખુલ્લી રીતે વિશેષ ભાવ દર્શાવ્યો આ ઉપરથી બ કીની **બત્રીશ** પત્નીઓ પોતાના પિતા પાસે ગઇ અને પતિની આવી વર્તણુક માટે ખૂબ ફરીયાદ કરી **સોમે** તેમને પાછા આવવા પ્રાર્થના કરી, હવે પછી બધી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે હુ સરખી માયા દર્શાવીશ એવુ વચન આપો તોજ આવીશુ એમ તેમણે કહ્યુ તેણે તેમ કરવા અત્યંત આતુર તાથી વચન આપ્યુ, પણ ફરી એકવાર રોહિણીની ઉત્કૃષ્ટ કાંતિને લીધે તે પોતાના નિશ્ચયથી ડગ્યો પછી સોમ શિક્ષા તરીકે ક્ષયના રોગથી પીડાયો, અને હિંદુઓ એની **કલાની વધઘટનુ** આજ કારણ આપે છે "

(૩) મુબાઇ ઇલાકામા **ચંદ્રની કળાના ફેરફારનુ** એક વિચિત્ર કારણ પ્રચલિત છે એક દિવસ '**ગણપતિ**' પોતાના વાહન ઉંદર ઉપરથી પડી ગયા આ વિચિત્ર દેખાવ જોઇ **ચંદ્રને** હસવુ આવ્યા વિના રહ્યુ નહિ ક્રોધી દેવે એને શિક્ષા કરવા માટે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે હવે કોઇ ચંદ્રનુ દર્શન નહિ કરે ચંદ્ર ક્ષમાયાચી ત્યારે શાપ ઓછો કરવામા આવ્યો અમુક ઋતુમા એને એ શિક્ષા ભોગવવી પડશે એમ નક્કી થયુ

* અથર્વ ૧૧ -૭ ' સોમદેવ, જેમને તેઓ ચંદ્ર કહે છે ' તે મને મુક્ત કરે

(૪) હિદુસ્થાનના દેવો પૃ ૮૪ થી—" દેવોના આચાર્ય વૃહસ્પતિની સ્રી તારાનુ હરણ કરવાનુ તહોમત સોમના પર મુકવામા આવે છે તેના પતિએ સ્રીને શિક્ષા કરી કે તુ પથ્થર બન, અને ચદ્ર ઉપર પોતાના પગનો જોડો માર્યો આથી તેની સપાટી પર કાળો ડાગ પડી ગયો ચદ્રના પર કલકે દેખાય છે તેનુ આ કારણ છે "

ચદ્રને શિવે કપાલ પર ધાર્યો ત્યારે તે પુરૂષ થયો

(૫) હિદુસ્થાનના દેવો પૃ ૮૫ થી–" કપાલપર શિવ અર્ધ ચદ્ર ધારણ કરે છે તેનુ કારણ નીચે પ્રમાણે આપવામા આવે છે —

સોમ અથવા ચદ્ર દેવ પોતાની માનીતી સ્રી રોહિણી સાથે પૃથ્વી પર ફરવા નીકલ્યો હતો, અને અજાણતા તેઓ શિવની સ્રી ગૌરીના વનમા પેઠા કહે છે કે એક વખત શિવ પોતાની પત્ની સાથે વિલાસ કરતા હતા તે સ્થળે કેટલાક માણસ એકા એક આવી પહેચ્યા હતા તેથી તેમને શિવે શાપ દીધો હતો કે ' તમે સ્રીઓ થઇ જાઓ ' ત્યાર પછી જે મરદો આ વનમા દાખલ થતા તે બધા સ્રી બની જતા, એવી એ વનની શકિત કાયમ રહી હતી આ કારણથી ચદ્ર એકદમ સ્રી બની ગયો, અને એ ફેરફારથી તેને એટલુ બધુ દુખ લાગ્યુ અને શરમ આવી કે એકદમ છેક પશ્ચિમમા ગયો અને રોહિણીને આકાશમા પોતાની જગાએ મોકલી તે એક પહાડમા સતાઇ બેઠો, તે પાછલથી સોમગિરિ કહેવાયો ત્યા તેણે અતિશય શખ્ત તપ કર્યું પછી દુનિયામા દરરોજ રાત્રે અધારૂ ફેલાયુ પૃથ્વીના ફલો નાશ પામ્યા અને આખુ વિશ્વ એવા ભય અને સકટમા આવ્યુ કે-બ્રહ્માને મોખરે કરી દેવો શિવની મદદ માગવા ગયા શિવે ચદ્રને પોતાના કપાળ પર ધારણ કર્યો કે તરતજ તેણે પોતાની પુરૂષ જાતી પ્રાપ્ત કરી અને એ પરથી શિવ ચદ્ર શેખર (ચદ્ર જેનો મુગટ છે એવા) કહેવાય છે આ વાર્તાની સમજુતી એવી અપાય છે કે રોહિણી નક્ષત્રમા ચદ્ર હોય છે ત્યારે પર્વતોની પાછળ ગુમ થતો દેખાય છે "

(મૂર કૃત " હિદુ સર્વ દેવ " પૃ ૨૯૦ થી લીધેલુ)

(૬) અર્વાચીન કાળમા સોમની (સરસ્વતી દ્વારા મેળવેલી ગાધર્વ લોકમાથી સોમ વેલડીની) પૂજા થતી બધ થઇ ગઇ ઋગ્વેદ જેવા મહાન્ ગ્રથથી પ્રતિષ્ઠિત થએલા સોમદેવની પૂજા બધ થઇ અને તેનુ નામ પણ ભૂલાઇને ચદ્રમામા બદલાઇ ગયુ ? આ શુ વિચારવા જેવું નથી ? ચદ્રમાનો પ્રકાશ શુ પહેલો ન હતો ?

જૈન દૃષ્ટિએ જોતા–ચંદ્ર, સુર્યાદિક જ્યોતિષ ચક્રનો જે પ્રકાશ દેખાય છે તે તેમના શાશ્વતા વિમાનોનો છે પણ તેમા ઉત્પન્ન થતા દેવતાઓ અને ઇંદ્રો આજ સુધીમા અસંખ્ય નહિ પણ અનંત માલિકો થઇ ગયા અને ભવિષ્યમા પણ થયા કરવાના અને તેમના વિમાનોનો પ્રકાશ સદા કાયમજ રહેવાનો જેમ આપણી ભૂમી ઉપર રાજા અને રૈયત આજ સુધીમા અનતી થઇ ગઇ અને ભવિષ્યમા પણ તેમ થયા કરે છે તેજ પ્રમાણે દેવલોકમા પણ છે શું ? દેવોને અને ઇદ્રોને જન્મ મરણ નથી ? જન્મ મરણ તો તેમને લાગુજ છે વિશેષ એટલુંજ કે મનુષ્યોનુ આયુષ્ય ટુંક મુદતનુ તો દેવતાઓનુ લાબી મુદતનુ તેમજ શક્તિઓ વિગેરેમા ફેરફાર હોય છે એક દરે તપાસતા સંસારના બધાએ જીવોમા બધીએ વાતોનો ફેરફારજ રહેલો છે નવાઇ જેવુ શુ છે ?

(૨) ચદ્રમાએ પ્રજાપતિની ૩૩ પુત્રીઓ પરણી તો તે વખતે ચદ્રમાની ઉંમર કેટલી ? અને કન્યાની કેટલી ? કેમકે કાળની આદિ નથી તેમજ તેનો અંત પણ નથી, તેમજ જ્યોતિષ ચક્રના શાશ્વતા વિમાનના માલિક રૂપે થયેલા ચદ્રમાની પણ ગણત્રી થઇ શકે તેમ નથી, તો પછી કયા કાળના ચદ્રમાએ તે પ્રજાપતિની તેત્રીસ પુત્રીઓ પરની ? તેમનામા પડેલો જગડો એક વખતે મટાડયો અને ફરીથી પડતા ક્ષય રોગ લગાડયો તો તે કયા કાળથી શરૂ થયો ? કોણ એક વ્યક્તિને લાગેલો રોગ કઇ બધી વ્યક્તિઓને લાગુ ન પાડી શકાય ?

(૩) **ગણપતિ** ઉંદરના વાહન પ થી પડી ગયા તેથી **ચદ્રમાને હસવુ** આવ્યુ, પડતા બીજા કોઇએ દેખ્યા હશે કે નહિ ?-ગણપતિ મોટી શક્તિવાળા હતા પડયા કેવી રીને ? જો એમ ન હોયતો જગતને પ્રકાશ આપવાવાળા ચદ્રને શાપ આપવાની શકિતવાળા હતા એમ પણ કેવી રીતે માની શકાય ?

(૪) જૈન ગ્રંથો જોતા દેવતાઓને ફરજંદ હોતાજ નથી તો પછી કન્યા લેવા દેવાનો વ્યવહારજ કયાંથી ? ચદ્રમાને પ્રજાપતિએ તેત્રીશ કન્યાઓ આપી તે યોગ્ય નથી વળી વૃહસ્પતિએ પોતાની સ્ત્રીને પથ્થર બનાવી ચદ્રમાને જોડા માર્યો દેવતાઓ જોડા પહેરતાજ ન હોય તો જોડા મારેજ કેવી રીતે ? વળી વિચારવાનુ કે આ બધુ કયા કાળમા બન્યુ ? શું આ વિચારવા જેવુ નથી ?

(૫) પ્રથમ તો શિવ કયા ? અને ગોરી કયા ? અને તે કયા કાળમા થયા ? તેનોજ પુરેપુરો પત્તો વેદોથી કે પુરાણોથી મેળવી શકાતો નથી તો પછી **શિવ** પોતાની **ગોરી** સાથે વનમા પેઠા, આ વાત કયા કાળમા બનેલી ?

અને કયા દેશના વનમા જઇને પેઠા સમજવા ? આટલા મોટા દુનીયાના દેવ ઇતર જનોની પેઠે વનોમા એકલા ભટકતા ફર્યા ? કે જેથી ભુલથી પેઠેલા પુરૂષોને સ્ત્રીઓ બનાવી દેવાનો શાપ આપવો પડયો ? એટલુ જ નહી પણ તે વનમા પેઠેલા ચંદ્રમા પણ સ્ત્રી રૂપેજ બની ગયા પાહાડમા સતાઇ તપ કરતા પણ તેમણે કાઇ વન્યુ નહી છવટે બ્રહ્માનો અને દેવોની પ્રાર્થના થયે શિવે મસ્તક ઉપર ધારણ કર્યો ત્યારેજ તે પુરૂપ થયા કિયા કાળમા આ વાત બની તેનુ તો જરૂર વિચારવુ જોઇએ નહિ તો ગપ્પ ગોળા જેવુ ઠરે ?

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૭૯ થી—જણાવવામા આવ્યુ છે કે–**સોમ** હિંદુઓનો **માદકદેવ** પાછળથી એ અને **ચદ્ર એક** ગણાયા એમ બતાવી વેદોમા ઠરેલી ચદ્રમાની સ્તુતિનુ રસદાર સ્તોત્રનો અર્થ લખીને બતાવ્યો છે પછી લખી બતાવે છે કે—

" **વેદના દેવોમા** આ દેવની કલ્પના સર્વથી વિશેષ વિલક્ષણ છે ગામડાના નાના દેવોની વિચિત્ર કલ્પનાને પણ આ કલ્પના લગભગ ઝાખી પાડી નાખે છે **બોલન** ઘાટમા પ જાબની ટેકરીઓ ઉપર અને બીજા કેટલાંક ઉત્તર તરફના સ્થળોમા એક **નાનો વેલો** ઉગતો હતો તેને બહુ આછાં પાંદડાં હતા અને તેવા સ્વછ, સફેદ રસનો સહજ તીખો સ્વાદ હતો કેટલાક સાહસિક આર્યો પ્રવાસથી થાકી ગયા હતા, તેમને માલમ પડયુ કે એ લતાના રસમા વિલક્ષણ શકિત છે તે પરિશ્રમ અને ગ્લાનિને દુર કરી તેને બદલે વિલક્ષણ આનદ અને સ્ફુર્તિ આણે છે તેનું નાનામા નાનુ ટીપુ પીવાથી પણ " તેમની નસોમા દેવ " આવ્યો હોય એમ તેમને લાગતુ

પ્રફેસર વિહટનિ તેની પૂજા દાખલ થવાનુ કારણ નીચે પ્રમાણે આપે છે–' કુદરતની અદ્ભુત શકિતઓ અને દેખાવોથી પૂર્ણ કરવામા સરલ હૃદયના આર્ય લોકોનો ધર્મ રમાયલો હતો, તેથી જેવુ તેમને એમ માલમ પડયુ કે આ રસમા ગ્લાનિ હરનારી જાગૃતિ લાવવાની અને થોડા વખત ઉન્માદ ઉત્પન્ન કરવાની એવી ભારે શકિત છે કે તેથી મનુષ્ય સ્વાભાવિક શકિત ઉપરાતના પરાક્રમો કરવા લલચાય છે અને શકિતમાન્ થાય છે કે તરતજ તેમને એ રસમા કઇક ઐશ્વરી તત્વ છે એમ લાગ્યુ તેમના વિચાર પ્રમાણે તે એક દેવ હતો અને જેમનામા પ્રવેશ કરતો તેમનામા દૈવી શકિત ઉત્પન્ન કરતો જે છોડવામાથી એ રસ નીકળતો તેને તેમણે ઔષધિનો રાજા કહ્યો તેને તૈયાર કરવાનો વિધિ એક પવિત્ર યજ્ઞ મનાયો અને તેને કાઢવાના સાહિત્યો પણ પવિત્ર ગણાવા લાગ્યા સોમ રસના પાનનુ તેમનુ પ્રાચીન સ્તોત્ર સાભળો

"અમે પ્રકાશિત સોમરસ પીને અમર બન્યા છીએ, અમે પ્રકાશમાં દાખલ થયાં છીએ અને દેવોએ તે જાણ્યું છે. હવે કયો માનવી અમને ઇજા કરી શકે એમ છે, કે કયા શત્રુથી અમને હવે પછી સતાવાશે? હે અમર દેવ! તારે લીધે અમે હવે ભયના માર્ગથી ઉંચા ચઢયા છીએ."×

હવે પછી એ છોડને તેઓ દેવ માનતા થયા, અને જે અદૃશ્ય આત્મા આ અદ્‌ભુત ફીણથી ભરેલા રસને જીવન આપતો હતો તેને દેવના ગુણો લાગુ પાડવામાં આવ્યા, અને તેનું દેવ તરીકે સન્માન કરવામાં આવ્યું.

॥ અથ ઋગ્વેદાલોચન દ્વિતીય પ્રકાશ પ્રકરણ ૧૧ મું–આત્મસ્તુતિ (પૃ ૨૩૩) માં (ઋ૦ ૧૦–૧૧૯ સુ. સમસ્ત સૂક્ત) તેનો ભાવાર્થ પૃ ૨૩૪ થી—

સોમરસ પીનારાની ગતિનું વર્ણન નીચે મુજબ—

"આજ મે કઇ વાર સોમ રસનું પાન કર્યું છે જીવ ચાહે છે કે યજ્ઞ સમાપ્તિની પ્રસન્નતામાં હું ઋત્વિજોને ગાયો અને ઘોડાં ભેટ કરૂં ॥ ૧ ॥

જેમ બલવાન વાયુ વૃક્ષાદિકને ઉખેડવામાં જોર મારે છે એ પ્રકારે આજ કઇ વાર પીધેલો સોમ–મારા શરીરમાં જોર મારી રહ્યો છે ॥ ૨ ॥

જેમ તેજ ઘોડો રથને ખેંચી લઇ જાય છે એ પ્રકારે સોમ મોટું જોર મારી રહ્યો છે ॥ ૩ ॥

જેમ ગાય પોતાના પ્રિય વાછડાની પાસ આવી જાય છે એજ પ્રકારે આજ મતિ પણ સ્વયં આવી છે બુદ્ધિ ખૂબ સ્ફુરી રહી છે, કેમકે આજ મે સોમ રસ ખૂબ પીધો છે ॥ ૪ ॥

જે પ્રકારે સુથાર સુંદર રથ બનાવવો જાણે છે એજ પ્રકારે મારી મતિ હવે સારાથી સારી વાર્તામાં સ્ફુરી રહી છે, કેમકે મે કઇ વાર સોમ રસનું સેવન કર્યું છે ॥ ૫ ॥

આજ કોણી શક્તિ છે કે મારી આંખોના સામે આવે? કોઇનો હિમ્મત નથી પડી શકતી, આજ સોમ જોર કરી રહ્યો છે ॥ ૬ ॥

આ દ્યૌ (આકાશ) અને પૃથ્વી મારા આગળ શું ચીજ છે? ॥ ૭ ॥

× મૂર કૃત "મૂલ સંસ્કૃત ગ્રંથનાં વચન" અ. ૫ પૃ ૧૩૦

હુ પોતાના બળથી–મહિમાથી આ દ્યુ લોક અને આ વિસ્તૃત પૃથ્વીને પણ નીચા બતાવી શકુ છુ, કેમકે આજ સોમ જોર કરી રહ્યો છે ॥ ૮ ॥

કહો હુ આ પૃથ્વિને ઉઠાવીને જમના બાધા ઉપર રાખુ કે ડાબા બાધા ઉપર, આજ શરીરમા સોમ ઉછળી રહ્યો છે ॥ ૯ ॥

કહો તો અહીં પૃથ્વી પર ઊભા ઊભા તેજસ્વી સૂર્યને પણ નિસ્તેજ કરી દઉં ॥ ૧૦ ॥

કહો તો પૃથિવીને ઉપર અને અતરિક્ષને નીચે કરી દઉં ॥ ૧૧ ॥ આજ તો હુ મોટામા મોટો છુ ॥ ૧૨ ॥

આજ બધાએ પદાર્થ મને મળી ગયા કેમકે યજ્ઞ સમાપ્ત થયો. દેવતાઓને હવ્ય કવ્ય અપાઇ ગયુ, સોમ રસનુ પાન થયુ, જન્મ સફલ થયો ॥ ૧૩ ॥ ઇત્યાદિ ”

ઉપર બતાવેલી **આત્મ સ્તુતિ** છે આ સોમ રસના સૂક્તમા ઋષિને ઇશ્વરની પ્રરણા થએલી માનવી કે સોમ રસનો ઉન્માદ ? એ તો નિશ્ચય છે કે યજ્ઞમા માસ ભક્ષણ અને સોમ રસનુ પાન તો અવશ્યે થતુ હતુ તો પછી આમા ઇશ્વર નિશ્વમિત કેવા પ્રકારથી મનાયુ ? જેવી રીતે મદિરા પાન કરનારાઓના અનેક પ્રલાપો પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ તેવા પ્રકારના આ પણ પ્રલાપો જનાય છે તે વેદ વાકય તરીકે મનાયા, ન જાને એવા પ્રકારના સૂકત અને મત્રો વેદોમા કેટલા ગોઠવાયા હશે ? છતા વેદોને ઇશ્વર કૃત કયા સ્વરૂપથી જાહેર કર્યા ?

આ મારી વાતને મળતો લેખ—હિંદુસ્તાનનો શાળોપયોગી ઇતિહાસના લેખક–કેશવલાલ હિમતરામ કામદાર એમ. એ ઇતિહાસના પ્રોફેસર કૉલેજ વડોદરા ૧૯૨૮ આવૃત્તિ ત્રીજી ના પૃ ૧૭ મા લખે છે કે—

“ પ્રાચીન આર્યો માસાહારી હતા પણ ‘ ગાય ’ ને તેઓ પહેલેથીજ પવિત્ર કે “ અઘ્ન્ય ” માનતા. યજ્ઞમા બલદ બકરા વગેરેનુ બલિદાન અપાતુ એક ઠેકાણે માણસના બલિદાનનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે વૈદિક આર્યો “ **સોમ** ” ને “ **સુરા** ” પીતા ને સોમ પીનારાઓમા મત્ર દ્રષ્ટા થવાની અજબ શકિત આવતી ઇત્યાદિ ”

સોમરસનુ પાન કરનારાઓ વેદ વાણી કહે એવુ એક ભજનમા પણ છે

જે કોઇ નર પ્રેમી અશ અવતરે
પ્રેમ રસ તેના ઉરમા, ઠરે ... એ ટેક

મોર્મન-ની ગ્સ પાન શુદ્ધ જે
બ્રાહ્મણ હોય તે ઠરે
અવરવશી ને વોમન કરીવે
વેદ વાણી ઉચ્ચરે—પ્રેમ રસ તેના ઉરમાં ઠરે

આ ભજનનો ઢકરોથી પણ એવું સમજાય છે કે-મોર્મન-સનો પાનના જોમથી જે શ્રુતિઓ સ્ચાતી તે વેદ વાક્ય તરીકે મનાતી આવી હોય એ વાકયો મહાન જ્ઞાનીના વચન જેટલાં મહત્વના મનાયાં તે શાથી ? એ કાંઇ સમજાતુ નથી

બીજી વાત એ છે કે-કેટલાક સૂકતો એક એકની સાથે સંબંધ વિનાનાં છે અને કેટલાક સૂકતો બેવડાયેલા આપસ આપસમા વિરોધવાળા પણ છે

તે સિવાય સાયણાચાર્યના કરેલા કોઇ કોઇ મંત્રોના જે અર્થ મળે છે તેમા કેટલાક તો તદ્દન મર્યાદાથી રહિત ભાડના જેવા બીભત્સ તો કેટલાક નિર્દયતાથી ભરેલા જોવામા આવે છે તેનું કારણ પણ શુ માનવું ?

તેવા પ્રકારના મંત્રોના અર્થો નમુના રૂપના આ ગ્રંથમાથી પણ મળશે વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

હિંદુસ્તાનની સંસ્કૃતિ પૃ ૧૧ મા—

"માંસાહારની છુટ હતી, અને જ્યારે જ્યારે યજ્ઞો કરવામા આવતા ત્યારે ત્યારે તો માંસાહાર મોટા પ્રમાણમા થતો, અને તે સમયે 'સોમ' નામના રોપામાથી બનાવેલો આસવ યાને સોમ-રસનુ એક બીનકેફી, તંદુરસ્તી બક્ષનાર મિષ્ટ વસ્તુ તરીકે પાન કરવામા આવતુ "

પૃ ૧૩ મા—સોમ રસના તર્પણો તૈયાર કરવાનુ કાર્ય સ્ત્રી વર્ગનુ હતુ એટલુ જ નહિ, પરંતુ યજ્ઞની ક્રિયામા પત્ની હમેશા પતિની સાથે રહી ભાગ લેતી, એથી પણ વિશેષ-એ સમયની કેટલીક સ્ત્રીઓ એટલી તો કેળવાયેલી તથા બુદ્ધિમાન હતી કે, કેટલા એક સૂકતો પણ સ્ત્રીઓએ રચેલા જણાય છે આવી કેટલી એક સ્ત્રીઓના નામ સુધા મળી આવે છે "

યજ્ઞ રહસ્ય પૃ ૮૭ થી પૃ ૧૦૨ સુધીમાં જુઓ—

સોમ લાવવાની આખ્યાયિકાઓથી વૈદિક સાહિત્ય પૂર્ણ થઇ રહ્યુ છે સ્વર્ગના કોઇ ઉચ્ચ પ્રદેશને વિષે સોમ ગુપ્ત રહ્યો હતો સુપર્ણ અથવા શ્યેન પક્ષી ત્યાથી દેવતાઓના માટે, ઇંદ્રને માટે સોમ લઇ આવ્યુ ઋગ્વેદ સંહિતામા ઘણે સ્થલે આ આખ્યાયિકાનો ઉલ્લેખ જોઇ શકશો

પુરાણોમા એ ઉપાખ્યાન ગરૂડ વડે અમૃત હરણના આખ્યાનના રૂપમાં ફેરવાઇ ગયુ છે

વેદમા લખ્યુ છે કે સોમ પાણીમા–સમુદ્રમા હતો પુરાણોમાં લખ્યુ છે કે–સોમ અથવા અમૃત મેળવવા માટે સમુદ્ર મંથન કરવુ પડયુ હતુ સમુદ્રમાથી નાના પ્રકારના રત્નો નીકલ્યા હતા, છેવટે સોમ અથવા અમૃત પ્રગટ થયુ દેવતાઓએ અસુરોને હરાવી એ અમૃત મેળવ્યુ હતુ ફકત મહાદેવને ભાગે વિષ આવ્યુ હતુ બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા પણ સર્વત્ર આ આખ્યાયિકા નાના રૂપમા જોઇ શકશો સોમ ગંધર્વોએ છુપાવ્યો હતો કોઇ પક્ષી, શ્યેની અથવા સુપર્ણી એ સોમ લાવી એ સુપર્ણી બીજી કોઇ નહિ પણ સ્વતઃ ગાયત્રી છે

એક જગાએ જણાવ્યુ છે કે 'સોમ' ગંધર્વો પાસે હતો, દેવતાઓએ વાગ્દેવીને એ સોમ આણવા માટે મોકલી સ્ત્રી પ્રિય ગંધર્વોએ નગ્ન કુમારીકા વાગ્દેવીના લોભથી સોમ આપી દીધો વાગ્દેવી સોમ લઇ દેવતાઓ પાસે ચાલી આવી, (પૃ. ૯૮) સોમ યજ્ઞની શરૂઆતમા સોમ ખરીદવાને બહાને આ આ ઘટના ભજવાતી તે આપને જણાવ્યુ છે × એ વાગ્દેવી અને ગાયત્રી એકજ છે દેવતાઓ સોમ યાગ કરતા, પ્રજાપતિ પોતે સોમયાગ કરી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરતા (પૃ ૯૯) મા બીજા પંડિતો કહે છે કે ઋક્ સંહિતાંમાંનો 'સોમ' વલ્લીમાત્ર છે, ધીમે ધીમે તેમા ચંદ્રત્વનો આરોપ થયો છે, બ્રાહ્મણ ગ્રંથોના પ્રચાર વખતે તે વદન ચંદ્ર બની ગયેલ છે.

પૃ ૧૦૨–એના સ્તુતિગાનોથી વેદ સાહિત્ય પરિપૂર્ણ છે, મુખરિત થઇ રહ્યુ છે ઋક્ સંહિતાનુ નવમુ મંડલ એના સ્તુતિ મંત્રોથી ભરપુર છે આખી ઋક્ સંહિતામા એના વખાણના વાકયો ફેલાઇ રહ્યા છે

પૂજ્ય ભાવના ઊચ્ચામા ઊચા સ્વરોમા તેને દેવ તરીકે બોલાવવામા આવે છ તેનામા સર્વ શકિત છે અને તે સર્વ પ્રકારના વરદાન આપી શકે છે

× ગાયત્રી પાછાં આવ્યાં છે અને સરસ્વતી લઇને આવ્યાં છે એ પૂર્વેના લેખ જોતા મનો એક રૂપના જણાતા નથી એ વિચારવાનુ છે

તે નગ્ન ને વસ્ત્ર પુરા પાડે છે, માદાને સાજા કરે છે આંધળાને આંખ આપે છે, અને નપુંસકને પુરૂષત્વ બક્ષે છે દેવો અને મનુષ્યોને અમરત્વ આપવા પણ તે સમર્થ છે પરલોકનું સુખ તેની પાસે માંગવામાં આવે છે—

" હે પવમાન ? મને એવા સનાતન અને અવિનાશી સ્વર્ગ લોકમાં મૂક કે ત્યાં હમેશ પ્રકાશ અને કીર્તિ જોવામાં આવે છે "

(ઋગવેદ ૯, ૧૧૩–૭)

ખરૂં જોઇએ તો આ અતિશય લોકપ્રિય દેવને જે માનવામાં આવે છે તેની હદ નથી **ઋગ્વેદનું આખું નવમું મંડળ** એની કીર્તિ ગાય છે તેમાં ઓછામાં ઓછા **૧૧૪ સૂકતો** એની સ્તુતિનાં છે અને તે ઉપરાંત બીજા પણ ઘણા સૂકતો છે "

આમાં જરા **વિચારવાનું** કે—આ ચાલતા વેદો-ઇશ્વર કૃત છે એમ લખનારાઓએ સત્ય લખ્યું હોય તેમ તો બીનકુલ જણાતું જ નથી 'કારણ-**સોમ** એક કોઇ ખુણા પર થતી માદક વેલડી છે તેના માટે વેદોમાં જે મુખ્ય ઋગ્વેદ છે, તેમાં તેને કેટલું બધું મહત્વ આપેલું છે ? તે સોમના વિષયનું માત્ર એકજ પ્રાચીન સ્તોત્ર જોતા કોઇ એવાજ વિચાર બાંધી શકાય કે-માદક વસ્તુથી મસ્ત બનેલા આદમીના જેવાજ ઉદ્ગારો માલમ પડે છે –" અમે અમર બન્યા, પ્રકાશમાં દાખલ થયા, અમને કોણ ઇજા કરી શકે એમ છે ? હવે કયો શત્રુ અમને સતાપશે ? હે અમર દેવ ? તારી દોરે અમે ભય માર્ગથી ઉંચા ચઢયા "

દુનીયામાં–**વેલડીઓથી** અને **મૂલીયાથી** 'અનેક પ્રકારનાં અલૌકિક કાર્ય થતાં જોઇએ છે તેવીજ રીતે 'આ **સોમ**' વેલડીનો રસ માદકતા ઉત્પન્ન કરતો હોય તેમાં 'આશ્ચર્યતા જેવું શું ? કે તેણે દેવ તરીકે માનીને ઋગ્વેદ જેવા મહાન્ પ્રતિષ્ઠિત ગ્રંથમાં સેંકડો સૂકતો દાખલ કરવામાં આવ્યાં ? કહેવામાં આવે છે કે એમાં ઇશ્વરી શકિત છે ? ત્યારે બીજી વેલડીઓમાં અને મૂલીયામાં કઇ શકિત માનવી ? સર્વજ્ઞ પુરૂષે તો એમજ કહે છે કે-સર્વ પોત પોતાનાં કર્મને અનુસરતી ગતિમાં જઇને ઉત્પ ન થતા તેવા પ્રકારની શકિતઓ તે વસ્તુઓમાં આપો આપ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે આમાં ઇશ્વરનું કામ જ શું છે ? જેમકે આકાશમાં ઉડવાની શકિત પખીઓમાં સ્વાભાવિક પણાથીજ આવી જાય છે તે પ્રમાણે બીજા જીવોમાં કેમ હોતી નથી ? વળી વિછુનો એક કિંચિત્ માત્રનો આંકડો કે જે મોટા પથ્થરને પણ બાની ભસ્મ કરી નાખીને ઝેર મય (સોમલ રૂપે) બનાવી દે છે કે જે હજારો મણ લાકડાઓના તાપથી પણ ન બની શકે છતાં પણ ઇશ્વરી શકિત રૂપે તેણે કોઇએ લખીને બતાવ્યો હોય એમ જણાતું નથી, તો પછી આવી વાતોથી ગ્રંથની પ્રમાણિકતા શી ? " ઇત્યલં વિસ્તરણ

ઇતિ વૈદિકે સોમવેલડી તેનું સ્વરૂપ પાછલથી ચંદ્રમા ફેરવાયુ ખંડ ૨ જે પ્રકરણ ૨૮ મું.

પ્રકરણ ૨૯ મું યમદેવ.

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ. ૯૩ થી—"યમ રાજા ન્યાય કરે છે ત્યાર પછી દુર્જનોની દશા થાય છે તે હિંદુઓના ધર્મ શાસ્ત્રોમા સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે 'યમ' માત્ર ન્યાયાધીશ નથી જે અનેક નરકો પાપીઓને ભોગવવા પડે છે તેનો એ રાજા છે તે દક્ષિણ દિશાનો પાલક દેવ છે એ દિશાએ નરકની શિક્ષા પામે છે. તેમને રહેવું પડે છે વિષ્ણુપુરાણમાં કહ્યુ છે કે–

"ઘણા ઘોર નરકો છે, યમના એ ભયકર પ્રાતો છે, રિબાવવાના હથિઆરો અગ્નિ આદિ યાતનાઓથી એ ભયકર છે'

જેમને નરકમા નાખે છે તેમને એ યાતનાઓ-ભયકર વેદનાઓ, સહન કરવી પડે છે એમ હિંદુઓ દૃઢતાથી માને છે, એમા બિલકુલ શક નથી

ઋગ્વેદમા માત્ર એક નરક વર્ણવેલુ છે એ અંધારાથી ભરેલી જગા છે, પણ રિબાવવા ની જગા નથી ॥ (ઋ ૯ । ૭૩ મા જુવો—

આપણે વાચીએ છીએ કે "તે જ્ઞાન પૂર્વક સર્વ પ્રાણીઓને જુએ છે તે તિરસ્કાયલા અને અધર્મિષ્ઠોને નરકમા નાખે છે"

પણ બ્રાહ્મણ ગ્રથોમા નરકનું વર્ણન એક રિબાવવાના સ્થાન જેવુ છે, મનુસ્મૃતિમા ૨૧ નરકો ગણાવેલા છે તામિસ્ર (અંધકાર) રૌરવ (ઘોર, ભયકર) તપન (બાળી મૂકનાર) લોહશકુ (લોઢાના ખિલાવાળુ) ઋજીવ (પેણી) કુડ્મલ (કાટાવાળુ ઝાડ) અસિપત્રવન (તલવારના પત્રવાળુ વન) કાલસૂત્ર (લોઢાની બેડીવાળુ) વગેરે જુઠુ બોલનારને રૌરવ નરકની શિક્ષા થાય છે ગાયનો વધ કરનાર કે માણસને ફાસો ઘાલનાર–રોધ નરકમા (અટકાવવાવાળા નરકમા) પડે છે ઘોડાનો ચોરનાર ધગધગતા લોઢાના નરકમા પડે છે, દેવોને, પિતૃઓને, અભ્યાગતોને, અન્ન આપતા પહેલા જે દુષ્ટ પોતે ભોજન કરે છે તે નરકમા પડે છે, અને ત્યા તેને અન્નને ઠેકાણે થુક આપવામા આવે છે વૃક્ષ કાપનાર–અસિપત્રવન નામનો નરકમા પડે છે, વગેરે આ ગણત્રીમા તમને માલમ પડશે કે શિક્ષા ગુનાને બરાબર લાયક છે."

આ લેખમા કેટલાક વિચાર–યમના સબધે કેટલોક વિચાર કર્યો છે વળી અવસર હશે તો કરવામા આવશે જૈન ગ્રંથોમાં–સાત નરકોનુ વર્ણન ખુલાસા વાર છે તેમની ઉત્પત્તિનો વિચાર, તેમના શરીરના સ્વરૂપની

માથે ઉંચાઇનું પ્રમાણ, આયુષ્યનું પ્રમાણ, અને તેમના દુઃખોનું વર્ણન સર્વજ્ઞોના વચનથી એવી રીતે કરવામાં આવ્યું છે કે-નીચે નીચેની નરકોમાં-શરીર, આયુષ્ય, અને દુઃખની ક્રમથી વૃદ્ધિ થતી જાય છે હવે આપણે ઉપરના લેખના સંબંધે વિચારીએ-ઇશ્વરની પ્રેરણાથી ઋષિઓએ ઋગ્વેદ બનાવ્યો એ માનીએ ત્યારે તો તેમાં અંધારાથી ભરેલી જગ્યાનું નામ નરક બનાવ્યું છે તો પછી આ આધુનિક વિષ્ણુપુરાણમાં વિશેષ વર્ણન ક્યાંથી આવ્યું ? વળી મનુસ્મૃતિમાં એકવીશ નરકોના નામ લખીને બતાવ્યા, તેમાં તેમના શરીરાદિકના પ્રમાણ લખીને બતાવ્યા છે કે નહીં ? જે મતમાં વસ્તુનો જોઈતો યોગ્ય ખુલાસો થએલો ન હોય અને બીજે ઠેકાણે થએલો મળતો હોય ત્યારે તો જરૂર ત્યાંથી લઇને પોતાનામાં ગોઠવેલો છે એવા અનુમાન ઉપર જવું પડે કે નહિ ? માટે હું ભલામણ કરૂં છું કે નરકોના સંબંધી વિચારો જૈન ગ્રંથોના અને પુરાણોમાં તપાસો, યોગ્ય વિચારો કોનામાં થએલા છે, તેની ખાતરી થશે. વધારે કહેવાની શી જરૂર છે ?

સંસ્કૃત સાહિત્ય પૃ. ૧૪૯ થી " **યમ** એ મરણ પામેલા સુખી જીવોનો સરદાર છે ".

આની ટીપમાં—કેટલાક વિદ્વાનો ધારે છે, કે **યમ** એ પૃથ્વી ઉપર **પ્રથમ જન્મ લેનારો** માનવી હતો પણ આ ધારણા ખોટી છે પૃથ્વી ઉપર જન્મ લેનારો માનવી તો **મનુ** હતો યમને વિષે તો ઋગ્વેદમાં એટલુંજ કહેવામાં આવ્યું છે કે એ " પહેલો મર્ત્ય હતો " એનું મૃત્યુ સૌથી પ્રથમ થયેલું તેથીજ એ બીજા મરણ પામતા જીવોનો સરદાર અને માર્ગ દર્શક ગણાયો પણ તે પરથી એ માનવી હતો તેમ ધારવાનું કંઇ કારણ નથી, આ એટલા માન્યતાનું જ લક્ષેલું છે એવું ઋગ્વેદના ઋષિઓ સમજતા હોતા **દેવતાઓને** પણ તેઓ મર્ત્યજ ગણતા દેવતાઓના જેમ એક અથવા અનેક જન્મ થાય છે તેમ તેઓનું મૃત્યુ પણ થાય છે એવું તેઓ માનતા આ ઉપરથી પ્રો. **મૅક્સ મ્યુલરનો** અભિપ્રાય એવો છે કે **યમ** એ કોઇ માનવી નહિ પણ અસ્ત પામતો ' **સૂર્ય** ' હોવો જોઇએ પશ્ચિમ દિશા તરફ ડુબી જતા સૂર્યને તેઓ મરણ પામતો ધારે એ ઘણું સ્વાભાવિક છે, યમને વિવસ્વતનો પુત્ર કહેવામાં આવ્યો છે એ વાત પણ આ મતની સાથે બંધ બેસતી આવે છે **વિવસ્વત** એટલે ઉદય પામતો ' **સૂર્ય** ', તેને યમ અથવા અસ્ત પામતા સૂર્યનો પિતા કહેવામાં આવે તો તે બીલકુલ નવાઇ જેવું નથી બીજા કેટલાક વિદ્વાનો ધારે છે કે-યમ એ ' અસ્ત પામતો સૂર્ય ' નહીં પણ **ચન્દ્ર** હશે.

આમા જૈન પ્રમાણે વિચારવાનુ કે-પહેલા સુધર્મ દેવલોક ઇંદ્રના ચાર લોકપાલમના યમદેવ દક્ષિણ દિશાના રખવાળા છે દેવતાઓનુ સામાન્ય આયુષ્ય બતાવતા તમામ પણ આયુષ્ય જણાવ્યુ છે વૈદિકમા અનેક દેવોથી અનેક પ્રકારથી સૃષ્ટિની આદિ કલ્પાઇ છે તેમાની એક સત્ય ઠરે, ઠર્યા વગર યમ દેવની કે મનુની પણ આદિ ન યથાર્થ ગણાય? વેદના ઋષિઓ-દેવતાઓને સત્ય સમજતા ત્યારે તે સુર્ય દેવ પણ મર્ત્યજ ગણાય અમોએ તેનો ખોલાસો જણાવેલો છે દેવતાઓને સંતાન થતા નથી તથી યમ સુર્યનો પુત્ર યથાર્થ નથી જુઓ અમે લખેલ અક્ષરે ના પંડિતોની ચાવાકી ઠેઠ સુધી ન પહોચાડી શકે

ત્રણ આખા સૂક્તોમા યમ દેવને સંબોધન કરવામા આવ્યુ છે મરણ પામેલાઓ ઉપર એ રાજ્ય ચલાવે છે અને લોકોને એ એકઠા કરે છે, મરનારને એ વિશ્રાંતિનુ સ્થાન આપે છે, અને તેને રહેવાનુ મકાન એ તૈયાર કરે છે એવુ એના વિષે કહેવામા આવ્યુ છે. યમદેવે જ બીજી દુનીયાનો રસ્તો પ્રથમ શોધી કાઢયો હતો—સૂક્તાર્થ—

(ઊંચા સ્થાનકો આગળ થઈને જે ગયો, ઘણાઓને માટે રસ્તો જેણે શોધી કાઢયો, તે વિવસ્વતનો પુત્ર, લોકોને એકઠા કરનારો યમરાજા—તેની તમે હવીઓ વડે સેવા કરો)

જો કે મૃત્યુ એ યમનો રસ્તો છે અને તેથી તે યમ તરફ કંઈક ભય સાથે જોવામા આવતુ હશે, તો પણ અથર્વવેદ અને ત્યાર પછીની દંત કથાઓમા એને મૃત્યુનો દેવ ગણવામા આવ્યો છે તેવી રીતે હજી ઋગ્વેદ મા એને નથી ગણવામા આવ્યો ઘુવડ અને કબૂતર એ બેને યમના જાસુસો તરીકે કોઇ કોઇ ઠેકાણે ગણવામા આવ્યા છે, પણ એના હમેશના દૂતો બે કુતરાઓ × છે પિતૃઓ જે માર્ગે થઇને બીજી દુનીયા તરફ જાય છે તે માર્ગનુ એ કુતરાઓ રક્ષણ કરે છે ”

એ કુતરાઓના સંબંધમા મૃત્યુવિષયના એક સૂક્તમા (મં. ૧૦ સૂ ૧૪) મરનાર માણસને નીચે પ્રમાણે સંબોધન કરવામા આવ્યું છે —(સૂક્તાર્થ)

× નહિ અંધારૂ અને નહિ અજવાળુ એવા સવાર તથા સાંજનો સમય આ બે કુતરાઓની કલ્પનાથી વધારે યોગ્ય રીતે સૂચવાય છે એવુ કેટલાક વિદ્વાનોનુ કહેવુ છે એક પણ સવાર કે એક પણ સાંઝ એવી નથી બની હોય કે જેમા કોઇ પણ માનવી આ મર્ત્ય લોક છોડી યમની સમીપમા ન સિધાવ્યુ હોય આ કારણથી યમના બે કુતરાઓ મર્ત્યોને યમ ધામ તરફ લઇ જાય છે એ વિચાર સાર્થક બને છે (ગ્રંથકારની જ ટીપમાથી).

11

"એ બે કુતરાઓ ચાર આંખવાળા, ચટાપટાવાળા, સરમાના પુત્રો, તેને મુકીને સીધે માર્ગે તુ આગળ ચાલ્યો જા ? ત્યાં પછી, જે ઉદાર પિતૃઓ યમની સાથે રહીને આનંદ કરે છે તેની પાસે તુ જા ? (૧૦) + + + + પહોળા નાકવાળા, જિંદગી લેવાનો લાભ રાખનારા, તપખીરિયા રંગના યમના દૂતો લોકમા ભટકે છે, તેઓ આજને દિવસે અને આ સ્થાકે મંગલ જીવન હમને પણ આપે, કે સૂર્યનો પ્રકાશ હમારાથી જોઇ શકાય " (૧૮)

આમા વિચારવાનુ—સૂર્યના પુત્ર યમે મરણ પામેલાઓના માટે રસ્તો શોધી કાઢયો, સૂર્ય પોતે કયા કાલના અને તેમણે પુત્ર થયો કયા કાલમા ? કેટલા કાળ સુધી તે રસ્તો બંધ રહેલો ? અને કેટલા કાલ પછીથી ત રસ્તો શોધી કાઢેલો ? કહેવામા આવ્યુ કે "બેકુતરાઓને મુકી તૂ સીધે માર્ગે ચાલ્યો જા" મરનાર પોતાના સ્વાધીન પણે પિતૃઓની પાસે જવાને સમર્થ છ ? અથાનરામા કોઇને શુદ્રની ગતિ, તો કોઇને નરકની ગતિ, શાથી ? વેદને અનાદિના માનીએ ત્યાર ઘુવડ, કબૂતર કયાકાલના ? અને કુતરી 'સરમા' કયા કાલની ? અને તેના પુત્રો બે કુતરાઓ કયા કાલના ? આ બધા વેદ વાકયો વિચારવા જેવા નહી?

સસ્કૃત સાહિત્ય પૃ ૧૪૯ થી ૧૫૦–" ऋग्वेद મા યમ એ નામ કોઇક વાર ' જોડકુ " એ મૂલ અર્થમા પણ વપરાયુ છે, યમ અને એની બ્હેન યમી એ બેની વચ્ચે જયા સવાદ ચાલેલો છે એવુ એક આખુ સૂક્ત (મ ૧૦, સૂ ૧–) કવિત્વની ઘણી ખૂબી વાળુ છે, તેમા મૃત જનોના સરદાર વિષે સ્વરૂપેજ કથન કરવામા આવ્યુ છે યમી એનો પ્યાર મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ એ યમીની માગણી ના કબુલ કરે છે અને કહે છે –(તેનો ભાવાર્થ) ' દેવતાઓના મોકલેલા જે દૂતો અહીં ફરે છે તે કદી થોભતા નથી તે કદી પોતાની આખ મીંચી દેતા નથી હે યમી ? વૃક્ષની આસપાસ જેમ વેલો વીંટલાઇ વળે છે તેવી રીતે કોઇ બીજો પુરૂષ જોરથી ત્હને ભેટશે. "

ભાઈ બ્હેન વચ્ચે સભોગની ઇછા એ આ કવિતાનો મુખ્ય વિષય છે એ ઇછા સદાચાર વિષેના ऋग्वेद ના વધારે ઊંચા ધોરણથી ઊલટી હોવાને લીધે એનો અસ્વીકાર કરવામા આવ્યો છે તો પણ સૌથી પ્હેલા પુરૂષ અને સ્રીના "જોડકા" થી માનવ જાતીની ઊત્પત્તિ થઇ એવી દંત કથા એ વખતે પ્રચલિત હશે તે ઉપરથી આ કવિતામા પ્રગટ થયલો જોડિયા ભાઇ બ્હેનના સબંધનો વિચાર ઊત્પન્ન થયલો એ નક્કી છે ખરેખર, હિંદુસ્તાન અને ઇરાનના લોકો જે વખતે સાથે રહેતા હતા તે વખતથીજ આ દંતકથા ઊતરી આવેલી

જણાય છે, કારણ કે અવસ્તાના પાછળા સાહિત્યમા-યિમની બ્હેન તરીકે યિમે હનુ નામ આપવામાં આવ્યુ છે યમના પિતાનુ નામ પણ એ આગલા સમયમા અસ્તિત્વ ધરાવતુ હતું એમ જણાય છે, કારણ કે જેમ ઋગ્વેદમા યમને વિવસ્વતનો છોકરો કહ્યો છે તેમ અવસ્તામા યિમને વિવહ્વતનો છોકરો કહ્યો છે "

આમા જૈન સિદ્ધાત પ્રમાણે વિચારવાનુ કે-દેવતાઓની કે તેમની દેવીઓની ઉત્પત્તિ મનુષ્યના પેઠે ગર્ભાશયથી થતીજ નથી તે તો 'ઔપપાતિક' છે જેમ કોઇ તેવા સ્થાનમા સ્વાભાવિક પણે વસ્તુની ઉત્પત્તિ થઇ જાય છે તેવી રીતે દેવતાઓની અને ત્યાની દેવીઓની ઉત્પત્તિ થઇ જાય છે કેટલાક દેવલોકમા દેવીઓની સાથે કાયાથી સભોગ થાય છે પણ તેમને સતાન થતા જ નથી જો સતાન થતા હોય તો-માતા પિતા, ભાઇ, બ્હેન, સસરા, જમાઇ વગેરે બધાએ પ્રકારનો વ્યવહાર હોવો જોઇએ પણ તેવા પ્રકારનો વ્યવહાર નતો જૈનોમા મનાયો છે તેમજ નતો વેદોમા કે ન તો પુરાણાદિકમા છે તો પછી આ એક ત્રે પ્રકારનો નહી જેવો તુછ વ્યવહાર પ્રસિદ્ધમા કેવી રીતે આવ્યો ?

ચાહે ખાસ વેદની વાત હોય તો પણ કોઇ તેવા પ્રકારની અયોગ્ય માન્યતાવાળાનો મત ગ્રહણ કરી કોઇ પડિત માનીના તરફથી પાછળથી ઘુસાડેલી હોય માટે વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

મરણ પામેલાનો ન્યાય અને શાસન કરનાર-યમદેવ હિદુસ્તાનના દેવો પૃ ૮૭—

" પૃથ્વીપર જે સત્કર્મ તે કર્યા છે તેને, દરેક યજ્ઞને, દરેકપવિત્ર કાર્યને તેનો યોગ્ય બદલો ત્યા મળશે કોઇ ઉચિત કાર્ય ભુલશો નહિ

તે સુદર રાજ્યો જ્યા દિવસો-વાદળા વિનાના-પ્રકાશ યુકત હોય છે, જ્યા 'યમ' દરેક આનદ પુરો પાડે છે, અને જ્યા દરેક તૃષ્ણા સતુષ્ટ થાય છે, ત્યા તારૂ સુખ અવિનાશી થશે "

(ડો મૂરકૃત મૂલ સસ્કૃત ગ્રંથના વચન પૃ ૩૨૭)

આ દુનીયામા જન્મેલા પ્રથમ માનવીઓ (મૃત્યુને આધીન પુરૂષો) સૂર્યના છોકરા હતા તેઓ યમ (રોમન લોકોના પ્લુટોને મળતો હિદુદેવ) અને તેની બેન યમુના (યમી જમના નહી) તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા 'યમ' સર્વથી

પહેલો જન્મ્યો હતો તેમ મરણ પણ સર્વથી પહેલો પામ્યો **તેણે પરલોકનો માર્ગ શોધી કાઢ્યો** તેથી પ્રેતોને-મરણ પામેલાં ને નિશ્ચિત કરવા વિશ્રામ સ્થાનમાં દોરવી(લઈ) જવાનો ભયંકર અધિકાર વેદમાં તેને સોંપેલ મા ને એ સ્વાભાવિક છે આ અધિકાર પરથી એ ઉપરીના અધિકાર પર જવું એ સરળ પગથીઉં છે એ પ્રેતોનો ઉપરિ અધિકારી થાય છે એ દરબાર ભરીને ન્યાયાધીશ તરીકે સભાનો અધ્યક્ષ થાય છે ત્યારે ન્યાય સભાના બધા કામ કાજ નવ અ કામ કરે છે

દફતર સાચવનાર અધિકારી તરીકે એની પાસે **ચિત્રગુપ્ત** છે, તે પોતાના અગ્ર-સંધાની નામના મોટા દફતરમાંથી માણસની જિંદગીનો હેવાલ વાંચે છે ત્યાર પછી દફતર નોંધાયના પુણ્યપાપમાં જે અધિક હોય તે પ્રમાણે **યમ** તેને માટે **ફેંસલો** આપે છે અને પ્રેતોનો આત્મા સુખી સત્માઓના સ્થાન સ્વર્ગમાં જાય છે કે તેનો ગુનો નાનો મોટો હોય તે પ્રમાણ હિંદુઓ જે **એકવીશ નરક** માને છે તેમાંના એકમાં તેને મોકલે છે, અથવા પોતાનું ભવિષ્ય નક્કી કરવા માટે તેને તરતજ પૃથ્વી પર મોકલી અન્યયોનિમાં જન્મ આપવામાં આવે છે

મરણ સમયે હિંદુઓ કેટલીક વખત એવી કલ્પના કરે છે કે **યમના દુતો** ભયંકર રૂપ ધારણ કરીને અમને લઈ જવા આવે છે મરી જાય છે એટલે સર્વના આત્મા લાગલાજ યમ પાસે જાય છે **એ સુસાફરી કરતાં ચાર કલાકને** ચાળીસ મિનિટ લાગે છે તેથી એટલો વખત ગયા પહેલાં શબને અગ્નિ સંસ્કાર કરી શકાતો નથી પ્રેતનો આત્મા યમના નિવાસ સ્થાનમાં આવે છે કે તરતજ તેનો ન્યાય કરવામાં આવે છે ત્યાં જવાનો માર્ગ જોખમ ભરેલો છે રસ્તામાં કર્બુર (કાબરે ચિત્રે) અને શ્યામ (કાળો) નામના કરડતા ધરાય નહિ એવા **બે કુતરા** ચાર આંખ ઉઘાડી, દાંત પીસી, અને નસકોરાં પહોળાં રાખી ચોકી કરે છે, પ્રેતના આત્માને એવી સલાહ આપવામાં આવે છે કે તારે જેમ બને તેમ જલદી એ કુતરાઓને વટાવી દેવા એમ કહે છે કે એ કુતરા યમના કિંકર તરીકે મનુષ્યોમાં ભટકે છે અને બેશક તેમનો હેતુ નાટીક્ષ ખોળીઉ તજી દઈ જ્યાં આત્માએ જવાનું છે તે **યમપુરીમાં** પોતાના શેઠની પાસે તેને લઈ જવાનો છે દસ્તાવેજ નોંધનાર **ચિત્રગુપ્ત** ઉપરાંત યમની પાસે પોતાની આજ્ઞાનો અમલ કરવા સારૂ **ચંડ** અને **કાળપુરૂષ** નામના બે સેવકો છે એના જામુનો-રોજ ખિજમતમાં રહેનાર નોકરો-યમદૂતો પ્રેતના આત્માઓને લઈ આવે છે અને સભાગૃહને બારણે **વૈધ્યટ** નામનો ચોકીદાર બેસે છે

મરી ગયેલાનો ન્યાય થયા પછી તેનું શું થાય છે? સારા હિંદુના ભવિષ્ય વિષે નીચે પ્રમાણે હકીકત આપેલી છે—સર્વ દુઃખ અને અપૂર્ણ વસ્તુઓને પાછળ પૃથ્વી પર મુકીને દેવલોકના જેવો પ્રકાશ પામી વિમાનમાં બેસી કે પાંખ ધારણ કરી પિતૃઓ જે માર્ગે ગયા હતા તે માર્ગે, તે સ્વર્ગમાં પ્રથમ સ્વર્ગલોકમાં—જાય છે ત્યાં તે પોતાનું પૂર્વ શરીર સંપૂર્ણ અને કિતિમંત રૂપમાં પ્રાપ્ત કરે છે યમની સાથે આનંદમાં રહેતા પૂર્વજોને મળે છે. તેની પાસેથી આનંદમાં રહેવાનું સ્થાન મેળવે છે અને ત્યાં વધારે સંપૂર્ણ જીવન નિર્ગમન કરવા માંડે છે એ જીવન દેવોની પાસે અને તેમને સુખ પુરું પાડવામાં તેમની આજ્ઞા ઉઠાવવામાં ગુજારવામાં આવે છે

(મૂરસ્કૃત 'મૂળ સસ્કૃત ગ્રંથનાં વચન પૃ ૩૦૨)

ઋગવેદમાં નીચેનું સૂક્ત છે—

"મહાન રાજા યમને હવિ અને સન્માન આપો તે પ્રેતોનો પ્રથમ માનવી હતો, મૃત્યુના વેગવાળા ખળખળ વહેતા વહેળામાં ઝંપલાવનારો પ્રથમ હતો, સ્વર્ગનો માર્ગ દર્શાવનાર પ્રથમ હતો, અને તે પ્રકાશમાન સ્થળમાં અન્યોનો સત્કાર કરનાર પણ પ્રથમ હતો, હે રાજન્! આ પ્રમાણે અમારે માટે તે પ્રાપ્ત કરેલા નિવાસ સ્થાનમાંથી અમને કાઢી મુકવાની કોઇની શક્તિ નથી, અમે આવીએ છીએ. જે જે જન્મ પામ્યા છે તેને તેને મૃત્યુ વળગેલુંજ છે, જે માર્ગે તું ગયો છે તે માર્ગે તેને જવાનુંજ છે—એજ માર્ગે દરેક મનુષ્ય જાતિ લાંબો વખત થયા એક પછી એક ગઇ છે, અને અમારા પૂર્વજો પણ ગયા છે હે પૃથ્વી! તારા હાથ પહોળા કર, નમ્ર સ્પર્શ અને સ્નેહાળ સ્વાગતથી પ્રેતનો સત્કાર કર, અને જેવી રીતે માતા પોતાના વહાલા છોકરાને સુંવાળા કપડામાં ઢાંકી દે છે તેમ તું તેને પ્રેમથી ઢાંકી દે પ્રેતોના આત્મા! તું જા, માર્ગે જતો બીતો મા, એજ પ્રાચીન માર્ગે પૂર્વજો ગયા છે ઉંચો જા એટલે તું યમદેવને મળીશ અને તેમની સાથે આનંદ રહેતા તારા પૂર્વજોને મળીશ ચાર આંખવાળા કાબરચિત્રા કુતરાઓ પ્રેતો માટે ચોકી કરે છે તે ચોકીદારને વટાવતા બીતો મા. હે આત્મા! તું તારે ઘેર પાછો જા તારાં પાપ અને શરમ ઉપજાવનારાં કૃત્યો તું તારી પાછળ પૃથ્વી પર મુક, પ્રકાશમાન રૂપ ધારણ કર એ રૂપ તારૂં પોતાનું પ્રાચીન રૂપ છે અને તે અસંસ્કારી અને સર્વ કલંકોથી મુક્ત છે"

(ઋગ્વેદ ૧૦ મોનિઅર વિલિઅમ્સે કરેલું ભાષાંતર.)

સજ્જનો ! બ્રાહ્મણોનો ધર્મ આપણે પુરાણાદિકથી જોતા તો તે વિચિત્ર ઢંગ ધડા વગરનો લાગતો વેદોમા શુ લખ્યુ છે તે પ્રાયે જાણી ન શકતા કારણ કે–બ્રાહ્મણલોકો વેદો કોઇને આપતા ન હતા, બ્રાહ્મણ સિવાય ભણાવતા ન હતા, તેમજ કોઇને સંભળાવતા પણ ન હતા, કદાચ કોઇ સાભળી લે તો તેણે ભારી શિક્ષાના અધિકારી ઠરાવતા અને લોકોને ઇશ્વરકૃત બતાવતા પણ આ સમયમા અંગ્રેજો વેદોને પુરી કાળજીથી ભણ્યા તેનુ જ્ઞાન થવા અર્થો કરીને લોકોમા પ્રસિદ્ધ કર્યા અને યોગ્ય પુરૂષોને વિચાર કરવાનો અવકાશ પણ મળ્યો વેદોના વચનો ઇશ્વરીય તો નથી પણ ઘણા તો બાળખ્યાલોથી ભરેલા છે એમ જે વિચારકોના તરફથી જાહેર થયુ તે અયોગ્ય નથી —

જુવો કે–પ્રથમ જન્મેલા મનુષ્યો–સૂર્યના છોકરા તેમા યમ પહેલો છોકરો ત્યારે સૂર્ય કોણો છોકરો હશે ? આ વિચારવા જેવુ નથી ?

પ્રથમ મરણ પામેલા યમે પરલોક શોધી કાઢયો મરણ પામેલાને દોરવી લઇ જવાનો અધિકાર વેદોમા યમને સોપવામા આવ્યો આ બધુ કયા કાળમા બન્યુ અને કોણે બનાવ્યુ ?

બીજુ—દફતરનો અધિકારી ચિત્રગુપ્ત થયો તે કયાથી આવ્યો ? અને અધિકાર કોણી પાસેથી મેળવ્યો ?

ત્રીજી વાત—સભામા માણસની જીદગી વચાયા પછી યમરાજા ન્યાય અને શાસન (શિક્ષા) ફરમાવતો પણ બાકી રહેલા–પશુઓ, પખીઓ, મછાદિ, સિહાદિ, સર્પાદિ વિગેરે અનંત જીવોનો ન્યાય અને શાસનનો અધિકાર વેદોમા કોણે સોપવામા આવ્યો હતો ?

આપણે યત કિંચિત્ સામાન્ય વિચાર કર્યો હવે ઋગવેદના દશમા મંડલના સૂકતાર્થનો કિંચિત્ વિચાર તપાસીએ–આ સૂકત યમના માટે છે એ યમ પહેલો–મનવી, મૃત્યુના વેગમાં ઝપલાનારો, સ્વર્ગનો માર્ગ દરસાવનારો અને તે સ્વર્ગમા સત્કાર કરનારો, આ બધી બાબતોમા યમરાજાએ પહેલ કરેલી છે હે રાજન્ (હે યમ ?) અમારા માટે ને સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યુ છે અમને કોણ કાઢી મુકનાર છે ॥ પછી પૃથ્વીને સબોધીને તેની પાસે પ્રેતોના આત્માને સુખ આપવાની માગણી કરી છે શુ આ માગણી જ્ઞાનપૂર્વક થએલી મનાય ? જ્ઞાન પૂર્વક યોગ્ય હતી એમ માનીએ તો આ ચાલતા સમયમા માથી ભૂલાઇ ?

આગળ જતા એ સૂકતમા પ્રેતોના આત્માને ચેતવણી આપવામા આવી છે કે "માર્ગે જતા બીતો મા," પૂર્વજોના માર્ગે ઊંચો જા, ઇત્યાદિ મરતી વખતનો કે મરણ થયા બાદનો પ્રાણી કર્મનાવશથી પરાધીન થએલો આપેલી શિક્ષા પ્રમાણે કરવા સમર્થ છે ખરો કે? આજ કાલના વિચારી લોકો આવી પ્રાર્થના કરતા કેમ દેખતા નથી? મહત્વતા વાળી હતી તો શા માટે વિસારી? બાકીનો વિશેષ વિચાર વાચકવર્ગ કરી લેવો—

આ વિષયપર હિંદુસ્તાનના દેવોના ભાષાતન્કાર રા બા કમળા શંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદીએ-ટીપમા ઋગવેદની ઋચાઓ અને તેનુ ભાષાતર વિસ્તારથી કરેલુ છે તે જિજ્ઞાસુએ જોઈ લેવુ

હિંદુસ્તાનની સંસ્કૃતિ-લેખક મનસુખ લાલ મોહનલાલ

પૃ ૧૫ થી—શરીરનો ત્યાગ કરી નિર્ગમન કરનાર **આત્મા** યમદેવના ઉચ્ચતર રાજ્ય તરફ પ્રયાણ કરે છે અને ત્યા તે પોતાના બાપ દાદાઓ અથવા તો **પુર્વજોના આત્માઓ જોડે** સુખ તથા શાતિ ભોગવે છે, એવી તે સમયે માન્યતા હતી, એમ જણાય છે તે સબધી કેટલા એક સૂક્તોનો કેટલોક ઉપયોગી ભાગ નીચે આપ્યો છે—

"હે **અગ્નિ!** આ શબને ભસ્મસાત્ કર નહિ, તેને દુખ આપ નહિ, તેની ત્વચા કે દેહને છેદ નહિ, હે વન્હિ? તેનુ શરીર તારી ઉષ્માના બળી જાય કે તરત **અમારા પિતૃઓના સ્થાનમા** તેને મોકલ"

(મ-૧૦-૧૬-૧)

(મરનારની વિધવાને કહે છે?)—

"હે સ્રી? ઉઠ, જેનુ જીવન ગયુ છે તેની પાસે તુ સૂતિ છે જીવનમય સૃષ્ટિમા આવ તારા પતિથી વિમુખ થા, અને જે તારો હસ્ત સ્વીકારે અને તને પરણવા ખુશી હોય તેની પત્ની થા" (મ ૧૦, ૧૮-૮)

"આ સ્રીઓ વૈધવ્યના દુખ સહન ન કરો જેના પતિ માગ અને મનવછિત હોય તેઓ અજન અને નવનીત લઇ પોતાના ઘરમા જાઓ. આ સ્રીઓને આશુ સાર્યા વગર અને કાંઈપણ શોક વગર, પહેલા તો મૂલ્યવાન અલકાર પહેરી ગૃહ પ્રતિ જવા દો."

" હે મૃતપ્રાણી ? વિશાળ પૃથ્વી જે માતા રૂપ છે તેની પાસે જા, તે વિશાળ અને રમણીય છે સ્પર્શ ઉનના કે સ્ત્રીના સ્પર્શ જેવો મૃદુ થાઓ તમે યજ્ઞ ક્રિયાઓ કરી છે એ તમને અપવિત્રતાથી ઉગારો " (મ ૧૦, ૧૮-૧)

' હે પૃથ્વી ? તેની ઉપર ઢગલો થા, તેને દુ:ખ ન આપ, તેને આશ્વાસન આપ, જેમ માતા પોતાના પુત્રને લુગડાના છેડા વડે ઢાંકે તેમ તું શબને ઢાંક ' (મ ૧૦-૧૮-૧૧)

(પૃ ૧૯ થી-મૃત્યુ પછીની જીન્દગી)

" જ્યાં યમદેવ રાજા છે, જ્યાં સ્વર્ગના દરવાજા આવી રહ્યા છે, અને જ્યાં પાણીના પ્રવાહો હજુ નાના છે, તેમજ તાપ છે, તે ગગનમાં મને મોકલો અને અમર કરો હે ઇંદુ ? ઇંદ્રદેવ માટે તમે આગળ વહેવા માંડો "

" જે સ્થલે સર્વ ઇચ્છાઓની તૃપ્તિ થાય છે, જ્યાં મને ઠીક પડે તેમ હરી ફરી શકે છે, તે સ્વર્ગનાજ વિભાગમાં મને અનંતત્વ આપી મોકલો ત્યાં પ્રકાશ રહ્યો છે હે ઇંદુ ? ઇંદ્રદેવ માટે આગળ વહેવા માંડો "

(ઋ મ ૯ ૧૧૩, ૮, અને ૧૦)

હવે આપણે અર્જાણવર્ગની સમજુતી થવા માટે-મનસુખલાલે લખી બતાવેલી પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ઋગ્વેદની પાચ ૭ ઋચાઓનો કિંચિત વિચાર કરી જોઈએ—

ટુંકમાં હું કહું—શબને બાળી ભસ્મસાત કરવાનો રિવાજ ઘણા લાંબા કાળથી સર્વ લોકોથી જાણીતો છે ઈશ્વરને અવાજનો અમર કરનાર ઋષિઓ કહે છે કે-હે અગ્નિ ? શબને ભસ્મસાત કર નહિ, અને બની જાતકે તરત પિતૃઓના સ્થાનમાં મોકલ ? શું આ માગણીઓ બાળખ્યાલ જેવીઓ નથી ? કમકે કર્મના વશથી પરલોકના માર્ગે પડેલા જીવને ઇંદ્ર અથવા નાગેન્દ્ર પણ કાંઈ કરવા સમર્થ નથી તો પછી બાલીને રાખ કરેલા શબને અગ્નિ પિતૃલોકમાં મોકલવામાં કેવી રીતે સમર્થ થશે ?

બાકી જે મરનારની વિધવા સંબંધી પ્રાર્થનાઓ છે તે શું જ્ઞાની પુરૂષોને કરવા જેવી છે ?

આગળ જતા ઋષિઓએ પૃથ્વીને પ્રાર્થના કરી છે કે-હે પૃથવી ? તેના ઉપર ઢગલો થા, પણ દુ:ખ ન આપ ? ઇત્યાદિ કેટલી બધી મહત્વતા વાળી છે, ?

પોતાની મેળે શબના ઉપર પૃથ્વીનો ઢગલો વળે ક્યારે કોઈએ જોયો? શબને દુખ ન આપવાનુ પ્રથમ આપોઆપ નથી સમજાતુ તો પછી જડરૂપ પૃથ્વીને પ્રાર્થના કરવી એ કેટલી બધી બાલિશતા? બાકીનો વિશેષ વિચાર તો વાચકોજ કરશે

ભવિષ્ય પુરાણમા–યમના લગ્ન વિષે નીચેની વાત

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૯૫—"એક બ્રાહ્મણ પુત્રી વિજયા નામની કન્યાને જોઈ તેનુ મન અત્યત ખુશ થયુ હતુ કન્યાએ તેને પ્રથમ જોયો ત્યારે તેના રૂપથી તેમજ તેનુ સ્વરૂપ–તે કોણ છે તે–જાણવાથી તે અતિશય બીધી હતી આખરે તેણે તેનો ભય શાત કીધો અને તે કન્યાએ તેને પરણવાનુ કબૂલ કર્યું યમને ઘેર આવ્યા પછી તેણે તેને ચેતવણી આપી કે—

મારા રાજ્યના દક્ષિણ ભાગમા તુ કદી નહિ જાય તો હુ તને ખાતરીથી કહુ છુ કે તુ હમેશ સુખમા રહીશ થોડો વખત થયા પછી તેની જિજ્ઞાસાએ તેને વશ કરી અને દક્ષિણ દિશામા જવાની મના કરી હતી ત્યા સપત્ની રહેતી હશે એમ ધારી તેણે તે દિશાની મુલાકાત લીધી, ત્યા તેણે દુષ્ટ, પાપી પ્રાણીઓ ને કેવી રિબાવી રિબાવીને શિક્ષા કરવામા આવે છે તે જોયુ અને એ પ્રાણીઓમા પોતાની માતાને ઓળખી, તથી તેને ઘણો ખેદ થયો અત્યત શોક થવાથી તેણે માતાને છુટી કરવા યમની પ્રાર્થના કરી પણ યમે કહ્યુ કે જ્યા સુધી પૃથ્વી પરનુ કોઈ માનવી અમુક યજ્ઞ કરી તેનુ પુણ્ય એ બાપડી પીડાતી સ્ત્રીને આપે નહિ ત્યા સુધી એ વાત બનવી અશક્ય છે કેટલીક મુશ્કેલી પડયા પછી એ યજ્ઞ કરવા એક સ્ત્રી ખુશ હોય એમ માલમ પડયુ અને વિજયાએ માતાને છોડાવી"

(વિલ્કિન્સ કૃત 'હિંદુઓના પુરાણ' પૃ ૮૪)

+ કલ્પના–યથાર્થ યોગ્ય ગણાય છે, અયથાર્થ અયોગ્ય ગણાય છે અહીં યમના લગ્નની વાર્તામા અને સત્યવાન્ સાવિત્રીની વાર્તામા કલ્પના અયથાર્થ થયેલી વિચારવા જેવી છે–દેવતાઓ અને મનુષ્યોના વચ્ચે કદાચ સયોગ સબધ થઈ જતો હશે પણ લગ્ન સબધ તો કુદરતથી વિરૂદ્ધ છે માટે આ યમદેવ અને બ્રહ્મપુત્રીની વાર્તા અસત્ય છે બીજી વાત એ છે કે–નરકોનુ સ્થાન પાતાલ છે અને તે ભવનપતિના દેવતાના તાબા નીચેનુ છે આ યમદેવ જ્યોતિષ ચક્રના ઉપર રહેતા વૈમાનિકમાના પહેલા સુધર્મેન્દ્ર તેમના તાબાની

દક્ષિણ દિશાના રક્ષક છે પણ ભવન પતિના દેવતાના તાબાનો આ યમદેવ નથી વળી–યમે દક્ષિણ દિશા તરફ જવાની મનાઇ કરી છતા તે સ્ત્રી ગઇ ત્યા નરકમા રિબાતી પોતાની માતા જોઇ તો તે પૂર્વભવના સ્વરૂપે કે નરકમાના સ્વરૂપે? કયા સ્વરૂપે દેખીને ઓળખી? 'ખેર' પછી તે સ્ત્રીએ દુખમાથી છોડવા પોતાના પતિ **યમને** વિનન્યુ ત્યારે યમે અમુક યજ્ઞનુ પુણ્ય આપનાર મેળવી છોડવાનુ જણાવ્યુ **કર્મથી** છોડાવનાર ત્રણ લોકમાનો કોઇ સાભળ્યો છે ખરો કે? અરે શાક્ષાત્ વિષ્ણુના અવતાર કૃષ્ણજી પોતાના કુટુબની સાથે દ્વારિકા ભસ્મસાત્ થવા છતા કાઇપણ કરી શકયા નથી તો પછી આ યમ કર્મથી છોડવાનુ પરાક્રમ બતાવે એ કલ્પના કેટલી બધી ભયાનક?

વળી વિચારવાનુ કે–એક સ્ત્રીએ **યજ્ઞનુ** પુણ્ય આપી તે વિજયની માતાને છોડાવી તે **યજ્ઞ કારિકા સ્ત્રીને** છોડાવવાનુ જ્ઞાન કોણે આપ્યુ? અથવા સ્વાભાવિક હિંસક યજ્ઞ કરી તે સ્ત્રીએ તેનુ સ્થાન પુરી તેને છોડાવી? અથવા આધુનિકમા થએલા પુરાણીને ખબર શુ યમરાજાએ આપી?

અતિશયના જ્ઞાન વિનાના પુરાણીએ કયા જ્ઞાનથી જાણીને લખી? આ સર્વથા અયોગ્ય કલ્પના બોધ આપનારી નથી પણ દુનીયાને ડુબાવનારી છે

યમ રાજા કોઇ વાર કૃપા કરી **અપરાધીને** છોડી પણ દે છે

હિદુસ્તાનના દેવો પૃ ૯૫ થી—"**મહાભારતમા** આપેલા પતિના સ્ત્રીની પતિભક્તિના નીચેના ઉત્કૃષ્ટ કાવ્ય ઉપરથી આપણે જાણીએ છીએ કે મૃત્યુનો ભયકર રાજા કોઇ વાર કૃપા કરી પ્રાર્થના સાભળે છે અને એના સ્થાનમા આવેલાઓને પૃથ્વી પર પાછા ફરવા દે છે

અશ્વપતિ રાજાની પુત્રી **સાવિત્રી,** એક ઋષિ કુમાર **સત્યવાન્** પર આસકત થાય છે પરતુ એક ભવિષ્ય જાણનાર મુનિ તેને સત્યવાન્ પરથી ચિત્ત દૂર કરવા ચેતવે છે, કારણ કે એની દશા માઠી નિર્માણ થઇ છે, અને એનુ આયુષ્ય માત્ર એક વરસ બાકી છે તે કન્યાએ ઉત્તર આપ્યો

"તેનુ આયુષ્ય લાબુ હોય કે ટુકુ હોય, તે સગુણ હોય કે નિર્ગુણ હોય મે તેને સ્વામી તરીકે વર્યો છે ને હુ બીજાને વરવાની નથી"

તેઓ પરણ્યા અને તે સ્ત્રીએ આ ભયકર ચેતવણી ભૂલી જવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ જેમ જેમનો છેલ્લો દિવસ પાસે આવતો ગયો તેમ તેમ તેનાથી ચિંતા ભુલાવી શકાઇ નહિ તેણે યમ રાજાના નાશ મારક હાથને થોભાવવાની આશાથી બને તેટલી પ્રાર્થના, તપશ્ચર્યા, યાચના અને સ્તુતિ કરી, પણ એ બધો વખત તેનો સ્વામી પોતાનુ ભવિષ્ય જાણતો ન હતો અને તેને કહેવાની તે સ્ત્રીમા હિમત ન હતી આખરે તે ભયકર દિવસનુ વહાણુ વાયુ એટલે સત્યવાન્ જગલમા લાકડા કાપવા નીકળી પડયો તેની સ્ત્રીએ તેની સાથે આવવાની રજા માગી અને બહારથી હસતી પણ અત કરણમા ખેદ સાથે તેની સાથે ચાલી સત્યવાને તરતજ કુહાડાના ઘા વડે વનને ગજાવી મુકયુ, પણ તેના માથામા એકાએક અત્યત વેદનાની કમકમારી છુટી અને પછી જવાશે એમ લાગવાથી તેણે પત્નીને બોલાવી ટેકો આપવા કહ્યુ

" પછી તણે મુર્છા પામતા સ્વામીને હાથમા લઇ લીધો અને તેના ઢળી પડતા માથાને ધીમેથી ખોળામા મુકી પોતે શીતલ ભૂમીપર બેઠી ખેદ કરતા કરતા તેને તે મુનિનુ ભાખેલુ ભવિષ્ય યાદ આવ્યુ અને દાહડા અને કલાકો ગણી કાઢયા એકદમ ક્ષણવારમા તેણે પોતાની સામે એક ભયકર મુર્તિને ઉભી રહેલી જોઇ, તેના વસ્ત્ર લોહી જેવા લાલ હતા અને માથા પર મુકુટ શોભતો હતો, તેનુ સ્વરૂપ સૂર્યના જેવુ પ્રકાશમાન હતુ તો પણ તે શ્યામ હતુ વન્હિ જેવી લાલચોળ તેની આખો હતી, તેના હાથમા પાશ લટકતો હતો, તેના સ્વામી પાસે ઉભો રહી તેને વન્હિ જેવા નેત્રે જોતો હતો, તે તેનુ સ્વરૂપ ભયકર હતુ તે એકદમ ચમકી ઉઠી, મરણ પામતા સત્યવાનને તેણે જમીનપર સુવાડયો અને હાથ જોડી નમસ્કાર કરી કપતા હૃદયથી તેણે તે મુર્તિને કહ્યુ ' ખરેખર તુ દેવ છે, તારા જેવુ સ્વરૂપ મનુષ્યનુ હોઇ શકે નહિ, તે મનુષ્યથી ચઢીયાતુ છે હે દેવ અદરૂપમુર્તિ ? તમે કોણ છો ? અને શા માટે અહિ આવ્યા છો ? તે કહો

તે મૂર્તિએ ઉત્તર આપ્યો કે હુ મોતનો રાજા, યમ છુ અને તારા સ્વામીના આત્માને બાધીને લઇ જવા આવ્યો છુ

" પછી તેણે તેના સ્વામીના શરીરમાથી આત્માને—અગુઠા જેવડો પુરૂષને—ખેચી કાઢયો, પાશ વડે દઢ બાધ્યો, અને પોતાની પાસે રાખ્યો તરતજ ચૈતન્ય છુટુ થવાથી અને પ્રાણુ જતો રહેવાથી તે શરીર કાતિહીન, પ્રભા રહિત, ચેષ્ટા વિનાનુ, અને જોવુ ગમે નહિ એવુ ભયકર થઇ ગયુ "

આત્માને બાંધી યમ દક્ષિણ તરફ પોતાની નગરીમાં જવા નીકળ્યો પતિવ્રતા સ્ત્રી તેની પાછળ આવી, યમે તેને ઘેર જઇ સ્વામીના શબને અગ્નિસંસ્કાર કરવા કહ્યું, પરંતુ તેણે તો આગ્રહ પૂર્વક તેની પાછળ ચાલ્યા આખરે, તેની ભકિતથી પ્રસન્ન થઇ સ્વામીના જીવન સિવાય યમે તે વર માગવા કહ્યું તેણે માગ્યું કે મારા અંધ સસરા દેખતા થાય યમે તે વરદાન અને કહ્યું કે હવે સંતુષ્ટ થઇ પાછી ફર પણ તેણે તેની પાછળ જ્યાજ અને એ રીતે બીજા બે વરદાન મેળવ્યા આખર, સાવિત્રીની અડગ અને દૃઢતાથી પરવશ થઇને યમે તેને જે માગ્યું તે અપવાદ કર્યા વગર સાવિત્રી એ કહ્યું —

" મહારાજ આ વખત તમે કશાનો અપવાદ કર્યો નથી માગ,સ્વામીને આપો તેના વિના હું કોઇ પણ સુખ ઇચ્છતી નથી, સ્વર્ગ પણ તેના વિના નથી, તેના વિના મારાથી જીવાસે નહિ "

યમે જવાબ દીધો " હે પતિવ્રતે ! તથાસ્તુ (તેમ થાઓ) આ હું એને મુકત કરું છું " એમ કહી તેણે પાશ વડે બાંધેલા આત્માને કર્યો -

(મોનિઅર વિલિઅમ્સકૃત હિંદુઓના વીરરસ કાવ્ય, પૃ ૩૭-૩૮)

હવે આપણે મહાભારતની કથા જે સત્યવાન્ અને સાવિત્રીની છે તેના કિંચિત્ વિચાર કરીએ

સત્યવાનનું આયુષ્ય વરસ દિવસનું છે એમ જ્ઞાનીથી જાણવા છતાં પણ તેણે પરણી યમના હાથ ધોભાવવા-તપ, યાચના, પ્રાર્થના કરી છેવટે વાન લાકડાં કાપતો જંગલમાં પડયો પછી ગએલી સાવિત્રીએ માહાત્મ્ય ભયાનક રૂપે યમરાજા પાશ લેઇને આવ્યો અંગુઠા જેવડા આત્મા તેના માથી ખેંચી કાઢી યમરાજાએ પાશ વડે બંધ્યો અંગુઠા જેવડી વસ્તુ દેખી શકીએ કે નહિ? તે બધું સાવિત્રીએ જોયું પાત્ર કેટલી મોટી હશે? દિશ તરફ ઉંચો જાવા લાગ્યો કે નીચો? નરકનું સ્થાન તો પાતાળમાં વેલું છે સાવિત્રી કયા સ્વરૂપથી પાછળ ગઇ? દેવની ગતિમાથે સાવિત્રી કેવી પહોંચી શકી ?

'સાવિત્રીએ યમની પાસેથી અનેક વરદાન મેળવ્યા અને છેવટે પોતાના સત્યવાનને જીવતો પાછો લાવી વરસ દિવસનું આયુષ્યતો પૂરણ થઇ ગયું

હતુ તો હવે શુ અમર બનીને આવ્યો કે? કોઇ કાળની અવધીએ પાછો લાવી? તે સબધી કઇ ખુલાશો બતાવેલો જણાતોનથી અરે યમદેવ પોતેજ કાળની બેડથી જકડાએલાજ છે એટલુજ નહિ પણ ઇન્દ્ર ચન્દ્રાદિ બધાએ દેવતાઓ કાળની બેડીમાજ પડેલા છે કાળ પુરોથતા તેઓ સર્વે બીજી ગતિમા જવાના અને તેમનો અધિકાર બીજા ભોગવવાના વૈદિક મતમા પણ બધા દેવતાઓને અજન્મા લખીને બતાવેલા નથી તેમજ પૂર્ણજ્ઞાનના અભાવે તે દેવતાઓનાં આયુષ્ય વિગેરે પણ બતાવી શકયા નથી ટુકમા જણાવવાનુ એજ છે કે-મહાભારતમાં લખાએલી આ સત્યવાન અને સાવિત્રીની કથા પણ સત્ય બોધ આપનારી નથી આ ઠેકાણે આટલુજ કહેવુ બશ છે —

ઇતિ વાદકના યમદેવનુ સ્વરૂપ ખડ ૨ જે પ્રકરણ ૨૯ મુ

પ્રકરણ ૩૦ મુ

વેદોમા વરૂણ દેવ સર્વજ્ઞ, તે પુરાણોમા નષ્ટપ્રાય શાથી ?

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૫૬ પ્રકરણ ૪ થી-

(૧) " હે પ્રકાશ આપનાર વરૂણ ? તારી તીનદષ્ટિ આ બધા ખલભલાટ વાળા પ્રવૃત્તિમા મચેલા જગતનુ સુક્ષ્મ નીરીક્ષણ કરે છે, વિશાળ અતરિક્ષમા પણ પ્રવેશ કરે છે, અમાના દિવસ અને રાત્રીનુ માપ લે છે, અને સર્વ પ્રાણીની ગુપ્ત વાત બાતમી દારની પેઠે શોધી કાઢે છે "

ઋગ્વેદમાથી (મોનિયર વિલિઅમ્સે ભાષાતર કરેલુ)

---

(૨) (એજ પૃ ૫૬ થી) ઋગ્વેદમા વરૂણને અત્યત પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન આપવામા આવ્યુ છે " જેનુ ઉલ્લઘન થઇ શકે નહિ એવા, અવિનાશી, સનાતન પ્રાણીઓ " અદિતિના પુત્રો, આદિત્યોમા એ મુખ્ય છે અદિતિ એ એક, અનતતાનુ સ્વરૂપ દર્શાવતી કાલ્પનિક શુદ્ધ સૃષ્ટિ છે, અને **સુર કહે છે તે પ્રમાણે** ' એને વિશ્વવ્યાપી કુદરતની મૂર્તિ ગણવી એજ ઉત્તમ છે " આ અદિતિ માતાને બાર પુત્ર હતા તેમા વરૂણ, મિત્ર, દક્ષ, ઇન્દ્ર, સવિતૃ અને સૂર્ય મુખ્ય હતા ' વરૂણ ' એ શબ્દ (પૃ ૫૭ થી) સસ્કૃત वृ " ઢાકવુ " એ ઉપરથી આવ્યો છે તેટલા માટે તે સર્વ પદાર્થોને ઢાકનાર આકાશનો દેવ

ગરૂડ પુરાણમા લખ્યુ છે કે-મૃત્યુ લોકથી યમપુરી ૮૬૦૦૦ યોજન છે જ્યારે જીવાત્મા આ શરીર છોડે છે ત્યારે તેને તે પુરીમા જવા માટે સફર કરવી પડે છે અને માર્ગમા ૮ મુકામ કરવા પડે છે (ચકાકો૫ ન ૧૮૪મી પૃ ૭૪)

છે ગ્રીકભાષામાં તેને મળતા દેવને માટે જે શબ્દ છે તેનો અર્થ 'સ્વર્ગ' થાય છે અને આર્ય પ્રજાઓ છુટી પડી તે પહેલાં ગ્રીક અને આર્ય લોકો જે પ્રાચીન આર્ય દેવોને પૂજતા તેમાંનો તે એક છે એ સ્પષ્ટ છે

"સૂર્ય આકાશમાં તેની સત્તાથી ઉગે છે, જે પવનો વાય છે તે માત્ર તેના શ્વાસરૂપ છે, નદીઓ તેની આજ્ઞાથી વહે છે ને તેના ઉંડા માર્ગો તેણે કર્યા છે, અને તેણે સાગરની ઉંડાઈ કરી છે તેના નિયમો સ્થિર છે અને તેનું ઉલ્લંઘન થઈ શકતું નથી તેના નિયમોને બળે ચંદ્ર પ્રકાશ સાથે ફરે છે અને તારે આકાશમાં દેખાતા તારા દિવસના પ્રકાશમાં અદૃશ્ય થાય છે હવામાં ઉડતા પક્ષીઓ અને કદી પણ વિશ્રાંતિ લીધા વિના સતત વહેતી નદીઓ તેના બળ અને ક્રોધ જાણી શકતા નથી, પણ આકાશમાં પક્ષીઓ ઉડે છે તે, દૂર મુસાફરી કરતા પવનની ગતિ, અને મહાસાગર પર વાહણોના માર્ગો એ સર્વ એ જાણે છે, એને જે છુપી વાતો થઇ ગઇ છે કે થવાની છે તે સર્વ એ જુએ છે"

(ભૃગુકૃત 'મૂલ સંસ્કૃત ગ્રંથના વચન' પૃ ૫૮)

---

(૩) હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૯૦ થી–યજુર્વેદમાં વરૂણ વિષે નીચેની હકીકત આપી છે–એક દેવર્ષિ ભૃગુને પરમતત્ત્વ બ્રહ્મ વિષે તે ઉપદેશ કરે છે કે "જેમાંથી સર્વ પ્રાણીઓ થાય છે જન્મ્યા પછી જેને લીધે તેઓ જીવી શકે છે, જે પ્રતિ તેઓ જાય છે, અને જેની સાથે એકરૂપ થાય છે"

"તેણે પવિત્રતા એકાગ્રચિત્ત ધ્યાન ધરીને અન્નને (કે શરીર કે પદાર્થને) બ્રહ્મ જાણ્યું, 'કારણ કે **સર્વ પદાર્થો** અન્નથી ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થયે અન્ન વડે જીવે છે, અન્ન પ્રતિ જાય છે, અને અન્નની સાથે એકરૂપ થાય છે'

"વળી તેણે ઉંડું ધ્યાન ધરી બ્રહ્મનું શોધન કર્યું અને **મન વિચાર** એ બ્રહ્મ છે એમ શોધી કાઢયું, કારણ કે સર્વ પદાર્થો મનથી જન્મે છે" વગેરે વગેરે આ તે સમજ્યો, પણ વરૂણ પાસે આવીને કહ્યું–હે ભગવાન? બ્રહ્મ શું છે તે મને શિખવો' વરૂણે કહ્યું તપવડે બ્રહ્મ જાણ **તપજ** બ્રહ્મ છે"

"તેણે તપ તપ્યું અને તપ તપીને **આનંદ બ્રહ્મ** છે એમ જાણ્યું કારણ કે ખરેખર સર્વ ચીજો ઇચ્છામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થયે ખુશીથી જીવે છે, સુખ પ્રત્યે જાય છે, અને તેઓ આનંદ સાથે એકરૂપ થાય છે"

(ગુરુકૃત 'હિંદુ સર્વ દેવ' પૃ ૨૭૫)

પદાર્થોની ઉત્પત્તિ વિષે વરૂણે આવા તત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો છે તૈત્તિરીયોપનિષદમા ભૃગુવલ્લીમા ભૃગુને **વરૂણે બ્રહ્મજ્ઞાન** આપ્યુ છે —

भृगुर्वै वारुणि । वरुण पितर मुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । तस्मा एत त्प्रोवाच । अन्न प्राण चक्षु श्रोत्र मनो वाच मिति । त हो वाच । यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते । येन जातानि जीवन्ति । यत्प्रयन्त्यभिस विशन्ति । तद्विजिज्ञासस्व । तत् ब्रह्मेति । सतपोऽतप्यत । सतप स्तप्त्वा ॥ अन्न ब्रह्मेति व्यजानात् । अन्नाध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते । अन्नेन जातानि जीवन्ति । अन्न प्रयन्त्यभिविशन्तीति ॥

એકાદશોપનિષદ, છોટાલાલ ચન્દ્રશંકર શાસ્ત્રી પૃ ૫૪૮–શબ્દાર્થ–વરૂણનો પુત્ર ભૃગુ એકવેળા પોતાના પિતા વરૂણદેવની પાસે આવ્યો એ શુ છે, તે વિષે આપ મને ઉપદેશ કરશો તેણે તેને આ પ્રમાણે જણાવ્યુ પ્રાણ, ચક્ષુ, શ્રોત્ર મન, અને વાણી આટલા બ્રહ્મને જાણવાના સાધન રૂપ છે વધારામા તેમને તેને એ કહ્યુ કે–જેનામાથી આ સર્વ પ્રાણી માત્રોની ઉત્પત્તિ થાય છે જેના વડે ઉત્પત્તિને પામેલા પ્રાણીઓ જીવે છે, મરણ પ્રાપ્ત થયા પછી જેને વિષે પ્રાણીઓ પ્રવેશ કરે છે **તેજ બ્રહ્મ** છે માટે તુ તેને જાણવાની ઇચ્છાકર પછી ભૃગુએ પોતાના (પિતાના જોઈએ) કહેવા પ્રમાણે આ સઘળુ ઓળખવા માટે તપરૂપી વિચાર કરવા માડયો

આ પ્રમાણે તપના પ્રભાવ વડે તેણે જાણ્યુ કે–અન્ન એ બ્રહ્મરૂપ છે કારણ કે–સર્વ પ્રાણી માત્રોની ખરેખર અન્નમાથીજ ઉત્પત્તિ થાય છે ઉત્પન્ન થયા પછી અન્ન વડે પ્રાણીઓ જીવે છે, જ્યારે મૃત્યુ પામે છે ત્યારે ભૂતો અન્નને વિષે પ્રવેશ કરે છે, અર્થાત્ મરણ સમયે સર્વ ભૂતો અન્નના કારણ રૂપ પૃથ્વી ભણી જાય છે તથા પૃથ્વી રૂપ થઇ જાય છે ઇત્યાદિ

આ લેખમા કિંચિત્ વિચારવાનુ કે–**વરૂણદેવે** પોતાના પુત્ર **ભૃગુને** ઉપદેશ આપતા વધારામા કહ્યુ કે–" જેનામાથી આ સર્વ પ્રાણી માત્રોની ઉત્પત્તિ થાય છે " આમા વિચારવાનુ કે–પ્રાણી માત્રની જે ઉત્પત્તિ થાય છે તે કર્મવાળા પ્રાણીઓની કે કર્મ વિનાના પ્રાણીઓની ? જો કર્મવાળા પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ થતી હોય તો તેમને કર્મ કોણ લગાડતુ હશે ? અગર કર્મ વિનાના ઉત્પન્ન થતા હોય તો ઉત્પન્ન થઇને તેમને કરવાનુ શુ ? વળી જણાવ્યુ કે " મરણ પ્રાપ્ત થયા પછી જેને વિષે પ્રાણીઓ પ્રવેશ કરે છે **તેજ બ્રહ્મ** છે "

આમાં વિચારવાનુ કે-કેટલો કાલ રહ્યા પછી પાછા પ્રવેશ કરી જતા હશે? કદાચ કહેવામા આવે કે-કલ્પના અંતે પાછા બ્રહ્મમા પ્રવેશ કરી જાય છે તો તે પણ યોગ્ય નજ, થાય કારણ કે કલ્પના અંતમા તો પ્રાણીઓની પ્રવૃત્તિ પાપરૂપ થઇ જાય છે, અગર તેવા પાપની પ્રવૃત્તિવાળાનો બ્રહ્મમા પ્રવેશ થઇ જતો હોય નો પછી શાસ્ત્રોમાં તપ જપ ધ્યાનાદિક બતાવવાની જરૂરજ રી હતી? માટે આ લેખ બધી વાતથી વિચારવા જેવો છે

અમો વ ર વાર કયા સુધી લખી લખીને બતાવીએ?

એક ભૃગુ ઋષિ જે બતાવ્યા છે તેમને બ્રહ્માના પુત્ર બતાવેના છે તે અને આ વરૂણ દેવના પુત્ર ભૃગુ એક હશે કે જુદા આ સમજવાનુ રહે છે

મનુષ્યનો ભોગ લેવા તૈયાર થએલા વરૂણદેવ અવજ્ઞ

(૮) હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૩ મા

'ઋગ્વેદમા નીચે લખેની વાત આપી છે-તેથી વરૂણને એક વખત મનુષ્યનુ બલિદાન આપવામા આવતુ એ શક્ય દેખાય છે હરિશ્ચંદ્ર નામના એક પુરૂષને પુત્ર ન હતો નારદની અલાહથી તે વરૂણ પાસે ગયો અને તેને કહ્યુ 'હે રાજન્, મને પુત્ર પ્રાપ્ત થશે તો તે પુત્રનુ ઉત્તમને બલિદાન આપીશ" વરૂણે તેને એવુ વરદાન આપ્યુ પુત્ર મોટો થયો ત્યારે તેના પિતાએ તેને પોતાની પ્રતિજ્ઞા કહી સભળાવી, પણ પુત્રની મરજી યજ્ઞમા હોમાવવાની ન હતી, તેથી તે ઘરમાથી નાશી ગયો રાજાએ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળી નહિ, તેથી ના રાજ પર વરૂણે તેને શાપ દીધો અને તે જલદરથી પીડા પામવા લાગ્યો તે પુત્ર છ વર્ષ જંગલમાં ભટક્યો આખરે તે એક બ્રાહ્મણને મળ્યો તને ત્રણ પુત્રો હતા, તેઓમાના એકને ખરીદીને પોતાના બલી યજ્ઞમા હોમવાની તેણે માગણી કરી પિતાએ વડીલ પુત્રને આપી દેવાની નાખુશી બતાવી, અને માતા કનિષ્ઠને છોડવા રાજી ન હતી, આથી વચલા છોકરાને લેવામા આવ્યો તે કુમારને બાધ્યો અને તેને હોમવાની તૈયારી થઇ, ત્યાર તેણે દેવોનો સ્તુતિના કેટલાક સ્તોત્ર ગાવાની રજા માગી વરૂણે એ યાચના સ્વીકારી અને તે ઋચાઓ પઢવાથી હરિશ્ચંદ્રનો જલોદર મટી ગયો"

આ ઉપના લેખકમા વિચારવાનુ કે-ચારોવેદનુ મૂળ કહેતો અથવા સપૂર્ણ હિંદુધર્મનું મૂળ કહેતો તે ઋગવેદ જ અને ચારો વેદોના મુખ્ય દેવતાઓ (૩૩) તેત્રીશજ ગણાવેલા છે તેમા પણ શ્રેષ્ઠમા શ્રેષ્ઠ દુનીયાના

જીવોના સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ (જીણુમા, જીણી) બાતનીનો મેળવનાર જ્ઞાનવાન સર્વજ્ઞરૂપ વણુડદેવને જ વર્ણવેલો છે

વેદોને અનાદિના અપૌરૂષેય તરીકે પૂર્વકાલના લાખો બલકન કરોડો પડીતોએ લખીને બતાવેલા છે તેઓએ આ પ્રસગ શુ ધ્યાનમા લીધો નહી હોય ? આ રાજા કયા કાલમા થએલા ? સર્વજ્ઞ એવા વરૂણદેવે યજ્ઞમા હોમાવી પછી લેવાની આશાથી રાજાને પુત્રનુ વન્દાન આપ્યુ તેમાથી તેમને શુ મેળવવાનુ હતુ ? અને પ્રાપ્ત થએલા પુત્રને યજ્ઞમા હોમાવી રાજાને પણ શુ મેળવવાનુ હતુ તેમાનુ કાઈ પણ સમજાતુ નથી જે સત્તાથીવરૂણ દેવે પુત્ર આપ્યો તે સત્તાથી પાછો ન મેળવના નીરપરાધી રાજાને જલધરના રોગથી દુખી શા હેતુથી કર્યો ?

મારા વિચાર પ્રમાણે આ બધા વૈદિક પડિતોએ કોઇ તેવા તેવા સમયમા વેદોથી તે પુરાણો સુધીના લેખો જે લખ્યા છે તે કોઈ ચાલતા સત્ય ધર્મથી જુદા પડીને ગમે તેમ થી વસ્તુને ગ્રહણ કરી પોત પોતાની મરજી પ્રમાણે લેખો લખીને ઉભા કરેલા તેથી આજકાલના ખરા શોધક પડિતો પણ તત્ત્વને મેળવ્યા વગર મોટી ગુચવણમા ગુચવાઇ રહ્યા હોય ? આ મારૂ અનુમાન નહિ જેવુ પણ સત્ય શોધકોને વિચારવા યોગ્ય થશે

વેદોમા વરૂણ સર્વજ્ઞદેવ, તે પુરાણોમા નષ્ટભ્રષ્ટ શાથી ?

'હિંદુસ્તાનની દેવો" પૃ ૬૨ થી—" પુરાણોમાં વરૂણની પ્રતીષ્ટામા એકદાન્ક ફેરફાર થયેલો વર્ણવ્યો છે વેદના દેવોમા સર્વથી ઉત્તમ દેવની પદવી માંથી ભ્રષ્ટ થઇ વરૂણ માત્ર સમુદ્ર દેવ, ગ્રીક્ વર્ગનો નેપચ્યૂન (રોમન લોકોનો સમુદ્ર દેવ) થાય છે તે પોતાની પાસે નાગની ફેણુનુ બનાવેલુ આલોગ નામનુ જળસ્પર્શ ન કરી શકે એવુ છત્ર રાખે છે તેના નીતિના લક્ષણમાં પણ એવી જ અધમ સ્થિતિ થાય છે

મહાભારતમા તેણે વિષેઆખ્યાન કહ્યુ છે તે પ્રમાણે પાપને તિરસ્કારવાને બદલે તે ઉતથ્ય ઋષિની પુત્રીનુ હરણ કરે છે, અને પાછી આપવાની ના કહે છે, તેથી ઋષિ સમુદ્ર પી જાય છે અને ત્યારે વરૂણ શરણે જાય છે તેણે વળી સૂર્ય દેવ સાથે ભેગા થઇ ઉર્વશી નામની અપસરા જોડે કામ ક્રીડા કરી, તેથી અગસ્ત્ય નામના પ્રસિદ્ધ ઋષિનો જન્મ થયો "

એક દરે આ **સર્વજ્ઞ વરૂણ દેવનો** વિચાર—

વેદોમા મોટામા મોટો અને પ્રાચીનમા પ્રાચીન **ઋગ્વેદ** છે, તેમા મોટામા મોટો વરૂણ દેવ મનાયો છે કેમકે કલમ બીજીમા જણાવ્યા પ્રમાણે-સૂર્ય દેવ તેની સત્તાથી ઉગે છે, પવન દેવ તે તેનો જ શ્વાસ બનાવ્યો છે વળી તેની જ આજ્ઞાથી નદીઓ વહે છે અને તેના ઉંડા માર્ગો પણ વરૂણ દેવે જ કર્યા છે ઇત્યાદિ આ બધુ ઇશ્વરની પ્રેરણાથી ઋષિઓએ જાણીને બતાવ્યુ એમ પ્રસિદ્ધમા મુકાયુ છે

આટલી બધી મોટી સત્તાવાળો **સર્વજ્ઞ વરૂણ** દેવ—કલમ ચોથીમા જણાવ્યા પ્રમાણે હરિશ્ચંદ્ર રાજાને પુત્રનુ વરદાન આપી, પુત્રનુ બલિદાન લેવા તૈયાર થાય, એ કેટલુ બધુ આશ્ચર્ય ? વળી પુત્રનુ બલિદાન ન મળવાથી જલધરનો ભયંકર રોગ ઉત્પન્ન કરે એ પણ કેટલુ બધુ વિચારવા જેવુ ?

આટલી મોટી સત્તાવાળા વરૂણ દેવને આવી અયોગ્ય અનીતિ કરવાનુ પ્રયોજન શુ ? વળી પાચમી કલમમા **મહાભારતનો** લેખ જોતા, આ સર્વજ્ઞ વરૂણ દેવે ઋષિ કન્યાને પણ ન છોડી ? આટલી બધી અનીતિવાળા દેવને વેદમા સર્વજ્ઞપણાનુ બિરૂદ આપનાર ઋષિઓ જ્ઞાનીઓ હતા એમ પણ આપણુ મન કેવી રીતે કબૂલ કરે ? આ બધી વાતોનો વિચાર કરી જોતા જરૂર કોઇ પૂર્વ કાળમા ચાલતા સત્યધર્મથી ફુટાઇને-પૂર્ણ જ્ઞાન વિનાના પાંડિત્યમાનીઓએ આ નવુ ધાધન ઉભુ કરેલુ હોય એમ કેમ ન કલ્પી શકાય ? જેને વેદના ઋષિઓએ ઉત્તમોત્તમ દેવ તરીકે કહી બતાવ્યા હોય તે આપણી નજરે અધમ સ્થિતિવાળા દેખાય ત્યારે આમા ભુલ લખનારાઓની કે આપણા જેવા જોનારાઓની ? આ વાતનો વિચાર તો કોઇ તટસ્થ દૃષ્ટિના પંડિતો હોય તે ગનાવી શકે ? આપણા જેવા પક્ષપાતીઓ કે, કેવળ અંધ શ્રધાલુઓ કેવી રીતે ન્યાય આપી શકે ? અમે તો કિંચિત્ સૂચન માત્રથી જણાવ્યુ છે વિશેષ વિચારવાનુ તો વાચકોને જ સોપુ છુ

જૈન પ્રમાણે-અનેક પ્રકારની દેવોની જાતિઓ અને તેમનાં સ્થાન વિગેરે બતાવ્યા છે તેમા પહેલા દેવલોકના ઇંદ્રના ચાર દિશાપાલ (ચાર દિશાના રખવાળા) સોમ, યમ, વરુણ અને કુબેર છે તેનાકુ આયુષ્ય પણ જણાવ્યુ છે તેજ ચાર લોકપાલ વેદ પુરાણમા લખાયા છે પણ વિચિત્ર પ્રકારથી ગોઠવાયલા છે તે સિવાય-૧ ઇંદ્રલોક, ૨ શિવલોક, ૩ વિષ્ણુલોક, ૪ ગોલોક-કૃષ્ણનુ સ્વર્ગ અને પાચમો બ્રહ્મલોક-બ્રહ્માનુ સ્વર્ગ પણ કલ્પેલુ છે,

વૈદિકોનો ઇદ્રલોક જૈનોના પહેલા દેવલોકની સાથે કદાચ બધ બેસતો, કરી શકશે પણ–શિવ, વિષ્ણુ અને બ્રમ્હા ચોક્કસ સ્વરૂપના ઠર્યા વિના તેમના સ્વર્ગોની ચોક્કસતા કેવી રીતે કરી લઇશુ ? આ બધા લેખો મૂકેલા છે મનન પૂર્વક વિચારવાની લલામણ કરૂ છુ ઇતિ વેદાદિકના સર્વજ્ઞ વરૂણ દેવનુ સ્વરૂપ અડ બીજે પ્રકરણે ૩૦ મુ

પ્રકરણ ૩૧ મું.

વેદોમા વર્ણવેલા અગ્નિદેવનુ કિંચિત્ સ્વરૂપ

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૪૨ થી પ્રકરણ ૨ જુ–અગ્નિ દેવ—

" મહાન્ અગ્નિ દેવ ? તારૂ તત્વ એક છે તો પણ સ્વરૂપ ત્રણ છે અગ્નિ સ્વરૂપે તુ આહ–પૃથ્વી પર બળે છે, વીજળીના રૂપમા આકાશમા ચમકે છે, અને સુવર્ણમય સૂયના સ્વરૂપમા સ્વર્ગમા પ્રકાશે છે

(ડોક્તર મૂરકૃત-' મૂળ સંસ્કૃત ગ્રંથોનાં વચન ' પૃ ૨૨૧

ઇદ્ર સિવાય કોઇપણ બીજા દેવ કરતા અગ્નિના સ્તોત્રો વેદમા વધારે છે "

હિંદુસ્તાનના દેવો પૃ ૪૪ થી ૪૭ મા–ઋગ્વેદમા પ્રથમજ કરાયલી અગ્નિદેવની સ્તુતિના સ્તોત્રનો અર્થ આપેલો છે–" હુ અગ્નિનુ સ્તવન કરૂ છુ, જો મોટામા મોટો પુરોહિત છે, દેવ છે, યજ્ઞનો ઋત્વિજ છે અગ્રહૂતછે, તુ પુષ્કલ દ્રવ્ય આપનાર છે. " એ પ્રમાણે નવ ઋચાનો અર્થ છે ભાષાતર કારે નવે ઋચાઓ ટીપમા મુકી શાયનાચાર્યના ભષ્યનો અર્થ લખી બનાવ્યો છે તે ત્યાથી જોઇ લેવો

(પૃ ૪૭) મા–કઇક હાસ્ય પૂર્વક વિનોદથી એમ કહેવામા આવે છે કે દેવોને બે મુખ છે–બ્રાહ્મણ (ભક્ષ કરવાના સ્વભાવવાળાનો ઉત્તમ નમુનો) અને અગ્નિ ?

વેદમા અગ્નિને આકાશ અને પૃથ્વીનો પુત્ર, અને ઇંદ્રનો જોડકીઓ ભાઇ કહ્યો છે આમ એની જે પ્રતિષ્ઠા વેદમા ગવાઇ છે તે ત્યાર પછીના સમયમા જતી રહી છે

મહાભારતમા આનુ એવુ કારણ અપાયુ છે કે અતિશય બળિદાનનુ ભક્ષણ કરવાથી તેનુ વીર્ય ક્ષીણ થયુ છે આખા ખાંડવવનનુ ભક્ષણ કરી પોતાનુ નષ્ટ થયલુ આરોગ્ય પાછુ તાજુ કરવા તે આતુર હતો એમ કહે છે ઇંદ્રે તેને તેમ કરતા લાંબો વખત અટકાવ્યો, પરંતુ કૃષ્ણની સહાયતાથી તેણે પોતાની ઇચ્છા સફળ કરી

પિતરોની પાસે મૃતકને મોકલીદે, એવી અગ્નિને પ્રાર્થના.

હિંદુસ્તાનની સંસ્કૃતિ પૃ ૧૫ થી

"હે અગ્નિ ! આ શબને ભસ્મસાત કર નહિ, તેને દુખ આપ નહિ, તેની ત્વચા કે દેહને છેદ નહિ હે વહ્નિ ! તેનુ શરીર તારી ઉષ્માવા બની જાય કે તરત અમારા પિતૃઓના સ્થાનમા તેને મોકલ" (મ ૧૦, ૧૬–૧)

આ અગ્નિના સબધે કિંચિત્ મારો વિચાર—

વેદોમા પહેલ વહેલી અગ્નિની સ્તુતિ કરવામા આવી છે અને એક ઇંદ્ર સિવાય બીજા બધા દેવોથી એની સ્તુતિઓ વધારે ગવાઇ—કારણ એવુ કલ્પવામા આવ્યુ કે—નિર્જીવ લાકડામાથી આ પ્રાણીની ઉત્પત્તિ, વળી જેનાથી ઉત્પત્તિ તેનોજ નાશ કરનાર, આ કુદરતી બનાવ જોઇ ઋષિઓ આશ્ચર્યમા મગ્ન થતા, અગ્નિની સ્તુતિ કરવા વધારે લલચાયા અને તે પ્રમાણે પોતે ભદ્રિક ભાવે લખતા પણ ગયા પરતુ ઉત્પન્ન કરેલી વસ્તુનુ કે પ્રતિપાદન કરેલી વસ્તુનુ મહત્ત્વ દુનીયામા કાયમ રહેતુ હોય તોજ તેના ઉત્પાદકોનુ કે પ્રતિપાદકોનુ મહત્વ કાયમ રહે અત્યારે આપણે આજે અગ્નિ દેવનુજ મહત્વ નહિ જેવુ દેખી રહ્યાછિએ તો પછી તેના પ્રતિપાદકોનુ મહત્વ કેવી રીતે ટકી રહે ?

એવી રીતે આ એક અગ્નિનાજ સબધે બન્યુ છે તેમ નથી પરંતુ વેદના સમયમા અનેક વિષયોમા તેવુ બનેલુ આપણા જોવામા આવે છે જુવો કે વેદોમા પ્રતિપાદન કરેલા યજ્ઞ યાગાદિકનુ મહત્વ દુનીયામા, ઇંદ્ર વરૂણ આદિ દેવોનુ મહત્વ પણ જુવો કેટલુ રહેલુ છે ?

આવી રીતે તે તે પદાર્થોનું મહત્વ ઓછું થવામાં ખરૂં કારણ જોતા તો તેના પ્રતિપાદકોની ખામીને લીધેજ બનેલું છે એવો વિચાર કરવો તેજ વિશેષ પ્રશસ્ત છે એમ મારૂં માનવું થાય છે

કુમારીલ ભટ્ટ અને શંકરાચાર્ય. ઇ સ ના ૮ મા ૯ મા સૈકામાં થયા

હિંદલોકનો ટુંકો ઇતિહાસ સને ૧૮૮૯ ની બીજી આવૃત્તિ

ડાક્તર હંટર કૃત અંગ્રેજી પુસ્તકનું ગુજરાતી તેમાંથી લીધેલા ઉતારા

પૃ ૧૦૩ મા—પહેલો આચાર્ય કુમારિલ બિહારનો પવિત્ર બ્રાહ્મણ હતો ઇસ્વીસનના આઠમા સૈકામા તેણે ઉપદેશ કરવા માંડયો —

પૃ ૧૦૯—શંકરાચાર્ય ઇ. સનનો ૯ મો સૈકો ૦૦૦ એમનો જન્મ મલબાર દેશમા થયો હતો તેમને બ્રાહ્મણોના વેદાંત મતને તેનું છેલ્લું રૂપ આપ્યું, અને લોક પ્રિય કરી પ્રજા ધર્મ બતાવ્યો ૮ મા કે ૯ મા સૈકામા તેમનો ટુંકો ભવ પુરો થયા પછી–પ્રત્યેક નવા હિંદુ પંથને સગુણ ઇશ્વરની સ્થાપનાથી આરંભ કરવો પડે છે એ કહેવું ભાગ્યે અતિશયોક્તિ કહેવાય

પૃ ૧૦૭—હિંદુમતને ધર્મનો આધાર જેમ હિંદના લોકની અનેક જાતો પરથી નાતો બની તેમ વેદનો જૂનો સાદો માર્ગ-બુદ્ધના શાંત મત અને અનાર્ય લોકોના ભયાનક વિધિઓ કુલડીમા ગળાઇ, તેમાના મૂલ્યવાન્ ધાતુ અને મેલના મિશ્રણ રસના હિંદુ દેવો બન્યા

બૌદ્ધ ધર્મની અસર—બાદ્ધમને હિંદુ મતમા પોતાનો દાન ધર્મનો ઉદ્ધાર ઉત્સાહ મુકયો એટલુજ નહી પણ પોતાના ઘણાક ધર્મના ખાતા તથા રિવાજો તેને માટે રહેવા દીધા ॥

પૃ ૧૦૮—બંગાળાનો રાજેંદ્રલાલ મિત્ર નામે મોટો પંડિત જાતે વૈષ્ણવ છે તો પણ માને છે કે–જગન્નાથનો રથોત્સવ બૌદ્ધ ધર્મના કોઇ વરઘોડાની પાછલ રહેલી નિશાણી છે

હિંદુ મતે પોતાના ઘણાક આધાર અને ધણિક ક્રિયા હિંદના અનાર્ય લોક પાસેથી પણ લીધા છે-લાકડાના ઠુંઠાની, અણઘડ પથ્થરની, અને ઝાડની પૂજા તેમની તરફથી આવેલી છે

બંગાલના ગામડીયા લોકોનો ધર્મ તો એમા જ આવી રહ્યો છે

હિંદ તત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ કર્તા નર્મદાશંકર મહેતા પૂર્વાર્ધ પ્રકાશક હીરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ બીએ આસિ સેક્રેટરી અમદાવાદ પહેલી આવૃત્તિ સંવત ૧૯૮૦

સં ૧૯૭૯ ના માઘ માસના વસંતમાં પ્રોફેસર આનંદ શંકર બાપુભાઇ ધ્રુવ એક અંગ્રેજી તત્ત્વજ્ઞાનના ઇતિહાસનું વિવેચન કરતા પ્રસ્તાવના-પૃ ૧૭ માં ભારતવર્ષની ત્રણ નદીઓ-ખરી રીતે શ્રી કૃષ્ણ ચંદ્ર, શ્રી ગૌતમ, શ્રી મહાવીર એ ત્રણ મૂલ સ્થાનમાંથી જાગી છે અને ત્યાં સુધીજ આપણી માનુષી અથવા પૌરૂષેય ઇતિહાસ દષ્ટિ પહોચે છે તે પહેલાની આપણી દષ્ટિ ઇતિહાસ રૂપની નથી

પરંતુ-અપૌરૂષેય-" શબ્દ બ્રહ્મ " ની ઝાંખી છે એ સ્પષ્ટ તત્ત્વ દષ્ટિ બ્રહ્મર્ષિઓથી ઉઘડી છે એમ કહેવામાં આપાતતઃ વિરોધ જણાશે પણ વસ્તુસ્થિતિથી વધાવી લેવા જેવો નિર્ણય છે

જ્યારે શ્રી કૃષ્ણનો કુટિલ રાજ્ય વ્યવહારવાળા જીવનમાં તેમની સત્ય જ્ઞાન દષ્ટિ અનાવૃત રહી હતી ત્યારે શ્રી ગૌતમની અને શ્રી મહાવીરની તત્ત્વ દષ્ટિ વૈરાગ્ય અને ત્યાગ ઉપર ભાર મુકનારી છે

નિવૃત્તિના સ્વરૂપના રહસ્ય જ્ઞાન સાથે નિવૃત્તિ ઉપર શ્રી કૃષ્ણનો ધર્મોપદેશ છે ત્યારે નિવૃત્તિ પર થવું એવો શ્રી ગૌતમ અને મહાવીરનો ધર્મોપદેશ છે

ઇતિહાસ કાલના બ્રાહ્મણ ધર્મ, બૌદ્ધ ધર્મ, અને જૈન ધર્મ પ્રવર્તક રાજર્ષિઓ હતા એટલુંજ નહી પરંતુ સાધન શ્રેણિ પણ ત્રણેમાં લગભગ મળતી છે-બ્રાહ્મણ ધર્મ-કર્મ ઉપાસના અને જ્ઞાન અથવા કર્મ યોગ, ભક્તિ યોગ, અને જ્ઞાન યોગને સાધન રૂપે લે છે

બૌદ્ધ ધર્મ—શીલ, સમાધિ, અને પ્રજ્ઞાનો સાધન રૂપે સ્વીકાર કરે છે અને જૈન ધર્મ—જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને ચારિત્રને સાધન રૂપે સ્વીકારે છે

ટુંકામાં—આચાર, સંસાર અને વિચારનો સમન્વય કરવાથી એટલે કે વાણી, રહેણીને કરણી વડે પાર ઊતરણી એ એક લક્ષ સિદ્ધ કરવાથી આ ત્રણે ધર્મો મોક્ષ સિદ્ધ કરવા મથે છે

એજ પ્રસ્તાવના પૃ ૯ મા-તત્વજ્ઞાનની આ ભિન્ન પ્રસ્થાન શ્રેઢિઓ ગંગા, યમુના, અને સરસ્વતી વડે ઉત્પન્ન થયેલી ત્રિવેણી જેવી છે-૧ બ્રાહ્મણ

દર્શનની શ્રેણિ, ૨ બૌદ્ધ દર્શનની શ્રેણિ, ૩ આર્હત દર્શનની શ્રેણિ આ ત્રણ ભિન્ન પ્રવાહવાળી નદીઓ છતા ભારત વર્ષના ઉચા નીચા સર્વ પ્રદેશોને પાવન કરતી અદ્યાપિ ચાલે છે જેવી રીતે સુદર સ્ત્રીની વેણી ત્રણ વલથી ગુથાય છે ત્યારે તેના મસ્તકને શોભા આપે છે અને છુટા લટીયા સૌંદર્યને લજાવે છે તે બ્રાહ્મણોના, બૌદ્ધોના, અને જૈનોના વિચારોનો જેઓ સમન્વય કરી જાણતા નથી તેને મારી અલ્પમતિ તત્વજ્ઞાન કહી શકતી નથી પરતુ ધર્માધ કહે છે

હિંદતત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ લેખક—નર્મદાશકર મહેતા

જૈન દર્શનના લેખમા તેમને સુધારો કરવાની સૂચના—

(૧) પૃ ૧૮૮ મા—"એમનો (જૈનોનો) ધર્મ સપ્રદાય ઘણો પ્રાચીન છે તેમના આદ્ય તીર્થંકર ઋષભદેવજીએ પોતાના પુત્ર ભરતને ચક્રવર્તી રાજ્યાસન આપી, સસાર ધર્મનો ત્યાગ કરી, સિદ્ધપદને મેળવ્યુ હતુ તેમના ત્યાર પછીના બાવીશ તીર્થંકરો સબધની પ્રમાણવાળી ઐતિહાસિક માહિતી મળી આવતી નથી"

બાવીશ તીર્થંકરોનો ઇતિહાસ નથી એ ભુલ છે ચોવીશ તીર્થંકરોનો અને તેમના સમયના થએલા બાર ચક્રવતીઓનો, તથા વાસુદેવાદિકના નવત્રિકોનો ઇતિહાસ ક્રમવાર દિશામાત્ર તો અમારા આ પુસ્તકથી, વિશેષ ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્રાદિથી જોઇ શકાશે

(૨) પૃ ૧૯૦ મા—"વર્ધમાનને સર્વ પ્રકારની લૌકિક અલૌકિક કેળવણી આપવામા આવી હતી."

વર્ધમાનને કેળવણી આપવામા આવી હતી એ વાત જૈનોની માન્યતાથી સર્વથા વિરૂદ્ધ છે તીર્થંકરોના જીવને પૂર્વભવમા જે ત્રણ જ્ઞાન હોય છે તે ત્રણે જ્ઞાન લઇને માતાના ગર્ભમા આવે છે, તેથી તેમને કોઇપણ પ્રકારની કેળવની લેવાની જરૂર પડતી નથી અને આજ સુધી પૂર્વકાલમા થઇ ગએલા કોઇપણ તીર્થંકરે કોઇપણ પ્રકારની કેળવણી લીધી નથી, તેમજ ભવિષ્યકાલમા જે તીર્થંકરો થશે તેમાના કોઇ પણ તીર્થંકર કેળવણી લેશે પણ નહી

* આ એકજ માન્યતા સિવાય બીજી માન્યતા જૈનોમા છેજ નહી કિંતુ તદ્દન સમૃદ્ધિકાલના યોગે, કે તદ્દન નિકૃષ્ટ કાલના યોગે દુનિયાથી ભુલાઇ ગએલો

વ્યવહારનો માર્ગ કે ધર્મનો માગ જે પ્રથમના તીર્થંકરો થાય છે તે પોતાના ત્રણ જ્ઞાનના બળથી ગ્રહસ્થાવસ્થામા પ્રથમ સામાન્યપણાથી વ્યવહારનો માર્ગ લોકોને બતાવી રસ્તે પાડે છે, ત્યાથી જ દુનિયાનોવ્યવહાર માર્ગ ચાલુ થાય છે પછી પોતે સર્વ સંગનો ત્યાગ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે પછી તપના બળથી સર્વ જ્ઞપણ પ્રાપ્ત કરી લોકાલોકનુ સ્વરૂપ પોતે જાણે તે પછી લોકોને મોક્ષનો માગ પણ બતાવે છે તેથીજ તેઓ તીર્થંકરની પદવી ભોગવે છે પછી સર્વ કર્મોથી મુક્ત થઇ મોક્ષમા જાય છે, ફરીથી આ દુનિયામા આવતા નથી તેનુજ નામ મોક્ષ છે પરંતુ મોક્ષ રૂપે થએલો ઇશ્વર દુનિયાને-ઉત્પન્ન કરવા કે તેનો નાશ કરવા વાર વાર આવે છે એવી માન્યતા જૈનોની નથી મુકત થએલો જ્યારે આ દુનિયામા પાછો આવે ત્યારે તે મુકતજ શેનો ?

પૃ ૨૦૦ મા—" આ સંસારી જીવ વાળના અગ્ર ભાગ જેવો ઝીણો છે, અને મુક્ત દશામા અનંત થાય છે "

સંસારી જીવોના કે મોક્ષના જીવોના અસંખ્યાતા પ્રદેશમા કોઇ પણ પ્રકારનો ફરક હોતો નથી માત્ર સંસારી જીવો સંકોચ વિકાશના ધર્મવાળા અને અનંત સૂક્ષ્મ પરમાણુઓથી વિંટાએલા હોય છે

અને મુક્ત દશામા કર્મથી મુક્ત (સૂક્ષ્મ પરમાણુઓના સ્પર્શથી મુક્ત) નિર્મલ અને સ્થિર ભૂત હોય છે તેથી ઉપરની કલ્પના જૈનસિદ્ધાંતથી વિરૂદ્ધ છે॥

પૃ ૨૦૪ મા—સત્યદર્શનની વાસના જાગે મિથ્યાતની સમે અને સત્ય દર્શનમા પ્રીતિવાળો થાય તે સાસ્વાદન કહેવાય છે "

તે સાસ્વાદન નથી પણ તેનુ નામ-મશ્ર કત્વ છે સમ્ય કત્વમાથી મિથ્યા ત્વમા જતા વિમામા રૂપેજ આ સાસ્વાદન હોય છે આ લેખમા પણ ગફલત થએલી છે

પૃ ૨૦૫ મા— ' પુદ્ગલ અમૂર્ત્ત, બાકીના દ્રવ્યો મૂર્ત્ત છે !"

આ પણ વિપરીત લખાયું છે-દશ્ય વસ્તુ માત્રને જૈનો ' પુદ્ગલ ' કહે છે તેથી તે પુદ્ગલજ મૂર્ત છે, પણ તે અમૂર્ત્ત નથી બાકીના જે અદૃશ્ય મૂર્ત્ત લખ્યા છે તેજ અમૂર્ત્ત છે

પૃ ૨૦૬ મા—" પુદ્ગલોના જવા આવવાથી સ્કંધ અથવા અવયવીમા જો કે પરિણામો અથવા ફેરફારો થાય છે અને તેમા કેટલાક ગુણો જાય છે અને

કેટલાક નવા આવે છે તો પણ સમાન રૂપતાને લીધે તે એક વ્યક્તિ રૂપે અનુભવાય છે "

આ લેખ તદ્દન સબધ વિનાનો છે તેથી સમાલોચનાને યોગ્ય જ નથી

જૈનગ્રથોમા આ દુનીયા અનાદિકાલની પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી બનાવી છે તેમા વીશ ક્રોડા ક્રોડિ સાગરોપમ વર્ષોના પ્રમાણવાલુ એક કાલચક્ર બતાવેલુ છે તેવા કાલચક્રો અનતા થઇ ગયા અને ભવિષ્યમા પણ તેવા થયા કરવાના એ કાલચક્રમા-ક્રમે કરીને હાનિને પ્રાપ્ત થતો કાલ તે અવસર્પિણીનો અને વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થતો કાલ તે ઉત્સર્પિણીનો આ બન્ને લાબા લાબા પ્રમાણવાળા કાલના છ છ વિભાગો મેલવતા ૧૨ વિભાગો થાય છે, તેનુ સ્વરૂપ જૈન દૃષ્ટિ એ જગત્ નામના પ્રકરણમા બનાવી દીધેલું ફરીથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

જેમ-વર્ષમા છ છ ઋતુઓ અથવા શીયાલો, ઉનાલો અને વર્ષા ઋતુ ચાલ્યા કરે છે તેમ આ કાલક્રમ પણ ચાલયાજ કરે છે આ બન્ને કાલના છ છ વિભાગમા એક નિયમિત કાલમા-૨૪ તીર્થકરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, અને વાસુદેવાદિકના નવત્રિક મલી ૬૩ શલાકા પુરુષો દરેક અવસર્પિણીમા અને ઉત્સર્પિણીમા થયાજ કરે છે

વખતો વખત ભૂલાતા ધર્મને જાગૃતિમા લાવનાર, અલૌકીક મહાપુરુષો, સર્વજ્ઞ પણુ મેળવ્યા પછી કેવલ સ્વ-પરનુ કલ્યાણજ કરવાવાળા તે તીર્થકરો ગણાય છે તે આ અવસર્પિણીમા શ્રી ઋષભદેવથી લઇને શ્રી મહાવીર સુધી ૨૪ જ થયા છે અને એક કાલમા ચોવીશજ થાય એવો અનાદિનો નિયમ છે પણ વ્યક્તિઓ સર્વે જુદી જુદી જ હોય છે એજ નિયમને અગીકાર કરી ઘણા મતવાળાઓએ પોત પોતાના મતમા ૨૪ મહા પુરુષો કલ્પેલા છે એટલુ જ નહી પણ વૈદિકોના પુરાણકારોએ એક જ વિષ્ણુના ૨૪ અવતારો કલ્પ્યા અને પહેલા શ્રી ઋષભદેવને આઠમા અવતાર રૂપે કલ્પી પરમહસનો માર્ગ બતાવનારાજ લખીને બતાવ્યા છે

ઇતિવૈદિક-વરૂણ, અગ્નિ કુમારિલ આદિનો વિચાર ખડણીજે પ્રકરણ ૩૧મુ

પ્રકરણ ૩૨ મુ.

તેજ પ્રમાણે આ અવસર્પિણીમા-ભરત, સગરથી લઇને બ્રહ્મદત્ત સુધી ૧૨ ચક્રવર્તીઓ જે થયા છે તે છએ ખડના સ્વામી બન્યા છે એમના સબધે વૈદિકોએ ભરત, સગર આદિ બે ચારને રાજાઓ તરીકે લખી ગોટાલોવાલી દીધો છે જેમને પૂર્વ પુણ્યના યોગથી અલૌકિક શક્તિ ધરાવનારી ૧૪ વસ્તુઓ આવીને મળે છે તેજ ચક્રવર્તી થઇ શકે છે તેના નામ અને સ્વરૂપ—

પ્રવચન સારોદ્ધાર પૃ ૪૫૪ મા, જુઓ ૨૧૨ મુ દ્વાર—

૧ સેણાવઇ, ૨ ગાહાવઇ, ૩ પુરોહિ ૪ ગય—૫ તુરય—૬ વદ્ધઇ—૭ ઇત્થી ૮ ચક્ક ૯ છત્ર, ૧૦ ચમ્મ, ૧૧ મણિ—૧૨ કાગિણિ—૧૩ ખગ્ગ—૧૪ દંડો ય ૨૨।

ભાવાર્થ—પ્રથમ **સેનાપતિ**—સર્વ સેનામા મુખ્ય, જ્યા ચક્રવર્તી ન જાય ત્યા તે ખંડ સેનાપતિ સ ધ્ય કરે, ચક્રવર્તીના ખડ્ગ પ્રમુખ હથીયાર આવે, અશ્વ રત્ન ઉપર ચઢે ઇત્યાદિ કામ સેના પતિના જાણવા ૧, બીજો **ગાથાપતિ** તે કૌટુંબિક સમસ્ત સેનામા જે ધાન, ઘૃત પ્રમુખ વસ્તુ તે તે ॥ સ્વાધીનમા રહે, તે ચક્રવર્તીના હુકમથી સર્વેને આપે એ કોઠારી સ્થાન, કે જાણવો ૨, ત્રિજો **પુરોહિત** તે શાતિ કર્મ ચક્રવર્તીને જે કરવુ હોય તે કરે તેથી સમસ્ત વિઘ્ન ઉપશમ પામે, ૩, ચોથુ **ગજરત્ન**—તે તમિસ્રા ગુફા-ખડ પ્રપાત ગુફામા પેસવાનુ કામ પડે ત્યારે ગજરત્નના કુભ સ્થલે મણિરત્ન બાધે બીજો પણ તેના ઉપર ચઢી શકે ૪, ૫ મુ—**અશ્વરત્ન** જે વખતે ગુફાના બારણે જાય તે વખતે કમાડ ખડકાવે ને તત્તજ બારયોજન સુધી પાછો પગે પાછો ફરે, બીજો અશ્વ હોય તો ધગધગતી ગુફાની બાફથી બની મરે, જેમ કૃત્રિમ અશ્વ રત્ને કરી કોઈક રાજા ત્રણ ખ ડ સાધીને ગુફાના મા ણે બની મુઓ તેથી કૃત્રિમ રત્નો કામ ન લાગે છઠો **વાર્દ્ધિકરત્ન**—તે સૂત્રધારનુ કામકરનાર ઉન્મગ્ન જલા, નિમગ્ન જલા નામા નદી તે ગુફામા જાતા આડી આવે ત્યા પુલ બાંધે, તેમજ બીજા પણ ગૃહ નગરાદિ કરવાને સમર્થ પ્રવૃત્તિ કરે સાતમુ **સ્ત્રી રત્ન** તે ચક્રવર્તીના શરીર સાથે સંભોગના કામમા આવે, પણ બીજી સ્ત્રી તેના પરાક્રમને સહન કરી શકે નહી અને બીજો ભોગ કરવા જતા નાશ પામે બીજી ચોસઠ હજાર અતે ઉર તથા સવા લાખ પીંડ વિનાનણી તેની સાથે વૈક્રિય શરીરે સ ભોગ કરે એ સાત પંચેદ્રિય રત્ન જાણવા

હવે ૭ એકેદ્રિય કહે છે—આઠમુ ચક્ર તે એક વામ પ્રમાણ એટલે બન્ને બાહુના પ્રમાણ જેટલુ એક હજાર યક્ષથી અધિષ્ઠિત, સર્વ શત્રુ નિવારક અને સર્વ વાછિત કારક, એવુ એ ચક્ર રત્ન જાણવુ-૮, નવમુ **છત્ર રત્ન** પણ એક વામ પ્રમાણ દશમુ—**ચર્મરત્ન** તે બે હાથ પ્રમાણવાળુ હોય છે છત્રરત્નના અધો ભાગે ચર્મરત્ન એ બન્ને ચક્રવર્તીના હાથ સ્પર્શથી બારયોજન સુધી વિસ્તાર પામે, અને તેમા ચર્મ રત્ન ઉપર પહેલા પહોરે વાવેલી શાલી (ડાંગર) પાછલા પહોરે જમે એ ચર્મ રત્નનો મહિમા હોય છે ૯—૧૦, અગીઆરમુ

× આ ૧૪ રત્નોની ઉત્પત્તિના સબધે-જુઓ પ્રકરણ ૧૯ મુ પૃ ૧૨૭ મુ.

મણિરત્ન તે ચાર અગુલ લાબુ અને બે અગુલ પહોળુ વૈડુર્ય રત્નમય ઉપર ત્રણ હાસ અને નીચે છ હાસ, હોય છે તે છત્ર અને ચર્મ રત્નના મધ્ય છત્રના તૂબે મુકેલો,બાર યેજન સુધી સેનામાં પ્રકાશ આપે, અને ગુફામા પ્રવેશ કરતા ગજરત્નના કુભ ચલે મુકેલો પ્રકાશ આપે અને તીર્યચ અને મનુષ્યના કરેલા ઉપદ્રવને દૂર કરે અને સર્વ રોગોનો પણ નાશ કરે અને કાનોઆંધેલો સગ્રા મમા જય અપાવે, સદા અવસ્થિત યોવન રાખે ૧૧, બારમુ કાગણી રત્ન આ૦ સૌવર્ણિક પ્રમાણ, સમચતુરસ્ર, વિષાપહારી, જ્યા સૂર્ય ચદ્રની પ્રભા પસાર ન કર ત્યા ગુફા માહે એ પ્રકાશ કરે છે, વળી ચક્રવર્તી ઓગણ પચ્ચાસ મડલ કરે છે તે જ્યા સુધી ચક્રવર્તી રહે ત્યા સુધી રહે. તેરમુ ખડગ રન તે બત્રીશ અગુલના પ્રમાણવાળુ હોય ૧૩, ચઉદમુ દડ રત્ન તે એક વામ પ્રમાણ તે મહા યત્નથી વાપર્યો હોય તો હજાર યોજન સુધી ઉડો જાય અને ભૂમિક નુ વિદારણ કરે એ સર્વે મલી ૧૪ રત્ન જાણવાં, તે એકેક હજાર યક્ષથી અધિષ્ટિત હોય છે

પૂર્વ પુણ્યના યોગથી અગાધ શકિતવાળા ૧૪ રત્નોઆવી મલતા, છ ખ ડ રાજ્યના ભોકતા ચક્રવર્તી ગણાય છે તે પ્રમાણે ૭ રત્નો આવી મલતા અખડિત પણે ત્રણ ખ ડ રાજ્યનો ભોગ કરનાર વ સુદેવ રૂપે ગણાય છે તે સાત રત્નો નીચે મુજબ છે—

चक्क १ खग्ग २ च वणू ३ मणिय ४ माला ५ तहा गया ६ सखो ७ ए मत्तउ रयणा सव्वेसिं वासुदेवाण ॥ २२९ ॥

ભાવાર્થ—એક ચક્ર અને બીજુ ખડગ, આ બે પ્રસિદ્ધ છે ત્રિજુ ગરજ ધનુષ, અને ચોથુ મણી, પાચમી માળા તે આભરણ વિશેષ, છઠી ગદા કૌમુદી નામે, સાતમો પાચ જન્ય શ ખ, તેની ધ્વની બાર યોજન સુધી થાય એ સાત રત્નો સર્વ વાસુદેવોને હોય છે તેથીજ તેઓ વાસુદેવ તરીકે ગણાય છે

मूलं—चक्क छत्त, दड तिन्नि वि एयाइ वामसित्ताइ । चम्म दुहत्थदीह बत्तीस अगुलाइ असी ॥ २३० ॥

चउ रगुलो मणी पुण, तस्सद्ध चेव होइ विच्छिन्नो ॥
चउ रगुलप्पमाणा सुवन्नवरकागिणी नेया ॥ २३१ ॥

આ બે ગાથા ૧૪ રત્નના પ્રમાણુની છે તે પ્રમાણ પૂર્વે કહી બતાવ્યુ છે તેથી અહીં ફરીથી કહેવાની જરૂર નથી અને વાસુદેવના સાત રત્નના સબધે તેનુ મહાત્મ્ય શાસ્ત્રાતરથી જોઈ લેવાની ભલામણ કરીએ છિએ

વૈદિકોએ ચક્રવર્તીના ૧૪ રત્નોમાં કરેલી કલ્પના—કાવ્ય—

લક્ષ્મી १, कौस्तुभ २ पारिजातक ३ सुरा ४ धन्वंतरि ५ श्चन्द्रमा गाव कामदुघा ७ सुरेश्वर गजो ८ रम्भादिदेवांगना ९ ॥ अश्व सप्तमुखो १० सुधा ११ हरि धनुष् १२ शंखो १३ विष चाम्बुधे रत्नानि चतुर्दश प्रतिदिन कुर्यात् सदा मगल ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—૧ લક્ષ્મી, ૨ કૌસ્તુભ મણિ, ૩ પારિજાતક (કલ્પવૃક્ષ), ૪ સુરા (મદિરા), ૫ ધન્વતરિ વૈદ્ય, ૬ ચંદ્રમા, ૭ કામધેનુ ગાય, ૮ ઇંદ્રનો હાથી, ૯ રંભાદિ દેવાંગનાઓ, ૧૦ સાત મુખવાળો ઘોડો, ૧૧ અમૃત, ૧૨ હરિ ધનુષ, ૧૩ શંખ, ૧૪ વિષ (ઝેર) આ ૧૪ રત્નો મંગલ કરવાવાળા વૈદિકોમાં પ્રસિદ્ધ છે

બ્રહ્માએ આ બધી સૃષ્ટિની રચના કરી, એ વાત અનાદિના વેદોમાં, બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાં, ઉપનિષદોમાં અને છેવટ પુરાણો સુધી લખાઇ તેમાં દેવ દાનવો ને વિરોધી થયાનું લખીને બતાવ્યું છતાં બન્ને ભેગાં થઇને મેરૂ પર્વત ઉઠાવીને લાવ્યા અને અનાદિના એક જ વિષ્ણુ ભગવાન્ કે જે જગતનો વાર વાર ઉદ્ધાર કરવાવાળા, તે કાચબાનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને સમુદ્રના તળીએ જઇને બેઠા, તેમની પીઠ ઉપર મેરૂ ગોઠવ્યો, પછી શેષનાગને પકડી લાવી તેના નેત્રા બનાવ્યા પછી અનાદિકાલના જે એક બ્રહ્મા હતા તે અને બીજા મહાદેવજી અને પછી બધાએ દેવ દાનવોએ ભેગા મલીને પેલા મેરૂને વલોણાના રવાઇયાના પેઠે ફેરવ્યો અને ઉપર બતાવેલા ૧૪ રત્નો બહાર કાઢ્યાં

તે ૧૪ રત્નોમાંથી—લક્ષ્મી, કૌસ્તુભમણિ, ધનુષ અને શંખ આ ચાર ચીજો વિષ્ણુએ લીધી એમ વૈદિકો માનતા હોય, એમ હું અનુમાન કરૂં છું, અને કલ્પવૃક્ષ, ચંદ્રમા, હાથી, સાતમુખનો ઘોડો, રંભાદિ દેવાંગનાઓ, અને અમૃત આ છ ચીજો દેવ દાનવો એ લઇને વેહચી લીધી એમ માનતા થઇ હોય અને જે માતમું ઝેર (વિષ) તે મહાદેવજી લઇને નીલકંઠજી થયા એ વાત તો પ્રસિદ્ધ છે એકંદરે ૧૧ રત્નો થયા પરંતુ × મદિરા, ધન્વતરિ વૈદ્ય અને કામધેનુ આ ત્રણ રત્નો સ્વતંત્ર પણે રહ્યા કે કોઇએ લઇ લીધા તેના સબંધે હું કાંઇ અનુમાન કરી શકયો નથી કોઇ પંડિત બતાવશે તો વિચારીશું

× આર્યોના તત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ પૃ ૧૫૧ માં—લખ્યું છે કે—

" દેવોએ સમુદ્ર મથન કરીને અનેક રત્નો પેદા કર્યા, તેમાં સુરા પણ હતી દેવોએ તેનું સેવન કર્યું, દૈત્યોએ તેનો સ્વીકાર કર્યો નહી—આ ઉપરથી સુરા ગ્રહણ કરનારા દેવ અથવા અદિતિના વંશજ ' સુર ' એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા સુરા ન ગ્રહણ કરનારા દૈત્ય-અસુર એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા એ સબંધી રામાયણમાં શ્લોક મળી આવે છે

આ ચક્રવર્તીના ૧૪ રત્નોમા ઉદ્ભવતા માર્ગ વિચારો—

વૈદિકોએ વાસુદેવના સબંધે–જૈનોના ઇતિહાસને ગ્રહણ કરી, ઉંધા છતા લેખો લખ્યા છે તે મારા પૂર્વના લેખથી આપ મહાશયો જોઇ શકશો અને અત્યા સત્યનો વિચાર પણ કરી શકશો એવી મને ખાતરી છે પરન્તુ ચક્રવર્તીઓ પણ ૧૨ થયા છે તેમના સબંધે કોઇ ખાસ લેખ લખાએલો પુરાણોમા જનાતો નથી, ખાસ શ્રી ઋષભદેવના પુત્ર ભરત પહેલા ચક્રવર્તી થયા છે તેમને જડભરતના નામથી જાહેર કર્યા છે બીજા સાઠ હજાર પુત્રના પિતા સગર ચક્રવર્તીને એક રાજા તરીકે પ્રસિદ્ધિમા મુકયા છે ઉપર બતાવેલા ૧૪ રત્નો ચક્રવતીના પુણ્ય બલથી તે તે સમયમા ઉત્પન્ન થએલા તેમને આવીને મલે છે જેમકે અકબરના ગણાતા નવ રત્ન, વિક્ટોરીયાના પુણ્ય યોગથી ભરૂચ આદિના પુલના બાધવાવાળા કારીગરો, પથ્થરના કોઝવા, ઘામલેટના કુવા આદિ મલી આવ્યુ તેમ ૧૪ રત્નો મલ્યા પછીથીજ તે ચક્રવર્તી બને છે

પરન્તુ વૈદિકોએ ચક્રવર્તીઓના કાર્યક્રમ ઉડાવી દઇને તેમના સંબધવાળા ૧૪ રત્નોની સખ્યાને ગ્રહણકરી, તેના નામાદિકમા ફેરફાર કરી, સમુદ્રના મથનથી ઉત્પન્ન થએલા લખીને બતાવ્યા પરંતુ લક્ષ્મી, ધન્વતરી, ગાય, હાથી, દેવાંગના અને ઘોડો સમુદ્રના મથનથી કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઇ ગયાં? અને મેરૂ પર્વતના જપાટા લાગતા જીવતા જાગતા બહાર કેવી રીતે આવ્યા? વિષ્ણુએ આ ચાલતા ચાર યુગના દશ અવતાર ધારણ કર્યા, તેમા કચ્છપ બીજો છે, તે સમુદ્રના તલીએ જઇ બેઠા પછી આ ૧૪ રત્નો બહાર કઢયા અને ચંદ્રમા પણ તે વખતે બહાર આવ્યો તેના પહેલા અનેક યુગો વહી ગયા તેમા શુ અધારૂંજ હતુ? ૨૪ અવતારોમા ચઉદમો અવતાર ધન્વતરિનો છે તે કયા અને આ ૧૪ રત્નોમાના કયા?

સીતાના સ્વયંવર મંડપમા ૭ મા અવતાર રામચદ્રે ધનુષના ટુકડા કર્યા, ૬ ઠા–અવતાર પરશુરામે મોટી અકડા બકડી કરી તે પોતે પોતાના સ્વરૂપને કેવી રીતે ભૂલી ગયા? સમુદ્રના મંથન પછી જે રત્ન ધનુષ રૂપે બહાર આવ્યુ તે ધનુષ્ કે કોઇ બીજુ?

શ્રી કૃષ્ણજીની પાસે–લક્ષ્મી, મણિ, ધનુષ્ શંખ એ વસ્તુઓ હતી તે, સમુદ્રના મથન પછી બહાર કાઢેલી હતી તે કે કોઇ બીજી?

આ બધા માર્ગ લેખનો વિચાર કરી સત્યનિષ્ટાથી યથાર્થ રૂપે જે સત્ય લાગે તે બહાર પાડવાની ભલામણ કરૂં છું

સજ્જનો ? આપણા હિંદુઓના વેદાદિક શાસ્ત્રોમાં આ સૃષ્ટિની રચના કે નાવાળા તો ઘણાએ દેવો થઇ ગએલા મનાયા છે, અને લખાઇ પણ ગયા છે તે તો તમો એ પણ સાંભળ્યાજ કરી તેમજ યુગ યુગમાં અવતાર લઇ દુષ્ટોના નાશક અને સજ્જનોના ઉદ્ધારકસો ખાસ વિષ્ણુ ભગવાન જ થએલા અને થવાના સાંભળીએ છીએ અને માન્ય એવી ગીતામાં તો વિષ્ણુ ભગવાન પોતે જ તેમ કરવાનો દાવો કરી રહ્યા છે પણ આ **માર્કંડેય પુરાણ** જોતાં તો શક્તિ દેવી જ એ વાતનો દાવો કરતી જણાવી છે તો હવે વિચારવાનું કે–સજ્જનોનો ઉદ્ધાર કરવા અને દુષ્ટોનો નાશ કરવા આ દુનીયામાં વારવાર દેવી આવતી હશે કે ગીતામાં બતાવેલા વિષ્ણુ ભગવાન્ આ વિષયમાં આપણે હવે ન્યાય કોની પાસે માગવો ? જુવો નીચેનો લેખ—

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ–પૃ ૪૨૩ મા—

" **માર્કંડેય પુરાણ**માં દેવી મહાત્મ્યમાં કહેલું છે કે–જગતમાં જ્યારે તામસી અને ક્રૂર વૃત્તિના લોકો પ્રબળ થઇને–સાત્વિક, ઉદાર અને શાંતચિત્ત લોકોને ત્રાસ આપે છે, ત્યારે તેમના હાથથી સજ્જનોને છોડાવીને તેમને ફરીથી સુખાસન પર બેસાડવા માટે, પરમ સમર્થ એવી **શક્તિ દેવી** વારવાર અવતાર ગ્રહણ કરે છે દેવીના આવા અનેક અવતાર થયા છે તેણે કરેલા મહાન કૃત્યોની સ્તુતિ કરીને ભક્તજનોએ જ્યારે પોતાના અંતઃકરણમાંનો પ્રેમ અને આદર પ્રશંસાના શબ્દમાં વ્યક્ત કર્યો, ત્યારે એક વખતે દેવીએ એવું **અભય વચન** આપ્યું કે–" અહો ભક્ત," હું, તમારા સંરક્ષણ માટે સદૈવ તત્પર રહીશ સંકટ સમયે અનન્ય ભાવથી મારે શરણ આવશો કે તરત હું પ્રગટ થઈને (પૃ ૪૨૪ થી) તમને દુખ મુક્ત કરીશ હું તમારા ઊપર હમેશા પ્રસન્ન રહું માટે દરેક આશ્વિન શુકલ પ્રતિપદાથી, નવ દિવસ ઘટ પૂજા, હોમ હવન વગેરે વિધિઆથી મારૂં પૂજન કરજો મારા ઊપર અચલ નિષ્ઠા રાખીને સંકટ સમયે જે મારી કરૂણા માગશો તેમના કલ્યાણ માટે હું સદૈવ તત્પર રહીશ " આ ઉપરથી નવરાત્ર પાલવાનો રિવાજ પ્રચલિત થયો "

આ વિષયમાં જરા વિચાર કરી જોઇએ—દેવીએ કહ્યું કે–" અહો ભક્ત ? હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન રહું માટે આશ્વિન પ્રતિપદાથી નવ દિવસ ઘટ પૂજા, હોમ, હવન વગેરેથી મારૂં પૂજન કરજો."

આ વાત માર્કંડ ઋષિને દેવીએ કહેલી કે વ્યાસ ઋષિને ? કેમકે અઢારે પુરાણના કર્તા તેમ જણાવ્યા છે આ નવરાત્રના સંબંધે **ભવિષ્ય પુરાણ**

અધ્યાય ૧૨૬ મા એવુ જણાવવામા આવ્યુ છે કે—આઠમની રાત્રે વેશ્યાદિકનો નાચ કરાવ્યા પછી નવમીના સવારમા—સો પચ્ચાસ, પચ્ચીશ, પાડા અથવા બકરા ચઢાવે અને દારૂના ઘડાથી પરમેશ્વરીનુ તર્પણ કરે આ અધર્મ હલકા લોકોમા ચાલે છે, તો શુ પૌરાણિકોએ મળીને ચલાવેલો છે કે લોકોમા ચ લતી રૂઢીને ગ્રહણ કરી પૌરાણિકોએ લખી વાળેલો છે ? આનો વિચાર સજ્જનો જે કરી બતાવે તે ખરો ?—

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૪૩૧ થી જુવો—

" શાક્તોના–બિભત્સ, ક્રુર, અને કટાલો ઉપજાવનારા વિધિઓ, સરકારી માનહાના બીકથી ગુપ્તપણે ચાલે છે આ ઉપાસકો–બ્રહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શુદ્ર અને કેટલા એક મ્લેછોનો સમાવેશ છે મત્ર સામર્થ્યથી પોતે અદ્ભુત કૃત્યો કરી શકે છે એમ તેઓ લોકોને કહે છે અને છેતરપીંડીના ધધા ઉપર નિર્વાહ ચલાવે છે બગાલાના " આઝા બ્રામ્હણ કટ્ટર શાક્ત છે " कलौ चडी विनायकौ चतुर्वर्गाय चडिका એવુ કહે છે

જે પ્રમાણે પ્રાચીન કાલમા બૌદ્ધ, જૈન વગેરે ધર્મનુ પરિણામ–પ્રાચિન હિંદુ ધર્મ ઉપર થયુ અને હાલ ખ્રિસ્તી ધર્મનુ થાય છે, તેજ પ્રમાણે તત્ર શાસ્ત્રનુ વૈદિક ધર્મ ઉપર પરિણામ થયુ વેદકાલ પછી ' બ્રામ્હણ ' અસ્તિત્વમા આવ્યા તેજ વખતે મત્રમા શક્તિ છે એવી માન્યતા ફેલાઇ અને જુદા જુદા કર્મમા જુદા જુદા ફળો કહેવામા આવ્યા તેજ પાયા ઉપર તત્રકારોએ જુદા જુદા મત્રોની રચના કરી વૈદિકોને પણ એ મત્ર પસદ પડવાથી વૈદિક કર્માચરણમા અનેક તાત્રિક મત્રોનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો–સધ્યાનો આસન વિધિ, મુદ્રા, તેમજ કુડમડપનો વિધિ, એ સર્વનો ઉદય તત્રમાથી થયેલો છે મહા રૂદ્ર વગેરે વૈદિક કર્મમા પણ તાત્રિક ભાગ છે અને બલિદાન પણ તાત્રિક છે

આર્યોના આ પ્રમાણે તત્રમાર્ગનો સ્વીકાર કરવાનુ કારણ એમ દેખાય છે કે, પ્રાચીન કાલમા વિશ્વની ઉત્પત્તિનો વિચાર કરનારા કેટલાએક તત્વજ્ઞાનીઓએ પુરૂષ અને પ્રકૃતિ વિષે તર્ક કરેલો છે ગીતામા પણ તેનો ઉલ્લેખ છે તત્રકારોએ પુરૂષ એ શિવ અને પ્રકૃતિ એ શક્તિ છે એવુ પ્રતિપાદન કર્યુ વેદમાના રૂદ્રની સાથે રૂદ્રાણી, ભવાની, વગેરે કેટલાએક સ્ત્રી વાચક શબ્દો પ્રચારમા આવ્યા આ શબ્દને છાજે એવી રીતે શક્તિનુ મહાત્મ્ય વધારવામા આવ્યુ કાલે કરીને આ દેવતા કથાનો ભાગ તત્રકારોએ મહાભારત જેવા અત્યત પૂજ્ય ગ્રથમા ઘુસાડી દીધો અને શ્રી કૃષ્ણ તથા યુધિષ્ઠીરે પણ શક્તિને વધમાની છે એવુ બતાવ્યુ ૦૦૦

મુસાફરોનું ગળું દાબી પ્રાણુ લેનારા લુટારા પણ એક પ્રકારના શાક્તજ હતા પૌરાણિક કાલમા અનેક ધર્મ ગ્રથ અસ્તિત્વમા આવ્યા તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે લોકમા **ખરા જ્ઞાનનો લોપ** થયો અને સ્વાર્થી લોકોએ-તીર્થ-મહાત્મ્ય, ક્ષેત્ર મહાત્મ્ય, ધર્મ વિધિ, ઉપપુરાણાત્મક કથાઓ વગેરે ઉત્પન્ન કરી **લોકોને અધમ દશામા** લાવી મુકયા " આ પડિતજીનો પશ્ચાતાપ અયોગ્ય નથી ? કુપથ્યના મળથે રોગી અધમ દશામા આવી પડે તેમા નવાઈ શી ?

હિંદુ ધર્મ તે હિંસા મિશ્રિત વેદ ધર્મ, જૈન બૌદ્ધના વિશેષ પરિચયમા આવ્યા પછી તેમા કિંચિત સુધારો થયો બાકી હિંદુ ધર્મમા બગાડો તો ઘણા લાબા કાલથી ઘુસી બેઠેલો હતો, તેમા વળી તાન્ત્રિકોના અયોગ્ય વિચારો મળવાથી બગાડો વધ્યો કેમકે બ્રાહ્મણ ગ્રથોનો કાન પ્રાએ વેદને લગતોજ છે, તન્ત્રકારોએ મન્ત્રોની રચના કરી તે પસદ પડવાથી વૈદિક કર્માચરણમા સમાવિષ્ટ કરવામા આવ્યો એમ કેવળ તાન્ત્રિકોને કલક આપવા જેવું નથી જો વૈદિકો શુદ્ધ ધર્મના હિમાયતી હોત તો, શુદ્ધ ધર્મવાળાઓ સાથે જુઠા જગડા કરતાજ શા માટે ? અને પોતાનામા ઘુસડેલા બીગાડાને ચાલવા દેતાજ શા માટે ? જુવો પ્રથમ આવતા વેદોમા-સૂર્યાદિ દેવતાઓની ઘની વખતે થએલી પ્રાર્થનાઓ મત્રોથીજ થએલી છે તેમા-ધનની, પુત્રની, શત્રુઓના સહારની, મેઘની પાસે વર્ષાની, બાલ બચ્ચા તથા પશુઓના આરાગ્યની, ઘણે ભાગે પોતાના સ્વાર્થની પ્રાર્થનાઓના મન્ત્રોથીજ વેદો ભરેલા છે એટલુજ નહિ-મરણ થએલાના શબને ઉદ્દેશીને પણ હે અગ્નિ ! તુ આ શબને ભસ્મસાત્ કર નહિ, દુખ દે નહીં અને અમારા પૂર્વજોની પાસે મોકલી દે આવા આવા પ્રકારની સ્વાર્થની પ્રાર્થનાઓ ન્યારા ન્યારા દેવોને ઉદ્દેશીને મન્ત્રો બનાવતા ગયા અને અનેક પ્રકારની પ્રાર્થનાઓ કરતા ગયા ! **અમારા વિચાર પ્રમાણે** મૂળના ખરા વેદોનુ સ્વરૂપ બદલાયા પછી મન્ત્રોની શકિત મનાએલી હોવી જોઈએ ? કદાચ એટલુ માની શકાય કે પાછળથી તાન્ત્રિકો ભળવાથી વૈદિક ધર્મમા બગાડાનો વધારો થયો હોય કુદરત એવી છે કે થોડો કચરો પડયો હોય તો ત્યાગ્યબીજાના કચરા આવીને પડતા વખત જતા મોટો ઢગલો થઇ પડે વૈદિક ધર્મમા એમ બન્યુ હોય તો તે બનવા જોગ છે પણ પ્રથમથીજ શુદ્ધ એવા જૈન ધર્મના તત્વોમા આજ સુધી જે બગાડો નથી થયો તે તેની શુદ્ધતાનેજ આભારી છે માટે વાચકોને તપાસ કરવાની ભલામણ કરૂ છુ —

વિવિધ જ્ઞાનમાલા મણુકો ૭૩ મો, પૃ ૫ થી જુવો—

" બધા વેદો એક વખતે રચાયા નથી બધા વેદો તથા વેદાગની રચના વિષે વિચાર કર્યાથી વૈદિક સમયને ચાર કલ્પમા વિભક્ત કરી શકાય છે જેમકે છદોકલ્પ, મંત્ર કલ્પ, બ્રાહ્મણ કલ્પ, અને સૂત્ર કલ્પ આ ચાર કલ્પની રચના અને સામાન્ય રીતે તેના ભાવાર્થ વિષયમા ઘણીક વિભિન્નતા જોવામા આવે છે વૈદિક કાલનો આચાર તથા ધર્મ આ ચાર કલ્પમા કેવો ધીરે ધીરે પરિવર્તિત થયો હતો તે પણ સ્પષ્ટ રીતે જાણવામા આવશે "

(પૃ ૫ મા જ) (૧) " છદો કલ્પમા હિદુ સમાજની-અતિબાલ્યાવસ્થા જોવામા આવે છે એ સમયમા કોઇ ધર્મ પદ્ધતિ પ્રચલિત થઇ ન હોતી, કેવલ પ્રાચીન ઋષિઓ સહજથી પોત પોતાના મનના સ્વાભાવિક ધર્મ ભાવો કહી ગયા છે હોમ, યાગ, યજ્ઞાદિ, વગેરે અનુષ્ટાનના વિષે છદોકલ્પમા જોવામા આવતા નથી પરંતુ ત્યાર પછી નાના પ્રકારના યજ્ઞાદિ ક્રિયા કલાપ પ્રચલિત થયા હતા, તે ઋગ્વેદમા સપ્રમાણ થાય છે "

(પૃ ૬ થી) (૨) " મત્ર કલ્પમાજ વૈદિક, યાગ, યજ્ઞ ઘણા આદરને પાત્ર હતા એ વખતે ત્રણ વેદ રચાયલા છે "

(એજ પૃ ૬ મા) (૩) બ્રાહ્મણ કલ્પમા બ્રાહ્મણોનો પ્રાદુર્ભાવ દીઠામા આવે છે વેદનો બ્રાહ્મણ ભાગ સહિતાથી ઘણી રીતે જુદો છે બ્રાહ્મણ ખડ ઘણુ કરીને ગદ્યમા રચાએલો છે તે ઇતિહાસ તથા ધર્મ અને ઇશ્વર તત્વ વિષય નાના પ્રકારના પ્રસગથી પરિપૂર્ણ છે બ્રાહ્મણ ખડમાનો કોઇ પણ ભાગ વાચ્યાથી એ સ્પષ્ટ જણાશે કે-બ્રાહ્મણ કલ્પમા ધર્મતત્વ વિષયનો વિચાર તથા ચર્ચા ઘણીક ઉત્પન્ન થઇ હતી એ વખતે ખરેખરા જ્ઞાન તથા ઉદાર ભાવથી પરિપૂર્ણ ઊપનિષદો રચાર્યા છે "

(૪) " સૂત્ર કલ્પ-પછી સૂત્ર કલ્પમા વેદ તથા ઊપનિષદની વ્યાખ્યા તથા ટીકા રચવામા આવી છે અને વૈદિક ભાષાના અર્થ તથા વૈદિક યજ્ઞાદિનો અભિપ્રેત, તથા મર્માવબોધાર્થ-શિક્ષણ કલ્પ, વ્યાકરણ કલ્પ, નિરૂક્ત, છદ, જ્યોતિષ, આ છ વેદાગ લખાયા ઇત્યાદિ "

આમાજરા વિચાર-આ ચાલુ ગ્રથનુ પહેલુ પ્રકરણ જોતા-**બ્રહ્માથી વેદોની ઉત્પત્તિ**, તે પણ અનેક પ્રકારથી ? પ્રથમ બ્રહ્મા કોણ ? અને કયા ? તેમનોજ પત્તો મળી શકતો નથી તો પછી તેમનાથી વેદોની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે ? આ બીજુ પ્રકરણ જોતા વેદો એક વખતે રચાયા નથી આમા વધારાનુ અમો કહીએ છે

કે–એક પુરૂષથી પણ રચાયા નથી, તેથી બ્રહ્માના નામ ઉપર ચઢાવી પોતાની કેટલીગધી નત્યતા પ્રગટ કરી બતાવી? જેમ જુદા જુદા પુરાણકારોએ સ્વચ્છદપણાથી બધા ઇતિહાસનો બગાડો કરી, બધા પુરાણો વ્યાસના નામ ઉપર ચઢાવી, પોતે નિર્દૂષણ રહેવાનો ઉપાય શોધી કાઢ્યો તેમ બ્રહ્મ ઋષિઓ તેમના પણ સ્વાર્થી લોકોએ કરેલા છે સત્ય વસ્તુ કયા છે? જે છે તે પછવથી બીજાના ગ્રંથોમાંથી ઉમેરાયલુ છે પરતુ વૈદિકોમા વાસ્તવિક રૂપની સત્યતા રહેતી નહતી

વિવિધ જ્ઞાન માના મણકો ૩૩ મો પૃ ૩ મા જુઓ —

" વાસ્તવિક **ઋગ્વેદ** જે મનુષ્ય સમાજની શૈશવાવસ્થામા રચાયેલો હતો તેમા કાંઇ સશય નથી "

" **વેદોમા** અજ્ઞાનાવસ્થાને લીધે કુદરતની પૂજા હતી "—એજ મણકા ૩૩ માના–પૃ ૧૪ ૧૫ થી જુવો —

" સ્વભાવની આરાધનાજ **વેદનો ખરો ધર્મ** છે વૈદિક ઋષિઓ સ્વાભાવિક અનુરાગની સાથે જગતના શ્રેષ્ટ તથા પ્રભાવશાળી પદાર્થોની અર્ચના કરતા હતા સૂર્ય, ચદ્ર, વરૂણાદિક દેવતાજ વેદના પ્રધાન દેવતા અને વૈદિક શ્લોકોનો અધિકાશજ આ બધા દેવતાની સ્તુતીથી પરિપૂર્ણ છે "

(પૃ ૧૫મા) ' ઇતિહાસ વાચવાથી આવુ જણાય છે કે–મનુષ્ય જાતિના અજ્ઞાન તથા અસભ્યાવસ્થામા આવી પ્રાકૃતિક આરાધનાજ બહોળી ચાલે છે વેદમા–ઇદ્ર, અગ્નિ, વરૂણ આ ત્રણ દેવતા સર્વ પ્રધાન રૂપે ગણ્યા છે આ ત્રણ દેવતાની આરાધના સૂચક સ્તોત્રો વેદમા ઘણા ખરા જોવામા આવે છે બીજા દેવતાઓની આરાધના અને તે સબધી વર્ણન ઘણુ નથી, તેઓના નામ– જેમકે– ઉષા, મરૂદ્ગણ, અશ્વનીદ્વય સૂર્ય, પૂષા, રૂદ્ર, અને મિત્ર ઋગ્વેદના પહેલા અષ્ટકમા જે એકસોનેતેર સૂક્ત છે–તેમાથી ૩૭ સૂક્ત અગ્નિ દેવતાના વિષે છે ૪૫ ઇંદ્ર દેવતાના વિષે છે બીજા ૧૧ ઇદ્રના અનુચર મરૂદ્ગણનો વિષે છે ૧૧ અશ્વિના ઉપર છે ૪ ઉષાના ઉપર છે અને બાકીના ચાર વિશ્વેદેવા અર્થાત્ સમસ્ત દેવતાના ઉપર રચેલા છે " '

વૈદિક મતેપણ ઇદ્રાદિક દેવો અજન્માતો નથીજ

" વેદોમા મુખ્ય ઇદ્રાદિક તેત્રીશ (૩૩) દેવતાઓની સ્તુતિઓ અને પ્રાર્થનાઓ પ્રાયે આ લોકના સુખનાજ માટે કરવામા આવી જનાય છે જુવો

મણકા ૩૩માના પૃ ૨૧મા–વેદમાઠેક ઠેકાણે કહેવામા આવ્યુ છે કે–દેવતાઓ મનુષ્યોને જેમ નાના પ્રકારની વિપત્તિ, કલેશ, તથા રોગથી બચાવે છે તેમ તે પાપની લાલચથી પણ બચાવે છે ” અમા જગા વિચારવાનુ કે–

જેમ મનુષ્યોને મનુષ્ય શક્તિ પ્રમાણે ઉપકારી થાય તેમ દેવતાઓ પણ મનુષ્યોને ઉપકારી થાય તેમા વિશેષ જેવુ શુ ?

આ ઇદ્રાદિક દેવો– સજન્માકે, અજન્મા નો ખરો ખુલાશો વેદોથી લઇ પુરાણાકદિકના ગ્રંથો સુધી જોવામા આવતો નથી–પરંતુ કેટલીક પુરાણ કથાઓના પ્રસગોમા–કુલાનો ઋષિ–તપકરવા લાગ્યો, ઇંદ્રનેચિંત્યા થતા દેવાગનાઓ મોકલી, તે તપસ્વીને તપસાથી ભ્રષ્ટ કરવી પોતે પોતાના ઇદ્રપદને રાખીલેતો, આવા પ્રસગો જોતા અજન્માતો નથી, પણ સજન્માજ સિદ્ધ થાય છે જૈન ગ્રંથોમાતો–ઇદ્રાદિક દેવો સજન્માજ છે ,માત્ર આપણાથી આયુષ સુખાદિકમા અધિક પોત પોતાની હદ પ્રમાણે બનાએલા છે આ ઇંદ્રદિકના આયુષ્યાદિકનો ખરો ખુલાશો વૈદિકમા ન મળવાથી શંશવાવસ્થાના બધારણ તરીકે તો નહી કુટાયો હોય ? આ વાતમા કાઇક વિશેષ અમો આગળ જઇને બતાવી શુ ઇત્યલ વિસ્તરણ ॥

વિવિધ જ્ઞાનમાળા, મણકો ૩૩ મો. પૃ ૨૭ થી જુવો––

“ શી રીતે અશ્વને રાધવા, શી રીતે તેની પૂજા કરવામા આવતી હતી, કેવી રીતે તેણે વિકર્ત્તાઓ કાપતા હતા, અને અતે તેનુ માસ રાધ્યાથી યજ્ઞાકુત ઋષિઓ કેવા આગ્રહની સાથે તે માસ ખાતા હતા, એ બધાનુ વર્ણન આ સ્તોત્ર માથી મળે છે ”

જો કે આ સ્તોત્ર લાબા છે તથાપિ વૈદિક ઋષિઓના આચાર વ્યવહારના વિષે અતિ પ્રધાન પ્રમાણ તરીકે આ જગાએ તેનુ ભાષાતર આપવુ યોગ્ય ધારીએ છીએ —

“૧ “ મિત્ર, વરૂણ, અર્યમા, આયુ, ઇદ્ર, ઋભૂક્ષા, અને મરૂતગણ એઓ અમારો તિરસ્કાર ન કરે, જ્યારે અમે યજ્ઞમા–દેવજાત દ્રુતગતિ અશ્વનુ ગુણ કીર્ત્તન કરીએ ”

૨ જ્યારે પુરોહિતનો સ્નાત સુમાંજિત ઘોડાની સામે તૈયાર કરેલો નૈવેદ્ય આપે છે ત્યાર ઘોડાના અગ્રવર્તી વિચિત્ર વર્ણ બોલ નારી અજા જાય છે × અને ઇદ્ર તથા પૂષાની અતિપ્રિય હવનીય થાય છે

× ઘોડાનુ બલિદાન આપવાની પહેલા–એક બકરો, ઇદ્ર તથા પૂષાના ઉદ્દેશથી બલિસ્વરૂપ આપવામા આવે છે ” (આ નોધ તેજ ગ્રથકારે–ટીપમા લીધેલી છે)

૩ આ બકરો પૂષાનો ભાગ છે, અને બધા દેવતાના લાયક છે, આથી તે આગલા દોડનાર ઘોડાની સાથે લાવવામા આવે છે, અને ત્વષ્ટા તેને પૂરો ભાગ અર્થાત્ પૂર્વ નૈવેદ્ય સ્વરૂપ બધા દેવતાને આપે છે,

૪ પુરોહિતો–દેવતાઓના હવનીય–ઘોડાને જ્યારે ત્રણ વાર–હુતાગ્નિ પ્રદક્ષિણા કરવા લઈ જાય છે ત્યારે આ બકરો પૂષાના ભાગ આગળ થાય છે અને દેવતાદિઓને યજ્ઞના સમાચાર આપે છે

૫ હોતા, અધ્વર્યુ, અચાયક, (પ્રતિ પ્રસ્થા) અગ્નિ મિંધ (અગ્નિ ધ્ર) ગ્રાવ ગ્રાભ (ગ્રાવ સ્તુત) અને શષ્ટા (પ્રશાસ્તા) તમારા આ સુ શ્રૃખલ, સુરચિત, યજ્ઞથી નદીઓ પૂર્ણ કરો

૬ જેઓ ઘોડો બાધવાનો યૂપ કર્ત્તન કરે છે, જેઓ તે યુપ લઈને જાય છે, જેઓ યૂપ ઉપર ચષાલ–અર્થાત્ ચક્ર સ્થાપન કરે છે એઓના યત્નથી અમારી કામના સફલ થાઓ

૭ અમારી કામના સિદ્ધ થઈ છે, હમણાંમસ્ટણ પૃષ્ટ ઘોડા દેવતાઓના આવાસમા ગમન કરે છે હમણા ઋષિઓ આનદવાળા થાઓ

૮ ઘોડાના પગ, તથા ગળાનુ બાધેલુ–દોરડુ, કમરની દોરી, તથા બીજી દોરી, અને ઘોડાના કવિન દર્ભો, આ બધા હે અશ્વ ? તમારી સાથે દેવતાઓની પાસે જાઓ,

૯ માસનો જે ભાગ માખીઓ ખાય છે, જે અશ સ્વરૂપ (અર્થાત્ મજ્જાની) તથા છેદના અસ્ત્રમા લિપ્ત થયુ છે, જે સમિતાનો હાથ, તથા નખમા સંલગ્ન થયો છે તે જાણે હે અશ્વ ? તમારી સાથે દેવતાઓની પાસે જાય છે

૧૦ જે અપરિપકવ દર્ભ–ઘોડાના પેટમાથી નીકલે છે, આમિષનો અતિ શુદ્રાશ માત્ર પણ તેનાથી પવિત્ર કરીને સમિતાએ યત્ન પૂર્વક રાધવુ

૧૧ રાધવાની વેળાએ તમારા છિન્ન શરીરનો જે ભાગ શૂલથી પડી જાય હે અશ્વ ? તે ભુમીપર અથવા કુશામા નહિ પડે, પરતુ તે ભોજનોત્સુક દેવતાઓને અપાય

૧૨ જેઓ ઘોડાનુ માસ રાધવાની પરીક્ષા કહે છે, જેઓ તે માસને શોભન ગધ તરીકે કઇ આપો–આવી રીને કહે છે, જેઓ ઘોડાનુ માસ ભિક્ષા સ્વરૂપે ચાહે છે, તેઓનો યત્ન આપણી ઊત્કર્ષને માટે થાય છે

૧૩ પાક સાધન દંડ, જૂષ–પીગ્સવાનુ વાસણ, ગરમ નિવારણ પાત્ર, ઢાંકવાનુ પાત્ર, અંકાઓદ માસ કાપવાની તરવાર એ બધા અશ્વનો ગૌરવ વધારો

૧૪ ઘોડો જ્યા ગયો છે જ્યા સ્થિતિ કરી છે, જ્યાચાલ્યો છે, બીજા તેના–પગ બધન રજ્જુ, પીવાનુ પાણી, ખાવાનુ દર્ભ, આ બધા હે ઘોડા? તમારી સાથે દેવતાઓની પાસે રહો

૧૫ હે અશ્વ? ધુવાડા વાળો અગ્નિ તમને શબ્દાયમાન ન કરે ઉજ્વલ ગૌરવપૂર્ણ માસ રાધવાની કઢાઇ નાશ ન પામે, યજ્ઞને માટે આણેલો ઘોડો જે ભક્તિપૂર્વક પ્રદત્ત થયો છે અને વખતે આ શબ્દોચ્ચાર મંત્ર પવિત્ર થયો છે. તેને દેવતાઓ ગ્રહણ કરે

૧૬ ઘોડાના પહેરેલાવસ્ત્ર, અલંકાર વાળા સોનાનો સામાન, તેનુ કાથાનુ દોરડુ, પગનુ દોરડુ, આ બધા દેવતાઓને આદરણીય તરીકે લોકો આપે

૧૭ જો કોઇ તમને ચલાવવા માટે લાત મારે, અથવા લગામ મારે, જ્યારે તમેપોતાના બળથી દીર્ઘ નિશ્વાસ ધ્વનિ કર્યો હતો તેને માટે તમે જે કષ્ઠ તે હુ પવિત્ર આરાધનાથી આહુતિની સાથે નિક્ષેપ કરૂ છુ

૧૮ આ દ્રુતગતિ દેવપ્રિય ઘોડાના–ચોતરીશ પંજરમા કુહાડી પ્રવેશ કરીછે, સમિતાગણ તેને એવી કૌશલ પૂર્વક કાપી છે, જે પ્રત્યંગે અછિદ્ર રહેલા છે, અને તેના પ્રત્યેક સંધિ સ્થલનુ નામ કહે છે

૧૯ આ તેજ વાળા ઘોડાનો–એક વિકર્ત્તાનું નામ ઋ (કાલ) બીજા બે (સ્વર્ગ મૃત્ય) તેના દૃઢ રૂપથી ધારણ કરીને રાખ્યો છે હે અશ્વ? જે જે અંગ તમારા મે યોગ્ય વખતે કાપ્યા છે તે હુ માસપિંડ કહીને અગ્નિયે રાધુ છુ

૨૦ તમારૂ અમૂલ્ય દેહ તમને ક્લેશ ન આપે, કારણ ખચિત તમે દેવ નિકેતનમા જાઓ તમારા દેહમા કુહાડી–વધારે વાર નહીં રહે કોઇ લોભી અપટુ–સમિતા ખરા અંગ લક્ષ નહી કરતા–તરવારથી તમારા શરીરને અનર્થક ખંડ વિખંડ ન કરે

* કાત્યાયને લખ્યું છે કે યજ્ઞમા ઋષિઓની સ્ત્રીઓ કાપવા માટે ઘોડાના શરીર-ના જુદા જુદા ધાતુવાળા દંડથી ચિન્હ કરતા હતા, તે દંડનુ નામ અંકા છે (આ નોધ અંક શબ્દની ટીપમા તે ગ્રથ કારેજ મુકેલી છે)

૨૧ ખચીત તમારૂ મૃત્યુ થયુ નથી પરતુ તમે મન્વ માગથી-દેવતા ઓની પાસે જાઓ, ઈદ્રના બે ઘોડા, તથા મરૂત ગણના બે મૃગ, રથમા જોડીને તમને સ્વર્ગમા લઇ જશે

૨૨ આ ઘોડે–અમાન બધા મ રક્ષક વનપ્રદાતા થાય છે અસખ્ય ગાય, ઘોડા આવે છે, આ તેજસ્વી ઘોડા અમને અમતસ્વભાવથી મુક્ત કરે છે આ યજ્ઞ પ્રદત્ત ઘોડા અમને શારીરિક બળ આપ "

(પ્રાચીન કાલમા–અશ્વ મેધ–ઋગ્વેદના–આ અશ્વ સ્તોત્રથી ગવાતો)

પડિત–ગુરૂદત્ત વિદ્યાર્થીના લેખો પૃ ૮૪ થી—

૧ મી પિન્કોટ ખુનાસો આપે છે કે, 'અસલી બ્રાહ્મણો વ્હેમી અને અધ શ્રદ્ધાવાળા હતા, અને તેથી–વેદને ઇશ્વર પ્રણીત માનતા જ્યારે ભયકર આગની માફક–બુદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર થયો ત્યારે તેઓને લાગ્યુ કે–આપણા ધર્મનુ રક્ષણ મોટી દલીલોથી કરીએ અને તેથી દર્શન સાહિત્ય ઉત્પન્ન થયુ

આ તર્ક જુદી જુદી જાતના પ્રસગોને એવી ખુબીથી જોડે છે કે તે ઇતિહાસની દ્રષ્ટિથી અસત્ય છે છતાં ખુનાસો આપવાની તેની યુક્તિની ખાતર પણ તે ઉપર વિશ્વાસ મુકવા જેવુ છે "

'૨ ૯ સ્ઠ્થી–અમ્હે છદને અને મત્રને એક કેમ ગણીએ છીએ તે અમ્હે બતાવ્યુ છે આપણે એ પણ જોયુ છે કે–મૅકસ મ્યૂલર છદને મત્રથી જુદો પાડે છે, અને મત્રને દ્વતીય યુગમા ગણે છે

તેમજ પશ્ચિમાથી ભન્ન તથા પ્રથમના કરતા ઓછો સ્પષ્ટ માને છે એનુ મુખ્ય લક્ષણ તેઓ એમ માને છે કે 'એ સૂક્તો સામાન્ય રીતે યજ્ઞને અગે લખાયલા હોય છે " મત્ર યુગના મળધમા તેએ કહે છે કે "વ્હેમોથી ભરેલી વિધિઓની વિગતોથી ઉભરાતા અશ્વમેધનુ વર્ણન કરનાર સૂક્ત નમુના તરીકે બસશે (ઋગ્વેદ ૧, ૧૬૨)

દેવ પિતૃઓની તૃપ્તિ–અગ્નિ સ્થાપ્યા પછી કરાતી

યજ્ઞ રહસ્ય પૃ ૨૭–૨૮–૨૯ સુધીમા જુઓ–" અગ્ન્યાધાનની ક્રિયામા એક ઘોડાની જરૂર પડતી ભારત વર્ષમા પણ તેઓ (યજ્ઞ કારકો) ઘોડે સ્વાર થઇ આવ્યા હશે એવુ અનુમાન કરી શકાય છે તે માટે તેઓના ગાર્હસ્થ્ય જીવનનો આરભ સૂચક પહેલા અનુષ્ટાનમા ઘોડો આણવામા આવતો "

(પૃ ૨૮–"ઘોડાના વિષયમા ઘણા અનુમાન કરવામાં આવ્યા છે જેમકે–આકાશ માર્ગે સૂર્ય,–ઘોડા મારફતે મુસાફરી કરતો વળી છાયાની પાછળ જવા સૂર્યે–અશ્વ મૂર્તિ ધારણ કરી હતી વળી–યાજ્ઞવલ્કય ઋષિના તપથી સંતુષ્ટ થઇ સૂર્યે–ઋષિને નવો યજુર્વેદ આપ્યો હતો, ત્યારે પણ તે વાજી અથવા અશ્વરૂપે ઋષિ પાસે આવેલો હતો, અગન્યાધ્યાનમા–ઘોડો પ્રથમ પૂર્વ મુખે ચાલે છે ત્યાર બાદ આહવનીય આગલ આવી પશ્ચિમ મુખે ઊભો રહે છે, અને ત્યાથી પાછો ફરે છે

આ ઊપરથી અનુમાન કરી શકાય કે આ ઘોડો ત્યા સૂર્યનો–કલ્પિત પ્રતિનિધિ તરીકે ગણાતો હોય, અને તેની આવ જા સૂર્યની દૈનિક ગતિ સૂચક હોય, આ અનુમાન માત્ર છે આપણી ઇછા હોય તો તે ગ્રહણ કરશો પ્રાત કાળમા સૂર્યની અને સંધ્યાકાલે અગ્નિની આહૂતી આપવામા આવતી સૂર્ય અને અગ્નિ બને જ્યોતિ (પૃ ૨૯) સ્વરૂપ ગણાય છે એકજ દેવની બે મૂર્તિ ઓ હોય એમ જણાય છે અગ્નિનુ સ્થાન–પૃથ્વી લોક, અને સૂર્યનુ સ્થાન–દ્યુ લોક ગણાતુ એ બે દેવતાને આહૂતી આપતા બધા દેવતાઓ તૃપ્ત થતા કારણ કે બધા દેવતા જ્યોતિ સ્વરૂપ ગણાતા, આ પ્રમાણે સૂર્યની સાથે અગ્નિનો સબધ સ્થાપવામા આવ્યો હતો અગ્ન્યાધાન ક્રિયામા ઘોડાનો પગ અગ્નિને અડાડી એ અગ્નિ આહવનીયમા મુકવામા આવતો એનુમૂલ આ રીતે મળી શકે છે"

સૂર્યાદિકના અશ્વથી અશ્વમેધ કે બીજા કારણ હતા?

વિવિધ જ્ઞાનમાળા પૃ ૨૭ મા જુવો–"યજ્ઞો–દર્શ પૌર્ણમાસ નામનો યજ્ઞ પણ અતિ પ્રાચીન વેદનાં અતિશય પૂર્વતન સૂકતોમા પણ આ યજ્ઞનુ નામ જણાય છે એ પ્રત્યેક અમાસ તથા પૂર્ણિમાંમાં અનુષ્ટિત હતા એના વિના વેદમા અસખ્ય યજ્ઞનાં નામ જોવામા આવે છે તેમા–રાજસૂય, અગ્નિ હોત્ર, અશ્વ મેધ, સોમ યજ્ઞ, તથા નર મેધ આ મોટા છે એઓનુ દરેકનુ વર્ણન વિસ્તા પૂર્વક પ્રગટ કરવાની જરૂર જનાતી નથી, અશ્વમેધ યજ્ઞ–આર્યોના પૂર્વવાસ સ્થાનના એક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સ્વરૂપ છે તાતાર સ્થાનમા હજુ સુધી અશ્વ બલિદાનની રીતિ ચાલે છે ઘોડીનુ દુધ તથા ઘોડાનુ માસ તાતાર જાતિને બહુ ખાવુ ગમે છે, તે પ્રસિદ્ધ છે, એટલા માટે જણાય છે કે–ભારત વર્ષના આર્યો તેઓના પૂર્વતન રહેઠાણથીજ અશ્વમેધની રીતિ શિખ્યા હતા યજ્ઞમા અશ્વ બલિદાન અને અશ્વનુ માસ ખાવાની રીતિ જે અતિશય પ્રશસ્ત રૂપથી પ્રચલિત હતી તે ઋગ્વેદમા અશ્વના સ્તોત્ર પરથી જોવામા આવે છે"

યજ્ઞાનુ દાન એજ વિષય વેદોમા પ્રધાન છે

યજ્ઞરહસ્ય–પૃ ૧ લુ–" વેદપથી સમાજનુ પ્રધન અનુષ્ઠાન એ યજ્ઞાનુષ્ઠાન છે આ યજ્ઞાનુષ્ઠાનમાજ વેદપથી સમાજની પ્રતિષ્ઠા થએલી છે " "આ વેદપથી સમાજમા થોડી સકીર્ણતા છે એમ પ્રથમથીજ માની લઇ શુ "

યજ્ઞ૦ પૃ ૧૬।૧૭મા–"દેવતાના માટે કોઇપણ દ્રવ્યનો ત્યાગ કરવો તેનુ નામ યજ્ઞ "યજ્ઞમા ત્રણે જાતના (ત્રણે વેદોના) મત્રો વપરાતા " (યજ્ઞકર્મ ત્રણે જાતના મત્રોથી કરતા તેથી મુખ્ય પણે વેદોનુ બધારણ યજ્ઞ માટેનુ હોવુ જોઇએ)

એ યજ્ઞો શા માટે કરવા પડતા હતા—યજ્ઞ રહસ્ય પૃ ૨૫ મા– "દેવો–મનુષ્યોએ આપેલા–હવ્ય, ભોજનની રાહ જુવે છે

પિતૃઓ– સ્વધા–ભોજનની રાહ મેળવવા તલપી રહ્યા છે

દેવો અને પિતૃઓના ઋણથી મનુષ્ય માત્ર બધાએલા છે "

એ ઋણ અદા ન કરે તો મનુષ્ય જીવન અપૂર્ણ રહી જાય (દેવોને હવ્ય પિતૃઓને–સ્વધા, ભોજન, અગ્નિના મુખવડે પહોચાડતા) યજ્ઞ રહસ્ય પૃ ૨૬– અગ્નિના મુખવડેજ દેવતાઓ ખાદ્ય ગ્રહણ કરે છે "

(બ્રાહ્મણોના મુખવડે પણ દેવ પિતૃઓ ખાદ્ય ગ્રહણ કરે છે એમ ઘણા ઠેકાણે છે, અને શ્રાદ્ધાદિકમા બ્રહ્મભોજન થાય છે તે દેવ પિતૃઓના માટેજ થાય છે

વિચારવાનુ કે–પ્રાચીન ઋષિઓમા–હવ્યની અને સ્વધાની વિધિ હમેશા ચાલતી રહેતી એમ ઘણા લેખોથી સમજાય છે પરતુ આજે તો તે પ્રથા બધ પડ્યા જેવી દેખાય છે દેવોનો અને પિતૃઓનો નિર્વાહ કેવી રીતે ચાલતો હશે ? એ વિચારવાનુ રહેછે ?

હિદુસ્તાનની સસ્કૃતિ–લેખક મનસુખલાલ મોહનલાલ

પૃ ૪ મા—હિદુ આર્યોએ જે પ્રાચીન સૂક્તો રચ્યા છે અને જેઓને અદ્યાપિ બહુ સભાળ પૂર્વક સાચવી રાખવામા આવ્યા છે તે સઘળા સૂક્તોના સમૂહને " ઋગ્વેદ " એવુ નામ આપવામા આવ્યુ છે

પૃ ૫ મા—'વૈદિક યુગ 'ના નામથી ઓળખાવવામા આવતા એ અતિ પ્રાચીન કાળનો ઇતિહાસ જાણવા માટે આ "ઋગવેદના સૂક્તો સિવાય આપણી

પાસે બીજું કશું સાધન નથી ... કુદરતના આકર્ષક અને ભવ્ય દશ્યો ને એ આર્યો ભોગ તથા ભેટો અર્પણ કરી દેવ તરીકે પૂજતા. અને તે સઘળા દેવો "તેજસ્વી દેવો" નું પૂર્ણ તેમજ સચોટ અને સુંદર દશ્ય પણ એ ઋચાઓ આપણી સમક્ષ રજુ કરે છે

પૃ. ૭ મા—ઋગવેદના સૂક્તો અનાર્યો સાથેનાં અનંત યુદ્ધો સબંધી ઉલ્લેખોથી ભરચક છે. તેઓને "દસ્યુ" અથવા "દાસ" એવું નામ આપવામા આવ્યુ છે "

પૃ ૯ મા—આ જુદા જુદા મંડળો વચ્ચે થયેલા વિગ્રહો અને યુદ્ધો સબંધી જે હકીકત ઋગ્વેદમાથી મળી આવે છે તે અતિ મહત્ત્વની છે... અતિ અગત્યની બાબતો ઉપર તેના સૂક્તો પુષ્કલ અજવાળું પાડે છે તે મંડળોના આહે માહેના યુદ્ધ સંબંધી હકીકત જે અનેક સૂક્તોમા આપવામા આવી છે તે પૈકીના એક સૂક્તની કેટલીક પંક્તિઓ વાચક વર્ગને ઉપયોગી તથા રૂચિકર લાગશે—

"જ્યા માણસો યુદ્ધ માટે એકઠા થઈ, વાવટા ફર ફરાવતા એકઠા થાય, જ્યા અમને કાઈ પણ અનુકૂલ ન હોય, અને જ્યા સર્વે આકાશ તરફ જોઈ ધ્રૂજે ત્યા હે ઈંદ્ર ! અને વરૂણ, તમે અમને મદદ કરી, શબ્દોથી આશ્વાસન આપ્યુ "

' બન્ને પક્ષાવાળાઓએ યુદ્ધના સમયે ધનને માટે ઈંદ્રની અને વરૂણની સ્તુતિ કરી, તો પણ આ યુદ્ધમા ' તત્સુ ' અને 'સુદાસ' ઉપર દશ દશ રાજાઓ ચઢી આવ્યા, તો પણ તેઓનુ તમે રક્ષણ કર્યું "

" હે ઈંદ્ર ! અને વરૂણ ? દશ દશ રાજાઓ જે યજ્ઞ કરતા નથી તેઓ એકઠા થયા છતા સુદાસને હરાવી શકયા નહિ "

(ઋગ્ મ ૪૭૩ શ્લો. ૨, ૬, અને ૭)

સંસ્કૃત સાહિત્ય-પ્રકરણ ૪ થુ ઋગ્વેદ સબધે આપેલી હકીકતમાંનો કેટલોક વિચાર—

પૃ ૭૨ થી—સૂક્તોના શબ્દે શબ્દના અર્થવાળો ઋગ્વેદનો ભાષ્ય વૈદિક સાહિત્યના મોટા વિદ્વાન-સાયણ ઇ સ ના ચઉદમા શતકના દ્વિતીયાર્ધમા વિજય નગર જેના ખંડિયેરા દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમા બિલારી પાસેના પ્રદેશમા

પડેલા છે ત્યા આગળ થઈ ગયા હતા, તેનો રચેલો છે એ બાષ્યમા પ્રાચીન પ્રમાણો વિષે વારંવાર ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે તે ઉપરથી એવુ માનવામા આવતુ કે પ્રાચીનમા પ્રાચીન સમયથી ઉતરી આવેલો ઋગ્વેદનો ખરો અર્થ એ ગ્રંથમા જલવાઈ રહ્યો છે એટલે પાચ શતક પૂર્વે મૂલગ્રંથનો હિંદુસ્તાનમા જે અર્થ થતો હતો અને જે સાયણના ગ્રંથમા જલવાઈ રહ્યો છે તે બરાબર સમજવો એ સિવાય બીજુ કઈ એ સંબંધમા કરવાનુ રહેતુ ન્હોતુ આ વિચારને અનુસરીને જ

ઑક્સ ફર્ડની કૉલેજના સંસ્કૃતના પ્હેલના પ્રોફેસર એચ. એચ. વિલ્સને ઋગ્વેદનુ ભાષાંતર કરવાનુ કામ ૧૮૫૦ મા શરૂ કીધુ હતુ

પૃ ૭૩ મા પ્રોફેસર રૉથે આગળ જતા જણાવ્યુ છે કે–એ ટીકાકારોએ પોતાના સમયમા પ્રચાર પામેલા વિચારોને અનુસરીને ગત સમયની ભાષાનો તેમજ ધર્મ વિષેના, દંત કથા વિષેના તથા વિશ્વ વિષેના વિચારોનો અવળો અર્થ કર્યાના ચોક્કસ પ્રમાણે એ ટીકાકારોના વચનોમાથીજ આપણને મળી આવે છે

એજ પૃ ૭૩ મા–યાસ્ક ઋષિ પોતાના ગ્રંથમા જે લખે છે તે પરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે એનાથી પ્રાચીન સમયમા થઈ ગયના ટીકાકારોએ વેદના જે અર્થ કીધા હતા તેમા કેટલીક અગત્યની બાબતોને લગતો ઘણો મતભેદ ચાલતો હતો એની આગળ થઈ ગયલા સત્તર ટીકા કારોના નામ એના ગ્રંથમા આવે છે, અને એ ટીકાકારોએ વેદના જે અર્થ કીધા છે તે એક બીજાથી વિરૂદ્ધ જતા ઘણીવાર દીઠામા આવે છે ઉદાહરણ તરીકે–"નાસત્યૌ" એ વિશેષણ અશ્વિન નામના બે વૈદિક દેવતાઓને લગાડવામા આવે છે તેનો અર્થ એક ટીકાકર એવો કરે છે કે–"જે સાચા છે અસત્ય નથી તે"

બીજો ટીકાકર એનો અર્થ કરે છે કે–"જે સત્યના પ્રણેતા છે તે" અને યાસ્ક પોતે એમ ધારે છે કે–"નાસિકાથી ઉત્પન્ન થએલા" એવો એનો અર્થ હશે ?

ખરેખર વેદના સૂક્ત રચનાર કવિઓ અને પ્રાચીન ટીકાકારો એ બેની વચ્ચે સમયનો અંતર એટલો મ્હોટો હતો કે યાસ્કની પ્હેલા થઈ ગયના–કૌત્સ નામના એક આચાર્ય તો એવું કહેવાની હિંમત કરી હતી કે વેદોનો અર્થ

જે વડે કરી શકાય એવા શાસ્ત્રની ખિલકુલ જરૂર નથી કારણ કે વેદનો અર્થ સમજી શકાય એવો નથી વેદના મંત્રો અર્થ વગરના છે વેદના વચનો એક બીજાથી ઉલટા છે આવી દલીલોનો જવાબ યાસ્કાચાર્ય એવો આપે છે કે આંધલો માણસ થાભલાને ન દેખી શકે તેમા કઇ થાભલાનો અપરાધ નથી યાસ્કાચાર્ય પોતે ઋગવેદના થોડા એક સૂક્તોજ અર્થ સમજાવે છે ઈત્યાદિ

પૃ ૭૯થી-ઋગ્વેદનો ખરો અર્થ કોઇ બ્રાહ્મણ ટીકા કાર કરીશકે તેના કરતાં એક વિદ્વાન યુરોપીયન વધારે સેલાઇથા કરી શકે કારણ કે યુરોપીયનની બુદ્ધિને અમૂક ધાર્મિક વિચારોની બેડી લાગેલી હોતી નથી, એનામા ઐતિહાસિક અન્વેષણની શકિત હોય છે અને એ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની સઘલી સામગ્રી વડે સપન્ન થએલો હોવા ને લીધે એની માનસિક દૃષ્ટિ વધારે વિશાલ ક્ષેત્રમા ફરી વળે એવી હોય છે

આ કારણથી રૉથ શાહેબે ઋગવેદના અર્થને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ એ તપાસવા માડયો હાલના વખતમા શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ વેદનો અભ્યાસ કરવા ઇછનાર દરેક વિદ્વાન્ વેદના અર્થ સમજવા માટે રૉથની પદ્ધતિનોજ સ્વીકાર કરે છે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિનો સ્વીકાર થયાનુ એક સામાન્ય પરિણામ એ આવ્યુ કે પ્રાચીન હિંદુસ્તાનનુ ખરૂ તત્ત્વ જે હિંદુસ્તાનના ટીકા કારોની અવળા અર્થ કરવાની રીતને લીધે લાબો વખત થયા અધકારમા છવાઇ ગયુ હતુ, તેનુ સ્પષ્ટ દર્શન કરવામા ઐતિહાસિક બુદ્ધિ ઘણી સફલ નીવડી છે

આમા જરા વિચારી જોઇએ—સાયણની પૂર્વે થએલા ટીકાકારો એ ધર્મ આદિના વિષયો નો અવલો અર્થ કર્યાના પ્રમાણો એ ટીકાકારોના વચનોમાથી જ મળી આવે છે વળી પૂર્વેના ટીકા કારોમા ઘણો મત ભેદ પણ ચાલતો જ હતો **યાસ્કની** પૂર્વેના **કૌત્સ** નામના આચાર્યે જણાવ્યુ હતુ કે-વેદના મત્રો અર્થ વગરના એક બીજાથી ઉલટા છે **યાસ્કે** જવાબ વાલ્યો, કે-આંધલો થાભલાને ન દેખી શકે તેમા થાભલાનો શો અપરાધ ?

ઈત્યાદિક ખાબતોનો વિચાર કર્યા વગર કેની રીતે જાહેર કરવામા આવ્યુ કે—સૃષ્ટની આદિમા બ્રહ્મ દેવે ચાર ઋષિયો ને ચાર વેદો બતાવ્યા ? આવા પ્રકારની અયોગ્ય કલ્પનાઓ કરવામા વેદના અનેક પક્ષકારોનો ખરો આશય શુ ? વળી વૈદિક મતના ઘણા આચાર્યોનો એવો પણ મત છે કે-વેદના સૂકતો-થતા આવેલા અનેક ઋષિયો રચતા આવ્યા અર્થાત દૃશ્ય પદાર્થોના વિષયોને ધ્યાનમા

લેતા ગયા અને તે વિષયોની કવિતાઓ રચીને કલ્લોલ કરતા આવ્યા, એવો વિચાર કરવામા આવે તો શો વાધો આવે ? બાકી સર્વજ્ઞોના વાક્યોની સાથે અલ્પજ્ઞોના વાક્યો ને તો ન જ મેળવી શકાય.

ઋગ્વેદા લોચન પ્રકરણ ૭૩ મા–સ્વા૦ દયાનન્દના મતમા વિજ્ઞાન નામના લેખમા—

૧ બ્રહ્મ વિદ્યા વિષય તથા ધર્માદિ (ઋગ્ યજુ અથર્વના પ્રમાણ
૨ સૃષ્ટિ વિદ્યા—ઋગ્, યજુ., અથર્વ ના પ્રમાણ
૩ પૃથ્વ્યાદિ લોક ભ્રમણ—ઋગ્, યજુ
૪ આકર્ષણાનુ કર્ષણ—ઋગ્, યજુ
૫ પ્રકાશ્ય પ્રકાશક—યજુ સત્યેનોત્તભિતાભૂમિઃ
૬ ગણિત વિદ્યા—ઋગ, યજુ., સામ
૭ ઇશ્વરસ્તુત્યાદિ—યજુ ઋગ્
૮ ઉપાસના—ઋગ્, યજુ
૯ મુકિત—ઋગ્, યજુ
૧૦ નૌવિમાનાદિ—ઋગ્
૧૧ તાર વિદ્યા મૂલ—ઋગ્
૧૨ વૈદ્યક શાસ્ત્ર મૂલ —યજુઃ
૧૩ પુનર્જન્મ—ઋગ્, યજુ, અથર્વ.
૧૪ વિવાહ—ઋગ્
૧૫ નિયોગ—ઋગ્, અથર્વ
૧૬ રાજ ધર્મ—ઋગ્, યજુ, અથર્વ.
૧૭ વર્ણાશ્રમ—યજુ, અથવ,
૧૮ ગૃહસ્થાશ્રમ—યજુ
૧૯ સંન્યાસ—આમા કોઇ મંત્ર નથી મુકયો એ આશ્ચર્ય છે.
૨૦ વાનપ્રસ્થ—આમા પણ કોઇ મંત્ર નથી મુકયો છાન્દોગ્ય (મા] ?
૨૧ પંચ મહાયજ્ઞ—યજુ, અથર્વ
૨૨ યજુ ના જ અનેક પ્રમાણ છે

પ્રકરણ ૭૪—સ્વા૦ જીનો બીજાઓથી મતભેદ પૃ ૭૯૭ થી—

આમા પ્રદર્શિત અનેક મત્ર ઋગ્વેદમા પણ આવ્યા છે

સ્વા૦ જીના ભાષ્યના વિષયમાં—એક વાર લોકમાન્ય તિલકથી વાતચીત થઇ હતી તે સ્વા૦ જીની અર્થ પદ્ધતિનો સ્વીકાર નહી કરતા હતા

શ્રી ગુરૂવર **સામશ્રમીજી** પણ મત ભેદજ રાખતા હતા.

વિશેષથી વેદોની શાખાઓના વિષયમા—સ્વા૦ જી એ નીરૂકતની નિર્વચન પદ્ધતિનો વિશેષ આશ્રય લીધો છે

સ્વા૦ જીના ભાષ્યમા કેટલીએક **ન્યુનતાઓ** રહેવાથી પણ સર્વ વેદજ્ઞ એ વાતને મુકત કઠથી સ્વીકાર કરશે કે ? સ્વા૦ જી એ બ્રહ્મવાદી સિદ્ધાતની પુષ્ટિમા પોતાનુ સપૂર્ણ બલ લગાવીને વેદોની ઐતિહાસિક, એક દેશિક હોવાથી બચાવવામા મહત્ત્વ પૂર્ણ કાર્ય કર્યુ છે

સ્વા૦ જી ના વિષયમા એક બીજી આવશ્યક વાત વિચારણીય છે સ્વા૦ જી એ—યજુર્વેદ ભાષ્યકાર—**મહીધરાચાર્ય**, ઋગ્વેદ ભાષ્યકાર—**સાયણાચાર્ય** આદિના ભાષ્યનુ **ખડન તો કર્યુ** કિતુ જે **શતપથાદિ** બ્રાહ્મણોનો આધાર બીજા પ્રમાણોથી તે આ પ્રકારના ભાષ્ય કરવાથી **બાધ્ય થયા** તે બ્રાહ્મણોના વિષયમા **મૌન સાધી લીધુ**—એ આશ્ચર્ય છે કે સ્વા૦ જીએ સ્પષ્ટ રૂપમા તે બ્રાહ્મણ ગ્રંથોનુ જ ખડન કેમ નહી કર્યુ ?

આ પ્રકારે સ્વતત્ર ઉહાપોહ દ્વારા અમને પ્રત્યેક સિદ્ધાતમા જે **વિચિત્રતા** દેખાઇ તેને અમે **પ્રગટ કરી** દીધી છે—આર્ય સમાજિક વિદ્વાનો પર જ આ સમય બ્રહ્મવાદી સિદ્ધાતની પુષ્ટિનો ભાર આવી પડયો છે—કેમકે મનુવર્ણિત વેદોના સ્વરૂપને તેજ અક્ષરથી સ્વીકાર કરે છે। આર્ય સમાજમા જે પ્રકારે વેદોના માટે આસ્થા વધતી જશે અને તેના ઉદ્ધારના માટે તપો દીક્ષા લેવા વાલોની સખ્યામા વૃદ્ધિ થશે તેજ પ્રકારે બ્રહ્મવાદી સિદ્ધાતની પુષ્ટિ થતી જશે—પરમાત્મા તથા સ્વય વેદ ભગવાન્ પોતાનો માર્ગ દેખાવે—એવ મસ્તુ, તથાસ્તુ।

શ્રી **સામશ્રમીજી** મહારાજ પણ **સાયણાચાર્યથી સહમત નહીં છે** **તિલક**—મહારાજે તો સ્પષ્ટ કહી નાખ્યુ છે કે—કેવલ સાયણાચાર્ય જ શુ કોઇ **પણ વિદ્વાન્ ને** આજ સુધી ઋગ્વેદાતર્ગત કેટલી એક ઋચાઓનો **અર્થ**

નથી લાગ્યો-અસ્તુ આ સર્વ વિપ્રતિ પત્તિયોનો થતા હુવા પણ જે વિદ્વાન વેદો પર આદ્યોપાત દૃષ્ટિ નાખશે, તેમને તેમા-ધર્મ, કર્મ, વિજ્ઞાન, સભ્યતા સામુદાયિક તથા વૈયક્તિક ધર્મ, રાષ્ટ્ર ધર્મ, સમાજ ધર્મ, વર્ણ ધર્મ, અનેક યજ્ઞ ઇત્યદિ ઇત્યાદિ મુક્ત્મૂલ દૃષ્ટિ ગોચર થશે. પ્રત્યેક આર્ય સતાન નુ કર્તવ્ય છે કે તે આપની આ પુરાતન પર પરાથી પ્રાપ્ત થએલી આ સપત્તિની પ્રાણપણથી રક્ષા કરે આ વિજ્ઞાનના ચમત્કારિક અધ કરવાવાળા યુગમા કઇ આપના આ પૂર્વજોની જ્ઞાનનિધિથી વચિત ન રેહી જઇયે કઇ ધર્મથી શૂન્ય રહીને આ લોક અને પર લોક ને ન ખોઇ બેશીયે

ઋગવેદાલોચન દ્વિતિયખડપ્રકરણ ૭૨ પૃ ૨૮૭થી-**કતિપયઆશ્ચર્ય**

એ પ્રકારે અમે સમસ્ત ઋગ્વેદના હ્હેસ સૂક્ત ગત દશ સહસ્રથી અધિક મત્રો પર દૃષ્ટિ નાખીને નિશ્ચય પર પહોચએ છે કે-યદ્યપિ મુખ્યતાથી એમા **ત્રણ દેવતાઓનુ** વર્ણન છે અને ગૌણતાથી **તેત્રીશ** (૩૩) દેવતાઓ નુ વર્ણન, તો પણ એના અતર્ગત મનુષ્યોપયોગી સમસ્ત જ્ઞાન કઈ કઇ બીજ રૂપમા, કઇ મૂલ રૂપમા, કઇ અકુર રૂપમા, કઇ વિશાલ વૃક્ષ રૂપમા, વર્ણિત છે-પ્રથમ ભાગમા જેટલા પણ પક્ષ મુક્યા છે તે સર્વ પર દૃષ્ટિ નાખતા **નિમ્ન લિખિત વાતો પર આશ્ચર્ય** થાય છે—

(૧) યાજ્ઞિક આચાર્યોએ ઋગ્વેદના મત્રોનો તે તે યજ્ઞ પ્રકરણોમા વિનિયોગ (જોડની) કરી છે સહી, કિંતુ ઐતરેય બ્રાહ્મણમા નિર્યુક્ત મંત્રોની સખ્યા અધિકથી અધિક એક સહસ્ર અથવા બે હજાર મત્રોની સખ્યામા થશે-શેષ મત્રોનો વિનિયો । કયા કેવા પ્રકારે રહ્યો તે જાણ્યુ નથી જાતુ-સભવથી અન્ય અનુપલબ્ધ બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા તેનો વિનિયોગ (જોડની) લખી હોશે.

(૨) યાજ્ઞિક આચાર્ય પણ પોતાની કાર્ય પૂર્તિના માટે જ્યાથી ચાહ્યુ ત્યાથી કોઇ સૂક્ત અથવા મત્ર લઇ લેવે છે-વિનિયોગકમ કેવા પ્રકારે રાખેલો છે, તેનુ મૂલ શુ છે ? તે કાવના ગર્ભમાજ કઇ હશે.

(૩) નિરૂક્ત કારે સ્વતત્ર અર્થ્યૂહનો (વિચારણા) ના પક્ષમા પ્રતીત થાય છે-તેમને વેદ મંત્રોની સ્વતત્ર નિર્વાચન પદ્ધતિ નીકાલી છે કિંતુ સર્વ અશોમા ન તો અન્ય પક્ષોનુ ખડન કરી શકયા છો ન સમાધાન.

(૪) તિલક પક્ષ--આર્યોના મૂલ વતિ સ્થનને ઉત્તર ધ્રુવમાં લઇ જવાન. વિચારમા એટલા તન્લીન થયા કે જેમને ભારતની દૃષ્ટીથી ભાગ્તીય

આર્યોના નિવેચનના માટે પર્યાપ્ત અવકાશજ નથી મલ્યો. એક અત્યત મહત્વ સુચક પ્રશ્ન એ રહી જાય છે કે ઉત્તર ધ્રુવથી જે આર્ય ચાલ્યા તેમાથી કાઇ મધ્ય એશિયાની તરફ આવ્યા અને ત્યાથી ભારત વર્ષમા પહોચ્યા । વર્ત્તમાન વૈદિક સુકત તેમનીજ કૃતી છે, એવુ સિદ્ધ કર્યુ છે કિંતુ પ્રશ્ન એ રહી જાય છે કે જે યૂરોપ આદિ દેશોમા ગયા શુ તેમને પણ એજ પ્રકારના સૂકત નહી બનાવ્યા હશે ? શુ તેમને પોતાના પૂર્વજોની તથા પૂર્વસ્થાનની સ્મૃતિ નહી રહી હશે ? આ દૃષ્ટિથી પણ તિલક પક્ષને પ્રકાશ નાખવો જોઇતો હતો ।

(૫) સામશ્રમી પ્રક્ષ વર્ત્તમાન વેદોને ભારતીયો ના માટેજ માને છે, વેદોને ઇશ્વરીય જ્ઞાન નથી માનતા—વેદોને આર્યાવર્ત્તીય આર્યોની સભ્યતાનો ઇતિહાસ માને છે—સહિતા કાલીન આર્યવર્તનની સિદ્ધિ માટે વેદ વર્ણિત નદીયોની સગતિ વર્ત્તમાન નદીઓથી લગાવે છે જ્યારે વેદ ભારત વર્ષના માટેજ છે ત્યારે અ ય દેશ વાસિયોના માટે શુ ? જ્યા સુધી અમો તેમના સિદ્ધાતને સમજી શકયા છે એ માને છે કે તે તે દેશોમા સમય સમય પર ઇશ્વરીય પ્રેરણાથી અથવા તેર્ષાજ મહાપુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેજ મનુષ્યોને માર્ગ દર્શક આચાર્ય કહેવાય છે—તેમની અત સ્ફુર્ત્તિજ ઉચ્ચ કોટિનુ જ્ઞાન છે જેના આશ્રયથી મનુષ્ય સુખ પ્રાપ્ત કરી સકે છે સામશ્રમીજી વેદોમા—અધ્યાત્મિક, આધિભૌતિક, આધિદૈવિક, આધિયાજ્ઞિક અર્થ માને છે ।

(૬) સ્વા૦ દયાનદ સર્વથા મન્વાદિ મહર્ષિયો તથા શાસ્ત્રકારો નાસિદ્ધાતને માને છે. તે વેદોમા - ઇતિહાસાદિ નથી માનતા, વે૦ જ્ઞાનને ત્રિકાલાબાધિત માને છે વેદોને કેવલ આ લોકના માટે નહી આપતુ એજ વેદોને લોક લોકાતરોના માટે પણ માને છે ।

પ્રશ્ન એ રહી જાય છે કે સૃષ્ટિની આદિમા જ્યારે ચાર ઋષિયો પર વેદ પ્રગટ થયા તો તે કેયુ સ્થાન હતુ ? જો આજ ભૂલોકની સૃષ્ટિની આદિનો સબધ છે તો અહી આજ લોકમા વેદ થયા ફરી લોક લોકાતારમા વેદ કેવી રીતે પુહચ્યા ? જો ત્યા પ્રગટ થયા તો અહી કયાથી આવ્યા અથવા પ્રત્યેક લોકમા—અગ્નિ, વાયુ, આદિત્ય, અગિરા નામના ચાર ઋષિ હોય છે એ શુ ? લોક લોકાતરના માટે એજ વેદ કેવા પ્રકારે છે, આ વિષયમાં સ્વા૦ જીએ કોઇ કોઇ ગ્રથમા પ્રકાશ નથી નાખ્યો, સ્વા૦ જીએ અત્યત પ્રબલ પ્રયત્ન કર્યુ છે કે વેદોને મનુર્વાગુત અથવા મનુનિર્દિષ્ટ ઉચ્ચ સ્થાન પર બેઠાવવા

(૭) સાયણાચાર્યના વિષયમા એ આશ્ચર્ય છે કે–વેદોને અપૌરૂષેય માનીને પણ, ઇશ્વરનો નિ શ્વસિત માનીને પણ–તેમા ઇતિહાસ માને છે ઇશ્વર નિ શ્વસિત દ્રષ્ટિથી બીજી તરફ તેમને કેમ નહી દ્રષ્ટિ નાખી? એ આશ્ચર્ય છે તેમને ભૂમિકામા એકાદ સ્થાનમા ઐતિહાસિક પક્ષનું ખડન પણ કર્યું છે કિંતુ ભાષ્યમા એ પક્ષને નથી નભાવી શકયા અગ્નિ, વાયુ, ઇદ્રાદિયોને ચેતન સ્વરૂપ માને છે

(૮) પાશ્ચાત્ય પડિતોની વિવેચના પર આશ્ચર્ય અને અત્યાશ્ચર્ય છે કે તે પોતાની ગવેષણા પદ્ધતિને ભારતીય ગવેષણા પદ્ધતિ પર વ્યર્થજ લાદી રહ્યા છે

આ સર્વ આશ્ચર્યના થતા હુવા પણ–અપૌરૂષેયવાદી, બ્રમ્હવાદી, ઇશ્વર નિ શ્વાસિતવાદી, પક્ષના સન્મુખ એક અત્યત મહત્વ યુક્ત કાર્ય છે તે એકે આ વર્તમાન યુગમા કેવલ–શબ્દ પ્રમાણના આશ્રયથી, અથવા આપ્ત પ્રમાણના આશ્રયથી, નિર્વાહ કઠિન છે એટલા માટે વેદોને અનુનિર્દિષ્ટ સ્થાન પર લઇ જાવાના ઇચ્છુક પ્રત્યેક વિદ્વાનનુ કર્ત્તવ્ય છે કે આ વિષયમા ધ્યાન દેવે ॥

ઋગ્વેદ તથા અન્યવેદોમા પ્રશ્ન રૂપાત્મક કઇ કઇ વિચિત્ર પ્રશ્ન મલે છે–એ પ્રશ્ન પ્રાય દેવોના વિષયમા, દેવતાઓના વિષયમા છે કઇ કઇ પ્રશ્નોત્તર રૂપ મત્ર એકી સાથે આવ્યા છે કઇ કેવલ પ્રશ્ન જ પ્રશ્ન છે અને તે પ્રશ્નોનો અત આશ્ચર્યમા જ થયો છે

(૧૦) જે ઋષિયોએ વેદોને સૂક્તાદિમા જુદા કર્યા તે ઋષિયોએ–એક એક દેવતા સબધી મત્રો સર્વ એક સ્થાનમા જ કેમ નથી રાખ્યા? તેવા સહસ્ર સૂત્રો પર દ્રષ્ટિ નાખવાથી સ્પષ્ટ છે કે એ સૂક્ત અષ્ટાધ્યાયીના સૂત્રો, અથવા દર્શન શાસ્રોના સૂત્રોની પેઠે, પરસ્પર અવલબિત નહીં છે–પ્રત્યેક સૂક્ત સ્વતત્ર વિષય અને સ્વતત્ર અર્થ રાખે છે ફરી એ પ્રકાર દેવતાનુ રૂપ મત્ર વિભાગમા કોઇ આપત્તિ નહીં થઇ શકતી હતી ઋગ્વેદમા એક જ મડલ એવુ મલે છે જે એક જ વિષયનુ છે, તે છે નવમુ મડલ, એના સમસ્ત સૂક્ત આદ્યોપાત 'પવમાન સોમને કહે છે' નહીં તો અન્ય મડલોમા પ્રત્યેકમા ઇદ્ર, અગ્નિ, વરૂણ કઇ સોમ, કઇ કોઇ, કઇ કોઇ દેવતા આવે છે–વિદ્વાનોને આ વિષયમા વિચાર કરવો જોઇયે।

(૧૧) કઇ કોઇ સૂક્ત મા ઋષિ અને તેજ દેવતા છે ઇત્યાદિ વાતોની તરફ વિદ્વાનોનુ–વેદ વિદોનું ધ્યાન જવુ જોઇયે ।

(૧૨) **ઐતિહાસિક બ્રહ્મવાદી** પક્ષનુ કથન છે કે-વેદોમાં જે ઇતિહાસ મલે છે તે પૂર્વ કલ્પનો ઇતિહાસ છે, ત્યારે તેનાથી પુર્વ કલ્પમા પણ શુ એજ ઇતિહાસ હતો? ફરી તેનાથી પણ પૂર્વ કલ્પમા શુ હતુ—ફરી "વેદોને કોઇ મનુષ્ય નથી બનાવી સકતો (મનુ) વેદ ઇશ્વરનો નિશ્વસિત છે। (ઉપનિષદ્) વેદ તે પરમેશ્વરથી ઉત્પન્ન થયા (વેદ) ઇત્યાદિની સગતિ કેવા પ્રાકારે થશે? ઐતિહાસિક પક્ષકારે વિચાર નથી કર્યો

(૧૩) હવે અમારા બ્રહ્મવાદી પક્ષના માર્ગમાં પણ કઇ મોટી દઢ શિલાઓ છે—જેનો પાર કરનો (કરવો) અત્યત આવશ્યક છે—પોતાના સિદ્ધાંતના ક્રમથી, અર્થથી સગતિ લગાવ્યા, વિના મનુ નિર્દિષ્ટ સ્થાનપર વેદોને બેઠાવવા કઠિન કાર્ય થઇ જશે, આ વિષયમા સ્વા૦ દયાનંદે યત્ન કર્યો છે તેમની દષ્ટિથી ચારો વેદોમા કયા કયા શુ શું છે એનુ સ્થૂલ દિગ્ દર્શન કરાવવુ પ્રસગાનુ રૂપ જ થશે" (પૃ ૨૮૭ થી ૨૯૨ વેદ તીર્થ—નર દેવ શાસ્ત્રીજી)

આશ્ચર્યની ૧૩ કલમોમા કિચિત માત્ર વિચારો —

ઋગ્વેદમાં એક **હજાર સૂક્ત** અને તેમા **દશ હજાર**થી અધિક મંત્રો છે એમા મુખ્યતાથી ત્રણ દેવોનુ વર્ણન છે ગૌણતાથી **તેત્રીશ દેવોનુ**

૧ ૨ યાજ્ઞિકોએ દશ હજારમાથી માત્ર બે **હજાર** મત્રો ની અ કમના ક્રમવિના મરજી પ્રમાણે લઇ વેદો યજ્ઞ માટે છે એમ બતાવ્યુ બીજા ૮ હજારની ઉપરના મત્રો છોડી દીધા તેનું શુ કારણ? તે બધાને શુ નિરર્થક સમજ્યા હશે?

અથવા પોતાની યાજ્ઞિક વિધિમા દખલગીરી માનીને તે સર્વ સૂક્ત મત્રોને છોડી દીધા હશે?

૩ **નિરૂક્તકારે** બીજાઓની અપેક્ષા જોયા વિના સ્વછદતાથી કોઇ સૂક્તોનો તો કોઇ મત્રોના અર્થ કરીને બતાવ્યા તેથી વેદોનુ મહત્વ શુ વધાર્યું?

૪ તિલક મહારાજે વેદોને **ઋષિકૃત** ઠરાવી અગ્રેજોએ બતાવેલી બાલખ્યાલતાને ભુસવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેમા અયોગ્ય શુ કર્યું? મૂલમાથી બગડેલા વેદોની શુદ્ધી-ભાષ્યકારોથી ન થઇ, ઐતિહાસિકોથી કે યાજ્ઞિકોથી ન થઇ, સ્વતત્ર મિજાજના નિરૂક્તકાર ગોટાલાવાલા ચાલતા થયા તો પછી તિલક મહારાજાથી વેદોની શુદ્ધિ ન થઇ તેમા આશ્ચર્ય કરવા જેવું શુ?

મારી સમજ પ્રમાણે તો અનાદિના, અપૌરૂષેય, ઇશ્વર નિશ્વસિત, આદિ અસત્યરૂપના વેદોને લાગેલા કલકોને ભૂષિ નાખ્યા

૫ **મામશ્રમીજી** વેદોને ઇશ્વરકૃત ન બનાવતા આર્યાવર્તીય આર્યોની સભ્યતાનો ઇતિહાસ કહે છે ત્યારે અન્ય દેશોના લોકોના માટે શું એ ધ્વનીના ઉત્તરમાં એ નિકળ્યું કે તે તે દેશોમાં સમય સમય પર ઇશ્વરીય પ્રેરણાથી કે તેવા મહાપુરુષ ઉત્પન્ન થવાથી માર્ગ દર્શક થાય પરંતુ સર્વજ્ઞ પુરૂષ વિના અલ્પજ્ઞ પુરૂષો ખરા માર્ગ દર્શક બની શકતાજ નથી એ જૈનોના અટલ સિદ્ધાંત તરફ ખ્યાલ કેમ નહી કર્યો હોય ? આજ કાલના ઘણા જૈનેતર મધ્યસ્થ પુરૂષો જૈન સિદ્ધાંતોને જોઇ રહ્યા છે એટલુંજ નહી પણ તત્ત્વમાં મગ્ન થઇ પોતાની સત્ય નિષ્ઠાનો પ્રકાશ પણ કરી રહ્યા છે તેમના અનેક લેખો “ જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન ” એ નામના પુસ્તકમાં અમારા તરફથી બહાર પડી ચુકયા છે તે ગ્રંથ અને અમારો આ ગ્રંથ સંપૂર્ણ જોવાની અને મનન કરવાની ભલામણ કરૂં છું.

૬ **સ્વા૦ દયાનંદ** કહે છે કે વેદોમાં ઇતિહાસ નથી, જે વેદોને પ્રાચીન ઐતિહાસિક ઋષિયોએ ઇતિહાસરૂપે સિદ્ધ કરીને બતાવેલો છે, તેનો સર્વથા ઇન્કાર કરવો એ કેટલું બધું આશ્ચર્ય ? સ્વામીજીએ વેદોને ત્રિકાલ અબાધિત કહ્યા તો તે અક્ષરોથી કે અર્થથી ? અક્ષરો તો દુનિયામાં જે છે તેના તેજ છે તે તો એક જાતની લિપી છે તેમાં કોનો વાંધો છે ? જો અર્થથી ત્રિકાલ અબાધિત કહેતા હોય તો અનેક ઋષિયોએ જુદા જુદા અર્થો કરી ને બતાવેલા છે તો પછી ત્રિકાલ અબાધિત પણ કેવી રીતે ? પૂર્વેના હજારો ઋષિઓને ઠોકરે મારનારનો વિશ્વાસ મધ્યસ્થપુરૂષોને થાય ?

૭ **સાયણાચાર્ય**—વેદોને ઇશ્વર નિશ્વસિત અને અપૌરૂષેય કહી યજ્ઞ યાગાદિકમાં પશુઓને હોમવાની વિધિ બતાવી રહ્યા છે, શું એ બધું ઇશ્વર નિશ્વસિતમથી પ્રગટ થયું ? એમ કયો પ્રાજ્ઞ માની લેશે ?

વળી પોતાની ભાષ્યભૂમિકામાં ઇતિહાસના પક્ષનું ખંડન કરવા કમર પકડી તો પછી ભાષ્યના મધ્યમાં કેમ અટકાવી ? શું આ બધું ઇશ્વરીય પ્રેરણાથી થયું ? જો તેમ થયું હોય તો ચાર ઋષિઓથી ચાર વેદોની ઉત્પત્તિમાં સત્યતા કેટલી ?

૮ **પાશ્ચાત્ય પંડિતો** ભારતીય ગવેષણા પર ગયા, તેમાં આશ્ચર્ય માનો કે અત્યાશ્ચર્ય માનો તે તો બુદ્ધિમાં આવે તે બતાવે પણ જેઓનું બધું જીવનજ વેદો પર છે તેમને વેદોમાથી સત્ય શોધીને શું બતાવ્યું ?

શુ વેદો ઇશ્વર પ્રેરીત, કે ઇશ્વર નિશ્વસિત છે, જો તેમ હોત તો ' ખાસ વેદ પક્ષના–તીલક, સામશ્રમીજી, દાસ આદિ પંડિતો ઇશ્વર કૃતનો ઇન્કાર્જ શુ કરવાને કરતા ? તેઓનું સમજવુ જ એજ છે કે, જે જે ઋષિઓની દષ્ટિમા જે જે પદાર્થો પડ્યા તેના તેના સબંધનો ઇતિહાસ લખતા ગયા, જો કે તેઓ પૂર્ણ જ્ઞાનના અભાવે પરસ્પરનો વિરોધ ટાળી શક્યા નહી, તેમ સત્ય પણ બતાવી શકયા નહી, તો પણ તેઓ ધન્યવાદના પાત્ર જરૂર ગણાશે, કારણ દુરાગ્રહને દૂર રાખી, અંગ્રેજોની પદ્ધતિને સમજી, કિંચિત્ બુદ્ધિને કેલવી છે, એમ અમારૂ માનવુ છે

આ ગ્રંથકારેજ આઠમ આશ્ચર્યના અંતે બધાએ પક્ષવાદીઓને ઉદ્દેશીને કહ્યુ છે કે–આ વર્તમાન યુગમા કેવલ શબ્દ પ્રમાણના, આપ્ત પ્રમાણના, આશ્રયથી નિર્વાહ કઠિન છે માટે વેદોને મનુ નિદિષ્ટ સ્થાન પર લઇ જવાને ધ્યાન દેવે

આ ગ્રંથકારે આ વર્તમાન યુગમા ઇશ્વર કૃતાદિ વેદોની માન્યતાઓને અસેડી, મનુ નિર્દિષ્ટતા રહેવા દેવાની સુચના કરી ત્યારે પુર્વેના ઋષિયોએ ઇશ્વર કૃતાદિકની તે બધી માન્યતાઓની પ્રપચ જાલ પાથરેલી હશે કે, જેથી તેમાની એક પણ કામમા ન આવી ? જે વસ્તુ ત્રિકાલ અબાધિત હોય તેને યુગ યુગમા ફેરવવાની જરૂર પડે ?

ત્રિકાલ અબાધિત વેદોની એક પણ બાજુ અખડિત નથી તો પછી એ ત્રિકાલ અબાધિતા કયા પ્રકારની ? આ બધા વિચારો જોતા જરૂર કોઇ પુર્વે ચાલતા સત્ય ધર્મથી વિપરીત થયેલા પ્રપચીઓથી પ્રપચ રચાએલો હોય જ્યા એક પણ બાજુ અખડિત ન હોય ત્યા એ અનુમાન અયોગ્ય ન ગણાય તે પ્રપચ આ અંગ્રેજોના રાજ્યમાં નહી ચાલવાના ભયથી, વેદોને ઋષિકૃત ઠરાવી ફરીથી પોતાનો પ્રપચ ચાલુ રાખવાના માર્ગો ખોલી રહેલા હોય ? અરે એમ વખતો વખત ઊંધુ છતુ કરીને કયા સુધી ગાડુ ગબડાવ્યા કરશો અને તેમા આત્માનો શો ભલીવાર થશે ? માટે જનાવુ છુ કે–આ નવીન પ્રપંચો કરવાનુ છોડી દઇને સત્ય કયા છે તે જોવાની અને ઇછા થાય તો ગ્રહણ કરવાની બુદ્ધિ રાખો જેથી બને લોકમા આત્માનો ઉદ્ધાર થઇ શકશે કેમકે સત્ય તત્વનીપ્રાપ્તિ થયા વિના આત્માનુ કલ્યાણ થઇ શકતુંજ નથી આ વાતને સર્વ દર્શનકારો માન્યજ રાખે છે સુજ્ઞેષુ કિમધિકેન ?

૯ ઋગ્વેદાદિકમા વિચિત્ર પ્રશ્ન–ઉત્તર વિના પ્રશ્નના જ રૂપમા રહી ગયા અનુમાન થાય છે કે સોમ રસના જોરથી પ્રશ્ન ઓટાયા હોય, જોર ઉતરી ગયા

પછી પ્રશ્નો ઉત્તર વિના તેમને તેમ નહી આના હોય ? આગળતો પંડિતો બતાવે તે ખરૂ બા

૧૦ અષ્ટાધ્યાયી આદિના સૂત્રકારોએ અનેક સૂત્રોની રચનાઓ કરીયો પણ તેના કર્તાઓ પ્રાયે એક એક જ હતા, તેથી તે રચનાઓ તે તે સૂત્રોથી અવલંબિત પણાથી થઇ તે પ્રમાણે વેદોના સૂક્તોમા ન થવાનુ કારણ એમ જણાય છે કે તે સૂક્તોની રચના અનેક ઋષિયો એ અનેક વર્ષો સુધી કરેલી છે તેથી સંગ્રહકાર ઋષિયો નનો એક એક ને અવલંબિત કરી શકયા હોય, તેમજ નતો પૂર્વા પરનો વિરોધ ટાળી શકયા હોય, અને બધાએ દેવતાઓના સૂક્તો થોડા થોડા ફરકમા જુથાએલા તેવાને તેવા સ્વરૂપમા ગોઠવી દીધા હોય, તો તે પ્રમાણે બનવા જોગ છે આગળ તો પંડિતો જે ખરો વિચાર બતાવે તેનો વિચાર કરી લેવો

૧૧ " કઇ કોઇ સૂક્તમા તેજ ઋષિ અને તેજ દેવતા " આવેલા હોય તો મોટામા મોટુ આશ્ચર્ય મનાય, કારણ જો વેદોને ઇશ્વર કૃત માનીએ તો તે ભૂલ ઇશ્વરથી થએલી કબૂલ કરવી પડે તેતો અતિ અનિષ્ટ થાય

બાકી સોમ રસના પાનથી ઉન્માદી બનેલા ઋષિયોથી પ્રગટ થએલા સૂક્તોમા ગરબડ ગોટા થઇ જવાનો સંભવ રહે છે અને તેમ થએલુ પણ છે કોઇ કોઇ સૂક્તો તેના તેજ બ બે ત્રણ ત્રણ વાર ગોઠવાઇ ગએના છે એમ આ ગ્રંથકારનોજ પોકાર થએલો છે

૧૨ ઐતિહાસિક બ્રહ્મવાદી–આ ચાલતા વેદોના ઇતિહાસને પૂર્વ કલ્પનો બતાવે છે ત્યારે આ ગ્રંથકારે પ્રશ્ન કર્યું છે કે–તેનાથી પૂર્વ કલ્પમા શુ આજ ઇતિહાસ માનવો ? વળી તેનાથી પૂર્વ કલ્પમા શુ ? એમ અનવસ્થા વિચારવાની બતાવી છે

વળી પુછવાનુ કે–વેદોમા પૂર્વ કલ્પનો ઇતિહાસ બતાવ્યો, ત્યારે આ કલ્પનો ઇતિહાસ કયે ઠેકાણેથી મેલવવાનુ બતાવતા હશે ? અથવા આ કલ્પમા કોઇ ઇતિહાસ બન્યોજ નથી એવી માન્યતા થએલી છે?

૧૩ કલમ તેરમીમા જનાવ્યુ છે કે–અમારા બ્રહ્મવાદી પક્ષના માર્ગમા પણ કઇ મોટી દઢ શિલાઓ છે આદ્યોપાત વેદોની સંગતિ લગાવ્યા વિના મનુનિર્દિષ્ટ સ્થાન પર બેઠાવના કઠિન કાર્ય છે એ વિષયમા ધ્યાન દયાનંદે

યત્ન કર્યું છે એમ કહી પ્રકરણ ૭૩ મા સ્વામીજીની માન્યતા લખીને બતાવી છે તેનો વિચાર સ્વામીજીના પ્રકરણમા કયા શુદ્ધ છે ?

અદ્દશ્ય ઇશ્વરથી તત્તદ્રૂપે વેદો મલતા રહેલા ખરા ?

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ નામ ગ્રથના પૃ ૩ મા જણાવવામા આવ્યુ છે કે–આપણા મનુષ્યની ગણત્રી પ્રમાણે ચાર અબજ અને બત્રીશ હજાર વર્ષ થાય ત્યારે બ્રહ્મ દેવનો એકજ દિવસ થાય આ જગત્‌ની ઉત્પત્તિ થયાને આજે પચ્ચાસ વર્ષ થયા છે, અને આગળ તે પ્રમાણે બીજા પચ્ચાશ વર્ષ થશે ત્યારે આ જગતનો સર્વથા નાશ થશે ”

અર્થાત્ પ્રલય થશે, તે પ્રલય દશામા–વેદાદિક, આકાશદિક કાઇ પણ રહેજ નહી

એવા પ્રકારની અનેક સૃષ્ટિઓની રચના બ્રહ્મા કરતા રહયા અને નાશ પણ કરતા રહ્યા અને અદશ્યપણે રહી ચાર ઋષિઓને ચાર વેદોનુ જ્ઞાન તેવુ ને તેવુ બતાવતા રહ્યા

આ વાત શુ વિચારવા જેવી નથી ?

આ પ્રત્યક્ષમા દેખાતી પૃથ્વી, આકાશ અને સમુદ્ર આદિ નાશ કરતી વખતે કયા જઇને નાખતા હશે ? અને બનાવતી વખતે આ ઇશ્વર પાછુ બધુ કયાથી લાવતા હશે ? કોઇ ઇશ્વરની શક્તિ માત્ર કહી દેવી તે પ્રમાણ વિનાની ગણાય ? ઉપરની વાતનો યોગ્ય ખુલાસો ન મલે તો આ સૃષ્ટિ અનાદિ કાલની સિદ્ધજ છે અને એ વિના બીજો માર્ગ દેખાતોજ નથી.

જૈન ઇતિહાસ જણાવે છે કે–નતો આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કોઇએ કરી છે અને નતો એનો સર્વથા નાસ થયો છે એતો પ્રવાહથી અનાદિનાકાલથી ચાલતી આવેલી છે અને તે પ્રમાણે ચાલ્યાજ કરવાની છે માત્ર કાલક્રમથી હાનિ, વૃદ્ધિ થયા કરે છે જેમ–દિવસ અને રાત્રિ, શીયાલો, ઉનાલો, અને ચોમાસુ અને સવત્સરો પલટાયા કરે છે તે પ્રમાણે દિન પ્રતિદિને હાનિ રૂપે ચાલતા આવેલા લાબા લાબા કાલને કોઇ એ યુગના રૂપે તો, કોઇએ કલ્પના સ્વરૂપથી, કયા નથી બતાવ્યો ? વિચાર કરશો તો બતાવેલોજ છે

જૈનોના સર્વજ્ઞ પુરૂષોએ અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી (અર્થાત્ દિન પ્રતિદિન–હાનિ અને વૃદ્ધિરૂપ) છ છ સખ્યાના વિભાગવાલી, ઘણા મોટા લાબા

કાલથી પલટા ઉપર પનટા માગ્તી, અનાદિના કાલથી ચાલતી આવેલી, આ દુનીયાને બતાવેલી છે અને તે પ્રમાણે બધાએ જૈનોના સર્વજ્ઞ પુ પોનુ એકજ અટલ વાકય છે ---- ----

અનેક મતવાદીઓએ–જુદા જુદા સ્વરૂપથી આ દુનિયાને ઉત્પન્ન કરવા વાળા પોત પોતાના ઇશ્વરોને બતાવ્યા છે તે બધા ઇશ્વરોમા આ દુનિયાને ઉત્પન્ન કરવાળો ખરો ઇશ્વર કયો ?

આ દુનીયાને ઉત્પન્ન કરતી વખતે તે ઇશ્વરો પૃથ્વીઓના, પહાડોના, અને પુરાણોમા મનાએલા સાત સમુદ્રોના, મસાલા કયાથી લાવ્યા હશે ? અને તેનો નાશ કરતી વખતે આ બધી પ્રત્યક્ષ દેખાતી વસ્તુઓને ઉઠાવીને કયે ઠેકાણે ફેકી દેતા હશે?

ચારો વેદોમા પુરૂષ સૂકત છે તેમા–યજુર્વેદના પુરૂષ સૂકતનો અર્થ કરતા સ્વામી દયાનંદજીએ–**સાત સાત** આવરણથી વીટાએલી નકરની **પૃથ્વીઓ** જણાવેલી છે તો તે બધાના મસાલા તે ઇશ્વરે કયે ઠેકાણેથી લાવીને ઘાલેલા? અને ફરીથી આ દુનીયાનો પ્રલય કરતી વખતે તે બધા મસાલા કયે ઠેકાણે લઇ જઇને મૂકતા હશે ?

કોઇ કહેશે કે એતો બધી ઇશ્વરની માયા છે, તો વિચારવાનુ કે જો ઇશ્વરની માયા ઇશ્વ થી જુદી માનીએ ત્યારે તો બે પદાર્થજ સદાના કાયમ ગણાય, તેતો એકજ ઇશ્વરની માન્યતા વાલાને ઇષ્ટ નથી જો કદીચ માયાને ઇશ્વરની સાથે સદા રહેતી માનીયે ત્યારે તો માયાવાલા જીવોની પેઠે તે ઇશ્વર પણ દૂષિત કેમ ન ગણાય ? માટે આ વાત કોઇ સત્ય જ્ઞાનીના તરફથી લખાએલી હોય એમ જનાતી નથી ॥

જૈન ઇતિહાસ જનાવે છે કે આ અવસર્પિણીનો કાલ છે (એટલે હાનિનો કાલ છે) પૂર્વે ઘણો લાંબો કાલ સુધી **યુગલ ધર્મ** ચાલતો રહેલો હતો તે યુગલ ધર્મમા વિકૃતિનો સમય આવતા પ્રથન '**વિમલ વાહન**' આદિ **સાત કુલ** કરો ક્રમવાર થતા આવ્યા એ વાત પુરાણ કારો એ પણ લખીને બતાવેલી છે તેમા જે સાતમા નાભિ કુલકર થયા તેમના પુત્ર **શ્રી ઋષભદેવ** તે સર્વજ્ઞ પુરૂષ થયા તેમને કાલને ફેરફાર થએલો જાણી પ્રથમ યુગલ ધર્મની પ્રવૃત્તિ ને હટાવી અને લોકોને વ્યવહારો માર્ગની પ્રવૃત્તિ શિખવી અને તેની સાથે સત્યધર્મની પ્રવૃત્તિ પણ પ્રથમ જ બતાવી

શ્રી ઋષભદેવને સો પુત્રો હતા તેમા જે મોટા ભરત હતા તે ચક્રવર્તી રાજા થયા હતા તેનનાથી જ આ ખડનુ નામ ભારત વર્ષ પડયુ હતુ (ભાગવત વાળાએ જડ ભરત કહેવાની ધિઠાઇ કરેલી છે)

તે ભરત રાજાએ પોતાનામા સદા સત્ય ધર્મની જાગૃતી થતી રહેવાને માટે ઉપદેશકનો વર્ગ સ્થાપ્યો, તેઓ રાજદ્વારે બેસીને મા-હન, મા હન, એવા વાકયનો ઉચ્ચારણ કરી ભરત ચક્રિને હમેશા ધર્મની જાગૃતી આપ્યા કરતા અને તેમના નિર્વાહનો પ્રબધ સદા રાજન તરફથી થયા કરતો એટલે તે ઉપદેશકનો વર્ગ ઘણો વધી પડતા પરીક્ષા લીધા પછી તેમને દાખલ કરવામા આવતા

તે લોકોના સ્વાધ્યાવના માટે **ભરત ચક્રવર્તીએ** શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના ઉપદેશાનુ સાર **ચારવેદો** બનાવીને આપ્યા તેઓ તેની સ્વાધ્યાય કરતા અને રાજદ્વારે આવતા ત્યારે મા-હન, મા-હન, એવા પ્રકારની ચેતવની આપ્યા કરતા, તેથી તે વર્ગ 'બ્રાહ્મણ' શબ્દથી પ્રસિદ્ધમા આવ્યો તે બ્રાહ્મણોની પરપરા ઘણા લાબ કાલ સુધી અર્થાત્ જૈનોના આઠમા તીર્થંકર સુધી તો એક સરખી જ ચાલતી રહી અને તેની સાથે જૈન ધર્મ પણ વિકાર વિનાનો જ ચાલતો આવેલો ત્યાર બાદ કોઇ નિકૃષ્ટ કાલના પ્રભાવથી

જૈન તીર્થંકરોના શાસની સર્વથા ત્રુટી થતા તે બ્રાહ્મણ વર્ગમાના કેટલાકો ધર્મના અધ્યક્ષ પણાની સ્વતત્રતા કરવા લાગ્યા અને પોતાના સ્વાર્થને વલગી રહેતા, પાછળથી થતા આવેલા સર્વજ્ઞ એવા તીથકરોના ઉપદેશનો લાભ લેવા પ્રેરાયા નહી એમ ઘણા લાબા કાલ સુધી વચમા મોટી ગરબડ થતી રહી જેમ જેમ નિકૃષ્ઠ કાલ આવતો ગયો તેમ તેમ વેદોના વિષયોમા પણ મોટો ફેરફાર થતો ગયો અને છેવટમા પ્રાચીન વેદોના નામો પણ ફેરવી નાખવામા આવ્યા

તેઓની આજીવિકા વિદ્યાજ હતી તેથી અક્ષરોના પડિતો હતા માત્ર પોતાની વિદ્યાના ગર્વથી સર્વજ્ઞપણાનો ઇન્કાર કરતા, પોતાની સ્વતત્રાને જાલવવા માટે દશ્ય પદાર્થોની નવી નવી શ્રુતિઓનો સગ્રહ કરતા અને પ્રસિદ્ધ દેવતાઓની મત્રોથી પ્રાથનાઓ પણ કરતા રહયા અર્થાત્ વેદોનુ મૂલ સ્વરૂપ બદલાતુ ગયુ કારણ તેમનામા કોઇ સર્વજ્ઞ થયો ન હોતો, તેમજ કોઇ નેતા પણ મનાયો ન હતો

આ તરફ જૈનના સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો કોઇ લાબા લાબા કાલમા થતા ત્યારે તેમણ શાસન ચાલતુ અને કોઇ કાલ દોષના પ્રભાવથી તેવા ત્યાગી વૈરાગી

રક્ષક જીવોના અભાવમા પાછળથી બધ પડી જતુ તેવા પ્રકારનુ જૈન શાસન નવમાથી તે સોલમા તીર્થંકર સુધી વચમા સવથા પ્રકારથી શૂન્યરૂપનુ થતુ ગયુ

આ તરફ તે બ્રાહ્મણ વર્ગનુ પ્રાબલ્ય પણ વધતુ ગયુ તેની સાથે તેમની સ્વચ્છદતા પણ વધતી ગઇ

આગળ ઘણો લાબો કાળ જાતા વેદોને સર્વથી શ્રેષ્ઠ ઠરાવવા માટે તેમા સ્વ દિકના ઉચ્ચારોની યોજનાઓ ગોઠવવામા આવી હોય ત્યાબાદ વેદો ઇશ્વર કૃત છે એવા પ્રકારની ઉદ્‌ઘોષણા પણ જાહેર ઠરવામા આવી હોય, ત્યારબાદ તેમાની ખરી માન્યતાઓ ફેરવતા સૃષ્ટિ કર્તાના આહવાન, પ્રલયાવસ્થા, હિરણ્ય ગર્ભ પ્રજાપતિ આદિના સૂક્તો અને તેના મત્રો પણ પાછળથી નવીન રૂપેજ ગોઠવાયા હોય, કારણ તે સૂક્તોના અને મત્રોના એ બન્નેના જે અર્થ કરવામા આવ્યા છે પણ સત્યતાથી વેગળા હોય એમ જણાય છે

ઇશ્વરકૃત વેદોના નામે સ્વતત્રા એટલી બધી વધારી મુકી કે કેટલા એક સુકત મત્રોમા તદ્દન નિર્દયતા, અને કેટલાએક સૂકત મત્રોમા તદન અવાચ્ય શબ્દો પણ ગોઠવા દેતા કિચિત્ પણ વિચાર કર્યો હોય એમ બિલકુલ જણાતુ નથી ઇશ્વરના નામથી તેવા સ્વરૂપના લખાએલા નમુના દાખલ બે ચાર ફકરાઓ લોકોની જાણ માટે લખીને બતાવુ તેથી મારા પર રોષ ન કરતા સત્યા મત્તનો વિચાર કરી જોનો એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે —

યજ્ઞ રહસ્ય પૃ ૧૩ મા—વેદ એટલે શુ જો આપ મને એ પ્રશ્ન પુછવા માગતા હો તો હુ તેનો જવાબ આપી શકીશ નહી આપણા શાસ્ત્રકારો પણ તેનો જવાબ આપી શકયા નથી તેઓએ એટલે સુધી કહ્યુ છે કે—વેદના બે ભાગ છે—મત્ર અને બ્રાહ્મણ મત્ર અને બ્રાહ્મણ એ બને મળી વેદ થાય છે સમાજિક વ્યક્તિ માટે મત્ર અને બ્રાહ્મણ બન્નેની કિમત સરખી છે બને વેદ વાકય છે, બને નિત્ય અપૌરૂષેય છે જેઓએ ફેલાવો કર્યો છે તેનુજ નામ ઋષિ વેદના મત્રોના ત્રણ વર્ગ પાડી શકાય—ઋગ્, યજુ, અને સામ માટે જ મત્રાત્મક વેદ વિદ્વાને ત્રયીવિદ્યા કહે છે

પૃ ૧૪ મા—"ચોથા અથર્વ વેદને પાછળથી પગણે વેદના વર્ગમા ઘુસા ડયો છે પૃ ૧૫ મા—એ વેદ વકયની સમાનતા જાળવવા માટે પાછળથી થએલા પડિતોને પુષ્કળ માથુ પકવવુ પડયુ હતુ"

ગાયના સબંધે—તૈત્તિરીય આરણ્યક પ્રપાઠ ૬, અનુવાક્ ૧ મત્ર ૧૧ મો.

पुरुषस्य सयावरि वि ते प्राण मसिस्रसं शरीरेण महीं मिहि स्वधयेहि पित्न सुप प्रजयाऽस्मानिहावह ॥ ११ ॥„

સાયણાચાર્યના ભાષ્યના અનુસાર—પદાર્થ—હે (पुरुषस्य) મૃત પુરૂષની, (सयावरि) રાજગવી, અર્થાત ગૌ, (ते) તારા (प्राणं) પ્રાણોને (ज्यसिस्रसं) હુ શિથિલ કરી ચુક્યો છુ, (शरीरेण) તુ આપણા શરીરથી (महीं) પૃથ્વીને (इहि) પ્રાપ્ત થા, (स्वधया) અમૃત અર્થાત હવિ સ્વરૂપથી (पितृन्) પિતરોને (उपेहि) પ્રાપ્ત થા, (इह) આ લોકમા (प्रजया) સતાન સમેત, (अस्मान्) અમારા લોકોને (आवह) કલ્યાણ પ્રાપ્ત કર, વિશેષ તે ભાષ્યથી જોઇ લેવુ. ॥

(બૃહદારણ્યકોપ નિષત્–અધ્યાય ૮ મો, બ્રાહ્મણ ૪ થો, મંત્ર ૧૮ મો)

" अथ य इच्छे त्पुत्रो मे पडितो विजिगीत समितिंगम शुश्रूषितों वाच भापिता जायेत सवा वेदान नु ब्रुवीत सवमायु रियादिति मांसोदन पाचयित्वा सपिष्मत मश्नीयाता मीश्वरा जनयित वा आक्षेण वा ऋषमेन वा "

શકરભાષ્યના અનુસારથી ભાવાર્થ—જે પુરૂષ એવુ ચાહતો હોય કે મારે એવો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય કે જે પડિત વિદ્વાન્ અને સસ્કૃત વાણી બોલવા વાળો તથા સર્વ વેદોના વકતા, અને પૂર્ણ આયુષ્ય વાળો થાય, તે પુરૂષ માસ મિશ્રિત ચાવલોનુ ભોજન પકાવીને અને તેમા ઘી નાખીને પોતાની સ્ત્રી સહિત ખાય માસ ઉક્ષનુઅર્થાત્ મોટા બલદનુ હોય અથવા ઋષભનુ અર્થાત્ ઉક્ષથી અધિક ઉમરવાળા બલદનુ હોય

કાત્યાયન સ્મૃતિ પૃ ૭૬ માના શ્લોક સાતમો પડિત ભીમસેને કરેલો અર્થ હિદી ભાષામા છે તેનો ગુજરાતીમા સાર—

" યજ્ઞસબધી પશુની ઇદ્રિયો વા છિદ્રોને, દર્ભના કુચાથી આપણી ઇછાનુ કુલ ક્રમથી મત્ર ભણ્યા વિના પ્રક્ષાલન કરે અને વપાશ્રયણી નામક યજ્ઞપાત્ર (જેના પર રાખીને વપા પકાવી જાય છે) ખાખરના પત્રોની અથવા લાકડાની હોવી જોઇએ

21

ગાયના શરીરમાં ચઉદ છિદ્ર હોય છે સાત તો ઉપરના માથામા, ચાર સ્તન, નાભિ, યોનિ, અને ગુદા ॥ ૧-૨ ॥

માંસના કકડા કરવાને છરી હોય છે, પ્રધાનના બંદ ક્રમથી વપાને લઈને સર્વ " સ્વિષ્ટકૃત્ પર્યંત હોમ કરે અને તે સમયે મંત્રને સમાપ્ત કરે અર્થાત્ પ્રધાનયાગ, અને સ્વિષ્ટકૃત બંને મંત્રોને મિલાવીને એકજવાર વપાની આહુતિ આપે હૃદય, જિહ્વા, ગુદણુ, હાડકુ, જિગર, વૃષણુ, ગુદા, સ્તન, શ્રોણિ, સ્કંધે, અને સટાનો બન્ને પાર્શ્વ, એ પશુના અંગ કહેવાય છે ॥૪॥ એ અગીઆર અંગોના ' અવદાન ' નામ કકડા લેખાનુસાર ગણતી થાય છે અને પાર્શ્વ વૃષણુ (અંડકોષ) અને સક્થિ, જાંઘ એ બબે હોય છે તેથી પશુના ચૌદ અંગ કહ્યા છે ॥૫॥ પ્રત્યેક કલ્પોક્ત કામોમા શ્રુતિને ચરિતાર્થ કરવી જોઈએ, આથી બકરા અને ચરૂ બન્ને પક્ષોમા આઠ કથાઓથી હોમ કરવો જોઈએ ॥૬॥ યજ્ઞ પશુના અંગોના જેટલા અવદાન નામ કકડા (ટુકડા) પ્રસ્તર નામક કુશો પર કરીને ગણ્યા જાય તેટલાજ પાયસ નામ ખીરના પિંડ પશુ ન હોય તોપણુ કરાવે ॥૭॥

દ્વિવેદી મણીલાલ નભુભાઈ સિદ્ધાંત સારના પૃ ૪૩ મા—

" યજ્ઞો સંબંધે એક વાત વિચારવા જેવી છે ઘણાખરા મોટા મોટા યજ્ઞોમા **એક બેથી મો સો સુધી** પશુ મારવાનો સંપ્રદાય પડેલો નજરે પડે છે બકરા, ઘોડા, ઈત્યાદિ પશુ માત્રનો બલિ અપાતો, એટલુજ નહી પણુ આપણુને આશ્ચર્ય લાગે છે કે **માણસોનો પણુ ભોગ** આપવામા આવતો ! પુરૂષ મેધ એ નામનો યજ્ઞજ વેદમા સ્પષ્ટ કહેલો છે અને શુનઃશેફાદિ, વૃત્તાંતો પણુ એ વાતની સાક્ષી આપે છે વળી આ રક્ત શ્રાવમા આનંદ માનવા ઉપરાંત-**સોમ પાનથી** અને છેવટના વખતમા તો **સુરા પાનથી** પણુ, આર્ય લોકો મસ્ત થતા માલમ પડે છે પરમ ભાવનાના અગ્રણી પદને પામેલા ઋષિઓમા એવો સંપ્રદાય જણુાય એ અલબત્ત આશ્ચર્ય પેદા કરવાવાળુ છે " ઇત્યાદિ ॥

પુનઃ પૃ ૭૩ મા—" વિવાહ સંબંધે ' મધુપર્ક ' ની વાત જરા કહી લેવા જેવી છે-એવો ધર્માચાર છે કે આવેલા અતિથી ને માટે ' મધુપર્ક ' કરવો જોઈએ ' વર ' પણુ અતિથિજ છે અસલ જેમ યજ્ઞને માટે ' **ગો વધ** ' વિહિત હતો તેમ મધુપર્ક માટે પણુ ગાય કે બળદનો વધ વિહિત હતો માસ વિના મધુપર્ક નહી એમ **અશ્વલાયન** સૂત્ર કહે છે ને નાટકાદિકોથી જણુાય છે કે સારા મહર્ષિઓ માટે પણુ મધુપર્કમા ગો વધ કરેલો છે આશ્ચર્યની વાત છે કે જે ગાય આજે બહુ પવિત્ર ગણુાય છે તેને પ્રાચીન સમયમા યજ્ઞ માટે તથા મધુ પર્ક માટે મારવાનો રિવાજ હતો "

યજ્ઞાદિકના બહાને મહાન્ ઋષિયોની ચલાવેલી આ અનર્થની પરપરાનુ માપ કાઢી શકાય ખરૂં ? પૂર્વ કાલમા માણુસોનુ ભક્ષણ રાક્ષસો કરતા એવી પ્રથા કોનાથી અને કયાથી ઉદ્ભવી ? અને એ વાત કયા કાલના ગર્ભમાથી બહાર આવી ? ॥

પંડિત સત્યવ્રત **સામશ્રમીજી**ની વ્યાખ્યાથી અલકૃત, **ક્ષત્રિય કુમાર** શ્રી મહ્દય નારાયણ વર્મા કૃત ભાષાનુવાદ સહિત. મધુપુરસ્થ શાસ્ત્ર પ્રકાશ કાર્યાલયમા–સંવત્ ૧૯૬૩ મા છપ્યા હુવા. સામવેદ કૌથુમીશાખા ગૃહ્યકર્મ પ્રતિપાદક

'ગોભિલ ગૃહ્યસૂત્ર " ત્રિજા પ્રપાઠકના દશમા ખડમાં—

પૃ ૧૬૪ થી–**ચઉદમાથી તે ૩૧ મા સુધીના સૂત્રો** તેની હિંદી ભાષાનો માત્ર ગુજરાતી ભાષામા સાર લખીને બતાવીએ છિએ

" तैष्या ऊर्ध्वं मष्टम्या गौ ॥ १४ " §

" तां सधिवेला समीप पुरस्तादग्ने रवस्थाप्यो पस्थिताया जुहुया द्यत्पशव प्रध्यायतेति ॥ १५ ॥"

" हुत्वा चानुमन्त्रयेतानु त्वामाता मन्यतामिति ॥ १६ ॥
" यव मतीमिरद्भि प्रोक्षे दष्टकायै त्वाजुष्टा प्रोक्षामीति ॥ १७ ॥
" उल्मुकेन परिहरेत् परिवाजपति कविरिति ॥ १८ ॥
" अप पानाय दद्यात् ॥ १९ ॥
" पीतशेष मध स्तात् पशो रवसिचे दास्वै देवेभ्यो हविरिति ॥ २० ॥

ક્ષત્રિય કુમાર કૃત હિંદી ભાષાથી–ગુજરાતીમા ભાવાર્થ—" પોષ માસની પૂર્ણિમાની પછી આઠમ તિથિનો ગૌ માંસ દ્વારા માસાષ્ટકા કરે ॥ ૧૪ ॥ "

" સધિવેના (રાત અને દિનકા સયોગ સમય) ના કાંઈક પહેલા અગ્નિના પૂર્વ ભાગમા તે ગાયને લાવીને રાખે પછી સધિવેલા થાય ત્યારે " યત્પશવ પ્રધ્ય યત " આ મત્રથી ઘીની આહુતિ દેઈને કાર્યારભ કરે ॥ ૧૫ ॥ "

---

§ આ સૂત્રો જેના ઉપરથી લખાયા છે તેની ગેર હાજરીમા–કલકત્તા વાપ્તિસ્તમિશનુ યત્રમા—ઇસ્વીસન ૧૮૮૦ મા છપ્યા હુવા

ચદ્રકાત તર્કાલકાર કૃત ભાષ્યથી યુક્ત—' ગોભિલ ગૃહ્યસૂત્ર " કે જે વડોદરા મેટ્રેન લાયબ્રેરીમા છે તેમા સૂત્ર સખ્યા ૧૮ નીં છે તેથી ચાર સૂત્રનો ફરક છે

" કાર્યારંભ સૂચક પૂર્વોક્ત આહુતિ આપે-પણ એ સમયે યવ મળેલુ જલ, પવિત્ર છરા, શાખા વિશાખા, બર્હિં ઇધ્મ વી-એ સમિધા અને સ્રુવ એ સર્વ પણ પોતાની પાસ આવશ્યકતાનુ સાર સારી રીતે રાખે. " अनुत्वा " એ મંત્રનો પાઠ કરતો થકો ગાયને મારવાને માટે નિમન્ત્રણુ આપે ॥ ૧૬ ॥ "

" અષ્ટકા દેવતાની પ્રીતિના માટે પ્રીતિ પૂર્વક સેવનીય તમને ધોવુ છુ એ મંત્ર ભણતો થકો તે વધ્ય ગાયને યવથી ભીજેલા પાણીથી ધોવે ॥ ૧૭ ॥ "

" परिवाजपति ' (છા. આ ૨-૨-૧૩, ૧૦) એ મંત્રને ભણીને એક મુઠી ખ(ડ) રજલા કરી તે બલતા ખંડ)રથી તે ગાયની પ્રદક્ષિણા કરે ॥ ૧૮ ॥ "

" તે ગાયને એક પાત્રમા પાણી પીવાને આપે ॥ ૧૯ ॥ "

" પીધા પછી જે પાણી બચે તેમા—" आपदेवेभ्यो हवि " એ મંત્રને ભણીને તે ગાયના અધો ભાગને સિંચે ॥ ૨૦ ॥ "

" अथैना मुदगुत्सृप्य सज्ञपयति ॥ २१ ॥ '
" प्राक् शिरस मुदक्पदीं देव दैवत्ये ॥ २२ ॥
" दक्षिणा शिरस प्रत्यक्पदीं पितृदैवत्ये ॥ २३ । "
" सज्ञप्तायां तस्या जुहुया यत्पशु मायु रकृतेति ॥ २४ ॥ "
" पत्नीचोदक मादाय पशो सर्वाणि स्रोतासि प्रक्षालयेत ॥ २५ ॥

ભાવાર્થ—પછી મારવાને માટે પ્રસ્તુત ઋત્વિજ ગણ તે ગાયને અગ્નિના ઉત્તર લાવીને કાપી નાખે ॥ ૨૧ ॥

જ્યારે દેવ કાર્ય નિમિત્તે ગાય મારી જાય ત્યારે પશુનુ મસ્તક પૂર્વ દિશામા નાખે, અને ચારો પગ ઉત્તર તરફ રાખે

અને જો પિતૃ કાર્યના માટે ગાયનો વધ થતો હોય તો પશુનુ મસ્તક દક્ષિણ દિશામા રાખે, અને તેના પગ સર્વ પશ્ચિમ તરફ રાખે. ॥ ૨૨-૨૩ ॥— ઉક્ત ગાય માર્યા પછી " यत्पशु " મંત્રથી હોમ કરે ॥ ૨૪ ॥ એમ યજમાનની સ્ત્રી પાણીથી તે કાપેલા મસ્તકવાળી ગાયના—નેત્ર આદિ ઇંદ્રિય સારી રીતે ધોવે માથામા નેત્રાદિનાથ, ચાર સ્તન, નાભિ, કેડનો ભાગ, ગુહ્યદેશ, એ ચઉદસ્થાન છે ॥ ૨૫ ॥

" अग्रेणनाभिं पवित्रेअतधायानुलोम माकृत्य वपा मुद्धरेति ॥ २६ ॥
' ताशाखाविशाखयो र्वान्टयो रत्र सज्या न्युक्ष्य श्रपयेत् ॥ २७ ॥
" प्रश्च्युतितायां विशसथेति ब्रयात् ॥ २८ ॥

" यथा न प्राग ग्ने र्भूमिशोणित गछेत् ॥ २९ ॥

" श्रृता ममिधार्योद्गु द्वास्य प्रत्यमि धारयेत् ॥ ३० ॥

' स्थालीपाकावृता वपा मन्त्दाय स्विष्टकृदावृता वाऽष्टकाये स्वाहेति जुहोति ॥ ३१ ॥

ભાવાર્થ—નાભિના સમીપ પવિત્ર એ છુપાવીને લોમાનુ સરણુ ક્રમથી છરીથી નિમ્ન ગામી ચાલનથી કાપીને તેમાથી વપા (ચરબી) નીકાલે ॥ ૨૬ ॥ અને નીકાલેલી વપાને શાખા વિશાખા નામક ખાખરની લાકડીના બનાવ્યા હુવા ઢાકનના આધાર ઉપગ ગણીને પાણીથી સામાન્ય રૂપથી ધોઇને અગ્નિથી સિદ્ધ કરે ॥ ૨૭ ॥ આ તરફ તે ગાયના નાભિના સમીપથી કાપીને મેદ નીકાલીને તે ગાયનુ ચામડુ નીકાલવાની આજ્ઞા કરે ॥ ૨૮ ॥ પગ્તુ ચામડુ કાઢતી વખતે એવુ ન થાય કે અગ્નિના આગળ થઇ રૂધિર (લોહી) વહી નીકલે ॥ ૨૯ ॥ એ વપાને તૈયાર થતી વખતે તેમા ઘીનો ઢાલ દેઇને ત્યાથી અગ્નિના ઉત્તર ભાગમા ઉતારીને રાખે અને ફરીથી તેમા ઘીનો ઢાલ આપે ॥ ૩૦ ॥ અનતગ તે અગ્નિમા પાકેલી વપા જે દ ડના કારણથી જમી જશે તેથી સ્થાલી પાકની રીતિથી અથવા સ્વિષ્ટ કૃતની રીતિથી ચપ્પુથી કાઢીને તેમાથી લઇને " अप्टकाये स्वाहा " એ મત્રથી હોમ કરે ॥ ૩૧ ॥ ઇત્યાદિ વિશેષ તે ગ્રથથી જોઇ લેવુ ।,

પશુનો કે મનુષ્યનો ઘાત ઇશ્વરે બતાવેલો કે માસભક્ષકોએ ?

પશુના સબધે કિચત્ જણાવ્યુ હવે મનુષ્યના સંબધે જુવો–

" કૃષ્ણયજુર્વેદ તૈત્રિરીય બ્રાહ્મણ " પુનામા છુપા હુવા પૃ ૯૭૨ થી ૯૭૩—મૂલ (૧) घाचे पुरुष माल्मते ॥ (२) आशायैजामिम् ॥ (३) प्रतीक्षायै कुमारीम् ॥

શાયણાચાર્ય કૃત ભાષ્યનો માત્ર ભાવાર્થ–

૧ વાગદેવતાના માટે–પુરૂષનો આલભ અર્થાત્ વધ કરોં જાય છે ૨ તૃષ્ણાભિમાની દેવતા–આશા, તેના માટે જામિ અર્થાત્ જેનો ઋતુ ધર્મ નિવૃત્ત થયો હોય અને ભોગ કરવાને યોગ્ય ન હોય તેવી સ્રીનો ' આલભ ' (વધ) કર્યો જાય છે ॥ ૨ ॥

૩ પ્રતીક્ષાના માટે ' કુમારી ' અર્થાત્ જેનું લગ્ન ન થયુ હોય તેવી છોકરીનુ ' આલભ '–વધ કર્યો જાય છે ॥ ૩ ॥

આ પુરુષમેધ પશ્ચાત સોમયાગમા—બ્રાહ્મણાદિ કુમારો પર્યંત મનુષ્ય વિશેષરૂપ પશુઓનો આલભ કર્યો જાવે ॥

આલભના અર્થ માટે–આશ્વલાયની ગૃહ્ય સૂત્ર '–ગાર્ગ્ય નારાયણી-વૃત્તિના પૃ ૮૫ મા નીચે પ્રમાણે છે—

"यदि कारयिष्यन मारयिष्यन् मन्यति तश्चाच दाता आल्मेत एत वदेत् ॥

અમરકોષ દ્વિતીય કાડ ક્ષત્રવર્ગ શ્લોક ૧૧૨ તથા અભિધાન ચિંતામણિ મર્ત્યકાડ શ્લો ૩૪ એ બન્ને કોષમા પણ 'આલભ' શબ્દનો વધ અર્થ કર્યો છે

ऐतरेय ब्राह्मण-પૃ ૮૬૧ तकमा–'शुन शेप' ની કથા લખી છે તેમા વશિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, જમદગ્નિ પ્રભૃતિ ઋષિઓ જે અધ્વર્યુ હોતા, બ્રહ્માઆદિ થયા છતા અજીગર્તના દ્વારા 'શુનશેપ' સ્તભથી બધવાયો ગયો, તેમજ તલવારથી કાપવાનો સમય પણ આવી પહચ્યો, તે વખતે 'શુનશેપ' ને વિચાર થયો કે બ્રાહ્મણ, વસિષ્ઠાદિ ઋષિઓ, મારવાને માટે સમ્મત થએના છે એવુ જાણી વરૂણ દેવની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો એટલે પાછળથી તેના બધન છુટવા લાગ્યા ઇત્યાદિ વિશેષ ત્યાથી જોઇ લેવુ ॥

એજ પ્રમાણે મહાભારતના વન પર્વમા પણ નરમેધનુ વર્ણન જણાવેલુ છે
આ કૃષ્ણ યજુર્વેદના તૈત્તિરીયમા વિચારવાનુ કે—

વિષ્ણુના–ચોવીશ અને દશ એમ બે પ્રકારના અવતારો મનાયા છે, ચોવીશમા ૨૦ મા, દશમા ૭ મા–અવતાર રામચદ્રજી છે તેમના ગુરૂ તરીકે વસિષ્ઠજી મનાયા છે તેમના સમયમા આ ' શુનશેપ, યજ્ઞના સ્તભે બધાયા છે

ચાર અબજ અને બત્રીશ હજાર વર્ષે બ્રમ્હાનો એકજ દિવસ થાય, ત્યારે રામચદ્રજીના સમય સુધી બ્રહ્માના દિવસો, કે વર્ષો કેટલા થયા માનવા ? પ્રલય દશા પછી બ્રમ્હદેવે ચાર ઋષિઓને ચાર વેદો બતાવ્યા, તે બતાવતા આ નરમેધ યજ્ઞ બતાવ્યો હશે ? અને તે કયા ધર્મ વિશેષ માટે ? અને તેવા નરમેધ યજ્ઞની ગણની આજ સુધીમા કેટલી થએલી ? આ બધી વિચિત્ર પ્રકારની વાતો જોતા તેમજ પડિત સ યવ્રત સામ શ્રમીજીના તથા તિલક મહારાજાદિના અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના વિચારો જોતા જરૂર કોઇ પૂર્વે ચાલતા સત્ય ધર્મથી વિપરીતપણે પડિત માનીઓના તરફથી ધાધલ ઊભુ કરવામા આવ્યુ હોય એવા અનુમાન તરફ જઇ શકાય કે નહી ? સત્યા સત્યનો વિચાર તે તો, સત્ય શોધકો કરે ?

કલ્પવ ૬

ત્રિજા યજુર્વેદમાના કેટલાક મંત્રો અને તેનો બિભત્સ અર્થ.

વેદત્રયીમાનો ત્રિજો યજુર્વેદ ઘણો પ્રાચીન અને અતિમહત્વનો ગણાય છે, કેટલાક પંડિતો તો વેદત્રયીને નિત્ય અપૌરૂષેય પણ કહે છે તેવા અતિમહત્વના યજુર્વેદમા મર્યાદા વિનાના મંત્રો કેવી રીતે દાખલ થવાને પામ્યા ? વેદત્રયીની પ્રસિદ્ધિ થયા પછી તે મંત્રોને પંડિતો ક્યાસુધી ભણતા રહ્યા ? ભાષ્યકારે તેનો અર્થ કઇ પરપગથી કરીને બતાવ્યો ? એવી રીતના બીજા મંત્રો કેટલા ઘુસી ગયેલા તારવી કાઢવા ? આ મર્યાદા વિનાના મંત્રોનો ભાષ્ય લખાયા પછી વેદ ઇશ્વરકૃત છે, નિત્ય છે, અપૌરૂષેય છે એવી ઉદ્‌ઘોષણા કયા વિચારથી ચાલવા દીધી ? આ બધો વિચાર કરવાનુ જનાવી તે મંત્રો અને તેના ભાષ્યના અર્થો લખીને બતાવુ છુ

યજુર્વેદ-અધ્યાય ૨૩ મો, મંત્ર ૧૯ મો શકાકોષ શકા ૪૨૯ મી પૃ ૬૫-૬૬ થી—

" गणाना त्वा गणपतिं हवामहे ॥ १९ ॥

આ મંત્રનો અર્થ મહીધર એમ કરે છે કે-યજમાનની સ્ત્રી, યજ્ઞશાલામા સર્વ ઋત્વિ જોના દેખતા ઘોડાની પાસે સૂઇ જાય અને કહે કે હે અશ્વ ? જેનાથી ગર્ભ ધારણ થાય છે એવુ તારૂ વીર્ય છે તેને હુ ખેચીને મારી (આ જગોએ બિભત્સ શબ્દ હોવાથી મીંડા મુકયા છે) મા નાખુ અને તુ તે વીર્યનુ મારામા સ્થાપન કર "

મંત્ર ૨૦ મો—" ता उभौ चतुर पद सम्प्रसारयाव '

યજમાનની સ્ત્રી ઘોડાના શિશ્નને પકડીને પોતેજ પોતાની મા મૂકે

મંત્ર ૨૨ મો—" यकासकौ शकुन्तिका हलगिति वञ्चति '

યજ્ઞશાલામા અધ્વર્યુ આદિ ઋત્વિજ લોકો-કુમારી તથા યજમાનની સ્ત્રીઓ સાથે ઉપહાસ પૂર્વક આગલી વડે દેખાડીને કહે છે કે સ્ત્રીઓ જલદી ચાલે છે ત્યારે તેમની મા હલહલા શબ્દ થાય છે, તથા જ્યારે એને શકુનિ પક્ષીની ચાચના જેવા શિશ્નનો સયોગ થાય છે ત્યારે પણ એવોજ શબ્દ થાય છે તથા અને માથી વીર્ય ઝરે છે કુમારી અધ્વર્યુ પ્રતિ તેના ને દેખાડીને કહે છે કે આ છિદ્ર સહિત તારા શિશ્નનો અગ્રભાગ તારા મુખ સમાન લાગે છે

મંત્ર ૨૪ મો—" माताच ते पिताच तेऽग्र वृक्षस्य रोहत "

બ્રહ્મા યજમાનની સ્ત્રીની મશ્કરી કરીને કહે છે કે–અરે ? અરે ? મહિષિ ? જ્યારે તારા મ તાપિતાએ પલગ ઉપર ચઢીને તારા પિતાએ તારી માતાની મા પોતાના મુષ્ટિતુલ્ય ને મુક્યુ ત્યારે તારી ઉત્પત્તિ થઇ અથવા પોતાના ને દેખાડીને કહ્યુ કે તારી સાથે હુ ઇત્યાદિ ॥

મત્ર ૩૧ મો—" उत्सक्थ्या अवगुद घेहिसमञ्जि चारया वृषन् ॥ "

યજમાન ઘોડાને કહે છે કે–હે વીર્ય સેચન કરનારા અશ્વ ? તુ મારી સ્ત્રીની જથા ઉંચી કરીને તેની મા તારા નો પ્રવેશ કર તે સ્ત્રીઓનુ જીવન છે, એ તેમનો ભોગ છે, માટે તે ને તુ મા નાખ ॥

ઊપરના વેદ મત્રો યજુર્વેદના ૨૩ મા અધ્યાયના છે, તેનો અર્થ ઊપર બતાવ્યા પ્રમાણે સનાતન ધર્મના પડિત મહીધરે કરેલો છે શુ એ અર્થો માનવા ઊચિત છે ખરા ? સ્ટષ્ટિ ક્રમથી વિરુદ્ધ નથી શુ ? જો કદાચ એ અર્થો લાયક હોય તો અમન પૌરાણીઓ અર્થોને માન આપશે કે ? શુ આવા અર્થ કરવાથી વેદ ઉપરથી લોક રૂચી ઉઠી જવા સભવ નથી કે ? જ્યારે મહીધરની વ્યાખ્યાની આ ગતિ છે તો પછી યુરોપ ખડવાસીની ટીકાઓમા અશુદ્ધિ હોન તેમા નાવઇજ શી ? ઉપરોક્ત વેદ મત્રના અર્થ પણ સનાતન ધર્મ છે કે ?

આમા જરા વિચારવાનુ કે–આ ઉપરના વાકયો ઇશ્વરથી પ્રગટ થએલા કે કોઇ ભાડ પુરૂષે વેદમા ઘુસાડી દીધેલા ? જે વચનો એક સાધારણ સભ્ય પણ પાચ માણસોમા ઉચ્ચારણ ન કરી શકે તેવા નિર્લજ્જ વાકયો વેદત્રયીમાના ખાસ યજુર્વેદના મત્રોમા મત્રરૂપે કેવી રીતે ઘુસવા પામ્યા ? અને તેવા પ્રકારના મંત્રો વેદોમા પાછળથી કેટલા બધા ઘુસી ગએલા ?

જો હુ ભૂલતો નહોઉતો–આ વાત વેદમા નથી એમ ઠરાવવા પાચ સાત વર્ષો પહિલા કોઇએ ગુજરાતી પત્રમા ચર્ચા હતી ત્યારે તેનો ઉત્તર મૂલ મત્રો અને તેની ભાષ્ય સાથે તેજ ગુજરાતી પત્રમા કોઇએ સત્યરૂપે પ્રગટ કરીને બતાવી હતી અને વિશેષમા એ મત્રોના અર્થને જનાવવાવાળુ ચિત્ર–ગોધરા જીલ્લાના પ્રાયે દાહોદના એક મદિરમા ચિત્રેલુ છે એમ પણ જાહેરમા લખીને બતાવ્યુ હતુ ત્યારબાદ તે ચર્ચા ફરીથી બહાર આવી નથી

એક સત્ય વસ્તુને પૂર્ણમાન આપનાર અને બીજો પોતાના દુરાગ્રહથી સત્યા સત્યને એક રૂપથી બતાવનાર આ બેમા ખરો આસ્તિક કોણે સમજવો ?

આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ પૃ ૪૩૫

शिरः सार्वं स्वर्गात् पशुपतिशिरस्तः क्षितिधरं।
महीध्रा दुत्तुंगा दवनि मवने श्चापि जलधिं॥
अधो गंगा सेयं पदमुपगता स्तोक मथवा।
विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः   भर्तृहरि

એક વખત સ્વર્ગમાથી ઉતરતી ગગા નીચે જતા અતે સમુદ્રમાં મળી ગઇ તેમ આપણો ધર્મ રૂપી ગગા-સ્વર્ગ તુલ્ય વેદમાથી નીકલીને ઊપનિષદોના મસ્તકો ઊપર ઉતરી, ત્યાથી-પુરાણો, મહાત્મ્યો, તત્રો, ઊપરથી વહેતા વહેતા તેના પ્રવાહની હજારો શાખાઓ ફુટી છે અને તેનુ સ્વરૂપ અશુદ્ધ થઇ ગયુ છે આ ધર્મ નદીનો પ્રવાહ હાલમા કાદવ અને કચરાથી દુર્ગંધિત થએલો છે આવી આ કનિષ્ઠાવસ્થાને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન આજ સુધી રામાનદી સાધુ સતોએ કરેલો છે ”

આના કિંચિત્ મારો વિચાર—

આ લેખ પણ સારી દૃષ્ટિથી વિચારવા જેવો છે-કારણ કે જે વેદોને સ્વર્ગ તુલ્ય કહ્યા છે તે વેદો જો હિંસા કર્મથી દૂષિત ન થયા હોત તો તે વાત સુકાજ થાત ? પણ તે હિસા કર્મથી દૂષિત થવાથી તે વેદોને પણ વ્યવહાર કાર્યથી નિવૃત રહિ એક ખૂના ઉપર પડી રહેવાનો પ્રસગ આવેલો જણાય છે તેથી તે મૂલમાથીજ બગડેલુ છે તેનો સુધારો પુરતી રીતે કેવી રીતે થાય ? નજ થાય પણ ભવિષ્યમા વધારેને વધારેજ બગડતુ જાય છે એતો એક કુદરતી જ ન્યાય છે જે ધર્મ ગગાને સ્વર્ગ તુલ્ય વેદોથી નીકલીને-ઊપનિષદોના મસ્તક ઊપર ઊતરવાનુ બતાવ્યુ છે તે ઊપનિષદોજ વેદના અનુષ્ટાનને અનાદરની દૃષ્ટિથી જુવે છે તો પછી વેદોની સ્વર્ગ તુલ્યતા કેવી રીતે ટકી શકે ? જે ઊપનિષદોએ વેદાનુષ્ટાનનો અનાદર કરી શુદ્ધતા બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તે પણ જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મના તત્વોના સમાગમની વિશેષ અથડામણીમા આવ્યા પછી કરેલો છે એમ યુરોપાદિકના અનેક પડિતોના નિ પક્ષપાત વિચારોથી પણ માલૂમ પડે છે તેથી તે યાચિક મડન જેવુ થવાથી એકકથી એક ભિન્ન ભિન્ન દિશામા વહન કરતી હુઇ ઉપનિષદો પણ યથાર્થ ધર્મના માર્ગને ગ્રહણ કરી શકીયો નથી ઊપનિષદોના પછી ઘણા લાબા કાલે ખોટાઆગ્રહ પૂર્વક કેટલાક વિષયોમા જુદા લખાએલા-પુરાણોમા, મહાત્મ્યોમા, અને તત્રોમા, તે ધર્મ નદીઓ કાદવ અને કચરાથી દુર્ગંધિત થાય તેમા શી નવાઇ ?

વળી વિચારવાનું કે—જે જૈન ધર્મ અહિંસા તત્ત્વને વળગી રહીને—દુનિયામાં ચાલતા વેદોની હિંસક શ્રુતિઓની સાથે મૂલથીજ અથડાતો આવ્યો છે અને જેમનું વર્તન—સર્વજ્ઞ દેવના નિર્મલ પણાથી, તેમજ ગુરૂના નિર્મલ પણાથી, તેમજ તત્વના નિર્મલપણાથી, આજ સુધી દુનિયામાં અખંડિત પણાથી, સૂર્યના તેજ જેવું ચળકી રહ્યું છે, તેમના સાધુઓને તેમજ બૌદ્ધના સાધુઓને યાદ ન કરતા—કેવલ આજ કાલના રામાનંદી સાધુઓજ કનિષ્ઠતાને દૂર કરવાવાળા લખીને બતાવ્યા તેનો શો અર્થ ?

કેમકે—તે સાધુઓનું મૂલ પણ કાદવ કચરવાળા ધર્મથીજ ઉત્પન્ન થએલું હોવાથી, કયા શુદ્ધ શાસ્ત્રનો આશ્રય બતાવી ચાલતી કનિષ્ઠતાને દૂર કરી શકશે ? લખકનો છેવટનો વિચાર એવો હોય કે હાય બાપનો કુવો એ વિના બીજો કયો માર્ગ ?

સજ્જનો ? આ સમય દુરાગ્રહનો છે ? કહેવુંજ પડશે કે નથી માટે વિચારવાનું કે—પ્રાચીન કાલથી **જૈનધર્મ બૌદ્ધધર્મ તેમજ વૈદિકધર્મ સાથે** સાથે અથડાતા આવ્યા છે અને તેમના ગ્રંથો પણ છપાઈને બહાર પડતા જાય છે વિશેષતા કયા ધર્મમાં છે તેનો નિર્ણય કરી પોતાના આત્માને ધર્મમાં સ્થિર કરવાનો છે આ ઠેકાણે આટલુંજ કહેવું બસ છે

જૈનધર્મની શુદ્ધતા માટે પંડિતોના વિચાર જુવો

હિંદ તત્વ જ્ઞાનનો ઇતિહાસ—પૃ ૨૧૯ મા લખ્યું છે કે—

" જૈન દર્શનનું 'અનેકાંતવાદ ' અને સ્યાદ્વાદનું સ્વરૂપ વિચાર શીલ બ્રાહ્મણોને પણ સ્પષ્ટ નહિં થવાથી જૈનોનું શાસ્ત્ર એકાંત નિશ્ચય જણાવનાર નહિં હોવાથી—મત્ત પ્રલાપ જેવું છે, સ્વીકારવા યોગ્ય નથી એવું ખોટું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે પરંતુ હરિભદ્રસૂરિ નામના જૈન વિચાર કે પક્ષપાત રહિત બુદ્ધિથી બ્રાહ્મણોના દર્શન શાસ્ત્રના—ભિન્ન ભિન્ન પ્રમેયો જેવીરીતે ઉકેલ્યા તેવાજ દૃષ્ટિ બિંદુથી જૈન તત્ત્વ જ્ઞાનના પ્રમેયો પણ સમજવાની જરૂર છે ચિંતન વિચારકોએ કહ્યું છે કે—

> श्रोतव्य सौगतो धर्म , कर्तव्य पुन राहत ।
> वैदिको व्यवहर्तव्यो, ध्यातव्य परम शिव ॥

બૌદ્ધધર્મ—શ્રવણ કરવા યોગ્ય છે, જૈનધર્મનું ચારિત્ર સેવવા યોગ્ય છે, વેદધર્મ—વ્યવહારમાં પાલન કરવા યોગ્ય છે અને પરમ શિવ અથવા પરમેશ્વર ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે "

વિશેષ–જિનમડન સૂરિકૃત–**કુમારપાલ પ્રબધ** પત્ર ૪૯ ના પૃષ્ટ પહેલામા–લખ્યુ છે કે–આ ઉપરનો લખેલો **શ્લોક** સરસ્વતી દેવીએ ભોજરાજાની આગલ મુકેલો છે અને "**પરમ શિવ**" એનો અર્થ એ છે કે–જગતમા હોવા છતા–જે જીવોએ કામ, ક્રોધ, મોહાદિક ષટ્‌રિપુનો સર્વથા નાશ કરી અને સર્વજ્ઞપણુ મેલવી છેવટે મુક્તિપદ મેલવ્યુ હોય તેજ પરમશિવ સસારના જીવોને ધ્યાન કરવાને યોગ્ય હોય છે નહી કે કામાદીકના વશમા પડેલા દેવો

હિસક યજ્ઞોથી બગડેલા વેદમતમા શુદ્ધતા ક્યાથી આવે ?

શ્રી હેમચદ્રાચાર્ય પોતે મહાવીરની સ્તુતિ કરતા કહે છે કે–

હિંસાદ્યઽસત્કર્મપથોપદેશા દઽસર्वविन्मूलतया प्रवृत्त
नृशसदुर्बुद्धिपरिग्रहाच्च ब्रूम स्त्वदऽन्यागम म प्रमाण १०

ભાવાર્થ—હે ભગવાન્ ! હે વીર ! તારા કથન કરેલા આગમ વિના બીજા વેદાદિ આગમો સત્ય પુરૂષોને સર્વ પ્રકારથી માન્ય થઇ શકે તેમ નથી કારણ કે તે વેદાદિ આગમોમા હિસાદિક અસત્કર્મોના માર્ગનો ઉપદેશ હોવાથી, અને મૂલથી અસર્વજ્ઞ પુરૂષોથી પ્રવૃત થએલો હોવાથી, અને નિર્દય તથા સ્વાર્થ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા પુરૂષોથી ગ્રહણ થએલા હોવાથી અમો તેને અ પ્રમાણ કહીએ છીએ

हितोपदेशात् सकलज्ञ क्लृप्तेर्मुमुक्षुसत्साधुपरिग्रहाच्च
पूर्वाऽपरार्थेऽप्यऽविरोधसिद्धे स्त्वदागमाएव सता प्रमाण ११

ભાવાથ—હે જિનેદ્ર હે વીરપરમાત્મા ! તારા કથન કરેલા આગમોમા સર્વ જીવોના હિતનો ઉપદેશ હોવાથી, તથા સર્વજ્ઞ પુરૂષોથી બધારણ થએલા હોવાથી, તેમજ મોક્ષા ભિલાષી સત્સાધુ પુરૂષોએ ગ્રહણ કરેલા હોવાથી, અને પૂર્વાઽ પરનો વિચાર કરતા વિરોધ રહિત હોવાથી, સત્પુરૂષોને પ્રમાણ રૂપે થએલા છે પણ ઊપરના ૧૦ મા કાવ્યમાં કહેલા હેતુવાળા આગમો પ્રમાણ રૂપે થએલા નથી ૧૧

यदाञ्जवादुक्त मयुक्तमन्यै स्तदऽन्यथाकार मकारि शिष्यै
न विप्लवोऽय तव शासनेऽभू दहोअधृष्या तव शासनश्री १२

ભાવાર્થ—અન્યમતના સરળપુરૂષોથી મૂળમા અયુક્તપણે કથન થએલુ પણ તે તેમના શિષ્યોને ગોઠતુ ન આવતા–શ્રુતિઓને ફેરવતા ગયા સ્મૃતિઓમા

ઋષિઓ પણ ભિન્ન ભિન્ન વિચારો ગોઠવતા ગયા અને પુરાણોની લીલાનું તો કહેવું જ શું ? હે જીનેંદ્ર ! તમારા શાસનમાં એ ઉપદ્રવ થઇ શક્યો નથી તેનું કારણ એજ છે કે તમારા શાસનની ઠકુરાઇજ અધૃષ્ય છે અર્થાત્ તમારા શાસનમાં કોઇથી પણ આઘું પાછું કરી શકાય તેમ છે જ નહી. ॥ ૧૬ ॥

આપણે વૈદિક મતના કથનથી જોઇએ છે તો પણ તેનુંજ માનવું પડે છે શ્રુતિઓના ઉત્પાદક ઋષિઓ જ ગવમાના કોઇ જુદા, ત્યારબાદ સંગ્રહના કરનારા પંડિતો જુદા, ઇશ્વ ના નામથી નમિદ્ધિના મુકવાવાળા જુદાજ

તેવાજ હાન પુરાણકારોના પણ થએલા છે, કોઇનામાથી લીધું કાઇ, તો કોઇનામાથી લીધું કાઇ, તેમા ઉંધું છત્તુ કરવાવાળા અનેક, દુનીયાનાની નજર આગળ મુકયા વ્યાસ એક, આવા પ્રકારના વૈદિક મતના લેખોમાથી સત્ય કેની રીતે મેળવવું ? તો પછી તેના તત્વોને મહણ કરવા આતુરતા કયાથી થવાની છે ?

જુવો કે હિંસાના દોષથી દૂષિત વેદો છે, અને ભિન્ન ભિન્ન દિશાને બતાવનારી ઉપનિષદો અને સ્મૃતિઓ પણ છે, અને પુરાણોમા પોકલનાનો પાર નથી તો પછી ખરા તત્વનો ખોજ કયા વિષયથી કરી શકાય ? ન જ કરી શકાય તેથીજ પૂર્વેના પંડિતો થાકીને કહી ગયા છે કે—

श्रुतयोऽपिभिन्ना स्मृतयोऽपिभिन्ना नैकोमुनिर्यस्यवचः प्रमाणं धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां महाजनो येन गतः स पंथा ॥

જો કદાચ પૂર્વેના પંડિતો વેદ, ઉપનિષદ્, સ્મૃતિ કે પુરાણોમાના એક પણ સ્થલથી સત્ય ધર્મ તત્ત્વનો માર્ગ હાથ લાગ્યો હોત તો આવા નિરાશા ભર્યા ઉદ્ગારો શા માટે તેમને કાઢવા પડતા ? ન જ કાઢવા પડતા આ તરફ સર્વજ્ઞ પુરૂષોના માર્ગનો આશ્રય લેનાર–તત્ત્વની મગરૂરીના આનંદના ઉછાળામા આવી એવા ઉદ્ગારો કાઢતા ગયા છે કે—હે સર્વજ્ઞ ? હે ભગવન્ ? તારા શાસનના તત્ત્વની શ્રદ્ધા યુકત અમો નરક ને પસંદ કરીશુ પણ તારા શાસનના તત્ત્વની શ્રદ્ધાથી રહિત અમોને સ્વર્ગની પણ ઇચ્છા થતી નથી એવા અનેક પ્રકારના ઉત્તમોત્તમ ઉદ્ગારો અમો પ્રમગે પ્રમગે જોઇ રહ્યા છીએ તે સર્વજ્ઞ પુરૂષોના સત્ય તત્ત્વોજ તેમની પાસેથી કઢાવી રહ્યા છે એક તરફ વૈરાગ્યમા આવેના વૈદિક ધર્મના પંડિતોના વિરમ ભરેલા નિરાશાના ઉદ્ગારો અને બીજી તરફ સર્વજ્ઞના તત્ત્વોની મગરૂરીથી આનંદાતિરેકમા આવેના જૈન પંડિતોના ઉદ્ગારો

મા કેટલો અતર છે? વળી પણ જુવો આજકાલના અનેક જૈનતર પડિતો જૈન તત્ત્વ તરફ નજર ફેકનાર ના અમૃત મય ઉદ્ગારો—જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન નામના પુસ્તકથી તેમજ આ ગ્રથના અતમા જુવો જૈનેતર પડિતોના લેખો ત્યારબાદ દૃગગ્રહને દૂર રાખી જૈન તત્ત્વોનો અભ્યાસ કરીને જુવો એટલે માથુ ધુનાવવુ જ પડશે કે વાત કહેલી સત્ય છે

આ ગ્રથથા કોઇ વાત ફરીથી જોવામા આવે તો તેમા વિચારવાનુ કે-કોઇ વાત ગ્રથની ભિન્નતાથી અને કોઇ વાત વિષયની ભિન્નતાથી બોધ માટે મુકવામા આવી હશે તેના માટે પડિતો કહી ગયા છે કે—

× सज्झाय झाण तवोसहेसु उवएसेसु थुइदयाणेसु ।
सत गुणकित्तणेसु अ न हुति पुण रुत्तदोसाओ ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—૧ પડિત પાઠનો સ્વાધ્યાય કરનાર, ૨ એકાગ્રાદિક એકજ વસ્તુનુ ધ્યાન કરનારા, ૩ પોતાને મન ગમતો તપ કરનારા, ૪ પોતાને અનુકુળ પડતા ઔષધનુ સેવન કરનાર, ૫ અનેક ભવ્ય જીવોને સ્મરણમા દૃઢ થાય તેવા ઉપદેશ કરનાર, ૬ અમુલ્ય ગુણ રત્નોથી ગુયેલી પરમેશ્વરની સ્મૃતિ કરનાર, ૭ અને સત્ય પુરૂષોના ગુણથી રજિત થઇ તેમના ગુણનુ કીર્ત્તન કરનારા, એકજ વાતનુ વારવાર સેવન કરતા થકા પણ પુનરૂક્ત દોષના પાત્ર થતા નથી

વળી બીજે ઠેકાણે સક્ષેપમા એમ પણ જણાવ્યુ છે કે—

वक्ता हर्ष-भयादिभि राक्षिप्तमना स्तथा स्तुवन् निंदन् ।
यत्पद मसकृद् ब्रूयात् तत्पुनरुक्त न दोषाय ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—વક્તા હર્ષથી પરવશ થએલો, કે ભયથી પરવશ થએલો આદિ શબ્દથી સ્વાધ્યાયાદિ કાર્યમા જોડાઇ ગએલો, સ્તુતિ કરતો કે નિદા કરતો વારવાર બોલતો થકો પુનરૂક્ત દોષવાળો ગણાતો નથી એમ શિષ્ટજનો કથન કરી ગયા છે ॥

ઇતિ વેદોની વાતોનો વિચાર કરતા આ પ્રકરણ ૩૨ મુ

× छाया—स्वाध्याय—ध्यान—तपो—पथेषु उपदेशेषु स्तुतिप्रदानेषु साधुगुण कीर्तनेषु न भवन्ति पुन रुक्तदोषा ॥ १ ॥

પ્રકરણ ૩૩ મું

॥ શંકરદિગ્ વિજયમાંની વિચારણીય બે ચાર વાતો ॥

ઇ સ સાતમા આઠમા સૈકાથી–કુમારિલ્લ ભટ્ટ, શંકરાચાર્ય આદિ વૈદિકમતમા જે પંડિતો થયા છે તેઓ બેશક મોટા પંડિતો હતા પરંતુ તેઓ ન્યાય નીતિનો સત્ય માર્ગ છોડી મોગનાઈ વિચારના થયા તે ખેદ પામવા જેવું થયું છે તેઓને ભગવાન ઠરાવવા માધવાચાર્યે સર્ગ ૧૬ નો " શંકરદિગ્વિજય ' નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે તેમા સભ્યતાનો કે સત્યતાનો વિવેક જલવાએલો નથી વળી બીજો આનંદગિરિ પંડિતે પણ તેવો ગ્રંથ લખ્યો છે તેમા પણ સભ્યતા કે સત્યતા જલવાઈલી નજરે પડતી નથી વળી હાલમા " આદ્યશંકરાચાર્ય યાને જગદ્ગુરૂ જીવન કથા "

માધવગ્રંથાનુ સારથી કિરણ ૧૬ રૂપે થોડું ઘણું લખી સંવત્ ૧૯૮૬ મા પુરૂષોતમનાથ ગવાડ કરે બહાર પડાવ્યો છે પરંતુ આવા પ્રકાશના સમયમા પ્રમાણ વિનાના તેવા ગ્રંથો વારવાર બહાર પડાવી આપણા સમયનો અને ધનનો દુરૂપયોગ ન થવો જોઈએ

એવા પ્રકારના ગ્રંથો જે જે લખાયા છે તે–દુનીયાને તત્ત્વ આપવાને માટે, કે શાંતિ આપવાને માટે લખાએલા નથી, પણ સત્યતા રહિત પ્રમાણ વિનાના કેવલ આપસ આપસમા વૈમનસ્યજ વધારવાને માટે લખાએલા છે

તેના નમુના દાખલ બે ચાર વાતો સત્યા સત્યનો વિચાર કરવા લખી બતાવું છું, તેના અનુસારે બીજી વાતો વાચકને સ્વતં વિચારવાની ભળામણ કરી દઉં છું

સર્ગ ૧ લો શ્લોક ૯૮ માનો ટુંક સાર અને નીચે તેનો વિચાર–

(૧) " બ્રહ્માદિક દેવોએ કૈલાસમા જઈને શંકર દેવને કહ્યુ કે–વિષ્ણુએ બૌધ શાસ્ત્ર રચ્યા તેનો ફેલાવો થતા વેદાદિકને હાનિ પહોંચી, તેઓ કહે છે ઢોંગ છે, આ જીવિકા માટે છે, એમ કહીને નિંદા કરે છે

શંકરદેવે કહ્યુ હું મનુષ્ય દેહ ધરીને શંકર નામે પ્રગટ થઈશ, વિષ્ણુ અને શેષને–વેદની ઉપાસના કાંડનો ઉદ્ધાર કરવા મેં જ આજ્ઞા કરી હતી, તેણ

હવે જ્ઞાનકાંડનો ઉદ્ધાર હુ કરીશ તમો સુગતોને જીતી વેદ ધર્મની મર્યાદા સ્થાપન કરો તમને સહાય થવા-બ્રહ્મા મંડન નામે, ઇન્દ્ર સુધન્વાનામે, અને કાર્તિકેય-ભટ્ટપાદ નામે, અવતરે તે પ્રમાણે બધી ગોઠવણ થઇ ગઇ પણ સુધન્વા ભટ્ટપાદની વાટ જોતા સુગતોમાં ભળ્યા ભટ્ટપાદ કર્મકાંડનો ઉદ્ધાર કરીને દિગ્વિજય કરતા સુધન્વાની નગરીમા આવ્યા રાજાએ સુવર્ણ આસન આપી સત્કાર કર્યો, સુગતો પણ એંઠા પણ વાદમા બૌધ્ધો હાર્યા ઉપદેશ આપતા રાજાએ કહ્યુ વધારે વિદ્વાન જીતે એમા શુ ? પર્વત પરથી પડતા જેનો નાશ ન થાય તે સાચો, એ વાત કબૂલ રાખી ભટ્ટપાદે કહ્યુ કે-" વેદો પ્રમાણ ભૂત હોય તો મને આંચ આવશે નહી " એમ વેદોનુ સ્મરણ કરી પર્વત ઉપરથી પડતા તાજામાજા નીચે આવ્યા × બૌધ્ધોએ કહ્યુ એ નિર્ણય સાચો નથી ક્રોધાયમાન રાજાએ કહ્યુ કે-હુ એક પ્રશ્ન કરૂ છુ ખોટા પડશો તો યંત્રમા ઘાલી નાશ કરાવીશ, એમ કહી મોઢુ બંધ કરેલો ઘડો મંગાવ્યો આમા શુ છે ? ઉત્તર બન્નેની પાસે માગ્યો બૌધ્ધોએ એક દિવસની રજા માગી, બીજે દિવસે બ્રાહ્મણો આવ્યા, સુગતોને બોલાવ્યા, મંત્રવાદી ક્ષપણકથી જાણી બૌધ્ધોએ " ઘડામા કાલો સર્પ બતાવ્યો " આ વાત સાચી જાણી રાજા મૂર્છાવત્ થઇ પૃથ્વી પર પડયો કારણ કે-વેદ ધર્મનો પરાજય અને ભટ્ટપાદનો નાશ મારા હાથે થશે ? ભટ્ટપાદે રાજાને ધીરજ આપી સૂર્યની ઉપાસનાથી શેષ શાયી વિષ્ણુ બતાવ્યા ત્યા એકઠા થએલા સખ્યા બંધ બૌધ્ધોનો અને જૈનોનો નાશ કરાવ્યો અને સેવકોને આદેશ કર્યો કે-દક્ષિણમા સેતુ બંધ રામેશ્વર સુધી, ઉત્તરમા-હિમાલય સુધી, બૌધ્ધોનો નાશ કરો ત્યારબાદ ભટ્ટપાદના કર્મ કાંડની પ્રવૃત્તિ થઇ અને જ્ઞાન કાંડની પ્રવૃત્તિના માટે શંકર દેવે ઇચ્છા કરી ॥ ઇતિ

આ ઉપોદ્‌ઘાતના સર્ગ ૧ લામા ટુક વિચારવાનુ કે—

આ ગ્રંથ અલંકારાદિકથી કાવ્યના ગુણવાલો છે અને ન્યાય શાસ્ત્રને સોભાવનારો પણ છે પરંતુ તેમા કેટલાક કલ્પિત વિચારો ગોઠવતા તેમના ખ્યાલમા કેમ નહી આવ્યા હોય ? તે આશ્ચર્યની સાથે ખેદ પામવા જેવુ છે

(૧) " આ સર્ગ પહેલામા તેમને જણાવ્યુ છે કે-બ્રહ્માદિક દેવોએ મહાદેવને વ્હીનંતિ કરી કે-વિષ્ણુએ બૌધ્ધોના શાસ્ત્ર રચીને વેદાદિકને હાની પહોચાવી "

× શંકર જીવન કથાની ટીપમા-જણાવ્યુ છે કે-વેદ પ્રમાણ ભૂત હોય તો એમ સંદિગ્ધ બોલતા એક આખ ફુટી હતી

આમા વિચાર થાય છે કે—આ વાત સત્ય હશે કે સર્વથા અસત્ય ? યુગ યુગમા અવતાર ધારણ કરી ભક્તોના ઉદ્ધારક એવા અનાદિકાલના વિષ્ણુ ભગવાને બૌધ્ધોના શસ્ત્ર ખોટા રચ્યા હશે ? તેમના કાર્યમા બ્રહ્માદિક દેવોથી હાથ ઘાલી શકાય ? વેદાદિકને હાનિ પહોચતા બૌદ્ધ શાસ્ત્રને ગુમ કરવાની શક્તિ શુ તેમનામા ન હતી ?

યુગ યુગમા ભક્તોની રક્ષા કરવાવાળા વિષ્ણુ ભગવાનના કાર્યમા પૂર્વે કોઈ કાલમા બ્રહ્માદિક દેવો પડેલા જણાતા નથી તો પછી આ કલિ કાલમા શા માટે પડયા ? આવા તદ્દન કલ્પિત વિચારો મોટા મોટા પંડિતોને લખવા છાજે ?

" વેદો પ્રમાણ ભૂત હોય તો મને આંચ આવશે નહી "

સોગન ખાઈ સત્ય મનાવવા જેવા વેદોને આજ કાલના પાશ્ચિમાત્ય પંડિતોએ બાલખ્યાલ જેવામા શાથી ગણી કાઢયા ?

મુખબંધ ઘડામા બૌધ્ધોનો બનાવેલો ' સર્પ ' સાચો હતો, છતા રાજાને મૂર્છા, પક્ષપાતની નહી તો પછી શાની ?

ત્યા ભેગા થએલા અસંખ્યાબંધ બૌધ્ધોનો અને જૈનોનો નાશ કરાવી બીજા રહેલા દૂર દૂરના બૌધોનો નાશ કરાવ્યો, તે પંડિતપણાથી કે કેવળ જંગલીપણાથી ?

ભટ્ટપાદે જૈનોનો અને બૌધ્ધોનો નાશ કરાવી વેદના–કર્મકાડની પ્રવૃત્તિ કરાવી, તે શુ યોગ્ય સત્ય સ્વરૂપની હતી ? જો યોગ્ય સત્ય સ્વરૂપની હતી તો પછી તેને દબાવી દઇને જ્ઞાનકાડના ઉદ્ધારની ઇચ્છા શંકર દેવે શા માટે કરી ? આ બધા ઉપરના લેખમા સત્ય શુ છે અને અસત્ય શુ છે તેનો વિચાર કરવાની ભળામણ કરૂ છુ વેદ એટલે જ્ઞાનીઓનો પંથ ગણાય–ભટ્ટપાદાદિક આ બધા તેના પ્રવર્તકો જ્ઞાન પંથના હતા કે ઘોકકા પંથના ? મોટા પંડિતોને વધારે શુ લખુ

સર્ગ ૭ જો શ્લોક ૯૩ નો–શંકરનો જન્મ—

વૃષાદ્રિપર મહેશ્વર સ્વયંભૂલિંગ રૂપે પ્રગટ થયા, રાજશેખર રાજાએ દેવળ બનાવ્યુ, ત્યા બક્ષીસવાળા ગામમા વિદ્યાધિરાજ પંડિતને ત્યા શ્રી શંકરદેવ—

પુત્ર પણે શિવ ગુરૂ નામથી ઉત્પન્ન થયા યોગ્ય વયે લગ્ન થયા પછી, પુત્રના માટે શિવનુ આરાધન કર્યું સ્વપ્નમા શિવે જણાવ્યુ કે-લાબા આયુષ્યવાળો અજ્ઞ જોઇએ છે કે—અલ્પાયુષ્યવાળો સર્વજ્ઞ ? તેમને સર્વજ્ઞની માગણી કરી એટલે મહાદેવ પોતે અશાત્મરૂપ શાકે ૬૧૦ મા પુત્ર પણે આવી ને ઉત્પન્ન થયા અને શકર નામ પાડયુ

આમા શુ સત્ય અને તે કેટલુ તે વિચારવાનુ—

મહેશ્વ ને લિગ એક માનવું કે બે માનવા ? એકજ માનીએ તો શુદ્ધ એકલુ તેમના અગથી છુટુ પડી કેવા સ્વરૂથી પ્રગટ થયુ ?

બીજી વાત એ છે કે—ફરીથી તેજ સમયમા ભગવાન પોતે સાક્ષાત્ શિવ ગુરૂ નામે જન્મ્યા છે શકર સ્વરૂપના શિવ ગુરૂએ પુત્રના માટે શકરનુ આરાધન કરી શકર સ્વરૂપનો પુત્ર શકર નામે મેળવ્યો સત્યના ગવેષક પડિતોને શકર કોણ હતા તેનુ નામ નીશાણ જડતુ નથી આમા સત્ય શુ ?

સર્ગ ૩ જો–શ્લોક ૮૩ નો સહાય્યભૂત દેવોના અવતાર—

૧ વિષ્ણુ-પદ્મપાદ, ૨ પવન–હસ્તામલક, ૩ વાસુદેવ–તોટકાચાર્ય ૪ નદીકેશ્વર-ઉદક, ૫ બ્રહ્મા–મડનમિશ્ર, ૬ બૃહસ્પતિ–આનદગીરિ, ૭ અરૂણદેવ અનદન, ૮ વરૂણ દેવ-ચિત્સુખ ૯ બીજા દેવતાઓએ પણ સેવા માટે બ્રાહ્મણોના અવતાર ધારણ કર્યા

બ્રહ્માની સ્ત્રી જે સરસ્વતી હતા તે પણ મડન મિશ્રની સ્રી થવા નીકલી ભૂતલપર આવીને જન્મ્યા

આ ત્રિજા સર્ગમા વિચારવાનુ કે—

કાવ્યાદિક વિશેષ જોવાની ઇચ્છા હોય તેમને તો ત્રિજો સર્ગજ વાચવા ની ભલામણ કરૂ છુ

૧ પણ શકરના સમયમા અવતાર લેવા આવેલા–આ બધા દેવોમા “ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણ મહાન્ દેવો છે કેમકે–સૃષ્ટિની આદિમા ચાર ઋષિઓના હૃદયમા ચારવેદોનો પ્રકાશ કરવાવાળા તે બ્રહ્મા છે

(૨) વખતો વખત અવતાર ધારણ કરી ભકતોનુ દુ ખ દૂર કરવા આ દુનીયામા ઉતરી પડનાર–મહાન્ ગ્રથ ગીતાથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા વિષ્ણુ છે

(૩) ઋષિપત્નીઓની લજ્જા લુટતા ઋષિઓના શાપથી લિંગ તુટી પાતાલમા પેસતા તેની પાછલ ગયા તે મહાદેવ છે

પરંતુ આ ત્રણે મહાન્ દેવોનું સ્વરૂપ પુરાણોના ઘણા વિચિત્ર પ્રકારનુ લખાયેલુ થોડુ થોડુ લખીને બતાવુ તો કાઇક વિશેષ બોધનાં માટે થશે પણ શ્રમ નિષ્ફલ નહી જાય

સગ ૧ લા મા—શંકર દેવે–દેવતાઓને કહ્યુ હતુ ક–સુગનો ને બીજી વેદ ધર્મની મર્યાદા સ્થાપો,માહાત્મ્ય માટે–મંડન, સુધન્ના અને ભટ્ટપાદના સ્વરૂપે બ્રહ્મા, ઇંદ્ર અને કાર્તિકેય આ ત્રણ દેવોને મોકલ્યા હતા બાકીના પણ બીજા દેવો દુનીયામા ઉતરી પડેલા આ ત્રિજા સર્ગમા બતાવેલા છે થોડા ઘણા સ્વર્ગની રક્ષા માટે રહ્યા હોય તો તે જુદી વાત છે પણ પ્રથમ ત્રણ મોટા દેવોની સ્થિતિ થોડી ઘણી તપાસ્યા પછી બીજાઓને તપાસી લ્યુ ?

પ્રથમ બ્રહ્મલોકમા સરસ્વતીની સાથે અનાદિકાળથી વાસ કરીને રહેલા બ્રહ્માના સબધવાળા પુરાણોના લેખો ક્રમથી વિચારી જોઇએ–ઇ સ ૭ । ૮ મા સૈકામા બ્રહ્મા મંડન રૂપે આવેલા છે પરંતુ

(૧) ભાગવત–સ્કંધ ૩, અધ્યાય ૩૭ મા—

બ્રહ્માને–રીછ, અને હરણનું મોહથી રૂપ ધરીને તેવુ રૂપ ધરીને ભાગે લી પુત્રીની પાછળ ભાગતા બતાવ્યા છે તે કયા કાલના ?

(૨) મત્સ્ય પુ અ ૩ મા–બ્રહ્માને શતરૂપા સાથે દેવતાઓના'સો, સો, વર્ષો ક્રીડા કરતા બતાવ્યા છે તે શુ સરસ્વતી છોડીને આવ્યા હશે ? આ વાત કયા કાલની હશે ?

(૩) પદ્મપુ સ્ટષ્ટિખંડ ,અ ૧૭ મા–બ્રહ્માએ બીજી સ્ત્રી કરી પણ પહેલીને મનાવતા શાપના વશથયા આ સમતોષ કયાકાલે ?

(૪) વિષ્ણુ પુ૦મા–મેરૂ પર્વત જેટના અંડમા બ્રહ્મા એક હજાર વર્ષ બધા જગતને રચીને રહ્યા પછી બહાર આવ્યા આ વાત કઇ સૃષ્ટિના સબંધે બનેલી ? (હિંદુ૦દેવો પૃ ૧૨૭)

(૫) વરાહપુ૦ નયાચકના અ ૧૨૫ મા–પ્રજાપતિને અને મહાદેવને ઉત્પન્ન કરનાર વિષ્ણુ બતાવ્યા છે તે આદિના વિષ્ણુ કે બ્રહ્મા ?

(૬) શિવપુ૦વિદ્યેશ્વરસ૦અ ૬ મા–સુતેલા કૃષ્ણને જગાડીને હુ તારો નાથ છુ કહી બ્રહ્માએ સેવા માગી વિષ્ણુએ કહ્યુ હુ તારો નાથ, એમ હુ અને તુ કરતા મોટી લડાઈ જામી દેવતાઓ પણ ભયભીતથયા

(૭) શિવપુ૦જ્ઞાનસં અ ૧૬થી ૧૮ મો—

શિવના લગ્નમા પાર્વતીનુ રૂપ દેખતા બ્રહ્માનુ વીર્ય નીકળી પડયુ અસખ્ય છોકરાઓ ઉત્પન્ન થઇ ગયા, ત્યારે પેલી બે ત્રણ સ્ત્રીઓથી કેટલા છોકરા થયા હશે? તે કાઇ જાણવામા આવ્યુ નથી? દ્વાપરયુગના શિવ છે તેમના લગ્નમા બ્રહ્મા કયાથી આવ્યા?

(૮) સ્કદપુ ખ ૩, અ ૪૦ મા—

પુત્રીની સાથે રમવાની ઇચ્છાવાળા બ્રહ્માને દેવોએ અને બ્રહ્મર્ષિઓએ ખૂબ નિંદ્યા શિવે વ્યાધરૂપ ધરીને વીંધી નાખ્યા તેથી મૃગનક્ષત્ર રૂપે થયા શિવ આર્દ્રાનક્ષત્ર થઇ પાછલ પડયા છે આજે પણ તેવા સ્વરૂપનાજ છે મ ડન થવા કયાથી આવ્યા હશે?

(૯) મહાભારતાદિ પુરાણોમા પાચમુખના બ્રહ્મા–

(હિંદુ૦દેવો પૃ ૧૨૮થી)

" મનુષ્યરૂપ ધરતા બ્રહ્મામાથી– 'શતરૂપા, પેદાથઇ મોહથી જોવા લાગ્યા હાલી શકતા ન હતા, તે ફરખની દિશાઓ બદલતી તેથી ચાર મુખ કરવા પડયા મૂળની સાથે પાચ થયા એક કપાયુ તે નીચે પ્રમાણે–ત્રણ દેવોમા મોટા નાનાની તકરારમા શિવનાક્રોધમાના ભૈરવે પાચમુ કાપીનાખ્યુ

ચાર મુખથી ચાર વેદો નીકળ્યા પણ બતાવ્યા

(૧૦) સ્કદપુ ખ ૬, અ ૧૭૯ થી ૧૯૪ સુધી શ્લોક ૯૦૦ મા યજ્ઞ કરતા બ્રહ્મા—

કલિકાલમા પુષ્કર તીર્થમા બ્રહ્માએ યજ્ઞ કરવા માડયો વિઘ્ન કરતા ત્યાના બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરી, મર્યાદા કરી આપી, ત્યારે બ્રહ્માને રજા મળી સાવિત્રીને આવતા વિલ બ થતા ગોપ કન્યા મ ગાવી લગ્ન કરી કામ ચલાવ્યુ તે યજ્ઞ વખતે ઘણા ઘણા ઉત્પાતો થયા સાવિત્રીએ પણ બ્રહ્માદિકોને શા પો આપ્યા વળી નદી રૂપ થવાના પણ શાપો આપ્યા

વિચારવાનું કે–સૃષ્ટિની આદિમાં વેદોના પ્રકાશક અનાદિકાલના બ્રહ્માએ કલિકાલમાં પ્રગટ થઇ આ બધું દુઃખ શું મેળવવાને વેઠ્યું ? બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરવો પડયો, આ બેમાં સત્તાવાળું કોણ ? અને આમાં સત્ય શું ?

(૧૧) સ્કંદપુ૦ ખં ૧ અરૂણોદય અ ૮ થી ૧૫

કલ્પના પ્રારંભમાં મહાદેવજીએ ડાબા જમણા અંગથી બ્રમ્હા વિષ્ણુ પેદા કર્યા, પછી બધી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઇ

વિચારવાનું કે–ચારે વેદોમાં તો સૃષ્ટિની આદિ કરનાર અને સૃષ્ટિનો અંત લાવનાર બ્રમ્હા લખાયા છે તો પછી સૃષ્ટિની આદિ કરનાર આ મહાદેવજી કયા નવીન વેદથી પ્રગટ થયા હશે ? આ સંપૂર્ણ વૈદિક મતનો અભ્યાસ કરી જોતાં વિચાર થાય છે કે આ વૈદિકમત કેવા કેવા સત્પુરૂષોના હૃદયમાંથી કેવા કેવા પ્રકારના સત્ય તત્ત્વરૂપ અમૃતના જરાઓ છુટતા રહ્યા છે તે આપમ આપસના લેખોના મેળથી વિચાર કરવાની ભળામણ કરૂં છું હું કયાં સુધી લખી લખીને બતાવવાનો છું ? આ સિવાય પણ ઘણા વિચિત્ર પ્રકારના લેખો બ્રમ્હાના સંબંધે લખાયલા છે તેનો અને સાથે દિગ્વિજયના લેખનો વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂં છું

મોટા મોટા પંડિતો થઇ ઉંધા પાટા બંધાવવાના પ્રયત્નવાળા દેખાતા હોય ત્યાં ભોળી અજ્ઞાન પ્રજા સત્ય તત્ત્વ મેળવવાને ભાગ્યશાળી કયાંથી બને ? જગો જગોપર આવી સ્થિતિ થઇ રહેલી જોતાં ઘણો ખેદ થાય છે પણ કહેવું કોણે ?

બ્રમ્હારૂપે મંડનમિશ્ર સત્ય હતા કે અસત્ય હતા, તેટલો વિચાર આ લેખમાંથી કરવાનો હવે વિષ્ણુ રૂપ પદ્મપાદને તપાસીએ

(આ બ્રમ્હાનો સંબંધ જુવો–તત્વત્રયી પૃ ૧૭૨ થી ૧૯૮ સુધી)

હવે પદ્મપાદ વિષ્ણુનો ટુંકમાં વિચાર કરીને જોઇએ—

વિષ્ણુ–પદ્મપાદ રૂપે જન્મ્યા તે તો પુરાણોમાં વિચિત્ર પ્રકારના લખાયા છે તે હશે કે બીજા ? તેતો મને સત્ય રૂપના નથી જણાયા તેથી બીજાઓને ખાત્રી થવા થોડુંક લખીને બતાવું છું—

(૧) ભાગવતે–નાભિ રાજાના યજ્ઞમાં વિષ્ણુ પધાર્યા, પુત્ર થવાનું કબૂલ્યું **ૠષભદેવ** પણે જન્મ્યા પણ ત્યાંથી આર્હતનો નાસ્તિક ધર્મ પ્રગટયો આ લેખક સત્યવાદી કેટલા હશે ? (તત્ત્વત્રયી પૃ ૧૧૫ થી ૧૨૯ સુધી)

(૨) સ્કદપુ ખ ૩ અ ૧૪-૧૫—

દેવોના યજ્ઞ વખતે વિષ્ણુ બાણુ ચઢાવી ધ્યાનમા બેઠેલા, જાગૃત કરવા ઉધેઇઓથી ધનુષ દોરી કપાવતા માથુ કપાઇને ઉડી ગયુ વિશ્વકર્માએ સૂર્યના ઘોડાનુ માથુ બેસતુ કરીને આપ્યુ ત્યાથી હયગ્રીવ વિષ્ણુના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા માથુ ગયુ પણુ સદાના માટે જીવતા મનાયા ?

(જુઓ તત્વત્રયી પૃ ૧૯૯ થી ૨૦૪ સુધી)

(૩) મત્સ્યપુ અ ૧૫૨ થી—

દેવ દાનવોની મોટી લડાઇમા વિષ્ણુના સમક્ષ તારકાસુરે કરોડો દેવતાઓને માર્યા એટલુજ નહી વિષ્ણુ પોતે પણુ તે વાઘના સપાટામા પશુરૂપ થઇ ફસાયા

સ્કદપુ ખ ૧ અ. ૧૫ થી ૧૮ મા—

તારકાસુરે લડાઇમા દેવતાઓનો નાશ કરવા માડયો, વિષ્ણુએ દેવોને નાશી જવાનુ કહ્યુ પણુ કાઇ કરી શકયા નહી ત્રાસેલા દેવોએ સરના સ્તભમાના તન્તના કાર્તિકેયથી જય મેળવ્યો

૨ તુલસીરામાયણુ બાલકાડમા

શિવના ધ્યાન વખતે મહાબલિષ્ઠ તારકાસુર ઉત્પન્ન થયો, નાશ થતા દેવો બ્રમ્હા પાસે ગયા બ્રમ્હાએ શિવ પાર્વતીથી ઉત્પન્ન છ મોઢાના કાર્તિકેયથી જય જોયો

ઢુક વિચારવાનુ કે-બ્રહ્માદિ ત્રણે દેવો-આ તુછમાત્ર એક અસુરના આગળ ગક જેવા મોટી મોટી સત્તાવાળા ભાગ્યા છે ?

(જુવો આ બધો વિચાર તત્વત્રયી પૃ ૨૦૪ થી ૨૨૧ મા)

(૪) બ્રમ્હાડપુ ની એકાદશીની કથામાના વિષ્ણુ—

શ્રી કૃષ્ણે મુરૂ દૈત્ય સાથે-દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી બાહુ યુદ્ધ કર્યું, છેવટે જીવ લઇને નાઠા, અને એકજ દરવાજા વાળી ૧૨ ગાઉની ગુફામા જઇને સુતા આ બધી કથા ઉધી છત્તી કયાથી લાવીને ગોઠવાઇ ? (જુવો[1] તત્વત્રયી પૃ ૨૧૧ થી ૨૧૫)

(૫) માર્કંડેયપુ અ ૭૮ માના-મધુ અને કૈટભ

આ બે દૈત્યો વિષ્ણુના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થઇ-નાભિ કમલમા બરાઠ રહેલા બ્રમ્હાને મારવા દોડયા જાગીને ઉઠેના શ્રી કૃષ્ણે પાચ હજાર વર્ષ સુધી

બાહુ યુદ્ધ કર્યું પણ છેવટે નાશી છૂટયા બન્ને દેવોમાંનો સત્તાવાળો કયો દેવ? વાત કયાથી ગોઠવાઈ?

વાયુ પુ અ ૨૪-૨૫ મા-બ્રમ્હાજીએ-મહાદેવજી પાસે પુત્રની માગણી કરી છે અચાનક ઉત્પન્ન થએલા મધુ અને કૈટભથી ભયભીત થઈ બ્રમ્હા વિષ્ણુના શરણે ગયા

વિચારવાનુ કે-સૃષ્ટિની આદિમા વેદોના પ્રકાશક, જગતના કર્તા, ચારો વેદથી પ્રસિદ્ધ, તે બ્રમ્હા શિવથી પુત્ર માગનાર, અને બે દૈત્યોના ભયથી વિષ્ણુ શરણે, આ બધી વાતો કયાથી? (જુવો તત્વત્રયી પૃ ૨૧૬ થી ૨૨૩)

(૬) મત્સ્યપુ અ ૧૫૧-શુભ અને નમિ એ બે દૈત્યોના મારથી ગરૂડ અને વિષ્ણુ બન્ને યુદ્ધમાથી ભાગ્યા

વિચારવાનુ કે-બે દૈત્યો માનથી નાસ ભાગ કરનાર વિષ્ણુ ભગવાનને ગીત મા યુગ યુગમા ભક્તોના રક્ષક, પુરાણોમા મોટી મોટી સત્તાવાળા, થાભલામાથી નૃસિંહ રૂપે નીકળી પ્રહ્લાદના પક્ષ કારક જે વિષ્ણુ બતાવ્યા છે તે વાસુદેવજ છે દેવો નથી પાચમા પુરૂષસિંહ વાસુદેવનેજ નૃસિંહ કહ્યા છે થાભલામાથી બીજા નથી નીકળ્યા (જુવો તત્વત્રયી પૃ ૨૨૪ થી ૨૨૬)

વિષ્ણુ-પક્ષપાદ છે કે કેવલ કલ્પિત? એટલુજ બતાવવા ઉપર પાચ વિષ્ણુના ઉદાહરણ મૂકયા છે બાકી નવે વિષ્ણુ પ્રતિ વિષ્ણુનો સબંધ જોવો હોય તેમને અમારો સપૂર્ણ ગ્રથજ જોવો એટલે બધીએ ખાત્રી થશે

મહાદેવ તે શકર સ્વામી તેમનો વિચાર—

પહેલા સ્વગમા જણાવ્યુ હતુ કે બ્રહ્માદિ મહાદેવ પાસે ગયા મહાદેવે શકર રૂપે પ્રગટ થવાનુ કહી વિદાય કર્યા હતા પુરાણોના લખાયલા શકરદેવ સત્ય સ્વરૂપના હોય તો આ દિગ્વિજય કરનાર શકર સ્વામી સત્ય રૂપના મનાય, નહી તો કેવલ કલ્પનાનાજ કુસુમો વિખરેલા છે

જૈન પ્રમાણે ૧૧ રુદ્રોનુ સ્વરૂપ પૃ ૩૯૮ થી ૪૦૭ સુધીમા જુવો? અને તેની સાથે વૈદિકોનુ પણ મૂળ બતાવ્યુ છે

હવે પુરાણોમા મહાદેવનુ સ્વરૂપ પરસ્પર વિશેષ છે તે જુવો—

(૧) સ્કંદ પુ ખ ૧ અ ૧૩ મો—

"શિવ અને શકિતમયજ આ બધુ જગત્ બતાવી, જણાવ્યુ છે કે લિંગ અને ભગ, આ વિનાનુ જગત્ કયુ છે?

આ લેખકનો વિચાર શુ પશુ પખી આદિને-મહાદેવ મનાવવા રૂપનો હશે?

(૨) પદ્મ પુ૦ પહેલો સૃષ્ટિ ખંડ અ ૩ મા

"બ્રહ્માના ક્રોધથી અર્ધાંગના સહિત રુદ્ર ઉત્પન્ન થએલા બતાવ્યા છે આ લેખ જોતા તેમના બાપ કોણ?, આવાજ કારણથી પંડિતોને ઇતિહાસ વ્યકિત નથી લાગતી

(૩) સ્કંદ પુ ખ ૧ અ ૬ મા—લિંગ શાથી પૂજાયુ?—

"નગ્નપણે શંકર ભિક્ષાના માટે ગયા ઋષિ પત્નીઓ મોહથી તેમની પાછળ ચાલીઓ ઋષિઓના શાપથી લિંગ ત્રુટીને ત્રણલોકમા પસર્યું બ્રહ્માદિકોએ પૂજ્યુ તેથી પૂજાયુ

સ્કંદમા—લિંગ-ભગરૂપનુ, જગત મનાયુ, અર્ધાંગના સહિત બ્રહ્માના ક્રોધથી ઉત્પન્ન, પદ્મમાથી મટયુ ઋષિઓના શાપથી લિંગ કયા કાલમા ત્રુટી પડયુ, અને અનાદિ કાલના બ્રહ્માએ કયા ઠેકાણે પુજ્યુ? આ વાત કયા ઠેકાણેથી સત્ય લીખવી?

(૪) સ્કંદ પુ ખ ૬ અ ૧ મા—તેજ ઋષિઓના શાપથી લિંગ ત્રુટી ધરતી ભેદીને પાતાલમા પેઠુ તેની પાછળ શંકર ગયા ત્રણ લોકમા ખળભલાટ બ્રહ્માદિક દેવો પૂજવાનુ કબૂલીને મનાવીને લાવ્યા ત્યારે શાંતિ થઇ

શિવ પાર્વતીના સબંધના પુરાણોમા લખાએલા લેખો જોતા કેવલ કલ્પનાઓજ કરેલી નજરે પડે છે, તો પછી શંકરદેવ અવતાર લઇ શંકર સ્વામી પણે દુનીયામા ઉતરી પડેલા કયા ઠેકાણેથી સિદ્ધ થવાના છે?

આ બધા મોટા મોટા પંડિતો થઇ, સત્ય વસ્તુને બાજૂપર રાખી, પોતાની મરજી પ્રમાણે નીતિ રીતિથી રહિત, મોટા મોટા લેખો લખે તો પછી—અજ્ઞાન પ્રજાને શુદ્ધ સત્ય માર્ગ કયાથી મળે? જેઓ દુનીયાના એસ આરામની લાલસા વાળા કેવલ સ્વાર્થી પંડિતો હોય તેતો દુનીયાને ઉંધે માર્ગે દોરવાનો પ્રયત્ન કરે પરંતુ જેઓ મોક્ષનો માર્ગ બતાવવાનો દાવો કરતા હોય તેમને આવી જુઠી

ધમાલ શા હેતુથી કરતા માનવા ? જો તેવા સત્પુરૂષોના હાથથી આવી અયોગ્ય ધમાલ થતી હોય તો પાણીમાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થવા જેવુ અત્ય શ્ચર્યની સાથે મ પૂર્ણ ખેદ પામવા જેવુજ મનાય ?

(તત્વત્રયી૦ પૃ ૩૯૮ થી ૪૪૯ પ્રકરણ ૪૨ મુ જોવુ)

સર્ગ ૩ મા વિશેષ વિચારવાનુ કે–બ્રમ્હા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણ દેવો પુરાણોથી અવતાર ધારણ કરવાનુ શિખ્યા છે, બાકી ચારો વેદો જોતા એક પણ દેવ અવતાર ધારણ કરતો નજરે પડતો નથી ઇ સ ના સાતમા આઠમા સૈકામા–બ્રમ્હા–મડન મિશ્ર નામે, વિષ્ણુ–પદ્મપાદ નામે અને શકર દેવ–શકર નામે, જૈન બૌદ્ધના તત્વો પ્રગટ થયા પછી, વેદોના તત્વ નિર્બલ પડી ગએલા જાણી વેદોનો પક્ષ મજબૂત કરવા તે ત્રણે દેવો, ફરીથી અવતાર ધારણ કરી, જે વેદોથી પ્રસિદ્ધિને પામેલા ઇંદ્રાદિક બીજા દેવો હતા તેમને પણ પોતાની મ થમા લેતા આવ્યા અને તેઓ પણ અગ્નિધારા પોતાને મલતુ હવ્ય કવ્ય બધ પડેલુ જાણી, તેની આશાએ અવતાર લઇ ઉતરી વડય પણ બધા પણ શકર સ્વામીના જ્ઞાન કાડનો ઉદ્ધાર થતા જોઇએ તેટલી સફલતા મેલવી શકયા નથી માટે આ અવતાર વાદ કેટલા દરજાથી સત્યપણે લખાયો છે તેટલો વિચાર કરવાની ભલામણ કરી આ ત્રિજા સર્ગના વિષયને અહીજ સમાપ્ત કરૂ છુ

સર્ગ ૪ લોક ૧૧૦ નો–શકરનુ બાલચરિત્ર

શકર ત્રિજે વર્ષે—કાવ્ય કોશાદિકનુ જ્ઞાન કરતા હતા, તેવામા તેમના પિતાનુ મૃત્યુ થયુ અધ્યયન કરતા મિત્રોની સાથે ભિક્ષા ગયા ગરીબ બ્રામ્હણ ને ઘેર જઇ ચઢયા બ્રાહ્મણીએ અશકિત જણાવી ઘરમાથી એક આમલુ લાવીને આપ્યુ તેનુ દરિદ્ર દૂર કરવા શકરે ધ્યાન ધરી લક્ષ્મી પ્રગટ કર્યા લક્ષ્મીએ કહ્યુ તેનુ પુણ્ય નથી તો પણ સોનાના આમલાથી તે બ્રામ્હણીનુ ઘર ભરાવી દીધુ

વિચારવાનુ કે—શકર ને લક્ષ્મી હાજર થયા છતા એકલી બ્રામ્હણીનુજ દરિદ્ર દૂર કર્યુ સાથે બીજા દરિદ્રોના દલિદ્ર દૂર કરવાની બુદ્ધિ રાખતા તો શુ તેમની કીર્તિમા વધારો ન થતો ? સાક્ષાત્ લક્ષ્મી હાજર કર્યા હતા તો પછી ગઈ બોના તરફ ઉદારતા કેમ નહી વાપરી ? આ વાતમા કેવી સત્યતા હશે ? આવો પ્રકાર તેમના પુણ્યના સયોગથી બન્યો એટલુ લખાયું હોત તો આમા વિચાર કરવાની કાઇ જરૂર પણ ન પડતી

સર્ગ ૫ મો શ્લોક ૧૭૨ નો શંકરથી બનેલી ચમત્કારી વાતો—

(૧) શાસ્ત્રો ભણ્યા પછી સાતમે વર્ષે ઘેર આવ્યા નદીથી ઘેર આવતા માતાના પગ બળવા લાગ્યા શંકરે નદીની સ્તુતિ કરી ઘરના આગળે વહેતી કરી, માતાની અડચણ દુર કરી

(૨) કીર્તિ સાભળી કેરલ દેશના રાજા રાજશેખરે મોટાભેટના સાથે પ્રધાનને તેડવા મોકલ્યા, નિસ્પૃહતા જોઇ પાછા આવ્યા રાજા પોતે મળવાને આવ્યા નમસ્કાર કર્યો, શંકરે રાજાને કુશલ પુછતા પહેલા રાજાએ હજાર સોના મહોરો અર્પણ કરીને પોતાના રચેલા ત્રણ નાટકો વાચીને સભળાવ્યા શૃગારાદિ રસથી પૂર્ણ સાભળી રાજાની બુદ્ધિના વખાણ કર્યા દ્રવ્યની અનીછા જણાવી દેવાલય બધાવવાનુ જણાવ્યુ અને કહ્યુ કે–"તમારી ઇચ્છા હોય તે માગો" રાજાએ કહ્યુ કે–"અમારે સતાન નથી માટે તે થવાની ઇચ્છાને પૂર્ણ કરો" આચાર્યે કહ્યુ કે–"તમને તમારા જેવોજ પરાક્રમી બુદ્ધિમાન્ પુત્ર થશે"

(૩) શંકરને અવતાર જાણી–અગસ્ત્ય, ગૌતમ, ત્રિતલ, દધીચિ, ઉપમન્યુ, આદિ કેટલાક ઋષિ મુનિઓ શંકરના દર્શનાર્થે આવ્યા ત્યા શંકરની માતાએ પુત્રના ભવિષ્યનુ પુછ્યુ એટલે અગસ્ત્ય મુનિએ કહ્યુ કે– આ સાક્ષાત્ શિવ છે, તમારા સ્વામીએ પુત્રના માટે મહાદેવને પ્રસન્ન કર્યા હતા મહાદેવે કહ્યું કે–લાબા આયુષ્યવાલા–અજ્ઞાત અને સ્વલ્પાયુષ્યવાળો–સર્વજ્ઞ બેમાંનો કયો પુત્ર આપુ ? તમારા સ્વામીએ સર્વજ્ઞ માગ્યો, તેથી શિવે જન્મ ધારણ કર્યો માતાએ પુછ્યુ–સ્વલ્પ તે કેટલુ ? અગસ્ત્યે કહ્યુ કે –વર્ષ સોલનુજ પણ કાર્ય પૂર્ણ નહી થતા બીજા સોલવર્ષ વ્યાસ ભગવાન્ પ્રસન્ન થઇ વધારશે કુલ ૩૨ વર્ષ થશે એટલુ કહી ઋષિ મુનિઓ વિદાય થઇ ગયા

(૪) માતાનો ખેદ ટાલવા શંકરે કહ્યુ કે— સારા તથા નરસા કર્મોનો ભોગવટો કરવા જન્મ લે છે, તેજ જીવ તરતજ પુન કર્મ પ્રમાણે જન્મ મરણના સ્થુલ દેહમા વિચર્યા કરે છે આત્માનુ ખરૂ જ્ઞાન થતા મારૂ તારૂ જતુ રહે છે પણ–શમ, દમ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી છેવટે સન્યાસ લેવા ગોવીંદા શ્રમે ગયા ગોવીંદે પુછ્યુ તુ કોણ છે ? શંકરે કહ્યુ હુ લય થનાર, વસ્તુ માનથી અબ્યાધિત, કર્તૃત્વાદિકથી રહિત, સર્વોત્તમ ચિદાનદ છુ, યોગ દૃષ્ટિથી હુ જાણી શકયો છુ એમકહીને ઉપદેશ માગ્યો ગોવીંદ ગુરૂએ નીચે પ્રમાણે આપ્યો—

૧ પ્રજ્ઞાન બ્રહ્મ–ઋગ્વેદ	આ ચારો વેદોના સાર રૂપ
૨ અહં બ્રહ્માસ્મિ–યજુર્વેદ	મહા વાકયોનો ઉપદેશ લઇ
૩ તત્ત્વ મસિ–સામવેદ	૧૨ વર્ષની ઉમરે શકરે
૪ અથાત્મા બ્રહ્મ–અથર્વવેદ	પરમહંસની દીક્ષા લીધી

(૫) ગુરૂના આશ્રમમા ચતુર્માસ વખતે પાચ દિવસના વર્ષાદથી ખૂ નદી ચઢી શકરે મત્રા હવાન વાળા કમડલમા બધુ પાણી સમાવી દીધુ પછ કાશીમા જેઈ અદ્વત સિદ્ધાતનો પ્રચાર કર્યો

આ સર્ગ પાચમાની કલમ પાચનો ટુક વિચાર—

(૧) ગગાજીને આગળે વહેતી ઇંદ્રજાલીયાની પેઠે લોકોને ભ્રમિ કર્યા હોય તો તે વાત જુદી છે નહીતો શિવ જટામાથી વહેતીના જેવ કેવલ કલ્પિતજ છે કારણ પ્રાચીન વાલ્મીકીય રામાયણમા તો જન્હુ પી ગય અને ભગીરથની પ્રાર્થનાથી બહાર કાઢયાનુ લખ્યુ છે, તે પણ સત્યથી દૂરજ છે (જુવો–તત્ત્વત્રયી પૃ. ૧૨૯થી ૧૩૪)

(૨) શકરે રાજશેખર રાજાના ધનનો તરફ નિ સ્પૃહતા બતાવી તે તે યોગ્યજ હતી પરતુ પોતે રાજાની ઇછા પ્રમાણે વર આપવાને તયાર થયા અને તેની માગણી પ્રમાણે કહ્યુ કે–" તને તારા જેવો પરાક્રમી બુદ્ધિવાળો પુત્ર થશે" એ વાત શુ તેમના હાથમા હતી ખરી કે ? સ્વાભાવિકપણે બન્યુ હોય તો તે જુદી વાત છે નહીંતો ઋષિઓના શાપથી લિગ તુટી પાતાલમા જતા શકરને તેની પાછળ જવા જેવી આ કલ્પિત વાત છે

(૩) આ વાત ચાલતા છમાટમા સૈંકામા શકર દેવના અવતાર રૂપ શકર સ્વામીને મળવાને અગસ્ત્યાદિ ઋષિઓ આવ્યા ? અને તેઓ હજારો કે લાખો વર્ષ ઉપર થઇ ગએલા, કેવા સ્વરૂપથી અને કયા ઠેકાણેથી આવેલા ? આ વાત કેટલી સત્યતાથી ભરેલી માનવી ?

પુત્રનુ ભવિષ્ય પુછનાર તેમની માતાને અગસ્ત્યે કહ્યુ કે–તમારા પતિ શિવરૂપ શિવગુરૂએ, શિવની આરાધના કરીને સર્વજ્ઞ પુત્ર માગ્યો, તેથી શકરદેવ પોતે શકરરૂપે જન્મ્યા

વિચારવાનુ કે–શિવગુરૂ પોતે શકરદેવ છે, વળી તેમને શકરદેવની આરાધના કરીને સર્વજ્ઞ પુત્ર માગ્યો, તેથી શકરદેવ શકરરૂપે જન્મ્યા આ લેખ

તે કેટલો બધો સત્ય સ્વરૂપનો ? શંકરનુ આયુષ્ય ૧૬ વર્ષનુ બતાવી કહ્યુ કે-બીજા ૧૬ વર્ષ વ્યાસ વધારીને આપશે, એટલે ૩૨ વર્ષ થશે આમા સત્યતા કેટલી બધી સમાયલી છે ?

(૪) થોડી ઉમર સાભળતા માતાનો ખેદ-શંકરે કહ્યુ કે-કર્મ ભોગવવા જન્મ મરણ લે છે, અને તેજ જીવ કર્મ પ્રમાણે સ્થુલ દેહમા વિચર્યા કરે છે શમ દમાદિક વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી એમ કહી સન્યાસ લેવા ગોવિંદ ગુરૂ પાસે ગયા તેમને પુછ્યુ તુ કોણ છે ? શંકરે કહ્યુ કે-હુ લયથનાર, વસ્તુમાત્રથી અબાધિત, સર્વોત્તમ ચિદાનંદ રૂપ છુ એમ કહી ચારો વેદના બીજરૂપ ચાર મહા વાકયોનો ઉપદેશ લઇ ૧૨ વર્ષની ઉમરે પરમહંસ થયા ”

આ કલમ ચોથીમા વિચારવાનુ કે-કર્મ પ્રમાણે જીવ સ્થુલ દેહમા વિચાર્યા કરે છે, દુનીયાના તમામજીવો જ્યારે આવી સ્થિતિમા છે ત્યારે પેલા ઇંદ્રાદિક એક એકની પાછલ અવતાર લેવા સ્વાધીનપણે ઉતરી પડેલા કેવી રીતે બતાવ્યા ? આ વિષયમા કોઇ તટસ્થ પંડિતે પણ કહ્યુ છે કે--

" ब्रह्मा येन कुलालवत् नियमितो ब्रह्माण्ड भाण्डोदरे।
विष्णुर्येन दशावतार- गहने क्षिप्तो महासङ्कटे ॥
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटन सेवते
सूर्योभ्राम्यति नित्य मेव गगणे तस्मै नम कर्मणे ॥ १ ॥

ભાવાર્થ--સાક્ષાતરૂપ બ્રમ્હને આ બ્રમાંડમા જેને કુંભારનાજેવો કારભાર કરવામા નાખ્યો ભક્તાની રક્ષા કરવાને મહાસત્તા વાળી એવા વિષ્ણુને વારવાર અવતાર ધારણ કરવા ગર્ભાવાસના મહાસંકટમા જેને નાખ્યા રૂદ્ર જે મહાદેવ છે તેમને હાથમા કપાલ આપી જેને ભિક્ષા માગતા કર્યા, જે સૂર્ય દેવ કહે છે તેમને દિન પ્રતિદિન આકાશમા જેને ભમતા કર્યા તે કર્મને નમસ્કાર કરવો ઉચિત છે, અર્થાત્ તેવા પ્રકારના કર્મથી અમારો છુટકારો થવો તેજ યથાર્થ છે,

ઉપરના લેખમા જે અવતારવાદ લખ્યો છે તે સત્યરૂપનો ઠરે છે કે કેવલ તદન અસત્યરૂપનો ? વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

ગુરૂએ પુછ્યુ કે તુ કોણ છે ? શંકરેનો ઉત્તર નીકલ્યો કે-હુ લયથનાર, વસ્તુમાત્રથી અબાધિત, સર્વોત્તમ ચિદાનંદ છુ આ તેમનુ કથન ગર્વિષ્ટ પણાનુ કે ઉન્મત્ત પણાનુ ? ઉત્તમ પુરૂષોના મુખમાથી આવા વાકયો નીકલે ખરા ?

શકર સ્વામી શકરદેવરૂપે સિદ્ધ હતા તો તેમને ચાર મહા વાક્યો નો ઉપદેશ લેવાની શી જરૂર હતી ?

(૫) ગુરૂના આશ્રમમા રહેતા શકર સ્વામીએ ચઢેની નદીનુ પાણી મત્રા ન્હાનવાલા કમડલમા સમાવી દીધુ, આ વાત જાદુગરના ખેલ જેવી કે તદ્દન અસત્ય ?

સર્ગ ૬ ઠો, શ્લોક ૧૦૭ નો સર્ગ ૭ મો, શ્લો ૧૨૧ બેને સાર—

કાશીમા ચૌનદેશના વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણને દીક્ષા આપીને " સનદન " નામનો પ્રથમ શિષ્ય કર્યો

(૧) ચાર કુતરાવાળા ચડાલને પ્રહારૂપ જાણી શકર સ્વામી નગન કરવા જાય છે ત્યા તો તે ચડાલનો વેષ ત્યાગી-શિવ મૂર્ત્તિ સ્વરૂપ, ચાર વેદ સહિત કાશી વિશ્વનાથ પ્રગટ થયા (શકા) શિવ અવતાર શકર છે તો બીજા શિવ ક્યાથી ? (સમાધાન) જેમ વિષ્ણુના કલાવતાર વ્યાસની સાથે વિષ્ણુનો સવાદ છે તેમ શિવના કલાવતાર શકર સાથે શિવનો સવાદ સભવે

(૨) કાશીમા ઉપનિષદાદિકનાં ભાષ્યોં રચી શિષ્યોને ભણાવતા–ગગા ની સામી પાર ગએલા સનદન ને ગુરૂનોં હુકમ થતા સાધના ભાવે નદીમા પડયા પણ કમન કુલોના પર પગ મુકતા શીઘ્ર આવીને મલ્યા તેની ભકિતથી પ્રસન્ન થઇ ' પદ્મપાદ ' બીજુ નામ પાડયુ

(૩) ગગાપર એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે બ્રહ્મ સૂત્રના ત્રિજા અધ્યયનના પ્રારભ સૂત્રનો અર્થ પુછયો, શકરે કહ્યુ કે–મરણ સમયમા એક દેહ છોડીને બીજા દેહમા જવુ પડે છે ત્યારે જીવને દેહનો આરભ કરનાર પચી કૃત–પાચ મહાભૂતોના સૂક્ષ્મ ભાગો વીટવાઇને જાય છે ઇત્યાદિકથી સતોષ પામી મૂલરૂપે વ્યાસ ભગવાન્ પ્રગટ થયા, પ્રસન્ન થઇને કહ્યુ કે–દેવ સભામા તમો (૧૬) સોન વર્ષ ના આયુષ્યનો નિયમ કરીને આવ્યા છો તે આજે પુરા થાય છે, કાર્ય ઘણું અધુરૂ છે, તે કરવા દૈવબલથી આઠ, અને યોગબલથી આઠ, એમ સોલ વર્ષનુ આયુ ય વધારી આપુ છુ એમ કહી વ્યાસ અદશ્ય થઇ ગયા

(૪) શકરાચાર્ય—પ્રયાગમા તુષાગ્નિમા પ્રવેશ કરવાની તૈયારીવાળા ભટ્ટપાદને મલ્યા ભટ્ટપાદે કહ્યુ કે ઇશ્વરને ન માનતા મે વેદોને સ્વત પ્રમાણ

સિદ્ધ કર્યો અને ગુરૂદ્રોહ–સુગતોની પાસે તેમના શાસ્ત્ર શિખીને મે તેમનો નાશ કર્યો એ પાપને દૂર કરવા આ તુષાગ્નિમા પ્રવેશ કરવાની તૈયારીમા છુ.

શકરે કહ્યુ—આપે કર્યુ તે યોગ્ય કર્યુ છે પાપ કર્યુ નથી ભટ્ટપાદે કહ્યુ-તમારા દર્શનથી જીવવાને સમર્થ છુ પણ તેમ કરવાની ઇચ્છા નથી શકરથી × તારક મત્ર સાભળી મુક્ત થયા શકર મડન મિશ્રને ઘેર જવા આકાશ માર્ગે ચાલતા થયા

આ ૬ ઠા અને ૭ મા સર્ગની કલમ ચારનો વિચાર—

(૧) કુતરાવાળા ચડાલે વેષ ત્યાગી શકરને શિવમૂર્ત્તિ રૂપે દર્શન આપ્યુ વિષ્ણુ રૂપ વ્યાસની સાથે વિષ્ણુનો સવાદ બતાવી સમર્થન કરીને બતાવ્યુ આમા કઇ બાજુની સત્યતા? વ્યાસ વિષ્ણુના અવતાર જ પડિતોથી કલ્પિત જ ઠરેલા છે, તો પછી શકર દેવના અવતાર શકર સ્વામી અને ચડાલના વેષ ત્યાગી બનેલા શિવ સત્યરૂપના કયાથી ઠરશે? ડગલે પગલે કલ્પિત છતા મોટા મોટા પડિતો થોડો પણ વિચાર કરી શકયા નથી એ કેટલુ બધુ આશ્ચર્ય જનક? જ્યા પડિતો જ આખોએ આડા કાન રાખી અસત્યને પોષણા કરતા જણાતા હોય ત્યા અજ્ઞાન પ્રજાને સત્ય કયાથી મળે?

(૨) કદાચ તેવા જાદુગરીના ખેલ જેવો પ્રપચ કરી લોકોને બતાવ્યો હોય, તેથી આમા સત્ય વસ્તુની સિદ્ધિ શી? આજે પણ પ્રપચી લોકો ઘણા ઘણા પ્રપચોથી લોકોને ભ્રમિત કરતા નજરે પડે છે તેમ કરી પદ્મપાદ નામ મેળવ્યુ તેથી ખરી સિદ્ધાઇ શુ થઈ?

(૩) બ્રહ્મ સૂત્રનો અર્થ શકર સ્વામીએ બતાવ્યો કે—

"મરણ સમયમા દેહ છોડી બીજા દેહમા જીવને જવુ પડે છે, ત્યારે તે બીજા દેહનો આરભ કરનાર પાચભૂતોના ભાગો વીંટલાઇને જાય છે"

આ વાત વેદોમા સ્પષ્ટ રૂપથી લખાયેલી જણાતી નથી, તો પછી શકર સ્વામીએ કયા નવા વેદથી જાણી લઇને લખીને બતાવી? જૈનોના તત્વોથી જણાય

× માધવ શકર દિગ્વિજય પૃ ૧૭૦ ની ટીપમા–તારકમત્ર–પદ્મ પુ ઉત્તર ખ શિવ પ્રતિ વિષ્ણુએ કહ્યુ છે કે–૭ અક્ષરવાળા મહામત્રને તારક એવો બ્રહ્મમત્ર કહે છે– ' ॐ रामाय नम ' આ મત્રની ઘણી મહિમા છે પાપી પણ મુક્તિ પામે, એજ ઉત્તર ખડમા રામ પ્રતિ શિવનુ વચન—" ॐ राम राम राम " આ તારક મત્રથી પ્રાણિમાત્રની મુક્તિ, મ। શિવ કાશીમા કરી દે છે એમ શ્રુતિમા છે અને પુરાણોમા પ્રસિદ્ધ છે ॥

કર્મ કાંડના પક્ષી મંડન મિશ્ર સાથે લાબા કાલ સુધી ×વાદ ચાલતા શંકરે તેમની પાસે જ્ઞાન કાંડની શ્રેષ્ઠતા કબૂલ કરાવી પણ જેમિનિ ઋષિના મતનુ ખંડન થતા મંડન મિશ્રને ઘણો ખેદ થયો તે ખેદ દૂર કરવા જેમિનિ પોતે પ્રગટ થયા અને કહેવા લાગ્યા કે વ્યાસથી મારો મત જુદો હોય જ નહીં, શંકર મહેશ્વરના કલાવતાર છે સત્ય યુગમા-કપિલ ત્રેતામા ગુરુ દત્તાત્રેય, દ્વાપરમા વ્યાસ તેમ આ કલિમા શંકર ભગવાન્ છે તેમની વાતનો સ્વીકાર કરીને તરી જાવો એમ કહી અંતર્ધાન થઇ ગયા

(૨) વાદના માટે મંડનની સ્ત્રી સરસ્વતી ઉભા થયા સ્ત્રીની સાથે વાદની ના પાડતા શંકરને-ગાર્ગી સાથે યાજ્ઞ વલ્કયનો, સુલભા સાથે જનકનો વાદ થએલો બતાવી સ્વીકાર કરાવ્યો સત્તર દિવસ વાદ થયાબાદ સરસ્વતીએ કામકેલીનુ સ્વરૂપ પુછયુ, ઘણા વિચારના અંતે માસની મુદત્ત માગી પછી કામ કેલીનો અભ્યાસ કરવા મૃતક રાજાના દેહમા પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છા થતા પદ્મપાદે ના પાડી, ત્યારે ગોપીઓ સાથે રમણ કરવાવાળા-શ્રી કૃષ્ણને પાપ વિનાના બતાવીને કહ્યુ કે-" બ્રહ્મ સત્ય જગન્મિથ્યા " માનનારા અશ્વમેધાદિ સુકૃત્યો અને બ્રહ્મ હત્યાદિ દુષ્કૃત્યો કરે તો પણ તેમને પાપ લાગતુ નથી

ઇંદ્રે કોપ કરી ત્રિશિર બ્રાહ્મણને માર્યો, અને વેદાધ્યયન કરનારા સંન્યાસીઓને મારી કુતરાઓને ખવડાવ્યા હતા, એવુ ઋગ્વેદના ઉપનિષદ્ની શ્રુતિમા છે તેમજ જનકે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરી બ્રાહ્મણોને ઘણી દક્ષિણા દીધી પણ કર્મથી લેપાયા નથી એજ પ્રમાણે તત્વ વેત્તાઓ કર્મથી લેપાતા નથી હુ માગ આ શરીરથી કામાભ્યાસ કરૂ તો પણ મને પાપ લાગતુ નથી પણ સંપ્રદાયનો બાધ ટાલવા બીજાના શરીરમા પ્રવેશ કરવાનો વિચાર કર્યો છે એ પ્રમાણે પદ્મપાદ આદિશિષ્યોને સમજાવી એક ગુફામા પોતાનુ શરીર છોડી શિષ્યોને સોપી રાજાના મૃતક દેહમા પ્રવેશ કરી, શંકર સ્વામી રાણીઓની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગ્યા રાણીઓ સમજી કે અમારૂ વૈધવ્ય મટ્યુ આ તરફ કારભારીઓ ચેત્યા કે-કોઇ યોગી-રાજાના મૃતક દેહમા પ્રવેશ કરી આ રાજલીલા ભોગવે છે તેવા યોગીના શરીરનો નાશ કરાવવા રાજ્યના નોકરોને છોડયા માસ ઉપર પાચ દિવસ વધારે થતા પદ્મપાદ વિગેરે શોધ કરવા નીકળ્યા ગવૈયાના વેષે રાણીઓમાં લુબ્ધ તે રાજાના આગળ ગાયન કરી સંકે તથા સમજાવી ભાનમા લાવ્યા એટલે તે શરીરમાથી નીકળી પોતાના મૂળના

× આ વાદ બ્રહ્મા, દેવો અંતરિક્ષમા આવી સાભળવા લાગ્યા

છે, અને તે અનુભવથી સિદ્ધ છે કે—સ સારમા ફરી રહેલા નાના મોટા સર્વ પ્રકારના જીવો એક તેજસ અને બીજુ કાર્મણ આ બે પ્રકારના શરીરોને લઇને સદા કાલ ફર્યાજ કરે છે, અને સૂક્ષ્મ પરમાણુઓના અમૂર્ત રૂપનાજ છે તે વાતને લઇ સર્વજ્ઞ પણાનો દાવો કરતા શ કર સ્વામીએ મરણ સમયમા પાચ ભૂતોના નામથી વી ટલાઇ જતી વસ્તુ લખીને બતાવી આમા કયુ વિશેષજ્ઞાન બતાવ્યુ ? આ જીવોના કર્મના સ બધમા જૈનોમા કોઇ લાખો શ્લોકના પ્રમાણથી વિચાર કરીને બતાવેલો છે વૈદિકોમા વેદોથી તે પુરાણોના ગ્ર થો સુધી તે કર્મોના વિચારની વાત કોઇ ગ ધ માત્રથી પણ લખાયલી જોવામાઆવતી નથી છતા શ કર સ્વામી—વ્યાસના સૂત્રનો અર્થ બતાવી ગનમા મકલાતા કિદા ફિદા થઇ રહ્યા હોય તેવો દેખાવ બતાવી રહ્યા છે

પોતાના સૂત્રનો અર્થ ખરો માની વૃદ્ધ બ્રામ્હણ મટી વ્યાસરૂપે પ્રત્યક્ષ થઇ ૧૬ વર્ષનુ આયુષ્ય વધારીને આપ્યુ, આમાનુ સત્ય કયુ ? વ્યાસતો શુ પણ દૂનીયામા કોઇ પણ એવી સત્તાવાળો છે કે, જે આયુષ્ય વધારીને આપે ?

આવા આવા મહાન્ પુરૂષોને મારા જેવો અલ્પજ્ઞ વધારે લખીને શુ બતાવે ?

(૪) ઇશ્વરનો ઇન્કાર કરનાર, વેદોને સ્વત સિદ્ધ માનનાર, સુગતોને ગુરૂ કરી, તેમનોજ નાશ કરનાર, એવા ભટ્ટપાદને શ કર મલ્યા ભટ્ટપાદે કહ્યુ પાપને દૂર કરવા તુષાગ્નિમા પ્રવશે કરવાની ઇછાછે, શ કરે એ કાર્ય યોગ્ય કરેલુ કહી બતાવ્યુ, તો પણ ભટપાદે જીવવાની ઇછા બતાવી નહીં આ બેનો વિચાર કરી જોતા ભટ્ટપાદના કરતા પણ શ કર સ્વામીનુ હૃદય શ્રદ્ધા રહિત અને વધારે ક્રૂરતાવાળુ હશે એમ જણાઇ આવે છે

ॐ रामायनम મ ત્રથી મોક્ષ થવાની શ્રદ્ધા હોતી તો, તુષાગ્નિમા પ્રવેશ વિના થઇ જાત ? મોક્ષ તો બેમાથી એક પ્રકારથી માનવો એતો તદ્દન અજ્ઞાનજ છે અને અજ્ઞાનીઓને ફસાવવાનો ધ ધો છે કરવત મુકી સદા શિવની કાશીમા ગરીબોના પ્રાણની સાથે ધન લુટવાના ધ ધાવાળા, ધુતારાઓ ઘણાજ હતા આ અંગ્રેજોએજ તેવા ગરીબોના પ્રાણ અને ધન બચાવી ઉપકાર કરેલો છે

સર્ગ ૮ મો, સર્ગ ૯ મો, સર્ગ ૧૦ મો,—શ્લોક ૧૩૬, ૧૦૯, ૧૧૯ ના

(૭) માહિષ્મતીમા—શ કર મ ડનમિશ્રનુ ઘર પુછતા તેમને ત્યા ગયા

શરીર આગળ આવ્યા ત્યા અગ્નિ સસ્કાર થતાના પ્રવેશ કરી ગયા પણ નૃસિંહે તે અગ્નિની શાંતિ કરી પછી માહિષ્મતિમા આવી સરસ્વતીને જીત્યા મડનમિશ્રને દીક્ષા દીધી અને "તત્ત્વમસિ" ના તત્ત્વ આપ્યો સુરેશ્વરના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા એમ શકર સ્વામીએ અદ્વૈતમતનું સ્થાપન કર્યું

સર્ગ-૮-૯-૧૦ માના વિષયનો કિંચિત્ વિચાર—

(૧) મડન સાથે શકરના વાદ વખતે બ્રહ્માદિ દેવો પણ આકાશમા રહી તમાસો જોતા રહ્યા છતા છેવટમા મડન પાસે શકરે જ્ઞાન કાંડની શ્રેષ્ઠતા કબૂલ કરાવી "

આમા સત્ય કેટલુ હશે તે વિચારીને જોઇએ—

મડન પોતે બ્રહ્મ રૂપના છે આકાશમા કયા બ્રહ્માદિ તમાસો જોતા રહ્યા હશે?

બીજી વાત એ છે કે-સર્ગ પહેલામા-બ્રહ્માદિ દેવોએ શકર દેવ પાસે ફરીયાદિ કરી હતી કે-વિષ્ણુએ બૌદ્ધ શાસ્ત્રો રચી વેદોની નિંદા કરાવી, તેના ઉત્તરમા શકરે પોતે પ્રગટ થવાનુ જણાવી કહ્યુ હતુ કે વેદના કર્મ કાડનો ઉદ્ધાર કરવાની આજ્ઞા વિષ્ણુને મેજ કરી હતી તે કર્મ કાડના કરવા વાળા મડન સાથે આટલી બધી જૂઠી ગડ્ડા ગડ્ડી કરી તેમના મનમા ખેદ શા માટે ઉપજાવ્યો?

પોતાની આજ્ઞાથી પ્રવર્તેલા કમ કાડને સર્વથા જૂઠા માનીને જગડો મચાવ્યો કે સાચા માનીને?

ઇન્દ્રાદિક દેવો અવતાર લઇ દુનીયામા ઉતરી પડેના વેદોથી પણ જણાએલા નથી, શકર વખતે ઉતરી પડેલા સાચા કે જૂઠા?

કર્મકાડ એ જૈમનિનો મત ખડન થતા મડનનો ખેદ દૂર કરવા જૈમનિ પ્રગટ થઇ કહેવા લાગ્યા કે વ્યાસથી મારો મત ભિન્ન હોય નહી તો તે કયા સ્થાનથી અને કેવા સ્વરૂપથી કહેવાને આવેલા?

વળી કહ્યું કે-કપિલ, દત્તાત્રય, અને વ્યાસ ત્રણ યુગના ત્રણ, તેમ આ કલિમા શકર દેવ તે શકર અવતાર બતાવ્યા પણ વેદોમા અવતાર વાદનુ નામ નીશાણુજ નથી આધૂનિક પુરાણોમા ઘૂસ્યો છે આમા સત્યતા કયી બાજુથી વિચારવાની?

(૨) બ્રહ્માના અવતાર મડનને તો શકરે હરાવ્યા હતા, પણ સરસ્વતી બ્રહ્મલોકથી નીકળીને મડનની સ્ત્રી થવા આ લોકમા આવેલા તેમને કહ્યુ હુ બ્રહ્માના અગભૂત છુ મને જીત્યા વગર તમારી જીત પુરી નથી શકરે આનાકાની તો ઘણીએ કરી પણ ગાર્ગી સાથે યાજ્ઞવલ્કય આદિના વાદના દાખલા આપી પોતાની સાથે વાદ કબૂલ કરાવ્યો અને સત્તર (૧૭) દિવસ સુધી ચાલ્યો છેવટે સરસ્વતીએ કહ્યુ કે-સર્વજ્ઞ થઈને ફરો છો તો કામ કેલિનુ સ્વરૂપ બતાવો છેવટે માસની મુદત માગી, સ્વામી પ્રપચ કરવામા કુશલજ હતા તેથી શિષ્યોને આડુ અવલુ સમજાવી મૃતક રાજાના શરીરમા વિદ્યાથી પ્રવેશ કર્યો તેની રાણીઓ સાથે કામ કેલિ ખૂબ કરી, મર્મ જાણીને સરસ્વતીને પણ જીતી લીધા

થોડુક વિચારવાનુ કે-અનાદિકાલના બ્રહ્મલોકના બ્રહ્મા, નાના મોટા જીવોના ઘાટ ઘડવામા કુશલ, નવીન નવીન સૃષ્ટિ રચના કરતા વખતો વખતે ચાર ઋષિઓને ચારો વેદોનુ જ્ઞાન આપનાર, એવા બ્રહ્મા શકરથી હારી ગયા તો પછી તેમની સ્ત્રી સરસ્વતીના શા ભાર કે શકરના આગળ ટકી શકે ?

જો કે અલકારના ગ્રંથોમા અલકાર હોય છે પણ તેમા અસદ્ભાવનાના વિષયોની કલ્પના સદ્ભાવમા અને સદ્ભાવનાના વિષયોની કલ્પના અસદ્ભાવમા કરેલી જોવામા આવે છે પરતુ કેટલાક વૈદિક મતના પડિતોએ તો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવના વિષયોમાં તો, કેવલ અસદ્ભાવનાના વિષયોમા જગતના કર્તા હર્તા બતાવી વેદોથી તે પુરાણો સુધી ગોઠવી, મોટામા મોટા દેવોનો આરોપ કરી, આખ્ખી દુનીયાનેજ ઉંધે માર્ગે દોરવાનો પ્રયત્ન કરેલો હોય તેમ નજરે પડે છે, તે ઘણા આશ્ચર્યની સાથે ખેદ પામવા જેવુ થએલું છે જુવો આ વિષયમા અમારો "તત્ત્વત્રયી મીમાસા" નામનો ગ્રથ આજે તો સત્ય શોધકોને સત્યા સત્યનો નિર્ણય કરવાનો પુરેપુરો સમય છે પરતુ જેમને હાય બાપનો કુવો કરવો હોય તેમના માટે તો દુનીયામા કોઈ પણ ઉપાય દેખાતોજ નથી

સર્ગ ૧ લા થી ૧૦ માં સુધીની સત્યતાનો વિચાર કર્યો

હવે સર્ગ ૧૧ થી ગ્હેલાનો વિચાર તપાસી જોઇએ—

સર્ગ ૧૧ મો, શ્લોક ૭૫ નો—

શૈલ પર્વતે કાપાલિક-શકરની સ્તુતિ કરીને કહેવા લાગ્યો કે કોઇ સર્વજ્ઞનુ કે રાજાનુ મસ્તક હોમીશ તો તૂ સદેહથી સ્વર્ગે જઇશ એમ ભૈરવનાથે

મને કહ્યુ છે જો મારા પર કૃપા થાય તો મારૂ ઈષ્ટ થાય વૃત્રાસુરને મારવા દધીચિએ ઇંદ્રને પોતાનાં હાડકયા આપ્યા હતા શકરે કહ્યુ કે-જાહેરમા નહી બને એકાંતમા આવજે, સધ્યા કરવા એકાતમા ગયા ત્યા જઇને કાપાલિકે તરવાર ખેચી પદ્મપાદને ભાસ થતા મત્રબલથી નૃસિહ રૂપ ધરીને, પ્રહ્લાદના સ્મરણથી નૃસિહે હિરણ્યકશિપુને જેમ ચીરી નાખ્યો તેમ કાપાલિકને ચીરી નાખી, અટ્ટ હાસ કર્યો બીજા શિષ્યોએ કાપાલિકને અને ગુરૂને મરણ પામેલા જોયા પદ્મપાદ નૃસિહની ત્રણ ગર્જનાથી સમાધી ઉતરતા, શકરે કહ્યુ કે આ સ્વરૂપ અતર્હિત કરો સ્વ સ્વરૂપમા આવેલા પદ્મપાદે બનેલી બીના ગુરૂને જણાવી, આ ચમત્કાર જોઇ એકે પદ્મપાદને પુછયુ કે-તમે નૃસિહને પ્રસન્ન કેવી રીતે કર્યા ? ઉત્તરમા જણાવ્યુ કે મે પર્વતમા ઘણા દિવસ ધ્યાન ધર્યુ ત્યા એક ભિલ્લે મને પુછયુ કે તમે ધ્યાન શા માટે કરો છો ? મે નૃસિહને પ્રસન્ન કરવાનુ જણાવતા તે ભિલ્લે વેલાથી બાધી મારા આગળ ખડા કર્યા મે નૃસિહને પુછયુ કે તમો ભિલ્લના વશમા કેવી રીતે થયા ? નૃસિહે મને કહ્યુ કે આ ભિલ્લના જેવુ ધ્યાન બ્રહ્માદિકોએ પણ ધર્યું નથી વધારે પુછવુ નહી એમ કહી મારા પર કૃપા કરી અતર્ધાન થઇ ગયા ઇત્યાદિ ॥

સર્ગ ૧૧ માની આ બીનામા થોડુક વિચારવાનુ કે—

ઉપકારી જાણી કાપાલિકે મસ્તકની માગણી કરેલી, સર્વજ્ઞ શકરે તેનો નાશ શા હેતુથી થવા દીધો ? આમા પ્રપચ કેવા પ્રકારનો ? પદ્મપાદે નૃસિહ રૂપ ધરી કાપાલિકને ચીરી નાખ્યો આમાનુ કાઇ સત્ય હશે ખરૂ ? ભિલ્લે નૃસિહને વેલાથી બાધી હાજર કર્યો, ત્યારે પદ્મપાદે પુછયુ કે-તમો ભિલ્લના વશમા કેવી રીતે થયા ? નૃસિહે જણાવ્યુ કે બ્રહ્માદિકો પણ ભિલ્લના જેવુ ધ્યાન નથી ધરી શકયા ?

બ્રહ્માએ શતરૂપા બનાવી, દેખતાની સાથે ચલચિત્તના થતા, જોવાને ચાર મુખ કર્યા હતા પુત્રી પાછલ હરિણરૂપ ધરીને પણ દોડેલા બનાવ્યા છે તેમ નૃસિહના ધ્યાનમા ન ટકી શકયા હોય તો તે બનવા જોગ છે

નૃસિહમા વિચારવાનુ કે-૯ વાસુદેવોમા ૭ મા-દત્ત છે, પ્રતિવાસુદેવ પ્રહ્લાદ છે, દત્તને છોડી પાચમા પુરૂષસિહને નૃસિહ લખી થાભલામાથી ઉત્પન્ન કરી, પ્રહ્લાદના બાપનો નાશ કરવાવાળા લખીને બતાવ્યા છે (જુવો તત્ત્વત્રયી પૃ ૬૫-૬૬ નું કોષ્ટક)

લિંગપુરાણમા એવુ છે કે–શિવના ગણ વીરભદ્રે, શરભ પક્ષીનુ રૂપ ધરીને નૃસિંહને ચીરી નાખેલો અને તેના ચામડાનુ આસન શિવ કરીને બેઠેલા. તે શંકરદેવના અવતાર શંકરનુ મૂલનુ શરીર બલતુ ઓલવવાને, તે નૃસિંહ કયાથી આવ્યા ? આ બધો પ્રપંચ કયારથી અને કોણથી રચાયો છે તે વિચારવાની ભલાણણ કરૂ છુ

(વીરભદ્ર અને નૃસિંહનો સંબધ–જુવો તત્ત્વત્રયી પૃ ૩૩૯)

સર્ગ ૧૨ મો–શ્લો ૮૮ નો–શંકર તીર્થોમા ફરતા મૂકાંબિકામા આવ્યા ત્યા મરણ પામેલા પુત્રના માટે શોક કરતા બ્રાહ્મણ કુટુંબને જોઇ શંકરને દયા આવી ' આકાશ વાણી થઇ કે અસમર્થ દયા બતાવે " આચાર્યે કહુ–અસમર્થને બોલવુ શોભે ? સમર્થ છો તો શોક દૂર કરો, એટલે સુવેલો ઉઠીને ઉભો થયો

આમા વિચારવાનુ કે–એવી વાણી કરવાવાળો કોણ હતો કે જે મરેલાને ઉભા કરી દે ? આ વાત પોતાની મહત્વતા માટે લખાઇ કે આમા કોઇ સત્ય તત્વ છે ? મરેલાને જીવતા કરવાની સત્તા યુગ યુગમા ભક્તોના રક્ષક એવા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનમા હતી ? જો મરેલાને જીવતા કરવાની સત્તા શ્રી કૃષ્ણમા હોતી તો દ્વારિકાના દાહ વખતે નાશ થએલા પોતાના કુટુંબનાજ માણસોને શુ જીવતા ન કરી શકતા ? આમા શુ સત્ય છે વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ ' મોટા મોટા પંડિતો થઇ પાયાં વગરનુ લખે તેમને વધારે શુ કહેવું ? ॥ સર્ગ ૧૨ મો થયો

સર્ગ ૧૩ મો શ્લો ૭૫ નો છે ભાષ્યાદિકના સંબધવાળાનો વિચાર અમોએ લીધોજ નથી જાણવાની ઇછાવાળો ત્યાથી જોઇ લે

સર્ગ ૧૪ મો શ્લો ૧૭૫ નો

પર્વત ઉપર ધ્યાનમા શંકર સ્વામીએ માતાનો મંદવાડ જાની, તેમની સેવામા પોતે પહોચ્યા અનેક આલાપ સલાપના અંતે શંકરદેવનુ સ્તવન કર્યું શંકરસ્વામીની માતાને લેવા શંકરદેવે વિમાન સાથે પોતાના દૂતોને મોકલ્યા શંકર સ્વામીએ માતાને જણાવ્યુ કે–શંકરદેવના દૂતો વિમાન લઇને આવ્યા છે, તેમા બેસીને શંકરના ધામમા પધારો ? તેમની સાથે જવાની ઇચ્છા ન બતાવતા દૂતોને વિદાય કર્યા પછી વિષ્ણુની સ્તવના કરી, વિમાન લઇને વિષ્ણુના દૂતો આવ્યા એટલે વિષ્ણુનુ ધ્યાન ધરતા દેહ છોડી દૂતો સાથે વિમાનમા બેસી

વૈકુંઠમા ચાલ્યા ગયા બાકીના અનેક કાર્યો થઇ ગયે પછી અનેક દશોમા ફરી દ્વૈતમતનુ ખંડન કરી અદ્વૈતમતનું સ્થાપન કર્યું

આ સર્ગ ૧૪ મા વિચારવાનુ કે—

શંકરદેવ રૂપે શંકરસ્વામી પોતેજ છે તો પછી બીજા કયા શંકરદેવના દૂતો વિમાન સાથે બોલાવ્યા ? વેદ સમયના મોટા મોટા ઋષિઓના માટે કોઇપણ દેવના દૂતો વિમાન લઇને લેવા આવ્યા હોય એમ ચારો વેદો સુધી તપાસતા જણાતુ નથી, તો શુ આ શંકરદિગ્વિજય કલ્પિત રૂપની ગોઠવાઇની ન ગણાય ? જો એમ હોય તો દિગ્વિજયના લેખોમા સત્ય શુ ? માતાએ શંકરના ધામમા જવાની ના પાડી, એ શુ તેમના સ્વાધીનપણાનુ હતુ ? બ્રમ્હા બ્રમ્હલોકનુ અને વિષ્ણુ વૈકુંઠનુ સ્થાન કયા કાલમા પોતાના કબજે કરીને બેઠેલા ? બ્રમ્હા આ દુનીયામા આવી અનેકોના અપરાધી બન્યા, તો પછી શુ વિશેષ મેળવવાને આવતા હતા ?

વિષ્ણુ ઉધેઇઓથી માથુ કપાવી હયગ્રીવ વિષ્ણુ બન્યા તે કયા કાલમા ? અને વારવાર દુનીયામા આવી દાનવોનો અને અસુરોનો માર ખઇ ભાગતા ફર્યા આ બધુ તર્કટ કયા તર્કટીઓથી ઉભુ થએલુ ? સજ્જનો ? સત્ય વસ્તુના ગવેષક બનો, કોઇના ભમાવ્યા ધ્વજાની માફક ના ભમો અને ભમસો તો ના તો આ લોકના સુખના ભાગી બનશો તેમજ ના તો પરલોકના સુખના ભાગી બનશો કષ્ટ વેઠયા વગર કોઇપણ પ્રકારનુ જ્ઞાન કે સુખ મળી શકતુ નથી, એમ આપ સારી રીતે સમજો છો, અસત્યના માર્ગમા સુગમતા દેખાશે પણ તેથા નતો આ લોકનુ સુખ ઉંચા દરજાનુ પ્રાપ્ત કરી શકાશે તેમજ નતો પરલોકનુ સુખ ઉંચા દરજાનુ મેળવી શકાશે એ વાત આપ ખુબ સમજો છો ? આજે સત્ય તત્ત્વ મેળવવાના ઘણા ઘણા સાધનો છે અને પોતાનો માર્ગ પોતાનેજ ખોળી લેવાનો છે બાકી કોઇ પણ આપણને સત્ય માર્ગે દોરી જાય એવો સત્પુરૂષ તો કોઇકજ નજરે પડશે એમ ખુબ વિચારશો

સર્ગ ૧૫ મો, શ્લો ૧૭૪ નો

(૧) શંકર સ્વામી હજારો શિષ્યોની સાથે દિગ્ વિજય કરવાને નીકળ્યા ત્યા સુધન્વા રાજાને પણ સાથે લીધા પ્રથમ કાપાલિકોની સાથે ઝપા ઝપી, સુધન્વા રાજાએ તેઓને હઠાવ્યા

(૨) આગળ ગોકર્ણમા—શૈવ મતના આચાર્ય નીલકંઠ સાથે વાદ નીલકંઠે કહ્યુ કે तत्त्वमसि વાકયથી જીવ અને ઇશ્વરનો અભેદ માનો છો તે યોગ્ય નથી, અંધારા અજવાળાની પેઠે જીવ ઇશ્વરના ધર્મો વિરૂદ્ધ છે ઇત્યાદિ અનેક દાખલાઓ આપ્યા પણ શંકર સ્વામીએ તોડી પાડી तत्त्वमसि નો અર્થ નીચે પ્રમાણે સમજાવ્યો જીવ-કાર્યોપાધિ છે, અને ઇશ્વર કારણોપાધિ છે, પણ તેમનો ચિદંશ એકજ છે, તેથી ભાગ લક્ષણાથી કોઇ બાબતને ગ્રહણ કરવી અને કોઇ બાબત ગ્રહણ ન કરવી, એવીજ રીતે-જહદ ડ જહદ લક્ષણાથી દેહનુ ઐકય છે, ત્યા કોઇ જાતનો વિરોધ આવતો નથી એ રીતે ઘણા શ્રુતિના પ્રમાણોથી ખંડન કરી શિષ્ય કર્યો

(૩) ઉજ્યનમા ભટ્ટ ભાસ્કરનો પદ્મપાદ સાથે વાદ થતા ભટ્ટે-જે શ્રુતિ ઓના પ્રમાણ આપી ભેદવાળુ દ્વૈત મતનુ સ્થાપન કર્યું. તેજ શ્રુતિઓથી અભેદ બતાવીને ભટ્ટને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો

(૪) કોપી ન માત્ર ધારણ કરનારો, કોઇ જૈન પીશાચના જેવો, આવીને શંકરાચાર્યને કહેવા લાગ્યો કે—

૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩ આશ્રવ, ૪ સંવર, ૫ નિર્જરા, ૬ બંધ, અને મોક્ષ, એ સાત પદાર્થોને સપ્ત ભંગીની રીતિથી તમે સ્વીકારતા નથી

શંકરના જીવ સ્વરૂપના પ્રશ્નમા જૈને કહ્યુ કે-જેવડો દેહ તેટલો જીવ

શંકરની તર્ક-દેહ જેવડો હોય તો ઘટના જેવો અનિત્ય પ્રાપ્ત થશે? અને મનુષ્યના દેહથી હાથીના દેહમા જતા અમુક ભાગ જીવ વિના રહી જશે અને ત્યાથી મછરના દેહમા જતા બહાર રહી જશે?

શંકરની તર્ક-અવયવો-જનારા આવનારા હોય તો પંચ ભૂતોથી પ્રગટ અને લીન થતા સંભવતા નથી કેમકે જીવ પંચભૂતના વિકાર રૂપ નથી

જૈનો તરફથી-અવયવો જન્મ તથા નાશથી રહિત નિત્ય છતા આવે છે અને જાય છે હાથીમા વૃદ્ધિ પામેલા અને મછરમા ઓછા થએલા વ્યાપે છે એ અમારો સિદ્ધાંત છે શંકરની તર્ક-અવયવો અચેતન છે કે ચેતન? ચેતન હોય તો ઘણાનો મત વિરૂદ્ધ થતા શરીરની ખરાબી થાય, અચેતન હોય તો આખા શરીરને ચેતના આપી શકાય નહી જૈનોના તરફથી-ઘણા ઘોડાઓ એક મતથી રથ ચલાવે છે તેમ શરીરને ચલાવે તેમા વિરોધ નથી

શકર–ઘણા ઘોડાઓ સારથિના પ્રભાવથી એક મત થાય છે, શરીરમા બીજો નિયામક નહી હોવાથી એક મતપણુ કેમ ઘટશે ? જૈન તરફથી–અવયવો આવતા જતા નથી–મોટા શરીરમા ફુલે છે નાનામા સકોચાઇ જાય છે, જળોના દષ્ટાતની પેઠે–લોહી પીને ફુલે નીચોવતા સુકઇ જાય તેમ થાય છે

શકરની તર્ક–અવયવોમા શકોચ વિકાશ થતો હોય તો વિકારી ઠરે વિકારીનો નાશ પામતા જીવનો પણ નાશ થાય તેથી કરેલા કર્મનો નાશ અને ફરીથી ઉત્પન્ન થએલા જીવને નહી કરેલા કર્મની પ્રાપ્તિ, એમ બે દોષ પ્રાપ્ત થાય, વળી બીજો દોષ–તુબડુ ભારથી જલમા ડુબેલુ રહે તેમ આઠ કર્મોના ભારથી ડુબેલા જીવને ઉચે જવા રૂપ મોક્ષ તેને બાધ આવે અવયવો જવા આવાના સ્વભાવવાળામાથી કયા અવશેષ રહેલાઓની મુક્તિ ?

બીજુ એ છે કે–જૈન સઘળા પદાર્થોમા–સત્ત્વ, અસત્ત્વ, એકત્વ અનેક ત્વાદિ પરસ્પર વિરૂદ્ધ ધર્મોનો એકી વખતે સમાવેશ કરવાના સાધન ભૂત જે તમારો × સપ્તભગી નય છે તેને પણ અમો યોગ્ય ગણતા નથી કારણ કે પરસ્પર વિરૂદ્ધતા ધરાવનારા વાસ્તવિક ધર્મોની એક પદાર્થમા એકી વખતે સ્થિતિ સભવતીજ નથી

આ સગ ૧૫ મા નો કિચિત વિચાર—

(૧) શકરસ્વામીએ દિગ્ વિજય કરવા હજારો બ્રાહ્મણો સાથમા લીધા, લાવ લસ્કરની સાથે સુધન્વા રાજાને પણ સાથમા લીધા જુઠો કે સાચો ન્યાય સ્વાર્થી લોકોનો કે દુરાગ્રહીઓનો જબર જસ્તીનો હોય છે તેવો ન્યાય પ્રથમજ કાપાલિકોની સાથે થઇ ગયો

(૨) શકર સ્વામી અદ્વૈતમતનો આગ્રહ પકડીને દુનીયાને પણ મનાવવાને લાવલશ્કર લઇને નીકલ્યા છે, એટલે ન્યાય કે અન્યાય સત્ય કે અસત્ય જોવાનો કે તપાસવાનો અવકાશ કયાથી હોય ?

દ્વૈતગ્રહણ કર્યા વિના એકાત અદ્વૈતની સિદ્ધિ કરવી તે કેવલ દુરાગ્રહજ ગણાય એ વાતો તેમનાજ વાકયોથી આપણને પગળે પગળે એટલી બધી નજરે પડે છે કે તેની ગણતી પણ ન કરી શકીએ પણ જેઓ એક દષ્ટિ પર ચઢી

× અર્થકાર પડિતે–ટીપ્પનમા–સપ્તભગી મૂકીને છેવટમા જણાવ્યુ છે કે–આ સપ્ત ભગીઓથી પ્રત્યેક પદાર્થોમા ગમે તેવા બીજા પણ પરસ્પર વિરૂદ્ધ ધર્મોનો સમાવેશ થાય છે (એમ ચોખુ જણાવ્યુ છે)

જાય તેઓ પોતાના વાકયોમા કે વિચારોમા પણ પુરતો લક્ષ રાખી શકતા નથી તો પછી બીજાઓના તત્ત્વોમા રહેલી સત્યતા શોધવાનો અવકાશ કયાથી મેળવે? તેવાજ પ્રકારનો ન્યાય આ શંકર દિગ્વિજયમા જોવામા આવે છે જેવી રીતે હુ નહી જેવો જોઇ શકયો છુ તેવી રીતે બીજા સુજ્ઞ મધ્યસ્થ પંડિતો તો જરૂર જોઇ શકયા જ હશે, પણ આવા આવા મોટા પંડિતોને આપણા જેવા સામાન્ય જનોએ કહેવુ શુ અને લખવુ પણ શુ? એ એક વિચાર ભરેલુજ થઇ પડે છે હવે આપણે મૂલ વિચાર પર આવીએ છીએ—

દ્વૈતમતના શૈવ નીલકંઠાચાર્ય સાથે વાદ ચાલતા "तत्त्व मसि" નો અર્થ સ્વામીજી એ નીચે પ્રમાણે સમજાવ્યો—કાર્યોપાધિ જીવ છે અને કારણોપાધિ ઇશ્વર છે પણ તેમનો 'ચિદંશ' એકજ છે તેથી ભાગ લક્ષણાથી કોઇ બાબતને ગ્રહણ કરવી, અને કોઇ બાબત ન ગ્રહણ કરવી એવીજ રીતે જહદજહલ્ લક્ષણાથી દેહનુ ઐકય છે ત્યાં કોઇ જાતનો વિરોધ આવતો નથી આ પ્રમાણે ઘણી શ્રુતિઓના પ્રમાણુ આપી ખંડન કર્યું અને શિષ્ય કર્યો

આમા વિચારવાનુ કે—નીલકંઠે દ્વૈત મત છોડીને तत्त्वमसि ના વાકયથી અદ્વૈત મતને સ્વીકાર્યો તે વસ્તુ સ્થિતિ યથાર્થ નથી જુવો કે—આ અજ્ઞ જીવને સમજાવવાનુ કે તુ તે બ્રહ્મ સ્વરૂપનો છે પણ કયારે? ઉપાધિ ભૂત લાગેલા પાચ ભૂતોનો સંગ છોડે ત્યારે? પાચ ભૂત રૂપ વસ્તુ બીજી જ છે, સ્વામીજીએ માતાનો ખેદ દૂર કરતી વખતે કહ્યુ હતુ, કે—સારા નરસા કર્મનો ભોગ કરવા જીવ સ્થૂલ દેહમા વિચરે છે તેથી શમાદિક વિના જીવને મોક્ષ નથી માટે દ્વૈતપણુ છોડયા પછીથી જ 'तत्त्व' સ્વરૂપનો બને છે

અર્થાત ભૂતોની ઉપાધિવાળો જીવ પ્રથમ દ્વૈત સ્વરૂપનો જ છે, તેજ ઉપાધિથી મુક્ત થએલો બ્રહ્મ સ્વરૂપ થએલો અદ્વૈતના સ્વરૂપને ધારણ કરે છે

પ્રથમ ઘટને માન્યા વગર અઘટ નો પ્રયોગ ત્રણ કાલમા પણ બની શકશે નહી

એકની એક વસ્તુમા બીજી વાત કરવાનો અવકાશ જ કયા રહે છે? માટે શંકર સ્વામીનો અદ્વૈતમત દ્વૈતપણુ અંગીકાર કર્યા વગર ત્રણ કાલમા પણ નહી બની શકે એકાત અદ્વૈત પક્ષ છે તે સત્ય વસ્તુ સ્વરૂપને જનાવનારો નથી પણ દુરાગ્રહમા જ ખેચી જનારો છે એ નિર્વિવાદ છે બીજી વાત એ છે કે—કર્તા કર્મ અને કરણાદિ કારકો એક જ વસ્તુમા ઘટી શકતા હોય તો જ એકાત અદ્વૈત

ની સિદ્ધિ થાય, નહી તો ત્રણુ કાલમા પણુ એકાત અદ્વૈતની સિદ્ધિ નહી થાય દ્વૈત છે તેણેજ પાછલ અકાર મૂકી શકાશે —

(૩) ઉજ્જયના ભટ્ટ ભાસ્કર દ્વૈત મતની સિદ્ધિ કરવા જતા, પોતે જ અદ્વૈત મતમા ફસી ગયા તેનુ કારણુ જોતા તેમને વેદોમાથી પણુ સત્ય વસ્તુ નહી મળેલી હશે, જો વેદોનુ અધ્યયન કરીને સત્ય વસ્તુ મેળવેલી હોત તો સ્વામીજીના એકાત રૂપ અદ્વૈત મતના દુરાગ્રહમા શુ કરવાને ફસતા ? દ્વૈત અને અદ્વૈતનુ સ્વરૂપ અમો ઉપર બતાવી ગયા છે ત્યાથી વિચાર કરીને જુવો સત્યા સત્યનો નિર્ણય આપો આપ થઇ જશે. તેઓ કોઇ બીજા કારણુથી ફસ્યા હોય તો તેમની ગતિ તેઓ પોતે જાણે તે ખરી ?

(૪) વાદિક દેશના જૈનધર્મના પડિતોના માટે, અને બૌદ્ધોના માટે શકરદિગ્વિજયમાં ઉચ્ચામા ઉચા શબ્દો જે વાપર્યા છે તે તેમના પડિતપણાને અને તેમના જાતિકુલને ખરેખરા શોભાવે તેવા છે

પ્રથમ જૈનોના તત્ત્વો લખ્યા છે તે જૈનોની માયન્તા પ્રમાણે યથાર્થ છે

જેટલો દેહ તેટલો જીવ જૈનોની માન્યતા પ્રમાણે બરાબર છે તેના ઉપર દિગ્વિજયમા જેટલી કુતર્કો કરી છે તે તેમની પડિતાઇને લાછન લગાડીને ઉન્મત્તપણાનુ ભાણુ કરાવે છે જૈનોનો ' સ્યાદ્વાદ ' યથાર્થ રૂપે સ્વામી સમજ્યા હોત તો જાગુલી મત્રથી જેમ સર્પનુ ઝેર રહેતુ નથી તેમ સ્વામીજીને પોતાની પડિતાઇનો ઉન્માદ પણુ રહેતો નહી કારણકે આધુનિક સમયના સદ્બુદ્ધિના પડિતો તે સ્યાદ્વાદના મત્રથી નિ છદ્મપણાથી પોતાના માથા ધુનાવી રહ્યા છે તેમા પ્રભાવ તે સ્યાદ્વાદના મત્રનોજ છે અને તે પડિતોની સદ્બુદ્ધિનો પણુ છે ચોગ્ય વસ્તુનેજ ચોગ્ય વસ્તુના ચોગે ઓપ ચઢે પરતુ અચોગ્ય વસ્તુને ન ચઢે જો કે તે સદ્બુદ્ધિના પડિતોના વિચારો ઘણા ઠેકાણે પ્રસિદ્ધ થએલા છે તો પણુ શૂન્ય સ્થાનની પુરતી કરવા કિચિત્ ટુક માત્રથી લખી જણાવુ છુ —

(૧) પ્રથમ મૂલના ગ્રથકારે–જૈનોના સ્યા દ્વાદને તદ્દન અચોગ્ય બતાવી તુછકારી કાઢયો છે પરતુ આધુનીક પડિત કે જે ટીપ્પન કરવાવાળા છે તેમને ચોખ્ખે ચોખુ કહી દીધુ છે કે–આ સપ્ત ભગીઓથી પ્રત્યેક પદાર્થોમા ગમે તેવા બીજા પણુ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મોના સમાવેશ થાય છે

અર્થાત્ આ સપ્ત ભગીમા કોઇ જાતનો વિરાધજ નથી રહેતો છતા

ગ્રંથકારને તે વિપરીત લાગ્યો એ પણ એક તેમની દૃષ્ટિનીજ ખૂબી છે, કહેવત છે કે–' દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ ' તે પ્રમાણે થયુ

(૨) કાશીના મહા મહોપાધ્યાય રામમિશ્ર શાસ્ત્રીજી લખે છે કે–જૈનોનો **અનેકાંતવાદ** તો એક એવી વસ્તુ છે કે–તેને દરેકે સ્વીકારવીજ પડશે અને સ્વીકારી પણ છે

सदसद्भ्या मनिर्विचनीय जगत

જ્યારે વસ્તુ સત્ નથી કહી શકાતી અને અસત્ પણ કહી શકાતી નથી તો કહેવુ જ પડશે કે કોઇ પ્રકારની સત હોઇને પણ તે કોઇ રીતે અસત્ પણ છે એટલે અનેકાંતતાજ માનવી સિદ્ધ થઇ (જુઓ '–જૈનેતર દૃષ્ટિ એ જૈન " પૃ ૮૨ થી ૧૦૦ સુધીનો લેખ)

(૩) કાશી હિંદુ વિશ્વ વિદ્યાલયમા–દર્શન શાસ્ત્રના મુખ્ય અધ્યાપક શ્રીયુત ફણી ભૂષણ અધિકારી જણાવે છે કે–સ્યાદ્વાદનો સિદ્ધાંત ઘણો મહત્વ પૂર્ણ છે અને એકાપુકારક છે એ સિદ્ધાંતમા જૈન ધર્મની વિશેષતા તરી આવે છે, કેટલાકોએ ઉપહાસ્ય કર્યું છે એ અજ્ઞાનતાને પ્રતાપે જ, શંકરાચાર્ય જેવા પણ એ દોષથી અલગ નથી રહી શકયા, તેમણે પણ અન્યાય કર્યો છે એવા મહાન વિદ્વાન્ માટે એવો અન્યાય સર્વથા અક્ષમ્ય છે તેમણે નાગા લોકનો સિદ્ધાંત કહી અનાદર કર્યો છે, તે જૈન ગ્રંથોનો અભ્યાસ નહી કરવાનુ પરિણામ છે

(૪) દત્તાત્રેય બાલ કૃષ્ણ કાલેલકર ઢાકા–' પૂર્વરંગ ' પૃ ૨૪૩ મા–લખે છે કે–જૈનોના સ્યાદ્વાદનુ તત્વ હિંદુસ્તાનના આખા ઇતિહાસમા ઘટાએલુ આપણે જોઇએ છીએ " જન્માંધો જેમ હાથીને જુદી જુદી રીતે તપાસે તેવી આપણી આ દુનીયાની સ્થિતિ છે

વાસ્તવિક સંપૂર્ણ સત્ય જે કોઇ જાણતો હશે તે પરમાત્માને, આપણે ઓલખી શકયા નથી

(૫) લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડે–" ચિત્રમય જગત્ " વર્ષ ૧૧ અને ૧૯૨૫ ડિસેંબર "જૈન સિદ્ધાંત"ના લેખમા લખે છે કે–અનેકાંતવાદ ઉપર જણાવેલી અનાઘડન તત્વની માલિકા વાચતાની સાથેજ અદ્વૈતવાદ જૈન સિદ્ધાંતને અમાન્ય છે એ દેખાઇ આવે છે સાયુજ્ય મુક્તિ માનનારો દ્વૈતવાદ પણ તેને તેટલોજ અમાન્ય છે, કારણ મોક્ષ એટલે જીવાત્માએ શુદ્ધાત્મ તત્વમા લીન થવુ એમ જૈનિઓ પણ માને છે જગતના મિથ્યાત્વ સંબંધે પણ તેમની વિચાર સરણી

આવીજ માપેલ છે મિથ્યા શબ્દનો અર્થ શંકરાચાર્યની પેઠે અસત્ય, કિંવા અદ્વૈતી ભાગવતોની પેઠે અનિર્વાચ્ય, એવો જૈનિઓ કરતા નથી પણ હમેશ બદલનાર અતએવ ભ્રમક એવો કરે છે અર્થાત્ જગત્ મિથ્યા એટલે જગ એ નથીજ, કિંવા અતર્કર્ય છે એમ નહી પણ તે ભ્રામક છે કિંવા હમેશ બદલનારૂં છે એવો અર્થ કરે છે આ સંક્ષેપ વિચાર પદ્ધતિને જૈનો અનેકાંતવા કહે છે ॥

(૬) ડૉ ભંડારકર, મહાત્મા ગાંધીજી તેમજ અનેક પાશ્ચાત્ય પંડિતે કહે છે કે–હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનની બાબતમાં અનેક શાખાઓ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ એકાંગીવાદ પદ્ધતિજ છે અનેકાંતવાદ પદ્ધતિજ વડે ચર્ચા કરતાં બધી શાખા ઓને સાપેક્ષ માન્યતા દેવીજપડશે અને તે પ્રમાણે સાપેક્ષ માન્યતા દીધેલી પણ છે તો પણ દુરાગ્રહપણું તેમને નડે છે

(૭) મહામહોપાધ્યાય–પંડિત ગંગનાથ અલ્હાબાદવાલા લખે છે કે– જબસે મૈને શંકરાચાર્ય દ્વારા જૈન સિદ્ધાંતપર ખંડનકો પઢા હૈ, તબસે મુઝે વિશ્વાસ હુવા હ કિ, ઇસ સિદ્ધાંત મે બહુત કુછ હૈ જિસ્કો વેદાંત કે આચાર્યોંને નહી સમજા, યદિ વહ જૈન ધર્મ કો ઉસકે અસલી ગ્રંથોસે દેખનેકા કષ્ટ ઉઠાત તો જૈન ધર્મસે વિરોધ કરનેકી કોઇ ભી વાત નહી મિળતી"

(૮) હિંદી ભાષાના સર્વ શ્રેષ્ઠ લેખક, અને ધુરંધર વિદ્વાન્ પંડિત શ્રી મહાવીર પ્રસાદજી દ્વિવેદી લખે છે કે—

" પ્રાચીન ઢરરેકે હિંદુ ધર્માવલંબી બડે બડે શાસ્ત્રી તક અગભી નહી જાન તે કિ-જૈનિઓકા "સ્યાદ્વાદ" કિસ ચિડિઓકા નામ હૈ ધન્યવાદ હૈ જર્મની ઔર ફ્રાંસ, ઇંગ્લેંડ કે કુછ વિદ્યાનુરાગી વિશેષકો કો, જિનકી કૃપાસે ઇસ ધર્મકે અનુયાયિયો કે કીર્તિકલાપકી ખોજ ઔર ભારત વર્ષકે સાક્ષર જનોકા ધ્યાન આકૃષ્ટ હુઆ યદિ યે વિદેશી વિદ્વાન્ જૈનોકે ધર્મગ્રંથો આદિકી આલોચના ન કરતે, યદિ યે ઉન કે પ્રાચીન લેખકોકી મહત્તા ન પ્રગટ કરતે તો હમ લોગ શાયદ આજભી પૂર્વવત્ હી અજ્ઞાન કે અંધકારમે હી ડુબે રહેતે "

(૯) મારવાડ જોધપુર સન્ ૧૯૧૬ માં જૈન સાહિત્ય સંમેલન વખતે પ્રમુખ–શતીશ ચંદ્ર વિદ્યાભૂષણ જણાવે છે કે–" જૈનીઝમ" ના પ્રધાન સિદ્ધાંત સ્યાદ્વાદ અથવા તો સપ્તભંગી ન્યાય, કે જે જૈન તત્ત્વ જ્ઞાનનો મૂલ પાયો છે, તેના પર બોલતા જણાવ્યું કે–જૈન માન્યતા પ્રમાણે " સ્યાદ્વાદનો સિદ્ધાંત " અતિ

પ્રાચીન સમયથી તીર્થંકરોએ અવર્તાવેલો હતો અને ૨૪૪૦ વર્ષો પહેલા ચરમ તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીએ આ સિદ્ધાત ઇપદેશ્યો હતો અને તેનુ સ્વરૂપ જૈનોના પ્રમાણ ભૂત ગ્રંથોમા માલુમ પડે છે બ્રાહ્મણ ઋષિ વ્યાસે બ્રહ્મસૂત્ર પુસ્તક, ૨, પ્રકરણ, ૨, સૂત્ર ૩૩ મા આ સિદ્ધાતને સુધારા વધારા સાથે ઉતાર્યો છે આ સિદ્ધાતની, પ્રસિદ્ધ શકરાચાર્ય કે જે આઠમા સૈકામા થઇ ગયા છે તેમણે પોતાની ટીકા શાકર ભાષ્યમા, વાચસ્પતિમિશ્ર કે જે દશમા સૈકામા થઇ ગયા છે તેમણે શાકર ભાષ્યની ભામતી વૃત્તિમા અને માધવાચાર્યે તેમના 'સર્વદર્શન સગ્રહમા' ટીકા કરેલી છે

બ્રાહ્મણ તત્ત્વ વેત્તાઓએ આ સિદ્ધાત પર એવા દોષનુ આરોપણ કર્યું છે કે-તે અનિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન તરફ દોરે છે, અને સાત અવસ્થા પરસ્પર અસગત છે, તે છતા આ સિદ્ધાતની શાત અને નિષ્પક્ષપાત સમીક્ષા તેની વ્યાપકતામા અને વસ્તુઓની સમગ્ર અવસ્થાઓને સ્પર્શવાની શક્તિમા રહેલી વિશિષ્ટતાને વ્યક્ત કરે છે ઇત્યાદિ "

(૧૦) પ્રો આનદ શકર બાપુભાઇ ધ્રુવે-સ્યાદ્વાદ સબધે કહ્યુ હતુ કે- "સ્યાદ્વાદ"એકી કરણનુ દૃષ્ટિ બિંદુ અમારી સ્હામે ઉપસ્થિત કરે છે શકરાચાર્યે સ્યાદ્વાદ ઉપર જે આક્ષેપ કર્યો છે, તે મૂળ રહસ્યની સાથે સબધ રાખતો નથી એ નિશ્ચય છે કે વિવિધ દૃષ્ટિ બિંદુ દ્વારા નિરીક્ષણ કર્યા વગર કોઇ વસ્તુ સપૂર્ણ સ્વરૂપે સમજવામા આવી શકે નહી આ માટે સ્યાદ્વાદ ઉપયોગી તથા સાર્થક છે મહાવીરના સિદ્ધાતમા બતાવેલા સ્યાદ્વાદને કેટલાકો સશયવાદ કહે છે એ હુ નથી માનતો, સ્યાદ્વાદ સશયવાદ નથી કિંતુ તે એક દૃષ્ટિબિંદુ અમને મેળવી આપે છે વિશ્વનુ કેવી રીતે અવલોકન કરવુ જોઇએ એ અમને શીખવે છે "

(૧૧) ડૉ ઑ પરટોલ્ડે તા ૨૧-૮-૨૧ દક્ષિણ ધ્રુવીયામા-ધર્મના તુલનાત્મક શાસ્ત્રમા-"જૈન ધર્મનુ સ્થાન અને મહત્વ" બતાવતા અતમા જણાવ્યુ હતુ કે-જૈનધર્મ એ ધર્મોના તુલનાત્મક શાસ્ત્રમા અતિશય આગળ વધેલો ધર્મ છે, એમ કહેવુ પડે છે દ્રવ્યનુ જ્ઞાન કરી લેવા સારૂ એમા યોજેલા સ્યાદ્વાદનુ બીલકુલ આધૂનિક પદ્ધતિનુ સ્વરૂપજ જુઓ એટલે બસ છે જૈન ધર્મ એ ધર્મ વિચારવાની નિઃસશય પરમ શ્રેણી છે અને એ દૃષ્ટિથી ધર્મનુ વર્ગીકરણ કરવા સારૂજ કેવલ નહી પણ વિશેષત ધર્મના લક્ષણો ઠરાવવા સારૂ અને તદનુસાર સામાન્યત ધર્મની ઉપપત્તિ બેસાડવા સારૂ તેનો કાળજી પૂર્વક અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે ॥

(૧૨) મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે કે—"સૃષ્ટિમા પ્રતિક્ષણ પરિવર્તન થાય છે છતા તેનુ એવુ સ્વરૂપ છે કે-તે સત્ય પણ છે (વસ્તુગતે) તેણે સત્યાસત્ય કહો તો મને અડચણ નથી એથી મને અનેકાંતવાદી કે સ્યાદ્વાદી માનવામા આવે તો બાધ નથી પંડિતો મનાવવા ઇચ્છે તેમ કદાચ નહીં તેઓ મને વાદમા ઉતારે તો હુ હારી જાઉં

સાત આંધલાઓએ હાથીના સાત વર્ણન આપ્યા તે બધા પોત પોતાની દૃષ્ટિએ સાચા હતા એક બીજાની દૃષ્ટિએ જુઠા હતા, ને જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ સાચા નથા ખોટા હતા આ અનેકાંતવા૦ મને બહુ પ્રિય છે અનેકાંતવાદનુ મૂળ અહિંસા અને સત્યનુ યુગલ છે"

આ બધા પંડિતોના મનો તદ્દન ટુંકમા વિચારી જોઈએ—

શંકર સ્વામીના સમયના મોટા મોટા ગ્રંથકારો હોવા છતા, જૈનોના સ્યાદ્વાદના વિષયમા બીલકુલ ન સમજી શકયા હોય એમ પણ કેમ કહી શકાય? દિગ્વિજયના લેખક-જૈનોને-દેહ જેટલા જીવના લક્ષણમા જે જે કુતર્કો કર્યા છે તેમા જૈનોની માન્યતાનો એક અંશ પણ નથી, તેમજ સપ્તભંગીના વિષયમા એક પદાર્થમા એકી વખતે પરસ્પર વિરૂદ્ધ ધર્મોની સ્થિતિ સંભવતિ નથી કરીને જે લખ્યુ છે તે પણ છણકાટ કરીને, જાણી બૂજીને જ લખ્યુ હોય? છણકાટ કરવાનુ કારણ-વેદના પક્ષનો દુરાગ્રહજ હોય, એવુ મારૂ અનુમાન યોગ્યજ માલમ પડશે

જુવો કે-વેદોમા જે વિષય હતો તે આધુનિક ચાલતા ધર્મના વિષયથી કાંઇ જુદાજ પ્રકારનો હતો જૈનોના સર્વજ્ઞોનો અને બૌદ્ધોના પ્રાદુર્ભાવના વખતે તેની બીલકુલ મંદતા જનાતા, તેની (વેદોની) સ્થિતિ મજબુત કરવા પ્રથમ બ્રાહ્મણ ગ્રંથોની સરૂઆત કરવામા આવી, અને તે વિષયના મોટા મોટા ગ્રંથો બનાવી દીધા પરંતુ જૈન બૌદ્ધની વિશેષ ચલવલમા તે નિર્માલ્ય જેવા ભામવા લાગતા, જૈન બૌદ્ધના સંઘર્ષણથી ઉત્પન્ન થતા વિચારોને-ઉપનિષદ નામના ગ્રંથોમા ગોઠવતા ગયા, અને વેદોના તરફ કેટલીકના પસંદગી પણ બતાવતા ગયા તેથી વેદોના વિષયથી અને બ્રાહ્મણ ગ્રંથોના વિષયથી કાંઇક ઉંચા દરજ્જાના તે ગ્રંથો લોકોમા મનાતા થયા પરંતુ અતીંદ્રિય જ્ઞાનવિનાના તે ઉપનિષદ્કારો પરસ્પરના વિરોધને ટાલી શકયા ન હતા કારણ તે યાચિત મંડનરૂપથી ઉભા કરવામા આવેલા હતા

રામાયણ-ભારતાદિક પણ તે સમયના સર્વજ્ઞોની ચલવલની પછીથીજ લખાયલા નજરે પડે છે

ગીતા–જૈન બૌદ્ધના વિશેષ સમાગમ પછીની નજરે પડે છે ત્યારબાદ જૈન નેતાઓમા ફાટફુટ અને તેમનો નાશ થતા સાતમા આઠમા સૈકામા શંકર સ્વામીએ કેટલાક બ્રાહ્મણ પંડિતાને અને રાજાઓને ઉશ્કેરીને વૈદિક ધર્મના ઉદ્ધારના બહાને જૈન અને બૌદ્ધાના ઉપર હુમલો કરી તેમના ઉપર અત્યાચાર કર્યો, એટલુ જ નહી પણ તેમના કેટલાક મંદિરોનો નાશ અને લુટ કરી, તેમના પુસ્તકોને પણ કબજે કર્યા તે પુસ્તકોના આધારે વેદના અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય આ ત્રણ દેવના ઠેકાણે નવીન રૂપના બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણ દેવને કલ્પ્યા હોય ?

તર્ક—બ્રહ્માદિ દેવો ચારો વેદોના મૂલ સુધીમા રહેલા મળે છે ?

ટુકમા સમાધાન એટલુ જ કે–બ્રહ્માદિક દેવોની નવીન શ્રુતિઓ બનાવી વેદ મૂલક ઠરાવવા પાછળથી ગોઠવવામા આવી હોય તેનો વિચાર મારા આગળના લેખથી આપ સજ્જનો પણ વિચારી શકશો

(૧) શંકર સ્વામીના પછીથીજ પ્રાયે વિશેષ પુરાણો લખાયા, અને બ્રહ્માદિક મોટા દેવો તરીકે પંકાતા ગયા, જુવો–તત્વત્રયી પૃ ૪૫૫ થી દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રીનો લેખ– 'શંકરાચાર્ય', બાણ, આપસ્તંબ વગેરેના ઉલ્લેખો જોતા વાયુ વગેરે કેટલાક પુરાણો જુના કાલમા હતા, પણ સાતમાથી નવમા શતક સુધી અનેક નવા પુરાણો રચાયા અને નવમા શતકમા અઢારની સંખ્યા પ્રસિદ્ધ થઇ હોય તેજ પ્રમાણે જૈનો નો 'સ્યાદ્વાદ' પણ વૈદિકોમા ઉધોઠત્તો ઘૂસાડવાના આવ્યો અને તેનુ શ્રષ્ટ રૂપાતર ઋગ્વેદ ના પ્રલય નામના સૂક્ત સુધી લખી વેદ મૂલક બતાવવાનો પ્રયત્ન થયો

(૨) આનંદશંકરભાઇ નો પુરાણ સંબધી લેખ જુવો તત્વત્રયી પૃ ૪૪૬ થી–" પુરાણ નામના ગ્રંથો હતા પણ અત્યારે જે રૂપમા દેખાય છે તે તો બેશક નવુ છે

આર્યોના તહેવારોના લેખકે–જણાવ્યુ છે કે–છઠ્ઠા સૈકામા એટલે પુરાણો અસ્તિત્વમા આવવા લાગ્યા, ત્યાર પછી દેવતાઓની મૂર્ત્તિઓ બનાવવાનો રીવાજ પડયો

મણિલાલ નથુભાઇ દ્વિવેદીના લેખથી જુવો–" યજ્ઞ પુરૂષ નવોજ દેવ કલ્પાયો, અને પ્રજાપતિ બધા ના મોખરે આવીને બ્રહ્મા તરીકે પૂજાતો થયો "

આ બ્રહ્માદિક નવીન દેવો જૂનામા જુના ઋગ્વેદથી દાખલ થઇ ચારો વેદોથી પ્રસિદ્ધમા મુકવામા આવ્યા

હવે હું સ્યાદ્વાદના મુખ્ય વિષયપર આવું છું

આ જૈનોના સ્યાદ્વાદના વિષયમાં પોતાના ઉદ્‌ગારો જાહેરમાં મુકનારા અનેક ભાષાઓના અભ્યાસીઓ, મોટામાં મોટા પંડિતો હોય, તેમ મને લાગે છે અને સંગ્રહનો કરનાર હું–પુરૂં વ્યાકરણ જાણતો નથી, ન્યાય અલંકારમાં કાંઇ વિશેષ સમજતો નથી, અંગ્રેજી વિગેરે ભાષનો તો બીલકુલ અભ્યાસજ નથી, માત્ર જન્મ દેશની ભાષા અને જૈન સર્વજ્ઞોના તત્ત્વોનો પણ નહીં જેવો અભ્યાસ કરી યત્કિંચિત્ સ્વાદના યોગથી આ બધા પંડિતોના સ્વરોમાં મારો સ્વર ભેળવું છું કે જેથી લોકોનું પણ તે તરફ ધ્યાન ખેંચાય, અને સર્વજ્ઞોના વચનનો આદર કરી તેઓના વચનનો રસ લેવા પ્રેરાય, અને સર્વજ્ઞોના વચનમાં રહેલી વિશેષતા સમજી પોતાનં કલ્યાણનો માર્ગ મેલવે કે જેથી મારા પરિશ્રમની પણ સફલતા થાય

(૧) દિગ્વિજયના ટીપ્પનકારે–સપ્તભંગી ન્યાયના સંબંધે જણાવ્યું હતું કે–" પદાર્થોમાં ગમે તેવા વિરૂદ્ધ ધર્મોનો સમાવેશ થાય છે "

હું પણ એમજ સમજું છું અને કહું પણ છું કે–જેમ કેશરીસિંહના આગળ મદોન્મત્ત હાથી જેવો પણ ટકી શકેજ નહી, તેમ સ્યાદ્વાદ ન્યાયના આગળ એકપણ એકાંતવાદી ટકી શકેજ નહી છતાં દિગ્વિજયના મૂલકારને વિપરીત શાથી ભાષ્યું ? તેની ગતિતો તેજ જાણે

(૨) રામમિશ્ર શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું હતું કે–" વસ્તુ સદ્રૂપની થઇ અસદ્રૂપની પણ છે, એટલે અનેકાંતતાજ માનવી સિદ્ધ થઇ "

આ વિષયમાં વિચારવાનું કે–નીલકંઠના વાદમાં શંકરસ્વામીએ બતાવેલો જહદજહદ્ લક્ષણાનો ન્યાય એ ગોરીના વળાના જેવો શુધ્ધો હતો છતાં એક તરફ ખેંચાતાણુ કરતા ગોલીની સાથે છાસ અને માપાણુના ગમાવવા જેવો ન્યાય કરી કયો વિશેષ તત્ત્વ મેળવવાને તેઓ ભાગ્ય શાલી બન્યા હશે ?

(૩) વિદ્યા ભૂષણે જણાવ્યું હતું કે–શંકરાચાર્યે સ્યાદ્વાદ ઉપર અન્યાય કરેલો છે "

તે વાત મને તેમની સર્વાંશથી સાચી કહેલી લાગે છે જેમ કોઇ રાજા દિગ્વિજય કરવાની લાલસાથી નીકલેલો ન્યાયી કે અન્યાયી બધાએ માણસોને ચીભડાની પેઠે ચીરી નાખે તેમ શંકર સ્વામીએ કરેલું જણાય છે તો પછી તેમના હાથથી ન્યાય કયાથી થવાનો હતો ?

(૪) કાકા કાલેળ કરે જણાવ્યુ હતુ કે—

" સ્યાદ્વાદનુ તત્ત્વ હિંદુસ્તાનના આખા ઇતિહાસમા સમાયલુ છે વાસ્તવિક સંપૂર્ણ સત્ય જે જાણતો હશે તે પરમાત્માને હજુ આપણે ઓલખી શકયા નથી "

આમા મારો સ્વર એ છે કે–હિંદુસ્તાનના આખા ઇતિહાસમા એટલે–વેદ, વેદાતાદિક છ એ શાસ્ત્રોમા એ સ્યાદ્વાદનુ તત્ત્વ સમાયલુ છે

આ મારા સ્વરમા પરમહંસ જીવાનંદ સરસ્વતીનો–જૈનેતરના પૃ ૭૮ થી ૮૦ મા આપેલો પત્ર સ્વર પુરે છે જુવો પૃ ૮૦ મા–" પ્રાચીન ધર્મ, અગર કોઇ સત્ય ધર્મ રહા હોતો જૈન ધર્મથા જીસકી પ્રભા નાશ કરનેકો વૈદિક ધર્મ વો ષટ્શાસ્ત્ર, વો ગ્રંથકાર ખડે ભયેથે "

સંપૂર્ણ સત્યના જાણવાવાળા સ્યાદ્વાદ તત્ત્વના પ્રકાશક તીર્થંકરોજ છે, પણ બીજા કોઇ ઋષિઓ નથી જ્યા સુધી તેમના તત્ત્વો જાણવાનો અવકાશ મેળવતા નથી ત્યા સુધી તે પરમાત્માને આપણેજાણી શકવાના જ નથી એજ ફલિતાર્થ બતાવ્યો છે "

(૫) લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડે કહે છે કે–" જગન્મિથ્યા કે અનિર્વાચ્ય એવી માન્યતા જૈનોની નથી, હમેશા બદલાતુ રહેતુ માને છે "

આમા વિચારવાનુ કે–પ્રત્યક્ષમા પરિવર્તન થઇ રહેલા આ સંસાર ચક્રને સર્વથા મિથ્યા કહેતા જીવનો ઇન્કાર કરવાળા નાસ્તિકોના જેવુજ થાય, જીવ જ નથી તો પછી તેનો ઇન્કાર કરવાવાળો જ કોણે માનવો ?

આ પ્રત્યક્ષમા પરિવર્તન થઇ રહેલા સંસાર ચક્રનેજ, સર્વથા મિથ્યા માનીએતો પછી મુક્તિ થએલી જ કોની માનવી ? ખૂબ વિશાલ દૃષ્ટિથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૭) પંડિત ગંગનાથ કહે છે કે—" જૈન સિદ્ધાંતમા બહુત કુછ હૈ વેદાત કે આચાર્યોને સમજ્યા નહિ "

આમા મારા વિચારો—પંડિતજીએ સદ્બુદ્ધિથી કહ્યુ છે તો સત્યજ પણ વેદાતના આચાર્યોને સમજ્યુ નહી તે જરા વિચારવાનુ છે

૧ દિગ્ વિજયના પહેલા સર્ગમા–બ્રહ્માદિકોએ શંકર દેવને જણાવ્યુ હતુ કે–વિષ્ણુએ બૌદ્ધ શાસ્ત્રો રચી વેદાદિકને હાનિ પહોચાવી

હવે હું સ્યાદ્વાદના મુખ્ય વિષયપર આવું છું

આ જૈનોના સ્યાદ્વાદના વિષયમાં પોતાના ઉદ્‌ગારો જાહેરમાં મુકનાર અનેક ભાષાઓના અભ્યાસીઓ, મોટામાં મોટા પંડિતો હોય, તેમ મને લાગે છે અને સંગ્રહનો કરનાર હું-પુરૂં વ્યાકરણ જાણતો નથી, ન્યાય અલંકારમાં કાંઇ વિશેષ સમજતો નથી, અંગ્રેજી વિગેરે ભાષાનો તો બીલકુલ અભ્યાસજ નથી, માત્ર જ મ દેશની ભાષા અને જૈન સર્વજ્ઞોના તત્વોનો પણ નહીં જેવો અભ્યાસ કરી યતકિંચિત્ સ્વાદના યોગથી આ બધા પંડિતોના સ્વરોમાં મારો સ્વર ભેળવું છું કે જેથી લોકોનું પણ તે તરફ ધ્યાન ખેંચાય, અને સર્વજ્ઞના વચનનો આદર કરી તેઓના વચનનો રસ લેવા પ્રેરાય, અને સર્વજ્ઞોના વચનમાં રહેલી વિશેષતા સમજી પોતાના કલ્યાણનો માર્ગ મેલવે કે જેથી મારા પરિશ્રમની પણ સફલતા થાય

(૧) દિગ્વિજયના ટીપ્પનકારે-સપ્તભંગી ચાયના સંબંધે જણાવ્યું હતું કે-" પદાર્થોમાં ગમે તેવા વિરૂદ્ધ ધર્મોનો સમાવેશ થાય છે "

હું પણ એમજ સમજુ છું અને કહું પણ છું કે-જેમ કેશરીસિંહના આગળ મદોન્મત્ત હાથી જેવો પણ ટકી શકેજ નહી, તેમ સ્યાદ્વાદ ન્યાયના આગળ એકપણ એકાંતવાદી ટકી શકેજ નહી છતાં દિગ્વિજયના મૂલકારને વિપરીત શાથી ભાષ્યું ? તેની ગતિતો તેજ જાણે

(૨) રામમિશ્ર શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું હતું કે-" વસ્તુ સદ્‌રૂપની થઇ અસદ્‌રૂપની પણ છે, એટલે અનેકાંતતાજ માનવી સિદ્ધ થઇ "

આ વિષયમાં વિચારવાનું કે-નીલકંઠના વાદમાં શંકરસ્વામીએ બતાવેલો જહદજહદ્ લક્ષણાનો ન્યાય બે ગોરીના વળાના જેવો શુધ્ધો હતો છતાં એક તરફ ખેંચાતાણ કરવા ગોલીની સાથે છાસ અને માખણના સમાવવા જેવો ન્યાય કરી કયો વિશેષ તત્વ મેળવવાને તેઓ ભાગ્ય શાલી બન્યા હશે ?

(૩) વિદ્યા ભૂષણે જણાવ્યું હતું કે-શંકરાચાર્યે સ્યાદ્વાદ ઉપર અન્યાય કરેલો છે "

તે વાત મને તેમની સર્વાંશથી સાચી કહેલી લાગે છે જેમ કોઇ રાજા દિગ્વિજય કરવાની લાલસાથી નીકલેલો ન્યાયી કે અન્યાયી બધાએ માણસોને ચીભડાની પેઠે ચીરી નાખે તેમ શંકર સ્વામીએ કરેલું જણાય છે તો પછી તેમના હાથથી ન્યાય કયાથી થવાનો હતો ?

(૪) કાકા કાલેળકરે જણાવ્યુ હતુ કે—

"સ્યાદ્વાદનુ તત્ત્વ હિંદુસ્તાનના આખા ઇતિહાસમા સમાયલુ છે વાસ્તવિક સંપૂર્ણ સત્ય જે જાણતો હશે તે પરમાત્માને હજુ આપણે ઓલખી શકયા નથી"

આમા મારો સ્વર એ છે કે-હિંદુસ્તાનના આખા ઇતિહાસમા એટલે-વેદ, વેદાતાદિક છ એ શાસ્ત્રોમા એ સ્યાદ્વાદનુ તત્ત્વ સમાયલુ છે

આ મારા સ્વરમા પરમહંસ જીવાનંદ સરસ્વતીનો-જૈનેતગ્ના પૃ ૭૮ થી ૮૦ મા આપેલો પત્ર સ્વર પુરે છે જુવો પૃ ૮૦ મા-" પ્રાચીન ધર્મ, અગર કોઇ સત્ય ધર્મ રહા હોતો જૈન ધર્મથા જીમકી પ્રભા નાશ કરને કો વૈદિક ધર્મ વો ષટ્શાસ્ત્ર, વો ગ્રંથકાર ખડે ભયેથે"

સંપૂર્ણ સત્યના જાણવાવાળા સ્યાદ્વાદ તત્ત્વના પ્રકાશક તીર્થંકરોજ છે, પણ બીજા કોઇ ઋષિઓ નથી જ્યા સુધી તેમના તત્ત્વો જાણવાનો અવકાશ મેળવતા નથી ત્યા સુધી તે પરમાત્માને આપણેજાણી શકવાના જ નથી એજ ફલિતાર્થ બતાવ્યો છે"

(૫) લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડે કહે છે કે-" જગન્મિથ્યા કે અનિર્વાચ્ય એવી માન્યતા જૈનોની નથી, હમેશા બદલાતુ રહેતુ માને છે"

આમા વિચારવાનુ કે-પ્રત્યક્ષમા પરિવર્તન થઇ રહેલા આ સંસાર ચક્રને સર્વથા મિથ્યા કહેતા જીવનો ઇન્કાર કરવાળા નાસ્તિકોના જેવુ જ થાય, જીવ જ નથી તો પછી તેનો ઇન્કાર કરવાવાળો જ કોણે માનવો ?

આ પ્રત્યક્ષમા પરિવર્તન થઇ રહેલા સંસાર ચક્રનેજ, સર્વથા મિથ્યા માનીએતો પછી મુક્તિ થએશી જ કોની માનવી ? પૂર્ણ વિશાલ દૃષ્ટિથી વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

(૭) પંડિત ગંગનાથ કહે છે કે—" જૈન સિદ્ધાતમા બહુત કુછ હૈ વેદાત કે આચાર્યોને સમજ્યા નહિ"

આમા મારા વિચારો—પંડિતજીએ સદ્બુદ્ધિથી કહ્યુ છે તો સત્યજ પણ વેદાતના આચાર્યોને સમજ્યુ નહી તે જરા વિચારવાનુ છે

૧ દિગ્ વિજયના પહેલા સર્ગમા-બ્રહ્માદિકોએ શંકર દેવને જણાવ્યુ હતુ કે-વિષ્ણુએ બૌદ્ધ શાસ્ત્રો રચી વેદાદિકને હાનિ પહોચાડી

૨ પુરાણકારોએ-અનાદિના વિષ્ણુનું માથું કપાવી ઘોડાનું માથુંલગાડી હયગ્રીવ વિષ્ણુ થયા બતાવ્યા

૩ વળી દૈત્ય દાનવોનો માર ખાઇ વિષ્ણુ ભાગતા ફર્યા

૪ વિષ્ણુના કાનના મેલથી પેદા થઇ-મધુ-કૈટભ બે દૈત્યો બ્રહ્માને મારવા દોડયા

૫ તે બ્રહ્મા વેદોમાં જગતના કર્તા થઇ, બધી સૃષ્ટિને વીંટલાઇને બેઠા

ઇત્યાદી સેંકડો હજારો વાતો શંકર સ્વામીના અદ્વૈત સિદ્ધાંતના સમય પછી પ્રાયે પુરાણોથી તે વેદો સુધીમાં લખાઇ જે શંકરસ્વામીએ જહદ્ અ જહદ્ લક્ષણાના વિચારો બતાવી બધી દુનીયાને ભ્રમ ચક્રમાં નાખી તેમણે ભૂલ કરી એમ આપણાથી કેવી રીતે કહી શકાશે ? પંડિતોને વિચારવાની ભલામણ કરૂ છું અને ભૂલચુકની માફી ચાહું છું

(૮) મહાવીર પ્રસાદ દ્વિવેદીજીએ લખ્યું છે કે—

" પ્રાચીન હિંદુ ધર્માવલંબી બડે બડે શાસ્ત્રી ભી અબભી તક નહીં જાનતે હૈ કે જૈનિઓ કા " સ્યાદ્વાદ " કિસ ચિડિયોકા નામ હૈ યદિ યે વિદેશી વિદ્વાનો જૈનોંકા લેખકોકી મહત્તા પ્રગટ ન કરતે તો હમ લોગ આજભી પૂર્વવત્ અજ્ઞાન કે અંધકાર મે હી ડુબે રહેતે

આમાં મારા વિચારો-પંડિત મહાવીર પ્રસાદજીએ બે ધડક પણે સત્ય કહ્યું છે કે-વેદ સમયના ઋષિઓ તો સ્યાદ્વાદનું નામ પણ નહીં જ જાણતા હતા શંકર સ્વામીના સમયના એકાંતપક્ષના પંડિતો-સામી બાજુના એકાંતપક્ષના પંડિતોને તોડી પાડવા સ્યાદ્વાદનો આશ્રય લઇ તેઓને તોડી પાડતા પછી અજ્ઞાન વર્ગને ઉધાપાટા બંધાવવા આડો અવળો ન્યાય બતાવી સ્યાદ્વાદનું ખંડન કરવા પ્રયત્ન કરતા અર્થાત્ ખાઇ પીઇને ભાંડું ઉંધુ વાળી લોકોને અંધારામાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરતા એવી મારી સમજ થઇ છે તે મારા આગળ પર બતાવેલા સ્યાદ્વાદના લેખથી આપ સજ્જનો પણ મને સમ્મતિ આપશો હું પણ જે આટલા દરજ્જા સુધી વિચારોને મેળવવાને પહોચ્યો છું તે આપ મહાન્ પંડિતોની સહાય્યતાથીજ ?

(૯) શતીશચંદ્ર વિદ્યા ભૂષણે જણાવ્યું હતું કે—

" સ્યાદ્વાદનો સિદ્ધાંત પ્રાચીન તીર્થંકરોએ પ્રવર્તાવેલો, તે છેલ્લા

આરોપણ કર્યું છે છતા તેની વ્યાપકતામા અને સમગ્ર વસ્તુઓની અવસ્થાઓને સ્પર્શવાની શક્તિમા વિશિષ્ટતાને વ્યક્ત કરે છે ”

આમા થોડુ વિચારી જોઈએ—

વર્તમાન કાલના દેશી પરદેશી સદ્‌બુદ્ધિના નેકડો પડિતો સ્યાદ્વાદમા પુરેપુરો પ્રકાશ જોતા આવ્યા થોડા વખત પહેલાના બ્રાહ્મણ તત્ત્વવેત્તાઓ દોષો જોતા આવ્યા આ દૃષ્ટિ દોષ તેમનો કેવા પ્રકારનો ?

(૧૦) આનદશકર ભાઈએ-જણાવ્યુ છે કે—

શકરાચાર્યે સ્યાદ્વાદ ઉપર જે આક્ષેપ કર્યો છે તે મૂલ રહસ્યની સાથે સબધ રાખતો નથી

મહાવીરના સ્યાદ્વાદને કેટલાક સશય વાદ કહે છે એ હુ નથી માનતો સ્યાદ્વાદ સશય વાદ નથી વિશ્વનુ કેવી રીતે અવલોકન કરવુ જોઈએ એ અમને શિખવે છે

આમા થોડુ વિચારવાનુ કે—કૃત્રિમ સર્વજ્ઞ શકરસ્વામીએ-સધી દુનિયાને હલાવી નાખી પછી મોટા ગર્વમા આવી સર્વજ્ઞ એવા મહાવીરના સ્યાદ્વાદને પણ તોડી પાડવા મોટો અત્યાચાર કર્યો, પણ બધી દુનિયામા વ્યાપી રહેલા સ્યાદ્વાદનો સિદ્ધાત, વધારે ને વધારેજ પ્રકાશ આપવા લાગ્યો કહેવત છે કે-આખરે સત્ય ઉપર તરી આવ્યા વગર કદી પણ રહેતુ નથી

(૧૧) ડૉ૰ પરટોલ્ડ-“ જૈન ધર્મ એ ધર્માના તુલનાત્મક શાસ્ત્રમા અતિશય આગળ વધેલો ધર્મ છે દ્રવ્યનુ જ્ઞાન કરી લેવા સારૂ યોજેલા સ્યાદ્વાદનુ સ્વરૂપજ જુવો એટલે બસ છે

જૈન ધર્મ એ ધર્મ વિચારની નિ મશય પરમ શ્રેણી છે,

જે પ્રજાને અમો અનાર્યના લેખામા ગણતા તેજ પ્રજા પોતાની સદ્‌બુદ્ધિથી આર્યોના તત્ત્વની ખરી શોધ કરી અસદ્ વિચારથી કરેલી આર્યોની ભૂલ્યો બતાવવા આગળ આવી તો પછી અમારો દરજ્જો કયો ?

(૧૨) મહાત્મા ગાધીજીએ કહ્યુ હતુ કે—

સૃષ્ટિમા પ્રતિક્ષણ પરિવતન થાય છે છતા તેનુ એક એવુ સ્વરૂપ છે કે તે સત્ય પણ છે

એથી મને અનેકાંતવાદી કે સ્યાદ્વાદી માનવામાં આવે તો બાધ નથી

પંડિતો મને વાદમાં ઉતારે તો હું હારી જાઉં

આ અનેકાંતવાદ મને પ્રિય છે એનું મૂળ અહિંસા અને સત્યનું યુગલ છે

આમાં પણ કેટલાક માગ સ્વરો પુરૂં છું—

આ સૃષ્ટિનું પરિવર્તન થતું પ્રત્યક્ષ દેખાતાં છતાં સર્વથા નાશ થએલો કોણે જોયો ? તેવી તેનું પરિવર્તન થતાં પણ સત્ય સ્વરૂપનીજ છે તેવા સ્વરૂપના વિચારો બનાવનારને અનેકાંતવાદી કહો કે સ્યાદ્વાદી કહો આમાં અસત્યજ શું છે ?

"ગાંધીજી કહે છે કે-પંડિતો મને વાદમાં ઉતારે તો હું હારી જાઉં"

દુરાગ્રહવાળાથી સાક્ષાત્ સર્વજ્ઞ પણ દૂરજ રહે, તો પછી ગાંધીજી દૂર રહે તેજ યોગ્ય છે

અનેકાંતવાદમાં અહિંસા અને સત્ય સમાયલું છે ખરૂં પણ તેનું મહત્વ સમતામાં રહેલું છે તે વિના ન તો આલોકનું કે પરલોકનું કાર્ય સાધી શકાય તેમ છે તેના સંબંધે-યોગ શાસ્ત્રમાં બાર ભાવનાના પ્રસંગે હેમચંદ્ર સૂરિજીના તત્ત્વ જરામાંથી પ્રગટેલો પુકારો--

विगाह्य सर्वेशास्त्राथ-मिदं मूचेस्तरांब्रुवे।
इहाऽमूत्र स्वपरयो-र्नाऽन्यत्साम्यात्सुखाकरं ॥ १ ॥

આ શ્લોકનો ટુંકમાં ભાવાર્થ—દુનીયામાં તમામ શાસ્ત્રોનું મંથન કરીને હું શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મોટા પોકારની સાથે કહું છું કે—આલોકનું સુખ અથવા પરલોકનું સુખ પોતાને કે બીજાને મેળવવાની ઈચ્છાવાળાએ સમતાનું સેવન કરવું, તેનું સેવન કર્યા સિવાય બીજું કોઇ પણ સુખ મેળવવાનું કારણ જનાતું નથી

જૈન સર્વજ્ઞોએ બતાવેલા આ સમતાના પ્રયોગથી આજસુધીમાં અસંખ્ય જેના અબજો મહા પુરુષો પોતાના પરલોકનું કાર્ય સાધી મોક્ષમાં ચાલ્યા ગયા છે તો પછી આ સમતાના પ્રયોગથી આલોકના સુખને અહિંસાના આચરણથી મેળવી કેમ ના શકે ? મારા ટુંક અનુભવથી હું વિચારી જોઉં છું તો એજ માલમ પડે છે કે જરૂરજ મેળવી શકે

મહાત્મા ગાધીજીએ-આ ચાલુ જમાનામા આર્થિક પીડાથી મુક્ત થવા અહિંસાત્મક રહેવાનો જે પ્રયોગ બતાવ્યો છે તેજ પ્રયોગ આ દુનીઆની આર્થિક પીડા દૂર કરવાને સમર્થ નીવડશે જો આ સમતાના માર્ગ ને છોડીને બીજા કોઈ આડા અવળે માર્ગે ચઢી ગયા હોત તો આજ સુધીમા અનેક કુટુબોની પાયમાલી થતી જોવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થતો પરતુ અહિંસાત્મક રૂપના ઉત્તમ પ્રયોગથી તેવો દુખદ પ્રસગ પ્રાપ્ત નથી થયો, એજ આપણો સુદિન સમજવાનો છે

પરતુ જેઓ દુરાગ્રહને દૂર રાખી સમતા પૂર્વક સદ્ બુદ્ધિને ઉપયોગમા લે છે તેઓ પોતાની ધારણા પ્રમાણે પોતે ધારેલા ઠેકાણે પહોચે છે અને દુનિઆને પણ દોરી શકે છે અગર જો તેમા વિષમતા હોય તો, પોતે અધ વચમા લટકી બીજાઓને પણ અધ વચમા જ લટકતા નાખે છે પણ ધારેલા ઠેકાણે ઠેઠ સુધી પોતે પહોચી શકતો નથી અને બીજાઓને પણ પહોચાડી શકતો નથી માટે પ્રથમ નિર્મલ બુદ્ધિથી સદ્ અસદ્ વસ્તુના સ્વરૂપનો વિચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે એક જગો પર કહ્યુ છે કે-

एक हन्या न वा हन्या-दिषुमुक्तो धनुष्मता ।
बुद्धिर्बुद्धिमता मुक्ता राष्ट्र हन्या सराजक ॥ १ ॥
चयोऽनुरूपा प्रायेण प्राणिना हृदि तुद्धय ।
रसालस्य कषायाऽऽम्ल-मधुरा क्रमशो रसा ॥२॥

ભાવાર્થ-પોતાના ધનુષથી બાણને છોડનારો ધનુષવાળો એકાદને હણે, જો કદાચ ધારેલા નીશાણમા ફેર પડી જાય તો તે બાણ ખાલી પણ જાય, પરતુ સદ્ બુદ્ધિવાળાએ પોતાની સદ્ બુદ્ધિનો પ્રયોગ વાપરેલો હોય તો, તે સદ્બુદ્ધિવાળો રાષ્ટ્રની સાથે બધા રાજ્યોને પણ ધ્રુજાવી નાખે છે

આવા પ્રકારના દાખલાઓ પૂર્વ કાળમા ઘણાએ બનેલા છે, અને આપણે પૂર્વકાળના અનેક લેખોથી જાણી પણ શકીએ છીએ

પરતુ આ વર્તમાન સમયમા તો મહાત્મા ગાધીજીએ શ્રી હેમચદ્ર સૂરિજીના કથન મુજબ આર્થિક પીડાથી મુક્ત થવા આ દુનિયાને સમતા પૂર્વક અહિંસાત્મક રૂપ રહેવાનો પ્રયોગ જે શિખવ્યો છે તેમા પોતાની આર્થિક સિદ્ધિના કિરણો ફુટતા જોઈ આખી દુનીયા તેમા આશ્ચર્ય નિમગ્ન થઈ પડી છે તેનુ કારણ તપાસી જોતા એમ માલમ પડે છે કે-વેદાદિક અનેક પ્રચલિત ધર્મોમા દાખલ થઈ ગએલી હિંસક રૂઢીના પ્રચારથી ભૂલાવામા પડેલી આ દુનીયાને

સમતા પૂર્વક અહિંસાત્મક રૂપનો આ પ્રયોગ નવીન રૂપનો થઇ પડયો હોય, પરંતુ મદ્દબુદ્ધિથી સર્વજ્ઞ તીર્થંકરોના તત્વના અભ્યાસી મહાપુરૂષોનો તો ખરો મુદ્દોજ એ છે કે-પૂર્વકાળમાં જે મહાપુરૂષોએ પોતાના આત્માની કર્મોથી મુકિત કરી લીધી છે તેમને સમતા પૂર્વક અહિંસાત્મકના પ્રયોગથી જ કરી લીધી છે, અને પોતાના અનુયાયી વર્ગને પણ પોતાના આત્માની સિદ્ધિનો પ્રયોગ પણ એજ બતાવતા ગયા છે

બુદ્ધિમાન્ બુદ્ધિ પ્રયુકતા હોય તો પણ વયોત્પત્તિના પ્રમાણથી રસોત્પત્તિમાં ફરક પડતો જાય ઉદાહરણમાં આ આમ્રફલ છે, તેની પહેલી અવસ્થામાં કષાય રસ, મધ્યમાં આમ્લ રસ, પછી આગળ જતા મધુર રસની ઉત્પત્તિ થતી જોવામાં આવે, એજ પ્રમાણે માણસોમાં પણ રસની ઉત્પત્તિ થતી જાય છતાં પણ જાતિ કુલનો ભેદ વિચારવાનો હોય છે જે બુદ્ધિ પ્રયુકતા ઉત્તમ કુલ જાતિના હોય તો, તેમાં સુખેથી ભળી શકાય, અગર જો તેમાં ફેર ફાર હોય તો આખરમાં શોષવાનો પ્રસંગ આવે છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે તે માટે કહ્યું છે કે—

> जलप्रमाणं कमलस्य नालं, कुलप्रमाणं पुरुषस्य शीलं।
> कुले हि जातो न करोति पापं, कुलाङ्कुशेनैव निवारितो नरः॥

ભાવાર્થ—કમલની નાલ જલ પ્રમાણે નાની મોટી હોય છે

તે પ્રમાણે કુલના પ્રમાણે માણસના શીલનું પ્રમાણ હોય અને તે પોતાના કુલના અંકુશથી નિવારણ થએલો તેવા પાપનું આચરણ કરી શકતોજ નથી

> १ प्रभुप्रसाद, २ स्तारुण्य, ३ विभवो ४ रूप, ५ मन्वय।
> ६ शार्य, ७ पाण्डित्य मित्येतद् मद्य मद्कारणं॥

ભાવાર્થ—જો કે મદિરા નથી છતા નીચેના ૭ કારણ નશો ઉત્પન્ન કરે છે-૧ કેઇ મોટા પુરૂષની પ્રસન્નતા, ૨ યૌવનપણું, ૩ ધનની પ્રાપ્તિ, સ્વાભાવિક પણાથી મળેલું ૪ રૂપ, ૫ કુલ, ૬ શૌર્ય અને ૭ પંડિત્યપણું, એ સાતે ઉન્મત્ત પણાના કારણ છે માત્ર કોઇ ઉત્તમ પુરૂષનેજ જોર કરી શકતા નથી ॥

સંસારમાં એક ફલ ખાસ મેળવવા જેવું છે પરંતુ તે ઉન્મત્તપણાથી દૂર રહેનારાઓજ મેળવી શકે છે

> असारसंसारमहीरुहस्य, सुधोपमं स्वादुफलं तदेकं॥
> परस्परं मत्सरवर्जितानां, यद्वर्धते प्रीतिरियं नराणां॥

ભાવાર્થ—અસારરૂપ સસાર વૃક્ષનુ ખરૂ ફળ શુ તો કે

ઇર્ષા—મત્સર વિના આપસ આપસના માણસોમા જે પ્રીતિ વધ્યા કરે તેજ એક સ્વાદિષ્ટ અમૃતરૂપનુ ફળ છે

ઇર્ષા દ્વેષ વિનાના જે સરલ હૃદયના માણસો છે તેજ પ્રશસાના પાત્ર છે

मिथ्यादृशोऽपि वरं कृतमार्दवा ये,
सम्यग्दृशो नहि वर कृतमत्सरा ये ।
ते मेचका अपि शुका फलशालिभोज्या
भव्या सिता अपि बका नहि मीनभक्षा ॥

ભાવાર્થ-સરલ હૃદયના મિથ્યા દૃષ્ટિઓ હોય તો તે શ્રેષ્ટ છે પણ મત્સર હૃદયના સમ્યક દષ્ટિઓ તે શ્રેષ્ટ નથી જેમ-ફલ અને શાલી (ચોખા) નુ ભોજ કરનારા તે શુકો (પોપટો) કાલા છે તો પણ તે ભવ્યો (ઉત્તમ) છે પણ માછલાના ભક્ષકો બગલા શ્વેતવર્ણના છતા શ્રેષ્ટ નથી તેના માટે એક ગાથામા જણાવ્યુ છે કે—

जइ जलइ जलउ लोए कुसत्थपवणाहओ कसायग्गी
त चुज्ज ज जिणवयणवारिसित्तोऽवि पज्जलइ ॥

ભાવાર્થ-કુશાસ્ત્રના પવનથી પ્રેરાયલો કષાયાઽગ્નિ (ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપનો અગ્નિ) લોકમા જલન થતો હોય તો ભલે તે જલન થાય પરતું જિનદેવના વચનરૂપી પાણીથી સિચાયલો કષાયાગ્નિ પ્રજ્વલન થાય તે ઘણુ આશ્ચર્ય પેદા કરવાણુ છે ॥

॥ કારણ એ છે કે-સસારની બેડીમા ખેચી નાખનારા આ ચાર કષાયોજ જબરજસ્ત છે કહ્યુ છે કે—

कषाया भवकारायां, चत्वारो भवयामिका इव ।
याव जाग्रति पार्श्वस्था—स्तावन्मुक्ति कुतो नृणा ॥

ભવાર્થ-કષાયા-ક્રોધ માન, માયા અને લોભ આ ચાર, સસારની બેડીમા પડેલા પ્રાણિઓના ખાસ રક્ષકો છે જ્યા સુધી આ ચારો હૃદયમા જાગૃત થઇ રહ્યા છે ત્યા સુધી જીવોને સસારથી છુટવાનો વખત જલદી કયાથી

આવવાનો છે ? માટે જેટલે દરજ્જે આ ચાર કષાયોનું જોર ઓછું થતું જશે તેટલે દરજ્જે તે ઉંચી પાનડીએ ચઢેલો ગણાશે એ નિર્વિવાદ છે

એક જગો પર કોઇ મહાપુરૂષે કહ્યું છે કે—

नाऽऽशावरत्वे न सिताम्बरत्वे, न तर्कवादे न तत्त्ववादे ।
न पक्षसेवाऽऽश्रयेण मुक्तिः, कषायमुक्तिः किल मुक्तिरेव ॥

ભાવાર્થ-જીવોને મુક્તિ ન શ્વેતાંબરમાં છે ન દિગંબરોમાં છે, ન કોઇ તર્કવાદની નિપુણતામાં રહેલી છે તેમજ ન તો કોઇ એકાદ પક્ષના આશ્રયમાં ભરાઇને રહેવામાં બતાવેલી છે તો પછી જીવોની મુક્તિ શેમાં રહેલી છે ? તેનો ખરો ઉત્તર એજ બતાવેલો છે કે—

સત્ય હૃદયથી કષાયોની જે મુક્તિ છે, તેજ જીવોની ખરી મુક્તિ છે અર્થાત્ જે મહાપુરૂષોએ સત્ય હૃદયથી પોતાના કષાયોની સર્વથા મુક્તિ કરેલી છે તેજ સર્વે મુક્ત રૂપના થએલા છે

વૈદિકોએ-અનેક પ્રકારથી જીવોની મુક્તિ થવાનું સહજપણાથી બતાવી દીધું છે પરંતુ જૈનોના સર્વજ્ઞોએ તો કષાયની મુક્તિ થયા સિવાય બીજા કોઇ પણ પ્રકારથી જીવોની મુક્તિ થવાનું બતાવ્યું જ નથી

આ બધા અમારા લેખનો મતલબ એ છે કે—

સર્વજ્ઞ મહાપુરૂષોના વચનોનો તાત્પર્ય જોતા એજ સાર નીકલે છે કે જેઓ આ કષાયરૂપ ચંડાલ ચોકડીના સ્પર્શથી દૂર રહેવાનું શિખશે, તેઓ આ લોકમાં સુખે સુખે નિર્ગમન કરશે અને જેઓ આ ચંડાલ ચોકડીનો સર્વથા નાશ કરશે તેઓજ પોતાના આત્માની મુક્તિ સર્વથા મેળવશે તે સિવાય બીજું કોઇપણ કારણ સુખ મેળવવાનું મારા જોવામાં આવેલું નથી તેમ કોઇ સર્વજ્ઞ મહાપુરૂષે બતાવેલું હોય તેમ પણ જણાયું નથી, વળી એક જગોપર કહ્યું છે કે

तज्ज्ञानमेव न भवति, यस्मिन्नुदिते विभाति रागगणः
तमसः कुतोऽस्ति शक्तिः, दिनकरकिरणाग्रतः स्थातुम् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ-લોકોમાં જ્ઞાની મનાતો હોય, છતાં તે માણસમાં રાગદ્વેષાદિક અંતરંગ શત્રુઓ જોર કરી રહ્યા હોય તો, તે જ્ઞાન તે મહાપુરૂષને સત્યરૂપનું

પરિણમન થએલુ નથી, પણ તે જ્ઞાન દીવાની તલે અધારાના જેવુજ માની શકાય, કારણ–સત્યજ્ઞાનરૂપ સૂર્યની કિરણોનો પ્રકાશ પડતા અધકારની તાકાત શી કે ત્યા ટકી શકે ? અગર જો રાગાદિક અતરગ શત્રુઓનુ આબલ્ય દેખાતુ હોય તો, ત્યા તે સત્યજ્ઞાનરૂપ સૂર્યની કિરણોનો પ્રકાશ પડેલો છે એમ કયા ગુણ વિશેષથી માની લેવો ?

પોતાના મનમા પોતે જ્ઞાની બની બેઠેલાઓને આ વાત ખાસ ધ્યાન પર લેવા જેવી છે

સત્યજ્ઞાનીઓએ ૧ પ્રમોદ, ૨ મધ્યસ્થ, ૩ કારૂણ, અને ૪ ઔદાસીન્ય આ ચાર મહાન્ ભાવનાઓને ધારણ કરી, જેમા સ્વપરનુ હિત સધાતુ હોય તેવા માર્ગનુ વળણ અગીકાર કરવુ, તેજ તેમના માટે કલ્યાણ કારી છે પરતુ શકર સ્વામીની પેઠે દુનિયામા ઉત્પાત કરી મુકનો તે ખરા જ્ઞાની પુરૂષોનો માર્ગ ન ગણાય, એવુ મારૂ માનવુ છે આગળ તો જ્ઞાની પુરૂષો સ્વીકારે તે ખરૂ ભૂલચૂકની ક્ષમા ચાહુ છુ ઇત્યલ વિસ્તરેણ

॥ ઇતિ શકર દિગ્વિજયમાના કેટલાક ફકરાઓનો, દક્ષિણ વિહારીમુનિ અમરવિજયે કરી બતાવેલો વિચાર ખડ બીજે પ્રકરણ ૩૩ મુ

સાધારણ સામાન્ય વિચારોનુ પ્રકરણ ૩૪ મુ

॥ કોઇ અત્યત પ્રાચીન કાલમા સર્વજ્ઞોના વચનથી છુટો પડી સ્વતત્ર બનેલો એકાદ પડિત વર્ગ, તે પઠન પાઠનના ધધાથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો લોકોમા આદર સત્કારને પ્રાપ્ત થયેલો, પોતપોતાના શ્રદ્ધિત દેવતાઓની સ્તુતિઓ કરવામા અને દૃશ્ય પદાર્થોના ગુણોની કલ્પના કરવામા પણ ચતુર હશે તેમના દેવો જોતા અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય એ ત્રણ મુખ્ય તરીકેના માલમ પડે છે તે શિવાય–સોમ, યમ, વરૂણાદિક પણ જોવામા આવે છે સોમ તે એક જગલીની વેલડી તેમના હાથમા આવતા તેના રસનુ પાન માદકતા ઉત્પન્ન કરનારૂ જોઇ તેણે મોટા દેવતા તરીકે કલ્પવામા આવ્યો તે પડિતો આ બધા દેવતાઓની સ્તુતિઓ કરતા અને તેમના ઉદ્દેશથી ધીરે ધીરે મોટા આડબરથી રાજ રજ વાડાઓમા યજ્ઞ યાગાદિક કરવાનો પણ પ્રબધ કરતા ગયા અને તે કરેલી સ્તુતિઓનો સગ્રહ પણ કરતા ગયા જેમા મોટામા મોટો સગ્રહ કરવામા આવ્યો તેણે ઋગ્વેદના નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યો

ઋગ્વેદનાજ મંત્રોને ગ્રહણ કરતા ગયા અને તેમાં ફેરફાર કરી મુખ્ય તાથી યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનોની યોજનવાળા વિષયના સંગ્રહને **યજુર્વેદના** નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો,

તેના પછી ગાયનના મંત્રોના વિષયવાળો જે સંગ્રહ કરતા ગયા તે ત્રિજા **સામવેદના** નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા

મુખ્યતાએ આ ત્રણે પ્રકારના સંગ્રહને **વેદત્રયીના** નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા

ત્યાર બાદ કોઇ ઘણા લાંબા કાલે–અનાર્યોના સંસર્ગમાં આવ્યા પછી કેટલોક વિભાગ જે મલીનતાના વિષયવાળો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો તેણે ચોથા **અથર્વવેદના** નામથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો આ ચોથા વેદનો કેટલાક આદર કરે છે અને કેટલાક ઘણાની દ્રષ્ટથી પણ જુવે છે તેથી તે વદિકના પંડિતોની પણ ચર્ચાએ ચઢેલો છે ચારો વેદોમાંનો જે પહેલો **ઋગ્વેદ** છે તેનેજ જોડતા કોઇ સેંકડો વર્ષ થઇ ગયાનું અનુમાન પંડિતોથી જાહેર થએલું છે એટલુંજ નહી પણ બીજા મતોના સંસર્ગમાં આવતા પોતાના વેદ મતને પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ઠરવવા તેમના વિષયો લઇ પોતાની અનુકુલતા પ્રમાણે નવીન નવીન શ્રુતિઓ બનાવતા અને પોતાની મરજી પ્રમાણે વેદોમાં ગોઠવી દેતા આવા પ્રકારનો વ્યવહાર વૈદિકમતના પંડિતોનો ઠેઠ જૈન બૌદ્ધની વિશેષ જાગૃતી થતા સુધી જોવામાં આવે છે તે વ્યવહાર કેવલ ચોથા વેદનીજ સાથે નહી પણ ચારો વેદોની સાથેજ થતો રહેલો જોવામાં આવે છે

છતા લોકોમાં જાહેર કરતા રહ્યા, અને તેવા પ્રકારના પ્રમાણો ચારો વેદો સુધીમાં દાખલ પણ કરતા ગયા જેમકે—

બ્રહ્મા વખતો વખત સૃષ્ટિની રચના કરતા ગયા, અને તેનીજ સાથે–ચાર ઋષિઓના હૃદયમાં પ્રકાશ માન થઇ, ચારો વેદોનું જ્ઞાન પણ બતાવતા ગયા આગળ જાતા વેદો અનાદિના છે, અપૌરુષેય છે, એટલુંજ નહી પણ બ્રહ્માના ચારો મુખથી ચાર વેદો પણ પ્રગટ થવાનું કહેતા ગયા અને સાથે પોતાના ગ્રંથોમાં લખતા પણ ગયા

ઋગ્વેદાલોચન––બ્રહ્મવાદીનો પક્ષ બતાવતા પૃ ૧ લામાં જણાવ્યું છે કે—

" આર્ય જાતિ અનંત કાલથી વેદને પોતાના પ્રાણ સમજી રહી છે

સૃષ્ટિની આદિમા-સમાધિસ્થ ચાર ઋષિઓના હૃદયમા પરમાત્માએ ચારે વેદોનો પ્રકાશ કર્યો આ મત બધાથી પ્રાચીન ગણાય છે આ મતની પુષ્ટિમા વેદોના અંતસ્થ તથા બ્રહ્મણ, ઉપનિષદ્, ધર્મ શાસ્ત્ર આદિના પ્રમાણ પણ મળે છે"

(સૃષ્ટિની તો આદિજ નથી બ્રાહ્મણાદિક ગ્રંથના લખનારા ઇ સ પૂર્વે ૮૦૦ ની લગભગના છે અતીંદ્રિય જ્ઞાન વિનાના તે કયા વિશેષ જ્ઞાનથી જોઇને આ બધુ લખતા ગયા ?)

तस्मा यज्ञा त्सर्वहुत ऋच सामानि जज्ञिरे ॥
छन्दासि जज्ञिरेतस्मा यजुस्तस्मादजायत ॥
(ऋग् म १०, ९०) (यजु ३१, ७)

ભાવાર્થ—તે યજ્ઞ નામના વિરાટ્ પુરુષથી-ઋગ્વેદ, સામવેદ, છંદાંસિ-અથર્વ વેદ, યજુર્વેદ ઉત્પન્ન થયા

(આ ઉપરની શ્રુતિ-જૈન બૌદ્ધની જાગૃતીના પછીથી કલ્પિત બન્ને વેદોમા ગોઠવાઈ છે એમ વિચારી પુરુષોના વિચારમા આવશે)

यस्मिन्नृच साम यजूषि यस्मिन्
प्रतिष्ठिता नाभा विवाऽरा ।
यस्मिं श्चित्त सर्व मोत प्रजानां
तन्मे मन शिव सङ्कल्प मस्तु ॥ (यजु ३६ ५)

ભાવાર્થ—કોઇ વિદ્વાન્ એ ઋચાનો અર્થ ઇશ્વરના તરફ ઘટાવે છે પરંતુ એ મંત્રમા શિવ સંકલ્પ થવાની પ્રાર્થના કરેલી છે અર્થ નીચે પ્રમાણે-

જે મનની સ્થિરતા થયા બાદ રથની નાભિમા આરાની પેઠે-ઋગ્, સામ, યજુ સ્થિર થાય છે અને જે મનમા પ્રજાની વૃત્તિ સદૈવ લાગી રહી છે તે મારૂ મન શિવ સંકલ્પવાળુ થાય

(મનની સ્થિરતા થયા બાદ વેદ સ્થિર થાય છે તો તે પ્રથમ કોના મનમા સ્થિર થયા ?)

यस्मादृचो अपातक्षन्, यजु स्तस्माऽपाकशन्।
सामानि यस्य लोमान्यऽथर्वांगिरसोमुख

(अथर्ववेद-१०, ४, ७, २०)

ભાવાર્થ—" જે પરમાત્માથી ઋગ્વેદ ઉત્પન્ન, થયા તેજ પરમાત્માથી યજુર્વેદ પણ ઉત્પન્ન થયા સામવેદ જેમના લોમ તુલ્ય અને આગિરમ-અથર્વવેદ જેમના મુખ રૂપ છે "

एव वाऽरेऽस्यमहतो भूतस्य नि श्वसित मेतत्
यदृग्वेदो यजुर्वेद सामवेदोऽथवाऽऽगिरस

(शतपथ—१९, ५ ९, १०)

ભાવાર્થ—" યાજ્ઞવલ્કયે મૈત્રેયીને કહ્યુ કે-હે-મૈત્રેયિ ! આ મહાન્ આ આકાશથી પણ મહાન્-પરમેશ્વરથીજ ઋગ્, યજુ, સામ, અથર્વ થયા છે મનુષ્યના-શ્વાસ પ્રશ્વાસની પેઠે એ તેમનુ નિ શ્વસિત છે

આ ઉપરના પ્રમાણોથી સ્પષ્ટ છે કે વેદ ઈશ્વરીય જ્ઞાન છે "

આમા મારા વિચારો—

જૈનોના સર્વજ્ઞ પુરુષો આ સૃષ્ટિને અનાદિની બતાવે છે અને તે અવ-સર્પિણી ઉત્સર્પિણીના કાલક્રમથી અર્થાત્ ઉતરતા ચઢતા કાલના ક્રમથી ચાલતી આવેલી છે અને ભવિષ્યમાં પણ ચાલ્યાજ કરવાની છે આ પૃથ્વી આદિ પદાર્થોના સર્વથા નાશ થયો નથી; અને ભવિષ્યમા પણ કોઇ કાલે નાશ થવાનો જ નથી, એ જૈનોનો અટલ સિદ્ધાંત છે તેનો કિંચિત્ વિસ્તાર " જૈન દૃષ્ટિએ જગત્ " નામના લેખમા બતાવ્યોછે તે મનન કરવાની ફરીથી ભલામણ કરૂ છુ

છતા વૈદિકોમા કલ્પના કરવામા આવી છે કે-સૃષ્ટિની આદિમાં-ચાર ઋષિઓના હૃદયમા પરમાત્માએ ચાર વેદોનો પ્રકાશ કર્યો આ કલ્પના ગમે તેટલી પ્રાચીન હોય તો પણ શું યથાર્થ ઠેરવી શકાય તેમ છે ? કારણ આ ઉપરના લેખોમા ચારે વેદોને અનાદિના ઠરાવવા પ્રયત્ન થએલો છે મૂલમા વેદો વેદત્રયીના નામથી પ્રસિદ્ધ છે

અથર્વ વેદ ઘણો મોડો લખાએલો હોવાથી ગણત્રીમાં પણ નથી, તો

પછી સૃષ્ટિની આદિ કેવી ? અને ચાર ઋષિઓના હૃદયમા ઇશ્વરની પ્રેરણા કેવી ? બીજી વાત એ છે કે-પહેલા ઋગ્વેદથીજ યજ્ઞ યાગાદિકમા પશુવધના વિધાન જોવામા આવે છે તેમા ઇશ્વરે પ્રેરણા કરેલી મનાય ખરી ?

ઉપરના લેખમાં બતાવેલા ચાર પ્રમાણ એ છે કે—

(૧) સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની સાથે પરમાત્માએ કરેલુ ચાર ઋષિઓના હૃદયમા ચારો વેદના પ્રકાશનુ પ્રમાણ ૧

(૨) યજ્ઞ નામના વિરાટ્ પુરુષથી આ બધી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ અને તેનાથીજ ચારો વેદની ઉત્પત્તિ ૨

(૩) પરમાત્માથી—ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ ઉત્પન્ન થયા અને તેના લોમતુલ્ય સામવેદ અને મુખરૂપ અથર્વ વેદ છે ૩

(૪) શતપથમા—પરમાત્માનો જે નિશ્વાસ છે તેજ ચારો વેદ છે

આવી રીતના સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના, અને તેની સાથે ચારો વેદોની ઉત્પત્તિના પ્રમાણો ચારો વેદમા લખેલા પ્રાયે મલી આવે છે

આ ચારે પ્રમાણમાનુ એક પણ પ્રમાણ સાચુ ન ઠેરવી શકાય તો-

વૈદિકના ઋષિઓની લખેલી બધીએ વાતો સાચી છે એમ આપણાથી કેવી રીતે માન્ય કરી શકાશે ? મારા વિચાર પ્રમાણે—તત્ત્વના વિષયમા—સર્વજ્ઞોના વચન બધે મળતા આવે છે અને વૈદિકોમા તેના તે વિષયોમા ડગલેને પગલે વિરોધ નજરે પડયા કરે છે, તેનું કારણ જોતા અત્યત પૂર્વકાલમા આ બધો વર્ગ એકજ હશે, પછી તેમાના કોઇ એકાદ જુદા વર્ગે, આ બધી જુદી ખાજી ખેલી હોય ? અને તે વિસ્તારમા વધતી ચાલેલી હોય ? આ મારૂ અનુમાન સત્ય નિષ્ટ મહાપુરુષોને વિચારવાને યોગ્ય થશે

જૈનોના સર્વજ્ઞ મહાપુરૂષોથી પ્રગટ થએલા શુદ્ધ તત્ત્વોનો અભ્યાસ નિષ્પક્ષપાત બુદ્ધિથી જે જે મોટા પડિતોએ જેટલા પ્રમાણમા કરેલો છે તે તે મહાપુરૂષોના ઉદ્‌ગારો તેટલાજ નિર્મલપણાથી બહાર પડેલા અમો જોએ છે અને તેમના ઉદ્‌ગારો જેટલા મારા જોવામા આવ્યા તેટલા "જૈનતર દષ્ટિએ જૈન" નામના પુસ્તકમા પ્રગટ કરાવ્યા છે અને કેટલાક આ ચાલુ પુસ્તકમા પણ જોવામા આવશે, તો પણ બે ચાર જાણીતા પડિતોના લેખમાથી સૂચના કરીને બતાવવુ તો તે બોધના માટે થશે પરંતુ કટાવાના માટે નહી થાય

જુવો આનંદશંકર બાપુભાઈના ધર્મ વર્ણન નામના લેખમાં–ઋગ્વેદનો ધર્મ–"આ ઋષિઓ પરલોક માનતા, પુનર્જન્મ કદાચ માનતા હોય એમ જણાવનારા કોઈ કોઈ અસ્પષ્ટ વચનો મળે છે"

વિચારવાનું કે–જૈન બૌદ્ધાદિની વિશેષ જાગૃતીના પછીથી લખાયલી ઉપનિષદોથી તે ઠેઠ પુરાણો સુધી પુનર્જન્મ સ્પષ્ટરૂપથી લખાયો છે અને તેજ આસ્તિકોના આસ્તિકરૂપનું ચિન્હ છે, તો પછી ધર્મના પાયા રૂપ અનાદિના પરમાત્માથી પ્રાપ્ત થએલા ઋગ્વેદમાં પુનર્જન્મ સ્પષ્ટરૂપે કેમ નહી લખાયો ?

વળી ચોથા અથર્વવેદનો વિચાર કરતાં જણાવ્યું છે કે–

"આ સર્વ આર્યોના અજ્ઞાન, અને નીચલા વર્ગની ક્રિયાઓ હોય અથવા આર્યો અનાર્યો જોડે સંબંધમાં આવ્યા ત્યાર પછી મૂલ અનાર્યોનો ધર્મ આર્યોમાં દાખલ થવા લાગ્યો હોય"

જો આ અથર્વવેદનું જ્ઞાન ઇશ્વરથી મળેલું હોય તો અનાર્યોનો પાસ લાગવા દેતા ખરા ? વિશેષ મારા લેખમાથી વિચાર કરો

તત્ત્વજ્ઞાનના ઇતિહાસની પ્રસ્તાવનાના પૃ ૧૭ મા એજ આનંદશંકર ભાઈએ લખી જણાવ્યું છે કે–

"ભારતવર્ષની ત્રણ નદીઓ–ખરી રીતે શ્રી કૃષ્ણ ચંદ્ર, શ્રી, ગૌતમ અને શ્રી મહાવીર, એ ત્રણ મૂલ સ્થાનમાંથી જાગી છે અને ત્યાં સુધીજ આપણી માનુષી અથવા પૌરૂષેય ઇતિહાસ દૃષ્ટિ પહોચે છે તે પહેલાની આપણી દૃષ્ટિ ઇતિહાસની નથી.

પરંતુ અપૌરુષેય "શબ્દ બ્રહ્મ" ની ઝાંખી છે એ સ્પષ્ટ તત્વદૃષ્ટિ બ્રહ્મ ઋષિઓથી ઉઘડી છે એમ કહેવામા આપાતત વિરોધ જણાશે પણ વસ્તુ સ્થિતિથી વધાવી લેવા જેવો નિર્ણય છે"

"જ્યારે શ્રી કૃષ્ણના કુટિલ રાજ્ય વ્યવહારવાળા જીવનમાં તેમની સત્યજ્ઞાન દૃષ્ટિ અનાવૃત્ત રહી હતી ત્યારે શ્રી ગૌતમની અને શ્રી મહાવીરની તત્વદૃષ્ટિ વૈરાગ્ય અને ત્યાગ ઉપર ભાર મુકનારી છે"

"નિવૃત્તિના સ્વરૂપના રહસ્ય જ્ઞાન સાથે નિવૃત્તિ ઉપર શ્રી કૃષ્ણનો ધર્મોપદેશ છે, ત્યારે નિવૃત્તિપર થવું એવો શ્રી ગૌતમ અને મહાવીરનો ધર્મોપદેશ છે."

ઇત્યાદિક ખાસ તેમના લેખમાથી વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ અને આમા કાઇક સૂચવુ છુ—

" સૂચવવાનુ કે–આસ્તિકનાના પાયારૂપ પુનર્જન્મની સ્પષ્ટતા તે ઋગ્વેદમા ન મળે, અને બ્રહ્માના ચોથા મુખથી ચોવો અથર્વવેદ પ્રગટ થયો, તેમા અનાર્યોનો ધર્મ ઘુસ્યો આ બધી ગુચવાડા ભરેલી વાતો શાથી?

બીજો પ્રસ્તાવનાનો લેખ–વસ્તુ સ્થિતિ વધાવી લેવાના નિર્ણય સુધીનો વાચો, શ્રી કૃષ્ણાદિક ત્રણ મહા પુરૂષોના પૂર્વના–વેદોના, કે બ્રાહ્મણ ગ્રંથોના, લેખો વધાવી લેવા જેવી સ્થિતિના નથી એજ તાત્પર્ય નીકલશે વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ મારી ભૂલ થઈ હોય તો ક્ષમા ચાહુ છુ

આ મારા વિચારની પુષ્ટિ મણિલાલભાઇના લેખથી પણ મળી શકે તેમ છે આગળના લેખમા જુવો.

મણિલાલ નભુભાઇ દ્વિવેદીના સિદ્ધાંત સારમાના પૃ ૪૨ । ૪૩ । ૪૪ ના ત્રણ લેખો અમો મુકયા છે—

ત્રિજા લેખથી વિશેષ વિચારવાનુ કે—" બ્રાહ્મણોમા સમાયલા ધર્મ, વિચાર માટે આપણને ઉચુ મત પેરે તેવી (કલ્પના) નથી, કેટલીક તો કેવળ નિર્માલ્ય અને બાલિશ ભાવ યુક્ત હોય તેવીજ છે

ઘણા ખરા પ્રાચીન દેવતાઓના સ્વરૂપ, ને ધર્મ, ઉલટ પાલટ થઇ ગયા.

સોમને ધીમે ધીમે ચદ્ર સાથે મેલવવાનો પ્રયત્ન થતો ચાલ્યો, યજ્ઞ પુરૂષ નવોજ દેવ કલ્પાયો

પ્રજાપતિ સર્વથી મોખરે આવી બધાનો નિયતા થઇ યજ્ઞનો પ્રવર્ત્તક, ઉપદેશક, અધિષ્ઠતા થયો એજ બ્રહ્મારૂપે પણ પૂજાનો થયો "

આ બધુ લખીને પૃ ૪૫ મા–કલ્પનાના કુમમો વેરીને જણાવ્યુ છે કે–" કોઇ પ્રકારની ગતિ થતાજ સૃષ્ટિ કર્મનો આરભ થવા લાગે છે, આ વાત ઋષિઓને જડેલી જણાય છે "

આ મણિલાલભાઇના લેખમા કાઇક ખુલાસો કરવા ધારૂ છુ—

જૈનોની જાગૃતીના પૂર્વે પ્રથમ વેદોની શ્રુતિઓથી યજ્ઞ યાગાદિકના

વિધાનો જોસભર ચાલતા હતા જૈન બૌદ્ધની ચલવલ સરૂ થતા વેદ ધર્મને ટકાવી રાખવાના હેતુથી બ્રાહ્મણ ગ્રંથોની શરૂઆત થતી ચાલી, પઠન પાઠનના ધંધાવાળા અક્ષરજ્ઞાનના તો પંડિતોજ હતા, પરંતુ અતીંદ્રિયજ્ઞાનના અભાવે તે બ્રાહ્મણ ગ્રંથો ઉંચુ મત પ્રેરે તેવા ક્યાથી બને ? તેથી મણિલાલભાઈએ નિર્માલ્ય અને બાલિશ ભાવ જેવા લખીને બતાવ્યા

મૅકડોનલ સાહેબે–સ, સા પૃ ૩૮ મા

" વેદના મંત્રો અને યાગનો વિધિ એ બેઉનો પરસ્પરનો સંબંધ કેવી રીતનો છે અને એક બીજાની અપેક્ષાએ એ બેઉનો ગૂઢ અર્થ શો છે,' તે સમજાવવું એ બ્રાહ્મણોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે એમા પ્રસંગવશાત્ જે દંતકથાઓ અને ધ્યાન ખેંચે એવા વિચારો આવે છે તે જો બાદ કરીએ તો, એ ગ્રંથો સાહિત્યની રચના તરીકે કંઈપણ રમણીય લાગે એવા છે એમ આપણાથી કહી શકાશે નહીં એ ગ્રંથોમા વિધિની જે સમજુતી આપવામા આવી હોય છે તેની પુષ્ટિના માટે વ્યાખ્યા સંબંધી, ભાષા સંબંધી અને ઉત્પત્તિ સંબંધી કેટલાક વચનો પણ સાથે સાથે મૂકી દેવામા આવ્યા હોય છે અને જગતની સૃષ્ટિ વિષેના તથા એ સૃષ્ટિના રચનાર વિષેના પ્રગટ કરાયલા વિચારોના સમર્થનમા દંતકથાઓ અને ફિલસુફીની ચર્ચાઓ પણ આપવામા આવી હોય છે.

વિપ્રોની સ્વછંદ કલ્પનાઓથી ભરેલા અને જુદી જુદી વસ્તુઓમા તુરંગી પણે, રે ! બેવકુફી ભરેલી રીતે બીજે કોઈપણ સ્થળે નજ દીઠામા આવે એવુ એકતાનુ આરોપણ કરનારા ઉપલકિયા અને આડબંગવાળા વિવેચનોનો સંગ્રહ એ ગ્રંથોમા થયલો છે "

આ બધા પૂર્વેના લેખોમા મારા વિચારો

જૈનોની જાગૃતીના પૂર્વે–અતીંદ્રિય જ્ઞાનના અભાવવાળા, વૈદિકમતના ઋષિઓ પઠન પાઠનથી નિર્વાહ કરનારા, પોતાના પ્રહિત દેવતાઓની સ્તુતિઓથી હોમ હવન કરી સુખ સગવડતા મેળવવાના પ્રયત્નવાળા હશે

વેદોમા પ્રાયે તેના સંબંધેજ વિશેષ જ્ઞાન મલી આવે છે જૈનોના ૨૨ મા સર્વજ્ઞ તીર્થંકર થયા પછી, ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ ઘણા લાબા કાલે ઈ સ પૂર્વે ૮–૯ મા સૈકામા થયા તેમનાથી પ્રકાશિત તત્વોની પ્રભા પુનઃ

પ્રસરતા વૈદિકોમા બ્રાહ્મણાદિ ગ્રંથોની ચલવલ ઉભી થએલી એમ ચોખુ માલમ પડે છે

ઈ. સ. પૂર્વે ૮૦૦ સોના પહેલા—વેદ ધર્મની પુષ્ટિ બતાવનારા, બ્રહ્મણાદિક કોઇ પણ ગ્રથો જાહેરમા આવેલા જનાતા નથી

સૃષ્ટિના આરંભમા—ઇશ્વરથી પ્રાપ્ત થએલા વેદો માનીએ તો સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિને આજે પચ્ચાસ વર્ષ થયા, તે એવા સ્વરૂપના કે—ચાર અબજ અને બત્રીશ હજાર વર્ષ થાય ત્યારે બ્રહ્માનો એક દીવસ, એ માન્યતાનો વિચાર કરી જોતા પચ્ચાસ વર્ષના ૧૮૦૦૦ હજાર દિવસ થાય ચાર અબજ અને બત્રીશ હજારથી એ અઢાર હજારને ગુણતા જેટલા વર્ષ થાય તેટલા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિને અને વેદને પ્રગટ થએલા વર્ષ મનાય તો શુ એટલા બધા વર્ષ સુધી વેદના ઉપર ગ્રથ લખનાર કોઇ ન થયા ? તો પછી ઇ સ પૂર્વે આઠમા સૈકાથી બ્રાહ્મણાદિક ગ્રથોના લખનાર શા કારણથી થયા ?

ખાસ ઋગ્વેદમાજ—પ્રલયકાલ પછી અનાદિના ઇશ્વરથી આ વર્તમાન કાલમાં પ્રચલિત બધાએ પ્રકારની નવીન રૂપથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિનુ પ્રમાણ લખીને બતાવેલુ છે આમા સત્ય શુ છે ? કોઇ બતાવશે ખરા કે ?

આગળ—બ્રહ્મના પચ્ચાસ વર્ષ બીજા થતા સૃષ્ટિનો અને વેદોનો પણ નાશ વિચારી શકાય છે તે ઋગ્વેદના પ્રલયકાલના સુકતથીજ તેનુ સ્વરૂપ બતાવુ છુ —

ઋગવેદાલોચન પૃ ૨૦૨

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના પૂર્વે શુ હતું ? પ્રલયાઽવસ્થા—

(१) नासदासी न्नो सदासीत्तदानीं नासीद्रजो नो व्योमापरोयत्। किमावरीव कुहकस्य शर्मन्नम किमासीद्गहन गभीर ॥ १ ॥ न मृत्यु रासीदमृत न रात्र्या अह्न आसीत् प्रकेत । आनीदवात स्वधया तदेक तस्माद्धान्यन्नपर किंच नास ॥ २ ॥ तम आसीत्तमसागूढ मग्रेऽप्रकेत सलिल सर्वमाइद। तुच्छेनाभ्वपिहित यदासीत्तपसस्तन्महिना जायतैक ॥ ३ ॥ काम स्तदग्रे समयवर्त्तताधि मनसोरेत प्रथम यदासीत्। सतोबन्धमसति निरविन्दन् हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा ॥ ४ ॥ तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषामध

स्विदासीदुपरि स्विदासीदुत् । रेतोधा आसन्महिमा न आसन्त्स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात् ॥ ५ ॥ को अद्धा वेद क इह प्रवोचत्कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः । अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनेनाथा को वेद यत आबभूव ॥६॥ इयं विसृष्टिर्यत आबभूव यदि वा दधे यदि वा न । यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्त्सो अंग वेद यदि वा न वेद ॥७॥ (ऋग् म १०, १२९, १-७)

ભાવાર્થ—પ્રલય દશામા સૃષ્ટિના મૂલ કારણનો પત્તો નહી મલેલો, અને તે નહી હતી એવુ પણ ન હતુ

સદ્—અસતથી વિલક્ષણ કોઇ અનિર્વચનીય દશા જ હતી ન કોઇ લોક હતો, ન પૃથ્વી, ન અંતરિક્ષ, અને ન અંતરિક્ષનો આગળનો દ્યુલોક આદિ

જ્યારે કોઇ આધારજ નહી હતો તો એનો આવરક–ઢાંકવા વાળોજ કયાથી આવે ? તે સમયે જીવોની પણ અદૃષ્ટ અર્થાત્ સુખ દુખોના સાક્ષાત્કાર કરાવવા વાલા ધર્માધર્મના વિલીન હોવાના કારણ પ્રલય દશાજ હતી—ઉપાધિના વિલયથી ભોક્તા જીવ પણ વિલીન જ હતા અર્થાત્ ન ભોગ્ય હતા ન ભોક્તા કાઇ પત્તો નહી મલતો હતો ગંભીર ગહન જલરાશિ સમુદ્ર આદિ કાંઇ ન હતુ ॥ ૧ ॥

તે સમયે ન મૃત્યુ હતુ, ન અમૃત, ન રાત્રિનુ ચિન્હ હતુ, ન દિનનુ, સૂર્ય ચન્દ્રમા જ નહી હતા તો પછી અહો રાત્ર કયાથી હોવે ? કેવલ એક નિરુપાધિક × આનીત અર્થાત સર્વના પ્રાણન કર્તા શુદ્ધસત્ત્વ બ્રહ્મ હતા, જે એકલો પોતાના આશ્રયમા જ સ્થિત હતો બસ તેણે છોડીને બીજુ કોઇ હતુ જ નહી ॥ ૨ ॥ સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિથી પૂર્વે જે તરફ જુવો તે તરફ ગૂઢ તમજ તમ હતુ, એજ કારણે કાઇ પણ પત્તો નહી મલ્યો હતો જેમ જલ ભરી જવાથી નીચેની વસ્તુઓનો પત્તો નથી મલતો, જેમ નીર મિશ્રિત જલમાં નીર–ક્ષીરનો વિવેક કઠિન થઇ જાય છે એજ પ્રકારે તે તુછ તમથી આવૃત દશામા કાઇ પણ જ્ઞાન નહી થતું હતુ

આ જે કાર્યરૂપ જગત્ ઉત્પન્ન થયુ તે, તે સત્ત્વ બ્રહ્મની પર્યાલોચનની મહિમાથી જ ઉત્પન્ન થયુ

× आसीदिदं तमोभूत-मप्रज्ञात मलक्षण ।
अप्रतर्क्य मविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वत ॥ (मनु० १.५)–प्रशस्तपाद भाष्य-महा प्रलय वर्णन पण यनाथी मलता जेवु छे

આ સૃષ્ટિ ને આ રૂપમા આવવાના પૂર્વે—તે સત્વ બ્રહ્મના મનમા સિસૃક્ષા આ જગતને ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા હતી, તે જ આ સૃષ્ટિના બીજ ભૂત થઇ કેમ

કે—અતીત કલ્પમા પ્રાણિયો દ્વાર કર્યો હુવા કર્મ તે સમયે હતા, એટલાજ માટે અવ ફલ દાતા, સાક્ષી, કર્માધ્યક્ષ, પરમેશ્વરના મનમા સિસૃક્ષા (રચવાની ઇચ્છા) થઇ કવિ અર્થાતક્રાત દર્શી વિદ્વાન્ જ આ જગતના બધન હેતુ ગતકલ્પગત કર્મસમૂહને પોતાની વિવેક દૃષ્ટિ થી જાણી લે છે ॥ ૪ ॥ જે કર્મ સમૂહના કા ણે કર્માધ્યક્ષના મનમા સિસૃક્ષા ઉત્પન્ન થઇ, તે સિસૃક્ષા એકદમ એવી વ્યાપ્ત થઇ જેમ કે સૂર્યની રશ્મિયા—એકદમ સર્વત્ર વ્યાપ્ત થઇ જાય છે ફરી એ પત્તો ન મલ્યો કે સૃષ્ટિક્રમ કયી તરફથી પ્રારભ થયો નીચેથી, ઉપરથી, મધ્યથી કાઇ જાણ્યુ નહી ગયુ અર્થાત્—સિસૃક્ષાના સમકાલજ સવત્ર સગક્રિયા પ્રારભ થઇ ગઇ જીવોમા કોઇ ભોક્તા હતા, કોઇ કર્ત્તા હતા, અને તેઓના માટે મહાન વિયદાદિ પચ મહાભૂતો ની સૃષ્ટિ થઇ એ પ્રકારે પરમાત્માએ માયા સહિત ભોક્તા ભોગ્ય રૂપથી સૃષ્ટિ રચી ॥ ૫ ॥ કોન પુરુષ ઠીક ઠીક બતાવી શકે છે અથવા જાણી શકે છે કે—સૃષ્ટિ કયા નિમિત્ત અથવા ઉપાદાન કારણથી બની વિદ્વાન તો એ વાતને બતાવી શકશે ? વિદ્વાન્ કેવા પ્રકારે બતાવી શકશે ? તે તો સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના અનતર ઉત્પન્ન થયા, તે પોતાનાથી પૂર્વ કાલમા વિદ્યમાન દશાનો બોધ કેવી રીતે કરાવી શકશે ? ॥ ૬ ॥ આ સૃષ્ટિ જે નિમિત્તે અથવા ઉપાદાન કારણથી બની અથવા એનો ધારણ કરવાવાળો કોઇ છે યા નથી એ વાત ને કોઇ જાનતા હશે તો તેજ એક કર્માધ્યક્ષ, સર્ગાધ્યક્ષ પરમાત્મા જાનતા હશે ॥ ૭ ॥ '

આમા મારા બે બોલ—પુરાણના પડિતોને બધાએ દેવો સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરતા નજરે પડયા તેમને થએલુ નવીન પ્રકારનુ જ્ઞાન તેતો આપણે વિસ્તારથી તપાસી લીધુ

સોમવેલડીના રસનુ પાન કરવાવાળા, વેદના પ્રાચીન ઋષિઓને, દીકરીની પાછલ દોડનાર પ્રજાપતિ—બ્રહ્મા તે પૃથ્વી, આકાશ, સૂર્ય, ચદ્ર, સમુદ્ર, મહાસમુદ્ર, બધા જીવો, ઉત્પન્ન કરતા દેખાયા પરતુ બીજાને ખબર ન પડી તેવા પ્રકારનુ નવીન જ્ઞાન દુનીયાને બતાવી દીધુ આ બધાએ મહાપુરૂષો સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિનુ જ્ઞાન બતાવનારા ધન્યવાદના પાત્ર ખરા કે નહી ?

પશુ માની લીધો, અને યજ્ઞનો વિસ્તાર કર્યો એ માણુમ યજ્ઞથી યજ્ઞસ્વરૂપ પ્રજાપતિની પૂજા કરી તે સમયે જગદ્રૂપ વિભાગના ધારક તેજ ધર્મ મુખ્ય હતો તે પુરૂષ તે વિરાટ્ પ્રાપ્તિરૂપ સ્વર્ગને પ્રાપ્ત થાય છે, જ્યા પુરાતન વિરાટ્ પુરૂષની ઉપાસના કરવાવાળા સાધકદેવ રહે છે ॥ ૧૬ ॥"

સ્વામી દયાનંદજી ઋગ્વેદના પુરૂષ સૂક્ત સુધી પહુચ્યા નથી પણ યજુર્વેદના પુરુષ સૂક્તનો અર્થ કરતા પુરૂષ–વિશેષ્યના બનાવે વિશેષણ કહી બતાવ્યા છે બ્રહ્માંડમા અને શરીરમા વ્યાપ્ત, જીવમા વ્યાપક, દશાંગુલનુ ઉલ્લંઘન કરીને સર્વત્ર સ્થિર તેજ જગતનો બનાવવા વાળો છે ૧

જગત ઉત્પન્ન થયુ, થશે, અને હાલ છે એ ત્રણેને, તેજ રચે છે એજ મોક્ષનો આપવાવાળો છે તેમા જન્મ, આદિનો વ્યવહાર નથી

પુરૂષની અપેક્ષાથી જગત કિંચિત દેશમા છે આ સ્થૂલ જગતનો જન્મ અને વિનાશ થતો રહે છે એથી પુરૂષ અનંત રહે છે ચેતન અને જડરૂપ જગત બનાવવાવાળો પુરૂષ સર્વત્ર વ્યાપક થઈને દેખી રહ્યો છે અને આકર્ષણ કરી રહ્યો છે જેના સામર્થ્યનું સામર્થ્ય તે મૂળ પ્રકૃતિ છે જેનુ શરીર બ્રહ્માંડ તુલ્ય છે-સૂર્ય ચંદ્રમા નેત્ર છે, વાયુ પ્રાણ પૃથ્વી પગ, ઇત્યાદિ લક્ષણવાળો જે આકાશ તે વિરાટ્ છે તે વિરાટ્ તત્ત્વોના પૂર્વ ભાગોથી સર્વ પ્રાણિયો અને પ્રાણિયોનો દેહ, પૃથક્ પૃથક્ ઉત્પન્ન થયો છે જેથી સર્વ જીવો વાસ કરી રહ્યા છે જે દેહ તેજ પૃથ્વીઆદિના અવયવ અન્નઆદિ ઔષધિયોને પ્રાપ્ત થાય છે તે વિરાટ્ પરમેશ્વરથી અલગ અને પરમેશ્વર સંસારરૂપ દેહથી અલગ છે પ્રથમ ભૂમિ આદિ જગતને ઉત્પન્ન કરીને પછી ધારણ કરી રહ્યો છે ફરી ભૂમિ આદિ જગતને પ્રથમ ઉત્પન્ન કરીને પછી ધારણ રહ્યો છે તેજ પુરૂષથી સર્વ ભોજન, વસ્ત્ર, અન્ન, જલ આદિ પદાર્થોને મનુષ્ય લોકોએ પ્રાપ્ત કર્યા છે એથી મનુષ્ય લોકોને ઉચિત છે કે તેને છોડીને બીજાની ઉપાસના ન કરે ગાય, વનના સવ પશુઓ, સર્વ પક્ષિયો, સૂક્ષ્મ દેહધારી કીટ, પતંગ આદિ સવ જીવોના દેહ પણ તેનેજ ઉત્પન્ન કર્યા છે ॥ ૬ ॥

તેજ બ્રહ્મ પુરૂષથી–ઋગ્, યજુ, સામ અને અથર્વવેદ ઉત્પન્ન થયા છે ॥ ૭ ॥

તે પુરૂષથી ઘોડા, વિદ્યુત, બન્ને તરફના દાતવાળા ઉંટ ગધેડા, ગોજાતિ ગાય, પૃથ્વી, કિરણો અને ઇંદ્રિયો ઉત્પન્ન થયા છે જે સવથી પ્રથમ પ્રગટ

જગતનો બનાવવાવાળો, જગતમા પૂર્ણ થઇ રહ્યો છે તેજ પરમેશ્વર સત્ય આચરણથી પૂજને યોગ્ય છે દુષ્ટ કર્મ કરવુ કોઇને ઉચિત નથી ॥ ૯ ॥

તેમા ચિત્ર વિચિત્ર ઘણા પ્રકારનુ સામર્થ્ય છે બ્રાહ્મણ તેનુ મુખ, ક્ષત્રિયો બાહુ, વૈશ્ય ઉરૂ, શૂદ્ર પગ, તેના જ્ઞાન સ્વરૂપથી ચદ્રમા, તેજ સ્વરૂપથી સૂર્ય આદિ, અવકાશથી આકાશ, વાયુથી વાયુ, પોતપોતાના કારણથી ઇદ્રિયા, સૂક્ષ્મથી અતરિક્ષ, માથાથી સૂર્ય, આદિ, પગથી ભૂમિ, કાનથી દિશાઓ, એજ પ્રમાણે તે પરમેશ્વરે–સર્વ લોક, તેમા વસાવાનાળા પદાર્થો ને ઉત્પન્ન કર્યા ॥૧૩॥

વિદ્વાન લોકોને કર્માનુ સાર ઉત્પન્ન કર્યા તે ઈશ્વરના આપેલા પદાર્થોથી યજ્ઞાનુષ્ટાન કરે છે તે બ્રહ્માડનુ રચન, પાલન અને પ્રલય કરવા રૂપ યજ્ઞ છે એ બ્રહ્માડ યજ્ઞમા વસંત ઋતુ ઘી, ગ્રીષ્મ લાકડા, બીજી ઋતુઓ આહૂતીઓ છે જેટલા બ્રહ્માડ તેના એક એક ઉપર સાત સાત આવરણ બનાવ્યા તે નીચે મુજબ—

૧ સમુદ્ર, ૨ ત્રસરેણુ, ૩ મેઘમડલ વાયુ, ૪ વૃષ્ટિજલ, ૫ વૃષ્ટિજલના ઉપર એક પ્રકારનુ વાયુ ૬ સૂક્ષ્મ વાયુ નામ ધનજય, ૭ સુત્રાત્મા વાયુ ધનજયથી પણ સૂક્ષ્મ, એ સાત પરિધિયા છે

આ બ્રહ્માડને ૨૧ પ્રકારની સામગ્રી નીચે પ્રમાણે—

૧ પ્રકૃતિ, બુદ્ધિ અને જીવ એ ત્રણે મળીને, અતિ સુક્ષ્મ, ૨ શ્રોત્ર, ૩ ત્વચા, ૪ નેત્ર, ૫ જીભ્હા, ૬ નાસિકા, ૭ વાક્, ૮ પગ, ૯ હાથ, ૧૦ લિગ, ૧૧ ગુદા, ૧૨ શબ્દ, ૧૩ સ્પર્શ, ૧૪ રૂપ, ૧૫ રસ, ૧૬ ગધ, ૧૭ પૃથ્વી, ૧૮ જલ, ૧૯ અગ્નિ, ૨૦ વાયુ ૨૧ આકાશ એ એકવીશ સમિધા કહેવાય છે

જે જગતને રચનાર, દેખનાર તે પુજ્ય છે તેમના કમ, ગુણનુ કથન, અને ધ્યાન કરતા વિદ્વાન્ કલ્યાણ જાણે ॥ ૧૫ ॥

વિદ્વાન્ તે દેવ, પૂજ્ય છે કેમકે–તે પરમેશ્વરના આજ્ઞા પાલન આદિ સર્વ દિન કરે છે તેથી તે પૂજ્ય છે દુખોથી છુટે છે અને આનદમા રહે છે તેજ મોક્ષ છે ॥ ૧૬ ॥

સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની ઇછા તે અને ઉત્પન્ન કરવા લાગે ત્યા સુધી તે પ્રજાપતિ, ઉત્પન્ન કરતા જેટલા અશમા વ્યાપ્ત પુરૂષ તે વિરાટ્, તેજ વિરાટ પુરૂષના રૂપકથી આ સુકતમા વર્ણ છે ॥ ”

પહેલા પ્રલય દશાના સૂક્તમા-જણાવ્યુ હતુ કે—

" ન લોક હતો, ન પૃથ્વી હતી, દ્યુ લોકાદિ કાઇ પણ ન હતુ સમુદ્ર મહાસમુદ્ર પણ ન હતા "

આમા વિચારવાનુ કે-કરોડો અને અબજો કોશો સુધીમા કુદરતી રીતે ફેલી રહેલી આ પ્રત્યક્ષમા દેખાતી બધી વસ્તુઓ પ્રલય દશામા એકદમ કયે ઠેકાણે છુપાઇ જતી હશે ? અને ફરીથી એકદમ કયે ઠેકાણેથી આવીને પ્રગટ થઇ જતી હશે ?

ફરીથી જણાવ્યુ છે કે-' બ્રહ્માના મનમા જે ઇચ્છા તેજ સૃષ્ટિનુ બીજ, કોઇ કર્તા તો કોઇ ભોકતા, એવી રીતે પચભૂતોની સૃષ્ટિ રચી, સૃષ્ટિ શા કારણથી થઇ તે પાછન થએલા શુ બતાવી શકે ? જાનતો હશે તો તે પરમાત્મા જાનતો હશે ? "

પરમાત્મા સિવાય કોઇ બીજો જાણી શકયો હોય તેમ તો જણાતુજ નથી અને તે પરમાત્મા આપણી નજરે પડેલ નથી, તો આ વિષયમા સત્ય શુ ? આ બધુ સૂકત વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

અઘમર્ષણ મત્રના અતમા જણાવ્યુ છે કે-" પૂર્વની સૃષ્ટિ જેવાજ બનાવ્યા " આથી સ્પષ્ટ છે કે આ સૃષ્ટિ નીત્ય છે એમ લેખકે નીચે ખુલાસો કરીને બતાવ્યો છે

બીજા પ્રજાપતિના લેખથી વિચારવાનુ કે—

પહેલા પ્રલયદશાના લેખમા જણાવ્યુ હતુ કે-ન લોક હતો, તથા પૃથ્વી, આકાશ, સમુદ્ર, મહા સમુદ્ર, આદિ કાઇ પણ ન હતુ માત્ર એકલો પ્રજાપતિ જ હતો તો તે કયે ઠેકાણે રહેલો હશે ? કેમકે પૃથ્વી આદિમાનુ તો કાઇ રહેલુ હતુજ નહી તેવ પ્રકારની પ્રલય દશા કેટલા કાલ સુધી રહેલી ? ફરીથી પૃથ્વી આદિ જે ઉત્પન્ન કર્યા તેના માટે મસાલા તે એકલો પ્રજાપતિ કયે ઠેકાણેથી ઉઠાવીને લાવ્યો ? કારણના પ્રમાણુ રૂપમાજ કાર્ય થાય, એ મુખ્ય ન્યાય વિચાર વાનો છે આ બધા લેખોમા નતો કારણના સ્વરૂપનો તેમજ નતો કાર્યના સ્વરૂપનો વિચાર થએલો છે માત્ર પ્રજાપતિને આગળ ધરીને મોટી મોટી વાતો કરવામા આવી છે પુરાણોમા પ્રજાપતિના લેખો જોતા તેમનુ વર્તન નતો નીતિવાળુ છે,

નતો સભ્યતાવાળુ, તેમજ નતો લોકના વ્યવહારવાળુ જણાય છે તે પ્રજાપતિએ આ બધા જગતની રચના કરી, તો તે કયા ગુણ વિશેષથી કરેલી માનવી? વળી જણાવ્યુ છે કે-દેવાદિકમા પ્રાણોનો સચાર કર્યો, તો તે કેવી રીતે? ગતકલ્પમાના શરીર મુડદા રૂપે પડી રહેલા તેમા કે પ્રજાપતિ એ નવીન રૂપના શરીર બનાવ્યા તેમા, પ્રાણોનો સચાર કર્યો? તે દેવોએતો પ્રજાપતિનુ અયોગ્ય વર્તન જાહેર કરી શાપિત કરેલા છે આ બધા પ્રકારના લેખો જોતા સત્યપણુ કયે ઠેકાણેથી શોધી કાઢવુ? કેટલાક ચકોર પડિતો સત્ય સ્થિતિ સમજી ગયા છે, પણ લોકોને ખુલાસાવાર બતાવવાની હિંમત કરી ગયા નથી

જુવો કે-આનદશકરભાઈએ જણાવ્યુ છે કે-શ્રી કૃષ્ણ, ગૌતમ અને મહાવીર એ ત્રણ પુરુષો સુધીજ આપણી દૃષ્ટિ પહોચે છે અને વસ્તુ સ્થિતિ વધાવી લેવા જેવો નિર્ણય છે આ મર્મના લેખનો વિચાર કરતા મારા બધાએ લેખોનો તાત્પર્ય આપ સજ્જનો વિચારી શકશો અને આગળ વધારાની ખોજ કરશો તો સત્ય પણ સહજે મેળવી શકશો

ઇ સ પૂર્વે ૧૦૦૦ ની લગભગમા-જૈન સર્વજ્ઞોની દૂરીથી જાગૃતિ થતા વેદોની ઉચી સ્થિતિ બનાવવા અક્ષરોના પડિતોએ પોતાના બ્રાહ્મણ ગ્રથોથી ઉધુ છતુ લખવાનુ સરૂ કર્યું, તેથી મણિલાલભાઈને બ્રાહ્મણ ગ્રથો નિર્માલ્ય અને બાલ ભાવ જેવા લાગે તેમા નવાઈ શી? કારણ જૈન સર્વજ્ઞોના તરફથી પ્રસિદ્ધમા આવતુ-૧ અનાદિકાલની આ સૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ, ૨ અવસર્પિણી આદિ લાબા પ્રમાણવાળુ કાલનુ સ્વરૂપ, ૩ અનતા અનત જીવોના પરિવર્ત્તનનુ સ્વરૂપ, ૪ તે જીવોએ કરેલા કર્મોનુ સ્વરૂપ ૫ કર્મના અનુસારથી જ જીવોને સસારમા ભટકવાનુ સ્વરૂપ, ૬ કરેલા કર્મોનો ક્ષય થતા એકેદ્રિય પણાથી પાચ ઇદ્રિય મેલવી ઉચી પાયરી ઉપર આવવાનુ સ્વરૂપ, ૭ ઉચી ઉચી પાયરી ઉપર આવતા મતિજ્ઞાનથી તે કેવલજ્ઞાનની પાયરી સુધી જીવો કેવા કેવા પ્રયત્નથી ચઢે છે તેનુ સ્વરૂપ, ૮ દેવતાઓની ગતિ સ્થિતિ આદિનુ સ્વરૂપ, ૯ તેમજ નરકોના જીવોની ગતિ સ્થિતિ આદિનુ સ્વરૂપ જેમ જેમ લોકોમા પ્રચલિત થતુ ચાલ્યુ, તેમ તેમ વૈદિકોના પડિતોમા મોટી ગડ મથલ થવા લાગી, તે એટલે સુધી કે-તે સર્વજ્ઞોના વિષયોમા પોતાની મરજી પ્રમાણે ઉધુ છતુ કરતા ગયા અને નવીન નવીન ગ્રથોમા પોતાને ફાવતુ ફાવતુ દાખલ કરતા ગયા એટલુજ નહી પણ વેદોની મહત્વતા બતાવવા કેટલાક વિષયોના નવીન નવીન સૂક્તો

બનાવી ઠેઠ વેદોમા પણ દાખલ કરતા ગયા અને ખાસ ઇશ્વરથી જ પ્રાપ્ત થએલા બતાવ્યા અને કેટનાક પાછળના ગ્રંથોમા મોટા મોટા વિષયો જે ઉધા છત્તા કર્યા તે વેદ વ્યાસથી પ્રાપ્ત થએલા બતા યા તેનું સ્વ પ અમો કિંચિત્ જણાવી ગયા છે માત્ર વેદોમાં જે નવીન રૂપે વાતો ગોઠવઇ તેમા કિંચિત્ ઇસારા માત્રથી લખીને બતાવુ છુ—જુઓ કે—આ સૃષ્ટિ ઇશ્વરે (બ્રહ્માએ) બનાવી, અને ચારો વેદો પણ બ્રહ્માથી જ પ્રાપ્ત થયા, એવા પ્રકારના સ્વરૂપને જણાવનાર ત્રણ મોટા સૂક્તો છે પહેલુ-યજ્ઞ પુરુષનુ સૂક્ત, બીજુ પ્રજાપતિનુ સૂક્ત, ત્રિજુ પ્રવયાવસ્થાનુ સૂક્ત આ ત્રણે સૂક્તોની કલ્પના—આ સૃષ્ટિ અનાદિના કાલની પ્રવાહથી ચાલી આવેલી છે આવા પ્રકારનુ જૈન સિદ્ધાંત પ્રસિદ્ધમા આવ્યા પછી બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમા, ઉપનિષદોમા સ્મૃતિ ગ્રથોમા, છેવટે પુરાણોમા અનેક દેવોથી આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કર્યાનુ કલ્પાયુ એ વાતની લોકોમા છાપ પ ડવા ઉપર બતાવેલા ત્રણ સૂક્તો વેદ મૂલક બતાવવા ઋગ્વેદથીજ દાખલ કરવામા આવ્યા તેથી મણિલાલભાઇને લખીને બતાવવુ પડયુ કે—યજ્ઞ પુરુષ નવોજ દેવ કલ્પાયો, પ્રજાપતિ—સર્વથી મોખરે આવી બધાનો નિયતા થઇ યજ્ઞનો પ્રવર્ત્તક, ઉપદેશક, અધિષ્ઠાતા થયો, એજ બ્રહ્મા રૂપે પણ પૂજાતો થયો આ લેખના અતમા તેમને અજાણ વગને સ્થિર રાખવા જણાવ્યુ છે કે—"કોઈ પ્રકારની ગતિ થતાજ સૃષ્ટિ કર્મનો આરભ થવા લાગે છે આ વાત ઋષિઓને જડેલી જણાય છે" આ લેખથી વિચારવાનુ કે—આ વાત પૂર્વના ઋષિઓને જડેલી નહી પણ ઇ સ પૂર્વે ૮ મા સૈકાના બ્રાહ્મણાદિ ગ્રથકારોના ઋષિઓને તે કયા નવા ઇશ્વરથી જડેલી? એટલુ જ વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ

બીજી વાત એ છે કે—ધારવાડ જીલ્લાના દક્ષિણ બ્રાહ્મણ પડિત, જૈન ધર્મના અભ્યાસી લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડે નિ પક્ષપાત પણે "જૈન અને જગત" ના મથાલાથી આઠ દશ લેખોના લેખક—"જૈન ધર્મએ વિશ્વ વ્યાપી ધર્મ છે" એ મથાલાના લેખના પ્રારભમા લખી જણાવે છે કે—**જૈન ધર્મ એ વિકૃત હિંદુધર્મ છે, એમ કહેવામા આવે છે પરતુ સનાતન અને પુરાતન એવા જૈન ધર્મનુ વિકૃત સ્વરૂપ એ હિંદુ ધર્મ છે** આ વાત જૈનધર્મનુ સપૂર્ણ જ્ઞાન થએલાઓને સ્વીકારવી પડશે"

ઇત્યાદિક અનેક લેખો—લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડેના પાછલ્યા ભાગમા દાખલ કરવ્યા છે તે સર્વે ખાસ મનન પૂર્વક વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ,

તે સિવાય બીજા એકડો ચતુર પંડિતોએ જૈન ધર્મના અભ્યાસ પ્રમાણે નિપક્ષપાત પણાથી પોતાના અભિપ્રાયો બહાર પાડેલા છે, તેમાના કેટલાક ભાગ જોવામા આવેલા, તેમાના કુંક કુંક વિચારો પ્રગટ કરવેલા છે તે પણ વિચારવાની ભલામણ કરું છુ

ખરૂ જોતા આ બધા સજ્જન પુરુષોના લેખો વાચ્યા પછી સંવત્ ૧૯૮૦ થી વૈદિક ધર્મના પર દૃષ્ટિ નાખવા માડી, જેમ જેમ હુ આગળ વધતો ગયો તેમ તેમ તેચતુર પંડિતોની ચતુરાઈની ખબર પડવા લાગી પુરાણો જૂઠા છે એમ હુ સાભળતો ખરૂ જોતા પુરાણો સર્વથા જૂઠા નથી પરતુ જૈનોના ઇતિહાસ ને ઉધો છત્તો ગોઠવી, લોકોને ભ્રમ જાલમા નાખવા ઘણી ચાતુરી વાપરી છે તે એવી રીતે કે—જૈનોના આદ્ય તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ, તેમનુ ચરિત્ર ઉધુ છતુ લખી જણાવ્યુ કે—અર્હત્‌ના નાસ્તિક ધર્મની પ્રવૃત્તિ ત્યાથી ચાલુ થઇ આગલ જાતા જૈનોના ૧૨ ચક્રવર્તીઓમાના—આદિના ભરત ચક્રવર્તીને, જડ ભરત કહી, રાજાના નામથી હલકા ચિત્રી ને બતાવ્યા

સાઠ હજાર પુત્રના પિતા સગર ચક્રવર્તીને એક રાજા તરીકેના બતાવી—મહાદેવજીના વરદાનથી, તો કોઇએ ભૃગુ ઋષિના વરદાનથી, સાઠ હજાર પુત્ર ને મેલવનાર લખીને બતાવ્યા એટલુજ નહી ઘીના ઘડામા મોટા થયા વળી કોઇ એ એક તુબડીમાથી બાહેર આવેલા પણ લખીને બતાવ્યા છે

જે છએ ખડના રાજાઓની પાસે પોતાની આજ્ઞા મનાવનાર તે ચક્રવર્તીઓ તો બાર જ થાય જે ત્રણ ખડમા પોતાની આજ્ઞા મનાવનાર તે વાસુદેવો—

તે એવા ક્રમથી કે—પ્રથમ પ્રતિવાસુદેવ થાય, તેમને ત્રણે ખડના રાજાઓની સાથે યુદ્ધ કરીને, પોતાની આજ્ઞા મનાવવી પડે તેટલામા પ્રથમ બલદેવ જન્મે, તેમના પછી વાસુદેવ જન્મે વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ તે પૂર્વ ભવના વૈરી જ હોય, કોઇ કારણ ઉભુ થતા લડાઇ જામે, અને વાસુદેવના હાથેજ પ્રતિ વાસુદેવ મરે એવો અનાદિનો જ નિયમ છે પછી વાસુદેવજ ત્રણે ખડના ભોક્તા બને પ્રતિવાસુદેવ વાસુદેવના હાથથી મરણ પામી નરક ગતિમા જાય, અને વાસુદેવ રાજ્યના લોભથી મરણ પામી નરક ગતિમા જાય "રાજેશ્વરી તે નરકેશ્વરી" એ કહેવત પણ લોકમા ચાલે છે તેવા વાસુદેવના નવત્રિક જ એક કાલમા નિયમ બધ થાય તેનો ક્રમ એવી રીતનો છે કે—૨૪ તીર્થંકરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૨૭ નવત્રિક વાસુદેવાદિકના સર્વે મલી ૬૩ શલાકા પુરુષો જૈન ઇતિહાસમા બતાવ્યા છે આ બધાએ અદ્વિતીય પુરુષો, મહા પ્રભાવ શાલીઓ

હોય છે જેમકે-૨૪ તીર્થ કરી તે સર્વજ્ઞપણુ મેળવ્યા પછી ભૂલેલા તત્ત્વો બતાવી લોકોમા ધર્મની જાગૃતી લાવનારા હોય છે

આ ૨૪ ની સખ્યા બધાએ મતવાલાઓએ, પ્રાયે કાયમ રાખીને જ પોત પોતાના મતનો પ્રચાર કરેલો હોય એમ સહજ સમજાય તેવુ છે

આ ૨૪ મુખ્ય પુરુષોને તે તે મતથી જાણી લેવાની ભલામણુ કરીને આ ઠેકાણે લખવાનુ છોડી દઉ છુ

વૈદિક મતમા એકજ વિષ્ણુના, ૨૪ અને ફરી થી ૧૦, અવતારો કલ્પવામા આવ્યા છે તેનુ સ્વરૂપ કિંચિત લખીને બતાવી દીધુ છે

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણુ દેવો, જુદા સ્વરૂપે પણુ કલ્પાયા છે કોઇએ-વિષ્ણુથી બ્રહ્મા—મહાદેવ ઉત્પન્ન થયાનુ, તો કોઇએ મહાદેવથી બ્રહ્મા—વિષ્ણુ ઉત્પન્ન થયાનુ લખીને બતાવ્યુ

જૈનમા આ અવસર્પિણીના ૧૨ ચક્રવર્તીઓનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે

૧ ભરત ચક્રવર્તી	વૈદિક મતમા—
૨ સગર ચક્રવર્તી	૧ જડ ભરત રાજા
૩ મઘવ ચક્રવર્તી	૨ સગર ને પણુ રાજા કહ્યા છે તે
૪ સનત્કુમાર ચક્રવર્તી	લખી બતાવ્યા છે
૫ શાંતિનાથ	આ ત્રણે-ચક્રી પદ ભોગવ્યા પછી તીર્થંકર પણુ
૬ કુંથુનાથ	થએલા છે તે પુર્વે લખી બતાવ્યુ છે
૭ અરનાથ	
૮ સુભૂમ ચક્રવર્તી	
૯ મહાપદ્મ ચક્રવર્તી	
૧૦ હરિષેણુ ચક્રવર્તી	
૧૧ જયનામા ચક્રવર્તી	
૧૨ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી	

જૈન પ્રમાણે-પ્રતિવાસુદેવાદિકનો ક્રમ—

પહેલા પ્રતિવાસુદેવ, પછી બલદેવ, તેમના પછી બલદેવના ઓરમાન નાનાભાઇ તે વાસુદેવ, એવા ક્રમથીજ તેમનો જન્મ થાય

ત્રણે ખડના રાજાઓની સાથે યુદ્ધો કરી પોતાની આજ્ઞા મનાવનાર

પ્રતિવાસુદેવને, મોટાભાઈ બલદેવની સાહાય્યથી વાસુદેવ મારે પછી નિર્વિઘ્નપણાથી રાજ્યનો ભોગ કરે. તેના નામ નીચે પ્રમાણે—

નવ પ્રતિવાસુદેવ	નવ બલદેવ	નવ વાસુદેવના નામ
૧ અશ્વગ્રીવ નામા	૧ અચલ બલદેવ	૧ ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવ
૨ તારક નામા	૨ વિજય નામા	૨ દ્વિપૃષ્ટ વાસુદેવ
૩ મેરૂક નામા	૩ ભદ્ર નામા	૩ સ્વયંભૂ નામા
૪ મધુ અને કૈટભ નામા	૪ સુપ્રભ નામા	૪ પુરૂષોત્તમ નામા
૫ નિશુંભ નામા	૫ સુદર્શન નામા	૫ પુરૂષસિંહ નામા
૬ બલિ નામા	૬ આનંદ નામા	૬ પુરૂષ પુંડરીક નામા
૭ પ્રહ્લાદ નામા	૭ નંદ નામા	૭ દત્ત વાસુદેવ
૮ રાવણ નામા	૮ પદ્મ (રામ)	૮ નારાયણ (લક્ષ્મણ)
૯ જરાસંધ નામા	૯ બલભદ્ર	૯ શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ

"ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરીંગ" જેવો, ન્યાય પ્રતિવાસુદેવ અને વાસુદેવમા હોય છે, અને દુર્ગતિના અધિકારી એ બન્ને જણને બતાવ્યા છે બલદેવો સંસારથી વિરક્ત થઈને મોક્ષમા ગયા છે માત્ર એકજ દેવતાની ગતિમા ગયા છે

આ ૨૭ શલાકા પુરૂષોની ગતિનુ પ્રમાણ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ કૃત વિચાર સાર પ્રકરણ પૃ ૧૧૮ થી ગાથા ૫૭૯ થી ૮૧ મા જુવો—ગાથાની છાયા—

एकश्च सप्तम्या, पंच च षष्ठ्या पचम्या मेक ।
एकश्च चतुर्थ्या, कृष्ण पुन तृतीयपृथिव्या ॥ ५७९ ॥
अचलादिका अष्टापि सिद्धिगता ब्रह्म लोके नवम श्च ।
दश सागरायु भरते सेत्स्यति कृष्णतीर्थे ॥ ५८० ॥
अकृतनिदाना रामा , सर्वेऽपिच केशवा कृतनिदाना
ऊर्ध्वगामिनो रामा, केशवा सर्वेऽ धोगामिन ॥ ५९ ॥

આમા જણાવવાનુ કે–ચક્રવર્તીઓ અને વાસુદેવાદિક કયા કયા તીર્થંકરોના સમયમા થયા તેનો વિચાર–પૃ ૬૫ થી તે ૮૦ સુધીમા કોષ્ટકો સુદ્ધી કિંચિત્ વિસ્તારથી લખી જણાવ્યુ છે ત્યાથી નિશ્ચય કરી લેવો

વૈદિકમતો જે વિલક્ષણતા છે તેની કિંચિત્ સૂચના કરીને બતાવુ છુ —

અગીયાર (૧૧) મા–તીર્થંકરના સમયમા, જિતશત્રુ મહાન્ રાજા તેમના પુત્ર અચલ બલદેવ તેમના પછી મૃગાવતી પુત્રી, તેમા મોહ પામી, રાજાએ અતે ઉરમા નાખી, પ્રજાપતિના નામથી જાહેરમા આવ્યા વૈદિકોએ મૃગાવતીને હરિણી રૂપે, પ્રજાપતિને હરણ રૂપે કલ્પ્યા એ પુત્રીના સબધથી પહેલા વાસુદેવનો જન્મ થયો તે અરસામા–" અશ્વગ્રીવ " પ્રતિવાસુદેવ થયા છે તેમનો નાશ વાસુદેવથી થયો છે

(૧) છતા વૈદિકોએ–પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવને, માથુ કપાયા પછી ઘોડાના માથાવાલા કરીને હયગ્રીવ વિષ્ણુ લખીને બતાવ્યા

બતાવેલા પ્રજાપતિથી વાસુદેવ (વિષ્ણુ) થયા છે, તેમા જણાવ્યુ કે— વિષ્ણુની નાભિ કમલમાથી પ્રજાપતિ, તો કોઇએ–પ્રજાપતિથી વિષ્ણુ લખીને બતાવ્યા છે

(૨) બીજા તારક પ્રતિવાસુદેવને–તારકાસુર લખીને–દેવ દાનવોની લડાઇ બતાવી, તેમા વિષ્ણુ ફસાયા લખીને બતાવ્યા છે

(૩) ત્રિજા મેરક પ્રતિવાસુદેવને–મેરક દાનવ બતાવ્યા, તેથી ત્રાસેલા બ્રહ્માદિક દેવોએ વિષ્ણુની મદદ માગી, વિષ્ણુ પણ દિવ્ય હજાર વર્ષ સુધી તેનાથી લડયા પણ વિષ્ણુ બાર જોજનની ગુફામા જઇને સુતા લખીને બતાવ્યા

(૪) ચોથા મધુ પ્રતિવાસુદેવ છે, તેના ભાઇ કૈટભ છે, તે બે ને પ્રાચીન વાયુ પુરાણમા વિચિત્ર રૂપે ચિત્ર્યા, ત્યારે બીજે ઠેકાણે–વિષ્ણુના કાનના મેલથી બે દૈત્યો ઉત્પન્ન થએલા ચિત્રી, બ્રહ્માને મારવા દોડેલા લખી બતાવ્યા વિષ્ણુ બ્રહ્માની વારે ચઢી–પાચ હજાર વર્ષ સુધી બાહુ યુદ્ધમા પડયા, પછી થાકીને ભાગ્યા જગત્‌ના ઉદ્ધારકના કાનના મેલથી ઉત્પન્ન થએલા તેથી તે બલવાન્ લેખકની ચાતુરી કેટલી ?

(૫) પાચમા–નિશુંભ પ્રતિવાસુદેવ છે સાથમા નમિ નામ જોડી બે

દૈત્યો ઠરાવ્યા ગરૂડ ઉપર બેસી વિષ્ણુ લડવા ચઢયા, ત્યા ગદાનો માર ખાઇ ગરૂડ અને વિષ્ણુ બન્ને ભાગ્યા આ શુ આસ્તિકોના લેખો છે ?

(૬) છઠ્ઠા—બલિ નામા પ્રતિવાસુદેવ છે તેને રાજા—દૈત્ય ઠરાવ્યા વિષ્ણુએ વામનાવતાર ધરીને પાતાલમા ખોસી ઘાલ્યા આ વાત સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે

(૭) સાતમો—પ્રલ્હાદ નામનો પ્રતિ વાસુદેવ છે ખરૂ જોતા વાસુદેવના શત્રુભૂત છે તેને પોતનો ભક્ત માની વિષ્ણુ તેને ઇદ્રપદમા કાયમ રાખવાને દોડ્યા શુ બધી દુનીયાનો અધિકાર તેમના હાથમા હતો ? આજે તો તેમના ભક્તો લાખો અને કરોડો ગણાય છે તે, મ્લેછો ગણવામા જે આવ્યા છે તેમનાજ હાથનો માર ખાઇ રહ્યા છે છતા ખબર લેવા કેમ આવતા નથી ? નામ માત્રના ભક્તોને યમના દૂતે થી ખેચીને, વિમાનમા બેસાડી વિષ્ણુ લોકમા લઇ જનારા, તેમના દૂતો કયા ભાગી ગયા હશે ? પ્રકાશના સમયમા વિષ્ણુલોકમા આટલુ બધુ અધારૂ શાથી ? કોઈ સજ્જન વિચારમા ઉતરનાર હશે કે નહિ ?

૮ મા—લક્ષ્મણ વાસુદેવ અને રાવણ પ્રતિવાસુદેવ છે

૯ મા—શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ અને જરાસઘ પ્રતિવાસુદેવના, ચરિત્રોમા જે થોડા થોડા ફેર છે તે—જૈન અને વૈદિકોમાના કિંચિત્ વિસ્તાર સાથે લખી બતાવ્યા છે ત્યાથી વિચાર કરવાની ભલામણ કરી આ વિષયને અહીંજ સમાપ્ત કરૂ છુ

આ ઉપર બતાવેલા નવ ત્રિકમાના જે વાસુદેવો છે, તેજ વિષ્ણુ કહેવાય છે જુદા જુદા કાલના જુદા જુદા સ્વરૂપના સર્વે મળીને નવત્રિકો થએલા છે

ત્રણે ખડના ભોક્તા—ભારત ખડના ભૂષણ રૂપના મહાન રાજાઓ થએલા છે

વૈદિકમતના કેટલાક પડિતોએ—લોકોને ગૂચવાડામા નાખવા, આ અવસર્પિણીના નવે વાસુદેવોને એકજ વિષ્ણુરૂપે કલ્પ્યા છે, અને તેમના પ્રતિપક્ષરૂપ પ્રતિવાસુદેવોમાના કોઇને અસુર, તો કોઇને દાનવરૂપે, લખીને બતાવ્યા છે પણ પહેલા પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવને ઘોડાનુ માથુ લગાડતા પછી હયગ્રીવ વિષ્ણુના નામથી પ્રસિદ્ધમા મુકયા અને પૂર્વ કાલમા જે બલદેવો થયા છે તેમના તો સર્વથા નામોજ ઉડાવી દીધા છે માત્ર ૮ મા લક્ષ્મણ વાસુદેવ છે તેમના મોટાઇ રામચદ્ર છે તે બલદેવ છે તેમનેજ વિષ્ણુના ૮ મા અવતાર રૂપે લખીને બતાવ્યા છે

અને નવમા શ્રી કૃષ્ણુ વાસુદેવ ને, વિષ્ણુના અવતાર રૂપે કાયમ રાખી, તેમના મોટાભાઇ બલભદ્રને પોતાનાજ સ્થાન પર કાયમ રાખેલા છે વાસુદેવ કહો, કે વિષ્ણુ કહો, એકજ નામ છે તેમા એવી કલ્પના કરીકે–વિષ્ણુ લોકમાથી સાક્ષાત્ વિષ્ણુ ભગવાન આવતા અને દેવ દાનવોની લડાઇમા ઉતરતા, તેમા કરોડો દેવતાઓનો નાશ કરાવતા, અને પોતે પણ તેમા ફસતા અનાદિ કાલના એકના એક દેવમા આ કલ્પના કેટલી ભયકર ? આમા તે શી અક્કલ વાપરી હશે ? મોટા મોટા થઇ ગએલા પ ડિતોને તે શુ વધારે લખીને બતાવુ ?

જૈન જ્ઞાન બતાવવામા નવુ સાધન—

જૈનોના તરફથી પણ ઘણુ ગ્ર થો છપાઇને બહાર પડી ગએલા છે તેમાના કેટલાક ગ્રથોનો ઉપયોગ તો માત્ર જૈનોના માટેજ થએલો છે અને તેથી આગળ ઉચા દરજાના ગ્ર થોનો ઉપયોગ મોટા મોટા પ ડિતો કરી રહ્યા છે પરતુ સાધારણુ માણુસોના ઉપકાર માટે થાય તેવા પ્રકારના ગ્ર થો, હજુ સુધી બહાર પડેલા હોય, તેવુ મારા જાણુવામા આવ્યુ નથી એમ સમજીને અમોએ આ ઉદ્યમ કરેલો છે જો કે આ ગ્ર થ ઘણુા ઉ ચા દરજાનો નથો છતા પણુ સાધારણુ પ્રકારના માણુસોને, તેમજ પ ડિતોને પણ, જૈન માન્યતાનુ, તેમજ વૈદિક માન્યતાનુ જ્ઞાન, દિશા માત્રથી કાઇને કાઇ મલશે, એવી મને મારા લેખની ખાત્રી છે

તેથીજૈનેતર સજ્જનોને મારી નમ્ર વિનતી છે કે—

આ વર્તમાનનો સમય સત્યજ્ઞાનના પ્રચાર કાર્યનો છે પરતુ ઇર્ષા દ્વેષનો નથી, એમ આપ ખૂબ સમજો છો આ સમયમા ધર્મની બાબતમા–સાધારણુ માણુસો તો યતો ભ્રષ્ટ, તતો ભ્રષ્ટના જેવી હાલત ભોગવી રહ્યા છે જો આપ મારા ગ્ર થથી ઉપકાર થવા જેવુ સમજો તો, જરૂર મોટા પ્રમાણુમા ફાલો આપી લોકોપકાર કરવામા પાછી પાણી નહી કરો

યૂરોપના વિદ્વાનો શ્રી કૃષ્ણુને ઇતિહાસ રૂપે તો જરૂર કબૂલ રાખે છે પરતુ ઇશ્વરરૂપે કબૂલ રાખતા નથી બ્રહ્મા અને મહાદેવને, તેઓ વ્યકિતરૂપે સમજતા હોય તેમ લાગતુ નથી જૈનમા શ્રી કૃષ્ણુને ત્રણખ ડ રાજ્યના ભોકતા, નવમા વાસુદેવ (વિષ્ણુ) રૂપે બતાવેલા છે તેવી રીતે કોઇ અત્યત પ્રાચીનકાલમા નવ વાસુદેવોમાના પહેલા ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના પિતા, જે જિતશત્રુ રાજા થયા છે તેઓ પુત્રીનો સ બ ધ કરવાથી પ્રજાપતિના નામથી પ્રસિદ્ધમા આવ્યા, તેથી વ્યકિત રૂપે તો જરૂર છે પણુ વૈદિકના પ ડિતોએ બ્રમ્હારૂપે જાહેરમા મુકયા

કોઇને કોઇ આધાર ગ્રહણ કરી માણુસ રૂપાતરમા ગોઠવી શકે છે ૩૬ના વિષયમા પણ તેજ પ્રમાણે બનેલુ છે મારા લખેલા બધા લેખો ધ્યાનમા લેશો તો આપ નજજનો પણ જરૂર માગ મતને મલતા થશો

જૈન ઇતિહાસ જોતા તેવા પ્રકારની વાતો-કોઇ સેકડો વૈદિકોના ગ્રંથોમા ઉધી છત્તી ગોઠવાયલી મારા જોવામા આવે છે પરતુ વ્યવહારિક વિચારોના મિશ્રણવાળી, નામ, ઠામ, અને મૂલના વિષયોના ફેરફારવાળી હોવાથી, લોકોને ખરી ખાતરી કરીને કેવી રીતે આપી શકીએ ?

વૈદિકોમા લખેલા જે વિષયોની ખરી ખાતરી આપી શકાય નહી તેવા વિષયોની ઉપેક્ષા કરીને

માત્ર સહજ સમજી શકાય તેવા જૈનોના ૨૪ તીર્થંકરોનાનુકરણરૂપના વૈદિકોના ૨૪ અવતારો, તેમજ ફરીથી દશ બોધિ સત્ત્વના અનુકરણરૂપના મછ કછપાદિક દશ અવતારો, સામા સામી તુલના કરવાને નામ માત્રથી લખીને બતાવ્યા છે જૈનોમા ૧૨ ચક્રવર્તીઓ થએલા બતાવ્યા છે વૈદિકોએ તેમાના બે ચ્યાર નામો ગ્રહણ કરી, ઉધુ છતુ લખી, રાજા તરીકે ઓલખાવ્યા છે, તેમનો વિચાર પણ તુલાના રૂપે બન્ને તરફનો લખીને બતાવ્યો છે તે સિવાય વાસુદેવાદિકના નવાનેક જુદા જુદા કાલમા, ભિન્ન વ્યક્તિ રૂપના થએલા છે, તેમા વૈદિકોએ- ભિન્ન ભિન્ન ગ્રથમા ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપના લખેલા હોવા છતા પણ-જૈન વૈદિકના સામા સામી તુલના કરવા માટે ઇસારા માત્રથી લખીને બતાવ્યા છે એમા મે મારી જરા પણ ચાતુરી કરીને બતાવી નથી આજકાલના પડિતો તેમજ સાધારણ વિચક્ષણ પુરુષો પણ તુલના કરી શકે તેમ છે એવુ સમજી ને મે મારા વિચારો બહાર પાડયા છે

જૈનાદેશ જગતને પુહચાડવા ભાગ્યશાળી બનો

આર્થિક સ્થતિમા, તેમજ વન્નિમા, સીનોરનો મધ સાધારણ હોવા છતા, એક હજાર નકલ બહાર પડાવી આ નવીન દીશાનો બોધ લોકોને આપવા ભાગ્યશાલી બન્યો છે ધર્મની ઉન્નતિને માટે કોઇ લાખો રૂપીઆનો ખરચ થઇ રહ્યો છે, પણ જૈન ધર્મની દિશા કઇ છે-એ બતાવવા જેવો બીજો ખરો લાભ મારી નજરમા સમાએલો નથી માટે આ નવીન પ્રકારની દિશાનુ જ્ઞાન દેશ દેશની ભાષામા તરજુમા કરાવી આખી દુનીયાને બતાવવાને ભાગ્યશાળી બનો, અને તમો તમારા જન્મ જીવિતવ્યની સફલતા મેલવો,

આ ગ્રંથનો પ્રકાશ પાડવા મેં સંવત્ ૧૯૮૦ ના પ્રારંભની શાલથી, વૈદિક ગ્રંથોના અભ્યાસની સરૂઆત કરવા માંડી, નિરંતર અભ્યાસના અંતે સંવત ૧૯૮૭ ની શાલ સુધીમાં કિંચિત્ સફલતા મેળવી શકયો છું

વૈદિક ધર્મવાળા પોતાના મતને આદિ અનાદિનો ઠરાવવા પ્રયત્ન કરતા નજરે પડે છે પરંતુ ખરૂં જોતાં તેઓ આડંબરી, સ્વાર્થી, વધારે નજરે પડતા જણાયા જૈન ધર્મવાળાઓથી, કે બૌદ્ધ ધર્મવાળાઓથી, જેમ જેમ મેળવતા ગયા તેમ તેમ ઉધી છતી કલ્પનાઓ કરવામાં, પ્રેરાયા હોય તેમ મારી નજરે પડવા લાગ્યા એટલે જૈન ધર્મ અને વૈદિક ધર્મ આ બેની તુલનાત્મક રૂપે લેખ લખવા મારૂં મન પ્રેરાયું આ કારણથી લોકોને સ્પષ્ટ રૂપે પ્રતીતિ કરાવી શકાય તેટલી વાતો બન્ને તરફની મેં લખીને બતાવી છે જૈનોના ઇતિહાસને ગ્રહણ કરી વૈદિક ધર્મના પંડિતોએ જેવી રીતે ગોટાળો કરેલો છે તેવી રીતે જૈનોના તત્ત્વના વિષયમાંથી પણ ગ્રહણ કરી ઉંધા છત્તા લેખો લખી ઉપનિષદના ગ્રંથોમાં પણ ગોટાળો કરેલો છે કારણ દરેક ઉપનિષદમાં ભિન્ન ભિન્ન વિચારો પ્રાયે ગોઠવાયલા હોવાથી સમજી શકાય તેમ છે, અને તેના સંબંધે પણ જો એક ભિન્ન ગ્રંથ લખાય તો બીજાને સમજાવી શકાય તેમ છે

યૂરોપના વિદ્વાનો પ્રથમ બૌદ્ધ ધર્મના તત્ત્વોથી પરિચિત થયા પછી વિશેષ તત્ત્વ મેળવવાની ઇચ્છાથી—સમુદાયથી વિસ્તારવાળા, મોટા મોટા ગ્રંથોના આડંબર વાળા, અનાદિ કાલનો અમારો ધર્મ એવી અફવાવાળા, પ્રાચીનમાં પ્રાચીન વૈદિક ધર્મ જાણી, તેની પાછળ પોતાના તનનો તથા ધનનો અને પોતાની બુદ્ધિનો હદ ઉપરાંત વ્યય કરીને તેમના વિચારોને જોયા, પરંતુ ડુંગર ખોદતા ઉંદર હાથમાં આવવા જેવું થતાં જગો જગો પર નિરાસાના જ ઉદ્‌ગારો કાઢતા ગયા

ત્યારબાદ નાના મોટા બધાએ મતો જોઇ લેવાના હિસાબે—નદી જેવા સમુદાયવાળા જૈન ધર્મના તત્ત્વો જોવાને લાગતા, જેમ જેમ તેમાં ઉતરતા ગયા, તેમ તેમ પોતાની સફલતાના ઉદ્‌ગારો બહાર પાડવા લાગ્યા તેમના વિચારો જોતા વૈદિક ધર્મના ગ્રંથો જોવા મારૂં મન પ્રેરાયું જેમ જેમ વૈદિક ધર્મના ગ્રંથો જોતો ગયો તેમ તેમ તેમાં જૈન ધર્મના ઘણા પ્રકારના વિષયોની ઉથલ પાથલતા કરવી મારી નજરે પડવા લાગી, એટલે લોકોને સહજપણાથી પ્રતીતિ કરાવી શકાય તેવા તેવા વિષયોને ગ્રહણ કરી તુલનાત્મક રૂપે લખીને બતાવવાનો

પ્રયત્ન કર્યો જો કે આ મ રા ગ્રથના વાચનથી મોટા મોટા પડિતો તો ઘણી ઘણી બાબતોને સારી રીતે સમજી શકશે અને જે મધ્યમ વર્ગ છે તે કદાચ પુરેપુરૂ સમજી શકશે નહિ તો પણ એટલુ તો જરૂર જ સમજી સકશે કે આ એ મતવાળાઓમાના કયા મતવાળાએ પોતાની સત્ય નિષ્ટાને છોડી દઇને પોતાનામા ઉધુ છત્તુ કર્યું છે એટલુ તો જરૂર જ સમજી શકશે એવી અમોને અમારા ગ્રથની ખાત્રી છે

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આ ત્રણ દેવોના નામથી પુરાણકારોએ ઉધુ છત્તુ કરેલુ ઘણાએ પડિતોને પ્રગટ રૂપે દેખાઇ આવેલુ જ છે અને જગત્ કર્તાના સબધે બ્રાહ્મણાદિ ગ્રથકારોએ ઉધુ છત્તુ કરેલુ છે તે અમોએ પણ કેટલુક લખીને બતાવી દીધુ છે

બ્રહ્મા અને પ્રજાપતિ તે એકજ સ્વરૂપના નામ છે પુરાણકારોએ બ્રહ્માને વિચિત્ર પ્રકારના ચિત્રી જગતના કર્તાહર્તા લખીને બતાવ્યા છે

વેદના ઋષિઓએ પ્રજાપતિને વેદ મૂલક ઠરાવવા જગતના કર્તાહર્તાના સ્વરૂપમા ત્રણ સૂક્તો બનાવી ઠેઠ ઋગ્વેદ સુધીમા પાછળથી ઘોસી ઘાલ્યા છે તેથીજ મણિલાલભાઇએ લખ્યુ છે કે—

"યજ્ઞ પુરુષ નવોન દેવ કલ્પાયો, પ્રજાપતિ સર્વથી મોખરે આવી બધાનો નિયતા થઇ ગયો" ઇત્યાદિ

હવે આપણે વેદોના સબધમા કાઇક વિચાર કરીને જોઇએ—

પુનર્જન્મના સબધે-ઋગ્વેદમા કોઇ કોઇ અસ્પષ્ટ વચન આનદ શકરભાઇને જણાયા તેનુ કારણ શુ ? મણિલાલભાઇને-યજ્ઞ પુરુષ નવો દેવ જણાયો અને પ્રજાપતિ બધાના મોખરે આવેલો બ્રહ્માના સ્વરૂપથી પૂજાતો જણાયો છતા છેવટમા તેમને લખી જણાવ્યુ કે-કોઇ પ્રકારની ગતિ થતા સૃષ્ટિના આરભની વાત ઋષિઓને જડેલી જણાય છે એમ લખીને બતાવ્યુ છે

તો તે વાતની તપાસ કરતા-ઋગ્વેદના-પ્રલય દશાના સૂક્તમા હિરણ્ય ગર્ભ-પ્રજાપતિના સૂક્તમા અઘમર્ષણના મત્રમા અને યજ્ઞ પુરુષના સૂક્તમા (અર્થાત વિરાટ્ પુરુષના સૂક્તમા)

સૃષ્ટિના પ્રારભનુ સ્વરૂપ જુદા જુદા પ્રકારથી લખાયલુ, પ્રાચીનમા

પ્રાચીન એવા ઋગ્વેદમાથીજ પ્રથમ એ ચારે સૂક્તો મળી આવે છે અને મણિલાલભાઇ તો–યજ્ઞ પુરુષતે નવો જ દેવ કલ્પાયલો બતાવે છે અને પ્રજાપતિ પણ બધાના મોખરે આવીને ઉભેલો જણાવે છે છતા યજ્ઞ પુરુષનુ સૂક્ત ચારો વેદોમા નજરે પડે છે આ વાત પાછલથી વધેલા વૈદિકના ઋષિઓને કયા કાલમા જડી અને કયા કાલમા ચારો વેદમા ઘુસાડી દેવાની તેમને ચાલાકી વાપરી ? કોઇ સુજ્ઞ પુરુષ સત્ય સ્વરૂપ બતાવશે ખરો કે ?

આ ઉપરના યજ્ઞ પુરુષના અને પ્રજાપતિના સબધે "વૈદિક દૃષ્ટિએ જગત્" નામના પ્રકરણ ૪ મા કિચિત્ ખુલાસો કરીને આવ્યા છીએ તેથી પિષ્ટ પેષણ ન કરતા આટલા ઇસારા માનથી જ બશ છે પરતુ વેદ સમયના ઋષિઓના વિચારો જોતા એટલુ તો જરૂર સમજાય છે કે–તેઓ ઇંદ્રાદિક દેવતાઓની સ્તુતિઓથી વારવાર પોતાના સ્વાર્થની માગણીઓ કરતા અને મુખ્યતાથી યજ્ઞ યાગાદિકના વિધાનોથી જ પોતાની સફલતા સમજતા હોય તેવા નજરે પડે છે પરતુ પરલોકના સબધે, પુરાણાદિકના ઇતિહાસના સબધે, વિશેષ વિચારમા ઉતરેલા હોય તેવા જણાતા નથી

પરતુ ઇ સ પૂર્વે ૮૦૦ ના લગભગમાથી રામાયણ ભારતાદિક જે ઉભા કર્યા છે તે જૈનોના સર્વજ્ઞોથી જેમ જેમ પ્રચલિતમા આવતુ ગયુ, તેમ તેમ વૈદિકોના પડિતો ગ્રહણ કરતા ગયા અને પોતાની મરજી પ્રમાણે ઉધુ છત્તુ કરતા ગયા એજ આ મારો વિચાર યોગ્ય થએલો છે એવો વિચાર આ મારા ગ્રથથી સજ્જનોને કરવો પડશે

અને બીજી વધારાની વાતો જે વૈદિકોમા દેખાતી હશે તે બૌદ્ધોની ચળવળ થતા તેમનુ પણ અનુકરણ કરેલુ હોય તેમ જણાય છે જેમકે બૌદ્ધોના દશબોધિ સત્વના અનુકરણ રૂપે વૈદિકોએ ફરીથી–મછ કછપાદિક દશ અવતારોની કલ્પના કરી છે એવુ સહજ સમજી શકાય તેમ છે બાકીનુ વિશેષ તો કોઇ બહોળા અનુભવવાળા તારવીને બતાવે તે ખરૂ ઇત્યલ વિસ્તરેણ

॥ વેદોના ત્રણ મોટા સૂક્તોથી જાણવા જેવુ સૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ ॥

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પ્રજાપતિથી, પ્રથમ તે એકલા, હતા તેમણે બધા જીવો ઉત્પન્ન કર્યા આ વાત ચારો વેદોથી લખાઇ તેનો વિચાર કરતા સપૂર્ણ વૈદિક ધર્મનોજ સામાન્ય પત્તો થઇ જશે

(૧) સૃષ્ટિના પૂર્વે શુ હતુ ? તે પ્રલય દશાનુ સૂક્ત મત્ર ૭ નુ

(૨) હિરણ્ય ગર્ભ પ્રજાપતિ–સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સમયે તે એકલા હતા, સૃષ્ટિના સ્વામી હતા, સુક્ત બીજુ મત્ર ૧૦ નુ

(૩) હજારો––માથાવાળા, આખોવાળા, અને હજારો પગ આદિના સ્વરૂપ ને જણાવનારૂ ચારો વેદોથી પ્રસિદ્ધીને પામેલુ–પુરુષ સૂક્ત મત્ર ૧૬ નુ ત્રીજુ છે

આ ત્રણે સૂક્તોથી એવુ પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યુ છે કે–આ બધી સૃષ્ટિના જીવો પ્રજાપતિથીજ ઉત્પન્ન થયા છે, આ વાત કેટલા દરજાની છે અને કેટલી સત્યતા વાળી છે તેનુ સ્વરૂપ નહીં જેવુ કિચિત વિચારી જોતા બધા વૈદિક ધર્મનો જ સાર સહજથી જાણી શકાશે

૧ પ્રથમ—પ્રલય દશાના કેટલાક ફકરા તપાસીને જોઇએ–પૃથ્વી આદિ કાઇ પણ ન હતુ કેવલ સર્વના પ્રાણન કર્તા બ્રહ્મ હતા તેના મનમા જગત ઉત્પન્ન કરવાની ઇછા તેજ બીજ ભૂત થઇ આ સુષ્ટિ એક દમ એવી વ્યાપ્ત થઇ કે જેમ સૂયની કિરણો.

કોઇ વિદ્વાને જાણી હશે કે નહી ? પાછલથી ઉત્પન્ન થએલા વિદ્વાનો કેવી રીતે જાણી શકે ?

(૨) હિરણ્ય ગર્ભ સૂક્તના ફકરા —

૧ જે પ્રજાપતિ આત્માને આપવાવાળા છે

૨ સૂર્ય, અતરિક્ષ, જલરાશિના નિર્માણ કરવાવાળા છે

૩ પોતાના ધ્યાનથી–પ્રકાશમાન દ્યૌ, પૃથ્વીને બનાવનારા છે

૪ જેનાથી પૃથ્વી આદિ નીકલ્યા છે

૫ જેને દેવાદિકોમા પ્રાણોનો સચાર કર્યો છે

૬ જેને–પ્રલય કાલીન મહાજલ પ્રલયને દેખીને પૃથ્વીને ઉત્પન્ન કરી છે

૭ અતરિક્ષ અને જલરાશિને બનાવ્યા છે

૮ હે પ્રજાપતિ તારા વિના કોઇ નથી કે જે સમસ્ત પ્રાણિ વર્ગને ઉત્પન્ન કરે ઇત્યાદિ

(૩) વિરાટ્ પુરુષ (પુરુષ સૂક્ત) ના કેટલાક ફકરા—

૧ જે સર્વ પ્રાણિઓનો બ્રહ્માડ દેહ તે વિરાટ્ પુરુષ છે બ્રહ્માડથી પણ બહાર દશાગુલ વધીને રહેલો છે

૨ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્ત્તમાન રૂપ જેટલુ જગત્ છે તે તેનુજ સામર્થ્ય છે

૩ દેહનો આશ્રય લઇ દેહાભિમાની પુરુષ ઉત્પન્ન થયો અર્થાત્ બ્રહ્માડ રૂપ દેહ ઉત્પન્ન કરીને બ્રહ્માડ રૂપ જીવ ઉત્પન્ન થયો

૪ તેજ દેવ, તિર્યંક્, મનુષ્ય આદિ રૂપવાળો થયો ભુમિ ઉત્પન્ન કર્યા પછી જીવોનુ શરીર બનાવ્યુ

એ ક્રમથી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઇ

૫ પછી મનથી તે પુરુષનો દેવોએ યજ્ઞ કર્યો તે યજ્ઞથી દધ્યાદિ ભોગ્ય પદાર્થ ઉત્પન્ન થયા, અને અરણ્ય–ગ્રામ આદિના પશુ આદિ પેદા થયા અને સાથે ચાર વેદ પણ ઉત્પન્ન થયા

અને બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય, શૂદ્ર તેના મુખ, બાહુ, ઉરૂ પગ રૂપથી કલ્પાયા મનથી ચદ્ર, ચક્ષુથી સૂર્ય, મુખથી અગ્નિ અને પ્રાણથી વાયુ ઉત્પન્ન થયા ઇત્યાદિક વિશેષ તે ઋગ્વેદના સૂકતોથી વિચારવુ

આ સૃષ્ટિ સબધના ત્રણ સૂકતો ઋગ્વેદના દશમા મડલના અતમા જે મુકવામા આવ્યા છે તે પ્રાયે જૈન સર્વજ્ઞોના તત્ત્વના વિશેષ પરિચયમા આવ્યા પછી વેદના પડિતોએ વેદ મૂલક ઠરાવવાને પાછલથી દાખલ કરી દીધા હોય ? આ મારૂ અનુમાન મારા આગળના વિચારોથી પડિતો ને પણ વિચારવાનો અવકાશ મળશે

આ ત્રણ સૂકતોના રચનાર એક નથી, પણ એક જ વિષયના ત્રણ સૂકતો થી ત્રણ જાહેર થાય છે

પ્રલયનુ સૂકત મત્ર ૭ નુ છે બીજુ હિરણ્ય ગર્ભનુ સૂકત મત્ર ૧૦ નુ છે ત્રીજુ *વિરાટ્ના સ્વરૂપનુ પુરુષ સૂકત મત્ર ૧૬ નુ છે*

એમ એક એકથી મોટા છે છતા પ્રાયે સ્વરૂપથી તો એકજ સ્વરૂપના લખાયના છે છતા પુરુષસૂકતને તો ચારો વેદોમા જ દાખલ કરી દેવામા

આવ્યુ છે આ પુરુષસૂક્ત પ્રલયના સૂક્ત પછીથી લખાયુ તે તો તે સૂક્તના મત્રથી જ સિદ્ધ રૂપે જાહેર થાય છે.

જ્યારે આપણે વેદોના આ સૃષ્ટિ વિષયના સુકતના વિશેષ વિચારમા ઉતરીએ છીએ ત્યારે તે વિષય બાલખ્યાલ જેવો લાગે છે ' પરતુ ખરા વિચારનો બિલકુલ લાગતો નથી.

ન્યાય સૂત્ર કારોએ કાર્ય કારણના સબધમા એક એવુ લક્ષણ બતાવ્યુ છે કે-" કારણાનુ માનેન કાર્ય " અર્થાત્ જેટલા પ્રમાણનુ કારણ હોય તેટલા પ્રમાણનુ કાર્ય બને પરતુ આ સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના સબધના ત્રણે સુકતોનો વિચાર કરી જોતા ન્યાય શાસ્ત્રના લક્ષણ ને અનુ સરતુ એક પણ સુકત નથી.

(૧) આ ઋગ્વેદના સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના સબધના ત્રણે સુકતોનો મતલબ એવો છે કે-પૃથ્વી, આકાશ, સમુદ્ર, સુર્ય, ચદ્ર, જીવો વિગેરે કાઇ પણ ન હતુ માત્ર એકલો પ્રજાપતિ હતો.

આમા વિચારવાનુ કે—પૃથ્વી આકાશાદિક તો હતા જ નહી તો પ્રજાપતિ એકલો કયે ઠેકાણેથી કેવા સ્વરૂપથી પ્રગટ થએલો ? અને તે પ્રથમ કેમા રહેલો ? ચારો દિશામા દેખાતી આટલા મોટા વિસ્તારવાળી પૃથ્વી બનાવવાના મશાલા કયાથી પેદા કરેલા ? તે સિવાય સમુદ્રો અને પહાડો બનાવવાના મશાલા કયે ઠેકાણેથી મેળવેલા ? સૃષ્ટિ બની ગયા પછી જીવોના શરીર બનાવ્યા, પછી તેમા જીવોનો સચાર કર્યો, પણ પ્રથમ જીવો કયી વસ્તુના બનાવ્યા ?

જીવોની બનાવટના સબધે પ્રથમ નીચેની ૭ બાબતો વિચારવાની છે

(૧) પ્રજાપતિએ—જીવો બનાવ્યા તો તે પ્રથમ પુણ્ય-પાપરૂપ કર્મ લગાડીને બનાવ્યા કે પુણ્ય પાપ વિનાના ?

(૨) અથવા કર્મ પહેલા હતા, પછી તે જીવોની સાથે જોડી દઇને, પછી તે જીવોને આ સસાર ચક્રમા નાખ્યા ?

(૩) અથવા જીવો અને કર્મો બન્ને જુદા જુદા રહેલા હતા, તેઓને ભેગા કરીને આ સસાર ચક્રમા નાખ્યા ?

(૪) અથવા જીવો બનાવ્યા પણ કર્મ બનાવ્યા ન હતા સસાર ચક્રમા પડયા પછી તે જીવોએ પોતાના કર્તવ્યોથી પોતાની મેળે પોતાને વળગાડી લીધા ?

(૫) અથવા સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થતા પહેલા નતો જીવો હતા, તેમજ કર્મો પણ હતા નહી, બધીએ કાગીગીરી તે પ્રજાપતિની કરાયલી મનાયલી છે ?

(૬) અથવા જીવો અને કર્મો બન્ને અનાદિકાલના હતા, પણ આ સંસાર ચક્ર સર્વથા બંધ પડી ગએલુ હતુ તે આ પ્રજાપતિએ ફરીથી ચાલતુ કરીને આપ્યુ ?

જો કે ઉપર બતાવેલા જીવના સંબંધના છ પ્રશ્નો-વિચાર કરવાને મુકયા છે ખરા, પરંતુ પ્રજાપતિ બધી સૃષ્ટિના બનાવનાર ખાસ વેદ મૂલક સત્ય સ્વરૂપના છે કે પંડિતમાનીઓએ વેદ મૂલક ઠરાવવા પાછલથી કલ્પિતરૂપે લખી લોકોને ભૂલાવામા નાખવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે

જીવો કે-પ્રજાપતિના નામથી સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિના સંબંધના સૂકતો, ચારો વેદોમા દાખલ કરેલા કલ્પિતરૂપના ઠરે તો આ ચાલતો વૈદિક ધર્મ કોઇ પૂર્વે ચાલતા સત્ય ધર્મથી વિપરીત થએલા પંડિત માનીઓએ કલ્પિત રૂપનો ઉભો કરેલો છે એમ માની શકાય કે નહી ?

આ પ્રજાપતિ કોણ છે, અને કયાથી કલ્પવામા આવ્યા છે, તેનો વિચાર અમોએ પ્રજાપતિના લેખથી કરીને બતાવેલો છે ત્યાથી વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ છુ

અને વૈદિક મતના કેટલાક સુક્ષ્મ દૃષ્ટિના મોટા મોટા પંડિતો, જૈન વૈદિક મતના અભ્યાસમા ઉતરેલા, પોત પોતાના અભ્યાસ પ્રમાણે આ વાતને સમજી ગએલા છે અને પોત પોતાના લેખોમા ઇસારો પણ કરતા ગયા છે

તે મોટા મોટા પંડિતોના લેખો પ્રસંગે પ્રસંગે ટાકી બતાવેલા છે, છતા પણ સાધારણ માણસોને બોધ થવાની ખાતર-ટુંક ટુંક રૂપે ફરીથી પણ યાદ કરાવુ છુ કારણ એ છે કે-આ કલ્પિત રૂપ પ્રજાપતિને સૃષ્ટિની આદિ કરવાવાળા, અને તે સમયના ચાર ઋષિઓના હૃદયમા ચારો વેદોના પ્રકાશ કરવાવાળા, બતાવી પાછલથી આ પ્રજાપતિને આ બધી સૃષ્ટિના કર્તાહર્તા મનાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે

જો કે સર્વજ્ઞોની પ્રવૃત્તિ વિનાના ક્ષેત્રોમા વૈદિક કર્મકાંડની પ્રવૃત્તિ ચાલતી હતી, તે વાત સાચી હતી પરંતુ સર્વજ્ઞોના વચનના પ્રકાશમા તે ઘણા ઉત્પન્ન કરવાવાલી થઇ પડી હતી તેથી કેટલાક પંડિતો વેદના કર્મકાંડની

મહત્ત્વતા બતાવવાના જોસમા આવી બ્રાહ્મણ ગ્રંથો લખવા મડી પડયા, પણ તે ગ્રંથો આજકાલના બાહોશ પડિતોને મહત્ત્વ વિનાના નિર્માલ્ય જેવા ભાસવાને લાગ્યા. આગળ જતા સર્વજ્ઞોના વચનોનો વિશેષ પ્રકાશ પડતા—કેટલાક ડાહ્યા પડિતોએ સર્વજ્ઞોના વચનોનો આશ્રય પકડી ઉપનિષદાદિક ગ્રથો લખવા માડયા ત્યારે તે કાઇ લોકમા આદર ભાવને પ્રાપ્ત થવા લાગ્યા.

તેથી આગળ વિશેષ જાના સર્વજ્ઞોના નેતાઓની મહત્તાના સમયમા કેટલાક ઉધ્ધત્ત પડિતોએ પુરાણો ઉભા કરી, સર્વજ્ઞોના વિચારોને તદ્દન ઉધા છત્તા ચિતરી ભોલી દુનિયાને ઉધા પાટા બધાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, અને તે ઉધા પાટા બાધી ઘણા કાલ સુધી એવો પ્રઘોષ કરતા રહયા કે જૈન અને બૌધ વેદ બાહ્ય નાસ્તિકો છે તેમના પુસ્તકો વિષ્ણુ ભગવાને તેમના નાશને માટે બનાવ્યા છે આવા અધુરા પડિતો સત્ય વસ્તુના આગ્રહી માનવા કે અસત્ય વસ્તુના કદાગ્રહી?

આટલી બધી વિપરીતતા છતા કેટલાક સત્યના શોધક પડિતોએ પોતાના લેખોમા કોઇ કોઇ વાકય સકોચ ભાવથી પ્રગટ કરેલુ છે છતા પણ તે સત્યતાને પ્રગટ કરવાવાળુ છે તે અમો આ જગો પર ફરીથી ટુંક રૂપે યાદના માટે લખી જણાવીએ તો તે બોધના માટે થશે પરતુ કટાલો ઉત્પન્ન કરવાવાળુ નહી થાય

(૧) જુવો કે—આનદ શકર બાપુભાઇ ધ્રુવે—

"ઋગ્વેદનો ધર્મ લખતા જણાવ્યુ હતુ કે—પુનર્જન્મના સબધે કોઇ કોઇ અસ્પષ્ટ વચન મળે છે"

આથી શુ એ વિચારવા જેવુ નથી કે—વેદના ઋષિઓને પુનર્જન્મના સબધે વિશેષ માહીતી કાઇ પણ ન હતી છતા પુરાણ કારોએ તેના સબધે લખ્યુ તો તે કયા ઠેકાણેથી લાવીને લખ્યુ?

એજ આનદ શકરભાઇએ—અથર્વ વેદના સબધે જણાવ્યુ હતુ કે—"મૂલ અનાર્યોનો ધર્મ તે આર્યોમા દાખલ થવા લગ્યો હોય"

ઇશ્વર કૃત મૂલના વેદોમા અનાર્યોનો ધર્મ પણ ઓગ્મી ઘાલ્યો તો તે વેદોની કિમત કેટલી આકવી?

આનદ શકરભાઇએ એક બીજા પ્રસગમા—એમ પણ જણાવ્યુ હતુ કે—
"ભારત વર્ષની ત્રણ નદીઓ ખરી રીતે—શ્રી કૃષ્ણ ચદ્ર, શ્રી ગૌતમ અને શ્રી મહાવીર, એ ત્રણ મૂલ સ્થાનમાથી જાગી છે અને ત્યા સુધી જ આપણી

मानुषी अथवा पौरुषेय इतिहास दृष्टि पहोचे छे ते पहेलानी आपणी इतिहास दृष्टि नथी ”

आ उपरना वाकयथी एज विचार उपर आववु पडशे के–प्रथम वेदोना कर्मकांडनी प्रवृत्ति ते पशुओना घातथी घृणावाली, अने सोम वेलडीना रसना पानथी विवेक रहित महत्त्व विनानी, जीवोना कल्याणना माटे सतोष कारकनी न हती ज्यारे सर्वज्ञोना वचनो भेळववा माडया त्यार पछीथीज ते काइक योग्यतावाली जणाववा लागी.

अने ते सर्वज्ञोना वचनो गीतामा, अने उपनिषदोमा, विशेष प्रकारे भळेला होवाथीज ते ग्रथो काइक शोभाने पात्र थएला छे एम आ मारो चालु ग्रथ सद्बुद्धिथी जोवावाळा सहजपणाथी जोई शकशे

(२) आर्योना तहेवारोना लेखक पडितजीए टुकमा जणाव्यु हतु के–इंद्र अने श्री कृष्ण आ बे व्यकितओ इतिहासनी जणाय छे ”

आ लेखकने–ब्रह्मा अने महादेव आ बे व्यकितओ इतिहास रूपनी जणायी नथी ते वात साची छे जुवो अमारा पूर्वना लेखो ब्रह्माना संबधना विचित्र प्रकारना लेखो अने महादेवना सबधना पण तेवा विचित्र प्रकारना लेखो जुवो के–जैन इतिहासमा लखायना, अने अगीयारमा तीर्थंकरना समयमा थएला, जितशत्रु नामना एक महान् राजा के जेने मोहथी पोतानी पुत्रीने अंतेउरमा दाखल करी लोकोना विरुद्ध काम कर्युं तेथी लोकोए प्रजापति (पोतानी प्रजानो पति) एवु बीजु नाम पाडयु ते सूक्ष्म वातने मोटी विक्रियाना स्वरूपमा चित्री, पुराणकारोए लोकोने उधा पाटा बधाव्या छे बीजाना सिद्धातमा रहेली सुक्ष्म वातनो पत्तो–मोटा मोटा पडितोने पण न मळवाथी इतिहासनी व्यक्तिरूपे न जणाय ते यथार्थज छे

– महादेवना विषयमा पण पुराणकारोए एवोज गोटाळो वाळेलो छे तेथी आर्योना तहेवारोना लेखकने–व्यकित रूपनो मालम नथी पडयो ते व्याजबीज छे तेना सबधे पण उत्पत्ति विपत्तिनी साथे–सर्वज्ञोना वचनथी जाणीने अने पुराणोना लेखोनी साथे मेळवीने, सत्य शोधकना पडितोने जाणवाने माटे खुलासा वार लखीने बताव्यु छे त्याथी विचार करी लेवानी भलामण करू छु इत्यल विस्तरेण

(३) मणिलाल नभुभाइ द्विवेदीए पोताना सिद्धात सारना पृ ४२ थी ४४ सुधीमा ब्राह्मण ग्रथादिना सबधे जणावता छेवटे जणाव्यु के—

"યજ્ઞ પુરૂષ નવીજ દેવ કલ્પાયો અને પ્રજાપતિ બધાના મોખરે આવી સર્વનો નિયતા બની બ્રહ્મા રૂપે પૂજાતો થયો" આમા પણ વિચારવાનુ કે-યજ્ઞ પુરુષ જે નવો દેવ કલ્પાયો તે કોઇ બીજો નથી પણ પ્રજાપતિ જ છે એમ સ્વામી દયાનદજીએ ખુલાસો કરેલો છે અને તે યજ્ઞ પુરુષને વેદ મૂલક ઠરાવવા સૃષ્ટિના સબધના ત્રણ મોટા સૂક્તો ઋગ્વેદના દશમા મડલમા એક એકથી અધિક અધિક મત્રવાલા દાખલ કરી દીધા છે અને આ યજ્ઞપુરુષના મોટા સૂકતને તો ચારે વેદોમા દાખલ કરી દીધુ છે અને સાયણાચાર્યે તેનુ ભાષ્ય રચી બધી દુનીયાના માલક બનાવી દીધા છે અને સ્વામી દયાનદજીએ તો પોતાની બધી પડિતાઇ જ પ્રગટ કરી દીધી છે અને કેટલાક બીજા જાના પડિતોએ તો-પ્રજાપતિને સૃષ્ટિની આદિના કલ્પી તેમજ સૃષ્ટિની આદિમા ચાર ઋષિઓના નામ કલ્પી, તેમના હૃદયમા ચારે વેદોના પ્રકાશ કરવાવાળા પણ લખીને બતાવ્યા છે

અને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સબધવાળા આ યજ્ઞપુરુષના ૧૬ મત્રના મોટા સુકતને તો લોકોને ભુલાવામા નાખવાને ચારે વેદોમા દાખલ કરી દીધુ છે

આવા આવા પ્રકારના-અનેક કલ્પિત લેખો-વેદ જેવા મુખ્ય ગ્રથોમા દેખી અમારે તે લેખકોની અને સપૂર્ણ આ ચારે વેદોની સત્યતા કેટલી આકવી! અને વેદ જેવા મુખ્ય ગ્રથોમા કલ્પિત લેખો લખવાની સાહસિકતા ધરાવ નારામા, સપૂર્ણ વેદોના તત્ત્વના સબધમા આસ્તિકતા કેટલા દરજાની કલ્પવી?

વેલજી ધનજી નામના શ્રાવકે-"આત્માનદ પ્રકાશ" નામનુ માસિક પુસ્તક ૨૮ મા, વિ સ ૧૯૮૭ ના માઘ માસમા, ગુજરાતી ભાષાના હરિગીતમા એક પદ્ય જૈનોના મૂલતત્ત્વને જણાવવા સારૂ, છપાવેલુ છે તે જૈનેતર પડિતોને જાણવાને માટે-ટાકી બતાવુ છુ

તાન્ત્વિક રેખાશ + હરિગીત

૧ ષટ્દ્રવ્ય ને ૨ નવતત્ત્વ તેના ૩ દ્રવ્ય, ૪ ગુણ ૫ પર્યાય"થી
૬ નય, ૭ ભગ ૮ નિક્ષેપા ૯ પ્રમેય ૧૦ પ્રમાણ સાથ સબધથી"
બતલાવે કો? ૧૧ ત્રિપદી ઘટાવી સત્ય સાત્ત્વિક તત્ત્વથી
સમઝાવના! વદે ઘણુ વિધિ ૧૨ કાઠિન્ય શાસ્ત્ર સબધથી ॥ ૧ ॥

+ આ પદમા ઘણા શબ્દો કઠિન છે તે સમજવા જિજ્ઞાસુઓએ બની શકે તેવો પ્રયાસ કરવા વિનતિ છે

૫ષટ્ દ્રવ્યને નવતત્ત્વ વિણુ કો વસ્તુ આ જગમા નથી,
" યોગી–મહર્ષિ " સર્વદા તે સમજવા રહે છે ૧૩ મથી,
નવતત્ત્વનુ તાણુ રહે ,૧૪ બે , તત્ત્વમા સંક્ષેપથી
ષટ્ દ્રવ્યમા તે ૧૫ મહજથી છે શાસ્ત્રના નિર્દેશથી ॥ ૨ ॥
૧૬ વ્યવહાર સુંદરસૃષ્ટિનો ષટ્ દ્રવ્યના સંયોગથી,
આશ્ચર્યકારક યોગ પણુ ૧૭ તદ્રૂપતા તેમા નથી,
યોગી અનુભવ જ્ઞાનથી એ યોગને ૧૮ અવગાહતા
આત્મિક આનંદમા ૧૯ અહર્નિશ એહની ૨૦ લયલીનતા ॥ ૩ ॥

૧ ષટ્ દ્રવ્યના નામ—૧ ધર્માસ્તિકાય ૨ અધર્માસ્તિકાય ૩ આકાશાસ્તિકાય ૪ પુદ્ગલાસ્તિકાય ૫ જીવાસ્તિકાય ૬ કાળ

૨ નવતત્ત્વના નામ—૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩ પુણ્ય, ૪ પાપ, ૫ આશ્રવ, ૬ સંવર, ૭ નિર્જરા, ૮ બંધ, ૯ મોક્ષ ॥

૩ દ્રવ્ય—ઉત્પત્તિ–સ્થિતિ અને લયનો જેમા સંભવ રહે છે ॥

૪ ગુણુ—દ્રવ્યમા જે સહજ ભાવી પણે રહે છે તે ॥

૫ પર્યાય—જે ક્રમ ભાવી હોય તે છે ॥

૬ સાત નયના નામ—૧ નૈગમ ૨ સંગ્રહ ૩ વ્યવહાર ૪ ઋજુસૂત્ર ૫ શબ્દ ૬ સમભિરૂઢ ૭ એવંભૂત ॥

સાત ભંગના નામ—૧ સ્યાદ્ અસ્તિ ૨ સ્યાદ્ નાસ્તિ ૩ સ્યાદ્ અસ્તિ નાસ્તિ ૪ સ્યાદ્ અવક્તવ્ય ૫ સ્યાદ્ અસ્તિ અવક્તવ્ય ૬ સ્યાત્ નસ્તિ અવક્તવ્ય ૭ સ્યાદ્ અસ્તિ નાસ્તિ અવક્તવ્ય

૮ ચાર નિક્ષેપાના નામ—૧ નામ ૨ સ્થાપના ૩ દ્રવ્ય ૪ ભાવ ॥

૯ પ્રમેય—જ્ઞાન વિષય ॥

૧૦ પ્રમાણુ ચાર છે—૧ પ્રત્યક્ષ ૧ પરોક્ષ ૩ અનુમાન ૪ આગમ ॥

૧૧ ત્રિપદી–ત્રણુ પદ—ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને લય

૧૨ કાઠિન્ય—સમજવુ ઘણુ કઠન

૧૩ મથી—મથવુ–મેહનત કરવી

૧૪ નવતત્ત્વનુ—દોહન કરવામા આવે તો તેનો સંક્ષેપથી બે તત્ત્વોમા જીવ અને અજીવમા સમાવેશ થાય છે ॥

૧૫ મહજથી—મૂલથી

૧૬ આ દુનિયાનો તમામ વ્યવહાર છ દ્રવ્યના સંયોગથીજ ચાલે છે ॥

૧૭ તદ્રૂપતા–તદાકાર રીતે મળી જવુ ॥ ૧૮ અવગાહતા–જાણુતાં

૧૯ અહર્નિશ–નિરંતર–કાયમ ॥ ૨૦ લયલીનતા તદાકારપણુ ॥ ૨૧ સર્વાંગે–સંપૂર્ણ પણે સર્વ રીતે

૨૧ સર્વાંગે વસ્તુ સમજવા ૨૨ સ્યાદ્વાદ વાદ સમર્થ છે,
એ સમજ વિણ ૨૩ એકાતવાદે અનર્થકારક અર્થ છે,
૨૪ જે "દ્રવ્ય-ક્ષેત્રને કાળ-ભાવ" તણી અપેક્ષા સાચવે
૨૫ "નિશ્ચય અને વ્યવહાર" સુદર યોગ્ય રીતે દાખવે ॥ ૪ ॥
ષટ્ દ્રવ્યની સમજણ મળે ૨૬ સતસગ વા ૨૭ સતશાસ્ત્રથી,
મુશ્કેલ ૨૮ મીલન છે છતા સયોગ યોગ્ય પ્રયોગથી,
"૨૯ વ્યવહાર ૩૦ નિશ્ચય ૩૧ મુખ્ય ૩૨ ગૌણ ૩૩ વિધિ
૩૪ નિષેધ વિશેષથી,
પહિચાનવા કર ૩૫ સ્ફાર ઉદ્યમ તત્ત્વદર્શન તેહથી ॥ ૫ ॥
ભવ ભ્રમણતાનો અત જે જે ૩૬ કર્મયોગે સભવે
૩૭ સજીવની ચારો ૩૮ સમુચ્ચય ધર્મ કરણી સુચવે,
કિમ્મત ૩૯ કસોટી પર કરી જીવન તથા વિધ કેળવો,
તાત્ત્વિક તત્ત્વ પ્રકાશ આત્માનદ દ્વારા મેળવો ॥ ૬ ॥
(વેલચદ ધનજી)

૨૨-**સ્યાદ્વાદ વાદ**—વસ્તુની દરેક બાજુની સમજ પૂર્વક કરાતો વચન વ્યવહાર ॥

૨૩ **એકાતવાદ**—વસ્તુની માત્ર વર્ત્તમાન સ્થિતિને અમુક અંશે સુચવતો પણ પરિણામે સ્ખલના પામતો વચન વ્યવહાર ॥

૨૪-૨૫ જે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવ તેમજ નિશ્ચય અને વ્યવહારને યોગ્ય રીતે બતાવી શકે તેજ સ્યાદ્વાદ

૨૬-**સતસગ**—સસાર ભાવનાથી અલિપ્ત મહાપુરૂષોનો સગ-સોબત.

૨૭ **સત્ શાસ્ત્ર**-રાગ દ્વેષ અને મોહ પર કાબુ મેળવી મુક્તિ માર્ગ સન્મુખ જોડી આપે

૨૮-**મીલન**—મળવુ ॥ ૨૯-**વ્યવહાર**—શાસ્ત્રોક્ત રીતે બાહ્ય પ્રવૃત્તિ ॥ ૩૦-**નિશ્ચય**—નિર્લેપ રીતે આતરિક પ્રવૃત્તિ ॥ ૩૧-**મુખ્ય**—કાર્યની અનેક દિશાઓમા વર્તમાનમા જેને ઉદેશી કામ કરાતુ હોય તે ॥

૩૨-**ગૌણ**—કાર્યની દરેક દિશાઓમા એકની મુખ્યતા અને બીજી દરેક ગૌણરૂપ રહેલ હોય તે ગૌણ ॥

૩૩-**વિધિ**—આદરવા યોગ્ય ૩૪ **નિષેધ**—ત્યાગવા યોગ્ય ॥

૩૫-**સ્ફાર**—પૂર્ણ બલ સાથે ॥

૩૬-**કર્મયોગ**—ક્રિયાદ્વારા ॥

૩૭-**સજીવની ચારો**—જે આહારથી જીવન શુદ્ધિ થાય

૩૮-**સમુચ્ચય**—સમગ્ર રીતે

૩૯-**કસોટી**—એક પત્થરની જાત જે સુવર્ણ કસવાના કામમા આવે છે

(વે ધ)

સામાન્યસાર—છ દ્રવ્ય અને નવ તત્ત્વ તેના દ્રવ્ય-ગુણ અને પર્યાયથી, તેમજ નયભંગ, નિક્ષેપા, પ્રમેય અને પ્રમાણના-પ્રબંધ સાથે ત્રિપદી ઘટાવી સત્યતા પૂર્વક સાત્વિક તત્ત્વોને કોઈ-તત્ત્વના જાણનાર મહર્ષિઓ બતલાવે સમજાવે ! એવી જિજ્ઞાસુની માગણી છે, પરિણામે એજ જિજ્ઞાસુને ઉપર વર્ણવેલી તાત્વિક બીનાની શાસ્ત્રીય સબંધ પૂર્વક વિચારણા કરતા તે સમજવામા તેને ઘણી કાઠિનતા જણાય છે મતલબ તે તત્ત્વોની વેહચણ કરવાની વિધિ તુર્તમા સમજાય તેવી નથી ॥ ૧ ॥

છ દ્રવ્ય અને નવ તત્વ સિવાય આ જગતમા બીજી કોઇ પણ વસ્તુનો સદ્ભાવનથી તેને યથાર્થ સમજવા માટે મહાન્ યોગી-મહર્ષિઓ નિરંતર શ્રમ ઉઠાવી રહ્યા છે નવ તત્વ સબંધી વિચાર કરતા તેનુ સંક્ષેપે કોહન બે તત્વોમા થઇ શકે છે અને તે બે તત્ત્વો જીવ અને અજીવ-પુદ્ગલ શાસ્ત્રના નિર્દેશ પ્રમાણે છ દ્રવ્યમા મુલથીજ રહેલ છે ॥ ૨ ॥

આ જગતનો સુંદર વ્યવહાર છ દ્રવ્યના સંયોગ વડે ચાલે છે, છતા તેમા એક મહાન્ આશ્ચર્ય કારક બીના છે તે એજ કે એ યોગ તદ્રૂપ ભાવે-એકાકાર રૂપે સંમિશ્ર બનતો નથી એ સંયોગનુ આત્મજ્ઞાનના અનુભવી મહાપુરૂષો જ અવગાહન કરી શકે છે જેઓ નિરંતર આત્મિક આનંદમા જ લયલીન હોય છે ॥ ૩ ॥

વસ્તુ સ્થિતિની સંપૂર્ણ સમજ સ્યાદ્વાદવાદ ને જ આભારી છે એ સમજ રહિત માત્ર એકાંતવાદથી સમજવાનો પ્રયોગ અર્થને અનર્થકારક બતાવે છે જે વાદ વડે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષા સંચવાએલી રહે તેમજ નિશ્ચય અને વ્યવહારની પણ સમયોચિત યોગ્યતાનુ નિરૂપણ કરે, તેનુ નામ સ્યાદ્વાદ ! ॥ ૪ ॥

છ દ્રવ્યની સમજણ સત્સંગ અગર સતશાસ્ત્રના અભ્યાસ વડે જ મેળવી શકાય છે સત્સંગનુ મીળન અને સતશાસ્ત્રનો અવબોધ થવો એ ઘણું મુશ્કેલ છે, છતા તેની પાછળ યોગ્ય રીતે મેહનત લેવામા આવે તો તે ફલિત થવાનો સંભવ છે વ્યવહાર-નિશ્ચય, મુખ્ય-ગૌણ, વિધિ અને નિષેધ તેને વિશેષ પ્રકારે સમજવા પ્રખર ઉદ્યમ કરવો જોઇએ જેથી તત્ત્વોની સમજ સહેજે મળે ॥ ૫ ॥

ભવ ભ્રમણ—આ દુનિયામા રઝળવુ તેનો અંત આવે. તેવી દરેક સુંદર ક્રિયાઓ સંજીવની ચારાના ન્યાયથી સમુચ્ચયે કરવા ધર્મશાસ્ત્રોનુ સૂચન છે

સુવર્ણની સાચી કિમ્મત કસોટી વડે અકાય છે તેમ જીવનને પણ તપ-જપ સયમાદિ કસોટી વડે કેળવવુ જેથી આત્માનદ દ્વારા તાત્વિક તત્વોનો પ્રકાશ મેળવી શકાય ? ॥ ૬ ॥ (વે ધ)

ઇતિ તત્વત્રયી મીમાસામા સર્વજ્ઞોના તત્વોથી વિકાર પામેલા વૈદિક ધર્મના વિચારનુ ખ૦ ૭ જે પ્રકરણ ૩૪ મુ

પ્રકરણ ૩૫ મું

પદાર્થોનો સત્યબોધ વિવિધ દષ્ટિના વિચારથી જ થાય ?

અનેકાતવાદના અમોઘ શસ્ત્ર વડે સામાપક્ષનો જય મેળવવા છતા વૈદિકમતના પ્રાચીન પડિતોનો એકાતપક્ષનો આગ્રહ

પ હસરાજ શર્માના હિદિમાથી કિચિત્ ગુજરાતીમા સારાશ

લેખકનુ વક્તવ્ય

દર્શન અને અનેકાતવાદ નામનો આ પ્રસ્તુત નિબધ, મધ્યસ્થ વાદમાલા ના ત્રિજા પુષ્પ રૂપમા પાઠકોની સેવામા ઉપસ્થિત કરીએ છિએ એના પહેલા સ્વામી દયાનદ અને જૈનધર્મ, તથા પુરાણ અને જૈનધર્મ નામના બે નિબધ પાઠકોની સેવામા પહોચી ગયા છે પ્રસ્તુત નિબધને લખવાનો અમારો ઉદ્દેશ જે છે તેને અમોએ નિમધમોજ (પ્રાત ભાગમા) વ્યક્ત કરી દીધો છે

અનેકાતવાદ અથવા અપેક્ષાવાદ નો સિદ્ધાત કાઇ નવીન અથવા કલ્પિત સિદ્ધાત નથી કિતુ અતિ પ્રાચીન (ઐતિહાસ દષ્ટિથી) તથા પદાર્થોની તેના સ્વરૂપના અનુરૂપ યથાર્થ વ્યવસ્થા કરવાવાળો સર્વાનુભવ સિદ્ધ સુવ્યવસ્થિત અને સુનિશ્ચિત સિદ્ધાત છે તાત્વિક વિષયોની સમસ્યામા ઉપસ્થિત થવાવાળી કઠનાઇઓ ને દૂર કરવાના માટે અપેક્ષાવાદના સમાન તેની કોટીનુ બીજુ કોઇ સિદ્ધાત નહીં છે વિરુદ્ધતામા વિવિધતાનુ ભાન કરાવીને તેનુ સુચારૂ રૂપથી સમન્વય કરવામા અનેમતવાદ-અપેક્ષાવાદનો સિદ્ધાત ઘણોજ પ્રવીણ એ સિદ્ધહસ્ત છે

જ્યા સુધી માલૂમ થાય છે જૈન દર્શનમા એજ અભિપ્રાયથી અપેક્ષાવાદ ને પોતાને ત્યા સર્વથી અગ્રણીય સ્થાન આપ્યુ અને એના આધાર પર પોતાના સપૂર્ણ તત્વજ્ઞાનના વિશાલ ભવ્ય ભવનનુ નિર્માણ કર્યુ

પરંતુ એનાથી વિપરીત એ પણ સત્ય છે કે જૈન દર્શનની પેઠે (શબ્દ રૂપથી નહીં કિંતુ અર્થ રૂપથી) અન્ય દર્શનોમાં પણ આથી (અપેક્ષાવાદને) આદરણીય સ્થાન મળ્યું છે અને કોઈ જગો પર તો જૈન દર્શન સમાન શબ્દ રૂપથી પણ તે અપેક્ષાવાદ સન્માનિત થયો છે (એના માટે જુવો પ્રસ્તુત નિબંધમાં અનેક સ્થાનપર) ભારતીય દાર્શનિક સંસારમાં સર્વથી અધિક ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરવાવાળા ભટ્ટ મહોદય કુમારિલભટ્ટે મીમાંસા દર્શનમાં અનેકાંતવાદ અપેક્ષાવાદને જે પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન દીધું તેનો અન્ય દાર્શનિકોની અપેક્ષાએ બૌદ્ધ વિદ્વાનો પર કાંઈ અધિક મોટા પ્રભાવ પડયા હુવા દેખાઈ દે છે તેમને અનેકાંતવાદના સંબંધમાં મીમાંસા અને જૈન દર્શનમાં કોઈ ભેદ નથી સમજ્યો × પરંતુ મીમાંસા દર્શનના મોટામાંના કોઈ પણ વિદ્વાને એ નથી કહ્યું કે મીમાંસા દર્શનમાં અનેકાંતવાદની પણ પ્રતિષ્ઠા છે ઉલટા સર્વે આજસુધી એજ સમજતા રહ્યા કે અનેકાંતવાદ માત્ર જૈન દર્શનનોજ સિદ્ધાંત છે બીજા દર્શનોમાં એને કોઈપણ રીતે સ્થાન નથી એમાં તો શક નથી કે જૈન વિદ્વાનોએ અનેકાંતવાદના સમર્થનમાં જેવી રીતે ફરી જેટલા સ્વતંત્ર ગ્રંથ લખ્યા તેમજ જેટલા આજે ઉપલબ્ધ થાય છે તેટલા તે વિષય પર લખ્યા હુવા મીમાંસક વિદ્વાનોના ગ્રંથ આજે ઉપલબ્ધ નથી થતા પરંતુ તત્ત્વ સંગ્રહ આદિ જોવાથી અમારૂં આ કથન સારી રીતે પ્રમાણિત થઈ જાય છે કે અનેકાંતવાદ–અપેક્ષાવાદની પ્રતિષ્ઠા જૈન દર્શનની પેઠે અન્ય દર્શનોમાં પણ છે* આથી એ સિદ્ધ થયું કે–જૈન દર્શને જે સિદ્ધાંત (અપેક્ષાવાદ–અનેકાંતવાદ) ને પોતાની તત્ત્વજ્ઞાનની ઇમારતનું મૂલ સ્થંભ માન્યું છે તે માત્ર તેમની સંપત્તિ નથી કિંતુ અન્ય દર્શનોનો પણ તેના પર અધિકાર છે તે અપેક્ષાવાદ કોઈ વ્યક્તિ વિશેષનો આવિષ્કાર કરેલો સિદ્ધાંત નથી કિંતુ વસ્તુ સ્વભાવના અનુકૂલ એક નૈસર્ગિક સિદ્ધાંત છે એટલા માટે તે સર્વની સમાન સંપત્તિ છે તાત્પર્ય કે તે જે પ્રમાણે જૈન દર્શનને સ્વીકૃત છે તેજ પ્રમાણે અન્ય દર્શનો ને પણ માન્ય છે જો કાંઈ મત ભેદ છે તો અનેકાંતવાદ યા સ્યાદ્વાદ એ શબ્દોમાં છે. એના વાસ્તવિક અર્થમાં કોઈ વિરોધ નથી બસ એજ અભિપ્રાયને વ્યક્ત કરવાને માટે અમે યથાશક્તિ ઉપલબ્ધ પ્રામાણિક સામગ્રી દ્વારા

× જુવો નાલંદા બૌદ્ધ વિદ્યાલયના પ્રધાનાધ્યાપક આચાર્ય શાંતિ રક્ષિતનો તત્ત્વ સંગ્રહ અને ધર્મકીર્તિ રચિત હેતુ બિંદુ તત્વ ટીકા આદિ બૌદ્ધ ગ્રંથ ॥

* एवमेकांततो भिन्न–जातिरेषा निराकृता ।
जैमिनीयाभ्युपेता तु स्याद्वादे प्रतिवेत्स्यते ॥
(तत्व संग्रह पृ २६२ नु कारिका ८८२)

પ્રસ્તુત નિબધની રચનાનો યથામતિ પ્રયત્ન કર્યો છે એના સિવાય કોઇ દર્શનનો ઉત્કર્ષ યા અપકર્ષ બતાવવાને માટે અમારો આ પ્રયાસ નથી અને ન એ આશયથી એ નિબધ લખ્યો છે અહી પર એટલુ બીજુ પણ ધ્યાનમા રહે કિ પ્રસ્તુત નિબધની રચનાનો ઉદ્દેશ પ્રધાન પણાથી વિશિષ્ટ વિદ્વાનોના સમક્ષ અનેકાતવાદનુ વર્ણન ઉપસ્થિત કરવાનું છે પ્રથમ અને મધ્યમ શ્રેણીના લોક આથી પુરો લાભતો નહી ઉઠાવી શકશે, તો પણ જ્યા સુધી બન્યુ ત્યા સુધી તેનુ પણ અમોએ પુરૂ ધ્યાન રાખ્યુ છે અને વિષયને સરલ તેમજ સુબોધ બનાવવાનો ભરપુર પ્રયત્ન કર્યો છે એ વિચારથી પ્રસ્તુત નિબધમા એક વાતને કઇ વખત ઉલટાવી અને એક વિષયની અનેકવાર આવૃત્તિ કરી છે જેથી કે થોડા પરિશ્રમ કરવાથી તે લોક–પ્રથમ–મધ્યમ શ્રેણિના લોક પણ લાભ ઉઠાવી શકે તેમજ પાઠકોને એટલુ બીજુ પણ ધ્યાનમા રહે કે–આ નિબધમા ઐતિહાસિક ક્રમનુ ધ્યાન બીલકુલ નથી રખાયુ એનુ એક કારણ તો એ છે કે અમારૂ જ્ઞાન ઇતિહાસના વિષયમા ઘણુ પરિમિત છે બીજુ પ્રસ્તુત નિબધનો ઇતિહાસની સાથ કોઇ ગાઢ સબધ પણ નથી

અને દર્શનોના નામથી જે ગ્રથ આજકાલ ખ્યાતિમા આવી રહ્યા છે તેનુ પૌર્વાપર્ય આજસુધી સુનિશ્ચિત નથી થયુ તેમજ તેના રચના કાલમા પણ ઐતિહાસિક વિદ્વાનોનો અત્રુ સુધી એક મત નથી થયો, કિંતુ મત ભેદ જ ચાલ્યો આવે છે

કેટલાક વિદ્વાનોનો મત છે કે એની (દર્શનોની) રચના મહાભારતના પછી મા થઇ × અને સત્યવ્રત સામશ્રમી આદિ પડિતોનો વિચાર છે કે દર્શનો રચનાકાલ મહાભારતથી ઘણો પહેલેનો છે એટલા માટે પણ અમોએ ઉક્ત વિષયમા હસ્તક્ષેપ નથી કર્યો તો પણ પ્રસ્તુત નિબધમા પ્રમાણ રૂપથી ઉધ્ધૃત કરેલા ગ્રંથોની સૂચિ અને તેના કર્ત્તાઓનો સમય આદિનુ સક્ષિપ્ત વિવરણ આપીને ઐતિહાસિક ક્રમની સકલનામા કાંઇ સુગમતા પ્રાપ્ત કરી દીધી છે

ઇત્યાદિ ॥   પ્રાર્થી—હસ ।

× જુવો–મહાભારત મીમાસા હિંદી અનુવાદ પૃ ૧૮

* જુવો–તેમનુ નિરુક્તા લોચન પૃ ૭૨ થી આગળ।

॥ ॐ નમ સિદ્ધં ॥

॥ મધ્યસ્થવાદમાલા તૃતીય પુસ્તક ॥

દર્શન અને અનેકાંતવાદ

આરભિક નિવેદન

ભારતીય આસ્તિક દર્શનોમા અનેકાતવાદ ને મુખ્યસ્થાન દેતા હુવા જે દર્શનમા અધ્યાત્મ તત્ત્વોનો સુવ્યવસ્થિત વિચાર કરવામા આવ્યો છે તે દર્શન જૈન દર્શનના નામથી પ્રસિદ્ધ છે આજ અમો અમારા મધ્યસ્થ પાઠકોને જૈન દર્શનના તેજ અનેકાતવાદનો કાઇ પરિચય આપવાનો પ્રયત્ન કરીએ છિએ

અમારા વિચારોમા ભારતીય પ્રાચીન તથા અર્વાચીન કેટવાએક દાર્શનિક વિદ્વાનોએ જૈનન દર્શનના અનેકાતવાદનુ જે સ્વરૂપ સભ્ય સસારના સન્મુખ રાખ્યુ છે તે તેનુ યથાર્થ સ્વરૂપ નથી તેમને અનેકાતવાદનુ સ્વરૂપ પ્રદર્શન અને તેની પ્રતિવાદાત્મક આલોચના કરવાના સમયે ઘણુ કરીને સાપ્રદાયિક વિચારોથીજ કામ લીધેલુ છે અર્થાત્ સાંપ્રદાયિક વ્યામોહ ના કારણે જ કેટલાએક વિદ્વાનોએ અનેકાતવાદને સદિગ્ધ તથા અનિશ્ચિતવાદ કહીને તેથી પદાર્થ નિર્ણયમા સર્વથા અનુપયોગી અને ઉન્મત્ત પુરૂષોના પ્રલાપ કહીને બતાવ્યો છે (૧) પરતુ અમારી ધારણા તેના પ્રતિકુલ છે અમારા વિચારમા તો અનેકાવાદનો સિદ્ધાત ઘણોજ સુવ્યવસ્થિત અને પરિમાર્જિત (અતિસુનશ્ચિત) સિદ્ધાત છે એનો સ્વિકાર માત્ર જૈન દર્શનમાજ નથી કર્યો કિંતુ અન્યાન્ય દર્શન શાસ્ત્રોમા પણ ઘણી પ્રૌઢતાથી સમર્થન કરેલુ છે અનેકાતવાદ વસ્તુથી અનિશ્ચિત તેમજ સદિગ્ધવાદ નથી કિતુ વસ્તુ સ્વરૂપના અનુરૂપ સર્વાગ પુર્ણ એક સુનિશ્ચિત સિદ્ધાત છે એજ વિષયમા અમો પોતાના પર્યાલોચિત વિચારોને મધ્યસ્થ પાઠકોના સમક્ષ ઉપસ્થિત કરિએ છિએ આશાછે કે પાઠકગણ અમારા વિચારોને નિ પક્ષપાત પણાથી વિવેક દ્રષ્ટિથીજ અવલોકન કરવાની કૃપા કરશે

૧—જુવો બ્રહ્મસૂત્ર-૨।૨-૩૩ નો શકરભાષ્ય, વિજ્ઞાન ભિક્ષુનો વિજ્ઞાનામૃત ભાષ્ય, અને રામાનુજાચાર્યનો શ્રીભાષ્ય આદિ ગ્રથોનો ઉલ્લેખ એમના લેખપર જે મારૂ વક્તવ્ય હશે તેનો વિચાર અતના પરિશિષ્ટ પ્રકરણમા કરીને બતાવીશુ

(અનેકાંતવાદનુ સ્વરૂપ અને પર્યાય)

અનેકાંતવાદ જૈન દર્શનનો મુખ્ય વિષય છે જૈન તત્વ જ્ઞાનની બધી ઇમારત અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંતપર અવલબિત છે વાસ્તવમા આથી જૈન દર્શનની મૂલ ભિત્તિ સમજી લેઇએ અનેકાંત શબ્દ—એકાંતત્વ સર્વથાત્વ સર્વથા એવમેવ એ એકાંત નિશ્ચયનો નિષેધક, અને વિવિધતાનો વિધાયક છે સર્વથા એકજ દૃષ્ટિથી પદાર્થના અવલોકન કરવાની પદ્ધતિને અપૂર્ણ સમજીનેજ, જૈન દર્શનમા મુખ્ય સ્થાન આપવામા આવ્યુ છે અનેકાંતવાદનો અર્થ એ છે કે પદાર્થના ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિબિંદુઓનુ—અપેક્ષાઓથી પર્યાલોચન કરવુ, તાત્પર્ય કે- એક જ પદાર્થમા ભિન્ન ભિન્ન વાસ્તવિક ધર્મોને સાપેક્ષપણાથી સ્વીકાર કરવાનુ નામ અનેકાંતવાદ છે જેમ કે એકજ પુરૂષ પોતાના ભિન્ન ભિન્ન સબધિજનોની અપેક્ષાથી પિતા, પુત્ર, અને ભ્રાતા, આદિ સજ્ઞાઓથી સબોધિત કરી શકાય છે, તેજ પ્રમાણે અપેક્ષા ભેદથી એક જ વસ્તુમા અનેક ધર્મોની સત્તા માની જાય છે

સ્યાદ્વાદ, અપેક્ષાવાદ અને કથચિતવાદ એ અનેકાંતવાદનાજ પર્યાય-સમાનાર્થવાચી શબ્દ છે સ્યાત (૧) નો અર્થ છે કથચિત કોઇ અપેક્ષાથી સ્યાત્ એ સર્વથાત્વ સર્વથાપનનો નિષેધક અનેકાંતતાનો દ્યોતક કથચિત અર્થમા વ્યવહૃત હોવાવાળા અવ્યય (૨) છે એનાપર અધિક વિવેચન અમો સપ્તભગીના સ્વતંત્ર નિરૂપણમા કરીશુ

જૈન દર્શન કોઇ પણ પદાર્થને એકાંત નથી માનતા, તેમના મતથી પદાર્થ માત્ર જ અનેકાંત છે કેવલ એકજ દૃષ્ટિથી નિશ્ચય કરેલો પદાર્થ જૈન દર્શન અપૂર્ણ સમજે છે તેમનુ કથન છે કે પદાર્થનુ સ્વરૂપજ કોઇ એવા પ્રકારનુ છે કે—તેમા અમો અનેક પ્રતિદ્વદ્વી પરસ્પર વિરોધી ધર્મોને દેખીએ છે હવે જો વસ્તુમા રહેવાવાળા અનેક ધર્મોમાથી—કોઇ એકજ ધર્મને લઇને તેનુ વસ્તુનૂ નિરૂપણ કરીએ અને તેને સર્વાશથી સત્ય સમજે તો, એ વિચાર અપૂર્ણ તેમજ ભ્રાંતજ ઠરશે કેમકે જે વિચાર એક દૃષ્ટિથી સત્ય સમજીએ છે, તદ્વિરોધિ

---

૧ નોટ—કેટલાએક લોક સ્યાતનો અર્થ શાયદ કદાચિત્ ઇત્યાદિ સંશય રૂપમા કરે છે પરતુ આ તેમનો ભ્રમ છે,

अत्र सर्वथात्व निषधकोऽनेकान्तता द्योतक कथचिदर्थे स्यात् शब्दो निपात । इति पचास्तिकायटीका (अमृतचद्र सूरि श्लो १४ नी व्याख्या पृ ३०)

२—स्यादित्यव्यय मनेकान्तद्योतक । ततः स्याद्वाद । अनेकान्तवाद नित्यानित्याद्यनेकधर्मशबलैकवस्त्वभिगम इतियावत् ॥ (स्याद्वाद मजरी का ४ पृ १४)

વિચાર પણ દૃષ્ટય તરથી સત્ય ઠરે છે, ઉદાહરણાર્થ કોઈ એક પુરૂષ વ્યકિતને લ્યો અમુક નામનો એક પુરૂષ છે, તેને કોઈ પિતા, અને કોઈ પુત્ર, કોઈ ભાઈ, અથવા ભત્રિજા, કાકા, અથવા દાદા, કહીને બોલાવે છે એક પુરૂષની એ ભિન્ન ભિન્ન સંજ્ઞાઓ પ્રતીત થાય છે કે તેમા–પિતૃત્વ, પુત્રત્વ, અને ભ્રાતૃત્વ આદિ અનેક ધર્મોની સત્તા રહેલી છે હવે જો તેમા રહેલા કેવલ પિતૃત્વ ધર્મની જ તરફ દૃષ્ટિ રાખીને, તેહે સર્વ પ્રકારથી પિતાજ માની બેઠીએ તારે તો, મોટો અનર્થ થશે, તે દરેકનો પિતાજ સિદ્ધ થશે પરંતુ વાસ્તવમા એવુ નહી છે, તે પિતા પણ છે, અને પુત્ર પણ છે પોતાના પુત્રની અપેક્ષા એ પિતા છે, અને પોતાના પિતાની અપેક્ષાએ પુત્ર કહેવાશે એજ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન અપેક્ષાઓથી એ સર્વ ઉકત સંજ્ઞાઓનો તેમા નિર્દેશ થઈ શકે છે × જે પ્રમાણે અપેક્ષા ભેદથી એકજ દેવદત્ત વ્યક્તિમા–પિતૃત્વ, પુત્રત્વ એ બે વિરોધી ધર્મ પોતાની સત્તાનો અનુભવ કરાવે છે, તેનીજ પેઠે હરએક પદાર્થમા અપેક્ષા ભેદથી–અનેક વિરોધી ધર્મોની સ્થિતિ પ્રમાણ સિદ્ધ છે એ દશા સર્વ પદાર્થોની છે તેમા નિત્યત્વાદિ અનેક ધર્મ દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે, એટલા માટે પદાર્થનુ સ્વરૂપ એક સમયમા એકજ શબ્દ દ્વારા, સંપૂર્ણપણાથી નથી કહી શકાતુ અને નહી વસ્તુમા રહેનારાળા અનેક ધર્મોમાથી કોઈ એક જ ધર્મનો સ્વીકાર કરીને અન્ય ધર્મોનો અપલાપ કરી સકાશે, આથી કેવલ એકજ દૃષ્ટિબિંદુથી પદાર્થનુ અવલોકન કરતા હુવા ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિ બિંદુઓથીજ તેનુ અવલોકન કરવુ ન્યાય સંગત, અને વસ્તુ સ્વરૂપના અનુરૂપ થશે સંક્ષેપથી જૈન દર્શનના અનેકાંતવાદનુ એજ તાત્પર્ય અમોને પ્રતીત થાય છે જૈન દર્શનના એ સિદ્ધાંતને વૈદિક દર્શનોમા કેવા રૂપમા અને કેવી પ્રૌઢતાથી સમર્થન કર્યુ છે એનુ દિગ્દર્શન અમો આગળ ચાલીને કરાવીશુ દર્શન શાસ્ત્રોના પરિશીલનથી અમારો એ વાતપર પૂર્ણ વિશ્વાસ થઈ ગયો છે કે—

અનેકાંતવાદનો સિદ્ધાંત અનુભવ સિદ્ધ, સ્વાભાવિક તથા પરિપૂર્ણ, સિદ્ધાંત છે એની સ્વીકૃતિનુ સૌભાગ્ય કોઈને કોઈ રૂપમા સર્વ દાર્શનિક વિદ્વાનોને પ્રાપ્ત થયુ છે

અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંતની સર્વથા અવહેલના કરીને, કોઈ પણ તાત્વિક સિદ્ધાંત પરિપૂર્ણતાનો અનુભવ નહી કરી સકશે એવો અમારો વિશ્વાસ છે

× एकस्यैव पुंसः तत्तदुपाधिभेदात् पितृत्व–पुत्रत्व–मातुलत्व–भागिनेयत्व–पितृव्यत्व भ्रातृत्वादि धर्माणां परस्पर विरुद्धानामपि प्रसिद्धिदर्शनात्। (स्याद्वादमंजरीकारो मल्लिषेणाचार्य) कारिका २३ पृ १७५॥

પદાર્થોનુ વ્યાપક સ્વરૂપ

વિશ્વના પદાર્થોનુ સારી રીતે અવલોકન કરવાથી જણાઇ આવે છે કે તે સર્વ–ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને સ્થિતિથી યુક્ત છે પ્રત્યેક પદાર્થમા–ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રૌવ્ય નો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે જ્યા અમે વસ્તુમા ઉત્પત્તિ અને વિનાશનો અનુભવ કરીએ છીએ, ત્યા પણ તેની સ્થિરતાનો પણ અવિકલ રૂપથી ભાન થાય છે ઉદાહરણ માટે એક સુવર્ણ પિંડને જ લ્યો—પ્રથમ સુવર્ણપિંડને ગલાવી તેનુ કટક (કડુ) બનાવી લીધુ ફરી કટકનો નાશ કરીને તેનો મુકુટ કરાવ્યો, જ્યા સુવર્ણનાપિંડના વિનાશથી કટકની ઉત્પત્તિ અને કડાના નાશથી મુકુટનુ ઉત્પન્ન થયુ દેખીએ છિએ, પન્તુ એ ઉત્પત્તિ વિનાશના વિષયમા મૂલ વસ્તુ સુવર્ણની સત્તા તેવીને તેવી બરાબર છે પિંડ દશાનો વિનાશ અને કટકની ઉત્પત્તિ દશામા પણ સુવર્ણની સત્તા તેવીને તેવી છે એવી રીતે કડાનો વિનાશ અને મુકુટની ઉત્પત્તિના કાલમા પણ સુવર્ણ તો તેવુંને તેવુ જ વિદ્યમાન છે એથી એ સિદ્ધ થયુ કે–ઉત્પત્તિ અને વિનાશ વસ્તુમા કેવલ આકાર વિશેષનો થાય છે, ન કે મૂલ વસ્તુનો મૂલ વસ્તુતો લાખો પરિવર્તન હોવાથી પણ પોતાની સ્વરૂપ સ્થિરતાથી સર્વથા ચ્યુત નથી થતી કટક કુંડલાદિ સુવર્ણના આકાર વિશેષ છે તે આકાર વિશેષોનોજ ઉત્પન્ન અને વિનાશ થતો દેખીએ છીએ, એનુ મૂલતત્વ સુવર્ણ તો ઉત્પત્તિ વિનાશ બન્નેથી જુદુજ છે એ ઉદાહરણથી એ સિદ્ધ થયુ કે પદાર્થમા–ઉત્પત્તિ વિનાશ અને સ્થિતિ એ ત્રણેજ ધર્મ સ્વભાવ સિદ્ધ છે કોઇ પણ વસ્તુનો આત્યંતિક વિનાશ નથી થતો

વસ્તુનો કોઇ આકાર વિશેષનો વિનાશ થવાથી, એ ન સમજવુ જોઇએ કે તે સર્વથા નષ્ટ થઇ ગઇ, તે પોતાના એક નિયત આકારને છોડીને, બીજા આકારને ધારણ કરી લે છે આથી મૂલ સ્વરૂપથી વસ્તુ–નનો સર્વથા નષ્ટ થાય છે, અને નહી સર્વથા નવીન ઉત્પન્ન થાય છે, કિંતુ મૂલ વસ્તુના આકારમા જે વિશેષ વિશેષ પ્રકારનુ પરિવર્તન થાય છે, તેજ ઉત્પત્તિ અને વિનાશના નામથી કહી જાય છે મૂલ દ્રવ્ય તો આકાર વિશેષની ઉત્પત્તિ સમયમા પણ સ્થિત છે, અને તેના આકાર વિશેષના વિનાશ કાલમા પણ વિદ્યમાન છે આથી જગતના બધાએ પદાર્થ ઉત્પત્તિ–વિનાશ અને સ્થિતિવાળાજ છે, આ વાત સારી રીતે પ્રમાણિત

થઇ જાય છે એજ આશયથી જૈન ગ્રંથોમા-"उत्पाद व्यय ध्र य युक्तमत् (૧) એ પદાર્થનુ લક્ષણ નિર્દિષ્ટ કર્યું છે અહી ઉત્પાદ-વ્યયને પર્યાય અને ધ્રૌવ્યને દ્રવ્ય ના નામથી કથન કરીને વસ્તુ-પદાર્થને દ્રવ્ય (૨) પર્યાયાત્મક પણ કહ્યુ છે દ્રવ્ય સ્વરૂપ નિત્ય અને પર્યાય સ્વરૂપ અનિત્ય છે દ્રવ્ય નિત્યસ્થાયી, પર્યાય બદલાતી રહે છે

જૈનેતર પ્રાચીન ગણાતા દર્શનકારોએ-અદ્વૈતાદિ એકાંતવાદના પક્ષને અંગીકાર કર્યો છે ખરો, પણ આપસ આપસના ખંડન મંડનમા ઉતરતા જૈનોના અનેકાંતવાદને જ માન આપવુ પડયુ છે તેવા દર્શનકારોના વિચારો ટુકમા બતાવીએ છિએ—

જૈન સ્યાદ્વાદી (અનેકાંતવાદી) છે, અમારા એક પક્ષને માન આપતા નથી, તેથી તેમનો સિદ્ધાંત અનિશ્ચિત છે ઇત્યાદિ જાહેર કરી, કેટલાક દર્શન કારોએ ખંડન કરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે

પણ જો તેઓ અનેકાંતવાદનુ સ્વરૂપ ખરૂ સમજ્યા હોત તો, તેના ખંડનમા તેમની કલમ ચાલી શકતીજ નહીં માટે જૈનોના અનેકાંતવાદનુ સ્વરૂપ કિંચિત્ બતાવીને મનાતા પ્રાચીન દર્શન કારોના અનેકાંતવાદને મળતા અભિપ્રાયો પણ ટુંકમા લખી બતાવુ છુ

જૈનોમા દ્રવ્યનુ લક્ષણ-" गुणपर्यायवत् द्रव्यं " ગુણ પર્યાય વાળુ હોય તેજ દ્રવ્ય ગણાય ?

જેમકે માટી દ્રવ્ય-લાલ પીતાદિક અનેક રંગવાળુ, મિષ્ટ કટુકાદિક અનેક રસવાળુ, કઠોર કોમલાદિક અનેક સ્પર્શવાળુ, ભારી હલકાદિક વજન વાળુ ઇત્યાદિક અનેક ગુણોવાળુ દ્રવ્ય હોય છે

દ્રવ્યના બદલાતા જે અનેકરૂપો તે પર્યાયો ગણાય છે-જેમકે-માટીના ઘટાદિક જે રૂપો બને છે તે પર્યાય રૂપના ગણાય છે તે પણ અનંતાજ બન્યા કરે છે ગુણોનુ લક્ષણ-"द्रव्याश्रया निगुणा गुणा " ગુણો દ્રવ્યના આશ્રયથી રહે છે અને ફરીથી તેમા ગુણો કલ્પી શકતા નથી આ વાતમા—

૧-उमा स्वाति विरचित तत्त्वार्थाधिगम सूत्र अ ५ सू २९ भाष्य-उत्पाद व्यौ ध्रौव्यचयुक्त सतो लक्षण यदुत्पद्यते यद् व्येति, यच्च ध्रुव तत्सत् अतोऽन्यद सदिति ॥
જૈન આગમોમા પણ એ વાતનો સ્પષ્ટરૂપથી ઉલ્લેખ છે
यथा-उप्पन्नेइ वा विगमेइवा धुवेइवावस्तुतत्वच उत्पाद-व्यय ध्रौव्यात्मक ।
(स्याद्वाद मजरी पृ १५८)

૨-वस्तुन स्वरुप-द्रव्य-पर्यायात्मकत्व मिति । (स्याद्वाद मजरी पृ १३)

જૈનોના અટલ સિદ્ધાતનો શ્લોક—

द्रव्य पर्यायवियुत पर्याया द्रव्यवर्जिता
क्व ? कदा ? कन ? किंरूपा ? दृष्टा मानन कन वा ॥ १ ॥

ભાવાથ—પર્યાય વિનાનુ દ્રવ્ય અને દ્રવ્ય વિનાની પર્યાયો, ઠેકાણે ? કયે કાલમા ? કયા પુરુષે ? કેવા સ્વરૂપથી દેખી ? અગર માનીએ તો પ્રત્યક્ષાદિક કયા પ્રમાણથી ?

આ વાતને કોઇપણ પડિત બતાવી શકશે ખરો કે ?

તાત્પર્ય એજ કે દ્રવ્યથી પર્યાયો, અને પર્યાયોમા દ્રવ્ય સવેલુજ છે તેથી એકાત ભિન્નાભિન્ન, નિત્યાનિત્યપણાની માન્યતા છે તે નાની પુરુ છેજ નહીં

અદ્વૈતાદિકના પક્ષના મોટા મોટા પડિતોએ આ વાત પોતાની ધ્યાલને પોતાના ગ્રંથોમા પ્રગટજ કરેલી છે તે વાત આગળ પર જણાવ આવશે

અને તે માટીરૂપ દ્રવ્ય—સ્વ દ્રવ્ય સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ અને સ્વભાવ ચારની અપેક્ષાથી સત્ સ્વરૂપ જ છે પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ અને પર ભા અપેક્ષાથી અસત સ્વરૂપનુ પણ છે મૂલ દ્રવ્યનો નાશ કોઇ કાલે થતોજ ન તેથી તે નિત્યરૂપજ છે

દ્રવ્ય સદાના માટેજ છે તેની પર્યાયો બદલાતી રહે છે તેથી તે અનિ રૂપની છે

પર્યાયોમા દ્રવ્ય રહેલુજ છે, તેથી તે દ્રવ્ય અભેદરૂપ જ છે અને પર્ય જુદા સ્વરૂપની દેખાતી ભેદરૂપની પણ છે

ગુણોને અને પર્યાયોને ઉત્પન્ન કરતુ દ્રવ્ય તે નિત્યજ છે ઉત્પન્ન થતા ગુણો અને પર્યાયો અનિત્ય છે તેથીજ લક્ષણમા જણાવ્યુ છે કે—ગુ પર્યાય વાળુ જ દ્રવ્ય ગણાય છે

તે કારણથી જૈનો પદાર્થોને એકાતરૂપે સત્ અસત્, નિત્યા નિત્ય, ભે ભેદ રૂપના ન સ્વીકારતા અનેકાત સ્વરૂપનાજ સ્વીકાર્યા છે

જેમકે મૂલ દ્રવ્ય સોનુ છે, તેની પર્યાયો કડા કુડલો આદિ છે તે બદલ કરે છે, પણ સોનુ તો બધાએ ઠેકાણે તેનુ તેજ છે આ વાત સવ દર્શનકા અનુભવ સિદ્ધ જ છે

તો પછી એકાંત સત્ અસત્ આદિનો સવાલ જ કયાં ટકી શકે છે માટે પદાર્થોનો અપેક્ષાથી જે વિચાર કરવો તેનું નામજ અનેકાંતવાદ કહેલો છે

બીજા દર્શનકારોએ —દ્રવ્યોને, તેના ગુણોને અને તેની પર્યાયોને, એકાંત સત્ અસત્, નિત્યા નિત્ય, ભેદાભેદને સ્વીકારી જૈનોના અનેકાંત પક્ષને તુછ બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો ખરો પણ તેઓ આપસ આપસના ખંડન મંડનમાં ઉતરતા પોતાના એકાંત પક્ષથી ફાવટ ન આવતા-જૈનોના અનેકાંતવાદનોજ આશ્રય લેતા ગયા છે કોઇએ પ્રત્યક્ષપણાથી તો, કોઇએ આડકતરી રીતે, જ્યારે આશ્રય લીધો ત્યારેજ સામાપક્ષથી પોતાનો બચાવ કરી શકયા છે

આના સંબંધે—પંડિત હંસરાજ શર્માએ 'દર્શન ઔર અનેકાંતવાદ" એ નામનું મોટું પુસ્તક હિંદી ભાષામાં બહાર પડાવેલું છે, તે પંડિતોને જોવાની ભલામણ કરૂં છું અને તેમાંથી લઇને યતકિંચિત સૂચના માત્રજ ગુજરાતી ભાષામાં લખીને બતાવું છું

પ્રથમ સ્યાદ્વાદનો નામથી પ્રસિદ્ધ એવા જૈનોના-અનેકાંતવાદનું સ્વરૂપ બતાવ્યા પછી-પૃ ૮ થી—

(૧) પતંજલિ મહાભાષ્યના-પશપશાન્હિકમાં દ્રવ્ય નિત્ય છે, અને તેની આકૃતિ અનિત્ય છે દ્રષ્ટાંતમાં સુવર્ણ નિત્ય છે, તેનાથી બનેના કડા કુંડલો આદિ અનિત્ય છે જૈનોની પણ માન્યતા એજ છે

(૨) પૃ ૧૦ થી-મીમાંમકના પંડિત પાર્થસાર મિશ્ર-પોતાની શાસ્ત્ર દીપિકાના પૃ ૧૪૬।૪૭ મા—પ્રગટપણે બતાવ્યું છે કે-મૃત્તિકારૂપ દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ કોઇ દિવસે થતી જ નથી, તેમજ તેનો નાશ પણ થતો નથી જ, કિંતુ તેના આકાર જે બને છે તેની ઉત્પત્તિ અને નાશ થતો રહે છે

આ જગોપર પૃ૦ કુમારિલ ભટ્ટનો મત મુકતા જણાવ્યું છે કે—ઉત્પત્તિ વિનાશ સ્વભાવિ ધર્મોમાં મૃત્તિકારૂપ દ્રવ્ય સર્વમાં રહેલો હોવાથી તે ધર્મી કહેવાય છે

વળી એક વૃદ્ધ પંડિતનો મત બતાવ્યો છે કે—દ્રવ્ય સ્વરૂપનો ભેદ કોઇ દિવસે પણ થતો નથી, તેના ગુણોનો ભેદ થાય છે ઉપરના ત્રણે પંડિતોના મત એજ બતાવે છે કે-પદાર્થોમાં ઉત્પત્તિ વિનાશ અને સ્થિતિ એ ત્રણે ધર્મો રહેલાજ છે *

* આ જગોપર સૂચના કરૂં છું કે—પરમાત્માએ પાંચ ભૂતોને ઉત્પન્ન કર્યા એવું ઋગ્વેદના પ્રલય દશાના સૂકતમાં લખાયું તે કયા દિશાથી ? શું ભૂતોની સત્તા અનાદિની નથી ?

(૩) પૃ ૬૧ થી ૧૨—વ્યાનદેવ પ્રણીત પાતંજલયોગ વિભૂતિપાદ સૂ ૧૧ માના ભાષ્યમા—અનેક પ્રકારના આકારોને ધારણ કરવાણુ સોનુ પોતાના મૂલ સ્વરૂપનો ત્યાગ નથી કરતુ ઇત્યાદિ

(૪) પૃ ૧૫ થી—મહામતિ કુમારિલ—મીમાસા શ્લોકવાર્તિક પૃ ૬૧૯ મા શ્લો ૨૨ મામા

तस्मा द्वस्तु त्रयात्मकम्

ટીકાકારે ત્રયાત્મકનો અર્થ—ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વિનાશ એ ત્રણ સ્વરૂપ બતાવતા વસ્તુઓના ધર્મો ત્રણ જ બતાવ્યા છે

(૫) પૃ ૧૩ મા—જૈનરત્ન હરિભદ્રસુરિ—શાસ્ત્રવાર્તા સ૦ સ્ત ૭ શ્લો ૨ નો ભાવાર્થ—ઘટના ઇચ્છકને ઘટનો નાશ થતા શોક, મુકુટના ઇચ્છકને મુકુટમલના હર્ષ, સોનાના ઇચ્છકને મધ્યસ્થપણુ છે તે હેતુ વાલુ જ છે બધા દ્રવ્યોની સ્થિતિ એજ પ્રમાણે છે

(૬) (દ્રવ્ય પર્યાય અથવા નિત્યા નિત્ય)

ઉત્પાદ—વ્યય, ધ્રૌવ્ય રૂપ વસ્તુના સ્વરૂપ મે છે

ઉત્પાદ- વ્યય વિનાશી છે તે પર્યાય ગણાય છે

ધ્રૌવ્ય અવિનાશી છે. તે દ્રવ્ય રૂપે મનાય છે

એ જૈનાની પરિભાષા પ્રમાણે બનાવ્યુ.

દર્શનાતરોમા—ધર્મ ધર્મી, આકૃતિ અને દ્રવ્ય આદિના નામથી કહેવામા આવે છે

જનો કહેછે કે—કોઇપણ પદાર્થ એકાતથી નિત્યા નિત્ય નથી પણ ઉભય રૂપના જ છે અવિનાશીની અપેક્ષાથી નિત્ય સ્વરૂપના છે, અને વિનાશીની અપેક્ષાથી અનિત્ય છે

બીજા દર્શનકારોએ પદાર્થોના ધર્મોનો—એકાતવાદ જાહેર કરી, અનેકાત વાદનો ઉપહાસ્ય કર્યો પણ આધૂનિક પડિતોએ જરૂરીયાત સ્વીકારી [illegible] પ્રાયે બહાર પાડ્યા છે તેવા પડિતોના વિચારો પાછલ આ ગ્રથમા [illegible] છે પ્રાચીન દશનકારોએ પણ અનેકાંતવાદનો આશ્રય કોઇએ શુદ્ધ [illegible] તો કોઇએ આડકતરી રીતે લીધેલો જ છે અને ત્યાર બાદ [illegible] પલીઓથી ફાવેલા છે તેવા કેટલાક પડિતોના વિચારો [illegible] શકાશે કે અનેકાતવાદના સિદ્ધાતમા મહત્વત્તા કેટલી રહેલી છે

(દર્શન શાસ્ત્રોમા અનેકાતવાદ દર્શન)—(પૃ [illegible]

સોનાના હાર મુકુટાદિ, મૃત્તિકાના ઘટ શરાવાદિક જે છે તે તો સર્વમાં પ્રસિદ્ધ જ છે તેથી ધર્મ ધર્મીનો એકાંત ભેદ કેવી રીત માની શકાય?

(પૃ ૩૯ થી) વાચસ્પતિ મિશ્રે વિભૂતિપાદ સૂ ૪૩ ની વ્યાખ્યા કરતા—ધર્મ ધર્મીનો ભેદા ભેદ યુક્તિ નહિત બતાવ્યો છે—

" न खलु परमाणुभ्यो भिन्नो घटादिरभिन्नो वा ।
भिन्नत्वे गवाश्ववत् धर्म धर्मिभावानुपपत्ते

अभिन्नत्वे धर्मिरूपवत्तदनुपप । तस्मात् क ा चित्ऽभिन्न कथचिद् भिन्नश्चास्थेय स्तथाच सवमुपपद्यते "

ભાવાર્થ—પરમાણુઓથી ઘટાદિક પદાર્થ એકાત ભિન્ન અથવા અભિન્ન છેજ નહી જો સવથા ભિન્ન માને તો ધર્મધર્મી ભાવ ની ઉત્પત્તિજ ન થઇ શકે જેમકે-ગાય અને ઘોડો અત્યત ભિન્ન છે તો તેમા ધર્મ ધર્મી ભાવ પણ પણ નથી સર્વથા અભિન્ન માને તો તેમા ધર્મ ધર્મી ભાવપણુ જ ન બને કેમકે ધર્મીથી અતિરિક્ત કોઇ પદાર્થજ નથી તો પછી ધર્મધર્મી ભાવજ કોનો? તેથી એકાત ભિન્ન અથવા અભિન્ન ન માનતા-કથચિદ ભિન્ન, કોઇ અપેક્ષાથી થી જ ભિન્ન માનવુ તેજ યુકિતયુકત છે તે પ્રમાણે માનવાથી-ધર્મ ધર્મી ભાવ, કાર્ય કારણ ભાવનો સબધ પણ બન્યો રહે છે, અને કોઇ બીજા દૂષણાતરનો પ્રવેશ પણ થઇ શકતો જ નથી

(પૃ ૪૨ થી પ્રકૃતિ પુરુષનુ સારૂપ્ય વૈરૂપ્ય

સાખ્યમતમા—પ્રકૃતિ અને પુરુષ એ પદાર્થ મનાયા છે પ્રકૃતિ જડ અને પુરુષ ચેતન એ બન્ને નિત્ય છે ફરક એટલો કે-પુરુષ કુટસ્થ નિત્ય અને પ્રકૃતિ પરિણામ નિત્ય પ્રકૃતિની અનેકાતતા તો પૂર્વે બતાવી છે હવે પ્રકૃતિનુ કાર્ય બુદ્ધિ અને પુરુષનુ આત્યતિક સારૂપ્ય અને વૈરૂપ્ય નો નિષેધ કરતા—પ્રકૃતિ પુરુષના સબધમા અનેકાતતાને બતાવતા જે પ્રકારનો ભાષ્યકારે સ્વીકાર કર્યો છે તેનુ *દિગ્દર્શન જુઓ—*

स पुरुषो बुद्धे प्रति सवेदी, स बुद्ध न स्वरूपा नात्यन्त विरूप इति ॥ (સમાધિપા૦ સૂ ૨૦ નો ભાષ્ય)

તાત્પર્ય—પુરુષ બુદ્ધિથી નતો સવથા પૃથક્ છે નતો અપૃથક છે કિંતુ ભિન્ના ભિન્ન રૂપ બતાવ્યો છે તેજ અનેકાતતા સ્વીકારી છે

(પૃ ૪૩ થી) વશેષિકોએ-સામાન્ય અને વિશેષ સ્વતત્ર પદાર્થ બતાવી દ્રવ્યના આશ્રિત બતાવ્યા, પણ એ વાત જૈનો ને અભિમત નથી જૈનો સામાન્ય

અને વિશેષ એ બે વસ્તુના ધર્મ જ કહે છે, અને એજ વાત પાતંજલ યોગ ભાષ્ય બતાવે છે—

(૧) सामान्य विशेषसमवायोऽस्यत्र (समाधिपाद सू ७)

(२) एतेन व्यभिचारोऽनभिव्यक्तेषु धर्मधर्मेषु पाता सामान्य विशेषात्मा सोऽन्वयी धर्म (विभूति पा सू १४)

(३) सामान्य विशेष समुदायोऽत्र द्रव्य (विभू, सू ४४)

આ ઉપર બતાવેલા ભાષ્યના ત્રણે પાઠોનો મતલબ એજ છે કે-પદાર્થ માત્ર સામાન્ય વિશેષ ઉભય સ્વરૂપના જ છે અને જૈનોના અનેક ગ્રંથોમા પણ એજ બતાવેલું છે

(પૃ ૪૫ થી) મીમાંસક ધુરીણ-પાર્થસારથિ મિશ્ર-શાસ્ત્ર દીપિકા પૃ ૩૮૭ મા—

सर्वत्रापि वस्तु द्व्यमपि गौरयमपि गौ अयमपि गौरिति, इति व्यावृत्तानुवृत्ताकार प्रत्यय प्रत्यक्षात् विपर्ययेन मुह्यमान सामव तथाभासा विविधाकार १ वस्तु व्यवस्थापयन् क्वाप्यन शक्यत बाधितु नहितनोऽन्यद् बलवत्तर गमित प्रमाण तन्मूलत्वात् सर्वप्रमाणानाम ।

આ સૂત્રનો તાત્પર્ય એ છે કે-સંસારમા જેટલી વસ્તુઓ છે તેટલી બધી એ સામાન્ય વિશેષ ઉભય સ્વરૂપને ધારણ કરીને રહેલી છે ગો શબ્દ-આ ગાય, આ ગાય, એમ પોતાની જાતિમા અનુવૃત્તિ-એકાકારની પ્રતીતિ કરાવે છે અને વિજાતીય અશ્વાદિકની વ્યાવૃત્તિ પૂર્વક સ્વરૂપનુ ભાન પ્રત્યક્ષ થાય છે, તો પછી વસ્તુમાત્રને-અન્વય વ્યતિરેક અથવા સામાન્ય વિશેષ રૂપ સિદ્ધ કરવામા આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી અધિક બલવાન પ્રમાણ કયુ છે ?

પ્રમાણ તો બધાએ પ્રત્યક્ષનેજ આધીન છે

માટે પદાર્થ તો બધાએ સામાન્ય વિશેષ સ્વરૂપના જ હોય છે

આ લેખથી એ પણ સિદ્ધ છે કે-વસ્તુનુ સ્વરૂપ એકાંતપણાનુ છેજ નહીં પણ અનેકાંતપણા સ્વરૂપ થી જ રહેલુ છે તેથી તો કેવલ જાતિમા કે વ્યક્તિમા રહ્યા વગર વસ્તુધર્મીમા-જાતિ વ્યક્તિમા એ બન્ને સ્વરૂપથી પ્રગટ પણાથી જ રહેલુ છે

આ લેખથી એ પણ સમજવાનુ છે કે-જે જે ઠેકાણે અપેક્ષાનો વિચાર કર્યા વગર એકાંત પક્ષનો આગ્રહ થએલો છે, તે મિથ્યા રૂપનો છે, સત્ય રૂપનો થએલો નથી પણ પોતાના મનની ખેચા તાણથી જ થએલો છે

પ્રધાનની પ્રવૃત્તિમાં અનેકાંતતા (પૃ ૪૯ થી)

સાંખ્યમાં–પ્રકૃતિને પ્રધાન માની છે જેનાથી સમસ્ત જાત કાર્ય ઉત્પન્ન થાય તે પ્રધાન કહેવાય પ્રધાનની પ્રવૃત્તિ છે તે ગતિ સ્થિતિ ઉભય રૂપની છે

સાંખ્યમતના પ્રાચીનાચાર્ય–પંચ શિખ કહે છે કે—

સ્થિતિરૂપ પ્રધાન માને તો તેમાં વિકૃતિ ન થવી જોઈએ, ગતિરૂપ માનેતો પ્રકૃતિમાં પ્રધાન નો વ્યવહાર ન રહેવો જોઈએ માટે પ્રધાનમાં ગતિ સ્થિતિ ઉભયરૂપની જ પ્રવૃત્તિ માનવી જોઈએ ”

છેવટમાં જૈનોના અનેકાંતવાદના સ્વીકારથી જ પ્રધાન શબ્દના ઉભય ધર્મ સચવાયા

આ પ્રધાન શબ્દમાં ઉભય ધર્મનો સ્વીકાર ટીકાકાર વાચસ્પતિમિશ્રે તથા ટીપણી કાર બાલરામે પણ સ્વીકાર જ કરીને બતાવેલો છે

(પૃ ૪૯ થી) ઈશ્વરની પ્રવૃત્તિમાં અનેકાંતતા (શંકરસ્વામી)

સાંખ્ય મતના પ્રધાન કારણવાદનું ખંડન કરતા (બ્રહ્મ સૂ શાં ભા અ ૨ પા ૨ સૂ ૪) જણાવ્યું છે કે—ત્રણ ગુણની સામ્યાવસ્થા તે પ્રધાન છે, તેના ગુણોજ પ્રધાનના પ્રવર્તક નિવર્તક છે પ્રધાનથી પુરૂષ નિરપેક્ષ ઠરે તો મહદાદિકનું કથંચિત પરિણત થવું અને કદાચિત્ ન થવું, કેવી રીતે બન્ને? ઈશ્વરમાં એ દોષ ટાલવા શંકર સ્વામી કહે છે કે–ઈશ્વર સર્વજ્ઞ છે શક્તિમાન્ છે, અને તેમની માયામાં પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ એ બન્નેનો સંભવ છે અર્થાત્ ઈશ્વરમાં વિરોધી ધર્મ રહી શકે છે ”

જૈનો પણ એમજ કહે છે કે પદાર્થોના વિરૂદ્ધ ધર્મોનો અપેક્ષાથી જે વિચાર કરવો તેનું નામજ અનેકાંતવાદ છે

આ મોટા પંડિતો પણ પોતાના એકાંતપક્ષની અડચણો દૂર કરવા એકજ પદાર્થમાં વિરોધી ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે જૈનો તો પ્રથમથીજ બધાએ વિરૂદ્ધ ધર્મોનો નાશ કરવા–અનેકાંતવાદનો સ્વીકાર કરીને બેઠા છે, તે વાત આ મોટા પંડિતો કેમ નહીં વિચારી શક્યા હોય?

(સાંખ્ય તત્ત્વ કૌમુદી) (પૃ ૫૨ થી)

નિરીશ્વરવાદી સાંખ્યાચાર્ય–ઈશ્વર કૃષ્ણ રચિત સાંખ્ય કારિકા ઉપર સાંખ્ય તત્ત્વ કૌમુદી નામના ટીકાકાર વાચસ્પતિ મિશ્ર લખે છે કે–ધૂમજ્ઞાનથી વન્હિત્વરૂપ સામાન્ય વિશેષનુંજ જ્ઞાન કરી શકાય ૧ એમ કહીને અનેકાંતવાદનુંજ અનુસરણ કરેલું છે

મીમાંસા શ્લોક વાર્તિક (પૃ ૫૪ થી)

૧ આ પંક્તિનો ખુલાસો કરતા 'સાધુ મનગમ' કહે છે કે–અહીં સામાન્યનો વિશેષ ધર્મ છે એમ અનુમાન ન કરી શકાય, પણ વન્હિત્વ રૂપ સામાન્ય વિશેષનુંજ અનુમાન કરી શકાય (જુવો પૃ ૧૦૨, કા ૫)

જૈમિનિ ઋષિ પ્રણીત મીમાંસા દર્શન પર–"તંત્ર વાર્ત્તિક" અને "શ્લોક વાર્ત્તિક" આ બે મહાન ગ્રંથો પંડિત કુમારિલ ભટ્ટે લખ્યા છે શ્લોક વાર્ત્તિકમાં દાર્શનિક વિષયો પર ચર્ચા ચલાવતાં એકાંત પક્ષના વાદીઓને હટાવવા અનેકાંતવાદનો ઉલ્લેખ સ્પષ્ટ પણે કરીને બતાવેલો જગોજગોપર નજરે પડે છે આ જગોપર અમો તેનો કિંચિત ભાવાર્થ માત્રજ લખીને બતાવીએ છીએ—

શ્લોક વાર્ત્તિક વનવાદ પૃ ૬૩૨ થી ૩૩ માં–શ્લોક ૭૫ થી ૮૦ સુધીનો ભાવાર્થ—

અવયવોથી અવયવી અત્યંત ભિન્ન નથી, પણ ભિન્નાભિન્ન રૂપ છે કેટલાએક વિદ્વાનો એકાંત ભિન્ન અને કેટલાએક અભિન્ન, સિદ્ધ કરવાને યુક્તિઓ ઉપર યુક્તિઓ બતાવી રહ્યા છે પરંતુ આજસુધી એ નિશ્ચય ન થઇ શક્યો કે, કોનો પક્ષ સત્ય, અને કોનો અસત્ય, તેથી બન્ને એકાંત પક્ષને, બાજુ પર મુકીને મધ્યસ્થ ભાવનો સ્વીકાર કરવો એજ ઉચિત છે ટીકાકાર પાર્થ સાર મિશ્રનો અભિપ્રાય એ છે કે–જે લોકો અવયવ અવયવી, એકાંત ભિન્ન અથવા અભિન્ન, માને છે તેજ લોકો અનેકાંતવાતની સિદ્ધિ કરી રહ્યા છે તે બન્નેની યુક્તિઓ એવી છે કે નતો સત્ કહી શકાય, તેમજ નતો અસત્ કહી શકાય, તેથી એકાંત રૂપની માન્યતાજ મિથ્યા છે

અહીં શંકા કરવામાં આવી છે કે–અવયવ અવયવીને ભિન્નાભિન્ન રૂપ માનવાથી, કોઇ પણ એક પક્ષનો નિશ્ચય ન થાય તો, સંશય જ્ઞાનની પેઠે અપ્રમાણિકપણું રહેવાથી ભ્રાંત જ્ઞાનજ રહે

જેમ કોઇ ઠુંઠામાં સ્થાણુ હશે, કે પુરૂષ હશે, બેમાંથી એકનો નિશ્ચય ન થવાથી અપ્રમાણિકતાજ રહે છે

આનાજ ઉત્તરમાં જણાવ્યું છે કે–વસ્તુ માત્રનું સ્વરૂપજ અનેકાંત છે, પણ એકાંત રૂપનું છેજ નહીં જ્યાં અવસ્તુ રૂપ જ્ઞાનનું અનેક રૂપથી ભાન થાય, ત્યાં સંશય હોવાથી અપ્રમાણિકતા થાય, પરંતુ અહીં તો વસ્તુનું સ્વરૂપજ અનેકાંતપણાથી અંગીકાર કરેલું છે, તેથી કહેલા વિચારમાં અપ્રમાણિકતા કે સંદેહ રહી શકતો જ નથી કેમકે વસ્તુનું સ્વરૂપ એકાંત રૂપનું નથી, પરંતુ અનેકાંત રૂપનુંજ છે તેના માટે (પૃ ૫૭ થા) શ્લોક વાર્તિકના પૃ ૬૩૧ માં શ્લોક ૨૧૯। ૨૨૦ નો સાર જુવો—

વસ્તુ સર્વથા એકાંત રૂપજ છે એવું ઇશ્વરે કહેલુંજ નથી કારણ વસ્તુ સર્વદા એકજ રૂપમાં રહે છે તેમાં કોઇ પ્રમાણજ નથી માટે વસ્તુ એક રૂપમાં

અથવા અનેક રૂપમા જે રૂપમા પ્રતીત થાય તેજ રૂપમા અંગીકાર કરવી જોઇએ ×

સર્વ વસ્તુઓમા-એક અનેક રૂપ પ્રત્યક્ષ દેખાઇ રહ્યા છે, છતા એક અનેકને ભિન્ન ભિન્ન રૂપ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવો, એ શુ પ્રત્યક્ષમા વિરોધ નથી ?

એજ પ્રમાણે અભાવ પ્રકરણમા વસ્તુને સત્ અસત ઉભય રૂપ બતાવીને અનેકાંતવાદનેજ બતાવેલો છે જુવો પૃ ૮૭૬ મા શ્લોક ૧૨ માનો ભાવાર્થ (પૃ ૫૮) વસ્તુ સ્વરૂપથી સત છે, અને પર રૂપથી અસત છે, અને સ્વરૂપ પર રૂપની અપેક્ષાથી ઉભય રૂપ પણ છે

જેમકે-ઘટ પોતાના સ્વરૂપની અપેક્ષાથી સતૂજ છે, અને પર એટલે પટની અપેક્ષાથી અસત્ રૂપ છે ઇત્યાદિ

તે સિવાય આકૃતિવાદના પ્રકરણમા-વસ્તુને ભેદા ભેદ, એકાનેકત્વ, સામાન્ય વિશેષ, અને નિત્યાનિત્ય રૂપ મતાનના પંડિત કુમારિલભટ્ટ જૈનોના અનેકાંતવાદને પ્રત્યક્ષ પણે પુરેપુરૂ માન આપેલુ છે જુવો પૃ ૫૪૬ થી ૫૪૮ સુધી શ્લોક ૫ થી ૧૧ સુધીનો ભાવાર્થ નીચે મુજબ--

સર્વ વસ્તુઓમા અનુવૃત્તિ-અને વ્યાવૃત્તિ-સામાન્ય વિશેષ રૂપથીજ થાય છે, તે વિના તો વસ્તુમા વસ્તુપણુજ નથી તેમજ એક બીજાની અપેક્ષાથી નિત્ય અને અનિત્ય પણ છે, ભિન્ન અથવા અભિન્ન પણ છે, કેમકે એક વિના બીજાની સિદ્ધિજ નથી થતી સામાન્ય વિના વિશેષ, અને વિશેષ વિના સામાન્ય, એક બીજાની અપેક્ષા વિના તો સસલાના શૃંગ જેવાજ દેખાય છે માટે સામાન્ય અને વિશેષથી અત્યત ભિન્ન સ્વરૂપની, દુનિયામા કોઇ વસ્તુજ દેખાતી નથી, તો પછી સામાન્ય અને વિશેષ એ બન્ને જુદા જુદા સ્વરૂપથી કેવી રીતે માની શકાય ? ૧૧

આના માટે આગળ પૃ ૫૬૦ માનો પાગમો શ્લો--

एव च परिहर्तव्या भिन्नाभिन्नत्व कल्पना
केनचिद्ध्यात्मनैकत्व नानात्वचान्य केनचित्॥ ५ ॥

ભાવાર્થ—એજ પ્રમાણે વસ્તુએ મા-ભેદાભેદ, એકત્વ અનેકત્વ આદિની જે કલ્પના કરવી તે, સર્વથા છોડી દેવી જોઇએ કેમકે કોઇ અપેક્ષાથી વસ્તુમા બન્ને સ્વરૂપથી એકપણુ દેખાય છે, તો કોઇ અપેક્ષાથી વસ્તુમા અનેકપણુ પણ પ્રત્યક્ષ પણાથી દેખીએ છીએ

× एकाकार मव दर्शितं नेश्वर भाषित (१९)

જેમકે–અનેક ગાયોમા ગાયના સ્વરૂપથી ભિન્નપણુ કાઈ પણ દેખાતુ થી, તેથી તે બધી એકજ સ્વરૂપની છે પણ કહી જાય, ગોની જાયની અપેક્ષા . શુ ભિન્ન નથી ? કહેવુ જ પડશે કે ભિન્ન છે

બીજી વાત એ છે કે–એકજ પદાર્થ મોટાની અપેક્ષાથી નાનો ગણાય, ને બીજા નાનાની અપેક્ષાથી તેજ પદાર્થ શુ મોટો ગણાતો નથી ? કહેવુ જ ડશે કે મોટો ગણાય છે

આની રીતના બધા વિચારોમા વિશેષણપણાની વાતજ કયા રહે છે

ઉપર પ્રમાણે પદાર્થોનુ સ્વરૂપ બતાવતા પંડિત કુમારિલભટ્ટે, જૈનોના નેકાંતવાદનુ સમર્થન કરી બીજા એકાંતવાદીઓને શિક્ષા દેવામા ઓછુ શુ ર્યુ છે ?

(પૃ ૬૧ થી) શાસ્ત્ર દીપિકા

મીમાંસા દર્શન પર શાસ્ત્ર દીપિકા નામનો એક ઉત્તમ ગ્રંથ–પાર્થસાર મિશ્રે લખ્યો છે તેમા પણ અનેકાંતવાદનો ઉલ્લેખ–જગો જગો પર પંડિત મારિલ ભટ્ટની પેઠેજ કરેલો છે, એટલુજ નહી પણ અનેકાંતવાદની મુખ્યતા ાખી એકાંત પક્ષીઓનુ ખંડન પણ સારી રીતે કરેલુ છે

પ્રથમ અવયવ અવયવી, અથવા કાર્ય કારણનો ભેદા ભેદ બતાવતાં લખ્યુ છે કે—

અવયવોની અવયવી નતો એકાંત ભિન્ન છે, તેમજ નતો અભિન્ન છે, િતુ ભિન્ના ભિન્ન રૂપજ છે જેવી રીતે ભેદ અનુભવ સિદ્ધ છે, તેવીજ રીતે અભેદ પણ સિદ્ધ રૂપજ છે, તથા બન્ને પક્ષનો સ્વીકાર કરીયે ત્યારેજ યથાર્થ વ્યવસ્થા કરી શકીએ

એટલાજ માટે એકાંત ભેદ અને અભેદના માનવાવાળા–વૈશેષિક તેમજ વેદાંત દર્શનના સિદ્ધાંતમા અપૂર્ણતાનો અનુભવ કરતા–પાર્થસાર મિશ્ર પૃ ૪૧૨ ા લખે છે તેનો કિંચિત ભાગ—

તેઓ લખે છે કે––અવયવથી અવયવી અથવા કારણથી કાર્ય એકાંત ભિન્ન અથવા અભિન્ન અમો માનતાજ નથી, કિંતુ ઉભય રૂપજ માનીએ છિએ ને એવી રીતે માનીએ છ ––કોઈ અપેક્ષાથી ભિન્ન, તો કોઈ અપેક્ષાથી અભિન્ન, માન્ય કરવુ તેજ યથાર્થ છે જો કારણથી કાર્ય ભિન્ન માનવામા આવે તો તંતુ એવી પટ ભિન્ન દેખાવનો જોઈએ તેમજ અવયવથી અવયવો એટલે મનુષ્યોના હાથ પગ પણ જુદા દેખાવા જોઈએ, તે તો સર્વથા જુદા દેખાતા નથી, તેથી

એજ સિદ્ધ છે કે કારણથી કાર્ય સર્વથા ભિન્ન છેજ નથી જો સર્વથા ભિન્ન માનવામાં આવે તો–આ કારણ અને આ કાર્ય, એવો જે લોક વ્યવહાર છે તેનો પણ લોપજ થઇ જાય તેજ પ્રમાણે પુરૂષમાં જે હાથ પગ આદિનો વ્યવહાર છે તે પણ ટકી શકતો નથી આ અનુભવ સિદ્ધની વાતોમાં જે ભ્રાંતિ છે તેજ મોટામાં મોટી ભ્રાંતિ છે

માટે એજ સિદ્ધ છે કે–અવયવ અને અવયવીમાં, તેમજ કારણ અને કાર્યમાં, ભેદ અથવા અભેદ એ બન્ને ધર્મો પ્રમાણિક અનુભવથીજ સિદ્ધ છે

એજ પ્રમાણે–જાતિ વ્યક્તિમાં, એકાંત ભેદ અથવા અભેદની માન્યતા છે તે પણ અયોગજ બતાવી છે કેમકે–જાતિ વ્યક્તિ એક રૂપથી દેખાતી અભિન્ન છે, તેમજ યુક્તિઓ દ્વારા ભેદ પણ બતાવી શકાય છે તેથી એકાંત અભેદ અથવા ભેદ રૂપની માન્યતા છોડી દઇને, ભેદાભેદ રૂપ–અનેકાંત રૂપની માન્યતાજ અનુભવથી સિદ્ધ રૂપની છે જૈનોએતો મૂળમાંથી વસ્તુઓનું સ્વરૂપ અનેકાંત રૂપથી સ્વીકારેલું છે તેથી તેના બાધજ થઈ શકે તેવું કોન છે?

પાર્થસાર મિશ્ર કહે છે કે અનેકાંતમાં વિરોધ નથી

જૈનો તો મૂળમાંથીજ કહેતા આવ્યા છે કે–બધાએ પદાર્થો દ્રવ્યથી નિત્ય છે અને પર્યાય રૂપથી અનિત્ય છે એજ પ્રમાણે ધર્મ ધર્મી, ગુણ ગુણી, કાર્ય કારણ એકાંત ભિન્ન નથી પણ ભિન્નાભિન્ન સ્વરૂપથી અનેકાંત સ્વરૂપના જ છે

જૈનોના આ અનેકાંતવાદને શંકરાચાર્ય આદિ એકાંત પક્ષના વાદીઓએ–કોઇએ ઉન્મત્ત પ્રલાપ, તો કોઇએ સંશયવાદ, કોઇએ અનિશ્ચિતવાદ કહી ખંડન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ જૈનો તેના ઉત્તરો સજ્જડ આપતા ગયા હતા

તે બધી વાતોનો વિચાર છોડી દઇને જે પંડિતો અનેકાંતવાદના ખરા રહસ્યને સમજી ને એકાંત મતવાદીઓને ઉત્તર આપવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે તેમાંના પાર્થસાર મિશ્રે–શા દી પૃ ૪૯૩ । ૪૯૪ માં જે ઉત્તર આપ્યો છે તેજ ઉત્તર અમો લખીને બતાવીએ છિએ કે જેથી ઘણાઓને તે શંકેય રૂપેજ નિવડશે

ननु विरुद्धौ भेदाभेदौ कथमेकत्र स्याताम् ?

ઇત્યાદિકનો–ભાવાર્થ–(શંકા) અવયવ અવયવી, દ્રવ્ય ગુણ, જાતિ વ્યક્તિ, ભિન્નાભિન્ન, ઉભય રૂપથી કેવી રીતે માની શકાય? કેમકે ભેદ અને અભેદ એ બે વિરોધી છે તેથી એક સ્થાનમાં કેવી રીતે રહી શકે? જ્યાં અભેદ છે ત્યાં ભેદ રહી શકે નહી, તેથી–દ્રવ્ય ગુણ જાતિ વ્યક્તિ, કાર્ય કારણ, ભેદાભેદ રૂપ ઉભય માનવા તે યથાર્થ નથી

(સમાધાન) પ્રથમતો એકાંતવાદીઓની આ તર્કજ યથાર્થ નથી, કેમકે જાતિ,વ્યક્તિ, દ્રવ્ય ગુણ, કારણ કાર્ય, આદિમા ભેદાભેદ નુ રહેવુ તે સ દેહ વિનાનુ છે

જેમકે ' આ ' ચાદી છે, ' આ ' ચાદી નથી એવા જે વાક્યો છે, તે વિરોધી ગણાય પ ન્તુ ભેદાભેદમા તેવુ નથી, તો પછી વિરોધી કયાથી ?

તાત્પર્ય એ છે કે—જે એક બીજાનો નાશ કરનાર હોય, તે વિરોધી ગણાય, જેમકે પ્રકાશ છે તે અધકારનો વિરાધી છે તેવો ભેદાભેદ નથી કિંતુ એક એક ની અનુકુળતાવાળા હોવાથી સહચારી છે, પણ તે ભેદાભેદ વિરોધી નથી ભેદાભેદમા માત્ર શાબ્દિક વિરોધ છે પરતુ આર્થિક વિરોધ બિલકુલ નથી

ઉદાહરણ એ છે કે—આ ગાય છે, એટલા શબ્દ માત્રથી—વિશેષ અને સામાન્ય એ બન્ને પ્રકારનુ જ્ઞાન સહજ થી જ થઇ શકે છે, આમા વિરોધની વાત જ કયા છે ?

સસ્કૃતમા—इयन्गौ ઇય એટલે આ ગાય, વ્યક્તિ વિશેષનો અને ગૌ શબ્દથી સામાન્ય જાતિની પ્રતીતિ થાય છે

આથી એ સિદ્ધ છે કે—પદાર્થ સામાન્ય વિશેષ ઉભય રૂપના હોવા છતા, જાતિ વ્યક્તિનો અભેદ બોધ થાય છે બીજો વિચાર એ પણ છે કે—જાતિ વ્યક્તિનો જુદો જુદો વિચાર કરવાથી ભેદપણાનો પણ બોધ થાય છે, એથી એજ સિદ્ધ છે કે—જાતિ વ્યક્તિ આદિમા, ભેદ અને અભેદ એ બન્ને પ્રકારની પ્રતીતિ, સ દેહ રહિત થવાથી તે બન્નેમા કોઇ પ્રકારનો વિરોધ જનાતોજ નથી

તેથી અપેક્ષાથી ભિન્ના ભિન્નની માન્યતા છે તેજ યથાર્થ છે, પરતુ એકાત પક્ષ યથાર્થ નથીજ

બીજા પ્રકારથી વિરોધનો પરિહાર   (શા દી પૃ ૩૯૪ થી)

કદાચ જાતિ વ્યક્તિમાં એકજ રૂપથી ભેદાભેદ માનીએ તો શકા રહે, પરતુ ભેદ જુદા પ્રકારથી, તેમજ અભેદ જુદા પ્રકારથી, માનીએ તો શકા પણ રહી શકતી નથી, હ્રસ્વત્વ અને દીર્ઘત્વ આ બન્ને ધર્મો વિરોધીજ છે, છતા પણ એક સ્થાનમા રહી શકે છે, જેમકે—એક વસ્તુનેજ નાની મોટી કહી શકીયે છિએ જેવી રીતે બીજી મોટી વસ્તુની અપેક્ષાથી તે નાની છે, તેવીજ રીતે નાની વસ્તુની અપેક્ષાથી તે મોટી કહી શકાય છ તેથી નાના મોટા બ ને ધર્મો એકજ સ્થાનમા રહી નકયા મનાય કે નહી ?

ધર્મ ધર્મી આદિનો—ભેદાભેદ (શા દી પૃ ૩૯૫)

જાતિ વ્યક્તિની પેઠે-દ્રવ્ય ગુણ, ધમ ધર્મી અવયવ અને અવયવી, પણ પરસ્પર ભિન્ના ભિન્ન છે-દ્રવ્ય રૂપ ધર્મીના ન્નાદિરૂપ ધર્મોની ન પેક્ષાથી રૂપાદિકોની સાથ ભેદ અને સ્વરૂપ-દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અભેદ છે એજ પ્રમાણે સ્વરૂપની અપેક્ષાથી અવયવોથી અવયવી અભિન્ન, અને અવયવાતરની અપેક્ષાથી ભિન્ન, તેથી ભિન્ના ભિન્ન ઉભયરૂપ જ છે

જે પ્રમાણે વિરુદ્ધ સ્વભાવ વાળા-હ્રસ્વત્વ દીર્ઘત્વાદિ ધર્મોની અપેક્ષાભેદ થી અવિશેષ પણે એક જગા પર સ્થિતિ માની શકીયે છે, એજ પ્રમાણે પ્રતીતિ બલથી તેમનુ એક જગો પર રહેવુ પણ સ્વીકારી શકાય છે

તેજ પ્રમાણે અપેક્ષાભેદથી ભેદાભેદની એક જગો પર સ્થિતિ માનવામા પણ કોઈ હરકત આવી શકતી જ નથી કેમકે પ્રતીતિ બન્ને સ્થાનોમા એક સરખી છે

આક્ષેપાતરનુ સમાધાન (શા દી પૃ ૩૯૯)

શકા-જાતિ વ્યક્તિ ને એક અથવા અભિન્ન માનવા તે કોઇ પ્રકારથી ઉચિત નથી કેમકે-જાતિ વ્યક્તિ આપસમા ભિન્ન સ્વભાવ રાખવાવાળા પદાર્થ છે જાતિ-અનુગત-સામાન્ય-વ્યાપક સ્વરૂપ છે અને વ્યક્તિ-વ્યાવૃત્તિ-વિશેષ વ્યાપ્ય રૂપ છે જાતિ નિત્ય છે વ્યક્તિ અનિત્ય છે તથા જાતિ ઉત્પત્તિ વિનાશ થી રહિત છે અને વ્યક્તિ ઉત્પત્તિ વિનાશવાળી છે તેથી એ બન્ને પદાર્થ એક અથવા અભિન્ન માની શકાય તેમ નથી

સસારમા એવુ કદિ દેખ્યુ કે-એકજ વસ્તુ સામાન્ય રૂપ પણ હોય અને વિશેષ રૂપ પણ હોય નિત્ય પણ હોય અને અનિત્ય પણ હોય તથા ઉત્પત્તિ વિનાશથી રહિત પણ હોય અને ઉત્પત્તિ વિનાશ વાળી પણ હોય

એવુ તો કદિ નહી બની શકે કે પરસ્પર વિરોધી ધર્મ પણ એક સ્થાનમા રહી શકે, જો એમ જ હોય તો અગ્નિમા પણ શીતતાની પ્રતીતિ થવી જોઇએ

એવી માન્યતાથી તો આખી જગતના પદાર્થોમા સકરતાનો જ પ્રસાર થઇ જશે

જાતિ પણ અનિત્ય અને વિનાશી થઇ જશે, તેમજ વ્યક્તિ પણ નિત્ય તેમજ અવિનાશી ઠરશે, માટે પરસ્પર વિરુધ સ્વભાવ રાખવાવાળા પદાર્થો ને અભેદ માનવા તેતો યથાર્થ નહી કહી શકાય

ઉપર પ્રમાણે જાતિ વ્યક્તિ ને સર્વથા ભિન્ન માનવા વાળાઓ ના આ આગ આક્ષેપનુ સમાધાન કરતા હુવા-પ્રાથસાર મિશ્ર-કહે છે કે અમારા મતમા

એવા પ્રકારનો દોષ કોઇ પણ આવી શકતો જ નથી ખરુ જોતા વસ્તુમા વસ્તુ પણુ જ એ છે કે તે અનેક પ્રકારના આકારો ને ધારણ કરવાવાળા હોય

અથવા એમ પણ કહી શકીએ કે-સસારની બધીએ વસ્તુઓ અનેક પ્રકારના આકારોને ધારણ કરીનેજ રહેલી છે અનેક પ્રકારના આકાર-સ્વરૂપ ધર્મનુ રહેવુ તેજ વસ્તુમા વસ્તુપણુ છે

એટલા માટે વસ્તુ કોઇ આકાર સ્વરૂપથી નિત્ય, અને કોઇ આકારથી અનિત્યત્વાદિ ધર્મોને ધારણ કરીનેજ રહેલી છે તેથી વિરોધની કોઇ આ શકાજ નથી એટલાજ માટે-આકાર (સ્વરૂપ-અપેક્ષા) ભેદથી વિરૂદ્ધ સ્વભાવિ ધર્મોનુ એક સ્થાનમા સમાવેશ શુદ્ધો સટ છે, જેમકે એકજ દેવદત્તની વ્યક્તિમા અપેક્ષા ભેદથી-પિતૃપણુ અને પુત્રપણુ એ બન્ને વિરોધી ધર્મ યુગપણાથીજ રહી શકે છે (યજ્ઞ દત્તની અપેક્ષાથી તેમા પિતૃપણુ અને વિષ્ણુ દત્તની અપેક્ષાથી પુત્રપણુ) વળી જુવો કે એકજ ઘટ પદાર્થમા અવયવોની અપેક્ષાથી અનેકપણુ અને અવયવીની અપેક્ષાથી એકપણુ, એ બન્ને વિરોધી ધર્મોના સમાવેશ થએલો દેખીએ છિએ

તેજ પ્રમાણે જાતિ વ્યક્તિમા પણુ અપેક્ષા ભેદથી નિત્યાનિત્યત્વાદિ ધર્મોની સત્તા પડેલીજ છે જાતિ પણ વ્યક્તિ રૂપથી અનિત્ય અને વિનાશી કહી શકાય છે એજ પ્રમાણે વ્યક્તિ પણુ જાતિ રૂપથી નિત્ય અને અવિનાશી કહી શકાય તેમ છ

એજ પ્રમાણે કાર્ય પણુ કારણુ રૂપથી સત, અને કારણુ કાર્ય રૂપથી અસત્ કહી શકાય છે આ વાતમા અનિષ્ટની કેઇ શકાજ દેખાતી નથી

એ સિના જાતિ વ્યક્તિ આદિમા અભેદ ની પેઠે ભેદ પણુ રહેલો છે નિત્યા નિત્યની પેઠે તેમા વ્યાપકપણુ અને અવ્યાપકપણુ પણુ સમજી લેવુ જોઇએ અર્થાત જેવી રીત જાતિ વ્યક્તિમા અપેક્ષા ભેદથી નિત્યા નિત્યત્વાદિ ધર્મોની સ્થિતિ નિર્ધારિત હોય છે, તેજ પ્રમાણુ જાતિ રૂપથી વ્યક્તિ પણુ વ્યાપક, અને વ્યક્તિ રૂપથી જાતિ પણ વ્યાપ્ય છે

મહામતિ કુમારિલ અને પાર્થસારથિ મિશ્રના લેખોમા એક જ વસ્તુ નિત્યા નિત્ય, ભિન્ના ભિન્ન, એક અને અનેક કેવા પ્રકારે કહી અથવા માની આ વાતથી તેમજ એક વસ્તુમા પરસ્પર વિરૂદ્ધ ધર્મોની સ્થિતિને સ્વાભાવિક અને નિયમ સિદ્ધ બનાવવાવાળા અપેક્ષાવાદના સિદ્ધાન્ત પર જે પ્રકાશ પડે છે, તેથી જૈન દર્શનના અનેકાન્તવાદનુ મહત્ત્વ સારી રીતે જાણી શકાય છે એવાજ વિચારોથી

જૈન વિદ્વાનોએ અનેકાંતવાદને સર્વ દર્શન સમ્મત કહ્યો છે × અને પ્રત્યેક દર્શનમાં તેના બીજને માન્યું છે

પૃ ૭૮ થી વૈશેષિક દર્શન

જૈન દર્શન કોઈ પણ વસ્તુને—એકાંત પણે સામાન્ય અથવા વિશેષ રૂપથી ન માનતા સામાન્ય વિશેષ ઉભય રૂપથી જ માને છે એ સિદ્ધાંત વૈશેષિક દર્શનના મહર્ષિ કણાદે સર્વથા સ્વીકાર્યો નથી, તોપણ કામ પુરતો તો સ્વીકારેલોજ છે એટલુજ નહી પણ કોઈ જગો પર તો પૂર્ણ પણાથી સ્વીકારેલો છે

કણાદઋષિએ—સામાન્ય અને વિશેષ એ બેને સ્વતંત્ર પદાર્થ માન્યા છે તેમા સામાન્યને 'પર' અને 'અપર' એમ બે ભેદ કરીને—પરને સત્તા અને અપરને સામાન્યના નામથી બે ભેદ પાડયા છે તેમા સત્તાને કેવલ સામાન્ય રૂપથી જ સ્વીકાર કર્યો, અને અપર સામાન્યને સામાન્ય વિશેષ ઉભય રૂપના બતાવ્યા—તથાચ—

द्रव्यत्व गुणत्व कर्मत्वच सामान्यानि विशेषाश्च

(વૈ સૂ અ ૧ આ ૨ સૂ ૫) એના પર પ્રશસ્તપાદ ભાષ્ય છે—તેમા એવો ખુલાશો કર્યો છે કે—સામાન્ય કેવલ સામાન્ય રૂપજ નથી કિંતુ વિશેષ રૂપ પણ છે દ્રવ્યત્વ, ગુણત્વાદિ રૂપ સામાન્યમા સત્તાની અપેક્ષાથી વિશેષત્વ, અને પૃથિવી ત્વાદિની અપેક્ષાથી સામાન્યત્વ એ બન્ને જ ધર્મ વિભિન્ન રહે છે

એ વાત ફરી પણ સ્પષ્ટ કરીને બતાવેલી છે—

सामान्य विशेष इति बुद्ध्यपेक्षं (અ ૧ આ ૨ સૂ ૩)

ભાષ્યમાનો ભાવાર્થ—દ્રવ્યત્વ પૃથિવીત્વની અપેક્ષાથી સામાન્ય, અને સત્તાની અપેક્ષાથી વિશેષ છે, એટલાજ માટે સામાન્ય વિશેષ ઉભય રૂપ છે

– ઉપસ્કારના કર્તા શંકર મિશ્ર પણ ઉપસ્કારમા એજ વાતને જણાવે છે

(વૈ દ ગુજરાતિ પ્રેસ પૃ ૫૨, પૃ ૫૩, પૃ ૬૩ મા જુવો)

પૃ ૮૦ થી પદાર્થમા સત્ત્વા સત્ત્વ

કોઈ પણ પદાર્થ એકાંત રૂપથી સત્ અથવા અસત્ છેજ નહી જેવી રીતે સત્ છે તેવી રીતે અસત્ પણ છે એવી માન્યતા જૈન દર્શનની છે તે પદાર્થમા સત્ત્વ અને અસત્વ એ બનેજ ધર્મોની સત્તા માને છે તેમના મતમા ઘટ સત પણ છે અને અસત પણ છે અથવા એમ પણ કહી શકાય કે—ઘટમા

सकल दर्शन समूहात्मक स्याद्वाद समाश्रयण मतिरमणीयम्

જેમ સત્ત્વ રહેલો છે તેમ અસત્ત્વ પણ રહેલો છે યદ્યપિ ઉપર ઉપરી દેખવાથી આ વાત કાંઇ વિલક્ષણ અને સંદેહ જેવી જણાય છે, પરંતુ જરા ઉંડા ઉતરીને વિચાર કરીએ તો આ સિદ્ધાંત ઘણોજ વ્યવસ્થિત અને વસ્તુ સ્વરૂપને સર્વથા અનુકુલ પ્રતીત થશે ઘટ છે અને નથી, એનો તાત્પર્ય એ નથીકે, ઘટ જે રૂપથી

सर्व मस्ति स्वरूपेण, पररूपेण नास्तिच ।
अन्यथा सर्वसत्त्वं स्यात्, स्वरूपस्या प्यऽसम्भव ॥

છે તે રૂપથી છે તે રૂપથી નથી કિંતુ એનો અર્થ એ છે કે-ઘટ પોતાના સ્વરૂપની અપેક્ષાથી તો છે, અને પર રૂપની અપેક્ષાથી નથી, એજ માટે સ્વરૂપના અપેક્ષાથી અસ્તિત્વ, અને પર રૂપની અપેક્ષાથી નાસ્તિત્વ, એમ અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ એ બનેજ ધર્મ પદાર્થમા પોતાની સત્તાના પ્રમાણિક રૂપથી ભાન કરાવતા હુવા ઘટાદિ પદાર્થને સદસત્ ઉભય રૂપ સિદ્ધ કરી રહ્યા છે જો ઘટને સ્વરૂપની પેઠે પર રૂપથી પણ સત્ માનીએ તારે તો તે પટ રૂપથી પણ સતજ ઠરે, ત્યારે તો વસ્તુનું જે નિયત સ્વરૂપ છે તે બગડી જાય, અને ઘટપટમા જે ભેદ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેનો પણ ઉચ્છેદજ થઇ જાય, એટલા માટે સ્વરૂપની અપેક્ષાથી સત્ અને પર અપેક્ષા રૂપથી અસત એ પ્રમાણે સદસત્ ઉભય રૂપથી પણ પદાર્થને કહેવા તે પણ યુક્તિ યુક્ત છે એ પ્રમાણે જૈન વિદ્વાનોનુ કહેવુ અને માનવુ છે

વસ્તુના સદસત્ સ્વરૂપમા જે વિચાર ઉપર બતાવ્યો છે તેનો ઉલ્લેખ અન્યોન્યાભાવના નિરૂપણમા મહર્ષિકણાદ અને તેમના અનુયાયી અન્ય વિદ્વાનોએ પણ કરેલો છે તથાહિ—(૧) सच्चाऽसत् (૨) यच्च सदऽसदतत्‌दसत् । (વૈ દ અ ૯ આ૦૧ સ ૬-૧)

ઉપસ્કારકારે બનાવેલા બન્ને સૂત્રનો ભાવાર્થ—પૃ ૩૧૩ અને પૃ ૩૧૫ માનો બતાવીએ છીએ—

શંકર મિશ્રનો ઉપસ્કાર અને ભાષ્ય બન્ને વ્યાખ્યાકારનો તાત્પર્ય એ છે કે-ઘટ પોતે પોતાના સ્વરૂપથી તો છે, અને પટ રૂપથી નથી અશ્વ પોતાના સ્વરૂપથી સત્ અને ગૌ રૂપથી અસત્ છે આ કથનનો તાત્પર્ય એજ થયો કે-ઘટાદિ પદાર્થોમા પોતાના સ્વરૂપની અપેક્ષાથી સત્ત્વ અને પટાદિ પર રૂપની અપેક્ષાથી અસત્ત્વ છે

આ બન્ને પ્રકારના લેખોથી એ સિદ્ધ થયુ કે-ઘટાદિ પદાર્થોમા સ્વરૂપ અને પર રૂપથી સત્ત્વાઽસત્ત્વ બન્નેજ રહેલા છે

ન્યાય દર્શનમા અનેકાંતનુ સ્મરણ છે—પૃ ૮૩ થી

ગૌતમ પ્રણીત ન્યાય દર્શન-ભાષ્યકાર વાત્સ્યાયન મુનિએ (૧-૧-૪૧) સૂત્રના ભાષ્યમાં લખ્યું છે તેનો કિંચિત્ ભાવાર્થ—

પક્ષ પ્રતિપક્ષના વિચારથી જે પદાર્થનો નિશ્ચય થઇ જાય તેણે નિર્ણય કહે છે પરંતુ આ વિચાર કોઇ ધર્મીમાં વિરુદ્ધ ધર્મોના વિષયમાજ છે જે ઠેકાણે ધર્મી સામાન્યમાં વિરૂદ્ધ ધર્મોની સત્તા પ્રમાણિક રૂપથી સિદ્ધ હોય તે ઠેકાણે સમુચ્ચયજ માનવું જોઇએ કેમકે-પ્રમાણિક રૂપથી એવુંજ સિદ્ધ છે અર્થાત તે ઠેકાણે પરસ્પર વિરૂદ્ધ બન્નેજ ધર્મોનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ

આ સિવાય (૨-૨-૬૮) આ સૂત્રના ભાષ્યમાં જાતિનું લક્ષણ કરતા પોતે લખે છે તેનો ભાવાર્થ--

જાતિ કેવલ સામાન્ય રૂપ પણ છે, અને સમાન્ય-વિશેષ-ઉભય રૂપ પણ છે,

દ્રવ્યોનો આપસમાં ભેદ રહેતા જે સામાન્ય બુદ્ધિને ઉત્પન્ન કરે (ઇત્યાદિ લક્ષણોવાલી) તે કેવલ સામાન્ય જાતિ છે અને જે કાઇનો તો આપસમાં અભેદ અને કોઇની સાથ ભેદને સાબિત કરે તે સામાન્ય વિશેષ ઉભય રૂપ જાતિ છે

એકજ જાતિ પદાર્થને કેવલ સામાન્ય અને સામાન્ય વિશેષ ઉભય રૂપ સ્વીકાર કર્યો તે અનેકાંતાનું શરણ નથી તો પછી આ બીજું શું છે?

ન્યાય દર્શનની વૈદિકવૃત્તિ. પૃ ૮૫ થી

ન્યાય સૂત્રોપર વાત્સ્યાયન ભાષ્ય વિના ન્યાય વાર્તિક, તાત્પર્ય ટીકા, તાત્પર્ય પરિશુદ્ધિ, જયંત વૃત્તિ, અને ન્યાય વૃત્તિ આદિ પ્રાચીન વ્યાખ્યા ગ્રંથ ઉપલબ્ધ થાય છે તેમજ અર્વાચીન વિદ્વાનોએ પણ સંસ્કૃત તથા હિંદી ભાષામાં ન્યાય દર્શન પર ગ્રંથ લખ્યા છે આ સમયમાં વૈદિકમુનિ સ્વામિ હરિપ્રસાદ ઉદાસીનની લખેલી વૈદિક વૃત્તિ છે વૃત્તિ શું છે ખાસ ભાષ્ય છે હરિપ્રસાદજીએ ન્યાય, સાંખ્ય, યોગ અને વૈશેષિક દર્શનોને પોતાની વૈદિક વૃત્તિઓથી સોભાવ્યા છે તેજ પ્રમાણે વ્યાસ દેવ પ્રણીત બ્રહ્મ સૂત્રોપર પણ વૈદિક વૃત્તિ નામનો ભાષ્ય લખ્યો છે તે વૃત્તિમાં-नैकस्मिन्नसम्भवात् (૨।૨।૨૩) આ સૂત્રને આગળ રાખીને જૈન દર્શનના અનેકાંતવાદના ખંડનમાં શંકર સ્વામીજીથી પણ બે પગલા આગલ ચાલ્યા છે

હરિપ્રસાદજી લખે છે કે-બે વિરોધી ધર્મ એક સ્થાન પર કોઇ પ્રકારથી પણ રહી શકતાજ નથી

જે સત્ છે તે અસત્ કદિ પણ નહી થાય, અને જે અસત્ છે તે સત્ નહી કહી શકાય, એકજ વસ્તુમા સત્ત્વ અને અસત્ત્વ એ બન્નેને માનવા એનો બિલકુલજ અજ્ઞાનતા છે એટલા માટે આ સિદ્ધાંત કોઇ પ્રકારથી પણ વિશ્વાસ કરવાને યોગ્યજ નથી ઇત્યાદિક ખૂબ લખ્યુ છે

પરંતુ જૈન દર્શનના અનેકાંતવાદનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ શુ છે, વસ્તુનુ સ્વરૂપ તેમને કેવા પ્રકારનુ માન્યુ છે, પરસ્પર વિરોધી ધર્મોની સત્તાને તે એક વસ્તુમા કેવા રૂપથી માને છે, અને જૈનોના મતઅને બીજા દાર્શનિક વિદ્વાનોએ કયા સુધિ પ્રતિપાદન અને સમર્થન કર્યુ છે, ઇત્યાદિક વાતોના વિચાર તો પૂર્વના લેખોમા કાઇક તો કરતા આવ્યા છિએ, અને આગળ પણ એ વિષય ઉપર પ્રકાશ પાડીશુ પરંતુ આ વૈદિક મુનિજી જે જૈનોના અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંત આગળ કેવી રીતના ઢળી પડયા છે તેજ પ્રથમ બતાવીએ છિએ એજ વૈદિક મુનિએ એકજ વસ્તુને-સદસત્ ઉભય રૂપમા પોતેજ જોરશોરના શબ્દોમા સ્વીકાર કર્યો છે તેનોજ પરિચય અમો પાઠકોને કરાવીએ તે વધારે લાભ દાયક થઇ પડશે.

તેમના લેખનો ભાવાર્થ એ છે કે-કર્મથી જે ફલ ઉત્પન્ન થાય છે તે ઉત્પત્તિથી પૂર્વ સત્ છે કિંવા અસત્, આ પ્રશ્ન ઉપર પ્રથમ પૂર્વ પક્ષ રૂપ સૂત્રનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે—

(૧) "नासन्न सन्न सदसत् सदसतोर्वैधर्म्यात्" (૪।૧।૪૮)

ઇત્યાદિ અર્થાત્ ઉત્પત્તિથી પૂર્વ-કાર્ય ન તો અસત છે, અને ન સત્ નહી સત્ અસત્ જો ઉત્પત્તિથી પૂર્વ-કાર્યને સર્વથા અસત્ રૂપજ માનીએ તો-તંતુઓથી પટ, મૃત્તિકાથી ઘટ, અને તીલોથીજ તેલ, આદિ ઉત્પન્ન થવાનો જે નિયમ દેખીએ છિએ તે ની ઉત્પત્તિ નહી થઇ શકતી

જે પ્રમાણે અસત્ રૂપ પટ તંતુઓથી, અસત્ રૂપ ઘટ મૃત્તિકાથી, અને અસત્ રૂપ તેલ તિલોથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે પ્રમાણે તંતુઓથી ઘટ, મૃત્તિકાથી પટ, અને વાલુ-રેતાથી તેલ પણ ઉત્પન્ન થવા જોઇએ કેમકે જેમ તંતુઓમા પટ, ઉત્પત્તિથી પૂર્વના સર્વથા નથી છે, તેમ મૃત્તિકામા પટ પણ નથી છે, તથા જે પ્રકારે તિલોમા પ્રથમ તેલનો અભાવ છે, તેમ વાલુ આદિમા પણ તેનો અભાવ છે, તો પછી માનવુ જ પડે છે કે તંતુઓથી જ પટ, મૃત્તિકાથી જ ઘટ, અને તિલોથીજ તેલ ઉત્પન્ન થાય છે અસત્પણુ તો સર્વ જગોએ સરખુ છે અને લોકમા પણ દેખીએ છિએ કે જેને જેનાથી જે રૂપ છે તે નિયતજ પદાર્થ છે જેને ઘટ બનાવી હોય તે તે મૃત્તિકા, અને કપડા બનાવવો

હોય છે તે વણકર સતનેજ બોલતો ફર છ જો ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્ય સર્વથા અસત્ હોત ત્યારે તો આ પ્રકારનો નિયમ નહી રહેવો જોઇએ, આથી માલૂમ થાય છે કે ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્ય સર્વથા અસત નથી, તથા સત્ પણ નથી કહી શકતા, કેમકે જો સત્ રૂપજ માની લઇએ ત્યારે તો કાર્યની, ઉત્પત્તિજ નથી બની શકતી, જે સત્ છે તે ઉત્પન્ન કદી નથી થતુ ઉત્પત્તિ વિનાશથી રહિત હોવુ જ સતનુ લક્ષણ છે પરતુ કાર્યને અમો ઉત્પ ન થતુ દેખીએ છિએ, એટલા માટે તે સત પણ નથી તથા સદસત્ ઉભય રૂપ પણ કાયને નથી કહી શકતા કેમકે સત્ અસત બન્ને આપસમા વિરોધી છે જ્યા એકની સ્થિતિ હોય ત્યા બીજો નથી રહી શકતો એટલા માટે ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્ય સદસત્ ઉભય રૂપ પણ નહી છે

આ પૂર્વપક્ષનુ હવે સમાધાન કરે છે—

(૨) सिद्धांतमाह-उत्पाद व्यय दर्शनात्
(अ ४ आ १ सू ६०)

આ સૂત્રની વ્યાખ્યાનો ભાવાર્થ-અર્થાત્-કાર્યમા ઉત્પત્તિ અને વિનાશ એ બન્નેની ઉપલબ્ધિ થાય છે, એટલા માટે કાર્ય સત્ અને અસત્ ઉભય રૂપ છે જો ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્યને સર્વથા અસત્ માનીએ તારે તો, તેની ઉત્પત્તિ જ નથી થઇ શકતી, જે સર્વથા અસત છે તે ઉત્પન્ન કદી પણ નથી થઇ સકતુ, અને ન ઉત્પન્ન થતુ દેખાયુ છે

શશશૃ ગ સર્વથા અસત્ છે તેથી તેની ઉત્પત્તિ કદી નથી થતી એજ પ્રમાણે કાર્ય પણ અસત રૂપ હોવાથી કદી ઉત્પન્ન નહી થશે એમ જો તેને કાર્યને સર્વથા સત્ જ માની એ તો તેનો નાશ કદી નહી થશે જે ઉત્પત્તિથી પ્રથમ સત્ છે તે પછી પણ સત્ રૂપ જ રહેશે પરતુ કાર્યને તો અમો દેખીએ છે કે તે ઉત્પન્ન પણ થાય છે અને વિનષ્ટ પણ થાય છે એથી સિદ્ધ થયુ કે ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્ય નતો સર્વથા સત્ છે, ન અસત્ છે કિતુ સદસત્ ઉભય રૂપ છે

(૩) વિરોધ પરિહાર—ઉપર કહી ચુક્યા છે કે-સત્ અસત્ આપસમા અત્યત વિરોધી છે તેમની એક સ્થનમા સ્થિતિ નથી થઇ શકતી તો પછી ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્યને સદસત્ ઉભય રૂપ કહેવુ અથવા માનવુ, કેવી રીતે ઉચિત સમજવુ જોઇએ, એ શકાના સમાધાન માટે કહે છે—(૩) ' बुद्धि सिद्ध तु तदसत् (अ ४ आ १ सू ५०)

આ સૂત્રની કરેલી વ્યાખ્યાના ભાવાર્થ-અર્થાત્ કાર્યને સદસત્ ઉભય રૂપ સ્વીકાર કરવુ તે બુદ્ધિ સિદ્ધ-અનુભવ સિદ્ધ છે, જે વાત અનુભવ સિદ્ધ હોય તેણે માનવામા કોઇ હરકત નથી હોતી ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્ય જે રૂપથી સત્ છે

તેજ રૂપથી જો તેણે અસત્ કહીએ તારે તો સત્ અસત્નુ એક સ્થાનમા રહેવુ ન પણ બની શકે, પરન્તુ અમારૂ મંતવ્ય તેવુ નહી છે અમે તો જે રૂપથી કાર્યને સત્ કહીએ છે તેજ રૂપથી તેણે અસત્ નહી, કેતુ રૂપાતરથી અસત્ બતાવીએ છિએ, ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્ય, કારણ રૂપથી સત્ અને કાર્ય રૂપથી અસત્ છે શુ આ વાત અનુભવ સિદ્ધ નથી? શુ અનુભવ સિદ્ધનો પણ કદી અપલાપ થઇ શકે છે? એટલા માટે ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્યને સત્ એમ અસત્ ઉભય રૂપ માનવામા કોઇ હરકત નથી કારણ રૂપથી સત્ત્વ અને કાર્યરૂપથી અસત્ત્વ એમ સત્વા સત્ત્વ બન્ને જ અપેક્ષા ભેદથી ઉત્પત્તિથી પૂર્વ કાર્યમા માની શકાય છે એમા વિરોધની કોઇ આ શકા નથી

એ વિના વેદાત અને વૈશેષિ સૂત્રોની વૈદિક વૃત્તિયોમા આ સિદ્ધાતને એથી પણ અધિક રૂપથી પુષ્ટિ કરેલી છે જુવો પૃ ૯૧ થી ગ્રથકારની મુકેલી ટીપમા નોધ

વૈદિક મુનિઓએ ઉપરના લેખમા અનેકાતવાદના સમર્થનમા બાકી શુ રાખી છે? તેમને એકજ પદાર્થને અપેક્ષા કૃત ભેદથી સદસત્ ઉભય સ્વીકાર કર્યો છે તેજ પ્રમાણે જૈન દર્શનનો અનેકાતવાદ વસ્તુમા સત્વા સત્ત્વને માને છે તો પછી વૃથા આક્ષેપ કરવામા વિશેષ ચાતુરી શુ કરીને બતાવી?

સુપ્રસિદ્ધ તાર્કિક રઘુનાથ શિરોમણિએ તો ત્યા સુધી લખી દીધુ છે કે– અર્થાત્ ઘટ રૂપથી પટ નથી, એ પ્રતીતિ જો લોકમા છે તો તેણે વૃહસ્પતિ પણ નહી હટાવી શકે? તો બીજા શુ હટાવી શકવાના હતા? ॥

તથા વૃક્ષમા કપિસ યોગ અને તદભાવ કપિસ યોગાદભાવ, એ પ્રમાણે ભાવ અને અભાવને અવછેદક ભેદથી એક સ્થાનમા માનીને દીધિતિકારે પણ અનેકાતવાદના સમર્થનમા કાઇ કમી રાખી હોય તેમ અમોને પ્રતીતિ નથી થતી

વેદાત દર્શનમા અનેકાતવાદ. પૃ ૯૪ થી

વેદાત દર્શનમાં અનેકાંતવાદની ચર્ચા કોઇ જગો પર સ્પષ્ટ રૂપથી તો કોઇ જગોપર અસ્પષ્ટ રૂપથી લખાઇ તો જરૂર છે

– વ્યાસદેવ પ્રણીત બ્રહ્મ સૂત્રોપર, અનેક ભાષ્ય અને ટીકાઓ લખાઇઓ છે તેમા શાન્કરાચાર્ય વિરચિત પણ એક ભાષ્ય છે–તેમા " तत्तु समन्वयात्' (૧–૧–૪) સૂત્રના ભાષ્યમા–લખ્યુ છે—यदप्युक्तं भेदा भेदयो र्विरोध इति। तदऽभिधीयते अनिरुपित प्रमाण प्रमेय तत्त्वस्येद चोद्यम्।

આ સૂત્રની કરેલી વ્યાખ્યાનો ભાવાર્થ—

બ્રહ્મનો જગતની સાથ ભેદા ભેદ માનવામા જે એ કહેવાય છે કે-ભેદા ભેદનો આપસમા વિરોધ છે એટના માટે ભે-ાભેદ એક સ્થાનમા નથી રહી શકતા તે આ વાત તેજ મનુષ્ય કહી શકે છે જે કે-પ્રમાણ પ્રમેયના ત ત્વથી સર્વથા અનભિજ્ઞ છે વસ્તુમા એકત્વ અમને જે પ્રમાણથી પ્રતીત થાય છે તેનાથી જો તેમા નાનાત્વનુ ભાન થાય તો પછી તેનો સ્વીકાર કેમ નહી કરવો ? જે પ્રમાણથી સિદ્ધ છે તેમા વિરોધની આશકાજ કયાથી ? પ્રમાણ દ્વારા સ સારની ગો, મહિષી અને અશ્વાદિ સર્વ વસ્તુઓ પરસ્પર ભિન્ના ભિન્ન રૂપથી પ્રતીત થાય છે વસ્તુ એકાતપણાથી ભિન્ન અથવા અભિન્ન રૂપજ છે એવુ કોઇ જગોપર પણ કોઇ પુરૂષ બતાવવાને સમર્થ નથી થઈ શકતો, સત્તા-જ્ઞેયત્વ અને દ્રવ્યાદિ સામાન્ય રૂપથી સર્વ વસ્તુઓ પરસ્પરમા અભિન્ન છે, તથા વ્યક્તિ રૂપથી તેમનો પરસ્પરમા ભેદ છે એ પ્રમાણે ભેદાભેદ ઉભય રૂપથી પદાર્થોની પ્રતીતિ થાય છે એમા વિરોધ શો ? વિરોધ અને અવિરોધમા પ્રમાણ જ તો કારણ છે ? પ્રમાણા નુ રોધથી વસ્તુમા જેમ એકત્વનુ ભાન થાય છે તેમજ તેમા અનેકત્વ પણ અનુભવ સિદ્ધ છે એક વસ્તુ સદા એક રૂપમા જ સ્થિત રહે છે, એ કોઇ ઇશ્વરનુ કહેલુ નથી અર્થાત્ એ કથન કોઇ પ્રકારથી પણ પ્રમાણિક નહી કહી શકાય (શ કા) જે પ્રમાણે શીત અને ઉષ્ણ નો આપસમા વિરોધ છે, તે એક જગો પર નથી રહી શકતા, એજ પ્રમાણે ભેદાભેદમા પણ વિરોધ અવશ્ય છે, તમો કેવી રીતે કહો છો કે ભેદાભેદમા વિરોધ નથી ? (ઉત્તર) એ અપરાધ તમારી બુદ્ધિનો છે, જો કે તમોને ભેદાભેદમા વિરોધ પ્રતીત થાય છે, વસ્તુનો એમા કોઇ અપરાધ નથી. ભેદાભેદનો છાયા અને ધૂપની પેઠે ભિન્ન દેશ વર્તી થવુ અને શીત ઉષ્ણની પેઠે વિરોધી થવુ ઇત્યાદિ જે કથન છે તે કાર્ય કારણ રૂપ બ્રહ્મપ્રપચના માટે ઉપયોગ નથી થઇ શકતો, કેમકે શીતોષ્ણ અને છાયાતપમા અધિકરણની ભિન્નતા છે અને બ્રહ્મ પ્રપચ રૂપ કાર્ય કારણમા તે છે નથી, અર્થાત્ ત્યા પરતો ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય-વિનાશ 'એ ત્રણે નો જ આધાર બ્રહ્મ છે ...ઇત્યાદિ એટલા માટે બ્રહ્મ ભિન્ન અથવ અભિન્ન ઉભય રૂપ છે, એ સિદ્ધ થઇ ગયુ કાર્ય રૂપથી નાનાત્વ ભેદ, અને કારણ રૂપથી એકત્વ અભેદ એ બન્ને અનુભવ સિદ્ધ છે.

જેમ સુવર્ણ રૂપથી કટક કુડલનો આપસમા અભેદ, અને કુડલ રૂપથી પરસ્પરમ ભેદ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે, એજ પ્રમાણે 'બ્રહ્મમા પણ ભેદાભેદની સિદ્ધિ અનિવાર્ય છે

આના સિવાય ભાસ્કરાચાર્યે બીજી પણ એક બે સ્થાનોમા ભેદાભેદની ચર્ચા કરી છે

અધિકં તુ ભેદ નિર્દેશાત્ (૨।૧।૨૨)

સૂત્રના ભાષ્યમા —" યથા ચાઽયત ભિન્નો જીવો ન ભવતિ તથા વક્ષ્યામ ।
નનુ ભેદાભેદો કથં પરસ્પર વિરુદ્ધૌ સંભવતાં ? નૈષ દોષ—

પ્રમાણત ચેત્ પ્રતીયત કોવિરોધોઽય મુચ્યત વિરોધે ચાઽવિરોધે ચ પ્રમાણ કારણ મત ॥

(પૃ ૧૦૨)

" ભેદાભેદયોર્હિ સર્વપ્રમાણ સિદ્ધત્વા દુપપત્તિ "

ઉપરના વાક્યોમા—બ્રહ્મ પ્રપચ અને જીવ બ્રહ્મના ભેદાભેદનો ઉલ્લેખ સ્પષ્ટપણે બતાવેલો છે —

" તથા " યુક્ત શબ્દાન્તરાચ્ચ " (૨ ૧ ૧૮)

આ સૂત્રનો ભાષ્ય પૃ ૫૦૧ મા છે તેનો ભાવાર્થ—અવસ્થા અને અવસ્થાવાલાનો આપસમા અત્યત ભેદ નથી । " શુકલ પટ " અહીં શુકલ અને પટ રૂપ ધર્મ ધર્મી, આપસમા અત્યત ભિન્ન નહીં છે કિન્તુ એક છે । સસારમા કોઇ દ્રવ્ય નિર્ગુણ નથી, અને કોઇ ગુણ દ્રવ્ય વિનાનો (સ્વતત્ર) નથી, કિન્તુ દ્રવ્ય અને ગુણ સાથેજ ઉપલબ્ધ થાય છે, આ ઉપલબ્ધિજ ભેદાભેદની વ્યવસ્થાપક છે તથા કાર્ય કારણનો ભેદાભેદ અનુભવ સિદ્ધ છે અભેદ સ્વરૂપજ ભેદ છે જેમ સમુદ્ર રૂપથી જે (જલનો) અભેદ પ્રતીત થાય છે તેજ તરગ રૂપથી ભિન્ન ભિન્ન દેખીએ છિએ તરગાદિની કોઇ પાષણાદિમા ઉપલબ્ધિ નથી થતી, એજ માટે તે બધી જલનીજ શક્તિયો છે શક્તિ અને શક્તિવાલાનો ભેદાભેદ ઉપલબ્ધજ છે એટલા માટે સર્વ પદાર્થ એક અને અનેક તથા પરસ્પરમા નતો અત્યન્ત ભિન્ન છે, અને ન અભિન્ન, કિન્તુ ભિન્નાભિન્ન છે એ વાતને સિદ્ધ કરવાને માટે અમારી પાસ તો-પ્રત્યક્ષ, અનુમાન અને આગમ એ ત્રણેજ પ્રમાણ ઉપસ્થિત છે તમારી પાસ કોઇ પ્રમાણ નથી ઇત્યાદિ

આ સિવાય ભાસ્કરાચાર્યે—જીવ બ્રહ્મનો જે ભેદાભેદ માન્યો છે તેને પણ તે સર્વથા યૌક્તિકજ નથી માનતા, કિન્તુ શ્રુતિ સિદ્ધ પણ બતાવે છે

તેમના ભાષ્યનુ તે સ્થલ પણ જાણવા યોગ્ય છે તેઓ કહે છે કે-એ કદી નથી થઇ શકતુ કે સ્રીના વચનની પેઠે શ્રુતિ વચનનો અનાદર કરી શકાય જ્યારે એક શ્રુતિ અભેદનુ કથન કરે છે અને બીજી ભેદનું, તો પછી એ કયાનો ન્યાય છે કે એકને માનવી અને બીજીનો અનાદર કરવો માટે બન્નેનોજ સ્વીકાર કરવો ઉચિત છે એટલા માટે ભેદ અને અભેદ એ બન્ને જ ગ્રહણ કરવા ઉચિત છે આ બધા લેખોથી પ્રતીત થાય છે કે ભાસ્કરાચાર્ય અનેકાતવાદ ને અર્થથી ઘણી મોટી સીમા સુધી પ્રતિપાદક અને સમર્થક છે

ભાસ્કરાચાર્યની પેઠે વિજ્ઞાન ભિક્ષુએ પણ બ્રહ્મ સૂત્ર પર એક "વિજ્ઞાનામૃત" નામનો ભાષ્ય લખ્યો છે તેનો ભાવાર્થ—" તત્વના ચિંતક યોગીલોક શક્તિ અને શક્તિવાલાનો ભેદા ભેદજ દેખે છે " એ કૂર્મ અને નારદ પુરાણના વાક્યથી પણ પ્રતીત થાય છે કે—ભેદાભેદજ પરમાર્થ છે એટલા માટે કહ્યુ છે કે—આ સદસદ્ રૂપ વિશ્વ–સંસાર ભગવાનનુજ રૂપ છે એજ પ્રમાણે કાર્ય કારણ અને ધર્મ ધર્મીના લક્ષણ રૂપ ભેદ હોવાથી પણ સંમિશ્રણ રૂપથી અભેદ છે

ફરી બ્રહ્મ સત્યની શ્રુતિથી જણાવ્યુ છે કે—

બ્રહ્મ સત્ય ઇત્યાદિ શ્રુતિએ જ સ્પષ્ટ કહ્યુ છે અને શ્રુતિના સમાન જ સ્કંદ પુરાણમા લખ્યુ છે–ચૈતન્યની અપેક્ષાથી આ સમસ્ત સંસાર અસત, અને ઘટ કુંડાદિની અપેક્ષાથી સત છે આથી બ્રહ્મમા સત્યત્વ, અસત્યત્વ એ બન્ને જ ધર્મોની ઉપલબ્ધિ પ્રમાણિત છે

આ વિજ્ઞાન ભિક્ષુના લેખથી પ્રતીત થાય છે કે તેમને અપેક્ષા કૃત ભેદને લઈ પદાર્થમા સત્વા સત્વ, અને ભેદાભેદનુ સહ અવસ્થાન અભીષ્ટ છે

અને ભેદાભેદની સાથ અવસ્થિતિમા જે વિરોધ બતાવાય છે તેના પર વિજ્ઞાન ભિક્ષુની શંકા સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે તેનો ભાવાર્થ—

(શંકા)—ભેદાભેદ પરસ્પર વિરોધી છે તેથી એ બન્ને એક સ્થાનમા નથી રહી શકતા

(ઉત્તર)—અન્યોઽન્યાભાવ રૂપ ભેદનો અવિભાગ રૂપ અભેદની સાથ અવિરોધ હોવાથી ભેદાભેદની અવસ્થિતિમા કોઇ હરકત નથી તથા વિભાગાડ વિભા ૧ રૂપભેદાડભેદમા કાલકૃત અપેક્ષા ભેદ વ્યહાર અને પરમાર્થ કૃત અપેક્ષા ભેદથી કોઇ વિરોધ નથી, અર્થાત્ ભિન્ન ભિન્ન સમયની અપેક્ષા વ્યવહાર અને પરમાર્થની અપેક્ષાથી ભેદા ભેદ એક સ્થાનમા રહી શકે છે જેમ ભેદ મુખ્ય છે તેમ અભેદ પણ મુખ્ય છે તથા સર્વ સાક્ષી પરમાત્મા ભિન્ના ભિન્ન સ્વરૂપથીજ સર્વ જગોપર અવસ્થિત છે, ઇત્યાદિ સેકડો સ્મૃતિયો ભેદાભેદનો બોધન કરતી થકી તેના વિરોધને અપ્રમાણિક બતાવી રહી છે

અમારા વિચાર પ્રમાણે વિજ્ઞાન ભિક્ષુનો આ લેખ સરલ અને સ્પષ્ટ છે, તેઓ અપેક્ષા કૃત ભેદ દૃષ્ટિથી કાર્ય કારણ અને ધર્મ ધર્મી આદિનાઃ ભેદાભેદને મુક્ત કંઠથી સ્વીકાર કરી રહ્યા છે અને તે પણ યુક્તિ સંગતજ નહી કિંતુ શાસ્ત્ર સમ્મત પણ બતાવી રહ્યા છે, અને અનેકાંતવાદનુ પણ મંતવ્ય એજ છે

તે પણ અપેક્ષાકૃત ભેદથીજ ભેદાભેદની એકત્ર અવસ્થિતિ માને છે, કેવલ શબ્દોનો કાઇક ફેર છે અર્થમા કોઇ પણ ભેદ નથી અમારા વિચારમા તો વિજ્ઞાનામૃત ભાષ્યનો ઉકતલેખ અનેકાતવાદને સપૂર્ણ રૂપથી સમર્થક છે એવુ કહેવામા જરાપણ અતિશયોક્તિ નથી

(નિબાર્કાચાર્યના પારિજાત સૌરભ ભાષ્ય) પૃ ૧૦૪ થી

નિબાર્કાચાર્યે બ્રહ્મ સૂત્ર પર—" વેદાત પારિજાત સૌરભ " નામનો એક નાનો ભાષ્ય લખ્યો છે—તેમા—" तत्त सम वयात् " (૧। ૧। ૪) એ સૂત્ર પર તેઓ લખે છે કે—" सर्व भिन्ना भिन्नो भगवान् वासुदेवो विश्वात्मैव जिज्ञासा विषय इति '

ભાવાર્થ—ભિન્ના ભિન્ન સ્વરૂપ વિશ્વાત્મા ભગવાન્ વાસુદેવજ જીજ્ઞાસાનો વિષય છે

નિબાર્કાચાર્યના આ ભેદા ભેદના લેખથી અનેકાતવાદનુ પુરેપુરૂ પોષણ થાય છે વાચક પોતેજ વિચાર કરી શકે તેમ છે

વિશિષ્ટા દ્વૈત-રામાનુજાચાર્યનો શ્રી ભાષ્ય પૃ ૧૦૫થી

(વિશિષ્ટા દ્વૈત મતના પ્રધાનાચાર્ય-રામાનુજ સ્વામીએ પણ બ્રહ્મ સૂત્ર પર શ્રી ભાષ્ય નામનો એક વૃહત્કાય ગ્રથ લખ્યો છે, આ આચાર્ય અનેકાતવાદના તો વિરોધી છે, તેમને ભેદ ભેદ સહ અવસ્થા ને શ્રી ભાષ્યમા મોટા વિસ્તારથી નિરાકરણ કર્યું છે પરતુ તેમના વિશિષ્ટા દ્વૈતના સિદ્ધાતનું સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી નિરીક્ષણ કરીયેતો તે (વિશિષ્ટા દ્વૈત) અનેકાતવાદની છાયાથીજ ભરેલુ છે રામાનુજ મતના અનુસાર બ્રહ્મ નિર્વિશેષ પદાર્થ નથી, કિતુ ચિત્ અને અચિત્ એ બે વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે

ચિત-જીવ રાશી-જીવ સમુદાય, અચિત્-જડ રાશી-સમગ્ર જડ વર્ગ-એ બે બ્રહ્મના વિશેષણ અને બ્રહ્મ તેમનો વિશેષ્ય છે તાત્પર્ય કે ચિત્ અચિત્ એ બન્ને બ્રહ્મના શરીર અને બ્રહ્મ શરીરી છે તો વિશિષ્ટા દ્વતનો અર્થ એ થાય કે ચિત્ અચિત્ વિશેષણવાળા બ્રહ્મ એક અથવા અભિન્ન છે વિશેષણ ભુત-જીવ -અચિત્ પ્રકૃતિ વસ્તુ, સ્વરૂપથી પૃથક્ હોવા છતા પણ સમુદાય રૂપ વિશિષ્ટ રૂપથી એક અથવા અભિન્ન છે, એ તાત્પર્ય વિશિષ્ટા દ્વૈતનો નિકલે, આ દશામા સ્વરૂપાપેક્ષાથી અનેકત્વ-અભિન્નત્વ અને વિશિષ્ટાપેક્ષાથી એકત્વ અભિન્નત્વની પ્રતીતિ થવાથી બ્રહ્મમા-અપેક્ષાકૃત એકત્વઽનેકત્વ એની એમે સ્વીકાર થયો અમારા, આ કથનની સત્યતા શ્રી ભાષ્યનો પાઠ કાઇ અધિક રૂપથી પ્રમાણિત કરે છે તેનો ભાવાર્થ માત્ર જ લખીએ છિએ-(૨ । ૧ । ૯ સૂત્રનો ભાષ્ય-પૃ ૪૧૧ । નિર્ણયસાગર પ્રેસ મુબાઇ

" સ્થૂલ સૂક્ષ્મ–જડ ચેતન શરીરવાલા બ્રહ્મજ કાર્ય અને કારણ રૂપથી અવસ્થિત છે આ સિદ્ધાતના અનુસાર કાર્ય કારણ ભાવથી-સકોચ વિકાશ સ્વરૂપતા બ્રહ્મને પ્રાપ્ત થશે જે કે અનિષ્ટ કારક છે આ આક્ષેપનુ સમાધાન કરતા થકા રામાનુજાચાર્ય કહે છે–" ચિત્ અચિત્ વસ્તુ શરીર ભૂત બ્રહ્મમા " સકોચ વિકાશ સ્વરૂપ કાર્ય કારણ રૂપ અવસ્થા એનો સબધ હોવાથી પણ કોઇ હરકત નથી કેમકે–સકોચ વિકાશ-સ્વરૂપથી બ્રહ્મમા નથી, કિંતુ તેમના શરીર સ્વરૂપ ચેતન અને જડ વસ્તુમા છે, શરીર ગત દોષોનો પ્રવેશ આત્મામા નથી થઇ શકતો અને આત્મગત ગુણોનો શરીરમા લેપ નથી થતો, એટલા માટે બ્રહ્મમા સકોચ વિકાશનો સ્વીકાર હોવાથી પણ કોઇ દોષ નથી

આથી વધારે અનેકાતવાદના સ્વીકારનો લેખ કયો ગણાય ? પ્રથમતો વિશિષ્ટને એક અથવા અભિન્ન માનીને તેમા (ચિત્ અચિત વિશિષ્ટ બ્રહ્મમા) સકોચ વિકાશ અથવા કાર્ય કારણત્વ રૂપ અવસ્થા એનો સ્વીકાર કરવો, વળી ઉકત સકોચ વિકાશ અવસ્થાને તેના શરીર ભૂત વિશેષણ સ્વરૂપ-ચિત્ અચિત્ વસ્તુમાજ બતાવવા નિસ્સદેહ વિશિષ્ટમા–એકત્વ અભિન્નતા અનેકત્વ ભિન્નતાને પ્રમાણિત કરે છે જો વિશિષ્ટ સર્વથા એક અથવા અભિન્ન છે તો શરીરાદિગત અથવા ચિત્ અચિત્ વસ્તુગત ગુણ દોષોનો તેમા સચાર કેમ નહી ? વિશિષ્ટને અભિન્ન માનીને પણ ગુણ દોષોને માત્ર વિશેષણમાજ સ્વીકાર કરવો એની મેલે સિદ્ધ કરે છે કે એ બન્ને (વિશેષણ અને વિશેષ્ય-વિશેષણ ચિત્ અચિત્ વસ્તુ । વિશેષ્ય-બ્રહ્મ) કથચિત્ ભિન્ના ભિન્ન છે એકાતપણાથી ભિન્ન અને અભિન્ન નથી અમારા વિચારમા વિશિષ્ટાદ્વૈતનો સિદ્ધાતજ એજ છે કે સમુદાયરૂપથી ચિત અચિત્ અને બ્રહ્મ એક અથવા અભિન્ન છે અને વ્યકિત રૂપથી એ સર્વ અનેક અને ભિન્ન છે શ્રી ભાષ્યના લેખોથી પણ એજ પ્રતીત થયા છે આથી અમારા વિચારમા રામાનુજાચાર્યનો વિશિષ્ટ દ્વૈત પણ અનેકાતવાદનોજ પ્રતિરૂપ છે

(શ્રીકઠ શિવાચાર્યનો બ્રહ્મ મીમાસા ભાષ્ય) પૃ ૧૦૮ થી

રામાનુજની પેઠે શિવ વિશિષ્ટાદ્વૈત મતના સસ્થાપક શ્રીકઠ શિવાચાર્યે પણ બ્રહ્મ સૂત્ર પર ' બ્રહ્મ મીમાસા ભાષ્ય " એ નામનો એક ભાષ્ય લખ્યો છે શ્રીકઠાચાર્યે તો મિષે સિદ્ધો અને સ્પષ્ટ શબ્દોમા વિશિષ્ટાદ્વૈતના ભેદાભેદનુ સાદૃશ્યપણુ બતાવતા અનેકાતવાદની અનુસ્મૃતિનો અસદિગ્ધ રૂપથી પરિચય બતાવ્યો છે—

" अधिकन्तु भेद निर्देशात् " (२ । १ । २०)

नतु तदनन्यत्व (२ । १ । १५) इत्यभेद प्रतिपादनात् अधिकंतु (२ । १ । २२)

ઉપરના બન્ને સૂત્રથી અને તેના ભાષ્યનો ભાવાર્થ—

આ સૂત્રની વ્યાખ્યા કરતા પોતે લખે છે કે—

પ્રશ્ન—तदनन्यत्व ઇત્યાદિ સૂત્ર અભેદનુ પ્રતિપાદન કરે છે અને अधिकंतु भेद निर्देशात સૂત્રભેદનું વિધાન કરી રહ્યુ છે એથી સિદ્ધ થયુ કે સૂત્રકારને બ્રહ્મ અને પ્રપચનો ભેદા ભેદજ અભિમત છે (ન કે અત્યત ભેદ કે અભેદ)

ઉત્તર—એવુ ન કહો અમો ભેદા ભેદ સદશ વિશિષ્ટાડ દ્વૈત સિદ્ધ કરીએ છિએ-અમે બ્રહ્મ અને પ્રપચનો એકાત ભેદ નથી માનતા, એનો આત્યતિક ભેદ માનવાથી ઘટ પટની પેઠે એ પણ અત્યત ભિન્ન સિદ્ધ થશે, તળતો અભેદને પ્રતિપાદન કરવાવાળી શ્રુતિની સાથ વિરોધ થશે, એ ભયથી જો એનો એકાત પણે અભિન્ન સ્વીકાર કરીએ તો શુક્તિ રજતની પેઠે બ્રહ્મ અને પ્રપચ એ બેમાથી એક મિથ્યા ઠરશે (તોજ અભેદ સિદ્ધ થશે) પરતુ એવુ માનવાથી બ્રહ્મ એને પ્રપચનો-એના સ્વભાવિક ગુણોને લઇને શ્રુતિએ જે ભેદ પ્રતિપાદન કર્યો છે તેની ઉપપત્તિ નહી વશે, અર્થાત્ ભેદ પ્રતિપાદક શ્રુતિથી વિરોધ થશે તેમજ ભેદાભેદ ને પણ અગીકાર નથી કરી શક્તાકેમકે આપસમા વિરોધી છે કિંતુ શરીર અને શરીરી (શરીરવાળા) ગુણ અને ગુણી ની, પેઠે એનો (બ્રહ્મ પ્રપચનો) વિશેષ્ટાદ્વૈત -વિશિષ્ટ રૂપથી અભેદ માનવો જ યુક્તિ સગત છે

પ્રશ્ન—તો પછી અભેદ અને ભેદ પ્રતિપાદક શ્રુનિયોની શી ગતિ?

ઉત્તર-મૃત્તિકા અને ઘટ, ગુણ અને ગુણીની પેઠે-કાર્ય કારણ અને વિશેષણ વિશેષ્ય રૂપથી સદાવ્યાસ રહેલુ જ, પ્રપચ અને બ્રહ્મનુ અનન્યત્વ જો અભેદ છે જે પ્રમાણે મૃત્તિકાના વિના ઘટ અને નીલિમાદિના વિના ઉત્પલ-કમલની ઉપલબ્ધિ નથી થતી તેજ પ્રમાણે બ્રહ્મના વિના પ્રપચ શકિતની સ્થિતી અને શકિતના વિના બ્રહ્મનુ પણ કોઇ જગોપર જ્ઞાન નથી થતુ

ઉષ્ણતાના વિના અગ્નિની જેવી રીતે ઉપલબ્ધિ નથી, થતી તે પ્રમાણે શક્તિના વિના બ્રહ્મનુ પણ ભાન અસભવ છે જેના વિના જેનુ જ્ઞાન ન થાય તે

* બ્રહ્મમા નિત્યત્વ, પ્રપચમા અનિત્યત્વ, બ્રહ્મમા અવિકૃતિ, પ્રપચમા વિકાર, બ્રહ્મમા ચેતનત્વ, પ્રપચમા જડતા, બ્રહ્મમા એકત્વ, અને પ્રપચમા અનેકતા આદિ સ્વાભાવિક ગુણોની પરસ્પર ભિન્ન રૂપથી ઉપલબ્ધિ થાય છે ।

તેનાથી વિશિષ્ટ થાય છે એટલા માટે બ્રહ્મને સર્વથા પ્રપચ વિશિષ્ટ હોવાથી તે પ્રપચથી અભિન્ન છે, અને ભેદતો સ્વાભાવિક છેજ અર્થાત્ વિશેષણ વિશેષ્યગત સ્વાભાવિક ગુણોની વિભિન્નતાથી એનો પ્રપચ અને બ્રહ્મનો ભેદ તો સિદ્ધજ છે ઇત્યાદિ।

આચાર્ય શ્રી કઠના આ લેખથી અનેકાતવાદ ઉપર જે ઉજ્વલ પ્રકાશ પડે છે તે તો પ્રત્યક્ષજ છે પરતુ તેમને શ્રુતિ, સૂત્ર અને પ્રમાણ, સિદ્ધ સાપેક્ષક ભેદાભેદને ન માનીને તત્સદશ વિશિષ્ટ ભેદનેજ આદરણીય સ્થાન આપ્યુ એવો દ્રાવિડ પ્રાણાયામ કેમ કર્યો ? (એવુ દુ ભાષીયું કેમ બતાવ્યુ ?) શુ ભેદાભેદમા તમો જે વસ્તુ વિરોધ બતાવો છો તે તમારા વિશિષ્ટાદ્વૈતમા નથી ? વિશિષ્ટાદ્વૈત પણ તે ભેદાભેદ રૂપજ છે કાર્ય કારણ (પ્રપચબ્રહ્મ) મા વિશિષ્ટપણાથી અભેદ અને સ્વભાવ રૂપથી ભેદ ને અગીકાર કરવો શુ ભેદાભેદની સ્વીકૃતિ નથી શુ આ ભેદાભેદ, ઉક્ત ભેદાભેદથી (જેમા કે તમો વસ્તુ વિરોધ બતાવો છો) કુછ ભિન્ન પ્રકારનો છે ? ખરે ? હવે તમારો એક બીજો લેખ જુવો—

"નતુ દષ્ટાતા ભાવાત્" (૨।૧।૯૮)

આ સૂત્રના ભાષ્યનો ભાવાર્થ—

"જેનો આત્મા શરીર છે, જેનો અવ્યક્ત શરીર છે" ઇત્યાદિ શ્રુતિ અને "અજ્ઞાનતાની પ્રચુરતાથી પશુ લોક એ વાતને નથી જાનતા કે આ ચરાચર જગત્ દેવાધિદેવ (પરમાત્માનુ જ શરીર છે ઇત્યાદિ પુરાણોક્તિયોથી ચિત્ અચિત્ચેતન અને—જડશરીર ભુત પરબ્રહ્મ શિવજ કાર્ય અને કારણ રૂપ અવસ્થા બેથી અવસ્થિત છે, તથા તેમા ચિત્ અચિત્ વિશિષ્ટ બ્રહ્મમા ગુણ દોષ વ્યવસ્થાને માટે દષ્ટાતનો સદ્ભાવ હોવાથી વેદાત વાક્યોનો સમન્વય પણ સારી પેઠે થઇ શકે છે જેમ મનુષ્ય રૂપ શરીરાત્મા મા બાલ, યુવા અને વૃદ્ધત્વાદિ તથા સુખ દુખાદિ બન્ને દષ્ટિગોચર થાય છે પરતુ એમા બાલત્વાદિ ધર્મ જેમ શરીરનો અને સુખ દુખાદિ આત્માનો છે તેવોજ પરબ્રહ્મના શરીર ભૂત—ચિત્ અચિત્ વસ્તુમા રહેવાવાલા અજ્ઞાન વિકાર આદિ અનિષ્ટ દોષ તો શરીર રૂપ—ચિત્ અચિત્ વસ્તુમાજ રહે છે અને નિરવદ્યત્વ—નિષ્પાપતા—અવિકારિત્વ—સર્વજ્ઞત્વ અને સત્ય સકલ્પાદિગુણ, આત્મભૂત પરમેશ્વર મા નિવાસ કરે છે એટલા માટે કોઇ પ્રકારનો પણ અસામજસ્ય નહી છે ઇત્યાદિ

આ લેખનો તાત્પર્ય એ છે કે—જડ ચેતન શરીરવાળા પરમાત્માજ કાર્ય કારણ રૂપથી સવત્ર સ્થિત છે ચિત્ અચિત્ વિશિષ્ટ બ્રહ્મ એક અથવા

અભિન્ન હોવાથી પણ વિશેષણ અને વિશેષ્યગત ગુણ દોષોનો એક બીજામા સમિશ્રણ નથી થતું જેમ શરીર વિશિષ્ટ આત્માની એક અથવા અભિન્ન રૂપથી પ્રતીતિ હોવાથી પણ વધવુ ઘટવુ શરીરમા થાય છે અને સુખ દુ ખાદિનુ ભાન આત્મામા થાય છે એજ પ્રમાણે પરમેશ્વરના શરીર ભુત જીવ અને પ્રકૃતિમા તો અજ્ઞાન અને વિકારત્વાદિદોષ રહે છે અને આત્મભુત પરમેશ્વરમા સર્વજ્ઞત્વાદિ ગુણ રહે છે પરતુ વિશિષ્ટ એક અથવા અભિન્ન જ છે,

ઉક્ત લેખથી જે અભિપ્રાય પ્રગટ થાય છે તે સ્ફુટ છે ચિત્ અચિત્ વિશિષ્ટ બ્રહ્મ, વિશિષ્ટ રૂપથી સમુદાયરૂપથી એક અથવા અભિન્ન છે તેમ વિશેષણ અને વિશેષ્ય રૂપથી અનેક અથવા ભિન્ન છે એજ વિશિષ્ટાદ્વૈતનો તાત્પર્ય પ્રતીત થાય છે, એથી સિદ્ધ થયુ કે શ્રીકંઠાચાર્ય પણ વસ્તુથી અનેકાત વાદના વિરોધી નથી કિંતુ શબ્દાતરથી પ્રતિપાદક છે ।

વલ્લભાચાર્યનો તત્વાર્થ પ્રદીપ પૃ ૧૧૪ થી

શ્રી વલ્લભાચાર્ય, શુદ્ધાદ્વૈત મતના સપાદક છે તેમને બ્રહ્મ સૂત્ર પર અણુભાષ્યના સિવાય-" तत्त्वार्थप्रदीप " નામનો એક નાનો મટીક ગ્રથ લખ્યો છે તે જોવાથી માલમ પડે છે કે—બ્રહ્મમા સર્વ વિરોધી ગુણોને તેઓ સ્વીકાર કરે છે તેમા કોઇ અશમા અનેકાતવાદનુ સમર્થન થાય છે ફરક એટલો છે કે-અનેકાતવાદ, વિરોધી ધર્મોની એક પદાર્થમા અવિરોધ, અપેક્ષા દૃષ્ટિથી માને છે અને વલ્લભાચાર્યે ઇશ્વરના વિષયમા અપેક્ષાની કોઇ જરૂર નથી માની તે તો સ્પષ્ટ શબ્દોમા વિરોધી ગુણોની સત્તાને ઇશ્વરમા સ્વીકાર કરે છે

(પૃ ૧૧૫ શ્લો ૭૩ માના પ્રકાશ વ્યાખ્યાનો ભાવાર્થ— બ્રહ્મ સર્વ વિરોધી ધર્મોનો આશ્રય છે તે કુટસ્થપણ છે, અને ચલ પણ છે, એક પણ છે, અને અનેક પણ છે ઇત્યાદિ

આ લેખથી જે કાઇ પ્રતીત થાય છે તે પ્રગટ છે બ્રહ્મ એક પણ છે, અને અનેક પણ, અચલ પણ, અને ચલ પણ ઇત્યાદિ રૂપથી જે વિરોધી ગુણોની તેમા સ્થિતિ બતાવી જાય છે તે અપેક્ષા કૃત ભેદના અનુસાર જ યુક્તિ યુક્ત સમજી જાય છે અન્યથા નહી, એટલા માટે આ પ્રકારના વાક્ય પણ અપેક્ષાવાદ અનેકાતવાદ નો જ સમર્થક છે એવો અમારો વિચાર છે

(પચદશી), પૃ, ૧૧૫ થી

શાકર મતના, અનુયાયી-વિદ્યારણ્ય સ્વામીએ વેદાત વિષયપર પચદશી નામનો એક પ્રકરણ ગ્રથ લખ્યો છે તે ગ્રથમા પણ રૂપાતરથી

અનેકાંતવાદનો ઉલ્લેખ છે માયાનુ કથન કરતા વિદ્યારણ્ય સ્વામી પ્રગટ રૂપથી અપેક્ષાવાદનો આશ્રય લેતા પ્રતીત થાય છે અપેક્ષાવાદ, અનેકાંતવાદ નોજ પર્યાય વાચી શબ્દ છે

પંચદશી ચિત્રદીપ પ્રકરણ શ્લો ૧૩૦ થી ૧૩૨ સુધીનો ભાવાર્થ—

(૧) માયા, તુછ, અનિર્વચનીય અને વાસ્તવરૂપથી ત્રણ પ્રકારની છે શ્રુતિથી તુંછ છે, યુક્તિથી અનિર્વચનીય અને લૌકિક વ્યવહારથી સત્ય છે (૧૩૦)

(૨) જે પ્રમાણે ઘટના પ્રસારણ અને સંકોચથી તેમા ચ્હેલા ચિત્રોનુ દર્શન અને અદર્શન પ્રતીત થાય છે તેજ પ્રમાણે આ જગતના પણ સત્ત્વાસત્વને આ માયા બતાવે છે (૧૩૧)

(૩) આ માયા સ્વતંત્ર પણ છે અને પરતંત્ર પણ છે, અસ્વતંત્ર એટલા માટે કે ચેતનના વિના એની પ્રતીતિ નથી થતી, અને સ્વતંત્ર એ અપેક્ષાથી કે સંગરહિત ચેતનને પણ એ અન્ય રૂપમા બદલી નાખે છે

આ કથનથી માયામા સ્વતંત્રતા અને પરતંત્રતા એ બન્ને ધર્મ અપેક્ષા ભેદથી વિદ્યમાન છે, એ તત્ત્વ સાબિત થયો

(ભેદાભેદ) પૃ ૧૧૯ થી

શક્તિ અને શકિત વાલાના સંબંધનુ કથન કરતા તેમનો પરસ્પરમા ભિન્ન ભિન્ન રૂપથીજ સ્વીકાર કર્યો છે અને કાર્ય કારણનો પણ ભેદાભેદ રૂપથીજ ઉલ્લેખ કર્યો છે–

"शक्ति शक्तात्, पृथङ् नास्ति तद्वद् दृष्टेर्नचाभिदा
प्रतिबधस्य दृष्टत्वात् शक्त्याभावे तु कस्यम (११)

ભાવાર્થ–અગ્નિ આદિ પદાર્થમા જે દાહક–બાલવાની શક્તિ છે તે, અગ્નિ આદિથી જુદી નથી, જો જુદી હોય તો અગ્નિથી જુદા રૂપમા દેખાવવી જોઇએ, તેમજ તે શક્તિ સર્વથા અભિન્ન પણ નથી, કેમકે પ્રતિબંધકના સદ્ભાવમા તેનો વિલોપ જોઇએ છિએ તાત્પર્ય કે–અગ્નિમા રહેવાવાલી દાહક શક્તિ જો સર્વથા અગ્નિનુજ સ્વરૂપ હોય તો–મણિ,મંત્ર, ઔષધિના સંબંધથી અગ્નિમા દાહકપણાનો જે અભાવ જોઇએ છે તેની સંગતિ નથી થઇ શકતી, અગ્નિ હાજર હોવાથી પણ ત્યા દાહ નથી થતો, આથી પ્રતીત થયુ કે શક્તિ અગ્નિથી સર્વથા અભિન્ન પણ નથી, કિંતુ ભિન્ન અને અભિન્ન છે એ અર્થાત્ સિધ્ધ થયુ એટલા માટે શક્તિ અને શકિત વાલાનો અપેક્ષાકૃત ભેદાભેદજ પ્રમાણિત થયો

(આ અર્થ–પૃ ૪૪ ની ટીકાનો છે નિર્ણય સાગર પ્રેસ)

કાર્ય કારણના વિષયમા વિદ્યારણ્ય લખે છે પૃ ૧૧૮ થી

બ્રહ્માનદે અદ્વૈતાનદ પ્રકરણ શ્લો ૩૫ । ૩૬ ની ટીકાનો ભાવાર્થ —

ઘટ મૃત્તિકાથી ભિન્ન નહીં છે, ભિન્ન હોય તો મૃત્તિકાના વિના પણ સ્વતત્ર રૂપથી ઘટની ઉપલબ્ધિ થવી જોઇએ તેમજ અભિન્ન પણ નથી, અભિન્ન હોય તો પિંડ દશામા પણ તેનો ઉપલબ્ધ થવો જોઇએ અર્થાત મૃત્તિકાના પિડમા પણ ઘટનુ પ્રત્યક્ષપણુ થવુ જોઇએ, એટલા માટે મૃત્તિકાથી ઘટ નતો સર્વથા ભિન્ન અને ન અભિન્ન, કિંતુ અનિર્વચનીય છે (કથચિત્ સાપેક્ષપણાથી ભિન્નાભિન્ન છે) અવ્યકત દશામા તે શક્તિરૂપથી અવસ્થિત છે, અને વ્યકત દશામા ઘટ નામને ધારણ કરી લે છે ઇત્યાદિ ।

વિદ્યારણ્ય સ્વામી યદ્યપિ અદ્વૈત મતનાજ અનુયાયી છે તેમનો સિદ્ધાત તેજ છે જેનુ સ્થાપન સ્વામી શકરાચાર્યે કર્યું છે પરતુ તેમના ઉકત કથનથી કાર્ય કારણના ભેદાભેદની એકાતતાનો નિષેધ પ્રગટ પ્રતીત થાય છે ઘટને મૃત્તિકાથી એકાતપણાથી ભિન્ન અથવા અભિન્ન ન માનતા તેને અનિર્વચનીય બતાવે છે પરતુ વિચાર દૃષ્ટિથી જોઇએ તો આ "અનિર્વચનીય" શબ્દ અનેકાતવાદનોજ રૂપાતરથી પરિચાયક છે એના ઉપર અમો આગળ જઇને યથાશકિત અવશ્ય વિચાર કરીને કાઇ વિશેષ લખીશુ

વેદાત દર્શનમા અનેકાતવાદનો આશ્રય–કોઇ કોઇ જગોપર અવશ્ય લીધેલો છે તેમાનો થોડા તો અમોએ બતાવી દીધો, તેનાપરથી વાચક વર્ગ જરૂર વિચાર કરીને જોશે

બૌદ્ધ દર્શન પૃ ૧૧૯ થી

બૌદ્ધ દર્શનના વિષયમા અમારૂ ખાસ ગ્રથ જ્ઞાન ઘણુ થોડુ છે પરતુ ભારતીય વિદ્વાનોએ ઐતિહાસિક ગવેષણા કરીને બૌદ્ધ તત્વજ્ઞાન ઉપર જે પ્રકાશ પાડયો છે તેના આધારથી કાઇ કહી શકીએ છિએ, કે–બૌદ્ધ દર્શનમા તાત્વિક વિષયની વ્યવસ્થાના માટે આપેક્ષાવાદનુ અવલબન તો અવશ્ય કરેલુ છે

બુદ્ધ ભગવાનના પછી બૌદ્ધધર્મ "હીનયાન" અને "મહાયાન" આ બે મુખ્ય શાખામા વિભકત થયો તેમા પણ હીનયાનની સૌત્રાતિક અને વૈભાષિક

એ બે મુખ્ય શાખાઓ અને મહાયાનની યોગાચાર્ય અને માધ્યમિક એ બે મુખ્ય શાખાઓ થઇ એ ચાર શાખાઓમા બૌદ્ધ તત્વજ્ઞાન સકલિત થએલુ પ્રતીત થાય છે.

તાત્પર્ય કે બુદ્ધ ભગવાનના પછી, તેમની શિક્ષાપર દાર્શનિક વિચાર ઉઠતા બૌદ્ધોના-સૌત્રાતિક, વભાષિક, યોગાચાર્ય અને માધ્યમિક એ ચાર મુખ્ય ભેદ થયા

એમા સૌત્રાતિક અને વૈભાષિકોનો જે સિદ્ધાત છે તે "હિંદ તત્વજ્ઞાન નો ઇતિહાસ" ના લેખકે સાધાર કથન મુજબ આ પ્રકારે છે–બાહ્ય અને અભ્યતર પદાર્થ સમુદાય બહાર અને અતરની વસ્તુઓનો સમૂહ-નિત્ય સત્તાવાળો છે અને તેની પ્રતીતિમા ક્ષણિકત્વ તેની સાથ મળ્યો હુવો છે

તે પદાર્થ સમૂહ–સતાન અથવા પ્રવાહ રૂપથી નિત્ય અને પ્રત્યેક રૂપથી ક્ષણિક–અનિત્ય છે

આ કથન જૈન દર્શન ના અનેકાતવાદ (નિત્યાનિત્યવાદ) ને સદેહવિના સમર્થ ન કરે છે

તથા વિજ્ઞાનવાદી યોગાચારનુ–આલય વિજ્ઞાન પણ વિકારિનિત્ય, અથવા પરિણામિ નિત્ય પદાર્થ હોવાથી કથચિત નિત્યાનિત્યજ સિધ્ધ થાય છે

આના સિવાય માધ્યમિક મત–શૂન્યવાદ ના પ્રધાનાચાર્ય નાગાર્જુને બુદ્ધ ભગવાનના વાસ્તવિક અભિપ્રાય ને પ્રગટ કરતા થકા "માધ્યમિક કારિકા" ના આરભમા જે કારિકા લખી છે તેનાથી અનેકાતવાદની વિશેષ પ્રતીતિ થાય છે–યથા–

अनिरोध मनुत्पाद मनुछेद मशाश्वत ।
मनेकार्थ मनानार्थ मनागम मनिर्गम ॥
य प्रतीत्य समुत्पाद प्रपचोपशम शिव ।
देशयामास सबुध्ध स्तवदे द्विपद्वावर ॥१॥

ભાવાર્થ–શિવરૂપ પરમ તત્વનો ઉપદેશ કરવા વાળા સર્વ શ્રેષ્ટ–બુધ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર થાઓ પરમતત્વ, ઉત્પત્તિ અને વિનાશ વાળાપણુ નથી, તેમજ

તેને સ્થિર અથવા નિત્ય કહી શકીએ તેમ પણ નથી, એજ પ્રમાણે અસ્થિર અથવા વિનાશ શીલ પણ નથી, અને એથી એક અથવા અનેક પણ નથી કહી શકતા, એમ તે ગમાગમ (આવવા અથવા જાવા)થી પણ રહિત છે તાત્પર્ય કે-એ છ વિકલ્પોમાથી એકાત પણાથી કોઇપણ વિકલ્પ તે પરમતત્ત્વમા સઘટિત નથી થઇ શકતો

એના સિવાય માધ્યમિક કારિકાનો એક બીજો પાઠ જુવો, બુદ્ધોના ઉપદેશનો સાર બતાવતા મહામતિ નાગાર્જુન લખે છે કે—

आत्मेत्यपि प्रज्ञपित मनात्मेत्यपि देशित
बुद्धै र्नात्मा नचानात्मा कश्चि दित्यपि देशित

ભાવાર્થ-બુદ્ધોએ (બુદ્ધ ભગવાને) આત્મા છે એવો ઉપદેશ પણ કર્યો છે, એજ પ્રમાણે આત્મા પણ નથી અને અનાત્મા પણ નથી એવુ પણ કહ્યુ છે ઇત્યાદિ

બુદ્ધ ભગવાનના આ ઉપદેશની સગતિ, અપેક્ષાવાદના સિદ્ધાતનુ અનુસરણ કર્યા વિના કદી નથી થઇ શકતી "આત્મા છે પણ અને નથી પણ" આ કથન કોઇ રોકાવટ વિના પોતાની સિદ્ધિના માટે અપેક્ષાવાદનુ આહ્વાન જ કરી રહ્યું છે, તેમજ પરમ સત્યના વિષયમા તે સ્થિર પણ નથી અને અનિત્ય પણ નથી ઇત્યાદિ જે લખ્યુ છે તે પણ નિષેધ રૂપથી અનેકાતનુ જ સમર્થક છે એ શબ્દોનો એજ અર્થ યુક્તિ સગત છે કે તે પરમતત્ત્વ એકાત પણાથી સ્થિર અથવા અસ્થિર નથી, તથા એકાત રૂપથી નિત્ય અથવા અનિત્ય નથી ઉક્ત છ વિકલ્પોની એકાત સત્તાનો નિષેધ કરવો જ બુદ્ધ ભગવાનને અભીષ્ઠ છે અન્યથા પરમતત્વમા પદાર્થત્વ જ કદી નથી બની સકતો વસ્તુ તસ્તુ બૌદ્ધોએ પરમતત્ત્વનુ જે સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે તે વેદાતીયો ના અનિર્વચનીય શબ્દનાજ સરખો પ્રતીત થાય છે, તેથી તેનો એજ સાર નિકલે કે બૌદ્ધદર્શનનો તત્ત્વ વિચાર પણ અપેક્ષાવાદના અવલબન વિના પોતાની સિદ્ધિમા અપૂર્ણ છે, એટલા માટે તેને પણ અપેક્ષાવાદને પોતાના ઘરમા ઉચિત સ્થાન આપ્યુ
(અનિર્વચનીય શબ્દ અનેકાતવાદનો પર્યાય વાચી છે) પૃ ૧૭૩ થી

શાકર વેદાતમા પ્રપચ કારણીભૂત માયાના સ્વરૂપને અનિર્વચનીય બતાવી છે જેનો કોઇ પ્રકારથી નિર્વચન ન થઇ શકે તેણે અનિર્વચનીય કહે છે અર્થાત્ ભાવ રૂપથી અથવા અભાવરૂપથી, ભેદ રૂપથી અથવા અભેદરૂપથી ઇત્યાદિ પ્રકારોમા કોઇ પકારથી પણ જેનુ વર્ણન ન કરી શકાય તે પદાર્થ અનિર્વચનીય કહેવાય છે શકર સ્વામી માયા અથવા પ્રકૃતિને એજ રૂપમા દેખે છે

" तत्रान्यत्वाम्या मनिर्वचनीये "

અર્થાત્ આ માયા બ્રહ્મથી એકાત ભિન્ન "અન્ય" નથી, તત્પર્ય કે સ્વતત્ર કોઇ વસ્તુ નથી, કિંતુ એક પ્રકારથી આ માયા બ્રહ્મનીજ આત્મભૂત શકિત છે તેમજ આ માયાશકિત પરિણામિની અને જડ સ્વરૂપા છે, અને બ્રમ્હ અપરિણામી અને ચેતન છે એટલા માટે આ માયા શકિત અને બ્રમ્હ બન્ને અભિન્ન વા એક પણ નથી થઇ શકતા એજ પ્રમાણે ભિન્નાભિન્ન પણ નથી, કેમકે ભેદા ભેદનો આપસમા વિરોધ છે એટલા માટે તે અનિર્વચનીય છે અમારા વિચારમા તો શકર સ્વામીના ઉકત કથનનો એજ તાત્પર્ય પ્રતીત થાય છે કે બ્રમ્હની આત્મભૂત આ માયા શકિતને, બ્રમ્હથી એકાત પણાથી ભિન્ન અથવા અભિન્ન નથી બતાવી શકતા, એથી માયાને એકાન ભેદ અને એકાત અભેદ રૂપનો નિષેધ થઇને તેનો અનેકાત સ્વરૂપ (કથચિત્ ભેદાભેદ રૂપનો જ બોધ થાય છે, જો તેના અનેકાત સ્વરૂપનો પણ સર્વથા નિષેધ કરવામા આવે તો તેને કોઇ પ્રકારથી પદાર્થ કહેવો અથવા માનવો પણ મોટામા મોટી ભૂલ છે

તથા તે માયા બ્રહ્મની × શકિત પણ સિદ્ધ નથી થઇ શકતી, માયાની બ્રહ્મથી જુદી કોઇ સ્વતત્ર સત્તા નથી, કિંતુ બ્રહ્મનુ સત્તામાજ તેની સત્તા છે તેથી તે બ્રમ્હનુજ સ્વરૂપ છે, આ દષ્ટિથી માયાની સાથ બ્રમ્હનો અભેદ છે– માયા અને બ્રમ્હ બન્ને એક છે અને તે માયા પરિણામિ અને વિકારી જગતનુ કારણ હોવાથી પોતે વિકૃતિ અને પરિણતિથી યુક્ત છે, તેમજ જડ છે, અને બ્રમ્હ અવિકારી અને ચેતન સ્વરૂપ હોવાથી માયાથી વિલક્ષણ છે, અને એનાજ આશ્રયથી બ્રમ્હમા જગતનુ કલ્પત્વ છે, આથી એ બ ને પરસ્પરમા વિભિન્ન છે આ દૃષ્ટિથી એનો ભેદ છે

માયાને બ્રમ્હથી જો કોઇ પ્રકારે પણ ભિન્ન ન માનીએ તો, માયાની પેઠે બ્રમ્હ પણ પરિણામી અને વિકારી સિદ્ધ થશે, તેમજ બ્રમ્હની અપેક્ષા વિવર્ત અને માયાની અપેક્ષા પરિણામ, એ પ્રમાણે વિવત અને પરિણામ વાદનો અગી કારક પણ એના પરસ્પરિક ભેદનો જ બોધ છે તથા "अर्थवती हिंसा" ઇત્યાદિ ભાષ્યગત લેખથી તેમા કોઇ પ્રકારથી સ્વતત્રતાનો પણ બોધ થાય છે કે કેમ જો "માયા" ન હોય તો બ્રમ્હ, સૃષ્ટિ જ નથી રચી શકતા " नहि तया विना

× વેદાંત પરિભાષા–પ્રત્યક્ષ પરિચ્છેદની ટીકાથી શક્તિના લક્ષણનો અર્થ–પ્રકૃતિ તો સામ્યાવસ્થાને પ્રાપ્ત થએના સત્ત્વરજ ને તમના ગુણવાળી અવ્યાકૃત નામ રૂપની પરમેશ્વરની શક્તિ માયા છે અને તે અવશ્ય પદાર્થ છે એમ–(બ્ર સૂ ભા ૧।૪।૩) ની ટીકામા શકર સ્વામીએ બતાવ્યુ છે

परमेश्वरस्य स्रष्टृत्व सिद्धति " શકિત–સામર્થ્ય ના વિના તે
(शक्ति रहितस्य तस्य प्रवृत्त्य नुपपत्ते) આથી સિદ્ધ થયુ કે
ભૂત માયા શકિત પણ કોઇ સ્વતત્ર સત્તા ઠોઇને કોઇ રૂપમા છે,
બ્રહ્મથી ભિન્ન પણ છે એ પ્રમાણે માયામા ભેદ અને અભે
રૂપથી ઉપલબ્ધ થાય છે, અને બન્નેજ સ્વીકારવાને યોગ્ય છે
ના પરસ્પર વિરોધની વાત + તેનો ઉત્તર તો માયાધીશ પુરુષ
જે સર્વજ્ઞ પરમાત્માની તે શક્તિ માની જાય છે તેમના
કે તેને સ્વશક્તિ ભૂત માયાનુ એ પ્રકારનુ સ્વરૂપ કેમ બન્યુ
બ્રહ્મની આત્મભૂત થતી હુઈ પણ તેનાથી જુદી અને ભિન્ન
ભિન્ન રૂપથી રહે છે, એનો ઉત્તર અમો કાંઈ નથી દેઈ શક
શીલતા કેમ છે પદાર્થોનુ સ્વરૂપજ એવુ છે કે તે
સત્તાને સાપેક્ષપણાથી પોતાનામા ધારણ કર્યા હુવા છે
એવા પ્રકારનો છે તેમા પણ અપેક્ષાકૃત ભેદ દૃષ્ટિથી
તેમજ ભેદ અને અભેદ ના વિષયમા જે વિરોધની
કેવલ શાબ્દિક છે એમા (ભેદ અને અભેદમા)
છે નથી તો પછી માયાને અનિર્વચનીય કેમ કહી ?
તેને–માયાને એકાત પણાથી સર્વથા ભાવરૂપથી
(કથન) નથી થઈ શકતુ અથવા એમ કહીયે
અભદરૂપથીજ તેનુ કથન નથી કરી શકાતુ એટલા
કહેવાય છે

બૌદ્ધોના પરમ સત્યના વિષયમા પણ કે
પણ અકાતપણાથી નિત્યાઽનિત્યત્વ આદિ ધર્મો
પરમસત્ય પદાર્થની સત્તાજ સાબિત નથી

+ અમારા વિચારમા તો—

न्यायात् खलु विरोधाय स विरोध
रेवा प्रसिद्धित ॥

ભાવાર્થ—ન્યાયથી જે વિરોધ જણાય
ધર્મ ધર્મી, અને ગુણ ગુણી આદિને એમાન
અર્થાત્ વિરોધની ઉપસ્થિતિ છે કેમકે એનો
પણ સિદ્ધ નથી થતો એટલા માટે ત્યા તો
તો અનુભવ સિદ્ધ છે

परमतत्व अने वेदातिओना अनिर्वचनीय शब्दनी जे व्याख्या अथवा स्वरूप बताव्यु छे तेनु सुक्ष्म दृष्टिथी निरीक्षण करवाथी तेमा अनेकातवादनोज सपूर्ण पणाथी बोध थाय छे एथी अनिर्वचनीय शब्द अनेकातवादनोज समानार्थ-वाची शब्द छे एम चोख्खु प्रतीत थाय छे

अनेकातवादमा पडेला भ्रमनी निवृत्ति

जैनोना स्याद्वादना विषयमा पूर्वे थइ गएला दार्शनिकोना मोटा मोटा विद्वानो एवी धारणा करीने बेठा हता के, एक वस्तुमा विरुद्ध धर्मोनी सत्ताने प्रतिपादन करवानु नाम स्याद्वाद अथवा अनेकातवाद छे परतु आ तेओने भ्रम छे एज भ्रमना कारणे तेओए स्याद्वादना उपर आक्षेपो पर आक्षेपो कर्या छे वास्तवमा नाना विरुद्ध धर्मोनु एकस्थानमा विधान अथवा प्रतिपाद न करवानु नाम स्याद्वाद नथी किंतु वस्तुमा अपेक्षा भेदथी तेना-विरोधि धर्मोना-अविरोधने साबित करवावाळी पद्धितिनु नाम स्याद्वाद अथवा अनेकात वाद छे एवुज जैन विद्वानोनु मानवु छे ×

एटला माटे अपेक्षा कृत दृष्टि भेदथी वस्तुमा नित्यानित्यत्व आदि अनेक विरोध पोतानी सापेक्ष सत्ताने प्रमाणित करता थका तेने (वस्तुने) नित्यानित्यादि स्वरूपमाज उपस्थिति करे छे

प्रिय सह्रय पाठक गण ? जैन दर्शननो अनेकातवाद केवा प्रकारनो छे तेमज अनुभव-तेनी प्रमाणिकताने केवा प्रकारथी स मित करी रह्या छे तेमज भारतीय दर्शन शास्त्रो-दर्शक ग्रथोमा तेने-अनेकातवादने केवु अने केवा रूपमा स्थान लीधु छे इत्यादि बातोनो अमे यथामति यथाशकित तमारा सामे प्रगट करी दीधु छे चालता विषयमा सबध राखवावाळी जेटली सामग्री दार्शनिक ग्रथोमा मळी तेटलीनो उल्लेख कर्यो ए विषयमा अमारा विचार तो एज छे के-जैन दर्शननो अनेकातवाद-सदेहात्मक अथवा

× उपाध्याय यशोविजय-खड खाद्य श्लो ४२ नी व्याख्यामा-स्याद्वादना स्वरूपने जणावता लखे छे के—

नह्येकत्र नानाविरुद्धधर्म प्रतिपादक स्याद्वाद किंत्वपेक्षाभेदेन तदविरोधद्योतक स्यात्पद समभि व्याहृतवाक्य विशेष इति ॥

भावार्थ—एकज स्थानमा नाना प्रकारना विरुद्ध धर्मोनो कथन करवा वाळो स्याद्वाद नथी किंतु तेनो (विरुद्ध धर्मनो) अविरोधनो द्योतक स्यात्प बधानुं वाकय विशेष छे,

અનિશ્ચયાત્મક નથી કિંતુ અનુભવના અનુસાર યથાર્થ રૂપથી વસ્તુ સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવાવાળો એક સુનિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે જો કે અનુભવજ વસ્તુમા એકાંતપણાનો નિષેધ કરીને તેમા અનેકાંતપણાનું વ્યવસ્થાપન કરી રહ્યો હોય તો પછી જૈન દર્શનનો એમા શો દોષ ?

અનુભવના વિરૂદ્ધ વસ્તુ સ્વરૂપનો સ્વીકાર કરવો કદી પણ ઉચિત નથી ગણાતો ×

એટલા માટે કોઇ સાંપ્રદાયિક મોહના કારણે, અનેકાંતવાદને અનિશ્ચયવાદ અથવા સંદેહવાદના નામથી વર્ણન કરીને તેના સંસ્થાપકોનો ઉપહાસ્ય કરવો નિઃસંદેહ એક જીવતો જાગતો અન્યાય છે

એ પ્રમાણે અનેકાંતવાદ માત્ર જૈન દર્શનનોજ સિદ્ધાંત નથી (જૈન દર્શને એને અધિક રૂપથી અપનાવ્યો એ વાત બીજી છે) કિંતુ દર્શનાંતરોમા પણ એથી વસ્તુ વ્યવસ્થાને માટે કોઇએ સ્પષ્ટ રૂપથી અને કોઇએ અસ્પષ્ટ રૂપથી આદર તો જરૂર કર્યો છે

અમારો આ પ્રયાસ અનેકાંતવાદ પ્રધાન જૈન દર્શનની પ્રશંસા અને એકાંતવાદી દર્શનોની અવહેલના ને માટે નથી કિંતુ વસ્તુનુ આનુભવિક સ્વરૂપ અનેકાંત અથવા સાપેક્ષ છે અને એજ સ્વરૂપમા તેની ઉપલબ્ધિ થાય છે એના પ્રતિકૂલ સર્વથા એકાંત અથવા નિરપેક્ષ સ્વરૂપથી વસ્તુ સ્વરૂપને અંગીકાર કરવુ (એ નિર્ણય) વસ્તુના વાસ્તિવિક સ્વરૂપથી વિરૂદ્ધ અને તેના વસ્તુત્વનો વ્યાઘાતક છે એ પ્રમાણે સામાન્ય રૂપથી નિરૂપણ કરેલા જૈન દર્શનના અનેકાંતવાદ સિદ્ધાંતને અન્ય અન્ય દાર્શનિક વિદ્વાનોએ પણ તત્ત્વાર્થ વ્યવસ્થાના માટે—શુદ્ધ અથવા વિકૃત સ્વરૂપ નામ અથવા નામાંતરથી શબ્દ રૂપમા અથવા અર્થ રૂપમા અવશ્ય સ્વીકાર કર્યો છે એથી અનેકાંતવાદ અથવા અપેક્ષાવાદ કેવલ જૈન દર્શનનોજ મુખ્ય સિદ્ધાંત નથી, દર્શનાંતરોનો પણ એના ઉપર અધિકાર છે એટલો તત્ત્વ સમજાવી દેવાને માટેજ અમારો આ અલ્પ પ્રયાસ છે

એના સિવાય અમારી પરિમાર્જિત (નિશ્ચિત) ધારણા તો એ છે કે—યથાર્થ એકાંત અને અનેકાંતવાદ ના બધાએ દર્શન પક્ષપાતી છે તથા અયથાર્થ

× अनुभव एवहि धर्मिणो धर्मादीना भेदा भेदौ व्यवस्थापयति अनुभवानुसारिणो वय न त मतिवर्त्म स्वेच्छया धर्मानुभवान् व्यवस्थापयितु मीशमहे (वाचस्पति मिश्र)

ભાવાર્થ —અનુભવ જ તેજ પદાર્થના ધર્મોના ભેદાભેદની વ્યવસ્થા સ્થાપી રહ્યો છે અનુભવને અનુસરવાવાળા અમો તેને છોડીને પોતાની ઇચ્છાથી ધર્મના અનુભવોને સ્થાપન કરવાને સમર્થ નથી એ વાચસ્પતિ મિશ્રનુ કથન છે

-મિથ્યા એકાંત અને અનેકાંતવાદના બધાએ વિરોધી છે ? જૈનદર્શન પણ અનેકાંતવાદને અનેકાંત રૂપથીજ સ્વીકાર કરે છે ૧ એકાંત રૂપથી નહી, એવી તે પણ સમ્યક્ એકાંતવાદના પક્ષપાતી અને મિથ્યા અનેકાંતવાદના વિરોધી છે એટલા માટે સમ્યક્ એકાંત અને સમ્યક્ અનેકાંતવાદમાં કોઈને વિપ્રતિપત્તિ નથી

પ્રસ્તુત વિષયમા અમારા જે વિચાર હતા તેને અમે સંક્ષેપ રૂપથી આ નિબંધમા યથામતિ બતાવી દીધા છે અને તેના ઉપયોગી સંકલિત સામગ્રીને પણ ઉપન્યિત કરી દીધી છે આશા છે કે વિવેક શીલ પાઠક અમારા આવિચ રોને મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરતા થકા અમારા આ અલ્પ પરિશ્રમને સફલ કરશે શુભ । વિનીત-હંસ

પરિશિષ્ટ

જે ગ્રંથોના આધારથી દર્શન શાસ્ત્રો રચાયા છે તેમા પણ રૂપાંતરથી અનેકાંતવાદ-અપેક્ષાવાદનું મૂલ ઉપલબ્ધ થાય છે બધા વૈદિક દર્શનોનો પ્રમાણ ભૂત મૂલ આધાર-વેદ, ઉપનિષદ્ અને ગીતા છે એ સિવાય મહાભારત અને પુરાણ ગ્રંથોનો પણ કોઇ કોઇ જગો પર પ્રમાણ રૂપથી ઉલ્લેખ છે

જુવોકે— બધાથી પ્રાચીન અને પ્રમાણિક ઋગ્વેદમા સૃષ્ટિના મૂલ કારણ બ્રહ્મ ને સત્ અસતથી ભિન્ન બતાવ્યા

બીજે ઠેકાણે કોઈએ સત્ કહ્યા તો કોઈએ અસત પણ કહ્યા (ઋ મ ૧૦ સૂત્ર ૧૨૧ મ ૧)—

" ना सदासीन्नो सदासी त्तदानीं "

ભાવાર્થ—તે કાલમા સત્ પણ નહી હતુ અને અસત્ પણ નહી હતુ અર્થાત્ જે નહી તે તે વખત નહી હતા અને જે છે તે પણ તે સમયે નહી હતા કિંતુ સત્ અસત્ રૂપ કેવલ બ્રહ્મજ અવસ્થિત હતા

(તૈત્તરીય બ્રાહ્મણ ૨ । ૧ । ૧ । ૧)—नाम रुप रहितत्वेन " असत् शब्दवाच्य सत् एवावस्थित परमात्मतत्त्वम्

ભાવાર્થ—નામ રૂપવિનાનુ તે અસત, પરમાત્મા તત્ત્વજ સત્ રહેલુ હતુ

---

૧ ગુણરત્ન સૂરિકૃત-ષટ્ દર્શન સમુચ્ચયની શ્લો ૫૭ પૃ ૯૪ માની પંક્તિનો ભાવાર્થ—એવી રીતે એકાંતના અંગીકારથી અનેકાંતની હાનિ થતી નથી સમ્યક્ એકાંત વિના અનેકાંત હોતો નથી નયના અર્પણથી એકાંત, અને પ્રમાણના અર્પણથી અનેકાંત નો ઉપદેશ છે તેજ દૃષ્ટ ઇષ્ટથી અવિરુદ્ધની વ્યવસ્થા છે । (એજ પ્રમાણે શાસ્ત્રવાર્તામા, વાર્ત્તિકાલંકારમા પણ છે)

(ઋગ્ મ ૧ સૂ ૧૬૪ મ ૪૬)—

" एकं सत् विप्रा बहुधा वदंति "

ભાવાર્થ—તે એક સત જે બ્રહ્મ હતા તેણે બ્રાહ્મણો (વિદ્વાનો) અનેક પ્રકારથી કથન કરે છે ॥

(ઋ મ ૧૦ સૂ ૭૨ મ ૭)—

" देवाना पूर्वे युग असत सद जायत "

ભાવાર્થ—દેવતાઓથી પણ પ્રથમ અસત્ (અવ્યક્ત બ્રહ્મ) થી સત્ (વ્યક્ત સંસાર) ની ઉત્પત્તિ થઇ આ કથનથી બ્રહ્મમા સત્ અને અસત્ બન્ને શબ્દોનુ વિધાન જોઇએ છિએ અને સત્ અસતનુ તેમા નિષેધ પણ દષ્ટિગોચર થાય છે આ કથન ઉપરા ઉપરી દેખાવથી યદ્યપિ વિરૂદ્ધ જેવુ પ્રતીત થાય છે તો પણ એની ઉપપત્તિ અપેક્ષાવાદના સિદ્ધાંતાનુસાર થઇ શકે છે આ કથન સાપેક્ષ છે અપેક્ષા કૃત ભેદને લઇનેજ બ્રહ્મમા અસત્ અને સત શબ્દનો ઉલ્લેખ છે કોઇ જગોપર તો એ શબ્દોનો—બ્રહ્મના વ્યકતા વ્યકત સ્વરૂપનો બોધ કરવાને માટે કર્યો ગયો અને કોઇ જગો પર અવ્યકત રૂપમા સગુણ નિર્ગુણ સ્વરૂપનુ ભાન કરવાને માટે છે અને કોઇ જગો પર કેવલ નિર્ગુણ સ્વરૂપ બોધનાર્થ સત અને અસતૃથી વિલક્ષણતાનો ઉલ્લેખ છે એનાજ આધારથી ઉપનિષદોમા તેમજ ભગવદ્ગીતામા અનેક જગોપર બ્રહ્મને સતરૂપી અસદ્રૂપથી અને સત્અસત્ રૂપથી ઉલ્લેખ કરીને સત્ અને અસત્ ઉભયથી વિલક્ષણ બતાવ્યા છે ભગવદ્ગીતા અને ઉપનિષદોમા આવેલા આ પ્રકારના વિરૂદ્ધ વાકયો નો સમન્વય અપેક્ષાવાદનુ અવલંબન કર્યા વિના કદાપિ નથી થઇ શકતો

" અમુક વાકય આ તાત્પર્યને લઇને લખાયુ, "

" અમુક વાકય અહીં આ તાત્પર્યથી વિહિત થયુ, "

' આ કથન પરમાત્માના નિર્ગુણ સ્વરૂપનો બોધ કરાવે છે " " અને આ કથનથી તેની સગુણતા અભિપ્રેત છે " ઇત્યાદિ રૂપથી જે વિદ્વાન્ વિરોધનો પરિહાર અથવા વિરોધી વાકયોની એક વાકયતા, યા સમન્વય કરે છે એજ અપેક્ષાવાદના સિદ્ધાંતનુ અર્થથી આલંબન અથવા અનુસરણ છે

અમારા વિચારમા જૈન વિદ્વાન ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીએ ઠીકજ કહ્યુ છે—

ब्रुवाणा भिन्नभिन्नार्थान्, नयभेदव्यपेक्षया ।

प्रतिक्षिपेयुर्नो वेदाः स्याद्वादं सार्वतांत्रिक (नयोपनिषत्)

ભાવાર્થ— અપેક્ષાકૃત ભેદને લઈને પદાર્થને ભિન્ન ભિન્ન રૂપથી પ્રતિપાદન કરવાવાળા વેદ (ઉપનિષદ્આદિ) પણ સ્યાદ્વાદના પ્રતિષેધકનથી.

(પરમાત્માનુ વ્યકતાઽવ્યકત અથવા સગુણનિર્ગુણ સ્વરૂપ)

ભગવદ્ગીતા અને ઉપનિષદો પૃ ૧૩૬ તી

પ્રકૃતિ અને પુરૂષના પણ પરે જે પુરુષોત્તમ પરમાત્મા અથવા પરબ્રહ્મ છે તેનુ વર્ણન કરતી વખતે ભગવદ્ ગીતામા પહેલા તેના બે સ્વરૂપ બતાવ્યા છે જેમકે–વ્યક્ત અને અવ્યક્ત (આખોથી દેખાતા અને આખે થી નહી દેખાતા) એમા સદેહ નથી કે વ્યક્ત સ્વરૂપ– અર્થાત્ ઇદ્રિય ગોચર રૂપ સગુણજ હોવા જોઈએ, અને અવ્યક્ત રૂપ યદ્યપિ ઇદ્રિયોને અગોચર છે તો પણ એ નથી કહી સકતા કે તે નિર્ગુણજ છે કેમકે યદ્યપિ તે અમારી આખોથી દેખાતા નથી તોપણ તેમા સર્વ પ્રકારના ગુણ સૂક્ષ્મ રૂપથી રહી શકે છે એટલા માટે અવ્યકત-ના પણ ત્રણ ભેદ કર્યા છે જેમકે–સગુણ, સગુણ–નિર્ગુણ અને નિર્ગુણ । અહી " ગુણ " શબ્દમા તે સર્વ ગુણોનો સમાવેશ કર્યો છે કે જેનુ જ્ઞાન મનુષ્યને કેવલ તેની બાહ્યેદ્રિયોથીજ નથી થતુ પણ મનથી તો થાય છે । પરમેશ્વરના મૂર્તિમાન અવતાર ભગવાન્ શ્રી કૃષ્ણ સ્વય સાક્ષાત્ અર્જુનના સામે ઉભા થઈને ઉપદેશ કરી રહ્યા હતા એટલામાટે ગીતામા જગો જગોપર તેમને પોતાના વિષયમા પ્રથમ પુરુષનો નિર્દેશ એ પ્રકારે કર્યો છે—જેમકે–" પ્રકૃતિ મારૂ રૂપ છે " (૯।૮)। " જીવ મારો અશ છે " (૧૫।૭)। ' સર્વ ભૂતોના અતર્યામી આત્મા હુ છુ " (૧૦।૨૦)। સસારમા જેટલી શ્રીમાન્ યા વિભુતિમાન્ મૂર્તિઓ છે તે સર્વ મારા અશથી ઉત્પન્ન થઇ છે (૧૦।૪૧) હુ જ બ્રહ્મનુ, અવ્યય મોક્ષનુ, શાશ્વત ધર્મનુ અને અનત સુખનુ, મૂલ સ્થાન છુ (ગી ૧૪।૨૭)। આથી વિદિત થશે કે ગીતામા–આદિથી અત સુધી અધિકાશમા પરમાત્માના વ્યક્ત સ્વરૂપનુજ વર્ણન કરેલુ છે

એટલા માત્રથી કેવલ ભકિતના અભિલાષી કેટલાક પડિતોએ અને ટીકાકારોએ એ મત પ્રગટ કર્યો છે કે—ગીતામા પરમાત્માનુ વ્યકત રૂપજ અતિમ સાધ્ય માન્યુ ગયુ છે પરતુ એ મત સાચો નહી કહી શકાશે × કેમકે ઉકત્ત વર્ણનની સાથજ ભગવાને સ્પષ્ટ રૂપથી કહી દીધુ છે કે—મારૂ વ્યકત

× પાઠક ! જુઓ આ કથન એકાતપક્ષનુ કેવુ સ્પષ્ટ વિરોધી છે અર્થાત્ જે લોકો પરમાત્માને એકાત પણાથી વ્યકત રૂપથીજ માનનારા તેના અવ્યકત સ્વરૂપનો નિષેધ કરે છે તે એકાન્તપણાથી વ્યકત રૂપના પક્ષપાતી હોવાથી તેમનો પક્ષ યથાર્થ નથી એ ઉક્ત કથનથી મનાવ્યુ છે

સ્વરૂપ માયિક છે અને તેના પર જે અવ્યક્ત રૂપ અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોને અગોચર છે તેજ સાચુ નયુ સ્વરૂપ છે

એટલી વાત યદ્યપિ સ્પષ્ટ થઇ ગઇ કે પરમેશ્વરનુ શ્રેષ્ઠ સ્વરૂપ વ્યક્ત નથી અવ્યક્ત છે, તો પણ થોડો સો એ વિચાર થવાની પણ જરૂર છે કે પરમાત્માનુ આ શ્રેષ્ઠ અવ્યક્ત સ્વરૂપ સગુણ છે કે નિર્ગુણ? જો કે સગુણ અવ્યક્તનુ અમારી પાસે આ એક ઉદાહરણ છે કે-સાખ્ય શાસ્ત્રની પ્રકૃતિ અવ્યક્ત (અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોને અગોચર) હોવાથી પણ સગુણ અર્થાત્-સત્વ રજ તમ ગુણમય છે, તો જે લોક એ કહે છે કે પરમેશ્વરનુ અવ્યક્ત અને શ્રેષ્ઠ રૂપ પણ તેજ પ્રકારે સગુણ માની શકાય પોતાની માયાથી ગુ ન હોય પરન્તુ સ્વય જે તેજ અવ્યક્ત પરમેશ્વર વ્યક્ત-સૃષ્ટિ નિર્માણ કરે છે (ગી ૯ । ૮) । અને સવ લોકોના હૃદયમા રહીને તેમનો બધો વ્યવહાર કરે છે (૧૮ । ૬૧) તારે તો એજ વાત સિદ્ધ થાય છે કે તે અવ્યક્ત અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોને અગોચર ભલે જ હોય તો પણ તે દયા, કર્તૃત્વાદિ ગુણોથી યુક્ત અર્થાત્ સગુણ અવશ્યજ હશે પરન્તુ એના વિરુદ્ધ ભગવાન્ એવુ પણ કહે છે કે 'न मां कर्माणि लिम्पन्ति' મને કર્મોનો અર્થાત્ ગુણોનો કદી સ્પર્શ નથી થતો (૪ । ૧૪) પ્રકૃતિના ગુણોથી મોહિત થઇને મૂર્ખ લોક આત્માનેજ કર્તા માને છે-(૩ । ૨૭ । ૧૪ । ૧૯) । અથવા આ અવ્યક્ત અને અકર્તા પરમેશ્વરજ પ્રાણિયોના હૃદયમા જીવરૂપથી નિવાસ કરે છે (૧૩ । ૩૧) । અને એટલાજ માટે યદ્યપિ તે પ્રાણિયોના કર્તૃત્વ અને કર્મથી વસ્તુથી અલિપ્ત છે તો પણ અજ્ઞાનમા ફસેલા લોક મોહિત થયા કરે છે (૫ । ૧૪ । ૧૫) । એ પ્રમાણે અવ્યક્ત અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોને અગોચર પરમેશ્વરના રૂપ-સગુણ અને નિર્ગુણ બે પ્રકારનાજ નથી, ઉલટા એના વિના કોઇ કોઇ એ બન્ને રૂપોને એકત્ર કરી દઇને પણ અવ્યક્ત પરમેશ્વરનુ વર્ણન કર્યું છે । ઉદાહરણાર્થ—" भूतभृत् न च भूतस्थो (૯ । ૫) હુ ભૂતોનો આધાર થઇને પણ તેમનામા નથી " પરમાત્મા ન તો સત્ છે અને ન તો અસત્ (૧૩ । ૧૨) अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ સર્વેન્દ્રિયવાન્ હોવાનો જેમા ભાસ હોય પરન્તુ જે સર્વેન્દ્રિય રહિત છે । અને નિર્ગુણ થઇને ગુણોને ઉપભોગ કરવાવાળા છે । (૧૩ । ૧૪) । દૂર છે અને સમીપ પણ છે (૧૩ । ૧૫) । અવિભક્ત છે અને વિભક્ત પણ દેખાય છે (૧૩ । ૧૬) । આ પ્રમાણે પરમેશ્વરના સ્વરૂપના સગુણ, નિર્ગુણ મિશ્રિત અર્થાત્ પરસ્પર વિરોધી વર્ણન પણ કરેલુ છે ।

ભગવદ્ગીતાની પેઠે ઉપનિષદમા પણ અવ્યક્ત પરમાત્માનુ સ્વરૂપ ત્રણ પ્રકારનુ મળે છે—અર્થાત કદિ સગુણ નિર્ગુણ, કદિ ઉભય વિધિ, એટલે સગુણ નિર્ગુણ મિશ્રિત અને કદિ કેવલ નિર્ગુણ

ભગવદ્‌ગીતાની પેઠેજ પરસ્પર વિરુદ્ધ ગુણોને એકત્ર કરી બ્રહ્મનુ વર્ણન આ પ્રમાણે કર્યુ છે કે–બ્રહ્મ સત્ નથી અને અસત્ પણ નથી (ઋ ૧૦ । ૧૨૯) " ना ऽसदासी नो सदासीत्तदानीं ' । અર્થાત્ " अणो रणीयान् महतो महीयान् ' અર્થાત્ અણુથી પણ અણુ (નાના) અને મોટાથી પણ મોટા છે (કઠો૦૨ । ૨૦) । " तदेजति तन्नैजति तद्दूरे तद्वन्तिके ' અર્થાત્ તે હાલે છે અને હાલતો પણ નથી તે દૂર છે અને સમીપ પણ છે (ઇશા૦પમુ૦૩ । ૧૧૭) અથવા સર્વે ન્દ્રિય ગુણાભાસ થઇને પણ સર્વ ન્દ્રિય વિવર્જિત છે (શ્વેતા૦૩ । ૧૭) ઇત્યાદિ

ઉપરના વચનોથી એ પ્રગટ થાય છે કે–ન કેવલ ભગવદ્‌ગીતામાજ મહાભારતાતર્ગત નારાયણીય અથવા ભાગવતમા અને ઉપનિષદોમા પણ પરમાત્માનુ । અવ્યક્ત સ્વરૂપજ વ્યક્ત સ્વરૂપથી શ્રેષ્ઠ માન્યું ગયુ છે અને એજ અવ્યક્ત શ્રેષ્ટ સ્વરૂપ ત્યા ત્રણ પ્રકારથી વર્ણિત છે–અર્થાત્ સગુણ, સગુણ –નિર્ગુણ અને અતમા કેવલ નિર્ગુણ ઇત્યાદિ (લોકમાન્ય તિલકનુ ગીતારહસ્ય-હિંદી અનુવાદ પૃ ૨૦૩ થી ૨૦૯ સુધી)

બ્રહ્મ કે પરમાત્મા ના સ્વરૂપ વિષયમા–ભગવદ્‌ગીતા અને ઉપનિષદોનો એ સાર છે જે ઉપર પ્રદર્શિત કર્યો છે ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનથી સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહ્યુ છે કે—સત્ અને અસત બન્ને હુ જ છુ (गी अ । १९।१९ सदऽसच्चाहमर्जुन?) તથા તૈત્તિરીય ઉપનિષદ્‌મા પણ બ્રહ્મનુ પ્રતિદ્વદ્વાત્મક શબ્દોમાજ વર્ણન કર્યુ છે (ब्रह्मवल्ली २ अनुवाक ६) આથી પ્રતીત થાય છે કે–ગીતા અને ઉપનિષદો ।। બ્રહ્મનુ એકાત સ્વરૂપ અભિમત નથી કિંતુ તેમના મતમા બ્રહ્મનુ સ્વરૂપ–વ્યક્ત, અવ્યક્ત, સગુણ, સગુણ–નિર્ગુણ, અને નિર્ગુણ આદિ રૂપથી અનેકાતજ નિર્ણીત છે, અપેક્ષા કૃત ભેદથી બ્રહ્મમા બધા ગુણો બતાવી શકાય ? એજ અભિપ્રાયથી બ્રહ્મમા પ્રતિદ્વદ્વાત્મ શબ્દોમા વર્ણન કર્યુ ગયુ છે

એ સિવાય પુરાણોમા પણ ઈશ્વરનુ સગુણ નિર્ગુણ સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે આ વર્ણનમા પણ અપેક્ષાવાદના સિદ્ધાતની સ્પષ્ટતા દેખાઇ રહી છે–

બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણ શ્રીકૃષ્ણખડ અ ૪૩ ના પાચ શ્લોકોનો ભાવાર્થ—

"બ્રહ્મ યદ્યપિ એક છે પરંતુ ગુણભેદથી તેના સ્વરૂપમા ભેદ છે એટલા માટે બ્રહ્મરૂપ વસ્તુ બે પ્રકારની છે– એક સગુણ બીજી નિર્ગુણ, માયા સયુક્ત તો તેબ્રહ્મ સગુણ કહેવાય છે અને માયા રહિત ને નિર્ગુણ કહે છે સસારને ઉત્પન્ન કરવાવાળા ભગવાનની ઇચ્છા શક્તિજ પ્રકૃતિ છે, તે ભગવાનથી ભિન્ન નથી

તે પ્રકૃતિથી સયુકત થતા ભગવાન-સગુણ, શરીરી અને નિરકુશ-સ્વતત્ર માન્યા જાય છે પરમા માના નિત્ય અને પ્રાકૃત એ બે સ્વરૂપ છે તેમા જે નિત્ય શરીર છે તે તો અવિનાશી—વિનાશ રહીત છે અને જે પ્રાકૃત છે તેનો વિનાશ થઇ જાય છે " (શ્લો પા સાડાપાચનો ભાવાર્થ) કહ્યો

બ્રહ્મવૈવર્ત નો આ લેખ ભગવાન નો—સગુણ, નિર્ગુણ, શરીરી, અશરીરી નિત્ય અને પ્રાકૃત રૂપથી બોધન કરાવતો તેમા અનેક રૂપતાનેસિદ્ધ કરી રહ્યો છે પરંતુ આ અનેક રૂપતા અપેક્ષા કૃત ભેદનો આશય લીધા વિના કેવી રીતે સગત કરી શકાશે ? જે સગુણ છે તે નિર્ગુણ કેવી રીતે ? જે શરીરી છે તે અશરીરી કેવા પ્રકારથી કહેવાય ? કેમકે આમા વિરોધ છે એના સમાધાન માટે એજ કહેવુ પડશે કે માયાની અપેક્ષા તે સગુણ અને શરીરી, અને કેવલ રૂપની અપેક્ષાથી તે નિર્ગુણ અને અશરીરી કહીએ છીએ એટલામાટે અપેક્ષા ભેદથી તે શરીરી પણ છે, સગુણ પણ છે, નિર્ગુણ અને અશરીરી પણ કહી શકીએ છિએ એજ પ્રમાણે તેના નિત્યા નિત્ય સ્વરૂપની પણ અપેક્ષા કૃત ભેદથી ઉપપત્તિ થઇશ કે છે માયિક સ્વરૂપની અપેક્ષાએ તે અનિત્ય અને શુદ્ધ સ્વરૂપની અપેક્ષાએ નિત્ય છે એ પ્રકારે તેના નિત્યા નિત્ય શરીર વિષયિણી વિરૂદ્ધ ઉક્તિનુ સમાધા ન કરી શકાય ?

આ ઉપરના બધા પ્રકારના વિવેચનથી એ સિદ્ધ થાય છે કે—બ્રહ્મનુ સ્વરૂપ પણ અનેકાત છે, સર્વથા એકાત રૂપનુ નથી " अनन्तरूपरूपाय वि ग्रे ब्रम विण्र (વિષ્ણુ સહસ્ત્ર નામ)

મહાભારતના અનેકાતવાદ. પૃ ૧૪૩ થી

જૈનધર્મના સિદ્ધાતરૂપ અનેકાતવાદ—સપ્તભગીનય વાદનો મહાભારતમા ઘણા ઠેકાણે ઉલ્લેખ કરેલો છે જુવો—શાતિપર્વ અધ્યાય ૨૩૮ શ્લો૦ ૬—

एतदेव च नचैव च, नचोभे नाऽनुभे तथा
कर्मस्था विषय ब्रुर्यु सत्वस्था समदर्शिन ॥ ६ ॥

પરતુ એ કથન અનેકાતવાદના સમર્થનમા નહી લેઇ શકાય, તેતો અગીકાર કરેલો સિદ્ધાનનો અનુવાદ માત્ર ગણાય, તેથી ચાલુ વિષયમા ઉપયોગી નથી

પરતુ એ સિવાય મહાભારતમા કેટલીક જગોપર એવા ઉલ્લેખો છે કે જેનાપરથી ગ્રથ કર્તાનાજ પ્રસ્તુત વિષયમા સ્વતત્ર પણાથી આશય પ્રગટ થાય છે—(અશ્વમેધિક પર્વ (અનુગીતા) અધ્યાય ૩૫ શ્લો૦ ૧૭)

પ્રશ્ન—ઉત્તરમાં નીલકંઠાચાર્યે બતાવેલા અર્થનો ભાવાર્થ—શિષ્ય પ્રશ્ન ના પછી ગુરૂજી કહે છે કે—"જે વિદ્વાન્ જડ અને ચેતનના ભેદાભેદને તથા એકત્વ અને નાનાત્વને દેખે છે તે દુઃખથી છુટી જાય છે"

ઉપરના શ્લોકનો તાત્પર્ય—ચેતન અને જડ, જીવ અને પરમાત્મા નો ભેદાભેદ અને એકત્વ નાનાત્વ નો ઉલ્લેખ સ્પષ્ટ છે ચેતન જડનું ક્ષીરનીરની પેઠે મિશ્રણ રૂપ અભેદ સંપ્રજ્ઞાતમાં અને પૃથક્ત્વ ભેદ પદાર્થ દર્શનમાં તેમજ જીવનો બ્રહ્મની સાથે અભેદ પરમાર્થદશામાં, અને ભિન્નતા વ્યવહાર દૃષ્ટિમાં એવું ટીકાકારે બતાવેલું છે

આ પ્રમાણે ભેદાભેદ અને એકત્વ નાનાત્વ તે જાણવું તેજ દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય છે એવો ઉપરના શ્લોકનો ભાવાર્થ છે આથી ભેદાભેદ અને એકત્વ નાનાત્વ બન્ને જ ચેતન અને જડમાં અપેક્ષા કૃત ભેદથી વિદ્યમાન છે એવું પ્રગટપણે સિદ્ધ થાય છે

જૈન દર્શનનો પણ એ વિષયમાં પ્રાય એજ સિદ્ધાન્ત છે ×

ઉપરના લેખથી અધિક પ્રકાશ નાખવાવાળો એક બીજો લેખ મહાભારતમાંનો જુવો—

આશ્વમેધિક પર્વ—અનુગીતા—અધ્યાય ૪૮ માના શ્લો ૮ માંથી ૧૧ ની નીલકંઠાચાર્યે કરેલી ટીકાનો કિંચિત્ તાત્પર્ય—એ છે કે—મનીષી અર્થાત્ વિદ્વાન્ લોક સત્વ—(પ્રકૃતિ પ્રધાન) અને પુરુષ—(આત્મા) એ બે પદાર્થોને અંગીકાર કરે છે તેમાં પણ કેટલાક સત્વ અને પુરુષને સર્વથા એક અથવા

× मौनीन्द्रे च प्रवचन, युज्यते सर्वमत हि ।
नित्या नित्य स्फुटदेहात भिन्नाभिन्ने तथा स्मृति ॥ ३८ ॥

ઉ૦ યશોવિ અધ્યાત્મસાર શ્લો૦ ૩૮ ગંભીર વિ૦ ટીકા પૃ ૧૦૮ માં જે ભાવાર્થ દેહથી કથંચિત્ ભિન્ન છે ચેતન્ય રૂપ પૃથક સત્તા અપેક્ષાથી ભિન્ન છે મૂર્ત શરીરમાં દષ્ટવિભાગથી તેમજ કથંચિત્ અભિન્ન છે ક્ષીરનીરની પેઠે લોહગોળામાં અગ્નિનીપેઠે, સઘા શરીરમાં વ્યાપીને રહેલો છે માના, ચંદન, અંગનાદિ—કંટક ખડગ જ્વરાદિ ઇષ્ટ અનિષ્ટ ના સ્પર્શથી સુખદુઃખનો શરીરમાં અનુભવ થવાથી ॥

" प्रमाणाद् भिन्नान (११।८२) (પ્રમાણમીમાંસા હેમચંદ્રાચાર્ય)

॥ હરિભદ્રાષ્ટકમાં—નિત્યાનિત્ય, દેહથી ભિન્ન ભિન્ન આત્મામાં હિંસાદિ પણ ન્યાયથી અવિરોધપણે ઘટે છે

ઉપરના લેખથી અધિક પ્રકાશ નાખવાવાળો એક બીજો લેખ મહાભારતમાંનો જુવો–આશ્વમેધિક પર્વ–અનુગીતા–અધ્યાય ૪૮ મના શ્લોક ૮ માંથી ૧૧ નીલકંઠાચાર્યે કરેલી ટીકાનો કિંચિત્ તાત્પર્ય એ છે કે–મનીષી અર્થાત્ વિદ્વાન્ લોક સત્વ–(પ્રકૃતિ પ્રધાન) અને પુરૂષ (આત્મા) એ બે પદાર્થોને અંગીકાર કરે છે. તેમા પણ કેટલાક સત્વ અને પુરૂષનો સર્વથા એક અથવા અભિન્ન માને છે પરંતુ એ મત ઠીક નથી એ પ્રમાણે કેટલા એક સત્વ અને પુરુષનો સર્વથા ભિન્ન સ્વીકાર કરે છે એ સિદ્ધાંત પણ વિચાર પૂર્ણ નથી

ટીકાકાર આ કથનનુ ઉપપાદન આ પ્રમાણે કરે છે પુરુષની પેઠે સ્વછ અને પુરુષનો ઉપકારી હોવાથી સત્વ–પુરૂથી અભિન્ન છે એવુ મંતવ્ય તાર્કિકો –નૈયાયિકોનુ છે એટલામાટે કર્તૃત્વાદિ જે સત્વના ધર્મ છે તેને વાસ્તવિક રૂપથી તે આત્મામા માને છે તેજ પ્રમાણે–આત્મા અને પ્રકૃતિમા સાખ્ય મતાનુયાયીતો કેવલ પ્રતીતિ માત્રજ એકત્વ માને છે અને નૈયાયિક લોક તેજ એકત્વ ને વાસ્તવ રૂપથી સ્વીકાર કરે છે પરંતુ એ બન્નેજ મત અસંગત છે, વિચાર શૂન્ય છે આ અભિપ્રાયથી સત્વ અને પુરૂષનો આત્યંતિક ભેદ માનવાવાળા સાખ્ય મતાવલંબીના પ્રતિ એ વિરોધ ઉત્પન્ન કર્યો છે કે–એ સત્વ પુરુષથી સર્વથા ભિન્ન અને સ્વતંત્ર સત્તા રાખવાવાળા છે તો તે મુક્તાત્માનો પણ કદિ ત્યાગ નથી કરી શકતો. તાત્પર્ય કે–જે પ્રમાણે સંસાર દશામા અથવા બધ દશામા તે પુરુષથી સર્વથા ભિન્ન અને સ્વતંત્ર થતો હુવો તેનો ત્યાગ નથી કરતો એજ પ્રમાણે મોક્ષ દશામા પણ તે પુરુષથી કોઇ પ્રકારે પૃથક્ નથી થઈ શકતો, એ પ્રમાણે મોક્ષનોજ અભાવ થઇ જશે તેમજ જે તાર્કિક લોક સત્વના ધર્મભૂત કર્તૃત્વાદિ ગુણોને આત્મામાં વાસ્તવ રૂપેથી સ્વીકાર કરે છે તેમના મતમા પણ મોક્ષની ઉપપત્તિ નથી થઇ શકતી, કેમકે વાસ્તવિક–સ્વાભાવિક ધર્મોનો નાશ થયા વિના કદિ વિનાશ નથી થઇ સકતો. કર્તૃત્વાદિ ધર્મ જો આત્મમા સ્વભાવ સિદ્ધ હોય તો તેનો–આત્માનો નાશ થયા વિના કદિ નાશ નહી થશે (આત્માનો કદિ નાશ થતોજ નથી એટલા માટે આત્માના સ્વભાવભૂત કર્તૃત્વાદિ ગુણપણ કદિ નષ્ટ ન થશે) તારે તો મોક્ષનુ થવુ અસંભવજ થઇ જશે માટે સત્વ અને પુરુષમા વિચાર દષ્ટિથી પૃથક્ ભાવ–ભેદ અને સહજત્વ અભેદ બન્નેને જ માનવા યથાર્થ છે એજ પ્રમાણે એમા એકત્વ અને નાનાત્વ નો સ્વીકાર પણ યુક્તિ યુક્તજ છે, જે પ્રમાણે ઉદબર ફલ (ગુલ્લરનું ફલ) મા રહેવાવાળા તેમાજ ઉત્પન્ન થતા મશક (એકના એક સરખા જીવ) તેમા ભિન્ન અને અભિન્ન છે તેજ પ્રમાણે સત્વ અને પુરુષ પણ સરસપરમા ભિન્ન અને–

અભિન્ન છે ઇત્યાદિ ॥ આથી સ્પષ્ટ છે કે-પ્રકૃતિ પુરુષનું સાપેક્ષ ભેદાભેદજ દૃષ્ટિ છે મહાભારત પણ કોઇ કોઇ અંશમા અનેકાંતવાદના સમર્થક છે ॥

(મનુસ્મૃતિ) પૃ ૧૪૯ થી

સર્વ સ્મૃતિયોથી-મનુસ્મૃતિ શ્રેષ્ટ અને પ્રાચીન મનાય છે - છાંદોગ્ય ઉપનિષદમા લખ્યુ છે કે-મનુએ કહ્યુ તે ઔષધિરૂપ છે તેમા પણ અનેકાંતવાદનુ કથન છે (અ ૧૦ શ્લો ૭૩—

अनार्य मार्यकर्माण-मार्यं चानार्यकर्मिण।
सप्रधाया ब्रवीद्द धाता, न समौ ना समाविति ॥७३॥

કુલ્લૂક ભટ્ટ કૃત ટીકાનો ભાવાર્થ— દ્વિજાતિ (બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય) ના માટે જે કર્મોનુ વિધાન કર્યુ ગયુ છે તેનુ આચરણ કરવાવાળા શૂદ્ર અને શૂદ્રોચિત કર્મોનુ સેવન કરવાવાળા દ્વિજાતિ એ બન્નેના વિષયમા વિચાર કરીને બ્રહ્માએ એ કહ્યુ છે કે એ બન્ને (આર્ય અનાર્ય) આપસમા નતો સમાન છે અને નતો અસમાન છે અર્થાત્ એ બન્ને સર્વથા એક પણ નથી અને સર્વથા ભિન્ન પણ નથી દ્વિજાતિનુ કર્મ કરવાથી શૂદ્ર દ્વિજાતિ નથી થઈ શકતો, એમ શૂદ્રોચિત કર્મનો કરવાવાળો દ્વિજાતિ શૂદ્ર નથી બની જાતો એ અપેક્ષાથી એ બન્ને સમ એક નથી થઇ શકતા પરંતુ-બન્નેજ નિષિદ્ધનુ આચારણ કરી રહ્યા છે એથી એ અસમ-ભિન્ન પણ નથી તાત્પર્ય એ થયો કે-એ બન્ને કોઇ અપેક્ષાથી અસમાન અને કોઇ દૃષ્ટિથી સમાન પણ છે કિંતુ એકાંતપણાથી ન સમ છે અને ન અસમ છે

આ ઉપરના લેખથી અનેકાંતપણુ સ્પષ્ટજ તરી આવે છે

ઇશ્વરનુ કર્તૃત્વ અકર્તૃત્વ, પૃ ૧૫૨ થી

સનાતન ધર્મના સુપ્રસિદ્ધ પંડિત ભીમસેન શર્મા ઇશ્વરના કર્તૃત્વવાદમા સનાતન ધર્મનુ સિદ્ધાંત એ છે—

निरि छे सस्थिते रत्ने, यथा लोह प्रवर्तते।
सत्तामात्रेण देवेन, तथा चाय जगज्जन ॥१॥
अत आत्मनि कर्तृत्व मकर्तृत्व च सस्थित।
निरिछत्वा दकर्ता सौ कर्ता सन्निधि मात्रत ॥२॥

ભાવાર્થ—જેમ ઇચ્છા વિનાના ચુંબકમા સમીપ રહેલ લોહમાં ક્રિયા થઇ જાય છે લોહગત ક્રિયાનો હેતુ-કર્તા ચુંબક છે તે પ્રમાણે ઇશ્વરના વિદ્યમાન હોવા માત્રથી પ્રકૃતિમા સૃષ્ટિ રચનાદિની સર્વ ચેષ્ટા થયા કરે છે દૃષ્ટાંત દાષ્ટાંતિમા ભેદ એટલોજ છે કે ચુંબક જડ છે અને ઇશ્વર સર્વજ્ઞ ચેતન

છે નિશ્ચિતા અને પ્રયોજકતા બન્નેમા એક સરખી જ છે આ દષ્ટાતથી પરમેશ્વરમા કર્તૃત્વ, અકર્તૃત્વ બન્ને જ માન્યા ગયા છે.

નિરિચ્છ હોવાથી પરમેશ્વર અકર્તા, અને તેમના સમીપ થયા વિના પ્રકૃતિ કાઇ નથી કરી સકતી એ કારણથી ઇશ્વર કર્તા છે—

' प्रदीप भावाभावयो र्दर्शनस्य तथा भावा दृशनहेतु प्रदीप इतिन्याय "

(બ્રાહ્મણ સર્વસ્વ ભા ૮ સ ૯ પૃ ૨૨)

ઉકત લેખ કેટલી હદ સુધી અનેકાવાદની સિદ્ધિ કરે છે ?

ઇશ્વરમા પણ અપેક્ષા ભેદથી કર્તૃત્વ, અને અકર્તૃત્વ એ બન્ને વિરૂદ્ધ ધર્મ કેવા પ્રકારથી રહી શકે છે.

ઉકત પંડિતજીએ—ઉપરના લેખથી ન કેવલ અપેક્ષાવાદનીજ સિદ્ધિ કરી છે ? કિંતુ સનાતન ધર્મના મહત્વ પૂર્ણ મુખ્ય સિદ્ધાતમા કેલેની સાધારણ લોકોની અજ્ઞાનતાને પણ ઘણા ભાગે દૂર કરી દીધી છે

એવા પ્રકારના અનેકાનેક વાકય દર્શનોના આધારભૂત શ્રુતિ-સ્મૃતિ પુરાણાદિમા પણ ઉપલબ્ધ થાય છે જે વાકયોથી અપેક્ષાવાદની ઉપયોગિતા ઘણીજ સારી રીતે થઇ રહી છે

પરિસિષ્ટ પ્રકરણ બીજુ પૃ ૧૫૨ થી

અનેકાત વાદની સાથ અન્યાય.

એક ભારતીય સાક્ષર વિદ્વાનનુ કથન છે કે—જે પ્રમાણે જૈનોના અનેકાત-વાદ સપ્તભગી નયની સાથ અન્યાય થઇ રહયો છે. એજ પ્રમાણે વેદાતના અનિર્વચનીય વાદની સાથ પણ છે × તથા જેમ વેદાંતની અનિર્વચનીય ખ્યાતિ યથાર્થ સ્વરૂપ સમજ્યા વિના કેટલા એક જૈન વિદ્વાનોએ વેદાત દર્શનને સર્વથા ભ્રાતિમય બતાવતા થકા તેમનો અનુચિત ઉપહાસ્ય કર્યો છે તેજ પ્રમાણે બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોએ જૈનોના અનેકાતવાદ અથવા સ્યાદ્‌વાદના વાસ્તવ સ્વરૂપને સમજ્યાવિના ઉન્મત્ત પ્રલાપ કહીને તેનુ મિથ્યા ખડન કર્યુ છે આથી

× જુવો " હિંદતત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ ગ્રથકર્તા—શ્રીયુત નર્મદાશકર દેવશકર મહેતા, બી એ મુ અમદાવાદ

પૃ ૨૦૭ પૂર્વાર્ધ—જેવી રીતે જૈનોના "અનેકાતવાદને અથવા ખડભગી (સપ્ત-ભગી) નયને અન્યાય થાય છે તેવી રીતે વેદાતના અનિર્વચનીયતાના વાદને પણ અન્યાય થાય છે

પ્રતીત થયુ કે જૈન દર્શનના પ્રતિપક્ષી પંડિતોએ અનેકાંતવાદનુ ખંડન કરતી વખતે તેમને જેવા રૂપમા સમજ્યુ અથવા માન્યુ તે તેમણુ યથાર્થ સત્ય સ્વરૂપનુ નથી.

પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોનાદ્વારા પ્રગટ થએલા સ્યાદ્વાદના સ્વરૂપથી જૈન દર્શનનો સ્યાદ્વાદ કોઇ જુદા પ્રકારનો છે એટના માટે તેનુ ખંડન વાસ્તવિક રૂપનુ નહી કહીં શકાય.

જે વાત વાદીને સ્વીકૃતજ નથી તેણે જબરજસ્તી તેના ગળામા ઘાલી તેની અવહેલના કરવી એ ન્યાય કોનો? બસ એજ દશા અનેકાંતવાદના પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોની છે

અમારૂ આ કથન તો મોટાજ સાહસયુક્ત વા ધૃષ્ટતાપૂર્ણ સમજ્યુ અથવા માન્યુ જશે કે-જૈન દર્શનના પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોમાથી આજ સુધી કોઇએ અનેકાંતવાદના સ્વરૂપને સમજ્યોજ નથી પરંતુ વસ્તુસ્થિતી કોઇ એવી વિલક્ષણ અને જબરજસ્ત છે કે- એક બિલકુલ નિષ્પક્ષ અને તટસ્થ વિચારકોને પણ તેના સામને. અનિછાથી નત મસ્તક થવું પડે છે જૈન દર્શનના પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોએ ભલેજ અનેકાંતવાદના અંતસ્તલ સુધી અવગાહન કરીને તેના યથાર્થ સ્વરૂપને સારી રીતે જાણી લીધુ હોય અને તે પણ સત્ય હોય, કે તેમના પ્રૌઢ પ્રતિવાદ એક ગંભીર વિચારકના હૃદયમા પણ કોઇ સમયના માટે ક્ષોભ પેદા કરીદે પરંતુ અમારા વિચારમા તેમનો પ્રતિવાદ-ખંડન-અનેકાંતવાદના યથાર્થ સ્વરૂપના અનુરૂપ તો નથીજ, અને તેમાં કેટલાક વિદ્વાનો તો એવા પણ છે કે જેમને જૈનમતનુ કાંઇ પણ જ્ઞાન થએલુ પ્રતીત નથી થતુ ઉદાહરણના માટે પ્રથમ વિજ્ઞાન ભિક્ષુને જુવો વિજ્ઞાન ભિક્ષુના—"વિજ્ઞાનામૃત ભાષ્યનો કાંઇક નમુનો અમો પાઠકોને ભેદાભેદની પ્રમાણિકતાના ઉપલક્ષમા બતાવીને આવ્યા છીએ

૧ હવે બ્રહ્મસૂત્ર ૨।૨।૩૩ ના ભાષ્યમા તેમને જે કાંઇ જૈનદર્શના વિષયમા લખ્યુ છે તેણે પાઠક જુવે —

અમો તેનુ ભાષ્ય ન લખતા ભાવાર્થ માત્રજ લખીએ છિએ—વિજ્ઞાન ભિક્ષુ લખે છે કે-બ્રહ્મની કારણતામા ઉપયોગી જે વેદોક્ત સત્કાર્યવાદ છે, તેની સિદ્ધિના માટે વેદ બાહ્ય જૈન મતનુ નિરાકરણ કરીએ છિએ—જૈન મતમાં સામાન્યથી "સત્" અને "અસત્" એ બે પદાર્થજ માન્યા છે! આકાશાદિ ધર્મી અને એકત્વાદિ ધર્મ, એ સર્વ કાંઇ એજ બે-સત-અસત્ પદાર્થોનો પ્રપંચ છે એ મતમા સપ્તભંગી ન્યાયથી બધા પદાર્થોમા સત્વ, અસત્વ, અને

અનિર્વચનીયત્વાદિનો સ્વીકાર કર્યો છે જેમકે સર્વ વસ્તુ અવ્યવસ્થિત (વ્યવસ્થા-નિયમ રહિત) જ છે સ્યાદસ્તિ સ્યાન્નાસ્તિ ઈત્યાદિ અહીં સ્યાત્ શબ્દઅર્થ જગોપર " ભવતિ " એ અર્થનોજ બોધક છે (એ તો જૈન મતનું સ્વરૂપ બતાવ્યુ) હવે એ મતનુ જે પ્રમાણે ખડન કર્યુ છે તેનુ પણ સ્વરૂપ બતાવીએ છિએ તે ધ્યાન દઈને જુવો-अत्रोच्यते ઈત્યાદિ-ભાવ અને અભાવ આપસમા વિરોધી છે એનુ એક વસ્તુમા રહેવાનુ પ્રકાર ભેદ (નિરૂપકભેદ અપેક્ષાભેદ) ના વિના કદિ સભવ નથી થઇ શકતો ? જો પ્રકાર ભેદથી ભાવા ભાવની સ્થિતિને માનશો તારે તો એ અમારાજ મતનો તમે સ્વીકાર કરી લીધો અર્થાત્ પ્રકાર ભેદ યા અપેક્ષાકૃત ભેદથી બે વિરૂદ્ધ ધર્મોનો એક જગોપર રહેવાનુ તો અમો માનીએજ છિએ એટલા માટે અમારા મતનો તમે આશ્રય લીધો જો એમ છે તો પછી તમે જગત્-તદ્વર્ત્તિ પદાર્થોને અવ્યવસ્થિત (અનિશ્ચિત-વ્યવસ્થા નિયમથી રહિત) રૂપથી કેમ માનો છો અર્થાત્ જગત્‌ને અવ્યવસ્થિત ન માન કર વ્યવસ્થિતજ સ્વીકાર કરવા જોઇએ

વિજ્ઞાન ભિક્ષુના વિજ્ઞાનામૃત ભાષ્યના આ લેખથી તેમને જૈન મત સબધી વિધાન અને પ્રતિવિધાનની યથાર્થતાનુ સારી પેઠેથી જ્ઞાન થઇ જાય છે ખબર નહી ભિક્ષુ મહોદય જૈન દર્શનના કેટલા મોટા પડિત હશે અમારા વિચારમા તે જૈન દર્શનથી બિલકુલ અનભિજ્ઞ પ્રતીત થાય છે તેમને જૈન દર્શનના દ્રવ્યાનુયોગ વિષયની કોઇ પારભિક પુસ્તક પણ સાદ્યત ભણી અથવા દેખી હોય એવુ તેમના લેખથી સ્પષ્ટ પ્રતીત નથી થતુ અમારો આજ સુધી એજ વિચાર રહ્યો છે કે આજ કાલનાજ કેટલાક ભટ્ટાચાર્ય કોઇ ધર્મ યા સપ્રદાયના સિદ્ધાતોને પૂર્ણપણે મનન કર્યા વગરજ તેમને અન આન્યા શબ્દોમા લખવાને તૈયાર થઇ જાય છે પરતું વિજ્ઞાન ભિક્ષુના ઉકત લેખથી જાણ્યુ ગયુ કે આ રોગ આજ કાલનો નથી કિતુ ઘણા લાબા કાલનો છે

સત્ અને અસત્ એ બેજ મુખ્ય પદાર્થ છે આકાશાદિ ધર્મી અને એક ત્વાદિ ધર્મ આ સર્વ કાંઇ એ બે, સત્ અસત્ પદાર્થોનો વિશેષ (પ્રપચ) છે, એ પ્રકારનુ જૈન દર્શનનુ મતવ્ય ભિક્ષુ મહોદયે કયા જૈને ગ્રથમાથી લીધુ હશે એ અમારી સમજથી બાહિર છે

તથા જૈન મતમાં સર્વ વસ્તુ અવ્યવસ્થિત-અનિશ્ચિત રૂપથી જ સ્વીકાર કરી છે અર્થાત જૈન દર્શનને બધા પદાર્થ અવ્યવસ્થિત રૂપથી જ અભિમત છે

એ પ્રકારનું જૈન સિદ્ધાંત તેમને કયા જૈન ગ્રંથના ઉલ્લેખથી સ્થિર કર્યું એનો પણ કોઇ પત્તો નથી મળતો. કદાપિ અનેકાંત શબ્દનો જ અવ્યવસ્થિત અર્થ તેમને સમજ્યો હોય તો કાંઇ આશ્ચર્ય નથી, એવું બીજા પણ અનેક વિદ્વાનોએ સમજ્યું વા માન્યું છે વળી " सर्वेनैव स्यात्शब्दो भवती त्यादिरर्थे " અહીં બધા સ્થાનોમાં " સ્યાત્ " શબ્દ ભવતિ (છે-યા હોય છે-સત્તા) એ અર્થનો બોધક છે.)

આ લેખથી તો તેમને જૈન ધર્મ વિષયિણી પોતાની અંત સ્તલ વર્તિની પ્રજ્ઞાનો પરિચય દેવામાં કાંઇ બાકીજ નથી રાખી સાધારણ લોકોની વાત કાંઇ બીજી છે પરંતુ વિચારક શ્રેણીના લોકોમાં તો એવા પ્રકારના લેખક કહિ ઉપહાસ્યના પાત્ર થયા વિના નથી રહેતા

ભલા હવે તેમના પ્રતિવાદના લેખનો વિચાર કરીએ-તેમનું કથન છે કે એક વસ્તુમાં પ્રકાર ભેદનો આશ્રય લીધા વગર-ભાવ અને અભાવ એ બે વિરોધી ધર્મ નથી રહી શકતા પરંતુ એવું માને કોન છે ? શું કોઇ જૈન ગ્રંથમાં એવું લખ્યું છે કે એક વસ્તુમાં જે રૂપથી ભાવ અને તેજ રૂપથી અભાવ રહે છે ? જો નથી તો પછી તેના પર (જૈન દર્શન પર) આ વૃથા દોષારોપણ કેમ કર્યું ગયું ? શું આ અન્યાય નથી ?

તથા-જો પ્રકાર ભેદથી જ એક વસ્તુમાં બે વિરોધી ધર્મોનો તમો સ્વીકાર કરો છો તો એ અમારો જ મત-સિદ્ધાંત છે અર્થાત્ પ્રકાર ભેદથી બે વિરોધી ધર્મોની એક પદાર્થમાં સત્તાને તો અમો પણ માનીયે છીએ આ કથનથી સિદ્ધ થયું કે જો પ્રકાર ભેદથી, અપેક્ષા કૃત ભેદથી, એક વસ્તુમાં બે વિરોધી ધર્મોનો અંગીકાર જૈન દર્શનને અભિમત હોય તો કોઇ આપત્તિ નથી-કોઇ દોષ નથી પરંતુ એ મતતો અમારો છે ચાલો ફેસલો થયો ? તમારો જ મત સહી એમાં અમને કોઇ આગ્રહ નથી કે એ મત અમારો છે યા તમારો, ભલે તમારો હોય કે અમારો પરંતુ છે તો યુક્તિ યુક્ત ? જો સિદ્ધાંત અનુભવ ગમ્ય યા યુક્તિ ગમ્ય હોય તેનો સ્વીકાર કરવામાં કોઇને પણ આનાકાની નહી હોવી જોઇએ એવું હરિભદ્રસૂરિ આદિ જૈન વિદ્વાનોનું પણ કહેવું અથવા માનવું છે. * વિજ્ઞાન ભિક્ષુના શિવાય કેટલાક અન્ય દર્શનિક વિદ્વાનોને પણ જૈન મતના વિષયમાં

---

* पक्षपातो न मवीरे न द्वेष कपिलादिषु ।
युक्तिमद्वचनयस्य तस्यकार्यं परिग्रह ॥१॥

કોઇ કોઇ જગોપર વિપરીત જેવુ જ્ઞાન થએલુ જોઇએ છિએ; (૧) પરંતુ એટલા પરથી એ નથી કહી શકતા કે તેમને જૈન દર્શનનુ જ્ઞાનજ નહી હતુ કોઈ મતના અમુક એક સિદ્ધાંતના વિષયમા ભ્રમનુ થઇ જવુ છદ્મસ્થ પુરૂષના માટે અનિવાર્ય છે

ઉપર બતાવેલા પાઠોમા—(જીવને અનંત અવયવવાળો કહેવો અને ખ-ગ-ઘ જીવાસ્તિકાયને-બદ્ધ મુક્ત અને નિત્ય સિદ્ધ કહીને અર્હંતને નિત્ય સિદ્ધ અને બાકીના બેને મુકત અને બદ્ધ બતાવવા અને એમ પુદ્ગલાસ્તિકાયને પૃથ્વી આદિ ચાર ભૂત અને સ્થાવર તથા જંગમ એ થી ૬ પ્રકારનુ કથન કરવુ જૈન સિદ્ધાંતના અનુસાર ઠેઠ નહી એનો એવા રૂપમા કોઈ જૈન ગ્રંથમા ઉલ્લેખ અમારા જોવામાં આવેલ નથી એતલબ સમજ્યા સોચ્યાવિના ગપડ સપડ એક એકના જુદા ઉતાર છે,

શંકરસ્વામી અને ભાસ્કરાચાર્ય પૃ ૬૯૦ થી.

સ્વામી શંકરાચાર્ય અને ભટ્ટ ભાસ્કરના સિદ્ધાંતમા ઘણો અંતર છે શંકરસ્વામી પુરા અભેદવાદી અને ભાસ્કરાચાર્ય પૂર્ણપણે ભેદાભેદવાદના અનુયાયી છે શંકરસ્વામીના માયાવાદનુ સર્વથી પ્રથમ ખંડન કરવાવાળા જો કોઇ વિદ્વાન્ થયા છે તો આ એક ભાસ્કરાચાર્ય છે એટલા માટે એ બન્ને જ વિદ્વાન્ સિદ્ધાંતના વિષયમા એક બીજાના વિચારોથી સહમત નથી કિંતુ એક બીજાના પ્રતિપક્ષી છે ભાસ્કરાચાર્યે શંકરસ્વામીના અનિર્વચનીયવાદના સિદ્ધાંતનુ મોટી પ્રૌઢતાથી ખંડન કર્યુ છે (જુવો તેમનુ ૨।૧।૧૪ સૂત્રનુ ભાષ્ય) સિદ્ધાંતના વિષયમાં એમનો એવી રીતે વિચારભેદ હોવાથી પણ જૈનદર્શનના વિષયમાં એ બન્ને વિદ્વાન્ એકસરખોજ વિચાર રાખે છે અર્થાત્ જૈનદર્શના અનેકાંતવાદને બન્નેએ એકજ શૈલીથી તેનુ ખંડન કર્યું અંતરમાત્ર એટલુજ છે કે શંકરસ્વામીનો લેખ કાંઇ વિશદ અને ભાસ્કરાચાર્યે કાંઇ સંક્ષેપમા લખ્યુ છે ખંડન શૈલી બન્નેની એકજ છે એમના વિના બીજા જેટલા પ્રાચીન

(૧) क—अनंतावयवो जीव स्तस्य त एवावयवा अल्पे शरीरे संकुचेयुर्महति च विकसेयु रिति (શંકરાચાર્ય—૨।૨।૩૪ શા ભા)

(ख)—जीवास्तिकायो त्रिधा-बद्धो मुक्तो नित्यसिद्ध श्चेति । पुद्गलास्तिकाय षोढा पृथ्वा दिनिचत्वारि भूतानि स्थावर जंगमश्चेति (वाचस्पति मिश्र भामति)

(ग)—जीवास्तिकाय स्त्रेधा—बद्धो मुक्तो नित्यसिद्ध श्चेति। तत्रार्हन्मुनि र्नित्यसिद्ध इतर केचन साधनैर्मुक्ता अन्येत्वबद्धा इतिभेद । पुद्गलास्तिकाय षोढा-पृथिव्यादिचत्वारिभूतानि स्थावर जंगमचेति ॥

(घ)—रत्नप्रभा व्याख्यामो पर्ण प्रायः उपर प्रमाणेज छे ॥

તેમજ અર્વાચીન વિદ્વાનોએ બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર ભાષ્ય લખ્યા છે તેમા પ્રાય એ બન્ને વિદ્વાનોની શૈલીનુ અનુકરણ કરેલુ છે

એટલામાટે એ બન્નેમાથી કોઇએક વિદ્વાન્ (શંકરસ્વામી અથવા ભાસ્કરાચાર્ય) ના લેખ પર વિચાર કરી લેવાથી સર્વેના લેખનો વિચાર થઇ જાય છે માટે એજ બ ને લેખનો અહિ વિચાર કરીએ છીએ—

(દષ્ટિ ભેદ) પૃ ૧૬૧ થી.

બીજા વિદ્વાન્ ચાહે અમેતે કહે પણ અમે તો એ કહેવાનુ સાહસ નથી કરી સકતા કે શંકરાચાર્ય આદિવિદ્વાનોએ અનેકાતવાદના સ્વરૂપ ને સમજ્યાજ નથી એવુ કહેવુ તે તો તેમનુ ઘોરઅપમાન કરવા જેવુ છે હા એટલુ તો અમો અવશ્ય કહીશુ કે તેમને, અનેકાતવાદનું જે ખંડન કર્યું છે તે તેના–અનેકાતવાદના સ્વરૂપને અનુરૂપ નથી જે પ્રમાણે શંકરસ્વામીના અનિર્વચનીય વાદના સિદ્ધાતની સાથ તેમના પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોએ જબરજસ્તી કરી છે અર્થાત અનિર્વચનીય શબ્દના મનમાન્યા અર્થવા તાત્પર્ય કલ્પના કરીને તેનું યથારૂચિ ખંડન કરીને સ્વામી શંકરાચાર્યની સાથ અન્યાય કર્યો છે એજ પ્રમાણે જૈનદર્શનના અનેકાતવાદની સાથ સ્વામી શંકરાચાર્ય અને ભાસ્કરાચાર્ય પ્રભૃતિ વિદ્વાને પણ ખરેખરો અન્યાયજ કરી રહ્યા છે એનુ કારણ પરસ્પરનો દષ્ટિભેદ છે જે દષ્ટિને લઇને જૈનદર્શનમાં અનેકાતવાદના સિદ્ધાતની કલ્પના કરી ગઇ છે તેજ દષ્ટિથી જો શંકરાચાર્ય પ્રભૃતિ વિદ્વાનો તેની આલોચના કરતા તારે તો તેમનો પ્રતિવાદ વિચારપૂર્ણ કહ્યો અથવા માન્યો જાતો પરતુ વસ્તુસ્થિતિ એનાથી સર્વથા વિપરીત છે અર્થાત્ જૈનદર્શનનો અનેકાતવાદ કોઇ બીજો છે અને શંકરસ્વામી તેની કોઇ બીજા રૂપમાંજ કલ્પના કરી રહ્યા છે એ દષ્ટિ ભેદના કારણેજ એમનો પરસ્પરમાં વિરોધ છે

ઉદાહરણાર્થ શાંકર ભાષ્યની નીચે લખેલી પંક્તિયોને જુઓ—

બ્રહ્મસૂત્ર ૨।૨।૩૩ ના ભાષ્યમા શંકરસ્વામી લખે છે—

"नह्येकस्मिन् धर्मिणि युगपत् सदसत्वादि विरुद्ध धर्मसमावेश सम्भवति शीतोष्णवत्'

શીત અને ઉષ્ણતાની પેઠે એક ધર્મીમા પરસ્પર વિરોધી સત્વ અને અસત્વ આદિ ધર્મોનો એક કાલમા સમાવેશ (સ્થિતિ) નથી થઇ શકતી અર્થાત જે પ્રમાણે શીત અને ઉષ્ણતા એ બે વિરુદ્ધ ધર્મ એક કાલમા એક જગો પર નથી રહી સકતા, તેજ પ્રમાણે સત્વ અને અસત્વ નો પણ એક કાલમા એક

સ્થાન પર રહેવુ નથી બની સકતુ એટલા માટે જૈનોનુ સિદ્ધાત ઠીક નથી "नाय मभ्युपगमो युक्त"

(મહામતિ ભાસ્કરાચાર્યે પોતાના ભાષ્યમા એજ વાતને બીજા પ્રકારથી લખી છે પરતુ આશયમા ફેર નથી ×

ભાષ્યના વ્યાખ્યાકારોએ અહી એ પ્રકારનુ વર્ણન કર્યુ છે કે–જે વાસ્તવમા સત્ છે તે સદા સર્વ તરફ સવ રૂપથી સતજ રહેશે

જેમ આત્મા જના કોઈમા કોઇ પ્રકારે કોઇ સ્વરૂપથી સત્વપણાની ઉપલબ્ધિ થાય છે તે વસ્તુથી સત્ નથી તેમા જે સત્વ છે તે કેવલ વ્યવહારિક છે અર્થાત વ્યવહાર માત્રને લઇને તેને સત્ કહી શકાશે પરમાર્થથી તે સત નથી જેમ પ્રપચ (વાચસ્પતિ મિશ્ર)

જે સત્ છે તે સદા સતજ રહેશે કદી અસત્ નથી થઇ શકતુ જેમ "બ્રમ્હ" અને જે અસત્ છે તે સદા અસતજ રહેશે જેમ શશવિષણુ સસલાનુ સીંગ અને પ્રપચ એ બ ને (સત્–અસત) થી વિલક્ષણ છે આથી એકાતવાદજ યુક્તિયુક્ત છે, અનેકાતવાદ નથી (ગોવિદાચાર્ય) *

" જે પદાર્થ " છે " તેને ' છે ' અને ' નથી ' એ કેવી રીતે કહી શકાય   (ભાસ્કરાચાર્ય)

ઉપર્યુત ભાષ્ય અને તેની ટીકાઓના લેખથી બે વાતો સાબિત થઇ

(૧) સત્ અસતનો અને અસત્ સતનો અત્યત વિરોધી છે

(૨) જેનો કદિ કોઇ રૂપમા બાધ ન હોય તે સત્ (બ્રમ્હ) અને જેની કોઇ દશામા પણ કદિ પ્રતીતિ ન થાય તે અસત્ છે (શશશ્રૃગ) તેમજ પ્રપચનો બાધ પણ થાય છે (બ્રમ્હ સાક્ષાત્કારના ઉત્તર કાલમા) અને પ્રત્યક્ષ રૂપથી પ્રતીતિ પણ થાય છે એથી તે ન કેવલ સત્ અને ન અસત્ કિતુ બન્નેથી વિલક્ષણ છે આથી સિદ્ધ થયુ કે જે વસ્તુથી સત્ છે ત અસત્ કદિ નથી થઇ

+ तनेद मुच्चते नैकस्मिन् धर्मिण्य सभवत् कथमेका भावोऽस्तिचनास्तिचस्याद्यदास्तीत्य वधार्येत विरापात ૭।૨।૩૩ (નુ ભાષ્ય)

+ ' एतदुक्त भवति–सत्य यदस्ति वस्तुत स्वरसतथ्या सर्वदा सर्वत्र सर्वात्मना निर्वचनीयेन रूपेणा स्यत न नास्ति यथा प्रत्यगा मा। यत् कस्मित् स्थचित् केनचि दात्मन स्तीत्युच्यते यथा प्रप च तत् व्यवहारो न तु परमार्थेन " (भामति)

* यदस्तितत् सर्वत्र सर्वदा स्त्यव यथा ब्रह्मात्मा

यन्नास्ति तन्नास्त्यव यथा सशविषाणादि प्रपञ्चस्तू भय विलक्षण एवत्यकालवाद: एव युक्तो ना नकातवाद (रत्नप्रभा)

શકતું (બ્રહ્મ) અને જે સર્વથા અસત છે તે સત્ કદિ નથી બની શકતુ (શશશૃગ) તેમજ પ્રપચ-જગત્ ન સર્વથા સત છે અને નથી અસત, (આથી ખરેખર સિદ્ધ થયુ કે તે કથચિત્ સત અસત્ ઉભય × , ૩૫ છે) જુવો તેમનુ તૈતિરીય ઉપનિષદનુ ભાષ્ય—इह पुन व्यवहारविषय मापेक्षिक सत्य मृगतृष्णिकाद्यट तापेक्षया उदकादि सत्य मुच्यते ६।१

તેમજ શકર સ્વામીએ અલીકમા અને અસત્યમા ભે માન્યો છે આકાશ કુસુમ, મૃગતૃષ્ણા આદિ અલીક પદાર્થ છે એ પદાર્થની તુલનામા જગત્ ને શકર સ્વામીએ સત્ય કહ્યુ છે એટલા માટે શકરના મતમા જગત્ અલીક નથી, શક્તિ પણ મિથ્યા નથી, તૈતિરીય ભાષ્ય જુવો,

કેવલ બ્રહ્માના મન્તુષ્યજ જગત્ અસત્ કહ્યુ છે જુવો--

(ઉપનિષદ્નો ઉપદેશ ભાગ ૨ હિદી અનુવાદ પૃ ૬૦ લેખક પ કોકિલેશ્વર ભટ્ટાચાર્ય એમ એ વિદ્યારત્ન)

એ પ્રમાણે સત અને અસતનો આપસમા અત્યત વિરોધ હોવાથી એકજ પદાર્થને સત્ અસત્ ઉભયરૂપ માનવા કદિ યુક્તિ યુક્ત નહીં છે એના સિવાય એક અનેક, નિત્ય અનિત્ય, અને વ્યતિરિક્તાઽવ્યતિરિક્તત્વ આદિ ધર્મોના સબધમા પણ એજ ન્યાય સમજી લેવો જોઇએ ×

અર્થાત જેમ એકજ પદાર્થ સત અસત ઉભયરૂપ નથી થઇ શકતા તેજ પ્રમાણે તેને એક અનેક, નિત્ય અનિત્ય અને ભિન્ન અભિન્ન પણ નહી માની શકશે અથવા એમ કહીયે કે જે પ્રમાણે સત્વ અસત્વનો એક ધર્મીમા યુગપત્ સમાવેશ નથી થતો તેમજ એકત્વ અનેકત્વ અને નિત્યા નિત્યત્વ આદિ ધર્મ પણ એક સ્થાનમા નથી રહી શકતા પરતુ જૈન દર્શન એના વિરૂદ્ધ એવુજ માને છે, અર્થાત પરસ્પર વિરૂદ્ધ ધર્મોને પણ તે એકસ્થાનમા સ્થિતિને અગીકાર કરે છે એથી તેમનુ મતવ્ય સર્વથા અનુભવ વિરૂદ્ધ અને યુક્તિ વિકલ હોવાથી અસગત છે માટે ત્યાજ છે

' असगत मिद माहत मत " (शा भा)

શકરાચાર્ય આદિ વિદ્વાનો નો આ ચાલતા વિષયમા એજ મત છે એનાજ અનુસાર તેઓએ જૈન દર્શનના અનેકાતવાદ નુ મોટી પ્રૌઢતાથી ખડન કર્યુ છે પરતુ અમારા ખ્યાલમા ઉક્ત વિદ્વાનો નો એ રૂપમા અનેકાતવાદ

× શકર સ્વામીએ જગતમા આપેક્ષિક સત્યતાનો સ્વીકાર સ્પષ્ટ રૂપથી કર્યા છે

एतेनैकानक-नियानि य-व्यतिरिक्ता व्यतिरिक्ताद्य नैकान्ताभ्युपगमा निराकृता मनव्या (शाकर भाष्य)

યા સ્યાદ્વાદનુ ખડન કરવુ તેની સાથ (અનેકાતવાદની સાથ) ખરેખરો અન્યાય કર્યો છે જૈન દર્શનનો અનેકાતવાદ વા સ્યાદ્વાદ એવો નથી જેવો કે શકરાચાર્ય આદિ વિદ્વાનોએ સમજ્યો અથવા માન્યો છે કિંતુ તેનાથી વિલક્ષણ છે જો સ્યાદ્વાદનુ એજ સ્વરૂપ વાસ્તવ્ય હોત જે કે શકરાચાર્ય આદિ વિદ્વાનોએ ખડન ના માટે કલ્પના કરી છે, તો તો તેમના ખડનની અવશ્ય કાઇ કિમત થતી? પરતુ વસ્તુ સ્થિતી એનાથી સર્વથા વિપરીત છે, અર્થાત્ જૈન દર્શનના સ્યાદ્વાદનુ તે સ્વરૂપજ નથી એટલા માટે પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનો નો પ્રતિવાદ એક તટસ્થ વિચારકના સામે કાઇ પણ મૂલ્યવાળો નથી

(પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનો ના ખંડનની તુલના?) પૃ૦ ૧૬૬ થી

અનેકાતવાદનુ અથવા સ્યાદ્વાદનુ જે સ્વરૂપ જૈન દર્શને પ્રતિપાદન કર્યુ છે તેની સાથ જો પ્રતિવાદી દલના પ્રતિવાદનુ મિલાન કરી જોઇએ તો તે એક બીજાથી કાઇ પણ સબધ રાખતો હુવો પ્રતીત નથી થતો ઘણુ કરીને મતાંતરીય વિદ્વાનો ની આજ સુધી એજ ધારણા રહી અને છે કે પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મોનો એક સ્થાનમા સ્વીકાર કરવો તેનુ નામ સ્યદ્વાદ અથા અનેકાતવાદ છે પરતુ એ કેમ? અને એ કેવો? એના પર કોઇએ પણ અધિક લક્ષ નથી આપ્યો એજ કારણે જૈન દર્શનના સ્યાદ્વાદ પર પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોએ અનેક પ્રકારના મિથ્યા ઉચિતા નુચિત આક્ષેપ કર્યો છે × અને એ પણ સત્ય છે કે-તે આક્ષેપો નો ઉત્તર આપતા કેટલાક જૈન વિદ્વાનોએ પણ કોઇ કોઇ જગો પર ભાષા સમિતિ સર્વોશ્રી અધિકારમા હસ્તા ક્ષેપ કરી દીધો છે + એ પ્રમાણે મનો માલિન્યતાનુ કારણ, તત્ત્વ વિષયની અજ્ઞાનતા અને વધી પડેલા એકાત દૃષ્ટિ ભેદના સિવાય બીજુ કાઇ નથી ભલે કાઇ પણ હોય હવે અહી વિચાર એ વાતનો કરીએ છિએ કે જૈન દર્શનના સ્યાદ્વાદનુ યા અનેકાતવાદનુ ખરૂ સ્વરૂપ શુ છે અર્થાત્ પરસ્પર વિરોધી ધર્મોની સત્તાને એક અધિકરણમા જૈન દર્શન માને છે યા કે નહી? અગર માને છે તો કેવા રૂપમા? તેમજ તેમના આ મતવ્યના અનુસાર જ અનેકાતવાદના પ્રતિદ્વદ્વી વિદ્વાનોએ તેમનુ ખડન કર્યુ છે યા તેની યથામતિ સ્વરૂપ કલ્પના કરીને પ્રતિવાદ કર્યો છ?

× अनथा निर्धारितायशास्त्र प्रणय मत्तो मत्तवदऽनुपादयवचन स्यात् (शां भा पृ ४८३)

"तत्रैव शास्त्र प्रलयन्नु न्मत्ततुल्य स्तायकर स्यात्" (भास्कराचाय)

+ दूषय दक्षएवाश्चै स्याद्वाद नतु पडित
अज्ञप्रलापे सुनाना न द्वेष करुणैवतु ॥ ६८ ॥
अध्या उ अधि १ उ यशोविजय)

જ્યા સુધી અમે જૈન દર્શનનો અભ્યાસ કર્યો છે ત્યા સુધી અમો એ નિઃશંકપણાથી કહી શકીએ છે કે પરસ્પર વિરૂદ્ધ ધર્મોનું એક સ્થાનમા વિધાન કરવુ એ પ્રકારના સ્યાદ્વાદનુ સ્વરૂપ જૈન દર્શનને અભિમતજ નથી કિંતુ અનંત ધર્માત્મક વસ્તુમા–અપેક્ષાકૃત ભેદથી જે જે ધર્મ રહયા હુવા છે તેમનો તે તે અપેક્ષાથી વસ્તુમા સ્વીકાર કરવાની પદ્ધતિને જૈન દર્શન, અનેકાંતવાદ અથવા સ્યાદ્વાદના નામથી ઉલ્લેખ કરે છે

જે પદાર્થ જે રૂપથી સત છે તેણે તેજ અસત, એવ જે રૂપથી જે નિત્ય છે, તેને તેજ રૂપથી અનિત્ય, નતો જૈન દર્શન કહે છે અથવા માને છે અને ન તો એ પ્રકારની સમ્મતિ આપે છે અથવા એ વાતને એપ્રમાણે-સમજો કે એકજ પદાર્થમા જે રૂપથી સત્વ છે તેજ રૂપથી તેમા અસત્વ પણ છે, તેમજ જે રૂપથી પદાર્થમાં નિત્યત્વ છે તેજ રૂપથી તેમા અનિત્યત્વ પણ છે એ પ્રકારની માન્યતા જૈનદર્શનની નહીં છે જૈન વિદ્વાનોએ એ ભ્રમને ઘણાજ સ્પષ્ટ શબ્દોમા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે (૧) તેના પર જો મતાંતરીય વિદ્વાન સમ્યક્‌પણાથી ધ્યાન ન દે તો એમા જૈન દર્શન અથવા જૈન વિદ્વાનનોનો શો દોષ ?

સ્થાણુનો એ કોઇ અપરાધ નથી જે કે નેત્ર હીન તેને નથી દેખતો એમ યસ્કાચાર્ય કહે છે ×

આથી શંકરાચાર્ય પ્રભૃતિ વિદ્વાનો નો– " જે પદાર્થ સત્ રૂપ છે તે અસત નથી થઇ શકતો, અથવા પદાર્થમા જે રૂપથી સત્વ છે તે રૂપથી અસત્વ તેમા નથી રહી સકતો એ કથનની સાથ જૈન દર્શન નો કોઇ વિરોધ નહી છે, જૈન દર્શન પણ તે પદાર્થમા જે રૂપથી સત્વ છે તે રૂપથી અસત્વનો સ્વીકાર નથી કરતા અર્થાત્ એ વિષયમા એ સર્વેનુ મંતવ્ય એક સરખુ જ છે આવી દશામા પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનો ના દ્વારા અનેકાંતવાદ પર ઉક્ત રૂપથી જે આક્ષેપ કર્યો ગયો છે અને જેના આધાર પર તે અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંત ને મિથ્યા યા ઉન્મત્ત પ્રલાપ બતાવે છે તે કોઇ મૂલ્યવાન્ પ્રતીત નથી થતો જે વાત જૈન દર્શનને અભીષ્ટ જ નથી તેને જબર જસ્તી તેના ગલામા ઘાલવી અને પછી

(૧) ક–" न खलु यदेव सत्वं तदेवासत्वं भवितु मर्हति विधि प्रतिषेधरूपतया विरुद्ध धर्माध्यासेनाऽनयोरैक्यायोगात् ' नहि वयं येनैव प्रकारेण सत्वं, तेनैवासत्वं येनैवासत्वं तेनैव सत्वं मभ्युपेमः किंतु ' इत्यादि । (स्याद्वाद मंजरी पृ १०८)

यदि येनैव प्रकारेण सत्वं, तेनैवासत्वं, येनैव चा

इत्यादि । (रत्नाकरावतारिका ५ परिछे पृ ८६)

×"नाय स्थाणो रपराधो यदेनं मंधो न प

તેની તેજ નિમિત્તથી પ્રતારણા કરવી કયા સુધી ન્યાય સગત છે એનો વિચાર પાઠક સ્વય કરી લે

અમારા વિચારમાં તો એ ખડન જૈન દર્શનના અનેકાંતવાદનુ નથી કે જે શકરાચાર્ય આદિ વિદ્વાનોએ કર્યું છે કિંતુ એકજ રૂપથી નિરપેક્ષપણાથી પદાર્થને સત્ અસત્ રૂપ માનવાવાળાનુ છે-કોન જાણે એવુ પણ કોઇ માનતુ હશે ? " भिन्नमति र्हि लोक " સસારમા અનેક વિચારના લોક વિદ્યમાન છે તેમના માટે શકરાચાર્ય આદિનુ કથન ભલેજ ઉપયુકત સમજવું જોય ? એ વિષયમા તો જૈન દર્શન પણ તેમના પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોની સાથે સહમત છે

(જૈન દર્શન કેવા પ્રકારથી વસ્તુને સદસત્ રૂપ માને છે) પૃ ૧૭૦ થી

ઉપર્યુકત વિવેચનથી એ પ્રમાણિત થયુ કે— શકર સ્વામી પ્રભૃતિ વિદ્વાનોએ જે સિદ્ધાતનુ ખડન કર્યું છે-અર્થાત્ જેને અસગત, યા ઉન્મત્ત પ્રલાપ બતાવ્યો છે તે સિદ્ધાત વાસ્તવમા જૈન દર્શનનુ સિદ્ધાત નથી એટલા માટેજ તેમનુ એ ખડન જૈન—અનેકાતવાદનુ, ખડન નહી કહી શકાય અને એ પણ સિદ્ધ થયુ કે શકરાચાર્ય આદિ વિદ્વાનોનો જે પ્રકારે આ મત (પદાર્થ એકજ રૂપથી સત્ અસત્ ઉભયરૂપ છે) અસગત પ્રતીત થયો એજ પ્રમાણે જૈન દર્શન પણ એનાથી સહમત નહીં છે અર્થાત્ તે પણ ઉકત મતને અસગતજ માને છે એટલા માટે એ વત સારી રીતે સાબિત થઇ ગઇ કે પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોએ જે સ્વરૂપની કલ્પના કરીને અનેકાતવાદનુ ખડન કર્યુ છે તે સ્વરૂપ જૈન દર્શનના અનેકાતવાદનુ નહી છે જૈન દર્શનનો અનેકાતવાદ તેનાથી ભિન્ન પ્રકારનો છે

હવે અહી એ વાતનો વિચાર કરવાનો બાકી રહે છે કે— જૈન દર્શનના અનેકાતવાદનુ વાસ્તવ સ્વરૂપ શુ છે ? અર્થાત્ જૈન દર્શન એકજ પદાર્થ સત અસત્ ઉભય રૂપ કેવા પ્રકારથી માને છે, તથા તેમની માન્યતામા પણ વિરોધનો પ્રકાર થઇ શકે છે કે નહી જૈન દર્શનને કોઇપણ પ્રતીયમાન પદાર્થ એકાતપણાથી સત્ વા અસત્ નિત્ય અથવા અનિત્ય રૂપથી અભિમત નથી તેમના મતમા વસ્તુ માત્રજ અનેકાત અર્થાત્ અનેક ધર્મોથી યુક્ત છે સત્વ અસત્વ નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ આદિ સર્વ વસ્તુના ધર્મ છે × વસ્તુમા જે પ્રકારે સત્વ વા અનિત્યત્વ રહે છે તેજ પ્રકારે અસત્વ અને અનિત્યત્વ પણ વિદ્યમાન છે

× " यदखलु अनेदा एकवस्तु सप्रतिपक्षानेकधर्मरूपाधि करण इयाचक्ष्महे " (प्रमेयरत्नकोष चद्रप्रभसूरि पृ ५)

જ્યાં સુધી અમે જૈન દર્શનનો અભ્યાસ કર્યો છે ત્યાં સુધી અમો એ નિઃશંકપણાથી કહી શકીએ છે કે પરસ્પર વિરૂદ્ધ ધર્મોનું એક સ્થાનમાં વિધાન કરવું એ પ્રકારના સ્યાદ્વાદનું સ્વરૂપ જૈન દર્શનને અભિમતજ નથી કિંતુ અનંત ધર્માત્મક વસ્તુમાં–અપેક્ષાકૃત ભેદથી જે જે ધર્મ રહયા હુવા છે તેમનો તે તે અપેક્ષાથી વસ્તુમાં સ્વીકાર કરવાની પદ્ધતિને જૈન દર્શન, અનેકાંતવાદ અથવા સ્યાદ્વાદના નામથી ઉલ્લેખ કરે છે

જે પદાર્થ જે રૂપથી સત છે તેને તેજ અસત, એવં જે રૂપથી જે નિત્ય છે, તેને તેજ રૂપથી અનિત્ય, નતો જૈન દર્શન કહે છે અથવા માને છે અને ન તો એ પ્રકારની સમ્મતિ આપે છે અથવા એ વાતને એપ્રમાણે સમજે કે એકજ પદાર્થમાં જે રૂપથી સત્વ છે તેજ રૂપથી તેમાં અસત્વ પણ છે, તેમજ જે રૂપથી પદાર્થમાં નિત્યત્વ છે તેજ રૂપથી તેમાં અનિત્યત્વ પણ છે એ પ્રકારની માન્યતા જૈનદર્શનની નહીં છે જૈન વિદ્વાનોએ એ ભ્રમને ઘણાજ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે (૧) તેના પર જો મતાંતરીય વિદ્વાન સમ્યક્પણાથી ધ્યાન ન દે તો એમાં જૈન દર્શન અથવા જૈન વિદ્વાનોનો શો દોષ ?

સ્થાણુ નો એ કોઇ અપરાધ નથી જે કે નેત્ર હીન તેને નથી દેખતો એમ યસ્કાચાર્ય કહે છે ×

આથી શંકરાચાર્ય પ્રભૃતિ વિદ્વાનો નો–" જે પદાર્થ સત્ રૂપ છે તે અસત નથી થઇ શકતો, અથવા પદાર્થમાં જે રૂપથી સત્વ છે તે રૂપથી અસત્વ તેમાં નથી રહી સકતો એ કથનની સાથ જૈન દર્શન નો કોઇ વિરોધ નહી છે, જૈન દર્શન પણ તે પદાર્થમાં જે રૂપથી સત્વ છે તે રૂપથી અસત્વનો સ્વીકાર નથી કરતા અર્થાત્ એ વિષયમાં એ સર્વેનુ મંતવ્ય એક સરખુ જ છે આથી દશામાં પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનો ના દ્વારા અનેકાંતવાદ પર ઉક્ત રૂપથી જે આક્ષેપ કર્યો ગયો છે અને જેના આધાર પર તે અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંત ને મિથ્યા યા ઉન્મત્ત પ્રલાપ બતાવે છે તે કોઇ મૂલ્યવાન પ્રતીત નથી થતો જે વાત જૈન દર્શનને અભીષ્ટ જ નથી તેને જબર જસ્તી તેના ગલામાં ઘાલવી અને પછી

(૧) क—' न खलु यदेव सत्व तदेवासत्व भवितु मर्हति विधि प्रतिषेधरूपतया विरुद्ध धर्माध्यासेनाऽनयोरैक्यायोगात् ' नहि वय येनैव प्रकारेण सत्व, तेनैवासत्व येनैवासत्व तेनैव सत्व मभ्युपेम किंतु ' इत्यादि । (स्याद्वाद मजरी पृ १०८)

यदि येनैव प्रकारेण सत्व तेनैवासत्व, येनैवासत्व तेनैव सत्व मभ्युपेयेत तदा स्याद्विरोध इत्यादि । (रत्नाकरावतारिका ५ परिछे प ८९)

× नायं स्थाणोरपराधो यदेनमन्धो न पश्यति ' (निरुक्ते यास्काचार्य)

તેની તેજ નિમિત્તથી પ્રતારણા કરવી કયા સુધી ન્યાય સગત છે એનો વિચાર પાઠક સ્વય કરી લે

"અમારા વિચારમા તો એ ખડન જૈન દર્શનના અનેકાતવાદનું નથી કે જે શકરાચાર્ય આદિ વિદ્વાનોએ કર્યું છે કિતુ એકજ રૂપથી નિરપેક્ષપણાથી પદાર્થને સત્ અસત્ રૂપ માનવાવાળાનુ છે–કોન જાણે એવુ પણ કોઇ માનતુ હશે? 'भिन्नमति हिं लोक' સસારમા અનેક વિચારના લોક વિદ્યમાન છે તેમના માટે શકરાચાર્ય આદિનુ કથન ભલેજ ઉપયુકત સમજવુ જોયે? એ વિષયમા તો જૈન દર્શન પણ તેમના પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોની સાથ સહમત છે

(જૈન દર્શન કેવા પ્રકારથી વસ્તુને સદસત્ રૂપ માને છે) પૃ ૧૭૦ થી

ઉપર્યુકત વિવેચનથી એ પ્રમાણિત થયુ કે— શકર સ્વામી પ્રભૃતિ વિદ્વાનોએ જે સિદ્ધાતનુ ખડન કર્યુ છે–અર્થાત્ જેને અસગત યા ઉન્મત્ત પ્રલાપ બતાવ્યો છે તે સિદ્ધાત વાસ્તવમા જૈન દર્શનનુ સિદ્ધાત નથી એટલા માટેજ તેમનુ એ ખડન જૈન—અનેકાતવાદનુ ખડન નહી કહી શકાય અને એ પણ સિદ્ધ થયુ કે શકરાચાર્ય આદિ વિદ્વાનોનો જે પ્રકારે આ મત (પદાર્થ એકજ રૂપથી સત્ અસત્ ઉભયરૂપ છે) અસગત પ્રતીત થયો એજ પ્રમાણે જૈન દર્શન પણ એનાથી સહમત નહીં છે અર્થાત્ તે પણ ઉકત મતને અસગતજ માને છે એટલા માટે એ વત સારી રીતે સાબિત થઇ ગઇ કે પ્રતિપક્ષી વિદ્વાનોએ જે સ્વરૂપની કલ્પના કરીને અનેકાતવાદનુ ખડન કર્યું છે તે સ્વરૂપ જૈન દર્શનના અનેકાતવાદનુ નહી છે જૈન દર્શનનો અનેકાતવાદ તેનાથી ભિન્ન પ્રકારનો છે

હવે અહી એ વાતનો વિચાર કરવાનો બાકી રહે છે કે— જૈન દર્શનના અનેકાતવાદનુ વાસ્તવ સ્વરૂપ શુ છે? અર્થાત્ જૈન દર્શન એકજ પદાર્થ સત અસત્ ઉભય રૂપ કેવા પ્રકારથી માને છે, તથા તેમની માન્યતામા પણ વિરોધનો પ્રકાર થઇ શકે છે કે નહી જૈન દર્શનને કોઇપણ પ્રતીયમાન પદાર્થ એકાતપણાથી સત્ વા અસત્ નિત્ય અથવા અનિત્ય રૂપથી અભિમત નથી તેમના મતમા વસ્તુ માત્રજ અનેકાત અર્થાત્ અનેક ધર્મોથી યુક્ત છે સત્વ અસત્વ નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ આદિ સર્વ વસ્તુના ધર્મ છે × વસ્તુમા જે પ્રકારે સત્વ વા અનિત્યત્વ રહે છે તેજ પ્રકારે અસત્વ અને અનિત્યત્વ પણ વિદ્યમાન છે

× "यथवस्तु पैनेद्रा एकवस्तु मप्रतिपक्षानकधर्मस्वाधि करण" इत्याचक्षमहे' (प्रमयरत्नकोष चद्रप्रभसूरि पृ ५)

પરંતુ એકજ રૂપથી નહી પણ ભિન્ન રૂપથી અર્થાત્ જે રૂપથી વસ્તુમા સત્વ યા નિત્યત્વનો નિવાસ છે તેજ રૂપથી તેમા—અસત્વ યા અનિત્યત્વને સ્થાન નથી, કિંતુ સત્વાદિ કોઇ બીજા રૂપથી વસ્તુમા રહે છે, અને અસત્વાદિ કોઇ ભિન્ન પ્રકારથી નિવાસ કરે છે, એ પ્રમાણે પ્રકાર ભેદ, યા અપેક્ષા ભેદથી, બન્નેજ ધર્મ, વસ્તુમા રહેલા હોવા છે, આથી અપેક્ષપણાથી વસ્તુ સત્ અને અસત્ ઉભય રૂપ છે, એજ પ્રમાણે અપેક્ષા કૃત ભેદથી નિત્યાનિત્યત્વ આદિ ધર્મ પણ રહેલા છે, આ દશામા વિરોધની કોઇ અશંકા રહેતી નથી।

(ઉક્ત વિષયનુ વિશેષ સ્પષ્ટી કરણ) પૃ ૧૯૨ થી

જૈન દર્શનમા વસ્તુ તત્વનો વિચાર તેના (વસ્તુના) સ્વરૂપનો અનુસાર કર્યો છે લૌકિક અનુભવથી વસ્તુનુ જે સ્વરૂપ પ્રતીત થાય તેના અનુસાર કરેલો વિચારજ યુક્તિ યુક્ત કહ્યો યા માન્યો જાય છે, વસ્તુ સ્વરૂપનો વિચાર કરતા અનુભવથી તે એકાંતપણાથી સત્ (ભાવરૂપ) કિંવા અસત્ (અભાવ) રૂપ પ્રતીત નથી થતુ, કિંતુ અનેમાંત—સત્, અસત્—ભાવ અને અભાવ રૂપથી જ તેમાં પ્રતીતિ થાય છે આથી વસ્તુને સર્વથા સત્ (ભાવ રૂપ) કીંવા અસત્ (અભાવ રૂપ) જ ન માનીને સત્ અસત્—ભાવ અભાવ ઉભય રૂપથીજ સ્વીકાર કરતા યુક્તિ યુક્ત અને પ્રમાણના અનુરૂપ છે પરંતુ વસ્તુ (પદાર્થ) જે રૂપથી સત્ (ભાવરૂપ) તેજ રૂપથી અસત (અભાવ રૂપ) પણ છે એવી એવી માન્યતાને જૈન દર્શનમા સ્થાન નથી આપ્યુ, જૈન દર્શન એકજ રૂપથી વસ્તુને સત્ અને અસત નથી માનતા કિંતુ સત્ વસ્તુને તે તેના સ્વભાવની અપેક્ષાથી કહે છે અને અસત (અભાવ રૂપ) અન્ય વસ્તુની અપેક્ષાથી કથન કરે છે, એ તત્વને સ્પષ્ટી કરવાને માટે જૈન દર્શનમા સ્વરૂપ અને પર રૂપ એ બે શબ્દોનુ વિધાન કર્યું છે. સ્વરૂપની અપેક્ષાથી વસ્તુમા સત્વ અને પરરૂપની અપેક્ષાથી અસત્વ, એમ અપેક્ષા કૃત ભેદથી વસ્તુમા અને સત—સત અસત, ભાવ અભાવ, નિત્ય અનિત્ય સ્વરૂપજ જૈન દર્શનને અભિમત છે.

એ વિષયની ચર્ચા કરતા થકા જઇ વિદ્વાનોએ જે સિદ્ધાંત સ્થિર કર્યો છે તેનો સારાશ આ પ્રકારે છે

× एव स्वत परतो वाऽनुवृत्ति-व्यावृत्त्यात्मक शक्तियुक्तात्पदार्थात् त्रैलक्षण्य लक्षण मनवोना मर्क जगत्। (शा वा स स्त ७ श्लो ३ कल्पलता टीका)

૧ અમો એકજ રૂપથી વસ્તુમાં સત્વ અને અસત્વનો અંગીકાર નથી કરતા જેથી કે વિરોધની ભાવના થઈ શકે કિંતુ સત્વ તેમાં સ્વરૂપની અપેક્ષાથી અને અસત્વ પરરૂપની અપેક્ષાથી છે એટલા માટે વિરોધની કોઈ અશંકા જ નથી

૨ નિત્યા નિત્ય હોવાથી વસ્તુ જેમ અનેકાંત છે તેમજ સદસત્ રૂપ હોવાથી પણ અનેકાંત છે. તાત્પર્ય કે-વસ્તુ નિત્યા નિત્યની પેઠે સત્ અસત્ રૂપ પણ છે

(શંકા)-આ કથન વિરુદ્ધ છે એકજ વસ્તુ સત્ અને અસત્ રૂપ નથી થઈ સકતી, સત્વ અસત્વનો વિનાશક છે, અને અસત્વ સત્વનો વિરોધી છે, જો એવું ન હોય તો સત્વ અને અસત્વ બન્ને એક જ થઈ જશે, આથી જે સત છે તે અસત્ કેવી રીતે? અને જે અસત છે તે સત્ કેવી રીતે કહી શકાશે, એટલા માટે એક જ વસ્તુને સત પણ માનવું અને અસત્ પણ સ્વીકારવું અનુચિત છે.

(સમાધાન)—આ કથન ઠીક નહીં છે કેમકે-જો અમો એક જ રૂપથી વસ્તુમાં સત્વ અને અસત્વને અંગીકાર કરીએ તારે તો વિરોધ થઈ શકે છે પરંતુ અમો એવું નથી માનતા, તાત્પર્ય કે-જે રૂપથી વસ્તુમાં સત્વ છે તેજ રૂપથી જો તેમાં અસત્વ માનીએ તેમજ જે રૂપથી અસત્વ છે તેજ રૂપથી સત્વનો સ્વીકાર કરીએ તારે તો વિરોધ થઈ શકે છે પરંતુ અમો તો વસ્તુમાં જે રૂપથી સત્વ માનીએ છિએ તેનાથી ભિન્ન રૂપથી તેમાં અસત્વને અંગીકાર કરીયે છિએ અર્થાત્ સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવની અપેક્ષાથી તેમાં સત્વ અને પર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ ભાવની અપેક્ષાથી અસત્વ છે એટલા માટે અપેક્ષા ભેદથી સત્વ અસત્વ બન્ને જ વસ્તુમાં અવિરુદ્ધ પણાથી રહી શકે છે એમાં વિરોધની કોઈ આશંકા જ નથી (રત્ન પ્રભાચાર્ય)

१ नहि वय यनव प्रकारेण सत्व तेनैवा सत्व, यनवगा सत्व तेनैव सत्वमभ्युपेम किंतु स्वरूप द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावै-सत्व परूप-द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावै स्त्वसत्व तदा क विरोधावकाश (स्याद्वाद मंजरी पृ १०८)

२ एव सदसत् अनेकातोपि न वन विरोध । कथमक्रमेव कुमादि वस्तु सत्व, असत्व भवति । न ह्हि सत्वं परिहारेण वस्तु स्थिति असत्वमपि सत्वपरिहारेण अन्यथा तयोर विशेष स्यात् । ततश्च तयाद सत् तत् असत् । यदसत् तत् कथ सदिति ? तदनवदात । यतीयदि-यैनैव प्रकारेण सत्व तेनैवासत्व यनैवासत्व तेनैवसत्व मभ्युपयेत तदा स्याद्विरोध । यदातु स्वरूपेण घटादित्वेन-स्वद्रव्यण मृण्मय दित्वेन, स्वक्षेत्रेण नागरादित्वेन स्वकालत्वेन वासतिका दित्वेन सत्व । पररूपादिनातु पटत्व त, तन्तुमयत्व ग्रामीणत्वेना स्वत्व । तदा क विरोध गन्धोपि । रत्नाकरावतारिका (परि ५ पृ ८६)

૩ સત્વ-વસ્તુનો ધર્મ છે, તેનો જો સ્વીકાર ન કરીએ તો ખર વિષાણુની પેઠે વસ્તુમા વસ્તુત્વ જ નહી રહેશે એટલા માટે વસ્તુ સત્ છે તેમજ સત્વની પેઠે તેમ-વસ્તુમા કથંચિત્ અસત્વ પણ છે કારણકે-જે પ્રમાણે સ્વરૂપાદિની અપેક્ષાથી વસ્તુમા સત્વ અનિષ્ટ નથી, તેજ પ્રમાણે જો પર રૂપાદિથી પણ અનિષ્ટ ન હોય તો વસ્તુના પ્રતિ નિયમ નો વિરોધ થશે

આથી સ્વરૂપાદિની અપેક્ષાથી જેમ વસ્તુમા સત્વ ઇષ્ટ છે, તેમ પરરૂપાદિકથી નથી એનો તાત્પર્ય એ થયો કે-સ્વપાદિની અપેક્ષાથી વસ્તુમાં સત્વ અને પરરૂપાદિની અપેક્ષાથી અસત્વ, આથી અપેક્ષા કૃત ભેદથી સત્વાઽસત્વ બન્ને જ વસ્તુમા વિના કોઇ વિરોધથી રહ્યા છે × (વિદ્યાનંદ સ્વામી)

(૪) વસ્તુ સ્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ રૂપથી સત્ અને પર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ રૂપથી અસત્, આથી સત્ અને અસત્ ઉભય રૂપ છે અન્યથા વસ્તુના અભાવનો-ઘટાદિ રૂપ વસ્તુના અભાવનો પ્રસંગ થશે અર્થાત્ જે પ્રમાણે સ્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવની અપેક્ષાથી વસ્તુ છે, તેજ પ્રમાણે જો પર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર કાલ-ભાવ રૂપથી પણ વસ્તુ સત્ જ હોય તો ઘટાદિ વસ્તુ જ નથી ઠરી શકતી કેમકે તે પોતાના સ્વરૂપની પેઠે પોતાનાથી ભિન્ન પર દ્રવ્યાદિ રૂપથી પણ સ્થિત હોય છે એમજ પર દ્રવ્યાદિ રૂપથી ઘટાદિ પદાર્થ જેમ અસત્ છે તેમજ સ્વ દ્રવ્યાદિ રૂપથી પણ અસત્ થઇ જાય તો ઘટાદિ પદાર્થ ગદર્ભ સીંગની પેઠે તુછ જ ઠરશે (આથી સાપેક્ષપણાથી વસ્તુ સદ સદ્ રૂપ જ સ્વીકાર કરવી જોઇએ

३ तत्र सत्व वस्तु धर्म तदनुपगमे वस्तुनो वस्तुत्वाऽयोगात्, खरविषाणादिवत् । तथा कथंचि दसत्व, स्वरूपादिभिरिव पररूपादिभिरपि वस्तुनोऽसत्वानिष्टौ प्रति नियतस्वरूपाभावात् । वस्तु प्रतिनियम विरोधात् । (अष्ट सहस्री । परिछेद पृ १२६)

-× तत स्यात् सदसदात्मका पदार्था सर्वस्य सर्वाकरणात् । नहि घटादिवत् क्षीराद्याहरण लक्षण सर्वे क्रिया कुर्वति घटादि नानया । तदुभयात्मनि दृष्टांत सुलभ, सर्वप्रवादिनां स्वष्टतत्वस्य स्वरूपेण सत्वेऽनिष्ट रूपेणासत्वेच विवादाभावात् तस्यैव च दृष्टांतोपपत्ते । (अष्ट स पृ १३३)

स्वरूपादि चतुष्टयापेक्षया सत्वस्य पररूपादि चतुष्टयापेक्षया चा सत्वस्य दर्शन वस्तुनींति तत्प्रमाणतया तथैव वस्तु प्रतिपत्तव्यम् ॥ (अष्टसहस्री प १३५)

(४) यत स्यात् स्वद्रव्य-क्षेत्र-काल-भावरूपेण सद्वतत, पर द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव रूपेण चाऽसत् । ततश्च सच्चाऽसच्च भवति अ यथा तदऽभाव प्रसगात् (घटादिरूपेण वस्तुनोऽभाव प्रसगात्) इत्यादि । (अनेकांत जय पताका)

"नहि स्वपरसत्ताभावाभावरूपता विहाय वस्तुनो विशिष्टतैव संभवति

વસ્તુમા સ્વસત્તાનો ભાવ અને પર સત્તાનો અભાવ જો ન હોય તો તેનુ વસ્તુનુ વિશિષ્ટ સ્વરૂપ જ સંભવ નથી થઇ શકતુ (हरिभद्रसूरि)

(૫) જેમ સ્વરૂપાદિની અપેક્ષાથી વસ્તુમા સત્વ છે તેજ પ્રમાણે પર રૂપાદિથી પણ તેમા જો સત્વ જ માનીએ તો એકજ ઘટાદિ વસ્તુ સર્વત્ર પ્રાપ્ત થઇ જાય અર્થાત્ સર્વ વસ્તુઓ એક વસ્તુ રૂપ જ બની જાય (चन्द्रप्रभसूरि)

(૬) કોઇ પણ વસ્તુ સર્વથા ભાવ અને અભાવ રૂપ નથી, કિંતુ સ્વરૂપની અપેક્ષાથી ભાવ અને પર રૂપની અપેક્ષાથી અભાવ રૂપ હોવાથી ભાવા ભાવ ઉભય રૂપથી જ વસ્તુ ને માનવી જોઇએ । (हेमचन्द्राचार्य)

આ બધા વિવેચનથી એ સિદ્ધ થયુ કે જૈન દર્શનને વસ્તુ સત્ અને અસત્ ઉભય રૂપ ઇષ્ટ છે, પરંતુ એકજ રૂપથી નહીં કિંતુ ભિન્ન રૂપથી અર્થાત્ સત્વ સ્વરૂપથી, અસત્વ પર રૂપથી આથી પ્રતિવાદિ વિદ્વાનોએ જે એક જ રૂપથી સત્વ અને અસત્વની માન્યતા સ્થિર કરીને જૈન દર્શન પર વિશેષનો આક્ષેપ કર્યો છે તે ઉચિત નથી કેમકે જૈન દર્શન, વસ્તુમા એકજ રૂપથી સત્વા સત્વ ને અંગીકાર નથી કરતા એટલા માટે પ્રતિ પક્ષી વિદ્વાનોનુ ખંડન જૈન દર્શનના અનેકાંતવાદના અનુરૂપ નહીં કહી શકાશે

મહામતિ કુમારિલ ભટ્ટે વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપને ખરેખર સમજ્યુ અને તેમને શ્લોક વાર્તિકમા સ્પષ્ટ પણે લખ્યુ કે—

स्वरूप-पररूपाभ्यां नित्यं सदसदात्मके
वस्तुनि ज्ञायते कश्चि-द्रूपं किंचित् कदाचन

(पृ ६७६)

અર્થાત્ સ્વરૂપ અને પરરૂપની અપેક્ષાથી વસ્તુ સત્ અને અસત ઉભય રૂપ છે

"सर्वहि वस्तु स्वरूपत सद्रूप, पररूपतश्चाऽसद्रूप यथा घटो घटरूपेण सत्, पटरूपेणऽसन्

સર્વ વસ્તુઓ સ્વરૂપથી સત્; અને પરરૂપથી અસત્ છે જેમ ઘટ ઘટ-રૂપથી સત્ અને પટરૂપથી અસત્ છે (ટીકાકાર)

(૫)-यथा स्वद्रव्या द्यपेक्षया सत्व तथा परद्रव्याद्यपेक्षयापिसत्व, तथा सदव घटादि वस्तु सर्वत्र प्राप्नोति ततश्च सर्वपदार्थाऽद्वैतापत्तिलक्षण दूषणमापद्येत । (प्रमेय रत्नकोष पृ १५)

६ भावा भावात्मकत्वा इस्तुनो निर्विषयोऽभाव ।१।१।१२। नहि भावैकरूपं वस्तु इति विश्वस्य वैरूप्यप्रसगात् । नाप्यऽभावैकरूप नीरूपत्वप्रसगात् । किंतु स्वरूपेण सत्वात् पररूपेण चाऽसत्वात् भावाभावरूप वस्तु तथैव प्रमाण प्रवृत्ते (प्रमाण मीमासा पृ ६)

તેમજ વૈશેષિક દર્શનમાં પણ અભાવ નિરૂપણમા એવાજ પ્રમાણનો ઉલ્લેખ છે જેનુ વર્ણન પૂર્વે આવી ચૂકયુ છે

ભાસ્કરાચાર્યે પૂર્વ પક્ષમા એ વાતનો કાઇ ખુલાસો કર્યો છે પરંતુ એનુ ખંડન કરતા તેમને તેજ શૈલીનુ અનુકરણ કર્યું છે જે કે સ્વામી શંકરાચાર્યે કર્યું છે તે કહે છે કે–" ઘટ રૂપથી ઘટ સત્ છે અને પટ રૂપથી અસત્ એ પ્રમાણે સ્વરૂપ પરરૂપની અપેક્ષાથી વસ્તુ સદ્ અસદ્ રૂપ પણ થઇ સકે છે " આ કથન પણ ઠીક નથી કેમકે–સ્વરૂપાદિના વિષયમા પણ સપ્તભંગી નયનો પ્રવેશ છે અર્થાત્–સ્વરૂપ પણ કથંચિત્ છે અને કથંચિત નહી ઇત્યાદિ રૂપથી અનિશ્ચિત જ રહેશે ×

પરંતુ વિચાર કરવાથી ભાસ્કરાચાર્યનુ આ કથન કાઇ યુક્તિ યુક્ત પ્રતીત નથી થતુ, " વસ્તુનુ સ્વરૂપ અનેકાંત છે " જૈનદર્શનના એ સિદ્ધાંત નો આ અર્થ નથી કે પદાર્થ વ્યવસ્થાના માટે ઉપર્યુક્ત કરેલા શબ્દોમા પણ અમો અનેકાંત શબ્દ નો જ મન માન્યા અર્થોમા વ્યવહાર કરે ! એ પ્રમાણે તો કોઇ દર્શનનો પણ કોઇ સિદ્ધાંત સ્થિર નથી થઇ સકતો એ રીતિથી અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંતનો પ્રતિવાદ કરવો, નિસ્સંદેહ સામ્પ્રદાયિક વ્યામોહ અને વિશિષ્ટ પક્ષપાત છે

કોઇ સિદ્ધાંતનુ મન માન્યુ સ્વરૂપ કલ્પના કરીને તેની અવહેલના કરવી ન્યાયોચિત નથી કહી સકાતી વેદાંત દર્શનના અન્યાન્ય ભાષ્યો અને ટીકાઓમા પણ પ્રતિવાદની એજ શૈલી છે જેની આલોચના પૂર્વે કરી ચૂકયા છિએ એટલા માટે તેનો પૃથક્ ઉલ્લેખ કરવો અનાવશ્યક છે તેમજ તે લેખો વિચાર કરવો પણ પિષ્ટ પ્રેષણ છે ॥

જૈન-વૈદિક દર્શન કારોના કાલનો નિર્ણય

જૈન વિદ્વાનો- **ઊમાસ્વામિ-**

જૈન સાહિત્યમા દાર્શનિક પદ્ધતિનો સુત્રધાર એમનેજ કર્યો છે એમના માટે જૈન ધર્મની શ્વેતાંબર દિગંબર બન્ને સંપ્રદાયોના હૃદયમા સમાન „આદર

× ન તુ પટરૂપેણ ઘટોનાસ્તિ સ્વેન રૂપેણા સ્તીત કો વિરોધ ઉચ્યતે સ્વરૂપેપિ સપ્તભંગી નયસ્યા વિશષાત્ । સ્વરૂપ મસ્તી ત્યપિ સ્યાન્નાસ્તી મપિ તત્રાનધ્યવસાનમેસ્યાત્ । ભાસ્કરીય બ્રહ્મસૂત્ર ભાષ્ય ૨।૨।૨૩ । જૈન દર્શન અનેકાંતવાદને અનેકાંતરૂપથી સ્વીકાર કરે છે અનેકાંત સ્યાપ્યઽનેકાંતાનુવિદ્ધૈકાંતગમવાત એટલા માટે ભટ્ટ ભાસ્કર જે વિષયથા તેના પર દોષનુ ઉદ્‌ભવન કરી ધણા છે તે સુસંગત નહી છે એ વાતની ચર્ચા અમો પૂર્વે કરી આવ્યા છીએ

છે એટલાજ માટે એમને બનાવેલા તત્વાર્થ સુત્ર પર બન્નેજ પક્ષના વિદ્વાનોએ અનેક મહત્વપુર્ણ વ્યાખ્યાગ્રથ લખ્યા છે જૈન પરપરાથી એમનો સમય વિક્રમ ની પ્રથમ શતાબ્દી માની ગઇ છે પરતુ એ વિષયમા વાસ્તવિક ઐતિહાસિક તથ્ય શુ છે ? તેનો હજુ સુધી કોઇ યથાર્થ નિર્ણય નથી થયો

સિધ્ધસેન દિવાકર

જૈન દર્શનિક સાહિત્યમા એમને એજ સ્થાન છે જે વઇદક સાહિત્યમા કુમારિલ ભટ્ટ, શકરસ્વામી, ઉદયનાચાર્ય, અને વાચસ્પતિ મિશ્ર, આદિ દર્શનિક વિદ્વાનોને છે જૈન સાહિત્યથા પદ્ધતિને વિશિષ્ટ સ્વરૂપ આપીને તેને સુચારૂરૂપથી વિકાશમા લાવવાનુ સર્વથી પ્રથમ શ્રેય એમનેજ છે જૈન સાહિત્યમા એમનાથી પ્રથમ ન્યાયશાસ્ત્રનો કોઇ વિશિષ્ઠ ગ્રથ બનેલો ઉપલબ્ધ નથી થતો પ્રશ્ચાત્ થાવી અન્ય જઈન દાર્શનિકોએ માત્ર એમનીજ શૈલીનુ અનુકરણ કર્યુ છે એમની કૃતિયોનુ ધ્યાન પુર્વ અવલોન કરવાથી પ્રતીત થાય છે કે એ દર્શન શાસ્ત્રોના પારગામી, સસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષાના પ્રઉઢ પડીત અને અનુપમ કવિ હતા એમનો બનાવેલો ન્યાયાવતાર ખરેખરોજ જૈન સાહિત્યમા વિશિષ્ટન્યાય પદ્ધતિનુ એક સોપન (પગથીયુ) છે અને એમને-સમ્મતિતર્ક, દ્વાત્રિશદ્વાત્રિશિકા આદિ ગ્રથ મધ્ય કાલીન ભારતિય દર્શન સાહિત્યના બહુ મૂલ્ય રત્ન છે જૈન પરપરાના અનુસાર સિદ્ધ સેન દિવાકરનો સમય વિક્રમની પ્રથમ શતાબ્દી માની જાય છે પરતુ કઇ એક ઐતિહાસિક વિદ્વાન્ એમનો સમય વિક્રમની પાચમી શતાબ્દી માને છે × પરંતુ હજુ સુધી એનો સતોષજનક કોઇ નિર્ણય નથી થયો એમનુ જન્મ સ્થાન તો વિદિત નથી થયુ પરતુ ઉજ્જયની ના આસપાસમા જ એમને પોતાનુ જીવન વ્યતીત કર્યુ એ જાતિના બ્રાહ્મણ અને પ્રથમ વૈદિક ધર્મના અનુયાયી હતા અને બાદમા એમને વૃધ્ધવવાદી નામના એક આચાર્યની પાસ જૈન ધર્મની દીક્ષા ગ્રહણ કરી

હરિભદ્રસૂરિ—

શ્વેતાબર જૈન સપ્રદાયમા એ નામના કઇ આચાર્ય થઇ ગયા છે પરતુ પ્રસ્તુત નિબધમા જેમના ગ્રંથોનો અમે ઉલ્લેખ કર્યો છે તે હરિભદ્ર સર્વથી પુરાના છે જે કેયાકિની મહત્તરાસૂનુના નામથી પ્રસિદ્ધ છે અને ૧૪૪૪ ગ્રથોના પ્રણેતા કહ્યા વા માન્યા જાય છે જૈન પરપરાના એમનો સ્વર્ગવાસ વિક્રમ સવત્ ૫૮૫ માં થયો આવી એમનો સમય વિક્રમની છઠી શતાબ્દી છે પરતુ ગુજરાત

× જુવો-હિદ તત્વ જ્ઞાનનુ ઇતિહાસ પૃ ૧૮૯ પૂવાર્ધ ॥

પુરાતત્ત્વના 'આચાર્ય' મુનિ શ્રી જિન વિજયજીએ એ 'હરિભદ્ર સૂરિના 'સમય નિર્ણય પર જે ગવેષણા પૂર્વક નિબંધ લખ્યો છે તેમાં એમનો સમય વિક્રમની આઠમી નવમી શતાબ્દી નિશ્ચિત કરી છે × તેમનો આ નિશ્ચય આજકાલના ઐતિહાસિક વિદ્વાનોમાં માનનીય પણ થઈ ચુકયો છે

હરિભદ્ર સૂરિ જાતિના બ્રાહ્મણ, અતિશે સંપન્ન પ્રતિભાશાલી એક અનુપમ વિદ્વાન્ થયા છે એમની લોકોત્તર પ્રતિભાએ–અનેકાંત જય પતાકા, શાસ્ત્ર વાર્તા સમુચ્ચય, ષટ દર્શન સમુચ્ચય, યોગબિંદુ, યોગ દૃષ્ટિ સમુચ્ચય અને ન્યાય પ્રવેશક સૂત્રાદિ વિવિધ વિષયના અનેક ગ્રંથ રત્નોને ઉત્પન્ન કરીને ન કેવલ જૈન સાહિત્ય ને જ ગૌરવાન્વિત બનાવ્યું કિંતુ ભારતીય સંસ્કૃત પ્રાકૃત સાહિત્ય રત્નના ભાંડાગાર ને પણ વિશેષ સમૃદ્ધિ શાલી બનાવ્યા એવા અનુપમ વિદ્વાન્ ના માટે ભારતીય જનતા જેટલું અભિમાન કરીશ કે તેટલું ઓછું છે

અમૃતચંદ્રસૂરિ—

આ વિદ્વાન જૈન ધર્મની દિગંબર શાખામાં થયા છે એમને કુંદ કુંદાચાર્ય કૃત સમય સાર, પર આત્મ ખ્યાતિ નામની ટીકા લખી છે અને પ્રવચન સાર ટીકા, પંચ નિતિ કાય ટીકા, તત્ત્વાર્થ સાર પુરુષાર્થસિદ્ધયુપાય, પંચાધ્યાયી અને તત્ત્વ દીપિકા આદિ ગ્રંથ પણ એમની પવિત્ર માસ્તિષ્કની ઉપજ છે દિગંબર પટ્ટા વલીમાં લખ્યું છે કે એ વિક્રમ સંવત ૧૦૬૨ માં વિદ્યમાન હતા આથી એમનો સમય વિક્રમની દશમી શતાબ્દી, સુનિશ્ચિત છે ×

વિદ્યાનંદ સ્વામી—

દિગંબર જૈન સંપ્રદાયમાં આચાર્ય વિદ્યાનંદી (વિદ્યાનંદ સ્વામી) દાર્શનિક વિષયના એક સમર્થ વિદ્વાન થઈ ગયા છે જૈન ધર્મમાં દીક્ષિત થવા પહિલા એ દર્શન શાસ્ત્રોના ધુરીણતમ વિદ્વાન પ્રતિભા શાલી વૈદિક ધર્માવલંબી બ્રાહ્મણ હતા એમની જન્મ ભૂમિ મધ્ય દેશમાં હતી એમની રચેલી અષ્ટ સહસ્રી, તત્ત્વાર્થ શ્લોક વાર્તિકાલંકાર, યુક્ત્ય નુ શાસન અને આપ્ત પરીક્ષાદિ ગ્રંથ એમની ચમત્કારિણી લોકોત્તર પ્રતિભાનો પરિચય આપવામાં પૂર્ણ પણાથી પર્યાપ્ત છે એ અસાધારણ નૈયાયિક અને ઉચ્ચ કોટિના દાર્શનિક અને ગદ્યપદ્યના અનુપમ લેખક હતા એમનાં સંબંધમાં શ્રવણ બેલ ગોલામાં પ્રાપ્ત થએલા શિલા લેખોથી પ્રતીત થાય છે કે એમને કેટલિક રાજ સભાઓમાં જઈને વિષ-

× જુવો જૈન સાહિત્ય સંશોધક ભાગ ૧ અંક ૧

ક્ષિયો પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યું આથી એમના દ્વારા જૈન ધર્મમા જે પ્રગતિ થઇ તેના માટે તે એમના ચિર કાલ સુધી ઋણી રહેશે ઇતિહાસ ગવેષકોએ એ તાર્કિક શિરોમણિનો સમય વિક્રમની નવમી શતાબ્દી સુનિશ્ચિત કરી છે

સિદ્ધર્ષિ--

એમના ગુરૂનુ નામ ગર્ગર્ષિ હતુ ન્યાયાવતાર (સિદ્ધસેન દિવાકર કૃત) પર એક સુદર વિવરણ લખવાના પૈકી ઉપમિતિ ભવ પ્રપચ નામનો અધ્યાત્મ વિષયનો એ ધર્મ પૂર્ણકથા ગ્રથ પણ એમનો લખેલો મનાય છે એ મહાત્મા વિ૦ સ૦ ૯૬૨ મા વિદ્યમાન હતા એવુ અતિહાસિક વિદ્વાનોનુ મતવ્ય છે× એમની વિવૃત્તિ પર મલધાર ગચ્છીય હેમચદ્રાચાર્યના શિષ્ય રાજશેખરસૂરિએ ટીપ્પન લખ્યુ છે એ વિ૦ સ૦ ૧૪૦૫ માં વિદ્યમાન હતા

ચદ્ર પ્રભાસૂરિ--

એમનો સમય વિક્રમની બારમી શતાબ્દી મનાયે છે પ્રમેય રત્નકોષના આવાવા દર્શનશુદ્ધિ નામનો પણ એક પ્રકરણ ગ્રથ એમનો બનાવેલો કહ્યો જાય જાય છે અને વિ સ. ૧૧૫૯ મા એમને પૂર્ણિમા ગચ્છની સ્થાપના કરી હતી *

વાદી દેવ સુરિ--

એમનુ અસલી નામ દેવસૂરિ છે વાદી એ વિશેષણ તેમની શાસ્ત્રીય પ્રગલ્ભતાના કારણે છે એ મહાત્મા મુનિચદ્રસૂરિના પટ્ટધર હતા એમનો જન્મ વિક્રમ સ૦ ૧૧૪૩ મા થયો ૧૧૫૨ મા જૈનમતની દીક્ષા, ૧૧૭૪ મા આચાર્યપદ અને ૧૨૨૬ મા એમનો સ્વર્ગવાસ થયો વિ સ. ૧૧૮૧ મા સિદ્ધરાજની સભામા દિગબર વિદ્વાન કુમુદચદ્રને એમને શાસ્ત્રાર્થમા પરાજિત કર્યા જૈન પરપરાથી સાભળવામા આવે છે કે એમને સ્યાદ્વાદ રત્નાકર નામના ૮૪ હજાર શ્લોક પ્રમાણનો એક મોટોજ ઉચ્ચ કોટિનો દાર્શનિક ગ્રથ લખ્યો છે પરતુ દુર્ભાગ્યવશથી તે આજ ઉપલબ્ધ નથી થતો

રત્ન પ્રભાસૂરિ--

---

* જુવો અષ્ટ સહસ્ત્રી અને શ્લોક વાર્તિકાલકારની પ્રસ્તાવના એ ગ્રથ-ગાંધી નાથારગ, જૈન ગ્રથમાલામા પ્રકાશિત થયા છે

× જુવો ન્યાયાવતારની પ્રસ્તાવના

* જુવો જૈન ગ્રથાવલી પૃ ૧૨૮

એ પ્રભાવિક જૈન વિદ્વાન્ વાદિદેવ સૂરિના શિષ્ય છે એમનો સમય વિક્રમની તેરમી શતાબ્દિનો પ્રારંભ માન્યો ગયો છે. રત્નાકરાવતારિકા જેવો ઉત્તમ દાર્શનિક ગ્રંથ એમનોજ નિર્માણ કરેલો છે એના શિવાય ઉપદેશ માલા બે ઘટ્ટી ટીકાના નિર્માતા પણ એજ માન્યા જાય છે

હેમચંદ્રાચાર્ય—

આ મહાપુરૂષનો જન્મ વિ૦ સં૦ ૧૧૪૫ ની કાર્ત્તિક સુદિ પૂર્ણિમાનો થયો હતો ૧૧૫૪ માં ચંદ્રગચ્છીય શ્રી દેવચંદ્ર સૂરિની એમને દીક્ષાવ્રત ગ્રહન કર્યું અને ૧૧૬૨ માં એ આચાર્ય પદ પર નિયુક્ત થયા ૧૨૨૯ માં એમનો સ્વર્ગવાસ થયો × એ મહાપુરુષ તે સમયના પ્રબલ પ્રતાપી મહારાજા કુમારપાલના ગુરૂ હતા એમની અગાધ વિદ્યા બુદ્ધિનો અંદાજો કાઢવો કઠીન નહી પરંતુ અસંભવ છે પોતાની અલૌકીક પ્રતિભાથી ઉત્પન્ન થવાવાળી મહાન્ ગ્રંથરાશિ આજ સંસારના બધાએ વિદ્વાનો ને વિસ્મયમાં નાંખ્યાં છે સાહિત્ય સંબંધી એવો કોઈપણ વિષય નથી જેનાપર કે તેમની ચમત્કાર પૂર્ણ લખેની ન ઉઠી હોય ? ન્યાય-વ્યાકરણ-કાવ્ય-કોષ-અલંકાર-છંદ-નીતિ અને અધ્યાત્મ આદિ સર્વ વિષયો પર તેમને સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં એક વા અનેક મહત્વ પૂર્ણ ગ્રંથ લખ્યા છે કહે છે કે તેમને પોતાના પ્રશંસાજીવન કાલમાં સાડા ત્રણ કરોડ શ્લોક પ્રમાણ ગ્રંથોની રચના કરી છે પરંતુ દુર્ભાગ્ય વશથી આજ તે સર્વ ઉપલબ્ધ નથી થતા પરંતુ જેટલા આજ મલે છે તેની સંખ્યા પણ કાંઈ ઓછી નથી એમાં શંકા નથી કે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિએ ભારતીય સંસ્કૃત પ્રાકૃત સાહિત્યની જે અનુપમ સેવા કરી છે તેના માટે સમસ્ત ભારતીય જનતા તેમની ઘણા કાલ સુધી ઋણી રહેશે.

મલ્લિસેનસૂરિ—

એ આચાર્ય વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દીમાં થયા છે એ નાગેંદ્ર ગચ્છીય ઉદય પ્રભસૂરિના શિષ્ય હતા. એમને જિનપ્રભ સૂરિની સહાયતાથી શક સં ૧૨૧૪માં સ્યાદ્વાદ મંજરી નામની વ્યાખ્યા ગ્રંથની રચના કરી હતી

ગુણરત્નસૂરિ—

એ વિદ્વાન્ વિક્રમની પંદરમી શતાબ્દીમાં થયા છે એમના ગુરૂનું નામ દેવ સુંદર સૂરિ હતું વિક્રમ સં ૧૪૪૬માં એમને ક્રિયારત્ન સમુચ્ચય નામના

× જુવો-કુમારપાલ ચરિત્રની ભાષા પ્રસ્તાવના ।

ગ્રથની રચના કરી છે અને તર્ક રહસ્ય દીપિકા (ષટ દર્શન સમુચ્ચય ટીકા) જેવો દાશનિક ગ્રથ પણ એમણે જ રચેલો છે

ઉ. વિનયવિજયજી—

એ મહાત્મા વિક્રમની સત્તરમી અઢારમી સદીમાં થયા છે એમના ગુરૂનુ નામ ઉ૦ કીર્તિ વિજય હતુ એમના ગ્રથોથી એમના સમયનો પરિચય બરાબર મલે છે એ વિ ાન્ હોવા છતા ઘણા શાત અને આચાર સપન્ન હતા પોતાના જીવન કાલમા એમને સસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગુજરાતી ભાષામા કેટલાએ ઉત્તમોત્તમ ગ્રથોની રચના કરી છે તેમા કલ્પસૂત્રની સુબોધિકા ટીકા ૧, લોક પ્રકાશ ૨, હૈમલઘુપ્રક્રિયા ૩, નય કર્ણિકા અને શાત સુધારસ વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી—

એ મહાનુભાવ જૈન દર્શનના એક અનુપમ ભૂષણ હતા એમના સમાન મેધાવી ઢુઢવાથી પણ કમજ મલશે, વિદ્યાના દરેક વિષયમા એમની અવ્યાહત ગતિ હતી એમની ગ્રથ રચના અને તર્ક શૈલી આજ મોટા મોટા વિદ્વાનોને ચકિત કરી રહી છે એમની ચમત્કારિણી પ્રતિભા અને પ્રકાડ પાડીત્યના ઉપલક્ષમા કાશીની વિદ્વત્સભાએ એમને ન્યાયવિશારદની પદવી પ્રદાન કરી હતી અને એક શત ગ્રથ નિર્માણના બદલમા તેમને ત્યાથી ન્યાયાચાર્યનુ વિશિષ્ઠ પદ મલ્યુ × એ શત ગ્રથના નિર્માતાના નામથી પ્રસિદ્ધ છે

(૧) રચના કાલ વિ સ ૧૬૯૬ શ્લોક પ્રમાણ ૬૦૦૦।

(૨) રચના સમય વિ સ ૧૭૦૮ શ્લોક સખ્યા ૧૭૬૨૧।

(૩) રચના નો સમય વિ સ ૧૭૧૦ મૂલ શ્લોક ૨૫૦૦ સ્વોપજ્ઞ ટીકા શ્લોક સખ્યા ૩૫૦૦૦।

એમના વિષયમા અધિક જાણવાની ઇચ્છા રાખવા વાલાએ નય કર્ણિકાની ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાને જોવી

× એના માટે એક જગોપર એ પોતે લખે છે—

पूर्वं न्याय विशारदत्वबिरुदं काश्यां प्रदत्तं बुधै
न्यायाचार्य पद ततः कृत शतग्रन्थस्य यस्यार्पितम्॥
शिष्यप्रार्थनया नयादिविजयप्राज्ञोत्तमानां शिशु-
स्तत्व किंचि दिदं यशोविजय इत्याख्याभृदाख्यातवान्॥ (त भा)

જુવો-શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચયની સસ્કૃત પ્રસ્તાવના

દુર્ભાગ્યવશથી સર્વે આ સમયે મળતા નથી, તેમાથી જેટલા ગ્રંથ આજ ઉપલબ્ધ થાય છે તે જૈન સાહિત્ય ભંડારના એક અમુલ્ય રત્ન છે એમનો ન્યાયખંડનખંડખાદ્ય અને સ્યાદ્વાદ કલ્પલતા આદિ ગ્રંથો ને દેખાવાનુ જે વિદ્વાનને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હશે તે નિસ્સંદેહ અમારા આ કથનને પુર્ણપણાથી સમર્થન કરશે, એમનો સમય વિક્રમની સત્તરમી અઢારમી સદી સુનિશ્ચિત છે, ગુર્જર ભાષાના શ્રીપાલરાસને એમને વિ. સં. ૧૭૩૩ ની વીજય દશમાએ સમાપ્ત કર્યું, એ ઉપાધ્યાય નય વિજયના શિષ્ય હતા એવા પ્રકાંડ વિદ્વાનના માટે જૈન જનતા જેટલો ગર્વ કરે તેટલો ઓછો છે.

વૈદિક વિદ્વાન— કણાદ ઋષિ—

વૈશેષિક સૂત્રોના કર્તા કણાદ ઋષિ ક્યારે થયા તેનો પુર્ણ નિશ્ચય હજુ સુધી નથી થયો, કેટલાક ઐતહાસીકોનુ અનુમાન છે કે, વૈશેષિક દર્શનની રચના ગૌતમના ન્યાય સુત્રોથી પ્રથમ થઇ છે, (૧) અને બીજા એથી-ન્યાય દર્શનથી પછીનુ કહે છે, અને તેની ન્યુનતાના પુરક માને છે (૨) પરતુ વાસ્તવિક તથ્ય હજુ ગવેષણીય છે જે કે અધિકપણાથી પુરા તત્વજ્ઞેના પરિષ્કૃત વિચારો પર અવલબિત છે.

પ્રશસ્ત પાદાચાર્ય—

વૈશેષિક સૂત્રો પર પ્રશસ્તપાદ નામના વિખ્યાત ભાષ્યના રચયિતા પ્રશસ્ત પાદાચાર્યનો સમય આજકાલના ઐતિહાસિક વિદ્વાનોએ ઇસાની પાચમી શતાબ્દી સ્થિર કરી છે, એમનો ઉકત ભાષ્ય ઘણો અનુપમ અને દાર્શનિક લોકોમા ઘણા આદરની દ્રષ્ટિથી જોવાય છે.

(૧) જુવો- હિંદ તત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ પૃ. ૨૨૩ પૂર્વાર્ધ

(૨) જુઓ- રમેશદંત લિખિત પ્રાચીન ભારતવર્ષની સભ્યતાનો ઇતિહાસ ભાષાનુવાદ-'કણાદનો તાત્વિક સિદ્ધાન્તવા ગૌતમના ન્યાયશાસ્ત્રની મુર્તિ છે' (પૃ. ૧૦૬-ભાગ-૨)

વાત્સ્યાયન મુનિ—

ઐતિહાસિક પંડિતોનુ અનુમાન છે કે વાત્સ્યાયન મુનિ ઇશાની ચોથી શતાબ્દિમા થયા, ન્યાય સૂત્રો પરે કરેલા એમના ભાષ્ય વાત્સ્યાયન ભાષ્યના નામથી પ્રસિદ્ધ છે ઇસાની પાચમી સદી (૪૯૦) મા પ્રમાણ થએલા

બૌદ્ધ વિદ્વાન દિગ્નાગે પોતાના સમુચ્ચય " ગ્રથમાં એમના ભાષ્ય પર સમાલો ચનાત્મક જે વિવરણ લખ્યુ છે તેથી એમની ચોથી સદીમા થવાનુ વિશ્વનીય છે

પતંજલિ ઋષિ—

મહા ભાષ્યકાર પતજલિ અને યોગ સૂત્રોના રચયિતા પતજલિ બન્ને એકજ છે કે ભિન્ન ભિન્ન એ વાતનો હજુ સુધી પુરો નિશ્ચય નથી થયો

તેમજ મહાભાષ્યકાર પતજલિના સમયમા પણ ઇતિહાસવેત્તાઓનો મતભેદ છે કોઇના મતમા એમનો સમય ઇસાથી ત્રણસો વર્ષ પહેલેનો છે અને કોઈ દોઢસો વર્ષ પહેલો માને છે તેમજ પડિત સત્યવ્રત સામશ્રમી એ એમનો ઇસવી સન્થી ૪૫૦ વર્ષ પૂર્વે સ્વીકાર્યો છે (૧) એવોજ યોગ સૂત્રકાર પતજલિના વિષયમા પણ મતભેદજ છે કોઇના વિચાર મા એમનો સમય ઇસાની બીજી સદીથી ચોથી સદી સુધી છે કોઇ ૧૫૦ વર્ષ પૂર્વ માને છે અને અન્ય વિદ્વાનોનુ કથન છે કે એ ઇસાના લગભગ સો વર્ષ પહેલા થયા છે, (૨)

મહર્ષિ વ્યાસ.—

યોગ સૂત્રોપર ભાષ્ય કરવાવાળા અને મહાભારતની રચના કરવાવાળા વ્યાસ જો એકજ છે તો એમનો સમય ઇસાથી લગભગ ૨૦૦ વર્ષ પૂર્વનો છે કેમકે આજકાલના ઇતિહાસજ્ઞોએ મહાભારતનો સમય પ્રાય એજ નિશ્ચિત કર્યો છે × પરતુ લોકમાન્ય તિલકે ગીતામ્હલ નિર્ણયમા મહાભારતનો સમય શક સવતના આરભથી ૫૦૦ વર્ષ પહેલેનો માન્યો છે * અને જો યોગદર્શન પર ભાષ્ય લખવાવાળા વ્યાસ એનાથી–મહાભારતીય વ્યાસથી ભિન્ન છે તારે તો સમય અમારા વિચારમા અનિશ્ચિત અને સદિગ્ધ જેવોજ છે તેમજ જે

(૧) જુવો–તેમનુ નિરૂક્તાલોચન પૃ ૭૩)

(૨) બાદરાયણ પ્રણીત બ્રહ્મ સૂત્રનો સમય ૪ સ ૧૦૦ વર્ષ પૂર્વનો માનીએ તો મહાભારત એનાથી પહેલેનો છે પતજલિ યોગ સૂત્રનો સમય પણ એનાજ લગભગ છે । (મહાભારત મીમાસા પૃ ૬૪ હિદી અનુવાદ)

× જુવો–હિદતત્ત્વ જ્ઞાનનો ઇતિહાસ પૃ ૧૫૫ ઉત્તરાર્ધ ।

* જુવો–તેમનો ગીતારહસ્ય હિદી અનુવાદ પૃ ૫૬૨ ।

લોકો યોગ સૂત્રકાર પતંજલિનો સમય ઇસાની બીજી શતાબ્દી માને છે તેમના મતથી તો એ ઇસાની ત્રિજી શતાબ્દીથી પહેલાના નહી હોવો જોઇએ પરંતુ એમના વિષયમાં વાસ્તવિક તથ્ય હજુ સુધી સ્ફુટ નથી થયું

કુમારિલ ભટ્ટ—

મીમાંસક ધૂરીણુ મહામતિ કુમારિલભટ્ટની 'દિગંત વ્યાપિની કીર્તિનો આભામ દાર્શનિક જગતમાં આજ પણ મૂર્તિમાન થઇને દેખાઇ રહ્યો છે વૈદિક ધર્મના અભ્યુદયાર્થ એમને પોતાના જીવન કાલમાં જે રીતે કષ્ટ ઉઠાવ્યું" છે તેથી તેમની ધર્મવિષયણી ભક્તિનો પુરાવો મલી રહ્યો છે એમના સમયમાં વૈદિક ધર્મને ફરીથી જે પ્રગતિ મલી છે તદર્થ તે આપના ચિરકાલ સુધી કૃતજ્ઞ રહેશે ઇતિહાસવેત્તાઓએ એમનો સમય ઇસાની આઠમી શતાબ્દી (૭૦૦ થી ૭૮૦ સુધી) સુનિશ્ચિત કર્યો છે મીમાંસા શ્લોક વાર્તિક અને તંત્ર વાર્તિક આદિ ગ્રંથ એમના પ્રકાંડ પાંડિત્યનો જ્વલંત આદર્શ છે ।

સ્વામી શંકરાચાર્ય—

અદ્વૈત મતના પ્રધાન આચાર્ય સ્વામી શંકરાચાર્યના વિષયમાં એટલું જ કહેવું બસ છે કે તે તત્કાલીન દાર્શનિક યુગમાં એકજ હતા એમના સમાન પ્રભાવ અને વિદ્યા વૈભવ રાખવાવાળી દાર્શનિક વ્યક્તિઓ ઘણી ઓછી થઇ છે કુમારિલ ભટ્ટના પછી વૈદિક ધર્મની નિર્વાણાસન્ન જ્યોતિને પ્રચંડ કરવાવાળા એજ મહાપુરૂષ થયા છે પ્રસ્થાન ત્રયી—ઉપનિષદ્—ગીતા અને બ્રહ્મસૂત્ર પર એમના જે ભાષ્ય છે તે એમની કીર્તિના સુદૃઢ સ્તંભ છે ભારતવર્ષની ચારો દિશાઓમાં એમના દ્વારા સ્થાપન કરેલા મઠ, એમની દિગ્વિજયના આજ પણ પ્રમાણ દે રહ્યા છે એમાં સંદેહ નથી કે શંકર સ્વામી દ્વારા વૈદિક ધર્મને આશાતીત પ્રગતિ મળી

સંપ્રદાયાનુસાર એમનો સમય ગમે તે હોય પરંતુ વર્તમાન સમયના ઇતિહાસજ્ઞ વિદ્વાનોએ એમનો સમય ઇસાની આઠમી નવમી (૭૮૮—૮૨૦) શતાબ્દી નિશ્ચિત કરી છે વિક્રમની આઠમી સદીથી લઇને સત્તરમી સદી સુધી એમના વિચારોને ફરી પણ સુદૃઢ બનાવવાને માટે એમના અનુગામી ભારતીય વિદ્વાનોએ મોટા મોટા પ્રૌઢ અને ઉચ્ચ કોટીના દાર્શનિક ગ્રંથોનું નિર્માણ

તે ગ્રંથ અને ગ્રંથ નિર્માતાઓના નામ આદિના વિષયમાં જુવો— હિ૦ ત૦ નો૦ ઇતીહાસ પૃ ૨૧૬

કર્યું × અને એમના મતના સમર્થન કરવાવાળા દાર્શનિક સાહિત્યમા આશાતીત વૃદ્ધિ થઇ

વાચસ્પતિ મિશ્ર—

દાર્શનિક વિદ્વાનોમા વાચસ્પતિ મિશ્રનુ સ્થાન ઘણુ ઉચુ છે પ્રત્યેક શાસ્ત્રમા એમની અવ્યાહત ગતિ હતી એમના સમાન દર્શન શાસ્ત્રોના માર્મિક વિદ્વાન્ ઘણાજ થોડા થયા છે એમની લેખન પદ્ધતિ ઘણીજ પ્રસન્ન અને ગભીર છે એમના રચેલા ગ્રંથ ગુણગરિમા એક બીજાથી સ્પર્દ્ધા કરી રહ્યા છે એમની સાર્વદાર્શનિક પ્રતિભાનો પ્રકાશ—સાખ્ય, યોગ વેદાત ન્યાય અને મીમાસા આદિ દર્શનોપર એમના લખેલા ગ્રથોમાથી પૂર્ણિમાના ચદ્રમાના સમાન પ્રકશિત થઇ રહ્યા છે એમને ભામતિ (શાકરભાષ્યવ્યાખ્યા) સાખ્ય તત્ત્વ કૌમુદી (સાખ્ય કારિકા વ્યાખ્યા) ને તત્વ વિશારદી યોગ ભાષ્ય વ્યાખ્યા તાત્પર્ય ટીકા (ઉદ્યોતકારના ન્યાયવાર્તિકપર), ન્યાય સુચી, (સ્વતોનિબધ), ન્યાયકર્ણિકા (મડન મિશ્રકૃત વિધિ વિવેકની ટીકા), અને કુમારિલ ભટ્ટના વિચારો પર તત્વબીદુ આદિ અનેક ગ્રથ રત્નો દ્વારા ભારતીય દર્શનિક સાહિત્યની સૌભાગ્યશ્રીને અલકૃત કરી છે એ નૃગ રાજાના સમયમા થયા છે અને જાતિના એ મૈથીલ બ્રાહ્મણ હતા એમનો સમય વિક્રમની નવમી શતાબ્દી કહી યા માની જાય છે,

પાર્થસાર મીશ્ર

પાર્થસાર મિશ્ર મીમાસા દર્શનના ધુરીણતમ વિદ્વાન હતા એમનો રચેલો "શાસ્ત્ર દીપિકા નામનો ગ્રથ" એમની પ્રતિભોત્કર્ષનો નમુનો છે એના સિવાય એમને ન્યાય રત્નાકર (શ્લોક વાર્તિક વ્યાખ્યા) તત્ર રત્ન અને ન્યાયમાલા આદિ મીમાસા દર્શનથી સબધ રાખવાવાળા બીજા પણ ગ્રથો લખ્યા છે એ મહામતિ કુમારિલ ભટ્ટના અનુયાયી હતા એમનો સમય વિક્રમની દશમી અને બાર્મી સદીના લગભગ નિશ્ચિત છે।

ભાસ્કરાચાર્ય—

સ્વામી શકરાચાર્યના પછી તેમનાં સિદ્ધાંતનો સર્વથી પહેલો પ્રતિવાદ (ખડન) ભાસ્કરાચાર્યેજ કર્યો એ ઘણા સમર્થ વિદ્વાન્ થયા છે બાદરાયણ પ્રણીત બ્રહ્મસૂત્ર પર એમનો લખેલો ભાષ્ય દર્શનીય છે ઐતિહાસિક વિદ્વાનોએ એમનો સમય વિક્રમની દશમી શતાબ્દીનો પૂર્વાર્ધ સ્થિર કર્યો છે ×

× જુવો—ભાસ્કરીય ભાષ્યની સસ્કૃત પ્રસ્તાવના.

રામાનુજ સ્વામી—

રામાનુજાચાર્ય વિશિષ્ટાદ્વૈતના પ્રધાન આચાર્ય થઇ ગયા છે શંકરાચાર્યની પેઠે એમને પણ પ્રસ્થાન ત્રયી પર પ્રાસાદ મયી સંસ્કૃત ભાષામાં વિશાલકાય ભાષ્યોની રચના કરી છે જો કે શ્રી ભાષ્ય (બ્રહ્મ સૂત્ર પર) વેદાંત દીપ, વેદાંત સાર, વેદાંતાર્થ સંગ્રહ અને શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ભાષ્યના નામથી પ્રસિદ્ધ છે એમના જીવનનો ઇતિહાસ ઘણો વિલક્ષણ છે પરંતુ સ્થાનના સંકોચથી અમો તેથી અહીં દેવામાં અસમર્થ છિએ. એમનો સમય ઇસ્વીસન્ ૧૦૧૭ થી ૧૧૩૭ સુધી માન્યો ગયો છે એમના વિશિષ્ટા દ્વૈતનું દક્ષિણ દેશ-વિષ્ણુ કાંચી આદિમાં અધિક સામ્રાજ્ય છે

નિંબાર્કાચાર્ય—

એ આચાર્ય સ્વાભાવિક ભેદાભેદના સંસ્થાપક છે એમનો સમય ભાસ્કરાચાર્યના નિકટવર્તી છે

એમને બ્રહ્મ સૂત્રોપર વેદાંત પારિજાત સૌરભ નામનો એક નાનો સરખો ભાષ્ય લખ્યો છે

શ્રીકંઠ શિવાચાર્ય—

એમને શિવવિશિષ્ટાદ્વૈતમતની સ્થાપના કરી એમનો સમય યદ્યપિ સુનિશ્ચિત નથી તથાપિ ઇસાની પંદરમી સદીમાં એમણે થવાનું અનુમાન ઐતિહાસિકોએ બાંધ્યું છે

વલ્લભાચાર્ય—

વિશુદ્ધાદ્વૈત મતના સંસ્થાપક શ્રી વલ્લભાચાર્યનો સમય વિ૦ ની સોળમી સદી મનાઇ છે એમનો જન્મ સં ૧૫૩૫ અને સ્વર્ગવાસ ૧૫૮૬ માં થયો બ્રહ્મસૂત્ર પર અણુ ભાષ્ય નામનો ગ્રંથ એમનોજ રચેલો છે એ તૈલંગ બ્રાહ્મણ હતા

વિજ્ઞાનભિક્ષુ—

વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દીમાં થયા છે બ્રહ્મસૂત્રો પર એમનો લખેલો વિજ્ઞાનામૃત ભાષ્યનો પરિચય અમો પ્રસ્તુત નિબંધમાં આપી ચુકયા છિએ

એમનો સાંખ્ય સૂત્રો પર બનાવેલો સાંખ્ય પ્રવચન ભાષ્ય છે પાતંજલ ભાષ્ય પર એક વાર્તિક પણ લખ્યું છે એ ગ્રંથોના અવલોકનથી જણાય છે કે એ સારા દાર્શનિક વિદ્વાન્ હતા

વિદ્યારણ્ય સ્વામી

એ મહાત્મા સર્વ શાસ્ત્રોના પ્રૌઢ વિદ્વાન્ હતા એમનો પચદશી નામનો ગ્રથ વેદાત શાસ્ત્રમા પ્રવેશ કરવાને માટે એક ઉત્તમ સોપાન છે એમનો શકર દિગ્વિજય વિવરણ પ્રમેયસગ્રહ અને જીવન મુક્તિ વિવેક આદિગ્રથ પણ કહ્યા જાય છે એ મહાત્મા વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દિમા થયા છે

આનદગિરિ—અને ગોવિદાનંદ—

એમને બ્રમ્હ સૂત્રના શાકર ભાષ્ય પર ન્યાયનિર્ણય નામની એક સુદર ટીકાલખી છે એના સિવાય ભગવદ્ ગીતાપર એમની આનદગિરિ નામની ટીકા પ્રસિદ્ધ છે એમનો સમય વિક્રમની ચૌદમી સદીનુ ઉત્તરાર્ધ છે અને બ્રહ્મસૂત્ર શાકર ભાષ્ય પર **રત્નપ્રભા** નામની ટીકાના કર્તા ગોવિદાનદ સ્વામી પણ એમનાજ સમકાલીન પ્રતિત થાય છે

ધર્મરાજ દિક્ષિત

વેદાત પરિભાષાના કર્તા ધર્મરાજ દીક્ષિતનો સમય ઇ૦ ૧૫૫૦ છે એમની એ પુસ્તક વેદાત ન્યાયમા પ્રવેશ કરવાને માટે એક સુદર છે

શકર મિશ્ર

એમનો સમય ઇ સન્ ૧૬૦૦ ના લગભગ છે વૈશેષિક સૂત્રોપર એમની ઉપસ્કાર નામની સ્વતત્ર વ્યાખ્યા ઘણી ઉત્તમ અને પદાર્થ વિવેચનના માટે ઘણી ઉપયોગી છે

નાગાર્જુન

માધ્યમિકમત (શૂન્યવાદ) ના પ્રધાનાચાર્ય બૌધ વિદ્વાન્ હતા, નાગાર્જુનનો સમય ઇશાની બીજી શતાબ્દી છે બૌધ સપ્રદાયમા એ ઘણા સમર્થ હતા અને પ્રખ્યાત વિદ્વાન્ થયા છે

એમના સિવાય પ્રસ્તુત નિબધમા બીજા જે ગ્રંથકારો નો ઉલ્લેખ આવ્યો છે તે પ્રાય વિક્રમની ઓગણીશમી તથા વીશમી શતાબ્દીમા થયા છે

પ્રકરણ ૩૬ મુ

પદાર્થોના સત્ય બોધના માટે આધુનિક વિદ્વાનોએ સ્વીકારેલો જૈનોનો સ્યાદ્વાદ.

(૧) કાશીના સ્વર્ગસ્થ સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ મહા મહોપાધ્યાય પંડિત શ્રી **રામમિશ્ર શાસ્ત્રીજીએ ' સુજ્જન સંમેલન '** નામના જૈન ધર્મ સંબંધી પ્રથમ વ્યાખ્યાનમા સ્યાદ્વાદ સંબંધે ઉલ્લેખેલા શબ્દોજ અહિં ટાંકી બતાવું એટલે જણાશે

" સજ્જનો ! અનેકાંતવાદ તો એક એવી વસ્તુ છે કે તેને દરેકે સ્વીકારવીજ પડશે, અને સ્વીકારી પણ છે જુઓ વિષ્ણુ પુરાણ અધ્યાય ૬, દ્વિતીયાંશમા લખ્યુ છે કે —

नरकस्वर्गसंज्ञे वै पापपुण्ये द्विजो त्तम ! ।
यस्त्वेकमेव दुःखाय सुखायेर्ष्योद्भवाय च ।
कोपाय च यतस्तस्माद् वस्तु वस्त्वात्मकं कुतः ॥

શ્લોક ૪૨

અહિં પરાશર મહર્ષિ કહે છે કે 'વસ્તુ વસ્ત્વાત્મક નથી' આનો અર્થજ એ છે કે કોઇપણ વસ્તુ એકાંતે એક રૂપ નથી, જે વસ્તુ એક સમયે સુખનો હેતુ છે, તેજ બીજા ક્ષણમા દુઃખનુ કારણ બને છે, અને જે વસ્તુ કોઇપણ વખતે દુઃખનુ કારણ બને છે, તેજ વસ્તુ ક્ષણ માત્રમા સુખનો હેતુ પણ થાય છે

સજ્જનો ! આપ સમજી શકયા હશો કે અહિં **' અનેકાંતવાદ '** કહેવામા આવ્યો છે એક બીજી વાત ઉપર પણ ધ્યાન આપશો જેઓ सदसद्भ्यामनिर्वचनीयं जगत् (આ જગત સદ્ અથવા અસત્ બન્નેમાથી એકે રીતે કહી શકાય નહીં) કહે છે તેમને પણ વિચાર દૃષ્ટિથી જોવામા આવે તો **' અનેકાંતવાદ '** માનવામા હરકત નથી, કારણ કે જ્યારે વસ્તુ સત્ અને અસત્ કહી શકાય નહીં, તો કહેવુ પડશે કે કોઇ પ્રકારથી સત્ હોઇને પણ કોઇ રીતે તે અસત્ પણ છે એટલા માટે ન તો સત કહી શકાય અને ન અસત્ તો અનેકાંતતા માનવી સિદ્ધ થઇ

સજ્જનો ! નૈયાયિકો અંધકારને 'તેજો અભાવ સ્વરૂપ' કહે છે, અને મીમાંસક તથા વેદાંતિકો તેનુ ખંડન કરીને જોર સોરથી તેને ' ભાવ સ્વરૂપ ' કહે છે તો હવે જોવાની વાત એ છે કે આજ સુધી એનો કાંઇ ફેંસલો થયો નથી કે કોણ બરાબર કહે છે ? ત્યારે તો બેની લડાઇમા ત્રીજાના પોબાર

છે અર્થાત જૈન સિદ્ધાત સિદ્ધ થયો કારણ કે તે કહે છે કે–' વસ્તુ અનેકાત છે ' તેને કોઇ રીતે ભાવરૂપ કહે છે, અને કોઇ રીતે અભાવરૂપ પણ કહે છે આવીજ રીતે કોઇ આત્માને ' જ્ઞાનસ્વરૂપ ' કહે છે, અને કોઇ જ્ઞાનાધારસ્વરૂપ કહે છે ત્યારે હવે કહેવુ જ શુ? અનેકાતવાદે સ્થાન મેળવ્યુ. એવી રીતે જ્ઞાનને કોઇ ' દ્રવ્યસ્વરૂપ ' માને છે તો કોઇ ' ગુણસ્વરૂપ ' કોઇ જગતને ' ભાવસ્વરૂપ ' કહે છે, તો કોઇ ' શુન્યસ્વરૂપ ' ત્યારે તો અનેકાતવાદ અનાયાસે સિદ્ધ થયો ”

(૨) આવીજ રીતે 'ચિત્રમય જગત્' નામના માસિકના વર્ષ ૧૧ માના સ. ૧૯૨૫ ના ડિસેબર માસના અકમા 'જૈનસિદ્ધાન્ત' નામના લેખમા મહાશય **લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભીડે** લખે છે કે–" **અનેકાંતવાદ**–ઉપર જણાવેલી અનાધ નતત્ત્વની માલિકા વાચતાની સાથેજ અદ્વૈતવાદ જૈન સિદ્ધાતને અમાન્ય છે એ દેખાઇ આવે છે, સાયુજ્ય મુક્તિ માનનારો દ્વૈતવાદ પણ તેને તેટલોજ અમાન્ય છે કારણ મોક્ષ એટલે જીવાત્માએ શુદ્ધાત્મતત્વમા લીન થવુ, એમ જનિઓ પણ માને છે જગતના મિથ્યાત્વ સબધે પણ તેમની વિચાર સરણી આવીજ સાપેક્ષ છે મિથ્યા શબ્દોનો અર્થ શકરાચાર્યની પેઠે અસત્ય કિવા અદ્વૈતીય ભાગવતોની પેઠે અનિર્વાચ્ય એવો જૈનિઓ કરતા નથી પણ હમેશા બદલનાર અત એવ ભ્રામક એવો કરે છે અથાત ' જગન્મિથ્યા ' એટલે જગત્ એ નથીજ, કિવા અતર્ક્ય છે એમ નહી, પણ તે ભ્રામક છે, કિવા હમેશા બદલનારૂ છે એવો અર્થ છે આ સક્ષેપ વિચાર પદ્ધતિને ' અનેકાતવાદ ' એમ કહે છે **અનેકે ચતા–ધર્મા યસ્મિન્ ભાવે સોઽયમનેકાન્ત** એટલે જેમા અનેક ધર્મ છે તે, આવો એકાગી ઉત્તર એ કયારેય પણ અપૂર્ણજ હોય છે કારણ કોઇપણ વસ્તુ હમેશા એકજ અવસ્થામા રહેતીજ નથી તેથી ઉત્તર કિવા વર્ણન એ કયારેય પણ સાપેક્ષ અને તેથીજ અનેકાગી હોય આ વર્ણન સાત રીતે કરી શકાય છે તેથી એ પદ્ધતિને સપ્તભગી પણ કહે છે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ને ભાવ, આ ચાર અપેક્ષા વડે કોઇ પણ વસ્તુનુ વર્ણન કરવુ પડે છે કોઇ પણ એક વસ્તુ સબધે બોલતા આ આપેક્ષા ચતુષ્ટયાનુસાર વસ્તુનુ અસ્તિત્વ છે એમ કહેવુ એ પહેલો પ્રકાર, (૧) બીજી એકાદ વસ્તુના ઉપલા અપેક્ષા ચતુષ્ટયાનુસાર અસ્તિત્વની દૃષ્ટિએ પહલી વસ્તુનુ અસ્તિત્વ નથી એમ કહેવુ એ બીજો પ્રકાર, (૨) કોઇ પણ વસ્તુને માટે બીજી બે વસ્તુના સાપેક્ષચતુષ્ટયાનુસાર અસ્તિત્વ કિવા શુન્યત્વ કહેવુ એ ત્રીજો પ્રકાર, (૩) કોઇ પણ વસ્તુની બાબતમા અન્ય બે વસ્તુના સાક્ષેપ ચતુષ્ટયાનુસાર એકદમ ઉત્તર આપવા અશકય હોવાથી અવકતવ્ય છે આ ચોથો પ્રકાર, (૪) કોઇ વસ્તુને માટે બીજી બે વસ્તુઓની દૃષ્ટિએ બોલવુ અશકય, પણ

એક વસ્તુની દૃષ્ટિએ અસ્તિપક્ષે ઉત્તર આપવું એ પાચમો પ્રકાર, ઉલટુ નાસ્તિ પક્ષે ઉત્તર આપવુ એ છઠ્ઠો પ્રકાર, (૬) કોઇ પણ વસ્તુને માટે બીજી બે વસ્તુની દૃષ્ટિએ એકી સાથે કહેવુ અશક્ય, પણ અનુક્રમે અસ્તિ નાસ્તિ પક્ષે ઉત્તર આપવુ એ સાતમો પ્રકાર, (૭) આ સાત પદ્ધતિ વડે તર્ક ચલાવ્યા પછી જે સાર નીકળે તે ખરો છે એમ કહેવાને હરકત નથી એક દરે સાપેક્ષાત્મક વિચાર કરવાની આ સર્વાંગિક પદ્ધતિ હોવાથી તે અત્યત પરિણામ કારક છે એમા શકા નથી

(૩) ડૉ ભાડારકર, મહાત્મા ગાધીજી તેમજ કેટલાક પાશ્ચાત્ય પડિતોએ આ તર્કપદ્ધતિની પ્રશસા કરી છે તે કઇ અમથી નહીં હિદુ તત્ત્વજ્ઞાનની બાબતમા અનેક શાખાઓ ઉત્પન્ન થવાનુ કારણ એકાગીવાદપદ્ધતિ છે અનેકાતપદ્ધતિજ વડે ચર્ચા કરતા બધી શાખાઓને સાપેક્ષ માન્યતા દેવી પડશે ઉપરની સાત પદ્ધતિને 'સ્યાત્' શબ્દથી અકિત હોવાને લીધે આ પદ્ધતિને સ્યાદ્વાદ–પદ્ધતિ પણ કહે છે "प्रश्नवशादेकस्मिन् वस्तुन्यविरोधेन विधिप्रतिषेधविकल्पना स्यात्काराङ्कितसप्तधावाक्प्रभेदेन स्याद्वादपद्धतिर्भवति" આવી આ પદ્ધતિની વ્યાખ્યા છે વિધિપ્રતિષેધાદિ કોઇ પણ વિધાન સાત પ્રકારે ને અપેક્ષા ચતુષ્ટય સહ કરવુ એજ આ પદ્ધતિનુ રહસ્ય છે સૃષ્ટિ પ્રવાહની દષ્ટિથી અનાદ્યનત છે પણ પર્યાયત ક્ષણવિનશ્વર છે આત્મતત્ત્વના મૂલભૂત ગુણની દૃષ્ટિએ સર્વ-જીવાત્મા એક છે, પણ કર્મબધના ભિન્નત્વને લીધે તે અનેક પણ છે આ પ્રમાણે સર્વ અપેક્ષાઓ લક્ષમા લઇને સિદ્ધાત સ્થાપવો એજ અનેકાતવાદ !!

એ શિવાય બીજા પણ ઘણા વિદ્વાનો સ્યાદ્વાદની સાર્થકતા જાહેર કરે છે, તેમાથી કેટલાક અત્રે રજુ કરી વાચકવર્ગનુ તે તરફ ધ્યાન ખેચુ છુ

(૪) કાશી વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રીન્સીપાલ અને ગુજરાતના સમર્થ વિદ્વાન્ પ્રો **આનદશકર બાપુભાઇ ધ્રુવે** પોતાના એક વખતના વ્યાખ્યાનમાં 'સ્યાદ્વાદ' સબધે કહ્યુ હતુ કે–"સ્યાદ્વાદ એકીકરણનું દૃષ્ટિબિદુ અમારી સ્હામે ઉપસ્થિત કરે છે શકરાચાર્યે સ્યાદ્વાદ ઉપર જે આક્ષેપ કર્યો છે, તે મૂળ રહસ્યની સાથે સબધ રાખતો નથી એ નિશ્ચય છે કે–વિવિધદષ્ટિ બિદુઓ દ્વારા નિરીક્ષણ કર્યા વગર કોઇ વસ્તુ સપૂર્ણ સ્વરૂપે સમજવામા આવી શકે નહી આ માટે 'સ્યાદ્વાદ' ઉપયોગી તથા સાર્થક છે મહાવીરના સિદ્ધાતમાં બતાવેલ સ્યાદ્વાદને કેટલાકો 'સશયવાદ' કહે છે, એ હુ નથી માનતો 'સ્યાદ્વાદ' સશયવાદ નથી કિતુ તે એક દષ્ટિબિદુ અમને મેળવી આપે છે વિશ્વનુ કેવી રીતે અવલોકન કરવુ જોઇએ એ અમને શીખવે છે "

(૫) કાશી હિંદુવિશ્વવિદ્યાલયમાં દર્શન શાસ્ત્રના મુખ્ય અધ્યાપક શ્રીયુત ફણીભૂષણ અધિકારી M A. જણાવે છે કે-" સ્યાદ્વાદનો સિદ્ધાત ઘણો મહત્વ પૂર્ણ અને એ ચાણુકાન્ક છે એ સિદ્ધાતમા જૈનધર્મની વિશેષતા તરી આવે છે અને એજ 'સ્યાદ્વાદ' જૈનદર્શનની અદ્વિતીય સ્થિતિ પ્રગટ કરે છે છતા કેટલાકોને મન સ્યાદ્વાદ એ એક ગૂઢ શબ્દ, તથા કેટલાકોને તો તે ઉપહાસાસ્પદ પણ લાગે છે જૈન ધર્મના એ એક શબ્દદ્વારા જે સિદ્ધાત ઝળકી રહ્યો છે, તે ન સમજી શકવાથીજ કેટલાકોએ તેનુ ઉપહાસ કર્યું છે, એ અજ્ઞાનતાને પ્રતાપેજ કેટલાકોએ તેમા દોષો તથા ભિન્ન ભિન્ન અર્થોના આરોપણ કર્યા છે હુ તો એટલે સુધી કહેવાની હિંમત કરુ છુ કે વિદ્વાન શકરાચાર્ય જેવા પુરૂષ પણ એ દોષથી આગળ નથી રહી શકયા તેમણે પણ એ સ્યાદ્વાદ ધર્મ પ્રતિ અન્યાય કર્યો છે, સાધારણ યોગ્યતાવાળા માણસો એવી ભુલ કરે તો તે માફ કરી શકાય પણ મને સ્પષ્ટ વાત કહેવા ની રજા મળે તો હુ કહીશ કે 'ભારતના એવા મહાન વિદ્વાન માટે એવો અન્યાય સર્વથા અક્ષમ્ય છે' જો કે હુ પોતે એ મહર્ષિ પ્રતિ અતિશય આદરભાવથી નિહાળુ છુ, તથાપિ મને એમ ચોખ્ખુ દેખાય છે કે તેમણે 'વિવસન સમય' અર્થાત્ નાગા લોકોનો સિદ્ધાત એવું જે અનાદર સૂચવતુ નામ જૈન ધર્મના શાસ્ત્રો વિષે વાપર્યું છે તે કેવળ મૂળ જૈન ગ્રંથોનો અભ્યાસ નહી કરવાનુ પરિણામ છે "

'સ્યાદ્વાદ' એક ભારે સત્ય તરફ આપણને દોરી જાય છે હુ એક વાત ઉપર ખાસ ભાર મુકવા માગુ છુ કે વિશ્વના અથવા તેના કોઇ એક ભાગને જોવા માટે માત્ર એક દૃષ્ટિકોણ સર્વથા પૂર્ણ ન લેખી શકાય, ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિકોણ સર્વથા પૂર્ણ ન લેખી શકાય ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિકોણથી જોઇએ તોજ અખંડ સત્ય જોઇ શકીએ, ખરૂ જોતા આ વિશ્વ અસંખ્ય તત્ત્વો તથા પર્યાયોના સમુદાયરૂપ છે, અને આપણા યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના સાધનો એટલા અપૂર્ણ છે કે આપણા પરિચિત દૃષ્ટિકોણથી ભાગ્યેજ પૂર્ણ સત્ય પામી શકીએ કેવળ સર્વજ્ઞજ પૂર્ણ સત્યને પૂર્ણપણે જાણી શકે છે, આપણે તો એકાગિક વિચાર અને અપૂર્ણ સ્પષ્ટીકરણના અત્યારે અધિકારી ગણાઇએ આપણે પૂર્ણ સત્યને કદાપિ ન્યાય ન આપી શકીએ × × × આવી સ્થિતિમા શ્રીમલ્લિસેને (?) (શ્રીહેમચદ્રાચાર્યે) જીનેન્દ્રભગવાન મહાવીરની સ્તુતિ અર્થે જે યોગ્ય શબ્દો વાપર્યા છે, તે મને યાદ આવે છે —

अन्योन्यपक्षप्रतिपक्षभावाद्,
यथा परे मत्सरिण प्रवादा ।
नयानशेषानविशेषमिच्छन्,
न पक्षपाती समयस्तथा ते ॥

હે ભગવન્! આપનો સિદ્ધાંત નિષ્પક્ષ છે કારણ કે એકજ વસ્તુ કેટલા અસંખ્ય દૃષ્ટિથી જોઇ શકાય છે તે આપે અમને બતાવ્યું છે પેલાઓ કે જે કેવળ સિદ્ધાંતભેદની ખાતર પરસ્પરમાં ઇર્ષ્યા મત્સર ધરાવે છે તે સ્થિતિ આપના સ્યાદ્વાદ દર્શનમાં નથી સંભવતી

(૬) અધ્યાપક દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર કાકા 'પૂર્વરંગ' નામના પૃષ્ઠ (૨૪૩) માં લખે છે કે-" એકજ સત્ય અનેક રૂપમાં પ્રગટ થાય છે એક એક જાતી એક એક જમાનો, અને એક એક દેશ સત્યનો એક એક અંશનું ગ્રહણ કરી શકે છે અને તેથી પરસ્પર વિરોધી દેખાતી છતાં બધી દૃષ્ટિઓ સર્વબીજ સાચી હોય છે એ જૈનોના સ્યાદ્વાદનું તત્ત્વ હિંદુસ્તાનના આખા ઇતિહાસમાં ઘટાએલું આપણે જોઇએ છીએ

પુન એજ મહાશયે તા ૪-૨-૨૩ ના 'નવજીવનના અંકમાં 'ભગવાન્ મહાવીર કેવલ્યભૂમિ નામનો લેખ લખેલ છે, તેમાં જણાવ્યું છે કે " જૈન તત્ત્વ જ્ઞાનમાં સ્યાદ્વાદનો બરાબર શો અર્થ છે તે જાણવાનો દાવો હું કરી શકતો નથી, પણ હું માનુ છુ કે 'સ્યાદ્વાદ' માનવ બુદ્ધિનું એકાંગિપણું જ સુચિત કરે છે અમુક દૃષ્ટિએ જોતા એક વસ્તુ એક રીતે દીસે છે, બીજી દૃષ્ટિએ તે બીજી રીતે દેખાય છે જન્માંધો જેમ હાથીને જુદી જુદી રીતે તપાસે તેવી આપણી આ દુનિયામાં સ્થિતિ છે

આ વર્ણન યથાર્થ નથી એમ કોણ કહી શકે? આપણી આવી સ્થિતિ છે એટલું જેને ગળે ઉતર્યું તેજ આ જગતમાં યથાર્થ જ્ઞાની, માણસનું જ્ઞાન એક પક્ષી છે એટલું જે શમજ્યો તેજ માણસોમાં સર્વજ્ઞ વાસ્તવિક સંપૂર્ણ સત્ય જે કોઇ જાણતો હશે તે પરમાત્માને આપણે હજુ ઓળખી શક્યા નથી"

મહા મહોપાધ્યાય પંડિત ગંગનાથ M. A. D. L. L અલાહબાદવાલા લખે છે કે—

(૭) 'जबसे मैने शंकराचार्य द्वारा जैनसिद्धांत पर खंडन को पढा है, तबसे मुजे विश्वास हुआ कि इससिद्धांतमें बहुत कुछ है जिसको वेदांतके आचार्योंने नही समझा और जो कुछ अभी तक मैं जैनधर्मको जान सका हु उससे मेरा यह विश्वास दृढ हुआ है कि यदि वह जैन

र्मको उसके असल रूपमें समझनेका कष्ट उठाता तो उनको जैन धर्मसे विरोध करनेकी कोईभी बात नही मिलती "

(૮) હિંદી ભાષાના સુપ્રસિદ્ધ લેખક અને ધુરંધર વિદ્વાન્ પંડિત શ્રી મહાવીર પ્રસાદજી દ્વિવેદીએ સરસ્વતી માસિકમાં 'પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ'ની સમાલોચના કરતાં કહ્યું છે કે—

" प्राचीन ढर्रेके हिंदू धर्मावलम्बी बडे बडे शास्त्री तक अबभी नहि जानते कि-जैनियोंका स्याद्वाद किस चिडियाँका नाम है ?

धन्यवाद है जरमनी और फ्रान्स इंग्लैंड के कुछ विद्यानुरागी विशेषज्ञोंको जिनकी कृपासे इस धर्मके अनुयायीयोंके कीर्तिकलापकी खोज और भारतवर्षके साक्षरजनोंका ध्यान आकृष्ट हुआ यदि ये विदेशी विद्वान् जैनोंके धर्मग्रन्थों आदिकी आलोचना न करते, यदि ये उनके प्राचीन लेखकोंकी महत्ता प्रकट न करते तो हम लोग शायद आजभी पूर्ववत् ही अज्ञानके अंधकारमें ही डूबे रहते "

(૯) ડા૦ ઓ૦ પરટોલ્ડે 'ધર્મના તુલનાત્મક શાસ્ત્રમાં જૈન ધર્મનું સ્થાન મહત્વ એ વિષય પર તા૦ ૨૧-૮-૨૧ રોજે ધુલિયા મુકામે આપેલા ભાષણના અંતે જણાવ્યું છે કે-" સંક્ષેપમાં કહિએ તો ઉચ્ચ ધર્મ તત્ત્વો અને ઊંચ પદ્ધતિ, આ બન્ને દૃષ્ટિથી જોતા જૈન ધર્મ એ ધર્મોના તુલનાત્મક શાસ્ત્રમાં અતિશય આગળ ગએલો ધર્મ છે એમ કહેવું પડે છે દ્રવ્યનું જ્ઞાન કરી લેવા સારૂ એમાં યોજેલા સ્યાદ્વાદનું બીજકુર આધુનિક પદ્ધતિનું સ્વરૂપજ મૂળ છે એટલે બસ છે જૈન ધર્મ એ ધર્મ વિચારની નિ:સંશય પરમ શ્રેણી છે, અને એ દૃષ્ટિથી ધર્મનું વર્ગીકરણ કરવા સારૂજ કેવળ નહી પણ વિશેષત: ધર્મના લક્ષણો ઠરાવવા સારૂ અને તદનુસાર સામાન્યત: ધર્મની ઉપપત્તિ બેસાડવા સારૂ તેનો કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે "

(૧૦) મારવાડના મુખ્ય શહેર જોધપુર મુકામે સન ૧૯૧૪ મા મળેલા 'જૈન સાહિત્યના સમ્મેલન'ના પ્રમુખપદે વિરાજેલા M M ડૉ શતીશચંદ્ર વિદ્યાભૂષણ M A P H D પોતાના ભાષણમાં જણાવે છે કે—" આ વિદ્વાનોના સમ્મેલનમા બે વચનો બોલવાને માટે મને આમંત્રણ આપી જે માન આપ્યું છે તેણે માટે હુ આપનો આભારી છુ પણ આરંભ ક્યાથી કરવો તેની મને મુંઝવણ થાય છે કારણ કે સમ્મેલનનો હેતુ વિશાળ છે અને શ્રોતાવર્ગ વિદ્વાન અને પ્રતિષ્ઠિત છે તેમની રજાથી " જૈનીઝમ" ના પ્રધાન સિદ્ધાંત 'સ્યાદ્વાદ' અથવા સપ્તભંગી ન્યાય કે જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો મૂળ પાયો છે તેના પર બે વચનો કહીશ

'સ્યાદ્વાદ' અથવા તો શક્યતાનું પ્રતિપાદન કે જેનું બીજું નામ 'સપ્તભંગી ન્યાય' અથવા તો સાત પ્રકારના પ્રક્ષાભાસ છે તેમાં વસ્તુની સાત અવસ્થાનો સમાવેશ થાય છે (૧) स्यात् अस्ति, (२) स्यात् नास्ति (३) स्यात् अस्ति नास्ति (४) स्यात् अवक्तव्य, (५) स्यात् अस्ति अवक्तव्य (६) स्यात् नास्ति अवक्तव्य, (७) स्यात् अस्ति नास्ति अवक्तव्य

જૈનમાન્યતા પ્રમાણે સ્યાદ્વાદનો સિદ્ધાંત અતિ પ્રાચીન સમયથી તીર્થંકરોએ પ્રવર્ત્તાવેલો હતો અને ૨૪૪૦ વર્ષો પહેલા ચરમ તિર્થંકર મહાવીરસ્વામીએ આ સિદ્ધાંત ઉપદેશ્યો હતો અને તેનું સ્વરૂપ–વર્ણન અને વ્યાખ્યા 'ભગવતી સૂત્ર' 'સમવાયાંગ સૂત્ર, અનુયોગદ્વારસૂત્ર', 'પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર' વિગેરે જઇનોના પ્રમાણભૂત ગ્રંથોમાં માલમ પડે છે

ભદ્રબાહુ સ્વામી કે જે (B C) ચોથા સૈકામાં થઈ ગયા અને જે યુગપ્રધાન' એટલે તેમના સમયના અગ્રગણ્ય પુરૂષ કહેવાતા હતા તેમણે આ સિદ્ધાંતનું તેમની પ્રાકૃત ટીકા 'સૂત્ર કૃતાંગ નિર્યુક્તિ'માં વિવરણ કરેલું છે

પશ્ચાત જઇન ન્યાયાચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકરે કે જે વિક્રમાદિત્યના સમયમાં થઇ ગયા છે તેમણે આ સિદ્ધાંતનું તેમના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ 'સમ્મતિતર્ક' સૂત્રમાં વિવરણ કર્યું છે

જીન ભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે તેમની વિશેષાવશ્યક ભાષ્યનામની ટીકામાં આ સિદ્ધાંતનું સરળ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે,

પણ આ અસ્તિ નાસ્તિના (સ્યાદ્વાદ) ના સિદ્ધાંતના વિવિધ સ્વરૂપનું અપ્રતિમ શૈલીમાં વિવરણ કરનાર સમંતભદ્ર હતા તેઓ દિગંબર પંથના હતા, અને ૬૦૦ (A D) પહેલા થઇ ગયા તેઓ 'આપ્તમીમાંસા' ના પ્રણેતા હતા

બીજા પ્રસિદ્ધ શ્વેતાંબર ન્યાયવેત્તાઓએ જેવા કે હરિભદ્રસૂરિ, બુદ્ધિમાગરસૂરિ, દેવસૂરિ (આસરે ૧૧૦૦ A D), હેમચંદ્ર સૂરિ (આસરે ૧૧૦૦ A D) અને 'સ્યાદ્વાદ મંજરી'ના કર્તા સુવિખ્યાત મલ્લીસેન સૂરિએ આ સિદ્ધાંતપર પોતાનું લક્ષ આપ્યું છે

ત્યારબાદ ઘણા શ્વેતાંબર અને દિગંબર ન્યાયવેત્તાઓએ તેમના ગ્રંથોમાં આ વિષયને ચર્ચ્યો છે અને આખરે ૩૦૦ વર્ષ પહેલા દિગંબર ન્યાયવેત્તા વિમળદાસે આ સિદ્ધાંતના સમગ્રસ્વરૂપને સ્પર્શતી 'સપ્તભંગી તરંગિણી નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે

આ ગહન અને સુક્ષ્મ સિદ્ધાતે બુદ્ધ અને બ્રાહ્મણ ન્યાયવેત્તાઓની ટીકાને આમત્રી, પ્રખ્યાત ન્યાયવેત્તા ધર્મકીર્તિએ (A D.) સાતમા સૈકામા આ સિદ્ધાતની તેના પ્રસીદ્ધ ગ્રથ 'પ્રમાણ વાર્તિક' મા ટીકા કરી અને તેની ટીકાના પ્રત્યુત્તર હરિભદ્રસૂરીએ પોતાના પ્રસિદ્ધ ગ્રથ 'અનેકાત જયપતાકા' મા આપ્યો છે બ્રાહ્મણ ઋષિ વ્યાસે બ્રહ્મસૂત્ર પુસ્તક, ૨, પ્રકરણ, ૨, સૂત્ર-૩૩માં આ સિદ્ધાતને સુધારા વધારા સાથે ઉતાર્યો છે એ ખુબજ નોધ લેવા જેવી છે આ સિદ્ધાતની પ્રસિદ્ધ શકરાચાર્ય કે જે A. D આઠમા સૈકામા થઇ ગયા છે તેમણે પોતાની ટીકા શકરભાષ્યમા, વાચસ્પતિમિશ્ર કે જે A D દશમા સૈકામા થઇ ગયા છે તેમણે શાકરભાષ્યની ભ મતી વૃત્તિમા અને માધવાચાર્યે તેમના ' સર્વ દર્શન સગ્રહ' મા ટીકા કરેલી છે

બ્રાહ્મણ તત્ત્વવેત્તાઓએ આ સિદ્ધાત પર એવા દોષનુ આરોપણ કર્યું છે કે 'અનિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન તરફ દોરે છે અને સાત અવસ્થા પરસ્પર અસગત છે તે છતા આ સિદ્ધાતની શાત અને નિષ્પક્ષપાત સમીક્ષા તેની વ્યાપકતામા અને વસ્તુઓની સમગ્ર અવસ્થાઓને ગ્રથવાની શકિતમા રહેલી વિશિષ્ટતાને વ્યકત કરે છે

વૈશેષિક દર્શનના પ્રવર્તક કણાદે છ કોટીનો નિર્ણય કર્યો છે અને તે સર્વનો સમાવેશ અસ્તિ વા નાસ્તિ મા કર્યો છે એ સર્વને સુવિદિત છે પાછળની ટીકાઓએ બીજી કોટી ઉમેરી ' अभावो वा नास्ति બુદ્ધ લોકોએ अस्ति, नास्ति उभय, અનુભવ એ ચાર કોટીથી જે નિર્યુકત હોય તે નિર્વાણ અથવા શુન્યત્વ છે એવુ કથન કરિને લોકોને આપ્યા, પણ જૈન સિદ્ધાતમા સ્યાદ્વાદની સાત કોટી યોજી છે કે જેમા મારી માન્યતા પ્રમાણે સર્વ પ્રકારના દેરકારનો સમાવેશ થઈ જાય છે

(૧૧) મહાત્મા ગાધીજી કહે છે કે-"સૃષ્ટિમા પ્રતિક્ષણ પરિવર્તન થાય છે તેથી સૃષ્ટિ અસત્ય-અનિત્ય-રહિત કહેવાઇ (પર્યાયભેદે), પણ પરિવર્તન છતા તેનુ એક એવુ રૂપ છે જેને સ્વરૂપ કહો તે રૂપે છે, એમ પણ કહી શકીયે છીએ તેથી તે સત્ય પણ છે (વસ્તુગતે) તેથી તેને સત્યા સત્ય કહો તો મને અડચણ નથી એથી મને અનેકાતવાદી કે સ્યાદ્વાદી માનવામા આવેતો બાધ નથી માત્ર સ્યાદ્‌વાદ હુ જે રીતે ઓળખુ છુ તે રીતે માનનારો છુ, પડિતો મનાવવા ઇચ્છે તેમ કદાચ નહી તેઓ મને વાદમા ઉતારે તો હુ હમેશા સાચો હોઉ છુ, અને મારા પ્રમાણિક ટીકાકારની દ્રષ્ટિએ હુ ઘણી વાર ભૂલેલો ગણાઉ છુ, એ જાણવાથી હુ કોઇને સહસા જુઠો, કપટી, વિગેર

માની શકતો નથી સાત આંધળાઓએ હાથીના સાત વર્ણન આપ્યા તે બધા પોત પોતાની દૃષ્ટિએ સાચા હતા, એકબીજાની દૃષ્ટિએ જુઠા હતા, ને જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ સાચા તથા ખોટા હતા આ અનેકાંતવાદ મને બહુ પ્રિય છે તેમાથી હુ મુસલમાનો ની પરીક્ષા મુસલમાનોની દૃષ્ટિએ, ખ્રીસ્તીની તેની દૃષ્ટિએ કરતા શીખ્યો મારા વિચારોને કોઇ ખોટા ગણે ત્યારે મને તેના અજ્ઞાનને વિષે પૂર્વે રોષ ચઢતો હવે હુ તેઓનુ દૃષ્ટિબિંદુ તેઓની આંખે જોઇ શકુ છુ તેથી તેમની ઉપર પણ પ્રેમ કરી શકુ છુ કેમકે હુ જગતના પ્રેમનો ભૂખ્યો છુ અનેકાંતવાદનુ મૂળ અહિંસા અને સત્યનુ યુગળ છે ”

આ શિવાય બીજા પણ અનેક લેખો બહાર પડી ચુકયા છે તે જાણવાની ઉત્કંઠા ધરાવનાર વ્યક્તિએ શા મગનલાલ મેલાપચંદ મુ સીનોર વાયા મીયાગામ રેવાકાંઠા ગુજરાત ઠેકાણે એક રૂપીઓ બે આનામા મળતુ **“જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન”** નામનુ લગભગ ચારસો પાનાનુ દળદાર પુસ્તક વાચવાની ખાસ ભલામણ કરીયે છીએ એના સગ્રહક જૈનાચાર્ય ન્યાયાંભોનિધિશ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરિ (અપર નામ) શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજ ના વિદ્વાન શિષ્ય રત્ન દક્ષિણ વિહારી મુનિ શ્રી અમર વિજયજી મહારાજ છે

આવા પુસ્તકોનો દુનિયામા જેમ જેમ છુટથી પ્રચાર થતો જશે તેમ તેમ ‘ જૈન ધર્મ એ બુદ્ધ ધર્મની શાખા છે,’ ‘ જૈન ધર્મ એ નાસ્તિક ધર્મ છે,’ ‘ જૈન ધર્મ અનીશ્વરવાદી છે,’ ‘ हस्तिना ताड्यमानोऽपि न गच्छेज्जैनमंदिर स्याद्वाद એ ગુઢ શબ્દ તથા સંશયવાદ છે,’ ‘ શંકરાચાર્યે સ્યાદ્વાદનુ સારી પેઠે ખંડન કર્યુ છે વિગેરે ઘણા લાબા કાળથી રૂઢ થએલી અજ્ઞાનતા સ્વતઃ નાશ પામતી જશે, અને જૈન ધર્મ તથા તેના સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાંતના અનેકશ ઉપકાર માની તેને અધિક માનની દૃષ્ટિએ લોકો જરૂર જોવા લાગશે એમા સંશય નથી

છેવટે જણાવવાનુ કે એજ સ્યાદ્વાદરૂપી દૃઢ મૂળ સ્તભના આધારે જૈન દર્શનરૂપ મહેલ ચણવામા આવેલ છે આ અનેકાંતવાદ સંપૂર્ણ રીતે સમજવા મા તો ઘણા ઘણા બુદ્ધિશાલી પુરૂષો પણ ગોથા ખાય છે, તો દરેક સાધારણને કેમ સમજવામા આવી શકે ? પરન્તુ પોતાને ચુસ્ત વૈદિકાનુયાયી તરીકે જણાવનારા વિદ્વાનો પણ જ્યારે આ પ્રમાણે સ્યાદ્વાદની ઉપયોગિતા મુકત કંઠે સ્વીકારે છે, ત્યારે એમા કેટલુ બધુ અસામાન્ય મહત્વ સમાયેલુ છે તે સહજ સમજી શકય તેમ છે દુનિયાના સમસ્ત ખંડનવાદિઓના અભિમાનને શાંત કરવાને, અજાતવાદ, વિવર્તવાદ, દૃષ્ટિસૃષ્ટિવાદ, પરિણામવાદ, દ્વૈતવાદ, અદ્વૈત

વાદ, આરભવાદ, શુન્યવાદ ઇત્યાદિ સમગ્રવાદોનો સહેલાઇથી નિરાકરણ લાવાને અને વિશ્વભરના મતભેદોને પહોચી વળવાને સ્યાદ્વાદ અતિ જરૂરી હથીઆર છે

આ અનેકાતવાદમા સત્ય અને અહિસા છે એ વાત તો આપણામાના ઘણા ભાગને માટે નવીન જાણવાની નથી વિશ્વનુ યથાર્થ રૂપે અવલોકન કરવાને માટે અનેકાતવાદ દિવ્યચક્ષુ છે એના અભાવેજ અનેક મત મતાતરોના ખડન મડનના ઝગડાઓ ઉદ્ભવ્યા છે સત્યનો શાશ્વત સનાતન માર્ગ ચિધવા સ્યાદ્વાદ સમર્થ છે દેહ શુદ્ધિને માટે જેમ સ્નાનની જરૂર છે તેમ વિચાર શુદ્ધિને માટે અનેકાતવાદ (સ્યાદ્વાદ) એટલોજ અત્યાવશ્યક છે સર્વજ્ઞપ્રરૂપિત અને કાતવાદના પ્રતાપે આપણા અશુદ્ધિના, મતાભિમાનના અને કદાગ્રહના મળ ધોવાઇ જાય અને જૈનશાસન સ્યાદ્વાદ દર્શન વિશ્વમા વિજયવતુ નીવડે એવી અતકરણ પૂર્વક અમે અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રત્યે નિરતર પ્રાર્થના કરીએ છીએ ૐ શાતિ શાતિ શાતિ

જુવો કે-વેદ, વેદાતાદિક સર્વ વિદ્યામા મહાનિપુણ, પ્રૌઢ કવિત્વની શક્તિવાળા, મહાવાદીનુ બિરૂદ ધારણ કરનાર, વાદમા અનેક વાદીઓને પરાસ્ત કરી છોડી દેનાર, એવા બ્રાહ્મણ પડીત, જૈનાચાર્ય શ્રી વૃદ્ધવાદીનો સાથે વાદમા ઊતરતા પોતાના એકાતવાદથી નિરાસ થઇ જૈનોના અનેકાતવાદનુ સ્વરૂપ સમજી જૈન દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા બાદ વિક્રમાદિત્યથી દિવા કરનાપદથીવિભૂષિત-વાદી સિદ્ધસેન દિવાકર, જૈનોમા સ્તુતિકારના નામથી પ્રસિદ્ધ, તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરતા લખે છે કે-

नयास्तव स्यात्पद लाछिता इमे
रसोपविद्धा इव लोहधातव
भव त्यऽभिप्रेतफला यत स्ततो
भवत मार्या प्रणता हितेषिण ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—હે વીતરાગ ! હે ભગવન્ ! તમારી બતાવેલી નયો જો સ્યાત્ પદથી લાછિત-ચિન્હિત કરવામા આવે તો રસવેધક બુટ્ટી લોઢાના રસમા પડી જેમ સોનુ બનાવે તેમ તે બધાએ નયો ઇછિત ફલવાળી—અર્થાત્ સત્ય સ્વરૂપ વાળી બની જાય આ તમારો સત્ય સિદ્ધાત જોઇનેજ અમો હિતની ઇચ્છાવાળા આર્યજનો તમોને નમસ્કાર કરી રહ્યા છે બાકી અમોએ તમારા ખોટા પક્ષને માન આપેલુ નથી ॥ ૧ ॥

વિશેષાર્થ-હે ભગવન્ ?-હે વીતરાગ ? જે જે મનવ હીઓ-વસ્તુના એક એક અંશને ગ્રહણ કરી વસ્તુના સ્વરૂપને કથન કરનાર છે તે બધાએ નયવાદો છે જેમકે-- ૧ અદ્વૈતવાદ, ૨ અજાતવાદ, ૩ વિવર્તવાદ, ૪ દૃષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ, ૫ પરિણામવાદ, ૬ આરંભવાદ, ૭ શૂન્યવાદ, અને ૮ ક્ષણિકવાદ, ઈત્યાદિક જેટલા દુનિયામા વાદો છે તે બધાએ નયવાદો છે તેની સાથે કથંચિતના અર્થ-નો પ્રકાશક-સ્યાત્ શબ્દ જોડવામા આવે તો તે જેમ લોઢાના રસમાં રસવેધક બુટ્ટીનો રસ મેળવતા સુવર્ણ બની જાય તેમ તે બધાએ એકાંતવાદો સત્યસ્વરૂપ ના બની જાય આમા વિશેષ એ છે કે--જીવોની શુદ્ધ સત્તાના એક અંશને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો વાદ તે ૧ અદ્વૈતવાદ, વસ્તુના એક નિત્ય સ્વરૂપના ગુણને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો વાદ તે-૨ અજાતવાદ, વસ્તુના પરાવર્તન રૂપ એક ગુણને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો વાદ તે ૩ વિવર્તવાદ દૃષ્ટિમા આવતી વસ્તુના એક ગુણને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો વાદ તે ૪ દૃષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ,

વસ્તુને એકમાથી બીજામા પલટાતીના એક ગુણને મુખ્ય રાખીને જે કથન કરનારોવાદ તે ૫ પરિણામવાદ, વસ્તુના આરંભ રૂપના એક ગુણને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો જેવાદ તે ૬ આરંભવાદ, વસ્તુને નષ્ટ થતી જોઇ તેના એક ગુણને મુખ્ય રાખીને જે કથન કરનારો વાદ તે ૭ શૂન્યવાદ, વસ્તુ ને ક્ષણ ક્ષણમા બદલાતી જોઇ તેના એક ગુણના સ્વરૂપને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો જે વાદ તે ૮ ક્ષણિકવાદ, આવા આવા પ્રકારના દુનીયામા જેટલા મતવાદીઓ વસ્તુના એકએક ગુણને મુખ્ય રાખીને ઝઘડા કરવાવાળા તે બધાએ નયવાદીઓ વસ્તુના સત્ય સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી તેથી તેમનો તે એકાતવાદ મિથ્યા પ્રલાપ રુપનો છે પણ તે સત્ય સ્વરૂપનો નથી જ્યારે તે એકાંત પક્ષના નયવાદો ની સાથે-કથંચિત્ એટલે કોઇ પ્રકારથી તે સાચા છે તેના સ્વરૂપને જણાવવાવાળો "સ્યાત્" શબ્દને જોડીને કથન કરવામા આવે તો તે બધાએ વાદો લોઢાના રસની સાથે રસવેધક બુટ્ટીનો રસમેળવાથી સોનુ બની જાય તેમ તે સત્ય સ્વરૂપના બની જાય એવો એ કવિનો આશય છે તે કિંચિત્ લખીને બતાવ્યો

मिथ्यावाद मल मपनुदन् सप्तभंगितरंगै
र्वागंभोधिर्भुवन मखिलं देव ? पर्यस्तमेति ॥
तस्यावृत्ति सपदि विबुधाश्चेतसैवाऽचलेन
व्यातन्वंत सुचिरं ममृता सेवया तृप्नुवति ॥ १ ॥

'હે દેવ ? હે વીતરાગ ? તમારા સિદ્ધાતરૂપ સમુદ્ર, એકાત અદ્વૈતાદિ અનેકમિથ્યાવાદના મેલ ને પોતાના સપ્તભંગ રૂપ ન્યાયના તરંગોથી દૂર ફેકતો

સંપૂર્ણ લોકમા વ્યાપીને રહેલો છે, તે તમામ સિદ્ધાતરૂપ સમુદ્રનુ નિપુણો દેવો (પંડિતો) ચિત્તરૂપના પર્વતથી મથન કરીને અમૃત કાઢતા (શુદ્ધ તત્ત્વને ગ્રહણ કરતા) તેના સેવનથી ઘણા કાલ સુધી તૃપ્તપણે રહે છે ॥ ૧ ॥

પુરાણોમા એવી કલ્પના છે કે—સમુદ્રનુ મથન કરવા બ્રહ્માદિ બધા દેવો ભેગા થયા વિષ્ણુ કાચબાના સ્વરૂપે સમુદ્રના તલીએ જઇને બેઠા દેવતાઓ ઊઠાવીને લાવેલા મેરૂ પર્વતને તેમની પીઠ ઉપર રાખ્યો પછી શેષનાગના દોરડા બનાવી મેરૂને રવૈયાની પેઠે ફેરવી, સમુદ્રનુ મથન કરી, તેમાથી ૧૪ રત્નો કાઢયા તેમાનુ જે અમૃત હતુ તે દેવો લઇને તૃપ્ત થયા

તે કલ્પના કવિએ મનમા રાખી જૈનસિદ્ધાત રૂપ સમુદ્રની સાથે ઘટાવીને બતાવી છે

સિદ્ધાતરૂપ સમુદ્ર તેમા રહેલો એકાતવાદરૂપ મેરુ

જેમકે–જીવોની શુદ્ધ સત્તાના એક અંશના ગુણને મુખ્ય ગણીને કથન કરનારો જે વાદ તે–૧લો, અદ્વૈતવાદ ૧,

વસ્તુના એક નિત્ય સ્વરૂપના ગુણને મુખ્ય ગણીને કથન કરનારો જે વાદ તે–૨ જો, અજાતવાદ, ૨,

વસ્તુના પરાવર્તન રૂપ એક ગુણને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો જે વાદ તે–૩ જો, વિવર્તવાદ ૩

દૃષ્ટિમા આવતી વસ્તુના એક ગુણને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો જે વાદ તે–૪ થો, દૃષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ ૪ ॥

વસ્તુને એકમાથી બીજામા પલટાતી જોઇ તેના એક ગુણને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો જે વાદ તે–૫ મો, પરિણામવાદ ૫ ॥

વસ્તુનો આરભ થતો જોઇ તેના એક ગુણને મુખ્ય રાખીને કથન કરનારો જે વાદ તે–૬ ઠો આરભવાદ –૬ ॥

વસ્તુને નષ્ટ થતી જોઇ તેના એક ગુણને મુખ્ય ગણીને કથન કરનારો જે વાદ તે ૭ મો–શૂન્યવાદ ૭ ॥

વસ્તુને ક્ષણ ક્ષણમા બદલાતી જોઇ તેના એક ગુણને મુખ્ય રાખીને જે કથન કરનારો વાદ તે ૮ મો–ક્ષણિકવાદ ૮ ॥

એવીજ રીતે–૯ મો–કાલવાદ ,૧૦ મો–નીયતિવાદ ૧૧ મો–સ્વભાવવાદ ૧૨ મો–કર્મવાદ ૧૩ મો–પુરૂષાર્થવાદ

ઈત્યાદિક જેટલા દુનિયામા મતવાદીઓની ખેંચાતાણુથી ચાલી રહેલા એકાંતવાદો છે

તે બધાએ એકાંતરૂપ મિથ્યાવાદના ભેદને હે વીતરાગ ? તમારો સિદ્ધાંત રૂપ સમુદ્ર—સપ્તભંગ રૂપ ન્યાયની તરંગોથી દૂર કરતો, આખી દુનીયામા વ્યાપીને રહેલો છે પડીતો તેનુ મથન-ચિત્તરૂપ પર્વતથી કરતા હુવા શીઘ્ર સત્ય વસ્તુરૂપ અમૃતને મેલવતા તેના સેવનથી ઘણા કાલ સુધી તૃપ્ત રહે છે

આમા તાત્પર્ય એ છે કે દુનીયામા અદ્વૈતાદિક જેટલા વાદો છે તે નયવાદો છે તે જુદા જુદા સ્વરૂપથી આગ્રહ પૂર્વક કથન કરવામા આવે તો તે બધાએ અસત્ય મિથ્યા સ્વરૂપના બને છે અગર જો તે બધાએ એક એકની અપેક્ષા રાખીને કથન કરવામા આવે તો તે બધાએ નયવાદો સત્યસ્વરૂપના ગણાય છે જ્યારે તે એકએકવાદો પોતાના દુરાગ્રહથી બીજાના વાદોને ફેંકી દઇપોતાના દુરાગ્રહને પોષણ કરવામા મચ્યા રહે છે ત્યારે તે દુષ્ટવાદો થઇ પડે છે એમ જૈન સિદ્ધાંતકારો કહે છે આ સ્તુતિકારે બતાવેલુ સપ્ત ભગનુ સ્વરૂપ પૂર્વના લેખે મા જૈનેતર પડિતોએ બતાવેલુ છે તે જુવો અને સત્યવસ્તુના સ્વરૂપને ઓલખો

જૈનસિદ્ધાંતમા બતાવેલી નયો કેવા સ્વરૂપથી ગ્રહણ થએલી વસ્તુને સત્યરૂપે બતાવે છે અને કઇ વસ્તુને અસત્ય રૂપે ઠગવે છે તેના સબધે એક જૈન વિદ્વાને વીતરાગની સ્તુતિ કરતા કહ્યુ છે તે કાવ્યનુ સ્વરૂપ આ જગોપર લખીને બતાવીએ છીએ

॥ રત્ન પ્રભાચાર્ય કૃત સ્તુતિદ્વાત્રિંશિકામા નો આ કાવ્ય વીતરાગની સ્તુતિ કરતા કહે છે તે જુવો

> अहो चित्रं चित्रं तवचरितमेतन्मुनिपते ?
> स्वकीयाना मेषा विविध विषयव्याप्तिवशिना ॥
> विपक्षाऽपेक्षाणां कथयसि नयाना सुनयता
> विपक्षक्षेपेतद्गणा पुनरिह विभो ? दुष्टनयता ॥१॥

ભાવાર્થ—હે મુનિઓના પતિ ? હે વીતરાગ ? તમારૂ ચરિત્ર એટલે તમારી રહેની, અને તમારી કહેની, બધી દુનીયાના ઇશ્વરોથી તદ્દન જુદા પ્રકારની આશ્ચર્ય જનક છે કારણ તમારી રહેની ઇંદ્ર નરેંદ્રાદિકની અપેક્ષાથી રહિત અબધૂતના સ્વરૂપની, તદ્દન વીતરાગી છે અને તમારી કહેની વસ્તુના

સ્વરૂપને અર્થાત્ પદાર્થના સ્વરૂપને બતાવનારી નયોના સ્વરૂપવાળી તે પણ આશ્ચર્યને પેદા કરવા વાળી છે

કારણ તમારી બતાવેલી નયો છે તે-વસ્તુના એકએક ગુણને મુખ્ય ગણી કથન કરનાર અદ્વૈતાદિક જેટલા દુનિયામા વાદો છે તે બધાએ વાદોને પોતાના પક્ષમા ગણીને કથન કરનારી હોય તોજ તમોએ તે નયોને સત્ય સ્વરૂપવાળી કહીને બતાવી છે અને જ્યારે તે બધા વિપક્ષોને પોતાના દુરાગ્રહથી તિરસ્કારને કરવાવાળી હોય ત્યારે તેણે તમોએ દુષ્ટ નયોના સ્વરૂપવાળી કહી બતાવી છે એ તમારી કહેની તે પણ અમોને ઘણુ આશ્ચર્યજ ઉત્પન્ન કરવા વાળી છે. ॥

આ ઉપરના કાવ્યમા વીતરાગની સ્તુતિનો અર્થ સામાન્ય રૂપે કહીને બતાવ્યો ॥

હવે એ ત્રણે સ્તુતિકારોનુ કહેવુ શુ છે તે અમો બતાવીએ છીએ—

પહેલા કાવ્યમા બતાવ્યુ હતુ કે-હે વીતરાગ ? તમારી કથન કરેલી નયો સ્યાત્પદથી ચિહ્નિત કરવામા આવે તો તે-લોઢાના રસમા રસ વેધક બૂટીનો રસ મેળવતા સુવર્ણ બને તેમ તે નયો શુદ્ધ સ્વરૂપની બને છે બીજા કાવ્યમા જણાવ્યુ હતું કે-વીતરાગ ? તમારો સિદ્ધાંત રૂપ સમુદ્ર તે પોતાના સપ્ત ભંગ રૂપ ન્યાયના તરંગોથી મિથ્યાવાદના મેલને દૂર કરતો સપૂર્ણ લોકમા વ્યાપીને રહેલો છે

અદ્વૈતાદિક જેટલા દુનિયામા ચાલતા એક એક પક્ષના વાદો છે તે નય-વાદો છે તે નયવાદોને કથંચિત્ અર્થના પ્રકાશક એવા સ્યાત્ પદથી ચિન્હિત કરતા વસ્તુમા જે જે બીજા ગુણો છે તેણે તે યોગ્ય સ્થાન આપે છે પણ સર્વથા તિરસ્કાર કરી શકતો નથી અને સ્યાદસ્તિ, સ્યાન્નાસ્તિ આદિ સપ્ત ભંગના સ્વરૂપને જણાવી પોતાને ઇષ્ટ વિનાના બીજા પક્ષોને તે તે પક્ષમા ખસેડી પોતાના પક્ષને ગ્રહણ કરી લે છે તેજ વસ્તુનુ સત્ય સ્વરૂપ અમૃત છે તેણે પ્રકાશમા મૂકે છે

હવે આ ત્રિજા સ્તુતિકાર જણાવે છે કે હે ભગવન્ ? પોત પોતાના પક્ષમા મગ્ન થએલી નયો વિપક્ષોને-એટલે બીજા પરિણુ માદિક એક એક પક્ષના વાદીઓની અપેક્ષા ગણીને પોત પોતાના વિષયને કથન કરતી હોય તોજ તે શુદ્ધતાને ધારણ કરે છે અને જ્યારે તે નયો પોતાના એકાંજ પક્ષને પોષણ કરવાની તત્પરતા બતાવે છે ત્યારે તે દુષ્ટ સ્વરૂપની બને છે

પણ હે વીતરાગ ? તમારો સિદ્ધાંતમા તેવો એક પક્ષ છે જ નથી તેજ અમોને આશ્ચર્ય લાગે છે આશ્ચર્ય એટલા માટે કે-તમારો અનેકાંતવાદનો સિદ્ધાંત બીજા બધાએ એકાંત નયવાદના પક્ષકારોના પક્ષને, તે તે અપેક્ષાના સ્વરૂપથી ગ્રહણ કરે છે, તેથી તે નયોને તમો શુદ્ધ સ્વરૂપવાલી બતાવો છો, અને જ્યારે તે નયો પોતાના દુર્મદથી કેવળ પોતાના જ પક્ષને પોષણ કરવા મંડી પડે છે ત્યારે તેણે તમો દુષ્ટ નયો કહો છો, આમા આશ્ચર્ય એ છે, કે-બીજા પક્ષોને ભેળવે તે શુદ્ધ, અને બીજા પક્ષકારોનો તિરસ્કાર કરે તે અશુદ્ધ, હે વીતરાગ ? આ તમારૂ કથન તે પણ કેટલુ આશ્ચર્ય જનક છે,

હવે અમો બે બોલ કહી આ વિષયનુ છેવટ લાવીએ છીએ—

હે વીતરાગ ? તમારૂ વર્તન, તે ઇદ્રાદિકની પણ અપેક્ષાથી રહિત તે પણ આશ્ચર્યજ પેદા કરે તેવુ છે

અને તે જ પ્રમાણે-અનેકાંતવાદના સ્વરૂપવાળુ કથન તે પણ આશ્ચર્યને જ પેદા કરે તેવુ છે કારણ દુનીયાના કોઇ પણ દેવે નતો તમારા જેવુ વર્તન કરીને બતાવ્યુ છે, તેમજ નતો તત્ત્વોનુ કથન કરીને બતાવ્યુ છે આ તમારા અનેકાંતવાદના કથનને શુદ્ધ વસ્તુના ગવેષક જૈનેતરના અનેક વિદ્વાનોએ માન્ય કરેલુ છે જુવો આ ગ્રંથમા જ તેમના લેખો, કેમકે એક જ પુરૂષમા પિતા, પુત્ર, મામા, કાકાદિક અનેક ધર્મો શુ સમાએલા નથી ? કહેવુજ પડશે કે અનેક ધર્મો સમાએલા છે જ, એકજ હાથીના શુંડ આદિ અવયવોમા શુ હાથીના ધર્મો સમાએલા નથી ? તેજ પ્રમાણે સોનાના નેકડો દાગીનામા શુ. સોનાના ગુણો સમાએલા નથી ? કહેવુંજ પડશે કે દુનીયાની એક એક વસ્તુમા અનેકા અનેક ગુણો સમાએલાજ છે, છતા તે વસ્તુના એક એક ગુણને (ધર્મને) પકડી તેમાં દુરાગ્રહ ને પોષવો તેમાં સત્ય શુ છે ? માટે જ વીતરાગની સ્તુતિ કરતા હેમચંદ્રાચાર્ય પણ કહી ગયા છે કે હું હેમચંદ્ર-બધાએ વાદીઓના સન્મુખ ઉભો રહીને કહું છુ કે " વીતરાગના જેવો દુનીયામા બીજો કોઇ પણ દેવ છેજ નહી અને તેમનો કહેલો અનેકાંતવાદ તેના જેવો બીજો વાદ પણ નથી " એમ ચોખ્ખે ચોખ્ખુ કહીને બતાવ્યુ છે જુવો-જૈનેતર દષ્ટિએ જૈન પૃ ૧૨૭ માં આથી વધારે શુ લખુ ? ॥

न समुद्रोऽसमुद्रोवा समुद्रांशोयथोच्यते नाऽप्रमाण प्रमाणवा प्रमाणांश स्तथानय ॥९॥

स्वार्थे सत्या परे नूना, असत्या निखिला नया । विदुषातत्र नैकांतः इति दृष्टहि सम्मतो ॥१०॥ (मूले)

ભાવાર્થ—જેમ સમુદ્રના એક ભાગને- નતો કહી શકાય સમુદ્ર, તેમજ નતો કહી શકાય અસમુદ્ર, માત્ર સમુદ્રનો એક અંશજ કહી શકાય, તે પ્રમાણે એક નયના વાક્યને નતો અપ્રમાણ કહી શકાય, તેમજ નતો પ્રમાણ રૂપે કહીશકાય, પણ પ્રમાણના એક અંશ તરીકે કહેવામા હરકત આવી શકે નહી ॥ ૧ ॥

જૈનોમા પદાર્થોનુ સ્વરૂપ હાલમા સાત નયોથી વિચારી શકાય છે- પણ તે સાતે નયો કેવા સ્વરૂપની હોય છે તે સાતે નયો પોત પોતાના વિષયમા તો સત્ય સ્વરૂપનીજ છે પણ જ્યારે તેમા બીજી નયના પક્ષ વાળો આક્ષેપ કરે ત્યારે તે બધીએ નયો અસત્ય સ્વરૂપની બની જાય છે તેથી પંડિતોને તે નયોમા એકાંત આગ્રહ ન કરવો એમ સમ્મતિ નામના ગ્રંથમા શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજાએ કહ્યુ છે

ऊर्मिप्रतु विकल्पवीचिनिचया पर्यायमर्यादया ।
द्रव्यार्थाहितें(द्रव्यार्था धिगमे) तु चेतसि चिरशाम्यतु तत्रैवते ॥
यस्तु प्रस्तुत मस्तु मांतरस्मम सर्वोपत्तिक्षम । बाह्य वा स्फुट मांतर
समुचित स्याद्वाद मुद्रांकित ॥ १ ॥

સ્યાદ્વાદનુ સ્વરૂપ જણાવતા-નયોપદેશની ટીકા પત્ર ૨૭મા કહ્યું છે કે—

વિચારમા મુકેલી વસ્તુ સમુદ્ર તુલ્ય હોય છે, તેમા જેટલી તર્કો કરવી હોય તેટલી થઇ શકે છે, ચાહેતો તે- બાહ્ય વસ્તુ દૃશ્ય સ્વરૂપની હોય અથવા આંતર વસ્તુ—અદૃશ્ય સ્વરૂપની ગમે તે હોય પણ જો તે સ્યાદ્વાદની મુદ્રાથી અંકિત-ચિન્હિત કરવામા આવે ત્યાર બાદ પર્યાયોની મર્યાદાથી વિકલ્પની તરંગોનો સમૂહ ગમે તેટલો ઉઠતો હોય તો પણ તે બધાએ દ્રવ્યાર્થજ (અર્થાત દ્રવ્યના બોધ માટેજ) ગણાય અને તે ઘણા કાલ સુધી ચિત્તને વિષે ઘોલાઇને દ્રવ્યમાજ સમાઈ જાય પણ બહાર જવા પામે નહી એ સ્યાદ્વાદના સિદ્ધાંતનીજ ખૂબી સમજવી ॥૧॥

ईहाऽपाय परंपरा परिचय सर्वोऽप्ययं युज्यते यस्त्वंशेऽप्युपयोग माकलयता मतर्मुहूर्त्ताऽवधि ॥ अन्येषां तु विकल्पशिल्पघटितो बोध स्फुटीयक्षण-स्मरमी ध्वस्तसमस्तदेवशमिलित यस्मिन् विचारे क्षम ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—એક વસ્તુમા-એક પદાર્થમા અનંત અંશ અર્થાત્ અનંત ધર્મ હોય છે છતા એક એક અંશને વલગીને વિચાર કરવામા આવે તો તે અંત મુંહૂર્ત જ ટકી શકે છે કારણ તેમા ઈહા-તર્ક, અપાય દૂષણ, આ બેની

પરંપરા આવીને મળવાની અર્થાત તર્ક, ઉપર તર્ક, અને દૂષણ ઉપર દૂષણો નજરે પડવાના, તેથી બીજા એકાંત મતવાદીઓના વિકલ્પ રૂપની કારીગરીથી ઘડેલો બોધ છે તે ત્રિજાજ ક્ષણમાં નાશ વાળો થાય છે, કારણ વસ્તુનો–સંપૂર્ણ પદાર્થનો વિચાર કરતાં નાશ પામ્યા છે જેના બધા હેતુ, અને સંપૂર્ણ વસ્તુની સાથે નહીં મળેલો એવો એકાંત પક્ષનો–એકાંત અંશનો બોધ કયા વિચારમાં ટકી શકે? અર્થાત્ નજ ટકી શકે ॥૭॥

નય વાક્ય અને પ્રમાણ વાક્યનો કિંચિત્ તાત્પર્ય.

બાહ્ય વસ્તુ—દૃશ્ય પદાર્થ, આંતર વસ્તુ–અદૃશ્ય પદાર્થ, આ બન્ને પદાર્થો અનંત અનંત પર્યાયોથી વ્યાપ્ત હોય છે. તેમાંની એક પર્યાયનો– એક અંશનો વિચાર કરતાં સંપૂર્ણ પદાર્થનો વિચાર કરી શકાયજ નહીં, જેમ સમુદ્રના એક ભાગને નતો સમુદ્ર કહી શકાય, તેમજ નતો અસમુદ્ર કહી શકાય, માત્ર સમુદ્રનો એક અંશજ કહી શકાય તે પ્રમાણે વસ્તુના એક અંશના વિચારને નય વાક્યજ કહી શકાય પણ પ્રમાણ વાક્ય કહી શકાયજ નહીં કારણ કે જે વસ્તુના એક અંશનો વિચાર કરવા બેઠા છીએ તેની મુખ્યતા ગણવાની બાકીના બીજા રહેલા અંશોને ગૌણતામાં રાખવાજ પડે, તેથી સ્યાદ્વાદ—અનેકાંતવાદનો સ્વીકાર કર્યા વગર પદાર્થનું સ્વરૂપ યથાર્થ સત્ય સમજી શકાયજ નહીં એ પ્રમાણે જૈન સિદ્ધાંત છે જો તે પદાર્થના એક અંશના વિચારને સંપૂર્ણતાના વિચારમાં લઈ જવામાં આવે તો, તેમાં અનેક તર્કો ઉપર તર્કો અને દૂષણોના ઉપર દૂષણો આવી પડવાના, તેથી વસ્તુનું સ્વરૂપ યથાર્થ રૂપે સમજી શકાયજ નહીં જૈનોનો જે સ્યાદ્વાદ છે તે વસ્તુના સ્વરૂપને જાણવાને માટે પરમોપયોગી છે અને તે વાતને આજ કાલના જૈનેતર અનેક વિચક્ષણ પંડિતોએ સ્યાદ્વાદના સિદ્ધાંતનો સ્વીકારજ કરેલો છે તેવા અનેક જૈનેતર પંડિતોના વિચારો અમોએ પૂર્વના લેખમાં ટાંકીને બતાવેલા છે, ત્યાંથી વિચાર કરીને જુવો જેવી રીતે પદાર્થોને યથાર્થ જાણવાનું સાધન જૈનોમાં સ્યાદ્વાદનું છે તેવી રીતે અદ્વૈતાદિ એકાંત પક્ષના વાદોમાં છે? અર્થાત્ નથી એમ વિચારી પુરૂષોએ કહેલું છે તે પ્રમાણે વિચારમાં ઉતરતા પુરૂષોને કહેવુંજ પડશે, ઇત્યલં વિસ્તારેણ ॥ ઇતિ શ્રીમદ્વિજયાનંદ સૂરીશ્વર (પ્રસિદ્ધ નામ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ) ના લઘુતમ શિષ્ય દક્ષિણવિહારી મુનિશ્રી અમરવિજય વિરચિત તત્વત્રયી મીમાંસા નામના ગ્રંથમાં સ્યાદ્વાદના સ્વરૂપનું ખંડ બીજે પ્રકરણ ૩૫ અને ઉદ્દેશું સંપૂર્ણ ॥

જૈનધર્મના સિદ્ધાન્ત.

(Dr, Helmuth Von Glasenapp)
March 1925

(ડૉ હેલ્મુત ફૉન ગ્લાસનૂઆપ, બર્લિન)

હિંદુસ્તાને ત્રણ મોટા ધર્મ આપ્યા છે હિંદુ, બૌદ્ધ અને જૈન પહેલા બે ધર્મોની તુલનામાં જૈનધર્મ વિષે આજ સુધી યુરોપને બહુ થોડીજ માહિતિ છે અને છતાયે એને વિષે માહિતિ મેળવવાની જરૂર છે કારણકે ખાસ કરીને એ સૌથી પ્રાચીન આર્ય તાત્વિક દર્શન છે અને પોતાની જન્મભૂમિમાં લગભગ ફેરફાર પામ્યા વિના આજ સુધી સચવાઈ રહ્યો છે જૈન ધર્મના સ્થાપનાર પાર્શ્વનાથ (તેમના શાસનની અપેક્ષાએ) ક્રાઇસ્ટ પૂર્વે (લગભગ) ૮૦૦ વર્ષ ઉપર થઇ ગયા હતા અને એને આજના સ્વરૂપમાં મુકનાર સુધારક મહાવીર તે બુદ્ધના સમયમાં એમનાથી જરાક આગળ અને આપણા ઇસ્વીસન ની પૂર્વે છઠ્ઠા સૈકામાં થઇ ગયા હતા એમની જન્મભૂમિ હિંદુસ્તાનની ઇશાનમાં આવેલા બિહાર પ્રદેશમાં છે અને તે પ્રદેશમાંથી જૈનધર્મ મત્વર વિસ્તરીને આખા મગધ પ્રદેશમાં ફરી વળ્યો એના વિકાસના યુગમાં—આપણા આશરે પાંચમાથી બારમા સૈકા સુધી પશ્ચિમ અને દક્ષિણ હિંદુસ્તાનનાં રાજ્યોનો એ રાજધર્મ બની રહ્યો હતો. બૌદ્ધ ધર્મના લોપ પછી હિંદુ ધર્મે જે ઉછાળો માર્યો તેણે કરીને અને મુસલમાન ધર્મને ફેલાવો કરીને જૈનધર્મને સખત હાનિ થઇ એના અંગોની ખાસી ભિન્નતાઓ છતા આજસુધી એણે પોતાની જીવનશક્તિ સાબીત કરી બતાવી છે એક સમયના સમર્થ બૌદ્ધ ધર્મનો આજે હિંદુસ્તાનમાંથી લગભગ લોપ થઇ ગયો છે ત્યારે જૈનધર્મના વાવટા નીચે હજુ પણ બાર તેર લાખ અનુયાયીઓ છે અને તે મોટે ભાગે વેપારી વર્ગના છે

જૈનધર્મમાં જે વિશેષતા છે તે માત્ર ઐતિહાસિક નહિં પણ દાર્શનિક પણ છે જૈન લોકોએ સર્વ વિષયો સંબંધે આધ્યાત્મિક દર્શન રચ્યા છે અને એ દર્શન ઘણું અને તેની પરિભાષા એવા આપણને ખાત્રી થાય છે કે દાર્શનિક પ્રદેશમાં ઉંચા રહી વિચાર કરનાર દૃઢરૂપ [illegible] આગમની અનન્ય સિદ્ધ અને વિશેષ પ્રકારની એ સૌ રચના છે

× × × × ×

જૈનધર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે જગત શાશ્વત અને નિત્ય છે (વસ્તુમને નિત્ય છે અને પર્યાયે અનિત્ય છે) હિંદુઓની પેઠે જૈનો એને અ[illegible] નથી કે

જગતની જુગે જુગે સૃષ્ટિ અને પ્રલય થાય છે એ તો એમજ માને છે કે આ વિશાળ પણ છતાયે વિસ્તારમા સીમાબદ્ધ વિશ્વ અચળ છે વિવિધ નરકોવાળુ **અધો જગત**, વિવિધ ખડ અને સમુદ્રવાળુ **મધ્ય જગત્** અને વિવિધ સ્વર્ગો વાળુ તથા નિર્વાણ પામેલા આત્માઓના આવાસવાળુ ઉર્ધ્વજગત્-એ સૌના અસ્તિત્વમા અને વિસ્તારમા કશો ફેરફાર થતો નથી જબૂદ્વીપના ભરતખડમા આપણે વસીએ છીએ એવા મધ્યજગતના વિવિધ ખડોમા સામાન્ય સબન્ધ અને નૈતિક સ્થિતિ વિષે કઇ કઇ ફેરફાર બેશક થાય છે પણ સમસ્તનો વિચાર કરતા વિશ્વના આ ખડોની સીમા અચળ છે એ આમેય ખસતી નથી, તેમેય ખસતી નથી

વિશ્વનુ **શાસન કરનાર કોઇ સત્વ નથી** વિશ્વ ઉપર રાજ્ય ચલાવ નાર કોઇ દેવનુ અસ્તિત્વ માનવાની જૈનો સાફ ના પાડે છે જે **દેવો સ્વર્ગમા** રહે છે તેઓ તો અશાશ્વત છે, **એમની શક્તિ પરિમિત** છે અને મનુષ્ય, તિર્યચ તથા નરકવાસીઓની પેઠે પોતાના પાછલા ભવમા પોતે કરેલા કર્મથી **બધાએલા પ્રારબ્ધને આધીન** છે, આજે પણ એ અલૌકિક સુખ ભોગવે છે અને પોતાના સારા નરસા કર્યા કર્મના ફળ ભોગવવાને એમને ભવિષ્યમા પાછુ પૃથ્વી ઉપર ઉતરવુ પડશે સર્વોત્કૃષ્ટ શાશ્વત વ્યકિતસ્વરૂપ દેવને જેમ એ ધર્મ માનતો નથી તેમ એ પણ માનતો નથી કે આ જગત્ માયામાથી ઉત્પન્ન થયુ છે ભારતના બીજા દર્શનોની વિરૂદ્ધ એ તો એમ માને છે કે જગત્ **સત્ય** છે અને **તત્વોના મિશ્રણથી એનુ સ્વરૂપ બધાયુ** છે અને એ રીતે સમસ્ત વિશ્વનુ અસ્તિત્વ છે

તત્વોના બે વિભાગ છે, એક જીવ અને બીજો અજીવ

જીવ તત્વો તે અનત જુદાજુદા જીવો છે, તે જોકે પરસ્પર સબધમા છે, છતાયે પોતાના વ્યકિતત્વમા કેવળ સ્વતત્ર છે અને દરેક અજાત છે, અમર છે દરેક જીવ સ્વભાવથીજ અનત ગુણ ધરાવે છે; એ સર્વજ્ઞ છે એ સર્વશકિતમાન છે, એવો પવિત્ર છે કે મોહ અને દુઃખથી એ પર છે પણ એ જ્યારે આત્મસ્વરૂપ થાય છે ત્યારેજ એના એ બધા ગુણો વિકસે છે

અજીવ તત્વોના પાચ પ્રકાર છે આકાશાસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, કાળ અને પુદ્ગલાસ્તિકાય

આકાશાસ્તિકાય તે અવકાશ છે કે જેમા સર્વ વસ્તુઓ રહેલી છે

ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ બે તત્વોનો સ્વીકાર જૈન દર્શનમા છે, **બીજા દર્શનોમા નથી** એ બે તત્વો તે આકાશમા છે તેમના

પોતામા કોઇ ગતિ કે સ્થિતિ નથી, પણ સ્થિતિ ગતિને માટે એમની ખાસ જરૂર માનેલી છે, જેમકે માછલાને તરવાને માટે પાણી જોઇએ અને થાકયા પ્રવાસીને ઉભા રહ્યાને ઝાડની છાયા જોઇએ આ બે તત્વો યોજવાની જરૂર જૈનધર્મને શાથી પડી એની હજી જોઇતી ચોખવટ થઇ નથી પ્રો યાકોબી માને છે એમ ઘણુ કરીને સ્થાન, ગતિ અને સ્થિતિ એ ત્રણ ગુણ જૈનોને એવા જુદા લાગ્યા હોવા જોઇએ કે એ ત્રણેને માટે અવકાશ એકલુજ તત્વ પુરતુ છે એમ એ માની શકયા નહિ હોવા જોઇએ અને તેથી માન્ય હોવુ જોઇએ કે સ્થાન ગતિ અને સ્થિતિ એ દરેકને માટે પોતપોતાનો જુદોજુદો આધાર હોવો જોઇએ

ચોથુ અજીવ તત્વ તે કાળ છે બીજા તત્વોમા વિકાર રૂપાન્તર કરવાને માટે આ તત્વની જરૂર છે નવીનને એ પુરાતન કરે છે અને પુરાતનને નવીન કરે છે

પાચમુ અને આપણે કહી શકીએ કે, અજીવ તત્વમાથી સૌથી વધારે મહત્વનુ તત્વ તે **પુદ્ગલાસ્તિકાય** છે અભેદ્ય, અછેદ્ય, સૂક્ષ્મ એવા અનત અસખ્ય પરમાણુનુ આ તત્વ બનેલુ છે દરેક પરમાણુ છદ્મસ્થો ને ઇન્દ્રિય અગોચર છે અને કેવલી ને ગોચર છે અને તેના રૂપ રસ ગધ અને સ્પર્શ છે, અને અમુક નિયમોને અનુસરીને બીજા એક કે અનેક પરમાણુઓ સાથે મળીને સમષ્ટિ રૂપ ધારણ કરે છે તથા એમ કરીને આ જગતમા **વિવિધ સ્વરૂપોથી પ્રકટ કરે છે**

પુદ્ગલાસ્તિકાયમા એવી એક ખાસ વિશેષતા છે કે જેણે કરીને એ જીવના જીવ પરિણમાવે ત્યારે પ્રવેશ કરી શકે છે અને એમા બહુ સ્પષ્ટ વિકાર કરી શકે છે જેમ ઔષધની ગોળી માણુસના શરીરની અદર જઇને મહત્વનુ કામ કરે છે તેમ પુદ્ગલાસ્તિકાય પણ જીવમા પ્રકાશીને એના ઉપર અનેક પ્રકારની અસર કરે છે જીવની સર્વજ્ઞતાને અને સર્વ શકિતમત્તા જે, આ પુદગલાકિતકાય ઢાકી દે છે અને તેથી તેનામા માત્ર પરિમિત જ્ઞાન અને પરિમિત શકિત રહે છે, એ એને દુ ખ આપે છે અને તેથી કરીને એના સ્વાભાવિક સ્વાસ્થ્યનો નાશ થાય છે જીવના ઉપર એ અસ્થિર શરીરે વીટાળે છે અને જીવન અને મોહ આપે છે અને એવુ પ્રારબ્ધ બધાવે છે કે પછી અમુક સમય સુધી એ જીવે, માણુસ, તિર્યંચ, સ્વર્ગવાસી કે નરકવાસી એ ચારમાથી કોઇ પણ યોનિમા અવતરવુ પડે પુદ્ગલાસ્તિકાય જીવમા પ્રવેશીને બધા પ્રાણીના જન્મ અને અસ્તિત્વ માટે ભારતના બધા તત્વ દર્શનોએ સ્વીકારેલુ એવુ એક ગૂઢ તત્વ - **કર્મ તૈયાર કરે છે**

(એટલે જીવ સાથે મિશ્રિત પુદ્ગલ તે કર્મ) ભારતના સર્વ માન્ય સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે દરેક કાર્ય, દરેક શબ્દ, દરેક વિચાર, દૃષ્ટ કે અદૃષ્ટ ફળ આપે છે અને તે એનુ ઇનામ કે સજા છે તે ફળ જીવને એનાએ ભૌતિક ભવમા મળે પણ ઘણા ખરા પ્રમગોમા તો પછીના ભવમાજ મળે છે જીવના કર્યા કર્મનો સરવાળો એના નવા ભવના કારણ ભૂત બની રહે છે મુઆ પછી થવાના ભવના પરિમાણ અને પ્રકાર એ કર્મથી નક્કી થાય છે એક ભૌતિક ભવ સમાપ્ત થાય પછી એના અનિવાર્ય ફળ આત્માએ આગલા ભવમા જે બીજ વાવ્યા હોય તે લણવાને માટે બીજા ભવમા જન્મ આપીને એને મોકલે છે ભારતના બીજા બધા દર્શનનો એવો મત છે કે કર્મ એ અદૃષ્ટ શકિત છે કે જેને પરિણામે વ્યકિતની અને પ્રારબ્ધની વિવિધતા અસ્પષ્ટ પણ સ્વાભાવિક રીતે પ્રકટ થાય છે અને એ રીતે એનુ જીવન નક્કી થાય છે **જૈનો કર્મને જુદી રીતે સમજાવે છે** એતો એમ કહે છે કે જે પુદ્ગલાસ્તિ કાય આત્મામા પ્રવેશીને દૃષ્ટ રીતે જે અસર કરે છે તેજ કર્મ છે

જીવ અને કર્મનો સબન્ધ (સતતિની અપેક્ષાએ) અનાદિ છે અને સ્વાભાવિક રીતે અનત છે, જીવ કર્મ કરે છે (અટલે પ્રથમ તો જીવ કમ પુદ્ગલને ગ્રહણ કરે છે) કે તરતજ તેને ચોળેલા શરીર ઉપર ધૂળના રજકણ ચોટી જાય છે એમ એ કર્મ એવા એના પ્રદેશની અદર વળગી જાય છે કે જેમ જમતી વખતે લીધેલા આહારના પદાર્થો, લોહી, મજ્જા અને મેદ રૂપ બની જાય છે અને શરીરના આધાર રૂપ થાય છે, તેમ આવા કરેલા કર્મ જીવમા અમુક પ્રકારના જૈનોએ નાનામા નાના ભેદ પાડયા છે એવા ભેદ એકદરે ૧૪૮ છે આમાના કેટલાક કર્મ એવા છે કે જે જીવની જુદા જુદા પ્રકારની સ્વાભાવિક શકિતઓને સકુચિત કરે છે અને કેટલાક એવા છે કે જે વાસનાઓને જગાવે છે કેટલાક કર્મ જીવના ત્યાર પછીના ભવ, આયુ ગોત્ર વગેરે નક્કી કરે છે, કેટલાક એના વિચારો અને જીવનધર્મ નક્કી કરે છે જીવમા પ્રવેશ કરીને પુદ્ગલાસ્તિકાય જે અસર કરે છે તે અસરના–કાર્યના નૈતિક ગુણને આધારે કર્મના પ્રકાર, એનો અવધી, અને એનુ બળ નક્કી થાય છે સારા કાર્ય સારૂ અને નઠારા કાર્ય નમઠુ કર્મ બધાવે છે આમ કાર્યના અને એની ઓછી વધતી આસક્તના પણ જુદા જુદા પ્રકાર છે, અને એ સૌ જુદા જુદા કર્મને બધાવે છે જ્યા સુધી જીવ ક્રિયા કરે છે ત્યા સુધી તે કર્મ બધનમા આવ્યે જાય છે જ્યા સુધી એ કઇક કરે છે ત્યા સુધી એ ભાવિ ભવની સામગ્રી તયાર કરે છે જીવનો કર્મ સાથેનો સબન્ધ અનાદિ છે અને તેવીજ રીતે અનત છે, (સતતિની અપેક્ષાએ) કર્મનુ ફળ મળી રહે એનો નાશ થાય છે પણ

દરેક પળે નવા કર્મ બધાયે જાય તેથી પુરા થઈ રહેલા કર્મને સ્થાને નવા કર્મ દરેક પળે આવતા જાય છે તેથી ભવની અનાદિ અનત માકળ ચાલ્યા જાય છે અને જીવનુ એક ભવથી બીજા ભવમા ભટકવુ કદી પુરૂ થતુ નથી (અને કેટલા એકનુ થાય છે)

ભારતના બીજા બધા આધ્યાત્મિક દર્શનોની પેઠે જૈનદર્શનનો પણ એજ ઉદ્દેશ અને હેતુ છે કે જન્મમરણની ઘટમાળમાથી **જીવને મુક્ત કરવો** અને સસારના દુખમાથી એને છોડવી **નિર્વાણને માર્ગે** લઇ જવા આ સાધના બધા જીવથી સાધી શકાતી નથી, અનેક જીવ સ્વભાવથીજ અભવ્ય છે, એ કદાપિ મુક્ત થવાના નથી, એમને હમેશા જન્મમરણની ઘટમાળમા રખડવાનુ છે, પણ જે જીવો વિશેષ સજોગોને બળે મુક્ત થવા નિર્માયા છે તે અનન્ત ભવને અન્તે આખરે નિર્વાણની શાન્તિ પામવાને શુભ કર્મોને બળે પોતાના આત્માને પરિપૂર્ણ કરીને અન્તે ભ્રષ્ટ ઉપકરણોથી મુક્ત થઇ શકે છે આ બે રીતે બની શકે છે એણે (૧) નવા થતા **કર્મબધન અટકાવવા** જોઇએ અને (૨) અને જે કર્મબધન લાગુ પડેલા છે એનો ક્ષય કરવો જોઈએ કર્મથી રક્ષણ પામવાને માટે, એનો ક્ષય કરવાને માટે, **પાચ વ્રત** પાળવાના કહ્યા છે (૧) પ્રાણાતિપાતવિરમણવ્રત, એટલે કે જીવહિસા ના કરવી (૨) મૃષાવાદવિરમણ વ્રત એટલે કે મિથ્યા વચન ના બોલવુ (૩) અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત એટલે કે ચોરી ના કરવી (૪) મૈથુન વિરમણ વ્રત એટલે કે બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળવુ અને (૫) પરિગ્રહ વિરમણ વ્રત એટલે કે કશુ સઘરવાની વૃત્તિ ના રાખવી પણ સૌથી અગત્યનુ તો એ છે કે દુખને ધીરજથી સહેવુ, ઉપવાસ કરવા, હિસા ના કરવી, અધ્યયન કરવુ તથા ધ્યાન ધરવુ—ટુકામા જુદા જુદા પ્રકારની બાહ્ય તથા આન્તર તપશ્ચર્યાથી સ્વર્ગના દ્વાર ખુલે છે જેમણે સસારનો ત્યાગ કર્યો છે, જગતમાથી પોતાનુ ચિત્ત ખેચી લીધુ છે અને પરલોકમા પરોવ્યુ છે, એવા સાધુ કે સાધ્વીઓજ પરિપૂર્ણતાને માટે સાધુમ ધમા પ્રવેશી શકે

નિર્વાણ માટેનો માર્ગ લાબો અને કઠણ છે **જૈનોએ ગુણસ્થાનકના ચૌદ સોપાન** બતાવ્યા છે અને એ સોપાને ચઢતા ચઢતા મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે જેને સમ્યક્ વિચાર નથી અને અહકાર છે તે સૌથી નીચેના **મિથ્યાત્વ** ગુણસ્થાનક પર છે, બીજા **સાસ્વાદન** અને ત્રીજા **મિશ્ર ગુણસ્થાનક** ઉપર આવતા એને કઇ શુભ વિચારો આવવા માડે છે, ચોથા **અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ** ઉપર આવતા એને જ્ઞાન થાય છે અને કર્મબધનમાથી છુટવા માડે છે પાચમા દેશવિરતિ સયતા—સયતથી એના અભિમાનનો નાશ થવા માડે છે તે તેરમા સયોગી

કેવલી ગુણસ્થાનક પર આવતાં એને પરિપૂર્ણ જ્ઞાન થાય છે અને દશમા ગુણ સ્થાનકને અન્તે ઉદયની અપેક્ષાએ બધા મોહ છુટે છે, તથા ચોદમે ભૌતિક કર્મબંધનથી મુકત થાય છે એ ચૌદ ગુણસ્થાનક ઉપર અનુક્રમે ચઢાય છે એમજ નથી, કારણકે ઘણી વાર જીવ પોતાની ભૂલોથી અગ્યાર સુધી ચઢેલો પાછો પડે છે પણ બધા અન્તરાય ટાળીને કોઇ માણસ જો પાર ઉતરે તો એ ચાર ઘાતી કર્મ મુકત કરે છે ત્યારે એ કેવળી સ્વરૂપે સંસારમાં ભ્રમણ તો કરે છે, એટલે તેના તેજ ભાવના આયુષ્ય પર્યંત રહે છે પણ મોહ અને લોભ ત્યજી દીધેલ છે અને અન્તે એના સૌ કર્મનો ક્ષય થાય છે પછી એનો આત્મા બધી જંજાળમાંથી મુકત થઇને વિશ્વને શિખરે ચઢે છે જેમ × કાચબો બધા મળથી મુકત થતાં ડુબીને જમીન ઉપર જતો નથી, પણ પાણીની સપાટી ઉપર તરે છે તેમ વિશ્વના સૌથી ઉંચા શિખર ઉપર ઉઘાડેલી છત્રીના ઘાટનું ईषत्प्राग्भारा નામે પૃથ્વી છે ત્યાં મુકતાત્મા કોઇ દશ્ય સ્વરૂપ વિના, વિદેહે પણ આગળા ભવમાં જેટલા ભાગમાં રહેતો એનાથી ૨ાઉ ભાગમાં રહે છે ત્યાં એ અનંત નિત્ય સુખ ભોગવે છે, એની સુભગ શાન્તિમાં કશાથી ભંગ થતો નથી, મોહ અને દુઃખથી પર થએલો એ આત્મા સંસારની ઘટમાળમાં ફરી પડતો નથી, એની શકિત એને જ્ઞાન છતાં સંસારમાંથી શુદ્ધ થએલો એ આત્મા સંસારની વસ્તુઓને માટે શોક કરતો નથી અને ફરી ભૌતિક સબંધ બંધાતો નથી

શાશ્વત નિર્વાણ નાટક ભજવાય છે જેમાં, એવું જે વિશ્વ તે જૈનમત પ્રમાણે વિશાળ છતાંયે મીમાવાળા પ્રદેશનું છે અંગ વિસ્તારી ને સીધા ઉભેલા માણસના ઘાટનું એ છે, એના સૌથી નીચેના ભાગમાં નર્ક આવેલા છે, એથી ઉપરના ભાગમાં માણસે તથા તિર્યંચે વસેલું મધ્ય જગત આવેલું છે તથા છાતી, ગરદન અને માથાના ભાગમાં સ્વર્ગ આવેલા છે સ્વર્ગની ઉપર–વિશ્વ માનવના મુકુટની પેઠે–મુકતાત્માઓના સ્થાનક આવેલા છે અને મધ્ય અને ઉર્ધ્વ ભાગનો ઘાટ ઉપર નીચે બે પાકેલા કોડીઆ જેવો એટલે સંપુટ જેવો છે અને અધોલોક, ઉંધા કોડીઆના આકારે છ અધોલોકની ચારે બાજુએ ત્રણ વલયો આવી રહેલા છે, તેમાંનું એક ઘનોદધિનું, એક ઘન વાયુનું અને એક તન વાયુનું એની પેલી પાર વિશ્વનો કોઇ ભાગ નથી માત્ર ખાલી આકાશ છે તે ઉપરાંત નિગોદ પણ છે, એમના શરીર એટલાં નાના છે કે તે આપણને અગોચર છે, એમના દેહ અગોચર છે, એમના દેહ હાલતા ચાલતા નથી અને તેથી એ વનસ્પતિ જેવા છે જંગમ પ્રાણી ત્રસ–નાડીમાં એટલે કે શિખરથી

× કાચબાના–ઠેકાણે તુમડુ હોવું જોઇએ

મુળ સુધી વિસ્તારેલા જગતના મધ્ય પ્રદેશમા રહે છે આગળ જણાવ્યુ તેમ વિશ્વ ત્રણ ભાગમા વહેચાએલુ છે મધ્ય જગત્ એટલે કે આપણી પૃથ્વી, એની નીચેના નરક અને ઉપરના મુકતાત્માઓને રહેવાન સ્થાન સમેત સ્વર્ગો

પૃથ્વી નીચે ઉડે આવેલા **નરકો સાત** છે અને દરેકના અનેક માળ (પાથડા) છે અને તે જુદા જુદા નરક રૂપે છે સૌથી ઉપરના નરકમા નીચેની શ્રેણીના દેવ પણ વસે છે, નરકોમા જે જીવોએ પાછલા ભવમા પાપ કર્યા હોય તેની સજા ભોગવવા તે જીવો ભયકર સ્વરૂપે લાખો અને કરોડો વર્ષને હિસાબે ગણાતા અમુક કાળ સુધી પાર વગરનુ દુખ ભોગવવા રહે છે

પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગો એક ઉપર બીજા ગોઠવાએલા છે પૃથ્વી ઉપરના ભવમા જે પુણ્ય કર્યા હોય તેવા સુફળ રૂપે અમુક લાબા વખત સુધી આનંદ ભોગવનાર જીવો દેવ સ્વરૂપે ત્યા વસે છે એ દેવોના અનેક વર્ગ છે અને તેમની શકિત તથા સુખમા તફાવત હોય છે સ્વર્ગ જેમ ઉચુ, તેમ તેમા વસનાર દેવના સુખ વધારે અને સુદર હોય છે એ સુખ એ ભોગવે છે ખરા, પણ અતે દુખ અને મૃત્યુથી મુકત થઇ શકતો નથી

વિશ્વના મધ્ય ભાગમા પૃથ્વીની ગોળ સપાટી ઉપર મધ્ય જગત આવેલુ છે અને તેમા તિર્યંચો તથા મનુષ્યો છે એને મધ્ય બિંદુએ મેરૂ પર્વત આવેલો છે આની ચારે બાજુએ ગોળ જબૂદ્વીપ પથરાએલો છે અને એમા આપણે વસીએ છીએ જબૂદ્વીપના ચારે બાજુએ વલયાકારે લવણ સમુદ્ર આવેલો છે, એની ચારે બાજુએ વળી ધાતકીખડ વીટીને આકારે આવેલો છે આવી રીતે એક પછી એક એમ અનેક દ્વીપો અને સમુદ્રો ગોળાકારે આવેલા છે છેવટે સ્વયભૂરમણ સમુદ્ર આવેલો છે અને તે આખા મધ્ય જગતને ઘેરી રહયો છે

જબૂદ્વીપના પૂર્વ પશ્ચિમ આખા વિસ્તારમા છ પર્વત માળાઓ આડી પડેલી છે અને તેથી એ ખડના સાત કટિબધ પડેલા છે, ને એકબીજાથી જુદા કદના છે આ કટિબધોમા આવેલા દેશોનુ અને તેમા વસતા પ્રાણીઓનુ ખુબ ઝીણુ વર્ણન બહુ કલ્પના પૂર્વક જૈન ભૂગોળવેત્તાઓએ કર્યુ છે, હાલના જૈનો માને છે કે હિંદુસ્તાન અથવા સમસ્ત પૃથ્વી ભારતવર્ષ નમના કટિબધમા આવેલ છે

સ્વર્ગમા અને નરકમા તેમજ મધ્ય જગતના અનેક ભાગોમા વસ્તુ સ્થિતિ સ્થિર રહે છે, પણ ભારતવર્ષ વિગેરે દશ ક્ષેત્રોમા ચઢતા ઉતરતા જુગનુ કાળચક્ર નિરતર ફર્યા કરે છે અને તેને અનુકૂળ હવાપાણી, વનસ્પતિ, શરીરનુ પ્રમાણ, આયુનો અવધિ અને ગુણ અવગુણ ચઢતે ઉતરતે ક્રમે ફર્યાકરે છે

જૈનો અનાદિથી અન્ત સુધી કાળના બે પ્રકારે ભાગ પાડે છે અને તે એક બીજાની પાછળ આવ્યેજ જાય છે, ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણીની શરૂઆતમા સામાન્ય સ્થિતિ બહુજ ખરાબ હોય છે, પણ તે ધીરે ધીરે સુધરતી જાયછે અને છેવટે સારામા સારી થાય છે આ સ્થિતિ આવી જાય કે તુરતજ **અવસર્પિણીની** શરૂઆત થાય છે અને સ્થિતિ બગડવા માડે છે તે પછી ખરાબમા ખરાબ થાય છે

આ દરેક જુગના પાછા **છ છ આરા** હોય છે અને એનુ કાળપરિણામ ચોકકસ ઠરેલુ છે એમના નામ ઉપરથી તેમા વર્તનારી વસ્તુસ્થિતિ સમજાઈ જાય છે **સર્વોત્તમ સ્થિતિનો જે આરો તે સુષમસુષમા** કહેવાય છે અને **સર્વાધમ સ્થિતિનો જે આરો તે દુ ષમ દુ ષમા** કહેવાય બાકીના જે ચાર રહ્યા તે આ બે નામોના સમાસથી ઓળખાય છે આ રીતે **અવસર્પિણીમા** નીચેના છ આરા આવે છે

૧, સુષમ સુષમા
૨, સુષમા
૩, સુષમ દુષમા
૪, દુ ષમ સુષમા
૫, દુ ષમા અને
૬, દુ ષમ દુ ષમા

ત્યાર પછી પ્રવર્તતી **ઉત્સર્પિણીમા** એજ આરા ઉલટા ક્રમે ચાલે છે, દુ ષમ દુ ષમાથી શરૂ થાય છે, સુષમ સુષમાથી અન્ત આવે છે

ફરીફરીને આવતા આ વિશિષ્ટ જુગોનો વિગતવાર ને ચોકકસ ઇતિહાસ જૈનોએ લખ્યો છે જૈનોના આ જગતના ઇતિહાસમા એક ખાસ વિશેષતા એ છે કે (દરેક ક્ષેત્રના) દરેક જુગના અમુક ચોકકસ કાળમા **૬૩ શલાકા** પુરૂષોજ અવતરે છે, અને તે માણસનુ ભાવિ નકકી કરી આપે છે એ ૬૩ શલાકા પુરૂષો આ પ્રમાણે છે **૨૪ તીર્થંકરો**, તે માણસને મુક્તિનો માર્ગ બતાવે છે **૧૨ ચક્રવર્તીઓ**, તે સમસ્ત ભારતવર્ષ ઉપર રાજ્ય કરે છે અને બાકીના તે **ત્રણ ત્રણ વીરના ૯ ગણ**, તેમાના બબ્બે શુભ દરેક ચક્રવર્તીનુ અને દરેક પ્રકારના વીરનુ જીવનચરિત્ર દરેક જુગમા લગભગ સરખુ હોય છે, બધા શલાકા પુરૂષો અમુક ચોકકસ પ્રકારના હોય છે અને તેમના જીવન ચોકકસ રીતે ગોઠવાએલા હોય છે

આપણે અવસર્પિણીમા છીએ અને તેથી જૈનોએ સ્વાભાવિક રીતેજ એ જુગનો વિગતવાર ઇતિહાસ લખેલો છે એને અનુસરીને ભારત વર્ષના ઇતિહાસના મુખ્ય મુખ્ય બનાવો અહીં વર્ણવી જાઉ છુ

આજનો જુગ સુષમ સુષમાથી શરૂ થયો છે અને અગણિત વર્ષોથી એમી ચૂક્યો છે તે વારે સર્વત્ર સુખ અને શાન્તિ હતી માણસો સુદર ઘાટના હતા, સપે અને શાન્તિએ રહેતા, ઉચુ નીચુ કોઇ ગણાતુ નહિ, રાજા ન હોતો, કાયદો ન હોતો, એમનુ જીવન એનમા અને ઉપભોગમા વ્યતીત થતુ, એમને કામ નહોતુ કરવું પડતુ કારણકે ૧૦ કલ્પવૃક્ષો એમને જે જોયતુ તે આપતા માણુસનુ આયુ પુષ્કળ લાબુ હતુ, બાલકો એટલા જલ્દી મોટા થતા કે એમના જન્મ પછી સાતજ અઠવાડીઆમાં તે સ્નેહનો ઉપભોગ કરવાને લાયક થતા તે વારે એક બાળક અને એક બાલકી સાથેજ જન્મતા અને એ જોડુ આજીવન પતિપત્નિ રૂપે રહેતુ ચાર કોટિકોટિ સાગરોપમ (પુષ્કળ લ બા કાળનુ માપ) વીત્યા પછી સુષમ સુષમા કેડે સુષમાનો વખત આવ્યો, એ આરા પણ આગલા આરા જેવોજ લગભગ હતો, માત્ર માણુસોના સુખ અને આયુ કઇક કમ હતા સુષમા ૩ કોટાકોટી સાગરોપમ ચાલ્યા પછી સુષમ દુ ષમા બેઠો એ આરામા કલ્પવૃક્ષો ચીમળાવવા માડયા અને માણસોના ગુણ નબળા પડવા માડયા વિચારના સામાન્ય દોષોને કારણે કાયદા ઘડવાની અને સજા કરવાની જરૂર પડી ૭ કુલકર એક પછી એક થયા એમણે કાયદા કર્યા, પણ છેવટે જનસમાજને રાજા અને ન્યાયાધિશની દેખરેખ નીચે મુકવાની જરૂર પડી છેલ્લા કુલકર નાભિના પુત્ર ઋષભ દેવ થયા સામાન્ય મળધના દોષોને અનુસરતા સુધારા ઋષભ દેવે કર્યા, એમણે માણસોને કામ, ખેતી, વેપાર, રાધવા ની કળા, લેખન અને ગણિત શીખવ્યા, હવે બાળક બાળકીના જોડા જન્મતા ન હતા, તેથી લગ્નની પ્રણાલી એમણે સ્થાપી, તેમજ ઉચા નીચા માણસોના ચાર કુળ પાડયા

૬૩ લાખ પૂર્વ વર્ષો સુધી એમણે રાજ્ય કર્યુ, ત્યાર પછી એમણે રાજ્ય છોડીને સન્યસ્ત સ્વીકાર્યુ અને હજાર વર્ષની તપસ્યા પછી એ સર્વજ્ઞ થયા પહેલા તીર્થંકર રૂપે એમણે ૧૦૦૦૦૦ પૂર્વ વર્ષોમા ૧૦૦૦ વર્ષ ન્યુન પૂર્વ વર્ષો સુધી જૈનધર્મનો ઉપદેશ કર્યો અને માણસને સમ્યગ વિચાર તરફ વાળ્યો અન્તે ૮૪૦૦૦૦૦ પૂર્વ વર્ષોને વયે એ નિર્વાણ પામ્યા એમના પછી એમનો પુત્ર ભરત રાજા થયો અને એ પહેલો ચક્રવર્તી થયો એના નામ ઉપરથી આપણે જે ખડમા વસીએ છીએ તે ખડનુ નામ ભારતવર્ષ પડયુ ભરત પણ અન્તે સાધુ થયો ને નિર્વાણ પામ્યો

ઋષભદેવ નિર્વાણ પામ્યા પછી ૩ વર્ષ ને ૮,૫ માસે સુષમ દુષમા આરાનો અંત આવ્યો એ બે કોટિકોટિ સાગરોપમ ચાલ્યો ત્યારપછી **દુષમ સુષમ** નામનો આરો બેઠો આ અધોગતિના આરામા બધી સ્થિતિ બગડવા માડી, માણુસોના દુખ અને રોગ વધવા લાગ્યા અને આયુ પૂર્વે એક કરોડ પૂર્વ વર્ષના હતા તે પણ ઘટવા લાગ્યા **આ આરામા બાકીના બધા શલાકાપુરૂષો થયા** બાકીના ૨૩ તીર્થંકર થયા એમણે કાળે કાળે ભુલાતો ધર્મ ઉપદેશ્યો, બાકીના ૧૧ ચક્રવતી થયા એમણે ભરતખડને એક રાજછત્ર નીચે આણ્યો અને ૨૭ વીર થયા એમણે પોતાના કાર્યોની કીર્તિથી જગતને ભરી કાઢ્યુ આ શલાકા **પુરૂષોની કથાઓ આકર્ષક છે** કારણકે **આખા હિંદુસ્થાનમા વિસ્તારેલી એવી એ જૈનરચના છે,** ઉદાહરણ રૂપે **સુમતિનાથ તીર્થંકરની કથા** તે સોલોમનની કથાને મળતી છે અને અનેક બ્રાહ્મણ રચનામા જાણીતી છે **સગર ચક્રવતીની** જૈનકથા બ્રાહ્મણ સગર કથાની રચનાને મળતી છે, રામ (પદ્મ) લક્ષ્મણ અને રાવણ એ વીરોના ચરિત્ર તે રામાયણના એ મુખ્ય પાત્રોના ચરિત્રોને મળતા છે લોકપ્રિય કથાભાગ સ્વીકારી લઈને જૈનોએ પોતના ઉંગને અનુસરતો એનો ઉપયોગ કર્યો છે એ વાત સ્પષ્ટ છે સમસ્ત ૬૩ શલાકા પુરૂષોમાથી ૨૩ મા તીર્થંકર **પાર્શ્વનાથ** અને ૨૪ મા તીર્થંકર **મહાવીરસ્વામી** એ બેજ જણ ઐતિહાસિક પુરૂષો થઈ ગયા છે અને મે શરૂઆતમાજ જણાવ્યુ છે તેમ એ બે અનુક્રમે **કાઇસ્ટપૂર્વે આઠમાને છઠ્ઠા સૈકામા** થઈ ગયા છે

મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ પામ્યા પછી ૩ વર્ષે ને ૮,૫ માસે **દુષમ સુષમા** આરાનો અન્ત આવ્યો, એનો અવધિ ૧ કોટાકોટિ સાગરોપમમા ૪૨૦૦૦ વર્ષ કમ જેટલો હતો ત્યાર પછી **દુષમા આરો** બેઠો અને આજે આપને એ આરામા છીએ બધી રીતે એ આરામા અધોગતિ થાય છે, માણુસ બહુમા બહુ તો ૧૦૦ (૧૩૦) વર્ષ જીવે છે આચાર વિચાર ઉતરતા જાય છે અને ધર્મભાવના ઘટતી જાય છે કોઇ શલાકાપુરૂષ જન્મ પામતો નથી અને આ આરામા નિર્વાણ પામવુ હવે શકય નથી સર્વજ્ઞતા હવે રહી નથી તેથી સત્યનુ જ્ઞાન માત્ર ધર્મગ્રંથોના અધ્યયનથીજ મળી શકે છે, અને એ ધર્મગ્રંથો તે મહાવીરસ્વામીના સપ્રદાયના ગ્રન્થો એટલે કે આગમગ્રંથો છે **જૈન સઘના આજે બે ભાગ પડી ગયા છે** તેમાના **શ્વેતામ્બર** સપ્રદાયનો મત છે કે આજે આગમગ્રંથોનો થોડો ભાગ આપણી પાસે રહ્યો છે, પણ બીજા **દિગમ્બર** સપ્રદાયનો તો એવો મત છે કે કાર્યક્રમે એ બધાં ગ્રંથોનો લોપ થઇ ગયો છે આધ્યાત્મિક

જીવનની જે મતલ અધોગતિ આપણા આરામા ચાલી રહી છે, એનુ પરિણામ જૈનોને મતે એવુ આવશે કે જૈન ધર્મનો એકવાર લોપ થઇ જશે છેવટના એ શ્રાવક શ્રાવિકા અને બે સાધુ સાધ્વી મળી ચારના મરણ પછી પાચમા આરાના અન્તે એમના ધર્મનો લોપ થઇ જશે

જ્યારે દુષમા આરાના ૨૧૦૦૦ વર્ષ વીતશે, ત્યારે એનો અત આવશે ને ત્યાર પછી **એનાથીયે અધમ દુષમ દુ ખમા આરો** બેસશે આ આરામા માણસ વીસજ વર્ષ જીવશે, જતુઓ એમને હેરાન કરશે અને સવારના સાજે જ તેઓ બહાર નીકળી શકશે, કારણકે દિવસની ગરમીથી ને રાતની ઠડીથી એમને શાન્તિ મળી શકશે નહિ, માછલા અને કાચમા એમનો આહાર થશે, અને તે એ કાચા ખાઇ જશે, કારણકે અગ્નિનો ઉપયોગ એ ભુલી જશે એ આરામા બધી સામાજીક ઉન્નતિ ભુસાઇ જશે આ આરો પણ ૨૧૦૦૦ વર્ષ ચાલશે જ્યારે **એ પુરો થશે ત્યારે નવો ઉત્સર્પિણી જુગ બેસશે** અને તેમા બધી સ્થિતિ ધીરે ધીરે સુધરતી જશે એ જુગના **ત્રીજા એટલે દુ ષમસુષમા આરામા** ૨૩ તીર્થંકર, ૧૧ ચક્રવર્તી અને ૨૭ વીર જન્મ પામશે અને ચોથામા ૧ તીર્થંકર અને ૧ ચક્રવર્તી થશે, એમના નામ અને ચરિત્ર જૈનો આજથી જાણે છે

× × × × ×

આગળ મે **જૈનદર્શન વર્ણવવાનો સામાન્ય પ્રયત્ન** કર્યો છે, એના ઉપર દ્રષ્ટિ કરીએ તો એની સર્વ સામા યતાથી આપણને આશ્ચર્ય થાય ખરી રીતે ભારતના દાર્શનિક, ધાર્મિક, વિચારોના સમગ્ર પ્રદેશ ઉપર એણે દ્રષ્ટિ નાખી છે, અને કોઇપણ પ્રશ્નને ચર્ચ્યા વિના મુકયો નથી એના બધા પ્રદેશોમા એ ધર્મે એવા ચોકકસ નિર્ણયો આપ્યા છે કે દરેકે દરેક વિષયને ઝીણામા ઝીણી રીતે ચર્ચ્યો છે, વિશ્વના વિસ્તાર વિષે, તેમ જ કાળની લબાઇ વિષે, જુદા જુદા પ્રકારના દેવોના નામ વિષે, તેમ જ ભૂતકાળના તથા ભવિષ્ય કાળના મહાપુરૂષોના મત વિષે, પણ જૈનદર્શનને આજનુ પરિપૂર્ણ અને ચોકકસ સ્વરૂપ આપવાને માટે જમાનાના જમાના સુધી જૈનદર્શનકારોએ પ્રયત્ન કર્યા છે, અને છતાયે જૈનસાહિત્યના અતિહાસિક વિકાસ ઉપર આપણે દ્રષ્ટિ નાખીએ તો જાણીએ કે જુદા જુદા સૈકાના અમુક અમુક વિષયમા જુદા પડે છે, પણ એક દરે પ્રાચીન મૂળમા તેમજ અર્વાચીન ગ્રથોમા કશો ફેરફાર થયો નથી સાચી વાત તો એ છે કે અત્યારના મોજુદ ધર્મશાસ્ત્રો રચાયા (ઇ સ ૫૦૦ પછી) ત્યાર પછી એના મૂળતત્ત્વોમા હજી કશો ફેરફાર થયો નથી હિંદુ, બૌદ્ધ, ખ્રિસ્તિ અને બધા ધર્મોથી એ જુદોજ રહ્યો છે, આ બાબતમા જૈનો

આજે પણ પ્રમાણ આપે છે કે અમારો ધર્મ સૌથી સારો છે કારણકે બીજા ધર્મોમા ફેરફાર થયા છે પણ જમાનાઓ વીત્યા છતા અમારા ધર્મમા કશો ફેરફાર થઇ શક્યો નથી અને અમને મળેલુ ધન એવુ પરિપૂર્ણ છે કે અમારો એ વારનો શુદ્ધ રીતે ને વગર ફેરફારે સચવાઇ રહેલો છે

આ કોહાડો છોડવો આપણે માટે કઠણ છે આપણે તો એટલુ જ સ્વીકારી શકીએ કે એ ધર્મનુ સ્વરૂપ અને વિકાસ ઉપર કાળનો પડદો ફરી વળ્યો છે અને એ સ્વરૂપ તથા વિકાસ જાણવા માટે આપણી પાસે કશો પુરાવો નથી આપણી પાસે પ્રાચીનમા પ્રાચીન જે ગ્રન્થો છે અને પછી બધા કાળમા અમુક વિષયોને વિકસાવવાના અને સમસ્ત દર્શનમા મહત્વ વિનાના ફેરફાર કરવાનાજ પ્રયત્નો થયા છે એ ધર્મના **શ્વેતામ્બર** અને **દીગમ્બર** એ બે સપ્રદાયો ધર્મના મહત્વના વિચારોમા એક બીજાને પુરેપુરા મળતા છે, તેથી ખરી રીતે એમજ માની શકાય કે **ઇસ્વીસનની શરૂઆતમા એ બે સમ્પ્રદાયો** જુદા પડયા તે પહેલેથીજ આજે છે તે પ્રમાણેનુ ધર્મસ્વરૂપ બધાઇ ગયુ હતુ સપ્રદાય જુદા પડતા પહેલા મહાવીર સ્વામીના ધર્મ ઉપર કેવો અને કેટલો વિકાસ થયો હતો તે જાણી શકાતુ નથી એજ પ્રકારના કે એને મળતા પ્રકારના ધર્મના **મુખ્ય વીચારો મહાવીરસ્વામી પુર્વે પણ પ્રવર્તતા હતા** એમ માનવાને પણ કશો બાધ આવતો નથી, મૂળ તત્ત્વોમા કઇ સ્પષ્ટ ફેરફાર થયો છે એમ માનવાને કશુ કારણ નથી, અને તેથી, મહાવીરસ્વામી પહેલા આખુ જૈનદર્શન હતુ એવી જે જૈનોની માન્યતા તે સ્વીકારી શકાય જો આ માન્યતા સ્વીકારીએ તો એવુ ઠરે કે મહાવીરસ્વામીએ જૈનધર્મ સ્થાપ્યો નથી પણ એમની પૂર્વે ૨૫૦ વર્ષ પહેલા થઇ ગએલા પાર્શ્વનાથના ધર્મને એમણે સ્વીકારી લીધો અને એને સમયોચિત સ્વરૂપ આપ્યુ હોય, કઇ વસ્તુસ્થિતિને આધારે આ મત બધાયો છે એમ માનવાને આપણી પાસે સ્પષ્ટ પુરાવો તો નથી, પણ એની **વિરૂધ્ધ જાય એવો પણ કશો પુરાવો નથી**, જૈનધર્મનુ સ્વરૂપજ આ વાતને ટેકો આપે છે, કારણકે પુદ્ગલના અણુઓ આત્મામા કર્મની ઉત્પત્તિ કરે છે એ એના મુખ્ય સિદ્ધાન્તની પ્રાચીન વિશેષતાને કારણે એવો અભિપ્રાય બાધી શકાય કે એના મૂળ ઇ સ પૂર્વે ૮–૯ સૈકામા છે પણ તેથીયે પ્રાચીન કાળમા અમારો ધર્મ પ્રકટયો હતો એમ જૈનો જે માને છે એનો તો આપણાથી સ્વીકાર ના થાય, કારણકે એને માટે કોઇ સતોષજનક પુરાવા નથી અને હિંદુઓના દર્શન–શાસ્ત્રનો પ્રાચીન ઇતિહાસ જોતા એવુ સ્વીકારતા વાધો આવે છે

ત્યારે એટલુ સ્વીકારી શકાય કે જેની રૂપરેખા આપવાનો મે પ્રયત્ન કર્યો છે એ આજના જૈન ધર્મના બીજ ઇ સ પૂર્વે ૮૦૦ વર્ષ ઉપર નખાયા હતા,

ઈ સ ની શરૂઆતમા એણે એકદરે આજનુ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતુ અને ત્યાર પછી વીતેલા આ લગભગ બે હજાર વર્ષમા અનેક વિષયોમા–ખાસ કરીને વિશ્વ-વર્ણન અને સત ચરિત્રો જેવામા વિકાસ કર્યો છે અને સ્પષ્ટ સ્વરૂપ આપ્યુ છે, છતા તેમા મહત્વનો ફેરફાર કર્યો નથી

આ જે કહેવામા આવ્યુ છે તે સ્વાભાવિક રીતે માત્ર સામાન્ય દાર્શનિક ધર્મ સિદ્ધાન્તોનેજ લાગુ પડે છે, બાકી ધર્મક્રિયાઓના પરોક્ષ વિષયોમા તો કાળક્રમે અનેક ફેરફાર થયા છે જેમકે હરિભદ્ર, હેમચદ્ર આદિએ વર્ણવેલા જૈનધર્મના યોગ સિદ્ધાન્ત ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે તેના પર હિંદુ સિદ્ધાન્તની ગાઢી અસર થઇ છે, અને જૈન મદિરોમા થતી ધર્મક્રિયાઓનો હિંદુ આદર્શને અનુસરતો વિકાસ થયો છે પણ ખાસ અસર તો જૈનધર્મની કથાઓ ઉપર હિંદુધર્મની કથાઓની થએલી છે બ્રાહ્મણધર્મના ઇતિહાસમા આવતા કૃષ્ણ વગેરે પુરૂષોના આખ્યાન જૈનધર્મમા આવ્યા છે તે ઉપરથી જણાય છે કે સત-ચરિત્રોની ઇતર ધર્મની કથાઓમાથી લોકપ્રિય પુરૂષોનો અગીકાર કરવાના પ્રયત્ન થયા છે આજે ઘણા જૈનો હિંદુ અનેકેશ્વરમાના દેવોની અને સતોની પૂજા કરે છે કે જેની પૂજા પ્રાચીન કાળે નહોતી અત્યારે પ્રચાર પામેલી ગણેશ ની પૂજા સબધે ઘણા શાસ્ત્રકારોએ કશો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, તે ઉપરથી બેશક એમતો જણાયજ છે કે જુના વિચારના લોકોને ઇતર ધર્મના આ દેવોની પૂજા સામે વાધો છે

જૈનધર્મમા હિંદુ આચાર વિચારના આવા સ્વીકારનો ક્રમ છેવટના સૈકામા સ્પષ્ટ રીતે વધતો ચાલ્યો છે કેટલા મોટા પ્રમાણમા જૈનધર્મે હિંદુ સ્વરૂપ આજે ધારણ કર્યું છે, તે જૈનધર્મના અનેક માસિક અને સાપ્તાહિક પત્રો જોવાથી જણાશે એ આવી સ્થિતિ સામે નિષ્ફળ વિરોધ કરી રહ્યા છે એમા કઇ આશ્ચર્ય નથી કે જે બ્રાહ્મણ ધર્મમાથી જૈનધમ ઉદ્ભવ્યો હતો (?) તે બ્રાહ્મણ ધર્મમા પાછો એ ધીરે ધીરે લીન થતો જાયય છે ચારે બાજુના હિંદુ આવરણમા રહીને નાના વિસ્તારવાળો જૈનસઘ બ્રાહ્મણ આચાર વિચારની બળવાન્ અસરથી અલગ રહી શકે નહિ, પોતાનો જુદો ધર્મ છે એવાતનુ એ સઘ ભાન ભુલતો જાય છે, ને હિંદુધર્મમા ભળતો જાય છે દિનપ્રતિદિન જૈનોની સખ્યામા ઘટાડો થતો જાય છે એ આ વાતનો સબળ પુરાવો છે

હિંદુસ્વરૂપ પામવુ એ જૈનધર્મને કઇ કઠણ નથી, કારણકે એના અને બ્રાહ્મણધર્મના સિદ્ધાન્તો વચ્ચે બહુ ગાઢો ભેદ છે બેશક હિંદુ ધર્મના બધા સપ્રદાયોના સિદ્ધાન્તોથી અમુક જૈન સિદ્ધાન્તો ખાસ જુદા પડે છે, જૈન ધર્મ

વેદનું પ્રમાણ સ્વીકારતો નથી, એક સર્વોપરિ ઇશ્વરના અસ્તિત્વને માનતો નથી, જુગે જુગે થતા સૃજન અને પ્રલયને પણ માનતો નથી, બ્રાહ્મણના ઉચ્ચ પદને સ્વીકારતો નથી, જૈનોને પોતાનો જુદો કર્મનો તેમજ જ્ઞાનનો સિદ્ધાન્ત છે, પોતાના જુદા મતો છે, પોતાનું જુદું વિશ્વસ્વરૂપ છે પણ આ બધા ભેદોને ઢાંકી દે એવું સામ્ય પણ છે જગતની શાશ્વતા, કર્મનું બળ, પુનર્જન્મ અને તપનું અલૌકિક ફળ, જીવહિંસાનો નિષેધ, ક્રિયાશુદ્ધિ, માણસના વર્ણ વિભાગ (?) અને એવી બીજી ઘણી બાબતો જે અહીં વર્ણવાની જરૂર નથી, તેમાં જૈનોના મત સામાન્ય રીતે હિંદુઓના જેવાજ છે જો જૈનધર્મના ઇતિહાસ ઉપર આપણે આધાર રાખીએ તો એ ધર્મનો પુનર્જન્મ ના થાય તેવે પ્રસંગે તો આપણે ભય રહે છે કે બૌદ્ધધર્મની જે દશા થઈ હતી તેજ દશા જૈનધર્મની આવતા સૈકા સોરી થવાનો સંભવ છે ૨ હજાર વર્ષ પૂર્વે જે હિંદુ ધર્મમાંથી એ ઉત્પન્ન થયો હતો ? તેજ હિંદુધર્મમાં પાછો લય પામી જશે વળી બૌદ્ધધર્મે તો ઘર ખોયાને બદલે પૂર્વ દેશોમાં વસીને વાળી લીધો, હિંદુઓનો જાતિધર્મ મટીને જગત્ધર્મ બન્યો, તેવું પણ જૈનધર્મના નસીબમાં નથી **એમની કથાઓને માનીએ તો,** એમના ધર્મ ગ્રંથના આધારે મહાવીરસ્વામીના અભિપ્રાયને માનીએ તો એ જગત્ ધર્મ થવો જોઈએ, આર્યો, અને અનાર્યો વિચારવંત **પશુઓ સુદ્ધાંત** સૌએ એ ધર્મનો સ્વીકાર કરવો જોઇએ, પણ તેવું કંઇ થઇ શક્યું નથી, છુટા છવાયા પ્રયત્નો થયા છતાં એનું ઘર છોડીને એ પરઘેર જઇ શક્યો નથી

'પાનીદાર મંડળી
આણંદ સં ૧૯૯૧
અષાડ વદી ૫ રવીવાર

અનુવાદક—
નરસિંહભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ

× × × આ જર્મન પ્રોફેસરના જર્મન ભાષામાં લખાએલ લેખના રા નરસિંહભાઇએ કરેલો અનુવાદ રા કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ આ પત્રમાં પ્રકટ કરવાની સૂચના અને ભલામણ કરી પુરો પાડયો અને તેના 'પ્રુફ' પણ જોઇ આપ્યા તે માટે તે મહાશયનું આ પત્ર ઉપકૃત છે આ લેખથી એક પશ્ચિમના અભ્યાસક ડૉકટરનો શું અભિપ્રાય વર્તે છે તે જણાશે તેના નિર્ણયો અને માનીનતાઓ અક્ષરસ અમોને કે કોઇને માન્ય છે એવું માની લેવાની ભૂલ તો કોઇ નહીજ કરે —તંત્રી

ડૉ હેલ્મુત સાહેબના લેખમાં સૂચના

પ્રાચીન કાળમાં યજ્ઞ યાગાદિકનાં વિધાન વાળો વૈદિક રૂપ ધર્મ પ્રસિદ્ધમાં હતો તે ઈ સ પૂર્વે ૮૦૦ સો ૯૦૦ ની લગભગના જૈન બૌદ્ધના સંસર્ગમાં

આવ્યા પછી તત્ત્વના વિષયમા તેમજ ઇતિહાસના વિષયમા નવીન સ્વરૂપનો ધર્મ બધાતો તેના સબધે પડિતોના થયેલા વિચારો નીચે પ્રમાણે-

(૧) ડૉ મૅકડોનલ સ સા પૃ ૨૬૩ મા લેખે છે કે-' બ્રાહ્મણ ગ્રથો' આસરે ઈ સ પૂર્વે ૮૦૦, ૫૦૦ થી પ્રવર્તેલા એમ જણાવી પૃ ૨૭૯ મા જણાવ્યુ છે કે-શતપથ બ્રાહ્મણના સબધે એટલુ નોધવા જેવુ છે કે "અર્હત્" શ્રમણ અને પ્રતિબુદ્ધ એ શબ્દો પહેલી વખત આ ગ્રથમા વપરાયલા જોવામા આવે છે

(૨) પૃ ૨૯૪ મા-ઉપનિષદોમાથી જે સૌથી વધારે પ્રાચીન છે તેને આસરે ઇ સ પૂર્વે ૬૦૦ કરતા વધારે મોડુ લખાયલુ ભાગ્યેજ ગણી શકાશે.

(૩) પૃ ૭૮૨ મા નીચે ટીપમા જણાવ્યુ છે કે-અશોક રાજાએ બૌદ્ધધર્મને આશ્રય આપ્યો ત્યાર પછી પણ ઉપનિષદો રચાયા હતા અને ઉપનિષદો પર બુદ્ધના નવા ધર્મની અસર થઇ હતી

(૪) પૃ ૨૧૬મા 'સૂત્રગ્રથો' આશરે ઈ સ પૂર્વે ૫૦૦-૨૦૦ એ ગ્રથો માના જે સૌથી વધારે પ્રાચીન છે તે છેક બૌદ્ધ ધર્મ અસ્તિત્વમાં આવ્યો તે અરસામાજ રચાયા હોય એમ જણાય છે

(૫) પૃ ૩૫૪ મા લીખ્યન્તિ કાવ્યો આસરે ઈ સ પૂર્વે ૫૦૦,૫૦ વેદોનો સમય છોડીને સસ્કૃત ગ્રંથોના સમય તરફ આપણે વળીએ છીએ તે વખતે વસ્તુ વિચાર અને સ્વરૂપમા પ્રાચીન સાહિત્યના કરતા તદ્દન જુદાજ પ્રકારના સાહિત્યનો સૌથી પહેલો પરિચય આપણને થાય છે

હવેના સમયમા જે ધમ પ્રવર્તે છે તેનુ સ્વરૂપજ વેદના સમય કરતા તદ્દન જુદાજ પ્રકારનુ છે કારણ એ નવા સમયમા બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને શિવ એ ત્રણ મોટા દેવતાઓની ખાસ પૂજા કરવામા આવતી આપણે જોઇએ છીએ .

ડૉ મૅકડોનલ શાહેબની પાચકલમનો તાત્પર્ય—બ્રાહ્મણગ્રથોથીજ જૈન અને બૌદ્ધ મતનો પ્રસગ થતો ચાલ્યો ઇ સ પૂર્વે ૬૦૦ ના સૈકામાથી ઉપનિષદો તેના ઉપર બૌદ્ધ ધર્મની અસર થઇ તો પછી જૈનોની કેમ નહી? બૌદ્ધ ધર્મની અસ્તિત્વના પછી સૂત્ર ગ્રંથો રચાયા તેમા બૌદ્ધના વિચારો ભળ્યા ત્યારે શુ જૈનોના વિચારો નથી ભળ્યા? ઈ સ પૂર્વે ૫૦૦ થી પછી રામાયણાદિક સસ્કૃત સાહિત્ય મનાયુ તેમા વસ્તુ વિચાર અને સ્વરૂપમા પ્રાચીન સાહિત્ય કરતા તદ્દન જુદા પ્રકારના સાહિત્યની શરૂઆત થઇ તે શા કારણથી થઇ? વિચારવાની ભલામણ છે વિચારવાનુ કે અતિપ્રાચીન કાલના વાતો ઇશ્વરની પ્રેરણાવાળા

પ્રાચીન ઋષિઓ બતાવી ગયા નથી તે જ્ઞાનની વાતો આ નવીન પડિતો કયા ઇશ્વરની પાસેથી લઇને બતાવવા આગળ આવ્યા

હિંદુસ્થાનનો શાળોપયોગી ઇતિહાસ લેખક-કેશવલા હિમતરામ કામ દાર એમ એ ઇતિહાસના પ્રોફેસર કૉલેજ વડોદરા પ્રકાશક કસણદાસ નારાયણદાસ સુરત, નાનાવટ ૧૯૨૮ આવૃત્તિ ત્રિજી

(૧) પૃ ૧૪ "પુરાણો-બ્રાહ્મણોએ ધર્મના રક્ષણ ને વ્યવહાર માટે વૈદિક સાહિત્ય ઉભુ કર્યુ તેજ વખતે આય પ્રજાનો ઇતિહાસ પણ વધતો જતો હતો તે ઇતિહાસની વાર્તા જાળવવા જે આર્યો બહાર પડયા તેને "સૂતો" કહેવામા આવતા તેઓએ પ્રજાના ઇતિહાસને "પૂનાણો" મા ગૂથ્યો પાછળથી આ પુરાણોમા ધર્મની બાબતો પણ મુકવામા આવી પુરાણો અઢાર છે તેમા વાયુ, મત્સ્ય, બ્રહ્માડ, અગ્નિ, ભવિષ્યત્, સ્કદ ને માર્કંડેય એ મુખ્ય પુરાણો કહી શકાય તેમાના કેટલાક ઘણા જુના છે ને કેટલાએક ઠેઠ ઈ સ ના નવમા સકામા લખાયા હતા, પુરાણોની બધી વાતો કલ્પિત નથી તે ધ્યાનમા રહેવુ જોઇએ" આમા વિચારવાનુ કે-સવજ્ઞોથી પ્રગટ થતા તત્ત્વોમાથી અને તેમના ઇતિહાસ માથી લઇને જે ઉધુ છતુ કરવાવાળા તેમને સૂતો કહી, લોકોને ઉધાપાટા બધાવવાનો ઉદ્યમ કર્યો છે, જુવો અમારો સપૂર્ણ પૂર્વેનો લેખ

(૨) પ્રકરણ ૨જુ પૃ ૧૭ મા "પ્રાચીન આર્યો માસાહારી હતા પણ 'ગાય' ને તેઓ પહેલેથીજ પવિત્ર કે "અઘ્ન્ય" માનતા યજ્ઞમા-બલદ, બકરા વગેરેનુ બલિદાન અપાતુ,એક ઠેકાણે માણસના બલિદાનનો પણ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે વૈદિક આર્યો સોમ સુરા પીતા ને સોમ પીનારાઓમા મત્ર દ્રષ્ટા થવાની અજબ શક્તિ આવતી વિચારવાનુ કે નશાવાળા વિષયોને ચાહનારા હોય તેથી વેદ મત્રો પણ તેવા સ્વરૂપના લખાયલા છે

(૩) "બ્રાહ્મણોએ ઉભા કરેલા સાહિત્યનો ને સૂતોએ યાદ રાખેલી વશાવળીઓની પુરાણોમા થએલી ગૂથની"

(૪) પૃ ૨૫ મા-"આ રામાયણ પ્રથમ વાલ્મીકિ ઋષિએ રામચદ્રનો વનવાસ પુરો થયો ત્યા સુધી તેમના જીવન કાલમાજ રચેલુ, પછી આખી રામ કથા પુરી કરવામા આવી ને ઈ સ પૂર્વે એકાદ સૈકા ઉપર તે કથાને અત્યારના રૂપમા લખવામા આવી"

(૫) પૃ, ૩૦ મા-"મહાભારતને હિંદુ લોકો-"પાંચમો વેદ" ગણે છે,' મૂલકથા નો વધારેને વધારે વિસ્તાર થતો ગયો એટલે તેને મહાભારત કહેવામા આવી" વધારો કયા જ્ઞાનીથી મેળવેલો માનવો?

(૬) પૃ ૩૧ મા–"જ્યારે તે અત્યારની સ્થિતિમા લખવામા આવી ત્યારે બૌદ્ધ ને જૈન ધર્મોના ઉપદેશો ને, પુરાણોના કેટલાએક ભાગો પણ તેમા જોડવામા આવ્યા

(૭) પૃ ૩૮ મા–ઈ સ પૂર્વે આઠમા સકાથી આખા આર્યાવર્તમા ધર્મની મોટી ચર્ચા થતી હતી"

પૃ ૫૮ મા–ઈ સ ના લગભગમા શુ ગ રાજાઓના વખતથી જૈન બૌદ્ધની પૂર્ણ જાગૃતિ પછી–બ્રાહ્મણોએ સ્મૃતિઓ, મહાભારત તથા રામાયણને કેટલાક પુરાણો જમાનાને અનુસરતા તૈયાર કર્યા

વિષ્ણુ, મહેશ અને બ્રહ્માની પૂજા આ વખતથી સરૂ થઈ

(૯) ઉપોદ્ ઘાતના પૃ ૧૯ મા જણાવ્યુ છે કે–"આખા હિંદુસ્થાનને પ્રાચીન આર્યો ભરતખડ કહેતા દુષ્યત રાજા અને શકુતલાના પુત્ર ભરત રાજાના નામથી એ નામ આખા ખડને આપવામા આવ્યું એમ ઘણાએ લખી ગયા છે સ્કદ વગેરે પુરાણોમા એમ પણ કહેવામા આવ્યુ છે કે ઇક્ષ્વાકુ વશના રાજા ઋષભના પુત્ર ભરતના નામ ઉપરથી આખા ખડનુ નામ ભરતખડ કે ભરતવર્ષ પડયુ જૈન સાહિત્યમા આ મતને પુષ્ટિ મળે છે કારણ કે એજ ઋષભ રાજા જૈનોના પહેલા તીર્થંકર થાય"

કેશવલાલ હિંમતરામે બતાવેલી નવ કલમોનો કિંચિત્ તાત્પર્ય–સોમ પાનના બલથીજ ઘણા વેદના મત્રો રચાયા ગણાય ખરા?

સોમ પીનારાઓમા મત્ર દ્રષ્ટા થવાની શકિત આવતી માનીએ ત્યારે તો સુરા પીનારાઓ પોતાનામા આવેલી શકિત ઓછી માનતા હોય એમ કઇ જણાતુ નથી

પ્રાચીનમા પ્રાચીન વેદકાલના ઋષિઓ જે ઇતિહાસ બતાવીગયા નથી તે ઇતિહાસ પાછલથી થયેલા સૂતો બતાવવા આગળ કયાથી પડયા? તે ઇતિહાસ બીજામાથી લીધેલો શુ ન ગણાય? ઈ સ પૂર્વે ૮ મા સૈકાની લગભગ જૈનોના સર્વજ્ઞ અને તે અરસામા બૌદ્ધધર્મની જાગૃતી વધતા જે ધર્મની મોટી ચર્ચાઓ થતી ગઇ તેમાથી વૈદિકધર્મ વાળા પડિતો તત્ત્વના વિષયોને અને ઇતિહાસના વિષયોને ગ્રહણ કરતા ગયા અને પોતાની અનુકુલતા પ્રમાણે પોતાના ગ્રથોમા ગૂથની કરતા ગયા તેથી નતો તત્વોના વિષયમા એક વાકયતા કરી શકયા છે, તેમજ નતો ઇતિહાસના વિષયમા એક વાકયતા કરી શકયા છે આપ્રત્યક્ષના ગ્રથોના પ્રમાણથી બીજુ કયુ નવુ પ્રમાણ ખોલી કાઢવુ?

કેમકે આ કેશવલાલભાઇએ પોતાના લેખમા ચોખે ચોખુ લખી બતાવ્યુ છે કે–અત્યારની સ્થિતિમા જે "ગમાયણ" છે તે ઈ સ પૂર્વે એકાદ સૌક ઉપર તે કથાને અત્યારના રૂપમા લખવામા આવી

મહાભારત કથા જ્યારે તે અત્યારની સ્થિતિમા લખવામા આવી ત્યારે બૌદ્ધ ને જૈન ધર્મના ઉપદેશોને ને પુરાણોના કેટલાક ભાગો પણ તેમા જોડવામા આવ્યા પુરાણો ઘણા પાછલથી લખાએલા સિદ્ધ છે, ઉપર બતાવેલા પડિતોના લેખોથી એજ સિદ્ધ થાય છે કે–જનોના સર્વજ્ઞોથી પ્રવર્તેલા તત્ત્વના વિષયો અને ઇતિહાસના વિષયો તેમના સ્વતત્રના જ છે અને તેમાથી બીજાઓએ લીધા છે

પોતાના જૈનસિદ્ધાત નામના લેખમા–ડૉ હેલ્મુતે મુકેલા વિચારો તેની ટુક નોધ

(૧) જૈનધર્મ એ સૌથી પ્રાચીન આર્ય તાત્વિક દર્શન છે અને પોતાની જન્મ ભૂમીમા લગભગ ફેરફાર પામ્યા વિના આજ સુધી સચવાઇ રહ્યો છે

(૨) જૈનધર્મમા વિશેષિતા છે તે માત્ર ઐતિહાસિકની નહી પણ દાર્શનિક પણ છે "

(૩) આપણી પાસે પ્રાચીનમા પ્રાચીન જે ગ્રથો છે તેમા એનુ મહત્ત્વનુ સ્વરૂપ ફુટી નીકળ્યુ છે, અને પછી બધા કાળમા અમુક અમુક વિષયોને વિકસાવવાના અને સમસ્ત દર્શનમા મહત્વ વિનાના ફેરફાર કરવાનાજ પ્રયત્નો થયા છે "

(૪) "મહાવીર સ્વામી પહેલા પણ આખુ જૈનદર્શન હતુ એવી જે જૈનોની માન્યતા છે તે સ્વીકારી શકાય "

(૫) " કઇ વસ્તુ સ્થિતિના આધારે આ મત બધાયો છે એમ માનવાને આપણી પાસે સ્પસ્ટ પુરાવો તો નથી પણ એની વિરુદ્ધ જાય એવો પણ કશો પુરાવો નથી જૈનધર્મનુ સ્વરૂપ જ આ વાતને ટેકો આપે છે "

(૬) " એના મૂલ ઇ સ પૂર્વે ૮–૯ સૌકામા છે પણ તેથીએ પ્રાચીન કાળમા અમારો ધર્મ પ્રગટયો હતો એમ જૈનો જે માને છે એનો તો આપણાથી સ્વીકાર ના થાય કારણ કે એના માટે કોઇ સતોષ જનક પુરાવા નથી અને હિંદુઓના દર્શન શાસ્ત્રોનો પ્રાચીન ઇતિહાસ જોતા એવુ સ્વીકારતા વાધો આવે "

(૭) "આજના જૈનધર્મના બીજ ઇ સ પૂર્વે ૮૦૦ વર્ષ ઉપર નખાયા હતા ઇ સ શરૂઆતમા એણે એકદરે આજનુ સ્વરૂપ ધારણ કર્યુ હતુ "

(૮) " આ શલાકા પુરુષોની કથાઓ આકર્ષ છે કારણ કે આખા હિંદુસ્થાનમા વિસ્તારેલી એવી એ જૈન રચના છે ઉદાહરણ રૂપે–સુમતિનાથ તીર્થંકરની કથા તે સોલોમનની કથાને મળતી છે અને અનેક બ્રાહ્મણ રચનામા જાણીતી છે

સગર ચક્રવર્તીની જૈન કથા બ્રાહ્મણ સગર કથાની રચનાને મળતી છે રામ (પદ્મ) લક્ષ્મણ અને રાવણ એ વીરાના ચરિત્ર તે રામાયણના એ મુખ્ય પાત્રોના ચરિત્રોને મળતા છે

લોક પ્રિય કથા ભાગ સ્વીકારી લઇને જૈનોએ પોતાના ઉદ્દેશને અનુસરતો એનો ઉપયોગ કર્યો છે એ વાત સ્પષ્ટ છે સમસ્ત ૬૩ શલાકા પુરુષોમાથી ૨૩ મા તીર્થંકર **શ્રી પાર્શ્વનાથ** અને ૨૪ મા તીર્થંકર **મહાવીર સ્વામી** એ એજ જણ અતિહાસિક પુરુષો થઇ ગયા છે અને મે શરૂઆતમાજ જણાવ્યુ છે તેમ એ બે અનુક્રમે ક્રાઇસ્ટ પૂર્વે આઠમા ને છઠ્ઠા સૈકામા થઇ ગયા છે "

(૯) " ખાસ અસરતો જૈનધર્મની કથાઓ ઉપર હિંદુધર્મની કથાઓની થએલી છે બ્રાહ્મણ ધર્મના ઇતિહાસમા આવતા કૃષ્ણ વગેરે પુરુષોના આખ્યાન જૈનધર્મમા આવ્યા છે તે ઉપરથી જણાય છે ક મત ચરિત્રોની ઇતર ધર્મની કથાઓમાથી લોક પ્રિય પુરુષોનો અગીકાર કરવાના પ્રયત્ન થયા છે "

હેલ્મુત સાહેબનો લખેલો જૈન સિદ્ધાંતનો લેખ ઘણો બાહોસી ભરેલો છે એ વાત નિર્વિવાદ છે

જૈનોના **શ્રી પાર્શ્વનાથ** અને **શ્રી મહાવીર** સ્વામી કે જે ક્રાઇસ્ટના પૂર્વે અનુક્રમે આઠમા ને છઠ્ઠા સૈકામા થઇ ગયા છે તેમનાથી જ વિચાર કરીએ તો પણ કોઇ બાતનો વાધો આવી શકે તેમ નથી કારણ કે તે બન્ને વ્યક્તિઓ સર્વજ્ઞ સ્વરૂપની મનાયલી છે અને તેમનાથી પ્રગટ થએલા તત્ત્વના વિચારો જેવી રીતે અખંડિત ઉચ્ચ કોટીના છે તેવીજ રીતે તેમનાથી પ્રગટ થએલો ઇતિહાસ પણ ગુરૂ પરંપરાથી પ્રાપ્ત થએલો અખંડિત ઉચ્ચ કોટીનોજ છે એ વાત હેલ્મુત સાહેબના લેખથી તેમજ દેશી પરદેશીના અનેક પંડિતોના લેખોથી પણ સિદ્ધરૂપથી જાહેર થએલી છે તો પછી હરિભદ્ર કે હેમચંદ્રના લેખથી અનુમાન કરવુ ને યથાર્થ કેવી રીતે ગણી શકાય ? કારણ કે વૈદિકોમા વેદોના મૂલમાંથીજ સર્વજ્ઞ થયાનો ઇન્કાર કરવામાં આવ્યો છે અને પ્રાચીનમા પ્રાચીન ગણાતા વેદોમા જે હોલમા પ્રચલિત તત્ત્વોનુ કે હાલમા પ્રચલિત ઇતિહાસનુ વર્ણન આપવામા આવ્યુ નથી તેવા તત્ત્વો અને તેવો ઇતિહાસ પાછલથી લખા-

યલા વૈદિક ગ્રંથોમા આવ્યા ક્યાથી ? આ ઠેકણે એટલોજ વિચાર કરવાની ભલામણ કરૂ તો તે અયોગ્ય નહી ગણાય

વિશેષ એ છે કે—વૈદિક મતના ઘણા બ્રાહ્મણો અક્ષગેના પડિતો હોવાથી અવસરોચિત શ્રુતિઓ બનાવતા અને વેદોમા પણ દાખલ કરતા અને લોકોને કહેતા કે એ વાત અમારા વેદોમા છે એમ કહી આગળ બીજામતના વિષયોને ગ્રહણ કરી પોતાના મોટા મોટા ગ્રથો બનાવી ઉલટ પાલટ પણે એવુ લખતા કે અજાણ વર્ગ પોતાના મતના અનુરાગથી કઇ સમજી શકતાજ નહી પરતુ મોટા પડિતો પણ વિચારના વમલમા એવા તો મુઝાતા કે તેમને પણ કોઇ જાતનો રસ્તો મલી શકતોજ નહી ઉદાહરણ તરીકે જુવો કે—

જૈનોના ૨૪ તીર્થ કરોના અનુકરણ રૂપે-વૈદિકોએ એક જ વિષ્ણુના ૨૪ અવતારો અને બૌદ્ધોના ૧૦ બોધિ સત્ત્વના અનુકરણ રૂપે ફરીથી મત્સ્ય, કુર્મ, વરાહાદિ દશ અવતારો કલ્પીને બતાવ્યા અને તે સપૂર્ણ વૈદિક ધર્મમા લખાયલા આપણી નજરે પડે છે તે શાથી ?

બીજી વાત એ છે કે જૈનોના બીજા બધા તીર્થકરોને છોડી દઇને **ઋષભદેવ** કે જે જૈનોના પ્રથમ તીર્થ કર છે તેમને વિષ્ણુના આઠમા અવતાર રૂપે કલ્પીને બતાવ્યા તેમનાજ પુત્ર **ભરત** ચક્રવર્તી થયા છે અને જેમના નામથી આ ભરતખડ-ભારતવર્ષ પડ્યુ છે તેના બદલે દુષ્યતના પુત્ર ભરત બતાવી તેમને પણ એક સામાન્ય રાજા તરીકે લખીને જડ ભરત બતાવ્યા છે તેવીજ રીતે **સગર** ચક્રવર્તીને પણ રાજા તરીકે લખીને બતાવ્યા છે

અને જે **વાસુદેવાદિકના** નવ ત્રિક થયા છે તેમા કેટલા એકના નામ ઠામ ઉડાવી દઇને એકજ વિષ્ણુ ભગવાન ના નામથી જાહેર કર્યા છે ઇત્યાદિક અનેક બાબતો બીજામાથી ગ્રહણ કરીને ઉધી છત્તી લખીને એવુ તો ઢોકડુ ગુચવ્યુ છે કે તેનો ભાસ થવા છતા પણ તે ઢોકડુ આપણે ઉકેલી શકીએ નહી એવી તેમણે ચાતુરી વાપરેલી છે અને તે વાત ઘણા પડિતોને ખુચેલી હોવાથી અટકલો બતાવતા ગયા છે અને અમો પણ અમારા અભ્યાસ પ્રમાણે જે કઇ સમજ્યા તે પ્રમાણે લખીને બતાવ્યુ છે અને સત્યાસત્યનો વિચાર કરવાનુ પડિતોને સોપ્યુ છે

હિદુસ્તાન-પ્રજામિત્ર તા ૮ અકટોબર ૧૯૨૬ શુક્રવાર.

જૈન સાહિત્ય-(લેખક—પડિત અમોઘચરણ) લખતા લખે છે કે

" હિદુસ્તાનના ઝલકતા હીરા સમાન, તત્વજ્ઞાનની ખ્યાતિ રૂપ, ન્યાય નીતિના ઉપદેશક તુલ્ય અને પ્રજાના મિત્ર તુલ્ય, જૈન સાહિત્યથી કેટલાક અધુનિક વિદ્વદ્ વર્ગ પણ એટલો બધો વચિત અને અજ્ઞાત છે કે જેના લીધે

પોતાના પુસ્તકોમા, પોતાના લેખોમા અને પોતાના નિબંધોમા, જૈનધર્મ ઉપર અનેક આક્ષેપો મુકી તેને તુચ્છ ગણી હસી કાઢવામા આવે છે પરન્તુ જેઓ સાપ્રદાયિક કદાગ્રહનો ત્યાગ કરી મધ્યસ્થ બુદ્ધિએ જઇન સાહિત્યનુ અધ્યયન અને આન્દોલન કરે છે તેઓ અત્યત આનદ સાગરમા મગ્ન થઇ જઇન સાહિત્યને અત્યુત્તમ ઉપયોગી અને નિર્દોષ સમજી મુકત કઠે પ્રશસા કર્યા વગર રહિ શકતા નથી મી બીન્ટર નીટજે પોતાના "

Jains in the history of Indian Literature' મા લખ્યુ છે કે —

It would take a Furcly big Volume to give a history of all that the Jains have contributed to the treasures of Indian Literature. Jains have contributed their full share to the relegious ethical, poetical and Scientific Literatures of Ancient India

" હિન્દી સાહિત્યના ખજાનામા જઇનોએ સઘળો હિસ્સો આપ્યો છે, તે બધાનો ઇતિહાસ આપવા જતા મોટુ પુસ્તક ભરાય, જૈનોએ પ્રાચીન હીન્દી સાહિત્યમા ધાર્મિક, નૈતિક, કાવ્ય સબધિ અને વજ્ઞાનિક સુદર અને સપૂર્ણ હિસ્સો આપ્યો છે ડા હર્ટલ પોતાના એક ઠેકાણેના લેખમા લખે છે કે

Now what would Sanskrit poetry be without this large Sanskrit Literature of the Jains? The more I learn to know it, the more my admiration rises (Jain Shashan Vol 1 No 21) "

" જો આ જઇનોના મહાન સસ્કૃત સાહિત્યને બાદ કરવામા આવે તો સસ્કૃત કવિતાની શી દશા થાય ? જેમ જેમ મને આ વિષયમા અધિક જાણવાનુ મળે છે તેમ તેમ મારા સાનદાશ્ચર્ય મા વધારો થતો જાય છે "

ભાવનગર (કાઠીઆવાડ) હાઇસ્કુલના અધ્યાપક નર્મદાશકર દામોદર શાસ્ત્રીએ જોધપુર મુકામે ભરાએલ જઇન સાહિત્ય સમેલન વખતે આપેલા ભાષણમા જણાવ્યુ છે કે— ' વેદધર્મનુ સાહિત્ય સર્વોત્તમ છે એ વાત મને મારા ધર્મને લઇને દૃઢ હતી, પરન્તુ જ્યારથી જઇન સાહિત્યના મહાસાગરમા પ્રવેશ થવા માડયો ત્યારથી મારા તે વિચારોમા ફેરફાર થતો જતો હતો તે છતા પણ જૈન વિદ્વાનોએ લખેલા કેટલાક કાવ્યોના નામ—જઇન રઘુવશ, જઇન કુમાર સભવ, જઇન રામાયણ અને નેમિદૂત ઇત્યાદિ વેદધર્મના સાહિત્યનુ અનુકરણ જોઇ મને જઇન સાહિત્યની અપૂર્ણતા વિષે શકા આવતી હતી પરન્તુ જ્યારે કેટલાએક જઇન મહાકાવ્યોના ગ્રથો મારા જોવામા આવ્યા ત્યારે તે મારી શકા દૂર થઇ ગઇ

"જૈન ધર્મનું સ્વતંત્ર સાહિત્ય ઘણું છે" એવી મને પ્રતીતિ થઈ હતી મારે ભાર દઈને કહેવું જોઈએ કે ભારત વર્ષની વિદ્યાકલાનો મહાન વિકાશ જઈન સાહિત્ય કરી શકે તેમ છે, સાહિત્યના ગ્રંથોમા મહાકાવ્ય, ગદ્ય, તથા પદ્ય કાવ્યના અંગો વિષે જે જે લક્ષણો બાંધેલા છે, તે બધા લક્ષણોથી પરિપૂર્ણ જઈન સાહિત્ય-અર્થાલંકાર, શબ્દાલંકાર, ધ્વનિ, વ્યંગ્ય વિગેરે કાવ્યના અંગોનું ગૌરવ જઈન સાહિત્યમા પૂર્ણ રીતે દેખવામા આવે છે વેદધર્મના સાહિત્યને શીખરે પહોચાડનાર ગદ્ય અને પદ્યના મહાન લેખોએ જે કીર્તિ મેળવી છે, તેવીજ જઈન ધમના લેખકોએ મેળવી છે × " * **મનુષ્યના કર્તવ્યને માટે જૈન સાહિત્યે પાડેલું અજવાળુ** સર્વ સાહિત્યમા પ્રશંસનીય થયા વિના નહિ રહે એમ મારૂ માનવુ છે ઘણા બીજા લેખકોએ કર્તવ્યનો બોધ ઉત્તમ પ્રકારે દર્શાવ્યો છે પરંતુ તેમા સ્વાર્થ અને સ્વપરાયણતા સાધવાનો માર્ગ વિશેષ જોવામા આવે છે કે જે માર્ગ કર્તવ્યના ઉચ્ચ હેતુને વ્યર્થ કરી નાખે છે કારણ કે સ્વાર્થ સિદ્ધ થાય એતો કર્તવ્યનું ફલ છે અને ફલ ઉપર દ્રષ્ટિ રાખીને કર્તવ્ય કરવુ એ ઉત્તમ કર્તવ્ય ગણાતુ નથી, જઈન સાહિત્યમા એવા કર્તવ્યનો બોધ જોવામા આવતો નથી પણ માનસિક અને આત્મિક સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ-માજ તે ઉન્નતિ અને વૃદ્ધિ રહેલી છે એમ જૈન સાહિત્ય જણાવે છે તેથી **જૈન સાહિત્યની** ઉત્તમતા સર્વ પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે

"જૈન સાહિત્યની અંદર વ્યવહાર અને નીતિના પણ ઉચ્ચ તત્વો પ્રવૃત્તેલા છે જે ઘણે પ્રસંગે વાચવામા આવેલા છે જૈન સાહિત્યના મહાન ઉદધિમા તરંગની જેમ ઉછળતા વ્યવહાર નીતિના પ્રસંગો ઘણાજ આકર્ષક છે

વ્યવહાર શુદ્ધિના તત્ત્વો જૈન લેખકોએ એવા પ્રતિપાદન કરેલા છે કે જેને માટે સર્વ આર્ય વિદ્વાનોએ ખરેખર મગરૂર થવાનુ છે ધર્મનો પક્ષપાત અથવા દુરાગ્રહ દૂર રાખીને ગમે તે ધર્મ કે પંથનો વિદ્વાન જો એ તત્ત્વોનુ નીરીક્ષણ કરે તો મને લાગે છે કે તેના હૃદયના ઉંડા પ્રદેશમા આનંદ ઉપજ્યા વગર રહેશે નહિ અને તે વાત તેને શીર પ્રેમથી સ્વીકારવીજ પડશે"

જગતમા એવો કોઈપણ પદાર્થ નથી, એવુ તત્ત્વ જ્ઞાન નથી કે જે જૈનસાહિત્યરૂપી મહાસાગરમા અખંડ કરતુ વિકાશપણાને ન પામ્યુ હોય ?

આગમ ગ્રંથ, વિધિગ્રંથ, ફીલોસોફી, ભૂગોલ, ગણિત, જ્યોતિષ, વૈદિક, વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોષ, ન્યાય, અલંકાર, ઔપદેશિક, નૈતિક, કથાવિષયક, સુભા

પિત, સ્તવન સ્તુતિ, સ્તોત્ર, ઐતિહાસિક, પ્રબન્ધ, કુટકાવ્ય, સમસ્યા પૂર્તિ, દ્વયાશ્રયાદિ, અનેકાર્થ કાવ્ય, આવી સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગુજરાતિ ભાષામા લખાએલા એ કઇક વિષય ઉપર લખતા મોટા નિબધો થાય તેમ હોવાથી લેખ મોટો થઇ જવાના ભયથી તે સબધે વિશેષ ન લખતા **ખાત્રી પૂર્વક જણાવવાનુ કે વિશ્વ ભર સમસ્તના સાહિત્યો પૈકીનુ કોઇ પણ એવું સાહિત્ય નથી કે જે જૈન સાહિત્યની હરીફાઇમા ઉતરી શકે** જૈન સાહિત્યમા તત્ત્વજ્ઞાન છે, આત્મ પ્રકાશનુ સાધન છે અને રસની રેલમ છેલ છે આધુનિક સામાન્ય વિજ્ઞાન શાસ્ત્રના અભ્યાસકો પણ જૈન સાહિત્યની મહત્તા સ્વીકારે છે ઈટાલીઅન વિદ્વાન ડૉ, L P **ટેસીટોરી** પોતાના એક વખતના આખ્યાનમા જણાવે છે કે "જૈન દર્શન બહુતહી ઊચી પતીકા હય ઇસકે મુખ્ય તત્ત્વ વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર કે આધારપર રચે હુએ હૈ એમા મેરા અનુમાનહી નહી, પૂરણ અનુભવ હય જ્યો જ્યો પદાર્થ વિજ્ઞાન આગે બઢતા જાતા હય ત્યો ત્યો જૈનધર્મકે સિદ્ધાતકો સિદ્ધ કરતા હય." **ઇશ્વરની માન્યતા**, જીવાત્માનુ સ્વરૂપ, તેના કર્મ બધ સાથે સબધ, અને ભવાતરમા ભવ્યોને ફળ ભોગવાની રીત, પાચ જ્ઞાનનો વિષય, પલ્યોપમ સાગરોપમાદિક કાળની ગણત્રીઓનો ક્રમ, મોક્ષનુ સ્વરૂપ વિગેરેનુ જૈન **સાહિત્યમા** જેવી રીતે નીરૂપણ કરવામા આવે છે તે પ્રમાણે અન્ય કોઇ સાહિત્યમા દ્રષ્ટિગોચર થતુ નથી નયોનાગહન, ભેદ, સપ્તભગી અને સ્યાદ્વાદ શૈલીથી રચાએલ હોવાને લીધે કોઇથી કલકિત થયા વગર અદ્યાપિ પર્યંત અબાધિત રીતે વર્તે છે

જયા સુધી જૈન સાહિત્ય બહોળા પ્રમાણમા બહાર નહોતુ આવ્યુ ત્યા સુધી લોકોમા જૈન ધર્મ માટે અજ્ઞાનતાજન્ય અનેક મન કલ્પિત વાતો ચાલતી પરન્તુ જેમ જેમ સાહિત્ય પ્રખ્યાતિમા આવતુ જાય છે તેમ તેમ તેનો અભ્યાસ કરી અનેક વિદ્વાનો જૈન ધર્મના શુદ્ધ તત્ત્વોના એકી અવાજે વખાણ કરવા લાગ્યા છે એવા અનેક વિદ્વાનોના લેખોનો અત્યત મહેનતે સગ્રહ કરી જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયાનદસૂરી (અપર નામ શ્રી આત્મારામજી) મહારાજના લઘુ શિષ્ય દક્ષિણ વિહારી વિદ્વદ્વર્ય મુનિશ્રી **અમરવિજયજી** મહારાજે છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ **"જૈનેતર દ્રષ્ટિએ જૈન"** નામનુ પુ, સિનોર વાયા મીયાગામ, ગૂજરાત એ ઠેકાણેથી એક રૂપીઓ બે આનામા મળતુ દળદાર પુસ્તક વાચવા સાહિત્યાભિલાપી દરેક વાચક મહાશયોને આગ્રહ કરીએ છીએ

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ જૈન સાહિત્ય સબધી અનેક સશોધન ભર્યા લેખો લખ્યા છે, સૂત્રોના પ્રકાશન કર્યા છે, અનેક ભાષામા અનુવાદ કર્યા છે અભ્યાસ

દ્રષ્ટિએ, તુલના આગળ વધતુજ જાય છે આજે તો ઇટલી, ઝેકોસ્લાવીયા, જરમની, અમેરીકા, ઇન્ગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સ, ચારે દિશા ઘ અને દેશોદેશમા અનેક વિદ્વાન જૈન સાહિત્યની શોધખોળ અને અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. અનેક તુલનાત્મક નીબ ધો લખે છે અને સસ્કૃત, પ્રાકૃત, માગધી, હીદી, ગૂજરાતિ ભાષાઓ શીખે છે

તેમનુ અનુકરણ કરતી હાલમા કેટલાએક એતનદેશીય વિદ્વાનોના પણ ચિત્ત જૈન સાહિત્ય તરફ આકર્ષાયા છે માનની દ્રષ્ટિએ જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી રસ લેવા લાગ્યા છે એથી કાલાન્તરે એવો શુભ દિવસ પણ આવવા આશા છે કે સાહિત્ય રસિક વિદ્વાનોના મગજમા પ્રથમની માફક જૈન **સાહિત્ય પુન ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે**

છેવટે સાહિત્ય રશિક મહાશયો પ્રતિ નમ્ર નિવેદન કરવાનુ કે આવા પ્રકારની જૈન સાહિત્યની ઉત્તમતાને બાબર દેખી તેના વિચાર કરી તેમા રહેલા ત ત્વરત્નના ગવેષક બની વારવાર જૈન સાહિત્યરૂપી સુધા રસનુ પાન કરી તૃપ્તિ મેળવવા અને સ્વત કલ્યાણ કરવા ભાગ્યશાળી બનો એજ સુજ્ઞેષુ કિ બહુના ? ॥=

આ વિષયને વધારે ન લબાવતા વિશેષ એજ જણાવુ છુ કે અમોએ "જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન" નામના પુસ્તકમા છપાવેલા લેખો સિવાય બીજા પણ ઘણા મધ્યસ્થ વિદ્વાનો તરફથી—"લેખો" બહાર પડેલા છે, પણ કેટલીક અનુકુળતાના અભાવે તે બધા સપૂર્ણ લેખો દાખલ ન કરતા તે તર્ફ વાચકોનુ ધ્યાન ખેચવા માટે તેમાંના કેટલાક ટુકા ટુકા ફકરા આ સ્થળે ટાકી બતાવુ છુ તે નીચે પ્રમાણે

'સાધુ' સરસ્વતી ભડાર–તત્વદર્શી–માર્ત્તણ્ડ–લક્ષ્મી–ભણ્ડાર–સતસદેશ આદિ ઉર્દૂ તથા નાગરી માસિક પત્રના સપાદક, વિચાર કલ્પદ્રુમ, વિવેક કલ્પદ્રુમ, વેદાન્ત કલ્પદ્રુમ, કલ્યાણ ધર્મ, કબીરજીકા બીજક આદિ ગ્રન્થરત્નોના રચયિતા તથા વિષ્ણુ પુરાણાદિના અનુવાદક સુપ્રસિદ્ધ મહાત્મા શ્રી શિવવ્રતલાલજી વર્મન એમ એ પોતાના સપાદિત ઉર્દૂ માસિક પત્રના જાન્યુઆરી સ ૧૯૧૧ ના અકમા પ્રકાશિત "महावीर स्वामीका पवित्र जीवन" નામના લેખમા કેવળ મહાવીર સ્વામીના માટેજ નહિ કિન્તુ એવા સર્વ જૈનતીર્થકરોના, જૈનમુનિઓના તથા જૈનમહાત્માઓના સબન્ધમા લખી ગયા છે કે– "૧ गये दानों जहान नजरसे गुजर,

૧ મસાગ્મે–પીછેકી આગ યહ દોનો કાન હમારા ચલા ગયા પરન્તુ હે પ્રભો ! તેરે જેસા પવિત્ર આત્મા હમો કોઇ ન મીલા,

तर हुमनसा कोई बशर न मिला " યહ જૈનીયોકે આચાર્ય ગુરૂ થે, પાકદિલ, પાકખ્યાલ, મુજમ્મમ પાકી વ પાકીજગી થે

હમ ઇનકે નામપર, ઇનકે કામપર, ઔર ઇનકી ૨ બે નજીર ૩ નફસકુશી વ ૪ રિંઆ જતકી ૫ મિસાલ પર ૬ જિતને કદર નાજ (અભિમાન) કરે બજા (યોગ્ય) હૈ । ૩ હિંદુઓ ! અપને ઇન બુજુર્ગોકી ઇજ્જત કરના શીખો તુમ ઇનકે ગુણોકો દેખો ઉનકી પવિત્ર સૂરતોકા દર્શન કરો, ઉનકે ભાવો કો પ્યારકી નિગાહસે દેખો, યહ ધર્મ કર્મકી ઝલકતી હુઇ, ચમકતી, દમકતી, મૂર્તે હૈં ઇનકા દિલ વિશાલ થા, વહ એક બેપાયાકનાર ૭ સમંદર થા, જિસમેં મનુષ્યપ્રેમકી લહરે જોરશોરમે ઉઠતી રહતી થી ઔર નિર્ફ મનુષ્યહી કયો ઉન્હોને સંસારકે પ્રાણીમાત્રકી ભલાઇ કે લિયે સબકા ત્યાગ કિયા જાનદારોકા ખૂન બહાના રોકનેકે લિયે અપની જીંદગીકા ખૂન કર દિયા યહ અહિંસાકી પરમ જ્યોતિવાલી મૂર્તિયાં હૈં । વેદોકી શ્રુતિ " અહિંસા પરમો ધર્મ " ઇન્હી પવિત્ર મહાન્ પુરૂષોકે જીવનમે ૧ અમલી સૂરત ઇખ્તિયાર કરતી હુઇ નજર આતી હૈ

યે દુનિયાકે જબર્દસ્ત ર રિફાર્મર, જબરદસ્ત ઉપકારી ઔર બડે ઉંચે દર્જેકે ઉપદેશક ઔર પ્રચારક ગુજરે હૈ । યહ હમારી કૌમી તવારિખ (ઇતિહાસ) કે કીમતી (બહુ મૂલ્ય) રત્ન હૈ । તુમ કહા ઔર કિસમે ધર્માત્મા પ્રાણીયોકી ખોજ કરતે હો ! ઇન્હી કો દેખો, ઇનસે બેહતર (ઉત્તમ) સાહેબ કમાલ તુમકો ઔર કહા મિલેગે ? । ઇનમે ત્યાગ થા, ઇનમે વૈરાગ્ય થા, ઇનમે ધર્મકા કમાલ થા, યહ ઇન્સાની ૩ કમજોરિયો સે બહુતહી ઉંચે થે, ઇનકા ખિતાબ " जिन " હૈ જિન્હોને મોહમાયાકો જીત લીયા થા, યહ તીર્થંકર હૈ ઇનમે બનાવટ નહી થી જો બાતથી સાફ સાફથી યે વહ લાસાની (અનૌપમ) શખસીયતે હો ગુજરી હૈ જિનકો જિસ્માની કમજોરિયો વ એબોકે છિપાનેકે લિયે કિસી બાહિરી પોશાકકી જરૂરત લાહક નહી હુઇ, કયોકિ ઉન્હોને તપ કરકે, જપ કરકે, યોગકા સાધન કરકે અપને આપકો ૧ મુકમ્મિલ ઔર પૂર્ણ બના લિયાથા " ઇત્યાદિ ॥

(૨) વળી મિ કન્નુલાલ જોધપુરી માર્ક ડિસેમ્બર સન ૧૯૦૬ અને જાન્યુઆરી સન ૧૯૦૫ The, Theosophist (ધી થિઓસોફિસ્ટ) પત્રના

૧ પાઉ સે લેકર મસ્તક તક પવિત્ર થે ૨ અદ્વિતીય ॥ ૩ મનકો કાબુમે રખને વાલે, ૪ અમે ભગવાનકી, ૫ ભક્તિપર ॥ ૬ જિતના અભિમાન કરે ઇતનાહિ યોગ્ય હૈ ૭ યહ એક કિનારે વિનાકે સમુન્દ્રે ॥ ——

અંકમાં લખે છે કે—" જૈન ધર્મ " એક અઇસા પ્રાચીન ધર્મ હૈ કિ જિસકી ઉત્પત્તિ તથા ઇતિહાસકા પત્તા લગાના એક બહુત હી દુર્લભ બાત હૈ ઇત્યાદિ

(૩) જર્મનીના ડૉ જોહન્સ હર્ટલ તા ૧૭-૬-૧૯૦૮ના પત્રમાં કહે છે કે—" મૈં અપને દેશવાસિયોંકો દિખાઉંગા કિ કૈસે ઉત્તમ નિયમ, ઔર ઉંચે વિચાર જૈન ધર્મ ઔર જૈન આચાર્યોંમે હૈં જૈનકા સાહિત્ય બૌદ્ધોંસે બહુત બઢ કર હૈ ઔર જ્યોં જ્યોં મૈં જૈન ધર્મ ઔર ઉસકે સાહિત્યકો સમઝતા હું ત્યોં ત્યોં મૈં ઉનકો અધિક પસંદ કરતા હું " ઇત્યાદિ

(૪) પેરિસ (ફ્રાંસની રાજધાની) ના ડૉ એ ગિરનાટ પોતાના પત્ર તા ૩-૧૨-૧૯૧૧મા લખે છે કે—મનુષ્યોંકી તરક્કીકે લિયે જૈન ધર્મકા **ચારિત્ર** બહુત લાભકારી હૈ, યહ ધર્મ બ્રાહ્મણોંકે મતોંસે ભિન્ન હૈ તથા યહ બૌદ્ધકે સમાન નાસ્તિક નહીં હૈ " ઇત્યાદિ

(૫) શ્રીયુત વરદાકાંત મુખ્યોપાધ્યાય એમ એ બંગાલા શ્રીયુત નથુરામ પ્રેમીદ્વારા અનુવાદિત હિંદી લેખથી

" ૧ **જૈનધર્મ હિંદુધર્મસે સર્વથા સ્વતંત્ર** હૈ ઉસકી શાખા યા રૂપાન્તર નહીં હૈ

૨ પાર્શ્વનાથજી જૈન ધર્મકે આદિ પ્રચારક નહીં થા, પરન્તુ ઇસકા પ્રથમ પ્રચાર ઋષભદેવજીને કિયા થા ઇસકી પુષ્ટિકે પ્રમાણોંકા અભાવ નહિ હૈ

૩ બૌદ્ધલોગ મહાવીરજી કો નિર્ગ્રંથોંકા (જૈનિયોંકા) નાયક માત્ર કહતે હૈ સ્થાપક નહીં કહતે હૈં ઇત્યાદિ

(૬) શ્રીયુત **તુકારામ** કૃષ્ણ શર્મા લટ્ટુ બી એ પી એચ ડી એમ આર એ એસ એમ એ એસ બી એચ જી ઓ એસ પ્રોફેસર સંસ્કૃત શિલાલેખાદિકના વિષયના અધ્યાપક ક્વિન્સ કોલેજ બનારસ કાશીના દશમ વાર્ષિકોત્સવ ઉપર આપેલા વ્યાખ્યાનમાંથી—" સબસે **પહેલે ઇસ ભારતવર્ષમેં ઋષભદેવ** નામકે મહર્ષિ ઉત્પન્ન હુએ, વે દયાવાન, ભદ્રપરિણામી, પહિલે તીર્થંકર હુએ જિન્હોંને મિથ્યાત્વ અવસ્થાકો દેખકર સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્ જ્ઞાન ઔર સમ્યગ્ ચારિત્રરૂપી મોક્ષશાસ્ત્રકા ઉપદેશ કિયા, બસ યહહી જિનદર્શન

વહિ અમન કરનેવાળી મૂર્તિયાં ॥ ૨ મહાપુરૂષોં ॥
૩ માણુસ તરીકેકી કમજોરીયાસે ।
૪ એસક ।

ઇસ કલ્પમે હુઆ ઇસકે પશ્ચાત્ અજિતનાથસે લેકર મહાવીર તક તેઇસ તિર્થંકર અપને અપને સમયમે અજ્ઞાનીજીવોકા મોહ અન્ધકાર નાશ કરતે રહે ”

(૭) સાહિત્યરત્ન ડૉ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર કહે છે કે—મહાવીરને ડીડીમ નાદમે હિંદમે એસા સંદેશા ફૈલાયા કિ ધર્મ યહ માત્ર સમાજીક રૂઢી નહી હૈ, પરન્તુ વાસ્તવિક સત્ય હૈ, મોક્ષ યહ બાહરી ક્રિયાકાંડ પાલનેસે નહિ મિલતા પરંતુ સત્યધર્મ ઔર મનુષ્યમે કોઇ સ્થાઇ ભેદ નહિ રહ સકતા કહતે આશ્ચર્ય પૈદા હોતા હૈ કિ ઇસ શિક્ષાને સમાજકે હૃદયમે જડ કરકે બૈઠી હુઈ ભાવના રૂપી વિઘ્નોકો ત્વરાસે ભેદ દિયે ઔર દેશકો વશીભૂત કર લીયા ઇસકે પશ્ચાત્ બહુત સમય તક ઇન ક્ષત્રિય ઉપદેશકોકે પ્રભાવ બલને બ્રાહ્મણોકી સત્તા અભિભૂત હો ગઇથી ” ઇત્યાદિ

(૮) નેપાલચંદ્રરાય અધિષ્ઠાતા બ્રહ્મચર્યાશ્રમ શાંતિનિકેતન બોલપુરવાળા કહે છે કે—“ મુઝકો જૈન તીર્થંકરોકી શિક્ષા પર અતિશય ભક્તિ હૈ ” ઇત્યાદિ

૯ મહમ્મદ હાફિજ શઇયદ બી એ એલ ટી થીઓસોફિકલ હાઇસ્કુલ કાનપુરવાળા લખે છે કે—મૈ જૈન સિદ્ધાત કે સૂક્ષ્મ તત્ત્વામે ગહરા પ્રેમ કરતા હું ઇત્યાદિ

(૧૦) એમ ડી પાંડે થિયોસોફિકલ સોસાયટી બનારસ લખે છે કે—“મુઝે જૈનસિદ્ધાતકા બહુત શોખ હૈ કયોકિ કર્મ સિદ્ધાન્તકા ઇસમે સૂક્ષ્મતાસે વર્ણન કિયા ગયા હૈ ”

(૧૧) શ્રી સ્વામી વિરૂપાક્ષ વડિયર ધર્મભૂષણ ‘ પંડિત, ‘વેદતીર્થ ’ ‘ વિદ્યાનિધિ ’ એમ એ પ્રોફેસર સંસ્કૃત કૉલેજ ઇન્દોર સ્ટેટ, એમનો “ જૈન-ધર્મ મીમાસા ” નામનો લેખ ચિત્રમય જગતમા છપાએલ છે તેમા લખ્યુ છે કે

૧ “ ઇર્ષા દ્વેષકે કારણ ધર્મપ્રચારકો રોકનેવાળી વિપત્તિકે રહને હુએ જૈનશાસન કભી પરાજિત ન હોકર સર્વત્ર વિજયી હી હોતા રહા હૈ ઇસ પ્રકાર જિસકા વર્ણન હૈ વહ “ અર્હન દેવ ” સાક્ષાત પરમેશ્વર (વિષ્ણુ સ્વરૂપ) હૈ, ઇસકે પ્રમાણભી આર્યગ્રન્થોમે પાયે જાતે હૈ

૨ ઉપરોક્ત અર્હંત પરમેશ્વરકા વર્ણન વેદોમેભી પાયા જાતા હૈ

૧ અનિર્વચનીયા માયા કહ કરકેભી વેદાન્તિઓ અનિવૃતિપણે વિશ્વને રદ્દ વદી પરિસ્ફુટ સૂક્ષ્મ વસ્તુરૂપ કર્મસિદ્ધાન્ત જૈનોમે લાખો શ્લોકોમે લિખા ગયા હૈ ।। સંગ્રાહક ।।

૩ એક બગાલી બૈરિસ્ટરે "પ્રેક્ટીકલ પાથ" નામક ગ્રન્થ બનાવેલ છે તેમા એક સ્થાન ઉપર લખ્યુ છે કે-"ઋષભદેવકા નાતી મરીચ' પ્રકૃતિવાદી થા ઔર વેદ ઉસકે તત્વાનુસાર હોનેકે કારણ હી ઋગવેદ આદિ ગ્રન્થોકી ખ્યાતિ ઉસીકે જ્ઞાનદ્વારા હુઇ હૈ કેવલ મરીચિ ઋષિકે સ્તોત્ર, વેદ પુરાણ આદિ ગ્રન્થોમે હૈ. યદિ સ્થાન સ્થાન પર જૈનતીર્થ કરોકા ઉલ્લેખ પાયા જાતા હૈ તો કોઇ કારણ નહિ કિ હમ વૈદિકાલમે જૈનધર્મકા અસ્તિત્વ ન માને

૪ સારાશ યહ હૈ કિ ઇન સબ પ્રમાણોસે જૈનધર્મકા ઉલ્લેખ હિંદુઓકે પૂજ્ય વેદમેભી મિલતા હૈ

૫ ઇસ પ્રકાર વેદોમે જૈનધર્મકા અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરનેવાલે બહુતસે મન્ત્ર હૈ વેદકે સિવાય અન્ય ગ્રન્થોમેભી જૈનધર્મકે પ્રતિ સહાનુભૂતિ પ્રગટ કરનેવાલે ઉલ્લેખ પાયેજાતે હૈ સ્વામીજીને ઇસ લેખમે વેદ, શિવપુરાણાદિ કે કઇ સ્થાનો કે મૂલ શ્લોક દેકર ઉસ પર વ્યાખ્યા ભી કી હૈ

૬ પીછેસે જબ બ્રાહ્મણવોગોને યજ્ઞ આદિમે બલિદાન કર "મા હિંસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ" વાલે વેદ વાકય પર હરતાલ ફેરદી ઉસ સમય જૈનિયોને ઉન હિસામય યજ્ઞ યાગાદિકા ઉચ્છેદ કરના આરભ કિયા થા વસ તભીસે બ્રાહ્મણોકે ચિત્તમે જૈનોકે પ્રતિ દ્વેષ બઢને લગા પરન્તુ ફિરભી ભાગવતાદિ મહાપુરાણોમે ઋષભદેવકે વિષયમે ગૌરવયુકત ઉલ્લેખ મિલા રહા હૈ ઇત્યાદિ"॥

(૧૨ ભારત મત દર્પણ નામકી પુસ્તક ગજેન્દ્રનાથ પડિત ઉર્ફ ગચ્છપ્રવર્ત્તકાચાર્યને સમાજી પ્રેસ બડોદા મે છપા કર પ્રકાશિત કી હૈ ઉસકે પૃષ્ઠ ૧૦ કી પકિત ૬ સે ૧૪ મે લિખા હૈ કિ પૂજ્યપાદ બાબૂ કૃષ્ણનાથ વનરજી અપને 'जिन जम (જૈનિજમ) મે' લિખા હૈ કિ ભારતમે પહિલે ૪૦૦૦૦૦૦૦૦ (ચાલીશ કરોડ) જૈન થે ઉસી મત સે નિકલ કર બહુત લોગ દૂસરે ધર્મમે જાને સે ઇનકી સખ્યા ઘટ ગઇ, યહ ધર્મ બહુત પ્રાચીન હૈ ઇસ મત સે દેશ કો ભારી લાભ પહુચા હૈ!

(૧૩) શ્રીયુત્ સી બી રાજવાડે એમ, એ, બી, એસ, સી પ્રોફેસર ઓફ પાલી, બરાડા કૉલેજ કા એક લેખ "જૈન ધર્મનુ અધ્યયન" "જૈન સાહિત્ય સશોધક પૂના ભાગ ૧ અક ૧ મે છપા હૈ ઉસ મે સે કુછ વાકય ઉદ્ધૃત।

(૧) પ્રોફેસર—બેબર, બુલ્હર, જેકોબી, હૉરનલ, ભાડારકર, હ્યુયન સાઇસ ગૅરીનોટ વગેરે વિદ્વાનોએ જૈન ધમના સબધમા અત કરણ પૂર્વક અથાગ પરિશ્રમ લેઇ અનેક મહત્વની શોધો પ્રગટ કરેલી છે!

(૨) જૈન ધર્મ પૂર્વના ધર્મોમા પોતાનો સ્વતત્ર સ્થાન પ્રાપ્ત કરતો જાય છે

(૩) જૈન ધર્મ તે માત્ર જૈનોને નહિ પરન્તુ તેમના સિવાય પાશ્ચાત્ય સશોધનના પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી અને ખાસકરીને જો પૌર્વાત્ય દેશોના ધર્મોના તુલનાત્મક અભ્યાસમા રસ લેતા હોય તેમને તલ્લીન કરી નાખે એવો રસક વિષય છે

(૧૪) ડાક્ટર T, CHO Sehrader, P H D કા એક લેખ બુદ્ધિષ્ટ રિવ્યુના પુસ્તક અક ૧મા પ્રગટ થએલા અહિસા અને વનસ્પતિ આહાર શીર્ષક લેખકા ગુજરાતિ અનુવાદ જૈન સાહિત્ય સશોધક અક ૪ મે છપાહે ઉસમેસે કુછ વાક્ય ઉદ્ધૃત !

(૧) અતિયારે અસ્તિત્વ ધરાવતા ધર્મોમા જૈનધર્મ એક એવો ધર્મ છે કે જેમા અહિસાનો ક્રમ સપૂર્ણ છે અને જો શકય તેટલી દૃઢતાથી સદા તેને વળગી રહયો છે !

(૨) બ્રાહ્મણ ધર્મમા પણ ઘણા લાબા સમય પછી સન્યાસિઓ માટે આ સૂક્ષ્મતર અહિસા વિદિત થઇ અને આખરે વનસ્પતિ આહારના રૂપમા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમા પણ તે દાખીલ થઇ હતી કારણ એ છે કે જૈનોના ધર્મ તત્ત્વો એ જે લોકમત જીત્યો હતો તેની અસર સજ્જડ રીતે વધતી જતી હતી

(૧૫) શ્રીયુત બાબુ અમ્પતરાયજી જૈન બેરિસ્ટર, એટ લા હરદોઇ સભાપતિ, શ્રી ભા દિ જૈન-મહાસભા કા ૩૬ વા અધિવેશન લખનૌ ને અપને વ્યાખ્યાનમે જૈનધર્મકો બૌદ્ધધર્મમે પ્રાચીન હોને કે પ્રમાણ દિયે હૈ ઉસસે ઉદ્ધૃત !

૧ ઇન્સાયકલો પેડિયા મે યેરૂપીયન વિદ્વાનોને દિખાયા હૈ કિ જૈનધર્મ બૌદ્ધધર્મમે પ્રાચીન હે ઔર બૌદ્ધમત ને જૈનધર્મસે ઉનકી દો પરિભાષાએ આશ્રવ વ સવર લેલી હ અન્તિમ નિર્ણય ઇન શબ્દોમે દિયા હ કિ.—

જૈની લોગ ઇન પરિભાષાઓકા ભાવ શબ્દાર્થ મે સમઝતે હે ઔર મોક્ષ-પ્રાપ્તિ કે માર્ગ કે સબધ મે વ્યવહૃત કરતે હૈ (આશ્રવો કે સવર ઔર નિર્જરાસે મુક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ) અબ યહ પરિભાષાએ ઉતની હી પ્રાચીન હૈ જિતના કી જૈનધર્મ હૈં ! કારણ કી બૌદ્ધોને ઇસ મે અતીવ સાર્થક શબ્દ આશ્રવ કો લે લિયા હૈ । ઔર ધર્મ કે સમાન હી ઉસકા વ્યવહાર કિયા હૈ । પરન્તુ શબ્દાર્થ મે, નહી કારણ કી બૌદ્ધ લોગ કર્મ સૂક્ષ્મ પુદગલ નહી માનતે હૈ ઔર આત્માકી સત્તાકો ભી નહી માનતે હૈ । જિસમે કર્મોકા આશ્રવ હો શકે । સવર કે સ્થાન

પન્ વે આસાવાકન્યકો (?) વ્યવહૃત કરતે હૈ । અબ યહ પ્રત્યક્ષ હૈ કિ બૌદ્ધ ધર્મ મેં આશ્રવ કા શબ્દાર્થ નહિં રહા । ઇસી કારણ યહ આવશ્યક હૈ કિ યહ શબ્દ બૌદ્ધો મેં કિસી અન્ય ધર્મ સે જિસમેં યહ યથાર્થ ભાવ મેં વ્યવહૃત હો અર્થાત્ જૈન ધર્મ સે લિયા ગયા હૈ । બૌદ્ધ સંવર કાભી વ્યવહાર કરતે હૈં અર્થાત શીલ સંવર ઔર ક્રિયારૂપમેં સંવરકા યહ શબ્દ બ્રાહ્મણ આચાર્યો દ્વારા ઇસ ભાવ મેં વ્યવહૃત નહિં હુએ હૈ । અતઃ વિશેષતયા જૈન ધર્મ સે લિયે ગયે હૈં । જો યહ અપને શબ્દાર્થ રૂપ મેં અપને યથાર્થ ભાવ કો પ્રગટ કરતે હૈ । ઇસ પ્રકાર એક હી વ્યાખ્યા સે યહ સિદ્ધ હો જાતા હૈ કિ જૈન ધર્મકા કાર્ય સિદ્ધાંત જૈન ધર્મ મેં પ્રારમ્ભિક ઔર અખંડિત રૂપ મેં પૂર્વ સે વ્યવહૃત હૈ ઔર યહ ભી કિ જૈનધર્મ બૌદ્ધધર્મસે પ્રાચીન હૈ । જૈન ભાસ્કરોદય સન ૧૯૦૪ ઇ સે. ઉદ્ધૃત ।

(૧૬) આ ધર્મના સબંધમાં વિદ્વાનોનું ધ્યાન ખેંચાયું છે થોડા વખત ઉપર હિન્દ્ર યુનયન ક્લબ તરફથી ઇન્દોરવાળા મિ આપ્ટેએ આપેલા ભાષણની નોંધ લેવાએલી છે હાલમાં બંગાળી ભાષામાં સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન **બાઇ સરલાદેવી** ગોષાલ બી એ ના તંત્રી પણા નીચે નિકલતા "ભારતી" નામનો પોષ માસના માસિકમાં જૈન ધર્મના વિષયમાં એક પ્રોફેસર જેઓ એમ એ પી એચ, ડી ની મોટી પદવી ધરાવે છે તેમણે એક ઉત્તમ લેખ લખ્યો છે—આપણો ધર્મ પ્રાચીન છે અને તેમાં રહેલા સિદ્ધાન્તો ઉત્તમ છે, આવી રીતે અન્ય માર્ગીઓ પોતાનું લક્ષ આપણા ધર્મ ઉપર દોડાવે છે આપણા ધર્મના પુસ્તકોના ભાષાન્તરો અંગ્રેજી ભાષામાં થયા છે, જર્મન ભાષામાં થયા છે અને વળી હાલમાં ઇટાલીઅન ભાષામાં પણ ભાષાંતર છપાવા લાગ્યા છે જૈન ભાસ્કરોદય ૧૯૦૧–૧૯૦૪ સે ઉદ્ધૃત ।

(૧૭) શ્વેતામ્બર જૈન સાહિત્ય પર ઇંગ્રેજી લેખ લેખક શ્રીયુત જષ્ટન હર્ટલ જર્મની ઉસકી સમાલોચના જૈન મિત્ર અષાઢ વદ ૧૪ સંવત ૨૪૪૯ મેં નિકલી હૈ ઉસમેં સે કુછ વાકય ઉદ્ધૃત ।

૧ જૈનિયો કે અહિંસા તત્ત્વ કી પ્રશંસા મેં આપને લિખા હૈ કિ ઇસ કા પ્રભાવ અજનો પર પડા હૈ જૈનિયો કે ઉદ્યોગ સે બહુત સી પશુ બલી બંદ હુઇ હૈ ।

૨ ઉનકા સાહિત્ય તો બહુત હી ગંભીર ઔર દેખને યોગ્ય હૈ ।

૩ જૈન કવિયોને હિન્દ્ર વ મુસલમાન રાજાઓ કે સાથ બહુત કામ કિયા હૈ ।

૪ બડે સાહિત્ય ભણ્ડાર કે સ્થાપિતા જૈન લોક હૈ ।

૫ ઉન્હોને કથા ગ્રન્થ ભી બહુત બઢિયા લિખે હૈ ।

૬ ભારતીય સભ્યતાકા ઇતિહાસ લિખનેકે લિયે જૈન કથાએ બહુત હી અમુલ્ય કારણ હૈ ।

૭ જૈન કથાઓ મે નીતિ વ ધર્મ કા સ્પષ્ટ ઉપદેશ હ ।

૮ જૈન કથાએ લોગો કી પ્રાચીન દશા કો બતાને કે લીયે બૌદ્ધ કથાઓ કી અપેક્ષા બહુત અધિક વિશ્વાસ યુક્ત ઉપાય હે ।

૯ જૈન કથા સાહિત્યકા પ્રકાશ બહુત આવશ્યક હૈ ।

(૧૮) **રાજા શિવપ્રસાદ** સતારે હિંદને અપને નિર્માણ કિયે હુયે "ભૂગોળ હસ્તામલક" મે લિખા હે કિ દો ઢાઇ હજાર વર્ષ પહિલે દુનીયા કા અધિક ભાગ જૈન ધર્મકા ઉપાસક થા । મહાવીર શાસન સે ઉદ્ધૃત ।

(૧૯) પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન રેવરેન્ડ જે૦ સ્ટીવેન્સન સાહબ લિખતે હૈ કિ –

શાફ પ્રગટ હૈ કિ ભારતવર્ષ કા અધ પતન જૈન ધર્મ કે અહિંસા સિદ્ધાન્ત કે કારણ નહી હુઆ થા, બલ્કિ જબ તક ભારત વર્ષ મે જૈન ધર્મકી પ્રધાનતા રહી થી, તબ તક ઉસકા ઇતિહાસ સ્વર્ણાક્ષરો મે લિખે જાને યોગ્ય હૈ ।

ઔર ભારતવર્ષકે હ્રાસ કા મુખ્ય કારણ આપસી પ્રતિસ્પર્ધામય અનૈક્યતા હૈ । જિસકી નીવ શકરાચાર્ય કે જમાને સે જમા દી ગઇ થી ।

જૈનમિત્ર વર્ષ ૨૪ અક ૪૦ સે

(૨૦) પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન મિ 'સર વિલિયમ' ઔર હૈ મિલ્ટન ને મધ્યસ્થ વિચારો કે વિશાલ મદિર કા આધાર જૈનો કે ઇસ અપેક્ષાવાદ કો હી માના હૈ । જૈન મત મે અપેક્ષાવાદ કા હી દૂસરા નામ નયવાદ હૈ ।

(૨૧) વિદ્વાન પ્રોફેસર **મેક્સમુલર સાહિબ** કા મત હૈ કિ "વિશેષત પ્રાચીન ભારત મે કિસી ધર્માન્તર સે કુછ ગ્રહણ કરકે એક નૂતન ધર્મ પ્રચાર કરનેકી પ્રથા હી નહીં થી, જૈનધર્મ હિન્દૂધર્મ મે સર્વથા સ્વતન્ત્ર હૈ ઉસકી શાખા યા રૂપાન્તર નહીં" ।

(૨૨) મિ **બાર્થ સાહિબને "ભારતવર્ષ કે ધર્મ"** ૧૪૮ ને કોષ્ટક મે સ્યાદ્વાદી જન હોતે હૈ યહ સ્વીકાર કિયા હૈ ।

(૨૩) **બાબુ શિવપ્રસાદ** સતારે હિન્દ ને ગુજરાનવાલાકી જૈન સમાજપર એક પત્ર લિખા થા ઉસકા અશ **"સ્વામી દયાનન્દ ઔર જૈનધર્મ"** નામકી પુસ્તક કે પૃષ્ટ ૧૬ પર છપા હૈ ઉસમે સે કુછ વાક્ય ઉદ્ધૃત ।

૧ જૈન ઔર બૌદ્ધ એક નહી હે સનાતન સે ભિન્ન ભિન્ન ચલે આયે હે જર્મન દેશ કે એક બડે વિદ્વાન ને ઇસકે પ્રમાણુમે એક ગ્રન્થ છાપા હૈં।

૨ ચાર્વાક્ ઔર જૈન સે કુછ સબધ નહી હે જૈન કો ચાર્વાક્ કહના ઐસા હે જેસા સ્વામી દયાનન્દજી કો મુસલમાન કહના હે।

(૨૪) સાહિત્ય રત્ન અનેક ધર્મોકે જ્ઞાતા શ્રી કન્નોમલજી એમ એ સેશન જજ્જ ધૌલપુર ને એક મહત્વપૂર્ણ લેખ લાલા લાજપતરાજી કા **"ભારત વર્ષ કા ઇતિહાસ ઔર જૈનધર્મ"** શિર્ષક લેખ લાલાજી કે જેનધર્મ પર કિયે હુએ મિથ્યા આક્ષેપો કે ઇત્તર મે લિખા હ ઔર વહ **"જૈનપથ પ્રદર્શક"** કે તા ૨૨ જુલાઇ સન ૧૯૨૩ કે અક મે છપા હે। સ્થાના ભાવ સે ઉસે હમ સપૂર્ણ યહા ઉદ્ધૃત નહી કરકે ઉસમે કે કુછ અશ કો હી યહા ઉદ્ધૃત કરકે સતોષ લેતે હૈ। જિન્હે સપૂર્ણ પઢના હો વહ 'પ્રદર્શક" કે ઇસ અક કો આગરે સે મગાકર પઢલે હમે ઇસ અપૂર્ણતા કે લિયે ક્ષમા કરે।

૧ સભી લોગ જાનતે હૈ કિ જૈન ધર્મ કે **આદિ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ** સ્વામી હૈ। જિન કા કાલ ઇતિહાસ પરિધિસે કહી પરે હે ઇન કા વર્ણન સનાતન ધર્મી હિન્દુઓકે શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણ મે ભી હે। ઇતિહાસક ગવેષણ સે માલુમ હુવા હે કિ જૈન ધર્મ કી ઉત્પત્તિકા કોઇ કાલ નિશ્ચિત નહી હૈ પ્રાચીન સે પ્રાચીન ગ્રન્થોમે જૈન ધર્મ કા હવાલા મિલતા હૈ।

૨ **શ્રી પાર્શ્વનાથજી** જેનોકે તેવીસમે તીર્થંકર હૈ ઇનકા સમય ઇસા સે ૧૨૦૦ વર્ષ પૂર્વકા હૈ તો પાઠક સ્વય વિચાર કર સકતે હૈ કિ શ્રી ઋષભદેવ જીકા કિતના પ્રાચીન કાલ હોગા, જૈનધર્મ સિદ્ધાંતો કી અવછિન ધારા ઇન્હી મહાત્મા કે સમય મે વહતી રહી હૈ। કોઇ સમય ઐસા નહી હૈ જિસ મે ઉસકા અસ્તિતત્ત્વ ન હો શ્રી મહાવીર સ્વામી જૈન ધર્મ કે અન્તિમ તીર્થંકર ઔર પ્રચારક થે નકિ ઉસકે આદિ સસ્થાપક ઔર પ્રવર્ત્તક

૩ **શ્રી મહાવીર સ્વામી** તો ઉન્હી પ્રાચીન જૈન સિદ્ધાંતો કે પ્રચારક થે જો આદિ તીર્થંકર કે સમય સે ચલે આયે થે। ઇસ મે કોઇ સન્દેહ નહીં કિ આપ ઉન સિદ્ધાતો કે એક અત્યન્ત ભવ્ય પ્રભાવશાળી ઔર અદ્વિતીય ઉપદેશક પ્રચારક ઔર સસ્થાપક થે। આપને ઉન સિદ્ધાતો કો બડી ખુબી સે સમઝાયા હૈ। પર આપને ઐસી બાત કોઇ નહીં કહીં હૈ જો ઉન સિદ્ધાતો કે પ્રતિકૂલ હો॥

૪ **બૌદ્ધ** આત્મા વા જીવ કો નહીં માનતે, જૈન આત્મા કે આધાર પર સબ ધાર્મિક સિદ્ધાતો કી ભિત્તી રખતે હૈ। જૈન ૨૪ તીર્થંકરો કો માનતે હૈં

લેકિન બૌદ્ધ અપને ધર્મ કા નિકાસ મહાત્મા બુદ્ધ સે હી સમજતે હૈ જો મહાવીર સ્વામીકે સમકાલીન થે। જૈનો કી ફિલાસોફી યાને ઉન કે દાર્શનિક સિદ્ધાંતો સે નહીં મિલતે હે । ઇન કે સાધુ ઔર શ્રાવકો કે ધર્મ કર્મ બૌદ્ધ સાધુ ઔર ગૃહસ્થોકે ધર્મ કર્મો મે સર્વથા ભિન્ન હ । બૌદ્ધ સાધુ માંસાહારી હૈ ઔર જૈનો મે કોઇ ઐસા નહી જો માંસ ખાતા હો । ઇનકે આચાર વિચાર શુદ્ધ હૈ અહિંસા ધર્મ કે સચ્ચે અનુયાયી યહ હૈ બૌદ્ધ નહી

૫ જૈન ધર્મ મે ઇશ્વરકા અર્થ સૃષ્ટિ કર્ત્તા, શુભાશુભ કર્મો કા ફલદાતા તથા અન્ય ઐસે હી કાર્ય કરનેવાલે કા નહી હૈ વે કહતે હૈ કિ ઇશ્વર વહ હૈ કિ જો સર્વજ્ઞ, સર્વશક્તિમાન ઔર સર્વવ્યાપી હૈ જિસે સંસારકી રચના સે કોઈ સંબંધ નહી જિસે કર્મો કે ફલ દેનેમેં કોઇ સરોકાર નહી જિસે મનુષ્યો કી મનોકામના પૂર્ણ કરને તથા ઉનકે દુષ્ટ કર્માકો ક્ષમા કરને કી કોઇ ગીઠર નહી, જિન્હોને અપને સર્વ કર્મ બંધન તોડ ડાલે, જિન્હે કેવળ જ્ઞાન હોગયા । જિનકી આત્મા સર્વથા મલિન રહીત (રાગ દ્વેષ રહિત) હોકર અન્તિમ વિકાશાવસ્થા કો પ્રાપ્ત હોગઇ હૈ । યહ સબ બાતે જૈની અપને સિદ્ધોમે માનતે હૈં ઇસલીયે વહ ઇન્હે હી ઇશ્વર કહતે હૈ । યદિ ઇન્હે ઇશ્વર કહા જાય તો કોઇ બાત અનુચિત નહી હ । જૈનો કે ધર્મ અર્થ કો દેખતે હુએ હમ યહ નહી કહ સકતે કિ જૈન સ્પષ્ટ રૂપસે ઇશ્વર કે અસ્તિત્વ સે ઇન્કાર કરતે હૈ ।

૬ યહ કહના કિ જૈન ધર્મ કે સિદ્ધાંત યૌરૂપીય દાર્શનિક કમેટી કે મત સે મિલતે હૈ જૈન ધર્મ કે સાથ અન્યાય કરના હ । કમેટી ઘોર નાસ્તિક હૈ વહ ન પરમેશ્વર કો માનતે હ ઔર ન આત્મા યા જીવ કો ।

૭ જૈન ધર્મ કા તો મુખ્ય સિદ્ધાંત દયા પાલન હૈ યદિ કોઈ જૈન ઇસ સિદ્ધાંત કે અનુસાર નહિ ચલતા હૈ નિર્દયતા કા બર્ત્તાવ કરતા હૈ વહ જૈનો કી દ્રષ્ટિ મે ભી ઐસા હી પતિત ઔર ભ્રષ્ટ હૈ જૈસા કિ અન્ય ધર્માવલમ્બિયો કી દ્રષ્ટિ મે જૈન ધર્મ કભી ઉસે અચ્છા ન કહેગા ।

૮ હમતો જહાં તક જાનતે હ ઉન મે કોઈ ઐસી રીતી રિવાજ હૈ હી નહી જિસસે નિર્દયતા પ્રગટ હોતી હો જિસ કાર્યમે હિંસા ઔર નિર્દયતા હો વહ કાર્ય ઉનકે મત ને સર્વથા ત્યાજ્ય હૈ । અન્ય ધર્માવલમ્બિયોકે મુકાબલે મે જૈન નિર્દય ઔર ક્રૂર કભી સાબિત નહી હો સકતે।

(૯) જૈન સાધુ ઉચ્ચ શ્રેણી કે હૈ વે અન્ય ધર્મી કે સાધુઓ સે બહુત બઢે ચઢે હૈ ઔર ઉનકી ઉત્કૃષ્ટતા સર્વ પ્રસિદ્ધ હૈ

૧૦ ઇતિહાસતો ઇસ બાતકી ગવાહી દે રહા હૈ કિ વિદેશીય લોગો કે યુદ્ધ હિન્દુઓ કે સાથ હી હુએ ઔર ઉન્હોને ઉન પર હી વિજય પાકર ભારત પર અધિકાર જમા લિયા. **બૌદ્ધ ધર્મ** તો વિદેશિયો કે આને સે પહલે હી ભારત સે બાહિર નિકાલ દિયા ગયા થા ઔર **જૈન ધર્મ** કો (ઉસ સમય) કે હિન્દુઓને કભી ફૂલને ફલને હી નહી દીયા જબ કભી ઇસકી વૃદ્ધિ હુઈ તો હિંદુ રાજાઓને અપની સનાતની ધર્મ પ્રજા કે સહાયક સે ઇસકા વિરોધ કિયા ઔર ઉસે બઢને ન દિયા જિસ સમય હિન્દુસ્તાનમે મુસલમાનોંઆએ ઉસ સમય હિંદુધર્મ કા હી બોલ બાલાથા જૈનો કી અવસ્થા ગિરી હુઇ થી જબ તક કોઇ ઐતિહાસિક પ્રમાણ ન હો તબ તક યહ નહી કહા જા સકતા કિ જૈન ભારત કે અધ પાત કા એક કારણ હૈ

(૨૫) બમ્બાઈ ઠાકુરદ્વાર સે રામગવ કૃષ્ણ ઔર મણ્ડલીને એક આર્ય ધર્મ નામ કે માસિક પત્ર મે વિદ્વાન સમ્પાદકો દ્વારા જો મરાઠી મે પ્રગટ કિયા હૈ ઉસકા સાર "જૈન મિત્ર" અક ભાદરવા સુદ ૧૧ તા ૨૧સિતમ્બર ૧૯૨૩ પૃ ૬૩૩ પર પ્રગતિ જિન વિજય તારીખ ૨૭-૮-૨૩ સે ઉદ્ધૃત હુઆ હૈ ઉસમે સે કુછ વાકય,યહા દર્જ કરતે હૈ

૧ જબ હિન્દૂ લોગો ને દેખા કિ જૈનધર્મકે ઉપદેશકા અસર જૈન મત કો પ્રબલ કર રહા હૈ તબ **સબ હિન્દુ લોગોને** વિચાર કરકે જસે **જૈન લોગો મે ૨૪ તીર્થંકર** માને ગયે હૈ વૈસે ઉન્હોને **૨૪ અવતાર** અપને યહા બનાએ

૨ રાજા ભોજ કે પીછે ૧૫૦ વષ મે વૈષ્ણવ ધર્મ કા પ્રારભ હુઆ, રામાનુજ ને ઇસકા બહુત પ્રચાર કિયા, તબ શૈવોને શિવ પુરાણ, શાક્તો ને દેવી ભાગવતાદિ, વ વૈષ્ણવોને વિષ્ણુ પુરાણ બનાયા ઔર ઇન સબકો પુરાણ સિદ્ધ કરને કો યહ વ્યાસ કૃત હૈ અસા સિદ્ધ કિયા, વાસ્તવ મે પુરાણ નયે ગ્રન્થ હૈ

(૨૬) **આર્ય-માર્તણ્ડ**-સાપ્તાહિક પત્ર અજમેર કે કાતી વદ ૫ સવત ૧૯૮૦ કે અક મે "સાહસ કી ખોજ" નામ કુછ કે લેખ મે છપે હુએ વાકયો મે સે વાકય ઉદ્ધત

૧ જૈનિયોકે તીર્થંકર **મહાવીરસ્વામી** ઉન સાહસી આત્મઓ મે સે એક હૈ કિ જિન્હોને અપને ધર્મ ઔર કર્તવ્ય કો આગે રખ કર અસભવ કો સભવ કર દિખાયા

૨ મહાવીર કી પવિત્ર આત્મા શાન્તિ ઔર પ્રેમકી મશાલ લેકર અન્ધકાર આચ્છાદિત દેશ કો ઉજાલતી હૈ ઔર સદૈવ કે લિયે **"અહિંસા પરમો ધર્મ"** કા ઠપ્પા હિન્દુ ધર્મ પર લગા દેતી હૈ।

૩ જિમ પુરૂષને ભય પર યહા તક વિજય પ્રાપ્ત કરલી, કિ શત્રુ ચમ ચમાતી હુઇ ખડગ લિયે શામને સિર સે ધડ અલગ કરના ચાહતા હૈ પરન્તુ શાન્તિ મુદ્રા ધારણ કિયે હુએ, સ્વામી અપની આંખો કે કોમલ પટલ ટમકારતે તક નહી, જિસકે સામને સાક્ષાત્ ઇન્દ્ર નતશીર ઔર કરબદ્ધ હોકર પ્રાર્થના કરેતા હૈ કિ ભગવાન્ યહ દાસ શ્રી ચરણો કી સેવા મે રહ કર આપકી રક્ષા કા ભાર અપને ઉપર લેકર કૃત કૃત્ય હોગા। ઔર સદૈવ ઐસે વિઘ્ન બાધાઓ સે રક્ષા કરેગા પરન્તુ ઉત્તર પાતા હૈ "स्ववीर्येणव गच्छन्ति जिनेंद्रा परमपदम् " અર્હંત અપને આત્મિક બલકેભરાસે હી પરમપદ કો પ્રાપ્ત કરતે હૈ। ઉસ મહાવીર કે લિયે અપના સિક્કા હિન્દિ જનતા પર ચિરકાળ કે લિયે જમાના કૌન અચરજ કી બાત હૈ।

(૨૭) ડાકટર ટામસ ને જે એચ નેલસન્સ " સાઇન્ટિફિક સ્ટડી ઑફ હિન્દુ લૉ " નામક ગ્રન્થ મે લિખા હૈ કિ યહ કહના કાફી હોગા કિ જબ કભી જૈન ધર્મ કા ઇતિહાસ બનકર તૈયાર હોગા તો હિન્દુ કાનૂન કે વિદ્યાર્થી કે લિયે ઉસકી રચના બડી મહત્વ કી હોગી કયોંકિ વહ નિઃસંશય યહ સિદ્ધ કર દેગા કિ જૈની હિન્દુ નહી હૈ।

(૨૮) ડાકટર ફુહરર ને એપીગ્રેફીકા ઇંડિકા વ્હાલ્યૂમ પૃષ્ઠ ૩૮૯ વ્હાલ્યૂમ ૨ પૃષ્ઠ ૨૦૬, ૨૦૭ મે લિખતે હૈ કિ જૈનિયો કે બાઇસવે તીર્થંકર નેમિનાથ ઐતિહાસિક પુરૂષ માને ગયે હૈ ભગવદ્ગીતા કે પરિશિષ્ટ મે શ્રીયુત વરવે સ્વીકાર કરતે હૈ કિ નેમિનાથ શ્રી કૃષ્ણ કે ભાઇ (Cousin) થે, જબકિ જૈનિયો કે બાઇસવે તીર્થંકર શ્રી કૃષ્ણ કે સમકાલીન થે તો શેષ ઇક્કીસ તીર્થંકર શ્રી કૃષ્ણ સે કિતને વર્ષ પહિલે હોને ચાહિયે, યહ પાઠક સ્વયં અનુમાન કર સકતે હૈ।

૨૯ ઇમ્પીરિઅલ ગેઝીટિઅર ઑફ ઇન્ડીયા વ્હાલ્યૂમ દો પૃષ્ઠ ૫૪ પર લિખા હૈ કિ કોઇ ૨ ઇતિહાસકાર તો યહ ભી માનને હૈ કિ ગૌતમ બુદ્ધ કો મહાવીર સ્વામી સે હી જ્ઞાન પ્રાપ્ત હુઆ થા જો કુછ ભી હો યહ તો નિર્વિવાદ સ્વીકાર હી હૈ કિ ગૌતમ બુદ્ધ ને મહાવીર સ્વામી કે બાદ શરીર ત્યાગ કિયા, યહ ભી નિર્વિવાદ સિદ્ધ હી હૈ કિ બૌદ્ધ ધર્મ કે સંસ્થાપક ગૌતમ બુદ્ધ કે પહિલે જૈનિયો કે તેઇસ તીર્થંકર ઔર હોચુકે થે।

૩૦ મિસ્ટર ટી ડબ્લ્યૂ ગઇસ ડેવિડ સાહિબ ને ઇસાઇ કલોપીડિયા બ્રિટેનીકા વ્હા ૨૯ નામ કી પુસ્તકમે લિખા હૈ, યહ બાત અબ નિશ્ચિત હૈ કિ જૈન મત બૌદ્ધ મત મે નિ સંદેહ બહુત પુરાના હૈ ઔર બુદ્ધ કે સમકાલીન મહાવીર દ્વારા પુન સજીવન હુઆ હૈ ઔર યહ બાત ભી ભલે પ્રકાર નિશ્ચય હૈ કિ જૈનમત કે મતવ્ય બહુત હી જરૂરી ઔર બૌદ્ધ મત કે મતવ્યો સે બિલ્કુલ વિરૂદ્ધ હૈ, યહ દોનો મત ન કેવલ પ્રથમ હી મે સ્વાધીન હે બલ્કિ એક દૂસરે સે બિલ્કુલ નિરાલે હૈ ।

સમ્મતિ નબર સે નબર તક હિન્દૂ કોડ ઔર જૈન ધર્મ શ્રી વર્ધમાન જ્ઞાન પ્રચારિણી સમિતિ ઇદોર દ્વારા પ્રકાશિત ટ્રેક્ટ નબર ૨ મે સે ઉદ્ધૃત । જૈનધર્મકા મતવ્ય

(૧) જૈનધર્મ આત્માકા નિજ સ્વભાવ હૈ ઔર એક માત્ર ઉસી કે દ્વારા સુખ સપાદન કિયા જા સક્તા હૈ

(૨) સુખ મોક્ષમે હી હૈ જિસકો કિ પ્રાપ્ત કરકે યહ અનાદિ કર્મ મળ સે સસાર (ચતુર્ગતિ) મે પરિભ્રમણ કરને વાળા અશુદ્ધ ઔર દુખી આત્મા નિજ પરમાત્મ સ્વરૂપકો પ્રાપ્ત કર સદૈવ આનદમે મગ્ન રહા કરતા હૈ

(૩) સ્મરણ રખો કે મોક્ષ માર્ગને ઔર કિસી કે દેને સે નહી મિલતી, ઉસકી પ્રાપ્તિ હમારી પૂર્ણ વીતરાગતા આર પુરૂષાર્થસે કર્મમલ ઔર ઉનકે કારણ નષ્ટ કરને પરહી અવલબિત હે કમ મલ દૂર કરને મે રત્નત્રયધર્મ વ અર્હંતાદિ પચ પરમેષ્ટિ કા આરાધન હી સાધન હૈ,

(૪) સ્યાદ્વાદ સત્યતાકા સ્વરૂપ હૈ ઔર વસ્તુ કે અનત ધર્મોકો યથાર્થ કથન કર સક્તા હૈ

(૫) જૈનધર્મ હી પરમાત્મા કા ઉપદેશહૈ કયો કિ વહી પૂર્વા પર વિરોધ ઔર પક્ષપાત રહિત હૈ ઔર ઉસીસે પરમાત્મા કી સિદ્ધિ ઔર છાપ ઇસિ સસાર મે હૈ

(૬) એક ભાવ 'હી' ઔર 'ભી' હી અન્ય ધર્મ ઔર જૈનધર્મ કા ભેદ હૈ યદિ ઉન સબ કે ભાવ ઔર ઉપદેશ કી ઇયત્તા (સીમા) "હી" "ભી" સે બદલ દી જાયતો ઉન્હી સબકા સમુદાય જૈનધર્મ હે

(૭) મત સમઝે કિ જૈનધર્મ કિસી સમુદાય વિશેષ કાહી ધર્મ હૈ યા હો સકતા હૈ, મનુષ્યો કીતો કહે કૌન જીવમાત્ર ઇસકો સ્વશકત્યક નુ સાર ધારણ કર તદ્રૂપ નિજ કલ્યાણ કર સકતા હૈ

(૮) જૈન ધર્મ કે સમસ્ત તત્ત્વ ઔર ઉપદેશ વસ્તુ સ્વરૂપ, પ્રાકૃતિક નિયમ, ન્યાયશાસ્ત્ર, શક્યાનુષ્ઠાન ઔર વિજ્ઞાન સિદ્ધાંત કે અનુસાર હોને કે કારણ સત્ય હૈ

(૯) સર્વજ્ઞ વીતરાગ ઔર હિતોપદેશક દેવ, નિર્ગ્રંથ ગુરૂ, ઔર અહિંસા પ્રરૂપક, શાસ્ત્ર હી જીવોંકો યથાર્થ ઉપદેશ દે શકતે હૈ, ઓર ઉન સબકે રખને કા સૌભાગ્ય એક માત્ર જૈનધર્મ કો હી પ્રાપ્ત હૈ

(૧૦) સમસ્ત દુઃખોંસે ઉદ્ધાર કરનેવાલી "જૈની દીક્ષા હી હૈ યદિ ઉસકી શક્તિ ન હોતો ભી વૈસાલક્ષ્ય રખકર અન્યાય ઔર અભક્ષ્ય ઔર મિથ્યાત્વકા ત્યાગ કરકે ગૃહસ્થ માર્ગ દ્વારા ક્રમશઃ સ્વપર કલ્યાણ કરતે રહના ચાહિયે

"જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન" નામના પુસ્તકમા જૈનેતર વિદ્વાનોના મોટા મોટા લેખો જૈનધર્મના સબંધના છપાવ્યા છે તેમાંથી કિંચિત્ સૂચના—

૧ "જૈનધર્મ વિષયે બે શબ્દો" નામના પોતાના પહેલા લેખમા વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યે લખે છે કે–આર્યલોકોના જુદા જુદા વંશોમા સ્તોત્રો ગવાતા તે સ્તોત્રોનો સંગ્રહ કરીને કર્મકાંડ યોજ્યું તે કર્મમા વિધિઓ પ્રાર્થનાઓ નાખવાથી કર્મકાંડ વધતુ ગયુ મુખ્ય ચાર સંહિતાઓ થઇ તેનુ સંમિશ્રણ કરવાથી અગ્નિષ્ટોમાદિયાગ તૈયાર થયા તે એટલા બધા વધી ગયા કે ખેતરમા બીજ વાવવું હોય કે તેમાથી ઘાસ કાઢવો હોય તો કરો યાગ. છેવટે કોઇ કોઇ યજ્ઞવિધિમા તો કંપારી છૂટે તેવા દુષ્ટ કર્મ થયા તેથી માંસના ઢગલે ઢગલા દેખાવવા લાગ્યા આ હિંસા, પ્રધાન યાગાદિ કર્મકાંડ બિલ્કુલ નિરર્થક છે એમા પુરૂષાર્થ બિલ્કુલ નથી એમ તે વખતના ઘણા વિદ્વાનોના સમજવામા આવ્યુ પણ સમાજમા ઘણા દિવસથી ઘુસેલી દુષ્ટ બાબતો નાશ કરવાની ઇચ્છા ધરાવનારાઓમા અલૌકિક ધૈર્ય, જ્ઞાન, અને પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપવાની જરૂર હોય છે

ઇંદ્રિય દમન કરવુ એજ પુરૂષાર્થ છે, એમ માનનાર પ્રથમ જે લોકો હતા તે જૈન હતા હાલ આપણા આચારો વિચારો જોતા તેમા બૌદ્ધોએ અને જૈનોએ અમારા ભારતીઓ ઉપર ઘણી ક્રિયાઓ કરીને બતાવી છે, એ નિર્વિવાદ રીતે સિદ્ધ થાય છે ખ્રિસ્તી ધર્મોપદેશકોમા જે વ્રત દેખાય છે અને તપસ્વિલોકો જેનુ મોટુ માન ધરાવે છે, તે તમામ વ્રતો ઘણા પ્રાચીન કાળમા જૈનધર્મીઓમા હતા, એમ માનવાને અમોને ઘણા પ્રમાણો મળ્યા છે જૈનયતિઓ પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરવામા ઘણુ ચાતુર્ય વાપરતા, જૈન ધર્મના ગ્રન્થોનુ સૂક્ષ્માવલોકન કરવા લાગીએ તો કાંઇ જુદીજ હકીકતો નજરે પડે છે હાલના જનસમૂહમા

જૈન અને બૌદ્ધ વિષે મોટી ગેરસમજૂતીઓ થએલી છે હિંદુસ્થાનમાં લાખો કરોડો લોકો વૈદિક ધર્મ કરનાં એને બિલકુલ જુદો માને છે જૈન ધર્મીઓના મંદિરોની ઠઠ્ઠા નિભર્ત્સના કરે છે ઘણા સ્મૃતિગ્રંથોમાં, શાસ્ત્રગ્રંથોમાં અને ટીકાગ્રંથોમાં વેદબાહ્ય માને છે જૈન ગ્રંથોનું સૂક્ષ્માવલોકન કરી જોતાં જૈન ધર્મ એ જુદો નથી પણ ઉપનિષત્કાલીન અને જ્ઞાનકાંડકાલીન, મહાન્ મહાન્ ઋષિઓના જે ઉત્તમોત્તમ મતો હતા તેમનું એકત્ર કરીને બનાવેલો ધર્મ હોય એમ દેખાઈ આવે છે જૈન ધર્મનું પ્રથમનું સ્વરૂપ કહીએ તો વિશુદ્ધ છે એટલે વૈદિકધર્મ તેજ જૈનધર્મ છે જૈનકાવ્યમાં જનપંડિતોના વર્ણનોમાં તેઓ ચાર વેદોમાં નિપુણ હતા એવા વર્ણનો મળી આવે છે, કુમારિલ ભટ્ટ વિગેરે મોટા મોટા પુરૂષોએ, જનધર્મીઓનો નાશ કરી, વૈદિક ધર્મની પુનઃ સ્થાપના કરી આ બાબતમાં સામાન્ય લોકોના મતમાં અને અમારા મતમાં તદ્વાવત છે તે કહીએ છીએ કડકડિત તીવ્ર વૈરાગ્યાદિના આચરણોથી સ્વાર્થ ત્યાગથી અને અનેક સદ્ગુણોની ફેરફાર કરી લોકોને સન્માર્ગ તરફ ઝુકાવવા જે સાહિત્ય નિર્માણ કર્યું અને વૈદિક ધર્માનુયાયીમાં રહેલા પ્રાચીન ચિત્તશુદ્ધિ, સદાચરણ, ચારિત્ર્ય વિષયોના સંબંધમાં આપણા હૃદયને હરી લેનારા અને તલ્લીન કરીનેજ છોડી મુકનારા સાહિત્યથી, વિષયરસમાં તન્મય થઇ ગએલાઓને-માત્ર શ્રવણથી જ ઠેકાણે લાવનાર, જે વિચાર પ્રચલિત કરેલો, તેનો નાશ કુમારિલ ભટ્ટ વિગેરેના હાથથી બિલકુલ થએલોજ નથી ભારતીય લોકોના જે આચાર વિચાર અને ધર્મ સંસ્થાઓ છે તેઓમાં જૈનધર્મ સંસ્થા અને વિચાર મળી ગએલા છે શિવાય કુમારિલ ભટ્ટાદિકોએ જૈનોની સાથે ઠેકઠેકાણે વાદવિવાદ કરી પરાભવ કર્યો, વિગેરે જે દંતકથાઓ છે, તેનું તેટલું સ્વરૂપ નહિ હોઇને દયાનંદ સરસ્વતીના ખંડન પ્રમાણે તેમાં લટપટ અને અમ્ભવ્યવહાર વિશેષ દેખાય છે, ભારતીય લોકોમાં ગેરસમજુતીઓ થવાને જુદા જુદા કારણો પણ થયા હતા, પરન્તુ જૈનધર્મનું અને બૌદ્ધધર્મનું આદ્યસ્વરૂપ તપાસી જોઇશું તો વિશુદ્ધ વૈદિક તેજ જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મ છે એમ જણાશે જૈન અને બૌદ્ધ એ વિષે જે અનેક કારણોથી વિરૂદ્ધ સંબન્ધ ઉત્પન્ન થયો તે હવે ભૂલી જઇને જે ધર્મ હાલના હિંદુ ધર્મમાં વિલીન થઇ ગએલો છે તે ધર્મના ગ્રંથો તરફ હાલના વિદ્વાનો કદાચ અનુકંપાની બુદ્ધિથીજ જોશે તો તેઓને અત્યંત આનંદ ઉત્પન્ન થશે, હાલના જગતમાંના પ્રચલિત ધર્મો તથા બૌદ્ધ અને જૈનધર્મો એનો જેવો જેનો સંબન્ધ તેઓની નજરમાં આવતો જશે તેમ તેમ આ નવીન મળેલી વિલક્ષણ રત્નોની અગાધ ખાણ દેખીને તેઓનું મન આનંદસાગરમાં તલ્લીન થઇ જશે એટલુંજ આ ઠેકાણે કહેવું બસ છે

ઇતિ વાસુદેવ ન૦ ઉપાધ્યેના પહેલા લેખનો સાર ॥

૨ ઉપધ્યેછના બીજા લેખનો સાર નીચે મુજબ—ઘણા પડિતો સાશક લેખો લખતા રહયા છે, એમ કરવાને બિલ્કુલ કારણ નથી કારણ જૈનગ્રંથોની યોગ્યતા જોતા તેના ઉપર અણવિશ્વાસ રાખવાને બિલ્કુલ કારણ જણાતુ નથી સાધારણપણે સસ્કૃતભાષાના ગ્રન્થો પ્રાચીન હોય છે જૈનધર્મના ગ્રથો તેનાથી પણ પ્રાચીન છે બૌદ્ધના ગ્રન્થો નિર્વિવાદપણે સાધન મનાય છે ત્યારે બૌદ્ધના ગ્રંથો કરતા વિશેષ કરી ઉત્તરીય બૌદ્ધ ગ્રન્થો કરતા જૈનગ્રથો નુ ધોરણ ઘણુ જ જુદુ ગણાય છે જૈન ધર્મના ગ્રંથોની જે વાસ્તવિક યોગ્યતા છે તેનુ તેવા પ્રકારનું સ્વરૂપ લોકોના સમક્ષ મુકવુ અગત્યનુ છે એ સબન્ધી શોધખોળ કરતા જૈનધર્મના સસ્થાપક છેલ્લા તીર્થંકર "મહાવીર" નામની ખરેખરી કોઇ વ્યક્તિ નથી પણ જૈન ધર્મના અનુયાયીયોમાની આ એક વ્યકિત છે તેનુ નિર્ણ કરણ સયુકિતક થઇ શકે તેવી માહીતી ઉપલબ્ધ થઇ છે આ પ્રમાણે અનેક યુકિત પ્રયુકિત બતાવી જૈનધર્મના નાયક મહાવીરની અને બૌદ્ધ ધર્મના નાયક ગૌતમની સર્વથા પ્રકારથી ભિન્નતા બતાવી અતમા લખ્યુ છે કે મહાવીરના ચરિત્રનુ વિવેચન કરવાનુ કારણ એટલુજ કે, જૈનધર્મની ઉત્પત્તિ બુદ્ધ ધર્મમાથી ન હોઇને બિલ્કુલ સ્વતત્ર છે એનો નીકાલ કરતી વખતે ઉપયોગી થશે, ઇત્યાદિ કહીને-પ્રોફેસર બેબરનો બૌદ્ધની શાખા તરીકેનો મત, અનેક પ્રમાણોથી અયોગ્ય થએલો જણાવ્યો છે પ્રો૦ લેસને પણ જૈનો કરતા બૌદ્ધને પ્રાચીન ઠરાવવા પ્રમાણો આપ્યા છે, તે યોગ્ય થએલા નથી જેમ કે પ્રથમ તીર્થંકરોની પૂજાવિધિ, બૌદ્ધપાસેથી જનોએ લીધી તે યોગ્ય નથી, પણ તે વિધિ બન્નેની સ્વતત્ર છે એમ માનવુ યુકિત યુકત બતાવ્યું છે

કાલની ગણુના વિષે જૈનોજ અધિક છે બૌદ્ધો કરતા અને બ્રાહ્મણો કરતા એક નવીનજ યોજના કાઢેલી છે તે બૌદ્ધોના ચાર મોટા, અને એશી નાહના કલ્પોમાથી પણ કાઢી શકાય તેમ નથી તેમજ બ્રાહ્મણોના કલ્પોમાથી અને યુગોમાથી પણ કાઢી શકાય તેમ નથી જૈનોની ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી બ્રહ્મદેવની રાત્રિ દિવસથી નિકલી હોવી જોઇએ એમ અનુમાન કરીને બતાવ્યુ છે

આગળ જતા જૈન અને બૌદ્ધ યતિઓના આચાર વિચાર ઉપર અનુમાન ચલાવતા- જૈન અને બૌદ્ધ બ્રાહ્મણધર્મમાથી નિકલ્યા હશે ? પણ જૈનધર્મ બૌદ્ધધર્મમાથી નિકલ્યો એમ કહેવાને બીલકુલ કારણ મળતુ નથી. જુઓ કે હિંદુતત્વજ્ઞાનમા જ્ઞાનની સપૂર્ણ અવસ્થા સુધીના જુદા જુદા પગથીઆ માનેલા છે પણ એ વિષે જૈનોનો મત સ્વતત્ર છે, તેઓની પરિભાષા બ્રાહ્મણો કરતા

અને બૌદ્ધોકનતા બિલકુલ જુદીજ છે જૈનોના મત પ્રમાણે યથાર્થ જ્ઞાનના પાચ પ્રકાર છે તે આ પ્રકારે

૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનપર્યવજ્ઞાન, અને ૫ કૈવલ્યજ્ઞાન એવા પ્રકારનુ સામ્યદર્શાવનારૂ વર્ણન બૌદ્ધોના અધ્યાત્મગ્રન્થોમા કઈ પણ દેખાતુ નથી આગળ જતા જૈન અને બૌદ્ધોના કેટલાક વિચારો બ્રાહ્મણોની સાથે મળતા છે તે બતાવ્યા છે જેમકે-પૂર્વજન્મ, પૂર્વજન્મના કરેલા કર્મ ઇત્યાદિ, પુન જૈનોના તીર્થંકરો ચોવીશ, તો બૌદ્ધોના પચીશ, આમા પણ ચોવીશની કલ્પનાજ પ્રાચીન ઠરાવી જૈનોને પ્રાચીન ઠરાવ્યા છે

આમ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કેટલીક વાતો જૈનધર્મવાળાની બૌદ્ધોથી અને બ્રાહ્મણોથી સરખી અને કેટલીક જૈનોની સ્વતત્ર બતાવી છેવટમા નિકાલ કરતા જણાવવામા આવ્યુ છે કે જૈન ધર્મ એ બૌદ્ધધર્મમાથી નીકળેલો નથી તેનો ઉદ્ભવ સ્વતત્ર હોવાથી બૌદ્ધધર્મમાથી વિશેષ પણ લીધુ નથી બૌદ્ધ અને જૈન એ બન્નેઓએ પણ પોતાનો ધર્મ, નીતિ, શાસ્ત્ર, તત્વજ્ઞાન, અને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની કલ્પનાઓ વિગેરે બધો પ્રકાર બ્રાહ્મણો પાસેથી વિશેષ કરી સન્યાસીઓ પાસેથી લીધેલો છે, અહી સુધી જે વિવેચન કરવામા આવ્યુ હતુ તે જૈન લોકોના પવિત્ર ગ્રથોમા લખેલી દત કથાઓ વિગેરેને પ્રમાણ માનીને કર્યું હતુ

'બાર્થ' સાહેબનો મત એવો હતો કે-જૈનોનો પથ કેટલાક સૈકા સુધી ક્ષુદ્ર અવસ્થામા હોવાને લીધે, પોતાના ધર્મગ્રથો લખેલા નહિ હોવા જોઇએ વિગેરે દલીલો યથાર્થ નથી, એટલુજ ન હતુ પણ જૈનલોકો પ્રાચીનકાળે પણ ક્ષુદ્ર ન હોઇને, પોતાના ધર્મમતો વિષે કેવલ ઉપર ઉપરની કલ્પનાઓ કરનારા કરતા, વિશેષ હોશીયારજ હતા, એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ થાય છે

જૈનોમા જે અગ ગ્રથો છે તે પૂર્વના હતા, શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર એ બન્ને ગ્રન્થોને માટે કહે છે કે-પૂર્વના ગ્રન્થોનુ જ્ઞાન જતા જતા બિલકુલ ચાલ્યુ ગયુ જો કે નવા મતો પ્રાચીન ગ્રથો લુપ્ત થવાનુ બહાનુ ઘણે ઠેકાણે બતાવે છે પરન્તુ જૈનગ્રથો માટે એમ માનવાનુ કારણ નથી પૂર્વ એટલે પહેલા ઉપલબ્ધ થએલા ગ્રન્થો, એમ માનવુ વિશેષ યોગ્ય લાગે છે એકદર રીતે જૈનધર્મનો ઉદ્ભવ અને વિકાશ, બીજાથી ન થતા સ્વાતત્ર છે એમ સારી રીતે સિદ્ધ થાય છે"

॥ ઇતિ ઉપાધ્યેજીના બીજા લેખનો સાર સંપૂર્ણ ॥

---

૩ લેખ ત્રીજો પૃ ૭૮ થી ચોગજીવાનંદે પરમહંસે જૈનાચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજા ઉપર લખેલા પત્રનો સાર—" મહાત્મન્ ! વ્યાકરણાદિ નાના શાસ્ત્રોકે અધ્યયના ધ્યાપનદ્વારા–વેદમત ગલેમે બાધ મૈં અનેક રાજા–પ્રજા કે સભા વિજય કર દેખા, વ્યર્થ મગજ મારના હૈ એક જનશિષ્ય કે હાથ દો પુસ્તક દેખા, વો લેખ ઇતના સત્ય વો નિ પક્ષપાતી, મુઝે દિખપડા કિ–માનો એક જગત્ છોડકે દૂસરે જગતમે આનખડે હો ગયે આબાલ્પકાળ ૭૦ વર્ષમે જો કુછ અધ્યયન કરા, વો વૈદિકધર્મ બાધે ફિરા સો વ્યર્થસા માલૂમ હોને લગા પ્રાચીન ધર્મ, પરમધર્મ, સત્ય ધર્મ, રહા હો તો જૈનધર્મ થા, જિસકી પ્રભા નાશ કરને કો વૈદિકધર્મ, વો ષટ્શાસ્ત્ર વો ગ્રન્થકાર ખડે ભયે થે વૈદિક બાતે નહી વો લીઇ ગઇ સો સબ જૈનશાસ્ત્રોસે નમૂના ઇકઠ્ઠી કરી હૈ ઇસમેં સંદેહ નહી " ॥

॥ ઇતિ ત્રીજા લેખનો ટુંક સાર ॥

---

૪ પૃ ૮૨ થી રામમિશ્ર શાસ્ત્રીજીના વ્યાખ્યાનનો સાર—" જૈનમત સૃષ્ટિકી આદિસે બરાબર અવિચ્છિન્ન ચલા આયા હૈ

આજકાલ અનેક અલ્પજ્ઞજન બૌદ્ધમત ઔર જૈનમતકો એક જાનતે હૈ યહ મહાભ્રમ હ

બડે બડે નામી આચાર્યોને અપને ગ્રન્થોમે જૈનમતકા ખંડન કિયા હૈ, વહ ઐસા કિયા હૈ કિ દેખકર હાસી આતી હૈ

એક દિન વહ થા કિ—જૈન સંપ્રદાયકે આચાર્યોકે હુંકારસે દશો દિશાએ ગૂંજ ઉઠતીથી

ભરી મિજલસમે–મુઝે યહ કહના સત્યકે કારણ અવશ્ય હુવા હૈ કિ જૈનોકા ગ્રંથસમુદાય સારસ્વત મહાસાગર હૈ ઉસકી ગ્રંથસંખ્યા ઇતની અધિક હૈ કિ ઉન ગ્રંથોકા સુચિપત્રભી એક મહાનિગંધ હો જાયગા ઔર ઉસ પુસ્તક-સમુદાયકા–લેખ ઔર લેખ્ય, કૈસા ગંભીર, યુક્તિપૂર્ણ, ભાવપૂરિત, વિશદ, ઔર અગાધ હ ઇસકે વિષયમે ઇતનાહી કહના ઉચિત હૈ કિ જિનોને સારસ્વત સમુદ્રમે અપને મતિમંથાનકો ડાલ કર ચિરાન્દોલન કિયા હૈ વેહી જાનતે હૈ

જૈનદર્શન વેદાંતાદિદર્શનોસે ભી પૂર્વકા હૈ તબહીતો ભગવાન્ વેદવ્યાસ મહર્ષિ બ્રહ્મસૂત્રમે કહતે હૈ –" નૈકસ્મિન્નસંભવાત્ "

વેદવ્યાસકે સમય પર જૈનમત થા તબતો ખંડનાર્થ ઉદ્યોગ કિયા ગયા યદિ નહી થા તો ખંડન કૈસા ઔર કિસકા ?

વેદોમે અનેકાંતવાદકા મૂલ મિલતા હૈ, વેદ તાદિક દર્શનશાસ્ત્રોકા ઔર જૈનાદિ દર્શનોકા કૌન મૂલ હૈ યહ કહ કર સુનાતા હૂ–ઉચ્ચશ્રેણિકે બુદ્ધિમાન લોગોકે માનસનિગૂઢ વિચાર હી દર્શન હૈ જૈસે અજાતવાદ, વિવર્તવાદ, દૃષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ, પરિણામવાદ, આરંભવાદ, શૂન્યવાદ, આદિ દાર્શનિકોકે નિગૂઢ વિચાર હી દર્શન હૈ, તબ તો કહના હી હોગા કિ સૃષ્ટિકી આદિમે જૈનમત પ્રચલિત હૈ

સજ્જનો ? અનેકવાદ તો એક ઐસી ચિજ હૈ ઉસે સબકો માનના હોગા ઔર લોકોને માનાભી હૈ. દેખિયે—"सदसद्भ्याम निर्वचनीय जगत्" કહનાહી હોગા કિસી પ્રકારસે સત્ હોકર ભી વહ કિસી પ્રકારસે અસત્ હૈ તો અબ અનેકાન્ત માનના હી સિદ્ધ હો ગયા નૈયાયિક–તમ કો તેજોઽભાવ સ્વરૂપ કહતે હૈ વેદાંતિક જોર–સોરસે ખંડન કરતે હૈ જૈનસિદ્ધાંત–કિસી પ્રકારસે ભાવરૂપ કહતે હૈ, ઔર કિસીપ્રકારસે અભાવરૂપ ભી કહતે હૈ તો અબ દોનોકી લડાઈમે જૈનસિદ્ધાંત હી સિદ્ધ હો ગયા કયોકિ દોનો સચ્ચ નહી, પરન્તુ જૈન સિદ્ધાન્ત હી સચ્ચ હૈ

ઇસી રીતિપર કોઇ કોઇ આત્માકો જ્ઞાન સ્વરૂપ કહતે હૈ, ઔર કોઇ જ્ઞાનાધાર સ્વરૂપ બોલતે હૈ, તબ તો કહના હી કયા જૈનોકા અનેકાંતવાદ હી પાયા ગયા

ઇસી રીતિપર કોઇ જ્ઞાન કો દ્રવ્યસ્વરૂપ માનતે હૈ તો કોઇ વાદી–ગુણ સ્વરૂપ માનતે હૈ

કોઇ જગતકો ભાવસ્વરૂપ કહતે હૈ, તો કોઇ શૂન્ય સ્વરૂપ બતલાતે હૈ, તબ તો અનેકાંતવાદ અનાયાસસે સિદ્ધ હો ગયા

કોઇ કહતે હૈ ઘટાદિ દ્રવ્ય હૈ ઔર ઉનમે રૂપ, સ્પર્શાદિ ગુણ હૈ। દૂસરા વાદિ કહતા હૈ કિ દ્રવ્ય કોઇ ચીજ નહીં હૈ વહ તો ગુણ સમુદાય રૂપ હૈ

કોઇ કહતા હૈ કિ આકાશ નામક શબ્દજનક એક નિરવયવ દ્રવ્ય હૈ અન્યવાદી કહતા હૈ કિ વહ તો શૂન્ય હૈ કોઇ વાદી કહતા હૈ કિ, ગુરૂત્વ ગુણ

હૈ, દૂસરા કહતા હૈ કિ, ગુરૂત્વ કોઇ ચીજ હી નહી હૈ, પૃથ્વી મૈ જો આકર્ષણ શક્તિ હૈ ઉસે ગુરૂત્વનામક ગુણ માના હૈ

મિત હિત વાક્ય પથ્ય હે ઉસીમે જ્ઞાન હોતા હૈ, વાગ્જાલકા કોઇ પ્રયોજન નહી હૈ ” ઇત્યાદિ ॥

૫ પૃષ્ટ ૧૦૧ થી લોકમાન્ય તિલકના ઉદ્ગારો–“ પૂર્વકાલમે યજ્ઞકે લિએ અસખ્ય પશુહિસા હોતીથી ઇસમે પ્રમાણ મેઘદૂતાદિક અનેક ગ્રન્થોમે મિલતે હૈં ૧ તિદેવ નામક ગજાને યજ્ઞમે ઇતના પ્રચુર વધ કિયા થા કિ નદીકા જલ ખૂનમે રક્તવર્ણ હો ગયા, ઉન નદીકા નામ ચર્મવતી પ્રસિદ્ધ હૈ બ્રાહ્મણ ઔર હિંદુધર્મમે માસભક્ષણ ઔર મદિરાપાન બધ હો ગયા યહ ભી જૈનધર્મકા પ્રતાપ હૈ મહાવીર સ્વામીકા અહિંસા ધર્મહી બ્રાહ્મણ ધર્મમે માન્ય હો ગયા ” ઇત્યાદિ ॥

૬ પૃ ૧૦૩ થી કાકા કાલેલકરના લેખનો સાર–વિહાર ભુમિના પ્રવાસના વખતે મહાવીર ભગવાનની કૈવલ્યભૂમિ નામના લેખમા પોતે લખે છે કે “ જૈનોની મૂર્તિઓજ ધ્યાનને માટે હોવી જોઇએ, ચિત્તને એકાગ્ર કરવાની શકિત એ મૂર્તિઓમા જરૂર છે, પાવાપુરીમા મહાવીરનુ નિર્વાણ–સ્મરણ કરાવે છે કે આ મમાન્તુ પરમ રહસ્ય, જીવનનો સાર, મોક્ષનુ પાથેય, તેમના મુખારવિંદમાથી જ્યારે જરતુ હશે ત્યારે તે સાભળવા કોણ કોણ બેઠા હશે ? પોતાનો દેહ હવે પડનાર છે એમ જાણી પ્રસન્ન, ગભીર ઉપદેશ કરી બધી છેલ્લી ઘડીઓ કામમા લઇ લેનાર તે પરમ તપસ્વીનુ છેલ્લુ દર્શન કોણે કર્યું હશે ? તેમનો ઉપદેશ–દ્રષ્ટિને પણ અગોચર એવા સૂક્ષ્મ જતુથી માડીને અનતકોટિ બ્રહ્માડ સુધી સર્વ વસ્તુ જાતનુ કલ્યાણ ચાહનાર તે અહિંસામૂર્તિનુ ‘ હાર્દ ’ કોણે ગ્રહણ કર્યું હશે ? માણસ અલ્પજ્ઞ છે, તેની દ્રષ્ટિ એક દેશી સકુચિત સપૂર્ણ-જ્ઞાન વિનાની છે, માણસનુ સત્ય એકાન્તી છે, તેથી બીજાના જ્ઞાનને વખોડવાનો હક નથી. તેમ કરતા અધર્મ થાય છે એમ કહી માનવ બુદ્ધિને નમ્રતા શિખવનાર તે પરમગુરૂને તે દિવસે કોણે વદન કર્યું હશે ? । આ શિષ્યો પોતાનો ઉપદેશ આખી દુનીયાને પહોચાડશે, અને તે માનવ જાતિને ખપમાં આવશે, એવો ખ્યાલ તે પુણ્ય પુરૂષના મનમા આવ્યો હશે ખરો ?

જૈનતત્વજ્ઞાનમા સ્યાદ્વાદનો શો અર્થ છે–તે જાણવાને હુ દાવો કરી શકતો નથી, પણ હુ માનુ છુ કે–“ સ્યાદ્વાદ ” માનવ બુદ્ધિનુ એકાન્તીપણુ જ સૂચિત કરે છે અમુક દ્રષ્ટિએ જોતા બીજી રીતે દેખાય છે । જન્માધો જેમ

હાથીને તપાસે તેવી આપણી દુનીયાની સ્થિતિ છે આ વર્ણન યથાર્થ નથી એમ કોણ કહી શકે ? આપણી આવી સ્થિતિ છે, એટલે જેને ગળે ઉતર્યું તેજ આ જગતમાં યથાર્થજ્ઞાની, માણસનું જ્ઞાન એક પક્ષી છે એટલે જે સમજ્યો તેજ સર્વજ્ઞ વાસ્તવિક સંપૂર્ણ સત્ય જે કોઇ જાણતો હશે, તે પરમાત્માને આપણે હજુ ઓળખી શક્યા નથી આ જ્ઞાનમાંથીજ અહિંસા ઉદ્ભવેલી છે સર્વજ્ઞ વિના બીજા ઉપર અધિકાર ચલાવી ન શકાય પોતાનું સત્ય પોતાના પુરતું જ બીજાને તેનો સાક્ષાત્કાર ન થાય ત્યાં સુધી ધીરજ રાખવી એવી વૃત્તિ તેજ અહિંસાવૃત્તિ આખી દુનીયા શાન્તિને ખોળે છે, ત્રસ્ત દુનીયા ત્રાહિ ત્રાહિ કરીને પોકારે છે, છતાં તેને શાન્તિનો રસ્તો જડતો નથી બિહારની આ પવિત્ર-ભૂમિમાં શાન્તિનો માર્ગ ક્યારનો નક્કી થઇ ચૂક્યો છે પણ દુનીયાને તે સ્વીકારતાં હજુ વાર છે દુનીયા જ્યારે નિર્વિકાર થશે ત્યારેજ મહાવીરનું અવતાર કૃત્ય પૂર્ણતાને પામશે " ઇત્યાદિ ॥

૭ પુન પૃ ૧૧૨ થી જેમ આધુનિક તટસ્થ જૈન પંડિતોના જૈનધર્મના તત્ત્વો જોવાથી વેદવેદાંતાદિક એકાન્ત પક્ષના વિચારો ફરતા જાય છે તેમ પ્રાચીન કાળમાં પણ ઘણા પંડિતોના વિચારો ફરેલા છે તેનું કારણ જૈનોના પૂર્વાપર વિરોધરહિત અગાધ તત્ત્વોનીજ ખુબી છે જુવો કે-સિદ્ધસેનસૂરિ, ધનપાલ પંડિત, હરિભદ્રસૂરિ એ ત્રણે બ્રાહ્મણ પંડિતોજ હતા જૈનધર્મના તત્ત્વોને સમજ્યા પછી જેવી રીતે આ આધુનિક પંડિતોએ પોતાના અભિપ્રાયો પ્રગટ કર્યા છે તેવી રીતે તે પંડિતો પણ એજ કહી ગયા છે કે-હે વીતરાગ ભગવાન્ ? જે જે ઉત્તમ તત્ત્વો બીજા મતવાલાઓમાં દેખાય છે, તે તે જૈનધર્મના તત્ત્વસમુદ્રમાંથી નિકલીને બહાર પડેલા બિંદુરૂપેજ દેખાય છે એમ નિશ્ચયપૂર્વક સિદ્ધ છે ॥

૮ પૃ ૧૨૨ થી—હેમચંદ્રસૂરિજીના લેખનો સાર-એમણે વીતરાગની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું છે કે-હે ભગવન્ ! વેદ વેદાંતના મતવાલાના શાસ્ત્રો એકાન્ત-પક્ષવાળા અને તમારા શાસ્ત્રો-અનેકાંતપક્ષવાળા, એટલુંજ નહીં પણ તેમના શાસ્ત્રો-હિંસાના ઉપદેશથી મિશ્રિત થએલા અને તમારા સર્વજીવોના હિતના ઉપદેશવાળા, બીજા મતના આચાર્યોએ સરળ ભાવે કાંઈ અયુક્તપણે કહેલું હશે, પણ તેમના શિષ્ય પરિવારે તો કાઇનું કાઇ ઉલટુંજ કરીને કહ્યું છે પણ તમારા શાસનમાં એ બનાવ બનવા પામ્યો નથી તેમાં તો એ તમારા શાસનના બંધારણનીજ ખૂબી છે બીજાના મતોમાં પૂર્વાપર વિરોધ, અયથાર્થપણું અને દેવોના ચરિત્રો પણ નિંદાપણાથી શાસ્ત્રોનું બંધારણ થએલું છે પણ હે ભગવન્ તમારા શાસ્ત્રોમાં એમ બન્યું નથી એજ તમારા શાસનની અલૌકિક ખૂબી છે

હે ભગવન્ ! તારી મૂર્તિ વીતરાગી છે, અને તેમના દેવોની મૂર્તિઓ પણ વિકૃતિવાળીઓ છે છતા પણ તેઓ વિચાર નથી કરી શકતા પણ અમો બધાએ મતવાદિઓના સન્મુખ પોકાર કરીને કહીએ છીએ કે-વીતરાગી મૂર્તિ જેવી બીજા કોઇ પણ દેવની મૂર્તિ ધ્યાન કરવાને યોગ્ય નથી તેમજ સર્વ પદાર્થોના સ્વરૂપનુ યથાર્થજ્ઞાન મેળવવા માટે અનેકાતના માર્ગ (સ્યાદ્વાદમાર્ગ) જેવો બીજો કોઈ પણ ન્યાયમાર્ગ, દુનીયામા છેજ નહી એમ જે અમો કહીએ છીએ તે શ્રદ્ધ માત્રથી કહેતા નથી, પણ પરીક્ષાપૂર્વક નિ પક્ષપાતપણાથી કહીએ છીએ

॥ ઇતિ લેખન અહે પ્રથમ ભાગની પ્રસ્તાવના ॥

અમોએ બીજા ભાગમા યુરોપીઅન લોકોના લેખો જે આપ્યા છે તેનો કુક વિચાર—

ડૉ હર્મન જેકોબી—જૈનસૂત્રોની પ્રસ્તાવનાના પ્રથમ ભાગમા લખે છે કે-અત્યાર સુધીની ચર્ચા, જૈનો ની પર પરાગત કથાઓની પ્રમાણિકતા ઉપર જ ચાલેલી છે તેથી વિદ્વાન મી બાર્થના-અભિપ્રાય મુજબ, જૈનોની સામ્પ્રદાયિક પર પગઓ બૌદ્ધોના અનુકરણરૂપે ઉપજાવી કાઢેલી છે મી બાર્થની દલીલ એ છે કે-જૈન ઘણી સદીઓ સુધી એક નાનો સપ્રદાય હતો હુ પુછુ છુ કે-થોડા અનુયાયીયો વડે, પોતાના મૌલિક સિદ્ધાતો અને પર પગઓ સુરક્ષિત રાખી શકે છે કે જે ધર્મને એક મોટા જનસમૂહની ધાર્મિક જરૂરીઆતો પુરી પાડવાની હોય તે ? જૈનોને પોતાના સિદ્ધાતનુ એટલુ બધુ સ્પષ્ટ જ્ઞાન હતુ કે, ન જેવી બાબતમા મતભેદ ધરાવનારને પોતાના વિશાળ સમુદાયમાથી જુદા કરી દીધા હતા આના પ્રમાણમા-ડૉ લ્યુમને પ્રકટ કરેલી સાત નિન્હવોની પર પરા છે આ સઘળી હકીકતો ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, જૈનોની સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ માન્યતા પણ સુનિશ્ચિત સ્વરૂપવાળી હતી જેવી રીતે જૈનોના ધાર્મિક સિદ્ધાન્તો સિદ્ધ થઇ શકે છે, તેવીજ રીતે ઐતિહાસિક બાબતો પણ સિદ્ધ થઇ શકે તેવી છે જો કે દરેક સપ્રદાયને-પોતાનો સપ્રદાય, ખાસ પુરૂષથી ઉતરી આવેલો છે એમ બનાવવાને ગુરૂપર પરાના નામો ઉપજાવી કાઢવાની જરૂર પડે છે પરન્તુ કલ્પ-સૂત્રમા સ્થવિરો ગણો, અને શાખાની નામાવળી છે, તે કલ્પી કાઢવામા જૈનોને કોઇપણ પ્રકારનુ પ્રયોજન હોય તેમ હુ માની શકતો નથી આટલુ સિદ્ધ કરી બતાવવાથી એ સિદ્ધ થાય છે કે જૈનો તેમના આગમોનુ સ્વરૂપ નક્કી થયા પહેલા પણ પોતાનો ધર્મ, સપ્રદાય, તેમજ અન્યદર્શનીય સિદ્ધાતોના સમિશ્રણ યોગે ઉત્પન્ન થતી ભ્રષ્ટતાથી, તેને બચાવી સુરક્ષિત રાખવા માટે, યોગ્ય ગુણ સપન્ન હતા જે જે બાબત કહી શકવાનુ સામર્થ્ય હતુ. તે સઘળુ તેમણે સપૂર્ણ

રીને કર્યું હતુ ' આ ચર્ચા ઉપરથી જૈનસાહિત્યના કાલની ચર્ચા ઉપર આવી જઇએ છે

જૈન સિદ્ધાત વીરનિર્વાણ પછી ૯૮૦ (અથવા ૯૯૩) મા દેવર્દ્ધિગણિના અધ્યક્ષપણા નીચે નિશ્ચિત કરવામા આવ્યો હતો તેની પહેલા–તેઓ શિખવતી વખતે લિખિત ગ્રથોનો ઉપયોગ કરતા ન હોતા આ હકીકત તદ્દન સાચી છે એ તો ભાગ્યેજ માની શકાય કે–સર્વથા નજ લખતા હોય બ્રાહ્મણોની માફક જૈનોનુ એવું માનવુ તો હતુજ નહી કે લિખિત પુસ્તકો અવિશ્વસ્થ છે જ્યા સુધી જૈનયતિઓ ભ્રમણશીલ જીવન ગુજારતા ત્યા સુધી તેમને લાગુ પડે તેવુ છે ઇત્યાદિ ॥

હવે આપણે જૈનોના પવિત્ર આગમોની રચનાના સમય વિષયક વિચાર કરીએ, સપૂર્ણ આગમ શાસ્ત્ર પ્રથમ તીર્થંકરનુજ પ્રરૂપેલુ છે એ જાતના જૈનોના વિચારનુ નિરાકરણ કરવા ખાતરજ હુ અહિ સૂચન કરૂ છુ કે–સિદ્ધાતના મુખ્ય ગ્રન્થોનો સમય નક્કી કરવા માટે આના કરતા વધારે સારા પ્રમાણો એકત્ર કરવા જોઇએ ગ્રીકનુ જ્યોતિષશાસ્ત્ર ઇ સ ની ત્રીજી અગર ચોથી, શતાબ્દિમા હિદુસ્તાનમા દાખલ થયુ હતુ તે સમય પહેલા જૈનોના પવિત્ર આગમો રચાયા હતા. બીજુ પ્રમાણ તેની ભાષાવિષયક છે તેમા અનેક તર્ક વિતર્કના અન્તે ઇ સ ની શરૂઆત પહેલા રચાએલા માનવા જોઇએ, એમ કહી છેવટ ઇ સ પૂર્વે ત્રીજી શતાબ્દીના પ્રથમ ભાગમા સ્થિર કરીએ તો તે ખોટુ નહિ ગણાય તથાપિ એક બાબત અહિ ધ્યાનમા લેવા લાયક છે તે એ છે કે–શ્વેતામ્બરો અને દિગમ્બરો એ બન્નેનુ કહેવુ એ છે કે અગો શિવાય પહેલાના કાળમા તેનાથી વધારે પ્રાચીન એવા ચૌદ પૂર્વો હતા, તે પૂર્વોનુ જ્ઞાન નષ્ટ થતુ થતુ સર્વથા નષ્ટ થઇ ગયૂ, આવા પ્રકારની પ્રાચીન પરપરા માની લેવામા ઘણી સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે પરન્તુપ્રસ્તુત બાબતમા (પ્રાચીન પરપરાની સત્યતાના વિષયમા) શકા કરવાને કોઇ કારણ જણાતુ નથી પૂર્વોનુ જ્ઞાન વ્યુચ્છિન્ન થતુ ચાલ્યું હતુ, એવી જે હકીકત છે તે તદ્દન વાસ્તવિક છે, અમોએ એવો ખુલાસો કરેલો છે કે પૂર્વે તે સૌથી પ્રાચીન ગ્રથો હતા, તે પછી તેનુ સ્થાન નવા સિદ્ધાતે લીધુ હતુ, તે યુક્તિસગત છે

આવી રીતે પ્રાચીન સિદ્ધાતનો ત્યાગ કરવામા શુ પ્રયોજન હશે? આ વિષયમા કલ્પના સિવાય અન્ય કોઇ ગતિ નથી

આ ઉપરાત એ પણ એક વાત ધ્યાનમા રાખવાની છે કે, મહાવીર કોઈ એક નવા ધર્મના સસ્થાપક ન હતા, પરન્તુ જેમ મે સિદ્ધ કરેલુ છે કે, તેઓ

એક પ્રાચીન ધર્મના સુધારક માત્રજ હતા જૈનધર્મ એ સ્વતત્ર રીતે ઉત્પન્ન થએલો છે પરન્તુ કોઇ અન્યધર્મની અને ખાસ કરીને બૌદ્ધધર્મની શાખારૂપે બિલકુલ પ્રવર્તેલો નથી

પૃ ૩૦ થી- ડૉ હર્મન જેકોબીની જૈનસૂત્રો પરની પ્રસ્તાવનાના બીજા ભાગનો સાર —

જૈન સૂત્રોના મારા ભાષાતરના પ્રથમભાગને પ્રકટ થએ દશ વર્ષ થયા તે દરમ્યાન- પ્રો૦ લ્યુમન, પ્રો૦ હાર્નલ, હોફ્રેટ બુલ્હર, ડૉ કુહરર, એમ એ બાર્થ, મિ લેવીસ રાઇસ, આ યૂરોપીઅન અનેક વિદ્વાનોદ્વારા જૈનસૂત્રોના ભાષાન્તર શિલાલેખો વિગેરે બહાર પડવાથી જૈનધર્મ અને તેના ઇતિહાસ વિષયક આપણા જ્ઞાનમા ઘણા મહત્વનો વધારો થયો છે હવે માત્ર કલ્પનાને આ વિષયમા થોડોજ અવકાશ રહેશે

અહિ કેટલાક વિવાદગ્રસ્ત મુદ્દાઓનુ સ્પષ્ટીકરણ કરવા ઇચ્છુ છુ

જેઓ જૈન અથવા આર્હતના નામથી પ્રસિદ્ધ છે, તેઓ જ્યારે બૌદ્ધધર્મ સ્થપાઇ રહ્યો હતો, ત્યારે એક મહત્વશાલી સપ્રદાય તરીકે ક્યારનાએ પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂકયા હતા આ વિષયની સિદ્ધિમા બૌદ્ધનાજ પ્રાચીનમા પ્રાચીન ગણાતા ૧ अंगुत्तरनिकाय, ૨ महावग्ग, ૩ दीघनिकाय, ૪ बुद्धघोषनी टीका આદિ અનેક ગ્રંથોના ઉદાહરણો આપી, સર્વ પ્રકારથી સિદ્ધ કરીને બતાવ્યુ છે જેમકે બૌદ્ધગ્રથોમા લખ્યુ છે કે 'નાતપુત્ત સર્વજ્ઞાન અને સર્વદર્શન પ્રાપ્ત કરવાનો દાવો કરે છે ' એ પ્રકારનુ જે કથન છે તેને પ્રમાણ આપવાની જરૂર નથી કારણ કે આ તો જૈનધર્મનુ ખાસ એક મૌલિક મતવ્યજ છે

પૃ ૯૧ મા લખ્યુ છે કે "પાપ એ આચરનારના આશય ઉપર આધાર રાખે છે, બૌદ્ધના આ એક મહાન સિદ્ધાતને, જૈનોએ મિથ્યાકલ્પિત અને મૂર્ખતાપૂર્ણ ઉદાહરણ સાથે મેળવી ઉપહાસ્ય પાત્ર બનાવી દીધો છે જૈન વિષયે બૌદ્ધે કરેલી ભૂલ પૃ ૪૭ મા "ચાતુયામ" પાર્શ્વનાથને લાગુ પડે છે, તેને મહાવીર ઉપર આરોપિત કરવામા ભૂલ દ્વારા મહાવીરના સમયમા પણ પાર્શ્વનાથના શિષ્યો વિદ્યમાન હતા

પૃ ૪૮ મા બીજી ભૂલ- નાતપુત્તને અગ્નિવેસન કહે છે પણ મહાવીરનો એક મુખ્ય શિષ્ય જે સુધર્મા હતો તે અગ્નિ વેશ્યાયન હતો તેથી શિષ્યનુ ગોત્ર ગુરૂને લગાડી એવડી ભૂલ થવાથી મહાવીરના શિષ્ય સુધર્માની શાક્ષી આપે છે

પૃ ૫૦ બૌદ્ધધર્મનો પ્રાદુર્ભાવ થયો ત્યારે નિર્ગ્રંથોના (જૈનોનો) સંપ્રદાય એક મોટા સંપ્રદાયરૂપે ગણાતો હોવો જોઇએ કેમકે બૌદ્ધપિટકોમા એ નિગ્રંથોમાના કેટલાકને વિરોધી અને કેટલા કોને અનુયાયી થએલા વર્ણવેલા છે પણ નિગ્રંથોનો એક નવીન સંપ્રદાય છે સૂચન માત્ર પણ નથી આ ઉપરથી અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે નિર્ગ્રંથો બુદ્ધના જન્મ પહેલા ઘણા લાબા કાળથી અસ્તિત્વ ધરાવતા હશે

પૃ ૫૧ થી બીજી એક બાબતદ્વારા પણ જૈનોની પ્રાચીનતાને ટેકો મળે છે

ગોશાલે મનુષ્ય જાતિની છ વર્ગમા વ્હેચણી કરી હતી, તે વર્ગમાના ત્રીજા વર્ગમા નિર્ગ્રંથોનો સમાવેશ કર્યો હતો

જો તેજ અરસામા હયાતીમા આવ્યા હોત, તો તેમની ગણના ખાસ તરીકે કદાપિ કરવામા આવી ન હોત

પુન પૃ ૫૨ મા, મજ્ઝિમનિકાયથી સચ્ચકનો દાખલો આપી જણાવવામા આવ્યું છે કે-નિર્ગ્રંથોનો સંપ્રદાય બુદ્ધના સમયમાં સ્થાપિત થયો હોય તેમ ભાગ્યેજ માની શકાય

પૃ ૫૯ થી બુદ્ધ અને મહાવીરના સમયના પ્રચલિત એવા અન્ય તાત્ત્વિક વિચારોના વિષયમા જૈન તથા બૌદ્ધ ગ્રન્થોમા મળી આવતી નોધો ગમે તેટલી ત્રુજ હોય તો પણ તે નામાંકિત કાલના ઇતિહાસકારને અતિ મહ વની છે

એક બાજુએ આ બધા પાખંડીમતોના મળી આવતી પરસ્પરની કેટલીક સામ્યતા અને બીજી બાજુએ જૈન અને બૌદ્ધથી જણાતી વિશિષ્ટતા ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય છે કે-કેટલાક વિચારો પાખંડિઓમાથી લીધા હતા, અને કેટલાક તેમની સાથેના વાદવિવાદની અસરથી ઉપજાવી કાઢયા હતા

પૃ ૬૨ થી અજ્ઞેયવાદની બુદ્ધના ઉપર કેટલી બધી અસર થઇ હતી તેનુ સવિસ્તર વર્ણન કર્યું છે

પૃ ૭૨ થી જૈનધર્મ એ એક પ્રાચીન કાળથી આવેલો ધર્મ હોય, મહાવીર બુદ્ધ કરતા વધારે જૂનો છે કેમકે-સઘળી વસ્તુ ચૈતન્યયુક્ત છે એમ બતાવતો સચેતનવાદ છે.

પૃ ૭૩ થી જૈનધર્મની પ્રાચીનતાનુ બીજુ ચિન્હ વેદાંત અને સાખ્ય જેવા સૌથી પ્રાચીન બ્રાહ્મદર્શનોની સાથે રહેલી સિદ્ધાત વિષયક સમાનતા છે

વૈશેષિક દર્શન સાથે જૈનોના વિચારો, કેટલાક મલતા અને કેટલાક જુદા હોવાથી જૈનધર્મની ઉત્પત્તિ તેના પછી થઇ એવો જે મત ડૉ ભાડારકરે ઉપસ્થિત કર્યો છે, તેની સાથે હુ મલતો થઇ શકતો નથી ઇત્યાદિ છેવટમા કહ્યુ છે કે- વૈશેષિક પાર્થિવાદિક ચાર પ્રકારના શરીરો માને છે, પણ જૈનો પૃથ્વી આદિ ચાર કાય, તેના સૂક્ષ્મ વિભાગો, તેની સાથે એક એક વિશિષ્ટ આત્મા રહેલો માને છે આ જડ-ચૈતન્યવાદના સિદ્ધાત ઉપર અસલ સચેતનવાદનુ વિશેષ પરિણામ છે વૈશેષિકોએ-લૌકિક પુરાણો ઉપરથી ગોઠવેલો છે આ બન્નેમા જૈનમત વધારે પ્રાચીન છે વૈશેષિકના મત શરીરવાળા કરતા પણ તત્વજ્ઞાનના વધારે વિકાશક્રમના સમયનો જૈન છે વેદાત અને સાખ્યના મૂલ તત્વભૂત વિચારો જૈન વિચારોથી તદ્દન વિરૂદ્ધ છે તેથી જૈનો તેમના વિચારો સ્વીકારી શકે નહી ઇત્યાદિ કહી આગળ જતા, જૈન આગમોનો કેટલોક ઉહાપોહ કરીને કહે છે કે આ ગ્રથનો વાચનાર, ભાષાતર કારનો અભિપ્રાય જાણવાની આશા રાખતો હોવાથી હુ અત્યત સકોચપૂર્વક, મારો મત જાહેર કરૂ છુ કે જૈન સિદ્ધાન્ત ગ્રન્થોના ઘણા ખરા ભાગો, પ્રકરણો તથા આલાપકો ખરેખર જૂના છે અગોનુ આલેખન પ્રાચીન કાળમા (પરપરાનુસાર ભદ્રબાહુના સમયમા) થયુ હતુ ઇત્યાદિ વિવેચન કરીને ઉત્ત ધ્યયનાદિકની વિશેષ ઉહાપોહ કરીને આ બીજા ભાગની પ્રસ્તાવના પૂરી કરી છે

૩ પૃ ૯૦ થી ડૉ ઓ પરટોલ્ડના વ્યાખ્યાનનો સાર—ધર્મોની સરખામણીના વિજ્ઞાનમા જૈન ધર્મવાળાને કયુ સ્થાન આપી શકાય, અને તેના વિજ્ઞાનમા કેટલુ મહત્વ છે એ બતાવવા મારો પ્રયત્ન છે

ધર્મોની સરખામણીનુ વિજ્ઞાન, એ શાસ્ત્ર નવીનજ છે પ્રથમ— ૧૮ મા શતકમા અગ્રેજી તત્વ વિવેચન પદ્ધતિમા અને જર્મનીના ધાર્મિક તત્વ-વિજ્ઞાનમા બીજરૂપે જોવામા આવે છે, પણ પ્રો મેક્સમ્યૂલ્લરે પદ્ધતિસર સ્વરૂપ આપેલુ પછી ઘણા વિદ્વાનોએ વૃદ્ધિગત કરેલુ પ્રો ટીલે આ સર્વ ધર્મવિજ્ઞાનની પુનર્ઘટના કરી ખરો પાયો નાખ્યો છે બ્રેટબ્રિટનમા સ્વતત્ર શાસ્ત્ર સમજવામા આવતુ ગયુ આ શાસ્ત્રની વૃદ્ધિ માટે, બે ગૃહસ્થોએ સ્થાપના કરી, આ શાસ્રનો ખરોધર્મ કયો, અને કેવળ નામનો કયો અને ધર્મના વિકાશનો કાલ કયો, એ ઠરાવવાનો ઉદ્દેશ છે એ કામ પ્રો૦ મૅરેટ વિદ્વાને સારી રીતે કરી મુકેલુ છે આ પડિતના મતથી કનિષ્ઠધર્મનુ સ્વરૂપ આસ્ટ્રેલીયામા દેખુ અને માન, એ બેમા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે હવે ધર્મનો ઉચ્ચતમ સ્વરૂપ ઠરાવવાનો બાકી રહે છે

પોતાને અત્યુચ્ચ સમજનારા અનેક ધર્મો વિદ્યમાન છે કયો ધર્મ અત્યુચ્ચ એ ઠરાવવો અશક્ય નથી પણ કઠીન છે આ વિચાર કરવા સામાન્યથી ધર્મના ઇતિહાસ તરફ નજર નાખતા જેમનુ સ્વરૂપ વૃદ્ધિગત થયુ છે એવી નિ સશય બે જાતિઓ છે 'સેમેટિક' અને 'આર્ય' એ બે છે સેમેટિકમા ખ્રિસ્તી, યાહુદીન, મુસલમીન, આરબ વિગેરે છે આર્યપૂર્વકાળના હિંદુસ્થાનમા બે વિશિષ્ટ જાતિઓના ધર્મ હતા આ બન્ને વર્ગ જીવદેવસ્વરૂપના હતા કે, એક વર્ગ જીવદેવ સ્વરૂપનો થઇને બીજો જડદેવસ્વરૂપનો હતો, એ યથાર્થ કહી શકાય નહીં તેમા જડદેવસ્વરૂપનો પ્રાદુર્ભાવ કાઇક ગૂઢકારણથી ઉત્પન્ન થએલો, ઉન્માદઅવસ્થામા અથવા આનંદાતિરેકમા મગ્ન થવાથી થયો

જીવદેવ સ્વરૂપવાળો જે બીજો વર્ગ હતો, તેમા વૈરાગ્ય, અને તપસ્વિવૃત્તિનો સબધ હતો આ બે તત્વથી આર્યધર્મના જુદા જુદા ધર્મ ઉત્પન્ન થયા

અત્યાર સુધીનુ વિવેચન ઉપોદ્ઘાતરૂપે થયુ હવે યૂરોપિયન પદ્ધતિથી જૈનધર્મનો વિચાર કરવાનો છે આ દેશમા ધર્મ વિચારોમાથી જૈનધર્મ ઉત્પન્ન થયો એમ માનવાની સાધારણ પ્રવૃત્તિ છે આ મત સામન્યથી યૂરોપીઅન પડિતોમા પ્રચલિત છે પણ એ મત ભૂલ ભરેલો છે

જૂની શાખના યૂરો વિદ્વાનો એવુ માનતા હતા કે મહાવીર ગૌતમબુદ્ધ કરતા જરા મોટા સમકાલીન હતા તેમણેજ જૈનધર્મની સ્થાપના કરી, આ મત ભૂલ ભરેલો સિદ્ધ થએલો છે હાલના યૂરોપીઅન વિદ્વાનોનો મત એવો છે કે જૈનધર્મનો સસ્થાપક પાર્શ્વનાથ હોઇને મહાવીર જાગૃતિકરનાર હતા જૈનોની પરપરા પ્રમાણે તો જૈન ધર્મ અનાદિનો હોઇને અનેક વ્યક્તિઓ તરફથી જાગૃતિ મળી છે તેજ ચોવીશ તીર્થંકરો અથવા જિનો છે આ મતને નિ સશય અસલ ઇતિહાસનો આધાર મળે છે। કયો આધાર? એ કહેવુ કઠીન છે તો પણ નીતિ એ વિષય ઉપર હેસ્ટિંગ્સ સાહેબના ગ્રથમા અને પ્રો૦ જેકોબીના નિબધમા "જૈનધર્મે પોતાના કેટલાક મતો પ્રાચીન જીવદેવના ધર્મમાથી લીધેલા હોવા જોઇએ" એવુ કહેલુ હોવાથી પ્રત્યેક પ્રાણીતો શુ પણ વનસ્પતિ અને ખનિજ પણ જીવ સ્વરૂપજ છે। એવો જે તત્વ છે તે મહત્વનો છે, આ કારણથી જૈનધર્મ એ અત્યત પ્રાચીન છે જૈનોના નિગ્રન્થોનો ઉલ્લેખ વેદમા પણ મળે છે તેથી આ મારા કથનની પ્રતીતિ થશે

લોકોને જૈનધર્મનો વિચાર મહાવીરના પઠીથી કરવો પડે છે, અથવા શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર ઉપરથી કરવો પડેછે જૈનધર્મનુ સ્વરૂપ અનાર્ય લોકોની

પ્રવૃત્તિ થયા પછી ઝાખુ દેખાઇ રહ્યુ છે પણ તેજ સ્વરૂપ આર્યધર્મનો ઉચામા ઉચો આદર્શ છે જૈનધર્મનુ મૂળકામ, ધર્મના મૂલ ઉપર ફટકો મારનારા બ્રાહ્મણોનો જે નાસ્તિક વાદ અને મહાવીર ની સુધારણા પહેલા-બ્રાહ્મણધર્મના વિધિવિધાનમા જે કેવળ અત્યાચાર થએલો હતો તેને પાછો હઠાવ્યો તે હતુ

જૈન ધર્મનો બૌદ્ધધર્મ જેટલો જો કે વિસ્તાર થયો નથી, પણ તેનુજ મહત્વ હિંદુસ્થાન વળાને વધારે છે

કારણ જૈનધર્મવાળાની ક્રિયા શરૂ થતાથી, પછળના વિચારોનો વધારો થવાથી બચાવ થતો ગયો

જૈનધર્મનુ ખરૂ મહત્વ ધર્મના અગોની યથા પ્રમાણ વ્હેચણી થવાને લીધેજ છે તેનો થોડાઘણો ખુલાશો કરૂ છુ

પ્રત્યેકધર્મના- ૧ ભાવનોદીપક-કથા પુરાણો, ૨ બુદ્ધિપૂર્વક તત્વજ્ઞાન અને ૩ આચારવર્દ્ધક કર્મકાડ, એ ત્રણ મુખ્ય અગો હોય છે

ઘણાખરા ધર્મોમા વિધિવિધાન રૂપ જે કર્મકાડ તેનોજ પ્રચાર થઇ, ઇતર બે અન્ગો ગૌણપણે થઇને રહેના હોય છે અને ભાવનોદીપક કથા પુરાણોનુ અગ માત્ર લોકપ્રિય હોય છે બૌધિક એટલે તત્વજ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ, આર્યધર્મનુ મુખ્ય લક્ષણ હોય છે પણ એ ત્રણે અગોની એકલા જૈનધર્મમાજ સરખા પણાથી વ્હેચણી કરેલી હોવાથી, પ્રાચીન બ્રાહ્મણધર્મ અને બૌદ્ધધર્મ, એમા બૌધિક અગોનુ વિના કારણ મોટાપણુ બતાવેલુ છે

બીજા ધર્મના પ્રમાણમા જૈનધર્મવાળાને કયુ સ્થાન આપી શકાય? તેનો નિશ્ચય કરવા, તેના અતરગનો થોડા અધિક વિચાર કરીએ

જૈનધર્મને બધા ધર્મોથી વિશેષ મહત્વ કેમ પ્રાપ્ત થયુ છે તેજ હુ બતાવુ છુ

દેવ વિષયોના સબધે, જૈનધર્મનો પ્રમાણ તરીકે માનેલો મત, એજ તેનામા પહેલી મોટી મહત્વ ની વાત છે જૈનધર્મ મનુષ્યો ત્માગી (નરથી નારા યણ સુધી ચડેલો) ધમ કરે છે વૈદિકધર્મ, અને બ્રાહ્મણધર્મ, એ પણ મનુષ્યેશ્વરસારી છે ખરા, પણ તે કેવળ ઔપચારિક છે, કારણ દેવ એટલે કોઇ મનુષ્યાતીત પ્રાણી છે, તેને મત્રોથી વશ કરી, ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ કરી લેવુ માની લીધેલુ છે પણ ખ- મનુષ્યોત્મારી પણુ જૈન અને બૌદ્ધમાજ દેખાઇ આવે છે બૌદ્ધનો ઇશ્વરવિષયક મત ઘણોજ જુદો બની ગયો છે, મૂળમાજ તે અનીશ્વરવાદી હતો કે કેમ? એવો સશય ઉત્પન્ન થઇ જાય છે

જૈનોની દેવવિષયક કલ્પના, વિચારી પુરૂષોના મનમાં આવી શકે તેવી છે દેવ એ પરમાત્મા છે, પણ જગતનો સ્રષ્ટા અને નિયંતા નથી, પૂર્ણાવસ્થાને પહોચેલો છવસ્જ હોઇને, અપૂર્ણાવસ્થાવાળાની પેઠે, જગતમા પાછો આવવાનો અશક્ય હોવાને લીધે પૂજ્ય અને વદનીય થયો છે

આજ બાબતમા મને જૈનધર્મનો અત્યુદાત્ત સ્વરૂપ દેખાવા લાગ્યો છે

ભૌતિક વિષયોની ઉત્તમ પરિપુષ્ટિ કરવાને માટે તેટલાજ ઉચ્ચતમ ધ્યેયને (દેવની મૂર્તિને) જૈનધર્મવાળાઓ હાથે ધર્યો છે

આ બધા કારણોને લીધે જૈનધર્મને આયધર્મનીજ નહી, પણ એકદર સર્વધર્મોની પરમ મર્યાદા વાળો સમજીએ તો પણ કોઇ પ્રકારની હરકત આવે તેમ નથી

આ પરમ સીમાવાળા જૈનધર્મને મોહુ મા વ પ્રાપ્ત થએલુ છે ધર્મની સરખામણીના વિજ્ઞાનમા જૈનધર્મવાળાને એટલુજ એક મહત્ત્વ નથી પરન્તુ જૈનોનુ ૧ તત્વજ્ઞાન, ૨ નીતિજ્ઞાન, અને ૩ તર્કવિદ્યા, પણ તેટલાજ મહત્ત્વ વાળા છે

અહિ જૈનોના નીતિશાસ્ત્રની બેજ વાતનો ઉલ્લેખ કરૂ છુ તેમા પહેલી એ છે કે–જગતમાના સર્વ પ્રાણીઓને સુખ સમાધાનથી એકત્ર કેવી રીતે રહેતા આવે ? આ પ્રશ્નના આગળ, અનેક નીતિ વેત્તાઓને હાથજ ટેકવા પડયા છે આ વિષયનો સપૂર્ણ નિર્ણય આજ સુધી કોઇ પણ કરી શકેલો નથી પણ જૈન શાસ્ત્રમા બહુજ સરલ રીતે કરીને મૂકેલો છે બીજાઓને દુખ ન દેવુ અગર અહિંસા આ વાતનો કેવલ તાત્વિક વિધિથીજ નહી, પણ ખ્રિસ્તી ધર્મમાની તત્સદૃશ દશ આજ્ઞાઓ કરતા, અધિક નિશ્ચયથી અને કડકપણાથી, તેનો આચાર કહેલો છે, તેટની સુલભતાથી તથા પૂર્ણતાથી, તેનો ખુલાશો જૈનધર્મમા કરેલો છે બીજો પ્રશ્ન સ્ત્રીપુરૂષોના પવિત્ર પણાનો છે જૈનધર્મને સર્વધર્મની, વિશેષથી આર્યધર્મની પરમ હદવાળો માનવો જોઇએ ભૌતિક વિષયોને પણ બાજુ ઉપર ન મૂકતા જૈનધર્મના ઘણી મજબૂત રચાએલી છે ખ્રિસ્તી ધર્મમા ભૌતિક પ્રશ્નોનો વિશેષ ઉહાપોહ કે વિવેચન થએલુ નથી

ટુકમા સારાંશ એ છે કે–ઉચ્ચ ધર્મ તત્વો અને જ્ઞાનની પદ્ધતિ એ બન્ને ની દ્રષ્ટિએ જોતા જૈનધર્મ ધર્મની સરખામણીવાળા શાસ્ત્રોમા ઘણેજ આગળ પહોચેલો છે, એમ તો માનવુજ પડે છે અને દ્રવ્યોનુ જ્ઞાન કરી લેવાને માટે, તેમા જોડી દીધેના સ્યાદ્વાદનુ જ એક સ્વરૂપ જુવો એટલે બસ છે

ધર્મના વિચારોમા જૈનધર્મ એ એક નિ સશયપણે પરમ હદવાળો છે, અને તે કેવળ સ્યાદ્વાદની દ્રષ્ટવી સર્વ ધર્મોનુ એકીકરણ કરવાને માટેજ નહી, પણ વિશેષ પણાથી, ધર્મોના લક્ષણ સમજવાને માટે અને તેના અનુસારથી સામાન્યપણે ધમ ની ઉત્પત્તિ સ ગત કરી લેવાને માટે તેનો કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે

૮ પૃ ૧૦૮ મા ડા એલ પી ટેસીટોની અને ડા હર્ટલ એ બન્ને વિદ્વાનોના લેખોમાના માત્ર એજ ફકરાથી જૈનધર્મના તત્વોની દિશા કેટલી બધી ઉચી છે એટલુજ જણાવવામા આવ્યુ છે

૭ પૃ ૧૦૯ મા 'જૈન દર્શન અને જૈન ધર્મ' મૂલ લેખક મિ હર્ગર્ટર વારન સાહેબ છે તેમા જૈનોના મુખ્ય મુખ્ય તત્વોની ટુક નોધ કરી બતાવેલી છે ॥ ઇતિ યુરોપિઅન લેખકોના લેખોના સગ્રહરૂપ દ્વિતીય ભાગ સપૂર્ણ ॥

વીરશાસન શુક્રવાર તા ૨૭ મી ઓગષ્ટ સને ૧૯૨૬ પૃ ૭-૮

(લેખાક પહેલો)

"જૈન ઔર જગત્"

(લે લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભિડે કરજગી ધારવાડ)

એક જૈનેતર ગુજરાતી જૈન સાપ્તાહિકમે બાતોપર હિંદીમે લિખના બડા ધાષ્ટર્ય હૈ। મરાઠી ભાષામે એક કહાવત હૈ કિ મત (સાધુ) હોકર હી સાધુ કે પાસ પુહચના ચાહીએ। લેકીન મે તો અભી જૈન હુઆ નહી હૂ ઔર જિનશાસન કા મેરા અભ્યાસ ભી દો તીન વર્ષોસે જ્યાદહ નહી હૈ। યહ અભ્યાસભી કિસી ગુરૂ કે પાસ નહી બલ્કે સનકે સાહિત્ય કિતાબો પઢકર ઔર રાષ્ટ્રીય કાર્ય કરતે કરતે હી કિયા ગયા હૈ। ઐસી હાલત મે જૈની વિષયપર ઔર હિન્દી ભાષામે ગુજરાતી વાચકો કે સામને વિચાર રખનેકી કાશીશ કરના આશ્ચર્ય નહી તો કયા? લેકીન યહ આશ્ચર્ય જૈનશાસન ઔર ગુજરાતી સમાજ કે પ્રેમ કે કારણ હી મેરને હો રહા હૈ। શીઘ્ર હી મે ગુજરાતી મે હી લિખને કી મે કોશીશ કરૂગા। તબતક મ આશા રખતા હૂ મેરે ગુજરાતી વાચક મુઝે ક્ષમા કરે ઔર હિન્દી વાચક ભી મેરી ત્રુટિયા માફ કરે।

જૈનોકા જગતમે કયા સબધ હૈ ઔર જૈનોપર કૌનસી જિમ્મેદારી હૈ ઇસી બાતકા ઇસ લેખ માલામે વિચાર કરનેકા હૈ। કિસી વ્યક્તિકા સમાજસે જો સબધ આતા હૈ વહ તીન દ્રષ્ટિસે આતા હૈ। શારીરિક, માનસિક ઔર બૌદ્ધિક ઇસી પ્રકાર કિસી સમાજકા જગતને તીન દ્રષ્ટિસે સ ગત આતા હૈ કલા, નીતિ ઔર તત્વજ્ઞાન। કલા સમાજકે શરીર સે સબધ રખતી હૈ, નીતિ

મન સે ઔર તત્વજ્ઞાન બુદ્ધિ મે। જિસ તરહ તન મન તથા બુદ્ધિ ઇન તીન બાતોકા વિચાર કરનેસે કિસી વ્યકિત કે બારે મે પૂર્ણ વિચાર હો સકતા હૈ ઉસી તરહ કલા, નીતિ, તથા તત્વજ્ઞાન ઇન તીન બાતોકા વિચાર કરનેસે હી કિસી સમષ્ઠિ (સમાજ) કા વિચાર પૂર્ણતયા હો સકતા હૈ। જિસ તરહ કેવળ બુદ્ધિબળ યા મનોબળ તથા દેહબલને મનુષ્ય સબ પ્રકારસે કાર્ય કુશલ નહી બન સકતા, ઉસી પ્રકાર સિર્ફ કલા, નીતિ યા તત્વજ્ઞાનસે કોઇ ભી સમાજ પૂર્ણ રૂપ મે કાર્યક્ષમ નહી બન શકતા, ઉસમે ત્રુટિ અવશ્ય મેવ રહ જાતિ હૈ। મનુષ્ય કે બારેમે ઉપર કે તીન બલોમે સે કિસી કી ત્રુટિ હો તો કૈસી શોચનીય હાલત ઉસ વ્યકિત કી હો જાતી હૈ યહ બાત સબકો પરિચિત હૈ। અબ હમ તીન સમાજોકા દાખલા લેકર હમારા કહના સ્પષ્ટ કરેગે।

ઇતિહાસ સે કો યહ બાત માલુમ હૈ કિ ગ્રીસ દેશમે કલા બહુત હી ઉર્જિત દશાકો પહુચીથા। કલાકી દ્રષ્ટિસે ગ્રીક સમાજ ઉન્નત થા। લેકિન યહ બાત ભી પ્રસિદ્ધ હૈ કિ ગ્રીક સમાજમે નીતિકા નામ તક નહી પાયા જાતા થા। તત્વજ્ઞાન ભી ઉસકા પરપ્રેરીત હી થા ઇસમે ત્રુટિયા કે કારણ હી ગ્રીક સમાજ નષ્ટ હો ગયા। એક કલાથી લેકિન નીતિ ઔર તત્વજ્ઞાન નહી થા।

અબ ઇરાણ દેશકા ઉદાહરણ લેગે। ઇરાણ સસ્કૃતિમે નીતિકો બહુત ઉચા સ્થાન થા। અબ ભી પારસી સમાજમે ઇસ બાતકા અવશેષ પાયા જાતા હૈ। પારસી ધર્મમે સદ્વિચાર, સદાચાર ઔર સદુચ્ચાર કો બહુત્વ હી મહત્વ દિયા ગયા હૈ। બલ્કિ તત્વજ્ઞાન ઔર કલાકી દ્રષ્ટિસે ઇરાણ સસ્કૃતિ બહુત હી નીચે દરજ્જે કી હૈ। તત્વજ્ઞાન તો ભારતીય હી હૈ। ઔર કલાકા નામ તક ભી નહીં। ઇસી કારણમે ઇરાણી સસ્કૃતિ નષ્ટ હો ગઇ નીતિથી બલ્કિ કલા ઔર તત્વજ્ઞાન નહીં થા ॥

અબ બૌદ્ધ સસ્કૃતિકા દાખલા લેગે–બૌદ્ધ સમાજ કા તત્વજ્ઞાન અપૂર્ણ હૈ। ઉસમે કઇ દર્જે મે નીતિ ઔર કલા હૈ। લેકિન તત્વજ્ઞાન નહીં હૈ। બૌદ્ધ તત્વજ્ઞાન દર્શન કહેલાયા ગયા હૈ। લેકિન મેરે હાથમેં તો ઉસમે બુદ્ધિ ગમ્ય બાત એક ભી નહીં હૈ। ઇસી કારણસે બૌદ્ધ કેવલ નામ માત્ર રહ ગયે હૈ। ઉસમે કલા ઔર નીતિ કુછ પ્રમાણમે થી લેકિન તત્વજ્ઞાન નહીં થા।

અર્થાત સમાજ કે ધારણ કે લિયે–કલા નીતિ ઔર તત્વજ્ઞાન તીનોકી જરૂરત હૈ। જિસ પ્રકાર દેહકી દ્રષ્ટિસે મનુષ્ય કો બલ, આરોગ્ય, આયુ ઔર સૌદર્ય કી જરૂરત હોતી હૈ ઉસી પ્રકાર સમાજકો ભી કલાકી દ્રષ્ટિસે સપન્નતા,

સરલતા, શાશ્વતતા, ઔર રસિકતા ઇન બાતો કી અવશ્યતા હોતી હૈ। મન કે દ્દષ્ટિ મે જિસ તરહ મનુષ્ય કો સુજનતા ઔર નિર્મલતા કી જરૂરત હોતી હ ઉસ તરહ સમાજકો નાગરિતા ઔર વિશ્વ બધુતાકી અવશ્યકતા રહતી હૈ। અતમે બુદ્ધિ કી દ્દષ્ટિમે જિસ ત હ મનુષ્ય કી પ્રજ્ઞતા કી જરૂરત હોતી હ ઉસી તરહ સમાજકો શાશ્વત અર્થાત એકમેવ તત્વજ્ઞાન કી જરૂરત હોતી હૈ। અબ ક્રમેણુ ઇન બાતોકા હમ વિચાર કરગે મેરે હાથ મે જૈન સસ્કૃતિ હી સબી દ્દષ્ટિસે પૂર્ણ હૈ ઔર ઇસી વજહ સે અત્યત પુરાતન કાલમે અબ તક વહ જીતી હૈ। કોઇભી સપ્રદાય ઔર જાતિ હો—અત મે ઉસકો જૈન સિદ્ધાતકે આકર પડ઼ના પડતા હૈ ઔર પડેગા એસી માની ધારણા હૈ। આજ સસારમે જૈન શાસન કે વિરોધી દેખનેમે આતે હૈ ઔર પહિલેભી થે। બલ્કિ પ્રાચીન કાલકે વિરોધિયો કો જૈન સિદ્ધાત કા હી સ્વીકાર કરના પડા થા ઔર આજકલ કે લોગો કો ભી વહી કરના પડેગા। આજ કી હાલત (   ) સક્રમણાવસ્થા હૈ। અતમે જિનશાસન કો હી માનના પડેગા।

વીરશાસન તા ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૨૯ પૃ ૮૨૦

(લેખાક ક્રમશ)

" જૈન ઔર જગત "

(લે લક્ષ્મણુ રઘુનાથ ભિડે કન્જગી—ધારવાડ)

હમરે લેખમે કલાકી દ્દષ્ટિસે જૈન ઔર જગતકા વિચાર કરેગે

ઇસિ લેખમે કલાકે દ્દષ્ટિસે હમ વિચાર કરેગે। જિસ તરહ દેહકો બલ, આરોગ્ય ઔર આયુ તથા સૌંદર્યકી જરૂરત હૈ ઉસી તરહ સમાજકો સપન્નતા, સરળતા, શાશ્વતતા ઔર રસિકતા કી અવશ્યકતા હૈ। પહેલે હમ સપન્નતા કા વિચાર કરેગે।

સપન્નતા માયને સમૃદ્ધિ ઔર આબાદિ જિસમાજમે ધન ધાન્ય બહુત હો ઔર જન સખ્યા ભી કમી ન હો ઉસકો સપન્ન કહતે હૈ। ઇસાઇ સમાજ સપન્ન હૈ। મહમ્મદી સમાજભી કુછ અશમે સપન્ન હૈ। વૈદિક સમાજ (હિદુ) જૈનીઓસે જયાદહ પ્રમાણુ મે સપન્ન હૈ।

જૈન સમાજભી ધયધાન્ય કી દ્દષ્ટિમે સપન્ન કહા જા સકતા હૈ। કયો કિ ભારત કા કુ દો તિતીયાશ વ્યાપાર જૈનો કે હાથમે હૈ। જન સખ્યાકી દ્દષ્ટિસે

તો જૈન સમાજકે માફિક અન્ય કિસી સમાજકી બૂરી હાલત નહી હૈ। જૈન સમાજકી જન સંખ્યા બહુતી હી કમ હૈ। ઔર ઉસમેં ભી જ્ઞાતિભેદ ઔર પ્રાતભેદોં કા કનેકિ ઐકય નહી હૈ। કયા યહ બાત ફિક્ર કરનેકી નહી હૈ? પ્રાચીન કાલમેં જૈન સમાજ સચમુચ હી સંપન્ન થા। જૈનિયોંકા રાજ્ય થા। ઉનકા વ્યાપાર ઉત્પાદક થા।

(ભારત મત દર્પણ નામકી પુસ્તક–રાજેન્દ્રનાથ પંડિત–ઉર્ફ ન્યાયપ્રપન્નાચાય ને સંમાજી પ્રેસ બરોદા મે છપાકર પ્રકાશિત કી હૈ। ઉસકે પૃ ૧૦ કી પંકિત ૯ સે ૧૪ મે લિખા હૈ કિ પૂજ્ય પાદ બાબુ કૃષ્ણનાથ બનરજી અપને "જિન જન્મ" (જૈનિજમ) મે લિખા હૈ કિ ભારતમેં પહિલે ૪૦૦૦૦૦૦,૦૦ જૈન થે ઉસી મત સે નીકલકર બહુત લોગ દૂસરે ધર્મમેં જાનેસે ઇનકી સંખ્યા ઘટ ગઇ। યહ ધર્મ બહુત પ્રાચીન હૈ ઇસ મત કે નિયમ બહુત ઉત્તમ હૈ। ઇસ મતમેં દેશકો ભારી લાભ પહુંચા હૈ)

આજકલકી તરહ સિર્ફ દવાલી કા નહી થા? ઉનકી જન સંખ્યા સી બહુતથી જૈન ધર્મકી દીક્ષા લાયક આદમિયોંકો દેકર જન સંખ્યા બઢાઓ।

શુદ્ધિ કી પ્રથા જૈનિયોંકા હી આચાર રખનેવાલોં કો ઔર ન શુદ્ધ કરકે જાતિમેં મિલા લેના ચાહિયે। જૈની વિચાર રખને વાલોં કો દીક્ષા દેકર જૈન બનાના ચાહિયે। આપ ચાહેતો ઉનકો સમાજમેં મિલાલો યા મત લો। અમ જૈન તો અવશ્ય બના લો। મૈં આશા રખતા હૂં કિ જૈન નેતા ઇસ બાત પર વિચાર કરેંગે। અબ તક સંપન્નતા કી બાત હુઇ।

અબ સરળતા કા વિચાર કરેંગે। સમાજ સબ વ્યવહાર યદિ સુવિધાસે ચલતે હોતો ઉસ અવસ્થા કો સરલતા કહતે હૈ। સમાજકા પ્રત્યેક ઘટક યદિ અપના કાર્ય અપની જિમ્મેદારી સમજકર કરેગા તો સમાજમેં સરલતા ઉત્પન્ન હોતી હૈ। વૈદિક (હિંદુ) સમાજકી તરહ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય, સ્પૃશ્ય,- અસ્પૃશ્ય, બ્રાહ્મણ- અબ્રાહ્મણ ઐસે ઝગડે જૈનનિયોંમેં નહી હુએ ઔર નહી હોતે। ઇસકા કારણ જૈન સમાજકી સરલતા હી હૈં। લેકીન પ્રાતભેદ તથા જ્ઞાતીભેદકે કારણ જૈનિયોંને રોટી બેટી વ્યવહાર સુવિધાસે નહી હોતા હૈ। સમાજકે સરલતા મે યહ એક બડી ત્રુટિ હૈ। જૈની નાપિત (વાલંદ) જૈની ચમાર, જૈનીધોબી આદિ મૈં ને કહાભી નહી દેખે। પહિલે જમાને મે સબ પેશેવાલે જૈની થે। ઔર જો નહી થે ઉનકી અવશ્યકતા જૈની સમાજ કી નહી થી। ઇસી લિયે સબ પેશેકે લોગ સમાજમેં હોને ચાહિએ તબી જૈન સમાજ એક પ્રભાવશાળી સમાજ

હોગા। ઈસ લિયે જૈન શુદ્ધિ પ્રથાકી અવશ્યકતા હૈ। પગળતાકે વાસ્તે સમાજકે ધર્કોને યહભી યાદ રખના ચાહિયે કિ અગ તરફ લોગોકી મમાજકો અવશ કરના હૈ। ઔર એસે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિકે લોગોમે જૈન મેલ રહેગા તભી વહ સમુદાય સમાજ કહલાવેગા।

યદિ સપન્નતા ઔર મરળતા હો તો શાશ્વતતા આપહી આ જાતિ હૈ। યુરોપીય સમાજોકી તરહ શ્રમજીવી ઔર પુંજી વાળે મત્તાધારી ઔર રૈયત ધર્મસત્તધારી ઔર શ્રાવક ઈનમે યદી જગડા ન હોગા તો સમાજ અવશ્યમેવ સ્થિર રહેગા।

અબ રહી રસિક્તા કી બાત જૈન સમાજ પ્રાચીન કાલમે બહુત હી રસિક થા। ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓમે જૈન પડિતોકા જિતના કાવ્ય હૈ ઉતના ઔર કિસી અન્ય પડિતોકા નહીં હૈ। જૈન પડિતોને સભી શાસ્ત્રોપર ઔર કલાઓપર અનેક ભાષાઓમે ગ્રથ લિખે હૈ। ચિત્ર કલા તો જૈનિયોકી ખાસ વિશેષતા હૈ। મદિર, ઉપાશ્રય, આદિ સ્થાન બનવાને કી પ્રથા જૈનિયોને શરૂ કી। જૈનિયોકા પ્રાચીન કળા કૌશલ્ય અબ ભી હમકો આશ્ચર્યસે મૂઢ બના દેતા હૈ। જૈન કલા સિર્ફ નિમર્ગજ અપ્રતિબધ નહિ હૈ સાથ સાથ વહ મનોભાવ ભાવનાઓકા ભી પ્રતિબિબ હૈ। યદ્યપિ યહ પુરાના વૈભવ આજ કે જૈનોમે નહીં દેખનેમે આતા હૈ તો ભી અન્ય કિસી જ્ઞાતિ સે બઢ કર જની કલા અધિક હૈ યહ બાત દેખને મે આતી હૈ।

એતાવત કલાકે દ્રષ્ટિસે જૈનિયોમે જો અછા બુરા હૈ ઉસકા વિચાર સક્ષેપત કિયા ગયા અબ નીતિ કે દ્રષ્ટિસે જૈન સમાજકા વિચાર તીસરે લેખમે કિયા જાયગા કલાકા અર્થ ઈસ લેખમે સમાજ ધારણાકી કુશલતા યા વિદ્યા કિયા ગયા હૈ યહ બાત ધ્યાનમા રખને ચાહિએ॥

"વીરશાસન શુક્રવાર તા ૧ લી અકટોબર સને ૧૯૨૬ પૃ ૧૪

(લેખાક તીસરા)

॥ જૈન ઔર જગત ॥

(લે લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભિડે કરજગી ધારવાડ)

[એક જૈનેતર જનધર્માભ્યાસી વિદ્વાનના જૈનધર્મ વિષયક વિચારો હિન્દી વાચકોના કર કલમમા સાદર કરીએ છીએ માત્ર અમ્હે હિન્દી જાણનારાઓનુ નહિ પરન્તુ ગુજરાતી વાચકોનુ પણ આ તરફ ધ્યાન ખેચીએ છીએ જૈન ઓર જગત્ શીર્ષક લેખનો આ ત્રીજો મણકો છે અને પ્રાય કરીને

કેટલાક અંકમાં એ વિષય ચાલુ રહેશે–અમારા આમંત્રણને માન આપીને આ તકલીફ ઉઠાવી આ લેખ માળા મોકલી આપી છે તે માટે આભાર માનવાની તક લેવા સાથે વાચકો તરફથી યોગ્ય કદરની આશા રાખીએ છીએ]

તંત્રી શ્રી વીરશાસન

ઇસ લેખમેં હમ જૈન સમાજકા નીતિ કે દ્રષ્ટિસે વિચાર કરેંગે જિસ તરહ મનુષ્યકા નીતિ દ્રષ્ટિસે વિચાર કરતે સમય વ્યક્તિક ઔર સાર્વજનિક (Public) ઇન દો દ્રષ્ટિસે કરતે હૈ ઉસી પ્રકાર એક એક સમાજમેં નીતિ કે દ્રષ્ટિસે વિચાર ભી નાગરિકતા (Citizen ship) ઔર વિશ્વ બંધુતા (World-friendship) ઇન દો દ્રષ્ટિસે કરના પડે ॥

કોઇ સમાજ તભી નીતિમાન ગિના જાયગા જબ કિ ઉસકા વ્યાપાર ન તો ઉસકો હાનિ પ્રદ હોતા હૈ ઔર ન દૂસરો કો નાગરિકતા ઔર વિશ્વબંધુતા યે દો તરહકી સમાજકી નીતિ હોતી હૈ અબ ઇન દો પ્રકારકા નીતિઓમેં દેખેંગે કિ જૈન સમાજકી ક્યા હાલત હૈ

પહિલે નાગરીકતાકા વિચાર કરેંગે જિસકો સંસ્કૃતિ કહતે હૈ ઉસી કો હમ નીતિ કહ સકતે હૈં માતા, પિતા, ગુરૂ ઔર અન્ય જ્ઞાતિ ભાઇઓસે જો અચ્છા વ્યવહાર કિયા જાતા હૈ ઉસકો નાગરિકતા હમ કહેંગે સભ્ય સમાજકા યહ પ્રથમ લક્ષણ હૈ જિસ સમાજમેં માતા, પિતા, ગુરૂ ઔર અન્ય જ્ઞાતિ ભાઇઓ કે સાથ વ્યવહાર કરનેમેં કુછભી મર્યાદા નહી હૈ ઉસકો સભ્ય નહી કહા જા સકતા ઇસ દ્રષ્ટિસે યદિ દેખા જાય તો યુરોપીય સમાજ સભ્યતાસે કોસો દૂર હૈ ઉસ સમાજકી સભ્યતા, રેલગાડી, ડાકખાના, હવાઇ જહાજ આદીમેં હી હૈ જૈનિયોંકી બાત ઇસસે બિલ્કુલ અલગ હૈ માતપિતા ઔર ગુરૂજનો કે વાસ્તે હમ જો સ્વાર્થકા ત્યાગ કરના હૈ યહી હમારે સભ્યકા લક્ષણ હૈ ઇસ દ્રષ્ટિસે જૈની આચાર વિચાર અત્યંત શ્રેષ્ટ દર્જે કે હૈ જૈની આચાર અનુપમેય હૈ યહી અચ્છી નાગરિકતા હૈ વનવાસ યા નગરવાસસે નાગરિતાકા કુછભી સંબંધ નહીં હૈ, નાગરિતાકા સાચને સમાજકે પૂજ્ય વ્યક્તિઓકે સાથ નિઃસ્વાર્થ ઔર વિનયકાવર્તાવ હૈ શુદ્ધ સ્વદેશાભિમાન, ગુરૂભક્તિ, બન્ધુવાત્સલ્ય ઔર માતાપિતાકી સેવા ઇસ નાગરિકતા મેં આ સકતી હૈ

અબ વિશ્વબંધુતાકા વિચાર કરેંગે અહિંસા તત્વકો ચરમ સીમાતક મનાનેવાલે જૈનોકી વિશ્વબંધુતા બહુત હી વ્યાપક હૈ યહ મનુષ્ય માત્રને ખતમ નહીં હોતી ઇસ બંધુતામેં હલકેમેં હલકે જંતુકાભી સમાવેશ હોતા હૈ "मित्तिमे सव्वभूएसु"

યહ જૈનકા મૂલ મંત્ર હૈ

યહ વિશ્વ બંધુતા બૌદ્ધોકી તરહ સિર્ફ દયાભાવ પર સ્થિત નહી હૈ

અદ્વૈતવાદિયોંકી તરહ વહ તારતમ્યસે હીન ભી નહીં હૈ જીસ તરહકા વર્તાવ તુમ દુસરોસે ચાહતે હો વહી વર્તાવ ઔરો કે સાથ કરો ઇસ ઇસાઇ નીતિ કે જૈસી હી જૈની વિશ્વ બંધુતા નહીં હૈ વહ આત્મોન્નતિ કે વિચાર પર સ્થિત હૈ હિંસા કરનેસે હિંસિત જીવકે પ્રગતિમે બાધા પહુંચતા હૈ ઔર હિંસા કરનેવાળે જીવકી ભી અધ્યાત્મિક હાનિ હોતી હૈ હિંસાસે ધર્મ, દેશ, જ્ઞાતિ, સમાજ ઔર વ્યક્તિ કિસીકા ભી હિત નહિ હોતા

ઇસિ તરહ કે વિચાર જૈની રખતે હુએ ભી જૈન શાસ્ત્રમે દુષ્ટ દંડન વિહિત માના ગયા હૈ, લેકીન વૈદિકોકી તરહ જૈન સર્પ, વ્યાઘ્ર, સિંહ આદિ પ્રાણિયોંકો દુષ્ટ નહી માનતે, અજ્ઞ ઔર નિરપરાધિ પ્રાણીયોકી હિંસા કિસી વજહસે નહી કરની ચાહિએ ઇસ પ્રકારકી જૈન નીતિ હૈ

શઠ પ્રતિ સત્યમેવ યહી નીતિ જૈનશાસ્ત્રકી હૈ-બલ્કિ શઠ પ્રતિ શાઠ્ય કી નીતિભી કુછ અવસરપર કહી ગયી હૈ

ઇસનીતિકા હેતુ ભી વિશ્વબંધુતા હી હૈ, સમાજકે ધારણાકે વાસ્તે દુષ્ટોકા નિર્દલણ હોના હીચાહીએ 'શઠ પ્રતિ શાઠ્ય' કી ઇજાજતા, દીનોકો અભય દેનેકે વાસ્તે હી દી ગઇ હૈ. ઇસ પ્રકાર દુર્જનોકો દંડ દેને કા અપવાદ રખતે હુએ સર્વ પ્રાણી માત્રોસે બંધુભાવ રખનેકી નીતિ જૈનિયોકી હૈ,સ્વાર્થ કે વાસ્તે જીવોકી ઔર મનુષ્યો કી હત્યા કરના જૈનો કા સર્વથા અસંભવ સે પૂર્ણ દયા ઔર ત્યાગકી શિક્ષા જૈનોસે હી સંસારકો મિલી હૈ એ દોનો ભાવનાએ મનુષ્ય માત્રમે સ્વાભાવિક હૈ લેકિન એ ભાવનાઓ જૈનોમે જિતની ચરમ સીમા તક પહુચી હૈ ઉતની અન્ય કીસી સમાજમે નહીં પહુંચી હૈ

ઇસ ભાવનાકે બાગમે ધર્મ ઔર વ્યવહાર, દેશ તથા વિદેશ આદિ ભેદભી જૈનશાસ્ત્ર નહી માનતા, ઇન ભાવનાઓકી ઔરસે ઇચ્છા ન રખના ભી સ્વયં ઇન ભાવનાઓકો રખના યહી સચ્ચી ભાવના કહી જા સક્તી હૈ ઇસમે ભી યદિ દુકાન દારી હો તો પવિત્રતા કહાસે આવેગી ? શઠ પ્રતિ સત્યમેવ યહ તત્વ ઇસી લક્ષ્યમે કહા ગયા હૈ કિ ઉસકા પાલન વ્યકિતને કરના ચાહિએ, દુસરી વ્યકિત ચાહે કરે યા ન કરે ઇસ પ્રકાર એક વ્યકિતકે હૈસિયતસે ઔર જ્ઞાતિ, સમાજ, દેશ તથા વિશ્વકી દ્રષ્ટિસે જૈનિયોકી નીતિ બહુતહી શ્રેષ્ટ હૈ એકમેવ સદાચારકો જૈન શાસ્ત્ર બતલાતા હૈ ઉસમે અપવાદ નહીં હૈ ન પરિસ્થિતિકા યા-

વ્યક્તિકા ઐસી પરિસ્થિતિમે હિંસા ભી અહિંસા હોતી હૈ ઔર કર્તવ્ય હૈ ઐસા કહી ભી જૈન શાસ્ત્રમે નહીં હૈ અતએવ જૈન નીતિ સભી દ્રષ્ટિસે શુદ્ધ હૈ

ઇસ લેખમે વ્યક્તિગત, સમાજકા ઔર રાજનૈતિક નીતિકા વિચાર કિયા ગયા, અગ ચોથે લેખમે તત્વજ્ઞાનકા વિવેચન કરેંગે

"વીર શાસન તા ૮ મી ક્ટોબર પૃ ૨૯

(લેખાક ચોથા)

જૈન ઔર જગત્

(લે લક્ષ્મણ રઘુનાથ મિડે કરજગી ધારવાડ)

ઇસ લેખમે હમ જૈનો તત્વજ્ઞાનકા વિચાર કરેંગે જિસ પ્રકાર મનુષ્ય સિર્ફ બુદ્ધિમાન હોનેમે નહી ચલેગા બલ્કિ ઉસકી બુદ્ધિ સ્થિર ભી હોની ચાહિએ ઉસી તરહ સમાજકો સિર્ફ ધર્મ યા તત્વજ્ઞાનસે નહી ચલેગા વહ એકમેવ હોના ચાહિએ ઇસ દ્રષ્ટિસે યદિ દેખા જાયતો-જૈની તત્વજ્ઞાન હી એકમેવ કહા જા સકતા હૈ ક્યો કિ વહ પુરાતન હૈ ઔર એકહી રૂપમે અબ તક ચાલતા આયા હૈ, વહ જૈની તત્વજ્ઞાન એકાંગીભી નહી હૈ ઇસી લિયે ઉસકો અને કાંતવાદભી કહતે હૈ, બૌદ્ધ, ઇસાઇ ઔર મહમ્મદી તત્વજ્ઞાન-આજ કલકા હૈ ઔર સંકુચિત હૈ વૈદિક તત્વજ્ઞાન યદ્યપિ પુરાતન હૈ તથાપિ સદાકે લિયે બદલાતા હી ગયા હૈ ઔર અભી તક ઉસને સ્થીરતા નહી પાયી હૈ જીનશાસન હી એક ઐસા હૈ કિ જો શાશ્વત હૈ ઔર એકરૂપ હૈ વહ પ્રાચીન સે પ્રાચીન કાલમે થા જૈસા થા વૈસાહી આજ હૈ ઔર આગે ભી વીર વાણી કે ઇસ એક રૂપતામે કુછ ભી આશ્ચર્ય નહીં હૈ ક્યોકિ ધર્મ તત્વ શાશ્વત ઔર નિશ્ચલ હી હોતા હૈ, યદિ અર્હંત શાસન એક રૂપ ન હોતા તો જરૂર આશ્ચર્ય હોતા, સત્ય તીન કાલમે એક હી રહતા હૈ ઔર સત્ય હી ધર્મ હૈ, તત્વજ્ઞાન હૈ જૈનોકા પહિલા સિદ્ધાંત યહ હૈ કિ સૃષ્ટિ અનાદ્યનંત હૈ બ્રહ્માને સૃષ્ટિ કી અથવા ઇશ્વરને છે દિનમે પેદા કીયે, સભી બાતે બુદ્ધિગમ્ય નહીં હૈ અતએવ અસત્ય હૈ સૃષ્ટિ પહિલે થી અબ હૈ, અર્થાત્ આગે ભી રહેગી ઇસ લિયે અનાદ્યનંત હૈ ઇસકા કર્તા કોઇ ભી નહી કેમી અટલ નિયમસે વહ સ્વભાવસે હી-ચલતી આયી હૈ ઔર ચલતી રહેગી ઇસકે ક્રમમે પરિવર્તન કરનેકી સત્તા કિસી કા ભી નહીં હૈ જૈનોકા દૂસરા સિદ્ધાંત યહ હૈ કિ જડ ઔર ચેતન દોનો ભિન્ન હૈ, ઔર કભી એક નહીં હો સકતે ઇસી ભાવના પર જો ધર્મ ચલા હૈ ઔર જીવોકા મોક્ષકી

આશા રખનેકા મોકા મિલા હૈ યદિ અદ્વૈત મત કે અનુસાર–સબ કુછ એક હોગા તો અનાચાર હી સદાચાર હોગા જૈસા કિ 'અહ બ્રહ્માસ્મિ' ઔર 'સર્વં ખલુ ઇદં બ્રહ્મ' કા મંત્ર રટનેવાલોંમેં આજ હો રહા હૈ ચેતન જડ સે પ્રગત હૈ ઔર ઉસીસે સબ કુછ હો રહા હૈ ઇસ ચેતનમેં કર્મ કે પુદ્ગલ પરમાણુકા સબંધ આતા હૈ ઔર ઇસી લિયે ઔર ચેતન એકત્ર માલુમ હોતા હૈ, મોક્ષ કી અવસ્થામેં ચેતન જીવ (આત્મા) જડસે બિલકુલ અલગ રહતા હૈ. જીવ ચેતન સ્વરૂપ સ્વદેહ પરિમિત કર્મોંકા કર્તા તથા ભોકતા, ઉર્ધ્વગતિ, સંસારી બલ્કિ મોક્ષ પાને કે લિયે સમર્થ હૈ

જૈનોકા તીસરા સિદ્ધાંત મોક્ષ સાધનકા હૈ ઇમકો રત્નત્રયી કહતે હૈ સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન ઔર સમ્યક્ ચારિત્ર ઇન તીનો કે પ્રાપ્તિમેંકી મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હો સકતી હૈ અન્યથા નહીં ઇસી લિયે વૈદિક (હિંદુ) ધર્મિયે કી તરહ જૈનોમેં–જ્ઞાનમાર્ગી, કર્મમાર્ગી ઔર ભક્તિમાર્ગી આદિ પંથ નહીં હુએ હૈ જૈનધર્મ એકાન્ગી નહીં હૈ, વહ ધર્મ સર્વાંગિક હૈ

ઇશ્વરકે બારે મેં જો વિચાર જૈની રખતે હૈ વૈસા ઉન્નત વિચાર ઔર કોઇભી ઇશ્વર વાદી નહીં રખતે હૈ એક બાદશાહ કી તરહ સબ સૃષ્ટિકો ચલાનેવાલા હી નહીં, બલ્કિ ઉસકો ઉત્પન્ન કરને વળા ઔર ઉસકા નાશ કરનેવાળા ઇશ્વર હૈ ઔર ઉસકી કૃપાસે હમ સુખી હો સકતે ઐસી તત્વહીન કલ્પના ઇસાઇ, મહમ્મદી ઔર કુછ વૈદિકો કી હૈ અદ્વૈતવાદી કહતે હૈ કિ હમ ઇશ્વર બન સકતે હૈ લેકિન ઉસકા ઇશ્વર એક બાદશાહ હી હૈ ઔર કોઇ વેદાનુયાયી અનેક ઇશ્વર માનતે હૈ લેકિન ઇતને ઇશ્વર ભીતિકે કારણ હી ઉત્પન્ન કિયે ગયે હૈ જિસકી ઇચ્છા હુઇ ઉસકોહી ઇશ્વર બના દિયા, ઔર બસ કરને લગે ઉમકી સેવા, ઔર માગને લગે ઉસકે પાસ ધન ઔર દૌલત જૈની ઇશ્વર એસા નહીં હૈ, વહ ધ્યેય રૂપ હૈ, વહ કુછભી દે નહીં સકતા લેકિન ઉમકા ધ્યેય સામને રખનેમેં હમકો મોક્ષ લક્ષ્મી મિલ શકતી હૈ વહ સ્વયંભૂ, અકલંક, નિરૂપાધિક, ચૈતન્યમય ઔર વીતરાગી હૈ મોક્ષકો પ્રાપ્ત કરનેવાલે જીવ સર્વ સત્તાવાળે ઇશ્વર હોતે હૈ ઐસે ઇશ્વર એક નહીં, દશ નહીં, ચોવીશ નહીં, તેત્રીસ કરોડ નહીં, બલ્કિ અનંત હુએ હૈ ઔર આગે હોંગે ઇસ પ્રકાર જૈનોકા ઇશ્વર કોઇ બાદશાહ નહીં હૈ કિ ઉસકે કૃપાસે કુછ ભી હોય, વહ એક મોક્ષારૂઢ પવિત્ર આત્મા હૈ ઔર એસે આત્મા અસંખ્ય હુઆ કરતે હૈ

અસ્તુ, સ્યાદ્વાદ પદ્ધતિ તો જૈની તત્વજ્ઞાનકા સાર સર્વસ્વ હૈ ઇસકો અનેકાન્તવાદ કહતે હૈ, ક્યોંકી ઇસમેં એક એક પક્ષકી સિદ્ધિ નહીં હોતી, સબ

દ્રષ્ટિસે ઇસ પદ્ધતિમે વિચાર હોતા હૈ-ઇમમે દ્વૈત, અદ્વૈત, સગુણોપાસના, નિર્ગુણોપાસના, સૃષ્ટિકી ક્ષણભંગુરતા ઔર ઉસકી સાશ્વતા આદિ કે બારેમે જૈનેતરોમે સદા કે લિયે ઝઘડે હોતે રહેતે હૈં

મહમ્મદી ધર્મ-નિર્ગુણોપાસનાકા એકાન્તવાદ પકડકર જગતકો ત્રાહિ ત્રાહિ કરકે છોડતા હૈ, તો સૃષ્ટિ ક્ષણભંગુર હૈ એમા કહ કે બૌધ તથા શાંકરમતાનુયાયી ઉત્પાત મચાતે હૈ ઇસકા કારણ ઉનકા એકાન્ત વાદમેં સત્ય કભી નહીં હો શકતા અનેકાંતવાદ હી સત્યમે ભરા હુઆ હૈ

ઇસ પ્રકાર સૃષ્ટિકા અનાદ્યનંતત્વ, ઇશ્વરકી ઉચ્ચ કલ્પના, ઔર અનેકાન્તવાદ, યે તીન બાતે જૈની તત્વજ્ઞાનમે વિશેષ મહત્વ કી હૈં યહી ઉસકી જગત કો ભેટ હૈ એમા ઉચ્ચ વિચાર અન્ય કિસી તત્વજ્ઞાનમેં નહીં પાયા જાતા વૈદિક મતકે ષડદર્શન ગૂઢ વિચારમે પ્રસિદ્ધ હૈ લેકીન ઉનમે તર્ક અથવા બુદ્ધિગમ્યતા નહી હૈ, ઇસી કારણ વે ષડ્દર્શન કિલષ્ઠ બન બૈઠે હૈ, બલ્કિ જ્ઞાન તૃષ્ણાકા શમન નહી કર શકને અસ્તુ

અબતક ચાર લેખોમે જૈનોકા ઔર જગતકા કના સબન્ધ હૈ ઔર જૈનોકી વિશેષતાં કિન કિન બાતોમે કિસી પ્રકાર હૈ યહ બાત સંક્ષેપ રૂપમે બતાયી ગયી અબ જૈન ધર્મકા ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિ સે પર્યાલોચન કરકે જૈનોસે જગત્કો ક્યા શીખના હૈ, ઔર આજકાલ જૈનોકો ક્યા કરના ચાહિએ ઇસ બાતકા વિચાર કરેંગે

"વીર શાસન" તા ૧૫ મી ઓકટોમ્બર સને ૧૯૨૬ પૃ ૪૫

જૈન ઔર જગત

(લેખાંક પાંચમા)

(લે લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભિડે કરજગી ધારવાડ)

પારસી ધર્મકી માન્યતા હૈ કિ—સત્ ઔર અસત્ (Good spirit a evil spirit) એ દોનો શાશ્વત હૈ। અહુર મજ્દ તથા અહિરમન દોનો અનાદ્યનંત હૈ। ઇસાઇ ધર્મ કહતા હૈ કિ પવિત્રાત્મા ઔર દુરાત્મા (Holy short and evil short) દોનો પુરાતન હૈ। વૈદિક વાઙ્મય મે ભી દેવ તથા અસુરોં કા ઝગડા પુરાના હી હૈ। ઇસસે યહી બાત સ્પષ્ટ હોતી હૈ કિ અચ્છા તથા બુરા દોનોકા અસ્તિત્વ પહિલેસે હૈ ઔર આગે ભી રહેગા। યુરોપીય ઇતિહાસકાર લિખતે હૈ કિ દિન પ્રતિદિન સુધારણા હી રહી હૈ

ઔર પહિલે જમાનેમે માનવજાતિ બિલકુન જગલી તથા અસભ્ય થી, અપના આજકલકા શ્રેષ્ટત્વ સિદ્ધ કરનેકે લિયે યહ બાત સાહાય્યપ્રદ હોતી હોગી। લેકિન યહ કહના બિલ્કુલ ઝુઠ હ,લોગા કે રહન,સહન,મે સુધારા યા પરિવર્તન હુઆ હૈ યહ કહના ઠીક હોગા, લેકિન યહ કહના કિ પહિલે જમાનેકે લોગ અસભ્ય થે ઔર આજકલકે સભ્ય હ, એકદમ ઝુઠ હે। ઇતિહાસમે ઉત્કાતિવાદ સબ જગહ એકમા નહીં હો સકતા। કિસી એક અવસ્થાકી ઉતક્રાતિ હોની હોગી। લેકિન કયા શાશ્વત સિદ્ધાતોમે ભી અભી ઉત્કાતિ હો સકતી હૈ? શાસ્વત સિદ્ધાત સભી કાલમે સમાન હી હોતે હૈ, યદિ ઇતિહાસકારોકો યહ બાબત માન્ય ન હોગી તો વહ ઉનકા અજ્ઞાન હૈ!

ઇતિહાસકાર લિખતે હૈ કિ વેદકાળમે ધર્મ કે મૂલતત્વોકી કલ્પના આને લગીથી। ઉસકાલ કે પૂર્વ તમામ અજ્ઞાન થા, ઔર આજકલ ધાર્મિક સિદ્ધાતો કે બારમે પ્રગતિ હો રહી હૈ। યહ બાત સર્વથા ઝુઠ હે। ધાર્મિક સિદ્ધાત સપૂર્ણ ઔર શાશ્વત હૈ। હમારી બુદ્ધિ હી સકુચિત તથા અપૂર્ણ હોતી હૈ।

વદેકાલ ધર્મ સિદ્ધાતોકા આરભકાલ નહી હૈ, બલ્કે પતિતાવસ્થા થ। ઉસ કાલમે ભી ધર્મ સિદ્ધાતોકા પાલન પૂર્ણ રૂપમે કરને વાળે સિદ્ધ થે, ઔર ઉસકે પૂર્વકાલમે ભીથે। ધર્મ, નીતિ, અનાદિ કાલ મે ચલી આયી હૈ। ઉસમે ઉત્ક્રાંતિવાદ નહીં હો સકતા।

જબતક ઇતિહાસ માલૂમ હૈ યહબાત સિદ્ધ હોતી હૈ કિ–આદિનાથ ભગવાનકે કાલમે ધર્મકી કલ્પના પૂર્ણરૂપમે થી ઔર સમાજકો બહુ સખ્યાક લોગ ઉસકા પાલન ભી કરતે થે। તબસે હિંદુસ્તાનમે મનુષ્યજાતિકા નિવાસ હૈ। આદિનાથ ભગવાન કે પુત્ર ભરત ચક્રવર્તી કે નામ પરસે હી હિંદુસ્તાનકો ભારત વર્ષકે નામસે પુકારતે હૈ। કહતે હૈ કિ ભરત ચક્રવર્તી કે કાલસે હી માનવ જાતિ સમાજ કરકે રહને લગી। સમાજ બનતે હી સમાજ બધન શુરૂ હુએ। ભરત ચક્રવર્તી કા કાયદા કેવલ નીતિ સે હી ભરા હુઆ થા। ઉસ વખ્ત સ્વાભાવિક રીતી સે સમાજ ધર્મ માર્ગ પર ચલ રહા થા। આદિનાથ–ઋષભદેવ કે અસખ્યાત કાલ લોટને પર અજિતનાથજી હુએ। ઉનકે બાદ બહુત સમય લોટને પર સભવનાથજી હુએ। ઉનકે બાદ બહુત સમય લોટનેપર અભિનદનજી ઔર ઉનકે બાદ સુમતિનાથજી હુએ। ઉનકે બાદ બહુતકાલ લોટને પર પદ્મ પ્રભુજી ઔર ઉનકે બાદ સુપાર્શ્વનાથજી હુએ। ઉનકે અસખ્યાત કાલ લોટને પર ચદ્રપ્રભુજી તથા સુવિધિનાથજી હુએ। ઇસ કાલ પર્યંત સમાજ વ્યવસ્થામે બહુત ઉતક્રાતિ હુઇ થી।

અષ્ટપુત્રી, શતપુત્રી, હોને મે ધર્મ માના ગયા। ઔર પંચ મહાભૂતોકો સંતુષ્ટ કરનેકી ઇચ્છા સે યજ્ઞ કરકે પશુ હત્યા કરનેકી પ્રથા શુરૂ હુઇ, ઇસ હોમ હવન કે લીયે મંત્ર બનાયે ગયે, ઔર ઇન્હી કો વેદ ગ્રંથ કહતે હૈ। ઇસ પ્રકાર અવનતિ હોને લગી। તો ભી સ્વાભાવિક પવિત્રતા કે ઉપાસક તભી થે, અભી હૈ, કહનેકા મતલબ ઇતના હિ હૈ કિ ઐસે પતિત લોગોકા ઉલ્લેખ ધર્મી નામસે હોને લગા, ઔર ઉનકે ગ્રંથ ધર્મ ગ્રંથ આજ ભી માને જાતે હૈ।

ઇસપ્રકાર નવવે તીર્થંકરકે શાસન કે લુપ્ત કાલમે વેદોકી રચના હુઇ। કોઇ કહતે હૈ કિ ભારતીય સમાજમે યહ જો પરિવર્તન હુઆ ઉસકા કારણ આર્ય નામ કે એક જાતિકા હિંદુસ્તાનમે આનાહી હૈ। યહા સ્વભાવમે પવિત્ર લોગોમે જબ ઉત્તર ધ્રુવ સે વલ્કલવાસી ઔર રજોગુણ પ્રધાન લોગ, આકર ઘુસે તબસે યહા આર્યો કે પ્રણાલીકો અચ્છા માના ગયા। પશુ હત્યા હોને લગી, વલ્કલ પહનને લગે। પર્ણ કુટિયા બનાયી ગઇ। કર્મપીઠી શુરૂ હુઇ, ઔર શ્રમવિભાગ કે તત્વપર સમાજકી રચના ભી હુઇ। કુછ ભી હો આર્યો કે આગમન કે પૂર્વ ઔર બાદભી, યહા સ્વભાવસે હી પવિત્ર માનવ જાતિ થી। ઉનકા ધર્મત્યાગમય, ઔર આચરણ સ્વાભાવિક થા। જિસ પ્રકાર સ્વભાવ સે પવિત્ર લોગ થે ઉસી પ્રકાર અપવિત્ર ભી થે। ઉન્હી કો આર્ય ગ્રંથોમે અનાર્ય, દસ્યુ, કહાગયા, ઔર ઉનકા સમાવેશ શૂદ્ર જાતિમે કિયા ગયા। ઇસ ભારતીય પ્રાચીન પવિત્ર રાજ્ય કા પ્રભાવ આર્યોપર ભી હુઆ। અસ્તુ નવવે તીર્થંકર કે બાદ કા ઇતિહાસ છઠવેં લેખમે લિખેંગે।

"વીરશાસન" તા ૨૯ મી અકટોબર સને ૧૯૨૬ પૃ ૭૮

જૈન ઔર જગત્

(લેખાંક છઠ્ઠા)

(લે લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભિડે કરજગી ધારવાડ)

આર્ય લોક પ્રકૃતિ પૂજા સે સંતુષ્ટ ન હુએ, ઉન્હોને સંશોધન કિયા કિ પંચ મહાભૂતો કો ભી ચલાનેવાલા ઔર હી કોઇ હ ઇતના બડા કાર્ય એક સે નહી બનેગા કયે કિ સૃષ્ટિમે ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, લય, એક હી કાલમે સદા કે લીયે ચલતા હી આયા હૈ ઇસ તરહ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ કી કલ્પના કી ગયી, ઉત્પન્નવાળેને તો ઉત્પન્ન કર દિયાહી હૈ, યદિ મારનેવાલા મહેશ ન મારેગા તો રક્ષણ કરને વાલા વિષ્ણુકો હમારા રક્ષણ કરના અવશ્ય હી હૈ ઐસા વિચાર કરકે રૂદ્રકી પૂજા અર્થાત્ લિંગ પૂજા મરીચિરૂપીને શુરૂ કી

આર્યોને પત્થર તથા લોહે કે શસ્ત્ર ભી બનાયે, ખેતી કી પ્રથા શરૂ કી સમાજ કી રક્ષા કે વાસ્તે રાજા બનાયા ગયા ઇમ પ્રકાર આર્ય સસ્કૃતિ બઢતી ચલી જાતી રહી

સુવિધિનાથ કે બાદ શીતલનાથજી, શ્રેયાસનાથજી, વાસુપૂજયજી, વિમલનાથજી, અનતનાથજી ધર્મનાથજી, શાતિનાથજી, કુથુનાથજી, અરનાથજી, મલ્લીનાથજી, એક કે બાદ એક અસખ્યાત કાલ વ્યતીત હોને કે બાદ હો ચુકે, ઔર ઉન્હોને આર્ય સસ્કૃતિ કે મિથ્યાત્વમે ભારતીય સસ્કૃતિકા રક્ષણ કિયા

રામાયણ કાલમે તો આર્ય સસ્કૃતિકા વિજય હુઆ થા-રાવણ જેમે જૈન રાજાઓકા યજ્ઞો કી હિસા અછી નહી માલુમ પડતી થી વસિષ્ઠ ઋષિ યદ્યપિ આર્ય સભ્યતા કે પક્ષપાતી થે તો ભી ઉનપર સ્વાભાવિક પવિત્રતા કા પ્રભાવ બહુ જમ રહા થા યોગ વસિષ્ટમે રામચદ્રજીકો નિર્ગ્રથ મુનિયો કે પ્રમાણ દેકે હી વસિષ્ટજીને યહ સ્વાભાવિક પવિત્રતા કા પાઠ સમઝાયા હ ઇસ કાલમે ઇસ ભારતીય સભ્યત કી રક્ષા મુનિસુવ્રતજી ઔર નમિનાથજીને કી ભારત કાલમે શ્રી નેમનાથજી યહી કરતે થે

ઇસી સમય પાર્શ્વનાથ સ્વામી હુએ, ઔર ફિર ઇસ ભારતીય સ્વાભાવિક પાવિત્ર્ય કા પ્રચાર સર્વત્ર હુઆ, આર્ય સભ્યતા કે અનુયાયિયો મે કૃત્રિમ ભેદ ભાવનાઓ કે કારણ બહુત હલચલ મચ રહી થી ઔર બુદ્ધ દેવને બડી ધામ-ધૂમ મચા કર ઉસ વૈદિક પરપરા કો ગાડ દીયા

ઉસી સમય ભગવાન મહાવીર ભારતીય સ્વભાવિક પાવિત્ર્યકા ઝડા હિલા રહે થે ઇસ પ્રકાર હમ સ્વાભાવિક પાવિત્ર્યકા જય પહિલે જમાનેસેહી આયા હૈ ઇસી કો આજકલ જૈન ધર્મ કે નામસે પુકારા જાતા હૈ

રામ કૃષ્ણકે બાદ વિષ્ણુપૂજા ભી શુરૂ હુઇ ઇસ પ્રકાર લિગપૂજા ઔર વિષ્ણુપૂજા પહિલે સે હી હૈ, સૂર્ય ઔર અગ્નિ કે ભી મદિર બનવાયે જાતે થે ઇસકે વિરોધમે બૌદ્ધો કે મદીર હુએ, ઔર મૂર્તિપૂજા બઢને લગી ॥ ઇસ પ્રકાર દિન વીતતે રહે, જૈન સખ્યા બહુત ઘટ ગયી થી અધ શ્રધા ભી બઢી થી ઇસ અધશ્રદ્ધા કે પુરસ્કાર સે રાજાઓને બહુત ઉત્પાત મચાયે

ઐસી હાલતમે શકરાચાર્ય પેદા હુએ ઉન્હોને આર્ય સભ્તાકી રક્ષા કે વાસ્તે જૈનોકી નિદા કી, ઔર બૌદ્ધો કો બહુત સતાયા કુછ સમય વીતને કે

બાદ, મહમ્મદીઓને ભારત વર્ષમે પ્રવેશ કિયા, એકેશ્વરીવાદ કી કલ્પના બહુત ફૈલ ગયી એકો વિષ્ણુ, એક શિવ કે વૈષ્ણવશૈવપેદા હુએ, શાક્ત, ગાણપત્ય, આદિ અનેક પંથ પેદા હુએ ઓર મિથ્યાત્વ બઢતા હી ગયા રામાનુજાચાર્યને ભેદ ભાવનાકા ખંડન કિયા શ્રીમદ્ વૃસવેશ્વરને મરીચિ ઋષી કે લિંગ ધારણા કી પ્રથા કો પુરસ્કાર કિયા માધ્વાચાર્યને અદ્વૈતકા ખંડન કરકે કૃષ્ણભક્તિકો બઢાયા, ઓર વલ્લભાચાર્યને ભી યહી કિયા,

ઇસ પ્રકાર મિથ્યાત્વ હી નહિ બલ્કિ અનાચારભી ફૈલને લગા, પાશ્ચિમાત્ય ઇસાઇ આયે અનાચાર ઓર ભી બઢા મૂર્તિપૂજા કા ખંડનહુઆ દયાનંદ સરસ્વતીને વેદોકા પુનરૂજ્જીવન કરકે સ્મૃતિ પુરાણોકા દબાડાળા

અબ ફિર વખ્ત આયા હૈ કિ ભારતીય સ્વાભાવિક પાવિત્ર્યકા પ્રસાર હો મિથ્યાત્વ સે હિંદુ લોગ ઉબ ગયે હૈ

જૈનો જાગો સમ્યક્ત્વકા પ્રસાર કરનેકા કાર્ય તુમારા હૈ, અપને પુરાતન પરંપરાકો પહિચાનો, હિંદુઓકે સંબંધસે જો કત્રિમ મિથ્યાત્વ તુમારે મે ઘુસ ગયા હૈ ઉસકો છોડ દો જૈન ધર્મ નતો બુદ્ધ ધર્મકી શાખા હૈ ઓર ન હિંદુ ધર્મકે ખિલાફ પેદા હુઆ હૈ, વહ તો પુરાતન ઓર સનાતન હૈ વહ બાહારસે નહી આયા હૈ, વહ કત્રિમ યાને કિસીમે બનાયા હુઆ નહો હૈ, વહ સ્વભાવિક હૈ પુરાતન હૈ વહ ભારતીય હૈ જૈનિયો કે ઉદાસીન તાકે કારણ ઉનમે હિંદુઓકી ક્રિયા (ક્રિઆએં) ઘુસ બેઠી હૈ, ઓર વે આપને સ્વાભાવિક પુરાતન પરંપરાસે વંચિત હો બેઠે હૈ જાગો ઓર બોલો વંધતા જીનશાસનમ્ ॥ અબ સાતવે લેખમે જૈનોસે દુનીયા કો કયા કયા શિખનેકા હૈ વહ બાત બતાવેંગે

"વીરશાસન" તા ૫ મી નવેમ્બર સને ૧૯૨૬ પૃ ૯૩

જૈન ઔર જગત

(લેખાંક સાતવા)

(લે લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભિડે કરજગી ધારવાડ)

જિનસિદ્ધાંત કે ઉપદેશકી સદા લિયે જરૂરત હૈ। પહિલે જમાને મે વહ થી। આગે હોગી। લેકિન મિથ્યાત્વસે ડુબી હુઇ દુનીયાં આજ વીરવાણી કી જિતની પ્યાસી હૈં, ઉતની આજતક કભી નહી થી, ઔર આગે ન હોગી। કયોંકિ જિનશાસન કે પ્રચાર કે અભાવસેં દુનીયા બહુતહી પીડિત હુઇ હૈં સંસાર કે આજકાલ પીડાકો વીરવાણી હી દવા હૈ। પહિલે દુનીયાકો અપની ઇશ્વરકી ઝુઠી કલ્પના છોડ દેની ચાહિએ। ધ્યાનમે રખના ચાહિએ કિ ઇશ્વર

કુછ નહિ દે સકતા । સબ કુછ હમારે કર્મો કા પ્રભાવ હૈ ઔર કર્મ કરનેકે લિયે હમ સ્વતંત્ર હૈ । ઇશ્વર કોઇ બાદશાહ નહી હૈ । ઇશ્વર વેહી હૈ જો મોક્ષપદકો પહુંચે હૈ ઐસે ઇશ્વરકો સૃષ્ટિ ક્રમમેં કુછ ભી સંબંધ નહી હૈ । ઉન પર ભી સૃષ્ટિકા (જડ પુદગલ) કુછ ભી પ્રભાવ નહી હૈ ।

सर्वज्ञो जितरागादि-दोष स्त्रैलोक्य पूजित
यथास्थित मर्थवादीच देवोऽर्हन् परमे श्वर ॥

સર્વજ્ઞ, વીતરાગી, ત્રૈલોક્યપૂજિત, યથાસ્થિતાર્થ વાદી, ઔર સમર્થ હી પરમેશ્વર હૈ । વહ સૃષ્ટિકા ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ લય નહી કરતા ઔર ન મનુષ્યોંકો કર્મ કરનેકી બુદ્ધિ દેતા હૈ । ઔર ઉનકે કર્મોકા ફલ દેને બેઠતા હૈ સારાંશ હમ કર્મ કરનેકે લિયે સ્વતંત્ર હૈ ઔર હમારે કર્મોકા ફળ જો સ્વભાવસે મિલેગા ભોગના હી પડેગા ॥ ઇસમેં કિસી કે સુખો કે બાત નહી હૈ । ઇશ્વર વહિ હૈ કિ જો વીતરાગ ઔર નિરૂપાધિક હૈ । આજકલકા સંસાર હિંસામેં રંજિત હુઆ હૈ । અહિંસા હી મનુષ્ય જાતિકા સ્વભાવ હૈ ઔર વહિ સુખકા માર્ગ હૈ દુનીયાં કો જૈન ધર્મમેં શીખના પડેગા કિ "सव्वाओ पाणाइवाओ विरमण" સબ પ્રકારકે જીવહિંસાસે દૂર રહના । સંસારકો યહ પાઠ શીખના પડેગા કિ "धन्ना ते नमणिज्जा, जेहिं मणवयणकाय सुद्धीए । सव्वजियाण हिंसा, चत्ता पय वि चिंतिज्जा" તન મન વચનસે જીન્હોને જીવોકી હિંસા છોડ દી હૈ, વે મનુષ્ય હી ધન્ય હૈ યહીં સદાતન કરના ચાહીએ લોગોકો ફસાનેમેં, ઠગાનેમેં હી, આજકલ ધર્મ ઔર વ્યવહાર ચાતુરી સમઝી જાતી હૈ કુરાન તથા મહાભારત રામાયણાદિ ગ્રંથોસે ઝુઠ કો ભી આધાર લે લિયા જાતા હૈ । લેકિન દુનીયાકો જૈન ધર્મસે યહ બાત શીખની પડેગી કે "थोवपि अलीय वयण, जे न हु भासंति जीवियते वि । सच्चे चेव रयाण, तेसिं नमो सव्वसाहूण ॥ '

પ્રાણ બચાને કે વાસ્તેભી જો તીનકમાત્રભી ઝુઠ વ્યવહાર નહીં કરતે, ઉન સર્વ સાધુઓ કો વંદન હો । પગ પગ પર ઝુઠ બોલનેમેં ચાતુરી સમઝને વાળે લોગોકો યહ પાઠ પઢના હોગા ઔર તભી ઉનકો સુખ પ્રાપ્તિ હોગી

પરદ્રવ્યાપહારિસે તો જનતા બહુત હી પીડી ગયી હૈ । ઇસ યાન્ત્રિક યુગમેં તો પરદ્રવ્યાપહારિકો બહુત હી સુવિધાએ પ્રાપ્ત હુઇ હૈ । યહ અપહરહી સર્વ અસ્વસ્થતા કા જડ હૈ । દુનીયા કો નિગ્રંથિ મુનિઓમેં સીખના હૈ કિ 'जं परमसत्ति ज पर, त त जीवस्स बाहिरा पाणा। तिण मित्त वि अदिन्न, दया-लुयो तो न गिण्हेइ" સિરસે પાંવ તક પસીના બહાકર જો કુછ કમાયા જાતા હૈ વહ કમાનેવાલે કે ધન બાહિર પ્રાણ હોતે હૈ । ઇસ લિયે પર દ્રવ્યાપહાર કરના એક બડી હિંસા હી હૈ ઔર દયાળુ મહાશય અદત્ત વસ્તુ કભી નહીં લેતે હૈ ।",

વ્યવહારિક સ્વભાવ દર્શાવવા માટેજ નિયોજિત કરેલા હોય છે પણ ક્રિશ્ચિયન, મહમદી, બૌદ્ધ વિગેરે શબ્દો ધાર્મિક મત કે પથ દર્શાવવા માટે પણ નિયોજિત કરવામા આવે છે હિંદુ શબ્દ જો કે તેવી રીતે ઉપયોગવામા આવતો નથી તોપણ વૈદિક, વૈષ્ણવ, શૈવ, જૈન, આદિ શબ્દોથી ધાર્મિક મત કે પથનો ભાવ લાવી શકાય છતા આ ધાર્મિક ધર્મ નહી કહી શકાય । ધર્મ, સસ્કૃતિ, અને પથ, આ ત્રણે માટે એકજ શબ્દ વાપરવાથી ઘણી ભાજગડ ઉપસ્થિત થાય છે

જૈનો હિંદુ છે કે નથી ? શ્વેતામ્બરો જૈન છે કે નથી ? એવા એવા પ્રલાપો જે સાભળવામા આવે છે તેનુ કારણ આ ત્રણે વિષયોનો ઘોટાળોજ છે

ધર્મનુ સ્વરૂપ સનાતન હોય છે તેમા અહિંસાદિ વ્રતોનુ અતિચાર રહિત પાલન કરવાનુ કહેલુ હોય છે જીવા જીવાદિ તત્વોનું સત્ય ને અનાદ્યનત સ્વરૂપ તેમા વર્ણવેલુ હોય છે જૈન ધર્મમા એવી જાતનુ વર્ણન છે અને તે અનાદિકાળથી એક પ્રકારનુજ હોવાથી સત્ય છે એટલે જૈન શાસ્ત્રને ધર્મ કહી શકાય વૈદિક, બૌદ્ધ, ક્રીશ્ચિયન અને મહમદી, મતોને ધર્મ કહી શકાય નહિ કેમકે વેદ રચનાર ઋષિઓ, બુદ્ધ, ખ્રિસ્તી અને મહમદ, સર્વજ્ઞ ન હોતા તેઓના ગ્રથોમા પરિપૂર્ણ વર્ણન નથી । વળી હિંસા, અસત્ય, પરિગ્રહ, સ્તેય આદિને પણ આ ગ્રન્થોમા આત્માના ધર્મ તરીકે વર્ણવેલા છે જે વાત અનુભવથી તદ્દન વિરૂદ્ધ છે

વૈદિકો, બૌદ્ધ, ખ્રિસ્તીઓ અને મુસલમાનો કહે છે કે અમારોજ ધર્મ સર્વ ગ્રાહ્ય છે કેમકે તે સૌથી પાળી શકાય એવો છે અમારો ધર્મ માત્ર સત્ય છે અને બાકી બધુ અસત્ય છે પણ એ વચનમા મિથ્યાત્વ અને કદાગ્રહ સિવાય બીજુ કાઇ નથી

બધા બહિરાત્માઓથી પણ પાળી શકાય એવો આચાર એટલે ધર્મ, એમ કહેવુ એ તો ધતિંગ છે અને વેદ, કુરાન કે બાયબલમા કહેલો માર્ગ માત્ર ધર્મ છે, એમ કહેવુ કદાગ્રહ છે એટલે ઉપરના પથોને ધર્મ કહેવો એ અશક્ય છે

બધા જીવોથી પાળી શકાય એવો માર્ગ–ધર્મ થતો નથી, પણ બધા જીવો માટે જેમા માર્ગો પ્રરૂપેલા હોય તેજ ધર્મ હોઈ શકે છે 'એ કસોટીને લગાડી જોતા ક્રિશ્ચિયન ને મહમદી મત એકાન્તિક નિવડે છે, બૌદ્ધમત અપૂર્ણ જણાય છે અને વૈદિક મત ભ્રમ પમાડનારો ઠરે છે ક્રિશ્ચિયન ને મહમદી પથોનો નિર્ગુણોપસ્થિતાનો આગ્રહ સાખી શકાય પણ હિંસાને ધર્મ ઠરાવનાર વૈદિકમત ને ધર્મમત કહેવો એ વ્યર્થ છે

દુનીયામાના કોઈપણ દેશના કે પથના જીવને મુક્તિ પમાડનાર ધર્મ એકજ હોય છે, અને તે જૈન સિદ્ધાતમા જેટલો સ્પષ્ટ અને શુદ્ધ સ્વરૂપમા છે તેટલો અન્ય કોઇ પણ સિદ્ધાતમા નથી દુનીયાના જે જીવો મોક્ષ પામ્યા તે આ ધર્મના પાલનથીજ પામ્યા છે પછી તે યૂરોપના હોય કે આફ્રિકાના, ક્રિશ્ચિયન સસ્કૃતિના હોય કે હિદુ સનાતન ધર્મ એકજ છે, જુદા જુદા પથોમા એકેક માર્ગ માત્ર પ્રરૂપેલો હોય છે સપૂર્ણ ધર્મ હોતો નથી સસ્કૃતિમા ધર્મજ હોય એમ કાઇ નથી હિસાને અહિસા કહેનાર, અસત્યને સત્ય સમજનાર અને પરિગ્રહને અપરિગ્રહને નામે ઓળખનાર વૈદિક સસ્કૃતિને ધર્મ કવી રીતે કહી શકાય ? કદાગ્રહથી જુદામતવાળાને મારવામા કર્તવ્ય માનનાર, મહમદિ સસ્કૃતિને ધર્મ કેવી રીતે કહી શકાય ? યત્ર બળથી આખી દુનીયાને ત્રાહિ ત્રાહિ કરનાર ક્રિશ્ચિયન સસ્કૃતિ પણ ધર્મ નહિ કહી શકાય તેમજ વૈદિક, મહમદી, ક્રિશ્ચિયન આદિ પથોને સાર્વધર્મ નહિ કહી શકાય અનેકાન્તવાદી અને શુદ્ધ એવા જૈન સિદ્ધાતને માત્ર ધર્મ કહી શકાય મોક્ષ પમાડનાર માત્ર એક જૈન ધર્મજ છે આ ધર્મની પ્રભાવના થાય એમ ઇચ્છુ છુ "

॥ જૈનપત્ર તા. ૧૩ મી ડીસેમ્બર સને ૧૯૨૫

(લેખ નવમો)

॥ જૈન ધર્મ એ વિશ્વવ્યાપી ધર્મ છે ॥

(એક બ્રાહ્મણ વિદ્વાનના જૈન ધર્મ સબધે મનનીય વિચારો)

(લે લોગીલાલ જૈની પુના)

ઉત્ક્રાતિના આ આધુનિક યુગમા એક બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોની દ્રષ્ટિ વિશ્વના દરેક ધર્મ, તત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, સાહિત્ય અને લલિતવાડમયનો જિજ્ઞાસાથી અને મર્મથી અભ્યાસ કરવા દોરવાય એ સ્વાભાવિક છે આજ દ્રષ્ટિએ અનેક જર્મન અને ઇતર યૂરોપના વિદ્વાનોએ જૈન ધર્મનો મર્મ સહિત સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કર્યો છે પરધર્મ સબન્ધે ઉદારતા, સહિષ્ણુતા અને સમાનતા દર્શાવવી એ અત્યત આવશ્યક છે, પરન્તુ આ અનુકરણીય સૂત્ર કેટલાક ધર્માધ અને અનુદાર લોકોના દ્રષ્ટિબિન્દુ આગળ ન રહેવાથી પ્રાચીન સમયથી જૈન ધર્મ ઉપર પરચક્રો આવતાજ રહ્યા છે

શકરાચાર્ય અને કુમારિલ ભટ્ટથી લઇને આજસુધી અનેક જૈનેતર વિદ્વાનોએ જૈન ધર્મ નષ્ટ કરવાના બનતા પ્રયત્નો કર્યા છે પણ જ્યા સુધી જૈન ધર્મ નગ્ન સત્યના અમર સિદ્ધાતો દુનીયા આગળ મૂકાશે ત્યા સુધી જૈન ધર્મનો વિનાશ નથી એ પણ નગ્ન સત્ય છે

આ પ્રમાણે જૈનધર્મનો વિનાશ ઇચ્છતા જૈનેતર વિદ્વાનોમાંથી કેટલાય પાછળથી જૈનધર્મના સમર્થ ઉપાસકો થયાના અને પોતાની વિદ્વતાથી જૈનધર્મને અસર કર્યાના દાખલાઓ ઇતિહાસના પૃષ્ટો ઉપર વિદ્યમાન છે

આ પ્રમાણેજ વર્તમાન સમયમાં શ્રીયુત લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભિડે નામના એક સમર્થ વિદ્વાને જૈન સિદ્ધાંત, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ અને સાહિત્ય સંબંધે ઘણાજ સુંદર, આકર્ષક અને મનનીય વિચારો મરાઠી ભાષાના બહોળા પ્રચાર પામેલા એક ઉત્કૃષ્ટ માસિકમાં હાનમાજ પ્રસિદ્ધ કર્યા છે આ ભાઈએ જૈન ધર્મ સંબન્ધે ખૂબ અધ્યયન, ચિંતવન, અને મનન કર્યું છે એમ નીચેના લખાણ ઉપરથી સ્પૃષ્ટ તરી આવે છે

"અન્ય ધર્માવલંબીયોના દુરાગ્રહ અને અજ્ઞાનજન્ય ટીકાથી હિંદુ-સમાજમાં જૈનધર્મ વિષયક અજ્ઞાનતા પ્રસરી રહી છે અવ્યવહાર્ય સિદ્ધાંતોથી ભરેલો અને નાસ્તિક, એવો વેદબાહ્ય જૈનધર્મ છે એવી સર્વ સાધારણ લોક વાયના છે વસ્તુતઃ જૈનધર્મ પૂર્ણ વ્યવહારૂ, આસ્તિક અને સ્વતંત્ર ધર્મ છે

જૈનધર્મ એ વિકૃત હિંદુધર્મ છે એમ કહેવામાં આવે છે, પરન્તુ વસ્તુતઃ સનાતન અને પુરાતન એવા જૈનધર્મનું વિકૃત સ્વરૂપ–એ હિંદુધર્મ છે, આ વાત જૈન ધર્મનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થએલાઓને સ્વીકારવી પડશે × × × અહિંસા તત્વ અને નિરીશ્વરવાદ આ બે તત્વના સામ્ય ઉપરથી–બૌદ્ધ અને જૈનધર્મ એ એકજ ધર્મ છે, એવી આજસુધી યૂરોપીય વિદ્વાનોની કલ્પના હતી પરંતુ આ બે ધર્મમાં જમીન આસમાન જેટલો અંતર છે બૌદ્ધધર્મનું અહિંસાતત્વ કેવળ દયાભાવ ઉપર અધિષ્ટિત છે, પણ જૈન ધર્મની અહિંસા આત્મતત્વના ગંભીર ગૂઢ અને દુર્ગમતત્વ ઉપર અધિષ્ટિત થઇ છે બુદ્ધે સૃષ્ટિ કર્તવ્ય વિષે મૌનવ્રત સ્વીકાર્યું છે, ત્યારે જૈન ધર્મ સ્વયંભૂ, નિષ્કલંક, વીતરાગ, નિરૂપાધિક અને ચૈતન્યરૂપ છે, એમ ઇશ્વરની વ્યાખ્યા કરી 'ઇશ્વર એ સૃષ્ટિ કર્તા છે' એનુ સમર્પક રીતે ખંડન કર્યું છે × × × પૂર્વકાલના જૈનધર્મની અસર બુદ્ધધર્મ ઉપર થઇ હોય તો તે સ્વભાવિક છે જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો બીજા ધર્મ કરતા અત્યંત ભિન્ન છે અને તે સ્વતંત્ર છે × × ×

જૈનોના ચોવીશમા તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર દેવ, જે વખતે અર્હંત શાસનનો પ્રચાર દુનિયામાં કરતા હતા ત્યારે ભગવાનનો સે શુદ્ધ ઉપદેશ અને દેવી આચરણ જોઇ બુદ્ધ ભગવાને પોતે મહાવીર દેવ માટે ધન્યોદ્‌ગાર કાઢયા છે × × × જૈન તીર્થંકરો માટે આદરયુક્ત ઉદગારો શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને

પુરાણોમા દરેક સ્થળે જોવામા આવે છે જે વખતે નવમા તીર્થંકર ભગવાન સુવિધિનાથ જિનશાસનનુ વર્ધન કરતા હતા તે વખતે-હિંસાત્મક વેદ, શાંડીલ્ય ઋષિ, યાજ્ઞવલ્ક્ય અને પીપ્પલાદિ ઋષિ મુનિઓએ રચ્યા તત્પૂર્વે જૈન ધર્મના આગમો વિદ્યમાન હતા, એ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વેદ અપૌરૂષેય નથી, માટે જૈનો નાસ્તિક નથી × × × જૈન લોક મહા વિદ્વાન, પરાક્રમી અને તપસ્વી હતા આજે તેમની લોક સંખ્યા બહુ ઓછી છે પરન્તુ આજે દુનિયા ભરમા તેમનો અહિંસા ધર્મ વિજયી અને અમર થયો છે માટે દરેક વિદ્વાને જૈન ધર્મનો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે × × ×

આત્મ તત્વ ઉપર પરમ આર્હત જૈનો જેટલી-એક નિષ્ટા, તત્વજ્ઞાન અને વ્યવહારમા બીજા ધર્મ પ્રવર્તકોએ-કોઇકજ વખત બતાવી હશે આવી સ્થીતિમા જૈનોને નિરીશ્વરવાદી અને નાસ્તિક કહેવા, એના જેવી સત્યવચના અને અજ્ઞાન બીજુ નહિ હોય જેનો આધિભૌતિક અને પશુબળ ઉપર વિશ્વાસ છે, તેજ ખરેખરા નાસ્તિક અને નિરીશ્વરવાદી છે

આત્માનુ અસ્તિત્વ જેઓ માને છે, અને ભૌતિક વિષયથી પર એક અધ્યાત્મ વિષયને જેઓ મહત્વપૂર્ણ સમજે છે, તેજ ખરા આસ્તિક છે

વેદોનુ અપૌરૂષેયત્વ, ઇશ્વરનુ સૃષ્ટિ કર્તૃત્વ, જીવાત્માઓનુ ઇશ્વરાધીનત્વ, સામાન્ય નીતિ વિરૂદ્ધ ક્રિયા કરી, જેઓ આત્મવિકાશ થશે એમ માને છે, આ બધી ભ્રમિક કલ્પનાઓ હૃદયમા ધારણ કરવી, એ મિથ્યાત્વના લક્ષણો છે મિથ્યાત્વ નિરસન અને સમ્યકત્વ ગ્રહણ એ જૈનધર્મની વિશિષ્ટતા છે તમામ દુરાગ્રહ છોડીને સત્યનો સ્વીકાર કરવો, એના જેવો બીજો ગુણ દુનીયામા કયો છે? આ ગુણના અભાવેજ અશાન્તિ અને કલહ દેખાયો છે જૈન ધર્મ એ વિશ્વધર્મ થવાને લાયક છે × × × જૈન તત્વજ્ઞાન જે પ્રમાણે શુદ્ધ અને નિષ્કલંક છે, તેમ જૈનોનો આચાર ધર્મ પણ શુદ્ધ છે જૈનધર્મમા તત્વજ્ઞાન નથી એમ માનનાર અજ્ઞાની છે, જૈનધર્મનો જે ડંકો આ દુનીયા ભરમા ગાજી રહ્યો છે તેનુ કારણ જૈનોના હભરહિત આચાર ધર્મનેજ આભારી છે, જૈની આચારધર્મ સ્વેચ્છાનુકુળ નથી એજ તેની વિશિષ્ટતા છે સમાજને ચિરકાલ ટકાવી રાખવા માટે હિંસાને અહિંસા અને અસત્યને સત્ય કહેવા જૈનધર્મ કોઇ કાળે તૈયાર નથી પણ જેઓ તેમ કરે છે તેઓ મિથ્યાત્વી છે આ મિથ્યાત્વથીજ પાખંડ વધી પડયુ છે, આ મિથ્યાત્વનો નાશ કરવો એ જૈનધર્મનુ શિક્ષણ છે, દરેક આત્માને શુદ્ધ બનાવવા માટે-જૈન ધર્મ આદેશ આપે અને સ્પષ્ટ માર્ગ બતાવે, પછી ભલે અનુયાયી ઓછા રહેવા પામે પરન્તુ ભૂલથી પણ તેઓ આત્મબળની વૃદ્ધિ માટે પશુબળની આવશ્યકતા

આત્મબળની અને પાશવી બળની એકતા નજ થઇ શકે, કારણ ઇશ્વર અને ચેતનના માગ જુદા છે

જૈનાચાર્યોએ સ્વેચ્છાનુકૂળ ધર્મ ન બતાવતા–સમ્યકત્વ ધર્મ દુનીયાને બતાવ્યો, એ જૈનોની સત્યનિષ્ટા અપૂર્વ છે આદ્ય તિર્થંકરોએ જે શાશ્વત ધર્મ પ્રતિપાદન કર્યો હતો, તેજ ધર્મ દરેક તીર્થકર, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિગણ આજે પણ ઉપદેશી રહ્યા છે ”

શ્રીયુત ભી ડે મહાશયના મહત્ત્વપૂર્ણ લેખનો તો મે માત્ર સારાશજ અત્રે રજુ કર્યો છે છતા વાચકો જોઇ શકશે કે તેમની અભ્યાસ દ્રષ્ટિ અતિ નિર્મળ, નિષ્પક્ષપાત, અને કોઇપણ પ્રકારના વ્હેમ વિનાની છે, જે જૈનધર્મનુ અનુપમ રહસ્ય તેના અનુયાયીઓ પણ બહુ ઓછા પ્રમાણમા સમજતા હશે, તે રહસ્યની તેઓ ઝાખી કરી સકયા છે ખરેખર જૈનધર્મ એ વિશ્વધર્મ થવાને સપૂર્ણ યોગ્ય છે, માત્ર તેના અનુયાયીઓમા, પ્રચારકોમા, તેટલુજ બળ સામર્થ્ય અને શ્રદ્ધા હોવી જોઇએ જૈનસિદ્ધાતો પણ અજર અમર રહેવાનેજ સર્જાયા છે માત્ર તેનુ સશોધન કરનાર, રહસ્યપ્રબોધનાર, પુરૂષોનીજ આજે ખોટ પડી છે પરમાત્મા શ્રી મહાવીર, જૈનધર્મને વિશ્વધર્મ રૂપે વિશ્વમા પ્રકાશમાન કર એજ એક માત્ર પ્રાર્થના છે

॥ જૈનયુગ પુસ્તક ૨ અક ૭, ૮ ફાગણ ચૈત્ર ૧૯૮૩
શ્રી મહાવીર જન્મોત્સવ ખાસ અક પૃ ૩૮૩ થી

(લેખ દશમો)

વર્ધમાન સ્વામીની વ્યવહાર્યતા

(લેખક લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભિડે ૨૯૭ શનીવાર પુના)

सिद्ध सपूर्ण भव्यार्थसिद्धे कारणमुत्तम।
प्रशस्त दर्शन ज्ञान चारित्र प्रतिपादन ॥
सुरेन्द्र मुकुटाश्लिष्ट पाद पद्म सुकेसर।
प्रणमामि महावीर लोक त्रितय मगल ॥

જિન શાસનની શુદ્ધતા આજે હરકોઇ સ્વીકારે છે, પણ આ શાસન વ્યવહારમા આચરી શકાય એવું નથી, એમ એક બીજાજ પ્રકારના આક્ષેપ કેટલાક બુદ્ધિવાદીઓ હવે આગળ મૂકવા લાગ્યા છે ખરૂ જોતા જિનશાસન અબાધ્ય

છે એજ આક્ષેપમા પણ સિદ્ધ થાય છે, કેમકે આક્ષેપજ એવો છે કે જે બીજા તત્વના આક્ષેપો ન હોય ત્યારે મૂકાય છે ને જિનશાસનની શ્રેષ્ઠતા સ્વીકારીએ છીએ તો તે અવ્યવહાર્ય છે એમ કહેવુ આ એક જાતની આક્ષેપકની પોતાની નબળાઇ છે, ન કે શાસનની કાઇક ત્રુટી શાસનને અવ્યવહાર્ય વિશેષણ લગાડી ચાણાક્ષ વ્યવહારી કે પ્રપચી લોકો–પોતાની નબળાઇ ઢાકવા માગે તો તેઓ તેમ ભલે કરે, પણ તેનાથી શાસન કાઇ દૂષિત થતુ નથી વળી અવ્યવહાર્ય પણ શા માટે કહેવુ ? શુ આ શાસન અસ્વાભાવિક છે કે, આચરણમા ન લાવી શકાય એમ છે ? જિનશાસન તો તેવુ નથી, કેમકે અનતાનત તીર્થંકરોએ, સિદ્ધોએ, આચાર્યોએ, ઉપાધ્યાઓએ, કે નિર્ગ્રંથ સાધુઓએ, આ શાસનની આજ્ઞા મુજબ આચાર પાલી બતાવ્યો છે, જ્યા સુધી એક પણ વ્યક્તિ જે કામ કરી બતાવી શકે છે, ત્યાસુધી તે કામને અવ્યવયહાર્ય ન કહી શકાય, જન સામાન્યનો જે વ્યવહાર છે તેનાથી બીજોજ માર્ગ જિન શાસન ઉપદેશે છે, તેથી ભલે તે કઠણ હોય, કે લોક રૂચિને વિરૂદ્ધ હોય, પણ અવ્યવહાર્ય તો કદી પણ ન કહી શકાય.

કઠણ કામને અવ્યવહાર્ય કહેવુ એ એક જાતનુ દૌર્બલ્ય છે પણ વ્યવહારી લોકોએ એવો પ્રપચ રચ્યો છે કે, તેમા એ દૌર્બલ્યના દુર્ગુણને સદ્દગુણનુ રૂપ આપ્યુ છે, જ્યારે વ્યવહારી લોકો કોઇ કામને અવ્યવહાર્ય કહે છે ત્યારે તેઓ પોતે મુત્સદી કહેવડાવવા માગે છે અને આ કામને હલકુ લેખવા માગે છે

મહાવીર પ્રભુ, કે ગૌતમ બુદ્ધથી, નેપોલીઅન, રસ્કિન, ટાલસ્ટાય અને મહાત્મા ગાધી જેવા પુરૂષાર્થના હિમાયતી આજસુધી જેવા થયા છે તેઓના વિષયમા પ્રપચી લોકોએ અવ્યવહાર્યતાનુ જાળ રચી, પોતાની નબળાઇને સારૂ રૂપ આપવાની કોશીશ કરી છે તેવાઓના એવા પ્રપચથી અલ્પજ્ઞ લોકો ફસાઇ જાય છે, અને પુરૂષાર્થ બતાવવુ છોડી દે છે પોતાને માટે સાધ્ય હોય એવી વાત પણ અસાધ્ય સમજે તેથી તેઓ પ્રયત્નજ કરતા નથી, અને આત્મનાશ વ્હોરી લે છે

વીર શાસનના વિષયમા પણ એવોજ બનાવ બન્યો છે ગૌતમ બુદ્ધે પોતાનો મધ્યમ માર્ગ લોકોને ઉપદેશી નિગ્ગથ નાતપુત્તનો માર્ગ અમાન્ય છે એમ કહ્યુ, તો વૈદિકોએ લોકાભિરૂચીને અનુકુળ એવો માર્ગ બતાવી, નિગ્ગથ સિદ્ધોનો માર્ગ અવ્યવહાર્ય છે એમ કહી દીધુ પણ અમે તો જાણીએ છીએ કે નાતપુત્તનો માર્ગ પણ ઘણાએ આચરી બતાવ્યો છે, અને આ માર્ગનુ અનુસ-

રણ કર્યા વગર મોક્ષેચ્છુ લોકોને છુટકોજ નથી વીરશાસન આત્મસિદ્ધિનો સીધો માર્ગ બતાવે છે, પુદ્ગલ પરમાણુઓના સબધથી–બધ પામેલાઓને આ બધ વધે એવો માર્ગ બતાવ્યાથી કોઈનુ ન વળે, આ બધની નિર્જરા કરવાનોજ માર્ગ બતાવવાનો રહયો, અને એવો એનો હેતુજ હોઇ શકે એમ છે જડ ચેતન બન્ને સ્વભાવથી ભિન્ન હોવાથી તેમના માર્ગો પણ ભિન્ન છે આ બેમા કદી પણ તરતોડ થઇ શકે એમ નથી

વર્ધમાન સ્વામીએ જિનશાસન પોતે આચરી, તે વ્યવહાર્ય છે, એમ બતાવી આપ્યુ છે પ્રભુ બાલપણાથીજ ત્રિજ્ઞાનધારી હતા પણ પૂર્વભાવોમા તેઓશ્રીએ તે માટે પ્રયત્ન પણ ઘણા કરેલા હતા સાપ કરડે, વ્યતર દેવતાઓ બાના કરે, તો પણ પ્રભુ સમભાવ રાખતા હતા, એવો પુરૂષાર્થ અનતવીર્યના સિવાય થઇ શકે એમ નથી મહાવીર પ્રભુ જ્યારે બે વર્ષના યુવક હતા ત્યારે ગૌતમ બુદ્ધ તપશ્ચર્યા છોડી મધ્યમ માર્ગનો ઉપદેશ આપતો ફરતો હતો અને તેમણે ઘણા લોકોને ભિક્ષુની દીક્ષા આપી પણ મહાવીર પ્રભુ પોતાનુ શ્રાવક વ્રત છોડી બુદ્ધની પાછળ નથી દાડયા, તેઓશ્રી ભાવના પ્રધાન ન હતા સારાસાર વિવેકી ને વ્યવહારૂ હતા જ્યારે ચોતરફ ખળભળાટ હોય ત્યારે પણ પોતાના મત ઉપર અડગ રહેવુ એ એક યુવકને માટે કેટલુ બધુ કઠણ છે તે સૌ લોક જાણે છે મહાવીર પ્રભુએ તો છ વરસની ઉમર સુધી ઘેર રહી માતપિતા કે બન્ધુ જેવા વડીલોની સેવા કરતા કરતા ધર્માચરણ કરેલુ અને યોગ્ય લાગતા દીક્ષા લીધેલી, તેઓ શ્રી પરિસ્થિતિના દાસ ન હતા પણ અકાળની પરિસ્થિતને પ્રભુએ દાસ બનાવી હતી ; એમ નહોત તો બીજાની જેમ પ્રભુ પણ ભિક્ષુ બનત બીજા યુવકોની માફક તેઓશ્રી પણ શિકાર રમત, કે વિષયોપભોગમા લીન થાત, પણ અનતવીર્યશાળી પ્રભુના આગળ એક વિશેષ કાર્ય (Mission) હતુ અને તેની સિદ્ધિને માટેજ તેઓશ્રી કોશિશ કરતા હતા, દીક્ષા લીધા પછી બારહ વર્ષ સુધી પ્રભુએ એવી ઘનઘોર તપશ્ચર્યા આચરી કે તેના પ્રભાવથી પ્રભુને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ મહમદ પેગબર ઇશુ ખ્રિસ્ત, કૃષ્ણ હતા તેમા કોઇ પણ ધર્મસસ્થાપક જેટલુ કઠણ તપ આચરેલુ ન હતુ અને જે તપ ગૌતમ બુદ્ધ પણ અડધુ છોડી દીધુ હતુ, તેટલુ સામાન્ય તપ મહાવીર પ્રભુએ આચરેલુ હતુ, એટલુજ નહિ પણ કોઇ પણ બીજા તીર્થંકરે શ્રી વીર નિર્ગ્રન્થ તપસ્વીના જેટલુ કઠણ તપ આચરેલુ ન હતુ

કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી પણ–મુનિવ્રત આચરતા આચરતા પ્રભુ વિહાર કરતા હતા, અને ભવ્ય જીવોને દેશના આપતા હતા, આ દેસના એવી

ભાષામા પ્રભુ આપતા કે જે કોઇ પણ ગતિનો જીવ સમજી શકે આ ભાષા આત્માની ભાષા હતી, ન કોઇ પર્યાયની કે પ્રદેશની, એવી આ ભાષા તિર્યંચ પણ સમજી શકતા હતા, પ્રપચી લોક આ વાતને ભલે ન સમજી શકે પણ તે નદ્દન માત્ર અશક્ય નથી મહાવીર સ્વામી નિર્વૈર હતા એટલે તેઓશ્રીની પાસે જીવગણ નૈસર્ગિક વૈર પણ ભૂલી જતા હતા પ્રેમબળથી એમ થતુ હતુ સર્કસ વિગેરેમા ભયથી જે બને છે તે પ્રેમથી શા માટે ન બને ? એમા અશક્ય જેવુ કાઇ પણ લાગતુ નથી

એવી રીતે મહાવીર પ્રભુ પોતે બાહેર વિવેકીને વ્યવહારી હોવાને લીધે તેઓશ્રીનો ઉપદેશ પણ શુદ્ધ વ્યવહાર્ય રહેતો હતો જે ધર્માચરણ કરશે તેમને ઇશ્વર સારૂ ફળ આપશે ને જે બુરાઇથી વર્તશે તેમના ઉપર ઇશ્વર નારાજ થશે, એવા ભાવનાપૂર્ણ પણ વિવેકહીન વચનો, પ્રભુએ કદી પણ કહ્યા નથી તમે ધર્માચરણ કરશો તો બહુ સારૂ ફળ મળશેજ ઇશ્વરની કૃપા અવકૃપાનો કશો પણ સબધ તેથી રહેતો નથી ભલા રાજી થવુ કે નારાજ થવુ વીતરાગ ઇશ્વરને કેમ સભવે ? એ વાત અવ્યવહાર્ય છે વીતરાગને નિરૂપધિક ઇશ્વરને કર્તૃત્વ કે ઉપધિ નથી એવી વિવેક પૂર્ણવૃત્તિ મહાવીર પ્રભુની છે

એકાંતમત અવ્યવહાર્ય હોય છે પ્રભુએ અપેક્ષાયુક્ત અનેકાંતમત ઉપદેશ્યુ છે કોઇ પણ વિધાન કોઇ એક અપેક્ષાથીજ સત્ય હોય છે નહિ કે સદાય સત્ય રહે છે બીજા મતોપદેશકોની આ ભુલ પ્રભુના શાસનમા નથી એટલે સ્યાદ્વાદ વિવેક પૂર્ણરીતે વ્યવહાર્ય છે

હિંસાદિ પાપ કર્મો પણ પુણ્ય કર્મોપાર્જન કરે છે એમ વિવેક હીનનુ અવ્યવહાર્ય વચન કેટલાક મતોપદેશકોનુ છે વીર પ્રભુએ સમ્યક્ ધર્મ ઉપદેશ્યો છે જેમા જરા પણ કિલ્મીષ નથી

મારી પૂજા કરો કે મારા શરણ આવો, એટલે તમારૂ કલ્યાણ થશે હુ દેવપુત્ર છુ, દેવદૂત છુ, એવા અવિવેક વચનો પ્રભુએ કહ્યા નથી સમ્યક્ ધર્મનુ આચરણ કરો તમારો આત્મા ઉન્નત થશે એમ ન કરો તો ભવમાજ ડુબતા રહેશો તમારી મુક્તિ બીજા ઉપર અવલબિત નથી તમારૂ સારૂ અને નઠારૂ તમારા હાથમાજ છે, એવુ સત્યવચન મહાવીર પ્રભુએ કહ્યુ છે પ્રભુએ પ્રપચ કર્યો નથી કે કાઇપણ બોલી લોકોને ઉશ્કેર્યા નથી, જે કાઇ સર્વ બાજુથી સત્ય અને નિરાબાધ્ય હતુ તે તેઓશ્રીએ ઉપદેશ્યુ એવો આત્મમાર્ગ ઉપદેશથી ધ્યાનમા ન આવે એવો હોવાથી પોતે આચરી ખરેખર વ્યવહાર્ય છે એમ બતાવ્યો એનાથી વ્યવહારી બીજો કોણ છે ? ને વીરશાસનથી પણ વિવેકપૂર્ણ

શાસન બીજું કયું છે? એવા શાસનને અવ્યવહાર્ય કહેવું, પોતાની મૂઢતા અને નબળાઈ બતાવવા જેવું છે સામાન્ય લોકો પુદ્ગલાનંદમાંજ મગ્ન હોય અને તેમને આત્માનંદની વાત ન રૂચે તેથી આત્માનંદ જેવી કોઈ સ્થિતિ નથીજ એમ ન કહી શકાય

પ્રયત્નથી આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય એમ છે પ્રયત્ન કરવાવાળા ઓછા હોય છે, તેથી આ શાસન અવ્યવહાર્ય નથી થતું

વીરશાસન સંપૂર્ણ રીતે વ્યવહાર્ય છે, નિષ્કલંક, નિરાબાધ્ય છે, સર્વને માટે સુસાધ્ય છે એવા શાસનનો જય થાઓ "वर्धतां जिनशासनं"

॥ ઋગ્વેદ મંડલ ૧ લાના ત્રિવિક્રમ વિષ્ણુ ॥

હિંદુ દેવો પૃ ૧૪૩ થી કમલાશંકરભાઈએ–ઋગ્૦ મં, ૧ લીની અને ૭ માની મળીને ત્રિવિક્રમ વિષ્ણુની ઋચા ૮ નો સાયણ ભાષ્યથી કરી બતાવેલો અર્થ

હે નરો? વિષ્ણુના વ્યાપનશીલ દેવના હું વીર કર્મો ઘણા જલદી કહું છું જે વિષ્ણુએ પૃથ્વી સંબંધી રજનાત્મક, ક્ષિતિ આદિ ત્રણ લોકના અભિમાની અગ્નિ, વાયુ ને આદિત્ય રૂપ રજનું વિશેષ નિર્માણ કર્યું વળી જે વિષ્ણુએ ઉપર રહેલા અતિવિસ્તીર્ણ સાથે રહેવા ત્રણ લોકના આશ્રયભૂત–અંતરિક્ષને આધાર તરીકે નિર્મ્યું, એટલે અંતરિક્ષમાં રહેલા ત્રણ લોકને પણ સર્જ્યા અથવા જે વિષ્ણુએ પૃથ્વી સંબંધી રજસ્ લોકો (રજસ શબ્દ લોકવાચી છે એમ યાસ્ક કહે છે) એટલે પૃથ્વીની નીચેના સાત લોકો સર્જ્યા. અને ઉપર રહેલા પુણ્યવાનના સહનિવાસને યોગ્ય, ભૂરાદિ સાત લોક સર્જ્યા શું કરતા? ત્રણ પ્રકારે પોતે સર્જેલા લોકોપર વિવિધ રીતે પગ મૂકતા, તે કારણથીજ મોટાઓથી જેની કીર્તિ ગવાતી હતી એવા, અથવા અત્યંત જેની કીર્તિ ગવાતી હતી એવા વિષ્ણુએ સર્જ્યા (૧)

તે વિષ્ણુનું વીર્ય વડે સર્વથી સ્તવન કરાય છે, જેમ ભયંકર, કુત્સિત હિંસા વિગેરે કરનાર, પર્વતાદિકમાં રહેનાર, સિંહના સર્વ વખાણ કરે છે વિષ્ણુ પણ મૃગ–શત્રુઓનો શોધનાર, ભીમ ભયંકર, કુચર સર્વ ભૂમિમાં, ત્રણ લોકમાં રચનાર અને ગિરિની પેઠે ઉંચા લોકમાં રહેનાર, કે મંત્રાદિ વાણીને વિષે હમેશ રહેનાર, એવો વિષ્ણુ પોતાના માહમાથી વખણાય છે જે વિષ્ણુના ત્રણ વિસ્તીર્ણ પગલામાં સર્વભુવનો વસે છે (૨)

અમારા કૃત્ય આદિથી ઉત્પન્ન થયલું મોટું બળવાન સ્તોત્ર અથવા અમારૂં મનનીય બળ વિષ્ણુ પામે જાઓ' કેવાની પાસે? વાણીને વિષે કે ઉન્નત પ્રદેશમાં

રહેનાર, બહુથી જેની સ્તુતિ કરાય છે, કામોનો જે વર્ષનાર-પૂરનાર છે તેની પાસે, વળી જે વિષ્ણુએ આ પ્રસિદ્ધ દશ્યમાન દીર્ઘ-અતિ વિસ્તૃત, નિયમ સાથે રહેનાર ત્રણ લોકને એકલોજ અદ્વિતીય હોઈ, ત્રણ, પગલા વડે વિશેષ માપ્યા (૩)

જે વિષ્ણુના મધુર, દિવ્ય અમૃત વડે પૂર્ણ, ત્રણ પગલા અક્ષય વતા અન્નવડે તેને આશ્રયે રહેલા પુરૂષોને તૃપ્ત કરે છે જેઓજ, પૃથ્વી, અંતરિક્ષ, અને સર્વભૂતજાત ચૌદ લોક-અથવા તો પૃથ્વી એટલે તેની નીચેના અતલ, વિતલ આદિ સાત ભુવન, દ્યુ એટલે તેની અંદરના, ભુવન વગેરે સાત ભુવન, એમ ચૌદ લોકને, વિશ્વ ભુવન એટલે તેમા રહેનાર સર્વ લોકને, ત્રણ ધાતુનો સમાહાર તે ત્રિધાતુ, પૃથિવી, જળ, ને તેજરૂપ ત્રણ ધાતુથી વિશિષ્ટ થાય ને પ્રમાણે ધારણ કર્યા, અથવા ત્રિધાતુ એટલે ત્રણ કાળ કે ત્રણ ગુણ સાથે (૪)

એ વિષ્ણુનુ પ્રિયભૂત તે-સર્વથી સેવાય છે, માટે પ્રસિદ્ધ અંતરિક્ષ (પાથ અંતરિક્ષનુ નામ છે) એટલે અવિનશ્વર બ્રહ્મલોક હુ વ્યાપુ ? જેસ્થાનમા દેવને દ્યોતમાન વિષ્ણુને યજ્ઞાદિથી પોતાના ઇચ્છતા નરો તૃપ્તિ અનુભવે છે અત્યધિક સર્વ જગતને વ્યાપ્ત કરનાર વિષ્ણુના ઉત્કૃષ્ટ નિરતિશય કેવલ સુખાત્મક સ્થાનને વિષે મધુનો નિષ્પદ પ્રવાહ ચાલે છે આ પ્રમાણે ખરેખર તે સર્વનો બંધુ છે (હિંદુ દેવો પૃ ૧૪૩-મં૦ ૧ અ૦ ૨૧ સૂ૦ ૧૫૪ સાય ભાષ્ય ના આધારે રાવ૦ કમળાશકર પ્રાણશકરે કરેલુ ભાષાંતર જુવો)

ત્રિવિક્રમવિષ્ણુની પાચે ઋચાઓનો ટુકમા અર્થ

૧ વિષ્ણુએ-ત્રણ લોકના અભિમાની અગ્નિ, વાયુ ને આદિત્યનુ વિશેષ નિર્માણ કર્યું જેને ત્રણ લોકના આશ્રયભૂત અંતરિક્ષને આધાર તરીકે નિર્મ્યુ, એટલે તેમા રહેલા ત્રણ લોકને સર્જ્યા અથવા પૃથ્વી નીચેના સાત લોક સર્જ્યા અને ઉપર પુણ્યવાન્ યોગ્ય સાત લોક સર્જ્યા શુ કરતા તે સર્જેલા? લોકોપર પગ મુકતા સર્જ્યા ૧

૨ તે વિષ્ણુનુ સ્તવન કરાય છે જેમ ભયકર, હિંસક સિંહના સર્વ વખાણ કરે છે, તેમ વિષ્ણુ પણ મૃગ શત્રુઓને શોધનાર, ત્રણ લોકનો રચનાર, ઉચ્ચા લોકમા કે વાણીવિષે રહેનાર વખાણાય છે ૨

૩ અમારા કૃત્યથી ઉત્પન્ન સ્તોત્ર વિષ્ણુ પમે જાઓ તે કેવાકે વાણીવિષે કે ઉચ્ચા પ્રદેશમા રહેનાર, કામોનો પૂરનાર તેનીપાસે જે એકલા વિષ્ણુએ ત્રણ લોકને ત્રણ પગવડે માપ્યા ૩

૪ વિષ્ણુના ત્રણ પગલા અન્ન વડે પુરૂષોને તૃપ્ત કરે છે પૃથ્વીની નીચેના સાત લોક, દ્યુની અંદરના સાત ભુવન, એમ ૧૪ લોક, તેમા રહેનારા સર્વલોકને અને પૃથ્વી જળ, ને તેજ રૂપ ત્રણ ધારણ કર્યા ૪

૫ એ વિષ્ણુનુ બ્રહ્મલોક હુ વ્યાપુ ? જે સ્થાનમા યજ્ઞાદિથી નરો તૃપ્તિ અનુભવે છે વિષ્ણુના સુખાત્મક સ્થાનમા મધુનો પ્રવાહ ચાલે છે તે સર્વનો બંધુ છે ૫

પુન હિંદુ દેવો પૃ ૧૪૪ની ટીપમા મં૦ ૭ અ૦ ૬ સૂ૦ ૯૯ થી સાય ભાષ્ય એજ ભાષાંતરકાર લખે છે કે —

" માના એટલે માપથી પર એવા શરીર વડે વર્ધમાન હે વિષ્ણો ? તારા મહિમાને તેઓ વ્યાપતા નથી, ત્રૈવિક્રમ સમયે જે તારૂ મહાત્મ્ય તે કોઈ જાણવા સમર્થ નથી પૃથ્વીથી આરભીને તારા-બંને લોક—પૃથ્વી ને અંતરિક્ષ અમે જાણીએ છીએ, ચક્ષુથી જોઈએ છીએ, બીજુ જોઈ શકતા નથી તૂ એ પરમ લોકને જાણે છે, તેથી તારો મહિમા કોઈથી વ્યાપી શકાતો નથી (૧)

હે વિષ્ણો ? જન્મતો પુરૂષ તારા મહિમાની દૂર સીમાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી તેમજ જન્મેલો પુરૂષ પણ પ્રાપ્ત કરતો નથી શો તે મહિમા છે તે કહે છે દર્શનીય મોટા દ્યુ લોકને તે ઉચો ટેકવ્યો છે તે નીચે ન પડે તેમ ટેકવ્યો છે તેમજ પૃથ્વીની પૂર્વ દિશાને ધારણ કરી છે એ ઉપલક્ષણ છે વિશેષ અર્થ સુચવનાર છે અર્થાત્ સર્વ પ્રાણીને ને ભુવનોને ધારણ કર્યા છે (૨) સાય૦ ભાષ્ય, ભાષા૦ કર્તા

હે દ્યાવા પૃથિવ્યૌ? પૃથ્વી ને અંતરિક્ષ? સ્તવન કરનાર મનુષ્યને આપવાની ઈચ્છાથી યુક્ત એવા તમે, અન્નવાળા, અને સુંદર યવસ-ઘાસવાળા થયા છો એ પ્રસિદ્ધ છે વિષ્ણુએ પગ મુકયો છે એટલે હે પૃથ્વી ને અંતરિક્ષ ? તમેજ પહેલા થયા છો હે વિષ્ણો ? એ બન્નેને બરાબર ધારણ કરો, પૃથ્વીને ઊર્ધ્વ મુખે ને આકાશને અધોમુખે વળી પૃથ્વીને સવત્ર રહેતા પર્વતોથી તમે ધારણ કરી છે, જેમ ચાલે નહી તેમ દૃઢ રાખી છે પર્વતો એ વિષ્ણુના આત્મ સ્વરૂપ છે, વિષ્ણુ પર્વતોના અધિપતિ છે એની શ્રુતિ છે સાય૦ ભાષ્ય, ભાષા૦ કર્તા

પ્રથમ ઋગવેદના પહેલા મંડલના ત્રિવિક્રમ વિષ્ણુ સાયણ ભાષ્યનો અર્થ અને તેનો સાર બતાવ્યો

હવે—ઋગ્વેદ સાતમા મંડલના વિષ્ણુનો સાર જુવો —

૧ હે વિષ્ણો ? ત્રૈવિક્રમ સમયનુ તારૂ મહાત્મ્ય જાણવાને કોઈ સમર્થ નથી

તારા બન્ને લોક પૃથ્વીને અતરિક્ષ એ જાણીએ છીએ, ચક્ષુથી જોઇએ છીએ બીજુ કાઇ જોઈ શક્તા નથી

તેથી તારે મહિમા કોઇથી વ્યાપી શકાતો નથી ૧

૨ હે વિષ્ણો ? જન્મતો કે જન્મેલો પુરૂષ તારી મહિમાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી તે મહિમા કહે છે

દ્યુ લોકને ઉચો, નીચે ન પડે તેમ ટેકવ્યો છે તેમજ પૃથ્વીની પૂર્વ દિશાને ધારણ કરી છે અર્થાત્ સર્વ પ્રાણીને ને ભુવનોને ધારણ કર્યા છે ૨

૩ હે પૃથિવીને અતરિક્ષ ? મનુષ્યને આપવાની ઇચ્છાથી તમે અન્નવાળા અને ઘાસવાળા થયા છો વિષ્ણુએ પગ મુકયો એટલે તમેજ પહેલા થયા છો હે વિષ્ણો ? પૃથ્વીને ઊર્ધ્વ મુખે અને આકાશને અધોમુખે બગણર ધારણ કરો તમે પૃથ્વીને પર્વતોથી દૃઢ રાખી છે પર્વતો વિષ્ણુના આત્મ સ્વરૂપ છે વિષ્ણુ તેમના અધિપતિ છે એવી શ્રુતિ છે ૩

જૈનોના ૨૨ મા તીર્થંકરના પછી ૨૩ મા ઘણા લાબા સમયે થયા તે સર્વજ્ઞોના તત્વોની પ્રભા તાજી પ્રકાશમા આવતા અજ્ઞાન પ્રજાને-પાતાના વશમા રાખવા, વૈદિકોના હજારો પડિતો સર્વજ્ઞોના સત્યમાર્ગને ન શોધતા, કેવળ પોતાના સ્વાર્થના માર્ગમાજ લુબ્ધ થયા તે એવી રીતે કે-વેદોના અર્થ બીજા જાણી સકે નહી તેવા હેતુથી પ્રથમ શ્રુતિઓના સ્વરોની જેમ કે-ઉદાત્ત, અનુદાત્ત અને સ્વરિત સજ્ઞાઓ યોજવાની ખટપટમા સેકડો પડિતો જોડાઇ ગયા હોય, કેટલાક યજ્ઞ યાગાદિકની સિધ્ધિ બતાવવા બ્રાહ્મણ ગ્રથોની યોજના કરવા મડી પડયા હોય પણ તે થોડાજ વખતમાં નહી જેવા થઇ પડવાથી કેટલાક ચાલાક પડિતો સર્વજ્ઞોના, વચનોમાથી ભાગ્યુ તુટયુ ગ્રહણ કરી જ્ઞાનકાડના નામથી ઉપનિષદો લખવા મડી પડયા હોય, તેથી તે સમયમા વૈદિકોમા ભારી ગડમથલ થઇ ગ્હેલી તેથી તે પડિતો-સત્યતાપર કે પરસ્પર ના વિરોધ ઉપર થોડો પણ ખ્યાલ રાખી શકયા નથી તે વાતો આજ કાલના બાહોશ પડિતો સહજથી સમજી શકયા છે તે તેમના લેખોથી આપણે પણ થોડુ ઘણુ જરૂર સમજી શકયા છીએ

પ્રથમ અમો " તત્ત્વત્રયી મીમાસા " ના ખડ પહેલામા જૈન-વૈદિકની તુલના રૂપે-બ્રહ્માનો અને વિષ્ણુનો કાઇક વિચાર વિસ્તારથી કરીને આવ્યા છીએ અહીનો પ્રાયે ઋગ્વેદનાજ બ્રહ્મા-વિષ્ણુનો થોડો ઘણો વિચાર કરીને બતાવુ તો અયોગ્ય કે પુનરૂક્તિનો દોષ નહી ગણાય ?

ઋગ્વેદ મડલ ૧ લાની ઋચા ૫, અને ૭ માની ૩ ત્રિવિક્રમ વિષ્ણુના સબધની અને ઋગ્વેદના દશામા મડલના જગત્ સ્રષ્ટા બ્રહ્માની અનેક શ્રુતિઓના મેળથી કાઇક ટુકમા વિચાર કરીને બતાવુ છુ

૧ પ્રલયાવસ્થાનુ મ ૧૦ મુ સૂ ૧૨૯ મુ મત્ર ૭ નુ

૨ હિરણ્યગર્ભ પ્રજાપતિનુ ઋગ્ મ ૧૦। સૂ ૧૨૧મુ મત્ર ૧૦ નુ

૩ વિરાટ્ પુરૂષનુ ઋ ૧૦–૯૦ મત્ર ૧૬ નુ આ ત્રણે મોટા સૂક્તો—ઋગ્ના ૧૦ માજ મડલમા સ્રષ્ટા તરીકે મનાયલા પ્રજાપતિનાજ નામના છે

પ્રથમ પ્રજાપતિનો કાઇક વિચાર કરીને બતાવુ છુ—સૃષ્ટિની આદિમા પ્રજાપતિની પ્રેરણાથી ચાર ઋષિઓને ચારો વેદોની પ્રાપ્તિ, તેમા બધાએ પ્રકારનુ જ્ઞાન ભર્યું છે તે બાજી ફેરવીને મડુકોપનિષદ્ પ્રથમખડના ચોથા મત્રમા કહ્યુ છે કે–" બ્રહ્મવિત્ પુરૂષો કહે છે કે વિદ્યા બે પ્રકારની છે બ્રહ્મ સબધી વિદ્યા ' પરા ' શ્રેષ્ટ ગણાય છે તથા વેદવિષે દર્શાવેલ વિદ્યા ' અપરા ' ઉતરતી ગણાય છે (જુવો–એકા દશોપનિષદ્ છોટાલાલ ભાષાતરના પૃ ૨૭ ની ટીપમા)

ઋગના ૧૦ મા–મડલમા–પ્રજાપતિના ત્રણ મોટા સૂક્તોના સાયણ ભાષ્યથી અર્થો જોતા, પ્રલય થયા પછી આ બધી સૃષ્ટિના ઉત્પાદકજ આ પ્રજાપતિ છે

વિરાટ્ સૂક્તમા તો તે પ્રજાપતિને બધા બ્રહ્માડથી વીટલાઈ દશાગુલ વધીનેજ રહેલો બતાવ્યો છે

આધુનિક શકર સ્વામીએ અદ્વૈત મતનુ સ્થાપન કરતા તે પ્રજાપતિ–બ્રહ્માને બ્રહ્મલોકમાથી તગેડી મૂકીને–જડ અને ચેતન રૂપથી આ દુનીયામા વ્યાપી રહેલો બતાવીને અનાચારની સીમાજ લઘાવી દીધી છે એટલુજ નહી પણ જીવોના સ્વરૂપને ધારણ કરવાવાળા તે બ્રહ્માને ચોરાશી લાખ જીવોની યોનિયે મા વારવાર ગોથા ખાતાજ કરી દીધા છે સ્વામી દયાનદજીએતો–વેદોના સર્વ ટીકાકારોને, બ્રાહ્મણ ગ્રથોને અને ઉપનિષદાદિક બધાએ ગ્રથકારોને બાજુપર ખસેડીને વેદોના નવીન અર્થો કરતા યજુર્વેદગત વિરાટ્ સૂક્ત કે જે પ્રજાપતિના નામનુ છે તેનો અર્થ કરતા કહ્યુ છે કે–આ પ્રજાપતિ વિરાટનુ રૂપ ધરીને બધા લોકને વીટલાઇને, દશાગુલ વધીને અને બધા લોકોના ઉપર સાત સાત આવરણો રૂપે થઇને રહેલો બતાવ્યો છે, સ્વામીજીએ આ નવીન પ્રકારનુ જ્ઞાન જૈન ગ્રથોમાથી લઈ, તેમા ઉધી છત્તી કલ્પના કરી પોતાની સાહુકારી બતાવેલી છે

આતો આપણે ઋગ્ના ૧૦ મા મંડલના પ્રજાપતિના ત્રણ મોટા સૂક્તોનો ટુકમા વિચાર કરીને જોયો

હવે ઋગ્ના પહેલા અને સાતમા મંડલની મળીને ૮ ઋચાના ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુને તપાસી જોઇએ—

આ ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુની ૮ ઋચાઓ ઉદાત્તાદિક સ્વરોથી શૃંગારેલી આડંબરવાલી છે પણ તે આ અવતારો ધારણ કરવાવાલા વિષ્ણુથી જુદી છે

જૈન ઇતિહાસમા આ ત્રૈવિક્રમવિષ્ણુનો ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે છે–જૈનાના ૨૦ મા તીર્થંકરના સમયે, ૯ મા મહાપદ્મ ચક્રવર્તી હતા, તેમની પાસે રહેલા નમુચિ બ્રાહ્મણ કે જેનુ બીજુ નામ બલ હતુ તે ચક્રવર્તીથી વર મેળવીને છએ ખંડના રાજ્યનો માલક બન્યો હતો કોઇક સમયે જૈનાચાર્યથી પરાજિત થએલો આ અધિકાર મેળવીને જૈન સાધુઓનો ઘાત વિચારેલો પણ ચક્રવર્તીના મોટાભાઇ દીક્ષિત વિષ્ણુ કુમાર રાજર્ષિ અનેક લબ્ધિ સંપન્ન હતા તેમણે કોઇ દૂર પ્રદેશમાથી આવીને કહ્યુ કે સાધુઓના સાથે વૈર રાખવુ યોગ્ય નથી, એમ ઘણો સમજાવ્યો પણ એકનો બે ના થયો છેવટે એટલુ કહ્યુ કે જો તુ માન્ય છે તેથી સાડા ત્રણ પગલા જમીન તને આપુ છુ, પણ બીજાઓને રહેવા નહી દઉ રાજર્ષિ સમજ્યા કે આતો સાધુઓનો ઘાતજ વાછે છે, આ વિષ્ણુકુમાર રાજર્ષિએ પોતાની લબ્ધિથી મેરૂ પર્વત જેટલુ શરીર બનાવી ત્રણ પગલાથી છએ ખંડ માપીને અડધુ પગલુ તેના માથા ઉપર મૂકીને રસાતલમા ખોસી ઘાલ્યો આ કથા તત્ત્વત્રયી ખંડ પહેલાના પૃ ૨૫૬ થી જુવો આ વાર્તા ઋગના પહેલા અને ૭ મા મંડલમા તેની ઋચાઓ કયા કાળમા ઘૂસી અને કેવી રીતે ઘુસી તેનો વિચાર તો ઇતિહાસજ્ઞોએ કરવાનો છે

કારણ કે અવતારો ધારણ કરનાર વિષ્ણુના સંબંધે, પ્રથમના ખંડમા જૈન–વૈદિકની તુલના રૂપના ઘણા લેખો લખીને બતાવ્યા છે તેમજ પુત્રીના–પતિ–પ્રજાપતિ બ્રહ્મા તરીકે બધા વૈદિકના ગ્રંથોમા ઘુસાડી દીધેલા છે, તેનો પણ વિચાર તો કરીનેજ આવેલા છીએ ઋગ્ના ૧૦ મા મંડલમા–યજ્ઞ પુરૂષના નામથી, તેમજ પ્રજાપતિના નામથી, નવીન રૂપથી ઘુસેલા તો મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીઆદિ પંડિતોને પણ જણાઇજ આવેલા છે

પુરાણોમા લખાયલા અનેક જગતના કર્તાઓનો અનાદર તો સાધારણ લોકોએ પણ કરેલો છે માત્ર વેદોમા પણ અનેક જગત્ કર્તા લખાયા છે એવી લોકોને માહીતી નહી હોવાથી કાઈ બોલ્યા નથી

હવે હું ઋગ્વેદના પહેલા અને સાતમા મંડલના ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુના અર્થનો વિચાર કરીને બતાવું છું—

જૈનોના ૨૦ મા તીર્થંકરના સમયમાં-ચક્રવર્તીના છએ ખંડના માલિક બનેલા-નમુચિ બ્રાહ્મણે જૈન સાધુઓનો ઘાત વિચારેલો તે સાધુઓને બચાવવા સમર્થ એવા વિષ્ણુકુમાર રાજર્ષિએ મેરૂ પર્વત જેટલું શરીર ધારણ કરી આ ભરત ક્ષેત્રનાજ છએ ખંડને માપી લીધેલા છે તે વાત ઋગ્વેદમાં કેવા સ્વરૂપની ગોઠવાઈ છે તે જુવો—

આ ત્રિવિક્રમ વિષ્ણુએ-" ત્રણલોકના અભિમાની-અગ્નિ, વાયુ અને આદિત્યનું વિશેષ નિર્માણ કર્યું " વિચારવાનું કે-અગ્નિ આદિ ત્રણે દેવોનાજ મુખ્ય ઉદ્દેશથી ત્રણ વેદોની ઉત્પત્તિ થએલી સંભળાયી છે ત્યારે આ ત્રણે દેવોનું અભિમાન ઉતારવાને આ વિષ્ણુ કયા કાલમાં અને કયાંથી આવેના?

બીજી વાત એ છે કે-ત્રણ લોકના આશ્રયભૂત એવા અંતરિક્ષનું નિર્માણ કરી તેમાં રહેલા ત્રણ લોકને સર્જ્યા, અથવા પૃથ્વી નીચેના સાત લોકને અને ઉપરના સાત લોકને પગ મુકવાને સર્જ્યા ત્યારે પૂર્વ કાલના વેદોના સમયમાં તે ૧૪ લોકની સ્થિતિ હતી કે નહીં? એ વિચારવાનું ખરૂં કે નહીં? એટલુંજ નહીં પણ તે ચઉદ લોકમાં રહેલી વસ્તુઓને અને પૃથ્વી આદિ ત્રણ વસ્તુઓને પણ ધારણ કરી વિચારવાનું કે ત્રૈવિક્રમ વિષ્ણુના પહેલાં આ બધી વસ્તુઓની દશા કેવા પ્રકારની થઇ રહેલી હતી? શું તે બધી વસ્તુઓ પાતાલમાં ગરકવા લાગી હતી? કે જેથી ત્રૈવિક્રમના રૂપધારી વિષ્ણુને ધારણ કરવી પડી?

આ સ્તુતિકારે તે વિષ્ણુના બ્રહ્મલોકમાં વ્યાપીને રહેવાની માગણી કરી છે એટલે શું તે ૧૪ લોકમાં ભટકવાનું માગી લીધેલું માનવું?

આતો ઋગ્વેદના પહેલા મંડલનો વિચાર કર્યો હવે ઋગ્વેદના સાતમા મંડલનો વિચાર તપાસીને જોઇએ—આ સ્તુતિકાર કોઇ બીજોજ ઋષિ હોય એમ સમજાય છે તેણે તો એવું સમજાવ્યું છે કે " હે વિષ્ણો?

(૧) તાહરૂં મહાત્મ્ય કોઇ જાણી શકતો નથી માત્ર પૃથ્વી અને અંતરિક્ષ આ બે વસ્તુઓજ ચક્ષુથી જોઇ શકીએ છીએ

(૨) વળી કહ્યું છે કે—હે વિષ્ણો? જન્મનો કે જન્મેલો પુરૂષ તારી મહિમા પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી તે મહિમા એ છે કે—

(૩) દ્યુલોકને નીચે ન પડે તેમ તે ઉંચો ટેકવ્યો છે

(૪) પૃથ્વી પૂર્વ દિશાને ધારણ કરીને રહી છે

(૫) હે પૃથ્વી ને અંતરિક્ષ ? જીવન કરનાર મનુષ્યને આપવાની ઇચ્છાથી તમે અન્નવાળા અને ઘાસવાળા થયા છો.

(૬) વિષ્ણુએ પગ મૂક્યો એટલેજ તમે પહેલા થયા છો.

(૭) હે વિષ્ણો ? પૃથ્વી ઉર્ધ્વ મુખે, આકાશને અધો મુખે, તમે અગમ્ય ધારણ કરો. તમે પૃથ્વીને પર્વતોથી ધારણ કરી છે દૃઢ રાખી છે. પર્વતો વિષ્ણુના આત્મ સ્વરૂપ છે તમે તેમના અધિપતિ છો. એવી સ્તુતિ છે ”

આ ઋગના ૭મા મંડલના વિષ્ણુનો અર્થ સાયણ ભાષ્યથી સત્યાર્થ ભાસ્કરે લખ્યો છે તેનોજ ટુંકમા સાર લખીને બતાવ્યો છે હવે હું સર્વજ્ઞના તત્ત્વની દૃષ્ટિ ધ્યાનમા રાખી કંઇક વિચાર કરીને બતાવું છું—

સર્વજ્ઞોએ આ સૃષ્ટિને પ્રવાહથી ચાલતી આવેલી અનાદિના કાલની બતાવેલી છે અને તે વિચારી પુરૂષો અનુભવથી જાણી પણ શકે તેમ છે છતાં આ અત્યંત પરોક્ષના વિષયમા સર્વજ્ઞના વિરૂદ્ધમા આવીને સ્વાર્થી લોકોએ દુનિયાને ઉંધા પાટા બંધાવવાને માટે, આ સૃષ્ટિની રચના કરનાર અનેક દેવ પુરાણ કારોએ કલ્પીને બતાવ્યા એટલુંજ નહિ પણ તે દેવોને વેદ મૂકાવવા કેટલાક વેદોમા પણ દાખલ કરીને બતાવ્યા તેમા ઋગના પહેલા અને ૭ મા મંડલમા વિષ્ણુને પણ ત્રણ જગતના સૃષ્ટા તરીકે દાખલ કરી દીધા ન જાણે આ વિષ્ણુ ક્યા કાલમા ત્રણ જગતના સૃષ્ટા થવા દાખલ થયા, તે તો ઇતિહાસના વેત્તાઓજ વિચાર કરીને બતાવે.

ઋગના ૧૦ મા મંડલમા તો પુત્રીના પતિ-પ્રજાપતિ-બ્રહ્મા રૂપે થઇ અનેક સૂક્તોથી અને અનેક સ્વરૂપથી આ બધી સૃષ્ટિના માલીક થઇ પડેલા છે. આ પ્રજાપતિ બ્રહ્માને માટે મહિપતરામ રૂપરામે તો સ્પષ્ટ રૂપેજ લખીને બતાવ્યું છે, કે ‘આ કલ્પના તો નવીન રૂપનીજ થએલી છે’

લક્ષ્મણ રઘુનાથ ભિડે તો સાફ સાફજ લખીને બતાવ્યું છે કે ‘જૈન ધર્મનો વિકારજ આ બધો હિંદુ ધર્મ છે’

બીજા પણ અનેક દેશી પરદેશી પંડિતોએ જૈન ધર્મની સત્યતા ઉપર પોત પોતાના અભ્યાસ પ્રમાણે નિષ્પક્ષપાતપણાથી સત્યતા જાહેર કરેલી છે તે સિવાય કેટલાક નિઃસ્વાર્થી સત્ય પ્રિય સજ્જનો સર્વજ્ઞના તત્ત્વોની શ્રેષ્ઠતા મનમા સમજીને પણ બેઠા હશે ?

હવે હું-ઋગના પહેલા અને સાતમા મંડલમા લખાએલા વિષ્ણુ ત્રણ જગતના સૃષ્ટા તરીકે કેટલા સત્ય સ્વરૂપના છે તે વિચારીને બતાવું છું તે જુવે અને તેનો વિચાર કરો—

હે વિષ્ણો ? તારૂ મહાત્મ્ય કોઇ જાણી શકતો નથી માત્ર પૃથ્વીને અંતરિક્ષ આ બેજ ચક્ષુથી જોઇ શકાય છે આ લખવુ જ યોગ્ય નથી કેટલાક અધ્યાત્મિક વિષયો જેમકે–સુક્ષ્મ જીવોના, તેમના પુણ્ય પાપના સંયોગથી ૮૪ લાખ જીવોની યોનિમા ભટકવાના, તેમજ ૮૪ લાખ જીવોની યોનિયોના વિચારો સર્વજ્ઞો વિના બીજા કોણુ બતાવી શકે તેવા છે વૈદિકોમા સર્વજ્ઞોનો મુળથીજ ઇન્કાર કરવામા આવેલો છે, તેથીજ આ સ્તુતિકારે લખી બતાવ્યુ છે કે–જન્મતો કે જન્મેલો પુરૂષ તારી મહિમા જાણી શકતો નથી પરંતુ જન્મેલો પુરૂષ સર્વજ્ઞ થઇ બતાવે તોજ તે વસ્તુઓ સત્ય સ્વરૂપની હોઇ શકે છે, પણ બીજાઓની લખેલી સત્ય સ્વરૂપની હોઇ શકતીજ નથી

વળી લખ્યુ છે કે—દ્યૂ લોક નીચે ન પડે તેમ તે ટેકવ્યો છે આ અનાદિના 'દ્યૂ' લોકને ટેકવવાને વિષ્ણું કયા કાળમા આવેલા ? દશમા મંડળમા તો બધા લોકને વીંટનારને રહેલા પ્રજાપતિ–બ્રહ્મા બતાવ્યા છે આ બેમાની કયી વાત સાચી ?

પૂર્વદિશા ગોમા ગરકતી પૃથ્વીએ ધારણુ કરી ? આ લેખકો કેટલા બધા જ્ઞાનીઓ હશે ?

વળી–પૃથ્વી–અંતરિક્ષને કહ્યુ છે કે–સ્તવન કરનારને આપવાની ઇચ્છાથી તમે અન્ન–ધાસવાળા થયા છો આ બન્ને જડ પદાર્થની પાસે આવા પ્રકારની પ્રાર્થના કરનાર કેવા પ્રકારના જ્ઞાનવાળો હશે ?

વળી સ્તુતિકારે કહ્યુ છે કે–વિષ્ણુએ પગ મૂકયો એટલેજ તમે પહેલા થયા છો

વિષ્ણુએ કયા કાળમા અને કયાથી આવીને પગ મુકયો કે જેથી પૃથ્વીને આકાશજ પહેલા થઈ પડ્યા ?

વળી સ્તુતિકાર કહે છેકે–પૃથ્વી–આકાશને બરાબર ધારણ કરો વળી કહે છે કે–પૃથ્વીને તો તમે પર્વતોથી ધારણ કરી છે, પર્વતો તમારા આત્મભૂત છે તમે તેમના અધિપતિ છો

વિચાર કરી જોતા–કોઇ નીશાના ચકમા–પૃથ્વીને નીચે જતી, અને આકાશને પોતાના પર પડતાની, ભ્રાંતિથી બોલના પાછો વળકો વાર્યો હોય કે પૃથ્વીને તો તમે પર્વતોથી ધારણ કરી છે, પર્વતો તમારા આત્મભૂત છે એમ સમાધાન કરી લીધુ હોય ?

આ આપણા ભરતખંડનો થોડાજ સમય માલક બની સાધુઓનો ઘાત વાછનાર એવા નમુચિ બ્રાહ્મણનો ગર્વ દૂર કરનાર વિષ્ણુ કુમાર રાજર્ષિ (આ-ચાલતા વિષ્ણુથી જુદા) ૨૦ મા તીર્થંકરના સમયમા થવા છે

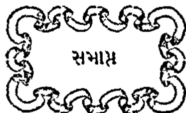
તે વાત કત્રિંમ અવતાર ધારણ કરનાર વિષ્ણુની સાથે જોડાઇ, તે વિષ્ણુ ગીતામા યુગયુગમા અવતાર ધારણ કરતા લખાયા, પુરાણોમા ૨૪ અને ૧૦ અવતાર ધારણ કરતા લખાયા તો ખરા પણ દૈત્ય-દાનવોનો વારવાર માર ખઇને નાશ ભાગ કરતા પણ લખાયા છે

તે વિષ્ણુ ઋગ્વેદના ૧ લા, અને ૭ મા મડલમા ત્રણે લોકને ઉત્પન્ન કરી, તેમા કુદકા અને ભુસકા મારવાવાળા ન જાણે કયા અધકારમા લખાયા ? વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ પણ સાથમા એટલુ તો કહુ છુ કે-વૈદિકના પડિતોએ સર્વજ્ઞોના તત્વોને અને સર્વજ્ઞોના ઇતિહાસને લઇ તેમા ઉંધી છત્તી કલ્પનાઓ કરી કોઇમા અધિક લખ્યુ, તો કોઇમા ન્યૂનતા કરી મરજીમા આવે તેમ ચિત્રી પોતાનો વૈદિકધમ કલ્પિત ઉભો કરેલો છે પણ તેમા કોઇ સર્વજ્ઞ તો થએલોજ નથી માત્ર અક્ષરોના પડિતોએ સારા અક્ષરોને કુટી મારેલા છે

આ વૈદિકોનુ અનુકરણ કરનારા બીજા સઘાએ મતવાળાઓએ પોત પોતાના ઇશ્વરોને જગતના ઉત્પન્ન કરવાવાળા કલ્પી લીધેલા માલમ પડે છે વૈદિકના પડિતોથી દુનીયાનો કોઇ મોટો સુધારો થયો હોય એમ કાંઇ જણાતુ નથી પણ કાઇક બિગાડોજ થએલો માલમ પડશે આ વાત સત્ય હૃદયના સજ્જનોને વિચારવાની ભલામણ કરૂ છુ, અને આ ભાગ ગ્રથની પણ સમાપ્તિજ કરૂ છુ

॥ ઇતિ શ્રી વિજયાનદસૂરીશ્વર (પ્રસિદ્ધનામ આત્મારામજી) મહારાજના લઘુ શિષ્ય-દક્ષિણ વિહારી મુનિ અમરવિજય વિરચિત "તત્વત્રયી મીમાસા" ખડ બીજે પ્રકરણ ૩૭ માની સાથે આ ગ્રથ સપૂર્ણ ॥

" वर्धतां जिनशासनम् "

આ અપૂર્વ ગ્રથમા પ્રથમજ રૂપિયા આપી અપૂર્વ લાભ મેળવનારા ભાગ્યશાલી શ્રાવકે ના નામ

રૂ	૨૦૫	શા	મોતીચદ ધમચદ	,, હાલ નાવરાગામ
રૂ	૨૦૧	શા	હિમતલાલજી માસ્તર	મૂલ સીનોર હાલ મુબાઇ
રૂ	૧૦૧	શા	નરોત્તમભાઇ શકર	,, હાલ અશાગામ
રૂ	૧૦૧	શા	નાથાભાઇ શકર	,, ,,
રૂ	૧૦૧	શા	કસ્તુરચદ બેચર	આતરોલી, હાલ નડા
રૂ	૮૫	શા	નાથાભાઇ ગરબડ	મૂલ સીનોર, હાલ વાગોડી ॥
રૂ	૭૧	શા	છગનલાલ મોતીચદ	,, હાલ વ્યારા ગામ
રૂ	૫૧	શા	ચપકલાલ છગનલાલ	,, હાલ સુગસામર
રૂ	૫૧	શા	નારાયણભાઇ માણેકચદ	ગામ દીવેલવાળા
રૂ	૫૧	શા	નાનચદ ચુનીલાલ	ગામ દીવેલવાળા
રૂ	૫૦	શા	મોતીચદ વજેચદ	સીનોર
રૂ	૫૦	શા	છગનલાલ શકરભાઇ	,, હાલ અશાગામ
રૂ	૫૦	શા	છગનલાલ લલ્લુભાઇ	આમોદવાળા હસ્તે ત્રિભોવન હરગોવિદ
રૂ	૫૦	શા	છોટાલાલ હરગોવિદ	શિનોર [લીલોડના
રૂ	૫૦	શા	હરિલાલ નેમચદ	સીનોર, હાલ ઉમરવા
રૂ	૫૦	શા	નાથાભાઇ નદલાલ	,,
રૂ	૫૦	બાઇ પાવતી શા	ધરમચદ નરસીની વીધવા	સીનોર, હાલ ઉમરવા
રૂ	૫૦	શા	ખૂશાલ પ્રેમચદ શેઠ	ડભોઇ, હાલ આમરોલી
રૂ	૪૧	શા	નદલાલ મોહોલાલ	સીનોર, હાલ નવાપુરા
રૂ	૪૦	શા	છોટાલાલ વીરચદ કાપડીયા	ડભોઇ
રૂ	૩૫	શા	નાનચદ હરગોવિદ	સીનોર
રૂ	૩૫	શા	લલ્લુભાઇ મગનલાલ	ડભોઇવાળા, હાલ તરવા ગામ
રૂ	૩૧	શા	વીરચદ લલ્લુભાઇ શેઠ	સીનોર.
રૂ	૨૫	શા	મોહનલાલ ભગવાન	,, સુગસામર
રૂ	૨૫	શા	ત્રિભોવનદાસ પીતાબર કાપડીયા	સીનોર
રૂ	૨૫	શા	મગનલાલ લલ્લુભાઇ	સીનોર
રૂ	૨૫	શા	ત્રિભોવનદાસ કાશીદાસ	,, હાલ માડુધર

૩ ૨૫ શા મફતલાલ કચરાભાઇ „ કાઠીયાવાડના હાલ માલમર
૩ ૨૫ બાઇ હરકોર ખીમચંદ ઇશ્વરની વીધવા સીનોર
૩ ૨૫ બાઇ જડાવ ગરબડ જગજીવનની દીકરી „
૩ ૨૫ બાઇ ચોક્ષમ નરોત્તમ હીરાચંદની દીકરી „
૩ ૨૫ શા નાથાભાઇ લલ્લુ નરોત્તમદાશના હસ્તે બાઇ માકોર
૩ ૨૧ શા ફુલચંદ જગજીવનદાસ સીનોર
૩ ૨૧ શા ગરબડભાઇ નાથાભાઈ „ પાનેથાવાળા
૩ ૨૦ શા ચુનીલાલ નરોત્તમદાસ વ્યારાવાળા
૩ ૨૦ શા ચુનીલાલ વજેચંદ સીનોર હાલ મોટા ફોફલીયા
૩ ૨૦ શા ફુલચંદ શિવલાલ „ હાલ માલપોર
૩ ૨૦ શા મગનલાલ લાલચંદ „ હાલ કન્યાલી
૩ ૨૦ શા ઇશ્વર લાલચંદ „ હાલ નવાપુરા
૩ ૨૦ શા ધારશી કચરા માલમર, મુલ કાઠીયાવાડ
૩ ૨૦ શા નાનચંદ વલ્લભદાસ ગામ સામરાના
૩ ૨૦ શા ગુલાબચંદ શિવલાલ સીનોર
૩ ૧૧ શા મગનલાલ લાલચંદ ના મારફતે મુબાઇવાળા
શા નાગરદાસ છગનલાલ સીહોરવાળા
૩ ૧૦ શા શકર પીતાંબર સિનોર હાલ પ્રતાપનગર

આ અપૂર્વ ગ્રંથમાં પ્રથમજ રૂપૈયા આપી અપૂર્વ લાભ મેળવનારા ભાગ્યશાલી શ્રાવકોના નામ

રૂ	૨૦૫	શા મોતીચંદ ધમચંદ	,,	હાલ નાવરાગામ
રૂ	૨૦૧	શા હિમતલાલજી માસ્તર	મૂલ સીનોર	હાલ સુબાઇ
રૂ	૧૦૧	શા નરોત્તમભાઇ શંકર	,	હાલ અશાગામ
રૂ	૧૦૧	શા નાથાભાઇ શંકર	,,	,,
રૂ	૧૦૧	શા કસ્તુરચંદ બેચર	આતરોલી	હાલ નડા
રૂ	૮૫	શા નાથાભાઇ ગરબડ	મૂળ સીનોર,	હાલ વાગોડી
રૂ	૭૧	શા છગનલાલ મોતીચંદ	,,	હાલ બ્યારા ગામ
રૂ	૫૧	શા ચંપકલાલ છગનલાલ	,,	હાલ સુરાસામર
રૂ	૫૧	શા નારાયણભાઇ માણેકચંદ	ગામ દીવેલવાળા	
રૂ	૫૧	શા નાનચંદ ચુનીલાલ	ગામ દીવેલવાળા	
રૂ	૫૦	શા મોતીચંદ વજેચંદ	સીનોર	
રૂ	૫૦	શા છગનલાલ શંકરભાઇ	,,	હાલ અશાગામ
રૂ	૫૦	શા છગનલાલ લલ્લુભાઇ	આમોદવાળા	હસ્તે ત્રિભોવન હરગોવિંદ
રૂ	૫૦	શા છોટાલાલ હરગોવિંદ	શિનોર	લીલોડના
રૂ	૫૦	શા હરિલાલ નેમચંદ	સીનોર,	હાલ ઉમરવા
રૂ	૫૦	શા નાથાભાઇ નંદલાલ	,,	
રૂ	૫૦	બાઇ પાર્વતી શા ધર્મચંદ નરસીની વીધવા	સીનોર,	હાલ ઉમરવા
રૂ	૫૦	શા ખુશાલ પ્રેમચંદ શેઠ	ડભોઇ,	હાલ આમરોલી
રૂ	૪૧	શા નંદલાલ મોહોલાલ	સીનોર,	હાલ નવાપુરા
રૂ	૪૦	શા છોટાલાલ વીરચંદ કાપડીયા	ડભોઇ	
રૂ	૩૫	શા નાનચંદ હરગોવિંદ	સીનોર	
રૂ	૩૫	શા લલ્લુભાઇ મગનલાલ	ડભોઇવાળા,	હાલ તરવા ગામ
રૂ	૩૧	શા વીરચંદ લલ્લુભાઇ શેઠ	સીનોર	
રૂ	૨૫	શા મોહનલાલ ભગવાન	,,	સુરાસામર
રૂ	૨૫	શા ત્રિભોવનદાસ પીતામ્બર કાપડીયા	સીનોર	
રૂ	૨૫	શા મગનલાલ લલ્લુભાઇ	સીનોર	
રૂ	૨૫	શા ત્રિભોવનદાસ કાળીદાસ	,,	હાલ ગાડુધર

૩	૨૫	શા મફતલાલ કચગભાઈ	,, કાઠીયાવાડના હાલ માલસર
૩	૨૫	બાઇ હરકોર ખીમચંદ ઇશ્વરની વીધવા	સીનોર
૩	૨૫	બાઇ જડાવ ગરબડ જગજીવનની દીકરી	,,
૩	૨૫	બાઈ ચોકસ નરોત્તમ હીરાચંદની દીકરી	,,
૩	૨૫	શા નાથાભાઇ લલ્લુ નરોત્તમદાશના હસ્તે	બાઇ માકોર
૩	૨૧	શા ફુલચંદ જગજીવનદાશ	સીનોર
૩	૨૧	શા ગરબડભાઇ નાથાભાઈ	,, પાનેથાવાળા
૩	૨૦	શા ચુનીલાલ નરોત્તમદાસ	બ્યારાવાળા
૩	૨૦	શા ચુનીલાલ વજેચંદ	સીનોર હાલ મોટા ફોફનીયા
૩	૨૦	શા ફુલચંદ શિવલાલ	,, હાલ માલપોર
૩	૨૦	શા મગનલાલ લાલચંદ	,, હાલ કન્યાલી
૩	૨૦	શા ઇશ્વર લાલચંદ	,, હાલ નવાપુર
૩	૨૦	શા ધારસી કચરા	માલસર, મુલ કાઠીયાવાડ
૩	૨૦	શા નાનચંદ વલ્લભદાસ	ગામ સામરાના
૩	૨૦	શા ગુલાબચંદ શિવલાલ	સીનોર
૩	૧૧	શા મગનલાલ લાલચંદના મારફતે	મુબાઇવાળા
		શા નાગરદાસ છગનલાલ સીહોરવાળા	
૩	૧૦	શા શંકર પીતાંબર	શિનોર હાલ પ્રતાપનગર

આ ગ્રંથમાં આધાર રૂપે લીધેલાં પુસ્તકોનાં નામ

૧ આવશ્યકસૂત્ર
૨ ત્રિશષ્ઠિશલાકા પુરૂષ ચરિત્ર
૩ લોકતત્ત્વનિર્ણય
૪ ક્ષેત્ર સમાસ
૫ વિચાર સાર પ્રકરણ
૬ ઋગ્વેદ
૭ યજુર્વેદ
૮ ઋગવેદાલોચન (હિંદી)
૯ સાયનભાષ્ય
૧૦ ગોપથ બ્રાહ્મણ
૧૧ શતપથ બ્રાહ્મણ
૧૨ તૈત્તરીય સંહિતા
૧૩ એકાદશોપનિષદ્
૧૪ મનુસ્મૃતિ
૧૫ મહાભારત
૧૬ દેવીભાગવત
૧૭ કૂર્મપુરાણ
૧૮ બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણ
૧૯ શિવપુરાણ
૨૦ ભાગવતપુરાણ
૨૧ નારદપુરાણ
૨૨ સ્કંધપુરાણ
૨૩ વાયુપુરાણ
૨૪ મત્સ્યપુરાણ
૨૫ વિષ્ણુપુરાણ
૨૬ વરાહપુરાણ
૨૭ માર્કંડેયપુરાણ
૨૮ પદ્મપુરાણ
૨૯ લિંગપુરાણ
૩૦ ભવિષ્યોત્તરપુરાણ
૩૧ રામાયણ (તુલસીદાસ કૃત)
૩૨ ,, (વાલ્મીકીય)
૩૩ ગીતા રહસ્ય
૩૪ ગીતાજી
૩૫ ગીતગોવિંદ
૩૬ સંસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ
૩૭ આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ
૩૮ પૂર્વરંગ (કાકા કાલેલકર)
૩૯ જૈન ધર્મ (ડો. હેલ્મુત)
૪૦ શંકર દિગ્વિજય
૪૧ સ્વધર્મ નિષ્ઠ દૈવી જીવન
૪૨ અંગ્રેજી સાહિત્ય અને પુરાણકથા
૪૩ વેદાંતમનનાવલી
૪૪ કાળાકૃષ્ણની ધોળી બાજુ
૪૫ ધર્મ વર્ણન (આ. બા. ધ્રુવ)
૪૬ હિંદુસ્તાનના મુખ્ય ધર્મો
૪૭ શંકા કોષ
૪૮ હિંદુસ્તાનના દેવો
૪૯ મતમીમાંસા (શ્રી વિજયકમળ સૂ
૫૦ એકાદશી મહાત્મ્ય
૫૧ દુર્ગા પાઠ
૫૨ હિન્દુ સંસ્કૃતિ
૫૩ કૃષ્ણ ચરિત્ર (બાબુ બંકિમચંદ્ર
૫૪ બુદ્ધલીલા સારસંગ્રહ
૫૫ બુદ્ધ ચરિત્ર
૫૬ બાઇબલ
૫૭ પંડિત ગુરૂદત્ત વિદ્યાર્થીના લેખ
૫૮ ગુજરાતી (સાપ્તાહિક) નો અ
૫૯ વીરશાસન (,,) ,,
૬૦ વસંત (માસિક) ,,
૬૧ બુદ્ધિ પ્રકાશ (માસિક) ,,
૬૨ જૈનયુગ (,,) ,,
૬૩ સાંજ વર્તમાન (દૈનિક) ,,
૬૪ મુંબઈ સમાચાર (દીવાળીનો અ

નિરૂકત (યાસ્ક)
ગોભિલગૃહ્યસૂત્ર
અથર્વવેદ
નિરૂકતાલોચન
તત્ત્વસ ગ્રહ
ખ ડખાદ્ય-(યશોવિ)
મહાભારતમીમાસા (હી દી)
બ્રાહ્મણસર્વસ્વ
બ્રહ્મસૂત્ર
સાખ્યતત્ત્વકૌમુદી
મીમાસાશ્લોકવાર્તિક
શાસ્ત્રદીપિકા
પારિજાતસૌરભ(ભાષ્ય)
બ્રહ્મમીમાસા
પ ચદશી
તત્ત્વાર્થ પ્રદીપ
શ કરદિગ્વિજય
દર્શન અને અનેકાતવાદ
અધ્યાત્મસાર (યશોવિ)
પ્રમાણમીમાસા (હેમચ દ્રાચાર્ય)
પ્રમેયરત્નકોષ
રત્નાકરાવતારિકા
શ્લોકવાર્તિક
ન્યાયાવતાર

સ્તુતિદ્વાત્રિ શિકા
જૈન ગ્ર થાવલી
જૈન સાહિત્ય સ શોધક
સ્યાદ્વાદમ જરી
તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર
યાજ્ઞ વલ્ક્ય સ્મૃતિ
કાત્યાયન સ્મૃતિ
અત્રિસ્મૃતિ
વશિષ્ટ સ્મૃતિ
અથર્વસ હિતા
સ્હૅારકૃત "આર્શિનલ" દારૂખાનુ
હિ દુસ્તાનનો શાલાપયોગી ઇતિહાસ
યજ્ઞરહસ્ય
હિ દુઓના પુરાણ (ડો વિલ્કિન્સ)
મૂળ સ સ્કૃત ગ્ર થના વચન (ડો મૂર)
હિ દુ સર્વદેવ
હિ દુલોકનો ટુ કો ઇતિહાસ "
હિન્દ તત્ત્વ જ્ઞાનનો ઇતિહાસ
પ્રવચન સારોદ્ધાર
વિવિધજ્ઞાનમાળા (મણકો ૩૩ મે)
સિદ્ધાતસાર (મણિલાલ નભુભાઇ)
કૃષ્ણ યજુર્વેદ તૈત્તરીય બ્રાહ્મણ
અષ્ટસહસ્રી
શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય

નિરૂક્ત (યાસ્ક)
ગોભિલગૃહ્યસૂત્ર
અથર્વવેદ
નિરૂક્તાલોચન
તત્ત્વસંગ્રહ
ખંડખાદ્ય-(યશોવિ)
મહાભારતમીમાંસા (હી દી)
બ્રાહ્મણસર્વસ્વ
બ્રહ્મસૂત્ર
સાખ્યતત્ત્વકૌમુદી
મીમાંસાશ્લોકવાર્તિક
શાસ્ત્રદીપિકા
પાર્જિતસૌરભ(ભાષ્ય)
બ્રહ્મમીમાંસા
પંચદશી
તત્ત્વાર્થ પ્રદીપ
શંકરદિગ્વિજય
દર્શન અને અનેકાંતવાદ
અધ્યાત્મસાર (યશોવિ)
પ્રમાણમીમાંસા (હેમચંદ્રાચાર્ય)
પ્રમેયરત્નકોષ
રત્નાકરાવતારિકા
શ્લોકવાર્તિક
ન્યાયાવતાર
સ્તુતિદ્વાત્રિંશિકા
જૈન ગ્રંથાવલી
જૈન સાહિત્ય સંશોધક
સ્યાદ્વાદમંજરી
તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર
યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ
કાત્યાયન સ્મૃતિ
અત્રિસ્મૃતિ
વશિષ્ટ સ્મૃતિ
અથર્વસંહિતા
મ્હૅાગ્રૂત "આર્ગિનવ" દારૂખાનું
હિંદુસ્તાનનો શાલાપયોગી ઇતિહાસ
યજ્ઞરહસ્ય
હિંદુઓના પુરાણ (ડો વિલ્કિન્સ)
મૂળ સંસ્કૃત ગ્રંથના વચન (ડો મૂર)
હિંદુ સવ દેવ ,,
હિંદુલોકનો ટુંકો ઇતિહાસ
હિન્દ તત્ત્વ જ્ઞાનનો ઇતિહાસ
પ્રવચન સારોદ્ધાર
વિવિધજ્ઞાનમાળા (મણકો ૩૩ મો)
સિદ્ધાંતસાર (મણિલાલ નભુભાઇ)
કૃષ્ણ યજુર્વેદ તૈત્તરીય બ્રાહ્મણ
અષ્ટસહસ્ત્રી
શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય
